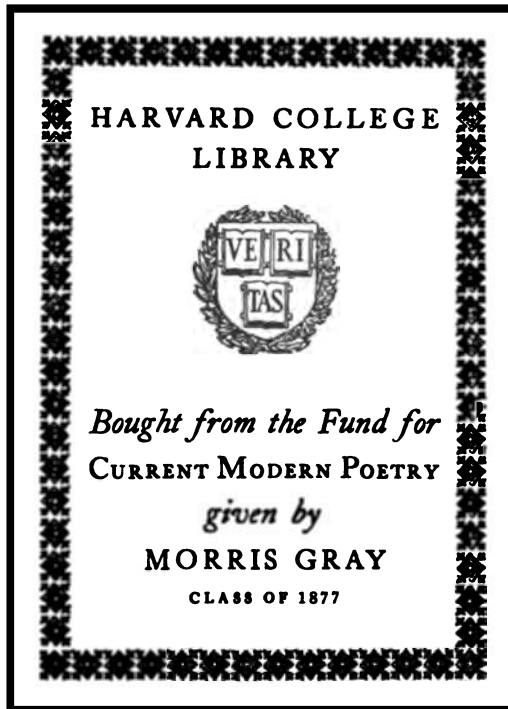

C 550.4

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 891) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIMA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THIEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA. ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPECTITUR, ET AD DUODECIM ET CENTUM VOLUMINA UNA CUM INDICIBUS PERVENIET ; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA OCTO ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET SHORUM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEM VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CI.

PHOTIUS CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARIORIUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

1863. July 8.
Vol. 101-104. Fr. 36, 31.
May 1863.

1863
1-9

SÆCULUM IX, ANNUS 891.

ΦΩΤΙΟΥ,

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

PHOTII,

CONSTANTINOPOLITANI PATRIARCHÆ,
OPERA OMNIA

IN CLASSES QUINQUE DISTRIBUTA :

EXEGETICA, DOGMATICA, PARENETICA, HISTORICA, CANONICA;

CURIS VARIORUM, NEMPE :

CHRISTOPHORI WOLFII, ANG. ANT. SCOTTI, FRANC. COMBESII, CARD. BARONII, STEWARTII, RICHARDI MONTACUTII, ANTIMII REMNICENSIS EPISCOPI, FR. SCORSI, JOANN. BAPT. COTELERII, JUSTELLI, VOELLI, FONTANI, CORDERII, ANDRÆ SCHOTTI, CRAMERI, CARD. ANG. MAII, JAGERI, EMMANUELIS BEKKERI, JOSEPHI HERGENROETHER,

JAM ANTEA LUCE DONATA, PARTIM NUNC PRIMUM EDITA;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

VENEUNT 4 VOL. 42 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

1860

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CI CONTINENTUR

PHOTIUS CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

Patrologiæ Editorum Præfatio.

PHOTII OPERUM PARS I. — EXEGETICA.

<i>Josephi Hergenræther Dissertatio de Photii quæstionibus Amphilochiæ.</i>	col. 1
<i>Præfationes.</i>	21
Photii Amphilochia, sive in sacras litteras et quæstiones diatribæ. — (<i>Quæstiones</i> 15, 77, 78, 137-147, 154, 226, 229, 233, 240, 242, 243, 273 <i>nunc primum procedunt. Quæstiones</i> 2-5, 7-20, 22-24, 44-72, 75, 77, 78, 129, 130, 137-148, 151, 154, 166, 169, 174-179, 187, 188, 223, 224, 226, 228-231, 233-236, 238, 240, 242, 243, 245-247, 249-259, 261-297, 299-305, 313-317, 319-321 <i>latinitate donavimus</i>).	45
<i>Indices septem in Quæstiones Amphilochianas.</i>	1171
<i>Commentariorum in Novum Testamentum quæ supersunt.</i>	1187
<i>Supplementum ad quæstiones Amphilochianas *</i>	1277

* Quæstiones 148, 187, 228, 229 (pars posterior) 230, 231, 319, 320, 321 absoluto jam volumine datum est detegere. Has, cum suum jam non possint locum obtinere, ad calcem voluminis apponendas curavimus.

IN OPERA PHOTII

NUNC PRIMUM COLLECTA

EDITORUM PATROLOGIÆ GRÆCÆ PRÆFATIO.

I. — *De persona et gestis Photii.*

Photius scriptorum suorum copia et doctrina celebris, at facinoribus, quibus diu Ecclesiam perturbavit, et terribilissimum schisma inauguravit, longe celebrior evasit. Cujus indolis et agendi rationis notitiam ut lector ab initio perspectam habeat, gesta ejus brevissimis verbis enarrabimus.

Ignatius Michaelis Curopalatae, imperatoris Constantinopolitani filius, sed ab infantia a Leone Armeno eviratus, ne jura regni sibi unquam vindicaret, monachus S. Satyri et sacerdos factus, anno 846, in patriarcham Constantinopolitanum electus est, et sedem patriarchalem Novæ Romæ, omnium virtutum sacerdotalium splendore illustravit. Tunc temporis imperium administrabat, veluti filii sui tutrix Theodora, Michaelis ebrii mater, quæ anno 842, hæresim Iconoclastarum, postquam per annos centum et viginti vineam Domini vastasset, tandem suffocavit.

Michael, cum annum vigesimum primum ætatis suæ attigisset, anno scilicet 857, suasu Bardæ Cæsaris, et avunculi sui, tutelam matris excussit, et quo facilius pravis suis cupiditatibus indulgeret, matrem et sorores in monasterium detrudi ac tonderi jussit. At iniquæ suæ sententiæ consentire noluit Ignatius patriarcha, vir pius et justus, qui hac de causa Michaellem vehementer offendit et a sede patriarchali, die 23 Novembris anno 857, non sine vi, expulsus est.

Sceleris hujus præcipui auctores fuerunt Bardas Cæsar et Michael imperator; at ejusdem cooperatores erant Photius, adhuc laicus, qui sedem patriarchalem ambibat, et Gregorius Abeste, episcopus Syracusanus, quem Ignatius, an. 847, ob facinora sua, episcopali dignitate spoliaverat. Gregorius, jussu imperatoris, Photium laicum, 5 dierum spatio ad sacros ordines et ad ipsum episcopatum, in contemptum SS. canonum, promovit, ita ut Photius die 25 Decembris ejusdem anni 857 thronum patriarchalem conscenderet.

Episcopi provinciæ Constantinopolitanæ omnes, exceptis tantum viginti et uno, mox in ecclesia S. Irenes Constantinopoli convenerunt, et Photium tanquam canonum contemptorem et sedis alienæ invasorem, deposuerunt et anathemate percusserunt.

At Photius auctoritate Bardæ et Michaelis fretus, viginti et unum episcopos sibi adhærentes congregavit in templo SS. Apostolorum, et Ignatium ob ficta crimina deposuit, eique anathema dixit.

Conventus illi duo, anno 859 celebrati sunt; at nedum pacem restaurarent, discordiam novis incrementis auxerunt.

Ideo Photius auctoritatem primæ sedis sibi conciliandam esse putavit, quo tandem adversarios opprimeret, et quiete sua usurpatione frueretur.

Misit itaque ad Nicolaum I Romanum pontificem litteras venerationis, humilitatis ac subjectionis plenas, quibus postulavit ut summus pontifex Constantinopolim legatos mitteret, qui dissidentes episcopos audirent, et perturbatam pacem restituerent.

Nicolaus votis Photii annuit et, anno 860, hujus negotii tractandi causa Constantinopolim misit Rhodoaldum et Zachariam episcopos, qui cum a Photio fuissent circumventi, partim ex timore, partim ex pusillanimitate, in concilio 318 episcoporum quos Photius convocaverat, in depositionem Ignatii consenserunt.

At eodem anno 861, Nicolaus, postquam legatorum suorum prævaricationem cognovisset, Romæ concilium coadunavit et, coram legato Michaelis imperatoris CP., declaravit se suos legatos Constantinopolim non misisse ut depositionem Ignatii et usurpationem Photii ratas haberent, sed ut statum rerum indagarent et de remediis ad sanandam cleri discordiam aptis sententiam proferrent. — Deinde post biennium, cum Photius a fovendo schismate Constantinopolitano, et ab exercenda tyrannide non cessaret, Nicolaus I, an. 863, in concilio Romano, ea quæ an. 861 contra Ignatium acta fuerant rescindit, Photium usurpatorem alienæ sedis declaravit, et legatos suos, quæ prævaricaverant, episcopatu et communione ecclesiastica privavit.

Nedum Photius supremæ auctoritatis judicio, quod provocaverat, acquiesceret, in illud audacter rebellavit, et eo temeritatis devenit, ut proprio Marte acta cujusdam concilii œcumenici ex capite fingeret, in quo Nicolaum I excommunicaret, Ecclesiam Latinam conviciis et calumniis impeteret, exprobrando ipsis quod Symbolum fidei mutaverant, cæteraque gravamina jam prolata, exaggerando. De Photio scribens Anastasius Bibliothecarius :

« Verum iste falsarius, ait, falsorum excessuum adversus insontem absentem et invictum, mendacem codicem compilat, mille circiter antistitum subscriptiones falsas interserit, sibi nemine prorsus consentiente

vel conscribente ex illa numerosa episcoporum multitudine, nisi uno et viginti præsulibus. Unde jam profusius sancti habitus viri eum fugiunt, et quasi squalorem quemdam declinant, alterum Dioscorum hunc appellantes, et præcursorem Antichristi, imo ipsum Antichristum existimantes, quem scilicet hominem peccati illiique perditionis Apostolus appellasset, qui profecto extolleretur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur * (a). »

Episcopi Orientis, exceptis viginti et uno, contra audaciam Photii reclamarunt, dicentes inauditum esse, nec justum, sententiam ab inferiori in superiorem ferri; sed Photius ab incæptis non abstinuit, sed in pervicacia perstitit, donec paulo post mutato rerum statu, Photius a Basilio Macedone ex ecclesia CP. ejectus est. Anno scilicet 867, quo Photius Acta pseudoconcilii finxerat, Michael imperator, gravi suspitione motus, Bardam avunculum trucidavit opera Basilii Macedonis, quem cum imperio suo associasset, interfectorem expertus est. Basilius summa auctoritate potitus, Photium ejecit, et Ignatium ab exsilio revocatum sedi patriarchali restituit, moxque Hadrianum II, qui eodem anno 867 Nicolaus I successerat, adiit, ut missis legatis statum ecclesiæ C.-P., diro schismate perturbatum, componeret.

Postquam, convocato concilio Romano, Hadrianus Photium, ob pronuntiatum in Nicolaum I, anathema, solemni sententia excommunicasset, et ea quæ pro pace Ecclesiæ Constantinopolitanæ a sancta sede apostolica decreta fuerant, confirmasset, Constantinopolim legatos misit, ut interessent octavo concilio œcumenico, quod CP. celebratum est a die 5 Octobris an. 869, ad 28 Februarii an. 870.

In eo concilio, juxta formam a sacris canonibus præscriptam, Photius a patriarchatu et a sacerdotio solemniter depositus fuit, et ad communionem laicam redactus, dummodo resipisceret. Cum autem se auctoritati concilii subdicere renuisset, anathemate percussus est. In singulis sessionibus Patres ipsi anathema indixerunt, his verbis: Photio invasori, Photio sæculari et forensi, Photio neophyto et tyranno, Photio schismatico et damnato, Photio mœcho et parricidæ, Photio fabricatori mendaciorum, Photio adultero et interfectori, Photio inventori perversorum dogmatum, Photio novo Dioscoro, Photio novo Judæ, anathema!

Cum Photio excommunicati et depositi sunt nonnulli episcopi, qui causam suam a causa ejus sejungere noluerunt; sed pax interea restituta est, donec Ignatio vita functo, Photius novis artibus benevolentiam imperatoris Basilii captavit, et ab ipso obtinuit ut in sedem patriarchalem restitueretur. Id æn. 877 accidit, jam non obsistente Joanne VIII Romano pontifice, qui, ob iniquitatem temporum et ad cavenda majora mala, Photium restitui permisit, eo tamen pacto, ut præteritorum facinorum veniam a concilio peteret et obtineret. In genuina enim epistola quam Joannes VIII ad episcopos Orientis scripsit, ita mentem suam aperit: « Nunc itaque aliis patriarchis, Alexandrino videlicet et Antiocheno et Hierosolymitano, atque omnibus archiepiscopis metropolitibus, episcopis et sacerdotibus, cunctoque clero Constantinopolitanæ sedis, qui de ordinatione beatæ memoriæ Methodii et Ignatii, reverendissimorum patriarcharum, existunt, una voluntate, parique voto consentientibus, eundem Photium satisfaciendo, misericordiam coram synodo, secundum consuetudinem postulante, in vera dilectione fratrem, in pontificali officio comministrum, atque coram synodo misericordiam querendo, in pastoralis magisterio consacrotum, pro Ecclesiæ Dei pacæ et utilitate amodo Christo favente, recipimus et habemus (b). »

Photius, jussa Romani Pontificis nihil moratus, epistolam Joannis VIII suppressit, et novam finxit in qua Romanus pontifex summas laudes Photio tribuit, tanquam viro integerrimo et inculpato, a quo episcopi olim Ignatio adhærentes veniam petere debent, quique ab omnibus veluti legitimus pastor absque ambagibus suscipiendus est. Deinde idem Photius, cum fuisset restitutus in sedem patriarchalem CP., denuo ex suo capite finxit acta synodi œcumenicæ, eo tantum fine ut auctoritatem concilii œcumenici octavi aboleret, et omnia quæ contra ipsum olim canonicè acta fuerant rescinderet. Hunc in finem ausus est etiam fingere circumstantias quæ non tantum a veritate, sed etiam ab omni veri similitudine alienæ sunt. Induxit, exempli gratia, legatos Joannis VIII dicentes, episcopos qui in œcumenica synodo VIII locum patriarcharum Alexandrini, Antiocheni et Hierosolymitani tenere censebantur, non ab ecclesiis sed a Saracenis missos fuisse: idque dictum fuisse finxit coram ipsis legatis qui nomine patriarcharum octavæ synodi interfuerant! Falsarium Photio audaciorum et impudentiorum, nullum commemorant Ecclesiæ annales. Acta synodi quam anno 867 cum mille subscriptionibus supposititiis finxerat et artificiosè describi curaverat, in concilio VIII cremata sunt: sed acta pseudo-synodi quæ anno 878 ex capite composuit, hactenus habentur; imo pro actis ipsius octavæ synodi œcumenicæ, apud Græcos schismaticos plerumque recipiuntur, repudiata vera synodo octava in qua Photius canonicè depositus et excommunicatus est. Porro acta illa legenti, si Photii scribendi et fingendi rationem perspectam habeat, ipsa fictitia esse, ipso suo contextu manifestant. Juvat tamen conferre documenta genuina quæ exstant, cum eisdem documentis a Photio fictis, ut ex. gr. epistolam Joannis VIII veram, quæ Latine servata est, cum epistola Joannis fictitia, quam Photius actis suis inseruit, ut impudentia falsarii sole clarius luceat.

Ne autem partium studio abrepti videamur, quid de Photio senserint cœtanei et gestorum ejus oculati testes, in medio proferre volumus. Mentem concilii œcumenici octavi, ex imprecationibus et anathematismis, supra recensitis, unusquisque intelliget. At operæ pretium est huc etiam adducere sententiam

* II Thess. II.

(a) Anast. bibl. Præf. Conc. acut. VII. Hard. V, 752. (b) Act. Concil. VIII œcum. Hard. V, 1166.

Nicetæ Paphlagonis, viri pii, docti, moderati ingenii et ut videtur prorsus ingenui, qui, dum vitam patriarchæ Ignatii sedulo et accurate describeret, de meritis ac vitiis Photii tacere non potuit. Is quid valeret Photius natalibus, studio, doctrina et moribus, sponte enarrat, sed postea etiam in quo peccaverit sincere exponit. Audiatur igitur ille testis quem nec odium nec amor, sed veritatis exponendæ desiderium unice movit.

« Ἐπειδὴ τοίνυν οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως τότε πολλὰ πειράσαντες, τὸ πρὸς παρανομίαν ἐνδοσίμον οὐχ οἷοιτα ἐγγόνεισαν παρὰ τοῦ Ἰγνατίου λαβεῖν, γενναίαις ἐνστάσεσι παραιτήσασθαι μὴ καταδεξαμένου, παρ' ἑαυτῶν ἔλαβον τοῦτο λοιπὸν · καὶ πλείστα καθ' ἑαυτοὺς συσχεψάμενοι, καὶ πᾶσαν κεκινηχότες βουλήν, Φώτιον πρωτοσπαθάρην τε θντα καὶ πρωτασηκρήτην, εἰς ἀρχιερέα τῆς βασιλίδος προχειρίζονται. Ἦν δὲ οὗτος ὁ Φώτιος οὐ τῶν ἀγεννῶν τε καὶ ἀνωνύμων, ἀλλὰ καὶ τῶν εὐγενῶν κατὰ σάρκα, καὶ περιφανῶν, σοφία τε κοσμικῆ καὶ συνέσει τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ στρεφομένων εὐδοκιμώτατος πάντων ἐνομίζετο. Γραμματικῆς μὲν γὰρ καὶ ποιήσεως, ῥητορικῆς τε καὶ φιλοσοφίας, ναὶ δὴ καὶ λατρικῆς, καὶ πάσης ὀλίγου δεῖν ἐπιστήμης τῶν θύραθεν τοσοῦτον αὐτῷ τὸ περιδόν, ὡς μὴ μόνον σχεδὸν φάναι τῶν κατὰ τὴν αὐτοῦ γενεάν πάντων διενεγκεῖν, ἤδη δὲ καὶ πρὸς τοὺς παλαιούς αὐτὸν διαμιλλᾶσθαι. Πάντα γὰρ συνέτρεχον ἐπ' αὐτῷ, ἡ ἐπιτηδείότης τῆς φύσεως, ἡ σπουδὴ, ὁ πλοῦτος, δι' ὃν καὶ βίβλος ἐπ' αὐτὸν ἔρρει πᾶσα · πλείον δὲ πάντων ὁ τῆς δόξης ἔρωσ, δι' ὃν αὐτῷ καὶ νύκτες δῦπνοι περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐμμελῶς ἐσχολακῶτι. Ἐπει δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὴν, ὡς μὴ ὄφελεν, ἐπεισελθεῖν ἔδει, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διὰ τοῦτο βιβλίων τῆς ἀναγνώσεως οὐ κατὰ πάρεργον ἐπεμελήθη· ἀγνόημα δὲ ἠγνόησεν, ἢ εἰπω θεολογικῶς, σφόδρα τῆς αὐτοῦ σοφίας ἀνάξιον. Οὐ γὰρ ἠθέλησεν προσέχειν τὸν νοῦν, δτι *Εἰ τις θέλει σοφός γενέσθαι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρός γενέσθω, ἴνα γένηται σοφός.* Οὐδὲ τὴν ἔδον ἐλλετο τῆς ταπεινοφροσύνης, δι' ἧς ἡ μεγάλη τοῦ Θεοῦ χάρις, καὶ ἡ ἀληθὴς σοφία διδοται καὶ κατορθοῦται · οὐδὲ στραφῆναι καὶ γενέσθαι ὡς τὸ παιδίον διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν, ὡς ἡ τοῦ Κυρίου διαμαρτυρία, κατεδέξατο · ἀλλ' οὐδὲ σκάψαι τὴν αὐτῷ ψυχὴν, καὶ βαθύναι τὴν διάνοιαν διὰ πάσης ὑποταγῆς, κατὰ Κύριον, καὶ ἀτιμοτέρας ἀγωγῆς καὶ ταπεινόφρονος, καὶ δι' ἀπαθείας οὕτω τῇ πέτρᾳ προσεγγίσει Χριστῷ, καὶ ἐπ' αὐτῷ θεῖναι θεμέλιον πίστεως ἀβραάμ, καὶ δι' ἀγαθῶν πράξεων οὕτω τῆς σοφίας [*Ἰσ. τῆ σοφία*] ἑαυτὸν οἰκοδομεῖν. Οὐ ταῦτα διανέηται ὁ σοφός · πολλοῦ γε δεῖ · καὶ οὐδὲν τούτων ἐπὶ νοῦν ἤλθεν αὐτῷ, ἀλλ' ἐπὶ σαθρῷ θεμελίῳ καὶ ἀμώμῳ, τῇ κοσμικῇ σοφίᾳ, καὶ τῇ ἀλαζονείᾳ τοῦ μὴ κατὰ Χριστὸν πεκαϊδευμένου λόγου τῆν ἑαυτοῦ καρδίαν στηρίζας καὶ τὸν νοῦν, καὶ τοῖς κενῶς τῶν ἀνθρώπων ἐπαίνοις καὶ κρότοις φυσιοῦμενος, καὶ ἐπὶ πολὺ τῇ κενοδοξίᾳ μεταωριζόμενος, δι' αὐτῆς τῆς ἐχθρᾶς τοῦ Θεοῦ ὑπερηφανίᾳ προσεπέλασε, δι' ἧς κακουργίαν τε πᾶσαν, καὶ πᾶσαν σκανδάλων ὑπόθεσιν μυσταγωγεῖται. Ὅθεν ἀδόκιμον ζῆτῷ τὴν τῆς ἱεραρχίας καταβαλόμενος ἀρχὴν, ἀκό-

« Postquam igitur administri regii sæpe tentata re, non potuerunt flectere Ignatium ad id quod inique petebant, suam illo dignitatem fortiter et constanter tuente, a se ipsi consilium de cætero petiverunt ; rebusque inter se diu agitatis, omnemque in partem versatis, tandem Photium protospatharium, et primum a secretis, patriarcham orbis regiæ designant ; hominem sane minime obscurum et ignobilem, sed claris ac illustribus oriundum natalibus, rerumque civilium et politicarum usu, prudentiaque et scientia clarissimum. Grammaticæ enim, litteraturæ et carminis pangendi, dicendique laude, quin et philosophiæ et medicinæ, et omnium prope liberalium disciplinarum externarum studio cognitioneque tantopere florebat, ut ævi sui facile princeps haberetur, imo et cum veteribus jam certare posset. Omnia quippe in illo concurrerant : aptitudo quædam et naturæ vis ac felicitas, studium, opes, quibus sibi librorum omnium maximam copiam comparabat : et, quod præ cunctis, gloriæ laudisque cupido, qua incensus totas noctes, ut lectioni assidue vacaret, ducebat insomnes. Quoniam vero sacrum etiam (quod utinam nunquam fuisset) thronum Ecclesiæ conscensurus erat, sacra quoque et ecclesiastica volumina studiose cœpit lectitare. Verum ut Theologi Nazianzeni ritu loquar, quod sane ipsius sapientia indignum fuit, ignorationem ignoravit. Noluit enim animadvertere, quoniam : *Si quis vult sapiens fieri in hoc mundo, stultus sit, ut sapiens fiat*. Neque viam modestiæ et submissionis ingressus est, qua ad cœlestem gratiam veramque sapientiam pervenitur : neque deposito fastu voluit converti, et fieri ut parvulus, propter regnum Dei, juxta Domini vocem : neque animam suam et mentem altius fodere, et omni subjectione demittere, ut jubet Dominus, per abjectionem humilioremque semitam ; atque ita per affectuum mortificationem petræ Christo conjungi, et super ipsum inconcussam fidei fundamentum ponere, et piis operibus seipsum domicilium sapientiæ constituere. Nihil horum huic venit in mentem, alia omnia cogitabat ; fragili et arenoso, vanæ profanæque sapientiæ fundamento et insolentiæ, non secundum Christum doctrinæ cor suum mentemque confirmandis, vanis hominum laudibus et plausibus inflatus, elatusque inani gloria, per ipsam inimicæ Deo superbiæ se conjunxit : ex quo omnis impietatis, omniumque offensionum materiem edoctus est. Ergo jactis sacerdotii sui improbandis fundamentis, extrema in iis consentanea sortitus est. Nec enim repudiavit Ecclesiam, tanquam a profanis magistratibus profane et sacrilege sibi demandatam ; neque velut

· I Cor. iii. ·· Matth. xviii.

alteri viro nuptam, sibi per adulterium desponderi veritus est, sed contra potius exsultabundus, avide impudenterque in illius complexum ruit, alienamque tanquam propriam palam arrogavit, suaque infantia et dedecore gloriabatur, et laudabatur in iniquitate sua; intraque sex non amplius dies, manibus hominum initiatus, concupitam ecclesiæ cathedram invasit. Eratque vere cernere, ut fertur adagio, extemporalem fictitiumque, seu personatum sanctum. Nam primo die monachus ex laico, altero lector, tum hypodiacoconus, ac diaconus, et presbyter: sexto deinde, qui fuit Christi natalis, et ipse sacrum conscendens tribunal, pacem populo, nihil vera pace dignum cogitans, nuntiavit (c).»

κονος, εἶτα πρεσβύτερος· ἔπειτα τῇ ἑκτη· Χριστοῦ δὲ ἦν τὰ γενέθλια· καὶ αὐτὸς τῷ ἱερατικῷ προσβᾶς θρόνῳ, τὴν εἰρήνην τῷ λαῷ προσεφώνει, μηδὲν τῆς ἀληθινῆς εἰρήνης δεῖον ἐννοοῦμενος. »

Nectarius patriarcha Hierosolymitanus qui sæculo xvii, in libro *De imperio papæ*; quo schisma fovet et se Latinis infestissimum exhibet, candide fatetur Photium ex mera ambitione Ecclesiam universalem per multos annos vehementer perturbasse.

Mitto cæteros scriptores Ecclesiæ Græcæ qui pro unione Ecclesiarum, post natum dissidium laborantes, Photium veluti malorum omnium causam accusant; solius Vecci, patriarchæ CP. medio sæculo xii sententiam proferam, qui asserit Photium primum in ecclesia Orientali posuisse fermentum pessimum, quod Michael Cæularius post centum et septuaginta annos denuo excitavit.

II. — De doctrina et eruditione Photii.

Hæc de Photio dicenda erant, ne vir cujus scripta jam collegimus a nobis præter meritum aut vituperari aut laudari videretur. Fuerit utique callidus, hypocrita, ambitiosus, falsarius, schismaticus, tyrannus, attamen ingenio et eruditione non caruit, ac propterea e choro scriptorum qui libris suis Ecclesiæ profuerunt non omnino ejiciendus est. Præter epistolam et librum quos ad impugnandam processionem Spiritus sancti etiam a Filio exaravit, et acta pseudo-concilii sui cum documentis adnexis quæ ex arbitrio et satis imperite finxit, nihil fere in causam schismatis scripsit; et scripta ejus hodie, ut nobis videtur, neque veritati, neque paci Ecclesiæ ulla ratione obesse possunt, dum e contra ad historiam dogmatis et vicissitudines schismatis delineandas mire inserviunt. Ideo sane acta pseudo-synodi Photianæ quæ ad annum 877 refertur, primum integra edita sunt a R. P. Harduino societatis Jesu presbytero, cum assensu Clementis XI summi pontificis (d).

Non est igitur cur quis formidet ne opera Photii aut veritati catholicæ obsint, aut causæ schismatis prodesse possint.

Quæret quis fortasse quomodo orthodoxiam Photii, in scriptis quæ ad schisma non pertinent, a nobis assertam, conciliemus cum actis concilii viii, quod in *Photium perversorum dogmatum inventorem* anathema pronuntiavit?

Res omni difficultate caret. Narrat enim Anastasius Bibliothecarius qua mira calliditate, non ad asserendam suam opinionem, sed ad tentandam pastorem vigilantiam Ignatii, Photius cum maximo scandalo fidelium docuerit singulos, homines duas habere animas, unam rationalem et aliam animaleam.

Præterea, ait Anastasius, et aliud iniquitatis suæ retiaculum, quo mentes simplicium caperet, texens, quotquot ad exteriorem ab eo disciplinam instruendi veniebant, proprio scripto spondere cogebat se secundum fidem Photii de cætero credituros; quasi duæ fides essent, una scilicet Christi, et altera Photii: et hoc nihilominus callide molitus, ut communionis suæ quoscunque vel quomodocunque laqueis irretiret; et esset impossibile se unquam evelli, quem nimirum constaret tot fixis hæerere radicibus, dum his nec aliam fidem, nisi quam ipse teneret, habere quoquo modo licuisset: quod maximum scandalum mortalibus excitavit, dicentibus: Itane, si Photius hæresiarcha fuerit, debent filii nostri aut fidei catholicæ desertores esse, aut juramenti vel sui chirographi transgressores? erant enim inter eos nonnulli clarissimis natalibus oriundi: nam et ante annos aliquot idem Photius duarum unumquemque hominem animarum consistere prædicabat. Qui cum a Constantino philosopho magnæ sanctitatis viro, fortissimo ejus amico, increpatus fuisset dicente: Cur tantum errorem in populum spargens, tot animas interfecisti? respondit: Non studio quemquam lædendi, talia, inquit, dicta proposui, sed probandi quid patriarcha Ignatius ageret, si suo tempore quælibet hæresis per syllogismos philosophorum exorta pateceret, qui scilicet viros exterioris sapientiæ repulisset: verum ignoravi me sub hujus fomite propositionis tot animas fore læsurum. Ad quod ille: O sapientia mundi quæ infatuatur et destruitur! Jactasti

(c) Vita S. Ignatii, ap. Hard. *Acta conc.* V, 959 et seq.

(d) Beveregius in *Pandectis canonum*, t. II, acta

λουθον ἔσχε τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος. Οὐ γὰρ παρητήσατο τὴν ὡς παρὰ κοσμητικῶν ἀρχόντων ἀκόσμως αὐτῷ καὶ ἀθέσμως ἐνδοξομένην Ἐκκλησίαν, οὐδ' ὡς ἑτέρῳ ἀνδρὶ καθηρμοσμένην μοιχικῶς ἐαυτῷ κατεγγυᾶσθαι ἠύλασθη· τοῦναντίον μὲν οὖν καὶ περιχαρῶς, ἢ ἀναιδῶς μᾶλλον, κατηπάξετο, καὶ ὡς ἰδίας τῆς ἀλλοτρίας σαφῶς ἀντεποιεῖτο, καὶ ἐν τῇ αἰσχύνη αὐτῷ ἐγαυρία δοξαζόμενος, καὶ ἐν τῇ ἀδικίᾳ αὐτοῦ ἐνευλογεῖτο καὶ ἐν ἑξ ταῖς δλαῖς ἡμέραις χερσὶν ἀνθρώπων τελειούμενος, τῆς ἐπιθυμουμένης ἐπελαμβάνετο καθέδρας. Καὶ ἦν ἀληθῶς ἐκαίειν ὄρξην ἀσθήμερον ἕγιον πλαττόμενον κατὰ τὴν παροιμίαν. Πρώτῃ γὰρ ἡμέρᾳ μοναχὸς ἀντὶ λαϊκοῦ, τῇ δευτέρῃ δὲ ἀναγνώστης, καὶ ὑποδιάκονος τῇ ἑξῆς, εἶτα διὰ

illa supposititia ex parte ediderat. Harduinus ea integra primum protulit inter *Acta concil.* VI, 213.

sagittas in multitudinem copiosæ turbæ, et ignorasti quemlibet ex his omnibus vulnerandum. Certe omnibus liquet, quia sicut oculi, quantumlibet sint magni et aperti, si fumus palearum interjacuerit, videre ultra non possunt; ita oculi sapientiæ tuæ, quantumlibet sint magni et patuli, avaritiæ tamen et invidiæ fumo penitus obcæcati, transtem justitiæ videre non possunt; ac per id verum est quod dicis, neminem metu tuo putasse esse lædendum, cum sic obcæcatum sensum prædictis adversum patriarcham passionibus habens, nec quid emiseric prævidisti (e). »

Non dubito quin ad hæc Photii scandala alludat concilium œcum. VIII, ubi Photium veluti perversorum dogmatum inventorem perstringit. Porro neque de falsa hac ejus doctrina, nec de aliis perversis dogmatibus in libris ejus editis, quod sciam, quidquam occurrit. Inoffenso igitur pede percurri possunt.

III. — De tentatis editionibus omnium operum Photii.

Quanta e contra utilitas ex iisdem scriptis hauriri possit, testantur juges conatus virorum doctorum sæpius, sed frustra in hoc impensi, ut scripta Photii in unum veluti corpus collecta ederentur, et emendatius quam pridem in lucem prodirent.

Testis est D. Hergenrœther, in dissertatione quam infra edimus, Antonium Catiforum, huic operi olim insudasse. « Antonius Catiforus Zacythius, ait, mira cum assiduitate universa Photii opera colligenda curavit; editionem tamen diligenter præparatam ad finem perducere non potuit (f). » Scripta Catifori et opera ab eo translata, in bibliotheca S. Marci Venetiis servantur, ubi D. Hergenrœther eadem consuluit. Nobis tamen datum non est, ob angustiam temporis, et locorum distantiam, ex laboribus doctissimi Catifori, utilitatem aliquam in hanc editionem nostram derivare.

Ex Annalibus Trivultiensibus ann. 1724 novimus editionem omnium operum Photii tunc temporis ab Anglis fuisse paratam, quæ tamen ad unguem producta non est (g).

Martianus Gerbertus, abbas Congregationis S. Blasii in Silva Nigra, anno 1759 Iter Gallicum suscepit, in quo editorii omnium operum Photii incurrit. Enarrans enim ea quæ Parisiis observaverat, sic scribit: « P. Castel operam dat editioni Photii, sed per decursum demum multorum annorum perfecturum se sperat vir in flore ætatis constitutus; de quo ego insignia quævis ominatus sum ex erudita placidissimaque conversatione in monasterio S. Dionysii cum eo habita (h). »

Tandem, teste card. A. Mai, doctissimus Morellius, in *Catalogo codicum Venetorum*, pag. 95, quem inspicere nobis non licuit: « Conspexam editionis omnium operum Photii concinnavit. »

IV. — De prima hac editione omnium operum Photii.

Nemo igitur hactenus opera omnia Photii collegit: quod nos, quoad licuit, jam præstamus. Ea autem in quinque partes divisimus, quarum prima complectitur opera in S. Scripturam seu exegetica; secunda, opera dogmatica; tertia, opera parænetica; quarta, opera historica; quinta opera canonica: omnia autem quatuor voluminibus; CI, CII, CIII et CIV, *Patrologiæ* nostræ Græcæ describentur.

De singulis quædam notabimus, dicturi deinceps, de operibus Photii, ineditis, deperditis, atque etiam de omissis, vel quia argumenti mere profani sunt, vel quod alio nomine jam a nobis edita sint.

V. — De primo volumine hujus edittonis.

Volumen primum sola opera in S. Scripturam continet, inter quæ eminent Quæstiones Amphiloichiana, quæ etsi, quoad majorem partem, circa S. Scripturam versentur, nonnulla tamen argumenta philosophica et historica attingunt. Nullo enim ordine, nisi fortasse temporis quo scriptæ fuerunt, in codicibus disponantur, sed promiscue, ita ut non temere inquisiverimus, quid, omnibus perpensis, magis expediret, aut codices cæcis oculis exscribere et sequi, aut quæstiones Amphiloichianas juxta ordinem librorum S. Scripturæ, quibus respondent, disponere?

Primo apud nos hoc posterius consilium prævaluit, quia libri usus facilius futurus videbatur, si quidem fere tota collectio Commentariis in S. Scripturam constat; tum etiam quia mirum videri poterat quæstiones profanas, aut philosophicas, quæstionibus scripturariis passim misceri.

Nihilominus tandem prævaluit opinio doctissimi Hergenrœther, qui cum diligentissimam operam collocasset in colligendis, emendandis et elucidandis Photii quæstionibus Amphiloichianis, facilius dijudicare potuit quænam fuerit auctoris mens et intentio. Is, quæstione mature perpensa, putavit ordinem codicis Vaticanus qui omnium præstantissimus est ad amussim sequendum esse, et secutus est, præcipue quia Photius ipse quæstiones a se solutas, hoc ordine ex industria disposuisse videtur, quo varietate potius quam rigore methodi lectori placerent; minus sane placitura, si quamvis ad idem eruditionis genus spectent, veluti membra unius corporis discerpta, diversas et sejunctas sedes inter auctoris opera occupassent. Accedit quod, ope tabularum, quas D. Hergenrœther confecit, omnia commoda ordinis methodici obtineri possint.

(e) Apud Hard. *Acta concil.* V, 752, 755, in Præf. concilii VIII.

(f) Vid. infra *Prolegomena ad quæstiones Amphiloichianas*, p. 14, et Fabric. *Bibl. Græca* t. XI, p. 547 edit. Harl.

(g) Ex Londino editoribus Annalium Trivult.

scribatur: « On travaille ici à une édition de Photius plus ample que toutes celles qu'on a vues jusqu'ici. » *Mémoires de Trévoux*, 1724, pag. 765.

(h) Martini Gerberti abb., etc. *Iter Alemannicum, accedit Italicum et Gallicum*, p. 522, edit. 2^a. Typis Sanblasianis 1773.

Secuti sumus ergo ordinem codicis Vaticani qui 1923 signatus, omnium, ut D. Hergenrœther autumat, præstantissimi, qui sæculo XIII exaratus est, et quæstiones 313 continet, præter alias nonnullas quæ numero carent. Nunquam tamen ascendunt ad numerum 444 quem Cotelierius se reperisse scribit in codice Colbertino (i); sed, ni fallor, doctissimus vir numerum quæstionum incautus confudit cum numero quo ipse codex in bibliotheca Colbertina inscribatur; nemo enim tantam quæstionum copiam in ullis codicibus observavit.

Quot quæstiones sigillatim a Wolfio, ab Ant. Scotto, a card. Maio, editæ fuerunt, quo anno et quanta cura? quot quæstiones ipse D. Hergenrœther ex codicibus manuscriptis hic primum profert? quot adhuc edendæ supersunt, reperiet lector in luculentissima D. Hergenrœther dissertatione, quam primo loco inter prolegomena primi voluminis operum Photii edidimus.

Notabimus tantum, præter codices manuscriptos, in quibus quæstiones Amphiloichianæ continentur et a D. Hergenrœther infra, pag. 14, recensentur, dari codices nonnullos quos his verbis commemorat D. Hase in notis suis ad dialogum quem Manuel Palæologus Constantinop. imperator Ancyræ in Galatia habuit cum quodam Persa, de præstantia religionis Christianæ et falsitate fidei Mahumetanæ. « Amphiloichia Photii, ait, a multis laudata et tentata, sed ad hoc tempus (an. 1807) nunquam edita, exstant in quatuor bonis codicibus bibliothecæ Cæsar. Parisiensis: Coislino, n° 270 optimæ notæ, Photio fere coævo, de quo Montefalcon. *Biblioth. Coisl.* Paris. 1715, p. 325; altero Regio, n. 1228, sæc. XI; tertio item Regio 1229, descripto ex cod. montis Aho, jussu Chrysanti Notaræ, qui erat Hierosolymis patriarcha, an. 1717 (*Vid. Le Quien, Oriens Christ.* Paris. 1740, t. III, col. 526); quarto, n. 60. Supplementi, duobus tomis, descripto avorum nostrorum ætate, ex Regio 1228, quem supra dixi (j). »

Codex Vaticanus 1923 quem sequimur inter quæstiones Amphiloichianas exhibet non paucas Photii epistolas, quas Montacutius veluti epistolas edidit. Ut series quæstionum completeretur, epistolas illas ex libro epistolarum inter quæstiones Amphiloichianas transtulimus et suo loco edidimus; epistolas autem reliquas, ut statim dicemus, novo ordine disposuimus.

In his quæstionibus Amphiloichianis solvendis, Photius non semper ex proprio fonte responsiones hausit, sed ab auctoribus qui ante ipsum scripserunt eas mutuatus est. Theodoretii præsertim scripta expilat, quin eum nominet; alios interpretes S. Scripturæ ad litteram exscribit, tacito eorum nomine; adeoque plagii reus esse videtur.

Absit ut Photium ab omni plagio liberum esse dicam, cum a furto excusari non possit, id quod in Petrum Siculum commisit, ut infra ostendam; et præterea veteres, suppressis nominibus, transcribendo, gravem suspicionem de bona fide sua omnimoda excitet!

Nihilominus ad elevandam accusationem in ipsum latam facit, quod quæstiones quæ Amphiloichianæ appellantur, non omnes ab Amphiloichio ipsi propositæ fuerint, sed ab aliis viris sive ecclesiasticis sive sæcularibus, qui in meditatione sacrarum Litterarum, vel studio theologiæ aut historiæ, hærebant; ideoque ex tempore respondere debuit, quin ad indagandam veritatem necessarium tempus haberet, ac proinde aliorum doctrinam in propria responsa derivare. Cum autem, in edendis responsis, interrogantium utilitati maxime prospiceret, verisimile non est eum tunc famam docti interpretis ambivisse, aut se meritis aliorum ornare voluisse. Illa ætate libri rariores erant quam ut quisque ad eos consulendos hortari posset; non enim omnium manibus terebantur; qui eorum auctoritatem adhibere cupiebat, loca eorum laudanda necessario exscribere debebat. Tandem vix credi potest Photium ita sibimetipsi illuisse ut speraret tantum plagium quantum in scriptis Theodoretii commisisse censeretur, diu doctos viros latere et impune perpetrari potuisse. His igitur de causis Photius aliquatenus a plagio excusari posse videtur.

Et hæc de quæstionibus ejus Amphiloichianis dicta sint.

Præter illas quæstiones, volumen primum operum Photii continet fragmenta exegetica ejusdem, quæ ex *Catenis Patrum* collecta sunt, et præcipue breve Commentarium in sanctum Lucan, quem card. A. Mai primus edidit in prima editione primi voluminis Collectionis scriptorum veterum.

VI. — De secundo volumine hujus editionis.

Secundum volumen hujus editionis continet opera dogmatica, parænetica et historica Photii, excepta *Bibliotheca*, id est: *Contra Manichæos* libros quatuor, et librum *De Spiritu sancti Mystagogia*, homilias quinque, odas tres, et *Epistolarum* libros tres.

De quatuor libris contra Manichæos, a quibus volumen orditur, sermonem primum instituimus.

Constat *Historiam Manichæorum* seu *Paulicianorum*, quæ in codicibus mss. Petro Siculo inscribitur, et sub Petri nomine a P. Radero edita est, fere ad verbum consonare cum libro primo quem Photius contra Manichæos exaravit. Id cum observasset card. A. Mai, inquisivit utrum Petrus Siculum Photium exscripserit, vel e converso Photius Petrum, et manifeste Petro favet, Photium plagii indirecte accusans.

Sententiæ card. Mai adhæreo. At puto quæstiones restringi debere ad primum librum Photii; librorum enim secundi, tertii et quarti apud Petrum Siculum nullum occurrit vestigium. Si Photius, in his exarandis libris plagiarium egit, certe Petro Siculo hac in parte nihil debet, sed alteri scriptori mihi ignoto

(i) Cotel. *Monumenta Eccles. Græcæ*, t. III, p. 556.

(j) *Recueil de mémoires sur différents manuscrits Grecs de la bibliothèque impériale de France*, par

C.-B. Hase, Paris 1810. — *Notice d'un ouvrage de l'empereur Manuel Paléologue, intitulé: Entretiens avec un professeur mahométan*, pag. 34.

Quod ad primum librum contra Manichæos spectat, sentio Photium exscripsisse Historiam Manichæorum a Petro Siculo compositam; idque colligo non ex eo tantum quod Petrus Siculus Photio senior est, siquidem medio sæculo ix floruit, ut notavit Mongitore (*De scriptor. Siculis*, t. II, p. 158); dum Photius usque ad fines ejusdem sæculi floruisse creditur, nempe ad annum 891; sed etiam quia Petrus in ipsa Historia sua narrat se relationem illam scripsisse postquam, circa initia regni Basilii imperatoris CP. in Armenia et in urbe Tibrica a Manichæis ædificata, publica legatione functus fuisset, et Manichæorum dogmata et mores, præsens didicisset. Imo ad episcopum Bulgariæ scribit se ejus precibus motum fuisse, ut illam historiam componeret. Ubique loquitur veluti oculatus testis, et quasi res enarratas ipse gessisset. Totus igitur contextus Petrum Siculum veluti libri auctorem exhibet.

Ea autem quæ verum auctorem designant omittit Photius; cætera fore ad verbum transcribit; qua de causa a plagio vix excusari potest.

Pro jure Petri Siculi faciunt etiam tres sermones contra Paulicianos, quos card. A. Mai primus edidit in tomo IV *Novæ Bibliothecæ Patrum*; illi enim sermones historiæ Paulicianorum aliqua ratione coherent, et eodem scribendi genere elucet; etsi quoad copiam doctrinæ et vim ratiocinii minime conspicui videantur. Sane aliquantulum plus nervi et vigoris habetur in libris II, III et IV Photii, quam in tribus sermonibus Petri Siculi; quamquam nec libri Photii æquiparari possint libris quos contra Manichæos olim ediderunt Archelaus, Didymus, Alexander Lycopolitanus et sanctus Augustinus. Attamen omni pretio non sunt destituti, præsertim quia statum controversiæ illa ætate agitatae declarant.

Librum primum Photii jam pridem Græce-Latine ediderat D. De Montfaucon in *Bibliotheca sua Cosluniana*. D. Woldus, qui quatuor libros simul edidit in suis *Anecdosis*, translationem Latinam Montfauconii quæ facilis et elegans est adoptavit. Tribus reliquis libris apposuit translationem obscuram et sæpe intricatam et impeditam.

Tanta eruditione de libro Photii qui *Spiritus sancti Mystagogia* inscribitur, disserit D. Hergenroether qui opus hoc primum anno 1857 ex codicibus mss. in publicam lucem protulit, ut de eo multa disserere plane supervacaneum sit.

Attamen operæ pretium erit et hic commemorare quæstionem quam doctissimus editor sibi metipsum proposuit, ne piorum mentes nimium præoccupet. Inquirat nempe utrum sibi licuerit, necne, in lucem proferre librum qui contra dogma fidei et doctrinam Ecclesiæ dirigitur, et affirmative respondet, tum quia argumenta Photii infirma, omnibus nota, et pluries contrita sunt, tum quia ex lectione scripti originalis, historia controversiæ multo facilius elucidari potest. Id merito asseritur. Præterea in editionis suæ defensionem profert exemplum card. A. Mai, qui scripta Origenis, Didymi, Theodori Mopsuesteni et aliorum hæreticorum e latebris codicum in publicam lucem traxit sine dispendio, imo cum profectu veritatis. Et sane ex erroribus obsoletis quis detrimentum caperet? Quis decipi posset? Quis non triumphum veritatis agnoscit?

Viget, equidem fateor, hactenus falsa opinio Photii; sed argumentis a Photio prolatis jam diu defendi minime potest, nec revera defenditur. Controversia enim a Photio excitata tota versabatur in argumentis quæ ex ratione theologica depromuntur, proponendis et agitandis; hæc autem disputandi ratio, præterquam quod in scrutando mysterio SS. Trinitatis vanissima est, tota et integra subvertitur et obruitur auctoritate vetustissimorum Patrum qui, diu ante Photii tempora, quæstionem de processione Spiritus sancti a Patre et a Filio, seu a Patre per Filium, quod idem est, non tantum agitarunt, sed expressis verbis in sensum Ecclesiæ occidentalis definierunt. Ut de SS. Patribus Latinis taceamus, quorum auctoritatem prætermittere non possunt Orientales, certo certius est sanctum Athanasium, sanctum Basilium, sanctum Gregorium Nyssenum, sanctum Epiphanium et sanctum Cyrillum Alexandrinum, in antecessum damnasse opinionem a Græcis propugnatam de processione Spiritus sancti a solo Patre.

Quando veterum scriptorum testimonia, Photio ignota aut ab ipso callide dissimulata, in controversia primum prolata fuerunt, intellexerunt schismatis patroni, argumenta Photii vere lutea et straminea esse, et ad monumenta traditionis sibi recurrendum esse, quo auctoritatem veterum sibi adversantium eluderent. Quod cum ipsis pro votis non cederet, testimonia a catholicis laudata e codicibus passim eradere cœperunt, ut controversia de processione Spiritus sancti in controversiam de authenticitate codicum verteretur. Sed quia omnes codices corrumpere non potuerunt, nec omnia veterum Patrum testimonia sibi contraria eradere, argumenta a catholicis prolata invictum vigorem retinuerunt, et iniquitas visa est sibi metipsum mentiri. Has vicissitudines jam subierat controversia medio sæculo XIII, ut videre est in scriptis doctissimi et celeberrimi Vecci, patriarchæ Constantinopolitani, qui pro unione ecclesiarum quam cordi habebat, multa præclare scripsit (k), nec parvas calamitates et persecutiones passus est.

Postquam fautores schismatis neque corruptis codicibus feliciter jam pugnare possent, ad incredibiles subtilitates et inauditas æquivocationes confugerunt, quarum præcipuas ipsis suppeditavit Georgius Cyprius, post Veccum patriarcha Constantinopolitanus, et ejusdem Vecci præcipuus adversarius. Sed neque hæc argumenta virum a studio partium alienum movere unquam poterunt: ergo multo minus argumenta Photii.

(k) Præcipua ejus scripta collegit Allatius in I et II suæ *Græciæ orthodoxæ* tomo, Romæ 1656.

Argumenta Photii pro processione Spiritus sancti a solo Patre, quæ Veccus refellit (l), habentur hic ad calcem libri *Mystagogiæ*, sed alio ordine proferuntur. Ex *Mystagogia* decerpta videntur, et in multis consonant argumentis quæ Photius ad tuendam eandem causam evoluit in epistola sua *ad archiepiscopales thronos per Orientem*, quæ nunc XIII^a est (t. II, col. 721).

Altera pars argumentorum quæ Photio tribuuntur, serius ex ejusdem operibus desumpta est, tempore scilicet Alexii Comneni, qui anno 1116 florebat; nam his verbis series illa argumentorum absolvitur: « Idque ex acumine sapientissimi imperatoris Alexii Comneni prodiit: hac enim propositione usus est cum contra Mediolanensem episcopum disputaret (hic t. II, col. 399). »

Hactenus de operibus Photii dogmaticis.

Opera ejus parænetica edimus quæ jam pridem, typis mandata fuerunt. Nonnulla adhuc in codicibus manuscriptorum latere novimus. Quo autem pro viribus utilitati virorum doctorum inserviamus, protulimus Elenchum Homiliarum Photii quæ in codicibus Mosquensibus, teste Combefisio, servantur (m). Elenchum illum conferendo cùm Indice hujus voluminis II, videbit unusquisque quot homiliæ Photii adhuc desiderentur.

Homiliæ Photii, etsi ad vim et elegantiam homiliarum veterum Patrum minime pertingant, tamen omni merito non destituuntur, sed jure merito æquiparari possunt scriptis optimorum auctorum illius ætatis, ex gr. Georgii Nicomediensis, Nicetæ Paphlagonis et Leonis Sapientis. Afiorum autem scripta longe superant.

Ex libris ligata oratione et metro scriptis Photii admodum pauca supersunt; nec certum est Photium multos scripsisse. *Odas* novem exstitisse in cod. ms. Collegii Claromontani Paris. Soc. Jesu, tradit Oudin (t. II, col. 206). Collegimus omnia quæ jam semel typis mandata sunt.

A quo constituimus Quæstiones Amphiloichianas edere juxta ordinem quem exhibet codex Vaticanus 1923, ordo epistolarum a Montacutio, ob auctoritatem sui codicis, admodum veteris, servatus, a nobis servari non potuit, eo quod sexaginta aut circiter epistolæ, veluti Quæstiones Amphiloichianæ, in laudato codice Vaticano inseruntur. Novum itaque ordinem adoptavimus, totam seriem epistolarum in tres libros dividentes, quorum primus epistolas ad Romanum pontificem, ad patriarchas, ad archiepiscopos, ad imperatores et ad principes; secundus, epistolas ad episcopos, clericos, monachos et moniales; tertius tandem epistolas ad laicos, officiales, et magistratus sæculares complectitur. Ex Indice autem in quo novus ordo cum veteri comparatur, facile erit unicuique in nostra editione reperire epistolas quæ juxta ordinem veterem alicubi laudantur.

Omnes epistolas Photii hactenus typis commissas edimus, præter unam ad patriarchas Orientales et Oeconomum Antiochenum quæ incipit: *Μεγίστων μὲν ἄνωθεν*, quæ semel edita est a Dosithco in rarissimo volumine quod inscribitur: *Τόμος χαρᾶς*, et nullis expensis, nulla præstita diligentia obtinere vel inspicere potuimus.

Finem epistolæ 2 ad Nicolaum I, quem Græci reseccaverant, quia auctoritatem sanctæ sedis apostolicæ supremam asserit, nobis suppeditavit card. Mai in *Nova Biblioth. Patrum*. t. IV. Translationem Latinam integram a Baronio accepimus.

VII. — De tertio et quarto volumine hujus editionis.

Inter opera historica Photii recensuimus *Bibliothecam* ejus, quia ad *historiam litterariam*, ut aiunt, pertinet. Opus grande et eruditum ex optimis editionibus hic repetimus. Textum Græcum a Bekkero commendatum et Berolini anno 1824 impressum obtinuimus, cui translationem Latinam Ant. Schotto ascriptam, etsi ipsius non sit, addidimus, quia meliorem neque conficere neque reperire potuimus. Textum autem integrum damus, etsi excerpta nonnulla veterum auctorum suis locis jam a nobis impressa fuerint. Non decebat enim, ob breves et paucas repetitiones, opus tanti momenti scindere, et quasi imperfectum doctis viris offerre.

Utrum *Bibliotheca* Photii, qualis nunc habetur, tota a Photio ipso scripta sit? an fuerit posteriori ætate interpolata, ut suspicatur, in notis suis ad Suidam Kusterus, apud J. A. Fabricium, *Bibl. Græc.* ed. Harles. t. X, p. 680? non est hujus loci inquirere.

Quia *Bibliotheca* Photii unius voluminis spatio contineri non potuit, majorem ejusdem partem, in qua codex primus et sequentes ad ducentesimum quadragesimum nonum recensentur, tertio hujus editionis volumine descripsimus; alteram vero partem, in qua codex ducentesimus quinquagesimus et sequentes usque ad finem operis recensentur, initio voluminis quarti collocavimus. Volumen quartum perficient opera canonica Photii, quibus Monitum, hic non repetendum, præmisimus.

Dicemus tamen hic prætermitti synagogen canonum quæ opportunius cum Commentariis Balsamonis, Zonaræ et Aristeni, inter scripta sæculi XIII edetur; sed recudimus *Syntagma canonum* et *Nomocanonem*, in ea forma, et eo ordine quibus ab ipso Photio composita fuisse videntur. Quia tamen in his collectionibus conficiendis auctor eadem documenta pluries profert, textus semel editos, non repetimus aliis locis, sed ubi reperiri possint accurate indicamus.

Seriem operum canonicorum Photii claudunt Erotemata, seu interrogationes X, in quibus auctor depositionem suam e seu patriarchali injustam fuisse demonstrare conatur, argumentis indirectis, nec

(l) *Græciæ orthodoxæ*, t. I, p. 154 et seq. *Comm. de Script. eccl.* t. II, col. 210.

(m) Alium Catalogum Homiliarum Photii suppeditat Oudinus,

heno selectis. Opusculum hoc brevissimum primus in lucem protraxit Fontani (In *Novis deliciis eruditorum*, t. I, p. 20), qui cum furore Jansenistico, et pessimo influxu legum antichristianarum obsecraretur, eidem addidit præfationem et notas, non tantum sacerdote, sed quovis Christiano indignas. Eas nullius frugis esse credidimus, ac proinde abjecimus.

Cætera scripta canonica Photii merito laudat doctissimus J. S. Assemani in *Jure suo can. Orientali*, t. I, p. 35 et seq., ubi ostendit quanti hæc scripta fecerit Balsamon, insignis Græcorum canonista, et tota Ecclesia Orientalis, quæ in tuenda disciplina ecclesiastica, præcipue codicibus Photii, cæteris neglectis, usa est. Notitiam Assemani complet præfatio a card. Mai *Syntagmati* præmissa, quam lector suo loco reperiet.

Et hæc de Photii scriptis a nobis editis dicta sint.

Nunc de deperditis, prætermisissis, ineditis, aut falso ascriptis libris pauca admonenda supersunt.

VIII. — De operibus Photii deperditis, prætermisissis et ineditis.

1° Photius scripsit acta fictitia concilii œcumenici, quod nunquam convocatum fuit. Iis mille circiter subscriptiones fictas addidit, ut narrat Anastasius Bibliothecarius supra laudatus. Illa acta cum in duobus codicibus elegantissimis et depictis scripta fuissent, in concilio viii publice flammis tradita sunt, ac proinde non exstant.

2° Photius ex capite suo composuit Acta concilii quod fingit anno 878 celebratum fuisse coram legatis Romani pontificis et cæterorum patriarcharum Orientis et Ægypti. Quanquam tunc synodus habita fuerit, certo certius ea minime egit vel toleravit, quæ eam egisse et tolerasse narrat Photius. Hanc Photii pseudosynodum Græci pro octavo concilio œcumenico habent, repudiato octavo concilio vero, in quo Photius depositus et excommunicatus est. Nonnulli tamen nec verum concilium viii, anni 869, nec fictitium Photii anni 878 receperunt, siquidem synodum Florentinam œcumenicam concilium octavum appellant. Sic neque concilii Lugdunensis ii, nec Viennensis, nec Lateranensium ullam rationem habent; sed immerito, ut patet.

Acta pseudosynodi Photii anni 878, etsi fictitia sint, ex codice Vaticano, cum permissione Clementis XI, ut supra jam notavimus, a P. Harduino edita sunt; sed quia inter Acta conciliorum propriam sedem habent, et ab iisdem sejungi non possunt, eadem hic prætermisimus. Supra, variis argumentis ostendimus Acta illa non genuina, sed mere fictitia esse.

3° Photii *Synagogen canonum* omisimus ob causas quas supra allegavimus.

4° Photius scripsit homilias plurimas quorum elenchum ex Combessio edidimus. Quominus omnes ederemus nulla alia causa fuit, quam quod nullum exemplar earum nobis comparare potuerimus.

5° Photius dicitur de cultu SS. imaginum scripsisse, sed ejusdem scripti nullum vestigium inveni, præter titulum sequentem, quem Bandini, in *Catal. biblioth. Laurent. Florent.* t. I, p. 434, recitat: *Χρήσεις κατά Εικονομάχων ἐκ τῶν συγγραμμάτων Νεκρήδου καὶ Φωτίου, τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Θεοδοῦρου Στουδίτου.* Hinc sane nemo colligit Photium ex industria de colendis imaginibus scripsisse. Fieri enim potuit ut ex libris quos de alio argumento exaraverat, quis *χρήσεις* illas composuerit.

6° Nescio an a libro a Bandino notato diversus sit ille quem Lambecius, in *Comment. in Bibl. Vindob.* ed. Kollarii, t. IV, p. 335, ad cod. 157, n. 5, ita exhibet: *Φωτίου πατριάρχου καὶ Θεοδοῦρου τοῦ Στουδίτου. Εἰκῶν λέγεται παρὰ τὸ εἶσιν ἄλλο δὲ φυσικὴ εἰκῶν, καὶ ἄλλο μιμητικὴ κ. τ. λ.* « Photii patriarchæ CP. et Theodori Studite testimonia de sacris imaginibus et de differentia inter sacras imagines et idola. »

7° Senebier in *Catalogue raisonné des manuscrits de Genève*, p. 42, Genève 1779 (ap. J. A. Fabric. *Bibl. Gr.* t. XI, p. 19), laudat Photii Homilias tres, et fragmenta scripti ejusdem contra Manichæos, quod utrum differat a libris secundo volumine hujus editionis editis necne, indagare non potui, et mihi incompertum est.

8° Ignoro pariter an Photii *Argumenta duodecim syllogistica contra processionem Spiritus sancti etiam a Filio*, de quibus Bandini *Catal. Laurent.* t. III, p. 324, convenient cum argumentis a Veoco refutatis et a nobis hic editis, vel opusculum distinctum constituent. Puto ea identica esse.

9° Oudinus indicat: *Φωτίου. . . Ἀγῶγαι καὶ ἀποδείξεις ἀκριβεῖς συντελεγμέναι ἐκ τε συνοδικῶν καὶ ιστορικῶν γραφῶν.* (*Comment. de Script. eccles.* t. II, p. 201), quas a *X interrogationibus de patriarchis injuste ejectis* distinguendas esse autumat.

10° Idem Oudinus, *symbolum fidei* testatur in cod. mss. exstare a Photio *compositum pro iis quæ ordinandi sunt episcopi*, de quo Lambecius, l. viii, p. 453.

11° *Epitome Historiæ ecclesiasticæ Philostorgii*, ἀπὸ φωνῆς Photii patriarchæ exstat inter cod. mss. bibliothecæ Bodleianæ (Baroc. cod. 142, n° 7, p. 243); diversa ab illa quæ in *Myriobiblio* occurrit et amplior (Oudin., t. II, col. 208).

12° Michælem Psellum *Synopsisim Nomocanonis* Photii versibus scripsisse ferunt. Inter quinque *Cæmina politica* Pselli *Synopsis* illa quartum locum occupare dicitur.

IX. — De operibus Photii quæ alio nomine quam a nobis edita sunt, circumferuntur.

13° *Libellus de septem synodis* qui passim occurrit, excerptus est ex Photii epist. vii, ad Michaelæm Bulgaricæ principem, quæ in hac editione reperitur, t. II, col. 631.

14° *Libellus de consolatione ad Eusebiam*, quem Conrad. Ritterhusius, anno 1601, Gr. Lat. Nurenbergi edidit sub nomine Photii, est ejusdem Photii epistola 245, apud Montacutum.

15° Opusculum *De patriarchis injuste ejectis*, quod laudat J. A. Fabricius, non distinguendum est a decem *Interrogationibus*, quas ex *Novis deliciis eruditorum* Fontani ad finem Operum Photii edidimus.

16° Photii *Excerpta ex Asteriis*, quæ Combesius edidit, ex Photii *Bibliotheca* desumpta sunt.

17° Cotelerius in *Monumentis Ecclesiæ Græcæ*, t. III, p. 104, primum protulit opusculum ita inscriptum : *Quod non oporteat ad præsentis vitæ molestias attendere*. Quia olim inter Photii Epistolas servatum est, illud ad finem libri tertii epistolarum in nostra editione collocavimus.

18° Labbeus, in *Catal. cod. mss.*, p. 114, laudat Photii *Synopsis logicæ Aristotelicæ*, et Fabricius, ex Oudino, asserit Photii *Synopsis categoriarum* immistam esse Commentariis Philoponi et Ammonii in Aristotelem. Illi auctores Photio multo antiquiores sunt. Card. Mai *Script. veter.* t. I, præf. p. xiv, monet illas *Synopses* non distinguendas esse a *Quæstionibus Amphiloichianis*. Et revera quæstiones Amphiloichianæ 137 ad 147 circa hoc argumentum versantur. Hic, t. I, col. 759 et seq.

X. — *De operibus Photii argumenti profani.*

19° Joannes Gerardus Vossius in opere *De Historiciâ Græcis*, lib. II, c. 25 (Oper., t. IV, p. 147) ita scribit : « Photii patriarchæ *Historiam de rhetoribus decem* exstare lego in nomenclatore Roberti Constantini. » De hoc libro aliam notitiam nullam reperi.

20° *Lexicon Græcum* sub nomine Photii forma in 4°, anno 1808, Lipsiæ edidit D. Hermann. Liber autem paulo post iterum typis impressus est hoc titulo : *Φωτίου τοῦ πατριάρχου Λέξεων Συναγωγή*, e codice Galeano descripsit Ricardus Porsonus, 2 vol. 8°, Cantabrigiæ 1822. Porsonus in *Lexici præfatione* monet D. Blomfield, in *Censuris Edinensibus*, parte XLII, de Photio præclare scripsisse. Oudin. (t. II, col. 206) scribit Photii *Lexicon* in-4°, editum fuisse, Kilonii, an. 1706, et in codd. mss. inscribi quandoque Photii patr. CP. *Etymologicum magnum*.

XI. — *De iis qui in elucidandis operibus Photii insudarunt.*

21° Præter eos qui Collectionem Operum Photii præpararunt, laudandi sunt etiam ii qui opera particularia emendare vel elucidare conati sunt. Si fides *Annalibus Trivultiensibus*, Boernerus de componenda nova translatione Latina *Myriobiblia*, seu *Bibliothecæ* Photii, cogitavit. (*Mémoires de Trévoux*, 1701, p. 286.)

22° Eandem spartam ornare cœperat Claudius Caperonier Parisiensis, adjutus a Patre Tournemine et Ellies Dupin, et jam quinquaginta folia typis impresserant, quando E. Dupin in exilium missus est et editio derelicta. (Vid. *Supplem. Moreri* 1749, t. I, p. 228 et D. Cellier. *Hist. des écriv. ecclési.*, t. XIX, p. 432.)

23° Translatio Gallica trium orationum Photii cum notis, inseritur operi quod inscribitur : *Histoire de l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, t. XVI, p. 98. Paris, 1751. De Photio sermo habetur in eadem collectione, t. XIV, p. 180 et seq. Paris, 1743.

24° *Annales Trivultienses* (*Mémoires de Trévoux*, p. 1944, an. 1722) fragmenta exscribunt translationis Gallicæ epistolarum 11 et 12 ad Michaellem III Bulgariæ principem, quam versibus scriptam edidit auctor Gallus hoc titulo : « *Mazimes pour la conduite du prince Michel, roi de Bulgarie*, par Bernard Théatin, offert à Louis XV, Paris, 1718. »

XII. — *De iis qui acta et scripta Photii elucidarunt.*

Auctores enumerare qui de actis et scriptis Photii notitiam exhibent, vix possibile est. Quotquot enim Historiam Ecclesiæ vel Historiam scriptorum ecclesiasticorum attigerunt, Photii gesta enarrarunt et de ejus libris sententiam protulerunt. Inter veteres nemo, inter recentiores soli protestantes eum laudibus persecuti sunt, non quod laudè dignus sit, sed quia sedem apostolicam, quam ipsi odio habent, aucter aggressus est.

Ea quæ a Photio vel in ejus causa gesta sunt fuse enarrat Baronius, cujus dicta confirmat Pagius in notis suis ad *Annal.* Baronii, Multam lucem his gestis affundunt etiam acta conciliorum.

De libris Photii accurate scripserunt Labbeus, Cave, Oudinus, J. A. Fabricius, Dupin, Dom Cellier, et, ut audio, etiam Dositheus patriarcha Hierosolymitanus, pro Græcis, in Præfatione voluminis quod in scribitur *Τόμος χαρᾶς*, anno 1705 typis editi.

B****, 8 decembris 1860.

J.-B. M.

PHOTII

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

OPERUM PARS PRIMA.

EXEGETICA.

IN AMPHILOCHIA PHOTII PROLEGOMENA.

I.

JOSEPHI HERGENROETHER, S. THEOL. DOCT. ET IN WIRCEBURGENSI
LIT. UNIV. HIST. ECCL. ET JURIS CAN. PROF., DISSERTATIO
HISTORICÁ CRITICA DE PHOTII QUÆSTIONIBUS
AMPHILOCHIANIS.

§ 1. *De Amphilochorum nomine, origine atque scopo.*

1. Photii Amphilochia seu quæstiones Amphilo-
chianæ amplissimum opus constituunt seu thesau-
rum variarum dissertationum et diatribarum, quæ
maxima ex parte varia sacrorum Librorum testimo-
nia illustant atque exponunt. Summis hoc opus
ornarunt laudibus eruditi. *Photii ingenium ad quæ-
stiones dissolvendas paratum* — inquit *Maximus Mar-
gynius* in epistola ad eruditos Photii *Bibliothecæ*
præmissa — *quæcunque eæ sint, quæ contra sa-
cræ philosophiam proponuntur, et in divinis Litteris*
explicandis, ubi penitior quisquam sensus est abscon-
ditus, quis in ejus elaborato opere, quod Amphilo-
chia inscribitur, jure meritoque non demiretur (1)?
Hanc insignem collectionem *Leo Allatius* seu *opus*
rarium et multiplici eruditione plenum, Theolo-
gis ac Scripturæ expositoribus maxime necessarium
commendavit (2); nec minora præconia sequens
ætas usque ad eminentissimum *Maium* (3) de hac
collectione optime meritum pronuntiavit, licet haud

A defuerint, qui majore operis parte nondum in lu-
cem producta paulo morosius de ea judicium tulerint (4).

2. Nomen *Amphilochorum* vel *Amphilocho-*
rum (5) sortitum est hoc opus, non quod ex sancto
Amphilochio Iconensi decerptum sit vel ejus textus
explanet, ut quidam olim eruditi censuisse videntur,
sed quia dedicatum fuit Amphilochio Cyziceno me-
tropolitæ Photio charissimo (6). Id non ex titulo (7)
solum patet, sed etiam ex præfatione universæ col-
lectioni præfixa (8) et ex multis quæstionibus spe-
cialiter huic episcopo inscriptis (9). Aliæ quidem
aliis primitus missæ fuerant; sed deinde in unum
corpus collectæ Amphilochio mittebantur, quo nemo
frequentius et instantius Photium de diversis quæ-
stionibus consuluerat. Neque difficile est tempus
determinare, quo hæc collectio prodierit. Licet enim
plures jam antea scriptæ fuerint, tamen major
quæstionum pars tempore prioris exsilii composita
et in unum corpus redacta fuit, quemadmodum ex

(1) Τὸ πρὸς τὰς τῶν ἀποριῶν λύσεις ἔτοιμον, ἄλ-
λων τε καὶ ὅσαι ἐπὶ τὴν ἱερὰν τείνουσι φιλοσοφίαν
καὶ τὸ τῆς θείας Γραφῆς, ἐν οἷς μυστικώτερόν τι
ἐναποκρύπται, ἀγγίλουν τε καὶ διερμηνευτικόν, τίς
τῶ τῶν Ἀμφιλοχίων αὐτῶ πεπονημένῳ συγγράμματι
ἐντυχῶν οὐκ ἂν εἰκότως θαυμάσειεν;

(2) *De Eccles. occid. et orient. perpetua consens.*,
lib. II, c. 6, n. 4, p. 576.

(3) *Veterum script. nova collect.* t. I, Præfat. de
Photio.

(4) Sic v. g. *Schroëckh* in *Hist. Eccl.* (K. G.)
t. XXIII, p. 263.

(5) Dicuntur τὰ Ἀμφιλόχεια, vel Ἀμφιλόχεια

vel Ἀμφιλοχικά, λόγοι ἱεροὶ καὶ ζητήματα πρὸς
Ἀμφιλόχιον.

(6) Vide *Wolfium Cur. philol. et crit.* t. V, Præf.
p. 1, *Oudinum, De Script. Eccles.* t. II, p. 203;
Maium, l. c. § 4.

(7) In cod. Coislin. Τὰ Ἀμφιλόχεια ἢ λόγων ἱερῶν
καὶ ζητημάτων ἱερολογίαὶ πρὸς Ἀμφιλόχιον, τῶν
ὀπίωτατον μητροπολίτην Κυζίκου ἐν τῷ καιρῷ τοῦ
πειρασμοῦ ζητημάτων διαφόρων εἰς ἀριθμὸν τριακο-
σίων συντετινόντων ἐπίλυσιν αἰτησάμενον.

(8) Edita ab A. *Scotto Neapoli*, 1814, 4, p. 2-3.

(9) Q. 1 edita a *Maiio*, l. c. p. 193. q. 137 seq.,
q. 218, 90, 119, etc.

iteratis querelis lamentationibusque de persecutionis gravitate et de tribulationum magnitudine manifestum sit (10) et titulus ipse ac præfatio declarant. Porro hoc Photii exsilium ab anno 867 usque ad annum 876 perdurasse constat (11); Amphilocheus vero sub priori Photii episcopatu rejecto Antonio Ignatii assecla Cyzicenam sedem nactus est (12), ex qua Photius deinde iterum occupato Constantinopolitano throno eum Nicæam transtulit, ubi paulo post obiit Gregoriumque olim Syracusanum successorem habuit (13). Cum autem idem Gregorius jam in synodo Photiana mense Novembri anni 879 habita tanquam Nicææ antistes compareat (14), Amphilocheus jam ante ea tempora e vita migrasse dicendus est. Quoad majorem itaque partem collectio intra annos 868-876 elaborata fuit, quamvis nonnullæ quæstiones et postea adjungi potuerint, cum Photius certum numerum haud statuerit et solum tercentas circiter commemoraverit, quem numerum in deliciis habuisse videtur (15). Quare, ut infra videbimus, varius est in diversis codicibus quæstionum ordo ac numerus.

3. An vero ipse Photius hanc Collectionem dissertationum, quas diversis temporibus elaboraverat, instituerit, ante typis editam ejusdem præfationem dubitari potuit et non defuere, qui cum *Wolffo* (16) existimarent, varias Photii epistolas hinc inde fuisse collectas et Amphilocheorum nomine postea insignitas, ideo quod Photio frequens litterarum cum Amphilochio commercium intercederet. Sed edita a Scotto præfatio (17) omne dubium amovit. Perspicue enim Photius ibidem tradit, singula sua ad varia quæsitia responsa se iteratis curis tractasse et in unum collegisse (18); neque silentio præterit gravissimas, ut ipse arbitrabatur (19), rationes, quæ ipsum deterrere potuerint ab ejusmodi novo labore, quem tamen nihilo secius amico flagitante suscepit. Harum vero rationum, quæ Photii animum inde repellere visæ sunt, prima in eo fuit, quod jam antea multi sanctorum Patrum eadem quæsitia maxima

A ex parte optime solverint; altera ex eo petita est, quod ipse Photius alibi non pauca ex illis jam sufficienter tractaverit, alia viva voce coram discipulis explicaverit; tertia ex difficultate operis, quam diuturno tempore opus sit ad tantam quæstionum diversarum multitudinem percurrendam (20), nonnisi breve vere tempus idque magnis agitata curis molestisque concessum videatur. Addit etiam minoris momenti rationes obstaculo alteri cuivis esse potuisse, quominus novum hunc laborem susciperet, sibi tamen iis omnibus neglectis id maxime cordi fuisse, ut amici postulationibus satisfaceret, neque dictionis elegantiam se curasse, verum potius perspicuitatem et legentium utilitatem. Hinc recte Scottus (21) judicat, Photium multas identidem quæstiones pro re nata amicorum commodo solvisse, deinde cunctas, ne laterent aut disperderentur, in unum collectas fasciculum Amphilochio suo id expetenti transmississe.

B 4. Collectio igitur, quam præ manibus habemus, ex variis omnino partibus constat diverso tempore scriptis et sine methodo et ordine eodem fere pacto, quo in celebri ejusdem auctoris Bibliotheca diversi argumenti libri, eorundem excerpta et de iisdem judicia coacervantur, aggregatis. Hinc pleræque dissertationes formam epistolarum præ se ferunt, quibus ad propositas difficultates theologicas et philosophicas respondetur; responsa sunt ad eruditum amicorum quæsitia variis temporibus data, et quamvis nonnullæ Diatribæ mera excerpta videantur (22) et in aliis interrogantes more antiquo ficti solummodo appareant (23), tamen pleræque veterum scripturionum erotematicam et catechetiçam omnino sequuntur, quæ jam dudum ab ecclesiasticis scriptoribus fuerat adhibita.

C 5. Sane similia plane opera suppeditant nobis Pseudojustini (24) et Pseudoathanasii (25) scripta; nec longe abluunt Eusebii Cæsariensis *Quæstiones* (26), Hesychie dubiorum *Solutiones*, (27) Basilii Regulæ 313 breviores (28), *Dialogi* sancto Cæsario ascripti (29), Theodoretii, in *Octateuchum Quæstio-*

(10) Q. 78. ubi commemorat τοῦ καιροῦ τὸ βαρύντατον. — q. 21, c. 7 (Mai, l. c. p. 74), q. 23 (Mai, *Nov. coll.* t. IX, p. 26, 27), q. 119 (Wolf, l. c. p. 708 seq.), q. 148, etc.

(11) Vide cl. Jager *Histoire de Photius*, lib. VIII, p. 529 note 1, edit. 2.

(12) Vide Le Quien, *Orient. christ.* t. I, p. 757.

(13) Id testatur Nicetas David in *Vita S. Ignatii*, (Mansi *concil.* XVI, p. 289.) Cf. Le Quien, l. c. p. 617.

(14) Mansi, *Concil.* t. XVII, p. 373.

(15) Cf. Scottum, l. c. p. 2, not. 3.

(16) Wolf, *Præf.* cit. p. III.

(17) Ed. cit. Neapol. p. 113.

(18) Ρ. 3 Δευτέρους ἡμᾶς ἀπαιτεῖς πόνους καὶ τὸ εἰς ὄχλον τὴν γραφὴν ἀπελθεῖν... ἔχετε ὕπερ ἡτησας.

(19) Τσοῦτων καὶ τηλικούτων ὄντων τῶν πρὸς τὰναντία φερόντων.

(20) Ὅχλον τσοῦτων διελθεῖν συχνόν.

(21) L. c. p. 2, note 1.

(22) Cf. Wolfium, *Præf.* p. v, et pag. 730-800.

(23) Mai, *Nov. Coll.* t. I. *Præf.*

(24) *Quæstiones et Respons.* ad *orthod.* 146 (Opp. Just. ed. Venet. 1747, p. 743 seq.). Quæstiones 5 Christianorum ad Græcos et Græcorum 15 ad Christianos, quæ diversæ sunt a solutionibus compendiaris adversus pietatem, quas Justino tribuit Photius (Bibl. cod. 125).

(25) *Quæstiones ad Antiochum*, in *S. Scripturam*, (Alhanas. Opp. t. II, p. 268 seq. ed. Montfaucou).

(26) Ζητήματα καὶ λύσεις. Cf. *Den. Evang.* VII, 3; Maium *Nov. Coll.* t. I, p. 1 seq.

(27) Ἀπορίαι καὶ ἐπιλύσεις sive συναγωγὴ ἀποριῶν καὶ ἐπιλύσεων ἐκλεγείσα ἐν ἐπιτομῇ ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς συμφωνίας τοῦ ἁγίου Ἡσαυρίου πρεσβυτέρου Ἱεροσολύμων (cod. 43 Cryptæ ferratæ apud Maium *Nov. PP. biblioth.* t. VI, p. II, p. 539 indicat.) Cotel. *Mon. eccl. Gr.* vol. III, p. 1-52.

(28) Ὅροι κατὰ ἐπιτομὴν. Phot. cod. 191; Garnierii *Præf.* in Opp. Basil. t. II, § 11, n. 33 seq.

(29) Galland. *Bibl. PP.* t. VI, p. 3-152.

nes (30), Augustini et Pseudoaugustini (31) nonnulla scripta, sancti Maximi *Interrogationes et solutiones* (32), *Quæstiones et responsiones* Anastasio Sinaitæ communiter adjudicatæ (33). Hæ Anastasii Quæstiones centum quinquaginta quatuor anthologia quædam sunt ex testimoniis S. Scripturæ et Patrum, brevia plerumque responsa cum demonstratione ex revelationis fontibus petita, et Patrum opera ibidem abhibita (34) diligenter sunt indicata. Theodoro imprimis auctor usus est (35). In hisce operibus multæ quæstiones modo, quod rarius, verbotenus, modo, quod frequentius, quoad sententiam plane conspirant (36). Jamdudum apud Græcos compilationes variæ defectum novorum ingenii fructuum supplebant, *sacra Parallela* in usu erant, quæ thesin quamlibet theologiam ex Bibliis et Patribus comprobabant, sicut Leontius Byzantius fecisse cognoscitur (37), jam *Catenæ* Patrum in sacros Libros expositiones collocabant (38), atque exinde amplissima suppetebat materia pro novis semper compilationibus consuevis et vetustioribus aliarum lucubrationum accessione ditandis. Mira Græcorum fecunditate extincta in colligendis et exornandis antiquitatis thesauris docti viri fere unice occupabantur, hisque ipse Photius, si aliquot ejus scripta, quæ ejus veri fœtus existunt, excipias, atque in his opera præsertim polemica (39) annumerandus esse videtur. Sed operæ pretium fuerit, accuratius indagare, an Photii Amphilochia

ex aliis auctoribus expilata, an vero eidem auctori atque parenti tribuenda sint, an demum et quantum tum proprio ejus ingenio, tum aliorum laboribus simul ascribenda.

§ II. — An Photius singularum quæstionum auctor fuerit.

6. Innuit ipse Pothius (40) se plura ex antiquioribus Patribus collegisse et uberius excoluisse additis iis, quæ proprio ipse Marte suoque studio composuerat, adeoque tum sua, tum aliena in unum coadunasse. Sæpe allegat Patres, veluti Basilium, Athanasium, Gregorium Nazianzenum, Chrysostomum, vulgatum Dionysium, Maximum, aliosque (41). Verum communiter tunc solummodo eos adducit ubi breviter atque obiter unam alteramve eorum profert vel tangit sententiam. Atenim constat integras fere antiquiorum scriptorum diatribas Photium tecto eorum nomine interdum de verbo ad verbum descripsisse sibi que appropriasse. Jam Wolfius probabiliter explanationem in ep. ad Coloss. c. 1, v. 15, e Chrysostomo haustam judicavit; Maius vero indicavit (43) prolixam illam de vitæ termino disputationem, quæ quæstione centesima quadragesima nona continetur, in duobus aliis Vaticanis codicibus *Germani patriarchæ* fœtum declarari, ex duabus de Bibliorum obscuritate dissertationibus alteram (44) ex *Polychronii* prologo in Jobum esse desumptam, quæstionem de diversis Scripturarum Veteris Testamenti editionibus (Græcis) (45)

(30) Opp. I, p. 1 seq. ed. Sirmondi.

(31) Aug. lib. *De divers. quæst.* 83. — Lib. II, *De divers. quæst. ad Simplicianum*; — lib. *De octo quæstionibus, Dulcitiæ*. — *Quæstiones in Heptateuchum*, etc.

(32) S. Max. ad Thalassium, *De variis S. Scripturæ quæstionibus*. — *Interrogationes et responsiones seu dubia* (Opp. ed. Combef. t. I, p. 1 seq. p. 300 seq.)

(33) S. Anastasii Sinaitæ *Quæstiones et responsiones de variis argumentis*, Gr. et Lat. cura Jac. Gretseri, Ingolst. 1617, 4. (Ex Cod. Monac. 53 chart. sæc. XVI, f. 153 seq. 207, Membr. sæc. XIII f. 94.)

(34) Nimirum Irenæus, Basilium, Chrysostomus, uterque Gregorius, uterque Cyrillus, Isidorus Pelusiota, Epiphanius, Pseudodionysius, Maximus, Joannes Climacus, Theodoretus et *Apostolicæ Constitutiones*.

5) Cf. Anast. q. 27, p. 282, cum Theod., q. 66, in Gen., 3, p. 51 seq. Anast. q. 28, p. 284 de Abrahæ circumcissione; cum Theod., q. 68 in Genes. — q. 22, p. 292 seq. in Exod. IV, 21, cum Theod., q. 12 in Exod. — q. 24 p. 266 in Gen. I, 26, cum Theod., q. 20 in Gen. — q. 25, p. 278 in Gen. VI, 1, 2, cum Theod., q. 47 in Gen. — q. 34, p. 308 in Num. XXII, cum Theod., q. 42 in Num. — q. 35 p. 310, cum Theod., q. 40 in Exod. — q. 57, p. 314, cum Theod., q. 43 in Deut. — q. 39 p. 318 seq., cum Theod., q. 65 in I Reg. XXVIII.

(36) Confer Anast. q. 14, p. 166. Ps. Athan. q. 86 ad Antioch., p. 288. — Anast. q. 87, p. 488. Ps. Athan. q. 32 ad Ant. et q. 57, p. 320. — q. 56, p. 372. Ps. Athan. q. 18 in Epp. Pauli p. 328. — q. 88, p. 488. Ps. Athan. q. 112 (113) p. 294. — q. 114, p. 588. Ps. Athan. q. 102, 103 (104) p. 292. — q. 117, p. 560. Ps. Athan. q. 278, 279. — q. 118, p. 564. Ps. Athan. q. 43, p. 278.

C — q. 95, p. 514. Ps. Athan. q. 118. — q. 89, p. 492. Ps. Athan. q. 16, 26, 32—35. — q. 5, p. 90. q. 15. Ps. Athan. q. 92, p. 289. Præterea conf. Anast. q. 81. Ps. Athan. q. 115 (al. 114). — Anast. q. 135. Ps. Athan. q. 93. — Anast. q. 8. Ps. Athan. q. 97. — Anast. epist. 25. Ps. Athan. q. 48. — Anast. q. 31. Ps. Athan. q. 12, Cæsar. dial. I, q. 49, p. 35. — Anast. q. 21. Ps. Athan. q. 56. Demum conferas Ps. Athan. *Interpr. ex V. T.* q. 56, 57, cum Theod. q. 59, 47 in Gen. — Ps. Athan. q. 9, ad Antioch., p. 270; cum Theod. q. 11 in Gen. — Ps. Justin. q. 47, p. 493; cum Theod. q. 40 in Deuteron. — Ps. Justin. q. 26, p. 483 seq. cum Theod. q. 20 in Exod.

(37) Vide Maium *Nov. Coll.* t. I, Pref. p. LIV.

(38) Vide Chr. Wolfium, *Exercitationes in Catenas Patrum Græcorum*. Wittembergæ, 1712. — Cramer. Præfat. ad *Catenam* in Evang. Matthæi et Marci, Oxonii 1840, p. XIII seq.

(39) Hujusmodi sunt liber *De Spiritu sancti mystagogia* a nobis editus; et ea omnia, quæ ad hanc controversiam spectant.

(40) Vide quæstionem 240 nunc primum a nobis editam cap. 1, et quæstionem primam a Maio (*Nov. coll.* t. I, p. 202) publicatam cap. 10. Sic ait et q. 37 (Scotti p. 85) respondere se ad propositam difficultatem ea quæ majores de ea excogitaverint ("Α καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ τοῦτου πεφιλολόγηται τοῦ ζήτηματος.")

(41) Amphil. q. 34 p. 113, 120. ed. Scotti. — q. 119 (al. q. 141.) p. 712, 713. ed. Wolfii. — p. 161. (al. q. 191) p. 799. ed. Wolfii. — q. 80 p. 439. ed. Basnagii.

(42) Wolfius t. c. p. 800. Præf. p. III.

(43) *Vett. Script. Nov. Coll.* t. I, Proleg. de Photio § 4, p. 41 — 43, ed. 1825.

(44) q. 152.

(45) q. 154.

ex Pseudo-Athanasio et Epiphano excerptam, plurima in quaestione de loco Genesecis c. iv 26 (46) et in dissertatione de voluntatibus gnomiis (47), in qua Photius unum sanctum Maximum de hoc argumento tractantem commemorat, Joanni Damasceno deberi.

7. Sed quod Maium fugit nosque jam alibi (48) patefecimus, triginta duas exegeticas quaestiones ex Theodoro in sua *Amphilochia* transtulit Photius, ne semel quidem ejus mentione facta. Interrogationes plerumque eadem sunt, responsiones propemodum iisdem verbis concinnatae, nonnulla decurtata, alia amplificata, plurima parum immutata conspiciuntur (49). Vix ulla in his reperitur sententia, quae non jam antea a Cyri antistite fuerit expressa. Mirum sane videtur quod Photius, qui alibi, et quidem in *Nomocanone*, qui ex natura sua neutiquam adeo stricte iudicari poterat et quem jam ab alio compositum ipse tantummodo secundis curis retractavit, quam severissime eos castigat, qui alienos labores sibi arrogare ac subripere ausi fuerint (50), eo usque Theodoretum spoliis sua scripta exornaverit alienaque, quasi sua essent, absque ullo pudore vendiderit. Neque vero ea quibus ille insignis sacrorum Librorum explanator semet excusabat, dum vetustiorum Patrum interpre-

(46) q. 36.

(47) q. 80.

(48) Dissert. de Amphilochiis in Ephemeridibus theologis Tubingensibus (*Tubinger theologische Quartalschrift*) anni 1858, fascic. II, p. 258, 277, 278. Nimirum quaestiones 249—260 accurate respondent Theodoretum qq. 5, 7, 18, 19, 20, 37, 47, 58, 65, 92, in Genesis; qq. 261—269; Theodoretum qq. 6, 10, 14, 24, 27, 40, 48, 60, 68 in Exodus; q. 270—272; Theodoretum qq. 18, 19, 23 in Leviticum; quaestiones 274—277; Theodoretum qq. 1, 10, 18, 34, 37 in Num; denique qq. 279—281; Theodoretum qq. 40, 42, 43 in Deuterium.

(49) Speciminis instar ista damus.

Amph. q. 249 (Mai, *Nov. Coll.* t. IX, p. 116, q. 248).

Ἠλίθιον τὸ ἐρώτημα· ὁ γὰρ εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὐκ αἰδίον δηλονότι ἔφη τὴν γῆν, ἔφη δὲ οὐκ ὄτι ἦν ἡ γῆ ἀπολύτως, ἀλλ' ἦν ἀκατασκευάστος· ἔτι γὰρ ἀόρατος ἦν, ἐπιχειμένου τοῦ ὕδατος, καὶ ἀκατασκευάστος, μηδέπω κοσμηθεῖσα βλάστη x. τ. λ. Cf. *Cæs. Dial.* I, q. 63, p. 58.

Amph. q. 204 (Mai, I. c. p. 117, q. 249). Ἐναντία μὲν ἀλλήλοις; ἀλλ' ἐναρχαία τοῖς ἀνθρώποις ἀμφοτέρω... ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἀναγκαῖον τὸ σκότος; δηλον...

(50) Praef. in *Nomocanone* (apud Voellum et

Theodoret., q. 5 in *Gen.* p. 6, 7 ed. Sirmond.

Ἠλίθιον ἔγαν καὶ ἀνόητον τὸ ἐρώτημα· ὁ γὰρ εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὐκ αἰδίον ἔφη τὴν γῆν, ἀλλὰ μετὰ τὸν οὐρανὸν ἢ σὺν τῷ οὐρανῷ δεξαμένην τὸ εἶναι· ἄλλως τε οὐδὲ ἀπλῶς οὐδὲ ἀπολύτως· ἔπειτα ὁ συγγραφεὺς, ἡ δὲ γῆ ἦν, ἀλλὰ τὸ ἐξῆς συναρμόσας· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκευάστος, καὶ ἀκατασκευάστος, μηδέπω κοσμηθεῖσα τῇ βλάστῃ x. τ. λ.

Theodoretii qq. in *Gen.* p. 7, 8. Idem est initium. Tres sequuntur propositiones a Photio omissae; Psalmi cum citatio utrobique est. ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἀναγκαῖον τὸ σκότος; ἀκριβῶς μεμαθήκαμεν...

et citationibus utebatur (51), hic in Photii favore dici possunt, qui in his, de quibus sermo est, quaestionebus Thomasi de verbo ad verbum eum exscripsisse videtur, quem nec nomine tenus adducit, nec sua cum alienis conjungit, verum potius aliena sibi tanquam plagiator, ut aiant, omnino vindicat, quod etiam spectato priscorum hac in re mitiori iudicio grave adhuc censi debet. Accedit, quod in elucidandis sacrorum Librorum locis non quidem Chrysostomum, quem plurimi tunc nocturna diurna manu versabant, sed minus notum auctorem, adeo presse sequitur, cujus expilatio fortasse non statim agnoscebatur, quodque ipse, qui adeo prodigus in laudandis Patribus alibi comparet, virum doctissimum, cui plurima debebat, honore ac laude privare penitus studet (52). Attamen acutum ejus iudicium et inde elucet, quod tam insignem interpretem Bibliorum caeteris praetulerit, et nec minus certum est, aliis in rebus, ubi Theodoretum expositio minus placuit, ab ea Photium prorsus recessisse. Sic. v. g. Photio pertractanti quaestione, cur Jacob lapideum unxerit (53), literalis Theodoretum explanatio (54) non adeo arrisisse videtur; aliunde enim petit solutionem. Rursum in aliis materiis longe diversam a Theodoretum interpretatione affert exegesis, in aliis vero non nisi pauca quaedam ex eodem adoptat (55).

Justellum in *Bibliotheca juris canonici vet.* t. II, p. 792 ea in parte quam revera esse Photii consentiunt eruditi, declarat, non praecedentium laboribus derogandum esse nec eos in proprium usum furum exemplo vendicos. Ὅπερ πολλοὺς πολλακις ἡ ἀπορία τοῦ ἐξ οὐκείας ἐπιγνωσθῆναι σπουδῆς τομῆσαι συνήλασε, καὶ κλοπῇ τῶν ἀλλοτρῶν ὄφρ' οὐκ ἀνασπάσαι σοφίας ἠπάτησεν.

(51) Theodoretus Prolog. in expositionem Cantici canticorum (Opp. I, p. 995 ed. Sirmond) lectores hortatur et monet, ne furtum habere velint, si quid Patribus dictum in suis commentariis inveniant (τοὺς ἐνεχόμενους παρακαλέσαντες, μὴ κλοπὴν ἡμῶν κατηγορεῖν, εἴ τι τοῖς Πατέρας ἐπιγεμένον ἐν ταῖς ἡμετέραις εὐρατειν ἐρμηνείαις); contitemur enim, inquit, et nos ab illis ansas et rationes explanationis invenisse; est vero hoc non furtum, sed paterna haereditas. Et alia quidem ab illis sumpta damus, alia vero a nobis ipsis reperta adjuicimus, quiaque ulteriori labore ac repetitis curis indigent, amplifacimus. (Ὁμολογοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς παρ' ἐκείνων τὰς ἀφορμὰς εὐρηκέναι τῆς σαφηνείας· ἔστι δὲ τὸ τοιοῦτον οὐ κλοπῆ, ἀλλὰ κληρονομία πατρῶα· καὶ τὰ μὲν παρ' ἐκείνων εἰληφότες τίθεμεν, τὰ δὲ αὐτοῖς ἐπεξευρόντες προστίθεμεν, τὰ δὲ ἐπεξεργασίας δεόμενα διευρύνομεν.)

(52) In *Bibliotheca solummodo* conl. 204 Theodoretum theopetion, et μακάριον ἀνδρα, ejusque quaestiones in Octateuchum opus maximae utilitatis (χρήσιμον εἰς τὰ μάλιστα) vocat.

(53) Q. 236 apud Maium, *Nov. coll.* t. IX, p. 113.

(54) Theodor. q. 84 in *Gen.* p. 61.

(55) Cf. Theodor. q. 2 in *Gen.*, p. 3, 4. Amph. 70 (Galland. XIII, p. 707; Wolf. I. c. p. 687 seq.) — Theod. q. 24 in *Gen.* p. 25, 26; Amph. q. 51 (Mai, I. c. p. 53.) — Theod. q. 27, 28, 33 in *Gen.*, p. 29 seq. Amph. q. 14 (Mai, I. c. p. 14, 15.) — Theod. q. 59. in *Gen.* p. 34.; Amph. 70 (Mai, I. c. p. 85.) — Theod. q. 46 in *Gen.*; Amph. q. 41 (Mai, I. c. p. 12); — Theod. q. 41 in *Exod.* Phot. ep. 147, p. 204, seu Amph. q. 82. — Theod. q. 1 in I Paral. p. 367—371; Amph. 293 (Mai, I. c. p. 148).

Videtur Photius, quæ optima arbitrabatur, selegisse, A uni fortasse amicorum utilitati intentus, nonnulla inter excerpta habebat jam diu ante collecta, quorum fortasse auctores non amplius ejus memoriæ obversabantur, quemadmodum et aliis eruditis nonnunquam accidit.

8. Cæterum alias quoque quæstiones ex priscis auctoribus resolvit Photius, quas vix omnes determinare poterimus, cum modo non amplius exstant varia opera a Photio perlustrata et in *Myriobiblio* recensita. Quorum in numero Jobi libros de incarnatione et Eulogii Alexandrini disputationes contra Novatianos (56) ponendos censeo, quibus in *Amphilochiis* usum fuisse scriptorem nostrum collatio quarumdam quæstionum cum fragmentis in Bibliotheca servatis indicat. Præsto ipsi erant Justini solutiones dubiorum (57) et plura Maximi scripta (58); nonnulla quoque *Amphilochia* affinitatem ostendunt cum homilia de incarnatione, quæ Chrysostomo tribuitur (59) et cum Pseudoathanasii scriptis (60). Multa Patrum fragmenta alias deperdita, licet tecto auctorum nomine, in *Amphilochiis* servata videntur, quæ veluti anthologia seu florilegium ex Patribus spectari possunt, non secus ac *Myriobiblion*, diverso tamen consilio ac scopo elaboratum. In *Myriobiblio* rationem reddit Photius de libris a se perceptis ex omni genere disciplinarum, in *Amphilochiis* verò difficultates varias solvit ac maxime theologicas, illic potissimum auctores eorumque libros curat, C hic vero res ipsas, doctrinas et theoremata; in eo utrumque opus concordat quod thesauros recondit patristicæ eruditionis et aurifodina quædam est utilium variarumque cognitionum.

9. Attamen si plurima ex aliis hausit Photius, non pauca tamen ipse proprio Marte elaboravit. Plura *Amphilochiis* inseruit ex iis quæ in auditorum usum olim conscripserat (61), præsertim quoad dialecticas et philosophicas quæstiones (62). Præ-

(56) *Bibl. cod.* 222 cf. *Amph. q.* 188, 190, 191, 6.

(57) *Bibl. cod.* 280 *Lib. n. Cf. Amph. q.* 132.

(58) Quæstiones quædam dogmaticæ Photianis persimiles sub S. Maximi nomine insunt *cod. Monac. Gr.* 10 chart. sæc. 16 f. 688 — 691. Cæterum aliæ quæstiones fere eodem inodo propositæ aliter apud Maximum, aliter apud Photium solvuntur. Cf. Maximi Q. in *Script.* 1, 6, 12; et *Amph. q.* 2, 4, 8. — Maximi Q. in *Script.* 22, 44; et *Amph. q.* 7, 23. — Maximi Dubia et Quæst. 4, 26; et *Amph. q.* 112, 149. — Maximi Dubia et Quæst. 27, 47; et *Amph. q.* 42, 222. — Maximi Dubia et Quæst. 66, 75, 78; et *Amph. q.* 114, 234, 314. — Maximi Expos. in *psal.* 59; et *Amph. q.* 287. — Maxim. *De variis et difficultibus locis*, ed. Fr. Oehler, *Halis*, 1857, p. 248 — 252; et *Amph. q.* 78.

(59) Phot. *Bibl. cod.* 277, hom. 2, p. 843, 844. ed. Hoeschel. Cf. *Amph.* 161, 162.

(60) *Ps. Athanas.* q. 13, p. 285. *Amph. q.* 49, 213; et *Ps. Athan.* q. 59; *Amph. q.* 100.

(61) *Conf. quæstiones* 77 et 78 a nobis nunc primum editas.

(62) *Q.* 137-147.

(63) *Q.* 81-118, 171-175, 195-222. Etiam

terea illas quæstiones, quæ ex Epistolis in hanc collectionem relatæ sunt (63), Photii ipsius ingenio deberi probabiliter censemus. Hinc universum *Amphilochiorum* corpus e duplici fonte manasse dicendum est, quoad majorem quidem partem ex vetustiorum auctorum libris fragmentisque exinde decerptis, quoad alia vero ex fructibus studiorum ipsius collectoris, qui mira assiduitate amicos clericosque suos ad majorem in dies profectum altioremq; semper tum in sacra tum in profana scientia gradum evehere adnitebatur.

§ III. De materiis ac rebus de quibus agunt *Amphilochianæ* quæstiones.

10. Diversissimi ordinis ac generis esse argumenta in *Amphilochiis* pertractata ex superioribus dictis jam liquet. Tres tamen classes dissertationum licet distinguere. Quarum prima, omnium ditissima exegeticas et hermeneuticas complectitur disquisitiones, altera dogmaticas, tertia demum philosophicas, mythologicas, grammaticas et historicas nonnullas quæstiones solvit. Cum vero numerus exegeticarum quæstionum longe cæteras superet et a potiori jure denominatio fiat, merito universum corpus exegeticarum disquisitionum collectio poterit appellari.

11. Sacrorum Librorum textus ultra 240 quæstiones explanant, quarum complures *ἐναντιοφωνίας* seu apparentes Bibliorum contradictiones elucidant (64), aliæ varias Patrum expositiones referunt ac dijudicant (65), aliæ difficultates solvunt ex occasione Bibliorum obortas (66). Eædem interduum quæstiones his (67) vel ter (68) diverso modo expediuntur, quod inde potissimum evenisse putamus, quod Photius modo a diversis auctoribus solutionem petierit, modo idem argumentum, quod jam ab aliis pertractatum usurparat, iterato studio per semetipsum enucleare conatus fuerit. Major pars quæstionum quinque Moysis libros, Ecclesiasten, Psalmos, Evangelia et Pauli Epistolas respicit; rarius sententiæ Jobi ac prophetarum, Actuum apostolo-

quæstiones 1, 21, 28. Photio tribuendas puto.

(64) *Q.* 2, 7-9, 12 (*Mai*, t. IX, p. 5, 9, 12, 13), 19 (*ibid.* p. 18-20) 30, 35, 37 *Scottus*, p. 45 seq. 81 seq., 248 (*Wolf*, p. 585), etc.

(65) *V. gr. q.* 47, (*Mai*, p. 36 seq.) 222 (*epist.* D 135), 309 (*Wolf*, p. 701), 70 (*Mai*, p. 85), etc.

(66) *V. gr. q.* 5 (*Mai*, l. c. p. 4, 5).

(67) *V. gr. locus Genes.* IV, 7, tractatur q. 71 et 109. (*Mai*, t. IX, p. 57; *ep.* 211, p. 309); *Rom.* I, 13, q. 91 et 284 (*epist.* 164. *Mai*, l. c., p. 142); *Matth.* XI, 11, q. 222 et 309 (*epist.* 135, p. 180; *Wolf*, p. 701); *Marc.* III, 33, q. 45 et 215 (*Mai*, l. c. p. 30, *epist.* 152, p. 171); *Matth.* I, 20, q. 22 et 100 (*Mai*, l. c. p. 21, *epist.* 182, p. 270); *Galat.* V, 15, q. 54 (*Mai*, l. c., p. 58) et 148; *Joan.* VIII, 44, q. 47 et 241 (*Mai*, p. 36; *Wolf*, p. 675); *Rom.* XII, 20, q. 52 et q. 79, parte II (*Mai*, p. 56; *Wolf*, p. 689 seq.); *Psal.* L, 6, q. 56, 238 (*Mai*, p. 61-113); *Gen.* IV, 8, q. 11-104 (*Mai*, p. 10; *epist.* 203, p. 300).

(68) Problema illud cur Moyses, *Gen.* I, 1 seq., non commemoraverit regnum colorum, quæstio sexta (*Mai*, *Nov. coll.* t. I) decima quinta et pars prior quæstionis septuagesimæ novæ (*Wolf*, 687), pertractant.

rum et catholicarum Epistolarum exponuntur. Philologicae saepe observationes profert Photius (69), reliquias nonnullas antiquarum versionum Aquilæ, Symmachi et Theodotionis nobis suppeditat (78), et sobriam plerumque sequitur interpretandi rationem, qua allegoristarum immoderantiam et perversitatem respuit ac castigat (71) neque tamen mysticum sensum reprobatur. Imo sæpenumero Veteris Testamenti typi late admodum illustrantur (72), et litteræ spiritus, γράμματι πνεῦμα, præfertur (73). Non cuncta quidem solide, verum pleraque perspicue explanantur; varietas tamen et constants antiquiorum usus hos commentarios exornant, ex quibus plurima, quæ Pauli Epistolas illustrent, scholia in OEcumenii commentarios transierunt.

12. Ad alteram seriem quod attinet, circiter 50 quæstiones argumenta dogmatica prosequuntur. In his mysteria Trinitatis et incarnationis primum sibi locum vindicant, de quibus sæpius (74), etsi interdum subtilius quam verius, disseritur; polemicæ quoque in Latinis Diatribæ non desunt, quibus quædam eorum de processione Spiritus sancti ex Patre Filioque argumenta impetuntur (75). Tractatus vero *De voluntatibus gnomis* subtili argumentandi et arguendi modo facile cæteros superat. Præterea dogma de æternitate pœnarum defenditur, realis Christi in Eucharistia præsentia, baptismus in Trinitatis tantum nomine administrandus, perpetua beatæ Mariæ virginitas laud incongrue vindicantur (76).

13. Tertio demum loco veniunt diversi argumenti quæstiones. Modo Aristotelis categorias (77), modo Patrum (et quidem Gregorii Nazianzeni, Cyrilli et Joannis Climaci) dicta (78) commentatur Photius. Ad historiam litterariam spectant quæ de Asteriis et de Eusebio Cæsariensi disputat (79); ad mythologiam quæ de Hercule Amalthææ cornu gestante disserit, ad philologiam brevis de verbi εἶπε redundantia tractatus (80). Rationes quadragesimalis jejunii et statutæ ab Ecclesia irregularitatis ex defectu corporis exquirat, de ideis Platonis, de genere et specie, de Sibyllarum numero, de magnete, de anni initiis, de Kalendis, Nonis et Idibus aliisque breviter agit (81). Tot ac tam diversa argumenta partim brevissima responsione partim proluxa dissertatione hoc Amphilochorum opere Photius evoluit et illustravit.

14. In tanta rerum disceptationumque mole mirum sane haud est, quod non omnia eadem prorsus

A ratione nec pari felicitate enucleantur, quemadmodum nec desunt *Diatribæ*, in quibus Photius nimis suo ingenio indulget et modo brevitatis studio, modo verborum sententiarumque copia obscurus fit. Neque scribendi genus eodem judicari modo potest, tum quod ex tot auctoribus plane diversis singularique elocutionis forma distinctis plurima derivata fuerunt, tum quod ipse Photius, qui tam ingentem librorum copiam evolverat, a seipso, quod ad dictionem spectat, interdum discrepat. Sane nemo ignorat, quanto opere eruditissimus vir a candida priscorum Atticorum simplicitate et elegantia deflexerit, quamque raro puriorem illum dicendi modum attigerit, quem se plurimi facere sæpenumero protestatur, quemque discipulis tanquam studiorum metam proponit prosequendum. Oratio ejus sæpe ampullas projicit ornatumque nimium affectat; alibi rudior apparet atque humi propemodum repens; concisa interdum dialecticorum more, alias rhetorum posterioris ævi floribus haud bene colligatis supra modum omnem referta, modo clara omnino et perspicua, modo obscurissima et omni gratia destituta (82). Versipellax homo stylo quoque sese prodit.

15. Illud demum monendum, nonnulla non ad catholicæ doctrinæ normam nec accurate et caute satis disputari et abstrusa quædam ex areopagiticis scriptis hausta in *Dogmaticis diatribis* contineri, quæ sanam interpretationem, etsi non excludere, attamen difficile omnino reddere videantur. Non ea tantum, quæ ad controversiam Latinos inter atque Græcos agitatam, seu, ut rectius loquamur, ad dogma de Spiritus sancti ex Patre Filioque processione referuntur, verum et quædam alia, quæ in hisce quæstionibus occurrunt, suis plerumque locis ab editoribus adnotata a gravibus ac cordatis theologis hac in parte perstringenda sunt. Locutiones sæpe ab ecclesiastico loquendi usu differunt et difficultatibus sunt obnoxie, quarum tamen major pars opportune ex aliis Photii locis exponi poterit. Sic quando de Christo loquens. « Non tamen hominem Deum facimus, inquit, absit (83), » id sinistro accipi nequit, cum sexcentis locis Photius suam de incarnatione doctrinam luculenter exponat. Sæpe erroris umbræ quædam lectorem feriunt, raro vero aperti errores. Sed jam ad plenioris nostri operis notitiam, ad ea quæ ad præsentem editionem subsidia atque adminicula præstiterunt, animum vertamus.

(69) V. gr. q. 1, 21, 153.

(70) V. gr. q. 42.

(71) Q. 70 (Mai, l. c., p. 83).

(72) Q. 316 (Mai, p. 156); 295 (Mai, p. 149).

(73) Q. 59 (Mai, p. 67); 263 (Mai, p. 129).

(74) Q. 171, 181 seq., 193, 195, 223, 225, 228-251.

(75) Sic refellere conatur argumentum ex Patrum locutionibus desumptum, quibus Spiritus Filii imago dicitur (q. 235; Mai, p. 113), argumentum ex missione derivatum (q. 188) ac demum illud quoque, quod in Photiana hypothese Filium et Spiritum tra-

tres fore contendit (q. 28).

(76) Q. 13, 43, 73, 171.

(77) Q. 137, 147.

(78) Q. 78, 233, 243, 273.

(79) Q. 512, 221.

(80) Q. 106, 107.

(81) Q. 130, 20, 77, 150, 131, 334, 242.

(82) Cf. ea quæ diximus in *Animadversionibus ad Photii De Spiritu S. mystagoga* librum, § 1, n. 8.

(83) Cf. q. 184.

§ IV. — *De codicibus potioribus quibus Amphilo-* A Arcudius exaravit, quod Romæ in bibliotheca Bar-
chianæ quæstiones exhibentur. beriniana exstat (90), alterum possidet bibliotheca
 Marciana Venetorum eoque usus est Antonius Ca-
 tiferus Zacynthius, qui mira cum assiduitate uni-
 versa Photii opera colligenda curavit, editionem
 tamen diligenter præparatam ad finem perducere
 nequivit (91). E Coisliliano vero codice Franciscus
 Dionysius Camusatus, anno 1732, Amstelodami de-
 functus, sextam circiter partem nostri operis de-
 scripsit et cum Colbertino codice comparavit (92).
 Quam a Jacobo Wetsthenio acceptam Wolfius deinde
 adhibuit, cum exinde 46 quæstiones publici juris
 faceret. (95).

16. Codices manuscripti, qui Amphilo-
 chianæ quæstiones suppeditant, valde inter se differunt.
 Non omnes quæstiones in eodem codice reperiuntur,
 alii alii plures vel pauciores exhibent, nonnulli
 unam tantum alteramve dissertationem. Quatuor
 vero codices ditiores ac præstantiores huc usque
 noti sunt. Quorum unus est Coislilianus a Bernardo
 de Moutfaucon (84) descriptus numero 270 signatus
 et 388 quæstiones continens ab eodem eruditissimo
 viro recensitas. Multo locupletior adhuc est codex
 Lollini (85), qui Urbano VIII summo Pontifice in
 Vaticanam bibliothecam illatus est ibique numero
 1923 signatur. Est sæculi decimi tertii et in ejus
 indice (86) 313 diatribæ numerantur, reipsa tamen
 et alias quasdam continet, quæ in serie hac non
 recensentur. Tertius est codex Colbertinus n. 444 a
 Joan. Bapt. Cotelierio commemoratus (87), nunc Pa-
 risiensis, n. 152 (88), qui quoad ordinem nume-
 rumque dissertationum cum prædicto Vaticano
 concordat. Quartus est Regius Taurinensis, n. 51
 (b v ii) a Pasinio (89) descriptus, sæculo decimo
 quinto exaratus et cum Coisliliano quoad priores
 138 quæstiones consentiens; plures tamen illius
 partes hic deficiunt et nonnisi 297 quæstiones nu-
 merantur.

17. Porro plura sunt apographa ex his potioribus
 codicibus desumpta. E Vaticano alterum Franciscus

18. Exstat præterea in regia Neapolitana biblio-
 theca codex mutilus 18 Amphilo-
 chianæ quæstiones continens (94), quo post alios (95) Joannes Andre-
 sius (96) et Angelus Antonius Scottus (97) usi sunt.
 His accedunt plurimi codices, qui aliquot tantum
 suppeditant quæstiones, ut eas, quæ de Aristotelis
 categoriis agunt (98). Quæstio de ubi-
 quitate Christi comparet in codice Titiano Combefisii (99), in codi-
 cibus duobus Vaticanis (1), in Monacensi Gr. 104 (2),
 in Vindobonensi (3) et Escorialensi (4); quæstio de
 voluntatibus gnomis (5) in Vallicelliano (6), Mo-
 nacensi (7) et Vindobonensi (8). In aliis manuscrip-
 tis aliæ quæstiones seu potius earumdem fragmenta
 prostant, ut quæstionis 165 pars quædam sub
 proprio titulo in Vaticano quodam codice (9) et alia
 plura a Fabricio (10) jam magna ex parte commemo-
 rata.

(84) Bibliotheca Coisliliana, olim Segutieriana,
 Parisiis 1715 f. p. 326 seq.

(85) Vide Lollini Epistolas, p. 326; Allatium,
De Eccles. Orient. et Occid. perpetua consens. lib. II,
 c. 6. n. 4; Maium, Præf. cit. p. xiv.

(86) Πίναξ ζητημάτων præmissus est ipsi operi;
 numerorum vero series in ipso opere ab eodem dis-
 cripat.

(87) *Monum. Eccles. Græcæ*, t. III, p. 556. Wolf.
Curæ philol. crit., t. V, Præf., p. III, v. vi.

(88) Catalogus mss. bibl. (olim) Regiæ, T. II,
 p. 259. Quoad codicem 1228 pariter olim Colberti-
 num, sæc. XI, et codicem 1229 e codice montis Atho
 jussu Chrysanthi Hieros. patriarchæ descriptum
 accuratioribus notitiis destituti sumus.

(89) Codices mss. biblioth. Reg. Taurin. Athenæi,
 Taurini. 1749; f. p. I. p. 108 seq.

(90) Cf. Allatium, l. c.

(91) Antonius Κατφόρος, Zacynthius, presby-
 ter, vir egregiæ eruditionis, linguarum Græcæ, La-
 tinæ, Italianæ peritus, doctusque philosophiam non
 Aristotelicam modo, sed recentiorum quoque, nec
 minus sacram theologiam, divinæ Scripturæ peri-
 tus, sacrorum eloquiorum præco. Fuit et ipse do-
 ctor Venetiis in Flanginiano collegio. Ita Deme-
 trius Procopius in *Recensione succineta eruditorum
 Græcorum*, mense Junio anni 1720 exarata (Fabric.,
Bibl. Græca, t. XI, p. 547, n. 87, ed. Harless). De
 hoc viro infra plura dabimus. Hic monendum, in
 ejusdem Schedis citari codicem quoque Philadel-
 phensem, ex quo *Amphiloquia* compleverat, nihil
 tamen de eodem peculiariter adnotari.

(92) In historia critica *Ephemeridum litterar.*,
 Gallicæ, Amstelodami, 1754, 8, p. 96, id ipse testa-
 tur.

(93) J. Chr. Wolf. Præfat. cit., p. VII.

(94) Codices mss. Gr. reg. biblioth. Borbonicæ a

Salvatore Cyrillo descripti; Neapoli, 1832, t. I,
 p. 181.

(95) Narrat Wolfius, l. c. p. 3. « Comparaverat
 illum (Neapolitanum codicem) olim Antonius Ca-
 raccioliolus et Romam miserat ad Leonem Allatium,
 qui eundem a Neophyto Rodino, monacho Cyprio,
 descriptum, variis lectionibus vel emendationibus
 ad marginem instruxerat. Hujus vero apographi
 copia una cum epistola Allatii ad Caraccioliolum adhuc
 exstat Neapoli in SS. Apostolorum archivio, unde
 aliam sibi fecit Nicolaus Falconius abbas, qui anno
 1719 conversionem ejus Latinum prelo paravit. »

(96) Andresii *Prodromus de Anecdosis Neapolitan.*
biblith., p. 81.

(97) Ex Photii *Amphilochiis* quædam, Neapoli,
 1814, 4.

(98) Vide Oudinum, *De script. eccles.* Lips 1722,
 t. II, p. 207 214. Has quæstiones seorsim descriptas
 eruditi cum peculiare Photii opus habuerunt.

(99) *Biblioth. concionatoria*, I; Præfat., p. xxxviii,
 (1) Cod. Reg. Vatic. 108 f. 24 b., 25 a. Cod. Pa-
 lat. Vat. 262, f. 202 a, 203 b.

(2) Vide Aretin. *Beiträge zur Geschichte der Li-
 teratur.* (Monachii, 1804), t. VII, p. 4, 386.

(3) Vindob. Gr. theol. 26 (Kollar. *Bibl. Cæs.*, VII,
 135).

(4) Plüer, *Itinerar. per Hispan.*, p. 187. — E.
 Miller, *Catal. mss. Gr. bibl. Escorial Paris*, 1848.
 (Cod. Esc. Y, L., p. 13, n. 249 sæc. 16), p. 190.

(5) Est. q. 80.

(6) Cod. Vallicell. Lit. D., cod. 26.

(7) Monac. Gr. 52, 152.

(8) Cod. Vindobon. Gr. theol. 208, n. Lamb. V,
 p. 13.

(9) Cod. Vat. 430, f. 155 a.

(10) *Bibl. gr.*, t. XI, p. 27, seq. 32-35, ed. Harless.

19. Cum Vaticanus codex 1923 omnium, quot- A
 quot huc usque innotuerunt, locupletissimus sit et
 sæculo tertio decimo conscriptus multis commen-
 detur titulis, præ cæteris in hac nova *Amphilochia-*
norum editione, quantum id fieri potuit, normæ
 adinstar habendus esse videbatur. Quam vero ra-
 tione id fuerit peractum, paucis explicabitur infe-
 rius, posteaquam ea, quæ hucusque in *Amphilo-*
chiis publica luce donandis fuere præstita, succincte
 exposuerimus.

§ V.— *De Amphilochianis quæstionibus huc usque*
editis.

20. Leo Allatius, qui hoc opus doctissimum et
 eruditissimum tantumdem cum teneis et blattis col-
 luctari vehementer dolebat (11), nonnulla ex eodem
 interdu suis operibus immiscuit (12), editionem
 tamen, quam animo conceperat, non perfecit. Multi
 deinde eruditi ejusdem operis editionem præpara-
 bant, ut Caperonnier Parisiensis professor (13), Dio-
 nysius Camusatus Amstelodamensis (14), Nicolaus
 Falconius Italus (15), Antonius Catiforus Græcus,
 Andresius Neapolitanus. Sed omnes vita functi sunt
 nondum perfecto labore. Proximus jam ad metam
 accesserat Catiforus, cujus studia indefessa plures
 manuscripti toni testantur Venetiis, uti diximus,
 asservati. Hic Amphilochianas quæstiones collegerat,
 Latina versione et notis instruxerat; idem
 Photii *Bibliothecam* seu *Myriobiblion* feliciter quam
 antea Andreas Schottus Latinæ linguæ reddiderat;
 cuncta pene opuscula Photii nomine insignita,
 inter quæ tamen haud pauca sunt pseudepigrapha,
 in unum conjunxerat, adeo ut nonnisi postremæ
 curæ defuerint ad Photii opera quam exactissime
 evulganda. Mirum est hæc Catifori studia tot doctos
 viros latuisse, qui post eum aut de Photio scrip-
 sere aut ejus opuscula ediderunt. Sane cardinalis
 Maius ex his reliquiis Catiforianis insigne commodum
 percepisset, nonnulla accuratius elegantiusque edidit-
 set, si nota ei fuissent ea, quæ ille tot laboribus
 exantlatis sibi comparaverat, omni tamen apud posteros
 laude privatus, quam jure optime meritus fuerat.

(11) Allat. *Contra Hottinger.* c. 17, p. 266.

(12) *Synagmate de Engastrimytho*, c. 2, *De Simeoni-*
bus, p. 3.

(13) Teste Basnagio in *Antiquis lectionibus*, ed.
 Antwerp. 1725, f. tom. II. parte II, p. 378.

(14) Wolf. *Curæ philol. et critic.* t. V, Basileæ.
 1747. 4, Præf.

(15) Wolf. l. c. Fabricius, *Bibl. Gr. t. XI*,
 p. 27, ed. nov.

(16) *Defens. epistolar. Pontif.*, p. 24, 65; Not. in
Constitut. apostol. VIII, 44, p. 155; lib. *De jure*
ordinandi ministros Ecclesiar. p. 155. Allat. c. Hot-
 ting. p. 266, 267. Fabric. *Bibl. Gr. t. c.*

(17) *Antiqu. lect. t. V*, p. 188 seq. ed. vet. In-
 golst. 1604.

(18) *Auctar. antiqu. lect.*, Ingolst. 1616, 4, pag.
 437 seq.

(19) Maius, Præf. cit.

(20) *Bibl. Gr. t. XI*, p. 23, ed. nov.

(21) Opp. *Amphilochii*, Andree Cretensis et Me-
 thod. p. 226.

(22) *De consens. l. c.* p. 576. C. Combefisii *Re-*
censiti auctores; *Biblioth. PP. concionatoriae*, Paris,

21. Nonnisi per partes ergo Amphilochianæ quæ-
 stiones evulgatæ fuere ac per fragmenta primum quæ
 tum Allatius, tum Franciscus Turrianus, societatis
 Jesu sodalis, in medium produxere (16). Idem tamen
 Turrianus e codice Bavarico sex quæstiones Latine
 primum in Canisii Sylloge (17) evulgaverat, qua-
 rum textus Græcus nondum tunc prodiit. Petrus
 Stevartius (18) vero, ejusdem sodalis, quæstionem
 de voluntatibus gnomis ex Turriani versione pub-
 lici juris fecit. Has vero dissertationes ad lauda-
 tissimum *Amphilochiorum* opus pertinere ignora-
 runt eruditi (19); primus J. A. Fabricius (30) ut vi-
 detur, id suspicatus est. Anno deinde 1644 Fran-
 ciscus Combefisius quæstionem contra ubiquestis
 falso saucti Amphilochii inscriptionam nomine edidit (21)
 B (quem errorem Allatius (22) detexit), deinde vero
 quæstionem *de Asteriis* ab eodem Allatio acceptam
 (23). Prodiit præterea opera Richardi Montacutii
 anno 1651 Londinensis Photianarum epistolarum
 editio, ex quibus multæ (24) *Amphilochiis* fuerant
 insertæ, neque tamen ex tunc ceu partes nostri
 operis agnitæ fuerunt. Ita toto sæculo decimo sep-
 timo nonnisi pauca ex toto opere segmenta publicam
 lucem aspexerunt.

22. Majores progressus nacta est hujus operis
 evulgatio sæculo decimo octavo. Anno 1715 Monte-
 falconius seu Bernardus de Montfaucou dato
 Coisliniანი codicis indice quatuor Amphilochianas
 quæstiones evulgavit (25), quarum tamen tres jam
 dudum prodierant: prima de Hercule ceu epist. 209;
 C altera de Eusebio Cæsariensi inter Photii epistolas,
 n. 144; tertia *de Asteriis* in Combefisii *Auctario*
novo. Anno vero 1723, J. Basnagius novam H. Ca-
 nisii *Antiquarum lectionum* editionem procuravit,
 in qua (præter unam) Dissertationes a Turriano
 Latine editæ Græco textu, quem D. Caperonnier
 subministraverat, exhibitæ fuerunt (26). Tandem
 J. Chr. Wolfus quadraginta sex quæstiones exege-
 ticas sub titulo *Amphilochianarum* edidit (27), quæ
 exinde in Patrum Bibliothecam Gallandianam trans-
 ierunt (28). Quid vero M. J. Justus Spier (29) hæc
 1662, 8, p. 152.

(23) *Auctar. PP. Nov.* 1648, p. 1, p. 279. Est ea
 quæstio in Coisl. codice, q. 127, in Vatic., 312.

(24) Wolfus numeravit 65 epistolas *Amphilo-*
chiis insertas. Sed ex cod. Vat. præter has 7 aliæ
 addendæ sunt (epist. 34, 77, 135, 205, 219, 228,
 241, quæ apud Montefalconium respondent quæ-
 stionibus 222, 239, 167, 127, 135, 156, 137). Et una
 ex illis 65 bis numerata fuit; nimirum epist. 163,
 quæ in Coisl. codice bis occurrit (p. 255, 271)
 in Vaticano tamen nonnisi semel (q. 90).

(25) *Bibl. Coisl.* p. 346-348. Sunt vero: q. 129,
De Hercule Amalthææ cornu gerente (Vat. q. 107);
 q. 125, *de Asteriis* (Vat. q. 312); q. 166, *De Euse-*
bio (Vat. q. 351); q. 160; *De Sibyllis* (Vat. q. 64).

(26) *Thesaurus monumentorum eccles. et histori-*
corum, sive Henr. Canisii. Sectiones antiquæ ad sæ-
culorum ordinem digestæ, Antwerp. 1728, f. t. II,
 p. II, p. 379 seq.

(27) *Curæ philol. et crit. t. V*, p. 651-815.

(28) *Galland. Bibl. PP. t. XIII*, p. 695-732, Ve-
 net. 1779.

(29) Harlessius in *Fabricii Bibliotheca Græca*,

in re præsterit, nondum præulms reperire. Re- ipsa sæculo decimo octavo exeunte 128 diatribæ ex *Amphilochiis* publicatæ fuerunt: 71 apud Montacutum: 8 apud J. Basnagium (30), 2 apud Combefisium, una apud Montefalconium (31), 46 apud Wolfium.

23. Sæculo demum nostro A. Scotus (52) primum 17 quæstiones novas dedit una cum alia, quam Combefisius mutilam dederat, quæstionem videlicet contra Ubiquistas (55). Angelus vero cardinalis Maius 150 novas quæstiones evulgavit (34); quæ vero re ipsa solum 147 constituunt, cum inter has tres jam antea fuerint publicatæ (55). Hinc a Scotto et Maio 164 quæstiones datæ sunt, quæ cum illis 128 jam antea editis faciunt 292.

24. Eundem quæstionum editarum numerum jam Gieseler (36) annotaverat, sed ex falso omnino calculo; nam omissis septem quæstionibus, quæ vere omnes inter epistolas leguntur (37), totidem alias bis recensuit (38).

25. Non est hujus loci singulorum editorum vel merita extollere vel negligentias accusare. Non omnes iisdem codicibus manuscriptorum utebantur, nec eadem methodo procedebant nec pari exactæ editiones præparabant. Quoad rei tamen summam utiliter omnes operam navabant illustri sane inter posteriores Græcos scriptori, quem alii nimis extulerunt laudibus, alii justo levioris pretii aestimaverunt, operique, quod inter theologica ipsius scripta, quamvis non integrum ex ejus ingenio profectum, primum tamen locum merito obtinet. Tot vero insignes viri, qui in hoc opus sua contulerunt studia, ipsius quoque magnæ sunt commendationi.

t. XI, p. 26 notat ista: M. J. Justus Spier in *Wittenbergische Anmerkungen ueber theologische, philosophische, historische, philologische und kritische Materien*. t. I, Wittenbergæ 1738, 8. (Vide *Ephemerid litt.* Lips. 1738, p. 695 seq.) edidit observationes in Photii *Amphilochia* et in fine quædam ex illis *Amphilochiis* nondum publicata. Confer Kordes in Lips. *Allgemeiner literarischer Anzeiger*, n. 97, p. 925 seq. a, 1801, ubi plura de Spirio. Confer et supplementum ad *introductionem Hist. lingu. Gr.* II, p. 47. — Verum mirari subit, quod Wolfius nullam mentionem fecerit hujus Spirii ejusque laborum, et Maius observat se nullibi notitiam de iisdem nancisci potuisse. Nos haud feliciores fuimus: invenimus quidem citatum ab Harlessio *Indicatore Lipsiensi*, d. d. 29 Junii 1801, n. 97, p. 926 seq., sed de re ipsa, quæ in quæstione est, nihil certi expiscari potuimus.

(30) Nimirum dissertatio quarta apud Basnagium, in *Amphilochiis*, in tres secta est quæstiones et dissertatio prima, utpote solum Latine edita, hic non est numeranda. Hinc una cum quæstione de gnoivicis voluntatibus 8, revera habentur.

(31) Scil. antea inedita *De Sibyllis*, p. 150.

(32) Ex Photii *Amphilochiis* quædam Neapoli, 1814, 4.

(33) Q. 38; Scotto, q. 37, p. 88 seq.

(34) *Veterum scriptorum Nov. Collect.*, t. I, dedit 20 quæstiones una cum versione Latina; t. vero IX, 130, alias (p. 1-158), solummodo Græce.

(35) Nam. q. 259, *Nov. Coll.* t. IX, p. 114 eadem est cum quæstione edita apud Gallandium, l. c. p. 705, q. 87; q. 247 *Nov. Coll.* l. c. p. 116 eadeip

A § VI. — *De præsentis Amphilochianarum quæstionum editione.*

26. Eminentissimus Maius postremas centum et triginta quæstiones typis mandans censuisse videtur, se nunc omnia, quæ nondum edita fuerant, *Amphilochia* publici juris fecisse totumque hunc dissertationum thesaurum absolvisse (59). Sed rem non ita se habere, ex Vaticani codicis inspectione et indicis Coisliniani a Montefalconio descripti collatione satis edocti jam alibi (40) docuimus, et pariter ostendimus saltem triginta duas quæstiones adhuc remansisse ineditas, et neque Vaticanum codicem iis, quæ Maius dederat, fuisse exhaustum.

27. Ut quanta maxima fieri potest certitudine numerum harum quæstionum determinarem, codices potiores conferendos esse statuimus. Illico apparebat Taurinensem codicem unam solum continere quæstionem (41), quæ cæteris desit; hac dempta Coislinianum omnia suppeditare, quæ in illo exstant; præterea Coislinianum, licet 308 quæstiones recenseantur, tamen nonnisi 306 re ipsa exhibere (42); Vaticanum vero ultra 313 præ se ferre, quarum plures a Coisliniano absunt; numeros demum apud Mainum notatos in pluribus esse turbatos, cum idem numerus diversis quæstionibus fuerit assignatus. Quare post tot eruditorum circa hoc opus labores nondum potuit totius collectionis ordo ac series neque numerus quæstionum ad amussim (43) determinari. Sperabamus quidem promissam dudum omnium *Amphilochiorum* editionem, quam in Græciæ regno Constantinus OEcon-

cum illa, quæ exstat apud Gallandium l. c. p. 707, q. 99; q. 172 *Nov. Coll.* t. I, p. 319 seq. eadem cum Photii epistola 31, p. 90-94, ed. Londinensis.

(36) *Histor. Eccles.* t. II, sect. 1, § 43, p. 348 edit. tertiæ.

(37) Scilicet Wolfium secutus, qui 65 epistolas *Amphilochiis* insertas putavit, cum revera sint 71. (Vide supra not. 24) sex quæstiones hujus ordinis omisit; septimam vero non novit, cum Basnagio pro octo editis septem tantum ascripsit.

(38) Montefalconio tribuit 4, Combefisio 2, Wolfio 46, Scotto 18, Maio 150 quæstiones. Sed una Scotti est eadem cum Combefisii quæ contra Ubiquistas, tres a Maio editæ jam in aliis fuere numeratæ, tres a Montefalconio publicatæ jam cum epistolis numeratæ erant.

(39) Vide *Nov. Collect.* t. IX, p. 158, not. final.

(40) In dissertatione *Ephemeridibus theologiac Tubingianis* inserta (*Tuebingen Theologische Quartalschrift*), anno 1858; fascic. II, p. 281.

(41) Scil. q. 190, quæ nobis est q. 324.

(42) Nam Coislin. q. 90, eadem est cum q. 169 (in Vatic. est una q. 226; et Coisl. q. 255 eadem cum q. 271 (Vatic. q. 90.)

(43) Ex eo quod Photius in *Bibliotheca* tercentos libros recensere voluit, quorum nonnisi 280 posidemus, aliosque adhuc recensendos statuit, concludi sane poterat, non fuisse præfixum certum numerum et collectionem ipsam sensim additis novis diatribis crevisse.

mus mense Martio anni 1857 vita functus parasse A dicebatur (44), in lucem prodituram; huc usque tament ea spes in rem haud transiit. Equidem diu desideratam editionem frustra praestolatus jam ante collegeram quæ opportuna erant ad accuratius de hoc opere iudicium ferendum, ac tandem occasionem nactus sum editarum questionum numerum ampliandi et augendi. Quod quo pacto factum sit, jam pauca est enarrandum.

28. Cum mense Octobri anni 1857 Romæ Vaticanos quosdam codices inspicerem, citatum jam codicem n. 1925 notatum, quo Em. Maius usus fuerat, perlustravi et universam questionum seriem una cum aliquot nondum editis hujus operis partibus descripsi. Sed Novembri mense medio in patriam redire coactus imperfectum laborem reliqui. Sequenti anno Venetiis in Marciana bibliotheca ejusdem Vaticani codicis apographum nactus sum, quod sibi Antonius Catiforus comparaverat, qui et Latinam versionem omnium questionum diligenter exaravit et adnotationibus auxit. Exinde ea quæ mihi in longioribus praesertim questionibus deerant complevi textumque Græcum quoad undecim de *Categoriis* Aristotelis commentationes rursus recognovi, quas tunc solas edere proposueram, eodemque tempore et Latinam versionem questionum quatuordecim (45) nondum editarum transcribendam majori ex parte curavi, quæ luce omnino digna visa est. Sic tandem iterato labore viginti et unam questionem (46) Græce mihi comparaveram, quæ nondum vulgatæ fuere; ob temporis angustias non omnes ineditas colligere licuit et reliquas solum ea mente perlegi, ut de Photii operibus acturus, quid singulæ continerent, haberem exploratum; hinc pauca mihi in schedis adnotavi huic sufficientia scopo, cætera in aliam occasionem remittens, qua Venetias, urbem mihi charissimam, et Marcianam bibliothecam, insigni urbanitate clarissimi D. Valentinelli ejusdem præfecti adhuc gratiorem, Deo propitio repeterem. Quæ spes huc usque in rem non transiit. Nunc vero scripta mea, quæ ex utroque itinere Italico reportaveram, recolligens commode editarum huc usque Amphilochianarum questionum numerum nova accessione a me augeri posse animadverti et cum ea, quæ supererant edenda, omnia dare nequiverim, complura tamen majoremque partem danda existimavi. Quæ licet brevissimo tempore ex exemplaribus manuscriptis hausta non ingrata fore eruditis spero, quibus nunc 313 questiones præsto erunt.

(44) Vide *Ephemerides Augustanas*. — *Allgemeine Zeitung*, anno 1857, n. 100 Supplem.

(45) Sunt questiones 15, 77, 78, et cæteræ sequenti nota recensitæ præter, q. 145, 147, 154, 226, 242, 243.

(46) Sunt qq. 15, 77, 78, 137-147, 154, 226, 233, 240, 242, 243, 275.

(47) Sunt qq. 15, 142, 148, 165, 224, 225, 243,

29. Sed is non solus exstitit fructus mei itineris. quod 21 questiones nunc primum edendæ mihi in promptu sunt; verum et ex ordine ac serie questionum earumdem numerum probabiliorum detegere licuit. In Vaticano porrò sunt 17 questiones, quibus Coislinianus caret (47), et Vaticanus sex destituitur questionibus, quæ in Coisliniano prostant (48) et una illa, quam Taurinensis propriam supra diximus (49). Si addimus Coisliniano codici quem 306 diatribas suppeditare novimus, 17 in eo deficientes ex Vaticano et unam ex Taurinensi, 324 questiones habebimus. Pariter si Vaticano codici membra deficientia addimus, ad eundem numerum deducimur (50). Ut vero varius codicum ordo melius dispici queat, indices, quibus inter se comparantur, textui subjecimus.

30. Jam vero ante nos editarum questionum textum recognoscere omnesque eas Latina instruere versione nec temporis ratio nec nostrorum negotiorum multitudo sinebat; hinc jam publicata fere omnia intacta relinquimus. Attamen data opportunitate codicem Monacensem 553, qui Photii *Epistolas* continet (51), cum Londinensi editione conferendi, nonnullas correctiones et variantes lectiones suggestimus quoad questiones ex Photii epistolis in *Amphilochia* translatas. Cæterum et alibi adnotavimus, quæ nobis inter alia studia occurrerant suis locis opportune animadvertenda. Igitur cum aliis distenti laboribus nec prius novæ editioni *Amphilochiorum* intenti amicorum hortatu ad insignem hanc Patrum ecclesiasticorumque scriptorum collectionem conferre aliquid pro viribus nostris tandem decreverimus: ea quæ nobis in promptu erant, libenti animo suppeditavimus *Amphilochia*, quæ nunc primum una cum editis nondum huc usque in unum collectis in medium prodeunt. Deinde et undecim illas questiones, quæ edendæ supersunt, suis signavimus numeris, ut et totius operis prospectus planus fiat et ordo Vaticani codicis, quoad ejus fieri possit, conservetur. Superest ut, si quid hoc in opere pro temporis brevitate minus correctum et expolitum dederimus, si quid in ea provincia, quam suscepimus, neglexerimus, quod minime erat prætereundum, docti lectoris veniam imploremus, quem difficultatem rei et tanti negotii molem, quo dispersa disjectaque membra in unum corpus colliguntur ac recens detectis, augentur, satis jam habere perspectam confidimus.

252-254, 275, 276, 287, 314-317.

(48) Infra q. 318-323 (q. 93-97, 108, 288. Montfauc.)

(49) Q. 324.

(50) Nimirum 317 + 7 = 324.

(51) Est chartaceus in 4, sæc. xv et xvi, a duobus diversis conscriptus. Cf. de eo Aretin: *Beiträge zur Geschichte der Literatur*, t. IX, p. 899-906.

II.

JOS. CHRISTOPHORI WOLFII PRÆFATIO IN PHOTII PATRIARCHÆ
 QUÆSTIONES AMPHILOCHIANAS QUAS EDIDIT AD CALCEM
 VOL. V CURARUM PHIL. ET CRIT. IN N. T.
 BASILÆ 1741.

Quidquid interea otii (dum *Curas philologicas et A* *criticas in N. T.* scripsissem) reliquum mihi erat, id ad divulgandam partem *Amphilochiorum* Photii, adhuc ἀνεκδότων, quam in calce conspicis contuli. De hoc opere ita habet. Exstat illud Parisiis manu, quæ seculum XI refert, exaratum in codice membranaceo 270 bibliothecæ Coislinianæ, olim Seguerianæ, cujus Catalogum indefessæ præstantissimi Bernardi Montefalconii industriæ debemus. Inscriptio, ex fide Catalogi illius, p. 326, ita habet: Τὰ Ἀμφιλόχεια, ἢ λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι πρὸς Ἀμφιλόχιον, τὸν δσιώτατον μητροπολίτην Νυζίου, ἐν τῷ καιρῷ τῶν πειρασμῶν, ζητημάτων διαφόρων, εἰ, ἀριθμὸν τριακοσίων συνταίνοντων ἐπιλοισιν αἰτησάμενον. Id est, *Amphilochia, seu sermones et quæstiones sacræ ad Amphilochium, sanctissimum Cyzici metropolitam, qui, tempore tentationum, quæstionum variarum, quæ numerum 300 conficiunt, solutionem expetierat.* Inscriptio hæc eadem ratione in codice Neapolitano, de quo mox dicemus, legitur in *Ephemeridibus litterariis Venetiis*, Italice editis, tom. XXXII, pag. 72.

Ex illa vero apparet, Ἀμφιλόχεια, vel, ut Allatius appellat, Ἀμφιλόχεια, vel, ut alii, Ἀμφιλόχεια, ideo appellari, quod *Responsa* illa ad Amphilochium, præsulem Cyzicenum, petentem, sint perscripta. Cave vero credas, de omnibus ita esse habendum. In *Epistolis* Photii, a Rich. Montacutio editis, sex omnino Amphilochii nomen referunt. Ex his tres tantum exstant in *Amphilochiis*, nempe epp. 137, 163, 178, cum quibus exacte conveniunt *responsa* 162, 255 et 178. Tres cæteræ vero nempe 168, 198 et 207 inter *Responsa* illa desiderantur. Ab altera parte in *Amphilochiis* Responsum 141, quod habes infra p. 708, inscribitur Amphilochio, quod frustra quæris inter *Epistolas*. Præterea multa *Responsa*, in *Amphilochiis* exstantia, etiam in *epistolis* (ceu mox ostendemus) leguntur, sed aliorum nominibus inscripta. Ita Resp. 166 est epistola 135, quæ tamen ibi Constantini fratris nomen refert. Propterea ita potius statuendum puto, quod variæ Photii epistolæ hinc inde sint collectæ, et *Amphilochiorum* nomine insignitæ, ideo, quod Photio frequens litterarum cum Amphilochio commercium intercesserit. Taceo nonnulla in his haberi, quæ non tam *Responsa*, quam *Excerpta* quædam referunt, quæ Photius ex aliis, v. c. Chrysostomo, etc., petiit. Vide ex gr. infra p. 730, 800. Id certum est, Amphilochio, episcopo Iconiensi, non tribuenda esse, quæ in *Amphilochiis* leguntur. Hoc quidem

visum fuit Franc. Combelsio, qui responsum 37, *De incircumscripita Filii Deitate* inter Amphilochii *Excerpta*, p. 226 operum ejus exhibuit, recte ideo notatus ab Allatio *De consensione Eccles. Occid. et Orient.* p. 576. At ipse Combelsius errorem suum agnovit in *Recensitis auctoribus Bibliothecæ Patrum Concionatoricæ*, p. 152, qui libellus seorsim prodiit Parisiis 1662, 8.

Quod ad argumentum collectionis hujus spectat, maxima illius pars in illustrandis Veteris et Novi Instrumenti oraculis difficilioribus occupatur. Reliqua pars nunc theologica, nunc philosophica varii generis, nunc grammatica, nunc *Historiæ ecclesiasticæ et litterariæ* capita persequitur.

Collectio ipsa nunquam lucem vidit, quamvis manu exarata in variis bibliothecis exstat. In Gallia Parisiis bibliothecæ Colbertina et Coisliniana illius copiam faciunt. Prior in codice 444, quem ita describit Jo. Baptista Cotelierius in *Notis ad tomum III Monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, pag. 556: « Adversus Manichaicam hæresin Paulicianam libri Photii quatuor, Euthymio Zigabeno visi, exstant cod. Colbertino 444, una cum ejusdem doctissimi viri *Amphilochiis*, ut certissimis indiciisprehendi, quamvis titulo, capite, cauda trunca sint. Posterior in codice 270, olim 139 ex quo, quod modo monuimus, Bernardus Montefalconius et titulos et initia 308 Responsorum exhibuit in *Catalogo Biblioth. Coislinianæ*, pag. 325 seqq., subjectis, speciminis loco, quatuor Responsis, p. 346 seqq. quæ mox appellabimus. In Italia Roma duplex operis exemplum exhibet; alterum in Bibliotheca Vaticana, alterum in Barberina, atque hoc quidem Francisci Arcudii manu descriptum. De utroque testis est Leo Allatius in *libris III de Ecclesiæ Occidentalis et Orientalis perpetua consensione*, lib. II, c. 6, p. 576. « Opus est, inquit, varium et multiplice eruditione plenum, theologis ac Scripturæ expositoribus maxime necessarium, eoque magis amplectendum, quod non alibi, quam in Vaticana, nunc postremum ex libris Lollianis, sub Urbano VIII inventum, quod ipse sciam, exstat. » Et paucis interjectis: « Opus tam dignum et doctum, a Francisco Arcudio, Nuscano demum episcopo, viro Græcis Latinisque litteris longe doctissimo, mihi- que studiorum familiaritate conjunctissimo, biennium ante fato functo, characteribus elegantissimis diligentissime descriptum, in sua bibliotheca reposuit bonarum omnium artium et disciplinarum restaurator, Franciscus Barberinus, publicæ om-

nium commoditati atque utilitati. » De codice illo Lolliano videsis ipsius Lollini *Epistolas*, p. 326. Præter hæc bibliothecam Taurinensem ejusdem operis exemplum habere constat ex *Ephemeribus litter. Venetis*, tom. VI, p. 478. Ad illa accedit codex Neapolitanus, de quo Allatius l. c. ita: « Annis nihilominus elapsis, Neapoli inventus est codex antiquissimus, imo frustum antiquissimi codicis, vetustate exesum, principio et fine mutilum: ex eo transcripta dubia et solutiones viginti, cum plura non essent, et ad me, veluti thesaurus ingens, transmissa sunt ab eruditissimis viris, qui operam suam in illis illustrandis pollicebantur; verum, cum scivissent, cujus illa erant, et opus integrum exstare, neglexerunt. » Hunc ipsum codicem non ita pridem diligentius descripsit vir clarus Sebastianus Pauli, Lucensis, in epist. ad illustr. Scipionem Maffei, quæ in iisdem *Ephemeridibus Venetis* tom. XXXII, p. 58 seqq. legitur. Ibi quidem p. 65, codex hic annorum 600 ætatem habere et anno 1717 ex *Archivo SS. Apostolorum* in Bibliothecam Cæsaream Vindobonensem, una cum codicibus aliis centum et amplius, translatus esse dicitur. Comparaverat illum olim Anton. Caracciolus, et Romam miserat ad Leonem Allatium, qui eundem, a Neophyto Rodino, monacho Cyprio, descriptum, variis lectionibus vel emendationibus ad marginem instruxerat. Hujus vero apographi copia una cum epistola Allatii ad Caracciolum adhuc exstat Neapoli in illo *SS. Apostolorum Archivo*, unde aliam sibi fecit Nicol. Falconius, abbas, qui an. 1719 conversionem ejus Latinam prelo paravit. Illo porro codice comprehenduntur viginti tantum responsa, auctore Allatio, l. c. vel octodecim, ex computo Seb. Pauli l. c. ubi singulorum titulos et initia, adjecta seorsim Latina versione, legis p. 66-72. Responsum primum refert numerum 25, ultimum vero 43, qui conjuncti conficiunt novemdecim. Huic si addideris epistolam, cujus initium ibidem, p. 72, post inscriptionem operis legis, summam, ab Allatio ductam, habebis. His itaque viginti Responsis Seb. Pauli, p. 66, nihil ait esse commune cum trecentis illis, ad *Amphilochium* datis. Ego vero ex Indice codicis Coisliniani *Amphilochiorum* intellexi, octodecim ibi legi inde a num. 24 ad 41. Eodem etiam ordine (nisi quod Responsum 35 mutato ordine, post 39 legatur), atque adeo unum tantum, quod in Neapolitano est 37, et incipit: « Ὅτι μὲν ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια, κ. τ. λ. in Coisliniano illo codice desiderari. Atque hæc de Neopolitano illo codice sufficiant. Video præterea a Casimiro Oudino in *Commentariis de scriptoribus ecclesiast.* tom. II, p. 203, afferri biblioth. Bavaricam, cujus codice 175, *Amphilochia* Photii contineantur. At in Catalogo codicum Græcorum biblioth. Bavaricæ, p. 67, n. 175, hæc tantum inter cætera aliorum leguntur: *Photii patriarchæ de incircumscripta Filii divinitate ex Amphilochio*; ubi procul dubio legendum est *ex Amphilochiis*. In his enim hoc Quæsitum legitur, n. 37, codicis Coi-

sliniani. Itaque absit ut de integro *Amphilochiorum* codice cogitemus.

Hi, quos dixi, codices et numero et ordine Responsorum differunt. Ita ex cod. Vaticano Responsa 313 appellat Allatius, *De consensione*, etc. p. 576. Atque totidem in Colbertino exstare intellexi ex illa, quam habeo, *Amphilochiorum* parte. Qui enim eam ex Coisliniano descriptam cum Colbertino contulit, Franc. Dionys. Camusatius, de quo mox, aliquoties monet, hoc vel illud responsum haberi in Colbertino numero 5, c. 4, ex *tredecim* illis, quæ supra 300 in Colbertino illo exstant. Ita ad Responsum 116, διὰ τὴν πρωτότοκον ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ καλεῖ, lego, exstare illud num. 3, *extredecim* præter 300 et ad Responsum 123, legi illud num. 10, ex iisdem *tredecim* supra 300. Observavi præterea, in Colbertino nonnunquam desiderari, quæ exstant in Coisliniano. Huc pertinent duo illa, quæ infra habes, p. 684, nec minus Responsum 95 et 96, etc. In Coisliniano apud Montefalconium numerantur Responsa 308. Porro ordo Responsorum alius atque alius est in utroque codice Parisiensi. Quamvis enim uterque usque ad Resp. 77 sibi invicem exacte respondeant, quod ad cætera tamen admodum a se ratione ordinis dissentiant.

Quod ad *Amphilochia* ipsa spectat, sexta circiter illorum pars in epistolis Photii, quas eruditæ Richardi Montacutii industriæ debemus, exstat. Illorum dabo Indicem in gratiam eorum, qui fortasse *Amphilochia* edere instituerint, ordinem codicis Coisliniani secuturus, ita quidem ut littera r. *Responsa Amphilochiorum*, e. vero *Epistolas* Photii indicet. r. 128. e. 208. r. 129. e. 209. r. 130. e. 210. r. 131. e. 211. r. 132. e. 213. r. 135. e. 214. r. 134. e. 216. r. 138. e. 246. r. 139. e. 247. r. 140. e. 248. r. 163. e. 137. r. 164. e. 138. r. 165. e. 139. r. 166. e. 144. r. 200. e. 30. r. 201. e. 51. r. 202. e. 33. r. 223. e. 35. r. 224. e. 36. r. 225. e. 37. r. 226. e. 38. r. 227. e. 43. r. 228. e. 50. r. 229. e. 54. r. 230. e. 58. r. 231. e. 61. r. 232. e. 62. r. 233. e. 63. r. 234. e. 64. r. 235. e. 72. r. 236. e. 74. r. 237. e. 75. r. 238. e. 76. r. 240. e. 102. r. 241. e. 125. r. 242. e. 127. r. 243. e. 129. r. 244. e. 132. r. 245. e. 133. r. 246. e. 134. r. 248. e. 147. r. 249. e. 151. r. 250. e. 152. r. 251. e. 155. r. 252. e. 156. r. 253. e. 157. r. 254. e. 161. r. 255. e. 163. r. 256. e. 164. r. 257. e. 167. r. 258. e. 176. r. 259. e. 177. r. 260. e. 178. r. 261. e. 180. r. 262. e. 181. r. 263. e. 182. r. 254. e. 187. r. 265. e. 192. r. 266. e. 196. r. 267. e. 203. r. 269. e. 145. r. 270. e. 162. r. 271. e. 163. r. 272. e. 165. r. 273. e. 166. Summa omnino est 65.

Non desunt præterea viri eruditi, qui nonnulla ex his Responsa ediderunt. Inter hos est laudatissimus Combefissius, qui, quod supra jam monuimus, Resp. 37. *De incircumscripta Filii Deitate* ex Tiliano codice. (Vide ejus *Recensitos auctores Bibliothecæ PP. Concionatoria*, p. 152.) Inter *Amphilochii* scripta, et Respons. 125, de *Asteriis pluribus*,

in calce Asterii sui addit. Postea diligentissimus Montefalconius in Catalogo Bibliothecæ Coislinianæ, p. 348 sqq. quatuor omnino Responsa, nempe 125 de Asteriis, 129, de cornu Amalthææ, 160 de Sibyllis, et 166 de hæresi Eusebii in communem usum Græcæ et Latine produxit. Ubi velim, notes, Resp. 125 de Asteriis idem esse, quod Combefisius ediderat, 129 vero et 166, in *Epistolis* Photii, illud epist. 209, hoc autem epist. 144 jam ante editum legi. Nec omittendi sunt alii, quos celeberr. Jo. Alberti Fabricii nostri verbis in *Bibliotheca Græca*, vol. IX, p. 362, appellabo. « Locum, inquit, ex quæst. 85, producit Allatius capite 2, *Syntagmatis de Engastrimytho*; alium ex quæst. 157 in libro *De Simeonibus*, p. 6. Alia loca laudat Franc. Turrianus in *Defensione epistolarum Pontificum* (p. 24 et 165) et in *Notis ad Constitutiones apostolicas* (VIII, 41, p. 155), nec non in libro *De jure ordinandi ministros Ecclesie*, p. 155. »

Superest, ut de iis dicam, quæ ipse ego ex egregio opere in calce hujus voluminis exhibui. Pervenit ad me illa *Amphilochiorum* pars, quæ inde a Resp. 14, codicis Coislin. usque ad Resp. 201 legitur. Debeo illam liberalitati viri rev. et clarissimi, Jo. Jacobii Wetsteinii, apud Amstel. cum maxime litteras elegantiores ornantis, cui hoc nomine gratias habeo agoque. Ille vero eam ex sectione librorum Franc. Dionysii Camusati, an. 1752

A d. 28 octobr. Amstelodami mature defuncti (cui præter alia Alphonsi Ciacconii *Bibliothecam universalem*, quoad illa, manu exarata, circumfertur, et apud me quoque exstat, et *Historiam Criticam Ephemeridum litterariorum*, Gall. Amstelod. 1734, 8, editam, debemus,) acceperat. Camusatus quidem totum opus (cujus prima et tertia pars frustra inter schedas ejus quæsitæ est) manu sua ex codice Coisliniano descripserat, et cum Colbertino comparaverat, imo et initium interpretationis Latinæ, a me non visæ, lecerat. Id ipse in *Historia critica Ephemeridum*, p. 96, testatur, quemadmodum ante hoc quinquennium per litteras mihi significaverat, parare se omnium Photii (in cujus *Bibliotheca* recensenda ego nunc versor) operum, atque inter hæc nominatim *Amphilochiorum* editionem. Ex ea igitur illorum parte, quam habeo, illa selegi, quæ ad expositionem locorum difficiliorum Novi Fœderis spectant, omissis tamen iis, quæ jam inter *Epistolas* Photii leguntur. Non omnia, fateor, eandem hinc doctrinam, hinc diligentiam spirant. Pleraque tamen ita comparata sunt, ut juvare et delectare possint lectorem. Illis itaque, cordate lector, frueris, et una mecum Deo O. M. gratias ages, quod curis his perficiendis et valetudinem et patientiam clementer mihi sit largitus. Ita vale in Domino, et *supplementa*, quæ supra promisi, suo tempore exspecta.

III.

ANGELUS ANTONIUS SCOTTUS *

LECTORI BENEVOLO

SALUTEM.

Cum illud sit in more positum, institutoque scriptorum, ut publicæ lucis usuram dum suis lucubrationibus largiuntur, jam usque ab exordio diligenter exponant, quibus potissimum de causis ad illas animum appulerint; monitum te volo, amice lector, non unam fuisse, quæ mihi aliis, atque aliis occupationibus implicato, ad hoc opus, quale illud cunque sit, aggrediendum, persequendumque maximo fuit incitamento. Primum cl. viri Joannis Andresii Regiæ bibliothecæ præfecti, cujus eruditioni ac benevolentiam plurimum me debere non diffiteor, auctoritas et imperium urgebat: is enim, pretiosissima quæque bibliothecæ κειμήλια cura sibi proposuerit in apicum proferre, noluit hæc Photii Ἀμφιλοχία, seu, ut alii scribunt, Ἀμφιλοχία, vel Ἀμφιλοχικά, in tenebris jacere: ac mihi plurimis sibi nominibus devinctissimo hanc provinciam tradidit, ut editio, versioque alacri animo suscepta mature ad exitum perveniret. Quare illud

mihi liceat usurpare, quod Theodorus Balsamo, dum et Photii *Nomocanonem* commentaretur, se dixit: Εἰ τι μὴ καθήκον ἕως γέγραπται..... ἐν ταῖς..... ἐρμηνείαις, ἀξιούσθω γνώμη· οὐδὲ γὰρ ἡμέτερον τόλμημα τὸ τοῦ ποιήματος μέγεθος, ἀλλὰ τῆς ἐξ ἀνάγκης ὑπακοῆς ἀποκύημα. Si quid fortasse minus conveniens scriptum est... in... interpretationibus, venia dignum habetor; neque enim noster est ausus ista lucubrationis moles, sed necessariæ obedientiæ partus (1).

Præterea Græcicæ, ac theologicæ eruditionis amatoribus me aliquid voluptatis, ne dicam utilitatis, allaturum autumabam; si isthæc Photii λέψανα typis evulgarem, ac Latina donarem civitate. Opera enim viri, nonnullis licet erroribus affecti, tamen ἐν λόγοις ὀνομαστοτάτου, ut inquit Zonaras (2), atque ἐπὶ σοφίᾳ γωρῆμου, ut Cedrenus fatetur (3), maximam sibi semper existimationem ac laudem conciliarunt; imo commodo suo consulere

(*) Præfatio operis cui titulus *Ex Photii Amphilochiis quædam*. Neapoli, 1814.

(1) Balsamo in *Nomocan.* Præfat. in fin.

(2) *Annal.* lib. xvi., pag. 127, Ven. 1729.

(3) *Histor. Compend.* pag. 433, Venet. 1729.

Catholicos, si cætera ejusdem auctoris scripta in lucem, aspectumque producerent, novissimus ille delirantium Græcorum malleus Leo Allatus disertissime docuit (4),

Deinde præclarorum quorundam virorum me exemplum confirmavit : cum enim per Franciscum Combefisium (5), Bernardum Montfauconium (6), et Christophorum Wolfium (7) nonnullas pariter *Amphilochianas Quæstiones* in communem usum Græce et Latine prolatas vidissem : ac plura reliquarum ἀποσπασμάτια a nuper laudato Allatio (8), et a Francisco Turriano (9) in medio posita non ignorassem ; eorumque editores bona, ut ita dicam, gratia ab litterarum rep. animadvertissem exceptos : par æquumque duxi ad eandem gratiam inueundam, viribus licet imparibus, contendere. Profecto hac in re illud ego consilium secutus sum, quod plurimi jam pridem scriptores susceperant ; ut scilicet quam celebritatem libellus meus ex editoris merito non posset sibi vindicare, hanc per Photii nomen acquirere videretur.

Postremo id accessit, in quo, tametsi multi puerilem quamdã sentient levitatem ; tu tamen, lector humanissime, qui hominum mentem levissimis interdum rationibus moveri, ac versari non dubitas, tantum utique ponderis agnosces, quantum animo titubanti ad decernendum satis esse perspexeris. Nosti nimirum ad præclarum illud Photii Φιλοτέχνημα, quod Μυριόβιβλον, seu *Bibliotheca* inscribitur, interpretandum, post Græcam fœschelii editionem alterum Scottum optimis auspiciis incubuisse (10) : nec te fallit, quam bene ea tempestate in ΦΩΤΙΟΥ ac ΣΚΟΤΤΟΥ nominibus luserint eruditi (11). Cum itaque hæc ego quoque perspecta haberem, in eandem arenam mihi descendendum putavi ; et certe universas hujusmodi Diatribas e Vaticano codice exscriptas facili negotio obtinuissem, prodidissemque in lucem, nisi votis meis multa et gravia obstitissent impedimenta.

Hæc autem quæstiones, ut in Latinum sermonem transferrentur, quantum habuerint dillicultatis ac laboris, illi utique perspicient, qui ipsas non raptim, sed attente legent ; nec quales post apertam ad sensum viam videantur, sed quales fuerint, dum ea delitescebat, diligenter expendant. Compertum est enim vel ipsis adolescentulis, qui Græcas litteras vix a limine salutarunt, quantum ad manuscriptorum, quæ nondum lucem aspexerunt, rectam lectionem statuendam insudemus : quantum medii ævi

(4) *De Ecclesiæ Occid. et Orient. consensione* l. II, c. 6, p. 576.

(5) *In Amphilochii, Andreæ Cretensis, et Methodii Oper.* Responsum 57 fuit editum pag. 226, et Responsum 125, in Asterio in cauce V. Auctarii Novum t. I.

(6) In *Catalogo bibliothecæ Coislinianæ* habentur quatuor hujusmodi responsa diligenter edita, et Latine versa pag. 346 et seqq.

(7) In *Curis philologicis et criticis*, tom. V, pag. 551 et seqq. ubi sunt responsa 123, sed nostris, ut plurimum, breviora.

A scriptores, ac Photius ipse, auctor alioqui disertissimus, a prisca Ἀττικισμοῦ elegantia desciverint, et quanta denique obscuritate ex eodem descriptionis vitio sermones præsertim διδασκαλικὸι obvolvantur. Verba enim τεχνικά, et quidem σχολαστικά, quæ tunc temporis percrebuerant ; argumentationum cavillationumque subtilitates, quibus ingenii acumen sese jactabat ; ac periodorum μεγαλοκώλων implicata prolixitas, in qua præcipuus orationis cultus constituebatur, sunt quædam veluti impedimenta, quæ lectori ad sensum recte tenendum identidem objiciuntur. Quo factum est ut ad unum omnes istorum Græcorum interpretes, dum præfantur, bonam a lectoribus precentur veniam, ut sibi παροράματα, in quæ pro vertendorum operum difficultate inciderint, libenter ignoscant. Accedit quod Photius in epistola, quam cum hisce Dissertationibus ad Amphilochium mittit, ipse ingenue fatetur se non elaboratam locutionem, sed obviam quæque vocabula adhibuisse (12) : ut fortassis innuat accuratam se neglexisse dictionem, atque adeo lectoribus plus laboris reliquisse impendendum.

Quæ cum ita se habeant, nonnullis in locis, ut Fabii verbis utar, περιφραστικῶς, seu pluribus id verbis, quod uno vel paucioribus dici potuisset, explicandum curavi (13). Neque hujusce me consilii pœnitet ; sum enim Tullii exemplum secutus, qui nec tamen, inquit, exprimi verbum e verbo necesse erit, ut interpretes indiserti solent ; cum sit verbum, quod idem declarat magis minusve usitatum. Equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem plurimis verbis exponere (14). Itaque versionem κατὰ λέξιν, utpote minus opportunam interdum rejeci, tum quia Græcicæ linguæ ingenium a Latiali abhorreere videbatur, tum quia perspicuitati melius consulere, ac molestis verborum ambagibus lectorem non torquere mihi proposueram. Hanc etiam ob causam nonnunquam in verborum delectu, et collocatione, ut planiorem legentibus sensum exponerem, ab incorrupta Latini sermonis integritate consulto recessi : siquidem ab hujusmodi operibus non elocutionis flores, sed veritatum fructus expectant eruditi. Et nimirum

D Clemens Alexandrinus aperte profitebatur se in scribendo elegantiam μήτε μεμελετηκέναι, μήτε ἐπιτηδεύειν..... τοὺς γὰρ τῶν λέξεων ἐχομένους, καὶ περὶ ταῦτα ἀσχολουμένους διαδιδράσκει τὰ πράγματα, neque affectasse, nec fuisse sectatum.... eos

(8) V. *Syntagma de Engastrimytho*, cap. 2 *De Simeonibus*, pag. 3.

(9) *Defensio Epistolarum pontificum*, pag. 24 et 165 ; *De jure ordinandi ministros Ecclesiæ*, pag. 155.

(10) Vide editionem Coloniae an. 1611.

(11) Jamotius præsertim, ac Piersennæus, quos vide, nisi piget, in Prolegomenis ad editionem in do laudatam.

(12) Vide paginam 3.

(13) *Instit. orat.* lib. VIII, c. 6, et lib. IX, c. 2.

(14) *De finibus*, lib. III, c. 15.

enim, qui a dictionibus pendent, et in iis occupantur, ipsæ res effugiunt (15). Alibi quoque ipse de se, Ἐμοί, inquit, πρόκειται εὐγλωττίαν μήποτε ζηλοῦντα, ἀρξίσθαι μόνῳ τῷ ἀνίξασθαι τὸ νοοῦμενον ὅποιῳ ἐκ λόγου δηλοῦται τοῦτο, ὅπερ παραστήσαι βούλομαι, οὐθέν μοι μέλει. *Mihi propositum est ut elocutionem nunquam affectans contentus sim, si cogitatum meum declarem; quam vero istud voce explicetur, quod exponere volo, nihil mea interest* (16). Quod autem stylus potissimum in curandis versionibus ad hujusmodi regulam dirigendus sit, fuse docuit D. Hieronymus (17).

Nec minus fortasse profuit παρενθέσεις, quæ in αὐτογράφῳ deerant, pro re nata interserere, nec non et verba sacrarum Litterarum, aliorumque scriptorum, sive ἀκριβῶς, sive μεταφραστικῶς adducta cursivo, ut aiunt, caractere exscribere: hoc enim, quod mihi non multum negotii facessit, fortasse alicubi lectori erit adjumento. Præterea abs re non duxi loca, unde ipsa verba desumpta sunt, in ima paginæ ora indicare: ac denique versionem LXX seniorum a Photio allatam, cum nostra Vulgata, quam tibi, lector, familiariorum reor, commutare: paucis tantum exceptis locis, in quibus, uti monebimus, orationis contextus adversari videbatur.

Porro ego punctum illud, quod finale vocant, quoties perfectus, completusque verborum ambitus absolutæ περιόδου signum postulabat, meo jure interjeci; quod quidem non semel agendum mihi fuit, cum in codice nostro, uti et in cæteris ejusdem ætatis, rara admodum signa distinctionis occurrant. Quin etiam dissertationes singulas in quædam veluti capitula dispescendas curavi; tum ne diversas Photii animadversiones, commentationesque unica συνεπέτῃ legendas proponerem; tum ne imparitas ipsa, quæ inter textus ac versionis prolixitatem plerumque intercedit, tota in earumdem dissertationum terminum rejiceretur, atque illud nescio quid abnorme intuentium oculos posset offendere. Hos autem διαμερισμοὺς, quibus caret nostrum, in Vaticano ms., unde magnam quæstionis 33 partem obtinimus, rite ego servatos reperi; imo notæ quædam numericæ in margine appictæ

libi sunt, ut ipsa capita recenseantur. At ego, nisi fallor, in minutiores utique partes totam orationem distribui: quam institutionem jam usque ab exordio susceptam, consentaneum fuit vel in nuper memorato fragmento persequi; atque adeo quod uno Vaticani codicis capite continetur, id sæpe duobus in nostra editione explendis accommodatur. Scilicet persuasum est mihi eam voluptatem per hujusmodi κεφάλαια lectoribus conciliari, quam per lapides milliarum notantes percipere solent viatores (18).

Jam vero quidquid Coisliniano, Taurinensi, Vaticano, ac Barberino mss. acceptum referimus, in notulis suo loco subjectis profitebimur. At duo quidem priora studuimus de illis tantummodo dubitationibus consulere, quas nobis primi quæstionum versus attulerunt; cum hos duntaxat Bernardus Montfauconius (19), ac Josephus Pasinius (20) ediderint: posteriora autem in cæteris difficultatibus mirum quantum nos juverunt; siquidem viri præclarissimi æque, atque humanissimi Hieronymus Amatus Vaticanæ bibliothecæ scriptor, et Joachimus Pla Barberinæ præfectus ea, quæ ad lectionis emendationem, aut complementum ὁ πάνυ Andreus postulaverat, cum eo summa benignitate communicarunt. Cæterum ubi σφάλμα, ejusque διόρθωμα facili negotio patebant, aut ad lacunam explendam sensus me recte ducebat; nolui viros adeo conspicuos pro re parvi momenti obtundere, sed medicam ipse manum codici admovi, atque id de meo restitui, quod et in paginæ calce indicatum conspicies. Alias deinde notas reperies, et fortasse non importunas, quibus aliquid de Photiana quæstionis solutione disseram, et quid catholicæ Ecclesiæ δόγμασι repugnet, quid adversus novatores nobis prodesse possit, quid denique ὀρθόδοξων scriptorum scitis suffragetur, ea, qua par erit brevitate expediam.

Quidquid autem hac de re sit, « Quod dixi, » ut D. Bernardi verbis utar, « absque præjudicio sane dicta sint sanius sapientis. Romanæ præsertim Ecclesiæ auctoritati, atque examini totum hoc..... reservo; ipsius, si quid aliter sapio, paratus iudicio emendare (21). »

IV.

CARDINALIS ANGELI MAI PRÆFATIO IN QUÆSTIONES AMPHILOCHIANAS
PHOTII PATRIARCHÆ QUAS PRIMUS EDIDIT IN IVOL. SCRIPT.

VET. NOVA COLL. VAT. AN. 1825 ET DENUO 1831.

I. *Codex Vat. Amphiloichiorum Photii.* Quæstiones Amphiloichianæ tantam propemodum in sacris Photii scriptis, quantam ejus *Bibliotheca* in profa-

(15) *Stromat.* lib. II, pag. 263.(16) *Ibid.* lib. I, pag. 215.(17) *Epistol.* 49 et 57 ad Pammachium.(18) Id cecinit Rutilius Numatianus *Itiner.* lib. II, vers. 7 et seqq.(19) *Catalogus bibliothecæ Coislinianæ*, pag. 328

nis, famam obtinent. Primus sacri operis (sive id *Amphiloichia*, sive *Amphiloichianæ Quæstiones* dicere mavis) notitiam vulgavit Leo Allatius (1) hactenque et seqq.

(20) *Catalogus bibliothecæ Taurinensis*, t. I, pag. 411 et seqq.(21) *Epist. ad Canonicos Lugdunenses*, quæ est 173, pag. 179 edit. Paris, 1719.(1) *De perp. cons.* II, 6, p. 576.

opus varium et multiplici eruditione plenum, theologiae ac Scripturae interpretibus maxime necessarium: quod ego doctissimi Allatii de Photiano scripto iudicium, neoterici critici malevolentiae valde antefero. Idem Allatius nos docuit de praeclearo *Amphilochiorum* codice Vaticano, Urbano VIII pontifice maximo e Lollini Feltrini episcopi bibliotheca in Vaticanum migravit. Existimabat autem Allatius unicum esse *Amphilochiorum* hunc codicem, dempto Neapolitano, de quo mox dicemus, fragmento. Postea tamen aliquot alii innotuerunt, veluti Taurinensis Regius 31 (2); Coislinianus 270 (3); Colbertinus 444 priscus, ut aiunt, saeculi XI, qui nunc est Regius Parisiacus 1577 (4); Sevianus recens Parisiacus, deinde et ipse Regius (5). Mitto apographum e Vaticano ab Arcudio olim expressum, de quo Allatius loco praedicto: mitto item apographum a Camusato curatum e Coisliniano quo Wolfius usus est (6): mitto denique Miscellos diversa: um bibliothecarum codices, in quibus operis particulae aliquot insunt, veluti Tilianus Combelisii (7); Bavaricus a Wolfo Andresioque commemoratus (8); Vindobonensis 29 (9), in quo est Photii synopsis categoriarum Aristotelis, quam nonnulli (quos inter Cavæus) ab *Amphilochiis* immerito distinguunt: denique et Vaticani nonnulli codices fragmenta aliquot *Amphilochiorum* fortuito continent in Miscellis: de quibus omnibus sive longinquis sive etiam Romanis parum mihi laborandum est, qui nulla horum ope egeo, quandoquidem Vaticanum quem supra dixi plenissimum habeo. Est autem hic bombycinus in-fol. saeculi ferme XIII, Graeca manu eleganter scriptus. Olim tamen huic codici damna duo contigerant; primum quod ejus folia ab inscito bibliopago perturbata susdeque fuerant; iterum quod ejus Indicem primumque operis folium blattæ aut mador partim corruerant: mox tamen doctus aliquis materiae ordinem instauravit, in marginibus scribens quia quodque folium sede esset collocandum: tum illi initio pessumdato, ope alterius exemplaris, supplementum fecit recenti manu, in vulgari charta scriptum: sic tamen ut veterum quoque foliorum lacinias seorsim in volumine conservandas curaverit, nec quidquam veteris scripturae perire passus sit. Instaurati codicis meritum Andresius (10) Allatio tribuit. Illud tamen falsissime a nescio quo relatore dictum Andresio fuit, recentia scilicet hæc Supplementa Allatium manu sua conscripsisse: est enim mihi vulgoque notissima Allatii manus, a cujus indole longe abest supplementorum scriptura,

(2) Catalog. p. 108.

(3) Montfauc. *Bibl. Coisl.* p. 325.(4) Coteler. *Monum.* tom. III, p. 556, et Catalog. mss. Reg. Paris. Gr. tom. II, p. 259.(5) Montfauc. *Bibl. mss.* p. 1051.(6) Præf. ad *Cur. philolog.* tom. III, p. 7.(7) *Bibl. conc.* tom. I, Præf. p. xxxviii.

(8) Wolf. Præf. p. v; Andr. prodrom. ad mss. Neap. p. 81.

quæ non librarium tantummodo diversum exhibet, verum etiam supinum Græcique sermonis prope ignarum. gitor exscribenti mihi quaestionem primam Amphiloichianam, ad vetera illa fragmenta respiciendum non semel fuit (quæ in volumine conservata jam dixi), ut librarii novi mendis gravissimis medicinam facerem, meaque editione hanc labem excluderem. Codex ergo Vaticanus plenissimus Quaestiones Amphiloichianas 315 continet. Exin in codice sequuntur alia Photii Opera; nimirum 1.) Ineditus et acatholicus de Spiritu sancti a solo Patre processione liber, de quo nos infra loquemur. 2.) Alius de eodem argumento Photii libellus, nempe ipsa secunda epistola, quæ in Montacutii editione occurrit, hic autem novo titulo instruitur: *Ἐτέρα ἔκδοσις περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐξεδόθη ἐν τῷ πατριαρχείῳ μετὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ἔξοφλας*; scriptus nimirum a Photio libellus post reditum ab exsilio. 3.) Extremi in codice sunt libri Photii quatuor adversus Manichæos, quorum primum Montfaucionius e codice Coisliniano (11), tres reliquos Wolfus edidit (12) ex Holsteniano codice, quem a Vaticano nostro fuisse haustum suspiratur rectissime editor, ego vero nullus dubito, quandoquidem etiam clausula, quæ Wolfio imperfecta videtur, non alia in codice Vaticano, quam in Wolfii editione est.

II. *Part Amphiloichiorum antehac edita.* Cum plures igitur exstarent in Europæ bibliothecis *Amphilochiorum* codices, primus Franciscus Turrianus S. J. e Bavarico codice *Amphilochianas* sex quaestiones interpretatus est; easque Canisio anno 1674 in *Antiquarum Lectionum* sylloge Latine tantum edendas concessit (13). Eæ sunt in Vaticano codice 180, 181, 182, 185, 186; nam Turriani primam in codice non invenio; quare et Basnagius cum anno 1725 Canisium repeteret, et Græcum cæterarum textum ederet (14), primam Latine tantummodo posuit, quia Græce non habuit. Porro Turrianus alibi quoque *Amphilochia* memoraverat, nempe ad *Epist. pont.* p. 124, 165, ad *Const. ap.* VIII, 6, *De jur. ord.* p. 155; quod eruditi jamdiu dixerunt. Post Canisium anno 1616 Petrus Stewartius S. J. prolixam Photii *Amphilochianam* de Christi voluntatibus gnomicis (quæ in cod. Vat. est octogesima) eodem Turriano interprete edidit (15); cujus Græcum deinde textum Basnagius suppeditavit (16). Jam quia Canisius atque Stewartius quaestiones has sub Photii quidem, non tamen *Amphilochiorum*, nomine ediderunt, hinc accidit ut qui eruditi deinceps de *Amphilochiis* verba fecerunt, ii praedictarum septem editionem nescire

(9) Lambec. t. VII, p. 146.

(10) Prodrom. p. 85.

(11) *Bibl. coisl.* p. 349 sq.(12) *Anecd.* tom. I et II.

(13) Ed. vet. tom. V, p. 188 seqq.

(14) Tom. II, part. II, p. 420.

(15) *Auctar.* p. 457.

(16) Tom. II, part. II, p. 439.

videantur; quorum in numero sunt Combefisius, Allatius, Montfauconius, Wolfius, Gallandius, Andresius, Scottus. Unus fortasse Fabricius in Gr. bibliotheca lucubrations illas ad amphiloichiorum syllogen pertinere suspicatus est. Petavium denique ipsum miror, qui cum in Opere suo theologico (17) de monothelitis tandiu disserat, Photii tamen Opusculum de voluntatibus Christi gnomiis, quod ejus argumento commodissimum erat, penitus ignoraverit, tot licet ante annos ab ejus sodalibus et Latinum factum et editum. Tertius Amphiloichiorum editor Combefisius est, qui anno 1644 e Gallicano Tili codice Amphiloichianam quæstionem protulit contra ubiquistas, quæ in Vaticano codice tricesima octava est. Gravitè tamen erravit non intellecto codicis titulo Combefisius, ita ut scriptam ad Amphiloichium a Photio quæstionem, pro Amphiloichii scripto vulgaverit. Sed dein admonitus ab Allatio Combefisius retractavit errorem, atque alteram ab eodem Allatio acceptam de Asteriis (quæ in cod. Vat. est 312) edidit Amphiloichianam in *Auctarium Patrum*, p. 279; rem cæteroque tam parum adhuc edoctus, ut scribere non erubuerit ambigere se quisnam hic Photius fuerit, qui ad Amphiloichium quæstiones miscrit. Ignorabat scilicet Combefisius, quæ Allatius in libro *De consensu super Amphiloichiis* scripserat; quia nimirum eodem anno 1648 tum Combefisius *Auctarium*, tum Allatius volumen suum *De consensu* imprimebant. Quartus Amphiloichiorum editor Montfauconius est (18), qui anno 1715 vulgavit quatuor, nempe de Hercule Amalthææ cornu gestante, de Sibyllis, de Casariensis Eusebii hæresi, de Asteriis (in Vat. cod. 107, 150, 221, 312). Profecto Montfauconius de universo Photiano opere bene meritis est, cujus integrum descripsit indicem, quæstionum scilicet octo et trecentarum: sed idem magnopere erravit, primum quia se dixit edere ex Amphiloichiis quæstiones illas, quæ majoris momenti esse videbantur; quo judicio nihil inconsideratius, nihil falsius fieri potuit. Nam si quis Amphiloichia a me nunc edita, itemque illa a Scotto Wolfioque vulgata, cum his breviculis ac valde levibus Montfauconii conferet, præposteram Hercle laudem prædicatam comperiet. Num ergo Montfauconius quem vulgavit indicem ab amanuensi aliquo accepit, ipse vero codicem vix aspexit? Alioquin vix fieri poterat ut vir summus tot longissimas atque optimas lustrans quæstiones, neglectis his, breviores illas ac levidenses eligeret, suoque præconio atque honore typorum mactaret. Sed en rursus Montfauconius peccavit dum has quæstiunculæ ceu ineditas omnes vulgavit. Atqui de Asteriis quæstionem jam publici juris Combefisius fecerat: quæstiones de hæresi Eusebii et de Hercule in Photii epistolis multo ante a Montacutio editis occurrebant; id quod Wolfium certe non la-

uit (19): superest igitur ut Montfauconius scriptunculam de Sibyllis primus protulerit. Utrum quintum Amphiloichiorum editorem Spierium dicam, haud satis scio; et merito id dubito. Nam Theophilus quidem Harlesius semel et iterum ait (20) « Justum Spierium anno 1738 quodam in libro Germanica lingua scripto dedisse annotationes ad Photii *Amphiloichia*, et in fine quædam ex his *Amphiloichis* nondum edita. » Jam vero quid Spierius in eo Germanico libro, quo careo posuerit, nescio: sed quoniam video Germanum hominem eruditissimum Wolfium triennio post Spierii librum vix elapso Amphiloichianas quæstiones depromere, nihilque de Spierii curis, in Præfatione cæteroque temporibus locoque distans de Spierii opere judicem, quod ætate par et in limine versans Wolfius non agnovit. Sequitur jam sextus multo prædictis copiosior Amphiloichiorum editor Wolfius, a quo in philologicis curis Amphiloichianæ quæstiones quadraginta sex (a 74 ad 119) anno 1741 publicatæ fuerunt; quæ deinde anno 1779 in *Gallandiana Bibliotheca* t. XIII, repetitæ sunt. Et quidem adversus Gallandium expostulare liceret, cur contra institutum suum minora Patrum Opera coacervandi, quæstiones a Wolfio editas receperit, antiquius editas prætermiserit; nisi jam dixissem ignotas Gallandio fuisse ceteras, id quod ejus quoque Præfatio satis demonstrat. Inter eos qui de *Amphiloichiis* vulgandis solliciti fuerunt, proximus nobis ætate fuit $\kappa\omicron\lambda\upsilon\sigma\tau\omicron\rho$ Andresius, vir magnus meique dum vixit amantissimus, qui de anecdotis Neapolitanæ bibliothecæ Prodromum scribens, Amphiloichiorum quoddam fragmentum diu commendavit, atque ut luce donaretur, magnopere auctor fuit. Quod autem fieri optavit Andresius, id mox magna cum laude præstitit vir illustrissimus Angelus Scottus, bibliothecæ post Andresium præses, et regiorum principum in litteris institutor. Nimirum is, qui septimi editoris locum obtinet, amphiloichia duodeviginti, præter Præfationem, cum sua interpretatione Scholiisque Neapoli typis excudit; usus etiam Vaticani codicis suppetiis aliquot, quas cl. noster Amatius ad eum submitit. Amphiloichia igitur ante me sex edidit Canisius, Stewartius I, Combefisius II, Montfauconius I, Wolfius quadraginta sex breviora, Scottus duodeviginti. Summa itaque ante me editorum *Amphiloichiorum*, 74. Octavus demum editor ego sum, qui viginti amphiloichia hoc volumine exhibeo: quare centenarius jam numerus propemodum expletur. Atqui codex Vaticanus tredecim continet supra trecenta. Sed tamen scimus reliqua ex his complura inter epistolas a Montacutio editas jamdiu exstare. Insuper ego dedi operam ut *Amphiloichia* plerumque longissima, dilatis brevioribus, ad edendum deligerem.

(17) *De incarn.* lib. ix.(18) *Bibl. Coisl.* p. 346-348.(19) *Præf. ad Cur.* T. III, p. 7.(20) *Supplem. ad Introd. hist. ling. Gr.* tom. II, p. 47; et addit. ad *Fabr. Bibl. Gr.* tom. IX, v. 26.

Quibus rite perpensis, dimidiam fere Operis partem post me adhuc ineditam superesse judico.

III. *De mea editione.* Jam editionis meae ratio etsi simplex est, labore tamen ac difficultate non caruit. Nam in primis tantam operis partem ex antiquo codice exscribere, apte digerere, orthographia paussisque interpungere, mendis etiam aliquot perpur-gare, non levissimum negotium fuit. Eo accessit Latinae interpretationis elucubratio, qua Photium necessario declarandum putavi, propter eos qui Graece nesciunt vel qui Graece se scire simulant. Sed tamen ut citior editor fierem, paulo incultior interpres videri malui: igitur quidquid menti primum occurrit, id fere calamo pinxi, expoliri autem sermo non potest, nisi quem decens mora lima-verit. Curavi tamen ubique, ut Graecam veritatem Latina servaret translatio. Adnotationes raras sub-textui; his enim lectores carere facilius poterant: Biblicarum autem auctoritatum, quae tot a Photio laudantur, sedes proprias in libri marginibus demon-stravi. Quæstiones ipsas, quæ in codice continenter scribuntur, in articulos minores distinxi, quo scilicet perspicuitati sermonis consulerem, et iis qui locos citabunt rem commodam facerem. Cæteroque ordinalem numerum, quo unaquæque quæstio notatur in codice, idcirco servavi, ut ne tum quidem citandi ratio varietur, cum universum opus exstabit. Illud verissime testari queo, me de codice Vaticano *Amphilochia* omnium ferme potissima decerpisse; quæ nimirum vel ipsa prolixitate sua, vel argumento gravi et theologico, vel doctrinæ altitudine, vel novitate aliqua commendaban-tur, et quæ neque cum *Amphilochiis* editis, neque rursus cum epistolis congruebant. Profecto in his tanta rei bonæ copia est, ut quas de hoc Opere laudes Allatius, Wolfius, Andresius, Scottus aliique pleno ore prædicaverunt, eas nemo, ut spero, nimias judicaturus sit. Mihi vero cogitanti permi-rum videri solet, qui fieri potuerit ut Photius in sæcularibus curis muneribusque versatus usque ad episcopatum, ad quem laicus subito evectus fuit, tantam divinarum Scripturarum atque abstrusioris theologiæ notitiam facultatemque adeptus fuerit. Tres tamen in Latinis occurrunt Patribus, quos æquo jure Photii ingenio opponamus; hi sunt Cyprianus, Ambrosius, atque Augustinus; quorum primus a foro et honoribus ad sanctuarium subito transiit, et tamen in acutissimis Ecclesiæ theologis reputatur. Secundus a sæculari Liguriæ præfectura ad infulas repente raptus, nihilominus tantam mox edidit sacræ doctrinæ copiam, quantam edita ejus opera demonstrant; præter illa quæ celeberrima olim, nunc amissa querimur. Augustinus item profanis studiis usque ad adultam ætatem innutritus, brevi mox maximum omnis theologiæ lumen inclaruit. Jam qui sacræ Hermeneuticæ canones cognoscere avel, is Photii primam quæstionem,

A tum vicesimam, tum alias aliquot, tum denique 260^{am} adeat. Bibliorum locos qui repugnantium speciem habent, recte conciliant complures ex his quæstiones, ut G, 23, etc. Nonne ipsa theologiæ penetralia cernimus in quæstionibus de baptismo et de vitæ termino? Utique et illæ de personarum divinarum proprietatibus persubtiles perque accu-ratæ sunt. Nonne demum componendis moribus prosunt illæ de Eucharistia, et de Providentia, et de sempiternis scelerum pœnis?

IV. *Controversiæ aliquot de amphilochiis.* Age vero quia hoc opus ad Amphilochium scribi vide-mus, nemo existimet, omne id quæsitum ab hoc homine forte propositis respondere. Est enim hic solemnis προσφωνούτων mos, ut ob captandam scribendi ansam, rem ejusmodi lingant. Sic Euse-bium simulavisse puto, dum ad Stephanum Mari-numque scriberet. Sic Theodorus Mopsuestenus, teste Ebediesu in Catalogo, singula prope opera ad amicos misit, quasi ab iis rogatus fuisset: et sic ab aliis Ecclesiæ Patribus, nec non a scriptori-bus ethnicis facitatum scimus. Profecto Photii has quæstiones non ad unum missas fuisse vel inde patet, quod ex his complures in epistolis ad vā-rios mittuntur homines: tum etiam quod loci multi in Commentariis biblicis a Photio tractati, deinde in *Amphilochia* translati fuerunt. Ergo ex his recte concluditur, Photium cum multa in epistolis, in commentationibus, in homiliis, de sacra doctrina disseruisset, ad extremum præclare et utiliter cogitavisse de universis scriptis his in unum cor-pus coacervandis; quod cum mitteret honoris ergo ad amicum Amphilochium, nomen inde subortum est, vel Photii ipsius vel posteriorum voluntate, *Amphilochia*. Jamdiu quidem dubitavit Fabricius (21) num auctores catenarum evangelicarum locos Photii, quos identidem proferunt, ex *Amphilochiis* mutuati sint, an potius ab ejusdem qui aliquando exstiterint Commentariis evangelicis. Ego utrumque factum judico; neque solum abs catenarum au-ctoribus, verum ab ipso Photio materiam eandem non uno in loco neque semel usurpatam existimo. Nam et in catenis reapse plures loci Photiani oc-currunt, qui in *Amphilochiis*, quæ nunc omnia novimus, non comparent. Et quidem Scholiorum Photii ad Lucam inelitorum ego ipse in prima hujus voluminis editione specimen exhibui post Apollinarium; plura daturus, nisi pleraque agno-vissem in *Amphilochiis* vel in *Epistolis* prope ad verbum repeti. Quam rem ut lectoribus probeam, idoneis argumentis parcendum non est.

1. Matthæi locum xi, 17, quo aiunt pueri *Ceci-nimus vobis*, etc. interpretatur iisdem verbis Photius tum in Catena Vaticana cod. 758, p. 28, tum in *Amphilochiana* quæstione 34, a Scotto edita.

2. Lucæ locus ii, 35: *Et tuam ipsius animam pertransibit*, etc., illustratur a Photio tum in Catena

(21) *Bibl. Gr.* ed. nov. t. XI, p. 27.

Vaticana cod. 1933, p. 63, tum etiam in Amphilo-
lochiana quæstione 176.

3. Luc. xiii, 14 : *Respondens archisynagogus.*
Verbi ἀποκρίνομαι notiones variæ enucleantur a Pho-
tio breviter in Catena Vaticana 1933, p. 368, tum pro-
lixius et doctius in Amphiloichiana a me edita 21.

4. Luc. xvi, 26, de epulone et Lazaro Photii
locus est in Catena Vaticana 759, p. 66, qui scri-
bitur in epistola edita 52. Porro et locus adversus
Origenis errorem de pœnis peccatorum minime
æternis, qui ibidem paucis verbis in catena poni-
tur, is, inquam, prætermittitur in epistola 52, sed de
eo copiose in prima disseritur.

5. Luc. xxii, 36 : *Nunc qui habet sacculum, etc.*
Locum hunc tractat Photius in Catena Vat. 1933,
p. 557, itemque amplissime in Amphiloichiana B
prima quæstione iisdem fere verbis utens.

6. Luc. xxii, 44, locum de sudore Christi sangui-
neo, in eandem sententiam iisdemque verbis expli-
cat Photius tum in Catenis Vat. 759, p. 211; et
1933, p. 562, tum in epistola 138.

7. Luc. xxiii, 25. Disserit Photius in Catena
Vat. 758, p. 78, de Christi sanguine redemptionis
pretio, quod ipsum iisdem fere verbis sit in Am-
philoichiana 24

8. Luc. xxiv, 31, verba *Aperti sunt oculi eorum*
eodem modo explicantur a Photio in Catena Vat.
759, p. 253, atque in Amphiloichiana quæstione
nondum edita 14.

9. Luc. xxiii, 50, de Josepho ab Arimathæa nar-
ratio est apud Photium initio epistolæ 91. Verum
eandem scribitur in Catena Vat. 759, p. 244. Atque
ego vix dubito quin ex illa Photii Oratione in Do-
mini sepulturam, quam Combefisius (22) in Maza-
riniano cœdico vidit, sed quia carebat exordio edere
noluit, vix inquam dubito quin hoc Photii elegans
ἀποσπασμάτιον de Josepho ab Arimathæa Vatica-
nus eclogarius decerpserit, quod speciminis loco
non me piget exscribere. Pergit enim ad Pilatum
Josephus, eumque ut sibi Christi corpus concedat
composita oratione sic deprecatur : Δός μοι, φησὶν
ὁ Ἰωσήφ, εἰ βούλει, θάψαι τὸν νεκρὸν τοῦ Ἰησοῦ,
ὃν οἱ γνωστοὶ πάντες ἔχοντο καταλιπόντες, οὗ πολ-
λοὶ μὲν συνέβρον ἐπὶ τῷ πάθει θεαταί, νῦν δ' οὐδεὶς
ὑπέμεινε, οὐδὲ τῶν φίλων, ἐνταφιαστῆς· ἀπεστί-
σοι φόβος βασιλείας· τέθνηκεν ὁ τὸ κράτος μὲν τῆς
ἐξουσίας ἀρπάσαι κατηγορούμενος, μέχρι δὲ καὶ αὐ-
τῆς προφάσεως ἁθῶος ὀφθεις παντὸς ἀδικήματος·
ὃν περιφροτικόνος γλῶσσα καὶ φωνὴ καὶ χεῖρες, σοῦ
δοκούντος φέρειν φιλανθρωποτέραν ψῆφον, ὑπὸ κρί-
σιν ἤγαγον θανάτου· δός μοι χάριν ὁμολογεῖν, δι' ἧς
ἐτέρους οὐδὲν ζημιόις· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὁ τῶν Ἰου-
δαίων ὄχλος ἀνιάσεται γῆ μαθόντες τὸν ἐχθρὸν κα-
λυπτόμενον. Μᾶλλον μὲν οὖν δυσχεραίνουσι καὶ νε-
κρὸν τὸν ὑπ' αὐτῶν μισούμενον βλέποντες· τοῦτο
μὲν τὴν αὐτῶν μαιφονίαν τῷ σταυρῷ θριαμβεύ-
οντα, τοῦτο δὲ τῶν ὀρώντων τὸν ἔλεον ἔλκοντα, καὶ

τῶν σταυρωσάντων ἐκκαλούμενον μυσάττεσθαι τὴν
ὠμότητα· οὐδὲ τὴν Καίσαρος ἐπισείσουσι φίλαν,
οὐκ εἰ φίλος, λέγοντες, τοῦ Καίσαρος, εἰ νεκρὸν δι-
δως τῇ γῆ κατορύττεσθαι· ἀπροφάσιτος, εἰ βούλει
μόνον, ἢ πλήρωσις τῆς αἰτήσεως. Τοῦτοις τὴν τοῦ
Πιλάτου καταπέδων ψυχὴν, τυγχάνει τοῦ σκοποῦ, καὶ
λαμβάνει καθαιρεθὲν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῆς
συνήθους ἀξιοῖ φρονεῖδος.

V. Jamvero ut a seipso multa sumpsisse (23)
Photium vidimus (nam plura nobis persequi non
vacabat), ita eum non pauca quoque ab aliis, pro re
nata vel prout institutæ suæ scriptionis ratio po-
scebat, tacito licet auctorum nomine, sumpsisse com-
perimus. In exordio quæstionis de voluntatibus
gnomicis, ait Photius se idcirco hanc lucubrationem
instruere, quia nemo e sanctis dignisque obsequio
Patribus eam ad liquidam perduxisset, vel quid-
quam frugis de hoc argumento dixisset, magno Ma-
ximo excepto. Porro statim Photius plane ad ver-
bum expilare incipit sancti Joannis Damasceni opus
de fide orthodoxa, suppresso auctoris operisque
titulo : quam rem deprehendere licet comparatio
Photii textu cum Damasceno Lequini t. I, p. 187
seqq. Nequid de Anastasii Sinaitæ *Hodego* dicam,
cujus æque definitiones clam Photius sectari vide-
tur. Utique Photius in Amphiloichiana quæstione
40, anonymo auctore se uti dicit, quem Dama-
scenum intelligendum esse tempestive monuit nos
Photii interpres cl. Scottus. Quæstionem Amphi-
loichianam amplissimam 149, de vitæ termino uni-
versam nullo verbo commutato Photius e Germani
patriarchæ penu ad se clam transtulit. Item quæ-
stiunculam 152 de obscuritate S. Scripturæ tacite
ad verbum sumpsit Photius e Polychronii prologo
ad Jobum : quæ brevis lucubratio, quia non exstat
cum cæteris Polychronii ad Jobum excerptis, a me
libenter edita fuit. Denique quæstionem 154 de
variis Bibliorum sacrorum editionibus tacite ad
verbum exscripsit Photius ex edita pseudo-Atha-
nasii quæstione, sive etiam ex Epiphaniï Panario :
id quod ego sentiens, scriptum prætermisi. Cætero-
qui ne gravius accusare Photium videar, hoc quo-
que observandum est, Photium ipsum in suo
C *Amphiloichiorum* Proœmio, tum etiam quæstione
I, cap. 10 (quo postremo loco de superioribus Bi-
bliorum interpretibus mira cum reverentia loquitur),
manifeste dicere, se acceptis ex illa vetustate se-
minibus, longe accuratiores contradictionum so-
lutiones in medium proferre. Idque Photii dictum
neque falsum, ut puto, neque arrogans est ; quan-
doquidem hæ Photii quæstiones seu bibliæ seu
theologicæ, etsi non omnes pari pondere ac digni-
tate sunt, tamen veterum multorum de simili re
scriptionibus præstare videntur : et quidem, exem-
pli gratia, Cæsarensis Eusebii quæstionibus
evangelicis, quominus has photianas anteferam,
nullus ambigo.

(22) *Auctur. nov. PP.* p. 1605.

(23) Id faletur ipse Photius proœm. *Amphiloich.* apud cl. Scottum.

V.

EJUSDEM CARD. MAI PRÆFATIO IN QUÆSTIONES AMPHILOCHIANAS
QUAS GRÆCE EDIDIT IN SCRIPTORUM VET. NOV. COL. T. IX, P. 1-158. ROMÆ, 1837.

De Photii Amphiloichianis quæstionibus partim A editis partim ineditis, deque ipsarum viginti ex codice Vaticano a me jam pridem divulgatis, abunde, ut puto, disserui in voluminis primi Præfatione. Nunc earumdem quæstionum apographum ex Vaticano codice sumptum forte nactus, institui denique quiddam præclari operis adhuc invulgatum supererat, typis committere; exceptis iis, quæ etsi titulum *Amphiloichiorum* gerebant, nihilominus alibi, puta inter Photii *Epistolas*, jam exstabant: quanquam non ita sui morosus, ut si res alibi interdum, brevioribus aut diversis verbis, dicta vel adumbrata fuisset, eam idcirco prætermitterem. Latinam autem quæstionum interpretationem non addidi, quia me festinare oportebat: attamen argumenta saltem hic Latine exponam, ut Græce B ignari rem interim summis labris delibent. Porro in editione quidem numerandi ordinem, ut est in codicibus, conservavi, ut si aliquando totum *Amphiloichiorum* opus uno volumine comprehendatur, suum unaquæque quæstio locum occupet: hic tamen Latina argumenta continuatis numeris scribo.

Photii quæstionum Amphiloichianarum CXXX, quibus universi operis editio nunc demum absolvitur (1), Argumenta.

1. Si septimo die requievit Deus a cunctis operibus suis, quomodo salutare Patris Verbum ait: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.*
2. Cur Dominus luti usu, non alia ratione, C cæci oculos persanavit.
3. Quid est, odientes etiam carnalem maculatam tunicam.
4. Si quidquid necessitati subjacet, invitum violentiæ paret, prætereaque necesse est scandala in orbe fieri, haud juste diris devoveatur qui fuit; coactus, vel pœna peccati de eo sumitur.
5. Si fines sæculorum jam in nos pervenerunt, quibusnam sæculis divitiæ Christi nobis ostendentur.
6. Cur Dei filii dicuntur nequaquam peccare; hos autem Scriptura esse asserit qui per aquam et spiritum geniti sunt; et tamen multos cernimus, qui, etiamsi baptismate D adoptionem consecuti fuerint, nihilominus peccant.
7. Quomodo theopatre dicente Davide, *Homo sicut fenum dies ejus*, etc., filius illius Salomon hanc protulit sententiam: Res magna homo, et pretiosum aliquid est vir.
8. Cur dæmoniaco morbo correptos evangelista appellat lunaticos.
9. Cur, etiamsi Adam peccavit, et pœnali mortis decreto percussus fuit, nihilominus ejus filius innocens præmortuus est.
10. Quod minime repugnant dicta (etsi aliter quibusdam videtur): *Ego veni ut mundum judicem; itemque: Non veni ut mundum judicem, sed ut mundus per me salvetur.*
11. Quid est, *Aperiti sunt oculi eorum?* et quomodo præcepti transgressio vim aperiendi oculos habuit.
12. Cur tellurem Moyses invisibilem appellavit.
13. Cur Deus esum carnium a feris discerptarum hominibus interdixit.
14. Quomodo intelligendum illud: *Non apparebis vacuus coram me.*
15. Quomodo non repugnant dicta hæc, nempe *Omnia erant valde bona*; deinde vero distinctio, qua alia animalia dicta sunt munda, alia immunda.
16. Cur vir ab hæresi resiliens, si modo vitam inculpatam habeat, ad sacerdotium admittitur; qui autem corporeis maculis fuerit inquinatus, etiamsi pravis actibus abstinerit, nihilominus ad sacerdotium non promovetur.
17. Cur nam antequam Joseph de dimittenda Maria cogitaret, haud astitit angelus cogitationem eam antevertens; verum postquam a cogitatione ad actum ille venit, tunc astitit? Et cur virginem, Josephi uxorem dixit.
18. Quid significant verba: *Ecce Adam tanquam unus ex nobis factus est, ad boni pravique cognitionem.*
19. Quid significant illa dicta: *Omni tempore vestes tuæ sint candidæ, neque oleum desit capiti tuo; et oculi sapientes in capite ejus.*
20. Verba, *Quænam est mater mea, et quinam sunt fratres mei*, quomodo intelligenda? Multi enim hinc offendiculi ansam sumpserunt.
21. Quomodo dictum illud antiquis: *Oculum pro oculo, et dentem pro dente*, non repugnat huic dicto: *Ego autem dico vobis, ne malo resistatis; sed si quis in dextera gena te percusserit, ei præbeo etiam alteram.*
22. Cum Dominus dixerit: *Vos estis ex patre diaboli*, quæritur quemnam diabolum dicat, et quemnam diaboli patrem.
23. Quotnam illæ sint, quæ Dominum unguento unxerunt.
24. Quomodo intelligendum illud: *Quodlibet peccatum remittetur hominibus; blasphemanti* sed fallitur, ut probat doctissimus Hergenroether in sua Dissertatione supra edita. Edit.

(1) Doctissimus vir putat totam collectionem Amphiloichiorum his editis quæstionibus absolvi,

- autem adversus Spiritum sanctum neque in hoc sæculo venia dabitur neque in futuro.*
25. Cum beatus Marcus evangelista scripserit : *Exierunt cognati ejus ut eum comprehenderent, dicebant enim ipsum insanire; quemnam sensum huic verborum structurae tribuentes, haud procul evangelica narratione abibimus.*
26. Cur paradisum Deus conseverit, siquidem illico hominem ex eo depulsurus erat.
27. Divo monente apostolo : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitiverit, potum da; hoc enim agens, igneos carbones super caput ejus congeres; quomodo intelligemus illud, Carbones igneos congeres super caput ejus.*
28. Quomodo intelligendum dictum illud a Deo Moysi : *Ecce constitui te Pharaonis Deum.*
29. Quomodo intelligendum apostolicum dictum : *Quod si invicem mordetis ac devoratis, caveate ne invicem consumamini, etc.*
30. Quænam sententia subsit his verbis : *Ubiunque prædicatum fuerit Evangelium hoc, dicetur et quod hæc fecit mulier, in memoriam ejus.*
31. Quinam congruentior honestiorque sensus a nobis excogitari possit verborum illorum : *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.*
32. Cur baptizantibus Servatoris discipulis, Joannes adhuc baptizabat.
33. Cur in Genesi Moyses principum familiae Esau genealogias recensens, cæterorum quidem nuda ponit nomina; ad Ænam autem deveniens : *Hic, inquit, invenit Jamin in deserto, dum Seegonis patris sui subjugalia pasceret? quidnam ergo in invenit? et cur memoria dignus habetur.*
34. Quid significat in Deuteronomio : *Quod si ædificaveris novam domum eique coronidem imposueris, non facies cædem domi tuæ.*
35. Cur vetante lege leprosi contactum; secus, impurum fore qui tetigerit, usque ad vesperam; cum quidem leprosum sanavit Servator, ipsum tetigit, etiamsi verbo sanare poterat.
36. Quid significant verba : *Sperare licet, viventem anem præstare leoni extincto.*
37. Quid significat Ecclesiastæ dictum : *Mitte panem tuum in superficiem aquæ, etenim in multitudine dierum reperies illum.*
38. Quid significat : qui foveam fodit, in ipsam incidet.
39. Quinam est sensus verborum apud Ecclesiastem : *Qui ligna fundit, periclitatur in ipais, si forte securis exciderit; et ipse faciem turbavit, et vires roborabit; et abundantia viri, sapientia.*
40. Quo spectant verba : *Generatio abit, et generatio venit; terra autem æternam stat.*
41. Quænam sensum continent verba : *Est justus qui in justitia sua perit; et est injustus in sua injustitia permanens.*
42. Quomodo intelligendum illud : *Si autem injustitia nostra Dei justitiam commendat.*
43. *Si genuerit quis centum liberos, et multos annos vixerit, et quantoscunque dies ætatis habuerit, non satiabitur felicitate, neque illi sepultura erit. Dixi melius esse ipso abortivum, quod incassum venit, ejusque nomen occulitur tenebris, neque enim solem vidit aut novit. Huic magis quam illi requies est. Nempe hoc dictum quodnam judicium aut notionem exhibere potest.*
44. Quid significant verba : *Vive in vino, et vide in die mala; vide, siquidem hoc consonum illi fecit Deus circa loquelam, ne homo quidquam post se reperiat.*
45. Quænam intelligendæ sint pelliceæ tunicæ, quibus Adam et Eva post prævaricationem induti fuerunt.
46. Ad quamnam sententiam nos vocant illa verba : *Non recte obtuleris, recte autem non diviseris; peccasti? quiesce, etc.*
47. Divo Paulo dicente : *Adam non est deceptus, mulier autem decepta in prævaricatione fuit; verumtamen propter liberos pariendos servabitur; quomodo intelligenda sunt verba, propter liberos parandos servabitur.*
48. Quomodo Deus ubique esse dicitur; et quomodo dissolvi possunt dubitationes, quæ adversus hanc sententiam a nonnullis profecerunt.
49. Cum Deus ipse Hebraicum populum in Samariticum et Judaicum diviserit, sicut ipsemet Salomoni se facturum dixit, cur nos eos reprehendimus qui a Deo divisionem passi sunt.
50. Quomodo cæli enarrant gloriam Dei.
51. Quid est : *Increpasti gentes, et perit impius.*
52. Cujusnam est illa vox : *Quis est iste rex gloriæ?*
53. Cur jejunii tempus quadragenario dierum numero præfinitur.
54. Cum primogenitum Deus Israellem appellaverit.
55. De ethnicorum sentiis, quæ in Scriptura nostra reperiuntur.
56. Tiaram, inquit, Scriptura, in capite pontifex gerebat.
57. Quomodo legatus venit Christus a Patre.
58. Cur omissa visione Isaïas de cælo terraque disserit.
59. Quomodo intelligendum illud de Jobo dictum : *Maledicta dies qua natus sum.*
60. Quid est illud : *Per mentipsum juravi, inquit Dominus.*
61. Quid est : *Et tuam ipsius animam gladius pertransibit.*
62. Quid est : *Nolite ingemiscere in alterutrum, ne invicem judicemini.*
63. Quinam sunt mœchi et mœchæ.
64. Quid est apostolicum illud : *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Dominum, tanquam libertate utentes.*

65. Si Deus ubique est, curnam sit calumnia A
adversus mysterium, præsentia ejus in femina
utero? Utique, ait adversarius, haud
est calumnia præsentia Dei in femina utero,
sicut alibi ubique; verum enimvero incarnatio
Dei ex ipsa, qui fieri potuit?
66. Utrum dæmones sciverint, quod si resipuis-
sent, veniam peccati consequerentur; an
potius divina sapientia semel amissa, hujus
quoque rei notitia spoliati fuerint.
67. Curnam totus leprosus in Testamento Ve-
tere, mundus existimabatur; leprosus autem
ex parte, immundus.
68. Cur Spiritus dicitur Filii imago? et quinam
est Pythagoreorum quaternio.
69. Cur lapidem Jacob unxerit.
70. *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut
vincas cum judicaris.*
71. *Scio, quod in me non habitet (id est in carne
mea), bonum.*
72. Cur admonemur renuntiare Satanæ, non item
pravis hominibus.
73. Cur Samonæ inditum nomen confessoris.
74. Cur crucifixus Christus fuerit.
75. Quomodo apostolicum dictum *Signa non sunt
fidelibus, sed infidelibus* cum Dominicis ver-
bis: *Fides tua salvum te fecit*; et: *Haud
potuit signa facere propter eorum increduli-
tatem*; et cum cæteris ejusmodi, conciliabitur.
76. Si tellus erat, quomodo facta est? Ait enim: C
Tellus erat.
77. Si lucem Deus creavit, nequaquam ipse et te-
nebras fecit; sunt enim hæc inter se contraria.
78. Cur seras et reptilia Deus creavit.
79. Cuinam dixit Deus: *Faciamus hominem ad
imaginem et similitudinem nostram.*
80. Quid est, ad imaginem.
81. Qui Deum appellatis bonum, cur eidem tan-
tam duritiem attribuitis? Crudelitas enim
atque sævitas est, exigui cibi causa tantam
pœnam infligere, non solum peccantibus.
verum etiam ipsorum posteris.
82. Quosnam Dei filios Moyses appellaverit.
85. Lege nondum posita, quæ patrem matremque D
revereri juberet, curnam Cham veluti parricida
damnatur.
84. Curnam Chami peccatoris filius dilectus est.
85. Curnam Abraham credentis titulo insignitur,
qui Deo dixerit: *Quo signo agnoscam, me
illam (terram) fore possessurum.*
86. Quam ob causam luctatur cum Jacobo angelus.
87. Cujusnam rei signum fuit, rubum ardere et
non comburi.
88. Lepra manui injecta cur.
89. Cur angelus Moysen interimere voluerit.
90. Cur fugam properantibus imperavit Deus pa-
schatis solemnitatem peragere.
91. Quomodo intelligendum illud apostoli: *Omnes
in Moysen baptizati sumus*, etc., usque ad
petra autem erat Christus.
92. Quomodo, justitia incolumi, pro parentibus
puniantur liberi.
93. Quid est, configuratus infans.
94. Cur tabernaculum Deus fieri jusserit.
95. Cur tabulas Moyses confregerit.
96. Quomodo vestimentis lepra accidebat. [latæ.
97. Quid significant duæ aviculæ pro mundato ob-
98. Cur procul tabernaculo Deus jussit pecudes
esui aptas occidi.
99. Cur numerari populum Deus mandavit.
100. Cur farina bordeacea pro ea, quæ suspecta de
adulterio erat, offerebatur.
101. Cur peccantibus statim pœnæ irrogantur.
102. Cur seditiosorum thuribula servari deposita
apud altare Deus imperaverit.
- B
103. Cur Moysi et Aaroni indignatus est Deus
propter aquam e petra eductam
104. Cur cælum et terram testes invocari jussum est.
105. Quomodo intelligendum illud: *Lætamini, gen-
tes, cum populo ejus, et: Huic auxilientur
angeli Dei.*
106. Cur ob leve erratum Moyses jussus est terram
procul aspiciere, illuc autem populum indu-
cere vetitus.
107. Quid est, in modico mihi persuades ut Chri-
stianus fiam.
108. Quid est, qui præfinitus est Filius Dei in virtute.
109. Quid est, prohibitus sum usque adhuc, quo-
minus fructum aliquem caperem.
110. Quid est, justitia autem Dei in ipso revelatur.
111. Quid significat dictum illud apostolicum:
Tradite ipsum Satanæ.
112. Quid est: *In finem propter eam quæ hæredi-
tatem sortitur,*
113. *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in
ira tua corripas me.*
114. *Quia conturbata sunt ossa mea.*
115. *Domine, ad te clamavi, exaudi me.*
116. *Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea Do-
minum deprecatus sum.*
117. Quid est, quod Michol Davidi benedixit.
118. Cur David ephod indutus est.
- D
119. Quidnam agebat Adam in paradiso
120. Cur sub vesperam immolabatur agnus.
121. Quid est, *Ponam arcum meum in nube.*
122. Justus Noe cur ebrius deprehenditur, neque
pœnas dat.
123. Quid est, *Domine, non est exaltatum cor meum.*
124. Qua de causa in rubo, non autem in alio ar-
boris genere, Moysi Deus apparuerit.
125. Cur a Deo permissum sit, divum Davidem in
tale tantumque peccatum incidere.
126. De populi descriptione sub David.
127. Cur David dictus sit vir secundum cor Dei
128. Cur mane deplueret in desertum manna.
129. Cur a Deo dictum Abrahamo: *Ponam pactum
meum inter me et te*
130. De Jacobo et Lia.

ΦΩΤΙΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΑ ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ

Η

ΛΟΓΩΝ ΙΕΡΩΝ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΙΕΡΟΛΟΓΙΑΙ.

PHOTII

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

AMPHILOCHIA

SIVE

IN SACRAS LITTERAS ET QUÆSTIONES DIATRIBÆ.

ΠΡΟΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ ΤΟΝ ΟΣΙΩΤΑΤΟΝ ΜΗΤΡΟ- Α ΑΔ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΣΑΝΚΤΙΣΣΙΜΟΥ ΚΥΖΙΚΙ
 ΠΟΛΙΤΗΝ ΚΥΖΙΚΟΥ ΜΕΤΡΟΠΟΛΙΤΑΝ,
 ΕΝ ΤΩ ΚΑΙΡῶ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΣΜΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ
 ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΙΣ ΑΡΙΘΜΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ
 ΣΥΝΤΕΙΝΟΝΤΩΝ ΕΠΙΛΥΣΙΝ ΑΙΤΗΣΑΜΕΝΟΝ. QUI VARIARUM QUÆSTIONUM SOLUTIONEM
 AD TRECENTARUM USQUE NUMERUM
 TEMPORE TENTATIONUM FLAGITAVIT.

Τῆς σπουδῆς σου τὸ γνήσιον δυσωπηθεὶς τὴν σὴν ἀφ᾽ ἡμῶν πρὸς πέρας ἐλθεῖν, ὡς ἐλπίζας, αἰτησὶν· καὶ τοὶ πολλὰ ἦν, καὶ κράτος εἶχεν, ἃ τὴν ἐμὴν γνώμην ἐξεῖθεν ἀνέστελλεν. Ἐν μὲν οὖν περὶ οὐκ ὀλίγοις τοῖς πρὸ ἡμῶν ἱερῶν ἀνδρῶν τὰ πλεῖστα τῶν σῶν ἀπορημάτων τῆς θεοῦσης διακρίσεως ἔτυχεν. Ἐτερον δὲ οὐκ ἔστιν ἡμῖν αὐτοῖς οὐκ ὀλίγα τούτων ἀλλαχόθεν ἐπιλέλυται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὄχλον τοσοῦτον διελεῖν συγχρῶν ἀπαιτεῖ χρόνον· καίτοι τοῦ καιροῦ συνεσταλμένου κατὰ τὴν θέαν τοῦ Κήρυκος φωνῆν, καὶ ὄψε τυγχάνοντος· ἡμῖν δὲ οὐχὶ τῷ κοινῷ λόγῳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μόνον, ἀλλὰ γε καὶ νῦν, καὶ τῷ ἰδιόζοντι ὁ καιρὸς, ὡς ὁρᾶς, ὑποστέλλεται. Πῶς ὁ ἄν πλῆθος ζητημάτων εἰς τριακοσίων συγκεφαλαιούμενον ἀριθμὸν (μέχρι γὰρ τοσοῦτου τὸ περὶ ταῦτά σου

¹ II Cor. vii, 1 sq.

(1) Revera ejus epistolas aliqua primum ex parte 37 Græce tantum David Hæschelius Augustæ Vinjellicorum an. 1601, ac deinde universas 253, et quidem Latina versione ditatas Richardus Montacutius Londini 1651 publici juris reddiderunt: et quædam nulla ferme verborum diversitate, quantum ex his, quas Montfauconius edidit in lucem, huc usque licuit eruere, hæc ipsa argumenta tractarunt. Istarum numerus, videlicet 65, ad quintam circiter interrogationum partem, quarum syllabum cum codice Coisliliano collatum suæ versionis prætextit Christophorus Wolfius, protenditur. Nec solum in

Tandem studii tui sinceritate permotus, ut petito tua ad finem, uti sperabas, perduceretur, acquievi: etiamsi multa, et quidem non levis momenti forent, quæ animum meum inde avocarent. Primum erat, quod sacrorum virorum plurimi ante nos intricata hæc argumenta maxima ex parte delibata enucleatione donarint. Alterum, quod eorumdem non pauca alibi per nos ipsos explanata sint (1). Nihilominus tamen tantam percurrere multitudinem diuturni temporis opus est; atqui tempus breve est, uti fert divina Apostoli sententia¹ et factus adest vesper; nobis autem non eo tantum sensu, quo de humana vita dicitur, sed et in præsentia, et peculiari ratione tempus, ut probe nosti, aufugit. Quomodo autem fieri poterat, ut ar-

litteris Amphilochio missis, quarum septem protulit Montacutius; sed in aliis quoque ad plures suæ tempestatis philologos exaratis his ipsissimis interdum quæsitis satisfacit. Quare si datur conjecturis locus, quod facere vel morosissimi homines in re non intercedent, Photius, opinor, multas identidem quæstiones pro re nata amicorum commodo solverat: deinde vero cunctæ, ne laterent, aut disperderentur, in unum fasciculum collectæ, suo Amphilochio id fortasse cupienti, petentique remissæ sunt.

gumentorum multitudo, quæ ad trecenta revocantur capita (siquidem huc usque nostras præsentibus temporis angustias tuum de hisce rebus studium prolatandas duxit), et multum tempus non consumeret, et nostræ vitæ tranquillitatem non perturbaret (2) ?

Quid vero quod tu hasce interrogationes sparsim mihi proponebas, meque coram audisti proprio ore quasdam earum planas reddentem (consentaneum profecto est auditarum rerum servare memoriam): nunc autem novum me laborem aggredi, easdemque in volumen redactas a te pervenire exflagitas.

Cum igitur rationes his quoque minores potuissent impedimentum objicere, et quidem aliis ad excusationis argumentum essent satis, ego tamen minime ipsis utar: verum tametsi tot ac tanta sint, quæ contrarium requirent, habes tandem, mihi jam pridem aiebam, quod postulasti; ita vero ut non elaboratam fucatae lucubrationis locutionem reperias, sed obvia quæque vocabula, et quæ lectorem ad dubiorum solutionem contendentem rerum multitudine non implicant. Tu interea non modo, ut es bonus, expetere nosti, et accipere: sed mihi, si fruaris hoc munere, usque melior videri poteris.

QUÆSTIO I (7).

Photii Amphiloquia sive ad Amphiloquium Cyzici metropolitam sacrorum sermonum collectio, in qua quæstiones de Scriptura divina solvantur. Princeps autem perpenditur illa Domini jussio dicentis, « Ne habeatis zonam, neque calceamenta, neque peram. Item, nunc vero qui habet crumenam, sumat pariter et peram, » et reliqua.

Edita a cardinali Angelo Maio *Vet. script. Nova Collectione*, I, pag. 1-47, ed. 1831. Quæstio hermeneutica et exegetica de verbis Christi Matth. x, 9, 10; Luc. ix, 3; x, 4; xxii, 36. Marc. vi, 8 et de analogiis Evangeliorum universim.

1. Dubitationes multæ sunt, quæ absque prævio sermone ac veluti præparatione dissolvi nequeunt. Rei ac dispensationis hujusmodi, prout certe quidam existimant atque credunt, tua quoque prudens interrogatio rationem sciscitatur. Quamobrem præfari oportet, sedemque futuræ doctrinæ antecapere; non omnia videlicet quæ pugnae speciem præ se ferunt, reapse pugnantia comperiri. Multa quippe sæpe videntur sibi invicem adversari, quanquam ea minime ita se habent. Neque enim temere aut quomodocunque repugnantia existit sive in sermonibus sive in rebus gestis, verum ea e multarum circumstantiarum concursu exurgit atque creatur. Neque id cognitum difficile est: non solum enim qui

NOTÆ.

(2) Obiter animadverto quod numerus iste tercentenarius Photio advo in delictis fuisse videatur, ut ad ip-si codices quoque, quibus in sua *Bibliotheca* memorandis incumbit, amet redigere: siquidem est de hæc, inquit, « τρεῖς δέ κωδικοὶ ἐν τριακόσις, οὗτοι ἐν ἑξήκοντι » (codices) uno et viginti a tercentum deficientes. Imo et ejus epistolæ, quæ post tantum librorum naufragium hæctenus colligi potuerunt, et lucis usura fruuntur, a simili summa non nimis absunt. Idcirco nihil est, quod Photium hunc numerum, ut aiunt, rotundum pro vero ac proprio adhibuisse miremur.

(3) Εἶπεν habet codex, sed facili negotio id cum

φιλότιμον τὴν παρούσαν ἡμῶν στενοχωρίαν πλατύνειν ἐνόμισεν) οὐχὶ καὶ συχνὸν συναναλώσεται χρόνον, καὶ τὴν ἡμετέραν σχολὴν ἐκδιίσταται.

Τὶ δὲ σποράδην αὐτὰ προεδιλήσθαι τὰ ἐρωτήματα, καὶ τὸ ἀκοῦσαι παρόντα τῆς ἡμετέρας γλώττης ἐνίων αὐτῶν ἀφαιρουμένης τὸ ἄπορον (τί γὰρ ἐνὸν τὰ ἡκουσμένα μὴ μὴν φυλάξαι), οὐ δὲ δευτέρους ἡμᾶς ἀπατεῖς πόνους, καὶ τὸ εἰς ὄγκον τὴν γραφὴν ἀπαλθεῖν.

Ὅτι τῶν εἰρημένων εἰην (3) ἐλάττω κωλύσαι, καὶ περ ἐτέροις ἤκρεσεν ἂν εἰς κωλυμάτων ὑπόθεσιν, οὐ μὲν οὖν ταῦτα οὐκ αἰτιάσομαι· πλὴν τοσοῦτων γε, καὶ τηλικούτων ὄντων τῶν πρὸς τάναντία φερόντων, ἔχεις, ὡς περ φθάσαντες ἐφαμεν, ὅπερ ἤτησας, οὐ λέξει μὲν ἐξείργασμένη καλλωπιζομένου τοῦ συντάγματος, τοῖς ἐπιτυχούσι δὲ τῶν ὀνομάτων, καὶ ἂ μὴ ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς περιόρατον νοῦν τῶν ἠπορημένων ἐκκαθαίροντος. Σὺ δὲ μὴ μόνον ἀγαθὸς ἦσθα ζητεῖν, καὶ λαθεῖν, ἀλλὰ καὶ τῆς δωρεᾶς ἀπολαύειν (4) ὀφθεῖς μοι σπουδαῖότερος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α'.

Φωτίου Ἀμφιλόχια πρὸς Ἀμφιλόχιον μητροπολίτην Κυζίκου λόγων ἱερῶν συλλογῆ, ἐν ἣ ζητήματα τῆς θείας Γραφῆς διαλύεται (5)· ὡς προδυσκρινεῖται τὸ δεσποτικὸν ἐκεῖνο παράγγελμα τὸ λέγον· « Μὴ ἔχετε ζώνην (6), μὴτε ὑποδήματα, μὴτε πήραν· ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων θιάσαντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν, » καὶ τὰ ἐξῆς.

α'. Πολλὰ τῶν ἀπορημάτων προκατασκευῆς δεῖται, καὶ τὴν λύσιν ὑποφεύγει χωρὶς ἐπιούσαν προκαταστάσεως. Τοιαύτης τινὸς οἰκονομίας λόγον, κατ' ἐνίων δόξαν καὶ ὑπόληψιν, καὶ τῆς σῆς συνέσεως ἀπατεῖ τὸ ἐρώτημα· διόπερ ἐκεῖνο δεῖ προειρηθῆσαι, καὶ προλαθεῖν τὴν εἴσιν εἰς μάθησιν, ὅτι οὐχ ὅσα φαινομένην ὑποβάλλει μάχην, ἥδη καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὀρθᾶται μαχόμενα· πολλὰ μὲν γὰρ φαίνεται πολλάκις ἀλλήλοις ἀντιπίπτοντα, οὐκ ἔστι δέ· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἡ μάχη συνέστηκεν, οὐκ ἐν λόγοις, οὐκ ἐν πράγμασιν, πολλῶν δὲ περιστάσεων συνδρομῆ ταύτην συγκροτεῖ καὶ συνίστησιν. Καὶ οὐκ ἔργον τοῦτο συνιδεῖν· οὐ γὰρ ὅσοι τὰ παλαιὰ φιλοσοφεῖν καὶ τὰ ῥητόρων πράττειν ἐγνώκασιν, οὐκ ἐν

εἰην confusum arbitror.

(4) Ad σύνταξιν planiorem mal. em. ἀπολαύων.

(5) Titulum qualis apud Maium reperitur integre retinendum putavimus. Edit.

(6) Hieronymus, *Adv. Jovin.* II, 6, *as in zona.* Zona ergo dicitur pro crumena. Porro in codicibus Vaticanis Lat. 3740 et 4008, scripta plurima occurrunt circa quæstionem de paupertate Christi et apostolorum. Et quidem hujus primæ amphiloehianæ ingenstractus recitatur etiam in catena inedita Nicetæ ad Lucam.

(7) Ordo quæstionum quem hic damus e codice Vaticano desumptus est. Edit.

τούτοις μόνον πολὺ καὶ ἄπειρον ὑπονοηθὲν τὸ διάφορον, ὕστερον ἀκριβείας δικαζούσης, διαφορὰς ἀφείθη ἑλευθερὰ· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ γε τῇ καθωμμημένη τῶν πολλῶν γρήσει πολλὰ μὲν ἀπλῶς οὕτως ἀκούσαι φαίνεται μάχεσθαι· κριθέντων δὲ, εἰς συμφωνίαν ἢ μάχῃ μετέπεσεν. Εἰ τις οὖν τὴν μὲν ἐν τῇ ἀνά χειρὰ ἑμίλια φαινομένην στάσιν τῆς ἀληθοῦς μάχης ἀδεκάστω γνώμῃ διακρίνει, ἀφορίζει δὲ καὶ τὸν φιλόσοφον καὶ ῥήτορα βίον ἀσχομενοῖς τὰ μαχόμενα τῶν φαινομένων, ἐπὶ δὲ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν φιλοσοφίας οὐ τὸν αὐτὸν διασώζει νόμον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιπόλαιον ἀνελογίαν εἰς ἀσπονδον ἐκδιάζεται. οὗτος καὶ χωρὶς τινος αἰτιωμένου συκοφάντην ἑαυτὸν καὶ φαῦλον κριτὴν ἀποφαίνει.

insolubilem vertere nititur contradictionem; hic, inquam, quin opus accusatore sit, sycophantam se

β'. Αὐτίκα γοῦν ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν συνηθείας ἀρξωμαι, ὁ φόνος αὐτοῖς καὶ πολιτείας ἐστὶ φύλαξ, καὶ μύσους ὑπόθεσις· καὶ δὴ καὶ ἡ ἐμπορία κόσμος τῇ πόλει, καὶ ὕβρις οὐκ ἔλαττον. Καὶ πῶς οὐκ ἐναντία ταῦτα; Ὅτι φονεῦειν μὲν οὐκ ἐξεστὶν εὐεργέτην, οὐδὲ πολίτην εὐνοῦν τῇ πόλει· οὐδ' εἰ τις ἀνάτιος· πολέμιον δὲ καὶ κακοῦργον καὶ προδότην ἄλλως ἐνδικον τεθνάναι. Καὶ δὴ καὶ τὸν ἀλλοτρίους γάμους δι- ορούττοντα, ἐπ' αὐτοφώρῳ ἀλόντα, κύριός ἐστιν ὁ ἡδικημένος καὶ τοῦ εἰσπράττεσθαι τὴν δίκην· ἔξω δὲ τοῦ μύσους λαθῶν, δικαστὴν ἄλλον ἐπιζητεῖ τοῦ ἐγκλήματος. Πάλιν ὅσοι τὸ ταπεινὸν σχῆμα τῆς πολιτείας ὑποδύονται, ἐμπορίας τὴν πόλιν συναύξουσιν· οἱ δὲ στρατηγεῖν ἢ δημαγωγεῖν ἢ τὰ τοιαῦτα ταχθέντες, εἰς ἐκείνην καταβαίνοντες τὴν πρᾶξιν, τῆς πολιτείας ἐξυδριζοῦσι τὸ ἀξίωμα· καὶ τῶν παραδειγμάτων οὐκ ἐστὶ πέρυς τῷ βουλομένῳ διαπεράνασθαι. Ὅρᾳ; ὡς πολλὰ μὲν φαντασίαν παρέχεται ἀντιθέσεως, ἐξεταζόμενα δὲ τὴν συμφωνίαν ἀσπάζεται; Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς θεὸν θεωρεῖν, ἧς ῥήτων καὶ τὸ σὸν πρὸ βλημα, πρὸς ὃ δηλονότι διετυπώθη καὶ τὸ ὄλον τοῦ λόγου προοίμιον.

γ'. Μωσῆς ὁ νομοθέτης εἶπε, μᾶλλον δ' ὁ κοινὸς καὶ πλάστης καὶ νομοθέτης δι' αὐτοῦ, « Οὐ φονεύσεις » καὶ πάλιν· « Θέσθε ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ρομφαίαν ἐπὶ τὸν μηρὸν, καὶ διέλθετε καὶ ἀνακάμψατε ἀπὸ πύλης εἰς πύλην διὰ τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἀποκτείνετε ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἐγγίστα αὐτοῦ. » Πῶς οὖν αὐταὶ αἱ φωναὶ τὴν ἀλλήλων οὐ νομοθετοῦσιν ἀναίρεσιν; Ἡ δηλονότι οὐ φονεύσεις μὲν τὸν ἀναίτιον· τὸν δὲ γε θανάτου ἔνοχον, καὶ τὸν πατρώου νόμου ἐνωθρίσαντα; εἰδῶλοισ τε τὸ τοῦ Πλάστου σέβας ἀναψάμενον, φόνῳ κολάσεις. Ἐάσειν μοι δοκῶ τὸ « Οὐ μοιχεύσεις, » καὶ τὸ « Λάβε σεαυτῷ γυναῖκα πορνείας καὶ τέκνα πορνείας. » Ἐχει γάρ τι καὶ τοῦ ζητουμένου βαθυτέρον (8)· πλὴν ὅτι περιστάσις κίνταυθα ποιεῖ τὴν φαινομένην μάχην μὴ μάχεσθαι·

A veteres doctrinas profitendas et rhetoricas artes exercendas sibi sumpserunt, multam in his atque infinitam discordiam cernere sibi principio videntur, quæ mox res diligenter perpensæ ab omni contradictione absolvuntur; verum etiam in ipso familiari vulgi usu haud pauca primo auditu videntur repugnare, quibus ad trutinam revocatis, conflictus in concordiam vertitur. Si quis igitur rerum quotidianarum apparentem dissensum, incorrupto mentis iudicio, a vera differentia discernit; itemque in philosophicis disciplinis atque in rhetoricis, a discordibus in speciem pugnantia vere distinguit; in sacra vero nostra doctrina eodem jure non agit; sed vel superficialiam quamlibet verborum pugnam ad

2. Profecto ut a re satis communi exordiar, homicidium et reipublicæ tutela creditur apud vulgus, idemque materia sceleris. Tum mercatura decori simul civibus, simulque dedecori est. Quidni igitur hæc contraria sunt? quia videlicet neque benemeritum occidere licet civem, neque urbis studiosum, nec quemvis innocuum: hostem vero et maleficum et præcipue proditorem, æquum est interfici. Præterea qui alienos thalamos violat, si in facinore deprehendatur, licet conjugi læso pœnas de illo sumere: si tamen aliunde facinus cognoscatur, alium iudicem causa postulat. Rursus homines obscuro vitæ generi dediti, mercimoniis suis civitatis commoda augment: qui vero aut ordines militares, aut civiles magistratus, aut similia munera gerunt, hi si ad illa negotia se forte demittant, vitæ suæ dignitatem dedecorant. Nullus exemplorum finis erit, si quis omnia persequi velit. Viden' ut multa speciem præ se ferunt contrarietatis, quæ mox perpensa concordiam tuentur? His igitur considerationibus in sacra quoque Scriptura nostra uti oportet, cujus est effatum illud quod tu mihi objicis, et cujus gratia totum sermonis bujus præmium adornatum fuit.

3. Legislator Moses (imo vero communis omnium creator et legislator ore ejus loquens) ait: « Non occides ^{1*}. » Rursusque: « Accingite unusquisque latus ense; itote ac circumite castrorum portas; occidant singuli fratrem suum et necessarium ac proximum ². » Quidni igitur dicta hæc mutuas cædes lege sanciant? nisi quia intelligimus parcendum esse innoxio; mortis autem reum, et qui patrias leges violavit, debitumque Creatori obsequium ad idola transtulit, hunc, inquam, neci esse tradendum. Libenter omitto verba « Adulterium ne facito; » et: « Cape tibi feminam meretricem, ac liberos nothos crea ³; » habent enim altio rem præsentem quæstione sensum: sed tamen hic quoque circumstantia facit, ut apparens pugna reapse non pugnet. Haud licet Dei prophetam manu, lingua,

^{1*} Exod. xx, 13. ² Exod. xxxii, 27. ³ Usec 1, 2.

NOTÆ.

(8) Videtis Theodori Mopsuesteni interpretationem Osee prophetæ.

modo quolibet, violari. Rei testes illusores pueri, A
qui cum prophetam risui habuissent, convicia sua
corporum suppliciis luerunt ⁴. Cæteroqui et alium
invenies, qui quia prophetæ faciem non verberavit,
in extremum exitium incidit ⁵. Quodque magis
difficultatem roborat, et illos qui injurii fuerant
fera laniavit, et eum similiter qui ab eo facto imi-
tando caverat, alia fera invasit. Quid ergo? nonne
hæc contraria sunt? Minime gentium. Etenim
quædam proprio judicio instinctuque suscepta,
prorsus non licent: verum ubi Deus jusserit, et
sententia cœlitus lata fuerit, non solum verbo *non*
licet locus haud est, verum etiam inobsequentem
pœna acerba consequitur. Utrumque igitur sacrum
Litterarum exemplum apparentem contrarietatem
dispellit; alterum quidem noxii et innoxii
circumstantia; alterum a divino decreto et homi-
nis voluntate.

4. Multa quoque alia quæ aliter pugnare videntur,
perpensis recte circumstantiis, ad consensum
revocantur. Id vero accidit nunc loco, nunc tem-
pore, interdum quoque persona. Et sunt quidem
in tempore differentiæ non paucæ, multo autem in
persona plures; dominus et subditus; dux et ductus;
initians et initiatus; discipulus et magister;
noxius et innoxius. Rursus communis est personæ
divisio, immutatio ejusdem vel suppositio. Namque
alia species consurgit mutato more, manente per-
sona; alia rursus cum uni rei alia supponitur.
Veluti, regem, fecit Deus Saulem, et vicissim eidem
regnum ademitt. « Adhuc tres dies et Ninive sub-
vertetur ⁶; » expectat autem urbs præstitutum
tempus libera malo et illibata. Sexcenta alia sunt,
quæ per morum mutationem personam subdivi-
dentia, mentis tumultum ad quietem vocant. Jam
quod Aaron pœnas non dederit conditi vituli, quo
tempore affines eidem crimini gladius ulciscēbatur,
id ipsum, inquam, aliis causis imputare licet, atque
ejus rei repugnantiam ad æquitatem pertrahere.
Itaque personarum diversitas non mediocriter ad
conciliandas dissonantias valet; quandoquidem et
aliæ res circa personam præcipue atque ab ea mo-
mentum accipiunt. Et quidem in sacris litteris
multa et frequens est ob personæ circumstantiam
varietas. Complura item, quæ dempta inscitia ma-
litiæ legentis, nihil dissonum habent, nihilomi-
nus ceu nullo effugio consonantiam nancisci
queant, objiciuntur.

5. Ex hujusmodi ergo inscitia vel malitia manat
item quæstio illa, « Ne habeatis zonam neque cal-
ceamenta neque peram: » tum etiam, « Nunc vero qui
habet crumenam,umat pariter et peram: quas

⁴ IV Reg. II, 24. ⁵ III Reg. XX, 35. ⁶ Jonæ III, 4.

Οὐκ ἔξεστιν εἰς Θεοῦ προφήτην ὑβρίζειν, οὐ χειρὶ,
οὐ γλώσσῃ, οὐχ ἑτέρῳ τρόπῳ τινί· καὶ μαρτύριον,
παῖδες ἀθύροντες καὶ προφήτην ποιούμενοι γέλωτα,
ἀντι σωμαμάτων σωματῶν εἰσεπράχθησαν διελθρον·
ἀλλ' εὐρήσεις τινὰ, ἐπεὶ μὴ τοῦ προφήτου τὴν ἔψιν
ἐπάταξεν, ὅτι τὴν ἐσχάτην δίκην ἀπέτισε· καὶ τὸ
κρατύνον μᾶλλον τὸ ἄπορον, τοὺς τε πρὸς ὕβριν ἐξ-
ενεχθέντας θηρίον ἐσπάραξε, καὶ τὸν εὐλαθηθέντα
τὴν μίμησιν, θηρίον ἄλλο δῖεσπασε. Τί οὖν ἄρα οὐκ
ἐναντία ταῦτα; Οὐ μὲν οὖν οὐδὲ πολλοῦ δεῖ· οὐκ ἔξ-
εστι μὲν γὰρ οὐδ' ὅλως οικεῖα κρίσει καὶ ὀρμῇ ἀνερε-
θισόμενον· ἐπειδὴν δὲ Θεὸς κελεύη καὶ ἡ ψῆφος
ἄνωθεν φέροιτο, οὐ μόνον οὐκ ἔχει χώραν τὸ οὐκ ἔξ-
εστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρημεληκότα πικρῶς ἡ δίκη
μετέρχεται. Ἐκάτερον οὖν τῶν ἱερῶν γραμμάτων
παράδειγμα τὴν δοκοῦσαν ἐναντίωσιν ἀποσκευάζε-
ται· τὸ μὲν ἐκ τῆς τοῦ ἀνευθύνου καὶ ὑπευθύνου δη-
λονότι περιστάσεως, τὸ δὲ παρὰ τὴν θεῖαν ψῆφον καὶ
τὸ ἀνθρώπινον ὄρημα.

δ'. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τὴν ἐν ἄλλοις μάχην προ-
φαίνοντα, τῶν περιστατικῶν ὀρθῶς διακριθέντων,
εἰς συμφωνίαν μεθίσταται· ἄλλο δὲ γίνεται ποτὲ μὲν
παρὰ τὸν τόπον, ἄλλο τε παρὰ τὸν χρόνον, ἐνίοτε δὲ
καὶ παρὰ τὸ πρόσωπον. Ἔχει μὲν οὖν καὶ ὁ χρόνος
διαφοράς οὐκ ὀλίγας, πολὺ δὲ τὸ πρόσωπον πλείους·
ἄρχοντα καὶ ἀρχόμενον· εἰσαγοντα, εἰσαγόμενον· τε-
λειοῦντα, τελειούμενον· μαθητήν, διδάσκαλον· καὶ
τὸ αἴτιον καὶ τὸ ἀναίτιον· καὶ κοινή πάλιν τοῦ προ-
ώπου τομῆ, μεταβολὴ τοῦτου καὶ ὑπαλλαγῆ· ἄλλο
γὰρ εἶδος ἀποτελεῖται, τοῦ ἤθους μὲν μεταπίπτοντες,
τοῦ προσώπου δὲ διαμένοντος· καὶ ἕτερον πάλιν ὅταν
ἀνθ' ἑτέρου ἕτερον ὑποβάλληται· ὅσον ἐδασίλευσεν ὁ
Θεὸς τὸν Σαοῦλ, καὶ πάλιν ἀφείλεν αὐτὸν τῆς βασι-
λείας· « Ἐτι τρεῖς (9) ἡμέραι, καὶ Νινευὴ κατα-
στραφήσεται. » καὶ μένει χρόνον ἡ πόλις τῆς προθε-
σμίας ἐλευθερὸς τοῦ πάθους ἀπειράτος· καὶ ἄλλα δὲ
μυρία τῇ μεταβολῇ τῶν ἡθῶν τὸ πρόσωπον μεριζό-
μενα, τῶν λογισμῶν τὴν στάσιν καλεῖ πρὸς διάλυσιν.
Τὸ δὲ τὸν Ἀραρῶν μὴ δοῦναι δίκην τῆς μοσχοποιίας,
ὅτε τὸ ξίφος τοῦς μετεσχηκότας τῆς αὐτῆς αἰτίας
ἐδίκαξε, καὶ εἰς ἄλλας μὲν ἔστιν ἀναφέρειν αἰτίας,
καὶ τὸ ἀντιπίπτον ἐκεῖθεν συνάγειν εἰς τὸ ἀκόλουθον,
ἀλλ' οὖν γε καὶ ἡ τῶν προσώπων ἑτερότης οὐ μικρὸν
διαλύσασθαι τὴν ἐναντίωσιν, εἰ γε μάλιστα καὶ τὰ
ἄλλα περὶ αὐτό τε καὶ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὴν πρό-
σῶνον· ἀλλὰ πολὺ μὲν καὶ πολλαχοῦ τῆς θείας Γρα-
φῆς τὸ ποικίλον τῆς ἐν τῷ προσώπῳ περιστάσεως·
καὶ πολλὰ παρὰ τὴν ἀγνοίαν ἢ κακοურγίαν τοῦ θεω-
ρήματος οὐκ ἔχοντα μάχην, ὡς μὴδ' ἀποστροφὴν εὐ-
ρεῖν δεδυνημένα συμφωνίας, προτείνεται.

ε'. Ἐκ τῶν τοιούτων τοιγαροῦν ἀγνοημάτων ἡ
κακοურγημάτων καὶ τὸ « Μὴ ἔχετε ζώνην μήτε ὑπόδη-
ματα μήτε πήραν, » καὶ τὸ « Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον
ἀράτω ὁμοίως καὶ πήρην· » καὶ « Ὁ μὴ ἔχων πωλήσει

NOTÆ.

(9) Τρεῖς pro τεσσαράκοντα habes etiam apud
Theodorum Mopsuestenum comm. in Jonam, et
apud pseudo-Cyrillum comm. æque in Jonam;

conciliationem quamdam legis apud Augustinum,
De civ. D. XVIII, 44.

τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν, ὡς ἐναντία A
προβάλλονται καὶ μαχόμενα. Ἐγὼ δὲ οὕτω μὲν λέγω
τὰ ἄλλα, ἀλλ' ἐκεῖνο, πῶς ἡ τῶν ῥητῶν ἐφεξῆς καὶ
κατὰ συνέθειαν σύνθεσις οὐκ ἐδυσώπει φυγεῖν τὴν
τῆς μάχης ὑπόληψιν, παραπέμπει δὲ μᾶλλον ἐλθεῖν
ἐπὶ ζήτησιν καὶ τὸ βάθος ἀνιχνεύειν τοῦ προστάγμα-
τος; Ἄμα γάρ καὶ ἐν τῷ ἀκαρεῖ μῆτε λήθης ἐμπι-
πτούσης, μῆτε γνώμης ἀστατούσης, οὐ μὴν οὐδὲ
βίας ἰσχυούσης, ἀλλ' οὐδ' ἀκοῆς τὸ διάφορον ὑποβαλ-
λομένης, πῶς ἐν τῶν αὐτῶν τάναντία ἐπισημαίνο-
μενον νομοθετεῖν αἰρεῖσθαι ἃ καὶ φεύγειν προσέτατ-
ται; Ἄλλ' εὐγνώμονος μὲν ἴσως ἂν εἴη λαθεῖν ἐν-
εὔθεν τῆς θεωρίας ὑπόθεσιν· τὸ δὲ καὶ ῥητῶς τὸν
χρόνον ἀμείβειν καὶ τοῖς ῥαδιουργοῦσιν ἀντιστήσεται·
ὅτι γάρ φησιν, « Ἀπέστειλα ὑμᾶς. — Nūn δὲ λέγω
ὑμῖν. » ἄλλω δὲ καὶ ἄλλω καιρῷ ἐτέραν καὶ ἐτέραν B
ἐναρμόζειν ἐν τλήν, οὐ μόνον οὐδὲν ἄστοπον, ἀλλ' ἐσθ'
ὅτε μᾶλλον οικειότερον, ἢ εἰ τις πᾶ ἀυτὰ προστάττει,
τοῦ κατὰ τὸν καιρὸν διαφόρου ἐξ ἀνάγκης ζητοῦντος
διάφορα.

ζ'. Ἄλλὰ γὰρ οὕτω τῶν εἰρημένων διεσκευασμέ-
νων, τινὲς προκείμενον ἐπιλυόμενοι φασὶ τὸν κοινὸν
Δεσπότην τοὺς μαθητὰς πάσαι μὲν παιδοτριβοῦντα,
καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀκτημοσύνης εἰσάγοντα στάδιον,
μηδὲν αὐτοῖς τῶν προσύλων καὶ χαμαὶ καθέλειν δυ-
ναμένων ἐπιτρέψαι συνεφέλκεσθαι, μηδ' ἂν εἴη οἷς ὁ
ῥέων βίος οὗτος καὶ πρὸς τὴν φθορὰν ἐλαύνων συν-
έχεται· εἴωθε γὰρ πολλάκις καὶ μάλιστα τοῖς ἀτελε-
στέροις ἢ τῶν ἀναγκαίων μέριμνα, καὶ τῶν περιττῶν C
καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν τὴν σπουδὴν κατ' ὀλίγον συν-
επισύρθεσθαι, καὶ πολλὴν τῆ ψυχῆ τὴν λύμην συγκα-
εργάζεσθαι. Διὰ τοῦτο, φασίν, ὁ Σωτὴρ ἄρτι μυσ-
αγωγούμενοις ἀπέπειε τότε μηδὲν τοῖς μαθηταῖς τῶν
ἡθῶν καὶ σωματικῶν συνεφέλκεσθαι· ὕστερον δὲ τὸν
ἀγῶνα διηγουκὸς ἀνύβριστον, καὶ πείραν ὕσον ἔδει
δόντας ἐν οἷς τοῦ σαρκικοῦ κατεφρόνησαν, ἔτι δὲ καὶ
τοῦ σωτηρίου πάθους λοιπὸν ἐστηκότος, μεθ' ὁ πολλῶν
πειρασμῶν νιφάδες τοὺς ἀγωνιστὰς περιστοιχιζοῦσιν
ἠφίεντο, καὶ χειμῶν ἀνυπόστατος διωγμῶν καὶ θλι-
ψεων ὑπεδέχεται, διὰ ταῦτα τὴν τῶν μετρίων κτῆσιν
καὶ ἃ συγκροτεῖ τὴν ζωὴν μὴ διαρρῦθαι, συγχωρεῖ.
Τοῦ γὰρ τῆς φιλοχρηματίας πάθους τῶν ἀποστολικῶν
ἡθῶν τε καὶ τρόπων ἐξ αὐτῆς κρηπίδος ἀνατραπέν-
τος, καὶ τοῦ διωγμοῦ σφοδρὸν καὶ ἀνυπόστατον πνέον- D
τος, ἐχρῆν τι παραμύθιον εἰς ἐφόδιον φέρειν τῆς
πανταχόθεν ἐπιπρεαζομένης ζωῆς· καὶ οὐδ' ἐν οὐδ'
ὄλωσ θάτερά τῆς ἐντολῆς ἡ ἑτέρα λυμαίνεται· ὡσπερ
οὐδ' εἰ τις στρατιωτὴν μετὰ νίκας καὶ τρόπαια τῶν
πολεμικῶν ἀγῶνων τέως ἀπάγων δίδωσι πιεῖν καὶ
ὄσα εἰρήνην χαρίζεται· ἢ εἰ τις εἰς διδασκάλου μὲν
φοιτῶντα ἄλλαις συνασκει μελέταις, τὸν ἐφθῆγον δὲ
διεξιόντα βαθυτέροις νόμοις καὶ ὑψηλοτέραις ἐγγυ-
μνάσει θεωρίας· καὶ ποιμνιον μὲν ἄλλοις ἔθεσι καὶ
θεσμοῖς εὐθηνεῖται, τὸν ποιμένα δὲ οὐχ ἡ αὐτῆ τοῦ
βίου τρίδος κατευθύνει.

ζ'. Ἄλλ' οὕτω μὲν τινες εἰς συμφωνίαν τὰς ἐν ταῖς

A si quis non habet, vestimenta sua vendet gladium-
que emet. » Ego vero, aliis interim omissis, illud
rogo, cur non ea quæ ibi consequenter dicuntur,
contextusque structura, suffecerint ad excluden-
dam omnem repugnantiam opinionem; imo vero non
impulerint ad exquirendum altiusque vestigandum
præcepti sensum arcanum? Nullo enim interjecto
temporis spatio, neque subrepente oblivione, neque
mentis inconstantia, neque vi aliqua ingruente, ne-
que rumore quolibet rem diversam subjiciente, qui
fieri poterat ut idem contraria approhans, eadem
facere juberet, quæ cavere imperaverat? Imo ho-
minis prudentis erit hinc sumere explicandæ rei
argumentum. Illud etiam contradicentium levitati
adversatur, quod diversa tempora diserte Servator
innuit; cum enim, inquit, « Misi vos; — Nunc
autem dico vobis. » Jam quod diversis temporibus
diversa præcepta congruant, non solum non est
absurdum, verum etiam quandoque aptius, quam
si quis eadem imperet, etiamsi diversitas temporis
necessario diversam rem postulet.

6. Quæ cum ita se habeant, nonnulli ut propo-
sitam quæstionem solvant, aiunt communem Do-
minum discipulos olim erudientem atque in pau-
perialis curriculo exercebant, nulla eos re mate-
riali atque humi deprimerem solita sivesse alripi, ne
illis forte fluxus hic mundus, qui ad interitum ducit,
adhæreret. Solet enim sæpenumero, præcipue
imperfectioribus, victus necessarii cura, rerum
quoque superfluarum quasque usus non postulat
paulatim studium ingerere, multumque animæ detri-
mentum afferre. Propterea, dicunt, Servator
nuper initialis discipulis interdicebat, quominus
terrenis rebus corporeisque distraherentur. Deinde
autem agone jam honorifice peracto, documento-
que satis edito quantopere carnalia spernerent,
Dominica insuper passione instante, postquam ten-
tationibus innumeris athletæ propemodum obruendi
erant, atque intolerabili persecutionum angustiarumque
procellæ obijciendi; idcirco modicæ rei
familiaris possessum concedit, quo scilicet vita
sustentaretur. Namque avaritiæ vitio ex apostolicis
moribus vitæque funditus everso, persecutione
autem vehementer atque intolerandum in modum
flante, æquum erat solamen aliquod ac tanquam
viaticum circumferre vitæ quaquaversus calamita-
tibus appetitæ. Neque alterutrum præceptum ab
altero prorsus læditur. Veluti si quis militem post
victorias atque tropæa bellicis certaminibus ali-
quandiu subducens, potu recrearet vel cæteris
quæ pace suppeditantur. Vel si quis puerum dum
in ludo magistri versatur certis quibusdam imbue-
ret rudimentis, tum vero in ephebos productum
gravioribus institutis celsioribusque doctrinis exer-
ceret. Denique qui grex est, aliis ritibus atque
præscriptis bene se habet; qui autem pastoris mu-
nere lungitur, non eadem vitæ semita commode
utitur.

7. Sic ergo nonnulli Scripturarum varias senten-

illas ad concordiam trahunt. Aliis vero quadam alia, præter prædictas, solutiones haud minus placet. Aiunt igitur, quo tempore discipuli primum erudiebantur ac tyronum ordinem tenebant, opus fuisse ut nulli alii rei partem tribuere cogitationum permitterentur; ut nimirum ad ediscendam exercendamque Servatoris doctrinam tota mente vacarent: præsertim quia magister ipse aderat, suppeditabatque ex tempore non solum ea sine quibus vita ruit, verum etiam manus eorum ita implebat, ut illaboratas epulas multis turbis impertiri possent. Sed enim cum jam ipsi imperfectorum rudimenta excessissent, atque a statu perfecto prope abessent, magister autem præsentiam suam voluntaria salutarique nece paulo post ipsis erepturus esset; tum etiam prædicationem iisdem commissurus, atque ad magistrorum pastorumque prærogativam promoturus; tunc eos admonuit, minime esse vetitum quominus necessarium vitæ vaticum secum ferrent: qui mos eo tempore inceptus, curæ quoque asseclis impendendæ ortum dedit; id quod ex ipsis rebus deinde gestis cognoscere licet. Namque ante pedes apostolorum pretia domorum agrorumque allata ponebant: vicissimque singulis id quod usui esset suppeditabatur.

8. Insuper aliud quoque præclare considerandum exhibent. Creator ipse omnium rerum et conservator, dum omni cura terrestri discipulos possessuque arcebat, marsupium tamen habebat, et qui aliquid injicerent non respuebat. Quare hoc quoque præcepto haud prorsus opibus interdicti, sed ne his simus obnoxii ac dediti: nam et ipse, ut diximus, non habendo habebat: nempe egentium tantummodo causa, et obeorum solandas angustias, atque ad necessitatis depulsionem quamdam atque medelam. Sicuti ergo minime repugnabat, ipsum ferre loculos, illis simul interdiceret quominus quidquam retinerent; ita non est contrarium, olim quidem eos ad asperum paupertatis arduumque culmen contendisse; postea vero modica rei necessariæ possessione multis se sollicitudinibus expedivisse, ac summarum angustiarum solamen obtinuisse. Sed præter hæc, imo vero in primis, cum videris, aiunt, paupertatis præmium divitias, tum demum cogitando clarius intelliges non esse hæc invicem peremptoria, neque pugnare mandatum non possidendi cum illo quod ejus rei copiam facit: dummodo prius illud de homine pecunia perturbari solito dictum putes; possessio autem rei familiaris vacuum te perturbatione relinquat. Quomodo enim mentis liberalitas et paupertatis sublime studium multiplicem opum mirabilemque copiam pareret ac germinaret, si forte confligerent inter se justa possessio et paupertatis doctrina? Quinam vero est hujus rei testis? quis adeo sermonis auctor? nimirum ipse communis hominum Servator ac Dominus, qui propria omnia propter eum deserentes, centuplicem fructum relatueros deuntiavit: neque hactenus præmium circum-

α ῥητοῖς συνάγουσι διανοίας· οἱ δὲ τὰ μὲν ἄλλα τῶν προτεθειμένων οὐκ ἔλαττον ἀγαπῶσι· φασὶ δὲ τῶν μαθητῶν πρότερον μὲν εἰσαγομένων καὶ τελειομένων τάξιν ἐπεχόντων, ἀναγκαῖον εἶναι περὶ μὴδὲν ἄλλο τοὺς λογισμοὺς μερίζεσθαι ἐπιτρέπειν, ὅλον δὲ τὸν νοῦν πρὸς τὴν μάθησιν τῶν σωτηρίων καὶ μεταχειρίσιν ἐπιστρέφειν· ἄλλως τε καὶ τοῦ διδασκάλου παρόντος καὶ παρῆχοντος αὐτοσχεδίως οὐχ ὅσα μόνον ἢ φύσις οὐκ ἔχουσα λύσιν ἔχει, ἀλλὰ καὶ χειρὰς πολλοῖς πλήθει τροφήν ἀγεώργητον ὑπηρετουμένας. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ μὲν τὴν τῶν ἀτελῶν ὑπερανέδραμον παιδαγωγίαν, ἐγγυτέρω δ' ἐγένοντο τοῦ τελείου, αὐτῶς δὲ ἦδη τῷ ἔκουσῳ καὶ σωτηρίῳ θανάτῳ τῆς σωματικῆς αὐτοὺς ἀποστρεφῆν ἐπιησίαζε παρουσίας, καὶ πρὸς γὰρ τὸ κήρυγμα αὐτοῖς ἐγγειρίζειν, καὶ εἰς διδασκάλων καὶ ποιμένων προνόμιον ἀνατιθέναι, ἀκώλυτον αὐτοῖς τότε τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς ἐφόδια φέρειν ἀποραίνει· ὅπερ, ἐκεῖθεν φύεν τὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν τῶν διδασκομένων πρόνοιαν ἐκαρποφόρει, ὡς ἐπ' αὐτοῖς ἔστι τοῖς ἔργοις προῖδν ἰδεῖν· καὶ γὰρ παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων τὰς τιμάς τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ἀγρῶν φέροντες ἐτίθουσι, καὶ ἐδίδοτο ἑκάστῳ καθ' ὃ ἂν τις χρεῖαν εἶχεν.

η'. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς ἐπιθεωρεῖν ὑποτίθενται. Αὐτῶς ὁ Δημιουργὸς καὶ συνοχεὺς τοῦ παντός, ὅτε συμπάσης ἀπῆγε τοὺς μαθητὰς περιπαθείας προσύλου καὶ κτήσεως, γλωσσόκομον εἶχε καὶ τοὺς βάλλοντας ἀπεδέχετο· ὥστε οὐ τὸ μὴ κεκτηθῆναι ἄλλως, ἀλλὰ τὸ μὴ τοὺς ἔχεσθαι καὶ προσηλωθῆναι, καὶ διὰ τῆς ἐντολῆς ταύτης κωλύει· ἐπεὶ καὶ αὐτῶς, ὡς περ ἔφημεν, εἶχεν οὐκ ἔχων· ἔνεκεν γὰρ τῶν δεομένων, καὶ παραμύθιον τῶν ἀπορουμένων, καὶ τῆς ἀνάγκης ἀποστροφὴν τινα καὶ λύσιν. Ὅπερ οὖν οὐκ ἐναντίον αὐτὸν μὲν γλωσσόκομον φέρειν, ἐκείνους δὲ μὴδὲν συνεπιφέρειν ὅλως ἀπαγορεύειν. οὕτως οὐκ ἔστιν ἐναντίον οὐδὲ πάλαι μὲν αὐτοῦς πρὸς τὸ τῆς ἀκτημοσύνης τραχύ τε καὶ δυσπρόσοδον ἀνατρέχειν, ὑστερον δὲ καὶ τῇ συμμέτρῳ τῶν ἀναγκαίων κτήσει τῶν πολλῶν ἀνίσθαι πόνων, καὶ τῆς ἐσχάτης ἔχειν παραμύθιον στενωχωρίας. Ἄλλὰ γὰρ καὶ πρὸς τοῦτοις, μέλλον δὲ πρὸ τῶν εἰρημένων. ὅταν ἴδῃς, φασὶ, τῆς ἀκτημοσύνης ἄθλον τὸν πλουτόν, σαφέστερον ἂν ἐπιστήσας συνήσῃ ὡς οὐκ ἔστιν ἀλλήλων ἀναιρετικά, οὐδὲ διαμάχεται ἢ ἐντολὴ τοῦ μὴ κεκτηθῆναι πρὸς τὴν ἐπιτρέπουσαν κεκτηθῆναι, ἂν τὸ μὲν συνάπτῃς δηλονότι τῷ ἐμπαθεῖ, ἢ κτήσις δὲ σοι τοῦ πάθους ἐλεύθερον. Πῶς γὰρ ἂν τὸ ἀφιλάργυρον τῆς γνώμης καὶ τὸ τῆς ἀκτημοσύνης ἀνυπέροβητον εἰς τὸ πολλαπλάσιον καὶ θαυμασιώτερον ἐβλάστανεν ἂν, καὶ ἐκαρποφόρει τῆς περιουσίας τὸ ἀφθονον, εἰ διὰ μάχης ἀλλήλοισ ἢ δικαία κτήσις καὶ ὁ τῆς ἀκτημοσύνης λόγος προΐεσαν; Καὶ τίς μάρτυς; τίς δὲ παραστάτης τοῦ λόγου; Αὐτῶς ὁ κοινὸς τοῦ γένους Σωτὴρ καὶ Δεσπότης, ὃς τοῖς δι' αὐτὸν λιποῦσι πάντα τὰ αὐτῶν ἑκατονταπλασίονα ληψέσθαι ἐπηγγείλατο· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων τὸ ἐπαθλον περιέγραψεν, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὸ μείζον, καὶ

οὐδ' ὅσον ἔστιν εἰπεῖν μείζον, ἐξαίρει καὶ ὑπερέ-
θῃσι· τὴν γὰρ τῶν οὐρανῶν βασιλείαν κληρὸν αὐτοῖς
ἐπιφέρει.

θ'. Τοιαῦτα μὲν οὖν καὶ οἱ μετὰ τοὺς πρώτους
συμφωνεῖν ἀλλήλοις τὰ ἱερὰ κατασκευάζοντες λόγια·
καὶ δῆλον ὡς ἑκατέρω μοῖρα διὰ τῆς κατὰ τὸ πρό-
σωπον περιστάσεως ἐλκύσαι τὴν λύσιν ἐνεδυναμώθη
τοῦ ἀπορήματος· ἕτεροι δὲ παρ' ὅσον ἐπήλομεν
δόξαι ἐκ τῶν αὐτῶν μὲν ἐγγύς ἐκείναις ἀφορμῶν
ἔσχον τὴν κίνησιν· οὕτε δὲ ταῖς προλαβοῦσαις οὕτε
πρὸς ἀλλήλους· τὰ αὐτὰ διασώζουσι τέλη· ἀπὸ μὲν
γὰρ τῆς τῶν προσώπων ἑτερότητος, καὶ αὐταῖς τὸ
ἄπορον λύεται. Λέγουσι δὲ τὴν μὲν προτέραν ἐντο-
λὴν, ἣτις τὸν τῆς ἀκτημοσύνης εἰσέφερε νόμον, πρὸς
τοὺς μαθητὰς ὡς ἀληθῶς εἰρησθαι, κἀκεῖνοις ἐφαρ-
μόζειν μόνοις, καὶ ὅσοις τὸ τῆς φιλοσοφίας ἔντονον
καὶ παραπλήσιον ἄλυτον διὰ βίου μένει· τὴν δὲ δευ-
τέραν οὐδὲν μὲν παρακινεῖν τοῦ περὶ τῆς ἀκτημο-
σύνης τοῖς ἀθληταῖς δεδομένου νόμου, πρόσωπον δὲ
ὑποβάλλειν μὲν τῶν μαθητῶν, εἰς ἑτέρους δὲ τὴν
ἀναφορὰν ἔχειν. Ἄλλ' ἑκατέρω μὴν διέξῃ τὰ κοινὰ
μέχρι τούτου· σχίζεται δὲ τὸ λοιπὸν θατέρας ἡ ἑτέρα·
καὶ ἡ μὲν πρόσωπον ὑποτιθεμένη ὅσον πολιτικὸν τε
καὶ τοῦ μιγάδος οὐδὲν ἀνέχει, ἅτε δὴ πρὸς μείζονα
φιλοσοφίαν δυσανάγωγόν τε καὶ δυστήνιον· τούτοις δὲ
ἄρα ὑπαγορεύει διοικονομεῖσθαι καὶ τὴν τῶν με-
τρῶν κτήσιν, καὶ τῆς τοὺς μαθητὰς ἀθλοθετοῦσης
νομοθεσίας ἐλευθέρους τούτους ἀφήσιν· ἡ δὲ τοὺς
Ἰουδαίους τῶν μαθητῶν ἀντιστάγουσα προφρητεῖαν
εἶναι τῆς δευτέρας τὰ ῥήματα διατίθεται κατὰ C
παντὸς τοῦ γένους, ἣτις καὶ πρὸς ἔργον ἐκδέδρακεν,
Οὐεσπασιανῶν καὶ Τίτου εἰς πολιορκίαν τῆς Ἱεροσο-
λύμων πόλεως καταστάντων, οἱ, καὶ ταύτην πολέμου
νόμῳ παραστησάμενοι, μαχαίρας ἔργον τῷ Ἰουδαίῳ
ἔθνος· ἐπέδειξαν. Τότε γὰρ δὴ τότε οἷς μὲν ἡ κτήσις
ἐπιπλά τε καὶ ὅσα ἄλλα κομίζται ῥάδια, ταῦτα φέ-
ροντες εἰς τὰς ἐπέκεινα τῆς Ἰουδαίας πόλεις τῆς οἰ-
κειίας ἀπέτρεχον μητροπόλεως· οἱ δ' ἄλλως πλούτη
βαρυνόμενοι, ἢ καὶ τισὶν ἑτέροις τρόποις ἐνεσχημέ-
νοι, οὗτοι δὴ τῇ πόλει μένειν ἐξαιπαιτούμενοι, ξίφη
καὶ μαχαίρας καὶ τὰς ἄλλας πολεμικὰς πανοπλίας
ἔξωνεῖσθαι συναυνοῦντο, τοῦ πολέμου πρὸς τὴν
πρᾶξιν καὶ μὴ βουλομένους ἐπαναγκάζοντος· καὶ
τοῦτο δὴ τοῦτο εἶναι δὲ τὸ δεσποτικὸν προαπεθέσπισε
στίγμα· « Nūn δὲ ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω ὁμοίως
καὶ πήραν· ὁ δὲ μὴ ἔχων πωλήσει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ,
καὶ ἀγοράσει μάχαιραν· » τοῦτο δὲ ἄρα καὶ χρη-
σμοῖς ἀνωθεν προδηλοῦσθαι· « Συγκόψατε τὰ ἄροτρα
ὑμῶν εἰς βρομφαίας, καὶ τὰ ὄρεπανά εἰς σειρομά-
στας, » τοῦ θεοῦ προκαταγγέλλοντος. Οὕτως οὖν
φασὶν, οὐδαμῶς μάχεσθαι τὸ μὴ ἔχειν ζώνην μήτε
ὑποδήματα μήτε πήραν, πρὸς τὸ « Nūn δὲ ὁ ἔχων
βαλάντιον ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν· ὁ δὲ μὴ ἔχων
χαιραν. »

ε'. Ἀλλὰ γε τοῖς οὕτω τὴν ἀπορίαν ἐπιλυομένοις
ἀντιπεσείται μὲν ἰσως αὐτὰ τὰ δεσποτικὰ ῥήματα·
« Ὅταν γὰρ ἀπέστειλα ὑμᾶς, » φησί. Καὶ, « Nūn δὲ

† Joel. iii, 10.

A scripsit, sed magis extulit et cumulavit, ita ut
nihil majus dici queat: regni videlicet cœlestis hæ-
reditatem illis adjecit.

9. Hæc aiunt qui post illos priores dant operam,
ut sacra oracula inter se consonent. Et sane explo-
ratum est partem utramque a personæ circum-
stantia ad conciliandam dubii solutionem vires
colligere. Cæteræ vero, quantum novimus, senten-
tiæ ex iisdem fere principiis manant; neque tamen
sive cum prioribus sive ipsæ secum ad finem usque
consentiunt. Nam et ipsæ quidem a personarum
diversitate quæstionem solvunt: cæteroqui prius
præceptum, quod paupertatis legem sanciebat,
discipulis revera aiunt traditum, hisque solis con-
gruere, nec non iis hominibus qui religiosi instituti
parem severitatem insolubiliter per omnem vitam
amplexi sunt. Altero autem mandato haud infirmari
aiunt latam perfectioribus illis paupertatis legem;
idque personam quidem præterdere discipulorum,
verumtamen alios homines reapse spectare. Hac-
tenus sententiæ utriusque commune aliquid inest.
Deinde in diversa abeunt: etenim altera personam
proponit ab omni quidem re politica ac populari
abhorrentem, cæteroqui sublimioris vitæ haud ca-
pacem neque patientem: his, inquam, hominibus
modicum rei familiaris possessum attribuit, eos-
demque legis ejus, quæ discipulis coronata certa-
mina indicit, immunes esse sinit. Altera vero sen-
tentia Judæos discipulorum loco ponens, in poste-
rioris mandati verbis vaticinium contra universam
gentem contineri ait: quod sane exitum nactum
est, cum Vespasianus ac Titus Hierosolyma urbem
obsidione cinxerunt; qui post hanc belli jure sub-
actam, Judæos gladiis consumendos tradiderunt.
Tunc enim quorum possessio supellex erat et quid-
quid facile asportari poterat, id in alias extra Ju-
dæam urbes ferentes, a sua metropoli diffugiebant:
dum alii interim divitiis gravati, aut quolibet mo-
do detenti, dum urbanæ stationis tenaces sunt,
mucrones et enses atque alia arma bellica coemere
festinabant, bello ad id invites urgente. Atque hæc
rem nimirum Dominico ore prædici; nunc vero qui
habet crumenam, sumat pariter et peram: quas si
quis non habet, divenditis vestimentis gladium
acquiret. Id ipsum antiquioribus quoque oraculis
significatum fuerat, propheta dicente: « Aratra
vestra in gladios, et falces in lanceas concidite ». »
Sic igitur verba: « Ne habeatis zonam neque cal-
ceamenta neque peram. » negant pugnare cum his.
« Nunc qui habet crumenam, sumat pariter et pe-
ram: qui vero non habet, vestimenta sua vendet,
gladiumque coemet. »
πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μᾶ-

10. Sed enim his qui hac ratione controversiam
dirimunt, ipsa fortasse Dominica verba contradi-
cunt: « Cum misi vos, » inquit. « Nunc autem dico

vobis; » non aliis sed vobis ipsis, quos antea prædicatum misi. Quare locus recipiendæ personarum mutationi nullus est. Imo vero quid consentaneum, vel quem nexum habent verba : « Nunc qui habet crumenam, sumat pariter et peram, » cum paupertatis mandato? Cur enim pauper crumenam haberet? Jam ipsa peræ cum crumena assumptio, quodnam, quæso, Judaici exitii vaticinium innuit? Sane hæc opinio indagatio si libero iudicio fiat, prædictarum quoque sententiarum nonnullis obstabit, neque sinet indubiam solutionem evadere. Namque olim interdixisse discipulis, deinde concessisse, opes; his, inquam, mandatis qui fieri potest ut accommodetur dictum illud : « Nunc qui habet crumenam, sumat et peram? » rursusque illud : « qui autem non habet, divenditis vestibus gladium emet? » Neque vero, si vel hæc concedantur, idcirco apparet prioris mandati apud eos qui acceperant observantia: alioqui nullus crumenæ locus esset. Posterius autem mandatum non tam possidendi copiam facit, quam superioris violationem coarguit. Quæ cum ita se habeant, nihilominus sacros illos interpretes propter sua priora tentamina piæque animum divinis præconiis efferre decet. Opum quippe hermeneuticarum initium inde traxerunt ii, qui illos consecuti sunt, interpretes, seminibus nimirum acceptis ac solutionum accuratiorum primitiis. Idque magis illis patrum jus erga nos asserit, nosque omnis observantiæ debitores demonstrat, quod nimirum acribus eorum conatibus ac laboribus, nunc demum ad apicem videre licet sacrarum Litterarum interpretationem protractam, nec cuiquam inscitæ aut dubitationis ausam jam esse relictam.

11. Quod si forte aliquis sancti Spiritus instinctu dicat, prædictas offensiones declinandi causa, plerasque earum quæ in divina Scriptura videntur contradictiones, inscitia malitiæ eorum fieri qui textus illos oppugnant; id, inquam, recte admodum justeque dicetur. Etenim partim haud considerant circumstantias quibus repugnantia auferuntur, partim vero improbitate sua difficultatem exaggerant. Attamen personarum circumstantia haud magnopere præsentis argumento prodest, sed ipsarum potius sacrarum litterarum diligens consideratio, inscitia sordes puritate sui sensus hinc ejiciet. Sequere me igitur cogitatione tua, meamque operam comitare. Primo quidem Dominus haud jubet discipulos crumenam gerere, verum eos qui hanc haberent, peram quoque simul ferre sinit. Qui, quæso, hæc inter se dissonant, vel quomodo sibi adversantur? in discipulorum numero habere ac prædicare eos qui paupertatis mandatum curant; violatoribus autem indulgere, atque ejus rei præceptum antiquare. Etenim infirmæ menti severitas regulæ inutilis est; et qui superiore vita neglectum legis præ se tulit, is inhibet ulteriorem legislatoris providentiam. Conceditur ergo, ut diximus, habentibus crumenam etiam pera; vel potius futu-

λέγω ὑμῖν· οὐκ ἄλλοις ἀλλ' ὑμῖν αὐτοῖς, οὐδὲ καὶ κηρύσσειν ἀπέστειλα· ὥστε νῦν ἡ τῶν προσώπων ὑπαλλαγὴ οὐδεμίαν εὐρίσκει χῶραν ἀποδοχῆς. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τίνα λόγον, ποῖον δὲ συνδιασώσει εἰρμὸν τὸ, « Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω καὶ πήραν, » πρὸς τὴν τῆς ἀκτημοσύνης ἐντολῆν; Πῶς γὰρ ἂν ὁ ἀκτῆμων βαλάντιον ἔχοι; Τίνα δὲ προφῆτειαν τὸ προσλαβεῖν τῷ βαλαντίῳ καὶ πήραν τῆς τῶν Ἰουδαίων ὑπογράφει καταστροφῆς; Ἀλλ' ἡ τοιαύτη μὲν ἔρευνα τῶν λογισμῶν ἀδεκάστῳ κρίσει καὶ τῶν ἔμπροσθεν ἀποδοδομένων λόγων ἐνίοις τισὶ διανοαῖς ἐμποδῶν ἂν σταίη, καὶ οὐκ ἂν συγχωρήσειε τὴν λύσιν ἀναμφισβήτητον προσελθεῖν· τὸ γὰρ πάλα μὲν τοῖς μαθηταῖς ἀποκωλύσαι, ὕστερον δ' ἐπιτρέψαι τὴν κτῆσιν· ταῦταις δὲ ταῖς ἐντολαῖς πῶς ἂν ἐφέλκυσθειη συναρμόσαι τὸ, « Ἀλλὰ νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω καὶ πήραν; » καὶ τὸ, « Ὁ δὲ μὴ ἔχων πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσει μάχαιραν; » Οὕτε γὰρ εἰ ταῦτα δοθεῖη, τῆς προτέρας ἐντολῆς οὐδαμῶς ἐπιγινώσκειται τοῖς λαβοῦσιν ἡ φυλακὴ· οὐ γὰρ ἂν χῶραν εἶχε τὸ βαλάντιον. Καὶ ἡ δευτέρα δὲ οὐκ ἐπιτροπήν εισάγει μᾶλλον τοῦ κτῆσασθαι, ἀλλ' ἐλεγχὸν τοῦ μὴ φυλάξαι τὰ πρότερα· ἀλλὰ γὰρ τοὺς μὲν ἱεροὺς ἐκείνους ἄνδρας ἄγειν τε χρεῶν καὶ θειάζειν τῆς τε πρώτης ἐπιβολῆς καὶ τῆς εὐσεβοσύνης γνώμης· καὶ ὅτι τὴν ἀρχὴν τῆς εὐπορίας ἐκείθεν οἱ μετ' αὐτοῦς ἀνεδέξαντο, σπέρματα λαθόντες καὶ ἀπαρχὰς ἀκριβεστέρων ἐπιλύσεων καὶ τὸ γε πατέρας αὐτοῦς μᾶλλον ἡμῖν ἐπιγράφων, καὶ τροφῶν ἡμᾶς ἀποφαίνον χρεώτατος, ὅτι ταῖς συντόναις αὐτῶν ἐπιβολαῖς καὶ φιλοπονίαις, εἰς ἄκρον ἔστιν ἰδεῖν τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν γραμμάτων τὴν ἐργασίαν ἀπειληφότα, καὶ μηδεμίαν ἀγνοίας ἢ ἀμφισθητήσεως τισὶ καταλελειπόμενα πρόφασις.

ια'. Φαίη δ' ἂν τις ἴσως ὀδύγῳ τῷ Πνεύματι χρωμένος, ὥστε καὶ τὰς εἰρημένας λαθὰς ἐκφυγεῖν, ὡς τὸ μὲν πολλὰ τῶν φαινομένων ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ μάχεσθαι παρὰ τὴν ἀγνοίαν ἢ τὴν κακουργίαν τῶν τοῖς ῥητοῖς ἐπιβαλλόντων, ὀρθῶς τε καὶ δικαίως εἰρηται· οἱ μὲν γὰρ οὐκ συνορῶντες τὰ περιστάτικα δι' ὧν τὰ μαχόμενα λυέται· οἱ δὲ κακομηχανοῦντες τὴν ἀπορίαν κρατύνοσι· πλὴν ἀλλὰ γε νῦν ἡ ἀπὸ τοῦ προσώπου περιστάσις οὐδὲν μέγα τῇ παρουσίᾳ θεωρίᾳ συμβάλλεται, αὐτῶν δὲ μᾶλλον τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἡ ἀκριβὴς συνεξέτασις ἐξ ἑαυτῶν διασκεδάζεται ἐπιθολούσαν ἀγνοίαν τῇ καθαρότητι τοῦ νοήματος. Καὶ μοι συνδιασκόπει τοῖς λογισμοῖς καὶ συναχολοῦθει τῷ ἔγγειρῆματι. Πρῶτον μὲν ὁ δεσπότης οὐκ ἐπιτάττει τοὺς μαθητὰς βαλάντιον αἶρειν, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας, καὶ πήραν συνεπιφέρειν ἀφήτη. Ποῦ τοίνυν ταῦτα ἀσύμφωνα, καὶ πῶς ἂν ἀλλήλοις μάχοιτο; μαθητὰς μὲν ποιεῖν καὶ δεικνύσαι τῆς ἀκτημοσύνης νομοφύλακας, τοὺς ἡθετηκότας δὲ συγχωρεῖν, κατὰ τῶν ὁμοίων λύειν τὸ πρόσταγμα· ἀβύωσθήματι γὰρ γνώμης κανῶν ἀκριβείας ἀσύμφορον· καὶ ὁ δοὺς τοῖς προλαβοῦσι τῆς ὀλιγορίας τὸν ἐλεγχόν, αὐτὸς ἀναχαιτίζει τοῦ νομοθέτου τὴν ἐπὶ τοῖς μέλλουσι πρόνοιαν. Συγχωρεῖται μὲν οὖν, ὡς εἴρημεν, τοῖς κτησαμένοις τὸ βαλάντιον καὶ ἡ

πήρα· ἢ, εἰ βούλει, προαναφωνεῖται τῆς ἐσομένης Ἀ πολιτείας τοῖς μὴ τὰ φθάσαντα συντηρήσασιν ὁ τρόπος· ἐναντίον δὲ τῆ ἐντολῆς, δι' ἧς οἱ τελειωθέντες τὴν ἀκτημοσύνην κατώρθωσαν, οὐδ' αὖτως ἂν τοῦτο συνοραθῆι. Ὅρᾳς πῶς ἐξ αὐτῆς τῆς λέξεως καθα- ρῶς ἡ λύσις προέρχεται, μὴδὲν ἐργῶδες μὴδὲ περι- νενοημένον παρέχουσα· « Ἄλλὰ νῦν, φησὶν, ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν. »

ιβ'. Δύο τάξεις νῦν, ὃ καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης ἔστιν εὐρεῖν ἐντολῆς, συνορῶνται· οἱ μὲν κατορθοῦσιν, οἱ δὲ τὸ πρόσταγμα παραβαίνουσι· τοῖς μὲν κατορ- θωκόσι καὶ τῶν μειζόνων ὁ πόνος πιστεύεται, τοῖς δ' ἐρῆθυμηκόσι, οὐδὲν ἄλλο βάρος ἐπιτίθεται· ἄλ- λά καὶ συγχωρεῖται τὸ φθάσαν, ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἐξ ἀπογνώσεως ἀπολέσῃσι. « Ἐδωκε τοῖς μαθηταῖς μὴ- δὲν κεκτῆσθαι· οὐδὲν αὐτοῖς τῶν ἀναγκαίων ἐπιτέ- λοιπεν, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα· οὐχ εὖρον ἀφορμὴν οὐδεμίαν οὐδ' αἰτίαν πλάσαι παραβάσεως· καὶ μάρ- τυρες αὐτοὶ τοῦ μηδενὸς ἐν ἐνδείᾳ νομοφυλακούντες καταστῆναι. « Μή τινας γάρ, » φησὶν, « ὑστερήσατε; » οἱ δὲ· « Οὐδενός. » Ἐπεὶ οὖν ὁμοτίμως μὲν ἡ ἐντολὴ ἐδό- θη, ὁμοτίμως δὲ τὸ τῆς χρείας ἀφθονον ὑπῆρχεν· ἄλλ' οἱ μὲν, οὐ δέον συνεπιφέρειν, βαλάντιον εἶχον· οἱ δὲ τῆς ἐντολῆς ἦσαν· τοὺς μὲν ὑπεριδόντας τὸ πρόσταγμα, ἅμα μὲν ἐλέγχων, ἅμα δὲ ἀφιεῖς φέρεσθαι τῇ γνώμῃ, καὶ οὐ συγκαλεῖν εἰς βίαν· ἅμα δὲ εἰ βούλει καὶ προαναφωνῶν αὐτοῖς τῆς πολιτείας τὸ μέλλον, « Ὁ ἔχων, φησὶ, βαλάντιον, ἀράτω ὁμοίως καὶ πήραν. » Προανεκτῆρω γάρ ὁ παραδῶς οἷς ἐρ- θασε πράξας, καὶ τῆς ἐντολῆς ἀλογήσεως, ὅταν καὶ περὶ τοῦ συστοίχων τῆν ἐν τῷ μέλλοντι διάθεσιν δαί- ξει· τοῖς δὲ καθαρῶς ἀσπασμένοις τὸ πρόσταγμα, τῆς γνώμης αὐτῶν ἀποδεξάμενος τὸ στερεόν, καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν κατορθωμάτων ἐν ἀγῶνι μοῖρα χα- ρίζεται καὶ πρὸς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἄκρον οἷς εἰσ- ἀγει ἀναφέρει.

ιγ'. Διὸ φησὶ πρὸς ἑκατέρους τοῦ λόγου σχιζομένου· Νῦν δὲ ὅτε μάλιστα τὸ πάθος ἤκει τὸ ἐμὸν, καὶ ὁ καθ' ἑμῶν ἐπὶ μέγα κρατύνεται πόλεμος, καὶ πολλῶν ἔλεγχον δώσουσι λογισμοί· οἷς μὲν ὁ τῆς ἐντολῆς λό- γος οὐδ' οὕτω χαλσπὸς ὢν οὐκ ἐφυλάχθη, τοῦτοισι ἀκολουθήσει μετὰ τοῦ βαλαντίου καὶ ἡ περιποίησις τῆς πήρας· οἷς δ' ἀνωτέρω γενέσθαι τῆς ἀθετήσεως διεπονθήθη, οὗτοι καὶ τὸ τέλος οικεῖον τῶν προηγω- νισμένων ἐπιθήσουσι· καὶ τοὺς μὲν τῆς ἄκρας φι- λосоφίας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἀκτησίας κατενη- νεγμένους, ἡ τῶν πολλῶν μέρος καὶ ἡ φροντίς ὑποδέχεται· οἷς μετὰ τοῦ βαλαντίου καὶ ἡ πήρα, καὶ ὅσα ἂν τὸ εὐπερίστατον ἐπιτάτῃ τοῦ βίου, οὐ δια- λελεῖ δι' ὄχλου γινόμενα· τοῖς δὲ γε τρηθήσασιν ἐν σπουδῇ καὶ πόνοις τὸ ἀγώνισμα. Ἐπεὶ τοῦτο, φησὶν, ὁμῖν ὀρθῶς τε καὶ ἐπιμελῶς διαπέπρακται, καὶ τὸ τῆς ἀκτημοσύνης ἄθλον ὡσπερ ἀρραγῆ κρηπίδα τῶν μελλόντων ἀγῶνων ἐπήξατε, λείπεται δὲ παρεσκευ- ασμένοις ἐτι μάλλον καὶ ἐτοιμοῦς ὁμᾶς εἶναι νῦν ἢ πρότερον πρὸς τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον· ἤδη γάρ κἀγὼ τὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου ὑπέρχομαι. Εὐ δὲ ποιούν- τες προαπέθεσθε μὲν πάντα τὰ τοῦ βίου· οὐδὲν δ' ὁμῖν ἐπισύρεται τῶν μεθέλκειν δυναμένων ἀπὸ τοῦ μὴ

rum vitæ genus eorum, qui priora mandata minime observaverunt, prædicitur. Verum id profecto haud contrarium apparet mandato illi, qui perfecti discipuli obsequentes, paupertatem sedulo retinuerunt. Viden' ut ex ipsa locutione perspicue solutio fluat, sine ullo vel labore vel subtili excogitatione : « Nunc vero qui habet crumenam, sumat pariter et peram ! »

12. Duos hic hominum ordines (ut in alio quo- vis jusso deprehendere licet) videmus : alii scilicet mandatum curant, alii violant : recte agentibus majoris quoque molis labor conceditur ; socordi- bus nullum insuper pondus adjicitur, imo et illud prius remittitur, ne omnia desperatione pessum- dent. Mandavit discipulis nihil ut possiderent : nihil iis necessarium, sive id parvum esset sive magnum, defuit ; nullam occasionem causamve conflingere potuerunt, cur obedientiam abjicerent. Quin ipsi testati sunt nulla se egestate laboravisse dum ei præcepto obsequerentur. « Nunquid, » ait, « vobis defuit? » responderunt, « Nihil. » Quando- quidem igitur commune mandatum erat, communis quoque fuit victus copia. Verumtamen alii contra officium crumenam habuerunt, alii mandato ad- hæserunt. Quare mandati violatores simul repre- hendit, et simul suo quemque permittit arbitrio ferri, nullaque vi cogit. Simul autem, si ita placet, prædicens illis futuram ipsorum vitam : « Qui habet, ait, crumenam, sumat pariter et peram. » Nam qui antea deliquit, mandato contempto, is satis porten- dit qualem postero quoque tempore in re simili animum gesturus sit. Contra eorum, qui accurate rem imperatam fecerunt, constans ingenium pro- bans, summam quoque perfectionem in agonis par- tem largitur, eosque ad religiosæ vitæ culmen mon- itis suis subvehit.

13. Quamobrem ait utrique ordini, bipartito ser- mone : Nunc cum maxime passio mea appropin- quat, bellumque magnum contra vos ingravescit, multorum denique revelabuntur cogitationes. Et- enim illos, a quibus superior mandatum, licet non ita arduum, violatum fuit, eos, inquam, post crume- nam consequetur peræ quoque adjectio : contra illi, quibus curæ fuit ut ab inobedientia caverent, coronidem quoque idoneam prioribus actibus impo- nent. Hinc eos qui a sublimi philosophia ideoque etiam a paupertatis laude exciderunt, multarum rerum sollicitudo et cura excipiet : eosdemque præ- ter crumenam et peram, cætera etiam, quæ vitæ lautitia exigit, turmatim circumsistent. At vero illis qui sedulo et fortiter in proposito opere perse- veraverunt, quoniam hoc, inquit, recte et diligenter a vobis peractum certamen est, ac paupertatis la- borem ceu immobilem futurorum agonum colum- nam constituistis, superest ut nunc apprime mori pro me obeundæ parati sitis : nam et ego necem pro mundo mox subiturus sum. Bene autem est, quod antea mundana omnia abjecistis : nihil ut vos pelliciat eorum, quæ impedire possent, quomi-

nus lætahundi ad summam rei veniatis, nempe ad eadem mei causa patiendam. Pronum oppido vobis erit alacribus fieri, atque extremum amiculum tradere, et mei gratia mortem cum vita commutare. Id enim commodissime omnium prædicta verba significant, crumenam non habere, vestimenti venditio, gladius: veluti ne novissimo quidem amiculo perfectus paupertatis assecla parsurus sit, verum illud quoque cessurus, dum expeditur currit ad gladium. Hinc non ait *vendat aut emat*; sed *vendet et emet*: quibus, verbis neque legem neque jussum statuit; et tamen rem futuram ante denuntiat. Scilicet haud mando, inquit, ut hæc fiant, sed futuri præscius ante edico, fore ut præcepti custodia ad extremum quoque et insigne facinus viam vobis muniat: illa enim suadebit vobis, ut necem quoque mei causa libenter adire velitis, omni cura sæculari vacetis, nihil corporale sectemini, cuncta ad meum famulatum referatis. Quod autem haud alius rei gratia gladios memoret arcano Dominicus sermo, jamdiu parabolis uti solitus, nisi ut eos suæ ac discipulorum passionis symbolum faciat, manifeste enucleat in subsequentibus. Cum enim respondisset discipuli præsto esse gladios duos, nihil præterea ab his exquisivit, puta vel ut vestem dividere, vel an ii, quibus esset crumena, peram quoque sumpsissent, neque ad alias eos transtulit cogitationes; sed « Satis est, » ait: scilicet signis res quæ portenditur circumscripta est: atque hæc assequendo scopo sufficiunt. Totum quippe negotium gladii duo oculis subjiciunt, et quid sibi velit symbolum patefaciunt. Alter enim gladius Dominicæ passionis imago erat, alter Evangelii genuinorum et sine fuco discipulorum, qui cunctis infra Domini charitatem locatis, novissimum quoque amiculum exuunt, atque omni terrestri re, imo et ipsa natura, nudati, simul ac occasio athletas evocat, ad necem pro dilecto ovantes convolant.

14. Atque ita hæc etiam quæ in manibus est disputatio consonantiam dictionum demonstrat, haud eandem personarum differentia, quam divinæ Scripturæ locutio hic non patitur, sed consequentibus factis, et progrediente sermonis ordine symbolicam verborum significationem aperiens. Profecto licet non solum prædictis modis simulamentum pugnae cognoscere, sed aliis etiam multo iis, qui dicti sunt, pluribus, quorum expositio atque percensio, peculiaris cujusdam, non præsentis, tractationis est. Nihil tamen vetat quominus aliquot perstringamus, qui etiam nonnullis aliis dubitationibus suis, si quis rem tecum considerabit, responsionem suppeditabunt. Nam multa eorum, quæ minime inter se pugnant, si partim secundum œconomiam dicantur, partim secundum naturæ ordinem, tuque ea minime discernas, contradictionis fucum facient. Œconomia

A χαίροντας· ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ πάντων κεφάλαιον τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ σφαγὴν· ἔψεται πάντως ὑμῖν προθύμους εἶναι, καὶ τὸ ἔσχατον ἀποδοῦναι περιδόλαιον, καὶ ἀλλάσθαι τῆς ζωῆς τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον. Τοῦτο γὰρ σημαίνει ἂν τῶν εἰρημένων πάντων εὐστοχότερον τὸ βαλάντιον μὴ ἔχειν, καὶ ἡ τοῦ ἱματίου πρᾶσις, καὶ ἡ μάχαιρα· ὡσάνει ἔταν περ οὐδὲ τοῦ ἔσχατου περιδολαίου ὁ τὴν τῆς ἀκτημοσύνης τελεσάμενος φέισεται, ἀλλὰ κακεῖνο δώσει χωρῶν εὐθύμως πρὸς μάχαιραν. Διὸ οὐ *πωλησάτω*, φησὶν, οὐδὲ *ἀγορασάτω*, ἀλλὰ *πωλήσει* καὶ *ἀγοράσει*· ἅμα μὲν οὐ νόμον, οὐδ' ἐπίταγμα τὰ βήματα ποιῶν, ἅμα δὲ καὶ τὸ μέλλον προαγορεύων· οἶον, Οὐκ ἐπιτάσσω, φησὶ, τοῦτο γένεσθαι, ἀλλ' εἰδὸς τὸ γενησόμενον προλέγω, ὡς ἡ τῆς ἐντολῆς φυλακὴ καὶ τὸ ἔσχατόν που καὶ

B μέγα ὑμῖν προὑπογράφει κατόρθωμα· ἐκεῖνη γὰρ πείσει καὶ τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον ἠδέως ἐλθεῖναι, τὸ πάσης ὑμᾶς βιωτικῆς ἐλευθέρους εἶναι μερίμνης, πρὸς τὸ μηδὲν ἐπιστρέφειν τῶν σωματικῶν, τὰ πάντα πρὸς τὴν ἐμὴν ἀναφέρειν θεραπείαν. Ὅτι δὲ οὐ μᾶλλον ἐτέρου τινὸς χάριν τὰς μάχαιρας ὅτ' ἀπ' ἀρχῆς προβλήματα φεγγόμενος ἀνιγματοζέτα: λόγος, ἢ σύμβολον αὐτὰς πεποιημένους τοῦ τε οἰκείου πάθους καὶ τῶν μαθητῶν, σαφῶς ἀναπτύσσεται τοῖς ἐφεξῆς. Ἀποκριναμένων γὰρ τῶν μαθητῶν ὡς μάχαιραι δύο εἰσιν, οὐθ' ἑτερόν τι προσαπήτησε παρ' αὐτῶν, οἶον ἱμάτιον πωλῆσαι, ἢ τοῖς ἔχουσι τὸ βαλάντιον, εἰ καὶ ἡ πῆρα προσεῖληπται, οὔτε πρὸς ἄλλην διάνοιαν μετεδίβασεν, ἀλλ' Ἰκανόν ἐστι, φησὶν· ἀντὶ τοῦ περιεγράφῃ τοῖς συμβόλοις τὸ μνησόμενον, καὶ ἀρκούντως

C ἔχει παραστήσαι ταῦτα τὴν σκοπὸν. Αἱ γὰρ δύο μάχαιραι τὴν χρεῖαν ὅλην ὑπογράφουσι, καὶ τοῦ συμβόλου τὸ βούλημα διαγγέλλουσι· καὶ γὰρ τούτων ἡ μὲν παραβολὴν ἐπέχευε τοῦ δεσποτικοῦ πάθους, ἡ δὲ τῶν γνησίων τε καὶ ὡς ἀληθῶς τοῦ λόγου μαθητῶν οἷς ἅπαντα αὐτὰς τὸ δεσπότην εὐνοίας ἀλλασσομένους καὶ αὐτῆ προσοδοῦεται ἡ τελευταία περιβολή· γυμνοὶ δὲ τῶν περιγεῖων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως, χαίροντες ἔδραμον πρὸς τὴν, ὅταν ὁ καιρὸς ἐκάλει τοὺς ἀθλητάς, ὑπὲρ τοῦ ποθομένου σφαγῆν.

ἰδ'. Ἀλλὰ τοιαύτην μὲν καὶ ἡ νῦν τῶν ῥητῶν τὴν συμφωνίαν δεικνύσα θεωρία, τῇ μὲν τῶν προσώπων οὐ χρησαμένη διαφορᾷ, ὅτι μηδ' ἐπέτρπε τοῦτο τῆς ἱερᾶς Γραφῆς; ἡ φωνή, ὑπ' αὐτῶν δὲ τῶν ἐκδεθηκότων πραγμάτων καὶ τῆς καθ' εἰρμὸν προόδου τοῦ λόγου τὴν συμβολικὴν τῶν βημάτων σημασίαν ἀναπτύσσουσα. Ἔστι μὲν οὖν, ἔστιν οὐ κατὰ τοὺς εἰρημένους μόνον τρόπους τὴν φαντασίαν τῆς μάχης ἀπαντῶσαν λαθεῖν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλους πολλῶν τῶν εἰρημένων πλειοναζ, ὧν ἡ στοιχείωσις καὶ συγκεφαλαίωσις ἰδιαζούσης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς νῦν ἐστὶν ὑποθέσεως. Πλὴν οὐδὲν κωλύει καὶ τινὰς αὐτῶν διελεθῆν, οἳ καὶ πρὸς ἄλλα τινὰ τῶν σῶν ἀπορημάτων τοῖς συνεπισκοποῦσι πόρον παρέχονται. Πολλὰ μὲν γὰρ τῶν οὐ μαχομένων, ἂν τὸ μὲν οἰκονομία λέγη, τὸ δὲ τῆς φύσεως τὸ ἀκόλουθον, οὐ δὲ μὴ διαστελλῆς, κλάνην ποιεῖ ἀντιθέσεως; οἰκονομία (10) δὲ λέγοι'

NOTÆ.

(10) De hoc sacro vocabulo multus est Suicerus in *Thesouro*, quem cum fructu adibis.

ἂν κυρίως μὲν ἡ τοῦ Λόγου φρικτικὴ ὑπὲρ ἐνοίας ἂν ανθρωπῆσις. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τῶν ἀκριβέστερων νόμων ἢ ἐπὶ τινα χρόνον ὑποστολὴ ἢ σχολὴ ἢ τῶν ἀνειμένων εἰσφορὰ πρὸς τὴν τῶν δεχομένων ἀσθένειαν, διοικονομοῦντος τοῦ νομοθέτου τὸ πρόσταγμα. Προκύπτουσι δὲ τῆς πρώτης οἰκονομίας, οὐδὲ τῆς δευτέρας ἐχοῦσης τὸ ἀδικαίρετον, καὶ ἄλλοι τρόποι διάφοροι. Αὐτίκα ὁ Σωτὴρ ἡγωνία τε καὶ παρητέτο τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἐξουσίαν εἶχε θείναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Καὶ ὄρα ὡς, εἰ τις μὴ τὸ μὲν τῆς οἰκονομίας δοίη, τὰ δὲ τῆς ἐξουσίας τῆς θεϊκῆς, ἐκτυτὸν τοῖς ἐναντοῖς περιτρέψει. Καὶ τὸ γε νῦν τῆς οἰκονομίας ὄνομα φύεται μὲν, ὡσπερ εἴρηται, ἀπὸ γε τῆς δηλοῦσης τὴν ἐνανθρώπησιν, ἥτις καὶ κυρίως ἂν καὶ πρώτως οἰκονομία τῷ ἀξιώματι τε καὶ τῷ αἰτίῳ τῆς ἐξ αὐτῆς λέγοιτο· οὐ μὴν εἰς ἄνθρωπον συμφορεῖται· σχιζέται γὰρ εἰς δύο τῶς καὶ αὐτῆς· καὶ τὸ μὲν αὐτῆς ἐπὶ μᾶλλον, τὸ δὲ ἐπ' ἕλαττον τῷ σημανομένῳ συμβιδάσεται. Εἰ μὲν γὰρ τις τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου παραίτησιν καθ' ὃ γέγονεν ἄνθρωπος λαβεῖν ἰθελήσῃ, οἰκονομίαν ἐνταῦθα τὴν μᾶλλον προσφορομένην ἔξει τῷ προταχθέντι ῥήματι· εἰ δ' ἀγωνιᾶν καὶ παραιτεῖσθαι τὸν θάνατον, οὐκ αὐτὸ τοῦτο διότι γέγονεν ἄνθρωπος τις ὑπολάβοι (πολλοὶς γὰρ καὶ τῶν μαρτύρων καὶ ἀσκητῶν ἐκούσιος ἔρμη καὶ χαρὰ πρὸς τὸν θάνατον), ἀλλ' οἰκονομεῖσθαι νῦν τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου παραίτησιν εἰς βεβαίωσιν μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἐλεγχον δὲ φθάνοντα τῶν ὑποθεμένων φαντασίαν τὸ φρικτὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ παράδοξον, τὴν ἐπ' ἕλαττον οὕτως συναπτομένην τῆς οἰκονομίας φωνὴν πρὸς τὴν τῆς μάχης λύσιν εὔρεν ἐπίκουρον· πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἕλαττον ἐκατέρωθεν ἢ φαντασία τῆς μάχης ἐλαύνεται.

εἰς. Εἰσι δὲ καὶ παρὰ τούτοις οἰκονομίας διάφορα μὲν σημαίνοντα, τῆς αὐτῆς δ' ὅμως λαχόντα γενέσεως, πλὴν ἀλλὰ γε νῦν μυρία μὲν καὶ ἄλλα τῶν εἰς ἀπορίαν ἀναφερομένων, τῆς ἐπικρίσει τε καὶ διαλύσει τοῦ τὴν κυρίως οἰκονομίαν δηλοῦντος ὀνόματος ἢ λύσεις ἐκείθεν πρὸς τὸ σαφὲς ἄγει· ἐπιλύσεως δὲ οὐδὲν ἕλαττον διὰ ταύτης τύχοι ἂν ἢ δι' ἄλλης ἐφ' ὅδου καὶ τὸ, « Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν ; » καὶ, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἔν ἐσμεν. » Συγκρούειν μὲν γὰρ ἀλλήλοισι δοκεῖ πως τοῖς ἀσυνέτοις ἢ ῥαδιουργοῦσι τὰ ῥητά· ἀλλ' ὃ γε σοφὸς τῆς ἀληθείας λόγος τὴν μὲν τῶν φωνῶν τῆς ἀκηράτω καὶ μακαρίᾳ τῆς θεϊότητος ὑποφέρων φάσει, τὴν δὲ καθ' ἣν αὐτὴν ὁ Λόγος τὴν ἡμετέραν οὐσίαν προσεληφεν, πᾶσαν διωθεῖται ἀμφισβήτησιν. Οὐκ ἀποστατήσσει δ' ἂν τοῦ εἰκότος καὶ εἰ τις τῆ αὐτῆς διαλύσει· ἂν ἐπισκέψῃ καὶ τὸ, « Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστὶ ; » δεῖται μὲν γὰρ συνετῶν καὶ καθ' ἑαυτοῦ τοῦτο τὸ ἱερὸν χωρίον ἀπροσῆτων. Μᾶλλον δ' ἂν δεηθείη καὶ τῆς εἰρημένης φωνῆς ἥτις ἐδήλου τὴν ἰσότητά Πατρὸς, συνεξαταζομένης καὶ συμπαραβαλλομένης αὐτῆς· εἰ γὰρ καὶ ἐτέραις

A vero principaliter dicitur Verbi incarnatio supra omnem intelligentiam admirabilis. Rursus alio modo œconomia intelligitur severi juris ad certum tempus remissio atque justitium ; vel etiam immunium pensatio propter ægræs recipientium animos præstita ; sic videlicet legislatore mandatum suum moderante. Exsistunt autem e priore œconomia (neque posterior ipsa abhorret) alii quoque modi plures. Exempli causa, Servator in agonia positus mortem deprecabatur⁹. Atqui idem potestatem habebat deponendi animam, atque iterum sumendi eam⁹. Constat, nisi quis prius illud œconomiz ascribat, alterum vero divinæ potestati, ipsum se contradictionibus implicaturum. Et hoc loco quidem œconomiz nomine intelligitur, ut diximus. B incarnatio, quæ præcipue primitusque ob dignitatem suam et efficientiam merito dicitur œconomia. Neque tamen prædictum nomen in hac una notione consistit. Nam et ipsa notio interdum in duas scienditur ; quarum altera magis, altera minus cum re intellecta congruit. Nam si quis agoniam mortis quæ deprecationem quatenus homo erat intelligere volet, is œconomiam præposito nomine maxime dignam habebit : sin agoniam pati et mortem deprecari, haud a Christi humanitate repetet (propterea quod multi martyres pique athleteæ sponte atque alacriter ad necem properaverunt) ; verum idcirco positum esse in agonia Jesum et mortis fugam appetivisse iudicabit, ut humanitatis suæ fidem faceret, atque ut in antecessum eos refelleret, qui admirabile atque inopinum incarnationis opus phantasiz ascripturi erant ; qui, inquam, sic opinabitur, is œconomiz vocabulum secundario sensu ad repugnantiz conciliationem auxiliarium habebit : æque tamen utrinque simulata repugnantia expellitur. C

15. Sunt autem præter has aliz quoque et varia vocabuli œconomiz significationes, quæ tamen ab eadem origine manant. Denique alia innumera quæ ad dubitandum trahunt, iudicio et discretione nominis quod principaliter incarnationem significat, declarationem perspicuam consequuntur. Et hac quidem ratione, nihilo secius quam alia, solutionis compotes fieri licet. Veluti in hoc loco : « Cur me queritis interficere hominem qui veritatem locutus sum vobis¹⁰ ? » Tum : « Ego et Pater unum sumus¹¹. » Stultis oppido hominibus levique mente præditis contraria hæc dicta videntur : sed enim sapiens veritatis sermo alterum quidem dictum ad immortalem beatamque divinitatis naturam referens, alterum ad humanam cum Christus communem nobis substantiam sumpsit, universam profigat ambiguitatem. Neque a justa sententia recedet, si quis eodem consilio explicet etiam, « Pater major me est¹¹. » Nam cum sacer hic locus per se prudentes auditores postulat, tum multo etiam magis indiget, ut supradicta vox, quæ cum Patre æqualitatem significat, adjungatur huic juxtaque ponatur. Nam si aliis¹¹

⁹ Iuc. xii, 43. ¹⁰ Joan. x, 18. ¹¹ Joan. viii, 40.

quoque patris notionibus simulata ipsorum pugna concordiam exhibet; veluti quia vocabulum *major* ad causam refertur; unum autem naturæ æqualitatem significat; sequitur ut œconomiz quoque sermo, qui in se recipit vocem *major*, liberam errore comprobet per vocem unum Patris cum Filio æqualitatem. Porro nihil prohibet quominus ii sermones qui adhærente sibi contentione laborant, diversis hanc propulsent argumentis. Et quidem hoc ipsum, de quo nunc agimus, « Pater major me est, » aliis a me rationibus, quæ mentem auditorum pervicerunt, omni dubitatione expeditum fuit, cum probabili ut arbitror solutione.

16. Præter hactenus dicta, et præter necessitatem et immunitatem, ii qui difficultatem calumniose sermones clamitant, auctorem suorum sycophantiam coarguunt. Quare et communis Dominus et Creator generis atque Servator Davidem, qui panes oblationis comedit, de læso jure absolvit. Nam utpote legislator, naturam legis vimque cognoscens, et quibus actibus moderandis lex sit posita probe sciens, injurios equidem et qui per contemptum peccant, pœna dignos sæpe declaravit: verumtamen iis quibus amor et reverentia legum inest, sed necessitas cum infirmitate conjuncta amorem reverentiamque labefactat, veniam mollitudinis impertitur, neque in hos sine misericordiæ affectibus sententiam fert. Sicuti beatum quoque Davidem de læsis legibus absolvit; iis qui panes abstulerant haud audacem legum contemptum exprobrans; sed quia naturæ robor non satis mentis proposito respondebat, id eis in defensionis loco ponens, absolutionem decernit clemens Jesus. Et aliæ quidem controversiæ multæ ad liquidum hac ratione deducuntur.

17. Cæteras autem circumstantias recensere quid interest? Nam et ipse per se lectionis modus, si cuique sententiæ proprium vocis sonum accommodet, aditum omni dubitationi obstruit: sin apta vocis ratio a significato suo demutetur, res perspicua in obscuram vertitur. « Ego vos elegi, » ait Servator discipulis¹⁴. Itemque, « Non (13) ego elegi vos¹⁵? » Si quis igitur utramque ex his periodis eodem vocis tone figuret; vel vice versa priorem interrogative, alteram ita efferat ut priorem oporteret, rem manifestam ad perplexitatem trahet, et ea quæ nulli criminationi obnoxia erant, in culpa ponet. Nam qui elegerat, cum electionis suæ conscius esset, atque hanc discipulis in mentem revocaret, ne antiquum scilicet benevolentiz erga se debitum oblivionis fluctibus abriperetur, atque ut eos promptio-

¹⁴ Marc. ii, 25. ¹⁵ Joan. xv, 16. ¹⁶ Joan. vi, 71.

NOTÆ.

(11) De vocabulo αἰτιον, de aliis Dei Patris nominibus et de toto hoc loco theologico legis præclaras SS. Patrum auctoritates apud Petavium, *Theol. dog. de Trin.* v, 5.

(12) Antiqua scilicet Græcorum scripturæ carebat

Α πατρικαῖς ἐπιστasiais ἢ ἐν αὐταῖς φαινόμενη μάχη τὴν συμφωνίαν προήνεγκεν, οἷον δεῖ τὸ μὲν μείζων εἰς τὸ αἰτιον (11) ἀναφέρεται, τὸ δὲ ἐρμηνύει τῆς φύσεως τὴν ἰσότητα, ἀλλ' οὖν καὶ ὁ τῆς οἰκονομίας λόγος εἰς αὐτὸν τὸ μείζων ἀναδεχόμενος, ἐλευθέραν ἐπιρραίας τὴν τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν διὰ τοῦ ἀνδρὸς συγκατασκευάζει ἰσότητα. Οὐδὲν δὲ κωλύει τοὺς τὴν ἔριν ἐπιτεθεμένῃν αὐτοῖς ὑποφέροντας λόγους διαφόροις ἀποσκευάζεσθαι ταύτην ἐφ' ὁδοῖς· ἐπεὶ καὶ ὅπερ νῦν εἰρηται, « Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν, » ἑτέρας παρ' ἡμῶν ἰπισκέψουσιν, αἱ τὴν τῶν ἀκρατῶν ὑπὸ πλησιν ὅπερ [ρε]βάλοντο, τῆς ἀπορίας ἀνεκαθάρθη, οὐ μεμπτήν, οἶμαι, τὴν λύσειν ἀνεγκάμενον.

17. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων καὶ παρὰ τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν ἀδυσίαν, οἱ εἰς τὸ ἀπορον ἐπιρραζόμενοι λόγοι συκοφάντας τοὺς ἐπιτεθεμένους αὐτοῖς ἀπελέγχουσιν. Ἐξ οὗ καὶ ὁ κοινὸς Δεσπότης καὶ πλάστης τοῦ γένους καὶ Σωτὴρ τὸν Δαβὶδ τοὺς ἄρτους φαγόντα τῆς προθέσεως, νόμων ἀφίησιν ἀθετήσεως. Ὡς γὰρ θέμενος, καὶ εἰδὼς τὴν τε φύσιν καὶ ἰσχὺν τοῦ νόμου, καὶ ὧν ὁ νόμος τὴν πολιτείαν ἐτάθη βυθιζέειν, τοὺς μὲν ὕβριστάς, καὶ οἷς ὑπεροψία κοιλίαι τὴν παράδοσιν δικαιοῖ τὴν δίκην ἐν ἄλλοις πολλαῖς ὑπέχειν· οἷς δὲ στοργὴ μὲν καὶ ἀδῶς τῶν νόμων, ἀνάγκη δὲ τὴν στοργὴν καὶ τὸ αἰδοῦμενον διὰ τῆς ἀσθενείας ἐκλύει, συγγνώμην διδοὺς τῇ ἀτονίᾳ καὶ σπλάγγχοις ἐλέους τούτους ἀνακρίνων. Καθάπερ δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ νόμων παραβάσεως ἀπολύει, τοῖς ἐνεγκαμένοις οὐχ ὑπεροψίαν ἐγκαλῶν τολμησαι τῶν νόμων, τῆς δ' ἐν τῇ φύσει βίωμης οὐ συμπαρατεινομένης τῇ γνώμῃ καὶ τοῦτο λόγον αὐτοῖς τιθέμενος ὁ φιλόανθρωπος γράφει τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν ἀπορουμένων εἰς τὸ εὐπορον διὰ τῆς αὐτῆς ἐπιβολῆς μεθ' οὐδεύεται.

17. Τί δὲ δεῖ τὰς ἄλλας ἐπεξεῖναι περιστάσεις; Αὐτὸς καθ' αὐτὸν ὁ τῆς ἀναγνώσεως τρόπος οἰκτιρῶς μὲν τοῖς νοήματι τῆς φωνῆς τὸν ἦχον ἀναρμοζόμενος, πάσης ἀπορίας ἀποτεινίζει πάρεθον· ἀπαλατομένης δὲ τῆς καταλλήλου φωνῆς τῶν νοήματι, εἰς τὸ ἀδιανόητον τὸ σαφὲς καταδύεται· « Ἐγὼ, φησὶν, ἐξελεξάμην ὑμᾶς, » πρὸς τοὺς μαθητάς ὁ Σωτὴρ· καὶ, « Οὐκ ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς (12); » Ἐἰ τις οὖν ἐκείραν τῶν προκειμένων περίοδον τῶν αὐτῶν τῆς φωνῆς κατασχηματίσειε τόνῃ, ἢ τὸ ἀνάκαλιν τὴν μὲν προτέραν ἐν ἐρωτῆσει, τὴν δὲ δευτέραν ἔπερ ἦν τῆς προτέρας ἀποφηνάμενος προενέγκοι, τὰ σαφῆ ποιήσει δυστέκμαρτα, καὶ τὰ λαβῆς ἀπάσης ὑπερανέστηκα ἐπιμύωσα. Ὁ γὰρ ἐκλεξάμενος, εἰδὼς τε ὡς ἐξελέξατο, καὶ τοῖς μαθηταῖς τὴν ἐκλογὴν ἐπὶ μνήμης φέρων, ὡς ἂν τὸ τε ἀρχαῖον χρέος τῆς εἰς ἀ-

nota illa interrogandi, qua nunc perspicuitatis gratia utimur. Reapse vix in codicibus recentissimis prædicta nota conspicitur.

(13) Si nonne Latine dicas, vim sententiæ Photianæ infringens.

τὸν εὐνοίας μὴ βεῦματι λήθης ὑποσύροιο, καὶ πει-
 θηλῶς μᾶλλον τοῖς προστατομένοις ἔχοι, δῆλον ὡς
 οὐκ ἀπαγορεύων οὐδ' ἐξαρονούμενος ὅπερ ἔπραξε,
 ἀλλ' ἐπιβεβαιούμενος μᾶλλον δι' αὐτῆς ἐρωτήσεω·
 « Οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ἐξελεξάμην ὑμᾶς ; » Εἰωθε γὰρ ἐν
 πολλοῖς ὁ λόγος ἐκεῖνα τῶν εὐεργετημάτων ἐρωτή-
 ματα ποιεῖν, ἃ περιφανεστάτην ἔχει τὴν ἐνάργειαν,
 καὶ οὐκ ἔστιν οὐδενὶ τῶν λαθόντων ἐξαρνεῖσθαι τὴν
 χάριν. Ὑπάγοιτο δ' ἂν τῷ αὐτῷ κανόνι καὶ τὸ,
 « Ἐάν ἐγὼ περὶ ἑμαυτοῦ μαρτυρῶ, ἡ μαρτυρία μου
 ἀληθής ἐστι. » Καὶ, « Ἐάν ἐγὼ περὶ ἑμαυτοῦ μαρ-
 τυρῶ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής ; » Εἰ γὰρ
 καὶ ἑτέρα διασκέψει τὸ δοκοῦν ἐνταῦθα διαμάχεσθαι
 λόγοις εὐρίσκει (14), ἀλλ' οὐν οὐδεὶς ἂν ἐπιτιμήσειεν
 ἑβῶν πρὸς τὴν δίεην, καὶ εἰ τις μὴ ἀποφαινομένου
 λέγοι τὸ, Ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἀληθής, ἀλλὰ διὰ τῆς
 ἐρωτήσεως ἀπογυμνοῦντός τε καὶ ἀνακαλύπτοντος
 τὴν τοῖς Ἰουδαίοις ἐμβαθυνομένην καὶ ἀνελιττομέ-
 νην τῆς ἀποστασίας τε καὶ κακουργίας γνώμην. Εἰ
 μὲνοιγέ τις τὰς ἀποφάσεις ἐν ὁμοίῳ σχήματι τῶν
 καταφάσεων τῇ ἀναγνώσει διεξίτοι, μάχης ὡς ἀληθῶς
 ἑαυτὸν καὶ ταράχου ἐμπλήσει, κἀν τῆς θεωρημοσύνης
 τὸ θαυμάσιον πάσης ἐπιβουλῆς καὶ ἐναντιώσεως ὑπερ-
 αψικισμένον ὁράται. Τῆς αὐτῆς δ' ἂν εἴη διασκέ-
 ψεως καὶ ἡ, « Μείζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ οὐκ
 ἐγήγεραται ἐν τοῖς γεννητοῖς τῶν γυναικῶν, » Δε-
 σποτικὴ μαρτυρία· εἶτα, « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ
 βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστι. » ἐρωτη-
 ματικῆς γὰρ ἀναγινωσκομένης τῆς, « Ὁ δὲ μικρότερος
 ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστι ; » φω-
 νῆς, οὐδεμία δὲ μικρολογίας εὐρίσκειται χώρα, οὐ μὴν
 ἀλλ' οὐδὲ περινοίας ἄλλης δεήσεται ἡ τῶν προκειμέ-
 νων ῥημάτων σαφήνεια. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο μὲν καὶ ἰδίας
 ἐν ἄλλοις ἔτυχεν ἐργασίας (15). Τοιοῦτον ἂν εἴη καὶ
 τὸ, « Καθεύδετε (16) τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύσεθε ; οὐ
 γὰρ ἀποφαινομένου τὸ ῥῆμα, ἐν ἐρωτήσει δὲ ποιου-
 μένου τὴν τῆς ὀλιγωρίας ἐπιτίμησιν· οἷς ἐπιφέρεται
 ἀκόλουθόν τε καὶ συναρμοζόμενον τὸ, « Ἐγείρεσθε,
 ἄγωμεν ἐνταῦθεν. » Οὐ γὰρ ἂν ἄλλως ἐτοιμότερον
 ἡ τῶν ῥημάτων συνέπαια ἐλευθεροῦσαν ὑπέλθοι ψήφον
 τοῦ μηδὲν μάχεσθαι, εἰ μὴ τὸ, « Καθεύδετε τὸ λοι-
 πὸν καὶ ἀναπαύσεθε, » τὴν ἐρωτηματικὴν διὰ τῆς
 ἄλλας.

17. Κακουργήσεις δ' ἂν τις τῶν τὰ τοιαῦτα τολ-
 μῶν εἰωθῶτων παρὰ τὴν σύγχυσιν τῆς αἰτίας τὸ κακ-
 οῦργημα διαπλέκων, καὶ πρὸς τὸ, « Ἐάν τις σε
 βλάψῃ εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν
 ἄλλην, » τὴν ἀντεπενεχθεῖσαν τῷ τυπήσαντι Δεσπο-
 τικῆν φωνήν, « Τί με δέρεις ; » ὡς ἀντιπράττουσαν
 προβαλλόμενος (17)· ἀλλ' εἰς τὸ ἐμφανέστατον

A res mandatis curandis faceret ; hunc patet neque
 retractare quod egerat neque negare, sed ipsa po-
 tius confirmare interrogatione : Non ego, inquit,
 elegi vos ? Solemus enim in sermone ea beneficia
 interrogando commemorare, quæ indubitam evi-
 dentiam habent, et quorum nemini bene his ad-
 ferto licet gratiam inficiari. Sub eadem regulam
 cadit etiam illud : « Si ego mihi ipsi testimonium
 do, testimonium meum verax est ¹⁶. » Item, « Si ego
 mihi ipsi testimonium do, testimonium meum non
 est verax ¹⁷ ? » Quanquam enim alia quoque con-
 sideratione quod hic videtur pugnare dirimitur,
 nemo tamen objurgabit dicamve impinget, si quis
 dicat non esse hoc negativum, Testimonium meum
 non est verax ; sed ejus qui retegat denudatque in-
 situm Judæis atque implicitum apostasiæ et impro-
 bitatis ingenium. Si quis igitur affirmationes eodem
 tenore quo negationes inter legendum pronuntiet,
 is enimvero pugna seipsum ac perturbatione com-
 plebit ; etiamsi divini oraculi dignitas incursioni
 omni et contrarietati superior esse videatur. Illud
 etiam pari cautela tractandum est Dominicum te-
 stimonium : « Major Joanne Baptista inter filios mu-
 lierum nemo surrexit. » Deinde : « Qui autem mini-
 mus est in regno cælorum, hic major illo est ¹⁸.
 Interrogative enim prolata voce. Minimus autem in
 regno cælorum major illo est ? neque prædictum
 testimonium perimitur, neque ullus cavillando lo-
 cus superest. Quin adeo nulla præterea solertia
 opus erit ut supra dicta verba inclarescant. Sed
 enim hic locus alibi quoque peculiarem nactus est
 lucubrationem. Hujusmodi erit etiam : « Dormitis
 jam et requiescitis ¹⁹ ? » non enim pronuntiativa lo-
 cutio est, sed ejus qui interrogando socordiam ob-
 jurgat. Cui sermoni subtexitur consecutaneus alius
 et congruus : « Surgite, eamus hinc ²⁰. » Neque enim
 promptius aliter sermonis series ab omni contra-
 dictione felici calculo liberabitur, quam si « Dormi-
 tis jam et requiescitis » interrogativam in legendo
 præ se ferat incroptionem. Ejus generis innumera
 sunt.

ἀναγνώσεως προβάλλοιτο ἐπιτίμησιν· καὶ μὴ εἰς
 D 18. Maligne aliquis eorum, quibus hæc artificia
 familiaria sunt, versutiam suam cum causæ pertur-
 batione miscebit, dum ei locutioni, « Siquis te
 percusserit in dextra gena, præbe illi et alteram ²¹ ; »
 opponet Christi responsum, qui percussori ait,
 « Cur me cædis ²² ? » Verum ubi perspicue patefac-
 tum fuerit causam rei esse aliam, criminatio illico

¹⁶ Joan. viii, 14. ¹⁷ Joan. v, 31. ¹⁸ Matth. xi, 11. ¹⁹ Matth. xxvi, 45. ²⁰ Joan. xiv, 31.
²¹ Matth. v, 30. ²² Joan. xviii, 23.

NOTÆ.

(14) In amphiloichiana quæstione 98.

(15) Lege quæstionem amph. 122 (nunc 309) apud
 Wolfium, et in epistola Photii 180. (nunc q. 98).

(16) Terminatio τε indicativi æque modi et imper-
 rativi apud Græcos propria est. Verumtamen in Lati-
 na lingua huic ambiguitati locus non est : quare

in vulgato Bibliorum nostrorum textu interrogare
 non licet.

(17) Quæstionem hanc aliis verbis versat Pho-
 tius etiam in Amphiloichiana 157 (nunc 135), quam
 Wolfius edidit.

refelletur. Etenim homini qui pecuniæ aut aliarum opum aut corporis detrimentum passus fuerit, mandat pacis Deus ne repugnet, atque ut omnium iudici persecutionem injuriæ permittat. Verum enimvero ubi quispiam scelestas manus intulerit, non ut alicui prædictarum rerum noceat, sed ut in oris contumelia rem præcipuam pessumdet, nempe religionem; tunc demum haud æquæ animo injuriam pati jubemur, ne patientiæ obtentu audaciorem impium reddamus, neu silentio augeamus hosti animos, quo pietati petulantius insultet. Huic divus etiam Paulus, ceu sincerus Evangelii discipulus, sapienter præcepto paruit¹⁸. Idcirco etiam tribuno Romanum incussit timorem, ne salutis propriæ, quam facile consequi poterat, ultro proditor videretur, ac pietatis cederet inimico. Ideo denique uberrimus eos repressit refutationibus, qui religioni calumnias struebant¹⁹. Et quidem fortissimorum quoque martyrum egregius chorus adversus tyrannos ob eandem causam constanti lingua firmisque oculis armabatur, pietatem oratione tuens, ac superstitionis flagitium coarguens. Quoad enim tyrannus veram ipsam accusationem maligno animo dissimulat, aliis interim sycophantiis ceu quibusdam velitationibus athletam exercens, silere præstat clementerque molestiam pati. Verum ubi aulæo sublato, haud jam personatus contra religionem aggreditur fabulam, tum denique strenui viri est, et cum Deo gratum opus tum Dominici facti æmulum, verbis adversantibus uti, neque per silentium malis histrionibus Dei cultum prode; imo vero hunc ab omni criminatione atque impetu vindicare, tum veridica scilicet oratione tum etiam animi strenuitate. Noceat aliquis pecuniæ, agris, vel contumeliosam quoque manum corpori affert? patienter ferre decet, constantia mitigare iracundiæ flammam, damni que contemptu insatiabilem avaritiæ sitim inhibere. Ubi tamen piacularium atque impiorum instar, honesti moris asseciæ religionisque præcones, ab harum virtutum hostibus traducuntur malisque irretientur, tunc haud taciti injuriam perferemus; sed quia iniqua patimur pii, et quia Evangelii sacrario vis inferitur, mente linguaque audebimus. Nam cum priore rerum conditione silentium miræ virtutis significatio est, posteriore tamen si forte vocem contineamus, impietatis audaciam contra evangelicam verbum exacuemus.

¹⁸ Act. xiii, 8. ¹⁹ Act. xvii, 25.

καθισταμένου, ὡς ἡ αἰτία διάφορος, θάπτον ἀπαίτι-
ται τὸν ἐλεγχον. Καὶ γὰρ τῷ μὲν εἰς ἀργύριον ἢ
κτῆσιν ἄλλην καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τὴν ζημίαν ὑπομέ-
νῳντι μὴ ἀνεπεξίεσθαι, παραχωρεῖν δὲ τῷ κριτῇ τῶν
δλων, τῆς εἰρήνης Θεοῦ ἐπιτάττει τὴν ἐκδικήσιν.
Ἐπειδὴν δὲ τις τὰς ἀδικίας ἐκτελεῖ χειρας οὐχ ὄπως
εἰς τι τῶν εἰρημένων τὴν βλάβην ἐνστάξειεν, ἀλλ
ἐν τῇ τοῦ προσώπου ὕβρει τὸ πρεσβευόμενον λωβή-
σῃται τὴν εὐσέβειαν (18), τότε μὴ φέρειν ῥαθύμως
τὴν ὕβριν προσταττόμεθα, μηδὲ σιγῇ συγκατασκευά-
ζειν τῷ ἐχθρῷ τὸν προπηλακισμόν τοῦ σεβάσματος
ταύτην καὶ ὁ θεὸς Παῦλος, ὅτε δὴ γνήσιος τοῦ λόγου
μαθητῆς, ἐν σοφίᾳ τὴν ἐνταλὴν καταρωθῶσατο· τοῦτο
μὲν Ἐλύμαν τὸν μάγον (19) ἐπιβουλεύοντα τῷ κη-
ρύγματι στερήσει τῶν ὄψεων, ἀναστέλλων τε τοῦ τολ-
μήματος καὶ δίκην ἀπαίτων· τοῦτο δὲ τῷ χιλιάρχῳ
τὸν Ῥωμαϊκὸν ἐπισείων φόβον, ἵνα μὴ, ῥῆθον ὅν ἀνα-
αῶσασθαι, τῆς αὐτηρίας προδότης ἀλῶ, καὶ τῷ τῆς
εὐσεβείας ὑποκατακλινόμενος ἐχθρῷ· τοῦτο δὲ μα-
κροῖς ἐπιστομίζων ἐλέγχους τοὺς τὴν συκοφαντίαν
κατὰ τῆς πίστεως συσκευάζοντας. Καὶ τῶν καλλινί-
κων δὲ μαρτύρων ὁ θεὸς χορδὴς διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν
πρὸς τοὺς τυράννους ἐπαρρησιάζοντο ἀπότητῳ γλώσ-
σῃ καὶ δυσωπήτοις ὀφθαλμοῖς τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας
λόγον συνειρροντες, καὶ τῆς ἀσεβείας τὴ δύσφημον δι-
ελέγχοντες. Ἐν εἰς μὲν γὰρ ὁ τύραννος τὸν τοῦ μαρ-
τυρίου λόγον ἔνδον κακούργως ἀποκρυπτόμενος δι-
λαίς ἐπηράταις, ὡσπερ τισὶ προαγωνίσμασι, τὸν ἀθλη-
τὴν δοκιμάζει, σιγᾶν ἀμεινον καὶ πρᾶως φέρειν τὴν
ἐνόχλησιν· ἐπειδὴν δὲ τὴν σπηρὴν διαλύσας, ἀπρόσ-
ωπον τὴν κατὰ τῆς εὐσεβείας εἰσέρχεται κωμῳδίαν,
τότε δὴ, τότε γενναῖόν τε καὶ φίλον Θεῷ, καὶ τῆς
Δεσποτικῆς ἐργασίας μίμησις, ἀντεπεξίεσθαι λόγους,
καὶ μὴ τῇ σιωπῇ προδιδόναι ταῖς κωμῳδαῖς τὸ λα-
τρευόμενον· κρεῖττον δὲ παρέχειν λαθῆς ἀπάσης καὶ
συσκευῆς, τοῦτο μὲν ἀληθεῖσι λόγοις, τοῦτο δὲ τῷ τῆς
ψυχῆς παραστήματι. Εἰς ἀργύριόν τις ἐπιβουλεύει,
εἰς ἀγροὺς, ἢ καὶ χεῖρα ὕβρειος ἐπανατείνεται τῷ
σώματι; ἀνεξικάκως προσήκει φέρειν, μακροθυμῶς
διαπραῖνειν τὸ φλεγμαίνου τῆς ὀργῆς, καὶ τῆς φιλα-
ργυρίας, διλιγωρίᾳ τῆς ζημίας, ὑποστέλλειν τὸ
ἀπληστον. Ἄλλ' ὡς ἐναγεῖς, ὡς ἀσεβεῖς τοὺς τῆς
ἀρετῆς ἐργάτας καὶ τῆς εὐσεβείας κήρυκας ὁ ταύτης
ἐλαύνει ἐχθρὸς καὶ κακοῖς παραδίδωσιν, οὐ σιγῇ τὴν
ὕβριν ὀλοομεν, ἀλλ' ὡς ἀδίκῃ μὲν πάσχομεν εὐσε-
βοῦντες αὐτοί, ἀδίκῃ δὲ πάσχοι τὸ σεπτὸν τοῦ κη-
ρύγματος, καὶ γνώμη καὶ γλώσση παρρησιασόμεθα.
Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ σιγῆ θαυμασίας ἐστὶν ἀρετῆς ὑπο-
τύπωσις· ἐνταῦθα δὲ τὸ σιγᾶν καταθρασύνεσθαι τοῦ
λόγου μᾶλλον παρακαλεῖ τὴν ἀσέβειαν.

NOTÆ.

(18) Cicero in *Or. post red.* in sen. v, et Lactan-
tius, *Inst.* v, 9, caput dicunt partem hominis sanc-
tissimam. Photius autem anagoge dicitur.

(19) *Elymas* vocabulum significat *Persam* (Poly-
chron. ad Dan. cap. vii, 2). Magi autem genus homi-
num Persarum. Photio nomen proprium visum

est *Elymas*. Ad hunc Actuum apostolicorum locum
respexisse arbitror Menandrum historicum in
Excerptis a me editis Porphyrogeniti (t. II Coll.
Vat. p. 359) ubi existat epigramma de alio
mago recentiore Persa prædictioni evangelicæ obsi-
stente.

ιβ'. Ὑπάγοιτο δ' ἂν τῷ αὐτῷ τῆς διακρίσεως τύπῳ καὶ ὁ Ἀνανίας καὶ ἡ Σάπφειρα τῷ κορυφαίῳ ποινὰς εἰσπραττόμενοι, καὶ ἡ ἑως ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ ἐντολὴ μετρώσα τοῖς ἁμαρτάνουσι τὴν συγχώρησιν. Καὶ γὰρ διὰ μὲν τῆς ἐντολῆς αὐτὸς τε Πέτρος καὶ ἡμεῖς τὰ εἰς ἑαυτοὺς ἁμαρτήματα πολλάκις ἀφιέναι διδασκόμεθα· τὴν δ' εἰς τὸ θεῖον ὕβριν οὔτε παρῶν ἐντολὴν ἔχομεν, οὔτε παρῆθεν ἐκείνης, ὅς γε τοὺς ἡσεθηκότας καὶ νοσφισαμένους μὲν τὰ ἀναθήματα, ψευσαμένους δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἐσχάτην δίκην ἀπῆρτησε. Ναὶ δὴ καὶ ὁ τοῦ κορυφαίου μὲν συνόμιλος, οὐκ ἐλάττωσι δὲ πρεσβυτεῖς τῶν ἄλλων μαθητῶν φέρων τὸ προνόμιον, Παῦλον λέγω πάλιν τὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον· ἀλλὰ γὰρ οὗτος ὁ θεὸς ἀνὴρ ἐν τῷ λέγειν· « Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε, » καὶ πάλιν· « Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς· πολλὰ κακὰ μοι ἐνεδείξατο, » ἀπολυθεὶς ἂν τῆς δοκούσης ἐναντιώσεως. Ἰδὲ μὲν γὰρ δίκην δοῦναι τὸν ἡδικηκότα ἐπαρᾶσθαι, ὁ προσηλακισμὸς ποιεῖ καὶ ὁ πόλεμος τοῦ κηρύγματος, ὃν ἐπαίτιος καὶ Ἀλέξανδρος· τὸ δὲ εὐλογίας ἀμειβεσθαι τοὺς ὕβριστάς, ἐφ' οἷς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὸν διωγμὸν παλαμῶνται, διατέτακται.

κ'. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὡς οὐκ ἀρᾶς ἐπέχειν λόγον τῷ θεοπιστῷ Παύλῳ τὰς περὶ τοῦ χαλκεῦς φωνὰς ἐνίοι φασιν, ἀλλὰ πρόβῳρῃσιν μάλλον εἶναι τῶν μελλόντων αὐτὸν ἐπ' ἐσχάτῃ δεινῷ καταλαμβάνειν δυσσεβοῦντά τε καὶ τὸν κατὰ τῆς εὐσεβείας πνέοντα πόλεμον· καὶ ταῦτα προανακηρύττειν καὶ ὑπογράφειν διὰ βημάτων τὸν κήρυκα· ἅμα μὲν τῆς τοσαύτης λύσεως τὸν ἀποστάτην ἀπάγοντα, ἅμα δὲ καὶ τοῖς συναθλοῦσιν εἰσάγοντα παραμύθιον, τὸ δοῦναι δίκην πάντως τὸν ἐπιρραστήν, μηδὲ λαθεῖν ἐφ' οἷς ἔδρασε τὸ τῆς Προνοίας ἀλάθητον· δι' ὧν καὶ τῶν πολλῶν τοὺς οὐκ ἀλάζοντας ἀνακτώμενόν τε καὶ πρὸς τὸ θαρρῆν ἔστι σωρᾶν ἐπανάγοντα. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν μηδαμοῦ κατὰ τῶν ἐπιβουλεύοντων τῷ δόγματι μηδεμίαν εἶδον τοῖς ἀγίοις ἢ ἀγανακτῆσιν ἢ ἐπιτίμησιν, οὐδ' αὐτὸς ἂν ἀποστροφῆν ἄλλην ἐποποιήμην τῆς νομιζομένης νυνὶ μάχης, ἢ τὴν πρόβῳρῃσιν· ἀλλ' ὁ γε μάγος Ἐλύμας πλήρης μὲν παντὸς δόλου, πλήρης δὲ βλασφημίας, υἱὸς δὲ καταβώμενος διαβόλου, καὶ πάσης δικαιοσύνης ἔχθρὸς· καὶ δὴ καὶ αὐτὰ· πικρῶς ἀφηρημένους τὰς ὄψεις καὶ ὁ κεκονιαμένος τοῖχος, εἶτε τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἔφερε τυπτομένῳ τῷ ἀθλητῇ γνώρισμα, εἶτε καὶ μὴ· καὶ ὅσα μὲν ἄλλα πρὸ βραχείας εἰρηται, ὅσα δὲ καὶ τῶν βροθέντων πλέον πανταχοῦ τῆς ἰερᾶς φέρεται Γραφῆς. Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα δὴ ταῦτα λαμπρῶς οὐ κοινήν οὐδ' ἀσφαλῆ τὴν διὰ τῆς πρόβῳρῃσεως καταφυγὴν μοι δεικνύουσι.

κα'. Πλὴν ἡμῖν οὐχ ἑρμηνείας νῦν ἀκρίβεια, παραδείγματα δὲ μόνον ζητημάτων, ὧν ἡ λύσις γυμνάζεται, πραγματεύεται· ἐπεὶ καὶ ἄλλην τινὰ οἶδα του προκειμένου βήτου διασάφειν, ἥτις καὶ τὴν ἀρὰν καὶ τὴν πρόβῳρῃσιν ἀποκλίνουσα, οὐδὲν χαλεπὸν οὐδ'

19. Porro ad exemplum discriminis sistere licet Ananiam atque Sapphiram, qui apostolorum principi pœnas dependerunt²⁵, itemque mandatum illud quo peccantibus indulgentiam septuagies septies impertiri jubemur²⁶. Sane hoc præcepto tum ipse Petrus tum nos de condonandis multoties adversus nos peccatis admonemur : cæteroque contumeliam adversus Deum neque nos dissimulare jubemur, neque ipse negligit Deus, a quo rei qui seposito sacro pretio, Spiritui sancto mentiti fuerant, summo supplicio affecti fuerunt. Profecto etiam principis socius, atque haud minoribus meritis inter alios discipulos prærogativa fulgens (Paulum rursus dico mundi magistrum) ; hic, inquam, divinus vir qui dixerat : « Benedicite persecuentibus vos, benedicite et ne maledicatis²⁷ ; » idem cum postea sic : « Alexander ærarius multa mihi mala intulit : retribuatur illi Dominus secundum opera ejus²⁸ ; » eodem effugio expeditur ab apparente contradictione. Namque ut imprecetur vindictam reo, contemptus atque oppugnatio Evangelii in causa est, quorum reus Alexander : verum benedictionibus remunerari offensores, quatenus nosmet persecutione oppugnant, id demum præceptum est.

20. Non ignoro equidem negare nonnullos, ea quæ divus Paulus de ærario dicit, dirarum vim habere ; sed vaticinium magis esse pœnarum quæ ipsum denique correpturæ erant, impium videlicet et qui religioni bellum constabat : atque has præconem Paulum designare verbis illis atque prædicere ; dum una studet a tanto furore apostatam revocare, et suis pariter sociis laborum solamen insinuare ; propterea quod maleficus omnino puniendus foret, neque omnituentem Providentiæ oculum facta ejus laterent. Atque his locutionibus multorum demissos animos erigi a Paulo et ad fiduciam revocari videntur. Equidem si nusquam cernerem sanctorum hominum contra dogmatis hostes iracundiam vel invectionem, haud aliud effugium simulatæ hujus repugnantiaæ quærerem quam vaticinium. Sed enim cum magus Elymas plenus omni dolo, plenus fallacia et diaboli filius dicatur, atque omnis justitiæ hostis²⁹ ; cumque idem oculis acerbe mulletur ; verba insuper paries dealbatus³⁰ (sive is pontificatus insignia coram cæso apostolo gerebat, sive secus,) et quotquot paulo ante dicta sunt, et quæ plura dictis in sacra passim Scriptura feruntur ; hæc, inquam, evidenter admodum mihi demonstrant, quam nec obvium neque tutum ad prophetiam per-fugium sit.

21. Sed enim haud accurata interpretatio, sed exempla modo quæstionum, cum solutionum tentamine, mihi nunc in manibus sunt. Nam et aliam novi prædictorum verborum declarationem, quæ a diris simul vaticinioque declinans, nihil grave aut

²⁵ Act. v, 1. ²⁶ Matth. xviii, 22. ²⁷ Rom. xii, 14. ²⁸ II Tim. iv, 14. ²⁹ Act. xiii, 10. ³⁰ Act. xiii, 5.

contumeliosum Alexandro imponit. Etenim a Domino, qui est omnis clementiæ salutisque fons, hominem illum aiunt traditum maleficis, haud equidem puniendi causa creaturam suam neque in eam animadvertendi, verum potius ut a malis operibus revocaret atque ad meliorem frugem traduceret. Qua in re quid, oro, dirarum est? quid vaticinium pœnam clamantis? Sed enim sicuti uni prædictarum sententiarum, ita mihi videntur etiam huic adversari quæ sequuntur verba: « Quem tu quoque cave, valde enim obstitit prædicationi nostræ. » Hæc, inquam, aliis fortasse sentiis adversantur; favent vero interpretibus iis qui locum ad diras referunt.

22. Neque vero nobis obstat beatus Stephanus ²¹, martyrum primus, qui interfectores suos bonis verbis non diris remuneratus est; neque ante hunc communis Dominus, qui pro crucifixoribus Patrem exoravit ²². Quanquam reapse Servatoris oratio habet aliquid altius atque augustius, quam ut nunc indagari pro dignitate queat. Triumphalis tamen martyr quidni nobis patronus causæ adsit? qui Judæos cernens ira inflammatus vecordiaque ebrios, seque cæde penitus impiantes, ipse jam in martyricæ necis limine versans, et jam supplicio adhortationem quamlibet sibi eripiente, neque locum objurgationi largiente, tum quia summi discriminis impendebat hora, tum quia nullus sperabatur fructus increpandi vel adhortandi homines ita percitos; quod reliquum erat, extremum athleta erga suos carnifices expromit officium, atque ut ne illis peccatum imputet, communem Dominum deprecatur. Quis autem hic? nempe is qui longam nuper apud Judæos recitaverat admonitionem atque doctrinam: idem cum eos vidisset adversus hortamenta sua contumaces, atque ad scelus alacriores, juste admodum reprehensionibus atque invectionibus onerans, incircumcisos corde durisque cervicibus, homicidas ac proditores, vocavit atque coarguit, et patrio crimine imbutos, prophetarum scilicet occisoribus genitos. Quare non solum nobis vir hic gratia et sapientia sanctoque Spiritu ac virtute plenus non adversatur, verum maxime favet ac patrocinatur. Quod si verissimus Domini discipulus, martyrumque primus, sententiam nostram factis ipsis secutus est, satis hinc apparet in eodem instituto fuisse magistrum. Ne jam commemorem verba: « Vos ex patre diaboli estis ²³; » et « Generatio prava ac adultera ²⁴; » et sexcenta alia: quorum et reum esse judaicum populum; simulque coronæ auctorem Dominum in eodem secum opere doctrinaque versantem, seu prædicationis sinceritate seu fundendi sanguinis alacritate, evidenter ac splendide coronatus noster ostendit: etiamsi deinde bonis precibus atque venia, post cæteram omnem

²¹ Act. vii, 60. ²² Luc. xiiii, 34. ²³ Joan. viii, 44. ²⁴ Matth. xii, 39.

Α ἐφύβριστον τῷ Ἀλεξάνδρῳ περιτίθεισι. Τὸν γὰρ Κύριον, ὃς ἐστὶ φιλανθρωπίας καὶ σωτηρίας πηγὴ, τοῦτον ἀποδίδόναι φησὶ τοῖς κακούργοις οὐ τιμωρούμενον τὸ οἰκεῖον πλάσμα, οὐδὲ κολάζοντα, μεθιστώντα δὲ τῶν φαύλων ἔργων καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀμεινόντων πρᾶξιν μεταβῆναι μίλλοντα. Ὅτινος ἂν εἴη ἔρξ; ; τίνος δὲ ποιναὶ ἀναβάσεως προβῆσσεως; Ἀλλ' οὖν ὡσπερ καὶ θατέρᾳ τῶν ἐπιβολῶν, οὕτω μοι δοκεῖ καὶ ταύτῃ τὰ ἐφεξῆς διαμάχεσθαι· καὶ γὰρ ἐπάγει· « Ὅν καὶ σὺ φυλάσσω· λίαν γὰρ ἀνθέστηκα τοῖς ἡμετέροις λόγοις. » Ἀλλ' ἐμποδῶν μὲν τοῖς ἄλλοις ἴσως ἴσταται ταῦτα· συμφωνεῖ δὲ μᾶλλον τοῖς εἰς ἀρὰν τὸ χωρίον ἀναφέρουσι.

Β κβ'. Οὐκ ἐναντιώσεται δὲ ἡμῖν οὐδὲν οὔτε Στέφανος τῶν μαρτύρων πρῶτος, τοὺς φονευτὰς εὐλογίαις, ἀλλ' οὐκ ἀραιὸς ἀμυνόμενος, οὔτε πρὸ αὐτοῦ ὁ κοινὸς Δεσπότης ὑπὲρ τῶν σταυρούντων τὸν Πατέρα ἐξιλεούμενος. Ἀλλ' ὁ μὲν τοῦ Σωτῆρος λόγος ἔχει τι καὶ τῆς παρουσίας ἐρεῦνης βαθύτερον τε καὶ μυστικώτερον· ὃ δὲ καλλινίκος μάρτυς πῶς ἡμῖν οὐ δι' ἀγῶνος ἐλεύσεται; ὅτι, τοὺς Ἰουδαίους βλέπων τοῖς κατ' αὐτοῦ θυμοῖς ἀναφλεγόμενους καὶ τῇ ἀπονοεῖα μεθύοντας, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ὄλους τῷ φόνῳ βαπτίσαντας, αὐτὸς ἦδη λοιπὸν ἐπὶ πύλαις ἐστηκῶς τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου, καιρὸν δὲ παραινεσεως πάντα τῆς μαιφονίας ἀποτεριχίζουσης, οὐδεμίαν τε ἐπιτίμησιν ἐνδιδοῦσης, τοῦτο μὲν ὅτι ἐπὶ ξυροῦ ἴστατο ἀκμῆς, τοῦτο δὲ ὅτι μηδεμίαν δησις τοῖς οὕτω κεκρατημένοις ἐπιτίμησις ἢ παραινεσις, ὃ λοιπὸν ἦν, τὴν ἐσχάτην ὃ ἀθλητῆς ἐπὶ τοὺς φονευτὰς ἀρκάζει θεραπείαν· καὶ μὴ στήσαι αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν τὸν κοινὸν Δεσπότην ἐξαιτεῖ. Τίς οὗτος; Ὁ μακρὰν μὲν αὐτοῖς πρότερον νοουθήτησιν καὶ διδασκαλίαν ἀποτελενας· ὡς δ' ἀπειθεστέρους τε τοῖς παραινέουσι λόγοις, καὶ μᾶλλον ἔωρα πρᾶξ. δυσέθειαν παροξυνομένου, τότε δὴ, τότε καὶ μᾶλα δικαίως, καὶ τοῖς ἐλέγχουσι τε καὶ στηλιτεύουσι τούτους ὑποβαλῶν, ἀπεριτμητούς τῇ καρδίᾳ καὶ σκληροτραχήλους (17), φονεῖς τε καὶ προδότας, καὶ προγονικὸν τὸ μίasma φέροντας, ἅτε δὴ προφητοκτόνων τέκνα, δεικνύς ἅμα καὶ ἀποκαλῶν. Ὅστε οὐ μόνον οὐδαμῶς ἡμῖν ὃ πλήρης χάριτος καὶ σοφίας καὶ Πνεύματος ἁγίου καὶ δυνάμεως οὐ μὲν οὖν ἀνταγωνιστῆς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλιστα συναγωνιστῆς καὶ ὑπέρμαχος. Εἰ δ' ὃ γνήσιος τοῦ Δεσπότης μαθητῆς καὶ μαρτύρων πρῶτος ὄξαν ἡμῖν τοῖς ἔργοις ἔδειξε μετελθῶν τὴν αὐτὴν, δῆλον ἔτι καὶ τὸν διδάσκαλον· Ἰνα μὴ νῦν λέγω· « Ὑμεῖς ὅς τὸν πατῆρὸς τοῦ διαβόλου (18) ἐστὲ » καὶ· « Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλῖς· » καὶ μυρία ἄλλα ὧν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὑπεύθυνον, τὰ αὐτὰ καὶ τελεσάμενον καὶ διδάξαντα τὸν στεφανοδότην τῷ γνησίῳ μάλιστα τοῦ κηρύγματος, καὶ τῷ δι' αἵματος πόθῳ λαμπρῶς καὶ ἀναμφιβόλως ὁ στεφανίτης παρέστησε· κἄν εὐχῇ καὶ συγγνώμῃ μετὰ προκαταβολῆ-

NOTÆ.

(17) Cod. σκληροκαρδίους.

(18) Vocabulum διαβόλου regi a πατῆρῳ existimaverunt nonnulli teste Photio, qui de patre diaboli

disputat in amph. quæst. 88 (nunc 241) apud Wolfium, et prolixius in quæst. 47 codicis Vaticani.

θείσαν πᾶσαν ἄλλην προνοίας τε καὶ φιλανθρωπίας ἂν μίθοδον ὁ Σωτὴρ τοῦ γένους τοῦς διὰ σταυροῦ θάνατον αὐτῶ ἐπιανεγκόντας ἀνέφερεν.

γγ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως καὶ τῆς παρουσίας μακρότερον ὑποθέσει· χωρὶς μέντοι γε τῶν προεκτεθέντων, καὶ παρὰ τὸ διττὸν τοῦ ὀνόματος συναρᾶσαι ἂν τις τὸ βούλημα τῆς Γραφῆς οὐκ ἐν ὀλίγοις. Αὐτίκα ἔτά κακὰ καὶ οὐκ ἔστιν ἂ μὴ κτίζει Κύριος· ἔ καὶ, ἔ Τῶν κακῶν πάλιν οὐδένος ἔστιν αἴτιος. ἔ Καὶ πῶς ἂν συμβιθασθεῖ ταῦτα, εἰ μὴ τὸ διττὸν τῆς φωνῆς διαιτήσεις; κακὰ μὲν λέγεσθαι κυρίως τὰ ἁμαρτήματα, ὧν ἔστι καὶ τὸ θεῖον ἀνάσιον· κακὰ δὲ καὶ τὰ λυπούντα πάλιν καὶ ἀβούλητα, νόσος καὶ πένια καὶ τραύματα, ἀκρίς καὶ βροῦχος καὶ ἐρυσίθη καὶ κάμψη καὶ χάλαια, καὶ ὅσα ἄλλα πολλάκις ἢ Πρόνοια, τὰς τῶν πλημμυλοῦντων ὀρμάς ἀναστέλλουσα, καὶ τῶν κηλιδῶν ἀποκαθαίρουσα, τοὺς ἐνόχοις ἐπαφιέναι καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται· οὐ κακύνουσα τὸ ἀνθρώπινον, οὐδὲ πρὸς τὸ χεῖρον τὸ δημιουργημα μεταπλάττουσα, μὴ τι γένεται· ἀπάγουσα δὲ τῶν κακυνόντων μᾶλλον, καὶ τῇ καταλλήλῳ τοῦ νοσηντος θεραπείᾳ τὸ ἡδρόσθηκός τῆς γνώμης πρὸς τὸ ἀμεινον ἐπανάγουσα. Τοιοῦτον ἂν εἴη καὶ τὸ, ἔ Παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεῖν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. ἔ — ἔ Καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. ἔ — ἔ Καὶ ἔδωκεν αὐτοὺς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν. ἔ Τῆς γὰρ φωνῆς τὸ ὀμῶνυμον κἀναυθα, οὐ τυχόν μὲν διακρίσεως, εἰς ἀτοπίαν δυστρέφει τὸ νόημα. Πῶς γὰρ καὶ πότε ψυχικὸν ἄμα τρυφῶ ὁ Θεός; πῶς δὲ πάθεισιν ὁ τοῦτων καθαρῆς καὶ ἀσθεῖας καὶ πλάνης παραδίωσι; Διακριθέντος δὲ τοῦς σημαινομένου τοῦ ῥήματος, παντὸς ὁ λόγος σοφισματος ἀπολύεται. Τὸ γὰρ, παρέδωκε, σημαίνει μὲν καὶ τὸ ἐνεχείρισε καὶ παρέπεμψεν, ἢ συνώθησε καὶ συνήλασε· σημαίνει δ' οὐδὲν ἔλαττον καὶ μάλιστα γὰρ τῶ βουλήματι τῆς Γραφῆς καὶ τὸ συνεχώρησε, καθυψῆκε καὶ ἐνέδωκεν, εἴασε φέρεσθαι ταῖς ὀρμαῖς, ἀφῆκε τὸ ἐκούσιον αὐτοδέστοτον· καὶ ὁ σημαινόμενον ὑπεληγμένον τοῦ παρέδωκεν, οὐδὲν τῶν παραλόγων ὀλως ὑφίσταται. Ἀφέλκει μὲν γὰρ τὸ θεῖον νόμῳ φιλανθρωπίας καὶ προνοίας τῶν παθῶν καὶ ἁμαρτημάτων τὸ ἀνθρώπινον· ἐπειδὴν δὲ μοχθηρίας ὑπεροβῆ τὸ ἀναστελλόμενον τῆς εὐεργεσίας καὶ χάριτος οὐκ ἀνέχοιτο, οὐδ' ἐθέλοι τῶ μεθέλκοντι πείθεσθαι, τότε δὴ, τότε ὑπενδίδωσι φέρεσθαι τῇ ῥύμῃ τὸ ἀπειθοῦν, καὶ ἀφῆσιν ἀποκερῆσθαι τῶ βουλήματι, ἵνα μὴ, ἐπὶ πλέον ἀναστέλλων καὶ ἀναχαιτίζων τῆς ῥοπῆς, δόξη διαφθεῖρειν τὸ αὐτεξούσιον· καὶ ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ πρόνοια τοῖς ἀγνώμοσι καὶ ἀχαρίστοις εἰς ἔγκλημα περιτρέποιτο.

κδ'. Κατὰ τοῦτο δὴ τὸ σημαινόμενον ἔθος ἔστι παραλαμβάνεσθαι τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν Γράμμασι τὸ ἔδωκε καὶ παρέδωκε καὶ εἰ τι τοιοῦτον· ὅπερ οὐδένα μῶμον οὐδὲ λαθὴν τῆ φιλανθρωπίας καὶ δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ οὐδ' ἠντιναοῦν, ὡς πᾶσιν ἔστι φανερόν, προσάπτει. Οὕτω λέγεται σκληρῶν πάλιν τὴν καρδίαν Φαραῶ· οὐχ ὅτι λαθῶν εἰκουσαν καὶ πειθόμενῳ αὐτοῦ τοῖς προσταγμασιν, εἰς τὸ σκληρὸν καὶ ἀτέρα-

curæ ac dilectionis exhaustam rationem, Servator generis auctores sibi per crucem necis prosecutus est.

23. Verum hæc fortasse longius a præsentē proposito abeunt. Et quidem præter hactenus dicta, nominis quoque ambiguitas haud raro fieri potest ut sententiam conturbet. Veluti, ἔ Non est malum quod non faciat Dominus²³; ἔ rursusque, ἔ Nullius mali auctor Dominus est²⁴. ἔ Quomodo hæc, inquam, congruent, nisi ambiguum vocabuli sensum distinguas? Mala scilicet primario sensu dicuntur peccata, quorum Deus causa non est: mala præterea sunt illa quæ molestia afficiunt, nobisque invidis accidunt, morbus, paupertas, vulnera, locusta, bruchus, rubigo, eruca, grando, et quotquot alia sæpe numero reis immitti a divina providentia dicuntur atque creduntur, vel ut ruentes ad peccata mortales cohibeat, vel ut labes abluat: minime vero ut depravet humanum genus, neque ut peiorem conditionem creaturæ suæ faciat Deus; quod absit; imo potius ut a vitiorum irritamentis abstrahat, atque ut congrua laborantis cura, infirmam animi partem ad meliorem frugem revocet. Huiusmodi erit etiam locutio: ἔ Et tradidit eos servire militiæ cœli²⁵. ἔ — ἔ Et tradidit eos in passiones ignominiæ²⁶. ἔ — ἔ Et dedit eis spiritum compunctionis, oculos ne videant²⁷. ἔ Nam vocabuli homonymia hic quoque, nisi discernatur, absurdam sententiam parit. Quomodo enim aut quando animæ oculum excæcat Deus? quomodo passionibus, ille qui harum purgator est, et impietati atque errori tradit? Distinctis autem vocabuli notionibus, omni cavillatione expeditur sermo. Nam verbum tradidit significat sane: alienæ potestati dedit, transmisit, compulit: nihilominus, imo vero potissime secundum Scripturæ sensum, concessit, indulsit, permisit, ferri sivit impetu suo, arbitrium esse liberum passus est: juxta quam notionem verbo tradidit intellecto, nulla absurditas sequitur. Avocat enim Deus ingenito bonitatis providentiæque suæ more a passionibus ac peccatis hominea: verumtamen ubi hi, superante malitia, frenos a divina beneficentia gratiæque injectos indignantur, noluntque retrahenti morem gerere, tum demum sinit cursu suo contumaces ferri; atque arbitrio abutendi copiam facit: ne si forte vehementius inhiheret ac sisteret propensionem, liberæ voluntatis facultatem pessumdare videretur: atque ita beneficia ejusdem vis ac providentia vecordibus atque ingratis crimini verteretur.

24. Hac igitur ratione solent Scripturæ nostræ verbis uti dedit et tradidit et horum similibus: id quod nullum probrum nullamque ansam vituperandi Dei bonitatem atque justitiam, ut cuique exploratum est, parit. Sic rursus Deus dicitur induvatum cor Pharaonis²⁸: non quod illud molle pridem suisque jussibus docile, ad duritiem, pertinaciam, contumaciamque converterit; sed quia diu

²³ Amos iii, 6. ²⁴ Jac. i, 13. ²⁵ Act. vii, 42. ²⁶ Rom. i, 26. ²⁷ Rom. xi, 8. ²⁸ Exod. vii, 3.

data opera ut cor illud ab inobedientia et refractario spiritu revocaret, postquam Ægyptium nullo modo cedentem neque ad obedientiam reversum sensit, imo vero se totum in contraria repugnantique sententia obfirmantem; Deus qui nunquam liberi vim arbitrii lædit, sivit eum sua voluntate ferri, qui meliori consilio morem gerere recusabat. Neque erit absurdum, si quis hoc loco vocem *indevavit* sic fere intelligat, ut durum regis cor atque præfractum Deus editis prodigiis evidentius coarguerit, et contumaciam ejus quasi triumpho ostentaverit, desperatumque et intractabile mentis vulnus, nondum omnibus satis cognitum, manifesta luce impertiverit. Prodigiorum sane magnitudo cum oninis adhortationis suasionisque fines excesserit, neque tamen Pharaonis animum expugnaverit, nonne summam atque insanabilem cordis duritiam demonstravit? Sic ergo locutiones, « Dedit Deus *vel* tradidit in passiones ignominia; » itemque, « Et induravit cor Pharaonis, » quaslibet calumnia insidias astumque frustrantur.

25. Jam quid opus est me cætera homonyma persequi? siquidem vel *quis* syllaba præter distinctionis leges posita, non mediocrem perturbationem confusionemque ignaris harum legum creat. *Quis* enim, de qua nunc agimus, syllaba interrogationem significat. Tum vero cum ea quoque negatione construitur, quæ vel apprime illi adversatur, cum vocabulo scilicet *nemo*. Alias autem indefinitam rem ostendit. Sed neque admirationis stuporisque vim recusat. Quin adeo ad raritatem quoque indicandam adhibetur, nec non ad objurgationem; interdum quoque ad perplexitatem atque dubitationem. Denique quia restrictio modestis hominibus familiaris est, ne humilitatem quidem neque alia similia non significat. Plenæ exemplorum sacræ Litteræ sunt: quas circumstantias nisi quis discernat, et suam cuique voci officium tribuat, nihil attinet dicere, quantis erroribus mentem suam inficiet. Atque id ipsa locutionum prolatione perspicuum fiet. Exempli gratia: « Quis est iste rex gloriae? » Et: « Quis es tu, ut respondeamus his qui nos miserunt? » et quotquot similia vel interrogationem significant, vel nullam quæstionem commovent. Quod si quis propter vocabuli similitudinem, locutiones quoque: « Quis novit mentem Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? » et: « Quis ante dedit illi, ut ei retribuatur? » et: « Quis est homo qui vivet, nec mortem videbit? » si quis, inquam, has locutiones propter eandem vocabuli formam, ad eandem notionem vi pertrahet, procul admodum a veritate aberrabit. Quippe hæc cum negandi vim habeant, interrogandi rationem non recipiunt. Nemo enim vel mentem Domini

μονον καὶ ἀπειθῆς μεταπλάσατο, ἀλλ' ὅτι μεθέλκων καὶ ἀνακόπτων τῆς ἀπειθείας καὶ τοῦ ἀντιτύπου φρονήματος, ἐπεὶ περ οὐδαμῶς εὗρεν ὑπεριδόντα καὶ πρὸς πειθῶ μεθιστάμενον τὸν Αἰγύπτιον, ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν ποιοῦντα τοῦ ἀντιθέτου καὶ ἀντι[τε]ταγμένου βουλήματος, ὁ μηδαμοῦ φθειρῶν τὸ αὐτεξούσιον ἀφῆκε τῇ γνῶμῃ φέρεσθαι τὸν οὐ βουληθέντα πεισθῆναι τῇ κρείττονι. Εἴη δ' ἂν ἀπῆδον οὐδὲν καὶ εἰ τις ἐνταῦθα τὸ ἐσκληρυνεν ἀντὶ τοῦ, σκληρὰν οὖσαν καὶ ἀπότομον αὐτὸς διὰ τῶν ἐπανεχθέντων σημείων μᾶλλον ἐξήλεγξε, καὶ τὴν ἀπειθειαν ἐθριάμβευσε· καὶ τὸ τῆς γνώμης ἀμειλικτὸν τε καὶ ἀνίατον, οὕτω τοῖς πᾶσιν οὕτω γνώριμόν τε καὶ περιβόητον περιφανῶς ἐσηγήτευσεν. Ἡ γὰρ τῶν θαυμάτων ὑπερβολή, παρακλήσεως καὶ πειθοῦς ἀπάσης τοὺς νόμους νικῶσα, τοῦ Φαραῶ δὲ τῆς γνώμης ἐλαττουμένη, πῶς οὐκ ἀνυπέροβλητον αὐτοῦ καὶ ἀθεράπευτον τὴν σκληροκαρδίαν παρίστησιν; Οὕτω μὲν οὖν τὸ, « Ἐδωκεν ὁ Θεός, » καὶ « παρέδωκεν εἰς πάθη ἀτιμίας, » καὶ, « Ἐσκληρυνε τὴν καρδίαν Φαραῶ, » πᾶσαν συκοφαντίαν ἐκφεύγει περιφρομένη καὶ δεινότητά.

κε'. Τί δὲ τὰ ἄλλα με δεῖ τῶν ὁμωνύμων ἐπέρχεσθαι; ὅπου γε καὶ ἡ εἰς συλλαβή, τοὺς τῆς διαστολῆς λανθάνουσα νόμους, οὐ τὴν τυχοῦσαν σύγχυσιν καὶ ταραχὴν τοῖς μηδὲν τούτων ἐπικοινωνουσίαι εἰσάγει. Καὶ γὰρ δηλοῖ μὲν αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸ ἀνὰ χεῖρα τὴν ἐρώτησιν· συμφθεγγεται δὲ καὶ τῶν ἀποφάσεων ἥτις αὐτῷ μάλιστα διαμάχεται, τῇ οὐδεῖς (19). Ἄλλοτε δὲ τὸ ἀόριστον σημαίνει· οὐ μὴν οὐδὲ θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως τάξιν ἀπαρνεῖται· ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ σπάνιον ὑποφέρεται, ἐπιτιμησὶν δὲ πάλιν ἐστὶ ὅτι καὶ ἀμνηστῶν καὶ διαπόρησιν· ὅτι δὲ καὶ προσδιορισμὸς τοῖς φιλοσοφοῦσι καθωμολιγῆται, οὐδὲ τὴν εὐτέλειαν οὐδὲ τοιαῦτα ἕτερα παρατρέχει. Καὶ τῶν παραδειγμάτων τὰ ἱερὰ γέμει Γράμματα· ἄπερ εἰ τις μὴ φιλοκρινήσῃ, μὴδ' ἐκάστῳ τῆς φωνῆς τὸ προσήκον ἀπονέμοι, οὐδὲ λόγου δεῖ, πλάνης ὄσης τοὺς ἑαυτοῦ λογισμοὺς ἀναπλήσει. Καὶ τοῦτο κατάδηλον ἀπ' αὐτῆς γε τῆς τῶν ῥημάτων παραθέσεως· αὐτίκα τὸ, « Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; » καὶ τὸ, « Τίς εἶ σὺ, ἵνα ἀπόκρισιν δώμεν τοῖς πέμψασιν ἡμᾶς; » καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐρώτησιν (20) τε δηλοῦσι καὶ οὐδεμίαν ἀπορίαν κινοῦσιν. Εἰ δὲ τις διὰ τὴν τῆς φωνῆς ὁμοιότητα, καὶ τὸ, « Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » καὶ, « Τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀναποδοθήσεται αὐτῷ; » καὶ, « Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ἔψεται θάνατον; » εἰ τις οὖν καὶ ταῦτα διὰ τὸν αὐτὸν τύπον τῆς φωνῆς πρὸς τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐκδιόσσειτο, πολὺ ἂν τῆς ἀληθείας ἀποσφαλεῖη· ταῦτα γὰρ, τὴν τῆς ἀποφάσεως ἐπέχοντα δύναμιν, τὴν τῆς ἐρωτήσεως οὐκ ἀναδέχεται τάξιν. Οὐδεὶς γὰρ οὔτε νοῦν ἔγνω Κυρίου, οὔτε σύμβουλος αὐτοῦ γέγονεν· οὐ μὴν ἄλλ' οὐδ' ἐστὶν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται, καὶ οὐκ ἔψεται θά-

¹¹ Psal. xxxii, 8. ¹² Joan. i, 22. ¹³ Rom. xi, 34. ¹⁴ *ibid.*, 55. ¹⁵ Psal. lxxxviii, 49.

NOTÆ.

(19) Nempe οὐδεὶς τις, Latine *nemo quisquam*.

(20) Cod. ἀπόκρισιν, *responsionem*.

νιτον· οὐδ' ἐτέρῳ δὲ πάλιν τῶν εἰρημένων συμφέ-
 ρεται, εἰ καὶ τῇ προόδῳ τοῦ βήματος οὐ διήλλαται·
 οὐδὲ τὸ, « Ἀνθρώπος τις κατέβαιναν ἀπὸ Ἱερουσα-
 λῆμ [cod. Ἰσραήλ] εἰς Ἱεριχώ· » τὸ γὰρ ἀόριστον
 ἢ φωνῆ νυνὶ σημαίνει τῶν ἄλλων ἀποστῆσασα· ὡσπερ
 καὶ τὸ, « Εἰσι τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ
 γεύσονται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ
 Θεοῦ, » τὴν τοῦ προσδιορισμοῦ χρεῖαν ἀναπληροῦν.
 Ἄρχει γὰρ καὶ μνήμη μόνον ἐνὸς παραδείγματος τὴν
 χρῆσιν ἐπιδείξει τῆς φωνῆς, ὡς οὐδενὶ τῶν προτε-
 ταγμένων συμβιβάσεται.

κγ. Τίνα δ' ἂν ἔχοι κοινωνίαν πρὸς τὰ προλαβόντα, B
 εἰ καὶ τῆς φωνῆς ἀπαράλλατος ὁ ἦχος, τὸ, « Τίς
 ἀνγγεῖλέ σοι, ὅτι γυμνὸς εἶ; » καὶ, « Τίς σε κα-
 ἔστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; » καὶ,
 « Τίς εἶ σὺ ὁ κρῖνον ἀλλότριον οἰκέτην; » καὶ, « Τίς
 ἐπάταξε τὸν Ἀβιμέλεχ υἱὸν Ἱεροβοάμ; » καὶ, « Τίς
 ἐστιν οὗτος ὁ κρύπτων με βουλήν; » Ταῦτα γὰρ εἰς
 ἀγανάκτησιν μὲν καὶ ἐπιτίμησιν ἀφορῶσιν, οὐδὲν δὲ
 ὅμοιον τῶν προδεδηλωμένων παριστώσιν. Εἰ δὲ τις
 καὶ ταῦτα εἰς τὸν τῆς ἐρωτήσεως μεθελκύσει νόμον,
 ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἄλλα λέγω, ἀγνοίαν τε κατηγορήσοι
 τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ καταμέμψεσθαι τὰς πράξεις διὰ
 τῆς φωνῆς, ἀλλὰ μαθεῖν ζητεῖν ἐξ ἀγνοίας τὸν παρα-
 σχόντα τὴν τοῦ πρᾶξι ἀδειαν· ναὶ δὴ καὶ τὸ, « Τίς
 εἰμι ἐγώ; Κύριός μου, Κύριος· καὶ τίς ἐστιν ὁ
 οἶκος τοῦ πατρὸς μου; » ἐπὶ τοσοῦτον ἐμφανιστά- C
 την φέρει τὴν παραλλαγὴν, ἐφ' ὅσον ἀπαράλλακτον
 προάγει τὴν φωνήν· εὐτελείας γὰρ ὁμολογίαν ἰδίας,
 καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐχαριστίας γνώμην ἀναφαίνει·
 οὐ μὲν εἰς ἐρώτησιν, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ πρὸς ἐπιτίμη-
 σιν ἢ ἀγανάκτησιν, ἢ πρὸς ἄλλο τι τῶν προειρημέ-
 νων τὸν λογισμὸν διαβιβάσει.

κδ. Τὸ μόντοι σπάνιον εἶπερ τι ὄλωσ' ὀλοῖ τὸ,
 « Τίς σοφός, καὶ φυλάξει ταῦτα; » καὶ τὸ, « Τίς ἐπί-
 στευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » καὶ, « Ὁ βραχίων Κυρίου
 τίνοι ἀπεκαλύφθη; » Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες, ἀλλ' οὖν
 γέ τινες καὶ πεπιστεύκασι, καὶ τὴν φρουρητικὴν τε
 καὶ κυβερνητικὴν καὶ παντοκρατορικὴν τοῦ Θεοῦ δύ-
 ναμιν ἐκ τῆς περὶ αὐτοὺς καὶ τῆς περὶ τὸ σύμπαν
 εὐεργεσίας τε καὶ προνοίας συνιδεῖν ἠξιώθησαν, καὶ
 τῆς ἐκεῖθεν μαρμαρυγῆς ταῖς λαμπηδόσι τὸν νοῦν
 ἐλλαμψῆναι. Πῶς δ' αὐτίκα τὸ θαῦμα καὶ τὴν ἐκ-
 πλῆξιν οὐκ ἀφήσιν ὁ λέγων· « Τίς οὗτος ὁ παραγε-
 νόμενος ἐξ Ἑδὼμ; » καὶ, « Τίς ἐστιν οὗτος, ὅτι καὶ
 ἡ θάλασσα καὶ οἱ ἄνεμοι ὑπακούουσιν αὐτῷ; » ὅπερ
 οὐδεμία τῶν προτεταγμένων φωνῶν οὐ μὲν οὖν οὐκ
 εἶχεν ἰσχὴν σημαίνειν. Προσθεῖν δ' ἂν τις τοῖς εἰρη-
 μένοις καὶ τὸ, « Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ; »
 καὶ, « Τίς ἂν με θείη κατὰ μῆνα ἡμερῶν τῶν ἐμ-
 προσθεν; » καὶ, « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος! τίς με
 λύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » Εὐ-

novit, vel ejus consiliarius fuit; neque est homo
 qui victurus sit, mortemque non visurus. Neque
 hæc rursus cuiquam ex ante dictis locutionibus con-
 gruunt, etiamsi terminatio vocabuli nequaquam
 differt: neque item: « Homo τις erat in regione
 Austiide ⁴⁶; » et: « Homo τις Hierosolymis Jeri-
 cunitem veniebat ⁴⁷. » Vox enim hic ostendit indefi-
 nitum aliquid, atque a superioribus sentiis
 abludit. Veluti et illud: « Sunt τινὲς de hic præsen-
 tibus, qui non gustabunt mortem, donec videant
 regnum Dei ⁴⁸, » restrictionis officium implet. Suf-
 ficit autem vel unius exempli mentio indicando
 vocabuli usui, nempe qui nulli superiorum con-
 gruit.

26. Sane quid commune habent cum suprascri-
 ptis, quanquam vocis sonus haud immutatur, lo-
 cutiones hæc? videlicet: « Quis tibi nuntiavit te
 esse nudum ⁴⁹? » — « Quis te Dominum constituit
 judicemque nostrum ⁵⁰? » — « Quis es tu, qui
 alienum servum judicas ⁵¹? » — « Quis percussit
 Abimelech Jeroboami filium ⁵²? » — « Quis est
 qui me sententiam celat ⁵³? » — Nimirum hæc
 locutiones ad indignationem objurgationemque
 spectant, nihil autem simile prædictarum exhibent.
 Quod si quis eas ad interrogationis regulam trahe-
 ret, nequid præterea dicam, ignorantiam quoque
 in Deo coargueret; neque ab eo reprehendi hac voce
 actiones hominum suaderet, verum operam dari
 ab eodem propter suam incertitiam ut sciat aliquid,
 qui aliis facultatem agendi suppeditat. Utique et
 illud: « Quis sum ego? Dominus meus, Dominus;
 et quæ est domus patris mei ⁵⁴? » tanto magis
 hæc diversitatem rei palam faciunt, quanto simi-
 liore voce dicuntur. Significat enim propriæ vil-
 litatis confessio, gratusque adversus Deum animus.
 Neque licet hic cogitare interrogationem, multo-
 que minus objurgationem aut indignationem, aut
 quemlibet e prædictis modum.

27. Jam etiam raritatem quam quod maxime hoc
 vocabulum designat. Nempe: « Quis sapiens, et
 custodiet hæc ⁵⁵? » et: « Quis creditit audi-
 tui nostro, et brachium Domini cui revelatum
 est ⁵⁶? » Nam si minus cuncti, certe aliquot cre-
 diderunt; quibus sane conservatricem, reatricem,
 dominamque omnium Dei vim tum et beneficiis in-
 se mundumque totum collatis, tum etiam e providen-
 tia contucri dignanter concessum fuit: quorum
 luminum radiis collustrati, mentis tenebras dispu-
 lerunt. Nonne vero admirationem stuporemque
 prodit is qui ait: « Quis est iste veniens ex
 Edom ⁵⁷? » — « Quis est hic, cui mare ventique
 obediunt ⁵⁸? » quem sane significatum, dictarum
 antea locutionum nulla præ se fert. Adde his, si
 libet: « Quis dabit capiti meo aquam ⁵⁹? » — « Quis
 me ponet juxta mensem superiorum dierum ⁶⁰? »
 Et: « Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore
 mortis hujus ⁶¹? » Scilicet hæc hominem in

⁴⁶ Joh. 1, 1. ⁴⁷ Luc. x, 30. ⁴⁸ Luc. ix, 27. ⁴⁹ Gen. iii, 11. ⁵⁰ Exod. ii, 14. ⁵¹ Rom. xiv, 4.
⁵² II Reg. xi, 21. ⁵³ Job. xlii, 3. ⁵⁴ II Reg. xviii, 18. ⁵⁵ Psal. cvi, 43. ⁵⁶ Isa. liii, 1. ⁵⁷ Isa. lxiii, 1.
⁵⁸ Marc. iv, 40. ⁵⁹ Jerem. ix, 1. ⁶⁰ Job xxix, 2. ⁶¹ Rom. vii, 24.

angustiis ad preces confugientem exhibent, cum sententiarum priorum nulla congruunt: et vota quidem pro malorum depulsione continent, non tamen vel interrogationem, vel modestiæ significationem, vel indefinitum quid, vel aliquam increpationem; neque rursus raritatem, neque gratiarum actionem, neque admirationem vel stuporem.

28. Præterea istud etiam mecum considera: « Quis decipiet Achaabum⁶²? et, « Quem mittam⁶³? » et: « Quis ibit ad populum⁶⁴? » Nonnullam hæc quidem speciem habent, fore ut sub aliquo e præcedentibus modis concludantur, re tamen vera aditum illuc non inveniunt, sed provocandi potius, vel modi nescio cujus sententiam continent. Illud autem: « Quæ enim fortitudo mea ut sustineam? aut quodnam tempus meum ut perfectam⁶⁵? » quidni alium sensum sibi deprecet, ita ut consilium minime injurium Deo sit? Ille enim calamitatibus pressus, dum vitæ brevitate viriumque infirmitatem et paucitatem declarare studet, his quæ dixi verbis et illa simul mala, et suum ob ea mœstum defessumque animum aperit. Insuper illud: « Num quis novit an eum deprehensusurum sim⁶⁶? » et: « Quis novit, utrum sit reversurus⁶⁷? » hæc, inquam, dubitanter dicta, si ita intelligantur, nequaquam sententiam obscurabunt, nullaque auditorem ambiguitate irretient. Sin eadem a prædicta significatione recedent, perplexitas auditorem obruet, contraria prorsus illi perspicuitati, quæ rectæ intelligentiæ fructus est. Atque hujus vocabuli τις multas alias differentias a me præternissas, qui scrutari sacros Libros voluerit, profectio inveniet, quas et aliis ostendere non secus ac deprehendere, per facile negotium est.

29. Non solum autem unica interdum brevis dictio multiplici significato prædita, si quando haud convenienter intelligatur, mentem etiam cordatorum hominum obscurat atque conturbat; sed litterulæ quoque aberratio, additio vel detractio, vel dirum quid aliquoties parit, vel certe absurdum solet efficere. Atque ut cætera interim omittam, si quis verbum ἔκτισσε longa syllaba præditum, brevi scribat (ἔκτισσε) atque ita intelligat in ea locutione « Dominus ἔκτισσε (nempe creavit pro possedit) me initium viarum suarum ad opera sua⁶⁸, » deinde ad Arii sententiam inclinet; is contra filii divinitatem linguam acuet. Sed Arii sævitatem multifariam insectari et coarguere pronum est: præsertim quia verbum ἔκτισσε, haud per iota litteram, sed per eta pronuntiandum si quis demonstrat, is loquacem hæreticæ superbiæ audaciam ad silentium turpe compellet. Nam verbum hoc longa littera prolatum, nullo modo naturam imminuit, neque intra minorem modulum coarctat, neque ad

αἰχῆς μὲν γὰρ καταφυγὴν ἐξ ἀμηχανίας τὰ εἰρημμένα δηλώσει, εἰς οὐδὲν δὲ τῶν προδιεσταλμένων συνε[νε]-χθείη· καὶ ἀπαλλαγῆς μὲν ἐξαίτησιν τῶν συνεχόντων, οὐ μὴν ἐρώτησιν, οὐδὲ προσδιορισμὸν, οὐδὲ τὸ ἀόριστον, οὐδ' ἐπιτίμησιν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ σπάνιον, ἀλλ' οὐδὲ εὐχαριστίαν, ἢ εὐτέλειαν, οὐδὲ θαῦμα καὶ ἐκπληξιν ὑπογράφει.

κῆ'. Σὺ δὲ μοι κάκεινο προσεπιζήτει, τὸ, « Τίς ἀπατήσῃ τὸν Ἀχαάβ; » καὶ, « Τίνα ἀποσταλῶ; » καὶ, « Τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαόν; » φαντασίαν μὲν τινὰ παρέχεται ὡς δυνατὸν ὄφ' ἐν τῶν προδιευκρινημένων ἀναχθῆναι· οὐ μὴν γε καὶ τῇ ἀληθείᾳ πάροδοσιν εὐρίσκει, ἀλλὰ προκλητικῆς μᾶλλον ἐστὶ διαβολῆς, ἢ ἐτέρου τινὸς τύπον διασώζει. Τὸ δὲ, « Τίς γὰρ μου ἡ ἰσχὺς, ὅτι ὑπομένω; ἢ τίς μου ὁ χρόνος, » ὅτι ἀνέχομαι; » πῶς; οὐχ ἑτέρον τι σημαίνον ἐπιζητήσει, δι' οὗ τὸ ἐκεῖνο βούλημα οὐκ ἐξυβρίσει; Τὸ γὰρ βραχὺ καὶ ἄτονον καὶ ὀλιγοχρόνιον τοῦ βίου καὶ τῆς ἰσχύος ὁ τῇ τολαιπωρίᾳ ἐκτροχυθεὶς παραστήσῃ βουληθεὶς, διὰ τούτων τῶν ῥημάτων ἐκαινά τε ἅμα καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ὀλοφυρόμενον νοῦν καὶ ἀπειρηκότα ἀναπτύσσει. Ἄλλὰ γὰρ καὶ τὸ, « Τίς ἔρα γνώη, ὅτι εὐροίμι αὐτόν; » καὶ τὸ, « Τίς ὄθεν εἰ ἐπιστρέψοι; » κατὰ διαπόρησιν εἰρημμένα, εἰ ὁπως προσληφθείη, οὐδὲν μὲν τὴν διάνοιαν ἀμαυρῶσει, εἰς οὐδεμίαν δὲ ἀμφιβολίαν τὸν ἀκροατὴν περιτρέψει· ἐκπεσόντα δὲ τῆς τοιαύτης σημασίας, οὐδὲν ἔλαττον ἢ ὅπερ ἐβούλετο δηλοῦν ὀρθότης τοῦ σημαίνοντος, ἀπορίας αὐτὸν ἀναπλήσει. Καὶ οὐ ταύτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας διαφορὰς τῆς προκειμένης φωνῆς παραλελειμμένας ὁ βουλόμενος τὴν ἱερὰν ἀναλεγόμενος Γραφὴν εὐρήσει, ἃς οὐδὲν ἔργον οὐτε αὐτὸν λαβεῖν οὐτε τοῖς ἄλλοις ἐκκαλύψαι.

κθ'. Οὐ μόνον δὲ μία λέξις καὶ τότε βραχεῖα κατὰ πολλῶν μὲν ὑποκειμένων φερομένη, οὐ προσφυῶς δὲ παραλαβανομένη, τὸν νοῦν τῶν ὀρθῶς ἐχόντων ἐπιβολοὶ καὶ διαταράττει, ἀλλὰ καὶ γράμματος παραλλαγῆ, ἢ πρόσθεσις καὶ ἀφαίρεσις, εἰ καὶ μὴ χαλεπὸν ἀποσκευάσαι, ὅμως ἀτοπὸν τι ἀπαντῆν εἰσθε παρασκευάζει. Καὶ ἴνα νῦν ἐάσω τὰ ἄλλα, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἔκτισσε εἰ τις μηχανούμενον διὰ τοῦ βραχυνομένου (21) καὶ γράφει καὶ νοήσειεν ἐν τῷ, « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν [cod. ὁδῶν] αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· » εἶτα πρὸς τὴν τοῦ Ἀρείου γνώμην ἀποκλίνοι, κατὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος τὴν γλῶσσαν ὀξύνει· οὗ τὸ δύσφημον πολλαχῶς μὲν ἐρραπίζειν καὶ διελέγγχειν βῆον, ἀλλ' οὐδὲν ἔλαττον καὶ ὅτι τὸ ἔκτισσε οὐ τῆς διὰ τοῦ ἰῶτα γραμμῆς, διὰ δὲ τῆς τοῦ ἦτα προφερόμενον ὁ ὑποδεικνύς ἀνακαλύπτων, εἰς σιγὴν αἰσχύνῃς τοῦ αἰρετικῆς φρονήματος τὸ λάλον θράσος συναλέσει· ἢ γὰρ μετὰ τοῦ μεγέθους προτοῦσα λέξις οὐκ ἔλαττοί τὴν φύσιν, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ συστέλλει πρὸς τὸ βραχύτερον, οὐδὲ εἰς κτίσμα

⁶² III Reg. xii, 20. ⁶³ Isa. vi, 8. ⁶⁴ Jerem. xv, 5. ⁶⁵ Job vi, 11. ⁶⁶ Job xiii, 3. ⁶⁷ Jon. iii, 9. ⁶⁸ Prov. viii, 22.

NOTÆ.

(21) Hinc cognoscimus Photium pronuntiavisse unico sono tam eta quam iota. De re legisis dispu-

tantem Villoisonum Proleg. ad Homer. p. iv, et Anecd. Gr. toin. II, p. 126 seqq.

τὴν ἀκτιστον οὐσίαν κατάγει· μή τι γένηται· οὐκ ἐξωσιν δὲ μᾶλλον καὶ πρόσληψιν καὶ κοινωνίαν τῶν ὁμοφυῶν Πατρὸς ὑπογράφει καὶ Υἱοῦ. Ὁ γὰρ διαστατῶς πανταχοῦ συνῶν τῶν γεννημάτων γεννητῶν, καὶ μηδὲν ἀπότομον καὶ διηρημένον τῆς ἐκείνου βουλῆς καὶ γνώμης κατὰ δημιουργίαν μηδὲ κατὰ πρόνοιαν πράττων, ὅτι μετ' οὐκ ἐξωσέως καὶ προσλήψεως τῶν βουλευμάτων τῶν τοῦ Υἱοῦ πάντα ἂν καὶ προαγαγοὶ καὶ προνοίας ἀξίωσθαι. Οἷς γὰρ ἀπαράλλακτον καὶ κοινὸν τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ φύσις καὶ ἐξουσία, τούτοις δηλονότι καὶ τὸ δημιουργεῖν καὶ προάγειν, ἀμέριστόν τε καὶ ἀδιάστατον, καὶ παραλλαγὴν τῆς γνώμης οὐ φέρον οὐδεμίαν. Ὁ καὶ ἡ παρουσία συνεπιμαρτύρηται ῥῆσις· ἐπὶ τε γὰρ τῇ κοσμογενεῖα τοῦ παντός, καὶ ἐπὶ τῇ ἀνακαινίσσει καὶ σωτηρίᾳ τοῦ παρολισθήσαντος ἡμῶν γένους καὶ καταπεσόστος εἰς συντριβὴν, κοινήν καὶ τὴν δημιουργίαν εἶναι καὶ τὴν πρόνοιαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκδιδάσκει· ἡ τε γὰρ τῶν ὄλων ἐκ μὴ ὄντων πρόοδος, καὶ ἡ τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τὸ χεῖρον ἀπονευσάσης ἐπὶ τὸ ἄμεινον ἀνάκτησις καὶ ἐπιστροφή, ὅτι τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἐστὶ δημιουργία· καὶ προνοίας· ἀλλ' ἡ μὲν ἐκ τοῦ συστέλλεσθαι καὶ μὴ κύνεσθαι γραφῆ, ὡς ἐπὶ παραδείγματος εἰπεῖν, τὴν ἀπορίαν οὕτως διασκεδάσει. Ὡσαύτως καὶ τὸ ἐγγένησεν ἀφαιρέσει μὲν ἐξ ἐπιβουλῆς ἢ ἐξ ἀγνοίας τοῦ ἐνός ἢ πεπονήδης, κτισμάτων ὑπαρξίν ἐπεισάγει· λαβὼν δὲ τὸ ἀφαιρεθῆναι, πρὸς τὸ ὁμοφυές τε καὶ ὁμοούσιον κατευθύνει· καὶ πολλὰ δὲ ἄλλα κατὰ τε τοὺς ἔξω λόγους καὶ τοῖς ἱεροῖς δὲ καὶ ἡμετέροις χρησιμοῖς φωράσει· τις εἰς τὴν αὐτὴν ἀναφερόμενα σκέψιν.

λ'. Οὐ μόνον δὲ γράμματος ἐνός πρόσθεσις καὶ ἀφαιρέσις οὕτως πολλῶν πραγμάτων καταστροφῆν καὶ ἀλλοίωσιν ἀπεργάζεται, ἀλλὰ καὶ τόνου χρῆσις (22) οὐκ εὐκαιρος, τό τε ῥῆμα ἀνθ' ἐτέρου, καί τοι τῆς γραφῆς ἀναλλοιώτου μενούσης παρέδειξεν ἕτερον, καὶ εἰς νόημα πανταλῶς ἀλλοτριώτατον τὸν νοῦν ἐκτοπήσασα, ἢ δυσσεβῆ δόξαν ἢ γελώμενον λῆρον συνήγαγε· τί δὲ λέγω γράμματα; ὅπου γε καὶ αὐτὸ τὸ πάντων βραχύτατον ἢ στιγμὴ κακουργούμενον ἢ παρορώμενον, καὶ τῆς οἰκείας μετατιθέμενον λήξεως, παντοδαπὰς μὲν καὶ μεγάλας αἰρέσεις ἀπέτεκεν· ἀφρόνων δὲ πολὺν χρόνον κατενεμήθη φρονήματα, καὶ τοῖς εὐσεβοῦσιν ὥστε θριαμβεῦσαι τὰ τῆς δυσσεβείας δόγματα, μακρὰ παρέσχε τὰ ἀγωνίσματα. Αὐτίκα, ἵνα τὰ ἄλλα παρῶ, ὁ μετάρσιος ἀνθρωπος καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ὁ μέγας Δ' Ἀπόστολος ἐν τισὶ τῶν αὐτοῦ γραμμάτων (Κορίνθιοι δὲ τὴν ἐπιστολὴν ὑποδέχονται) οὕτως φησὶν· « Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ ἐναυγάσαι αὐτοῖς· τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » ἀλλ' ὁ μὲν τοῦτο εἰπὼν, θαυμάσιόν τινα καὶ τῶν οὐρανίων ἀπηχημάτων ἐπάξιον νοῦν τοῖς τεταλεσμένοις

A creaturæ conditionem substantiam increatam redigit; quod absit; sed necessitudinem potius et societatem communionemque unitæ naturæ Patris Filiique describit. Qui enim distincte simul existit cum genito genitor, nihilque separatum aut divisum ab ejus voluntate ac mente in creationis ac providentiæ opere facit, hunc patet fore ut non sine conjuncto socioque Filii consilio omnia producat ac providentia dignetur. Quibus enim similis inest communisque dignitas, natura et potestas, his nimirum creare etiam et condere inseparabile erit atque indistinctum, neque ulla consilii dissensio accidet: id quod præsens etiam testatur locutio. Nam sive in universi creatione, sive in lapsi nostri generis atque in perniciem decidui renovatione ac redemptione, communem esse docet Patri Filioque creationem ac providentiam. Nam et universi ex nihilo exitus, et naturæ nostræ deorsum per se ruentis instauratio ac reparatio, id omne, inquam, a Patris et Filii et Spiritus creatione procedit. Tum vero brevis aut longa scripturæ prædictæ positio, ut id exempli instar sit, ambiguitatem hoc modo dissipat. Similiter verbum ἐγγένησεν, si unius litteræ ἢ inscitia vel astu detrimentum patiat, creatam naturam asserit. Veruntamen si quæ ablata fuerat littera resumatur, unita et consubstantialis natura revocatur. Multa alia sive in profanis scriptis sive in sacris nostris oraculis deprehendere licet, quæ sub eandem considerationem cadunt.

30. Neque vero unius tantummodo litteræ adjectio vel subductio, tot rerum subversionem mutationemque facit, verum etiam accentuum usus intempestivus facit ut aliud pro alio vocabulum sit, quanquam immota scriptura maneat; tum ad sententiam plane diversam mente abstracta, aut impium sensum aut ridiculas ineptias invehit. Sed cur litteras dico, quandoquidem interpunctio (qui brevissimus omnium apex est) prava interdum aut neglecta, suave loco demota, multiplices magnasque hæreses peperit? Stultorum autem multo tempore mansere opiniones, piisque hominibus ut de impietatis dogmatibus triumpharent, diuturnorum certaminum causa fuerunt. Exempli causa, ut cætera prætermittam, vir ille in cælum mortalis adhuc sublatus, et mundi doctor, magnus apostolus, in suis quibusdam litteris (nempe in ea quæ scripta est ad Corinthios epistola) sic ait: « In quibus Deus hujus sæculi excæcavit cogitationes incredulorum, quominus his illucesceret lumen Evangelii gloriæ Christi ». Equidem qui ita locutus est, mirificam quamdam vocibusque in cælo auditis dignam sententiam discipulis sapientiæ suæ imper-

66 II Cor. iv, 4.

NOTÆ.

(22) Res notissima lexicographis, quos inter adi seu Cyrillum seu Philoronomum.

titus est. At enim Manetis Marcionisque scelesti asseclæ locutionem hanc ad sensum suum captivam quodammodo pertrahunt : qui videlicet dum inter *Deus* et *hujus sæculi* interpunctionem fieri non sinunt, eo sceleris progressi sunt, ut non solum ipsi gravissime religionem læderent, verum etiam sacris Litteris causam affingerent adversandi Deo : ita ut alter sit Deus, qui invisibilium rerum ac spiritalium dominatum creationis causa tenet; alter autem ab ipsis prædicetur Deus præsentis sæculi, et earum rerum, quæ huic cohærent similesque sunt, creator. Sed enim insana circa dictum hoc cavillatio, alibi quoque et sæpenumero futilis demonstrata fuit : præcipue vero convincitur, quia non sinit interpunctionem statione sua quiescere. Tum denique quia præsens sæculum modo quidem temporis spatium, modo vero etiam flagitiosos actus, qui per hanc vitam germinare solent, significat. Quare si quis etiam illam circa interpunctionem malitiam impunem esse sinat, nihilominus hæreticorum sententiam funditus perimet. Malorum enim operum atque actuum cum sator et incitator diabolus sit; hunc si forte talium rerum dominum et auctorem et deum etiam dicamus, verbis inflexis maxime ad eorum opinionem qui illius malitiæ morigerantur, nullum hinc apostatica improbitas lucrum faciet. Nam et gentium idola, casso sane nomine, sed tamen dicebantur dii. Et diabolus quidem creaturæ alicujus vel rerum firmam certamque substantiam habentium nunquam deus dicitur vel existimabitur : cæteroque ad pravos affectus quod attinet et peccatum, quibus ipse et gaudet atque lætatur, et alios fraudulenter illicere nunquam desinit; quoad quidem ita se geret, nemo eum pernicioso hoc infelicique dominatu atque imperio pollere negabit.

31. Et sacrum quidem Pauli dictum probe novi, non prædicta solum demonstratione, apostatarum sensum vitare; verum etiam ommissa interpunctionis mentione, nihilominus posse temeritatem illorum infringi. Nam sicuti verus Deus noster universi creator, Deus cæli terræque, nihilominus dicitur etiam Deus Abrahami et Isaaci atque Jacobi, et Deus consolationis, et Deus pacis; neque tamen idcirco cæterarum similium ejusdemque ordinis rerum non est Deus: imo potius quia dicitur prædictorum elementorum et hominum bonitatisque Deus, aliarum quoque rerum Deus comprobatur; ita cum dicitur hujus sæculi Deus, a parte simul intelligitur simulque prædicatur rerum omnium Deus, sive quæ ad spiritalium sive quæ ad sensilium ordinem pertinent. Quin adeo si latiore sensu dictum hoc intelligatur, facile id rursus calumniatorum insidias evadet. Mentis nimirum incredulorum hujus sæculi Deus excæcat; hoc est indignas ope contingeret eis Evangelii lumine collustrari. Incredulis enim hujus sæculi hominibus rebellare atque adversari Domino suo Creatorique permittitur;

Α τὴν ἐκεῖνον σοφίαν μυσταγωγῶσι. Οἱ δ' ἀπὸ Μάνεντος καὶ Μαρκίωνος δυσσεβεῖς ἀρπάσαντες τὴν φωνὴν, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν αἰχμαλωτίσαντες ὄρμην, εἶτα μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ αἰῶνος τούτου οὐ παρέντες κείσθαι τὴν στιγμήν, εἰς τοσαύτην ἤλθον δυσσεβείας ὑπερβολὴν, ὡς μὴ μόνον τὰ ἔσχατα δυσσεβεῖν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἱεραῖς φωναῖς ἀνάπτειν τὴν αἰτίαν τοῦ θεομαχεῖν· καὶ ἕτερον μὲν εἶναι δοξάζειν Θεὸν δὲ τῶν ἀοράτων τε καὶ νοητῶν τῆς δημιουργίας ἔχει τὴν ἀρχὴν, ἕτερον δὲ τὸν τοῦ παρόντος αἰῶνος, καὶ ὅσα σύστοιχα τούτου καὶ ὁμοταγῆ, ἀνακηρῦττειν Δημιουργόν. Ἄλλ' ἢ μὲν περὶ τὸ βῆτὸν φρενοβλαθῆ; ἐπιβουλή καὶ ἄλλοτε μὲν πολλαχόθεν δεικνύται σαθρὰ, οὐδὲν δὲ ἤττον διελεγχθεῖσθαι ἂν καὶ ὅτι μὴ τὴν στιγμήν ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς χώρας ἀφήκεν ἡρμεῖν· Β ἐπεὶ καὶ ὁ παρῶν αἰὼν ποτὲ μὲν αὐτὴν τὴν χρονικὴν παράτασιν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ τὰς ἀτόπους πράξεις, αἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον εἰώθασιν ἀναφύεσθαι σημαίνει· ὥστε καὶ εἰ τις αὐτοῖς τὸ περὶ τὴν στιγμήν κακούργημα ἐνώσει, οὐδὲν ἑλαττον αὐτῶν τὸ φρόνημα καθαιρούμενον διελέχει. Τῶν γὰρ πονηρῶν ἔργων καὶ πράξεων ἅτε δὴ σπορεύς καὶ ὑποβολεὺς ὁ ἀρχέκακος ὢν, εἰ κύριος αὐτῶν καὶ δημιουργὸς καὶ θεὸς ῥηθεῖ, πρὸς τὴν δόξαν μάλιστα τῶν ὑπερητουμένων αὐτοῦ τῇ πονηρίᾳ τῶν ῥημάτων μεθαρμοζομένων, οὐδὲν ἂν ἡ ἀποστάσις ἐπιβουλή κέρδος εὐρήσει· ἐπεὶ καὶ τὰ τῶν ἔθνων εἰδῶλα, οὐκ ἦσαν μὲν ὅπερ ἐλέγοντο, ἐλέγοντο δ' ὁμῶς θεοί. Θεὸς μὲν γὰρ δημιουργίας τινὸς ἢ πραγμάτων ἐχόντων σταθιρὰν καὶ γνωριζομένην ὑπόστασιν, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἂν οὔτε λεχθεῖσθαι οὔτε νομισθεῖσθαι· Γ ἐκθέσμων δὲ παθῶν καὶ ἁμαρτίας, οἷς ἤδεται καὶ τρυφᾷ καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς αὐτὰ δι' ἀπάτης ἔλκειν ἀπαιστον ἔχει τὸ φιλονικεῖν, μέχρις ἂν ταῦτα ἐνεργῆ, οὐδεὶς αὐτὸν οὔτε τῆς ὀλεθρίου ταύτης καὶ ἀθλίας κυριότητος, οὔτε μὴν τῆς ἀρχῆς ἀπαλλάξει.

λα'. Οἶδα δ' ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Παύλου ρητὸν, οὐ μόνον ἐκ τῆς τοιαύτης θεωρίας τὴν δόξαν διαφεύγει τῶν ἀποστατῶν, ἀλλὰ καὶ εἰ τις τὸν περὶ στιγμῆς λόγον ἔασει, οὐδὲν ἑλαττον αὐτῶν κατασχόνῃ τὸ προπετές. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἀληθὴς Θεὸς ἡμῶν καὶ τοῦ παντὸς Δημιουργός, Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς, λέγοιτ' ἂν καὶ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ Θεὸς παρακλήσεως, καὶ Θεὸς εἰρήνης, καὶ οὐδέπου διὰ ταῦτα τῶν ὁμοταγῶν καὶ συστοίχων οὐκ ἔστι Θεός, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ὧν λέγεται τούτων, καὶ τῶν ἄλλων συνεισάγεται Θεός· οὕτω καὶ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου λεχθεὶς, ἀπὸ μέρους καὶ τοῦ παντὸς, ὅσα τε εἰς νοητὴν λήξιν καὶ ὅσα πρὸς αἰσθησὶν ἀναφέρεται, συνεπινοεῖται καὶ συνακηρῦττεται· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθ' ὑπέρθεσιν τὸ ρητὸν ἐκκληθῆναι, πᾶσαν βραδίω; τῶν ἐπηρεάζοντων διαφεύγει λαβὴν. Τὰ γὰρ νοήματα τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ Θεὸς τυφλῶ; τοῦτέστιν ἀνάξια κρίνει τῆς τῶν καθαρμένων θεωρίας· δι' ἧς αὐτοῖς ἐνῆν τὸν φωτισμὸν ἐνευχασθῆναι τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ μὲν γὰρ τοῦ νῦν αἰῶνος ἀπίστοι, καὶ στασιάζειν καὶ προσφιλονικεῖν ἀφίενται τῷ οἰκειῷ Δεσπότη καὶ Δημιουργῷ· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ὅτε πᾶν γόνυ κάμψει αὐτῷ ἐπουρα-

νίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἔφομολογήσεται αὐτῷ, οὐδεὶς αὐτῶν οὔτε ἀποστασίας οὔτε φιλονεικίας ἢ ἀγνοίας εἰς τὸ μὴ συνιδεῖν τὴν κατὰ πάντων κυριότητα καὶ τὸ κράτος, ἐπιπροσθήσει γνώφος ἢ ἀχλύς.

ββ'. Ἄλλ' ἔπερ ἐλέγτο μὲν ἡ περὶ τῆς στιγμῆς σκέψις οὐ μόνον ἐν τοῖς θεοπνεύστοις τοῦ Παύλου ῥητοῖς, κακουργήμασι μὲν δίδωσι πλάνης ἀφορμάς, ἀκριβολογουμένη δὲ καταστρέφει τὰς τῆς ἀπάτης μηχανάς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Δεσποτικαῖς τε καὶ Κυριακαῖς φωναῖς οὐ τὴν τυχοῦσαν πρὸς ἑκάτερα δίδωσι ῥοπήν. Οἱ γὰρ αὐτοὶ τῆς ἀποστασίας ἔρασταί, τῆς Δεσποτικῆς δημιουργίας τὸ ὄρατον τοῦτο καὶ θαυμασιώτατον φιλοτέχνημα, τὸν ὁρῶμενον λέγω καὶ περικαλλῆ κόσμον, οὐ θέλοντες ἀνομολογεῖν ἔργον εἶναι τοῦ Δημιουργοῦ, ἀλλ' εἰς ἑτέραν ἄτοπον φιλονεικούντες ἀναφέρειν ἀρχὴν τὸ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν ὃ γέγονεν, » οὐκ ἀγαπῶσι καταλήγειν εἰς στιγμὴν· συνείροντες δὲ τοῖς προλαβοῦσι καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτως λήγουσαν τὴν φωνὴν ἀφιδῶσι εἰς στιγμὴν. Διὰ τί; Ἵνα τὰ ἐν αὐτῷ δι' αὐτοῦ γενέσθαι λέγοντες μόνον, ὅποια ἂν αὐτῶν καὶ τὸ μάταιον τῶν λογισμῶν ἀναπλάσῃ, τῶν γεγονότων λοιπῶν ἀπάντων τὴν γένεσιν αὐτὸν ἀφαιρήσῃ καὶ δημιουργίαν. Ὅρξ, καὶ οὐ βραχύτερον οὐκ ἔστιν εἶναι, μὴ τῇ προεπούση χρίσει καθυποδληθὲν, ὡς ἀτόπων τε καὶ δυσσεβεστάτων νοσημάτων ἀφορμὴ τοῖς ἀσεβοῦσι καθίσταται καὶ καταφυγῆ;

γγ'. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὡς καὶ ἄλλας τινὰς ἐπαναστάσεις ἢ αὐτόλεκτος αὐτῆ καὶ Δεσποτικῆ παρὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὑπέστη φωνῆ. Ὁ μὲν γὰρ κοινὸς τῆς ἀληθείας καὶ ἀπεριεργος λόγος μετὰ τὸ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν, » ὡς καὶ προεῖρηται, οὕτως ἐπάγει τὴν στιγμὴν· οἱ δὲ σιέζουσι μὲν μετὰ τὸ οὐδὲν, ἀρχῆς δὲ ἀπ' ἄλλης προφέροντες τὸ, « Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, » νοῦν μὲν ἀναγκαῖον οὐδένα δηλοῦσιν, ἀνοίγουσι δὲ τοῖς βουλομένοις τὰ μυστικὰ καὶ φρικτὰ κάλλη τῶν ἱερῶν ἡμῶν Λογίων κατορχεῖσθαι πλατεῖαν ὁδόν. Τί γὰρ ἐνὸν ἀρχεισθαι τοῖς ἐγνωσμένοις καὶ κάλλιστα τῆς ἐρμηνείας ἔχουσιν, ὑπερορῶντας ταῦτα ζητεῖν, τοῖς μὴδὲ ὁμοίον κεκτημένοις, καινότητα δὲ μόνον χαριζομένοις, καλλωπίζεσθαι; Καὶ οὐ κατὰ πάντων φέρω τὴν ψῆφον, ἀλλ' ὣν ἡ γνώμη τὸν λόγον μοι δείκνυσιν ἐπαληθεύοντα. Ἀρχεῖ δὲ τῆς ὁδοῦ ταύτης, ἕσα γε τὴν ἐμὴν οὐκ ἔλιπε μνήμη, ὁ πολυμαθῆς μὲν οὐδὲν δὲ ἤττον ἢ πολυπλανῆς Ὀριγένης (23) ἐκδέχεται δὲ τὴν μίμησιν ὁ Πνευματομάχος [Macedonius], εἰ καὶ μὴ τῆς δυσσεβείας (οὐ γὰρ ἅμα τε τὴν στιγμὴν ἐκείνος ὑπερετίθει, καὶ τὴν ἀσέβειαν διὰ τοῦ ῥητοῦ μετεδίδακκεν), ἀλλ' ὡς γε τῆς περὶ

99.70 Joan. 1, 3.

verumtamen in futuro, cum omne genu flectetur illi cœlestium, terrestrium et inferiorum, et omnis lingua confitebitur ei; nullæ jam ab iis apostasiæ vel pertinaciæ vel inscitix prætendentur tenebræ, quominus Dei universalem dominatum potentiamque agnoscant.

32. Atqui, ut hactenus dictum est, interpunctionis observatio non solum in superne afflatis Pauli dictis malitiæ errorique ansam præbet, quæ tamen si recte fiat, fraudis technas dissipat: verum etiam in dominicis ipsis supremæ auctoritatis vocibus, non mediocre utrique sententiæ momentum confert interpunctio. Namque iidem ipsi apostasiæ assecræ, speciosum hoc admirandumque dominicæ creationis ædificium, aspectabilem dico pulchrumque mundum, dum Creatoris opus esse negant, incongruæque alii origini tribuere student, locutionem « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est^{99.70}, » nolunt interpunctione finire; sed copulata cum superioribus sequente etiam dictione *in ipso*, tum demum periodum interpunctione concludunt. Cur? videlicet ut ea quæ sunt in ipso, tantummodo dicant facta per ipsum (quæcunque hæc demum stulta mens illorum sibi esse confliguit); cæterarum autem rerum omnium, quæ factæ fuerunt, Verbo auferant originem et creationem. Hem res, qua nulla minor inveniri potest, quam absurdarum impiarumque opinionum scelestis hominibus ansam obtulerit ac perfugium!

33. Non nescio aliis quoque sollicitationibus hanc ipsam locutionem dominicam eadem de causa obnoxiam fuisse. Sane communis et ingenua veritatis ratio post verba « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum, » interpunctionem, ut jam diximus, ponit. Alii tamen interpungunt post *nihil*: tum veluti ex alio initio proferentes. « Quod factum est in ipso vita erat, » sensum quidem idoneum nullum afferunt; imo latam viam sternunt iis, qui sacrorum mysticum et augustum oraculorum nostrorum decus violare gestiunt. Cur enim cum liceat probata et pulcherrima interpretatione esse contentis, cur, inquam, hæc spreta, captanda est aliorum sensuum gloriola, qui æqui ponderis nihil habent, novitati tantummodo velisæantur? Neque adversus omnes suffragium fero, sed contra eos quorum doctrina veram esse coarguit reprehensionem meam. Hanc viam primus ingressus est, nisi mea me memoria fallit, doctissimus ille neque minus errorum plenus Origenes. Excipit bujus exemplum sancti Spiritus oppugnator; quanquam suam peculiarem hæresin ab eo non hausit. Neque enim Origenes dum transfer

NOTÆ.

(23) Scholion in codice quodam Vat. caten. in Joan. sic habet: Ἰστίον ὡς Ἀπολιναρίου; καὶ Ὀριγένης καὶ Κύριλλου; κατὰ τὴν διαβληθεῖσαν ἀνάγνωσιν ἐξέδωκαν· ἀλλὰ τὰ μὲν Ἀπολιναρίῳ ῥηθέντα παρῆς; ἀδιανόγητα ὄντα, τὰ Κυρίλλου πρῶτον ἐκθετέον·

εἶθ' οὕτως τὰ Ὀριγένους πόρρω τῆς γεγραμμένης κατηγορίας ὑπάρχοντα. Origenis et Cyrilli loci leguntur adhuc in eorum superstitibus ad Joan. Commentariis. Apollinarij verba in nullo Vaticanæ bibliothecæ codice invenio.

ret interpunctionem, hæresim quoque hac locutione A tradebat. Interim tamen interpunctionis lectionisque novitatem æmulatus ille sancti Spiritus oppugnator, impietatis suæ organum fecit hanc lectionem. Nam « quod factum est » cum « in ipso » copulans, dictionemque illam a præcedente nexu abscindens, tum etiam a subsequente intervallo interpunctionem revellens, loco temere et impie adversus Spiritum sanctum abusus est : rebusque factis (quæ dictione factum est indicantur) creaturæque conditionem habentibus, increatam naturam adnumeravit : quanquam neque verborum sequela eam fraudem pateretur, nec alia quælibet causa ad hanc ei impietatem suffragaretur. Apollinarius autem Origenis exemplum pariter secutus, non tamen æque sententiæ imitator fuit. Etenim Origeniana quamvis superflua est, nihilominus præter quam quod nulla absurditate laborat, ne perspicuitate quidem omnino caret. Verum Apollinarius non solum commendabile nihil dicit, sed etiam in proluxa deliramenta ineptasque sententias labitur ; parumque abest quin proverbium illud fabam et sal occinat. Quod si inclyto quoque Cyrillo huiusmodi placuit interpunctionis positio, tamen quantum ille ab hæreticorum sententia abest, tantum explicatio quoque hujus loci ab illorum conatibus differre cognoscitur.

34. Sed enim quod disputatione de non collidentibus, ut par est, inter se scripturis, utilior sit dubitatio discendi causa, multoque magis investigatio atque observatio earum quæ circumstantiæ dicuntur, et si qua est alia hujuscemodi exercitatio ; multis, ut probe scio, verbis tibi non est suadendum ; quem dum censeo cæterorum quoque esse magistrum, spe non fraudabor. Sed neque in hæc sola genera tribuitur ea quæ in sacris oraculis versari solet simulata contradictio, sed insuper in alia plura quorum nondum mentionem fecimus. Et

(24) Ad hunc locum exstat in Vaticana Evangelicæ præclarum Theodori Mopsuesteni fragmentum ex ejus deperditis in Joannem Commentariis : Τινὲς μὲν οὖν οὕτως ἀνέγνωσαν, « Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ, » ἀντὶ τοῦ δι' αὐτοῦ λέγοντες. Πῶς δὲ οὐκ εὐθὺς ἦν, εἰ τοῦτο ἐμελλε λέγειν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὡς τι διδάσκων ἡμᾶς καινὸν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀγνωστον ; δ' ἂν οὐκ εὐθὺς εἰπάιν ἐδυνήθη καὶ περὶ τυχόντος ; « Χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν ἐν τῶν δι' αὐτοῦ γεγονότων. » Πᾶς γὰρ ὅστις οὖν καὶ περὶ παντὸς τοῦτο ἐρεῖ· « ἐπαίπερ ὅλην ὡς ἐπὶ παντὸς τῶν ὁ τί ποτε διαπραττομένων, οὐκ ἂν εἴποι τις ἐτέρως, ἢ ὅτι « τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων οὐδὲν γέγονεν χωρὶς αὐτοῦ. » Τινὲς δὲ ἐτέρως ἀνέγνωσαν, « Καὶ, χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν ἐν. » εἶτα, « Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. » πολλὰ γὰρ ἀμέτοχα ζωῆς ἐστίν, ὡς γῆ καὶ ὄρη. Ἔστιν οὖν πλοκὴ καὶ βεβδαιώσις τοῦ προτέρου· εἶτα καὶ ἡ σαφήνεια. εἰπὼν γὰρ, ὅτι « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » ἐπήγαγε, « καὶ χωρὶς αὐτοῦ γέγονεν οὐδὲν ἐν ὁ γέγονεν » τούτεστι καὶ συντόμω· εἰπὼν, « Οὐδὲν τῶν γεγονότων ἀνευ αὐτοῦ γεγένηται. » μόνου τοῦ Πατρὸς ὑπεξηρημένου τῆς αὐτοῦ ποιήσεως σὺν τῷ ἄγιῳ Πνεύματι· ἐπειδήπερ ἀεὶ συνῶν αὐτοῖς εἰκότως κατὰ τὴν τῶν ὄλων δημιουργίαν αὐτοῖς κεκοινώνηκε. *Quidam legerunt sic : « Quod factum est in ipso ; » nempe per ipsum intelligentes. Atqui*

την στιγμὴν καινοτομίας καὶ τῆς ἀναγνώσεως ; ζηλωτῆς ὁ Πνευματομάχος γεγωνῶς, τῆς οἰκείας δυσσεβείας ὄργανον αὐτὸς ποιεῖται τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν. Τὸ γὰρ, « ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ, » συνθεῖς, ἐκ τε τῆς προλαβοῦσης συναφείας τὴν λέξιν τεμένων, καὶ ἐκ τῆς ἐπακολουθοῦσης διαστάσεως τὴν στιγμὴν ἀφελῶν, τοῦτο τολμηρῶς τε καὶ ἀδειῶς κατὰ τοῦ Πνεύματος εἶκει (24)· τοῖς γεγονόσι τε, διὰ τὴν τοῦ, γέγονε, φωνὴν, καὶ εἰς κτίσμα τελούσι, τὴν ἄκτιστον φύσιν συναριθμῶν, μῆτε τῆς τῶν ῥημάτων ἀκολουθίας τὴν ἐπήρειαν ἀνεχομένης, μῆτ' ἄλλης αὐτῷ πρὸς τὴν δυσσεβίαν μηδεμιᾶς παρακροτοδότης αἰτίας· Ἀπολιναρίου δὲ καὶ αὐτὸς τὴν μίμησιν Ὀριγένους κατὰ διαδοχὴν ὑποδύς, οὐκ εἶς ὁμοίως καὶ τῆς διανοίας μιμητής. Ἡ μὲν γὰρ εἰ καὶ τὸ περιεργον ἔχει, ἀλλ' οὐν γε μετὰ τοῦ μηδεμίαν ἄλλην ἀτοπίαν συνεφέλκειν, οὐδὲ τις γλαφυρότητος παντελῶς ἀμοιρεῖ· ὁ δὲ, μετὰ τοῦ μηδὲν τῶν ἐπαινουμένων εἰπεῖν, καὶ εἰς μακροὺς λήρους καὶ ἀνακολούθους γνώμας καταστρέφει τὴν σπουδὴν αὐτῶν· καὶ μικροῦ δι' ὧν λέγει τὴν κύαμον καὶ τὸν ἄλα παρομιάζεται (25)· εἰ δὲ καὶ τῷ θεοσεσίῳ Κυρίλλῳ ἡ τοιαύτη θεία ἤρесе τῆς στιγμῆς, ἀλλ' οὐν ὅσον τῶν ἀσεβῶν τῆς γνώμης διεστῆκε, τοσοῦτο καὶ τὸ ἀναπτυσσόμενον τοῦ ῥητοῦ πρὸς τὴν ἐκεῖνων σπουδὴν ἐνδείκνυται τὸ διάφορον.

Ἰδ. Ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν ἀντὶ τοῦ ζητεῖν ὡς οὐ δεῖ καὶ τὰ θεὰ λόγια κατ' ἀλλήλων συγκρούειν, ἀμεινόν ἐστι τὸ διαπορεῖν εἰς τὸ μαθεῖν, ἐτι δὲ καὶ πολλῶν μάλλον περὶ τὴν συζήτησιν καὶ θεωρίαν τῶν τε λεγομένων περιστατικῶν, καὶ εἰ τις ἄλλος τρόπος τούτοις παραπλήσιος, ἐγγυμνάζεσθαι, αὐτὸς μὲν εἰ οἶδ' ὅτι λόγων οὐ δεήση· διδάσκαλον δὲ σε καὶ ἐτέρων ἀξίων γενέσθαι, οὐκ ἂν ἀπελείπασαι· οὐ μόνον δὲ τοσοῦτοις καταμερίζεται τρόποις ἢ διὰ τῶν ἱερῶν Λογίων προτείναι δοκούσα φαντασία τῆς ἐναντιώσεως, ἀλλὰ καὶ πολλῶν μὲν ἄλλων μνήμην οὕτω πεποιτή-

NOTÆ.

nonne stulte ageret evangelista, si hoc sibi dicendum numeret, quasi aliquid novi aut incogniti homines edoctrurus? Licet enim cuique de quovis dicere : « Sine ipso factum est nihil, quod factum est per ipsum. » Quilibet, inquam, de quolibet id queat dicere. Est enim exploratum, in omni re quæ gesta fuerit, neminem aliter dicturum, nisi « rerum per ipsum factarum, nullam sine ipso factam. » Quidam tamen aliter legerunt, « et sine ipso factum est nihil. » Deinde : « Quod factum est in ipso vita erat. » Multa enim vita carent, ut terra, ut montes. Est igitur repetitio quædam et confirmatio prioris dicti ; imo et quædam declaratio. Nam cum evangelista dixisset, « Omnia per ipsum facta sunt, » adjecit, « Et sine ipso nihil, quod factum est. » Id est, ut brevius dicam « factarum rerum nulla sine ipso facta sunt. » Unus cum sancto Spiritu Pater ab illius factura eximendus est : nam cum his semper existens, jure meritoque in universi quoque creatione socius eorumdem fuit. Alia circa hunc vere Evangelii locum fragmenta Mopsuesteni legis in Catania ad Joan. a Cordeiro edita. Confer item Combellis. Biblioth. concion. t. 1, p. 281.

(25) Proverbium in eos qui simulant se scire quod nesciunt. Nam vates oracula consulentibus fabam et sal apponebant. Zenob. 1, 25.

μαθα. Ἡ δ' οὖν ἐπὶ τοῖς εἰρημένους γυμνασία οὐκ ἐν αὐτοῖς μόνον περιγράφει τὸ χρήσιμον, πολλὴν δὲ βῶμην καὶ κράτος παρέχει πρὸς τὴν ἀλήθειαν μεθοδεύειν καὶ διευκρινεῖν, καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ γὰρ ὅσα δι' ὑπέρθενον λόγων ἢ βήματων ἢ ὀνομάτων, ἢ τούτων ἐλλειψιν καὶ περικοπήν, ἢ τροπήν καὶ μεταφορὰν, εἰς ἀμφίβολον καὶ μαχομένην διάνοιαν συσκευάζεται, καὶ ταῦτα ὁ ταῖς εἰρημέναις ἐμπροσθεν ἐφοδὸς ἐγγυμασάμενος, τὴν τῆς ἀκριβείας βάσανον κἀνταῦθα καθιεῖ, οὗ χαλεπῶς τε τὸ συγκεχυμένον διακρινεῖ, καὶ τὸ περιτρεπόμενον ὡς κακίως πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐδράσει διάγνωσιν. Αὐτίκα πῶς οὐκ ἐκείθεν πρὸς ἕλεγχον ῥῥῶδιον ὁ τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν γένος ἀπεβουκόλησεν; Ἀφορμὰς γὰρ ὁ λαβὼν τὰς ἐν τοῖς τοιοῦτοις διαφορὰς ἐπισχ πεῖν, τὴν δὲ σύγχυσιν πολλὴν τὴν πλάνην ἐργάζεσθαι, εὐθύς ἐπέγνῃ καὶ διωστελλαστο, ἄλλην μὲν χρῆσιν ἔχειν τὰ κατὰ μεταφορὰν, ἄλλην δὲ τὴν τῆς λέξεως κυριότητα. Ὡς οὐδὲν ἐπὶ νῦν τὰ αἰρετικὰ λαβόντα φρονήματα, ὅσα τροπικῶς καὶ κατὰ μεταφορὰν ἐπὶ Θεοῦ εἰρηται, τροπῆς καὶ ἀτρέπτου φωνῆς εὐ βουληθέντες συνιδεῖν ἑτερότητα, τὴν ἀπλὴν καὶ ἀληπτον καὶ ἀσχημάτιστον οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι χεῖρας καὶ πόδας καὶ ὀφθαλμούς καὶ ὄσφραϊναί καὶ στόμα καὶ λόγους ἤκουσαν, ὁμοιοσημάτιστον ἡμῖν τὸ Θεῖον δυσσεβῶς τε καὶ ἀσυνέτως ἐπλάσαντο.

λε'. Οὕτω γοῦν καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ὁ αἰρετικὸς ἢ ὁ φιλόνομος ἀρτάσας λογισμὸς πρὸς δυσσεβίαν ἢ ἀπορίαν ἐκλύσει φιλονεικήσειεν, εἰ μὲν καθ' ἓν τι τῶν διευκρινημένων τὸ κακομήχανον ἐπινοεῖ, αὐτόθεν ἔξει καθ' ἑαυτοῦ φερομένην ἀφικτον τὴν ἀνατροπήν· εἰ δὲ καθ' ἓν τι τῶν παρεϊμένων, οὗ χαλεπὸν ἐκ τῶν φθασάντων τὴν ὁμοίαν κρίσιν καὶ ἐπὶ τούτοις ἐλύσαντα, τοῖς ὁμοίοις ἐλέγχοις τοὺς μισησαμένους ὑποβαλεῖν, οἷς καὶ οἱ προλαβόντες ἀπεβράπισησαν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ μετὰ τῶν ἄλλων ὁ μὴ πάσας τὰς αἰτίας ἐπεξελεῖν ἡμᾶς κατὰ μέρος οὐκ ἐξεδιάσαστο· οὐτε γὰρ στοιχεῖωσιν τούτων συναγαγεῖν ὑπεσχόμεθα, οὔτε δυσθήρατος ἐστὶν ἐκ τῶν προειρημένων, τῶν παρεϊμένων ἢ θεωρία καὶ διάκρισις. Καὶ ὅτι τὰ ἄλλα οὐχ ὡσπερ ταῦτα ἐπιπολάζει καὶ τοὺς πολλοὺς ἐπινέμεται· καὶ ὅσα φθάσας αὐτὸς διηπόρησας κατὰ γε τὴν νῦν καὶ τὴν προλαβοῦσαν ἀξίωσιν, αὐτάρκως τὸ σαφὲς καὶ τὴν τῆς ἀπορίας λύσιν εἰλήφασιν.

λς'. Πλὴν εἰ τίς γε καὶ τοῦτο τῶν ἐπιπολαζόντων θεῖν (ἔστι γὰρ τοῖς τε ἄλλοις αἰρετικοῖς καὶ τοῖς εἰκονομάχοις μέγα καταφύγιον· καθολικὸν γὰρ τύπον πολλᾶκις ἢ ἱερὰ φωνὴ σχηματίζουσα, οὗ καθολικὴν ἀπαταῖ τὴν ἔννοιαν ἐκλαμβάνεσθαι, εἰς ὥρισμένα δὲ τινα καὶ προειλημμένα συνάγουσα τὴν διήγησιν, μερικὴν ἐνδεικνύουσα τὴν ἀπόφασιν), τοιοῦτόν ἐστι τὸ, « Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί. » Ὑποβάλλουσι γὰρ τῷ καθολικῷ χαρακτῆρι τῆς φωνῆς οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος καὶ τῆς γείτονος φρατρίας, Μωσέα τε καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ Θεοῦ προφήτας, τὴν Παλαιὰν Διαθήκην συσκευῆν εἶναι δυσση-

A quidem prædictarum controversiarum solers cognitio non in his solum utilitatem suam circumscribit, sed magnas vires roborque addit ad veritatem eliciendam discernendamque, et ad cætera ejusmodi. Nam quæcumque ob translationem locutionum aut verborum aut nominum, aut ob horum defectum ac subductionem, vel conversionem ac metaphoram, ambiguam pugnantemque sententiam faciunt, hæc ille in prædictis solutionibus exercitus, explorationis acumine huc translato, haud ægre et confusa discernet, et rem ultro citroque jactatam, in veritatis lumine constabit. Nonne hinc scilicet facile est coarguere id quod anthropomorphitis fucum fecit? Noster enim criticus facultatem adeptus differentias observandi quæ in his tropis occurrunt, et quod confusio multos errores parit, statim noverit atque distinguet, alium esse usum eorum quæ cum metaphora dicuntur, alium eorum quæ secundum dictionis proprietatem: quorum cum nihil hæreticis in mentem venisset, hi quæcumque cum tropo ac metaphora de Deo dicuntur, cum nolent tropi aut immutatæ vocis agnoscere diversitatem; simplicem et incomprehensibilem et sine figura substantiam Dei, quia manus et pedes et oculos et os et loquelam inaudierant, similem figuræ nostræ, Deum scilicet homini, sacrilege et fatue confuserunt.

35. Atque ita quamlibet Scripturarum sacrarum partem hæretici vel contentiosi hominis studium ad hæresim vel quæstionem conabitur trahere, si secundum aliquid ex ante disputatis fraudem suam comminiscatur, statim hinc habebit contra se inevitabilem refutationem. Sin vero secundum aliquid prætermisorum, haud difficile erit ex ante dictis par judicium de re præsentis exercere, atque imitatores pari genere argumentorum refellere, quo superiores illi vapulaverunt. Ob hanc aliasque causas haud cuncta sigillatim dubia percenseri a nobis necesse fuit: neque enim horum catalogum coacervare promisimus; neque ardua est, post prædicta, prætermisorum cognitio et discretio: præsertim quia cætera non tam, ut hæc, frequentia sunt, neque tam multos occupant. Igitur illa, de quibus nupcr ambigebas, secundum præsentem prioremque postulationem, satis manifestam perplexitatis suæ solutionem impetraverunt.

36. Quid porro si quis hanc etiam e vulgaribus quæstionibus poneret? quæ quidem tum aliis hæreticis tum imaginum oppugnatoribus magnum periculum est. Nimirum universalem sæpenumero forniam sacræ Litteræ figurantes, haud universalem sententiam sibi tribui postulant; sed intra terminos quosdam, qui jam præsumpti fuerunt, orationem suam coarctantes, partiarum efferunt affirmationem. Hujusmodi est: « Omnes quotquot ante me venerunt, fures latronesque fuere ¹¹. » In hoc generali dictionis caractere concludunt Marcionitæ, et proxima secta, Mozen ipsum aliosque Dei pro-

¹¹ Joan. x, 8.

phetas : atque ita Vetus Testamentum mali genii malum opus esse calumniantur. Atqui ea verba non adversus hos constat esse prolata, sed contra illos qui paulo ante Domini adventum deceptores et plani exstiterunt. Nam si quis opinetur contra dæmonas hanc jactam esse Dominicam locutionem, etiamsi id ad sacrilegum nullum impellit sensum; et si æque præsumit, haud semper universale dictionis schema generalem sibi sententiam vindicare; nihilominus exquisitor subtilitas, neque satis evangelico sensui congruens, secundum huic opinioni post prædictam illam locum dat. Interim tamen vesana et sacrilega hostium Dei audacia, dum formæ universalis dictionis adhæret, sceleris sui tutamen in Dominicis effatis habere se putat.

37. Illud quoque simile est « Omnia per ipsum facta sunt : » quod æque sancti Spiritus oppugnantibus argumentum errandi est. Dum enim ob universale dictionis genus, sanctissimum Spiritum a creaturarum universitate non separant, ipsum blasphemant. Sexcenta alia sacræ Litteræ universalis schemata efferunt, quibus tamen nonnisi partiarium significatum tribuunt. Veluti : « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas » : » neque idcirco aut virtus aut sapientia aut religio in vanarum numero rerum sunt. Tum illud : « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt » : » neque tamen ejusmodi erant ii quos Deus in singulis ætatibus vitiorum et dæmonum et tyrannorum fecit esse victores. Multa hujusmodi licet cuique per otium observare : quanquam mihi hactenus dicta videntur sufficere. Certe et furorem oppugnantium imagines, qui simili malitia vesaniaque laborant cum aliis fatuis ejusdem sectæ versutiis, peculiari scripto debellavimus. Jamque adeo quod multæ quæstiones sermone prævio egeant, et quod tuæ dubitationes ab antiquioribus sanctis viris, atque a me, ducibus illis, dissipatæ fuerint, et quod plurimas causas, unde oriri controversiæ solent, percensuerim, sermo meus hactenus demonstravit. Utrum vero omnia accurate comprehenderim, necne, haud Hercle affirmaverim : cæteroqui quod non pauciora postulatis in medium tulerim, id si forte affirmem, nemo me, iudice veritate, superbe loqui causabitur.

QUÆSTIO II.

Si die septimo requievit Deus ab universis operibus suis, quomodo salutare Patris Verbum dicit : « Pater meus usque modo operatur et ego operor ? »

Edita ab Ang. Maio, *Vet. Script. nov. Coll.*, t. IX, p. Gen. II, 2 et Joan. v, 17,

Quatuor videmus Creatoris operationes; quarum quidem prima est ipso ab initio eorum quæ exsi-

¹¹ Eccle. I, 2. ¹² Psal. XIII, 3.

μούντες τοῦ Πονηροῦ· καίτοι γε οὐ κατ' ἐκείνων, ὡς δῆλον, ἐβρέθη, ἀλλ' οὐς ὁ μικρῷ πρόσθεν χρόνος τῆς Δεσποτικῆς παρουσίας, ἀπατεῶνας καὶ πλάνους ἀπέδειξε. Τὸ γὰρ εἰς τοὺς δαίμονας ὑπειληφθαί τὴν Δεσποτικὴν ταύτην ἀπεβρέφθαι φωνὴν, καὶ εἰς ἀσεδημάτων οὐκ ἂν ἦκη λογισμὸν, καὶ ὁμοίως φρονῆ μὴ πάντοτε τὸ καθολικὸν σχῆμα τῆς φωνῆς καὶ καθολικὴν ἔννοιαν ἀπαιτεῖν, ἀλλ' οὖν τὸ περιεργότερον καὶ μὴ τῆς εὐαγγελικῆς βουλήσεως περὶ πόδα εἶναι, δευτέραν αὐτῷ διδωσι τοῦ προειρημένου τάξιν λαβεῖν· πλὴν γε τὸ ἀσύνητον καὶ δυσσεβές τῶν θεομαχοῦντων θράσος τῷ τύπῳ τῆς καθολικῆς προσανέχοντες φωνῆς, τῆς οικειᾶς δυσσεβείας ἀναχώρησιν τὰ Κυριακὰ νομίζουσι λόγια.

B λζ'. Ὅμοιόν ἐστι καὶ τὸ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο » καὶ ὁμοίως τοῖς Πνευματομάχοις ὄργανον τῆς πλάνης ὑποβάλλεται. Τῶν πάντων γὰρ τὸ πανάγιον Πνεῦμα διὰ τὸ καθόλου τῆς φωνῆς οὐκ ἐξαιρούμενοι τῶν γενομένων, καὶ αὐτὸ δευσοφημήκασι. Καὶ μυρία δ' ἄλλα οἱ ἱεροὶ Λόγοι εἰς τὸ καθ' ὅλου μὲν σχηματίζουσι, μερικωτέραν δὲ ποιοῦνται τὴν δῆλωσιν· ὡς τό· « Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης » οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡ ἀρετὴ τῶν ματαίων, οὐδ' ἡ σοφία, οὐδ' ἡ εὐσέβεια. Καὶ, « Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρηώθησαν » οὐδὲ γὰρ οὐδ' οἱ παρὰ Θεοῦ καθ' ἐκάστην γενεὴν καὶ γενεάν κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων καὶ τυράννων στεφανίζονται δεικνύμενοι· καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα ἐπὶ σχολῆς ἂν τις θεωρήσειεν· ἀρκεῖν δ' οἶμαι καὶ τὰ παρατεθειμένα. Τῆς γὰρ εἰκονομαχικῆς λύσεως τὴν διὰ τῆς κακουργίας ταύτης ἀπονοίαν, μετὰ τῆς ἄλλης αὐτῶν φρενοβλαβοῦς κακομηχανίας, ἰδιαζόντως ἡμῖν λόγος ἐθριάμβευσεν (26). Ἄλλ' ὅτι μὲν πολλὰ τῶν ἀπορημάτων προκατασκευῆς δεῖται, καὶ ὅτι τὰ σὰ παρὰ τε τῶν προλαβόντων ἀνδρῶν ἁγίων καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐκείθεν χειρα[γω]γούμενοις διευκρίνηται, καὶ ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν αἰτίων παρ' ἃ εἴθε συμβάλειν τὸ ἀπορον ἐπεξηλώμεν, ὁ λόγος ἐπέδειξε. Καὶ ὅτι μὲν τῆς ἀκριβείας πάντων ἐπιλήμμεθα, οὐκ ἂν φαίμεν· ὅτι δὲ τῆς αἰτήσεως οὐκ ἔλαττον εἰσηνέγκαμεν, οὐκ ἂν ὑπερηφάνων λόγων, διχαζούσης ἀληθείας, οὐδαὶς ἂν ἡμᾶς αἰτιάσαιο.

D

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Β'.

Εἰ τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, πῶς ὁ σωτήριος τοῦ Πατρὸς Λόγος φησὶν· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι; »

Τέσσαρας ὁρῶμεν τοῦ Δημιουργοῦ ἐργασίας· ὧν πρώτη μὲν ἐστὶν αὐτῆ τῶν ὄντων ἢ κατ' ἀρχὰς προ-

NOTÆ.

(26) Photii opus pro sanctarum imaginum cultu memorare videtur Euthymius apud Lambec. tom. III, p. 422. Quanquam nihil aliud fortasse intelli-

gendum est, præter illa quæ pro eo dogmate dicuntur a Photio in prima epistola (nunc octava libri I), et in *Amphilochianis* 196 (167), 197 (168), 205.

βολή τε καὶ δημιουργία · καὶ ὁ σταινόμενον εἴρη-
ται, « Καὶ τῆ ζ' ἡμέρᾳ κατέπαυσεν ὁ Θεός. » καὶ γὰρ
τὰς φύσεις τῶν ὄντων ἀπάντων ἐν ἑπτὰ τελεσάμενός
τε καὶ οὐσιώσας ἡμέραις ὁ δημιουργὸς οὐκέτι παρ-
αγωγὴν οὐδεμίαν ἐπεδείξατο. Δευτέρα δὲ ἡ ἐξ ἐκεί-
νου μέχρι τοῦ νῦν τῶν ἀπαξ ἐφεστῶτων ἐνεργουμένη
διαμονή τε καὶ συντήρησις καὶ μηδαμῆ παραχωροῦσα
εἰς ἑτέρον εἶδος παραπολέσθαι καὶ πρὸς τὸ μὴ δυ-
χωρῆσαι · ἡ δὲ τοιαύτη ἐνέργεια καὶ συντήρησις,
πρόνοιά τε Θεοῦ καὶ κηδεμονία καλεῖται · καὶ ταύτης
τῆς ἐνεργείας τε καὶ ἐργασίας οὐδεμίαν οὐδέποτε
κατάπαυσιν, μέχρις ἂν τὸ περιγίγειν τόδε σύγκριμα
τὴν ὑπόστασιν ἔχη, ὁ ἀληθὴς ἐξέπιστάται λόγος. Ἔτι
δὲ τρίτην ὁρῶμεν τοῦ δημιουργοῦ ἐργασίαν, ἐς ἣς
ἐκάστη φύσις τὰ οἰκεία πράττουσα οὐδὲν ἀνόμιον
ἢ ἀλλότριον αὐτῆς προβάλλεται, ἀλλ' ἐκάστη πρὸς
τὸ οἰκείον καὶ ἐμφερὲς διαπλαττομένη καὶ μορφο-
ποῦσα τὸ γέννημα ἀνόθευτον τὴν διαδοχὴν ἐπιδει-
κνύσασα · εἴη δ' ἂν καὶ ἡ τοιαύτη ἐργασία εἰς τὸν τῆς
προνοίας καὶ κηδεμονίας ἀνηγγεμένη λόγον. Πλὴν τῶν
εἰρημένων τριῶν ἐργασιῶν, ἡ μὲν περὶ οὐσιώσεως,
ἡ δὲ περὶ δ. αμονῆς, ἡ δὲ περὶ ὁμοιότητος τὸν σκοπὸν
ἀπευθύνει. Εἰς τὸν αὐτὸν δὲ συναχθεὶς λόγον καὶ τῆς
τάξεως τῶν ὑποστάντων ἢ ἀναλλοιωτῶς τε καὶ ἀμε-
τακίνητος διαδοχῆς ἢ ἡλίου τέ γε καὶ σελήνης τὰς ἀνατο-
λάς τε καὶ δύσεις, συνόδους τε καὶ ἀποστάσεις, καὶ
τὰς ἄλλας ἐνεργείας, ἃς ὁ δημιουργικὸς αὐτοῖς ἐν-
απέθετο λόγος οὐκ ἂν ἀμειβόντες, οὐδὲ τὴν ἐξ ἀρχῆς
αὐτοῖς παγείσαν εὐτακτον τοῦ δρόμου περιφορὰν
φωραθεῖν διαφθείροντες · οὐδ' ὁ λοιπὸς τῶν ἀστέρων
χορδὴ τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ἐνδοθέντα τῆς τε περι-
φορᾶς καὶ τῆς τάξεως εἰρμὸν, φάσεώς τε καὶ κρύ-
ψεως, οὐκ ἂν ἄλοιεν ἀμειβόμενοι τε καὶ διαλύοντες ·
νύκτες τε ταῖς ἡμέραις ὑποχωροῦσαι, καὶ τὸ ἀνά-
παλιν αἱ ἡμέραι ταῖς νυξίν ἐξιστάμεναι, ἀνόθευτον
τε καὶ ἀπαραποίητον τὴν εὐτακτον ἀναλογίαν δι-
εσώσαντο · ὡσαύτως καὶ ὠρῶν αἱ φύσεις τὰς διαδοχὰς
ἀλλήλαις παραπέμπουσαι, οὐδεμίαν καινοτομίαν
εἰδέξαντο, ἀλλὰ τὴν ἀρχαίαν καὶ θαυμασίαν ταύτην
μεταβολὴν, ἀμετάβλητον καὶ ἀμετακίνητον συνετή-
ρησαν · καὶ ταύτην τὴν ἐν τοῖς οὐσιν εὐταξίαν τε καὶ
ἀναλογίαν, δῆλον ὡς ὁ τῆς προνοίας συνέχει τε καὶ
πάντα ἐν σοφίᾳ δημιουργήσαντος Θεοῦ.

Ἔστι δὲ τις ἐπὶ τούτοις καὶ ἑτέρα ἐργασία, φιλα-
νθρωπία δεσποτική τῷ ἀνθρωπίνῳ μάλιστα ἐπιθεω-
ρουμένη γένει · διπλῆ δὲ αὕτη · ἡ μὲν γὰρ τέμνεται
περὶ σῶμα δι' ἣς λῶθαί τε καὶ πᾶθῃ μυσία ἄλλα
τοῦ πλάσματος ἀπελαύνεται, ἃ δὴ παραγεγονώς ὁ
κοινὸς τοῦ γένους Σωτὴρ Ἐπραττέ τε καὶ ἐνέργει,
παντοδαπῶς παθημάτων καὶ νόσων τὸ ἀνθρώπινον
ἐλευθερῶν · ἡ δὲ περὶ ψυχῆν ταύτην γὰρ πολλοῖς
ἀμαρτήμασι συγκεχωσμένην καὶ κατὰ στικτον ὄλην
γεγεννημένην ταῖς τοῦ πονηροῦ μυρίαις αἰχίαις, ὁ
αὐτὸς ἡμῶν πλάστης καὶ δημιουργὸς ἀποκαθηρά-
μενός τε καὶ ἀποξέσας διὰ τῆς αὐτοῦ ὑπὲρ νοῦν καὶ
λόγον ἐπιδημίας, εἰς τε τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα ἐπαν-
ῆγαγε, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀναλαθὼν ἰσχύον τὸ
καὶ χαρὰν παρέσχετο · αὕτη τοιγαροῦν ἡ περὶ τὸ
πλάσμα τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐργασία τυφλοῖς τὸ βλε-

stunt productio et creatio; quo in sensu dictum
est: « Et die septimo requievit Deus. » Naturis enim
eorum omnium quæ sunt et substantiis intra septem
dies perfectis, Creator nullam ultra exhibuit pro-
ductionem. Secunda autem est illa stabilitas et
conservatio creaturarum, ex quo existere cœperunt
usque ad hoc tempus, non sinens vel unam speciem
omnino perire et in nihilum redire: ea porro vis et
conservatio, providentia Dei et cura vocatur. Et
hæc vis et actio nunquam futurum esse ut cesset,
quandiu subsistet hæc terrena creatio, veridicus
testis est sermo. Tertiam quoque videmus Creatoris
operationem, vi cujus unaquæque natura agens
propria nihil sibi dissimile aut non consentaneum
producit; sed juxta suas proprietates et suam si-
militudinem efficiens et formans ea quæ ex ipsa
nascuntur, legitimam sobolem successive exhibet;
talis autem operatio nomine providentiæ et curæ
designatur. Cæterum prædictarum trium operatio-
num tum ea quæ substantias, tum ea quæ conservatio-
nem, tum ea quæ similitudinem pro objecto habet
suam finem apprime assequuntur. Ad eandem autem
rationem reducenda erit etiam ordinis substantia-
rum immutabilis et constans successio. Sol quippe et
luna, ortus et occasus, congressus et defectiones et cæ-
teras vires quas illis indidit divinum Creatoris Verbum
nunquam mutantes neque sibi ab initio impressum
cursus ordinatum iter obliviscentes animadverti
possent. Neque reliquos astrorum chorus illam
sibi ab initio impositam motus et ordinis, apparitio-
nis et occultationis semitam permutare et dissolvere
convinceretur, noctesque diebus succedentes et vicis-
sim dies post noctes resurgentes integram et non
adulteratam proportionem servaverunt. Item et anni
temporum natura: sibi invicem succedentes nihil
novi passæ sunt; sed antiquam et mirabilem vicis-
situdinem immutabilem et constantem servavere.
Illam porro in iis quæ sunt creata ordinationem et
proportionem manifeste continet ac firmat provi-
dentiæ verbum; quæ operatio est etiam illius
Dei qui omnia sapienter condidit.

συγκροτεῖ λόγος · ἐργασία δ' ἂν εἴη καὶ τοῦτο τοῦ

Est autem præterea et alia operatio, nempe
benevolentia Domini humano generi invigilans;
quæ duplex est. Prior quidem pro objecto habet
corpus, qua morbi et sexcenta alia mala a creaturis
expelluntur; quod agebat et operabatur communis
generis nostri Salvator, quibuslibet doloribus ho-
mines liberans. Altera vero ad animam respicit:
illam enim multi peccatis obrutam et totam sex-
centis diaboli astutiis maculatam, plasmatior noster
et Creator abstergens et abradens per suum su-
pra mentem et rationem adventum prisæ di-
gnitati restituit, et quod ad suam imaginem ef-
formaverat recreans, ei vim et gaudium præbuit.
Illa igitur in opus manuum ipsius actio cæcis vi-
sum largitur, paralyticum astringit, quatridentium
mortuum suscitât ex sepulcro, et innumera alia

naturam excedentia opera ostendit; quæ dum benivolentiæ regulis et legibus efficit Dominus noster, beneficium ei exprobrat ingratus Judæorum populus, Sabbato debitam venerationem prætextum et suæ invidiæ malitiæque velum objiciens: audit vero Dominum, tum quatenus Dominus est, tum quatenus magister et salvator, dicentem: «Pater meus usque modo operatur et ego operor⁷⁴.» Dum autem ingratum Judæis istam corporis curationem, quia Sabbato facta erat, vituperantibus et blasphemantibus ita Dominus os obturat, nos elare edocet ab hujusmodi operibus neque Patrem requiescere, neque seipsum operari desinere. Ex hac igitur Domini responsione et ex diversis operationum characteribus facile tibi est intelligere a quibus operibus requieverint Pater et Filius, quænam autem usque modo non desinant operari. Creator enim substantias jamdudum terminavit; dum autem incorruptibilia ea quæ condidit, servat, itemque illæsas et non adulterinas essentiarum essentias sua providentia procurat, et impositum ordinem semitamque immutabilem servat, minime videntur cessare neque Pater, neque Filius, neque etiam Spiritus sanctus. Supersubstantialis enim et omnipotentis et omnia creantis substantiæ una est et voluntas et potentia et vis; manifestum est autem ea hora qua signa sua Salvator noster operabatur, operatum esse quidem Filium, illi vero cooperatos esse Patrem et Spiritum sanctum. βούλησις καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια · ἄλλον δὲ ὡς κατ' ἐπέτελει, ἐργάζεται μὲν ὁ Υἱὸς, συνεργάζεται δὲ αὐτῷ

QUÆSTIO III.

Cur usus est luto Dominus, non autem alio modo, ut oculos cæci curaret?

Edita a Maio, l. c. p. 3. De sanatione cæci nati. Joan. ix, 6.

Luto usus est Creator, cum cæco innovavit oculos, ut dubitantibus quomodo de terra primus homo formatus fuerit, eo quod hujus creationis nullus aderat inspector et testis, mentem ad solidam erigeret fidem. Illud enim circa dignissimum hominis membrorum opificium oculis omnium propositum, ut et de cæteris corporis partibus, quibus effluendis nullus aderat oculus, nemo incertis diffundere sententias dubitet, multam vim et firmitatem præbet. Ubi enim videt illud quod in nobis est optimum et dignissimum suam plasmationem et substantiam ex luto deduxisse, quomodo non inconcusso argumento et cætera organa ex eadem materia ac potentia facta esse confitebitur? Cæterum ut clarius discas in omnibus iis quibus Pater ut Deum se notum facit, potentia nempe et gloria et substantia et dominatione, in iis etiam Filium æqualitatem tenere et immutabilitatem, lutum et non aliam materiam cepit ut oculos cæci reformaret; quemadmodum et Pater ejus olim cum ipso ex luto hominem creat. Manifestatur autem etiam

Α πειν χαρίζεται, παράλυτον σφίγγει, τεταρταλον ἀνοιστῆ τοῦ τάφου, καὶ κρείσσον ἢ ἀριθμῆσθαι, ὑπερφύη ἔργα ἐπέδειξάτο · ἃ τοῦ Δεσπότητος φιλανθρωπία; ὄρω καὶ νόμος διαπραττομένου, ἐξονειδίζει μὲν τῆς εὐεργεσίαν ὁ ἀχάριστος τῶν Ἰουδαίων δῆμος, τὴν τοῦ Σαββάτου τιμὴν πρόσφασίν τε καὶ προκάλυμμα τοῦ φθόνου καὶ τῆς πονηρίας προβαλλόμενος · ἀκούει δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότητος τοῦτο μὲν Δεσποτικῶς, τοῦτο δὲ διδασκαλικῶς τε καὶ σωτηριωδῶς · «Ὁ Πατὴρ μου ἔως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι.» Ἄλλὰ τοὺς μὲν ἀχαρίστους Ἰουδαίους τὴν περὶ τὸ σῶμα θεραπείαν ὅτι γέγονε Σαββάτου διασύροντας καὶ δυσφημοῦντας οὕτως ὁ Δεσπότης ἐπιστομίζων, τούτων τε καὶ τῶν τοιοῦτων ἔργων μῆτε τὸν Πατέρα πεπαύσθαι, μῆτε αὐτὸν τῆς ἐργασίας λήγειν τρανῶς ἡμᾶς ἀνεδιόξαεν. Ἄπὸ δὲ τῆς Δεσποτικῆς ἀποφάσεως αὐτῆς καὶ ἃ πρὸ βραχέος διευκρίνησεν ὁ λόγος σημεινόμενα τῆς ἐργασίας εὐχερὲς ἐστὶ σοὶ λαβεῖν, ποίων μὲν ἔργων κατέπαυσεν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, τίνα δὲ μέχρι τοῦ νῦν οὐ παύεται ἐργαζόμενος · καὶ γὰρ δημιουργῶν μὲν τὰς φύσεις πάσαι κατέπαυσεν, ἀδιάφορα δὲ δημιουργηθέντα συντηρῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἀπαρχαράκτους καὶ ἀκίδηλεύτους τὰς ὀλότητας τῶν οὐσιωθέντων διὰ τῆς αὐτοῦ συνέχων προνοίας, καὶ τὴν ἐντεθεισάν εὐταξίαν τε καὶ τὸν εἰρμὸν, ἀναλλοίωτα συντηρῶν, οὐδαμῶς φαίνεται πεπαυμένος οὔτε ὁ Πατὴρ οὔτε ὁ Υἱὸς, οὐ μὴν ἄλλ' οὐδὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · τῆς γὰρ ὑπερουσίου καὶ παντοκρατορικῆς καὶ δημιουργικῆς τῶν ὅλων οὐσίας μία τε καὶ ἡ αὐτὴ ἐκεῖνο καιροῦ καθ' ὃ τὰς θεοσημείας ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Πατὴρ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

C

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ'.

Διὰ τί χρησάμενος πηλῶ ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ μὴ ἄλλῳ τρόπῳ, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξίασατο τοῦ τυφλοῦ;

Πηλῶ δὲ χρησάμενος ὁ Πλάστης ὀφθαλμοὺς ἐκαινοῦργησεν τῷ τυφλῷ, ἵνα τῶν διαπορούμενων, πῶς ἀπὸ γῆς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐπλάσθη, ἐπεὶ περ τῆς τοιαύτης δημιουργίας οὐδεὶς ἐπόπτης οὐδὲ μάρτυς εἰστήκει, τὴν γνώμην εἰς ἀναμφίβολον συμβιβάζει πιστίν · ἡ γὰρ περὶ τὸ τιμιώτατον τῶν ἐν τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου μελῶν δημιουργία ὑπ' ὅσων ἀπάντων προτεθεῖσα καὶ περὶ λοιποῦ σώματος, ᾧ πλαττομένῳ οὐδεμία ὕψις ἐφεστήκει, μὴ ἀμφιδόλη μηδεὶς ἀπορουμένης διασχίζεσθαι γνώμης, μεγάλην ἰσχὺν καὶ βεβαίωσιν παρέχει · οἷς γὰρ ἂν τις τὸ ἀριστόν τε καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν ἡμῖν ἐκ πηλοῦ τὴν πλάσιν καὶ ὑπόστασιν ὄρᾳ προαχθεῖσαν, πῶς οὗτος οὐκ ἀναντιρρόητος λογισμῶν καὶ τὸ λοιπὸν ὄργανον ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης καὶ δυνάμεως ἀνομολογήσει γεγενῆσθαι; ἄλλως τε δὲ ἵνα τοῦτο τρανῶς ἀναμάθῃς ὅτι περ ἐν πάσιν οἷς ὁ Πατὴρ τὸ Θεὸς εἶναι γνωρίζεται, δυνάμει λέγῃ καὶ δόξῃ καὶ οὐσίᾳ καὶ κυριότητι, ἐν τούτοις καὶ ὁ Υἱὸς τὸ ἴσον ἔχων καταλαμβάνεται καὶ ἀπαρχαλάκτων, πηλὸν καὶ οὐκ ἄλλῃν ὕλην λαβὼν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναπλάττει τοῦ τυφλοῦ · ὡσπερ καὶ ὁ

⁷⁴ Joan. v, 17.

Πατήρ πάλαι σὺν αὐτῷ ἐκ πηλοῦ τὸν ἄνθρωπον δημιουργεῖ· συναναφαίνεται δὲ καὶ τοῦτο ὅτι παρ' οὗ ἐν μορφῇ ἀνθρώπου χρηματίσας Θεὸς καὶ πηλὸν εἰς φύσιν μεταβάλλων ὀφθαλμοῦ, αὐτὸς ἦν καὶ ὁ πάλαι τὸν ἄνθρωπον συμπλαστοουργῶν ἐκ πηλοῦ.

ἘΡΩΤΗΣΙΣ Δ'.

Τί ἐστι, « Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπιλωμένον χιτῶνα; »

Edita a Maio, l. c. p. 3, 4. De loco epistolæ S. Judæ, v. 23.

Ἐνδυμα γάμου παρὰ τῆς θείας διδασχόμεθα Γραφῆς, τὸν κατ' ἀρετὴν εἶναι βίον καὶ πολιτεῖαν τὴν ἐλευθέραν ἀμαρτημάτων καὶ καθαρὰν· ἦν οἱ ἐστολισμένοι, τῆς τε μυστικῆς παττάδος παρ' αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ νυμφίου ἐπάξιοι κρίνονται, καὶ εἰς τὸν μακάριον ἐκεῖνον καὶ Δεσποτικὸν ἀνακλίνονται δείπνον· οἱ δὲ γε τὰ τοιαῦτα τῶν ἐνδυμάτων ῥυτίψαντες, καὶ τῆς θαυμασίας ταύτης ἀπελαύνονται ἀπολαύσεως, καὶ πικρὰν τὴν ἀτιμίαν ὑφίστανται. Εἰ δὲ τοῦτο μεμαθήκαμεν, ὁμολογῶντες ἂν εἴη καὶ ὁ παρὰ τῷ θεσπέσιω ἀποστόλῳ ἐπιλωμένος καλούμενος χιτῶν, ὃν καὶ μισεῖν ἡμᾶς καλῶς τε καὶ δικαίως παρακαλεῖται· ὁ γὰρ ταῖς ἀμαρτίαις καταστάτικτος καὶ ῥυτίπων ὅλος, οὗτος ἂν εἴη ὁ ἐπιλωμένος χιτῶν. Τοῦτο δὲ σαφέστερον ἀνακαλύπτων οὐχ ἀπλῶς ἐπιλωμένον χιτῶνα, ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς φησιν ἐπιλωμένον καὶ ἐῤῥυκωμένον, καὶ ὅσα ἡ σὰρξ ἐπιθυμοῦσα κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸν βίον ἡμῶν κεκλιδωμένον καὶ κατάστικτον ἀποτελεῖ, ὃν ἀποστρέφεται παντὶ τρόπῳ προσήκει· ὅτι τῆς μυστικῆς παττάδος τὰς θύρας ἡμῖν ἀποκλείει, ὅτι τοῦ καλοῦ Νυμφίου ποιεῖ ἀναξίους, ὅτι τοῦ φρικτοῦ καὶ σωτηρίου δείπνου πόρρωθεν ἀπελαύνει.

ἘΡΩΤΗΣΙΣ Ε'.

Εἰ πᾶν τὸ ὑποκείμενον ἀνάγκη καὶ μὴ βουλόμενον ποιεῖ τὰ τῆς βίας, ἀνάγκη δὲ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα ἐν τῷ κόσμῳ, οὐ δικαιοῦν ἀρετῆς ὑποβάλλειν τὸν βιωσθέντα οὐδὲ μὴν δίκας ἀπειθεῖσθαι τοῦ ἀμαρτημάτος.

Edita a Maio, l. c., p. 4, 5.

Ἐχει μὲν τι πιθανὸν ἢ κατασκευὴ τοῦ λόγου, πλὴν ἐπὶ θύραις καὶ τὸ δυσσεβές· εἰσπράττει γὰρ τὸν Θεὸν δίκας ἀνθ' οὗ τοῦ βιαζόμενον κολάζει, καὶ περὶ τὸ οἰκεῖον πλάσμα πικρὰν ἀφίησι τὴν ψῆφον· εἰ γὰρ ἀνάγκη, φησὶ, τὰ σκάνδαλα ἐλθεῖν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν ἐξ ἀνάγκης ἀλώσεται τοῖς σκανδάλοις· εἰ δ' ἄξιον ἐγὼ δουλεύω, διὰ τί τὸ βιαζόμενον παραδραμῶν, ἐμὲ τὸν βεβιωσμένον ὁ κριτὴς ἀρετῆς ὑποβάλλει; Οὐαὶ γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνω, φησὶ, δι' οὗ τὰ σκάνδαλα ἐρχεται. Οὐ γὰρ ἐχρῆν ἐπαρᾶσθαι καὶ ἐπαμβάλειν τῷ ἠδικημένῳ καὶ τυραννίδος ἀρπαγμα γεγεννημένῳ, φιλανθρωπίας δὲ μᾶλλον καὶ συμπαιθείας ἄξιον νομίζειν· ἵνα μὴ λέγω καὶ πρὸ τούτων ὡς ἀπαλλάττειν ἔδει τῆς βίας τὸ οἰκεῖον πλάσμα. Οὕτω μὲν οὖν ἂν τις καὶ δριμύτερον τὴν σὴν συμπλέξειεν ἀπορίαν. Ἀρχὴ δ' ἀνεῖη, φασὶ, λύσεως τῆς ἀπορίας τὸ κραταιότερον· τὸ γὰρ, Οὐκ ἐχρῆν, φάναι, τὸ οἰκεῖον πλάσμα ἐπαρᾶσθαι, ἀλλὰ τῇ ποινῇ καθυποβάλλειν τῆς βίας τὸ αἴτιον, οὐκ ἐστὶν ἄλλο τι λέ-

A illum Deum qui in forma hominis agebat et lutum in oculi substantiam convertebat eumdem esse ac eum qui olim hominem una cum Patre ex luto plasmaverat.

QUÆSTIO IV.

Quid est, « Odio habentes et eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam? »

Edita a Maio, l. c. p. 3, 4. De loco epistolæ S. Judæ, v. 23.

Vestem nuptialem ex divina Scriptura discimus esse eam, quæ secundum virtutem est, vitam; et id agendi institutum quod peccatis liberum est et purum; quam qui induti sunt, illis mysticis nuptiis ab ipso sponso Christo digni existimantur, et in beata illa et regia cœna recumbunt. Qui vero has vestes polluerunt, ab his mirandis expelluntur deliciis et acerbæ infamiæ subjiuntur. Hoc si didicimus, manifestum nobis est quænam sit ea quam vocat divinus Apostolus maculatam tunicam, quamque ut oderimus tam pulchre et juste hortatur: ille enim qui totus peccatis distinguitur ac polluitur, indubitanter illa maculata tunica est. Quod manifestius adhuc declarans, non modo maculatam tunicam, sed eam quæ carnalis est, dicit maculatam et pollutam, et omnia quæ caro concupiscit adversus spiritum, nostram vitam maculant et polluunt: quam omnimodo fugere nos decet, quia mystici cœnaculi januas nobis claudit, quia pulcherrimo Sponso nos indignos efficit, quia large a veneranda et dominica cœna nos arceat.

QUÆSTIO V.

Cum quidquid necessitati subjacet invitum necessitati pareat, necesse autem est ut eveniant scandala (Matth. xviii, 7) in mundo; injustum est imprecationibus subjicere eum qui vim patitur et ab eo pœnas peccati repelere.

Edita a Maio, l. c., p. 4, 5.

Habet quidem nonnihil persuasivi istius sermonis compositio, sed et in ipsa janua impius est. Rationem enim a Deo exigit quare aliquid coactum puniat et in suam propriam creaturam acerbum emittat decretum; si enim fert necessitas, inquit, ut eveniant scandala, et nostrum genus ex necessitate scandalis occupabitur; si autem non volens servio, cur necessitati non attendens iudex, etsi coactum diris devovet? Væ enim homini illi, inquit, per quem scandala eveniunt. Non enim oportebat imprecari et insultare ei qui iniuriam passus et tyrannidis præda factus est, sed potius eum compassionem dignum habere; ne dicam oportuisse ante omnia Deum tali violentiæ proprium plasma eripere. Ita enim et abundantius aliquis suam innecteret dubitationem. Initium autem solutionis, inquit, est ipsa dubii hujus præcipua pars. Quod enim ait: Non oportebat proprio plasmati imprecari, sed pœnæ subjicere causam violentiæ, est perinde ac si

dicat : Oportebat diris vovere hominem. Si enim aliunde, neque ex nostra et libera voluntate expanduntur scandala, merito sermo ille petit ne quis homo imprecationibus subjiciatur ; si autem projicio ipse scandalorum semina , postquam autem seminata sunt, necesse est ut colantur et spinas ferant, ego qui mihi ipse pœnam per scandalorum spinas conciliavi, jure me et imprecationi et pœnæ subiectum efficio : non judicaberis autem dignus qui veniam aut benevolentiam ullo pacto implorares. Porro illa scandala sunt quæcunque impedimenta morantur viam in æternam vitam ducentem. Quænam autem sunt ? Adulterium, ebrietas, furtum, calumnia et in primis homicidium et avaritia, et quæcunque alia ex iis mala oriuntur ; quæ humana mens ad imaginem Dei facta, indolentiæ et mollitiæ dedita, ut in mundum veniant facit ; et cum creata esset ut operaretur virtutes, semetipsam effecit operariam iniquitatum. Simul autem atque ex nobis motum et incrementum istiusmodi cupiditates ceperunt, ex necessitate deinde in nostra vita versantur et agunt. Si enim antiquus nostri generis hostis impellit et excitat ad pejora nostram naturam, nunquam tamen videtur nobis invitis neque pejora facere cuventibus imperare ; dum autem quasdam excitationes et quasi solatia alicunde exspectamus, ipsi a virili et generoso virtutis sensu declinantes, locum occupat diaboli consilium, et fit auxiliator quidem, sed non primus casus nostri auctor. Patet autem, quemadmodum vitam bonam perdunt ac destruunt istiusmodi scandala et cupiditates, ita etiam ita et pios sermones invadere et vastare hæretica et dissona impiorum dogmata et cogitata : qui cum ab initio pravis suis cogitationibus ea collegissent et in lucem edidissent ; non necessitate sed voluntario consilio et sententia, proximorum aures blasphemiam impleverunt , et fecerunt ut per se et eos qui ipsis crediderunt, ex necessitate scandala in mundum venirent ; quibus et illud vae, incorrupta judiciali sententia, divinum decretum in eos immittit qui se indignos qualibet misericordia præstiterunt, ut et in alio loco dicit, talium interesse ut mola asinaria eorum collis alligetur et in mare projiciantur. Soluta igitur est difficultas ex iis quibus videbatur potissimum roborari. Neque in illum dirigitur imprecatio, qui vim patitur, sed in eum qui scandala seminat et per quem prodeunt ; simul ac scandala projecit, ex necessitate deinde in mundo versantur et agunt.

οὐχ ὁ βιασθεὶς ἔχει τὴν ἀρὰν, ἀλλ' ὁ τῶν σκανδάλων προβολεὺς δι' οὗ προσέθη τὰ σκάνδαλα · τούτου γὰρ προβαλλομένου, ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν ἐπιδημεῖ τε καὶ παρῆρησιάζεται τῷ κόσμῳ τὰ σκάνδαλα.

γειν ἄλλ', Ἐχρῆν ὑπὸ κατάραν ποιεῖσθαι τὸν ἀνθρώπον · εἰ μὲν γὰρ ἄλλοθεν ποθεν καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας καὶ αὐτοδεσπότης γνώμης ἠπλοῦτο τὰ σκάνδαλα, εἰκότως τε ἂν ὁ λόγος ἀπῆρει μηδὲ ἀραις τινα τῶν ἀνθρώπων ὑποβάλλεσθαι · εἰ δὲ καταβάλλω μὲν ἐγὼ τῶν σκανδάλων τὰ σπέρματα, ἐπεὶ δὲ κατεβλήθη, ἀνάγκη καὶ γεωργηθῆναι καὶ καρποφορησάσαι τὴν ἀκανθάν. ὁ προξενήσας ἐμαυτῷ διὰ τῶν σκανδάλων τῆς ἀκάνθης, τὸ ἐπιτίμιον, εἰκότως καὶ τῆς ἀρᾶς καὶ τῆς δίκης ἐμαυτὸν παρίστημι ἔνοχον · ἀλλ' οὐ συγγνώμην πολὴν ἀπαιτεῖν, οὐδὲ φιλανθρωπίας οὐμενοῦν οὐδαμοῦ κριθείης ἄξιος · σκάνδαλα δ' ἂν ἐκεῖνα εἴη ὅσα κωλύματα γίνεται τῆς πρὸς τὴν ζωὴν ἀγούσης ὁδοῦ τὴν αἰώνιον · τίνα δ' ἔστι ταῦτα ; πορνεία, μέθη, κλοπή, καταλαλιά, καὶ πρὸς τούτων φόνος καὶ φιλαργυρία καὶ ὅσα ἄλλα κακὰ διὰ τούτων · ἄπερ ὁ ἀνθρώπινος κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεπλασμένος νοῦς ῥαθυμία καὶ βρασιῶνη παρασχῶν ἑαυτὸν εἰς τὸν κόσμον ἐλθεῖν παρασκευάζει · καὶ τῶν ἀρετῶν ἐργάτης πλασθεὶς γεωργὸν ἑαυτὸν κατασκευάζει τῶν φαύλων · ῥοπήν δὲ ἅπαξ ἐξ ἡμῶν καὶ βλάστην τὰ τοιαῦτα τῶν παθημάτων λαβόντα, ἐξ ἀνάγκης τὸ λοιπὸν ἐπιχωριάζει τε καὶ παρῆρησιάζεται τῷ ἡμετέρῳ βίῳ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἀρχαῖος τοῦ γένους ἡμῶν ἐχθρὸς ἀνακινεῖ τε καὶ ἀνεγειρεῖ πρὸς τὰ χεῖρονα τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐδαμοῦ φαίνεται κρατῶν ἡμῶν μὴ πειθομένων, μηδὲ τὰ χεῖρονα πράττειν ὠρμημένων · ἐρεθισμοὺς δὲ τινὰς καὶ ὅσον παρακλήσεις ἀλλαγοθέν ἀναμενόντων, ἡμῶν δὲ τοῦ ἀβρηνωποῦ τε καὶ γενναίου τῆς ἀρετῆς ὑπολισθαίνοντων, λαμβάνει χώραν ἢ τοῦ πονηροῦ συμβουλή, καὶ γίνεται συνεργὸς ἀλλ' οὐκ ἀρχηγὸς τοῦ παραπτώματος. ὁ δὲ ἴδιος κατὰ τὴν ἀρετὴν βίῳ ἐπιπορευόμενος τε καὶ ἀνατρέπει τὰ τοιαῦτα σκάνδαλα καὶ πάθη, οὕτω δὴ οὕτω καὶ τῷ κατ' εὐσέθειαν λόγῳ ἐπιπροσθεῖ τε καὶ καταλητίζεται τὰ αἰρετικὰ καὶ παλιμφημα τῶν δυσσεβούντων δόγματα καὶ φρονήματα · οἵπερ ἐξ ἀρχῆς ταῖς πονηραῖς αὐτῶν διανοαῖς συλλαβόντες αὐτὰ καὶ ἀποτεκόντες οὐκ ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ βία, ἐκουσιότητι δὲ βουλῆς τε καὶ γνώμης, τὰς τε τῶν πλησίον ἀκοὰς τῆς δυσφημίας ἐνέπλησαν, καὶ ἐξ ἀνάγκης δι' ἑαυτῶν τε καὶ τῶν παραδεξαμένων εἰς τὸν κόσμον ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα παρεσκευασαν · οἷς καὶ τὸ οὐαί, ἀδεκάστῳ κρίσει ἢ θεῖα ψῆφος ἐπαφίησιν ἑαυτοὺς ἀναξίους παρεσκευασάσαι παντὸς οἰκτιρμοῦ, ὡς που καὶ ἀλλαχόθι φησὶν ὅτι τοῖς τοιούτοις συμφέρει ἵνα μύλος ὀνικός δεθῆ περι τὸν τράχηλον αὐτῶν, καὶ ἀποβρίψωσιν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀέλυται τοίνυν ἀπορία ἐξ ὧν ἐδόκει κρατύνεσθαι · καὶ

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ'.

A

QUÆSTIO VI.

Τὴ δὴ ποτε Μωσῆς τῶν οὐρανῶν οὐ μέμνηται βασιλείας, καὶ τοι τοῦ Σωτῆρος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λαμπρῶς εἰπόντος ἀπὸ καταβολῆς κόσμου τοῖς δικαίοις ταύτην ἐτοιμασθῆναι (27-28) ;

Cur Moses regni cœlorum nullam mentionem fecerit, quamquam Servator in Evangelis manifeste dicat⁷⁵, a constitutione mundi illud esse justis paratum.

Edita a Maio, Nov. Coll., t. I, p. 48.

α'. Πολλὰ τῶν νοητῶν ὁ θεὸς Μωσῆς παρήκε· καὶ ἡ βασιλεία δὲ τῶν οὐρανῶν κρείττονα καὶ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν ἢ κατ' ἀσθησιν ἔχει· φησὶ γάρ, « Ὁφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· » οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν ἀσωμάτων δημιουργίαν δυνάμεων (29) μὴ ἐπεξελλόντα τὸν θεόπτην Μωσῆν διὰ τὴν παχύτητά τε καὶ ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν, μηδὲ τῆς ὑπὲρ ἀσθησιν βασιλείας τῶν οὐρανῶν διήγησιν παραθέσθαι, κατ' ἀσθησιν μᾶλλον ἢ κατὰ θεωρίαν βιοῦντι· **B** λαῶ· τὸ γὰρ νομίζειν τινὰς τῶ κατὰ τὸν παράδεισον διηγήματι συμπεριλαβεῖν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἥτις εἰς ταῦτ' ἐρχεται τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἂν ἀκριβῆς παραδέξοιτο λογισμὸς· ταπεινὸν (30) γὰρ ἂν εἴη τοῦτο πολλῶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ὅψει τε γὰρ ὁ παράδεισος καταληπτὸς ἐγγύονει, καὶ πόλιντας ἔσχε τοὺς πρωτογόνους· καὶ τὸ κάλλιστον μὲν τῶν περικοσμίων ἐστὶ, τῆς γῆς δ' ὅμως μέγας· καὶ φτωχοὶ μὲν ὠραίοις κομᾶ, καὶ διαυγεστάτοις κατάρδεται νόμασι, πλὴν οὐδὲν τούτων ὑψηλότερον ὄψεως, οὐδὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἀνακεχώρηκε λογισμῶν, ὥσπερ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ γῆς δὲ καὶ οὐρανοῦ οὐδ' ἐστὶν εἰπεῖν ὅσον τὸ μέσον.

β'. Εἰ δὲ διότι τοῦ γενναίου εἰπόντος ληστοῦ, « Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, » ὁ Σωτὴρ αὐτῶ τὴν εἰς τὸν παράδεισον ὑπισχνεῖται, διὰ τοῦτο τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν τὴν τοῦ παραδείσου τίθεται λῆξιν (οὐ γὰρ ἄλλα μὲν αἰτεῖν τὸν ληστὴν, ἄλλα δὲ λαμβάνειν παρὰ τοῦ μεγαλοδύρου Θεοῦ ἀλόλουθον εἶναι φαίη ἂν), ἐκεῖνο μᾶλλον σκοπεῖτω ὡς τί δὴ ποτε μὲν ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ μὴ δὲ ληστῆς συνεγνώκει· πόθεν γὰρ ἂν ἐξαιτεῖν προήχθη ἢ καὶ τοῦ λογίσεσθαι τὴν ἐσχὺν ἐνέλικα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ὑπερβαίνει; οὐκ οὐκ οὐκ τί ποτε μὲν ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὁ ληστῆς οὐδαμῶς συνεγνώκει, οὐδὲ πρὸς ὠρισμένον τι καὶ γνωρίμον τὸν νοῦν ἀπευθύων τὴν αἰτησιν ἐποιεῖτο· ἀλλὰ διὰ τοιαύτης αἰτήσεως ἀγαθῶν τιῶν μεταστρεῖν καὶ μακαρίας ἀπολαύσεως ἤτετο· ἐπεὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀπάντων καλῶν γνωριμώτερος αὐτῶ ὁ παράδεισος; καθεστῆκει (ἐκ γὰρ τῆς Μωσαϊκῆς διδασκαλίας τῶ Ἰουδαίων ἐπιγινωσκόμενος εἶναι) οὐδὲ τὴν ἐκεῖνου διέφυγε γνώσιν, διὰ τοῦτο τὸν παράδεισον ὁ Δεσπότης αὐτῶ κατεγγυᾶται· καὶ οὐχ ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων δωρεῖται, ἀλλ' ὧν τυχεῖν ὁ ἐξαίτουμένος ἐπεθύμει· ἐπεθύμει δὲ μνήμης τυχεῖν ἐν τῇ βασιλείᾳ Χριστοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἐν ἀγαθοῖς τε καὶ μακαρίοις γε-

C

1. Multas Moses intellectuales res silentio pressit: regnum autem cœlorum tum natura sua tum etiam gaudiorum præstantia sensus exsuperat. Id enim rei genus, ut ait Scriptura, « Neque oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit⁷⁵. » Nil ergo mirum est, si cum Dei aspectu dignus Moses incorporaream virtutum creationem non narraverit propter audientium crassa ingenia et infirmitatem, idemmet ne cœlorum quidem regnum apud populum sensibus magis quam intellectu utentem commemoraverit. Nam quod nonnulli arbitrantur Mosen in paradisi mentione regnum quoque cœlorum conclusisse, quod est ipsum Christi regnum, hanc, inquam, opinionem accuratum ratiocinium non recipit. Ille enim vixit regno cœlorum inferior videbitur: siquidem paradisos sensibus erat comprehensibilis, incolasque primos parentes habuit: et mundanarum quidem rerum pulcherrima est, sed tamen terræ bujus pars: et quanquam pulchris arboribus floret ac limpidissimis rigatur fluviiis, nihilominus nihil visibili vi sublimius habet, neque humanum intellectum excedens, ut reapse est regnum cœlorum. Quantopere demum terra cœlo differat, verbis declarari non potest.

D

2. Quod si quia dicenti latroni bono: « Memento mei, Domine, in regno tuo⁷⁶, » Servator paradisos promisit, idcirco regnum cœlorum idem esse putat aliquis quod paradisi sedes (neque enim consentaneum fuit aliud latronem petere, aliud a munifico Deo accipere); illud potius consideret, cœlorum id est Christi regnum latroni incognitum fuisse. Qui autem fieri poterat, ut id sibi deposceret, quod ipsum ratiocinii acumen effugiebat, mentisque humanæ vires excedebat? Igitur quidnam revera esset regnum cœlorum latro omnino ignoꝛabat, neque ad certum aliquid notumque sibi mentem intendens preces illas effudit; sed boni alicujus beatæque voluptatis compotem se fieri postulavit. Jam quia hic Mosis magisterio Judaicæ genti exploratus esset, ejus ne latronem quidem notitia latebat), idcirco paradisos illi Dominus spondet: neque aliud pro alio largitur, sed id omnino quod petenti erat concupitum. Is vere cupiebat ut sui memoria haberetur in Christi regno, id est ut bonis atque beatis annumeraretur. Reapse is deinde paradisi incolatu potitur, quem generis nostrî auctores ante violatum præceptum sortiti fuerant. Quod si quis paradisos

⁷⁵ Matth. xxv, 54. ⁷⁶ I Cor. ii, 9. ⁷⁷ Luc. xxiii, 42.

NOTÆ.

(27-28) Conspirat in hanc sententiam Hieronymus epist. 159, 5: « Mihi in Evangelio promittuntur regna cœlorum, quæ instrumentum vetus omnino non nominat. »

(29) Confer Photium in quæstione 102 (nunc 79) a Wolfio edita.

(30) Μαλιμ ταπεινώτερον.

latroni tanquam præludium arrhabonemque regni A
cœlorum datum dicat, nèque eum prædicto regno
cariturum; ista quidem opinio rationi minime repu-
gnat: rem autem in communi omnium resurre-
ctione ac iudicio actæque vitæ remuneratione accu-
ratius cognoscemus. Interim hæc in iudicis mente
latent.

ὅλως μάχεται τῷ λόγῳ· μᾶλλον δὲ ἐν τῇ κοινῇ πάντων
ἀνταποδόσει, εἰσόμεθα ἀκριβέστερον (31)· τὰ νῦν δὲ

3. Sed enim Mosis nulla necessitas scopusve ad-
erat, cur cœlorum regnum manifestaret. Porro multa,
ut diximus, quæ sensum excedebant, dum orbis
initia scriberet, prætermisit. Jam si quis forte di-
cere velit, figurate nec sine ænigmate ipsum quoque B
regnum cœlorum a Mose innui, dum ait: « In prin-
cipio fecit Deus cœlum et terram »; » huic nos
nequaquam adversabimur. Neque enim ullo modo
affirmamus Mosem, qui tanto prodigio dignus fuit
ut Deum ipsum conspexerit, rem talem tantique
negotii ignoravisse: verum ea, quæ multi ferre
nondum poterant, reticebat, vulgique auribus ine-
ruditis valde parcebat: interim dum semina aliquot
in sublimiores perfectioresque mentes inmittebat,
casque altioribus ac mirabilioribus contemplatio-
nibus fortasse initiabat. Propterea, aiunt, dum sen-
sibilis mundi creationem scribit, sigillatim omnia
persequitur, quæ ad eam rem pertinent: verum-
tamen cum cœli genesim narrat, quæcunque cœ- C
lestia ad terrestrem mundum referuntur, ea pariter
accurato sermone digerit, solis, inquam, et lunæ
stellarumque dominatum atque naturam: quæ
autem a terrestri fabrica ornamentove recedunt,
quæque proprie ad supernam stationem pertinent,
hæc haud æquo disserit. Quod si in his ita se ges-
sit, multo magis in illis quæ prædictis excelsiora
sunt. Horum, inquam, sublimiorum perspicuum
accuratamque enarrationem Creatori Dominoque
omnium Christo Deo nostro reliquit: qui nobiscum
terræ incolis diversatus, et cœlestes doctrinas ac
divina mysteria impertiens, regnum quoque cœlo-
rum nos edocuit. Quamobrem aliæ quoque leges et
promissiones et minæ ac benedictiones, quæ corpo-
reum quid sapiebant, ad Mosis partes semper perti-
nent: verum communis Servator generis, qui sibi
officium sumpsit omni errore hominem liberandi,
cœlestia nobis credentibus ac divina bona nuntia-

» Gen. 1, 1.

νέσθαι· καὶ λαμβάνει λοιπὸν τὴν ἐν παραδείσῳ δι-
αγωγὴν, ἣν οἱ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγέται μήπω
τῆς ἐντολῆς ἐκπεσόντες διεκλήρουντο (30)· εἰ δέ τις
τὸν παράδεισον αὐτῷ οἶονεῖ τινα προοιμιαζόμενα
δῶρα καὶ ἀββάθυνα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας λέ-
γοι δεδόσθαι, οὐκ ἀποτειχέσθαι δὲ αὐτὸν οὐδὲ τῆς
τῶν οὐρανῶν βασιλείας, τοῦτο δὴ τοῦτο οὐδὲν μὲν
ἀναστάσει τε καὶ διακρίσει καὶ τῶν βεθιωμένων
αὐτοῦ ἂν εἴη ἐξεπίστασθαι τοῦ κριτοῦ.

γ. Ἄλλὰ γὰρ Μωσῆϊ μὲν οὐκ ἦν ἀνάγκη οὐδὲ
σκοπὸς ἀναπτύσσειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν·
πολλὰ γὰρ, ὡς περ ἐφημεν, τὴν κοσμογένειαν ἀναγρά-
φω τῶν ὑπὲρ αἰσθησιν παρῆλθεν· εἰ δὲ τυπικῶς τις
καὶ ἐν αἰνίγματι καὶ αὐτὴν τὴν τῶν οὐρανῶν βασι-
λείαν ὑποσημαίνειν ἐθέλοι λέγειν, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ἐν
ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὴν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » οὐδὲν
πρὸς αὐτὸν διοισόμεθα (32)· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτό γέ
φαμέν ποθεν ὡς ἡγνόμε ταῦτά τε καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ
τῆλικούτου καὶ τοσοῦτου θαύματος τῆς θεοπτίας
ἡξιωμένος Μωσῆς· ἀλλ' ὅτι τοῖς πολλοῖς ἀνέκφορα
διετήρει, καὶ τῆς μὲν συγκλύδου ἀκοῆς φειδῶ πολλὴν
ἐποιεῖτο, τοῖς ὑψηλοτέροις δὲ καὶ τελειοτέροις σπέρ-
ματα καταβάλλων, τῶν ὑψηλοτέρων τε καὶ θαυμα-
σιωτέρων ἰσως διετέλει θεωρημάτων· καὶ γὰρ, φασί,
διὰ τοῦτο τὴν μὲν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου δημιουργίαν
εἰπὼν, λεπτοουργεῖ τε καὶ ἐπεξέρχεται καὶ δ συμπλη-
ροῦσι τοῦτον· τὴν δὲ γένεσιν ἀναγραφάμενος τοῦ οὐ-
ρανοῦ, ὅσα μὲν αὐτοῦ πρὸς τὸν περιγίγιον κόσμον
ἀφορᾷ, καὶ ταῦτα παραπλησίως διεξῆλθεν, ἡλίου καὶ
σελήνης, καὶ τὴν ἀστέρων κυριότητά τε διαλαβὼν
καὶ φύσιν· τὰ δὲ τῆς περιγείου ἀπνευύοντα διακο-
σμήσεως, καὶ ὅσα τῆς ἀνωτέρω λέξεώς ἐστι, οὐχ
ὁμοίως διέλαβεν· εἰ δὲ τοῦτο, πολλῶ μᾶλλον οὐδ' ὅσα
ὑπεραναβέβηκε τούτων· καταλιμπάνει δὲ τὴν τού-
των σαφῆ καὶ διευκρινημένην διήγησιν τῷ Πλάστῃ
καὶ Δεσπότῃ πάντων Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὃς ἐπι-
δημήσας ἡμῖν τοῖς ἐν γῆ, καὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ θεῖα
παραδιδούς μαθήματά τε καὶ μυστήρια, καὶ τὴν τῶν
οὐρανῶν βασιλείαν ἐξηγήσατο· ἐπεὶ καὶ τὰ ἄλλα,
νομοθεσίαι τε καὶ εὐαγγελίαι, ἀραὶ τε καὶ εὐλογίαι,
τὸ σωματικώτερον ἔχουσαι, πανταχοῦ τῷ Μωσῆϊ πα-
ραλαμβάνονται· ὁ δὲ κοινὸς τοῦ γένους Σωτὴρ ὅλον
τὸν ἀνθρώπων ἀπαλλάξαι τῆς πλάνης προθέμενος, τὰ
ὕπουράνια καὶ θεῖα ἡμῖν τοῖς πειθομένοις ἐπηγγεί-
λατο ἀγαθὰ· ὥσπερ καὶ τοῖς ἀπειθοῦσιν ὑπέδειξεν,
ὡς ὑποδέχεται αὐτοὺς οὐ τὰ πρόσκαιρά τε καὶ χρόνῳ

NOTÆ.

(30) Paradisi intellectus nomen a paradiso ter-
restri derivatum fuisse, nemo inficias it. Ceteroquin
sanctarum ante Christum animarum quietas sedes
a terrestri paradiso Adami distinguendas esse, satis
docet Scriptura cum ait Christum post obitum ad
inferos descendisse. Quare et ad illa apud Lucam
verba ad latronem recte moment sacri interpretes
terrestrem paradysum non esse ibi intelligendum.

(31) De hac Græcorum quorundam opinione et
nos ipsi alibi locuti sumus, et Muratorius singulari
opere latissime disputavit. Et quidem contra Græcos
suo copiose disserit Eustratius ab Allatio editus.

(32) Quæstionem hanc rursus tractat Photius

in Amphiloichiana decima sexta, aliis quidem
verbis, ceteroquin iisdem sæpe argumentis utens;
quam rem nuntiata Roma Neapolim ante hos
annos suis video cl. Andresio prodrom. *Anecd.*
Gr. p. 85. Sed tamen ad hunc locum Photius
in decima sexta aliter iudicare videtur. Huic enim
opinionem nonnullorum propositæ sic contradicit:
Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν βραβύως ἀγαπήσῃ ἡ ἀλήθεια,
ὅτι τε λίαν ἐκβεβίασται, καὶ ὅτι εἰπὼν οὐρανῶν
ποίησιν, περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τοῦ Ἰου-
δαίου οὐδὲν ἤττον ὠφέλησεν ἢ εἰ παντελῶς ἀπεισι-
πησε· καὶ πολλὴ ἄλλη πρὸς ταύτην τὴν ὑπόληψιν ὑπε-
ναντίωσις.

καταμαραινόμενα λυπηρὰ, ἀλλ' ὅσα δι' αἰῶνος ἀπεράντου παρατεινομένην ἔχουσι τὴν πείραν τῶν ἀλγεῖνῶν.

δ'. Εἰ δὴ καὶ ἀγωνιστήριον ἦν ὁ παράδεισος, ἐν αὐτῷ γὰρ τὸ γυμνάσιον τῷ πρωτοπλάστῳ προτίθειτο, πῶς ἂν εἴη τῷ αὐτῷ καὶ βραβεῖον καὶ στάδιον; οὐκοῦν ὁ παράδεισος προσιμιον μὲν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, οὐ βασιλεία δέ· καὶ μακάριον μὲν καὶ πολυέραστον ἐνδιατηθῆναι τῷ χωρίῳ, μακαριώτερον δὲ καὶ ἐρασμιώτερον τὸ εἰς τὰς οὐρανίας ἐκείθεν παραπειμφθῆναι σκηνάς· καὶ τὸ ἀρχηγὸν δὲ φῶς, ὅπερ ἀναγεόμενον πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου δημιουργίας, τὴν ἡμέραν ἐποίει, βασιλείαν οὐρανῶν ὑψηλοτέραν τε καὶ θειοτέραν καὶ ὡς ἀληθῶς οὐράνιον λῆξιν ἡμᾶς ἐνοεῖν, ἢ τὸν παράδεισον, ἀπευθύνει· ἐν ἧ τοῖς ἀξιω-
B
θησομένοις ἐνδιατιθᾶσαι τὴν χρεῖαν ἀποπληρώσει· καὶ εἴη ἂν εἰκότι λόγῳ ἀναλογίαν διασῶζον τὸ οὐράνιον σῶμα πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἣν συνδιασῶζει πρὸς αὐτὴν ἡ γῆ· ἐκείνη τε γὰρ πρὸς τὸ ὀρώμενον οὐράνιον κῦτος τάξιν ἐδάφους ἐπέρουσα φαίνεται· αὐτὸς τε πάλιν ἐδάφους ἀναπληρώσει χώραν τοῖς ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, τὴν διαίταν ἀξιοθεῖσι λαχεῖν· οὐδὲν οὖν ὅλως ἔστιν ἀπορεῖν τοῦ λοιποῦ πῶς τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ σωτήριον παρουσίαν οὐράνιον ἡμῖν καὶ διδάσκοντος καὶ ἐπαγγελλομένου βασιλείαν, ὁ θεράπων αὐτοῦ Μωσῆς ἢ οὐδ' ὅλως ἢ ὡς ἐν ἀνίγμῳ ταύτης ἐμνήσθη· οὐδὲ πότερον ταυτὸν ἔστιν ἢ ἕτερον ὁ παράδεισος καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

bitandum utrum idem sit an quid diversum, paradisi et regnum cœlorum.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ζ.

Εἰ τὰ τέλη τῶν αἰῶνων εἰς ἡμᾶς κατήντησεν, ἐν ποίοις αἰῶσιν ὁ τοῦ Χριστοῦ πλοῦτος εἰς ἡμᾶς ἐπιδειχθήσεται;

Edita a Maio, nov. Coll., t. IX, p. 5-6. Conciliantur Pauli verba I Cor. x, 11, cum verbis Eph. ii, 7.

Οὐκ ἄπορον δὲ οὐδ' εἰ τὰ τέλη τῶν αἰῶνων εἰς ἡμᾶς κατήντησεν, ἐν τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐπιδειχθῆσαι εἰς ἡμᾶς τὸν κοινὸν τοῦ γένους σωτήρα καὶ λυτρωτὴν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ τέλει τῶν αἰῶνων ἡμεῖς ἔσμεν, ὅσοι τὸν παρόντα κόσμον ἤδη μαραινόμενον τε καὶ καταρρέοντα πρὸς τέλος ἐτάχθημεν παραμετρεῖν, ἐπερχομένους δὲ αἰῶνας ἐκείνους δεῖ νοεῖν, ὅσοι τῇ τῶν μελλόντων ἀδιαδόχῳ παραπλαύσει συμπαραινομένην ἔχουσι φύσιν τὴν ἑαυτῶν. Ὅρα δὲ μοι καὶ οὕτως· ἐν μὲν τοῖς αἰῶσιν, ὧν εἰς ἡμᾶς τὰ τέλη κατήντησε, τὸ πρὸ τῶν αἰῶνων ὀρισθὲν μυστήριον ἐπὶ κοινῇ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους σωτηρία πέρας ἔλαβέ τε καὶ ἐτελέσθη· ὅπερ ἔστιν ἡ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐνωσίς τε καὶ ἐπιδημία· ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις ἐπιτελεσθεῖ ἂν ἡ τῶν ἀνθρώπων πρὸς Θεὸν ἀνοδός τε καὶ ὑψηλότερα συνάφεια· καὶ τὸ κατὰ χάριν ἡμᾶς γενέσθαι θεοῦς, μηκέτι πρὸς τὰ χεῖρα τὴν μεταβολὴν δεχαμένους. Ἐτι δὲ ἐν μὲν τοῖς αἰῶσιν, ὧν εἰς τὰ τέλη κατηντήσαμεν, τὴν ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν ἀπαιτούμεθα· καὶ πρὸς τὸ γυμνάσιον ἀποδύμεθα· ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις τὰ τε τῶν πρακτέων ἐπίχειρα κομιζόμεθα καὶ τῶν βραβεῖων ἀξιούμεθα, ὅτε δὴ ἕτε καὶ ὁ πλοῦτος τῆ:

vit: sicuti etiam non credentibus demonstravit, fore ut illos haud temporalis vel aliquando cessatura poena excipiat, sed quæ sensum potius doloris in infinitum ævum extendat.

4. Quod si præterea paradisi certaminum præmium est; illic enim primo homini propositum virtutis exercitium fuit; qui fieri potest ut idem homini locus esset et stadium? Sequitur ergo ut paradisi præludium quidem regni cœlorum fuerit, non tamen ipsum regnum. Et in eo quidem versari loco beatum ac desiderabile est; multo tamen beatius atque optabilius est ad cœlestes sedes illinc emitti. Et quidem lux illa primigenia, cujus effusio, ante solem conditum, diem efficiebat, exemplo nobis est, ut intelligamus regnum cœlorum vere esse
B
cœleste habitaculum, multoque excelsius diviniusque, quam paradisi, in quo quidem cœlesti habitaculo, hi qui eo digni fuerint, voti omnis compotes fient. Prorsus videtur justa ratione cœlestis firmamentum eam analogiam erga regnum cœlorum tueri, quam erga ipsum firmamentum tellus: hæc enim cœlesti, quem suspicimus, fornicem pavimenti præstare videtur. Rursus ipse cœlestis fornicem pavimenti instar erit iis qui cœlorum regnum incolendi digni erunt. Ergo deinceps non erit ambigendum, cur nam Christus, quo tempore inter homines salutariter versatus est, cœleste nobis promiserit nuntiaveritque regnum; ejus vero famulus Moses vel nullo modo, vel certe non sine ænigmati regni ejusdem mentionem fecerit. Neque denique est du-

QUÆSTIO VII.

C
Si finis sæculorum nobis adventit, quibusnam sæculis Christi divitiæ in nos ostendentur?

Non incertum est quoque, si finis sæculorum nobis adventit, divitias suas in nos ostendisse communem generis nostri Salvatorem et Redemptorem. In fine enim sæculorum sumus nos quicumque in hunc mundum jam flaccidum et ad finem suum vergentem missi sumus incolendum; supervenientia autem sæcula illa esse cogitandum est quæ æternarum in futura deliciarum participandam protensam obtinent eorum naturam. Sed mihi
D
et sic considera: sæculis illis quorum finis in nos adventit, definitum ante sæcula mysterium pro communi hominum generis salute terminum accepit et perfectum est; qui terminus est Dei apud homines mansio et incolatus; supervenientibus autem sæculis perfectus erit hominum ad Deum reditus et altior cum illo conjunctio. Tunc etiam secundum gratiam facti erimus dii neque ad pejora conversionem capientes. Adhuc autem his sæculis quorum finis adventit, a nobis præceptorum adimpletio exigitur, et ad luctam æcingimur; supervenientibus autem eorum quæ agenda sunt præmia accipimus, et victoria læurea digni judicamur, quando et divitiarum dominicæ bonitatis et largitionis ineffabili verbo et incomprehensibili ratione copiosissime nobis subministrabuntur. Si vis, presentibus quidem sæcu-

lis corruptibili corpore vitam nostram perlicimus, supervenientibus autem corruptionem incorruptione mutantis, sicut in finitum ævum percurreremus. Et rursus sæculis præsentibus insurgens in nos et nos impediens peccatum subimus; supervenientibus autem, neque in nos pugnam, aut agens peccatum, sed neque occulte in nobis stans aut stare valens reperiemus. Multa et alia sexcenta his addi possent quibus differentia inter directa ad finem sæcula et ea quæ in infinitum manent facile discernitur. Atque ita præposita verba non invicem opponuntur, neque inter se pugnant.

θείη, δι' ὧν ἡ διαφορά τῶν τε πρὸς τέλος ἐπιχειρομένων αἰώνων καὶ τῶν εἰς ἀπέραντον διαμενόντων βραδῶς καταλαμβάνεται· καὶ ὡς τὰ προκείμενα ῥητὰ οὐδὲ ἀλλήλοις ἀντινομοθετεῖ οὐδὲ διαμάχεται.

QUÆSTIO VIII.

Quomodo dicitur filius Dei peccatum non facere, qui juxta eandem Scripturam ex aqua et Spiritu nascuntur; et tamen multos videmus per baptismum filios Dei effectos peccatum facientes;

Edita a Maio, l. c. p. 6-8. De verbis I Joan. iii, 9; et quomodo his non obstat, quod baptizatos, qui vere filii Dei sunt (Joan. iii, 5) adhuc peccantes videamus.

Si quicumque ex aqua et Spiritu sancto generatur, ii sunt filii Dei; filii autem Dei, ut divus Joannes clamat, peccatum non faciunt, quæris et discipulas quomodo, postquam per lavacrum regenerationis tanta gratia digni habiti sumus, ad peccatum deferamur. Sed antequam verba resolvamus quæ sibi invicem contradicere videntur, ipsum in se Apostoli dictum examinandum est: quomodo omnino homo filius Dei factus peccatum non potest facere? Quidam igitur dicunt illud ipsum Joannem explicantem addere: quoniam semen ipsius in eo manet; quod quidem semen est sane docendi peritum verbum; exiit enim qui seminat seminare. Illo autem semine in anima radices agente et manente, non potest peccare qui hoc semine assimilationem cum generante Deo possidet. Illo autem semine ex cogitatione nostra ejecto, statim diaboli semen in illius locum injicitur, et zizaniorum germinatio incipit. Plures quidem sic propius, ut mihi videtur, ad veritatem steterunt illud apostoli dictum interpretando. Alii autem simplicius dicunt neque justum justitiam colentem, neque sapientem sapientiam adimplentem, neque alium quemque suum nomen a virtute trahentem eo quod illam peragat et adimpleat, unquam peccati existiturum factorem.

Sed hoc quidem, quæquam a quibusdam dictum est, non altitudinem apostolicæ sententiæ videtur attigisse. Non enim callidum est scire, sed neque docere justum juste agentem non injustitiam admittere, neque sapientem intemperanter non vivere dum sapit. Melius forte esset et hoc modo intelligere eum qui ex Deo natus est et semen ejus in se ipso concepit, nempe virtutem (omne enim donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminoso), et perfectus est in ea, ita ut in illius habitum pure transierit, non habens sibi admistum mali semen, eum, inquam, non posse peccatum facere; id est, non habere voluntatem ad cupiditatis

Α Δεσποτικῆς χρηστότητος καὶ φιλοτιμίας ἀρβήτην λόγῳ καὶ ἀκαταλήπτους λογισμοῖς ἡμῖν ἐπιδαψιλεύοιτο. Εἰ βούλει δὲ ἐν μὲν τοῖς περατοῦμένοις αἰῶσι φαρμακῶ σώματι τὸν βίον ἡμῶν διεκνούμεν, ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις τῆς φθορᾶς τὴν ἀφθαρσίαν ἀμειδόμενοι, οὕτω τὸν ἀτελειύτητον διατελοῦμεν αἰῶνα. Καὶ πάλιν ἐν μὲν τοῖς παροῦσι τὴν κατεξινισταμένην ἡμῶν τὴν ἀμαρτίαν καὶ διενοχλοῦσαν ὑφιστάμεθα· ἐν δὲ τοῖς ἐπερχομένοις οὐκέτι καταστρατηγούσαν οὐδὲ ἐνεργουμένην, ἀλλὰ μηδὲ ὑφρεσῶσαν ὄλως εὐρήσομεν, μηδὲ δυναμένην ὑφίστασθαι. Πολλὰ δ' ἄν τις καὶ ἄλλα μυρία τοῦτο ἐπι-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Η'.

Πῶς τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ λέγεται ἁμαρτ'αν μὴ ποιεῖν, εἶναι δὲ ταῦτα ἢ αὐτῆ λέγει Ἐραστὴ τὰ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος γεννηθέντα, καὶ πάντων πολλοὺς ὄρωμεν τοὺς διὰ βαπτίσματος υλοποιηθέντας τὴν ἁμαρτίαν διαπραττομένους;

B Πῶς τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ λέγεται ἁμαρτ'αν μὴ ποιεῖν, εἶναι δὲ ταῦτα ἢ αὐτῆ λέγει Ἐραστὴ τὰ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος γεννηθέντα, καὶ πάντων πολλοὺς ὄρωμεν τοὺς διὰ βαπτίσματος υλοποιηθέντας τὴν ἁμαρτίαν διαπραττομένους;

Εἰ δὲ ὕδατος καὶ Πνεύματος οἱ γεννηθέντες τέκνα Θεοῦ χρηματίζουσι, τὰ δὲ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ Θεσπέσιος Ἰωάννης βεβῆ, ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ἐπερωτᾷ καὶ διαπορεῖ πῶς μεθ' ὃ τοῦ λουτροῦ τῆς παλλιγενεσίας τοῦ τηλικούτου χαρίσματος ἠξιώθημεν, πρὸς ἁμαρτίαν καταφερόμεθα. Ἀλλὰ πρό γε τῆς λύσεως τῶν δοκούντων ἔχειν ἐναντιότητα ῥημάτων, αὐτὸ καλὸ αὐτὸ τὸ ἀποστολικὴν ἐπισκεπτέον ῥητόν· πῶς ὄλως ἄνθρωπος τέκνον Θεοῦ γεγονὼς ἁμαρτίαν οὐ δύναται ποιεῖν; Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἐπιλύμενος ἐπάγει τὸ, ὅτι: σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ· τοῦ γὰρ δεσποτικοῦ σπέρματος ἤτοι διδασκαλικοῦ λόγου· Ἐξῆλθεν γὰρ, φησὶν, ὁ σπείρων τοῦ σπείραι· τοῦτου δὴ τοῦ σπέρματος ἐν τῇ ψυχῇ βιζυθέντος καὶ παραμένουτος οὐ δύναται ποιεῖν ἁμαρτίαν ὁ ἐκεῖνου τοῦ σπόρου τὴν ἀφομοίωσιν πρὸς τὸν γεγεννηκότα κτησάμενος Θεόν· παραιρηθέντος δὲ τοῦ τοιούτου σπέρματος ἐκ τῆς διανοίας ἡμῶν, αὐτίκα ὁ τοῦ ἐχθροῦ ἀντικαταβάλλεται σπόρος, καὶ ἡ τῶν ζιζανίων βλάστη λαμβάνει ἀρχήν. Ἔνοι μὲν οὕτως, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, καὶ τῆς ἀληθείας ἐγγύς τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν νενοήκασι. Οἱ δὲ ἀπλούστερόν φασιν, ὡς οὔτε ὁ δίκαιος τὴν δικαιοσύνην πράττων, οὔτε ὁ σώφρων τὴν σωφροσύνην ἐπιτελῶν, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδ' ἄλλος παρόνυμος ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐν ᾧ ταύτην τέλει καὶ διαπράττεται, οὐ μένουσιν οὐκ ἂν ποτε καὶ τῆς ἁμαρτίας ὑπάρξειε δημιουργός.

Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰ καὶ τισιν εἴρηται, οὐ μοι δοκεῖ τοῦ ὕψους τῆς ἀποστολικῆς ἐπιχειρήσει διανοίας· οὐδὲ γὰρ σοφὸν εἶδέναι, ἀλλ' οὐδὲ διδάσκειν, ὡς ὁ δίκαιος δικαιοπραγῶν· οὐκ ἀδικεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ὁ σώφρων οὐκ ἀπολασταινεῖ ἐν τῷ σωφρονεῖν· ἄμεινον δὲ ἂν ἴσως εἶη κάκεινο συνιδεῖν, ὡς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἤτοι τὴν ἀρετὴν (πᾶν γὰρ δῶρημα τέλειον ἀνωθὲν ἐστὶ καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων) καὶ τελειωθείς ἐν αὐτῇ ὡς καὶ ταύτης καθαρῶς εἰς ἕξιν ἐλάσαι, μὴ ἔχων ἐπιμιγνυμένην ἑαυτῷ τοῦ κακοῦ τὴν σπορὰν, ὁ τοιοῦτος οὐ δύναται ποιεῖν ἁμαρτίαν· τουτέστιν, οὐκ ἔχει τὴν γνώμην βέπουσαν πρὸς τὰ πάθη, οὐδὲ

πρὸς ἐκεῖνα τὸν νοῦν ἐπιστρέφόμενον. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἀδίδακτος φύσις ἰσχυρὸν τὰ παρὰ φύσιν ἀποστρέφεται, οὕτως ἡ ἐκ διδασκαλίας διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν πράξεως γυμνασίας ἐπιγινομένη ἕξις μεγάλην λαμβάνει τὴν ἰσχὺν εἰς τὸ πρὸς μηδὲν τῶν φαύλων ἐπιβραβεῖ; ἔχειν καὶ τοῦτοις ἐφθδεσθαι· ἀλλ' ἡ μὲν τοῦ ῥητοῦ καθ' ἑαυτὴν σκέψις τοιαύτη εἰς ἂν εἴη. Ἐπιλούοιτο δ' ἂν καὶ ἡ κατὰ συμπλοκὴν τῶν ῥητῶν προκειμένη ἀπορία οὐδὲν ἔλαττον καὶ δι' ἐνὸς ἐκάστου τῶν εἰρημένων· οὐδὲν γὰρ ἀπορον οὔτε τὸν ἔχοντα τοὺς σπερματικούς λογούς ἐν ἑαυτῷ βλαστάνοντα, εἴτε τῶν ἀρετῶν εἴησαν, εἴτε τῆς εὐσεβείας αἱ καταβολαί, τότε μὲν μηδαμῶς ἀποδέχσθαι τὴν ἐπισποράν τοῦ πονηροῦ· ἐπειδὴν δὲ τοῦ κακοῦ βλαστήματος ἔρημοι καταστῶμεν, τότε πρὸς τὴν τῶν ζιζανίων ὑποδοχὴν παρασκευασμένους ὀρᾶσθαι· ἀλλ' οὐδὲ τὸν πρόττοντα τὴν ἀρετὴν ἐπειδὴν ταύτην εἰλικρινῶς πράττει, ἀνερέγγητον αὐτὸν πρὸς τὴν κακίαν εἶναι· ἀμελήσαντα δὲ τῶν καλῶν ἔργων

Λυθείη μὲν ἂν ὡς περ εἴρηται διὰ τοῦτον καὶ ἡ δοκοῦσα κατ' ἀρχὰς τῶν ῥητῶν ἐναντιολογία· οἰκειωτέρα δὲ καὶ ἰδιάζουσα λύσις εἴη ἂν αὐτῇ προσεγομένη τοιαύτη. Διττός ἐστιν ὁ τῆς ἀνωθεν υἰοθεσίας τρόπος· ὁ μὲν ἐκ μόνης τῆς φιλοτιμίας τοῦ υἰοθετούντος ἐπιδεικνύμενος, ὁ δὲ μετὰ συνεισφορᾶς τῆς ἡμετέρας σπουδῆς καθ' ἣν ἡ τῶν ἀρετῶν συνεισάγεται ἐργασία· καὶ ἡ δοθείσα τῆς υἰοθεσίας ἀνωθεν χάρις τῇ ἀπὸ τῆς γνώμης συνελθοῦσα τῶν ἀρετῶν πράξει, ὅλον ἀναμορφῶν τὸν υἰοθετούμενον πρὸς τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα, καθ' ὅσον ἐστὶν ἀνθρώπιμι μιμήσασθαι δυνατὸν τὸν γεγεννηκότα Θεόν. Οὕτως μὲν οὖν ὁ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον χρηματίσας τέκνον Θεοῦ, καὶ οὕτω βεβαίαν καὶ ἀμετακλήτην τὴν υἰοθεσίαν κτησάμενος, ἀναλλοίωτον λαμβάνει τὴν ἕξιν τοῦ καλοῦ, καὶ μισεῖ τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἀποστρέφεται, καὶ οὐκ ἐθέλει ταύτην οὐδαμῇ ποιεῖν. Ὁ μὲν τοί γε τῆς Δεσποτικῆς ἀπολαύσας φιλοτιμίας, μηδὲν δὲ τηλικούτον συνεισενεγκῶν ὡς βεβαίαν τὴν υἰοθεσίαν δεῖξαι, καὶ ἑαυτὸν ἄξιον ταύτης διὰ τῶν ἔργων παραστήσαι, οὕτως δὴ οὕτως κἀν τῆς υἰοθεσίας ἔτυχεν, ἣν ἡ Δεσποτικὴ χαρίζεται φιλοτιμία, τῷ ταύτην οἰκεία γνώμη καὶ σπουδῇ μὴ συκροτεῖν, εὐχερῶς φέρεται πρὸς τὰς τῶν ἁμαρτημάτων πράξεις· τὸ μὲν ἀπὸ τῆς χάριτος δοθὲν σπέρμα, οἷον ἀτελεσφόρητον καταλιπὼν, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ ἐπισπαρὲν, τελεσφορούμενόν τε καὶ γεωργούμενον οἰκεία ῥαθυμίᾳ· ὅπερ καὶ περιφέρων ἐν ἑαυτῷ, εἰκότως ἀντὶ τοῦ τέκνον εἶναι Θεοῦ, τέκνον χρηματίζει τοῦ διαδόλου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Θ'.

Πῶς τοῦ θεοπάτορος Δαβὶδ εἰπόντος, « Ἀνθρώπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, » καὶ ἑξῆς, « τοῦ τοῦ παῖς Σολομῶν ἀποφαινεται, » « Μέγα ἀνθρώπος καὶ τίμιος ἀνὴρ; »

Edita a Maio, l. c., p. 8-9. Quomodo Davidis verba Psal. cii, 14, 15, cum Salomonis effato, Prov. xx, 6 (juxta LXX) convenient.

Τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὡς τὰ πολλὰ καὶ ὁ Θεὸς Δαβὶδ κατευτελίξων, καὶ ὁ σοφὸς μεγαλύνων Σολομῶν, οὐκ ἐναντίαν ἀλλήλοις ἀντεισάγουσι δόξαν· οὐ γὰρ οὗτοι μόνον τοιαύτας ἀποφάσεις περὶ τοῦ ἀνθρωπείου γένους ποιοῦνται, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τῆς θείας Γραφῆς εὐρήσεις, τοῦτο μὲν ἐπιρροῦσα τῆν

A serpentem, neque mentem ad illas conversam. Quemadmodum enim indocta natura violenter ea quæ supra naturam sunt aversatur, ita ille ex doctrina per bonarum actionum exercitium factus habitus vim magnam accipit ut nullis malis serpat aut nullis delectetur. Ea quidem esset hujus dicti in se investigatio. Solveretur et difficultas in verborum connexione sita non minus per unumquodque dictorum. Non enim dubium est quin is qui seminalia verba habet in se ipso germinantia, sive virtutum sint, sive pietatis jacta semina, minime in se mali sationem admittat; cum autem malo germine vacui stamus, tunc in zizaniorum acceptationem accingentes nos videamur, sed neque eum qui virtutem agit, adversus malum, inefficacem esse; eum autem qui pulchros actus negligit ad pejora B deferri, nemo est qui discepiat.

πρὸς τὰ χεῖρονα κατενεχθῆναι, οὐδεὶς ἂν διαμυσθῆται ἡ.

Per hæc quidem solveretur, ut dictum est, illa primo intuitu apparens oppositio; magis propria vero et accommodatior esset illi admota solutio talis. Duplex est hujus filiationis modus: unus quidem ea sola adoptantis largitione ac studio demonstratus; alter vero, adjuncto proprio nostro studio, vi cujus introducitur virtutum operatio; et data supernæ filiationis gratia cum voluntaria virtutum praxi conveniens, totum transformat filium adoptatum ad similitudinem et characterem, quantum homini licet intueri eum qui genuit Deum. Sic quidem ille qui se hoc modo filium Dei gerit atque ita solidam et immutabilem adoptionem possidet, inconcussam accipit habitudinem boni et a peccato abhorret, nec illud vult quoquo modo facere. Qui tamen illa Domini largitione fruitus est neque satis curavit ut solidam adoptionem ostenderet et se hac esse dignum operibus ostenderet, ille sane, quantum adoptionem sortitus est quam Domini largitur affectio, quia non eam propria voluntate et ardore confirmat, ad peccatorum actus facile fertur. Illo quidem, quod gratia datum est, semine imperfecto relicto, quod a malo seminatum est propria indolentia perficitur et colitur; quod in se conferens homo, merito non est filius Dei, sed filius diaboli.

D

QUÆSTIO IX.

Quomodo Davide Dei patre dicente: « Homo tanquam senum dies ejus, » Salomon ejus filius declarat: « Est aliquid magnum homo, et aliquid honore dignum vir? »

Humanam naturam plerumque et divinus David parvi faciens et sapiens Salomon magnificans non oppositas inter se sententias introducunt. Non enim illi solummodo de humano genere talia declarant, sed et in plerisque sacræ Scripturæ locis invenies eam attolentem quidem nostram naturam,

rursus autem eam vilipendentem et deprimentem ; A nec tantum Scriptura, sed et quicumque nostrorum sanctorum Patrum veram sapientiam iude mystice docti sunt, diversas sententias de humano genere statuentes, non ea sententiarum differentia rebellionem aut pugnam in se ipsos et in alios concitasse videntur, sed concordiam et concentum servantes reperiuntur. Quomodo autem eas differentes sententias nulla in veritatem pugna aut oppositio sequatur, hinc facile est intelligere. Duplicem constitutionem habet homo, et duplicem vixit vitam, unam quidem ante prævaricationem et alteram post violationem legis. Ejus autem constitutio ex una parte lutum et cinis est, ex altera vero omnipotentem naturam et iis omnibus quæ sunt imperantem imitatur. Quæcunque igitur hominem attollunt et sursum statuunt, vel ei datæ dignitatis magnitudinem exhibent, vel beatam et felicem ante prævaricationem vitam ; quæcunque autem illum depretiant et deprimunt, ex una parte mala post transgressionem gravia ostendunt, ex altera vero illum esse pulverem et in terram dissolvi, manifeste demonstrant. Sed hæc dicimus tanquam prima et dominantia principia describentes. Ex his autem multa et alia nascuntur : conterminum est enim quomodo homo cum factus sit et possit, si velit, deus effici, nec habeat necessitatem, si velit, ad pejora illum impetum attolentem vertere, mille laudes obtinere dignus sit ; stolidus autem et brutus, ne dicam improborum dæmoniorum malitiæ consors effectus, mille subjiciatur exprobrationibus ; et ante hæc omnia vitæ voluptatibus ac deliciis mentem exercens, sexcentis quotidie circumfundatur malis, vix aliquando illud : Vanitas vanitatum et omnia vanitas⁸⁰ valens intelligere. Se autem ratione a mundo segregans et ab omnibus quæ in mundo circumstant nugis, maxima fruitur voluptate, et antequam futura bona assequatur, tanquam imagine et præludio illius multæ felicitatis præsentis tempore fruitur. Neque igitur pater filio adversatur, pater, inquam, David sapienti Salomoni, dum alter laudat, alter vero deprimat hominem, neque divina Scriptura sibi ipsi pugnat, sed neque Patrum nostrorum divinus chorus nunc quidem humanam naturam deificantium, nunc autem parvi pendentium, et ad ultimam vilitatem redigentium. Et sepositis quæ dicta sunt, quomodo corporis affectiones et quotidiana nostra damna non nos deprimerent? Conversio autem mentis ad contemplationem et supernæ voluptatis puritatem, quomodo nostram vitam non beatam ac felicem præstarent ?

QUÆSTIO X.

Quare dæmoniaco morbo ægrotantes, lunaticos evangelista vocat ?

Edita a Maio, l. c. p. 9-10; explanans cur evangelista (Matth. iv, 44; xvii, 14) dæmoniacos vocet lunaticos.

Lunaticos evangelista a dæmone obsessos vocat, non lunam affectionis causam assignans, neque

⁸⁰ Eccle. 1, 2

ἡμετέραν φύσιν, τοῦτο δὲ πάλιν κατευτελλίζουσιν καὶ κάτω, τιθείσαν· οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῶν ἡμετέρων ἱερῶν Πατέρων ἐκείθεν τὴν ἀληθινὴν ἐμυσταγωγῆθησαν σοφίαν, καὶ οὗτοι διαφόρους δόξας θέμενοι περὶ τὸ ἀνθρώπινον, οὐκ ἐν τῷ διαφορῶ τῶν ψηφισμάτων στάσιν ἢ μάχην πρὸς ἑαυτοὺς ἢ πρὸς ἀλλήλους φαίνονται συνειστενεγκόντες, ἀλλ' ἑμνοιοῦν τε καὶ συμφωνίαν ὀρῶνται διαπεπραγμένοι. Πῶς ἐξ ἀδιαφορα ἀποφαινομένων οὐδεμία μάχη ἢ ἐναντιώσις πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπακολουθεῖ, ἐντεῦθεν ἔστιν ῥᾶ διον λαβεῖν. Διπλὴν τὴν κατασκευὴν ὁ ἄνθρωπος ἔχει, καὶ διπλοῦν ἐπολιτεύσατο βίον· τὸν μὲν πρὸ τῆς παραβάσεως, τὸν δὲ μετὰ τὴν ἀθέτησιν τῆς ἐντολῆς· ἢ δὲ κατασκευῆ, τὸ μὲν αὐτοῦ πηλὸς ἔστι καὶ κόνις, τὸ δὲ τῆν παντοκρατορικὴν καὶ δεσποτικὴν τῶν ὄντων ἀπάντων ἐξεικονίζει φύσιν· ὅσα οὖν ἐπαίρει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνω ἔστησιν, ἢ τοῦ δοθέντος αὐτῷ ἀξιώματος τὸ μέγεθος ὑπεμφαίνει, ἢ τὸν πρὸ τῆς παραβάσεως μακάριον καὶ εὐδαίμονα βίον· ὅσα δὲ εὐτελίζει καὶ κάτω τίθησιν, τοῦτο μὲν τὰ μετὰ τὴν παράβασιν τίθησιν ἀλγεινὰ, τοῦτο δὲ καὶ ὅτι χούς ἔστι καὶ εἰς γῆν ἀναλύει, παρίστησιν σαφῶς. Ἄλλα ταῦτά φαμεν οἶονεῖ τὰς πρώτας καὶ κυριωτάτας ἀναγράφοντες ἀρχάς. Ἐκ δὲ τούτων πολλὰ καὶ ἄλλα φύεται· μεθόριον γὰρ ὡσπερ ὁ ἄνθρωπος γεγωνὺς καὶ δυνάμενος εἴπερ βούλοιο θεωθῆναι, οὐκ ἔχων δὲ ἀνάγκην ἂν περ βούλοιο πρὸς τὰ χεῖρα ῥέψαι ἀναστέλλουσιν τὴν ὀρμὴν, θεοῦμενος μὲν τῶν μυρίων ἐπαίων ἀξιός ἔστι τυγχάνειν, ἀποθηριούμενος δὲ καὶ κτηνώδης γενομένος, ἵνα μὴ λέγω τῆ τῶν πονηρῶν δαιμόνων παραμιλλώμενος κακίᾳ, μυρίοις ὑποβάλλεται ψόγοις· καὶ πρὸ γε τούτου περὶ τὰ ἐν τῷ βίῳ τερπνὰ καὶ ἡδέα τὸν νοῦν ἐνησυχολημένος, μυρίοις καθ' ἑκάστην περιαντλείται κακοῖς· μόλις ποτὲ τὸ ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης, δυνάμενος συνιδεῖν· ἑαυτὸν δὲ τῷ λόγῳ χωρίζων τοῦ κόσμου, καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ περιστάσεων καὶ ἀδολεσχίων τῆς ὅτι μάλιστα εὐδαιμονίας ἀπολαύει· καὶ πρὸ τοῦ τυχεῖν τῶν ἐκείθεν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ παρόντι, καὶ ἐν προομίῳ πολλῆς τῆς μακαριότητος ἐντερυφᾶ· ὥστε οὕτε ὁ πατήρ τῷ παιδί μάχεται, ὁ θεοπάτωρ, φημι, Δαβὶδ τῷ σοφῷ Σολομῶντι, ὁ μὲν ἐπαίων, ὁ δὲ κατὰ γων τὸν ἄνθρωπον, οὕτε ἡ θεία Γραφὴ διαμάχεται ἑαυτῇ, ἀλλ' οὐδὲ τῶν Πατέρων ἡμῶν ὁ θεὸς χορδός, ποτὲ μὲν τὴν ἀνθρώπου ἐκθειάζοντες φύσιν, ποτὲ δὲ κατευτελλίζοντες καὶ εἰς ἔσχατον συγκατακλιόντες ταπεινότητος· καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων τὰ περὶ τὸ σωματίον πάθη καὶ αἱ καθημερινὰ λῶσαι πῶς οὐ κατευτελλίζουσι τὰ ἡμέτερα ; ἢ δὲ πρὸς θεωρίαν ἐπιστροφή τοῦ νοῦ καὶ τὸ ἐκείθεν τῆς ἡδονῆς καθαρὸν, πῶς οὐ μακρίαν ἡμῶν καὶ εὐδαίμονα τὴν πολιτείαν ὑποδεικνύουσι ;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ι'.

Τι δὴ ποτε τοὺς δαιμονία νόσῳ κακούμενους, σελήνιαζομένους ὁ εὐαγγελιστὴς ὀνομάζει ;

Σελήνιαζομένους ὁ εὐαγγελιστὴς τοὺς δαιμονία κατ' ἔχους ὀνομάζει νόσῳ, οὐχὶ τὴν σελήνην αἰτία

τοῦ πάθους ἀναγράφων, οὐδ' ὅτι αὐτὴ τὸν ἀνθρώπων
 τοῦ ἄλωνα τῷ κακῷ τὰς ἀφορμὰς παρέχει, ἀλλ'
 ἐθίμοις τῷ πλήθει καὶ γνωρίμοις ὀνόμασι τὰς τοῦ
 Δεσποτοῦ θαυματουργίας σπουδάζων διηγεῖσθαι· οὐ
 γὰρ ἦν αὐτῷ σκοπῷ ἀττικῶς εἰπεῖν, ἀλλὰ σαφῶς τὴν
 ἀλήθειαν διδάξει· τοῦτο δ' ἂν ὑπάρξει, εἰ τῇ κοινῇ
 χρήσει τῶν ὀνομάτων καὶ ὅς ἐπιχωριάζει τὸ ἔθος τὰ
 γεγονότα τις ἀπαγγελεῖ· ἄλλως τε δὲ οὐδ' ἐμπεδῶν
 ἦν τοῦ ῥήματος ἡ χρῆσις τῷ κηρύγματι τῆς εὐσε-
 βείας· ἐπεὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἡλίω καὶ σελήνῃ λελα-
 τρευκότων ἔμελλον κατῆκοι τῶν Δεσποτικῶν γίνε-
 σθαι θαυμάτων, ἐκ τῆς παρ' αὐτοῖς ὑπολήψεως καὶ
 τῆς τῶν ῥημάτων χρήσεως, τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ καὶ
 δυσσεβοῦς ἀπαλλάττει πλάνης, μονοουχὶ τοῦτους ἀνα-
 καλούμενος καὶ βοῶν· Ἄνθρωποι, πῶς σελήνῃ καὶ
 ἡλίῳ τι σέβας ἀνάπτετε καὶ θεοῦ καὶ εὐεργέτας νο-
 μίζετε, ἐξ ὧν ὑμεῖς ὡς ἂν αὐτοὶ καὶ τῷ ῥήματι
 φαίνεται τηλικαῦτα μὲν μαθήματα φέρετε, τοσαύτη
 δὲ λύμη τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἐπιπέμνεται; δέον σε-
 λήνης καὶ τῶν ἄλλων ἀπαλλάττεσθαι, οὕτως γαλε-
 πῶς καὶ ἀθλίως, ὡς ὑπελήφατε, διατεθέντων ὑμῶν·
 τῷ δὲ καὶ τούτων καὶ ἄλλων μυρίων παθῶν νέμοντι
 τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ αἰώνια ἐπιδαφιευομένην ἀγαθὰ,
 ἐκείνῳ καὶ τὸ σέβας ἀνάπτει καὶ τὴν λα-
 τρείαν προσάγειν καθαρῶς· οὕτως οὐδὲν προσίσταται
 τῆς κοινῆς καὶ ἐθίμου λέξεως ἡ χρῆσις τοῖς εὐ-
 σεβέσι λογισμοῖς.

Ἦκουσα δὲ τινῶν λεγόντων ὡς ἄλλοι τὸ σεληνια-
 ζεσθαι παρὰ τὸ δαιμονῶν ὁ εὐαγγελιστῆς οἶδεν· οὐ
 γὰρ ἂν εἰπὼν σεληνιαζομένους, ἐν ταύτῳ προσ-
 ἔθηκε καὶ δαιμονιζομένους· καὶ εἶναι τὸν σεληνιαζό-
 μενον οὐχ ὑπὸ δαίμονος ἐνεργούμενον, ἀλλ' ὑπὸ τινος
 ἑτέρου νοσήματος, ὃ τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ἐν σώματι
 σεσηπότων χυμῶν λαμβάνει· οὗτοι δὲ μᾶλλον αὐ-
 ξονται καὶ σφοδρότερον ἐπιτίθενται τῆς σελήνης
 πλησιφαοῦς οὕσης· καὶ γὰρ πολλὰ τῶν ἄλλων ὑγρῶν
 καὶ ἐν ὑγρῷ διαιωμένων, ὥσπερ ὄστρεα τε καὶ τὰ
 τοιαῦτα, τότε μᾶλλον ὀρᾶται πρὸς αὖθις ἐπιιδούοντα,
 οὐκ αὐτοδеспότῳ κράτει τῆς σελήνης τοῦτο πρᾶτ-
 τούσης, ἀπαγε, ἀλλὰ τῆς ἀποβρήτου δημιουργίας τοῦ
 πάντα ἐν σοφίᾳ πεποιηκότος τοιαύτας αὐτῇ τὰς ἐνεργείας
 ἐγκαταθεμένου. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὡς τὸ ἐν
 αὐτῇ θερμὸν φύσεως χλιαρὰς ὑπάρχον, ἐπειδὴ τῶν
 ἡμετέρων σωμάτων ταῖς βολαῖς ἐπιψαύει, ἀνάχυσιν
 μὲν τῶν ἐν ἡμῖν ὑγρῶν παρασκευάζει, διαφόρησιν
 δὲ καὶ ἀπόκρισιν τῶν ἀναχθέντων διὰ τὸ μὴ σφο-
 δρᾶν εἶναι τὴν θερμὴν, ὥσπερ τὴν ἐκ τοῦ ἡλίου, οὐ
 ποιεῖ· τούτων δὲ τῶν χυμῶν οὕτως ἀναχθέντων ἐν
 τῷ σώματι καὶ συνταραχθέντων, μᾶλλον τε τὸ νόσημα
 ἐσχυεῖ, καὶ μᾶλλον ἐπιτιθέμενον τῷ ἐγκεφάλῳ καὶ
 τῇ κεφαλῇ, διαστρέφει τε τὸ ζῶον, καὶ ἄλλοιοι, καὶ
 τὰς φυσικὰς παραποδίζον ἐνεργείας ῥήγνυσθαι τε
 καὶ σπαράσσεσθαι παρασκευάζει· καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ
 τοιοῦτου κατόχου νοσήματος καὶ τὸ πλήθος σελη-
 νιαζομένους καλεῖ, καὶ καλεῖν οὐδὲν ἐστὶν ἐμποδῶν.
 Ἔστι δὲ τις καὶ παρὰ ταῦτα λόγος, ἕτερος· ὡς δαι-
 μονίωσι μὲν καὶ οὗτοι οὐδ' οἱ πολλοὶ λέγουσι σεληνια-
 ζομένους· τὰ δαιμόνια δὲ διαβάλλειν τὰ κτίσματα
 τοῦ δημιουργοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἔχοντα σπουδῆν,
 ἐπιτηρεῖ τὰς αὐξήσεις τῆς σελήνης· καὶ τότε τὴν
 ἐπιθεῖν καὶ τὸ πάθος ἐκδηλότερον ποιεῖ· ἵνα κακῶς

quia maligno hominem occupandi occasiones præbet,
 sed plebi usitatis et notis vocibus Domini miracula
 nitens exponere. Non enim attendebat attice lo-
 qui, sed clare veritatem docere, quod fieri debebat,
 si communi nominum usu et ut solitum est, facta
 enuntiarentur. Aliunde non obstat verbi usus
 pietatis annuntiationi : cum enim multi eorum qui
 soli et lunæ servierant, Domini miracula audire
 deberent, ex eorum opinione et verborum usu,
 ab antiquo et impio errore eos liberat, fere eos invo-
 cans, et clamans : Homines, quomodo lunæ et solis
 aliquam adhibetis venerationem et deos et bene-
 factores eos putatis, ex quibus ut ipso verbo dicere
 videmini, tanta quidem mala accipitis, tantum au-
 tem exitium hominum genus depascit ? Oportet vos
 a luna et cæteris separari, cum tam male et tam in-
 feliciter, ut ipsi opinamini, dispositi sitis ; illi au-
 tem qui ab istis et aliis sexcentis malis liberat et
 cælestia bona largitur et venerationem adhibere et
 puram adorationem offerre : itaque piis principiiis
 nihil contradicit communis et usitatæ vocis adhi-
 bitio.

ἀγαθὰ, ἐκείνῳ καὶ τὸ σέβας ἀνάπτει καὶ τὴν λα-
 τρείαν προσάγειν καθαρῶς· οὕτως οὐδὲν προσίσταται
 τῆς κοινῆς καὶ ἐθίμου λέξεως ἡ χρῆσις τοῖς εὐ-
 σεβέσι λογισμοῖς.

Andivi nonnullos dicentes aliud lunaticum esse
 et aliud a dæmone obsideri evangelistam signifi-
 casse : non enim, postquam dixit lunaticos, adje-
 cisset et dæmonium habentes : et esse lunaticum
 non a dæmone exagitatum, sed alio quodam morbo
 qui principium ex corruptis in corpore humoribus
 capit : illi autem dicunt hos humores magis et
 acrius augescere, cum luna plena est. Multa enim
 aliorum humidorum et in humido viventium, ut
 sunt ostræa et alia hujuscemodi, tunc temporis
 maxime videntur incrementum accipere, non pro-
 pria potentia id operante luna, absit, sed arcana
 operatione ejus qui omnia in sapientia fecit hanc
 virtutem illi intus deponente. Etenim, inquit, te-
 pidæ naturæ qui in ea est calor, cum nostra cor-
 pora ictibus suis attingit, humores qui in nobis
 sunt confundit, confusorum autem dissipationem
 et excretionem, eo quod non satis ardet calor, ut
 calor solis, non facit. His autem humoribus ita in
 corpore confusis et conturbatis, eo magis valet
 morbus ; et magis cerebro et capiti additur, torquet-
 que animal et mutat, et naturales vires cum impe-
 diat, eas franguntur et dissipantur. Et idcirco illos
 qui tali morbo tenentur vulgus lunaticos nominat,
 et quin sic eos nominet nihil obstat. Est et ultra
 hæc alter sermo qui dæmonium habere dicit eos
 quos vulgus lunaticos vocat ; dæmonia vero calumi-
 niandis Creatoris operibus apud homines intenta,
 diligenter incrementa lunæ observare, et tunc ma-
 limum augere et evidentius facere, ut pessimas
 causas esse pulchra Dei officia opinari persua-
 deant et inde Creatorem blasphemant. Sed hic
 quidem sermo non rationem affert cur tali dictione
 divinus Apostolus usus sit ; sed quomodo sine

dæmonia speculantia lunæ phases tunc nobis acrius A
insultent et in nos tyrannidem exerceant. Attamen
quia multa dicta sunt, nihilque piis principiis ad-
versetur, quisque eam quam voluerit opinionem
sequatur.

καιρούς, τότε καθ' ἡμῶν σφοδρότερον ἐπιτηδῆ καὶ τὴν τυραννίδα κρατύνει. Πλὴν πολλῶν εἰρημίων καὶ οὐδενὸς τῷ εὐσεβοῦντι διαμαχομένου λογισμῷ, τὸ δοκοῦν ἐκάστῳ τοῦτο καὶ κρατεῖται.

QUÆSTIO XI.

*Quare cum Adamus peccasset et mortis pœnam incur-
risset, ejus filius qui non peccavit tamen ante ipsum
mortem subierit;*

Edita a Maio, loc cit., p. 10-12.

Profundior et excelsior de hac re sermo forsitan
ingredi libenter in divinatorum judiciorum abyssum
vult, humanas sententias superans, exceptis iis
quæ ad nostram cognitionem devenerunt. Accipit
quidem Adamus suam pœnam, oritur autem ejus
filius, ut ipse mali auctor suis oculis mortis pon-
dus et afflictionem intuens, ad intelligentiam cul-
pæ magis deveniat; ut metu et angore pressus
pœnitentia et dolore sceleris sibi molliorem reddat
pœnam. Omnis enim comminatio, omnis intentata
pœna tunc timidum reddit, cum alicunde malorum
experientia in reorum notitiam venit. Neque enim
si non mortuum Adamus filium novisset, neque
omnia quæ mors secum affert horrenda consci-
visset, non illum magnum et auxilio carentem
agonem, non mentis turbationem, non ejus a cor-
pore separationem, non quæcunque alia sequuntur
dissolutionem et putrefactionem, pestilentem odo-
rem, et pulverem, et saniem et vermes. Videt igitur
Adamus in alio quidquid inest in propria pœ-
na terribile et intolerabile; quod videns, magis
quanta fuerit culpa intelligit; et ideo manu duci-
tur ad pœnitentiam, et filio orbatus jam animæ
sux salutem lucratur. Si quis vero non morte
propria tolerabiliorem Adamo filii mortem cogita-
ret, inveniret multos patres talis cogitationis tes-
tes, qui multoties morientes ipsi filii sui sæpissime
salutem emunt. Prævenit igitur Adamum juxta
hunc sermonem et ante mortem, filii pœna ipsi
definita, graviori ictu quam mors est, intoleranda
nempe tristitia correptum.

Tu vero mihi et tertium hoc diligenter considera.
Tres viros totus mundus tunc habebat cives; femina
autem cum ipsis vivebat unica. Quorum alii quidem
genitores, alii vero filii erant generantium. Adamus
quidem non subjicitur pœnæ, propter eam quam
sermo causam attulit. Et Eva ex una parte propter
eamdem causam morti non subjicitur, ex alia au-
tem parte, quia cum una esset femina, ejus absentia
totum genus, generatione sublata, cum ea traxis-
set in exitium. Attamen neque Cain datam ex in-
sidiis mortem subire oportebat; pejor quidem erat
ille, melior autem erat Abel; et quomodo poterat
fieri ut is qui ab omni dolo et invidia et alia quali-
bet malitia mundus erat, homicidas in fratrem

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΑ΄.

*Διὰ τί τοῦ Ἀδάμ ἡμαρτηκός καὶ τὸ τοῦ θανά-
του δεξαμένου ἐπιτίμιον, ὁ τοῦτου παῖς μηδὲ
ἡμαρτηκῶς προτελευτᾷ;*

Ὁ μὲν βαρύτερος καὶ ὑψηλότερος περὶ τοῦτου
λόγος ἐμφιλοχωρεῖν ἴσως εἰς τὴν τῶν θεῶν κριμά-
των ἐθέλει ἄδυσσον, τοὺς ἀνθρωπίνους λιπῶν λογι-
σμοὺς, πλὴν ὅσα καὶ εἰς ἡμετέραν γνῶσιν κατέβη.
Λαμβάνει μὲν Ἀδάμ τὸ ἐπιτίμιον, προτελευτᾷ δὲ ὁ
τοῦτου παῖς, ἵνα τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ ὑπεύθυνος τὸ τοῦ
θανάτου βαρὺ καὶ ἐπώδυνον καθορῶν, εἰς συναίσθη-
σιν μὲν μᾶλλον τοῦ ἁμαρτήματος καταστῆ, εἰς φό-
βον δὲ καὶ ἄγωνίαν ἐμβᾷς, μεταμελεῖα καὶ πένθει
τοῦ τολμηθέντος ἑαυτῷ καταπραῦνη τὴν ποινήν·
καὶ γὰρ πᾶσα μὲν ἀπειλή, πᾶσα δὲ ἐπανατεινομένη
δίχην τότε καθίσταται φοβερὴν, ἥνικα ποθὲν ἢ πείρα
τῶν δεινῶν εἰς γνῶσιν ἔλθοι τῶν ὑπευθύνων· οὐδὲ
γὰρ οὐδ' εἰ μὴ τεθνηκότα ὁ Ἀδάμ ἦδει τὸν παῖδα,
οὐδ' ἂν οὐδ' ὅσα ὁ θάνατος συνεπιφέρεται φοικτικῶς συν-
ῆδει, οὐ τὸν πολὺν ἐκείνον καὶ ἀβοήθητον ἀγῶνα, οὐ
τὸν θέρυθον τῆς ψυχῆς, οὐ τὸν μερισμὸν αὐτῆς ἀπὸ
τοῦ σώματος, οὐδ' ὅσα ἄλλα ἔπεται, λύσις, καὶ σῆ-
ψις, καὶ δυσωδία, καὶ γούς, καὶ ἰχώρες, καὶ σκύλακες.
Ὅρῳ τοίνυν ὁ Ἀδάμ ἐν ἐτέρῳ τοῦ ἰδίου ἐπιτίμιου τὸ
φοβερὸν καὶ ἀνυπόστατον· καὶ ὄρων, μᾶλλον τὸ μέ-
γεθος τοῦ πταίσματος συναίσθάνεται· καὶ διὰ τοῦτο
χειραγωγεῖται πρὸς τὴν μετάνοιαν· καὶ κερδαίνει
λοιπὸν παιδὸς στερηθεῖς, τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς τὸ σω-
τήριον. Εἰ δὲ καὶ θανάτου τις οὐδὲν ἀνεκτότερον τὴν
ἀποβολὴν τοῦ παιδὸς ἐπιλογίσοιτο τῷ Ἀδάμ, εὐρή-
σοι πολλοὺς πατέρας τῆς τοιαύτης διανοίας· μάρτυ-
ρας, οἱ πολλῶν ἰδίων θανάτων τὴν τοῦ παιδὸς αὐτῶν
πολλάκις σωτηρίαν ἀλλάσσοντα· φθάνει τοιγαροῦν
τὸν Ἀδάμ κατὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ πρὸ τοῦ θανά-
του, τοῦ παιδὸς τὸ ἀφορισθὲν αὐτῷ ἐπιτίμιον, βαρυ-
τέρῳ θανάτου πληγῇ, τῇ ἀφορήτῳ λύπῃ ἀλισκόμενον.

Σὺ δὲ μοι καὶ τρίτον ἐπιθεώρει· τρεῖς ἄνδρες ὁ
σύμπας κόσμος πόλιτας εἶχε τότε· γυνὴ δ' αὐτοῖς
συνεπολιτεύετο μία· ὧν οἱ μὲν γεννήτορες, οἱ δὲ
παῖδες ἦσαν τῶν γεννησασμένων. Ὁ μὲν Ἀδάμ οὐχ
ὑπάγεται τῇ δίχῃ, δι' ἣν ὁ λόγος ἔδωκεν αἰτίαν· καὶ
ἡ Εὐὰ δὲ τοῦτο μὲν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν οὐχ ὑπο-
βάλλεται τῷ θανάτῳ, τοῦτο δὲ ὅτι καὶ μετὰ οὐσης
γυναικὸς, ὁ ταύτης ἀφανισμὸς ὦλον τὸ γένος, τῆς γε-
νέσεως ἀνηρημένης, συνήλαυεν εἰς φθοράν. Οὐ μὲν
ἀλλὰ οὐδὲ τὸν Κάιν ὁ ἐξ ἐπιθυλῆς εἶχε λόγον διαβέ-
ξασθαι θάνατος· χεῖρων μὲν γὰρ οὗτος, ἀμείνων δὲ
ἦν Ἀβελ· καὶ πῶς οἶόν τε ἦν τὸν καὶ δίκου καὶ
φθόνου καὶ τῆς ἀλλῆς κακίας καθαρῶντα μαιερό-
νους ἐπαφεῖναι χεῖρας τῷ ἀδελφῷ; λέγεται δὲ ἐκεί-

ων εις τὸν ἐξ ἐπιβουλῆς ὀρμησαι θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ, ὃς καὶ πρὸ τῆς ἀθέσμου ταύτης πράξεως, ἐλύπει μὲν οἷς ἐκαρποφόροι Θεὸν, εἰς φθόνον δὲ τοῦ μηδὲν ἡδικηκότος; ἀνηρέθιστο, πονηρᾶ δὲ γνώμη καὶ βουλῆ δολία τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας εἰς τὴν ἀδελφοκτονίαν ὑτρέπιζε. Καὶ ὄρα μοι κἀναυθα τῆς Προνοίας τὸ σοφὸν τε καὶ ἀνεξιχνίαστον· δι' ὧν γὰρ ἐνόμιζεν ὁ πονηρὸς κρατεῖν τὰς χεῖρας κατὰ τῶν ἀμεινόνων ἐπανιστῶν, δι' ἐκείνων αὐτῶ τὰ προοίμια τῆς καταστροφῆς; ἀπαντᾷ· συγχωρεῖ μὲν γὰρ ὁ τῆς θείας τε καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν οἰκονομίας λόγος, ἔργον ἀδίκων καὶ μαιψόνων χειρῶν τὸν Ἄβελ γενέσθαι, καὶ προεθᾶναι τὴν φύντα ἐπὶ τῶ θανάτῳ ὁ παῖς. Ἄλλὰ γίνεται τοῦ ἕδου τὸ κράτος καὶ ἡ πρώτη καταβολὴ ἀσθενής· εἰ μὲν γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐδέξατο πρῶτον, ἰσχυρὸς ἂν αὐτῶ ὁ θεμέλιος ἐπήγνυτο, τὸν θεῖα καταδικασθέντα ψήφῳ τοῦτον ὑποδεξαμένου καὶ πρῶτον. Ἐπεὶ δὲ τὸν ἀναίτιον ἐξ ἐπιπρείας ὑπεβάλλετο, αὐτόθεν αὐτοῦ ἀνατετραμμένον [Cod. nou.] τὸ κράτος εὐρίσκειται ὡς σαθρὸν ἐξ ἀρχῆς ὑποβαλλομένου θεμέλιον· καὶ γίνεται προοίμιον τῆς παντελοῦς καταλύσεως τοῦ ἕδου ὁ τοῦ δικαίου ἐξ ἐπιπρείας θάνατος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΒ΄.

Περὶ τοῦ ὅτι οὐ μάχεται κἀν τισὶ δοκῇ τὸ, « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, » καὶ τὸ, « Οὐκ ἤλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. »

Edita a Maio, l. c., p. 12-13. De apparente contradictione inter verba Christi Joan. ix, 39 et Joan. xii, 47.

Τὸ, « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, » καὶ τὸ, « Οὐκ ἤλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον, » οὐ μόνον οὐδεμίαν ἐναντιότητα πρὸς ἄλληλα φέρουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ πολλὴν τὴν ἀκλουσίαν καὶ τὴν συμφωνίαν δεικνύουσιν. « Εἰς κρίμα γὰρ, φησὶν, ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. » οἱ γὰρ ὀφειλοντες βλέπειν ἐκόντες τυφλώττουσιν· καὶ ὅσοι τυφλώττειν ἐνομίζοντο, πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐδείχθησαν βλέποντες· οἱ μὲν γὰρ τὴν σωτηρίαν οὐ προσήκοντο· οἱ δὲ παραγενομένη προσέδραμον ὥστε κἀν ἡ ἐμῆ, φησὶν, ἔλευσις ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου γεγενῆσθαι, ἀλλ' οὐν οἱ ἐθελοκάκη ῥοπή πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπαυθαδιαζόμενοι λυσιτέλειαν, κρίμα ἑαυτοῖς τὴν ἐμὴν παρουσίαν κατεπράξαντο. Τί οὐ [Cod. οὐν] πῦρ κατὰγεις, οὐδὲ τὴν γῆν αὐτοῖς ἀνασεῖεις; οὐδὲ τοὺς καταρράκτας τοῦ οὐρανοῦ ἀνοίγεις, καὶ βυθίζεις αὐτῶν τὴν ἀπύνοιαν; ὅτι « Οὐκ ἤλθον, φησὶ, κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σώσαι, » ἀλλ' ἀνακαλέσασθαι· διὰ τοῦτο μακροθυμῶ, διὰ τοῦτο ταμειεύομαι τὴν κρίσιν· οὐ γὰρ κρίσεως καιρὸς τῆς πρώτης μου παρουσίας ὁ καιρὸς, ἀλλὰ φιλανθρωπίας, ἀλλὰ συμπαιθείας, ἀλλ' εὐμενείας, ἀλλὰ ἀνακλήσεως. Οὕτως οὐ μόνον οὐδεμίαν μάχην ἀλλήλοις ἐπιφέρουσιν οἱ προκείμενοι θεῖοι χρησμοί, ἀλλὰ καὶ πλείστον, ὡς ὄρας, τὸ ἐναρμόνιον διασώζουσιν· ἄλλως τε δὲ καὶ κρίμα καὶ κρίσις συμφέρονται μὲν ἐν πολλοῖς, ἀναδέχονται δὲ καὶ διαφορὰν· τὸ μὲν γὰρ κρίμα μᾶλλον δηλοῖ τὸ κατὰκρίμα, ἡ δὲ κρίσις εἰς τὴν τοῦ προσήκοντος ἀπνεύει διανέμησιν· εἰς κρίμα οὐν ἐλήλυθεν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸν κόσμον, τουτέστιν εἰς

A manus injicere? Restat ut ille mortem ex insidiis in fratrem aggrediatur, qui et ante illam injustam actionem, ex iis quæ Deo frater offerebat, mœrore alliciebatur, et in invidiam ejus qui non fecerat injuriam excitabatur, pessima autem mente et perfido consilio suas manus in fratris necem convertit. Et vide mihi et in hoc Providentiæ sapientiam investigabilem: iis enim quibus putabat pessimus se victurum manus contra meliores erigentem, iisdem illi prolusio catastrophes occurrit. Permittit enim divinæ et supra cogitationem œconomiz ratio ut opus injurarum et homicidarum manuum Abel fiat; et præcedit genitorem ad mortem filius; sed infirmatur in primo illo ictu inferni potentia. Si enim Adamum primum invasisset, solidum illi fundamentum fixum esset, cum hunc divino decreto damnatum suscepisset et primum; cum autem insontem eo injuria deiceret, inde ejus concussa potentia reperitur tanquam ab initio putridum supponentis fundamentum; et fit proœmium absolutæ inferni dissolutionis justi mors ex injuria.

QUÆSTIO XII.

Non existit contradictio, etsi quibusdam videatur, inter illud: « In judicium ego in mundum veni, » et illud: « Non veni ut judicem mundum, sed ut salvem mundum. »

Illud: « In judicium ego in mundum veni, » et illud: « Non veni ut judicem mundum, sed ut salvem mundum, » non modo nullam contradictionem inter se ferunt, sed contra multam congruentiam et concentum ostendunt. « In judicium enim, inquit, ego in mundum veni; » qui debent enim aspicere, volentes obcæcantur, et qui obcæcati putabantur, lumen veritatis monstrati sunt intuentes. Alii quidem salutem non acceperunt, alii autem adductæ salutis accurrerunt; ita ut, etsi meus, inquit, adventus pro mundi salute factus sit, sed ii qui prava voluntatis inclinatione ad propriam arroganter se gesserunt utilitatem, judicium sibi meam præsentiam effecerint. Quid igitur ignem non immittis, neque terram illis concutis, neque cataractas cœli aperis et demergis illorum dementiam? quia « non veni, inquit, ut judicem mundum, sed ut salvem, » sed sursum eum vocem; quapropter patientia utor, quapropter differo judicium; non enim judicii tempus, primi adventus mei tempus, sed misericordiæ, sed compassionis, sed benevolentiz, sed hortationis. Sicque non modo nullam pugnam inter se ferunt prædicta divina oracula sed maximum, ut vides, concentum servant. Aliunde autem judicium (κρίμα) et judicatio (κρίσις) concordant quidem in multis, admittunt tamen et differentiam. Judicium enim magis ostendit damnationem, judicatio autem in debiti inclinatur distributionem. In judicium ergo venit Salvator in mundum, id est in damnationem factus est iis qui

noluerunt ad suam utilitatem aspicere, neque diligentiam adhibuerunt ut suam redemptionem agnoscerent. Illis igitur in iudicium factus est communis nostrum omnium Salvator; non quod ipse pœnam eos incurrisse auctor sit, sed quod ipsi suam salutem in mortiferum sibi transformaverint venenum. Illud enim, ut *videntes*, etc. non est causæ indicatio, sed eorum annuntiatio qui mala voluntate et mente pejora melioribus anteposuerunt; se ipsos enim subjectos iudicio declarare neque communem Salvatorem accipientes, malitiæ eorum est revelatio, nihil autem ad dicentem pertinet se venisse non ut iudicet mundum, sed ut salvet.

Contra vero testatur bonitatis pelagus immensum se multos ab errore retraxisse, et non parentes et se sub iudicium ponentes non mulare, neque punire, neque damnare, sed erga eos qui non parent benignum esse: « Totam diem enim, inquit, extendi manus meas ad populum non parentem et contradicentem. » Damnatio igitur fit apud nos, versatus Salvator malitia eorum qui ipsum acceperunt, non iudicat illos neque punit, extremæ benignitatis gratia, et quia priorem ejus adventum non iudicii tempus, sed œconomix et compassionis ostendere ei est in animo. Si quis autem velit juveniliter vim intendere et mutare iudicium in discretionem et separationem. In sacris quidem Litteris non, ut arbitror, hanc vocem id sonantem, contra usum firmum inveniet; reperiet fortasse quoad hos sensus cogitationes non satis probantes, ut: « Nolite credere quia veni mittere pacem super terram; non veni pacem mittere sed gladium; veni enim dijudicare hominem contra patrem ejus, et nurum contra socrum suam; et, cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et frumentum quidem congregabit in horreum, paleam autem comburet igne inextinguibili; » et quædam hujusmodi alia. Attamen neque ita sacrorum verborum pugna illi qui sic eam instruit, inter illud, inquam, « In iudicium ego in hunc mundum veni, » et illud, « Non veni iudicare mundum, » ullo modo conflabitur. Salvator enim ut mundum pacificaret et Patri reconciliaret eos qui olim illi infensi erant, venit; et quidem medium parietem munimenti solvens cum iis quæ deorsum sunt illa quæ sursum univit et in pace constituit; si vero quidam pacem in inimicitiam mutaverunt, et unionem in tumultum fecerunt, non in causa est qui pacem præbuit et unionem, sed illi qui se ipsos ab iis qui Patri conjuncti erant et pacis bonis fruebantur, separaverunt.

ἀπὸ τῶν καταλλαγέντων τῷ Πατρὶ, καὶ τῶν τῆς εἰρήνης ἀπολελυκότων ἀγαθῶν.

κατάκριμα γέγονεν ἐκεῖνοις ὅσοι μὴ διαβλέψαι πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἠθέλησαν λυσιτέλειαν, μηδὲ σύνεσιν παρέσχον ἐπιγινῶναι τὴν ἑαυτῶν ἀπολύτρωσιν· τοῦτοις οὖν εἰς κρίμα γέγονεν ὁ κοινὸς ἡμῶν Σωτὴρ· οὐκ αὐτὸς αἰτίας τοῦ δίκην ὀφείλειν αὐτοὺς γεγονῶς, ἀλλ' ἐκεῖνων τὸ σωτήριον εἰς ὀλέθριον ἑαυτοῖς μετασκευασαμένων φάρμακον. Τὸ γὰρ, ἵνα οἱ βλέποντες καὶ ἐξῆς, οὐκ αἰτίας ἐστὶν ἐνδειξεις, ἀπαγγεῖλια δὲ τῶν θελοκακῶν γνώμη τὰ χεῖρω τῶν κρειττόνων ποιησαμένων ἐπίπροσθεν. Τὸ μὲν οὖν ἐνόηους ἑαυτοὺς κρίματος ἀποφῆναι καὶ μὴ παραδεξαμένους τὸν κοινὸν Σωτῆρα, τῆς ἐκεῖνων ἐστὶ μοχθηρίας ἀπόδειξις· ἀντιπίπτει δὲ οὐδὲν πρὸς τὸν εἰπόντα ἔλθειν οὐκ ἐπὶ τὸ κρίναι τὸν κόσμον ἀλλ' εἰς τὸ σῶσαι.

Τὸναντίον οὖν μαρτυρεῖ φιλανθρωπίας πέλαγος ἄπειρον, ὅτι τε πολλοὺς τῆς πλάνης ἀνεῖλκυσε, καὶ ἀπειθήσαντας καὶ ὑπὸ κρίμα θέντας ἑαυτοὺς οὐκ εὐθύνει, οὐδὲ κολάζει, οὐδὲ κατακρίνει, ἀλλὰ πρὸς ἀπειθοῦντας χρηστεύεται· οὐδὲ ὅλην γὰρ, φησὶ, τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. Κατάκριμα οὖν γίνεται παραγεγονῶς ὁ Σωτὴρ διὰ μοχθηρίας τῶν παραδεξαμένων αὐτόν· οὐ κρίνει δὲ τοὺτους οὐδὲ τιμωρεῖται διὰ φιλανθρωπίας ἄκραν, καὶ τὸ τὴν προτέραν αὐτοῦ προυσίαν μὴ κρίσειε καιρὸν ἀλλ' οἰκονομίας καὶ συμπαιθείας ἐπιδειξάει βούλεται. Εἰ δὲ τις ἐθέλοι νεανικώτερον ἐκδιάτασθαι, καὶ μεταλαθεῖν τὸ κρίμα εἰς διάκρισιν καὶ διαχωρισμὸν, παρὸ μὲν τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν, οὐκ ἀνοίμαί τὴν λέξιν τοῦτο σημαίνουσαν κατὰ χρήσιν ἀδιάπτωτον εὐροῖ· εὐρήσει δ' ἴσως διανοίας οὐδ' ἀποφαινούσας πρὸς τὰ τοιαῦτα σημαίνόμενα· οἷον μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν· ἦλθον γὰρ δικάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς· καὶ, οὐ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ, καὶ τὸν μὲν σίτον συνάξει εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ· καὶ τίνα τοιαῦτα ἔτερα. Πλὴν οὐδ' οὕτως ἢ τῶν ἱερῶν ῥημάτων μάχη τῷ ταύτην διασκευαζομένῳ λέγω δὴ τότε, Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα· καὶ τὸ, Οὐκ ἦλθον κρίναι τὸν κόσμον ἀλλὰ σῶσαι, οὐ μὲν οὖν οὐδαμῶς συγκροτηθήσεται. Ὁ μὲν γὰρ σωτὴρ εἰρηνεύσαι τὸν κόσμον καὶ καταλλάξαι τῷ Πατρὶ τοὺς ἐκπεπολεμημένους πάλαι αὐτῷ παραγέγονε· καὶ δὴ καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ περιελών, τοῖς κάτω τὰ ἄνω συνήψεν τε καὶ εἰρηνοποίησεν· εἰ δὲ τινες ἑαυτοῖς τὴν εἰρήνην εἰς ἔχθραν μετέστησαν, καὶ τὴν διαλλαγὴν εἰς διάττασιν ἀπειργάσαντο, οὐχὶ τοῦ τὴν εἰρήνην παρασχόντος οὐδὲ τοῦ καταλλάξαντος ἢ αἰτία, ἀλλὰ τῶν διασπασάντων ἑαυτοὺς καὶ διακοψάντων

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΓ'.

A

QUÆSTIO XIII.

Εἰ τὸ ἐν κολάσει διηγεσθαι εἶναι πολλῶν χαλεπώτερον, τοῦ [cod. τὸ] γὰρ ἀληθῶς καὶ οὐδυναὶ κατατείνεσθαι, τὸ [cod. τοῦ] μῆδεν τοιοῦτον πάσχειν πολλῶν ἄμεινον, πῶς ὁ θεὸς τοὺς ἐν ἁμαρτίας, φασί, μέλλοντας τὸν βίον κατατρίβειν παρήγαγε, τὸ χεῖρον ἢ τὸ ἀμεινον προελόμενος;

Edita a Maio Nov. Coll. t. IX, 14, 15.

α'. Ὅτι μὲν οὖν βέλτιον ἦν τοῖς εἰς χαλεπότητα πταισμάτων ἐληθακοῖσι τὸ μὴδ' ὄλωσ γενέσθαι, αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἐξίδαξεν εἰπών· « Καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγενήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος· » ἀλλ' Ἰουδα μὲν καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ἄμεινον ἦν τοῦ γενέσθαι τὸ μὴ γενέσθαι· οὐ μὴν δὲ ἀπλῶς· ἀλλ' οὐδὲ θεῶν ἄμεινον· ὅπου γε τὸ μὲν εἰς ἀπόλαυσιν ἄγει τοῦ θντος, καὶ τῆς θείας προνοίας καὶ δημιουργίας ἐστὶν ἐξαγγελτικόν· τὸ δὲ τοῦ θντος ἄπεξ διαπεσὸν, μετὰ τοῦ μῆδεν ἐκκαλύπτειν τῆς ὑπερφουοῦς σοφίας τοῦ θεοῦ, οὐδὲ τῶν καλῶν τινος μετέχειν δύναται· οὐκοῦν ἐπεὶ τὸ γενέσθαι τοῦ μὴ γενέσθαι κρείττον καὶ τὸ εἶναι τοῦ μὴ εἶναι, ἔδει τὸ θεῖον εἰς δημιουργίαν ἀπιδὸν μὴ τοῦ χείρονος γενέσθαι τὸ δὲ κρείττον ἀπεργάζεσθαι· οὕτως οὖν οὐδαμῶς ἐστὶ θεῶν κρέπον, ἀντὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι προαγωγῆς τῶν ἐσομένων, ἢ εἰς τὸ μὴ ὄν ἐγκατάλειψις· εἰ καὶ τῷ προδότῃ ἐν νόμῳ ταλανιζομένων ἢ φιλόανθρωπος ἐφη σοφία, καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεγένητο· ἐπεὶ καὶ ἄλλως τοὺς ἁμαρτάνοντας τοῖς ἀναμαρτήτοις ἐν ἴσῳ τετάχθαι, χαριέστατον μὲν ἂν εἴη· θεοῦ δὲ κρίσει οὐ μὲν οὖν οὐδαμῶς ἀνεκτὸν οὐδὲ ἄξιον· καὶ τὸ μὴ δοῦναι δίκην ὀφείλοντας, δεύτερον μὲν αὐτοῖς ἀγαθόν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τῆς δικαιοκρισίας ἐγγὺς τοῦ θεοῦ· καὶ μυρίζ ἄλλα.

β'. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸν ἀμετάθετον εἰρμὸν τοῦ λόγου, καὶ ἡ τῶν ἐσομένων προαγωγῆ αὐτοῖς τε βέλτιον καὶ θεῶν προεπιδέστατον, εἰ καὶ τινες τῶν προαχθέντων χρόνῳ ὕστερον αὐθαίρετῳ γνώμῃ τῶν κρείττωνων τὰ χεῖρονα ἠλλάξαντο, καὶ τὴν θαυμαστὴν καὶ σωτήριον δημιουργίαν τοῦ θεοῦ σφαλερὰν αὐτοῖς κατεστήσαντο, τὸ ἄριστον προαγαγεῖν φιλονεικήσαντες εἰς τὸ χεῖριστον· ἐτι δὲ εἰ τὸ μὲν θεῖον ἀεὶ τέ ἐστι καὶ ἐν ἀτρέπτοις καὶ ἀναλλοιώτοις ὅροις τῆς ἰδίας ἰδρυται φύσεως, πᾶν δὲ τὸ διὰ γενέσεως προελθὸν μεταβολαῖς μυρίαὶς ὑπηρετεῖται καὶ ἀλλοιώσεσιν, ὁ τοὺς μέλλοντας ἁμαρτήσιν ἀξίῳ, μὴ δεῖν προαγαγεῖν τὸν θεῖον, ἢ οὐδ' ὄλωσ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν νομοθετεῖ, ἢ ἀτρέπτον αὐτὴν προαχθῆναι καὶ ἀναλλοιώτον· τὸ δὲ ἐστίν, ἢ σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος τῆς δημιουργίας διατεμεῖν, ἢ ἀπατεῖν θεοῦ φύσιν ἔχοντα τὸν ἄνθρωπον προελθεῖν ὧν ἐκάτερον, εἰς ὅσον ἀπονοίας καὶ δυσσεβοῦς ἔκει γνώμης, αὐτόθεν ἐστὶν ἰδεῖν τὴν στήλην ἰσταμένην ἀνεξάλειπτον· ἄλλως τε δὲ τὸ μὲν μὴδ' ὄλωσ γεγεννημένον μῆτε ὄν, οὐκ ἂν δύναται εἶναι ἀγαθόν· ὁ δὲ ἐν ἁμαρτίας ἀναστρεφόμενος δύναται γενέσθαι ἀγαθός· τὸ δὲ ἀγαθὸν τοῦ ἐκδηλον φέρει μαχαρίζόμενον τὸ διάφορον.

γ' Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων ὁ λέγων διότι· ἐμελλόν

⁶¹ Matth. xxvi, 24.

Si in æterna pœna versari multo deterius est quam omnino vita non uti (nihil enim pati multo melius est quam doloribus cruciatibusque divexari), cur Deus homines illos qui in peccatis vitam consumpturi erant, creavit, rem pejorem præ meliore eligens?

1. Quos sane melius fuisset nequaquam eos nasci, qui summis sceleribus semet obstricturi erant, ipse Servator noster in Evangelio docuit dicens: « Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille ⁶¹. » Profecto Judæ ac similibus ejus melius erat non nasci: res tamen generatim non ita se habet: nam Deo certe id melius non est: siquidem nasci, ad existentia possessionem perducit, divinaque providentia et creationis prædicatio est. Quod autem existentia caret, præter quam quod summam Dei sapientiam nullo modo prædicat, ne bona quidem ulla consequi potest. Igitur quia nasci melius est quam non nasci, et esse melius quam non esse, oportuit Deum de creatione cogitantem meliora potius quam deteriora agere. Sic ergo Deum non decuit, omisso creandi consilio, rem hanc et illam increatam relinquere: quamvis de proditore clemens sapientia miserantium ritu dixerit, melius ei fuisse si natus non esset. Nam et alioqui jucundissimum peccatoribus foret, si pari loco cum innocentibus haberentur: quod tamen Dei justitiæ neque tolerabile neque decorum est. Tum pœnas non dare reos, rursus his bonum esset; attamen id a justo Dei consilio procul abest. Sexcenta hujusmodi dici queunt.

2. Hoc eodem sane modo firmaque ratiocinii sequela, futurorum hominum creatio et ipsis melior est et Deo convenientissima: quanquam nonnulli labente tempore, voluntario animi consilio meliora deterioribus commutaturi sint; mirumque ac salutare Dei opus, perniciosum sibi effecturi; remque optimam studiose conversuri in pessimam. Præterea si Deus æternus est atque immutabilis firmisque finibus naturæ suæ nixus, omne autem quod nativitate procedit, innumeris mutationibus obnoxium est ac varietatibus: si quis censet eos qui peccaturi sunt, non fuisse a Deo creandos; hic aut nullas humanæ naturæ leges ponendas fuisse credit; aut eam immutabilem creandam et sine varietate: hoc est vel universum humanum genus a creatione removet, aut hominem cum Dei natura fieri postulat: quæ res utraque quia in summam insaniam impietatemque decidit, inde cognoscere licet legis tabulam perstare indelebilem. Insuper quod omnino neque factum est neque existit, id bonum esse nequit: qui autem in peccatis versatur, is bonus fieri potest. Bonum autem ab eo quod bonum non est, feliciter sine dubio differt.

3. Verum et his omissis; qui ait, propterea quod

homines nonnulli lapsuri in peccatum erant, idcirco eos non fuisse creandos, hic, inquam, nihil aliud affirmat, nisi peccatum nondum ipsum natum Dei creationibus dominari debuisset. Nam si quia nonnulli peccaturi erant, ideo Deus, quominus eos crearet, prohibendus fuit, sequitur ut peccati major quam divinæ efficacis potentia sit. Adde quod peccare humanæ voluntatis est atque arbitrii, creatio autem factoris. Cur ergo quispiam omisso peccati reo, id in innocuum transferre nititur? Neque vero ab hac insania absolvitur, si quis forte ait, peccaturos tantummodo homines non oportuisse a Creatore nativitate sortiri neque in luminis auras protrahi. Nam et hic videtur ægre ferre si quis, quia est reus, pœnas dependat; studere autem ut qui peccato caret, is damnium ferat. Id enim reapse contigit si peccaturi nativitate et existentiâ priventur, Deus autem a creando impediatur. Insuper datur opera ut divinæ præscientiæ causa damnentur ii qui noxam contracturi sunt: rursusque ut iidem, postquam peccaverint, ab animadversione protegantur: quæ res neque humano neque divino jure fieri creditur. Etenim ut a nemine ante culpam repositur pœna, communis hominum sententia est divinisque legibus consentanea. Tum vero de pertinaci peccato pœnas sumere, id divinæ nemeseos justitiæque demonstratio est. Cur ergo aliquis velit, quæ cunctis recta videntur, his contraria facere? ea vero, quæ Deum vindicem justumque demonstrant, in pretio habere nolit? Nonne hic summæ amentis atque impietatis reum se facit? Cur ais hominem oportere, quo pœnam vitet, ad culpam minime nasci labilem? Nonne enim aperte dicis, etiamsi minime dicas, oportuisse hominem creari impeccabilem, ne scilicet coronis, quarum gratia fortes peccato superiores fiunt, donetur? Sane si quis mentis suæ compos, neque vehemens peccati amator, et cruciatum timens; si is, inquam, e duobus alterutrum eligendi copiam haberet, nempe vel (ne qui forte peccantes pœnam luerent) coronas capitibus strenuorum detrahendi; vel (propter eos qui juste certaminum præmia referunt) ne peccatum quidem sine pœna esse sinendi; nonne hic multo mallet fortes athletas coronis ornatos cernere, reosque simul meritis supplicii tradi?

4. Sed præter bactenus dicta, num te sola hominum creatio perturbat? an incorporearum quoque ac sine materia naturarum et immortalitatis munere perfruentium, in eandem perplexitatem dejecit? Nam et ex iis cœlestibus ordinibus beatoque fastigio sponte ille delapsus, princeps malitiæ factus est diabolus: et simul quotquot mentem suam partibus illius applicuerunt, meliorem conditionem pejore commutarunt. Reliqui autem ex iis immortalibus inclytisque choris in devotione debitaque modestia constantes, nihil de sua pulchritudine ac dignitate amiserunt: sed communi Domino Crea-

A τινες τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀμαρτίας ἐξολισθαίνειν, διὰ τοῦτο ἔδει τούτους μὴ δὲ γενέσθαι, ὁ τοιοῦτος οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἢ ὅτι ἔδει τὴν ἀμαρτίαν καὶ μήτω γεγεννημένην τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἐπικρατεῖν. Εἰ γὰρ ὅτι ἐμελλόν τινες ἀμαρτάνειν, ἔδει τὴν ἐπ' αὐτοὺς δημιουργίαν πεπαῦσθαι τοῦ Θεοῦ, δῆλον ὅτι τὸ κράτος τῆς ἀμαρτίας ἂν εἴη ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Ἐτι δὲ τὸ μὲν ἀμαρτάνειν, τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ γνώμης καὶ προαιρέσεως, ἢ δὲ δημιουργία τοῦ πλάσαντος. Τί οὖν τις ἀφείλ τὴν αἰτίαν τοῦ ἀμαρτάνειν, εἰς τὸν ἀναίτιον ταύτην ἐγχειρεῖ μεταφέρειν; οὐδὲ ταύτης δὲ τῆς ἀνοίας ἀπολύεται ὁ ψῆφον εἰσάγων τὴν περ τοὺς μέλλοντας ἀμαρτάνειν ἐχρὴν μὴδ' ὄλως παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενέσεως μετασχεῖν, ἢ πρὸς ἀγὰς ἡλίου προαχθῆναι. Ἐοικε B γὰρ ὁ τοιοῦτος δυσχεραίνειν μὲν εἰάν τις ἀμαρτῶν δίκην δῶ· φιλονεικεῖν δὲ παρὰ τῶν μηδὲν μηδέπω ἀμαρτησάντων τιμωρίαν λαβεῖν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τοὺς μέλλοντας ἀμαρτάνειν γενέσεως καὶ ὑπάρξεως ἀποστειρεῖν, καὶ τῆς δημιουργίας ἐκκόπτειν τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῆς θείας προγνώσεως καταδικάζειν μὲν βούλεσθαι τοὺς ἀμαρτήσαντας, ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς πράξεσι γεγεννημένους ζητεῖν ἀφίεσθαι τῶν κολάσεων· ὅπερ οὔτε ἀνθρώπινον οὔτε θεῖον ἐπίσταται δίκαιον. Καὶ τὸ μὲν πρὸ τῶν ἀμαρτημάτων μηδένα δίκην ἀπαιτεῖν, κοινή τε πᾶσιν ἀνθρώποις κρισις καὶ θεῖος νόμος ἀρμόδιον· ἀπαιτεῖν δὲ μετὰ τὴν ἀνεπίστροφον ἀμαρτίαν τὴν δίκην, τῆς θείας μισοποντηρίας καὶ δικαιοσύνης ἀπόδειξις. Πῶς οὖν ἂν τις μελετήσας, ἃ μὲν πᾶσι δοκεῖ, τούτων τάναντια φρονεῖν; ἃ δὲ μισοπόνηρον καὶ δίκαιον δείκνυσι τὸν Θεόν, ταῦτα μὴ ἀνέχεσθαι τιμᾶν; Εἴτα οὗτος οὐχὶ τῆς ἐσχάτης καὶ παραπληξίας καὶ δυσσεβείας αὐτοῦ ἐαυτὸν ἔνοχον ποιεῖ; τί λέγεις ἀπρεπτον πρὸς ἀμαρτίαν, ἵνα αὐτὴν κόλασιν διαφύγη, τὸν ἀνθρωπὸν ἐχρὴν γενῆσθαι, καὶ πῶς οὐχὶ λαμπρῶς λέγεις, κἂν μὴ λέγῃς, ὡς ἀπρεπτον ἐχρὴν πρὸς ἀμαρτίαν δημιουργηθῆναι τὸν ἀνθρωπὸν, ἵνα μὴ τῶν στεφάνων, ἐξ ὧν ἀγωνιζόμενοι κρατῶσιν αὐτῆς, ἀξιωθεῖη; καὶ μὴν εἰ τις γε νοῦ μετέχων, καὶ μὴ τῆς ἀμαρτίας εἴη ἅμα τε θερμὸς ἔραστος, καὶ τὰς βασάνους φεύγων, ἐλέσθαι θάτερον τῶν δύο τὴν ἐξουσίαν εἰ περ εἰλήφει, πότερον ἵνα μὴ τινες ἀμαρτησάντες δῶσι δίκην, ἐχρὴν τοὺς στεφάνους τῶν κεφαλῶν ἀφελείν τῶν ἀνδραγαθησάντων, ἢ διὰ τοὺς δικαίως τῶν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις γερωῶν ἀξιωθησομένων, μὴδ' ἀτιμώρητον τὴν ἀμαρτίαν ὄρᾶν, πῶς οὐκ ἂν πολλῶ ποιήσαιτο ἐμπροσθεν τοῖς τε τῆς ἀνδραγαθίας στεφάνοις τοὺς ἀθλητὰς ἔρᾶν κεκοσμημένους, καὶ τοὺς ὑποχρέους τῶν ὀφλημάτων κατατιθεμένους;

δ'. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοις, ἄρα μόνη σε τῶν ἀνθρώπων ἢ δημιουργία θορυβεῖ; ἢ καὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ ἄθλων φύσεων καὶ πρὸς τὴν ἀθανάσιαν ἀνηγγμένων, εἰς τὴν αὐτὴν σε ταραχὴν ἐμβάλλει; καὶ γὰρ τούτων τῶν οὐρανίων ταγμάτων καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης λήξεως, ὁ μὲν ἐκείθεν ἐκὼν ἐκρυσε, ἀρχηγὸς κακίας γέγονεν ὁ διάβολος, καὶ ὅσοι τὴν ῥοπήν πρὸς τὴν ἐκείνου γνώμην τρεψάμενοι, τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττονος μεθηρμόσαντο· εἰ δὲ γε ἄλλοι τῶν ἀθανάτων ἐκείνων καὶ θεσπεσιῶν χορῶν προσοχῇ καὶ σπουδαίᾳ νήφει, οὐδὲν τῆς οἰκείας καλλωνῆς ἢ τάξεως ἀλλοιώσαντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπό-

την καὶ Δημιουργὸν ἀνευδότως ἑαυτοὺς ἀνατείνοντες, καὶ κόρον τῆς ἀγαθοδότης οὐσίας οὐκ ἔχοντες, οὐκ αὐτοὶ μόνον ἀγαθοὶ κατὰ μετοχὴν διαμένουσιν, ἀλλὰ καὶ τῶ τῶν ἀνθρώπων γένει τὴν θεῖαν κἀν τοῦτω ἐξυπηρετούμενοι βούλησιν, ἀγαθοεργίας συνεργοὶ καὶ ἐπίκουροι γίνονται· καὶ οἱ μὲν ὅσοι κατέπεσον, καὶ αὐτὸν τὴν τύπον τοῦ σταυροῦ χαρασσομένον ὀργάνου τύπω, δι' οὗ τὸ σωτήριον ἐτελέσθη πάθος, φρίττοντες, τρέμουνσι, καὶ ὡς πορρωτάτω-δραπετεύουσιν· οἱ δὲ τῶ θείῳ θρόνῳ περισταμένοι τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ φοβεράς θεάς ὅσον ἐγχωρεῖ φύσει κτιστῆ, τὰς μαρμαρυγὰς ὑποδέχονται· καὶ τοῖς μὲν οἷς δρώσι τε καὶ δεδράκασι, πῦρ ἡτοίμασται τὸ ἐξώτερον· οἱ δὲ δι' ὧν τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς ῥοπῆς ἐν ταῖς ἀμείνοσι προκοπαῖς καὶ ἀναβάσεσι συντηροῦσι καὶ συνετήρησαν, ἐν ἀδιηγήτῳ τρυφῇ καὶ αἰωνία διαμένειν ἀπολαύσει τὰς ψήφους ἡδὴ κατέχουσιν.

ε'. Ἐρεῖς οὖν πάντως, διὰ τί γέγονεν ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος, καὶ ὅσοι αὐτῷ μοῖραι συναπεστάτησαν; ἔχρη γὰρ τὸν θεὸν ἀγαθὸν ὄντα, τῆς οὐσίας προεξελεσθαι καὶ προανελεῖν τὰ τοιαῦτα δημιουργήματα· ἄμεινον γὰρ αὐταῖς ἦν, ἢ πρὸς ἀπραγμάτητον παραπέμπεσθαι βάσανον· εἴτα τῶν αὐτῶν σε περιέργων λογισμῶν τὸ ἀκόλουθον, καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ τῶν κτισμάτων παραπέμψει· ἔδει γὰρ τὴν γῆν προαχθεῖσαν ἢ μένειν ἀκίνητον ἐπὶ τῆς προαγωγῆς, καὶ τῷ ἀτρέπτῳ περιτειχίζεσθαι, ἢ ἵνα τὰ ἄλλα ταύτης πάθῃ καὶ τὰς ἀλλοιώσεις ἔασω, μὴ τοῖς ὕδασι, εἰ καὶ μὴ καθ' ὅλην, κατὰ πολλὰ δὲ τῶν μερῶν περικλύζεσθαι· καὶ μικροῦ μηδὲν ἔλαττον ἢ ὅτε ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος ἦν τῇ πλημμυρίδι συγκρούεσθαι· καὶ τὸν ἀέρα δὲ καθαρὸν τε καὶ πάσης ἀπῆλλαγμένον νόθου μετουσίας, σωτήριόν τε ἀνθρώπου καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις ὑποστάντα, οὐκ ἔδει πρὸς λοιμῶδη καὶ φθαρτικῇ τῶν συζομένων κατάστασιν μεταπίπτειν. Εἰ δὲ ταῦτα προαγομένοις αὐτοῖς ὄρος ἐνεπάγη μεταβάλλεσθαι τὴν φύσιν, οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦτοις σύστοιχα, ἄμεινον ἦν μηδὲν τούτων εἰς προαγωγὴν ἐνεχθῆναι· εἴτα ὁ τὴν κτίσιν ὅλην οὕτως ἀνασκευάζων, ὅση τε ἐν νοητοῖς, καὶ ὅση ἐν αἰσθητοῖς, καὶ μηδὲ τῶν ἀψύχων φειδόμενος, ἀλλὰ πάντα πικρῶς οὕτω ζυγοστατῶν, καὶ τῇ ἰδίᾳ καθυποβάλλων τῶν λογισμῶν κρίσει, καὶ μηδενὶ τούτων συναρεσκόμενος, τί ποιεῖ; περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας ἐνὸς εἶδους τῶν γεγονόντων διαπορεῖ· ἢ θεὸν ἕτερον καὶ δημιουργὸν ἐπιζητεῖ (ὡς δὲ ἡμῖν εἴη) ἀμαθῆ δὲ τοῦ κρείττονος τὸν ταῦτα προαγαγόντα πάντα ἀναιδεῖ προσώπῳ καὶ ἀπυλῶτῳ στόματι διακωμῶδει. Τί δὲ λέγω θεὸν ἕτερον καὶ δημιουργὸν ἐπιζητεῖ; αὐτὸν γὰρ αὐτὸς καθίσας ἐν τῷ τῆς ἀπονοίας καὶ ἀνοίας ὕψει τῶν γεγονόντων διορθωτῆν, ἀφαιλεῖν σπουδάζει παντελῶς τὴν περὶ Θεοῦ ἔνοιαν, ἣν τῆς ἰδίας προαφείλετο, τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς κατὰ λόγον κεφαλαῖωδῆ ἱκανὰ οἶμαι καὶ τῶν παραλελειμμένων εἰς ἔνοιαν ἀναγαγεῖν· καὶ τοὺς ἀντιλέγειν πάλαι θρασυνομένου, ὡς βοῦς(31) ἐπέθη τὴν παροιμίαν, καὶ πείσαι μεταμαθεῖν.

torique firmiter adhærentes, neque fontem omnis boni substantiam fastidientes, neque solum ipsi in bonitatis communcione manserunt, verum etiam hominum generi, divinæ pariter in hoc voluntati obsequentes, bonorum operum adjutores sociique evaserunt. Et ii sane qui exciderunt, ipsam quoque crucis imaginem, in ejus instrumenti formæ exhibitam quo Servatoris passio peracta fuit, cum horrore extimescunt ac longissime fugiant: cæteri autem divinum solium circumstantes, beatæ illius ac tremendæ visionis, quantum creatæ naturæ licet, radios excipiunt. Illis ob ea quæ agunt feceruntque, ignis exterior paratus est; hi qui liberum arbitrium suum in melioribus progressibus gradibusque faciendis continuerunt et continent, inenarrabilem gaudiorum atque æternæ beatitudinis sortem decreto divino obtinent.

5. Porro dices: Cur nam ille improbus creatus fuit, et quotquot cum eo ordines apostatici evaserunt? Decuisset enim Dei bonitati a rerum natura primitus eximere has creaturas atque excludere. Id enim melius erat his quam inexorabili cruciatui deputare. Atqui vani hujus ratiocinii sequela per cæteras quoque res creatas te pariter deducet. Decuisset enim tellurem quoque creatam manere immobilem in statu suo et firmitate muniti: neque (ut cæteras ejus passiones mutationesque præteream) aquis si minus universam certe maximam partem inundari; paulove minus quam cum invisibilis erat et informis, fluctibus obrui. Aerem quoque decuisset purum esse atque omni humiditate vacuum, hominibus cæterisque animantibus salutarem; non autem ad pestilentem mortiferamque viventibus conditionem converti. Quod si hæc ita generata sunt, ut naturam variare soleant; neque hæc tantummodo sed alia ejusmodi; satius erat, inquit aliquis, hæc omnino non creari. Sic ergo iste universam naturam labefactans, sive quæ in intellectualibus est sive quæ in sensibilibus, et ne inanibus quidem rebus parcens, sed cuncta acerbè sic exæquans, sui que ratiocinii judicio subjiciens, nihilque horum probans, quid demum agit? de hominis creatione, quod unum est e creatis generibus ambigit; vel Deum alium creatoremque quærit (o Deus bone!) quem dum ignarum rei melioris ea quæ diximus fecisse ait, effronti vultu linguaque effreni omnia subsannat. Sed cur dixi Deum alium creatoremque ab eo quæri? Ipse potius se in insanix stultitiæque fastigio collocans creationis emendatorem, omnem Dei notitiam ex animis hominum, quam de suo jam expulsi, delere nititur. Sed hæc hactenus capitulatim disputata sufficiunt ad prætermissorum etiam, ut puto, refricandam memoriam; atque ut ii qui olim contradicere audebant, tanquam si hos irrupisset, ut ait proverbium, dediscere non recusent.

(31) Diog. prov. cent. III, 61: Βοῦς ἐπέθη· ἐπὶ τῶν ἐξαίφνης σιωπῶντων· τὸ γὰρ ἀργύριον βοῦν

QUÆSTIO XIV.

A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΑ΄.

Quid est illud: « Aperti sunt eorum oculi, » Gen. III, 7, » et quomodo transgressio vim habuit oculos aperienti?

Τι ἔστι τὸ, « Διανοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, » καὶ πῶς ἡ παράβασις ἰσχὺν ἔσχε διανοίγειν ὀφθαλμούς;

Edita a Maio, Nov. Coll., t. IX, 14, 15.

Illud autem, « Aperti sunt amborum oculi, » non quod transgressio aperuerit eorum oculos, absit; non enim scriptum est ipsa transgressione eorum oculos apertos fuisse, sed post transgressionem. Dicit enim: « Et postquam accepit mulier, de fructu comedit, et aperti sunt oculi amborum; » quod tale quoddam est: Post peccandi actum, ut plerumque peccati cognitio supervenit, et audacia magnitudo magis agnoscitur. Cupiditate enim quæ ad peccandum impellebat, et stimulo qui animum agitabat, post ex legem actum cessante et quiescente, tunc sane tanquam per hanc multam caliginem perspicuus ratio et resipiscens, ea quæ acta sunt intuetur, et in quem statum et a quo mutata sit magis intelligit; et cum conscientia ipsam vulneret et torqueat, clare discernit ea, quæ, cupiditate impellente, non similiter cernebat. Aliunde autem quisque peccato cedens, iis quibus diabolus titillans et mulcens nos effeminat et tenebris replet, innexos quasi fert suos sensus, et quoad vim discernendi mutilatos. Post actionem autem sub oculo id quod tentatum est adducit, et acerbe aperit quod prius multis artificibus celaverat. Dein iis quibus sceleris molem comprehensam reddit, in desperationem eum qui peccavit impellere conatur.

πολλαῖς μηχαναῖς συνεκάλυπεν· εἶτα δι' ὧν κατάφωρον τὸν ὄγκον ἀποτελεῖ τοῦ τολμήματος, πρὸς ἀπόγνωσιν ὡθεῖν πειρᾶται τὸν ἀμαρτήσαντα.

Illud igitur, « Aperti sunt eorum oculi, » non relative ad antecedens tempus, neque priusquam a lege ipsis imposita deciderent, interpretandum est; tunc enim oculos magis apertos habebant, nondum serpentis susurrationibus decepti, et vigilantem ad videndum quid faciendum esset, mentem ferebant. Non igitur visum non habentes, peccatum admiserunt, sed contra in admittendo peccato cæcutientes; postquam autem peccatum fuit, visum recuperarunt. Prævus igitur et ab initio malus nostræ naturæ hostis sciens et ipse ex iis quæ passus erat, post malam actionem existere delicti intelligentiam, et ipsum non se ad resipiscentiam convertisse; et cum experientia didicerit peccantes post peccatum sequi conscientia stimulum, et Adamum adhortans ut per legis transgressionem peccet: « Qua inquit, die ex eo comedetis, aperientur vestri oculi; » deinde cum sit ab initio mali machinator et mendacii pater, commiscet veritatis ellychnio omnes mendacii tenebras, et ait: « Eritis sicut dii, scientes bonum et malum. » Sed quemadmodum peccando quidem cæcutiunt, transgressionis amore, post peccatum intelligentiam et resipiscentiam delicti receperunt.

Τὸ δὲ, « Διανοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο, » οὐχ ὅτι ἡ παράβασις διήνοιξεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, ἀπαγε· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ παραβάσει γέγραπται τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῶν διανοίχθηναι, ἀλλὰ μετὰ τὴν παράβασιν· φησὶ γάρ· « Καὶ λαβοῦσα ἡ γυνὴ ἀπὸ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ ἔφαγε καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, καὶ ἔφαγον καὶ διανοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο. » ὅπερ τοιοῦτόν ἐστι· Μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ὡς τὰ πολλὰ ἡ ἐπίγνωσις τοῦ ἀμαρτήματος γίνεται, καὶ τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος τότε μᾶλλον ἐπιγινώσκειται· τοῦ γὰρ ἐπιπροσωποῦντος πάθους καὶ κινουόντος εἴστρου πρὸς τὴν ἀμαρτίαν, μετὰ τὴν ἐκθεσμον πρᾶξιν πεπαιυμένον τε καὶ ἡμεροῦντος, τότε δὴ τότε ὡσπερ διακούφας τῆς πολλῆς ἀχλύος ἐκείνης ὁ λογισμὸς καὶ ἀνανήψας ἔφορᾷ τὰ πεπραγμένα, καὶ εἰς οἴαν κατάστασιν καὶ ἐξ οἴας μετηνέχθη, τὴν συναίσθησιν μᾶλλον λαμβάνει, καὶ τὸ συνειδὸς τιτρώσκον αὐτὸν καὶ διεγείρον ἔχων, διαδλέπει τρανῶς ἀ τοῦ πάθους ἐπιπροσωποῦντος οὐχ ὁμοίως ἔδλεπεν· ἄλλως τε δὲ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἕκαστος χωρῶν οἷς ὁ πονηρὸς διαγαργαλίζων τε καὶ ὑποθέλων ἡμᾶς ἐκθηλύει καὶ γνόφου πληροῖ κεκαρωμένους ὡσπερ φέρει τοὺς λογισμοὺς καὶ πεπρωμένους τὸ ὀπτικὸν τῆς διακρίσεως· μετὰ δὲ τὴν πρᾶξιν ὑπ' ὄψιν ἀγει

τὸ τολμηθὲν, καὶ ἀνακαλύπτει πικρῶς ὁ πρότερον

Τὸ γοῦν, « Διανοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, » οὐ πρὸς τὸν ἐμπροσθεν χρόνον, οὐδὲ πρὶν ἢ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ ἐκπεσεῖν παραληπτέον· ὅτε γὰρ ἠνεπιγμένους τε μᾶλλον εἶχον, μήπω τοῦ ὄψεως τοῖς ψιθυρισμοῖς ὑποκλαπέντες, καὶ συνορᾶν τὸ πρακτέον ἐγρήγορον ἔφερον τὴν διάνοιαν. Οὐκ οὖν τὸ βλέπειν οὐκ ἔχοντες, ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας ἀνέλαθον· τοῦναντίον δὲ τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῷ πράττειν τυφλώττοντες· πεπαιυμένης, τὴν θρασὴν ἀνεκτήσαντο· ὁ γοῦν πονηρὸς καὶ ἀρχέκακος ἡμῶν τῆς φύσεως ἐχθρὸς εἰδῶς καὶ αὐτὸς ἐξ ὧν ἐπεπόνθει, ὡς μετὰ τὴν τοῦ κακοῦ πρᾶξιν ἡ συναίσθησις ἐφίσταται τοῦ πλημμελήματος, καὶ αὐτὸς οὐκ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν ἀνάνηψιν· καὶ πείρα μαθῶν ὡς ἔπεται τοῖς ἀμαρτάνουσι τὸ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν κέντρον τῆς συνειδήσεως, καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἄδᾶμ ἀμαρτεῖν διὰ παραδόσεως ὑποτιθέμενος, « Ἥ δ' ἄν, φησιν, ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοίχθησονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί. » εἶτα κακομήχανος ὧν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ψεύδους πατὴρ, συγκαταμιγνύει τῇ τῆς ἀληθείας θρυαλλίδι ὄλον τὸ τοῦ ψεύδους σκότος καὶ φησιν· « Ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν. » ἀλλ' ὡς ἐν τῷ ἀμαρτάνειν μὲν τυφλώττοντες, τῷ τῆς παραδόσεως ἔρωτι· μετὰ δὲ τὴν

NOTÆ.

εἶχε τῶν Ἀθηναίων· οἷον οἱ ἑωροδοκούμενοι ἐσιώπων. *Bos irrupit, de iis dicitur qui repente tacent. Athe-*

nensium enim pecunia bove insignita fuit. Silent autem zonis corrumpii.

ἀμαρτίαν συναίσθησιν καὶ ἀνάνηψιν τοῦ τοιμηθέντος ἀναλαβόμενοι· διὰ τί δὲ μετὰ τὸ διανοιχθῆναι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, πρῶτον τὴν γύμνωσιν τῶν παιδογόνων μορίων αἰσθάνονται καὶ αἰσχύνονται; Ὅτι τε δριμύτερον ἐπιτίθεται τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων θεσμοὶς σωφροσύνης οὐ χαλιναγωγούμενον, τὸ διὰ τούτων πάθος· καὶ ὅτι κινήσεισ τῆς κατὰ τὰ ἀφροδίσια ἐν τῷ ζῶφ διαθέσεως, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν παθῶν συναναφύεσθαι εἴωθε, καὶ διότι ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου καὶ τὰ ἄλλα πάντα τῶν ἀμαρτημάτων ὑπὸ κρίσιν ἄγεται· τὰ γὰρ πρὸ ἐκείνου ὡς ἐπίπαν φρενῶν ἀρρώστια καὶ νηπιότητι ὃ τε πνευματικὸς νόμος καὶ ὁ διὰ τῆς πολιτείας ἀνατίθησιν.

J. HERGENROETHERI MONITUM IN QUÆSTIONEM SEQUEMTEM.

In quatuordecim primis quæstionibus tres codices, Vaticanus, Coislinianus et Taurinensis, quoad ordinem et numeros plane consentiunt. Quæstio vero sequens decima quinta, quæ in cod. Vat. 1923, fol. 30-31 exstat et nunc prima vice una cum Antonii Catifori Latina versione publicatur, tum a Coisliniano tum a Taurinensi abest. Hinc fit, ut quæ in Vaticano est quæstio decima sexta, ea in his duobus sit decima quinta, et sic deinceps usque ad septuagesimam sextam, quæ in his est septuagesima quinta, Vaticanus codex imo semper numero præcedat cæteros.

Porro ea quam nunc ex Vaticano damus quæstio decima quinta ejusdem argumenti est ac sexta; affinis quodammodo his est septuagesima nona, ubi de Angelis in creationis historia haud memoratis sermo est.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΕ'.

Τί δήποτε Μωσῆς ἐν τῇ κοσμογονίᾳ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μνήμην οὐ πεποιήται, καίτοι τοῦ Σωτήρος λέγοντος, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ταύτην ἑτοιμασθήναι τοῖς δικαίοις;

Nunc primum edita ab J. Hergenroether.

α'. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὡς ἀτελεῖς καὶ προσύλοις τοῖς Ἰουδαίοις οὖσι καὶ πρὸς τὰ εἰσαγωγικώτερα τῶν μαθημάτων μᾶλλον νενευκόσι καὶ τὸ ἤττον ἔχουσι ἢ διὰ τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν τοῖς ὑπὲρ αἴσθησιν ἐπιβάλλειν, διὰ τοῦτο τὴν περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εἰσηγήσιν ὁ Μωσῆς αὐτοῖς ἀπεσιώπησεν, ἵνα μὴ προστῆ αὐτοῖς ἀρχομένοις μαθάνειν τοῦ τε κόσμου τὴν γένεσιν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ θειοτέρων τε καὶ ὑπὲρ αὐτοῦς ἢ παράδοσις, κἀνευθεν πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ἀκρόασιν διατεθῶσι, βραθυμότερον· δεῖ γὰρ μέτρον τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἰσχὺν ποιεῖσθαι. Ἄλλὰ γὰρ τί, φασιν, ἐμποδῶν αὐτοῖς ἦν ἡ περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κατήχησις; δι' Ἰσοῦ γὰρ πρὸς τε τὴν γνῶσιν τῆς κοσμογενείας καὶ πρὸς κατάληψιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, κἀν τὰ μὲν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν πίπτει, τὰ δὲ κρείττω καθέστηκε τῆς αἰσθήσεως, τὸ Ἑβραίων γένος ἀρεστῆκότας ἐτύγχανον· ἔδει δὲ ἄρα καὶ προσύλους ὄντας καὶ περὶ τὰ γήϊνα στρεφόμενους μεταρσίους μᾶλλον καὶ ὑψηλοὺς τῇ τῶν ἄλλων καὶ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἐπαγγελίᾳ καὶ διδασκαλίᾳ ἀπεργάζεσθαι· διδασκάλου γὰρ τὴν τέχνην ἀμείνονος καταμιγνύντα τοῖς συντρόφοις καὶ τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν κατὰ μικρὸν ἐθίζειν πρὸς τὴν τῶν θειοτέρων σπουδάζειν ἐπίθεσιν. Διδὸν καὶ εἰπεῖν ἐθάβρῆσαν οἱ τοιοῦτοι, ὡς τυπικῶς καὶ δι' ἀνίγματος καὶ Μωσῆς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσηγήσατο. Ποῦ τοῦτο; Ἐν αὐτῷ τῷ προοίμῳ, φασί, λέγων· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.» Ἐφεξῆς μὲν γὰρ τὴν ὑπουράνιον καὶ ἐγκόσμιον δημιουργίαν

A Quare autem postquam aperti sunt eorum oculi, primum quidem generantium partium nuditatem intelligunt et erubescunt? Quia acrius imperat quam cætera, nisi cupiditas sapientiæ legibus refrenetur, per eas partes cupiditas. Et quia in animali, commota ad venera dispositione, et cæteræ cupiditates recrescere solent, et quia ex illo tempore omnia alia peccata sub iudicium ducantur; hæc vero ante illud tempus mentium infirmitati et infantia, tum lex spiritualis, tum lex quæ per vitæ rationem est imponebat.

B QUESTIO XV.

Cur Moses in cosmogonia regni cælorum mentionem non fecit, quamvis Salvator dicat, illud a constitutione mundi paratum esse iustis? (Gen. 1, 1 seqq. Matth. xxv, 34.)

Nunc primum edita ab J. Hergenroether.

1. Dicunt aliqui, Judæis imperfectis adhuc et materiæ addictis potiusque ad rudiora disciplinarum initia propensis nec satis virium habentibus ad ea per mentis oculos intuenda, quæ supra sensum assurgunt, idcirco doctrinam de regno cælorum a Mose non fuisse expositam, ne ipsis mundi rerumque in eo exstantium ortum discere incipientibus ea obstaret traditio segniusque inde reliqua auscultarent; doctrina enim viribus etiam auditorum metienda est. Quid autem, inquirunt, illis obstare poterat clara de regno cælorum instructio? Æque enim cum a mundi origine agnoscenda, tum a regno cælorum comprehendendo, tametsi illud quidem sub sensum cadat, hoc vero sensum superet, Judæorum gens erat dissita. Oportebat autem illos, cum materiæ addicti et ad terrena intenti essent, sublevari potius atque in sublime extolli rerum immaterialium et spiritualium explicatione ac doctrina; est enim magistri arte præstantis, rebus familiaribus ea quæ sensum excedunt admiscendo auditores consuefacere, ut paulatim ad diviniora conscendere adnitantur. Quamobrem etiam asserere isti sunt ausi, Mosem figurate ac per ænigma regnum cælorum indicasse. Ubinam hoc? In ipso exordio, inquirunt, ubi dicit: «In principio creavit Deus cælum et terram.» Mox enim opificium explicat quod sub cælo et in orbe terrarum exstat; sub cæli autem nomige ante alia omnia collocato statum rerum ultra (et ante) firmamentum et supra mundum positarum subindicavit. At hoc

non ita facile veritas probaverit, tum quia nimis contortum est, tum quia dicendo cœlorum creationem de cœlesti regno Judæos nihil minus illuminavit, quam si omnino conticuisset, tum quia multa item alia huic opinioni adversantur.

βασιλείας τοὺς Ἰουδαίους οὐδὲν ἤττον ὠφέλησεν ἢ εἰ τὴν ὑπόληψιν ὑπεναντίωσις.

2. Alii verò in paradisi enarratione dicunt etiam regnum cœlorum includi; pars enim æternorum bonorum et beatitudinis perceptio paradisi est; ideo et latroni flagitanti, ut in regno Dei memoria sui haberetur, paradisi incolendus tribuitur¹. Verum cavendum, ne hoc multo infra dignitatem regni cœlorum sit. Plantarum enim flores et venustates, fluviique ac latices locum illum circumvalentes, fructuumque pulchrorum varietas et herbæ suavitatem spirantes ac gratiam, et modis omnibus terræ facies exornata ac decorata, et aeris temperies pura atque pellucida primosque solis radios suscipiens, nonne hæc totam regionem illam jucunditate ac voluptate sensibus permulcendis apta præ alio quocunque loco præstantissimam efficiunt? Veruntamen regni cœlorum bona immenso illam exsuperant intervallo. « Neque enim oculos vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis descendit, quæ præparavit Deus diligentibus se². » Præsertim cum Adamo paradisi non erat tanquam præmii certaminum et laborum assignatus, sed quasi palæstra potius ac stadium virtutis; præmia vero et coronæ majorem ubique et perfectiorem afferunt oblectationis usum, et stadium nemo adhuc præmii locum obtinere audivit. Conceditur autem latroni paradisi velut arrha quædam et futurorum bonorum præcæmium; cum enim tunc communi æternorum bonorum retributioni nondum esset locus, non erat æquum, ut ipse solus ex omnibus, qui ab initio chari gratique Deo fuerant, ad finem extremæ beatitudinis perveniret et sine innumeris illis sanctorum cœlibus consummaretur, ut et divus Paulus protestatur.

καὶ χωρὶς τῶν μυρίων ἐκεῖνων χορῶν τῶν ἀγίων τελεωθῆναι.

3. Horum igitur quæ diximus aliqua non pauci ante nos ut causas retulerunt, cur nulla regni cœlorum mentio facta fuerit ubi Moses mundi ortum et constitutionem litteris mandavit; non pauci tamen in dubium ea revocarunt. Effugerit autem fortasse aliquis ansas illas dicendo, propterea Mosem regni cœlorum non meminisse, quia Scriptura et lex a se non poterat cœlorum regnum largiri. Quid enim mea interest, cœlorum regnum addiscere, si illo per legis institutum potiri nequeo? Communis autem Domini et Salvator, quoniam tale nobis tradidit institutum, se ipsam in exemplum proponens (habetur enim in Scripturis: « Ubi cœpit facere et

¹ Luc. xiiii, 42, 43. ² I Cor. ii, 9.

ἀναπτύσσει· τὸν οὐρανὸν δὲ προτάξας τὴν πρὸ τοῦ στερρώματος καὶ ὑπὲρ κόσμιον κατὰστασιν διὰ τῆς τούτου ποιήσεως ὑπεδήλωσεν. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἀνῳραδίως ἀγαπήσῃ ἁλιθία, ὅτι τε λίαν ἐκβεβιάσται, καὶ ὅτι εἰπὼν οὐρανῶν ποιήσιν περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν παντελῶς ἀπεσιώπησε· καὶ πολλὴ ἄλλη πρὸς ταύτην

β'. Ἄλλοι δὲ ἐν τῇ περὶ παραδείσου διηγῆσαι φασὶ καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν συνεισάγεσθαι· μέρος γὰρ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ μακαριότητος ἀπόλαυσις ὁ παράδεισος· διὸ καὶ τῷ ληστῇ αἰτήσας μὲν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ μνήμης τυχεῖν, ἢ τοῦ παραδείσου διατριβῆ ἀποδίδοται. Ἄλλὰ μήποτε τοῦτο τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας πολὺ ἀν ταπεινότερον εἴη· φυτῶν μὲν γὰρ ἄνθη καὶ κάλλι, ποταμοὶ καὶ νάματα τὸ χωρίον περιβρέοντα, καρπῶν τε ὠραίων ποικιλία καὶ βοτανῶν φύσεις ἡδύ τε καὶ ἐπιχαρι πνέουσαι, καὶ διὰ πάντων τὸ πρόσωπον τῆς γῆς κοσμούμενόν τε καὶ ὠραϊζόμενον, καὶ ἀέρος κρᾶσις εἰς καθαρότητα καὶ διαύγειαν ἀνηπλωμένη καὶ τὰς πρῶτας ἀκτῖνας ὑποδεχομένη τοῦ ἡλίου, πῶς οὐχὶ τὸ χωρίον ὅλον ἀποτελοῦσι τερπνότητός τε καὶ ἡδονῆς, ὅση γοητεύει τὰς αἰσθήσεις, πάντων φέρειν τὸ ἀκρότατον; Πλὴν ἀλλὰ γε τῆς βασιλείας τὰ ἀγαθὰ ἀπειρῶ μέτρῳ ὑπερανέστηκεν. « Οὐδὲ γὰρ ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὐτε οὐς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι τῷ Ἀδάμ ὁ παράδεισος οὐ βραβεῖον καὶ ἐπάθλων γέρας ἐγνωρίζετο, γυμνάσιον δὲ μᾶλλον τὸ χωρίον προύκειτο καὶ στάδιον ἀρετῆς· τὰ δὲ ἐπάθλα καὶ οἱ στίφανοι δηλονότε μείζω καὶ τελειότεραν τὴν ἀπόλαυσιν φέρουσι, καὶ στάδιον οὐδεὶς οὐδέπω βραβεῖον καὶ ἐπάθλων φύσιν μετελθεῖν οὐδ' ἀκοήν εὔρε διδάσκαλον. Εἰσάγεται δὲ πρὸς τὸν παράδεισον ὁ ληστῆς ὅλον ἀρραβωνῶνός τινος καὶ προοιμίου τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀξιούμενος (32)· ἐπέιγε τῆς κοινῆς ἀναπαδόσεως τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν μήπω τότε καιρὸν ἐχούσης, οὐδ' αὐτὸς ἦν δίκαιος μόνος ἐκ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων Θεῷ πρὸς τὸ τέλος φθάσαι τῆς ἐσχάτης μακαριότητος

γ'. Τῶν τοίνυν εἰρημένων ἔνια οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν πρὸ ἡμῶν ὡς αἰτίας τοῦ μὴ τυχεῖν μνήμης τῆν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς τὴν τοῦ κόσμου καταβολὴν ἐγραψεν, ἀποδεδώκασιν, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ εἰς ἀμφισβήτησιν περιεβόησαν. Ἴσως δ' ἂν τις εἰπὼν ἐκφύγοι τὰς προειρημένας λαβὰς, ὡς ἐπέπερ ἢ τοῦ Μωϋσέως συγγραφή καὶ νομοθεσία οὐχ οἷα τε ἦν βασιλείαν οὐρανῶν χαρίζεσθαι, διὰ τοῦτο οὐδὲ ταύτης εἰς μνήμην ἀφίκετο. Τί γὰρ με δεῖ βασιλείαν οὐρανῶν μαθεῖν ἢν ἐκ τῆς κατὰ νόμον πολιτείας οὐκ ἔστι μοι λαβεῖν; Ὁ δὲ κοινὸς Δεσπότης καὶ Σωτὴρ, ἐπεὶ τοιαύτην ἡμῖν κατεστήσατο πολιτείαν, ἑαυτὸν παράδειγμα προθεῖς· « Ὦν γὰρ ἠρῆσατο, φησὶ, ποιεῖν

NOTÆ.

(32) Hæc Græcorum opinionem innunt de dilatione beatitudinis, qua nonnisi extremo judicio peracto perfruuntur beatorum animæ.

τε και διδάσκειν, ὅ δι' ἧς ἔστι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τὸν κληρὸν ὑπαλθεῖν, εἰκότως εἰς τοιαύτην ἡμᾶς ἐπαναγαγῶν πολιτεῖαν και περὶ αὐτῆς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας σαφειστάτην και ἀδίστακτον τὴν διδασκαλίαν και τὴν ὑπόσχεσιν ἐχαρίσατο. Εἰ δέ τις πρὸς ἀμείνονα θεωρίαν τοῦ προκειμένου ζητήματος ἀναβάς ταύτην ἐκδιδάξει, τὸ εὐκαταὸν οὗτος ἀν' ἐμοὶ πράττων εἴη και χαριέστατον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΖ'.

Διὰ τί ἄδρατον τὴν γῆν ὁ Μωσῆς ὠνόμασεν ;

Edita a Maio, Nov. Coll. t. IX, 15-16. In Gen. 1, 2.

Ἄδρατον τὴν γῆν ἔφησεν ὁ Μωσῆς, ἕπει τὸ τῆς θέας δίκαιον τῆς τῶν ὕδατων πλημμύρας καχυμένης αὐτῇ οὕτω εἶχεν ἀπολαβοῦσα ἄλλ' ἦν ἡ ἰσχύς και τὸ κράτος τῆς ἀδύσσου, τοῦτο μὲν τὴν ἐμφυτον τῆς γῆς ξηρότητα περινοτιζούσης, τοῦτο δὲ τὸν ἴδιον κόσμον ἀπολαβεῖν οὐκ εἰώσης, ὅς δὴ φυτῶν ἦν γένη και βοτανῶν και ἡ ἄλλη τῶν ἀνθέων και καρπῶν ὠραιότης ἔτι δὲ ἄδρατος ἦν ἡ γῆ ὅτι μήπω παρῆν ὁ ταύτην ὄραν ἄνθρωπος λαβῶν ὄψιν. Καὶ προσέτι ἄδρατος λέγεται ἂν εἰκότως, ὅτι τοῦ φωτὸς οὕτω γεννηθέντος δι' οὗ τὸ ὄρατὸν τῇ ὄψει καταλαμβάνεται, οὐδ' αὐτὴ τὴν ἀγλὴν εἶχε δι' ἧς ἂν ὑπηρετεῖτο τῷ ὄμματι ὥστε εἰ και τοῖς οἰκείοις κόλποις ἡ ἀδύσσοσ καταμερισθεῖσα συνεστέλλετο, και τοῖς φυτοῖς και τῷ ἄλλῳ κόσμῳ ἡ γῆ ἐκεκόσμητο, και ὁ μέλλων ὄραν ἐφ' ἐστῆκει ἄνθρωπος, οὕτω δὲ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις ἐξέλαμπεν, οὐδ' οὕτως ἂν ἐχρημάτιζεν ὄρατὴ ὅλον δὲ ὡς κατὰ τὸν ἴσον τρόπον οὐδ' αὐτὸς ἀήρ ὅς τὴν ἀκτίαν τοῦ φωτὸς δεχόμενος τὴν τοῦ ὁρώοντος ἐνέργειαν τῷ ὄρωμένῳ συνάπτει μέσσοσ γινόμενος ὁ αὐτὸς οὖν οὐδὲ τὸ ὕδωρ τοῦ φωτὸς οὐ λαβόντος ὑπόστασιν οὐκ ἂν ἐτύγγανεν ὄρατὸς καίτοι γε μήτε ὕφ' ἐτέρων ἐπιπροσθούμενος ὡσπερ οὐδ' ἡ ἀδύσσοσ, μηδὲ κόσμου τινὸς οἰκοθεν ἀποστερούμενος. Διὰ τοῦτο ἄρα και Μωσῆς τὸν ἀέρα εἰδῶς τῷ ὕδατι ἐποχοῦμενον, τὸ ἐπάνω τῆς ἀδύσσου σκότος ὠνόμασε τῆς γὰρ φωτιζούσης αὐγῆς διὰ τῆς ἀερίου φύσεωσ οὐ διέκνουμένης (οὕτω γὰρ οὐδὲ τὸ πηγάζον ταύτην εἶχε τὴν ὑπαρξίν, οὔτε αὐτὸν ὄρατὸν εἶναι τὸν ἀέρα, πολλῶν δὲ μᾶλλον οὐδὲ τὴν ἀδύσσον, ἐφ' ἧς ἐχεῖτο τὸ ἀέριον πνεῦμα, ἐνεδέχετο διὸ και σκότος εἰκότως ἐπονομάζεται. Τὸ γὰρ λέγειν τὸ θεῖον εἶναι Πνεῦμα τὸ τῆ ἀδύσσω περιφερόμενον, μήποτε και περιγραφὴν τοῦ ἀπεριγράπτου συνεισάγει ; και τῶν ἄλλων κτισμάτων οἷς οὐκ ἐπεφέρετο τὴν θεῖαν πρόνοιαν και ἐπολίαν συστέλλει ; ἴσως δ' ἂν οὐκ ἂν εἴη θεολογίασ ἐπάξιον ἐν τῇ τῆς κτίσεωσ καταβολῇ τῇ ἀκτίσῳ και μακάριζ φύσει ἦτοι τῷ παναγίῳ Πνεύματι χῶραν ἐκνέμειν εἰ δὲ και Σύρα γλώσσα τὸ πανάγιον Πνεῦμα τοῖς ὕδασιν ἐποχεῖσθαι βούλεται, και ὅλον ἐπωάζειν ταῦτα και ζωογονεῖν, οὐκ ἂν καταγνοίην ἄρκειν γὰρ εἰδέναι τέωσ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ὄθεν ἂν και δύναντο, ζωογόνου τε και δημιουργικῆσ ὑπάρχειν οὐσίασ και δυνάμειωσ Ἄδρατος οὖν ἡ γῆ και τὰ λοιπὰ τῶν στοιχείων κατὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν και τὰς προδοδομένασ, πλην μᾶς ὅτι τὸ ἐπιπροσθούν οὐκ εἶχον οὔτε τὸ ὕδωρ οὔτε ὁ ἀήρ. Τὸ μέντοι σκότος εἰ τις μὴ στέρησιν τοῦ

³ Act. 1, 1.

docere³, ὅ per quod (institutum) est in regni cœlestis hæreditatem ingredi : merito etiam de ipso cœlorum regno, cum in tale nos institutum pro- vexisset, clarissimam et indubiam doctrinam atque promissionem largitus est. Quod si quis meliorem propositæ quæstionis intelligentiam assecutus eam proposuerit, is rem mihi quam gratissimam fecerit.

QUÆSTIO XVI. [Coisl. Taurin. XV.]

Cur invisibilem terram Moyses nuncupavit ?

t. IX, 15-16. In Gen. 1, 2.

Invisibilem terram Moses dixit, quando spectaculi perfectionem, aquarum inundatione in eam diffusa, nondum acceperat ; sed erat vis et potentia abyssi, quæ tum naturalem terræ siccitatem circumspargebat, tum impediēbat, quin suum proprium ornatum indueret, quem sane constitutebant plantarum genera et herbarum, et alia florum et fructuum venustas. Adhuc erat invisibilis terra quia nondum aderat qui eam adspiceret homo, visum sortitus. Et insuper invisibilis merito diceretur, quia, luce nondum facta per quam visibile visu percipitur, non illum habebat splendorem quo oculis subministraretur, ita ut etiamsi in propriis locis sejuncta abyssus coercitetur, et plantis et alio ornatu instructa esset, et homo eam aspecturus extitisset, nondum vero lucis natura micuisset, non etiam tunc fuisset visibilis. Patet autem juxta eundem modum neque ipsum aera, qui radios lucis accipiens vim vidētis rei visæ conjungit intermedius factus, nec ipsum, inquam, neque aquam, luce substantiam non habente, fuisse visibilem. Et certe neque alia eum aut abyssum invaserunt, neque ornamento quodam proprio privatus est. Idcirco igitur et Moses aera aquæ invectum sciens, quod supra abyssum erat tenebras nominavit. Illuminante enim splendore per aeris substantiam nondum illato (vis enim hunc scaturiendi non illi substantiæ inerat), neque aera esse visibilem licebat, neque a fortiori abyssum quæ æthereum ferebat spiritum. Quapropter merito tenebræ vocatæ sunt. Si quis autem divinum esse Spiritum dicat qui super abyssum ferebatur, nonne et descriptionem indescriptæ rei introducatur, et aliarum creaturarum in quibus non ferebatur providentiam et inspectionem non coerceat ? Fortasse non esset theologia dignum creationis productione increatæ ac beatissimæ naturæ, sanctissimo scilicet Spiritui, locum assignare ; cum vero Syriaca Glossa sanctissimum Spiritum vult aquis ferri, et quasi eis incubare easque vivificare, non reprehendo ; docent enim unde et possunt Spiritum sanctum vivificantis esse et creatis substantiæ et potentiæ. Invisibilis igitur terra et cætera elementa juxta et prædictam causam et alias ante datas, excepta una ; quia superfluum aliquid non habebant neque aqua neque aer. Tenebras quidem si quis non privationem lucis, sed materiam

auctorem diabolum crederet, abyssum vero eas quæ sub illo sunt potestates, longe a veritate ille aberraret, et impia plenus esset opinione, quia seriem narrationis non potest intelligere, neque ordinem aut enumerationem eorum, quæ sensibus percipienda facta sunt; quorum Moses historiam conscripsit, neque incorporeæ et spiritualis naturæ et creationem et doctrinam et tempus quod miro ordine de his rebus traditionem definivit. Spiritus Dei aer dictus est, quemadmodum et aliæ quælibet ejus, creaturæ et opera: « Emittet enim, inquit, verbum suum et liquefaciet eam; flabit spiritus ejus, et fluent aquæ^{**}; » quod de liquefacta australibus ventis terra canebat David. Et dictus fuisset spiritus Dei in eodem sensu ac illud: « Fecit Deus cælum et terram; » et ut illa quidem sunt Dei creaturæ, et ille similiter creatura est et opus ejus: ideo bene appellatus est spiritus Dei.

QUÆSTIO XVII [at. XVI].

Cur prohibet quin carnes a feris captas homines comedant?

Discrepare præsentī præcepto Deus statuit ferarum et hominum vitam: quibus enim prohibetur ne sit una et eadem mensa, eos et alios omnes mores et vitæ institutum et motus et actus multum differre lex addocet. Rapis fera et avida est et ad motus est petulantissima legesque et benignitatis et communitatis et mansuetudinis nescit: ab his omnibus purum et liberum esse hominem decet; item vero et ad alios affectus intemperans est animal et infrenatum. Itaque hominum agendi ratio per temperantiam et institutionem procedens illa præstaret differentiæ signa; id vero quod non hos signis signatum et notatum erit tanquam ferum et a feris captum quid et mansuetam rationabilemque exuens naturam rejicietur. Si quis autem ad puritatem instruere et adducere diceret per abstinentiam carni a feris captarum illud ad imaginem Dei formatum opus, et omnīs turpitudinis expers reddere quæ gustum polluit et quæ per alios sensus procedit (unius enim sensus custodia et observatio, et alios similiter ab omni impuritate et turpitudine mundos per illum facit), id non a civili providentia et sancta institutione esset alienum.

ρησις, καὶ τὰς ἄλλας ὁμοίως τῆς ἀκαθαρσίας καὶ βδελυρίας καθαρῶν δι' ἐκείνης ἀσφαλίζεται, οὐδὲ τοῦτο ἂν εἴη τῆς πολιτικῆς προνοίας καὶ ἀγιοπρεποῦς ἀλλότριον καταστάσεως.

QUÆSTIO XVIII [XVII].

Quomodo intelligendum illud, « Non apparebis coram me vacuus? »

Edita a Maio, l. c., p. 17, in Exod. xxiiv, 15; xxiv, 10; Deuter. xvi, 16.

Quidam igitur dicunt eum qui Deum adoratum venit oportere et dona liberali manu offerre non tanquam Deus his indigeat, (quibus enim Deus indigere possit?) sed tanquam beneficia tunc accipiat is qui munera offert. Quando quis enim dignus censetur qui Deo fructus offerat, et internam pietatem per externa revelet, et mediantibus placami-

^{**} Psal. xlvii, 18.

φωτός, ἀλλὰ τὸν ἀρχεκακὸν διάβολον ὑπολάβει, ἄβυσσον δὲ τὰς ὑπ' αὐτὸν ποιητὰς δυνάμεις, πόρρω τε τῆς ἀληθείας οὗτος πλανώμενος εἴη καὶ δυσσεβοῦσης ἀνάπλευς δόξης, μετὰ τοῦ μὴ δύνασθαι συνορᾶν εἰρημὸν διηγήσεως καὶ τάξιν καὶ ἀπαριθμησιν τῶν κατ' αἰσθησιν γενητῶν, ὧν ὁ Μωσῆς τὴν ἱστορίαν συνέγραψεν, καὶ ἀσωμάτου καὶ νοεράς φύσεως δημιουργίαν τε καὶ θεωρίαν καὶ καιρὸν ὃς ἀφορίζειν οἶδεν εὐτάκτως τὴν περὶ τούτων παράδοσιν· πνεῦμα δὲ Θεοῦ ὁ ἀήρ εἴρηται· καθάπερ καὶ τὰ λοιπὰ οἷα δὴ κτίσμα καὶ ποίημα αὐτοῦ· « Ἐξαποστελεῖ γὰρ, φησὶ, τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τῆξει αὐτὴν· πνεῦσαι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ρυήσεται ὕδατα· » περὶ τηκομένης ἐκ τῶν νοτίων πνευμάτων λέγων χιόνος ὁ Δαβὶδ· καὶ εἴη ἂν εἰρημένον πνεῦμα Θεοῦ ἐν Ἰσραὴλ, « Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » ἀκαίρινα γὰρ Θεοῦ ὡς ποιήματα, καὶ τοῦτο ὁμοίως κτίσμα Θεοῦ καὶ ποίημα τοῦ αὐτοῦ· διὸ καλῶς εἴρηται πνεῦμα Θεοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΖ'.

Διὰ τί θηριάωτα κρέα τοὺς ἀνθρώπους ἐσθίειν ἀποκωλύει;

Παρηλλαγμένον διὰ τοῦ παρόντος προστάγματος νομοθετεῖ τὸν τῶν θηρίων εἶναι τρόπον καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον· οἷς γὰρ ἡ τράπεζα κωλύεται μία καὶ ἡ αὐτὴ εἶναι, τοῦτοις καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἤθη τε καὶ δαίαιτα καὶ ὄρμαι καὶ πράξεις κατὰ πολὺ διαφέρειν συνεισάγεται νόμος· ἀρπάζει τὸ θηρίον καὶ πλεονεκτεῖ, καὶ πρὸς τὰς ὁρμάς ἐστὶ προπετέστατον, καὶ νόμους οὐκ οἶδε φιλανθρωπίας καὶ κοινωνίας καὶ ἡμερότητος· τούτων ἀπάντων καθαρὸν καὶ ἀπηλλαγμένον προσήκει τὸν ἀνθρώπον εἶναι· ὡσαύτως δὲ καὶ κατὰ τὰ ἄλλα τῶν παθῶν, ἀκρατές ἐστὶ τὸ θηρίον καὶ ἀχαλίνωτον· οὐκοῦν ἡ τῶν ἀνθρώπων πολιτεία δι' ἐγκρατείας καὶ παιδαγωγίας ὀδεύουσα, ταῦτα παράσχοι τῆς διαφορᾶς τὰ γνωρίσματα· καὶ τόνγε τοῦτοις ἀσημαντῶν τε καὶ ἀνεπίγνωστον τοῖς γνωρίσμασιν ὡς θηρίον καὶ θηριάωτον καὶ τῆς ἡμέρου καὶ λογικῆς καταψευδόμενον φύσεως ἐκτραπήσεται. Εἰ δὲ πρὸς καθαριότητα παιδεύσῃ τε καὶ ἀνάγειν φαίη τις διὰ τῆς ἀποχῆς τῶν θηριάωτων τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ διαπεπλασμένον φιλοτέχνημα, καὶ βδελυρίας ἀπάσης κατασκευάζειν ἀμέτοχον, ὅση τε διαμολύνει τὴν γεῦσιν καὶ ὅση διὰ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων πρόεισιν· ἡ γὰρ ἐπὶ τῆς μιᾶς παραφυλακῆ καὶ συντηρησεως· καὶ τῶν ἑνδον διὰ τῶν ἐκτὸς ἀνακαλύπτειν εὐσέβειαν, καὶ συνάπτεσθαι διὰ μέσων τῶν μελιγ-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΗ'.

Πῶς νοητέον τὸ, « Οὐκ ὀφθήσῃ κενὸς ἐναντίον μου; »

Τινὲς μὲν οὖν φασὶν ὅς ἀπίοντα προσκυνῆσαι Θεῷ δεῖ καὶ δῶρα προσάγειν ἢ χεῖρ εὐπορος, οὐχ ὡς ἐν χρείῃ τούτων καθεστῶτος Θεοῦ· τίνος γὰρ ἂν εἴη Θεὸς προσδεής; ἀλλ' ὡς εὐεργετουμένου κἀνταῦθα τοῦ προσάγοντος· ἐν ᾧ γὰρ τις ἀξιοῦται καρποφορεῖν Θεῷ, καὶ τῶν ἑνδον διὰ τῶν ἐκτὸς ἀνακαλύπτειν εὐσέβειαν, καὶ συνάπτεσθαι διὰ μέσων τῶν μελιγ-

μάτων τὸ πλάσμα τῶν πλάσαντι, τοῦ μὲν ἡλεωδεχομένου, τὸ δὲ πιστῶς καὶ προθύμως φέροντος, πῶς οὐκ ἀνεῖη θαυμαστῆς προνοίας καὶ εὐεργεσίας ἀπόλαυσις, καὶ τί ἂν ἄλλο εἰ μὴ τοῦτο εἴη πρὸς εὐεργεσίαν καὶ πρόνοιαν τῶν λογικῶν ζῶντων σπουδαιότερόν τε καὶ τιμιώτερον; τί δὲ χαριέστερόν τε καὶ ἡδύτερον; εἴη δ' ἂν καὶ προσφύστερον μᾶλλον τὰς ἀρετὰς ἐνταῦθα καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐννοεῖν, ὧν οὐ κενὸν οὐδέποτε δεῖ κατανώπιον ὁρᾶσθαι Θεοῦ· ὁ γὰρ ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας κεκενωμένος, ἂν δοκῆ προσιέναι Θεῷ, οὐδ' ἂν βῆται Θεὸν οὐτε ὀφθῆσεται ὑπ' αὐτοῦ· ὁ γὰρ ἀσεβῆς οὐκ βῆται δόξαν Θεοῦ· οὐδὲ διηγήσεται ὁ ἀμαρτωλὸς τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· ἀλλ' οὐδὲ γινώσκει Κύριος οὐδ' εὐμενείας ὁμματι καὶ οικειώσεως καθορᾷ τοὺς τῆς ἀνομιᾶς ἐργάτας. Ἀναγκαῖον οὖν ὡς δῶρα τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐν ψυχῇ φέροντας, οὕτω προσιέναι Θεῷ καὶ τὸ πρόσταγμα πληροῦν τὸ δεσποτικὸν τὸ παρακελεύομενον, « Οὐκ ὀφθῆσῃ κενὸς ἐναντίον μου. » Πρέποι δ' ἂν καὶ τοῖς περὶ Θεοῦ καὶ θείων ζήτημα μὴ κενὸν εὐλαβείας μηδὲ πνευματικῆς ἀνακρίσεως εἶναι· ὁ γὰρ ψυχικὸς ἀνθρώπος οὐδέχεται τὰ τοῦ πνεύματος, οὐδὲ ὁ ἱταμῶς ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν τοῖς θεοπροπέσις ζητήμασις οὐ μὲν οὐκ ἂν ἀνιχνεύσῃ τὴν ἀλήθειαν, « Ζητεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς ζητεῖτε. Ὁ μὲν τοι πνευματικὸς σὺν εὐλαβείᾳ διασκοπῶν τε καὶ ἐπιζητῶν τὰ τοῦ πνεύματος, οὗτος εἰς εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἀρίζεται καὶ τῆς σπουδῆς οὐ διαψευσθήσεται· ἀψευδῆς γὰρ ἐστὶν ὁ ὑποσχόμενος· Ἀτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· κρούετε, καὶ ἀνοίγησεται ὑμῖν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 10'.

Πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ λέγον, « Ἴδου πάντα καλὰ λίαν, » καὶ τὸ μετὰ ταῦτα ἐπιδικεῖν, καὶ τὰ μὲν τῶν ζῶντων καθαρὰ λέγειν, τὰ δὲ ἀκάθαρτα;

Edita a Maio, l. c., p. 18-20. An sit contradictio inter Gen. i, 31 et Gen. vii, 2

Πολλὰ μὲν οὖν ἀντις εἴποι περὶ ταύτης τῆς ζητήσεως· καὶ γὰρ καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν οὐκ ὀλίγοι ταύτην ἐπελύσαντο· εἴποι δ' ἂν τις οὐ πρόβρως τῆς ἀκριβείας φερόμενος, ὡς οὐκ ἀλλήλοισι τὸ τε καθαρὸν καὶ τὸ καλόν· τῶ μὲν γὰρ καλῶ τὸ κακόν, τῶ δ' ἀκαθάρτῳ τὸ καθαρὸν διαμάχεται· ἀκάθαρτον δὲ καὶ καλόν οὐκ ἂν εἴη γε τῆ γε ἀκριβείᾳ μαχόμενον· εἰ μὲν οὖν εἰπὼν ἔμπροσθεν, « Πάντα καλὰ λίαν, » ὑστερον ἐπήγαγε τὰ μὲν αὐτῶν εἶναι καλὰ, τὰ δὲ φαῦλα, τοῦτο ἀνεῖη παρέχον τὸ ἄπορον· ἐπεὶ δὲ καλὰ λίαν εἰπὼν τὰ μὲν αὐτῶν ἔφησε καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα, τὴν μάχην διέφυγεν· οὕτω μὲν ἂν κοινότερον ἂν τις εἴποι καὶ λογικώτερον. Ἐκεῖνο δὲ δεῖ τις συνιδεῖν, ὡς τὸ μὲν καλὰ λίαν πάντα εἶναι ἐπὶ τῆς τῶν δημιουργηθέντων φύσεως εἰρηται· τὸ δὲ καθαρὸν καὶ ἀκάθαρτον ἐπὶ τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων χρήσεως· χρήσις δὲ καὶ φύσις παμπόλλην ἔχουσι· τὴν διαφορὰν· πολλὰ μὲν γὰρ τῆ φύσει ἐστὶ λίαν χρηστά. τοῖς χρωμένους δὲ γίνεται· λίαν πονηρὰ, οὐ παρὰ τοῖς τῶν ἑαυτῶν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν χρωμένων φαυλότητα· καὶ ἵνα τοῖς προκειμένοις ἢ πιστῆς καὶ ἐτέρωθεν ἐπιστῆ, αὐτὰ οὐρανὸς τὸ θαυμαστὸν

⁶¹ Matth. vii, 7.

A nibus creaturam conjungat Creatori, altero quidem hilari vultu accipiente, altero autem fideliter et ardentem afferente, quomodo non eo esset miræ providentiæ et benignitatis fruitio? Et quid aliud beneficii aut providentiæ, rationabili creaturæ desiderabilius et pretiosius esset? Quid autem amœnium et dulcius? Aptius autem esset ibi virtutes et pietatem intelligere, quibus nunquam vacuum oportet coram Deo apparere; qui enim virtute et pietate caret, quomodo videatur ad Deum accedere, neque ipse videbit Deum, neque a Deo videbitur; impius enim non videbit gloriam Dei; neque enarrabit peccator justitias ejus. Neque noscet Dominus neque benevolentiam et amicitiam oculis intuebitur eos qui injuste agunt. Necesse est igitur eos qui pro donis virtutes et pietatem in animo ferunt ad Deum accedere et præceptum Dominicum adimplere, sic adhortans: « Non apparebis coram me vacuum. » Deceret autem et quæstiones de Deo et divinis non prudentia et spirituali judicio carere. Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus, neque qui se temere in divinas injicit quæstiones investigabit veritatem. Quæritis enim, inquit, et non percipitis, quia male quæritis. Spiritualls quidem prudenter examinans et inquirens ea quæ sunt spiritus, ille ad veritatis inventionem perveniet. nec suus eum ardor frustrabitur: non enim mendax est ille qui pollicitus est: « Petite, et dabitur vobis; pulsate, et aperietur vobis. »

C

QUÆSTIO XIX [al. XVIII].

Quomodo non inter se adversantur: « Ecce omnia pulchra nimis, » et quæ sequitur divisio, cum dicitur alia quidem ex animalibus esse munda, alia vero immunda?

Multa quidem de hac quæstione dici possent. Etenim et ante nos non pauci eam solverunt. Ne longe a veritate abesset qui diceret inter se ne opponi mundum et pulchrum; pulchro enim nihil, immundo autem mundum ex adverso est immundum vero et pulchrum non accurate opponerentur. Si ergo postquam dixerat: « Omnia pulchra valde, » deinde subjecisset alia quidem esse pulchra, alia autem mala, inde nasceretur difficultas; quoniam vero, postquam dixit pulchra nimis, alia affirmavit esse munda et alia immunda omnem contradictionem præcavit. Quod quidem communius et rationabilius dici posset. Oportet autem et hoc intelligere, illud quidem omnia pulchra esse de creaturarum natura dictum; immundum vero et mundum de usu ab hominibus faciendo. Usus enim et natura multum inter se differunt. Multa nempe natura valde bona sunt, utentibus autem fiunt valde mala, non propter ipsorum naturam, sed propter utentium malitiam. Et ut præcedentibus fides et aliunde adhibeatur, cælum statim adest mirandum

et perfectum opus inter ea quæ valde pulchra sunt. A
 lis autem qui illud effingunt animal videns et ratione præditum et Deum, quique non Creatori, sed creaturæ venerationem præstant, et quibus licebat eo uti quemadmodum creatura utitur conservus, illis sane quod naturæ pulcherrimum erat, funestum et pessimum constituitur, nihil quidem propriæ et ingenitæ pulchritudinis amittens, sed propter insanam conservorum audaciam et abusum extremum malum illis factum : itaque aliud est naturæ pulchritudo, et aliud pravus hujus naturæ usus. Omnia igitur ratione naturæ valde pulchra sunt; eorum vero usus non omnibus bonus, neque omnium similis non modo relative ad humanam naturam, sed alio-
 rum ad alia.

Forsitan autem illa solutio ad propriam pervenit perspicuitatem; sed adhuc propius eundem est. Itaque dicimus hoc, omnia nempe esse bona ad creationis et naturæ rationem referri; illud vero alia eorum esse munda, et alia immunda non ad creationis neque naturæ, sed ad sacrificii et humanæ opiunionis rationem; creatio autem et natura ad opinionem et sacrificium non rata mensura dirimuntur, præsertim sacrificiis et opinionibus non iisdem omnino in eodem iudicio stantibus; et quia non ab initio creationis alia quidem pura et alia impura distinguebantur, ex quadam vero circumstantia hæc differentiam acceperunt. Ægyptiis enim apud quos Israelitica gens serviebat multa animalia ut deos venerantibus, cum iis valde sane pulchris male uterentur, ne et Israelitica gens in hunc pessimum usum abduceretur et divinum cultum brutis adhiberet, immunda illa legislator Moyses merito nuncupavit; non enim ex creatione immunditiæ participabant, absit, neque natura immunda erant, sed non munde, profane autem et impie nimis Ægyptiaca natio iis utebatur. Esi vero quedam eorum quæ apud Ægyptios dii habebantur, ut bovem et hircum, in mundorum numerum Moyses retulit, nihil contra prædictam doctrinam neque contra proprium scopum perfecit; etenim eorum quæ apud eos ut dii colebantur, alia quidem immunda vocans, alia autem immolationi et sanguini et morti vovens, ab eorum cultu Israelitas, et a damno illis inde nascente pariter avertit; quod enim abominandum est et immolandum et epulo præparatum, non credi potest esse deus ab iis qui ita animo afficiuntur.

Igitur creatio Dei opera omnia valde pulchra protulit; et natura omnium est optima; hominum vero insani et exleges usus multa ex creatis profanando alia quidem existimari et appellari immunda fecerunt, alia vero, etsi hanc ab immunditia denominationem effugerunt, tamen iidem usus Dei amico causam præbuerunt altera methodo intelligendi, et ea a profanatione eximendi; et utroque modo ex Israelitarum mente polytheismum

Α τούτο και σοφόν φιλοτέχνημα τῶν λίαν ἐστὶ καλῶν τοῖς δὲ ζῶων ἐμφυχον αὐτὸ και λογικὸν και θεὸν ἀναπλασσαι, και ἀντὶ τοῦ δημιουργοῦ τῷ δημιουργημάτι τὸ σέβας ἀνάψαι, και οἷς ἐξὸν μὲν χρῆσθαι ὡς κτίσματι τὸν ὁμόδουλον, τούτοις δὲ τούτοις τὸ κάλλιστον τῇ φύσει, ὀλιθρίον τε και χάκιστον ἀναδεῖκνυται, οὐδὲν μὲν αὐτὸ τῆς οικείας και ἐμφύτου καλλονῆς ἀποβαλὸν, παρὰ δὲ τὴν ἀγνώμονα τῶν ὁμοδούλων τόλμαν και παράχρησιν ἐσχάτον αὐτοῖς κακὸν γεγονός· οὕτως ἕτερόν ἐστι φύσεως καλλονῆ και χρῆσις ἀπρόσφορος· πάντα μὲν οὖν λίαν καλὰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως· ἡ δὲ τούτων χρῆσις οὕτε πᾶσι καλῆ, οὕτε πάντων ὁμοία, οὐ μόνον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην παραβαλλομένη φύσιν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἄλλων πρὸς ἄλληλα.

Β Τάχα δὲ οὐδ' ἡ λύσις αὕτη πρὸς τὴν ἰδιάζουσαν κατήλθε σαφῆνειαν, ἀλλ' ἐτι δεῖ κατιέναι πλησιάζερον· διὸ φαμεν τὸ μὲν καλὰ λίαν εἶναι πάντα, εἰς τὸν τῆς δημιουργίας και φύσεως λόγον ἀναφέρεσθαι· τὸ δὲ τὰ μὲν αὐτῶν εἶναι καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα, οὐδὲ εἰς τὸν τῆς δημιουργίας, οὕτε μὴ εἰς τὸν τῆς φύσεως, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς θυσίας και τῆς ἀνθρωπίνης ὑπολήψεως· δημιουργία δὲ και φύσις πρὸς ὑπόληψιν και θυσίαν, οὐδὲ ῥητῶ μέρῳ διατειχίζεται, μάλιστα γὰρ τῶν θυσιῶν και τῶν ὑπολήψεων οὐχὶ τῶν αὐτῶν διὰ παντὸς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἰσταμένων κρίσεως· και ὅτι οὐδ' ἀπ' ἀρχῆς τῆς δημιουργίας τὰ μὲν καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα διεστέλλετο· ἀπὸ τίνος δὲ περιστάσεως τὴν διαφορὰν ταύτην ἐδέξατο. Αἰγυπτίων γὰρ ἐν οἷς τὸ Ἰσραηλιτικὸν ἔθνος ἐθήτευσεν πολλὰ τῶν ζῶων εἰς θεῶν ἀναφερόντων σέβας, ἐπειδήπερ αὐτοῖς λίαν οὖσι καλοῖς κακῶς ἰκέχρηστο, ἵνα μὴ και τὸ Ἰσραηλιτικὸν γένος εἰς ἐκείνην τὴν φαύλην ἀπενεχθῆ χρῆσιν, και τὸ θεῖον σέβας τοῖς ἀλόγοις περιάψῃ, ἀκάθαρτα ταῦτα νομοθετῶν ὁ Μωσῆς δικαίως· ὠνόμασε· μέτοχον γὰρ ἀκαθαρσίας οὐκ ἀπὸ τῆς δημιουργίας, ἀπαγε, οὐδ' ἡ φύσις εἶχε τὸ ἀκάθαρτον, ἀλλ' ὅτι οὐ καθαρῶς, μᾶλλον δὲ βεβήλως λίαν και ἀνιέρως, τὸ Αἰγυπτίων ἔθνος τούτοις ἐπεχρήσατο. Εἰ δὲ και τίνα τῶν θεοποιουμένων παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ Μωσῆς ὡσπερ τὸν βοῦν και τὸν τράγον εἰς τὴν τῶν καθαρῶν τάξιν ἀπέκρινεν, οὐδὲν οὐδὲ παρὰ τὴν προκειμένην θεωρίαν, οὐδὲ παρὰ τὸν οικεῖον σκοπὸν διεπράξατο· και γὰρ τῶν θειάζομένων παρ' αὐτοῖς τὰ μὲν βδελυκτὰ καλέσας, τὰ δὲ σφαγῆ και αἵματι και ἀναιρέσει δούς, τῆς τούτων λατρείας τοῦς Ἰσραηλίτας και τῆς αὐτόθεν αὐτοῖς ἀναφουμένης βλάβης ὁμοίως ἀπεκώλυσε· οὕτε γὰρ τὸ βδελυκτὸν οὕτε τὸ σφαγιαζόμενον και θοίνῃ προκειμένον οὐκ ἂν νομισθεῖται τοῖς οὕτω περι αὐτὰ διακειμένοις θεός.

Γ Ἡ μὲν οὖν δημιουργία τοῦ θεοῦ τὰ δημιουργήματα πάντα λίαν καλὰ προηγάγετο· και ἡ φύσις πάντων ἔχει τὸ ἄριστον· ἀνθρώπων δὲ παράλογοι και ἐκθεσμοὶ χρήσεις πολλὰ τῶν δημιουργηθέντων βεβηλώσασαι, τὰ μὲν ἀκάθαρτα και νομιζέσθαι και καλεῖσθαι παρεσκεύασαν· τὰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας κλῆσιν διέφυγεν, ἀλλ' οὖν παρέσχον τῷ θεόπτηι αἰτίαν συνιδεῖν ἕτέρῳ μεθόδῳ, και ταῦτα τῆς βεβηλώσεως ἐκτεμεῖν· και δι' ἑκατέρου τρόπου τῶν

Ἰσραηλιτῶν τῆς διανοίας τό τε πολύθεον ἐξελεῖν, A καί τὸ ἀκατάγνωστον πραγματεύσασθαι· καί γάρ καί κλησίς ἀκάθαρτος καί χρήσις τὸ θυόμενον εἰς γαστέρα παραπέμπουσα, οὐδὲν θεῖον οὐδὲ σεπτὸν ἐννοεῖν περὶ αὐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ ψιλὴν τινα φαντασίαν παραχωρεῖ ἀναδέχεσθαι. Εἰ δέ τις ἐρεῖ, Πῶς οὖν τῷ Νῶε τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας οὕτω δοθείσης καθαρὰ καί ἀκάθαρτα διακρίνειν καί συνεισάγειν τῇ κιβωτῇ προστετάχθαι εἰρηται; πρόληψις μὲν γάρ ἐστὶ τὸ σχῆμα· καί εἰ μὴ ἐξ ὧν τότε ἐγνωρίζοντο τὰ ζῶα, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐσχάτον ἐπεγνώσθησαν ὠνομάσθησαν, οὐδὲ παρὰ τὸ τοῦ εἰρημένου λόγου ἰδίωμα· καί γάρ καί τὴν Γένεσιν οὐχὶ Νῶε γράφει, δε τῆς νομοθεσίας ὑπήρχε πρσδύτερος, ἀλλὰ Μωσῆς ὁ περὶ καθαρῶν καί ἀκαθάρτων νόμον ἐκθέμενος· εἰ δὲ καί ἂ ὁ νόμος ὕστερον ἐθετο, ταῦτα τῷ Νῶε προανεκηρύττετο, θαυμαστὸν οὐδὲν· ἐπεὶ καί τοῦ κοινῷ ναυαγίου μήπω στάντος, τὴν γνῶσιν λαθῶν εἶχεν ἀδιστακτον· πῶς οὖν συνῆκε καθαρῶν καί ἀκαθάρτων διαφορὰν ἐννοεῖσθαι; διακρίσειν τοῦτων καταπράξασθαι, τοῖς ἐγγύς εἰρημένοις καί τοῦτο συμπεριελήπται· ὁ γάρ τὸ παγκόσμιον ναυάγιον πρὶν ἐπιστῆναι διαγνοῦς, καί σπέρμα τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει διασώσασθαι παρὰ Θεοῦ χάριν εἰληφώς, οὗτος οὐδὲ τὴν τῶν καθαρῶν καί ἀκαθάρτων διάγνωσιν ἔγνωθεν λαθεῖν, καί τῶν ὀνομάτων ἢ χρῆσις οὐκ ἐπεχωρίαζεν, οὐ μὲν οὐδαμῶς ὕστερίζων ἦν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Κ'.

Διὰ τί τῆς αἰρέσεως ἀπιστάμενος ὁ ἀνθρώπος τὸν βίον οὐκ ἔχων ἐπίμωμον πρὸς ἱερωσύνην ἀνέργεται· ὁ δὲ κηλιδῶν σωματικῶν γεροντῶς ὑπεύθυνος, κἀν τῶν ἀθεμιτῶν ἀποστῆ πρὸς ἔξω, πρὸς τὸ τῆς ἱερωσύνης τέλος οὐκ ἀνάγεται;

Idiata a Maio, l. c., p. 20-21. Cur defectus corporis irregularitatem quoad ordines constituat, non vero conversio ex hæresi.

Τὸ δ' εἰς ἀπορίαν προαγόμενον πρόβλημα, τί δήποτε τῶν πλημμελημάτων τὸ χαλεπώτατον λιπῶν τὴν αἴρεσιν ἀνθρώπος εἰς ἱερωσύνην, μὴ τῶν ἄλλων ἔργων μαχομένων, παραγγέλλειν δύναται· ὁ δ' ὀρθόδοξον φέρων τὸ φρόνημα, ἐμφύλῳ τὴν χεῖρα μιάνας αἵματι, ἢ τάφους ἀνορύξας, ἢ κατενεχθεὶς μέχρι σώματος· εἰς κατενοχλοῦσαν ἡδονὴν, ἢ ἄλλης τινὸς οὐκ εὐαγοῦς πράξεως ἐνοχος γεροντῶς, οὐκέτι οὐδὲ πρὸς μετάνοιαν ἐπιστρεφόμενος, οὐδὲ διδοῦς πληροφορίαν μὴ διστάζουσαν τοῖς ἀδεκάστως κρίνουσι, τῶν μολυσμάτων κεκάθαρται· ἀλλὰ γὰρ οὐδεὶς τῶν τοιοῦτων, μηδὲ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιμαρτυρούντων, οὐ μὲν οὐ νομίζεται τῆς ἱερωσύνης ἐπάξιος.

Τὸ μὲν οὖν ζήτημα παλαιὸν τε καί τὴν τοιαύτην προαγωγήν οἰκειοῦμενον· εἰ δὲ τινες ὀρθῶς ἐπελύσαντο, ἡδέως ἂν αὐτῶν μαθητῶν γενοίμην· διδάξαι μὲν δ' ἂν ἴσως εἰ καὶ μὴ ἄλλους, σὲ δὲ πάντως· ὡς ὅσοι μὲν δυσσεδεῖν εἶχοντο γνώμης προῆλθον οὐχ αἰρουμένης τὸ φαῦλον, ἀλλ' ἐπιζητούσης τὸ ἄμεινον, ἀποσφαλέντες δὲ τοῦ ἱεροῦ τῶν κρειττόνων ἔρωτος, πρὸς τὸ χεῖρον δὲ μὴ προσέθεντο ἀπηνέχθησαν· ἢ μὲν ἀπ' ἀρχῆς ὀρμὴ τούτοις ἦνθεῖ τὸ ἀγαθόν· ἢ δὲ ἀποτυχία δύναιτ' ἂν καταφεύγειν εἰς τὸ τῆς φύσεως ἀπομαραινόμενον καί ἀσθενές· καί οὗτοι μὲν τῶν χειρόνων

A auferre et damnationem ab eis avertere valuit. Etenim vox impura nuncupat, et usus immolata in ventrem immittit, neque divinum aut venerandum aliquid de iis cogitari licet, sed neque vel levem quamdam ideam accipi de eorum deitate. Si quis autem interrogaverit quomodo Noemus, nondum data Mosaica lege, dictus sit jucunda et immunda discernendi et in arcam introducendi mandatam accipisse? hæc figura est quam prolepsim vocant. Etsi enim non ex his quibus tunc noscebantur animalia, sed ex his quibus ultimo cognita sunt, nominati sint, nihil dicti verbi proprietati adversatur. Etenim non scripsit Noe Genesim, qui lege antiquior fuit, sed Moyses ipse qui de mundis et immundis legem statuit. Si autem ea quæ posterius B sancivit, Noemo prænuntiata fuerint, nihil mirum; quoniam communi naufragio nondum adventante, non dubiam accepit de illo notitiam. Quomodo autem intellexerit mundorum et immundorum differentiam, cum jussus est ea distinguere, iis quæ modo dicta sunt percipi potest; qui enim universale naufragium antequam adveniret, præscivit, et seminis humano generi conservandi gratiam a Deo accepit, ille mundorum et immundorum intelligentiam de sursum accipere, etsi nominum usus non adhuc frequens fuerit, nullo modo sane imperaverat.

QUÆSTIO XX [at. XIX].

Quare ex hæresi egressus homo, si vitam agat irreprehensibilem, ad sacerdotium pervenit; qui autem maculis corporeis inficitur, etiamsi ab injustis abstineat, ad sacerdotii dignitatem non invehitur?

In dubitationem nunc adducitur istud problema: quare is qui peccatorum gravissimum hæresim nempe reliquit, sacerdotium, nisi alia ejus opera prohibeant, ambire possit; ille vero qui orthodoxos habet sensus, manum vero fratris sanguine polluerit, vel sepulcra violaverit, vel corpus funesta voluptate fedaverit, vel aliam quamdam non mundam actionem admiserit, neque si ad poenitentiam convertatur neque si incorrupte judicantium opinione, plene satisfecerit, impollutus evadat. Nemo enim, talibus aut aliis virtutibus protectus, sacerdotio dignus judicatur.

Quæ quidem quæstio antiqua est, et hoc modo solet enuntiari; si qui vero recte eam solverunt, libenter me eorum discipulum constituerem. Ducebo autem forte, si minus alios, te saltem omnino; qui quidem impii habebantur a voluntate progressi sunt malum non eligente, sed bonum investigante, sacro autem optimorum amore privati, ad malum quod non præposuerunt, delati sunt; a principio enim amoris terminus iis florebat bonum; eorum porro infelix exitus posset ad corruptionem et infirmitatem naturæ confugere; et ii a peioribus

conversi, vident misericordiam benevole eos respicientem. Qui vero ab initio se male agere sciunt, et ad malum suum animum firmant, conversis ad pœnitentiam multam contra ipsos præstantiam præbent. Alii enim bonis desideriis adhæserunt, et nolentes in contrariam abierunt partem; alii autem ab initio mala elegerunt, et eorum sententia mors iis accidit; aliis quidem optimum videbatur quod laudabant, ita ut opinione sua superbirent, et mortem forte potius subirent quam sua dogmata denegarent; alii vero malum adeo noscebant, ut nemine etiam sciente, in se actione sua crubescerent, et difficile sibi persuaderent se omnes fugere. Cum igitur ab initio bonus esset scopus, (ad optimum enim tendebant) et mutatio per scientiam solido munimento imponetur, vera dijudicatione eam stabiliente, immotam, ut plurimum, suæ ad pietatem conversionis vim servant. Aliis vero malum erat ab ipso exordio desiderium. Non enim eos fugiebat se ad inordinata accedere, et etiam perfecta conversio non immutabilitate solidatur. Nihil enim illi iis quæ antea sciebant adjecerunt, quibus firmiter stabilirentur, sed propria libertate ad utrumque prorumpente voluntate, nec certe scire quam ad partem inclinatura sit sinente, non facile eis omnimoda adhibetur fides si dicant se non ad priorem vilitatem redituros esse. Adde, si velis, et hanc rationem: apud alios et prior et posterior opinio eodem modo, ne dicam posteriorem fortius agere, libere ostenduntur; sed igitur secunda non cedit priori, ut multitudini nota fiat, de aliis vero suum peccatum triumphum agit. Amant enim homines et aliena experiri; quæ vero in silentio et solitudine agitur pœnitentia non modo sua obscuritate populum fugit, sed invidiam habet amare inquirentem, non autem evidenter et manifeste purificationem invenientem: oportet autem neque parvulorum quemquam scandalizare.

Non tamen omnibus exhibet conversionem quemadmodum peccatorum olim cognitionem exhibuit. tōν μικρῶν μηδένα σκανδαλίζειν ὁ δὲ μὲν οὐ παρέχεται παραπλησίαν πᾶσιν ὡς περὶ δὴ τοῦ ἐλαττώματος τὴν ἐπίγνωσιν.

QUÆSTIO XXI [al. XX].

Quænam in nostris sacris Litteris subjecta notio sit vocabulo respondit; tum ipsi videlicet, tum alii ad hujus similitudinem conformatis dictionibus.

Edita a Maio, Nov. Collect., t. I, p. 59.

4. Cum multa sint multiplicis significationis vocabula, ita ut non pauci auctores integri operis argumentum de his elaborandum susceperint; nil mirum erit, nedum aliqua controversia dignum, si quæ ejusmodi voces in nostris quoque sacris Litteris contineantur. Nam et apud eos, qui Attica lingua studiose utuntur, non solum occurrunt dictiones aliquot sive in epidictico sive in historico dicendi genere quæ multifariam significantiam habent, verum etiam quæ in contrarios sensus unum idemque vocabulum dispertiantur. Exempli gratia

Α μεταναστάντες, εὐμενῶς αὐτοῖς ὁρῶσιν τὴν συγγνώμην ἐπιθλέπουσαν· οἱ δὲ φαῦλον μὲν εἰδότες ἀπ' ἀρχῆς τὸ πραττόμενον, πρὸς ἐκεῖνο δὲ τὸν νοῦν ἀπεκρίδοντες, πολλὴν κατ' αὐτῶν παρέχονται τοῖς πρὸς εὐσέθειαν μεταβαλλομένοις τὴν ὑπεροχὴν· οἱ μὲν γὰρ ὀρμῆς ἀντελόντο τῆς ἀγαθῆς, εἰς τούναντιον δὲ μὴ τοῦτο προθέμενοι παρεσύρσαν· τοῖς δὲ τῶν τε φαύλων ἦν ἡ κατ' ἀρχὰς αἰρέσις, καὶ κατὰ σκοπὸν συνέβαινε ἡ ἀπώλεια· καὶ τοῖς μὲν οὕτως ἐδόκει τὸ δοξαζόμενον βέλτιστον, ὡς ἐπιγαυριᾶν τε τῇ δόξῃ καὶ θάνατον ἔστιν ὅτε προαιρεῖσθαι τῶν δεδοξασμένων τῆς ἐξομώσεως· τοῖς δὲ τὸ κακὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἐγνωρίζετο, ὡς καὶ μηδενὸς ἐξωθεν συνειδότες, καθ' ἑαυτοὺς ἔπερυσθαι τῇ πράξει, καὶ εὐχῆς ἔργον εἶναι νομίζετο λαθεῖν ἅπαντας. Ἐξ ὧν οὖν ἀπ' ἀρχῆς Β ἀγαθὸς ἦν ὁ σκοπὸς, πρὸς γὰρ τὸ ἅριστον ἐδίεπον, καὶ ἡ μεταβολὴ προοῦσα δι' ἐπίγνωσιν ἐπὶ στεβρῆς χρηπίδος ἐβάλλετο, τῆς ἀληθοῦς αὐτὴν πηγυμένης διακρίσεως, ἀσάλευτον οὕτω κατὰ τὸ πλεῖστον τηροῦσι τῆς ἐπὶ τὴν εὐσέθειαν μεταβολῆς τὸ κραταίωμα· τοῖς δὲ φαύλῃ τε ἦν ἐξ αὐτῆς κινήσεως ἡ ὀρμὴ· οὐ γὰρ ἠγνοῦν ἄστοπον ἀπτόμενοι, καὶ τῆς μεταθέσεως γεγενημένης μὲν, οὐκ ἐχούσης δὲ τῷ ἀμεταθέτω στηρίζεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτω τῶν προεγνωσμένων πλεον προσειλήφεσαν, ἐνοῖς ἂν ἐδραστῆεν σταθερώτερον, ἀλλ' ἐπισκιρτώσης τῷ αὐτοδεσπότη τῆς γνώμης ἐφ' ἑκάτερα δὴλόν τε τὴν κρίσιν παρεχομένης ἐφ' ὃ ῥέψαιεν, εἰκότως οὐκ ἔστιν αὐτοῖς πιστὴν ῥῆσιν παρασχέειν, ὡς οὐ μὲν κτεῖ εἴησαν εἰς τὴν προτέραν ἐπανιόντες φαυλότητα. Πρόσθετος εἰ βούλει καὶ διότι τοῖς μὲν καὶ ἡ πρότερα δόξα καὶ ἡ μεταγενεσττέρα κατὰ τὸν ἴσον τρόπον, ἵνα μὴ λέγω καὶ τὰ πολλάκις προέχουσα, παρῆρησιάζονται· ἀλλ' οὖν οὐκ ἔστιν ἡ δευτέρα τῆς· προτέρας πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ἐπίγνωσιν δευτερεύουσα· τοῖς δὲ τὸ μὲν ἀμάρτημα θριαμβεύεται· φίλον γὰρ ἀνθρώποις διακωδωνίζει τὰ ἀλλότρια· ἡ δὲ μεταμέλεια ἐν ἡσυχίᾳ τε καὶ καταμόνας πραττομένη οὐχ ὅτι μόνον τῷ λαθάνοντι ἐκφεύγει τοὺς πολλοὺς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν φθόνον ἔχει πικρὸν ἐξεταστὴν, οὐχ ὅτι περιφανῆ καὶ καταδῆλον τῆς καθάρσεως· δεῖ δὲ μὴδὲ

D

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΑ'.

Ἐπὶ τίνος παραλυμβάνεται κατὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λογίοις ἡ τοῦ ἀπεκρίθη φωνή· αὐτὴ τε καὶ τὰ κατὰ ταύτην ἐκ τῆς αὐτῆς σχηματιζόμενα λέξεως;

α'. Πολλῶν ὄντων φωνῶν πολυσήμων, ὡς τε καὶ πραγματικῶν ὀλόκληρον οὐκ ὀλίγοις ἐπαλεῖν περὶ αὐτῶν ἐξεργάσασθαι, οὐδὲν ἀπεικὸς ἂν εἴη οὐδέ τινα παρέχον ἀπωρίαν τοιαύτας φωνὰς ὁρᾶσθαι κἂν τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ἐνοῦσας λογίοις· καὶ γὰρ παρ' οἷς ἡ ἀττικὴ σπουδάζεται γλῶσσα, οὐ μόνον ἔστιν εὐρεῖν φωνὰς κατὰ τοὺς ἐπιδεικτικούς τε καὶ ἱστορικούς τῶν λόγων τὸ πολὺσημον ἐμποιουμένας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀντικειμένας διανοίας τὴν αὐτὴν φωνὴν ἀποσχιζομένων. Αὐτίκα Πλάτων μὲν ἄλοχον τὴν παρθένον λέγει, καὶ δοκεῖ τι σοφὸν λέγειν, οὐπω γὰρ ἐπέθη λέχους·

ἀλλ' ὁ αὐτὸς τε πάλιν και πολλοὶ ἄλλοι τὴν ἐν λόγοις δευτέραν οὐκ ἔχοντες τάξιν, τὴν συνιοῦσαν ἀνδρὶ πρὸς λέχος σημαίνουσι τῷ ὀνόματι. Πάλιν σοφιστὴν ἔστιν ἀκούειν τὸν τὰς λογικὰς τέχνας διδάσκοντα· δευτέρον δὲ ᾧ τὸ λεκτικὸν εἶδος ἐπισημαίνεται· καὶ τρίτον δὲ τις τὴν ἐν τοῖς λόγοις γυμνασίαν τῶν πηλοποιῶντων πρὸς τὴν ἐπιηραζούσαν ἔριν διέφθειρεν. Ἄλλὰ γὰρ και τὸ σταθερὸν οὐ τὸ στάσιμον μόνον, ἀλλὰ και τὸ ἰσχυρὸν, και θερμὸν, και ὀξύ σημαίνον εὑρίσκειται. Και δὴ και τὸ φαῦλον, οὐ τὸ κακὸν μόνον, οὐδὲ τὸ μοχθηρὸν, οὐδὲ τὸ ἀπρεπές· ἀλλὰ και τὸ μέγα, και τὸ μικρὸν· ὡσαύτως δὲ και τὸ βῆδιον, και τὸ ἀπλοῦν και ἀπόνηρον, και τὸ τυχόν, και τὸ ἀπλῶς περιελήφθη. Ναὶ δὴ και τὸ πυνθάνεσθαι δοκοῦν πρὸς ἐν ἀναφέρειν, διαφόρων ἔστιν ἀποφουάδων βίβλα· προβάλλεται γὰρ τότε μανθάνειν, και τὸ ἱστορεῖν, και ἐρωτᾶν, και τοιαῦθ' ἕτερα. Ὁ δὲ πελανὸς ἡ λέξις πέμμα τε ἐξ ἀλεύρου θυσαίσις ἐπιτήθειον δηλοῖ· δηλοῖ δὲ και τὸν περὶ τῷ στόματι πεπηγὸτα ἀφρόν· ἀλλὰ και τὸ ὀπῶδες δάκρυον πεπηγὸς τε και ἐξηραμένον, οἶον κόμμι, και τὰ ὅμοια· και τέταρτον τὸν ὀβολὸν ὅσον τοῖς μάντεσιν εἴθε δίδοσθαι μισθός. Και τὸ ὁμοίως δὲ τὸ ἐπιβῆμα δηλοῖ μὲν τὸ ἐξεναντίας· ἡ δὲ τῶν ἀρχαίων χρῆσις ἐπιδεικνυσιν αὐτὸ και ἀντὶ τοῦ σχεδόν, και ἀντὶ τοῦ ἐγγύς παραλαμβανόμενον. Οὐ μὴν ἀλλὰ και τὸ νῦν δὴ, οὐ τὸ παρὸν ἦδη μόνον, ἀλλὰ και τὸ μικρὸν ἐμπροσθεν γεγονός ὑποβάλλεται. Ἡδὴ δὲ και τὸ κομψόν (53) εἰς πολλὰ μερίζεται σημαίνόμενα· τὸ τε γὰρ περίτρανον και τὸ τεχνικόν. Τὸ δὲ πολυθρύλλητον ἡ δ' ὅς, και ἦν δ' ἐγώ, ἡ τοῦ Πλάτωνος φιλοτιμία· ἀλλὰ γὰρ τὸ ἦν δ' ὅς, σημαίνει μὲν ὡς ἐπίπαν τὸ ἐφη δὲ οὗτος· ἀλλὰ και τὸ ἐφη μόνον, τοῦ συνδέσμου και τοῦ ἄρθρου παρέλκοντος ἐναυθα χώραν ἔχοντων· ἡ μὴδὲ συνδεσμὸν, μὴδὲ ἄρθρον ὑπεμφαινόντων, ἀλλὰ τῆς ὅλης φωνῆς μερῶν ὑπαρχόντων, ἡνίκα μὴδὲ γένος μὴδ' ἀριθμὸν δύναται· ἂν παρεμφαίνω ἡ λέξις· ἐξ οὗ και καθορᾶται τὸ ἦν δ' ὅς οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ θήλεος μεθελκόμενον, οἶον ἐφη αὕτη, ἀλλὰ και πρὸς πληθὸς ἀπὸ τῆς ἐνικῆς φωνῆς περιτρεπόμενον· σημαίνει γὰρ και τὸ ἐφασαν· εἰ δὲ και τὸ ὦ φίλος δηλοῖ, οὕτω παρέχειν ἔστιν ἀξιοπιστίαν Κριτόβουλος (33)· ἀλλὰ τσαυτὰ μὲν τέως παραδηλοῖ τὸ ἦν δ' ὅς. Τὸ δὲ ἦν δ' ἐγώ, και τοῖς γε τὸν ὁμοίον σχηματισμὸν ἔχον, εἰς τρία τέμνεται ταῦτα, εἰς τε τὸ ἐφη δ' ἐγώ, και εἰς τὸ ἀπλῶς ἐφη, ὅπερ ὁμοίως ἐπὶ τε ἀρρένων παραλαμβάνουσι και θηλειῶν. Και τὸ θράττειν δὲ, σημαίνει μὲν τὸ ταράσσειν και τὸ ἐνοχλεῖν· σημαίνει δὲ και τὸ νύσσειν και κινεῖν· ἀλλὰ και τὸ δυσωπεῖσθαι, και τὸ ὑφορᾶσθαι. Και γε και τὸ τευτάζειν εὐρήσειν κατὰ διαφόρων ὑποκειμένων φερόμενον· και γὰρ ἀντὶ τοῦ πραγματεύεσθαι παραλαμβάνεται, και ἀντὶ τοῦ σκευωρεῖσθαι, στρατεύεσθαι τε και διατρέθειν, και φροντίζειν ἐνίοτε· ἐπιστρεφῶς δὲ πράττειν τι και ἐνεργεῖν· και μὴν και σπουδάζειν, και δεῖπνον παραθεῖναι·

Plato ἄλοχον appellat virginem, videturque sapienter loqui, quia vocis etymologia feminam innuit tori adhuc expertem. Sed tamen idem Plato, alii que plures non inferioris subcellii auctores, eam quæ viro societate thalami conjuncta est hoc vocabulo indignant. Item σοφιστὴν dicimus tum eum qui logicas disciplinas tradit, tum etiam qui dicendi artem proficitur, tertio denique illum qui scholasticum auditorum suorum exercitium ad fallacem contentionem vitiose traducere solet. Præterea σταθερὸν, non solum stabile, verum etiam validum et fervidum, et acre significare comperimus. Tum φαῦλον non pravum tantummodo et improbum et indecorum, sed etiam magnum, imo et parvum; itemque facile et simplex et innoxium et fortuitum quodlibet et incogitatum denotat. Et quidem verbum quoque πυνθάνεσθαι, quod unum sensu spectare videtur, complurium germinum radix est. Quandoque enim exprimit discere, et explorare, et sciscitari, et alia ejusmodi. Jam dictio πελανὸς valet placentiam ex farina sacrificiis idoneam: sed tamen valet etiam spumam circa os adhærentem: nec non crassam lacrymam concretam atque arefactam ceu gummi, et similia: quarto denique obolum, qui bariolis mercedis ergo porrigi solet. Porro ὁμοίως adverbium significat ex adverso, quæquam in usu veterum usurpatur etiam pro quasi et prope. Quin etiam νῦν non pro nunc solum sed etiam pro nuper facto ponitur. Jam vero et κομψόν in multas tribuitur significationes; nam et perspicuum denotat et garrulum et versutum et aptum ad persuadendum, et denique artificiosum. Quid vero illud solemne ἦν δ' ὅς, et ἦν δ' ἐγώ, qui Platonis ornatus est? ἦν δ' ὅς, quidem per se omnino significat, dixit hic: sed etiam dixit simpliciter; ita ut copulativa particula et articulus relativus hoc loco frustra sint: imo vero neque conjunctionibus neque articulis vice fungantur, sed integri vocabuli partes sint: quotiescunque hæc dictio neque generis neque numeri rationem habet. Quare videre licet ἦν δ' ὅς non solum femineo genere adhibitum, ita ut sonet dixit ipsa, verum etiam ad multitudinem indicandam hoc singularis numeri vocabulum aliquando conversum: nam dixerunt quoque significat. Porro utrum dicatur etiam pro o sodes, nondum satis credibile fecit Critobulus. Hactenus de significationibus dictionis ἦν δ' ὅς. Jam dictio ἦν δ' ἐγώ, quæ pari formæ ratione utitur, in tres notiones tribuitur; nempe dixi ego; et simpliciter dixi; quod rursus tam masculinis quam femineis personis assumitur. Age vero et θράττειν perturbare significat, et molestia afficere; vellicare item atque concutere; nec non pudorem ingerere, et revereri. Deinde et τευτάζειν non sine sensuum varietate prolatum videbis: nam et pro satagere ca-

NOTÆ.

(33) De vocabuli κομψόν apud ipsum Photium in *Bibliotheca* significationibus variis disserui ego: met in præfatione ad novas Dionysii Halic. partes

ed. Mediol. præf. cap. 14.

(35*) In Lexico Photii Κριτόβουλος.

peritur, et pro moliri aliquid, et pro militare, et pro diversari, et quandoque pro curam gerere, et pro sedulo aliquid agere atque effectum dare: nec non pro officium exhibere et cœnam apponere. Præterea familiaria hæc videsis quam non unum evolvant significatum: exempli gratia ἐπεικῶς et ἐπὶ κόρῃς; illud quidem et abunde valet et moderate et festive; hoc autem et verberari in capite significat, et etiam in genis. Sed neque ἐπισκηπτόμενον unum significat, sed et firmiter menti infixum, et demonstratum, et quod a moriente mandatum est, et insuper quod adversatur. Pertinet ad varii significatus vocabula etiam δυσωπεῖσθαι: nam et revereri denotat, et metuere cum suspicione, et tetrico vultu esse. Quidam vero linguæ Græcæ apprime periti, quoniam Atticus minime lepos est, vocem hanc etiam pro pudere accipiunt. Et quidem vulgi consuetudo utitur hac voce ad supplicandum atque ad exorandum. Vox δεῦρο, cum age significat et huc, tum ne ab adesdum quidem abhorret. Adde his γενναῖον, quod cognatum sonat, et bonum, et nobilem, et strenuum æque. Similiter cervinis ἄτοπον non solum coarguere pravum et improbum, sed etiam quod alienum loco est; nam et hoc ἄτοπον dicitur; sicuti etiam non provisum, seu de quo suspicari non licuit: tum vero valet etiam peregrinum, inopinum, mirum et rationi non consentaneum. Insuper ἀρνύμενον de permutato dicitur et de acquisito: sub eadem vero voce concludere licet etiam φυλάττων. Sed neque δὲ non vult dividi; quin imo in contrarias scinditur partes, valet enim, quod omnes sciunt, semper: et tamen contrarium quoque denotat, id est usque ad certum tempus et quoadantenus. Tum et ἔως quandoque definitum tempus circumscribit; quandoque terminos indignatus, sinit tempus in infinitum extendi. Manant ex ἀντικρὺς continuo, directim, recta via, valide, sapienter, aperte: nec non simpliciter et accurate. Quod si extremam rejiciat consonam, atque accentus ab initio ad finem trajiciatur (ἀντικρὺ), tum ex se gignit e regione et ex adverso. Viden etiam vocabulum ἄρα? non illud aio quod accentum distrahit atque in duas extendit partes, verum id quod eadem prosodia metimur, et quod a dubitativo distinguitur. Hoc itaque significat conjunctionem syllogisticam: exprimit etiam intensionem quamdam expletivam: sumitur denique loco dictionis ut videtur, ut apparet. Considera etiam ἀτεχνῶς circumflexum quot in sensus subdividatur. Significat enim vere, simpliciter, perfecte, sincere; imo et valide et omnino. Ἄττα quoque varie explicatum invenies: modo enim scribitur pro quæ, modo pro quæ quidem: modo etiam pro aliquando, atque in similes abit significatus. Præter hactenus dicta, hoc quoque notissimum vocabulum σο-

δρα δὲ καὶ τὰ συνήθη ταῦτα οὐχὶ μίαν ἐθέλοντα σημασίαν περιπτύσσειν· αὐτίκα δὴ τὸ ἐπεικῶς καὶ ἐπὶ κόρῃς· τὸ μὲν εἰς τε τὸ ἰκανῶς καὶ μετρίως, καὶ εἰς τὸ ἀστεῖως ἐπιμερίζεται, τὸ δὲ ἐπὶ κόρῃς τὸ κατὰ κεφαλῆς τύπτεσθαι σημαίνει, καὶ μὴν καὶ τὸ ἐπὶ τῶν σιαγῶν· οὐδὲ τὸ ἐπισκηπτόμενον δὲ εἰς ἔν περιγράφεται, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐναπαρειδόμενον δηλοῖ, καὶ τὸν ἐνδεικνύμενον, καὶ τὸν ἐπὶ τελευτῇ ἐντελλόμενον, καὶ πρὸς τοῦτοις τὸ ἐναντιούμενον. Ὡσαύτως δὲ τὸν πολυσήμην ἐστὶ καὶ τὸ δυσωπεῖσθαι· ὑφορᾶσθαι γὰρ ἀπαγγέλλει, καὶ τὸ φοβεῖσθαι μεθ' ὑπονομίας, καὶ τὸ σκυθρωπάζειν· ἐνιοὶ δὲ τῶν ἑλληνικῆν γλῶσσαν ἐξακριβοῦντων, εἰ καὶ μὴ τῶν ἀττικῶν ἢ κομψία (34), καὶ ἀντὶ τοῦ αἰδεῖσθαι τὴν φωνὴν παραλαμβάνουσιν· ἢ μὲν τοι συνήθεια ἐπὶ τοῦ ἰκετεῦν καὶ παρακαλεῖν κέχρηται. Καὶ τὸ δεῦρο δὲ μετὰ τοῦ σημαίνειν τὸ ἄγς, καὶ τὸ ἐνταῦθα, οὐδὲ τὸ ἐλθεῖ ἀποστρέφεται. Σκόπει δὲ καὶ τὸ γενναῖον, ὅπως τὸν τε συγγενῆ δηλοῖ καὶ τὸν ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐγενῆ, καὶ τὸν ἀνδρεῖον, οὐκ ἔλαττον. Ἴδοις δ' ἂν καὶ τὸ ἄτοπον, οὐ μόνον τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ μοχθηροῦ κατηγορούμενον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ μὴ τόπον ἔχοντος· ἄτοπον γὰρ κἀκεῖνο λέγουσιν· ὥσπερ καὶ τὸ ἀνυπονήτον, ὅλον ὅ μὴ ἔστι τοπάσαι· ἀλλ' ἔστι περιέχει καὶ τὸ ξένον, καὶ παράδοξον, καὶ θαυμάσιον, καὶ γε καὶ τὸ παράλογον. Ἐπὶ τοῦτοις καὶ τὸ ἀρνύμενον πρὸς τε τὸ καταλλαττόμενον ἀποδίδεται, καὶ τὸ περιποιούμενον· περιλαμβάνοιτο δ' ἂν ὑπὸ τῆς αὐτῆς φωνῆς καὶ ὁ φυλάττων (35). Οὐδὲ τὸ δὲ δὲ περιπτύσσεται τὸ ἀμέριστον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐναντίας ἀποσχίζεται μερίδας· σημαίνει μὲν γὰρ τὸ διαπαντὸς, ὃ καὶ πάντες ἴσασι· σημαίνει δὲ καὶ τὸ ἀντικείμενον, ὅλον τὸ ἕως τινός, καὶ μέχρι τινός. Καὶ αὐτὸ δὲ γε τὸ ἕως, ποτὲ μὲν ὠρισμένον χρόνον περιγράφει, ποτὲ δὲ τὴν περιγραφὴν ἀπαρνούμενον, ἐξ τῶν χρόνων πρὸς τὸ ἄριστον παρατείνεσθαι. Καὶ μὴν καὶ τὸ ἀντικρὺς ἀποφύεται τότε διαμπερὲς, καὶ εὐθύ, καὶ ἐπ' εὐθείας, καὶ τὸ ἰσχυρῶς, καὶ σφῶς, καὶ τὸ ἰθύς· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπλῶς καὶ ἀκριβῶς. Εἰ δὲ τὸ τελευταῖον ἀποβάλλει σύμφωνον, τῆς ἀρχῆς τὸν τόνον τοῦ τέλους ἀναλαμβάνοντος, καὶ τὸ κατέναντι, καὶ ἐξεναντίας ἀναδραστάνει. Οὐχ ὀρθῶς δὲ καὶ τὸ ἄρα; οὐ λέγω δὲ ὁ τόνον τε διατέμνει, καὶ εἰς δύο μέρη περιστῆσιν, ἀλλ' ὃ κατὰ τὴν αὐτὴν προσφθίαν ρυθμίζεται, καὶ πρὸς τὸ διαπορούμενον διαστέλλεται· σημαίνει μὲν σύνδεσμον τὸν συλλογιστικόν· σημαίνει δὲ καὶ τὸν δὴ τόνον παραπληρωματικόν· παραλαμβάνεται δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ ὡς ἔοικε καὶ ὡς φαίνεται. Ἐπισκόπει δὲ καὶ τὸ ἀτεχνῶς περισπώμενον, ὅσαις διανοαῖς ὑποτέμνεται· τῇ τε γὰρ σημασίᾳ τοῦ ἀληθῶς καὶ τῇ τοῦ ἀπλῶς καὶ τελείως καὶ ἀδύλων, καὶ μὴν καὶ τῇ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ καθάπαξ, προέρχεται πληθυνομένου. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ τὸ ἄττα διαφύρωσ προαγόμενον· νῦν μὲν γὰρ τὸ ἄτινα, νῦν δὲ τὸ τινά· ἄλλοτε δὲ τὸ ἂν· καὶ ἄλλοτε τὸ ποτὲ ση-

NOTÆ.

(34) Si vocabulum κομψία exiges ad regulam cognati κομψόν, satis varium vel potius incertum hoc

in loco significatum habebis.

(35) *Odys.* 1, 5.

μαίνειν ἐθελῶ, καὶ εἰς τοσαῦτα καταμερίζεσθαι. Ἐπὶ Α
 δὲ τοῖς εἰρημένοι; καὶ ὁ σοφὸς τοῦτο δὴ τὸ πρόχειρον,
 σημαίνει μὲν τὸν μετεσχότα σοφίας τινός· ἰδίως
 δὲ καὶ τὸν λογικαῖς τέχναις προσανακείμενον· ἔπειτα
 δὲ καὶ τὸν συνέσει τῶν ἄλλων προέχοντα· ἐφ' οἷς καὶ
 ὄν ἀρετὰ κοσμεῖν ἴσασιν· ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸν ἐπι-
 τήθειον· καὶ πρὸς ὃ τι ἂν ὀρθῆσῃ, θεωρούμενον ἔτοι-
 μον· ἐξ οὗ καὶ φασὶ Σοφὸς ἦν τοῦ κακοποιῆσαι, καὶ
 σοφὸς ἀρετὴν μετελθεῖν. Συνταγεῖν δ' ἂν οὐκ ἀπει-
 κότως τούτοις καὶ τὸ θεσπέσιον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο
 σημαίνει μὲν τὸ θεῖον· σημαίνει δὲ καὶ τὸ πρῶον,
 ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμασίον καὶ τὸ πολὺ. Καὶ τὸ κομιδῆ
 ἐξ εἰς τε τὸ λαν διαίρεται καὶ εἰς τὸ παντελῶς καὶ
 εἰλικρινῶς τε δὴ καὶ τελειῶς. Ἀλλὰ καὶ τὸ τέως δια-
 φόρους διανοίας περιέχει· καὶ γὰρ τάττεται μὲν καὶ
 ἐπὶ τοῦ τέως· τάττεται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πρὶν· ἀλλὰ Β
 καὶ ἐπὶ τοῦ ἔως τινός· δηλοῖ δὲ καὶ τὸ ἐπὶ τοσοῦτον.
 Καὶ ὁ ἀλάστωρ δὲ σημαίνει μὲν ἀπλῶς τὸν κακοῦρ-
 γον· σημαίνει δὲ καὶ τὸν αὐτοχειρῆ φόνον εἰργα-
 σμένον· ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸν ἐπεξίοντα τούτους ὡς τὰ
 ἄλαστα ἐπισκοποῦντος, καὶ τοὺς εἰργασμένους εἰσ-
 πράττοντα δίκας· ἔνθεν παρ' αὐτοῖς καὶ ὁ Ζεὺς ἀλά-
 στωρ. Εὐρύς δ' ἂν καὶ τὸ πῦον εἰς πέντε διαίρου-
 μενον σημαίνοντα· εἰς τε τὰς πρὸ τοῦ γάλακτος
 βανίδας τῶν θηλῶν ἀποθλιβομένας· καὶ εἰς αὐτὸ τὸ
 γάλα· καὶ μὴν καὶ εἰς τὸ μεταθεβληκὸς αἶμα καὶ
 δὴ καὶ εἰς τὸ γαλακτώδες ὑγρὸν, ὅπερ καὶ ὀρῶν
 καλοῦσι· τινὲς δὲ πῦον καλοῦσι καὶ τὸ νέον τῷ χθε-
 σινῷ συνεψηθὲν γάλα. Οἶδε δὲ καὶ τὸ εἶεν διάφορα
 σημαίνει· καὶ γὰρ παραλαμβάνεται μὲν ὡς ἀρχὴ
 λόγου· παραλαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ κατανεύσεώς τε
 καὶ συγκαταθέσεως· οἱ δὲ συλλαμβάνοντες ἄμφω τὰ
 εἰρημένα συγκατάθεσιν τε δηλοῦν αὐτὸ βούλονται
 τῶν ἐν τῷ λόγῳ προειρημένων, καὶ ἀρχὴν τῶν με-
 λόντων εἰρηθεῖν· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ ἄγε δὴ τῆ φωνῆ
 κέχρηται· τοῖς δὲ παραλαμβάνεται καὶ κατὰ τοῦ
 ἔπαυ καὶ συνήμι. Καὶ πολύστιχον ἂν τις ἀπαρτίση
 βίβλον, οὐκ ἔάν ποθὲν τὰς πολυστήμονας φωνὰς ἀπάσας
 περιλαθεῖν ἐθελήσοι, ἐργῶδές τε γὰρ τοῦτο καὶ πλησίον
 τῶν ἀνεφίκτων, ἀλλ' ἔάν εἰς ἐν συναγαγεῖν βουληθεῖ
 τὰς ἐπὶ πλεόν τῶν ἄλλων συνήθεις, καὶ τοῖς λόγοις
 μάλλον ἐπιπολαζούσας· οἶα δὴ καὶ ἡμῖν ἐπράχθη
 τὴν τῶν μειρακίων ἡλικίαν, ὡς καὶ αὐτὸς οἶσθα, παρ-
 ἀλλάττουσι (36)· νυνὶ δὲ καὶ ὄσαι εἰρηγνται, τὴν χρεῖαν
 αὐτάρκη παρέχονται· καὶ οὐδὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἂν ὁ Δ
 περὶ αὐτῶν προῆλθε λόγος· φίλον γὰρ αἰε μοι διευ-
 λαθεῖσθαι τὸ ἀπειρόκαλον· εἰ μὴ πολλάκις περὶ ἐνίας
 τῶν διευκρινηθέντων λέξεων πολλοὺς οἶδα συζητοῦν-
 τας καὶ σπουδῆν εἰς μάθησιν συνεισάγοντας.

β'. Ἀλλὰ γὰρ τοσαύτης ἀφθονίας εὐρίσκομένης
 τῶν πολυστήμων ἐν τοῖς τῶν ἀρχαίων συντάγμασιν,
 ὧν ὁ βίος· εἴπερ τι ἄλλο λογάδων λέξεων ἢ σοφία, τί
 κωλύει καὶ ταῖς ἡμετέραις ἱερολογίαις, αἷς τῶν σω-
 τηρίων ἔργων σκοπὸς ἢ διδασκαλία καὶ ἢ παραίνεσις,
 διαφόρων ὑποκειμένων σήμαντρα παραλαμβάνειν

φός, designat quidem eum qui aliqua sapientia pra-
 ditus est: peculiariter tamen qui logicis doctrinis dit
 operam: item qui prudentia cæteris antecellit:
 item virtutibus exornatum: item rebus gerendis
 idoneum, et qui ad consequendum propositum bene
 instructus videtur: unde et illud effatum, Sciens
 erat et male faciendi, et æque virtutem exercendi.
 Cum his non absurde coacervabitur etiam θεσπέ-
 σιον, quod explicatur divinum, itemque mite et mi-
 rificum et copiosum. Jam et κομιδῆ dividitur in
 valde, et prorsus, et manifeste, et universim, et
 perfecte. Τέως quoque complures significatus com-
 plectitur: nam ponitur pro interim, et pro prius,
 et pro usque dum, et pro in tantum. Αἴτις ἀλάστωρ
 significat quidem simpliciter maleficum; sed tamen
 significat etiam qui manu propria cædem facit:
 insuper et eum qui hujusmodi scelestos perse-
 quitur, nempe qui in maleficia animadvertit, pœ-
 nasque a reis reposcit: unde etiam Jupiter ab
 ethnicis dictus ἀλάστωρ. Πῦον quoque senties in
 quinque significatus abire: nempe significat stillas
 papillarum ante lac expressas, lac ipsum, tum et
 sanguinem corruptum, tum denique subviridem
 humorem lacteum quod serum vocant. Imo non-
 nulli πῦον appellant novum lac cum hesterno con-
 coctum. Verbum quoque εἶεν diversa significare
 solet: nam et initium orationis est; et ad conces-
 sionem consensumque adhibetur. Nonnulli vero
 utrumque amplectentes prædictum significatum,
 voce hac et approbationem ante dictorum in ser-
 mone demonstrari aiunt, et initium mox dicen-
 dorum. Utuntur hac voce etiam pro age vero.
 Quidam denique accipiunt etiam pro audio et pro
 intelligo. Amplum conficere liceret volumen, non
 dico ob coacervandas undique varii significatus
 voces (nam id operosum et prope impossibile), sed
 si quis vel usitatiores tantummodo congerere vellet,
 et quæ in sermone frequentius incurrunt; cujus-
 modi opus a me ipso confectum fuit, ut scis, quo
 tempore e pueris excedebam. Nunc tamen quæ
 hactenus dixi, rei præsentis abunde sufficient.
 Imo ne tandiu quidem sermonem produxissem
 (nam mihi ab insolentia cavendi mos perpetuus
 fuit), nisi sæpenumero animadvertissem circa non-
 nullas cæteroque probe exploratas voces, multos
 adhuc disputare, studiumque ad eas cognoscendas
 conferre.

2. Age vero cum tanta sit significationum varia-
 rum copia in scriptis veterum, quorum vitæ curri-
 culum in scientia præcipuo deligendorum verborum
 consumptum fuit; quid ni nostræ quoque Scri-
 pturæ sacræ, quarum tamen finis est salutarium
 operum magisterium et suasio, quid ni, iniquam,

NOTÆ.

(36) Hinc cognoscimus qua ætate Lexicon suum
 confecerit Photius; quam lucubrationem antehac
 ineditam, nostra demum ætate vulgavit Lipsiæ au.

1808 G. Hermannus, non tamen sine gravi lacuna
 inter A et E.

verba notionibus aliis atque aliis prædita completantur? Quare et ἀπεκρίθη, quod tibi vocabulum sæpe dubitationem injectisse ais, (ut nunc omittam significantiam, separatum est; et quas medici apprime callent, sudoribus digestum, et excretum, et vasis effusum, et in hoc desivit) pro divinarum, inquam, litterarum usu ἀπεκρίθη significat id, quod nemo nescit, responsum ad interrogationem. Sæpe etiam expletivum vocabulum est; interdum sermonis exordium est; tum etiam denotat eorum quæ dicta fuerunt admissionem; item oravit, deprecatus est; tum denique interrogavit quoque significare comperies. Jam ejus significatus, quem omnes norunt, multa atque obvia testimonia sunt. Veluti, « Respondens Simon Petrus ait: Tu es Christus Filius Dei vivi⁸⁵. » Nam Dominicæ interrogationi quæ præcesserat, « Vos autem, quem me esse dicitis » suam et condiscipulorum sententiam princeps subdidit. Item in ea locutione: « Respondit dicens: Qui habet duas tunicas, impertiat illi qui caret⁸⁶; » idem sensus cognoscitur; erudit enim turbas, quæ eum rogaverant quonam pacto salutem consequerentur. Sicuti etiam: « Respondit eis Joannes dicens: Ego aqua baptizo; medius autem verum est, quem vos nescitis⁸⁷. » Namque verbum, respondit, eundem usum et hoc loco conservat. Sexcenta alia ejusmodi sunt. Sed enim locutionem: « Illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater cæli et terræ⁸⁸. » hanc, inquam, constat a præcedente sententia discretam esse, atque initii locum tenere. Nam neque interrogatio præcesserat, neque cuiquam loquenti subjungebatur; verum ipse Jesus sermonem exordium gratias Patri egit. Simile est etiam: « Respondens archisynagogus, stomachans quod Sabbato medicinam fecisset Jesus⁸⁹. » Item: « Respondens pontifex dixit ei: Adjuro te per Deum vivum, dic nobis num tu sis Christus Dei Filius⁹⁰. » Rursus sermonis initium continent verba hæc: « Respondens Jesus dixit: Qui receperit vos in nomine meo, me recipit; et qui me recipit, non me recipit, sed eum qui misit me⁹¹. »

3. Porro autem verba illa: « Respondens Jesus dixit: O mulier, magna est fides tua; fiat ut vis⁹². » ad nullum prædictorum usum referuntur, sed præcedentis sermonis admissionem sistunt. Nam cum Chananiitis miserabiliter exposuisset filia suæ morbum, medelamque petisset; cumque eadem asperiore precum suarum repulsam patienter excerpisset, dixissetque: « Utique, Domine, etiam catelli herilis mensæ reliquiis vescuntur; » hac admissa oratione subditur: « Tunc respondens Jesus ait illi: Magna fides tua; fiat tibi ut vis. » Constat enim Jesum bonæ supplicisque feminæ oratione admissa, fidem ejus laude mactavisse, medelamque largitum esse. Ejusdem sententiæ sunt etiam hæc: « Respondens Jesus dixit illi, Beatus es Simon fili Jonæ, quia caro et sanguis non revelavit tibi⁹³. »

⁸⁵ Matth. xvi, 16. ⁸⁶ Luc. iii, 11. ⁸⁷ Matth. iii, xxvi, 65. ⁸⁸ Marc. xi, 36. ⁸⁹ Matth. cv, 28. ⁹⁰

νόματα; διὸ καὶ τὸ ἀπεκρίθη, ὅπερ σε πολλάκις εἰς ἀμφιβολίαν ἔφησ' ἐμβαλεῖν. Ἰνα νῦν ἐάσω τὸ διεχωρίσθη· καὶ ὁ μάλιστα παιδὲς ἰατρῶν ἴσασι τὸ διεφορήθη τε, καὶ ἐξεκρίθη, καὶ ἐξεχύθη, καὶ εἰς τοῦτο κατέληξεν· ἀλλ' ἐφ' ὧν γε συνήθησ' ἐστὶ τῶν θεοσόφων ἢ χῆρσις λογίων, σημαίνει μὲν τὸ ἀπεκρίθη, καὶ ἦν οὐδεὶς ἀγνοεὶ διάνοιαν, ἦτις καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποδίδεται· πολλάκις δὲ καὶ παραπληρώματος ἐπέχει τάξιν· ἄλλοτε δὲ καὶ ἀρχὴν ἀναπληροῦ λόγου· ναὶ δὲ καὶ τὸ διαδέξασθαι τὸν προῤῥηθέντα λόγον ὑποβάλλεται· καὶ μὴν καὶ τὸ ἰκέτευσε καὶ ἐδέησε, εὐροις δ' ἂν σημαῖνον, καὶ τὸ ἐρώτησε· μαρτύρια δὲ τοῦ μὲν παρὰ πᾶσιν ἐγνωσμένου, πολλά τέ ἐστι καὶ λαθεῖν πρόχειρον, οἷον, « Ἀποκριθεὶς Σίμων Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Καὶ γὰρ πρὸς τὴν Δεσποτικὴν ἐρώτησιν τὴν προλαβοῦσαν, Ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; τὴν αὐτοῦ γνώμην ὁ κορυφαῖος καὶ τῶν συμμαθητῶν ἀποδίδωσι. Καὶ ἐν τῷ, « Ἀπεκρίθη δὲ λέγων αὐτοῖς· ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδώτω τῷ μὴ ἔχοντι, ἢ ἡ αὐτῆ καθορᾶται γνώμη· τοῖς γὰρ ἐρωτήσασιν ὄχλοις ὅτι· καρπώσονται τὴν σωτηρίαν, ὑποδείκνυσιν. Ὡστερ καὶ τὸ, « Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰωάννης λέγων· Ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ἡμῶν ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. » Εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν καὶ τοῦτο χρεῖαν ἀναφέρεται· καὶ μυρία ἄλλα. Τὸ δὲ, « Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, » ἔδηλον ὅτι τῆς μὲν προειρημένης ἐννοίας διέστηκεν, ἀρχῆς δὲ χῶραν ἐπέχει· οὔτε γὰρ ἐρώτησις προηγῆσατο, ἀλλ' οὐδέ τινα λέγοντα διεδέξατο, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀρχὴν ἐμβαλὼν τῷ λόγῳ, τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πατρὶ προσητέγηκατο. Ὡσαύτως καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν ὅτι τῷ Σαββάτῳ θεοράπευσεν ὁ Ἰησοῦς. » ναὶ δὴ καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ ζῶντος, εἰπέ ἡμῖν εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀρχὴν δ' ἂν ἐπέχει λόγῳ καὶ τὸ· « Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Ὅς ἐὰν δέξηται ὑμᾶς ἐπὶ τῷ ἐμῷ ὀνόματι, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὅς ἂν ἐμὲ δέξηται, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστειλάντά με. »

γ'. Ἐν μέντοι γε, « Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Ὡ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις, γεννηθῆτω σοὶ ὡς θέλεις, » εἰς οὐδέτερον μὲν ἀναφέρεται τῶν εἰρημένων, διαδοχὴν δὲ λόγῳ συνεισάγει· τῆς γὰρ Χανανιτιδος ἐλεεινολογουμένης μὲν τὸ τῆς θυγατρὸς πάθος, τὴν θεραπείαν δὲ αἰτουμένης, καὶ πρὸς τὴν ἀποτρέπουσαν τὴν σπουδὴν αὐτῆς ὕβριν εὐγνωμοσύνης καὶ λεγούσης, » Ναί, Κύριε, καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν, » ἐπάγεται κατὰ διαδοχὴν ἐκείνον τὸν λόγον, « Τότε ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, Μεγάλῃ σου ἡ πίστις, γεννηθῆτω σοὶ ὡς θέλεις. » ἔδηλον γὰρ ὅτι τοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ δεήσεως λόγους δεξάμενος ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῆς ἐμεγάλυνε, καὶ τὴν θεραπείαν παρέσχετο, εἰς τὴν αὐτὴν δὲ διάνοιαν ἀφορᾷ καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Μακάριός εἶ, Σίμων

11. ⁸⁸ Matth. xi, 25. ⁸⁹ Luc. xiii, 14. ⁹⁰ Matth. xvi, 17.

βαρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψε σοι · A διαδεξάμενος γὰρ τῷ λόγῳ τὴν ἀνακηρύξασαν αὐτὸν ὁμολογίαν Χριστὸν τε καὶ Ἰῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ὑπολαβὼν (37) ἐπιφέρει τὸν μακαρισμὸν. Τῆς αὐτῆς δ' ἂν εἴη συστοιχίας καὶ τὸ, « Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ ὁ Ἰωάννης λέγων, Διδάσκαλε, εἰδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὄνοματι σου ἐκβάλλοντα δαιμόνια, ὅς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν » καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἡ δὲ κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς θεοφανείας ἱστορία τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἥλιον παράγουσα συλλαλοῦντας τῷ Δεσπότῃ, καθ' ἣν καὶ ὁ Πέτρος ἐδεῖτο γενέσθαι αὐτοῖς σκηνὰς τρεῖς, ἐν τῷ « Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος, » τὴν ἰκεσίαν καὶ τὴν δέησιν σημαίνει · ὡσπερ πάλιν καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε, Κύριε εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με ἐλθεῖν πρὸς σὲ ἐπὶ τὰ ὕδατα » καὶ γὰρ τῆς δειλιώσεως γνώμης τοὺς μαθητὰς ἀπάγοντος τοῦ Ἰησοῦ καὶ λέγοντος, « Θαρσεῖτε, ἐγὼ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε, » δραξάμενος ὁ Πέτρος ἀφορμῆς εἰς ἰκεσίαν αὐτὸν καθιστώσης, « Κύριε, εἰ σὺ εἶ, φησι, κέλευσόν με πρὸς σὲ ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα » ὁ δὲ γὰρ ὅτι τὸ ἀποκριθεὶς ἐνταῦθα ἰκεσίαν καὶ δέησιν σημαίνει · ὡσπερ καὶ ἐν οἷς τὰ λόγια φησι, « Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπε, Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην » καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χρεῖαν ἰκεσίας καὶ δέησεως ἐμφαίνει. Τίσι δ' ἂν οὐκ ἂν γένοιτο δῆλον ὡς τὸ ἀπεκρίθη ἐστ' ὅτε καὶ ἀντὶ τοῦ ἀπεδέξατο καὶ συγκατέθετο τίθεται; τοῦ γὰρ Σωτῆρος ἡμῶν τὰς ἐν τῷ νόμῳ δύο πρῶτας ἐντολάς ἀπηγγελκότος, καὶ τοῦ γραμματέως συμφωνήσαντος τε καὶ τῆ τοῦ Δεσπότου συγκαταθεμένου κρίσει, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστής, « Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν αὐτὸν ὅτι νουνεῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ · Οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. » Καὶ γὰρ εὐδελον ὡς τὴν ὁμολογίαν καὶ συγκατάθεσιν τοῦ γραμματέως διὰ τοῦ ἀπεκρίθη τὰ λόγια παρεδήλωσε.

δ. Παρέλκοντος δ' ἂν εἴη δηλωτικόν, ὀπηνίκα ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀσθενοῦσαν ἐπιθανάτιον τὴν θυγατέρα καταλιπὼν, τὸν Ἰησοῦν μὲν ἐδεῖτο σωτῆρα γενέσθαι παραγεγονότα τῆς παιδός · ἐν δὲ τούτῳ τῆς φήμης αὐτῷ τὸν θάνατον ἐπαγγελοῦσης, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστής, « Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας ἀπεκρίθη αὐτῷ, Μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε » · ἐμφανὲς γὰρ ὡς εἰ καὶ μηδαμῶς παρεντεθείη τὸ ἀπεκρίθη, οὐδὲν κλάττον τὸ ὑπόλοιπον τοῦ λόγου τὴν αὐτὴν παρίστησι διάνοιαν · τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ, Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοὶ, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε » · ὅτι μὲν τοὶ παρέλκον ἐστὶν ἐνταῦθα τὸ ἀποκριθεὶς, καὶ ὁ εὐαγγελιστής Μάρκος ἐκδιδάσκει μάλιστα · καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο διερχόμενος τὸ χωρίον ὑπὲρ δ Ματθαίου σὺν τῷ ἀπεκρίθη διηγῆσατο, αὐτὸς οὐδὲν ὄλως τῆς φωνῆς δεηθείς, « Ὁ δὲ Πέτρος ἐφῆ αὐτῷ, Εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ' οὐκ ἐγώ » · οὕτω δὲ σαφῶς ἐπιδεικνύεται παρέλκον καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸν Πιλάτου ἱστορίᾳ, ὅτε τὸν Ἰησοῦν ἐπεχείρει τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπολύειν μισθονίας · ἐκατέρου γὰρ τῶν

Namque his verbis Petri confessionem admittens, qua eum et Christum et Dei viventis Filium predicaverat, beatum illum vicissim edicit. Ejusdem generis est : « Respondit ei Joannes dicens : Magister, vidimus quemdam in nomine tuo dæmonia ejicientem, qui in comitatu nostro non est⁹⁴. » Et multa hujusmodi. Jam in divinæ transfigurationis historia, in qua Moses atque Elias cum Domino loquentes sistuntur, quo tempore Petrus rogabat ut his tria tabernacula fierent, verbis illis « respondens Petrus » rogatio et preces significantur. Rursus illis similiter : « Respondens Petrus dixit : Si tu es, Domine, jube me ad te venire super aquas⁹⁵. » Nam cum Jesus a timiditate consilii discipulos revocaret, diceretque, « Bono animo estote : ego sum, nolite timere ; » Petrus hinc captata obsecrandi occasione : « Domine si tu, inquit, es, jube me ad te venire super aquas⁹⁶. » Satis enim patet verbo, respondens, denotari hoc loco preces atque obsecrationem. Sicuti etiam ubi Scriptura ait : « Respondens, Petrus dixit, Edissere nobis parabolam hanc⁹⁷ ; » nam id etiam precum ac postulationis vice fungitur. Cui vero non est exploratum, vocabulum respondit usurpari etiam pro annuit et assensus est? Nam cum Servator duo præcipua legis præcepta proposuisset, scriba autem in hanc sententiam pedibus iret, Domini que judicium confirmaret; prudente Jesus responso cognito, ait illi : « Non magnopere abes a regno Dei⁹⁸. » Hinc prorsus patet, verbo illo respondit designari a sacris Litteris deditionem animi scribæ atque consensum.

4. Insuper etiam redundans vox est *respondit*, veluti cum archisynagogus, qui reliquerat filiam mortali morbo conflictantem, Jesum rogabat ut puellam morte ereptum iret. Cum vero interim fama ad parentem esset allata de illius obitu, subdit evangelista : « Audita re Jesus respondit illi : Ne timeas, tantummodo crede⁹⁹. » Constat enim, etiamsi verbum respondit minime fuisset interpositum, nihilominus reliqui sermonis eandem fore sententiam. Tale est et illud : « Respondens Petrus dixit ei : Etiamsi omnes in te scandalizati fuerint, ego autem haudquaquam¹. » Sane quod hic vox respondit redundet, Marcus apprime evangelista docet : namque in eadem narratione versans, in qua Matthæus verbo respondit utitur, ipse hujus vocis subsidio non invocato sic scribit : « Petrus autem dixit ei : Etsi omnes scandalizati fuerint, non tamen ego². » Sic aperte demonstratur redundare hoc verbum in historia quoque rerum coram Pilato gestarum, quo tempore hic Jesum Judæorum cordi

⁹⁴ Marc. ix, 37. ⁹⁵ Matth. xvii, 4. ⁹⁶ Matth. xiv, 28. ⁹⁷ Matth. xiii, 36. ⁹⁸ Marc. xii, 34. ⁹⁹ Marc. v, 36. ¹ Matth. xxvi, 33. ² Marc. xiv, 29.

NOTÆ.

(37) Vocabulum ὑπολαβὼν pro *respondens* late illustrat Wetstenius ad Luc. x, 30.

subducere nitebatur. Nam duobus evangelistis non sine verbo respondit orationem suam construentibus, divus tamen Lucas eundem actum conscribens, neque omnino verbo respondit utens, satis demonstravit cæteros redundanter fuisse locutos. Ait quippe Lucas : « Rursus igitur Pilatus populum allocutus est, dum Jesum liberare satageret ³. » Permulta sane ejusmodi erunt : sed enim nobis non est propositum multitudinem testimoniorum colligere, verum exemplo tantummodo, etiamsi id unum esset, significatus hujus veritatem palam facere. Sane et ab ea locutione, quæ curationem inclinatæ mulieris consecuta est, respondens autem archisynagogus cum stomacho ⁴, si quis verbum respondens subtrahat, reliqua sermonis pars integram adhuc retinebit sententiam suam. Atque ita perspicue demonstratum existimo, verbum respondens et initii vice sæpe fungi, et admittentis præcedentem sermonem, et expletivæ quoque dictionis ; et denique deprecationi inservire.

5. Quod vero etiam interrogandi vim habeat, evidenter cognoscitur e Petri principis locutione. Nam cum sacra historia Ananix fata et Sapphiræ exponit, pœnanique mendacii mortem ; mox attexit : « Et uxor ejus eventus nescia supervenit. » Tum pergit dicere : « Responditque ei Petrus : Dic mihi utrum tanti agrum vendideritis ? » Nam quæ nunc magis propria excogitari potest significatio verbi respondit, quam interrogavit ? Veluti etiam illud : « Responderunt Judæi, dixeruntque illi : Quodnam signum ostendis, quia hæc facis ⁵ ? » Item illud : « Respondit eis Jesus : Nonne ego vos duodecim elegi ⁶ ? » Lectionem utroque loco vim interrogandi habere exploratum est. Neque eatenus significatio verbi respondit pertingunt ; verum id aliquando ad nullum prolatum ore verbum refertur, sed occultis hominum cogitationibus occurrit. Veluti, « Cernens Pharissæus qui Jesum convivio exceperat, dixit intra se : Hic si esset propheta, nosset utique quæ quantaque mulier eum attingat, nempe peccatrix ⁷. » Nunc certe, quanquam nulla interrogatio præcesserit, neque exordium consecutæ orationis fiat, neque alii cuiquam e prædictis modis locutio accommodetur, addit evangelista : « Et respondens Jesus dixit illi : Simon, habeo aliquid tibi dicere. » Deinde interrogative prosequens, impias hominis cogitationes castigavit, eumque ad pietatem ac fidem pro sua clementia direxit. Neque enim dubitare licet, quin verba *respondens Jesus dixit illi*, ejusdem Jesu quam diximus expositioni præposita, adversus animi arcanos motus intorqueantur. Paris insuper formæ illud est : « Respondens Jesus legisperitis ⁸ : » quod item perturbatis seditiosisque illorum mentibus oppositum fuit, quo tempore hydropicum coram stantem viderunt : qui cum ad misericordiam flecti deberent, non tamen de sua

Α δυο εὐαγγελιστῶν μετὰ τοῦ ἀποκριθεὶς τὴν τοῦ λόγου σύνταξιν προνευγαμένου, ὁ θεόσοφος Λουκάς τὴν αὐτὴν ἀναγράφων πρᾶξιν, οὐδ' ἄλλως χρησάμενος τῷ ἀποκριθεὶς, ἔδειξε τοὺς ἄλλους κατὰ τὸ παρέλκον χρησαμένους τῇ φωνῇ· ἔφη γάρ, « Πάλιν οὖν ὁ Πιλάτος προσεφώνησε θέλων ἀπολύσαι τὸν Ἰησοῦν » καὶ πολλὰ ἂν εἴη τοιαῦτα· ἡμῖν δὲ οὐ συλλέγειν ἐστὶ πλῆθος μαρτυριῶν σκοπὸς, ἀλλὰ παραδειγματι μόνον ἐνδείξασθαι, ἂν τῷ ἐνὶ περιγράφοιτο, τοῦ σημαυνομένου κατὰδὴλον τὴν διάνοιαν· ἐπεὶ καὶ τὸ ῥηθὲν μετὰ τὴν θεραπείαν τῆς συγκυπτοῦσης γυναϊκὸς, ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυναγωγὸς ἀγανακτῶν, εἰ τις περιέλοι τὸ ἀποκριθεὶς, τὸ ἄλλο μέρος τῆς φράσεως ἀκήρατον τὴν αὐτὴν ἀναπτύσσει διάνοιαν· οὕτω μὲν, οἴμα·, σαφῶς ἐπιπέδεικται ἀρχῆς τὸ λόγον πολλακίς ἐπέχειν τὸ ἀποκριθεὶς, καὶ διαδοχὴν ἡγηταμένων ῥημάτων, καὶ παρέλκοντος τόπον ἔχειν, καὶ ἐκείνας ἀναπληροῦν χρεῖαν.

ε'. "Οτι δὲ καὶ τὴν ἐρώτησιν ὑπέρχεται, ἡ τῷ κορυφαίου Πέτρου παρίστησιν ἐναργῶς φωνή· τὸ γὰρ κατὰ τὸν Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν πάθος ἀπαγγέλλων ὁ λόγος, καὶ τῆς ψευδολογίας τὸν εἰσπραχθέντα θάνατον, συνῆψε μὲν, « Καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἶδῃτα τὸ γεγονός, εἰσῆλθεν· » ἐπάγει δὲ, « Καὶ ἀπεκρίθη αὐτῇ ὁ Πέτρος, εἰπέ μοι εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε ; » τί γὰρ ἂν ἕτερον οικειότερον εὑρεθείη ὑπὸ τοῦ ἀπεκρίθη νυνὶ δηλούμενον, ἢ τὸ ἠρώτησεν ; ὡσπερ καὶ, « Ἀπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ, Τί σημεῖον δεῖκνύεις ὅτι ταῦτα ποιεῖς ; » ναὶ δὴ καὶ τὸ, « Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην ; » φανερόν γὰρ ἐπὶ τούτων, ὡς ἑκατέρω λέξις τὴν τοῦ ἠρώτησε δύναμιν ἔχει. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον τὸ ἀπεκρίθη σημαίνει, ἀλλ' ἐστ' ὅτε μὴν καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν προφορικῶν ῥημάτων ἐπιφέρεται, πρὸς δὲ τὴν ἐνδομυχούσαν τῶν ἀνθρώπων διάνοιαν ἀπευθύνεται, ὡς ἐπὶ τοῦ, « Ἰδὼν δὲ ὁ Φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτὸν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ, Οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἣτις ἄπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν· » ὅρα γὰρ μὴδὲ μιὰς ἐρωτήσεως προηγησαμένης, μὴδ' εἰς ἀρχὴν τοῦ ἐξῆς ἀναφερομένου λόγου, μὴδ' ἄλλο τι τῶν προειρημένων τῆς φράσεως συνεισαγωγούσης, ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς, « Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτὸν, Σίμων, ἔχω σοὶ τι εἰπεῖν· » καὶ δι' ἐρωτήσεως προελθῶν, τὸ τε βλάσφημον τῶν διαλογισμῶν ἐπεβράβησε, καὶ πρὸς τὸ θεοσεβὲς καὶ ἀδίστακτον, ὅσα τε εἴη αὐτοῦ φιλανθρωπία, μετερυθμίσειν· οὐκ ἄδηλον γὰρ ὡς τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτὸν, » προσαπτόμενον τῆς προῤῥηθείσης ἐρμηνείας, πρὸς τὴν ἐν τῷ βῆθει τῆς καρδίας κίνησιν τῶν διαλογισμῶν εἴη ἂν ἀποδοδομένον. Ὅμοστοιχεῖ δὲ τῷ ῥηθέντι καὶ τὸ, « Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς νομικοὺς, » ἐπαγόμενον τῇ κατὰ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ταραχῇ καὶ στάσει, ἠνίκα τὸν ὑδρωπικὸν ἐμπροσθεν

³ Luc. xxiii, 20 ; Matth. xxvii, 21 ; Marc. xv, 12. ⁴ Luc. xiii, 14. ⁵ Act. v, 3. ⁶ Joan. ii, 18. ⁷ Joan. vi, 71. ⁸ Luc. vii, 39. ⁹ Luc. xiv, 3.

αὐτῶν ἰσάμενον ἐθεώρουν· καὶ δὸν τῶ πάθει πρὸς ἑλσον μεταβαλέσθαι, οἱ δὲ τῆς ἀπονοίας οὐ μεθίεντο. Τὴν αὐτὴν δ' ἂν παρέχοιτο σημασίαν καὶ τὸ, « Ἀποκρηθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, Ἄμην, Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συχῆς ποιήσετε, ἀλλὰ καὶ τῶ θρεῖ τοῦτῳ εἴπητε, Μετάσθηθι εἰς τὴν θάλασσαν, μεταθήσεται· » καὶ γὰρ ὅσα γε κατὰ τὴ πρόχειρον τῆς συνεπειας, πρὸς τὴν ἐν τῶ βάθει τῆς καρδίας μελέτην ἀπαδίδοδοτο ἂν τὸ ἀποκρηθεὶς, εἰ μὴ Μάρκος ὁ θεσπέσιος ἀπαγγέλλων τὸ χωρίον σαφέστερον, εἰς τὴν τοῦ λόγου διαδοχὴν τὴν σημασίαν μεθίστησιν· εἰπὼν γὰρ, « Καὶ ἀναμνηθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ, Ραββί, Ἰεσὺ ἢ συχῆ ἦν κατηράσω ἐξήραται, » εἰσάγει τὸν Ἰησοῦν διαδεχόμενον τὸν λόγον καὶ λέγοντα, « Ἐχετε πίστιν Θεοῦ· ἄμην γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὅς ἂν εἴπῃ τῷ θρεῖ τούτῳ, Ἄρθῃ καὶ βλήθῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύει· ὅτι ὁ λαλᾷ γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὁ λέγει. »

ζ'. Εἰ μὲν τοι γε τῶν Λογιῶν ἡ αὐτὴ περικοπή μὴ ἐπ' ἐνὸς μόνου τῶν εἰρημένων ἐπιθεωρηθεῖη παράδειγμα, ἀλλὰ μεθελκυσθῆναι δύναίτο εἰς τε τὴν ἀπαρχὴν καὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ λόγου, τάχα δὲ καὶ εἰς τὸ παρέλκον, οὐδ' οὕτως τῶν σημαινομένων ὁ ἀριθμὸς πρὸς τὸ βραχύτερον συσταλήσεται, ἀλλὰ τὴν ἰσὺς συνδιδάσκει ποσότητα· ἀρκεῖ γὰρ τὸ πλῆθος μὴ καταβιδάξειν, καὶ ἕνα τῶν παραδειγμάτων εὐρεθεῖη μὴ πρὸς ἕν τι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς διάφορα τῶν σημαινομένων ἀναφέρεσθαι δυνάμενα, ἐπειδὴν τὸ τούτων ὅλων ἐδρῖσκειτο τῆν τοῦ ἐνὸς σημασίαν ἐξοικειούμενον. Τὸ γὰρ συνεμπέπτειν πῶς ἀλλήλοις ἐπ' ἐνίων ῥητῶν τὰ διάφορα σημαινομένα, οὐκ ἔστιν αὐτῶν τοῦ πλῆθους ἀναίρεσις· ἐπειπερ οὐδὲ ἐξ ὧν συμβαίνουσιν, ἀλλ' ἐξ ὧν παραλλάττουσι, χαρακτηρίζονται. Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς διαφορᾶς ἕκαστον προσῆκε σκοπεῖν, καὶ τὸ εἶδος φυλάττειν ἀσύγχυτον, ἀλλ' οὐκ ἐξ ὧν εἰς κοινωνίαν συνάγονται, τὴν ἐν αὐτοῖς διαφθεῖρειν ἑτερότητα.

ζ'. Οὐ μόνον δὲ τοῦ ἀπεκριθῆ διάφοροι σημασίαι, ὡς ὁ λόγος εἰδειξεν, ἀποφύονται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἠρώτησε δύο τινῶν τὸ ἐλάχιστον ὑποκειμένων παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λόγοις ἀπαγγέλλει διάνοιαν· ὧν ἡ μὲν καὶ τοῖς ἔξωθεν ἐπιπολάζει, ἡ καὶ τὴν ἀπόκρισιν ἀπεισεῖν ἐβωθεν· ἡ δὲ πόρρωθεν μὲν ταύτης τῆς διανοίας διίσταται, σημαίνει δὲ τὸ παρεκάλεισε καὶ ἠτήσατο, ἧτις οὐκ ἔλαττον τῆς προειρημένης ἐν τοῖς θεοσόφοις χρησιμοῖς ἐπιφαίνεται πλεονάζουσα· τὸ γὰρ, « ἠρώτα ἐλεημοσύνην· » καὶ, « ἠρώτησαν αὐτὸν, Ραββί, φάγε· » καὶ, « Ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητημένον· » καὶ τὸ, « ἠρώτα τις αὐτὸν τῶν Φαρισαίων ἵνα φάγη μετ' αὐτοῦ· » καὶ μυρία ἄλλα τὴν τοῦ ἱκετεύειν καὶ δεῖσθαι οὐδένα λαμβάνει τὴν χώραν ἐπέχειν· παραλαμβάνεται δὲ καὶ τὸ ἠρώτησε καὶ ἀντὶ τοῦ προσέταξεν, ἐνετελλάτο, καὶ εἶπεν. « Ἐμβὰς γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς εἰς ἕν τῶν πλοίων ὃ ἦν τοῦ Σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον· » οὐδὲ γὰρ ἀποκρησεὺς ἔστιν ἀπαίτησις ἡ φωνὴ, οὐδὲ τὸ

A vesania quidquam remittebant. Eadem videretur significatio dictionis : « Respondens Jesus dixit illis : [Amen, amen dico vobis, si fidem habueritis neque hæsiteritis, non solum ficus prodigium patrabilis ; verum etiam si huic forte monti dixeritis, Commigra in mare, commigrabit¹⁰. » Nam quod attinet ad naturalem sermonis contextum, verbum sane respondens referretur ad mentis arcuam cogitationem, nisi divus Marcus, qui locum hunc explicatius edisserit, verbi significatum ad sermonis prævii admissionem exprimentam traduceret. Etenim cum dixisset : « Recordatusque Petrus, ait illi : Magister, en ficus cui male precatus es exaruit ; » facit Jesum sermoni huic occurrentem sic : « Habetote Dei fidem. Amen quippe dico vobis, qui huic monti dixerit, Tollere hinc et in mare projicitor, si modo in corde suo non dubitet, sed id fore, quod ait, credat, fiet ei secundum suam locutionem¹¹. »

6. Quod si aliquando Scripturæ særæ eadem pericope non ad unius e prædictis modis exemplum sumitur, verum et ad initium et ad admissionem sermonis trahi potest, fortasse etiam ad redundantiam ; non idcirco tamen significationum numerus ætior fiet, sed quantitatem suam conservabit. Nam ne numero quidquam detrahatur, sufficit (etiamsi aliquot exempla sint quæ non ad unum, sed ad varios significatus referri queant), sufficit, inquam, si quod in his omnibus exemplum existat, quod unius rei significatum sibi vindicet. Non enim quia nonnullarum vocum variæ significationes invicem incurrunt, idcirco perimitur harum numerus : nam neque ideo quia congruunt, sed quia differunt, characterem accipiunt. Ergo cujusque differentia spectanda est, et sua cuique species servanda : non autem idcirco quia alicubi congruunt, diversitas abolenda.

7. Sed enim variæ significationes, ut sermo meus hactenus ostendit, non ex uno respondit verbo gignuntur ; verum etiam verbum rogavit¹² quorum saltem significatum nostris in Scripturis sententiam tuetur ; quorum aliter profanis quoque auctoribus familiaris est, responsionemque elicere solet ; alter vero a prædicto vehementer differt, denotat enim precatus est et postulavit. Atque hic significatus haud minus altero in divinis oraculis frequens occurrit. Nam « rogabat eleemosynam ; » et « Rogaverunt eum, Magister, manduca¹³ ; » et ; « Rogo te, habe me excusatum¹⁴ ; » et : « Rogabat eum quidam Pharisæus, ut secum cibum caperet¹⁵ ; » et in pluribus aliis locis verbo huic notionem precandi subesse neminem latet. Imo vero rogavit sumitur etiam pro imperavit, in mandatis dedit, edixit. « Conscensa, ait Scriptura, Jesus Simonis navicula, rogavit eum ut a terra paulum subduceret¹⁶. » Etenim id verbum haud hic responsionem

¹⁰ Matth. xxi, 21. ¹¹ Marc. xi, 21. ¹² Act. iii, 3. ¹³ Luc. xv, 4.

poscit; neque oravit significat; sed mandati A
natusque vice fungitur. Idque maxime ex iis, quæ
hanc locutionem præcedunt et quæ subsequuntur,
cognoscitur: non solum quia, dum magistrali
sermone uteretur, dumque populum avide audien-
tem haberet, sibique ut doctori honores debitos
exhibentem, par erat Servatorem cum dignitate
loqui; sed quia et paulo post, dum simili actione
uti Petrum juberet Jesus, pro *rogavit*, evangelista
ponit simili vi *dixit*. Etenim « *Dixit*, ait, Simoni:
Reduc in altum, atque in prædam retia vestra
demittite¹⁷. » Scilicet utrumque verbum *rogavit* et
dixit imperativam vim habent. Sed quæ summatim
hactenus dixi satis videntur necessitati tuæ facere.
Profecto enim te non latebit, dictorum huc usque
memorem, quis quibusnam sacræ Scripturæ locis
significatus verbi *respondit* idoneus futurus sit.
Cætera autem vocabula, quorum varia significatione
sacræ Litteræ utuntur, partim jam oratione mea
comprehensa fuerunt, partim vero, divina nos cle-
mentia mitius respiciente, mox fortasse expo-
nentur.

QUÆSTIO XXII [al. XXI].

Quare non priusquam statueret Joseph Mariam
dimittere, astitit angelus hanc curam præveniens
ei tollens; sed nonnisi cum a cura ad actum trans-
iit, tum prohibiturus supervenit? Et quare Vir-
ginem Josephi mulierem dicit?

Edita a Malo, *Nov. Coll.*, t. IX, p. 21-24. Enarratio in Matthæum I, 18-20.

De proposita quæstione et beatorum Patrum C
nostrorum non pauci disseruerunt; et scio quos-
dam ex iis dixisse tunc temporis angelum asti-
tisæ et a proposito illum removisse, ne fide careret
cum annuntiaret Virginem concipere, sed in utero
gestatum gestationis testem ut haberet. Forsan et
alii tales quasdam attulerunt rationes præ attrahente
divinæ sapientiæ motu. Mihi autem videtur et dic-
torum et factorum unumquodque propriam vim
habere, quando proprium expectat tempus; quod
enim non est opportunum, solet, ut plerumque,
efficaciæ vim frangere. Quando igitur in consilio-
rum inopiam decidit Joseph, tunc astitit angelus
sensuum contentioni finem impositurus. Quando
enim in incerto fuerit, et contrariis consiliorum
ventis fluctuarit, agendi cura manifestum fecit: D
« *Volebat enim, inquit, secreto eam dimittere;* »
non autem secreto aut quovis modo id sta-
tuisset, si spuria sobole tumescere uterum per-
suasum habuisset; sed contra cum justus esset et
amans, et legis transgressionem magis quam qui
maxime odisset, legum vindicationi matrimonii fur-
tum omnem in ipsum ortam suspicionem solvens
prodidisset, suam autem excellentem justitiam ser-
vasset: sed minime hoc persuasum habebat, ut
patet. Multa enim pignora præbebat Virgo quæ ta-
lem illius suspicionem avertere valebant: vitæ ac-
curatam diligentiam, studiorum sanctimoniam, dis-

παρεκάλειεν ἐνταῦθα σημαίνει, ἀλλ' ἐπιτάγματος
καὶ ἐντολῆς προβάλλεται χρεῖαν· καὶ τοῦτο μάλιστα
τότε ἠγούμενον τοῦ λόγου καὶ τὸ ἐπαγόμενον παρ-
ιστᾷ· οὐχ ὅτι μόνον διδασκαλικῶ λόγῳ χρώμενος,
καὶ τὸν ὄχλον ἔχων ἡδέως προσέχοντα, καὶ τὴν προσ-
ήκουσαν διδασκαλίῳ τιμὴν νέμοντα, τοὺς λόγους ὁ
Σωτὴρ μετ' ἐξουσίας ἐποιεῖτο, ἀλλ' ὅτι καὶ μετ' ὀλί-
γον παρὰ πλησίῳ πράξει χρῆσθαι τὸν Σίμωνα κε-
λεύοντος τοῦ Ἰησοῦ, ἀντὶ τοῦ ἠρώτησεν ὁ εὐαγγε-
λιστῆς τὸ εἶπε τῆς ὁμοίας χρεῖας προτάττει· « *Εἶπα*
γάρ, φησὶ, πρὸς τὸν Σίμωνα, Ἐπανάγαγε πρὸς τὸ
βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄβυσσον·
προστακτικὴν γὰρ ἄμφω δύναμιν ἔχει. Ἀλλὰ ταῦτα
μὲν ὡς ἐν κεφαλαίῳ καὶ τὴν σὴν οἶμαι χρεῖαν ἰκανὰ
πληρῶσαι· οὐ γὰρ ἂν σε λήσεται μνημὴν ἔχοντα
τῶν εἰρημένων, ποίας τῶν ἱερῶν λογίων περιόδοις
εἶνα τῶν τοῦ ἀπεκρίθη σημαυνομένων ἐφαρμοσθεῖν·
τῶν δ' ἄλλων ῥημάτων οἷς τὰ ἱερὰ γράμματα ἐπὶ
διαφόρων πραγμάτων ἐχρήσατο, τὰ μὲν ἦδη λόγῳ
περιελήφθηται, τὰ δὲ τῆς θείας φιλανθρωπίας εὐμενέ-
στερον εἰς ἡμᾶς ὁρώσης τάχα ἂν ὑποβλήθῃσεται.

ἜΡΩΤΗΣΙΣ ΚΒ'.

Τί δήποτε πρὶν διανοηθῆναι τὸν Ἰωσήφ ἀπο-
λύσαι τὴν Μαρίαν, μὴ ἐπέστη ὁ ἄγγελος αὐ-
τῆν προαναπέλλων τὴν μελέτην, ἀλλ' ὅτε
πρὸς τὴν πρᾶξιν ἀπὸ τῆς μελέτης κατέβη, τότε
κωλύσων ἐφίσταται; καὶ διὰ τί τὴν Παρθένον,
γυναῖκα λέγει τοῦ Ἰωσήφ;

Περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος καὶ τῶν μαχε-
ρίων ἡμῶν Πατέρων οὐκ ὀλίγοι διέλαβον· καὶ οἶδα
τινάς αὐτῶν εἰπόντας, διὰ τοῦτο τηνικαῦτα τὸν ἄγγε-
λον ἐπιστῆναι καὶ τῆς ὁρμῆς τὸν δίκαιον ἐπισχεῖν,
ἵνα μὴ δεθῆ ἰστέως ἐτέρας κύειν ἐπαγγέλλων τὴν
Παρθένον, ἀλλ' ἔχη τὸ κυοφορούμενον μάρτυρα τῆς
κυοφορίας. Τάχα δ' ἂν καὶ ἕτεροι τοιαύτας τινάς
ἀπέδοσαν αἰτίας καθόσον εἰκασε τῆς ἀνωθεν σοφίας.
Ἔμοι δὲ δοκεῖ τῶν λεγομένων τε καὶ πραττομένων
τότε τὴν οἰκείαν ἰσχὺν ἕκαστον παρέχειν, ὅτε τὸν
οἰκτεῖον καιρὸν ἀναμένει· τὸ γὰρ ἄκαιρον περιθραύειν
εἰωθεν ὡς τὰ πολλὰ τῆς ἐνεργείας τὴν δύναμιν· ὅτε
οὖν εἰς ἀπορίαν λογισμῶν κατέστη ὁ Ἰωσήφ, τότε
τὴν ἔριν ὁ ἄγγελος ἐπέστη λύων τῶν λογισμῶν. Ὅτε
δὲ διεπορεύτο καὶ ταῖς τῶν διαβουλιῶν ἀντιπνοαῖς
ἐκυμαίνετο, δῆλον ἦ μελέτη τῆς πράξεως ποιεῖ·
« *Ἐβουλήθη γὰρ, φησὶ, λάθρα ἀπολύσαι αὐτήν·* » οὐκ
ἂν οὔτε λάθρα δηλονότι οὔτε ὄλως ἐκπέμψαι βουλη-
θεις, εἰ νόθου γονῆς τὸν ὄγκον ἐπέπειστο τῆς γαστροῦ·
ἀλλὰ τούναντίον δίκαιος ὢν καὶ ἐρατῆς καὶ παρα-
νομιαν εἰς ἄλλος μισῶν, νόμῳ ἂν καὶ τιμωρίᾳ τοῦ
γάμου τὴν κλοπὴν, λύων τε πᾶσαν ὑπόνοιαν εἰς
αὐτὸν ἀναφουομένην πονηρὰν, καὶ τοῦ δικαίου τὴν
προστασίαν οὐ προδίδου· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ μνησθῆναι
οὐδόλως ἐπέπειστο· πολλὰς γὰρ ἡ Παρθένος τὰς
πίστεις, αἱ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ ὑπόληψιν ἀφήρουν
παρεῖχε, τὴν ἀκριθείαν τοῦ βίου, τῆς ἀναστροφῆς
τὴν σεμνότητα, τὸ καθαρὸν τῆς διαίτης, καὶ πρὸ

¹⁷ Luc. v, 4.

φούτων τὸ ἐκ λαμπροῦ γένους προελθεῖν (βασιλικῆς γὰρ καὶ ἱερατικῆς κατήγετο φυλῆς), τὴν ἐν ἱερῷ τῆς πρώτης ἡλικίας ἀνέρωσιν· ταῦτα καὶ τούτων πλείονα μακρὰν ὑπονοίας οὐχὶ τῆς ὁρώσης εἰς εὐθύνας, ἀλλ' οὐδὲ τῆς τὸ ἀπερπεῖς εὐλαβουμένης τὸν πρεσβύτεν ἔποιει· οὐδὲ ἐκεῖνο δὲ πάλιν ἤδει τὴν κύησιν τῆς θείας ἐνεργείας εἶναι· ὑπὲρ ἔννοιαν γὰρ ἀνθρωπίνην καὶ λόγον ἅπαντα τῆς περὶ ἡμᾶς Θεοῦ κηδεμονίας τὸ ἔργον ὑπῆρχε. Διόπερ τοὺς λογισμοὺς ἐνοχλούμενος, οὐκ εἶχε συνορᾶν ἕπερ ἀνδιαπραξάμενος τὴν τε τοῦ δικαίου μὴ καθυβρίση κλῆσιν, καὶ Θεῷ συνδιδασκῶν τὸ εὐάρεστον ὀφθαίη.

Ὅτε τοίνυν ἐν τοῖς τοιούτοις διεκλονεῖτο, καὶ ἡ πρὸς θάτερον ῥοπή τῆς ἀνθρωπίνης κρίσεως αὐτὸν ἐπελαλοῖται, τότε λῖαν ἀρμόδιως καὶ κατὰ καιρὸν ὁ ἔγγελος ἤκε στηρίζων αὐτοῦ τὴν κεινημένην διάνοιαν, ἐφ' οὗπερ ἔδει μένειν ἀκλόνητον, καὶ φησιν· « Ἰωσήφ υἱὸς Δαβὶδ, μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου· τέξεται δὲ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· » μηκέτι, φησὶν, τῆς ἀμηχανίας ἔσο, μηδέ σε δόξαι μαχόμεναι διαπορεῖν ἀναπειθέτωσαν τὸ πρακτέον· ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν· ἁγίου δὲ Πνεύματος παρουσία, καὶ θέλημα σαρκὸς, οὐκ οἷόν τέ ἐστιν, οὐδὲ σε λήθηεν, εἰς ἐν συνελθεῖν, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἐξουκειοῦσθαι πρᾶξιν· παράδοξος ὁ λόγος, ἀλλὰ παραδοξοτέρου τόκου ἐστὶν εὐαγγέλιον· « Ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου, » καὶ « Τέξεται υἱόν· » ὅρα καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως τὸν υἱόν· καὶ γεννηθέντος ἔστω σοι τεκμήριον τοῦ ἐκδεδοχότος ἡ πρόρρησις καὶ τῆς ἄλλης τῶν Εὐαγγελίων ἀληθείας· ὁ γὰρ ἔτι τὸ κρυπτόμενον ἐν τοῖς θαλάμοις τῆς φύσεως καὶ εἰδῶς καὶ προανακηρύττων υἱόν, οὗτος καὶ τεχνίτης γέγονε τῆς ἀνευσπορᾶς ὑπὲρ λόγον δημιουργηθείσης σαρκὸς, καὶ τῆς παρθενίας φύλαξ, ὡσπερ μετὰ τὸν τόκον, οὕτω καὶ πρὸ τοῦ τόκου μὴ διαλύων τὰ σήμαντρα. « Καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· » ἀλλὰ καὶ ἡ κλῆσις ἀνωθεν ἔχει τὴν κρίσιν· Ἰησοῦς γὰρ « ὅτι σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ. » — « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου. » Ταῦτα γὰρ οὐ πάντα μόνον ἀφαιρεῖται φόβον, ἀλλὰ καὶ μεγάλως θυμηθῆς καὶ ἐλπιδῶν ἀνελπίστων χαρίζεται πλοῦτον· « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου. » Γυναῖκα σὴν τὴν Παρθένον ἀκούων ἔχεις ἐκ τῆς φωνῆς τὴν πρὸς πᾶσαν ἀνδρὸς ὁμιλίαν καθαρότητα. Εἰ γὰρ ᾧ συνήφθη νόμῳ τὸ τῆς παρθενίας, ἀνέπαφόν τε καὶ ἀκήρατον συνδιδασσε, πῶς ἂν ἐτέρου τινὸς ἔρωτα παραδέξασθαι; κἄν γοῦν σιάν τινα καταλίπη ὑπολήψεως, σοῦ γυνῆ νόμῳ γεγεννημένη μνηστείας κρείττω καὶ ὑψηλοτέραν ἑαυτὴν καὶ τῶν νομίμων διετήρησεν, ἐτέρῳ παρανομεῖν πῶς ἂν ὑπέστη χώραν παρασεῖν, καὶ τῆς ἐκεῖνου χάριτος ὕβριν ἀλλάξασθαι, ἡ μὴδὲ χωρὶς ὕβρεως ἀνασχομένη τῆς παρθενίας ἐξίστασθαι; Ἐχεις οὖν παρὰ σεαυτῷ τῆς καθαρότητος τὴν μαρτυρίαν ἀπαράγραπτον διδὼς « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· » οἷς γὰρ πρὸς σὲ τὸ τῆς παρθενίας ἀμόλυτον δισώσατο, τοῦτοις καὶ τοὺς ἀναντιρρήτους πορίζεσθαι· γυνῆ σου, φησὶν, ὀρᾶς, καὶ

A *ciplinæ puritatem, et ante omnia illius ex illustri genere ortum (ex tribu nempe regia et sacerdotali nata erat), ejus in templo a teneris consecrationem; hæc et his plura adhuc longe a suspitione non tantum ad accusationem tendente, sed etiam indecentiam formidante, senem removebant. Sed neque rursus sciebat hanc conceptionem divina operatione effectam, supra rationem enim et sensum humanum est Dei in nos misericordiæ opus. Itaque mente conturbata non valebat intelligere quid faceret, ut justii appellationem non fœdaret, et Deo placere perseveraret.*

Cum igitur talibus perturbaretur, nec ad ullam partem humani judicii motus illum inclinaret, tunc apte et opportune venit angelus qui agitatam ejus mentem firmaret et doceret ubi absque sollicitudine deberet sedere. Et ait : « Joseph, filii David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, e Spiritu sancto est; pariet autem filium et vocabis nomen ejus Jesum; » nec jam sis, inquit, incertus neque pugnantis sententiæ ut dubites persuadeant : quod faciendum est a Spiritu sancto est in ea natum. Spiritus sancti vero præsentia et voluntas carnis nequeunt, ut scis, in unum convenire neque eundem actum sibi vindicare; incredibilis sermo, sed incredibilioris partus evangelium est : « De Spiritu sancto est, » et « Pariet filium. » Vide et ante nativitatem filium; et cum natus fuerit, sit tibi in testimonium ut et de omni evangeliorum veritate, hujus eventus prædictio. Qui enim quod adhuc in sinu naturæ absconditum est et scit et prænuntiat filium, ille artifex est hujus sine semine supra rationem creatæ carnis, et virginitalis custos, ut post partum, sic et ante partum sigilla non solvit. « Et vocabis nomen ejus Jesum. » Sed et appellatio suam desursum habet significationem; Jesus enim, « quia salvabit populum suum. » — « Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam. » Hæc enim non modo omnem tollunt timorem, sed et magnæ lætitiæ et insperatæ spei largiuntur divitias : « Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam. » Conjugem tuam virginem audiens, habes ex hac voce ab omni hominis commercio munditiam. Si enim sub ea lege quæ innexa est virginitatem intactam et immaculatam servavit, quo modo alterius amorem admisisset? Et si umbram quamdam suspitionis adhuc reliquerit, reor tua matrimonii jure facta seipsam majorem et excelsiorem et legitimis servavit, quomodo alteri legem transgrediendi sustinisset locum præbere? Et ex ejus amore opprobrium incurrere, quæ nec sine opprobrio noluit virginitate excedere? Habes igitur et prope teipsam incircumscriptionem munditiæ testimonium. Ideo, « Noli timere accipere Mariam conjugem tuam. » Quibus enim quoad te virginitatis integritatem servavit, iis et inconcussa argumenta præbet; uxor tua, inquit, ut audis, a me ipso dicitur, et eam non cognovisti. Si autem ex quo hoc uxoris nomen sibi assumpsit, totum hoc tempus ab omni tecum com-

mercio mundum ostendit, quomodo non manifestum est illam omne alterius commercium vitavisse, cuius neque humana neque divina vos uxorem eam nominavit?

Ita igitur angelus hac uxoris appellatione eam mundam esse ab omni immunda suspicione Josephum docet. Nominaret autem forte eam uxorem et quia nulla curarum quæ de uxore virum sollicitant eam justus privabat. Et alia providens eam non negligebat, et domi cohabitantem circumloquebatur, et omni probro et calumnia, quemadmodum sapientis uxoris maritus, eam superiorem studebat videre. Si autem et uxorem dixit, quia sponsi ordinem Joseph habebat, et ut sponsos mos ipse, etiamsi nondum thalamum ingressi sint, non prohibet viros appellari, sic et quæ virginitatem adhuc servant, mulieres eorum permittit nuncupari, non deceret me hoc rejicere. Etenim et Jacob patriarcha, cuius nondum commercio usus erat Rachel, mulierem suam manifeste vocat. Dicit ad Laban, postquam jam sui servitii tempus complevit. « Da uxorem meam, completi sunt enim dies mei, ut ingrediar ad eam ¹⁸. » Sic priscus mos est mulieres eas quæ sunt sponsæ vocare. Ita ut inde videre sit mulieris appellationem minime virginem contristare voluisse. Virginis autem nomini non contradicere mulieris nomen patet ex generis distinctione, in hominem et mulierem naturam dividens. Mulieris enim verbo non solum quæ hominem non cognoverunt, neque eæ solum quibus contingit ut, virginitate permanente, adolescentiæ sinibus egrediantur; sed et femina ante juventutem vel etiam recens nata comprehenditur. Quemadmodum, ut patet, nomen viri participant et qui pueros genuerunt et qui inter juvenes numerantur, sed et qui hujus ætatis usque ad teneros descendunt. Sic igitur ea solito usu facile perceptum est mulieris vocem non auferre quod virginitatem decet. Mulierem enim non semel, sed et sæpius Evam vocat Adami uxorem virgineo adhuc ornatam decore et puris paradisi floribus vernantem, et longe a transgressione, et Dominico mandato stantem et nuditate, et bestiæ consilio excelsius institutum suum ferentem; quando (et eos non licet pro ipsa rerum evidentia imputare) imperturbatos ferebat corporeæ voluptatis sensus, quæ sæpius vocata est Adami mulier, meliore vocatione digna iudicata quam ut carnalium desideriorum pugnæ misera efficeretur.

τῶν πραγμάτων ἐνεργείας λογίσασθαι, ἀνενοχλήτους ἔξονομασθεῖσα γυνὴ τοῦ Ἀδὰμ, κρείττονος ἀξιουμένη μάχαις.

QUÆSTIO XXIII [al. XXII].

Quid significat illud: « Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis, sciens bonum et malum. »

Edita a Maio, l. c., p. 24-27, in Gen III, 22.

Scio igitur quosdam dicere ironicum sermonem

¹⁸ Gen. XXI. 21.

A παρ' ἐμοῦ λέγεται, καὶ πείραν αὐτῆς οὐκ ἔχεις· εἰ δ' ἐφ' οὗ τὸ τῆς γυναικὸς ἤρμωσεν ὄνομα, τοῦτον ἡ Παρθένος ἔδειξε καθαρεύοντα τῆς πρὸς αὐτὸν ὀμιλίαι· πῶς οὐκ εὐδὴλον ὅτι καὶ παντὸς ἄλλου, οὐ μῆτε ἀνθρώπινος μῆτε θεῖος λόγος ὀνομάζων ὠφθη γυναικα;

Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἄγγελος διὰ τῆς προσηγορίας τῆς γυναικὸς καθαρεύειν πάσης οὐκ εὐαγοῦς ὑπολήψεως τὸν Ἰωσήφ ἐκδιδάσκει. Ὀνομάζει δ' ἂν ἴσως αὐτὴν γυναικα, καὶ διότι περὶ γυναικὸς ὄσαι φροντιδῆς ἔχουσιν ἄνδρα, οὐδεμιὰς ταύτην ὁ δίκαιος ἀπεστέρι. Τὰ τε γὰρ ἄλλα προνοούμενος αὐτῆς οὐκ ἡμέλει, καὶ οἱκοι συνοῦσαν περιεῖπε, καὶ μῶμου παντὸς καὶ διαβολῆς ἀπάσης, οἷα δὴ κόσμιος ἀνὴρ γυναικὸς σωφρονούσης ἀνωτέραν ἐσπούδαζε καθορᾶσθαι. Εἰ δὲ καὶ γυναικα προσεῖπε, διότι μνηστῆρος τάξιν ὁ Ἰωσήφ εἶχεν, ὡσπερ δὲ καὶ τοὺς μνηστῆρας τὸ ἔθος, καὶ οὐκω συνῆλλον εἰς εὐνήν, οὐ κωλύει προσταγορεύειν ἄνδρα, οὕτω δὲ καὶ ὄσαι τὴν παρθενίαν ἔτι διασώζουσι, γυναικας αὐτῶν δίδωσι καλεῖσθαι, οὐδὲν ἐμοὶ διαφέρεσθαι προσήκει· καὶ γὰρ καὶ Ἰακώβ ὁ πατριάρχης, ἧς οὐκω καταστᾶς ἦν εἰς πείραν ὀμιλίας, τὴν Ῥαχὴλ λέγω, γυναικα αὐτοῦ περιφανῶς ὀνομάζει. Φησὶ πρὸς Λάβαν, ἤδη τὸν τῆς δουλείας ὄρον ἐκπεπληρωκῶς, « Ἀπόδος τὴν γυναικά μου, πεπλήρωται γὰρ αἱ ἡμέραι μου, ὅπως εἰσέλθω πρὸς αὐτήν. » Οὕτως ἐστὶ παλαιὸν ἔθος γυναικας καὶ τὰς μεμνηστευμένας ὀνομάζειν. Ὡστε κἀντεῦθεν ἐστὶ λαβεῖν ὡς μὴδὲν ἡ τῆς γυναικὸς προσηγορία παραλυπεῖν ἐθέλει τὴν παρθενίαν. Ὅτι δὲ πρὸς τὴν παρθένον τὸ τῆς γυναικὸς οὐ μάχεται ὄνομα, ἦτε συνήθης τοῦ γένους διαίρεισι εἰς ἄνδρα καὶ γυναικα τέμνουσα τὴν φύσιν, ποιεῖ φανερόν. Τῷ γὰρ τῆς γυναικὸς ῥήματι οὐκ ὄσαι μόνον ἔλαβον γυνῶσιν ἄνδρως, οὐδ' ὄσαις γέγονεν ἐν τῷ τῆς παρθενίας ἀπαρἀλάκτω τῶν νεανίδων ἡλικίαν ὑπαλλάττειν, ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸ τῆς ἀκμῆς θῆλυ μέχρι τοῦ νεογενοῦς περιλαμβάνεται· ὡσπερ δηλονότι τῆς προσηγορίας μετέχουσι τοῦ ἀνδρὸς ὅσοι τε παῖδας ἐφυσαν καὶ ὅσοι τῶν ἡϊθῶων τὴν τάξιν ἐπέχουσιν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τῆς ἡλικίας ταύτης μέχρι βρέφους ὑποθεθήκασιν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῆς εἰθισμένης χρήσεως ἐστὶν λαβεῖν ὡς ἡ τῆς γυναικὸς οὐκ ἀφαιρεῖται φωνὴ τῆς παρθενίας τὸ δίκαιον· γυναικα γὰρ οὐκ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις τὴν Εὐαν ὀνομάζει τοῦ Ἀδὰμ ἔτι τοῖς παρθενικοῖς ἐμπρέπουσαν ὠραῖσμασιν, καὶ τοῖς ἀκηράτοις ἀνθεσι τοῦ παραδείσου ἐνεαρίζουσαν, καὶ πόρρω τῆς παραβάσεως καὶ τῆς δεσποτικῆς καθισταμένην ἐντολῆς καὶ τῆς γυμνώσεως καὶ τῆς τοῦ θηρίου συμβουλῆς ὑψηλότερον τὸ πολίτευμα φέρουσαν ὅτε καὶ αὐτοὺς οὐκ ἐστὶ σοὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς

ἔφερε τοὺς λογισμοὺς σαματικῆς ἡδονῆς, ἡ πολλάκις κλήσεως ἡ σαρκικῶν ἐρεθισμάτων ἐνταλαιπωρεῖσθαι

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΓ'.

Τι σημαίνει τὸ, « Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν »

Ἰδοὺ μὲν οὖν ὡς τινες τὸν εἰρῶνα λόγον διὰ τῶν

προκειμένων ρημάτων φασὶ προσηνέχθαι, καὶ ὄνε· ἂ δίζειν τὸν Ἀδὰμ ἐφ' οἷς ὑπέρογκα φαντασθεὶς καὶ ἂ φιλανθρωπία τοῦ Πλάσαντος χερσὶ κατεῖχεν, ἐξ ἰδίας ἀδουλίας ἀπώλεσεν· οἱ δὲ γείτονα προκομίζοντες λόγον, ἕτερόν τι νομίζουσι λέγειν. Διασύρεσθαι γὰρ, φασὶ, καὶ διαχλευάζεσθαι τοῖς παροῦσι λόγοις τὴν τοῦ Ἀδὰμ περιπέτειαν. Καὶ ἄλλοις ἔδοξεν ἐπεγγεῖσθαι τὴν πράξιν, δι' ἣν ὑψηλότερον τῆς αὐτοῦ φύσεως τοῖς λογισμοῖς, ὁ ἀνθρώπος ἀναδραμῶν, καὶ ἧς ἠξιώθη τάξεως παρὰ τοῦ Πλάσαντος ἐφαστάναί, κατηνέχθη. Παραπλήσια ταῦτα καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιβολῆς τὴν πρόοδον λαβόντα, εἰ καὶ πρὸς διαφόρους ἑκοῦσι παραφύδαδας ἀποσχίζεσθαι, ἐγὼ δὲ ταῦτα μὲν οὐκ ἂν οἰηθῆην σοφὸν ἀποδοκιμάζειν, ἀκολουθότερον δ' ἂν φαίην κατανοεῖν ἐτέρας εἶναι διανοίας παραστατικὸν τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο χωρίον· ποίας ταύτης; Ἐπειδήπερ ὁ Ἀδὰμ ἀντὶ τοῦ νομοθετεῖσθαι, νομοθέτου ἀξίωμα ἤρπασεν· ἀντὶ τοῦ κηδεμονίας καὶ παιδαγωγίας τῆς ἀνωθεν ἀπολαύειν, τῇ ἰδίᾳ γνώμῃ καὶ προνοίᾳ τὰς τοῦ βίου πράξεις κατεπίστευσε, καὶ τὴν βώμην ἔχειν ἐνόμισεν ἀνευ θείας ἐπιροπῆς καὶ τῆς τοῦ κρείττονος ἐπινεύσεως, ἐξαρκεῖν αὐτῷ διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ χείρονος (οὐ γὰρ ἂν μὴ ταῦτα διαθέμενος καὶ κυρώσας παρ' ἑαυτῷ, οὐκ ἐνεῖεν οὐκ ἂν ὑψώσαι δόξαν ἑαυτὸν ὑπέδραμεν εἰς τὸ μέγεθος τῆς πρώτης ἀρχῆς, ἣ κρίνειν τε καὶ διακρίνειν τοῦ πονηροῦ τὸ καλόν, σοφία ἐμφοτος καὶ ἀπερινόητος ἐξ αἰδίου περιεστίν, ἀλλ' οὐδ' ἂν προτάττειν ὀρμὴν ἐτόλμησεν τὴν αὐτοῦ τῆς ἀπάντων δεσποζούσης τε καὶ πάσας χάριτας διαγνώσει; πηγαζούσης καὶ διακρίσεως· οὐδ' ἂν τὴν θεῖαν ἐντολὴν παρ' οὐδὲν θέμενος, ὄλην αὐτοῦ τῇ γνώμῃ τῶν πρακτέων διοικήσιν ἐνεχείρισεν)· ἐπεὶ οὖν, φησὶν ὁ Θεός, τοῖς ἔργοις παρέσχε τὸν ἔλεγχον, ἑαυτῷ καταπιστεύσας τοῦ βίου τὴν πρόνοιαν καὶ οὐκέτι τοῖς ἡμετέροις ὑποκύπτειν ἐθέλει προστάγμασιν, ἀλλὰ τὸ γε δοθὲν αὐτῷ αὐτεξούσιον πρὸς τὴν τοῦ δεδοκῶτος ὕβριν ἀπεχρήσατο, καὶ ἐνόμισεν ἑαυτὸν εἶναι ὡς ἓνα ἐξ ἡμῶν, νομοθέτην νομοθετούμενον, προνοητὴν οὐ προνοίας δεόμενον, δεσπότην οὐ δεσποζόμενον, ἀμεινόν ἐστιν αὐτὸν ἐκκληθῆναι τοῦ παραδείσου, διὰ δύο μάλιστα ταῦτα· ἓν μὲν ἵνα μὴ τρυφῆς εἰς ἀκαιρόν τε καὶ ἀπαιδευγῆτον ἀπόλαυσιν καταστάς, χεῖροσι καταλισθήσῃ παραπτώμασι, καὶ δεύτερον, ἵνα τοῖς τῆς ὑπερορίας κώποισι ἐνταλαιπωρούμενος, ἀπ' αὐτῶν πείρας μάθοι τῆς τε οἰκειᾶς τὸ μέτρον δυνάμει, καὶ ὡς πολὺ αὐτῷ λυσιτελέστερον ἦν, τῆς ἡμῶν προνοίας ἐξάπτειν τὰ τῆς διανοίας καὶ τῆς πολιτείας κινήματα, ὅσον τε καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν.

Ταύτης δὲ τῆς διανοίας οἶμαι καὶ Σύμμαχον ἐγγυὲς γεγονότα τὴν περιοχὴν τοῦ ῥητοῦ ἐκδεδώκεναι· «Ἴδου Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν ἀφ' ἑαυτοῦ καλὸν καὶ πονηρὸν.» Αἱ δὲ ἐμπροσθεν εἰρημέναι τοῦ ῥητοῦ διηγήσεις ἐδίδασκον ἂν ἡμᾶς μὴ πρὸς ἕτερόν τι βλέπειν εἰ γε σύνθετος ἡμῖν ἐντὴν ὄρᾳν τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν λόγοις ἐν τῷ διασύροντι τε καὶ εἰρωνικῷ καὶ διαγελῶντι τρόπῳ τὰ ἀντικείμενα τοῖς

A prædictis verbis prolatum esse et Adamum opprobrio afficere quod superba imaginatus esset et ea quæ Conditoris benevolentia manibus retinebat, propriæ imprudentiæ causa perdidisset; alii vero, affinem rationem afferentes, alterum quid dicere student. Irrideri enim, inquit, et præsertim verbis Adami infortunium confundi. Et alii censuerunt irrideri actionem qua alius propria natura suis cogitationibus homo ascendens, ex eodem ordine in quo eum erigere dignatus erat Conditor, dejectus est. Proxima ea et ab eodem incepto iter suscipientia, etsi differentibus videantur deinde propaginibus. Ego vero non sapientis esse crederem ea rejicere, rectius autem dicerem aliud indicare sacrum illum locum. Quid igitur? Postquam Adam, potius quam legi obediret, legislatoris dignitatem abripuit; potius quam cura et institutione divina frueretur, propriæ voluntati et vitæ prudentiæ actus credidit; et vim existimavit se habere absque ope divino et majore impulsu bonum a malo discernendi (nisi enim hæc apud se statuisset et stabilisset, non sane opinionem concepisset se ad majestatem primæ dignitatis erigendi, cui judicandi et discernendi bonum a malo inest naturalis et incomprehensibilis ab æterno sapientia; neque ausus esset propriam sapientiam sapientiæ huic antepone, quæ omnibus dominatur et omnes scientiæ et discretionis gratias effundit, neque divinum mandatum nihili faciens, cunctam agendi rationem propriæ voluntati commisisset); postquam igitur, inquit Deus, operibus se reum constituit, sibi ipsi fidens, in vitæ, providentia, et noluit meis obedire mandatis, et dato sibi libero arbitrio, ad injuriam illius qui illud ei dedit, abusus est, et credidit se ipsum esse ut unum ex nobis, legislatorem et non legis subjectum, providentem et non providentia egentem, dominum et non sub dominio constitutum, melius est eum a paradiso expelli, propter duo hæc præsertim: primo quidem ne, in funesta et indocili deliciarum fruitione stans, gravioribus offendant casibus; et secundo, ut exsilio afflicto, ex ipsis operibus et dolorum experimento discat et propriæ virtutis mensuram, et quantum ipsi commodi conferat nostræ providentiæ proprii instituti et voluntatis motus adaptare, et quam a se ipso bonum et malum discernere impar sit.

ὅσον τε καθέστηκεν ἐνδεῆς τοῦ γινώσκειν ἀφ' ἑαυτοῦ

Huic sensui propius accessisse Symmachum puto, et hujus dicti argumentum prodidisse: «Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, sciens bonum et malum¹⁹.» Quæ autem prius datæ sunt explanationes, nos non aliud esse prospiciendum docerent, si modo soleremus in nostris sacris oraculis sub irrisionis et ironiæ et diasyrmi forma opposita iis quæ prætenduntur significata et figurata videre,

¹⁹ Gen. III, 22.

et... per litteras valet. Nihil enim impedit omnino quin pro paucitate et insolentia verborum errari possit. Sed quomodo non solveret irrisionis et ironiæ et cavillationis vim ad parabolæ et similitudinis modum facta dictio? Contra enim si consequentiam habeant quæ dicta sunt, omne necesse erat verbum observari, quod injuriarum severitatem et acerbiter mulcere posset. Ea autem vox: *ut unus ex nobis* vim ironiæ prosciindit, et opprobrii mulcet acerbiter. Non idem est dicere in objurigationem, multum sane abest: «*Ecce Adam factus est unus ex nobis*;» et, «*tanquam unus ex nobis.*» Unum quidem simplicem et vividam et lethalem inducit irrisionem; alterum vero per parabolam et similitudinem temperat et imminuit exprobrationem et rationem quamdam subjiciet irridere simul et irrisionem auferendi, cum ab initio liceret nullo modo irrisionis formam subire.

Ad hæc et illud animadvertite. Si irridentis, si irrisionem exprimentis esset sermo dicens: «*Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis*;» quam habeat cum eo connexionem et consequentiam quod sequitur, non potest deprehendi. Perinde est ac si diceret: Postquam Adamus a spe decidit, qua erectus supercilia atollebat, ab incepto irrationabili vel invitus subsedit; postquam superbiæ humiliatio successit; postquam nuditatis pudor eum circumvenit; deinde quod sequitur: quapropter decebat eum ejici a paradiso, ne quod audaciæ illi supererat et voluntatis superbia audaciorum manum reddentia ad rapinam impellerent eorum, quæ prius ne attingere quidem conatus erat. Num hæc aliquem consequentiæ rationem habent, aut sensum ab omni contradictione purum servant? Quod autem postea adhuc sequitur, nihil amplius ostendit quam quod dictum est. Dicit enim: «*Et nunc ne forte extendat manum et apprehendat fructum de ligno vitæ et comedat et vivat in æternum*».¹⁰ Quomodo non patet, si eo quod de sua spe et expectatione deciderit, irridetur, ut his ostensum est, et omnem suam vim infirmitate mutaverit, et suæ audaciæ propter jactantiam subierit jacturam, nec propriis viribus potuerit protegi, et eum his quibus antea protegi decuerit, tanquam voluntatis peccatum et vulnus mentis generositati afflictum sufficerent, illum a secunda audacia recedere? Manifestum est etiam nostram in ejus lapsum irrisionem et juveniliū cogitationum infirmitatem evidenter proscribere? Prohibere enim ne quid de ligno vitæ apprehendat... eum et post transgressionem satis virium habuisse ut faceret quod antea nequibat, testatur. Nemo enim aliqua re aliquem interdicit qua jam natura exclusus est.

Dictum est tamen a quibusdam doctissimis illud: «*Ecce Adam factus est tanquam unus ex*

¹⁰ Gen. xxix, 21.

Α προτεινομένοις παραδηλουμένα τε και αινηματιζόμενα και... ον διά γράμματος Ισχύει. Οὐδὲν γὰρ ἐν πλάτει κωλύει λόγων παρεμπίπτειν κατὰ τὸ σπάνιον και τὸ ἀηθές. Ἄλλὰ πῶς οὐκ ἐκλύσει τοῦ διασύρειν και εἰρωνεύεσθαι και ἐπιγελάει τὸν τόνον ἢ κατὰ παραβολὴν γεγενημένη και ὁμοίωσιν λέξις; Τούναντιον γὰρ εἰπερ εἶχεν ἀκολουθίαν τὰ εἰρημένα, ἅπαν εἶδει παραφυλάττεσθαι ῥῆμα τὸ ἀπότομον και πικρὸν διαπραθνον τῶν ὀνειδισμῶν· ἢ δὲ, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, τὸ δριμύ τῆς εἰρωνείας ὑποτέμνεται και τὴν τραχύτητα καταλαβαίνει τοῦ προπηλακισμοῦ. Οὐ γὰρ Ἰσον εἶπεῖν εἰς ἐπίπληξιν, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ, «*Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ εἰς ἐξ ἡμῶν,*» και, «*ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν*» τὸ μὲν ἄκρατον και σφοδρὸν ἐπάγει και κλιτριον τὸν χλευασμὸν· τὸ δὲ διὰ τῆς παραβολῆς και ὁμοίωσεως κεκραμένην πως και μετριάζουσαν τὴν ἐπιτίμησιν ποιεῖ, και τινὰ λόγον ὑπέξει χλευάζειν τε ἅμα και τὴν χλεύην ὑφαιρεῖσθαι, ἐξὸν ἀπ' ἀρχῆς τὸν τρόπον μηδὲως ὑπελθεῖν τῆς χλεύης.

Ἐπί δὲ τούτοις κάκεινο συλλογίζου· εἰ διασύροντος, εἰ διαγελῶντος, εἰ εἰρωνείας προβάλλοντος ὁ λόγος ἦν ὁ λέγων, «*Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν.*» τίνα πρὸς αὐτὴν συνάφειαν ἢ ἀκολουθίαν ἔξει τὸ ἐπαγόμενον, οὐκ ἂν ἐβελήσῃ γνώσιν παρασχεῖν· ὁμοιον γὰρ ὡσεὶ εἶλεγεν· Ἐπειδὴ τῶν ἐλπιδῶν καταπεσῶν ὁ Ἀδὰμ, αἷς ὀχοῦμενος τὰς ὀφρῦς ἀνέσπα, ὀρμηῆς μὲν και ἄκων τῆς ἀλόγου καθυφῆκε· τὸ γαυρίασμα δὲ κατήφεια διεδέξατο· και αἰσχύνῃ τῆς γυμνώσεως αὐτὸν περιτετεῖχισεν· εἶτα τὸ ἐπαγόμενον· διὰ τοῦτο προσῆκεν αὐτὸν ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου, ἵνα μὴ τὸ περιγεγόνος αὐτῷ θράσος και τὸ ὑπέρογκον τοῦ φρονήματος θρασυτέραν τὴν χεῖρα ἀπεργασάμενα εἰς τὴν ἀρπαγὴν ἐκείνων συνελάσῃ, ὧν οὐδ' ἀπεσθαι πρότερον οὐδεμίαν τόλμαν ἐπεδείκνυτο. Ἄρα γὰρ ἔχει τινὰ ταῦτα λόγον ἀκολουθίας, ἢ συνδιασώζει καθαρεύουσαν μάχης διάνοιαν; Και μὴν οὐδὲν μᾶλλον ἕτερον τὸ ἐπαγόμενον ἢ τὸ εἰρημένον δηλοῖ· λέγει γὰρ, «*Και νῦν, μήποτε ἐκτείλῃ τὴν χεῖρα και λάβῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς και φάγῃ και ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.*» Πῶς γὰρ οὐκ ἐπίδηλον, εἰ ἐφ' οἷς τῆς προσδοκίας διέπεσεν ἐχλευάζετο, ὡς τούτοις εἰδείκνυτο, πᾶσαν τε δύναμιν εἰς τὸ ἀσθενὲς μεταβεβλημένος, και τῆς ἐφ' οἷς ἐσοβαρεύετο παρβήσιας ὑποστάς ἀφαιρεσιν, και οὐ περιτετεῖχισθαι συνεχόμενον οἰκοθεν, προσῆκεν ἦν ὧν ὀπετετεῖχίζετο πρότερον, ὡς αὐτῆς τῆς τοῦ βουλήματος διαμαρτίας και τὸ περιθραυσθῆναι τὸ γενναῖον τοῦ φρονήματος ἱκανῶν ὄντων, δευτέρως αὐτὸν ἀπάγειν θρασυτήτος; ἐμφανὲς δὲ και ὡς ἡμῶν χλεύῃ κατὰ κατάπτωσιν αὐτοῦ τῶν νεανικῶν λόγισμῶν και ἀσθένειαν στηλιτεύει περιφανῶς. Τὸ δὲ κωλύειν αὐτὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς μετασχεῖν τὸ ἀ... μετὰ τὴν παράβασιν και ἀνδρίζεσθαι ποιεῖν ἢ μὴ πρότερον ἠδύνατο, μαρτυρεῖ. Οὐδεὶς γὰρ ἀπειργεῖ τὸν οἰκοθεν ἀπειργόμενον. Ἄλλ' ἐκ πολλῶν μὲν ὀλίγα ταῦτα.

Εἴρηται μέντοι γε τίαι τῶν χαριεστέρων τῶν, «*Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν,*» οὐ πρὸς τὴν τῆς

Τριάδος ὑπεροχὴν τὴν ἀναφορὰν ἔχειν, ἀλλ' εἰς τὸ ἅπλοσ ἀφορᾶν τῶν λειτουργικῶν καὶ ἀσωμάτων δυνάμεων. Ἐγὼ δὲ τοῦτον τὸν λόγον μετὰ τοῦ ἐνέχεσθαι ταῖς προειρημέναις αἰτιαῖς, οὐδ' ὄρω τίνα χώραν ἔλως ἔχει παρεντεθῆναι ἐνταῦθα. Οὕτε γὰρ τὴν συμβουλήν τοῦ ὄψεως διασύρει, οὐδὲ ἀγγέλων φύσιν ὑπαλλεῖν ἐρωτᾷ ποθεν λαβεῖν ὁ Ἀδάμ ἐφωράθη. Οὐδὲ ἦν πολὺ πῶρρω δόξης τῆς ἀγγελικῆς διεστῶς, κατὰ τὸν παράδεισον τὰς διατριβὰς ἔχων, καὶ τῆς ἀθανασίας ἐπὶ γε τῇ προνοίᾳ τοῦ Πλάσαντος ἀπολαύων· διὰ ταῦτα τοῖνον οὐ βῶν εἰμι τῇ τοιαύτῃ τοῦ ῥητοῦ συνεπινεύειν ἐρμηνεῖα· μάλιστα δὲ καὶ διότι περὶ τὸ ἀντι ὀνόματος παραληφθὲν τοῦ λόγου μέρος εἰς τοιοῦτον σχηματίζεται τύπον. Τάχα δ' ἂν καὶ ἐτέρους τεθεώρηται τῶν εἰρημένων θεϊοτέρᾳ τε καὶ τελειότερα. Ἐμὲ δὲ μήτε μνήμην ἔχειν τούτων ἢ τῶν πολλῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων πειρασμῶν πληγῆ παραχωροῦσα, μὴδ' εἰς ἔρευναν καθίστασθαι μηδεμίαν ἄδειαν παρεχομένη, εἰς τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ὁ τῶν ἀνθρώπων φθόνος συνέκλεισεν, ἃ παρῆν εἰπεῖν ἐξ ὧν συνείδων κατὰ τὴν σὴν φιλομαθεστάτην ἀξίωσιν οὐκ ἐπέσχεον οὐδεμία· καίπερ σιγῆς πρόφασις· ἀλλὰ κατὰ μὲν ἐπιβολὴν κερφαλακιδῆ καὶ σύνοτον καὶ καιρὸν τοιοῦτον ἀρκέσει τὰ εἰρημένα. Εἰ δὲ τι καὶ σὺ τοῦτοις προσθείης οὐκ ἔλαττον σαυτῷ ἢ καὶ ἡμῖν γε τοῖς διδασκάλοις τὴν χάριν ἀναποδοίσης· ἴσως δ' ἂν τινος ἀφορμῆς παρὰ σοῦ πορισθείσης, καὶ ἡμῖν ἂν γένοιτο τῆς Μωσαϊκῆς θεοπτείας οὐ πῶρρω τὴν σπουδὴν ἡμῶν διωθουμένης, μάλιστα γὰρ καὶ τῶν συνεχόντων παθῶν εὐμενείᾳ τοῦ κρείττονος ἐλαττουμένων, σοφώτερόν τι περὶ τῶν προκειμένων διακηθῆναι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΔ'.

Ὡς θελητός τε καὶ ἀθέλητος τῷ Πατρὶ ὁ θάνατος λέγεται ἂν εἶναι τοῦ Χριστοῦ· καὶ πῶς ἀλλ' ὁ αὐτὸς συνέλθοι τῷ ποτηρῷ θελητός τε ἅμα εἶναι καὶ ἀθέλητος.

Edita a Maio, Nov. Coll., t. I, p. 74.

α'. Ἡ μὲν οὖν ἀπορία γλαφυρωτέρας τινὸς θεωρίας ἀπατεῖ καὶ διακρίσεως λόγων· οὐκ ἔστι δ' ἀπρόσδεκτον ἐπικουρίας ἐκάτερον τῶν ἀπορουμένων, ἀξιόλογον ἐπιδειχθῆναι· δεῖ δ' οὖν ἐκεῖνα πρότερον εἰς τὴν ἐνισχύουσαν βοτῆν ἀναγαγόντας, οὕτω κατὰ τὴν προσήκουσαν τάξιν καὶ τὴν λύσιν ἐπάγειν πειρᾶσθαι· ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν θέλημα τοῦ Πατρὸς ἦν ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ διδάσκει ἐν τῇ τοῦ θανάτου παραιτήσει λέγων· « Πλὴν οὐχὶ τὸ ἐμὸν θέλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω, » ἦνίκα τὸ πάθος, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀληθειαν ἐπιδεικνύς, ἀπηύχετό τε καὶ ἀθέλητον ὠνόμαζεν· οὐ μόνον δὲ τότε, ἀλλὰ καὶ ἦνίκα ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ, φρόνημα μὲν τοῦ Θεοῦ εἰπὼν τὸν ἐκούσιον θάνατον αὐτοῦ· φρόνημα δὲ διαβόλου, ᾧ δὴ καὶ ὁ Πέτρος, ἐξ οὗ καὶ τὴν ἐκεῖνον κλησιν κατεδικάζετο, τηνικαῦτα συνυπήγετο, εἰ καὶ μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς διαθέσεως· ὁ μὲν γὰρ ἐκ φιλοστοργίας καιρὸν οὐκ ἐχούσης, ὁ δὲ τὴν ἡμῶν ἐξ ὧν ἐκακούργει καὶ ἐνήδρευε σωτηρίαν· ἀλλ' οὖν εἰς ἓν συνέβρεον, καίτοι γνώμης ἐκμαχο-

nobis; » non ad Triadis excellentiam referri, sed respicere ad multitudinem sanctarum et incorporarum potestatum. Ego vero, præterquam quod prædictis causis subjacet hic sermo, non video quem locum habeat hic interseri. Neque enim serpentis consilium obtrectat, neque angelorum naturam suscipiendi amorem concepisse Adam visus est. Non longe a gloria angelica stabat, dum in paradiso commorabatur et providentiæ Creatoris beneficium immortalitate fruebatur. Propterea non libenter tali hujus verbi explanationi acquiescerem; præsertim quia pro nomine suscepta sermonis pars in talem transfertur figuram. Forte et ab aliis inventa sunt iis quæ dicta sunt diviniora et perfectiora. Me vero neque etiam eorum memoriam tenere persuasit nullorum et sibi succedentium conatum ictus nullam ad investigationes statuendas securitatem præbens. Ad id enim nos hominum invidia perduxit ut quæ paratus eram dicere ex his quæ intellexi, juxta tuam dignitatem, dicere minime securum sit. Quamvis . . . silentii prætextus. Sed pro brevi et summaria responsione et pro tali tempore hæc sufficiant dicta. Si autem et tu his adjiceres, non minus tibi quam nobis magistris tuis gratiam rependeres. Forsan vero si quidam aggredereris ipse, Mosaica visione non procul a dolore nostrum removente, præsertim vero malis et continuis affectibus potentioris benevolentia immunitis, adesset aliquid sapientius de præcedentibus cogitari.

QUÆSTIO XXIV [at. XXIII].

Quomodo et voluntaria et involuntaria Patri mors Christi dici queat fuisse. Et quomodo rursus accidat ut eadem mors diabolo voluntaria simulque involuntaria fuerit.

1. Quæstio hæc paulo altioris meditationis atque disceptationis orationem postulat. Neque argumenta desunt, quibus utraque dubitatio satis gravis demonstrari potest. Ergo opus est, ut primum dubia hæc suis singula momentis corroborata, exponamus; deinde ut convenienti ordine ad eorumdem solutionem aggrediamur. Sane quod Patris voluntate crucem Christus pertulerit, ipse nos Servator certiores facit, dum necem ab se deprecans ait: « Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat »; quo tempore scilicet ut humanæ naturæ veritatem confirmaret, mortem aversabatur sibi que involuntariam aiebat. Neque tunc solum, sed etiam cum Petrum increpuit, Dei consilio mortem, quam sponte obiturus erat, decretam ait; diaboli autem molimine tunc prohibitam, itemque a Petro, qui ob id diaboli nomine ad ignominiam notatus fuit. Neque tamen eodem animi instinctu uterque ciebatur; sed intempestiva benevolentia Petrus; salutis nostræ odio ac persecutione diabolus. Cæteroque reapse eodem conflue-

¹¹ Matth. xxvi, 59. ¹² Matth. xvi, 25.

hanc quæntquam diversa mente perciti, nempe ut ne Christus pateretur : cujus passio humanæ naturæ passionibus medicinam fecit. Nam cum cerneret princeps malitiæ auctor illibatam illud Deoque dignum corpus physicis, quæ tamen dedecore omni carebant, passionibus obnoxium, insidias ei moliebatur, easque effectas dare studebat. Rursus in eo observans divinæ dignitatis splendorem per prodigia coruscantem, cohibebatur ac pedem referebat : ac modo Dominicam volens mortem, modo eandem nolens, a versutia sua ad consilii inopiam transibat. Sed denique timorem vesania superavit. Nam cædium auctorem suus magis nos delectavit, quam timor inde oriens absterruit. Sic igitur evidenter sacræ nostræ Scripturæ prædicant voluntariam Patri mortem Filii fuisse, involuntariam autem diabolo. Et tamen quod idem diabolus crucis supplicium infligendum vel apprime curaverit, tum ex aliis conjecturis, tum ex hac indubia colligere licet, quia videlicet Judaicam ipse gentem ad facinus concitavit, quo Servatoris cædes peracta fuit. Atqui exploratum æque est, Filii passionem præter Patris voluntatem contigisse; id quod progrediente oratione trulentius declarabitur.

2. Age vero, quæstionis jam statu proposito, sequitur ut mentis ratiocinio et consideratione noscamus, etiamsi forte circa eandem rem, Dominicam nempe mortem, contrariâ dicantur, haud hæc tamen secundum modum eundem dici. Namque unum dicitur, quatenus ærumna est quam Christus patitur; alterum, quatenus fructus paritur. Fructus autem ejus necis fuit, salus humani generis reconciliata, diabolique tyrannis deleta. Hinc patet hanc rem fuisse Patri placitam ac voluntariam, atque ejus totius erga homines providentiæ summarium. Quidni vero et illud perspicuum sit, Christi nimirum obitum ab iniuriam nostri voluntate alienum fuisse, eique cladem maximam intulisse? Nam Filii cædes, qui erat naturalis passionis effectus, per se quidem Patri neque jucunda erat neque grata, imo indignationis apprime merens atque furoris; sicuti e contrario nihil erat ex diaboli sententia magis, nihil eidem charius aut amabilius. Quamobrem clemens Servator illa precum suarum formula veniam iis qui se læserant curans; « Pater, ait, condona illis hoc peccatum; non enim animadvertunt quid agant »²². Adeo Filii cædes contra Patris voluntatem fiebat, ut multam huic iracundiam commoveret; ac necesse fuerit læsum ipsum, deprecatorem fieri, quo rei poenitentia expiati poenas evaderent. Neque repugnat, Patrem Filii necem voluisse pariter ac noluisse : nam quod eam vellet, fructus præstantia in causa erat; quod vero nollet, id facinus per se spectatum faciebat.

3. Nam veluti imperator si fortem militem cernat vulnora excipientem, vulneribusque hostium ordines consumentem, ipsomet belli duce prostrato; lætatur quod victricem strenuus hic de adversariis

A μένης ὠρμημένοι, τὸ μὴ βούλεσθαι παθεῖν τὰ πάθη τῆς ἀνθρωπίνης ἰσάστο φύσεως· ὄρων μὲν γὰρ ὁ τῆς κακίας γενεουργὸς τὸ πανάχαρτον ἐκεῖνο καὶ θεοπροπέδς σῶμα τοῖς φυσικοῖς καὶ ἀδιαβλήτοις ὑπακείμενον πάθεσι, τὴν ἐπιβουλὴν ἐβούλευε τε καὶ εἰς ἔργον ἀγειν ἐσπούδαζεν· ὄρων δὲ πάλιν διὰ τῶν θεοσημείων τῆς θεϊκῆς ἀξίας τὴν αἰγλήν ὑπεραστράπτουσαν, συνεστέλλετό τε καὶ ἀνεδύετο, καὶ πρὸς τὸ θέλειν τε ἄμα καὶ μὴ θέλειν τὸν Δεσποτικὸν θάνατον ὑποφερόμενος, τὴν μηχανὴν εἶχεν εἰς ἀμηχανίαν καταστρέφουσαν· ὁμως ἐνέκα τὸ δεῖλδν ἢ ἀπόνοια· τῷ γὰρ τῆς μαιφονίας τεχνίτη μᾶλλον αἰρετὸν τὸ σύνθηες, ἢ φοβερόν ὁ ἐπιφύμενος φόβος· οὕτω γοῦν ἐμφανῶς τῶν ἱερῶν ἡμῶν Λογιῶν θελητὸν εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν θάνατον ἀνακηρυττόντων τοῦ Υἱοῦ, ἀθέλητον δὲ τῷ πονηρῷ· τὸ γὰρ ὅτι παντὸς αὐτῷ μᾶλλον ὁ διὰ σταυροῦ θάνατος ἠγωνίζετο, λαβεῖν ἔστι καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων καὶ ὅθεν οὐκ ἄδηλον· καὶ γὰρ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐκεῖνου χακουργεῖν ἀνακινουόντας, τὸν κατὰ Σωτῆρος ἐπαλαμῶντο θάνατον· ἄλλ' ὁμοίως μὲν ἐπίδηλον καὶ ὡς οὐχὶ τῷ Πατρὶ τὸ πάθος τοῦ Υἱοῦ θελητόν· ἔτι δὲ τοῦ λόγου προϋόντος, ἐπὶ πλείον δηλωθῆσεται.

B
C
B'. Ἐπει οὖν εἰς τάξιν ἤχθη ταῦτα διατυπώσεως, διαλογίζεσθαι προσήκει καὶ σκοπεῖν, ὡς εἰ καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος τάναντία λέγεται, τοῦ Δεσποτικοῦ, φημί, θανάτου, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πάθους ὁ πέπονθε λέγεται, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐκδεθηκότος· τὸ μὲν γὰρ ἐκβεβηκὸς διὰ τοῦ θανάτου, ἡ σωτηρία τοῦ γένους ἐπράχθη τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἡ καθαίρεσις· ὁ δὲ ὅλον ὅτι θελητόν τε τῷ Πατρὶ καὶ εὐδοκία, καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας συμπάσης περὶ τὸ ἀνθρώπων γένος τὸ κεφάλαιον· τοῦτο δὲ πῶς οὐκ εἰδηλον ὅτι καὶ τῷ ἐχθρῷ ἀθέλητόν τε καὶ ἐσχάτη πληγῇ; τὸ μέντοιγε σφαιρασθῆναι τὸν Υἱὸν, ὅπερ ἦν ἢ διὰ τοῦ πάθους προϋοῦσα πράξις, καθ' ἑαυτὸ μὲν οὔτε ἡδὺ τῷ Πατρὶ οὔτε εὐπρόσδεκτον, ἀλλὰ καὶ λίαν ὀργῆς ἀξίον καὶ θυμοῦ· ὡσπερ δὲ τῷ πονηρῷ καταθύμιόν τε καὶ πάντων ἐρασμιώτατον τῶν τερπνῶν· διὸ καὶ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Σωτῆρ ἐν τύπῳ μεθοδεῶν προσευχῆς τὴν ἀφεσιν τῶν ἐξυβρισάντων εἰς αὐτὸν, « Πάτερ, φησὶν, ἀφες αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην· οὐ γὰρ οἴδασιν τί ποιοῦσιν »· οὕτω μὲν ἀθέλητον τοῦ Παιδὸς ἢ σφαιγῆ τῷ Πατρὶ, καὶ πολλὴν τῆς ἀγανάκτησιν ἀνακινουῦσα· ὡς καὶ αὐτῆς δεῖσθαι τῆς δεήσεως τοῦ ἠδικημένου, ἐφ' ᾧ διὰ μετανοίας καθηραμένους, μὴ δοῦναι δίκην ταῦς ἠδικηκότας· καὶ οὐκ ἐναντίον τὸ θέλειν καὶ μὴ θέλειν τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα· τὸ μὲν γὰρ, ἐκ τοῦ ἐκδεθηκότος κατορθώματος· τὸ δὲ, ἐξ αὐτῆς τῆς προκαταρχούσης λέγεται πράξις.

Γ'. Καθάπερ γὰρ εἰ τι, στρατηγὸς τὸν ἀριστία βλέπων δεχόμενον τραύματα, καὶ τοῖς τραύμασι τῶν ἐναντίων τὰς παρατάξεις κινουόντα, καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πολέμου καταβάλλοντα, χαίρει μὲν οἷς

²² Luc. xxiii, 34.

τὸ τρόπαιον κατὰ τῶν ἀντιπάλων ὁ ἀριστεὺς ἴσῃσι, A καὶ τοῖς τραύμασι πρὸς τὸ παρῆδοξον βλέπων τοῦ κατορθώματος οὐκ ἀλγύνεται· καθ' ἑαυτὰς δὲ τὰς πληγὰς λογοθετῶν, καὶ ταύτας ἐπιστρεφόμενος, οὐχ' ἠδέως ὀρᾷ τραυματίαν τὸν τὴν νίκην ἀναδησάμενον· οὕτω δὲ καὶ ὁ Πατήρ, οἷς μὲν ἑώρα τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὸν πολέμιον ταῖς ἐπὶ τοῦ σώματος πληγαῖς καταβάλλοντα, τῆς Θεῷ πρεπούσης εὐφροσύνης ἦν, καὶ ταῖς τοῦ Παιδὸς ἀνδραγαθίαις ἐσεμνύετο· οἷς δ' ὁ φίλτατος τετραυματισμένος ἦν ταῖς πληγαῖς καὶ τοῖς μύλοι, καθ' ἑαυτὸ γὰρ εἰς αἵρεσιν οὐκ ἀνέφερε· μᾶλλον δ' ἐνταῦθα πλέον τὸ τῆς θελήσεως, ἥπερ ἐν τῷ παραδείγμασι· ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀρχομένων τῶν τραυμάτων, ἐπειπερ ἄδηλος ἦν ἡ νίκη, εἰκρὸν τὸ θέαμα τῷ στρατηγῷ, τῆς τροπῆς τῶν ἐχθρῶν οὐπω παρούσης, κατεφαίνετο· ἐνταῦθα δὲ B ἀπ' αὐτῶν τῶν τραυμάτων, μᾶλλον δὲ καὶ πρὶν ἢ τοὺς μαιφόνους τὸν Σωτῆρα τοῖς τραύμασι ἐνυδρῖσαι, λαμπρὸν τε καθεωρᾶτο τὸ τρόπαιον, καὶ οὐδὲν ἕλαττον ἢ ὅτε τοῖς ἐναγεστάτοις ἐτολμάτω τὰ ἀτόλμητα· Θεῷ τε γὰρ καὶ τὰ μέλλοντα πάρεστι, καὶ ἡ γνῶσις ἀμφοῖν πρόεισι δι' Ἰσοῦ· οὐδὲν κατ' αὐτὸ γὰρ τοῦτο τῶν ἐπιγενομένων, οὐτε τῶν πάλαι γεγονότων, οὐτε μὴν τῶν ἤδη παρόντων, τὸ ἕλαττον ἀποφορομένων· οὐδὲν ἔν ἄπορον ἔτι παραδέχεται, τὸ θελητὸν εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ καὶ ἀθέλητον· οὐδὲ τὸ σπουδῆν μὲν αὐτὸν εἶναι καταπραχθῆναι τῷ ἀρχηγῶν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐχθρῶν, πάσης δὲ μᾶλλον χαλεπωτέραν πληγὴν φέρειν τὸ προσελθὸν πείρας ἀπὸ τῆς σπουδῆς· ὁ μὲν γὰρ πονηρὸς τῷ αἵματι χαίρων καὶ περιχαρῶν τοῦ Σωτῆρος, οὐπω τῆς χαρᾶς τοῖς σπλάγγνοις ἐμδαθυναμένης, τὴν τε ἀνάτονον ἔσχε καταλαμβάνουσαν πληγὴν, καὶ τὸν ἡλεθρον ἀπραΐτητον· ὁ δὲ Πατήρ οὐκ ἀρεσκόμενος αὐτόθεν τῆ τοῦ αἵματος χύσει, ἠρέσθη τε μάλιστα συμπεροῦν τὸ τέλος ὀρᾷ, καὶ περιχαρῶς προσεδέξατο· οὐκ αὐτὸ τοῦτο φιλῶν τὴν σφαγὴν τοῦ Παιδός, ἀλλ' ἐκ τοῦ τέλους, ὡς εἴρηται, καὶ ταύτην ἐξοικειούμενος, καὶ εἰς εὐδοκίας λόγον μεταποιῶν.

8. Καὶ εἴχεις κἀντεῦθεν εἰ βούλει καὶ ἀπορήματος κλαιοῦ πρὸς λύσιν ὀρώσαν ἀναφουμένην ἀφορμὴν· τὸ δὲ ἀπόρημα εἰ καὶ τοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν οὐκ ἄδηλον, ἀλλ' οὖν εἰς κοινὴν ἀπάντων γνῶσιν εἰπεῖν λυσιτελέστερον· εἰ λύτερον ἐδόθη τὸ σπηρῖον αἷμα τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνέβρυσεν τοῦ γένους· ἡμῶν μεθοδεῦον, τίς ὁ λαβῶν (38)· Πατρὶ μὲν γὰρ οὐχ ἠδὲ τοῦ Παιδός ἡ σφαγὴ· τῷ δὲ ληστῆ πῶς οὐ τολμηρὸν καὶ φονεῖ, δοῦναι Κύριον αἵματος γενέσθαι τοῦ δεσποτικοῦ· πολλὰ μὲν γὰρ καὶ ἄλλα τὴν διάλυσιν παραστήσει τοῦ ζητήματος, ἢν οὐκ ἄκαιρον ἴσως μετ' ὀλίγον ἐπιμνησθῆναι· τὸ δὲ διὰ τῶν ῥηθέντων προῖον, ὁ Πατήρ μὲν δέχεται τὸ αἷμα τοῦ Παιδός πόθω τοῦ ἐκβεδηκότος· ὁ δὲ πονηρὸς ἐτόλμα μὲν καὶ ἐθρασύετο λαβεῖν, ἀντέλαθε δὲ τῆς τυραννίδος

referat, neque ejus vulneribus, dum prætorum facinus spectat, dolet; sed tamen postea plagas ipsas per se considerans, atque his commotus, cruentam victoriam haud læto animo aspicit: sic Pater quatenus gentis humanæ hostem a Filio suo acceptis in corpore vulneribus profigatum videbat, dignam Deo lætitiā capiebat, Filiique fortitudine gloriabatur: quatenus vero charissimus ille plagis atque vibicibus onerabatur, id per se, inquam, æquo animo non ferebat. Cæteroque plus voluntatis in passione Christi, quam in proposito exemplo versatum est. Nam quod attinet ad exemplum, dum vulnera quidem imponuntur, incerta adhuc victoria, tetrum imperatori spectaculum est, nondum hostibus inclinatis; verum in Christi passione ipso vulnere initio, imo priusquam cruenti illi Servatorem plagis allicerent, splendidum coruscabat tropæum: neque minore perspicuitate quam postea visum est, cum ii scelesti immane facinus jam perpetraverant. Quippe Deo futura quoque præsentium instar sunt, isque pari utriusque temporis scientia utitur: et seu quæ adhuc eventura sunt, seu quæ jamdiu præterierunt, seu denique quæ in præsentem adsunt, æquali apud Deum conditione fruuntur. Jam nullam itaque dubitationem patitur, quod Filii obitus et voluntarius Patri fuerit et involuntarius. Kursus æque indubitatum est, stødiose in facinus ab antiquo naturæ nostræ hoste fuisse curatum; itemque acerbissimam omnium cladem, re effecta, diabolus suo sibi studio intulisse. Etenim his qui Servatoris cruore gaudebat etque inhiabat, gaudio suo visceribus nondum recepto, mortiferum vulnus atque ineluctabile exitium peressus est. Contra Pater, etsi sanguinis effusione illico non est gavisus, nihilominus, rei exitum spectans, summopere delectabatur, atque hunc eum ingenti lætitiā exspectabat: haud sane quod Filii cadem per se ipsam expeteret; sed ob ejus fructum, ut diximus, hanc amplectens atque in rei placitæ loco ponens.

4. Porro autem hinc potes veteris quoque quæstionis dissolvendæ occasionem ultroneam, si libet, capere: quæ sane quæstio quanquam sacræ scientiæ studiosis non est incognita, nunc tamen non sine fructu ad communem omnium notitiā proferetur. Si pretii loco Servatoris sanguis datus fuit, qui nostri generis a captivitate redemptionem curaret, quia ejus receptor est? Patri certe haud erat grata Filii cædes: latroni autem et homicidæ diabolo quidni sit nefarium Dominici sanguinis potestatem tribuere? Aliæ quidem multæ quæstiones solutiones sunt, quas paulo post memorare non erit fortasse intempestivum: sed hæc spõnte ex ante dictis fuit, quod nempe Pater Filii sanguinem boni fructus studio suscepit; diabolus autem cum furore et audacia ad

NOTE.

(38) Super hac quæstione celebratum postea fuit apud Græcos multorum episcoporum concilium, sub Manuele imp. Commeno, quod accurate

commemoratur etiam Ephræmius a me editus in Cæsariibus v. 4742 seqq. Ipsos prædicti concilii actus ego brevi editurus sum.

accipiendum raperetur, tyrannidis suæ vice versa A perniciem retulit, atque inopinam et sine medela plagam : de qua pridem suspicans, partim quidem ad crucem ruebat, partim retinebatur atque a sacrilego impetu abstinere. Atque adeo quæstio hæc jam non poterit piorum auribus esse molesta. Cæteroque nihil vetat quominus nuper promissa faciamus. Redemptis pretium duplici sub notione considerare licet, nimirum ut captivorum redimias, atque ut captivorum Domino donum. Christi sanguis quatenus redimiarum vice fungitur, sane pretium redemptionis dici potest; verumtamen quatenus donum manoni est, illo nomine uti nequit. Et quidem alia multa redemptionis proprie dicto pretio insunt, quæ arcanæ huic et inenarrabili œcονομίæ non congruunt. Siquidem qui pretium dedit, quia rei ejus deinceps dominus esse non potest, detrimentum necessarium patitur : contra qui accipit, lucro augetur, fitque rei dominus, quæ in ejus potestate antea non erat. Nunc omne contra est. Qui pretium obtulit (quandoquidem omnia in Dei potestate sunt, neque ipsius Abelis neque martyrum sanguis ab ejus providentia dominioque abfuit), hic, inquam, nullum cepit detrimentum. Nam quis omnino dicere velit, ab eo qui famulorum suorum, et quorum sanguis exhaustus fuit, curam gerit, quique mortuorum ut viventium clamores audit; quis, inquam, dicat, salutarem et qui orbem vivificat sanguinem, in thesauris providentiæ suæ ab eo non fuisse incolumem conservatum, atque ab omni corporea corruptione protectum? Non igitur damnum pertulit qui pretium contulit : imo universi generis nostri clemens Jesus salutem lucratus est. Qui vero se accepturum putabat, dum de suo unice lucro cogitat, illam quoque amisit, cujus vires tautopere jaclabat, tyrannidem. Quare Dominicus salutaris sanguis pretium revera redemptionis est, quia nos captivitate expedit : sed idem a redemptionis pretio differt, tum quia illi, qui naturam nostram fraudulenter servitio oppressit, non est oblatum; tum quia pretii quidem præclarum lucrum esse solet, nullo damno comite : attamen diabolo captivorum hero duplicatum potius summamque damnum evenit. Præterea redemptionibus aliis pacifica verba præeunt; hic dum pretium redemptionis persolvitur, justum Dei judicium, quam firmissime olim decreverat in hostem pœnam, eam hoc potissimum tempore facinoribus ejus inflixit. Denique in cæteris redemptionibus scœdera quædam vel ad longum vel ad breve tempus feriuntur; in hac, de qua agimus, nihil tale suspicari licet. Atque ejusmodi aliæ plurimæ differentiæ sunt. Quare fieri non potest ut oratio necessitatem præ se ferat, quemadmodum eam obtendere potest, cum vox redimæ primario sensu intelligitur. Nam figurate hoc loco, si unquam alias, vox accipitur.

αὐτοῦ τὴν καθαίρειν καὶ τὴν ἀπροσδοκῆτόν τε καὶ ἀνίατον πληγὴν ἦν καὶ ὑπιδόμενος, ἅμα τε ἐπεκῆδα τῷ σταυρῷ, καὶ ἅμα συνεστῆλλετό τε καὶ ἀφίστατο τῆς θεομαχοῦσης ὀρμῆς· καὶ οὐκέτι παρενοχλεῖν οἴμαι τὸ τῆς ἀπορίας ἰσχύιν ἔξει τὰς τῶν εὐσεβοῦντων ἀκοάς· πλὴν οὐδὲν κωλύει πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν ἔλθειν· ὡς ἐπεὶ τὸ λύτρον πρὸς δύο τινὰ τὴν ἀναφορὰν ὡς ἐπίπαν ἔχει, ῥύσιόν τε τῶν κατεχομένων εἶναι, καὶ δῶρον ὀρᾶσθαι τῷ κατέχοντι· ὡς μὲν ῥύσιον τῶν κατεχομένων, λύτρον ἂν εἴη τὸ σωτήριον αἷμα, ὡς δὲ δῶρον τοῦ κατέχοντος, οὐδαμῶς· ἐπεὶ καὶ πολλὰ ἄλλα τῷ κυρίως λεγομένῃ προσόντα λύτρω τῇ ἀφράστῃ ταύτῃ καὶ ὑπὲρ λόγον οὐ πρόσεισιν οἰκονομία· καὶ γὰρ ὁ μὲν τὸ λύτρον διδοὺς, οὐκέτι δυνάμενος εἶναι Κύριος ὢν παρέσχε, τὴν ζημίαν ἔχει B κατὰ τὸ ἀπαράτητον ἀκολουθοῦσαν· κερδαίνει δ' ὁ λαβὼν [καὶ] καθίσταται δεσπότης ὢν πρότερον τὴν ἐξουσίαν οὐκ εἶχε· ἐνταῦθα δὲ τοῖναντίον ἅπαν· ὁ μὲν καταθέμενος τὸ λύτρον (καὶ γὰρ πάντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ τοῦ Ἄβελ αἷμα, οὐ μὴν οὐδὲ τῶν μαρτύρων ἔσω τῆς αὐτοῦ καθίστατο προνοίας καὶ χειρὸς) οὐδὲν μὲν δηλονότι ἐζημιώται· τίς γὰρ ἂν ὄλωσεν εἰπῶν ἐνοήση, ὡς μὲν τῶν θεραπεύοντων αὐτοῦ, καὶ ὢν ἐκνωθήσαν αἱμάτων ἔστι λόγος αὐτῷ, καὶ μετὰ θάνατον ὡς ἀθανάτων βούλωντων ἀκούει; τὸ δὲ σωτήριον καὶ ζωοποιὸν αἷμα τοῦ κόσμου οὐκ ἐν τοῖς ἀθανάτοις τῆς αὐτοῦ προνοίας ταμείοις συνέχει ἀνώλεθρον αὐτῷ, καὶ φθορᾶς σωματῶν ἀνέπαφον συντηρούμενος (39); οὐκ ἐζημιώται τοίνυν οὐ μὲν οὐδ' ὁ τὸ λύτρον καταθέμενος, ἀλλὰ καὶ τοῦ γένους ἡμῶν παντὸς ὁ φιλόανθρωπος προσεκέρθησεν τὴν σωτηρίαν· ὁ δὲ λαβεῖν νομίσας, ὅτι λαβεῖν μόνον ἐνόμισεν, καὶ αὐτὴν προσαπώλεσεν, ἐφ' ἣν τε μέγα ἐφρόνει καὶ ἦν ἐνισχύειν ἐνόμισεν αὐτοῦ τυραννίδα· ὥστε τὸ σωτήριον καὶ δεσποτικὸν αἷμα καὶ λύτρον χῶραν ἂν ἐπέχοι, ἀνεκομίσατο γὰρ ἡμᾶς τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ τοῦ λύτρου παραλλάσσει, ὅτι μὴδὲ προσενέχθη τῷ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀπάτη δουλωσαμένῳ· καὶ ὅτι ἐν μὲν τῷ λύτρω τὸ κέρδος ὀρᾶται μέγα, μὴδὲ μίαις συνεπινοουμένης ζημίας· ἐν δὲ τῷ κατέχοντι τοὺς αἰχμαλώτους, διπλῆ μᾶλλον δὲ παντελής ἡ ζημία· εἰ βούλει δὲ καὶ δεῖτε τῶν μὲν ἄλλων λύτρων συμβατήριον προηγούναι λόγῳ, ἐνταῦθα δὲ τοῦ λύτρου μελετωμένου, ἡ δικαία χρίσις ἐκ παλαιτάτου τῷ πολεμῶ τὸ ἀσπονδὸν καταψφίζομένη, ἐτι μᾶλλον τηνικαῦτα τὴν τοιαύτην ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἔπραττεν ἐπιβάλλει καταδίκη· καὶ οὕτως καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων, σπονδαὶ πάντως ἢ ἐπὶ πολλῶν ἢ ἐπ' ὀλίγων συνίστανται χρόνον· ἐν δὲ τῷ παρόντι λύτρω οὐδ' ἐπινοία λαβεῖν ἔστι ψιλλῆ τοιοῦτόν τι προενηγμένον, καὶ πόσα ἄλλα τοιαῦτα· ὥστε χῶραν ὁ λόγος προτείνεσθαι ἀνάγκη οὐκ ἔχει, ὅν τρόπον ἐπὶ τοῦ κυρίως δύναται προβάλλεσθαι λύτρου· ἐκ μεταφορᾶς γὰρ ἐνταῦθα, εἰπερ ἄλλαχού, παρεῖληκται ἢ φωνή.

NOTÆ.

(39) Notandus hic Photii locus propter famosam de sanguine Christi fuso versatam inter catholicos theologos quæstionem.

ε'. Καὶ δῆλον ὡς οὐ χρὴ βιάζεσθαι συνειρησώττειν Α τοὺς κατὰ μεταφορὰν λεγομένοις, ὅσα πάντως παρεῖσθαι εἴωθε τῷ κατὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς θέσιν τῆς φωνῆς ὠνομασμένῳ · δεῖ γὰρ εἰς κοινὸν ἀναγαγεῖν τύπον, ἃ νῦν ἐπὶ τοῦ προταθέντος ἐγυμνάσθη προβλήματος · ὡς ἂν πρὸς πολλὰ εἴη τῶν αὐτὴν ἀπορίαν συνάγεσθαι δυναμένων, ἐξ ἐτοίμου καὶ καθολικωτέρας ἐφόδου τὴν λύσιν ἐπάγειν, καὶ τὸ συνταράττον ἀποσκευάζεσθαι, οὐ τοῦτο δέ φημι, ἀπαγε, ὡς τοὺς τροπικοὺς τῶν ὀνομάτων οὐ δεῖ καυχῆσθαι · σύντροφος γὰρ ἡμῖν οὐ πολλὸν τῶν κυρίων ἑλαττων ἢ χρήσις αὐτῶν · καὶ εἰ τις ἀφέλοι ταύτας ἐκ τε τῆς ἀνὰ χεῖρα ὀμιλίας, καὶ ἐξ αὐτῆς γε τῶν συγγραμμάτων τῆς ἐρμηνεύσεως, καὶ μάλιστα γὰρ τὰς πολλὴν ἐχούσας τὴν ὁμοιότητα καὶ ἐγγύτητα πρὸς τὰς οὐδὲν τετραμμένον παρεχομένας, οὐκ ἐπὶ πολλὸν ἑλαττων εἰς στενὸν κομῶδῃ τὴν τῶν λόγων συγκλίσει χρεῖαν · ὡς πολλὰ τῶν πραγμάτων μὴδ' ἔχειν ὀνόματι δηλωῶσαι, ἢ εἰ τις τὴν κυριότητα τῶν ὀνομάτων τῆς ἡμετέρας χρήσεως ὑπερόριον ποιήσει · οὐκ οὐκ ἀχρηστῶν ἐτι καταγινώσκειν τῶν ἀπὸ τῆς τροπῆς τὴν γένεσιν ἐχόντων ὀνομάτων · ἀλλ' ἐκαίνο φαίην ἂν ὡς εἰδέναι χρὴ λέξεως ἰδίωμα κυρίως τε ἐπιτιθεμένης καὶ κατὰ μετὰθεσίν τινα τοὺς πράγμασιν ἐπιτιθεμένης · καὶ χρῆσθαι μὲν ταῖς φωναῖς ὡς ἐπιτρέπει τὸ ἔθος, μὴ μέντοι·γε τὰ ὑπ' αὐτῶν σημαίνόμενα εἰς τὴν αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης συνάγειν τε καὶ συνδιαπλέκειν φύσιν · μεγάλων γὰρ γένοιτ' ἂν τοῦτο σφαλμάτων αἰτία, καὶ ἀπορίαι δόξουσι προκύπτειν, ἀπορίας μὲν τῇ ἀληθείᾳ λόγον οὐδένα προεδιλημέναι, τῇ δὲ μὴ κατὰ λόγον χρήσει τῶν σημαϊνομένων, οὐ πρὸς ἑτέρους μᾶλλον ἢ καθ' ἑαυτῶν τῶν οὕτω χρωμένων ταῖς φωναῖς τὴν ἀπορίαν ἐπινοούντων.

ζ'. Αὐτίκα μάρτυρας καλοῦμεν τοὺς ὑπεραθλήσαντας Χριστοῦ, καὶ τὰ αἵματα αὐτῶν προσαγαγεῖν φάμεν τῷ Θεῷ καλῶς γε καὶ δικαίως · ἀλλ' ἐκ μεταφορῆς τῶν ὀνομάτων ἐκότερον λέγεται · ἀπὸ γὰρ, οὐδ' ἡ πολιτεία μάρτυρας καλεῖν οἶδεν οἱ πάρεσιον ἐπὶ βεβαιώσει τῆς κατὰ τὸν βίον ἀληθείας, καὶ πίστιν δι' ὧν ἴσασιν ἐπάγουσι τοὺς προτεινομένους, ἀπὸ τούτων καὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὰς ὀνομάζομεν μάρτυρας · καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς οὗτοι τὴν ἐνυπόστατον θεολογούντες ἀλήθειαν, ἐνώπιον τυράννων καὶ βασιλέων ἠμαρτήσαν · καὶ προσενεγκεῖν αὐτῶν τὰ αἵματα τῷ Χριστῷ φάμεν, μετενεγκόντες τὴν προσφορὰν ἀφ' ὧν τε Ἄβελ ὀδίκαιος τὰ τῶν ἀρνῶν ἐστεατωμένω, καὶ Ἀβραάμ τὰ διχοτομήματα, καὶ τοὺς ἄρτους καὶ τὸν οἶνον ὁ Μελχισεδέκ τῷ Ἀβραάμ · εἰ βούλει δὲ καὶ τὴν δεκάτην τῷ Μελχισεδέκ ὁ προσδεξίωθεις προσενήνοχε · καὶ ὅπλον ὡς ἕκαστος τῶν προσενεγκόντων, ἕτερον προσήνεγκε παρ' ἑαυτῶν, καὶ μὴδὲν ἀνιαρὸν ὑφιστάμενος, οὐδέ τι τῶν μελῶν περικκοπτόμενος · οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρες οὕτε τι κενωρισμένοι προσήνεγκαν, οὐδ' ἀπαθεῖς τὸ σῶμα προσφέροντες ἑμειναν · ἀλλ' οὐδὲ κληθέντες ὑπὸ τινος, μαρτυρεῖν ἐφεστήκασιν, ἀλλ' αὐτοκλήτῳ γνώμῃ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ θεόλογον μαρτυρίαν ἠμαρτήρησαν · εἰ τις οὖν μὴ διαστείλας τὰ τοῦ μάρτυρος σημαϊνόμενα, ἐπὶ θατέρου τὰ τοῦ ἑτέρου συμ-

5. P̄fecto constat non esse adnitendum ut ad ordinem metaphoricorum trahamus ea, quæ prorsus sectari solent id quod appellatum fuit secundum primam vocis positionem. (Nam me jam oportet ad generalem formam redigere id quod hactenus de proposito themate disputavi. Sic enim licebit et aliis multis, quæ eandem perplexitatem creare possent, expedite et communiore ratione solutionem adhibere, atque obscuritatem avertere.) Cave autem putes, me verborum metaphoricorum usum interdiceret: est enim nobis horum innata familiaritas, non minus propemodum quam eorum quæ proprio sensu efferuntur. Ac si quis ejus generis verba ex hoc ipso, qui in manibus est, tractatu, vel a Scripturarum enarratione submoveat, præsertim valde similia ac proxima illis, quorum nullus tropus est; is haud multo secius arctis admodum finibus sermonis usum concludet. Quin adeo multæ res sunt, quas ne nomine quidem appellare possumus, nisi proprietas nominum procul usu quotidiano submoveatur. Ergo non licet inutilitatis accusare nomina illa, quæ a metaphora originem ducunt: sed vis potius cujusque vocabuli cognoscenda est, sive proprie usurpati, sive cum aliqua translatione rebus impositi. Atque verbis utendum est prout consuetudo fert, non autem illorum significantiæ ad eandem naturam necessitate cogendæ et convolvendæ sunt. Hinc enim magni orientur errores, ac dubia passim emergent; quæ quidem veram nullam perplexitatem exhibebunt, verumtamen ob absurdum significatum usum, hi qui ita vocabula usurpant, non tam aliis quam sibi dubitationes creabunt.

6. Exempli gratia testes (martyres) vocitamus eos qui pro Christo certamen subierunt, eosque sanguinem suum obtulisse Deo dicimus. Præclare id quidem et merito: sed tamen sine metaphora neutra locutio est. Nam quia politica consuetudo testes appellat eos qui ad confirmandam quotidianarum rerum veritatem adsunt, fidemque quatenus sciunt suppeditant iudicio certantibus, horum, inquam, exemplo religionis quoque athleticis testium nomen imposuimus. Etenim hi revera substantialem veritatem theologica oratione coram tyrannis ac regibus testati sunt. Hosque obtulisse Christo sanguinem dicimus, metaphora oblationis ex Abele justo sumpta, qui arietum adipis; et ex Abrahamo, qui divisas carnes; nec non a Melchisedeco, qui Abrahamo panes et vinum obtulit; imo et ab hoc qui susceptorum rerum decimas Melchisedeco attribuit. Cernimus autem singulos hos rem a seipsis diversam obtulisse, nihil molestum passos, nullisque suis membris amissis. Atqui Christi martyres nihil ab se alienum exhibuerunt, neque dum id sacrificium facerent, incolumia corpora retinuerunt. Sed neque ab aliquo postulati testimonio dicendo adfuerunt, verum ipsi spontaneo consilio mirum illud theologicumque testimonium præbuerunt. Si quis igitur indistinctis vocabuli testis significatibus, alterutri

id accommodabit quod alterius est, nonne aures imperitorum quæstionibus onerabit? Neque minus ipse se fallat, dum se quæstionem in medium proferre iudicabit, quam reapse non rerum difficultas exhibet, sed ipsius imperita vocabulorum usurpatio. Dicet enim hic etiam, ut facile puto, si testes sanguinem offerunt, quis tunc recipit? Si Christus, quomodo dici potest clemens hic sanguinibus hominum delectari? Si diabolus recepit, curnam ii voluissent suum hosti sanguinem libare? Ubinam vero iudex, qui æquo jure cum disceptantibus agat? Disceptantes autem, quorum alterutri testis ad victoriam testimonium dat, quinam sunt?

7. Innumera ejusmodi a forensibus testibus sumpta ad sacros transferet testes, quicunque inepto studio quæstionum tenetur, aut quem in re seria fabulas venditare aut joculari non pudet. Atqui perfacilis solutio est, si ad primam dubitationum speciem dicamus, Christum quidem haud athletarum cruore sed mente delectatum, cædem eorum sanguinemque exhaustum recepisse. Neque facile minus dicas, cæcos fuisse pro Christo testes et sanguinem effudisse; id enim proprie dicitur, non figurate. Verum dictiones obtulerunt et offerebant et aliæ ejusmodi, in verbis translatis numerandæ sunt. Neque igitur necessarium est exquirere cuienam obtulerint: sicuti nihil opus est quærere, quonam ii pacto dici queant obtulisse, quorum corpora exhausto sanguine exanimata fuerunt. Quomodo enim offerrent, cum nihil a se distinctum afferrent, secus ac sit ab illis qui proprie offerunt? Hæc, inquam, omnia tantopere absunt a forma dubitativa, ut negligere satius sit, ne forte tibi videamur non immerito reprehendendi, quia cum ludentibus dimicemus. Nam sicuti in re seria ludere insanum est, sic in ridiculis serio agere dignissimum risu est. Si quæ vero locutiones absunt quidem a manifesta absurditate, neque semet ipsæ refutant, sed tamen perturbationem confusionemque multorum auribus creant, hominibus videlicet qui discernere nesciunt verba tropo carentia, ab iis quæ troporum legibus figurantur; facilius, inquam, est si differentiæ earum considerentur, propulsare ac dissolvere umbratilis controversiæ subtilitatem. Deligendæ igitur voces sunt, collocandæque quo loco adhiberi solent. Scire etiam oportet utramque circumstantiam, ita ut distincti serventur significatus et proprietates. Hinc specimen esto. Forensis testis dum uni e disceptantibus favet, alterum iniquum coarguit: at iudex interim æquam sententiam hominibus reddit. Verum in sacro teste ubinam hic rerum status? vel undenam libera dicendi copia? Rursus athleta adversarium manibus pugnisque verberans, ac denique superans, victoriæ coronam impetrat: hic autem qui percutitur ac vulneratur, flammæque aut ferro interficitur, vel aliis cruciatuum generibus, quæ carnificum contra humanam naturam crudelitas ob enecandos homines excogitavit, hic, inquam, victoriæ corona insignitur. Atque

διεβάζειν φιλονεικήσει, ἄρ' οὐκ ἐκπλήσει ἀποριῶν τὰ ὅτα τῶν ἀπεριόττερον ἀκούοντων; σφαλεῖη δὲ οὐδὲν ἔλαττον αὐτὸς ἀπορίαν οἰόμενος προκομίζειν, ἣν οὐχ ἡ τῶν πραγμάτων δυσκολία παρέσχεεν, ἀλλ' ἡ ἐκείνου τῶν ὀνομάτων οὐκ ἐν γνώσει μεταχειρίσει; ἔρει γὰρ κἀνταῦθα ῥῆον, Τῶν μαρτύρων προσενεγκάντων τὸ αἷμα, τίς ὁ προσδεξάμενος; Εἰ μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ πῶς ὁ φιλόανθρωπος ἀνθρώπων αἱμασιν ἐπαγάλλεται; εἰ δ' ὁ πονηρὸς, καὶ πῶς ἠθέσοντο τῷ ἐχθρῷ τὸ οἰκεῖον αἷμα σκεῖσασθαι; ποῦ δ' ὁ κριτής, ὁ; τὴν ἴσῃν γνῶμην τοῖς κρινόμενοις διένειμεν; οἱ δὲ κρινόμενοι, ὧν ὁ μάρτυς θητέριον τὴν ἐπὶ νίκῃ ῥοπήν παρασχέειν ἐφέστηκε, τίνας;

Ζ'. Καὶ πόσα ἂν τις τοιαῦτα λαβὼν ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν μαρτύρων ἐπὶ τοὺς θεολόγους διαβιβάσει μαρτυρας, ᾧ φορτωτὸς ἔρως ἀποριῶν, καὶ μυθολογείν καὶ παίξειν κἀν τοῖς σπουδαίοις ἀνύθριστον. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἔργον πρὸς τὸ πρῶτον σχῆμα τῶν ἀπορημάτων εἶπειν, ὡς οὐχὶ τῷ αἵματι τῶν ἀθλητῶν, τῇ δὲ γνῶμῃ συναραιοσκόμος ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν σφαγὴν καὶ τὸ κενῶθῆν αἷμα προσδέξατο ὡς περ οὐδὲ τὸ ἐπενεγκεῖν ὡς ἐσαγγήσαν μὲν οἱ μάρτυρες ὑπὲρ Χριστοῦ, καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεαν, τοῦτο κυρίως καὶ οὐ τροπικόν· τὸ δὲ προσήνεγκαν καὶ προσέφερον καὶ τὰ τοιαῦτα, ῥημάτων ἐστὶν ἐξοικειωμένων τὴν τροπήν· οὐκ οὖν οὐδ' ἀναγκαῖον ἐπιζητεῖν τίνας προσήνεγκαν ὡς περ οὐδὲ ζητεῖν πῶς οἱ νεκρωθέντες τὸ σῶμα τῇ κενώσει τοῦ αἵματος δύναιντο ἂν προσενεγκεῖν λέγεσθαι· πῶς δὲ προσέφερον, οὐχ ἕτερον προσάγοντες, ὅπερ ἐστὶ τῶν κυρίως προσφερόντων; τὰ γὰρ τοιαῦτα τοσούτον ἀπέχει τοῦ διαπορητικοῦ τύπου, ὡς ἀμεινον ὑπεριδεῖν, μὴ ποτε ἄρα σοὶ δόξωμεν συμπλεκόμενοι τοῖς παίζουσι, οὐκ ἐξωθεν τοῦ εἰκότος συνδιαβάλλεσθαι· ὡς περ γὰρ ἐν τοῖς σπουδαίοις παίξειν ἀσύνητον, οὕτω πρὸς τὰ γελοῖότερα σπουδάσειν καταγέλαστον· τὰ δὲ τῆς ἐμφανούς μὲν ἀτοπία; καὶ οἰκοθεν ἐχόντων τὸν ἔλεγον ἀνακχωρηκότα, παραγῆν μὲν καὶ ὄρθουον προτεινόμενα ταῖς τῶν πολλῶν ἀκαταξίας, καὶ τὰς οὐκ ἔστι κρίσις διατέλλειν τῶν ἄνευ τροπῆς προαγομένων φωνῶν, ἃς ὁ τῆς τροπῆς νόμος ἐσχισμάτισεν· ἐπεὶ ῥῆόν ἐστι τοῖς τὸ διάφορον αὐτῶν ἐπεσκαμμένους, ἀποκρούεσθαι καὶ διαλύειν τῆς δοκούσης ἀπορίας τὸ περίεργον· δεῖ δ' οὖν λέγειν μὲν τὰς φωνὰς καὶ τιθέναι ἐφ' ὧν φέρειν εἰώθαμεν· εἰδέναι δὲ τὰ ἐκότερα παρεπόμενα, καὶ φυλάττειν αὐτῶν ἀσύγχυτον καὶ τὸ σημαίνον καὶ τὸ ἰδίωμα· ὁρᾶν δὲ ἐστὶ κἀντεῦθεν· ὁ μάρτυς ὁ πολιτικὸς ἕνα τῶν δικαζομένων συνιστῶν, τὸν ἕτερον συκοφάντην ἀπελέγχει τοῦ κριτοῦ τὴν γνῶμην ἴσῃν διανεμόντος τοῖς προσώποις· ἐν δὲ τῷ θεολογῶντι μάρτυρι, ποῦ σχέσις; ἡ πόθεν ἔχει καθήρησιαν ἢ τοιαύτη; πάλιν ὁ ἀθλητῆς τὸν ἀντίπαλον χερσὶ καὶ πυγμαῖς παύων, καὶ κατακρατῶν εἰς τέλος, τοῦ νικητικοῦ τυγχάνει στεφάνου· ἐνταῦθα δὲ βαλλόμενος τε καὶ τιτρωσκόμενος, καὶ πυρὶ θανατούμενος ἢ σιδήρῳ, ἢ δι' ὧν ἄλλων ἐπενήθησεν ἡ δημοῖς ὀμότης κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοὺς ἀνθρώπους ἐξαγαγεῖν τῆς ζωῆς, τὰ τῆς νίκης ἐστὶν ἀναδοῦμενος διαδῆματα· καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων ἡ

διαφορά · πῶς οὖν οὐ παράλογον ἐν ἑκατέρῳ τῶν Α αλληγορημένων τὰ αὐτὰ ζητεῖν ἐπιθεωρεῖν; καὶ ἃ προσήν τῷ ἑτέρῳ, τὰ αὐτὰ θατέρῳ περιάπτειν ἐκδιάζεσθαι;

η'. Πολλὰ μὲν οὖν τῶν ἐπὶ διαφορῶν πραγμάτων ταυτομένων ὀνομάτων ἐμφανεστάτην ἔχει τὴν διαφορὰν · ὡς μηδὲ τινα τῶν εἰς ἄκρον ἀναισχυντίας ἢ ἀσθeneίας ἠκόντων χωρὶς αἰσχύνης ἢ εὐλαθείας μετενεγκεῖν ἐπὶ θάτερον ἢ τῷ ἑτέρῳ διωμολόγηται · πολλά δὲ κρύφιοι φέρει τὴν ἑτερότητα, ὡς ὁ μάρτυς, ὡς ὁ ἀθλητής, ὡς τὸ λύτρον, ὡς τὸ τρώπαιον, ὡς τὰ τοῦ ἄδου βασιλεία, ὡς μυρία ἄλλα ἐφ' ὧν ἐστὶ ῥῆθον καὶ αὐτὸν πολλὰκις ἀπάτης λαθεῖν τὴν ἀπορίαν παραδιδόμενον, ἢ ἑτέροις τὴν ἀπάτην προάγειν ἐν τῷ λανθάνοντι · δεῖ δ' οὖν ἐκ τῶν ἐμφανεστάτην ἔχόντων τὴν παραλλαγὴν καὶ παντελῶς ἐπιπόλαιον τῶν προτεινομένων τὴν διάλυσιν, τὸν κανόνα λαθεῖν, καὶ ἀπευθύνειν τῇ κοινῇ μεθόδῳ καὶ ἃ πολλὴν τὴν ἐγγύτητα πρὸς ἄλληλα κεκτημένα, τὸ τῆς ἀπάτης σχῆμα πιθανώτερον προβάλλεται, καὶ οὕτως ἀπ' ἐκείνων τὴν κρίσιν ἀπλανῆ καὶ ἐπὶ τούτων συνδιασώζειν · αὐτίκα τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ · τὸ δὲ πτερύγιον οἷς μέλα τῆς Ἀττικῆς γλώττης, οἱ μὲν ἀετὸν, οἱ δὲ καὶ ἀέτωμα καλοῦσι, καὶ στέγασμα φασὶν εἶναι τοῦτο τῶν ἱερῶν οἰκῶν, τῷ σχήματι τὴν πτῆσιν τοῦ ζώου μιμούμενον, ὃ δὴ καὶ πτερὸν εἶναι καλοῦσιν · οἱ δὲ διαστῆλλουσι τὸ πτερὸν καὶ τὸ πτερύγιον τοῦ αἰετοῦ τε καὶ τοῦ ἀετώματος · φασὶ γὰρ εἶναι τὸ δηλούμενον ὑπ' αὐτῶν, τὸ πρὸ τῶν ἱερῶν ἐκ λίθου πρὸς ὕψος ἀνατείνόμενον μᾶλλον κατεσκευασμένον οἰκοδόμημα · κτῆν ἄλλὰ γὰρ εἴ τις προτεινας τὸ πτερύγιον, διερωτῆσθαι ἴσως ἂν ἐξήπλωτο τῷ ἀέρι καὶ ὑπερέτει κινούμενον τῷ ὄρνιθι τὴν πτῆσιν, ἢ συνέσταλτο τε καὶ συνεπτύσσετο, καὶ εἰς ἐδὸ σχῆμα τῶν ἡρεμούντων τὸ πτηνὸν συνηγεν, οἶμαι ἂν ἀντὶ τοῦ λύσιν αἰτεῖν τῆς ἀπορίας, γέλωτα παρασχέιν · καίτοι γ' ἂν ἴσως καὶ ἐπιπευτερίσαιτο, ὡς ὁπότερον ἂν τις δοίη, ἀδύνατα λέγων φωραθήσεται · οὐτε γὰρ ἐκτεταμένον τὸ πτερύγιον ὄγκον σώματος καὶ βάρους ἐπιβαίνειν ἀνέχειν δύναται, οὐτε τὴν κατὰ συστολήν θέσιν ἔχον · πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ τὴν ἐπιθασιν ὄλως παραδέχοιτο ἂν · ἄρα γὰρ οἱ τὰ τοιαῦτα προάγοντες ἀντὶ τοῦ συνάγειν εἰς ἀπορίαν ἑτέρους, οὐ πολὺ πρότερον ἑαυτοὺς εἰς χλεῦθρον ἀπάγουσιν; Ἐρεῖ γὰρ, οἶμαι, βραδίως καὶ τῶν ἐπιτυγχάνοντων ἕκαστος, ὡς, Ὡ βέλτεστοι, ταῦτά που τὰ δριμέα διαπορήματα ἐπὶ μὲν τοῦ ἑτέρου σημαίνοντος ἀπορίαν ἐμποιήσειεν, ἐνταῦθα δὲ καὶ οὐδ' ἔτερον ἐνεστὶν εἰπεῖν, καὶ οὐδεμία φαίνεται πρόφασις ἀπορίας ἀνακλύπτουσα · ἀπὸ γοῦν τῶν οὕτω περιφανεστάτην τὴν διαφορὰν ἔχόντων, εὐχερέστερόν ἐστι καὶ οὐδὲν ἐργῶδες, καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκεκρυμμένην ταύτην φερόντων, τῷ κοινῷ χρωμένους κανόνι, τὰς ἀπορίας εἰς εὐπορίαν μεταβάλλειν.

θ'. Τρώπαιον ἐστὶν ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοῦ διαβόλου ἱστάμενον · καὶ τρώπαιον τὸ λαμπρότατον, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ὁ τύπος αὐτοῦ τῷ ἀέρι χαρασσόμενος, πᾶσαν αὐτῷ συμφυγαδεύει τὴν δύναμιν · καὶ οὐδὲν οὐδὲν δεῖται βαθυτέρας περινοίας, εἰ τις εἰς ἀπο-

^a Matth. iv, 5.

aliæ præterea innumeræ differentiæ sunt. Quidni itaque sit absurdum, in utraque re significata eadem circumstantias exquirere? et quæ uni congruunt, easdem ad alteram vi pertrahere?

8. Multa igitur ex iis nominibus, quæ diversis rebus imponuntur, manifestissimam differentiam habent: quare nec ulli homines quanquam apprimè impudentes vel ingenio imbecillo præditi, sine pudore aut metu transferre solent ad rem alteram quod alterius proprium est. Multa tamen subobscuram diversitatem continent, ut testis, ut athleta, ut redimiæ, ut tropæum, ut inferorum regnum, ut alia plurima: in quibus facilius est ipsum falli qui quæstionem ingrediatur, quam aliis fucum facere in re latente. Oportet itaque ex iis quæ manifestissimam transmutationem habent, atque omnino tritam contradictionis suæ solutionem, normam sumere: atque ad communem methodum illa quoque exigere, quæ quia valde invicem propinqua sunt, erroris speciem credibilioris suppeditant: atque ita ex his certum iudicium de aliis quoque facere. Exemplo sit πτερύγιον (pinnaculum) templis. Πτερύγιον Atticæ linguæ studiosi, alii aquilam, alii fastigium (aquilæ figura præditum) atque tectum esse aiunt sacrorum ædificiorum, cujus figura volantem avem imitatur: quam ædificii partem nonnulli etiam pinnam appellant. Alii distinguunt pinnam et pinnaculum ^a sive aquilæ sive fastigii. Aiunt enim his significari partem illam ædificii lapideam, altiusque elatam, quæ sacrarum ædium frons est. Si quis tamen pinnam seu pinnaculum inculcans, rogaret utrum id expanderetur in aere, commotumque avis volatui faveret? an potius contraheretur atque complicaretur, avisque quiescentis speciem exhiberet? credo equidem excitatum iri potius ab hoc risum, quam curatum ut quæstio solvatur. Fortasse etiam novo alio argumento utetur, nempe quod alterutrum quis concedat, impossibilia dicere deprehendetur. Nam neque extensa pinna gravitatem corporis pondusque impositum sustinere potest, neque item cum est complicata. Illud vero præcipuum, quod ascensum in aera non patitur. Nonne qui talia in medium ferunt, nedum aliis dubitationes haud creant, sed ipsos, se multo citius ludibrio objiciunt? Existimo enim quemvis facile sic dicturum: O boni, hæc peracutæ dubitationes cum aliis fortasse significatibus quæstionem conlabunt; hic tamen neutrum dici potest, nullaque ansa dubitandi hinc existit. Ex his igitur, quæ tam exploratam differentiam habent, facilius est nulliusque laboris, eorum etiam, quorum differentia abstrusior est, communi regula adhibita, perplexitatem perducere ad liquidum.

9. Tropæum est contra diabolum Christi crux excitatum; et quidem splendidissimum, quandoquidem vel ejus typus in aere impressum quamlibet cum illo potestatem fugat. Neque tamen altiore certandum est acumine, si quis forte de hoc voca-

culo quæstionem aliquam confidendam susceperit : A namque e superius dictis solutionem deprehendere perfacile est. Si crux, inquit, aliquis, tropæum est, quis id erexit? nam si ipse victor, cur jam temere Judaico populo Christi cædes imputatur? Quod si illud Judæi statuerunt (quod reapse extra aleam contentionis est) quonam pacto Christus contra diabolum constituisse tropæum dicitur? Item si quis de regno inferorum sermonem injiciens, pergat porro dicere : si est inferorum regnum, sine dubio intelligitur quoque rex. Et quidem ait Paulus ¹⁰ veritatis præco, regnavisse mortem ab Adamo ad Mosem, non in eos solum quorum peccatum secundum Adami similitudinem erat, verum in eos quoque qui ejus exemplo peccaverunt. Quod si rex est, regi autem lege et subditorum suffragio dignitas attribuitur; cui hæc dignitas suppetit, quomodo consentaneum sit, eum honoris loco perpeti justii muneris abdicationem? Nam utraque locutio, et quidem ex eodem fortasse fonte, rem studiose pensantibus et dubitationem suppeditat et explanationem. Præcipue vero ex ante dictis pronas responsio manat. Est enim satis exploratum, tropæi nomine dici crucem, a tropæo bellico voce translata : siquidem Christus præclare hostem vi propria superavit; non autem quod ipse crucem constituerit : hanc enim sacrilega gens defixit; neque uti tropæum de hoste, verum ut cõmunitis Servatoris supplicium. Sed tamen ille malitia eorum in victoriam de hoste versa, cruce, tanquam tropæo usus est. Neque igitur Judæorum impietas tropæum statuit, neque rursus Servator hominum crucem sibi defixit : sed quod illi lignum ad Domini supplicium defixerant, hic ad salutem naturæ nostræ tropæi forma donavit. Item inferorum regnum dicitur, reginaque mors; non quod decretis suffragioque subditorum dominatum in eos impetraverit; hæc enim regis vocabulo proprie dicto conveniunt; sed quia quam rex terrenus liberam potestatem in subditos suos exercet, eandem sibi mors peccati causa vindicavit : atque ob id et regina mors et inferorum regnum translatis appellationibus dici possunt. Et sane mortis erat in nos ante crucem potentia invicta, omni spe resurrectionis præcisa et exstincta : verum enimvero cum Dominica passio vim illius omnino abstulerit, jure meritoque dicimus regnum ejus esse direptum. ^Κου πάθους τῆς ἰσχύος αὐτὸν παντελῶς ἀφελομένου, εὐκρίτως καὶ κατὰ λόγον φαιμέν ἐσχυλευσθαι τὰ τούτου βασιλεία.

10. Ergo licet, ut arbitror, alacri animo confidentique lingua dicere, voluntariam simul et involuntariam Patri accidisse Filii necem : et id utrumque de hoste quoque diabolo pronuntiari posse videmus. Dicimus insuper cruci Christum pro nobis subjacuisse, suumque sanguinem clementiæ instinctu profudisse : neque tamen cuiquam obtulisse : non enim ei propositum erat sanguinem offerre, sed passione sua quod perierat conservare. Non igitur

¹⁰ Rom. v, 14.

ρίαν διαπλάσαι τὸ ῥῆμα προέλοιτο · ἐκ γὰρ τῶν προειρημένων, εὐφωρότατον ἔχει τὴν διάκρισιν · οἷον εἰ τρόπαιον ὁ σταυρὸς, τίς ὁ στήσας τὸ τρόπαιον; εἰ μὲν ὁ νικήσας, τί μάτην τὸ Ἰουδαίων ἔθνος· εἰς χριστοκτονίαν διαβάλλεται; εἰ δ' αὐτοὶ τοῦτον ἐπήξαντο · οὐδὲ γὰρ ἀμφισβητήσιμον τοῦτο· πῶς ὁ Χριστὸς κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον στήσαι λέγεται; Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ τις λαβὼν τῷ λόγῳ τὰ τοῦ ἔθου βασιλείας, δηλονότι τὸν βασιλεῖα συνεπάγεται. Λέγει δὲ πού καὶ Παῦλος; ὁ τῆς ἀληθείας κῆρυξ, ὡς ἐδασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως, οὐ μόνον ὧν ἦν τὸ ἁμάρτημα καθ' ὁμοιότητα τοῦ Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς καθ' ἐκείνην τὴν μίμησιν ἁμαρτήσαντας · εἰ δὲ βασιλεὺς, τῷ δὲ βασιλεὶ νόμος τε τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ τῶν ὑπηκόων ἐγχειρίζεται ψῆφος, ὧ δὲ ταῦτα περίεστι, πῶς ἂν εἴη λόγον ἔχον τῆς δτι δικαίως ἐδασίλευε τιμῆς, ἀντὶ τοῦ γέρας προσλαμβάνειν, ὑπέχων τὸν στέφῃσιν; καὶ γὰρ ἐκότερον τῶν εἰρημένων, ἴσως μὲν καὶ αὐτόθεν, τὴν ἀπορίαν τοῖς ἀκριβέστερον ὁρῶσιν οὐδὲν ἤττον ἢ τὴν λύσιν προβάλλεται · μάλιστα δὲ ἐκ τῶν προειρημένων, ῥῥόλιαν ἔλκουσι τὴν ἀπάντησιν · καὶ γὰρ ἐπίδηλον τρόπαιον μὲν λέγεσθαι τὸν σταυρὸν, ἀπὸ τοῦ κατὰ τοὺς πολέμους τροπαίου τῆς φωνῆς μετανεχθείσης · ἐπὶ γὰρ λαμπρῶς καθελὼν ὁ Χριστὸς δι' αὐτοῦ τὸν ἔχθρον · οὐ διότι δὲ τὸν σταυρὸν ἔστησεν · οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἔστησεν, ἐπήξατο μὲν γὰρ αὐτὸν τὸ θεομάχον ἔθνος, οὐχ ὧς τρόπαιον δὲ κατὰ τοῦ ἔχθρου, ἀλλ' ὡς τοῦ κοινού Σωτῆρος κολαστήριον · ὁ δὲ τὴν ἐκείνων κακουργίαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἔχθρου νίκην ἀντιστρέψας, οἷα δὴ τροπαίῳ τῷ σταυρῷ προσεχρήσατο · οὕτε γούν τὸ τῶν Ἰουδαίων ἄγος τὸ τρόπαιον ἔστησεν, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδ' ὁ Σωτὴρ τοῦ γένους ἑαυτῶν τὸν σταυρὸν συνεπήξατο, ἀλλ' ἐκείνων ἐπὶ κολάσει τοῦ δεσπότου πηξαμένων, αὐτὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τρόπαιον μετετάξατο · καὶ ἔθου δὲ βασιλεία λέγεται, καὶ βασιλεὺς ὁ θάνατος, οὐχ ὅτι θεσμοὺς καὶ γνώμη τῶν ἀρχομένων τὴν κατ' αὐτῶν ἔσχε κυριότητα, ταῦτα γὰρ τῷ κυρίως σημαινομένῳ διὰ τῆς τοῦ βασιλέως φωνῆς ἔπεται, ἀλλ' ἐπειδήπερ τῶν ἐπὶ γῆς ὁ βασιλεύων τὸ κράτος ἀδέσποτον φέρει κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα · τοῦτο δὲ ὁ θάνατος διὰ τῆς παραβάσεως ἤρπασεν · ταύτη δὲ καὶ βασιλεὺς εἶναι, καὶ τὰ τούτου βασιλεία λέγεσθαι μεταθεμένους τὸ ἄνομα δύναται · καὶ ἦν μὲν αὐτῷ πρὸ τοῦ σταυροῦ καθ' ἡμῶν, ἄμαχος ἡ τοιαύτη ἀρχή, πᾶσαν ἀναστάσεως ἐλπίδα περικόπτουσα τε καὶ νεκροποιούσα, τοῦ δὲ δεσποτικῶς καὶ κατὰ λόγον φαιμέν ἐσχυλευσθαι τὰ τούτου

εἰ. Ἐνεσθιν οὖν, οἶμαι, γνώμη τε χαιρούση καὶ παρρησιαζομένη γλώσση λέγειν, ὅπως τε θελητόν ἐστι καὶ ἀθέλητον ὁ θάνατος τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ · καὶ ὅπως ἐκότερον αὐτῶν περὶ τὸν πολέμιον ὁρᾶται λεγόμενον · καὶ ὡς μὲν ὑπὲρ ἡμῶν σταυρὸν ὑπέστη, καὶ τὸ οἰκεῖον ὁ φιλόνηθρωπος αἵμα ἐξέγευεν, οὐ προσήνεγκε δὲ τοῦτό τι· οὐ γὰρ αὐτῷ σκοπὸς ἦν προσενεγκεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ πάθει τὸ ἀπολωλὸς ἀνατώσασθαι · οὐ προσήνεγκεν οὖν, εἰ μὴ τι κατὰ μεταφ

ρὰν τὸ ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν αὐτὸν, φίλον ἐστὶν ὀνομά-
 ζειν προσενηχεῖν · ἀκώλυτος γὰρ διὰ τὴν ὁμοίωτητα
 τῆς φωνῆς ἢ χρῆσις ἐν σχήματι λεγομένης τροπῆς ·
 ὡσπερ κεκλυμένον τῆς τὸ κύριον ἐχούσης προσ-
 ηγορίας τὸ ἴδιωμα ἐπὶ ταύτης ἀπαιτεῖν · καὶ φανε-
 ρὸν ὡς οὔτε προσήνεγκεν οὔτε προσέφερεν (40) ὁ
 Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου τὸ
 σωτήριον καὶ καθάρσιον αἷμα τοῦ γένους ἡμῶν · εἰ
 καὶ ὁ Πατὴρ ὁ διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ πάθους ἐκβεδηχὸς
 τερπομένη καὶ χαιρούση γνώμη τὸ αἷμα τοῦ Παιδὸς
 ὑποδέξασθαι λέγεται · ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰ καὶ τῆς
 ἐλπίδος ἦν ὄδινεν ἢ ἐξαίτησις ἰσως μὲν ἐντελέστε-
 ρον, πλὴν γε κατὰ τὸν ἐπίτομον προσηνέχεται τύπον ·
 ἐπεὶ μηδ' ἐπιλέλθαι κατὰ τὰς σχολαζούσας μελέ-
 τας τοῖς ἱερωτάτοις ἡμῶν δόγμασι πολλάκις ἀκούσαι
 τὴν σὴν ἀρετὴν φυλοκρινούμενα τὰ τοιαῦτα · καὶ
 βῆθ' ἐστὶν ἐκ τῶν παρόντων εἰ τι καὶ λήθη τῶν λο-
 γισμῶν ἀφελετο, εἰς τὴν τῶν παραλελειμμένων
 συνάγεσθαι μνήμην.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΕ'.

*Τίτος ἢ φωνὴ ἢ λέγουσα· Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονε, ὡς
 πρότερον τοῦ συγγραφέως, ἢ τοῦ Ἀρχαγγέλου;*

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 4-6.

Ὅτι μὲν ἐκπληττομένου καὶ θαυμάζοντός ἐστι
 τῶν ἔργων, καὶ τῶν λόγων τὸ ὑπερφυῖς, αὕτη τε
 τοῦ λόγου ἢ περιχοπῆ, καὶ τῶν ὀνομάτων ἢ συνθήκη
 παρίστησι σαφῶς. Ἐ τοῦτο γὰρ ὄλον γέγονε, ὡς φησὶ,
 ἀντὶ τοῦ, πῶς ὄλον τοῦτο προῆλθε; Πῶς, ὡς τοῦ θαύ-
 ματος! ἐφάνη τὸ ἐκπληκτικόν τοῦτο, καὶ γέμον ἐκστά-
 σως; Πῶς τοιοῦτον Κηλὸς εἶδε; Πῶς ἀνθρώπος
 ἐπεγνώσθη τοιοῦτον; Καὶ ὅτι μετὰ τὸ ἀνακηρύξει
 τὸ τε ἄσπορον τοῦ τόκου, καὶ τὴν ἐκ Πνευμάτος
 ἀγίου σύλληψιν, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος κλησιν, ἦν
 διότι σώζει, προσεληφε, τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τό-
 γε οὐκ ἀπὸ τινων σωματικῶν νοσημάτων, οἷς καὶ
 ἱατρῶν πολλάκις χεῖρες ἐπήρκεσαν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν
 γε τῆς ψυχῆς ἀβρωστημάτων τε καὶ μολυσμάτων
 ὧν οὐκ ἐστὶν εὐρεῖν καθάρσιον οὔτε ἱαμα τῆς θείας
 χωρὶς εὐμενείας τε καὶ ἐπινεύσεως · διὰ γοῦν τὸ
 εἰπεῖν τὰ εἰρημένα, καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος, ἀπὸ τῆς
 κοινῆς εὐεργεσίας ὀνομασίαν, εὐθὺς ἐπήγαγε · Ἐ τοῦτο
 δὲ ὄλον γέγονε ἵνα πληρωθῇ τὸ βῆθ' ἐν ὑπὸ τοῦ Κυρίου
 διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος · Ἐ Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν
 γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Ἐ Ἀλλὰ ὅτι μὲν ἐκπληττομένου
 τε, καὶ θαυμάζοντος ἐστὶ τὸ ἀπειρον πῆλαγος τῆς
 περὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος προνοίας ἢ προκειμένη
 φωνῆ, φανερόν.

· Εἰ τε δὲ ταύτην ἂν εἶπεν ὁ ἄγγελος, εἰ τε καὶ
 αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστῆς, οὐδεμίαν ἐλάττωσιν οὐδετέρω-
 θεν τὰ λόγια ἐπιδέχονται. Τὰ μὲν γὰρ μεγάλην
 τινὰ τάξιν ἔχοντα πολλάκις, εἴθε καὶ ἐκ τῆς τῶν
 προσώπων ποιότητος προσλαμβάνειν τὴν αὐξήσιν · ἄδη

obtulit : nisi forte cuiquam placet, passionem ejus
 pro nobis, figurate oblationem appellare. Nihil enim
 vetat ob vocabuli similitudinem, quominus eo utamur
 ex forma prædicti tropi : at vetitum contra
 est, propriæ strictæve appellationis characterem in
 eadem locutione exquirere. Sine dubio itaque neque
 offerebat neque obtulit Dei Agnus, qui mundi peccatum
 abstulit, sanguinem suum salutarem nostrique
 generis purgatore : quanquam Pater, ob passio-
 nis utilitatem, libenti lætoque animo Filii sanguinem
 suscepisse dicitur. Jamvero etsi hæc forte supra
 spem postulationis tuæ paulo plenius disputata
 fuerunt, nihilominus eadem a summario dicendi
 genere non recedunt. Neque enim non recorder, tuam sæpe
 virtutem per scholasticas de augustis
 nostris dogmatibus exercitationes, hæc accurate di-
 gesta audivisse. Est autem facilius, si quid oblivio
 de cogitationibus nostris detrivit, ope eorum, quæ
 coram sunt, prætermisorum memoriam recuperare.

QUÆSTIO XXV [al. XXIX].

*Cujusnam vox sit, quæ dicit : « Hoc autem totum
 factum est » ; evangelistæne, an archangelii?*

Quod stupescantis animi, et factorum verborum-
 que nobilitatem admirantis ea sit vox ; sublimis
 ipsa orationis particula, nominumque contextus
 luculenter ostendit. Profecto « hoc totum factum
 est » adhibuit pro quomodo id omne contigit ?
 Quomodo, (proh mirum !) hoc novitate percellens,
 et admirationis plenum apparuit ? Qui tale factum
 vidit sol ? Quo pacto innotuit hominibus ? Patet
 quoque quod, ubi nuntiatum est quod Filius sine
 semine foret, atque de Spiritu sancto conciperetur,
 sumeretque Salvatoris nomen, quod illi congruit,
 quia salvat populum suum, non quidem ab aliquot
 corporis morbis, quibus curandis vel medicorum
 manus sæpe sufficiunt, sed ab ipsis animæ ægrotati-
 onibus et vitiis, quorum inveniri nequit, excepta
 Dei benignitate et indulgentia, curatio et reme-
 dium : ubi scilicet hæc omnia, et Salvatoris nomen
 ex beneficiis unicuique collatis susceptum præmit-
 tit, protinus subjiciat : « Hoc autem totum factum
 est, ut adimpleretur, quod dictum est a Domino
 per prophetam dicentem : Ecce Virgo in utero ha-
 bebunt, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Em-
 manuel. » Porro quod obstupescit mente, atque
 immensum pelagus divinæ erga humanum genus
 providentiæ demirante vox proposita oriatur, per-
 spicuum est.

Sive autem hanc angelus, sive evangelista pronuntiarit, nequaquam sermo alterutra ex parte auctoritatis imminutionem patietur. Quandoquidem contingit, ut quæ præclarum orationis ordinem habent, ex personarum quoque qualitate splendoris

NOTÆ.

(40) Hosii scilicet et mangoni generis humani ; ut in præcedemibus Photius dixit. Nisi enim ita

¹⁰ Math. i, 22.

incrementum accipiant : quæ autem sublimitatem in sermone etiam inornato undique exhibent, ipsa quoque per se granditatem quamdam superiorem præferant ; modo, qui ipsa profert, ineffabilis magnitudinis dignitatem non deprimat. Verumtamen sermonis particula in Archangelum potius subjectum contextum transfert. Neque absurdum videri debet eorum, quæ oculis vel auribus subjiciebantur, testem vocari prophetam ; quia per nomina, quæ natura et notitia ad nos attinent, nostro auditui fides facilius ingeritur. Cæterum neque in propheta sinitur testimonium ; sed ab eo ad universalem usque Dominum illud redigit : Etenim « Quod dictum est, inquit, a Domino per prophetam. »

QUÆSTIO XXVI. [al. XXV].

Cur natus Christus permiserit sui causa infantium eadem evenire ?

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 7.

Tua quidem quæstio pulchra est, atque a commiseratione oritur ; nec aliqua ex infimis videtur, sed jucundius, arbitratur, cæteris solutionibus obtineti judicium. Herodis crudelitatem omnibus cognitam atque compertam fieri oportebat. Itaque si ipsam quidem in eos, qui ad virilem pervenerant ætatem, ostendisset, nihil prohibebat, quominus assentatorum et parasitorum natio excusationes aliquas comminisceretur, quibus hujusmodi piaculi immanitatem extenuarent ; atque prætenderent criminibus obnoxios fuisse, quos ipse interfecerat, nec decuisse regem inulta relinquere flagitia. In pueris autem quidpiam hujusmodi nec cogitandi nec fingendi copiam habebit vel impudentissimus quisque fabulator : sed omni ex parte aperta, atque inexcusabilis barbaries, et conscelerati animi, linguæ, manusque incredibile facinus deprehenditur.

Præterquam quod opus erat, ut novi ac intemperate sacrificii, quodque nostri generis scelus expiaret, primitiæ, ab omni culpa, quæ propria actione patrat, ita procul fuissent, ut et purissima forent, et summum sacrificium sua oblatione non deturpant. Quapropter e re potius erat infantium chorum, quam hominum aliquibus culpis devictorum ante Agnum Dei, qui tollit peccatum mundi, immolari.

(40*) Medica manu hunc locum indigere quisque videt : vellem legisse saltem tã δὲ καὶ ἀμετρήτῳ λόγῳ ὑπεροχὴν πρὸς πάντα φερόμενα καὶ οἰκοθεν, κ. τ. λ., nisi forte id Photio παχύτερος, et non ἐξαιρεγασμένως, ut ipse inquit, scribenti tribuere malimus.

(41) Ὁ pro δε ex scriptoris incuria hic excidisse videtur, vel πλεονάζει τὸ εἶναι.

(42) Hanc Photii sententiam non amplector quidem, sed damnare non ausim. Profecto tum orthodoxi, cum heterodoxi scriptores pene omnes, quod sciam, prophete testimonium a divo Matthæo potius, quam ab angelo afferri fatentur : quippe evangelistæ, non angeli frequentissime solebant Veteris Testamenti loca, ut suis narrationibus fidem, ac Ju-

(40*) ἀμετρήτῳ λόγῳ τὴν ὑπεροχὴν πρὸς πάντα φέρεται, καὶ οἰκοθεν προβάλλεσθαι τοῦ μεγέθους τὸ αὐτοῦ κριτον, εἰ τις ἂν ὁ (41) λέγων περὶ αὐτῶν εἶη, οὐ καθιδιόζει τῆς ἀνεκπράστου μεγαλειότητος ; τὸ ἀξίωμα. Πλὴν γε καὶ ἡ προλαβοῦσα τοῦ λόγου περιουσία εἰς τὸν Ἀρχάγγελον ἀναφέρει (42) μᾶλλον καὶ τὴν ἐκπνευχθεῖσαν συνέπειαν. Καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς μάρτυρα καλεῖν τῶν ὀρωμένων τε, καὶ λεγομένων τὸν προφήτην· διὰ γὰρ τῶν συντρόφων ὀνομάτων μᾶλλον, καὶ γνωσκομένων τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀκοῇ τὸ τῆς πίστεως ἀδίστακτον παραγίνεται. Ἄλλως τε δὲ οὐδὲ μέχρι τοῦ προφήτου προσάγει τὴν μαρτυρίαν· ἀλλ' ἐκείθεν εἰς τὸν κοινὸν Δεσπότην ταύτην ἀνάγει· « Τὸ ρηθὲν γὰρ, φησί, ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΓ'.

B

Πῶς ἐνεκα τερνηθείς ὁ Χριστὸς συνεχώρησε δι' αὐτὸν τὴν ἀπαίρειν προελθεῖν τῶν τῆλων ;

Καλὸν μὲν, καὶ συμπαθείας τὸ σὸν διαπόρημα, οὐ χειρόνων ἂν ὄσως, ἀλλὰ καὶ κρίσεως, εἶμαι, γλυκύτερας τυγχάνει τῶν ἐπιλύσεων (43). Ἐδει τὴν Ἡρώδου πᾶσιν ἐμφανῆ, καὶ κατάδηλον γενέσθαι μαιφονίαν. Εἰ μὲν οὖν διὰ τῆς εἰς τελειότητα φθασάντων ἡλικίας ἐπεδείξατο ταύτην, οὐδὲν ἐκώλυε τῶν κολάκων καὶ παρασίτων τὸ ἔθνος αἰτίας τινὰς ἀναπλάττειν, δι' ὧν μετριώτερον αὐτῷ κατεσκευάζετο τὸ τῆς μαιφονίας ἄγος· ἐνόχους τε κακῶν οὐκ ὀλίγων τοὺς ἀνηρημένους ἀποφαίνοντας, καὶ βασιλεῖ πρέπον μὴ καταλιμπάνειν ἀτιμώρητα τὰ ἀδικήματα. Ἐπὶ δὲ τῶν νηπίων οὐδὲν τοιοῦτον οὔτε ἐνοῆσαι οὔτε ἀναπλάσαι οὐδ' ὁ τῶν μύθων ἀναιδέστατος εὐρήσει χώραν· ἀλλὰ γυμνὸν διὰ πάντων, καὶ ἀπροφασιστον ἐλέγχεται τὸ μισάνθρωπον, καὶ τῆς πελαμναίας γνώμης, καὶ γλώσσης, καὶ χειρὸς τὸ ἄνυπερβλητον.

Ἄλλως τε δὲ καὶ τοῦ καινοῦ καὶ ἀναμαρτήτου θύματος, καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἀποκαθαίροντος τοῦ γένους ἔδει τὰ προτέλεια κερχωρισμένα πάσης ἀμαρτίας, ὅσαι γε διὰ τῶν πράξεων πρόεσι, κεκαθαρμένα τε εἶναι, καὶ μὴ καθυβρίζειν τὸ μέγα θῦμα αὐτῶν θυσιῶν. Διόπερ οἰκειότερον ἦν τὸν χορὸν τῶν νηπίων, ἢ τῶν τισιν ὀλισθήμασιν ἐνεχομένων τοῦ θεοῦ Ἀμνοῦ τοῦ τὴν ἀμαρτίαν αἵροντος τοῦ κόσμου προθυθῆναι.

NOTÆ.

dæorum benevolentiam conciliarent, memorare : imo ea, quæ sequuntur, *Surgens autem Joseph a somno fecit, sicut præcepit ei angelus Domini*, satis evincunt historicum sermonem jam prius incepisse. Etsi autem res ita se habeat, Photio tamen Patres nonnulli favent, Euthymius videlicet ac Theophylactus, nec non et is, cujus ille auctoritatem magni semper facit, et plerumque sequitur, Joannes, inquam, Chrysostomus, homil. 59 in Matth., ubi adductum Isaïæ oraculum proinde commentatur, ac si ad angelum, non ad hagiographum pertinere.

(43) Ita ex codicibus Vaticano, ac Taurinensi legendum puto : verbis enim, quæ in nostro sunt, γλυκύτερον τυγχάνει τῶν ἐπιλύσεων, quem sensum excuderim ?

Εἰ βούλει δὲ καὶ παραμύθιον ταῖς μεγίσταις περι-
στάσεσιν ἐταζόμενον, ὄρῳ ἐστὶν ἀναφύομενον ἐν-
τεῦθεν. Σφαγιάζεται γὰρ τὰ βρέφη, ὧν ὁ βίος ἀν-
επίδεκτος ἀμαρτίας· ἴν' ἐπειδὴν πάσχωσι τινες, μὴ,
διὰ βαρύτερη πλημμελημάτων νομίζοντες πάσχειν,
τὴν ἐκ τῶν παθῶν πληγὴν ὑφίστανται βαρυτέραν,
ἢ πικροτέραν, καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν ὧσιν ἀφορῶντες·
ἀλλ' ἵνα τὸ ἀναμάρτητον τῶν βρεφῶν, καὶ τὸ ἐπ'
ἐκείνοις τόλμημα τῶν ἀλαστῶρων ἔχοντες παράδει-
γμα ψυχαγωγίας, καὶ ἱκανὸν παρακαλεῖσαι μακροθυ-
μεῖν, εἰς εὐχαριστίαν διανίστανται τοῦ πάντα σοφῷ·
τὰ ἡμέτερα οἰκονομοῦντος. Καί γε δὴ καὶ τὸ δι' ὧν ὁ
φθόνος οὐδεὶς ἀναφλέγεσθαι χώραν εἶχεν (ἀρτιγενῆ
γὰρ βρέφη τίν' ἀν' παράσχοι πρόφασιν βασκανίας),
ἀλλὰ γὰρ τὸ κατ' ἐκείνων εἰς σφαγὴν οὕτως ἀνα-
σχύοντο, καὶ ἀνιστόρητον ἐξορμῆσαι, ζητήματος
λῦσιν οὐκ ἐστὶν ἀπορον παρασχεῖν, οὐδ' εἰς εὐμά-
ρειαν μεταρρυθμίσει, ὅπως, τὸ μισόχριστον τῶν
Ἰουδαίων γένος εὐεργετοῦντα, καὶ θεραπεύοντα, γό-
σους ἀνάτους τὸν Σωτῆρα ἀντὶ τοῦ δοξολογεῖν, καὶ
στεφάνους ἀμείβεσθαι χαρίτων, σταυρῷ κατεδίκασε,
καὶ ἐπονείδιστ' ἀνάτω. Εἰ γὰρ, ἐφ' ὧν ὁ φθόνος
οὐδεμίαν πάροδον εἶχε, σφαγῇ τοὺς ἀνάιτους ὁ τῶν
Ἰουδαίων ἡγεμῶν μετήλθεν, οἱ ταῖς μαιφονίαις ὑπ'
αὐτοῦ παιδοτριθηθέντες, καὶ προγυμνασθέντες τί οὐκ
ἀν' ἀπετόλμησαν, μάλιστα αὐτῶν τηλικούτου φθόνου
στρατηγούντος; Καὶ γὰρ ὧν ἐστὶν ὄρῳ ἔργα με-
γάλα, καὶ θαυμάσια, καὶ τὴν πολλὴν πρὸς αὐτὰ
οὐδὲν ἔλαττον τὴν θείαν, ἢ τὴν εὐνοίαν ἐπιστρέφοντα,
δοσὴ τοὺς εὐγνώμονας εἰς εὐφημίαν, καὶ θαῦμα γλυκὺ
καὶ σεβασμότητα διεγείρει, τοσοῦτ' μάλιστα τοῖς
ἀχαρίστοις καὶ κακομηχάνοις τὸ ἐξάγιστον τοῦτο
πάθος ἐνδυναστεύει καὶ τὸ κράτος ἀμαγον περιβάλλ-
εται.

Εἰ δέ σοι φίλον καὶ πλείους ἐπιθεωρεῖν αἰτίας,
πρῶτος μὲν ὁ δίκαιος Ἄβελ οὐδὲν ὀφείλων, ὅσα γε
ἦκιν εἰς οἰκείων ἔργων ὀφείλην, παραδοθείς, καὶ
ὑποβληθείς τῷ θανάτῳ σαθρὰν αὐτοῦ τῶν θεμελίων
τὴν κρηπίδα καταβαλλομένην ἔδειξεν. Ἐπεὶ δὲ μετ'
αὐτὸν πολλοὶ τῶν ἐνόχων περιετείχισάν τε καὶ ἐξ-
ωρόψωσαν αὐτοῦ τὴν οἰκοδομὴν εἰς ὀχύρωμα· ἔμελλε
δὲ ὁ Σωτῆρ ἐπ' εὐεργεσίᾳ τοῦ γένους παραγενοῦς
σκυλεῦειν αὐτοῦ τὰ βασίλειά· οἶονεὶ δορυφόροι τι-
νὲς καὶ πρόδρομοι τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀναμάρ-
τητοὶ τε, καὶ τοῖς μάρτυρικοῖς αἵμασι περιβρέμε-
νοι καταλαβεῖν τοὺς ἐν τῷ ἄδη κατεχομένους διοικο-
νομοῦνται, καὶ προαποστέλλονται· ἕμα τε τὴν
Δεσποτικὴν παρουσίαν, καὶ κοινήν ἀπολύτρωσιν διὰ
τῆς αὐτῶν ἐπιστάσεως εὐαγγελιζόμενοι, καὶ δει-
κνύντες τὰς σφαγὰς, ἃς διὰ τὸν κοινὸν Ἐλευθερωτὴν
ὑπέσχον· καὶ δι' αὐτῶν πιστούμενοι παραγενέσθαι
τὸν ὑπὸ προφητῶν ἀνακηρυχτόμενον Σωτῆρα τοῦ
γένους· καὶ δὴ καὶ τὸν ἄδην ὄρωντα τοσαύτην φά-
λαγγα μυρίων ἀνευθύνων ἀμαρτίαις ἐπιστάσαν ἐκ-
δειματώσαι τε, καὶ τὴν ὅσον οὐπω, μέλλουσαν αὐτῷ
παντελῆ καθαίρειν διὰ τῶν προοιμίων ἐπιδείξειαι.
Ἀναμάρτητων γὰρ, καὶ τότε τοσοῦτων σφαγῇ κατα-
βάλλει παντελῶς, καὶ ἀφαιρεῖται τὸ τοῦ θανάτου δι-
κάλωμα.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CI.

Adde, si placet, quod in gravissimis infortuniis
solatium hinc prodire videatur. Enecantur enim
pueri, quorum vita peccato carebat, ne cum pa-
tiantur aliqui, ob culpam gravitatem se plecki
putantes, plagam ex ipsis animi perturbationibus
graviorem, aut acerbioram reddant, neque in de-
sperationem dejiciantur; sed innocentiam puero-
rum, simulque in eos execrandæ impietatis exem-
plum habentes (pro argumento solatii, quod ad
constantiam hortationi sufficiat, ad gratias agendas
ei, qui nostra omnia sapientissime moderatur, exci-
tentur. Porro autem ex eo quod, in quibus nullam
succensendi ansam habebat invidia (quam enim
nuper nati pueri præberent odii causam?) in his
nihilominus usque ad necem adeo impudentem,
B atque inauditam impietas exarsit, difficile non
est quæstionis solutionem deponi, atque in apri-
cum proferri, quam scilicet ratione Judæorum
natio Christo infensissima, fundentem beneficia,
atque immedicabiles morbos sanantem Servatorem
non modo non laudibus et coronis grati animi
ergo mactaret, sed etiam cruce ac morte turpis-
sima damnarit. Si enim innocentes, in quibus nullus
invidiæ patebat aditus, Judæorum princeps ad
mortem persecutus est, quid non præcipue sub
tantæ impietatis auspiciis auderent illi qui ab ipso
sævitiæ institutionem ac præludium acceperant?
Cum enim grandia et mira spectantur facinora,
et quæ multorum non minus attentionem quam
benevolentiam sibi conciliant, quanto magis hæc
C in amicis celebrationem, demirationemque jucun-
dam atque obsequium excitant, tanto in ingratis
ac malignis detestabile hoc vitium imperium vim-
que insuperabilem acquirit.

Quod si tibi plura quoque placeat conspicere
hujusmodi crimina, memento quod Abel, primus
ille justus cum nulla suarum actionum culpa
teneretur, proditus atque per insidias morti sub-
jectus, execranda ejusdem vitii fundamentorum
principia jacta jam esse ostendit. Quoniam vero
post illum multi conscelerati homines invidiæ
ipsius sedem muro ac tecto munierunt, atque eam
regali fastu Redemptor hominum homo natus spo-
liatus erat, tanquam magni regis satellites
quidam atque præcursores innocentes, et martyrii
sanguine circumfusi ad eos, qui in limbo detine-
bantur, amplexandos diriguntur præmittunturque,
ut sua præsentia simul et Domini adventum atque
communem liberationem evangelizarent, mactati-
onemque suam pro communi Servatore toleratam
ostenderent, ac Patres per eos crederent a prophe-
tis prædicatum nostri generis Liberatorem adesse;
imo etiam ut infernus tanta innumerorum inson-
tium multitudine adveniente terreretur, absolu-
tamque debellationem a se nondum exspectatam per
quædam præludia præsentisceret. Scilicet innocen-
tium, et quidem tot puerorum occisio mortis jus
prorsus evertit ac destruit.

His accedit, quod divinæ Sapientiæ consuetudo hac in re mirum quantum effulgeat. Quonam pacto? Solet in omnibus ingenium, et eloquium excedens divina Sapientia ex tristibus ea quæ gaudium et voluptatem præstant, educere, atque ex contrariis contraria comparare. Et primum quidem Josephum fraterna invidia vexatum ad Ægypti imperium evexit. Nisi enim fratres ejus invidiosus in ipsum oculos coniecissent, neuiquam venditus fuisset, neuiquam, nisi venditus et serviens, et pudicitia non erubescens libertatem, latuisset in vinculis detentus: nisi vinculis constrictus esset, duos somniis implicatos non extricasset, neque inde innotuisset Pharaoni, neque fuisset secundum hunc imperio Ægypti politus. Cernis quantum ex invidia odioque fraterno manarit bonum, et quanta Deus Josephum gloria coronavit?

Alius deinde Pharo contra Israeliticam gentem odio exarsit, ac impius masculis infantibus Nilum pro carnifice constituit. At ex illius feritate factum est, ut pro domuncula, in qua simul multi degabant, quæque nihil a cæteris popularibus differerat, in aula Ægyptiorum regum Moyses enutritur, inde divina Providentia ostendente quod qui insidiis impetebatur, insidiatorum imperium subacturus esset. Nimirum paulo post mortis pœna afficiens Ægyptium, qui eam contribuli suo inferbat, et jam detectus illinc fugit, ac rursus signis prodigiisque munitus, contra expectationem exurgit percutitque Ægyptum, et suam denique gentem a dura liberat servitute: eos autem, quibus serviebant Hebræi, cum omni exercitu maris fluctibus pro fluminis aquis tradit suffocandos. Quare ex eo quia Hebræorum insontes in fluvio enecati sunt, tota natio a servitio redempta est; ac fremitus Ægyptiorum cum ipsis agminibus, curribus, satellitibusque fluctu obruti sunt.

Et multa quidem hujusmodi ex sacris Ecclesiæ historiis collecta posset quispiam in medium afferre. Eadem itaque ratione per execrandam immanemque puerorum cædem coronæ martyribus dignæ, et immarcescibiles ipsis beatis exflouerunt atque intextæ sunt: imo factum est, ut securi Deo sisterentur, ac perpetuam illam ineffabili gaudio et felicitate cum incorporeis agminibus choream plauderent, beatissimaque et perfecta optabilium rerum visione lætarentur; quibus quænam interneciones et quænam suppliciorum acerbitates condignæ æstimabuntur? Quapropter adeo non expediebat iniquam et præproperam infantium mortem quacunque ratione præpedire; ut multo melius fuerit eam permitti ac perpetrari, quo ipsi tantis in æterna et inenarrabili beatitate pullulantibus bonis cumularentur.

Atque hæc quasi ad explendam sacræ scientiæ cupiditatem tibi sufficiant. Quod si quis in arcana cum Paulo verba admissus, nobis melius ea

Πρὸς δὲ γε τοὺς εἰρημένους καὶ τὸ σύνθετος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἐνταῦθα μάλιστα παρῆρσιάζεται. Ποῖον τοῦτο; Ἐβωθεν ὡς ἐπίπαν ἡ ἀπερινήτος, καὶ ἀνεκφρατος τοῦ Θεοῦ σοφία ἐκ τῶν ἀνιαρῶν πράγειν, ἃ χαρᾶς ἐστὶ, καὶ εὐφροσύνης παρεκτικὰ καὶ ἐκ τῶν ἐναντιῶν πηγάζειν τὰ ἀντικείμενα. Αὐτίκα ἐκ τῆς βασκανίας τῶν ἀδελφῶν τὸν Ἰωσήφ τὸν φθονηθέντα τῆς Αἰγύπτου κατέστησε κύριον. Εἰ μὴ γὰρ φθονερῶν αὐτῷ ἐπέβαλον ὄμμα οἱ τῶν ὠδίων κοινωνοὶ, οὐκ ἂν ἐπράθη, οὐκ ἂν μὴ πρᾶθει, καὶ δουλεύων, καὶ τὴν τῆς σωφροσύνης οὐκ ἀσχύρων ἐλευθερίαν δεσμοτῆριον ὤκισεν· εἰ μὴ δέσμιος ἐγγόνει, οὐκ ἂν τοὺς ὄνειρους δεδεμένους, διέλυεν· οὐκ ἂν ἐκεῖθεν ἐγνωρίζετο βασιλεῖ, οὐδὲ τὴν μετ' αὐτὸν ἀρχὴν τῆς Αἰγύπτου ἐκεχειρίστο. Ὅρᾳς ἤλίκον ἐκ φθόνου, καὶ μισαδελφίας ἐφυ ἀγαθόν, καὶ ὄσαι; ὁ Θεὸς τὸν Ἰωσήφ δόξαις κατεστρέψατο;

Ἄλλος ὕστερον Φαραὼ κατὰ τῆς Ἰσραηλιτικοῦ φυλῆς ἐξεμάνη, καὶ τοῖς τῶν βρεφῶν ἄρρεσι τὸν ποταμὸν ὁ παράνομος ἐπενόησε δήμεον. Ἄλλὰ ἐκ τῆς κείνου μαιφονίας ὁ Μωϋσῆ; ἀντὶ τῆς ἰδίας ἐστίας μᾶς τῶν πολλῶν οὐσης, καὶ οὐδὲν τῆς τῶν ὁμοφύλων διαφερούσης; ἐν τοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἀνακτόρων ἀνετρέφετο, αὐτὸθεν τῆς θέλας προνοίας ἐπιδηλοῦσης, ὡς ὁ ἐπιβουλεύομενος, αὐτὸς ἐγκρατῆς τῆς τῶν ἐπιβουλεύόντων δυναστείας ἐσται. Ἐπειτα γὰρ δίκας φόνου λαθῶν, ὑπὲρ ὧν ἡδίκαι τὸν ὁμόφυλον ὁ Αἰγύπτιος, καὶ κατάφωρος γεγινώς τε ἐκεῖθεν, καὶ πάλιν ὀχρωθεὶς σημείοις τε καὶ τέρασι, καὶ παρὰ δόξαν ἐφίσταται, καὶ μαστίζει τὴν Αἴγυπτον· καὶ τέλος τοὺς μὲν ὁμοφύλους; τῆς χαλεπῆς δουλείας ἀπαλλάττει· τοὺς δὲ καταδουλωσαμένους πανστρατιᾷ θαλάττης ἀντὶ τῆς ποταμίου μαιφονίας ἐναποπνίγει βεῦμασιν. Ὡστε ἐξ ὧν ὁ Φαραὼ τὰ τῶν Ἑβραίων βρέφη ποταμῷ θανάτῳ κατεδικάσατο, ἐκ τούτων τε τὸ γένος ἅπαν ἀνεσώθη τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὸ φρούραγμα αὐτῇ στρατιᾷ, καὶ ἄρμασι, καὶ τριστάταις ὑποβρύχιον γεγονάσι.

Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν ἱερῶν λεξιμῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθολογησάμενος ἐπιδείξειεν. Οὕτω δὲ, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἀλάστορος καὶ παλαμναίας τῶν νηπίων σφαγῆς οἱ μαρτυρικοὶ τε, καὶ ἀκήρατοι τοῖς μακαρίοις ἐξήνθησάν τε, καὶ διεπλάκησαν στέφανοι· καὶ τὸ σὺν παρῆρσιᾳ παρίστασθαι τε τῷ Θεῷ, καὶ τὴν ἀληκτον κείνην ἐν ἀδιηγῆτω χαρᾷ, καὶ εὐφροσύνῃ σὺν τοῖς ἀσωμάτοις τάγμασι συνεξελίσσειεν χορείαν, καὶ τοῦ μακαριωτάτου, καὶ ἀκροτάτου τῶν ὄρεκτων ἀπολαύειν θεάματος· ὧν πόσαι σφαγαὶ, ποῖαι δὲ τιμωριῶν δριμύτητες ἀντάξια λογισθήσονται; Ὡστε οὐ μόνον οὐκ ἦν ἀμεινον οὐδαμῶθεν ἐπισχεῖν τὸν ἐκθεσμόν τε, καὶ ἄωρον τῶν βρεφῶν θάνατον· ἀλλὰ καὶ πολλῶν κρείσσον ἐναφειναῖ τε καὶ ἐνδοῦναι προελθεῖν τοσοῦτων αὐτοῖς ἐκεῖθεν αἰωνίων τε. καὶ ἀδιηγῆτων ἀναβλαστησάντων ἀγαθῶν.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἔστω σοι τῆς ἱερᾶς φιλομαθίας ὡσπερ τις ἱερὰ ἀφοσίωσις. Εἰ δὲ τις τῶν ἀπορρήτων τοῦ Παύλου βημάτων μύστης γεγινώς, μυσ-

ργαῖν ἡμᾶς ἐθειλήσῃτε τελειότερον, ἤδῃω; ἂν, καὶ ἅρῃν ἀνομολογοῦντες ὀφείλῃν τῷ ἀνδρὶ, διὰ βίου, καὶ κοινῇ μαθητεύσωμεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΖ'.

Πῶς λέγοντες Θεὸν μὲν ἓνα, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις, καὶ τὸν Πατέρα λέγομεν Θεόν, καὶ τὸν Υἱὸν κατ' αὐτὸν Θεόν, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡσαύτως Θεότητα δὲ λέγοντες μίαν, καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, οὐκ ἐτι δυνάμεθα λέγειν οὕτε τὸν Πατέρα Θεότητα, οὕτε τὸν Υἱόν, οὕτε τὸ Πνεῦμα, οὐδ' ἄμα (45);

Edita ab Ant. Scotto, p. 14.

Τὸ μὲν οὖν ἅμα μὴ λέγειν τὰς θεαρχικὰς ὑποστάσεις Θεότητα, καίτοι λεγομένας ἐν μιᾷ θεωρεῖσθαι Θεότητα, εἰ βούλει δὲ, καὶ γνωρίζεσθαι, καὶ περιέχεσθαι· τοῦτο δέξοιτ' ἂν αἰτίαν οὐκ ἄλογον τὸ μὴδ' ἐκάστην καθ' ἑαυτὴν τῶν μακαρίων ἐκείνων, καὶ δημιουργικῶν ὑποστάσεων δύνασθαι λέγειν ἡμᾶς Θεότητα. Διὰ τί δὲ Θεὸν μὲν ἐκάστην τῶν ὑπερφῶν ὑποστάσεων λέγομεν, οὐκ ἐτι δὲ καὶ Θεότητα, ὡς ἂν ἴσως θεωροῖη· μάλλον δὲ πρὸ τούτου ζητητέον (ἐκείθεν γὰρ καὶ τοῦ παρόντος ζητήματος; ἢ βλάβησις τὰς ἀφορμὰς ὑπεβάλλετο) πότερον ὁ Θεὸς, καὶ ἡ Θεότης ταυτὸν εἶη, ἢ ἕτερον; Εἰ μὲν γὰρ ἕτερον, τί τοῦτο, καὶ τί παρὰ τὸν Θεόν; Εἰ δὲ ταυτὸν, πῶς ἐκάστη τῶν ζωαρχικῶν ὑποστάσεων Θεὸς λεγόμενος οὐ λήγεται Θεότης; Οἱ μὲν οὖν τὸ σχῆμα τῆς λέξεως αἰτιασάμενοι, ὡς ἡ μὲν ἀρβενικῶν τύπου, ἢ δὲ πρὸς τὸ θῆλυ τῆς φωνῆς σχηματίζεται, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ὁμοίως ἐκάτερον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος λέγεται, αὐτέθεν τὸν ἔλεγχον δέχονται. Κατ' οὐδέτερον γὰρ σχηματιζομὲν τὸ Πνεῦμα τῇ γλώττῃ προφερόμενον, οὐδὲν ἤττον Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ Θεὸς λέγεται· καὶ τῶν ὀνομάτων τὸ ἕτερογενὲς οὐδὲν ἐκώλυσε τὴν αὐτὴν προσηγορίαν ἐπάγεσθαι, ἣν καὶ οὐ τὸ αὐτὸ γένος τῆς φωνῆς περιεπτύσσετο καὶ τοῦτου σαφέστερον ἐτι γένους ἑτέρου τυγχάνουσα κατὰ φωνὴν ἢ οὐσία ἐπὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος ὁμοτίμως κατηγορεῖται· οὐσίαν τε γὰρ αὐτὰς λέγομεν, καὶ μιᾶς οὐσίας· οὐδὲ τὸν ἀνθρώπον δὲ ζῶον, ἢ οὐσίαν καλεῖσθαι τὸ ἕτερογενὲς τῆς φωνῆς ἀπεκώλυσε.

essentiam, et unius essentiae nominamus : neque substantiam unquam prohibuit.

Τί οὖν δεῖ λέγειν; Ἡ δὲ, ὡςπερ ὁ ἀνθρώπος, καὶ

mysteria pandere voluerit; tunc nos libenter, et gratiam ei fatentes habere, dum vivimus, communi usura discemus (44).

QUÆSTIO XXVII [al. XXVI].

Quomodo cum Deum unum, tres autem hypostases dicamus, et Patrem dicimus Deum, et Filium per se Deum, et Spiritum sanctum similiter : cum autem dicamus unam Divinitatem, et tres hypostases, non item liceat Divinitatem dicere Patrem, neque Filium, neque Spiritum sanctum, neque simul?

Scotto, p. 14.

Quod simul divinæ personæ, licet in una Divinitate spectari, imo, si vis, et cognosci, et contineri dicuntur, tamen Divinitas non appellentur; hoc poterit hanc haud absurdam habere rationem, quod scilicet neque singulas beatas illas, creatricesque personas per se Divinitatem nuncupare possimus. Cur autem unamquamque illarum augustissimarum hypostaseon Deum quidem, at non pariter Divinitatem vocemus, hic fortasse perpendi debet : potius est autem in antecessum investigandum (quippe quia propositæ quæstionis caput inde occasionem accepit) utrum Deus ac Deitas idem sint, an aliud. Namque si aliud, quidnam hoc est, et quidnam in Deo? Si vero idem, quomodo quævis illarum vivificantium personarum Deus, et non Deitas appellatur? Qui discriminis causam in vocabuli forma quærunt, quod nempe alterum sit masculini generis, alterum vero ad feminini modum inflectatur, ac propterea non possit pariter de Patre, de Filio, et de Spiritu sancto utrumque usurpari, ex hoc ipso refelluntur : etsi enim nomen Πνεῦμα (Spiritus sanctus) nostra lingua prolatum neutrius sit generis, tamen Deus non minus, quem Pater, et Filius nuncupatur; et generis nominum diversitas non fuit impedimento, quominus hæc appellatio induceretur, quam et idem vocis genus non complectebatur : imo magis perspicue, quam hoc, vox essentia, utut ad aliud genus pertineat, tamen æquo jure de Patre, Filio, et Spiritu sancto enuntiatur : eas siquidem personas ipsam divinam

Quid ergo dicendum superest? An quod, quem-

NOTÆ.

(44) Profecto ubi de divinis operibus, ac præsertim de scelerum permissione sermo instituitur : tunc præcipue sunt, uti scriptum est Sap. ix, 14. *Cogitationes hominum timidæ, et incertæ providentiæ* : idque humanæ menti omnino impervium esse pluries docuit Apostolus, Rom. xi, 33; I Cor. ii, 16. Nihilominus minus rationes illæ, ut aiunt, congruentiæ, quas Photius affert, ab iis, quæ in Patrum operibus occurrunt, non nimis absunt. Videtis inter Græcos Irenæum iii, 4. Just. quæst. 13, ad Orth. Orig. hom. in Matth. Chrysost. hom. 2 in var. Ev. Eusebium Emissen. ; inter Latinos autem August. iii; de exposit. Symb. 4, et Serm. 8 de sanctis, Prud. hymn. Epiph. Fulgent. de Epiph. et libro *De Fide ad Petrum* 3 et 39; Leo. serm. I de Epiph. Bernard. serm. de Innoc. et homil. in

D Cantica 60.

Cæterum per Innocentium eadem, uti monet historia, factum est, ut non solum Judæi, et Samaritani, sed gentes pene omnes tempus magni illius Messie, qui jamdiu expectabatur, a Prophetis prædictum advenisse audirent, atque ita prædicationi evangelicæ via sterneretur.

(45) In Coisliniano codice legitur οὐδ' ἅμα τὰ τρία, et in Vaticano ἀλλ' οὐδ' ἅμα τὰ τρία; tametsi maleferiati ejusdam critici, vel emendatoris manu hodiernum τὸ οὐδὲ deletum videatur. In Taurinensi vero ἀλλ' ἅμα τὰ τρία, et hanc lectionem sensui consentaneam esse temerè Josephus Pasinius affirmat, siquidem ipsum responsionis initium refragatur.

admodum nomina homo et humanitas non ad alium atque alium sensum spectant; et nihilominus illud de Socrate nullo impedimento usurpatur, hoc autem nequaquam; ita quoque voces illæ Deus, et Deitas, licet diversas ideas non contineant, nequeant tamen de divinis personis pariter dici? At dicet fortasse elegantiorum hominum quispiam, quod augeat hoc, non diluat propositæ quæstionis difficultatem; atque petitionis principii suspicionem minime effugiat. Hos autem rem accurate non fuisse assecutos inde patet, quod non e re simili ad rem propositam in quæstione fiat transitio, neque id obscuritatem augeat, imo neque primam interrogandi causam, quasi cognitam, supponat; atque hinc potius isti rectum non tulisse iudicium arguuntur. Si enim in naturæ sermone huiusmodi vocabulorum conditio animadvertitur in illis rebus, in quibus identitas non læditur, atque in enuntiationibus ipsa vocabula usum non similem habent; quomodo evidens et perspicuum non est, quod neque abstrusum putandum sit, neque absurdum in theologia, quæ a materie longo intervallo distat, quæque maxima difficultate humanam mentem undequaque gravioribus implicat quæstionibus, in quibus neque ulla alta voce admissum licet quæstionem exprimere; in his, inquam, quoque modo huiusmodi comminisci usum vocabulorum, quæ, etiamsi rebus corporeis veteri et recepto iudicio accommodari, atque idem significare videantur, eodem tamen pacto prædicari non possunt? Ubinam itaque difficultas hic augetur, aut causa pro causa ponitur?

Novi autem quosdam, qui dubium diluere arbitrantur hominem, ac naturam, speciemque humanam assumendo, quæ quodammodo in idem invicem concidere videntur; in Socratis autem prædicatione diversitatem, non convenientiam proferunt. Socrates enim homo quidem dicitur, at neque species, neque natura, si vis autem, neque forma his conjuncta appellari poterit. Hos autem fugit, ut videtur, quomodo sit de nominibus iudicandum, et quod quæcunque ad physicas res nomina pertinent, ipsa ad res significatas luculenter, ac proprie serantur: quæ vero a dialectica oriuntur speculatione, et dialecticum quemdam involvunt sensum, hæc ad significatas naturæ res vi propria non pertingunt. Homo vero et humanitas, necnon Divinitas, et Deus non sunt logicæ subtilitatis commentationes, sed existentis rei nomina: attamen ex his quædam quoque vestigia ingredi fas est, quæ ad dubii solutionem adducunt. Etenim cum hæc secum invicem comparantur, rerum scilicet nomina, et ea quæ logicam in verbis subtilitatem habent, non minimam in ipsa differentia mutuam communicationem retinent. Verba enim singularibus rebus tributa et involvunt ista nomina, et ipsis innuntantur,

ἢ ἀνθρωπότης οὐκ ἄλλον, καὶ ἄλλον παρδεχόμενα λόγον, ὁμοῦ τὸ μὲν λέγεται κατὰ τοῦ Σωκράτους ἀκωλύτως, τὸ δὲ οὐκ εἶ: οὕτω καὶ ἡ θεὸς φωνή, καὶ ἡ θεότης, οὐκ εἰς ἕτερον, καὶ ἕτερον ἀναπτυσσόμενα νόημα, οὐχ ὁμοίως δύνανται καὶ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων λέγεσθαι; Ἄλλὰ εἴποιεν ἂν τις ἴσως τῶν χαριεστέρων· ὡς αὐθιγῆς ἐστίν, οὐ λύσις τοῦ ἀπορήματος τοῦτο, καὶ τὴν τοῦ ἀπ' ἀρχῆς αἰτεῖσθαι ὑπόψιν οὐκ ἐκφεύγει. Τοὺς δὲ μάθοις ἂν ἐντεῦθεν, ὡς διαπέφευγε τὸ ἀκριβές· οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ ὁμοίου πρὸς τὸ προκειμένον ἐπὶ ζήτησιν μετάδοσις, οὕτε κρατύνει μᾶλλον τὸ ἀπορον· ἀλλ' οὐδ' ἐπισύρει τὴν αἰτίαν τοῦ ἀπαρχῆς αἰτεῖσθαι· ἐκεῖθεν δὲ μᾶλλον διελέγχοιεν· ἂν οὐκ ὀρθὴν ὑπελθόντες τὴν κρίσιν. Τὸ γὰρ ὀρθὴν ἐν φυσιολογίᾳ τοιαύτην ὀνομάτων θέσιν, ἐν οἷς καὶ τὸ ταυτὸν οὐ λυμίνεται, καὶ πρὸς τὸ κατηγορεῖσθαι τὴν χρεῖαν οὐχ ἐμοίαν παρέχεται, πῶς ἐστὶ σαφῆς τε, καὶ ἀναντιρρήτος παράστασις τοῦ μηδὲν ἀπορον νομίζειν, μηδὲ παράλογον ἐν τῇ πολλῇ τῆς ὕλης ὑπερκαυμένη (46) θεολογίᾳ, καὶ πολλῇ πανταχόθεν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐν τοῖς βαθυτέροις τῶν ζητημάτων ἀπορία περιτειχιζούσῃ, ἐφ' ᾧ οὐδὲν οὐδὲ τῶν ἄλλων ὀνομάτων οὐδενὶ ῥᾶδόν ἐστι δηλώσαι τοῦ ζητουμένου τὴν ἀκριβεῖαν· ἐπὶ τούτων ἀμωσγέπως τοιαύτην φωνῶν ἀνευρίσκειν χρῆσιν, αἷ κἀν τοῖς ἐνύλοις ὀρθῶνται καλαῖα καὶ συνήθει κρίσει ἐναρμόττουσαι, καὶ τῆς μὲν ταυτότητος οὐκ ἐξιστάμεναι, ἐν δὲ τῇ κατηγορεῖσθαι διεστάμεναι; Πού τοίνυν ἐνταῦθα ἡ τῆς ἀπορίας ἐπίστασις, ἢ τῆς ἄλλης αἰτίας ὑπόληψις;

Τινὰς δὲ λύειν νομίσαντας οἶδα ἐκ τοῦ τὸν ἀνθρώπον παραλαβεῖν, καὶ τὴν φύσιν, καὶ τὸ εἶδος· ἂ δοκῆ μὲν πῶς ἀλλήλοισ ἐἰς ταυτὸν συνιέναι· ἐν δὲ τῇ τοῦ Σωκράτους κατηγορίᾳ τὴν διάστασιν ἀντ' τῆς ὁμολογίας ἐξοικειοῦνται. Ἀνθρώπος μὲν γὰρ ὁ Σωκράτης, οὕτε δὲ εἶδος, οὕτε φύσις, εἰ βούλει δὲ, οὐδ' ἡ συνταττομένη τούτοις μορφή δύναται ἂν λέγεσθαι. Λαοθάνη δὲ τούτους, ὡς εἰσικεν, ἡ τῶν ὀνομάτων διάκρισις, καὶ ὅτι ὅσα μὲν ἐστὶ φυσικῶν πραγμάτων ὀνόματα, ταῦτα περιφανῶς τε, καὶ καθαρώς κατὰ τῶν ὑποκειμένων φέρεται· ὅσα δὲ διαλεκτικῆς προήλθον ἐπινείας, καὶ διαλεκτικόν τινα περιέχουσι νοῦν, ταῦτα τῶν ὑποκειμένων τῆς φύσεως ἔργων ἰσχύον οὐκ ἐχει διαδιδάξεσθαι. Ὁ δὲ ἀνθρώπος, καὶ ἡ ἀνθρωπότης, καὶ ὅτι καὶ ἡ θεότης, καὶ ὁ θεὸς οὐ λογικῆς ἐστὶ τεχνασμάτων προβλήματα, ὑποκειμένου δὲ πράγματος ὀνόματα· πλὴν κἀκ τούτου ἐστὶν ἔχνη τινὰ λαβεῖν πρὸς τὴν τῆς ἀπορίας λύσιν ἐνάγοντα. Καὶ γὰρ ἀλλήλοισ ταῦτα συνιέντα, τὰ τε τῶν πραγμάτων ὀνόματα, καὶ ἅπτερ τῆς λογικῆς ἐντροχίας, τυγχάνει πρὸς βήματα, οὐκ ὀλίγην ἐν τῇ διαστολῇ τὴν πρὸς ἀλληλα κοινωνίαν ἀσπάζεσθαι (47). Περιέχουσι γὰρ τὰ καθ' ἕκαστα καὶ ταῦτα, καὶ ὑπερίδρυται τούτων, καὶ πρὸς ἐκεῖνα λέγεται, εἰ καὶ μὴ

NOTÆ.

(46) Vide an scribi debeat ὑπερκαυμένη, vel saltem ὑπερκαυμένη.

(47) Corrigeas velim ἀσπάζεται. vel ex præcæjenti periodo resumias ἐστίν.

κατὰ τὸν ὁμοιον τρόπον. Φαμέν γάρ Σωκράτην φύσιν, καὶ εἶδος, καὶ μορφήν, εἰ καὶ μὴ τῶν ἐν τῇ προτάσει μερῶν, ὥσπερ ἐν ταῖς φυσικαῖς ὁράται φωναῖς, ἐκάτερον ὁμολόγως κατὰ τὴν ὀνομαστικὴν προάγεται κλήσιν.

Ἐπι δὲ φαμέν τὸν τε ἀνθρώπον, καὶ τὸ ζῶον λογικόν, θνητὸν, ταυτὸν· ναὶ μὲν καὶ τὸ γελαστικὸν ἐκατέρῳ· οὐ μὴν, ὅσα περὶ ἐνὸς τούτων λέγεται, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν δυνατὸν ἐστὶν εἰπεῖν. Τὸ μὲν γὰρ εἶον ἀνθρώπου, τὸ δὲ ὄρος, οὐδέτερον δὲ τούτων ὁ ἀνθρώπος ῥηθεῖη ἢ ἀνθρώπου· καίτοι κατὰ τὸ μάλιστα ταυτὸν τὴν ταυτότητα διεκλήρωσαντο ταῦτα. Πλὴν τὸν εἰρημένον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῆς φύσεως, καὶ τοῦ εἶδους λόγον κἀνταῦθα λαβεῖν ἐστὶ τὴν τούτων κρίσιν ἀναδεχόμενον. Καὶ γὰρ ἀφαιρουμένων τῆς λογικῆς φωνῶν ταυτὸν ἐστὶν ἕκαστον ἀλλήλων τῶν τριῶν.

Ἄλλὰ ἐπὶ μὲν τῶν εἰρημένων αἰτιάσαιτ' ἂν τις τὸ ἑτερογενὲς τῶν φωνῶν μεταρρυθμίζων εἰς τὸ εὐπορον τὴν ἀπορίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ ῥηθησομένου τί ποτ' ἂν ἐρεῖ; Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπος ἐστὶν οὐσία, καὶ ζῶον· ταυτὸν δὲ ἂν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν, ἔπερ ἐστὶ φυσικοῦ πράγματος φωνή, οὕτε οὐσία, οὕτε ζῶον ἂν ῥηθεῖη· ἐπεὶ ὁ ἀνθρώπος, πολλοὶ ἂν εἴησαν οὐσίαι, καὶ ζῶα. Ὡστε οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἔπειται θατέρῳ τῶν συναπομένων τῇ ταυτότητι ὅσα καὶ τῷ ἑτέρῳ παρέπεται, ἢ ὁ λόγος οὗτος διορισμοῦ δείξαι. Εἰ μὲν γὰρ γελαστικὸν λέγων τις τὴν τοῦ ἰδίου ἔννοιαν ἐνδέχεται, οὐκ ἂν οὕτε ζῶον, οὕτε οὐσία τοῦτο εἴη· εἶδ' αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον διὰ τῶν φωνῶν τούτων παραδηλοῦσιν, οὐχ ἑτερά τινα, ἀ καὶ ἀπαρχῆς ὑπῆρχεν ἐκεῖνῳ, προσέτι συνάγουσι· καὶ μᾶλλον ἂν ἐπεῖχε χώρων μῆτε λογικὸν ζῶον λέγειν, μῆτε σῶμα· ἀλλὰ μῆδὲ οὐσίαν ὑπάρχειν τὸν ἀνθρώπον, ἵνα μὴ τοιοῦτον πληθὸς κληρημάτων Σωκράτην καταλείψεται. Πλὴν εἰ καὶ καὶ ἕκαστον μέρος τῆς διαιρέσεως ὁράται μὴ τῷ ἑτέρῳ συνεπόμενα, ἀ συνόντα τῷ ἑτέρῳ ἐγνωρίζετο, οὐδὲν ἤττον ὁ λόγος εὖρετο σπουδαζόμενος· οὐδὲ γὰρ εἰ με (48) πάντα, ὅσα ταῦτα προὔκειτο, δείξαι τὴν διαφορὰν ἐξοικειούμενα· ἀλλ' ἤρκει τῷ λόγῳ παραστήσαι, εἰ τινα (49) ἐν τοῖς τοιοῦτοις λεγομένων ἐν τῇ πρὸς ἄλληλα κοινωνίᾳ καὶ τὴν ἑτερότητα διασώζουσι.

Ὅσον δ' ἂν τις ερη, ὡς οὐδὲν τῶν παραδειγμάτων εἰς ὁμοιότητα τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ἠπρημένοις συνέρχεται, οὕτε ἴδιον θατέρου θάτερον, οὕτε ὄρισμὸς, ἀλλ', ὡς ἂν εἴποι τις, ὀνόματα δύο περὶ ἓν ὑποκείμενον ἀναστρεφόμενα, ὡς λῶπιον, καὶ ἱμάτιον. Πῶς οὖν, φασιν, ἐν σοῖς προνομίοις τὸ ἕτερον τοῖς αὐτοῖς, οὐχὶ καὶ θάτερον ἐπιγινώσκειται; Οἶδα μὲν οὖν ἐν ταῖς γυμνασίαις λόγον εἰρημένον τοιοῦτον· ὡς ὁ μὲν ἀνθρώπος, καὶ ἡ ἀνθρωπιότης τὸ αὐτὸ μὲν ὑποκείμενον

A simulque referuntur ad illa, licet non eadem ratione. Dicimus enim Socratem naturam, et speciem, et formam, etiamsi non alterutra propositionis pars, quemadmodum in physicis cernitur vocabulis, eodem pacto in appellationis conditione producat.

Præterea dicimus hominem et animal ratione præditum, et morti obnoxium idem esse, imo etiam risibile utrumque: non tamen, quæcunque de quopiam horum dicuntur, de reliquis quoque possunt enuntiar. Hoc profecto hominis proprium est, illud vero definitio: neutrum tamen horum in homine homo nuncupari licet; et si hæc uni, quod idem omnino est, eadem sint. Præterquam quod sermo ipse, qui de homine, natura ac specie factus est, hic quoque ad iudicium de istis ferendum usurpari potest. Nam idem est, si logicas voces excipias, quod a singulis his tribus indicatur.

Jam vero in his, quæ dicta sunt, dicit fortasse quispiam, ut in perspicuis tenebras obsundet, ex generis diversitate causam distinctionis erumpere. At ad ea, quæ adjiciemus, quid reponet? Homo nimirum substantia et animal est: interea licet idem sit, quam homo, risibile, quod physicæ actionis est nomen, id tamen neque substantia, neque animal vocari debet: quia multe substantiæ, multaque animalia homo esset. Quamobrem alterum coeuntium in idem non necessario sequuntur quæcunque et alterum comitantur, vel certe distinctio in hujusmodi sermone adhibeatur, oportet. Si quis enim risibile dicens proprietatis notionem consideraret, hæc neque animal esset, neque substantia: quod si alii ipsum subjectum per has voces velint denotare, non alia quædam, quæ a principio illi non inerant, superaddunt: atque id potius copiam adimit dicendi hominem animal esse rationale, corpus imo et substantiam, ne tanta tricarum multitudo Socratis ideam destruat. Itaque, tametsi in alterutra divisionis parte quæcunque adesse deprehenduntur in altero, ad alterum confluere non animadvertantur, sermo tamen non minus accuratus invenitur: nec enim opus erat, ut omnia, quæ ita se habebant, secum invicem convenire ostenderentur: verum satis erat, ut sermo proderet, quod aliqua eorum, quæ proferuntur, in ipsa mutua communione diversitatem quoque retineant.

Atqui id tantum reponat quispiam, quod nullum ex adductis exemplis eum proposita quæstione habeat aliquid commune; quippe in ea alterum verbum non est alterius proprietas, vel definitio, sed dici possunt duo nomina, quæ circa unum subjectum versantur, veluti vestis et indumentum. Quomodo itaque, inquirunt, his in antecessum constitutis alterum, et non alterum ipsis divinis personis tributum invenitur? Novi nimirum in sco-

NOTÆ.

(48) Pro duabus istis voculis τὸ ἐχρῆν, ni fallor, reponendum esset.

(49) Ita omnino pro τὶ scribendum autumo.

lasticis exercitationibus hoc dici solitum, quod scilicet homo, et humanitas idem indicent subjectum; sed non eodem pacto accipiantur; idque fortasse tu pariter memineris. Sane cum hominem dicimus, naturam individuo inhærentem intelligimus; cum vero humanitatem, ipsam quidem hominis naturam, sed non inhærentem, at qualem mens a materie abstractam secundum se considerat. Quare idem sunt homo et humanitas, sed modum significandi diversum habent: ac propterea necesse non est, ut in quibuscumque alterum animadvertitur, in ipsis conspiciatur et alterum. Modus enim significandi in quibus invicem mutatus est, in iis mutatum quoque loquendi usum reddere debet. Idcirco et Socratem recte hominem appellamus, at non præterea humanitatem. Etenim permutando enuntiationis formulam Socratem probe dicimus habere humanitatem, ac ab ipsa res ad individua pertinentes, uti et ab homine contineri; siquidem in huiusmodi loquendi modis ipsarum rerum identitas servari videtur. Etsi itaque non secundum eundem modum, in quibus homo dicitur, in ipsis cumdem humanitas apposite dici; jure tamen quispiam dicet quod et individua contineat humanitas, et complectatur hæc Socratem, atque ipsa ex individuis abstracta fuerit.

Porro ratio loquendi de naturalibus ad solvendam de rebus naturam excedentibus quæstionem opportuna est. Sed quæ hactenus enucleavimus juvenum esse, qui in dialecticis palæstris adhuc fortasse currunt, nondum autem ad bravium, quod veritatis agnitio donat, pervenerunt, existimanda sunt. Quomodo enim humanitas et ab individuis abstrahitur, et ab ipsis habetur? Quomodo autem individua continet, dum non potest omnibus modis de ipsis enuntiarī? Habere profecto, et esse, etiamsi brevi litterarum varietate distent, magnam tamen rerum diversitatem important.

Facilius autem foret objectum ab identitate desumptum diluere: quandoquidem, etiamsi demus hominem et humanitatem idem esse, necessario tamen non sequitur, ut altero prædicato prædicetur et alterum. Socrates enim idem est ac homo; modo alterum de altero non enuntietur: quippe de Socrate probe prædicatur homo, sed non item Socrates prædicationem homini reddit: profecto dicitur, Socrates quidem est homo: non autem, homo est Socrates. Quare difficile non est, ut in quibusdam nominibus diversitas cum identitate prodeat.

Quod autem exposuimus, cum per comparationem persuadere nitatur, ad propositam quæstionem solvendam eandem vim non exserit; siquidem in allatis exemplis aliquid commune est, aliquid vero peculiare: at in divinis communicatione æque gaudet alterutrum. Quænam igitur solutio erit, quæ omni ex parte

δηλοῦσιν, οὐχ ὡσαύτω; δὲ παραλαμβάνονται· καὶ σὺ δ' ἂν ἴσως ἀναμνησθεῖς. Ἦνίκα μὲν γὰρ ἀνθρώπων φάμεν, τὴν ἐγκατατεταγμένην τῇ ὑποστάσει φύσιν λογιζόμεθα· ἦνίκα δ' ἀνθρωπότητα τὴν αὐτὴν μὲν ἀνθρώπου φύσιν, οὐ τὴν ἐγκατατεταγμένην δὲ, ἀλλ' ἦν ὁ νοῦς ἐξαιρῶν τῆς ὕλης καθ' ἑαυτὴν πολυπραγμονεῖ. Ὅστε ταυτὸν ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος, καὶ ἡ ἀνθρωπότης, καὶ τρόπος ἕτερον παραλλάττοντα· διὸ οὐκ ἀναγκαῖον, ὅσοις ἐνθεωρεῖται τὸ ἕτερον, τοῖς αὐτοῖς ὁρᾶσθαι καὶ θάτερον. Οἷς γὰρ ἀλλήλων παρελήλακται, παρελλομένην πάντως καὶ τὴν χρεῖαν παράσχοιτ' ἂν. Διὸ καὶ ἀνθρώπον μὲν εὐλόγως φάμεν τὸν Σωκράτην, ἀνθρωπότητα δὲ οὐκ ἔτι. Ἐν γὰρ τῷ παραλλάττοντι τῆς κατηγορίας ἔχειν μέντοι τὴν ἀνθρωπότητα τὸν Σωκράτην ἐροῦμεν· καὶ περιέχεσθαι τὸ καθ' ἑκάστον ὑπ' αὐτῆς, ὡσπερ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἐν τοῖς τοιοῦτοις γὰρ αὐτῶν ἐδόκει καὶ ἡ ταυτότης. Ὅστε εἰ καὶ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐφ' ὧν ὁ ἀνθρώπος λέγεται, ἐπ' αὐτῶν ἀρμόζειν δύναται καὶ ἡ ἀνθρωπότης. Ἀλλὰ περιεκτικὴν τε εἶναι τῶν ἀτόμων καθαρῶς ἂν τις τὴν ἀνθρωπότητα φάιη, καὶ ἔχειν ταύτην τὸν Σωκράτην, καὶ θεωρεῖσθαι αὐτὴν ἐκ τῶν ἀτόμων.

Ὁ δὲ ἐπὶ τῆς φύσεως λόγος εἰσιμὸς ἐστὶ καὶ περὶ τῶν ὑπερφῶν τὴν ἀμφισβήτησιν διαλύειν. Ἀλλὰ τὰ μὲν προσεχῶς εἰρημένα, σκιρτώντων ἴσως ἔτι μετὰ τὰς διαλεκτικὰς παλαιστρας, οὕτω δὲ τῶν εἰς τὸ βραβεῖον ἀφιγμένων, ὃ χαρίζεται τῆς ἀληθείας ἢ κατάληψις, νομιστέον. Πῶς γὰρ ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἐξήρηται τῶν ἀτόμων, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔχεται; Πῶς δὲ περιέχει ταῦτα, μὴδ' ὅλων αὐτῶν κατηγορουμένη; Τὸ γὰρ ἔχειν, καὶ τὸ εἶναι, κεν γραμμάτων ἐναλλαγῆ βραχεῖα δίσταται, μεγάλην πραγμάτων ἀπαγγέλλει ἑτερότητα.

Τὴν δ' ἀπὸ τῆς ταυτότητος καταδρομὴν εὐχερέστερον ἀναστῆλιν ἂν εἴη· οὐχ ὡς ἀνάγκη (50) τις, εἴπερ καὶ δοίη ταυτὸν ἀνθρώπῳ τὴν ἀνθρωπότητα, κατηγορουμένου τοῦ ἑτέρου καὶ τὸ ἕτερον κατηγορεῖσθαι. Ταυτὸν γὰρ ὁ Σωκράτης τῷ ἀνθρώπῳ, εἴπερ οὐχ ἕτερον ἑτέρου κατηγορεῖται. Ἀλλὰ γὰρ τοῦ Σωκράτους μὲν κατηγορεῖται δὴλον ὁ ἀνθρώπος, οὐκ ἔτι δὲ ὁ Σωκράτης ἀναποδίδωσι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν κατηγορίαν· λέγεται μὲν γὰρ ὁ Σωκράτης ἀνθρώπος, οὐκ ἔτι δὲ ὁ ἀνθρώπος Σωκράτης. Ὅστε οὐκ ἄπορον ἐπ' ἐνίων ὀνομάτων λέγειν συμπεροῖναι τὴν ἑτερότητα τῇ ταυτότητι.

Ἀλλὰ ἐστὶ (51) καὶ τὸ ρηθὲν παραδειγματικὴν πιθανότητα φέρον οὐ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν προβάλλεται τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἠπορημένοις παρασχεῖν τὴν λύσιν· καὶ γὰρ ἐνταῦθα τὸ μὲν κοινὸν, τὸ δὲ τῶν καθ' ἑκάστον· ἐν ἐκείνοις δὲ παραπλησίως ἐκάτερον ἀπολαύει τῆς κοινότητος. Τίς οὖν ἡ πανταχόθεν καὶ

NOTÆ.

(50) Vocem hanc corruptam asservat codex, quippe habet ἀν' ἀγνη; ac fortasse pro ὡχ ὡ; opportunius esset ὡς οὐχ.

(51) Verbum substantivum otiosi videtur, εὐπιπρο προβάλλεται προβάλλεσθαι legendum erit.

πάσης λαβῆς ἀνακεχώρηκε λύσις; Καὶ γὰρ, ὅτι μὲν οὐ πάντα τὰ εἰς ταυτὸν συνιέντα κατὰ πάντα κοινω-
νοῦν ἀλλήλοις ἀπαιτεῖται, δέδεικται τρόπον τινά· καὶ
ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς ἀνθρώπου, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος
φωνῆς προτεινομένη χρῆσις τὴν ἐν τῇ θεολογίᾳ δια-
λύει ἔριν. Τάχα δ' ἂν ἐπὶ μέρους ἔτι μένει τὸ ζήτημα
καὶ τὸν ἔρωτα τῶν φιλοσοφῶν αἰρουμένων ἀναφλέ-
γειν· ὅτι μὴ καὶ τὸ λοιπὸν συνορᾶν χειραγωγίαν
εὐροι.

Τί οὖν ἔστι φάσαι; Τί δὲ σοφώτερον ἕτερον πρὸς
τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀπορίαν, ἢ διότι ἡ μὲν Θεὸς φωνὴ τὴν
τε φύσιν εἴωθε δηλοῦν, καὶ τῶν ἀτόμων ἕκαστον οὐ-
δὲν ἔλαττον πέφυκε σημαίνειν· ἡ δὲ Θεότης σιμαν-
τικὸν τε, καὶ δηλωτικὸν αὐτῆς γε μόνης τῆς φύσεως;
Διὸ περιετικὸν μὲν ἡ Θεότης, ὡσπερ καὶ ἡ φύσις,
εἰκότως ἂν ῥηθῆι τῶν ὑποστάσεων· οὐδὲ δὲ Θεότης
τῶν ὑπ' αὐτῆς περιεχομένων (καὶ γὰρ οὐδὲ φύσις)
δύναται λέγεσθαι. Ἡ δὲ Θεὸς φωνή, ὡσπερ περι-
ληπτικὸν, οὕτω δὴ καὶ δηλωτικὸν τῶν ὑπερφῶν
ὑποστάσεων· διὸ καὶ ἀκολούθως ὁ λόγος ἕκαστον
τῶν τριῶν Θεῶν ὀνομάζειν ἐπίσταται.

Εἰ δὲ τις αἰτίαν νεανειούμενος ἐπιζητεῖ, τί δὴ ποτε
ἡ μὲν ἀνθρωπότης τὴν φύσιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τὴν
φύσιν, καὶ τὸ καθ' ἕκαστα πέφυκε δηλοῦν· ἐλήθην
ἑαυτὸν ἐν τῷ νομίζειν σοφίας ὑπόληψιν θηρᾶν, εἰς
ἀμαθίαν ἐκφέρεσθαι, ἀρχὰς ἐπιζητῶν τῶν ἀρχῶν,
καὶ τῶν ἀναιτίων ἀπαιτεῖν αἰτίας ὑποσυρόμενος.
Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ὁ κεφαλαϊώδης τοῦ λόγου τύπος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΗ'.

Εἰ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου πρόεισιν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ
Πνεῦμα, πῶς οὐχὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀναδέ-
ξονται κλήσιν, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν
ὑπέλλοι τὸ Πνεῦμα;

Redita ab Ant. Scotto, l. c., p. 26. Dogmatica de Trinitate.

Ἡ μὲν πρόδος, ὡ βέλτιστε, ἄμα τε καὶ ἀδιαστά-
τως ἔκ τοῦ Πατρὸς τῷ τε Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι
θεολογείται. Οὐδεὶς δ' ἀναγκάσει λόγος εἰς τὴν τοῦ
Υἱοῦ μεταπεσεῖν προσηγορίαν, ἢ τὴν ἀδελφικὴν ἀνα-
δέξασθαι σχέσιν· ὅτι μὴδὲ τὸ ἀνάπαλιν ἐννοεῖν, ἢ
λέγειν, ὡς ὁ Υἱὸς εἰς τὸ ἐκπορευτὸν μέτασι Πνεῦμα,
ἢ τὴν ἐκείνου σχέσιν ἐξειδιώσατο. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν
ἕκαστος τῶν νοῦν ἔχειν ἡξιωμένων Χριστοῦ καὶ φρο-
νεῖν, καὶ διδάσκειν ἄλλους ἔτοιμον παρέχεται τὴν
χάριν. Οὐ γὰρ διότι ἐκ τοῦ αὐτοῦ θεολογούνται προ-
τείναν, ἢ εἰς υἰότητα τὸ Πνεῦμα συνδιαστήσεται τῆς

VARIÆ LECTIONES.

¹ Non ἀδιστάκτως. Vertendum : sine intervallo.

NOTÆ.

(52) Ex hac quæstione ita sese extricat D. Tho-
mas. Fatetur primum (part. 1, quæst. 59, art. 6,
ad secundum.) recte dici divinam essentiam esse Patrem,
quia tunc est prædicatio per identitatem; et alibi
(art. 5, ad quartum.) essentia divina, inquit, prædicatur
de Patre per modum identitatis propter divinam sim-
plicitatem. Jam porro docet idcirco hanc proposi-
tionem Pater est Deus potius adhiberi, quia (ibid.
art. 5, in corp.) licet secundum rem sit idem Deus,

A omne etiam devitet incommodum? Aliquo nimirum
pacto ostensum est, quod non omnia, quæ eodem
redeunt, mutuam in universis communicationem
exposcant; et quod vocum hominis et humanitatis
expositus usus dirimat in rebus divinis controver-
siam. Proliquis itaque quæstio ex una adhuc parte
enodanda superest, et desiderium eorum qui philo-
sophari cupiunt, accendere; quia id quoque, quod
iniquum est, nondum sua enucleatione potiri vide-
tur.

Quidnam est ergo dicendum? Et quidnam aliud
magis ad quæstionem propositam facit, quam quod
ex eo, quia vox Deus et naturam exprimere con-
suevit, et ad unamquamque personarum indi-
candam non minus opportuna est: vox autem Di-
vinitas indicat exprimitque ipsam tantummodo
naturam; idcirco divinitas, ut et natura, personas
continere merito dici posset: at non potest Divini-
tas (quippe ne ipsa quidem natura) de personis
quas continet, enuntiari. Vox autem Deus, utpote
quia non modo ipsas personas augustissimas con-
tinet, sed et easdem exprimit, ideo consequitur, ut
in sermone quamlibet trium hypostaseon possimus
Deum nuncupare.

Quod si quis monstrat denuo se inquirere ratio-
nem, cur humanitas naturam, homo autem tam na-
turam quam individuum significandi vim habeat:
hic nondum sensit sese, dum sapientiæ opinionem
venari putat, in stultitiam incidere, quia principio-
rum principia scrutatur, et eorum, quæ causam non
habent, causas tentat expiscari. Atque hæc sermoni
compendiario satis erunt (52).

QUÆSTIO XXVIII [at. XXVII].

Si ex eodem principio Filius ac Spiritus sanctus
procedunt quomodo nec fratrum appellationem
accipient, nec Filii nomen Spiritus sanctus. ac-
quiret?

Processio a Patre, optime vir, pariter, ac sine con-
troversia et de Filio, et de Spiritu sancto in sacra
doctrina enuntiatur: nullus tamen insinuabit sermo,
quod in Filii nomen Spiritus sanctus incidat, aut
quod fraternam suscipiat conditionem: quoniam ne-
que contra existimare possumus, aut dicere, quod
Filius in Spiritum sanctum procedentem mutetur,
aut ejus proprietatem sibi vindicet. Quisque autem
eorum, qui Christi sapientiam censentur habere, ad
hæc tam sentienda, quam aliis tradenda libenter
sese exhibet. Non enim quia ex eodem principio

quod Deitas, non tamen est idem modus significandi
utrobique: nam hoc nomen Deus, quia significat di-
vinam essentiam, ut in habente (vide etiam art. 4,
in corp.) ex modo suæ significationis habet, quod
possit supponere pro persona.... Sed hoc nomen es-
sentia non habet ex modo suæ significationis, quod
supponat pro persona, quia supponit essentiam, ut
formam abstractam. Vide etiam Estium, lib. 1, di-
stinct. 4, § 1 et 2.

uterque dicitur a theologis procedere, idcirco aut Spiritus sanctus ex proprietate sua dimotus in filiatione collocabitur; aut Filius ab ea, quæ ipsum distinguit, generatione recedens, cum Spiritus sancti proprietate confundetur: ex eodem enim principio, sed non eodem pacto ambo procedunt; nec secundum eandem proprietatem est utriusque processio. Etenim Filius quidem procedit a Patre, nempe ut genitus, Spiritus sanctus autem per processionem, quæ aliam illi dat proprietatem, sed neque hæc processio generationis notionem sibi conciliat. Ita sane res se habet; et qui secundum diversas notioncs a Patre exire dicuntur, diversam quoque nomenclationem ac personalem ineunt proprietatem, qua

peculiaris notionis indoles in ipsis constituta fuerat. At enim ita apparentis difficultatis vera solutio ad evidentiam usque est deducta: quod si mavis etiam a corporeis rebus ad incorporeas similitudinibus argumenta desumere; calorem et lucem ex eodem principio ducere originem nemo est, qui ignoret; siquidem utrumque est ignis effectus ac emanatio. At vero neque calorem aerem illustrando visui ad ea, quæ cernuntur, percipienda prodesse quisquam sane mentis dicit; quæ nimirum est luminis proprietas; neque contra vim absumendi subjectas materies quisquam luci, secundum quod illa illuminat, tribuere audebit: neque alterius nomen, unde existentium rerum agnitionem comparat, in alterum transferet. Hac itaque ratione ex eodem principio, ut plurimum, ea, quæ simul, ac pari dignitate procedunt, sed non secundum eundem modum originem ducunt, licet coexistent, tamen alterum ab altero differentiam suam sine confusione ac mutabilitate conservat.

Quod si comparationibus me cupis spatium, Adam quoque, et Evam, et Abelem in mentem revoca. Processio enim, unde et Evæ formatio duxit originem, Adæ costa fuit; atque primi filii Abelis ortus ex Ada per generationem manavit; at neque in filii nomen Eva detrudetur, nec unquam Abel filius esse denegabit, et in quampiam aliam conditionem incurret atque transferetur. Quod autem sol illuminet et calefaciat, hæc quædam proprietates sunt, quæ ad corpora atque ad animos sentientes communiter pertingunt; at neque calefaciendi vis splendorem pro calore in se ipsam convertit ac transtulit; nec unquam illuminandi vis in caloris appellationem, vel naturam permutabitur: verum utraque vis legem a Conditoris naturæ primitus impositam servans, dum nec separatur processio, nec mutatur essentia, immutatam et constantem nomenclationem retinere conspicitur.

Quod si tibi placet a cælestibus ad terrena iterum descendere inspicere quomodo eadem lanta

ιδίας εξιστάμενον ιδιότητος· ἡ δὲ Υἱὸς τῆς χαρακτηρισμοῦ αὐτὸν ἀποστᾶς γεννήσεως εἰς τὸ τοῦ Πνεύματος ἰδίωμα συγχυθῆσεται· ἐκ τοῦ αὐτοῦ γὰρ ἄμφω, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως, οὐδὲ κατὰ τὴν ιδιότητα τὴν αὐτὴν ἢ ἐκατέρου πρόδος. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ Πατρὸς προήλθε διὰ γεννητικῶς· τὸ Πνεῦμα δὲ δι' ἐκπορεύσεως αἰκειομένη (53) ἰδίωμα· ἀλλὰ οὐδὲ ἢ ἐκπορεύσεις τὸν τῆς γεννήσεως χαρακτηριστῆρα ἐναρμόζονται. Οὕτω δὲ, οὕτω. Καὶ δὲ κατὰ τὰς διαφόρους σχέσεις ἱερολογεῖται τοῦ Πατρὸς προερχεσθαι, διάφορον ἔχουσι καὶ τὴν κλήσιν, καὶ τὴν ἐν ταῖς ὑποστάσεσιν ιδιότητα, αἷς αὐτοῖς τὸ τῶν σχέσεων ἀχώριστο ἰδιότροπον.

Ἄλλὰ ἡ μὲν πραγματικὴ τοῦ δοκοῦντος ἀπορήματος λύσις οὕτως ἂν εἰς τὸ ἀναμφίβολον προχθῆι· εἰ δὲ καὶ παραδειγματικῆν ἐθέλεις πιστῆν ἐκ τῶν ἐνύλων περὶ τῶν ἄλλων λαβεῖν· τὸ καυστικόν, καὶ φωτιστικόν πῦρ οὐδεὶς ἐστίν, ὃς ἀγνοεῖ ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου λαμβάνειν τὴν πρόδον· πυρὸς γὰρ ἄμφω ἔργα τε, καὶ προβλήματα. Ἄλλὰ οὐτε τὸ καυστικόν συνεργεῖν τῇ ἔξει τὸν ἀέρα διαυγάζον πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἐρατῶν τοῖς γε σωφρονοῦσιν ἐνεστὶν εἰπεῖν· ἴδιον γὰρ τοῦτο τοῦ φωτίζοντος· οὐ μὴν δὲ τὸ φαρτικόν τῆς ὑποκειμένης ὕλης οὐδεὶς ἂν ἀποδοῦναι, καθὼς γε φωτίζει, παρενεχθῆι τῷ φωτί· οὐδὲ μεταδώσει θανάτῳ τὸ ἕτερον τοῦ ὀνόματος, δι' οὗ τὴν γνῶσιν παρέχεται τῆς ὑπάρξεως. Οὕτω γοῦν ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου, κατὰ γε τὸ πλείστον, ἕμα μὲν καὶ ὁμοτίμως προερχόμενα οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον τὴν πρόδον ἔχοντα, ἐν τῇ κοινῇ τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸ διάφορον τῶν ἰδιωμάτων ἐκάτερον ἀσυγχύτως, καὶ ἀμεταβλήτως συνδιασώζει πρὸς ἕκατερον.

Σὺ δὲ μοι τοῖς παραδείγμασιν εἰ γε πλατύνεσθαι βούλει, καὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ τὴν Εὐάν, καὶ τὸν Ἀβελ ἐννόει· ἡ πρόδος μὲν γὰρ, ἥς τε γέγενεν ἀπαρχὴ τῆς διαπλάσεως, ἢ πλευρά· καὶ τῆς γενέσεως αἰτηγαὶ τοῦ πρώτου πλάσματος αἱ γοναὶ ἐκ τοῦ Ἀδάμ. Ἄλλὰ οὐτε ἡ Εὐά εἰς τὸν τῆς υἰότητος λόγον περιενεχθήσεται· οὐτε μὴν ὁ Ἀβελ τὸν υἱὸν ἀπαρηγάμενος εἰς ἕτερον τινὰ σχέσιν παραδύσει, καὶ συμμεταστήσεται. Τὸ δὲ φωτίζειν τὸν ἥλιον, καὶ φλογίζειν, ἐστὶν ὃ τῶν σωμάτων, καὶ ὃ τε κοινόν ἐστι τῶν αἰσθανομένων ὁμολόγημα· ἀλλὰ οὐτε αἱ φλόγες εἰς ἑαυτὰς τὴν διαύγειαν ἀντὶ τοῦ φλέγειν ἠλλάξαντο μεταστήσασθαι· οὐ μὴν οὐδὲ τὸ φωτίζον εἰς τὴν τοῦ φωτίζοντος κλήσιν, ἢ τὴν ὑπόστασιν ἀντὶ τοῦ φωτίζειν ὑπενεχθήσεται· ἀλλὰ τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἐνεθέντα παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τῇ φύσει νόμον διευλαθοῦμενα, ἐν τῷ ἀδιαίρετῳ τῆς προόδου, καὶ ἀπαρράλληλῳ τῆς οὐσιώσεως, ἀπαράβατόν τε καὶ ἀναλλοίωτον ἕκατερον τούτων τὴν προσηγορίαν αὐτῶν ὀρῶνται διαφυλάττεντα.

Εἰ δὲ ἐκ τῶν οὐρανῶν πάλιν ἐπὶ τὴν γῆν σοι κατεῖναι φίλον, ὄρα, ὡς τὸ αὐτὸ φυτὸν καρπὸν τε, καὶ

NOTÆ.

(53) Οἰκειομένης potius sensus requirit.

ἄνθος, καὶ φύλλα προβάλλεται (δεῖ γὰρ ἴσως πρὸς Α τοὺς παντελῶς ἑτεροπίστους ἀνθυποπορᾶς παραδειγματικὰς οὐ μὲν, ἀλλὰ πλείους προκομίζειν, καὶ διελέγειν αὐτῶν εἰς τὸ μάταιον διαλυόμενον τὸ περιεργον)· ποῦ γὰρ τὰ φύλλα πρὸς τὴν ἰδιότητα τῶν καρπῶν συναγαγῶν τις ἐκδιδάσκειτο; Τίς δὲ τὸ ἄνθος, οὐπὲρ ἢ ἀποβολή, κατὰ τὴν πλείστον, τοῦ καρποῦ γωριζέται προβολή, καρπὸν ὀνομάττειν; Ἄλλὰ οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδέτερον ἂν τις φύσιν εἶδους, καὶ φύσεως ἔργα, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς μετὰ τοῦ συμφυοῦς οὐκ ἀγνοῶν ἑτερότητα, εἰς τινα τῶν εἰρημένων μεταμορφώσεσσι τε, καὶ μετασχηματισμοῖς ὑπόσταται. Οὕτω γοῦν κἂν τῇ παχύτητι τῶν σωματικῶν ἔργων τε, καὶ προβλημάτων, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καθορῶνται προϊόντα, καὶ τῆς οἰκείας ὑποστάσεως, οὐ πρὸς ἄλληλα μεθιστάμενα καὶ τῆς προταθείσης κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐνοστάσεως προφανῆ τε τὸν ἔλεγχον προβαλλόμενα, καὶ τὸ σαθρὸν τῆς κακουργίας ἐξ αὐτῶν τῶν ὀρωμένων τε, καὶ ἀνὰ χεῖρα στηλιτεύοντα καὶ μυρία ἄλλα.

Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως ἐπὶ τὴν τέχνην μετάβασις (καὶ ὄρα μέχρι τίνος διασώζεται τὸ ἀκόλουθον μὲν τῇ φύσει, ἀντικείμενον δὲ τῇ ἐξ ἀρχῆς προθέσει) πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα σοι τῶν παραδειγμάτων χαριεῖται· καὶ τὸν κεραμέα δὲ σοι δεῖξει ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ καὶ φυράματος ἀμίδας τε καὶ πίνακας ἱεραῖς ἐναρμοζομένους τελεταῖς διαπλάττοντα. Ὡν οὐδὲ ἂν τοὺς ἀνιέρους ἀνευρηθιάτως εὐρήσεις, οἶμαί, θάεσον τῶν κατασκευασμάτων εἰς τὴν τοῦ ἑτέρου χρεῖαν, ἢ προσηγορίαν μετασκευάζοντας· καὶ τὴν ἰδιότητα συγγέειν ἑκατέρας τῶν ὑποστάσεων, ἀνευ τινὸς δαιμονίας πληγῆς συνεπαγομένης τὸ ἀνάτατον.

Εἰ βούλει δὲ πάλιν ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, δριμύτερον αὐτοῖς ἐπαφήσεις τὸν ἔλεγχον· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ὁ τε λόγος, καὶ ἡ φωνὴ ἀνθρωπίνου προγεόμενα σδόματα, καὶ μικροῦ γρ διὰ τῶν αὐτῶν ὀργάνων διαμορφούμενα τε καὶ προαγόμενα. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων ὄντων κοινῶν, ὁ μὲν τῷ ἄκρῳ τῆς γλώττης, τὸ δὲ τῇ γλωττίδι μᾶλλον ἀποτίκτεται· καὶ τὸ μείζον, καὶ θαυμασιώτερον, ὡς οὐδ' ἂν πρόσθετο λόγος ἀνευ φωνῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διαμορφώσει ὑπερείδει τε καὶ ὑπερανέχει τὴν τοῦ λόγου μορφὴν ἢ φωνὴν συυφεσιώσά τε καὶ προάγουσα. Ἄλλὰ γὰρ τοσαύτης οὔσης τῆς συναφείας, καὶ συνανακράσεως, ὅμως, ὅτι μήτε λόγος ἢ φωνὴ τοὺς καὶ τὰ μέτρια συνερῶν δυναμένους οὐδεμίᾳ ποτὲ ἐνοχλήσει ἀμφισβήτησις. Οἷς ἐβρωμένον στυγὸν τε τῆς νομιζομένης ἀπορίας ἀπολύων διαναστηθι, καὶ τῶν κακουργεῖν ἐθέλοντων ἐπιστόμιζε (54) τὸ περιεργον.

tum fructum, tum florem, tum folia producat (siquidem oportet in eos, qui sententiam tenent omnino contrariam, non unum argumentum ex comparationibus desumptum sed plura proferre, atque in tempestivas earum argutias vanas ostendendo refellere): quisnam enim folia in fructum proprietatem detrudet? Quis autem florem, quo recedente, ut plurimum, fructus procedere conspicitur, fructum appellet? At is, qui speciei naturam, et naturæ operationes, eorumque, quæ in ipsis ingenta sunt, diversitatem non ignorat, in quamquam prædictarum rerum essentiam alteram transformare non potest atque transferre. Ita nempe vel in crassa operationum productionumque corporearum conditione alia item innumera, quæ ab uno prodire principio, et propriam retinere essentiam, nec invicem confundi observantur, propositæ in nostram fidem objectionis apertam refutationem depromunt, et impietatis futilitatem ex iis, quæ ob oculos et in manibus habentur, commonstrant.

Porro autem si a natura ad artem gradum faciamus (atque animadvertit quousque consensus cum natura, et in objectam a principio sententiam oppositio servetur), aliæ quidem atque aliæ similitudines occurrunt, et præcipue figulus ex eodem luto et massa tam matulas, quam lances sacris aptas ritibus fingens tibi ostendetur. Profecto ne ipsos quidem profanos homines, opinor, reperies, qui harum supellectilium alteram in alterius usum, et nomen impudenter convertentes, etiam proprietatem alterutrius substantiæ confundant, nisi miserando mentis vulnere cum sanitatis desperatione preinantur.

Quod si rursus ad hominem resilire libet, acrius illorum objecta insectaberis. Ex ipso enim humano ore tum sermo, tum vox funduntur, et parvo quidem discrimine per eadem organa formantur, et proferuntur. Profecto dum cætera sunt communia, sermo quidem a summitate linguæ, vox autem potius ab ejus radice creatur; quodque majus est, et magis mirandum, sermo sine voce prodire non potest: imo etiam sermonis formam in ipsa ejus productione suffulcit, ac sustinet vox, quæ simul advenit, atque profertur. At enim licet tanta intercedat conjunctio atque commistio, tamen, quod sermo non sit vox, ii, qui recto pollent judicio, nulla unquam altercatione turbati tenebunt. Quibus argumentis et te inmixtum ipse ex apparenti extricans difficultate confirma, et eorum, qui cavillari volunt, futilitatem refrena (55).

NOTÆ.

(54) Pro ἐπιστομιζειν ita scilicet est legendum, aut potius verbum aliquod finitum hic desiderari putarim.

(55) Causa cur Amphilochius interrogationem istam in medium protulerit, si hariolari fas est, hæc fuisse videtur. Ut primum Photianus error de Spiritus sancti processione in Græcis Ecclesiis erumpebat, eum orthodoxi innumeris insectabantur argu-

mentis; ac præsertim illo, quod scilicet, nisi a Filio Spiritus sanctus procederet, invicem confunderentur. Quare Amphilochius, qui hujusmodi inhærebat errori, ut Photio velificaretur, et sese extricaret a nodo, istud ἀπόρημα ipsi proposuit. Photius (uti postea etiam Scotiæ) asserere non dubitat ad Filium, et Spiritus sancti distinctionem sufficere, quod non eadem ratione ambo a Patre procedant. Jamvero

QUÆSTIO XXIX [al. XXVIII].

Si Baptisma Joannis peccatorum remissionem, ut S. Lucas scribit, præstabat, quidnam a Dominico Baptismate differebat?

Edita ab Ant. Scotto, .c., p. 32. Dogmatica et exegetica

Quod Lucas a Deo afflatus verbum hujusmodi in iis, quas ipse conscripsit²⁴, evangelicis narrationibus expresserit, perspicuum est: quod autem baptismati, quod mystico ritu ministrabat Joannes, hanc remissionem attribuat, non est æque perspicuum; at vero id quidem mox diligentius inquirendum. Divus autem Matthæus, licet verbo non dicat « remissionem peccatorum, » tamen per locutionem, qua utitur, « confitentes peccata sua²⁵, » ipse quoque innuit remissionis peccatorum fuisse baptismum. Quorum enim operum confessio, dummodo vana non sit, est damnatio, et victoria, eorundem remissionem quoque consequimur. Hæc quidem vel ipse scripsit, qui e Publicano factus est theologus. Beatus autem Marcus tantum abest, ut a Deiloquo Luca discrepet, ut potius ejus verborum fons non immerito videatur. Etenim « fuit Joannes, inquit, in deserto baptizans, et prædicans baptismum penitentiae in remissionem peccatorum²⁶. »

Ita prodeunt multis e locis testimonia, quibus fides remissionem peccatorum per Joannis baptismum iis, qui lavabantur, factam esse aperte docet; eo vel maxime, quod nec ipse illam cæremoniam suo libitu susceperit, sed divini nutus eum ritum præscribentis factus sit exsecutor. Etenim Lucas, « Factum est, inquit, verbum Dei ad eum²⁷ »: imo etiam ipse Joannes veritatis prædicator: « Qui misit me, ait, baptizare²⁸: » quæ utique omnia non modo Præcursoris baptismum divinæ donum clementiæ, verum etiam lustrationibus, sacrificiis atque cæremoniis Judaicis, per quæ Hebræi, tanquam in figura, culparum veniam merebantur, longe esse sublimius luculenter ostendunt. Quod si hoc baptismum illis præstantius erat, patet, quod et

²⁴ Luc. III, 3. ²⁵ Matth. III, 6. ²⁶ Marc. I, 4. ²⁷ Luc. III, 2. ²⁸ Joan. I, 33.

NOTÆ.

quisque videt, quam sint ineptæ comparationes, quibus ille innuitur; cum res, quas in exemplum adducit, non per diversum processionis modum, sed per materiam individuam, et formæ diversitatem distinguantur, quæ omnia in divinis personis locum non habent: imo interdum uti videre est apud D. Thomam p. 1, quæst. 36, art. 3, ad 4, similitudines propositæ contra Photium potius faciunt. Verumtamen ut omnes Photianæ evanescent officia, operæ pretium duco contrarium D. Thomæ hac de re argumentum huc atterere: *Respondeo dicendum quod necesse est dicere Spiritum sanctum a Filio esse. Si enim non est ab eo, nullo modo posset ab eo personaliter distingui: quod ex supra dictis patet. Non enim est possibile dicere quod secundum aliquid absolutum divinæ personæ ab invicem distinguantur; quia sequeretur, quod non esset trium una essentia. Quidquid enim in divinis absolute dicitur, ad unitatem essentiæ pertinet. Relinquitur ergo quod solum relationibus divinæ personæ ab invicem distinguantur. Relationes autem personas distinguere non possunt, nisi secundum quod sunt*

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΘ'.

Εἰ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου ἀφεσιν ἀμαρτιῶν. ὡς ὁ ἱερός Λουκάς ἀναγράφει, παρὲξ, τίς ἡ πρὸς αὐτὸ τοῦ Δεσποτικοῦ διαφορά;

Ὁ μὲν θεόσοφος Λουκάς, ὅτι μὲν τοιαύτην ἀναγράφει φωνήν, οἷς αὐτὸς συνένταξεν εὐαγγελικῶς λογίους, οὐκ ἀδῶλον· ὅτι δὲ τῷ βαπτισματι, ὅπερ ὁ ἱεροῦργός ἐχρημάτισεν Ἰωάννης, τὴν ἀφεσιν, οὐκ ἐστὶ ὁμοίως δῆλον· πλὴν ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐξῆς ἀκριθέστερον τεθεωρήσθω. Ὁ δὲ θεὸς Ματθαῖός φησιν, εἰ καὶ μὴ προτίθῃσι βῆματι τὸ εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν, ἀλλ' οὖν, εἰ ὡν εἶπεν, ἐξομολογούμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ αὐτὸς διδῶσι σύνεπινοεῖν ἀφέσεως ἀμαρτιῶν εἶναι τὸ βάπτισμα. Ὡν γὰρ ἡ ἐξομολόγησις, εἴπερ μὴ μάτην, τῶν πεπραγμένων ἢ κατάγνωσος καὶ ὀθριαμβος, τούτων κερδαίνομεν καὶ τὴν ἀφεσιν. Ἄλλὰ οὕτω μὲν καὶ ὁ ἐκ τελωνῶν θεολόγος. Ὁ δὲ μακάριος Μάρκος τοσοῦτον ἀπέχει διαφωνεῖν τῷ Θεορρήμονι Λουκᾷ, ὡς καὶ πηγὴ ἂν οὐκ ἀπεικότως δόξει τῶν αὐτοῦ βῆμάτων· λέγει γὰρ, « Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιῶν. »

Οὕτω πολλαχῶς ταῖς μαρτυρίαις ἡ πρόδος, δι' ὧν ἡ πίστις παρῆρσιάζεται ἀφεσιν ἀμαρτιῶν τὸ Ἰωάννου βάπτισμα τοῖς βαπτιζομένοις, καταπράττεσθαι· καὶ μάλιστα γὰρ, ὅτι μὴδ' αὐτὸς τὴν πράξιν αὐτῷ ἐνεχείρησεν· ἀλλὰ τῷ θεῷ πειθαρχῶν νεύματι τῆς ἱερουργίας ταύτης ἐγένετο. « Καὶ γὰρ βῆμα Θεοῦ ἐγένετο, φησὶ, πρὸς αὐτόν, » ὁ Λουκάς· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ, « Ὁ ἀποστελίας με, φησὶ, βαπτίζειν· » ἀ δὲ πάντα σαφῶς παρίσθησι δῶρόν τε εἶναι θεῶς εὐμενείας τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα, καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν περιβρᾶντισμῶν τε, καὶ θυσιῶν, καὶ τελετῶν ὑψηλότερον, δι' ὧν ἐκείνοι τῶν ἀμαρτημάτων, ὡς ἐν τύπῳ, ἤξιοῦντο τῆς καθάρσεως. Εἰ δὲ κρείττον ἐκείνων τοῦτο, δῆλον, ὡς καὶ ἀφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν ἐχαρίζετο. Ὁ γὰρ προσῆν

D oppositæ: quod ex hoc patet, quia Pater habet duas relationes, quarum una refertur ad Filium, et alia ad Spiritum sanctum: quæ tamen quia non sunt oppositæ, non constituunt duas personas, sed ad unam tantum personam Patris pertinent. Si ergo in Filio et Spiritu sancto non esset invenire duas relationes, quibus uterque refertur ad Patrem, illæ relationes non essent ad invicem oppositæ; sicut neque duæ relationes, quibus Pater refertur ad illos. Unde sicut persona Patris est una, ita sequeretur quod persona Filii, et Spiritus sancti esset una, habens duas relationes oppositas duabus relationibus Patris. Hoc autem est hæreticum, cum tollat fidem Trinitatis. Oportet ergo quod Filius, et Spiritus sanctus ad invicem referantur oppositis relationibus. Non autem possunt esse in divinis aliæ relationes oppositæ, nisi relationes originis, ut supra probatum est: oppositæ autem relationes originis accipiuntur secundum principium, et secundum quod est a principio. Relinquitur ergo quod necesse est dicere, vel Filium esse a Spiritu sancto (quod nullus dicit), vel Spiritum sanctum esse a Filio, quod non confitemur. Ibid. art. 2, in corp.

τῷ ἑλαττονι, πῶς οὐχὶ πολλῷ μᾶλλον ἐνυπάρξει τῷ Α
μείζονι;

Καὶ οὐδέπου γε διότι τῶν βαπτισμάτων ἑκάτερον
τό τε Ἰωάννου, καὶ τὸ δεσποτικὸν ἄρεσιν ἁμαρτιῶν
ἐχαρίζετο, διὰ τοῦτο τὴν ἐν αὐτοῖς ἀγνοητέον διαφο-
ράν. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ αἱ νομικαὶ θυσίαι, καὶ αἱ τελε-
ταί, καὶ τὰ βαπτίσματα, διότι τῶν ἁμαρτημάτων
ἐχρημάτιζον κάθαρσις, διὰ τοῦτο καὶ τὸ Ἰωάννου
μηδὲν αὐτῶν διαφέρειν ἀπαιτήσουσιν· ἀλλὰ ὡσπερ
ὁ Πρόδρομος « μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, » οὕτω
τὸ βάπτισμα αὐτοῦ μείζον τῶν νομικῶν· ἐπεὶ καὶ
ὅσον πρὸς τὸ ἑλαττον ὑποστέλλεται· ἡ φωνὴ τοῦ λό-
γου, ὁ κῆρυξ τοῦ κηρυττομένου, ὁ πρόδρομος τῆς
βασιλικῆς παρουσίας, ὁ δοῦλος τοῦ δεσπότου, τοσοῦ-
τον καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα, εἰ καὶ κάθαρσιν Β
παρεῖχεν ἁμαρτιῶν, τὸ ἐνδεέστερον πρὸς τὴ Σωτήριον
ἀποφέρεται. Πρόδρομός ἐστιν ἑκεῖνος τοῦ βασιλέως
πάντων, καὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας κῆρυξ, καὶ τίμιος
ὁ ἀνὴρ, καὶ « μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν· »
πρόδρομός ἐστι καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ τοῦ Σωτη-
ρίου καὶ παγκοσμίου βαπτίσματος· καὶ τῶν φθαρ-
σάντων μὲν ἐντελέστερον, πολλῷ δὲ τοῦ μέλλοντος
ἐνδεέστερον· καὶ καθαίρον μὲν ἁμαρτίας μᾶλλον (56),
ἤπερ ὁ νόμος, οὐκ ἐν πυρὶ δὲ καὶ Πνεύματι, ὅπερ
ἡ τελειότης· τῆς δεσποτικῆς γὰρ ἐστὶ μόνης καὶ
ιερουργίας, καὶ φιλανθρωπίας, καὶ Θεῷ προπούσης
δυνάμεως τοῦτο δῶρον καὶ χάρισμα.

Ἐπεὶ οὖν τῶν ὑψηλοτέρων τούτων οὐδὲν περ ἐστὶ
τῆς τοῦ Ἰωάννου κατὰ τὸ βάπτισμα τελειότης, διὰ
τοῦτο καὶ τινες τῶν ἱερῶν ἡμῶν Πατέρων ἐθάβρησαν C
ἄρεσιν ἁμαρτιῶν εἰπεῖν μὴ παρέχειν αὐτό. Πολλὰ
γὰρ τῆς χάριτος τοῦ κατὰ τὸ Σωτήριον ἀπολείπεται
βάπτισμα, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἐκεῖνο συγχρίσεως·
ἐπεὶ τῆς Ἰσῆς δωρεᾶς ἀπεκρίνετο, καὶ τῆς ὁμοίας
οὐκ ἦν χορηγίας οὐδαμῶθεν καθάρσεως. Εἰκότως οὖν
οὐδὲ τὴν ἄρεσιν αὐτῷ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπελεί-
ποντο. Τοῦ γὰρ μακαρίου Μάρκου λέγοντος, καὶ
τοῦ ἱεροκήρυκος Λουκᾶ συνάδοντος ἄρεσιν ἁμαρτιῶν
εἶναι παρεκτικόν τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, πῶς (εἰ
κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, ἀλλὰ μὴ, ὃν ἡ σύγκρισις τὸ
τραγὺ τῆς ἀντιλογίας διαπραθύνουσα παραδέχεται)
οὐκ ἂν αὐθαδεῖας ὑπαίτιον ἦ τὸ μὴ παρέχειν αὐτὸ
κάθαρσιν τῶν ἁμαρτημάτων διυσχυρίζεσθαι, ἀλλὰ
καὶ τῶν νομικῶν κατ' αὐτό γε τοῦτο πολὺ διελέγγειν
εὐτελέστερον;

Τοῖς δὲ γένοιτο ἴσως καταφυγὴ καὶ τὸ τοῦ θεοσο-
φου Λουκᾶ ῥητὸν διὰ τοῦ μακαρίου Μάρκου ἐξευμε-
νίζεσθαι, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς δοκοῦσαν διαφωνίαν
ἐκτρέπεσθαι. Τὸ γὰρ, « Κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας
εἰς ἄρεσιν ἁμαρτιῶν, » οὐχὶ τὸ αὐτοουργούμενον
βάπτισμα παρὰ τοῦ Προδρόμου εἰποιεν ἂν παραδη-
λοῦν· ἀλλ' ἐκεῖνος τοῦ βαπτίσματος εἶναι παραστα-
τικὸν οὗ κῆρυξ ὁ Ἰωάννης ἀπέσταλτο. Καὶ γὰρ τὸν
" Math. xi, 11.

A criminum remissionem largiretur. Id enim quod
inerat minori, quomodo in majori multo magis non
inveniretur?

Neque vero quia utrumque baptismum, Joannis
scilicet et Christi, sceleribus remittendis valebat,
propterea nulla inter ea differentia debet agnosci.
Non enim et legales victimæ, et cæremoniæ, lotio-
nesque, quia mundationem scelerum præstabant,
idcirco nihil a baptismo Joannis distare contem-
dent: sed quemadmodum « Major inter natos
mulierum »⁵⁶ erat Præcursor, ita ejus baptismum
legalibus antecellebat; propterea etiam quanto vox
verbo, prædicator prædicato, præcursor rege præ-
sente, et servus domino minor apparet, tanto et
Joannis baptismum, tametsi delictorum veniam daret,
inferius reperitur, ubi cum Dominico comparatur.
Ille est regis omnium Præcursor, communisque sa-
lutis prædicator, virque honore dignus, et « Major
inter natos mulierum; » Præcursor est pariter
ejus baptismus Dominici, et universalis baptismatis,
atque omnibus quidem præcisis ablutionibus
perfectior: instituendo autem baptismo longo infe-
rior intervallo; culpasque magis quam scripta lex,
emundabat, non tamen in igne et Spiritu sancto,
quod perfectionem constituebat: unius quippe Do-
minicæ operationis, et clementiæ, et Deo dignæ
virtutis est hoc donum atque charisma.

Itaque cum nulla harum. sublimiorum proprie-
tatum in baptismatis Joannis cæremonia locum
habeat, ideo etiam nonnulli sanctorum Patrum
nostrorum per eam non remitti peccata asseverare
ausi sunt. In multis enim a gratia, quam Christi
baptisma confert, et a dignitate cum ipso comparata
deficit; siquidem in beneficii paritate distingueba-
tur, eademque emundationis copia nequaquam pol-
lebat: unde fortasse ne remissionem quidem pec-
catorum ipsi reliquerunt. Enimvero cum beatus
Marcus testetur, et sacræ præco doctrinæ Lucas
consentiat, quod Joannis baptismum remitteret
peccata: quomodo (si quovis alio pacto res se
habeat, quam isto, quo nostra interpretatio sale-
brosam contradictionem imminuit, et admissibilem
reddit) non esset temeritatis nota inveniendus, qui
remissionem peccatorum Joannis baptismum non
D tribuere contenderet, illud tamen hac ipsa quoque
in re veteris legis cæremoniis mirum quantum per-
fectius vellet arguere?

Illis autem Patribus perfugium fortasse patere
poterit, et divinitus edocui Lucæ oraculum cum
beato Marco conciliare, et apparentem inter eos dis-
sensionem declinare licebit. Poterunt enim affirma-
re, quod verbis « prædicans baptismum poenitentiae
in remissionem peccatorum, » nequaquam baptismum
a Præcursore administratum significetur, sed illud
portendatur, cui prædicando ipse missus erat.

NOTE.

(56) Hoc adverbium sensu postulante supplicandum putavi.

Etenim sanctum Marcum de Joannis quidem baptis-
mate hi dixisse inquit, « Fuit Joannes baptizans
in deserto; » in verbis autem « Prædicans bap-
tismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum »
Redemptoris putabunt nuntiassent baptismum. Atque
ita profecto dixerint beatum Marcum utrumque
distinguisse baptismum, ipsumque testari illud remis-
sionem peccatorum non præbere, neque eam suo
baptismati fuisse a Joanne attributam: siquidem
propterea Joannem opinantur ingenuam illam Deo-
que obsequentissimam sententiam protulisse: « Ego
quidem baptizavi vos in aqua, ipse autem baptizabit
vos in Spiritu sancto ²⁰. »

Quod si Marcus baptismatum distinctionem aperte
nos docuit, dum baptismati quidem Servatoris
ascribit, quod peccata dimitteret, et Spiritu sancto
conficeretur; Joannis autem, quod aqua fieret, et
baptisma nuncuparetur: perspicuum est Lucam
quoque cum socio Evangelii, historixque scriptore
consensionem servare, et sic etiam intemperatam
veritatis auctoritatem custodire: quodque ille nar-
rat: « Et venit in omnem regionem Jordanis præ-
dicans baptismum pœnitentiæ in remissionem pec-
catorum ²¹, » intelligendum esse neutiquam de illo
baptismate, quod in manus Præcursoris administra-
bant, sed de eo, quod Salvator ac Dominus noster
instituebat, quodque animæ maculis baptizatos
omnes emundabat. Enimvero paulo post Lucas ipse
Joannem his verbis loquentem inducit: « Ego qui-
dem aqua baptizo vos, veniet autem fortior me,
cujus non sum dignus solvere corrigiam calcea-
mentorum ejus; » deinde ad pandendam Dominici
baptismatis præstantiam, « ipse vos baptizabit in
Spiritu sancto et igni ²². Præterquam quod Marcus
quoque, postquam alibi narrasset Pharisæos Sad-
ducæosque ab ira ventura fugisse (neque aliud ad-
erat effugium, quam ad baptismum sese recipere):
« Facite, subjicit, fructus dignos pœnitentiæ ²³, »
perinde ac præstitum baptismum tanti non esset, ut
absolutam peccatorum veniam compararet. At quis-
piam ponet hoc a Joanne dictum fuisse non illis,
quos sacra fluentia exceperant, ac sordibus munda-
verant, sed illis, qui contendebant quidem ad bap-
tismum, nondum tamen ea ablutione digni habiti
fuerant. Cæterum etsi quis baptizatis etiam allatum
locum congruere concesserit, tamen ne hoc quidem
peccatorum remissionem a Præcursoris baptismate
necessario auferre cognoscetur. Fructus enim vir-
tutum ferre, animi potius mundati est, quam ejus
quem multe perturbationum spinæ, et innata ziza-
niæ iniquitatum reddiderunt atque corruptum;
imo per ipsam productionem sanctitas fortasse
brevis etiam perfectius agnosceretur.

At enim, inquit, quod remissionem peccatorum
non præstaret Præcursoris baptismum, ipse quoque
Servator cum Nicodemo de regeneratione verba faci-
ens indicavit: « Nisi quis renatus fuerit, ait, ex
aqua et Spiritu sancto, non potest introire in re-

²⁰ Marc. 1, 8. ²¹ Luc. 111, 3. ²² ibid. ²³ ibid. 8 non Marci.

Λ Ιερὸν Μάρκον περὶ μὲν ἐκείνου λέγειν, « Ἐγένετο
Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ. » ἐν δὲ τῷ, « Κη-
ρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, »
τὸ Σωτήριον ἀνακηρύττειν βάπτισμα. Καὶ οὕτω
φαίεν ἂν τὸν μακάριον Μάρκον ἐκότερον τῶν βαπτι-
σμάτων διαστείλασθαι ἐπιμαρτυρούμενον μὴ ἄφεσιν
ἁμαρτιῶν παρέχειν, μηδ' αὐτὸν ὁμολογεῖν τὸ βάπτι-
σμα παρεχόμενον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἰρηκέναι φι-
λαλήθει τε καὶ θεοσεβαστῆ γνῶμῃ· « Ἐγὼ μὲν
ἐδάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι, αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν
Πνεύματι ἁγίῳ. »

Εἰ δ' ὁ Μάρκος σαφῶς ἡμᾶς τὴν διαστολὴν τῶν
βαπτισμάτων ἐδιδάξατο, τῷ Δεσποτικῷ μὲν βαπτί-
σματι τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἀποτέμωσιν ἄφεσιν, καὶ
Πνεύματι ἁγίῳ διατελεσιουργεῖσθαι· τὸ δὲ Ἰωάννου
καὶ ὕδατος εἶναι, καὶ ὀνομάζεσθαι βάπτισμα· δῆλον,
ὡς καὶ ὁ Λουκάς ἄρα πρὸς τὸν συνευαγγελιστὴν καὶ
συνὸμιλον τὸ σύμφωνον διασώζων, οὕτω καὶ τὸ τῆς
ἀληθείας ἀνύδριστον συνδιαφυλάξει ἀξίωμα· καὶ εἴη
ἂν αὐτῷ εἰρηκένον τὸ, « Καὶ ἦλθον εἰς πᾶσαν τὴν
περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου κηρύσσων βάπτισμα με-
τανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, » οὐ περὶ ἐκείνου
δήπουθεν, ὅπερ αἱ τοῦ Προδρόμου χεῖρες εἰργάζοντο,
ἀλλὰ περὶ τοῦ Σωτηρίου καὶ Δεσποτικοῦ, καὶ ὃ
πάντας τοὺς βαπτισαμένους τῶν ψυχικῶν μολυσμά-
των ἀπεκάθαιρε. Καὶ γὰρ μετ' ὀλίγον καὶ αὐτὸς εἰσ-
άγει τὸν Ἰωάννην λέγοντα· « Ἐγὼ μὲν ἐν ὕδατι
βαπτίζω ὑμᾶς, ἔρχεται δὲ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ
εἰμὶ ἱκανὸς λύσει τὸν ἱμᾶτα τῶν ὑποδημάτων αὐ-
τοῦ. » εἶτα καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Κυριακοῦ βαπτίσμα-
τος, « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ
πυρὶ. » Ναι μὲν καὶ Μάρκος πάλιν μετὰ τὸ φυγεῖν
τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους ὑπὸ τῆς μελλού-
σης ὀργῆς (οὐδὲ φυγὴ τις ἂν ἦν, εἰ μὴ τὸ προσδρα-
μεῖν τῷ βαπτίσματι), « Ποιήσατε, ἐπιφέρει, καρποὺς
ἀξίους τῆς μετανοίας, » ὡς τοῦ θεοθέντος βαπτίσμα-
τος οὐκ ἔχοντος ἰσχίον παρασχεῖν τὴν τελείαν ἁμαρ-
τημάτων ἀπολύτρωσιν. Ἡ τοῦτο μὲν ἂν τις εἰρήσθαι
θεῖη οὐ πρὸς ἐκείνους, οὐς τὰ τελεσθέντα βεῖθρα
δεξόμενα τῶν μολυσμάτων ἐπλύνατο· ἀλλὰ τοῖς
ὠρμημένοις μὲν ἐπὶ τῷ βαπτίσματι, οὐπω δὲ κατ-
αξιωθεῖσι τῆς καθάρσεως. Πλὴν εἰ τις καὶ πρὸς τοὺς
ἤδη βαπτισαμένους τὸν προκείμενον λόγον ἀρμό-
τειν δόξῃ, οὐδὲ τοῦτ' ἂν ἐξ ἀνάγκης ὀφθεῖη τὴν ἄφεσιν
τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κατὰ τὸν Πρόδρομον βαπτίσμα-
τος ἀφαιρούμενον. Ἡ γὰρ καρποφορία τῶν ἀρετῶν
ἐγγυτέρω μᾶλλον ἐστὶ τῆς κεκαθαρμένης ψυχῆς, ἥπερ
ἦν πολλὰ παθῶν ἀκανθαὶ καὶ παραφυάδες ζιζα-
νίων, λελυμασμένην τε καὶ ρυτῶσαν ἐξεργάσαντο·
ἀλλὰ αὕτη μὲν ἡ ἐκβολὴ καὶ μετ' ὀλίγον τάχα ἂν
τύχη καὶ τελειοτέρας διακρίσεως.

Ὅτι δὲ μὴ παρέχεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τὸ τοῦ Προ-
δρόμου βάπτισμα, καὶ ὁ Σωτὴρ, φασί, πρὸς Νικόδη-
μον διαλεγόμενος περὶ παλιγγενεσίας ὑπεδήλωσεν·
« Ἐάν τις μὴ γεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος,
ἀποραινόμενος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν

οὐρανῶν. Ἐκ μὴν ὁ Ἰωάννης ἐν Πνεύματι οὐκ ἐδάπτειζεν, οὐκοῦν οὐδὲ εἰς τὴν βασιλείαν παρέπεμπε τῶν οὐρανῶν· εἰ δὲ μὴ παρέπεμπε, οὐδὲ τὴν ἄφεισιν ἐδίδοι τῶν κωλυόντων τὴν εἰσοδόν.

Ἐξ οὖν τῶν εἰρημένων, καὶ δι' ὧν προήλθεν ἡ ἀμφισβητημάτων παράθεσις, πρὸς τε τὴν διαίταν ὁ λόγος ὠρμημένος ἐφέρετο, σκοπεῖν προσῆκε τίνας μὲν ἐν κέρδει καταστήσομεν· ποῦ δὲ στησόμεθα τοῦ ζητήματος, καὶ πρὸς τὸ ἀσάλευτον ἡ διάνοια στηριχθήσεται; Ἀλλὰ γὰρ πρό γε τοῦ τέλους βραχὺς τις προεισίσθω τῆς διαίτης λόγος μέχρι νῦν ὑπολείπόμενος. Τό τε γὰρ τοῦ θεσπεσίου Μάρκου λόγιον διπλῆ ἀναβαπτίζειν βαπτίσματος χρεῖαν ἐκδιάζουσαι (57) (τὸ γὰρ (58) τοῦ Ἰωάννου μόνον ἀδιάσπῳ κρίσει, καὶ ἀποστολικῇ φράσει, ἐπισημαίνεται)· καὶ ἤ καὶ τὸ ἀμφιβαλλόμενον εἰς κατασκευὴν μεταλαμβάνει διανοίας πρὸς διάφορον ὁμολογίαν ἐναρμοζομένην, ἀνακλόουθον· τούναντιον γὰρ ἅπαν τὸ μόντροπον τῶν ἱερῶν ῥημάτων τοῦ Λουκᾶ, δι' ὧν ἐν βάπτισμα τὸ τοῦ Ἰωάννου μόνον τραυῶς ἀπαγγέλλεται, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἡ ἄφεισις παραδίδοται. Τοῦτο μᾶλλον εἴπερ τινὰ καὶ ἀμφιβολίαν μερισμοῦ παρεῖχεν τὰ τοῦ μακαρίου Μάρκου ῥήματα, εἰς τὴν τοῦ ἐνὸς ἀνιθύνητό τε καὶ συναπηρτζετο βαπτίσματος; δῆλωσιν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ ἐν ὕδατι βαπτίζειν τὸν Ἰωάννην, ἐν Πνεύματι δὲ τὸν Ἰησοῦν, τὸ μέγεθος ἴσμεν τῆς διαφοράς, καὶ τὸ κατὰ παραβολὴν ἀσύγκριτον ἀπαγγέλλει, οὐ τὴν ἄφεισιν τῶν ἀμαρτηῶν ἀφαιρεῖται τῆς ἱερουργίας Ἰωάννου. Ναὶ δὲ καὶ τὸ μετὰ τὸ βάπτισμα καρποῦς ἀξίους τῆς προλαβούσης μετανοίας ἐπιζητεῖν τε παρὰ τῶν βαπτισαμένων, καὶ παραινεῖν ἐπιδεικνυσθαι, ἀλλὰ μὴ καταισχύνειν διὰ τῶν ὑστέρων τὰ φθάσαντα· βεβαιωτικὸν μᾶλλον ἂν εἴη καὶ παραστατικὸν ἐκ (59) τοῦ κεκαθάρθαι διὰ τῆς ἱερουργίας Ἰωάννου τοῖς Ἰορδάνου νάμασι τοὺς λελουμένους· ἀλλὰ οὐκ ἀναίρεσις οὐ μὲν οὖν τοῖς λελουμένοις καθάρσεως.

Τούτων οὕτω διατυπωθέντων, καὶ τῶν ἀντιπίπτειν δοκούντων τῶν μὲν ἐκκαθαρθέντων, τῶν δὲ τὴν συμφωνίαν ἀνθελουμένων, μετὰ παρῆρησις φιλαλήθους, καὶ θεοφιλοῦς ἔξεστι καὶ φρονεῖν, καὶ λέγειν, ὡς παρεῖχε μὲν ἀμαρτηῶν ἄφεισιν τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα, οὐ πάντων δὲ, ὡςπερ οὐδὲ αἱ νομικαὶ τελεταὶ καὶ θυσίαι. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τῶν ἐκ προνοίας φόνων, οὐ μὴν οὐδ' εἰ τις ἀλλοτρίους γάμους διώρυξεν, οὐδ' ὅσα τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ οὐράνιον πῦρ τοῖς ἐνόχοις ζημίαν ἐπέβαλλον· οὐδ' ἄλλων πολλῶν ἐξαγίστων καὶ παραπλησίων ἔργων τὴν καθάρσιν αὐτὲ ὁ νόμος, οὐτε τὸ Ἰωάννου διεπράττετο βάπτισμα. Ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ὁ μὲν νόμος, ὅσα μὴ προλαβῶν ὁ πρῶτος νομοθέτης· εἰσεπράττετο, δικαστὴν τὸ ξίφος ἐκάθιζε· τὸ δὲ Ἰωάννου βάπτισμα εἰς τὸ κοι-

⁵⁷ Joan. III, 5.

A *gnam caelorum* ⁵⁸. Ἐἰ Joannes quidem in Spiritu non baptizabat, unde nec immittebat in regnum caelorum: quod si non immittebat, certe neque illa dimittebat, a quibus ingressus praecludebatur.

Ex his igitur, quae dicta sunt, et per quae luctantium argumentorum crevit congeries, et sermo ad nos tandiu distinendos processit, opus esset inspicere quanti pro sua utilitate illud baptismum aestimandum sit. Quando vero a disputatione desistimus, et mens in quadam certitudine confirmabitur? At enim haec esto velut brevis quaedam ante solutionem praemissa distributa, quae huc usque producta est. Profecto nec ad baptismatis utilitatem excludendam valet illud divi Marci testimonium, quo denuo baptizari praescribitur (nam id solum a Joanne Baptista irrefragabili illo oraculo, et apostolica sententia significatur): nec quidquid congestum est, ut animi opinioni mihi contrariae adhaerentis astruerentur argumenta, est consentaneum: siquidem contra est totus sacrorum Lucae verborum uniformis contextus, in quibus de uno tantum Joannis baptismo diserte fit sermo, et culparum remissio traditur. Idque eo magis, quia, si beati Marci verba quamdam distinctionis ambiguitatem asserere videbantur, ea ad unum Joannis baptismum indicandum referri aequae accommodari debebant. At vero quod et in aqua baptizaret Joannes, et in Spiritu Jesus, hoc summam esse diversitatis agnoscimus, et quod in comparatione imparitatem prodit, at remissionem peccatorum sacro Joannis ritu non adimit. Praeterea si a baptismatis fructus digni susceptae poenitentiae requirebantur, eorumque praescriberetur demonstratio, ne per sequentem pravitatem priora bona faedarentur; hoc adeo baptizatos sua mundatione non destituit, ut confirmare potius, et astruere videatur, quod per sacram Joannis caeremoniam hominum inter fluentia Jordanis abluorum corda extergenterent.

His autem ita enucleatis, et quibusdam eorum, quae invicem adversari videbantur, rejectis, aliis autem ad concordiam redactis, oportet, ut qui et veritatem et Deum diligunt tuto sibi persuadeant, atque fateantur remissionem peccatorum Joannis baptismum praestasse, non omnium tamen, quemadmodum ne ipsae quidem legales caeremoniae et sacrificia. Profecto nec homicidia dedita opera patrata, nec alieni conjugii violationes, nec ea, quae horrendum illum, et caelestem ignem in reos pro poena demittebant, nec denique alia multa execranda, et similia opera remissionem vel ex lege, vel ex Joannis baptismate consequerentur. Sed pro omnibus his culpis lex quidem, ubi primi legislatoris providentia multam non decreverat, gladium

NOTE.

(57) Ita scribo pro ἐκδεδιάσθη.

(58) Supple ἀπό, ne tota ista periodus te quoque torqueat.

(59) Expunge τὸ ἐκ, et sensum habebis praecisiorrem.

pro vindice statuebat : Joannis autem baptisma ad A νὸν καὶ Σωτήριον, ὡς πολλῶ μείζον ὑπάρχον τῆς
universale, et Dominicum, quod suam virtutem
multo excederet, amandabat. ἰδίας ἰσχύος, παρέπεμπε.

Quare et ipse Redemptor noster, cum durtiem cordis et incredulitatem Phariseorum exprobraret, diceretque, quod animum magis quam fornicarii, et publicani improbum, et inemendabilem gerebant; simulque uoceret, quinam essent qui converterentur a peccato, et quibusnam criminibus absolventur : « Venit ad vos, ait, Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei²²; » ita ut Joannes esset, qui per baptismum Injustæ vectigalium exactionis, fornicationis, et hujusmodi scelerum hominibus sincere pœnitentibus veniam præberet. At neque latrones, neque mortuorum spoliatores, neque aliorum nefandorum criminum patratores absolvebat; quoniam hi ne audebant quidem accedere, et facinus suum confiteri, cum conscientia ipsis adversarentur, et pœnam minitaretur ex legibus, nec sinceret piacula coram aliis recensere.

Igitur præstabat, ut dictum est, et ipse Præcursoris baptismus peccatorum remissionem, non omnium autem; quippe hæc Domini ac divinisimi baptismatis peculiaris est virtus: præstabat tamen, dum perfectio Salvatoris sacramento viam sternebat; eratque ante ablutionem ablutio, remissio particularis ante omnimodam remissionem, atque imperfecta mundatio absolutæ mundationi præmissa; sed nullam futurorum bonorum certam promissionem, ac ratam fidem faciebat. Divinus contra, et Christianus baptismus omnia ante commissis nobis indulget; quin etiam robur et fortitudinem, ne denuo secundum priores lapsus concupiscentiæ peccamus, concedit; imo homines in regnum cœlorum infert, et quod majus est, adoptionem filiorum Dei impertitur. Joannis autem baptisma eorum criminum, quæ memoravimus, remissionem, non autem regni cœlestis præbebat hæreditatem, et multo minus ad dignitatem adoptionis homines evehebat (60).

²² Matth. xxi, 32.

NOTÆ.

(60) Ut aliqua de hac quæstione dicamus, Joannis et Christi unum idemque fuisse baptismum tribus gradibus, aqua, igne et spiritu ita consecratum, ut aquam Joannes, spiritum Christus, ignem Paracletus dederit, Petilianus commentus est: de quo legendus D. Augustinus lib. ii *contra Lit. Petil.* c. 34. Melancthon autem, Bucerus, et alii, baptismi Joannis et Christi unum idemque fuisse ministerium, eosdemque effectus sine tergiversatione pronuntiarunt. In hoc præcipue sacrosancta Tridentina synodus canonem illum edidit sess. vii *De bapt.* can. 1: *Si quis dixerit baptismum Joannis eandem vim cum baptismo Christi habuisse, anathema sit.* Porro hanc notam Photio non inurimus; ex eo enim sæpenumero audivimus, quam perspicue baptismum Christi baptismati Joannis longe præstasse fateatur. Hoc autem baptismo peccata non fuisse dimissa ad fidem non pertinere Drouven. *De re sacram. contra hæret.* lib. ii, quæst. 5, cap. 1, § 4; Estius in iv *Sent.* distinct. 2, § 4, et alii opinantur; atque id propterea non fuisse a concilio definitum,

Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν σκληροκαρδίαν, καὶ τὸ ἀπειθὲς ἐξονοιδίῳ τῶν Φαρισαίων, καὶ δηλῶν, ὡς τῶν ἐν πορνείᾳ καὶ τελωνείᾳ βιούτων χεῖρους τὰς γνῶμας καὶ ἀδιορθώτους μᾶλλον ἔφερον· καὶ ἅμα διδάσκων, τίνες τε εἴησαν τῶν ἐξ ἁμαρτίας ἐπιστρέφόντων, καὶ τίῳν ἁμαρτημάτων ἀπελούοντο, τὸ « Ἦλθε πρὸς ὑμᾶς, φησὶν, ὁ Ἰωάννης ἐν ἔδρῳ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ » ὥστε τελωνεῖας μὲν, καὶ πορνείας, καὶ τῶν τοιούτων εἴη ἂν ὁ Ἰωάννης διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῖς εἰλικρινῶς μετανοοῦσι πραγματευόμενος κάθαρσιν. Οὐ μὴν γελῆστας, οὐδὲ τυμωροῦχος, οὐδὲ τοὺς ἄλλους ἀβήτουροῦς τῶν μολυσμάτων ἀπήλλαττεν· ὅτι μὴ δὲ θαρρῆεν εἶχον οὗτοι προσιέναι, καὶ ἐξομολογεῖσθαι τὸ τὸ μῆμα, τοῦ συνειδότης αὐτοῖς προσαπαντῶντος, καὶ ἀπὸ τῶν νόμων δίκην ἐπισείοντος, καὶ οὐκ ἐῶντος τοῖς ἄλλοις συγκαταλέγεσθαι.

Παρεῖχε μὲν οὖν, ὡς περ εἴρηται, καὶ τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα τῶν ἁμαρτιῶν ἄφρασι, οὐ πάντων δέ· τοῦτο γὰρ τοῦ Δεσποτικοῦ καὶ θειοτάτου βαπτίσματος τὸ ἐξαίρετον· παρεῖχε δὲ προεστρεπίζων τῷ Σωτηρίῳ τὴν τελειότητα· καὶ λουτρὸν ἦν πρὸ λουτροῦ, καὶ ἄφρασις ἐκ μέρους πρὸ τῆς παντελοῦς ἀφέσεως, καὶ ἀτελής κάθαρσις προοιμιαζομένη τῆν τελειοποίησιν· οὐδὲν δὲ ἀσφαλές, οὐδὲ ἐχέγγυον περὶ τῶν μελλόντων χαρίζομενον. Τῷ Δεσποτικῷ δὲ καὶ Σωτήριον πάντων μὲν τῶν προλαβόντων ῥύστιον· ῥώμης δὲ παρεκτικὸν καὶ ἰσχύος, μὴ κατὰ τὰς πρώτας ὀλισθήσεις ἔτι πρὸς τὰ πάθη κατασύρεσθαι· καὶ τὸ μὲν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν ἀναφέρει βασιλείαν, καὶ τὸ μείζον πάντων, υἱοθεσίαν χαρίζειται. Τὸ δὲ τῆν μὲν ἄφρασι, ὡς περ εἴρηται, παρεῖχεν, οὔτε δὲ βασιλείας οὐρανῶν κληρουχίαν, οὐδὲ πολλῶ μᾶλλον πρὸς υἱοθεσίαν ἀναδιβάσει ἀξίωμα.

D quia nonnulli Patres, præsertim sanctus Optatus Millevitanus lib. iii *Contra Parmen.*, sanctus Basilus, hom. 4 de baptismo, sanctus Cyrillus Hierosol. *Catech.* ii, hoc affirmare videntur. Photium autem Cyrilli verba putarim fuisse mutuatum, ubi Joannis baptismum remissionem peccatorum contulisse, baptismum vero Christi adoptionem impiorum filiorum asseverat. Igitur hac in re Photio aliquantulum possumus parcere, ejusque sententiam non admodum abnormem existimare. Illa autem distinctio, quam inter crimina comminiscitur, dum quædam tantummodo illa ablutione remitti autumat, risu potius excipienda, quam argumentis refutanda videtur. Unde enim id novit? Quomodo divini consilii certior factus est? Qua de causa his, et non aliis limitibus remissionem conclusit? Nos interea communem theologorum catholicorum sententiam ea, qua par est, veneratione tenentes, dicemus per Joannis baptismum ex opere operantis, non autem ex opere operato fuisse Hebræos culbis absolutos.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α' (61).

A

QUÆSTIO XXX [al. XXIX].

Πῶς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν λέγοντος· «Ὀὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίων πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πωρεῖται ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, » Παῦλος, ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων λαλοῦντα ἐν αὐτῷ φησι· «Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ;» Ἀντιφθέγγεσθαι γὰρ ἢ τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον φαντασίαν παρέχεται φωνή.

Quomodo, cum Salvator noster dicat : « Nonne duo passeret asse veneunt, et unus ex illis non cadet sine Patre meo, qui in cœlis est »? » Paulus, qui Christum in se loquentem habet, inquit : « Numquid de bobus cura est Deo? » Nimirum vox discipuli magistro adversari videtur.

Edita ab Antonio Scotto, l. c., p. 45. De apparente contradictione inter locum Matth. x, 29 et I Cor. ix, 9.

Ἵτι μὲν ἢ τοῦ Θεοῦ πρόνοια καὶ μέχρι τῶν στρουθίων διήκει, καὶ οὐδὲ ἐν αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ περιγράφει κηδεμονίαν, ἀλλ' ἤδη καὶ φυτῶν, καὶ βοτανῶν, καὶ ἀπλῶς, ὧν ἐγνωσθῆ γενεσιουργός, τούτων καὶ τῆς διαμονῆς, καὶ οἰκονομίας ἀναλλοίωτον τε, καὶ ἀδιάδοχον φέρει τὴν φροντίδα, αἱ τε ἄλλαι τρανώς ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσιν Ἰσραὴ Γραφαί, καὶ δὴ καὶ ὁ ἔμφυτος λογισμὸς, ὃς τὸν παραγαγόντα, καὶ ὑποστήσαντα ἐκ μὴ ὄντων καὶ συνέχειν τὸ παραγαγόμενον, καὶ προνοεῖσθαι κατὰ τὴν ἐκάστῃ πρέποντα τῆς Προνοίας λόγον ἀπαιτεῖ. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν φιλοανθρώπως· ἀπάγων ἡμᾶς τῆς πολλῆς περὶ τὰ ἀνθρώπινα σπουδῆς τε καὶ κατατριβῆς· καὶ τῶν βρόντων καὶ διαλυμένων τῆς σχολῆς ἐλευθερίαν τε καὶ ἀπαλλαγὴν εἰσηγούμενος, οὐκ ἀπὸ τῶν στρουθίων μόνον καὶ τῶν ἄλλων πτηνῶν τὴν ἀρίστην ταύτην εἰσήγησιν ποιεῖται, ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπ' αὐτῶν γε τῶν βοτανῶν. « Κατανοήσατε γὰρ, φησι, τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει· » εἶτα τοῦ ἀμφιάσματος τὸ κάλλος, καὶ τὸ ἀξίωμα· « Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σολομῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλλετο, ὡς ἐν τούτων, ποιῶν τούτων τῶν μετ' ὀλίγον ἐμβαλλομένων εἰς κάμινον. » Εἰ δὲ τῶν οὕτω μικρὰν τινα πληρούντων ἀνθρώποις χρεῖαν (πόσον γὰρ ἀνάφει πῦρ ἢ καλάμη τῶν κρίνων; Ἡ τοῦ χρώματος τὸ ἀνθος ἐπὶ πόσον χαιρεῖται τὴν τέρψιν τῷ ὄμματι), τοσαύτην ὁ Θεὸς τὴν πρόνοιαν ἔχει, πῶς οὐχὶ πολλῶ μᾶλλον, καὶ ἀσυχκρίτω διαφορᾷ, τῶν ἀνθρώπων; Οὕτω γοῦν οὐ μόνον ἢ τῶν στρουθίων ἀνεῖται γένεσις τε, καὶ αὐξησις, καὶ διαμονὴ τῷ Θεῷ, καὶ πάλιν ἢ κατὰ τοὺς οἰκείους καιροὺς λύσις, ἀλλὰ καὶ ἢ τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ βοτανῶν· ἀπὸ γὰρ τοῦ ἐνὸς εἴδους καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν ὁμογενῶν ὁ αὐτὸς ἀν τῆς ἀκολουθίας διαβιβίνει λόγος· οὕτως οὐ μόνον τῶν βοῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀπαρχῆς ἀτελεστέρων φύσεως τετυχηκότων ἢ κηδεμονία τῆς θείας ἐξήπται βροπῆς.

Τί οὖν ἐστίν, δλέγει Παῦλος ὁ μεταρσιος ἀνθρωπος, ἢ γλώσσα τοῦ Πνεύματος, ἣν οὐδὲν δυσχερὲς, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ μάχης ἀπτόμενον; Νομίμων γὰρ παλαιῶν εἰς μνήμην καταστάς, ἃ πολλὰ παρὰ τῶν ἀλόγων νομοθετεῖ ζῶων, δι' ἐκείνων παιδαγωγοῦντα τὸ λογικόν

Quod Dei providentia ad passeret usque pertingat et nec his limitibus ejus vigilantia concludatur; sed et arborum, et herbarum, et omnium omnino rerum, quarum creator agnoscitur, conservationi, gubernationique immutabili, ac perpetua cura prospiciat, diserte nos docent tum alia sacramentum Litterarum loca, tum ipsa insita hominibus ratio quæ postulat, ut, qui res e nihilo eduxit, atque disposuit, ipse productas secundum providentiæ rationem unicuique consentaneam conservet, atque gubernet. Quoniam et ipse Redemptor noster, cum nos ex humanarum rerum nimio studio, nimiaque curatione peramanter avocaret; atque ut a fluxorum caducorumque bonorum sollicitudine liberemur avertamurque, nobis suaderet; non a passeribus tantummodo et aliis volatilibus utilissimam hanc cohortationem exorsus est, sed ab ipsis quoque agri, quomodo crescunt; non laborant, neque nent; » deinde de vestimenti elegantia et decore adjecit : « Dico autem, quod neque Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unus ex istis, qui paulo post in caminum immittuntur. » Quod si rebus, quæ tam tenuem utilitatem comparant hominibus (quandiu enim flammam alit litorum caulis? Aut quandiu flosculus variegatus oculo oblectamentum creat?) Deus, adeo providet, quomodo non multo magis, et immenso discrimine hominum curam gerit? Ita sane non passeret duntaxat, sed et herbæ campi ut nascantur, crescant, et conserventur, et rursus suo tempore intereant, ad Deum pertinet, quandoquidem ab una specie ad res pariter ejusdem naturæ idem ex consequentia sermo procedit : atque ita non modo boves, sed ipsas quoque res, quæ ab ortu suo minus nobilem sortitæ sunt naturam. divini vigilantia auxilii non deserit.

Quid itaque est, quod Paulus docet, vir ille excelsus, sancti Spiritus lingua, quam nihil absonum, aut litigiosum decet profari? Sane dum ille veterum legalia præcepta in mentem revocaret, quæ multa de brutis animantibus statuunt, ut per ea hominem

²⁶ Matth. x, 29. ²⁷ I Cor. ix, 9. ²⁸ Matth. vi, 28.

NOTÆ.

(61) Noster exscriptor hanc quæstionem in codice bis exaravit; et primo quidem loco mutilam, altero autem integram et absolutam exhibuit. Hujus rei causa fuit, nisi conjecturis indulgere fas est, quia tunc ad vocem μέλει pro ἐλλείν οculos advertit, et magnam orationis partem verbis istis interjectam omisit : deinde vero vocabulorum similitudine de-

ceptum se sentiens, laborem suum instauravit, addiditque hanc ἐπιγραφὴν secundæ exscriptioni : Ἀὕτη προγραφεῖσα αὐθιζ γράφεται. Ego vero, ne a Coislilianis, et Taurinensis codicis ordine recederem, ipsam integram sedi suæ restitui, atque hic in lucem edendam putavi.

erudiant (veluti non licere ei, qui pullos avium e nidio abstulerit, parentes simul tenere³⁹; nec in lacte matris suæ agnium coquere⁴⁰; imo, si placet, nec vineam altero semine serere⁴¹; nec vestem ex variis contextam licis indui⁴²; et plura id genus, cujusmodi est et illud : « Non alligabis os bovi trituranti⁴³, » ille, inquam, vir legis doctor, cum in hujus legis abolitæ usu natus esset, ac vellet inde cohortationem exordiri, quod nempe, qui alios ad virtutem incitat, hac prius debeat ipse pollere, et sic deinde auditores ad imitationem allicere; imo etiam, quod oporteat laborantis debita mercede non fraudari: hæc ex Moysis quoque lege ipse personans subdidit : « Non alligabis os bovi trituranti. » Deinde ne quis diceret : Quid bovum genus ad hominum naturam? Subjicit : Non hic « de bobus cura est Deo. » Nam propter nos hæc de ipsis posita lex est; non enim ejus promulgatio illorum utilitati intendit neque brutorum gubernationem legum Mosaicarum institutio sibi pro scopo proposuit : sed quæ circa alia versantur animantia, hæc nostri gratia sancita sunt.

Deo itaque curæ sunt boves, ut et aliæ creaturæ non adeo vero ut pro illis leges quoque, et regiminis formas, secundum quas viverent, conderet; at potius, si quod de illis prodiit statutum, id pro humana utilitate, et disciplina meruit promulgari. Atque id magis magisque ex cæteris pariter perspicitur animantibus, de quibus nulla legum latio potest exhiberi. Quænam nimirum de leonibus, quænam de elephantibus, aut de unicornibus, aut de draconibus, aut de innumeris aliis animantium generibus, quorum quædam mansueferi cernuntur, cætera vero hominum familiaritatem et contubernium prorsus refugiunt, inducta lex est? Hoc profecto cum beatus ille, et divinus vir, melius, quam quivis alius, comperiret, utpote legis doctor, Ecclesiæ tuba, et mens sublimis, tum rerum omnium providentiam in multis epistolis frequenter Deo attribuendam prædicat, tum docet illas de brutis leges, quas Mosaica littera adhibet, non ipsorum vivendi normam definire, neque adeo bruta Dei interesse, ut etiam jura ad ipsorum gubernationem spectantia conscriberet; at potius hæc ad indocilis Judaici populi doctrinam, reginæque sapientissimo et occulto consilio prolata, et litteris credita fuisse tradit.

Patet itaque, quod non modo prædicator documentis magistri in nulla unquam re adversetur; verum etiam ea documenta confirmatione muniantur, præcipue dum diversis rerum argumentis usus diversitatem convenienter accommodat, et in quovis usu doctrinas inter se distinctas minime confundit; præbetque se piis viris normam, quo pacto debeat

³⁹ Deut. xxii, 6. ⁴⁰ Exod. xxxiv, 2; Deut. xiv, 21. ⁴¹ Deut. xxii, 9. ⁴² Deut. xxii, 11. ⁴³ Levit. xix, 19; Deut. xxv, 4; I Cor. ix, 9.

Α ὄνον οὐ δεῖ νεοττοὺς ὀρνίθων τῆς νοσσιᾶς ἀφαιρῶμενον καὶ τοὺς γεγεννηκότας λαμβάνειν· οὐδ' ἔψην κῆρα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ, εἰ βούλει δὲ, μηδὲ διαφόροις σπέρμασι τὴν ἀμπαλώνα κατασπείρειν· οὐδ' ἱμάτιον διαφόρων ἐκ νημάτων ὑφασμένον περιδύσθαι· καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ὧν ἔστι καὶ τό· « Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλωῶντα. » Ἐν χρεῖα τοίνυν ὁ νομομαθὴς ἐκεῖνος, ἄνθρωπος τοῦ πάρετος (62) νομίμου γενοῦς, κάκειθεν ὑφαίνων τὴν παραίνεσιν, ὡς δεῖ τὸν εἰς ἀρετὴν ἐτέρους προτροπόμενον, αὐτὸν ταύτης ἀπολαβεῖν πρότερον, εἰθ' οὕτως ἐπὶ τὴν μίμησιν τοὺς ἀχροτάς παρακαλεῖν· ἢ, εἰ βούλει, τοὺς κοπιῶντας τῆς ἀπὸ τῶν πόνων παραμυθίας μὴ ὑστερεῖσθαι· ταῦτα καὶ διὰ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας συγκροτῶν, ἐπήγαγεν· « Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλωῶντα. » Εἶτα ἵνα μή τις εἴπῃ· « Ἢ τί πρὸς ἀνθρώπων φύσιν τὸ τῶν βοῶν γένος; » Οὐ τῶν βοῶν, φησὶν, ἐνταῦθα μέλει τῷ Θεῷ. « Δι' ἡμᾶς γὰρ ὁ ἐπ' αὐτοῖς ἐτέθη νόμος· οὐ γὰρ ἔχει προηγουμένην τὴν θέσιν ἐπ' ἐκείνων· οὐδὲ τῆς τῶν ἀλόγων πολιτείας ἡ Μωσαϊκὴ νομοθεσία στοχάζεται· ἀλλ' ἄπειρ ἐτέροις περιετέθη προσώποις, ταῦτα δι' ἡμᾶς ἐβρέθη.

Μέλει μὲν γὰρ τῶν βοῶν τῷ Θεῷ, ὡσπερ καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων· ἀλλὰ οὐχ ὥστε περὶ αὐτῶν καὶ νόμους ἐκτίθεσθαι, καὶ τῆς πολιτείας τύπους, καθ' οὓς γε βιώσονται· ἀλλὰ καὶ ὧν προήλθε διάταγμα, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων χρεῖαν καὶ παιδαγωγίαν τὴν εἰσφορὰν αὐκείωσατο. Καὶ τοῦτο φανερὸν οὐδὲν ἔλαττον καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ζῶων καθίσταται, περὶ ὧν οὐδεμία νόμων εἰσφορὰ διαδεῖκνυται. Ποῖος γὰρ περὶ λεόντων; τίς δὲ περὶ ἐλεφάντων, ἢ μονοκερῶτων, ἢ δρακόντων νόμος εἰσηνήσκειται, ἢ μυρίων ἄλλων γενῶν, ὧν τὰ μὲν ὄραται χειροῦθη γινόμενα, τὰ δὲ παντελῶς τὴν πρὸς ἀνθρώπων ὁμιλίαν, καὶ τὸ ὁμοβόφιον ἀποστρέφεται; Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ θεῖος ἄνθρωπος, εἰπερ τις ἄλλος, οἶα δὴ μάλιστα καὶ νομομαθὴς, εἰδὼς, τῆς Ἐκκλησίας ἡ σάλπιγξ, ὁ νοῦς ὁ μετάρσιος, καὶ τὴν πρόνοιαν ἀνηρτησῆαι πάντων πολλαχού, καὶ πολλάκις ἀνακηρύττει Θεῷ, καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀλόγων νόμους, οἷς ἐχρήσατο τὸ γράμμα τὸ Μωσαϊκόν, οὐ διὰ τὸν ἐκείνων βίον θεσπισθῆναι προηγουμένως ἀποφαίνεται· οὐδὲ τοσοῦτον αὐτῶν μέλλειν τῷ Θεῷ, ὥστε καὶ θεσμούς εἰς τὴν ἐκείνων πολιτείαν ἀναφερομένους ἀναγράφει· ἀλλ' ἐπὶ παιδαγωγίᾳ, καὶ νομοθεσίᾳ τοῦ δυσηγίου, καὶ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, καὶ ῥηθῆναι, καὶ ἀναγραφῆναι σωφιστάτῃ, καὶ συνεπιγμένη κρίσει παραδίδοται.

Δῆλον οὖν, ὡς οὐ μόνον οὐδὲν οὐδαμῶς ὁ κῆρυξ ἀντιφθέγγεται πρὸς τὰ διδασκάλου διδάγματα· ἀλλὰ καὶ βεβαίως αὐτῶν καθίσταται, μάλιστα ἐν τῷ διαφόρῳ τῶν ὑποθέσεων καὶ τῆν διαφορὰν τῆς χρήσεως καταλλήλως διορθούμενος, καὶ φυλάττων ἐκάστη χρεῖα τὸ τῆς θεωρίας διακεκριμένον ἀσύγχυτον, καὶ νόμον τοῖς εὐσεβέσιν ἑαυτὸν προτιθεῖς, ὥπως χρῆ τῶν

NOT. E.

(62) Τὸ παρέου suffice τῷ πάρετος, aut scribe παρ' ἔθνος, legis in gente sua vigentis.

ιερίων ἡμῶν λογίων τὸν νοῦν ἀνιχνεύειν· καὶ τῷ A
προχειρῶν τῶν βημάτων, τῆς διανοίας ἀντιφθεγ-
γομένης, μάλιστα μὴ κατὰ τὸ βῆον παρασύρε-
σθαι.

Ἐνεστιν οὖν διδασκάλῳ τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας
διδασκάλῳ χρώμενον, οἷς ἔρωσ μὲν ἡ εὐσέβεια, ἔργον
δὲ σοφίας ἡ διάκρισις, καὶ ἡ ἀνωθεν τῶν λόγων
χάρις, ἐναυγάζουσα κατὰ μίμησιν τοῦ καθηγεμόνος
μεθοδεύοντα, φανερώτερον ἔτι δεικνύναι, ὡς οὐδὲν
ἡ τοιαύτη τῶν βημάτων χρῆσις οὔτε τι τῶν ἱερῶν
ἡμῶν δογμάτων ἐπιλουμαίνεται, οὔτε τινὰ μῶμον
ἐπιτριβεται, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ἅπαν τὸ σύμφωνόν
τε καὶ ἀδιάβλητον συνεργάζεται. Οἷον ἀσπλαγχνίας
τις καὶ ἀσυμπαθείας μετέλλων τινὰ, ἢ πρὸς ἀπλη-
στίαν βέουσαν ἀνακαίτιζων γνώμην, ἢ ταῖς ἱγνύσιν
ἀμφοτέροις, τὸ λεγόμενον (63), ἐπιχωλαίνοντα ἀνορ-
θῶν τε, καὶ ὑποστηρίζων, καὶ πρὸς τὴν σωτήριον,
καὶ μονότροπον ἀπευθύνων τρίβον, τούτων ἕκαστον
τῆς ἀλόγου βοπῆς εἰ τις ἄλλαις μὲν πολλαῖς παραι-
νήσειν ἐπέγειρεν ἀνακτᾶσθαι, συνειρεῖ δὲ μάλα
εὐστόχως τε καὶ ἐπιχαίρων· οὐ γὰρ ἔμαθε, ἀνθρω-
πι, παρὰ τῶν Μωσαϊκῶν νόμων, καὶ παραγγελμάτων,
μὴ ἔψιν ἀρνα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ, μηδὲ σπεί-
ρειν τὸν ἀμπελῶνα, μηδὲ περιθόλαιον σαυτῷ ποιεῖ-
σθαι, καὶ βδέλον (64) ἐξ ἑτερογενῶν νημάτων ἐρίου
τε καὶ λίνου συνοφασμένον; ἢ οὐ πᾶσιν ἐπίδηλον,
ὡς τὰ θεοπίσματα ταῦτα οὔτε ἀρῶν, καὶ μητρώου
γάλακτος προηγουμένην ἔχει τὴν θέσιν· ἀλλ' οὐδέ
γε περὶ ἀμπελῶνος, οὐ μὴν οὐδὲ περὶ τῶν διαφόροις
νῆμασι συντεθειμένων ὑφασμάτων; Ποῦ γὰρ περὶ
νημάτων, ἢ περὶ ἀμπελώνων, ἢ ἀρῶν, καὶ γάλακτος
τῷ Θεῷ μέλει, ὥστε καὶ ἀνδρομίου ὑποδάλλειν αὐ-
τᾶ, καὶ μηδὲν αὐτῶν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, δι' ἢ
ἅπαντα προήχθη, διαφέρειν.

Ἄλλὰ δῆλον, ὅτι δι' ἡμᾶς καὶ προουνοῆθη τὴν ἀρχὴν
τὰ τοιαῦτα, καὶ γράμμασι διετυπώθη. Τὸ μὲν τῶν
ἀρῶν, εἰ βούλει δὲ, καὶ τῶν στρωθίων, ὡς ἂν ἐπὶ
τῶν ἀλόγων τὸ συμπαθὲς καὶ εὐσπλαγχνον παιδ-
εργηθέντες, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ὁμογενῶν, καὶ
τὴν αὐτὴν λαχόντων φύσιν τὸ φιλόανθρωπόν τε, καὶ
τὸν ἔλεον ὤμεν ἐπιδοειγμένοι. Τὸ δὲ ἵνα μὴ πρὸς
ἀπληστίαν κεχηνότες τὰ τε ἄλλα δυστυχῶν φερώ-
μεθα· πολλῶν γὰρ ἡ ἀπληστία κακῶν αἴτιον, καὶ συν-
απορρεῖν, ὡς ἐπίπαν, εἰσθεν αὐτῆ καὶ, ὁ δικαίως ἂν
ἡμῖν ἐξ αὐταρχείας περιεγένετο. Τὰ δὲ γεννήμα-
τα (65), ἵνα μὴ τὰς γυνώμας ὤμεν ποικίλοι τε, καὶ πο-
λύτροποι, ἐκ διαφόρων ἢ δογμάτων, ἢ ἔθνῶν, ἢ βουλευ-
μάτων ἢ βημάτων, ἢ πράξεων συντεθειμένοι, καὶ πρὸς
ἑαυτοὺς ἀθλίως τε καὶ καταγελάτως στασιάζοντες.

Ὅστε οὐ μόνον οὐδὲν, ἢ τοῦ θεοπελοῦ Παύλου
μέθοδος, οὐδ' ἡ ἐξ αὐτοῦ προχέουμένη τῶν δογμάτων
αἴγλη τοὺς εὐσεβεῖς λογισμοὺς εἰς διστάμενόν τινα,
καὶ σύγχυσιν παρίσταν· ἀλλὰ καὶ διδασκαλία δύνα-

A sacrarum Litterarum sensus investigari, nec pro
obvia verborum notione, ubi recta ratio repugnat,
in re præsertim facili in errorem abduci.

Igitur doctorem decet, communi Ecclesiæ doctore
utentem, iis, quibus cordi est religio, sapientiæ
autem opus est discretio, cœlestisque interpretandi
sermone gratia, quæ hominem se sequentem quasi
dux illuminat, adhuc evidentius ostendere, quod
talis sacrorum oraculorum usus nec aliquod san-
ctorum dogmatum nostrorum lædat, nec aliquam
notam mereatur; sed quidquid inter se refragari
videtur, consonas veritates, et nulli criminationi
obnoxias conficiat. Ita sane si quis ab inhumani-
tate atque inclementia alterum revocaret, et pro-
num ad aviditatem animum coercere, aut utroque
poplite, ut aiunt, claudicantem erigere, et solidare
vellet, cumque in salutarem rectamque viam diri-
gere: si quis, inquam, unumquemque horum ab
illis rationi adversis propensionibus vel per plures
alias adhortationes eruere aggredieretur, nimis
apposite opportuneque subjeceret: nonne didicisti,
o homo, ab institutis præceptisque Mosaicis, quod
nec in lacte matris suæ agnum coqui, nec semen in
vineæ spargi liceat, nec indumentum tibi aut poly-
mitam vestem ex diversis lanæ, et lini licis debeas
contexere? Nonne omnibus compertum est, quod
hujuscemodi statutorum promulgatio nec agnis, nec
materno lacti, imo nec vineæ, nec vestimento
diversis filis constanti prospiciat? Num eo usque
fila, aut vineæ, aut agni, et lac Deo sunt curæ, ut
legibus quoque ista subjiciat, et humanæ naturæ,
cujus gratia omnia producta sunt, in nulla harum
rerum provideat?

Atqui perspectum est, quod propter nos ea jam
ab initio provisæ, et litteris mandata fuerint. Partim
(quod scilicet ad agnos, imo et ad passeres attinet),
ut nos in bruta commiserationem, et clementiam
edocti, multo magis eis qui genus idem eandemque
sortiti sunt naturam, humanitatem et misericordi-
diam exhibeamus. Partim vero (quod ad vineam
nempe, et bovem), ne in aviditatem prolabamur, et
alias simul patiamur ærumnas: multorum profecto
malorum causa est aviditas, et simul cum ipsa, ut
plurimum, diffluere solet id quoque, quod juste no-
bis per frugalitatem obvenit. Cætera denique de
licis eo spectant, ut nec animo simus vario ac
versipelli, nec diversis dogmatis, vel moribus, vel
consiliis, vel verbis, vel operibus instruamur, nec
infeliciter et ridicule a nobis ipsi dissideamus.

Quapropter non modo divi Pauli doctrina, et ab
eo emissum dogmatum lumen in aliquam dissen-
sionem confusionemque mentes piorum hominum
non inducit: sed etiam hi, qui inde sapientiæ ra-

NOTÆ.

(63) Τὸ λεγόμενον ε tacito κατὰ regi Græcæ συν-
τάξεως analogia suadet.

(64) Nisi Beudox refingas, nullum sensum excudes.

dios possunt aspicere, mirum in modum ediscunt, A quo pacto sancti Spiritus oracula cum ejusdem oraculis concilianda sint (66).

QUÆSTIO XXXI [at. XXX]. (67)

Quomodo accipiendum est illud, « Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham^{us} »?

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 53. Commentarius in Luc. iii, 8; Matth. iii, 9.

Obvius hujus oraculi sensus, si penitioem significationem non inquiramus, poterit utique docere, quod quemadmodum Deus ex diffluenti informique, ac terrea materie finxit animanti corpus, pulveremque ad naturam speciemque humanam conformavit, ita facile minimeque operosum sit ex solidiori lapidum natura, Deo artifice id operis suscipiente, hominum substantiam compingere, ipsosque homines ex tali massa conflatos Abrahamæ filios efflicere. Etenim non minus, ne dicam et multo magis, mirandum est pulverem ad hominis carnem redigere atque accommodare, quam in corporis viventis opus duram lapidum transformare naturam.

Præterquam quod non modo primus homo e limo admirabilem duxit originem, sed Loti etiam uxor in salis columnam obdurata, divinam, quam nec effari, nec mente assequi possumus, virtutem prædicat, dum per irrefragabile prodigium pristinae naturæ sine manifesta corruptione abjectionem fuisse alterius formæ, et substantiæ generationem ostendit: illudque, quod fuit, antea non erat; quod autem fieri non posse humanæ menti videbatur, id priore figura non dissoluta, ipsi substituit. Deus itaque, qui tanta patrabat miracula, et quidem tunc, cum ab una muliercula violati præcepti poenam sumebat; ipse « qui homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire », quid pro sua clementia non agat, si filii Abrahamæ suscitandis lapidum conditionem opportunitioris futuram usus perspexerit? Neque enim tam facile fuit Judæis Abrahamæ multiplicare filios, quorum generis non minima pars rejecta est, quam Deo per lapides eidem multos filios condere.

At si quis velit quidpiam propheticum dicto hoc enuntiari, lapides, quos Præcursor tunc memoravit, et ex quibus filios Abrahamæ suscitandos prædixit, ii profecto sunt, qui, cum esset Servator sua sponte mortuus, atque universo mundo salus et vita reddita, passi Conditoris obsequio abrupti, atque discissi, et quasi facti pro miraculo prægnantes, multos homines nostræ religioni et parturierunt, et pepererunt. Ii vero sua commotione,

^a Matth. iii, 9. ^b I Tim. ii, 4.

VARIÆ LECTIONES.

^a N. μείζον. ^b N. συναρμόσαι. ^c N. χόος. ^d N. φιλίαν. ^e δη N.

NOTÆ.

(66) Si nosse cupis, in quibusnam auctoribus has alioquin pervulgatas propositæ ἀντιλογίας explanationes possis invenire, videsis Tertull. l. v, *Contra Marcionem*, et Theodoret. quæst. 21 in Deuterono-

ταί πρόκεισθαι θαυμαστή τοῖς ἐκείθεν τὰς τῆς σοφίας ἀκτίνας ἐναυγάζεσθαι δυναμένοις, ὅπως χρῆ διαιτᾶν μετὰ τοῦ Πνεύματος τὰ τοῦ Πνεύματος λόγια.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΑ'.

Πῶς νοητέον τὸ, « Δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρειν τέκνα τῷ Ἀβραάμ; »

Τὸ μὲν οὖν πρόχειρον τῆς φωνῆς ἀνευ τινὸς βαυτέρας ἐπινοίας ἐκδιδάσκει ἂν, ὅτι καθ' ὃν τρόπον ἐκ τῆς εὐδιαχύτου, καὶ ἀπαγοῦς, καὶ γεηρᾶς ὕλης συνεπέξεν ὁ Θεὸς, τῷ ζῶνι τὸ σῶμα, καὶ εἰς ἀνθρώπου φύσιν καὶ εἶδος διεμορφώσατο τὴν κόνιν· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ῥᾶν τε καὶ οὐδὲν ἐργῶδες ἐκ τῆς στερεωτέρας φύσεως τῶν λίθων, ἀνθρώπων ὑπόστασιν συνετέθηνα, Θεοῦ τεχνίτου τὴν πλάσιν ἀναδεχομένου, καὶ τέκνα τοὺς γεγονότας ἐκ τοιοῦτου φαρμάκτος χρηματίζου τοῦ Ἀβραάμ. Οὐ γὰρ ἦτον εἰς θαῦμα, ἵνα μὴ λέγω καὶ μείζω^a, κόνιν εἰς ἀνθρώπου συμπῆξαι τε, καὶ συναρμολογήσαι^b σάρκα· καὶ λίθου φύσιν στερεάν εἰς σώματος ζώου μεταπλάσαι χρεῖαν.

Ἄλλως τε δὲ οὐ μόνον ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ χόου^c καὶ παραδόξαν ἔσχε τὴν γένεσιν· ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Λῶτ γυνὴ εἰς στήλην ἀλλῆς ἀπολιθωθείσα τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἀδιήγητόν τε καὶ ἀκατάληπτον ἀνακηρύττει, ἐν τῷ ἀδιάλυτῳ τοῦ θαύματος τὴν τῆς φύσεως ἀπόθεσιν ἀνευ ἐπιφανοῦς φθορᾶς, ἐτέρας μορφῆς ἐπιδεικνυμένην, καὶ ὑποστάσεως γένεσιν· καὶ ὁ μὲν γέγονεν, οὐκ ἦν· ὁ δὲ μὴ οἶόν τε ἦν ἀνθρωπίνους λογισμοὺς γενέσθαι, χωρὶς ὑπέστη τῆς τοῦ προτέρου διαλύσεως. Ὁ τοίνυν Θεὸς ὁ ταῦτα παραδοξοποιῶν, καὶ τότε δίκην εἰσπραττόμενος γύναιον ἐν παραβάσεως ἐντολῆς, « ὁ θέλων τὸν ἄνθρωπον σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν, » τί οὐκ ἂν δράσειε διὰ φιλανθρωπίαν^d, εἰ λίθων ἔσεται φύσιν ἐπιτηδαιοτέραν παρέχουσαν χρεῖαν εἰς τὸ γενέσθαι τέκνα τοῦ Ἀβραάμ; Οὐ γὰρ οὕτω ῥᾶν τοῖς Ἰουδαίοις τοῦ Ἀβραάμ χρηματίζειν τέκνα, ὧν οὐκ ὀλίγον μέρος τοῦ γένους ἐξώσθησαν, ὡς τῷ Θεῷ διὰ τῶν λίθων αὐτῷ πολλοὺς υἱοὺς ἀπεργάσασθαι.

Εἰ δὲ τις ἐθέλοι καὶ προφητικὸν ἀνακηρύττειν ἔργον τὸ ῥῆμα, οἱ τότε ῥηθέντες λίθοι τῷ Προδρόμῳ, ἐξ ὧν τῷ Ἀβραάμ ἐχρησμήθησε ἀνίστασθαι τέκνα, οὗτοι δὴ κατὰ τὸ ἐκούσιον τοῦ Σωτῆρος πάθος [καὶ τὴν παγκόσμιον σωτηρίαν, καὶ ἀνάστασιν], τῷ Δεσποτικῷ βαγόντες πάθει, καὶ διασχισθέντες, καὶ οἶον ἐγκύμονες γεγονότες τῷ θαύματι, πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων εἰς εὐσέθειαν ὠδήγησάν τε καὶ ἀπέτεχον. Οἱ γὰρ δὲ^e λαμπρᾶ τῇ φωνῇ, καὶ οὐρανίῳ κηρύγματι

mium.

(67) Hæc fere tota quæstio legitur apud Nicetam, Catena in Luc. c. iii, Mai Nov. Collect. IX, p. 638, 639.

τῶν κατ' αὐτοὺς παθῆματι, τῆς ἐπὶ τῷ Σωτήρι τόλμης, καὶ πλάνης· τοὺς ἀνθρώπους ἀνακαλοῦντες, καὶ πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας χειραγωγοῦντες, καὶ πρὸς τὸ τῆς παλιγγενεσίας δῶρον ὄρῶν ἀφορμὰς ἐχαρίζοντο· οὗς καὶ ἡ κοινωμία τῆς πίστεως, υἱοὺς Ἀβραάμ, καὶ νομίζεν οἶδε, καὶ ὀνομάζειν μᾶλλον, ἢ τοὺς ἐξ αἵματος.

Εἰ δὲ καὶ διὰ τοῦ γράμματος ἐπιβαίνειν τινὸς ὑψηλοτέρας θεωρίας ἔρωσ ἐχει σου τὸ φιλόθεον· καὶ λίθοι μὲν ἂν νοοῖντο οἱ τῶν ἐθνῶν πεπωρωμένοι, καὶ σκληροκάρδιοι· ἐξ ἐκείνων δὲ τὸ Ἀβραάμ κληρὸς ἀναπεπλήρωται, μεταβληθέντων ἐκ τῆς παρώσεως ἐπὶ τὸ συνορῶν τὸ σωτήριον, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης εἰς τὴν μυσταγωγίαν τοῦ Πνεύματος. Οὐδὲ οὕτως, οἶμαι, πόρρω ἂν ὀφθελίης τῆς νόστης ἐλαύνων, ἢν ἡ κατάληψις τῆς κατὰ τὴν θεωρίαν ἀληθείας ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἐκκλησίας ἐπέξῃτε τε, καὶ ὑπεστήσατο (68).

EPOTHEIS AB.

Τί οἱλοῖ, « Οὐ τὸ πύλον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς;

Edita ab Antonio Scotto, l. c. p. 56. Commentarius in Math. iii, 12; Luc. iii, 17.

Ἐπειδὴ τὸν Σωτήρα κηρύσσων ὁ Πρόδρομος, ἄλλα τε θεολογῶν περὶ αὐτοῦ διεξῆει, καὶ ὡς « ἐν Πνεύματι ἄγιῳ, καὶ πυρὶ τοὺς προσιόντας αὐτῷ βαπτίσει » (τὸ δὲ βαπτίσει τῆς δωρεᾶς τὸν πλοῦτον, καὶ τὸ δαψιλὲς τῆς εὐεργεσίας ἐμφαίνει τε καὶ περιστήσι· καὶ γὰρ ἀπολύτρωσιν, καὶ υἰοθεσίαν παρεχόμεον πανταχόθεν ἡμᾶς περιαντιεῖ τοῖς τῆς χάριτος ἀειβύτοις νόμοις)· ταῦτα εἰπὼν τὰ σωτήρια, καὶ πολλῆς τῆς περὶ ἡμᾶς φιλοτιμίας γέμοντα· ἵνα μὴ δόξη τις, ὡς δωρήσασθαι μὲν τηλικαῦτα δῶρα, καὶ ἐν εὐεργεσίᾳ ἰσοσάτη καταστήσαι παρῆν τῷ Σωτήρι ἡμῶν βοήθησις, καὶ ἰσχὺς· τιμωρήσασθαι δὲ, καὶ κολάσαι τοὺς ὑπευθύνους, καὶ ἀπειθεῖς οὐδεις αὐτῷ λόγος κερήν· διὰ τοῦτο ἐπήγαγε διορθούμενος τὴν ἀπίστην αὐτῶν· « Οὐ τὸ πύλον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ [καὶ διακαθαρίζει τὴν ἄλωνα αὐτοῦ]. » Οἷον ἰσὸν μόνον ἐστὶν εὐεργετικὸς, καὶ χορηγὸς ἀφθονοῦς τοῖς ἐπιτηδεύουσιν τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ κολαστικὸς τῶν ἐκθέσμων ἔργων, καὶ τῶν παραβάσεων τιμωρητικὸς.

« Τὸ γὰρ πύλον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ » ἀντὶ τοῦ Πρόχειρος αὐτῷ ἢ ἐνταποδοτικῆ τῶν φαύλων πράξεων τιμωρία, ὡς περὶ δὴ καὶ τῶν καλῶν ἀντιμισθία κ. Διὸ ἡ διακρίνουσα καὶ χωρίζουσα δύναμις, καὶ ἐξουσία τοῦ ἐνόχου τιμωρίας τὴν ἀξίαν τῆς εὐεργεσίας [πρόχειρος αὐτῷ, ἢ ἀνά χειρᾶ]. Ἐξ οὗ τὸν μὲν αἶτον, ὃν νῦν ὁ τῶν δικαίων ὀνομαζόμε-

⁴⁷ Luc. iii, 7. ⁴⁸ ibid., 16

VARIE LECTIONES.

¹ N. χαρίζομενοι. ² N. βούλει. ³ Nic. lat. Mal. N. C. ix, p. 660, 661, paucis mutatis. ⁴ N. δύναμις. ⁵ N. τουτέστι. ⁶ ἀνά χειρᾶς αὐτοῦ ἢ διακ. N.

NOTÆ.

(68) Hierusq. Cat. Nic., p. 659.

(69) Hæ propositi oraculi commentationes in SS. Hieronymo, Hilario, Augustino, Ambrosio, Gregorio homil. 20. in Matth. et Euthymio eadem ferme ra-

A veluti clara quadam voce, cœlestique præconio homines ab audacia in Redemptorem, atque ab errore revocantes, adducentesque ad veritatis agnitionem, occasionem insuper præbuerunt perspicendi munus regenerationis: quos homines etiam fidei magis, quam sanguinis conjunctio filios Abrahæ et censeri fecit, et nuncupari.

Quod si etiam amor progrediendi per litteralem sensum ad aliquam sublimiorem animadversionem te divinis rebus studentem incessat; lapidum quidem nomine ethnici, qui obdurato erant et lapide de corde, possent intelligi: ex illis autem Abrahæ hæreditas completa est, cum e sua duritie ad agnoscendam salutem, et a Græcarum fabularum errore ad Spiritus initiationem traducti sunt. Neque vero hac ratione, arbitror, longe distare videris a scopo, quem in Ecclesiæ stadio veritatis inventio per meditationem obtenta defixit, atque constituit (69).

QUÆSTIO XXXII [at. XXXI]. (70)

Quid sibi vult illud: « Cujus ventilabrum in manu ejus », et quæ sequuntur?

Quoniam Præcursor Servatorem prædicans, præter alia, quæ sacro sermone est de eo persecutus, ait etiam accedentes ad se « Baptizabit in Spiritu sancto, et igne », (in verbo autem baptizabit gratiæ divitias, ac beneficiorum copiam patefacit, atque proponit: ille enim liberationem adoptionemque filiorum tribuens nos perennibus gratiæ fluentis undique circumfundit): cum res hujusmodi salutare, et multæ munificentiæ plenas memorasset; ne quibusdam videretur, Redemptori quidem nostro talia concedendi dona, et nos tanta beneficentia cumulandi et voluntatem adesse, et virtutem; reos autem, contumacesque homines ulciscendi, ac plectendi nullam habere rationem; idcirco ad eorum errorem corrigendum subiecit illud: « Cujus ventilabrum in manu ejus, et mundabit arcam suam. » Perinde ac si diceret: Ille non modo benelicus est, effususque bonorum largitor erga homines bene dispositos, sed et pravorum operum ultor, et criminum est persecutor

« Ventilabrum enim in manu ejus » idem sonat ac illud: In manibus ejus pœnæ culpis irrogandæ, uti et præmia impendenda virtutibus posita sunt. Quare vis et potestas illa, quæ homines supplicio obnoxios ab iis, qui mercede sunt digni, discernit ac dividit, in promptu illi, sive præ manibus est. Propterea frumentum, cujus nomine justorum

tionem occurrunt.

(70) Prior pars hujus quæstionis occurrit quoque apud Nicetam in Catena Mai, nov. coll. t. IX, p. 660, 661.

agmen nunc significatur, in superna horrea congregat, in quibus promptuariis nec tinea, nec esus consumit, nec fures effodiunt, atque subripiunt: sceleratos autem homines, quibus suppliciorum perennitas, tanquam mali culmen, adjicitur, igni inextinguibili æternum cruciatum continenti traditurus est.

Verosimiliter autem « ventilabrum in manu ejus » promptam, et expeditam Christi actionem sub ænigmatibus significat: neque enim per meditationem, neque per moram, neque per argumentationum indaginem meliores a deterioribus discernit; sed e vestigio, et derepente salvandorum partem a damnandis dispescit. Scilicet voluit, secuta est separatio, præcessit judicium, et cum judicio vindex justitia; quippe unico actu in conspectu Dei sunt universa. Quandoquidem ita astitrix, et ministra judiciorum Dei est potentia puniendi, et justitia; quemadmodum et profusa, et benigna, omnemque gratitudinem excedens remuneratio, qua nobis meliora largitur. Frumentum profecto sacra cloquia illos appellant, qui nobilitate, quam ab initio obtinuerunt, custodita, pristinum etiam, ac salutare sementem a Deo naturæ commissum, germanum purumque usque ad ipsam fructus productionem conservarunt: fenum autem, et ignis escam nuncupant eos, in quibus conuata zizaniorum immistio spiritus suffocavit culturam, et frugum perfectionem interceptit, imo speratam illarum projecit (71).

Illud autem: « Baptizabit in Spiritu sancto, et igne », haud ita accipiendum est, ut duo quædam sint, quæ suæ alternatione naturæ unicam baptismatis virtutem, et perfectionem conficiant. Cujus enim rei sanctissimus Spiritus ibi pro sua operatione adhuc indigebit? Quid autem erit ille ignis simul adjunctus, qui deficientis vacuum complebit? At illud in igne nunc una additum est, ut Spiritus vim, et efficaciam mundandi enuntiet. Cum enim sanctissimi Spiritus dona inter se differant, una autem divinarum ejus operationum sit, ut et mundet, et, quod pravum est, destruat, ipsorumque, in quos supervenerit, totam omnino naturam reformet, fieri nequit, ut quidpiam eandem sædens abscondatur alicui et lateat.

Quare, cum dixisset « in Spiritu sancto », subjecit « et igne », uti dixeris in Spiritu sancto, qui degeneres nostras cupiditates depurgat, atque consumit; a quibus per operationem illam, quæ ignea et efficax simul est, et vi reconflandi prædita, purgati, sanctitatem assequi meremur. « Etenim Deus

Α νος χορδς, εις τὰς ἄνω μονὰς ἀποθησαυρίζει ¹, ἐναίς ἀποθήκαις οὔτε σῆς οὔτε βρώτις ἀφανίζει, οὔτε κλέπται διορούσσοι, καὶ κλέπτουσι· οἷς δὲ τὸ ἀμειτάβλητον ², κακοῦ προσθήκη, τοῖς ἡμαρτημένοις συνεφέλλεται, πυρὶ ἀσβέστῃ τὴν τιμωρίαν οὐκ ἔχοντι λήγουσαν, τοῦτους παραπέμψειεν.

Εἰκότως δὲ « τὸ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ πτύον, » τὸ πρόχειρον αἰνιγματίζει, καὶ ἔτοιμον· οὐ γὰρ μελέτη, καὶ λογισμῶν ἐρεῦνη διαχωρίζει τῶν βελτιόνων τοὺς χείρονας· ἀλλὰ ἐκ τοῦ εὐθέως, καὶ παραχρημα διαστέλλει τῆς σωζομένης μοίρας τὸ τιμωρούμενον. Ἡβουλήθη γὰρ, ἠκολούθησεν ἡ διάκρισις, προσῆθεν ἡ κρίσις, καὶ ἡ τιμωρὸς συμπροῆλε δίκη· ἀθρόα γὰρ ἐνώπιον Θεοῦ πάντα. Ἐπεὶ καὶ ἡ τιμωρὸς ἐνέργεια, καὶ δίκη πάροδος ἔστι, καὶ ὑπέρειτις τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων· ὡσπερ ἡ ἀφθοσ, καὶ φιλόανθρωπος, καὶ κρείττων ἀμοιβῆς ἀναπόδοσις, δι' ἧς ἡμῖν τὰ ἀμείνω πρυτανεύεται. Σίτον μέντοι ὀνομάζει τὰ ἱερὰ λόγια, οἵτινες τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐγένειαν φυλαξάμενοι καὶ τῆς θεόθεν τῆ φύσει καταβληθείσης ἀρχηγόνου τε, καὶ σωτηρίου σπορᾶς τὴ ἀνόθευτον, καὶ καθαρὸν μέχρις αὐτῆς τῆς καρποφορίας διεσώσαντο· ἄχυρον δὲ, καὶ πυρὸς δαπάνην, οἷς ἡ ἐπιμειξία τῶν ζιζανίων παραφύεῖσα τὴν τοῦ πνεύματος γεωργίαν ἐναπέπνιξε, καὶ ἀτελεσφόρητον ἀπειργάσατο, καὶ πρὸς τὴν τῶν σκυδάλων ἀχρηστίαν τὴν τῶν καρπῶν ἐλπιζομένην ἀπέβριψεν ³ ὠραιότητα.

pulchritudinem ad inutilem acuum conditionem

Τὸ δὲ γὰρ « Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ βαπτίσει, καὶ πυρὶ, » οὐχ ὡς δύο τινῶν τὴν φύσιν παρηλλαγμένων, μίαν τὴν τοῦ βαπτίσματος χρείαν, καὶ τελειότητα ἀποτελούντων. Τίνος γὰρ ἂν καὶ δεῖσῃ ἔνθα τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖ; Τί δ' ἂν εἴη συμπαραλαμβανόμενον, ὃ τὴν χώραν ἀναπληρώσει τοῦ λείποντος; Ἀλλὰ γὰρ τὸ ἐν πυρὶ νοῦν συμπαραεἰληπται τὴν καθαρτικὴν ἀπαγγέλλον τοῦ Πνεύματος δυνάμιν τε καὶ ἐνεργεῖαν. Ἐπεὶ γὰρ διάφορα τοῦ παναγίου Πνεύματος τὰ χαρίσματα· ἐν δὲ αὐτοῦ τῶν θεοπερπῶν ἐνεργειῶν καὶ τὸ καθαρτικόν, καὶ τῆς χείρονος ὕλης ἀφανιστικόν, καὶ, οἷς ἂν ἐπιφοιτήσειεν, ὅλην διόλου τὴν φύσιν ἀναχωνεύειν· μηδὲν τῶν καταβρπούωντων αὐτὴν ἐμφωλεύειν ἔτι, καὶ λανθάνειν δυνατόν.

Διὰ τοῦτο εἰπὼν « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, » προσέθηκε « καὶ πυρὶ, » ἵνα εἴπῃς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τῷ καθαρτικῷ τε καὶ δαπανητικῷ τῶν ἐν ἡμῖν τῆς κακίας παθῶν· ὧν διὰ τῆς ἐμπύρου, καὶ δραστετικῆς ἄμα, καὶ ἀναχωνευτικῆς ἐνεργείας ἀποκαθαυρούμενοι τῆς ἀγιότητος ἀξιούμεθα. « Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν

VARIAE LECTIONES.

¹ N. τὰς αλωνίας. ² N. ἀμεταμέλητον. ³ ἂν Nic. Hucusque Lat.

NOTÆ.

(71) Quæ Photius hactenus disputavit, nemini videntur nova, si scriptores adit, qui in *Matth.* iii,

12, commentantur: fusius tamen, uti solet, Cornelius a Lapide ista persequitur.

πῦρ καταναλίσκων ἐστὶ ἡ, τὴν τε ἄλλην φθοροποιοῦν ἡμοθυμαδὸν καὶ ὅσα παρῆσαν, καὶ ἐναπετάκη ἐξ ἀπροσεξίας τῆ ψύσε· ἡμῶν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΓ'.

Πῶς τῆς θεομηνίας τῆς περὶ τὸν Κορὲ, καὶ Δαθὰν, καὶ Ἀβιρῶν γεγενημένης, καὶ δέον τὸ ἄλλο πλῆθος καταπετηχότας καὶ τὸν περὶ τὴν ψυχὴν κίνδυνον δεδιότας, τὸ τε τοῦ φρονήματος γαῦρον, καὶ ἀπονεροτημένον συστέλλειν, καὶ ἐπιγνώμονας γίνεσθαι τῶν ἡμαρτημένων· οἱ δὲ μηδὲν τοιοῦτον ἐπιδεικνύμενοι κατὰ Μωσέως ὑποτάσσουσιν;

Edita ab Antonio Scotto, l. c., p. 61. Excursus in Num. xvi, 31.

Ἡ διότι πλῆθος ὄντας ὀρμαῖς ἀλόγοις ἐκδεδιτηγμένων, καὶ λογισμοῖς ἐνεχόμενον ἰταμωτέροις, ταῖς τοῦ Μωσέως ἐνόμιμα ἐπιφαιδας, ἢ περιδρομαῖς τὸ Θεῖον θέλγεσθαι, καὶ πρὸς τὸ κεχαρισμένον ἐκείνῳ παραπειθεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο τὰς τιμωρίας κατὰ τῶν λυπώντων ὁμογενῶν ἐπαφίεσθαι. Ἐδόκει γὰρ ἐν τοῖς διαβουλοῖς τούτοις περιπλανώμενον, καὶ τῆ θρασυτητι συγκροτούμενον, διὰ τῆς σφῶν ἐπαναστάσεως δεδύκεσθαι τε τὸν Μωσέα, καὶ ἀπάγειν τοῦ ἐγχειρήματος, καὶ μήτε τὸ λοιπὸν παροξεύειν τὸν Θεόν, οἷς αὐτὸν ἐπὶ τὰς κολάσεις παρακάλεται τῶν ἀδικούντων, καὶ δὴ καὶ τῆς θείας ὀργῆς ἀπαλλάττειν τὸ ὁμόφυλον. Οἷς γὰρ αὐτοὶ γνώμης ἀδεκάστου, καὶ ἀπαθείας, καὶ ὀρθότητος ταῖς διανοαῖς (72*) οὐχ ὑπέβαλλον τὸ στήριγμα (πρὸς δὲ τὰ πάθη τὴν κρίσιν ἐρρύθμιζον), τούτοις οὐ τὸν Μωσέα μόνον, ἀλλὰ

καὶ αὐτὸν τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Δημιουργὸν ὑποκεισθαι ἐφαντάζοντο. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ μέτριον τῆς τιμωρίας κεραυνώμενον τῆ μη λίαν καταπεπληγμένη τῶν ἀνθρώπων γνώμη, ἐπιστροφῆς πολλάκις καὶ μεταβολῆς παραίτιον γίνεται, φοβούσης μὲν τῆς κολάσεως, τῷ ὑφειμένῳ δὲ λαινούσης τὴν τραχύτητα, καὶ συνορᾶν τὸ δέον χειραγωγούσης. Ἀνυπερβλήτου δὲ ταύτης διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἡμαρτημένων φερομένης, ἀντὶ τοῦ πρὸς συγγνώμην ὀρᾶν, ὡς ἐπίπαν τὸ ἀνθρώπινον εἰς ἀπόγνωσιν, καὶ ἀπύνοιαν, καὶ τοι μὴ δέον, περιτρέπεται· καὶ πρὸς ἀγνωμοσύνην, καὶ δυσφημίαν, ἐπὶ μὴ τοῖς ἔργοις ἔχη τὴν ὀργὴν ἐνδείξασθαι, διανίσταται· καίτοι τῷ μᾶλλον φοβοῦντι μᾶλλον ἔδει τῶν οὐ θεμιτῶν ἀπάγεσθαι, καὶ πρὸς τὸ νοουθετοῦν κατευθύνεσθαι, καὶ μὴ κατὰ τῆς ἰδίας σωτηρίας παρατάττεσθαι. Καὶ γὰρ φησιν. «Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς (ἄλλη τοῦτο τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς ἐν ἐλάττεσιν ἀρρώσθημασι, νόσος), τότε ἐξέζητουν αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεφον, καὶ ὠρθηζον πρὸς τὸν Θεόν.»

Πῶς δὲ οὐ λίαν ἐμπληκτον, καὶ ποινὰς βαρυτέρας ἐκκαλούμενον τὸ μηδὲ τῆ σφοδρότητι τῶν χειρῶν μεθεσθαι, καὶ τὴν μετάνοιαν ἀνταλλάττεσθαι; Καὶ

⁷⁰ Hebr. xii, 29. ⁷¹ Num. xvi, 31. ⁷² Ibid. 41. ⁷³ Psal. lxxvii, 34.

NOTÆ.

(72) Origenes tract. 9 in Matth., et hom. 24 in Luc. Hilarus, et Hieronymus in Matth. cap. 3, vers. 12, ignem hoc loco interpretati sunt ignem purgatorium, quo homines quodammodo post mortem baptizantur, id est a culparum leuipnibus abluuntur. Alii autem, uti et Photius, ignem in-

gnis consumens est ⁷⁰, tum omnem aliam corruptionis pravitatem, tum quidquid in nostram naturam ex negligentia irrepsit, eamque contaminavit (72).

QUÆSTIO XXXIII [al. XXXII].

Quomodo cum Core, et Dathan, et Abiron divinam iram experti essent ⁷¹, ac reliquæ turbæ exterritæ, vitæque discrimine commotæ, animi audaciam vesaniamque reprimere, et a peccatis respiscere debuissent, hæc contra nihil hujusmodi exhibentes contra Moysen murmurant ⁷²?

Profecto id factum est, quia turbæ insanis animi motibus concitatæ, seque conjecturis implicantes magis magisque temerariis, per Moysen incantationem, atque itinera tortuosa Deum mulçeri et allici, atque ad morem ei gerendum induci, ideoque pœnas in miseros contribules irrogari autumabant. Videbantur enim hujusmodi consiliis deceptæ, indulgentesque temeritati, per suam rebellionem consternare Moysen, atque a proposito revocare, ut Deum in posterum non provocaret adversus ipsos, ad quorum scelera plectenda eum sollicitabat, imo etiam totam ab ira divina gentem liberaret. Cupiditates enim, quibus ipsi incorruptæ mentis, et imperturbatæ, rectæque cogitationis frenum non injiciebant (ferebant autem secundum easdem cupiditates judicium), has non Moysen solum, sed et ipsum communem Dominum et Conditorem pati sibi sungebant.

Cæterum illa pœna mediocris, quæ menti hominum non admodum obstupfactæ adjungitur, sæpe causa conversionis atque pœnitentiæ evadit, cum mens scilicet pœnitentiam timeat, et submissione acerbitatem lenire conetur, et ad officium agnoscendum manuducatur. At pœna, quæ propter facinororum immanitatem immanissima irrogatur, adeo ad veniam non intendit, ut etiam animus in desperationem ac vecordiam, etiamsi non deberet, se projiciat: atque ad improbitatem et convicia, si iram factis prodere non possit, gradum faciat: tametsi hominem magis paventem, magis a sceleribus avocari, rectamque suscipere institutionem, ac salutem suam non officere oporteret. Scriptum est enim: «Cum occideret eos (cæteroquin hic, veluti inter minores ægritudines, Israelis morbus erat), quærebant eum, et revertebantur, et diluculo venient ad Deum ⁷³.»

Quomodo autem non est hominis admodum obstupescens, et graviore advocantis castigationem, ne malorum quidem vehementia mutari, ac pœni-

telligunt ipsum Spiritum sanctum: addita est enim σύνθεσις ad explicationem; ut illa præcipue Spiritus sancti communicatio, quæ in die Pentecostes specie ignis facta est, significetur. Consule expositores.

(72*) Rectius τῆς διανοίας.

teutiam suscipere? Is nimirum, qui modica aliqua castigazione non resipuit, spem relinquit se fortasse acriori alia posse ad emendationem perducere. At qui ne per hanc quidem corrigitur, neque sapere melius esse ducit, quam insanire; hic mentis suæ valuis fatetur esse insanabile. Qui autem non modo in meliorem frugem sese non recipit, sed etiam ad deteriorem potius devenit, ipse reliqua supplicia non nimiam esse punitionem, sed complementum ad justam mensuram, si non lingua, saltem opere, decernere videtur. « Peccasti, ait Dominus, quiesce ⁶³. »

Atqui Hebræi tum alia peccata patrant, tum pro hominibus meritis pœnas luentibus nimium dolentes, non solum non tacebant (neque enim facinoribus par erat animadversio), sed et insurgent ad murmurandum de suo duce, et per hunc in communem Dominum, bonorumque Largitorem irrumpebant, crimine majore minus aliud abscondere contententes. Propterea simile aliis prioribus excipissent excidium, et ad unum periissent, nisi Mosis placationes et preces calamitatem stitissent ⁶⁴.

Quod si populus, qui legem acceperat, virtutis ac religionis legislatorem cantionibus præstigiosis, Deumque flectentibus suspicabatur incumbere, atque per eas a vexatis hominibus pœnas exigi, et hoc potissimum pacto Deum et Creatorem facta hominum intueri, et coercere peccata; habet quidem expeditam proposita questio solutionem. Aliam vero haud levioris momenti impietatem ipsa solutio patet, et turbæ, si forte talibus suspicionibus deceptæ erraverunt, non una morte, sed pluribus dignæ sunt: quod præsertim Magis in Ægypto non semel, sed decies confusus, eorumque fraudibus per Mosis prodigia quam evidentissime detectis, de his etiam oculos ipsæ suos immunes deceptionis testes haberent. Præterquam quod per incantationes, et præstigia quisnam mare divideret, et populo quidem suo viam nec vestigia humiditatis retinentem sterneret, hostibus autem extemporeneum sepulcrum aperiret? Porro quomodo posset e caelo comparare cibum, et mensam apponere, et cætera patrare, quæ Moses divina fretus virtute ad Israelis salutem placato, exoratoque Numine agebat?

At illi quidem non immerita suæ murmurationis pœna multati sunt. Apud majores autem nostros de his, quæ dicta sunt, quia questio non exstitit, ideo nec solutio excogitata fuit. Tuum autem est expendere, utrum hæc ipsa enodatio a verâ speculatione, an a loquacitate silentium erubescente oriatur.

⁶³ Gen. ix, 7, ex vers. LXX, nam deest in Vulgata.

γὰρ ὁ μὲν τῶ μετρίῳ τῆς τιμωρίας μὴ σωφρονισθεὶς, τάχα ἂν τῶ μείζονι πρὸς τὴν διόρθωσιν πολλάς ἐλπίδας παράσχοι συναλαθῆσεσθαι. Ὁ δὲ μὴ διὰ τούτου παιδευόμενος, μηδὲ τὸ σωφρονεῖν αἰρετώτερον τοῦ παραφρονεῖν τιθέμενος, ἀνάτατον ὁμολογεῖ τὸ πλήμμηλhma. Ὁ δὲ μὴ μόνον πρὸς τὸ βέλτιον οὐ μετατιθέμενος, ἀλλὰ καὶ τοῦ χειρόνος μᾶλλον γινόμενος, τὸ λείπον τῆς τιμωρίας οὐχ ὑπερβολῆς κώσασιν, ἀλλὰ εἰς τὴν τοῦ δικαίου φύσιν προστιθέμενον. κἂν μὴ τῇ γλώσσῃ, τῇ πράξει δὲ τὴν ψῆφον ἐλέγχεται φέρων. « Ἥμαρτες, φησὶν, ἡσύχασον. »

Οἱ δὲ ἀμαρτάνοντες τὰ τε ἄλλα, καὶ οἷς τῶν δικαίως τὴν δίκην δεδοκῶτων ὑπερῆλθον, οὐ μόνον οὐκ εἰσίων (οὐδὲ γὰρ εἰς (73) τῶν ἀμαρτημάτων ἡ ὁμοιότης)· ἀλλὰ καὶ πρὸς γογγυσμὸν τοῦ παιδαγωγούτος ἀντανίσταντο, καὶ δι' αὐτὸν τῶ κοινῷ Δεσπότῃ, καὶ εὐεργετῇ προσεβόγγουντο, κακῶ μείζονι τὸ ἐλαττον φιλονεικοῦντες ἀποκρούσασθαι. Διὸ καὶ τὸν βλεθρον παραπλήσιον τῶν προδεδοκῶτων ἀνεδέχοντο, καὶ παγγενεὶ διώλοντο ἂν· εἰ μὴ τοῦ Μωσέως ὁ ἐξίλασμός, καὶ ἡ δέησις τὴν θραύσιν ἐστῆσεν.

Εἰ δὲ γοητικαῖς μαγανείαις, καὶ θειοδόμοις τὸν τῆς ἀρετῆς, καὶ θεογνωσίας νομοθέτην ὁ νομοθετούμενος ἀνακείσθαι ὑπελάμβανε, καὶ ταῦταις εἰσπράττεσθαι τὰς τιμωρίας τοὺς παραλυποῦντας εἶχε φρόνημα, οὕτως (74) ἐπὶ πάντων δὲ Θεῶν καὶ Δημιουργῶν ἐφορᾶν τὰ δρώμενα, καὶ ἐπέχειν τῶν παραπτωμάτων ἐκκαλούμενον· ἡ μὲν ἐξαρχῆς ἀπορία κατὰ τὸ βῆθιον τὴν λύσιν ἔχει· οὐκ ἐλάττωσα δὲ ἡ λύσις ἄλλην ἀτοπίαν ἀποτίκτει, καὶ τὸ πλήθος· εἰ ταῖς δόξαις ταύταις ἐάλωκεν ἂν, οὐχ ἄπειξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἀπολωλεῖναι δίκαιοι εἰσιν· μάλιστα ἄγε τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γοήτων καταισχυθέντων οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεκάκις, καὶ τῆς κακουργίας αὐτῶν τοῦ Μωσέως θαυματουργούτος εἰς τὸ λαμπρότατον ἐξηλεγεμένης, καὶ ταῦτα τοὺς οἰκείους ὀφθαλμοὺς μάρτυρα; ἔχοντες, παραγραφῆν οὐ δυναμένουσιν ἔχειν. Ἐτι δὲ τερατεῖα, καὶ μαγανεία τίς ἂν διατέροι θάλασσαν, καὶ τοῖς μὲν ὑπηκόοις ὄδον μηδὲ νοτίδος ἴχθυ φέρουσαν κατασκευάσοι, τοῖς ἐχθροῖς δὲ τάφον αὐτοσχέδιον ἀποδείξειεν; Ἐξ οὐρανοῦ δὲ πῶς ἂν τροφήν παρασκευάσοι, καὶ τράπεζαν ἐτοιμάσοι, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα θεουργῶν ὁ Μωσῆς εἰς σωτηρίαν τοῦ Ἰσραὴλ τὸ Θεῶν ἐξευμενιζόμενός τε, καὶ ἰλεούμενος διεπράττετο:

Ἄλλὰ ἐκεῖνοι μὲν τῆς ἐπαναστάσεως οὐ μεμπτήν τὴν δίκην εἰσεπράχθησαν· τῶν δὲ πρὸς ἡμῶν, ὅτι μηδὲ διηπόρηται οὐδὲν τῶν εἰρημένων, οὐδ' εἰς λύσιν ἐπινενόηται. Σὺν δ' ἐστὶ συνορᾶν, εἴτε πραγματικῆς ἐστὶν ἡ λύσις θεωρίας ἔργον, εἴτε λαλιᾶς σιγῆς αἰσχυνομένης.

⁶⁴ Num. xxi. 22 et 46.

NOTÆ.

(73) Sive εἴη, sive οἶα reponatur, nostra interpretatio recto stabit talo.

(74) Οὕτως προ οὕτων ὀβνια emendatio est.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΔΔ'.

Ἐν τῷ Εὐαγγελικῷ βῆματι τίνα δεῖ νοεῖν παῖδια, ἃ τοῖς Ἰουδαίοις ἠβλήσαν, καὶ οὐκ ἄρχησαντο, ἐβρίθησαν, καὶ οὐκ ἐκόλυαντο; Τὸν γὰρ Πρόδρομον, καὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην παῖδια νοεῖν, μὴ τῷ ἀτόπῳ συνδιαλύεται καὶ τῶν Ἰουδαίων τὸ ἐκκλημα; Παιδίοις γὰρ μὴ κειθαρχεῖν οὐχ ὑπεύθυνον.

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 66. In Matth. xi, 17; Luc. vii, 32.

Ἄλλο μὲν ἂν τις τῶν παραβολῶν, καὶ ὁμοιώσεων τῆς ἰδιότητος τὸν τύπον φυλάττειν, οὐ πάντως ἐρεῖ παραδέχεται καθ' ἕκαστον πρᾶγμα τὸν ἐπιμερισμὸν τῶν ὀνομάτων. Οὐδὲ βιάζεσθαι τὰ πρόσωπα τῶν παραβαλλομένων, καὶ οἷς παραβάλλεται, κατὰ τὸ ἀπαρῆλπτον περὶ πόδα ποιεῖν, καὶ τὸ τῆς ὁμοιότητος διασώζειν ἀπαράλλακτον· οὐτε μὴν τὴν ἄλλην τάξιν τῶν βῆματων, καὶ τῶν πραγμάτων ἑκατέρας δια-

νοίας ζητεῖν ἀδιόφορον. Μηδὲν δὲ μήτε τὰ πρὸς τὴν παραβολὴν εἰκαζόμενα, μήτε τῆς παραβολῆς μετὰ μῶς ὅλον μέρος παραχωρεῖ προσλαμβάνεσθαι, καὶ (75) συνδεῖ πρὸς ἄλληλα ταῦτα, καὶ πρὸς λεπτολογίαν ἕκαστον ἐκάστῳ ἀνταποδίδοται.

Ὁ μὲν γὰρ τῆς ἱστορίας λόγος, καὶ τοῦ διηγήματος, καίπερ ἦν ἡ ἑκφρασις ἀναφέρεται, οὗτος καὶ τῶν βῆματων τὴν θέσιν πρὸς ἕκαστον ὄνομα τῶν ὑποκειμένων ἐναρμόττεσθαι πολυπραγμονεῖ· καὶ οὐδὲν οὐτε συνεπινοούμενον, οὐτε παρεντιθέμενον, ἄριστα λέγειν, ἀνέχεται ὑποβάλλεσθαι. Ὁ δὲ τῆς παραβολῆς, καὶ ὁμοιώσεως οὐκ ἐθέλει δουλεῖν ἐξ ἀνάγκης τοῖς αὐτοῖς θεσμοῖς, οὐδ' ὑπόκεισθαι τοῖς παραγγέλμασι. Αἰατί; Διότι ἡ μὲν ἱστορία, καὶ τὰ παραπλήσια, καὶ τὸ διηγημα, τῶν ἀγνοουμένων ἐκδιδάσκει τὴν μάθησιν, καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γνώσεως τοῖς ἀκροαταῖς παρεχόμενα, κατὰ τὸ ἀκριβέστατον ἀπαιτεῖται τὰς φωνὰς τῶν πραγμάτων περιάπτειν· καὶ οὐδὲν οὐτε βῆμα μὴ λίαν συνᾶδον, οὐτε πρᾶγμα τῶν ἀσυναρτήτων, οὐτε βιαζόμενον τὴν νόησιν παραδέχεται· ἀναίρεσις γὰρ ταῦτα τῆς προτεθείσης ὑποθέσεως, καὶ διδασκαλίας, ἀλλ' οὐ κατασκευὴ διαγνώσεως. Ἡ δὲ παραβολή, καὶ ὁμοίωσις πρῶτον μὲν δῆλον, ὡς ἐκ προεγνωσμένων πραγμάτων παραλαμβάνεται, καὶ παραβαλεῖν ἀμωσγέπως τὰ ἐγνωσμένα τοῖς παρασκευάζουσιν αὐτὰ προαιρεῖται πιθανότερα· καὶ σκοπὸς οὐκ ἔστιν ἄλλος προηγούμενος τοῖς χρωμένοις τῇ μεθόδῳ ταύτῃ, ἢ κειθῶ παρασχεῖν ταῖς ψυχαῖς, καὶ πρὸς συγκατάθεσιν ἄγειν τὴν ἀκροατὴν ὡς σωτηρίας πρόξενον ἀπαρῆσθαι τὴν παραινέσιν· ἢ τὸ γε προτεινόμενον ἀπλῶς ὡς συμφέρον, ἢ δυνατόν ἀποδέχεται. Ἐπὶ δὲ εἰς τοῦτο τῶν παραβολῶν, καὶ ὁμοιώσεων ἡ χρεια τῷ λόγῳ κατεσκευάσθη, τὴν λεπτολογίαν, καὶ τὸν καθ' ἕκαστον ἑκατέρας διανοίας ἐπιμερισμὸν, καὶ τὰς κατὰ λεπτὸν συναφείας, καὶ ἀνταποδίσεις ἢ δευτέρῃ φροντίδι, ἢ οὐδεμιᾷ γε παραπέμπεται.

⁶⁶ Matth. xi, 17.

NOTÆ.

(75) Ad brevem lacunam explendam σύνδεσμον huc injeci.

A QUÆSTIO XXXIV [al. XXXIII].

In illo Evangelii loco quinam intelligendi sunt pueri, qui Judæis cecinerunt, et illi non saltarunt, lamentaverunt, et illi non planxerunt⁶⁶? Profecto Præcursorem, ac D. N. puerorum nomine intelligere, nonne locutionis absurditate culpam quoque Judæorum diluit? Pueris enim non obsequi nequam reprehendi debet.

Nimirum fatebitur quispiam, quod aliqua pars parabolarum, et similitudinum typum propriæ applicationis servet, non quod illæ in omnibus omnino rebus nomina nominibus respondentia contineant; nec quod personæ, quæ comparantur, et eæ, cum quibus comparantur, adeo detorquendæ sint, ut, in quo non instituitur comparatio, ad unguem congruant, et similitudinem nunquam perturbatam custodiant: nec quod reliqua verborum et rerum pars in alterutra notione quæri debeat conformis. Porro nihil unquam copiam præbet applicandi aut res quæ cum parabola conferuntur, aut omnem prorsus parabolæ partem; et nihil ista invicem conciliat, et jubet usque ad minimum alterum alteri respondere.

Historiæ enim, et narrationis sermo, is quoque, qui viva voce conficitur, satagere debet, ut verba apponantur, quæ cum singulis subjectorum nominibus cohæreant; nec, quo numeris omnibus absolvatur oratio, patitur, uti quidpiam vel simul animadvertens, vel obiter intersertum subrepat. Parabolæ autem, ac similitudinis elocutio iisdem legibus necessario inservire, præceptisque subjici non patitur. Quid ita? Quia historia quidem, et cætera hujusmodi, ipsaque enarratio notitiam rerum ignotarum, impertiantur, et cognitionis principium audientibus tradunt; idcirco postulant quam accuratissime voces cum rebus connecti; nullumque aut verbum minus consonum, aut factum perperam dispositum, vel intellectu difficile admittunt: hæc enim finem, eruditionemque sibi propositam everterent, rerum autem notitiam non præberent. Parabola autem, et similitudo primum quidem perspicuum est, quod e rebus jam compertis assumantur, et quod, qui ipsas conduunt, res quoquo modo perspectas, utpote persuasioni opportuniore malint eligere: et quod, qui tali loquendi genere utuntur, nullum alium scopum sibi constituent, quam aliquid animis persuadere atque auditorem in assensum inducere, ut salutarem amplectatur cohortationem, aut id, quod propositum est, simpliciter tanquam utile, vel possibile aggrediatur. Quoniam vero parabolarum ac similitudinum usus hanc ob causam in sermonem invectus est, argutulas animadversiones, et singularum alterutrius notionis partium distributionem, necnon et minutas applicationes mutuasque relationes, aut secunda, aut nulla cura persequetur.

Atque id non in nostris tantummodo sacris Lit-
teris, sed in reliquis etiam, quibus divinum, pu-
rumque religionis septum concluditur, invenitur
identidem factitatum : quippe talis loquendi ratio
multum sapientiæ secum fert. Igitur nulla lex co-
git, ut definitis puerorum personis, earum etiam
peculiarem ad alios homines relationem inquiramus :
sufficiunt enim ea quoque, quæ indefinitarum ordi-
nem designant, ad parabolaë finem obtinendum.

Scopus itaque Dominiæ parabolaë, ac similitu-
dinis admodum perspicuus est atque manifestus,
quod Judæorum gentem innuat, quæ neque voluit
per res hilaritatem excitantes, scilicet per com-
munem minimeque severam vivendi rationem (li-
cet similitudine vitæ allici ac flecti oportuisset) id
quod expediebat, suscipere : neque per vitam com-
modis pluribus carentem, ac rigidam (tametsi hæc
ipsos quoque religiosiores homines movere debuis-
set) id, quod suæ repugnabat opinioni, exsequi
cœpit : at quod horum neutro ad animum proter-
vum et religioni contumacem deponendum, excu-
tiendamque adducta sit. Atque vero eadem para-
bola persuasionem cum increpatione contexit, quod
populus Judaicus non agendo prænitentiam, omnem
sibi excusationem veniamque præcideret.

Parabola vero ab iis, qui ita commentantur,
nomina, et res, quæ nullius necessitatis, admoni-
tionisve salutaris sunt, curiose investigari non
curat. Quinam enim sunt, qui æstum diei noctisque
glaciem in sacris laboribus animose invenerant :
et in alios post se ad similem laborem conductos,
qui parem mercedem acceperant, invidum et
æquam oculum conjecerunt :⁸³ Quis autem est ille
« iudex iniquitatis, qui Deum non timebat, et homi-
nem non reverebatur »⁸⁴; ac deinde vidua declamante
vesaniam superbiam in misericordiam convertit :⁸⁵
Profecto horum alterutrum ne per multam quidem
aberrationem a proposito, atque nugacitatem,
alicui peculiari personæ quoquo modo posset
aptari.

Jam vero illæ « virgines, quarum quinque erant
fatuæ, et quinque prudentes »⁸⁶, cujusnam defi-
nitæ personæ imaginem referent ? Tempus autem,
quo hæc quidem intraverunt, illæ vero a Sponso
exclusæ sunt :⁸⁷ quodnam esse poterit ? Etenim
communis iudicii tempus nondum venit. Atque in
multis aliis si quis certas personas, ac res exqui-
reret, parabolasque usque ad minima subdividere
niteretur, is perpendendo ac fluctuando torquere-
tur; non tam quia parabolaë conditio id secum
fert, quam quia curiositas, ineptæque argutiæ po-
tius in ignorationem, quam in inventionem veritati
desinere solent.

Kursus quinam sunt qui ne siliquas quidem ad
saturitatem dabant ei, « qui peregre profectus est in
regionem longinquam, et dissipavit substantiam

Και τοῦτο οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἡμῶν Λόγους
πολλάκις ὁρᾶται πραττόμενον, ἀλλὰ καὶ ὅσοις ἀβέβαι-
ὸ θεός, καὶ κτηρὸς τῆς εὐσεβείας περιβολὸς συν-
τηρῆται· καίτοι περὶ πολλοῦ τῶν λόγων οὗτοι τῆν
σοφίαν εἰσὶν ἄγοντες. Οὐκοῦν οὐδὲ τὰ παιδία τις
ἐπιτάττει νόμος ὠρισμένον προσώπων, καὶ τὴν πρὸς
τοῦς ἄλλους ἀποκακριμένῃ ἐπιζητεῖν ἀνταπίδοσιν·
ἴκανα γὰρ καὶ τὴν τῶν ἀορίστων ἀναδειγμένα τάξιν
τῆς παραβολῆς ἀναπληρῶσαι τὸ βούλημα.

Ὁ μὲν οὖν σκοπὸς τῆς Δεσποτικῆς παραβολῆς,
καὶ ὁμοιώσεως σαφῆς τε λίαν, καὶ ὀλιγός, ὡς τὸ γὰρ
Ἰουδαίων ἔθνος ἐπιδείξει βούλεται, ὃ ἤμπερ τοῖς θεῶν
γούσι καὶ εὐφραίνειν, τοῦτ' ἐστὶ τῆ ἐθιμῷ, καὶ ἐπι-
πολαζούσῃ διαίτῃ (καίτοι δέον τῷ ὁμοίῳ ἐπικλίνε-
σθαι τε, καὶ συνεφέλικεσθαι) τὸ λυσιτελοῦν ἠθέλησε
δρῆσθαι· οὐτε διὰ τοῦ ἀνακεχωρηκότος τῶν πολ-
λῶν, καὶ συνεσταλμένου βίου (καίπερ δυσωπεῖν οἶδε
καὶ εὐλαβεστέρος) ἀπεργάζεσθαι τὸ παράδοξον·
ἀλλὰ ὡς ὑπ' οὐδενὸς τούτων ἐπεστράφησαν, τὸ ἀκό-
λαστον αὐτῶν, καὶ δυσάγωνον πρὸς εὐσέθειαν ἀπο-
θέσθαι καὶ ἀποσεισασθαι. Καὶ τὴν πειθῶν δὲ συ-
μφαίνει τὸν ἑλεγχον ἐπιφέρουσαν, ὡς μὴ μετανοοῦν-
τες τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος πᾶσαν ἀπολογία, καὶ
συγγνώμην ἑαυτοῖς περικόπτουσι.

Ἰ Ταῦτα μὲν δὴ πράττουσιν ἡ παραβολὴ τὰ λοιπὰ
τῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων, ὅσα μὴδὲν τῶν
ἀναγκαίων, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἐκκαλουμένων προ-
ξενεῖ, οὐδὲ σεμνύνεται πολυπραγμονεῖν. Ἐπεὶ τινες
οἱ τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν παγετὸν τῆς
νυκτὸς ἐπὶ τοῖς θεοῖς ἔργοις ἐμψύχως διενεγκόντες·
τοῖς δὲ μετ' αὐτοὺς ἐλθοῦσι μιμήσασθαι βάσκανον,
καὶ πονηρὸν ὀφθαλμὸν, ἐφ' οἷς μετέσγον τῶν ἰσῶν,
ἐπιβάλλοντες; Τίς δὲ ὁ τῆς ἀδικίας κριτῆς ὁ θεὸς
μὴ φοβούμενος, καὶ ἀνθρώπον μὴ ἐντραπέμενος·
εἶτα τῆς χήρας καταβώσης εἰς οἰκτιρμούς διαλύων
τὴν ἀπόνοιαν; Τούτων γὰρ ἐκάτερον μὴ μετὰ πολ-
λῆς τῆς παρεκβολῆς καὶ ἀδολεσχίας, οὐ μὲν οὖν
οὐκ ἐστὶ προσωπῶν περιωρισμένῃ ἐναρμόσα-
σθαι.

Ἄλλὰ εἰ αἱ παρθένοι, αἱ μὲν πέντε μωραὶ, αἱ δὲ
πέντε φρόνιμοι, εἰς τίνος προσώπου ὠρισμένου εἰκο-
νίσουσιν; Ὁ χρόνος δὲ, καθ' ὃν αἱ μὲν εἰσῆλθον, αἱ
δὲ τοῦ νυμφῶνος ἀπεκλεισθήσαν, τίς ποτ' ἂν εἴη; Ὁ
γὰρ τῆς κοινῆς κρίσεως οὕτω ἐφέστηκεν. Καὶ πολ-
λοῖς ἄλλοις ὁ ζητῶν ὠρισμένα πρόσωπα, καὶ πράγ-
ματα, καὶ κατατεμαχίζειν φιλοτιμούμενος τὰς παρα-
βολὰς, περιενεχθεῖ ἂν τὴν διάνοιαν, καὶ ἀπορήματα,
οὐ τοσοῦτον τῶν παραβολῶν τοῦτο παρεχομένων,
ὅσον τῆς περιεργίας, καὶ ἀτόπου λεπτολογίας εἰς
ἀμαθίαν μᾶλλον, ἀλλὰ οὐκ εἰς εὐρεσιν ἀποτελευ-
τώσης.

Τίνες δὲ πάλιν οἱ μὴ διδόντες τῶν κερατίων μετα-
σχεῖν εἰς τῶν μακρὰν ἀποδημήσαντι πόλιν, καὶ τὰ
πατρῶα καταναλώσαντι ἀσώτως; οἱ μισθοὶ δὲ

⁸³ Matth. xx, 12. ⁸⁴ ibid. 15. ⁸⁵ Luc. xviii, 2. ⁸⁶ ibid. 5. ⁸⁷ Matth. xxv, 2. ⁸⁸ ibid. 6
et 12.

πάλη τίνες; Ἐπερ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς δικαίους καὶ ἁμαρτωλοὺς διαιρούμενον, διὰ τῶν ἐν τῇ παραβολῇ δύο λαμβανομένων υἱῶν παραδηλοῦται, καὶ πῶς οὗτος, ὡς εἶς τῶν πατρὶ τῶν μισθίων, νομισθῆναι ἐξαιτεῖται; Ὁ υἱὸς ὁ πρεσβύτερος, ὁ τὸ τοῦ πατρὸς θέλημα πληρῶν, εἶτα φθονεροῖς ἑμμομασι θεωρῶν τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ σωτήριαν τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ δικαιοδογεῖσθαι προσκυνῶν τῶν πατρὶ, πῶς ἂν ὠρισμένῳ τινὶ προσώπῳ παρατεθεῖ; Ὄστε φανερὸν, ὡς οὐχ ἅπαντα τῆς παραβολῆς τὰ μέρη πολυπραγμονεῖν, καὶ λογιότατον προσῆκει, πρὸς μόνον δὲ ἀφορᾶν τὸ διὰ τῆς ὀλοκληρίας; ταύτης σημαίνον.

Τὸν δὲ πλοῦσιον ἀνθρώπον, ὡς τὸν διαβεβλημένον οἰκονόμον τῆς οἰκίας προεστήσατο, τίνι ἂν τις προσώπῳ ἐξιδιώσαστο; Τίνας δ' ἂν εἰποι τοὺς διαβάλλοντας; Ἡ δὲ ἀνταπόδοσις τῶν μὲν ἀγαθῶν τῶν Λαζάρῳ, τῶν δὲ ἀνιάτων κακῶν τῶν πλοῦσιῳ, πῶς ἂν εἴη γεννημένη οὐπω τῆς κοινῆς κρίσεως συνεστῶσης; Καὶ αἱ διαλέξεις δὲ, ἃς ὑποβάλλεται ἡ παραβολὴ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ κολάσει καταδεδικασμένου, πῶς ἂν γένοιτο τῶν μὲν σιγῆν τῶν βραδῶν ἐπιταττόντων (καὶ πλὴν τῶν καθ' ἑαυτὸν στεναγμῶν τε καὶ ὀδυρμῶν χαλινῶν τοῖς ἄλλοις ἐπιβαλλόντων) · τοῦ δὲ μηκέτι μετὰ τὴν κρίσιν πρὸς τὸν ἐφάπαξ καταδεδικασμένον ἐπιστρεφόμενον; Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τύπον, καὶ νόμον οὐδὲ τὰ τῇ παραβολῇ παιδία ζητήσεις περιγεγραμμένων προσώπων ἀπαγγέλλειν ἰδιότητος · ἀλλὰ γὰρ διὰ τῶν τῆς κοινοτέρας φωνῆς ἰδιωμάτων καὶ περὶ τῆς προκειμένης παραβολῆς ἐπέλθοι.

Καὶ ὁμοιώσεως ταῦτα ἂν εἴη · ἐπεὶ τό γε αἰνιγματικὸν εἶδος αὐτῆς, καθ' ὃ καὶ ἡ νῦν ἐταζομένη προσνήνεται, καὶ ἐτέραις περινολαῖς τὸν πολὺν ἀκρωτήν οὐ παραδεχομένης θαλαμῦσθαι. Καὶ τοῦτο ἄρα, καὶ ὁ Σωτήριος λόγος ὑποσημαινόμενος · « Ἰμὲν, » ἔλεγε πρὸς τοὺς μαθητὰς, « δέδοται γινῶμαι τὰ μυστήρια, ἐκεῖνοι δὲ ἐν παραβολαῖς, » τῇ ἀκριβεστάτῃ, καὶ κατὰ λεπτὸν ἐπιγνώσει, καὶ ἀνακαλύψει τοῦ μυστηρίου, τὴν κατὰ τὰς παραβολὰς ἀντιδιαστέλλειν κατάληψιν.

Διὸ καὶ « Φράσον ἡμῖν, » ἔλεγον οἱ ἀπόστολοι, τὴν παραβολὴν ταύτην · « ταύτην ἄρα καὶ τῶν ἀπειθεστάτων Ἰουδαίων ἡ συναγωγὴ « οὔτε βλέποντες ἔβλεπον, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἤκουον » ὡς τῶν τοιούτων παραβολῶν, καὶ ὁμοιώσεων τοῦτο μὲν καθορᾶν, καὶ ἀκούειν παρεχομένον. Εἰ γὰρ καὶ πωρῶσει τῆς καρδίας τὸ τῶν Ἰουδαίων πλῆθος, καὶ πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας φῶς ἐκουσίως καταμύοντες · « οὐκ ἔβλεπον βλέποντες, οὐδὲ ἀκούοντες ἤκουον » πλὴν ἀλλά γε καὶ ἡ παραβολὴ μὴδὲν πρὸς τὴν αὐτῶν ἀνθισταμένην διάθεσιν (τῇ γὰρ ἀσφαλεῖ ἐπισκίαστο) οὔτε ἀγνωμοσύνης ἀφορμὴν τινα παρέχεται · ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον αὐτῶν τῆς ἀπαθείας μᾶλλον διελέγχει · οἷοι δέον ζη-

A suam vivendo luxuriose ⁶³ ? » Mercenarii vero qui-
nam sunt ⁶⁴ ? Si humanum genus in justos et
peccatores discerptum, duobus filiis in parabolam
inductis significatur, quomodo juvenis iste sicut
unus ex mercenariis patris esse cupiebat? Filius
autem senior, qui patri in omnibus obsequabatur,
et postea invidis oculis conversionem salutemque
fratris conspiciebat, ac de hujus justificatione irascebatur in patrem ⁶⁵, quomodo, quæso, alicui
definito homini posset applicari? Ex quo perspi-
citur, quod non liceat omnes parabolæ partes solli-
cite perquirere, omniumque rationem exposcere,
sed ad illud tantummodo animum admovere, quod
per rei summam indicatur.

Præterea cuienam persona divitem illum, qui
villicum diffamatum suæ domi præfectum habe-
bat ⁶⁶, quispiam appropriarit? Quosnam vero esse
dixerit illius accusatores? Porro retributio felicitatis
Lazaro, et insanabilium ærumnarum diviti ⁶⁷,
quomodo facta esse poterit, cum commune judi-
cium nondum advenerit? Abrahæ vero, et hominis
supplicio addicti colloquia, quæ subjicit parabola ⁶⁸,
quomodo contingebant, dum diviti silentium im-
ponebant tormenta (et quidem ipsi ejus gemitus,
et ploratus aliis vocibus frenum injiciebant); La-
zarus vero homini jam semel condemnato verba
dirigere non debebat. Eodém itaque pacto, eadem-
que lege nec pueri in nostra parabola proprietatem
peculiarium personarum poterunt sibi vindicare:
at etiam pro vocabuli notioris proprietatibus in me-
morata parabola locum habuerunt.

Atque hæc parabolæ propria esse videntur; si-
quidem ad ipsam ænigmaticam ejus speciem, qua
etiam hæc nostræ prolata est, pertinet quoque ut
sese contineat inter alios mentis conceptus, qui
a multis auditoribus non intelliguntur. Et id nimi-
rum vel ipsa Servatoris sententia innuit, cum,
« Vobis, » inquit discipulis, « datum est nosse my-
steria, illis vero in parabolis ⁶⁹: » vobis videlicet fas
est, ut accuratissima, et usque ad minimum dedu-
cta agnitione, et revelatione mysterii intelligentiam
parabolarum dilatetis.

Quare et « Edissere nobis, » aiebant apostoli,
« parabolam istam » ⁷⁰; et istam utique contumacium
Synagoga Judæorum « videntes non videbant, et
audientes non audiebant ⁷¹; » quippe hujusmodi
videre, et audire parabolæ et similitudines præsta-
bant. Etsi enim gens Judæorum, cum corde obdu-
rato essent, et luci religionis sponte sua oculos
clauderent: « Videntes non videbant, et audientes
non audiebant; » nullam tamen resistenti eorum
indoli parabola (utpote quæ obscuritate involve-
batur) ignorantie occasionem præbet, sed potius
ipsorum mores indolentiae crimine redarguit; quod
res non perspectas ex his, quæ jam intellexerant,

⁶³ Luc. xv, 13. ⁶⁴ ibid. 17, 19. ⁶⁵ ibid. 28.
seqq. ⁶⁶ ibid. viii, 10. ⁶⁷ Matth. xiii, 36; xv, 13.

⁶⁸ ibid. xvi, 1. ⁶⁹ ibid. 22 seqq. ⁷⁰ ibid. 24
⁷¹ ibid. xiii, 13.

uti solebant apostoli, 'investigare debuissent; hi autem nullum sermonem non rite intellectum in animo recondebant.

Hanc vero parabolarum et similitudinum difficultatem vel ipse Salomon in libro Proverbiorum indicavit, dum verbo *parabolæ* voces quasdam æque pollentes apponit; ubi sapientem quemdam, et prudentem, qui mentem suam proverbii excoluit, describens: « Exquiret, inquit, parabolam, et obscura verba sapientium, et ænigmata ⁷¹. »

Verum hæc doctrina a parabolæ et similitudinum proprietatibus huc non invite deducta, aliis atque aliis quæstionibus solvendis ratione adhuc exposita potest inservire. Id vero, quod potius dicetur, quanto accuratius notiones, et verba doctrinæ jam statutæ enucleat, tanto magis propriam solutionem proponit, eamque nostræ uni applicat quæstioni.

Duplici autem sensu sacra oracula puerorum nomen usurpant: scilicet, « Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire ⁷²; » quodque ab hac significatione non longe distat, « Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum ⁷³. » Deinde vero: « Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote ⁷⁴. » Quare *puer* duo significat, aut potius tria; siquidem Paulus, vir ille in divinis humanisque rebus quolibet alio sapientior, et qui norat consentaneas voces cognatis notionibus aptare, profatus est: « Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium ⁷⁵. » Patet enim, quod hic vox *puer* neque *simplex*, neque *innocens*, neque *calliditatis expers*, imo neque *stultum*, et *patiens facile circumversari* possit intelligi, sed *naturam humanam simpliciter* significet.

Quam ob causam Præcursor, et Redemptor pueri optimo jure vocari potuerunt, quia et puerorum naturæ communicarunt; et quod magis peculiare, et proprium est, quia multam lenitatem, et inter multiplices perpressiones mansuetudinem, moresque pueris non absimiles præ se ferebant. Etenim puerorum mores ipsi in se referebant expressos, dum nec ignem deducebant e cælo, nec improbos gladio plectebant, nec terræ hiatibus castigabant, nec olduratos demergebant in mare; sed lenitate ac placiditate in puerorum similitudine se collocantes, sermonibus puerili ingenio accommodatis edocendos erudiebant, secundum illud: « Lac vobis potum dedi, non escam ⁷⁶; » et præterea « Multa alia habeo dicere, sed non potestis portare modo ⁷⁷. »

Locutione itaque neque absurda, neque contumeliosa pueri utique haberi poterunt, et dici, tum

⁷¹ Prov. i. 6. Hic sequor versionem LXX. ⁷² Matth. xix, 14. ⁷³ Matth. xviii, 3. ⁷⁴ I Cor. xiv, 20. ⁷⁵ Hebr. ii. 14. ⁷⁶ I Cor. iii, 2. ⁷⁷ Joan. xvi, 12.

ταίν, ἐξ ὧν συνέσαν, ἃ μὴ συνέσαν, ὡς περ ἔκραττον οἱ ἀπόστολοι· οἱ δὲ λόγον οὐδένα τῶν ἀγνοουμένων ἐτίθεντο.

Τὸ δὲ τῆς παραβολῆς, καὶ ὁμοιώσεως δυσθεώρητον καὶ ὁ Παροισιαστῆς τῇ παραθέσει τῶν παραλλήλων φωνῶν ὑπεσήμηεν, ἤνικα τὸν ταῖς παροιμίαις τελεσθέντα τὴν διάνοιαν σοφὸν τινα διαγράφων, καὶ νοήμονα, « Νοήσει τε παραβολὴν, φησί, καὶ σκοτεινῶν (76) ῥήσεις τε σοφῶν, καὶ αἰνίγματα. »

Ἄλλὰ οὗτος μὲν ὁ λόγος ὁ ἀπὸ τῶν ἰδιωμάτων τῆς παραβολῆς, καὶ ὁμοιώσεως οὐ παντελῶς καθελκόμενος, πολλῶν, καὶ ἄλλων κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ἐξευμαρίζειν ζητήματα δύναται. Ὁ δὲ μᾶλλον ῥηθίσεται, ὅσον τῆς προτεταγμένης θεωρίας μᾶλλον ἀκριβολογεῖται τὰ τε πράγματα, καὶ τὰ ῥήματα, τοσοῦτον ἰδιάζουσαν ἀποφαίνον ἐφ' ἐνὶ ζητήματι περιγράφει τὴν ἐπιλυσιν.

Διττόν τοι γὰρ οὖν παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν χρησμοῖς; τὰ παιδία· « Ἄφετε γὰρ τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἔρχεσθαι πρὸς με· » καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας οὐ πόρρω, « Ἐάν μὴ στραφήτε, καὶ γένησθε, ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· » εἶτα, « Ἄδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ καρδίᾳ νηπιάζετε. » Ὅστε διττόν ἂν εἴη τὸ *παιδίον*, μᾶλλον δὲ καὶ τριτόν· εἴπερ ὁ σοφὸς εἰ τις ἄλλος τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, Παῦλος, ἐφαρμόζειν τε εἰδῶς τὰς καταλλήλας φωνὰς ταῖς συγγενεστάταις ἐννοίαις, διακέκραγεν· « Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινωνήκει σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέτρεχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου. » Δῆλον γὰρ, ὡς τὸ *παιδίον* ἐνταῦθα, οὔτε τὸ ἀπλοῦν, καὶ ἄκακον, καὶ παυροργίας ἐλεύθερον, ἀπαγγέλλει, οὔτε μὴν τὸ ἀσύνητον, καὶ τὴν διάνοιαν εὐπερίφορον, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀπλῶς ἐπισημαίνεται φύσιν.

Διόπερ ὁ Πρόδρομος καὶ ὁ Σωτὴρ, παιδία ἂν οὐκ ἀπεικώτως κληθεῖν, ὅτι τε τῆς αὐτῶν εἰσιν οὐσίας κεκοινωνηκότες· καὶ προσεχέστερον, καὶ οἰκειότερον διὰ τὴν πολλὴν ἡμερότητα, καὶ πραότητα τῶν πολυτλήτων παθῶν, καὶ ἡθῶν τὴν πρὸς τὰ παιδία ὁμοιότητα. Καὶ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἐδείκνυον διαμορφούμενα, οὔτε πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καταβιβάζοντες, οὔτε ξίφει τοὺς ἀδικοῦντας κολλάζοντες, οὔτε χάσμασι τιμωρούμενοι, οὔτε καταπονιζόντες ὕδατι τοὺς ἀπειθότας· ἀλλὰ παῖδων (77) εἰς ὁμοιότητα διὰ τῆς πραότητος, καὶ ἀοργησίας καθιστώντες ἑαυτοὺς, παιδικοῖς λόγοις, τοὺς μαθησομένους ἐρύθμιζον κατὰ τὸ, « Γάλα ὡμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα· » καὶ μὴν, « Καὶ ἄλλα πολλὰ ἔχω λέγειν, ἀλλὰ οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. »

Ὅστε παῖδες οὐκ ἀπάγοντι, οὔτε πρὸς ὕβριν ἐκφερομένῳ λόγῳ καὶ νομισθεῖεν ἂν, καὶ ῥηθεῖεν ὅ τε

NOTE.

(76) Σκοτεινὰ relinge ex sensu et libro Proverbiotum.

(77) Quatuor præcedentia verba ex mss. Vaticano et Barberino supplevimus.

βαπτίζων ἐν ὕδατι, καὶ ὁ βαπτίζων ἐν πυρὶ, κατὰ γε τὸν λόγον τῆς φύσεως, καὶ τῶν σημαιομένων τὸ τιμιώτερον, καὶ σεμνότερον. Παῖδες δὲ τὴν ἀφροσύνην νηπιάζοντες τὰ τῶν Ἰουδαίων πληθῆ, οἱ μῆτε καταυλούμενοι, μῆτε θρηνοῦμενοι, οὐδὲ καθ' ἕτερον τούτων τῆς ἀπροσεξίας μετανέστησαν, οὐδὲ τῆς οἰκείας μοχθηρίας τὴν ἀπαλλαγὴν ζητεῖν ἤρπτεσαντο.

Σὺ δὲ τὸν Σωτῆρα λέοντα πολλάκις ἀκούων, καὶ τὸν καθ' ἡμῶν ἐχθρὸν ὠρυόμενον ὑπὸ τῆς αὐτῆς δηλούμενον κλήσεως, σκώληκά τε πάλιν τὸν Δημιουργὸν τῆς ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου κτίσεως· « Ἐγὼ γάρ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· θνεῖδος ἀνθρώπου, καὶ ἐξυθένημα λαοῦ· » ἀλλὰ καὶ « ὁ σκώληξ αὐτῶν (τιμωρίας τοῦτο βαρυτάτης εἶδος) οὐ τελευτήσει· » ὡς ἐν ἐκείνοις σοφῶς ἐγένου διαιτῆν, καὶ τὸν μὲν τῶν λεόντων εἰς τὴν εἰκόνα μεθέλκεις τοῦ Δεσπότη, τὸν δὲ τῶ ἀρχεκάκῳ θηρίῳ προσαρμόζεις· καὶ δὴ καὶ τὸν σκώληκα νῦν μὲν ἐπὶ τῆς ἀσπόρου, καὶ ἀγράφου, καὶ ἀγεωργήτου σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἐκλαμβάνειν, νῦν δὲ τὸ πικρὸν, καὶ ἀπαρτήτων τῆς κολάσεως σημαίνειν οὐκ ἐρυθριᾷ· νομίζειν οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν εὐαγγελικῶν παιδίων (78), τῇ συνήθει χρώμενος θεοσοφία, καὶ ἐκάστῳ νέμων, καὶ ἀπομερίζων, οὐδὲν οὔτε ἀσαφές, οὔτε δυσπαρακολούθητον εὐρήσεις.

Πολλὴ δὲ καὶ ἄλλη τοῖς ἱεροπροπέσιν ἡμῶν Λογίοις τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἐγκατέσπαρται ἡ χρῆσις· καθάπερ « ὁ σκύμνος ὁ μὲν ὠρυόμενος, καὶ ζητῶν τροφήν παρὰ Θεοῦ· » ὁ δὲ κοιμώμενος, καὶ ἐξανιστάμενος, καὶ συνεγείρων τὸ γένος τοῦ τε παλαιοῦ πτώματος, καὶ τῆς τοῦ θανάτου κατασχέσεως. Καὶ· « Ἐωσφόρος· » ὁ μὲν πρωτὶ ἀνατέλλων, καὶ « τὰς τῶν πιστῶν καρδίας » ἐτι μάλλον τῷ φωτὶ τῆς θεογνωσίας ἐναυγάζων· ὁ δὲ τῷ σκότῳ προσαρμολόμενος, καὶ ὃν τὸ ἐκούσιον τῆς μοχθηρίας τῆς νοεράς καὶ μακαρίας λαμπρότητος ἀπάγει. Ὅφρις τε ὁ τὴν Ἐβαν ἐξεπατήσας, καὶ δὴ καὶ οὐ μιμητὰς ἡμᾶς ὁ Σωτήριος λόγος προτρέπεται· « Γίνεσθε γάρ, φησι, φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφρις. »

Ἄλλὰ γὰρ καὶ βασιλεὺς ὁ μὲν τῶν ἀπάντων, καὶ οὐ σύμπασα κτίσις δακτύλων ἔργον· καὶ μὴν καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ δυσχερῶν, καὶ σκυθρωποτάτων, καὶ ὃν φευκτότατον ὄντα φουγεῖν· τὸ χαλεπώτατόν τε οὐκ ἔστιν ὁ θάνατος. Ἀστραπὴ δὲ πάλιν, ἡ διὰ τὴν ἔπαρσιν ἐξ οὐρανοῦ καταπεσοῦσα, καὶ δι' ἧς ἡ δευτέρου τοῦ Χριστοῦ φρικτὴ, καὶ σεβάσμιος παρουσία ἀπεικάζεται. Καὶ ὄρα δὲ καὶ σκότος· ἱερὸν, ὃ τὸ θεῖον παρασκήνιον τῆς ἀποκρυφῆς αὐτοῦ παρατί-

⁷⁸ Matth. iii, 11. ⁷⁹ Aroc. v, 5. ⁸⁰ I Petr. v, 8. ⁸¹ Job. xi, 17; xxviii, 30. ⁸² II Petr. i, 19. ⁸³ Isa. xiv, 12. ⁸⁴ Gen. iii, 15. ⁸⁵ Matth. x, 16. ⁸⁶ Esther. xv, 3. ⁸⁷ Ephes. vi, 12. ⁸⁸ Exod. ix, 25; xiv, 16; ⁸⁹ Matth. xxiv, 27.

(78) Hic quoque nobis modo laudati codices prouferunt.

(79) Innuitur fortasse illud Michææ v, 8. Καὶ ἔσται τὸ ὑπόλειμμα Ἰακώβ, ὡς λέων ἐν κτήσιν ἐν τῷ δρυμῷ, καὶ ὡς σκύμνος ἐν ποιμνίοις προβάτων, ὃν τρώπον ὅταν διέλθῃ, καὶ διαστέλλῃ· ἀρπά-

A qui in aqua, tum qui in igne baptizabat⁷⁸, secundum rationem? naturæ, atque pro digniori nobilitarique sensuum. At vero pueri secundum stultitiam fuerunt turbæ Judæorum, qui neque cantu, neque lamentatione commoti, horum neutro a sua recesserunt socordia, et mutationi improbitatis suæ attendere noluerunt.

Tu autem dum Servatorem passim appellari *leonem*⁷⁹, et aduersarium nostrum rugientem eodem nomine indigitatum fuisse audis⁸⁰; et rursus *vermem* Conditorem visibilis et invisibilis creaturæ; quippe « Ego sum, inquit, vermis, et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis⁸¹ », verum etiam « vermis eorum (et hoc immanissimi supplicii genus est) non morietur⁸²; » quemadmodum his vocabulis sensum assignare noras, et modo *leonem* ad imaginem Domini transfers, modo autem bestię malorum causę accommodas; eodemque pacto *vermem* nunc quidem de carne Salvatoris nec semine genita, nec sorde polluta, nec humanitas educata interpretari, nunc vero acerbitus, et inexorable supplicium innuere non dubitas; ita quoque in propositis Evangelii *pueris*, si solita sacrarum rerum scientia uteris, et unicuique, quod suum est, adsignas et tribuis, nihil vel obscurum, vel absurdum inuenies.

Verum in sacris Litteris alia atque alia nomina hoc pacto usurpata passim occurrunt; uti « catulus, (alter quidem) rugiens, et quærens a Deo escam sibi⁸³; » alter autem, qui accumbit, et surgit, et congregat gentem veteris ruinæ, et possessionis mortis (79). Item Lucifer est, qui « mane oritur⁸⁴, » et qui « fidelium corda » lumine divinæ visionis perfectius collustrat⁸⁵; ac Lucifer, qui ad tenebras damnatus est, et ob voluntariam perduellionem intelligibili beataque claritate destituitur⁸⁶. Serpens pariter alter, qui Evam decepit⁸⁷, et alter, cujus nos fieri imitatores Dominica hortatur sententia: « Estote, inquit, prudentes, sicut serpentes⁸⁸. »

Accedit quod memoratur hujus universi rector⁸⁹, et cujus digitorum omnis creatura opus est; et rector malorum detestabili umque vitæ rerum⁹⁰, quem omnino vitare debemus, et quo mors ipsa terribilior non est. Rursus autem fulgur audit, et quod propter aeris elasticitatem decedit e cælo⁹¹, et id, cui alter Christi adventus terrore ac majestate plenus comparatur⁹². Porro observa tenebras quoque sacras memorari, quæ ad Deum in Sina

⁹¹ Psal. xxi, 7. ⁹² Isa. lxvi, 24. ⁹³ Psal. ciii, 21. ⁹⁴ Job. xi, 17; xxviii, 30. ⁹⁵ II Petr. i, 19. ⁹⁶ Isa. xiv, 12. ⁹⁷ Gen. iii, 15. ⁹⁸ Matth. x, 16. ⁹⁹ Esther. xv, 3. ¹⁰⁰ Ephes. vi, 12. ¹⁰¹ Exod. ix, 25; xiv, 16; ¹⁰² Matth. xxiv, 27.

NOTÆ.

ση, καὶ μὴ ἦ ὁ ἐξαίρουμένος· ὑψωθήσεται ἡ χεὶρ σου ἐπὶ τοὺς θλιβοντάς σε, καὶ πάντες οἱ ἐχθροὶ σου ἐξολοθρευθήσονται. *Et erunt reliquię Jacob, ut leo in jumentis silvarum, et ut catulus in gregibus ovium, quemadmodum cum transierit, et rapere sibi propuerit, et non sit, qui eripiat: exaltabitur manus tua*

oblectum constituunt aditum⁹²; atque alias duplicis generis, quasdam quidem exteriores, nempe infernales⁹⁴, quasdam vero, nempe obcæcationem⁹⁵, quibus ad illas sternitur via ac præparatur

Sic itaque multæ in nostris sacris tractationibus inveniuntur voces: atque adeo ipsas, in quibus Attici sermonis vis elucet, rebus contrariis ap'are soleo; idque eam sequi regulam opinor, quæ verba discrimen haud perspicuum habentia docet discernere. Etenim unumquodque hujusmodi nominum res oppositis natura sua facultatibus, et viribus præditas innuere sinit iis, qui volunt libere et expedite ea attribuire utrique notioni sub eadem denominatione conclusæ. Patet autem, quod modus hic duplicis in nominibus significationis ab æquivocorum natura deductus sit. De his enim æquivocis, ut ita dicam, causam, ob quam res differentes sub eam venerint appellationem (hoc autem per aliquam similitudinem effectum est) non agnoscit sermo ille, qui alternim quoque, nempe voces variaz significationis non admitteret; melius autem per opposita, et contraria, quæ simul commune subeunt vocabulum, natura ipsa absconditam differentiam exponit.

At hæc ad laborem, quo theologi animus opprimitur atque vexatur, quodam oblectamento et remissione levandum sint obiter interjecta (81).

QUÆSTIO XXXV [al. XXXIV].

Quomodo principis Apostolorum cohortatio illa, «*Parati estote semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe*»⁹⁶, «*Dominito præcepto non adversatur caventi, ne qui ad regum, et præsidum tribunal aguntur, pro reddenda nostræ fidei ratione, responsiones præmeditentur*»⁹⁷?

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 81.

Cum ambo isthæc oracula, vir sacrorum philologorum præstantissime, nominis licet differentiam præ se ferant, eidem tamen scopo colliment; profecto alterum cum altero non pugnat, nec multum abest, ut hæc, quæ ad eandem admonitionem adducunt, fidei quoque regulis sensum nos jubeant excudere. Illud enim «*paratos esse*» responsa interrogationibus nunquam esse differenda significat; cavetque, ne, dum respondemus interrogantibus, perpendendo æstuemus; atque illud «*non præmeditari,*» liberæque professionis tempus in tempus considerationis non convertere, neque im-

⁹² Deut. iv, 11; v, 23. Vox autem *caligo* hoc sensu occurrit Exod. xix, 9; xx, 21; xxiv, 16; Deut. v, 22; II Reg. xxii, 10; xvi, 2. ⁹³ Matth. viii, 12; Judæ, 13. Verbum *caligo* idipsum innuit III Pet. ii, 17; Judæ, 6. ⁹⁴ Psal. xxxiv, 6; Eccli. xi, 16; Joan. viii, 12; xi, 35. Ita quoque *caligo* Isa. viii, 22; lx, 2 et alibi. ⁹⁵ I Petr. iii, 15. ⁹⁶ Luc. xxi, 14, 15.

NOTÆ.

super hostes tuos, et omnes inimici tui peribunt. Si quid opportunius tibi succurrit, candidus in-
perti.

(80) In hac, et præcedenti pagella Vaticano codici nonnulla debemus.

(81) Jure in hac diatriba reprehendes pag. 62,

Α θεται· και σκότος· ἄλλο τὸ μὲν τὸ ἐξώτερον, τὸ δὲ, δι' οὐ κάκιστο παρεσκευάσθη τε και ἡτοίμασαι.

Οὕτω τοι γὰρ οὖν εἰσι πολλαὶ φωναὶ κατὰ τε τὰς ἱερολόγους ἡμῶν πραγματείας· ἀλλὰ γε δὴ και ἐφ' ὧν ἡ Ἀττικὴ γλῶττα σεμνύνεται, ἐπὶ τάναντία τῶν πραγμάτων μερίζομαι· και τούτο οἶμαι νόμο παρακολουθεῖν εἰδότε διακρίνειν τὰ μηδὲ πρόχειρον ἔχοντα τὴν διάκρισιν. Καὶ γὰρ ἕκαστον τῶν εἰρημένων ὀνομάτων ἀντικειμένας δυνάμεις, και ἐνεργείας φύσιν ἔχοντα ἀπαγγέλλειν δίδωσι τοῖς βουλομένοις ἀπαρποδίστως τε και ἀβιάστως ἐπιμερίζειν πρὸς ἑκάτερον τῶν πεφυκότων ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀνάγκησθαι σημασίαν. Δῆλον δὲ, ὡς ὁ τρόπος οὗτος τῆς τῶν ὀνομάτων διπλῆς, ἐξήρηται τῆς ὁμωνύμων θεωρίας. Ἐκεῖνων γὰρ, ὡς φάναι τὸ ἔπος, αἰτίαν οὐκ οἶδε, καθ' ἣν ὅσα διάφορα συνυπήλθε (τὰ δὲ δι' ὁμοιωσεώς τινος ἀποκίττεται), οὐδέτερον τούτων ὁ λόγος παραδεχόμενος· μάλλον δὲ και διὰ τῶν ἀντικειμένων και ἐναντιῶν, τὴν κλῆσιν ὁμοῦ ἐπιφικνουμένων, ἔστιν ἡ φύσις και τὸ ἀρρήτον παραλλάττουσα.

Ἄλλὰ γὰρ ἡδύσματος χάριν και ἀνέσεως παρεν-
τεθείσθω τῆς καταπυκνώσεως, και παραδριμυτού-
σης τὴν διάνοιαν ἱερολόγου φιλοπονίας (80).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΕ'.

Πῶς οὐ μάχεται ἡ τοῦ κορυθαίου τῶν φοιτητῶν παραίνεσις ἡ λέγουσα· «*Ἐτοιμοὶ γένησθε δεῖ πρὸς ἀπολογία πάντι τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος,*» και τὸ δεσποτικὸν πρόσταγμα παρακλενόμενον, *μὴ προμελετᾶν ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ βήματος βασιλέων, και ἡτοιμένων ἀγομένων, ἐφ' ᾧ λόγον ὑποσχεῖν τῆς πίστεως ἡμῶν;*

Διότι, φιλολόγων ἱερῶν ἔριστε, ἑκατέρα χρεῖα, εἰ και διαφορὰν ὀνόματος ἀπαγγέλλεται, ἀλλὰ γε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀπευθύνεται· οὐκ ἂν δὴ αὐτὰ ἔστι μαχόμενα, οὐδὲ κολλοῦ δεῖ, ἀ πρὸς τὴν αὐτὴν ἐνάγει παραίνεσιν, και τοῖς αὐτοῖς ρυθμίζειν νόμοις τὴν γνώμην παρακλεῦσθαι. Τὸ γὰρ «*ἐτοίμους εἶναι,*» τὸ μηδὲν ἀναβάλλεσθαι πρὸς τὴν ἐρώτησιν βούλεται· μηδὲ τοῖς λογισμοῖς ἐπιδιστάζειν ἀποκρίνεσθαι πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ὑποτίθεται· και τὸ μὴ προμελετᾶν, μηδὲ τὸν καιρὸν τῆς παρήρησις, καιρὸν ποιεῖσθαι τῆς διασκέψεως· μηδὲ τοῦ ἀγῶνος παρόντος θορυβεῖσθαι τοῖς προαγωνίσμασιν, εἰς τὴν αὐτὴν συντρέχει,

illum indicari notissimum recentium quorumdam Græculorum errorem de animabus corpore solutis, quas illi censent non illico ad prænam præmiumve migrare; qua de re consule, præter alios, Leonem Allatium in libro cui titulus: *Hollingerus fraudis et imposturæ convictus*, cap. 11.

καὶ συναπαρτίζεται διάνοιαν. Ὁ γοῦν ἔτοιμος, μελέτης, καὶ μερίμνης, καὶ ἀμφιβολίας ἀπήλλακται· καὶ ὅς ἀπήλλαγμένην φέρει τὴν συνείδησιν ταύτης τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως, οὐδὲν δεῖται προμελετᾶν, οὐδὲ προαγωνισμάτων, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἐνεστηκότας ἀθλοῦς, καὶ τὰ γυμνάσια καταμερίζεσθαι.

Ἄλλὰ τὸ καλῶς προμελετηθὲν, καὶ ἐκβεηχὸς ταῖς διανοαῖς ἀμετακίνητον, τῷ τε χρόνῳ, καὶ τῷ ἔθει τὴν κρίσιν ἀδίστακτόν ἐστιν ἐπιπερόμενον. Τοῦτο δὲ προβαλλόμενον οἰκοθεν ὁ τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος, τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος συνεργούσης αὐτῷ χάριτος, ἔτοιμός ἐστι καὶ τοῖς μαθεῖν ἐθέλουσι χορηγεῖν τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας ὠφέλειαν· καὶ τοῖς πειρωμένοις μωμεῖσθαι καὶ διακλυάζειν τοῦ δόγματος τὴν ἀκρίθειαν ἀνθυποφέρειν μετὰ στεβροῦ, καὶ ἀκλονήτου φρονήματος τῆς τε πεπλανημένης δόξης τὸν Ἐλεγχον. καὶ τῆς εὐσεβείας τὸ ἀμώμητον. Βεβαίωσις γάρ, καὶ σταθιρότης γνώμης τοὺς τε πρὸς μάθησιν ὀρώνας προσεχιστέρους ποιεῖ, καὶ τῶν ἐπηρεαζόντων ἐπιβραπίζειν οἶδε τὸ κακοῦργον, καὶ ἐπίμοχθον.

Διὸ τοσοῦτον ἀποδεῖ τὰ εἰρημένα πρὸς ἄλληλα μάχεσθαι (ὡς καὶ σοὶ νῦν ἔξεστι συνορᾶν), ὥστε, εἴπερ τι τῶν συνζώντων, καὶ συμφωνούντων, οὐδεμίαν ἄλλοις ὑπερβολὴν ἀπολείπεσθαι· οὐδὲ ἡ προκειμένη τῶν βῆτων θεωρία, καὶ ἐξέτασις οὐ μὲν οὖν οὐκ ἂν εἴη πρὸς ὁμολογίαν, καὶ συμφωνίαν δευτέραν τάξιν ἀπέχουσα. Εἰ δὴ, ὡς ἔνιοι, τὸ μὲν τοῖς πρὸ τῶν ἀγώνων σχολάζουσιν εἴρηται, ἵνα μὴ ὥσιν ἀμελήτως, μὴ δὲ τῆς ἀληθείας ὀλίγον λόγον ἔχοντες· τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἐν αὐτοῖς ἐμβεδηκότας τοῖς ἀγῶσιν, ἵνα μὴ τῇ δειλίᾳ πρὸς ἀθρόον κρίσιν, καὶ ἐξέτασιν ἀγόμενοι, τὸ στεβρόν τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ὑποσαλεύωσι πίστεως· καὶ ἡ τοιαύτη τῶν βημάτων πρὸς τὴν διαφορὰν τῶν ὑποκειμένων διανομή, καὶ διαίτησις μετὰ τοῦ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι, καὶ τῆς Δεσποτικῆς προνοίας, καὶ συνεργείας μέγα μαρτύριον, καὶ ἀπαράγραπτον γίνεται.

Ἡρεμοῦσιν οἱ διωγμοί, οὐ δὲ τῶν ἱερῶν Λογίων τῇ μελέτῃ σχολάζει. Ἀναβρίπίζονται κατὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ μαινόμεναι, μηδὲν δειλιάζουσιν, μηδὲ θυρυθηθῆς· μηδὲ πρὸς τὸ λοιπὸν, ἂν οὕτω τύχοι τῆς παρασκευῆς, ἀποδέλωσαν, τὸ παράστημα τῆς ψυχῆς τοῖς τυράννοις ἐπιδείξουσιν δειλιανόμενον. Ἔχεις γάρ τὸν Δεσπότην, ὑπὲρ οὗ τὸν ἀγῶνα φέρεις, οὐ τὸν λοιπὸν μόνον ἀναπληροῦντα, ἀλλὰ καὶ πολλῶν θαψιλέστερον τὴν συνέργειαν, καὶ δύναμιν χαριζόμενον.

A pendiente certamine in ipsis præludiis turbari, ad ipsam redigitur, et quadrat sententiam. Qui itaque est paratus, is meditatione, sollicitudine, ac perplexitate jam solutus est: et qui conscientiam gerit ab hac molesta conditione solutam, ipse neque prævia animadversione, neque prælusionibus, neque ea perturbatione indiget, quæ circa inunientes pugnas et certamina versatur.

Porro quod quispiam reete præmeditatus est, et quod constanter propriis animadversionibus excudit, id tempori ac vitæ institutioni stabilem iudicandi rationem inducit. Cum autem hanc iudicandi rationem propugnator Fidei ipse per se producat, adjuvante sancti Spiritus gratia paratus est, ut et iis, qui discere cupiunt, doctrinæ commodum elargiatur; et simul iis, qui dogmatis certitudini irridere tentant, atque cavillari, una cum firma, et inconcussa mentis constantia, tum falsæ opinionis refutationem, tum irreprehensibilem religionis nostræ veritatem objiciat. Animi enim obfirmatio, atque constantia non modo addiscentes reddit attentiores, sed etiam ad refellendam contententium improbitatem et molestam cavillationem valet.

Propterea tantum abest (quemadmodum tibi quoque perspicere fas est), ut proposita oracula pugnent inter se, ut potius, quasi consona, et consentientia, in nulla re a se invicem discedant: neque nihilominus adducta eorum commentatio, et expansio alterum concordiæ, et conciliationis inveniendæ modum poterit prohibere. Nimirum si, ut quidam putant, præceptum quidem Petri iis qui ante concertationes exercendi sunt, datum est; ne desidia torpescant, neu parum pro veritate dicere valeant; verbum autem Christi iis qui in ipsas incidunt concertationes, ne trepidando, dum in frequens, aliquod iudicium et inquisitionem adducuntur insitæ sibi fidei firmitatem subcutiant: profecto huiusmodi etiam oraculorum diversis subjectis distributio, et assignatio simul et in nullo repugnat, et divinæ providentiæ, atque auxilii validum, omnique exceptione majus præbet testimonium.

Quiescunt persecutiones, tu interea sacrarum Litterarum meditationi incumbere. Excitantur illæ contra religionem, et furunt, ne timeas, neque perturberis, neque ad ea, quæ desunt tibi, ut possint apparari, mentem intendens, animi robur trepiditate submotum tyrannus ostendas. Habes enim Dominum, pro quo certamen subis, qui non solum, quod tibi deest, supplet, sed etiam opem, et vires multo copiosius impertitur (82).

NOTÆ.

82) Memento, quod nostri interpretes sic adducunt divi Petri locum intelligant: parati sint omnes, etiam laici, non ad disputandum de quovis fidei mysterio, id enim ad doctores tantum et pastores Ecclesiæ pertinet: sed ad respondendum de peculiaribus veritatibus, si satis sint instructi: aut

certe in generali, quia sic revelatum a Deo, sic traditum, sic omni sæculo statutum ab Ecclesia, quæ columna et firmamentum est veritatis, gubernata a Spiritu sancto et errore, ac mendacio nunquam deturpata. Si ita interpretaberis hoc oraculum, pronius ad Christi verba descendes.

QUÆSTIO XXXVI [Scotto XL, Coist. Taur. XXX]. A

Quonam sensu dictum est: «*Faciamus hominem ad imaginem nostram*»? » Et quid hoc loco innuat «*imago*? » Quale autem est exemplar? Omnis enim imaginis exemplar etiam conspiciatur, oportet.

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 112-127. De imagine et exemplari, in textu, Gen. 1, 26.

Hominem ad imaginem Dei fuisse conditum, nonnulli quidem ad ratiocinandi facultatem, et liberum arbitrium, alii vero ad imperium, et dominandi auctoritatem retulerunt. Nam in horum utrolibet creatura Creatoris imaginem referre, et homo imago Dei, et si placet, ad imaginem Dei factus dici potest: ut indidem agnosci contingat tum imago, tum exemplar, quod habet naturam archetypi, seu potius naturam veramque originem a divite donorum, qui homini e nihilo clementer educto suam similitudinem per gratiam elargiatur.

Igitur Pater ille, qui inter doctores, per quos res præcipue divinas digne intelligebat, ac docebat, Gregorium Theologum peculiariter secutus est; in una propositi loci syllaba mutationem suslinens, esse imaginem, et esse ad imaginem ad idem reducit (83). Quid ita? Quia animadvertit, quod nullum sacrum dogma hac interpretatione turbaretur, et in auribus hominum, quorum salutis studium laudato viro cordi erat, ipsam excipientibus, utralibet voce eadem indicaretur notio.

Verum si quando aures delicatæ, et quæ subtilitatem putant esse sapientiam, diversitatem inquirant inter imaginem, et rem factam ad imaginem; certe ne in hoc quidem venia, et indulgentia indignæ sunt, atque de his mox dicemus, ne orationis cursus nunc abrumptur. Est enim quorundam sententia expositæ doctrinæ contraria, quæ cum angelis rationem, et intellectum adesse animadvertat, illorum, qui hominem ad Dei imaginem conditum affirmarunt, quoad rationem, et intellectum, veritatem debilitare conantur; videnturque deducere, quod non sit hæc humanæ naturæ proprietas peculiaris, neque illud «*ad imaginem*» indicata ratione explicari sinunt: perinde ac si quædam urgeat necessitas, ut, quod in aliqua proprietate

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΓ΄.

Κατὰ τί εἰρηται, «*Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*; » Καὶ τί ἐνταῦθα ἡ εἰκὼν; Ποῖον δὲ τὸ ἀρχέτυπον; Ἀπάσης γὰρ εἰκόνος ἀνάγκη συνθεωρεῖσθαι καὶ τὸ πρωτότυπον.

Τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον, τοῖς μὲν τὸ λογικόν, καὶ αὐτεξούσιον παρέστη νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ ἀρχικόν, καὶ ἀνηγμένον εἰς κυριότητα. Ἐν ἐκατέρῳ γὰρ τούτων εἰκονίζεῖν δύναται τὸν Δημιουργὸν τὸ δημιουργήμα, καὶ εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος λέγεσθαι, εἰ βούλει δὲ καὶ τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ, ὥστε αὐτόθεν εἰδέναί πάρεστι καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ πρωτότυπον, κατὰ φύσιν ἀρχετύπου, μᾶλλον δὲ τὴν φύσιν, καὶ τὴν εὐλογον αἰτίαν πλουτοῦντος τῶν χαρισμάτων, τὴν κατὰ χάριν ὁμοίωσιν παρεχομένου τῷ φιλανθρώπως παραχθέντι.

Ὁ μὲν οὖν, ἐξ ὧν μάλιστα περὶ τοῦ Πνεύματος Θεοπεπεῶς ἐφρόνει τε καὶ ἐδίδασκέ, τὸν Θεολόγον ἐξιδιωσάμενος Γρηγόριον, τὴν ἐπὶ μιᾷ συλλαβῇ τῆς λέξεως παραλλαγὴν ὑπεριδόν, εἰς ταυτὸν συνάγει καὶ τὴς εἰκόνας ἔνομα, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα. Διότι οὔτε δόγματος ἱεροῦ τινος ἐώσα παρατροπήν, καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἡ σωτήριος σπουδὴ τῷ ἀνδρὶ ἡδέως εἶχε, παραδεχομένου (84), τὸ αὐτὸ νόημα δι' ἐκατέραι, σημαίνεσθαι τῆς φωνῆς.

Πλὴν ἐπειδὴ περ ἡ λίχνος ἀκοή, καὶ τὴν φιλοπραγμοσύνην σοφίαν οἰομένη, τὴν διαφορὰν ἐπιζητεῖ τῆς εἰκόνας, καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα· οὐδὲ τοῦτ' ἂν εἰη πόρρω συγγνώμης, καὶ συμπαθείας εἶπειν· καὶ εἰρησεται γε μετὰ ταῦτα, ἵνα μὴ νῦν διακοπήν ἡ ἀκολουθία λάβῃ τοῦ λόγου. Καὶ γὰρ ἐστὶ τις ἐνίων τοῖς προειρημένους ἀντιλεγούσα γνώμη, ἡ τὸ μὲν λογικόν καὶ νοερὸν μετεῖναι τοῖς ἀγγέλοις εὐρουσα, ἀμαυροῦν βιάζεται τὴν ἀλήθειαν τῶν εἰπόντων κατὰ γε τὸ λογικόν, καὶ νοερὸν τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι, καὶ συμπεραίνειν δοκοῦσιν, ὡς οὐκ ἴδιον τῇ ἀνθρωπίνῃ τούτου καθεστηκὸς φύσει, οὐδὲ τὸ «*κατ' εἰκόνα*» διδοῦσι κατευθύνεσθαι· ὡσπερ τινὸς ἀνάγκης ἐπιχειμένης, ὃ μὴ κατ' οἰκείον ἐξεικονίζει (κὲν τὴν εἰκόνα περιφανῶς ἐντετυπωμένην ἐμφανίζει) μὴδ'

NOTÆ.

(83) Quisnam est hic Pater? Joannes Damascenus, ut arbitror: hic enim sexcentis locis, inquit Billius Vit. Gregorii Nazi. in calce, ita eum (Gregorium) compilavit, ut bonam partem librorum suorum de fide orthodoxa ex ejus libris consuerit, totas plerumque periodos nullis verbis immutatis in volumina sua transferens. Verba autem Damasceni, De fide orthodoxa. Lib. II, cap. 12, hæc sunt: Δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον κατ' οἰκείαν εἰκόνα, καὶ ὁμοίωσιν· ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάσας, ψυχὴν δὲ λογικὴν καὶ νοερὰν διὰ τοῦ οἰκείου ἐμφυσήματος δούς αὐτῷ· ὅπερ δὴ θεῖαν εἰκόνα φαμέν. Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα τὸ νοερὸν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον· τὸ δὲ κατ' ὁμοίωσιν, τὴν τῆς ἀρετῆς, κατὰ τὸ δυνατόν, ὁμοίωσιν. Plasmal hominem ad suam imaginem, et similitudinem: ex terra quidem corpus fingens; animam vero rationalem, et intellectivam propria insufflatione illi

elargiens: quod sane divinam imaginem dicimus. Nam illud ad imaginem, spiritualitatem ostendit, et liberum arbitrium: hoc autem ad similitudinem, ostendit assimilationem, quæ quantum homini possibile est fit per virtutem. Quod si tibi placeat Photium hic innuere Nazianzeni eum Casariensi episcopo Basilio amicitiam, de qua vide Socratem lib. IV, cap. 21, et Sozomenum lib. VI, cap. 17, ego quidem non intercedo. Basilius enim hæc ipsa docuit. De hominis structura, hom. I, p. 333, Parisiis, 1721. Cæterum Theodoretus quoque, insignis et ipse, ut docet Billius ibidem, Nazianzeni ζηλωτής, Quæst. 20, in Genesin, dum explicat τὸ κατ' εἰκόνα, hominem passim vocat εἰκόνα Θεοῦ, et εἰκόνα ἀρχετύπου Θεοῦ.

(84) Rectius, quam παραδεχομένους· ἡδέως εἶχε.

εικονίζειν ὡς ὁμολογεῖν τὸ εἰκονιζόμενον δύνασθαι.

Ἐσαύτως δὲ καὶ τὸ ἀρχικὸν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν νομιζοῦσιν ἀποδοκιμάζειν· καὶ τοι γὰρ καὶ τῶν ἱερῶν Λογίων σαφῶς ἐνδεικνυμένων τῆ συνεχείᾳ τῆς παραθέσεως, ὡς τὸ «κατ' εἰκόνα» τὸ ἀρχικὸν ἀξίωμα σημαίνειν βούλεται. Ἐχει γὰρ τὸ τῆς συνεπειᾶς· «Ποιῶμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσις τῆς γῆς.»

Οἱ δὲ μηδὲ τούτο δυσωπηθέντες, οὐ φασι δηλοῦσθαι διὰ τοῦ «κατ' εἰκόνα» τὸ ἀρχικὸν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἀγγέλων ἢ φύσις ἀρχῆς ἐπιθέθηκεν ἐπιστατούσης. Ἀρχοντα γὰρ Ἀσσυρίων, καὶ ἀρχοντα τῶν Ἰουδαίων ἔβουλον; λαμπρῶς ὁ προφήτης Δαυιδ ἀνακηρύττει. Καὶ πού κατ' ὁ θεότητος φησὶν· «Ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατ' ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ.» Οὐκοῦν ὥσπερ τὸ λογικὸν καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἀγγέλοι; τε καὶ ἀνθρώποι; κοινόν, οὕτω δὲ καὶ τὸ δεσποτικόν τε καὶ βασιλικόν.

Ἄλλὰ τί τοῦτο; Εἰ μὲν γὰρ προσῆν τῷ λόγῳ, ὡς μόνος ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα γέγονε Θεοῦ μαχομένην ἀνίσως τὴν τῶν ἀγγέλων φύσιν εἶχε· διότι καὶ παρ' αὐτῶν ὁρᾶται, δι' ὧν περ ἐν χαρᾷ τὸ Θεῖον ἐναπομάττεσθαι. Εἰ δὲ μηδὲν τοιοῦτον ἔστιν εὐρεῖν ἐγγεγραμμένον, οὐ μόνον οὐκ ἀφαίρεται τῶν ἀγγέλων ἢ κοινωνία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ κατὰ τὴν πλάσιν ἀξίωμα· ἀλλὰ καὶ παραδειγματικὴν ἱκανὴν πίστιν τῆς ἀληθείας παρέχεται. Οὕτως οὖν οὐδὲ διότι λογικῆς, καὶ νοερᾶς ὁ ἄγγελος φύσεως, ταύτης ὁ ἄνθρωπος ἀποστερηθεῖ τῆς δυνάμεως.

Ἄλλὰ γὰρ οὐς ἔχει σπουδῆ τοῖς ὀρθῶς ἀντιφέρεσθαι δεδογμένοι; οὐκ ἂν ἔμοιγε κριτῆ, τοσοῦτον ἐκείνων προσαπτεσθαι δοκοῦσιν, ὅσοι καθ' ἑαυτῶν ἀντιστρέφουσι τὴν κατηγορίαν. Ἐνθα γὰρ ὀρθότης διανοίας, καὶ ταῖς Γραφαῖς (86) ἀρμόττουσα θεωρία μάλιστα γὰρ τοῖς μακαρίοις ἡμῶν ἐφιλοπονήθη Πατράσιν, ἐπικουρεῖν μὲν, εἴπερ τι καὶ παραλείπεται ταύταις, καλῶς οἷόν τε συγκροτεῖν εὐγνωμόνων τε, καὶ συνέσεως οὐκ ἔστερημένων. Ὅσοις (87) δὲ ἐρεσχελίαις τὰ καλῶς ἔχοντα κατασεσθαι γνώμη, καὶ καινότητα ἐπιζητεῖν φιλοτιμία, οὗτοι λελήθασιν ἑαυτοῦς ἐν τῷ θηρᾷ ὑπόληψιν ἐντρεχειας, καὶ αὐτῆς τῆς ἱεροπρεπούς, καὶ ἐμφύτου παρασυρομένου;

⁸⁶ Dan. x, 13, 20. ⁸⁷ ibid. 21.

peculiari non exprimit imaginem (licet imaginem impressam evidenter exhibeat), dicamus exemplaris sui imaginem omnino esse non posse.

Similiter dominandi auctoritatem ob eandem causam arbitrantur esse rejiciendam: tametsi sacrae Litterae progressu contextus aperte declarent, quod illud «ad imaginem» dominationis dignitatem significet. Habet enim contextus: «Faciemus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et praesit piscibus maris, et volatilibus caeli, et bestiis, universaeque terrae.»

Hi autem, ne hoc quidem Scripturae loco permoti, dominandi potestatem per illud «ad imaginem» indicari non fatentur, ob id scilicet, quia angelorum quoque natura imperandi facultatem obtinuit. Nam principem Assyriorum⁸⁶; et principem gentis Judaeorum⁸⁷ Prophetia Danieli aperte commemorat. Et alicubi ille etiam, qui vidit Deum facie ad faciem, inquit: «Constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei (85). «Quemadmodum itaque ratiocinandi, atque libere agendi facultas angelis, ac hominibus communis est, ita etiam dominandi ac regnandi potestas.

Sed quid ergo? Si enim proposito oraculo addebatur, quod solus homo ad imaginem Dei factus fuisset, tunc obstaculum fortasse in angelorum natura inveniretur; quia et in ipsis cernuntur ea per quae Divina natura exprimi posset. At si nihil hujusmodi ibi scriptum invenitur, communio inter angelos et humanum genus non modo non aufert datam nobis creatione dignitatem; sed etiam ad veritatis probationem per exemplum comparandam valet. Hoc itaque pacto nec quia rationalem et intelligentem naturam angelus habet, eadem homo carere debet facultate.

At enim qui veritates rite receptas oppugnare student, non, me iudice, tantum illas attentare videntur, quantum in se ipsi confutationem vertunt. Hic enim recta cogitandi ratio, et sacrae Scripturae consentanea doctrina, a sanctis praesertim nostris Patribus elaborata est, ut suppleatur quidquid ab ea omissum est, et quod potest cum sententiis piorum sapientiumque virorum concordare. Qui vero doctrinas recte statutas cavillationibus satagunt perturbare, et novitatem sectari student; hi non sentiunt, quod, dum de arguto ingenio captant aestimationem, ipsi se a religiosa, ac pura cogitandi ratione divellant. Hi enim in turpem, propriumque

NOTÆ.

(85) Deut. xxxii, 8; sed Photius hic quoque sequitur versionem LXX, uti et Chrysostomus in Epist. ad Coloss. homil. 3; interpres Origenis, in num. hom. 28; D. Gregorius papa, hom. 34; D. Hieronymus, in Michæ lib. ii, et Rufinus Aquileiensis in expositione Symboli. Atvero Aquila, et Symmachus reddiderunt κατ' ἀριθμὸν ἰσθῶν Ἰσραήλ, et Scholiastes inquit: Οὕτω οἱ λοιποὶ ἐκδεδύκασις ἐρμηνεύεται· inter quos Versionis Vulgatæ auctor, qui habet juxta numerum filiorum Israel recensentur.

Certe quidem scriptum est in textu: **לְמִסְפָּר בְּנֵי לְמִסְפָּר** *Lemispar bene Israel, ad numerum filiorum Israel.*

(86) Ex ingenio τὸ Γραφαῖς supplevi, sed brevitatis lacunæ, insequens verbum, et sensus id omnino suadebant.

(87) Ὅσοις pro ὅσοι; κατασεσθαι pro καινότητα, et καινότητα pro κρινότητα in hac periodo emendasse non me pœnit.

animæ absurdis illusionibus obnoxia errorem incur-
rere, imo ineluctabilem in semet ipsi confuta-
tionem exhibere videntur. At istos quidem præter-
eamus.

Quidquid autem objectum est contra illud, homi-
nem secundum animæ simplicitatem ad Dei imagi-
nem fuisse conditum, ejusdem furfuris est; non
modo quia, ut in angelis, ita et in ipsa anima, per
participationem nobilitas, et præstantia nobilissimæ
naturæ, et incorporeæ pulchritudinis divinæ, veluti
in speculo, cernitur; verum etiam quia in trina
facultatum (intellectus, memoria, et voluntatis)
identitate confusionem effugit distinctio; imo et
quia verbum procedit ex animæ natura illud profe-
rent, dum ab ipsa distinctum est, et cum ea rela-
tionem oppositionis servat; sed tamen a spiritus
natura neque separatum est, neque dissimile.

Hæc autem utique poterunt secum ferre, quod
ad imaginem Conditoris homo ab initio sit effor-
matus. Tibi autem alia, atque alia, quæ hinc pe-
tuntur, sine penuria suppetunt exempla. Sapientia
enim, vis effectrix, immortalitas, et plura hujus-
modi, in homine expressa ex prima illa, et incom-
prehensibili sapientia, et effectrice vi, atque æteri-
tate, divinæ naturæ similitudinem ferunt. Si quis
autem maluerit, veluti ex variis coloribus, similli-
mam Dei imaginem exprimi; atque ex his omnibus
pulcherrimam, et speciosissimam hominis formam
effingi, et excudi affirmari; is non modo imaginem
ad naturam nostram proprie pertinentem ostendet,
sed etiam ab elegantiore causæ redditione, meo
quidem iudicio, non excidet.

Itaque nihil est quod ex dictis operibus quid sit
imago, aut quid archetypum, aut quid illud, quod
ad imaginem Dei conditum est, excogitemus:
tametsi imaginis nomine intelligi posset etiam una-
quæque earum præstantium, nobiliumque proprie-
tatum, quas hactenus recensuimus; veluti ratioci-
nandi facultas, qua homo pollet, et quæcunque
nuper adducta sunt. Hæc enim imaginem referunt
ineffabilis, et incomprehensibilis, quam in Deo
contemplamur, diuinitis, sapientie, creationis, et
Verbi illius, quod nec diffuere, nec perturbari po-
test, atque Patri est consubstantialis. Et certe vis
effectrix, dominationis auctoritas, ratiocinandi fa-
cultas, et sapientie participatio esse possent imago,
ad quam homo formatus est, dum non est ipse ea
imago (si quis hæc subtiliter expendere, et nomi-
num potestatem ad rigorem persequi supervaca-
neum non censet), sed secundum ipsam factus est:
Si quis autem ista simul ad imaginem, et exem-
plar maluerit reducere (scilicet non cogitarit homi-
nem secundum istas proprietates, quæ Dei imago

A διανοίας. Ὅμοιοι τὸν γὰρ, καὶ ἀλόγοις ψυχῆς
φαντασίαις ἐνεχομένης πάθος ὑπελθεῖν, καὶ ἀν-
απόδραστον τὸν ἐλεγχον καθ' αὐτῶν ὀρῶνται παρ-
εσχημένοι. Ἄλλὰ τούτους μὲν ἔωμεν.

Τῆς αὐτῆς δὲ ἂν εἴη συστοιχία, ὅσον εἰς ἀντιλογίαν
φθάνει τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ διαπεπλάσθαι τὸν ἄν-
θρωπον κατὰ (88) τὸ τῆς ψυχῆς ἀσώματον· οὐ μὴ-
νον διότι, καθάπερ ἐν τοῖς ἀγγέλοις κατὰ μετοχὴν,
οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τὸ ὑπερούσιον τε καὶ ὑπερφύε-
της τε ὑπερουσίου οὐσίας; καὶ τοῦ ἀσωμάτου κάλλους
ἐνοπρίζεται· ἀλλὰ ὅτι καὶ ἐν τῇ τριαδικῇ ταυτό-
τητι ἡ ἑτερότης ὁράται τὸ ἀσύγχυτον διασώζουσα·
εἰ βούλει δὲ καὶ διότι λόγος πρόεισιν ἐκ ψυχῆς τῆς
προαγοῦσης αὐτὴν φύσεως, τὸ ἀσύστοιχόν τε καὶ κατ-
ἄλληλον διαφυλάττων, συμπροσημένη (89) ἐπιδεικνύς
καὶ τὴν ὁμοτάτην τοῦ πνεύματος ὑπόστασιν.

Ταῦτα (90) δ' ἂν καὶ εἰ διασώζοιτο τὸ κατ' εἰ-
κόνα τοῦ Πλάσαντος ἀπαρχῆς διαμορφωθῆναι τὸν
ἄνθρωπον. Ἔνεστι δὲ σοι πολλῶν ἐντεῦθεν ὀρ-
μωμένων, καὶ ἄλλων παραδειγμάτων ἀφθονία.
Τὸ γὰρ σοφόν, καὶ τὸ δημιουργικόν, καὶ τὸ
ἀθάνατον, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ἐκ τῆς πρώτης, ἐξεί-
νης, καὶ ὑπὲρ νοῦν σοφίας, καὶ δημιουργίας, καὶ
ἀδιόρητος ἐντετυπωμένα, φέρει τῆς φύσεως τὸ ἀπει-
κόνισμα. Εἰ δὲ τις, ὡς περ ἐκ διαφόρων χρωμάτων,
θεοειδωστέην οἰκονομίαν διαγράψασθαι θελήσει·
καὶ διὰ τούτων ἀπάντων μορφοῦσθαι, καὶ διατυπῶ-
σθαι, τὴν καλλίστην τε καὶ ὠραιότατην μορφήν τοῦ
ἀνθρώπου ἀπορήσει· μετὰ τοῦ ἰδεάζοντος ἐπὶ τῆς
φύσεως ἡμῶν παρέχειν ὄραν τὴν εἰκόνα γλαφυρωτέ-
ραν, οὐ μαι δοκεῖ διαπεσεῖν τῇ; κατὰ τὴν αἰτίαν
ἀποδόσεως.

Οὐκ οὖν οὐδὲν ἔστιν ἐκ τῶν εἰρημένων ἔργων οὕτε
τὴν εἰκόνα λαβεῖν, οὕτε τὸ ἀρχέτυπον ἔννοεῖν, αὐδ'
δ κατ' εἰκόνα Θεοῦ διαπέπλασται· καίτοι εἰκὼν μὲν
ἂν νοηθεῖ Θεοῦ καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων καλῶν
τε καὶ τιμῶν· οἷον τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λογικὸν, καὶ
ὅσα ἄλλα προεληφτά. Καὶ γὰρ εἰκονίζει ταῦτα τὴν
ὑπὲρ λόγον, καὶ ἔννοιαν ἐν τῷ Θεῷ θεωρουμένην
βασιλείαν τε, καὶ σοφίαν, καὶ δημιουργίαν, καὶ τὸν
ἄρβυστόν τε, καὶ ἀπαθῆ, καὶ ὁμοούσιον Λόγον. Καὶ
ὁ ἄνθρωπος διαπλάττεται κατὰ τὴν δημιουργικὴν,
καὶ βασιλικὴν, καὶ λογικὴν, καὶ σοφίας μέ-
τοχον εἰκόνα, οὐκ αὐτὸς ὢν (ταῦτα εἰ τις λεπτολογεῖν,
καὶ πρὸς ἀκρίθειαν ἀνιχνεύσειν τῶν ὀνομάτων τὴν δύ-
ναμιν ἀπερίεργον νομίζει), ἀλλὰ κατὰ ταυτὴν διαπε-
πλάσμενος· ἵνα καὶ ἡ εἰκὼν, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα
σαφέστερον θεωρηθεῖ, καὶ μὴδὲ τὸ πρωτότυπον ἡ
ἄγνοια ἡμῶν περιφύει.

Εἰ δὲ τις ταῦτα συναγαγεῖν ἐβέλῃσοι πρὸς τὴν εἰ-
κόνα, καὶ τὸ πρωτότυπον, οὐδὲν οὐδ' οὕτως διαμαρ-
τάνει. Τὰ γὰρ ἐν Θεῷ μόνῃ καθορώμενα, Θεοῦ ἂν

NOTÆ.

(88) Κατὰ, quod hic reflexi, calligraphus dormi-
ans in καὶ mutaverat.

(89) Συμπροσημένην si legas, æque sensum ex-

cudes.

(90) Sic'puto emendandum pro ταύτη.

εἶη· καὶ ὁ πρὸς ἐκεῖνα τυπούμενος, πρὸς Θεὸν ἂν οὐκ ἀλόγως τυπούσθαι ῥηθείη. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς ἐν ὕλῃ τὸ ἄϋλον, ὡς παραχθὲν τὸν παράγοντα ἐξεικονίζεῖν ἔλαβεν ἰσχύον (γέγονε δὲ ταῦτα χάριτι θεῖᾳ καὶ δωρεᾷ τοῦ ἀνθρώπου), ἐν τῷ εἰκότι λόγῳ λεχθεῖη ἂν καὶ ὁ ἀνθρώπος· εἰκὼν γεγενησθαι Θεοῦ.

Διὸ καὶ ὁ θεὸς Γρηγόριος ἔλεγε· « Παρ' ἐαυτῷ δὲ πνοὴν ἐνθεῖς, ὃ δὴ νοεράν ψυχὴν, καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος. » Συνοπτικῶ γὰρ τύπῳ χαίρων ὁ ἱερός ἐκεῖνος ἀνθρώπος, καὶ βραχεῖα ῥημάτων πλοκῇ πολλῶν νοημάτων ἀπαγγέλλειν περιοχὴν, μικροῦ τοῦς λόγους αὐτοῦ κατὰ τὴν ἰδέαν ταύτην συνδιαποιεῖσθαι ποιεῖ. Διὸ κἀνταῦθα, « Πνοὴν, εἰπῶν, ἐνθεῖς » (ὃ τὴν δημιουργικὴν ἰσχύον ἐπέχει τῆς ψυχῆς), ἀντὶ τοῦ ταύτην τῆ ἑρμηνείᾳ τὴν διάστασιν ἐξαπλώσαι, συνοπτικῶς ἀπεφῆνατο λίαν. « Ὁ δὴ καὶ νοεράν ψυχὴν, καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος. » Διαπλούμενος δ' αὐτῷ τῷ νοηματι ἔφη· « Ἦτις τὴν νοεράν ψυχὴν ἐδημιούργησέ τε, καὶ προήγαγεν· ἦν εἰκόνα Θεοῦ εἶδεν ὁ λόγος. » αὐτὴν eadem sententiā se explicans ait : (spiraculum), « quod animam intelligentem creavit, et produxit, quam nomine imaginis Dei Scriptura significat (92). »

Ὅτι δὲ ἐστὶ καὶ εἰς δύο συναγαγεῖν τοῦ θεωρηματός τὴν ἑρμηνείαν, καὶ εἰς τρία πάλιν ἐξαπλώσαι· μᾶλλον δ' εἰ τις καθ' ἕκαστον λεπτολογεῖν τε, καὶ πολυπραγμονεῖν ἐβελήσῃ τὴν προκειμένην θεωρίαν, τέσσαρα ἂν εἴη εἰσορᾶν· δι' ὧν ἡ σχέσις τοῦ εἰκονιζομένου πρὸς τὸ σφραγιζόμενον τὴν εἰκόνα διασώζει. Ἔστι μὲν γὰρ τὸ Θεῖον ἐν ᾧ τῶν ὑπὲρ αἰτίαν, καὶ κατάληψιν πᾶσαν δυνάμεων ἡ θεοπρεπῆς ἀπαστράπτει τελειότης. Ἔστι δὲ καὶ τὰ τούτων ἀμαρύγματα τὴν ἐκεῖθεν χάριν ἐκ φιλανθρωπίας ἀποματτόμενα, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τῆς εἰκόνας κλησὶν ἐφελκόμενα· ὑφ' οἷς ὁ ἀνθρώπος τέταρτον κατὰ τὴν (93) νῦν εἰρημίνην εἰκόνα διαπλαττόμενος ἔχει. Ὡστε οἱ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἐν διαφόροις ἐπιζητούντες, οὐ μέχρι τριάδος ἰσῆσαι τὴν ζήτησιν, ἀλλὰ καὶ τέταρτον, ὃ μὴδ' ἐζήτησαν, συνεπάγονται.

Ταύτην ἄρα καὶ τὸν ἐκπεριώνυμον οἶμαι Γρηγόριον καθυφέντα τῆς πολλῆς ἀκριβολογίας ἀρκεσθῆναι τῇ εἰκότι καὶ τῷ παραδείγματι. Ἐπεὶ περ μὴδὲ πρόθεσις ἦν αὐτῷ τὸ ῥητὸν καταμερίζειν, καὶ εἰς ὅσα δύναται, μέρη (94) συναυξεῖν· ἀλλ' ἐν πανηγυρικῷ, καὶ δημοτελεῖ λόγῳ χρεῖαν πληροῦν παρελήφθη τὸ θεώρημα τῷ πληθεῖ συμπεριφέρουσαν.

Τινὲς δὲ τὸ « κατ' εἰκόνα » παρελήφασιν ἀντὶ τοῦ,

sunt, fuisse conditum) ne is quidem erraret. Quæ enim in solo Deo perspicuntur, Dei utique sunt; et qui secundum ea factus est, secundum Deum factus non immerito diceretur. Eodem autem pacto si hæc in homine eam Dei similitudinem producere potuerunt, quam spiritus materia, et Creatoris creatura habere potest (hæc autem ex Dei gratia, beneficioque homini collato facta sunt), jure meritoque homo imago Dei factus diceretur.

Quamobrem et D. Gregorius inquit : « Ex se ipse (Deus) spiraculum indidit : qua quidem loquendi ratione animam intelligentem, et imaginem Dei Scriptura significat (91). » Cum enim concisa locutione, et brevi verborum ambitu sacer ille vir multas simul sententias proferre amet, propemodum sermones suos his dictionis coloribus reddit variegatos. Quare hic quoque, dum, inquit « spiraculum indidit » (quod vim operatricem animæ datam innuit), noluit hunc sensum distincte et diffusè enucleare, sed paucis eum satis exposuit subdens : « Qua quidem loquendi ratione animam intelligentem, et imaginem Dei Scriptura significat. » Ipse

Hoc autem pacto propositæ doctrinæ expositio potest aut duo capita (ad ratiocinandi et imperandi facultatem) redigi, quin etiam ad tria (si addas vim operatricem) extendi : potius autem, si quis singula subtiliter persequi, et curiose investigare voluerit, quatuor utique (addita Verbi emanatione) poterunt inveniri; per quæ relatio inter representantem et representatum, intercedens rationem imaginis servat. Est enim Divinitas ea, in qua perfectio facultatum, quæ supra omnem causam et comprehensionem sunt, digna Deo effulget. Sunt autem harum facultatum radii, qui pulchritudinem illinc ex divina clementia acceptam expriment, et propterea imaginis nomen sibi vindicant : quorum radiorum quartum quoque habet homo, secundum modo dictam imaginem formatus. Quare qui imaginem et quod ad imaginem usque ad tria capita acquisitionem similitudinis, quod non quæsierunt, adjiciunt.

Quamobrem præclarissimum Gregorium arbitror, summo locutionis rigori minime vacantem, tantum imagine et exemplari fuisse contentum. Neque enim sibi proposuerat Scripturæ oraculum in minutas partes dispescere, easque, quantum posset, multiplicare : sed cum celeberrimam, publicamque concionem haberet, sibi proposuit sic doctrinam exponere, ut frequentissimo illi conventui plenam afferret utilitatem.

Nonnulli vero illud « ad imaginem » scriptum pro

NOTÆ.

(91) In S. Pascha hom. II, p. 680. Edit. Col. 1690.

(92) Ubi id scripserit, nescio; certe in laudata oratione desideratur.

(93) Monosyllabon γῆν huc post τὴν frustra in-

jectum expunxi.

(94) Hariolando illud μέρη ad interstitiolum complendum resinx, nec me piget. Verbum autem πανηγυρικὸν ab exordio ejusdem orationis edoctus reddidi celeberrimum.

« per imaginem » autumant. Nam cum Spiritus sanctus, aiunt, uti et Filius sit « splendor et figura »¹, et imago (95) immutabilis Patris;) cumque hominis anima per Spiritum, seu Spiraculum immediate condita sit, jure meritoque hominem « per imaginem » omnino creatum, et « ad imaginem » Dei factum, seu divinæ imaginis opus, et præstantissimam esse creaturam dicere possumus; adeoque hanc nomen metalepsin sine impedimento adhibemus. Quamobrem nonnulli eorum, qui sacris Litteris explicandis incubuerunt, non « ad imaginem » hominem fuisse factum dixerunt, sed « in imagine » interpretati sunt. Atqui hæc quidem interpretandi ratio, si etiam acceptione digna videatur, nullo pacto veritati officere poterit; imo et alteram hanc propositi oraculi enucleationem subiens, ab ea, meo quidem judicio, nec amabit, nec quæret avelli.

Reperiuntur autem auctores, qui (et hæc quidem explicatione illud « ad imaginem » protinus refertur ad divinæ personæ proprietatem ante catalogum de Verbo, ut ad Verbi incarnationem et adventum pertineat. Si enim « Verbum, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis »², et homo fuit « per omnia »³ præterquam in peccato⁴; utique secundum illam sanctam, et peccato carentem, imo et omne peccatum destruentem imaginem fuisse vel ipsum primum parentem Adam conditum recte censere, et dicere nulla ratione prohiberemur.

En alium modum habes, quasi in porismate ex hujusmodi explicatione procedentem, habesque simul et imaginem, et exemplar, et secundum quamnam imaginem Adam in hominis natura fuerit constitutus. Cum enim Filius sit imago incommutabilis, et consubstantialis Patri, cumque factus sit homo, quales nos sumus, et unam cum assumpta natura confecerit personam; hominem ad eandem suam conditionem evectorum ostendit: atque secundum hanc Verbi incarnati formam⁵, et ideam divina sapientia, quæ prævidebat, disponebatque futura, ad primum nostri generis parentem pura, et creatrice manu formandum a suæ benignitatis abundantia adducta est.

Atque hæc maxima, ut arbitror, perspicuitate et diligentia enucleata sunt. Enimvero Anthropomorphitarum delirium esto in eorum animum inductum, qui Deum quavis figura, circumscriptione, et comprehensione carentem ad hominis formam atque figuram pertrahendum insanientes putarunt. Imo neque hoc, quod facile intellectu, et cupiam obvium est, mente percipere voluerunt; quod

Α διὰ τῆς εἰκόνης. Τὸ γὰρ πανάγιον Πνεῦμα, φασί, ὡσπερ καὶ ὁ Υἱός, ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτήρ, καὶ εἰκὼν ἀπαράλλακτος, τοῦ Πατρὸς, ἐπεὶ διὰ τοῦ Πνεύματος, ἦτοι τοῦ ἐμφυσήματος προσεχῶς ἢ τοῦ ἀνθρώπου δεδημιουργηται ψυχὴ, εἰκότως διὰ τῆς εἰκόνης λέγοιτ' ἂν εἰς τὸ ὁλόκληρον ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεσθῆναι, καὶ « κατ' εἰκόνα » γεγενῆσθαι Θεοῦ, ἦτοι τῆς θείας εἰκόνης ἔργον, καὶ φιλοτέχνημα χρηματίζσαι καὶ τὴν μετάληψιν τῶν ὀνομάτων ἀκώλυτον εἶναι. Διότι καὶ τινες (96) εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς στάντων ἀντὶ τοῦ « κατ' εἰκόνα » εἰπεῖν, ἐν εἰκόνι Θεοῦ διέλαβον τὸν ἄνθρωπον πεποιῆσθαι. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος, καὶ παραδοχὴ ἀξιούμενος, οὐδὲν τὴν ἀλήθειαν παραλυτῆσει· καὶ τὴν δευτέραν τῶν εἰρημένων ὑπερχόμενος τάξιν οὐκ ἂν ἀγαπήσει, οὐδ' ἐπιζητήσει οὐ μὲν οὖν, κατὰ γὰρ κρίσιν τὴν ἐμὴν, ταύτης ὑπερραθῆναι.

Ἔστι δὲ εὐρεῖν, οἷς εἴρηται (δι' ὧν καὶ αὐτόθεν εἰς ἴδιον τὸ « κατ' εἰκόνα » συναναφέρεται (97) πρὸ καταλήψεως)· εἰρήσθω τῷ Λόγῳ τὸ ῥῆμα, διαβαίνειν πρὸς τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν καὶ ἐπιδημίαν. Εἰ γὰρ « ὁ Λόγος, φασί, σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » καὶ ἄνθρωπος ἐχηρημάτισε « κατὰ πάντα, » πλὴν τῆς ἁμαρτίας· κατ' ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν, καὶ ἀναμάρτητον ἀγαλμα, ἀλλὰ καὶ πάσης ἁμαρτίας καθαιρετικὸν, καὶ τὸν πρωτόπλαστον Ἀδάμ δὲ δημιουργηθῆναι καὶ φρονεῖν, καὶ λέγειν ὁρθῶς ἂν οὐδὲν ἀποκωλύσει λόγος.

С Καὶ ἔχεις τρόπον ἄλλον, ὡς ἐν πορίσματι διὰ τῆς τοιαύτης θεωρίας προερχόμενον, καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸ πρωτότυπον, καὶ καθ' ἣν εἰκόνα ὁ Ἀδάμ εἰς ἀνθρώπου φύσιν διεμορφώθη. Καὶ γὰρ ἡ εἰκὼν ἀπαράλλακτος, καὶ συμφυῆς ὁ Υἱός ὑπάρχων, γεγωνῶς δὲ ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς, καὶ εἰς (98) μίαν ὑπόστασιν τῷ προσλήμματι συνελθὼν, ὁμοτίμον τὸν ἄνθρωπον ἔδειξεν ἑαυτῷ καθ' ἣν μορφὴν, καὶ ἰδέαν τῆς σωτηρίου ταύτης σαρκώσεως ἢ τὰ μέλλοντος ἦδη καθορωῶσα τε, καὶ οἰκονομοῦσα Θεοῦ σοφία τὸν ἀρχηγὸν τοῦ γένους ἡμῶν χερσὶν ἀχράντοις καὶ δημιουργικαῖς, ὑπερβολῇ φιλανθρωπίας ὑπηγάγετο πλάττεσθαι:

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὸ σαφές· αὐτὸν οἶμαι, καὶ δι' εὐκρινείας τεθεώρηται. Ὁ γὰρ τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν λῆρος εἰς ἐκείνων (99) ἀπεβρίθω κεφαλὰς, οἱ πρὸς τὴν ἀνθρώπου μορφὴν καὶ τὸ σχῆμα, τὸν ἀσχημάτιστόν τε, καὶ ἀπερίοριστον, καὶ ἀκατάληπτον συγκαθέλωσιν ἐκμεμνηότες Θεόν. Οὐδὲ τοῦτο ῥῆμα ὄν, καὶ πρῶχειρον ἠθέλησαν ἐπινοῦν λαβεῖν, ὡς εἰ τὸ Θεῖον ἐξ αἰδίου, καὶ οὐχὶ λόγῳ συγ-

¹ Hebr. i, 5. ² Joan. i, 14. ³ Hebr. ii, 17. ⁴ Hebr. iv, 15. ⁵ Philipp. ii, 7.

NOTÆ.

(95) Sap. vii, 26. Vide tamen, ne Photius hæc de SS. dicens, suo per cuniculos errori viam sternat, ac putet ea, quæ in adductis Scripturæ locis litteris Filio tribuuntur, usurpari posse de SS. quia hic quoque tantum a Patre procedat

(96) Τῆς huc temere insertum evellendum duxi.

(97) Sic placet pro σὺν ἀναφαίνεσθαι.

(98) Hanc πρόθεσιν sensu ductante reſixi.

(99) Ita reor pro εἰκόνων scribendum.

καταβάσει, καὶ ζυλανθρωπίας τὴν τοῦ ἀνθρώπου A
διεμορφώτο μορφήν, εἰς μάτην ἂν ἐγεγόνει ἢ ἐπ'
ἔσχάτων τῶν χρόνων διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἡμετέρου
φωράματος πρόσληψις.

Οὐδὲ τὸ Θεῖον καθαροῦ εἶη (ὡ φρενὸς παρακο-
πτουσύη!) τὰ ἔσχατα κατὰ τὸ ἄρβεν τε καὶ θῆλυ
μὴ διασιέλλεσθαι. Καὶ γὰρ τὸ ἱερὸν ἀποφηνάμενον
Λόγιον· «Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτούς»· εὐ-
θὺς ἐπήγαγεν· «Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς»·
ὡς τῆς εἰκόνας ἐπιπροποῦσης οὐχὶ μόνω τῷ Ἀδάμ,
ἀλλ' ὁμοτίμως καὶ τῇ Εὐὰ προσαρμοζούσης, καὶ δι'
αὐτῶν παντὶ τῷ ἀνθρωπίνω γένει. Εἰ γὰρ κατὰ σω-
ματικὴν ἐπιφάνειαν, καὶ μορφήν ὁ ἀνθρωπος δι-
επλάσθη, τοῦ Θεοῦ τὰ τε εἰρημένα συνασεθεῖν τῇ
ἀπρχῆς δυσσεβούσῃ πλάνῃ συνέπεται, καὶ ἀνθρω- B
ποπαθὲς τὴν ἀνύδριστον ἐξυβρίζειν Θεότητα· τὸ
γὰρ ἀνθρωπόμορον οὐδ' ἀπαλλαγὴν ποθεν παθῶν
ἀνθρωπίνων ἐκλήρωσατο.

Τοιούτων δὲ καὶ τὰ τῆς πλάνης σεβάσματα· καὶ
οὐδὲν πευβρίκασιν (1) εἰδωλικῆ δεσποταμονίᾳ τὴν
θεοκρεπῆ, καὶ σεβάσμιον ἡμῶν θεολογίαν συνανα-
φύροντες, καὶ εἰς τοῦτο συνάγειν ἐκδιαζόμενοι.
Πολλῶν δὲ, καὶ ἄλλων δυσφημιῶν παρεπομένων,
ταῦτα μᾶλλον προκύπτει, καὶ τὴν παράνοιαν λαμ-
πρῶς ἀπελέγχει τῶν εἰς ταύτην τὴν ὑπόληψιν ἑαυτοῦς
ἀθλίως ἐναποβρίψάντων.

Παραπλησίον δὲ παρανοίας ἔλεγχος ἂν εἶη καὶ
τῶν πολυπλάνων Ἰουδαίων ὁ μῦθος, ὃς Υἱὸν οὐ παρα- C
δεχόμενος ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, οὐδὲ τῷ Πνεύματι
συνομολογεῖν ἐθέλων τὸ κατὰ φύσιν ἀξίωμα τῆς Θεό-
τητος, διὰ μὲν ἀσωμάτου δυνάμεως πρὸς τὴν θεῖαν
φύσιν ἀνάγειν οὐκ αἰσθάνεται βιζζόμενος· τὸ γὰρ
«κατ' εἰκόνα ἡμετέραν» τὸν Θεὸν πρὸς τὰς ἀσωμάτους
τάξεις οὐκ ἔσχεν εἰπεῖν οὐδεμίαν αἰδῶ. Εἰκόνα γὰρ
διδούς μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν Θεὸν τε, καὶ τῶν ἀσω-
μάτων δυνάμεων, εἰς ταυτὸν ἑκατέρου τὴν φύσιν
συνάγει, Δημιουργοῦ τε, καὶ δημιουργήματος ἅπαν
ἀφελῶν τὸ διάφορον. Ὡν γὰρ ἡ εἰκὼν ἢ αὐτὴ, καὶ
ἀπαράλλακτος, τούτων ἡ φύσις ἑτερότητα παραδέ-
χεσθαι δύναται·
Et enim, quorum eadem est imago et immutabilis, horum natura potestne di-
versitatem excipere?

Ἄλλὰ ἐπὶ τοσοῦτον μὲν καὶ ταῦτα, καὶ ὁ λόγος D
οὐκ ἂν οὐδ' ἤφατο τούτων. Ἄλλ' ὡς ἂν μᾶλλον τῇ
παραθέσει τῶν ἀτόπων ὑπολήψεων τὸ τῆς ἀληθείας
εἶη κάλλος ἀναλάμπων, ὑπέστη διελθεῖν, ἃ πολλῶ
βέλτερον ἦν μηδὲ τοῖς ἀπαρχῆς πρὸς ταῦτα κατενε-
χθεῖσι, μηδ' ἐν διανοίᾳ βάλ्लεσθαι.

¹ Gen. 1, 27.

scilicet, si Deus humanam formam ab æterno, et non
ratione descensus de cœlis et ratione misericordiæ
erga homines, habuisset, in vanum Filius in no-
vissimis temporibus corpus nostrum assumpsisset.

Imo neque Deus adeo purus esset (o mentem
delirantem!), ut genitales in eo partes secundum
masculum et femininumque sexum non distinguerentur.
Ubi enim sacra Eloquia inquit: «Ad im-
aginem Dei creavit illum;» protinus subdunt: «ma-
sculum et feminam creavit illos;» utpote quod
imago non solum Adam decoraret, sed Evæ quoque,
ac per eos universo hominum generi pari honore
congrueret. Si enim homo ad corpoream Dei spe-
ciem et formam conditus fuisset; impio hoc errore
præmissa, sequerentur non modo illæ impietates,
quæ de Deo dictæ sunt, sed etiam quod humanis
perturbationibus veneranda divinitas deturparetur;
id enim, quod formam humanam habet, nullo pacto
humanis perturbationibus carere potest.

Anthropomorphitarum autem errorem et ista ab-
surda sequuntur; ac illi cum ethnica superstitione
nostram Deo dignam venerandamque theologiam
commiscere, et covari, ut ad idem redigantur, non
erubuerunt. Cum autem aliæ, atque aliæ absurdi-
tates sint, quæ inde sequuntur, hæc magis erumpunt,
et insaniam eorum, qui in istam opinionem insere sese
projecerunt, luculenter evincunt.

Paris autem dementiae redargui posset illud quo-
que Judæorum erroribus scatentium commentum,
qui, dum Filium non admittunt consubstantialeni
Patri, dumque nolunt Spiritui sancto divinæ naturæ
dignitatem tribuere, interea Filio, et Spiritui in-
corpoream (creatricem) potentiam tribuentes non
animadvertunt, quod cogantur eos ad divinam natu-
ram evehere: si quis enim asserat Deum dixisse
ad angelicos ordines: «Faciamus hominem ad ima-
ginem nostram,» is pudori nuntium remisit. Qui
enim unam Dei, et angelorum concedit esse imagi-
nem, ipsamque esse Deum, et præditam incorpo-
reis facultatibus, is ad idem reducit Dei, et angelo-
rum naturam; ac omne inter Creatorem et creatu-
ram discrimen tollit.

Atque hæc absurda huc usque pervenerunt, et
tamen vix pauca eorum delibavimus. Sed ut ineptiarum
appositione opinionum pulchritudo veritatis
magis magisque eluceret, ea duximus esse memo-
randa, quæ multo melius esset, si neque in res ab
initio enucleatas, neque in nostrum animum inse-
ruissemus (2).

NOTÆ.

(1) Sic lego pro πευβρίκασιν.

(2) De hac quæstione sententias SS. Patrum prima
fronte discordes, sed facili negotio conciliandas
cuse more suo persequitur Dionysius Petavius, De

opificio sex dierum, lib. 11, cap. 2, 3, 4. Eas itaque
si cum Photianis doctrinis conferas, quid laudam-
dum, quidque improbandum sit, ipse per te judi-
cabis.

QUÆSTIO XXXVII [Scotto et Coisl. et Taur. A XXXVI].

Quomodo illud : « *Oculum pro oculo, et dentem pro dente* », huic præcepto : « *Ego autem dico vobis non resistere malo* », id est non referre par pari, neque inimicum ulcisci, non adversatur ?

Edita ab Antonio Scotto, l. c., p. 85-87. De antilogia inter Verba Christi, Matth. v, 38-39 et Verba legis Exod. xxi, 24-25. Lev. xxiv, 20.

Quod majores nostri de hac quæstione excogitarunt, idem profecto nobis est respondendum : quod videlicet hæc duo sibi invicem non adversentur, neque altero constituto alterum evertatur ; sed illud potius via quædam ac præparatio sit, quæ per imperfectiorem regiminis formam ad perfectam traducit. Qui enim legi mores suos conformare assuevit, is facillius potest aggredi meliora, et ad sublimiores tendere effingique virtutes. Hoc autem quomodo ad sensus, et actiones oppositas pertineret ?

Ceterum dici potest, quod lex audacem ac temerariam hominis manum a damno in proximo intendendo cohibeat, ac pœnæ formidine facinus præpediat : gratia vero, legem non imitata, admonitionem in ultionis locum sufficere curet ; imo jubet irati animi commotionem lenitate sedari. Quid autem poterit magis, quam hoc, non dissidentes, sed consentientes sensus continere ?

Addendum præterea, quod neutiquam repugnet, ut qui leges condit, ab injustis manibus talionis pœnam exposcat, nimisæque lenitatis, ac patientiæ limites contrahat, et simul animi perturbationem compescat. Sed horum alterum humanum est, alterum divinum ; et illud quidem damnari non potest, hoc autem est laudibus cumulandum.

Hæc itaque dicenda sunt, atque his proposita difficultas solvenda. At minus opportunum fortasse non esset adjicere, quod prima quidem sententia ad iudicem referatur, ne is justam excedat castigationem ; sed talionis jugum plectendis hominibus proponatur, et justitiæ oculus agnoscat in corruptus : secunda vero ad eum qui in iudicium vocat, pertineat, dum ultionis acerbiter per clementiæ divitias emendat mitigatque ; ne mali expetat augmentum, neque quod damnatum odit, et animadversione dignum censet, hoc ipsum, par pari referendo, multiplicet, neque inexplebilem efficiat indignationem (3).

QUÆSTIO XXXVIII [Scotto, Coisl. Taur. XXXVII].

Quidam hoc dubium proponunt : Si non est circumscripta in Filio deitas, caro, quam assumpsit, vel est ubique ; ubi enim est deitas, illam quoque adesse oportet : vel, si est loco circumscripta, ab eo, qui ipsam assumpsit, separata est (4).

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 88. Tractatio dogmatica de ubi-quitate corporis Christi.

Qui religioni obsequi cupiunt, et Christiana no-

Exod. xxi, 24, Deut. xv, 21 ; Levit. xxi, 20. Matth. v, 59.

(3) Alia multa lectu dignissima ad hanc doctrinam antilogiam conciliandam reperies apud Chrysostomum hom. 18 in Matth. Augustinum lib. 11, De sermon. Dom. Hilarium. Euthymium, et Theo-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΖ΄.

Πῶς δύναται μὴ ἀντικειμενον εἶναι τὸ, « Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος », πρὸς τὸ, « Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ », τοῦτ' ἐστὶ μὴ ἐπεξελεῖσθαι τοῖς ὁμοίοις, μηδὲ ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρόν ;

Verba Christi, Matth. v, 38-39 et Verba legis Exod. xxi, 24-25. Lev. xxiv, 20.

Ἔστι μὲν οὖν εἰπεῖν, ἃ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ τοῦτου πεφιλολογήσεται τοῦ ζητήματος : ὅτι περ οὐ διαμάχεται ταῦτα πρὸς ἀλληλα, οὐδ' ἡ θατέρον θεοῖς ἀναίρεσις τοῦ ἐτέρου καθίσταται : ὁδὸς δὲ μᾶλλον ἐστὶ, καὶ παρασκευὴ διὰ τῆς ἀτελεστέρης πολιτείας πρὸς τὸ τέλειον παραπέμπουσα. Ὁ γὰρ εὐθείας ἑαυτὸν νόμῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπιτρέπειν, οὗτος ἐτοιμὸς ἐστὶ καὶ τῶν κρείττωνων ποιῆσθαι τὴν αἴρεσιν, καὶ πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας τῶν πράξεων ἀνατρέχειν, καὶ μεθαρμύζεσθαι. Τοῦτο δὲ πῶς ἂν εἴη τῆς ἀντικειμένης διανοίας, καὶ πράξεως ;

Ἄλλως τε δὲ καὶ οἱ ὅ μὲν νόμος τὴν αὐθάδη καὶ τολμηρὰν χεῖρα κατὰ τοῦ πλησίον τῆς παλαμναίου πράξεως διὰ τῆς ἀπειλῆς ἀναστέλλει, καὶ τῷ φόβῳ κωλύει τὸ ἄποπον ἢ δὲ χάρις οὐδὲ τῇ πρὸς ἐκείνην μιμήσει ἀντιδραματουργεῖν διὰ τῆς παραινήσεως τὴν ἀμύνοσαν ἐπιτρέπει : ἀλλὰ τῇ πραότητι διαλύει παρεγγυᾶται τοῦ θυμουμένου τὸ κινούμενον. Καὶ τί ἂν εἴη τοῦτου συμφωνίαν μᾶλλον ἀντὶ τῆς διαφωνίας καταπραττόμενον ;

Καὶ δὴ καὶ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐναντίον τὸν κατάρξαντα χειρῶν ἀδίκων τῆς ἰσότητος τὴν ἀμύναν ἀπαιτεῖν, καὶ τὸ λίαν ἐπιεικὲς, καὶ μακροθυμίας ὄρος ἐπιστέλλειν, καὶ κατευνάζειν τῆς ψυχῆς τὸ ταραττόμενον. Ἄλλὰ τὸ μὲν ἀνθρώπινον, τὸ δὲ θεϊότερον ὧν τὸ μὲν ἔχει τὸ ἀκατάγνωστον, τὸ δὲ τὸ τῶν ἐπαίνων ἐπαξιόν.

Ἔστι μὲν οὖν ταῦτ' εἰπεῖν, καὶ τοῦτοις τὸ ἄποπον ἐπιλύσασθαι. Οὐδὲν δὲ χεῖρον ἴσως προσθεῖναι, καὶ ὅτι τὸ μὲν πρὸς τὸν κριτὴν ἔχει τὴν ἀναφορὰν, μηδὲν τοῦ δικαίου ποιεῖν προτιμότερον, ἀλλὰ τῆς ἰσότητος τοῖς δικαζομένοις προκίεσθαι ζυγόν, καὶ ὀφθαλμῶν ἀδέκαστον δίκης ἐπιγινώσκεισθαι : τὸ δὲ πρὸς τὸν κρινόμενον ἀποβίδοται, μεταρρυθμίζον, καὶ καταπραῦνον φιλανθρωπίας πλοῦτῳ τὸ φλεγμαῖνον τῆς ἀναποδόσεως : καὶ μὴ ζητεῖν τὸ πάθος συκαυξέειν, μηδ' ὀ μισεῖ, καὶ κολάζειν νομίζει προσηκείν, τοῦτο τοῖς ὁμοίοις δράμασι πληθύνειν τὸ κακούργημα : μηδὲ τὸ τῆς φιλονεικίας συγκατασκευάζειν ἀκρόεστον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΑΗ΄.

Τινὲς διαποροῦσιν, ὡς εἰ ἀπερίγρηπτος ἡ ἐν τῷ γίῳ θεότης, ἢ σὰρξ, ἢν ἀνέλαβεν, ἢ πανταχοῦ ἐνθα γὰρ ἡ θεότης, κάλειντην παρεῖναι δεῖ ἢ περιγραφομένη τόπῳ, τοῦ προσειληφότος δεῖσθηκεν.

NOTÆ.

phylactum, et auctorem Operis imperfecti in adductum D. Matthæi locum.

(4) Quod hujus quæstionis peroreve, et interpolatum excerptum ediderit Combefisius, fusc in

τῶν Χριστιανῶν μυστηρίων εἰδῶτων · εἰ ἀπερίγραπτος, καὶ πανταχοῦ ἢ θεότης, πότερον ἢ σάρξ, ἢ ἀνέλαθεν ὁ Υἱὸς, πανταχοῦ τῷ προτειληφῶτι παρεκταθήσεται, ἵνα μὴ κεχωρισμένη νοσηθῆ, ἢ περιγραφομένη τόπω τὴν πρόσληψιν ἀπαρνήσεται; Καὶ γὰρ τοῦτω δὴ τῷ νομισθέντι ἀπορήματι πολλὰ ἂν εἴη, μᾶλλον δὲ τῇ ἀπειρίᾳ, διαμιλλώμενα τὰ ἀθύρματα · καὶ ἵνα μὴ περὶ τῶν φρικτῶν οὐ φρίττειν δόξωμεν, ἐπὶ τῆς ψυχῆς μᾶλλον, καὶ τοῦ σώματος ὁ λόγος τῆν γυμνασίαν ἀναδεχέσθω.

Τί γὰρ κωλύει λέγειν τὸν βουλόμενον, πῶς ἦνται τῷ σώματι ἢ ψυχῇ μὴ ἐμπεριγραφομένη τόπω; Οἷς γὰρ μὴ συμπεριγράφεται, τὴν ἔνωσιν ἀπαρνούμενη, ὡς ἡ τῶν παραληρούντων βούλεται σοφία, διελέγχεται. Καὶ πῶς (ἐγγύτερον, καὶ πρὸς ἀσθησιν φάναι) τοῦ ἀνθρωπίνου περιεχωρημένου σώματος, ὅτω διὰ χρώματος (5) αὕτη χρωμάτων ἐστὶν ἀνεπίδεκτος · καὶ τοῦ μὲν ἐκ τεσσάρων χυμῶν συγκριθέντος, τῆς ἀπὸ τῶν χυμῶν αὕτη καθαρεύει διαθέσεως · καὶ τὸ μὲν πλήρωσις τε, καὶ οὐ κένωσις ἐκ διαδοχῆς κύκλω προτούσα συνιστᾷ · ἢ δὲ κρείττων ὄραται τῶν τοιούτων στάσεων · καὶ μυρία ἄλλα;

Καὶ ἀνάπαλιν δ' ἂν τις τὸν λόγον μεταχειρίσαιο. Ἐρεῖ γὰρ, ὅτινι φίλον περὶ τῶν σπουδαίων μὴ σπουδάζειν, ἀλλὰ ταῖς σοφιστικαῖς ἐπισημύνεσθαι ἐν ἴσῳ τῶν ψηφολόγων περιεργελαίς · Εἰ ἦνται τὸ τοῦ σώματος σύγκριμα τῇ λογικῇ ψυχῇ, πῶς οὐκ ἀπάρχον (6) τῆς ἐνωθείσης ἐν τούτῳ γνωριζομένης; (C) Πῶς δὲ οὐκ ἀναφές; Ἄλλὰ πῶς ὑποκείμενον χρώμασι; Βάρους καὶ ῥοπῆς κενώσεώς τε καὶ πληρώσεων πῶς οὐκ ἐλεύθερον, καὶ μυρίος λῆρος; Καὶ (συλλήθην τὴν μητρόπολιν τοῦ λήρου φάναι, ἐξ ἧς καὶ τὰ εἰρημένα τοῖς λόγοις ἐμπολιτεύεσθαι πάροδον εὔρα νεανιεύματα) εἰ ἦνται ἢ ψυχῇ τῷ σώματι, πῶς οὐχὶ ψυχῇ τὸ σῶμα, ἢ οὐχὶ σῶμα ἢ ψυχῇ;

Εἰ δὲ ταῦτα λέγειν ἐπὶ ψυχῆς, καὶ σώματος γέλως, καὶ νῦν τὴν φύσιν τῆς ἀπορίας τὸ μέγεθος, ἢ σοφιστικῇ κατάδηλος μικροῦ καὶ τοῖς ἀγυμνάστοις τὰ τοιαῦτα γίνεται λέσχη · πόσω μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θεοῦ Λόγου, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς προσλήμματος λέγειν τὰ ὅμοια οὐ παντελῶς ἐστὶ καταγέλαστον καὶ μὴ διακρίνειν εἰδῶσι φλυαρίας τε, καὶ ἀπορίας προνόμιον; Εἶπω τὰ ἡμέτερα, μᾶλλον δ' ἂ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Πλάσαντος ἔργα, καὶ πάθη καθέστηκε. Πῶς ἢ Θεότης ἦλοις διαπερνηθέντος τοῦ σώματος, οὐ συντέρωται, οὐ τῇ λόγῃ διατέρηται, οὐκ ἐσταύρωται;

A runt mysteria, hoc dubium proponere non debent : utrum si non circumscripta sed ubique est deitas, caro, quam assumpsit Filius, assumpti adhærens sit ubique, ne separata concipiatur : an loco circumscripta se assumptam esse negabit ? Etenim ad hanc, quam censent difficilem, quæstionem enucleandam, potius autem ad imperitiam arguendam multa possent ludicra responsa proferri : et ne veneranda mysteria non venerari videamur, nostra hæc oratio ad hominum animam et corpus disputationem transferat.

Quid enim vetat, si libeat, dicere : Quomodo anima, dum loco non circumscribitur, corpori copulata est ? Nam quibuscum circumscriptionem communem non habet, cum iis conjunctionem, uti vult ista nugantium sapientia, non admittere evincitur. Et quomodo (ut rem propius, et per sensibilia attingamus) dum corpus est coloratum, ipsa sic inter colores existens, colores suscipere non potest : et cum corpus ex quatuor succis sit concretum, ipsa huiusmodi materiali conditione caret : et corpus quidem non vacuitas, sed ex humorum susceptione plenitudo undequaque dilatata constituit, anima vero his affectionibus non est obnoxia : atque alia sexcenta ?

Ac vice versa poterit quispiam has interrogationes retractare. Inquiet enim is, qui non serio de seriis agere, sed subtilibus pro circulatorum more argutiis sese ostentare voluerit, si corpus animæ rationali consociatum est, quomodo et ipsum, (quemadmodum anima), substantiæ, quæ sibi agnoscitur conjuncta, nequit imperare ? Quomodo et ipsum non effugit tactum ? Quomodo est coloribus subjectum ? Quomodo gravitatis, ponderis, vacuitatis, plenitudinis non est immune ; et mille huiusmodi gerræ ? Atque (ut uno verbo matricem nugarum proferamus, ex qua et istæ juveniles argutiæ ad sermones invadendos aditum invenerunt), si anima est copulata corpori, quomodo anima non est corpus, aut corpus non est anima ?

Quod si hæc de anima et corpore effutire risum excitat, et nunc, dum in rebus naturalibus pondus difficultatis est, vel ab ipsis propemodum hominibus rudioribus isthæc garrulitas cavillatoria perspicitur : quanto magis de divino Verbo, et nostra assumpta natura huiusmodi gerras effutire omnino deridiculum est pro iis quoque, qui rem joculareni a difficultate nesciunt discernere ? Hic autem adjiciam nostra, sive potius illa, quæ ex operibus, et perpeccionibus clementissimi Conditoris nostri erui possunt. Quomodo simul cum corpore clavis per-

NOTÆ.

Prodromo docuit Cl. Joannes Andresius Regiæ bibliothecæ præfectus. Hic autem adnotes velim, quod ipsam jamdudum transtuleram, nonnullasque suppleveram lacunulas, cum Combesisii lacinia mihi oblata est : id autem vel ipse itaque ex versionis varietate perspicias. Ego autem pro re nata monebo et unde incipiat Combesisius, et ubi

abrumpat, et ubi desinat, imo quoties a nostra lectione recedat. — Sic exstat in Codicē Monacensi Gr. 104, f. 282.

(5) Saltem refingas οὕτω, ut sensus constet.

(6) Perbreve interstitium inter ἀπ et τῆς ita complendum censeo.

fosso divinitas non est perforata, neque lancea transjecta, neque cruci confixa? Quomodo, cum natura humana vere assumpta hos omnes pateretur cruciatus, Divinitas simul cum patiente fuit, nec tamen ab ipsis attingi potuit? Quomodo ipsa in sua substantia mortem effugit?

Etsi Christus Deus noster propter nos esse dicitur verissime mortuus (quippe qui propriam carnem pro nobis morti tradidit), et mansisse in sepulchro, ac tridua resurrectione resurrectionis omnibus communis dedicationem, ac fundamentum statuisset: sed tamen qui idcirco Divinitatem passibilem blasphemarent, redderentur elingues per ea, quæ modo confutationem ex animæ, et corporis conjunctione elicentia dicta sunt, et per alia, atque alia hujusmodi. Qui autem tali non abducuntur errore, sed alio nihilo tolerabiliori, quam iste memoratorum hominum est, et « in Christo » localem carnis circumscriptionem pro divinæ naturæ conjunctione reiiciendam arbitrantur, tum illa « de anima et corpore, » tum hæc « de passionibus Christi absurda » æque ex eorum propositionibus procedere, et ad ipsos referendos recta tendere videntur.

Qui concedit, amice, esse ubique Veritatem, quomodo simul non concedet totam adesse ubique? Hoc enim non minus, quam illud, ad divinam pertinet dignitatem. Quod si tota prorsus est ubique, et cum assumpta carne totus Filius unam habet subsistentiam; etiamsi hic ubique adsit, humana vero natura loco, ac tempore, principio, ac fine, et innumeris aliis definita sit; nullus tamen separationi simul concipiendæ locus datur. Ille vero divinitatem etiam sine assumpta carne loco circumscriptam sibi fingeret, qui Deum secundum partes esse ubique conciperet, non autem totum, ubi adest, adesse. Atqui id, licet non his ipsissimis verbis, ille dicit, qui ait: Nisi cum divina Verbi subsistentia humanitas dilataretur, ipsi conjuncta esse nequiret. Enimvero dilatatio, seu extensio, seu aliud hujusmodi, et ne his quidem rebus ex toto adesse, quibus liquido aliquis assistit; hæc omnia locum obtinent in substantiis, quæ divisionem admittunt; ac eadem omnia simplicem, indivisibilemque Dei substantiam dispescerent.

Si Deus, utpote ubique præsens, et continens omnia, divisus est, profecto in eo extensionem, illamque eum aliis congruentem, atque adeo circumscriptionem, et ipsam cum aliis communem require. Quod si hoc tanquam Deo injurium, atque indignum,

Α Πῶς πάντα παθόντος ταῦτα τοῦ ἀληθῶς ἐνωθέντος τῆ Θεότητι συγκρίματος, αὐτῆ τούτοις, συνοῦσα τῷ πεπονθέντι, διέμεινεν ἀφαιστος; Πῶς δὲ τὴν θάνατον κατὰ τὸν οὐσιώδη λόγον αὐτῆ διαπέφυγε;

Καίτοι λέγεται δι' ἡμᾶς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀποθανεῖν παναληθῶς (ἃ τε [7] τὴν οἰκείαν σάρκα ὑπὲρ ἡμῶν εἰς θάνατον δεδωκώς), καὶ τάφον οἰκῆσαι, καὶ τριημέρῳ ἀναστάσει τὴν κοινὴν ἐγκαινίσει, καὶ θεμελιώσαι πάντων ἀνάστασιν· ἀλλὰ γὰρ τοὺς μὲν παθητὸν ἐνουθερίζοντα; τὸ Θεῖον ἐπιστομίσει πάντως, ἃ προεῖρηται, τὸν ἀπὸ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος ἐλεγχον προσαλλόμενα, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα. Τοὺς δὲ ἐκείνη μὲν τῆ πλάνῃ μὴ συμφορμένους, οὐδὲν δὲ ἐκείνης ἀνεκτότερον ἐχούση προσανακειμένους, καὶ τὴν ἐν τόπῳ περιγραφὴν κατὰ τῆς θείας ἐνώσεως ἀπορῥίπτειν διανοουμένους, ἐκαί· ἃ τε, καὶ τὰ νυνὶ ρηθέντα ὁμοῦ· ἔστι καὶ ἐκ τῶν καθ' ἑαυτοὺς προσαγαγεῖν, καὶ ἐπ' εὐθείας ἀγειν τὸν ἐλεγχον (8).

Ο διδοὺς, ὦ ἀγαθὲ, πανταχοῦ τὸ Θεῖον, πῶς οὐ δώσει καὶ ὅλον πανταχοῦ παρεῖναι; Οὐ γὰρ ἐλαττον εἰς λόγον τοῦτο θεοπροποῦς ἀξιώματος. Εἰ δὲ ὅλον ὀλικῶς πανταχοῦ, καὶ τῆ ἐνωμένη σαρκὶ ὅλος ἐνυπάρχων ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ πάρασι μὲν αὐτὸς πανταχοῦ, ἢ δ' ἀνθρωπίνῃ φύσει περιώρισται τόπῳ, καὶ χρόνῳ, ἀρχῇ τε, καὶ τελευτῇ, καὶ μυρίοις (9) ἄλλοις· οὐ μὲν οὖν οὐδεμίαν πάροδον τῷ χωρισμῷ συνεπινοηθῆναι παραχωρήσειε (10). Ἐκαί· ἵος δέ ποτ' ἂν εἴη ὁ τὸ Θεῖον καὶ χωρὶς τῆς προσληφθείσης σαρκὸς περιγενόμενον (11) τόπῳ φανταζόμενος, ὅς κατὰ μέρη τερατεύεται πανταχοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ μὴ καθόλου, εἰς ἂν (12) τόποις πάρασι τὸ Θεῖον. Λέγοι δ' ἂν κατὰ μέρη, κἄν μὴ λέγοι, ὁ φάσκων· εἰ μὴ συμπαρακτεῖνοι· τὸ τῆ θεϊκῆ τοῦ Λόγου ὑποστάσει, μηδ' ἠνωμένον αὐτῇ τὸ πρόσλημμα εἶναι. Ἡ γὰρ παράτασις (13), ἢ παράκτασις, ἢ τὰ τοιαῦτα καὶ τὸ μὴ καθόλου τοῖς οὔσι, μηδ' οἷς ἐπιλάμπει παρεῖναι, τῶν ἐπιδεχομένων ἐστὶ τὸν μερισμὸν· καὶ τούτοις τὸ ἐνιαῖον αὐτοῦ, καὶ ἀτμητὸν κατατεμνομένων (14).

Δ Εἰ μεμέρισται τὸ Θεῖον παντάχοῦ φοιτῶν, καὶ πάντα κατέχον, καὶ παράτασιν ἐπ' αὐτοῦ ζητεῖ, καὶ τὸ συμπαρατεινόμενον, καὶ δὴ καὶ περιγραφὴν, καὶ τὸ συμπεριγράφεσθαι. Εἰ δὲ τὸ δύσσημον, καὶ ἀνόητον τοῦ Θεοῦ φαντάζεσθαι φεύγοις; (φεύγοις ἔ·

NOTÆ.

(7) Erat in nostro codice ἃ τε δ' ἢ τὴν· ego duas tantum litterulas spongiæ subjeci.

(8) Quæ huc usque edidimus, ignoravit Combefisius: fortasse ejus excerpti exscriptor his προλεγόμενοις commode se posse carere censebat.

(9) Μορτοῖς legit Combefisius, sed minus opportune.

(10) Ita rectius, quam παραχωρήσαι· ὡς οὐ ποτ' ἂν, quod habet nostrum ms.

(11) Si id tibi non arridet, scribe cum nostro codice ἐν περιγεγραμμένῳ τόπῳ.

(12) Voculam τόποις, a sensu reclamata, omiserat Combefisianus exscriptor.

(13) Παράστασιν habet Combefisius, quod minus placet.

(14) Hic memoratum excerptum abruptitur, perinde ac si insequens παράγραφος ad rem non faceret.

ἄν, κἄν μὴ φεύγων, ἕως ἂν τῶν νοερῶν κατὰ κίνη- A
σιν ἐνεργειῶν, εἰ βούλει δὲ, καὶ τῶν κοινῶν ἐννοιωῶν
ὁ νοῦς οὐκ εἴη ἀπεληλαμένος, ἐπὶ μεγάλοις ἀτόποις
αἰσχρῶν ὄφλοις, ῥῆον ἂν αἰσθησιν λάδοις, ἀπορη-
μάτων τοιοῦτων προβολαῖς καθιστάμενος. Ὅστε τὸ
οἰκεῖον πάθος, καὶ ἀγνόημα προσάπτει τῷ λόγῳ ὁ
μεγαφρονῶν ἐν τῷ λέγειν· Εἰ ἦνται ἡ σὰρξ τῷ
Υἱῷ, ἡ πανταχοῦ, καὶ πρὸς τὸ ἀπερίγραπτον μετα-
βέβηται· ἢ κεχώρισται τῆς Θεότητος μὴ δυναμένη
ταύτη συμπαρεκτείνεσθαι.

Καίτοι γε τότῳ μᾶλλον ἀκόλουθον ἐννοεῖν, ὡς
ἐπερ τὰ τῆς ψυχῆς ἰδιώματα τῷ σώματι πάρεστιν,
ἢ τοῖς τοῦ σώματος ἢ ψυχῆ χαρακτηριστικαῖς· οὐκ ἂν
αὐτοῖς ποθεν ἡ ἔνωσις περιγένοιτο, ἀλλ' οὐδὲ, εἴ τις B
δοίη, τῶν ἠνωμένων ἡ σύνοδος διασώζοιτο; Μετα-
βολὴ γὰρ ἂν εἴη τοῦτο θατέρου πρὸς ἕτερον· μετα-
βολὴ δὲ πρὸς τὴν κυρίως ἔνωσιν, τὸ παροιμιώδες
εἰπεῖν, οὐδὲν ἔλαττον, ἢ τὰ Μυσῶν, καὶ Φρυγῶν δι-
έστηκεν ὄρια. Καὶ ὁ τὴν ἔνωσιν πολυπραγμονῶν καὶ
μορμουλυτόμενος, καὶ ἀκολούθους ἐπινοίας ἀποσκευα-
ζόμενος, λήθηθεν ἑαυτὸν μετάσσειν πρὸς τὴν σάρκα
καταψηφίζόμενος· καὶ εἰς τὸν ἐνύλου σαρκὸς, καὶ
παρατάσειος καὶ παντὸς πάθους, καὶ προσθήκης
ἀπαράδεκτον, καὶ Δεσποτικὸν ὑποπευόμενος τὴν ἀνά-
χυσιν (15).

Καὶ οὕτω εἶπον τὸ παρεῖναι τὴν Θεότητα κατὰ τὴν
ἔνωσιν τῇ σαρκί, καὶ τὸ παρῆναι πανταχοῦ, εἰ καὶ
πρὸς διάφορον ἀναφέρεται καὶ νοῦν, καὶ διάνοιαν C
(καὶ γὰρ ὁ μὲν τὸ πανταχοῦ γινώσκων, καὶ διορίζων
λόγος, οὐδὲ τῆς κοινῆς ἐπιποιτήσεως τὴν ἐνωθεῖσαν
ὑπερρῖζει φύσιν· πάντα γὰρ, ὧν ὁ Θεὸς ἠξίωσε κτί-
στης γενέσθαι, οὐδὲ τῆς κατὰ πρόνοιαν παρουσίας
ἀπολαύειν ταῦτα διατελεῖ· ὁ δὲ τὴν καθ' ἔνωσιν
πρεσβέων παρουσίαν (16) τῷ ἐνωθέντι μόνῳ ταύτην
ἀφορίζει)· ἀλλὰ οὖν εἰ καὶ κατὰ διάφορον ἐννοίαν
ἐκίτερον εἶδος ἀφορίζει τῆς παρουσίας, πλὴν ὁ θατέ-
ραν θρασυνόμνος πολυπραγμονεῖν, καὶ διαβάλλειν,
οὐδὲ θατέρας φειδόμενος ἐξελέγχουσιν ἂν (17).

Τοῖς γὰρ αὐτοῖς διαβουλοῖς χρώμενος, πῶς, ἂν
φαίη, παρῆσιν πανταχοῦ τὸ Θεῖον μηδενὸς αὐτῷ
τῶν, οἷς πάρεστι, πεφυκτὸς συμπαρεκτείνεσθαι; D
Οἷς γὰρ παρόντος ἐκείνου τῶν ὄντων ἐκάστῳ, μὴ
συμπάρεστιν ἕκαστον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἰδίας περιγρα-
φῆς μένει, καὶ φύσεως τῆς πρὸς ἐκεῖνο συναφείας
ἀποτελέμματα· καὶ τὸ πανταχοῦ παρεῖναι πᾶσι μὴ
πέφυκε, μὴδὲ τὸ δημιουργημάτων δύναται συμπα-
ρεκτείνεσθαι τῷ δημιουργῶντι. Ἐπιφοιτᾷ τοῖς ἐμ-
ψύχοις τὸ Θεῖον, οὐ σύμεσιν αὐτοῖς καὶ τὰ ἄψυχα.
Οὐκοῦν ἀφέστηκε τῆς ἐπὶ ταῦτα ἐπιποιτήσεως;
Ἄλλὰ γὰρ πάρεστι τοῖς ἀψύχοις, οὐδὲ τοῦτοῖς πάλιν

animo fingere abhorres (quippe malis nolis abhorrere
hoc debes, si tamen tua mens ab intelligibilibus circa
motum operationibus, imo etiam a notionibus com-
munibus non sit remota), seposuisse te in immani-
bus absurditatibus pudorem facilius utique ipse
sentire poteris, qui huiusmodi difficultates protu-
leris. Quare propriæ mentis vitium atque imperi-
tiam sermone suo prodet homo ille temerarius, qui ait :
Si caro Filio conjuncta est, aut est ubique, ac
proinde infinita evasit; aut a Divinitate divulsa est,
si ad tantam non pervenit immensitatem.

Atqui quanto magis consentaneum est cogitare,
quod si animæ proprietates corpori adessent, ac si
attributionibus corporeis anima afficeretur; profecto
hæc dualibus substantiis conjunctione non obveniret,
aut, si ea daretur, certe quidem inter ipsas con-
junctas consensus perdurare non posset? Ista enim
alterius substantiæ in alteram mutatio foret : mutatio
autem tantum a vera conjunctione, quantum Mysia,
ut fert proverbium, a Phrygia distat. Atque is, qui
hypostaticam conjunctionem nimium scrutatur, et
consentaneas notiones repellit, amoliturque, ignorat
utique se ista cogitandi ratione Filium in carnis
substantiam vertendum censere; ac de eo, qui mater-
ialis carnis extensionem, passionem quamlibet,
et additamentum nequit excipere, divinamque habet
naturam, confusionem suspicari.

Nondum vero dixi Divinitatem carni adesse per
hypostaticam conjunctionem, et adesse ubique,
tametsi ad diversum sensum diversamque notionem
referantur (dum enim cogitatur, et agitur de Dei
præsentia ubique, tunc nec assumpta natura a
communi Dei præsentia excluditur; cuncta enim,
quorum Deus esse voluit conditor, a præsentia
etiam providentiæ suæ minime seponit : dum autem
agitur de illa præsentia, quæ ex hypostatica con-
junctione oritur, tunc peculiaris præsentia modus
assumptæ tantummodo nature assignatur) : tametsi,
inquam, duo hæc ad diversa præsentia genera
pertineant, tamen qui alteram scrutari, et cavillari
auderet, is utique ne ab altera quidem abstinere
argueretur.

Qui enim ipsa cogitandi ratione utitur, quomodo,
inquiunt, adesse poterit ubique Deus, cum nulla
rerum, quibus adest, possit cum eo immensa fieri?
Dum enim ille singulis rebus adest, singulæ res si-
mul cum ipso cæteris non adsunt; sed inter proprios
continentur limites, ac suapte natura, ne ulterius
pertingant, prohibentur : atque ita omnium rerum
non est ubique adesse, neque potest creatura eo,
quo Creator, pervenire. Assistit Deus rebus anima
præditis, sed res ea carentes una cum ipso illis non
assistunt. Num ideo hæc destituuntur divina
præsentia? At enim rebus ille inanibus adest, neque

NOTÆ.

(15) Hic resumit Combefisius laudati excerpti
versionem : quantum autem hæc a veri sensus as-
secutione distet, judicet lector,

(16) Τὸ, παρουσίαν ex Combefisio adjeci.

(17) Quod reliquum est hujus quæstionis, plane
in Combefisio desideratur. Huc usque Monac. 10
sæc, xvi, f. 282. V. D. Hardt., Beitr. fasc. vii,
p. 4.

animalia vice versa hisce possunt adesse. An divi-
nam præsentiam animalia non admittunt, quia extra
præsentiam inanimatorum rerum sunt constituta?
Quia enim cum illo, qui ubique adest, non exten-
duntur, ipsius præsentia omnino non frui pueriles
istæ utilitates suadere conantur; non enim sapien-
tia sunt memoratæ cavillatorum argutiæ.

Atque hæc per summa capita disserui: tu vero
his, quæ dicta sunt, reliqua, si placet, adjicies (18).

QUÆSTIO XXXIX [Scotto, Coisl. Taur. XXXVIII].

Quomodo, cum Jacobus duos filios ex Rachele sus-
ceperit, Josephum, et Benjaminum; Moyses postea
Jacobi filios recensens inquit: « Fuerunt autem
filii Balla, Gera, et Noeman, et Anchis, et Ros, et
Amphim, et Omphimim: Gera autem genuit
Arad; » deinde vero subdit: « Hi filii Rachel,
quos peperit Jacob (19)? » Cum itaque Rachel
Josephum, et Benjaminum solos pepererit, quo-
modo liber Genesis et alios nuper memoratos e
Rachele Jacobo partos dicit? Solve nodum.

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 97. De genealogia Jacobi, Gen. xlii, 21-22.

Ipsa sacrorum Eloquiorum oracula sese inter-
pretantur. Cum enim filiorum Jacobi seriem enu-
merassent, nec debuissent eorum quoque historiam
prosequi, sed ad tertiam generationem vellent per-
venire, ordiuntur non ab ipsis proximis parenti-
bus, sed a primo stipite, ex quo hi recta linea descen-
derunt, et cui divinæ promissiones insignem
multiplicandæ prosapiæ gloriam prædicebant. Ita-
que dum Jacobi in quarta generatione nepotes, qui
Benjaminum avum habebant, Moyses recenset,
eorumque multitudinem indicat, ad promissionem,
ac eum, qui promissionem acceperat, resilit: at-
que primam potius adaucti generis causam, quam
secundam, ac tertiam hujus promissionis participes
assumit, memoratque; et « Hi sunt, inquit, filii
Jacob, quos genuit Jacob; » ac ita ex parte Ben-
jamin, et ex ejus linea ad Rachelem et Jacobum
recurrens, ad ipsos principium aliorum, quorum
series descripta fuerat, refert.

Hinc vero potes corollarii loco colligere, quod
sacris Eloquiis solemne sit, ut et nepotes nuncu-
pent filios, uti et fratrum filios fratres, neque hos
solum, ubi sibi invicem (scilicet aliis fratrum fi-
liis) referuntur, sed etiam ubi cum suis patris
comparantur. Etenim perspicue reperimus quemad-
modum eos, qui islem gradibus a communi stipite
distant, fratrum nomine vocatos; ita et eos, qui
primitus quidem ex ipsis, deinde vero a cognatis

δυνατὸν συμπαρεῖναι τὰ ἔμφυχα. τὴν αὐτὴν δὲ
κάκεινα ἀπηνέγκατο, τῆς τοιαύτης παρουσίας γεγο-
νῶτα ὑπερόρια; Δι' ἧν γὰρ οὐ συμπαρεκτείνεταί τῶν
πανταχοῦ παρόντι, καὶ τὸ μὴ δ' ὅλως ἀπαπολαύειν
αὐτοῦ τῆς ἐλλάμψεως ὁ νεανίας λῆρος παρακαλεῖται·
οὐ γὰρ σοφία γε, τῶν σοφιστῶν τὰ σπουδά-
σματα.

Ἄλλ' ὁ μὲν κεφαλαίωδης τύπος ταῦτα· σὺ δ' ἂν
προσθεῖης ἐκ τῶν εἰρημένων, εἰ βούλει, καὶ τὰ λεί-
ποντα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΘ'.

Πῶς, τοῦ Ἰακώβ δύο παῖδας ἐκ τῆς Ῥαχὴλ
ἐσχηκότος, τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν Βενιαμὴν·
εἶτα γενεαλογῶν τοὺς ἀπὸ Ἰακώβ ὁ Μωϋσῆς,
« Ἐγένοντο δὲ, φησὶν, Βάλλα, Γηρά, καὶ Νοε-
μάν, καὶ Ἀγχίς, καὶ Ῥῶς, καὶ Ναμφὶν, καὶ
Ὀμφιμίμ· Γηρά δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀράδ· »
εἶτα ἐπάγει· « Οὗτοι οἱ υἱοὶ Ῥαχὴλ οὗς ἔτεκε
τῷ Ἰακώβ; » Τῆς οὖν Ῥαχὴλ τὸν Ἰωσήφ,
καὶ τὸν Βενιαμὴν μόνους τέκουσας, πῶς τού-
τους ἢ Γένεσις λέγει ἐκ τῆς Ῥαχὴλ τεχθῆναι
τῷ Ἰακώβ; Περιμωσον ἄπορον.

Αὕτη ἑαυτὴν διερμηνεύει τῶν ἱερῶν ἡμῶν λογίων
ἢ Γραφῆ. Γενεαλογήσασα γὰρ τοὺς παῖδας τοῦ Ἰα-
κώβ, καὶ μὴ μέχρι τῶν παίδων τὴν ἱστορίαν περι-
γράψασα, παρεκτείνεσα δὲ καὶ πρὸς γε τὴν τρίτην
γενεάν, οὐ μὴν εἰς αὐτοὺς γε τοὺς προσεχῶς γεγε-
νηκότας τοῦ πλήθους ἀναδιδάξει τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ
εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον, ἐξ οὗ καὶ αὐτοὶ παρευθυνόμε-
νοι προήλθον, καὶ πρὸς δὲ αἱ ἐπαγγελίαι τὴν τοῦ γέ-
νου εἰς πλήθος ἐχρησιμολόγουν ἐπιδέξωσιν (20).
Ἀπαριθμησάμενος οὖν τοὺς κατὰ τετάρτην γενεάν
ἀπογόνους τοῦ Ἰακώβ ὁ Μωϋσῆς, οἱ τὸν Βενιαμὴν
προπάτορα εἶχον, καὶ τὸ πλήθος αὐτῶν ἐνδεικνύμε-
νος, πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ τὸν τὰς ἐπαγγελίας
δεξάμενον ἀνατρέχει· τὸ πρῶτον αἴτιον τῆς τοῦ γέ-
νου πλήθους ἀντὶ τοῦ κατὰ μετοχὴν δευτέρου, καὶ
τρίτου παραλαβῶν τε, καὶ ὀνομάζων αἰτίου, καὶ φη-
σιν· « Οὗτοι υἱοὶ Ῥαχὴλ, οὗς ἔτεκε τῷ Ἰακώβ· »
διὰ τῆς κατὰ τὸν Βενιαμὴν μοίρας, καὶ τῆς ἐκείθεν
ἐπὶ τὴν Ῥαχὴλ, καὶ τὸν Ἰακώβ ἀναδραμῶν, τῶν
ἄλλων τῶν προγενεαλογηθέντων τὴν αἰτίαν εἰς τὸν
Ἰακώβ ἀναφέρει.

Ἐντεῦθεν δὲ σὺ καὶ ἐν περίσματος ἀναφέρεται
μοίρα, ὅτι σύνηδες τοῖς ἱεροῖς Λογίοις καὶ τοὺς ἀπο-
γόνους υἱοὺς ὀνομάζειν, ὡσπερ καὶ τοὺς τῶν ἀδελ-
φῶν παῖδας ἀδελφούς, οὐ μόνον τοὺς κατὰ σχέσιν τὴν
πρὸς ἀλλήλους λαμβανομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκατέ-
ρου παῖδας πρὸς ἑκάτερον τῶν ἀδελφῶν παραβαλλο-
μένους. Καὶ γὰρ ἔστιν εὐρεῖν περιφανῶς ὡσπερ τοὺς
διὰ τῶν αὐτῶν σχετῶν τῆς γεννήσεως προεληλυθότας
ἀδελφούς ὀνομαζομένους, οὕτω καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν

NOTÆ.

(18) Viden Ubiquistarum Lutheranorum deliria
jam usque a Photianis temporibus derisa? Si plura
queris, perlege præ cæteris Bellarminum *Contro-
vers.* tom. I, lib. III, cap. 9 et seq., et tom. III,
lib. III, cap. 17.

(19) Gen. xlvi, 21. Animadvertite, quod locum hunc

aliquantulum a versionis Vulgatæ, et LXX viralis
lectione diversum hic afferat Photius; ac si non
legendo, sed memoriter exscripserit.

(20) Sensui non favebat codicis lectio, quæ habe-
bat ἐπίδοξος ἔν.

μὲν, ἐξ ὁμοφυῶν δὲ πηγῶν προαχθέντας, καὶ πρὸς Ἀ
 ὑπαρξίν ἀρδευθέντας τὴν τῶν ἀδελφῶν κλησιν ἐν τῇ
 πρὸς ἀλλήλους ἐφελκυσασμένους σχέσει· καὶ οὐκ ἐν τῇ
 πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ χάπειδάν αὐτῶν παρα-
 λαμβάνωνται τινες πρὸς τοὺς ἐν τῷ μείζονι βαθμῷ
 παραβαλλόμενοι τεταγμένους· ὅσον ὁ νῦν λεγόμενος
 ἀνεψιός πρὸς τὸν θεῖον, τὸν τε προσεχῆ, καὶ ὁ
 πόρρω· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, κατὰ γὰρ τῶν Λογιῶν τὸ
 ἰδίωμα, τὴν τῆς ἀδελφότητος περιπτύσσονται προσ-
 ἠγορήσαν.

Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ μετὰ τὸ πάθος τοῦ Ναδάβ,
 καὶ Ἀβιουδ ὑπὸ Μωσέως εἰρημένον ἐν τῷ Λευϊτικῷ
 πρὸς τοὺς υἱοὺς Ὀζιήλ τὸν Ἐλισαφάν, καὶ τὸν Μι-
 σαήλ, ἢ Μισαδαήλ (διτετὴ γὰρ ἢ γραφῆ)· Ἐπροσέθητε,
 καὶ ἀρατε τοὺς ἀδελφούς ὑμῶν ἐκ προσώπου τῶν
 ἀγίων ἔξω τῆς παρεμβολῆς.· Καὶ γὰρ ἀδελφούς νῦν
 ἐκάλεσαν οὐ τοὺς λύσαντας μὲν τὰς αὐτὰς μητρικὰς
 ὠδύνας, οὐκ εἰς ἄλλοφύλους δὲ λαγόνας (21) ὅμως
 ἀναφερομένην αὐτῶν ἔχοντας σποράν. Καὶ γὰρ ἦσαν
 οἱ μὲν περὶ Ναδάβ παῖδες Ἀαρών· οἱ δὲ περὶ Ἐλι-
 σαφάν υἱοὶ Ὀζιήλ· ὁ δὲ Ὀζιήλ ἀδελφός τοῦ πατρὸς
 Ἀαρών· ὧν τὸ ἐπιπολάζον ἔθος, τὰς πρὸς ἀλλήλους
 σχέσεις ὀνομάσαι βουλόμενον, θεῖον τὸν Ὀζιήλ τοῦ
 Ἀαρών ἐρεῖ, δεύτερον δὲ τῶν περὶ Ναδάβ, καὶ
 Ἀβιουδ· τὸν δὲ Μισαήλ, καὶ Ἐλισαφάν ἐξαδέλ-
 φους μὲν τοῦ Ἀαρών, θεῖους δὲ τῶν περὶ Ναδάβ, καὶ
 Ἀβιουδ. Ἀλλὰ γὰρ τούτους ἢ Μωσέως συγγραφῆ
 ἀδελφούς ἐθέλει καλεῖν.

Καὶ πολλὰς δὲ συγγενείας ἄλλας σχέσεις, παρὰ
 τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν Λογίοις, τοῖς τε Παλαιοῖς, καὶ δι'
 ὧν ἡ χάρις ἀπαγγέλλεται, τὴν τῶν ἀδελφῶν ὄρῶν
 ἔστιν ἐπισπασσάμενας κλησιν· ὡς καὶ τὸ παρὰ τῷ
 ἡγαπημένῳ μαθητῇ, καὶ θεολόγῳ λεγόμενον· Ἐί-
 στήκεισαν παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐ-
 τοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία ἡ τοῦ
 Κλεόπου.· Πρόδηλον γὰρ, ὡς ἡ τῆς Παρθένου γέν-
 νησις οὐδεμίαν εἶχε κοινωνίαν ἄλλου τόκου εἰς τὸν
 Ἰωακὴμ ἀναφερομένην, καὶ τὴν Ἄνναν, δι' ἣν τὴν
 τῶν ἀδελφῶν κλησιν ἡ σχέσις προσάψαιτο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Μ'.

Τοῦ Δεσποτικοῦ προστάγματος ἐν τῇ Ἐξόδῳ τὸν
 Μωσέα παρακαλεουμένου· Ἐκτεινον τὴν
 χεῖρά σου ἐπὶ τὰ ὕδατα Αἰγύπτου, καὶ ἐπὶ τοὺς
 ποταμούς αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς διώρυγας αὐτῶν,
 καὶ ἐπὶ τὰ ἔλη αὐτῶν, καὶ ἐπὶ πᾶν συνεστη-
 κὸς ὕδωρ, καὶ ἔσται αἷμα·· καὶ τοῦ θαύματος
 δηλοῦσι· τὸ πέρας εἰληφότος, πόθεν ἕτερον
 ὕδωρ εὐρέθη, ὅπερ ταῖς τῶν ἐπαοιδῶν μαγγα-
 ρελαῖς ὕλη πρὸς τὴν τοῦ αἵματος φωντασίαν
 ὑπεβλήθη;

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 101. Excursus in Exodum vii, 19.

Τινὲς μὲν οὖν τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων φα-
 σιν, ὡς γείτονα τῆς αὐτῆς θαλάσσης ἐχούσης (εἰς

¹⁰ Levit. x, 4. ²⁰ Joan. xii, 25. ²¹ Exod. vii, 19. ²² Ibid. 22.

NOTÆ.

(7) Vaticanus codex habet σταγόνας, quod ver-
 bum ad semen genitale significandum potuisset
 detorqueri: Noster autem θαγόνας, quod nullibi
 occurrit: lector interea, an ego bene emendarim,
 iudicet.

(8) Hæ Photii animadversiones in propositum

fontibus manarunt, et ad existentiam producti
 sunt, eandem sibi appellationem vindicasse, dum
 sibi mutuo referuntur; neque solum dum sibi mu-
 tuo referuntur, sed etiam dum aliqui eorum cum
 viris in priori gradu positis comparantur: veluti
 dum ille, qui nunc dicitur patruelis, cum patruo
 comparatur, licet hic propior, ille remotior sit (a
 communi stipite): etenim isti quoque peculiari
 sacrarum Litterarum consuetudine fratrum nomi-
 nationem amplectuntur.

Hujusmodi et illud occurrit, quod a Mose post
 Nadabi, et Abiudi mortem ad Elisaphanem, Misae-
 lem, seu Misaelaelem (duplici enim pacto scriptum
 invenitur) Ozielis filios in Levitico dictum est:
 «Ite, et tollite fratres vestros de conspectu sanctua-
 rii, et asportate extra castra¹⁰.» Fratres nimirum
 hoc loco nuncupavit eos, qui quidem non ex eadem
 parturiente vulva editi sunt; sed tamen originem
 non a diversis lumbis deducebant. Enimvero Nadab
 et Abiud erant filii Aaronis; Elisaphan autem, et
 Misael filii erant Ozielis; Oziel vero frater erat pa-
 tris Aaronis: quorum mutuis relationibus si more
 apud nos recepto nomina velimus apponere, Ozie-
 lem vocabimus patrum quidem Aaronis, magnum
 vero patrum Nadabi, et Abiudi: porro Misaelm,
 et Elisaphanem patruces quidem Aaronis, patruos
 vero Nadabi, et Abiudi dicemus. Sed tamen hos
 Mosis historia fratres amat nuncupare.

Jam vero in sacris Litteris tum Testamenti Ve-
 teris, tum ejus, in quo gratia annuntiatur, plures
 aliæ conspici possunt cognationis relationes, quæ
 fratrum nominationem usurpant: uti et illud, quod
 discipulus dilectus, ac theologus scripsit: «Stabant
 juxta crucem Jesu Mater ejus, et soror Matris ejus
 Maria Cleophæ²⁰.» Compertum est enim, quod
 beatæ Virginis generatio cum nulla alia prole
 Joachimum et Annam habuerit communes, unde
 sororum nominationem cognatio obtinere potue-
 rit (22).

QUÆSTIO XL [Scotto, Coisl. Taur. XXXIX]. (23)

In Exodo Cum Mosen urgeret illud Domini præ-
 ceptum: «Extende manum tuam super aquas
 Ægypti, et super fluvios eorum, et rivos, ac va-
 ludes, et omnes lacus aquarum.... et sit cruor²¹;»
 cumque scilicet hoc prodigium evenisset, undenam
 alia deprompta fuit aqua, quæ incantatorum
 præstigiis ad miraculi simulamen materiam præ-
 buit²²?

Nonnulli beatorum Patrum nostrorum docent,
 quod cum mare ipsum non longe distaret (siquidem

In illud septem quoque Nili ostia immittuntur), inde aquam comportantes illi, qui pharmacis apparandis inserviebant, marinas lymphas præstigiis incantatorum subjecerint, ut ipsas ementito sanguinis colore circumfunderent.

Si quis autem proposito oraculo, ex quo oritur quæstio, mentem advertat, et quæ præcedunt, et quæ sequuntur, accurate perpendat, fortasse inveniet fluvium quidem in sanguinem fuisse conversum, non autem aquas alibi congregatas, nec quæcunque fontibus, aut alio modo propriis limitibus concludiebantur. Cum enim Scriptura narraret, quomodo edito miraculo incredibilis ille eventus per singulas partes processerit, et « Convertit, inquit, omnem aquam in sanguinem (24); » non dixit autem simpliciter omnem, sed protinus subiecit « in flumine. » Deinde « et pisces oluerunt, » non simpliciter omnes; non enim marini, sed fluviales. « Ac non poterant bibere Ægyptii aquam (unde?) e flumine. »

Eodem quoque pacto, ubi portenti hujus primordium facti nondum exposito describitur, id ipsum innuitur. Moyses enim inquit: « Stabis tu super ripam fluminis (26); » et paulo post divinum annuntians præceptum subdit: « Hæc dicit Dominus: In hoc cognosces, quia ego Dominus. Ecce ego percutio virga, quæ est in manu mea, aquam, quæ est in flumine; » non quæ est in universa terra Ægypti, sed « quæ est in flumine; » et convertentur in « sanguinein, et pisces (quinam?) qui sunt in fluvio, morientur, » postea « et olebit flumen. » Præterea, « non poterunt Ægyptii aquam bibere (Qualem?) e flumine (27). »

Quapropter locus Exodi propositus, qui inter utrosque modo adductos est, quique divinum refert mandatum, eodem sensu, eademque ratione (si quidem sacris Litteris consentaneum, Deoque charum est mutuam oraculorum concordiam nunquam perturbare), qua secunda narratio intelligi potest, atque hoc: « Extende super aquas Ægypti, » nimirum non super omnes omnino aquas, sed super fluviales. Subdit enim: « Et super fluvios eorum, » etiamsi Ægyptum unus interlueret fluvius, nec multi eam suis alveis persecerent. Moyses igitur duobus nominibus, aquis nimirum, ac fluvii Nilum indigitat.

Consequenter autem et rivos fluminis, et paludes ejus, et omnes lacus aquarum intelligit ea, quæ ad ipsum erant. Et certe hæc fluviales effusiones in sanguinis naturam conversæ sunt: « Et fuit sanguis in tota terra Ægypti (28), » videlicet in ea, juxta quam flumen decurrebat: atque in ipso lignum erat, aut saxum, quod aquam continere in alveo et constringere posset. Non enim

αὐτὴν γὰρ ἀπερὺγεται καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Νεῖλου στόματα), ἐκεῖθεν τὸ ὕδωρ συγχομισάμενοι, οἷς ὑπηρετεῖν τοῖς φαρμάκοις ἔργον ἦν, παρέσχοντο τῆς θαλάσσης τὰ νάματα τῇ τῶν ἐπαιδιῶν φαρμακείᾳ, βαφῆ περιχρῶσαι τοῦ αἵματος.

Ἴσως δὲ τις τῶ προκειμένῳ ῥητῶ, δι' οὗ πρόβεισι τὸ ζήτημα, προσέχων, καὶ τὰ τε προηγουμένα αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐπαγόμενα ἐπιμελῶς πολυπραγμονῶν, εὐρήσει μὲν τὸν ποταμὸν μεταβεβλημένον εἰς αἷμα, οὐχὶ δὲ τὰ λοιπὰ τῶν ὑδάτων συστήματα, οὐδ' ὅσα πηγαῖς, ἢ τρόπον ἄλλον περιγραφαις ἰδίαις συνέστηκεν. Ἰστοροῦσα γὰρ ἡ Γραφή, μετὰ τὸ προελθεῖν τὸ θαῦμα, τὴν κατὰ μέρος τοῦ παραδόξου ἔργου προαγωγὴν, καὶ « Μετέβαλλε, φησί, πᾶν τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα » οὐχ ἀπλῶς εἰπούσα, ἀλλ' εὐθὺς ἐπισυνάπτουσα « ἐν τῷ ποταμῷ. » Εἶτα, « Καὶ οἱ ἰχθύες ἐπόωσαν, » οὐχ ἀπλῶς πάντες· οὐ γὰρ οἱ ἐν τῇ θαλάσῃ, ἀλλὰ οἱ ἐν τῷ ποταμῷ. « Καὶ οὐκ ἐδύναντο πίνειν οἱ Αἰγύπτιοι ὕδωρ » (πόθεν;) « ἐκ τοῦ ποταμοῦ. »

Ἐσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ κατὰ τὸ θαῦμα διηγῆματος. οὕτω τῆς πράξεως ἐπιθεδευμένης, τὸ αὐτὸ νοεῖν υποτίθεται. Καὶ « Στήσῃ γὰρ σὺ, φησὶν ὁ Μωϋσῆς; (25), ἐπὶ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ » καὶ μετ' ὀλίγα, τὸ Δεσποτικὸν πρόσταγμα ἀπαγγέλλων ὁ Μωϋσῆς, « Τάδε λέγει Κύριος, φησὶν· Ἐν τούτῳ γνώσῃ, ὅτι ἐγὼ Κύριος. Ἴδου ἐγὼ τύπτω τῇ ἐν τῇ χειρὶ μου ῥάβδῳ τὸ ὕδωρ τὸ ἐν τῷ ποταμῷ » (οὐχὶ τὸ ἐν πάσῃ γῆ Αἰγύπτου, ἀλλὰ « τὸ ἐν τῷ ποταμῷ »), καὶ μεταβαλεῖ « εἰς τὸ αἷμα, καὶ οἱ ἰχθύες » (τίνας;) « οἱ ἐν τῷ ποταμῷ, τελευτήσουσιν »· εἶτα, « Καὶ ἐπόωσει ὁ ποταμός. » Πρὸς τοῦτοις, « Οὐ συνήσονται οἱ Αἰγύπτιοι πιεῖν ὕδωρ » (ποῦν;) « ἐκ τοῦ ποταμοῦ. »

Ἄντε καὶ τὸ μεταξὺ χωρίον ἐκατέρου τῶν εἰρημένων ῥητῶν, τὸ Δεσποτικὸν ἀπαγγέλλον πρόσταγμα δευτέρῳ διηγῆματι (εἴπερ οἰκείον τῷ Λογίῳ, καὶ θεοφιλὲς μὴ διαφθεῖρειν αὐτοῦ τὴν συμφωνίαν τὴν πρὸς ἐκάτερον) κατὰ τὸν αὐτὸν ἂν νοηθεῖη λόγον, καὶ τρόπον, καὶ, « Ἐκτεινον ἐπὶ τὰ ὕδατα Αἰγύπτου, » οὐχ ἀπλῶς ὕδατα πάντα, ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ. Καὶ γὰρ καὶ συνεπάγει, « Καὶ ἐπὶ τοὺς ποταμούς αὐτῶν »· καίτοι ἐνδὲς ποταμοῦ τὴν Αἰγύπτον διαρρέοντος, ἀλλὰ οὐ πολλῶν αὐτὴν μεριζομένων τοῖς νάμασιν. Ὑδατα οὖν, καὶ ποταμούς διαφόροις ῥήμασι τὸν Νεῖλον νομαζει.

Ἀκολουθῶς δὲ καὶ διώρυχας τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἔλη τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ πᾶν συνειρηκὸς ὕδωρ ἐν αὐτῷ. Καὶ ταῦτα δὴ πάντα τὰ πότιμα βεῖθρα εἰς αἵματος φύσιν μετεβλήθησαν· « Καὶ ἐγένετο αἷμα ἐν πάσῃ γῆ Αἰγύπτου, » δηλονότι καθ' ἣν ἐπορεύετο ὁ ποταμός· καὶ ἐν αὐτῷ ξύλον ἐνήν, ἢ λίθος δυνάμενον ὕδωρ ἀνέχειν, καὶ στέγειν. Οὐ γὰρ τὰ ἐν ταῖς οἰκίαις ξύλα, καὶ οἱ λίθοι, οὐδὲ ὅσα ἐν ὑπαίθρῳ νοτι-

NOTÆ.

(24) Exod. vii. 20. Hic autem, et alibi in hac quæstione ad sensus perspicuitatem magis Græcæ verbis, quam vulgatæ editioni adhærebo.

(25) Legendum fortasse φησὶν ὁ Θεὸς Μωϋσεῖ.

(26) Exod. vi. 15.

(27) Ibid. 17.

(28) Ibid. 21.

δος αὐτὰ μὴ περισταλαζούσης ἐτύγχανεν· ἀλλὰ ὅσα ἔν τῷ ποταμῷ, τούτων οὐδὲν τὸ κοινὸν πάθος τῶν ποταμιῶν ναμάτων διέφυγεν.

Οὐκ ἀγνοῶ δὲ τινὰς ἔξυλα, καὶ λίθους, ἢ τὰ ξύλινα σκευή, καὶ λίθινα ἐξειληφότας· οἷς ἰκανὸς ἐλεγχοῦς ἦ τε τῶν ἀστράκων, καὶ τοῦ ὕλου, καὶ τῆς ἄλλης ὕλης ἀποσιώπησις, ἐξ ὧν τεχνουργεῖται τὰ παραπέλησια· καὶ τὸ ἐπὶ μέγα διεννοχέαι ξύλα, καὶ λίθους ἐνομάζουσιν, καὶ προπρογορεύουσιν σκευή, ἃ τῆς ὑγρασίας φύσεως δοχεῖα τέχνη, καὶ σοφία κατασκευάζεται.

Εἰ οὖν τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ, καὶ τῶν ἐν τῷ ποταμῷ πάντων ναμάτων εἰς αἷμα μεταβλήθη· τὰ δὲ τῆς ἄλλης γῆς Αἰγύπτου νάματα οὐ συμμεταδέβληται· οὐδὲν ἄπορον τοῦς τῶν Αἰγυπτίων γῆρας, ὕδωρ ἀλλαχθὲν λαβόντας, τὴν τοῦ αἵματος ὄψιν αὐτῶ, καὶ φαντασίαν περιθεῖναι. Καὶ εἴη ἂν πρὸς μίμησιν μᾶλλον οἰκειότερον πότιμον, καὶ γλυκάζον ὕδωρ παραλαθεῖν εἰς ἐπιδείξειν τοῦ τέρατος, ἢ τὴν ἀλμυρὰν οὐσίαν, καὶ ἄποινον· ἢ γὰρ τῆς ὕλης παραλλαγῆς τῆς πράξεως ὑποτέμνεται τὴν ὁμοιότητα.

Εἰ δὲ τὰ πάντα τῆς Αἰγύπτου ὕδατα τῇ Μωσέως καὶ Ἀαρών ράβδῳ εἰς αἱμάτων ρεῖθρα μετέστη, πρῶτον μὲν οὐκ εὐλογον ἦν τῷ πάθει τῶν ἀδικούντων συνυποβάλλειν καὶ τοῦς ἠδικημένους, καὶ δίψει τιμωρεῖσθαι τοῦς, ὑπὲρ ὧν τὰ τοιαῦτα ἔθαυματουργεῖτο. Ἐπειτα οὐδὲ ὁ Φαραὼ φαίνεται διανοχούμενος ἐπὶ τοσοῦτον τῷ πάθει (ὡς παρὸν πιεῖν ἀλλαχθὲν), οὐδὲ ἐπιταχύνων τὸν Μωσέα τῆς πληγῆς τοῦς Αἰγυπτίους· ἐλευθερῶσαι, ὅπερ ἐπὶ τε τῶν βατράκων ἐπεποιήκει, καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων· καίτοι γε χαλεπωτέρα ἢ τοῦ δίψου· ὑπῆρχε μάλιστα τῆς διὰ τῶν βατράκων ποινηλασίας. Καὶ τρίτον ἐπὶ τούτοις, εἰ ἅπαν τὸ ἐν Αἰγύπτῳ ὕδωρ μεταδεδημένον εἰς αἷμα συνῆδισαν οἱ Αἰγύπτιοι (καὶ γὰρ καταπλήττειν τὴν ἐκείνων ἀπόνοιαν, καὶ μαλάσσειν τὴν σκληροκαρδίαν τὸ θαῦμα ἐπράττετο), οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπεχειροῦν εἰς διορύττειν τοῦ ποταμοῦ κύκλω, ὥστε πιεῖν ὕδωρ· οὐ γὰρ ἐδύναντο πιεῖν ὕδωρ ἐκ τοῦ ποταμοῦ. »

Ἡ συμφώνως ἐκδεδώκασι καὶ ἕτεροι τῆς Ἑβραϊδος γλώττης, εἰς τὴν Ἑλληνίδα φωνὴν τὴν μετάθεσιν φιλοτιμησάμενοι· ὁ μὲν Σύμμαχος λέγων· « Καὶ ὠρυξε πᾶσα ἡ Αἴγυπτος κυκλίθειν τοῦ ρείθρου ὕδωρ (30) τοῦ πιεῖν, ὅτι οὐκ ἐδύναντο πιεῖν ἐκ τοῦ

quæ in domibus erant ligna, et saxa, nec quæcunque sub dio imbrem collectum asservabant, sed quæcunque erant in flumine, nullum horum communem fluviaticæ lymphæ mutationem effugit.

At vero non me fugit quosdam esse, qui « lignorum saxorumque » nominibus lignea, et saxea vasa significari opinentur : ad quos refellendos vel illud sufficiat, quod nulla testarum, vitri, et aliis materiæ, unde hujusmodi vasa finguntur, mentio fiat : et quod multum differant inter se, *ligna* et *saxa* nominare, et vasa innuere, quæ ad humidam substantiam excipiendam ars, et industria sibi comparat (30).

Igitur si aqua fluminis, omniumque fluminis effusionum in sanguinem abiit ; illi autem, quæ in aliis Ægypti partibus inveniebatur, idem non obtigit ; difficile non fuit, ut Ægyptiorum præstigiatores lympham aliunde desumentes ei colorem, ac speciem sanguinis induxerint. Et nimirum ad imitationem ostentationemque prodigii, aqua potius potabilis, ac dulcis, quam salsa, et bibi nescia, opportuna esse poterat : siquidem materiæ diversitas operis similitudinem imminuisset.

Quod si omnes Ægypti aquæ per Mosi et Aaroni virgam in sanguinis fluentia immutata fuissent ; primo quidem injustum fuisset opprimentium supplicio oppressos quoque subicere, et eos, pro quibus talia edebantur miracula, siti torquere. Præterea nec Pharao (utpote cui aqua aliunde præsto erat) hac ærumna nimis perturbari, nec Mosi ad Ægyptios ipsa plaga liberandos urgere, uti quidem ob ranas, et cætera id genus egerat, conspicitur : etiamsi gravius esset, quam ranarum molestia, sitis tormentum. Tertio accedit quod, si omnes per Ægyptum aquas in sanguinem conversas cognovissent Ægyptii (profecto eorum recordiam excutere, et obduratos animos emollire miraculum debebat), utique ne tentassent quidem « fodere per circuitum fluminis, aquam ut biberent : non enim poterant bibere de aqua fluminis ».

Cui sententiæ concorditer verterunt alii, qui ex Hebraico in Græcum sermonem sacras Litteras transferrestuduerunt : et Symmachus quidem inquit : « Et fodit omnis Ægyptus in circuitu fluminis ad bibendum, quia non poterant bibere de profuente. »

30 Exod. vii, 24.

NOTE.

(29) Habet D. Hieronymi Versio vers. 19 : Sit curior in omni terra Ægypti, tam in ligneis vasis, quam in saxeis, cui favei Targum. Etsi enim Hebraeus codex ha! ea! וּבַגְּזִיתִּים וּבַאֲבָנִים ubaghezim, ubabanim, et in lignis, et in lapidibus. hoc tamen κατὰ μετωνομίαν ad vasa referendum ; vel potius τὸ vasis necessario subintelligendum. Sic H, Reg. viii, 4, mille ponitur pro mille currus, uti habetur i Paral. XVIII, 4, et Matth. xxvi, 17 ; primus pro primus dies, uti dicit Marcus XIV, 12.

Videsis in proposita verba Ainsworthum auctorem heterodoxis minime suspectum. Quod autem ex συνέδοξης lignea et lapidea vasa pro cæteris memorari potuerint, recte docuit Malvenda, nec nullis indiget argumentis. En igitur quanti habenda sit, quæ vulgatæ versionis hic objicit Photius. (30) Τὸ ὕδωρ huc interserui ex Hexaplis Origenis a Montfauconio editis, in quibus locus ipse forte reperitur : insequens autem Aquitæ ac Theodotionis auctoritas omnino desideratur.

Aquila vero ac Theodotio reddiderunt : Fluvialium Aquarum a Mose et Aarone facta erat in sanguineum conversio. »

Hæc enim apposita animadversio adjicitur, quod scilicet immundus, corruptus, ac potui ineptus sit factus ille fluvius, quem Ægyptiorum gens Deum nuncupabat, atque uti fructuum, vitæque datorem colebat, et in quem Hebræorum enecandos projiciebat infantes. Clamabat enim etiam eorum sanguis de aquis, ut sanguis Abel de terra ²⁴. Oportebat ergo Ægyptios impiæ superstitionis, qua aqua innumeris tumi perturbationibus, tum corruptionibus obnoxia dignitatem æternæ, imperturbatæ, et immutabilis naturæ sibi vindicabat, dare pœnas, et quidem illis, quibus per eorundem innocuorum infantium stragem intulerant injuriam : quippe hi in lucem editi sunt, dum contra naturæ legem lucis privatione multabantur. Interea piētissima Dei natura punitionem Ægyptiis instigendam differt : alia vero ratione castigat, et corripit, dum rem inanimem (scilicet Nilum) corrumpit, ac percutit : per quam quidem illi et cædis et impietatis in Deum scelus perpetrarunt.

Si quis autem aquas per universam Ægypti terram in sanguinis substantiam conversas concederet, ne hoc quidem pacto difficile fuisse arguitur, ut Ægyptiorum præstigiatores per suum maleficium viderentur divinam operationem æmulari. Quoniam enim prodigium prænuntiariat Moses, Pharaon autem expertus fuerat, et Ægyptiorum incantatores ex virgæ in serpentem mutatione ²⁵ cognoverant, quod comminatio ad eventum esset omnino provehenda (quod enim jam factum erat, rei faciendæ testimonium perhibebat : studebant autem ii non videri per suas machinationes minores) : cum probabiliter nosset, quod ille aquas sub dio, ubicumque existerent, esset permutaturus ; simul ac miraculum quidem prænuntiatum erat, sed Dei operatio nondum prodierat ; tantam aquæ quantitatem haurientes, quanta efficiendæ illusioni satis erat, eam et appararunt, et seposuerunt : ut cum opus esset, aquis abundare viderentur, quibus colorem sanguinis asciscentes, incredibilem divinæ operationis gloriam per falsæ illusionem imminerent.

Nonnulli autem affirmarunt, quod quo tempore Moses fluviales aquas in sanguinem convertibat, simul adessent et ipsi falsitatis molitores sua adhibentes maleficia ; et quod maxima quidem aquæ pars Mosis prodigio inserviret, non parva autem ad magorum usum esset segregata. At vero hoc est et historię contrarium, et mirifica sapientissimæque Mosis prudentia indignum ; quia et infensissimum adversarium reddidisset virtutis suæ consortem, ac participem, et cum irreconciliabili sese

²⁴ Gen. vi, 10.

ὑδατος τοῦ ποταμοῦ. » καὶ Ἀκύλας δὲ, καὶ Θεοδωτίων ἐκδιδώκασι. « Τῶν ποταμίων ὑδάτων ἡ πρὸς αἷμα παρὰ Μωσέως καὶ Ἀαρῶν ἐγεγόνει μεταβολή. »

Τοῦτο γὰρ τὸ εὐλογον συνεπάγεται, τὸν ποταμὸν βδελυκτὸν γενέσθαι, καὶ λελυμασμένον, καὶ ἀχρηστὸν ἐκείνον, ὃν τὸ Αἰγυπτίων ἔθνος θεὸν ἐπωνόμαζον, καρποδότην, καὶ ζωοδότην θειάζοντας, καὶ ἐν ᾧ τὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν βρέφη ἐναπέβριπτον ἀποκτίνυσθαι. Ἐβόα γὰρ κάκεινων τὸ αἷμα ἀπὸ τῶν ὑδάτων, ὡσπερ καὶ τοῦ Ἀβελ ἀπὸ τῆς γῆς. Ἔδει γὰρ τοὺς Αἰγυπτίους πινάς δοῦναι τῆς τε δυσσεβοῦσς θεοπλαστίας, δι' ἧς τὸ ὕδωρ καὶ μυρίοις πάθεισι καὶ φθοραῖς ὑποκείμενον, τῆς ἀϊδίου καὶ ἀπαθοῦς καὶ ἀβρῦστου φύσεως παρετίθετο (31) ἀξίωμα, καὶ οἷς δι' αὐτῶν τῶν ἀνευθύνων βρεφῶν ἐπαλαμῶντο τὴν μαιφονίαν· ὅτι προήλθον εἰς φῶς, κατὰ τοῦ νόμου τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ φωτὸς τὴν ἀποστέρησιν εἰσπραττόμενοι δίκην. Ἡ δὲ φιλόθρωπος φύσις τέως μὲν ἀναβάλλεται τὴν εἰς ἀνθρώπους τιμωρίαν· κολάζει δὲ, καὶ παιδεύει τρόπον ἄλλον, λυμαινόμενος, καὶ μαστίζων τὸ ἄψυχον· δι' οὗπερ ἐκείνοις, καὶ τὸ τῆς μαιφονίας ἄγος, καὶ τῆς εἰς θεὸν δυσσεβείας ἐταμῆθη τὸ ἀνοσιούργημα.

Εἰ δὲ συγχωροῖ τις τὰ ἀνὰ πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου ὕδατα εἰς οὐσίαν αἵματος μεταστοιχειωθῆναι, οὐδ' οὕτω δείκνυται ἄπορον τὸ καὶ τοὺς γόητας τῶν Αἰγυπτίων τὴν θεουργίαν ἐκμητήσασθαι δόξαι διὰ τῆς κακούργιας. Ἐπεὶ γὰρ προεῖρητο μὲν τῷ Μωσεί τὸ θαῦμα, ἠθθάνετο δὲ ὁ τε Φαραὼ, καὶ οἱ τῶν Αἰγυπτίων ἐπαοιδοὶ ἐκ τῆς κατὰ τὴν βλάβδον εἰς ὄφιν μεταβολῆς ἤδεισαν, ὡς εἰς ἔργον ἡ ἀπειλὴ πάντως προχωρήσει (τὸ γὰρ ἦδη προγεγονὸς τοῦ γενησομένου μαρτυρία ἦν· Ἐσπευδον δὲ κάκεινοι μὴ φανῆναι ταῖς μηχανουργίαις ἐλάττους), εἰκότως εἶδότες, ὡς τὰ πανταχοῦ τῆς γῆς ὕδατα ὑπαίθρα εἰς αἷμα μεταβάλλει· τοῦ θαύματος μὲν ἦδη λεγομένου, οὕτω δὲ τῆς θεουργίας προελθούσης, τῆνικαῦτα ὕδατα ἀρυσάμενοι, ὅσα δυνατὰ παραδείξει τὴν φαντασίαν τοῦ σοφίσματος, προπαρασκευασάν τε, καὶ ἐναπέθεντο· ὡς ἂν ἐν τῷ καιρῷ τῆς χρείας εὐποροῦντες ὀφθεῖν ὑδάτων, οἷς τὸ χρῶμα τοῦ αἵματος περιθέμενοι, τὸ παράδοξον τῆς θεουργίας τῇ φαντασίᾳ τοῦ ψεύδους ἐλαττώσουσι.

Τισὶ δὲ εἰρηται, ὡς τοῦ Μωσέως παραδοξοποιούτος τὸ ποτάμιον ὕδωρ εἰς αἷμα κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν συμπαρήσαν καὶ οἱ τοῦ ψεύδους σοφισταὶ ταῖς οικείαις χρώμενοι κακοτεχνίαις· καὶ τὸ μὲν πλείστον τοῦ ὕδατος τοῦ Μωσέως ὑπηρετοῦ τῷ θαύματι, οὐκ ὀλίγον δὲ τούτου καὶ τῆ τῶν μάγων χρεῖα συγκαταμερίζετο. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο παρ' ἱστορίαν τέ ἐστι λέγειν, καὶ τῆς ἐν τῷ Μωσεί μεγαλοουργοῦ, καὶ πανσόφου προνοίας ἀνάξιον, καὶ δυνάμεως κοινῶν, καὶ μεστὴν ποιεῖν τὸν πολεμιώτατον, καὶ ἐμδσπονδόν

NOTÆ.

(31) Παράθεντο leg. ram, sed patebat error.

παραβάλλειν τὸν ἄσπονδον· οἷς τὴν ἀφορισθεῖσαν αὐτῶ ὕλην τοῦ θαύματος ἐκείνῳ συνδιεκληροῦτο, καὶ συνεμερίζετο. Καὶ ἄλλως οὐχ ἔκων γε ἂν ὁ Αἰγύπτιος εἰς τοῦτο κατέστη παρανομίας τὸν αὐτῶ σεβόμενον ποταμὸν, στήλην τε τῆς μαιφονίας αὐτοῦ λαμπρὸν ἀνεγείρειν, καὶ λύθροις μαιφαίνειν, καὶ πρὸς τὸ βδελυρώτερον τὸ τιμώμενον μεταβάλλειν· εἰ καὶ τὸ χρῶμα οὐθ' ἐνίσσοντος (23) τῆς πλανωμένης ἦν ἔργον ὄψεως.

Καὶ τὸ λέγειν ἅπαν μὲν τὸ Αἰγύπτιον ὕδωρ θαυματουργοῦντος Μωσέως ἀπογεννηθῆναι εἰς αἷμα, τοὺς δὲ μάγους ἀπορροῦντας ὕδατος ἀμεταβλήτου τὸ μεταβεβλημένον εἰς αἷμα λαβεῖν, καὶ κλέψαι τὴν ὄψιν τῶν ὀρώντων ἀντὶ τῆς ἐρυθρᾶς βαφῆς τὴν ὕδατῶδη χροῖαν φαντάζεσθαι· μετὰ τοῦ μηδὲ τὴν ἱστορίαν μηδὲν τοιοῦτον ἐμφαίνειν, καὶ τοὺς μάγους τῶς ἐπισεμνύνεσθαι παρασκευάζει. Τὸ γὰρ φαντασθῆναι, ὡς ὕδωρ, αἷμα, ὅτι καὶ τὴν φύσιν ἀληθῶς τῆ τέχνῃ τῶν μάγων ἔσχε τοῦ αἵματος, μεγαλοῤῥημονεῖν αὐτοὺς περίεστι, καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ τὸ τέρας ἐργάζεται, αἵματος εἰς ὕδωρ ἀλλοιωτικῶν, καὶ τὸ ὕδωρ πάλιν εἰς φόνον μεταβαλλόμενον.

Εἰσὶ δὲ οἷς ἐπῆλθεν εἰπεῖν μετὰ τὸ ἐπαναγαγεῖν τὸν Μωσέα τὸ ὕδωρ ἀπὸ τοῦ αἵματος εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν, τότε χρῆσασθαι τοὺς ἐπαοιδούς· ἐπ' αὐτοῦ τῷ σοφίσματι τῆς γοητείας.

Οἱ δὲ λέγουσι καὶ τῶν ἄλλων μᾶλλον εὐλογώτερον, ὡς τὰ μὲν ἄλλα πάντα τῆς Αἰγύπτου ὕδατα εἰς αἷμα μεταβλήθη τῇ μεγαλοῤῥησίᾳ τοῦ Μωσέως· ὅσα δὲ τοῖς Ἰσραηλίταις προδικεῖτο εἰς χρῆσιν, τῆς μεταβολῆς διετερήθησαν κρείττω (οὐδὲ γὰρ ἦν κακοποιεῖν ἀκόλουθον, ὑπὲρ ὧν ἐνέσκηπτον αἱ πληγαὶ τοῖς κακοποιεῖν αὐτοὺς, ἅμα δὲ διὰ τῆς ἐκδικήσεως κολάζειν· καὶ τὸ τῶν ἀποδείξεων ἐξ ὁμοίων περιούσιον ὑπολοίπων ἐννέα πληγῶν κατὰ διαδοχὴν τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπενεχθεισῶν, οὐδεμιᾶ τούτων ὁ Ἰσραὴλ ἐδείχθη καταστιζόμενος)· τοῦ δὲ παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις ὕδατος διαμείναντος ἀμεταβλήτου, τοὺς ἐπαοιδούς ἐκείθεν λαβόντας, ὕλην χρῆσασθαι πρὸς τὴν τοῦ οὐκείου σοφίσματος τερατείαν.

Οὕτως οὖν πολλαχόθεν ἔστι συνορᾶν οὐδὲν ἄπορον, καὶ τὸν Μωσέα θαυματουργοῦντα τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν εἰς αἷμα μεταβαλεῖν, καὶ τοὺς ἐπαοιδούς τῶν Αἰγυπτίων ὕδατος μὴ ἀποστειρεῖσθαι, δι' οὐπὲρ αὐτοῖς ἡ τοῦ φάσματος ὄψις ὑποδραμεῖται τὴν ὀνομασίαν τοῦ θαύματος.

ΕΡΩΤΗΜΑ ΜΑ'.

Πῶς ροητέον τό· Ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ;

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 128, Commentarius in Exod. iv, 21.

Τινες μὲν φασὶ σκληρύνειν λέγεσθαι τὸν Θεὸν

²² Exod. vii, 10. ²³ Exod. viii, seqq.

NOTÆ.

(32) Ad significandam aquarum divisionem, quam iuxta Mosen et imagos nonnulli factam somniantur οὐθ' ἐνίσσοντος reſpici, quod erat οὐδὲν ἰσσοῦτος.

(33) De hac quæstione quædam attigerunt vetus

conciiliasset; ubi scilicet subtractam sibi miraculi materiam cum eo amice sortiebatur, atqui dividebat. Cæterum non libenter magus Ægyptius eo dementiæ devenisset, ut fluvium, quem colebat, præclarum patræe innocentium cædis efficeret monumentum, et cruore sædaret, remque honori habitam in abominabilem permutaret: etiamsi color fluminis nec unitatem suam retinentis esset deceptæ visionis effectus.

Porro si quis diceret Mose miraculum edente cunctas Ægypti aquas sanguinem fuisse factas, magos autem aqua non mutata indigentes aquam accepisse in sanguinem conversam, et oculos intuentium ita decepissee, ut pro sanguineo rubore aqueus color appareret, is et nulla sententiæ suæ in historia vestigia reperiret, et interim gloriam præstigiatoribus majorem compararet. Sanguis enim, qui aqua videbatur, quia magorum arte sanguinis etiam naturam vere retinuit, ipsorum jactationi favet, et pro unico duplex miraculum efficit, sanguinis videlicet in aquam, et aquæ rursus in sanguinem conversionem.

Præterea sunt quibus placuit asserere, quod postquam Moses aquam e sanguine ad pristinam naturam reduxit, tunc in ea incantatores præstigiatorum fallaciam exercuerint.

Alii vero, et quidem rectius, quam cæteri, affirmant mirifica Mosis potentia omnes alias Ægypti aquas in sanguinem transiisse; quotquot autem usui Israelitarum inserviebant, mutationis fuisse immunes (neque enim consentaneum erat, ut illi vexarentur, quorum gratia plagæ in homines, qui ad ipsos opprimendos insurgabant, infligebantur: atque ut simul obtinerent acceptæ injuriæ ultionem, et in ultione ipsi punirentur: accedit quod proprium fuerit sex similibus ostentis ex reliquarum novem plagarum, quæ deinceps Ægyptiis immissæ sunt, ut horum nulla Israel afflicto fuisse innuatur (26): cum autem aqua pennis Hebræos non mutata permanserit, indidem haurientes incantatores, hanc materiam ad præstigiatorum suarum illusionem adhibuisse.

Sic igitur multis modis perspicitur, quod non fuerit difficile, ut et Moses per prodigium aquæ naturam in sanguinem converteret, et Ægyptiorum incantatores aqua non caruerint, per quam ficta sanguinis species nomen miraculi usurparet (25).

QUÆSTIO XLI [Coist. Taur. XL, Scotto XLII].

Quænam sententia subjecta est verbis illis: Ἐγὼ indurabo cor Pharaonis ²⁴?

Commentarius in Exod. iv, 21.

Nonnulli quidem docent Deum hoc sensu dici

sacrarum Litterarum scholiastes, Theodoretus, D. Augustinus *Quæstion. in Exod.* Lippomanus, et Nicolaus a Lyra. Addatur, si placet, Abenezra, et R. Levi; et inter recentiores Menochius, Clarus, et Grotius.

Pharaonis cor indurare, quod, dum contumaciæ tempore eum patienter expectabat, et nec ipsum, nec ipsius gentem æque pervicacem funditus perdebat, pœnias autem irrogabat leniores; tantam ei ansam superbiendi præbuerit, ut mandata contemneret. Cum enim ille et Dei patientia occasionem augendæ suæ obstinationis et recordiæ arriperet, a Deo dicitur fuisse obduratus; perinde ac si divina clementia pertinacem ipsi animum, et crudelem inderet, et quodammodo suam ad hoc operam conferret.

At enim istam loci hujus interpretationem multi quidem inoffensis auribus excipiunt, eamque verborum explicationem uti piam amplectuntur: fortasse vero in hanc non planam dubii solutionem quispiam potest insurgere. Et quidem Deus plagas Ægypto suæ infligebat, non ut patientiæ suæ specimen præberet, sed ut Pharaonis, ejusque ministrorum retunderet furorem, atque ut intolerandam duramque Israelitarum vexationem reprimeret. Neque Deus sibi proposuerat Ægyptiam gentem evertere, sed ærumnarum, et castigationum timore efficere, ut illa erga Hebræos misericordior humaniorque fieret, atque ad eos a servitute, et calamitate liberandos facilius, clementiusque induceretur. Non ergo hæc in exordio orationis allata interpretatio loco proposito quadrat, neque verborum sensum acu tangens inconcussam obtinet stabilitatem (20).

At dici nequit, quod rectiore judicio indigeamus, si illud: « Ego indurabo cor Pharaonis interpretetur hoc pacto: cor jam durum, atque indomitum ego magis patefaciam, isto afflicti vitio, et neque morte, neque suppliciis imminentibus emolliri. » Enimvero duritia cordis Pharaonis cæterorumque, qui ejus animum æmulati humanitatem cum feritate commutarunt, omnibus ostensa et denunciata est; dum ne tantæ quidem, talesque calamitates duritiæ eorum, et obfirmationem emollire, atque obsecrationis vim solvere potuerunt. Atque priusquam sævitie et inhumanitate excæcetur Pharaonis animus, patebat quidem, quod ad induendam clementiam non induceretur; sed tamen non patebat, quod adeo durus, adeo superbus, et adeo inflexibilis esset: neque is ullo facinorum suorum sic omnibus innotuit, et indelebile sibi monumentum comparavit; ut quando per incredibilia prodigia flagellatus, in eadem tamen immanitate, et rabie ferina permansit.

Si quis autem planius quoque velit ea verba interpretari, et illud: « Ego indurabo » intelligat pro « ego sinam et permittam durum fieri; » certe quidem a religiosa cogitandi ratione neque isthæc commentatio aberrarit: non aggreditur autem pro-

καρδίαν Φαραῶν, ὅτι μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ κατὰ τὴν καιρὸν τῆς ἀπειθείας, καὶ μήτε αὐτὸν, μήτε τὸ ἔθνος συναπειθόντας πανωλεθρία παραδιδούς, φιλανθρωπότερον δὲ τὰς τιμωρίας ἐπάγων, παρέσχεν αὐτῷ ἄδειαν ὑπεροφίας, ὥστε τῶν προσταττομένων ὀλιγωρεῖν. Τὴν γὰρ τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν ἀφορμὴν ἐκεῖνος ποιοῦμενος μείζονος ἀπειθείας τε, καὶ ἀπονοίας, σκληρυνθῆναι λέγεται παρὰ Θεοῦ ὅσα δὲ τῆς θείας φιλανθρωπίας τὸ ἀπειθεῖς αὐτῷ, καὶ μισάνθρωπον συνηνθιδούσης, καὶ τοσοῦτον τινὰ συγκατεργαζομένης.

Ἄλλὰ γὰρ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν τοῦ λόγου πολλοὶ μὲν ἀκοῆ ἄλυπῳ προσδέχονται, καὶ ὡς εὐσεβοῦσαν περιπτύσσονται τὴν τῶν βημάτων ἀνάπτυξιν ὅχι εὐπόρον δ' ἂν τις ἴσως ἀνθυποφέρειν παρέχεται λύσιν. Καὶ μὴν ὁ Θεὸς τὰς τιμωρίας ἐπέηγεν, οὐχ ἵνα τὸ μακρόθυμον αὐτοῦ παραστῇ, ἀλλ' ἵνα τὴν τοῦ Φαραῶν καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ θραύτην μανίαν, καὶ τὴν ἀσχετον κατὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ πικρὰν ἀναστασιῶν κικουχίαν. Οὐδὲ πρόηγουμένον ἦν τῷ Θεῷ τὸ Αἰγύπτιον καταναλωθῆναι γένος, ἀλλὰ τῷ φόβῳ τῶν τιμωριῶν, καὶ κολάσεως συμπαθέστερον, καὶ φιλανθρωπότερον παρασκευάσαι διατίθεσθαι πρὸς τὸν Ἰσραῆλ, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῦ, καὶ ταλαιπωρίας ἀπλλαγὴν εὐπειθέστερον αὐτοῖς, καὶ φιλανθρωπότερον δέξασθαι. Οὐκοῦν ὁ ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀναπτύξεως λόγος τὴν οικίαν λαμβάνει τάξιν, καὶ τὸ καλῶς ἐστοχάσθαι τῆς τῶν βημάτων διανοίας ἀναπόδλητον ἔχει τὸ ἀπερίτρεπτον.

Οὐκ ἂν δὲ λέγειν εἰη κρίσεως ὀρθῆς ἐνδεέστερον, ὡς τὸ, « Ἐγὼ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραῶν, » ἀντὶ τοῦ « Σκληρὰν οὖσαν, καὶ ἀτεράμονα, μᾶλλον ἐπιδείξω τοῦτο πάσχουσαν, καὶ μήτε θανάτου, μήτε τιμωριῶν παρουσίᾳ μαλασσομένην. Καὶ γὰρ ἐπίδηλος μᾶλλον ἢ σκληρότης τῆς Φαραωνίτιδος καρδίας, καὶ τῶν, ὅσοι πρὸς τὴν αὐτοῦ γνώμην ἀμιλλώμενοι τὸ ἀνθρώπινον ἀπεθριούοντο, πᾶσιν ἐπεδείχθη, καὶ διηγγέλθη ὅτι δὲ μήτε τῶν τοσοῦτων, καὶ τηλικούτων τῶν πληγῶν τὸ σκληρὸν αὐτῶν, καὶ ἀτεράμον ὑπομαλαξάντων, μήτε τῆς πωρώσεως τὸ ἀκμαῖον ὑπεκλυσαμένων. Καὶ πρὶν τῇ ὠμότητι, καὶ μισανθρωπικῇ ἐπεπώρωτο, μεταβάλλεσθαι οὐ προσεμένη πρὸς ἡμερότητα, ἀλλὰ οὖν οὐχ οὕτως ἐγνωρίζετο σκληρὰ, καὶ αὐθάδης, καὶ ἀμελικτος ἡ Φαραωνίτις ψυχὴ ὅτι δὲ τῶν ἄλλων οὐδενὶ οὕτω πᾶσι διεβέβητο, καὶ ἀνεστηλοῦτο πρὸς θρίαμβον ἀνεξέλιπτον ὡς τοῖς παρὰ δόξης ἔργοις μαστιζομένη, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀγριότητος, καὶ θηριώδους ὀρμῆς δαμένουσα.

Εἰ δὲ τις καὶ ἀπλούτερον ἐθέλοι μεταλαβεῖν τὸ λόγιον, καὶ τὸ: « Ἐγὼ σκληρυνῶ, » ἀντὶ τοῦ, « Ἐδῶν, καὶ παραχωρήσω σκληρὰν γενέσθαι, νοῆσαι: τῆς μὲν εὐσεβοῦσης δόξης οὐδ' οὕτως ὁ λόγος διέστηκεν: τῆς μεταβολῆς δὲ τῶν βημάτων οὐκ ἰδιόζουσαν ἔχει

NOTÆ.

(34) At istam ego interpretationem minime damnari, quippe quæ fautores habet præclarissimos: Origenem Philoc. c. 20, Theodoretum, in *Epist. ad*

Rom. ix, 17; ac Basiliun, *Schol. in Epist. ad Rom.* ix, 28.

τὴν μεταχείρησιν, ἀλλὰ εἰς τὴν κοινὴν καταφέρει ἅπλως, δι' ἧς καὶ ἄλλα πλείω τὸ τῆς μεθόδου κοινὸν ἐπιλύεται· ὡς τὸ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας » καὶ, « Παρέδωκεν ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς καρδίας αὐτῶν » καὶ, « Καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν » καὶ, « Ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου » καὶ, « Ἐδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν » καὶ, « Πεπώρωκεν αὐτῶν ὁ Θεὸς τὴν καρδίαν » καὶ, « Ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου (35), » καὶ μυρία ἄλλα.

Εἰ γὰρ καὶ ἑτέροις ἐφόδοις ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἰερῶν λογίων εἰς τὸ σαφέστατόν τε καὶ ἀστασιαστον καταρρυθμίζεται· ἀλλ' οὖν αὕτη ἡ κοινὴ, καὶ κατὰ πάντων τῶν ὁμοίων μεταβολὴ οὐδὲν ἕλαττον καὶ τοῦ ἐπιβολούτου· τοὺς λογισμοὺς ἔστιν ἀνακάθαρσις, καὶ οὐ διὰ μακροτέρων τὴν μεταβολὴν ἐπιδείκνυται. Τὸ γὰρ *παρέδωκε* καὶ *ἔδωκε*, καὶ ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἀντὶ τοῦ *συνεχώρησεν*, *ἐπέδωκεν*, *ἔλασε* λαμβανόμενον οὐ πρὸς τοῦναντίον τῆς ὁρμῆς ἐξεδιάσσο τὸ ἀπροαίρετον κατάρχειν τῆς προαιρέσεως· ἠνάγκασε, καὶ τοῦ αὐτεξουσίου τοὺς λογισμοὺς ἀπεστέρησεν (36), ἐν ἰσοῖς ἔροις ἐκκλείων τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὸ μὴ ἐφ' ἡμῖν, διαρίσατο, οὐδ' ἀκουσίους πρὸς τὸ καλὸν μεθεικλύσατο, οὐδὲ μὴ βουλομένους τῆς προθέσεως ἀνεγαίτισε. Τὸ οὕτω μεταβάλλειν εἰς τὰς ὁμοδυναμίας, καὶ ἀμφιδόλους φωνὰς, τὰς ὅσαι τοῖς πολλοῖς ἐδόκουν ἀπορίαν παρέχειν τῷ τῆς ὁμωνυμίας ἀμερίστως συνεχόμεναι, τῆς τε ἀσφαλούς ἐφ' ἃν ὑπολήψεως, καὶ τῆ μὴ θεωριὰ πλείω διαλυμένης ζητήματα (37).

cautionem sibi inseparabiliter conjunctam; is sententiam non modo tutam, sed et unica regula solventem plures controversias tenere potest.

Πῶς οὖν ἀντὶ τοῦ *παρέδωκε*, καὶ *πεπώρωκε*, καὶ τῶν τοιούτων τὸ *συνεχώρησεν*, οὐκ ἐκώλυσεν, οὐ κατέσχεν, οὐ πρὸς βίαν μετέστησεν ἐκληφθήσεται, καὶ τὰ τοιαῦτα· ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ᾧ πρόσεστι παρανομίαν, ἢ τινα ἄλλην πλημμέλειαν ἐκκόπτειν, ἢ δὲ τὸν πλησίον ἀμαρτάνειν οὐκ ἐκώλυσεν· οὗτος τὴν αἰτίαν οὐκ ἐκφεύγει μὴ συνεργάσασθαι τῷ ἡμαρτηκότῃ τὸ ἀτόπημα, καὶ παραδοῦναι λέγοιτο· ἂν τὸν παραπεσόντα τοῖς πάθεσι; Σοὶ γὰρ ἐξὴν ἀσφαλιζέσθαι τὸν πέλας· σὺ δὲ τοῦτον οὐκ ἀνέχων πρὸς τὰ πάθη συνώθισας. Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα λαβεῖν τὰ ἀλλότρια· αὐτὸς παρῶν, καὶ ἰσχύων μετέκλυσον. Τὰ δῆματα τοῖς τῆς ἀκολασίας προ-

priam loci hujus interpretationem, sed ad communem confugit solutionem, per quam et plures aliae difficultates regula communi enucleantur: quemadmodum: illud « Tradidit illos in passiones ignominiae »; » et « Tradidit Deus in desideria cordis eorum »; » praeterea: « Sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illis Deus in reprobum sensum »; » imo, « Excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii »; » tum: « Dedit illis (Deus) spiritum compunctionis, oculos, ut non videant, et aures, ut non audiant »; » denique: « Induravit cor eorum »; » postremo: « Declinasti semitas nostras a via tua »; » atque alia sexcenta.

Etsi enim aliis explicandi modis unumquodque sacrorum oraculorum, quæ nuper memorata sunt, luculentissimum et inconcussum obtinet sensum; tamen communis isthæc, et ad omnes hujusmodi locutiones pertinens expositio nihilominus sufficit ad refellendas hominis veritatem obscurantis cavillationes, nec per longiores ambages exhibet interpretationem. Illud enim *tradidit*, et *dedit*, et quodvis ex verbis adductis, si prò *permisit*, *non impedivit*, *sivit* accipitur; non significat, quod Deus vim intulerit voluntati, ut contra inclinationem egerit, aut coegerit voluntarias electiones, involuntario motu obtemperare, et deliberationes libero orbari arbitrio; sed significat, quod æquis terminis secludens, quæ subjacent, et quæ non subjacent nostræ potestati, ea separavit, neque invitos ad bonum pertraxerit, neque volentes a proposito revocaverit. Qui hoc pacto in æque pollentes, et ambiguas voces transmutat illas, quæ multis negotium facessere videbantur ob æquivo-

Quomodo itaque pro verbis illis *tradidit*, *excæcavit*, atque aliis hujusmodi, intelligentur verba hæc *permisit*, *non impedivit*, *non detinuit*, *non per vim transtulit*, et cætera id genus: cum in humanis rebus si quis flagitio, vel cuiquam culpæ poterat occurrere, et tamen proximi peccatum non præpedivit; is censuram non effugit, quod culpam cum ejus patratore communicavit, et jure diceretur hominem prolapsam malis tradidisse? Tu enim poteras proximum tutari: tu eum non coercens in suas cupiditates compulisti. Extendit ille manum ad aliena usurpanda; tu, si adsis, et valeas, fac retrahatur. Oculos in luxuriæ illecebras injecit;

³⁵ Rom. i. 26. ³⁶ ibid. 24. ³⁷ ibid. 28. ³⁸ II Cor. iv, 4. ³⁹ Rom. xi, 8. Isa. vi, 9; et Matth. xiii, 14. ⁴⁰ Joan. xii, 40. ⁴¹ Psal. xliii, 19.

NOTÆ.

(35) Pagina αὐτογράφου inferne, vel superne, ut arbitror, abscissa duplicem utrinque patiebatur lacunam. Quare exscriptor bis in nostro codice spatium interjecit, addiditque τὸ λείπει. Nos autem ne mutilam exhiberemus hanc quæstionis solutionem, ex Vaticano codice eam complendam curavimus. Quod igitur ex verbis ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου usque ad τὸ ἀπροαίρετον κατάρχειν, et quod rursus

ab οὕτως ὁ δυνάμενος usque ad καὶ τὴν δύναμιν hic insertum vides, totum id Cl. Hieronymus Amatus Vaticanæ bibliothecæ scriptor nobiscum benignissime communicavit.

(36) Particulam adversativam ἀλλὰ ad sensus perspicuitatem adde lector; nos, uti vides, in versione adjecimus.

(37) Sic legendum pro ζητήματος.

modo detur tibi compescendi copia, ipsum avoca. A Quod si eum in vitia præcipitem, neque avoces, neque retrahas, neque coerceas, non minus est opus tuum, quam illius, qui in peccata prolapsus est. Ita qui potest crimina impedire, non impedit autem, is criminum patratori cooperari merito diceretur.

Illis autem loquendi modis, quos adhibere solemus de nobis verba facientes, de Deo quoque loquentes similiter uti, nequaquam poterit inopportunum esse, aut minus consentaneum. Imo sæpe quidem Græci, sæpe autem solita sacrarum Litterarum elocutio sic voces usurpant; et quidem in sexcentis locis, ubi tanta est diversitas divinarum rerum ab humanis, ut nec comparatio institui, nec intra naturæ terminis concludi posset (scilicet quoad divinam voluntatem, et potentiam, et beneplacitum, et cætera hujusmodi), non modo propositorum verborum metalepsi nequaquam ad-versantur; verum etiam ipsam susceptam potius confirmant. In quibus enim voluntas, et potentia, et beneplacitum propriam operationem omnino liberam elicit, secundum theologiam loquendi probatur.

At enim et ista ad exhibendam elementarem quæstionis discussionem tibi sufficiunt (39).

QUÆSTIO XLII [Coisl. Taur. XLI, Scotto XLIII].

Quomodo intelligendum est illud, quod Isaias divino Spiritu afflatus pronuntiavit: « Tu iratus es, et (nos) peccavimus »?

Edita ab Ant. Scotto, l. c., p. 135. *Commentarius in Isaiam*, LXIV, 5.

Verbum illud *peccavimus* accipiendum erat, non ut innuat, « facinora virtutibus contraria aggressi sumus; » sed simpliciter, « ea, quæ nobis proposueramus, et studebamus, non attigimus. » Etenim ille etiam *peccare* dici potest, qui aliud quidem sibi constituit conficiendum, animique sui motum ad propositum intendit; in contraria autem incidit, ac insperata tenet pro præstitutis (40).

Enimvero hujus generis (ut cæteras interpretationes mox adducendas in præsentem omittam) est illud: « Non in homine via ejus (41); » et: « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laborave-

³⁹ Isa. LXIV, 5.

(38) Τοῖς προcul dubio refingendum est.

(39) Calvinus, ut notum est, hoc Exodi loco, tanquam argumentorum suorum Achille, probare conatur, quod Deus directe, ac proprie, impellendo, et cogendo cor Pharaonis obduravit. Atqui hujusmodi blasphemiam vel ipse Photius exhorruit, ac nigro, ut aiunt, theta trajecit. Imo cætera quoque sacrarum Litterarum oracula, quibus Calvinus ad suam præstruendam doctrinam abutitur, in hac diatriba Photius, quomodo intelligenda sint, satis superque indicavit. Si plura quæris, consule Molinam, Vasquez, Valentiam, Suarez, et alios.

(40) Locum, de quo disputat Photius, sic legit Hebræus: *חַטָּאתֵינוּ עָשָׂה לָנוּ הַיְהוָה* *hatahat kat zaphta, vannecheta*, quod LXII seniores peropportune verterunt: *Συκοφάντης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν*, et cui ad unguem

λαοῖς ἐπιβάλλει· ἐξόν σοι παύειν, ἀνάστελλον. Ἄν δὲ μὴ ἀναστελῆς, μηδὲ μεθέλκῃς, μηδὲ ἐπέχῃς φερόμενον, οὐδὲν ἔλαττον τὸ ἔργον σὸν, ἢ τοῦ ἐμβεδηκότος τοῖς παραπτώμασι. Οὕτως ὁ δυνάμενος ἐπέχειν τὰ ἄτοπα, μὴ ἐπέχων δὲ, λέγοιτ' ἂν αὐτὸς τῷ τῶν ἀτόπων ἐργάτῃ συγκατεργάζεσθαι.

Ἄπὸ δὲ τῶν παρ' ἡμῖν συνήθως λεγομένων, καὶ περὶ Θεοῦ τῇ λέξει παραπλησίως κεχρησθαι, οὐκ ἂν εἴη δυσχερὲς, οὐδ' ἀνακόλουθον. Ἄλλὰ καὶ πολλῇ μὲν ἡ Ἑλλάς οὕτω ταῖς φωναῖς ἀποκέρχεται· πολλῇ δὲ τῶν ἱερῶν ἡμῶν Λογιῶν ἡ συνήθεια· καὶ τὸ (38) μυριοῖς ὄσοις ἐν τῷ ἀσυγκρίτῳ καὶ ὑπερφυεῖ πρὸς τὰ ἀνθρώπινα τῆς διαφορᾶς (τὴν τε θείαν βούλησιν, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν εὐδοκίαν, καὶ τὰ ὅμοια)· οὐ μόνον οὐδὲν πρὸς τὴν μετέλκψιν τῶν εἰρημένων ῥημάτων ἀντιφθέγγεται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συγκατασκευάζει τὴν ἐπιχειρήσιν. Ἐν οἷς γὰρ ἡ βούλησις, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ εὐδοκία ἀπαραπόδιστον παντελῶς τὴν οἰκειαν ἐνέργειαν προβάλλεται, ἐγγὺς ἱερολογίας εἶναι τὴν εἰρημένην τῶν ὀνομάτων τεκμηριούται μετέθεσιν.

rationem prædicta nominum permutatio esse com-

Ἄλλὰ γὰρ ἱκανὰ σοι καὶ ταῦτα τὴν στοιχειώδη τοῦ ζητήματος παραστήσαι διόγνωσιν.

EPQTHMA MB.

Πῶς νοητέον τὸ, « Σὺ ὠργίσθης, ἢ εἰρημέτρον τῷ θεολίπτῳ Ἑσαῖα, ἢ καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν; »

Ἐνῆν μὲν τὸ ἡμάρτομεν ἐκλαβεῖν, οὐχ ὅτι τὰς πράξεις, αἱ τὰς ἀρετὰς λυμαινόνται, προσιλόμεθα· ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς, ὧν ἡ αἴρεσις ἡμῖν, καὶ ἡ σπουδὴ, τούτων ἀπετύχομεν. Καὶ γὰρ διαμαρτάνειν κάκεινος λέγοιτ' ἂν, ὃς ἄλλο μὲν ἐξανύσαι προῦθετο, καὶ τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ καταθύμιον ἔτεινε, τοῖς ἐναντίοις δὲ περιπέπτωκε, καὶ ἀντὶ τῶν προκριθέντων τοῖς ἀνεπίστοις συνέχεται.

Τοιοῦτον γὰρ ἔστιν (ἵνα τὴν ἄλλην τέως ἐξέτασιν τῶν ῥηθησομένων ἐάσω) καὶ τὸ, « Οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ » καὶ, « Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες »·

NOTÆ.

respondet Vulgata D. Hieronymi versio: *Tu iratus es, et (nos) peccavimus*. Re enim vera prima Hebræi verbi *חָטָה* *chatah* significatio est, ut patet ex *thesi*, quam *Hiphil* appellant grammatici, *aberrare*. Vide *Judicum* xx, 16. Græci pariter eodem sensu τὸ *ἁμαρτάνειν* passim usurpant, ut verbum *peccare*. Nimirum quia is, qui delinquit, δικαίου *ἁμαρτάνει* a *justo aberrat*; idcirco translate tum *חָטָה* *chatah*, tum *ἁμαρτάνω*, tum denique *pecco* translate *delinquo* significant. Per primum igitur, ac proprium verbi sensum propositam Photius difficultatem evulcare conatur.

(41) Jerem. x, 23. Quod hujus diatribæ reliquum est, non codici nostro, sed laudati Amatii humanitati debemus.

καὶ· « Ἐάν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἤγγρῦπνησεν ὁ φυλάσσων· » καὶ τὸ· « Οὐκ ἐν τῇ θυνασθείᾳ τοῦ ἔκπου θελήσει, οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμαις τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ· » καὶ· « Οἱ βουλὴν ποιεῦντες ἐμβαθυνόμενοι τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ οὐ διὰ Κυρίου· » καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, ἀντὶ τοῦ μὴ διαπεσεῖν τοῦ σκουδάσματος, οὐ μόνον διήμαρτον, ἀλλὰ καὶ τὸ οὐαὶ προεπεσπάζαντο. Παραπλήσιον δὲ καὶ τὸ εἰρημένον πρὸς τοὺς πεποιθότας ἐπ' Αἴγυπτον· « Ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ· καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου προσθεῖναι ἀμαρτίαν ἐφ' ἀμαρτίας, οἱ πορευόμενοι καταθῆναι εἰς Αἴγυπτον· » οἷς καὶ ἡ καταφυγὴ, καὶ τῆς βοήθειας ἡ ἐλπίς εἰς ἀισχύνην, καὶ θνεῖδος πέριτρέπεται. Καὶ γὰρ ἐκάστη τῶν εἰρημένων, καὶ πολλῶν ἄλλων παραπλήσιων πράξεων, τῆς ἀνω κεχωρημένη ῥοπῆς, οὐκ ἂν τοῦ προτεθέντος τέλους ἐφίκοιτο· οὐδ' ἡ μελέτη πρὸς ἔργον χωρήσει, μὴ τῆς ἀνωθεν προκαταβάλλομένης εὐμενείας τὸ πλούσιον ἔλεος. Εἰ δὲ καὶ ὀργίζοιτο, οἷς ἂν τις τοῖς οἰκείοις διαβουλοῖς ἐρεθίσθῃ· πῶς οὐκ ἀνάγκη πάντως διαμαρτεῖν τοῦ τέλους, καὶ μηδενὸς τυχεῖν ἐκάστων τῶν εἰς τοῦτο παρενηγεμένων, ὧν ἡ γνώμη ἠγωνίζετο;

isic a sine aberret, et nullam rerum ad finem comparatarum, ad quas animus contendebat, contingat?

Ἄλλ' αὐτῇ μὲν τῆς θεωρίας ἡ ἐπιβολὴ πρὸς μὲν τὰ παραταθέντα ῥητά, καὶ εἰ τι τούτοις ἐνάμιλλον, τὸ ἤρμοςμένον, καὶ κατάλληλον ἐπιδεικνύεται τοῦ νοήματος· οὐ μὴν περὶ τὴν αὐτὴν ἀποδίδωσι χρεῖαν, καὶ τὴν ἐξερχῆς ὑπόθεσιν εὐμαρτάσθαι (29)· τὰ τε γὰρ τοῦ λόγου προηγούμενα, καὶ ἡ ἄλλη τῶν ῥημάτων διασκευὴ πρὸς ἑτέραν μᾶλλον προτρέπεται διάνοιαν ἀπευθύνεσθαι. Τί οὖν δεῖ λέγειν, ἢ τὸ· « Σὺ ὀργισθῆς, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, » οὐχὶ τοῦτο φησὶν· « Ὡς τῆς σῆς ὀργῆς προελθούσης ἡ ἀμαρτία ἡμῶν ἐκυρίευσε; » Τοῦτο γὰρ οὐδὲ τὴν θέλαν εἶη δικαιοκρισίαν διασώζοντος, οὐδ' αἰτίον εἰσάγει· τὸν ἄνθρωπον, οὐδ' ἐν οἷς ἀπὸ γνώμης πονηρεῖται· ἀλλὰ τὴν πάσης κακίας ἀναίτιον, τοῦτον καταδιδάξει τῇ βλασφημίᾳ πρὸς τὸ ὑπαίτιον· καὶ δὴ καὶ τὸ αὐτεξούσιον παρὰ τὴν ἐξαρχῆς πλάσιν, καὶ δωρεὰν εἰς τὸ δοῦλον, καὶ ὑπεξούσιον μεταπλάττοντα. Εἰ γὰρ, διότι· « ὀργισθῆς, ἡμάρτομεν, » ἡ ὀργὴ τὴν ἀμαρτίαν ἔτεκεν· ὀργῆς δ' ἀμάχου συνωθούσης εἰς παράπτωμα, τίς ἀντιστήσεται;

Διόπερ εἰς τοῦτο μὲν διαλογισμῶν ἀπενεγκεῖν τὰς ἱερὰς φωνὰς, οὐδεμίαν παρείδουσι, μάλιστα πολλῶν ἄλλων διαγαγμάτων καὶ πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς, καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ προφήτῃ τάναντια καὶ μαρτυρομένων, καὶ κρατυνόντων. « Μὴ γὰρ, φησὶν, ἐδάρυσε Κύριος τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι·

¹⁷ Psal. cxxvi, 1. ¹⁸ ibid. 2. ¹⁹ Psal. cxlvi, 10.

runt, qui ædificant¹⁷; » præterea : « Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit¹⁸; » et rursus : « Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei¹⁹; » rursus : « Qui consilium facium, profundi in cogitationibus suis, « et non per Dominum : » et nimirum hi pro eo ac a proposito non exciderent, non solum inde aberrarunt, sed etiam illud vix sibi promeruerunt. Hujusmodi est et illud, quod dictum est Hebræis in Ægyptum confisus : « Fecistis consilium, et non ex me, et fœdera non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum, qui ambulatis, ut descendatis in Ægyptum : » quibus eflugium, et auxilii spes « in confusionem, et ignominiam » convertitur (42-28). Singula enim jam dicta opera, et alia id genus plura, cum superna directione essent destituta, ad propositum sibi finem utique pervenire non poterant; neque ad opus designatum industria perveniet, nisi divina clementia opus ipsum redundantem auspicetur misericordia. Si autem Deus etiam irascitur, eo quod propriis consiliis quispiam innitatur, quomodo necessario non sequitur, ut

At hæc indicata loci propositi expositio sensum ejus ostendit cum adductis sacrarum Litterarum oraculis, et cum cæteris hujusmodi esse congruentem, et consentaneum; verum quid sibi velit, non definit, neque difficultatem a principio propositam plane diluit: siquidem tum ea verba, quæ sunt diatribæ hujus argumentum, tum appositus locorum sacræ Scripturæ apparatus ad aliam potius sententiam dirigi desiderant. Quid ergo dicendum, nisi quod illo: « Tu iratus es, et nos erravimus, » nequam hoc innuatur: « Ob iram tuam præcedentem peccatum in nobis dominatum est? » Id enim et divinam læderet justitiam, et hominem, ne eorum quidem in quibus ex animi sententia peccat, causam redderet; sed in Deum, qui cujuscunque culpæ causa esse non potest, culpam per blasphemiam transferret: quin etiam Deum induceret redigentem hominis libertatem contra primitivam creationem, gratiamque in servitutem, et subjectionem. Si enim, quia Deus « iratus est, nos peccavimus; » ira peccatum peperit: dum autem ira ineluctabilis ad peccatum compellit, quisnam resistet?

Quamobrem nulla via est, qua sacra oracula ad hujusmodi deliria possint detorqueri; præsertim cum alia atque alia sint documenta tum ubique in sacris Litteris, tum etiam apud eundem prophetam, quæ contrarium et testantur et evincunt. Inquit enim: Non aggravata est auris ejus, ut non exau-

NOTÆ.

(42-28) Isa. xxx, 1, 2, 3. Sed hic Photius Isaiæ potius sententiam quam verba in medio ponit.

(29) Ex Barberino corrigendum omnino εὐμα-

ρίασθαι. Supple δύναται, aut aliquid simile; nisi malis infinitivum, contorta aliquantulum συντάξις, ad ἀποδίδωσι referre.

diat : sed iniquitates vestrae dividerunt inter vos, et Deum vestrum ; et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret (30).) Quare non quia Deus se avertit, nos peccamus ; nec quia ille præterit, et non exaudit, peccata in nobis dominantur : sed quia peccamus, et delinquimus, Deus et avertit se, et irascitur, et nos derelinquit. Et rursus : Expectavimus judicium, et non est ; salutem, et elongata est a nobis. » Quid ita ? Multiplicatae sunt enim iniquitates nostrae coram te, et peccata nostra responderunt nobis ; quia scelera nostra nobiscum, et iniquitates nostras cognovimus : peccare, et mentiri contra Dominum ; et aversi sumus, ne iremus post tergum Dei nostri ⁴⁶. »

Atque hujusmodi loquendi modis scitent tum Veteris Testamenti doctrinae, tum eae, in quibus gratia innovatur. Ubi ergo esset sapientia, et intelligentia, si ipsa modo quidem doceret, quod peccati nostri, et aversiones divinae causa sit Dei ira ; modo autem, quod peccatum pariat aversionem et iram ?

At isthaec commentatio, et considerationum industria luculenter quidem exposuit oraculum propositum non ostendere, quod ira peccatum producat ; quid autem ipsum oraculum innuat, nondum perspicue declaravit. Altero itaque expositionis modo utamur, oportet, ac fortasse ea verba hoc sibi volunt : « Iras quidem aliunde in nos excitatas tua propulsavit clementia ac misericordia : quare dum nobis error impendebat, dumque insurgentes hostes irruerant in nos, ut eis nostra ultio committeretur ; præveniens tua gratia, atque benignitas et disjecit illorum consilium, et nos tam ab ipsorum impetu, quam a nostro errore eripuit. Nunc autem, postquam nihil hujusmodi a tua providentia dispositum conspicitur, sed pro tua benignitate et clementia insurgit ira ; sine impedimento, utpote nemine prohibente, sequitur, ut nos erremus. Illic enim multa erant salutis nostrae perugia, quia tua miseratio et providentia nostram regebat imbecillitatem : hic autem, quia ira per nostrum erga vitia ardorem incensa est, et nemo impetum coercet, ipsi nostris consiliis in ipsam peccati foveam prolapsi sumus. »

Cæterum postquam ille, qui cuncta, et quidem melius ante creationem, quam si creata fuissent, prævidit, animi et consilii nostri pravitatem incorrupta expenderit justitia, iramque cum judicio conjunxerit, et peccati poenam constituerit ; dum divina clementia ac benignitas ita in nos se habet, quis decretum revocare, quis adversam sententiam tempore lenire poterit ? quod quidem ibi con-

⁴⁶ Isa. LIX, 11, 12, 13.

A ἄλλα τὰ ἀμαρτήματα ὑμῶν διίστώσιν ἀνα μέσον ὑμῶν, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ · καὶ διὰ τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. » Ὡστε οὐκ ἐκ τῆς θείας ἀποστροφῆς τὸ ἀμαρτάνειν ἡμᾶς · οὐδὲ ἐκ τοῦ παρορᾶν, καὶ μὴ ἀκούειν, τῶν ἀμαρτημάτων ἡ ἰσχὺς · ἀλλ' ἐξ ὧν ἀμαρτάνομεν, καὶ πλημμελοῦμεν, καὶ ἡ ἀποστροφή, καὶ ἡ ὀργή, καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν · « Ἀνεμείναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία, μακρὰν ἀφέστηκεν ἀφ' ἡμῶν. » Διὰ τί ; « Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἀμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν · αἱ γὰρ ἀνομίαί. ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἔγνωμεν · ἡσεβήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα · καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ ὀπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. »

B Καὶ πλήρη τῶν τοιοῦτων χρήσεων τὰ τε Παλαιὰ Μαθήματα, καὶ ἐν οἷς ἡ χάρις ἀνακαινίζεται. Ποῦ τοίνυν σοφίας, καὶ συνέσεως, τῆς αὐτῆς νῦν μὲν διδασκούσης, ὡς εἴη τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀποστροφῆς αἴτιον ἡ ὀργή · νῦν δὲ τὴν ἀποστροφήν, καὶ τὴν ὀργὴν τὴν ἀμαρτίαν ἀποτελεῖν.

Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ συνεξέτασις, καὶ μελέτη τῶν λογισμῶν, οἱ μὲν οὐ δηλοῖ τὸ Λόγιον κατάρχειν, τῆς ἀμαρτίας τὴν ὀργὴν, παρέστησε τηλαυγῶς · τί ποτε δὲ ἔστι τὸ δηλούμενον ὑπ' αὐτοῦ, οὐκέτι ὁμοίως ὑπέδειξεν ἐμφανῶς. Οὐκοῦν τῆς ἐτέρας ἐπισκέψεως τρόπον ἡ χρεία παρακαλεῖ, καὶ ἴσως ἂν ἐθέλοι τὰ λόγια δηλοῦν · « Ὡς τὰς μὲν ἀλλαχόθεν κινουμένας ὀργὰς ἡ σὴ πολλάκις ἀνέκοψε φιλανθρωπία, καὶ συμπάθεια · διὸ καὶ ἀμαρτεῖν ἡμῶν προθεμένων, καὶ τὴν ἀμυναν ἐπιτρέπειν ἑαυτοῖς, ἐν τῷ τοῦς ἐπανισταμένους καθ' ἡμῶν φέρεσθαι, ἡ σὴ προφθάσασα χάρις, καὶ εὐμένεια καὶ τὴν ἐκείνων ἐπίνοιαν διεσκέδασε, καὶ ἡμᾶς ἐκατέρας ὀρμῆς, καὶ ἀμαρτίας ἐξήρπασε. Νῦν δὲ ἐπειδὴ μηδὲν ὀρᾶται τοιοῦτον παρὰ τῆς σῆς προνοίας οἰκονομούμενον · ἀλλ' ἀπὸ τῆς σῆς ἀγαθότητος, καὶ φιλανθρωπίας ἡ ὀργή · καὶ τὸ ἀμαρτεῖν ἡμᾶς, ὡς μηδενὸς ἀναστέλλοντος, ἀκωλύτως ἔπεται. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλαὶ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας αἱ ἀφορμαί, τῆς σῆς συμπαθείας, καὶ προνοίας συνεχοῦσης ἡμῶν τὸ εὐόλισθον · ἐνταῦθα δὲ τῆς ὀργῆς ἐκ τῆς ἡμῶν πρὸς τὰ πάθη πυρώσεως ἀναβή:πισθείσης, καὶ μηδενὸς τὴν φορὰν ἐπέχοντος, αὐτοῖς λογισμοῖς εἰς αὐτὸν τὸν τῆς ἀμαρτίας βόθυνον ὠλισθή:σαμεν. »

D Ἄλλως τε δὲ ἐπειδὴν ὁ πάντα προειδῶς, καὶ κρείττον, ἢ ὡς γεγονότα, πρὸ γενέσεως, τὸ τῆς γνώμης φαῦλον, καὶ τῆς μελέτης τῆ ἀδεκάστῃ ζυγοστάτησιν δίχην, καὶ τὴν ὀργὴν συνάψῃ τῇ κρίσει, καὶ τὴν ἀμοιβὴν ὀρίσῃ τοῦ ἀμαρτήματος · οὕτω τῆς φιλανθρωπίας, καὶ ἀγαθότητος περὶ ἡμᾶς διακαιμένης, τίς μὲν ἀναστεῖλαι τὴν ψῆφον, τίς δὲ τὴν ἀπόφασιν χρόνῳ πραῖναι δυνήσεται · ὅπερ εἰωθεν ἀπαντᾶν, ἐφ'

NOTÆ.

(30) Isa. LIX, 1 et 2. In hoc autem et sequenti Isaiae loco Photius LXXvirelem, ego Vulgatam versionem de more sequar.

ὦν ἡ ὀργὴ προλαμβάνει τὸν χρόνον τῆς κρίσεως; Ἄλλοι δὲ οὐκ οἴονται τὴν μὲν κίνησιν τῆς ὀργῆς καὶ κατὰ σχολὴν, καὶ μελέτην τῶν πονηρῶν ἡμῶν ἐνθυμήσεων παροξύνει πρόοδος· ἡ δὲ ἐκείθεν τολμηθεῖσα πράξις τὰς ἐκ τῆς ὀργῆς τιμωρητικὰς ψήφους προὐκαλέσατο. Κατὰ δὴλον, ὡς τὸ ἀδυσώπητον τῆς ὀργῆς, καὶ ἀμετάτρεπτον, καὶ ἀκώλυτον ὁ Ἱεροφάντης παραστήσαι βουλόμενος, ὡς σύνδρομον, καὶ προφθάνον τῷ λόγῳ διέλαθεν. Ἡ γὰρ τῶν φθασάντων κολάσεων, καὶ τιμωριῶν, ἐφ' οἷς ἡμάρτομεν, κρίσις, καὶ ὀργὴ τῷ ἀκωλύτῳ, καὶ ἀτρέπτῳ, καὶ ἀδυσωπήτῳ συναπαρτίσσεται καὶ περαινεται.

Εἰ βούλει δὲ, καὶ διότι τὸ τῆς ὀργῆς πάντως ἐν κρίσει νῦν μὲν ὀρίζεται, νῦν δὲ τῶν ψήφων ἐξελεχθέντων εἰς ἔργον προάγεται, τὸ μὲν κινουμένης, τὸ δὲ πεπραγμένης τῆς ἀμαρτίας, φησὶν· « Ὁργισθῆς, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν. » Ἐπιμεριζομένης γὰρ τῆς ὀργῆς, καὶ πρὸς τὸ διττὸν διατυπούμενης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῷ κινεῖσθαι τὴν ἀμαρτίαν, τῆς δὲ ἐν τῷ τολμᾶσθαι θεωρουμένης, ἡ μὲν προτέρα φανερόν, ὅτι τὴν ἐκθεσμον προφθάνει πράξιν· ἡ δευτέρα δὲ συνακολουθεῖ, καὶ συγκαταβάλλεται. Ὅστε τὴν κακουργίαν μὲν ἡ κατὰ τὴν μελέτην ὀργὴ προλαμβάνει· ἢ ἂν ἀνῆψεν ἡ τὸλμα, συμπαρομαρτεῖ ταύτη, καὶ συνεπιφύεται. Διὸ καὶ κατὰ μὲν τὴν προτέραν διάνοιαν ἔξεστι λέγειν ἀδιστακτως τε, καὶ εὐσεβοφρόνως, ὡς· « Ὁργισθῆς, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν. » ἡ γὰρ κατὰ μελέτην ὀργὴ προὐπάρχει τοῦ ἀμαρτήματος· ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας, οὔτε θεοφιλῆς, οὔτε ἀκόλουθον· οὐ γὰρ ἐκ τῆς ὀργῆς ἀμαρτάνομεν, ἀλλὰ διότι ἀμαρτάνομεν, τὴν ὀργὴν ἐπισπώμεθα.

Παραπλήσιον δ' ἂν εἴη καὶ, εἰ τις ἐντεῦθεν τὴν ὀργὴν τῷ λόγῳ βαλλόμενος, διὰ λειοτέρου, καὶ οἰκτιζομένου νοήματος ἐπιδείξει φερόμενον· « Οὐκ ἐπέσχεσθε τὴν ὀργὴν κινήσεως ἡμῶν τῆς γνώμης ἐπὶ τὰς πράξεις τὰς πονηράς· ἀλλὰ προορῶν τὸ ἐκθεσόμενον, ὡς ἐκθεσῆκος (καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀκατέργαστον ἡμῶν τὸ σὸν πανεπίτροπον δμμα ἐφορᾷ), τῇ μελέτῃ τῶν φαύλων καὶ τὴν ὀργὴν λαβεῖν ἀρχὴν παρέσχεσθε κινήσεως. Ταύτης δὲ καθ' ἡμῶν ἐν τῷ μετεώρῳ φερομένης ἡ ἀμαρτία θρασύτερον ἡμῶν ἐπιπηδᾷ, καὶ ῥάδιαν εὐρίσκει τὴν πάροδον. Τῇ γὰρ μισοπονηρίᾳ τῆς σῆς περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας ὑπενιδουσίας, καὶ τῷ δικαίῳ τῆς συμπαιδείας ὑποχωροῦσθαι· εὐάλοστον τῷ ἐχθρῷ τὸ θήραμα γίνεσθαι. Ἐπεὶ εἴπερ ἦν ἡμῖν πῶθεν τὴν σὴν ὀργὴν κινουμένην εἰς εὐμένειαν διαλύσαι, καὶ ἡ ἀμαρτία ἂν εἰς δειλίαν τὸ θράσος συνέστελλε, καὶ τὸ ἡμέτερον βοηθούμενόν τε, καὶ ἀναβῶννύμενον, μᾶλλον ἂν αὐτῆς τὴν προσβολὴν ἀπεσειάσατο, ἢ τοῖς ταύτης θηράτροις ἐνέπεσεν. »

Ἴσως δ' ἂν ἐγγύτερον εἴη θεωρούμενον, εἰ καὶ μὴ ταῖς ὑψηλοτέραις ἐπινοαῖς συνεπιφύεται τὸ, « Ὁργισθῆς, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, » εἰς τὸ, « Ὁργισθῆς, διότι ἡμεῖς ἡμάρτομεν, μεταλαμβάνομεν· καὶ, διότι ἡμάρτομεν, τὴν καθ' ἡμῶν οὐκ ἐπέσχεσθε ὀργὴν.

lingere solet, ubi iudicii tempus ira antevertit. Itaque divinæ iræ motum incendit improbarum nostrarum cupiditatum progressio facta et per delectationem morosam et per deliberationem: opus autem inde perpetratum decretum punitionis ab ea ira in nos concitavit. Ac patet quod, ut iram divinam non posse exorari, flecti, ac impediri significaret propheta, in adductis verbis eam quasi operi concurrentem, et prævenientem acceperit. Castigationum enim ultionumque, quæ ob nostra peccata processerunt, iudicium et ira vi quadam, quæ impeliri, flecti et exorari nequit, expletur, atque ad exitum perducuntur.

Si vis autem, quia ira modo quidem solo iudicio omnino terminatur, modo autem edito decreto ad executionem progreditur; atque illud quidem est pro interno peccati motu, hoc vero pro externa ejus perpetratione; idcirco propheta: « Iratus es, inquit, et nos peccavimus. » Cum enim ira hic dividatur, distinguaturque in duas partes; atque altera quidem internum peccati motum, altera vero externam ejus perpetrationem respiciat; patet quod prior illa improbum præveniat opus; isthæc autem posterior consequatur, simulque descendat. Quare delictum quidem ea ira prævertit, quæ ob deliberationem est; ea vero, quæ ob opus perpetratum incenditur, illud comitatur atque adhæret. Quamobrem si prior ira respiciatur, sine dubio, ac impietatis nota dicere fas est: « Iratus es, et nos peccavimus; » siquidem ira ob deliberationem excitata præcedit perpetrationem peccati: si altera autem spectetur, hoc dicere neque religiosum est, neque consentaneum. Non enim ob iram peccamus, sed quia peccamus, iram in nos concitamus.

Neque vero longe abscederemus, si quis, hinc principium interpretationi præbens, mitiori et commiserationem excitante sensu locum propositum ostenderit procedere: « Nempe non cohibuisti impetum animi nostri ad prava opera incitati: sed prævidens futura, uti præterita (etenim id quoque, quod necdum egimus, oculus tuus omnium inspector observat), ob ipsam malorum operum deliberationem effecisti, ut et ira sumeret excitationis suæ principium. Hac autem adversus nos alte effervescente, peccatum acriori audacia in nos insilit, et facilem invenit aditum. Cum enim tua erga nos clementia credit odio peccati, ac misericordia dat iustitiæ locum; facili negotio nos venatur inimicus. Quoniam si nobis contingebat iram tuam concitatum ad clementiam flectere; utique non modo peccatum audaciam suam ad timorem revocasset, sed etiam animus noster gratia adjutus, ac roboratus, potius ipsius peccati irruptionem fuisset amolitus, quam in ejus retia incidisset. »

Fortasse vero ad veritatem propius accederemus, tametsi sublimioribus mentis conceptibus non attolleremur; si illud: « Iratus es, et nos peccavimus, » mutarem in hoc, Iratus es, quia nos peccavimus; et quia peccavimus, iram contra nos haud cohibuisti.

Particulam enim conjunctivam verborum, et sententiarum, quæ sunt in pluribus orationis conceptibus, sive particulam *et*, tum sacræ Litteræ, tum Attici sermonis elegantia sæpe causali sensu amant accipere : ac exempla omnibus comperta sunt. Verumtamen ad recensenda Atticorum scriptorum documenta otium mihi deest, duorum autem Scripturæ locorum recordatus, cæterorum, si forte tibi cordi est, collectionem curandam relinquo. Ait itaque sacer Psaltes, et pater Dei incarnati David : « Da nobis auxilium de tribulatione, et vana salus hominis (31). » Illic enim illud *et*, pro sexcentis aliis exemplis, satis evincit, quod sit causali sensu reddendum, veluti : « Da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis. » Atque vero ipso Isaias (opportunitus autem esse utique poterit per eandem vocem, eundemque librum ostendere, quod causali modo conjunctio *et* accipitur), « Væ, inquit, qui in occulto consilium faciunt, et erunt in tenebris opera eorum (32) ; » hoc enim « et erunt, » nemo utique dubitavit, quin causali sensu usurpatum sit ; propterea in eos illud *væ* infligitur.

Sic igitur et hoc : « Iratus es, et nos peccavimus, » nullo labore ac mentis incitatione intelligitur ; cum sacrarum Litterarum consuetudo nobis viam aperiat, qua ad rectum sensum prompte, ac inoffensis auribus perveniamus, et loco propositæ difficultatis professionem catholicam, Deoque acceptam servemus incolumem. Etenim communis sententia est, et quidem piis præsertim viris, quod peccantibus nobis Deus irascatur. Atque animadvertendum est quod hujusmodi commentatio, quanto adductis aliis moderatius præcedit, tanto minus verbis indigeat circulo vitioso laborantibus, torquentibusque mentem per subtilitates, neque ipsa quispiam possit abuti.

At ne pigeat ulterius rem perpendere : fons enim aquarum animæ utilium ac salutarium sacra Eloquia sunt ; et quanto magis ea meditationibus fodimus, tanto copiosiores veritatum gratiæ inde scaturiunt. Difficile itaque videbatur illud : « Tu iratus es, et nos peccavimus, dum absolute dici, ac de universo hominum genere putabatur intelligi. Quomodo enim quispiam posset vitare peccatum, ubi ipsum divina immisit ira? Quænam autem justa peccatis pœna irrogaretur, si ad nefas invitum per vim traheremur? Ubi liberum consisteret arbitrium? Atque alia sexcenta erumperent absurda, quorum causa nonne potius propositum oraculum

Τὸν γὰρ συνδέοντα τὰ ἐν διανοίαις ῥήματα τε, καὶ νοήματα, ἦτοι τὸν καὶ, τὰ τε ἱερὰ ἡμῶν Λόγια, καὶ ἡ Ἀττικίζουσα σπουδῇ αἰτιολογικῶς πολλακίς παραλαμβάνειν βούλεται· καὶ τὰ παραδείγματα πᾶσι γινώριμα. Πλὴν γε τὰς μὲν Ἑλληνικὰς χρήσεις οὐ μοι σχολὴ καταλέγειν· δύοιν δὲ τῶν ἡμετέρων ἐπιμνησθεῖς, τῶν ἄλλων, ἂν ἄρα σοι καταθύμιον, τὴν συλλογὴν φιλοτιμεισθαὶ ἀφήμι. Λέγει τοιγαροῦν ὁ Ἱεροσάλης, καὶ Θεοπάτωρ Δαβὶδ· « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. » Ἐνταῦθα γὰρ τὸ καὶ, ἀντὶ μυρίων ἄλλων παραδειγμάτων, ἀρκεῖ παραστῆσαι, ὡς αἰτιολογικῶς ἀποδίδεται· οἷον, « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως· ματαία γὰρ σωτηρία ἀνθρώπου. » Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἥσαϊας (οἰκειότερον δ' ἂν εἴη διὰ τῆς αὐτῆς φωνῆς, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους εἰς τὸ αἰτιολογικὸν εἶδος; ἐπειδεῖται τὸν καὶ σύνδεσμον μεταλαμβάνομενον) ἐφη· « Οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιοῦντες, καὶ ἔσται ἐν σκοτίᾳ τὰ ἔργα αὐτῶν· » τὸ γὰρ καὶ ἔσται οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσσει μὴ οὐκ αἰτιολογικῶς εἰρησῆσθαι διὰ τοῦτο αὐτοῖς καὶ τὸ οὐαὶ ἐπαφίεται.

Οὕτως οὖν καὶ τὸ, « Ὀργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, » ἀταλαιπώρως, καὶ χωρὶς τινος ἐπιβρομῆς κατανοήσεται, τῆς Γραφικῆς συνθεσίας τὸ ἔτοιμον, καὶ δι' ἀκοῆς ἀλύτου παραδύεσθαι πρὸς τὴν ὀρθὴν διάνοιαν παρεχόμενης, καὶ τὸ κοινὸν ὁμολόγημα, καὶ θεοφιλὲς ἀντὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς ἀπορίας συνδιασφύουσης. Ἐννοία γὰρ κοινὴ, καὶ μάλιστα γὰρ τοῖς εὐσεβέσι, ὡς ἁμαρτανόντων ἡμῶν τὸ Θεῖον ὀργίζεται. Καὶ ὄρα ἔστιν, ὡς ὁ παρὼν λόγος, ὅσον μετριώτερον τοῦ ἀνηγμένου φέρεται, τοσοῦτον τῶν κύκλω περιόντων ῥημάτων, καὶ ταῖς περινοίαις ἀποθλιβόντων τὸ νόημα ἀνευδεῆς ὑπάρχει, καὶ κρείττων, ἢ ἀποχρησασθαι.

Ἐπισκοπεῖν δ' οὐκ ἀποκητέον· πηγὴ γὰρ ὑπάρχει ψυχωφελῶν, καὶ σωτηρίων ναμάτων τὰ ἱερὰ ἡμῶν Λόγια· καὶ ὅσον ἂν αὐτὰ τοῖς λογισμοῖς ἀνορύττωμεν, τοσοῦτον ἂν ἀφθόνους πηγάζει τῶν νοημάτων τὰς χάριτας. Ἄπορον οὖν ἔδοξαι τό· « Σὺ ὀργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, » ἀπλῶς τε λεγόμενον, καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ἀνθρωπίνης ἐξακουόμενον φύσεως. Ποῦ γὰρ ἐνῆν τινα φυγεῖν τὴν ἁμαρτίαν, τῆς θείας ὀργῆς ταύτης ἐπαφείσης; Τίς δὲ δικαία τῶν ἁμαρτημάτων ἐσπραξίς; ἀκόντων ἔλκομένων εἰς ἃ μὴ θέμις, τῶν ἐπιπρασσομένων; Τὸ δὲ αὐτεξούσιον ποῦ; Καὶ μυρία ἄλλα, ὧν οὐκ ἔστιν ἄλλο κτίον ὁρᾶται; Ἄλλ' εἴ τις αὐτὸ πρὸς τὸ κοινὸν ἀξίωμα

NOTÆ.

(31) Psal. cvii, 13. Legit autem Vulgata : *Da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis.* Hebræus autem versioni LXXvirali propius accedens habet : *הַחַב לַאֲנִי חֲבֵרֶת מִצָּר וְשָׂא תְשׁוּעָה אֲדָם* *hachab lanu hbevrath mitzizar vescaub hdam.* Neminem autem vel tironem in Hebraica palæstra præterit præfixum ἢ interdum non conjunctivæ, sed causalis particulæ vicem gerere. Vide præ cæteris *Classium Gram. l. iv, tract. 1, observ. 7.*

(32) Isa. xxix, 15. Ita sunt transferenda LXXii

seniorum verba. Sed D. Hieronymi versio habet : *Væ, qui profundi estis corde, ut a Domino abscondatis consilium, quorum sunt in tenebris opera.* Αἱ ἡμετέρας ἡμῶν ἁμαρτίας ἡμεῖς ἡμάρτομεν· καὶ ὁ Θεὸς ὀργίσθη· καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν· ἀπλῶς τε λεγόμενον, καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ἀνθρωπίνης ἐξακουόμενον φύσεως. Ποῦ γὰρ ἐνῆν τινα φυγεῖν τὴν ἁμαρτίαν, τῆς θείας ὀργῆς ταύτης ἐπαφείσης; Τίς δὲ δικαία τῶν ἁμαρτημάτων ἐσπραξίς; ἀκόντων ἔλκομένων εἰς ἃ μὴ θέμις, τῶν ἐπιπρασσομένων; Τὸ δὲ αὐτεξούσιον ποῦ; Καὶ μυρία ἄλλα, ὧν οὐκ ἔστιν ἄλλο κτίον ὁρᾶται; Ἄλλ' εἴ τις αὐτὸ πρὸς τὸ κοινὸν ἀξίωμα

επαίρει, καὶ κατὰ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀειρήσθαι νομίζει· ἐπεὶ, εἴ τις γε αὐτὸ πρὸς τὴν καθολικὴν μὴ ἐκδιάζοιτο ἔνοιαν, ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις ὄροις συνέχει περιστρελλόμενον, τῶν πλείονων ἀτοπημάτων ἀνεύθυνον ὁραθῆσεται.

Τί οὖν ἐστίν, ὃ λέγω; Ὅτι περ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθνους προσηνέχεται τῷ Προφῆτῃ τὸ ῥῆμα, ἀλλ' οὐ περὶ πάντων ἀπλῶς ἀνθρώπων· καὶ ὅτι οὐδενὶ καταλείπει ἀμφισβήτησιν, αὐτὴ γε ἡ τῆς προφητείας ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ· «Ὁρασις γὰρ, φησὶν, ἦν εἶδεν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς, ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ Ἱερουσαλὴμ ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωθαμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεκιου.» Καὶ γὰρ, καὶ ἐν οἷς ἐτέρων ἐθνῶν μνήμην ποιεῖται, καὶ ὁράσεις ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ γὰρ καὶ τούτων ἡ διήγησις, ὡς ἐπίπαν, εἰς τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν ἀφορᾷ· νῦν μὲν μάστιγος αὐτοῖς ἀναπληρούντων χρεῖαν τῶν ἀλλοφύλων, παρὰ τὰ τοῦ Κυρίου δικαίωματα πορευομένοις· νῦν δὲ κράτος αὐτῶν τῆς θείας ῥοπῆς ἐγχειρίζουσας, καὶ νίκην, τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν ἀντιποιούμενοις.

Ναὶ δὴ καὶ πρὸ γε βραχέως τοῦ προκειμένου ῥητοῦ, ἵνα τὰ ἄλλα ἐάσω, ἀναμφισβήτητον πᾶσι ποιῶν ὃ προφήτης, ὅτι περὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους ἐρρήθη τὸ, «Σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν.» οὕτω πως ἔρη· «Ποῦ ἐστίν... ὃ ἀγαγὼν τῆ δεξιᾷ Μωϋσῆν, ὃ βραχίον τῆς δόξης αὐτοῦ... Καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀβύσσου, ὡς ἵππον δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἔκοπιασαν... Οὕτως ἤγαγε, τὸν λαὸν σου ποιῆσαι σαυτῷ ὄνομα δόξης. Ἐπίστραψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου, καὶ δόξης... Σὺ γὰρ ἡμῶν εἰ πατήρ, ὅτι Ἀβραὰμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπίγνω ἡμᾶς.» Καὶ ὄχληρόν ἴσως πάντα καταλέγειν.

Ἐπεὶ οὖν περιφανέστατον γέγονεν, ὡς περὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους τό· «Ἰδοὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν,» εἴρηται· ἐπιζητεῖν ἐστὶ λοιπὸν, καὶ διότι εἴρηται· Πολλῶν ἀπολαύσαντες παραδόξων, καὶ ὑπερφῶν ἔργων· τοῦτο μὲν μαστιζομένην τὴν Αἴγυπτον δι' αὐτοὺς δέκα πληγαῖς ἐυραχότας· τοῦτο δὲ τοὺς πολεμίους ἐπιδιώκοντας ἀνευ χειρὸς, καὶ δόρυτος πανωλεθρίᾳ διαφθαρέντας· τοῦτο δὲ τὴν ὑγρὰν φύσιν ξηρὰ τὰ νῦτα περὶ πορεῖν παρασχομένην· στύλον πυρὸς ἐν νυκτὶ πυρσεύοντα πρὸς ὄδον εὐθεῖαν· καὶ νεφέλην φωτὸς τὰς ἀπὸ τοῦ Ἥλιου, στέγουσαν ἀκτεῖνας, ὡς ἀλυπότερον γίνεσθαι τὴν ὁδοιπορίαν· ἄρτον οὐρανθεν Μωσαϊκῆ γλώσση γαργρούμενον· καὶ θάλασσαν καὶ γῆν αὐτοσχεδίων θυμάτων τράπσαν αὐτοῖς παρασκευάζουσαν (33)· ὕδωρ ἐξ ἀκρο-

agnoscitur? At ita erit, si quis illud ad communem hominum conditionem evehat, et de tota humana natura dictum esse opinetur: quoniam pluribus absurditatibus immune conspicietur, si quis ipsum ad universalem sensum non detorqueat, sed intra proprios terminos conclusum detineat.

Quid igitur dicam? Nempe quod de Israelitica gente, non autem de omnibus omnino hominibus a propheta ea verba prolata sint: quodque nemini de hoc ambigendi relinquatur locus, ipsa utique prophetiæ inscriptio testatur. Inquit enim: «Visio Isaïæ filii Amos, quam vidit super Judam et Jerusalem in diebus Ozïæ, Joatham, Achaz, et Ezechïæ⁴¹.» Revera vel ubi aliarum gentium mentionem facit, revelatque visiones, certe horum etiam enarratio Israeliticum, ut plurimum, populum respicit: quippe modo quidem alienigenæ flagelli partes implebant in eum contra justificationes Domini ambulantes; modo autem ipsi Domini mandata capessenti alienigenarum potentiam ac victoriam divinum auxilium in manus tradebat.

Quin etiam paulo ante propositum oraculum, ut cætera præteream, propheta, quo omnibus extra dubitationis aleam poneret, se de Israelitica gente dixisse illud: «Tu iratus es, et nos peccavimus;» sic aliquando inquit: «Ubi est... qui eduxit ad dexteram Moysen brachio majestatis suæ... Et eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem... Sic adduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ. Attende de cælo, et vide de habitaculo sancto tuo, et gloriæ... Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos⁴².» Ac molestum fortasse foret omnia percensere.

Cum igitur luculentissime constet de Israelitica gente hoc: «Ecce iratus es, et nos peccavimus,» fuisse dictum; reliquum est ut, et cur dictum sit, inquiramus. Multis Hebræi incredibilibus, ac naturæ vires excedentibus prodigiis ditati; cum vidissent modo Ægyptum decem plagis propter se flagellatam⁴³; modo persequentes hostes sine manu et hasta perditos ac profligatos⁴⁴; modo humidam materiam eis siccam, ut pedibus incederent, solum præbentem⁴⁵; columnam ignis nocte præluentem, ut rectam caperent viam; et nubem lucis radios a sole emissos tegentem, ut jucundius iter conficeretur⁴⁶; panem cælitus Mosaica lingua paratum⁴⁷; tum mare, tum terram tumultuariis hostiis mensas eorum exstruentem (34); aquam ex

⁴¹ Isa. i, 1. ⁴² Isa. lxiii, 11 seqq. ⁴³ Exod. vii, viii, ix, x, xi. ⁴⁴ Exod. xiv, 6 seqq. ⁴⁵ ibid. xx., 1 seqq.; Josue, iii, 15 seqq. ⁴⁶ Exod. xiii, 21 seqq. ⁴⁷ Exod. xvi, 13 seqq.

NOTÆ.

(33) Παρασκευαζούσας numero πληθυντικῷ ad elegantiorein fortasse σύνταξιν habet Barberinus.

(34) Si hoc loco intelligas cibos a terra et mari conquistos; fortasse ad res ex Ægyptiorum terra asportatas et ad coturnicis vento valido supra mare delatas, Exod. xvi, 13 et Num. xi, 31, id referendum est. Si autem spolia ex profligatis hostibus detracta

hic innui opinaris, habes easquæ ex Ægyptiorum cadaveribus capere potuerunt, Exod. ix, 31, et alias, quæ ex multis captis direptisque urbibus relatae sunt. Vide, præ cateris Pentateuchi locis, Deuteronomium, ii, 25. et iii, 7. Imo et aperte dicitur capite xx, 14, *Comedes de spoliis hostium tuorum.*

prærupta rupe inexhaustos edentem fontes ⁴⁸: cum A his omnibus, quæ nec exprimi, nec intelligi possunt, beneficiis ac donis fruerentur Hebræi; et quodammodo quæcunque ad eos pertinebant, essent peculiari sorte selecta, ac sub communi cæteris hominibus providentia et vigilantia non continerentur; hujuscemodi verba emittunt: « Deus, qui hæc omnia gratis, atque ex sola benignitate nobis impertiebatur, non permisisset nos peccasse; nisi nimiam suam ac ineffabilem erga nos curam, et vigilantiam in iram sivisset permutari. »

Atque hæc dicere et cogitare posset Israel obsecrando, non afirmando; neque proferendo dogma, sed concitando miserationem; neque ut sese negaret esse peccati causam, sed ut lamentationem faceret, suamque deliberatam improbitatem incusaret. Quare ea quoque quæ paternum Dei amorem et misericordiam movere possent, aliis attexit verbis: « Tu pater noster, Abraham nescivit nos a sæculo nomen tuum super nos ⁴⁹, » et quæcunque alia ad miserationem et clementiam conciliandam adjecta sunt; ut propemodum dicat: « Pro quali (hei mihi!) copia donorum, et gloriæ per universum orbem pervagatæ, qualibus peccatis implicatus, et factus [opprobrium et subsannatio] ⁵⁰ deprehendor! »

Quod si in duas partes ubique dispesci conspiciuntur Hebræi: nonnulli enim eorum vitulum sibi conflant dereliquentes Deum ⁵¹; atque hi et cæde et morte pœnas facinoris luunt, Mosaicæ sententiæ, aut potius justo Dei judicio subjecti ⁵²: nonnulli præterea incensum offerunt Deo, his autem terræ hiatus extemporaneum sunt sepulcrum ⁵³; porro nonnullos flammæ a Deo immissæ devorant, ut murmurationis crimen ulciscantur ⁵⁴; alii contra in Dei misericordiam et in bonam frugem se recipientes, incredibilis illius portenti spectatores ac testes sunt ⁵⁵; ac illorum quidem membra in deserto cadunt, terræque promissæ judicantur indigni ⁵⁶; hi autem ab repromissionum assecutione non excidunt ⁵⁷; atque alia innumera: cum itaque Israelitica natio ita in duas distingueretur partes, quarum altera resipiscentes, altera perversos complectitur; nihil prohibet, quominus resipiscentium cogitationes confessionesque dicamus esse illud: « Multiplicatæ sunt iniquitates nostræ coram te, et peccata nostra responderunt nobis, quia scelera nostra nobiscum, et iniquitates nostras cognovimus; peccare, et mentiri ... et aversi sumus, ne iremus post tergum Dei nostri ⁵⁸; » et quæcunque alia ad eandem confessionem, compunctionemque pertinent: murmurantium vero,

⁴⁸ Exod. xvii, 6; Num. xx, 11. ⁴⁹ Isa. lxiij, 16 seq. ⁵⁰ Psal. xliij, 14; lxxviii, 4. ⁵¹ Exod. xxxii, 1 seqq. ⁵² ibid. 25 seqq. ⁵³ Num. xvi, 6 seqq. ⁵⁴ ibid. 23 seqq. ⁵⁵ Exod. xi, 11 seqq. ⁵⁶ Num. xiv, 28 seqq. ⁵⁷ ibid. 30. ⁵⁸ Isa. lix, 12 seqq.

τόμου πέτρας πηγὰς ἀκινῶτους ἀναδύζον· τούτων ἀπάντων τῶν ὑπὲρ λόγον, καὶ ἔννοιαν εὐεργεσιῶν, καὶ δωρεῶν ἀπολαύων ὁ Ἰσραὴλ, καὶ ὡς πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς εἴη πρὸς τὸ ἐξαιρετὸν ἀποκακληρωμένα, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἄλλην τῶν ἀνθρώπων πρόνοιαν τε, καὶ κηδεμονίαν, ἀφίησι φωνὴν τοιαύτην, « Ὡς ὁ ταῦτα προίκα, καὶ διὰ μόνην ἀγαθότητα παρασχὼν ἡμῖν, οὐδ' ἂν ἁμαρτεῖν εἴασεν· εἰ μὴ τὴν πολλὴν αὐτοῦ, καὶ ἀνεκδιήγητον περὶ ἡμᾶς φροντίδα, καὶ κηδεμονίαν εἰς ὄργην ἀφῆκε περιτραπήναι. »

Καὶ ταῦτα ποτινῶμενος εἴη ἂν, καὶ λέγων, καὶ διανοοῦμενος ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὐκ ἀποφαινόμενος· οὐδὲ δογματίζων, ἀλλ' ἐλεεινολογούμενος· οὐδὲ τὴν αἰτίαν τοῦ ἁμαρτάνειν ἀπολούμενος, B ἀλλὰ θρηνηγῶν, καὶ τὴν ἰδίαν ἐθελοκακίαν κατατινῶμενος. Διὸ καὶ, ἅ στοργὴν, καὶ ἔλεον ἀνακινεῖν οἶδε, τοῖς ἄλλοις διαπλέκει ῥήμασιν· « Πατὴρ ἡμῶν εἰ σύ· Ἄδραάμ οὐκ ἔγωγ ἡμᾶς... ἀπ' ἀρχῆς τὸ ἐνομαῖ σου ἐφ' ἡμᾶς; » καὶ ὅσα ἄλλα συνείρηται συμπάθειαν, καὶ εὐμένειαν ἔλκειν δυνάμενα, μονονουχὶ λέγων· « Ὡς ἀνθ' οὗου πλοῦτου δωρεῶν, οἱ μοι, καὶ δόξης εἰς τὴν οἰκουμένην διαδοθεῖσης, οἷος ἁμαρτήμασιν ἐαλωκῶς, καὶ δνειδος, καὶ μυκτηρισμὸς γεγυνῶς ἐξελέγχουμαι. »

Εἰ δὲ καὶ πρὸς διπλὴν μοῖραν πανταχοῦ καθορᾶται μεριζόμενος ὁ Ἰσραὴλ· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν μοσχοποιοῦσιν ἐγκαταλιμπάνοντες Θεόν· οἱ δὲ φόνω, καὶ θανάτῳ τὴν τὸλμαν δικαιοκρίσιαν, τῇ Μωσαϊκῇ ψήφῳ, C μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρίσιᾳ ὑπερέτοιμοι· καὶ οἱ μὲν ἱερατεύουσι τῷ Θεῷ, τοῖς δὲ χάσματι γῆς αὐτοσχέδιος τάφος γίνεται· καὶ τοὺς μὲν φλόγες θεήλατοι κατανέμονται τοῦ γογγυσμοῦ δίκας εἰσπραττόμενοι· οἱ δὲ πρὸς τὸν ἔλεον, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην καταφεύγοντες, θεοῦται, καὶ μάρτυρες τοῦ παραδόξου θεάματος γίνονται· καὶ τῶν μὲν τὰ κῶλα ἐν ἐρήμῳ πίπτει, καὶ τῆς ἐπηγγελμένης γῆς ἀνάξειο κρίνονται· οἱ δὲ τῶν ἐπαγγελιῶν οὐκ ἐκπίπτουσι· καὶ μυρία ἄλλα· οὕτως οὖν εἰς δύο μοῖρας, εἰς τε τὴν εὐγνώμονα, καὶ ἀγνώμονα, τῆς Ἰσραηλιτιδος φυλῆς διαιρουμένης, οὐδὲν κωλύει λέγειν τῶν μὲν εὐγνωμόνων διανοήματα, καὶ ὁμολογίας εἶναι τό· « Πολλὴ ἡ ἀνομία ἡμῶν ἐναντίον σου· καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν· καὶ ὅτι αἱ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἔγνωμεν· ἠσεβήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα... καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ δπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· » καὶ ὅσα ἄλλα τῆς αὐτῆς ὁμολογήσεως ὑπάρχει, καὶ κατανούξεως· τῶν δὲ γογγυστῶν, καὶ ἀχαριστῶν, καὶ ἀγνωμόνων δυσφημίας εἶναι τό· « Ἰδοὺ ὠργισθῆς, καὶ ἡμεῖς ἡμαρτομεν· » εἰ βούλει δὲ, καὶ τό· « Τί ἐπλάνησας ἡμᾶς

NOTÆ.

(35) Hoc ad eos referendum puto, qui singulis populi castigationibus superstites ob pœnitentiam fuerunt. Nimirum in prima quoque Hebræorum

plaga hujusmodi viros fuisse constat. Exod. xxxii, 26.

ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, καὶ ἐσκήρυνας τὰς καρδίας ἡμῶν
τοῦ μὴ φοβεῖσθαι σε; » καὶ ὅσα τῆς αὐτῆς
ἀπενενομημένης γνώμης ἐστὶ τοιαῦτα βλασθήματα.
rasti cor nostrum, ne timeamus te *? » atque
erumpunt.

Εἰ γὰρ καὶ ἐτέροις λόγοις τὰ ὑπερὸν εἰρημμένα διαι-
τᾶσθαι, καὶ καθίστασθαι δύνανται πρὸς τὸν εἰρμὸν τῆς
ἀκολουθίας, καὶ τὸ τῆς συγκατανεύσεως ἀσασίαςτον·
ἀλλ' οὖν καὶ ὁ ῥηθεις τρόπος ἱκανός ἐστι τὴν τῶν
λογισμῶν ἀχλὺν ἀποσκαθάσαι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐνδοια-
ζόμενον τῆς ἀγνώμονος εἶναι διαθέσεως τῆς
δυσφημίας τὰ ῥήματα. Εἰωθότων γὰρ κατὰ Θεοῦ,
καὶ κατὰ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων γογγύζειν, καὶ κατ-
εξανίστασθαι τῶν συμπληρούντων τὴν ἀγνώμονα,
καὶ πεπωρωμένην, καὶ ἀθεράπευτον μοῖραν· ἀκό-
λουθός ἐστιν αὐτοῖς καὶ μελέτη, μάλιστα καὶ τῶν κα-
κῶν ἀπάντων ἀντὶ τοῦ ἑαυτοῦς αἰτίους νομίζειν, εἰς
τὴν τῆς σωτηρίας ἀπάσης πηγὴν, καὶ τῶν καλῶν αἰ-
τιῶν τὰς αἰτίας ἀναφέρειν.

Ἄλλ' εἴρηται μὲν, ὅσα εἴρηται· τοῖς δὲ τὴν κρι-
τικὴν ἔξιν τῆ τοῦ παναγίου Πνεύματος δυνάμει χα-
ριτωθεῖσιν ὑπεξίσταμαι διαιτᾶν, καὶ τὰ κρείττω μάλ-
λον τῶν ἄλλων ἀποδέχεσθαι, καὶ στέργειν. Ἐπὶ
τέλει δὲ μοι τοῦ λόγου περιήλθεν ἡ μνήμη τῆς τοῦ
Συμμάχου ἐκδόσεως, ἥτις εἰ κατ' ἀρχὰς ἐπέστη, οὐκ
ἂν τοσοῦτων ἐνθυμημάτων, οὐδὲ περιενομημένων
θεωρημάτων πρὸς τὴν λύσιν ἐδεήθημεν. Καὶ γὰρ
ἐκεῖνος τὸ ῥητὴν οὕτως ἐκδέδωκεν, « Ὁργισθῆς
ἡμῶν ἀμαρτόντων » ὅπερ οὐδὲν ἀμφίβολον, οὐδὲ
τινα παρέχεται ζήτησιν· φανεράν δὲ, καὶ κρείττω
προσιθῆσιν, ἢ διαπορεῖσθαι, τὴν διάνοιαν. Ἴσμεν
γὰρ, Ἴσμεν σαφῶς (37) ἅπαντες τὸ θεῖον ἐπὶ ταῖς
ἀμαρτίας ἡμῶν ὀργιζόμενον. Οὐκ ἄλλο δὲ, ὅτι
μὴ μόνον αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ τοιαύτη Ἐκδοσις δια-
λύειν ἐστὶν ἱκανὴ τὸ ἀπόρημα· ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐκ ὀλί-
γας τῶν προειρημένων ἐπιλύσεων βεβαιωτέρας μάλ-
λον ἀποφαίνει· οὐδὲ πρὸς τὰς λοιπὰς διαφερομένη,
ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἰδίας χρείας διαμένειν ἀπολεί-
πουσα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΓ'.

Τι δὴ ποτε τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου
Πνεύματος βαπτίζειν μυσταγωγῆσαντος, οἱ
ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ αὐτοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλ'
εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐδάπτειν;

Edita ab Ang. Maio, Nov. Coll., I, 90-120.

α'. Τινὰς μὲν οὖν τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἐστὶν ἰσα-
μένους πρὸς τὸ ἄπορον, οὐ δι' ὧν τὸ ζήτημα διαλύε-

* Isa. LXIII, 17.

ingratorumque, ac vecordium blasphemias esse
hoc, ecce « Iratus es, et nos peccavimus; » imo et
hoc: « Quare errare nos fecisti de viis tuis, indu-
alia hujusmodi, quæ ex eadem animi cæcitate

Etsi enim verba isthæc aliis quoque interpreta-
tionibus conciliari, et ad consentanei sensus con-
nexionem, consensionemque inconcussam redigi
possunt; prædictus tamen modus sufficit ad discu-
tiendam ratiocinationum caliginem, et nubem
ambiguitatis dissolvendam. Neque in dubium revo-
catur, quin ad vecordem Hebræorum animum
blasphemix verba pertineant. Cum enim ii, qui
vecordium, obduratorum, atque inemendabilium
hominum partem constituebant, contra Deum,
ejusque ministros murmurare, atque insurgere
soliti fuerint; consentanea etiam ipsis ea cura
est, ut et præcipue malorum omnium, pro eo ac
sese auctores arbitrentur, causas in totius salutis
fontem, originemque bonorum transferant.

At ego quidem dixi, quæ dixi: Hæc autem his,
qui arte critica per Spiritus sancti virtutem præditi
sunt, trado, ut concilient, et quæ meliora sunt,
præ cæteris amplectantur ac probent. Porro dum
diatribæ finem imponebam, venit mihi in mentem
Synmachii versio; quam si statim a principio
adduxissemus, utique non fuisset opus tantas com-
mentationes, ratiocinationesque ad difficultatis
solutionem excogitare. Is enim dictum illud ita
reddidit: « Iratus es nobis peccantibus (36); »
quod quidem nullam ambiguitatem, ac nullam
quæstionis materiam exhibet; perspicuum autem,
et de quæ ambigere nemo potest, sensum proponit.
Novimus enim, novimus, inquam, luculenter omnes
Deum propter peccata nostra irasci. Patet autem
hujusmodi versionem non modo ipsam per se ad
quæstionem dissolvendam sufficere, sed etiam non
paucas ex allatis solutionibus magis magisque
confirmare, dum ne discrepat quidem a reliquis,
sed ipsas in propriis usibus permanere sinit (38).

QUÆSTIO XLIII [at. XLII].

Curnam cum Dominus et Servator noster Jesus
Christus in nomine Patris et Filii et sancti Spiritus
baptizare docuisset, apostoli atque horum discipuli
non sic, sed in nomine Domini Jesu baptizabant.

De baptismo in nomine Jesu administrato.

1. Sanctorum patrum nonnullos video ita in hæc
quæsti versantes, ut non tam illa argumenta

NOTÆ.

(36) Gratix Photio habendæ, quod hoc ex Sym-
machii versione læψανον nobis servaverit; deerat
enim in eis Hexaplorum ἀποσπάσματα quæ Mont-
faucouius colligerat.

(37) Ita in Vaticano ἐμφατικῶς legitur; Barberi-
nus autem habet tantum Ἴσμεν γὰρ σαφῶς.

(38) Calvinistas, qui Deum ad peccatum nos in-
citantem, imo cogentem somniantur, non minus in
hæc, quam in præcedenti lucubratione Photius lucu-
lentissime refellere, ac ne ex proposito Isaix loco
novam sumant cavillandi materiam, antevertere

videtur. Adnotandum vero quod Munsterus, ac
Grotius, cæteroque Catholicorum δογματῶν non
nimis amici, illud et peccavimus, cui tota difficul-
tatis moles innititur, quia peccavimus exponendum
non inficiantur. Photius autem cæteris, quod scio,
fusius ac planius proposita prophetæ verba com-
mentatur; ac blasphemias ex Calvini errore eruptas
quodammodo præsentit. De quibus videsis
Dionysium Petavium De Deo, lib. x De prædest.,
cap. 6 et seqq.

proferant, quibus controversia solvitur, sed ea potius quibus veniam impetrent iis qui mandato obtemperare non potuerunt, eosdemque crimine absolvant. Quippe fatentur discipulos non illo modo quo eruditi fuerant baptizavisse, sed in nomine Domini nostri Jesu Christi baptismum impertivisse, secundum œconomiam quamdam ac providentiam hac formula utentes : temporique et in primis instanti necessitati sententiam accommodavisse, dum ex utilitate et placito neophytorum mysticum hunc sacramque ritum administrabant. Nam quod præ cæteris cernebant in vulgi animis antestare, eorumque cogitationibus perturbationem injicere, hoc apprime procurandum sibi studioseque præmuniendum putabant. Jamvero antestabat atque omnium difficillima videbatur hæc affirmatio, Servatorem scilicet esse Christum, præcipueque Dei Filium et Deum ejusque mandatis esse obediendum. Quod itaque magis indignum magisterii videbant, id cæteris prævertebant, atque ex hujus norma initiandam saceris multitudinem proselytorum existimabant. Quare baptismum haud in Patris et Filii et Spiritus sancti nomine impertiebant, verum Domino Jesu invocato, regenerationis lavacro lotos culpæ purgabant : administrantes quidem cum Domini invocatione et appellatione sacrum munus, simulque docentes qui digni hac purgatione fuissent, eos per illum adoptionem sequi : quippe filios Dei per gratiam eum tantummodo posse arrogare, cui naturaliter atque ab æterno Filii atque Dei dignitas inest : qua ex re naturæ quoque unitas Patris et Filii ac Spiritus sancti conspicitur atque patescit. Jam qui adoptionem se per Filium consecutos credebant, eos par erat de ejus quoque divinitate, qui id donum contulerat, haud gravate assentiri. Sic itaque nonnullis visum est controversiam banc dirimere.

2. Ego vero haud potis sum intelligere, quidquam aptius esse aliud, quod nedum nodum haud expediat, sed potius laqueum injiciat, et quidem non infirmiore, eo qui supra memoratus est, ad restringendam controversiæ difficultatem. Imo vero demonstratio hæc erit atque accusatio dissidentium ac magistro discipulorum. Nam causa dissidendi haud est equidem dissonantiæ abrogatio, sed judicium de re interpositum, et proprii arbitrii Dominicæ voluntati præmeditata prælatio. Quænam autem gravior necessitas est, quam ut sacra scientia manifestetur, atque ut Trinitatis natura una visque una conjunctis nominibus reveletur? Et quidem discipuli haud recenter initiati fuerant, neque imperfecta adhuc conditione erant, neque voluntaria Servatoris passio non fuerat peracta, neque legi usque ad tempus idoneum summa controversiæ doctrinæ notitia jam postulabat : sed post crucem, post necem, post sepulturam, post inferorum reg-

ται, ἀλλὰ δι' ὧν συγγνώμη τοῖς μὴ δυναμένοις φυλάξαι τὰ προστεταγμένα λύει τὸ ἔγκλημα · ὁμολογοῦσι μὲν γὰρ τοὺς μαθητὰς, μὴ καθ' ὅν ἐδιδάχθησαν τρόπον βαπτίζεῖν· βαπτίζειν δὲ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἰκονομίας τινὸς καὶ προνοίας λόγῳ χρωμένους · καὶ τῷ καιρῷ καὶ τῷ κατεπειγόντι ἔτι μᾶλλον τὴν γνώμην ἀρμυρίζουσιν, πρὸς τὸ συμφέρον καὶ εὐπαράδεκτον τοῖς τῷ κηρύγματι προσιοῦσι τὴν μυστικὴν ταύτην καὶ ἱερὰν πράξιν μεθοδεύοντας · ὁ γὰρ τῶν ἄλλων μᾶλλον ἑώρων τοῖς πλήθεσι προϊστάμενον καὶ θύρῳον τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν παρεχόμενον, τοῦτο δὴ, τοῦτο προθεραπεύειν τε καὶ προκυματίζειν ποιεῖσθαι σπουδαίον · προϊστατο δὲ καὶ δυσπαράδεκτον ἐνομιζέτο ὁμολογεῖν τε Σωτῆρα τὸν Χριστὸν καὶ μάλιστα Ἰὺν Θεοῦ καὶ Θεῶν, καὶ τοῖς ἐκείνου παιθαρχειν παραγγέλμασιν · ὁ τοίνυν ἑώρων μάλιστα διδασκαλίας δεόμενον, ἐκείνο τῶν ἄλλων προϋτίθετο, καὶ κατ' ἐκείνο μυσταγωγεῖν τῶν προσιόντων τὸ πλῆθος ἐδοκίμαζον. Διὸ καὶ βαπτίζοντες οὐκ εἰς Πατέρα, καὶ Ἰὺν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐβάπτισον, ἀλλὰ τὸν Κύριον Ἰησοῦν ἐπικαλούμενοι, τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας τῶν μολυσμάτων τοὺς λελουμένους ἐκάθαιρον · ἱερουργοῦντες μὲν τῇ τοῦ διδασκάλου κλήσει καὶ ὀνομασίᾳ τὸ ὄνομα · δι' αὐτοῦ δὲ εἰς υἱοθεσίαν τοὺς ἀξιομένους τῆς καθάρσεως διδάσκοντες καταλέγεσθαι · υἱοὺς δὲ Θεοῦ κατὰ χάριν ἐκείνον μόνον δύνασθαι ποιεῖν, ὃ κατὰ φύσιν τε καὶ ἐξ αἰδίου τὸ τῆς υἰότητος καὶ θεότητος ἐνουπήρηεν ἀξίωμα · δι' οὗ καὶ τὸ ὁμογενεῖς Πατρὶ καὶ Ἰὺ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι συνθεωρεῖται καὶ συναναφαινεται. Οἱ τοίνυν τὴν υἱοθεσίαν διὰ τοῦ Ἰησοῦ πιστεύσαντες δέξασθαι, οὐδ' ὅτι Θεὸς ἐστὶν ὁ ταύτην δωρούμενος βραδείας ἂν ὀφθεῖεν συγκατατίθεσθαι. Οὕτω μὲν οὖν ἐπὶ πληθεῖσι τὴν ἀπορίαν ἐπιλύεσθαι.

β. Ἐγὼ δὲ οὐκ εἰμι δυνατὸς συνορᾶν πῶς ἂν τις μᾶλλον δι' ἑτέρων ἢ διὰ τούτων ἀντὶ τοῦ λύειν, δεσμὸν ἐπιβάλλειν πειραθείη, οὐκ ἀσθενέστερον τοῦ πρώτου συμπλέκειν τὸ ἄπορον (39). Κατασκευὴ γὰρ μᾶλλον ἂν εἴη τοῦτο καὶ αἰτία τῆς τῶν μαθητῶν διαφωνίας πρὸς τὸν διδάσκαλον. Ἡ γὰρ αἰτία τοῦ διαφωνεῖν, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἐστὶ τῆς διαφωνίας ἀναίρεσις, ἀλλὰ καὶ κρίσιν ταύτην συνάπτειν, καὶ τοῦ Δεσποτικοῦ φρονήματος διὰ μελέτης τὸ οἰκείον ἀναρῆσθαι. Τί δ' ἂν καὶ ἕτερον τῶν κατεπειγόντων μᾶλλον εἴη τῆς θεολογούσης ἐκφαντορίας καὶ τὸ τῆς Τριάδος ὁμοφυῆς καὶ ὁμοδύναμον συνεπτυγμένους ἀνακαλυπτούσης ὀνόμασι; Καὶ τότε μυσταγωγούμενοι οὐκ ἐν ἀρχῇ, οὐ τῶν μαθητῶν ἐν τῷ ἀτελεῖ διακειμένων ἔτι, οὐδὲ τῶν ἐκουσίῳ καὶ σωτηρίῳ παθῶν ἐπιτελεῖσθαι μελλόντων, καὶ συσκιάζεσθαι τῷ καιρῷ τῆς ἀκριβείας τῆς ἐν κρίσει διδασκαλίας ἀπαιτούσης · ἀλλὰ μετὰ τὸν σταυρὸν, μετὰ τὴν ταφήν, μετὰ τὸ σκυλευθῆναι τὰ τοῦ ἔθου βασίλεια, καὶ δε-

NOTE.

(39) Nos Itali dicimus *scusa peggiore della colpa*.

μοίς ἀλύτοις παραδοθῆναι τὸν πολέμιον τοῦ γένους Ἀ
 ἡμῶν, ἥνικα τοῦ τάφου ἀνέστη καὶ τὴν κοινὴν
 ἀνάστασιν ἐνεκαίωσε, τότε δὴ τότε τὴν ἐξουσίαν
 ἀπάντων τῶν ἐπιγείων καὶ τῶν οὐρανίων ὁ φύσει
 ταύτην ἔχων τῇ θεϊκῇ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἀνα-
 δεξάμενος, τότε τὸν βασιλικὸν τοῦτον καὶ σωτήριον
 νόμον, οὐκ ἐν πλατῇ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλατῇ κρείττο-
 σιν ἢ μετέχειν ὕλης ἐπιγείου, ταῖς τῶν ἀποστόλων
 διανοαῖς ἐνεχάραξεν· οἷον εἰ προθέματα τινα δι' αὐ-
 τῶν καὶ προγράμματα ἀνά πᾶσαν ἀπλώσας τὴν οἰ-
 κουμένην, καθ' ἃ καὶ μιεῖσθαι καὶ τελειοῦσθαι τοὺς
 προσιόντας ἔδει τὴν εὐσέβειαν· « Πορευθέντες γάρ,
 φησὶ, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζαντες αὐ-
 τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν (δηλονότι
 καὶ πρὸ τῶν ἄλλων τὸ νῦν εἰσφερόμενον) πάντα
 ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν. »

γ'. Τοῦτου δὴ τοῦ ἱεροῦ καὶ σωτηρίου προστάγμα-
 τος, τί ἂν εἴη κατεπιείγον μᾶλλον; τί δὲ κρίσεως
 ἀνθρωπίνης δεόμενον, τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς ἱερο-
 λογούσης τὸ δόγμα, καὶ σφραγίδος πάσης ἀσφαλέ-
 στερον τὴν ψῆφον αὐτῷ περιτιθεμένης; Καὶ τοι γὰρ
 εἰ καὶ ἄμφω τὸ κατεπιείγον ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ δι-
 ενέμοντο χρεῖζ, ὃ τε σωτήριος φημὶ νόμος, καὶ τῶν
 μαθητῶν ἡ γνώμη, οὐδ' ἕτερον διεφέρετο νόημα, οὐδ'
 οὕτως ἦν ἀνεκτὸν τῆς δεσποτικῆς μυσταγωγίας τὴν
 ὑπηρετοῦσαν γλώσσαν ἐμπροσθεν ποιεῖν. Εἰ δὲ τῇ
 θέσει τῶν μαθητῶν ἡ τοῦ διδασκάλου ἀναρεσις
 ἔπεται, πῶς οὐκ εἰς τόλμαν ἦκει δι' ἧς ὑβρίζεται τῆς
 συγγνώμης ἡ χάρις; τὴν μὲν Δεσποτικὴν κρίσιν μὴ
 τῶν κατεπιεγόντων εἶναι νομίζειν, τὴν δὲ τῶν δού-
 λων ἐπίνοιαν τῶν κατεπιεγόντων· καὶ παρορᾶν μὲν
 οὐ μὴ ἔστι χωρὶς ἀπονοίας ὁμολογεῖν τὴν παρόρασιν,
 στέργειν δὲ καὶ προτιθεῖναι, ἧς ἡ κρίσις δίκη τοῦ κρί-
 ναντος. Ἀλλὰ γὰρ αὐτοὶ γὰρ περιφανῶς οὕτω τοσαύ-
 τῆς καὶ τηλικαύτης ἐντολῆς ἰσχύον παρορῶντες καὶ
 παραβαίνοντες, εἰ ὡς ἀληθῶς ἦσαν τῆς παραβάσεως,
 πῶς ἂν ἠδύναντο τοὺς τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἀκροα-
 τὰς παραινέειν ταῖς Δεσποτικαῖς ἐντολαῖς πειθαρχεῖν
 καὶ καθαῆρύθυμιζεσθαι, καὶ τῆς οἰκείας πολιτείας
 κατὰ ταύτας ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν; ἴσον γάρ ἐστι
 διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἀθετήσεως πειρᾶσθαι φύλακας
 τῶν προσταγμάτων ποιεῖν, καὶ ἀθετεῖν αὐτοὺς ἀπαι-
 τεῖν τὸ ἐν παραβάσει ἀπαράβατον. Οὐ τί ἂν δέχθῃς
 εὐρήσει μᾶλλον, δι' οὗ καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐπαρθή-
 σεται νοθεύειν, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑβριν προσάψασθαι
 τῷ κηρύγματι;

δ'. Ταῦτα τοίνυν καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα διὰ τῶν
 εὐσεβῶν καὶ ἀδεκάπτων προΐοντα λογισμῶν, καὶ τὴν
 νομισθεῖσαν λύσιν αἰτιώμενα ἄλλην τινὰ θεωρίαν
 τοῦ ζητήματος ἀνιχνεύειν ὑποτίθεται, δι' ἧς καὶ τὸ
 τῆς ἀπορίας δυσπρόσοδον ἐπὶ τὸ λεῖον καὶ ὁμαλὸν
 τῆς καταλήψεως ἀνευρύνεται, καὶ ὁ τῶν διαβουλιῶν
 ἔχλος διασκεδασθήσεται. Ὅτι μὲν γὰρ τῶν ἱερῶν
 ἀποστόλων αἱ παναγεῖς καὶ τελεστικαὶ τῆς εὐσεβείας
 Ἡράξεις ἱερουργούσαι τὸ βάπτισμα ὀνόματι Ἰησοῦ
 Χριστοῦ λέγονται τοῦτο τελεσιουργεῖν, οὐδεὶς τῶν

agnum direptum, post generis nostri hostem insolubi-
 libus vinculis traditum, postquam Christus sepulcro
 evaserat, communisque resurrectionis auspiciam
 evaserat; tum demum terrestrium omnium atque
 caelestium potestatem, is qui divina natura jam
 eam tenebat, humana quoque natura recipiens;
 tunc, inquam, regalem hanc salutaremque legem
 haud in tabulis lapideis, sed in aliis terrenæ ma-
 teriæ vilitate excedentibus, nempe in apostolo-
 rum mentibus scripsit: edicto veluti quodam atque
 programme universo orbi proposito, cujus verbis
 initiari et consecrari oportebat quicumque ad reli-
 gionem accederent; nam; « Euntes, inquit, do-
 cete omnes gentes, baptizantes eas in nomine
 Patris et Filii et sancti Spiritus: erudientes ut om-
 nia (nempe in primis quod in præsentī mandaverat)
 quæcunque præcepi vobis observent ***. »

3. Sane hoc sacro Servatoris præcepto quidnam
 urgentius esse potest? quoniam autem iudicio ho-
 minum opus est, quandoquidem vox Dominica do-
 ctrinam hanc tradit, omnique sigillo tutiorem sen-
 tentiam suam illi circumponit? Atqui si forte lex
 Servatoris et discipulorum opinio formula aliqua
 necessaria ad par ac simile officium uteretur, ne-
 que illæ duæ sententiæ inter se dissiderent, at-
 tamen ne tum quidem ferendum videretur, servilem
 linguam herili de re sacra doctrinæ anteponi. Quod
 si reapse discipulorum decreto magistrale ipsum
 antiquatur, nonne hæc gravis audacia est, quæ veni-
 niæ gratiam contumelia afflicti? nempe si iudicium
 Dominicum in rerum necessariarum numero nequa-
 quam habeatur; servorum autem excogitationes
 in necessariis reputentur: sique negligatur id,
 cujus neglectum sine vesania faceri non possumus,
 ametur autem atque anteponatur id, cujus electio
 damnatio eligentis est. Jam vero discipuli si talis
 tantique præcepti vim neglexissent ac violavissent,
 cum se reapse contumaciæ ejus reos præstitissent,
 num sacra doctrinæ aeseclis hortari poterant ut
 mandatis Dominicis obedirent, ad eaque se confor-
 marent, suamque vitam ex horum præscripto rege-
 rent? Nam qui per ipsam præceptorum viola-
 tionem, obedientes mandatis homines facere nititur,
 idem sibi licentiam aufert postulandi ab aliis ne
 quod jam peccatum fuerit peccent. Quo quidnam
 opportunius inveniet hostis, unde et magistratum
 adulterare ausit, et extremam ignominiam Evan-
 gelio aspergere?

4. He atque aliæ hujusmodi a piis profecto
 incorruptisque ingeniis contradictiones, quæ ju-
 stam postulant solutionem, impellunt nos ad in-
 dagandam aliam quæstionis explanationem, qua
 dubii asperitas ad intelligentiæ levitatem atque pla-
 nitiem dilatetur, et ambiguitatum molestia dispel-
 latur. Profecto quod sancti religionisque suasores
 divorum apostolorum Actus baptismum in Christi
 nomine administratum dicant nemo sana audiendi
 vi præditus, negare audebit· verumtamen quoniam

*** Matth. xxviii, 19, 20.

horum verborum ac nominum sensus significatus sit, haud æque omnes intelligunt. Ait igitur princeps apostolorum Petrus, dum Judæos ad poenitentiam hortaretur, veniamque iis patratæ cædis offerret: « Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum ^{29, 30}. » Rursumque divino afflatu ad baptizandum centurionem institutus, Cornelium ipsum et qui cum eo erant regeneratione dignatus est, donum eis remissionis in nomine Domini impertiens. Præterea Ephesi quidam erant discipuli, qui Joannis tantum baptismo loti fuerant: atque hi post auditam Pauli prædicationem, cum iis piaculares ab Apostolo manus in nomine Domini Jesu Christi fuissent impositæ, cœleste adoptionis donum exceperunt, et sanctissimi Spiritus afflatum experti sunt ³⁰. Sæpenumero alias secundum hanc formulam baptismum administratum haud ægre invenies. Verumtamen, uti jam dictum est, sæpe facilis interpretatio in sacræ mentis sinibus condita, nisi eruditum iudicium ac meditationem nanciscatur, neque obscuritate neque apparente repugnantia liberabitur. Namque inconsultus vocibus ipsis assensus, ac verborum prout sonant admissio, et alias multas multoties absurditates peperit, et nunc etiam non in duos solos ritus verendum regenerationis mysterium divideret, sed alios multos e divisione pullulantes exhiberet: siquidem ex incremento primo originem alia traherent; ita ut in multitudinem diduceretur unica atque individua religio, et uniformis atque unimoda sacrorum institutio: quæ rituum varietas minime auferri potest, nisi prima invecta diversitas, quæ divini præcepti prærogativam pessumdedit, simul auferatur.

πύουσα τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀτμητὸν τῆς εὐσεβείας, καὶ οὐκέτι παραγραφόμενον, οὐδὲ τὴν πρώτην ἐπεισελοῦσαν, καὶ τὸ πρὸνόμιον τῆς δεσποτικῆς ἐντολῆς νοθεύσασαν, μὴ οὐχὶ συμπαραγράφεσθαι.

5. Cerne autem, sodes, quot in partes dividat atque dispertiat divinam cœlestemque adoptionis gratiam inconsiderata, ut diximus, verborum observantia, apud eos qui nolunt ad penetrabile veritatis permeare. Quippe secundum eorum institutum, qui verba plus æquo suspiciunt, alter quidem ritus in nomine Jesu Christi baptizat, alter tantummodo in nomine Domini. Quamnam igitur ex his formulis in sacri muneris ministratione usurpabimus? Neque enim alternis et pro libito his dictionibus uti licet: et qui alterutram prædictarum abolet, is viam munit ad alias quoque ablationes constabiliendas. Atque ita ritus cunctos inter se quasi prælio committent ii qui baptismum ex Dominica institutione celebrant. Quod si in mysticæ adoptionis formulis libera sit facultas hoc auferendi, illud adjiciendi; quis jam impediatur, quominus alii alias, præter dictas, excogitent initiationes? Quanto igitur justius atque extra omnem controversiam est, eam stabiliter præ arbitrariis formulam retinere, quam ipsius veritatis lingua pro-

ἄκοχην ὑγιαίνουσαν ἐχόντων ἀντιλέγειν ὑποστήσασται· τίνα δὲ διάνοιαν καὶ τοιαῦτα βήματα καὶ ὄνόματα ἀναπτύσσει καὶ διερμηνεύει, οὐκέτι παντός ἐστι συνίναται. Λέγει μὲν οὖν ἰὸ κορυφαῖος Πέτρος εἰς μετάνοιαν τοὺς Ἰουδαίους ἐπαλειφῶν καὶ συγγνώμην εὐαγγελιζόμενος τῆς μαιφονίας· « Βαπτισθῆτω ἕκαστος ὑμῶν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἀφεσὶν ἁμαρτιῶν. » Καὶ πάλιν ἐκ θείας ἐπινοίας τὸν ἐκαστόνταρχον βαπτίσασθαι προτραπεῖς, αὐτόν τε Κορνήλιον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ τῆς παλιγγενεσίας ἀξίους, τὸ δῶρον αὐτοῖς τῆς ἀφέσεως ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἱερουργῶν. Καὶ κατὰ τὴν Ἐφεσον δὲ ἦσαν μαθηταὶ οἱ μόνον τῷ τοῦ Ἰωάννου βαπτίσματι ἐβαπτίσαντο· οὓς καὶ ἀκούοντας τοῦ Παύλου διδάσκοντος, ἡ Ἱστορία ἀναγράφει ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Ἀποστόλου τὰς ἱλαστηρίων χειρὰς εἰς τὸ ἔνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ οὐράνιον τῆς υἰοθεσίας δῶρον δεξιῶσθαι, καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως ἀπολαῦσαι τοῦ παναγίου Πνεύματος. Καὶ μυρία δὲ ἄλλα τοιαῦτα κατὰ τὸν ὁμοίον τῶν ῥημάτων τύπον τοῦ βαπτίσματος ἐξηγηγεμένα ἀταλαιπύρωσ ἐστὶ καταλαμβάνειν. Πλὴν, ὡς εἴρηται, πολλάκις τὸ πρόχειρον τῆς ἐρμηνείας τῷ βάθει καταδυόμενον τῆς ἱερᾶς διανοίας, ἂν μὴ προσλάβῃ τὴν φιλολογοῦσαν βάσανον καὶ μελέτην, τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς κατὰ τὴν ὑπόληψιν στάσεως οὐκ ἐθέλει ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ἡ κατὰ τὰς φωνὰς ἀδιάκριτος συγκατάθεσις, καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀπήχησιν τῶν ῥημάτων παραδοχή, ἄλλα τε πολλὰ τῶν ἀτόπων

ἐν πολλοῖς πολλάκις ἀπέτεκε· καὶ νῦν ἂν οὐκ εἰς δύο τελετὰς μόνας τὸ φρικτὸν τῆς παλιγγενεσίας διακρίψαιεν, ἀλλὰ καὶ μυρίας ἄλλας τῆ κατατομῆ προβαίνουσας ἐπιδειξεί, τὴν πρώτην προσθήκην ἀφορμῆν εὐροῦσα τῶν μετὰ ταύτην· καὶ εἰς πλῆθος ἀπολα-

ε. Ὅρα δὲ εἰς πόσα κατατέμνεται καὶ καταμερίζεται τὸ θεῖον καὶ οὐράνιον χάρισμα τῆς υἰοθεσίας ἢ τῶν ῥημάτων ὡς πολλάκις ἐφημεν ἀβασάνιστος προσοχῆ, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι πρὸς τὸ βάθος τῆς ἀληθείας καταδυέσθαι. Ἡ μὲν γὰρ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν πρὸς τὰς λέξεις κεχρηθέντων, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτίζει, ἄλλη δὲ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου μόνον. Τίνι οὖν τῶν εἰρημένων ἐν τῇ τοῦ δῶρου τελεσιουργίᾳ χρῆσόμεθα; Οὐκ ἔχουσι γὰρ τὸ παραλλάττον οὐδὲ τὸ προκεκριμένον κεχρηθῆναι τῆς βουλομένοις αἱ φωναὶ· καὶ ὁ μίαν τῶν εἰρημένων παραγραφόμενος, ἔδωκεν ὁδὸν δι' ἧς ἔξουσι τὸ κράτος καὶ τῶν ἄλλων αἱ παραγραφαί. Καὶ οὕτω πάσας κατὰ πασῶν παρατάττεσθαι συνελάσουσιν οἶμαι κατὰ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν τελούντες τὸ βάπτισμα. Καὶ εἰ δέδοται κατὰ τὰς ἐκφωνήσεις τῆς μυστικῆς υἰοθεσίας τὸ μὲν ἀφελεῖν, τὸ δὲ προσθεῖναι, τί κωλύει πάλιν τοὺς βουλομένους καὶ παρὰ τὰς εἰρημῆνας ἐτέρας ἐπινοεῖν τελετὰς; Πόσω δὲ μᾶλλον ἀντὶ τῶν οὐκ εἰρημένων ἦν ἡ τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἀπεθέ-

^{29, 30} Act. II, 38; x 48. ³⁰ Act. XIX, 5.

σπισε γλῶσσα ταύτην κρατύνειν, καὶ κατὰ ταύτην **A** nuntiavit, atque hujus verbis regenerationem ἐκτελεῖν τὴν παλιγγενεσίαν διόν τε καὶ αἰτίας πάσης περνεστηχός;

ζ'. Καὶ οὕτω εἶπον τῶν ἐλέγχων τῷ ἄμαχον ὅτι δώσουσι κλῆν μὴ θέλωσιν οἱ τὴν δεσποτικὴν μυσταγωγίαν ἀπ' ἀρχῆς λιπόντες, ἀπειροὺς τὰς τῆς; μιᾶς υιοθεσίας τελετὰς, καὶ εἰς χλευήν τὸ χάρισμα περιστησοῦσι. Βαπτίσουσι δὲ καὶ οὐκέτι τοῦ ἱερέως τὰς θεοπροπέεις μυσταγωγούντος κλήσεις, ἀλλ' αὐτοῦ γε τοῦ μουσμένου πρὸ τοῦ μνηθῆναι τὴν μυσταγωγίην πρᾶξιν ἀρπάζοντος, καὶ τότε οὐχ ἑτέρους ἀλλ' ἑαυτὸν καθαιρόντος τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας. Καὶ γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστὶ τῶν ἀποστόλων εὐρεῖν ταῖς ἀγιοπροπέεσι Πράξεις, ὡς τῶν μαθητῶν εἰς ὑπάρχων ὁ Ἄνανίας, καὶ θείας ὄψεως προστατούτης εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, συναγαγεῖν τὴν διώκτην καὶ δεινὸν πολέμιον τῆς εὐσεβείας τὸν οὕτω Παῦλον γεγονότα, ἦνίκα καὶ τὸ σωματικὸν σκότος τῶν ὄψεων τῆ τῆς χειρὸς ἀφῆ ὁ μυσταγωγὸς τοῦ μουσμένου περιεῖλε, τότε δὴ τότε ὁ Ἄνανίας πρὸς τὸν ἐκ σκότους εἰς τὸ φῶς; καὶ τὸν νοῦν καὶ τὰς ὄψεις μεταβεβλημένον, καὶ νῦν, φησὶ, τί μέλλεις; Ἄναστὰς, βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἀμαρτίας σου ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου· σὺ ἐπικαλεσάμενος, ἀλλ' οὐχὶ τινὲς ἑτέρου μουσντος οὐδὲ ἐπάδοντος τὰς θεολόγους κλήσεις. Τί λέγεις, ὁ μουσμένος πρὶν ἢ τυχεῖν τῆς μυσσεως ἐμυσταγωγῆ; ὁ τῆς παλιγγενεσίας δεόμενος, αὐτὸς ἐνήργει τὴν παλιγγενεσίαν; ὁ τοῦ ἱερέως χερσὶ καὶ χεῖρασι τελειούμενος, αὐτὸς τὸ ἐκείνου ἀρπάζων ἀξίωμα ἑαυτῷ τὴν τελειότητα περιτίθησε; Τὸ γὰρ τοῦ γράμματος ἐπιπόλαιον, ᾧ πεποι-
C ὄτες τὴν δεσποτικὴν ἐντολὴν παραγράφονται, τοῦτο ἰμίζειν αὐτοῖς καὶ μὴ βουλομένους ἀπατεῖ. Τρόπος οὖν οὗτος ἄλλος μυσσεως μὴδὲν τῶν προσηρμένων συμφερόμενος. Ὅταν δὲ ὁ κορυφαῖος τὰς καθολικὰς παραινέσεις γράφων τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐν διασπορᾷ, τῷ δριμύ τῆς γλώττης καὶ τῷ τάχει τῆς γραφῆς χερσὶν ἀμφοῖν καθυπάτευε (40), τὸ βάπτισμα συνειδήσεως ἀπεθέσπισεν ἀγαθῆς, οὐκ ἐκ τριπόδος χρώμενος μαντικοῦ, ἀλλ' ἐκ θεολήπτου ψυχῆς ἱερολογῶν· ἀλλ' ἄρα οὐχὶ σὺ πάλιν ἀρπάσαις, τὴν λέξιν, καὶ μυσταγωγίαν ἑτέρας εἰσηγησὶν οὐκ ἀνακηρύξαις, καὶ λουτρὸν ἐγκαινίζεῖν ἀμαρτημάτων καθάρσιον, οὐκ ἐπ' ὄνοματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ τελούμενον, οὐδὲ κατ' ἄλλον τινὰ τῶν εἰρημένων λόγων μυσταγωγούμενον, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς θεὸν ὑπάρχον ἐπερώτημα; Ὅρᾳ δσοῖς ἀτόποις ἑαυτοῖς ἐκδιδάσιν, οἷς ἡ τῶν ὀνομάτων ἀβασάνιστος προφορὰ τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἀληθείας προτετμηται; Ἄλλὰ τί φημι καὶ ἑτερόν τι τῶν εἰρημένων οὐδενὸς ἀνεπαχθέστερον, ἵνα μὴ λέγω πάντων βαρύτερον; Ἡ τοῦ πνεύματος μεγαλόφωνος ἀάλιπγῆ Παῦλος ὁ μετάρσιος ἀνθρωπος μέγα καὶ περιφανὲς ἀπεσάλπισεν, ὡς εἰς τὸν θάνατον Χριστοῦ ἡμεῖς; ἐβαπτίσθημεν. Ἀκούεις, ἀνθρωπε, ἀλλὰ προεῖ-

6. Nondum tamen invictam protuli opinionis hujus refutationem; nempe quod qui Dominicum initiationis ritum deserere cœperint, ii vel inviti innumerabiles unius adoptionis rationes procedent, gratiamque hanc ludibrio objicient. Baptizabunt enim haud jam sacerdote divinas prææunt invocations verum ipso neophyto, antequam initietur, mystagogicum actum sibi vindicante: ita ut haud alios sed ipse se lavacro regenerationis expiet. Etenim in sanctis ipsis apostolorum Actibus ⁴⁰, Ananias ex discipulis unus, cœlesti viso jussus in apostolorum cœtum ascribere persecutorem illum acremque religionis hostem, nondum Paulum effectum; posteaquam corporeas tenebras manu imposita initiator initiato eripuit, tunc demum Ananias homini, qui mentis simul et oculorum visum receperat: Quid moraris, ait? Surge, baptizare, et tuas culpas elue, nomen Domini invocans: tu, inquam, ipse invocans, non alius initiatus neque divinas invocations præcincens. Quid ais? tiro nondum initiator, jam tamen mystagogus erat? regenerationis indigus, auctor liebat regenerationis? qui sacerdotis manibus labiisque initiandus erat, ipse hujus dignitatem invadens, consecrationem sibimet circumponebat? Nam litteræ superficies, qua freti Dominicum præceptum abrogant, sic eos statuere, etsi præter voluntatem, cogit. Alius igitur hic est initiationis ritus, nullique superiorum similis. Quid vero cum princeps apostolorum generales adhortationes dispersis Judæis scribens, linguæ cursu scripturæque celeritate manibus scilicet ambabus gubernans, baptismum conscientiae bonæ nuntiavit ⁴¹, haud sane fatidico insistens tripodi, sed afflato divinitus animo loquens? nonne tu hac protinus dictione abrepta, consecrationis alterius inventionem prædicabis, novum nempe lavacrum peccata expians, neque id in Domini Jesu nomine peragendum, neque alio quovis prædictorum modorum concelebrandum, sed quod conscientiae bonæ in Deum interrogatio sit? Hem quantis se absurditatibus implicat hi, qui inconsultam verborum pronuntiationem veritatis rerum anteponunt! Cur porro jam memorem exemplum aliud minus molestum, ne dicam omnium gravissimum? Clarissima sancti Spiritus tuba Paulus, ille mortalis adhuc in cœlum sublatus, valide perspicueque personuit, nos in Christi morte fuisse baptizatos. Audin' homo? Atqui idem Paulus antea dixerat, « Quotquot in Christo baptizati sumus ⁴². » Ergo duæ jam sunt initiandi formulæ, secundum eorum opinionem qui sine judicio ullo vocabulis utendum esse pronuntiant.

⁴⁰ Act. ix, 10 seq. ⁴¹ I Petr. iii, 21. ⁴² Rom. vi, 3.

NOTÆ.

(40) Eleganter hoc utitur Photius ignoto nostris fortass: lexicographis consulari verbo; quia sermo

est de Ecclesiæ supremo gubernatore Petro, quasi Christianæ recip. consule.

πεν αὐτός· ἰ Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν. ὁ Οὐκοῦν ἅμα δύο μυσταγωγίαι κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀδιακρίτως κεχρησθαι δογματιζόντων τοῖς ὀνόμασι.

7. Quid ergo dicendum est? Profecto harum A convictionum æqua consideratio non solum coarguit eorum hominum indelinitam rationem, qui varias præter Dominicam initiandi formulas a discipulis traditas incredibiliter fingunt; sed eadem quoque videtur inserere Dominico effato alias voces, quas indifferentiam erga illud hand satis tueri, non absurde causari licet. Atqui revera negotium non ita se habet: non enim voces illæ quidquam fieri statuunt, præter Dominicæ locutionis terminos atque oraculum; neque sibi prærogativam hujus vindicant; sed ipsæ potius ad prædictam illam regenerationis formulam referuntur, atque eandem tota suorum varietate verborum significant ac designant. Quid igitur dicendum est? quid, inquam, aliud præter id quod jam dictum est? nimirum generali notione dicendum est, omnia quæ regenerationem significant nomina, vice fungi facularum quarundam lucentium, quæ in divinum illum et originalem et immortalem ac perennem ignem refunduntur. Neque sane ipsæ ignis ille purgatorius sunt, neque per ipsas regeneratio fit: nam unus est qui inenarrabilem gratiam atque adoptionem confert ignis, illæ autem faculæ hunc ostendunt, aliæ quidem clarius, aliæ paulo obscurius ita tamen ut unam eandemque initiationem mystice atque arcane nobis significant. Profecto considerandi studiosis, atque iis qui ad cognoscendum nominum verborumque sensum gratia spiritus adjuvantur, cuncta quæ supra singularitatem dicta fuerunt, baptismum in Patre et filio et Spiritu sancto prædicant. Verum ii qui in aurium tantummodo limine vocabuli sonum excipiunt, circumferri erroribus solent.

8. Neque in hoc solum, quod nunc versamus, proposito multi re ommissa nudis vocibus hærent: verum etiam alias sæpissime: quo fit ut hæretica exoriantur zizania, quæ nullum utilem fructum afferunt, imo vero exitialia venena generant. Aliter se gerit pietas, quæ sane ubique spiritum potius quam litteram consecratur, et religionis fructum percipit, ejusque alimonia fruitur, sine ulla serpentina seminis insitione, imo draconis veteris ne vestigio quidem usquam obvio. Nam cur dicere liceat, baptizare in Christo, aliam esse legem baptismi? item cur alia lex sit, baptizare in Christi morte? Nam si utraque locutio lex initiandi est, profecto leges invicem repugnant. Porro quibus argumentis alterutram convellere machinaberis, iisdem reliquam simul evertes. Similiter si hæ locutiones vim lætæ legis haberent, illa jam Dominico ore pronuntiata initiandi formula non immerito videretur inutilis ac supervacanea: vel

Ζ. Τί οὖν δεῖ λέγειν; Ἡ γὰρ τῶν ἐλέγχων ἀδέκαστος συνεξέτασις, οὐκ ἐκείνους μόνους ἐλέγχειν ἔσχε τὸ ἀπαράγραφτον, οἱ διαφόρους μυσταγωγίας παρὰ τὴν δεσποτικὴν τερατολογουσι τοὺς μαθητὰς ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ γε δοκεῖ παρενέφρην ὄλω; τῆς δεσποτικῆς ἱερολογίας προκειμένης ἑτέρας φωνάς, αἱ μὴ κατὰ πάντα πρὸς αὐτὴν τὸ ἀπαράλλακτον διασώζουσιν ἂ ἀποφαινεῖν οὐκ ἀνατίων. Τὸ δὲ, οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν· οὐ γὰρ ἀντινομοθετοῦσι πράττειν παρὰ τὸν ἐκείνης ὄρον καὶ τὸ θέμισμα, οὐδ' εἰς ἐαυτὰς περιπέσουσι τὸ ταύτης προνόμιον, εἰς αὐτὴν δὲ μόνην ἀναφέρουσι τὸν τῆς παλιγγενεσίας λόγον, καὶ ταύτην ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ὀνομάτων διασημαίνουσι τε καὶ ἀπαγγέλλουσι. Τί οὖν δεῖ λέγειν; τί δὲ ἄλλο παρ' ὃ εἰρηται; καὶ παραδειγματικῶς εἰπεῖν ὅτι πάντα ὅσα τὴν παλιγγενεσίαν ἐπισημαίνονται, ὅσον λαμπρές εἰσὶ τινες φωταυγούσαι, καὶ πρὸς τὸ θεῖον καὶ πηγαῖον ἐκεῖνο καὶ ἀκήρατον καὶ ἀένναον ἀναχεόμεναι. Οὐ μὴν αὐταὶ γε εἰσὶ τὸ καθάρισον πῦρ, οὐδὲ κατὰ ταύτας τελεσιουργεῖται ἡ ἀναγέννησις· ἀλλ' ἐν μὲν ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ τὴν ὑπὲρ λόγον χάριν καὶ υἱοθεσίαν χαρίζεμενον, ἐκεῖνα δὲ τούτο παραδηλοῦσι· τὰ μὲν σαφέστερον, τὰ δὲ αἰνιγματικώτερον καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῖν καὶ μίαν μυσταγωγίαν μυστικῶς τε καὶ συνεπτυγμένως ὑποσημαίνονται. Καὶ γὰρ τοῖς μὲν φιλοθεάμοσι καὶ νοῦν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κατανοεῖν χάριν παρὰ τοῦ πνεύματος εἰληφῶσιν, ἕκαστον τῶν ἀνὰ μέρος εἰρημένων τὸ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἀπαγγέλλουσι βάπτισμα. Τοῖς δὲ μέχρι τῆς πύλης τῶν ἀκοῦν τὸν ἦχον παραδεχομένοις τοῦ ῥήματος, τὸ δ' ἔνδον κωφὸν προτεμένους κριτήριον, μυρίοις ἂν εἴη περιπτᾶειν τοῖς παραπτώμασιν.

cæco autem interiore judicio utantur, innumeris

ἡ. Οὐκ ἐπὶ μόνῃ δὲ τῆς παρουσίᾳ ὑποθέσεως φιλαῖς ταῖς λέξεσι πολλοὶ τῶν πραγμάτων ἀποστάντες περιχάθηνται· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων, δι' ὧν τὰ αἰρετικά τῆς Ἐκκλησίας παραφυέντα ζιζάνια, καρπὸν μὲν οὐδένα τρόφιμον γεωργεῖ, δηλητηριώδη δὲ βλαστάνει φάρμακα. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἡ εὐσέβεια, πανταχοῦ δὲ μέλλον τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ γράμματος γινομένη, καὶ τὸν καρπὸν τῆς εὐσεβείας τρυγᾷ, καὶ τροφῆς ἀπολαύει, οὐδεμιᾶς ἐπιμιγνυμένης αὐτῇ δρακοντείας ἐπισπορᾶς, ἀλλ' οὐδὲ ἴχνος οὐδὲν ὑποφαινούσης τοῦ παλαιοῦ ὄφρατος. Ἐπεὶ πῶς ἂν εἴη λέγειν ὡς τὸ εἰς Χριστὸν βαπτίζειν, ἕτερος νόμος βαπτίσματος; πῶς δ' ἄλλος τὸ εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ βαπτίζειν θάνατον; Εἰ γὰρ τῆς μυσταγωγίας νόμος ἦν τούτων D ἑκάτερον, ἀλλήλοισ ἀντενομοθέτουσιν ἂν· καὶ δι' ὧν τις ἀνατρέπειν ἐπεχειρεῖ θάτερον, τὸ λοιπὸν συνανέτρεπεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ νόμον εἰσφορᾶς προνόμιον εἶχον τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἀλόγως ἂν καὶ ἡ δεσποτικὴ μυσταγωγία εἰς τὸ περιττόν τι καὶ ἀχρηστον παρ-

VARIE LECTIONES.

■ Num scribendum ἄς — διασώζειν?

εδύστο· κάκεινη πάλιν τούτων ἀπάντων εισηγεῖτο μετὰ λαμπροτέρας τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ ἀξιώματος τὴν ἀναίρεσιν. Οὐκοῦν καὶ ἀπὸ τῆς ἄλληλα τῶν πολλῶν εἰρημένων ρημάτων ἀποσκευάσασθαι. Ἄλλὰ τί ποτε ἦν ὃ λέγει, ἢ ὅτι διὰ τοῦτο μὴ προηγουμένον ἔργον ἐθέμην τὸ βάπτισμα; « Ἴνα μὴ τῷ πλήθει τῶν βαπτιζομένων δόξαν ἑμαυτῷ περιάπτειν τοῖς βασκάνοις λέγειν, καὶ τὰ κάλλιστα τῷ φθόνῳ βάλλειν βίον ποιουμένοις, πρῶτασιν ἐπὶ διαβολῇ παρέξω, καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀναγεννωμένων καπηλεύειν, ἐπαίνοιοις ἰδίαις τὸ δῶρον τοῦ Πνεύματος ἐνουθείζων. » Καὶ δι' ἄλλων δὲ μυρίων ἔστι συνιδεῖν, ὡς ἡ δόξα καὶ ὁ ἔπαινος καὶ ἡ τιμὴ σημαίνεται τῷ ὀνόματι.

θ'. Καὶ δὴ διὰ τούτων ἡ τοιαύτη θεωρία, καὶ ἐπ' αὐτὰ τὰ καθέκαστα τῶν ὀνομάτων διαβαίνει. Ἄ δὴ τὸν διαφορισμὸν καὶ τὴν διαστολὴν ποιεῖται τῶν προσώπων· καὶ νῦν μὲν μιμησὶν τινα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ κατάρξαντος προσώπου πράξεώς τινος μεγαλοπρεποῦς ἀπαγγέλλει· νῦν δὲ φυλακὴν καὶ συντήρησιν τῶν παραγγελμάτων ὑπογράφει. Ταύτη γὰρ καὶ εἰς τὸν Μωσὴν οἱ Ἰσραηλίται βαπτίσασθαι (41) λέγονται· ὅλον ἔκεινον μιμούμενοι τὴν ὑγρὰν φύσιν πεζοποροῦντες ποσὶν ἀβρόχοις διέβησαν· καὶ τῆς πράξεως ἡγεμόνα ποιησάμενοι, καὶ πρὸς αὐτὸν ὄραν ὄλην τὴν ἐλπίδα ἀναθέμενοι, τῶν Αἰγυπτίων τῆς ἐπιβουλῆς ὠφθησαν κρείττους· καὶ οἷς αὐτοὶ ρεῖθροι οὐδὲ τοὺς πόδας ἐνοτίζοντο, τούτοις ὑποβρυχίους γινόμενους τοὺς διώπτας ἔβλεπον· καὶ διπλαῖς εὐφροσύναις ἐνετρυφῶν, τῆς τε τῶν ἐχθρῶν παραδόξου πανωλεθρίας, καὶ τῆς ἰδίας ὑπὲρ λόγον σωτηρίας. Τοιαύτης τινὸς ἀκολουθίας ἔχεται, καὶ ἄπερ τῆς οἰκουμένης ὁ διδάσκαλος φησὶν· « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· διὰ μὲν γὰρ τοῦ » εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, « τὸ κατὰ τὴν ἐκείνου μυσταγωγίαν καὶ τὴν παραδεδομένην τελετὴν ἀπαγγέλλει καὶ ἡμᾶς τὴν ἀναγέννησιν ἐπιτελεῖν· διὰ δὲ τοῦ » εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, « οὐχ ὅτι τὸ λουτρὸν τῆς καλιγγενεσίας τῆ τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου ἐπικλήσει τελεσιουργοῦμεν· μὴ γένοιτο· Εὐνομίῳ γὰρ τὸ ἀνομιῳ τὸ τοιοῦτον ἐτολμήθη παρανόημα (42)· ἀλλ' ὅτι οἱ βαπτιζόμενοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐν ἱεροῖς συμβόλοις καὶ κρυφιοῦστοις ἀνίγνωσιν τὸν τοῦ Σωτῆρος ἐκμιμῶνται θάνατον, καὶ ὑπογράφουσι καὶ διατυποῦσιν ἄπερ ἐκὼν ἐκεῖνος ὑπέμεινε· τὴν μὲν τριήμερον ἐν τῷ ἕξει διατριβὴν ἐξεκονίζοντες τῆ τριπλῇ καταδύσει· τῆ δὲ ἰσὴ πάλιν ἀναδύσει, τὴν τριήμερον ἀνάστασιν, δι' ἣν καὶ ἡ ἀποκατάστασις ἡμῶν τοῦ παλαιωθέντος Ἀδάμ καὶ ὁ ἀνακαινισμὸς συνεξεκονίζεται. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ εἰς Χριστὸν βαπτίζεσθαι, καὶ τὸ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, καὶ εἰς ἐν

A potius hæc ipsa prædictarum omnium pro sua luculentiore vi ac dignitate abrogationem inveheret. Quare formulæ jam sæpe memoratæ invicem expungerent. Quid autem Pauli illud dictum? se uimirum haud præcipuam dedisse operam ut baptizaret: « Ne, inquit, multitudine baptizatorum gloriam mihimet me quærere dicerent invidi: neve iis calumniandi ansam præberem, qui optima quæque livore suo insectari solent; atque ita salutem renatorum lucro haberem, dum laudibus propriis adversus Spiritus donum injurias ficerem». Demum ex innumeris aliis locis cognoscere possumus gloriam et laudem et honorem vocabulo *nomen* significari.

B 9. Quin adeo doctrina hujusmodi per singula nomina hoc pacto deducitur. Etenim nomina apprime quidem personarum discrimen distinctionemque efficiunt: et modo quidem imitationem quamdam similitudinemque denotant personæ alicujus, quæ facinus illustre aggreditur; modo autem mandatorum curam atque observantiam significant. Sic enim et Israelitæ in Mose baptizati dicuntur⁴¹: quippe qui hujus exemplo humidum elementum siccis pedibus permearunt: quem dum sequuntur ducentem, dumque in ejus respectu spem omnem collocant, Ægyptiorum laqueis evaserunt: et quibus ipsi fluctibus ne pedum quidem tenuis humectati sunt, iisdem obrutos persecutores suos viderunt: duplicique gaudio elati sunt, nempe et hostium insperato exitio, et suæ salutis miraculo. In hanc ferme sententiam conspirant etiam quæ mundi doctor ait: « Quotquot in Christo baptizati fuimus, in ejus morte sumus baptizati. » Nam verbis « in Christo baptizati sumus, » utique docet, juxta illius ritum mandatamque initiandi formulam, a nobis fieri regenerationem; verbis autem « in ejus morte, » haud sane ait nos lotionem regenerationis cum Dominicæ mortis invocatione peragere; quod absit; namque anomæus Eunomius hoc crimen ausus fuit: sed ait baptizatos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, quasi sacris symbolis arcanisque mysteriis Dominicum obitum imitari; atque oculis subjicere et deformare quæ ille sponte perpessus est: scilicet triduanam apud inferos moram triplici mersione representare: rursusque totidem emersionibus resurrectionem tertia die peractam; cujus beneficio redintegratio nobis veteris Adami renovatioque conficitur. Si quidem et locutiones in Christo baptizari, et in morte ejus, et in uno corpore, et in nomine Christi, et aliæ hujusmodi, quod quidem attinet ad nominum verborumque figuram, haud magno per-

⁴¹ I Cor. i, 14. ⁴² I Cor. x, 2.

NOTÆ.

(41) In concilio generali quinto ed. Colet. t. IX, p. 209, quidam reprehendit Theodorum Mopsuestenum quia locutionem *baptizari in nomine Christi* comparaverat cum hac, *baptizari in Mose*.

(42) Veterum auctorum testimonia, qui hujus

crimini Eunomium postulerunt, profert Ursus cardiu. in Dissert. de baptismo in Christi nomine part. II, p. 64 seqq. Legatur etiam Harduinus in dissertatione item de baptismo in Ch. nom. *Thesaur. theolog.* tom. X, part. I, p. 104.

discrepare inter se videntur; verumtamen sententia vi, et ipsius rei definitione ac notatione, mirum quantum inter se differunt.

τοῦ νοήματος, καὶ διακρίσει καὶ ἀπαγγεῖλα τοῦ πράγματος, μεγίστην ὄσσην τὴν διαφορὰν ἐμφανίζουσεν·

10. Quod autem alio etiam sensu nomen significet prædicationis vim, Pauli initiator Ananias manifeste docuit, cum ea se passurum timeret quæ non temere ex Saulo expectanda erant. Divino enim recepto oraculo ut persecutorem sacris imbueret: « Audiui, inquit, Domine, a multis de viro hoc, quanta is mala sanctis tuis intulerit in urbe Hierosolymis ²¹. » Tum addidit: « Et quidem huc etiam accepta a sacerdotibus potestate venit vinciendi omnes qui hoc nomen invocant ²². » Atqui fidelium nemini negotium studiumque erat, ut nulum Christi nomen inclamaret, neque ut absque dogmatum rectitudine traditaque ab illo fide, hanc labiorum tenuis invocationem, salutiferi nuntii loco haberet. Sed reapse nomen Christi invocantes dicit illos, quos fides in eum ornabat, et qui evangelicorum sacrorum studium præ se ferebant, quique ad pietatem summo conatu enitebantur. Hoc autem quid aliud erat præter quam credere ac prædicare Servatorem nostrum Dei esse Filium, Patrique consubstantialem; « Ego enim, inquit, et pater unum sumus ²³? » nec non sanctum Spiritum a Patre procedentem, atque ab ejus gloria ac divinitate minime alienum? Nam qui naturaliter, imo vero supernaturali maxime et inenarrabili ratione a paterna substantia procedit, hunc oportet prædicantis gloriam et potestatem et vim secum deferre, atque illibatum inenarrabilis substantiæ characterem retinere. Constat insuper Filium, qui Patris splendor est, omnia secum ferre quibus gignens Pater per radios divinitatis formam Geniti convenustavit, conjunctamque naturam patefecit. Hac igitur theologica initiatione multitudo credentium imbuebatur. Jure autem Servatoris nomen dicuntur invocavisse, quia doctrinæ, cujus ipse antecessor erat, rationem veram hi retinebant.

11. Sed enim progrediens sermo aliis quoque argumentis sententiæ hujus probabilitatem astruet. Quippe Christi oraculum, ut a metu atque consternatione initiatorum Pauli revocet; quem exhorres, ait, ac veluti inimicum salutaris prædicationis extimescis: « Is est mihi vas electionis. » Addit: « Ut portet nomen meum coram gentibus et regibus atque Israelis filiiis ²⁴. » Nempe dicit non, solum ab hostili exercitu eum transfugisse, verum etiam in prima acie vexatæ fidei propugnatores versari.

²¹ Act. ix, 13. ²² ibid. 14. ²³ Joan. x, 30. ²⁴ Act. ix, 15.

NOTÆ.

(43) Sic v. gr. apud Livium nomen Latinum pro Latina rep. seu potentia.

(44) Dum Spiritum a Patre procedere ait, neque a Filio addit, oblique saltem hic quoque errorem suum de Filii a solo Patre processione Photius prodit, quem alibi plurimis verbis inculcat, nempe

ἡ σῶμα, καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα. τῶ μὲν σχήματι τῶν ὀνομάτων καὶ βημάτων οὐδὲν ἐπιδείκνυται μέγα παραλλάττοντα· ἐν δὲ τῇ σημασίᾳ· Ὅτι μέντοι τὸ ὄνομα καὶ τρόπον ἄλλον τὴν τοῦ

κηρύγματος δύναμιν ἀπαγγέλλει (43), ὁ τοῦ Παύλου μυσταγωγὸς Ἀνανίας, ἠνίκα φάσκει τοῦ παθεῖν ἄπερ ἦν εἰκὸς ὑπονοεῖν τὸν Σαῦλον ποιεῖν, σαφῶς παριστά. Πρὸς γὰρ τὸν χρηματίζοντα αὐτῷ μυσταγωγῆσαι τὸν διώκοντα· Κύριε, ἀκήκοα, φησὶν, ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐἴτα· Καὶ ὡς ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομα σου· καίτοι τῶν πιστῶν οὐκ ἦν ἔργον οὐδὲ σπουδασίμα οὐδενὶ ψιλλὸν τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα ἀναδοῦν· οὐδὲ χωρὶς τῆς δογματικῆς ὀρθότητος καὶ τῆς πίστεως ἦν ἐκεῖνος ἐμυσταγωγῆσαι, τὴν κλήσιν ἀπαγγεῖλαι διὰ τῶν χελέων ποιεῖν· ἀλλὰ γε νῦν ἐπικαλουμένους ἐκείνους τὸ ὄνομα λέγει τοῦ Χριστοῦ, ὅσους ἡ εἰς αὐτὸν ἐκόσμηι πίστις, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν μυσταγωγίας ἐνῆν ὄραν ἐραστάς, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀγῶν αὐτοῖς ἡ ἀκρίβεια. Τί δὲ τοῦτο ἄλλο ἦν, ἢ τὸ φρονεῖν καὶ κηρύττειν Υἱὸν μὲν τοῦ Θεοῦ τὸν Σωτῆρα εἶναι, καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον; Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν; Καὶ μὴν τὸ πανάγιον Πνεῦμα ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον (44), καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης τε καὶ θεότητος οὐκ ἄλλοτριούμενον· τὸ γὰρ κατὰ φύσιν μᾶλλον δὲ ὑπερφυσστάτη καὶ ἀφράστῃ λόγῳ τῆς πατρικῆς οὐσίας προῖδν, τοῦ προβαλλομένου τὴν δόξαν καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν ἐν ἑαυτῷ φέρειν οἶδε, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑπὲρ λόγου οὐσίας ἀπαραχάρακτον συντηρεῖν. Ἄηλον δὲ ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ἀπαύγασμα ὦν τοῦ Πατρὸς, ἅπαντα φέρει ἐν ἑαυτῷ ὅσα γεννῶν ὁ Πατὴρ ταῖς ἀκτίσι τῆς θεότητος τὴν μορφὴν ὠράζει τοῦ γεννημένου, καὶ τὸ συγγενὲς ἀνεκέρυτε. Τῇ τοιαύτῃ τοῖνον θεολόγῳ μυσταγωγίᾳ τῶν πιστευόντων ἐτελεῖτο τὰ πλήθη. Καὶ δικαίως ἂν λέγοιντο τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος ἐπικαλεῖσθαι, διότι τοῦ δόγματος οὐ διδάσκαλος ἐχρημάτιζεν, αὐτοὶ διέσωζον τὴν ὀρθότητα.

α'. Οὐδὲν δὲ ἤττον προῖδν ὁ λόγος καὶ δι' ἐτέρων παραστήσει τῆς τοιαύτης δόξης τὸ ἀκόλουθον. Λέγει γὰρ ὁ χρηματίζων τῆς πολλῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ δέουσι ἀνακαλούμενος τὸν μυσταγωγὸν τοῦ Παύλου, Ὅτι περὶ δὲ τέθηπας καὶ δέδοικας ὡς πολέμιον τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, οὗτός μοι σκευὸς ἐστὶν ἐκλογῆς· εἰς τὸ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν τε καὶ βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραὴλ· ἀντὶ τοῦ, Οὐ μόνον αὐτὸς τῶν ἐχθρῶν τῆς φάλαγγος ἀπεπήδησεν, ἀλλὰ καὶ προασπιστὴς τῆς πολεμουμένης εὐσεβείας

epist. 2, seu libello encyclico. Legenda vero sunt quæ Montacutini copiose disputat contra illam Photii epistolam, nec non cl. A. Schottus ad Amphiloc. quæst. 28. Et quidem res satis ventilata fuit in Florentino concilio, et a catholicis passim theologis; quos inter vide certe Allatum.

ἀναδειχθήσεται· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν δυσσεβούντων πο-
λιορκούμενον τε καὶ κατασειόμενον, αὐτὸς ἀναθα-
στάσει καὶ ὑποστηρίξει καὶ ἀκράδαντον παραστήσει
τὸ θεοσεβῆς κήρυγμα. Τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα ἡ τοῦ
ὀνόματος ἀπαγγέλλει δύναμις, τὴν ἀληθῆ πίστιν,
τὴ τῆς εὐσεβείας φρόνημα, τῆς θεολογίας τὸ κήρυγ-
μα, τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως τὸ μυστήριον· ἐπεὶ
τί χαλεπὸν ἦν, τίνας δὲ στρηγιμάτων δέξιμενον,
ἀπλῶς οὕτως καὶ μιᾶ φωνῇ προσαγορεύειν τὴν Κύ-
ριον; Καὶ αὐτῶν ἐνόησε τῶν δαιμονίων ἀναθομώ-
μων καὶ μετὰ προσθήκης τινὸς τὸ Δεσποτικὸν ὄνομα.
Ἄλλὰ δῆλον ὡς νῦν ὄνομα, τὸ διὰ Παύλου καταγγε-
λόμενον κήρυγμα λέγει, καὶ τὸ πρὸς Θεὸν ἀναφερό-
μενον σέβας, ὑπὲρ οὗ μυρίους καθ' ἑκάστην θανά-
τους ὁ πρὶν διώκτης ἡδέως ἔφερε, διδάσκων, παρ-
αινῶν, μυσταγωγῶν, κηρύσσων τὴν πίστιν, καθ' ἣν αὐτῷ
μυσταγωγίαν ὁ Σωτὴρ ἀπεκάλυψεν· Ἐγὼ
γάρ, φησὶν, ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὴν ὑπὲρ τοῦ
ὀνόματος μου παθεῖν.»

ιβ'. Καὶ ὄρα συνεχῆς ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος. Διὰ
τί; Ἴνα ἡ ἐπιμονὴ τῆς φωνῆς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα
πολλάκις σημαίνουσα τε καὶ κατάδηλον ποιουμένη,
ὡσπερ διὰ τῆς ἀκοῆς ἐντυπώσῃ τοῖς λογισμοῖς τὸ τῆς
εὐσεβείας μυστήριον καὶ οἷα βασιλικὸν ἐκσφράγισμα
ταῖς διανοαῖς; τοῦτο φέροντες καὶ πρὸς αὐτὸ ἀφορῶντες,
μὴ πρὸς πολλὰς εἰρημὸν ὁδοῦς διαφοροῖς φωναῖς σχημα-
τιζομένους ἐκτρεπόμενοι. Ἰπὲρ τοῦ μυστηρίου τούτου
καὶ τῆς περὶ τὴν πίστιν ἀκριθείας ὁ Παῦλος ἔπασχε τὰ
ἀνήκεστα· οὐ γὰρ περὶ ὀνόματος ψιλοῦ, οὐδὲ συλλαδῶν
βραχεῖα συνθέσει, τὸ φρικτὸν καὶ μέγα τῆς πίστεως
περιγράφοντος. Διὰ καὶ ἀκούειν ἐστὶ τῶν ἱερῶν πά-
λιν ἐκδιδασκόντων ῥημάτων· οὐχ οὕτως ἐστὶν ὁ πορ-
θῆσας ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸ ὄνομα τούτου; Πῶς γὰρ
ἐπορθεῖτο λέξις πληγῆ ἀέρος βραχεῖα περιγραφο-
μένη, καὶ πρὸς μηδένα νοῦν τό γε ἐπ' αὐτῇ, μηδὲ
ὀξείαν θεολόγων ἀναπλουμένη, μηδ' ἀνθρώπων ψυ-
χαῖς ἐνιέναι δογμάτων ἀκριθείαν δυναμένη, καὶ τὴν
ὑπερῆν χρονικωτέραν οὐκ ἔχουσα τῆς γενέσεως;
Ἄλλὰ γὰρ δῆλον ὡς νῦν ὄνομα, οὐ τὸ σύνθετος καὶ
πᾶσι περιφερόμενον ἔνοησιν δεῖ, ἀλλὰ τὸ τῆς εὐσε-
βείας ὅλης ἀπαγγέλλον τε καὶ διασημαίνον μυστή-
ριον, καὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διὰ πάσης ἡμῶν τῆς
θεολογίας προϊούσαν ἀκριθείαν. Καὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον
ὄνομα, ἥτοι τῆς πίστεως ἡ τελείωσις, καὶ ταῖς δια-
νοαῖς ἡμῶν ἐμβαθύνεται, καὶ θεμέλιον λαμβάνει ἔδρα-
ζόμενον τῇ τῶν πιστευόντων φιλοθέῳ γνώμῃ καὶ τῇ
στεβρότητι τοῦ φρονήματος. Τοῦτο τὸ ὄνομα ὁ πρὶν
μὲν Σαῦλος ἐπολιόρκει, ὁ δὲ μετὰ ταῦτα Παῦλος
ἐκώπιον ἔθνων καὶ βασιλέων ἐδάσταζεν, ἀπερίτρε-
πον τοῦτο καὶ ἀκαταγώνιστον ἰδιοῖς ἐπιδεικνύμενος
ἀγνίσμασι, καὶ πολλὰ τῶν ἔθνων ἀπὸ τῆς δυσσε-
βείας εἰς ταύτην μεθαρμόσας καὶ μυσταγωγήσας
τὴν εὐσέβειαν. Δεῖ τοίνυν, ἐπειδὴν τὰ Ἄδρια λέγει ὡς
ἐδάπτειζον οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ,
ἢ κατ' ἄλλην τινὰ συνθήκην παραπλησίον λόγου συμ-
φερομένην, τῷ προκειμένῳ τῆς ἐκφωνήσεως τύπῳ
ὁλοκλήρως τε καὶ θεοπρεπῶς ἔνοησιν καὶ τῶν μα-

A Divinam, inquit, prædicationem ab impiis oppugna-
tam atque concussam sustinebit ipse atque firmabit
immutamque statuet. Ita videlicet hoc loco voca-
bulum *nomen* sonat veram fidem, piam sententiam,
divinæ doctrinæ prædicationem, Verbi incarnati
mysterium. Secus enim cur ardua fuisset, vel qui-
bus adminiculis indigisset simplex nec unius voca-
buli fines excedens Domini appellatio²²? Certe et
ipsi aliquando dæmones cum aliquo etiam epitheto
Dominicum nomen pronuntiauerunt. Sed prius
exploratum est, nunc vocabulo *nomen*, prædicandam
a Paulo doctrinam dici, devotumque Deo cultum,
cujus gratia innumeras quotidie mortes is, qui
antea persecutor fuerat, libenter perferebat, do-
cendo, hortando, initiando, prædicando fidem, se-
cundum quam Servator sacra eum religione im-
buerat. « Ego enim, inquit, ostendam illi, quanta
ipsum oporteat mei nominis causa pati²⁴. »

12. Atque adeo videsis perpetuum vocabuli
nomen usum. Cur autem? Nempe ut constantia
vocabuli, quod eandem rem multoties denotat atque
ostendit, vel ipso auditu menti insculpat religionis
mysterium; atque ut id ceu regium signaculum
pectore impressum ferentes, et ad hoc respicientes,
haudquaquam in vias multiplices varietate vocabu-
lorum patefactas divertamus. Hujus causa mysterii
atque accuratæ fidei Paulus acerbissimas molestias
pertulit. Non enim nudo nomine tenuis, neque in-
tra brevem syllabarum compositionem, venerandum
magnumque mysterium circumscribebat. Quare
rursus audire expedit sacrorum magisterium ver-
borum: Nonne is est, qui vastabat Hierosolymis
nomen hoc? Quonam pacto dictio quæ brevi
æris percussione finitur, vastitatem fecisset? dictio,
inquam, quæ nullum per se sensum continet, ne-
que theologiam aliquam sententiam exprimit, ne-
que in hominum animis definitum aliquod dogma
imprimere potest; quæ denique existentiam haud
longæviorē nativitate habet. Perspicuum est ita-
que, nunc in vocabulo *nomen* haud consuetam illam
pervulgatamque significantiam esse intelligendam,
sed mysterium potius quo religio universa annuitur
ac denotatur, nempe exquisitam Evangelii scien-
tiam quæ ex omni nostra theologica disciplina
manat. Hoc nomen, seu potius fidei summa, et
mentibus nostris insculpitur, et fundamentis utitur
pia credentium mente constantiaque sententiæ fir-
matis. Hoc Saulus nomen vastabat; atque idem
postea Paulus coram gentibus regibusque portabat;
insuperabile id atque invictum suis ipsis facinori-
bus exhibens, multasque gentes ab impietate ad
veram religionem pertrahens, sacrisque imbuens.
Igitur quotiescunque apud sacras Litteras dicuntur
discipuli baptizavisse in Christi nomine aut secun-
dum aliam locutionis similis formulam, id intelli-
gendum est digne ac convenienter prout fert pro-

²² Matth. viii, 29. ²⁴ Act. ix, 16.

positus tesseræ typus, neque indignum aliquid contra discipulos suspicandum; sed fatendum potius, juxta doctrinam Servatoris ac magisterium, apostolos sacram regenerationem perficere solitos, aliosque pariter ad id faciendum erudivisse; ita ut præter Dominicum præceptum cogitarent, dicerent, facerentve nihil.

13. Sed fortasse aliquis ratiocinari pergens, ne dicam altercari, si in nomine, inquit, Patris et Filii et sancti Spiritus baptizabant discipuli, curram in nomine Christi aut aliis ejusmodi formulis baptizare dicuntur? Atqui hujus rei notio in supra dictis jam satis exposita est. Sufficit enim, complurium iustar, si hæc controversia mori sacrarum Litterarum imputetur; et si is qui hanc sibi tractandam sumit, non tam curiose agere, quam veritati studere, velit. Nam et alia singulari orationis genere pro sua quodque forma idiotismos habere comperitum est: nemoque idiotismi gnarus, in alias investigationes pervagari mentem sinit: quæ res non in divinis solum sermonibus usuvenit, verum in iis etiam quos Attica lingua studiose exornat. Nihil tamen vetat quominus hunc idiotismum paulo fusius exponamus. Quanquam hanc partem ne in superiore quidem oratione negleximus, in qua rerum causas evolere non omisimus. Nimirum in locutione « In nomine Domini Jesu Christi » atque in aliis hujusmodi (quarum etsi dissimilis sonus, non absimilis tamen neque multiplex sententia est) jure meritoque intelligi fides potest qua Christus discipulos, atque hi vicissim mundum imbuerunt: nam hæc a nomine denotari potest, quia Christus ipse pietatis erga Deum auctor est; et quia in Jesu Dominique mentione docemur contineri summatum conspicique Verbi pro nobis incarnati mysterium. Porro pius quisque hoc duce mysterio tendere dirigique potest ad perfectam Dei cognitionem; haud equidem contrahendo constringendoque intra brevem hanc vocem dogmatum sensu (id enim fieret, si nuda vox præferretur), imo potius dilatando ac perficiendo per fidem ac pietatis consummationem. Quod si denique et hoc audire libet, indivisus et inseparabilis Filius a Patre Spirituque est, quia scilicet ejusdem incomprehensibilis substantiæ et virtutis ac potestatis particeps est. Sed tamen visus fuit atque palpatus postquam carnem nostram assumpsit Filius, factus nimirum oculis nostris conspicabilis tactuque palpabilis: « Quod enim vidimus, ait [Joannes], et manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ; et vita apparuit. Cum igitur ab uno, qui nominatum nobis ob sæpe charitatis infinitum pelagus cognoscendum se obstulit, quique ineffabilia nobis mysteria aperuit²⁷, » a consubstantiali, inquam, Filio, omnipotentis quoque Trinitatis incomprehensibilitatem atque unitatem edocti fuerimus, atque ad reliquam mysterii notitiam deducti, merito nos sane quotiescunque aliquid secundum traditum dogma facimus, merito, inquam, ad auctorem dogmatis rem factam referimus.

²⁷ I Joan. 1, 1, 2.

Α θητῶν μὴδὲν ἀνάγειν ὑπονοεῖν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν διδασκαλίαν, ὁμολογεῖν τοὺς ἀποστόλους τελεσιουργεῖν τὴν ἀναγέννησιν, καὶ τοὺς ἄλλους πράττειν ὁμοίως μυσταγωγούντας, μὴδὲν ἐξωθεν τῆς Δεσποτικῆς ἐντολῆς μῆτε ἐννοούντας, μῆτε λέγοντας μῆτε πράττοντας.

γ'. Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ἂν τισιν ἐπέλθοι λογοθετεῖν, ἵνα μὴ λέγω φιλονεικεῖν, ὡς εἰ γε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐβάπτισον οἱ μαθηταί, τί δὴ ποτε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ λέγονται βαπτίζεσθαι ἢ εἰς τὰ ὅμοια; καὶ γὰρ τοῦτο μὲν διὰ τῶν εἰρημένων ἦδη ἀποχρώσεως ἐπιδεικνύται. Ἦρκει γὰρ ἀντὶ πολλῶν ἄλλων τὴν αἰτίαν ταύτην εἰς τὸ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς ἔθος ἀνάγειν, καὶ παραστήσαι ταύτην οἰκειούμενον, μὴδὲ μᾶλλον τοῦ φιλοσοφεῖν τὸ πολυπραγμονεῖν ἀνταλλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ἄλλα τε πολλὰ καθ' ἕκαστον εἶδος λόγου δι' ὧν χαρακτηρίζεται καθορᾶται ἰδιώματα· καὶ οὐδεὶς ἐπιγνοὺς τὸ ἰδίωμα, πρὸς ἑτέραν ἀποπλανᾶσθαι τὸν νοῦν ἀφίξει ἡγήτησιν· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐπὶ τῶν θεοσόφων λόγων ἐστὶν ἀναθεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐκ κοσμεῖν φιλοτιμεῖται γλώσσα ἡ ἀτιτικίζουσα. Πλὴν οὐδὲν κωλύει καὶ τὸ ἰδίωμα πλατύτερον συνεκδιᾶσθαι· καίτοι γε οὐδὲ τοῦτο παρεῖδον ἐμπροσθεν ὁ λόγος, ὅτι μὴ ἐστέρηται τοῦ αἰτιολογεῖσθαι· καὶ γὰρ « εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, » καὶ εἰς τὰ παραπλήσια (ὧν ἐν τῷ διαφῶρῳ τῶν φωνῶν ἀδιάφορος ἡ διάνοια καὶ μία), δικαίως ἂν ἀναφέροιο ἢ παρ' αὐτοῦ μυσταγωγηθεῖσα τοῖς μαθηταῖς, καὶ διὰ τῶν μαθητῶν τῷ κόσμῳ, πίστις, τοῦ ὀνόματος τοῦτο παραδηλοῦντος, διότι αὐτοὺς ἀρχηγὸς κατέστη τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας· καὶ διότι ἐν τῇ τοῦ Ἰησοῦ καὶ Κυρίου μνήμῃ διδασκόμεθα συγκεφαλαιοῦσθαι καὶ συνεμφανίζεσθαι τὸ μυστήριον ὅλον τῆς τοῦ Λόγου εἰς ἡμᾶς οἰκονομίας. Ἀναπλοῦσθαι τε δύναται τῶν εὐσεβούντων ἕκαστος, καὶ ἀπευθύνεσθαι δι' αὐτοῦ πρὸς τὸ τέλειον τῆς θεογνωσίας· οὐ τῇ βραχύτητι τῆς λέξεως συναποθλιβίων καὶ συστηνοχωρῶν τὸν νοῦν τῶν δογματῶν (τοῦτο γὰρ ἂν εἴη ψιλὴν τὴν φωνὴν προσφέρειν), ἀλλ' ἐμπλατυμένως καὶ καταρτιζόμενος τῇ πίστι· καὶ τῇ τελειότητι τῆς εὐσεβείας. « εἰ βούλει δὲ, ἀχώριστός ἐστι καὶ ἀδιάστατος; ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, ὡς τῆς αὐτῆς ὑπερουσίου οὐσίας καὶ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας ὑπάρχων. Ὁραθὴ δὲ καὶ ἐψηλαφήθη σάρκα τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὴν ὁ Υἱὸς, καὶ γέγονεν ἡμῖν ὁμομασίς τε ληπτὸς, ἀφῆ τε ψηλαφητὸς. « Ὁ γὰρ ἐθεασάμεθα, φησὶ, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη. Ἐξ ἐνός οὖν τοῦ μᾶλλον ἡμῖν διὰ φιλανθρωπίας ἄφατον πέλαγος ἐν γνῶσει καθ' ἐστῶτος, καὶ τὰ ὑπὲρ λόγον μυσταγωγῆσαντος τοῦ ἰμοουσίου, καὶ παντοκρατορικῆς Τριάδος τὸ ὑπεροσίον τε καὶ ἐνιαῖον ἔλλαμψθέντες, πρὸς τε τὴν ἄληθιν τοῦ μυστηρίου θεωρίαν δι' αὐτοῦ χειραγωγηθέντες, εἰκότως ἄρα καὶ ἐπειδὴν τινα πράττωμεν κατὰ τὸ παραδεδομένον δόγμα τελούντες, εἰς τὸν παραδεδοκῶτα ταῦτα δικαιούμεν ἀναφέρεσθαι.

δ'. Ὅπως μὲν τοι γε καὶ ὁ Παῦλος κατήγγελε τὸ ἄνομα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ κατὰ ποῖον σημαίνόμενον τοῦ ὀνόματος, κἀντεῦθεν δῆλον· μᾶλλον δὲ τῶν ἐκείνου λόγων ἢ χάρις ὧν ἤψατο τῆς καρδίας, ἀδελφον οὐδενί. Νῦν μὲν γὰρ τὸ φρικτὸν καὶ φιλάνθρωπον τῆς σαρκώσεως, καὶ μυσταγωγὸν καὶ κηρύττων ἐδείκνυτο· νῦν δὲ θεολογῶν τὴν Τριάδα ἐπαρρησιάζετο, συνανακηρύττων καὶ τὴν ἄλλην τοῦ μυστηρίου δύναμιν θεϊότητα· ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἐστὶ οἶον αὐτοῦ ἀκοῦειν, « Ὅς ὧν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτηρητῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ. » Οὐδὲ γὰρ ἔσχε τὸν κληρὸν τῆς θεότητος ἐκ διαδοχῆς, οὐδὲ ἐπιθέμενος καὶ ἀρπάσας ἐξ ἐτέρου, περιέθετο τὸ κράτος ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς, ὡς τῆς αὐτῆς ὧν οὐσίας καὶ φύσεως, καὶ μηδεμίαν ταύτης ἀφαίρεσιν μηδαμῶς ὑποστῆναι πεφυκώς. Διὰ τοῦτο μὴδὲν ὄλως δυσχερὲς ὑφορώμενος, « Ἐξένωσεν ἑαυτὸν μορφήν δούλου λαθῶν, » καὶ πάλιν, « Εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἐν Πνεῦμα ἄγιον ἐν ᾧ τὰ πάντα. » Οὕτω δὴ οὕτω καὶ τὴν τοῦ Λόγου οικονομίαν ἀνεκήρυττε, καὶ τῆς Τριάδος θεολογίαν ἐκράτουν· ἔκ τε τοῦ μὴ ἀφελεῖν τὸ ἐνιαῖον ἀπὸ μηδεμιᾶς τῶν τριῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ὁμοτιμῶς εἰς αὐτὸ ταύτας ἀναφέρεισθαι· καὶ ἐκ τοῦ μὴ τὴν μὲν πάντων, τὴν δὲ τινῶν ἄρχειν καὶ προνοεῖν, ἀλλὰ τὰς τρεῖς· πάντων τῶν ὄντων καὶ τὴν δημιουργίαν ἔχειν ὁμοσηνῶς καὶ ὁμοτιμῶς, καὶ τὴν κυριότητα καὶ τὴν πρόνοιαν.

ε'. Ὁρᾷς ὅπως ὁ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος ἐβάσταζε τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ; ἔτι συνόρα· « Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ κλητὸς ἀπόστολος ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο δι' ἀγίων προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγίαις, περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ· » πάλιν κἀναυθὰ κηρύττεται ἡ Τριάς· Θεὸς καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πνεῦμα ἄγιον, καὶ ἡ σάρκωσις συνανακηρυττομένη τοῦ Λόγου. Ἐπεὶ δὲ Υἱὸν Θεοῦ εἶπεν, ἐπάγει δι' ὧν ἀφορίζεται ὁ Υἱός· τοῦ γὰρ ἐπιγνωσθέντος, φησὶ, καὶ ἀφορισθέντος ἐξ ἄλλων τε πολλῶν ἰδιωμάτων ἢ μηδενὶ πρόσσει, καὶ οὗτις μὴδέποτε γέγονεν, αὐτοῦργος τῆς ἰδίας ἀναστάσεως γέγονεν. Οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ἐξ ὧν τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐπεσκιάσε τε τῷ τόκῳ τὸν ὁμοούσιον Λόγον ἐκ σπέρματος Δαβὶδ συνεργῶν προσελθεῖν, καὶ μάρτυς ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἀψευδοῦς υἰότητος καὶ τῆς ὁμοουσίας θεότητος γεγωνός. Εἰς κόρον ἂν, οἶμαι, λογισθεῖν τοῖς ἀκροαταῖς προσφέρεισθαι καὶ τὰ περιττὰ φιλότιμος, εἰ πάσας τὰς χρήσεις τοῦ θεσπεσίου Παύλου ἀναγράφωμι, δι' ὧν θεολόγοι τε τὴν Τριάδα, καὶ τῆς παρκώσεως ἐκήρυττε τὸ μυστήριον, βασιτάζων ἐνώπιον ἔθνῶν τε καὶ βασιλέων τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Διόπερ τοῖς εἰρημένους ἀρκεσθῆσάμεθα, οὐδὲν ἔργον ὑπολείποντες, οὐδὲ τοῖς ἐθέλουσι κάκεινοις, ἀναλέγεσθαι· κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ δηλονότι καὶ πῶν ἄλλων μαθητῶν ὁ θεὸς ἐκήρυττε καὶ ἐδίδασκε χορδός. Ὡς δὲ ἐκήρυττον, οὕτως ἐδᾶπτίζον· ἐκήρυττον δὲ ὡς ἡ ἐνυπόστατος αὐτοὺς σοφία θεολογεῖν καὶ κηρύττειν ἐξεπαίδευεν· ὧν ἐν ἡν

44. Quanam igitur ratione Paulus Jesu nomen nuntiaret, et quam nominis significancia, hactenus patefactum est : præsertim vero id neminem eorum latuit, quorum cor sermonum illius gratia tetigit. Modo enim venerandam et clementissimam incarnationem docebat prædicando monstrabat : modo theologica oratione Trinitatem animosius asserbat, cæteram quoque mysterii vim ac divinitatem simul deprædicans. Sed nihil melius de eo audiri potest, quam « Qui cum esset splendor gloriæ et figura substantiæ ejus ^{38.39} (nempe Filius splendor et figura Patris) non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo ⁴⁰. » Non enim successione sortitus divinitatem erat, neque vi detractam alicui potentiam sibi circumposuerat : sed ab initio substantiæ ejusdem naturæque fuit, nullumque hujus detrimentum pati poterat. Idcirco nihil molestum detractans, « Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens ⁴¹. » Et rursus : « Unus Deus et Pater ex quo omnia : et unus Jesus Christus, per quem omnia : et unus Spiritus sanctus, in quo omnia ⁴². » Sic omnino Paulus incarnationem prædicabat, Trinitatisque divinam notitiam confirmabat : dum scilicet unitatem nulli trium personarum detraheret, easdemque ad unum æqualiter referret ; et dum haud aliam personam cunctis rebus, aliam vero nonnullis dominari et consulere diceret ; sed tres personas omnium rerum creationem conjunctim æqualiterque curavisse, iisdemque moderari ac providere.

45. Viden' ut Ecclesiæ doctor Christi nomen portaverit? Sed perge porro considerare : « Paulus servus Jesu Christi vocatus apostolus segregatus in Evangelium Dei, quod promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis, de Filio suo qui factus est ei ex genere David ⁴³. » Iterum hic prædicatur Trinitas, Deus et Filius Dei et Spiritus sanctus, necnon et Verbi incarnatio simul prædicatur. Jam ubi Dei Filium dixit, adjicit etiam quam ratione distinguatur Filius. Nam cum cognitus distinctusque jam esset aliis multis proprietatibus, quæ præter ipsum nemini iasunt ; tum vero quod nunquam antea contigerat, ipse auctor resurrectionis suæ fuit. Item Spiritus sanctus fetum obumbrando, dedit operam ut Verbum consubstantiale ex Davidis genere nasceretur ; atque in baptismate filiationi veræ et consubstantiali Divinitati testimonium dedit. Satiatatem audientibus creem, nimiusque videar, si cunctas inclyti Apostoli locutiones ascribere velim, quibus theologica oratione Trinitatem nos docuit, et de incarnationis mysterio certiores fecit, nomen Domini coram gentibus regibusque portans. Quamobrem dictis contenti erimus ; præsertim quia cætera, si quis volet, nullo negotio coacervare poterit. Atque hoc modo reliquos etiam discipulorum venerandus chorus prædicabat atque docebat. Jam sicuti hi prædicabant, ita etiam baptizabant. Prædicabant autem sicuti ipsos hypostatica sapientia ad theologice loquendum prædicandumque erudiverat.

^{38.39} Hebr. 1, 5. ⁴⁰ Philip. 11, 6. ⁴¹ ibid. 7. ⁴² I Cor. viii, 6. ⁴³ Rom. 1, 1, 2.

Jam in his unum, et quidem nulli secundum, A dogma erat, ut lavacrum regenerationis in Patre et Filio et Spiritu sancto perageretur, atque ut baptizati homines cum harum personarum invocatione ad regenerationem perducerentur. Sic apostolorum divinitus delectus chorus veniæ donum initiatis impertiebat. Sic Paulus baptizabat, quos quidem baptismo tingebat. Sic coram gentibus regibusque Servatoris nomen cum fiducia deferebat : atque hac mente instinctus clamabat : « Rogo vos, fratres, per Dominum Jesum Christum, ut sermonis concordiam sectemini ⁴⁵. »

16. Vin' tibi principis quoque apostolici testimonium exhibeam? qui quidem etsi verborum sono laud videtur cum Ecclesiæ more actuque congruere, si tamen scopum ejus cum veritatis studio diligenterque scrutabimur, nihilo is secius, imo vehementius, sacram hanc consuetudinem confirmare ac stabilire videbitur. Is enim Judæam non minus proiugis quam sacra doctrina peragrans, hominem illum ad Speciosam portam sedentem, cujus pedum bases atque malleoli dissoluti erant, hunc, inquam, verbo instaurans, sanumque mirabiliter sistens : « In nomine, inquit, Jesu Christi, surge et ambula ⁴⁶. » Et dictionis quidem formula ineffabili virtute sic fuit prolata : ipse vero princeps vim vocabuli explicans, notionemque nomini subjectam interpretans, prodigio attonitos admonebat quem ipsi aspernati fuerant, crucisque supplicio multaverant, hunc ipsum esse, cujus virtute insanibilis morbus surcatus fuerat. Præterea docuit, se vocabulo *nomen* fidei summam confessionemque designare. Audi enim quæ dicat : « Deus Abraham et Deus Isaac glorificavit Filium suum Jesum ⁴⁷. » Atque ut magis animi sententiam declaret, addit : « Et in fide nominis ejus hunc quem videtis et probe scitis confirmavit nomen ejus ⁴⁸. » Audi adhuc : « Imo fides, quæ per eum est, integram huic sanitatem tribuit ⁴⁹. » Miraculum scilicet patraturus, a Jesu Christi nomine causam ejus medicinæ repetit; deinde nomen ad fidem transfert, quod est religionis mysterium. Tum rursus nomen dicit pro fide in Jesum, quasi metuat, ne forte auditores oblitii essent, nomen ab se fidei loco fuisse nsurpatum. Mox pergit dicere : « Et fides per ipsum ⁵⁰, » id est ab eo prædicata. Viden' ut nomen nunc fidem in Christum significet? fides autem, prædicatam ab eo religionem? quæ quidem prædicatio bases claudicantis solidat. Quare etiamsi aliud testimonium exstaret nullum, vel hoc a principe prolatum sufficeret, palam ut fieret quidnam sacræ Litteræ inuuant, cum aint proselytos in Jesu Christi nomine aliisque hujusmodi formulis baptizari. Sic ergo Petrus aiebat cum divinam efficaciam monstraret; dilectus autem inter discipulos sic item decernebat; Lucas subscribebat; Paulus docebat; quibus paria reliquorum apostolorum cætus prædicabat; neque

καὶ οὐδενὸς τῶν ἄλλων δογματίων ἔλαττον, καὶ τὸ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας τελεστούργειν, καὶ ταῖς αὐτῶν ἐπικλήσει τοὺς βαπτιζομένους ἄγειν εἰς ἀναγέννησιν. Οὕτω τῶν ἀποστόλων ὁ θεόκριτος σύλλογος τὸ δῶρον ἐμυσταγωγεί τῆς ἀφέσεως· οὕτω Παῦλος ἐδάπτισεν οὖς ἐδάπτισεν· οὕτω βαστάζων ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος ἐπαρρήσιάζετο· κατὰ ταύτην ἔβδα τὴν ἔνοϊαν, « Παρακαλῶ σὺν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε. »

15'. Βούλει δέ σοι καὶ τὸν κορυφαῖον παρέσεσθαι μάρτυρα; εἰ γὰρ καὶ μὴ δοκεῖ κατὰ γε τὴν τῶν ῥημάτων προφορὰν τῆ τῆς Ἐκκλησίας ἔθει καὶ τῆ πράξει συμφυθῆγεσθαι, ἀλλὰ γε φιλαλήθως αὐτοῦ καὶ ἐπιμελῶς ὁ σκοπὸς ἀνερευνώμενος, οὐδὲν ἔλαττον εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ταύτην ἐπικροτεῖ καὶ συνίστησι. Καὶ γὰρ ταῖς θαυματουργαῖς οὐκ ἔλαττον τῆς θεοσεβούς διδασκαλίας τὴν Ἰουδαίαν περισρχόμενος, τὸν πρὸς τῆ ὤραϊζ πύλῃ καθεζόμενον, οὐ αἰ βάσεις τῶν ποδῶν καὶ τὰ σφυρὰ διαλέλυτο· τοῦτον ἀρμολογῶν τῆ ῥήματι καὶ ὑγιᾶ παραδόξως ἀναδεικνύς, « Ἐν τῆ ὀνόματι, φησίν, Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειρε καὶ περιπάτει. » Ἄλλ' ὁ μὲν τύπος φωνῆς τῆ ὑπὲρ λόγον ἐνεργεία τῆς χάριτος, οὕτω συμπροφήχθη· αὐτὸς δὲ τοῦ ῥήματος τὴν δύναμιν ἀναπτύσσων, καὶ τί βούλεται αὐτῷ τὸ ὄνομα δηλοῦν ἐφερμηνεύων, τοὺς μὲν καταπληττομένους τῆ θαύματι ἐδίδασκεν ὡς ἐξουθενηθεὶς παρ' αὐτῶν, καὶ σταυρῷ καὶ θανάτῳ καταδικασθεὶς, αὐτὸς ἔστιν οὗ ἡ δύναμις τὴν ἀνίαν ἰάτατο νόσον. Ἐδίδαξε δὲ ὅτι καὶ τὸ ὄνομα νῦν αὐτῷ τῆς πίστεως τὴν συγκεφαλαίωσιν καὶ τὴν ὁμολογίαν ἀπαγγέλλει. Ὅρα γὰρ οὐδ' αἶσα καὶ Ὁ Θεὸς Ἄβραμ καὶ Ἰσαὰκ ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν· Καὶ ἐπιδηλότερον τὸ βούλημα προῖων, ἐπάγει· « καὶ ἐπὶ τῆ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὄν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε ἔστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Πρόσχεζ· « Ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν δλοκληρίαν ταύτην. » Ἀρχόμενος τοῦ θαύματος τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτοῦργειν τὴν ἰασιν ἀνακηρύττει· εἶτα μεταλαμβάνει τὸ ὄνομα πρὸς τὴν πίστιν, ὅπερ ἔστι τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας. Μετὰ τοῦτο πάλιν ὄνομα τὴν εἰς αὐτὸν καλεῖ πίστιν, ὡσπερ δεδιῶς μὴ λήθην λάθωσιν οἱ ἀκροαταὶ ὅτι τὸ ὄνομα αὐτῷ ἀντὶ τῆς πίστεως παρελήφθη. Εἶτα ἐπάγει· « Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, » τοτέστιν ἡ κηρυχθεῖσα παρ' αὐτοῦ. Ὅρᾳ ὅπως τὸ μὲν ὄνομα τὴν πίστιν νῦν τὴν εἰς αὐτὸν ἀπαγγέλλει; ἡ δὲ πίστις τὴν ὑπ' αὐτοῦ κηρυχθεῖσαν θεοσεβείαν; τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ χωλοῦ τὰς βάσεις στερεοῖ; Ὡστε εἰ μὴ τις ἄλλη τῶν μαρτυριῶν προσῆν, ἤρχεσεν ἂν ἡ τοῦ κορυφαίου μόνῃ προκομιζομένη λαμπρῶς παρατῆται τί σημαίνει τὰ ἱερὰ Λόγια ἐν τῷ λέγειν βαπτίζεσθαι τοὺς προσιόντας ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ὅμοια. Ταῦτα μὲν Πέτρος τὴν θεωργίαν ἐμφανίζων ἔλεγεν· ὁ δὲ τῶν μαθητῶν ἡγαπημένος συνεδογματίζεις, Λου

⁴⁵ I Cor. xiv, 1. ⁴⁶ Act. iii, 2 seqq. ⁴⁷ ibid. 13. ⁴⁸ ibid. 16. ⁴⁹ ibid. ⁵⁰ ibid.

κὰς συνέγραφε, Παῦλος ἐδίδασκειν· οἷς καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς (οὐ γὰρ ἦν οὐδαμῶς οὐδ' ἐπὶ νοῦν λαθεῖν αὐτοὺς περὶ τὰ καίρια φέρεσθαι) συνανεκήρυττεν. Οὕτως ὄνομα Χριστοῦ ἢ πίστις ἢ εἰς Χριστὸν· πίστις δὲ εἰς Χριστὸν ἢ δι' αὐτοῦ παραδεδομένη τοῖς αὐτόπταις τοῦ λόγου καὶ ὑπηρέταις θεολογία, καὶ τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον.

15. Σὺ δὲ εἰ τις ἔρωσ ἐπῆλθε πρὸς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν εὐπορεῖν πλειόνων ἐπιχειρημάτων, κἀντεῦθεν τῆς προθέσεως οὐκ ἀποτεύξῃ. Πρῶτον μὲν γὰρ τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἀπορίας εὐλογώτερά λύσις οὐκ ἂν εἴη τις ἑτέρα παρὰ τὴν εἰρημένην σαφῶς, ἐμφανίζουσα τὴν τοῦ ζήτηματος γνώσιν. Δεύτερον δὲ καὶ ἦν τινες ἐπεινόησαν λύσιν, τὸ ἀνεπιτίμητον οὐκ ἔσχε· καὶ γὰρ ἤδη μὲν οὐκ ὀλίγας ἔδωκε λαβὰς· δοίη δ' ἂν σοι βουλομένῳ καὶ πλείους. Εἰ γὰρ προσίστατο τοῖς κατ' ἀρχὰς προσιοῦσι καὶ μόνον προφερόμενον τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πῶς ἦν τῶν κατεπειγόντων βαπτίζοντας αὐτὸ προκομίζεις; Οὐδὲ γὰρ θεράπειαν τινὰ τοῦ θορυβοῦντος παρεῖχεν ἂν τὸ παραλυτοῦν προτεινόμενον· ἀλλ' ἐπὶ πλέον ἐξετράχυνεν ἂν καὶ ἀνεφλέγμαίνεν αὐτὸ τὴν γνώμην. Σιγώμενον γὰρ μᾶλλον τὸ ἀναρῶν, ἢ φθεγγόμενον, τοὺς δυσχεραίνοντας αὐτὸ διαπραῦνει. Καὶ τὸ εἶτι μᾶλλον ἀναφλέγον εἰς ὄργην, σιωπῆσαι μὲν καὶ ὑπεριδεῖν ἂ τοῖς πολλοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐγνωρίζετο, Πατέρα λέγω καὶ Πνεῦμα, ἀντεπεισάγειν δὲ τὴν κλήσιν τοῦ Υἱοῦ, οἷς οὐδὲ τὴν φωνὴν ἀλυπον ἦν ταῖς ἀκοαῖς παραδέχεσθαι (45)· καὶ γὰρ μᾶλλον ἂν προαγόμενον, οὕτω προσίστατο. Μετὰ μὲν γὰρ τῶν τιμωμένων συνταττομένου, πρὸς ἑκατέραν μοῖραν τὴν τε παραλυτοῦσαν καὶ τὴν εὐφραίνουσαν ὁ ἀκροατὴς ἐμερίζετο· καὶ πρὸς μίαν καινοτομίαν τῆς προσθήκης ὁ ἐπαράσσειτο. Τῶν δὲ γνωρίμων καὶ τιμωμένων σιγῇ παραπειμπομένων, μόνου δὲ τοῦ πλήττοντος· ἀντ' ἐκείνων κηρυσσομένου, πῶς οὐκ ἦν εὐλογώτερον ἀποπηδῆν αὐτίκα, καὶ τὰ ὅσα φράττειν, διπλαῖς μᾶλλον δὲ πολλαπλαῖς βαλλομένους ταῖς καινοτομίαις, καὶ τὸ βέλος τῆς ἀνίας πικρότερον καὶ δριμύτερον ὑποδεχομένους; ἔξ ὧν μᾶλλον τὸ παντελῶς αὐτοὺς ἐτραχύνεσθαι, καὶ τοῦ προσεῖναι ὅλως τῷ κηρύγματι, εἰς τὸ ἀδύνατον κατεσκευάζετο.

17. Οὐκ ἠνεῖχοντο, φησὶ, τὸ Ἰουδαίων ἔθνος Θεὸν τὸν Χριστὸν ὁμολογεῖν· διὰ τοῦτο ἄρα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς ἐβάπτισε. Καὶ ποῦ τοῦτο λόγον ἔχει παραίνειν διὰ τοῦ φλεγμαίνοντος, καὶ θεράπειεν διὰ τοῦ τραύματος; Πῶς δ' οὐχ ὁ ἐναντίος λόγος εἰς τὸ εὐλογώτερον ἂν εἴη καὶ συνετώτερον προτεινόμενος; Οὐκ ἐβάπτισον οἱ ἀπόστολοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· βαρῶς γὰρ οἱ μυσταγωγού-

A enim suspicari licet, mortiferis ipsos noxis se obstringere solitos. Constat igitur Christi nomen pro fide in Christum dici : fides vero in Christum nihil est nisi tradita spectatoribus verbi atque ministris sacra doctrina et incarnationis mysterium.

17. Jam vero si qua te cupiditas tenet in eodem proposito argumentis pluribus abundandi, hic quoque scopum tuum assequeris. Nam primo dubitationis ejus, quam initio scripsimus, nulla est præter prædictam probabilior solutio, quæ manifeste quæstionis explanationem tradit. Deinde quæ ab aliis excogitata fuit solutio, non caret reprehensione, eaque non paucas reapse vituperandi ansas dedit; et quidem tibi volenti plures præbebit. Nam si offendebat primos illos proselytos vel ore tenuis prolatum Christi nomen, cur jam necesse erat inter baptizandum id oggerere? Certe illud medelam perturbationis nullam fecisset, quod non sine ingrato sensu exhiberi poterat : quin adeo mentes efferavisset potius atque incendisset. Nam si molesta res est, silendo magis quam prædicando, eos qui abhorrent mitigare solemus. Tum ira gravior commota fuisset, si ii silentio pressi fuissent ac neglecti, qui multis Judæis comperti erant, Pater nimirum et Spiritus; obtrusa autem Filii invocatio, cujus ne nomen quidem sine molestia auditu excipi poterat : quod sane ita prolatum vehementius offendebat. Contra si nomen hoc cum aliis jam in honore habitis collocabatur, bifariam auditor scindebatur, partim scilicet ægre ferens, partim gestiens : sola autem additamenti novitate conturbabatur. At vero si cogniti jam et in honore habitii silentio prætermitterentur; unus autem, qui offendebat, prædicaretur : quidni exspectandum erat, ut protinus Judæi aufugerent, aures occluderent, percussi scilicet duplici imo multiplici novitate, teloque tristitiæ acerbius asperiusque recepto : quo flebat, ut ipsi magis irritarentur, et ab accessu ad Evangelium omnino prohiberentur.

18. Aiunt adversarii : Non ferebat Judaicus populus Christum Deum confiteri : proptereaque apostolorum cætus in nomine ejus baptizabat. Atqui non est rationi consentaneum, ut re æcerba nitigemus, atque ut vulnere medicinam faciamus. Quidni potius contrarius sermo probabiliorem prudentioremque sententiam præbeat? Non baptizabant apostoli in Christi nomine; ægre enim fere-

VARIE LECTIONES.

(45*) Cod. τὴν προσθήκην.

NOTÆ.

(45) De notitia Filii apud Hebræos dicendum nobis erit cum Theodori Mopsuesteni Commentarium ad Zachariam prophetam edemus (vide *Patrologia*,

tom. LXVI). Videsis interim Eusebium Cæsariensem in Opere theologico contra Marcellum, 1, 19.

bant initiati hanc appellationem. Nonne enim fugam potius baptismi suasissent, si ita baptizare instituisent, ritu nimirum prædicationi propriæ adversante? At enim, inquirunt, baptizabant apostoli pro suo libito, non uti docuerat Dominus : prævaluitque sententia eorum, ita ut tempore et consuetudine dogma Magistri antiquaretur. Verum enimvero quis denum tanto rursus inflammatus zelo fuit tantaque vi præditus, ut Servatoris præceptum oblivioni jam traditum instauraret? Mehercule neminem hujusmodi neque nunc appellare queunt, neque unquam appellabunt. Quis enim huic homini auscultasset, postquam Dominicum mandatum jam fuisset abolitum? idque adeo non a vulgaribus, sed ab iis qui credendi in Christum magistri cæteris præconesque fuerant. Quis, inquam, alius in suum ordinem restituisset præceptum Dominicum? præsertim cum ille discipulorum cogitatus, ut adversariorum sermo affirmat, jam toto orbe esset diffusus, atque apud omnes initiatus in more positus. Sane antequam illa circa baptismum novitas vulgata esset, Dominicam legem haud ægre firmare licuisset; verum illa novitate ad orbis terrarum terminos propagata, quisnam potuisset dominantem jam ritum expellere: illum autem, qui initio quidem traditus fuerat, sed deinde omnino suppressus, revocare? Nam si propter auditorum morosos animos Dominico mandato non est locus inventus, cum nondum alia initiandi formula illorum aures occupavisset, nec mentibus inscripta fuisset atque impressa; num deinde apud jam imbutos apostolico ritu atque initiatos, aditus priori ritui sperandus erat, adversante altero atque obsistente, qui jam insuperabiles vires obtinuerat? Ut vides igitur demonstratum quaquaversus est, qui spectatores Verbi fuissent verique administri, et quorum vitæ curriculum eo tendebat, ut vel ipsa nece suam erga Dominum charitatem testarentur, fieri, inquam, non posse quin hi ejusdem mandata integra atque inviolata esse curaverint.

19. Quid porro dices, vel quis te horror corripit atque metus, cum decretorum apostolicorum districtam sententiam audies? quam non unus et alter, neque multi sigillatim, sed universus discipulorum cætus scripsit, Dominico præcepto haud antiquando, quod absit, sed stabiliendo intentus. Ubinam autem tam horrendæ minæ sunt? Apostolorum scilicet audiendæ sunt cælesti suffragio latæ leges, quæ clarissima voce clamant: « Si quis episcopus aut presbyter (audi, homo; quanquam singulari attentione non est opus, quoniam nihil aliud quam Dominicam traditionem sanciri ab his patet); si quis contra Domini mandatum, non baptizaverit in Patre et Filio et Spiritu sancto, deponatur. » Neque hactenus pœnam statuunt: sed si etiam nomina nominibus commutare baptizantes

Α μνοι και πρὸς αὐτὴν τὴν κλήσιν ἐφέροντο. Ἄρ' οὐκ εἰς ἀποτροπὴν μᾶλλον ἐπήγον τοῦ βαπτίσματος, εἰ οὕτω βαπτίζεῖν ἐπεχείρουν και πρὸς τοῦναντίον ἢ ἐκλήρυττον; Ἄλλ' ἐδάπτειζον ὡς ἐβούλοντο, ἀλλ' οὐκ ὡς ὁ Δεσπότης ἐδιδάξατο· και κράτος; Ἐλαθεν ἡ γνώμη, και ἔθει; και χρόνῳ τὸ τοῦ Διδασκάλου δόγμα παραγράφεται. Τίς οὖν πάλιν ἢ πόθεν ἐπέστη ζήλον και ῥώμην, ὃς τοσαύτην ἔσχεν ἀναλαβεῖν δι' ὧν τὸ παράγγελμα τοῦ Σωτῆρος λήθη δεδομένον ἀνεσώσατο; Ἄλλ' εἶπειν οὐκ ἔχουσιν οὐδ' ἂν εἴπωσι. Τίς γὰρ αὐτῷ και προσέσχε τῆς Δεσποτικῆς μὲν ἤδη παρεωραμένης ἐντολῆς; και τότε οὐκ ὑπὸ τῶν τυγόντων, ἀλλ' οἱ τῶν ἄλλων ἦσαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως κήρυκες και διδάσκαλοι. Τίς οὖν ἕτερος εἰς τὴν οἰκείαν τάξιν τὸ Δεσποτικὸν ἐπανήγαγε πρόσταγμα; και μάλιστα τῆς τῶν μαθητῶν ἐπινοίας, ὡς ὁ διαφιλονεικίων λόγος βούλεται, εἰς τὴν οἰκουμένην ἐξαπλωθείσης ἤδη και συνήθους ἅπασιν τοῖς μυσταγωγούμενοις καθισταμένης. Καὶ τοι μὴ πῶ μὲν πλατυθεισῆς τῆς περὶ τοῦ βαπτίσματος καινοτομίας, οὐκ ἦν ἐργῶδες οὕτως τὸ Δεσποτικὸν κρατύνεσθαι νομοθέτημα. Ταύτης δὲ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης καταλαβούσης, τίς ἂν εἴη ὁ τὴν κατασοῦσαν μὲν μυσταγωγίαν ἐκβαλεῖν γεγεννημένος δυνατός; τὴν δ' ἐξ ἀρχῆς δοθείσαν μὲν, σεσιγημένην δὲ παντελῶς, ἀνακαλέσασθαι; Εἰ γὰρ οὐκ εὔρε χώραν διὰ τὸ δυσπαράδεκτον τῶν ἀκρατῶν ἢ σωτήριος ἐντολή, ὅποτε μηδεμίαν τις ἐτέρα μῆσις προκατέλαβε τὰς ἀκοὰς αὐτῶν, μηδὲ ταῖς ψυχαῖς; ἐνεγράφη και ἐνετυπώθη, ἐπειδὴν κατεσχέθησαν και ἐτελέσθησαν τῇ τῶν ἀποστόλων τελετῇ, πῶς ἂν εὖροι παρείδουσιν, ἀντιπικτούσης αὐτῇ και ἀνανισταμένης τῆς ἤδη τὸ κράτος ἄμαχον ἐχούσης; Ὁρᾷς ὡς ἀδύνατον πανταχόθεν ἐπιδεικνύεται τοὺς αὐτόπτας τοῦ λόγου και ὡς ἀληθῶς ὑπηρέτας, ὧν ὁ βίος ἦν και ὁ δρόμος θανάτῳ τὸ Δεσποτικὸν βεβαιῶσαι φιλτρον, και τῶν αὐτοῦ θεσπισμάτων (μη) συντηρηῆσαι τὸ ἀπαράβατόν τε και ἀπερίτρεπτον.

ιβ'. Τί δ' ἂν εἴποις; τίς δ' ἂν σε μὴ λάβῃ φρίκη και δέος ἐπειδὴν τῶν ἀποστολικῶν θεσμῶν τὰς ἀπειλουμένας ψήφους ἀκούσης; ὃς οὐκ εἰς μόνον οὐδὲ δεύτερος, οὐδὲ καθ' ἓνα πλείους, σύμπα; δ' ὁ χορδὸς τῶν μαθητῶν τὴν Δεσποτικὴν ἐντολὴν βεβαιῶν, οὐ λῶν, ἅπαγε, ἀπεφῆντο. Και ποῦ λαβεῖν ἔστιν αὐτῶν τὸ φρικτὸν τῆς ἄρᾶς; Αὐτῶν χρεῶν ἀκούειν τῶν οὐρανῶν ψήφῳ κεκυρωμένων φωνῶν (46)· διαπρύσιον αὐταῖς βῶσιν· εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος (ἐπίστησον, ἄνθρωπε, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐπιστάσεως ἐνταῦθα δεῖ· περιφανῶς γὰρ ἡ Δεσποτικὴ κυροῦται παράδοσις), εἰ τις οὖν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν μὴ βαπτίσει εἰς Πατέρα και Υἱὸν και ἅγιον Πνεῦμα, καθαιρεῖσθω. » Και οὐδὲ μέχρι τούτου τὴν καταδίκην ἰσχύειν· ἀλλὰ και ἐν ὀνομάτων παραλαβεῖν οἱ βαπτίζοντες ἐπιχειρήσωσι, μηδὲν ὄλων τῶν

NOTÆ.

(46) Tum Canones vulgo apostolicos tum Constitutiones (etsi scriptum utrumque pervetustum sit) mentiri nomen apostolorum, nemo jam dubi-

ta. Quare Photii argumentum hinc petitum, etsi nullum non est, vires tamen apostolicas non habet.

ἀριθμὸν τῆς Τριάδος· ὑποτεμνόμενοι, οὐδ' οὕτως εὐ-
 ρίσκουσιν ἀποφυγῆν τοῦ μὴ οὐχὶ τὴν ἴσῃ δοῦναι δί-
 κην· οὐδὲν γὰρ ἤτιτον οὐδ' οὔτοι τὸ Δεσποτικὸν προ-
 πηλακίζουσι δόγμα. Οὐδ' ἂν τὰς μὲν κλήσεις φυλάτ-
 τωσιν ὡς παρελάβον, τὸ σχῆμα δὲ τῆς ἐν τῷ βαπτί-
 σματι καταδύσεως μὴ συνδύσασιν, ἀλλὰ διὰ μιᾶς
 ἀντι τῶν τριῶν τὸν βαπτίζόμενον τελειώσωσι, μάλ-
 λον δὲ εἰπεῖν οικειότερον συντελέσωσιν, οὐδ' ἂν τὰ
 μὲν ἄλλα τῆς ἐντολῆς ἐκτελέσωσιν, εἰς δὲ τὸν θάνα-
 τον τοῦ Κυρίου βαπτίσωσιν, οὐ μὲν οὖν τῆς αἰτίας
 οὐκ ἀπολύονται. Τῷ δ' αὐτῷ περιπίπτουσι καὶ κρί-
 ματι καὶ ἐγκλήματι· ἡ γὰρ ἐν τοῖς ὁμοίοις παρὰ-
 βασίς τὴν ὁμοίαν τιμωρίαν εἰσπράττεται. Καὶ γὰρ
 ἐπίσης πρὸς τὴν ἀθέτησιν ἀποκλίνουσι τῆς σεβα-
 σμίου ἐντολῆς καὶ ὅσοι καθ' ἑτερόν τινα τρόπον
 βαπτίζουσιν ἐτόλμησαν, καὶ ὅσοις ἔδοξε τῇ ἐπικλήσει
 τοῦ βάπτισμα.

κ'. Ἀκούεις, ὦ Παῦλε; Ἄλλ' ἀνάσχου καὶ μετὰ Β
 στεφάνου πρὸς ἀγῶνας ἀποδύεσθαι· πάλιν πορθεῖς
 τὴν Ἐκκλησίαν, πάλιν ἐπιστολάς παρὰ τῶν Ἰουδαϊ-
 κῶν ἀρχιερέων λαμβάνεις, μετὰ δὲ τὸν Παῦλον εἰς
 Σαῦλον ἐξέστης. Καὶ πῶς ταῦτα διδάξας, πάλιν λέ-
 γεις εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ πάντας βαπτίζε-
 σθαι; Καὶ νῦν μὲν μετὰ τῶν συναποστόλων καὶ συν-
 αγωνιστῶν ποινὰς τοῦ καθ' ἑν τι τούτων βαπτίζουσιν
 τολμῶντας ἀπαιτεῖς, νῦν δὲ καθ' ἑαυτὸν γενόμενος,
 οὐ μόνον λέγεις οὐδ' ἐν γωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ κηρύττεις·
 καὶ οὐχὶ κηρύττεις μὲν, οὐ γράφεις δὲ, ἀλλὰ
 καὶ γράμματι τὸ κήρυγμα Ῥωμαίοις μάλιστα γρά-
 φων, εἰς ἄμαχον ἐπαίρεις ἰσχύϊν εἰς τὸν θάνατον τοῦ
 Χριστοῦ τοὺς βαπτίζομένους βαπτίζεσθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν
 τῆς ἀληθείας κῆρυξ τῶν εἰσαγόντων τοῦ βαπτίσμα-
 τος τὴν καινοτομίαν, κάκεινον αὐτὸν ἐπιψηφίζεσθαι C
 τῇ δόξῃ κατηγορούντων, ὧδε ἂν αὐτοὺς ἐπιστομῆσαι.

κα'. Ναί, φησὶν, ὁμολογῶ μὲν τοὺς βαπτισθέντας,
 εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ βαπτίσασθαι, οὐκ ὁμο-
 λογῶ δὲ τὸ βάπτισμα τῇ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπικλή-
 σει ἱερουργεῖσθαι· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τελειοῦμαι μὲν
 οὗτο τὸ δῶρον τῆς ἀφέσεως, ὡς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ
 παραδίδωκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
 καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· σύμβολον δ' εἶναι τοῦτο
 τοῦ θανάτου αὐτοῦ, διὰ τῆς τριττῆς καταδύσεώς τε
 καὶ ἀναδύσεως τὴν τριήμερον αὐτοῦ ταφήν καὶ ἀνά-
 στασιν εἰκονίζον τε καὶ διατυπούμενον. Διὸ καὶ οὐχ
 ἀπλῶς εἶπον, « εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔβαπτίσθη-
 μεν, » ἀλλὰ προτάξας τὸ, « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἔβα-
 πτίσθημεν, » οὕτως ἐπήγαγον τὸ « εἰς τὸν θάνατον D
 αὐτοῦ ἔβαπτίσθημεν » τῇ κατὰ συνέχειαν παραθέσει
 τῶν διαφόρων ἐνομιῶν τε καὶ ὀνομάτων, κατὰ μηδε-
 μίαν μὲν ἱερουργεῖσθαι τὸ βάπτισμα διδάξάμενος,
 ἡ γὰρ ἂν τάναντία καὶ μάλιστα ἅμα φρονῶν τε καὶ
 λέγων ἑαλωκῶς εἶην. Ἄλλὰ διὰ μὲν τοῦ εἰπεῖν,
 « εἰς Χριστὸν ἔβαπτίσθημεν, » ὅτι κατὰ τὴν αὐτοῦ
 μυσταγωγίαν βαπτισθῆναι παραδήλωσα· διὰ δὲ τοῦ

ausi fuerint, licet Trinitatis numerum non immi-
 nueriat, nihilominus quin parem pœnam subeant,
 fieri non potest; æque enim Dominico dogmati in-
 juri sunt. Et si forte appellationes secundum tra-
 ditionem retineant, rationem tamen in baptismo
 legitimam non simul usurpent, verum unica pro
 tribus immersione baptizandum initient, seu ut
 aptius loquar perficiant; item si reliquas præcepti
 partes curent, in Christi autem morte baptizent,
 crimine non vacabunt; imo haud minori culpa
 noxaque semet irretient. Nam æque ad venerandi
 mandati violationem incumbunt tum qui alio ritu
 quolibet præter legitimum baptizant, tum qui cum
 Christi aut mortis ejusdem appellatione baptismum
 conficiunt.

τοῦ Χριστοῦ, ἡ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἱερουργεῖσθαι

20. Audin', Paule? Igitur te compara post coro-
 nas ad subeundos [agonas: rursus Ecclesiam
 vastas, rursus epistolas a Judaicis pontificibus
 refers: cum jam Paulus fueris, iterum in Saulum
 recidis. Nam cur qui talia docueris, nunc omnes
 jubes in Christi morte baptizari? Et modo cum
 apostolis laborumque sociis pœnas ab iis repositis,
 qui cum qualibet ex his formis baptizare ausi fue-
 rint; modo ipse sigillatim non solum in angulo
 dicis, sed et prædicas: nec solum prædicas, scri-
 bendo tamen abstinens, sed litteris et quidem ad
 Romanos scriptis præconium commendans, sum-
 mam tribuis auctoritatem baptismo in Christi
 morte collato. Sed enim veritatis præco eos qui
 baptismi novitatem invehunt, seque ipsum senten-
 tiæ eorum astipulari calumniantur, sic fere refuta-
 bit.

21. Equidem ego aio baptizatos baptismum in
 Christi morte recepisse; non tamen aio baptismum
 in ejusdem mortis invocatione conferri; quod ab-
 sit; sed dico remissionis hoc donum fieri, prout
 ipse Servator tradidit, in nomine Patris et Filii
 et Spiritus sancti: id vero esse symbolum mortis
 ejus, quia tribus immersionibus totidemque
 emersionibus triduanam ipsius sepulturam resur-
 rectionemque deformat atque exprimit. Idcirco haud
 simpliciter dixi: « In morte ejus baptizati sumus⁸⁰, »
 sed cum antea dixissem: « Quotquot in Christo bap-
 tizati sumus, » deinde addidi, « In morte ejus baptizati
 fuimus⁸¹: » scilicet hac proxima differentium sen-
 tentiarum ac nominum adjectione satis docens,
 secundum nullam ex his formis baptismum confici.
 Alioquin contraria maxime et sentire et dicere co-
 arguerer. Sed rœvera cum dixi: « In Christo bap-
 tizati sumus, » secundum ejus initiandi ritum bap-
 tizatos nos declaravi; cum autem dixi: « In morte
 ejus baptizati fuimus, » nihil aliud significavi,

⁸⁰ Rom. vi, 5. ⁸¹ ibid. ⁸² Hebr. iv, 15.

NOTÆ.

(47) Canon. apost. 48, 49. Item Const. apost. lib. vii, 25.

nisi quod baptismus a Servatore institutus typum **A** præ se fert atque imaginis mortem ejus, quæ immortalitatis fontem nobis reseravit. Aliud autem omnino est sic loqui ut nos ediximus; aliud est affirmare (quæ damnata a nobis sententia est) regenerationis mysterium cum invocatione mortis Christi conferri solitum. Haud nos igitur mentem immutavimus, neque ad Judaicas epistolas jam a nobis improbatas reversi sumus: qui videlicet cælestia dogmata non in lapideis, sed firmis et nunquam frangendis animi tabulis inscripsimus. Illi potius Paulum transformare in Saulum nituntur, atque in aliis ejusmodi obtreçant, quanquam id ipsum fateri eos pudet, quos perperam intelligere et calumniari sermones meus juvat. Ego sane communes meorum in apostolatu sociorum sententias ipse quoque amplectens ac sanciens, homines illos qui alio quovis modo baptizare audent, quam fit in Dominica initiandi formula; etiamsi Trinitatis tria nomina adhibeant, etiamsi nihil reliquorum omitant; si tamen in una immersione baptismum conficiant; et si ne id quidem committant, sed vel in Christi invocatione baptizent, vel in ejus morte, vel aliam quamlibet novitatem, præter Servatoris traditionem, excogitent; ego hos nulla venia dignabor; sed eum qui vel in uno e supradictis peccaverit vel in alio simili, sine dubio reum agam. Non enim quia nominum qualitas variatur, ideo leve crimen contrahitur; sed quia mandatum violatur, idcirco reus damnatione feritur. Hæc Paulus ecclesiae orator, mori hujus praxique patrocinians, Servatoris præceptum confirmans, os illorum occultans qui contrarium facitare ausi essent, suorum autem in electione et apostolatu præcessorum decreta sigillo muniens. Tu vero quid jam ais? serine potuit ut apostoli transgressionem aliis exprobrarent, ipsi magistri transgressionis essent? atque ab aliis noxæ pœnas reposcerent; ipsi impune peccaturos se crederent? quid quod, si quid alii peccabant, si tamen peccabant, ipsi ob id plectendi erant, quia causa criminis illis fuerant? Sed hæcenus dicta sufficient.

ἡμάρτανον ἕτεροι, ἐπερ ἡμάρτανον, ἐκείνους ἐχρῆν **υ**πέχειν τὴν δίχην, ὡς τῆς αἰτίας ἀπ' αὐτῶν εἰς ἐκείνους δοθείσης. Ἄλλὰ γὰρ ἰκανὰ καὶ ταῦτα οἶμαι.

22. Nunc uno intuitu videndum superest, quibusnam ex argumentis propositæ ab initio quæstionis solutio dimanet. Hæc primo a singulorum vocabuli nomen significatum distinctione, atque a confusionis discriminatione deducitur: ita ut perspicue sciamus quandonomam nomen significatum proprium habeat; quando item gloriam honoremque nominati denotet; rursus quando ejusdem doctrinam ac prædicationem. Favet præterea solutioni si probe noscamus, haud adamussim congruere cum vocis typo sententiarum similitudinem. Nam neque locutiones in Christi morte, et in Christo baptizari, et in uno corpore, sub eodem vocis schemate eandem sententiam exhibent: sed quantum hæc verborum ac nominum pronuntiatione proximæ invicem sunt

εἶπεν, « Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, » οὗ τῦπον φέρει καὶ εἰκόνα τοῦ τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν πηγάζαντος θανάτου αὐτοῦ τὸ σωτήριον βάπτισμα. Ἔτερον δὲ παντελῶς ἐστὶ λέγειν ταῦτα ὅπερ καὶ ἡμεῖς τιθέμεθα, καὶ ἕτερον τὸ λέγειν ὅτι τῇ ἐπικλησίᾳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὃ καταδικάζομεν, τὸ τῆς παλιγγενεσίας ἱεουργεῖται μυστήριον. Οὐκ οὖν ἡμεῖς μετέστρεψεν, οὐδὲ πρὸς τὰς Ἰουδαϊκὰς ἐπιστολάς ὡς κατέγωμεν ἐπεστράφημεν· ἀπαξ τὰ οὐράνια δόγματα οὐκ ἐν λιθίναις πλαξίν, ἀλλ' ἐν στερεόταταις καὶ ἀθραύστοις ἐγγραφεύτοις τῆς ψυχῆς πίναξιν. Ἐκείνοι δὲ μεθιστῆν ἐπιχειροῦσι τὸν Παῦλον εἰς Σαῦλον, καὶ τὰ ἄλλα διασύρουσιν, κἂν ὁμολογεῖν ἐπισχύνωνται, οἷς παρανοεῖν καὶ συκοφαντεῖν τοὺς ἐμοὺς ἐπιτλήε λόγους· ἐπεὶ τὰς γε κοινὰς τῶν συναποστόλων ψήφους καὶ αὐτὸς ὁμοίως στέργων καὶ κυρῶν, τοὺς καθ' ἕτερον τινὰ τρόπον βαπτίζειν ἀποτολιμῶντας καὶ μὴ κατὰ τὴν Δεσποτικὴν μυσταγωγίαν, κἂν τῆς Τριάδος ἰσάριθμον τὰ ὀνόματα παραλαμβάνωσι, κἂν οὐδὲν μὲν τῶν ἄλλων παραχαράττωσι, διὰ μὴδὲ δὲ καταδύσασιν τὸ βάπτισμα ἀπαρτίζωσι, κἂν μηδὲ τούτοις ἐνέχωνται, εἰς δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ κλήσιν βαπτίζωσιν, ἢ εἰς τὴν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, κἂν ἄλλην τινὰ ἐπινοίαν ἐπινοήσωσι καινοτομοῦσαν τὴν θείαν αὐτοῦ καὶ σωτήριον παράδοσιν, οὐδεμίαν ἐγωγε φειδοῦς τοὺς τοιοῦτους ἀξιώσομαι· ἀλλὰ τὸν ἐφ' ἐνὶ τινὶ τῶν εἰρημένων ἀλόγους, ἢ τινὶ τῶν τούτοις παραπλησίον, τῆς αὐτῆς καταδικῆς οὐχ ἀλοίην μὴ γραφόμενος ἔνοχον. Οὐ γὰρ ἡ τῆς τῶν ὀνομάτων ποιότητος ἐναλλαγὴ πρὸς τὸ μέτριον ἄγει τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ τῆς ἐντολῆς ἢ πρὸς τὸν ἄριστον τῆς αὐτῆς καταδικῆς τοῖς ἐνοχοῖς καθίσταται πρόξενος. Ταῦτα Παῦλος τῆς Ἐκκλησίας ὁ ῥήτωρ, συνηγορῶν μὲν αὐτῆς τῷ ἔθει καὶ ταῖς πράξεσι, κρατῦναι δὲ τὴν σωτήριον ἐντολήν, ἐπιστομίζων δὲ τοὺς ὁσοὺς πρὸς τοῦναντίον βέβαιον ἐπεχείρησαν, τῶν προλαβόντων αὐτὸν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀποστολὴν ἐπισφραγίζομενος τὰ ψηφίσματα. Σὺ δὲ τί λέγεις ἔτι; ἄρα δυνατόν ἐστὶν ἄλλοις μὲν παράδοσιν ἐγκλεῖν, αὐτοὺς δὲ καθίστασθαι διδασκάλους τῆς παραβάσεως; καὶ λαμβάνειν μὲν παρ' ἑτέρων τῆς παραβάσεως ποινὰς, ἑαυτοὺς δὲ νομίζειν ἀνευθύνους εἶναι τοῦ τολμήματος; καὶ τοι καὶ ὧν ὑπέχειν τὴν δίχην, ὡς τῆς αἰτίας ἀπ' αὐτῶν εἰς ἐκείνους κβ'. Καί τοι δ' ἂν εἴη συνορᾶν δι' ὅσων τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀπορήματος ἐπιχειρημάτων προελήλυθεν ἡ λύσις. Πρόβεισι μὲν γὰρ καθ' ἕνα λόγον διαστελλομένων τῶν σημαينوμένων τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς συγχύσεως διακρινομένης· ὡς τε σαφῶς εἶδέναι πότε μὲν τὸ κύριον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ὄνομα σημαίνει, πότε δὲ ὄξιν καὶ τιμὴν τοῦ ὀνομαζομένου, καὶ πότε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ τὸ κήρυγμα. Συνεπιπροσεῖ δὲ τὴν λύσιν καὶ τὸ λαθεῖν ἐπιστήμην μὴ διαπαντός ἐπεσθαι τῷ τύπῳ τῆς φωνῆς τὴν τῶν νοημάτων ὁμοιότητα. Οὐδὲ γὰρ τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ τὸ εἰς Χριστὸν βαπτισθῆναι λέγεσθαι, οὐ μὲν οὖν ἀλλ' οὐδὲ τὸ εἰς ἕν σῶμα, διὰ τὸ σχῆμα τῆς φωνῆς τὴν αὐτὴν παραστήσουσι διάνοιαν· ἀλλ' ἔσον ταῦτα τῇ προφορᾷ τῶν βημάτων καὶ τῶν ὀνομάτων

συνεγγίζει τε καὶ συσχηματίζεται, τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν τῶν νοημάτων διέστηκεν ἐτερότητα. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἅ ταις ἄλλαις ἐπιδεδείχται τῶν ἀτόπων συνεπομένων ἐπιλύσαι. Ἐτι δὲ ὅτι μὴ οἷον ἦν τῶν μαθητῶν τὴν τοῦ διδασκάλου νομοθεσίαν καινοτομούντων ἐτέρωθεν ἀνακτῆσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ μέχρι νῦν ἐκράτει τῆς ἐντολῆς ἀθέτησις, οὐκ ἐχούσης παράδοον τῆς νῦν θειαζομένης τῆ Ἐκκλησίᾳ καταστάσεως· καὶ ὅτι μάρτυρες τῆς τοιαύτης ἐπιλύσεως τῶν μαθητῶν οἱ κορυφαῖοι καθεστήκασι Πέτρος καὶ Παῦλος· καὶ τὸ φρικτὸν καὶ φοβερὸν, ὅτι συνοδικῆ τῶν ἀποστόλων, καὶ ἀδυσώπητος καταλαμβάνει ψῆφος τοὺς καθ' ἑτερόν τινα τρόπον βάπτισμα παρὰ τὸν τοῦ Δεσπότου νόμον τολμῶντας ἐπιτελεῖν, καὶ ἀντινομοθετεῖν τῇ ἐκείνου κυριότητι· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησία κατὰ διαδοχὴν τῶν ἀποστολικῶν πράξεων τε καὶ κηρυγμάτων εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζουσα, μετὰ τὸ καθαρθῆναι τοὺς βαπτισαμένους τῇ ἀναγεννήσει, εὐμελεῖ τε καὶ διαπρυσίῳ ἐκθενοῦντο ψάλλειν τῇ φωνῇ, «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε (48)» οὐδὲν ἤττον ἀνακηρύττουσα, ὅτι καθάπερ νῦν τοὺς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον βαπτισθέντας, εἰς Χριστὸν λέγομεν βαπτισθῆναι καὶ Χριστὸν ἐνδύσασθαι· οὕτω καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ χορδὸς τὸ τῆς ἀναγεννήσεως λουτρὸν ἱερουργούντες, τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικλήσει, βαπτίζειν ἐλέγοντο εἰς Χριστὸν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ παραπλήσια (49).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΑ'

Τι δηλοῖ τὸ εἰρημόνον, «Ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά, καὶ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὕστερησάτω, καὶ τοῦ σοφοῦ οἱ ὄφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ.»

Edita a Maio, Nov. Coll., t. IX, p. 27-3. Explanatio in Eccles. ix, 8 11, 14.

Τὸ λευχεῖσθαι εἰς ἡ κατὰ τὰ παλαιὰ νόμιμα πολιτεία περισπούδαστον εὐφροσύνης ἱερᾶς καὶ ἁγιοπρεποῦς καταστάσεως παρελαμβάνετο σύμβολον, καὶ δὴ καὶ τὸ τὴν κεφαλὴν ἐλαίῳ ἀλείφεσθαι τῆς αὐτῆς τεκμήριον ἐποιούοντο διαθέσεως. Διὰ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν τῆς τῶν Φαρισαίων ἀπάγων ἡμᾶς μιμήσεως ἔλεγε «Σὺ ἐξ νηστεύων ἀλειψαί σου τὴν κεφαλὴν ἐλαίῳ» οἷον, Μηδὲν σκυθρωπὸν, μηδὲ κατηφές τῷ τῆς νηστείας κατορθώματι συνδιαπλέξῃ. Ἐπεὶ οὖν τὰ

A et configuratæ, tantumdem inter se differunt sententiarum diversitate. Illis adde demonstrationes, quæ ex consequentium absurdorum solutionibus manant. Præterea, quod si discipuli legi magistri novitatem suam supposuissent, lex postea illa instaurari aliunde non potuisset, verum huc usque abrogatio ejus mansisset, neque postliminium extitisset consuetudinis ejus, quæ nunc in Ecclesia divinitus viget. Insuper quod hujus solutionis suffragatores sunt discipulorum principes Petrus et Paulus : quodque longe gravissimum tremendumque est, synodica apostolorum et inexorabilis sententia percutit eos qui alio quovis modo, præterquam a Domino mandatum fuit, baptismum conficiunt, et contra ejus supremam potestatem decernunt. Quare toto orbe terrarum propagata Ecclesia, quæ secundum Actuum præconiorumque apostolorum traditionem baptizat in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, postquam baptizatos regeneratione purgavit, modulata claraque voce solet canere : « Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis. » Atque ita prædicare non dubitat, sicuti nunc in Patre et Filio et Spiritu sancto baptizatos suscepisse baptismum dicimus et Christum induisse ; ita cætum apostolorum regenerationis lavacrum administrantem cum Patris et Filii et Spiritus sancti invocatione, dictum olim fuisse baptizare in Christo, et in nomine Jesu Christi, et similibus formulis.

C

QUÆSTIO XLIV [al. XLIII].

Quid significat illud quod dictum est : « Omni tempore sint vestimenta tua alba, et oleum in capite tuo ne deficiat, et sapientis oculi in capite ejus. »

Edita a Maio, Nov. Coll., t. IX, p. 27-3. Explanatio in Eccles. ix, 8 11, 14.

Veste alba indui, iis quibus vitæ juxta antiquos ritus institutum studio appetitum erat, sacræ lætitiæ et sancti status symbolum assumebatur ; et sane adhuc caput ungi oleo sibi faciebant hujus dispositionis testimonium ; quapropter et Dominus noster nos a Pharisæorum avertens initatione dicebat : « Tu autem cum jejunas, unge caput tuum oleo ; » quasi dixisset : Nihil triste, nihil mœsti
D jejunii bono immisceas. Quoniam igitur alba vesti-

NOTÆ.

(48) Vide Græcorum Euchologium, cap. de baptismo.

(49) Photio ut scriberet luculentam hanc de baptisimi formula dissertationem, vix dubito quin causam obtulerit controversia per id tempus denuo commota, quam e celebri S. Nicolai I. Papæ responso ad Bulgaros satis cognoscimus, de baptismo nimirum in S. Trinitatis vel in Christi nomine administrato. Quod autem Photius neque hoc scripto neque illa epistola encyclica, quæ est secunda inter editas, contumeliosam et criminationem in Romanos Bulgarorum doctores plena, quidquam hujusmodi Nicolao viventi objecerit, id rursus comprobatur inhumaniter et iniique facere eos qui Nicolao maledicunt, cui vel acerbissimus hostis in hac parte obtretractare non est ausus. Ad rem ipsam quod attinet, quæstio sane historica potius est, utrum nempe

apostoli peculiari aliquo jure ab evangelica forma aliquando discesserint, necne. Nam quod certe in præsentī aliis verbis baptizare non liceat, nisi evangelicis et in Ecclesia universa usitatis, nemo jam negat. Inter multos recentiores, qui controversiam curiose ventilaverunt, theologos, Harduinus et Calmetus eminent atque Ursus. Et duo quidem priores cum inedita Photii sententia (quam ceteroqui non legerant) satis conspiraverunt : Urso autem, copioso licet et docto, qui ab his dissidet, et tunc statim pro opinione sua contra theologum quemdam Sorbonicum decertandum fuit, et nunc gravior Photius post fata adversarius exoritur. Photio denique consonant Didymus, de Spirit. sancto, cap. 24, et Theophylactus sub finem commentarii ad Lucam.

menta et oleum iis qui in lege vivebant ornabant corpus, significabant autem vitam in lætitia constitutam : ita per æterna exempla Verbum nos hortatur ut eandem mentem nitidam et ornata[m] habeamus. Nitebit autem et ornabitur, si stolæ ejus albæ sint. Albæ porro erunt, quando puritate et splendore virtutum absque ulla eas inquinante malitia splendebunt et translucidæ erunt ; quorum exterior non est erga Deum pietas. Ea est enim quæ virtutes producit et scaturit et in illis chorum consonum et concinnum ostendit, et vestem nuptialem, et cœlesti cœna dignam texit et ea animam circumdat et salutis est conciliatrix ; quibus et olei unctio imprimis injicitur et adaptatur. Et verbum ait : « Oleum in capite tuo ne deficiat, » eleemosynam in proximos olivæ liquorem subscribens, quo ut nunquam eget caput nostrum hortatur. Non enim si quis aliquando misertus est, misericordiam adimplevit ; sed si sæpius egentem contempsit, antecedentes dies reddidit suæ bonæ actionis accusatores, virtutis et eleemosynæ contemptorem non erubescens ipsum convinci ; et quod fecit, non virtutis, sed cujusdam ostendit esse circumstantiæ.

ἀλλ' ἐφ' τις πολλάκις τὸν δεόμενον ὑπερεῖδε, τὸ προλαβὼν ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὑπερόπτην ἑαυτὸν οὐκ ἄλλὰ τινοσ διελέγχει περιστάσεως.

Et vide hujus vocis altitudinem et sapientiam. « Ne deficiat, inquit, oleum in capite tuo. » Etsi enim sæpius unxit, quantum, inquit, a pinguedine distat, tantum in sua priore actione deficit. Et aliunde vis hujus verbi meditatione invenitur ; ita ut ille qui oleo utitur non tantam indigentibus beneficentiam adducit, quantum sibi lucrum injicit et præbet. Idecirco in congenere[m] misericordiam contemnere propriæ pinguedinis et utilitatis privationem nuncupat ; et non simpliciter privationem cujusdam partis eorum quæ sunt in corpore, sed præcipuè et capacissimi, nempe capitis. Sed enim quod dictum est, id ipsum est iis carere quibus caput ungitur. Multi enim neque olei possessionem neque usum admirantes, ejus famæ quæ per id acquiritur et nominis amorem induunt ; et alii quidem nonnihil distribuunt eorum quæ ipsis adsint, neque ea quæ sibi sunt charissima, eo oleo nomen sibi conciliare volentes, alii vero ut multitudini videantur divitiis pollentes, et eorum qui multa ambiunt contemptores ; alii autem propter aliam ad nihil virtutis vergentem rationem ; quorum quamvis videatur diffuere misericordia, non tamen a capite neque supra caput talis misericordia fertur. Non enim in judicio et intentionis rectitudine, sed in agitata mente et cupiditatum curæ. Quod ideo utiliter et salubriter non mukum danti diffundi et abundare poterat, in modum pœnæ et infeliciter illi subtrahitur, nec eo modo se privantibus vel guttulam commodi reddit. Qui vero sola egentium cura et propriæ animæ et virtutis misericordia, facit misericordiam, ille vere de capite donum fundit et de recta intentione, nec caput suum illa pinguedine

λευκὰ ἱμάτια τοῖς ἐν τῷ νόμῳ καὶ τὸ ἔλαιον ἐκόσμε μὲν τὸ σῶμα, ἐδάηλου δὲ τὴν ἐν τῇ εὐφροσύνῃ κατάστασιν τῆς ζωῆς, οὕτως ἀπὸ τῶν ἐκτός παραδειγματῶν ὁ Λόγος αὐτὴν παρακελεύεται φαιδρᾶν ἔχειν καὶ ἐξωραϊσμένην τὴν ψυχὴν. Φαιδρῶνιοτο δ' ἂν καὶ ὠραῖζοιτο καὶ τῶν ταύτης περιβολαίων λευκῶν ὑπαρχόντων. Λευκὰ δ' ἂν γίγνωιντο ἐπειδὴν τὴν καθαρότητα καὶ λαμπρότητα τῶν ἀρετῶν ἄνευ τινὸς ἐπιμεινουσῆς αὐτὰ κακίας ἀποστῆλοντα εἶη καὶ διαφανῆ· ὧν οὐκ ἔστι χωρὶς οὐδ' ἡ πρὸς τὸ θεῖον εὐθεία. Αὐτὴ γάρ ἐστιν ἡ καὶ τὰς ἀρετὰς προβαλλομένη καὶ πηγάζουσα, καὶ τὸν ἐν ἐκείνοις χορὸν ἑναρμόνιον τε καὶ σύμφωνον ἀποφαίνουσα, καὶ τὸν νομφικὸν χιτῶνα καὶ τῆς ἐπουρανίου παστάδος ἐπαξιὸν ἐξυφαίνουσά τε καὶ περιβάλλεσθαι παρασκευάζουσα τὴν ψυχὴν καὶ τῆς σωτηρίας ὑπάρχουσα πρόξενος· οὐκ καὶ τοῦ ἔλαιου χρίσις μάλιστα τε προκαταβάλλεται τε καὶ προκαταρτίζεται· καὶ ὁ λόγος φησὶ· « Καὶ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὑστερησάτω· » τὴν εἰς τοὺς πλησίον ἐλεημοσύνην καὶ τὸ τῆς γηγενοῦς ἔλαιου λιθάδος ὑπογραφόμενος· ἧς μηδέποτε ὑστερεῖσθαι ἡμῶν τὴν κεφαλὴν παρακελεύεται. Οὐ γὰρ εἰ τις ποτὲ ἠλέησε, τὸν ἔλεον καταρωθῶσατο· τῆς ἀγαθοουργίας κατήγορον ἀπειργάσατο, τῆς ἔχων ὕβριν διελέγεσθαι· καὶ τὸ πραχθὲν οὐκ ἀρετῆς.

Καὶ ὄρα τὸ βαθὺ καὶ περινενοημένον τῆς λέξεως· « Μὴ ὑστερησάτω, φησὶ, τὸ ἔλαιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου. » Εἰ γὰρ καὶ πολλάκις ἠλείψατο, ἐν ψ, φησὶ, τοῦ λιπαίνεσθαι διέστη, ὑστέρημα τοῦτο τῆς ἔμπροσθεν καθόλου θεωρήματος εὐρεσις γίνεται· ὡς ὁ τῷ ἔλαιῳ χριόμενος οὐ τοσαύτην τοῖς ἐλεουμένοις τὴν εὐεργεσίαν εἰσάγει, ὅσον ἑαυτῷ καταβάλλεται καὶ προξενεῖ τὸ κέρδος. Διὰ τοῦτο τὸ περιορᾶν τὸν εἰς τοὺς ὁμοφρεῖς ἔλεον, ὑστέρησιν τῆς ἰδίας λιπάνσεως καὶ τῆς ὠφελείας ἀποκαλεῖ· καὶ οὐκ ἀπλῶς στέρησιν μέρος τινὸς τῶν τυχόντων ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τοῦ κυριωτάτου καὶ συνακτικωτάτου τῆς κεφαλῆς. Ἀλλὰ γὰρ οἷον εἴρηται τοιοῦτόν ἐστι τὸ ὑστερεῖσθαι δι' ὧν ἡ κεφαλὴ ἐπαλείφεται· πολλοὶ γὰρ οὕτε τοῦ ἔλαιου τὴν κτῆσιν οὐδὲ τὴν χρῆσιν θαυμάζοντες τῆς ἀπ' αὐτοῦ δόξης καὶ ὀνομασίας τὸν ἔρωτα ὑποδύονται· καὶ οἱ μὲν διανέμουσι τινα τῶν προσόντων, καὶ ταῦτα οὐδὲ αὐτοῖς περισπούδαστα, τὴν τοῦ ἔλαιου παρανομίαν συνάγειν βουλόμενοι· οἱ δὲ ἵνα τοῖς πολλοῖς δόξωσι χρημάτων κρείττους, καὶ τῶν πολὺ σπουδαζομένων ὑπερόπται· οἱ δὲ δι' ἕτερόν τι τῶν μηδὲν εἰς τῆς ἀρετῆς ἀναφερομένων λόγον· ὡν κἄν δοκῆ διαβρῆειν ὁ ἔλεος, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς οὐδ' ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὁ τοιοῦτος φέρεται· οὐ γὰρ ἐν κρίσει διανοίας καὶ ὀρθότητι, ἀλλὰ σαλευσμένη γνῶμη καὶ θεραπεύει παθῶν· ὁ συμπερόντως ἂν καὶ σωτηριωδῶς μάλιστα τῷ κενοῦντι διαχεισθῆται τε καὶ δαψιλεύεσθαι εὐμάλα ἠδύνατο, ἐπιζημιῶν τε καὶ ἐπισφαλῶς ἀποκονεῖται, καὶ μηδὲ σταλαγμῶν ὠφελείας τοῖς κενοῦσιν ἀνταλλαττόμενον. Ὅ δὲ ἐπὶ θεραπείᾳ μόνων τῶν πενήτων καὶ τῷ ἔλασμῳ τῆς ἰδίας ψυχῆς καὶ τῷ τῆς ἀρετῆς νέμων τὸν ἔλεον, οὗτος ὡς ἀληθῶς ἀπὸ κεφαλῆς τε τὸ δῶρον προχέει

καὶ τῆς ὀρθῆς κρίσεως, καὶ τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν οὐκ ἀποστερεῖ τῆς ἀναβρῦνουσῆς τὸ ἡγεμονικὸν καὶ ἰλαρῶν οὐσίας λιπᾶνσεως. Δὴλον δ' ὅτι τῷ τῆς ἐλεημοσύνης κατορθώματι καὶ ἄλλαι συναναφύουσι καὶ συνεξανθοῦσιν ἀρεταί. Τίς γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀκατήλεστον φέρων ἐν ἑαυτῷ τοῦ ἐλέους τὸ πολῦτιμον χρῆμα βάσκανον ὀφθαλμῶ ἐπιβαλεῖ τῷ πλησίον, ἢ τύραννον ἐπαφήσει χεῖρα καὶ ταύτην ἦν οὐπὼ ἔλξη προτείνειν τὸν ἔλεον ἀναβλύζουσαν; τίς δὲ ληστής ἄλλοτρίων ἔσται γάμων τῷ ἐλαίῳ περιβρέμενός τε καὶ τὴν γνῶμην μαλασσομένης; Ἀλλὰ γε τόκους πῶς εἰσπράξεται τοῦ ὀφειλέτας οὗτος ὁ καταμερίζων τοῖς ἐνδοεστέροις καὶ ὅσα κληρὸς ὁ πατὴρ εἰς αὐτὸν διέδιδασεν; οὐκ οὖν διὰ μῆδ' ἀρετῆς τῆς ἀναβλυζούσης τὸν ἔλεον καὶ τὰς ἄλλας ὡς συγγενεῖς καὶ συνακολούθους ὁ τὴν ἡγεμονίαν ἐκεῖνης προκαταλαβὼν εἰς φάλαγγας ἑαυτῷ καὶ συμμάχους διατάξει καὶ ἐξοικειώσεται.

Τοῦ δὲ κατωρθωκότος ἐν σπουδῇ καὶ σοφίᾳ τὸν ἔλεον, τούτου δ' ἂν εἴεν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τούτῃσιν ἢ ἐποπτικῇ τε καὶ διακρίνουσα τὴ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος ἐξίς καὶ δύναμις. Τοῖς γὰρ ἀποδιδασταμένοις τῆς κατὰ τὸν ἔλεον πράξεως καὶ συμπαθείας, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ διάκρισις οὐκέτι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, οὐδ' ὥστε φαίνειν καὶ ὀδηγεῖν τὸν αὐτοῖς χρώμενον, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὀσφύος ἢ τῆς γαστρὸς, μᾶλλον δὲ τῶν ποδῶν γεγονάσιν ὑποπόδιον καταπατούμενοι τε καὶ ἀχρειοῦμενοι, καὶ τυφλὸν καὶ πλανώμενον ἐν βαθεῖ σκοτίῳ καταλιπόντες τὸν ἀνθρώπον. Εἰ δὲ κεφαλὴ ἀνδρὸς ὁ Χριστὸς, παραινεῖ τὸ λόγιον ἡμᾶς αἰεὶ καὶ διὰ παντὸς ἀφορᾶν πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσαν ἡμῶν στηρίζειν καὶ ἀνατείνειν τὴν ἐποπτικὴν τε καὶ θεωρητικὴν ἡμῶν ἐπιμέλειαν. « Προσωρῶμην γὰρ τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. » Ἀλλὰ γὰρ « Ὡς ὀφθαλμοὶ παιδίσκης, φησὶν, εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν. » καὶ τὸ κέρδος ὅσον καταλαμβάνουσιν ἡμᾶς οἱ φιλότιμοι καὶ πλούσιοι δωρεάν καὶ μὴν καὶ διὰ παντὸς ὄντων τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν πρὸς τὸν Κύριον, αἱ παγίδες ἅς ὁ ἐχθρὸς παρὰ τὰ διαθήματα ἡμῶν ἐκτείνει, ἀργαὶ καὶ ἀπρακτοὶ καὶ τοὺς πόδας ἡμῶν κατέχειν οὐδεμίαν ἰσχύιν ἔχουσαι. Αὐτὸς γὰρ ὁ πλάστης καὶ προνοητὴς, καὶ δι' οὗ τὸ ὄρᾶν πεπολιθήμεν τε καὶ πεπιστευκάμεν, ἀμάχῳ ῥώμῃ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐκ τῶν τοῦ ἐχθροῦ παγίδων ἀποσπάσει, καὶ λείαν καὶ ὀμαλὴν τὴν ὁδὸν ἡμῶν τῆς σωτηρίας ἀπεργάσεται. Τὸ μὲν οὖν « Ἐλαῖον τῆς κεφαλῆς σου μὴ ὑστερησάτω, » τίνα προσήκει νοεῖσθαι τρόπον, διηγήρεται.

Εἰ δ' ἀντὶ τοῦ « Μὴ ὑστερησάτω, » τὸ λόγιον οὐ μὴ ὑστερήσῃ τῷ γράμματι ἀπαγγέλλοιτο (εὐρίσκειται γὰρ καὶ τοιαύτη τῶν ῥημάτων ἢ προφορὰ), οὐδὲν κωλύει· καὶ οὕτω τὸ μὲν « Ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά, » ὡς καὶ προεῖρηται, σύμβολον τῶν ἀρετῶν ἐκλαμβάνειν· τὸ δὲ Μὴ ὑστερήσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔλαῖον, ὅτι τῶν κατορθωμάτων περιουαγῶν τὴν ψυχὴν, καὶ περιβαλλομένης αὐτῆς τὸν νοητὸν κόσμον καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν λαμπρότητα, τὸ πολυτίμητον ἔλαῖον καὶ μύρον δὲ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν καὶ δωρεάν ὑπογράφεται, οὐ μὴ ὑστερήσῃ καταρδεῦον καὶ

privat qua illam præcipuam partem roborat et hilarat. Patet autem eleemosynâ bono actu (præstito et alias nasci et florescere virtutes. Quis non aduleratas in se ferens misericordiæ excellentes divitias malevolam oculum in proximum injiciet, et tyrannicam emittet manum et illam quam nondum cessavit protendere misericordiam scaturientem? Quis erit alienarum nuptiarum fur, oleo mentem habens inunctam et mollitam? Sed etiam quomodo pecuniam a debentibus parentibus exiget, qui indigentibus et ea quæ paterna hæreditas ipsi transmisit, distribuerit? Igitur una virtute misericordiam scaturiente, et alias ut congeneres et consequentes, ille qui ejus ductum ante suscepit, sibi in phalanges et socias disponet et familiares reddet.

Qui vero cum zelo et sapientia misericordiam impleverit, ejus etiam erunt oculi in capite, id est inspiciendi et discernendi pejus a meliore, illi erit status et vis. Qui enim ab actionibus et compassione quæ secundum misericordiam sunt longe distant, eorum oculi et vis discernendi non in capite, neque ita ut eum qui illis utitur illuminent et dirigant, sed in lumbis et ventre, sed potius pedum scabellum, proculcati et inutiles facti et hominem in densis tenebris cæcum et errantem relinquentes. Si autem caput hominis Christus, nos ratio hortatur ut illum semper et omni modo inspiciamus, et ut in eum nostram intuentem et contemplativam curam erigamus et extendamus: « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear; » sed enim: « Ut oculi ancillæ in manus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum. » Et lucrum tale erit ut occupent nos ambitiosi et divites frustra. Et vero perpetuo oculis nostris ad Dominum erectis, tendiculæ quas inimicus juxta nostrum iter disponit, otiosæ et inertes sunt, et pedes nostros minime valent cohibere. Ipse enim conditor noster et nostra Providentia et ille per quem videndo confidimus et credidimus, invicta fortitudine pedes nostros ab inimici retibus abstrahet et facilem et æquam nostræ salutis viam faciet. Quomodo igitur illud: « Ne deficiat oleum de capite tuo, » sit intelligendum, expositum est.

Si autem pro « Ne deficiat » scriptum sit et, Ne deficias (invenitur enim et talis verborum enunciatio), nihil obstat. Et sic illud: « Sint vestimenta tua alba, » ut et dictum est, accipi debet ut virtutum symbolum; illud vero: « Ne deficias oleo in capite tuo, » ostendit te, rectis intentionibus mentem tuam nitore ornantibus, et spirituali ornatu illam induente et illo, qui ex his sequitur, splendore. hoc pretiosum oleum et unguentum quod sancti Spiritus gratiam et donum describit non differre debere quod tuum caput imbuat et inungat, et

omni sacra et beata contemplatione et perfectione impleat. Etsi enim caput Ecclesiæ, id est fidelium Christus dicitur, sibi tamen alio modo pauperes conjungit et datam illis eleemosynam ad se refert; « Quod enim uni eorum fratrum meorum minimorum feceritis, mihi fecistis, » Per præcedentia verba Ecclesiastes hortatur ut caput nostrum oleo unguere non negligamus; quod est perpetuo eleemosynam pauperibus dare. Per hæc enim in nostrum caput Christum misericordiam inferimus; sed hæc quidem hactenus.

Διὰ γὰρ ἐκείνων εἰς τὴν ἡμῶν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν τὸν ἑαυτὸν ἀναφέρομεν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσούτου.

Scio autem quosdam dignam in multis opinionem præsentare quæ expurgat ea quæ ex nostra generatione contagia sequuntur et carnalis cupiditatis sordes: illam vero purificantem et salutarem renovationem per præcedentia verba a Salomone ostendi contendunt, hortari enim prævidentem Christi adventum et mysticas per eum perfectiones, ut homo purum illum et nitentem vestium splendorem et usque ad animam pertingentem albedinem omnibus anteferat; in qua et caput oleo inungitur perfectissimo unguento per sanctum Spiritum; et iis sensibus quibus præest caput, ex ipso præbens perceptionum flumen. Et fere cæteræ voces omnes præpositæ theoriæ adæquatæ sunt et omnium aliarum explanationum familiaris reddita est interpretatio. Unde nemini dubium esse debet, quin bene et accurate consideratum sit. Illud autem: « Omni tempore induantur vestimenta alba, et nunquam deficiat per unguentum unctio in capite, » nescio quomodo adimpletum esse probetur, cum id una vice tantum occasionem habeat. Sed hortationem adhibere nemini qui tunc temporis aut intelligere, et ad opus induci possit, nescio quomodo facile sensum vanum abjicere valeat? Forsan autem: Omni tempore alba vestimenta ferre intelligetur qui post purificans baptismum virtutum splendore seipsum vestit, et omni modo prohibet ne peccati caligo ad se accedat. Et unguentum in capite suo nunquam deficere sinet, qui semper ea quæ sunt spiritus cogitabit et se gratiæ imbuet fluminibus. Si vero et propheticam gratiam Salomon plenam habuerit, divina et humana percurrans, verbum prædixit cujus futuris temporibus opus debebat exurgere.

μὲν εἶχε χάρισμα συμπληρούμενον, τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα διεξιῶν, τὸν λόγον προσέειπεν οὐ χρόνος; ὕστερον ἐμελλε τὸ ἔργον ἐκβαίνειν.

QUÆSTIO XLV. [al. XLIV.]

Illud: « Quæ est mater mea et qui fratres mei, » quomodo intelligendum est? multi enim id in scandali occasionem posuerunt.

Edita a Maio, l. c., p. 30-33. Explanatio verborum Marc. iii, 33.

Nihil mirum, si is qui mente infirmus est offendat

καταμυρίζον σου τὸ ἡγεμονικόν, καὶ πάτης ἱερᾶ; καὶ μακαρία; ἀνεπιμπλῶν θεωρίας τε καὶ τελειότητος. Εἰ δὲ καὶ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, τούτεστι τῶν πιστῶν, ὁ Χριστὸς λέγεται καὶ πιστεύεται, οἰκειοῦται δὲ πάλιν τρόπον ἕτερον τοὺς πένητας καὶ τὴν εἰς ἐκείνους ἐλεημοσύνην εἰς ἑαυτὸν ἀναδέχεται: « Ἐφ' ὅσον γὰρ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Διὰ τῶν προκειμένων λόγων ὁ Ἐκκλησιαστής παραινεῖ μὴ καταμελεῖν τοῦ ἀλείφειν ἡμῶν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν· ὅπερ ἐστὶν ἀέννασον τὴν ἐλεημοσύνην τοῖς πενομένοις χορηγεῖν.

τὸν ἑαυτὸν ἀναφέρομεν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσούτου.

Οἶδα δὲ τινὰς ἀξιόλογον ἐν πολλοῖς ὑπέβηψιν παρεχομένους τὴν ἀποκαθαίρουσαν ἡμῶν τοὺς ἀπὸ τῆς γενέσεως μολυσμοὺς καὶ τῆς ἐνύλου προσπαθείας τὸν ῥύπον· ταύτην δὲ τὴν καθάρσιον καὶ σωτήριον ἀναγνήσκειν διὰ τῶν προκειμένων ῥημάτων ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος δηλοῦσαι· παραινεῖν γὰρ προορῶντα Χριστοῦ τὴν ἐπιδημίαν καὶ τὰς μυστικὰς δι' αὐτοῦ τελετὰς τὸν ἀνθρώπον τὴν καθαρὰν ταύτην καὶ διαυγῆ λαμπροφορίαν καὶ μέχρι ψυχῆς ἐμβαθυνομένην λευκότητα τῶν ἄλλων ἀπάντων προαιρεῖσθαι· ἐν ἧ καὶ ἡ κεφαλὴ τῆ ἐλαίῳ ἐπαλείφεται τῷ τετελεσμένῳ μύρῳ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ὡς αἰσθήσεων ἡ κεφαλὴ καθηγείται, ἐξ αὐτῆς τὸ βεῦμα τῶν ἀντιλήψεων χορηγοῦσα· καὶ τὸ μὲν μικροῦ σύμπαν τῶν λέξεων περὶ πόδα εἶναι τῇ προκειμένη θεωρίᾳ καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀναπτύξεων ἐφοικεῖσθαι

τὴν ἐρμηνείαν, οὐδενὶ δισταγμῶν μὴ οὐχὶ καλῶς καὶ εἰς τὸ ἀκριβέστατον θεθεωρηθῆσαι παρέχει. Τὸ δὲ ἐν παντὶ καιρῷ περιβεβληθῆαι τῶν ἱματίων τὰ λευκὰ, καὶ τὸ μὴ ὕστερεῖσθαι μηδέποτε τῆς διὰ τοῦ μύρου χρίσεως τὴν κεφαλὴν, οὐκ οἶδα πῶς ἂν βεβῶως συμβεβασθεῖ ἅπασι ἔχοντα καιρὸν ἐπιτελεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ τὸ παραινέειν εἰσάγειν μηδενὶ τηνικαῦτα μήτε συνιέναι δυναμένῳ, μήτε μὴν εἰς ἔργον ἀγειν ἀνεχομένῳ, οὐκ οἶδα πῶς ἂν ἐκ τοῦ βῆπτου τὸ μάτασον ἀποσκευάσασθαι κατεσοδωθῆι. Τάχα δ' ἂν ἐν παντὶ καιρῷ φορεῖν λευκὰ νοηθεῖ ὁ μετὰ τὸ καθάρσιον βῆπτισμα τῇ λαμπρότητι τῶν ἀρετῶν περιστέλλων ἑαυτὸν, καὶ τὸν τῆς ἀμαρτίας ζῶπον παντελῶς ἀπελαύων πλησιάζειν ἑαυτῷ. Ὅ γὰρ τοιοῦτος ἐν παντὶ καιρῷ λαμπροφορεῖ· καὶ τὸ μῦρον δὲ ὁ τοιοῦτος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶη ἂν μὴ ὕστερούμενος, ἀεὶ φρονῶν τὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐκεῖθεν χάριτος καταρδόμενος τοῖς βείθοις. Εἰ δὲ καὶ τὸ προφητικόν ὁ Σολομῶντος

καὶ τὸν τῆς ἀμαρτίας ζῶπον παντελῶς ἀπελαύων πλησιάζειν ἑαυτῷ. Ὅ γὰρ τοιοῦτος ἐν παντὶ καιρῷ λαμπροφορεῖ· καὶ τὸ μῦρον δὲ ὁ τοιοῦτος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶη ἂν μὴ ὕστερούμενος, ἀεὶ φρονῶν τὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐκεῖθεν χάριτος καταρδόμενος τοῖς βείθοις. Εἰ δὲ καὶ τὸ προφητικόν ὁ Σολομῶντος

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΕ'.

Τὸ, « Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου καὶ τίνας οἱ ἀδελφοί μου, » πῶς νοητέον; πολλοὶ γὰρ αὐτὸ προσκόμματος ἕθερον πρόφρασιν (1).

NOTÆ.

(1) Quæstionem hanc edisserit, sed aliis plerumque verbis, Photius etiam in epistola 132. ed. Montacut. quam vide, infra quæstio CCV.

προσκόπη ἐφ' οἷς ἡ σωτηρία πολλοῖς διαλάμπει· καὶ ὠφέλεια· ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμαστὸν εἰ καὶ τοὺς ἐκουσῶς τυφλώτοντας, τὸ φορητὸν φῶς ἀνέχεται περι-
 αυγάζειν τὴν γνῶσιν καὶ χειραγωγεῖν, οὐκ ἐξουθενεῖ
 καθορᾶν τὴν ἀλήθειαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος καὶ Σω-
 τὴρ ἡμῶν τοῖς ἀπολλυμένοις πρόσκομμα γέγονε καὶ
 πέτρα σκανδάλου καὶ λίθος ἀποδοκιμασμένος εἰς
 κεφαλὴν γωνίας ὑποβεβλημένος, οὐκ αὐτὸς ταῦτα
 γεγονός, ἀλλὰ τοῖς πεπλανημένοις δόξα γεγονέναι.
 Κἀνταῦθα τοῖνον οὐκ ἀποσκευαζόμενος τὴν μητέρα,
 εἰς τὸ ἄθεον φρόνημα βούλεται τῶν δυσσεβούντων,
 τό· «Τίς ἐστίν, εἶπεν, ἡ μητὴρ μου,» οὐ δὲ παρὰ
 φραῦλον τὴν τεκοῦσαν τιθέμενος, ταύτην ὁ Σωτὴρ
 ἀφῆκε τὴν φωνήν. Πῶς γὰρ ὁ γε κατὰ τὸ ἀτελέστε-
 ρον τῆς ἡλικίας νόμῳ φύσεως ἐτι γνωσκόμενος ὑπε-
 τάσσετό τε τῇ Μητρὶ καὶ τὰ προνόμια πανταχοῦ
 τῇ τεκοῦσῃ συνδιέσωσε, πῶς οὗτος πρὸς τὴν τελειό-
 τητα τῆς ἡλικίας φθάσας ἀτελέστερον καὶ ἀγνωμο-
 νέστερον πρὸς τὴν Μητέρα ἂν διετίθετο; Οὐκ οὐκ οὐκ
 ἀποσκευαζόμενος τὴν Μητέρα τὰ ῥήματα, ἀπαγε,
 ἀλλ' ἑτέραν τινὰ διάνοιαν ἐρμηνεύοντος· ποῦ γὰρ
 ἀκλόουθον, ποῦ δ' ἀστασίαστον, ἐξ ἧς διὰ φιλανθρω-
 πίας ἤξιώσε σαρκὶ προελθεῖν καὶ τῶν ἀχράντων αἰ-
 μάτων ὁ εὐδοκῆσας ἑαυτῷ βροτεῖαν μορφήν συμπτῆ-
 ξασθαί τε καὶ περιέψασθαι, ταύτην ἀπασιῶσαι Μη-
 τέρα συνομολογεῖν καὶ τῆς ἐν ῥήμασιν ἀποστραφεῖν
 οἰκειότητος· προὔποστας καὶ προκαταβῶν καὶ προ-
 δωρησάμενος τὴν ἐν τῷ πράγματι σχέσιν καὶ ἀλή-
 θειαν. Καὶ εἰ ἐμελλεν, ὡ τῆς γλωσσαλαγίας! ἀπαρνή-
 σασθαι ταύτην, τί καὶ τὴν ἀρχὴν ὄλωσ προσήκατο;
 τί καὶ σχῆμα περιέβη, οὐ τὴν μορφήν ὕβριν ἐνόμιζε;
 καὶ γὰρ καὶ μέχρι τούτου τῆς γλώσσης ἤλασε τὰ
 τολμήματα· ἀλλ' ἡ μὲν ἐκεῖνων ἀπόνοια, ταύτην τε
 καὶ ἐξ ἄλλων πλειόνων τὸν ἔλεγχον δίδωσιν.

Ἰσως δ' ἂν τις οὐ πόρρω τῶν εὐαγγελικῶν γνω-
 ρισμάτων διαπλαττόμενος φάναί τὸν Σωτῆρα τὸ
 ῥῆμα ἐρεῖ, οὐχ ὑποτεταμένον μὲν τῇ Μητρὶ τὴν
 τιμὴν, οὐδὲ πολλῷ μᾶλλον ἀπαρνούμενον τὴν ἐμφυ-
 τον σχέσιν καὶ στοργὴν, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ γέμοντα καὶ
 πρίποντα τῇ γεννησαμένη γέρα, ὅμως τῆς περὶ αὐ-
 τὴν θεραπείας τὴν τῶν ἀνθρώπων προτιμᾶν σωτη-
 ρίαν, καὶ τὴν εἰς τοῦτο τὸ τέλος φέρουσαν διδασκα-
 λίαν, δι' οὗ καὶ Μητὴρ καὶ τόκος καὶ τῶν πατρῴων
 κόλπων ἀκένωτος κένωσις καὶ ἐν ἀνθρώποις ἀνα-
 στροφή καὶ πολιτεία καὶ σταυρὸς ἐκούσιος καὶ κακ-
 οῦργων θάνατος, εἶτα καὶ ταφὴ καὶ ἀνάστασις,
 ἐπισχύσαι δ' ἂν πειραθεῖν τὴν ἐπίνοιαν, καὶ ὅτι περ
 αὐτῆς ἦν ἄλλως πράττειν τὸν Ἰησοῦν, εἰ μὴ κατὰ
 ταύτην τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸν εἰρμὸν τῆς προνοίας
 διετίθετο. Ἐδίδαξε γὰρ ὁ Σωτὴρ μετὰ τῶν ἄλλων
 σωτηρίων μαθημάτων καὶ τὸ μὴ προτιμᾶν πατέρα
 ἢ μητέρα ἢ γυναῖκα, τῆς αὐτοῦ ψυχαφελοῦς διδα-
 σκαλίας καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπονεύσεως· «Ὅστις
 γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐγκαταλείψει πατέρα ἢ μητέρα, κ.
 τ. λ., οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος,» τουτέστιν, ὅς οὐ προτι-
 μήσει τὴν ἐμὴν καὶ σώζουσαν παραίνεσιν καὶ νο-
 θεσίαν, καὶ τὴν εἰς ἐμὲ στοργὴν, οὗτος ἐξέπεσε μὲν
 τῶν ἀτελεστέων ἀγαθῶν, ἐξέπεσε δὲ τῆς μακαριό-
 τητος ἧς οἱ προτιμήσαντες τῶν συγγενικῶν θεσμῶν

A iis quibus salus et utilitas multis splendet; sed
 mirandum quod voluntarie cæcorum adjuvans lu-
 men intellectum illuminare sustineat et manu du-
 cere; nec jam eos indignos judicet qui veritatem
 videant. Noster enim Dominus et Salvator pereun-
 tibus obstaculum effectus est et petra scandali et
 lapis reprobatus in caput anguli subjectus. Non ille
 sane id effectus est, sed errantibus visus est effici.
 Et in hoc loco certe non rejiciens matrem, ut vult
 blasphema impiorum cogitatio, neque eam qui
 ipsum genuit contemnens, hanc vocem Salvator
 emisit: «Quæ est, inquit, mater mea?» Quomodo
 enim qui pro ætatis imperfectione naturæ lege adhuc
 cognitus matri subditus erat, et primas partes illi
 qui ipsum pepererat, servabat, quomodo idem,
 postquam ad ætatis perfectionem pervenit imper-
 fectius et ingratius erga matrem sentiret? Non
 igitur matrem rejicientis verba sunt, sed alteram
 aliquam cogitationem docentis. Quomodo conse-
 quens est et non absurdum, eam ex qua per beni-
 gnitatem carne amictus prodire dignatus est et
 sincero sanguine sibi mortalem formam conform-
 mare et obire voluit, eam, inquam, abuere ma-
 trem confiteri et verbis eam consanguinitate
 privare? postquam ante in re habitum et veritatem
 suscepit et admisit et largitus est? Et si debuit,
 (proh blasphemiam!) illam denegare, quid eam ab
 initio approbaverat? Quid et habitum induebat,
 cujus formam opprobrium credebat? Etenim us-
 que ad id urget linguæ audacia. Sed et eorum
 linguæ audacia et inde et ex multis aliis sui ar-
 gumentum præbet.

Forsitan et aliquis non longe ab evangelicis in-
 diciis opinans hoc verbum emisisse Salvatorem
 dicet, non matris honorem auferentem neque a
 fortiiori ingenitum habitum et amorem abnegantem,
 neque multum sane abest, plena et convenientia
 matri præmia, tamen illius curæ salutem hominum
 anteponentem et ad eum finem ducentem doctri-
 nam; propter quos et mater et partus et paterni
 sinus non evacuata evacuatio, et in hominibus
 commoratio et vitæ institutum et crux voluntaria,
 et malefica mors; deinde et sepultura et resurrectio
 validam mentem reddere conarentur; et quia non
 poterat se gerere Jesum, nisi hanc viam et sentiam
 sequeretur. Docebat enim Salvator simul cum cæ-
 teris salutaribus doctrinis ipsius animis tam utili
 doctrinæ et ad ipsum inclinationi non patrem aut
 matrem aut uxorem anteferendam: «Quicumque
 enim non relinquet patrem et matrem, etc., non
 est me dignus,» id est, qui non anteponet meam
 salutarem hortationem et consilium et mei amo-
 rem, ille ab æternis bonis decidit; ab illa autem
 beatitudine decidit, qua in æternum fruuntur qui
 congeneribus institutis meas leges et divinum amo-
 rem prætulērunt.

Hujus vero mandati facilitatem et adimpletionis

promptitudinem statuens, ipse illud primus insequitur, et maternæ necessitati et gratiæ auditorum institutionem præfert, fere dicens : Quemadmodum ego vos docens et vestram salutem procurans, maternam sollicitudinem, secundum feci, salutem vestram antepone, ita oportet vos omnem per vincula corporea procedentem habitum et naturæ convenientiam pro vestra salute et nostrarum doctrinarum et legum custodia et observatione commutare. Eadem ratione et ei qui ipsum rogabat ut ad sepeliendum patrem abiret, non concessit; non contemnendi matrem, absit, et præsertim piam, neque patris dignitatem negligendi et ejus desiderium injuria prosequendi occasionem præbens; sed omnimodo nos hortans ut spiritualem salutem corporeæ omni conjunctioni et dispositioni anteferamus. Hæc forsitan aliquis, ut dictum est, matrem putans se prærogativis honoris non privare, sed ei in eodem gradu servare, disserere conaretur matris et convenientem venerationem et reverentiam tuens. Atamen hæc collatio modum quidem exponit quo ad inferiorem ordinem descendit, non autem eam ab honoris diminutione liberat.

σμεῖται· καὶ τοὶ τῆς συγκρίσεως τὸν τρόπον ἐβή τὸ συγκρινόμενον, οὐκ ἀπαλλάττει δὲ τῆς ἐλαττώσεως.

Scio quosdam beatorum Patrum quos in multis sæpe mirans et admittens, non hic pari benevolentia mirarer, qui impiæ opinionis improbatione in talem sensum descenderunt. Cum mater Jesu, aliquid humanum experta de suo filio se jactaret, libere autem loqui quæreret, et lætitia diffunderetur, eo quod talis filii mater esset, et propter hoc, docente filio, accederet; et ut decebat, doctrina gloriam sibi filio acquirente congratulari ipsam et ejus laudis participem fieri cuperet, ideo Salvator qui et alios ab animi cupiditatibus mundat et talibus matrem infirmitatibus eripere volebat, quasi vituperatione plenam emisit vocem, dicens : Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei? Sed si illi quibus ea dicere in mentem venit et a quibus re ipsa dic a sunt, contextum examini subjecissent, animadvertissent matrem nihil tale ostendere nec superbum præ se animum gerere. Non enim, Filio docente, ipsa nuntia advenit, nec in medium cœtum supervenit; neque docentis sermonem interruptit, neque quidquam altum aut superbum dixit; sed foris modeste stans, suam præsentiam tantum significavit, neque etiam verbo, sed suo aspectu, ut signo ut id annuntiaret usa est. Quomodo id gloriam ambientis esset, vel venerationem quaerentis, et ex filii magnitudine superbiam? Quid autem aliud egisset servus, quem sua necessitas invitasset id ad Dominum clamitare? Ergo non erat objurgatio illud Jesu Christi ad matrem verbum, nec alius quidem defectum per vituperationem inelamandi; non enim erat ullo modo delictum. Sed quod dictum est, Judaicam repressit irrisionem. Male dispositus enim et ingratis Judæis nunc per calumniam Sal-

τοὺς ἐμοὺς νόμους καὶ τὸν θεὸν ἔρωτα διὰ παντὸς ἀπολαύουσι. Ταύτης δὲ τῆς ἐντολῆς τὸ βῆλον καὶ εὐκατόρθωτον καθιστῶν ὁ Σωτὴρ, αὐτὸς ταύτην μετέχεται πρῶτος καὶ εἰς τοὺς ἀκροατὰς διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς πρόκρινει χρείας καὶ χάριτος, μονοουχὶ λέγων ὅτι καθάπερ ἐγὼ διδάσκων ὑμᾶς, καὶ περὶ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν ἀσχολούμενος τὴν μητρικὴν ἐθέμην δευτέραν θεραπείαν, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν προελθόμενος, οὕτω χρῆ ὑμᾶς ἀπάσης τῆς διὰ τῶν σωματικῶν δεσμῶν προϊούσης σχέσεώς τε καὶ συμπαθείας τὴν ὑμῶν αὐτῶν σωτηρίαν ἀνταλλάττεσθαι, καὶ τῶν ἐμῶν διδαγμάτων καὶ νόμων τὴν φυλακὴν καὶ συντήρησιν. Ταύτηι τοὶ καὶ τὸν αἰτησάμενον ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸ θάψαι τὸν Πατέρα, οὐκ ἐπέτρεψεν· οὐ καταφρονεῖν μητρὸς, μὴ τι γένοιτο καὶ μάλιστα τῆς βίας, οὐδὲ τοῦ πατρὸς ἐξαργεῖσθαι τὴν σχέσιν καὶ τὸν πόθον ἐνουβρίζειν ἀφορμὰς διδοὺς, ἀλλὰ πανταχοῦ παραινῶν τὴν ψυχικὴν προκρίνειν σωτηρίαν τῆς σωματικῆς ἀπάσης καὶ συναφείας καὶ διαθέσεως. Ταῦτα μὲν ὡς ἄν τις, ὡς περ εἰρηται, δοκῶν τῇ μητρὶ τῶν προνομίων τῆς τιμῆς οὐκ ἀποστερεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ ἴσῳ συντηρεῖν, διέλθοι πραγματευόμενος καὶ τὴν προσήκουσαν αἰδῶ συνδιασώζων καὶ σεβὰ μὲν ἐρμηνεύει καθ' ὃν πρὸς τὴν ἐλάττω τάξιν κατ-

Οἶδα δὲ τινὰς τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων, οὓς ἐν πολλοῖς πολλαῖς θαυμάσας καὶ ἀποδεχόμενος, οὐκ ἂν ἐν ταύτῃ τῇ γνώμῃ θαυμάσαιμι ἐπ' ἀθετήσει τῆς δυσσεβοῦς δόξης εἰς τοιαύτην καταβεδηκίαν διάνοιαν· ὡς ἐπειπερ ἡ Μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἀνθρώπινόν τι παθοῦσα ἐπεσεμνύετο μὲν τῷ Παιδί, ἐζήτει δὲ παρῆρσιασθῆναι καὶ διαχυθῆναι τῷ ἀγαλλιάματι, ὅτι τηλικούτου Παιδὸς ἐχρημάτισε Μήτηρ, καὶ διὰ τοῦτο προσήει διδάσκοντος τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὡς εἰκὸς τῇ διδασκαλίᾳ δοξαζομένου συνοδοξασθῆναι καὶ τὸν ἔπαινον συμμερίσασθαι· διὸ καὶ Σωτὴρ καὶ ὁ τοῦς ἄλλους ἀποκαθαίρων τῶν ψυχικῶν παθῶν καὶ τὴν Μητέρα τῶν τοιοῦτων ἀπαλλάττειν θέλων ἐλαττωμάτων, τάξιν ἐπιτιμήσεως ἐπέχουσαν ἀφήκε τὴν λέγουσαν φωνήν· « Τίς ἐστὶν ἡ Μήτηρ μου, καὶ τίνας οἱ ἀδελφοί μου; » Ἄλλ' οἷς μὲν ἐπῆλθεν ταῦτα εἰπεῖν, καὶ γε εἰρηται ἡ δὲ τῆς ἀκολουθίας συνεξέτασις, πρῶτον μὲν οὐχ ὀρᾷ τὴν Μητέρα οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιδεικνυμένην οὐδὲ σοβαρὸν φέρουσαν φρόνημα. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ διδάσκοντος αὐτεπάγγελος ἐπεχωρίασεν, οὐδ' εἰς τὸ μέσον ἐπῆλθεν τοῦ συλλόγου, οὐδὲ τὸν διδασκαλικὸν λόγον περιέκοψεν, οὐδ' εἶπεν οὐδὲν ὑψηλὸν ἢ μέγαλαυχον, ἀλλ' ἔφη πανευλαδῶς ἱσταμένη τὴν παρουσίαν μόνον ἐμήνυσεν, ἣ οὐδὲ τοῦτο λόγῳ ἐμήνυσεν, ἀλλ' ἀπαγγέλλειν ἐφιλοσόφηε τὴν θέαν τὸ μήνυμα· ὃ πῶς ἂν φιλοτιμουμένης τὸ δοξαζεσθαι, πῶς δὲ ζητούσης σεμνύνεσθαι καὶ τῇ τοῦ υἱοῦ ἐπιγαρουῖσθαι μεγαλειότητι; τί δ' ἂν ἕτερον καὶ θεράπων ἐπραξε χρείας αὐτὸν ἐπὶ τὸν Κύριον παρεγενέσθαι καλοῦσης; οὐκ οὐκ ἦν ἐπιτιμήσις ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ τῇ Μητρὶ, οὐδὲ τις τρόπος ἀνακαλοῦμενος διὰ μέμφεως τὸ ἐλάττωμα. (Ὁ γὰρ ἦν ἐλάττωμα οὐδαμοῦ, ἀλλὰ Ἰουδαίῳ ἐπεστόμιζε τὸ

ειρημένον χλεύασμα· τῶν γὰρ κακοχόλων τε καὶ ἀγνωμόνων Ἰουδαίων νῦν λεγόντων ἐπὶ διαβολῇ καὶ ὕβρει Σωτῆρος, Οὐχ οὗτός ἐστιν τοῦ τέκτονος υἱός; νῦν δὲ οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ παρ' ἡμῖν; Καὶ πάλιν· Ἐτούτον δὲ οἰδαμεν πόθεν ἐστίν. » Ἐπειτὰ καὶ τότε διδάσκοντος καὶ τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν εισηγουμένου, τῷ πλήθει διεφθόνου τε καὶ διεβάσκαινον καὶ πρὸς διαβολὰς ἀνεφλέγοντο· οὐκ ἦν δὲ πόρος ὅλως διαβολῆς ἐπὶ τὴν συνήθη λοιδορίαν καταφεύγουσι, καὶ τὴν μητέρα πάλιν καὶ τοὺς ἀδελφούς εἰς ψόγον καὶ ἐξουθένημα προκομίζουσι, μονονουχὶ λέγοντες· Τίνα διδάσκεις; τίνα δὲ σαυτὸν κομίζεις; Οὐχὶ γυναικὸς πένητος ὑπάρχεις υἱός; καὶ οἱ ἀδελφοὶ σου οὐδὲν διαφέρουσιν, ὧν ὁ βίος διὰ χειρῶν; Ἰδοὺ οὗτοι ἐστήκασιν ἔξω ζητοῦντές σε· ἕα τὸ διδάσκειν καὶ πρὸς τοὺς συγγενεὶς ἀπώτρεχε, τὴν ἐκείνοις ἴσῃ ἀναβαλῶν ἀξίωμα.

Ταῦτ' οὖν ἐκεῖνων, ὡς ἔθος, ἰσχυρομένω δὲ Σωτῆρ ἀντιτεθείς καὶ ἀντεπεξάγων τῇ μακροθυμίᾳ καὶ πραότητι, Τοσοῦτον, φησὶν, ἀπέχω τοῦ ἐπαισχύνεσθαι μητέρι καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, ὅτι οὐ μόνον ἦν ἡ φύσις ἔδωκεν καὶ οὐδ' εἰς γένος ἡ ὑπόληψις ἔθετο οὐκ ἀποστρέφομαι, οὐδὲ αἰσχύνῃ ἡγοῦμαι οὐδὲ θνείδος, ἀλλὰ καὶ τούτους ἅπαντας οὐς ὄρθτε τῶν ἱερῶν λόγων ὄντας σωτηρίων ἀκροατάς, καὶ πατέρας καὶ ἀδελφούς οὐκ ἀπαξιῶ κατονομάζειν, τὸ πατρικὸν μόνον θέλημα ποιοῦντας, κἂν μήτε τῇ φύσει, μήτε τῇ ὑπόληψει τὰς εἰρημένας φιλοστόργους σχέσεις ἔχωσι βοηθουμένας. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ μήτηρ μου καὶ ἡ ἀδελφὴ μου; τί μοι τὰ; κλήσεις ταύτας εἰς ὕβριν καὶ θνείδος μεταπλάττεις; ἔγω τοσοῦτον ἐπαισχύνεσθαι τοῦτοισ διέστηκα, ὥστε καὶ τοὺς ἀληθινοὺς μαθητὰς ταῖς κλήσεσι ταύταις καὶ σχέσεσιν ἐμαυτῷ συναπτέειν προειλόμην. Καὶ ἐστὶν ἐντεῦθεν συνορᾶν ὡς οὐ μόνον οὐδὲν ἀγνωμοσύνης, οὐδὲ παροράσεως μητρικῆς τὰ προενηγεμένα ῥήματα ἦν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγίστην αὐτῇ καὶ πρέπουσαν συγκατασκευάζει τιμῇ. Τοσοῦτον γὰρ αὐτῇ τὴν σεβασμιότητα καὶ τὸ γέρας ἀπονέμει καὶ τὸ δίκαιον τῆς στοργῆς, ὥστε καὶ τοὺς ἐκτελοῦντας τὸ πατρικὸν θέλημα, καὶ πρὸς τοσοῦτον ἐπαρθένας ὕψος ἀρετῆς, ὡς εἰς μέγα τι δόξης καὶ ἐξίστεον, εἰς τὴν μητρικὴν σχέσιν καὶ κλήσιν τούτους ἀνάγειν, δι' ἣν καὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν νῦν τιμῆς ἀπολαύει προσηγορίᾳ· ποῦ γὰρ ἦν ἔκρινεν, εἴπερ ἔκρινεν, ἀποσκευάζεσθαι σχέσιν, ποῦ δ' ἂν ἦν ἐδικαίω, εἴπερ ἐδικαίω, παραγράφεσθαι κλήσιν, ταύτην ὡς κορωνίδα καὶ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν τοῖς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονόμοις ἐπιφέρειν τε καὶ χαρίζεσθαι χώραν εἶχεν; Ἐμφανέστατον οὖν οἶμαι καθὰ καὶ προεῖρηται γέγονεν, ὡς οὐ μόνον οὐκ ἐστὶν οὐδὲ εἰς ὕβριν τῆς μητρικῆς στοργῆς, καὶ αἰδοῦς τὸ τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου, κ. τ. λ. εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ τὴν πρέπουσαν αὐτῇ πανταχόθεν συνάγει δόξαν καὶ εὐφημίαν.

Οὕτω δ' ἂν περιτραπέη τοῖς ἀνοήτοις πρὸς τούναντίον ἢ ἐφρυάττοντο, πρὸς δὲ τὴν εὐσεβῆ καὶ οἰκείαν ἀπευθύνοιο θεοσοφίαν καὶ τό· Ἐτί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; οὐπω ἤκει ἡ ὥρα μου. Ἐεἰ τις γὰρ ἐπιμελώ;

A vatoris et insolentiam dicentibus : « Nonne hic est fabri filius ⁶⁰ ? » Nunc vero, nonne mater ejus et fratres apud nos? Et rursum : « Hunc scimus, unde est ⁶¹. » Deinde et tunc docente et spiritualem salutem afferente, multitudini invidabant et malevoli erant, et ad calumniam ardebant. Si autem abesset calumniæ locus, ad solitas confugiebant injurias, et matrem rursum in vituperium et contemptum adducebant, dicentes fere : « Quid doces? Quem teipsum facis? » Nonne es mulieris pauper-culæ filius? Et fratres tui nihil differunt, quorum vita per manus suas sustentatur. Ecce isti stant foris quærentes te. Omitte docere et ad consanguineos vade, eamdem ac illi vitæ rationem habens, sed non ad docendi assurgens dignitatem.

B Illa igitur eis, ut solebat, improbe agentibus Salvator opponens, ac eos patienter simul et mansuete reducens : Tantum, inquit, abest ut de matre et fratribus erubescam, ut non modo eam quam dedit natura, et eos quos in genere mea conceptio posuit non rejiciam neque opprobrium aut vituperium ducam, sed et eos quos videtis sacrorum sermonum auditores et patres et fratres non dedigner nominare, paternam voluntatem dummodo faciant, quamvis neque natura neque conceptione prædictos amoris habitus adjutos habeant. « Quæ est igitur mater mea et soror mea? » Quid mihi has appellationes in opprobrium et injuriam fingis? Tantum abest ut illis erubescam, ut veros discipulos istis appellationibus et habitibus mihi conjungere staturim. Et inde videre est nihil ingrati animi aut contemptus erga matrem præcitata verba expressisse, sed et maximum illi et decentem honorem præparasse. Adeo enim illi venerationem et mercedem tribuit, et quod amoris justum est, ut et voluntatem paternam adimplentes et ad sanctam virtutis sublimitatem assurgentes tanquam in magnam aliquam et eximiam gloriam, in matris habitum et appellationem inducat; cujus causa et tunc temporis fratrum appellatio honore fruitur. Patet igitur, ut dictum est, non modo non in materni amoris et venerationis detrimentum hæc dicta esse, « Quæ est mater mea? » etc., sed et convenientem illi omnimode gloriam et benedictionem conciliat. Quomodo enim quam statuisset, si statuisset, habitudinem abjecisse, quam voluisset, si voluisset. appellationem submovere, eam ut fastigium et caput honorum, regni cælorum hæredibus inferendi et gratificandi habuisset locum?

Ita autem insanis longe aliter quam gloriabantur, ad piam et propriam divinam sapientiam converteretur et illud : « Quid mihi et tibi, mulier? nondum venit hora mea ⁶². » Si quis enim accurate,

⁶⁰ Matth. xiii, 55. ⁶¹ Joan. ix, 29. ⁶² Joan. ii, 4.

ex illis quæ dicta sunt hæc meditaretur, divina gratia cooperante et labori opitulante, inveniet eum gloriam et honorem decernentem potius quam contemptum omnino hanc vocem emisisse. Etenim in miraculis nihil erat matri et filio commune; quoniam Deitatis erat per seipsam miracula facere; humanæ autem naturæ non jam per se, sed per assumens Verbum. Attamen in iis in quibus nihil matri et filio commune erat, vide quomodo excessum honoris vel in discrimine statuit. Matre enim ejus rogante ut miraculum faceret, postquam significavit non esse id commune illi et sibi, et tempus nondum adesse quo oportebat signa operari, erga matrem reverentiam et honorem ostendit et tempore et permutante potentia fortiores: et ita tantum abest ut ejus dicta maternam gloriam minuant, ut contra et multo majorem eam efficiant. Eam enim et tempore validiorem credere et miraculorum congruentiæ leges transgredi deinde, quod prætendebat, facere, quanto majorem honorem et reverentiam parat, quam si hæc non dicta et demonstrata essent. Fere enim per ea quæ dicebat et faciebat, ostendit dicens: Communitas naturæ communitatem non inducit miracula patrandi: «Quid mihi et tibi, mulier?» Neque Dei signorum congruens tempus est. Attamen ut scias, tu et quotquot ad videndum et audiendum indigentia adduxit, me tibi materna jura intemerata servare, et esse eum qui legem statui ut matri venerationem filii præstent, imo vero me iis quæ in natura series considerantur et temporis opportunitati tuam venerationem et obedientiam et gloriam antepone, ecce muto aquam in vinum, tuis precibus illa quæ dixi secunda facientibus. Non enim eodem modo ibi dictum est illud: «Quid tibi et mihi,» quo ad illum dictum est qui quærebat ut ipsi paternæ hæreditatis arbiter foret. Ibi enim dixit: «Quid mihi et tibi? et quis me constituit principem et judicem super vos?» Hanc verbo excusationem actu roboravit, nec contestationis humilis et terreni lucri iudex fieri voluit; sed quæ per verba abnegavit, per opera deinde firmavit.

Ibi vocis forma usus, maternam circa miraculum sententiam non repudiavit, neque precationis improbationem adjunxit. Sed postquam in communitate naturæ divinorum operum excellentiam docuisset, opus concurrens postulationi concessit; clare, ut dictum est, pluries statuens et opportunitate temporis et miraculorum proprietate maternam dilectionem et decus plus apud ipsum valere.

A ἐφ' οἷς ἐρρήθη ταῦτα διαμελετήσῃ, τῆς θείας χάριτος συνεργούσης τε καὶ τῇ μελέτῃ συναντιλαμβανομένης, εὐρήσει τῇ μητρὶ μᾶλλον δόξαν περιάπτοντα καὶ τιμὴν, ἢ παρόρασιν ὄλωσ ἀφιέντα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῖς θαύμασιν οὐδὲν ἦν κοινὸν τῇ Μητρὶ καὶ τῷ Υἱῷ· ἐπεὶ καὶ θεότητος μὲν ἦν τὸ θαυματουργεῖν καθ' ἑαυτὴν· ἀνθρωπίνης δὲ φύσεως οὐκέτι καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν προσειληφῶτα Λόγον. Πλὴν καὶ ἐφ' οἷς κοινὸν οὐδὲν ἦν μητρὶ καὶ υἱῷ, ὅρα πῶς τὴν ὑπερβολὴν τῆς τιμῆς καὶ ἐν τῇ διαφορᾷ συνιστᾷ. Θαυματουργεῖν γὰρ τῆς μητρὸς ἀξιώσεως, ἐπισημῆνας μὴ εἶναι τοῦτο κοινὸν αὐτῆς τε καὶ ἑαυτοῦ, καὶ τὸν καιρὸν μὴ παρεῖναι προσθεῖς καθ' ὃν ἔδει τὰς θεοσημείας ἐνεργεῖν, τὴν πρὸς τὴν μητέρα αἰδῶ καὶ τιμῆν ἔδειξε καὶ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς διαλλακτοῦσης δυνάμειως ἐπικρατεστέραν· ὥστε τοσοῦτον τὰ εἰρημμένα τῆς μητρικῆς δόξης ἐνδειαν ποιεῖν, ὡς καὶ πολλαπλασίονα ταύτην ἀποτελεῖν. Τὸ γὰρ καὶ καιροῦ κυριωτέραν ἠγεῖσθαι, καὶ τῆς ἐν θαύμασιν ἀκολουθίας ὑπερβαίνουσας τοὺς νόμους, εἴτα πράττειν τὸ παρ' αὐτῆς προτεινόμενον, πόσῃ πολλαπλασίονα τὴν τιμὴν καὶ τὴν αἰδῶ κατασκευάζει; ἢ εἰ μὴ ταῦτα ἐρητό τε καὶ ἐπεδείκνυτο· μονονοχὶ γὰρ δι' ὧν ἐφθέγγετό τε καὶ ἐπράττεν, ἐπιδείκνυται λέγων· Ἡ κοινωμία μὲν τῆς φύσεως, κοινωμίαν οὐ συνάγει τοῦ θαυματουργεῖν. Τί ἔμοι καὶ σοί, γύναι; Οὐδὲ ὁ καιρὸς πάρεστιν ὁ ἐπιτήδειος τῶν θεουργιῶν. Πλὴν ἵνα γνῶς, σὺ τε καὶ ὅσους ὄραν καὶ ἀκούειν ἢ χρεῖα συνήγαγεν, ὅτι καὶ τὰ μητρικά σοι δίκαια ἀκαινοτόμητα διασώζω, καὶ αὐτὸς ὁ νόμος θέμενός εἰμι μητρὶ τοὺς παῖδας τὴν σεβασμιότητα νέμειν, μᾶλλον δὲ ὅτι καὶ τῶν ἐν τῇ φύσει θεωρουμένων εἰρημῶν καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ καιροῦ τὴν σὴν αἰδῶ καὶ ὑπακοὴν καὶ δόξαν ἐμπροσθεν ποιῶμαι, ἰδοὺ μεταβάλλω τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, τῆς σῆς ἀξιώσεως ἐκεῖνα δεύτερα ποιησάμενης. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τὸν ἴσον τρόπον ἐναυθα εἴρηται τὸ «Τί ἐμοί, καὶ σοί,» καθ' ὃν εἴρηται πρὸς τὸν ἐπιζητοῦντα διαίτητὴν αὐτῷ τοῦ πατρικοῦ κλήρου χρηματίσαι. Ἐκεῖ γὰρ εἶπεν, «Τί ἐμοί καὶ σοί; καὶ τίς με κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ὑμᾶς;» Τῇ πράξει τὴν ἐν τῷ λόγῳ παραίτησιν ἐβεβαίωσε, καὶ δικαστῆς ἀμφισβητήσεως χαμαιζήλου καὶ προσύλου κέρδους οὐχ εἴλετο γενέσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς βήμασιν ἀπαγόρευσιν, ἢ διὰ τῶν ἔργων παραγραφή διεδέξατο.

D Ἐναυθα δὲ τῷ σχήματι χρησάμενος τῆς φωνῆς, τὴν μητρικὴν οὐκ ἀπεπέμφατο περὶ τῷ θαύματι γνώμην· οὐδὲ τῆς αἰτήσεως εἰσηγήσατο τὴν ἀθέτησιν, ἀλλ' ἐν τῇ κοινωμίᾳ τῆς φύσεως τὴν διαφορὰν διδαξάμενος τῶν θεουργημάτων, τὸ ἔργον σύμβρομον ἔδειξε τῇ ἀξιώσει· σαφῶς, ὡς εἴρηται, πολλάκις παριστῶν καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἐν θαύμασιν ἰδιότητος τὴν μητρικὴν στοργὴν καὶ τὸ κλέος μείζον ἰσχύειν παρ' αὐτῷ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΓ΄.

QUÆSTIO XLVI [al. XLV].

Πῶς οὐ μάχεται τὸ « Ἐρρήθη τοῖς ἀρχαίοις Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ· ἀλλ' ὅστις σε ραπίσει ἐπὶ τῆς δεξιᾶν, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. »

Quomodo non implicat illud : « Dictum est antiquis : Oculum pro oculo et dentem pro dente, ego autem dico vobis non resistere malo, sed quicumque te ad dexteram percutiet, verte illi et sinistram. »

Edita a Malo, l. c., p. 55-56. In Matth. v, 39.

Πρῶτον μὲν διότι ὁ εἰπὼν « Οὐκ ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι, » αὐτὸς ἐστὶν ὁ ψῆφον ἐκτεράν ἐξενεγκῶν· οὐδεὶς δὲ ἄρα οὐδὲ τῶν τυχόντων, μήτι γε νομοθέτης, ἅμα τάναντια λέγει ἑαυτῷ, οὐδ' ὁ λέγων καταλύειν τὸν νόμον, οὐκ ἂν τὰς καταλυούσας αὐτὸν προεκμίξει φωνὰς, καὶ μάλιστα οὐκ ἐν ἄλλῳ καὶ ἐν ἄλλῳ χρόνῳ, οὐδ' ἐν ἑτέρᾳ φράσει καὶ ἑτέρᾳ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν ῥημάτων καὶ ἐξῆς· οὐκοῦν οὐκ ἀντίκειται ταῦτα, ἀλλὰ πολλοῦ δεῖ. Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν ἐντολῶν λόγον ἔχουσα νομοθεσίας ῥυθμίζει τε καὶ καταρτίζει τὸν κριτὴν ἀδέκαστον μὲν ἔχειν τὴν γνώμην, ἀδυσώπητον δὲ τὴν ψῆφον, ἰσόρροπον δὲ παρέχειν τοῖς δικαζομένοις τὸν τῆς δίκης ὀφθαλμὸν. Ἡ δὲ λέγουσα μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, ἐν ἰσῷ ἐστὶ τοῦ μὴ ἐπεξελεῖν μηδ' ἀμύνεσθαι κατὰ τὰ πονηρεῦματα αὐτοῦ τὸν ἀρξάντα χειρῶν ἀδίκων· καὶ οὐκ ἔτι αὐτῆ πρὸς τὸν κριτὴν ἀφορᾷ, ἀλλὰ τὸ ἡδικομένον πρόσωπον εἰς ἐπιείκειαν καὶ εὐλάβειαν παρακαλεῖ. Τοῦτό γε καὶ τὸν ἡδικοκῶτα αἰσχύνει καὶ μετὰ γει τῆς θρασύτητος καὶ ἀπονοίας ἐπὶ τὸ μεταμελούμενον καὶ κατηφές, εἰ μήπου θηρίον ἢ μορφήν ἀνθρώπου περιβαλλόμενον, καὶ τὸν ἡδικοκῶτα τῷ τῆς πραότητος καὶ φιλοσοφίας στεφάνῳ κοσμεῖ. Καὶ γὰρ ἐξουσίαν αὐτῷ δίδωσιν ὁ νόμος· τὸν λελυπηκῶτα δίκην εἰσπράττεσθαι· ὁ δὲ τὴν ἐξουσίαν ἂν εἰς φιλανθρωπίαν τρέψῃ καὶ τοῦ ὁμοφύλου λάβῃ ἔλεον, εἰς μόνον τὸν ἀρχηγὸν τῶν κακῶν καὶ τὸν ἀρχαῖον πολέμιον τοῦ γένους ἡμῶν ἀποτεινῶν τὸν δίκαιον θυμὸν, οὗτός ἐστιν ὡς ἀληθῶς ὁ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐξευγενίζων τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην τὰς ἀνθρωπίνους ἐφειλάς ἔχων διαλύοντα. Οὐ γὰρ πρὸς ἄλλο τοῦ ἐναντίου φύσις συμπλέκεσθαι· ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτῶν οἷς ἂν πρόειπιν, ἡ μάχη πρόειπιν. Ἐλαβες κράτος τὸν ἡδικοκῶτα νόμῳ κολάζειν· εἰ μὲν κολάσεις, ἀδελον, εἰ καὶ μὴ λαβὼν τῆ τιμωρίᾳ τοῦ πλησίον ἐπεπῆδησας, καὶ τὸ φθάσαι παθεῖν τοῦ μὴ ποιῆσαι, ἀλλὰ μὴ φιλανθρωπῶ γνῶμη καὶ φιλαδέλφῳ τὴν πράξιν ἐξήνεγκας. Εἰ δὲ μὴ κολάσεις, στήλην ἔσθησας ἀνεξάλειπτον καὶ φιλανθρωπίας καὶ πραότητος, καὶ τῷ βίῳ παράδειγμα καταλέλοιπας, φιλανθρώπως τε καὶ πρῶς τοῖς ὁμογενέσι συναναστρέφεσθαι, μάλιστα δὲ τὸ ἐρασιμώτατον καὶ μακαριώτατον πρὸς τὴν θείαν ἐστὶν ἀναχθῆναι· διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως μίμησιν τε καὶ ἀγαθότητα, καὶ Ἰῶν Θεοῦ κατὰ χάριον καὶ χρηματίσαι καὶ γνωσθῆναι, ὡς ἡ ἐνυπόστατος ἐβεβαίωσε σοφία καὶ ἀλήθεια· γίνεσθε γὰρ οἰκτιρῶνες καθὼς καὶ Πατὴρ ἡμῶν [Ita cod.] οἰκτιρῶν ἐστί. Σὺ δ' εἰ βούλει καὶ ἔτι τοῖς νόμοις

Primo quidem, quia qui dixit : « Non veni solvere legem, sed adimplere », ipse est qui utrumque decretum tulit ; nemo igitur, quicumque etiam sit, sibi ipsi contradicit, et qui se non solvere legem dicit, non quæ ipsum solverent, voces emisisset, et præsertim non alio et alio tempore, non in alia et alia phrasi, sed iisdem verbis et ex ordine. Igitur hæc non sibi contradicunt, multum sane abest. Sed unum quidem legislationis rationem habens iudicem ad ferendam incorruptam sententiam et irrevocabile decretum ordinat et aptat et ad æquum iustitiæ oculum in iudicio vocatis præbendum. Quod autem jubet improbo non resistere, perinde est ac si juberet non insurgere neque se defendere adversus eum qui sua scelera manibus injustis cœpit ; et illud non jam ad iudicem respicit, sed multum injuria affectum ad mansuetudinem et benevolentiam invitât. Ex una parte quidem et injuriam facientem rubore suffundit, et ea audacia et dementia ad pœnitentiam et humilitatem reducit, si nondum fera sit hominis forma induta ; et injuria affectum mansuetudinis et philosophiæ corona adornat. Etenim licentiam ei dat lex a lædente pœnam repossendi ; si autem ille hanc licentiam in humanitatem vertat et congeneris misericordiam concipiat, in unum malorum ducem et antiquum generis nostri hostem justum animum protendens, ille est vere humanæ naturæ liberum arbitrium plane generosum faciens et communem Dominum humana debita habens dissolventem. Non enim ad aliud contrarii natura est connecti ; sed iisdem quibus procedit, pugna procedit. Protestatem accepisti eum qui injuriam fecerit lege castigandi ; si quidem castigaveris, incertum est voverisne vindicta præmium conculcare, an voveris pati non agere, humanaque et fraterna voluntate actionem posueris. Si autem non castigaveris, indelebilem columnam humanitatis et clementiæ erexisti, et ad vitæ institutum exemplum præbuiisti se humaniter et misericorditer in proximos convertendi. Sed quod amabilissimum præsertim est et beatissimum, per hunc actum ad divinam erigeris imitationem et bonitatem, et filius Dei secundum gratiam et es et nosceris, ut substantialis affirmavit sapientia et veritas : « Estote enim misericordes, sicut et Pater vester misericors est ». Si autem vis et adhuc leges considerare, earum concordiam et ex hac parte investiga. Qui oculum

⁶³ Matth. v, 17. ⁶⁴ ibid. 7.

NOTÆ.

(38) Eiusdem fere argumenti sunt quæst. XXXVII et CII.

pro oculo iudicem reseccare jubet. timore, ut patet, ne quæ non licet fugere incurrantur, scelestam audaciam arcet. Virtus autem quæ nullam permittit defensionem, injuria affectum cupida mente et humana molestia præstantiorem, et admiratione dignum prædicat. Utroque modo benevolentiam procedentem videre licet, et sinceram misericordiam in congeneres diffusam. Si autem utroque actu benevolentia et mansuetudo ostenditur, patet leges inter se non pugnare, neque per alteram alterius abrogationem fieri. Quomodo enim ambo proxime hominum salutem præparassent: una quidem eorum qui injustas manus intendunt, motus coercens; altera injuria affectos supra omnem animi infirmitatem ponens et eos contumeliæ motibus servire non sicens? Et altera qualis in qualem ictus injecerit, et quomodo qua dignus erat fortiori pœnam infligerit, et multa alia per has duas salutare et utiles leges in unum concurrunt et adaptantur.

πολλὰ ἄλλα δι' ἀμφοῖν τῶν ἐντολῶν τῶν σωτηριωδῶν

QUESTIO XLVII. [Al. XLVI.]

Domino dicente: « Ex patre diaboli estis, » quem rimum quem dicat diabolum et quem patrem ejus?

Edita ab Ang. Maio, l. c., p. 36-40. De

Non eodem modo, qui nos præcesserunt, de hac quæstione opinati sunt. Alii enim dicunt patrem diaboli eum esse qui in summam malitiam ascendit, et qui diaboli in se multiplicavit fetus, et multoties tales actus genuit quales neque ipse malus prius ausus esset. Si ita sit, nihil impedit quin pater partu eorum quæ a se prodeunt inferior factus ordinem filii suscipiat; ille vero qui quodammodo genitorem genuit in paternum habitum transmutatus sit. Ut Cain, si velis. Multos enim ille diabolos genuit: id est, postquam diaboli actiones concepit, eas peperit nondum dolores puerperii solvendi prius audaciam habentes, mendacio nitens fallere non alium quemdam, sed eum qui omnia et ante ortum noscit, dolo fratrem alloquens, et dolum contra charissima viscera intendens amoris prætextu occultum, eadem fraterna dextera exsequens, et terram primus humano sanguine inquinans, ictum genitoribus insanabilem inferens. Et quod dicant, cum ut partus mercedem exogisse ut non secundis partibus exsultaret, stultitia et contradictione manifesta præcedentia laborare convincunt; et quæcunque alia istiusmodi. Etsi vero ex oppositis similia probabiliter intelligerelicet. Quemadmodum ille qui in extremam virtutem hujus quod sanctissimum est frequentatione et efficacitate pervenit, et in se gratiam multiplicat et multis salutari partu utilis fit, generans Deum spiritus dicitur: « Per timorem enim te, Domine, in sinu nostro concepimus et peperimus et genuimus; spiritum salutaris tui in terra generavimus⁶⁶; » ita sane qui in extremam malitiam pervenit homo, improbi semina in se concipiens, partumque et genimina multiplicans, gignere diabolum merito diceretur et pater ejus esse.

⁶⁶ Psal. xxvi, 18.

Ἐπιλοσοφεῖν, τὴν συμφωνίαν αὐτῶν ἐντεῦθεν ἐπιφέρει. Ὁ μὴν ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ τὸν κριτὴν ἐκκόπτειν ἀξίῳ, φόβῳ δηλονότι τοῦ παθεῖν ἢ μὴ εἶσι φυγεῖν, τὴν ἐπ' ἀδίκους τόλμαν ἀναστέλλει· ἡ δὲ τοῦ μὴ ἀμύνασθαι ἀρετὴ τὸν ἠδικημένον κρείττω περιπαθοῦς διαθέσεως καὶ ἀνθρωπίνης ἀντιλυπῆσεως καὶ θαυμάζειν ἀνακηρύττουσα ἀξίον· δι' ἑκατέρου δὲ τρόπου ἐστὶ τὴν φιλανθρωπίαν ὄρῳ προοῦσαν καὶ καθαρὸν τὸν ἔλεον ἐπὶ τοῖς ὁμορῦλοις προχοόμενον. Εἰ δὲ δι' ἑκατέρας πράξεως ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡμερότης συνίσταται, δηλονότι οὐδεμία μάχεται ταῖς ἐντολαῖς, οὐδὲ παρὰ θατέρας ἢ τῆς ἐτέρας ἀναίρεσις. Πῶς γὰρ ἂν παραπλησίως ἀμφοῦ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν κατεσκευάζον· ἡ μὲν τῶν ἀδίκους χεῖρας ἐπανατεινόντων τὴν ὁρμὴν ἀνακόπτουσα· ἡ δὲ τοὺς ἠδικημένους ὑψηλότερον μικροψυχίας πάσης τιθεῖσα καὶ οὐκ ἀξιοῦσα δουλεύειν πάθεσιν ὑβρεως. Καὶ ἡ μὲν δεικνύουσα ὅτι καθ' ὅλου τὴν πληγὴν ἀφῆκε, καὶ ὡς ὁ παθεῖν ἀξίους τὸν κρείττω ἐτιμωρήσατο· καὶ ὡφελίμων εἰς ἕν συντρέχει καὶ συναπαρτίζεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΖ.

Τοῦ Κυρίου λέγοντος· « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, ζητοῦμεν τίνα λέγει διάβολον, καὶ τίνα τὸν πατέρα αὐτοῦ; »

patre diaboli, seu de hoc Joann. viii, 44.

Διάφορος δόξα τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ τούτου προελθῶν τοῦ ζητήματος. Οἱ μὲν γὰρ λέγουσι πατέρα τοῦ διαβόλου, τὸν εἰς ἄκρον κακίας ἐλάσαντα· καὶ τοῦ πονηροῦ ἐν ἑαυτῷ πολλαπλασιάζοντα γεννήματα, καὶ πολλάκις πολλὰ ἀποτεκόντα τοιαῦτα· πράξεις, οἷας ἂν ὁ πονηρὸς οὐκ ἐτόλμησε πρότερον. Εἰ δὲ ταῦτα οὐδὲν κωλύει καὶ τὸν πατέρα τῶ τόκῳ τῶν ἐξ αὐτοῦ προελθόντων ἐλαττωθέντα, αὐτὸν μὲν τὴν τοῦ υἱοῦ μεταλαθεῖν τάξιν, τὴν δὲ κλεινοεκτήσαντα ἐν τῇ κακίᾳ καὶ τρόπον τινα τὸν γεννησαντα γεγεννηκότα εἰς τὴν πατρικὴν ἀντιμετελθεῖν σχέσιν. Ὅσον ὁ Καῖν, εἰ βούλει· πολλοὺς γὰρ οὗτος ἅμα διαβόλους τέτοκε· τούτέστι τὰς τοῦ διαβόλου πράξεις· συλλαβῶν ἀπεκύθησεν, οὕτω πρότερον θάρσος ἐχούσας λυεῖν τὰς ὀδύνας, ψευδεῖς φενακίζειν ἐπιχειρῶν οὐχ ἕτερόν τινα, ἀλλὰ τὸν πάντα καὶ πρὶν γενέσεως ἐπιστάμενον, ἀπάτῃ μετερχόμενος ἀδελφόν· καὶ ὄλον κατὰ τῶν φιλάτων σπλάγχχνον ἐντεινῶν τῆς στοργῆς τῷ σχήματι καλυπτόμενον, φόνον ἀδελφικῆ δεξιᾶ καλαμώμενος, καὶ τὴν γῆν πρῶτος ἀνθρωπίνῳ καλυπτικῶν αἵματι, πληγὴν ἐπάγων τοῖς γεννησιμένοις ἀθεράπευτον· καὶ τοῦ τόκου μισθὸν ἀπαιτεῖν, τὸ μὴ δευτέροις τόκοις ἐπαγάλλεσθαι, ἀπονοῖα καὶ ἀντιλογία χαλεπωτέρῳ τὰ φθάσαντα διελέγγουσι· καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων ἐστὶν ἀναλόγως τὰ ὁμοία συνῶρῃν· ὥσπερ ὁ εἰς ἄκρον ἀρετῆς τῆ τοῦ παναγίου πάντως ἐπιφοιτήσει καὶ ἐνεργεῖται ἤκων, καὶ πολυπλασιάζων ἐν ἑαυτῷ τὴν χάριν, καὶ πολλοῖς ὡφελίμος· καὶ σωτηρίους τῷ τόκῳ γινόμενος, πνεῦμα λέγεται τικτὴν Θεοῦ. Ἄτὰ γὰρ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὀδίνθησάμεν καὶ ἐτέκομεν, πνεῦμα σωτηρίου σου ἐκούθησάμεν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὕτω δὲ, οὕτω καὶ ὁ εἰς ἄκρον κακίας ἐλάσας ἀνθρώπος τὰ τοῦ πονηροῦ σπέρματα ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν καὶ πο-

λυπασιάσας τὸν τόκον καὶ τὰ τῆς πονηρίας κημήματα, τίκτειν ἂν εἰκότως λέγοιτο τὸν διάβολον καὶ πατῆρ
χρηματίζειν αὐτοῦ.

Οἱ δὲ οὐδέτερον μὲν τῶν εἰρημένων ἐγκρί-
νουςι, τὸν ὄφιν δὲ τοῦ διαβόλου πατέρα κληθῆ-
ναι νομίζουσι· διατί; Ὅτι πρῶτον ὁ ὄφιν τὴν ἐκεί-
νου διαβολὴν συλλαβῶν, τῇ γλώττῃ ἀπέτεκε· πρὸ
γὰρ τῆς ἀνθρώπου πλάσεως καὶ τῆς τοῦ ὄφινος ὑπο-
τάσεως, οὐκ ἦν ὁ ἀπορρήεις τῆς ἀγγελικῆς εὐγνω-
μοσύνης καὶ τάξεως, τὰ τοῦ διαβόλου πράττων, καί-
τοι ζητῶν κακὸς εἶναι καὶ χάραν οὐκ ἔχων παρεισ-
δύσεως· οὐκοῦν τὸ ἐρπετὸν ὁ ὄφιν τοὺς διαβόλους
ἐγκυμονήσας λογισμοῦς καὶ τῇ γλώσσῃ εἰκίτως ἂν
τοῦ διαβόλου πατῆρ λέγοιτο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἕτερα
τοιαῦτα εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ ῥητοῦ, τίς τε καλοῖτο διά-
βολος, καὶ τίς ὁ τοῦτου πατῆρ, ἐτέροις πεφιλολογή-
ται· ἐμοὶ δὲ τὰς εἰρημένας ἐπιλύσεις οὕτε λίαν
ἐπεισι θαυμάζειν, οὕτε μὲν φιλολόγων εἶναι πόνους
ἀνδρῶν· ὅσοις δὲ μᾶλλον τὰ τοιαῦτα εὐτρέπιστα
συνορᾶν, δικαιοτέροι ἂν εἰεν οὗτοι καὶ τὴν ἀμείνω περὶ
αὐτῶν ψῆφον ἐξενεγκεῖν· & ὁ ἂν προσταίῃ ἐμοί
τε καὶ ἰσως ἐτέρω τινι τῇ τετελειώτῃ ταύτης μὴ

πρῶτον μὲν οὐδαμοῦ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς γέ-
γονα δυνατὸς εὐρεῖν, οὕτε κατὰ τὰ παλαιότερα τῆς
νομοθεσίας, οὕτε ἐν οἷς ἡ χάρις τὸ τῆς εὐσεβείας
φῶς λαμπρότερον ἤστραψεν, οὐ μὲν οὐδαμοῦ πα-
τέρα τινὰ τοῦ διαβόλου λεγόμενον· καίτοιγε πολλὰ
πολλάκις χωρίων περιόδοι τῆς πονηρᾶς ἐκείνης καὶ
ἀλιτηρίου μνήμην καταβάλλονται προαιρέσεως· ἀλλὰ
Σταναῖν μὲν καὶ διάβολον καὶ ἀποστάτην καὶ νοῦν
Ἀσσυρίου καὶ τῶν παθῶν ἀρχοντα καὶ τῶν τῆς πονη-
ρίας πνευμάτων ἐξουσιαστήν καὶ τοιαῦτά τινα τὸν
ἐρχέτακον ἐχθρὸν τοῦ γένους ἡμῶν ὀνομαζόμενον ἐκ-
εἰδάσκουσι· καὶ υἱὸν ἐσθ' ὅτε διαβόλου μᾶλλον τὸν τὰς
μοθηρὰς αὐτοῦ γονὰς ἐν αὐτοῦ συλλαβόντα καὶ τῷ
τῆς πλάνης τόκῳ υἰαθετούμενον· ἐξ οὗ καὶ ὁ θεσπέ-
σιος Παῦλος υἱὸν διαβόλου τὸν Ἐλύμαν ἐπωνόμασε·
πατέρα τοῦ διαβόλου μέχρι νῦν ἕτερόν τινα οὐκ ἔχω
τέως ἀπισχυρίσασθαι τὴν ἱερὰν ἡμῶν ἐπιστάτην ἢ
ἐπινομάζουσαν Γραφήν· ἀλλ' ἐν μὲν τοῦτο τὸ μηδα-
μοῦ πατέρα τοῦ διαβόλου τῶν τοῦ Πνεύματος λογίω
τῷ ἰδιώματι μῆτε γινώσκεισθαι μῆτε ὀνομάζεσθαι.
Δεύτερον δὲ οὐδ' ἐνθα δοκοῦσι μνήμην αὐτοῦ γεγε-
νησθαι, οὐδ' ἐνταῦθα παρασχεῖν τὴν ὑπόληψιν ἀσφαλῆ
δύναται· καὶ γὰρ ὁ τῶν Ἰουδαίων δῆμος· οὐκ εἰς
πατέρα τοῦ Θεοῦ ἀναφέρειν οὐδαμοῦ διετίετο ἐαυ-
τὸν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν μὲν ἐσπούδαζον τῷ ῥήματι ἐπι-
γράφεσθαι πατέρα, παῖδας δὲ τοὺς ἐξ Ἰσραήλ· καὶ
τῷ Δημιουργῷ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν οὐκ ἦν σκοπὸς δεῖ-
ξαι τοὺς Ἰουδαίους τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου τέχνα
χρηματίζειν· ἕτερον γὰρ ἂν ἐκαίνοις ἡλαζονεύετο· καὶ
πρὸς ἕτερον οὐ μήπω μὲν θνείδος, μήπω δὲ κατηγο-
ρίαν εἶχον, μεθεῖλεν ἂν καὶ μετέφερεν, ὅπερ οὐκ ἦν
συντηροῦντος τὸ ἀκλόουθον, ἀλλ' αὐτοῦ γε δηλονότι
τοῦ διαβόλου παιδᾶς ὀνομάζων, οὐ καὶ τὴν ἐν τῇ
κλήσει σχέσιν καὶ τῇ γνώμῃ καὶ τῇ μιμή-
σει τῶν πράξεων συνεφέροντο, βαρὺ τε ἦν αὐ-
τοῖς ἀκούειν καὶ ἀποτρόπαιον· ἐπεὶ οὖν ὁ Ἰουδαῖος
πατέρα τὸν Θεὸν ἐπέγραφεν αὐτοῦ, καὶ ὁ Σωτῆρ
ἐσπούδαζε δεικνύειν διὰ τῶν ἔργων τοῦτο μὲν ψευ-

Alii vero nihil ex his admittunt; serpentem
autem diaboli patrem vocari putant. Quare?
Quia primo, postquam serpens ejus calumniam conco-
pit, lingua peperit. Antequam enim homo efforma-
retur et serpens subsisteret, ab angelica sapientia et
ordine qui erat delapsus, non opera diaboli faciebat,
malus tamen esse nitebatur, nec locum transfusionis
habebat. Igitur reptile quod est serpens
diabolicos concepit sensus, et lingua diaboli pater
merito diceretur. Sed hæc quidem alia talia ut hoc
dictum explanent, quis vocetur diabolus et quis ejus
pater, ab aliis inquisita sunt. Mihi vero prædictas
solutiones non venit in mentem admirari, neque
puto eas esse doctorum virorum opus. Qui vero hæc
magis possent intelligere, ii sane meliorem de his
sententiam ferre valerent. Quæ autem mihi obsta-
rent et forte alteri cuidam ne ejus perfectionem con-
cipiamus. hæc ratione persequor.

καταλαβεῖν, ἐκεῖνα καὶ δὴ τῷ λόγῳ διέξειμι.

Primo nullibi sanctæ nostræ Scripturæ, neque apud
antiquiora legis, neque apud ea in quibus gratia
pietatis lucem splendidiorem effudit, patrem aliquem
diaboli dictum invenire potui; et sane quidem
multæ in multis locis periphraſes improbæ istius
et errantis voluntatis memoriam statuunt; sed
Satanam quidem et diabolum et apostatam et
Assyrium spiritum et cupiditatum ducem et im-
proborum spirituum dominum, et alia hujus-
modi, malorum auctorem et nostri generis inimic-
um nominatum docent; nonnunquam etiam filium
diaboli potius eum qui in se funesta ejus semina
concepit et erroris partu filius adoptatus est. Unde
divus Paulus filium diaboli Elyman cognominavit;
patrem diaboli alium quemquam non reperio nos-
tram sacram disciplinam, seu, ut aiunt, Scripturam
asseverantem; sed unum quidem hoc nusquam
patrem diaboli sancti Spiritus idiomate neque nosci
neque nominari. Secundo autem neque ubi credunt
mentionem de eo fieri, ibi firmam opinionem præ-
stare possunt. Etenim Judæorum populus non in
patrem Dei seipsius erigere conabatur; sed Deum
quidem patrem sibi ascribere æmulabantur, filius
vero ejus, qui ex Israel erant. Nec Creatori nec
Salvatori nostro scopus erat Judæus patris diaboli
filios ostendere. Alia enim eis fuisset jaclantia
causa; et ad alium ejus nondum opprobrium et
nomen habebant eos convertisset, et transtulisset;
quod non erat consequentia servantis, sed patet
eum illos diaboli filios nominasse, ejus habitu et
in nomine et in mente et in imitatione actuum
utuntur, quodque erat eis audire durum et abo-
minandum. Cum enim Judæus patrem Deum sibi
ascriberet, et Salvator vellet eos ostendere per
opera illud quidem mentientes, diabolum vero per
causæ agebant sibi patrem facientes, quid egisset
sermo patrem diaboli patrem Judæorum per divina
oracula nominari docens?

δομένους, τὴν διάβολον δὲ δι' ὧν ἔπραττον πατέρα ποιούμενους, τίς ἂν εἴη λόγος ὁ περαινῶν τὸν πατέρα τοῦ διαβόλου πατέρα τῶν Ἰουδαίων διὰ τῶν Λογίων ὀνομάζεσθαι;

Vox enim Salvatoris ad Judæos per exprobrationem directa nihil eorum sibi proponit. Obvium enim et lectionis explicationem nesciens, neque attendens ad quam præsertim multorum lingua ut loquatur temere, abducatur, sponte invenit patrem diaboli quem nullus usus neque ipsa appellatione existere notum facit. Si autem explicationis modo consideretur, et juxta præcedentes cogitationes aptetur et explanetur, ipse diabolus pater ingratorum Judæorum annuntiatur. Et quem non inhibitus linguæ cursus explicationem omittens patrem diaboli fingit et annuntiat, nullo modo existentiam habet. Salvator autem per exprobrationem verbum proferens, cum Judæorum populus diceret, « Unum patrem habemus Deum, » audetis igitur, inquit, nec vos pudet patrem Deum vocare; aut nonne vos ex diabolo estis, eo quod mandata ejus vultis facere, vos filios ejus exhibentes. Cujus enim quis juxta mandata formatur et fingitur, dignus est etiam qui ejus filius cognominetur. Quas enim leges æmulabantur Judæi, nisi eas quibus gloriam sibi acquirebat diabolus? Gloriam ab invicem recipientes, proximos calumniis edentes, invidia pulcherrima inquinantes, cædem in Salvatore machinantes, et lingua sententiaque mortem ejus præparantes, veritati mendacium præferentes, et dolum et calumniam et avaritiam vitam suam facientes, et alia omnia his similia sunt; per quæ et diaboli congenerationem ut auctoris et satoris sui, manifeste sibi vindicabant. Præterea et allatum et connexum oraculum non indicat quidem nominari patrem, inquam, diaboli, aliquem. Rursus vero supponit annuntiari patrem Judæorum diabolum et esse et nominari. Dicit enim: « Ille ab initio homicida erat⁶⁶, » diabolum manifeste, non aliquid patrem diaboli. Cui enim alteri illud, homicida, et illud, « ab initio, » conveniet? et illud, « minime in veritate stare? » nisi ipsi diabolo, qui linguam contra Creatorem mendacio acuit, dolo autem eam dulcorans primæ creaturæ protendit, et postquam verbis fraudulenter eam incantavit, e vitæ in paradiso actæ et deliciarum æternarum finibus expulit, immortalitatis locum carcerem mortis eliciens? Mortem enim Deus non fecit; sed primi parentis transgressio, consilio a serpente accepto, mortem genuit. Igitur et homicida ab initio diabolus et in veritate non stetit; et illi Dominum quærentes interficere, et veritati mendacium semper præferentes, formam parentis indelebilem conservant.

καὶ ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν· καὶ αὐτοὶ ζητοῦντες ἀποκτείνει τὸν Κύριον, καὶ τὸ ψεῦδος αἰεὶ πρὸ τῆς ἀληθείας ἐλόμενοι, τὴν

Patet ex dictis Judæorum patrem diabolum nominari; patris autem diaboli naturam reperire non est, neque appellationem eam manifestantem, neque ipsa cogitatione. Illa propositæ ab initio

Ἡ γὰρ τοι δι' ὑποφορᾶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἀποτεινομένη τοῦ Σωτῆρος φωνή, οὐδὲν αὐτῶν συναντιῆφεται τῇ προθέσει· τὸ μὲν γὰρ πρόχειρον καὶ τὴν διαστολὴν οὐκ εἰδὼς τῆς ἀναγνώσεως, καὶ πρὸς τὴν μάλιστα τῶν πολλῶν ἢ γλῶττα παρασύρεται αὐτοσχεδιάζειν, εὕρεν ἔτοιμον πατέρα τοῦ διαβόλου, ὃν οὐδεμίᾳ χρῆσις αὐδ' ἐν τῇ κλήσει τὴν φύσιν ἔχειν ἐγνώρισεν· τὸ δὲ περισσευμένον τῷ τρόπῳ τῆς διαστολῆς, ρυθμιζόμενον καὶ ταῖς προλαβοῦσαις ἐννοίαις συνδιαιρούμενον, αὐτὸν τε τὸν διάβολον πατέρα τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων ἀπαγγέλλει· καὶ ὃν ὁ ἀνεπίσχυτος τῆς γλῶττης δρόμος τὴν διαστολὴν ὑπερβαίνων περιπαγγέλλει πατέρα τοῦ διαβόλου πλάττων, οὐ μὲν οὖν οὐδαμῶς συνεπίσταται· ἐπιτιμήσεως δὲ τρόπῳ τὸν λόγον ὁ Σωτῆρ προάγειν, ἐπειπερ εἶπεν ὁ Ἰουδαίων δῆμος, « Ἐνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν, » τοιμᾶτε δὲ γε ἄρα, φησὶ, καὶ οὐκ ἐγκαλύπτεσθε πατέρα κατονομάζειν τὸν Θεόν; ἢ οὐχὶ ὑμεῖς τοῦ διαβόλου ἐστέ, δι' ὧν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ θέλετε ποιεῖν, υἱοῦς αὐτοῦ δεικνύντες ἑαυτοὺς; οὐ γὰρ τις κατὰ τὰς ἐντολάς μορφοῦται καὶ διαπλάττεται, τούτου καὶ υἱὸς κατονομάζεσθαι δίκαιος εἴη ἂν· τίνας δ' ἂν ἐντολὰς οἱ Ἰουδαῖοι ἐσπούδαζον, ἢ δι' ὧν ὁ διάβολος ἐδοξάζετο; δόξαν παρ' ἄλλων λαμβάνοντες, ταῖς συκοφανταῖς τοὺς πλησίον κατεστήοντες, φθόνῳ τὰ κάλλιστα λυμαινόμενοι, φθόνον κατὰ τοῦ Σωτῆρος μηχανώμενοι, καὶ γλώσση καὶ γνώμῃ τὸν θάνατον συσκευάζοντες, τὸ ψεῦδος τῆς ἀληθείας ἐμπροσθεν ἄγοντες, καὶ δόλον καὶ διαβολὴν καὶ φιλαργυρίαν τὸν βίον ποιοῦμενοι, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια, δι' ὧν καὶ τὴν τοῦ διαβόλου συγγένειαν, ὡς ἀρχηγοῦ καὶ σπορέως· τοῦτων, περιφρονῶς φικεῖωσαντο· ἐπὶ τούτοις καὶ τὸ ἐπαγόμενον καὶ συνηρημένον λόγιον, τὸ μὲν οὐκ οἶδεν ὕλας, πατέρα λέγω τινὰ τοῦ διαβόλου, κατονομάζεσθαι· τὸ δὲ πάλιν ὑποβάλλει καταγγέλλεσθαι πατέρα τῶν Ἰουδαίων τὸν διάβολον καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι· φησὶ γὰρ, « Ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἦν, » τὸν διάβολον δηλονότι, ἀλλ' οὐχ ἑτερόν τινα πατέρα τοῦ διαβόλου· τίνι δ' ἂν ἑτέρῳ τὸ, « ἀνθρωποκτόνος, » καὶ τὸ, « ἀπ' ἀρχῆς, » ἐφαρμοσέι; καὶ τὸ, « μετὰ μὴ ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἐστάναι, » εἰ μὴ αὐτῷ γε τῷ διαβόλῳ, ὃς τὴν γλῶσσαν μὲν κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ τῷ ψεῦδει παρωῶσυνε, τῷ δόλῳ δὲ ταύτην γλυκάνας τῷ πρωτοπλάστῳ προὔτεινε· καὶ λόγοις ἐπικλόπως καταγοητεύσας, τῆς ἐν παραδείσῳ ζωῆς; καὶ τρυφῆς αἰδίου ὑπερώρισεν, ἐργαστήριον θανάτου, τῆς ἀθανασίας τὸ χωρῖσον ἐργασάμενος; θανάτου γὰρ ὁ Θεὸς οὐκ ἐποίησεν· ἀλλ' ἢ τοῦ πρωτοπλάστου παράσσις τὴν συμβουλήν συλλαβοῦσα τοῦ ὄψεως, τὸν θάνατον ἀπεκύητεν· οὐκοῦν μορφήν τοῦ γεγεννηκότος ἀπαραχάρακτον διασώζουσι.

Καὶ φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι πατὴρ μὲν τῶν Ἰουδαίων ὁ διάβολος ὀνομάζεται· πατὴρ δὲ τοῦ διαβόλου οὐτε λαβεῖν ἐστὶ φύσιν, οὐτε κλήσιν οὐδαμῶς παραδηλουμένην, οὐτε τῷ νοήματι· ἢ μέντοι γε τῆς

⁶⁶ Joan. viii, 44.

προκειμένης· ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεως τελευταία περίοδος· ἂν
 δόξει μὲν ἴσως τοῖς πρὸς μὴδὲν τῶν βαθυτέρων ἐμ-
 φιλοχωρεῖν κέρδος ποιουμένων, ὡς εἴη τοῦ διαβόλου
 πατέρα ὑποσημαίνουσα· τὸναντίον δὲ ἅπαν κατα-
 σκευάζει καὶ τοῖς πρὸ αὐτῆς συνάδει ἐνθυμημασιν,
 πατέρα καὶ αὐτὴ τῶν Ἰουδαίων ἐπιδεικνυμένη τὸν
 διάβολον· διπλῆς γὰρ προσβολῆς παντὸς τοῦ προκει-
 μένου λόγου ἐνθυμημάτων γενομένης, καὶ νῦν μὲν
 ἐκ τῆς τῶν γεγεννημένων κακίας τοῦ γεγεννηκότος
 τὴν μίμησιν ἐπιδεικνυμένης, νῦν δὲ διὰ τοῦ γεννη-
 σαμένου τῶν γεγεννημένων τὴν ὁμοίότητα παριστώ-
 σης, εἴτι πάλιν ἀπὸ τῶν γεγεννημένων ἐπὶ τὸν γεγεν-
 νηκότα διαβαίνουσα, ἀπαράλλακτον τὴν ὁμοίότητα
 στηλιτεύει, καὶ τὴν συγγένειαν αὐτῶν οὐδὲν ἐπιφε-
 ρομένην ἐπιδείκνυσι νόθον· φησὶν οὖν. Ὅταν ὁ Ἰου-
 δαῖος τὸ ψεῦδος λαλεῖ, ὡσπερ καὶ νῦν πατέρα λέγων
 ἑαυτοῦ τὸν Θεὸν, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ἴδιος γὰρ κλη-
 ρος τῷ πατρὶ, τοῦ πατρὸς ὁ πλοῦτος· ἐκ τῶν ἰδίων
 οὖν ὁ Ἰουδαῖος λαλεῖ τὸν πατρῶον ὑπελθὼν κληρον·
 καὶ αὐτὸς γὰρ ψεύστης ἐστὶν ὡσπερ ὁ πατὴρ αὐτοῦ·
 δῆλον οὖν ὡς ἡ τοῦ λόγου αὐτῆ περικοπή, οὐ μόνον
 συμφύγγεται τοῖς πατέρα πλάττουσι τοῦ διαβόλου,
 ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων πατέρα τὸν διάβολον μόνον
 ἀφορίζει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν συγγυμνασίας εἶδος καὶ
 λόγον ἔχεται τὴν τοῦ δόγματος τέως προσηγορίαν εὐ-
 λαβούμενον· ἕως ἂν ὁ ὑψηλότερος λόγος ἀναφανῆς,
 καὶ δόγμα εἶναι τῆ διανοίᾳ, καὶ τῷ κράτει τὴν κρίσιν
 λαθῶν, καὶ τῶν διὰ βίου φιλοσοφούντων τὴν ἱεράν
 ἐμπλήσας ἐπιθυμίαν, δείξῃ μὴ μάτην αἰετὸς πρὸς
 ζήτησιν ἀνατεινομένην τοῦ ἐξηρημένου νοήματος· τῆς
 τῶν πολλῶν καταλήψεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΙΙ΄.

Πόσαι εἰσὶν αἱ τῶν Κύριον ἀλείψασαι μύρω;

Edita a Maio, l. c., p. 40-43.

Οὐχὶ τὴν αὐτὴν εὐρίσκω προεῖσαν δόξαν παρ' οἷς
 ταῦτα διερευνᾶσθαι γέγονεν ἡ σπουδῆ. Οἱ μὲν γὰρ
 ἀπλούτερον καὶ ἐπιπολαίστερον, ἵνα μὴ ἀμαθέστε-
 ρον εἶπω, τῇ διαφόρῳ κλήσει τῶν ἀναγραφαιμένων
 τὴν ἱστορίαν ταύτην καὶ τὰ τῶν γυναικῶν συνδια-
 ροῦσι πρόσωπα. Καὶ τέσσαρας ταύτας εἶναι φασί,
 πρὸς οὐδὲν οἶμαι, βαθύτερον λογισμὸν ἐπιτέτησαντες,
 ἢ πρὸς μόνην τὴν τῶν εὐαγγελισσαμένων ποσότητα.
 Τοῖς δὲ εἰς δύο περιεστάλη τὰ πρόσωπα· καὶ τὴν
 μὲν φασὶ σεμνὴν εἶναι καὶ σώφρονα καὶ ἀδελφὴν τοῦ
 Λαζάρου καὶ τῆς Μάρθας· τὴν δὲ διαφόρου μὲν ἀνα-
 γραφῆς τυχεῖν, μίαν δὲ εἶναι καὶ ταύτην ἐξ ἀσέμνου
 καὶ πανδῆμου βίου παρθενικῶς ἀγῶνας ἐξ ἀκαθα-
 ρίας μετελθοῦσαν· περὶ ταύτης δὲ τὸν τε Ματθαῖον
 καὶ Μάρκον, ἀλλὰ καὶ τὸν Λουκᾶν διαλαβεῖν καὶ τὴν
 αὐτὴν ἱστορίαν διαφόροις ῥήμασιν ἀπηγγελκότας·
 ἀναγράφασθαι. Οἱ δὲ καὶ πρὸς μίαν πάσας συν-
 ἀγοῦσιν, οὐδεμίαν τῆ δόξῃ ἀσφάλειαν περιθήμενοι· ἀλλ'
 οὐδ' ἀπὸ τῆς τῶν προσώπων ποιότητος τῆς τοιαύτης
 ὑπολήψεως, ἐπιφερομένης τὸ αἰδέσιμον. Ἀπολιναρίου
 γὰρ καὶ ὁ Μοψουεστίας Θεόδωρος ταύτης· εἰσὶν οἱ
 γεννήτορες· ἐμὲ δὲ οὐδὲ δύο ταύτας ἐπιτρέπουσι λέ-
 γειν, οὔτε τοῦ Σωτῆρος οἱ λόγοι, οὔτε τῶν φιλοθέων
 γυναικῶν αἱ πράξεις, οὔτε τὸ διάφορον τοῦ καιροῦ,
 ἀλλ' οὐδὲ τῶν θεατῶν καὶ ἀκροατῶν ἢ ἐπὶ τῷ πρα-

quæstionis ultima periodus forsæn iis qui ad nihil
 profundiorum libenter commorari sibi lucrum
 faciunt, diaboli patrem videbitur significare; con-
 trarium vero demonstrant omnia et concordat
 cogitationibus quæ ante ipsam sunt, patrem et
 ipsa Judæorum indicans diabolum; et duplici
 adjectione totius sermonis cogitationum facta,
 nunc quidem ex genitorum malitia generantis imi-
 tationem indicante, nunc autem per generantem
 genitorum similitudinem statuente, adhuc etiam ab
 genitis ad generantem transeunte, certam simili-
 tudinem describit, et eorum congenerationem nihil
 spurii inducere monstrat. Dicit enim: quando
 Judæus mendacium loquitur, ut et nunc, patrem
 suum Deum dicens, ex propriis loquitur. Propria
 enim patri hæreditas, patris sunt divitiæ. Ex pro-
 priis igitur Judæus loquitur paternam hæreditatem
 subiens. Patet igitur ipsum verbi apparatus, non
 modo non iis consonare qui patrem aliquem diaboli
 fingunt, sed et Judæorum patrem diabolum solum
 definiunt. Sed hæc quidem communis exercitationis
 formam et rationem habeant, dogmatis usque ap-
 pellationem refugientes, quoadusque excelsius
 verbum revelatum et dogma esse sententia et
 potentia decernens eorum qui per vitam philo-
 sophati erunt votum complens, illud ostendat non
 frustra esse protensum ad sensus inquisitionem,
 qui est ultra multitudinis intelligentiam.

QUÆSTIO XLVIII [al. XLVII].

Quot sunt quæ Dominum unguento unxerunt?

Non eandem reperio procedentem opinionem
 apud eos qui hæc inquirere studuerunt. Alii quidem
 indigentius et vulgariùs, ne dicam indoctius, non
 eadem utentes appellatione ac qui hanc historiam
 scripserunt et mulierum personas dividunt. Et
 dicunt eas esse numero quatuor, nullo, credo,
 altiore argumento nitentes nisi sola evangelistarum
 quantitate. Alii ad duas personas coerant; et alteram
 veneratione dignam esse et sapientem et
 Lazari et Marthæ sororem; alteram autem dissi-
 milem descriptionem sortiri, unam tamen esse et
 eam ex probrosa et plebeia vita virginea certamina
 post luxuriam invisisse; de ea autem et Matthæum
 et Marcum, sed et Lucam disserere; et eandem
 historiam differentibus verbis narrantes descri-
 psisse. Alii vero et ad unam omnes reducunt, nullam
 opinioni firmitatem conciliantes; sed neque a per-
 sonarum dignitate talis opinio sibi venerationem
 conciliat. Apollinarius enim et Theodorus Mopsue-
 stius eam primi in lucem protulerunt. Me autem
 eas esse duas neque Salvatoris verba convincunt,
 neque dilectarum a Deo mulierum, neque occasio-
 nis differentia, sed neque spectantium et audientium
 de facto sententia. Alia vero iis non minora tres
 eas esse convincunt, sed neque tribus plures neque

pauciores esse edocent. Primo igitur est ea quam Lucas descripsit, quæ ante multos Jesu Christi actus et doctrinæ in historiam assumitur. Post hæc enim et ad prædicationem discipulos mittit, et multitudinem miraculose quinque panibus nutrit, et ab apostolis opinio de Domino quaeritur, et divinus transfigurationis actus supra mentem et rationem efficitur. « Facti sunt, inquit enim, post sermones istos dies octo, et assumens Petrum et Joannem et Jacobum, ascendit in montem orare, et dum oraret, facta est facies vultus ejus alia et vestimenta ejus alba et splendentia ⁶⁷, » etc. Sed enim et septuaginta discipuli post hæc designantur, et parabolæ hortationibus contextuntur. Patet autem passionem nondum instare; neque carnificum Judæorum consilia per voluntatem et meditationem vim acceperant.

κινούνται καὶ παραβολαὶ ταῖς νοουθεσίαις συνυφαίνονται· ὁ δὲ ἄλλος δὲ ὡς οὐδὲ τὸ πάθος οὕτω ἐνεστήκει· οὐδ' ἢ τῶν μαιφόνων Ἰουδαίων ἐπιβουλὴ διὰ βουλῆς καὶ μελέτης τὸ κῆρος ἐλάμβανεν.

Ex circumstantia quidem differentia inter eam quæ apud Lucam est mulierem et inter alias sic evidenter et indubitanter volentibus licet concipere. Etenim aliarum unlesucjusque, Dominicam passionem Judæis meditatione jam machinantibus, historiæ memoriam inducunt: alterius enim fit mentio ante sex dies Paschæ; alterius vero ante duos passionis. Et alterius actionem dilectus et virgo discipulus describit, quæ Lazari et Marthæ soror erat, et quæ ex dilectis a Domino Jesu Christo esse noscebatur, et cum illis admirationem movebat in iis quæ ad vitæ venerationem sunt. Quæ et ante sex dies Paschæ sacra illa celebrans mysteria domum suam sacram et mundam fecit. Præter has tertia et ultima quæ ante duos dies passionis Dominum unxit, de qua Matthæus et Marcus narrationem ordinaverunt: igitur sermo illas tres merito proclamat.

Et ex hæc parte insuper considera. Una quidem simpliciter malitiæ nomine peccatrix vocatur, et in domo Pharisæi, non autem Simonis leprosi, Jesum videt, qui convivium celebrantis invitatione arcæ et mensæ particeps accumbat. Ipsa ante unguentum effundit lacrymas; et pedes Jesu irrigat et capillis capitis tergit, et amandi capit fiduciam et dein libere agit et unguento pedes ungit; quo facto, tacent quidem qui adsunt et nemo ullam exprobrationem mulierculæ injicit. Pharisæus autem solus et tunc in se eo actu vexatus agnitus est. Inquit enim: « Illic si propheta esset, sciret utique quænam et qualis sit mulier quæ eum tangit, et eam peccatricem esse ⁶⁸. » Deinde Jesus illum propriis verbis coercesit osque ei claudit, mulieris autem actum extollit et convenientibus elogiis veneratur, et mercedem actus ei magnum munus reddit, peccatorum remissionem; et neque hoc illi sufficit, sed et salutem in ejus sententiam

χθέντι γνώμη, καὶ ἄλλα δὲ τούτων οὐκ ἐλάττονα, τρεῖς εἶναι ταύτας· ἀλλ' οὕτε πλείους τῶν τριῶν οὕτε ἐλάττους ἐκδιδάσκει. Πρώτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ παρὰ τῷ Λουκᾷ ἀναγεγραμμένη, ἥτις καὶ πρὸ πολλῶν πράξεων καὶ διδασκαλιῶν τοῦ Ἰησοῦ εἰς ἱστορίαν μνήμης παρελήθη· μετὰ ταῦτα γὰρ εἰς τὸ κήρυγμα καὶ τοὺς μαθητὰς ἀποστέλλει, καὶ τὸ τῶν πάντων ἄρτων θαυματουργεῖται πλήθος, καὶ ἡ περὶ τοῦ διδασκάλου τῶν μαθητῶν ὑπόληψις λογοθετεῖται, καὶ ἡ τῆς μεταμορφώσεως ὑπερ νοῦν καὶ λόγον πράξις θεωρεῖται. « Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτώ, καὶ παραλαβὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεῦξασθαι· καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν, τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον, καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἕξαστράπτων, » καὶ ἐξῆς. Ἀλλὰ γὰρ καὶ οἱ ἑβδομήκοντα μαθηταὶ μετὰ ταῦτα ἀναδεί-

κινούνται καὶ παραβολαὶ ταῖς νοουθεσίαις συνυφαίνονται· ὁ δὲ ἄλλος δὲ ὡς οὐδὲ τὸ πάθος οὕτω ἐνεστήκει· οὐδ' ἢ τῶν μαιφόνων Ἰουδαίων ἐπιβουλὴ διὰ βουλῆς καὶ μελέτης τὸ κῆρος ἐλάμβανεν.

Ἀπὸ μὲν τοῦ καιροῦ τὸ διάφορον τῆς παρὰ τῷ Λουκᾷ γυναικὸς πρὸς τὰς ἄλλας οὕτω φανερώς καὶ ἀναμφιβόλως ἔξεστιν ἐννοεῖν τοῖς βουλομένοις: καὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἑκατέρας ἥδη τὸ Δεσποτικὸν πάθος ταῖς τῶν Ἰουδαίων μελέταις ἐνεργουμένου αἱ ἱστορίαι τὴν μνήμην εἰσάγουσι· τὴν μὲν πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, τὴν δὲ πρὸ δύο τοῦ πάθους· καὶ τῆς μὲν τὴν πράξιν ὁ ἡγαπημένος καὶ παρθένος μαθητῆς ἀναγράφει, ἥτις καὶ ἀδελφὴ τοῦ τε Λαζάρου καὶ τῆς Μάρθας ἐχορημάτιζε, καὶ τῶν ἀγαπωμένων ἐγνωρίζετο τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν θαυμαζομένων, ὅσα γε ἐπὶ τῇ τοῦ βίου σεμνότητι· ἥτις καὶ πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα τὴν ἱερὰν ἐκείνην ἱερουργήσασα τελετήν, τὸν οἶκον αὐτῆς ἱερὸν ἀνάκτορον ἀπειργάσατο· ἐπὶ ταύταις ἡ τρίτη καὶ ἡ τελευταία, ἡ πρὸ δύο ἡμερῶν ἀλείψασα τοῦ πάθους τὸν Σωτήρα, περὶ ἧς Ματθαῖος, τε καὶ Μάρκος τὴν διήγησιν ἀνετάξοντες· οὐκοῦν ὁ λόγος εὐλόγως αὐτὰς τρεῖς ἀνακηρύττει.

Καὶ ὅρα κἀντεῦθεν· καὶ ἡ μὲν ἀπλῶς τῷ τῆς κακίας ὀνόματι, ἀμαρτωλὸς ὀνομάζεται, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου, οὐχὶ δὲ τοῦ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, τὸν Ἰησοῦν ὄρα, τῇ παρακλήσει τοῦ ἐστιῶντος ἁλῶν καὶ τραπέζης κοινωνῆσαι κατακεκλιμένον· αὕτη καὶ τοῦ μύρου προχέει τὰ δάκρυα, καὶ τοὺς πόδας βρέχει τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς ἐκμάσσει, καὶ καταφιλεῖν λαμβάνει θάρσος, ἀκείθεν παρῆρησιάζεται, καὶ τῷ μύρῳ τοὺς πόδας ἀλείφει· καὶ σιωπῶσι μὲν ἐπὶ τῇ πράξει πάντες οἱ παρόντες, καὶ οὐδεὶς οὐδεμίαν ἐπιτίμησιν ἐπάγει τῷ γυναικί· ὁ δὲ Φαρισαῖος μόνος καὶ τότε ἐν ἑαυτῷ τῇ πράξει δυσχεραίνων ἐγνώσθη· φησὶ γὰρ· « Οὗτος εἰ ἦν προφήτης ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ ἥτις ἄπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστίν· » εἶτα ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖνον μὲν ἐκ τῶν οἰκείων λόγων συμποδίζει τε καὶ ἐπιστοιμίζει, τῆς δὲ γυναικὸς τὴν πράξιν ἐπαίρει τε, καὶ τοῖς πρέπουσιν ἐγκωμίοις ἀποσπμύνει, καὶ μισθὸν αὐτῇ

⁶⁷ Matth. xvii, 1 seqq. ⁶⁸ Luc. vii, 39.

τῆς πράξεως ἀντιδίδωκαν τὸ μέγα δῶρον, τῶν ἀμαρ- A
τημάτων τὴν ἄφεσιν· καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦτου ἵστα-
ται, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς γυναικὸς σωτηρίαν εἰς
τὴν αὐτῆς ἀνάγει γνῶμην, « Ἡ πίστις σου γάρ, φησί,
τοσαύταις πρὸς ταῖς ἄλλαις ἀφορίζεται διαφοραῖς.

Ἡ δὲ παρὰ τῷ ἡγαπημένῳ μαθητῇ ἐμφανε-
στάτην μὲν ἔχει τὴν διαφορὰν, ὅτι καὶ γένους
λαμπροῦ καὶ αἰκίας ἐπισήμου καὶ θαυμαζομένου
βίου, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἀπέλαθεν ἄρτι τῶν πυλῶν
ἀναδεδυκότα τοῦ ἔδου· ὡς καὶ συνανέκειτο ἐν τῷ
δεῖπνῳ τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Μαρίας αὐτῆς διακονού-
σης, ἦνίκα καὶ προσάγει τὸ μύρον, καὶ ἐκμάσσει· B
καὶ αὐτὴ ταῖς θριξίν, οὐ πρὸς ἀντάμειψίν τινα τὸ
θεοπρεπὲς ἔργον καταβαλλομένη, ἀλλ' εὐχαριστίας
μᾶλλον τῆς γεγενημένης περὶ τὸν ἀδελφὸν θεουργίας
ἀποσιώσιν τινα ἐπινοοῦσα. Κάνταῦθα μὲν οἱ μαθη-
ται πάντες, σιγῇ τὴν πράξιν ἠσπάζοντο· καὶ τοῦ περὶ
τὸν Λάζαρον θαύματος ἰσως τὴν ὑπερβολὴν ἐννοοῦ-
μενοι καὶ τῆς γυναικὸς τὴν εὐλόθειαν δι' αἰδοῦς
φέροντες· μόνος δὲ τῆς φιλαργυρίας τὸ ἀνδράπο-
δον, τῆς προδοσίας ὁ κάπηλος καταγογγύζει τῆς
πράξεως· καὶ ὁ Ἰησοῦς τὴν νόσον ὑφ' ἧς κεκρατη-
μένους ταῦτα ἔπραττεν εἰς μέσον ἄγων, εἶπεν αὐ-
τῷ· « Ἄφες αὐτὴν, εἰς τὴν ἡμέραν τὸν ἐνταφιασμοῦ
μου τετήρηκεν αὐτό. » Ἄγχι τοῦ, Σὺ μὲν τὸν ἐμὸν
σπουδάσεις θάνατον, διὰ τοῦτό σοι καὶ ἡ τοῦ μύρου τι-
μὴ περισπούδαστον· αὐτὴ δὲ σου τὴν ἔκθεσμον πράξιν C
καὶ δι' ὧν εἰργάσατο στηλιτεύει· καὶ διδάσκει καὶ μὴ
μαθεῖν ἐπωρώθης, ὅτι ὅπερ σὺ προδοῦναι σπουδά-
σεις, αὐτὴ θεῷ ἰσα θυσιάζει καὶ σέβεται· ἀλλὰ τοι-
αύτη μὲν καὶ ἡ τοῦ Λαζάρου ἀδελφῆ· Ἡ δὲ λοιπὴ
τρίτῃ τῶν ἐπιχερμένων τῷ Δεσπότη τὸ μύρον, περὶ
ἧς Μάρκος καὶ Ματθαῖος ἱστορήκασιν, ἀπὸ δὲ τοῦ
τῆς πορνείας ἄγους ἐπονομάζεται, ἐν τῇ οἰκίᾳ μὲν
παραγίνεται Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, οὐ τότε λεπρῶν-
τος, ἀλλὰ πάλαι μὲν τῷ πάθει κατεχομένου, τότε δὲ
τῇ τοῦ Ἰησοῦ φιλανθρωπίᾳ κεκαθαρμένου, ὃν καὶ
ἡ πόρνη συνειπισταμένη καὶ ἐξ οἴου βδελύγματος
εἰς οἶαν ὄψιν ἀποκατέστη τὸν χρῶτα, ἐλπίδας τε
ἀνελάμβανε χρηστὰς ἀπαλλαγῆναι τοῦ ψυχικοῦ μύ-
σου, καὶ παρβότηας ἐγένετο προσελθεῖν τῷ Ἰησοῦ,
καὶ δὴ προσελθούσα οὐχ ἄπτεται μὲν τῇ χειρὶ, οὐδὲ D
ταῖς θριξίν ἐκμάσσει· οὐδὲ γὰρ οὐδενὶ μέλει τοῦ
σώματος ψαῦσαι τοῦ Σωτῆρος ἀτόλμητον ἐποιεῖτο,
ἀλλ' ἄψαυστον αὐτὸ τοῦ ἐρῆυκωμένου χρωτὸς συν-
τηροῦσα, κλέπτει τὴν διὰ τὸ μύρου τιμὴν καὶ θυ-
σίαν· καὶ τὸ ἀλάδασθρον συντρέψασα, ἀθρόον τὸ μύ-
ρον τῆς κεφαλῆς ἐπιχέει· καὶ ἀγανακτοῦσι τῆνικαῦτα
οὐχ ὁ Φαρισαῖος, οὐδὲ μόνος ὁ προδότης, ἀλλὰ τῶν
μαθητῶν οὐκ ὀλίγοι. Ἡ δὲ γεγενημένη διαφόρως
ἀγανακτῆσις οὐκ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀνεβρίπιζετο γνώ-
μης, ἀλλὰ τοῦ μὲν Σίμωνος ὡς οὐδὲν ὑψηλὸν περὶ
τὸν θεραπευτὴν καὶ Σωτῆρα φανταζομένου, τοῦ δὲ
Ἰούδα ὡς τῷ τῆς φιλαργυρίας πάθει κεκρατημένου,
τῶν δὲ μαθητῶν ὡς ἔλεω τῶν πενομένων ἐκνευκῆ-
μένων· οὐχ ὥστε τὸ Δεσποτικὸν φίλτρον καὶ σέβας
ἐνδευτερωθῆναι, ἀλλ' ὅτι κάκεινον ἤδεισαν τὸν ἔλεον
καὶ αὐτῆς προκρίνοντα τῆς θυσίας· Ἐλεον γάρ, φησί,

A adducit : « Fides tua, inquit, te salvam fecit ».
Ea igitur quæ apud Lucam invenitur talibus
differentiis ab aliis discernitur.

« Ἡ πίστις σου γάρ, φησί, σέσωκέ σε. » Αὐτὴ μὲν οὖν ἡ παρὰ τῷ Λουκᾷ καὶ

Quæ vero est apud dilectum discipulum manifesta
quidem notatur differentia, quod nempe et genere
illustri et celebri domo et mirabili vita est; et fra-
trem recepit recens a portis inferi retractum; qui
recubuit in cœna cum Jesu, Maria ipsa ministrante,
quando et unguenta effundit et tergit et ipsa ca-
pillis, non ad remunerationem aliquam divinum
hoc opus ponens, sed potius gratitudinis placulum
propter factum in fratrem miraculum cogitans. Et
tunc discipuli omnes silentio actionem probave-
runt; et miraculi in Lazarum forte excessum in-
telligentes, et feminæ sollicitudinem venerationi
habentes. Solus avaritiæ servus prodicionis caupo
actum vituperat, et Jesus morbum quo laborans
hoc agebat, in medium proferens, inquit illi: « Sine
illam; in diem enim sepulturæ meæ hoc observa-
vit »; » id est: tu quidem meæ morti studes, et ideo
tibi hujus unguenti pretium dilectissimum est. Illa
autem tuam exlegem actionem per ea quæ operata
est inscribit; et docet, etsi discere præ divitiis nolis,
se ei quem cupis prodere ut Deo sacrificium offerre,
et eum ut Deum venerari. Sed ea erat Lazari soror.
Reliqua vero tertia earum quæ Domino unguentum
effuderunt, cujus Marcus et Matthæus historiam
scribunt, ex fornicationis scelere cognominatur;
in domo quidem Simonis leprosi adest, non jam
lepra laborantis, sed olim hoc morbo operati, tunc
vero Jesu misericordia mandati; quem peccatrix
cognoscens et sciens ex qua pellis abominatione ad
quem aspectum conversus sit, spemque concepit
bonam fore ut et ipsa a spirituali scelere liberaretur,
et licentiam habuit Jesum adeundi, et postquam
accessit, non tangit eum manu, neque capillis ter-
git; non enim ullo membro Salvatoris corpus tan-
gere ausa esset, sed intactum ipsum a polluta carne
observans, honorem per unguentum et sacrificium
celat; et alabastrum postquam fregisset, multum
unguentum in caput ejus effundit. Et indignantur
tunc Pharisæus, neque solus proditor, sed discipu-
lorum non pauci. Dissimili autem modo facta indig-
natio non ab eadem emicuit mente; sed Simon
quidem nihil alti neque de famulante, neque de
Domino imaginabatur; Judas autem avaritiæ eupi-
ditate tenebatur; apostoli vero misericordia in pau-
peres vincebantur, non ut Domini amorem secundo
loco ponerent, sed et sciebant illum misericordiam
et ipsi præferre sacrificio. Aliunde et Domini sui
veneratione, horrendum censebant quod mulier in
caput ejus unguentum effudisset. Unde et Jesus ex
hac in eam indignatione discipulos reducens, « Nihil
mali, inquit, fecit illa; sed bonum opus operata
est. » Et hoc quidem ad eos qui ex discipulis bona
movebantur voluntate. Judæ vero, in medium rursus

⁸⁹ Luc. vii, 50. ⁹⁰ Joan. xii, 7.

prodicionem ænigmate ducens quam meditabatur, A θέλω και οὐ θυσίαν · ἄλλως τε δὲ και τῷ περι τὸν inquit : « Mittens unguentum hoc in corpus meum ad sepeliendum me fecit ; » indignaris, inquit, de unguento in vanum effuso ; quanta indignatione dignum convenit judicare eum qui in Dominum et magistrum prodicionem et mortem et sepulcrum meditatatur ? De pauperibus tibi est sollicitudo ? Et quomodo ejus qui nec habet tectum nec ubi caput reclinet, cædem cupis ? Ejus in quem nihil eorum quæ tua sunt profundis, gravem et intolerabilem societatem putas ? In quibus oportet te et propriorum multa deponere, ut misericordia pauperum indigentiam supplies, quomodo non moleste et humaniter eorum consortium feres ?

σοι φροντίς ; και πῶς τοῦ ἀστέγου, μηδὲ τὴν κεφαλὴν ἔχοντος ἔνθα κλίνει, τὴν σφαγὴν σπουδαζεις ; ἐφ' ᾧ μηδὲν τῶν ἰδίων ἀπυκενοίς, τούτου βαρὺ και ἀφόρητον τὴν συνουσίαν νομίζεις ; Ἐν οἷς σε δεῖ και τῶν οἰκειῶν πολλὰ καταβάλλειν, ἐλέω τὴν ἔνδειαν τῶν πενομένων ἀναπληροῦντα, πῶς ἀνεπαχθῶς και φιλανθρώπως τούτων τὴν συνδιατριβὴν οἴσεις ;

Igitur absque ulla præsumptione et affectu resumentibus licet intelligere et veraciter dicere unam quidem earum quæ Dominum unguento unxerunt, multo intervallo alias prævenisse. Eæ autem circa passionis tempus sacrum hoc ministerium in animum inducunt ; et earum quidem una ante sex dies Paschæ, altera vero ante duos dies passionis. Et una quidem peccatrix, alia vero adultera, suis cupiditatibus magis quam Domini appellatione notæ. Alia demum a fratre cognomen ducit ; et altera in domo Pharisæi Dominicos pedes unguento ungit, et lacrymis rigat ; altera vero in propria domo et lacrymarum tempus non novit ; invitat vero magis mensa et lætitia ipsumque Jesum et eum cujus sepulcrum salutaris vox officinam nativitatis ostendit et resurrectionis locum. Vacuat autem et ea in puros pedes unguentum et capillis tergit. Reliqua vero tertia in domo cum leproso advenit ; pretiosum et illa unguentum ferens, minime membris Dominum tangit, sed statim alabastrum frangens in caput unguentum effundit, arte et zelo eos præveniens qui ne opus perageret impedire vellent. Et una quidem urbem habet intemperantiæ testem ; in urbe enim peccatrix vocabatur ; illa vero pagum, illa demum sapientiæ et puritatis palatia servabat. Et contra primam quidem Pharisæus indignatur ; contra sororem Lazari solus Judas ; contra ultimam et alii discipuli, et avaritiæ præda, qui rursus et proditor fuit. Et Lazari quidem sorori nulla merces pro unguento donata annuntiatur ; sed quod ab ea perfectum est, pro ante collato supra rationem beneficium et munere gratiarum actio erat. Sola vero et tunc Judæ proditor et petulantia noscitur et redarguitur. Et una quidem apud Lucam remissionem peccatorum invenit, et pro unguento et pro fide mercedem. Illi vero quæ apud Mathæum est et Marcum memoria per sæcula in omnem terram proclamanda annuntiatur. Dissimilis quidem merces utrique feminarum annuntiatur ; non tamen merces unius alteram sine mercede relinquit. Ambo enim peccatorum remissionem invenerunt, ambo utem

διδάσκαλον σεβάσµατι, φρικτὸν ἡγούοντο τὴν γυναῖκα κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ μύρον ἐπιχέαι · Ἐθεν και ὁ Ἰησοῦς διὰ τῆς κατ' αὐτὴν ἀγανακτήσεως ἀπάγων τοὺς μαθητάς, « Οὐδὲν τολμηρὸν, φησὶν, ἐπραξεν, ἀλλ' ἔργον ἀγαθὸν εἰργάσατο. » Καὶ πρὸς μὲν τῶν μαθητῶν τοὺς εὐγνώμονας ταῦτα · πρὸς δὲ τὸν Ἰουδαν πάλιν εἰς μέσον ἄγων τῷ αἰνίγματι τὴν [με]μελετημένην προδοσίαν φησὶ · Βαλοῦσα τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με πεπονήκεν. » Ἀγανακτεῖς, φησὶ, τοῦ μύρου κενουμένου · πόσης ἀγανακτήσεως ἄξιον ; ταυτὸν προσήκεν ἡγεῖσθαι κατὰ τοῦ Δεσπότου και διδασκάλου προδοσίαν και θάνατον και τάφον διαμελετώντα · πτωχῶν ἔστι :

B Ἀναλαβόντες οὖν χωρὶς τινος προλήψεως και προσπαθείας ἔνεστι συνιδεῖν και φιλαλήθως εἰπεῖν. ὡς ἡ μὲν τῶν ἀλείψαμένων μύρω τὸν Κύριον, πολλῶν τῶν ἄλλων τῷ μέσῳ προέλαθεν · αἱ δὲ περὶ τὸ πάθος τὴν ἱερουργίαν ταύτην ἐπὶ νοῦν βάλλονται · και τούτων ἡ μὲν πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, ἡ δὲ πρὸ δύο τοῦ πάθους · και ἡ μὲν ἀμαρτωλῆς, ἡ δὲ πόρνη ἀπὸ τῶν παθῶν μᾶλλον ἢ ἀπὸ τῶν κυρίων τῆς κλήσεως γινωσκόμεναι, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ φέρει τὸ ἐπώνυμον · και ἡ μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φαρισαίου τοὺς Δεσποτικούς πόδας ἀλείφει τῷ μύρω και τοῖς ἄκροισι προσηλοῦσθαι, ἡ δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ ἰδίᾳ και ἄκροῦσθαι κειρὸν οὐ γινώσκει · δεξιότατα δὲ μᾶλλον τραπέζῃ και εὐφροσύνῃ αὐτὸν τε τὸν Ἰησοῦν, και οὐ τὸν τάφον ἢ σωτήριος φωνὴ γενέσεως ἔδειξεν ἐργαστήριον, και χωρίον ἀναθίσεως · κενοὶ δὲ και αὕτη κατὰ τῶν ἀγράντων ποδῶν τὸ μύρον και ταῖς θριξίν ἀπομάσσει · ἡ δὲ λοιπὴ τρίτη ἐν τῇ οἰκίᾳ μετὰ τοῦ λεπροῦ παραγίνεται πολυτίμον · και αὕτη μύρον φέρουσα, οὐδαμῶς δὲ τοῖς μέλεσι τοῦ Σωτήρος ψάσει, ἀλλ' ἄφωα τὸ ἀλάστρον συντρέψασα, κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ μύρον ἐπιχέει, τέχνη προφθάνουσα και σπουδῇ τοὺς εἰ τινες ἐπιχειρεῖν μελετήσαιαν τὴν πρᾶξιν κωλύειν · και ἡ μὲν τὴν πόλιν φέρει μάρτυρα τῆς ἀκολασίας · ἐν τῇ πόλει γὰρ ἀμαρτωλῆς ὠνομάζετο · ἡ δὲ τὴν κώμην · ἡ δὲ τοῖς τῆς σωφροσύνης και καθαρότητος ἀνακτῆροις ἐθαλαμείετο · και ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ὁ Φαρισαῖος μόνος ἀγανακτεῖ, ἐπὶ δὲ τῆς τελευταίας τῷ Λαζάρου μόνος ὁ Ἰουδᾶς · ἐπὶ δὲ τῆς μεσοκείρας ἄλλοι τε τῶν μαθητῶν, και τὸ τῆς φιλαργυρίας λάφυρον, πάλιν ὁ προδότης · και τῇ μὲν τοῦ Λαζάρου ἀδελφῆ, οὐδεὶς μισθὸς τῆς τοῦ μύρου κενώσεως ἐπαγγέλλεται · προκαταβληθείσης γὰρ ὑπὲρ λόγον εὐεργεσίας και δωρεᾶς, τὸ παρ' αὐτῆς τελούμενον ὑπῆρχε χαριστήριον · μόνη δὲ κἀνταῦθα ἡ τοῦ Ἰουδα προδοσία και προπέτεια γνωρίζεται τε και διελέγχεται. Καὶ ἡ μὲν παρὰ τῷ Λουκᾷ ἄφραστον ἀμαρτιῶν εὐρίσκει, τὴν μισθαποδοσίαν και τοῦ μύρου και τῆς πίστεως · τῇ δὲ παρὰ Ματθαίῳ και Μάρκῳ, τὸ μνημόσυνον ἐπαγγέλλεται δι' αἰῶνος εἰς τὴν οἰκουμένην κηρύττειν · διάφορος μὲν ἡ μισθαποδοσία ἑκατέρωθεν τῶν

γυναίων ἐπαγγέλλεται· οὐ μέντοι θατέρως ὁ μισθός, ἅπερ sacram unktionem in universo mundo
τὴν ἑτέραν ἀγέραστον καταλείπει. Καὶ γὰρ ἄμφω proclamantur, et meritæ sunt ut per sæcula ipsa-
μὲν τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἄφραστον εὐρανὸν, ἄμφω δὲ rum memoria laudibus coronata feratur.
διὰ τῆς ἱερᾶς ταύτης πράξεως ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κηρύσσονται, καὶ δι' αἰῶνος ἐκκληρώσαντο τὸ μνημόσυ-
νον φέρειν τοῖς ἐπαίνοις στεφανούμενον.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἤρμοζεν ἑκατέρω πρὸς παραμυθίαν Sed quod unamquamque decuit ut consolatio et
καὶ ἀποδοχὴν τῆς ἐργασίας ἐπαγγέλλεσθαι, τοῦτο beneficii acceptatio annuntietur, hoc dictum est.
εἰρηται· καὶ γὰρ τὴν μὲν ἐπιτίμων οἱ ἀπόστολοι Etenim unam quidem apostoli vituperaverunt et
ὡς παραχρωμένην τῷ μύρῳ καὶ μάτην ἐκδαπανώσαν unguento abutentem et illud frustra impendentem
αὐτὸ καὶ καταναλίσκουσαν· Ἐπιτίμων δὲ τῆς λοιπῆς ὁ Φα- et dispensantem; alteram vero Pharisæus cavilla-
ρισσαῖος διεγόγγυζεν, ὅτι ἀμαρτωλὸς οὖσα καὶ κατ- tus est, quod, cum esset peccatrix et ut talis no-
εγνωσμένη τοιαῦτα πράττει ἐπὶ νοῦν ὁμοῦς ἐπεβάλλι- sceretur, ea tamen agendi mentem ceperit, et Ma-
το· καὶ λανθάνειν ἐνόμιζε τὸν διδάσκαλον ἐξ οἴου gistrum latere credebatur qua vita et instituto mu-
βίου καὶ πολιτείας τὸ γύναιον ἐγνωρίζετο. Διὸ ταύτη- lier nosceretur. Quapropter huic merces annun-
μὲν ὁ μισθὸς ἀνεβρόθη τῶν ἀμαρτημάτων ἡ ἄφραστο· tiata est peccatorum remissio; illi vero ad omnes
ἔκείνη δὲ τὸ εἰς πάντας περιηγήθη τὴν πρᾶξιν· annuntiatum iri ipsius actionem prædictum est
ἀνεκπρόσθη, καὶ πρὸ πάντων μακαρίζεσθαι· τῆ μὲν- et ab omnibus beatam dictum iri. Sorori sane La-
α·τοι γε ἀδελφῆ τοῦ Λαζάρου οὐδέτερον τούτων ἀν- zari nullum ex his mercedis titulo redditur. Non
αποδοδοῖται· ἐπιτιμὴ οὐδὲ ἐκείνη προσδοκωμένης εὐε- enim illa sperati beneficii et gratiæ arrhas jaciebat,
ργεσίας καὶ χάριτος· ἀρραβῶνα κατεβάλλετο· ἀλλ' sed propterea quod gavisa est, accipiens mirabiliter
ὕπερ ὧν ἀπήλαυσεν ὑπερ λόγον τὸν ἀδελφὸν ἀντι fratrem ex mortuo nova vita mortis mortificationi
νεκροῦ καινοτέρω ζωῆ τὴν τοῦ θανάτου νέκρωσιν præluentem, grato animo benefactorem habuit;
προσομιασάμενον ἀπολαβοῦσα, τὸν εὐεργέτην δι' et pro voluntate et potentia mercedem ei exhi-
εὐχαριστίας ἤγε· καὶ κατὰ γε γνώμην καὶ δύναμιν, buit. Aliunde et aliæ imperfectæ erant, et sane
τὸ γέρας ἀπένεμεν. Ἄλλως τε δὲ αἱ μὲν ἀτελεῖς quidem peccatorum pondere premebantur; egebant
ἦσαν, καὶ δὴ καὶ τῷ φορτίῳ τῶν ἀμαρτημάτων ergo consolatione quadam et persuasione quod
ἐθαρῦνοντο· ἐδέοντο τοίνυν παρακλησέως τινοῦ καὶ ipsarum actio accepta esset, et spe sua non deci-
πληροφορίας ὡς ἡ πρᾶξις αὐτῶν ἀπέδέχθη, καὶ τῶν pientur. Idcirco generis nostri Salvator singulis
ἐλλείπων οὐ ψευσθήσονται· διὸ καὶ τοῦ γένους ἡμῶν et proprie promissiones distribuit. Quæ autem erat
ὁ Σωτὴρ καταλλήλως αὐταῖς καὶ οἰκειῶς τὰς ἐπαγγε- C perfectior et mirabili spectaculo adhuc oculis frui-
λιας διενείματο· ἡ δὲ τελειότερα τε ὑπῆρχε, καὶ tior, nec majoribus promissionibus egebat; mi-
τοῦ παραδόξου θεάματος ἔτι διὰ τῶν ὁμμάτων rabili autem hoc spectaculo et communi ad omnes
ἀπήλαυσε, καὶ οὐκ ἐδεῖτο τέως ὑποσχέσεων μειζόνων· fideles Domini promissione contenta erat, nempe
ἤρκατο δὲ τῷ τε παραδόξῳ θεάματι καὶ τῇ κοινῇ cum qui credit in ipsum, vitæ æternæ hæreditatem
πρὸς πάντας τοὺς πεπιστευκότας ἐπαγγεῖλαι τοῦ non auferibilem habiturum esse.

Διὸ τί δὲ ἐπὶ μὲν τῆς παρὰ τῷ Λουκᾷ γυναικὸς Quare autem contra eam quæ apud Lucam est fe-
οὐδεὶς τῶν μαθητῶν οὐδὲ ὁ Ἰουδᾶς ἀγανακτεῖ, ἐπὶ minam nullus discipulorum neque ipse Judas in-
τῆς τοῦ Λαζάρου μόνος ὁ προδότης; ἐπὶ δὲ τῆς dignatur, contra sororem Lazari solus proditor?
πόρνης, τῶν μαθητῶν οὐκ ὀλίγοι; ἢ διὰ τοῦτο τῶν Contra adulteram discipulorum non pauci! Disci-
μαθητῶν οὐδεὶς ἐπὶ τῇ πρώτῃ, οὐδὲ ὁ προδότης pulorum nullus contra primam, neque ipse proditor
ἀγανακτεῖ, διότι ὁ μὲν Ἰουδᾶς οὐπω ἦν κατὰ κρᾶ- D avoritæ morbo captus, neque Satanas adhuc ejus
τος ἀλοῦς τῷ τῆς φιλαργυρίας νοσήματι, οὐδὲ τῆς pectus sibi paraverat prodicionis commodum or-
προδοσίας ὁ Σατανᾶς οὐπω ἦν αὐτοῦ τὴν καρδίαν ganum. Alii autem discipuli ad indignationem non
κατασκευασάμενος ἐπιτήθειον ὄργανον· οἱ δὲ ἄλλοι adducti sunt, quia Magistri de eleemosyna ser-
μαθηταὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀγανάκτησιν οὐχ mones nondum in mente vivide impressos fere-
ὑπήγγοντο, διότι τοὺς τῆς ἐλεημοσύνης τοῦ Διδασκά- bant, neque adeo eos indigentium ceperat sollici-
λου λόγου οὐπω ἦσαν σφόδρα ἐμπειπηγῶτας φέροντες tudo. Adhuc autem mulierem flentem videbant et
τῇ ψυχῇ· οὐδ' οὕτως αὐτοὺς ἢ τῶν πενήτων ἤρκαει non unguentum in caput effudentem, sed pedes
φρονεῖς. Ἐτι δὲ καὶ τὴν γυναῖκα κλαίουσαν ἑώρων, ungentem; et passionem instare a Domino nondum
καὶ οὐδὲ τῆς κεφαλῆς καταχέουσαν τὸ μύρον, ἀλλὰ didicerant; quæ omnia eos ab indignatione retra-
τοὺς πόδας ἀλείφουσαν· καὶ τὸ πάθος ἀφεστᾶναι here valebant. Aliunde si nullum ex his adesset,
ιστὰ τοῦ Σωτῆρος οὐπω ἐδιδάσκοντο· ἀ πάντα ἱκανὰ si alicui discipulorum nata esset indignatio, ad lu-
ἦν τῆς ἀγανάκτησεως ἀπάγειν αὐτούς. Ἄλλως τε δὲ cem prodire inhibita esset. Præveniens enim Pha-
καὶ μηδενὸς τῶν εἰρημμένων παρόντος, εἴ τινα τῶν risæus, reprehensionis accusationem subiit; et sic
μαθητῶν ἀγανάκτησις ὑπεφύετο, εἰς τὸ φανερὸν ἀν aliorum silentii visus esset admonitio et causa.
ἐπισχέθη προελθεῖν. Προλαβὼν γὰρ ὁ Φαρισαῖος, τῆς Contra vero Lazari sororem non indignantur ex

discipulis ii qui bona voluntate erant, et mulieris A
 veneratione inhibiti et præsentis miraculo correpti ;
 et quia non illa in caput effudit unguentum, sed et
 pedes, omnino reverenter inunxit ; solus igitur Ju-
 das incipiens jam avaritia ardere et proditionis
 obsideri meditationibus, indignatus est.

εὐλαδῶς ἤλειψε ὁ μόνος μὲν τοι γὰρ ὁ Ἰούδας ἀγανακτεῖ, ἀρχόμενος ἦδη τῆ φιλαργυρίας φλεγμαλι-
 νειν, καὶ τοῖς τῆς προδοσίας πολιτοκρεῖσθαι λογισμοῖς.

Tertiam tamen, ut dictum est, etsi ex diversa
 mente, et alii discipuli et Judas præsertim cavil-
 lantur, unus ut jam vehementer proditione captus,
 et avaritiæ flammam non jam ferre valens omnia
 iustus igne vastantem, et indignans quod per vene-
 rationem et honorem ab aliis Magister habeatur.
 Alii vero discipuli, cum jam multa de elemosyna
 et pauperum commiseratione audissent, a Magistri
 sententia nihil putabant se differre. Non enim in-
 decorum esse credebant, si non paterentur mulie-
 rem adulteram in mundum caput unguentum effun-
 dere. Aliunde et Dominum videntes omnia neglig-
 gentem et ad crucem et mortem propulsam ; nam
 perpetuo passionem eis jam prædicebat. Si enim
 Magister noster (ut verisimiliter ratiocinabatur)
 ad mortem convertitur, quid prodest, o mulier,
 unguenti hujus effusio ? Quam utilitatem ex illo
 percipiet, quem injusta mors paulo post expectat ?
 Quapropter Salvator, eorum sententiam per con-
 traria corrigens : In meam sepulturam, inquit, hoc
 fecit ; quasi fere diceret : propter quod vos un-
 guentum non effundi oportere opinamini, quasi ipse
 omnia despicerem meipsum ad mortem jam dispo-
 nens, eo ipso mulieris opus magis mentione di-
 gnum videtur processisse. In meam enim sepul-
 turam hoc fecit. Et ad eos quidem ex discipulis
 qui bona mente erant juxta hunc sensum apprimè
 Dominicus sermo dirigitur. Ad Judam vero, ut
 dictum est. Etenim pro rationum differentia qui-
 bus scindebatur indignantium ordo, decebat Do-
 minum singulis mentibus sermonem congruum
 proferre, auditores autem ad propriam quemque
 conscientiam Domini responsum accommodare. Sed
 enim de mulieribus quæ dignæ visæ sunt ut Domi-
 num unguento ungerent, eas non esse neque plures
 tribus æque pauciores, sufficientia opinor dicta
 esse ut solidum et inconcussum argumentum
 præsentent iis qui credunt non esse accuratius et ho-
 noratius pugnare quam discere.

QUESTIO XLIX [at. XLVIII].

Quomodo interpretandum illud : « Omne peccatum et
 omnis blasphemia hominibus remittentur ; ei vero
 qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remitte-
 tur neque in præsentis sæculi, neque in futuro » . »

Edita a Maio, l. c., p. 46-50. De peccato in Spiritum sanctum.

Dicta sunt a beatis nostris Patribus ea quæ sanc-
 dici pro eorum temporibus conveniebat ; et nulla

11 Matth. xii, 31, 32.

τῶν ἄλλων, σωφρονισμὸς ὤφθη καὶ παραίτιος ἔπι
 δὲ τῆς Λαζάρου ἀδελφῆς οὐκ ἀγανακτοῦσι μὲν οἱ
 εὐγνώμονες τῶν μαθητῶν, τῆς τε γυναίκος τῆ εὐ-
 λαδείᾳ ἐπιχόμενοι καὶ τῷ ἐνεστηκότι θαύματι
 συστελλόμενοι ὡς καὶ οἱ αὐτῆς κατὰ τῆς κε-
 φαλῆς ἐκένου τὸ μύρον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας παν-
 νειν, καὶ τοῖς τῆς προδοσίας πολιτοκρεῖσθαι λογισμοῖς.

Ἐπὶ μέντοι τῆς τρίτης, ὡς εἴρηται, πᾶν ἐκ δια-
 φόρου γνώμης οἱ τε ἄλλοι μαθηταὶ καὶ ὁ Ἰούδας
 μάλιστα διαγογγύζει, ὁ μὲν ὡς ἦδη κατὰ κράτος
 ἀλοῦς τῆ προδοσίᾳ, καὶ φέρειν οὐχ οἶός τε ἴσθαι
 τῆς φιλαργυρίας τὴν φύσιν, τὴν ἔχον ἀπαντα κυρ-
 πολοῦσαν· καὶ διὰ σθεάσματος ὄρῃν καὶ τιμῆς παρὰ
 τοῖς ἄλλοις ἀγόμενον τὸν Διδάσκαλον· οἱ δ' ἄλλοι
 μαθηταὶ ἐλεημοσύνης τε, ὡς πολλάκις εἴρηται,
 πολλὸν ἦδη λόγον ἔχοντες καὶ φιλοπτωχίας καὶ πρὸς
 τὴν Διδασκάλου γνώμην οὐδὲν οἰόμενοι διαφέρειν·
 οὐ γὰρ ἀπεικὸς ἐνόμιζον μὴ δεῖν ἀνέχεσθαι γυναῖκα
 πόρνην κατὰ τῆς ἀχράντου κεφαλῆς ἐκείνης τὸ
 μύρον ἐκχέειν. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὸν Διδάσκαλον
 ὀρώντες πάντων μὲν ὀλιγωροῦντα, πρὸς δὲ τὸν σταυ-
 ρὸν καὶ τὴν θάνατον ἐπειγόμενον· καὶ γὰρ συνεχῶς
 τὸ πάθος αὐταῖς ἦδη προέλεγεν· εἰ τοίνυν ὁ Διδάσκα-
 λος ἡμῶν, εἰκόσ ἦν αὐτοῖς λογιζέσθαι· πρὸς τὸν
 θάνατον εὐτερεπίζεται, τί τὸ κῶρος κέρδης τῆς τοῦ
 μύρου κενώσεως ; τίως δ' ἐξ αὐτοῦ τῆς ὠφελείας
 μεθέξει, ὃν κακούργων μετὰ βραχὺ θάνατος ἐκδίχα-
 ται ; διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τὴν αὐτῶν διὰ τῶν ἑναντίων
 διορθούμενος διάνοιαν, Εἰς τὸν ἐνταφιασμόν μου,
 φησὶ, τοῦτο πεποίηκε· μονονουχὶ λέγων· Δι' ὧν ὑμεῖς
 τὸ μύρον μὴ δεῖν κενωθῆναι διαλογιζέσθε, ἅτι δὴ
 πάντων ὀλιγωροῦντο ; ἐμοῦ, καὶ παρασκευαζομένου
 πρὸς τὸν θάνατον, διὰ τοῦτων μᾶλλον τῆς γυναίκος
 τὸ ἔργον ἀξιολόγως φαίνεται προελθόν· Εἰς γὰρ τὸν
 ἐνταφιασμόν μου τοῦτο πεποίηκε· καὶ πρὸς μὲν τοὺς
 εὐγνώμονας τῶν μαθητῶν κατὰ ταύτην τὴν διάνοιαν
 ὁ Δεσποτικὸς λόγος ἀρμόσειεν ἂν· πρὸς δὲ τὸν
 Ἰούδαν ὡς προεῖρηται· καὶ γὰρ πρὸς τὴν τῶν λο-
 γισμῶν διαφορὰν οἷς ἐμερίζετο τῶν ἀγανακτούντων
 τὸ σύνταγμα, εἰκόσ ἦν καὶ τὸν Δεσπότην ἑκατέραις
 γνώμαις προενεγκεῖν τὸν λόγον ἀρμόζοντα καὶ τοὺς
 ἀκροατὰς πρὸς τὸ οἰκεῖον ἕκαστος συνειδὼς τὴν
 ἀπόφασιν οἰκειώσασθαι. Ἀλλὰ γὰρ περὶ τῶν γυναι-
 κῶνα τῷ μύρῳ τὸν Δεσπότην ἀλείψαι κατηξιώθησαν,
 οἱ μῆτε πλείους ἦσαν τῶν τριῶν, μῆτε ἐλάττους,
 ἰκανὰ οἶμαι παρασχεῖν τὰ βηθέντα τὸ βέβαιον καὶ
 ἀδίστακτον τοῖς μὴ τὸ φιλονεικεῖν τοὺς μαθεῖν σπου-
 δαιότερον καὶ τιμιώτερον ἀγούσιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΜΘ'.

Πῶς νοσητέον τὸ, « Πᾶσι ἁμαρτία καὶ βλασφη-
 μία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, τῷ δὲ βλασ-
 φημήσαντι ἐς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἀφεθή-
 σεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέ-
 λοντι. »

Εἴρηται μὲν τοῖς μακαρίοις Πατράσιν ἡμῶν ἔτε
 δὴ ρηθῆναι κατὰ τοὺς αὐτῶν ἤρμους καιροῦς· καὶ

οὐδεμία κηλὶς αἰρετιζούσης βόξης, τὰ εἰρημένα ἅμα καταστίζει οὐδεμίαν πρόρασιν λαβεν· εἰρήσεται δὲ νῦν ἅ τῆς μὲν προτέρας αἰτίας οὐκ ἐλάττονα προβάλλεται τὴν ἰσχὺν, τὴν δὲ δευτέραν μᾶλλον ἐστὶ πεφευγότα. Οὐκ ἀφίεται τοιγαροῦν τοῖς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσασιν ἢ ἁμαρτία, διότι μὴδ' ὑπαλείποντο ἑαυτοῖς, δι' οὗ τῆς ἀφέσεως ἀξιοθῆσονται· καὶ γὰρ ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἄφεσις, διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται· ὡς που καὶ ὁ Σωτὴρ ἐμαρτύρησεν εἰπών· «Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ὧντινων ἀφίετε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται· ὧν δ' ἂν κρατήτε, κεκράτηνται·» τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ κατὰ κρισιν δηλονότι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας καὶ δυνάμεως εἶναι δέδεικται· διὰ τοῦ Πνεύματος οὖν ἐρουργεῖται τῶν ἁμαρτημάτων ἢ κάθαρσις, καὶ ἀθώωσις· ὁ δὲ βλασφημῶν ἐκεῖνο καὶ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας ἀποσκευαζόμενος, πῶς ἂν εἴη δι' αὐτοῦ καθαιρόμενος; ἢ τῆς χρεωπτομένης αὐτῷ τιμωρίας καὶ τῶν εἰσπράξεων ἀθωούμενος; Καὶ οὐδεμίαν οἶμαι ζήτησιν εἶτι παρέχειν τοῖς ἀκριβῶς ἐπισκοποῦσιν ὅπως τῶν ἁμαρτημάτων ὁ κατὰ τοῦ Πνεύματος βλασφημῶν οὐχ εὐρήσει τὴν ἄφεσιν. Εἰ δὲ καὶ τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας διὰ τοῦ Πνεύματος ἐρουργεῖται, καὶ τὸ δῶρον ἐκεῖθεν βρούει, καὶ τῆς ἐκεῖθεν πηγάζει χάριτος, οἱ δὲ τοῦτο διασύρουσι καὶ βλασφημοῦσιν ὡς οὐδὲν παρασχεῖν ὑφέλος οὐδὲ κέρδος δυνάμενον· τί γὰρ ὕδωρ καὶ ἔλαιον ἐπιψαῦον τοῦ σαρκίου τῶν διὰ βάθους ἐντακέντων τῆς ἁμαρτίας στιγμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν παθημάτων ἀπαλλαγὴν ἐργάσασθαι δύνανται; Ὁ οὖν ταύτην τὴν βλασφημίαν κατὰ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως, καὶ τοῦ μηδενὸς τῶν καλλίστων δῶρων ἐνδεοστέρου, κατασκευάζειν ἐπαρθεὶς εἰς ἀπόνοιαν, καὶ διὰ τοῦτο τελειοῦσθαι τῷ πνευματικῷ χαρίσματι μὴ ἀνεχόμενος, ἀλλὰ διασύρων αὐτὸ καὶ γλεῦθν ποιούμενος, οὗτος δὴ, οὗτος καὶ δι' ὅσων ἄλλων ἔρπει τὸ βλάσφημον, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, τὴν τῆς βλασφημίας εὐρήσει ἄφεσιν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Σωτὴρ διαβεβαιούμενος ἔλεγεν· «Ἄμην, ἄμην λέγω ὑμῖν· ἐάν μή τις ἀναγεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐκ εἰσέλυσται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.» Εἰ δὲ καὶ Πνεῦμα οὐ μόνον ἰδιαιτέρον τὸ πανάγιον Πνεῦμα λέγεται, ἀλλὰ καὶ κοινότερον ἢ ἅγια Τριάς («Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»), δηλονότι ὁ εἰς Πνεῦμα βλασφημῶν, τουτέστιν ὁ κατὰ μιᾶς τινος τῶν ὑπερφυῶν καὶ ὁμοουσίων ὑποστάσεων τῆς παντοκρατορικῆς καὶ ὑπερουσίου θεότητος βλάσφημον γλῶσσαν ἀφίει, κἴν δοκῆ τῆς περὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν βίον ὑβρεως καὶ δυσφημίας ἀνεύθυνος εἶναι, ἀλλ' οὖν τῷ πολλῷ μείζονι συνεχόμενός τε καὶ ἐταξόμενος ἁμαρτήματι, οὐδαμῶς εὐρήσει τὴν ἄφεσιν, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἔορα δὲ κἀνεῦθεν· Ὑἱὸς ἀνθρώπου λέγεται ὁ Σωτὴρ, ἐπεὶ περ ἀληθῶς ἐχηρήματιεν ἄνθρωπος καὶ ἀνθρωπῶνι; ἐκὼν ὑποκύψαι λέγεται πάλαι· ἐν οἷς ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἠρωμένη, τὸ ἀδιάδλητον καὶ

macula hæreticæ opinionis eorum dicta polluit, nec ullum hæresi dant prætextum. Dicentur autem nunc quæ et contra prius crimen non minus roboris opponunt, et quæ secundum magis adhuc fugiunt. Non remittitur porro peccatum iis qui in Spiritum sanctum blasphemant, quia sibi non reliquerunt unde remissione digni iudicentur. Remissio enim peccatorum per Spiritum datur; ut in quodam loco Salvator testificatus est dicens: «Accipite Spiritum sanctum, quorum remisistis peccata, remittentur; quorum autem retinueritis, retenta sunt⁷².» Remissionem aut damnationem manifeste ex virtute et potentia Spiritus sancti esse docet; per Spiritum igitur fit peccatorum purificatio et absolutio. Qui autem illum blasphemat et se illius salutari gratiæ subtrahit, quando ab illo mundaretur, vel debita sibi pœna et offensionibus absolveretur. Et qui id accurate considerant, non jam ultra, opinor, inquirere debent, quomodo peccatorum remissionem qui contra Spiritum blasphemat, non inventurus sit. Si autem lavacrum regenerationis per Spiritum sanctum efficitur, et donum inde prodit, et ex hoc gratiæ fonte scaturit, isti vero illud irrideant et blasphemant, tanquam nullum possit commodum et lucrum præstare; quomodo enim aqua et oleum carnem tangentia aliæ impressarum peccati macularum et spiritualium cupiditatum et solutionem producerent! Qui igitur illam blasphemiam contra spiritualem regenerationem et donum hæud pulcherri-
C mis impar in emittendi dementia impulsus erit, et ideo spiritali gratia perfici non sustinuerit, sed illud irriserit et ludibrium fecerit, ille sane et illi omnes per quos serpit blasphemiam, neque in præ-senti sæculo, neque in futuro, inveniet remissionem. Etenim Salvator id confirmans dicebat: «Amen, amen dico vobis: nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cœlorum⁷³.» Etsi autem proprio modo Spiritus vocatur, sanctissimus Spiritus, sed etiam communiori sancta Trinitas; «Spiritus enim Deus et si oportet eos qui illum adorant, in spiritu et veritate illum adorare⁷⁴,» manifeste qui in Spiritum blasphemat, id est qui contra unam tantum eximiarum et consubstantialium personarum, reipsa in omnipotentem et consubstantialem divinitatem, blasphemam linguam emittit, quævis insolentiæ et injuriæ contra virtutes et vitam immunis esse videatur, sed tamen multo majore irretitus et implicatus peccato, nullo modo remissionem inveniet neque in præsentis sæculo, neque in futuro.

Considera et inde: Filius hominis Salvator dicitur, quoniam vere fuit homo et humanis voluntarie subiectus esse infirmitatibus dicitur, in quibus humana natura visa quod irreprehensibile et im-

⁷² Joan. xx, 22, 23.

⁷³ Joan. iii, 5.

⁷⁴ Joan. iv, 24.

peccabile est sortita est. Dicit enim præcedentibus A
 verbis Salvator eum qui ipsum ex irreprehensi-
 bilibus infirmitatibus blasphemat et irridet; v. gr.
 quod esurit, sitivit, passionem reformidavit, su-
 dores illum irroraverunt, valde tristem se dixit,
 mortis timore exhibens molestiam, quod oravit,
 quod deprecatus est calicem, his humanis pro-
 prietatibus qui scandalizatum fuerit et una iis per
 quæ Salvator se vere Filium hominis esse cognosci
 præbuit, is facile scandalum potest projicere, et
 blasphemiam fugere, et peccati remissionem acci-
 pere, cæcorum videns oculos verbo recreatos, clau-
 dos cursu dolorem redarguentes, quatruiduanum
 mortuum mortis potentiam ridentem, et quæcun-
 que alia divina virtute efficiens ostensus est Sal-
 vator. Eorum enim unumquodque vim habet in-
 victam, scandalizatum si saltem non malus sit
 libens et volens, ab errore et a blasphema dispo-
 sitione liberandi. Et si omnia cogitatione accurate
 meditatus est, quomodo non promptius illum con-
 vertent qui humilibus et humanis in blasphemiam
 subtractus fuerit? Qui autem ex illis quæ divina
 et eximia sunt operibus blasphemia male egerit, et
 quærens quomodo per bonum operaturus sit bonum,
 et nunc quidem dicens cum Jesum videt dæmones
 ejicientem: « Dæmonium habet »⁷⁴; » nunc autem:
 « In principe dæmoniorum eiecit dæmonia »⁷⁵; » nunc
 autem, cum ei quem visu nativitas orbaverat oculos
 reformasset, eum opprobrio persequens et miracu-
 lum in injurias trahens et dicens: « Non est hic
 a Deo »⁷⁶. » Qui igitur divinis illis et eximiis operibus
 non melior efficitur, sed potius ad pejus defertur et
 ad dementia exciatur; et ex quibus admirari et
 celebrare benefactorem oportebat, illum injuriis et
 blasphemii persequens, quibus aliis converteretur,
 et palinodiam caneret et ad pœnitentiam confu-
 get atque impietatis ac in Deum pugnæ remis-
 sionem acciperet? Manifeste nulla alia re.

φεύζεται, καὶ τῆς δυσσεβείας τε καὶ θεομαχίας

Qui igitur in Spiritum sanctum, id est in Dei
 signa blasphemaverit, nec per ea priorem blasphemiam
 abjecerit, nihil aliud illum eriget; non correctum
 autem unde remissio peccati sequetur? Ideo
 rationabiliter et ut Deum decet, salutare Verbum
 cum qui Dei opera in blasphemiam vertere conten-
 derit, omni venia indignum fons remissionis pro-
 nuntiavit. Nullum enim prætextum sibi reliquit;
 nec injuriarum et blasphemiarum correctione ne-
 que, tantum abest, remissione dignus judicabitur.
 Comedentem et bibentem vidisti, et ideo eum com-
 donem et vini potorem vocas; peccatores et publi-
 canos accipientem, et id te impulit ut ei publicano-
 rum et peccatorum amicitiam exprobares? Sed
 tibi excelsa relinquuntur per quæ et ab iis injuriis
 recedens et ad pœnitentiam confugiens, remissio-
 nem invenies, quia cum muliere et illa Samaritana
 locutus est et ab ea aquam bibere postulavit, hu-

ανεπιτίμητον ἐκκληρώσατο· λέγει τοῖνον διὰ τῶν προ-
 κειμένων ῥημάτων ὁ Σωτὴρ, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων
 πράξεων τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τουτέστιν ἀπὸ τῶν
 ἀδιαβλήτων παθῶν βλασφημιῶν αὐτὸν καὶ διασύρων,
 οἷον ἔτι ἐπεινασεν, ἐδίψησεν, ὅτι τὸ πάθος ἠγωνίασεν,
 ὅτι ἰδρώτες αὐτὸν περιέσταζον, ὅτι περιλυποῖ ἐαυτὸν
 ἔλεγε τῷ τοῦ θανάτου φόβῳ διοχλούμενος, ἔτι προσ-
 ῆυχετο, ὅτι παρητεῖτο τὸ ποτήριον· ἐκ τούτων οὖν ὁ
 σκανδαλιζόμενος τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ δι' ὧν ὁ Σω-
 τὴρ Υἱὸς ἀληθῶς ἀνθρώπου παρείχεν ἐπιγινώσκει-
 σθαι, οὗτος ῥᾶον δύναται ῥίψαι τὸ σκάνδαλον καὶ τὴν
 βλασφημίαν διαφυγεῖν, καὶ τῆς ἀμαρτίας· λαβεῖν
 ἄφεςιν· τυφλοὺς ὁρῶν λόγῳ δημιουργομένουσ τὰ
 ὄμματα, χωλοὺς δὲ τῷ δρόμῳ τὸ πάθος ἐλέγχοντας, τὸν
 ἐν νεκροῖς τεταρταῖον τοῦ θανάτου καταγελῶντα
 τὴν δύναμιν, καὶ ὅσα ἄλλα θεουργῶν ὁ Σωτὴρ εἰδεί-
 κνυτο· καὶ τούτων μὲν γὰρ ἕκαστον ἔμαχον ἔχει τὴν
 ἰσχύν, τὸν σκανδαλιζόμενον, ἀν ἄρα μὴ ἐκὼν κακ-
 ουργῆ, ἀπαλλάξαι τῆς πλάνης καὶ τῆς βλασφημοῦσης
 διαθέσεως· ὁμοῦ δὲ πάντα ταῖς διανοαῖς ἐπιμελῶς
 μελετώμενα, πῶς οὐ ὁἴττον μεταστῆσει πρὸς θεολο-
 γίαν τὸν ἀπὸ τῶν ταπεινῶν καὶ ἀνθρωπίνων εἰς
 βλασφημίαν ὑποσυρόμενος; Ὁ δὲ ἀπὸ τούτων τῶν
 θεοπερῶν τε καὶ ὑπερφυσῶν ἔργων εἰς βλασφημίαν
 κακουργῶν, καὶ σπουδάζων ὄρωσ διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ
 φαῦλον δημιουργήσει· καὶ νῦν μὲν λέγων, δαίμονας
 ὁρῶν διώκοντα, « Δαιμόνιον ἔχει » νῦν δὲ, ὅτι « Ἐν τῷ
 ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια »· νῦν
 δὲ οὐ τὰς ὕψεις ἢ γένεσις ἀπεστέρησε, τοῦτου πληρῶ
 καὶ λόγῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλαστοουργήσαντα, προ-
 πηλακίζων τε καὶ τὸ θαῦμα εἰς ὕβριν ἔλκων, καὶ
 λέγων, ὡς « Οὐκ ἔστιν οὗτος παρὰ τοῦ Θεοῦ » ὁ τοῖνον
 διὰ τῶν θειοτέρων τε καὶ ὑπερφυσῶν ἔργων οὐδὲν βελ-
 τιούμενος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ τὸ χεῖρον φερόμενος, καὶ
 πρὸς ἀπόνοιαν ἀνοιστρούμενος· καὶ δι' ὧν εἶδει θαυμά-
 ζειν καὶ ἀνυμνεῖν τὸν εὐεργέτην δι' ἐκείνων ἐνουβρίζων
 τε καὶ βλασφημῶν, διὰ τίνων ἄλλων ἀν ἐπιστραφῆ
 καὶ παλινωδίαν ἔσῃ, καὶ πρὸς τὴν μετένοιαν κατα-
 τὴν ἄφεςιν λήψεται, ἢ δηλονότι δι' ἑτέρου οὐδενός;
 Τὸν βλασφημήσαντα τοῖνον εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 τουτέστιν εἰς τὰς θεοσημείας, καὶ μηδὲ δι' αὐτῶν
 τὴν προτέραν δυσφημίαν ἀποσκευασάμενον, τοῦτον
 οὐδὲν ἕτερον διορθώσεται· μὴ διορθούμενον δὲ,
 πόθεν ἢ ἄφεςις ἀκολουθήσει τοῦ ἀμαρτήματος; διό-
 περ εὐλόγως τε καὶ θεοπερῶς ὁ σωτήριος λόγος
 τὸν τὰς θεουργίας εἰς βλασφημίαν μεταστρέψαι
 φιλονεικήσαντα, πάσης συγγνώμης ἀνάξιον ἢ πηγὴ
 τῆς ἀφέσεως ἀπεφίηνατο· οὐδεμίαν γὰρ ἐαυτῷ πρό-
 φασιν ὑπελελοιπῶς οὐτε διορθώσεως τῶν κατὰ τοῦ
 Πνεύματος ὕβρεων καὶ βλασφημιῶν, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ
 τῆς ἀφέσεως ἀξιωθήσεται· ἐσθλόντα καὶ πίνοντα
 εἶδες, καὶ διὰ τοῦτο φάγον καλεῖς καὶ οἰνοπότην;
 ἀμαρτωλοὺς καὶ τελῶνας προσδεχόμενον, καὶ τοῦτό
 σε τελωνῶν ἐπικαλεῖν φίλιαν καὶ ἀμαρτωλῶν ἐπήρεν,
 ἀλλ' ὑπολείπεται σοὶ τὰ ὑψηλά, δι' ὧν καὶ τούτων τῶν
 ὕβρεων ἀποστὰς καὶ πρὸς μετένοιαν καταφυγῶν, τὴν
 ἄφεςιν εὐρήσεις· ὅτι μετὰ γυναικὸς καὶ τότε Σαμαρεῖ-

⁷⁴ Matth. xi, 18. ⁷⁵ Matth. ix, 34. ⁷⁶ Jo. vi, 16.

τιδος ἐλάλει· καὶ πειθὴν παρ' αὐτῆς ὑδὼρ ἐπεζήτει, τὰ ταπεινὰ συνηλάθης λογιζέσθαι περὶ αὐτοῦ· πῶς ὡσπερ ἔλαβες τὴν Σαμαρείτιν, πρόφασιν ταπεινοτέρως ὑπολήψωμαι καὶ δόξης, οὕτως οὐ παρέλαβες αὐτὴν διδάσκαλον καὶ τῆς ὑψηλοτέρως; « Δεῦτε γάρ, φησὶν, ἴδετε ἀνθρώπων, » πόλιν ὅλην ἐπιστρέφουσα ἐκάλει, « ὅς εἰπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα· » οὐδὲ ταῦτά σε θεωρῶν ἐργάζεται τῶν θειοτέρων τε καὶ ὑψηλοτέρων; ἀλλ' ὅτι πυνθάνεται τῶν μαθητῶν, « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἀνθρώποι εἶναι; » ἀνοίας ἄρπαγμα τὴν ἐρώτησιν ποιησάμενος, ἕνα τῶν πολλῶν νομίζεις; καὶ πῶς οὐ πρὸς θεοπρεπῆ δόξαν ἀναβαίνεις, ἀκούων λέγοντος τῷ τὴν ἀπόκρισιν παρεσχημένῳ, « Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος; » « Ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψε σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; » Καὶ, « Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς; » Ἀνθρώπινα ταῦτα, ἢ μόνως τῆς παντοδυναμίου θεοότητος καὶ φιλανθρώπου; ἀλλὰ ῥήματα ταῦτά ἐστι, καὶ τὴν ὄψιν οὐπω προσέλαβε μάρτυρα; οὐδὲ τῶν πραγμάτων εὐθὺς ἐνέστηκεν ἡ ἐνέργεια; τυφλοὺς ὄρων μετὰ γέννησιν τὴν τῶν ὀμμάτων ἑορτάζοντας ἀναγέννησιν, καὶ τῇ ἐναργείᾳ τῶν ὄψεων τὸ ἐκ γενέσεως πάθος ἀπελάσσαντας, κωφοὺς ἀκούοντας, καὶ χωλοὺς τὰς βάσεις ὀρθομένας ῥήματι, καὶ νεκροὺς ἀνίσταμένους, καὶ πέτρας τῷ πάθει τῷ Δεσποτικῷ ῥηγνυμένας, καὶ ἥλιον σκυθρωπάζοντα, καὶ σκότος ἀντὶ τῶν ἀκτινῶν καὶ τῆς πολλῆς λαμπρότητος περιβαλλόμενον, καὶ τάφους κενουμένους, καὶ νεκροὺς μετὰ τῶν ζώντων τὴν κοινήν ἀνάστασιν προδιατυπώντας καὶ συνεορτάζοντας.

Ταῦτα ὄρων, πῶς οὐ πάντων ἀπέστη; δι' ὧν σεαυτῷ συνήγες τὰ σκάνδαλα, καὶ τὸν γνώμονα ἐτραυμάτιζες, καὶ πολλῇ σπουδῇ καὶ δρόμῳ καταφυγὴν πρὸς μετάνοιαν ἐπεδείξω τὴν δόξωσιν, ἕνα δι' αὐτῆς καὶ ἀφῆσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐκέρδησας; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτοις καταμαλάττεσθαι τὴν τῆς καρδίας πύρωσιν ἀνέχη· ἔτι δὲ μᾶλλον φιλονεικεῖς τὴν ἀπόνοιαν καὶ τὸ θεόμαχον κρατύνειν· καὶ νῦν μὲν ἐν τῇ τοῦ Σαββάτου περιεργότερα καὶ καιρὸν οὐκ ἐχούσῃ φιλοτιμίᾳ, τὰς ὑπὲρ τὸ Σάββατον θεοσημείας φλυτίζεις· νῦν δὲ τὸ Σάββατον οὐκ ἔχων ἀναχώρησιν τῆς βλασφημίας, ὄρων δαιμονίας πληγῆς ἀπαλλαττόμενον τὸ γένος, ἐπὶ τὴν Βεελζεβοῦλ καταφεύγεις· νῦν δὲ καὶ ταύτην τὴν πρόφασιν ἀναπλάττειν παντελῶς ἀφηρημένος, τὴν θάνατον ἔγνωσ καὶ τὴν μαιφονίαν βροθὸν καὶ σύμμαχον ποιῆσθαι· καὶ ὃν ἐκεῖνος τεταρταῖον οὐκ ἴσχυσεν εἶτι κατέχειν νεκρὸν, τοῦτον πάλιν ὑποστρέφειν πρὸς αὐτόν, τὰς παλάμιας γνῶμας καὶ χεῖρας ἐκτείνει; « Ἐζήτουν γάρ, φησὶν, οἱ Ἰουδαῖοι ἕνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνουσι; » καὶ τὸ τελευταῖον, τὸν ταῦτα θαυματουργήσαντα, σταυρῷ καὶ θανάτῳ καταδικάζεις· καὶ κουστοδίαν ζητεῖς· καὶ σφραγίδα ἐπιβάλλεις τῷ νεκρῷ καὶ τῷ τάφῳ· καὶ τὸ ἀναισχυντότατον καὶ πᾶσαν ὑπερβάλλον ἀθεότητα καὶ συγγνώμην οὐδεμίαν οὐδαμῶς ὑπολείπομενον τῆς κλοπῆς τῷ πλάσματι τὴν ἀνάστασιν κλέπτεις· μηδὲ τῷ τῶν ἐξ αἰῶνος ἀπάντων ὑπερκαίμενῳ παρα-

A milia impulsus est ut de illo cogitares? Quomodo, quemadmodum Samaritanam humilioris opinionis et famæ occasionem abrupisti, sic non illam excelsioris magistram habuisti? « Venite, inquit enim, videte hominem (universam urbem convertens vocabat), qui dixit mihi omnia quæcunque feci ⁷⁶. » Nonne hæc te divinatorum et excelsiorum spectatorem faciunt? Sed quia discipulos interrogat: « Quem me homines esse dicunt ⁷⁷? » amentia signum oblatum faciens hanc interrogationem, unum ex multis illum putas. Et quomodo non ad divinam ascendis opinionem audiens dicentem ei qui responsum dat: « Tu es Filius Dei vivi, » — « Quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est? Et, Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam ⁸⁰? » Humanane hæc sunt, an solius omnipotentis et misericordis Divinitatis? Sed hæc verba sunt, et nondum visum testem accepere, Nonne statim rerum vis assurrexit? Cæcos a nativitate oculorum celebrantes regenerationem videns et visus claritate ex generatione dolorem repellentes, surdos audientes et claudorum bases rectas verbo factas, et mortuos suscitatos, et rupes Dominica passione perfractas, et solem contristantem, et tenebras pro radiis et tanto splendore circumsparsas, et sepulcra vacuefacta, et mortuos cum viventibus communem resurrectionem prævenientes eamque concelebantes.

C Hæc cernens quomodo non ab omnibus recessisti per quæ tibi ipsi scandala conduxisti et iudicem vulnerasti, et multa cura rapidoque cursu ad prænitentiam refugiens correctionem non ostendisti? Ut per eam et remissionem peccatorum lucreris. Sed neque illis cordis tui ignem molliori pateris; adhuc autem magis contendis contumaciam et in Deum pugnam roborare, et nunc quidem curiosiore nec opportunitatem habente Sabbati studio, divina supra Sabbatum signa vilipendis; nunc autem non habens occasionem blasphemiae Sabbatum genus a dæmoniaco liberatum vulnere videns, ad Beelzebub confugis; nunc autem cum hunc prætextum effingere nequeas, statuisti mortem tibi et cædem auxiliatricem et sociam facere; et quem illa quadriuanum non valuit adhuc mortuum retinere, morti ut eum rursus credas sceleratam voluntatem et manum extendis: « Quærebant, inquit enim, Judæi ut et Lazarum interficerent ⁸¹. » Et demum eum qui id miraculose effecit, ad crucem et mortem damnas; et custodiam quæris; et vigilem imponis cadaveri et sepulcro; et quod turpissimum est omnemque impietatem transgreditur et nullam omnino veniam relinquit, furtum invenis ut resurrectionem fureris! Neque omnium ad æterno miraculorum maximo suffusus pudore et conversus, contra illud eo magis meditatus es qui magis præ-

⁷⁶ Joan iv, 59. ⁷⁷ Matth, xvi, 13. ⁸⁰ ibid. 14-18. ⁸¹ Joan. xi

stantia sua cætera vincebat. Qui igitur ex nulla tam splendide dignitatem Divinitatis et ejus invictam vim testantium operationum atque actionum conversionem et pœnitentiam colibuit, cum se per humana malis et animam corruptentibus opinionibus imbuerit et distraxerit; sed et divina demeritis et impiæ pugnæ augmentum fecit, evidens est atque manifestissimum hunc nihil sibi relinquere quo melius malo præferat ac videri et acri pœnitentia præcedentium debita expellat et remissione omnino dignus judicetur neque in præsentī sæculo neque in futuro.

ἔν ἑαυτῷ ὑπολειπόμενος, δι' οὗ τὸ κρείττον τοῦ φαύλου λύσει τῶν φθασάντων τὰ ὀφλήματα, οὐδὲ τῆς ἀνάσεως μέλλοντι.

Sunt autem quibus illud « neque in præsentī sæculo neque in futuro » alio modo accipitur; et difficultatis solutio simplicius et paratius adducitur. Mosaica lex, inquit, morte punit eum qui in divinum blasphemavit, neque veniam neque remissionem ei concedens. Et hoc ostendit illud, blasphemanti non in præsentī sæculo remitti. Ideo dicunt rationabile esse cogitare blasphemantem in Spiritum sanctum, a Deo et secundum futurum sæculum judicatum iri et blasphemias pœnas ab illo exactum iri; sed in præsentī vindictis extremis subjiciendum esse, Mosaica lege in eum imprecante qui linguam in Deum emisit, id est blasphemias Deum impetierit, cujus substantiæ et dominationis est, et Spiritu sanciente, imo cum lapidibus opprimendum esse et vita privandam; ita ut Deus Spiritus, etsi impiis non videatur, illustri modo proclametur, in quo et supra naturam opera Creator naturæ divine efficiebat: « In digito Dei, » dicens, « ego dæmonia ejicio »²²; » digitum Dei per substantiæ unitatem et operationis absolutam potestatem Spiritus nominans. « In Spiritu sancto, inquit, ejicit dæmonia; » non quia ipse per seipsum non poterat; sed in omnibus suis divinis operibus Patris et Spiritus ut similitum substantiarum et naturarum et ad unum et idem velle inclinantium una adesse docens. Ideo enim dicebat: « Pater meus usque modo operatur et ego operor »²³, » et: « A meipso non loquor »²⁴. » Et illud: « In digito Dei ego dæmonia ejicio; » et quæcumque alia communem naturam et potestatem et efficaciam et voluntatis unitatem sacre loquuntur et addocent. Scio autem quosdam dicere tum cum Dominica responsio proferretur, et vim eam habuisse circumscriptam. Etenim tunc resurrectione nondum facta neque in caelos ascensione monstrata neque Spiritu spontaneos et communes orbis terrarum oratores discipulos efficiente, nondum omnibus his eximiiis existentibus, qui in Filium hominis blasphemant et hominibus impingit, remissionem inveniet. Adumbratur enim iis carne dignitas. Ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemant, neque in præsentī

δόξων καὶ ὑπερφυῶν ἔργων δυσωπηθεὶς τε καὶ μεταβληθεὶς θαύματι, ἀλλὰ κατ' ἐκείνου μᾶλλον τὴ κακουργοῦν μελετήσας, ὄψω καὶ τῆ ὑπεροχῆ τῶν ἄλλων διέφερεν. Ὁ γοῦν ἐκ μηδενὸς τῶν λαμπρῶς ἀπαστραπτόντων τὸ ἀξίωμα τε καὶ τὴν ἀμπαχὸν ἰσχυρὴν τῆς θεότητος ἦτοι τῶν πνευματικῶν τε ἐνεργειῶν καὶ πράξεων μηδεμίαν μεταβολὴν, μηδὲ μετάνοιαν ἐπιδειξάμενος, οἷς ἑαυτὸν διὰ τῶν ἀνθρωπίνων φαύλοισι καὶ ψυχοφθόροις κατηκίσατο τε καὶ κατέστιξεν ὑπολήψεις· ἀλλὰ κατὰ τὰ θεῖα προσθήκην ἀπονοίας καὶ θεομαχίας μεζονος τοῖς τετολημμένοις ποιησάμενος, κατὰ δὲ τὸν τε καὶ ἐμφανέστατον, ὡς ὁ τοιοῦτος μηδὲ ὅπως ἀξιώθησεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ

Εἰσι δὲ, οἷς τὸ « οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι » τρόπον ἕτερον ἐκλαμβάνεται, καὶ τῆς ἀπορίας ἢ λύσεως ἀπλούστερον τε καὶ ἐτοιμότερον προάγεται· ὁ Μωσαϊκὸς, φασί, νόμος τὸν εἰς τὸ θεῖον βλασφημήσαντα, θανάτῳ ζημιῶσι, οὐ μεταδιδοῦς αὐτῷ συγγνώμης οὐδεμίαν οὐδ' ἀφέσεως· καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ μὴ ἀφίεσθαι τὴν βλασφημήσαντα ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι· διὸ φασὶν εὐλόγον διανοεῖσθαι ὡς ὁ βλασφημῶν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον θεόθεν καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα δώσει τὴν δίκην καὶ τὰς τῆς βλασφημίας ποινὰς εἰσπραχθήσεται, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα τιμωρίας ἐσχάταις ὑποβάλλεται, τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου τὴν καταρωμένην γλῶσσαν ἐπαφίεντα κατὰ τοῦ θεοῦ, τοῦτέστι τὸν βλασφημίας ἐνυδρίζοντα τὸ θεῖον, οὗ τῆς οὐσίας καὶ τῆς κυριότητος ὑπάρχει καὶ τὸ Πνεῦμα, λίθους νομοθετήσαντος λιθοβολεῖσθαι καὶ τῆς ζωῆς ἀπελαύνεσθαι· ὥστε θεὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ τοῖς θεομαχοῦσιν οὐ δοκῆ, περιφανῶς ἀνακηρύττεται· ἐν τῷ καὶ τὰ ὑπὲρ λόγον ἔργα ὁ Δημιουργὸς τῆς φύσεως ἐθεοῦργει, « Ἐν δακτύλῳ θεοῦ, λέγων, ἐγὼ δαιμόνια ἐκβάλλω » δάκτυλον θεοῦ διὰ τὴν οὐσίας ἀδιάφορον καὶ τῆς ἐνεργείας τὸ αὐτοδεδεικτοῦ ἐπινομάζων τὸ Πνεῦμα· « Ἐν μόνῳ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, φασί, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, » οὐχ ὅτι αὐτὸς εἰς ἑαυτοῦ μὴ ἠδύνατο, ἀλλ' ἐν παύσει αὐτοῦ τοῖς θεοπεπέσιν ἔργοις, τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἐνεργείαν ὡς ὁμοουσίαν καὶ ὁμοφυῶν καὶ πρὸς ἕν καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα νεότητων συμπαρεῖναι διδάσκων· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἰπεν, « Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼν ἐργάζομαι » καὶ, « Ἀφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλῶ » καὶ τὸ, « Ἐν δακτύλῳ θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια » καὶ ὅσα ἄλλα τὸ ὁμοφυῆς καὶ ὁμοδύναμον καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος τὸ ἐνιαῖον ἱερολογεῖσιν καὶ ἐκδιδάσκουσιν· οἶδα δὲ τινὰς εἰπόντας, ὅτι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καθ' ὃν ἡ Δεσποτικὴ ἀπόφασις προήχθη, καὶ τὸ κράτος εἶχε περιγραφόμενον καὶ γὰρ τῆνικαῦτα οὕτω τῆς ἀναστάσεως ἐπιστάσης, οὐδὲ τῆς εἰς οὐρανοῦς ἀναλήψεως ἐπιδεδειγμένης, οὐδὲ τοῦ Πνεύματος αὐτοσχεδίου καὶ κοινού τῆς οἰκουμένης ῥήτορας τοῦ μαθητῆς τελεσαμένου, οὕτω τούτων τῶν ὑπερφυστικῶν ἐπιστάντων, ὁ τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου βλασφημῶν, καὶ τοῖς ἀνθρώποις προσπεταίων, εὐρήσει ἄρειον· ἐπ-

²² Matth. xii, 28. ²³ Joan. v, 17. ²⁴ Joan. xiv, 10.

εσικάζετο γὰρ αὐτοῖς ἔτι τότε τῷ σαρκίῳ τὸ ἀξίωμα· τῷ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημοῦντι, οὔτε κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἢ τῆς βλασφημίας δοθήσεται ἄφεσις· οὐδὲν γὰρ ἐπιπροσθούν εἶχον οὗτοι πρὸς τὸ μὴ καθορᾶν αὐτοὺς τὴν ὑπὲρ λόγον ἐνέργειαν καὶ τὰς δι' αὐτῆς ἀπαστραπτούσας τῆς θεότητος ἀκτίνας. Ἄλλοι δὲ πρὸς τοιαύτην διάνοιαν διὰ τῶν προκειμένων ἔλκοντας ῥημάτων πολὺν ταύτην; τοῦ λουτροῦ, φασί, τῆς ἀφέσεως τοῦ ἐν παντὶ ἀγίῳ καὶ πυρὶ τελεσιουργουμένου μήπω παρῆρσιάζομένου οὐκ ἦν εὐρεῖν τῷ εἰς τὸ θεῖον Πνεῦμα βλασφημήσαντι τὴν ἄφεσιν· ὅτι μὴδὲ τὸ μεταχεῖν ἐντὴν τῆς παλιγγενεσίας καὶ τῆ· ἐκείθεν καθάρσεως· διὸ εἰκότως· ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσας, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι, οὐδαμῶς τυγχάνει τῆς ἀφέσεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ν'.

Τοῦ μακαρίου Μάρκου καὶ εὐαγγελιστοῦ γεγραφοτός· «*Ἐξῆλθον οἱ παρ' αὐτοῦ κρατήσῃ αὐτόν· ἔλεγον γάρ ὅτι ἐξέστη· ποιεῖ διανοῖα τῆν τῶν ῥημάτων συνθήκην ἀρμόζοντες, οὐκ ἂν εἴμεν κτῆρῶ τοῦ εὐαγγελικοῦ διηγήματος παρενηγεγμένοι;*

Edita a Maio, l. c., p. 51-63. In Marc. iii, 21.

Διαφόροις κατελάδομεν τὸ ῥητὸν ὑποβαλλόμενον ἐρμηνείαις· καὶ γὰρ ἔνεστι λαβεῖν τὸ, «*Ἐλεγον ὅτι ἐξέστη,*» τὸν εὐαγγελιστὴν εἰπεῖν ἀντίτου, «*Ἐλεγον ὅτι ἀποστῆναι αὐτῶν βούλεται, καταλιπεῖν αὐτοὺς διανοεῖται, πρὸς ἑτέρους μεταχωρήσας· καὶ ταύτης συνήγγρον τῆς ἐννοίας οἱ ταύτης προσεσηκότες τὸν ἱερὸν παράγουσι Λουκᾶν· τὴν γὰρ αὐτὴν φασιν ἱστορίαν παραδιδόντα λέγειν· «*Καὶ οἱ ὄχλοι ἐπεζητούν αὐτόν, καὶ ἤλθον εἰς αὐτοῦ, καὶ κατεῖχον αὐτόν τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν,*» οἱ δὲ καὶ διάφορον ἀποφαίνοντες τὴν ἱστορίαν ἦν ὁ θεοπέσιος· ἀναγράφει Λουκᾶς πρὸς ἦν ὁ θεῖος ἀπαγγέλλει Μάρκος, εἰς ἑτέρας σαφηνείας ζήτησιν μετῆλθον· καὶ γὰρ φασιν· Ἐνταῦθα μὲν ἐν οἰκίᾳ τε ἦν ὁ Ἰησοῦς, καὶ αὐτὸς ὁ μανθάνων τὰ θεῖα καὶ θεραπευόμενος ὄχλοις, καὶ οὐδὲ φαγεῖν ἄρτον τῆ συνεχεία τῆς ὀχλήσεως παρήχοντο καιρόν· καὶ οἱ παρ' αὐτοῦ ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν, καὶ ἐλθόντες ἕως αὐτοῦ, κατεῖχον αὐτόν τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν· τῆς οὖν ἱστορίας φασὶ τὸ διάφορον ἐγκύσιον· πῶς ἂν εἴη λέγειν περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· ἐκότερον διαλαμβάνειν; ἀλλ' ἔστιν εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, ὡς εἰ καὶ διάφορος ἡ ἱστορία, ἀλλ' ἐκκαλύπτεται καὶ ἀνακαθαίρεται πρὸς εὐκρίνειαν διὰ τῆς ὁμολογουμένης ἢ ἀμφίβολος· δηλοῦσης ἐκείνης τὸ κατεχεσθαι καὶ κρατεσθαι ἐφ' ᾧ τε ἐγίνετο, καὶ ὅτι μὴ ἀφίστασθαι αὐτῶν καὶ ἀποχωρεῖν, καὶ ὅτι ποιοῦντες αὐτοῦ τὴν διδασκαλίαν ὁμιλίαν, καὶ τῆ τῶν θαυμασίων ἔργων ἐνερπύοντες· ἀπολαύσει, ἐπενόουν τὴν κατάσχασιν· καὶ γὰρ πολλάκις κατελίμπανε τόνδε τὸν ἕρπον ὁ φιλόδημος Ἰησοῦς, καὶ τοὺς διοχλοῦντας ἐν αὐτῷ τῶν ὄχλων εἰς ἑτέρους τὴν ἀπὸ διδασκαλίας καὶ θεωρηγίας μετὰ γων σωτηρίαν· πλὴν οὕτω τὸ μὲν κρατῆσαι αὐτόν, εἰς τὸ ἐπισχέειν αὐτόν τοῦ λέγειν καὶ διδάσκειν μεταλαμβάνουσιν· τὸ δὲ, «*ἐξέστη,*» πρὸς τῆν τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τῆς καθεστῶσης διαθέσεως,*

⁹⁹ Luc. iv, 42.

A tempore neque in futuro sæculo blasphemix remissio dabitur. Nihil enim obstatat quin viderent vim supra naturam et per eam splendentes divinitatis radios. Alii autem ad hunc sensum per verba præcedentia trahuntur. Ad quem igitur? Lavacrum, aiunt, remissionem in eo qui totus sanctus est et igne perficiens, dum nondum libere agebat, non erat possibile ei qui in divinum Spiritum blasphemavit, remissionem invenire, qui inde procedentis regenerationis et purificationis participem fieri impossibile erat. Itaque merito qui in Spiritum sanctum blasphemavit, neque in præsentis sæculo et ideo neque in futuro nullo modo remissionem obtinet.

οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐν τῷ μέλλοντι, οὐδαμῶς τυγχάνει τῆς ἀφέσεως.

B

QUÆSTIO L [al. XLIX].

Beati Marci et Evangelistæ qui scripsit : «*Exierunt qui juxta eum ut tenerent illum ; dicebant enim : quoniam in furorem versus est ;*» quoniam sensu verborum contextum aptantes, non essemus procul ab evangelica narratione abducti?

Diversis deprehendimus illud dictum subiectum interpretationibus : etenim licet accipere illud : «*Dicebant, quoniam in furorem versus est*» ab evangelista dictum pro : Dicebant » quoniam discodere ab illis vult, relinquere eos meditatur ut ad alios transmigret; et hujus patronum sensus qui eum tuiti sunt sanctum adducunt Lucam : eandem enim dicunt historiam tradentem fari : «*Et turbæ requirebant eum, et venerunt ad eum et tenuerunt eum ne discederet ab eis*»⁹⁹; qui autem et diversam pronuntiant historiam quam divinitus loquens describit Lucas ab ea quam divinitus annuntiat Marcus, in alterius elucidationis inquisitionem transierunt. Etenim dicunt : Hic quidem in domo erat Jesus, et ipse discens divina et curata turba, et neque manducandi panem præ continuate molestiæ præhebant opportunitatem : et qui juxta illum exierunt ut tenerent eum, et eum venissent usque ad eum, detinebant illum ne discederet ab ipsis : narratione igitur, aiunt, discrimen habente, quomodo poterit dici de eadem materia utrumque agere? Sed potest dici ad ipsos, etsi diversa historia, tamen revelari et declarari ad facilem intelligentiam per manifestam eam quæ ambigua sit : ostendente illa detineri et teneri in quo erat [loco], et ne desisteret ab eis et recederet, et concupiscentes ipsius magistrum conversationem, et mirabilium operum delectantes fruitione [eos] meditato esse [ejus] detentionem : etenim sæpe relinquebat hunc locum amator hominum Jesus et moleste incumbentes in eo de turbis, in alios eam [quæ] a doctrina et divina operatione [erat] transferens salutem : attamen hi illud «*ut tenerent eum*» pro «*cohibere eum a dicendo et docendo*» vertunt : illud autem «*in furorem versus est*» ad natura-

lium virium et demittentis se dispositionis, quam labores asserre solent exstasim, hanc interpretationem adducunt : diurnitate aiunt et continuitate doctrinæ putabant qui juxta ipsum [erant] in immensum offendisse laborem, [et] vitalis toni et ingenitæ virtutis id exstasim et infirmitatem incidisse : quod enim illi experti forte erant perseverantia et perenni auditionis ac multitudinis compressione et tumultu, id expertum esse et magistrum suspicabantur : ideo et qui juxta illum [erant], aiunt, id est, qui ad ipsum familiariter dispositi [erant], exierunt ut detinerent eum quasi multam ejus curam agentes ut providentiam remissionis ejus et laborum intermissionis, ut a multitudine magistro diviso, cibum et alia necessaria quibus corpus a laboribus solvitur, præberent : exierunt autem forte e quodam apto ad quietem et tranquillitatem loco, ad quem ivrant seipso recreaturi : alter igitur sermo a priore non positus sic discernit evangelicum oraculum.

Sunt vero qui ad Judæorum pravitatem et blasphemum et indisciplinatum [habitum] respicientes, illud, « in furorem versus est, » juxta propositum audiunt, id est, mentis excessum habuit et devious a constituto factus est : etenim tale Judæorum odium in Christum, ut omnes injurias et calumnias fingere contra Salvatorem non horrent : etenim invidia omnino et zelo furentes et ab insipientibus nihil discrepantes, et re vera ingenti judicii summam passi exstasim, propriam passionem [affectionem] in eum qui multos a talibus morbis liberaverat, rejiciebant : ipsi enim, divina operantia, quæ super sermonem et cogitationem, id quod contra Deum est imputantes, quod Sabbatum diem salutis et miraculorum festum demonstraret, et dæmonum verbo sigmentum videntes auferentem, in principe dæmoniorum blasphemantes ipsum ejicere dæmonia, non continentiam et patientiam docentis et curantis turbas non modo non ducebant audax mentis exstasim insinulare et blasphemorum verborum testes facere, violentas in eum et audaces intendentes manus : at ita quidem isti dicunt nihil sententiæ ipsorum repugnare, neque illud, exierunt qui juxta illum [erant] ut tenerent eum : etenim neque putatitii fratres ipsimet erga eum familiariter et pio sensu dispositi erant : sed et illi scandalizabantur, Judaicam vesaniam ex illorum conversatione et convictu non expurgantes, multas sæpius in principio præbentes ansas erga eum diffidentia : et nibilo præ aliis Judæis meliorem dispositionem demonstrare, etsi post hæc martyrii certaminibus seipso recuperarint : et Jesu divinitatem quam prius neque lingua admittebant, sanguine et immolationibus omnimodis prædicaverint. Ego vero scandalizari quidem putatitios fratres in Salvatore et non Deo dignam opinionem in principio habere de illo, propter indumentum carnis et supra sensum condescendentiam Verbi cum

ἦν οἱ κόποι προξενεῖν εἰώθασιν ἐκστασιν, τοιαύτην ἐρμηνεύσαν προσάγουσι. Τῷ χρόνῳ, φασί, καὶ τῆ συν-
εχεῖα τῆς διδασκαλίας ἐνόμιζον οἱ παρ' αὐτοῦ
εἰς ἄμετρον κατανήσαντα κόπον, τοῦ ζωτι-
κοῦ τόνου καὶ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως εἰς ἐκ-
στασίν τε καὶ ἀσθένειαν ἐμπεσεῖν· ὅπερ γὰρ
ἐκεῖνοι πεπονούτες ἰσως ἐτύγχανον τῆ ἐπιμονῇ
καὶ τῷ ἀενάῳ τῆς ἀκροάσεως· καὶ τῆ τοῦ πλῆ-
θους συνωθήσει καὶ τῷ θερμῷ, τοῦτο παθεῖν καὶ
τὸν διδάσκαλον ὑπετόπασσον· διὸ καὶ οἱ παρ' αὐτοῦ
φασιν, τοὔτεστιν ὡς πρὸς αὐτὸν οἰκειότερον διακει-
μενοι· Ἐξῆλλον κατασεύειν αὐτὸν ὡς πολλὴν αὐτοῦ
τὴν κηδεμονίαν ἔχοντας καὶ πρόνοιαν τῆς ἀνεσεως
αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν κίπων διαλύσεως, ὡς ἂν τοῦ
πλήθους· τὸν διδάσκαλον διαστήσαντες, τροφῆς τε καὶ
τῆς ἄλλης· ἐπιμελείας, δι' ὧν τὸ σῶμα καμάτων
ἀπαλλάττεται, μεταδώσουσιν· ἐξῆλλον δὲ ἰσως ἀπό-
τινο· ἐπιτηδεύου πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ ἡσυχίαν τόπου, ἐν
ᾧ ἀπῆλθον ἑαυτοὺς ἀνακτῆσασθαι· ὁ μὲν οὖν δεύτε-
ρος λόγος τῷ προτέρῳ μὴ τιθέμενος, οὕτω βούλεται
διευκρινεῖν τὸ εὐαγγελικὸν λόγιον.

Εἰσὶ δὲ οἱ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μοχθηρίαν καὶ τὸ
βλάσφημόν τε καὶ κακόςχολον ἀποβλέψαντες τὸ,
« ἐξέστη, » κατὰ τὸ πρόχειρον ἐξακούουσι, τοὔτεστι,
τῶν φρενῶν ἐκστασιν ἔσχε καὶ παράφροσ τοῦ καθ-
εστῶτος· ἐγένετο· καὶ γὰρ τοιοῦτων τῶν Ἰουδαίων τὸ
μισόχριστον, πάσας ὕβρεις καὶ διαβολὰς ἀναπλάττειν
κατὰ τοῦ Σωτῆρος οὐ φρίττοντες· τῷ γὰρ φθόνῳ διὰ
παντὸς καὶ τῆ βασκανίᾳ ἀνοιστρούμενοι, καὶ μεμη-
νότων οὐδὲν διαφέροντες, καὶ ὡς ἀληθῶς τοῦ ἐμ-
φύτου κριτηρίου τὴν ἐσχάτην ὑποστάντες ἐκστασιν,
τὸ οἰκεῖον πάθος εἰς τὸν πολλοὺς τῶν τοιούτων νοσι-
μάτων ἀπαλλάξαντα, ἐναπέριπτον· οἱ γὰρ θεουργ-
οῦντι τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔνοιαν τὸ ἀντίθεον ἐπι-
φημίζοντες, διότι τὸ Σάββατον ἡμέραν σωτηρίας καὶ
θαυμάτων ἑορτὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ δαιμόνων λόγῳ
τὸ πλάσμα βλεπόντες ἀπαλλάττοντα, ἐν τῷ ἀρχοντι
τῶν ζαιμονίων βλασφημοῦντες αὐτὸν ἐκβάλλειν τὰ
δαιμόνια, οὐδὲ τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν δι-
δάσκοντος καὶ θεραπεύοντος τοὺς ἐχλοῦς, οὐμενῶν
οὐχ ἠγοῦντο τολμηρὸν φρενῶν ἐκστασιν κατηγορεῖν,
καὶ τῶν βλασφημῶν ῥημάτων μάρτυρας ποιεῖν, τὰς
ὑδριστικὰς αὐτῶν καὶ θρασείας ἐπανατεινόμενοι χεῖ-
ρας· ἀλλ' οὕτω μὲν οὗτοι φασὶ μηδὲν τῆ δόξῃ αὐτῶν
διαμάχεσθαι, μηδὲ τ', Ἐξῆλλον οἱ παρ' αὐτοῦ κρα-
τῆσαι αὐτόν· καὶ γὰρ οὐδ' οἱ νομιζόμενοι ἀδελφοὶ
οὐδ' αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν οἰκείως καὶ εὐσεβοφρόνως δι-
έκειντο· ἀλλὰ κἀκεῖνοι ἐσκανδαλίζοντο, Ἰουδαϊκῆς
ἀγνωμοσύνης ἐκ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀναστροφῆς καὶ
διαίτης οὐ καθαρῆς, πολλὰς πολλάκις κατ'
ἀρχὰς παρασχόντες λαβὰς τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας·
καὶ μηδὲν τῶν ἄλλων Ἰουδαίων ἄμεινον τὴν διάθεσιν
ἐπιδείκνυσθαι, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα μαρτυρικοῖς ἀθλοῖς
ἑαυτοὺς ἀνεκαλέσαντο· καὶ τὴν Ἰησοῦ θεότητα ἦν
πρότερον οὐδὲ γλώσση παρεδέχοντο, αἵματι καὶ σα-
γαῖς πᾶσιν ἀνεκῆρυξαν· Ἐγὼ δὲ σκανδαλίζεσθαι μὲν
τοὺς νομισθέντας ἀδελφοὺς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ
μὴ θεοπερετῆ τὴν ὑπόληψιν κατ' ἀρχὰς ἔχειν περὶ
αὐτοῦ, διὰ τε τὸ πρόβλημα τῆς σαρκὸς καὶ τῆς

ὑπὲρ νοῦν συγκαταβάσεως τοῦ λόγου, τῷ παρὰ ἑξῆς καὶ μεγέθει μὴ δύνασθαι συνεπαίρειν καὶ συναυλοῦν τὴν διάνοιαν, τῶν σεβασμίων με τοῦτο λογίων διδασκόντων, οὐκ ἀμαθῆς εἰμι· ὅτι δὲ μέχρι τούτου προῆλθον μοχθηρίας, ὡς καὶ δαιμονῶν καὶ ἐξεστᾶναι καὶ φρενῶν ἀβρῶσταν αὐτοῦ κατηγορεῖν, οὐχ ὁμοίως τίθεσθαι οὐδὲ συγχωρεῖν οἷός τε εἰμι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΑ'.

Διατὶ τὸν παράδεισον ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς, μέλλων εὐθὺς ἐκβάλλειν τὸν Ἀδὰμ ἐξ αὐτοῦ;

Edita a Maio, l. c., p. 55-55.

Τῶν μὲν ἀπορρήτων καὶ κρειττόνων ἢ ζητηεῖσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι, Παῦλῳ μὲν καὶ τοῖς κατὰ Παῦλον πρὸς τὴν θεωρίαν ἀνατείνεσθαι· οὕτε ἀδύνατον γέγονεν οὐτε σαφαιρόν· ὅσοι δὲ τῷ σαρκίῳ καὶ τῶν αὐτοῦ θελημάτων τῷ βάρει συγκαταβέβηται, οὐδ' ἄλλων ἡμῖν χεῖρα φιλόφρονος καὶ χειραγωγῶν προτεινόντων, ἀσφαλῆς δυνάμεθα τὴν χροῦσαν τρίβον πρὸς τι ὑψηλότερον καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ποιήσασθαι. Ταύτη τοι καὶ ἡ παραίνεσις, « Ἐλεπτώτερά σου μὴ ζήτηι, φησὶ, καὶ ἰσχυρώτερά σου μὴ ἐξέταξε »· πλὴν ἐπιπερ ἢ πηγὴ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀγαθότητος, φιλοφρόνους ἡμᾶς ὑποσχέσεται δεξιουμένη, « Αἰτεῖτε, παρεκελεύσατο, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· κρούετε, καὶ ἀνοίγησεται, » ταύτη τῇ ἐπιγγελίᾳ τῆς ἐνυποστάτου ἀληθείας πεποιθότες καὶ κρούσαντες; καὶ αἰτήσαντες, εἰ δὲ δέδοται καὶ ἠνέφκεται, δηλώσει ὁ λόγος. Φιμὲν ὡς ὁ Θεὸς ἐφύτευσε τὸν παράδεισον, οὐ τὸν Ἀδὰμ ἐκεῖθεν εὐθὺς μέλλων ἐλαύνειν· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐμελλεν οὐδ' ἔθετο σκοπὸν χερεὶ διαπλάττων τὸν Ἀδὰμ, καὶ παράδεισον φυτουργίῳν ὑπερβόριον εὐθὺς ἐκεῖθεν ποιεῖν, καὶ τῆς ἀφορισθείσης αὐτῷ μακαρίας διαγωγῆς· ἀλλ' ἐκεῖνος τὸν νόμον τῆς ἐντολῆς εἰς ἀθέτησιν λύσας, καὶ τὴν ἄλλην εὐφροσύνην εἰς λύπην μεταήνεγκεν, καὶ τοῦ παραδείσου τὴν ἐκβολὴν συνεισήνεγκεν· ἐπεὶ ὡς περ θάνατον ὁ Θεὸς οὐκ ἐπόησεν, ἀλλ' ἐν ἀβρᾶμῶν τῆς ἀθανασίας τὸν ἀνθρωπὸν ἐπλαστούργησεν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἱεροῦ χωρίου, οὐδὲ τῆς μακαρίας αὐτὸν τρυφῆς ὑπερῴρησεν· ἀλλ' αὐτὸς ὁ τοῦ παραδείσου πρῶτος πολίτης, τῇ συμβουλῇ τοῦ βρεως, τῆς ἐντολῆς προσημῆσας τὴν παράβασιν, ἐκυτῶ καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐκβολὴν τοῦ παραδείσου κατειργάσατο.

Δεύτερον δὲ οὐδ' εἴθε τὸ θεῖον τὰ τῶν ἀνθρώπων παρρηθῶν πλημμελήματα, τὸν εἰς αὐτοὺς τῆς εὐεργεσίας πλοῦτον καὶ τὰς δωρεὰς ἀναστέλλειν· οὐδ' ἐθέλει τῶν πλημμελημάτων λαμβάνειν τὴν δίκην, ὅπως τοῦ τομῆματος εἰς ἔργον προσηλυθῶτος· οὕτω καὶ τῶν ἁσώματων δυνάμεων τὸν ἀποστάντα τῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ ἀγαθότητος εἰδὼς, καὶ τὴν συναποστᾶσαν αὐτῷ μερίδα ὅμως προήνεγκεν ἀγαθότητι, καὶ δημιουργεῖ μὲν ὡς ἐωσφόρον τὸν ἀποστᾶτην, μηδαμῶς μὲν ἐξ ὧν ὕστερον τὸν τῆς ἀγνωμοσύνης ὑπέδου ζῆλον, μήτε τῆς δημιουργίας ἀποστερήσας, μήτε τῆς λαμπρότητος· ἀποστάντα δὲ καὶ ὡς ἀστραπὴν τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα ἰδὼν, τὴν δίκην ἀφήκεν εἰς-

A extraordinario et magnitudine non posse simul atollere et sublevare cogitationem, venerandis me hoc oraculis docentibus, non ignarus sum : quos autem usque eo progressi sint nequitiae, ut et a demone agi et in furorem versum esse et mentes infirmum eum esse insimularint, non pariter ponere nec concedere par sum.

QUÆSTIO LI [at. I.].

Quare paradysum plantavit Deus, Adamum statim inde expulsurus?

B Ineffabilium quidem et excellentiorum quam ut inquirantur et comprehendantur, Paulo et similibus Pauli ad contemplationem attolli, non impossibile fuit neque lubricum : quicumque autem carne et ejus voluntatum pondere simul deorsum trahimur, ne aliis quidem nobis manum benevolam et ductricem protendentibus, securam possumus ducentem semitam ad aliquid sublimius et quod supra nos sit facere. Quare certe et admonitio, « difficiliora te ne quæsieris, ait [Scriptura], et fortiora te ne vestiga » : sed quoniam fons sapientiae et bonitatis, benignis nos promissionibus [quasi] dextra excipiens, « petite, » hortatus est, « et dabitur vobis, pulsate, et aperietur »⁸⁶, « hac annuntiatione insubstantiatae veritatis confisi et pulsavimus et petiimus, num vero datum et apertum sit, demonstrabit sermo. Dicimus a Deo plantatum esse paradysum, non Adam inde statim ejecturo ; non enim debuit nec potuit scōpum manibus effingens Adam et paradysum plantans extorrem statim inde facere, et a destinata illi beata conversatione : at ille lege præcepti in destitutionem soluta, et reliquam voluptatem in tristitiam transtulit et e paradiso ejectionem simul introduxit, quia sicut mortem Deus non fecit, sed in arria immortalitatis hominem finxit, sic nec e sacro loco, nec ex heatis ipsum deliciis exterminavit : sed ipse paradisi primus civis, consilio serpentis, præcepto anteposita transgressione sibi et mortem et ejectionem e paradiso operatus est.

Secundo autem non solet divinum [Numen] hominum despiciere negligentias, in eos beneficentiae divitias et dona inhilere ; nec volebat negligentiarum sumere pœnam, nondum ausu in factum progresso : ita et ab incorporalium virtute apostatam ipsius providentiae et bonitatis sciens, et complicem ejus apostasiae partem tamen protulit ex bonitate, et creat quidem ut luciferum apostatam, nullo modo eo quod deinceps in ingrati animi irruiat tenebras, neque creatione privans, neque fulgore : apostatam autem et quasi fulgur cœli cadentem videns, pœnam dimisit irrogari extollentiae : ea Creatoris circa creaturas œconomia et discretio.

⁸⁶ Matth. vii, 7. ⁸⁷ Eccli. iii, 22.

Ideo etsi peccaturus erat Adam et expellendus paradiso, nihilominus decebat Creatoris bonitatem et rationale animal constituere hominem, et paradysum in quo conversans beatus erat, at non pulcherrimum terrenorum operum inhibere propter Adam transgressionem, et transgressionis effectum: etenim semper divinum [Numen], quod ipsius [es], facit perenniter scaturire fluentia indulgentiæ et bonitatis, peccati vero audacis vindictam adducit: insanabilem a delicto plagam et vulnera manere et hominem non sinens absumi: et nunc prævisa est quidem transgressio, prævisa est et ejectione: pulcherrimum vero terrenorum artificum operum paradysus ad insubsistentiam per Adam non remissum est: idcirco et producit hunc Deus, et Adam in jucundam restituit sortem, transgressum vero manere adhuc et deliciis frui quibus fruitus esset legem servans, justitiæ non permisit incorruptio. Tertio vero etsi plasmatum Adam in paradiso locavit, non tamen hunc quidem solum tale ac tantum statuit artificium, per omnes vero nihil minus, si non et magis qui ex Adam, quicumque supervenustum et speciosum signentum Adam et divinæ imaginis intemeratum et indeletum [typum] servaverunt: quomodo ergo erat bonum, quomodo sapiens propter unum transgressum, et tum neque ipsum posteris temporibus communi privatum fruitione, tantam multitudinem privare paradiso, sanctum illum locum non creantem neque [illi] præsidem?

κοινης ἀποστερούμενον ἀπολαύσεως, τοσοῦτον πλῆθος μὴ δημιουργοῦντα μὴδὲ προάγοντα;

Ad hæc autem neque istud omittendum: oportebat Adam actionis cujusdam et operationis protoplasten non injuria afficientis curam habere, ne pigrum foret et inintelligens rationale animal homo. Hanc autem bene dirigentem coronas et gloriam, negligentem vero poenam et ignominiam consequi: inclinatum autem ad levius poena secuta est: non igitur eosdem quis proferret sermones, quos et de paradiso et de ejectione: et cujus gratia inquireret et litigabit, coronæ plectebantur et parabantur: si vero hoc nondum paradysus, et Adam et exterminium rationem exigitur. Sed de omnibus quorum proventum benigna et creatrix bonitas elegeret promittere, iisdem, etsi non fateantur qui illorum rationem exigunt, subjicerent quæstionibus Creatoris non contenti sapientia. Inspicere autem licet et istud: Quanam certe Adam cognovisset post peccatum sensu discreta fruitione se privatum, non paradisi conversatione extorris factus? hac autem agnitione destitutum, quomodo eum tenuissent mæiores ac dolores? nulla autem tangente et prementem earum rerum quæ mœsticiam afferunt, unde nam cognovisset magnitudinem delicti? quomodo vero poenitens factus esset et divinam benevolentiam deprecatus esset, ut ne venia et remissione omnino et in ævum destitueretur?

πράττεσθαι τῆς ἐπάρεσως· τοιαύτη τοῦ Δημιουργοῦ ἢ περὶ τὰ δημιουργήματα οἰκονομία καὶ διάκρισις. Διὸ κἀν ἐμελλεν ὁ Ἀδὰμ ἀμαρτάνειν καὶ ἐκβάλλεσθαι τοῦ παραδείσου, οὐδὲν ἤτεον ἐπρεπετῆ τοῦ Δημιουργοῦ ἀγαθότητι καὶ λογικὸν ζῶον ὑποστῆσαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν παράδεισον ἐν ᾧ διαϊκτώμενος ἐμακαρίζετο, ἀλλὰ μὴ τὸ κάλλιστον τῶν ἐπιγείων ἔργων ἐπισχεῖν διὰ τὴν τοῦ Ἀδὰμ παράδεισον τε καὶ τῆς παραδάσεως εἰσπραξίν· καὶ γὰρ δεῖ τὸ Θεῖον τὸ ἑαυτοῦ ποιεῖ ἀενάως μὲν βρῦειν τὰ νόματα τῆς χρηστότητος καὶ τῆς ἀγαθότητος, τῆς ἀμαρτίας ἵδὲ τολμωμένους τὴν τιμωρίαν ἐπάγει· ἀνάτατον τὴν ἀπὸ τοῦ πλημμελήματος πληγὴν καὶ τὰ τραῦματα διαμένειν καὶ τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἀνεχόμενον κατανέμεσθαι· καὶ νῦν προεωρᾶτο μὲν ἡ παράδεισις, προεωρᾶτο δὲ ἡ ἐκβολή· τὸ δὲ κάλλιστον τῶν ἐπιγείων φιλοτέχνημα ἔργων ὁ παράδεισις· πρὸς ἀνυπαρξίαν διὰ τὸν Ἀδὰμ οὐκ ἀνεπέλλετο· διὸ καὶ προάγει τοῦτον ὁ Θεὸς, καὶ τὸν Ἀδὰμ εἰς τερπνὴν ἀποκαθίστησι διαίταν, παραβεθκότητα δὲ μένειν εἶτι καὶ τρυφῆς ἀπολαύειν τῆς ἀπῆλαυεν ἂν νομοφυλακῶν, τῆς δικαιοσύνης οὐκ ἐπέτρεπε τὸ ἀδέκαστον. Τρίτον δὲ εἰ καὶ πλαστοουργήσας τὸν Ἀδὰμ τῷ παραδείσῳ κατέψικεν, ἀλλ' οὐδ' ἐκέλευσεν μὲν μόνον τὸ τοιοῦτον καὶ τηλικούτου ὑπεστήσατο φιλοτέχνημα, διὰ πάντας δὲ οὐδὲ ἐλάττω, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον τοὺς ἐξ Ἀδὰμ, ὅσοι τὴν ὑπερκαλλῆ καὶ ὠραίαν διάπλασιν τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς θείας εἰκόνας τὸ ἀνύθριστόν τε καὶ ἀπαραχῆρκτον διεσώσαντο· ποῦ τοίνυν ἦν καλόν; ποῦ δὲ σοφὸν δι' ἓνα παραβεθκότητα, καὶ τότε μὴδ' αὐτὸν ὑστέροις χρόνοις τῆς ἀποστερεῖν τοῦ παραδείσου, τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο χωρίον

Πρὸς τοῦτοις δὲ μὴδὲ τοῦτο παροπτέον· εἶδει τὸν Ἀδὰμ πράξεώς τινος καὶ ἐνεργείας τὸν πρωτόπλαστον οὐχ ὄθριζούσης ἐπιμέλειαν ἔχειν, ἵνα μὴ ἀργὸν εἴη καὶ ἀδιάνθητον τὸ λογικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος. Ταύτην δὲ κατορθοῦντι στεφάνους καὶ δόξαν, καταμελοῦντι δὲ τιμωρίαν καὶ ἀδοξίαν ἐπισθεῖ· βέβηαντα δὲ πρὸς τὸ βῆστον ἡ κόλασις ἠκολούθησεν· οὐκοῦν τοὺς αὐτοὺς ἂν τις περὶ ἀλλοιότου λόγους, οὐκ καὶ περὶ τοῦ παραδείσου καὶ περὶ τῆς ἐκβολῆς· καὶ τίνας χάριν ἐπιζητήσει καὶ ζυγομαχήσει, οἱ στεφάνοι ἐπὶλέοντο τε καὶ τῆς ἐπιζήσαντο· εἰ δὲ τοῦτο οὐκ εἶτι παράδεισις, καὶ Ἀδὰμ καὶ ὑπερορία λογοθετεῖται. Ἀλλὰ κατὰ παντὸς οὐπερ ἂν τὴν προαγωγὴν ἢ φιλόανθρωπος καὶ δημιουργικὴ ἀγαθότης προεἴλετο ὑποστήσασθαι, ταῖς αὐταῖς κἀν μὴ ὁμολογῶσιν εἰ ἐκεῖνα λογοθετοῦντας, ὑπέβαλλον ἂν πολυπραγμασύνας τῆ τοῦ δημιουργήσαντος μὴ συναρσεσόμενοι σοφία. Ἐπισκοπεῖν δ' ἔξεστι καὶ τοῦτο. Τίνος γὰρ ἂν ὁ Ἀδὰμ ἔγνω μετὰ τὴν ἀμαρτίαν αἰσθήσει κρινόμενης ἀπολαύσεως, ἐστερημένος, μὴ τῆς τοῦ παραδείσου διαγωγῆς ὑπερόριος γεγεννημένος; ταύτην δὲ τὴν ἐπίγνωσιν ἐστερημένος, πῶς ἂν αὐτὸν συνέσχον λύπαι καὶ ὀδύνας; μηδενὸς δὲ πλήττοντος καὶ συνουλίβοντος τῶν παραλυποῦντων, πόθεν ἂν ἐπέγνω τὸ μέγεθος τοῦ ἀμαρτηθέντος; πῶς δ' ἂν τῆς μετανοίας ἐγένετο, καὶ τὴν θεῖαν εὐμένειαν ἐδυσώπησεν, ὥστε μὴ τῆς συγγνώμης αὐτῷ καὶ τῆς ἀφέσεως εἰς τὸ παντελὲς καὶ δι' αἰῶνος ἀποστερηθῆναι;

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο τις ἐπιλογίασθαι βούλοιτο, ὡς ἂν διὰ τοῦτο τὸν παράδεισον ὑπέστησε, καίπερ μέλλοντος τοῦ Ἀδάμ καὶ ἀμαρτάνειν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀπειλάνεσθαι, ἵνα μὴ δόξῃ θνητὸν ἀπ' ἀρχῆς πλαστουργῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐπιτήδειον πρὸς ἀθανασίαν χωρίον, καὶ λύπης καὶ κόπων καὶ ἀκανοῶν καὶ ἰδρώτων ἐλευθέρων, μηδὲ ὕποσησάμενος, ἀλλ' ἵνα πάντα καὶ τὰ πραττόμενα καὶ τὰ οἰκονομούμενα δεῖξῃ πρόποντα αὐτῷ καὶ τῆς ἀπορρήτου προνοίας τῆν σοφίαν ἀνακηρύττοντα ἢ καὶ μὴν καὶ δι' ἐνὸς τῶν ὑλικῶν κτισμάτων ἔργῳ προδιατυπῶν τε καὶ προαγγέλλων ὡς ἅπαντα ἡ κτίσις κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ φρικτὴν παρουσίαν εἰς ἀμείνω μεταλλάξῃ· λήξιν, οὐδὲν τῆς ἐνύλου ἀνεπιτηδείότητος ἐναντιουμένης τῷ δημιουργικῷ καὶ θείῳ βουλήματι· καὶ γὰρ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνακαινισθῆσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ γῆν ὁ κορυφαῖος τῶν μαθητῶν ἡμᾶς ἐξεδίδαξε, τῇ τοῦ διδασκάλου ἐπαγγελίᾳ τὸ ἀψευδὲς διδασκαλίας διαθεσίουμενος· οὐδὲ ταῦτα ἂν εἴη ταῦτα πόρρω θεοφιλοῦς ὑπολήψεως. Ἄλλως τε δὲ οὐδὲ τὸ κάλλιστον ἔδει τῶν ἐπιγείων ἔργων πάντων ἔσχατον δημιουργηθῆναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ κατ' ἀρχὰς τῇ διακληρίᾳ τῆς κτίσεως συγκαταβληθῆναι· τὸ μὲν γὰρ εἰς δημιουργίαν προελθεῖν, ἀναγκαῖον ἦν, ἐπεὶπερ ἔδει τοῖς κατὰ δαιμόνων καὶ παθῶν ἀριστεύουσι δαιμον καὶ κληρὸν ἐξαίρετον ἀπονεμηθῆναι· τὸ δὲ θεῖον ἐλθεῖν αἰ τὰς ἀντιμισθίας προτιθεσθαι καὶ προκαταβάλλειν· « Δεῦτε γάρ, φησὶν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβλήτης κόσμου. » Οὐκοῦν ἔδει καὶ τὸν παράδεισον, εἴτε θάττον ἐμελλεν ὁ προπάτωρ ἡμῶν ἐκβάλλεσθαι αὐτοῦ, εἴτε μὴ, προκαταβληθῆναι μὲν τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τῶν ἀγωνισμάτων ὦν καὶ ἑταθλον ὄφθη, συγκαταβληθῆναι δὲ τῇ κοσμογενεῖα, ἵνα μὴ νομισθῇ ἔργον ὑστεροβουλίας καὶ μεταμελείας γεγονέναι, ἀλλὰ τῆς ἀπ' ἀρχῆς πάντα σοφῶς ὑποσησαμένης κρίσεώς τε καὶ ἀγαθότητος.

Si autem et istud quis cogitare velit, ab eo idcirco paradisum constitutum esse licet et peccaturus Adam et ex eo pellendus esset, ne videretur mortalem a principio finxisse hominem, aptum ad immortalitatem locum, et moeroris ac laborum et spinarum et sudorum immunem, nullo modo pollicitus, sed ut cuncta et facta et gubernata ostenderet convenientia ipsi et ineffabilis providentiæ sapientiam prædicantia : et vero per unam materialium creaturarum factio præfigurans et prænuñtians totam creationem ad secundam ejus et tremendam præsentiam in meliorem se mutaturum sortem, nihil materiali ineptitudine obstante creatrici et divinæ voluntati : etenim in melius renovandum esse cælum et terram coryphæus discipulorum nos docuit, magistri promissione veritatem doctrinæ firmans : neque hæc essent procul a Deum amante sensu. Aliiter verò neque pulcherrimum oportebat terrenorum operum omnium ultimum creari, sed et ipsum a principio cum universitate creationis simul dejecti : etenim in creationem progredi, necesse erat, quia oportebat contra dæmones et passiones feliciter congressis conversationem et sortem electam distribui : divinum autem [Nomen] solet semper retributiones proponere et projicere : « Venite enim, ait [Scriptura], benedicti Patris mei, hæreditate possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi » : igitur oportebat quoque paradisum, sive citius protoparens noster ejiciendus esset ex eo, sive non, proponi quidem luctantibus et luctaminibus quorum et præmium visum est, constitui vero una cum mundi origine, ne reputaretur opus sequioris consilii et penitentia fuisse, sed a principio cuncta sapienter constituentis iudicii et bonitatis.

EPITHEIE NΘ.

QUÆSTIO LII [at. LI].

Τοῦ θεσπιστοῦ Παύλου παραινοῦντος· « Ἐάν κενῶ ὁ ἔχθρος σου, φάμιζε αὐτόν· ἐάν διψῶ, πότιζε αὐτόν· τοῦτο γάρ ποιῶν ἄνθρωπος πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· » πῶς νοήσομεν τὸ, « Ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ; »

Divino Paulo hortante : « Si esurierit inimicus tuus, ciba illum : si sitit, potum da illi : hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus ; quomodo intelligemus illud, « carbones ignis congeres super caput ejus ? »

Edita a Maio, l. c., p. 56-8. Explanatio Rom. xii, 40.

Ἄνθρακας μὲν ὁ τῆς ἀναγωγῆς λόγος, τοὺς ἀποστόλους Κυρίου καὶ μάρτυρας ὀνομάζει, τοῦ θεοῦ δηλονότι καθαρτηρίου καὶ πᾶσαν κακίαν φλέγοντός τε καὶ καταναλίαντος πυρὸς ἀναφθόντας· « Πῦρ γὰρ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πῦρ καταναλίαντον » τὴν μοχθηρίαν. Ὑάλλει δὲ καὶ ὁ Μελιφῶδης· « Ἄνθρακες ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ, κλίναντος οὐρανοῦς καὶ καταβάντος, » καὶ ὅλα γνόφον τινα τὰς ἀστραπὰς τῆς θεότητος περιστέλλουσαν τὴν ἡμετέραν περιβαλλομένην σάρκα. Ἄνθρακας δὲ πάλιν καλεῖ καὶ τὰς φλογιζούσας τε καὶ δαπανώσας κολαστικὰς καὶ πικρὰς βασάνους, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Τὰ βέλη τοῦ δυνατοῦ ἠρρηγμένα σὺν

Carbones quidem anagogiæ sermo, apostolos Domini et martyres vocat, divino videlicet purgatorio et omnem malitiam comburente et consumente igne accensus : « Ignis enim Deus noster, et ignis consumens » : nequitiam : psallit autem et Psaltes : « Carbones succensi sunt ab eo, inclinante cælos et descendente » : et veluti tenebras quasdam fulgorem Deitatis circumtegentem nostram induente carnem. Carbones autem rursus vocat et ardentis et consumentes castigantes et acerbos cruciatius, juxta dictum : « Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis », id est dissipantibus et

80 Matth. xv, 34. 81 Dent. iv, 24. 82 Psal. xvii, 9. 83 Psal. cxix, 4.

vastantibus pœnis quæ desirvendi subjectum impotentem habent vim : et in aliis multis est reperire ultrices virtutes vocatas carbones. Juxta secundum igitur significatum carbones castigantes plagas et immisuras vocat, a carbonibus qui sensibilis sunt et consumentis circumterrenam materiam flammæ excandescentiæ, transferens et transvehens appellationem. Hortatur igitur esurientem quidem inimicum cibare, sitientem vero potare : id est multimodis benefacere et benignum esse : cibare namque et potare, beneficentiæ universitatem a parte describit : deinde benefaciens ait inimico et humaniter erga eum dispositus, carbones congeres super caput ejus.

τῶν, φησι, τὸν ἐχθρὸν καὶ φιλανθρώπως πρὸς αὐτὸν διακείμενος, ἀνθρακας σωρεύσεις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ.

In duplicem igitur sensum illud : *Congeres* partitum, duplicem proferre et intellectum supponitur. Unum quidem, *congeres*, manifestaret illud, desuper coges, per quod et sequentia interpretationis dirigitur ; ex parte enim, ait, et tempore comprehensura inimicitia tentamina inimicum : tu quod malum pro malo non redditurus surgas, sed et beneficiis, quæ divino [Numini] nos similes efficiunt, exciplens affligentem, justum judicem et quem nihil latet præparas simul omnes congregare vindictas et pœnas contra impudens illud et imprudens caput : « Mihi enim vindicta, ego retribuam, ait Dominus ⁹¹ » : quomodo igitur humanus ? quomodo autem compatiens ? quomodo beneficus talia de hostibus ordinans et meditans et illius prosequens vindictam et castigationem ? certe quia non ipse hæc poposcit, sed ipse quidem hæc faciebat, ad servandum divinum mandatum et inimico beneficia rependendum : si vero læsa justitia exacerbavit in ultionem justicem, jam non esset excipientis providentiæ judicium erga ultionem dissimulantes se habentis et non stupentis ac laudantis judicis incorruptionem. Bene facere equidem et quærere simul ulcisci de inimico, incompatible et mentis confusæ et ad ætrumque contrariorum inclinate se habentis et in vanitatem solventis lucrum recte facti : Benefactum vero immemori injuriæ sensus et compassionem erga ejusdem generis hominem ? Et propter præceptum et propter similitudinis zelum cum Patre nostro qui in cœlis [est], tendentis est ad perfectionem virtutis : et non iste libenter castigationem contemplatus esset inimici, nedum quid sumere quærat ; Deo autem judicante et rationes exigente ab eo qui injuriam intulit, ejusdem esset et erga Deum pietatis non rationes exigere a iudice, nec erga iudicium stomachari.

Alterum igitur illius, *congeres*, significatum ac talem nos theoriam transmittit : reliquum vero quod significat, *congeres*, et *detraxes*, et *liberabis a carbonibus odientis caput*, talem verborum vim ostenderit forte ; benefaciens, ait, et bona retribuens inimico, depascens carbones et citius absumpturos

⁹¹ Rom. xi, 19.

Α τοῖς ἀνθραξι τοῖς ἐρημικοῖς, ἢ τούτέστι ταῖς ἀφανιστικαῖς τε καὶ ἐρημοποιοῖς τιμωρῆσι, αἱ καταναλίσκειν τὸν ὑπεύθυνον ἀμύχανον ἔχουσι τὴν ἰσχύν· καὶ ἐν ἄλλοις δὲ πολλοῖς ἔστιν εὐρεῖν τὰς τιμωρητικὰς δυνάμεις καλουμένας ἀνθρακας. Κατὰ τὸ δεύτερον οὖν σημαίνόμενον ἀνθρακας τὰς τιμωρητικὰς πληγὰς καὶ εἰσπράξεις προσαγορεύει, ἀπὸ τῶν ἀνθράκων οὗ τῆς αἰσθητῆς εἰσι καὶ διαπάνωσιν τὴν περιγίειον ὄλην φλογὸς ὑπεκκαύματα, μεταφέρων τε καὶ μεταδιβάζων τὴν κλήσιν. Παρῖνει τοίνυν πεινῶντα μὲν τὸν ἐχθρὸν ψωμίζειν, διψῶντα δὲ ποτίζειν· τούτέστι πολυτρόπως εὐεργετεῖν τε καὶ ἀγαθύνειν· τὸ γὰρ ψωμίζειν καὶ ποτίζειν, τὸ τῆς εὐεργεσίας ὀλόκληρον ἀπὸ τοῦ μέρους ὑπογράφει· εἶτα, Εὐεργε-

Β Εἰς διπλῆν οὖν σημασίαν τὸ *Σωρεύσεις* μεριζόμενον, διπλῆν προάγειν καὶ τὴν διάνοιαν ὑποτίθειται. Ἐν μὲν τῇ, *σωρεύσεις*, δηλώσειεν ἂν τὸ, ἐπισυνάξεις, δι' οὗ καὶ τὸ ἐπαγόμενον τῆς ἐρμηνείας κατευθύνεται· τὰ κατὰ μέρος γὰρ φησι καὶ χρόνῳ μέλλοντα καταλαμβάνειν τῆς ἀπεχθείας ἐπιχειρεῖν τὸν ἐχθρὸν· Σὺ δὲ ὦν κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀνταποδοῦναι μὴ διανέστης, ἀλλὰ καὶ εὐεργεσίας, αἱ πρὸς τὸ θεῖον ἡμᾶς ἀφομοιοῦσι, δεξιωσάμενος τὸν λελυπηκότα, τὸν δίκαιον κριτὴν καὶ ἀλάθτητον παρασκευάζεις ἅμα πάσας ἐπισωρεύσαι τὰς τιμωρίας καὶ ποινὰς κατὰ τῆς ἀλαζόνος ἐκείνης καὶ ἀγνώμονος κεφαλῆς· « Ἐμοὶ γὰρ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος »· πῶς οὖν φιλόανθρωπος ; πῶς δὲ συμπαθῆς ; πῶς δὲ εὐεργετῆς ὁ ταῦτα περὶ τῶν ἐχθρῶν μεθοδεύων καὶ πραγματευόμενος καὶ τὴν ἐκείνου φιλανθρωπεύμενος τιμωρίαν καὶ κόλασιν ; ἢ ὅτι οὐκ αὐτὸς ταῦτα ἤτείστο, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ταῦτα ἔπραττεν, ὥστε συντηρήσει τὴν θεῖαν ἐντολὴν καὶ τὸν ἐχθρὸν εὐεργεσίαις ἀμείψασθαι· εἰ δὲ τὸ ὑβριζόμενον δίκαιον παρῶνεν εἰς ἐκδίκησιν τὸν κριτὴν, οὐκ ἔτι ἂν εἴη ἀποδεχομένον τῆς προνοίας τὰ κρίματα τοῦ πρὸς τὴν ἐκδίκησιν ἀκκιζομένου καὶ μὴ τεθηπότος τε καὶ ἀνυμνοῦντος τοῦ κριτοῦ τὸ ἀδέκαστον. Τὸ μὲν εὐεργετεῖν καὶ ζητεῖν ἅμα τιμωρίαν λαβεῖν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀσύμβατόν τε καὶ φρενὸς συγκεχυμένης καὶ πρὸς ἐκάτερον τῶν ἐναντίων ἐπιβρεπῶς ἐχούσης, καὶ πρὸς ματαιότητα διαλυούσης τὸ κέρδος τοῦ κατορθώματος· τὸ δὲ τὴν εὐεργεσίαν τῷ ἀμνησικακῷ τῆς γνώμης καὶ τῇ συμπαθείᾳ τοῦ ὁμοφυοῦς, καὶ διὰ τὴν ἐντολὴν καὶ διὰ τὸ ὁμοιωθῆναι τῷ Πατρὶ ἡμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦ φθάνοντός ἐστιν εἰς τὸ τέλος τῆς ἀρετῆς· καὶ οὐκ ἂν οὗτος ἡδέως τιμωρίαν θεάσαιτο τοῦ ἐχθροῦ, μὴ τι γὰρ λαβεῖν ἐπιζητήσει· Θεοῦ δὲ κρίνοντος καὶ τὰς εὐθύνας ἀπαιτοῦντος τὸν ἡδικηκότα, τῆς αὐτῆς ἂν εἴη φρενὸς καὶ θεοσεβείας μὴ λογοθετεῖν τὸν κριτὴν, μηδὲ πρὸς τὴν κρίσιν δυσχεραίνειν.

Τὸ μὲν οὖν ἕτερον τοῦ, *Σωρεύσεις*, σημαίνόμενον πρὸς τοιαύτην ἡμᾶς θεωρίαν παραπέμπει· τὸ δὲ λοιπὸν δ σημαίνει, τὸ, ἐπισυνάξεις, καὶ περιέλοις, καὶ ἀπαλλάξεις τῶν ἀνθράκων τὴν τοῦ μισοῦντος κεφαλὴν, τοιαύτην ἂν τὴν τῶν ῥημάτων δύναμιν ὑποδηλώσῃ· Εὐεργετῶν, φησι καὶ ἀγαθῶν τὸν

ἐχθρὸν, τοὺς καταναυομένους ἀνθρακας καὶ θάττον ἂν διαφθεροῦντας αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ἂν μὴ τις αὐτοῦ ἀφαιρήσῃται καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν μεθοδεύσῃ, μέγα τὸ κέρδος καὶ ψυχικῆς σωτηρίας πρόξενον εὐρήσει. Ἀνακαλούμενος γὰρ τὸν πλησίον τῆς σωματικῆς καὶ μᾶλλον διαβαίνουσας εἰς τὴν ψυχὴν βλάβης καὶ ἀπωλείας πρὸς τὴν τοῦ Δεσπότητος μίμησιν τε καὶ ὁμοίωσιν ἀνατρέχει· ψυχὴν γὰρ ὁ σώζων, φησὶν, ὡς ὁ κτίσας αὐτήν. Πῶς δὲ διὰ τῆς εὐεργεσίας συνάγονται καὶ ἀποσύρονται τῆς φιλαπεχθήμονος οἱ ἀνθρακας κεφαλῆς; Διότι τροφῇ καὶ ποτῷ δεξιούμενος καὶ ἀπλῶς εὐεργετούμενος ὁ ἐχθρὸς, εἰ καὶ μὴ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν, ἀλλὰ γε διὰ τὴν οἰκειάν εὐπάθειαν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν αγαθῶν, παύεται μὲν οὗτος τῆς ἐχθρας, ἐξίσταται δὲ τῆς ἐπιβουλῆς· καὶ κατὰ μικρὸν ἀνανήφων τοῦ πάθους, καὶ τὴν ἐν τοῖς λογισμοῖς διὰ τῆς ἐχθρας πύρωσιν τε καὶ φλεγμονὴν ἀποτιθέμενος, ἐπὶ τὸ φιλεῖν καὶ στέργειν καὶ εἰδέναι τὸν εὐεργέτην ἐλεύσεται· κακίῃθεν κατὰ μικρὸν ἐνεθισθεὶς γλώσσαν φεύγειν διάβολον, καὶ οἷς ὁ πλησίον ἔργοις βλάβῃθεν ὀφίσταται, τῆς ἀρετῆς ἔραστῆς ἀποκαθίσταται. Καὶ τίς ἂν ἐπιζητήσῃε τοῦ ψωμίζειν καὶ ποτιζέειν τὸν ἐχθρὸν, ἀντιμισθίαν ταύτης μείζονα; τί δὲ ταύτης ἐπιπερδέστρον; Εἰ δὲ μετὰ τοσαύτην εὐεργεσίαν, τῆς μοχθηρίας καὶ φαυλότητος ὁ εὐεργετούμενος οὐκ ἐθέλει μεθίστασθαι, θηρίον μὲν ἂν εἴη ὁ τοιοῦτος, ἀντὶ τοῦ μετέγειν ἀνθρωπίνης φύσεως. Σὺ δὲ οὐδὲν ὅμως ἔλαττον τοὺς καταδοσκομένους αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἀνθρακας τῆ τε γνώμῃ καὶ τῇ σπουδῇ ἀπεσώρευσας· καὶ ἀντιμισθίαν οὐδὲν ἔλαττον ἔσχες· οὐδὲ τὸν χαρακτήρα παρ' οὐδὲν παρεχάραξας, ὃς τὴν πρὸς τὸ θεῖόν σε συνῆπτεν ὁμοίωσιν· ἐκείνος δὲ φέρων ὅλον ἑαυτὸν, τῷ κολαστηρίῳ καὶ ἀσθέσει πυρὶ ἐναπέβριψεν. Ἀνθρακας μὲν τοι γε τισὶ παρελήφθησαν αἱ ζωपुरοῦσαι καὶ ἀναθάπουσαι τὸ ἡγεμονικὸν ἐργασίαι τε καὶ παραινήσεις, καὶ τὸν πολὺν τῆς ἐχθρας χειμῶνα εἰς εἰρηνικὴν γαλήνην μεταβάλλουσαι τε καὶ διαλύουσαι· οὗς φασὶν ἐπισωρεύων ὁ εὐεργετῶν τῇ τοῦ δυσμενοῦς κεφαλῇ, καὶ τὴν νεκροποιὸν δι' αὐτὸν ἐλαύνων ἐκείνον τε μεγάλῃς καὶ ὀλεθρίας νόσου ἀπήλλαξεν,

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΓ'.

Πῶς νοητέον τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Μωσεί, « Ἴδού δέδωκά σε ὡς ὄνον Φαραῶ; »

Edita a Maio, l. c., p. 58. In verba Exod. vii, 1 seqq.

Ἐκ τῶν κατὰ πόδας ῥημάτων ἢ τοῦ ζητουμένου ἐρμηνεία· ἐπάγει γὰρ· « Καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σοι προφήτης· σὺ δὲ λαλήσεις πάντα ὅσα ἐντέλλομαί σοι· ὁ δὲ Ἀαρὼν ἀδελφός σου λαλήσει πρὸς Φαραῶ. » Ὡς οὖν ἐχρήσατο τῷ Μωσεί ὁ Θεὸς ὑπηρετῆσαι ταῖς κατὰ Φαραῶ καὶ Αἰγυπτίων πληγαῖς, οὕτως ἐχρήσατο Μωσῆς τῷ Ἀαρὼν· αὐτὸς μὲν προστατάων ὁ παρὰ Θεοῦ προστασσόμενος· ὑπηρετῆ δὲ χρώμενος πρὸς τὸν Φαραῶ τῷ ἀδελφῷ. Καὶ διέσωξεν ἡ πρᾶξις ἐν τῷ ἀναλόγῳ τὸ ἀπαράλλακτον· ὡς γὰρ Θεὸς πρὸς Φαραῶ διὰ μέσου Μωσείως οὕτως Μωσῆς πρὸς Φαραῶ διὰ μέσου Ἀαρὼν διὰ θεοσημείας ἐπετέλει. Ἐπέτασεν ἐν τῇ ἐρήμῳ Χωρήθ τῷ Μωσεί ῥέψαι τὴν ῥάβδον ὁ Θεός, καὶ μεταβάλλετο εἰς ὄφιν·

ejus caput, nisi quis ab eo abstulerit et liberationem paraverit, magnum emolumentum et animæ salutem procurans inveniet. Revocans enim proximum a corporeo et magis transgrediente in animam damno et perditione, ad Domini imitationem et similitudinem recurrit; animam enim salvans, ait, sicut qui creavit illam. Quomodo autem per beneficentiam congregantur et abstrahuntur ab inimico carbones capite? Quia cibo et potu donatus et simpliciter beneficio affectus inimicus, et si non per ipsum bonum, at saltem propter propriam beneficii experientiam et fruitionem bonorum, desinit quidem iste ab inimicitia, et desistit ab insidiis; et seusim respiscens ab affectu, et eam quæ est in cogitationibus per inimicitiam inflammationem et exandescientiam deponens, ad amorem et dilectionem et agnitionem benefactoris venit; et inde sensim assuefactus linguam fugere conviciantem et quibus proximus factis damnum sustinet, virtutis amator constituitur. Et quisnam quærat cibandi et potandi inimicum remunerationem ista majorem? Aut quid ea utilius? Si autem post tantum beneficium, ab importunitate et vilitate beneficio affectus non vult desistere, bellua sane esset talis, nedum particeps esset humanæ naturæ; tu vero nihilo tamen minus depascentes ejus caput carbones prudentia et zelo exacervasti, et remunerationem nihilominus haberes; neque characterem ullo modo delevisti qui ad Numinis te colligavit similitudinem; ille autem ferens totum seipsum in supplicium et inextinguibilem ignem injectit. Carbones tamen aliquibus accepti sunt accendentes et excitantes animam operationes et admonitiones, et multam inimicitie procellam in pacificam quietem transferentes et dissolventes; quos, aiunt, congerens benefactor in exacerbati caput, et mortificam ita expellens inimicitiam, et corroborans in dilectionem eum qui patitur, hunc quidem magno et exitiali morbo liberavit, sibi vero eam quæ exinde est felicitatem procuravit.

ἐχθραν, καὶ ἀναβρῶννός εἰς ἀγάπην τὸν πάσχοντα, ἑαυτῷ τε τὴν ἐκείθεν μακαριότητα προεξένησεν.

QUÆSTIO LIJI [at. LIJ].

Quomodo intelligendum dictum a Deo Moysi: « Ecce dedi te deum Pharaoni? »

Ex subjectis verbis quæsitæ interpretatio [insert]; addit enim: « Et Aaron frater tuus erit tibi propheta; tu vero loqueris omnia quæcunque præcipio tibi. Aaron autem frater tuus loquetur ad Pharaonem: » Sicut igitur usus est Moyses Deo ut ministraret contra Pharaonem et Ægyptios plagas, ita usus est Moyses Aaron; ipse jubens a Deo jussus; ministro autem utiens ad Pharaonem fratre. Et servavit actus in analogo omnimodam similitudinem; ut enim Deus Pharaoni per intermedium Moysen, ita Moyses Pharaoni per intermedium Aaron divina portenta mandavit. Præcepit in deserto Horeb Moysi ut projiceret virgam Deus; et in draconem lignum formatum est et simpliciter quæcunque

Moyses jubebatur signa operari, omnia Moyses proponens et in manum mittens fratri, per hunc jussa mirabiliter operans perficiebat. Ita manifestum est quid significet illud: « Ecce dedi te deum Pharaoni. »

τεταγμένα θαυματουργῶν διαπέφαινε· ὥστε φανερὸν γέγονε τί ποτε βούλεται δηλοῦν τὸ, « Ἴδοὺ δέδωκά σε θεὸν Φαραώ. »

QUÆSTIO LIV [at. LIII].

Quomodo intelligendum apostolicum dictum: « Si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini, » et huic conexa?

Edita a Malo, l. c., p. 58-60. In Gal. γ, 15.

Sunt viri sacri apostolicorum dictorum in profundo reconditum sensum gratiam habentes revelandi, quibus propositum aperitur dictum: quorum theoriam accipientes et ut tu intelligas tuum circa hæc studium laboriosum nobis suadet (curare); neque si quid aliud scaturit Pauli dictorum negligemus derivare. Cum enim dixisset cujus lingua sanctissimi Spiritus organum: « Vos in libertatem vocati estis, fratres, » et docuisset non subjacere servituti circumcisionis gratiæ filios, neque valde gravi et difficili ad portandum jugo legis continere et affligi debere, ne libertatem sibi quoque aliorum quæ non oportet agere donari putarent, et occasionem libertatis injuriam facerent libertatis subsequentes carni et passionibus quæcunque carnis germinant et nascuntur. Propterea adjunxit: « Sed per charitatem servite invicem, » quasi (diceret): Revocati estis a servitute dura in inexpectatam et beatam libertatem, fugite carnis dominationem per quam vobis aggravatur servitus, neque ejus subjacet legibus. Carnis vero servitutem manifestum multarum quoque aliarum passionum et malitiæ creatricem et artificem [esse] et machinatur vastare virtutis et libertatis decorem. [Sed et] amorem conatur humanis mentibus expellere. Ut igitur, ait, reliquias usque nequitiae insurrectiones præteream, quæ genimina carnis et carnalis sunt sensus, his inde venientibus insidiis et plagis contra vos, mortifico, inquam, amori, fortiter repugnet, neque ut transitum reperiat in vobis animam occidenti huic peccati telo prætextum aliquem præbet. Hoc autem erit forte non operosum neque difficile perfectu, sed et facile et salvificum; si enim per charitatem servitis invicem, omne zelum nequitiae contra vos jactum inefficax erit; in scutum enim offendens ejusdem erga invicem sensus et amicitiae, et tortum frangitur et repulsum in imbellem decidet ictum, ac simul jacentem eo quo par est pudore implet; quia erga invicem per ebaritatem servitus illud quæ desuper est assecurat auxilium et puram et beatam operatur libertatem per eam quæ in invicem est pacem, et insubstantiatam pacem Dominum nostrum Jesum Christum vestris inhabitare faciens cordibus.

συμμαχίαν, καὶ τὴν καθαρὰν καὶ μακαρίαν καταπράττεται ἐλευθερίαν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις εἰρήνης, καὶ τὴν ἐνυπόστατον εἰρήνην τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ταῖς ὑμῶν ἐγκατοικίζουσα καρδίαις.

Deinde adjicit et legis summam esse diligere sicut

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΔΑ΄.

Πῶς νοητέον τὸ ἀποστολικὸν ρητόν, « Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε, » καὶ τὰ τούτῳ συνημμένα.

Εἰσὶν ἄνδρες ἱεροὶ τῶν ἀποστολικῶν βημάτων τῆς ἐν τῷ βάθει τεθησαυρισμένην διάνοιαν, χάριν ἔχοντες ἀνακαλύπτειν, οἷς τὸ προκειμένον ἀναπτύσσεται ρητόν· ὦν τὴν θεωρίαν ἀποδεχόμενοι καὶ σὲ συνεῖναι τὸ περὶ ταῦτά σου φιλόπονον ἡμᾶς ἀναπαθεῖ· οὐδ' εἰ τι ἄλλο πηγάζει τῶν τοῦ Παύλου βημάτων ὑπερσφόδρα ἀποβρύσασθαι. Εἰπὼν γάρ, οὐ ἡ γλῶσσα τοῦ παναγίου Πνεύματος ὄργανον, « Ὑμεῖς ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί, » καὶ διδάξας ὡς οὐχ ὑπόκειται δουλείᾳ περιτομῆς τὰ τῆς χάριτος τέκνα, οὐδὲ τῷ πολυμέλῳ καὶ δυσεξανύστῳ ζυγῷ τοῦ νόμου συνέχεσθαι καὶ ταιλαιπωρεῖσθαι κεχρεώστηκεν, ἵνα μὴ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς καὶ τῶν ἄλλων ὅσος μὴ δεῖ πράττειν χαρίζεσθαι νομιοῦσι, καὶ τὴν ἀφορμὴν τῆς ἐλευθερίας ὕβριν ποιήσωσιν, τῆς ἐλευθερίας ὑποκόπτοντες σαρκὶ καὶ πάθει, ὅσα τῆς σαρκὸς ἀποβλαστάνει καὶ φύεται. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν· « Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. » οἷον, Ἀνεκλήθητε δουλείας χαλεπῆς εἰς ἀπροσδόκητον καὶ μακαρίαν ἐλευθερίαν, φεύγετε τῆς σαρκὸς τὴν ἐπικρατίαν, δι' ἧς ὑμῖν βαρύνεται ἡ δουλεία· μηδὲ ταῖς ἐκείνης κατακλίνεσθε νόμοις. Ἡ δὲ τῆς σαρκὸς δουλεία ὄλον ὡς πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐστὶ παθῶν καὶ κακίας δημιουργὸς καὶ τεχνίτις, καὶ διαμηχανάται λυμαίνεσθαι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τὸ κάλλος· ἀτὰρ δὴ καὶ τὴν ἀγάπην ἐπιχειρεῖ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἀπελαύνειν. Ἴνα τοίνυν, φησί, τὰς ἄλλας τέως τῆς κακίας ἐπαναστάσεις ἔασω, αἱ γεννηματα τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ σαρκικοῦ καθεστήκασι φρονήματος, πρὸς ταύτην τὴν ἐκείθεν ἐρχομένην ἐπιβουλήν καὶ πληγὴν καθ' ὑμῶν, τὴν νεκροποιοῦσαν λέγω τὴν ἀγάπην, γενναίως ἀνταγωνίσασθε, μηδὲ πάροδον εὑρεῖν ἐν ὑμῖν τῷ ψυχοφθόρῳ τούτῳ τῆς ἀμαρτίας βέλε. πρόφασιν τινα παράσχητε. Τοῦτο δὲ ἔσται πως οὐκ ἐργώδες οὐδὲ χαλεπὸν ἀνῆσαι, ἀλλὰ καὶ βῆδιον καὶ οωτήριον· εἰ γὰρ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις ἅπαν ὄλον πονηρίας καθ' ὑμῶν βαλλόμενον ἀπραχθήσει· τῷ θυρῷ γὰρ ἐμπίπτων τῆς [ἐν] ἀλλήλοις ὁμονοίας τε [καὶ] φιλίας, καὶ θάττον περιθραύεται, καὶ ἀποκρουόμενον εἰς κωφὴν διαπίπτει βολίδα, μετὰ τοῦ καὶ τὴν βάλλοντα τῆς προσηκούσης ἀισχύνης ἀναπληῖσαι· ἐπεὶ περ ἡ πρὸς ἀλλήλους διὰ τῆς ἀγάπης δουλεία, τὴν ἀνωθεν ἀρραβωνίζεται

ἔτα προσέθησιν ὅτι καὶ νόμου κεφάλαιόν ἐστι τὸ

ἀγαπῆν ὡς ἑαυτὸν τὸν πλησίον· καὶ ταύτης τῆς ἀγάπης τὸ ὑψηλὸν καὶ ὠφέλιμον, ἱεροῖς τε ἐνθυμημασι κατασκευάζων καὶ ἐπιδεικνύων. Καὶ διὰ τῶν παρεπομένων δὲ ἀνθρωπίνων τῷ βίῳ παραστήσας, ἐπισηφίγγει καὶ συγκροτεῖ τὴν διδασκαλίαν· ἔπει γὰρ ὁ πολὺς ἀνθρώπος οὐ τοσοῦτον τοῖς νόμοις καὶ ταῖς ἀπειλαῖς αἰ τῷ μακρῷ χρόνῳ τὰς κολάσεις ἐπιφέρουσι σωφρονίζεσθαι θέλει, ὅσον ἀπὸ τῶν ὀρωμένων τε καὶ ἐπικλήρων καὶ τὴν τιμωρίαν δεικνύοντων ἐγγίζουσιν, οὐδὲ τὴν ἀπὸ τούτων παραίνεσιν ἀποτρέχει· διὸ μονοουχί φησιν· Εἰ μήτε ὁ τῆς ἐλευθερίας ὑμᾶς δυσωπεῖ πόθος, μήτε τὸ ἀπὸ τῆς εἰς ἄλλους δουλείας παρακαλεῖ κέρδος, μηδ' ἔτι τοῦτο μὲν ἐπιθυμία τοῦ πνεύματος, τὸ δ' ἐναντίον ἐπιθυμία τῆς σαρκός, μηδ' ἔτι πλήρωμα νόμου τὸ τῆς ἀγάπης κατόρθωμα, ἀλλὰ καὶ γούνη τὴν κατ' ἀλλήλων φθορὰν καὶ ἀπώλειαν εὐλαβήθητε· τὸ γὰρ ἀλλήλους δάκνειν καὶ κατεσθίειν φθόνῳ τε [καὶ] διαβολαῖς καὶ ταῖς συκοφανταῖς ἐξ ὧν καὶ ὁ φθόνος παρρησιάζεσθαι, πῶς οὐκ ἂν εἴη βδελυκτόν; πῶς δ' οὐ φευκτόν; πῶς δ' οὐχὶ καὶ χωρὶς παραινέσεως ἀποτρόπαιον; Διὸ δεῖ φυλάττεσθαι μὴ διαπεσεῖν τῆς ἀγάπης· τὸ γὰρ ταύτης ἀπορρῦθῆναι εἰς μάχας ἔστι καὶ στασεις καὶ ἔριδας καταποθῆναι, καὶ κατ' ἀλλήλων ὀπλιζεσθαι παρασκευάζει, τὰ δὲ τὴν φθορὰν ὑμῶν καὶ ἀπώλειαν συγκατασκευάζει. Καὶ σκόπει ὅπως τὴν ἀγάπην ἐνταῦθα παρέβαλε· καίτοι τὴν τῆς περιτομῆς ἀποθέτησιν ὁ λόγος αὐτῷ προηγουμένως εἰσηγεῖτο. Καὶ ταύτης αὐτῷ τῆς σπουδῆς προκειμένης, τὸ τῆς ἀγάπης ἀγαθὸν ὁμῶς τῇ προθέσει συνδιαπλέκεται. Διὰ τί; Ἴνα μὴ πρὸς ἀλλήλους διισταμένων τῶν περιτομῆν σεμνολόγημα ποιουμένων, καὶ οἷς ἡ τοῦ Παύλου παραινέσεις ἐγγέγονε κρείττων στάσει καὶ φιλονεικταῖς καὶ ἔρισι συγκαταμείρουσιν ἑαυτούς· δι' ὧν τὸ ὑπ' ἀλλήλων δάκνεσθαι καὶ κατεσθίεσθαι θάττον συνεπόμενον ὁρᾶται· ὧν τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτὸς ἄριστα φιλοσοφῶν παρά γε ἡμεῖς κριτῆ, εἴη καὶ τοὺς πλησιάζοντας συμφιλοσοφεῖν, ὥσπερ τῇ πράξει, οὕτω καὶ τοῖς λόγοις ἐκδιδάσκων.

EPQTHSIS NE'

Πῶς ὁ ἱερός χρησμός ὥσπερ ἔστι κρείττων αἰτίας ἀπάσης, οὕτω καὶ δευθελὴ ταύτης ἀπροσβλάστος· ὡς, « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, φησιν, ὅπου ἂν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὐτὴ εἰς μνημόσυνον αὐτῆς; » Εἰ μὲν γάρ τις εὐαγγέλιον αὐτὴν τὴν πρᾶξιν θεῖν τῆς γυναικός, ἀδολεσχίας οὐ δοκεῖ φεῦγῆν αἰτίων· ἂν δὲ τὴν ὅλην Γραφήν τῶν συνταξαμένων μαθητῶν τοῦ διδασκάλου καὶ κοινῷ Σωτῆρος ὑπερφυῆ ἔργα καὶ πολιτεύματα, οὐδὲ τοῦτο νομίζεται σώζειν τὸ ἀκόλουθον· οὕτω γὰρ ταῦτα τοῖς γράμμασι παρατέθειτο.

Edita a Maio, l. c., p. 60-61. In Math. xxvi, 13.

Τὸ μὲν οὖν σὺν διαπόρημα δριμύτερον ἐπελθεῖν ποῦτο, οὐδὲν δ' ἐργώδες, οὐδὲ πολλῆς προσοχῆς δεόμενον τό τε ἀκόλουθον ἐν τοῖς προκειμένοις ὅλοις συνδεῖν λόγοις, καὶ τὸ πολλῶ καθεστῆναι μείζον, ἢ ἀδολεσχίας εἰσπράττεσθαι πρόφασιν. Πρῶτον μὲν γὰρ εἰ καὶ μήπω τὰ εὐαγγέλια συνεγγράφατο, ἀλλ' οὖν ἀγράφων λόγῳ αἰ θεωρηγαίαι τοῦ Ἰησοῦ, ἴδαι περιηγγέλλοντο. Εἰ δὲ καὶ πρὸ γενέσεως ἕκαστον

seipsum proximum : et hujus dilectionis sublimitatem et utilitatem sacris et enthymematibus astruens et demonstrans. Et per ea quæ sequuntur hominum vitam comprobans, stringit et concludit doctrinam; quia enim plerique homines non tantum legibus et minis quæ diuturno tempore castigationes inducunt sapientes fieri volunt quantum iis quæ videntur et contingentibus et pœnam monstrantibus propinquantem, neque eam ab istis exhortationem prætereurrunt. Ideo quasi dicit : Si neque libertatis vos movet desiderium, neque servitutis in invicem provocat emolumentum, neque quod istud quidem desiderium sit spiritus, contrarium vero desiderium carnis, neque quod plenitudo legis dilectionis egregium opus, at saltem mutuum perditionem et exitium reveremini. Invicem enim mordere et consumere invidia et calumniis et detractionibus unde et invidia indulgere, quomodo non esset abominandum? quomodo non fugiendum? quomodo non et absque hortatione vitandum? Ideo oportet cavere ne quis excidat charitate. Ab hac enim avelli in pugnas et seditiones et contentiones est immergi et contra invicem arma struit, hæc vero perditionem vestram et ruinam parant. Et vide quomodo charitatem illuc injecerit, licet circumcisionis destitutionem sermo ipsi potissimum induceret. Et hoc ipse studio proposito, charitatis tamen bonum proposito simul implectitur. Quare? Ne ad invicem dissentientibus iis qui circumcisionem gloriosam sibi ducebant et iis quibus Pauli exhortatio erat melior, seditionibus et invidiis et contentionibus scinderent in partes seipsos. Unde illud : Ab invicem morderi et comedi citius securum videtur. Quorum amotionem ipse optime philosophans, me quidem iudice, esset et proximos simul philosophari ut actu ita et sermonibus erudiens.

QUÆSTIO LV [al. LIV].

Quomodo sacrum oraculum ut est melius accusatio omni, ita et demonstraret huic inaccessum; nempe : « Amen, amen dico vobis, ais, ubicumque prædicatum fuerit Evangelium hoc, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus? Si quis enim Evangelium ponat ipsum factum mulieris, insipientiæ non videtur effugere crimen. » Si vero totum Scripturam componentium discipulorum magistri et communis Salvatoris excellentia opera et administrationes, neque id putatur servare consequentiam : nondum enim hæc Scriptis mandata erant.

Tua ergo difficultas subtilior quidem aditu ista nihil autem operosum, nec multa applicatione indigens sequela in propositis divinis est conspiciere oraculis et multo stabilire majus quam insipientiæ invigilare prætextum. Primum enim etsi nondum Evangelia scripta erant, certe igitur non scripto verbo divinæ operationes Jesu omnibus circumnuntiabantur. Si vero et ante ortum unumquodque ipse est clare

noscens, quid impedit ipsum. Evangelia, quæ post non multum tempus et Scripturam exceptura erant? Ubium itaque inveniam locum incoherentium in quibus dictum est: « Ubicumque prædicatum fuerit Evangelium hoc, dicetur et quod hæc fecit? » Si vero Evangelium ipsam piam actionem quis putaverit mulieris, neque sic ipsis ullo modo insipientiæ adhærebit macula. Non enim simpliciter dixit: « Ubicumque prædicatum fuerit, dicetur, » sed « Ubicumque prædicatum fuerit, in memoriam ejus dicetur; » id est gloriam ipsius perennem suscitabit, et ubique admiratum circumsonabit amoris divini testimonium. Memoriam enim sacra Eloquia solent accipere pro laudibus præclare, et gloriam subindicare florentem et cum temporis cursu vigentem. Ut illud: « In memoriam æternam erit justus ¹². » Et: « Perit memoria eorum cum sonitu ¹³. » et talia multa. Recte vero gloriam inducit, mulieris sanctum factum proclamat; cum enim illi vituperium et maculam imprimerent Deum amanti factio sapientis meretricis et per increpationem ipsam agent, ea de causa Salvator aliis prætermissis quæ propositum consecuta sunt factum, laudem præmisit et gloriam, celebritatem facti ubique pervulgandam. Oportebat enim eorum quibus illi acerba hæc partiebantur increpantes et animam confundebant, contrariis hortari et recreare, et sensum lætum illi et exultantem restituere, simul vero et præcipationem accusantium frenare. Quasi: Apud vos criminatationibus subjectum factum proclamans Salvatoris sermo, non tantum est absolutus ab omni crimine, sed et ubique prædicabitur, ex meretricis germinibus florem prudentia elicite speciosum et immarcescibilem, et admirabilem sensum demonstrabit, et sublimiorem quam pro femina cogitationem accepisse, Deum novisse et sacrificiis divino instinctu coluisse, quem humana forma circumtegebat. Ideo et fines terræ videbuntur beatitudinem illi donare et laudes.

A αυτός ἐστιν ὁ σαφῶς εἰδώς, τί κωλύει αὐτὸν Εὐαγγέλια, ἃ μετ' οὐ πολὺν χρόνον καὶ τὴν Γραφὴν ἐμελλεν ἀναδέξασθαι; Ὅστε ποῦ ἂν εὐροί μὲν χώραν ἐτὸ ἀσυνάρτητον ἐν οἷς εἰρηται· « Ὅπου ἐὰν κηρυχθῆ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, λαληθήσεται καὶ ὁ ποίησεν αὐτῆ; » Εἰ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτὴν εὐσεβοῦσαν πρᾶξιν εἰς ἐννοήσει τῆς γυναίκος, οὐδ' οὕτως αὐτοῖς οὐδαμῶς ὁ τῆς ἀδολασχίας προσάφαιτο μῶμος. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶρη, « Ὅπου ἐὰν κηρυχθῆ, λαληθήσεται, ἀλλ' « Ὅπου ἐὰν κηρυχθῆ, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς λαληθήσεται. » τουτέστι δόξαν αὐτοῖς εἰς μνημόσυνον αὐτῆς ἀείμνηστον ἀναστήσει, καὶ πανταχοῦ θαυμαζόμενον περιηγήσῃ τὸ φιλόθεον. Τὸ γὰρ μνημόσυνον τὰ ἱερὰ Λόγια εἶθε παραλαμβάνειν ἐπεὶ ἐγκωμίων λαμπρῶς, καὶ δόξαν ὑποδηλοῦν ἀνοῦσαν καὶ τῷ χρόνῳ δρόμῳ συναμαρζοῦσαν ὡς τὸ· « Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος; » καί· « Ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ μετ' ἧχου; » καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Εἰκότως δὲ δόξαν ἐπέχει, τὴν τῆς γυναίκος ἱερουργίαν προαγορεύει· ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι ψόγον καὶ μῶμον ἐπέτριβον τῇ φιλοθείᾳ πράξει τῆς σώφρονος πόρνης καὶ δι' ἐπιτιμήσεως αὐτὴν ἤγον, τοῦτου χάριν ὁ Σωτὴρ τὰ ἄλλα παρεὶς ἃ τῇ προκειμένη συνέπειτο πράξει, τὸν ἔπαινον ἀντίθηκε καὶ τὴν δόξαν, τὸ περιώνυμον τῆς ἐργασίας πανταχοῦ διαπλωθῆναι. Ἐκεῖ γὰρ οἷς ἐκεῖνοι τὸ σκυθρωπὸν αὐτῇ κατεσκέδαζον ἐπιτιμῶντες καὶ τὴν ψυχὴν συνέχεον, τούτων τοῖς ἐναντίοις παρακαλεῖν, καὶ ἀνακτᾶσθαι, καὶ τὸ φρόνημα χαίρον αὐτῇ καὶ ἀγαλλιώμενον ἀποκαθι:τάνειν, ἅμα δὲ καὶ τὴν προπέτειαν τῶν αἰτιασαμένων ἀναλα:τῶν· ἔργον ἀνοδοῦν ὁ σωτήριος λόγος· ὡς οὐ μόνον ἐστὶν ἀπολελυμένος πάσης αἰτίας ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ κηρυχθήσεται, τῆς ἐκ πορνικῶν βλαστημάτων ἀνθος σωφροσύνης ἀνασχούτης ὡραῖόν τε καὶ ἀμάραντον, καὶ θαυμασίαν τὴν γνώμην ἐπιδείξει, καὶ ὑψηλοτέραν ἢ κατὰ γυναῖκα φρόνημα λαβεῖν Θεὸν ἐπιγνώνα: καὶ θυσίαις θειάσαι, ὃν ἡ ἀνθρωπίνη μορφή περιέσταλλε· διὸ καὶ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ὁρθήσεται τὸν μακαριστὸν αὐτῇ δωροφοροῦντα καὶ τὰ ἐγκώμια.

QUÆSTIO LVI [ut. LV].

Quemnam sensum est consequens et irreprehensibile investigare et intelligere per Davidica verba dicitur: « Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum iudicaris? »

Edita a Maio, l. c., p. 61-65. In Psal. l. 6.

Propria quidem difficultatis solutio et ad Davidicam sapientiam aptans id quod videtur declarare verborum vel ad dissonantiam propensionem majorem, talis: Non est resonantia ad illud: « Tibi soli peccavi; » illud: « Ut justificeris in sermonibus tuis, » etsi locum præcedenti propinquiores obtinerit; redderetur autem magis proprie et sapientius, si certe ad ea quæ ab initio præcedunt, relationem sumerentur habentia. Quale est: « Miserere

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΓ'.

Τίνα τῶν ἐστὶν ἀκόλουθον καὶ ἀδυσφήμητον ἀνιχνεύσαι καὶ κατανοῆσαι διὰ τῶν Δαυιδικῶν ῥημάτων λεγόντων, « Σοὶ μόνῳ ἤμαρτον καὶ τὸ ποτηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ τικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαι σε; »

Ἰδιάζουσα μὲν τοῦ διαπορημάτος ἐπιφύσεως καὶ πρὸς τὴν Δαυιδικὴν σοφίαν καταρβυθμίζουσα τὸ δοκοῦν ἀπεμφαίνειν τῶν ῥημάτων καὶ πρὸς διαφωσίαν ἐπιβρεπέστερον, τοιαύτη οὐκ ἔστιν ἀνταπόδοσις τοῦ, « Σοὶ μόνῳ ἤμαρτον, τὸ, « Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, » εἰ καὶ τὴν τάξιν τοῦ προηγουμένου ἐγυτέραν ἔλαχεν· ἀποδοθεῖ δ' ἂν οικειότερόν τε καὶ σφώτερον, εἰ γε τῷ ἀπ' ἀρχῆς προηγουμένῳ τὴν ἀναφορὰν παραληφθεῖ παρεχόμενον· οἶον, « Ἐλέη-

¹² Psal. cx, 4. ¹³ Psal. lx, 7.

σόν με, ὁ Θεός, κατὰ μέγα ἑλεός σου, καὶ κατὰ τὸ Α πλῆθος τῶν οἰκτιρῶν σου ἐξέλειψον τὸ ἀνόμημά μου, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε · ὡς δὲ ἄλλα μεταξυλογίας ἔχοντα, οὐ περικόψει τὸν εἰρμὸν οὔτε τῆς διανοίας οὔτε τῆς συντάξεως. Ποιοὶ δ' ἂν εἴεν λόγοι δι' ὧν ὁ Θεὸς ἐλεῶν δικαιούται; « Ἡ λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου ὅπως δικαιωθῆς » καὶ, ὅτι, « Μὴ θελήσει ὀελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφειν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἔξου αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν » καὶ πάλιν, « Οὐ θέλω τὸν τοῦ ἀποθνήσκοντος θάνατον, ἀλλ' ἐπιστρέψατε καὶ ζήσεσθε. » Οὗτοι γὰρ οἱ λόγοι δικαιῶσιν τὸν Θεόν, ἔργοις φιλανθρωπικοῖς βεβαιούντας καὶ συμπιθείας οἰκτιρμοῖς ἐκπληροῦντος αὐτούς. Εἰ γὰρ τῆς Δαυιδικῆς ἁμαρτίας καὶ μεταμελείας τῷ χρόνῳ δευτερεύουσιν, ἀλλ' οὖν τῆς ἐν τῷ Δαυιδ προφητικῆς αὐ δευτερεύουσιν γνώσεως. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ ψαλμὸς οὐκ ἔλαττον τὴν τοῦ Δαυιδ στηλογραφεῖ μετάνοιαν καὶ ἐξομολόγησιν, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς παραπτώματιν ἔλεον ἢ τὴν ὑστέροις χρόνοις αἰχμαλωσίαν τοῦ Ἰσραὴλ προαγγέλλει· καὶ ἑλέους ἀξιωθῆναι τούτους καὶ φιλανθρωπίας ἐν διατυπώσει τε καὶ σχηματισμῷ δεομένου προθεσπίζει, ἀκουτισθήσεσθαι τε ἀγαλλιασιν καὶ εὐφροσύνην προφητικῆ χρησιμολογεῖ διαγνώσει, ἀγαλλιάσεσθαι τε ὁστέα ταταπεινωμένα καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στηριχθῆναι, καὶ ἀγαθυνθῆναι θεῖφ εὐδοκίᾳ τὴν Σιών, ἀνοικοδομηθῆναι τε τὰ πεπορημένα τεῖχη καὶ κατηρειπωμένα τῆς Ἱερουσαλήμ. Τῶν Δαυιδικῶν τοίνυν ῥημάτων ἀντὶ τοῦ σχηματίζεσθαι τῷ ὑπερβηχότι, τῶν τρόπων ἐπ' εὐθείας ἀλλήλοις συναποτιμῶν, οὐδὲν, ὡς εἴρηται, στασιάζον πρὸς τὴν ὀρθότητα καὶ σύνεσιν τῶν προφητικῶν λόγων ἀπαντᾷ· ἐκκαλοῦνται γὰρ τὸ ἀνωθεν ἔλεος καὶ τὴν εὐμένειαν, δι' ὧν μᾶλλον ἢ δικαιοσύνη διαλάμπει τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀλήθεια. Οὕτω μὲν οὖν ῥῆθὸν ἔστι καὶ ἀταλαίπωρον συνορᾶν, ὅπως τε τὸ ἀμφισθετούμενον διὰ τῆς συγγενοῦς ἱερολογίας ἀνεκαθάρθη καὶ τὴν προφητικὴν θεοσοφίαν καὶ ἀρετὴν οὐκ ἐνόθευσεν, οὐδέ τινα λογισμοῖς ἐμβάλλει διαταγμῶν καὶ τῆς θεοπροποῦς ἀλλότριον ὑπολήψεως.

Ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν Δαυιδικὸν ῥητὸν ἰδιόζοντα τὸν καταρτισμὸν εὐρίσκει καὶ τὴν εὐμάρειαν, εἰσι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν λόγων τὴν αὐτὴν μὲν ζήτησιν ἀναδεχόμενα, οὐ διὰ τῆς αὐτῆς δὲ μεθόδου ἐπιλυόμενα, ἄμεινον ἐπὶ τὴν καθολικώτερον ταῦτα θεωροῦσαν καὶ διευθετίξουσιν ἀναδραμεῖν θεωρίαν, κάκειθεν ἀπὸ τῆς κοινῆς πάντων διακρίσεως τὴν ἀκόλουθον καὶ ἱεροπρεπῆ διάνοιαν ὡς οἶόν τε ἔστιν ἐμφανῆ καταστήσει. Ἔστι δ' οὖν ἃ τὸν αὐτὸν σχηματισμὸν ὑποβάλλεται τῆς συνθέσεως καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν τοῦ λόγου δεῖται φυσικὴν ἀναπλωθῆναι καὶ ἀσημάτιστον ἰδιότητα, ὡς ἐκ πολλῶν ὀλίγα παραθεῖναι ταῦτα· « Ἀποστελῶ τὴν χειρά μου πατάξαι σε καὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐκτριβήσῃ ἀπὸ τῆς γῆς, » πρὸς τὸν Φαραῶ λέγει διὰ Μωσέως Κύριος· καὶ· « Ἐνεκεν τούτου διετηρήθῃς· ἵνα ἐνεξίξωμαι ἐν σοὶ τὴν ἰσχύν μου, καὶ ὅπως διαγγαλῆ τὸ θνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ » καὶ πάλιν· « Ἐγὼ ἐδάβωνα τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, ἵνα ἐπέλθῃ τὰ ση-

mei, Deus, secundum multitudinem miserationum tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam, ut justificeris in sermonibus tuis et vincas cum judicaris ⁹⁶. » Cætera vero medium tenentia, non scindent nexum neque sensus neque ordinis. Quinam autem essent sermones quibus Deus miserans justificatur? « Aut dic tu primus peccata tua ut justificeris ⁹⁷; » et: « Nolo mortem peccatoris, sed converti ipsum a via sua mala et vivere ⁹⁸. » Et rursus: « Nolo morientis mortem, sed revertimini et vivite ⁹⁹. » Hi enim sermones justificant Deum, factis humanis firman-tem et compassionis miserationibus implentem illos. Si enim Davidico peccato et pœnitentia tempore posteriores sunt, at tamen in David prophetica non sunt posteriores scientia. Quia et ipse psalmus non minus Davidis insculpit pœnitentiam et confessionem et super lapsibus misercordiam quam posterioribus temporibus captivitatem Israel prænuntiat, et misercordia dignatos esse hos et humanitate in typis et figura implorata divinitus prædicat, audiendam esse exultationem et lætitiã prophetica pronuntiat cognitione, exultaturaque ossa humiliata et spiritu principali confirmanda et bonis afficiendam divino beneplacito Sion, reedificandaque diruta mœnia et eversa Jerusalem. Davidicis igitur verbis, nedum flugantur transgresso, tropis recta invicem cohærentibus, nihil, ut dictum est, discedens a rectitudine et sensu prophetico sermonum occurrit; invocant enim superiorem misercordiam et benevolentiam, per quas magis justitia elucet Dei et veritas. Ita ergo facile est et haud infaustum conspicerere quomodo et ambiguum per affinem textum sacrum mundatum sit et prophetæ divinam sapientiam et virtutem non adulterarit, neque aliquem ratiocinationibus injiciat turbationem quæ a Deum decenti aliena sit proposito.

Cum vero Davidicum quidem dictum propriam connexionem inveniat et bonam partitionem, sint et alia multa eloquia eandem inquisitionem excipientia, non autem per eandem methodum soluta, melius est ad magis catholice hæc divinitus operantem et bene statuentem recurrere theoriam, et inde a communi omnium discretionem consequentem et sacris rebus dignum sensum pro viribus evidentem statuere. Sunt ergo quæ eandem formam induunt contextus et ad eandem sermonis opus habent naturalem simpliciter aptari et indiguratam proprietatem, ut ex multis pauca proponimus hæc: « Mittam manum meam ut percutiam te et populum tuum, et delearis de terra ⁹⁶, » ad Pharaonem ait per Moysen Dominus: « Et propterea servatus es ut ostendam in te potentiam meam, et ut prædices nomen meum in tota terra ⁹⁷. » Et iterum: « Ego induravi cor ejus et servorum ejus, ut veniant signa super eos, ut

⁹⁶ Psal. L, 1, 2. ⁹⁷ Isa. XLIII, 26. ⁹⁸ Ezech. XVIII, 32.

⁹⁹ Ezech. XXXIII, 11. ⁹⁸ Exod. IX, 15. ⁹⁹ ibid. 16.

prædicentur signa mea in aures illorum vestrorum¹. » Deinde : « Et non audiet vos Pharaon, ut impleam signa mea et prodigia mea in terra ipsorum². » Horum enim unumquodque et quæcumque alia per similes proferuntur voces juxta ætiologicum reddita phrasis habitum, proprietate quidem annuntiantur sacræ nostræ Scripturæ. Ad naturalem autem sermonis acceptam formam, pietatem aperient et ad theosophiæ nostræ affinem aptantur sensum. Etenim more firmatur antiquo ea quæ omnino eventura sunt et quæ non possunt propter imperfectionem exitus circumcidi sæpius in hoc divulgare schismate; quia et quæcumque phrasin causas indicantem sortita sunt, ordinem habent eorum quæ concessam habent substantiam.

Sei enim proprietas talis Scripturæ, qualis est : « Incredulus fuit Pharaon et induratus est³, » mirificæ plagæ et verbera inobediendiæ ipsum et duritiæ secuta sunt. Hæc autem circumsonuerunt, et per omnem terram divulgata sunt, Dei potentiam circumclamantia et admirationi esse et stupori validam manum Dei præparantia; hoc igitur omnino ex illius duritiæ eventurum in ætiologicam formam Scriptura fingens protulit prænuntians tropo exitus immotam firmitatem; etenim omnino ea quorum causa allegata est ex stabilitate prodromi fieri solent et explicari. Castigatur igitur Pharaon, non ut glorificetur Deus, etsi vocis et contextus forma talem speciem subeat, sed quia non obedivit et inobediendiæ ipsi oportebat poenas ferri. Easi vero non ad hoc respiciebant poenæ, ne fieret ipse inobediendiæ mancipium, atamen quia statim secutæ sunt impium castigantes, his autem verberum et plagarum stupendis divinis portentis ut dictum est virtus et gloria Dei simul aucta est et effloruit, non absque ratione ea quæ juxta ætiologiam est narrationi forma et aspectus circumponitur, eventurum omnino, et antequam evenisset, testificante et annuntiante oraculorum [divinorum] præcognitione. Eadem via et Davidicorum verborum quæ antea propriam sortita sunt elucidationem et constitutionem in eandem et similem dictis coaptari possent perfectionem; peccavit David et peccatorum maximis, non ut Deus justificetur; non est enim, non est ullius peccatum Deo justitiam circumfundens. Sed postquam peccavit quidem, non auxit neque cæcitate neque inscientia peccatum, confugit vero magis ad poenitentiam et lacrymas, semetipsum festinans abluere peccato. Dat autem Deus veniam in benignitate, propriam justitiam et majorem quam juxta humanum sensum splendidam omnibus exhibens et circumspectabilem. Ideo cum dixisset David : « Tibi soli peccavi, ut justificeris, » adjunxit, « in sermonibus tuis, » iniquitatem quidem poenitentia excipiente, poenitentiam vero benignitate supra omnem sermonem, in benignitate vero in sermonibus elu-

Α μετὰ μου ἐπ' αὐτούς, ὅπως δηγήσῃται τὰ σημεῖά μου εἰς τὰ ὄψα τῶν τέκνων ὁμῶν¹ » εἶτα ἔειπε ἔτι καὶ οὐκ εἰσακούσεται ὁμῶν Φαραὼ, ἵνα πληθύνω τὰ σημεῖά μου καὶ τὰ τέρατά μου ἐν τῇ γῆ αὐτῶν. » Τούτων γὰρ ἕκαστον καὶ ὅσα ἄλλα διὰ τῶν ὁμοίων προάγεται φωνῶν κατὰ τὸν αἰτιολογικὸν ἀποδιδόμενα τῆς φράσεως σχηματισμὸν, ἰδιώματι μὲν ἀπαγγέλλεται τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς· πρὸς τὸ φύσικόν δὲ τοῦ λόγου μεταλαμβάνόμενα εἶδος, τὸ εὐσεβὲς ἀναπτύσσει, καὶ πρὸς τὸ τῆς θεοσοφίας ἡμῶν συγγενὲς καταρτίζει τὸ φρόνημα. Καὶ γὰρ ἔθει κρατύνεται παλαιῶ τὰ πάντως ἀποθησόμενα καὶ μὴ οἶά τε ἔντα τῷ ἀελεῖ τῆς ἐκδόσεως περικόπτεσθαι πολλάκι; ἐν τούτῳ περιαγγέλλειν τῷ σχίσματι· ἐπεὶ καὶ ὅσα τὴν φράσιν αἰτιολογουμένην ἔλαχε, τὴν τάξιν ἐπέχει τῶν ἀπολογομένην ἐχόντων τὴν ὑπαρξιν.

Ἄλλα γὰρ τὸ μὲν ἰδιώμα τοιοῦτον τῆς Γραφῆς, οἷον, « Ἦπειθεὶ Φαραὼ καὶ ἐσκληρύνετο, » αἱ παράδοξοι πληγαὶ καὶ μαστίγες εἰσπραττόμεναι τῆς ἀπειθείας αὐτὸν καὶ σκληρότης εἶποντο. Ταῦτα δὲ τὸ περιβόητον εἶχε, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἐφοίτα, τὴν τοῦ Θεοῦ δυναστείαν περιηγούμενα καὶ θαυμάζειν καὶ ὑπερεκπλήττεσθαι τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ παρασκευάζοντα· τοῦτο οὖν τὸ πάντως ἐκ τῆς ἐκείνου σκληρότης ἐκδησόμενον, εἰς αἰτιολογικὸν εἶδος ἡ Γραφή σχηματίσασα προενήνοχε προκηρύττουσα τῷ τρόπῳ τὸ τῆς ἐκδόσεως ἀμετάθετον· καὶ γὰρ ὡς ἐπίπαν καὶ τὰ αἰτιολογούμενα τῷ ἀπαράβατῳ τῆς προόδου εἰδοποιεῖσθαι θέλει καὶ ἐρμηνεύεσθαι. Κολάζεται τοίνυν Φαραὼ, οὐκ ἵνα δοξασθῇ ὁ Θεὸς εἰ καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῆς συνθέσεως τὸ σχῆμα ἰδιαυτῆς φαντασίαν ὑπέρχεται, ἀλλ' ὅτι ἠπειθεὶ καὶ τῆς ἀπειθείας αὐτὸν ἔδει τὰς δίκας εἰσπράττεσθαι. Εἰ δὲ καὶ μὴ πρὸς τοῦτο ἐύρων αἱ τιμωρίαι, μηδὲ πρὸς τὸ γενέσθαι αὐτὸν τῆς ἀπειθείας ἀνδράποδον, ἀλλ' οὖν ἐπεὶ περ κατὰ πόδας ἠκολούθησαν τὸν ἀλιτήριον τιμωρούμεναι, ταύταις δὲ ταῖς τῶν μαστίγων καὶ πληγῶν παραδόξοις θεοσημεσίαις, ὡς εἴρηται, ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ συνηξήθη καὶ συνανεβλάστανεν, οὐκ ἀπεικότως ἡ κατὰ τὴν αἰτιολογίαν τῷ διηγῆματι μορφή καὶ ἰδέα περιτίθεται, τὸ ἐκδησόμενον πάντως καὶ πρὸ τοῦ ἐκδεθῆναι διαμαρτυρομένης καὶ ἀπαγγελλούσης τῆς τῶν Λογίων προγνώσεως. Διὰ τῆς αὐτῆς δ' ἂν ἐφόδου καὶ τῶν Δαυιδικῶν ῥημάτων δὲ πρότερον ἰδιαζούσης ἐτυχε σαφηνείας καὶ καταστάσεως εἰς τὴν ἴσῃν καὶ ὁμοίαν τοῖς εἰρημένους ἀπαρτισθεῖν τελειότητα· ἤμαρτεν ὁ Δαυὶδ καὶ τῶν ἀμαρτημάτων τὰ μέγιστα· οὐκ ἵνα Θεὸς δικαιωθῇ· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδενὸς ἀμαρτία Θεῷ δικαιωσύνῃν περιάπτουσα· ἀλλ' ἐπεὶ περ ἤμαρτε μὲν, οὐκ ἠξήσῃς δὲ οὐτε τῇ πωρώσει οὐτε τῇ προγνώσει τὴν ἀμαρτίαν, καταφεύγει δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν μετάνοιαν καὶ τὰ δάκρυα, ἑαυτὸν σπουδάζων ἀποπλύνειν τοῦ ἀμαρτήματος. Δίδωσι δὲ Θεὸς συγγνώμην ἐν τῇ φιλανθρωπίᾳ, τὸ εἰσεῖν δίκαιον καὶ μεῖζον ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην δianoian, λαμπρὴν ἅπασι ἐπιδεικνύς καὶ περιβλεπτον. Διὰ τοῦτο εἰπὼν ὁ Δαυὶδ, « Σοὶ ἤμαρ-

¹ Exod. x, 1. ² Exod. vii, 4. ³ ibid. 15.

των, ὅπως ἂν δικαιοθῆς, » ἐπισυνῆψεν, « ἐν τοῖς λό- A
 γοῖς σου » τὴν μὲν ἀνομίαν τῆς μετανοίας διαδε-
 ξάμενης· τὴν μετάνοιαν δὲ τῆς ὑπὲρ λόγον φιλανθρω-
 πίας· ἐν δὲ τῇ φιλανθρωπία τοῦ ἐν τοῖς λόγοις ἐξ-
 αστραφέντος δικαίου καὶ πάσης συμπαθείας καὶ
 ἀγαθότητος ἀφιέντος ἀκτίνας. Καὶ λόγοι ἂν ἐνταῦθα
 νοηθεῖεν τοῦ Θεοῦ, τῇ ἀνθρωπίνῃ συγκαταβαίνοντος
 ἀσθενείᾳ καὶ εἰς λόγους καὶ κρίσιν καθισταμένου.
 Καὶ γὰρ φησι· « δεῦτε καὶ διελεχθῶμεν, λέγει Κύ-
 ριος. » Ἀντεξετάσεως δὲ συνισταμένης ὧν δωρεῶν
 ἀπῆλause καὶ εὐεργεσιῶν ὁ Δαυὶδ πρὸς ἃς κατωλι-
 σθηεν ὁ σῶμα πρὸς πρᾶξεις· ἀπὸ γλώττης καλαμίνης,
 καὶ σῶμα ἀλόγως τέχνην ποιουμένης, γλώσσα τοῦ
 Πνεύματος, καὶ τῆς ὑπὲρ λόγον σοφίας καὶ γνώσεως
 ὄργανον· ἐκ μεираκίου μυκτηριζομένου, στρατηγὸς
 αὐτοσχέδιος τοῦ πολέμου καὶ τῆς ὄλης παρατάξεως
 καὶ μόνος· καὶ χωρὶς βελῶν καὶ ὄπλων καὶ τῆς ἄλ-
 λης παρασκευῆς καὶ ἐμπειρίας τοῦ ἀγωνίσματος,
 τροπαίφορῶν τὴν νίκην, καὶ τῶν ἐχθρῶν ἀναδοῦ-
 μενος ἐπικράτειαν· ἐξ ὑπαίθρου τάλαιπωρίας, διω-
 ρῶν καὶ τριωρῶν οἰκῶν λαμπρότητες καὶ λαμ-
 πρότεροι διαγῶγαι, καὶ ὑπὸ φόρος καὶ τρυφῶσα
 δίαίτα· καὶ πολλῶν πόλεων ὁ κωμῆτης, κύριος· ἀντὶ
 ποιμενικοῦ καθίσκου καὶ κῆρας, σκῆπτρον ἐν τῇ χειρὶ,
 καὶ περὶ τὴν κεφαλὴν στροφίον βασιλείας· ἐξ ἀγέλης
 βοσκημάτων καὶ σύριγγος· καὶ τῷ ἤχῳ κατακλιού-
 ντος αὐτῶν τὰ ὄτα, χρησιμολόγος τῶν ὑπὲρ λόγον ἐρ-
 γῶν καὶ προφητείας βρῶν χαρίσματα· ἐξ αὐλῶν
 νομάων καὶ θεραπείας θρεμμάτων καὶ σκυτάλης ἀνεχούσης τὸ
 σωματικὸν κόπῳ βαρυνόμενον, θρόνος βα-
 σίλειος καὶ πορφύρα καὶ δορυφόροι καὶ στέφανος· συνελόντι
 φάναί, ἐξ ἰδιώτου προφήτης, καὶ βασιλεὺς
 ἐκ φυγάδος, καὶ τὸ κατ' ἐχθρῶν κράτος συγκληρωσάμενος
 ἀμαχον.

Τὰ μὲν οὖν θεῖα περὶ τὸν Δαβὶδ, ταῦτα, καὶ πολ- C
 λῶν πλείονα τὰ λειπόμενα. Τὰ δὲ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας
 καὶ τοῦ Δαβὶδ, γυναίχος ἠττάτο, τοῦ πολέμου λα-
 βῶν ἐπίκουρον ἔρωτα· μοιχεία καὶ φόνος κατὰ τοῦ
 μεγέθους ἐχόρευον τῶν εὐεργεσιῶν· ὑβρίζεν ἡ σὰρξ
 ἐπὶ πνεῦμα, καὶ ἐπιθυμία ἀθεσμος τοῖς τῶν δωρεῶν
 χαρίσμασιν ἐπεκώμαζε, καὶ πόσα τοιαῦτα! ὁ προ-
 φῆτης καὶ βασιλεὺς, κάπηλος, οὐκ οἶνον ὕδατι κε-
 ραννύς, ἀλλὰ τὰς ὑπὲρ λόγον δωρεάς· καταμιγνύς, καὶ
 κιδηλεύων ταῖς τῆς σαρκὸς πάθεσι καὶ σκιρτήμασιν.
 Ἐν τούτοις καὶ τοῖς τοιοῦτοις λόγοις ὁ Θεὸς κρινό-
 μενός τε καὶ δικαιολογούμενος πρὸς τὸν Δαβὶδ, ἄρ'
 ἔστιν εἰπεῖν εἰς ὅσον τῷ δικαίῳ ὑπερέβαλε, καὶ τῆς
 αὐτοῦ παρέστησεν ἀγαθότητος τὸ ἀνυπέριθτον, μά-
 λιστα δὲ μὴδὲ τιμωρίας ὑπάγων τὸν ἀντὶ τοσοῦτων
 ἀγαθῶν κακοῖς ἀμειψάμενον; ὑπετέμνετο γὰρ ἂν D
 οὕτως τὸ ἀφᾶτον ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἐν αὐτῷ λαμ-
 πρὸν καὶ οὐκ ἔχον ἀπαγγέλλειν λόγον τὸ μέγεθος·
 τιμωρία γὰρ καὶ κολάσις ὁ ἡδίκημένος ζημιούμενος
 τὰ πολλὰ τῶν ὀφλημάτων ἄγει πρὸς διάλυσιν. Τὰ
 τοῖνον Δαυιδικά τῆς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως
 βήματα καὶ τῶν παραπλησιῶν ἕκαστον ἢ τῶν ἱερῶν
 Λογιῶν συνήθεια τὸ πάντως ἀποθησόμενον προμη-
 νύουσα, αἰτιολογικῶς ἀπαγγέλλει, καὶ διατυπούσα
 τῷ σχήματι τὸ συγγενὲς τοῦ ἀκαλύπτως ἐκδησομένου

centa iustitia et omnis commiserationis et bonitatis
 emittente radios. Et sermones hic intelligi possent
 Dei humane condescendentis infirmitati et in ra-
 tiones et iudicium se statuentis. Etenim, ait : « Ve-
 nite et contendamus simul, ait Dominus. » Inqui-
 sitione autem facta ex opposito de donis quibus
 fruitus est et beneficiis David et de iis ad quos
 lapsus est illegitimos actus : a lingua calami et ti-
 bias inflare inscite artem sibi fingente, lingua spi-
 ritus et sapientie supra captum rationis et scientie
 organum ; ex adolescentulo irrisore dux fortuitus
 belli et totius aciei, et solus et absque telis et ar-
 mis et reliquo apparatu et experientia certaminis,
 reportans victoriam et hostium frangens domina-
 tionem, ex ea quæ est sub dio miseria, duplicibus
 et triplicibus tectis domorum splendores et splen-
 didiora habitacula, et sub tecto et deliciis affluens
 victus, et multarum urbium ex pago oriundus, do-
 minius ; pro pastorali doliolo et pera, sceptrum in
 manu, et circum caput diadema regii ; e grege
 boum et tibia et sonitu mulcente eorum aures, vates
 eorum quæ supra sermonem sunt operum et pro-
 phetie effluere faciens charismata ; ex sedibus in-
 certis et cura agnorum et pelle ferente corpusculum
 labore gravatum, thronus regius et purpura et
 hastarii et corona ; ut verbo dicam, ex idiota pro-
 pheta et rex ex fugitivo et contra nostes victoriam
 consecutus absque pugna.

Igitur divina circa David, talia, et multo ma-
 iora prætermissa. Quæ autem meæ infirmitatis et David,
 a muliere victus est, belli assumpto socio amore :
 adulterium et homicidium contra magnitudinem
 incesserunt bene factorum. Injuria affecit caro spi-
 ritum, et concupiscentia illegitima donorum chari-
 smatibus illisit, et quænam illa? Propheta et rex,
 caupo, non vinum aquæ miscens, sed ea quæ supra
 sermonem sunt dona miscens et adulterans carnis
 passionibus et assultibus. In his et talibus sermo-
 nibus Deus iudicatus et iustificatus quoad David.
 Certe est dicere in quantum iustitia superaverit,
 et suæ ostenderit bonitatis excel-
 lentiam, præsertim non vindictæ subjiciens eum
 qui pro tantis bonis mala rependit. Sic enim
 subsecta fuisset ineffabilis misericordia Dei et quod
 in ea splendens neque sermonem habens ad enar-
 randam ejus magnitudinem ; vindicta enim et ca-
 stigatione is qui injuste damno affectus est pleraque
 delictorum dissolvit. Davidica igitur pœnitentiæ et
 confessionis verba et similia quodvis sacrorum
 Eloquiorum mos omnino eventurum præindicans,
 ætiologice enoniat et effluens habitu id quod
 affine est ejus quod ineluctabiliter eventurum cor-
 ram sistit. Qui Igitur Eloquiorum [sacrorum]

morem et canonem intelligentiæ recta prosequitur, A postquam ipsi occurrerit causam allegantem tropologiam præ se ferens aliqua propositio, manifestum est nullum tumultum neque turbationem neque dubitationem aliquam rationem tenentem esse subiturum; sed ratione contrahens figuræ sensum, præ eventurum videbit; cuius quoque in ostensionem figuratus loquendi usus assumitur.

QUÆSTIO LVII [at. LVI].

Quare, Salvatoris baptizantibus discipulis, adhuc baptizabat Joannes?

Edita a Maio, l. c., p. 65-66.

Quia eandem sententiam usque ad immolationem B immutabilem conservabat, propter quam et ab initio minister visus est baptismatis. Etenim tunc quidem baptizabat, ut prædicaret accedentium multitudini communem Salvatorem generis; et deinceps ut ne intensionem remittens corripere ejusmodi Deum amantis testimonii et sanctos decentis propositi. Baptizabant igitur Salvatoris discipuli, Redemptorem generis prædicantes; baptizabat autem et Joannes, primitivum exemplar illorum sacræ operationis factus, seque conjungens his colluctantibus et cooperator salvificæ hujus et prævie purificantis constitutus actionis. Etenim clamavit baptizans, Jesu omnibus divinitatem testificans. Id enim cælestis illorum sponsus volebat, et præparare studebat, et supereminenter C major omnibus et a Deo missus, et Dei verba loquens et qui accepit et habet spiritum non mensura donationis et operationis participatione, ut omnes prophetæ, sed congenerationis justitia, et supersubstantialis consubstantialitatis dignitate. Atamen baptismus Joannis et discipulorum Salvatoris nullo discrimine nisi personarum immutatione differebat. Etenim parabat quivis eorum baptizatos aptos fieri ad suscipiendum per ignem et spiritum perficiendum baptismum, neutrum vero illorum præbebat Spiritus gratiam et efficaciam, neque omnimodam peccatorum remissionem. Tale enim super sermonem donum post distributionem ignitarum linguarum et per ipsas sancti Spiritus D præsentiam baptizatis donabatur.

QUÆSTIO LVIII. [At. LVII.]

Quare Moyses secundum genesin genealogiam texens principatum Esau, reliquorum quidem simpliciter nuda recenset nomina, ad Ainan vero progrediens ait: « Iste est qui invenit lamin in deserto cum pasceret subjugalia Seagon patris sui? » quid igitur est quod invenit? et quare mentione dignum est habitum?

Edita a Maio, l. c., p. 66. In Gen. xxxvi, 21.

Syriaca vox *Lamin*, vel, ut aliqui, *Elmein*, fontem denominat; fontes vero et putei desiderata erant res iis qui ex Abraham; cum enim essent pastores et substantiam totam sibi compararent ex

παρίστησιν· ὁ τίνων τῶ τῶν λογίων ἔθει καὶ τῶ κα-
νόνι τῆς διανοίας εὐθύνόμενος, ἐπειδὴν εἰς ὁμίλιον
καταστῆ τῆ αἰτιολογίᾳ τροπολογία κατεσχηματισμέ-
νου τινὸς προβλήματος, ὅπλον ὡς οὐδένα θόρυβον
οὐδὲ παραχῆν οὐδ' ἀπορίαν τινὰ τοὺς λογισμοὺς συν-
έχουσιν ὑποστήσεται· ἀλλὰ τῶ λόγῳ περιελών τοῦ
σχήματος τὴν ἐπίνοιαν, καθαρῶς τὸ ἐκδησόμενον
ἔψεται· οὐπερ καὶ εἰς δὴλωσιν ὁ σχηματισμὸς παρα-
λαμβάνεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΖ.

*Διὰ τί τῶν τοῦ Σωτῆρος βαπτίζοντων μαθητῶν,
ἔτι ἐδάπτειν ὁ Ἰωάννης;*

Διότι τὴν αὐτὴν γνώμην μέχρι τῆς σφαγῆς ἀπαρά-
τρεπτον συνστήρει, δι' ἣν καὶ κατ' ἀρχὰς ὑπ-
ηρέτης ὤφθη τοῦ βαπτισματος. Καὶ τότε μὲν γὰρ
ἐδάπτειν, ἵνα κηρύττῃ τῶν προσείοντων τῶ πληθεῖ
τὸν κοινὸν Σωτῆρα τοῦ γένους· καὶ ὕστερον δὲ ἵνα
μὴ τὸν τόνον ὑποχαλῶν ἐλεγχθεῖ τῆς τοιαύτης θεο-
φιλοῦς μαρτυρίας καὶ ἀγιοπρεποῦς προαιρέσεως.
Ἐδάπτειν οὖν οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος, τὸν Λυ-
τρωτὴν τοῦ γένους κηρύττοντες· ἐδάπτειν δὲ καὶ
Ἰωάννης, ἀπαρχὴ μὲν παράδειγμα τῆς ἐκεῖνον ἱε-
ρᾶς ἐργασίας γενόμενος, συναφαπτόμενος; δὲ τοῦτοις
συναγωνιζόμενος καὶ συναεργὸς τῆς σωτηρίου ταύ-
της καὶ προκαθαροῦς καθιστάμενος πράξεως· καὶ
γὰρ ἀναέκραγε βαπτίζων, τὴν Ἰησοῦ πᾶσι θεότητα
διαμαρτυρούμενος. Τοῦτο γὰρ ὁ ἐπουράνιος αὐτῶν
νομφίλος ἐβούλετο, καὶ κατασκευάζειν ἐσπουδάξτετο,
καὶ ὁ καθ' ὑπερβολὴν μείζων ἀπάντων, καὶ ὁ ἀπὸ
θεοῦ ἀπεσταλμένος, καὶ ὁ θεοῦ ῥήματα λαλῶν καὶ
ὁ λαβὼν καὶ ἔχων τὸ Πνεῦμα οὐ μέτρῳ δωρεᾶ; καὶ
ἐνεργείας μεθέξει, ὡσπερ ἅπαντες οἱ προφῆται,
ἀλλὰ συγγενείας δικαίῳ καὶ ὑπερουσίου ὁμοουσιότη-
τος ἀξιώματι. Τὸ μέντοι βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου
καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος οὐδενὶ διαφορῶν πλὴν
τῆς τῶν προσώπων ἐναλλαγῆς διεστέλλετο· καὶ γὰρ
παρεσκεύαζεν μὲν ἐκάτερον αὐτῶν τοὺς βαπτίζομέ-
νους ἐπιτηδείους ἔσσεσθαι, τὸ διὰ πυρὸς καὶ Πνεύμα-
τος τελεσθὸς ὄντων διέξασθαι βάπτισμα, οὐδέτερον
δὲ αὐτῶν παρεῖχεν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν καὶ ἐν-
έργειαν, οὐδὲ τὴν παντελῆ τῶν ἀμαρτημάτων ἄφ-
εσιν. Ἡ τοιαύτη γὰρ ὑπὲρ λόγον δωρεὰ μετὰ τὴν
διανομὴν τῶν πυρίνων γλωσσῶν καὶ τὴν δι' αὐτῶν
τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσία τοῖς βαπτίζομένοις
ἐχαρίζετο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΗ.

*Τίνας ἐνεκεν ὁ Μωσῆς κατὰ τὴν Γένεσιν γενεαλο-
γῶν τὰς ἡμεροίας Ἰσαὺ, τῶν μὲν ἄλλων
ἀπλῶς ψιλὰ διέρχεται τὰ ὀνόματα, ἐπὶ δὲ τὸν
Αἰνᾶν ἐλθὼν φησὶν· « Οὗτός ἐστιν ὃς εἶρε τὸν
Ἰαμὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅτε ἐνεμε τὰ θοκοῦργια Σε-
γῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ; » τί οὖν ἐστὶν ὁ εἶ-
ρε; καὶ τίνας ἐνεκεν μνήμης ἀξιοῦται;*

Ἡ Σύρα φωνὴ τὸν Ἰαμὴν ἢ ὡς Ἰνιοὶ τὸν Ἐλμειν
πηγὴν ἐθέλει καλεῖν· αἱ πηγαὶ δὲ καὶ τὰ φρέατα πε-
ρισπούδαστον ὑπῆρχε χρεῖμα τοῖς ἐξ Ἀβραάμ· πε-
μένους γὰρ ὄντες καὶ τὸν βίον ὅλον ποιούμενοι ἐκ τῆς

τῶν προβάτων πολυπληθείας τε καὶ εὐθηνίας, πολὺν ἄλογον εἶχον τῶν πηγῶν καὶ φρεάτων · ἅτε δὴ τῆς τροφῆς οὐ πολὺ ἔλαττον οὐδὲ τοῦ πόματος καταπαίνοντο; καὶ διατιθέντος ἐπὶ τὸ ἀμεινον τὰ βοσκήματα. Οὕτω δὲ φαίνεται καὶ ὁ Ἀβραὰμ καὶ ἄλλης ἀπολαύσας παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ θεραπείας, οὐκ ἀγνωμοσύνην ἠγούμενος διελέγγυε αὐτὸν περὶ τῆς ἀφαιρέσεως ὧν αὐτὸς ἀνωρύετο φρεάτων · οὐδ' ἐκείνος τὸν ἔλεγχο μκκτηρίζει · ἀγνοεῖν δὲ τὴν πράξιν παρὰ τῶν αὐτοῦ θεραπεύοντων τοιμηθεῖσαν ὑποκρίνεται καὶ σπουδάζει ὁ Ἀβραὰμ διὰ τῶν ἐπτά ἀμνάδων τὴν τοῦ Ἀβιμέλεχ ὁμολογίαν ὡς εἶη τὸ φρέαρ ἔργον καὶ πόνος τοῦ Ἀβραὰμ βεβαιώσασθαι · καὶ ὄρκιο; καὶ συνθήκαι προβαίνουσι · καὶ ἡ πηγὴ λαμβάνει τὴν ἐπωνυμίαν ἀπὸ τῆς πράξεως φρέαρ Ὀρκισμοῦ ἐπωνομασθεῖσα · καὶ οἱ Φυλιστιεῖμ δὲ χρόνῳ ὕστερον τῆς ἰδίας χώρας ἐν ἧ παρῶκει ὁ Ἰσαὰκ φεύγων τὸν ἐν τῇ πατρίδι λιμὸν, ἀπελάσσει φθόνῳ μελετήσαντες, ἐμφράττουσι τὰ φρέατα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ; ποιμένας εἰδότες μὴ δύνασθαι ζῆν, τῆς τῶν φρεάτων ἀποστερουμένους χρήσεως; καὶ Μωσῆς οὐ τοὺς χειρῶν ἀδίκων ἀρξάντας ποιμένας ἀπωσάμενος παρέσχε ταῖς θυγατρῶσι τοῦ Ἰσθὲρ θάττον ἢ κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας ποτίσαι τὰ θρέμματα τῷ πατρὶ κηδεύει, καὶ κύριος οἰκίας ἀντὶ προσηλύτου γίνεται · καὶ μυρία ἄλλα ἔστι λαβεῖν δι' ὧν περισπούδαστον καὶ μέγα κτήμα τοῖς ἐξ Ἀβραὰμ τὰ φρέατα ἐνομιζέτο · ὁ δὲ καὶ ἀταλαιπώρως εὐρῶν ὁ Αἰνῶν ἢ ὁ Ἄνῶν (ἐκατέρως γὰρ τῆς φωνῆς ὀνομάζεται), ἱστορίας κοσμογένειαν καὶ τὴν τοῦ Ἡσαῦ φυλὴν γενεαλογήσαντι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΝΘ.

Τὶ δηλοῖ τὸ ἐν δευτερονομίῳ γεγραμμένον · « Ἐὰν δὲ οἰκοδομήσῃς οἰκίαν καιρῆν καὶ ποιήσῃς στεφάνην ἐφ' ὀψοματῶ σου, καὶ οὐ ποιήσῃς γόνον ἐν τῇ οἰκίᾳ σου · »

Edita a Maio, l. c., p. 67-69. In Deuteronom. xxii, 8.

Εἰρηται μὲν τοῖς πρὸ ἡμῶν περὶ ταύτης τῆς βήσεως οὔτε τῆς σαφηνείας οὐδὲν οὔτε τῆς ὀρθότητος ἐνδεέστερον. Πλὴν ἐπειπερ σοι φίλον καὶ ἀ ράδιόν ἐστι παρ' ἐτέρων μαθεῖν, ταῦτα παρ' ἡμῶν ἀκούειν, συνάδοντες καὶ ἡμεῖς ἐκείνοις, καὶ μάλιστα οἷς τι τῶν ἄλλων ἐπὶ τὸ ἀμεινον τεθεώρηται, καὶ σύμφωνον ποιούμενοι τὴν ἀνάπτυξιν, πρῶτον μὲν εἰδέναι φαιμέν δεῖν, ὡς ὁ καὶ πολλάκις σύνδεσμος ὡσπερ καὶ ἄλλαι πολλαὶ τῶν λέξεων παρὰ τοῖς Μωσαϊκοῖς διατάγμασι παρέλκοντος ἐπέχει χώραν · διὸ καὶ πρὸς τὸ εὐθύστερον ἀναγνωσθεῖν ἂν τὸ βῆτον, τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν συνδέσμου περιαιρηθέντος · διπλαῖς δὲ διανοαῖς ἢ ἐρμηνείαι μερίζεται. Ἢ μὲν γὰρ πρὸς τὸ γράμμα διαβαίνει καὶ διὰ τῶν αἰσθητῶν ἀπευθύνεται, ἢ δὲ πρὸς θεωρίαν θέλει μᾶλλον ἀνάγεσθαι · ἢ μὲν οὖν τὴν πρόδον δι' ὧν ἡ λέξις μᾶλλον καὶ ἡ αἰσθησις ἐπικρατεῖ, ποιούμενη, ὡδὲ πῆ τὸ δηλούμενον ἀναπτύσσει. Οἰκίαν γὰρ σοι, φησὶν, προθεμένῳ σκοπῶν ἀνοικοδομησῆσαι, καὶ τάφον, ὡς εἰκός, κρηπιδῶσαι καὶ καταβαλεῖν τὰ θεμέλια ἀνορυξαμένῳ, οὐ χρὴ καταλιπεῖν τὰ βοθρεύματα πρὶν εἰς τέλος ἀγαγεῖν τὸ ἔργον χωρὶς τῆς ἀρμοζούσης περιβολῆς καὶ ἀσφαλείας · ἵνα μὴ τῷ τὴν σὴν ἀγνοήσαντι πράξῃν, αἰτιος

ovium magno numero et prosperitate, magni faciebant fontes et puteos, quasi pascuis non valde minus ita et potu saginante et disponente in melius armenta. Sic certe videtur et Abraham et reliqua fruitus apud Abimelech cura, non insipientiam ducens reprehendera ipsum de ablatione eorum quos ipse foderat puteorum; neque ille reprehensionem irridet, ignorare vero actionem a suis servis ansam respondet et festinat Abraham per septem agnos Abimelech confessionem, esse puteum opus et laborem Abrahæ, stabilire. Et juramentum et conventiones procedunt, et fons sumit cognomen ab actu, puteus juramenti cognominatus. Et Philistiim tempore subsequenti propria regione in qua peregrinabatur Isaac fugiens in patria famem, expellere invidia cum meditati essent, obstruunt puteos patris ejus, pastores scientes non posse vivere, puteorum destitutos utilitate. Et Moses quod manibus iuivis patrari cœpta pastorum amolitus præbuisset filibus Jethro ocuis quam aliis diebus [opportunitatem] adaquandi greges, patri placet, et dominus domus pro advena sit. Et sexcenta alia sumere est per quæ desiderabilis et magna possessio posteris Abrahæ putei putabantur. Quod sane et feliciter cum invenisset Ainan seu Onan, utraque enim voce nominatur, historiæ præbuit materiam Dei speculatori Moysi qui de cosmogonia et de Esau familia genealogiam texuit. παρέσχεν ὑπόθεσιν τῷ θεόπτη Μωσαεὶ κατὰ γὰρ τὴν

QUÆSTIO LIX [al. LVIII].

Quid significat quod in Deuteronomio scriptum est: « Si ædifices domum novam, facies et coronidem domui tuæ, nec facies homicidium in domo tua? »

Dictum est quidem a majoribus nostris de hac locutione quod neque illustratione neque correctione indiget. Attamen quia tibi placitum et quæ facile est ab aliis discere, hæc a nobis audire, concinentes et nos illis, et præsertim quibus aliquid aliorum in melius speculatum est, et consonam facientes replicationem, primum quidem nosse dicimus oportere, quod sæpe conjunctio, et, sicut et aliæ multæ ex dictionibus in Mosaicis ordinationibus, redundantis vocis habet locum. Ideo et rectius legeretur dictum, ea quæ ab initio est conjunctione sublata; duplicibus vero intellectibus interpretatio dividitur. Hæc enim ad litteram transit et per sensibilia dirigitur, illa vero ad theoriam vult magis sursum agi. Illa igitur prævium iter, per quæ dictio magis et sensus obtinet, sibi faciens, sic forte significatum aperit: Domum enim tibi, ait, cum posueris scopum ædificare, et foveam ut decet fundare et jacere fundamenta cum foderis, non oportet relinquere fossiones antequam ad finem perduxeris opus, absque convenienti ciuctura et munimine, ut ne tuam ignorantiam actionem, causa videaris homicidii, illo

quidem lapsio in profundum, utpote nihil novorum operum antea sciente, te vero nullam curam ne quid accidat tale, adhibente. Etenim et multa ex irrationalibus non veri absimile est casura in profundum et interitura; sed et hominum aliquos quos prior locorum positio et consuetudo transitus et breve post novam structuram tempus obumbrantia ea quæ noviter facta sunt, et nihil novum neque dictum damnum ne suspicarentur decipientia, perditionem invenire pro præcedenti utilitate coggerunt. Oportet igitur propter hæc omnia nullam omittere, in iis quæ agimus, securitatem, per quam congeneres et contribules omni læsioni et damno impervios conservemus. Illegitimum enim et crudele a quibus nos utilitates carpimus, ejusdem generis et ejusdem tribus homines sinere perpassionum et dolorum sustinere ultima. Debita autem providentia adhibita, et inde quoque nullo transeuntium in fossiones abrupto, non erit occisio ulla in noviter ædificata domo; et circa domum conspecta cinctura et coronis et homicidio mundam domum declaravit et erga proximum providentiam clare omnibus manifestans, multarum et insignium laudum causa provido auctori sit; et talia curæ fruitionem in similibus operibus et præscriptiones ei qui prior illas constituit, thesaurizavit. Et hoc quidem quod Deo gratissimum est legislationis stabilivit, et potens et salvificum et reverendum. Juxta quidem quod sensibile est, talem est accipere et propositi sermonis intelligentiam.

Quæ vero ad theoriam magis spiritum attollit, hæc et vellet hortationi actionem connectere. Qui philosophia recentiori et supra captum multitudinis posita utuntur, et vitam liberam a vulgari conversatione curant, non debent illi novum quidem fundamentum figere, novam vero parare tentare domum, nec in ullo ad multitudinem inclinatum, neque a consueta conversatione ad vestigia decidentem; in ipsis autem mediis operibus facti, intensionem luctaminum remittere, et facilitate similibus laborum putridum et caducum id quod bene cœptum est ædificare egregiæ artis opus; et domum per quam licebat et decidentes imbres tentationum procellas fortiter repellere et inlaminatum radium passionum sopire et cohibere ardorem; hanc vero domum splendide cœptam ædificari, ita vero ad admirationem suavem progredientem non oportet remissione sententiæ deinceps sinere in risum decidere, et in odium et in contumeliam priorem bonam famam commutari; sed oportet hanc noviter cœptam ædificari, in similibus servare successum, et coronidem jucundæ huic et egregiæ habitationi circumdare, id est usque in finem ad coronas ducentem accurationem et curam parare; legitime enim et ad finem usque pugnantium coronæ. « Nemo enim, » ait Ecclesiæ præco, « coronatur, nisi legitime certaverit. » Novit autem

¹ II Tim. II, 5.

ἀναφανήση φόνου, τοῦ μὲν ἐμπροσθέντος τῷ βοθύνῳ, ἄτε μηδὲν τῶν καινουργηθέντων προειδότες, σοῦ δὲ μηδεμίαν ἐπιμέλειαν περὶ τοῦ μηδὲν συμβῆναι τοιοῦτον εἰσηγησαμένου. Καὶ γὰρ καὶ πολλὰ τῶν ἀλόγων οὐδὲν ἀπεικὸς παρεμπίπτειν τῷ βοθύνῳ καὶ ἀπόλυσθαι· ἀλλὰ γε τῶν ἀνθρώπων ἐνίους οὐς ἢ πρότερα τῶν χωρίων θέσις καὶ τὸ ἔθος τῆς διόδου καὶ ὁ βραχὺς μετὰ τὴν καινοτομίαν χρόνος· ἐπισκιάζοντα τὰ νεοχωμθέντα, καὶ μηδὲν καινὸν μηδὲ πρόσφατον βλάβην ὑφορᾶσθαι συνεξαπατῶντα βλεθρον εὐρεῖν ἀντὶ τῆς προκειμένης χρείας συνώθησεν. Δεῖ δ' οὖν διὰ ταῦτα πάντα μηδεμίαν παραλυμπάνειν ἐφ' οἷς πράττομεν, ἀσφάλειαν· δι' ἧς τὸ ὁμογενὲς καὶ ὁμοφυλον πάσης βλάβης καὶ ζημίας ἀπείρατον συντηρήσομεν· ἔκθεσμον γὰρ καὶ ὠμότητος ἐφ' οἷς ἡμεῖς τὰς ὠφελείας δρεπούμεθα, τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοφύλους περιρᾶν τὰ τῶν παθημάτων καὶ ἀλγεινῶν ὑφίστασθαι ἔσχατα· τῆς μέντοι χρεωστούμενης προνοίας κἀνταῦθα καὶ μηδὲν τῶν παραπορευομένων τοῖς βοθύναις ὑποφερομένων, οὐκ ἔσται φόνος· οὐδεὶς ἐν τῇ νουργούμενῃ οἰκίᾳ· καὶ ἡ περὶ τὸν βόθρον περινοηθεῖσα περιβολὴ καὶ στεφάνη καὶ φόνου καθάραν τὴν οἰκίαν ἀπέφηγεν καὶ τὴν τοῦ πλησίον πρόνοιαν λαμπρῶς πᾶσι ἐμφανίζουσα, πολλῶν καὶ καλῶν ἐπαίνων πρόξενος τῷ προγοησαμένῳ γίνεται· καὶ τῆς τοιαύτης κηδεμονίας τὴν ἀπόλαυσιν ἐν ὁμοίοις ἔργοις καὶ συγκυρήματα τῷ προκαταβαλόντι ἀπεθησαύρισε· καὶ τόγε θεοφιλέστατον τῆς νομοθεσίας ἐθεβαίωσε, τό τε δυνατὸν καὶ σωτήριον καὶ αἰδέσιμον· ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ αἰσθητὸν, τοιαύτην ἐστὶ λαβεῖν καὶ τὴν τοῦ προκειμένου λόγου εὐκρίθειαν.

ἼΙ δὲ πρὸς θεωρίαν μᾶλλον τὸν νοῦν ἀναφέρουσα, τοιαῦτα ἂν εἴη καὶ βουλομένη καὶ τῇ παραινέσει τὴν πρᾶξιν συσφίγγουσα. Οἱ φιλοσοφίᾳ καινοτέρῳ καὶ τῶν πολλῶν ὑπεράνω κειμένη χρώμενοι καὶ τὸν βίον ἐξηρημένον τῆς δημόδους πολιτείας ἐπιτηθεύοντες, οὐκ ὀφείλουσιν οὗτοι καινὸν μὲν τὸν θεμέλιον πηγνύουσι, καινὴν δὲ κατασκευάζειν ἐπιχειρεῖν τὴν οἰκίαν καὶ μηδὲν πρὸς τὸ πλῆθος συμφερομένην· μήτε τῆς ἐθίμου διαγωγῆς πρὸς τὰ ἔχνη καταπίπτουσαν· ἐν αὐτοῖς δὲ μέσοις τοῖς ἔργοις γενόμενοι, τὸν τόνον τῶν ἀγωνισμάτων ὑποχαλᾶν, καὶ τῇ βραστήνῃ τῶν ὁμοίων πόνων σαθρὸν καὶ εὐδιάπτωτον τὸ καλῶς ἀρξάμενον οἰκοδομεῖσθαι φιλοτέχνημα· καὶ τὴν οἰκίαν δι' ἧς ἐνὴν καὶ καταβρῆγγυμένους ὁμβρους τὰς τῶν πειρασμῶν νιφάδας στεβρῶς ἀποκορῦσεσθαι, καὶ φλογίζουσαν ἀκτίνα ἦτοι τῶν παθῶν ἀποστέγειν τε καὶ ἀναστέλλειν τὴν πύρρῳσιν· ταύτην δὲ τὴν οἰκίαν οὕτω μὲν λαμπρῶς ἀρξάμενην οἰκοδομεῖσθαι, οὕτω δὲ πρὸς θαῦμα γλυκὺ προϊούσαν οὐ χρὴ βραθυμίᾳ γνώμης ὑστερον ἔειν εἰς γέλωτα καταπίπτειν, καὶ τὸ σκυθρωπὸν καὶ περιυδρισμένον τῆς πρὶν εὐκλείας ἀνταλλάττεσθαι· ἀλλὰ δεῖ ταύτην καινῶς ἀρξάμενην οἰκοδομεῖσθαι, ἐν τοῖς ὁμοίοις συντηρεῖν κατόρθωμα· καὶ στεφάνην τῷ τερπνῷ τούτῳ καὶ περικαλεῖ δωματικῆ περιθεῖναι, τούτεστι μέχρι τέλους τὴν πρὸς τοὺς στεφάνους ἀγούσαν ἀκριβεῖάν τε καὶ ἐπιμέλειαν ἐπιτηθεύειν· τῶν γὰρ νομίμως καὶ τῶν μέχρι τέλους

ἀθλούντων οἱ στέφανοι· « Οὐδεις γάρ, φησὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ κῆρυξ, στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. » Οἶδε δὲ καὶ καινὴν κτίσιν τὴν κατὰ Χριστὸν προκοπὴν καὶ τελείωσιν ὁ τοῖς αὐτοῖς καινοῖς πολιτεύμασιν τὴν καινὴν διαθήκην καινότεραν ἀεὶ συντηρήσας. « Εἰ τις γάρ, φησὶν, ἐν χρόνῳ καινῆ κτίσει, » ἀνακαινίζεσθαι· τοῦτέστι διὰ πάντων ἐν τῇ σοφῶς τε καὶ ὑπὲρ λόγον οἰκονομηθείσῃ καινότητι διατηρεῖσθε καινιζόμενοι, μηδὲν παλαιὸν μηδὲ σαθρότητος νόσον ἐπιφέροντες. Εἰ γὰρ μὴ ἐπιτεθείη στεφάνῳ τῷ καινιζομένῳ δωματίῳ τοῖς κατορθώμασι, τοῦτέστιν εἰ μὴ μέχρι τέλους τοῦς νεανικοῦς καὶ καινοῦς καὶ καλοῦς ἀγῶνας τοῦς προξένους ἡμῖν τῶν στεφάνων συντηρήσομεν, φόνος καὶ φόνων ὁ χαλεπώτατος ἐν τῇ σαθρότητι τοῦ οἰκοδομήματος· συγκατανευγχνότος δὲ καὶ συγκατορῦζαντος καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς τῆς καινότητος τῆς οἰκοδομῆς, ὡς εἶθε μὴ ὠφελεν εἰς μάτην, φιλοτιμησάμενον· τῷ γὰρ οὕτως ἀθλίως περινευγχνέντι καὶ μετὰ τοσοῦτους πόνους καὶ ἰδρώτας ὡς περ ἐκ μεταμελείας ἐνυθρίσαι τὰ φθάσαντα, καὶ παθῶν ἀνδράποδον γενέσθαι καὶ τοῦ ἐχθροῦ θήρυμα, οὐδὲν ἂν εἴη χειρόν, μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐλέσθαι τὴν καινότητα τοῦ πολιτεύματος, ἢ προελόμενος μὴ διενεργεῖν μέχρι τέλους, ἀλλ' ἀνθελέσθαι τῶν σπουδαζομένων τὰ ἀπεικταῖα· καὶ οἷς ἂν ἔξουσίαν οἱ οὐδὲ τὸν θεοστέσιον δὲ παρασιωπεῖσθαι Κύριλλον

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ε΄.

Τί δήποτε τοῦ νόμου κωλύστος ἀπτεσθαι λεπρῶν, εἰ δὲ μὴ, ἀκάθαρτον εἶναι ἕως ἑσπέρας, ἐν τῷ θεραπεύειν τὸν λεπρὸν ὁ Σωτὴρ ἀπτεται αὐτοῦ, καίτοι λόγῳ θεραπεύειν δυνατός ὢν;

Edita a Maio, l. c., p. 69-72.

Πρῶτον μὲν ἐκεῖνο προσῆκεν εἰδέναι, ὡς ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ νῦν μὲν τὸν νόμον ἔκρινε φυλάττειν, νῦν δὲ τῶν κρειτόνων καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἔργων ἀπέφαιναν ἤττονα, οὐδ' ὅτε νομοφυλακεῖν ἐδοκίμαζεν, ὡς ὑποκειμένος τοῖς νόμοις ἐφύλαττεν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οἰκονομίαν πληρῶν, καὶ δεικνύς οἷα δὴ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μὴ ἀπαξιώσας ἀναλαβεῖν, ὅτι καὶ αὐτὸς οὐκ ἀτιμάζει τὰ δι' ὧν ἤδη ρυθμίζεται τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ καὶ μετέρχεται ταῦτα ὅταν μὴδὲν ἄλλο τῶν κρειτόνων εἰς ἑαυτὸν μετέλκη καὶ μεταβιβάσῃ τὴν πρόνοιαν· τοῦτο δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων ἅμα ἐμφράττων τὰ βλάσφημα καὶ ἀπύλωτα στόματα, καὶ τὸ ἀντίθεον καὶ παράνομον ὡς περ εἰς τὸν Δεσπότην ἐναπορρίπτειν οὐκ ἔφριττεν ἢ θεομάχος αὐτῶν ἀπόνοια, εἰς τὰς ἐκεῖνων περιτρέπων κεφαλὰς· ἐπεὶ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐγκαλομένους ὅτι κατὰ τὸ Σάββατον πορνεύομενοι τοὺς στάχτας ἐτίλλον, καὶ ψύχοντες λιμοῦ τὴν αὐτοσχέδιον τράπεζαν ἐποιούντο ἴαμα, ἱεραῖς τε ἄλλαις ἐφόδοις καὶ δὴ καὶ παραδειγμάτων ἐπιφορᾷ κράτει καὶ ἀξιώματι τὸ ἀπαράγραπτον προβαλλομένων ἀνευθύνους ἐδείκνυ καὶ πάσης ἀνεπάφους μέμψους· νοὶ μὴν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου Κύριον εἶναι τοῦ Σαββάτου, οὐχὶ δὲ τῇ ἐκεῖνου παρατηρήσει δουλεύοντα περιφανῶς ἀνεκήρυττε. Διὸ καὶ παρόντος αὐτοῦ τὸ προνόμιον τοῦ Σαββάτου συνεστέλλετο, ὡς περ ἐπιστάντος δεσπότηου

A et novam creaturam secundum Christum profectum et perfectionem qui iisdem novis institutis novum testamentum noviolem semper conservavit. « Si qua enim, » ait, « in tempore nova creatura, » renovari : id est, per omnia in sapienter et supra sermonem ædificata novitate perseverate innovati, nihil antiquum neque putredinis morbum inferentes. Si enim non imponatur coronis innovatæ domui per virtutes, id est, si non usque ad finem juvenilia et nova et pulchra certamina quæ procurant nobis coronas servaverimus, cædes et cædium pessima in putredine ædificii ; cum deorsum ferat et suffodiat vel illum qui a principio novitatis ædificii, utinam non profecerit in vanum, meliora æmulatus est. Ita misere enim dejecto et post tot labores et sudores quasi ex poenitentia injuria afficere quæ præcesserunt, et passionum mancipium fieri et inimici præda, nihilo pejus esset, neque a principio elegisse novitatem conversationis, aut postquam elegit, non perduxisse usque ad finem, sed anteposuisse æmulatis ea quæ deprecabilia sunt. Et ex quibus poterunt osores delectari irrisionibus et exprobrationibus, non divina locutus siluit Cyrillus sanctus.

μισοῦντες ἐντροφᾶν τῇ χλεύῃ καὶ τοῖς ὄνειδίσμασιν, οὐδὲ τὸν θεοστέσιον δὲ παρασιωπεῖσθαι Κύριλλον

QUÆSTIO LX [ul. LIX].

Cur Christus leprosum tetigerit, non obstante legali immunditia. cum solo verbo eum sonare potuerit?

Primum quidem id convenit scire, ex quo Salvator nunc legem judicabat servare, nunc vero optimis et supra hominem operibus demonstrabat inferiora, nec quando legem servare ducebat bonum, ut subjectum legibus eum servasse ; sed hoc quidem œconomiam implens et ostendens sicut humanam naturam non dedignatus assumere, ita nec ipsum jam dedignari ea per quæ ordinantur humana, sed et setari se illa quando nihil aliud excellentiorum in seipsum attrahit et transfert per providentiam ; illud autem et Judæorum simul obstruens blasphemiam et absque ostiis ora, et quod contra Deum est et contra legem ut in Dominum jactare non horrebat contra Deum pugnans illorum insania, in ipsorum retorquens capita. Quoniam et discipulos accusatos quod contra Sabbatum euntes spicas vellerent, et esurientes famis sponte oblatam mensam facerent medicinam, sacris et aliis viis et exemplorum quoque allegatione vi et dignitate Scripturam non violatam proponentium sine culpa esse demonstravit et omni intactos criminatione. Imo et Filium hominis dominum esse Sabbati, non autem illius observationi servientia insigniter prædicavit. Ideo et præsentem ipso præscriptio Sabbati contrahebatur, ut astante domino servi libertas evanescit, dominus autem circumagitur nutu. Namque in quibus ho-

* II Cor. v, 17.

minum divinitus operabatur salutem, homines in iis educantes leges tacebant; melius enim esse multo propria pædagogia ipsum opus salutis intelligebant. In quibus autem non erat legum custodia mirabilium operationum superponens, neque hominem salutem despiciens, tunc et ipsæ propriam justificationem agnoscebant. Magis vero ipsis semper servatum exstabat ex iis quæ Salvator operabatur. Etenim legum illatio cum et magis vigentes viderentur, lignum cædere et ignem accendere et carnes dividi a sacerdotibus non injuriam ducebant et ipsarum roboris destructionem sed et decorem sibi faciebant et dignitatem tolerare illis posteriora; et bovem et asinum solvere a præsepi, et abducere ut potus participes essent propriæ temperantiæ infirmationem non putabant, nec solutio ipsis videbatur quod nec illa servirent præcepto. Quid autem oportet loqui ovem e fovea extractam et bovem et filium hominis e puteis laris extractum, et quæcunque talia alia; quorum Sabbati leges vim reverentes, juvabantur magis et exaltabantur; quibus a principio illatum, multorum aliorum operum complexu et exhibitione earum quæ in ipsis separabantur actionum.

Hæc quippe et talia, transgressionem Sabbati imprudentibus Judæis mirabilium operationes et insanabilium morborum curationem inclamantibus, Salvator in medium protulit, opponens ea quæ super sermonem sunt opera manufactis actionibus, et ostendens quantum utrorumque discrimen. Et non erat nec impudentibus negare Judæis multo majoris pretii esse et mirabiliores salvificas actiones quam lignorum cæsis et carniū divisio et e fovea et puteo ovis et bovis extractio, et quæcunque his similia, etsi ab impio sensu et Deum impugnante non desisterent. Vide autem tu incomprehensibilem Dei sapientiam et ineffabilem providentiam, quomodo quod debebat posterioribus temporibus omnino solvi gratiæ abolitum, legem dico, vi et dogmate, id a principio inductum et victum constringeretur, ut omnimoda instans solutio eam quæ ex parte et cum qua progressa est lex proponens, neque novum neque paradoxum allatum simul ostenderet, sed et Judæorum confunderet et obturaret incredulitatem, et contra legem non in tempore zelo tuitam, quasi non nunc lege ad solutionem vergente, sed a principio cum solutione progressæ et cum solutione consistente, insolubilitati vero nec a principio subjecta. Et non quoad sola Sabbata legislationem solutio in suis ipsis limitibus servavit, sed et pro adimplentione paschatis definitum tempus distribuens, et in ea quæ per partes est superpositione actionis universitatem colligens. Certe et templum unum pro sacrificiis separatim ubique terræ dispersis Judæis victimam haud immolatam et ingratam omnimodo prænuntiavit futuram; hoc quidem

ἢ τῷ δούλου παρῆρα ἡρεμεῖ, τῷ δεσποτικῷ δὲ περιάγεται· νεύματα. Ἄλλὰ γὰρ ἐν οἷς τὴν τῶν ἀνθρώπων θεοῦργει σωτηρίαν, οἱ τοὺς ἀνθρώπους παιδαγωγοῦντες νόμοι ἡσυχάζον· κρείσσον γὰρ εἶναι πολλῶν τῆς ἰδίας παιδαγωγίας, αὐτὸ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας συνίεσαν. Ἐν οἷς δ' οὐκ ἦν τῶν νόμων ἡ φυλακὴ τὴν θαυματουργίαν ὑπερτιθεμένη, οὐδὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας· κατολιγωροῦσα, τὴν καὶ αὐτοὶ τὸ οἰκεῖον δικαίωμα ἐπεγίνωσκον· μᾶλλον δ' αὐτοῖς ἀεὶ συνδιασφῶζόμενον ὑπῆρχεν ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ διεπράττετο. Καὶ γὰρ ἡ τῶν νόμων εἰσφορὰ ὅτε καὶ μᾶλλον ἀνοῦντες ἐφαίνοντο, τὸ ξυλοκοπεῖν καὶ πῦρ ἀνάπτειν καὶ κρεανομεῖν τοὺς ἱερεῖς οὐχ ὕβριν ἡγούντο οὐδὲ τῆς αὐτῶν ἰσχύος καθαίρειν· ἀλλὰ καὶ κόσμον ἐποιοῦντο καὶ σεμνολόγημα φέρειν ἐκείνων τὰ δευτέρα· καὶ βοῦν δὲ καὶ θῶν λύειν τῆς φάτνης· καὶ ἀπάγειν ποτοῦ μετασχεῖν τῆς ἰδίας ἐπικρατείας· ἀσθένειαν οὐκ ἐτίθειτο, οὐδὲ λύσις αὐτοῖς ἐνομίζετο τὸ μὴ καὶ ταῦτα δουλείειν τῷ παραγγέλματι. Τί δὲ δεῖ λέγειν πρόβατον βοθῶν ἀνασπῶμενον καὶ βοῦν καὶ υἱὸν ἀνθρώπου τῶν φρεάτων ἀνιμῶμενον· καὶ πόσα τοιαῦτα ἕτερα; ὧν οἱ τοῦ Σαββάτου νόμοι τὸ κράτος διευλαθοῦμενοι, ἤρχοντο μᾶλλον καὶ ἐσεμνύνοντο· οἷς ἀπ' ἀρχῆς εἰσφερόμενον, πολλῶν ἄλλων ἔργων περιοχὴ καὶ τῇ διατυπώσει τῶν ἐν αὐτοῖς ἀφωρίζοντο πράξεων.

Ταῦτα τοιγαροῦν καὶ τὰ τοιαῦτα παράβασιν τοῦ Σαββάτου τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων τὰς θαυματουργίας τε καὶ τὴν τῶν ἀνιάτων νόσων θεραπείαν ἐπιβουμένων, ὁ Σωτὴρ εἰς μέσον προήνεγκεν ἀντιπαρτιθεὶς τὰ ὑπὲρ λόγον ἔργα ταῖς χειροκμητοῖς πράξεσι, καὶ δεικνύς ὅσον ἐκατέρων τὸ μέσον· καὶ οὐκ ἦν οὐδὲ τοῖς ἀνασχύντοις ἐξαρνεῖσθαι Ἰουδαίους μὴ οὐχὶ πολλῶν τιμωτέρας εἶναι καὶ θαυμασιωτέρας τὰς σωτηρίους πράξεις ξυλοκοπίας τε καὶ κρεανομίας καὶ βόθρου καὶ φρεάτος πρόβατον καὶ βοῦν ἀνασπῶν, καὶ ὅσα τούτοις ἐνάμιλλα, κἂν τῆς ἀσθεύσεως γνώμης καὶ θεομαχούσης οὐ μεθίσταντο. Ὅρα δὲ σὺ τὴν ἀκατάληκτον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ ἀπόρρητον πρόνοιαν· ὅπως ὅπερ ἤμελλεν ὑστέριος χρόνος εἰς τὸ παντελῶς λελύσθαι τῷ τῆς χάριτος ὑπεξιστάμενον (ὁ νόμος λέγω) κράτει καὶ δόγματι, τοῦτο κατ' ἀρχὰς εἰσαγόμενον καὶ κρατυνόμενον συνεσφίγγετο, ὡς ἂν ἡ παντελής ἐπιστάσα λύσις τὴν ἐπὶ μέρους καὶ μεθ' ἧς προῆλθεν ὁ νόμος προβαλλομένη, οὐδὲν καινὴν οὐδὲ παράδοξον τὸ συνενεχθὲν ἐπιδείξειεν· ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων κατασχύνῃ καὶ ἐπιστομίσῃ τὸ ἀπειθεῖς, καὶ παρὰ τὸν νόμον οὐκ ἐν καιρῷ περισπούδαστον, ὡς οὐ νῦν τοῦ νόμου πρὸς λύσιν χωροῦντος, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μετὰ λύσεως προσηλυθότες, καὶ λύσει μὲν συνισταμένου, τῷ ἀλύτῳ δὲ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὑφισταμένου· καὶ οὐκ ἐπὶ μόνων τῶν Σαββάτων τὴν νομοθεσίαν ἡ λύσις ἐν τοῖς ἑαυτῆς ὅροις περιέσωξεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τελετῆς τοῦ πάσχα τὸν ὠρισμένον καιρὸν ἐπιμερίζουσα, καὶ ἐν τῇ κατὰ μέρος ὑπερθέσει τὴν τῆς πράξεως ὀλοκληρίαν συνάγουσα. Νεὶ δὴ καὶ ναὶ εἰς ἐπὶ ταῖς θυσίαις ἀφοριζόμενος τοῖς πανταχόσε γῆς διεσπαρμένοις Ἰουδαίους τὴν θυσίαν

ἄθυτον καὶ ἀκαλλίερτον παντὶ τρόπῳ προθέσπιζεν ἔσθαι· τοῦτο μὲν μὴ δυναμένων πανταχόθεν πάντων εἰς τὸν αὐτὸν νεῶν δι' ἔτους συναθροίζεσθαι, τοῦτο δὲ καὶ τοῦ ναοῦ οὐ μετὰ πολὺν χρόνον πολεμιαῖς χερσὶν ἀνατρέπεσθαι μέλλοντος· καὶ ἐπὶ μυσίων ἄλλων ὡς πανταχόθεν τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν εἶναι συνιδεῖν εἰς τέλος πλαιωθήσεσθαι, ἅτε δὴ τὼν συνιστῶντων αὐτὴν συμβόλων τοῦτο προανακηρυχτόντων καὶ προκαταγγελλόντων, οὐ λόγοις μᾶλλον ἀλλ' αὐταῖς ἐργασίαις καὶ πράξεσι· καὶ δὴ καὶ ἐτέρας πολιτείας ὑψηλοτέρας τε καὶ θειοτέρας καὶ λύσιν οὐκ ἐπιδεχομένης προοίμιον ἀπ' ἀρχῆς καὶ προγύμνασμα γεγενῆσθαι ταύτην, δι' ἣν ὅλως καὶ τῆς ἐπικαίρου μετέσχε γενέσεως.

Ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν διὰ τε ταῦτα ἀφῆ θεραπεύει τὸν λεπρὸν καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι Κύριος αὐτὸς ἦν, ὥσπερ τοῦ εἰσενεγκεῖν τὸν νόμον, οὕτω καὶ μὴ εἰσενεγκεῖν ὥσπερ δὲ μὴ εἰσενεγκεῖν, οὕτω καὶ εἰσενεγκεῖν ἐτέροισι, ἀλλ' οὐχ ἑαυτῷ εἰσενεγκεῖν· μηδὲ γὰρ μηδ' ὀποκεισθαι τὸν νομοθέτην νομοφυλάκειν, ὧν ἡ φυλακὴ τοῖς νομοθετούμενοις ἀρμόζει μόνοις. Ὅσπερ γὰρ νομοθετῶν βασιλεὺς πόλει καὶ πολιτείαις, οὐχ οἷς ἀρμόζεται καὶ καθιστῆ τὴν πολιτείαν, τούτοις ἑαυτὸν ὑπάγει, καὶ τῶν ἀρχομένων ἕνεκα καταγγέλλει καὶ παραπλησίως ἕκενοις τεθηπέναι τὸν ὄρον τοῦ ψηφίσματος παρασκευάζει· ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἄνω κάθεται τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ ὑπηρεσίας· τὸ δὲ πολιτεῦμα τοῖς αὐτοῦ συνέχει καὶ συνδιασώζει παραγγέλμασιν· οὕτως καὶ ὁ τοῦ κόσμου Δημιουργὸς τε καὶ Παμβασιλεὺς νόμους παρέσχε κατὰ καιροὺς τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ, δι' ὧν ἦν αὐτῶν μὲν τὴν γνώμην ἐπὶ τῷ ἄμεινον μετακοσμεῖν τε καὶ μεταβρῦθμίξειν, αὐτὸς δὲ τῆς τοιαύτης προνοίας ἀπροσδεῆς ἦν καὶ κρείττων, οἷς φιλοτιμούμενος ἐπλοῦτιζε τὸ ὑπῆκοον τούτων ἀναδέχεσθαι τὴν χρεῖαν. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων νομοθετῶν οἱ πολλῶν ἐτέρων συνεπικρινόντων τε καὶ συμψήφων τῇ γνώμῃ καθισταμένων τοὺς νόμους τιθέασιν, οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν νομοθεσίαν εἰσέφερεν, ἀλλ' ὡς Θεοῦ· καὶ Κύριος πάντων καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας αὐτὸς ἐπανηρημένος τὸ κράτος. Διόπερ ἀνάγκη τοὺς μὲν τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑποτετάχθαι, τὸν δὲ λόγος ἅπας ἐξαιρεῖ μὴ οὐχ

ἄλλὰ μοι δεῦρο καὶ τῶς συνεπισκόπει· ὁ νόμος τὸν ἀπτόμενον λεπρῷ, ἀκάθαρτον ὀνομάζει, οὐχ ὅν ἐκ τῆς ἀφῆς ἴδου τῆς λέπρας ἀποκαθαίροντα τὸν συνεχόμενον τῷ πάθει (οὐ γὰρ ἦσαν ἐλπιδες οὕτω τῆς χάριτος ἐπιστάσης, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ταύτης προοιμίων, αἱ τὸν ἄνθρωπον ὑπέφαινον θεουργοῦντα, καὶ κρείττω πάθους, μάλιστα γὰρ τοῦ τὴν θεραπείαν ζητοῦντος ἐμφανῆ καθιστώσαι), ἀλλ' ὅς οὐδὲν τῷ λεπρωθέντι πρὸς καθαρίσιν συνεισάγει, καὶ ὅν μετασχεῖν μᾶλλον τοῦ πάθους ἢ τῆς ἀκαθαρσίας ἀπαλλάξαι τὸν παρσχήντα συνῶρα. Ὁ δὲ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἰατρὸς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν αὐτίκα μὲν τῆς λέπρας· διὰ τῆς ἀφῆς· ἀποκαθαίρει, αὐτίκα δὲ τὴν νόσον λόγῳ κρείττον φυγαδεύει. Πᾶσιν οὖν οὐκ ἄριστον διευλαθεῖσθαι τὴν ἀφῆν ἢ τὴν ἀκαθαρσίαν πρόξενον, τὸν εἰδὸτα διὰ ταύτης κεκαθαρμένον ἀναδείξει τὸν τῆ λέπρας πιεζόμενον; πῶς δ' οὐ παράλογον τὸν μὲν

A cum non possent undique omnes in idem templum per annum congregari; illo vero quod templum non post multum tempus hostilibus manibus evertendum esset. Et in sexcentis aliis undequaque veterem legislationem esse conspiceret in sine antiquam, utpote componentibus ipsam symbolis id prædicantibus et præuniantibus, non verbis potius, sed ipsis operibus et actionibus, et certe aliter instituti sublimioris et divinioris et solutionem non admittentis præcæmium a principio et progymnasma fuisse istam, propter quem omnino et temporalis particeps fuit nativitalis.

Salvator vero noster et propter hæc tactu sanat B leprosum et ut ostendat se Dominum esse, ut introductionis legis, ita et non introductionis; quemadmodum autem eam poterat non introducere, ita et introduxisse aliis, at non sibi introduxisse; non enim subjacere legislatorem legis observationi, cuius custodia iis pro quibus leges feruntur convenit solis. Ut enim leges statuens rex civitati et administrationibus, non quibus aptat et constituit regimen, his seipsum subdit, et subjectorum ergo proclamatur et proxime ipsis posuisse limitem decreti astruit: at ipse quidem in alto sedet politici ordinis et ministerii; regimen autem suis continet et conservat præceptis; sic et mundi Creator et universorum rex leges tradidit juxta tempora iis qui in mundo sunt, per quas licebat ipsorum quidem mentem ad melius ordinare et instituire, ipse vero talis providentiæ non indigens erat et melior iis est quibus benigne providens ditavit subjectionem ut illarum exciperent utilitatem: non enim ut alii legislatores qui multis aliis una judicantibus et consentientibus stabilientes leges ferunt, sic et Salvator noster legislationem invexit, sed ut Deus et Dominus omnium et tota legislatione ipse excelsior potestate. Ideo necesse est hoc quidem lege stabilitis subjacere, hunc autem ratio omnis eximit quod reliquis omnibus in immensum superemineat.

τῶν ἄλλων ἀπάντων καθ' ὑπερβολὴν ὑπερανιστηκέναι.

D Sed mecum hic et illud considera: lex eum qui tangit leprosum, impurum nominat, non quem ex tactu sciebat a lepra mundantem eum qui delinectur malo; non enim erat spes nondum gratia instante, sed neque hujus præcæmii, quæ hominem monstrarent divina operantem, et fortiolem malo, præsertim vero eo quod curationem quærelat manifestam sistere. Sed qui nihil leproso ad emundationem conducit, et quem participem esse magis mali quam immunditia liberare patientem conspexit. At animarum et corporum medicus Christus Salvator noster statim quidem a lepra per tactum mundat, statimque morbum melius quam dici possit fugat. Quomodo igitur non insulsum vereri tactum ut immunditiæ causam, eum qui novit per hunc mundatum demonstrare lepra afflicto? Quomodo autem non absolum leprosum jam non leprosum nec immun-

dum esse, mundatum vero et sanum per Dominicum tactum et reputari ab omnibus et ostendi, eum vero qui emundationem ipsi benigne et abundanter donavit, immunditiæ participem reputare, quam nec in alio corpore concessit manere? Igitur non eum qui per tactum malum corporis abrasit, hunc quia tangeret lex prohibuit. Misanthropiæ enim non effugisset crimem, sed eos qui in tangendo nihil quidem immunditiæ auferebant, tangentes tamen eos qui adhuc plaga detinebantur et affligere transmissione potius poterant, quam curationem per illorum manuum lacrari; unde quia et dominus erat Filius hominis et ponendi et non ponendi legem, non enim carnis assumptio potentiam abstulit divinitatis, sed assumptus homo potentiam ejus qui assumpsit sibi propriam fecit; et quia qui principaliter et originaliter est legislator eos qui sub manu sunt subjicit legislationi, non simul subjicitur nec simul circumagitur cum legi subjectis. Et quia per solutionem vetus lex originem habuit et concurrentem cum solutione securitatem promisit, non altero alterum auferente, per utrumque vero subsistentiam legislatione accipiente; et quia non per tactum lex mundantes ab immunditia hominem tangere prohibet, sed eos qui neque quam melius disponere possunt injuria affectum per immunditiam; et quia per ea quæ Salvator fecit, legislationem magis honorabat non obstare eam divinis signis convincens, in concursum vero magis demonstrans assumptam. Propter hæc igitur omnia, quantum in me scire est, Salvator noster et Deus leprosum curans et verbo tactum conjungens supra sermonem ostendit mundatum.

QUÆSTIO LXI [ul. LX].

Quid significat illud: « Est spes canem viventem meliorem esse leone mortuo? »

Edita a Maio, l. c., p. 72-73. In Eccl. ix, 4.

Secundam litteram quidem, in propatulo sensus est; ad nihil autem videtur utilium neque necessariorum tendere; etenim omnibus et cognitum, non solum canem vivam mortuo leone meliorem, sed et omne cui adest vitæ vestigium eo quod hanc abjecit, et si leo sit, etsi leonum naturæ et roboris in immensum sortitum sit superioritatem, multo melioris ordinis vivam mortuo judicari. Igitur melius est a littera ad spiritum transire, et ad intellectualium sursum ferri contemplationem. Didicimus igitur ex sacris Eloquiis canes quidem eos qui ex gentibus appellatos, regium vero et excellentem quem repræsentaret leo, judaicum cognominatum populum. Dicit itaque Ecclesiastes: « Etenim id sapientiæ et ad præterita et ad futura explananda et conferenda divinitus datum est; » dicit itaque canem, id est ex gentibus hominem, sic enim eum vocari per Chananzæam docemur, si illum secundum virtutes vita non omnino dereliquerit, spem præbitorum esse magis se ex bonitate non casurum esse

λεπρόν οὐκέτι λεπρόν οὐδ' ἀκάθαρτον εἶναι. κεκαθαρμένον δὲ καὶ ὑγιᾶ διὰ τῆς Δεσποτικῆς ἀφῆς καὶ νομίζεσθαι πᾶσι καὶ ἐπιδεικνυσθαι, τὸν δὲ τὴν κάθαρσιν αὐτῷ φιλανθρώπως καὶ ὑπερφυῶς δωρούμενον, ἀκαθαρσίας μεταστῆναι νομίζειν, ἣν οὐδ' ἐν ἑτέρῳ σώματι συνεχώρησεν μένειν; Οὐκοῦν οὐχὶ τὸν διὰ τῆς ἀφῆς τὸ πάθος τοῦ χρωτὸς ἀποφύοντα, τοῦτον μὴ ἄπτεσθαι ὁ νόμος ἐκώλυε (μισανθρωπίας γὰρ οὐκ ἂν ἔφυγε δίκην), ἀλλὰ τοὺς ἐν τῷ ἄπτεσθαι μηδὲν μὲν τῆς ἀκαθαρσίας ἀφαιρούμενους, ἀποτομένους δ' ὁμοίως τῶν ἐπι τῇ διαφθορᾷ συνεχομένων καὶ λυμαινέσθαι τῇ μεταδόσει μᾶλλον δυναμένων, ἢ τὴν θεραπείαν διὰ τῆς ἐκείνων χειρὸς ἀποκερδαίνοντων ὥστε δίστατε Κύριος ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ θείναι καὶ μὴ θείναι τὸν νόμον (οὐ γὰρ ἡ τῆς σαρκὸς πρόσληψις τὴν ἐξουσίαν περιεῖλε τῆς θεότητος, ἀλλὰ ὁ προσληφθεὶς ἀνθρώπος τὸ κράτος τοῦ προσλαβόντος ὑπεκώλυε), καὶ διότι ὁ κυρίως καὶ οἰκοθεν νομοθέτης τοὺς ὑπὸ χεῖρα μὲν ὑποτάττει τῇ νομοθεσίᾳ, εὐσυνυπάγεται δὲ οὐδὲ συμπεριάγεται τοῖς νομοθετούμενοις· καὶ ὅτι διὰ λύσεως ὁ παλαιὸς νόμος τὴν γένεσιν ἔσχεν καὶ σύνδρομον τῇ λύσει τὴν ἀσφάλειαν ὑπέστη, οὐ θατέρου τὸ ἕτερον ἀναιρούντος, δι' ἀμφοῖν δὲ τὴν σύστασιν τῆς νομοθεσίας λαμβανούσης· καὶ ὅτι οὐχὶ τοὺς δι' ἀφῆς ὁ νόμος καθάιροντας τῆς ἀκαθαρσίας τὴν ἀνθρωπῶν ἄπτεσθαι κωλύει· ἀλλὰ τοὺς μηδὲν ἀμεινον διαθεῖναι δυναμένους τὸν ἐξυδρισμένον τῇ ἀκαθαρσίᾳ· καὶ ὅτι δι' ὧν ὁ Σωτὴρ ἐπραττεν, τὴν νομοθεσίαν μᾶλλον ἔτιμα οὐκ ἀνθισταμένην ταῖς θεοσημαίαις διελέγχων, σύνδρομον δὲ μᾶλλον ἐπιδεικνύς παραλαβανομένην. Διὰ τοίνυν τὰ ὅσα πάντα, ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Θεὸς τὸν λεπρόν θεραπεύων καὶ λόγῳ τῆν ἀφῆν συνάπτων ὑπὲρ λόγον εἰδείξε κεκαθαρμένον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΑ'.

Τι δηλοῖ τὸ, « Ἐστὶν ἐλπίς ὅτι ὁ κύων ὁ ζῶν, ἀθρόος ἀγαθὸς ἔστιν ὑπὲρ τὸν λέοντα τὸν τεθνηκότα; »

Κατὰ μὲν τὸ γράμμα, τὸ πρόχειρον ἢ διάνοια ἔχει· πρὸς οὐδὲν δὲ δοκεῖ τῶν λυσιστελούντων οὐδὲ τῶν ἀναγκαίων συντείνειν· καὶ γὰρ πᾶσιν ἔστιν ἐγνωσμένον, ὡς οὐ μόνον ὁ κύων ὁ ζῶν τοῦ τεθνηκότος λέοντος ἀμεινον, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅ ἢ μέτεται ζωῆς ἔχοντος τοῦ ταύτην ἀποθεβληκότος κἂν λέων ἢ, κἂν τῆς τῶν λέοντων φύσεως καὶ ῥώμης καθ' ὑπερβολὴν ἐκληρώσατο τὸ ὑπέρχον, πολλῷ κρείττονος· λήξω; τὸ ζῶν τοῦ τεθνηκότος ἀξιοῦται· οὐκοῦν ἀμεινον ἀπὸ τοῦ γράμματός ἐπι τὸ πνεῦμα χωρεῖν, καὶ πρὸς τὴν τῶν νοητῶν ἀναφέρεσθαι θεωρίαν. Ἐμάθομεν τοίνυν ἀπὸ τῶν ἱερῶν Λογιῶν κύνας μὲν τοὺς ἐξ ἔθνῶν καλουμένους, βασιλικὸν δὲ καὶ περιούσιον ὄν ἂν εἰκονίσειεν ὁ λέων, τὸν Ἰουδαϊκὸν ἐπονομαζόμενον λαόν. Λέγει γοῦν ὁ Ἐκκλησιαστής: « Καὶ γὰρ αὐτῷ τὸ τῆς σοφίας χάρισμα πρὸς τὰ παρόντα καὶ δὴ τὰ φθάσαντα καὶ πρὸς γε τὰ μέλλοντα πλατύνεσθαι καὶ συμπαρατείνεσθαι: θεῶθεν ἰδωρήθη. » Λέγει τοίνυν ὡς ὁ κύων, τούτεστιν ὁ ἐξ ἔθνῶν ἀνθρώπος (τούτο γὰρ αὐτὸν καλεῖσθαι διὰ τῆς Χαναανίας διδασκόμεθα), ἔαν

αὐτὸν ἢ κατὰ τὰς ἀρετὰς ζωῆ μὴ παντελῶς καταλι-
ποι, οὗτος ἂν ἐλπίδας εἶη παρέχων μᾶλλον ὡς τῆς
ἀγαθότητος οὐκ ἐκπεσεῖται, ἢ ὁ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ μὲν
καὶ γαύρου γένους τῶν Ἰουδαίων, νεκρὸς δὲ τοῖς
κατορθώμασι κείμενος. Ὁ μὲν γὰρ τῆς ἀμείνωνος
μετέχων ζωῆς ἐλπίδας ὑποτείνει καὶ πρὸς τὴν τε-
λειότητα τῶν κατορθωμάτων ἀναδραμεῖν· ὁ δὲ νεκρὸν
φέρων ἐν ἑαυτῷ τῶν ἀρετῶν τὴν ἐνέργειαν, καὶ διὰ
τοῦτο νεκρὸς ὢν ἐναριθμῖος μάρτυν τὸν λέοντα με-
γαλαυχεῖ, τῆς ἀληθινῆς ζωῆς ἴχνος οὐδὲν ἐπιφερό-
μενος. Ναὶ μὴν καὶ ὁ νομιζόμενος ἀκάθαρτος ἀνθρω-
πος, ἅτε ἐπὶ ταῖς ἀμαρτίαις ῥυτίων, καὶ τῆς διὰ τῶν
ἀρετῶν ἀπεστερημένος καθαρότητος, οὗτος δὴ δά-
κρυσσι καὶ μεταμελείᾳ τῶν παθῶν τὸν βόρβορον ἀπο-
πλυνάμενος, τοῦ φαινομένου μεγάλου καὶ ταῖς ἀρε-
ταῖς ἐπιτημένου φρονεῖν ὑπέρογκον καὶ βασιλικὸν
πολλάκις εὐρέθῃ κρείττων, καὶ αὐτὸς τὰς οὐλὰς
τῶν ἀμαρτημάτων τῇ συνεχείᾳ τῆς θεραπείας ἀπα-
λειψάμενος. Ὁ δὲ γε τῷ χρώματι τῶν ἀρετῶν εἰς
λέοντα ζωγραφούμενος, πολλάκις χαννωθεὶς τῷ φυ-
σῆματι τοῦ φρονήματος, κατεβράβη τε τοῦ φουάγμα-
τος καὶ νεκρὸς ἐγένετο, τῆς ἀμαρτίας αὐτὸν ὑποδε-
ξαμένης τοῖς νεκροποιεῖς αὐτῆς καὶ νεκροφόροις
σκηνώμασι. Εἰ βούλει δὲ καὶ ὁ διὰ τοῦ βαπτίσματος
εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν ἀναγεγεννημένος, κἂν
κυνὸς διεμόρφου πρότερον αὐτὸν ἀναίδεια, κἂν πρὸς
ἄλλο τι τῶν ἀλόγων διευτυποῦτο ἰδίωμα, ἐλπίδας οὗ-
τος ὅμως παρέχεται πρὸς ἀγαθότητα μεταμορφωθῆ-
ναι, καὶ ἀγαθὸς χρηματίσαι· ὁ δὲ ταύτης τῆς ἀνα-
γεννησεως ἐκπεσὼν καὶ τῆς ἐκαῖθεν ἀπεστερημένος
καὶ ἐπιγαυριᾶν ἐπιτημένου τοῦ πολιτεύματος, οὐδὲν
ἤττον διαμένει νεκρὸς, καὶ πολλῶν χειρῶν τοῦ
κυνὸς μὲν πάλαι γεγονότος, τῆς ζωφόρου δὲ μὴ ἀμοιρήσαντος χάριτος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΒ΄.

Τι βούλεται δηλοῦν τὸ παρὶ τῷ Ἐκκλησια-
στῇ ῥηθὲν· « Ἀπόστειλον τὸν ἄρτον σου
ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος, ὅτι ἐν πληθεί τῶν
ἡμερῶν ἐθρήσεις αὐτόν. »

Edita a Maio, l. c. p. 75-75. In Eccle xi, 1.

Τὸ τῆς ἐλεημοσύνης χρῆμα διὰ πολλῶν εἰσθε
παραδηλοῦν ἡ Γραφή, μάλιστα δὲ τῇ χρησίμῃ καὶ
μεταδόσει τοῦ ἄρτου· καὶ γὰρ καὶ ἡ τοῦτου χρεῖα
τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν μᾶλλον συνέχει. Διόπερ ἀπὸ
τοῦ συνεκτικωτέρου μέρους τοῦ ἄρτου, ὅλον τὸ τῆς
ἐλεημοσύνης κατόρθωμα διαλαμβάνει.

Γέγραπται οὖν· « Διάθρουπτε πεινώσι τὸν ἄρτον
σου· » καὶ νῦν δὲ ὁ Σολομῶν, « Ἀπόστειλον, λέγων, τὸν
ἄρτον σου ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος, » τὴν ἐλεημοσύ-
νην ἐδήλωσεν, ἥς δεῖ χορηγῶν εἶναι τοῖς ἐν ἀνάξει καθ-
εστῶσι, καὶ πρὸς χεῖρα μόνον φιλόφρονον ἀφορᾶν
τὴν ἐλπίδα τοῦ βίου κεκτημένην. Ταύτην δὲ φησι τὴν
ἐλεημοσύνην ἐκ διαθέσεως προσήκει φέρειν συμπα-
θοῦς· καὶ διὰ δακρῶν προΐουσης· μὴ μέντοι γε τὴν
τοῦ πλησίον συμφορὰν, ἐπιδείξωσ· καὶ μεγαλαυχίας
ἀρπάξιν ὑπόθεσιν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐκ ἐπὶ πρόσω-
πον τοῦ ὕδατος τὸν ἄρτον ἀφῆκεν, ἀλλ' ἐξυδρισμέ-
νον τῇ μεγαλαυχίᾳ καὶ λευλασμένον τῇ δοξοκίᾳ
εἰσέβριψεν. Ἐλεος γὰρ δι' ὄγκου καὶ φιλαυτίας

⁷ Isa. LVIII, 7; Matth. XXV, 5.

A quam eum qui ex regio quidem et nobili genere Ju-
daeorum, mortuus autem virtutibus jacens. Ille
enim melioris particeps vitæ spem protendit se et
ad perfectionem virtutum cursum; hic vero mor-
tuam ferens in semetipso virtutum vim, et pro-
pter hoc mortuos inter computatus frustra leonem
superbe agit, veræ vitæ vestigium nullum afferens.
Sane equidem et respectatus impurus homo, ut-
pote peccatis inquinatus, et ea quæ per virtutes est
desitutus munditiæ, hic lacrymis et penitentia
passionum lutum cum abluerit, eo qui videtur
magnus et propter virtutes gloriosus sentire gravia
et regia sæpe inventus est melior, et ipse sordes
peccatorum continuitate curationis abstersus. Qui
autem fucō virtutum in leonem pictus est, sæpe
insanus factus inflatione spiritus, dejectus est ab
alto et mortuus factus est, peccato ipsum excipiente
in mortifica sua et mortifera habitacula. Si autem
vis, et qui per baptismum in vitam secundum Chri-
stum est regeneratus; etsi canis deformaverit prius
ipsum impudentia, etsi ad aliud quoddam irratio-
nabilem fingeretur proprium exemplar, spem isto
tamen præbet ad bonitatem transformatum se iri
et bonum futurum; qui autem hac regeneratione
excidit et inde proveniente desitutus est vita, etsi
quibusdam virtutibus decorari videatur et gloriari
sublimitate conversationis, nihilominus manet
mortuus, et multo pejor cane quidem olim factus,
qui autem vitam ferentem non amisit gratiam.

ζωῆς, εἰ καὶ τισι τῶν ἀρετῶν ἐπισομνύεσθαι δόξει
ἤττον διαμένει νεκρὸς, καὶ πολλῶν χειρῶν τοῦ
κυνὸς μὲν πάλαι γεγονότος, τῆς ζωφόρου δὲ μὴ ἀμοιρήσαντος χάριτος.

C

QUÆSTIO LXII [al. LXI].

Quid vult significare quod apud Ecclesiasten dictum
est : « Mitte panem tuum super faciem aquæ, quia
in multitudine dierum invenies illum. »

Eleemosynæ bonum multis solet ostendere Scri-
ptura, præsertim vero largitione et communicatione
panis; etenim et hujus usus humanam vitam magis
continet. Ideo a magis consueta parte panis totum
eleemosynæ bonum desumit.

Scriptum est igitur : « Frange esurientibus pa-
nem tuum ? » et nunc Salomo : « Mitte, dicens,
panem tuum super faciem aquæ, » eleemosynam si-
gnificavit, cujus oportet administrum esse iis qui
in egestate constituti sunt, et in manu tantum be-
nigna aspicere spem vitæ sitam; hanc autem, dicit,
eleemosynam ex dispositione convenit ferre com-
patiente et per lacrymas prodiente, non tamen
proximi calamitatem ostentationis et gloriationis
arripere prætextum. Talis enim non super faciem
aquæ panem misit, sed injuria affectum ob jactan-
tiam et pessumdatum gloriæ appetitione projecit.
Misericordia enim per fastum et amorem proprium

ostentationem effusa, in injuriam magis quam in refrigerium indigentis circumstatur. Etenim non despiciere fratrem egestate consumptum, et inopia pereuntem, debitum quidem et debitum indeprecabile sensatus judicabit, et festinabit exsolvere nec fieri ullo modo procrastinator, gloriam autem venari et benefici per talem actionem sibi assumere titulum, insensatorum esset, et bonum male scientium prosequi. Ideo ille quidem in multitudine dierum, id est in futuro sæculo, panem inveniet elemosynæ, vice recipiens misericordiam, hic vero non inveniet, gloriæ enim venatione et ostentationis mercatura in antecessum destructus est.

Posses autem per prædicta verba et ad alium transire sensum: qualem hunc? Hominum multitudinem, quam amat Scriptura denominare aquas. « Eripe enim me, » ait in Spiritu psallens, « de aquis multis, de manu filiorum alienorum ». Igitur sacrarum scientiarum magister eum qui nutrit animam panem quem a Deo commissum habet, debet auditorum multitudini absque mora omni et cunctatione dispertiri, et nunquam largitione destituere in indigentia ejus constitutos. Et quænam merces benigni hujus operis? Manifeste qui in multitudine dierum retribuit. Quoniam vero aqua diversas rerum materias significare potest, non esset forte irrationabiliter propositum sermonem speculans qui elemosynam dicit decere facere semper, ad perennes aquarum attendendo fontes et horum activam vim ad misericordiam imitatione transferre, et non aliquando quidem profundere miserationem, aliquando vero contrahere, sed continua fluenda et non intercepta egenis aperire. Tota enim die miseretur et commodat Dominus, David est audire psallentem; et si miseretur pauperis, fenerator Deo, quomodo quis Deum amans et ejus ad similitudinem servans nobilitatem, tolerabile ducat non semper sibi parere debitorem Deum, sed præcidere et orbare seipsum talis ac tanti lucri collectione? Manifestum autem talem semper quidem, præsertim vero in multitudine dierum inventurum, quam panis communicatio continuam retributionem thesaurizavit ipsi.

Mittit certe panem supersubstantialem et mysticum et mysteriorum initiator super faciem regenerationis aquæ iis qui mysteriis initiantur et qui indigentibus cœlesti et animam confirmanste cibo præbet ipsum. Etenim post aquæ divinam regenerationem cœlestis et vivificus panis regeneratis præbetur, et qui hunc in sapientia distribuit, et juxta dignitatem dispensat, invenit panem vere qui de cœlo descendit, et vitam mundo dat, semper quidem vivificans ipsum et confirmanste et nutriens, præsertim vero in tempore vita functorum retributionis. Sunt tamen quidam qui et talem sensum dicto subjacere putant: non oportet curis agitari

^a Psal. cxliiii, 7.

καὶ ἐπιδείξω; προχόμενον, εἰς ὕβριν μᾶλλον ἢ παραψυχὴν τῷ δεομένῳ περισταται. Τὸ γὰρ μὴ παριδεῖν τὸν ἀδελφὸν ἐνδεῖα τυχόμενον, καὶ ἀπορίξ συνδιολλύμενον, χρέος μὲν καὶ χρεῶν τὸ ἀπαραίτητον ὁ εὐγνώμων ἠγήσεται, καὶ σπουδάσει καταλαθεῖν καὶ μὴ γενέσθαι μηδαμῶς ὑπερήμερος· δόξαν δὲ θηρᾶσαι καὶ εὐεργέτου διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως περιβαλέσθαι ἀξίωμα, τῶν ἀγνωμόνων ἂν εἴη, καὶ τὸ καλὸν κακῶς εἰδῶτων μετέρχεσθαι. Διόπερ ὁ μὲν ἐν τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν, τουτέστιν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τὸν ἄρτον εὐρήσει τῆς ἐλεημοσύνης, ἀντίλαμβάνων τὸν ἔλεον· ὁ δὲ οὐχ εὐρήσει· δοξοκοπία γὰρ καὶ τῆ τῆς ἐπιδείξεως ἐμπορία προκατηνώλται.

Δύναται δ' ἂν διὰ τῶν προειρημένων βημάτων καὶ πρὸς ἑτέραν μετελθεῖν διάνοιαν. Ποίαν ταύτην; Τῆ τῶν ἀνθρώπων πληθος, φίλον τῇ Γραφῇ κατονομάζειν ὕδατα· « Ῥύσαι γὰρ με, » φησὶν ὁ ἐν τῷ Πνεύματι ψάλλον, « ἐξ ὑδάτων πολλῶν, ἐκ χειρὸς υἱῶν ἄλλοτριων. » Ὁ τοίνυν τῶν ἱερῶν μαθημάτων διδάσκαλος τὸν τρέφοντα τὴν ψυχὴν ἄρτον ὃν θεοθεν κατεπιστεύθη, τοῦτον ὀφείλει τῷ τῶν ἀκροατῶν πλήθει χωρὶς ἀναβολῆς πάσης καὶ ὑπερθέσεως διανέμειν, καὶ μηδέποτε τῆς χορηγίας ἀποστερεῖν τοὺς ἐν χρεῖα ταύτης καθισταμένους. Καὶ τίς ὁ μισθὸς τῆς φιλανθρώπου ταύτης ἐργασίας; ἡ δῆλον ὁ ἐν τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν ἀνταποδιδόμενος. Ἐπει δὲ τὸ ὕδωρ διαφόρους πραγμάτων ὑποθέσεις ἀνιγματοῖς δύνανται, εἴη ἂν οὐκ ἀλόγως τὸν προκείμενον λόγον θεωρῶν ὁ τὴν ἐλεημοσύνην λέγων προσήκειν ἐργάζεσθαι διὰ παντὸς πρὸς τὰς ἀενάους τῶν ὑδάτων ἐνατενίζων πηγὰς, καὶ τὴν ἐκείνων ἐνέργειαν ἐπὶ τὸν ἔλεον τῇ μιμῆσει μεταφέρειν· καὶ μὴ ποτὲ μὲν προχέειν τὸν ἔλεον, ποτὲ δὲ ἀναστέλλειν, ἀλλὰ διηνεχῆ τὰ βεῖθρα καὶ ἀδιάδοχα τοῖς χρήζουσιν ἀναβλύζειν. Ὅλην γὰρ τὴν ἡμέραν ἔλεει καὶ δανείζει ὁ Κύριος, τοῦ Δαυὶδ ἔστιν ἀκούειν ψάλλοντος· καὶ εἰ ὁ ἐλεῶν πτωχὸν, δανείζει Θεῷ, πῶς ἂν τις φιλόθεος ὢν καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα σώζων τὸ εὐγενές, ἀνεκτὸν ἠγήσασαι μὴ διὰ παντὸς ἐαυτῷ παρασκευάζειν χρεώστην τὸν Θεόν, ἀλλὰ περικόπτειν καὶ ἀποστερεῖν ἑαυτὸν τοῦ τηλικούτου καὶ τοσοῦτου κέρδους τὴν συνεσφοράν; Δῆλον δὲ ὡς ὁ τοιοῦτος ἀεὶ μὲν, μάλιστα δὲ ἐν πλήθει τῶν ἡμερῶν εὐρήσει, ἣν ἡ τοῦ ἄρτου μετάδοσις διηνεχῆ μισθαποδοσίαν ἀπεθησαύρισε αὐτῷ.

Ἀποτέλλει μέντοι γε τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον καὶ μυστικὸν καὶ ὁ μυσταγωγὸς ἐπὶ πρόσωπον τοῦ τῆς παλιγγενεσίας ὕδατος τοῖς μυσταγωγουμένοις καὶ δεομένοις οὐρανοῦ καὶ ψυχῆν στηριζούσης τροφῆς παρέχων αὐτόν. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν τοῦ ὕδατος θείαν ἀναγέννησιν ὁ οὐράνιος καὶ ζωοποιὸς ἄρτος τοῖς ἀναγεννηθεῖσι προσφέρεται· καὶ ὁ γε τοῦτου ἐν σοφίᾳ διανέμων καὶ κατ' ἀξίαν οἰκονομῶν, εὖρε τὸν ἄρτον ὡς ἀληθῶς τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταθεθικότα, καὶ ζῶν τῷ κόσμῳ διδόντα, ἀεὶ μὲν ζωοποιούντα αὐτόν καὶ στηρίζοντα καὶ τρέφοντα, μάλιστα δὲ ἐν καιρῷ τῆς τῶν βεβιωμένων ἀνταποδόσεως. Ἴσως μὲντοι γε τινὲς οἱ καὶ τοιαύτην ἔνοιαν τὸ

ῥητὸν ὑποβάλλειν νομιζοῦσιν· οὐ δεῖ πολυπραγμονεῖν ἅ τὸν τρεφόμενον ἢ ἐλεούμενον· καὶ τούτοις δὲ δῆλον ὅτι τὸ ὕδωρ τῶν ἀνθρώπων σύστημα σημαίνει παραλαμβάνεται. Οὐ δεῖ οὖν, φασι, τὸν τῆς ἐλεημοσύνης δεόμενον λογοθετεῖν πρότερον, ἀξιόσ ἐστι τοῦ ἐλέους καὶ τῆς εὐεργεσίας ἢ οὐ· ἀλλὰ τὸν φιλανθρωπίας ἀξιούντα τυχεῖν, ταύτην χωρὶς λογισμῶν διασταζόντων παρέχειν. Ὡσπερ γὰρ ὁ κατὰ πελάγους ἀφιεῖς τὸν ἄρτον ἐπ' ἀδῆλῳ μὲν ἔβαλε, καὶ οὐκ οἶδεν ἐν ᾧ τὸ βεῦρω τοῦτον ὑποσύρει, τῷ δὲ πάντων ἔχοντι τὴν γνῶσιν καθαρῶς ὁράται καὶ τῇ αὐτοῦ περιέχεται παντοκράτορι· κατὰ τὴν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τὸν ἔλεον οὐ διακρινόμενῃ γνῶμῃ καὶ ἀμφιβαλλούσῃ τοῖς ἐπιζητοῦσι παρεχόμενος, νῦν μὲν οὐκ ἐπιγινώσκει τίς ἐστὶν ὁ λαβὼν, ἐν δὲ τῷ πλήθει τῶν ἡμερῶν, τούτεστιν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, ἐπιγινώσεται· καὶ τὸν ἄρτον ἐκείνον ἐπὶ τῆς χειρὸς εὐρίσκει τοῦ Δεσπότου ἐπιδεικνύοντο· καὶ λέγοντο· « Ἐπίβασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, » δῆλον ὅτι πάσης εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάσεως πληρηθῆσεται· οὐ μόνον ὅν ἀπέστειλεν ἄρτον ἐπὶ προσώπου τοῦ ὕδατος ἀνευρών, ἀλλὰ καὶ πολλῶν γεγονότα τιμιώτερόν τε αὐτῷ καὶ λυσιτελέστερον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΓ'.

Τί θηλοῖ· « Ὁ ὀρύσσω βόθρον, εἰς αὐτὸν ἐμπεσεῖται. »

Edita a Maio, l. c. p. 75-76. In Eccle. x, 8.

Βόθρον ἐνταῦθα τὴν κατὰ τοῦ πλησίον μελέτην καὶ τὸν βόθρον ἐλεθρον ὀνομάζει, κατὰ γε τὸ γεγραμμένον· « Λάκκον ὠρυξεν καὶ ἀνέσκαψεν αὐτῷ καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν ἐργάσατο » καὶ· « Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός. » Ὁ τοίνυν τὸν τοιοῦτον βόθρον καὶ τὴν ἀπώλειαν ἐτέρῳ διορύσσω, αὐτὸς πρῶτος ἐμπίπτει ἐν αὐτῷ· ἐν γὰρ τῷ ταῦτα διαμηχανᾶσθαι πρὸ τῆς τοῦ πλησίον κακώσεως, τὴν ἑαυτοῦ διόλλυσι ψυχὴν· ἂν μὲν γὰρ τῷ σώματι τὴν βλάβην ὑποτείνῃ τοῦ ὁμογενοῦς, πολλὰκις ἐκείνον μὲν ὠφέλησε μάλλον ἢ διώλεσεν, ἑαυτὸν δὲ τῆς ψυχικῆς τῷ βόθρῳ συνώθησεν· ὁ δὲ τῆς τοῦ πλησίον ψυχῆς μηχανησάμενος τὴν ἀπώλειαν, οὗτος ἂν τε εἴλεν, ἂν τε μὴ εἴλε τὸν ἐπηρεαζόμενον, οὐδὲν ἔλαττον τὴν ἑαυτοῦ προαπώλεσεν. Ἡ γὰρ ἀδέκαστος κρίσις πρὸς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν γνῶμην λογοθετοῦσα τὸ ἀδικήμα, εἰ καὶ πολλὰκις τὸν βλάπτειν ὠρμημένον ὁ ἐπιβουλεύόμενος διαπέφουγε, τὴν τιμωρίαν οὐδὲν ἔλαττον εἰσπράττεται. Παραίνει τοίνυν διὰ τούτων ὁ Ἐκκλησιαστής, ἀφίστασθαι πάσης κκχορυγίας τὸν ἀπείρατον ζητοῦντα βλάβης καὶ κκκώσεως συντηρηθῆναι. Καὶ μὴ ὁ διαμηχανώμενος κακῶν τῷ πλησίον οὐ διαφεύξεται τὴν ἐκ τοῦ νόμου τιμωρίαν, ἀλλ' ἂν τε ὀφθαλμὸν ἐκκόψας εἴη, τὸν οἰκεῖον ἐξορυχθήσεται· ἂν τε ὀδόντα ἐξελών, προσ-απολέσει τὸν ἴδιον· καὶ οὐκ ἐστὶν ἀδικήμα τὸν πλησίον λυμαινόμενον ὃ μὴ τὸν ἀδικήσαντα τῇ τιμωρίᾳ παραδίδωσιν· ὥστε ὁ τὸν βόθρον ἐτέρῳ διορύσσω, τούτεστιν ἀπολέσει ζητῶν, οὐ διαφεύξεται τὸ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὸν τιμωρίας βόθρον ὃν ἑαυτῷ κατὰ τοῦ πέλας τὸν βόθρον διορύττων ἐβαθύνεται.

nutritum aut misericordiam expertum. Et his evidens aqua hominum systema significari assumitur. Non oportet igitur, aiunt, elemosyna indigentem trutinare prius, dignus ne est miseratione et beneficio an non, sed benignum esse dignum ducentem, beneficentiam absque rationibus pugnantibus exhibere. Ut enim qui in maria mittit panem in incertum quidem jacet, et nescit quo fluxus illum trahat, ab omnium vero habente scientiam pure videtur et ejus continetur omnipotenti comprehensione; eodem modo et qui miserationem non discernente animo et ambiguo quærentibus præbet, nunc quidem non agnoscit quis sit qui accepit, in multitudine vero dierum, id est in futuro sæculo, agnoscet. Et panem illum in inanum inveniens Domini ostendentis et dicentis : « Esurivi et dedistis mihi manducare », evidens omni gaudio et exultatione repletum iri, cum non solum quem misit panem super faciem aquæ repererit, sed et multo factum pretiosiores ipsi et utiliores.

QUÆSTIO LXIII [al. LXII].

Quid significat : « Qui fodit foveam, incidet in eam. »

Foveam hic contra proximum meditationem et foveam perditionem nominat, juxta quod scriptum est : « Lacum aperuit et effodit ipsi, et incidet in foveam quam fecit », et : « In operibus manuum suarum comprehensus est peccator ». Igitur talem foveam et perditionem alteri effodiens, ipse prior incidit in eam; dum enim hæc machinatur ante proximi injuriam, suam ipsius perdit animam. Si enim corpori damnum struat congeneris, sæpe illum quidem juvat magis quam perdidit, seipsum autem in spiritualis ruinæ barathrum impulit. Qui autem proximi animæ machinatus est perditionem, hic si vel cepit, vel non cepit impetium, nihilo minus suam ipsius prior perdidit. Etenim incorruptum judicium secundum studium et sententiam æstimans iniquitatem, etsi sæpe nocere aggressum insidiis petitus evasit, vindictam nihilo minus infert. Hortatur itaque per hæc Ecclesiastes, absistere ab omni malefacto inexpertum quærentem damni et afflictionis se servare. Etenim machinans malum contra proximum non effugiet eam quæ ex lege vindictam, sed si oculum exciderit, proprius effodietur. Si deum fuerit extorquens, perdet proprium; et non est iniquitas proximum lædens quæ non iniique agentem vindictæ tradat; ita ut foveam alteri fodiens, id est perdere quærens, non evasurus sit quin incidat in vindictæ foveam quam sibi ipsi contra proximum foveam fodiens effodit.

ἐμπεσεῖν εἰς τὸν τιμωρίας βόθρον ὃν ἑαυτῷ κατὰ

Matth. xxv, 34. ¹⁰ Psal. vii, 16. ¹¹ Psal. ix, 17.

QUÆSTIO LXIV [ul. LXIII].

Quomodo intelligendum quod scriptum est ab Ecclesiaste : « Scindens ligna periclitatur in illis, si exciderit ferrum; et ipse figuram turbavit et virtutes roborabit et superabundantia corduti sapientia. »

Edita a Maio, l. c., p. 76-77. In Eccle. x, 9, 10.

Ecclesiastes præsens liber ut Cantica canticorum præcipuum habent scopum intelligibilem et eorum quæ super sensum contemplationem, et Proverbia hominum mores ordinare, ita et iste de naturalibus addit disserere, propositum sibi statuens auditores ad naturæ manuducere comprehensionem. Nullum quidem trium operum ab aliorum philosophia penitus alienum est, sed est invenire et in moralibus pro minori quidem parte tamen et naturalium et diviniorem contemplationum traditionem. Idem et in philosophia de diviniore morum informationem invenire est inspersam et etiam naturæ intelligentiam; sed et in quo naturæ est speculari connexionem et harmoniam, non pauca deprehendere est eorum quæ per exhortationem anagogiam morum dirigunt. Ideo et nunc proclamans naturalium Ecclesiastes per exemplum in hortationem per quam est progredi præsentem vitam peste liberam et ad rectum cursum conservari auditorem immittit, et ait : « Qui scindit ligna » et vitam talium sibi facit artem, si exciderit ferrum quo sciuntur ligna, aut non post primam scissionem magis separat ab invicem, et in circumscriptionem struit propriam, « periclitatur in illis, » inde videlicet destitutus utilitate; et conturbabit vultum, pro splendenti in hilaritate, mæstum accipiens; et virtutes roborabit quæ fascinabant illum, ejus impotentiam et inopiam, vim propriam inhibitam, nihil ea quæ in virilitate ejus juvante, sed in vanum et inutile propter elapsam ferrum dissoluta. Ut igitur sciendentem ligna, si exciderit ferrum, tantæ sequuntur calamitates et comprehendunt eum qui ex ligni divisione et artificio in sufficientia potest vivere : sic et qui sermone utitur doctrinali tanquam quodam ferro et instrumento divisorio per quod divinarum Scripturarum ex obscuritate contextum et connexionem ad invicem et apte et ut Spiritus vult gratia explicat et per partes subdividit per animabus utilem interpretationem sibi i, si spiritualem vitam conservat, auditores ad hanc ducens et hortans.

διὰ τῆς ἀσαφείας σύμφυσις τε καὶ συναίρεσις καταλλήλως τε καὶ προσφωῶς καὶ ὡς ἡ τοῦ Πνεύματος βούλεται χάρις ἀναπτύσσει τε καὶ ἀνὰ μέρος συνδιαίρει διὰ τῆς ψυχωφελοῦς ἐρμηνείας ἑαυτῷ τὴν πνευματικὴν ζωὴν συντηρεῖ, τοὺς ἀκροατὰς ἐπὶ ταύτῃ ὁδηγῶν τε καὶ παρακαλῶν.

Si vero doctrinæ acuratione et ad pietatem sinceritate et acumine latente ipsum discretionem scriptorum et explicationem protulerit, neque orthodoxis theorematibus sensum interpretetur, sed ad hæresin quamdam et opinionis vilitatem salvificum verbum decidere sinat, is vere et vultum quem a principio induebat orthodoxi magisterii confundit et turbat, et auditorum animas pro salute damno implet; et virtutes quidem roboravit, quæ

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΔ'.

Ἄνω νοητόν δ γέγραπται τῷ Ἐκκλησιαστῇ ἡ Σχίζων ξύλα κινδυνεύει ἐν αὐτοῖς, ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον ἢ αὐτὸς πρόσωπον ἐτίραξαι καὶ δυνάμεις δυναμώσῃ καὶ περισσείαι τοῦ ἀνδρείου σοφία.»

Ὁ Ἐκκλησιαστὴς τὸ παρὸν βιβλίον ὡσπερ τὰ ἄσματα τῶν ἀγμάτων προηγούμενον ἔχει σκοπὸν τὴν τῶν νοητῶν καὶ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν θεωρίαν, καὶ αἱ Παροιμίαι τὰ τῶν ἀνθρώπων ἦθη ρυθμίζουσιν οὕτω καὶ οὕτως περὶ τῶν φυσικῶν ἐπιβάλλει διαλαμβάνειν, ὑπόθεσιν προσητάμενος τοὺς ἀκροατὰς πρὸς τὴν τῆς φύσεως χειραγωγεῖν κατανόησιν. Οὐ μὲν οὐδέμια τῶν τριῶν πραγματειῶν τῆς τῶν ἄλλων φιλοσοφίας διόλου ἀπήλλακται ἄλλ' ἔστιν εὐρεῖν καὶ τοῖς ἡθικοῖς ἐπ' ἑλαττον μὲν ὁμῶς καὶ φυσικῶν καὶ θειοτέρων θεωρημάτων παράδοσιν ὡσαύτως δὲ καὶ τῇ περὶ τῶν θειοτέρων φιλοσοφίᾳ ἡθῶν τε διακόσμησιν εὐρεῖν ἔνεστι κατεσπαρμένῃν, καὶ διὰ τὴν φύσεω; κατανόησιν ἄλλὰ γε δὴ καὶ ὡς τῆς φύσεω; ἔστιν ἀναθεωρεῖν τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὸ ἐναρμόνιον, οὐκ ὀλίγα λαβεῖν ἔστι τῶν διὰ τῆς παραινέσεω; τὴν ἀναγωγίαν τοῦ ἦθους ἀνορθωμένων. Διὸ καὶ νῦν ἀπαγγέλλων τῶν φυσικῶν ὁ Ἐκκλησιαστὴς διὰ τοῦ παραδείγματος εἰς τὴν παραινέσιν δι' ἧς ἔστι πορεύεσθαι τὸν παρόντα βίον λύμης ἐλεύθερον καὶ πρὸς εὐροίαν συντηρεῖσθαι τὸν ἀκροατὴν παραπέμπει, καὶ φησὶν ἡ Σχίζων ξύλα καὶ βίον τὴν τούτων ποιούμενος τέχνην, ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον ἦτις σχίζεται τὰ ξύλα, ἢ δ' οὐ μετὰ τὴν πρῶτην σχίσιν ἐπὶ πλεόν διίσταται ἀπ' ἀλλήλων, καὶ εἰ περιγραφῆν ἀπαρτίζεται ἰδίαν, κινδυνεύει ἐν αὐτοῖς, ἡ τῆς ἐκεῖθεν δηλονότι ἀφαιρούμενος ὠφελείας καὶ συνταράξει τὸ πρόσωπον, ἀντὶ τοῦ φαειδρυνόμενου ἐν ἰλαρότητι, σκυθρωπῶν ἀναδεσγμένος καὶ δυνάμεις δυναμώσει ὅσαι διεβάσκαινον αὐτὸν, τὴν αὐτοῦ ἀσθένειαν καὶ ἀπορίαν, ἰσχὺν ἰδίαν περιβαλλομένην, οὐδὲν τῆς ἐν τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ συνεπαμνοῦσης, ἀλλ' εἰς τὸ περιττὸν καὶ ἀχρηστον διὰ τὴν ἐκπτώσιν τοῦ σιδήρου διαλυομένης. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ σχίζοντος τὰ ξύλα, ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον, τσαῦται παρακολουθοῦσι συμφοραὶ καὶ καταλαμβάνουσι τὴν ἐκ τῆς τοῦ ξύλου διαίρέσεως καὶ καλλιέργιας ἐν αὐταρκείᾳ δυναμόμενον βίον ὡσπερ καὶ ὁ τῷ λόγῳ χρώμενος τῷ διδασκαλικῷ καθάπερ τινὶ σιδήρῳ καὶ ὄργανῳ διαιρετικῷ δι' οὗ τὴν θείων Γραφῶν

Ἐὰν δὲ τὸ τῆς διδασκαλίας ἀκριβὲς καὶ πρὸς τὴν εὐσέβειαν εἰλικρινὲς καὶ ἠκονημένον λαθὼν αὐτὸν τὴν διαίρεσιν τῶν γεγραμμένων καὶ σαφήνειαν προενέγκῃ, μὴ δ' ὀρθοδόξοις θεωρήμασι τὴν διάνοιαν διερμηνεύῃ, ἀλλὰ πρὸς αἵρεσιν τινὰ καὶ δόξης φαυλότητα τὸν σωτήριον λόγον διαπεσεῖν ἐάσῃ, οὕτως ὡς ἀληθῶς καὶ τὸ πρόσωπον ὅπερ ἐξ ἀρχῆς περιέθετο τῆς ὀρθοδοξούσης διδασκαλίας συγγεῖ καὶ ταρσάσει, καὶ τὸς τῶν ἀκροατῶν ψυχὰς ἀντὶ σωτηρίας βλάβης ἀνα-

πλήσσει· και δυνάμεις μὲν ἐνδυνάμωσεν, ἀλ' διαφθονοῦμεναι αὐτὸν εὐδοκούμενον πρότερον ἐζήτουν ἐπιβουλεύσαι και ἀντιπράττειν ἐπιλονεῖσκον· ἐαυτὸν δὲ ἀσθενῆ και καταβεβλημένον ἔδειξε, και τὴν ἐμπροσθεν θαυμαζομένην αὐτοῦ σοφίαν εἰς τὸ περιττὸν και μῦταιον κατενηνεγμένην διήλεγεν. Ὁ μὲντοι τὸν τοῦν ἀνδρείος, και τοὺς ἐπιρμένους τῶν αἰρετικῶν λογισμοῦς πολιορκεῖν αὐτοῦ τὴν ὀρθὴν δόξαν διωθόμενος, και τῷ τμητικῷ τοῦ Πνεύματος λόγῳ, ἐκείνων μὲν τοὺς παρεμβλλομένους λοξοὺς και τὰς συστροφὰς τῶν σοφισμάτων ἐπέμνων, τὴν δ' ἀληθινήν δόξαν και θεοῦ τιμῶσαν και ἀρετῆς ἀντεχομένην περικαθαίρων τε τῶν ἐπισκιαζόντων και ἀποδαιρούμενος, εἴ τι τούτοις ἐξωθεν και παρὰ τῶν ἐχθρῶν προσπίβεται νόθον, τοῦτον οὐδέποτε τὸ σιδήριον, οὔτε λαθὸν διαπέση οὐδὲ ἐκ προδοσίας οὐδεὶς ἀπολέσαντα διελέγξει· ἀλλὰ και τὸ ἐξ ἀρχῆς πρὸσωπον ἀναλλοιωτον και ταρχῆς ἀπάσης ἀνακεκαθαρμένον συντηρήσει· και τὰς ἐν αὐτῷ φυσικὰς δυνάμεις τῇ προσθήκῃ τῶν ἀπὸ τῆς χάριτος δυναμῶσι, δείξας ὡς ἀληθῶς ὅσον περισσεύει τοῦ ἀνδρείου ἢ σοφία τῆς τοῦ δειλοῦ ῥαθυμίας και ῥηδίου τοῖς ἔργοις· ἀλῶναι πᾶσιν ἐχ ντος τὴν ἀναλησῖαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΞ'.

Πρὸς τίνα σκοπὸν ἀποβλέπει τό· « *Generatio porreūta και γενεὰ ἔρχεται, ἢ δὲ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκεν.* »

Edita a Maio, l. c. p. 78-80. In Eccle. i, 4.

Εἰπὼν τῶν ἀνθρώπων ὁ Σολομὼν τὰ σπουδάσματα και τοὺς διηγερεῖ· πόνους οὖς περὶ τὴν τοῦ βίου ἀπόλαυσιν καταβάλλονται, διαθαβρεῖν εἰς ματαιότητα, και μὴδὲν πλέον εὐρίσκειν κέρδος τὸν μοχλοῦντα και κοπιῶντα τοῦ πρὸς μὴδὲν τούτων ταῖς μερίμναις ἀποθλέποντος, ἀλλ' ὁμοίως μὲν τοῖς σωματικοῖς πάθεσιν ὑποκαίμενον, ἐν ἰσῳ δὲ πρὸς ἀλλοίωσιν και φθορὰν ἔχοντα τὸ σῶμα διακαίμενον, πρὸς ὁμοιον δὲ τέλος ὀδεύοντα και καταδύομενον. Ταῦτα εἰπὼν και ἐπιδειξάμενος διὰ τοῦ εἰπεῖν· « *Τίς περισσεῖα τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον εἶη;* » (και γὰρ τὸ, *τίς*, ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ, *οὐδεμία*, λαμβάνεται· ὅσον οὐδεμία περισσοτέρα ὠφέλεια τῷ ἀνθρώπῳ περιγίνεται ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἢ εἰ πρὸς μὴδὲν τούτων κατεπίβεται τε και κατεπίβεται· οὐ μὴν οὐδὲ πρὸς τὸν ἀπηλλαγμένον τοιαύτης ματαιότητος ἀμεινόν τι διακαίμενος δείκνυται·) ἀφῆσταναι διὰ τοῦτο τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς και ματαιότητος εἰσάγει παραίνεσιν. Ὑπὸ τὸν ἥλιον δὲ καλεῖν εἰωθεν ὅσα μᾶλλον γενεσῶς ἐστὶν ὑπερητήματα και φθορὰς· ἅτε δὴ τῆ ἐκείνου συνδιαφέρεσθαι φθορᾶ τοῦ δημιουργικοῦ λόγου τάξαντος θέρος και χειμῶνα, και τὰ μεταξὺ τούτων ἔαρ τε και μετόπωρον. Ἐπεὶ οὖν μέγα μέρος συνεισάγει ὁ τοῦ ἥλιου πρὸς τὰς τῶν ὥρων γενεσεῖς δρόμος, αἱ δὲ ταῖς σωματικαῖς και ἀνθρωπίναις ἐπὶ τὸ χεῖρον ἢ τὸ κρεῖττον ἀλλοιώσσει και μεταβολαῖς πολλαῖς ἀφορμὰς συνεισάγουσιν, εἰκότως τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδὴν και φροντίδα κατονομάζει σπουδαστὰς αὐτῶν μαρτυρούμενος καταπίβεται.

A *invidentes ei recte ambulanti prius quærebant insidiari et contra eum agere nitebantur; seipsum autem infirmum et dejectum ostendit, et antea admirationi habitam suam sapientiam in supervacuum et vanum delatam coarguit. Qui tamen mente virilis et elatas hæreticorum rationes ad debellandam ipsius rectam fidem repellens, et incisivo Spiritus verbo, illorum quidem immissiones obliquas et perversa sophismata excindens, veram fidem et Deum honorantem et virtuti adhaerentem mundat et ab obumbrantibus et separat, si quid his ab extrinseco et ab inimicis affricatur illegitimum, huic nunquam ferrum ne latenter quidem exciderit, neque ex prodicione ullus pessumdantem convincet; sed et a principio vultum immutabilem et turbatione omni mundatum conservabit; et eas quæ in se sunt naturales vires additione earum quæ a gratia sunt roborabit, ostendens revera quantum superet viri cordati sapientia timidi ignaviam et faciliis operibus capi multam habentis insensibilitatem.*

QUÆSTIO LXV [al. LXIV].

Ad quem finem spectat illud: « Generatio præterit et generatio advenit, terra autem in æternum stat. »

Cum dixisset hominum Salomo studia et continuos labores quos ad vitæ fructuionem impendunt, cedere in vanitatem, et nullum majus invenire lucrum operose agentem et laborantem eo qui ad nullum horum curis respicit, sed similiter corporalibus affectibus subjectum, æque autem ad immutationem et corruptionem habentem corpus dispositum, et ad eundem finem pergentem et occidentem; hæc cum dixisset et ostendisset per hæc verba: « *Quid superest homini in omni labore quo laborat sub sole?* » (Etenim, *quid*, illic pro *nihil*, sumitur; quale est: nulla abundantior utilitas homini prodit in omni labore suo sub sole, quam si ad nihil horum atterebatur et tendebat. Etenim non libero a tali vanitate melius in aliquo dispositus ostenditur), absistere igitur a studio circa hæc et vanitate inducit exhortationem. Sub sole autem appellare solet quæcunque magis generationis sunt ministeria et corruptionis; utpote illius discriminari corruptione Creatoris verbo brillante æstatem et hiemem, et quæ inter hæc sunt ver et autumnum. Quia igitur magnam partem conducit solis ad horarum generationes cursus, hæc autem corporalibus et humanis in pejus aut melius mutationibus et translationibus multas occasiones inducunt, bene circa hæc studium et curam denominat laborem et molestiam sub sole, in vanum studiosos eorum

κόπον και μόχθον ὑπὸ τὸν ἥλιον, εἰς μάνην τοῦς

Sed hæc de singulis hominibus cum præmississet, A nunc dicit non solum unumquemque eorum nullum commodum percipere ex continuis distensionibus et laboribus, utpote per generationem et interitum fluentibus, studium incessabile et curam exciperet, sed et super generationem totam simile inane studium nihil minus videre esse supervenientem. Generationum enim una quidem optimo adhæret et alia quidem ad vilia quoque inclinatur; illa sub sole laborantibus abiens tristem invenit et miseriam plenum recessum, et veniens ad nihil utile viam perlicit. Sed e contrario molestiam et laboris hanc prementes, pro eo ut præbeant utilitatem, irrident eam de vanitate; hæc vero ea quæ in generatione et in corruptione, id est sub sole sunt, prudenti sensu abiciens, et rationem eorum quæcunque naturæ B vinculum indeprecabiliter non exigebat, nullam habens, sed quæ supra solem, id est quæcunque meliora sunt..... iis quæ in generatione et interitu, exquirens et philosophans, animæ puritatem, misericordiam proximi hilarem facientem et mitigantem eas quæ sunt a paupertate plagas; si vero et omnino a vulneribus liberantia et quod totius dispositionis felicissimum et Deo simillimum est, prudentiæ amore intemperantiam exterminantia et choro aliarum virtutum consonantia. Hanc igitur generationem et complementum eam catalogum, tanquam quæ nihil eorum quæ sub sole sunt prosecutam, neque cum iis quæ in generatione et interitu simul abreptam et absumptam, manifestum multo C magis aliis ad meliora respexisse, manentem et erroris expertem conversationem amplexatam pro errante et diffuente ad vanitatem: hæc ænigmatico et conciso sermone perstringens, inducit.

« Terra autem in æternum stat; » æternum quidem vocans tempus in quo sol et luna et siderum chorus et ipsum cæleste polum in opposito cursu bene ordinatum et concordantem impetum ad diernum et noctium et temporum discretionem et renovationem in gyro agunt; terram autem iterum assumens pro redargutione studii eorum qui terunt suas cogitationes et deprimunt propositum circa vana, pro eo ut deberent libenter insistere salvificis et animæ allaborare lucris: tantum non, quid enim, o homo, dicens, « ex tanta importunitate et studio lucratus es? Nonne similiter aliorum qui nullam talem turbationem sustinuerunt, neque talibus fluctuum procellis jactati sunt? Nonne quemadmodum illis et veniens venis et abis abiens? tempus vero omnino miseris privabis felicitate? quibus ea quæ super solem sunt quærentes et philosophantes fruuntur. Et quod miserissimum est quod multorum laborum et molestiarum discrimen, seu intolerabile et absque solatio damnum in pejus invenisti te et tua detrahentem, ad nullam autem meliorum rerum sustollentem. Vide enim neque ad inanimum istud et immotum et communiter omnibus subiectum terræ fundamentum, neque ad istud per multum illud inane studium,

Ἄλλὰ γὰρ ταῦτα περὶ τῶν καθέκαστα περιδιαβῶν ἀνθρώπων, νῦν φησὶν ὡς οὐ μόνον ἕκαστος αὐτῶν οὐδὲν κέρδος προσλαμβάνει διὰ τῶν συνεχῶς περισπασμῶν καὶ τῶν πόνων, οἷον τῶν διὰ γενέσεως καὶ φθορᾶς βρόντων, τὴν σπουδὴν ἀπαυστον καὶ ἐπιμέλειαν ἀναδέχονται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ γενεᾶς ὅλης τὴν ὁμοίαν κενόσπουδιαν οὐδὲν ἕλαττον ὄραν ἔστι συμβαίνουσαν. Τῶν γὰρ γενεῶν ἢ τε τοῦ κρείττονος ἀντεχομένη καὶ δὴ καὶ ἡ πρὸς τὸ φαῦλον ἀποκλίνουσα, ἢ μὲν ὑπὸ τὸν ἥλιον μοχθήσασι ἀπερχομένη σκυθρωπὴν εὐρίσκει καὶ ἀθλιότητος πλήρη τὴν ἀναχώρησιν, καὶ ἐρχομένη πρὸς οὐδὲν τῶν χρησίων τὴν ὄδον ἀνύει· ἀλλὰ τὸναντίον μάθωσι καὶ κόποι ταύτην συνθλίβοντες, ἀντὶ τοῦ παρέχειν ὕψους, ἐπιγελῶσιν αὐτὴν τῆς ματαιότητος· ἢ δὲ τὰ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ, τούτεστιν τὰ ὑπὸ τὸν ἥλιον, σῶφρονι λογισμῶ παρασαμένη, καὶ λόγον αὐτῶν ὅσα μὴ ὁ τῆς φύσεως δεσμὸς ἀπαραίτητως ἀπῆται, μηδένα θεμένη· ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ τὸν ἥλιον, τούτεστιν ὅσα κρείττω πέφυκε τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ ζητήσασά τε καὶ φιλοσοφήσασα, ψυχῆς καθαρότητα, ἔλεον τοῦ πλησίον ἰλαρύνοντά τε καὶ διαπραΰνοντά τὰς ἀπὸ τῆς πενίας πληγὰς· εἰ δὲ καὶ παντελῶς τῶν τραυμάτων ἀπαλλάττοντα καὶ τῆς ὅλης διαθέσεως μακαριώτατόν τε καὶ θεοειδέστερον, σωφροσύνης ἔρωτι τὴν ἀκολασίαν ὑπερορρίζουσα καὶ τῷ χορῷ τῶν ἄλλων ἀρετῶν συγχορεύουσα. Αὕτη τοίνυν ἡ γενεὰ καὶ τῶν συμπληρούτων αὐτὴν ὁ κατάλογος, ὡς μηδὲν τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον σπουδάσασα, μηδὲ τοῖς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ συμπεριενοχθεῖσα καὶ συγκαταδύσασα, δῆλον ὅτι πολὺ τῶν ἄλλων πρὸς τὸ κρείττον ἀπέβλεψε, τὴν μένουσαν καὶ ἀπλανῆ πολιτείαν ἀπαλλαγμένη τῆς πλανωμένης καὶ διαβροσύνης πρὸς ματαιότητα· ταῦτα τῷ αἰνιγματίζοντι καὶ συντετμημένῳ λόγῳ διεξιὼν, ἐπιφέρει.

« Ἡ δὲ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκεν· » αἰῶνα μὲν καλῶν τὸν χρόνον ἐν ὑπερῷ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ἡ τῶν ἀστρῶν χορεία καὶ αὐτὸς ὁ οὐράνιος πῶλος ἐν ἀντιθέτῳ πορείᾳ τὴν εὐκατόν τε καὶ ἐναρμόνιον φορὰν πρὸς ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ καιρῶν διάκρισιν τε καὶ ἀποκατάστασιν ἀνελίσσουσι· τὴν γῆν δὲ πάλιν παραλαβὼν ἐπ' ἐλέγχῳ τῆς σπουδῆς τῶν κατατριψάντων αὐτῶν τοὺς λογισμοὺς καὶ καταναλωσάντων τὴν προαίρεσιν περὶ τὰ μάταια, ἀνθ' ὧν ὠφείλον ἐμφιλοχωρεῖν τοῖς σωτηριώδεσι καὶ περὶ τὰ ψυχικὰ φιλοπονεῖσθαι κέρδη. Μονονοῦχι, τί γάρ, ἀνθρώπε, λέγων, ἀπὸ τῆς τοσαύτης ὀχλήσεως καὶ σπουδῆς ἐκέρθησας; οὐχ ὁμοίως μὲν τῶν ἄλλων οἱ μηδένα τοιοῦτον τάραχον ὑπέστησαν, μηδὲ τοιαύταις τρικυμίαις ἐχειμάσθησαν; οὐχὶ παραπλησίως τούτοις καὶ ἐρχόμενος ἔρηξι, καὶ ἀπέρηξι ἀπερχόμενος; σαυτὸν δὲ πάντως ἀθλίως ἀποστέρεις τῆς μακαριότητος; οἷς τὰ ὑπὲρ τὸν ἥλιον ὀζητοῦντες καὶ φιλοσοφῆσαντες ἀπολαύουσι· καὶ τὸ γε χαλεπώτατον τὴν ἀπὸ τῶν πολλῶν πόνων καὶ κόπων διαφορὰν, φεῦ τῆς ἀρρορήτου καὶ ἀπαρακλήτου ζημίας, ἐπὶ τὸ χεῖρον εὔρε; σέ τε καὶ τὰ σὲ κατασύρουσαν, πρὸς οὐδὲν δὲ τῶν κρείττωνων ἀναφέρουσαν. Ὅρα γάρ ὅτι μηδὲ πρὸς τὸ βῦλον τοῦτο καὶ ἀκίνητον καὶ κοινῇ πᾶσιν ὑποκειμένον γῆς ἕδαφος, οὐδὲ πρὸς τοῦτο διὰ τῆς πολλῆς

ἐκείνης κενοσπουδίας, οὐδὲ κατὰ γε τὸν χρόνον πα-
ρατείνεσθαι σαυτῷ διεπράξω, οὐδέ τινα πρόφασιν
ἄλλὰ διανοησάμενος εὔρες. Ἄλλὰ γὰρ σὺ μὲν μα-
ταιοπωκῶν καὶ τὰ ἄνω ποιῶν θάπτων παρέρχῃ
καὶ πρὸς ἃ μὴδ' ἀκοῆ φέρειν ἀνεκτὸν νομίζεις, τρέ-
μμον καὶ ἀμηχανῶν καταδύεις· οὐδὲν δ' ἐπὶ βραχύ-
τατον σαυτῷ προστιθείς τοῦ χρόνου, μὴ ὅτι γε τῇ
παρατάξει συμπαρατεινόμενος τοῦ ἀψύχου καὶ ἀκι-
νήτου· αὐτὸ δὲ τὸ πατούμενον ἔδαφος ἢ φύσις; ἢ
ἀναισθητος καὶ μὴ κινουμένη ἔστηκεν καὶ διαμένει,
οὐ πολλοὺς μόνον ἐξαλλάττουσα, κατηγοροῦν μὲν τάξιν
λαθεῖν παρὰ σοῦ συνέλασθεῖσα, κατηγοροῦσα δὲ τῆς
σῆς κενοσπουδίας καὶ τῶν σοβαρῶν ἐνθυμησας; διὰ
τε τῆς ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ διαμονῆς καὶ παραστάσεως·
καὶ δῖοτε μὴδὲν ἐξαλλάττουσα ὤφθη τῶν ὑπὸ τῆς Προ-
νοίας αὐτῇ κεχαρισμένων· σοῦ τοῦ λόγῳ τιμηθέντος
διὰ τῆς περὶ τὰ μάταια σπουδῆς καὶ φιλονεικίας,
πάντα τάναντία τῆς δημιουργικῆς διαπραξαμένου
κηδεμονίας καὶ ἀνεπιχέψῃ ῥύμη φερομένου πρὸς ἃ
τε νόμοι θεοὶ διεκώλυον, καὶ θεομοὶ φύσεως ἄνωθεν
καταβληθέντες ἐδυσχέραινον, ὕβριν ἀφῆρτον τὴν
σὴν κενοσπουδίαν καὶ τὸ ὑξυβρίστον περὶ τὰ μάταια
φέροντες· ὡς δὲ αὐτῶν τῆς διαβολῆς παραπεμπο-
μένης εἰς τὸν πανσόφως τε καὶ φιλανθρωπῶως, καὶ οὐ
μὴ ἔστι μῆτε φιλανθρωπότερον μῆτε ἀμεινον, μῆτε
λόγῳ φράσαι, μῆτε λογισμοῖς ἀναπλάσαι δημιουργή-
σαντά τε καὶ προνοησάμενον τὰ ἡμέτερα. Ἄλλὰ γὰρ
σοὶ μὲν ἴσως ἱκανὰ καὶ ταῦτα. Εὐρεῖν δ' ἔστιν ἐπίους
γενεὰν μὲν ἐκπορευομένην καὶ ἐκβαλλομένην τὸ
Ἰουδαίων γένος ἐκλαμβάνοντας, γενεὰν δὲ ἐρχομένην
καὶ διαμένουσαν τὰ τέκνα τῆς χάριτος ἅτε δὴ τοῦ
θεοῦ σπόρου καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν γεωργίας ἀνα-
πλαστήσαντα· γῆν δὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἐστάναι τὴν τε
Παλαιάν καὶ Νέαν Γραφήν· ὅτι τε τὸ καρποφόρον τῶν
ἀρετῶν ὄραϊν ἔστιν αὐταῖς ἐνευθηνούμενον, καὶ τῶν
νόμων καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τὸ δὲ αἰῶνος ἀκίνητον·
ὧν τὰς μὲν τοῖς δικαίοις ἀπενείμαντο, ταῖς δὲ τοὺς
ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀμετανόητα πλημμελήσαντας παρα-
πέμπουσιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΞΤ'.

Τίνα νοῦν ἀναπτύσσει τό· « Ἔστι δίκαιος ἀπο-
λύμενος ἐν δικαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἔστιν ἀσεβῆς
μέτρον ἐν κακίᾳ αὐτοῦ; »

Edita a Malo, l. c. p. 80-81. In Eccle. vii, 16.

« Δίκαιος μὲν ὡς φοινῆς ἀνθήσει, καὶ ὡς ἡ κέδρος ἢ
ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. » Δι' ἑκατέρας λέξεως
τῆς δικαιοσύνης τὸ κέρδος, καὶ τῶν καλῶν ἢ εὐφρο-
νία τε καὶ εὐθηνία διαγαγγέλλεται, διὰ τε τοῦ ἀνθήσει
δηλονότι καὶ τοῦ πληθυνθήσεται. Οὗτος ὁ δίκαιος,
κἂν μαστίχηται, κἂν στρεβλοῦται, κἂν πάσχη τὰ ἀ-
γεινότερα, κἂν πρὸς σφαγὴν, κἂν πρὸς θάνατον, κἂν
πρὸς σταυρὸν ἀπάγῃται, οὐδὲν ἦτορον ὡς φοινῆς ἀνθεῖ
καὶ ὡσεὶ κέδρος πληθυνθήσεται, πολλαπλασίω τῶν
πάνων καὶ παθημάτων τὴν ἀπόλαυσιν εὐρίσκων, καὶ
ταῖς ἀδιηγῆτοις ἀγαθοῖς ἐντροφῶν τε καὶ ἐνευθηνού-
μενος. Τίς οὖν ἔστιν ὁ δίκαιος ὁ ἐν τῷ δικαίῳ αὐτοῦ
ἀπολλύμενος, καὶ τίνα τρόπον ἀπόλλυται; ἢ δηλονότι

¹² Psal. xci, 13.

neque secundum tempus extenli te tibi perfecisse,
neque aliquem prætextum multa meditatam inve-
nisse. Sed tu quidem frustra laborans et superiora
deorsum faciens citius transis, et ad ea quæ neque
auditu ferre tolerabile putari, tremens et inops
consilii descendis; nihil autem ad brevissimum tibi
adjiciens temporis, multo minus dispositioni coex-
tensus inanimarum et immotarum rerum. Ipsum
autem calcatum solum, natura insensibilis et im-
mota stat et perdurat, non multos tantum immu-
tans, accusatoris quidem ordinem sumere contra
te concitata, accusans vero tuum inane studium
et violentiæ concupiscentiæ per perseverantiam in
tanto tempore et persistentiam; et quia nihil im-
mutans visum est eorum quæ a Providentia ipsi
donata sunt: te per rationem honorate ob studium
circa vana et cupiditatem, omnia contraria crea-
tricis operato curæ, et incoercibili impetu lato ad
ea quæ leges divinæ prohibebant, et vincula naturæ
desuper demissa improbabant, injuriam intolerabi-
lem tuam vanorum appetitionem et præcipitem
impetum ad inania ferentes; quasi per ea accusa-
tione perlata ad omnino sapienter et benigne, et
non est neque quid benignius neque melius neque
verba dictu neque cogitationibus fictu, creantem et
providentem nostrâ. Sed enim forte tibi sufficientia
et ista: reperire vero est quosdam generationem
exentem et ejectam, Judæorum genus accipientes,
generationem vero advenientem et permanentem si-
lios gratiæ, utpote qui a divino semine et ab agri-
cultura secundum Christum sursum germinarunt;
terram autem in sæculum stare Veterem et Novam
Scripturam; quod autem frugiferum est virtutum
videre esse in ipsis congestum, et legum et promis-
sionum per sæculum firmitatem; quarum has qui-
dem justis distribuebant, ad illas autem peccato-
res et nulla pœnitentia functos remittunt.

QUÆSTIO LXVI [at. LXV].

Quemnam sensum aperit illud: « Est justus qui
perit in justitia sua, et est impius manens in
improbitate sua. »

« Justus quidem ut palma florebit, et sicut cedrus
Libani multiplicabitur ¹² », per utraque dictionem
justitiæ lucrum, et honorum beatitudo et divitiæ
enarrantur, per illud *florebit* videlicet et illud *mul-
tiplicabitur*. Hic justus, etsi flagelletur, etsi torquea-
tur, licet patiat duriora, etsi ad victimam, etsi
ad mortem, etsi ad crucem abducatur, nihilominus
ut palma florebit et ut cedrus multiplicabitur, multo
majorem laboribus et passionibus fruitionem inve-
niens, et inenarrabilibus bonis gaudens et affluens.
Quis igitur est justus qui in justitia sua perit, et
quomodo perit? Videlicet qui justus quidem rapit et
induit nomen et vultum, sed in sua justitia ille

justum se finxit esse, justī vultum non ex iis quæ erat, sed ex iis quæ fingebatur induens. Talis igitur justus, etsi omnes illum celebrent, etsi omnes ipsi justitiam plaudant, in ipso habitu justitiæ suæ et nomine ad extremam iniquitatem et perditionem præceps fertur. Quod enim majus furtum quam justī furari appellationem inter injustos jacentem? Quid autem impudentius quam amore insigniri excellentissimæ virtutum et per omnes illas pervenientis et symphoniam perficientis concordem ad quam nullo disponitur pejus? An igitur talis non in sua justitia juste perit? Quærens quæ non habet ostendere, et propter quæ celebratur decipere alios fictione quasi diligeret ista machinans, et præ aliis seipsum multo pejus et infelicius. Etenim eo quod confugere ad id quod justum est se fingit, ipse sciens et nolens confitetur se pejus anteponiere meliori; non enim quæreret formam alienam induere per quam propriam abscondere possit. Deinde: « Et est impius manens in improbitate sua; » alia ista ratiocinatio et alia Salomonis ad priora sententia opposita. Illic enim putantem se justum esse, cum non sit in ipsa dicit vana subsumptione et artificio perire; hic vero in quæ fictus ille justus incidit. Et impium his detineri sciens, tamen non ex illis ejus arguit nequitiam et atheismum, sed ex ipsa in impietate perseverantia et habitatione propria; propter quod et extremam ultionem et perditionem protulit. « Qui enim non credit in Filium Dei, » iasubstantiata dixit Veritas, « jam judicatus est, quia non credit in nomen unigeniti Filii Dei ¹². » Manifestum vero in Filium incredulitatem et ejusdem naturæ et ejusdem substantiæ Patris et Spiritus simul inducere incredulitatem, ut et fidem consequi solet fides. Dicit igitur Salvator blasphemanti in Spiritum sanctum, id est in unam supernaturalium et vitæ principiorum et ejusdem naturæ hypostasium omnipotentis et creatricis Deitatis, huic etsi virtutum amore passionum videatur esse immunitas, non tamen remittendum esse peccatum nec in præsentī sæculo, nec in futuro ¹³.

ματος συνεισάγει άπιστιαν· ὡς περ καὶ τῇ πίστει συνακολουθεῖν εἰωθεν ἡ πίστις. Φησὶν οὖν ὁ Σωτῆρ ὡς τῷ βλασφημήσαντι εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστιν εἰς μίαν τῶν ὑπερφυῶν καὶ ζωαρχικῶν καὶ ὁμοφυῶν ὑποστάσεων τῆς παντοκρατορικῆς τε καὶ δημιουργοῦ Θεότητος, τούτῳ κἀν τῶν ἀρετῶν τῷ ἔρωτι τῶν παθῶν δοκεῖ εἶναι τὸ ἀνεύθυνον, οὐ μνησθῆναι οὐκ ἀφεθήσεται τὸ ἀμάρτημα οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰωνῷ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

QUÆSTIO LXVII [AL. LXVI].

Quomodo intelligendum illud: « Si autem iniquitas nostra Dei justitiam statuit. »

Edita a Maio, l. e., p. 81-83. In Rom. III, 8.

Hic, statuit, divina loquenti Paulo dictum est non sufficiens causa, aut absolute causa Dei justitiæ nostram injustitiam statuenti. Quomodo enim hoc ratiocinatio non auferens liberam voluntatem, neque injuria afficiens quod juxta imaginem est, de divino Paulo cogitare potest? Sed, statuit, nunc pro, constituit manifestam, assumitur, omnibus innotescere

¹² Joan. III, 18. ¹³ Luc. XII, 10.

Α τοῦ δικαίου μὲν ἀρπάζων καὶ κατατρηματιζόμενος τὴν κλῆσιν καὶ τὸ πρόσωπον, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ μηχανῇ αὐτοῦ καὶ περιεργίᾳ διολύμενος. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν ἐν τῷ δικαίῳ ἢ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ ἀπολλύμενος, ἀλλ' ἐν τῷ δικαίῳ αὐτοῦ ὃ ἐκεῖνος δίκαιον ἐμηχανήσατο εἶναι, τὸ τοῦ δικαίου πρόσωπον οὐκ ἐξ ὧν ἦν, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐσχηματίζετο, περιβαλλόμενος. Ὁ τοιοῦτος οὖν δίκαιος, κἀν πάντες αὐτὸν ὑμνῶσιν, κἀν πάντες αὐτῷ τὸ δίκαιον ἐπιπροσώπων, ἐν αὐτῷ τῷ σχήματι τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ καὶ τῷ ὀνόματι πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀδικίαν καὶ ἀπώλειαν καταφέρεται. Τίς γὰρ μείζων κλοπὴ τὴν τοῦ δικαίου κλέπτειν προσηγορίαν τοῖς ἀδίκοις ἀνακαίμενον; Τί δ' ἀναϊδέστερον ἔρωτι σεμνύνεσθαι τῆς καλλίστης τῶν ἀρετῶν, καὶ δι' ἅπασων αὐτῶν διεκρούσης καὶ τὴν συμφωνίαν ἀπελευθύνσης ἐναρμόδιον, πρὸς ἣν οὐδενὸς διακρίνεται δυσμενέστερον; Ἄρ' οὖν ὁ τοιοῦτος οὐκ ἐν τῷ αὐτοῦ δικαίῳ δικαίῳ, ἀπόλλυται; ζητῶν ἂ μὴ ἔχει δεικνύναι, καὶ πρὸς ἃ διαβέβηται ἀπατᾶν τοὺς ἄλλους τῇ προσποιήσει ὅτι στέργει ταῦτα μηχανώμενος· καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ἐστυνὴν πολλῷ κάκιον καὶ ἀθλιώτερον. Καὶ γὰρ ἐξ ὧν μὲν καταφεύγειν πρὸς τὸ δίκαιον σχηματίζεται, αὐτὸς γινώσκων καὶ ἄκων ὁμολογεῖ τὸ χεῖρον προελεσθαι τοῦ κρείττονος· οὐ γὰρ ἂν ἐζήτηι μορφὴν ἄλλοτριαν περιθέσθαι δι' ἧς τὴν οἰκίαν ἐπικρύψειεν. Εἶτα· « Καὶ ἐστὶ ἀσεθῆς μένων ἐν τῇ κακίᾳ αὐτοῦ. » Ἄλλος οὗτος λογισμὸς καὶ ἄλλη τοῦ Σολομῶντος πρὸς τὰ πρότερον διάνοια παραλλάττουσα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸν νομίζοντα ἑαυτὸν δίκαιον εἶναι, μὴ βντα δὲ· ἐν αὐτῇ λέγει τῇ ματαίᾳ ὑπόληψι καὶ μηχανουργίᾳ διόλυσθαι· ἐν ταῦθα δὲ, οἷς μὲν ὁ κατασχηματισμένος ἐκεῖνος δίκαιος περιέπιπτε· καὶ τὸν ἀσεθῆ τούτοις ἐνέχεσθαι εἰδῶς, ὁμῶς οὐκ ἐξ ἐκεῖνων αὐτοῦ διελέγγει τὴν πονηρίαν καὶ ἀθεότητα, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπὶ τὸ ἀσεθεῖς διαμονῆς καὶ οἰκειώσεως· δι' οὗ καὶ τὴν ἐσχάτην δίκην καὶ ἀπώλειαν ἀπηνέγκαστα. « Ὁ γὰρ μὴ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν Θεοῦ, » ἢ ἐνουπόστατος εἶπεν Ἀλήθεια, « ἡδὴ κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Δῆλον δὲ ὅτι περ ἢ εἰς τὸν Υἱὸν ἀπιστία καὶ τὴν τῶν ὁμοφυῶν καὶ ὁμοουσίῶν Πατρὸς καὶ Πνεύματος οὐκ ἀφεθήσεται τὸ ἀμάρτημα οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰωνῷ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

D

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΖ'.

Πῶς ροητέον τὸ· « Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησιν. »

Ἐν ταῦθα τὸ συνίστησι, τῷ θεοσεπίῳ Παύλῳ εἴρηται οὐκ προκαταρχικῶν αἰτίων. ἢ ὅλων αἰτίων τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης τὴν ἡμῶν ἀδικίαν δογματίζοντι. Ποῦ γὰρ τοῦτο λογισμὸς οὐκ ἀφηρημένος τὸ αὐτεξούσιον, οὔτε περιουρισμένος τὸ κατ' εἰκόνα, περὶ τοῦ Θεοῦ Παύλου λογισσόμενος δύναται; Ἀλλὰ τὸ συνίστησι, νῦν ὅτι ἀντὶ τοῦ καθίστησιν ἐμφατῇ

παρελιπται, πᾶσιν ἐπιγινώσκεισθαι ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὴν εἰς ὑπαρξιν προσαγωγὴν νυνὶ τὸ τῆς λέξεως σημαίνει· οὐδὲ τῆς ἀδικίας ἡμῶν καρπὸς ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη· οὐ μὲν οὐδὲ ἐν ἀπορίᾳ, ὡς ἂν τισὶ δόξειε, προάγεσθαι σχήματι καιρὸν εὕρισκε· πρὸς χλεῦν γὰρ καὶ οὕτω τυπούμενον καταλήγει· καὶ πρὸς τὸ μάταιον ἀποφέρεται. Καὶ γὰρ καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἀποριῶν, δι' ἐρεύνης εἴθε βαθυτέρας καὶ τὸ ἐπιπροσθῶν ἀποτίθεσθαι καὶ τὸ σαφές διαλύεσθαι· ὅσα δὲ τοῦ ἀτόπου τὸν ἔλεγχον ἔχει προφαινώμενον, πρόχειρόν τε καὶ ἐμφανεστάτην τὴν κατὰ γῆσιν συνεπάγεται· ταῦτα δὲ ἄρα οὐδ' εἰς ἀπορίας τύπον σχηματίζεσθαι παρῆρησιάζεται, φλυαρίας δὲ ἅμα καὶ ματαιολογίας σπουδάσματα διελέγχεται. Ὅτι δὲ τὸ συνίστησιν ἀντὶ τοῦ κατὰ δὴλον ἐργάζεσθαι παρελιπται, ἐμφανῆ παρασκευάζει πᾶσιν ἐπιγινώσκεισθαι, αὐτὸς ἑαυτοῦ μάρτυς ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ καὶ παρίσταται καὶ τὴν διδασκαλίαν ἡμῖν ἐμφανεστάτην διὰ τῆς μαρτυρίας παρέχεται. Καὶ γὰρ Ῥωμαίοις γράφων φησὶ· « Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν οὕσαν διάκονον τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς »· δῆλον γὰρ ὡς ἀντὶ τοῦ παρατιθῆμι παρείληπται τὸ συνίστημι· ἐπιγινώσκεισθαι· βούλομαι, γνωρίζεσθαι ταύτην ὑμῖν παραινῶ. Διὰ τί; « Ἴνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἁγίων. » Ὡστερ εὖν ἐν ταῦθα τὸ συνίστημι, οὐκ ἀντὶ τοῦ ὑφ' ἐστάναι, οὐδὲ πρὸς ὑπαρξιν ἀγειν παραλαμβάνεται, ἀλλὰ τὸ γινώσκεισθαι καὶ γνωρίζεσθαι καὶ ἐμφανῆ καθεστάναι τοῖς ἐν Ῥώμῃ τὴν μακαρίαν Φοίβην ἐπισημαίνεται, οὕτω κἀν ταῦθα. Πῶς δὲ ἡ ἀδικία ὑμῶν τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην παρίστησιν; ὡς τῷ φωτὶ τὸ σκότος παρατιθέμενον μᾶλλον αὐγάζειν ἀποβλέποντας, ὡς τὸ πικρὸν τῷ γλυκάζοντι γλυκυτέραν ἐμποιοῦν τῇ γέυσει τὴν τοῦ γλυκέος ποιότητα· ὡς τὸ τραχὺ καὶ πλῆττον τὴν ἀψὴν μᾶλλον ἡμᾶς διατιθῆσιν τὴν τοῦ λείου ἰσότηα καὶ ὁμαλότητα ἐπισθάνεσθαι· ὡς τὸ ψεῦδος ἐμφανεστέραν τε καὶ ποθεινότεραν καὶ μᾶλλον αἰρετωτέραν ἀποφαίνει τῇ παραθέσει τὴν ἀληθεῖαν· ὡς ἐκάτερον τῶν διαφορᾶς ἀντιτεταγμέναις πορρωτέρω διεστώτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸ μὲν τὴν φαυλότητα τοῦ χειρόνος ἐπὶ πλέον διελέγχει, τὸ δὲ τὴν τοῦ κρίνοντος ἐμφανίζει ἀγαθότητα. Καὶ γὰρ ἀπ' ἐκάστου τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ θάτερον οἱ μεταβαίνοντες ἀπὸ μὲν τοῦ χειρόνος τὴν τοῦ κρείττονος ὑπερβολήν, ἀπὸ δὲ τοῦ κρείττονος τὴν τοῦ ἀντικειμένου φαυλότητα· ὡς περ δι' αἰσθήσεως τῶν αἰσθητῶν· οὕτω δὲ οὕτω καὶ τῷ πανσόφῳ Παύλῳ εἰ καὶ κατὰ σχῆμα διαπορουμένης ὑποθέσεως· ὡς τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, ἡμῶν ἡ ἀδικία συνίστησιν. Διὰ καὶ συνάψας τοῖς προλαβοῦσι τό· « Μὴ ἀδικος ὁ Θεός· ὁ ἐπιφέρων τὴν ὄργην; » ἐπάγει τό· « Μὴ γένοιτο. » Διατί; Διοτι οὐχὶ εὐγνωμονοῦντων ἡμῶν καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον ζηρούντων, ἡ ἀδικία ἡμῶν διαμαρτυρομένη καὶ κηρύττουσα τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ ἐνεφάνισεν, ἀλλ' ὅν τρόπον εἰρηται τὴν ἀγαθότητα διὰ τῆς κακίας ἐμφανεστέραν καθίστασθαι. Τὰ δὲ ἐξῆς τοῦ χωρίου δυσθεώρητα ἰδιαιτέρας ἰσως ἐπιλύσεως, τῆς θείας προνοίας ἐμμενέστερον ἡμῖν ἐφορώσης, οὐκ ἀποτεύξεσθαι.

facit; non enim in subsistentiam productionem nunc hæc dictio significat; nec injustitiæ nostræ fructus est Dei Justitia. Neque in dubitationis ut quibusdam videri posset proferri forma locum invenit; ad irrisionem enim et sic figuratum desinit et in vanum abducitur. Etenim et forma dubitationum, per scrutationem solet profundior et anteriora deponere et clara diluere; quæcunque autem insulsi redargutionem habent apparentem, his festinam et evidentissimam condemnationem superducit; hæc vero certe non in dubitationis formam fingi confidenter asserit, blaterationis vero simul et vanæ loquentiæ studia redarguit. Quod autem illud statuit pro evidens facit assumptum est, manifestum præbet omnibus cognitu ipse sui testis veritatis præco et stabilit et doctrinam nobis evidentissimam per testimonium affert. Etenim ad Romanos scribens ait: « Commendo autem vobis Phœben sororem nostram quæ est in ministerio Ecclesiæ in Cenchris »; evidens enim pro Præsentem sisto, assumptum est illud Commendo; notam esse volo, agnoscere hanc vos hortor. Quare? ut eam excipiatis in Domino digne sanctis. » Ut ergo hic illud Commendo, non pro statuere nec ad existentiam adducere assumitur, sed cognosci et notam facere et manifestam sistere iis qui Romæ sunt beatam Phœbe significat, sic et illic. Quomodo autem iniquitas vestra Dei justitiam statuit? ut luci tenebræ appositæ ad magis illustrandum aspicientes, at amarum dulcescenti dulciorem faciens gustui dulcis qualitatem; ut asperum et percutiens tactum magis nos disponit politæ æqualitatem et unitatem ad sentiendum; ut falsum manifestiorem et desiderabiliorem et magis eligibilem declarat appositione veritatem; ut utrumque diversitatibus oppositis longius distantium ab invicem, unum quidem vilitatem peioris plus arguit, alterum vero judicantis manifestat bonitatem. Etenim ab unoquoque oppositorum ad alterum transeunt a pejore melioris superioritatem, a meliori autem oppositi vilitatem; ut per sensum sensibilem; ita certe et omnia sapienti Paulo, etsi secundum formam dubiæ suppositionis; sic Dei justitiam nostra injustitia statuit. Ideo et cum conjunxisset præcedentibus illud: « Num injustus Deus qui infert iram »? » addit illud: « Absit »! » Quare? Quia non prudenter agentibus nobis et servire Divinitati quærentibus, injustitia nostra testificans et prædicans justitiam ejus manifestam fecit, sed quomodo dictum est bonitatem per improbitatem manifestiorem sisti. Quæ autem sequuntur loci difficultia speculatu magis propria forte solutione, divina providentia benignius nos inspiciente, non car-

¹² Rom. xvi, 1. ¹⁶ ibid. ¹⁷ Rom. iii, 5. ¹⁸ ibid. 6.

QUÆSTIO LXVIII [at. LXVIII].

A

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΞΗ'.

Illud : « Si genuerit vir centum, et annos multos vixerit, et numerus qui erunt dies annorum ejus non implebitur bonitate; et sepulcrum non fuit ei, dixi bonum super eum abortivum; quoniam in vanitate venit, et in tenebris nomen ejus involvetur, et solem non vidit nec cognovit; requies huic super illum. » Hoc autem dictum quoniam discretionem et elucidationem demonstrare potest?

Τό : « Ἐὰν γεννήσῃ ἀνὴρ ἑκατὸν, καὶ ἔτη πο.λίθ ζήσεται, καὶ πλῆθος ὅτι ἔσονται ἡμέραι ἐτῶν αὐτοῦ οὐκ ἐμπλησθήσεται ἀπὸ τῆς ἀγαθωσύνης· καὶ γὰρ ταφὴ οὐκ ἔγένετο αὐτῷ, εἶπα ἀγαθὸν ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἔκτρωμα· ὅτι ἐν ματαιότητι ἦλθε, καὶ ἐν σκότειν τὸ ὄνομα αὐτοῦ καλυφθήσεται· καὶ γὰρ ἦλιον οὐκ εἶδε καὶ οὐκ ἔγνω ἀνάπαισις τούτῳ ὑπὲρ τούτων· τοῦτο δὲ τὸ βῆτόν τινα διακρίσιν καὶ συζητήσιαν ἐπιδειξασθαι δύναται;

Edita a Maio, l. c., p. 85-84, In Eccle. vi, 3-5.

Multi liberi iis qui in mundo ut sane magnum bonum ambitiosius exquirebatur, similiter autem et longum tempus vitæ. Etenim sæpius servantibus Domini justificationes, longam vitæ tempus in retributionem extenditur. Si quis igitur, ait Salomo, et multitudine liberorum superabundanter aliis hominibus supervixit, et longo tempore vitam protractam quam maxime habeat; de cætero vero nequitias vitam sædet, bonitatis fruitione non implens suam neque perornans animam, et propterea forte neque sepultura dignus est habitus, talis vir multo inferior et jure reputaretur abortivo; abortivum quidem solem non vidit, nec habuit quibus inspiceret quæ sunt et actionum meliores præferret. Qui autem his omnibus honoratus et numero magno liberorum lætatus et fructus diuturna vita, quia bonitatis non fuit particeps, neque deliciis abstinent vilitatis et sepultura juxta meritum hæc secuta est; jure peioris hic magis sati quam illud reputabitur. Etenim hic solem videns in tenebris ambulabat, et nomen illustre relinquere per nobilia opera cum posset, in tenebris peccatorum projecit extinguendum et consepeliendum vanitati. Et aliud quoque hujus ad abortivum discrimen, quod pænæ et castigationes functum vita exceperint, hoc vero illarum nullius in experientiam constituitur. Si vero quis audiens Paulum dicentem: « Novissime autem omnium visus est et mihi tanquam abortivo¹¹, » in illud Salomonicum respicere putabit. Etenim ille justitiæ Solem in terra non vidit orientem; nec ejus discipulis connumerari tum dignus est habitus; multi vero Solem justitiæ intuiti, non minus ambulabant in tenebris ad fulgurantes radios in eo divinitatis cæcutientes, etsi reliqua omnia vitæ secundo cursu ipsis ferebantur, et ut non facile putassent optare. Sed et liberorum erat ipsis dilatatio et turba et temporum additio extensione paradoxum trahens. Si quis igitur in hæc Salomonica oracula transferat, et abortivum Paulum Judaicorum principum sacerdotum et sacerdotum et multorum aliorum vitæ quidem felicitate splendentium, impietate autem et vilitate actionum in tenebris versantium, et his omnibus superponet et multo meliorem juxta omnia demonstrat, vere quidem omnino dicit; nihil vero, opinor, addit magnum ei qui gyrum terræ prædicatione complexus est.

φαίνει, ἀληθὲς μὲν πάντως λέγει· οὐδὲν δὲ οἶμαι κηρύγματι περιλαβόντι.

¹¹ I Cor. xv, 8.

Ἡ πολυπαιδία τὸς ἐν κόσμῳ οἷα δὴ μέγα χρῆμα φιλοτιμώτερον ἐκπυδάζεται, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πολυχρόνιον· καὶ γὰρ πολλαχοῦ τοῖς φυλάττουσι τὰ τοῦ Κυρίου δικαίωμα, τὸ πολυχρόνιον εἰς ἀντιμισθίαν ὑποτείνεται. Ἐὰν οὖν τις, φησὶν ὁ Σολομών, καὶ τῇ πολυπληθείᾳ τῶν τέκνων καθ' ὑπερβολὴν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὑπερέξῃ καὶ τῷ πολυχρόνιῳ τὴν ζωὴν παρατεινομένην ὅτι μάλιστα ἔξει· τὰ δ' ἄλλα πονηρίας τὸν βίον κακύνῃ, τῆς ἀγαθότητος τῇ ἀπολαύσει μὴ ἐμπιπλῶν αὐτοῦ μηδὲ διακοσμῶν τὴν ψυχὴν, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως μηδὲ ταφῆς ἀξιώσῃ, ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ πολλῶν χείρων καὶ δικαίως ἂν λογισθήσεται τοῦ ἔκτρωματος· τὸ μὲν ἔκτρωμα ἦλιον οὐκ εἶδεν, οὐκ ἔσχεν οἷς ἂν ἐπειδὲ τε τὰ ἔντα καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀμείνους προείλετο. Ὁ δὲ τούτοις ἀπασί τιμηθεὶς καὶ πολυπληθεὶς· παίδων εὐφρανθεὶς καὶ ἀπολαύσας τῆς μακροβιότητος, ἐπεὶ τῆς ἀγαθότητος οὐ μετέσχεν, οὐδὲ τρυφῶν ἀπέσχετο τῆς φαιλότητος, καὶ ἡ ταφὴ κατ' ἀξίαν τούτοις ἠκολούθησεν· εἰκότως δὲ τῆς χείρονος οὗτος μᾶλλον μοίρας ἢ ἐκεῖνο λογισθήσεται. Καὶ γὰρ οὗτος τὸν ἦλιον ὄρων ἐν τῷ σκότειν ἐπορεύετο, καὶ τὸ ὄνομα λαμπρὸν καταλιπεῖν διὰ τῶν σπουδαίων ἔργων δυνάμενος, ἐν τῷ ζῴῳ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπέβριψε σθένυσθαι καὶ συγκατορῦτεσθαι τῇ ματαιότητι. Καὶ ἄλλη δὲ τούτου πρὸς τὸ ἔκτρωμα διαφορὰ, ὅτι τὸν μὲν ποῖναι καὶ κολάσεις καταλιπόντα τὸν βίον ἐδέξαντο, τὸ δὲ τούτων οὐδενὸς εἰς πείραν καθίσταται. Εἰ δὲ τις ἀκούων Παύλου λέγοντος, « Ὑστερον δὲ πάντων ὤφθη κάμολ ὡσπερ τῷ ἔκτρωματι, » εἰς ἐκεῖνο τὸ Σολομόντειον ἀφορᾶν νομίσαι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ἐπὶ γῆς οὐκ εἶδεν ἀνατέλλοντα, οὐδὲ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς συγκαταριθμηθῆναι τηνικαῦτα ἔξιώσθη. Πολλοὶ δὲ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἑωρακότες, οὐδὲ ἕλαττον ἐπορεύοντο ἐν τῷ σκότειν πρὸς τὰς ἐναποστραπτούσας ἀκτῖνας τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος καταμύοντες, εἰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα τοῦ βίου κατὰ ροὴν αὐτοῖς ἐφέρετο· καὶ ὡς ἂν οὐδὲ βράδιον ἐνόμιζον εὐξασθαι. Ἀλλὰ καὶ τέκνων ἦν αὐτοῖς πλατυσμός καὶ πλῆθος; καὶ χρόνων ἐπίδοσις τῇ παραστάσει τὸ παράδοξον ἐφελκομένη· εἰ γοῦν τις εἰς ταῦτα τὰ Σολομόντεια λόγια μεταλάβοι, καὶ τὸ ἔκτρωμα τὸν Παῦλον τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχιερέων τε καὶ ἱερέων καὶ πολλῶν ἄλλων τῇ τοῦ βίου μὲν εὐδαιμονίᾳ λαμπρυνομένων, ἀσεβείᾳ δὲ καὶ φαιλότητι πράξεων ἐσκοτισμένων, καὶ τούτων ἐκείνων ὑπερῷοι καὶ πολλῶν κρείττω κατὰ πάντα ἀποπροσάπτει μέγα τῷ τὸν γύρον τῆς οἰκουμένης τῷ

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΘ΄.

Τι θελοῖτο· « Ζῆθι ἐν ἀγαθῷ καὶ ἴδε ἐν ἡμέρᾳ κακίας, ἴδε. Καί τις τοῦτο σύμφωνον τοῦτω ἐποίησεν ὁ θεὸς περὶ λαλιᾶς, ἵνα μὴ εὖρη ἀνθρώπος ἐπίσω αὐτοῦ μηδέν. »

Edita a Maio, l. c. p. 84-85. In Eccle. vii, 15.

Σὺ, φησὶ, τὴν ζῶην πρὸς ἀρετὴν ὄραν παρασκευάσας, καὶ πρὸς τὴν ἀπολαύσιν τῶν ἐκείθεν ἀγαθῶν καταβύθμιζε· οὕτω δὲ καταρτίσας ἑαυτὸν καὶ τοῖς εὐσεβέσι τῶν λογισμῶν κριτηρίου δύναμιν τὴν οὖν φρενώσας ἀναλαβεῖν, νομίσθη συνιδεῖν οὐ χαλεπῶς καὶ τὰς ἐν ἡμέρᾳ νομιζομένας κακίας, τούτέστι τὰς ἀνθρωπίνους συμφορὰς καὶ λύπας αἷς ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἡμέρα κυμαινομένη τε καὶ συνταρασσομένη κακύνεται, συνακταράσσουσα τοὺς ταύτην παραπορευομένους καὶ συγκακύνουσα. Καὶ γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα κακίας προσαγορεύειν εἰθίμεθα κατὰ τὸ εἰρημένον· « Οὐκ ἔστιν ἐν πλῆει κακία ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησεν. » δυνήσῃ δὲ συνιδεῖν ὡς οὐδὲ αὐτὰ περὶ ἡμᾶς ἀσυμφώνως τῇ τοῦ θεοῦ ἀγαθότητι καὶ προνοίᾳ συμβαίνουσι· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Ἴδε καὶ γε τοῦτο σύμφωνον τοῦτω. » τούτέστι καὶ οἱ δοκούντες εἶναι πειρασμοὶ καὶ κακώσεις τοῦ σώματος οὐκ ἐξάλλουσι τὴν θείαν φιλευμενίαν, οὐδὲ ἐναντιοῦνται αὐτοῦ τῇ περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίᾳ. Παιδείας γὰρ καὶ διορθώσεως τὰ μὲν ἐπάγεται, τὰ δὲ συγχωρεῖται, ἐἴ ἀμφοῖν ἀρήρητον τε καὶ σοφῆς οἰκονομίας τῷ εἶναι χαριτωθέντι τὰ τοιαῦτα θεωρουμένης· ταῦτα δὲ τὰ συμβαίνοντα τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἔθετο ὁ θεός· ἐπὶ πάσης λαλεῖσθαι γλώσσης, οὐδὲ προεδεῖναι τὰ ἐρχόμενα πάντα. Διατί; Ἴνα μὴ προμαθῶν αὐτὰ καὶ προεργῶν ὁ ἀνθρώπος ἀμελέστερον περὶ τὴν ἀρετὴν ἐπιτεθεῖ· νῦν μὲν ὡς πολλῶν κακῶν καὶ λυπηρῶν συμπτωμάτων δεσθὲν αὐτὸν καταλαμβάνειν μελλόντων· τίς γὰρ μοι τῆς ἀρετῆς λόγος τοσοῦτων κακῶν καὶ τηλικούτων προσδοκωμένων; εἰ; τοῦτο γὰρ τοὺς πολλοὺς ἢ ἀπόγνωσις εἶωθε συνωθεῖν· νῦν δὲ ὡς οὐ πολλῆς καὶ μεγάλης ἀλγηδὸς μελλούσης ἐπισυμβαίνειν, ἐκατέρωθεν καὶ ὑποσκελίζειν οἶδεν ἢ σφαλερὰ τῶν πρακτέων κρίσις, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ πολλῆς νήψεως μήτε τῆς τῶν ἀρετῶν ἐπιμελείας δεῖσθαι. Διὰ τοῦτο οὖν ὁ θεός τὴν περὶ τῶν μελλόντων λαλιὰν ἀγνωστον ἐποίησε τοῖς πολλοῖς, ἵνα μὴ εὐρῶν ὁ ἀνθρώπος ἀμέλλει ἐν τοῖς δεσθὲν αὐτὸν χρόνοις καταλαμβάνειν δυσχερῆ, ἐπὶ μὲν τῶν χαλεπῶν τέρων ἀμηχανία καὶ ἀπογνώσει προδοῦς ἑαυτὸν, οὐδὲν πρὸς ἀρετὴν ἐπιστρέφουτο· ἐπὶ δὲ τῶν μετρίως ἐχόντων ὑπεροφίαν νοσῶν ὡς τῆς τῶν ἐπιμεμένων ἀπολαύσεως καὶ τρυφῆς, οὐδὲν ἐλπίζων ἀντεπενεχθῆσεσθαι κώλυμα καὶ τὴν πρὸς τὰ κατορθώματα σπουδὴν ὑπερτίθειτο· ἄλλως τε δὲ ὅτῳ χριτῆριον κεκαθαρισμένον πάθους φέρων καὶ ἀδέκαστον τὴν ὑγίειαν ὄρα καὶ τὴν νόσον συμφῶνως ἔχουσαν περὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων βλάβην καὶ ὠφέλειαν· ἀλλὰ καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πενίαν ὡσαύτως, ἰσχὺν τε σώματος καὶ ἀσθένειαν, δόξαν τὴν ἐξ ἀνθρώπων καὶ ἀδοξίαν καὶ τὰ τοῦτοις παραπλήσια. Καὶ γὰρ ἐκατέρω μοίρας ἕκαστον τῷ μὲν φιλοσοφεῖν εἰδότει, σωτηρίας ὑπόθεσις

A QUÆSTIO LXIX [nl. LXVIII].

Quid significat illud : « Vive in bono et vide in die nequitiae, vide. Et hoc consonum illi ferit Deus circa loquelam, ut non inveniat homo post illum quidquam. »

84-85. In Eccle. vii, 15.

Tu, inquit, vitam ad virtutem aspicere stude, et ad fruitionem inde bonorum ordina; sic autem cum perfeceris teipsum et piis cogitationibus iudicii vim cum mente intellexeris attollere, poteris conspiciere non ægre et quæ in die reputantur nequitiae, id est, humanas calamitates et afflictiones quibus humanæ vitæ dies jactata et turbata vexatur, conturbans eos qui hanc decurrunt et simul vexans. Etenim et talia nequitias nominare solemus juxta dictum : « Non est in civitate malum quod Dominus non fecerit⁸⁰; » poteris autem conspiciere neque ea circa nos absque harmonia cum Dei bonitate et providentia accidere; hoc enim ostendit dum dicit : « Vide et hoc consonum illi, » id est et quæ videntur esse tentationes et afflictiones corporis non expellunt divinam curam, neque adversantur ejus circa nos benignitati. Eruditionis enim et correctionis hæc quidem inducuntur, illa vero permittuntur, ex utrisque ineffabili et sapienti dispositione dum discernere dignatur talia spectata; hæc autem accidentia hominibus non posuit Deus super omni enarranda lingua, neque præscire ventura omnes. Quare? Ne cum prænosceret illa et prius inveniret homo negligentius quoad virtutem disponderetur; nunc quidem plurimis malis et tristibus casibus a tergo ipsum comprehensuris. Quis enim mihi virtutis calculus tot malis et tantis ingruentibus? in hoc enim turbam desperatio solet impellere. Nunc vero quasi non multo et magno dolore incursuro, utrinque et subvertere novit fallax agendorum iudicium, et propterea neque multa vigilantia neque virtutum cura opus esse. Ideo igitur Deus de futuris loquelam ignotam fecit multitudini, ne inventis homo quæ in posterioribus ipsum temporibus comprehensura sunt molestis, in difficilioribus negligentiae et desperationi tradens seipsum, non ad virtutem converteretur; in mediocriter autem se habentibus despicientiam morborum ut permissorum fruitionis et deliciarum, nullum sperans obstaturum impedimentum et ad virtutes studium superponeret. Aliter vero et qui iudicium purum passione fert et incorruptum sanitatem videt et morbum concorditer se habentia quoad hominum damnum et utilitatem. Sed et divitias et paupertatem similiter, et robur corporis et infirmitatem, gloriam quæ ex hominibus et infamiam et quæ his proxima. Etenim utriusque partis unumquodque philosophari scienti, salutis materia sit. Ei vero qui ad sola jucunda et blandientia hiat, et jucunda damni fiunt prætextus, et tristia ad idem defluunt et trahuntur malum, non gratanter hæc ferente qui per talia purificari indiget, sed in desperationem magis et indignatio-

⁸⁰ Amos iii, 6.

nam ex quibus oportebat prudentem fieri conver-
tentie.
ται πρόφασις, καὶ τὰ λυπούντα πρὸς τὴν αὐτὴν καταβρεῖ καὶ ὑποσύρται κακίαν, οὐκ εὐχάριστος ταῦτα φέ-
ροντος τοῦ διὰ τῶν τοιοῦτων καθαίρεσθαι δεομένου, ἀλλ' εἰς ἀπόνοιαν μᾶλλον καὶ ἀγανάκτησιν ἐξ ὧν ἔδει
σωφρονίζεσθαι, περιτρεπομένου.

QUÆSTIO LXX [ul. LXIX].

Quasdam oportet intelligere pelliceas tunicas, quas
Adamus et Eva post transgressionem induerunt.

Edita a Maio, l. c., p. 85-87. In Gen. iii, 21.

Scio quidem quosdam pelliceas tunicas quas Adam
et Eva post transgressionem induerunt, pronun-
tiantes corpus ex quo rationale animal et animæ
a principio fictor subsistuit. Sed isti præoccupantis
ipsos suppositionis consecraria dicere cum stude-
rent, inconsequenti sensu et scientia destruunt
veritatem. Etenim paradisi ipsis verbo quidem
tingitur, re vero tollitur. Sed paradisi plantas et ci-
bos et per costam Evæ productionem et simpliciter
eorum quæ sunt creationem totam et proditorem
et divinæ curæ circa hominem quod est benignum
et mirabile et excipiendo geneleos principia, in in-
tellectuale quoddam tabernaculum attollentes, ne-
que propriam subsistentiam et substantiationem
visi sunt revereri. Inde vere tragediam totam iuxta
proprium propositum partiti et fingentes et in quas
voluere formas et sensus componentes, vere facto-
rum et subsistentium consequentiam et usque nunc
visam et cognitam destruunt ejurantes, mulcentibus
quidem et inducentibus sermonibus multitudinis
aures incantando. Solent enim pleræque fisiones
ad nutum et ad jucunditatem concinnatæ illicere
quidem auditorum aures et ad voluptatis parare
diffusionem, at neque sibi ipsis ullam utilitatem
neque persuasivæ talium architecti procurare pos-
sunt. Sed hos quidem Origenes et Origenianus
habeat chorus; noster vero Gregorius quem theo-
logica et divinitus ipsi data circa spiritum scientia
theologum proclamavit, hic pelliceas vocat tunicas,
non quas Origeniana fabula finxit. Sed contra Ori-
genianam opinionem homines convertere quidem
plurimum adhibens studium; sapienter vero et dis-
ponere sciens in iudicio sermones suos in vicinam
quidem speculationem satagit transferre, contra
illam vero laboriosam sententiam auctum et pra-
cticum emittentem melos, pelliceas tunicas non
corpus iuxta quæ et superius dicta sunt vocat, ab-
sit! Non enim visus est talem quamdam vocem
emittens, sed corporis crassitudinem et mortalita-
tem et prioris felicitis antitypum et oppositam dis-
positionis; etenim vere post transgressionem pro
impossibili et non subjecto et non gravato corpore
et mortalitate corpore, sed carnis motibus et ille-
cebris constituto potentiore, contraria his post
transgressionem Adamus qualia certe tunicam dic-
tis punctam passionibus et contaminatam mutando
induit; sed sanctus quidem iste vir ex Origene
sursum germinantes ita dulciter et benigne trahens
et transferens ad magis pios sensus, tales esse pel-

Α γίνεται· τῷ δὲ πρὸς μόνα τὰ ἡδέα καὶ γαρ-
γαλίζοντα κεχρησμένοι, καὶ τὰ ἡδύοντα βλάβης γίνου-
ναι· οὐκ εὐχάριστος ταῦτα φέροντος τοῦ διὰ τῶν τοιοῦτων καθαίρεσθαι δεομένου, ἀλλ' εἰς ἀπόνοιαν μᾶλλον καὶ ἀγανάκτησιν ἐξ ὧν ἔδει
σωφρονίζεσθαι, περιτρεπομένου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ο΄.

Τίνας δεῖ τοῖν δερματίνους χιτῶνας, οὓς ὁ Ἀδάμ
καὶ ἡ Εὐα μετὰ τὴν παράδασιν ἐνεδύσαντο.

Οἶδα μὲν τίνας δερματίνους χιτῶνας οὓς ὁ Ἀδάμ
καὶ ἡ Εὐα μετὰ τὴν παράδασιν ἐνεδύσαντο, ἀποφη-
ναμένους τὸ σῶμα ἐξ οὗ τὸ λογικὸν ζῶον καὶ τῆς
ψυχῆς ἀπ' ἀρχῆς ὁ Πλάστης τὸν ἄνθρωπον ὑπέστη-
σατο. Ἄλλ' οὗτοι τῆς προκαταλαβούσης αὐτοὺς ὑπο-
λήψεως ἀκόλουθα λέγειν φιλονεικήσαντες, ἀνακο-
λοῦσθαι γνώμη καὶ γνώσει λυμῶνται τὴν ἀλήθειαν
καὶ γὰρ ὁ παράδεισος αὐτοῖς λόγῳ μὲν πλάττεται,
ἔργῳ δὲ διαβάλλεται. Ἀλλὰ τὰ τοῦ παραδείσου φυτὰ
καὶ ἡ βρῶσις καὶ ἡ διὰ τῆς πλευρᾶς τῆς Εὐας προ-
αγωγή, καὶ ἀπλῶς ἡ τῶν ὄντων δημιουργία πᾶσα
καὶ πρόδος καὶ τὸ τῆς θείας κηδεμονίας περὶ τὸν
ἄνθρωπον φιλόανθρωπὸν τε καὶ θαυμάσιον καὶ τὰς
κατὰ διαδοχὴν δὲ τῆς γενέσεως ἀρχὰς, εἰς νοσητὴν
τινα σκητὴν ἀναφέροντες, οὐδὲ τὴν ἰδίαν ὑπαρξίν
καὶ οὐσίωσιν ὠφθησαν εὐλαβοῦμενοι. Ἐκείθεν δὲ τὴν
τραγωδίαν ὄλην κατὰ τὴν ἰδίαν πρόθεσιν καταμε-
ρίσαντές τε καὶ ὑποκρινάμενοι καὶ εἰς οἶας ἂν καὶ
βούλοιντο μορφᾶς καὶ ἐπινοίας διαπλάττοντες, τῶν
ὡς ἀληθῶς γεγονότων καὶ ὑπαρξάντων τὸ ἀκόλου-
θον καὶ μέχρι νῦν ὁρώμενόν τε καὶ γνωριζόμενον
ἀναιροῦσιν ἐξομνύμενοι, θελητηρίους μὲν καὶ ἐπ-
αγωγίους λόγοις τὰ τῶν πολλῶν ὡς καταγοητεύσαν-
τες. Εἶθε γὰρ τὰ πολλὰ τῶν πλασμάτων κατ' ἐξ-
ουσίαν καὶ πρὸς τὸ ἡδὺ πλαττόμενα ὑπογαργαλίζειν
μὲν τὰ τῶν ἀκροατῶν ὡς καὶ πρὸς ἡδονῆς παρα-
σκευάζειν διαχρῶσιν, οὗτε δὲ ἑαυτοὺς οὐδὲν ὄφελος, οὐ-
τε τοῖς πειθομένοις οἱ τῶν τοιοῦτων ἀρχιτέκτονες
παρέχειν δύνανται. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτους μὲν Ὀριγέ-
νης τε καὶ ὁ Ὀριγένειος ἐχέτω χορὸς· ὁ δὲ ἡμέτερος
Γρηγόριος ὃν ἡ θεολόγος τε καὶ θεῶθεν αὐτῷ δεδο-
μένη περὶ τοῦ πνεύματος παρῆρησια θεολόγος ἀν-
εκέρυξεν, οὗτος δερματίνους ὀνομάζει χιτῶνας οὐχ
οὐσπερ ὁ Ὀριγένειος μῦθος ἀνέπλασεν· ἀλλὰ τοῦ-
ναντίον τῆς Ὀριγενείου δόξης τοὺς ἀνθρώπους μετα-
βάλλειν μὲν ἐστὶ μάλιστα ποιούμενος σπουδῆν· σφῶς
δὲ καὶ οἰκονομεῖν εἰδῶς ἐν κρίσει τοὺς λόγους αὐτοῦ
εἰς γέιτονα μὲν θεωρίαν μεθοδεύει· μεταδιβάσειν,
κατ' ἐκείνης δὲ τῆς δοξοκοπίας ὅξυ καὶ δραστήριον
ἐπαφιεῖσαν τὸ μέλος, δερματίνους χιτῶνας οὐχὶ τὸ
σῶμα καθὰ καὶ προεῖρηται καλεῖ, ἀπαγε. Οὐδὲ γὰρ
οὐδ' ὠφθη τοιαύτην τινὰ φωνὴν ἀφίεις, ἀλλὰ τὴν
τοῦ σώματος παχύτητα καὶ θνητότητα καὶ τῆς προ-
τέρας μακαρίας ἀντίτυπον καὶ ἀντικειμένην διαθέ-
σεως· καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς μετὰ τὴν παράδασιν ἀντὶ
τοῦ ἀπαθοῦς καὶ ἀνευθύνου καὶ μὴ βαρουμένου τῷ
σώματι καὶ τῇ θνητότητι σώματος, ἀλλὰ τῶν τῆς
σαρκὸς κινήματων καὶ γαργαλισμάτων καθεστῶτος
κρείττονος, τάναντία τούτοις μετὰ τὴν παράδασιν ὁ

Ἀδάμ οἷα δὴ χιτῶνα τοῖς εἰρημένους κατέστικτον πά-
θεισι καὶ ρυπῶντα μετημφιάσατο· ἄλλ' ὁ μὲν ἱσρὸς
οὗτος ἀνὴρ τοὺς ἐξ Ὀριγένους ἀναφύνας οὕτω
μεταβιβάζων πρὸς τοὺς εὐσεβεστέρους λογισμοὺς,
ὁπέθετο δισταζόντος ἐπιβλήματος.

Σὺ δὲ τί λέγεις; τὸ μὲν ἴσως πρῶτον γελᾷς, τάχα
δ' ἂν μᾶλλον δυσχεραίνεις μύθῳ κλεπτομένην ἀκούων
τὴν ἀλήθειαν· τοῦ δὲ θεολόγου οἶμαι τὴν οἰκονομίαν
καὶ μέθοδον οὐκ ἀτιμάσαιο. Οὐδὲ ἠγνόει τὰ ἀπὸ τῆς
συχῆς φύλλα οἷς οἱ περὶ τὸν Ἀδάμ τὴν ἀπὸ τῆς
γυμνώσεως ἀσχημοσύνην εἰς τὸ εὐσχημον περιέστελ-
λεν· οὐδ' ὅτι προφθάνει μὲν τὰ τῆς συχῆς φύλλα τῆς
αἰδέσεως τὴν καταφυγὴν παρασχεῖν, οἱ δὲ χιτῶνες
ὑστερον οἱ δερμάτινοι τὴν ἐκείνων κατὰ διαδοχὴν
χρεῖαν ἀνεπλήρωσαν· καὶ γὰρ μετὰ τὴν προτέραν
περιβολὴν καὶ τὰ φύλλα τῆς συχῆς, τοὺς δερματί-
νους χιτῶνας ὁ θεὸς αὐτοῖς ἐποίησατο. Ποῦ τοίνυν
οἴσθαι δεῖ τὸν θεολογικώτατον ταῦτα καὶ θεοπτικώ-
τατον διδάσκαλον ἀγνοεῖν, ἀλλὰ μὴ λέγειν μᾶλλον
οἰκονομεῖν τε καὶ τῶν ἄλλων σωτηρίαν μεθοδεύειν,
δι' ὧν ὁ τότε συνέτρεχε καιρὸς, μηδεμίαν ἐπακολου-
θούσης αἰρετικῆς ἐπισπορᾶς ἢ σκολιότητος; Ἄν τε
γὰρ τὰ φύλλα τῆς συχῆς τοὺς περὶ τὸν Ἀδάμ εὐλα-
βουμένους τὴν αἰδῶ ὑπεδείκνυεν, ἂν τε μετὰ ταῦτα
χιτῶνας ἐκ δερμάτων αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐπεποίητο, τῆς
αἰδέσεως χαρίζομενος παραμύθιον, οὐδὲν ἦττον εὐ-
σεβοῦντος ἐστὶ λέγειν ὡς μετὰ τὴν παράβασιν ὁ
Ἀδάμ τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητὴν καὶ καθ-
ελκομένην τῷ βάρει τοῦ παραπτώματος καὶ τῆς
πρότερας ἀντίθεόν τε καὶ ἀντίτυπον ἡμφιάσατο.
Πόθεν δ' ἂν ἴσως ἐπαπορήσεις, οἱ δερμάτινοι προ-
ῆλθον χιτῶνες; ἀλλ' ἐπειδὴν ἀκούσας τὸν νοῦν ἐπι-
στήσεις, ὅτι καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοῖς περὶ τὸν Ἀδάμ
χιτῶνας δερματίνοους, αὐτίκα σύμδρομον οἶμαι τῆς
ἀπορίας εὑρεῖν καὶ τὴν λύσιν. Ὁ γὰρ ἐκ μὴ ὄντων
οὕτω φιλοτίμως τε καὶ πολυτελῶς προαγαγὼν τὸν
ἀνθρωπον, οὗτος καὶ δερματίνοους χιτῶνας ἐκ τοῦ
μὴ ὄντος ποιήσασθαι καὶ περιβολὴν αὐτῷ κατα-
σκευάσαι ἐκ τοῦ βάζτου, μᾶλλον ἂν τοῖς λογισμοῖς
ἀδίστακτον κρίσιν ἐντίθῃσιν· εἰ δὲ καὶ δοραῖς τισι
ζῶων, ταῦτα γὰρ προϋπέστη τὴν χρεῖαν τῆς περι-
βολῆς αὐτοῖς ἀναπληρῶσαι, λογισμὸς ἀνεκίνησε
θεοῦ σφίζοντος αὐτοὺς πρὸς τὴν οἰκίαν εὐκοσμίαν
τε καὶ σωτηρίαν διανίστασθαι, οὐδὲ τοῦτο πόρρω
τῆς θείας κηδεμονίας, οὐδ' ἀνάξιν αὐτοῦ τῆς πολ-
λῆς περὶ τὸ γένος ἡμῶν ἀγαθότητος. Ἀλλὰ ταῦτα
μὲν ὁ κεφαλαίωδης ἐπιτρέπει λόγος. Εἰσὶ δὲ τινες
οἱ πρὸς μηδὲν τούτων ἀφορᾶν βουλόμενοι μηδὲ σπου-
δάζοντες, τὰς τῶν δένδρων περὶ τὸν φλοιὸν ἐπιδερμίδας
δερματίνοους χιτῶνας ἐνόμισαν, ὡσπερ τῶν
δερμάτων τῶν ἀπὸ τῶν ζῶων ἐνδεεστέραν ἢ ἀτιμοτέραν
τῆς περιβολῆς τὴν χρεῖαν παρεχομένων· καίτοι
φλοιοῦ παντὸς εὐαφεστέρων τε καὶ μαλακωτέρων καὶ τὸ
ἅλον εἰπεῖν ἐπιτηδαιοτέρων πολλαῖς διαφοραῖς
ὑπαρχόντων.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΑ'.

Πρὸς τίνα διάνοιαν ἡμῖς παραπέμπει τὸ· «Ὁὐκ
ἂν ὀρθῶς προσετέχημι, ὀρθῶς δὲ μὴ διέληξ'
ἡμυρες; ἢ σὺ χυῶν, » κ. τ. λ.

Edita a Maio, l. c., p. 87-89. In Gen. iv, 7.

Τὸ παρὸν χωρίον διαφόροις ἐρμηνείαις ὑποβάλλε-
σθαι δύναται, τοῦτο μὲν τῆς ἀναγνώσεως διαφορὰς

A liceas tunicas non absque supposuit aliter sentiente
contradictione.

πρότερόν τε καὶ φιλανθρωπότερον μεθέλωκον καὶ
τοιούτους εἶναι τοὺς δερματίνοους χιτῶνας οὐδὲ χωρὶς

Tu autem quid dicis? forte primum rides, mox
autem magis irasceris fabula furatam audiens veritatem;
theologi vero opinor œconomiam et methodum non contempseris.
Non ignorabat a ficu folia quibus Adamus a nuditate ignominiam
decenter operuit; neque prius quidem ficus folia pudoris refugium
præbuisse, tunicas vero deinceps pelliceas illorum excipiendo
usum implevisse; etenim post priorem cincturam et folia ficus,
pelliceas tunicas Deus ipsis fecit. Quomodo igitur existimare
oportet maximum theologum hæc et Dei speculatorem eximium
magistrum ignorare? Sed non dicere potius dispensare et aliorum
salutem parare, per ea quorum tunc concurrebat tempus,
nulla consequente hæretica superseminatione aut obliquitate.
Si enim folia ficus Adamum veritatem pudorem subindicavit,
et si posthæc tunicas ex pellibus ipsis Deus fecit, pudoris largiens
benigne consolationem, nihilominus pium est dicere post
transgressionem Adamum crassioiorem carnem et mortalem et
deorsum tractam gravitate casus est prioris oppositam et
antitypum induisse. Undenam vero, forte incertus hærebis,
pellicæ provenerunt tunicæ? Sed postquam audito mentem
applicueris, et fecisse Deum Adamo tunicas pelliceas,
statim concurrentem opinor dubitationi reperies et solutionem.
Qui enim ex nihilo tam superbe et magnifice produxit hominem,
hic et pelliceas tunicas ex nihilo fecisse et cincturam ipsi
paravisse facillime, magis autem cogitationibus indubitatam
fidem inserit. Si autem et pellibus quibusdam animalium,
hæc enim prius subsistebant indigentiam cincturæ ipsis ut
implerent, cogitatio admovit; Deo sapienter erudiente ipsos
ad proprium ornatum et salutem assurgere, neque illud longe a
divina cura, neque indignum ipsius magna circa genus nostrum
bonitate. Sed hæc quidem summaris permittit sermo.
Sunt autem quidam qui ad nullum horum respicere volentes
neque curantes, arborum circa corticem epidermata pelliceas
tunicas putarunt, ut pellibus animalium inferiorem aut
viliorem cincturæ usum præbentibus, tamen corticem
omni aptioribus et melioribus et ut totum dicamus,
convenientioribus multis discriminibus.

QUÆSTIO LXXI [at. LXX].

Ad quænam sensum nos mittit illud: «Nonne,
si recte obtuleris, recte vero non divideris, peccasti?
tace, » et reliqua.

duas ; illinc vero dictis varios tropos figurarum accipere natis. Sed et illud : « Ad te conversio ejus, » de diversis rebus proprie potest sumi. Igitur secundum lectionem varietas in interrogativam formam et declaratoriam dividit eloquium ; quale est : « Nonne si recte quidem obtuleris, recte vero non diviseris, et tibi notum est et indubitabile te peccasse ? » Et vide benignam sapientiam Dei, judicem ipsum sistit qui peccavit iniquitatis, ut proprias cogitationes ille cum invenerit ferentes in ipsum condemnationem, magis et ad pœnitentiam currat et remissionem citius attrahat. Et responsio statim proposita demissionis, nihilominus silentio voluntatem perficit ejus qui interrogavit, et peccatum confitentem eo quod nec os aperire et vocem emitte-
 A tere audeat vel nolentem eum qui peccavit demonstrat. Etenim solet interrogationibus quas confessio et demissio interrogatorum manifeste et indubitate sequitur non minus silentium habere vim sed magis enuntiantis vocis demissionem, et reprehensionem, si certe vult hoc interrogans, acutiorem facit et potentiorem. Formam igitur interrogationis suscipiens sermo propositum enuntiat sententiam. Declaratoria autem forma vestibus non uno et eodem caractere vocis enuntiat ; quia et diversis tropis compositionis per quam dictiones ad invicem aptantur, vult proferri. Aut enim declarans declarat non si bene obtuleris, recte autem non diviseris, ut quod non recte obtulisti, quod neque recte divisisti ; aut quia non divisisti recte, etsi recte offerre visus fueris tibi, peccasti. Etenim non divisionis peccatum oblationis relictio non correxit. Illud igitur, *Peccasti*, interrogatio quidem juxta consequentiam et continuitatem enuntiat præordinatarum dictionum ; juxta declarationem vero prolatorum, uterque sermo secundum divisionem addit præcedentibus illud, *Peccasti* ; propterea vero qui non divisit recte, etsi recte credidit offerre, nihilominus peccavit ; quia non magis recte factum tollit quod præcessit peccatum ; sed peccatum transiens et ad sibi videri effugere peccatum, in rationis exactionem simul trahitur. Etenim sæpe cum bonum malo præhabuit et vile meliori, non communicat magis propriæ pulchritudinis quod melius est peiori, sed simul vilescit in totum peioris vilitate. Et mundus tangens immundum apud eum qui divinitus eruditus est mundi generationem communicat certe puritatem apud quem et profanum magis sancto attactum ad profanationem simul trahitur quam sancti participat sanctitati. Ac sic discretum foret illud : « Nonne si recte obtuleris, recte vero non diviseris, peccasti ? »

γε τῆς καθαρότητος παρ' ᾧ καὶ τὸ βέβηλον μᾶλλον γένηται, ἢ τοῦ ἁγίου μεταλαμβάνει τῆς ἁγιότητος· ἀλλ' οὕτω μὲν ἂν διευκρινηθεῖ τὸ· « Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες ; »

Illud, *Tace*, autem, et quidem et illud, « Ad te conversio ejus, et tu illius dominaberis. » Illud quidem, *Sufficiat tibi*, ait, quod præcessit malum, neque peccatum super peccatum addas, neque malo

προβαλλομένης δύο· τοῦτο δὲ τοῦ ῥητοῦ διαφόρους τρόπους σχημάτων ἀναδέχεσθαι πεφυκότος. Ἄλλε γὰρ καὶ τὸ· « Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, » ἐπι: διαφόρων πραγμάτων οικειῶς ἔχει παραλαμβάνεσθαι. Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ἀνάγκωσιν διαφορὰ εἰς τὸν ἐρωτηματικὸν τύπον καὶ ἀποφαντικὸν καταμερίζει τὸ λόγιον, οἷον· « Οὐκ ἂν ὀρθῶς μὲν προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, καὶ σοὶ γινώριμόν ἐστι καὶ ἀναμφίβολον ὅτι ἡμαρτες ; » καὶ ὅσα τὴν φιλόνηρον σοφίαν τοῦ Θεοῦ, κριτὴν αὐτὸν καθίζει τὸν ἡμαρτηκότα τοῦ ἀδικήματος, ἵνα τοὺς οικειῶς λογισμοῦς ἐκεῖνος εὐρῶν φέροντας αὐτῷ τὴν κατάγνωσιν, μᾶλλον τε πρὸς μετάνοιαν δράμῃ καὶ τὴν ἄφεσιν θάττον συνεπισπάσῃται. Καὶ ἡ ἀπόκρισις δὲ τὸ ἐναργῶς προβαλλομένη τῆς συγκαταθέσεως, οὐδὲν ἔλαττον τῆ σιωπῇ τὸ βούλημα περαίνει τοῦ ἐρωτήσαντος, καὶ τὴν ἡμαρτίαν ὁμολογοῦντα τῷ μηδὲ στόμα διαρρῆσαι καὶ φωνὴν ἀφεῖναι θαρρῆσαι καὶ μὴ βουλόμενον τὸν ἡμαρτηκότα ἐπιδεικνύσι. Καὶ γὰρ εἰώθε ταῖς ἐρωτήσεσιν αἷς ἡ ὁμολογία καὶ συγκατάθεσις τῶν ἐρωτημένων περιφανῶς τε καὶ ἀδυστάτως ἔπεται οὐδὲν ἔλαττον ἢ ἀποσιώπησις· ἔχουσα τὴν ἰσχύν, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς ἀπαγγελοῦσης φωνῆς τὴν συγκατάθεσιν. Καὶ τὸν ἐλεγχον ἂν ἔρα τοῦτο βούλεται ὁ ἐρωτῶν, δριμυτερόν τε ποιεῖ καὶ ἐπικρατέστερον. Σχῆμα μὲν οὖν ἐρωτήσεως ἀναδεχόμενος ὁ λόγος τὴν προκειμένην ἀπαγγέλλει διάνοιαν· τῷ ἀποφαντικῷ δὲ εἶδει μορφούμενος οὐκ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χαρακτῆρι τῆς φωνῆς ἀπαγγέλλεται· ἐπέπερ καὶ διαφοροῖς τρόποις τῆς συνθέσεως δι' ἧς αἱ λέξεις ἀλλήλαις ἀρμόζονται, ἐθέλει προῶγεσθαι. Ἡ γὰρ ὁ ἀποφανόμενος ἀποφαίνεται, ὡς οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς· οἷον ὅτι οὐκ ὀρθῶς προσήνεγκας ὅτι μηδὲ διεῖλες ὀρθῶς· ἢ ἐπι μὴ διεῖλες ὀρθῶς, κἂν ὀρθῶς προσενέγκῃς ἔδοξας, ἡμαρτες· τὴν γὰρ τοῦ μὴ διελεῖν ἡμαρτίαν ; τὸ τῆς προσενέξεως ὀρθὸν οὐ διωρθώσατο. Τὸ μὲν οὖν, Ἡμαρτες, ἡ μὲν ἐρώτησις κατὰ συνέπειάν τε καὶ συνέχειαν ἀπαγγέλλει τῶν προτεταγμένων λέξεων· τῶν δὲ κατὰ ἀπόφασιν προσηνεγμένων, ἐκάτερος λόγος κατὰ διαστολὴν ἐπιφέρει τοῖς προλαβοῦσι τὴ, ἡμαρτες· διὰ τοῦτο δὲ ὁ μὴ διελὼν ὀρθῶς, κἂν ὀρθῶς ἔδοξε προσενεγκεῖν, οὐδὲν ἔλαττον Ἡμαρτες· διότι οὐ μᾶλλον τὸ κατορθωθὲν ἀφαιρεῖται τὸ φθῶσαν ἡμαρτήμα· ἀλλὰ τὸ διαμαρτηθὲν διαβαῖνον καὶ πρὸς τὸ δῖξαν ἐκφυγεῖν τὴν ἡμαρτίαν, εἰς τὸ ὑπεύθυνον συνεφέλκεται. Καὶ γὰρ πολλάκις ἀγαθὸν κακοῦ προηγούμενον καὶ φᾶλλον ἀμεινόνος, οὐ μεταδίδωσι μᾶλλον τῆς οικείας καλλονῆς τὸ κρείττον τῷ χείρονι, ἀλλὰ συνεχφωλλίζεται ὡς ἐπίπαν τῇ τοῦ χείρονος φουλότῃ. Καὶ ὁ καθαρὸς δὲ ἀπτόμενος ἀκαθάρτου παρὰ γε αὐτῷ τῷ θεῷ σοφισθέντι τοῦ κόσμου τὴν γένεσιν μεταδίδωσι τῷ ἁγίῳ προσεπτόμενον, πρὸς τὴν βεβήλωσιν συνεφέλκεται, ἢ τοῦ ἁγίου μεταλαμβάνει τῆς ἁγιότητος· ἀλλ' οὕτω μὲν ἂν διευκρινηθεῖ τὸ· « Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες ; »

Τὸ δὲ, Ἡσυχασον, καὶ μὴν καὶ τὸ, « Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις· » τὸ μὲν, ἀρκέσθητι, φησὶ, τῷ προλαβόντι κακῷ, μηδ' ἡμαρτίαν ἐφ' ἡμαρτίᾳ προσθῆς, μηδὲ κακῷ τὸ κακὸν

κατασκευάσης άνιαντον, άλλ' εν τῷ ἡσυχῳ τε καὶ ἀταράχῳ τῆς κρίσεως τὸ καὶ ἑαυτὸν σκοπήσας καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἁμαρτημάτων συνείς. Τί γὰρ μείζον εἰς ἀπόνοιαν τῆς ἰδίας ἡδονῆς τὸ θεῖον σέβας περιδεῖν; Τῆς μετανόιας γενοῦ καὶ διὰ θεοσεβείας ἐλιγκρινοῦς καὶ εὐγνωμοσύνης τὴν πλημμεληθὲν ἐξιλέωσαι, σαυτὸν ἀνορθώσας τοῦ πτώματος· τὸ δὲ, « καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις, » καθ' ἑτέραν μὲν ἐκδοχὴν, οὐδὲ τὸ σὸν φησιν οὐ προσδεχθὲν δῶρον εἰς ἕτερον παραπέμπεται, οὐδὲ τινὰ σοι ζημίαν τὸ ἀπρόσδεκτον προσενεῖ, ἀλλὰ πρὸς σὲ πάλιν ἀποστρέφεται. Καὶ σὺ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ κυριότητα ὡς καὶ πρότερον ἔξεις· οὐδεμίαν ἐκ τῆς προσαγωγῆς, πλὴν ὅσα γε ἡ ἁμαρτία ἐλυμήνατο, ζημίαν ὑποστάς· ἀλλ' εἰ μὲν ἐπὶ τοῦ προσενεχθέντος, « καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις, » ἔξακουσαί τις τὸ λόγιον ἐθέλοι, τοιαύτην τινὰ τὴν ἀνάπτουξιν εὐρήσει. Εἰ δὲ καθ' ἑτέραν ἐπιβολὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἄβελ, ὅς ὀρθῶς τε διεῖλε καὶ τὸ δῶρον προσήνεγκεν ὀρθῶς καὶ τὴν ἀνωθεν εἰλκυσεν ἀποδοχὴν, ὥδε ἂν ἡ θεωρία προέλθοι. Οὐδὲν, φησὶν, ἐκ τοῦ προκριθῆναι τὴν τοῦ ἀδελφοῦ θυσίαν ἐπὶ τοῖς ἐκ γενέσεως; προνομίους ἡλάττωσαι· οὐδὲ τις ἐπὶ πλῆθει σοι δίκη τῆς φαύλης διαίρεσεως τῆς προτέρας κατὰ τὴν βίον ὁδῆς καθέλκουσα. Ὅστε γὰρ τῶν πρωτοτόκων ἀντὶ τοῦ πλημμελήματος εἰσεπράχθη τὴν ἀφαίρεσιν, ὅτε ὑπὸ χεῖρα τελεῖν κατεκρίθης τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλὰ μένει σοι τὰ ἀπὸ τῆς γενέσεως δίκαια καὶ τῆς τῶν πρωτοτόκων τιμῆς τὸ ἀξίωμα. Καὶ πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή τοῦ ἀδελφοῦ σου ἔσται· τουτέστι σὲ καταφυγὴν καὶ βοηθὸν βλάβης αὐτῷ προσιούσης ἀλαχθὲν προστήσεται· καὶ σὺ αὐτοῦ τὴν ἡγεμονίαν ὅσα γε χαρίζεται ὁ πρωτότοκος, ἔξεις· μόνον τοῖς πλημμεληθεῖσιν ἐφυσύχασον· μηδὲ τραγωδίαν πρῶτος ἀσυγγνώστου πλημμελήματος εἰσάξεις τῷ βίῳ· μηδὲ τὰ πρωτοτόκια τῆς γενέσεως πρωτοτόκια φιλονοκίης ποιῆσαι μέγιστον καὶ ὀλεθριωτάτου παραπτώματος· ἵνα μὴ σαυτὸν ἀπάντων στερήσης, ὡν τε ἡ φύσις τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ δημιουργήσαντος ἐδώρησατο, καὶ οἷς ἐμελλες μετανῶν ἀγαθοῖς ἐνευθηνεῖσθαι καὶ τῆς προνοίας διὰ βίου τῶν πολυτρόπων εὐεργεσιῶν ἔχειν τὴν ἀπόλαυσιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΒ΄.

Τοῦ θεοπελοῦ Παύλου λέγοντος· « Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε, σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας, » κ. τ. λ. πῶς δεῖ νοεῖν τὸ, « σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας τῆς γυναῖκα. »

Edita a Maio, l. c., p. 89-93. In I Tim. II, 14, 15.

Παρινῶν ὁ τοῖς πᾶσι πάντα γινόμενος Παῦλος· ὁ δὲ ἵνα ὑποτετάχθαι τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ, καὶ μανθάνειν μᾶλλον ἢ διδάσκειν ἐπιχειρεῖν, ἐξ ἄλλων τε πολλῶν τὴν παραίνεσιν ὅτι καὶ δικαία παρέστησε καὶ συμφέρουσα· καὶ νῦν δὲ, « διότι, φησὶ, πρῶτος ἐπλάσθη τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ. » Εἶτα καὶ ἡ μείζων αἰτία· « Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἀλλ' ἡ γυνὴ, » ἠθ' ὀλεῖται περιχανοῦσα καὶ τῷ τῆς ἀπάτης ἀγκίστρῳ περιπαρεῖσα τὴν ἀπ' αὐτοῦ πληγὴν καὶ βλάβην εἰς τὸν ἀνδρα διεβίβασε· διόπερ ἀνεπιτήδειον τῇ γυναικὶ τὸ διδάσκειν· καὶ γὰρ διδάσκειν προαχθεῖσα τὴν ἀρχηγὸν ἡμῶν τοῦ γένους τοῦ παραδείσου ἐξέβαλε. Διὰ τοῦτο μὲν εἴρηται τὸν Ἀδὰμ μὴ ἀπατη-

malum pares insanabile, sed in silentio et tranquillitate iudicii quod contra te ipsum est scrutatus et magnitudine peccati intellecta : quid enim majus quam in insaniam propriæ voluptatis divinum nomen negligere? Pœnitens sis et per Dei reverentiam sinceram et prudentiam quod neglectum est expia, temetipsum excitans a casu. Hoc vero, « Et tu illius dominaberis, » juxta aliam quidem acceptionem, non tuum, ait, non acceptionem tantum in alium transmittitur, nec aliquod tibi damnum inaccepto affert, sed ad te iterum revertitur. Et tu potestatem ejus et dominationem ut et prius habebis ; nullum ex oblatione, nisi quæcumque peccatum vastavit, damnum sustinens ; sed si quidem de oblato, « et tu illius dominaberis, » audire quid eloquium velit, talem quamdam explicationem inveniet. Si vero juxta alteram additionem et de Abele qui recte et divisit et donum obtulit recte et desuper traxit acceptionem, sic contemplatio processerit. Nihil, ait, ex prejudicio fratris victimæ quoad nativitatis primitias minoratus es ; nec qua supervenit tibi condemnatio vilis divisionis priorem secundum vitam gloriam deorsum trahens. Non enim protoparentum pro culpa inflictæ est ablatio, neque sub manu consummari damnatus es fratris, sed manent tibi a generatione justa et protoparentum honoris dignitas. Et ad te conversio fratris tui erit ; id est te refugium et auxiliatorem damni ipsi accedentis aliunde statuet ; et tu ejus principatum, quanta saltem donat primus parens, habebis ; tantum de neglectis sile ; neque tragœdiam primus incondonatae culpæ introduces in vitam ; neque primogenituram nativitatis primogenituram ambas facere maximæ et perniciosissimæ culpæ, ut ne te ipsum omnibus destituas, quæ et natura benignitate Creatoris donavit, et quibus debebas pœnitenti bonis abundare et providentiæ per vitam multi modorum beneficiorum habere fruitionem.

QUÆSTIO LXXII [al. LXXI].

Divino Paulo dicente : « Adam non seductus est, mulier vero seducta in prævaricatione fuit, salvabitur per filiorum generationem, » et reliqua ; quomodo oportet intelligere illud : « Salvandam per filiorum generationem mulierem. »

Monens omnibus omnia factus Paulus oportere subjectam esse mulierem viro, et discere magis quam docere tentare, ex aliis multis hortationem et justam esse ostendit et utilem ; et nunc « quia, ait, prior fornicatus est muliere vir. » Deinde et major ratio : « Et Adam non deceptus est, sed mulier, » hanc hiscens et deceptionis laqueo capta ab ipso plagam et damnum in virum transmisit. Ideo non decet mulieri docere ; etenim docere propulsa primum ducentis nostri generis paradiso ejecit. Ideo quidem dictum est Adamum non deceptum esse, quia non ipse sed Eva primum instrumentum post serpentem inimici negotiatione deceptionem invexit.

Secundo vero quia non ipse deceptor et adulterius verba serpentis excepit; neque invidere ipsis reliquam felicitatem et deificationem misericordem Dominum et provisorem persuasus est; sed hac illegitima contra Creatorem machinatione, et auditu et sensu abrepta Eva et de vetito ligno cum comedisset, ad eandem vocabat mensam virum; hic vero testificatum ut verisimile a muliere suavitate et voluptate excellere cibum, et ad commodum et utile hortari se putans sociam, et plantæ particeps fuit et in transgressionem incidit; non deceptum esse igitur Adamum et propter hoc dicitur non extra verisimile. Etenim multi diversum habent qui eandem quidem avertentem actionem, non eodem et simili sensu sectantur. Alius enim meditatione et discretione et melioris condemnatione ad pejus inclinans et vilem partem anteponens, incondonabilem facit culpam; alius vero nullius horum potens, ad societatem vero gliscens actionis, ex multis partibus trahere misericordiam potest et venia non dejici; ita igitur et hic; Eva quidem et meditatione et contra praeceptum calumnia rationes cum acuisset, nudo capite dictum in contrarium cessit. Adam vero horum nullo datam legem prius injuria affectit, ad solam vero attractus est ejus transgressionem; sed propter hæc quidem diceretur non deceptum fuisse Adamum.

πρὸς τὸ ὑπὲρ τὸν ἐχώρησεν· ὁ δὲ Ἀδὰμ τούτων μὲν δ' ὑπεσώρη τὴν τούτου παράβασιν· ἀλλὰ διὰ ταῦτα

Diceretur autem nihilominus et quia hic quidem linguæ contribulis et consuetæ et in multis non fallacis visæ audiens factus est; illa vero extraneæ vocis neque consistere ad conversationem assuetæ mancipium visa est et improbitatis facta est præda. Igitur et hæc additionem admittit causam quod dicatur Adamum non fuisse deceptum, mulierem vero deceptam in prævaricatione fuisse; transgressi sunt equidem ambo; sed et hic prior est mulieris transgressio. Et quidem duplicis ipsa transgressionis visa est rea, propriæ et ad quam virum compulit. Quid igitur, dicat quis ad me femineæ naturæ patronus, ἔνα deceptio et transgressio, quoniam unius et ejusdem naturæ vir et mulier cum sint, secundas ferredamnatæ sumus, et discentium semper ordinem tenere, a docendo vero omnino prohibetæ sumus? ad quem sequens subsumens diceret sermo, quemadmodum Adamo ad mortalitatem condemnato in omnes ejus posterios pertransivit mors, sic et mulieris non solum deceptæ, sed et in transgressionem factæ; et certe graviolem utraque viro cum induxerit culpam neque secundum successionem genus crimine est omnino liberum, nec ad meliorem dispositionem ex mutatione videtur adductum. Igitur quidem illud non deceptum fuisse Adamum per hæc opinor et non absque cura discretum sit. Sunt vero qui contradictionem ponunt. Non deceptum esse ajunt Adamum, non quia muliere minus sed quia magis peccavit; sic enim dictione et Apostolum usum esse. Etenim hæc

A θῆναι, διότι μὴ αὐτὸς ἀλλ' ἡ Εὐα πρῶτον ὄργανον μετὰ τὸν ὄφιν τοῦ ἐχθροῦ χρηματίσασα τῆς ἀπάτης; καθηγῆσατο· δεύτερον δὲ διότι μὴ αὐτὸς τοὺς ἀκατελοὺς καὶ θύπας λόγους τοῦ ὄφιν παρεδέξατο· μὴ δὲ φθονεῖν αὐτοὺς τῆς τε ἀλλῆς εὐδαιμονίας καὶ τῆς θαύσεως τὸν οἰκτιρόμονα Δεσπότην καὶ προνοητὴν ἀνεπέστη· ἀλλὰ ταύτην τὴν ἐκθεσμον κατὰ τοῦ Πλάσαντος συμβουλήν, καὶ ἀκοή καὶ γνώμη ἀρπίσασα ἡ Εὐα, καὶ τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου φαγοῦσα, ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐκάλει τράπεζαν τὸν ἄνδρα. Ὁ δὲ μαρτυρουμένην ὡς εἰκὸς ὑπὸ γυναικὸς ἐπὶ γλυκύτητι καὶ ἡδονῇ διαφέρειν βρωσίν, καὶ πρὸς τὸ σύμφορον καὶ ὠφέλιμον παρακαλεῖν νομίσας τὴν βοήθην, καὶ τοῦ φυτοῦ μετέσχε καὶ τῇ παραβάσει περιέπεσε· μὴ ἠπατησθαι τοῖσιν τὸν Ἀδὰμ καὶ διὰ τοῦτο βῆθει B ἂν οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος. Καὶ γὰρ πολλοὶ τὸ διείφορον ἔχουσιν οἱ τὴν αὐτὴν μὲν ἀποτρόπαιον πράξιν, οὐ τῇ αὐτῇ δὲ καὶ ὁμοίᾳ διανοίᾳ μετερχόμενοι. Ὁ μὲν γὰρ μελέτη καὶ διακρίσει καὶ τῇ τοῦ κρείττονος καταγνώσει πρὸς τὸ χεῖρον ἀπονεύσας καὶ τὴν φύλῃν μοῖραν προελόμενος, ἀσύνγνωστον ἀποτελεῖ τὸ πλημμέλημα· ὁ δὲ μηδενὸς τούτων ἔνοχος, πρὸς τὴν κοινωνίαν δὲ παρολισθίσα; τῆς πράξεως, πολλαχόθεν ἔλκειν τὸν ἔλεον δύναται καὶ τῆς συγγνώμης μὴ ἀπελαύνεσθαι· οὕτω γοῦν κἀναῦθα. Ἡ μὲν Εὐα καὶ μελέτη καὶ τῇ κατὰ τῆς ἐντολῆς διαβολῆ τοὺς λογισμοὺς παραθήξασα, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὸ λεγόμενον οὐδενὶ τὸν θεόντα νόμον προσεξέβρισε, πρὸς μόνην C μὲν λέγοιτ' ἂν μὴ ἠπατηθῆναι τὸν Ἀδὰμ.

C Λέγοιτο δ' ἂν οὐδὲν ἔλαττον καὶ διότι ὁ μὲν γλώσσης ὁμοφύλου καὶ συνήθους, καὶ ἐν πολλοῖς οὐδὲ σφαλῆρας ἀναφανείσης ὑπήκουος γέγονεν· ἡ δὲ ἀλλοφύλου τε φωνῆς καὶ οὐδὲ καθίστασθαι πρὸς ὁμιλίαν λαβοῦσας ἔθος ἀνδράποδον ὤφθη καὶ τῆς μοχθηρίας ἐγένετο θήραμα. Οὐκοῦν καὶ ταύτην προσθήκην δεχεται τὴν αἰτίαν τὸ λέγεσθαι τὸν Ἀδὰμ μὴ ἀπατηθῆναι· τὴν δὲ γυναῖκα ἀπατηθεῖσαν ἐν παραβάσει γενέσθαι· παρέδωκεν μὲν γὰρ ἄμφω· ἀλλὰ κἀναῦθα προφθάνει τῆς γυναικὸς ἡ παράβασις. Καὶ μὲν διπλῆς αὐτῆ παραβάσει; ὤφθη ἔνοχος, τῆς τε οἰκειᾶς καὶ πρὸς ἦν τὸν ἄνδρα συνώθησας. Τί οὖν ἂν τις ἐρεῖ πρὸς ἐμὲ τῆς γυναικειᾶς φύσεως προϊστάμενος ἢ τῆς Εὐας ἀπάτη καὶ παράβασις, ὅτι μιάς τε καὶ ἰσῆς φύσεως; ἀνδρὸς τε καὶ γυναικὸς οὐσης, τὰ δευτερεῖα φέρειν κατεκρίθημεν, καὶ μανθανόντων δειλῆξιν ἐπέχειν, τοῦ διδάσκειν δὲ παντελῶς; ἀφηρήμεθα; πρὸς δὲ ὁ ἀκόλουθος ἀνθυποφέρων φαίη λόγος, ὅτι καὶ ὄν τρέπον τοῦ Ἀδὰμ τὸ θνητὸν καταδικασθέντος εἰς πάντας τοὺς ἐξ αὐτοῦ διήλθεν ὁ θάνατος, οὕτω καὶ τῆς γυναικὸς οὐ μόνον ἀπατηθεῖσας, ἀλλὰ καὶ ἐν παραβάσει γενομένης· καί γε τὸ χαλεπωτέραν ἑκατέρᾳ τῶ ἀνδρὶ καθηγῆσαμένης ἁμαρτῆδος, οὐδὲ τὸ κατὰ διαδοχὴν γένος τῆς αἰτίας ἐστὶ παντελῶς ἀφειμένον, οὐδὲ πρὸς κρείττονα διάθεσιν ἐκ μεταβολῆς ὁρᾶται ἀγόμενον. Τὸ μὲν οὖν μὴ ἠπατησθαι τὸν Ἀδὰμ διὰ τούτων οἶμαι καὶ οὐκ ἀμελῶς διευκρίνεται. Εἶσι δὲ οἱ, τὸ ὑπὲρ τὸν ἐχθρὸν τὴν λέξιν τιθέμενοι, οὐκ ἀπατηθῆναι φασὶ τὸν Ἀδὰμ, οὐχ ὅτι τῆς γυναικὸς ἔλαττον ἀλλ' ὅτι μεῖζον ἐξήμαρτεν· οὕτω γὰρ τῇ λέξει καὶ τὸν Ἀπόστολον χρεῖ-

σασαι· ἡ μὲν γὰρ δελεασθεῖσα λόγοις ἐπικλόποις ἄ
καὶ ἡδύνουσι πρὸς τὴν ἀλέτησιν παρενήκεται, ὁ δὲ
γνώμη μᾶλλον καὶ θελήματι ταύτην ἠσπάσατο· οὐδὲ
φαίνεται τοῦτον ἡ γυνή, ὡσπερ ἐκλάπη, οὕτω ῥή-
μασι κλέπτουσα· καὶ ἡ μὲν καὶ ἀντειπεῖν διανέστη
τῷ ὄφει, καὶ τῷ μεγέθει τῆς ἐπαγγελίας διαχυθεῖσα
πρὸς τὴν ἀπάτην ἀπέκλινε. Περὶ δὲ τὸν Ἀδὰμ οὐδέ-
τερον τούτων γέγονεν· οὔτε γὰρ ἀντειπε τῇ γυναικί,
οὔτε μέγεθος αὐτὴν ἐπαγγελίας συνήρπασεν· ἀλλ'
οὐδὲν ἐλαττον οὗτος ὤφθη ἔτοιμος πρὸς τὸ μεταλαβεῖν
ἢ ἐκεῖνη μεταδοῦναι τῆς βρώσεως· διόπερ εἰκότως
ἂν νοοῖτο οὐκ ἀπάτη μᾶλλον ἀλλ' ἐρωτι πεσεῖν τῆς
βρώσεως εἰς παράδοσιν· ἀλλ' ὁ μὲν λόγος οὗτος εἴπερ
ἐν ἄλλοις ἔχει χώραν, ἐγέτω· νῦν δὲ οὐκ ἔχει πᾶρ-
οδον· ὑπεριθείς γὰρ τῆς ἀληθείας ὁ κήρυξ καὶ προ-
τιμῶν τὸν Ἀδὰμ τῆς γυναικός, καὶ τὴν ὑποταγὴν
αὐτῇ παραινῶν, καὶ διὰ τὸ μὴ ἀπατηθῆναι τὸν
Ἀδὰμ ὡσπερ καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἐνθυμημάτων,
οὕτω καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἰσχυρὸν ἄμαχον ἔχειν
τὴν παραλνεσιν ἐπεδείχματο· ἀλλ' ὥδε μὲν, οἶμαι,
διευκρίνηται, τίνα τρόπον οὐκ ἠπατήθη ὁ Ἀδὰμ.

Τὸ δὲ, «*Salvabitur* per filiorum generatio-
nem mulier, » τούτεστιν ἡ τῶν γυναικῶν φύσις· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο
τὴν Εὐάν τὸ λόγιον εἰς τὴν γυναῖκα μετέλαβεν. Οἱ
μὲν φασὶ τεκνογονίαν εἰπεῖν τὸν Ἀπόστολον, τὴν περὶ
τὰ τέκνα πρόνοίαν καὶ σπουδὴν δι' ἧς αὐτοὶ τε πί-
σται καὶ ἀγάπη στηριζόμενοι τὸν ἀγιασμὸν καὶ τὴν
σωφροσύνην συγκατορθώσουσι, καὶ αἱ πρὸς ἀρετὰς
αὐτοὺς παιδαγωγῶσαι μητέρες δηλονότι τὰ αὐτὰ καὶ
μελετώσουσι καὶ διαπραττόμεναι εἴησαν, δι' ὧν καὶ
τῆς παραδόσεως τὴν αἰτίαν διαλύουσι. Τοῦτο γὰρ ὁ
τῆς οἰκουμένης ἐφη διδάσκαλος· «*Salvabitur* δὲ, ἡ
ἀμνηστος διὰ τῆς τεκνογονίας, » καὶ γὰρ ἡ περὶ τὰ τέ-
κνα παιδαγωγία καὶ θεοφιλῆς πρόνοια καὶ κηδεμονία
μέγα δικαίωμα πέφυκε τὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ τῆς Εὐας
σφαλερὰν ἀνακάλεσασθαι διδασκαλίαν. Ἐδίδαξα τὸν
ἄνδρα σφαλερῶς; Ἀλλ' ἀσφαλῶς παιδαγωγῶ καὶ τρέ-
φω τὰ τέκνα. Ἐκεῖνο καταδικάζει; Τοῦτο πῶς οὐκ
ἂν εἴη μὲν, σὺ γὰρ παρὰ δικαίῳ καὶ φιλανθρώπῳ
κριτῇ συγγνώμῃ καὶ γέλτονι τοῦ πταίσματος κατ-
ορθώματι τῆς δίκης ἀπολύου; Διὸ ταύτης τῆς τε-
κνογονίας ἡ γυναικεῖα φύσις ἀντεχομένη καὶ ταύ-
την σπουδάζουσα διαλύει καὶ ἀποτίθεται τὴν ἀπὸ τῆς
ἀπάτης αἰτίαν καὶ δίκην· ὅτι δὲ τεκνογονίαν καὶ
δὴ καὶ τεκνοτροφίαν ὁ Ἀπόστολος τὴν περὶ τὰ τέ-
κνα σωτήριον ἐπιμέλειαν εἶθε καλεῖν, δῆλον ἐντεῦ-
θεν. Καὶ γὰρ εἰς τὴν τῶν χηρῶν τάξιν καὶ τιμὴν
καὶ τὴν πρόνοιαν τὰς κεχηρωμένας τῶν ἀνδρῶν ἀνά-
γων, «*Χήρα*, φησί, καταλεγέσθω μὴ ἐλαττον ἐτῶν
ἑξήκοντα, » εἶτα καὶ τίνα καταβαλλομένη μισθὸν τῆς
τοιαύτης λήξεως· «*Εἰ* ἐτεκνοτρόφησε, φησὶν, εἰ
ἀγίων πόδας ἐνίψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσε, » καὶ
ὄρα ὅπως τῇ τῶν ἀγίων θεραπείᾳ καὶ δεξιώσει καὶ
τῷ τῆς ἐλεημοσύνης λαμπρῷ κατορθώματι, τὴν περὶ
τὰ τέκνα σπουδὴν καὶ πρὸς ἀρετῶν παιδαγωγίαν
συντάξῃ τε καὶ συνηρίθωσεν· ἀλλ' οὔτοι μὲν οὕ-
τως τὴν τεκνοτροφίαν καὶ τεκνογονίαν ἐξαικού-
ουσιν.

illecta verbis blandis et jucundis ad transgres-
sionem adducta est; ille vero sensu magis et vo-
luntate hanc amplexus est; non videtur igitur
mulier, ut seducta est, ita verbis seducens. Et
illa quidem et contradicere surrexit serpenti et
magnitudine promissionis turbata ad deceptionem
declinavit. Circa Adamum vero neutrum horum
factum est; non enim contradixit mulieri, nec
magnitudo ipsium promissionis abripuit; sed nihilo-
minus iste visus est paratus ad participandum
quam illa ad communicandum de cibo; ideo recte
intelligeretur non deceptione magis, sed amore in-
cidisse cibi in transgressionem. Sed sermo quidem
iste si in aliis habet locum, habeat; nunc autem
non habet accessum. Superponens enim veritatis
B præco et præferens Adamum mulieri, et subjectio-
nem huic suadens, et propterea quod non deceptus
sit Adam ut et per alia enthymemata, ita et propter
hanc causam vim inexpugnabilem habere exhorta-
tionem ostendit. Sed sic quidem puto bene dis-
cretum sit, quemadmodum non deceptus fuerit
Adam.

Illud vero, «*Salvabitur* per filiorum generatio-
nem mulier, » id est mulierum natura; etenim
propter hoc Evam oraculum in mulierem transtulit.
Hi quidem dicunt filiorum generationem dicere
Apostolum, circa filios providentiam et studium
per quod ipsi et fide et charitate roborati sanctifi-
cationem et sapientiam recte perficiant, et ad vir-
tutes ens instituentes matres videlicet eadem et
meditantes et agentes sint, per quæ et transgres-
sionis causam dissolvunt; hoc enim mundi dixit
magister. «*Salvabitur* autem, inquit, per filio-
rum generationem. » Etenim circa filios institutio
et Deum amans providentia et cura magna justifi-
catio nata est ad Adamum Evæ fallacem reparare
magisterium. Docui virum fallaciter? Sed secure
duco et nutrio filios. Illud damnat? hoc quomodo
non esset, præsertim apud justum et benignum ju-
dicem venia et vicino lapsus recte facto damnatio-
nem solvens? Ideo huic filiorum generationi femi-
nea natura adhærensens et ei studens dissolvit et
deponit a deceptione criminationem et condemna-
tionem: Quod autem filiorum generationem et filio-
rum nutritionem Apostolus circa liberos salvificam
D curam soleat vocare, manifestum hinc: Etenim in
viduarum ordinem et honorem et providentiam vi-
duas viris referens: «*Vidua*, inquit, eligatur non
minus annorum sexaginta⁶⁶; » deinde et aliquod
fundens pretium talis electionis: «*Si* filios educa-
vit, ait, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem
patientibus subministravit⁶⁷; » et vide quomodo
sanctorum curæ et hospitio et eleemosynæ splen-
denti bono circa filios studium et ad virtutum edu-
cationem conjunxit, et connumeravit; sed isti qui-
dem sic filiorum nutritionem et filiorum generatio-
nem audiunt.

⁶⁶ 1 Tim. v, 9. ⁶⁷ ibid. 10.

Non pejus autem forte cogitare filiorum generationem quam pietas bonorum operum et virtutum rectum complexa sermonem per puros et impoluitos dolores parientem et vere nobilissimam implet generationem, per quam tota reparatur quæ præcessit deminutio. Revera et quæ tales dolores pendentes partu multos filios genuerunt, et filias; secundum quam filiorum positionem cognoscitur et sterilis pariens septem, et quæ multas in filiis gloria superavit. Ipsæ et illud: « Multiplicamini et augemini, » Deo convenientius et magis proprie in seipsas transferentes, dominicam in seipsis ostendunt impletam benedictionem. Talis filiorum generatio non in solas ex commercio viri filios procreantes feminas circumscribit deceptionis solutionem, sed et in alias mulieres et præsertim virgines transfert erroris correctionem; salvantur enim omnes per quas protoparentum deminutio distribuebatur tali filiorum generatione, deceptionis dedecus et pondus splendidis justitiis eluentes et proprio partu Ecclesie filios multiplicantes; et fide et charitate et per prudentiam sanctificatione illustratæ in cælis Patrem glorificare ipsas insipientes et pulchritudinem operum intuentes procurant. Sed enim sic quidem isti non viliter, opinor, ad speculationem litteram attrahentes.

Alii vero filiorum generationem sacratius et Deo convenientius ex Virgine Salvatoris nostri sacro sermone dicunt generationem; per quam filiorum generationem non mulierum natura solum glorificata est et a deceptione dedecus et condemnationem abstersit, fidem et charitatem et sanctificationem qui est fructus prudentiæ sectantes, sed et genus totum propriis et voluntariis geniti passionibus revocatum est a lapsu et multo diviniore quam ante præcipitium sorte digna habita est et fruitione. Vis autem magis discere quomodo deceptionis mulier per dictam filiorum generationem condemnationem effugit, et donum accepit remissionis? prius emolliæ ad serpentis linguam sibilantem sacra hæc et nova vere sub cælo filiorum generatione progressa, tyrannorum linguis se opposcentes oratorie docentibus impietatem; et pœnis non solum visu neque expertu, sed et dictu horrendissimis lætæ et gloriantes, in multis sæpe non minores hominibus luctis et certaminibus excelluerunt; et non mulierum solum sed et virorum visæ sunt pietatis magistræ et pro Christo acerba supplicia et mortes et immolationes generoso et inconcusso et læto sustinuerunt animo.

QUÆSTIO LXXIII [al. LXXII].

Quomodo intelligenda sint verba illa, « Quis manducaverit hunc panem et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini, » et reliqua.

Edita a Malo, Nov. Coll. t. I, p. 120-121. In I Cor. xi, 27.

1. Dominici corporis sanguisque sumpcio,

Α Οὐ χεῖρον δὲ ἴσως ἐννοεῖν τεκνογονίαν ἢν ἡ εὐσεβεία τῶν σπουδαίων ἔργων καὶ κατορθωμάτων τὸν ὄρθον συλλαβοῦσα λόγον τὴν διὰ καθαρῶν καὶ ἀμύλωντων ὀδῶνων ἀποτικτομένην καὶ ὡς ἀληθῶς εὐγενεστάτην πληθύνει γονὴν, δι' ἧς ἅπαν ἀνακαλεῖται τὸ φθάσαν ἐλάττωμα. Τῷ ὄντι καὶ αἱ τοιαύτας ὀδῶνας λύουσαι τῷ τόκῳ πολλοὺς υἱοὺς ἐτεκνώσαντο καὶ θυγατέρας· καθ' ἣν υἱοθεσίαν γινώσκειται καὶ ἡ στεῖρα τίκτουσα ἑπτὰ, καὶ τὴν πολλὴν ἐν τέκνοις παρευδοκίμησασα· αὗται καὶ τὸ· « Πληθύνεσθε καὶ αὐξάνεσθε, » θεοπρέπτερόν τε καὶ οικειότερόν εἰς ἐκτάς μεταφέρουσαι, τὴν Δεσποτικὴν ἐνεαυταῖς· ὅτι ἐκινῶσιν εὐθηνουμένην εὐλογίαν· ἡ τοιαύτη τεκνογονία οὐκ εἰς μόνας τὰς ἐξ ὀμίλιας ἀνδρῶν παιδοποιούς γυναῖκας περιγράφει τῆς ἀπάτης τὴν διάλυσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας τῶν γυναικῶν καὶ μάλιστα τὰς παρθένους διαδιδάξων τοῦ σφάλματος τὴν διόρθωσιν· σώζονται γὰρ πᾶσι καθ' ὧν τὸ προγονικὸν ἐλάττωμα ἐπενέμετο διὰ τῆς τοιαύτης τεκνογονίας, τὸ τῆς ἀπάτης αἴσχος καὶ ἀχθος λαμπροῖς δικαίοις ἀποσκευαζόμεναι καὶ τῷ οικείῳ τόκῳ τῆς Ἐκκλησίας τὰ τέκνα πληθύνουσαι· καὶ τῇ πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ τῷ διὰ τῆς σωφροσύνης ἀγιασμῷ λαμπρυνόμεναι τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα δοξάζειν τοὺς εἰς αὐτὰς ὄρωντας καὶ τὴν καλλονὴν τῶν ἔργων ἀνασκοπεύοντας παρασκευάζουσαι· ἀλλὰ γὰρ οὕτω μὲν οὗτοι οὐ φαύλως, οἶμαι, πρὸς θεωρίαν τὸ γράμμα ἀνέλκοντες.

Οἱ δὲ τεκνογονίαν ἱερώτερόν τε καὶ θεοπρέπτερόν τὴν ἐκ τῆς Παρθένου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἱερολογουσαί γέννησιν· δι' ἧς τεκνογονίας οὐ τῶν γυναικῶν ἡ φύσις μόνον ἐδοξάσθη καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀπάτης ὕβριν καὶ κατάγνωσιν ἀπασκευάσατο, πίστιν καὶ ἀγάπην καὶ ἀγιασμόν, ὅς ἐστι καρπὸς τῆς σωφροσύνης μετερχόμεναι, ἀλλὰ καὶ τὸ γένος ὅλον οικειοῦς καὶ ἐκουσίους τοῦ τεκθέντος παθήμασιν ἀνεκλήθη τοῦ πτώματος καὶ πολλῷ θειοτέρας ἢ πρὸ τοῦ κατενεχθῆναι λήξεως κατηξιώθη καὶ ἀπολαύσεως. Θέλεις δὲ μάλλον καταμαθεῖν ὅπως τῆς ἀπάτης ἡ γυνὴ διὰ τῆς εἰρημένης τεκνογονίας τὴν δίκτην διέφυγε, καὶ τὸ δῶρον ἔλαθε τῆς ἀφέσεως; Αἱ πρὶν μαλακισθεῖσαι πρὸς τὴν τοῦ ὄψεως γλῶσσαν φιθυρίζουσαν τῆς ἱερᾶς ταύτης καὶ καινῆς ὡς ἀληθῶς ὑπὸ τὸν ἥλιον τεκνογονίας προσελθούσης, τυράννων γλώσσας ἀντικαταστήσαι ρητορευούσας τὴν ἀσέβειαν· καὶ ποιῶν οὐ μόνον ἰδεῖν οὐδ' εἰς πείραν ἔλθειν, ἀλλὰ καὶ εἰπεῖν φρικωδεστάτων, κατευμεγεθέσασαι, ἐν πολλοῖς πολλάκις οὐκ ἐλάττους τῶν ἀνδρῶν τοὺς ἀθλοὺς καὶ τοὺς ἀγῶνας διήνεγκαν· καὶ οὐ γυναικῶν μόνον ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν ὤφθησαν τῆς εὐσεβείας διδάσκαλοι, καὶ τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ πικρὰς τιμωρίας καὶ τοὺς θανάτους καὶ τὰς σφαγὰς γενναίῳ καὶ ἀκαταπλήκτῳ καὶ εὐφραινομένῳ ὑπέστησαν τῷ φρονήματι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΓ΄.

Πῶς νοητέον τὸ, « Ὁς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτο, καὶ πίῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔροχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, » καὶ τὰ ἐξ ἧς.

α'. Ἡ μετάληψις τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ α'

ματος τροφή τις οὖσα νοσῶν καὶ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις ἀναρρωνύουσα, ἐπεὶ τῷ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συν-εστῶτι προσφέρεται ζῶν, ἐν σωματικῇ οὐσίᾳ καὶ αὐτῇ τὴν πνευματικὴν χάριν καὶ τὸν ἁγιασμόν παρέχει· ὅθεν διὰ τοῦ στόματος εἰς τοὺς μυστικούς φαλάμους τῆς φύσεως προϊούσα, εἰς ὄλον μὲν οἰκονομεῖται, καὶ ὄλον καθαγιάζει τὸ ζῶν, μᾶλλον δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν τῆς χάριτος καὶ τοῦ ἁγιάσματος· ἐπιδαψιλεύεται τὴν ἐνέργειαν· χρῆ τοίνυν τοὺς ἀπολαύειν μέλλοντας τῆς ἱερᾶς ταύτης καὶ νοσῶν τροφῆς, μὴ ἀγνοεῖν τίς ἐστὶν ἡ δυνάμις αὐτῆς, καὶ τίς ἡ πάντα νοῦν ὑπερέχουσα δι' αὐτὴν παρεχομένη εὐεργεσία καὶ δωρεά· ὅλον ὡς προαιώνιος Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν, καὶ Θεὸς ὢν· οὗτος ὁ τῆς φύσεως ἡμῶν δημιουργὸς ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων σάρκα δανεισάμενος, ὁ πλουτῶν θεό-τητα, ἄνθρωπος κατηξίωσε χρηματῆσαι δι' ἡμᾶς, καὶ ἐσχηνωσεν ἐν ἡμῖν· καὶ ὁ ὑπάρχων ἐν μορφῇ Θεοῦ, μορφὴν ἀνάλαβε δούλου, ἑκατέρας φύσεως τοὺς δρους ἐν τῇ αὐτοῦ μίᾳ ὑποστάσει ἀσυγχύτους καὶ ἀχωρίστους διασωσάμενος· ἐκένωσεν οὖν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀκένωτως, καὶ γεγονῶς ὁμοιος ἡμῖν κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας, οὐκ εὐεργετῶν μόνον καὶ ἰώμενος τὰς ἀσθενείας ἡμῶν διετέλεσεν, ἀλλὰ καὶ βλασφημούμενος καὶ ἀχαριστούμενος, οὐδὲν ἤττον τῶν ὑπὲρ λόγον δωρεῶν τὴν ἀρθροῖαν οὐ συνέστελλεν· καὶ ὕδρεις καὶ χλεῦτην ὑπὸ τῶν εὐεργετουμένων ὑφιστάμενος, τῆς ἀπάτου φιλανθρωπίας οὐκ ἀφίστατο· ἀλλὰ καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ἠνεγκεν, ὥστε τοὺς ὀδρισταίαν θανάτου καὶ φθορᾶς ἀπαλλάξαι, καὶ πρὸς ἀθανάσιαν καὶ ἀφθαρσίαν τὸ θνητὸν ἡμῶν καὶ φαρτὸν διὰ τῆς ἰδίας ἀναστάσεως μεταπλάσαι τε καὶ ἀνψώσασθαι.

β'. Τοῦτων δὲ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀρραβῶνά τε καὶ θεμέλιον τοῦ οἰκείου σώματος καὶ αἵματος τὴν μετέληψιν προκατεβάλλετο· ὡς ἂν ταύτης ἐν μετουσίᾳ γινόμενοι τῆς οὐρανοῦ καὶ ἀθανάτου ζωῆς ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν πιστεύωμεν τὰ προοίμια· καὶ γὰρ ἡ ἐνυπόστατος ἀληθεία φησὶ· «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον·» ἐπειδὴ τῇ μετοχῇ τῆς ἀχράντου σαρκὸς αὐτοῦ σύσσωμοι καθιστάμενοι, καὶ τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας καταξιούμεθα· ὁ τοίνυν τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ τούτοις ἀναστρέφων καὶ στηριζόμενος, καὶ τὸν πλοῦτον τῶν εὐεργεσιῶν ἐπαρχόμενος, ἐπειδὴν μέλλει τῆς μυστικῆς ταύτης καὶ ἀκηράτου τροφῆς μετέχειν, ὅλον ὅτι καθαρὸν καὶ ἀμέτοχον τῶν πονηρῶν πράξεων ὀφείλει παρασκευάζειν ἑαυτόν· οἷα δὲ μέλλων τὸν βασιλεῖα πάντων καὶ δεσπότην τῇ παρουσίᾳ τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ὑποδέξασθαι θαλάμοις συναναζιρνάμενον ἀρρήτῳ λόγῳ καὶ ὑπὲρ κατάληψιν φιλανθρωπία, καὶ συμφυόμενον σώματι τῷ ἡμέτερῳ· ὁ δὲ μὴ προκαθηράμενος ἑαυτὸν τῶν μολυσμάτων καὶ παθῶν ὅσα τε τὴν ψυχὴν καὶ ὅσα τὸ σῶμα λυμαίνονται καὶ καταμολύνει, ἀλλὰ ρυπῶνται μὲν βίῳ, ρυπῶνται δὲ λογισμῷ τῆς μυστικῆς προσιῶν καὶ ἀθανατιζούσης τραπέζης μετασχεῖν, ὕψος οὐ μετέχει

quæ est intellectualis quædam atque animæ virus reficiens alimonia, quandoquidem animanti, quod corpore animaque constat, præbetur; idcirco per corpoream substantiam ipsa quoque spiritalem gratiam et sanctificationem confert. Quare per os in mystica naturæ humanæ conclavia permeans, universum bene disponit atque sanctificat animal, præcipue tamen animæ ac menti gratiæ sanctimoniarque liberaliter vim suppeditat. Itaque oportet eos, qui hoc sacro spiritalique cibo fruituri sunt, minime nescire quænam ejus sit virtus, vel quodnam ab eo conferatur beneficium ac donum, quod sane vix ulla mente comprehendere potest: nempe quod ipsum sit ante sæcula existens Verbum, quod erat in principio, quod apud Deum erat, Deus ipse. Illic nostræ naturæ auctor virgineo de sanguine carnem sibi adeptus, qui erat divinitate dives, homo fieri propter nos voluit, ac nobiscum diversatus est: et qui erat in forma Dei, formam servi recipit, utriusque naturæ terminos in unica sua persona inconfusos inseparabilesque servans. Exinanivit ergo sine exinanitione se ipsum, ac similis nobis per omnia effectus absque peccato²¹, non solum bene fecit infirmitati nostræ ac medicatus est; verum etsi blasphemias appetitas, atque ingratos expertus homines, nihilominus inenarrabilem donorum affluentiam non compescuit: injuriasque et convicia ab iis qui ejus beneficiis usi fuerant perpessus, ab ineffabili benevolentia non destitit; sed crucem necemque pertulit, ut inimicos suos morte et corruptione liberaret, atque ad immortalitatem et incorruptionem mortale hoc nostrum et corruptibile corpus per suam resurrectionem transferret atque attolleret.

2. Jam vero horum honorum omnium arrhabonem ac fundamentum statuit proprii corporis sanguinisque sumptionem: ita ut hujus participes effecti, cælestis atque immortalis vitæ intra nos ipsos habere credamus primitias. Etenim substantialis ipsa Veritas dicit: «Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam²².» Nam per communionem immaculatæ carnis idem cum eo corpus effecti, incorruptione quoque et immortalitate digni efficiuntur. Qui ergo hæc mente revolvit atque deligit, ac beneficiorum copiam recolit, quotiescunque mystici hujus illibatique cibi particeps est futurus, hunc constat purum se pravisque operibus alienum præstare debere: quippe qui universalem Regem ac Dominum corpore ipso præsentem excepturus est, conclavibus animæ ineffabili ratione et incomprehensibili clementia infusum, nostroque corpori immistum. Jam qui se ipsum maculis atque passionibus haud ante purgaverit, quæcunque animum ejus corpusque impiant ac fœdant; sed sordida vita sordidaque mente ad mysticam, quæ immortalitatem donat, mensam vescendi causa accesserit; hic mehercule gratiæ non fit participes:

²¹Hebr. vi, 15. ²²Joan. vi, 55.

neque enim putro vas unguentum continere potest; neque margarita sterquilinio commendatur: tum quia violat ac dehonestat rem non modo contumelia indignam, sed cui par honor adhiberi nullus potest, is summi sceleris semetipsum reum constituit. Injurius enim est in Dominicum corpus, sicuti adversus idem injuriosa fuit olim Judæorum audacia, a qua cruci suffixum fuit. Quamobrem is qui urebatur quodammodo et ægrolabat propter eos qui fide labebantur et laborabant ⁴⁴, dum hujus peccati magnitudinem demonstrare studet, non satis habuit, senel dixisse, ejusmodi hominem corporis ac sanguinis Domini esse reum; sed mox rursus testatus est: « Qui manducat panem bibique calicem Domini indigne, hic sibi judicium manducat ac bibit ⁴⁵. »

3. Atque in hanc nimirum sententiam ipse rerum invisibilium spectator et ineffabilium narrator atque magister reum esse dicit corporis et sanguinis Domini quicumque indigne manducare et bibere audet. Quid enim? Cum vacet purgare me ipsum maculasque pœnitentia abstergere, atque ita ad purissimam rem, imo ad^m puritatis affluentem magis quam cogitari potest fontem accedere; ego contra nulla id cogitatione curave dignabor? atque ut purus spectantibus videar, dignusque hac gratia et rei usu, meam ipse contumelia salutem utilitatem, neque illudere illi extimescam « in quem angeli optant prospicere ⁴⁶? » Profecto qui gloriam invicem aucupantur ⁴⁷, hi neque eam quæ a solo Deo est gloriam quæerunt, neque mysterii magnitudini credunt. Nam clemens quidem noster Creator indignos non ineffabili dignatus beneficio est: nos autem tanto munere affecti, nempe ut ejus corporis participes simus (si certe voluerimus viribus acceptis et gratia ad tantæ dignitatis culmen ascendere), nisi omni studio nosmet ipsi puros præbuerimus, nonne duplici damnatione nosmet reos esse ostendemus? una quidem, quia cum liceret tantam bonorum copiam lucrari, renuerimus, nosquemet tanto emolumento ac salute fraudaverimus. (Quippe hoc ipsum absque alia animadversione, maxima damnatio est, dicente Domino: « Qui non credit Filio, jam judicatus est ⁴⁸; » nempe sententiam intra se gerit. Quamnam? nempe quod ei non credidit.) Altera damnatio est, quod donum spreverimus, quod gratiæ injurii fuerimus, quod bene nobis facientem nullo pretio habuerimus: dum hac alimonia mystica, quæ nos puri ejus corporis facit participes, tanquam vulgari mensa abusi sumus. Ergo ejusmodi homines haud meliores Judæis sunt, qui horrendum illud et inhumane facinus perpetrarunt, cum vilificum Christi corpus ligno suspenduerunt, spiculoque sanguinem exhauserunt. Quamobrem apta locutione mundi doctor reos has corporis et sanguinis Domini pronuntiavit.

Α μὲν τῆς χάριτος· οὐδὲ γὰρ σαπρὸν δοχεῖον μύρον ὑπαδέξασθαι δύναται· οὐδὲ μαργαρίτης βορβόρον κακαπιστεύεται· ἀλλ' ὑβρίζων καὶ ἀτιμάζων τὸ κρεῖττον οὐ μόνον ὑβρεως ἀλλὰ καὶ τιμῆς, οὕτως ἀπαραιτήτου κρίματος ἑαυτὸν ἀπέφηνε μέτοχον· ἐξ ὑδρίας γὰρ τὸ σῶμα τὸ Δεσποτικόν, εἰς ὃ τῶν Ἰουδαίων ἡ τὸλμα σταυρῶ προσεξύβρισεν ἀναρτήσασα· διὸ καὶ ὁ πυρούμενος καὶ ἀσθενῶν ὑπὲρ τῶν σκανδαλιζομένων τῇ πίστει καὶ ἀσθενούντων, τὸ μέγεθος τοῦ ἀμαρτήματος παριστῶν, οὐκ ἠρκέσθη ἀπαξ εἰπεῖν ὡς ἐνοχός ἐστιν ὁ τοιοῦτος τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ δεύτερον πάλιν ἐπεμνηστεύετο, ὡς ὁ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει.

B

γ'. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὅπερ αὐτὸς ὁ τῶν ἀθεάτων θεωρὸς καὶ τῶν ἰρρήτων ῥήτωρ καὶ διδάσκαλος· ἔφησεν ἐνοχὸν εἶναι τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, τὸν ἀναξίως ἐσθίειν αὐτὸ καὶ πίνειν ἀποθαρσυνόμενον· τί γὰρ, ἐνὸν καθαίρειν ἑαυτὸν καὶ ἀποσμήχειν διὰ μετανοίας τῶν μολυσμάτων, οὕτω τε προσεῖναι τῷ καθαριότητι, μᾶλλον δὲ τῷ ὑπὲρ πᾶσαν ἔννοιαν πηγάζοντι καθαρίσει, ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν ἐπιλογισμούς ἀναλαβεῖν καὶ μετελεθεῖν, οὐδεμιᾶς γίνομαι φροντίδος; ἴνα δὲ δόξω καθαρὸς εἶναι τοῖς ὄρωσι, καὶ ἀξίως τοσαύτης χάριτος καὶ ἀπολαύσεως, τῆν ἐμὴν ὑβρίω σωτηρίαν; καὶ παύσειν οὐ φρίττω εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἀγγελοὶ παρακύψαι; οὐτως οἱ δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, οὕτε τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ δόξαν ζητοῦσιν, οὕτε τῷ μεγέθει τοῦ μυστηρίου πιστεύουσιν· ὁ μὲν γὰρ φιλόανθρωπος ἡμῶν πλαστοουργός, ἀναξίως ὄντας τῶν ὑπὲρ λόγον ἡξίωσεν· ἡμεῖς δὲ τούτων ἀξιοθέντες καὶ σύσσωμοι καὶ συμμετοχοὶ χρηματίζομεν αὐτοῦ (ἂν ἄρα βουλώμεθα βώμην καὶ χάριν λαβόντες, καὶ πρὸς τοσοῦτον ἀνελεθεῖν ἀξιώματος ὕψος), εἰ μὴ κατὰ πᾶσαν σπουδὴν καθαρὸς ἑαυτοὺς παρασκευασώμεθα, πῶς οὐκ ἐπιπλεῖ ἐνόχους ἀποφαίνομεν ἑαυτοὺς κατακρίσεις; μετὰ μὲν, ὅτι τοσαύτην ἀγαθῶν ὑπερβολὴν ἐξὸν κερδαίνειν, ἀπωσάμεθα, καὶ τηλικαύτης ἑαυτοῦ ὠφέλειας τε καὶ σωτηρίας ἀπεστερήσαμεν· τοῦτο γὰρ αὐτὸ καὶ χωρὶς ἐτέρας εἰσπράξεως, μεγίστη καταδίκη· ὡς καὶ ὁ Κύριος ἔφησεν· « Ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἤδη κέκριται, » τούτεστι ἔχει τὴν δίκην· τίνα ταύτην; αὐτὸ τὸ μὴ πιστεῦσαι εἰς αὐτόν· ἐτέρας δὲ, ὅτι τοῦ δώρου κατεφρονήσαμεν, ὅτι τὴν χάριν ὑβρίσαμεν, τὸν εὐεργέτην ἐξουθενήσαμεν· ὡς κοινῇ τραπέζῃ τῇ μυστικῇ τροφῇ καὶ συσώμους ἡμᾶς τοῦ ἀχράντου σώματος αὐτοῦ παρασκευαζούση, κατεχρησάμεθα· οὐκ αὖν οὐδὲν ἀμεινον οἱ τοιοῦτοι τῶν Ἰουδαίων διετέθησαν, οἱ τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ ἀτόλμητον ἔργον ἐτόλμησαν, τὸ ζωοποιῶν σῶμα Χριστοῦ ἐπὶ ξύλου κρεμάσαντες, καὶ τῇ λόγῃ τοῦ αἵματος ἐκκένωσαντες· διόπερ ἐὺλόγως ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης ἐνόχους εἶναι τοὺς τοιοῦτους τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου κατεψηφίσατο.

⁴⁴ II Cor. xi, 20. ⁴⁵ I Cor. xi, 29. ⁴⁶ I Petr. i, 12. ⁴⁷ Joan. v, 44. ⁴⁸ Joan. iii, 18.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΥ' (71).

Τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν Σαμαρείτιν (72) εἰπόντος· «Πιστεύσόν μοι, γύναι, ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἰερουσαλὺμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ· ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε· ἡμεῖς προσκυνοῦμεν, ὃ οἶδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων, » καὶ ἐξῆς, τούτων δὴ τῶν σεβασμῶν λόγων τὴν δύναμιν διὰ ποίως ἐπιβολῆς καταληψόμεθα;

Editarum a Wolfio prima *Curæ Philolog.*, t. V, p. 681-689, exinde in Gallardianam editionem translata Biblioth. PP., t. XIII, p. 693-697. In Joann. iv, 21, 22.

Ἡ μὲν Σαμαρείτις τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν καὶ θεογμάτων τὰ τῆς Σαμαρείτιδος δόξης ἐξαίρειν καὶ ὑπερτιθέναί τὴν ὅτι μάλιστα σπουδὴν κατεβάλλετο. Διὸ καὶ τό· «Μὴ μεῖζων εἶ σὺ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ;» ὕδωρ ζῶν ὑποσχομένου τοῦ Σωτῆρος παρασχέιν ἀντεφρέγξαστο. Ὁ δὲ Σωτήρ, οἰκονομεῖν ἅπαντα σοφῶς εἰδώς, τὸ μὲν ἐξῆραι τὰ Ἰουδαίων, καὶ τὸ μεῖζον (73) εἰπεῖν αὐτόθεν πληῆσαι πρόχειρον ἐπιστάμενος, καὶ τότε γυναικὸς διάνοιαν προλήψει τῶν ἐναντιῶν προκαταχθεῖσαν, καὶ οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν ὑψηλότερον τῶς φανταζομένης· τοῦτο μὲν ἀποθησαυρίζει τῇ σωτηρίᾳ ἄλλως τε καὶ μικρολογίας εἶναι καὶ ἀνάξιον εἶναι τῆς Ἰησοῦ μεγαλειότητος, καὶ τὸ μεῖζον εἶναι τὸν δοῦλον τοῦ δεσπότη ἀποφαίνεσθαι. Ἡ γὰρ (74) ἐν συγκρίσει δεσπότη τοῦ δεῦλον διαφορὰ τοῖς δευτερείοις μᾶλλον σεμνύνει τὸν δοῦλον, καὶ διὰ τῶν πρωτείων μεγαλύνει τὸν δεσπότην. Διὸ ταῦτα μὲν ἔχειν ἀφίησι τὴν σωτηρίαν, διὰ δὲ ῥημάτων ἐτέρων, οὐδὲν μὲν ἤττον τοῦτο κατασκευάζειν δυναμένων, καὶ φευγόντων δὲ ἅμα τὴν μικρολογίαν, λαλῶν τε τὴν ἀκοήν ἐπιτηδεωτέρων, τὴν γνώμην παρίστησιν (75). Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ τὴν σύγκρισιν καὶ τὴν ἐν δόξῃ διαφορὰν αὐτὸς ἐπάγει, ἀλλὰ παρατέμπει τὸ γύναιον ἐκ τῶν ῥηθησομένων τῆς ὑπεροχῆς τὴν ὑπερβολὴν συλλογίσασθαι. «Καὶ γὰρ ἐκ τούτου, φησὶ, τοῦ ὕδατος ὃ πίνων διψήσει (76) πάλιν· ὅς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.»

Καὶ ὄρα τὸ σοφὸν τῶν λόγων καὶ τὴν δύναμιν. Τὸ μὲν, ὅτι «διψήσει πάλιν, » εἶπεν, οὐ δεόμενον κατασκευῆς ἀλλαγθῆναι· αὐτόκλητον γὰρ εἶχε τὴν γυναῖκα μάρτυρα· τὸ δὲ, «οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα, » τῷ μεγέθει τῆς ἀπαγγελίας εἰς ἔφεσιν αὐτὴν τῆς ὑποσχέσεως διανιστῶν, δι' ἄμφοιν δὲ πρὸς ἐπιστάσιν ἄγων θειοτέρως ὑπολήψεως· μόνον οὐχὶ λέγων· Εἰ τὸν Ἰακώβ ἄγεις ἐν μεῖζονι τιμῇ καὶ θαυμασίῳ κατορθώματι, ἐπεὶ παρέσχεν ὑμῖν ὕδωρ, ἐξ οὗ πάλιν ὃ πίνων εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαναστρέφει διψᾶν· τίνα ἂν σε λογίσασθαι χρῆ, ὅς ὕδωρ παρασχέιν ἐστὶ δυνατὸς,

A QUÆSTIO LXXIV [Gall. LXXVII, al. LXXIII].

Quando Dominus ad Samaritanam dicit: «Crede mihi, mulier, quod veniet hora, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis, adorabitis Patrem: vos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus, quoniam salus est ex Judæis, » etc., horum venerandorum eloquiorum vim quo tandem studio assequemur?

Samaritana illa operam cum maxime dabat, ut Samaritanorum placita institutis et dogmatibus Judaicis præferret et anteponeret. Propterea etiam illud: «Num major tu es patre nostro Jacobo?», Salvatori nostro, aquam viventem pollicenti, occentabat. Cum vero Servator, qui omnia sapienter curare novit, probe intelligeret, animum mulieris, præjudicio contrario occupatæ, et non nisi sensibilia sapientis, valde perculsum iri, si res Judæorum extolleret, et majorem se esse profiteretur; id quidem omne silentio prætermittit, ut taceam, humilium et Jesu majestate indignum fuisse, servum domino majorem profiteri. Quæ enim inter dominum et servum facta comparatione, differentia intercedit, illa ita comparata est, ut secundæ partæ servum deccant, idem vero, si primas teneat, dominum suum ornet. Propterea Dominus illa quidem tegit silentio, verbis vero aliis, quæ hinc non minus ad rem conficiendam accommodata erant, hinc vero ab humili dicendi genere aliena, insuperque ad demulcendas femine aures magis idonea, suam exponit sententiam. Neque enim vel comparisonem illam, vel dignitatis differentiam urget, sed feminam co ducit, ut ex illis, quæ mox afferenda erant, prærogativæ suæ præstantiam colligere posset. «Qui enim, inquit, ex ista aqua biberit, sitiet denuo; qui vero biberit ex aqua, quam ego illi daturus sum, non sitiet in æternum.»

Jam vide horum verborum sapientiam et efficaciam. Quando enim ait, «quod sitiet iterum, » id quidem nulla aliunde confirmatione egebat, cum ipsa femina testem se ultro præberet; quando vero addit, «quod non sitiet in æternum, » eandem hujus promissi magnitudine ad desiderium ejus excitat, utrinque vero eo ducit, ut divinius aliquid subesse suspicaretur; quasi diceret: Si Jacobum in magno habes pretio, et admiratione præsequeris, quod aquam vobis dedit, ex qua qui biberit, eadem siti denuo corripitur; qualem illum existimare te

⁷⁰ Joan. iv, 21. ⁷¹ ibid. 12. ⁷² ibid. 13.

NOTÆ.

(71) Lege huc Balthas. Corderii Catenam in sanctum Joannem p. 123, 128, ubi Photii, in idem oraculum, sed alia ratione, commentantis, quædam leguntur.

(72) Ita scribo cum Colbertino pro Σαμαρίτην.

(73) Colb. μεῖζων rectius puto, subintellecto εἶναι; nisi malis μεῖζω, ut paulo post.

(74) Sic Colb. pro εἰ, quod librarii incuria invexerunt.

(75) Post γνώμην in apographo legebatur καὶ, quod, ut superfluum et sermonis seriem turbans omisi.

(76) Ita Colb., et mox διψήσῃ pro πίει et διψήσει, rectius.

oportet, qui aquam largiri potest, quæ non corporalem sitim ad breve tempus mitigare, sed bibenti fontem aquæ perennis, et illa salutis flumina suppeditare valeat, quæ haurientibus vitam æternam largiantur et confèrent? « Aqua enim, inquit, quam ego dabo, fons ipsi fiet aquæ, in vitam æternam salientis ⁷⁷. » Quemadmodum enim aqua tum siti medetur, tum externas corporis sordes abluit; ita doctrinæ Jesu flumina, intellectu hominis assequenda, et sublimior de eo sententia tum sitim levant ex incredulitate ortam, quæ alias vitalem conservantemque facultatis intelligendi humorem absumit; tum vero animam a sordibus purgat, quas peccatorum spurcicies et impiarum opinionum caligo allevit. Tam divine Salvator noster responsionem instruxit ad illam quæstionem, per quam Jacobo prærogativa quædam et præstantia singularis tribui videbatur.

Jam vide, quæso, quam præclare mox vis ejus eluxerit. Statim enim feminæ illius mentem illuminavit, adduxitque, ut fide reciperet promissionem, omnem fidem superantem, atque adeo, Dominum majoribus suis longe majorem esse agnosceret. Animo enim ab aqua patris sui Jacobi, avvocato, ad alteram illam aquam se convertens ait: « Da mihi, Domine, aquam illam ⁷⁸. » Quare vero tu patriarchalem illam aquam negligis? Ideo utique, quod, sitim ad breve tempus levans, iterum sitire ne jubet, et novam parit molestiam. Ne scilicet, inquit, iterum sitiam, nec huc veniam haustura, sed potius, tuo fonte fruens, patriarchali illo fonte nunquam indigeam.

Hac luce mentem perfusa, cum et Dominus mentionem fecisset virorum, cum quibus furtivum et clandestinum commercium habuerat, statim eum prophetam profitetur, nihil vero quidquam, quod ad vitam naturalem spectaret, quodque vel corpus aleret, vel ad corpus pertineret, requirit: nihil, inquam, horum vel cognoscere, vel accipere studet; sed veterem quæstionem iterum movet, ejusque solutionem sciscitando percipere conatur. « Patres nostri, inquit, in monte hoc adorarunt ⁷⁹, » patres quidem Abrahamum appellans, quem vetus fama filium suum in monte illo sacrificii instar obtulisse testatur. « Vos vero, ita pergit, dicitis Hierosolymis locum esse, ubi adorare nos oporteat ⁸⁰. » Dux, inquit, sunt adorationes; duo adorationis loci: uterque altare et templum cultui divino sacrum habet. Uter itaque partes meliores sequitur? utrum Samaritanus, an Judæus? At humanissimus Salvator etiam hic feminæ, levioris

οὐ σωματικὴν δίψαν ἐν ἐλίγῳ χρόνῳ πραϋνον, ἀλλὰ δυνάμενον τῷ πίνοντι πηγὴν χρηματίσαι ὕδατος ἀενάου, καὶ παρέχειν βεῖθρα σωτηρίας, ἃ τοῖς ἀρυσάμενοις καταρδεύει καὶ προξενεῖ ζωὴν τὴν αἰώνιον; « Καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ, φησὶν, ὃ ἐγὼ δώσω, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ὡσπερ δὲ τὸ ὕδωρ θεραπεύει μὲν τὴν δίψαν, καθαίρει δὲ (77) τὸν ἐξωθεν τοῦ σώματος μολυσμὸν, οὕτω καὶ τὰ νοερά καὶ ἀνθρώπινα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ νάματα, καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ θειοτέρα ὑπολήψις ἴσται μὲν τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας δίψαν, ὅλην ἐκδαπανῶσαν τῆς νοερᾶς ἐνεργείας τὴν ζωτικὴν τε καὶ συνεκτικὴν ἰκμάδα, καθαίρει δὲ τὴν ψυχὴν τῶν ὑποπασμάτων, ἣν ἀμαρτημάτων κατεβρόπωσε (78) μολυσμὸς, καὶ λογισμὸς ζοφώδης δυσσεβούντων δοξασμάτων. Ἄλλ' ὁ μὲν Σωτὴρ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐρωτήσεως, δι' ἧς καὶ Ἰακώβ τὸ πρωτεύον ἔχειν ἐδόκει, καὶ μεγαλύνεσθαι, οὕτως ὑπερφανῶς ἐμεθέδευεν.

Καὶ ὅρα παρατυχῶς τὴν ταύτης ἐνέργειαν ἀσαστράπτουσαν. Κατεφώτισεν εὐθύς τῆς γυναικὸς τὴν διάνοιαν, καὶ εἶπεν ἐλθεῖν, καίτοι παράδοξον οὖσαν, εἰς πίστιν τῆς ὑποσχέσεως, καὶ γινώσκιν ἀναλαβεῖν, κατὰ πολὺ τῶν προγόνων μεῖζονα εἶναι τὸν Κύριον. Καταλιποῦσα γὰρ τῇ γνώμῃ τὸ ὕδωρ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ἰακώβ, πρὸς τοῦτο τὸ ὕδωρ ἐπιέγεται, καὶ φησιν: « Δός μοι, Κύριε, τὸ ὕδωρ τοῦτο. » Καὶ διὰ τί τὸ προγονικὸν ὕδωρ ὑπερορᾷ; Ὅτι ἐν βραχεῖ παῦον τὴν δίψαν, οὐδὲν ἑλαττον διψᾷ ἀφίησι πάλιν, καὶ κόπων ἐστὶ μοι πρόξενον. Καὶ γὰρ, φησὶ, ἴνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχομαι ἐνταῦθα (79) δὲ ἀντλείν, ἀλλὰ τῆς σῆς ἀπολαύουσα πηγῆς, οὐκέτι τοῦ προγονικοῦ δεήσομαι φέρετος.

Οὕτως δὲ καταυγασθεῖσαν τὴν διάνοιαν, ἐπεὶ καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν εἶπεν αὐτῇ, ὧν λαθραίοις καὶ μυστικωτέροις ὁμιλίαις τὴν κοινωνίαν ἠσπάζετο (80), εὐθέως μὲν προφήτην αὐτὸν ἀνακηρύττει, οὐδὲν δὲ τῶν βιωτικῶν αὐτῷ προτείνει· οὐδ' ὅσα σῶμα συνέχει, καὶ περὶ σῶμα συνίσταται, οὐδὲν τούτων οὔτε μαθεῖν, οὔτε λαβεῖν ἐπιζητεῖ, ἀλλὰ παλαιὸν ἀνακινεῖ ζήτημα, καὶ ἐν ἐρωτῆσει γινώσκει τὴν λύσιν αὐτοῦ διανίσταται. « Οἱ πατέρες ἡμῶν, φησὶν, ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, » πατέρας μὲν τοὺς περὶ τὸν Ἀβραάμ ὀνομάζουσα· καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει λόγος ἀρχαῖος τὸν Ἀβραάμ ἀνευγεῖν αὐτοῦ τὸν υἱὸν ἴστωρεῖ (81). Εἶτα· « Καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος ἐνθα χρὴ προσκυνεῖν. » Δύο, φησὶ, προσκυνήσεις· δύο χωρῖα τῆς προσκυνήσεως· ἑκάτερον βωμὸς καὶ τέμενος λατρείας Θεοῦ. Τίς οὖν τὸ ἀμεινον διαπράττεται; ὁ Σαμαρείτης, ἢ ὁ Ἰουδαῖος; Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Σωτὴρ κἀνταῦθα ταπεινοτέρου ζητήματος λύσιν ἐπιζητεῖ τῇ γυναικὶ

⁷⁷ Joan. iv, 14. ⁷⁸ ibid. 15. ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ibid. 20. ⁸² ibid. 21.

NOTÆ.

(77) Δὲ illud addidi ex Colbert.

(78) In apographo male, κατεβρόπωσαι.

(79) Colbert. ἐνθάδε. Utraque vox eodem, qui hic obtinet, sensu adhibetur, sed ἐνθάδε frequentius: quod et h. l. rectius puto, indice δὲ illo, quod post

ἐνταῦθα abundat.

(80) Colb. pro εἰσπράττετο.

(81) Sic recte Colb. pro αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἴστωρεῖ.

πολὺ μείζω παρέχεται χάριν. Καὶ θεϊότερον ἐκδιδάσκει δόγμα, ἀντὶ τῆς φιλολόγου προαιρέσεως πρὸς θεωρίαν ἀνάγων φιλόσοφον. Φησὶ γάρ· «Πίστευσόν μοι, γυναί, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνῆται προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ.» Ἀντὶ τοῦ, Σὺ, φησὶ, ζητεῖς, πότερον ἢ Ἰουδαία δόξα ἢ τῆς Σαμαρειτίδος γνώμης τὸ τιμιώτερον καὶ θεϊότερον ἀποφέρεται· ἐγὼ δὲ σοι μυστήριον ἀποκεκρυμμένον ἀνακαλύπτω, ὅτι· «Ἐρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οὕτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὕτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ.» Ἡ μὲν γὰρ γυνή πρὸς φιλοσοφίαν θάττον γυναικῶς τοῦ Σωτῆρος βήμασι μεταλθοῦσα, οὐκ ἔτι τὰ ἑαυτῆς ἰσως προτιμώμενα δείξει τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὡσπερ κατάρχας, ἐσπούδαζεν, ἀλλ' ἐνδιδοῦσα καὶ βελτιουμένη τῇ σωτηριώδει διδασκαλίᾳ μαθεῖν ἐζητεῖ τὸ ἀμεινον. Διδὼ καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν, φησὶν, προσεκύνησαν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. » Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ μάλιστα τῶν Σαμαρειτῶν ἀνοψοῦν καὶ ἐξαίρων (82) τὴν ὑπόληψιν. Οἶα (83) γὰρ παρόντος προφήτου καὶ ἐμπνεομένου τῷ Πνεύματι τῶν ἄλλοις ἀδελφῶν τὴν διάγνωσιν, παρ' ἐκείνοις τὴν ἀληθεστέραν δόξαν καὶ τελειοτέραν ἐπέζητει μαθεῖν.

Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἀρχομένη τῆς ὑποθέσεως ἔλεγεν· «Κύριε, θεωρῶ, ὅτι προφήτης εἶ σύ.» Ὁ δὲ φιλόσοφος Ἰησοῦς πρότερον μὲν τὸ τέλος ἑκατέρας προαγγέλλει, ἵνα μὴ λυπήσῃ ταύτην ἐν τῷ προκρίνειν τὴν Ἰουδαϊκὴν λατρείαν. Τί γὰρ ἂν καὶ ἀνιάσῃ τῆς ἰδίας δόξης προκρινόμενον σέβας, ὃ μετ' ὀλίγον ἐμελλεν εἰς τὸ αὐτὸ συγκαταλήγειν τέλος; Ἐπειτα τὴν διαφορὰν αὐτῶν ἀπαγγέλλει· «Ἐμεῖς γὰρ, φησὶ, προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦμεν, ὃ οἴδαμεν.» Πῶς δὲ οὐκ ἤδεισαν οἱ Σαμαρεῖται, ὃ προσεκύνησαν; Ὅτι τοῦτο μὲν τῶν ἐνοικοῦντων οὐκ ὀλίγων ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἦσαν τῶν Βαβυλωνίων ἀνακληθέντες, καὶ τοὺς ἐκεῖθεν ἔθεσι διαβιῶντες, καὶ τὴν Ἰσραηλιτικὴν θεοσέβειαν διεφθαρμένοι. Τοῦτο δὲ τὸ πλῆθος αὐτῶν Βαβυλωνίας καὶ Μήδων γενεᾶς καὶ λατρείας ὄντες, εἰς τὴν Σαμαρειαν μεταφικίσθησαν, καὶ τὸν παρὰ Ἰουδαίοις Θεὸν ὡσπερ πάσαι τοὺς πατέρας ἐπιχώριον Θεὸν, καὶ μόνου (84) τοῦ ἔθνους τὴν ἐπιστάσιαν ἔχειν, καὶ δεσποτείαν ἐνόμιζον. Ταύτην τοι καὶ τὴν λατρείαν ἐκείνῳ προσφέροντες, οὐδὲ τοὺς δαίμονας θεραπεύειν ἀφίσταντο. Τὸ δὲ Ἰουδαίων ἔθνος, εἰ καὶ μὴ σύμπαν, ἀλλ' οἷγε τῶν Μωσαϊκῶν νόμων τὴν μνήμην ἀντὶ τῆς λήθης προτιμῆσαντες, ταύτης παντελῶς ἀππλλαγμένοι τῆς ἐναγοῦς ἦσαν ὑπολήψεως, καὶ ὡσπερ δημιουργῶν συμπάσης κτισσεως οὕτω καὶ ἐφορον καὶ προνοητῆν τὸν λατρευόμενον Θεὸν ἐπεγίνωσκον. Διὰ τοῦτο μὲν φησὶν· «Ἡμεῖς προσκυνοῦμεν, ὃ οἴδαμεν· ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε.» Προσκυνοῦμεν δὲ, φησὶ, συγκαταλέγων ἑαυτὸν τοῖς Ἰουδαίοις· οὐπω γὰρ ἑναστρά-

A dubii solutionem expetenti, longe majorem gratiam exhibet, et sublimiorem doctrinam instillat, a curiosiori quodam problemate ad meditationem philosophicam et sublimiorem adducens. Ait enim: « Crede mihi, mulier, quod hora venit, et jam est, qua veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu et veritate ». Quasi diceret: Tu quidem quæris, utrum Judaica an Samaritana opinio potior locum habeat, et divinius judicanda sit; ego vero tibi mysterium adhuc absconditum aperio, « venturum scilicet tempus, et jam esse, quo neque in monte hoc, neque Hierosolymis Patrem adorabitis ». Tum mulier ad philosophicam meditationem, præter feminarum morem, Salvatoris nostri verbis perducta, non amplius sua placita illis Israelitarum præferenda esse, ut antea, contendit, sed Domini doctrina prorecta et emendata, id, quod præstantius esset, doceri cupiebat. Propterea etiam inquit: « Patres nostri in monte hoc adorant. » Hoc enim ipsam erat, quod Samaritanorum de rebus suis opinionem extollebat inprimis et amplificabat. Cum itaque præsentem haberet prophetam, qui Spiritus divini auspiciis res aliis ignotas cognitatas habebat, ab illo viorem et meliorem sententiam discere studebat.

Propterea, argumentum hoc proponere aggressa, aiebat: « Video, Domine, quod sis propheta ». Atque ibi quidem humanissimus Jesus utriusque cultus finem ante nuntiat, ne, Judaicum cultum præferens, illam redderet tristiciorem. Quomodo enim illa contristaretur, si eundem cultum, quem suo illi præferri videbat, paulo post similiter abolendum esse intelligeret? Postea vero utriusque cultus differentiam exponit. « Vos enim, inquit, adoratis, quod nescitis, nos vero adoramus, quod scimus ». Quomodo vero nesciebant Samaritani, quid adorarent? Ideo, quod primum quidem non pauci incolarum ex captivitate Babylonica revocati erant, qui instituta Babylonica adoptaverant, et Israeliticum Dei cultum depravaverant; deinde vero quod plerique eorum, Babylonii et Medii, tum origine, tum religione, existentes, et in Samariam commigrantes, Deum Judæorum, non minus quam olim patrios suos, proprium illis esse, gentisque hujus unius curam agere, illuc imperare statuebant, atque hoc nomine et illi cultum præstabant, et a colendis dæmonibus suis non abstinebant. Ab altera vero parte gens Judæorum, si non omnis, saltem illi, qui legum Mosaicarum memoriam oblivioni præferrebant, a detestanda hac opinione penitus erant immunes, Deumque, quem colebant, ut omnium rerum conditorem, ita etiam inspectorem et curatorem esse, agnoscebant. Ideo ait: « Nos adoramus, quod novimus; vos adoratis, quod non nostis. » Adoramus, inquit, Judæis se accensens: neque

⁸² Joan. iv, 23. ⁸³ ibid. 21. ⁸⁴ ibid. 19. ⁸⁵ ibid. 22.

NOTÆ.

(82) Colb. pro ἐξαιρούν.
(83) Οἶα, idem, pro οἷς.

(84) Colb. μόνον.

enim tunc omnes deitatis suæ radios in illos spargebat. Propterea et aquam poscebat, et itineris uolestias subibat, defatigationemque ex itinere natam humo, tanquam throne sponte nato, solabatur. Accedit etiam, quod mulierem alloquebatur, quæ sublimiorem de ipso opinionem adoptauerat, eum ex prophetarum numero esse, et Judæorum, Deoque præ cæteris charum et sanctiorem existimans. Propterea ait: *adoramus*.

Sic itaque prima differentia erat exposita, per quam cultus Judaicus illo Samaritanorum præstabat. Quæ vero est altera? «*Salus, inquit, ex Judæis nata.*» Quomodo vero salus est ex Judæis? Num fortasse ideo, quod cum genus hominum omnino profanus cultus obnoxium sibi haberet, veri Numinis cognitio inde ad alios homines perlata est; quodque Judæis debebatur, quod Samaritæ Deum qualicumque modo colebant? At enimvero satius fuerit, salutem, ex Judæis ortam, de ipsius Christi adventu, factaque per eum gentis humanæ a pristino lapsu liberatione, et instauratione, inimicorum insidiis et artibus nunquam iterum subripienda et temeranda, interpretari. Quod vero dicitur: «*Venit hora, et jam est;*» id quidem indicat, rem ipsam omnino et brevi quidem esse eventuram. Prophetarum quidem oracula, inquit, aliquo tempore post eventum sortiebantur, id vero, quod de me dictum est, jam in promptu est, et opere ipso testimonium præbet.

QUÆSTIO LXXV [at. LXXIV].

Quomodo dicatur esse Deus in omni re, et quomodo dissolui possint dubitationes, quæ a quibusdam contra hoc obijciuntur.

Edita a Maio, Nov. Coll., t. IX, p. 95-96.

In multis quæ de Deo contemplamur, ne omnia dicam, non solum, qui mysteriis pietatis non fuerunt initiati, quamvis acie mentis et cognitione rerum corporearum hominibus sui ordinis præstitissent quique nostram ignoraverunt vim contemplandi infirmiore esse, quam ut intelligentia comprehendere illa possint, experientia comprobantur; sed et quicumque propter studium pietatis et vitam puram profundiora cognoverunt, nec his quidem inventio rerum divinarum facilis esse solet, quid dico inventionem? siquidem nec ipsa scrutatio pure eorum mentem afficit. Hæc autem quæstio tanquam omnino magis recondita, et quæ mentem curiosorum excellit, studium, ut intelligatur, postulat; non igitur, quæ dicentur, sic audire oportet, quasi limatius rem comprehendere, et nihil amplius ad cognoscendum de ea relictum a nobis sit, sed benevole audire oportet, et amplecti quantum humanis cogitationibus ea, quæ humanam notitiam superant, assequi possumus.

In omni est Deus (quod tibi in quæstione hunc positum es) tanquam nihil eorum quæ sunt. Si enim esset unum ex iis, quæ sunt, qui est

Απειν πάσας ἡφείε τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος τὰς ἀκτῖνας. Διὸ καὶ ὕδωρ πιεῖν ἐπεζητεῖ, καὶ κόπον βαδίζων ὑφίστατο, καὶ τὸν κόπον τῆς ὁδοιπορίας αὐτοσχεῖν ἐπὶ θρόνῳ τῷ ἐδάφει διελύετο. Ἄλλως τε καὶ πρὸς γυναῖκα διελέγετο, σεβασμίαν μὲν λαβοῦσαν ὑπόληψιν περὶ αὐτοῦ, ὡς ἓνα μέντοι γε τῶν προφητῶν ὁμοῦς αὐτὸν ἡγγουμένην καὶ ὡς Ἰουδαῖον, καὶ θεοφιλέστερόν τε τῶν ἄλλων καὶ ἀγιοπρεπέστερον διακείμενον. Διὰ τοῦτο οὖν τὸ, *προσκυνοῦμεν*, εἰρηται.

Ἄλλ' εἰρηται μὲν ἡ μία διαφορὰ, καθ' ἣν τὸ Ἰουδαῖον σέβας τῆς τῶν Σαμαρειτῶν θρησκείας ὑπερεῖχεν. Ἡ δὲ ἑτέρα τίς; Ἡ σωτηρία, φησὶν, ἐκ τῶν Ἰουδαίων. Ἡὼς δὲ ἔστιν ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων, ἡ διότι πανταχοῦ τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης τὸ γένος ἐπινεμομένης, ἐκείθεν ἠδύγασε τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἡ θεογνωσία, καὶ διότι αὐτὸ τὸ ὅλως προσκυνεῖν τοὺς Σαμαρείτας τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀρχὴν ἔσχεν; Μᾶλλον δὲ σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων προελθοῦσαν ἔστιν ἐννοεῖν τὴν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ γεγεννημένην τοῦ γένους ἀνάκλησίν τε τοῦ παλαιοῦ πτώματος, καὶ τὴν μηκέτι κλεπτομένην, καὶ παραφθειρομένην ἐχθρῶν ἐπιβουλαῖς καὶ βασκανίαις ἀποκατάστασιν. Τὸ δὲ: «*Ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν,*» τὸ πάντως; καὶ διὰ τοσάτων ἐπόμονον μνησεῖ. Οὐ γὰρ, ὡς περὶ οἱ προφητικοὶ χρῆσμοὶ χρόνῳ ὕστερον ἔλαβον τὸ πέρας, ἀλλ' ὁ περὶ ἐμοῦ ῥηθεὶς λόγος ἤδη πάρεστιν, ἡδὴ ἐνέστηκεν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἐπαγόμενος μαρτυρίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΕ'.

Ἡὼς λέγεται τὸ θεῖον εἶναι ἐν τῷ παντί; καὶ πῶς ἐνεστι διαλύειν ἢ πρὸς τὴν ἀπόθεσιν ταύτην παρ' ἐπίων προκομίζεται διαφοροῦμένα;

Πολλὰ τῶν ἱερῶν περὶ Θεοῦ θεωρημάτων, ἵνα μὴ πάντα λέγω, οὐ μόνον ὅσα τοῖς τῆς εὐσεβείας ὄργιαις οὐκ ἐτελέσθησαν κἀν τῷ τῆς διανοίας κράτει καὶ τῇ τῶν ἐνώλων γνώσει τῶν ὁμοταγῶν ἐν τῷ κρατεῖν διενηνόχασιν, οὐχὶ τούτων μόνον τὴν ἔξω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου τὴν θεωρητικὴν ἰσχὺν ἀσθνεστέρας τῆς οικείας καταλείψας τῇ πείρᾳ διήλυσαν· ἀλλὰ καὶ δσους ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος καὶ ἡ τοῦ βίου καθαρότης τῆς ἐπιγνώμονος τῶν βαθυτέρων ἔθετο, οὐδὲ τούτων ἡ τῶν θειοτέρων εὐρσεις ἐκ τοῦ βᾶπτου φιλεῖ παραγίνεσθαι· καὶ τὴν λέγω εὐρεσις, ὅπουγε οὐδ' αὐτὴ καθαρῶς καὶ κατὰ λόγον αὐτοῖς ἡ ἔρευνα διατίθεται; Γλαφυρωτέρα δὲ ὡς ἐπίπαν καὶ αὐτὴ τῆς τῶν πολυπραγμονούντων διανοίας ὑπεριδρυμένη, φιλοτιμεῖται ἐπιγινώσκεισθαι· οὐκουν τῶν βηθησομένων ἐξακούειν δεῖ οὕτως ὡς τὸ ἀκριβέστερον κατεληφθῶτων, καὶ μηδὲν πλέον εἰς τὴν τοῦ προκειμένου γνώσιν ὑπολειπομένων· ἀλλ' ὡς οἶόν τε τὰ κρείττω τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιβουλῆς ἐπινοίας ἀνθρωπίναις πανευλαδῶς καὶ σὺν ἀγωνίᾳ μενόντων εὐμενῶς ἀκούειν καὶ ἀποδέχεσθαι.

Ἐν τῷ παντί τοιγαροῦν τὸ θεῖον ἔστιν, ὅπερ εἰς συζήτησιν προετέθη σοι, ὡς οὐδὲν τῶν ὄντων ἐν τοῖς οὐσιν· ἡ γὰρ ἂν τὸ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα,

ἐν ἄν ἦν τῶν ὄντων καὶ ὁ προαγωγὸς τε καὶ δημιουργὸς ἀπάντων, εἰς ἄν ἐξηγάγετο τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντων. Τοῦτο γὰρ νομοθετεῖν οἶδεν ἢ πρὸς τὰ ὄντα τῆς διαθέσεως συγγενῆς τε καὶ ἰσομορφῆς τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς κοινωνίας, ἐπειδὴν τὸ ἀπαράλλακτόν τις ἐκδιείχεται τὴν σχέσιν ἔχειν πρὸς ἄλλα τὰ ὄντα καὶ τὸν Κτίστην πρὸς τὰ κτίσματα.

Οὐκοῦν ὡς οὐδὲν τῶν ὄντων τοῖς αὐτοῦ συνάπτεται καὶ συγκαταβαίνει τὸ θεῖον δημιουργήμασιν· ἀλλ' ἰδιαζούση διαθέσει καὶ οἰκονομίᾳ διακεκριμένη τὴν πρὸς τὰ ὄντα σχέσιν ἀρμόζειται· ὡσπερ δὲ ἐστὶ τὸ θεῖον σοφὸν τε ἅμα καὶ ὑπέρσοφον, θεὸς τε ἰσχυρὸς καὶ ὑπέρθεος, κυρίως τε οὐσία καὶ ὑπερούσιον, καὶ αὐτάγαθον ὁμοίως καὶ ὑπεράγαθον, οὕτως ὑπάρχειν λέγεται καὶ τῷ παντὶ καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν· ἐπὶ μόνῃ γὰρ τῆς ἀρρήτου καὶ πολυωνύμου καὶ ὑπερφουοῦς φύσεως, ὁ καταφατικὸς τῶν ὀνομάτων τύπος, σύνδρομον ἴσχει τὴν σημασίαν τοῖς διὰ τῶν ἀποφατικῶν ἢ στερητικῶν φωνῶν σχηματισμοῖς δηλοῦσι τὸ βούλημα· διόπερ τὸ ἐν παντὶ οὐκ ἐστὶν ἀθέτησις τοῦ ὑπὲρ τὸ πᾶν· ἀλλὰ συμφωνία μᾶλλον καὶ βεβαίωσις· οὐ μὴν δὲ ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὑπὲρ πᾶν παραλλαγὴν προλαμβάνει θαυμασιωτέραν τῆς μυσταγωγοῦ θεολογίας, παρ' ἣν ἡ ἐν τῷ παντὶ ἱερολογουμένη θεωρία παραδίδωσιν.

Ὡστε ὁ διαφορῶν εἰ ἐν τῷ παντὶ τὸ θεῖον οὐκ ἄν ὑπὲρ τὸ πᾶν, λέληθεν ἑαυτὸν τὴν τῶν ἱερῶν ῥημάτων ἐπὶ τῆς φύσεως χρῆσιν ἀγνοῶν· καὶ τῆς συνήθους περὶ τῶν ἐνύλων ὁμιλίας οὐδὲν ὑψηλότερον οὐδὲ θειότερον περὶ τῶν ἀβλῶν φανταζόμενος· ἀλλὰ γὰρ πῶς ἐν τῷ παντὶ; εἴρηται μὲν ὡς κατ' οὐδένα τρόπον τῶν ὄντων. Εἰ δὲ δεῖ τι μᾶλλον θεωρητικωτέρων δογμάτων πρὸς τὸ ἔψος μὴ ἀποδειλιάσαι, ἐστὶ τὸ θεῖον ἐν παντὶ κατ' ἐνέργειαν τε καὶ κατ' οὐσίαν· καὶ μὴ μοι λέγε, πῶς; προσέρηται καὶ ὡς κατ' οὐδένα τρόπον τῶν ὄντων· πῶς οὖν ἐστὶ κατ' οὐσίαν; ὡς ἐνοήσας κατ' ἐνέργειαν· ἐπειδὴ γὰρ τὰ μὲν ἄλλα καὶ δυνάμει ἐστὶ ποτε καὶ ἐνεργεῖα, τὸ δὲ θεῖον, ὡς ὁ διορατικὸς ἐνοήσῃσι νοῦς, ἀεὶπερ ἐστὶν ἐνέργεια· οὐ γὰρ ἐξ ἀτελοῦς εἰς τελειότητα πρόεισιν, οὐδ' ἄλλο τι παρὰ τὴν αὐτοἐνέργειαν ἐστὶ τὸ αὐτοοῦσιον, δηλον ὡς ἐν οἷς ἐστὶ κατ' ἐνέργειαν, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐστὶ καὶ κατ' οὐσίαν· ἐνεργεῖ μὲν γὰρ κατὰ συνοχὴν καὶ διαμονὴν τῶν ὄντων· οὐσιοὶ δὲ καὶ διακρατεῖ τῶν δημιουργηθέντων ὑπ' αὐτοῦ τὴν φύσιν.

Πῶς οὖν τὸ θεῖον ἐστὶ οὐσιωδῶς ἐν τῷ παντὶ, οὐ μὴ τις ἐκ τούτων ἀποτελεῖται συνουσίωσις καὶ φύσις; ὅτι οὐδ' ἔταν αὐτῷ ἐνοῆς κατ' ἐνέργειαν καὶ λέγῃς ἐν τῷ παντὶ εἶναι, οὐδ' οὕτως ἐστὶ συντελεσμένον καὶ φύσεως λόγον ἐπέχον τὸ δυνάμενον ὀλόκληρον πῶς ὑποσχεῖν τὴν χρεῖαν ἐκ τε τοῦ παντός καὶ ἐκ τῆς θείας καὶ κρείττους τε τοῦ παντός καὶ ἐκ τῆς θείας καὶ κρείττους συνελθεῖν ἐτέρῃ πρὸς μίαν ὑποστάσεως αὐτοτέλειαν· καὶ πῶς ἄν τὸ κατ' οὐσίαν ὑπάρχον τινί; τοῦτο γὰρ εὐλογον προσεπιζητεῖν δοκεῖ· μίαν ἐνοεῖν οὐκ ἀπαρτίζει σὺν ἑκείνῃ ὑπόστασιν. Ἄλλ' οὐ χαλεπὸν ἐπιλύσασθαι, ὅτι διττὸν λέγεται τὸ κατ' οὐσίαν ὑπάρχειν τινί· τὸ μὲν γὰρ τῶν σημαινομένων ἐν τῷ

A omnium auctor et fabricator, unus vocaretur ex iis, quæ ab ipso facta sunt. Hanc enim legem imponit communio cum iis, quæ sunt, et eorum cognatio a Principe et Creatore profecta, si quis per vim nitatur, et quod variari non potest, mutuam habitudinem cum rebus habeat, et Creator cum creaturis

Igitur tanquam nihil eorum quæ sunt, cum suis conjungitur, et demittit se Deus ad suas creaturas, sed propria dispositione et œconomia distincta, suam cum rebus habitudinem aptat. Sicut autem est Deus sapiens simul et supra sapientes, et fortis Deus et supra fortes, et supra deos, et proprie substantia et supra substantiam, et ipsum per se bonum, et similiter supra bonum; sic dicitur esse in omni, et supra omne. In sola enim natura, quæ supra naturam est, et quæ dici non potest, et multorum nominum affirmantium significationem habet consentientem cum forma vocum negantium, vel privantium. Ex quo fit, ut esse in omni, non neget esse supra omne, sed potius confirmet, et non hoc solum, nec esse supra omne, variationem admirabiliorem in theologia recipit præter eam, quam tradit esse in omni.

Quare qui dubitat, si Deus est in omni, non esse supra omne, ignorat is usum sacrarum vocum de divina natura; et nihil aliud neque divinius, quam consuetudo rerum corporearum fert, de iis, quæ materia vacant, cogitat. Sed quomodo est in omni? Dicitur enim est, nullo modo earum rerum quæ sunt: sed si oportet aliquid adhuc dicere quod sit majoris contemplationis, iis etiam, qui sunt altiore mente præditi, et non solent formidare et fugere altitudinem dogmatum magis theologorum, est Deus actu et substantia in omni. Quomodo igitur est substantia sicut intellexisti actu? quia enim alia sunt quandoque actu; Deus vero (ut qui aciem mentis acutam habet, intelligere potest) semper adest actu; non enim ex imperfecto ad perfectum procedit, neque aliud quid est esse ipsum per se bonum, præterquam ipsum esse per se actum, liquet, in quibus est actu, in iis ipsis esse substantia; agit enim conservationem et durationem eorum quæ sunt. Sustentat autem et continet naturam eorum, quæ ab ipso creata sunt.

Quomodo igitur si Deus est secundum substantiam in omni, non conficitur una ex omnibus συνουσίωσις, id est, consubstantiatio et natura? Quoniam neque cum ipsum intelligis secundum actum, et dicis actu esse in omni, neque sic, inquam, erit constitutus et rationem naturæ habens, qui possit subire integrum quodammodo usum, constitutus, inquam, ex omni et ex divina natura, quæ præstantior est, quam ut possit cum alio congreffi ad unam totam hypostasis perfectionem. Et quomodo esse secundum substantiam in aliquo (hæc enim quæstio digna videtur indagazione) non facit, ut intelligamus unam cum illo hypostasim?

Sed non est difficilis ad solvendum, quia esse in aliquo secundum substantiam dupliciter dicitur: unum enim significatum declarat sic esse in aliquo, ut fiat pars compositi, et compleat perfectionem secundum hypostasim, sicut anima est in corpore; alterum vero significatum declarat ita esse in aliquo, ut nunquam efficiatur pars concretionis, sive coagmentationis; neque proprietatibus immutatur, naturis utriusque propriis factis communibus, nec ab altero ex concretis perficitur, sed potius est congressus ejus constituens et conservans conjunctam et perfectam hypostasim, sicut est ars gubernatoris in navi, ut minutissima imagine et similitudine ejus rei, quæ in promptu est, utamur. Atque hæc quidem non dogmaticè et immutabiliter dicta sunt, ut in præmio præmonuimus, sed potius per conjecturam et exercitationis gratia delineata sunt. Valeant ergo hæc quoad meliora exeant.

QUÆSTIO LXXVI [al. LXXV].

Quid sibi vult illud, quod a Domino discipulis in Evangelio dicitur: « Vobis datum est, nosse mysteria regni Dei, cæti ris autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant? »

Editatum a Wolfso secunda Cur. Philol. V. 639-671, apud Galland., t. XIII, p. 698-702, n. 2. In Luc. viii, 10.

Dictum illud, cujus sensum ex me requisivisti, a quatuor quidem evangelistis perscriptum exstat, ab Isaia vero propheta prænuntiatum est¹. Tres autem eorum oraculum hoc suis verbis et quidem paraphrastice contextunt, divinus vero Matthæus suis illud, instar testimonii, apponit. Isaia enim, cum conspectu gloriæ Domini dignus habitus esset, et ab uno ex seraphinis carbone linguam suam purgatam vidisset, divinam illam vocem audivit, jubentem: « Abi, et dic populo illi: Audiendo audietis, et non intelligetis, et videndo videbitis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus difficulter audiverunt, et oculis nictarunt, ne videant oculis, et auribus audiant, et mente percipiant, et convertantur, et sanem illos. » Ita habet oraculum propheticum, quo utuntur evangelistæ; idemque tum improbitatem Judæorum illius ætatis prodit, tum vero non minus prænuntiat stuporem posteriorum, qui eandem imitando expressuri, et Salvatoris doctrinam non admissuri sint, qui et admirandis operibus et verbis divinioribus et aures eorum et oculos convincere conabatur. Illi scilicet data opera aures surdas, oculos autem præ incredulitatis caligine cæcos, reddebant, neque aures ad verba adco salutaria aperire, neque oculos ad divinam miraculorum lucem ex-

¹ Luc. viii, 10. ² Isa. vi, 9, 10.

παρῆναι δηλοῦν μέρος τε γίνεσθαι τοῦ συγκρίματος καὶ ἀναπληρωτικὸν ὑπάρχειν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν τελειότητος, καθάπερ τῷ σώματι ἡ ψυχὴ· τὸ δὲ, ὅτε μέρος ἂν ποτε γένοιτο τοῦ φυράματος, ὅτε τοῖς ἰδιώμασιν ἐπαλλάττεται κοινοποιουμένων τῶν ἀφωρισμένων ἐκατέρα τῶν φύσεων· ὅτε ὑπὸ θατέρου τῶν συγκριμάτων ἀπαρτίζεται· ἀλλ' ἔστιν ἡ σύνθεσις αὐτοῦ συστατικὴ τε μᾶλλον καὶ σωστικὴ τῆς συναπτομένης καὶ αὐτοτελοῦς ὑποστάσεως· καθ' ὃν τρόπον διὰ βραχυτάτης εἰκόνας καὶ τῆς ἀνὰ χεῖρα χρησεως εἰπεῖν ἡ τοῦ κυβερνήτου τέχνη τῇ νηϊ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐχ ὁ δογματικὸς διέξεισι λόγοις καὶ ἀκίνητος, ὡς ἦδη καὶ τοῦ προομιου ἡ διασκευὴ ἐπεδείξατο, ἀλλ' ὁ εἰκαστικὸς τε καὶ γυμναστικὸς διετυπώσατο· κρατεῖται δ' οὐκ ὁμῶς ταῦτα, ἕως ἀνακύψῃ τὰ κρείττονα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΥΤ'.

Τι δηλοῖ τὸ κατὰ τοῦ Κυρίου τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρημόρον· « Ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιώσι; »

Τὸ ῥητὸν (85) οὗ μαθεῖν τὴν διάνοιαν ἤτησας, τοῖς τέτταροι μὲν τῶν εὐαγγελιστῶν ἀναγέγραπται (86), ἔστι (87) δὲ προειρημένον Ἡσαΐα τῷ προφήτῃ. Ἀλλ' οἱ μὲν τρεῖς παραφράσεως (88) νόμφ συνυφαίνουσι τὸ ῥητὸν λόγους ἰδίους, ὁ δὲ γε θεσπέσιος Ματθαῖος (89) παραθεσιν αὐτὸ καὶ μαρτυρίας τύπων εἰσάγει. Κατὰ Ἡσαΐα· γὰρ, ἦνίκα τῆς δόξης Κυρίου θεατῆς ἔξιώθη γενέσθαι, καὶ τῷ ἀνθρώπῳ δι' ἐνὸς τῶν σεραφείμ ἐκαθάρθη τὰ χεῖλη, τῆνικαῦτα καὶ τῆς θείας ἐκείνης ἤκουσαν φωνῆς· « Πορεύθητι, λεγούσης, καὶ εἰπὼν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέφετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐκπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ ὀφθαλμοὺς ἐκάμυσαν, μὴ ποτ' ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶ ἀκούσωσιν, καὶ τῇ καρδίᾳ συνώσι, καὶ ἐπιστρέψωσιν, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὰ προφητικὰ ῥήματα, ὧν ἡ χρῆσις τοῖς Εὐαγγελίοις περιεληπταί, δηλοῦσι δὲ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν κατ' ἐκεῖνο (90) καιροῦ Ἰουδαίων. Οὐδὲν δὲ ἤττον πρό- λέγουσι καὶ τῶν ὑστερον αὐτῶν τὴν μίμησιν ἐναπομαξαμένων, καὶ τῇ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίᾳ μὴ πεισθέντων, ὡς ἔργοις τε παραδόξοις καὶ λόγοις ὑπερφυέσι τὴν τε ἀκοὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἔψιν διηλεγεξεν, τὴν μὲν κωφεύουσαν ἐκουσίως, τὴν δὲ τυφλώτουςάν τῇ λήμῃ τῆς ἀπιστίας. Καὶ οὕτε πρός τας-

NOTÆ.

(85) Οὗ illud est ex Colb. quod sensus postulat.
 (86) Colb. pro ἔγγεγραπται.
 (87) Ἔστι Colb. pro τί.
 (88) Sic recte Colb. pro: ἄλλοι μὲν λέγουσι πα-

ραφράσεως.

(89) Προάγει, Colb. Vid. Matth. xiii, 14.

(90) Sic scripsi pro ἐκεῖνου. Eadem phrasi mox, n. 13, utitur Photius, nec minus alias frequenter.

αὐτὴν ῥημάτων (91) ὠφέλιαν τὴν ἀκοὴν ἀνοίξει A pandere volebant. Ideo propheta, surditatem eorum et cæcitatem non nisi ex propria malitia ortam testaturus, ait : « Incrassatum enim est cor populi hujus. » Et quoniam incrassarunt cor suum, propterea auribus ægre audiunt, et oculis suis nictant.

καὶ τῆς ἰδίας μοχθηρίας περιεῖναι διαμαρτυρούμενος, « Ἐπαχύνθη, φησί, ἡ καρδία τοῦ λαοῦ. τούτου. » Καὶ ἐπεὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐπάχυναν, διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ὠσὶ βαρῶς ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν.

Εἶτα μὴδ' ἀνανῆψαι τοὺτους ἐθέλειν δηλῶν τῆς ἰουδαίου πηρώσεως, ἐπάγει : « Μὴ ποτε ἴδωσι τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνώσι καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἴσωμαι αὐτούς. » Ἐπαχύνθησαν τοιγαροῦν τὴν καρδίαν, διὰ τοῦτο βαρῶς ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν. Ἐκάμμυσαν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰ ὄψα ἐδάρυναν, μήποτε ἴδωσι τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶ ἀκούσωσιν. Καὶ τούτων δὲ τὴν πῆρσιν ἐκόντες ὑπέηλθον (94), ἵνα μὴ ἐπιστραφέντες τῶν τηλικούτων παθῶν τῆς ἰσέσεως τύχωσιν. Οὕτω μὲν οὖν σαφῶς ὁ προφήτης τοῦ τυφλωτέων καὶ κωφεῶν τὴν αἰτίαν τῆς ἰουδαϊκῆς ἀνάπτει γνώμης καὶ προαιρέσεως, ἀλλ' οὐχὶ θεοῦ ψῆφον οὐμενοῦν οὐκ εἰσάγει, ταῦτα τοῖς ἰουδαίοις ἐπιφέρουσιν. Ὡσπερ δὲ κατ' ἐκεῖνο (95) καιροῦ τῶν ἰουδαίων τοὺς ἀγνώμονας ὁ προφήτης στηλιτεύων, ἔλεγεν, μήτε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐθαλῆσαι διανοίξαι, μήτε πρὸς ἀκοὴν παρασχεῖν τὰ ὄψα πρὸς τὴν σωτηρίαν αὐτῶν, καὶ θεοπερεπῆ διδασκαλίαν, ἐκ δὲ (96) τῶν συνήθως (97) αὐτοῖς ἀμαρτανομένων, μάλιστα δὲ τοῦ τύφου, καὶ τῆς ἀλαζονείας, καὶ τοῦ πρὸς τὴν πλάνην μᾶλλον ἢ τὴν εὐσέβειαν ῥέπειν· Ἐμὸν τε τὰ ὄψα, καὶ τὴν ἀκοὴν συνείχον, αὐτοὶ ἑαυτοὺς τυφλοὺς καὶ κωφοὺς ἀπεργαζόμενοι· κατ' οὗτο χαλεπώτερον, οὕτω παθόντες (98) ἑαυτοὺς βλέπειν τῶν ἄλλων (99) μᾶλλον ἐνόμιζον, καὶ τῷ τῆς οἰήσεως ἐφλέγμανον πάθει. Διότι νομομαθεῖς τε ἐδόκουν, καὶ τῶν προφητῶν τὰς φωνὰς, ὃ κλέον αὐτῶν τὴν κατηγορίαν ἐπέτεινε, τοῖς χεῖρασιν περιέφερον, διὰ καὶ ἀνάταν αὐτοῖς τὴν νόσον κατεσκευάζον. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν Σωτὴρ τὸν ἐκ γεννητῆς τυφλὸν δεικνύς ὀρῶντα, τῶν δὲ τὴν θεομάχον γλώτταν ἀντὶ τοῦ θυσιάζειν εἰς ὕβριν κινούντων, « Εἰς κρίμα, φησὶν, ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Καὶ δὴ καὶ τῶν Φαρισαίων ἐπιφθεγομένων· « Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοὶ ἐσμεν; » — « Εἰ τυφλοὶ ἦτε, φησὶν, οὐκ εἴχετε ἀμαρτίαν· νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπομεν, διὰ τοῦτο ἡ ἀμαρτία ὑμῶν μένει. » Ὁ μὲν γὰρ εἰδὼς ἑαυτὸν ἐξ ἀγνοίας τυφλὸν, συνῆκεν τε τὸ πάθος, καὶ ἔβατον χωρεῖ (1) πρὸς τὸν ἰατρὸν, καὶ τοῦ φωτὸς ἐπιζητεῖ τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ πρὸς ἐκεῖνο σπεύδει, καὶ τῆς φιλανθρώπου διὰ τοῦτο προνοίας καταξιούται, ταῖς σελασφόροις αὐτῆς ἀκτίσι

Significaturus porro, eisdem ex spontanea cæcitate non esse evigilatos, addit, « Ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et ego illos sanem. » Incrassati itaque erant corde : propterea ægre audiverunt, et oculos suos occluserunt. Occluserunt vero oculos suos, et aures difficiles reddiderunt, ne oculis viderent, et auribus audirent. Utroque vero sensu B sponte se privarunt, ne conversi aliquando a tantis malis liberarentur. Clare itaque propheta cæcos illos oculos et surdas aures ab ipsorum Judæorum consilio et arbitrio repetit, tantum abest, ut ad decretum divinum, Judæis irrogatum, referat. Sicut vero propheta eo tempore improbos Judæos castigaturus, dicebat, eos neque oculos aperire, neque aures ad recipiendam salutarem sibi divinamque doctrinam adhibere velle, idque per peccata, quibus assueverant, maxime vero per fastum et arrogantiam, majusque errorum quam pietatis studium ; ita et illi claudēbant oculos, auresque suas cohibebant, se ipsos et cæcos et surdos efficiētes ; et, quod pejus est, ita affecti, aliis se oculatiores esse opinabantur, præclare de se sentientes. Quapropter etiam legis periti sibi videbantur, prophetarumque oracula, id quod crimen eorum augebat, labiis circumferebant, eoque ipso eorum suum immedicabilem reddebant. Ideo Salvator noster, postquam homini, a natalibus cæco, visum restituerat, illi vero linguam, Deo inimicam, loco cultus præstandi, ad injurias evomendas adhibebant, dicebat : « Ad iudicium ego veni in mandum, ut non videntes videant, videntes vero cæci evadant⁷³. » Cumque Pharisæi exciperent, « Num et nos cæci sumus ? » respondebat : « Si cæci essetis, non haberetis peccatum : jam vero dicitis, Videmus : ideo peccatum apud vos manet⁷⁴. » Qui enim novit, se per ignorantiam cæcum esse, et D morbum suum intelligit, et citius ad medicum se convertit, lucisque usum requirens, ad eam festinat, idēque cura clementissima dignus habetur, radiis ejus splendidissimis illuminatus et ad salutarem meditationem adductus. Qui vero præ cordis duritie in tenebris versatur, et vel sic videre se existimat, duplicem sibi cæcitatē arcessit, quo-

⁷³ Joan. ix, 39. ⁷⁴ ibid. 41, ubi pro διὰ τοῦτο, legis ἡ οὖν.

NOTÆ.

(91) ῥημάτων est ex Colb.

(92) Θελήσαντας, idem.

(93) Θαυμάτων, ex Colb.

(94) Colb. pro ἐπέηλθον.

(95) Idem, pro πάθει. Vid. not. 90.

(96) Malim legere ἐκ τε,

(97) Ita cum Colb. pro συνήθως.

(98) Colb. διαθέντες.

(99) Idem pro τὸν ἄλλων.

(1) Colb. pro χωρεῖς.

niam nihil videt, et, dum nihil videt, acutius aliis cernere se opinatur. Præclara enim de se opinio profundas tenebras offundit oculis animæ, morbumque cæcitatæ, qua correptus homo est, vehementer auget.

οἷσις (4) σκότος οὐσα ψυχικῶν ὀμμάτων βαθὺ, τῆς προκατασχούσης ἀμαυρώσεως ἐπιτείνεται μᾶλλον τὸ (5) νόσημα.

Quod si itaque verba prophetæ ita accipiantur, et veneranda Domini eloquia hoc modo judicentur (si vel maxime non omnia eorum æque forent perspicua), non putem illa audientibus gravem admodum disputandum occasionem præbere posse. Manifestum enim est, discipulis datum hoc fuisse, ut mysteria regni Dei cognoscerent, quoniam neque crassum factum erat cor eorum, neque oculos claudabant; reliquis vero, quos et externos vocat (nam se ipsos a salute excluderant), idem non dabatur. Cum enim vitis modo commemoratis salutem omnem a se averterint, jure quodam id datum non est, ideo, quod se ipsos ad illud recipiendum idoneos non præstiterunt. Propterea quoque consultius erat, per parabolas cum ipsis loqui, quam gratiæ mysteria nuda proponere. Neque enim vel commodum est, vel judici cordato convenit, dignum et indignum, quod ad doctrinam et salutem spectat, eodem loco habere; quemadmodum nec porcis margaritas projicere, neque canibus sancta offerre fas est⁷⁶.

Ex dictis porro constat, quomodo intelligenda sint illa, « Ut videntes non videant, et audientes non intelligant. » Ut enim illud affine jam est voci *ideo*, et alterum pro altero sumi potest. Similiter etiam *non* illud hoc loco non prohibitionem, sed negationem significat. Hoc vero loco dictiones illas ita accipiendas esse, non meris conjecturis nititur, sed tum sensus verborum propheticorum, unde Domini eloquium fluxit, invicte testatur; tum vero sanctus Matthæus in eadem sententia pro particula *ἵνα* alterum *ὅτι* adhibens, locumque ipsum non prohibendi, sed negandi, sensu recitans. Dominum enim ita introducit loquentem: « Propterea per parabolas loquor, quia videntes non vident, et audientes non intelligunt⁷⁶. » Manifestum itaque hinc evadit, illud *ἵνα* a reliquis etiam evangelistis pro *ὅτι* esse usurpatum, et particulam illam prohibitive negantis vim obtinere.

Scilicet gens Judaica, majorum suorum insaniam et improbitatem ita suam fecit, ut Dominicæ salutarisque doctrinæ jacturam spontaneam in lucro reputaret. Neque enim illi natalium suorum originem ad majores magis, quam cordis sui durtiæ

⁷⁶ Matth. vii, 6. ⁷⁶ Matth. xiii, 13.

τὸν νοῦν φωτίζόμενος, καὶ πρὸς τὴν σωτήριον θεωρίαν ἀναγόμενος. Ὁ δὲ τῇ πωρώσει μὲν ἐσκοτισμένος, βλέπειν δὲ οἰόμενος (2), διπλὴν ἑαυτῷ τὴν τύφλωσιν (3) κατεσκεύασεν, ὅτι τε μὴ βλέπει, καὶ ὅτι μὴ βλέπων δεύτερον δοκεῖ τῶν ἄλλων ὄρῃν. Ἡ γὰρ τῆς προκατασχούσης ἀμαυρώσεως ἐπιτείνεται μᾶλλον

Ἄλλὰ γὰρ οὕτω μὲν τῶν προφητικῶν ῥημάτων θεθεωρημένων, οὕτω δὲ τῶν σεπτῶν λογίων διευκρινημένων (καὶ εἰ τι μέρος αὐτῶν ὑπάρχον τῇ εὐκρινείᾳ μὴ συμπεριελληται), οὐκέτι τοῖς ἀκροαταῖς ὁμοίως, οἶμαι, οὐδὲ τοσαύτην πρόφασιν ζητήματος παρέξει. Δῆλον μὲν γὰρ ὡς τοῖς μαθηταῖς δέδοται γῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἐπεὶ μήτε τὴν καρδίαν ἐπαχύνθησαν (6), μήτε βαρέως ἤκουον, μήτε τὰ ὅμματα ἔμυον· τοῖς δὲ λοιποῖς, οὗς καὶ ἔξω καλεῖ (ἔξω γὰρ τῆς σωτηρίας σφᾶς αὐτοῦς περιέστησαν), οὐκέτι δέδοται. Τοῖς γὰρ εἰρημένους πάθει· πᾶσαν ἑαυτοῖς ἀποτειχίσαντες σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν, εἰκότως οὐ δέδοται, ὅτι μηδὲ λαβεῖν αὐτοῦς ἐπιτηδείους παρεσκεύασαν. Διὸ καὶ παραβολαῖς προσῆκε μᾶλλον λαλεῖν, ἢ γυμνὰ προτιθεῖν τῆς χάριτος τὰ μυστήρια. Οὕτε γὰρ συμφέρον, οὕτε κρίσεως ἀδεκάστου, εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν τῆς διδασκαλίας καὶ σωτηρίας τιθέναι τὸν ἀξίον τε καὶ τὸν ἀνάξιον· ὥσπερ οὐδὲ τοῖς χοίροις τοῖς μαργαρίτας προβάλλειν, οὐδὲ τοῖς κυσὶ ρίπτειν τὰ ἄγια.

Ἐξ οὖν (7) τῶν εἰρημένων καὶ τὸ, « Ἴνα (8) βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν, » ὁδὸν εὐρίσκει τῆς διαγνώσεως. Τὸ γὰρ *ἵνα* νῦν συγγενές τέ ἐστι τοῦ *ὅτι*, καὶ μεταλαμβάνεσθαι πέφυκεν ἕτερον, πρὸς τὸ ἕτερον. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ, *μὴ*, οὐκ ἀπαγορεύσεως, ἀρνήσεως δὲ χώραν νῦν ἐπέχει. Καὶ ὅτι τὸ λαμβάνειν τὰς λέξεις οὕτως ἐνταῦθα μείζον τοῦ εἰκάσειν καθίσταται, τῶν τε προφητικῶν ῥημάτων ἢ διάνοια, δι' ἣν προῆλθε καὶ τὰ Κυριακὰ λόγια, μάρτυς ἐστὶν ἀπαράγραπτος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἑρμηνεύς Ματθαῖος ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἀντὶ τοῦ *ἵνα* χρησάμενος τῷ, ὅτι, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀπαγορεύειν ἀρνητικῶς ἀπαγγελίας τὸ χωρίον. Καὶ γὰρ εἰσάγει τὸν Κύριον λέγοντα: « Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι, » καὶ δῆλον, ὅτι σαφὲς κατέστη καὶ τὸ *ἵνα* τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς ἀντὶ τοῦ *ὅτι* παρσιλημμένον, καὶ τὸ (9) ἀπαγορευτικὸν μόριον τὴν τοῦ ἀρνητικοῦ δύναμιν ἀναδεγεμένον.

Ἄλλ' οὕτω μὲν τὴν προγονικὴν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀπόνοιαν καὶ ἀγνωμοσύνην οικειούμενοι τῆς δεσποτικῆς διδασκαλίας καὶ ὠφελείας ἀποστερεῖν ἑαυτοῦς κέρβος ἐτίθεντο. Καὶ γὰρ οὐ τοσοῦτον τὰς πηγὰς τῆς σωματικῆς γενέσεως εἰς ἐκείνους ἀνέφε-

NOTÆ.

(2) Ὁ δὲ οἰόμενος, addidi ex Colb.

(3) Id. pro τύφωσιν.

(4) Id. pro οὐκείσις.

(5) Id. pro νόσημα.

(6) Id. pro ἐπαχύνθησαν.

(7) Post οὖν legebatur καὶ, quod Colb. rectius

omittit.

(8) Ἴνα ex Colb.

(9) Post καὶ τὸ, exstabat ἀντὶ τοῦ, ex superioribus intempertive hic repetitum, ideoque in Colb. omissum.

ρον, ὅσον τὴν πύρωσιν τῆς καρδίας καὶ τὸ τῆς γνώ-
μης ἀχάριστον. Θαλάσσης ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ ὑγρά
κύματα πεζοποροῦντες διέβαινον, στύλος πυρὸς καὶ
νεφέλης τὴν ὁδὸν αὐτοῦ παρεσκευάζεν ἄλυτον, ὁ μὲν
ἐν νυκτὶ πυρὸν ἀνάπτων, ἅμα καὶ χειραγωγῶν τὸν
ἀχάριστον· ἢ δὲ τὴν λυπούσαν τοῦ ἡλίου φλόγα ἀντὶ
τῆς κατ' ὄλκον ὀροφῆς ἀποστεύουσα, καὶ τὴν ἡμέραν
τῆς ἑδοιπορίας εὐφροσύνης ἡμέραν ἀποφαίνουσα.
Καὶ, ἐν κεφαλῇ φάνατι, τῶν ὑπὲρ λόγον εὐεργεσιῶν
ἀπολαύοντες, καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον ἀγαθοῖς
περιβρέμενοι τε καὶ παινόμενοι, ἀπελάττεινον μᾶλ-
λον καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὕβριν ἐξεμαίνοντο τῶν
εἰδωλικῶν μισμμάτων (10) τὸ σέβας τῆς εἰς τὸν
Δημιουργὸν ἀνταλλαττόμενοι πίστεως. Καὶ οἱ τῆς
ἐκείνης δὲ γνώμης οὐκ ἔλαττον ἢ τῆς γονῆς φύντες,
διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας παραπλησίων
καὶ ὑπερφυῶν θαυμάτων τελομένων θεαταὶ γινόμε-
νοι, νῦν μὲν παθῶν σωματικῶν ἀνιέντων ἐλαυνομέ-
νων λόγῳ, νῦν δὲ βλάβης δαιμονίας καὶ ἐπιβουλῆς
τοῦ πλάσματος ἀπάλλαττομένου· καὶ ψυχικῶν δὲ
τραυμάτων τῇ διδασκαλίᾳ θεραπευομένων, νεκρου-
μένην δ' ἤδη θανάτου τὴν ἰσχὺν εὐαγγελιζομένων·
καὶ πολλῶν ἄλλων δωρεῶν τε καὶ εὐεργεσιῶν ἀξιού-
μενοι, οὐδὲν μὲν τούτων καθορᾶν γνῶμην εἶχον, οὐδ'
ἀμείψασθαι (11) τὸν εὐεργέτην, πρὸς μόνην δὲ τὴν
θεομάχον ἐξωτρύνοντο γλώσσα, καὶ τῶν βλεπόντων
καὶ ἀκούοντων ἀρπάζοντες τὸ ἀξίωμα, καὶ σφίσι
αὐτοῖς περιτιθέντες, οὔτε ἀκούειν ἤθελον τῶν δε-
σποτικῶν ῥημάτων, σάλπιγγος γεγωνότερον αὐτοῖς,
πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀνακαλουμένων, καὶ πολλοὺς τῶν
ἐθνῶν πρὸς αὐτὴν συναγόντων, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας
ἐπίγνωσιν ἀναδιδασκόντων. Οὐτε τὰ ὑπ' ἑσὶν τελοῦ-
μενα τῶν θαυμάτων βλέπειν ἐβούλοντο, πρὸς μόνως
δὲ τὰς δυσφημίας, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ τὴν
γλῶτταν ἐξώπλιζον. Διόπερ εἰκότως αὐτοῖς τὰ μυ-
στήρια τῆς βασιλείας οὐκ ἐπιστεύετο. Χωρὶς γὰρ
τῶν ἄλλων καὶ διότι μείζον αὐτοῖς κρίμα περι-
ῆπτε (12) πιστευόμενον. Ὅσα γὰρ ἂν τις μειζόνων
ἀξιούται, ὁ δὲ πρὸς τὸ χειρὸν ἀντὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖτ-
τον μεταβολῆς ἀπονεύσει, οὗτος (13) διπλῆς ἔνοχος
κατακρίσεως, τῆς τε προλαβούσης κακίας, καὶ τῆς
ἐπ' αὔξησιν μοχθηρίας τὴν εὐεργεσίαν ποιησαμένης
προαιρέσεως.

Ἐπι δὲ μὴ ἀποκληρωτικὸν εἶναι τὸ δεδῶσθαι μὲν
τοῖς μαθηταῖς ἐπιγνώνας τὰ μυστήρια, τοῖς δὲ μὴ,
καὶ πρότερον μὲν ἀποδέδεικται. Οὐδὲν δὲ ἤττον παρ-
τίθησι καὶ ὁ Σωτὴρ, μακαρίζων τοὺς μαθητάς, ὅτι
βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες ἀκούουσιν. Ὁ μακαρισμὸς
γὰρ παρὰ γε τοῖς Ἀγγέλοις καὶ μάλιστα τοῖς Κυρια-
κοῖς, οὐκ ἀνάγκη ἐστὶν εἰσαγούσης τὸ ἀπαράτητον,
προαιρέσεως δὲ γινομένης τοῦ βελτιοῦς· «Μακάριος
γὰρ ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἀσεδῶν·» καὶ,

11 Matth. v, 3 seqq.

NOTÆ.

(10) Colb. pro βιασμάτων.

(11) Sic scribo pro ἀμείψασθαι, nisi malis ἀμεί-
θεσθαι.

ingratumque animum referebant. Veteres illi Israe-
licæ maris fluctus transibant, columna porro ignis
et nubis iter ipsis jucundum præstabat, quando
prior quidem noctu facem accendebat, et viam in-
gratis præmonstrabat; posterior vero infestam so-
lis flammam instar tecti alicujus, quo domus mo-
nuitur, arcebat, atque adeo itineris diem lætitiæ diem
efficiebat. At iidem illi, ut summatim dicam, toti
beneficiis, quæ omnem eloquentiam superant, fru-
entes, omnibusque vitæ bonis inundati et sagi-
nati, recalcitrabant, et, furore quasi quodam cor-
repti, in divinum Numen erant injurii, fidem, con-
ditori suo præstandam, cum idololatriæ sordibus
permutantes. Ita et posteri eorum, non minus animo
quam natalibus illis similes, postquam similia et
divina miracula a nato Salvatore nostro patrata
vidissent, quando nunc quidem morbi corporis,
alias immedicabiles, verbo propulsabantur, nunc
vero homines, a noxii et insidiis diabolicis libera-
bantur, nunc animæ vulnera doctrina salutari sana-
bantur, nunc mortui inter vivos numerabantur,
nunc vim mortis jam fractam esse docebantur,
multisque aliis donis et beneficiis mactabantur, vel
sic animum ad illa omnia advertere, aut benefa-
ctori suo gratiam rependere volebant, sed linguam
potius, Deo inimicam, acuebant. Imo videntium et
audientium elogium per rapinam sibi ipsis vindic-
antes, neque Domini verba, quæ eos, buccina cla-
rius, ad salutem vocabant, multos vero ex gentili-
bus ad eam perducebant, veritatisque cognitionem
instillabant, audire, neque miracula, quæ in oculo
lucis incurrebant, videre cupiebant, sed potius ad
convicia tantum et mentem suam et linguam arma-
bant. Hæc causa erat, cur mysteria regni divini
illis non crederentur. Nam, ut alia omittam, ma-
jori crimini futuri erant obnoxii, si ea illis com-
missa fuissent. Quo quis enim majoribus beneficiis
cumulatur, qui tamen pejor potius, quam melior
evadere gessit, hoc magis duplici condemnationi est
obnoxius, hinc ob malitiam antegressam, hinc ob
animum pessimum, quandoquidem ipsa beneficen-
tia ad incrementum pravitatis abutitur.

Non vero fato quasi quodam accidisse, ut disci-
pulis facultas daretur cognoscendi mysteria, aliis
vero non item, jam ante a nobis est ostensum.
Idem vero non minus Salvator indicat, beatos præ-
dicans discipulos, quod videntes videant, et au-
dientes audiant. Quando enim in Scripturæ sacræ,
speciatimque Domini nostri, dictis beatus aliquis
prædicatur 17, id quidem non infert, rem aliter
fieri non potuisse, sed voluntariam meliores ele-

(12) Idem pro πίπτειν.

(13) Idem pro οὕτως.

clonem indicat. Ita « beatus dicitur vir, qui non ambulat in consilio impiorum »; » et « Beatus vir, qui miseratur vitam jumenti sui. » Quando porro Salvator noster multas una serie benedictiones affert, nullam earum iis, in quibus distinctio quædam loco habere poterat, impertitur, sed in eos omnes confert, quorum virtus bonæ mentis fructus et seges erat. Itaque nec discipulis per sortem quamdam fatalem facultas facta est mysteria regni Dei cognoscendi, neque improbis Judæorum ignorantia illorum irrogata. Imo vero ideo, quod sponte sua se cæcos et mutos effecerat, divinum et falli nescium iudicium illis indignos eos esse pronuntiavit. Quo vero sensu is, quem Dominus ex discipulis imprimis amabat, magnum illud theologiæ instrumentum, dicit : « Excæcavit oculos eorum, et obduravit cor eorum »; » facile ex dictis æstimari potest. Si enim Isaiam verborum testem non advocasset, aut dictum ejus ad aliud argumentum probandum attulisset, dubitandi fortasse nasceretur occasio, quæstioque hæc alia, præter dictas illas, ratione esset dirimenda. Quoniam vero etiam illa ex prophetæ verbis afferuntur, quorum sensus perspicuus est, nihilque difficultatis continet, illa quoque cæterorum evangelistarum a dubiis omnibus liberata modo sunt; patet utique, etiam illud jam solutum esse, quod ex his verbis scrupulum injicere poterat : similia enim sunt sibi invicem. Ille, qui primus Domini nostri gesta descripsit, explicare optime potest, quomodo intelligi debeat illud, *occæcavit* et *obduravit*; itemque illud, « Propterea per parabolas illis loquor, quia videntes non vident, et audientes non audiunt. »

Si quis vero illa verba, *occæcavit* et *obduravit*, non tam pro peccatis quæ antecesserint, quam pro talibus quæ ea instar mercedis promeritæ, sint secuta, habere maluerit; nec ille a scopo aberraverit, per quem non longe a veritate absit. Quoniam enim illi sponte sua oculos clauserant, et aures cohibuerant, cæcitas et surditas merito instar præcedentium vitiorum spontaneam animi improbitatem excipiebat. Huc inter cætera pertinebat illud, quod nec facultate mysteria regni cælestis cognoscendi instruebantur. Porro paulo ante Jesum audimus, prout idem filius tonitruum scribit, dicentem : « Exiguum adhuc tempus lux vobiscum est; ambulate quoad lucem habetis, ne tenebræ vos apprehendant; » et, « Qui in tenebris ambulat, non novit, quo vadat »¹⁸. » Salvator enim mundi adveniens, ut vera lux splenduit; illi vero oculos in eam convertere, aut in luce dogmatum ejus splen-

¹⁸ Psal. i, 1. ¹⁹ Isa. vi, 19; Joan. xii, 40.

« Μακάριος ἀνὴρ (14), ὃς οἰκτερεῖ ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Σωτὴρ καὶ κατὰ συνέχειαν πολλοὺς μακαρισμοὺς συνάπτων οὐδένα τούτων, ἐφ' ὧν ἀποκλήρωσις ἔχει τὴν ἰσχὺν, ἀπονέμει, εἰς ἐκείνους δὲ συνάγει πάντας, ὧν ἀρετὴ καρπὸς ὑπάρχει καὶ γέωργιον τῆς προαιρέσεως. Οὐκοῦν οὐτε τοῖς μαθηταῖς κατ' ἀποκλήρωσιν ἐδέδοτο τὰ μυστήρια γινῶναι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, οὐτε τοῖς ἀγνώμοσι τῶν Ἰουδαίων τούτων ἡ ἀγνοία, ἀλλ' ὅτι τυφλοὺς τε καὶ κωφοὺς ἐκόντες ἀπέρηναν ἑαυτοὺς, τούτων ἀναξίους ἡ θεία καὶ ἀδέκατος κρίσις διήλεγξεν. Πῶς οὖν τῶν μαθητῶν ὀφθαλμοὶ τὸ τῆς θεολογίας ὄργανον (15) λέγει. « Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, » οὐδὲν ἔργον ἐκ τῶν εἰρημένων ἤδη συνίνασι. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἐκάλει τοῦ λόγου τὸν Ἰσραὴλ μάρτυρα, ἡ (16) ἐφ' ἑτέρου θεωρήματος προήγε τὰς αὐτὰς φωνὰς, ἀπορίας ἂν τινος ὑπῆρχεν ἀφορμὴ, καὶ ζήτησις παρὰ τὰς εἰρημένους ἄλλης ἐπιλύσεως. Ἐπεὶ δὲ διὰ τῶν προφητικῶν καὶ ταῦτα πρόαγεται λόγων, ἐξ ὧν σαφεισάτη καὶ οὐδὲν ἀπορον ἐπιφέρουσα ἐξέλαμψεν ἡ διάνοια, καὶ μὴν καὶ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν, ὅσον ἦν ἀμφισθητούμενον, διεκρίθη· δῆλον, ὅτι προδιαλέγεται καὶ ὑπερῆμελλεν ἐπὶ τῶν ῥημάτων τούτων διαπόρευσαι. Ἰσον γὰρ (17). Ἰ' Ὁ πρῶτος ἀναγραφάμενος τὰς Δεσποτικὰς πράξεις ἐκδιδάσκων δύνανται τὸ, *τετύφλωκεν* καὶ *πεπώρωκεν*· καὶ τὸ « Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν. »

Εἰ δὲ τις τὸ, *τετύφλωκεν* καὶ *πεπώρωκεν*, οὐ προηγούμενα πάθη, ἀλλ' ἐκείνοις ἐπόμενα μᾶλλον θεῖη οἶδον τινα ἀντιμυσθίαν τῶν φθασάντων ὄντα· οὐδ' οὗτος ἂν εἴη σκοποῦ διαμαρτάνων, δι' οὗ φέρει· ἂν οὐ πόρρω τῆς ἀληθείας. Ἐπεὶ γὰρ ἐκόντες ἔμυσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὄντα συνέσχον, τούτων προηγησαμένων τῶν παθῶν ποιητὴ γέγονεν αὐταῖς ἐπακολουθήσασα τῇ ἐκουσιότητι τῆς μοχθηρᾶς γνώμης ἡ τυφλωσις καὶ ἡ κώφωσις, ὧν ἐν εἴη καὶ τὸ μὴ δεδῶσθαι αὐτοῖς τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας γινῶναι. Ἔστι δὲ καὶ πρὸ βραχείως ἀκοῦσαι λέγοντα τὸν Ἰησοῦν, ὡς αὐτὸς ὁ τῆς βροντῆς ἔγραψεν υἱὸς· « Ἐπιμικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἔστι· περιπατεῖτε, ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ τὸ σκότος ὑμᾶς καταλάβῃ; » καὶ, « Ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ οὐκ οἶδα πῶς ὑπάγει. » Ἐλαμψεν μὲν γὰρ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν παραγεγονὸς ὁ τοῦ κόσμου Σωτὴρ. Οἱ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἀνατενίσαι πρὸς αὐτὸ, οὐδ' ἐν (18) τῇ σελασφόρῃ

²⁰ Joan. xii, 35.

NOTÆ.

(14) Respicere videtur ad Prov. xii, 40, ubi tamen legitur : Δίκαιος οἰκτερεῖ ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ.

(15) Alludit ad Theologi cognomen, quod Joannis esse constat.

(16) H Colb. pro εἰς.

(17) In ms. ita : Ἰσον γὰρ ὁ πρῶτος; κ. τ. λ. Ibi

post γὰρ posui στιγμῆν, et pro sequente δύνασθαι scripsi δύνανται. Alioquin enim de sensu vix constare poterit. Loquitur autem de Matthæo, Evangelistarum primo, ad quem supra in primis provocat.

(18) Οὐδ' ἐν Colb. pro οὐδὲν.

αἰγλή τῶν δογμάτων αὐτοῦ περιπατεῖν. Διὸ ἀκολου-
 θῶς αὐτοὺς κατέλαβεν ἡ σκοτία δίχην ἀπαιτοῦσα τῆς
 προκατασχούσης αὐτοὺς μογηρίας. Καὶ τοῦτο λέ-
 γοιτ' ἂν τετυφλωθῆναι καὶ πεπωρωθῆναι εἰκότως.
 Καὶ ὡσπερ τῷ θελήσαντι περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ
 ἔπεται (19) καὶ τὸ εἰδέναι, ποῦ ὑπάγει· οὕτως τῷ μὴ
 θελήσαντι περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ συνακολουθεῖ τὸ,
 βαδίζοντα ἐν τῇ σκοτίᾳ εἶναι, καὶ τυφλῶν καὶ πεπω-
 ρωμένων ἔδδον ἀθλιῶς ἐξανύειν. Προεῖρηται δὲ καὶ,
 ὡς τῆς Δεσποτικῆς καὶ σωτηρίου διδασκαλίας ἡ
 ἀστραπή τυφλοὺς καὶ πεπωρωμένους ἐστηλίτευσεν
 τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὴν πρὶν ἐνοῦσαν τοῖς ψυχικοῖς
 αὐτῶν ὄμματα λήμην (20) καὶ ἀδελφίαν ἐμφανεστέρ-
 ραν δὲ καὶ κατὰδηλον ἐποίησε μᾶλλον. Ὡσπερ γάρ
 ὁ αἰσθητὸς οὗτος καὶ περικαλλῆς ἥλιος λαμπρὰς τοῦ
 δίσκου τὰς ἀκτίνας ἐναφίει ἐλέγχει τοὺς νοσοῦντας
 τὰ ὄμματα· οὕτως καὶ ὁ νοητὸς ἥλιος, τὸ φῶς τὸ ἄδυ-
 τον καὶ ἀνέσπερον, Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐπιδημή-
 σας τῷ κόσμῳ, καὶ διὰ τῶν θεοπρεπῶν τε καὶ ὑπὲρ
 λόγον θαυμάτων ἐναστράφας αὐτοῦ τῆς θεότητος τὴν
 αἰγλήν, ἐπὶ πλεόν διήλεγξεν τῶν ἀγνωμόνων Ἰου-
 δαίων τὸ προκατασχόν αὐτῶν τὰ τῆς ψυχῆς ὄμματα
 σκότος καὶ τὴν ἀδελφίαν. Ἄλλ' ὡσπερ ὁ ἐγκόσμιος
 ἥλιος οὐκ ἔστιν αἴτιος τῆς τυφλότητος, ἐλέγχων τὴν
 ἀδελφίαν τῶν ἐνεχομένων τῇ νόσῳ· οὕτω καὶ ὁ
 ὑπερκόσμιος καὶ νοητὸς ἥλιος, τὸ ἀπαράλλακτον καὶ
 ἀληθινὸν ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς, τὴν προκατασχού-
 σαν τύφλωσιν τῶν ἐαλωκότων τῷ πάτῃ στήλιτευ-
 οῦμενοῦν οὐκ ἂν αἴτιος νομισθεῖη, εἰ καὶ τετυφλωκέ-
 ναι λέγοιτ' ἂν, διότι μὴδὲ πρὶν λαυθάνουσαν τὴν πη-
 ρωσιν αὐτῶν τὸ ἐσκοτισμένον τῶν λογισμῶν μᾶλλον
 ἐθριάμβευσεν. Εἰ γὰρ μὴ τοσαύτη τοῦ θεοῦ φωτὸς
 ἐνήστραπτεν ἡ λαμπρότης, ὥστε καὶ τῶν ἐν σκότει
 καὶ σκιᾷ καθμένων ἐθνῶν καταυγασθῆναι τὰς δια-
 νοίας, καὶ πρὸς τὴν θεογονίαν ἀναδελφίαι, οὐκ ἂν
 ἐπὶ τοσοῦτον τυφλὸν τὸ Ἰουδαίων ἐδείκνυτο γένος.
 Ἄλλ' ἡ διὰ τῶν ἔργων προτοῦσα τῆς αἰγλῆς ὑπερ-
 βολή, καὶ τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως ἡ ἐνέργεια καὶ
 τῶν ἐθνῶν ἡ ἀνάβλεψις, ἐλεγχος σαφῆς κατέστη τῶν
 μὴ προσδραμόντων τῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας, καὶ
 καταυγασθέντων τὴν εὐσέβειαν, ὅτι περ ἐκούσιον ἐαυ-
 τοῖς κατεσκαύασαν τὴν τύφλωσιν, καὶ τῆς παγκο-
 σμίου σωτηρίας ἐαυτοὺς ἐξ ὑπερβαλλούσης ἀπονοίας
 ἀπεστέρησαν

A didissima versari nolebant. Propterea tenebræ eos
 convenienter excipiebant, tanquam pœnam impro-
 bitatis receptæ poscentes. Id ipsum vero el occæ-
 cari et obdurari appellari videtur. Quemadmodum
 porro eum, qui in luce ambulare vult, id consequi-
 tur, ut sciat etiam, quo vadat; ita is, qui in luce
 ambulare non vult, fructus loco id habet, ut ambu-
 lans in tenebris versetur, viamque instar cæcorum
 et obduratorum emetiatur. Jam ante vero admoni-
 tum est, splendorem salutatis doctrinæ, a Domino
 traditæ, Judæos ut cæcos et obduratos notasse, cali-
 ginemque et cæcitatem, quæ oculos animorum
 occupaverat, manifestiorem fecisse. Quemadmodum
 enim sol, qui conspicitur, lucidissimus, immissis
 orbis sui radiis, eos, qui ex oculis laborant, ægritu-
 dinis suæ convincit; ita et sol, intellectu perspi-
 ciendus, lux illa nunquam occidens nec vespescens
 B Christus, Deus noster, cum in mundo versa-
 batur, deitatisque suæ radios, editis divinis
 et rationem superantibus miraculis spargebat,
 tenebras et cæcitatem improborum Judæorum,
 quæ animi oculos ante occupaverant, magis conspi-
 ciendas præbuit. Sicut vero sol, in mundo conspi-
 cuus, non est auctor cæcitatatis, quando cæcitatem
 hominum, ex oculis laborantium, demonstrat; ita nec
 Sol supramundanus, et intellectu tantum perspi-
 ciendus, splendor Patris immutabilis et verus, cæ-
 citatem, quæ homines illi ohnotius occupaverat, in
 apricum proferens, ejusdem auctor cum ratione
 nunquam existimari poterit, etiamsi cæcos eos red-
 didisse dicatur; quoniam auctæ intellectus tenebræ
 cæcitatem eorum, quæ nec antea ignota erat, magis
 C spectandam præbuerunt. Nisi enim tam illustris
 divinæ lucis splendor eluxisset, ut gentium quoque
 in tenebris et umbra sedentium, mentes illumina-
 rentur, et ad divini Numinis cognitionem aspira-
 rent, gentis Judaicæ cæcitas nunquam adeo facta
 fuisset manifesta. Jam vero splendoris illius ma-
 gnitudo, ex miraculis conspicua, et facultatis illu-
 minatricis efficacia, et gentium ad lucem conversio,
 argumentum non indicandum præbebant, eos, qui
 ad lucem veritatis se non conferrent, nec ad pieta-
 tem erudirentur, suæ sibi cæcitatatis auctores existi-
 tisse, seque ipsos salute, omnibus hominibus de-
 stinata, per incredibilem quandam recurdiam pri-
 vasse.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΖ'.

D QUÆSTIO LXXVII [Colb. Taur. C].

Περὶ γένους καὶ εἰδῶν ἀπορίας διάφοροι, ἐν αἷς
 δεσιν εὐρεῖν τὰς λύσεις αὐτῶν.

De genere et specie dubia diversa, in quibus eorum-
 dem solutio inveniri potest.

Nunc primum edita a D. Hergentrether.

1. Ἐζητήται μὲν ἡμῖν πολλάκις ἡ περὶ τῶν γενῶν
 τε καὶ εἰδῶν ὑπόθεσις, καὶ διακρίσις τῶν πάλαι

1. Sæpe nos agitavimus quæstiones de generibus
 et speciebus, et antiquas controversias clarissime,

NOTÆ.

(19) Ἐπεται — ἐν τῷ φωτὶ, sunt ex Colb.

(20) Colb. recte pro λήμην.

ut iis, qui sua dubia proposuerant, tunc visum est, A expeditivimus. Etenim Platonicas quidem ideas peculiari tractatu consideravimus, quoniam nec prædicari de individuis illæ queunt. Neque enim hoc in præsentia dicam, quod constituere prius rerum producendarum formas atque similitudines est quidem artificis, sed minime valentis creare simplici aggressionem quod velit; nec pariter referam, quod quærere hoc loco rerum subsistentium exemplaria in infinitum necessario provehit rerum quæ confinguntur processum. Illud enim omnino indignum est vera de Deo notione; hoc vero etiam per se illico destruit quæ mentibus fuerant efficta. lino etiamsi quis concedat, singularum proprietatum formas, et inde singularia sed individua exprimi, nulla tamen æqua permittit ratio, hæc sub illorum prædicationem adducere. Neque enim obsignatum fuerit obsignans, neque quod similitudinem per participationem recipit, idem esse potest cum eo, a quo illa similitudo præbetur, nec quæ in mente divina fuerint impressa et immobilem atque inconcussam, si tamen omnino existit, statum sortita sint, poterunt ullatenus prædicata dici rerum perpetuo fluxui ac defluxui obnoxiarum. Permagna enim est differentia et ex ipsa habitudine vel connexionem apparet, quam ratione discrepent. Etenim causæ causatiqæ ratio, præsertim ubi de creatrice et exemplari vi agit, in habitudinis connexionem existentis diversitatem perspicue ostendit. Si vero quæ nominum similitudine res significatas connectere videntur, ea ipsa faciunt, ut maxima discrepantia agnosceatur, quæ nec connexionis præferunt speciem nec unionis ullum exhibent indicium, quomodo hæc in idem redigantur, cum ne ibi quidem in unum coire queant, ubi connexio propriam servare potest absque ulla adulteratione dignitatem? Talibus ratiocinationibus Platonicæ ideæ discutiebantur, multis etiam et vetustioribus rationibus (libris) nostro conatui suffragantibus.

2. Quæ vero præter Platonicas ideas astruunt genera et species, tametsi ortum ex diversa sententia et ex diverso proposito habuerint prodierintque, variant tamen in sui constitutione; et illa quidem *super multis*, hæc (species) vero *in multis* præstantiores philosophi appellare gestierunt; attamen quoad prædicationis usum paululum differunt: suffecerit ergo utriusque iisdem rationibus facta disquisitio et dijudicatio. Et ad incorporeas subsistentias quod spectat, de quo argumento nec vetus exstabat contentio, facillime admissum fuit, prædicata de illis genera et species participare incorpoream naturam; magna vero lis exstitit circa trine mensurabiles subsistentias, quæ corpora sunt et appellantur; utrum videlicet oporteat eorumdem genera et species vocare corpora, an vero hæc utpote sensibus superiora inter incorporea recipere. Verum tunc de his accurate a nobis disputatum fuit, nec auditoribus visum, secunda opus esse disquisitione. Quoniam vero nunc tua Dei amans

ἀμφισθητημάτων, ὡς τοῖς τῆνικαῦτα συζητοῦσιν ἔδοξεν, οὐδὲν ἄπορον ὑπολιπούσα προσέληυθε· καὶ γὰρ αἱ μὲν κατὰ Πλάτωνα ἰδέαι ἰδιαζούσης ἐπισκέψεως ἔτυχον, ἐπεὶ μὴδὲ κατηγορεῖσθαι τῶν ἀτόμων αὐτὰ δύνανται· οὐ γὰρ τοῦτο νῦν ἐρῶ, ὡς τὸ προϋφιστάνειν τύπους τῶν παραχθισμένων καὶ ὁμοιώματα τεχνίτου μὲν ἐστίν, ἀσθενοῦντος δὲ δημιουργεῖν ἀπλῆ προσβολῆ τὸ βουλόμενον, οὐθ' ὡς ἐνταῦθα τὸ ζητεῖν τῶν ὑφισταμένων παραδείγματα ἐπ' ἀπειρον ἐξ ἀνάγκης διαδιθίξει τῶν πλαττομένων τὴν πρόθεον· τὸ μὲν γὰρ παντελῶς ἐστὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ἀνάξιον ὑπολήψεως, τὸ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸ τῶν ταῖς διανοαῖς ἀναπλασθέντων συμπορεύει τὴν ἀναίρεσιν. Ἄλλ' οὐν εἰ καὶ τις δόξῃ τοὺς τύπους ἐκάστης ἰδιότητος ἐκεῖθεν ἀπομάττεσθαι τὰ καθέκαστα, ὑπὸ κατηγορίαν ἐκείνων ἀγειν ταῦτα οὐχ ἐθήσει λόγον συνάδοντα. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη τὸ ἐσφαρισμένον σφραγίζον, οὐδὲ τῆν ὁμοιότητα παρεχομένῳ ταυτὸν, ὃ κατὰ μετοχὴν ταύτην παρεδέξατο· οὐδὲ τὰ ἐν τῇ τοῦ θεοῦ τυπωθέντα διανοία καὶ στάσει ἀκίνητόν τε καὶ ἀκλόνητον, εἴπερ ὅλως ἐνεστίν, εὐμοιρηκότα τῶν ἐν ῥῆθι τε καὶ ἀπορῥῆθι διαπαντός φερομένων οὐδαμῶς ἂν δύναίτο ῥῆθῆναι κατηγορούμενα· παμπόλλη γὰρ ἡ διαφορὰ καὶ ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς σχέσεως ἡ συναφείας τινὰ τρόπον παρέχει τὸ διάφορον, ἀναφαίνεται. Καὶ γὰρ ὁ τοῦ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ λόγος, μάλιστα γὰρ κατὰ τὸ δημιουργικόν τε καὶ παραδειγματικὸν προῖων ἐν τῇ τῆς σχέσεως συναφείᾳ τὸ τῆς ὑπάρξεως παραλλάττον λαμπρῶς ἐπιδεικνυσθαι. Εἰ δ' ἐφ' ὧν ἂ συνάπτειν τῇ τῶν ὀνομάτων ὁμοιότητι τὰ δηλούμενα δοκεῖ, ταῦτα πολλῶν ἀνομοιογεῖσθαι ποιεῖ τὴν διάστασιν, ἢ μὴδὲ συναφείας, προβάλλεται ῥῆμα, μὴδ' ἐνώσεως ἐνδείκνυσθαι παρέχεται ἀφορμὴν, πῶς ἂν εἰς ταυτὸν συνενεχθεῖη μὴ πεφυκότα συνιέναι μὴδ' ἐφ' ὧν ἡ συνάφεια διασώζειν δύναται τὸ οἰκείον ἀνόθευτον δίκαιον; Τοιαύταις αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι περινοαῖς ἐξητάζοντο, πολλῶν ὄντων καὶ παλαιότερων λόγων συναφαπτομένων ἡμῶν τῷ βουλιματι.

2. Τὰ δὲ κατὰ τὰς Πλατωνικὰς ἰδέας γένη καὶ εἶδη, εἰ καὶ τὴν γένεσιν ἐκ διαφοροῦ διανοίας καὶ ἐπιβολῆς ἔσχον τε καὶ προεληλύθεσαν, παραλλάττουσι γὰρ τῇ συστάσει· καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τοῖς πολλοῖς, τὰ δὲ ἐν τοῖς πολλοῖς οἱ χαριέστερον φιλοσοφοῦντες καλεῖν ἐφιλοτιμήσαντο· ἀλλ' οὐν πρός γε τὸ κατηγορεῖσθαι τὴν χρεῖαν ἐπ' ὀλίγον ἔχουσι παραλλάττουσαν· ἤρκεσε τοιγαροῦν περὶ ἐκατέρου τούτων ἡ αὐτὴ διὰ τῶν ἐξεταστικῶν λόγων βία· τε καὶ διάκρισις. Καὶ γὰρ περὶ μὲν τῶν ἀσωμάτων ὑποστάσεων ὅτι μὴδ' ἔρις ἦν παλαιὰ, θάπτον, ὅτι καὶ τὰ κατηγ[ορ]ούμενα γένη καὶ εἶδη τῆς ἀσωμάτου φύσεως μετέχει, συνεχχώρητο· ἡ δὲ πολλὴ προήληθεν φιλονεικία περὶ τῶν τριχῆ διαστατῶν ὑποστάσεων καὶ σωμάτων ὄντων τε καὶ καλούμενων, ἄρα γὰρ χρὴ τὰ τούτων γένη καὶ εἶδη σώματα καλεῖν, ἢ ὡς κρείττω τῆς αἰσθησεως; ταῦτα καθεστηκότα τῆς τῶν ἀσωμάτων λήξεως θετέον. Ἄλλὰ τότε μὴ εἰς ἀκρίβειάν τε περὶ τούτων διελεχται καὶ δευτέρας οὐκ ἔδωκε τοῖς ἀκραταῖς δεῖσθαι συζητήσεως. Ἐπεὶ δὲ νῦν ἡ σὴ θεοφιλή

δοῦτης κεφαλαίωδῃ τύπον ἔγγραφον ἐξενεχθῆναι περὶ αὐτῶν εἰς αἴτησιν διανοηθῆ προενεχθῆναι, διὰ βραχίων οὐδὲν κωλύει περὶ τῶν αὐτῶν διαλαθεῖν.

γ'. Τῶν μὲν οὖν ἀσωμάτων οἱ λόγοι, ὅσοι γε τὸ ὑποκαίμενον ἀφορίζουσι, δῆλον ὅτι ἀσώματοι· διότι καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενα γένη καὶ εἶδη, καὶ οὐδεμίαν οὐδὲν παράσχοι ἂν ἀπορίαν ἢ περὶ αὐτῶν θεωρία. Οἱ δὲ τῶν σωμάτων πῶς ἂν εἴησαν σώματα, εἰ καὶ τὸ πρόχειρον τῆς ἀναλογίας τοῦτο φαντάζεται; Λόγος γάρ καὶ σῶμα τὴν πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν ἀπηρνήσαντο. Εἰ δὲ ἕτερος ὁ λόγος πέφυκε σώματος, πῶς οὐχὶ τὰ συμπληροῦντα τὸν λόγον γένη καὶ εἶδη τὴν αὐτὴν οὐκ ἐπιζητήσει ἑτερότητα; πῶς δὲ ἂν σωμάτων κατηγορηθῆ τὸ ἀσώματος; Ἡ ἀσώματα μὲν οὐκ ἂν εἴη τὰ γένη τούτων οὐδὲ τὰ εἶδη, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ γε σωμάτων ἦκεν εἰς ὄγκον, οὐδὲ τὴν ὕλην, ἐν ἣ τὸ πλήρωμα συνίστηκε τῶν διαστάσεων, ὑποβάλλεται· σωματικά δὲ πάντως καὶ περὶ σῶμα λεγόμενα; σῶμα γάρ ἐρμηνεύουσι καὶ ἀπαγγέλλουσιν ὑποκαίμενον· ὁ γὰρ ἄνθρωπος τυχὸν σωματικὸν μὲν, ὅτι τὸν Σωκράτην ἢ τὸν Πλάτωνα σῶμα ὄντα ὀνομάζει καὶ τὴν αὐτῶν οὐσίαν ἀναπτύσσον τῶν ὁμογενῶν τῆ κλήσει διαστέλλει· ἀλλὰ πῶς, εἰ ὁ ἄνθρωπος οὐ σῶμα, ὁ δὲ Σωκράτης ἄνθρωπος, οὐχὶ ὁ Σωκράτης οὐ συμπεραινεῖται μὴ σῶμα; Τοῦτο γάρ καὶ εἰ τι ἄλλο παραπλήσιον δοκεῖ τῶν ἀπορημάτων εἶναι τὸ κράτιστον. Ἄλλ' οὐδὲν χαλεπὸν ἐπιλύσασθαι· ἐν πρώτῳ γάρ σχήματι τοῖς συνορᾶν ἐθέλουσιν ἢ μείζων πρότασις μερικὴ περὶ λαμβάνεται· οὕτω γάρ καὶ προαγομένη τῆς ἀληθείας οὐκ ἐξίσταται· εἰ δὲ τις αὐτὴν εἰς τὸ καθόλου μεταλάβοι, συμμετήγαγε καὶ τῆς ἀληθείας ἐπὶ τὸ ψεῦδος. Ψεῦδος γάρ ἀντικρῶς τὸ λέγειν· Οὐδεὶς ἄνθρωπος σῶμα, ἀληθευούσης κατὰ τὸν εἰρημὸν ἐμπροσθεν λόγον, ὡς ὁ ἄνθρωπος σῶμα· εἰ δὲ τις τὴν μὲν πλοκὴν τοῦ λόγου χαίρειν εἶπαι καὶ τὸ δοκοῦν συμπεραίνεσθαι πολυπραγμανεῖν οὐκ ἡγεῖται σοφόν, αὐτόθεν δὲ λέγοι φορτικὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μῆτε λέγειν μῆτε νομίζειν εἶναι σῶμα, καὶ ἄνευ τοῦ δόξαντος μὴ συμπεραίνεσθαι ὡς ὁ Σωκράτης οὐκ εἴη σῶμα (21)· πῶς γάρ ἂν ἢ τῆς οὐσίας διαίρεσις εἰς σῶμα καὶ ἀσώματος τὰ πρῶτα τῶν ὑπ' ἀλλήλων διαστελλομένη προαχθεῖ, τοῦτο μὲν ὕστερον ἐπιθεωρεῖσθαι· ὁ δὲ λόγος τῆς ἀκολουθίας τῶν προσημμένων μὴ ἀφιστάσθαι. Καὶ γάρ οὐ κατὰ τὸ ἀφαντικὸν μόνον σχῆμα τὸ εἰρημὸν ἐπὶ τῶν τοιούτων ὀρθῶς κατηγορημάτων, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ καταφατικῶς τοῖς βουλομένοις περαντικῶν τινα λόγον τὴν ἀπορίαν κρατύνοντα προάγειν. Λέγοντες γάρ, Ὁ ἄνθρωπος ἢ τὸ ζῶον σωματικόν· εἶτα, Ὁ δὲ Σωκράτης ζῶον ἢ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν σωματικὸν ἀναγκασθεῖται εἰπεῖν καὶ τὸν Σωκράτην; Οὕτω γάρ (22), συνάγεται τῆς μείζονος κἀνταῦθα μενούσης ἐπαληθευούσης· ἐπὶ μέρους γάρ τὴν προαγωγὴν ἢ πρότασις ἔχει. Εἰ δ' εἰ; τὸν καθόλου τύπον ἀναχθεῖ, αὐτίκα πεφωραμέ-

sanctitas de iis ipsis ut comprehendiosus conscribatur tractatus desideravit ac petiit : nihil vetat breviter de iisdem disserere.

3. Incorporeorum igitur rationes, quæ subjectam distinguunt, manifeste sunt incorporeæ, quia et genera ac species, quæ in ipsis continentur; atque nomini consideratio et disceptatio de illis difficultatem ullam videtur exhibere. Rationes autem corporum, quomodo corpora fuerint, etiamsi proportio id prima fronte videatur exigere? Ratio enim et corpus nullam adinvicem communionem agnoscunt. Si vero ratio a corpore diversa est, quomodo non ea quæ complent rationem genera ac species eandem exigant diversitatem? Quomodo vero de corporibus incorporeum prædicatur? An vero non erunt incorporea eorum genera neque species, imo nec in corporum redigentur molem, neque materiam, in qua dimensionum plenitudo constituitur, substratam habent, sed corpora omnino et circa corpus dicentur? Corpus enim explicant et elucidant subjectum : homo, ex. gr., corporeum est, quia Socratem vel Platonem, qui corpus est, denominat et eorum substantiam explicans ab aliis ejusdem generis denominatione distinguit; sed quomodo, si homo non est corpus, Socrates vero homo, non concludetur, Socratem non esse corpus? Hoc enim et si quid aliud simile, omnium difficultatum validissima esse videtur. Sed ejus solutio non est difficilis. Nam in prima figura, si diligenter advertas, propositio major particularis accipitur; hoc enim modo producta a veritate non recedit. Si vero quis eam in universalem vertat, simul eam de vera reddidit falsam. Falsum enim est manifeste dicere : Nullus homo est corpus, cum vera sit propositio, hominem esse corpus, secundum ea quæ ante dicta sunt. Si vero quis relicto perplexo argumenti nodo non esse operæ pretium arbitratur curiosius id investigare, quod inde videtur concludi, sed dicat, esse per se absonum aut dicere aut censere hominem non esse corpus, etiam seclusa illa conclusione, quæ inde consequi videtur, scilicet Socratem non futurum corpus; — quomodo substantiæ divisionum in corpus et incorporeum, quæ prima sub alterorum distinguit, produci queat? — id postea considerandum est; tractatio vero a serie et consequentia prædictorum non recedat. Etenim non secundum negativam duntaxat figuram id quod diximus in ejusmodi conspiciatur prædicationibus; verum et in affirmativa, modo quis velit solidam aliquam producere rationem, qua confirmetur quæstio. Dicentes enim : *Homo vel animal corporeum*; deinde : *Socrates est animi vel homo*, nonne cogemur corporeum dicere etiam Socratem? Ita enim concluditur, majori quoque hic manente

NOTE.

(21) Vel quid deest vel aposiopesis statuenda. Sane anacolutho constructio similis.

(22) Οὐδὲ γάρ habet Apogr. Ven., quod Catif. correxit.

vera; particulariter enim ea propositio procedit. Quod si in universalem efformetur, illico deprehenditur falsa. Quomodo enim dici queat: *Omnis homo vel omne animal corpus*, si propositio ista: *Nullus homo et nullum animal est corpus* sit manifeste vera? Ad hæc: Quomodo non erunt corporea, quæ subjectum suum corpus esse indicant? Quomodo vero a corporis appellatione et constitutione removebuntur? Nam ab incorporea quidem natura sunt dissita, a corporeis vero proprietatibus recedunt; et in quamnam reducentur rerum classem, si etiam a corporibus ea quis eliminat? Si quis autem velit alia quoque via hic considerare, non minus reperiet facilem difficultatum solutionem. Nam Socrates quidem homo vel animal per se, homo vero vel animal est corporeum non per se; nec a suo principio, nec natura, sed utpote enuntiativum et declarativum subjecti corporei, et habitudinem ad illud explicans. Non est igitur validum argumentum, quod Socratem corporeum vocari exigit. Ex propositionibus enim diversi generis et dissimilibus contextitur, utpote quod nec dua queunt ejusdem argumenti dici partes; sed una forsitan unius, altera alterius, quæ pariter nil habent inter se commune. Jure igitur ex ejusmodi peregrina complexione et confusione nihil concludi poterit.

4. Verum et illud mecum considera, quod adhuc subtilius est quam propositum. Si enim *Socrates* eo quod proxime prædicatur et proprie subjectum enuntiat, non necessario quæ sua sunt communicat rei significatæ, cum tamen et major hoc loco, si quis velit syllogismum componere, possit quodammodo ad universalem figuram procedere. Neque enim rem, quam vox *Socrates* enuntiat, enuntiativam vel significativam subjecti quispiam sanæ mentis dixerit; si vero hoc, quomodo non multo magis ea quæ e mediatis Socratis prædicatis consequuntur omnis ratio vetabit etiam ad Socratem per se trahi eique attribui?

5. Divisio vero, quæ substantiam in corpus et incorporeum partitur, apta erit solvendæ quæstioni, si quis respondeat, divisionem illam spectare ad extrema et ultima subjectorum et hoc pacto divisionem ac sectionem operari. Licet enim etiam altius progredi videatur divisio, attamen per curiosam rerum inferiorum investigationem ratio a sensibus ad judicandum adjuta atque inde ab omni errore circa singularia se eximens, sicque ad contemplationem generallorem ascendens, tanquam a specula quadam consultius meliusque inferiora perspicit, et divisivam profert methodum, recentiore tamen et posteriore prædicta illa, sicut eam, quam volunt analyticam nominare. Verum ad hoc et aliæ rationes adhiberi possunt, quoniam plerosque ad sublimia rem istam et philosophicam causarum tractationem coniectantes est cernere. Multa enim, quæ rationem habent profundam, non

νον τὸ ψεύδος παρέχεται. Πῶς γὰρ ἂν ἦ λέγειν· Πᾶς ἄνθρωπος ἢ πᾶν ζῶον σωματικόν, τῆς, Οὐδεὶς ἄνθρωπος καὶ οὐδὲν ζῶον σωματικόν, διαβρῆδην ἐπαληθεύουσης; Ἔτι δὲ πῶς οὐκ ἂν σωματικά, ἢ σῶμα τὸ ὑποκείμενον ἐκιδεῖσθαι; πῶς δ' ἂν τῆς σωματικῆς ἀλλοτριωθεῖη κλήσεως τε καὶ εὐστάσεως; Τῆς μὲν γὰρ ἀσωμάτου διέστηκε φύσεως, τῶν δὲ σωματικῶν ἰδιωμάτων ἀνακεχώρηκε· καὶ τίνα ἂν ὑπέλθοι τῶν ὄντων κλήρον, εἰ καὶ τῶν σωματικῶν τις ὄριον αὐτὸ ὑπερορίσειεν; Εἰ δὲ γέ τις ἐθέλοι καὶ ἄλλως ἐπισκοπεῖν, οὐκ ἔλαττον εὐρήσει τῶν ἀπορουμένων τὸ εὐδιάλυτον. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Σωκράτης ἄνθρωπος ἢ ζῶον καθ' αὐτό· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἢ τὸ ζῶον σωματικόν οὐ καθ' αὐτό οὐδ' ἄνωθεν, οὐδὲ φύσει· ἀλλ' ὡς ἐξαγγελτικὸν καὶ δηλωτικὸν ὑποκειμένου σώματος καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ περιπτυσσόμενον σχέσιν. Οὐκοῦν οὐκ ἔστι λόγος, ὃς τὸν Σωκράτην ἀπαιτεῖ σωματικὸν καλεῖσθαι· ἐκ προτάσεων γὰρ ἑτερογενῶν καὶ ἀνομοίων διαπλέκεται, ὡς μὴδὲ δύο δυναμῶν τοῦ αὐτοῦ λόγου μέρη λέγεσθαι, ἀλλὰ τὴν ἴσως ἐτέρου, θατέρου δὲ τὴν ἐτέραν, καὶ τούτων πρὸς ἀλλήλους τὸ ἀκοινωνήτων συνδιασφραζόντων· εἰκότως οὖν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀλλοφύλου πλοικῆς καὶ συγχύσεως οὐδὲν ἂν συμπερανθεῖη.

δ. Ἄλλὰ γὰρ κακείνῳ μοι συνόρα δριμύτερον τοῦ προκειμένου· εἰ γὰρ ὁ Σωκράτης καὶ τὸ προσεχῶς κατηγορούμενον καὶ κυρίως ἀπαγγέλλον τὸ ὑποκείμενον οὐκ ἂν ἀπαιτηθεῖ τὰ αὐτοῦ μεταδοῦναι τῷ δηλούμενῳ· καί τοις καὶ τῆς μεζονος ἐνταῦθα, συλλογιστικὸν εἰ τις ἐθέλει συνθεῖναι, δυναμένης ἀμωγῆτως εἰς τὸ καθολικὸν σχῆμα προελθεῖν. Οὐ γὰρ τὸ πρᾶγμα, ὅπερ ἢ Σωκράτου εἰήλου φωνῆ, ἀπαγγελτικὸν ἢ δηλωτικὸν ἐρεῖ τις τοῦ ὑποκειμένου, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἔχων εἰς βλάβην ἀποβρέοντα τὸν λογισμὸν· εἰ δὲ τοῦτο, πῶς οὐχὶ πολλῶ μᾶλλον τῶν διὰ μέσου τοῦ Σωκράτους κατηγορουμένων ἅπας ἐκστήσεται λόγος τὰ ἐπόμενα μὴ καθ' αὐτό καὶ ἐπὶ τοῦ Σωκράτους ἔλκειν τε καὶ μεταρμόζειν;

ε. Ἡ δὲ διαίρεσις, ἢ τὴν οὐσίαν εἰς σῶμα διασελλοῦσα καὶ ἀσωμάτου, οὐκ ἂν ἐκστατῆ θεωρίας ἐπιλυμένης τὸ ζήτημα, εἰ τις ἀποδοίη λόγον, πρὸς τὰ ἔσχατα καὶ τελευταία τῶν ὑποκειμένων ἀφορῶσαν οὕτω τὴν τομὴν ἐργάσασθαι. Εἰ γὰρ καὶ ἄνωθεν δοκεῖ προεῖναι τὸ τῆς διαίρεσεως, ἀλλ' οὖν διὰ τῆς κάτωθεν πολυπραγμοσύνης τὰς τε αἰσθήσεις ἐπικυύρας φέρων τῆς κρίσεως ὁ λογισμὸς καὶ τὸ περὶ τὰ καθέκαστα ἀπλανὲς ἐκείθεν συναθροισόμενος ἑαυτῷ καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν κοινότεραν θεωρίαν ἀναδραμῶν ὥσπερ ἀπὸ τινος περιωπῆς ἐμπειρότερόν τε καὶ σοφύτερον τὰ κατωτέρω τε διορᾷ καὶ τὴν διαιρητικὴν προηγέκατο μέθοδον, μεταγενεστέρων μὲν δηλονότι τῆς προεξημένης οὐσαν, ὥσπερ ταύτην, ἣν ἐθέλουσιν ἀναλυτικῆς ὀνομάζειν. Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο μὲν καὶ ἐτέροις ἂν τις χρῆσαιτο λόγοις· δίδωσι καὶ τοὺς πολλοὺς πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν ταύτην καὶ ἐμφιλύσοφον αἰτιολογίαν σκαθαμύττοντας ἔστιν ὄρα. Πολλὰ γὰρ

των ἐχόντων λόγον βαθυνόμενον (23), ταῖς τῶν ἀνθρώπων προχειροῖς ἀκοαῖς καὶ ἐπιπολαίοις διανοαῖς οὐκ ἰθὺλει συναρμύζεσθαι, πεφυκότων διὰ πείρας τε μεθοδικῆς καὶ κρίσεως; σχολαζούσης εἰσοικίζεσθαι μάλιστα, ἥς ἀπουσίας τῆς ἀποδείξεως ὁ λόγος ἀσθενῆς εἶναι δοκεῖ, τὸν νοῦν τῶν ἀκρατῶν πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκυσσάσθαι.

Γ'. Τοὺς δὲ γε διαπορουμένους, ὡς, εἰ τις δοιῆ τὰ τῶν σωμάτων γένη καὶ εἶδη σώματα, τότε τριχῆ διαστατὸν αὐτοῖς συμβήσεται καὶ ἡ ἐν τόπῳ περιγραφή καὶ τὸ ταῖς αἰσθήσεσιν κρίνεσθαι καὶ τὸ σῶμά γε διὰ σώματος χωρεῖν, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτον τοῖς περιττοῖς πεφλοισιμῆται, οὐκ ἂν ἀπεικὸτως θαυμάσαιμι, ὡς οἱ τὰ τοιαῦτα ζητοῦντες καὶ νομίζοντες πρὸς τὴν αὐτῶν ὄρᾶν σπουδὴν τὰ ἐπιχειρήματα, πῶς οὐκ ἔφασαν πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων, ὡς· « Εἰ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη σώματα καὶ ἄτομα, πάντως καὶ καθέκαστα ἔσται; » Οἱ γὰρ τῶν ἀτόμων σωμάτων τὰ ἰδιώματα (24) μὴ ἐρυθρίασαντες ἐπὶ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη τούτων ἀναβιδάζειν, πῶς ἠύλαβήθησαν μὴ καὶ τὸν καθέκαστον καὶ ἄτομον ἦτοι τὸν Σωκράτην ἢ Πλάτωνα κατ' αὐτῶν συναγαγεῖν; Ἄπαξ γὰρ ἀναστρέψαντες τὴν τάξιν τῶν κατηγορουμένων, καὶ τὰ ἴδια τῶν ἐσχάτων ὑποκειμένων κατὰ τῶν κατηγορουμένων γενῶν καὶ εἰδῶν ἀξιώσαντες κατηγορεῖσθαι, δίκαιοι τυγχάνουσι λόγον ὑπέχειν, ὅτι μὴ καὶ αὐτὸ τὸ καθέκαστον καὶ ἄτομον ἐπιχειρήσαν τῶν γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν κατηγορεῖν καὶ ὅτι μὴ διὰ ταύτης μᾶλλον τῆς ἀτομίας ἐνόμισαν ἐξελέγχειν τοὺς τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη σώματα τιθεμένους. Τοῦτο γὰρ αὐτῶν σύμπασα τῶν σοφῶν ἐπιχειρημάτων ἢ ἐπίνοια πράγματεῦε-ται.

Ζ'. Ἄλλ' ἐάσθω ταῦτα νεανικῆς ἐντρέχειας, οἶμαι, ἔστω σκιρτήματα· νεανικὸν γὰρ διάττειν τε καὶ σπουδάζειν ἀνατρέπειν τὸ προκειμένον, οἷς τὰς λαβὰς ἐκεῖνο διαφεύγον βεβαιότεραν ἢ πρότερον τὴν δόξαν ἐφέλκεται τῆς ὑπάρξεως. Τὸ γὰρ πρὶν εἰς βάσανον ἀντιλογίας καταστὰν δῆλον ἔχει τὴν ἰσχὺν, οὕτω παρόντων ἐλέγχων· τῶν δὲ πειραθέντων ἐλέγχειν αὐτὸ κραταιότερον ἐπιδειχθὲν προσέλαβεν ἥσπερ εἶχε πρότερον δόξης τε καὶ τῆς ἐν τῷ ἀληθεύειν πολλῷ πλέον παρρησίας.

η'. Τοῖς δὲ λέγουσιν, Ἐν διανοίᾳ μὲν τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη λαμβανόμενα τῶν σωμάτων ἀσώματα δεῖ (25) καὶ νομίζειν καὶ ὀνομάζειν, ἐπειδὴν δὲ τοῖς ὑποκειμένοις περιγραφῆναι, σώματα προσῆκε τότε καὶ καλεῖν καὶ λογίζεσθαι, ἥδιως ἂν ἐροίμην, πότερον ἐν τῷ διανοεῖσθαι ἀσώματα λαβόντες αὐτὰ διανοήσαντο, ἢ ἐν αὐτῷ τῷ διανοεῖσθαι ταύτην αὐτοῖς ἐχαρίσαντο τὴν φύσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἀσώματα λαβόντες οὐδὲν διανοηθέντες ἡμῖψαν, τὸ τῆς ἀπορίας πάλιν διαμένει οὐδὲν ἦρτον, ἀλλὰ γε δὴ καὶ θρασύτερον· εἰ δὲ σώματα λαβόντες πρὸς τὸ ἀσώματος μετατάξαντο, βαβαὶ μὲν αὐτῶν τῆς θαυμαστῆς οὔτως καὶ ταχείας δημιουργίας! Τὰ μὲν γὰρ ἐνοήματα καθὸ

A solent prima statim fronte nominum auribus ac mentibus quadrare, cum isti soleant illa potissimum assequi per methodicam experientiam quietamque judicationem; quæ ubi desit, demonstrationis ratio infirma videtur esse ad trahendam ac pellicendam auditorum mentem.

6. Qui vero dubitant, ne forte, si quis det corporum genera et species esse corpora, ne, inquam, sequatur, trinam illis mensurabilitatem convenire et in loco circumscribi et sensibus judicari et corpus per corpus penetrare et si quid aliud ejusmodi otiosi indagatores excogitarunt, hos merito ego admiror, quomodo, cum talia argumenta quærant eaque ad eum ipsorum studium spectare arbitrantur, quomodo non dixerint præ aliis cunctis: « Quod si genera et species sunt corpora, individua quoque et singularia omnino erunt. » Qui enim individuorum corporum proprietates non erubuerunt ad genera et species horum elevare, quomodo veriti sunt, etiam singulare atque individuum, scilicet Socratem aut Platonem, ad hæc redigere? Semel enim cum ordinem prædicatorum inverterint et quæ sunt extremorum subjectorum propriæ de prædicatis generibus speciebusque prædicari voluerint, tenentur rationes reddere, cur non et ipsum singulare et individuum de generibus et speciebus prædicaverint, et cur non per hanc potius absurditatem refellendus eos duxerint, qui genera et species corpora esse statuunt. Hoc enim omnibus suis ingeniosis argumentis agunt et efficere student.

7. Verum omittantur hæc utpote juvenilis industria tripudia; juvenile enim est, nimis anxie conari, quod proponitur, argumentis evertere, quorum ansas illud effugiens certiores quam prius existentia suæ fidem adstruit. Quod enim examinis contradictionem subit, incertam habet vim, cum nondum adsint argumenta: ubi vero adversarios illud refellere conatos superavit, multo majorem quam prius haberet, acquisivit gloriam magisque apertam veritatis existimationem.

8. Ex iis vero qui dicunt, in mente quidem species et genera corporum accepta incorporea oportere et censeri et nominari; postquam vero subjectis fuerint aptata, corpora tunc et vocanda et censenda esse; ex his, inquam, libenter quæsierim, utrum in cogitando incorporea nacti talia mente sua conceperint, an in ipso cogitando hanc eis naturam impertierint. Nam si incorporea nacti nil cogitando immutarunt, difficultas rursus permanet nihilo minor, imo et validior; si autem corpora nacti in incorporea transverterunt, prohi miram ipsorum et celerem creandi virtutem! Cogitationes enim quatenus cogitationes omnino incorporeæ sunt; quis

NOTÆ.

(23) Sic Vat. Catif. βαθυνότερον.

(24) Philad. ἰδιαίτατα. (Catif. nota).

(25) Catif. Apogr. δῆ.

tamen per hoc quod cogitet, corpora in incorporeum convertet? Verumvero sicut cogitarunt, ita et subjectis aptaverunt? et quomodo non de corporibus incorporea prædicant? Sin autem, ut ab initio acceperant, ita rursus et subjectis aptarunt, frustra ipsorum laboravit mens mutare contendens quod mutari nequit, formasque nobis imaginationum effingens. Sed etiam et ipsis rebus ipsa, ut aiunt, cooptantes et propterea corporibus non privantes, utrum considerantes ista attribuunt, an temere ac fortuito conjunctionem istam formant? At utrumque, opinor, errori subest; alterum enim destruit oppositum, quo asserbatur, per cogitationes mentis corpora in substantiam incorpoream converti, alterum vero delirantium est et ridiculum. —

9. Quænam sit igitur ratio, qua omnes istæ declinentur ansæ, diximus quidem expressius acriusque fortasse et antea, nunc tamen clarius iterum dicamus. Corporea quidem sunt genera et species corporum, non tamen corpora; et indicativa subjectorum, non indicata, et explicantia horum existentiam, non autem constituentia; et partium ipsorum substantiationem enuntiantia, non autem præstantia, et nomina convenientibus propriisque conceptibus subjectorum subsistentias significantia, non autem rebus jam exstantibus sibi que sufficientissimis ea quibus non egent per se ipsa præsentia; sicut et bonum et sapiens et justum atque humanum et ejusmodi prædicamenta, tametsi alia actionem aut passionem subjecti indicant, alia existentiam et substantiationem, vel passiones et actiones. Nam si horum prædicatorum quodlibet secundum utramque dictorum partem subjectis suæ prædicationi individuis cumulum de suo adjiceret aut e corporibus coæservatum aut e proprietate qualitatum deductam, vel corporum naturas vel si vis incorporeorum accessiones congereret: quid, quæso, a portiosis fragmentis et spectris ejusmodi sententia discreparet? Si vero quis corporis voce gaudens et a corporea notione non recedens corpora vocare vult genera et species, quæ de individuis corporibus prædicari dicuntur, nil ei reluctabimur; nam corpus hoc pacto dictum omnes prædictas ansas plene ac pure effugit, ac per vocabuli unius conversionem (i. concessionem) mentem ejus qui philosophari cupit, curare, nunquam, opinor, apud æquos judices absurdum censebitur.

10. Verum hæc quidem est compendiosa ac secundum tuam petitionem suscepta de subalternis generibus ac speciebus, quæ de individuis corporibus prædicari dicuntur, disceptatio, quæ, ut equidem censeo, haud ignobiliorem doctrinam tradit, quam ille qui Stagiris oriundus universam Græciam in duleem suæ sapientiæ admirationem rapuit, de iis ipsis philosophico more disseruit.

Α νοήματα παντὸς ἀσώματα · τίς δ' ἂν ἐξ ὧν ἐνοήσῃ μεταποιήσῃ (26) τὰ σώματα πρὸς τὸ ἀσώματον; Πότερον δὲ ὡς ἐνόησαν, οὕτω καὶ τοῖς ὑποκειμένοις ἡρμόσαντο; καὶ πῶς οὐ κατηγοροῦσι τῶν σωμάτων τὰ ἀσώματα; Εἰ δ' ὡς ἀπ' ἀρχῆς ἔλαβον, οὕτω πάλιν καὶ τοῖς ὑποκειμένοις ἡρμόσαντο, μάτην αὐτοῖς ἐκοπίασε μεταβάλλουσα τὸ ἀμετάβλητον ἢ διάνοια καὶ φαντασιῶν ἡμῖν ἀναπλάττουσα σχήματα · ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν αὐτὰ, ὡς φασι, συναρμόττοντες καὶ διὰ ταῦτα τῶν σωμάτων οὐκ ἀποστεροῦντες, πότερον ἐνοοῦντες ταῦτα περιάπτουσιν, ἢ μάτην καὶ ὡς ἂν ἐπέλθοι τὴν συνάφειαν ταύτην σχεδιάζουσιν; Ἄλλ' ἐκότερον, οἶμαι, σφαλερόν· ἐν μὲν γὰρ ἀναίρει τὸ ἀντικείμενον, ὃ διὰ τῆς ἐνοίας ἔλεγεν εἰς ἀσώματον οὐσίαν μεταπίπτειν τὰ σώματα,

Β τὸ δὲ ληροῦντων καὶ γέλωτος.

Θ'. Τίς οὖν ὁ λόγος ὃ ταύτας πάσας διαφεύγων τὰς λαβὰς, εἰρηται μὲν ἐμφαντικότερον ἴσως καὶ πρόσθεν, καὶ νῦν δὲ τρανότερον λεγέσθω. Σωματικὰ μὲν ἐστὶ τὰ γένη καὶ εἶδη τῶν σωμάτων, οὐ σώματα δέ· καὶ δηλωτικὰ τῶν ὑποκειμένων, οὐ δηλούμενα δέ· καὶ ἀναπτύσσοντα τὴν ὑπαρξιν τούτων, οὐκ ὑφιστώμενα δέ· καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς μερῶν τὴν οὐσίαν ἀπαγγέλλοντα, οὐ παρέχοντα δέ· καὶ ὀνόματα καταλλήλοις νοήματα καὶ οὐκ οἰκείως τῶν ὑποκειμένων τὰς ὑποστάσεις σημαίνοντα, οὐ τοῖς αὐτοῖς αὐτοῖς καὶ αὐταρχεστάτοις ὧν μὴ δέονται ταῦτα δι' ἑαυτῶν παρεχόμενα· ὥσπερ δὴ καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ σοφὸν καὶ δίκαιον καὶ φιλόνηρον καὶ τὰ τοιαῦτα κατηγορήματα, εἰ καὶ τὰ μὲν ἐνέργειαν ἢ πάθος τοῦ ὑποκειμένου δηλοῖ, τὰ δὲ τὴν ὑπαρξιν καὶ οὐσίαν ἢ τὰ πάθη καὶ τὰς ἐνεργείας. Εἰ γὰρ ἕκαστον τῶν κατηγορουμένων καθ' ἑκατέραν τῶν εἰρημένων μερίδων σωρὸν οἰκοθεν τοῖς ὑποκειμένοις ἢ τὸν ἐπινοοῦμενον διὰ σωμάτων, ἢ τὸν ἀπὸ τῆς ἰδιότητος τῶν πεποιμημένων· εἰ τούτων ἕκαστον τοῖς ὑπὸ κατηγορίαν ἀτόμοις τελοῦσιν ἢ σωμάτων φύσει, εἰ βούλει δὲ ἢ ἀσωμάτων ἐνετίθεσαν (27) καὶ συνεφορτίζοντο προσθήκας (28), τί ἂν τῶν τραυτωδῶν πλοασμάτων τε καὶ φασμάτων ἢ ταῦτα παραδεχομένη διέφερε δόξα; Εἰ δὲ τις τῆ τοῦ σώματος χαίρει φωνῇ καὶ τῆς σωματικῆς ἐνοίας οὐκ ἀπιστάμενος σώματα καλεῖν ἐθέλοι τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη, ἃ τῶν ἀτόμων σωμάτων κατηγορεῖσθαι λέγεται, οὐδὲν πρὸς αὐτὸν διοισόμεθα· τὸ γὰρ οὕτω λεγόμενον σῶμα λαβὰς ἀπάσας τὰς προειρημένας καθαρῶς διαπέφυγε, καὶ φωνῆς ἐνδόσει διάνοιαν φιλοσοφεῖν ἐθέλοντο· θεραπεύειν οὐκ ἂν, οἶμαι, φιλονηρωπίας κρινούσης νομισθεῖη παράλογον.

Δ. Ἄλλὰ τοιαῦτα μὲν ἢ κεφαλαϊώδης καὶ κατὰ τὴν σὴν ἀξιῶσιν περὶ τῶν ὑπαλλήλων γενῶν καὶ εἰδῶν, ἃ τῶν ἀτόμων λέγεται κατηγορεῖσθαι σωμάτων, διατύπωσις· οὐκ ἀκομφοστέραν, οἶμαι, προβαλλομένη θεωρίαν, ἢ ὃ τὰ Στάγειρα λαχῶν πατρίδα καὶ τὴν Ἑλληνίδα πᾶσαν εἰς θαῦμα γλυκὺ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐπιατρίφας περὶ αὐτῶν ἐφιλοσόφη[φει?—φησε?]-τοῦτο μὲν μετὰ πολλὴν περὶ τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν

NOTÆ.

(26) Vat. : μεταποίησις.

(27) Sic Vat.; Catif. Ap. ἀνετίθεσαν correct.

postea.

(28) Cat. πρὸς θήκας.

σχολὴν καὶ τριβὴν τερπέσιματα ταῦτα καλέσας, καὶ ἄ τῶν πολλῶν περὶ αὐτὰ πόνων ὡσπερ ποινήν ἀπαιτεῖν ἀπὸ τῆν ὑβριν ὠρμημένος, τοῦτο δὲ καὶ εἰς τὸ μηδὲν τῆ τηλικούτων ἀπορβύψάμενος σπουδάζουσα. Ἡ μὲν γὰρ τῶν δέκα γενῶν προσεχῆς καὶ ἀμειστος τῶν ὑπ' αὐτὰ τελουμένων κατηγορία (ἔχει γὰρ τε καὶ αὐτῆ βαθύτερον, οἶμαι, τῆς τῶν παλαιότερων δόξης καὶ φιλοσοφίας) ἑτέρας ἔτυχεν ἀκριβεστέρας ἐπισκοπῆς, ἔτι ταῖς διαλεκτικαῖς ἐνασχολουμένων ἡμῶν μελέταις, ἥνικα καὶ πολλοὺς παῖδας ὠδίνοντας οἱ λόγοι εἰς φῶς ἀπέτικτον τῆς πολλοῖς χρόνοις δι' ἐπινοίας ἀνδρῶν παρανόμων ἐναποσθεσθεῖσθαι θεωρίας· ἐκείθεν οὖν καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς γυμνασίας, ἃ πολλῶν ἐμπεροσθεν ἔλαθε τὴν σπουδὴν, ταῦτα ῥᾶν ἔστι τοῖς νῦν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης γονῆς φιλοσοφοῦσιν· εἴη δὲ τοῖς μεθ' ἡμᾶς καὶ ἀνθούσης καὶ ἐνωραϊζομένης σὺν τῷ δικαίῳ λόγῳ λέγειν ἀλαζονείας τε πόρρω καὶ δὴ καὶ οὐ νεμεσητόν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΟΥ΄.

Ἄπορται καὶ λύσεις [τῶν] ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου (29) τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἀντιρρητικῶν καὶ δογματικῶν ἱερῶν ζητημάτων.

Nunc primum edita a D. Hergenrother.

α'. Οὐκ ἤξιον ἔγωγε ρημάτων πατρικῶν διάνοιαν εἰς μάθησιν ἔλθειν ἐπιζητεῖν, ὃν δὲ τὸ χρόνος καὶ τὸ περὶ τὰς λογικὰς ἐφόδους φιλόσοπον καὶ τῶν ἱερῶν Λογιῶν ἢ σχολῆς ἑτέροις προκαθίζουσι πολλῶν καὶ καλῶν μαθημάτων διδάσκαλον· πλὴν ἐπαί σοι, καθάπερ τῶν παίδων οἱ φιλοπάτρεις, κἂν ἦδη καθ' ἑαυτοὺς ἀκριδῶς τὸ πρακτέον συνορῶσιν, ὅμως τοῖς πατρικοῖς βουλευμασιν ἐπιστηρίζεσθαι θέλοντες εἰς αὐτοὺς ἀφορῶσιν, οὕτως καὶ αὐτὸς ἀτάραχης ὢν ἐπιλύεσθαι τὰς ἀνακυπτούσας λογικὰς ἀμφισβητήσεις, πρὸς τὴν ἡμετέραν ὅμως ἀφορᾶν ἐκρίνας γνώμην, καὶ τὸν φιλοπάτορα μὴ καθυβρίζειν ἐδοκίμασα, καὶ τὸ περὶ τὰ τέκνα τιμᾶν οὐχ ἦττον εἰλόμην φιλόστοργον· διὰ καὶ τοῦ καιροῦ τὸ βαρύτερον καὶ τῶν ὑπογραφῶν τὸ ἄπορον τὸ ἦττον ἔσχε βράναντία πράττειν τῆς αἰτήσεως βιαζόμενον.

β'. Τοῦ μὲν οὖν προτεθέντος σοι ζητήματος (30) ὁ νοῦς σαφῆς τε καὶ οὐδεμίαν ἐρμηγείας, οἶμαι, δεόμενος· ἢ δὲ τοῦ λόγου συμπλοχὴ ἔχει τι συνεστραμμένον καὶ δεόμενον εἰς διάλυσιν ἐπισκέψασθαι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἐπὶ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου ῥηθείη ἂν, ἀλλὰ Πατὴρ μὲν κυρίως τὸ Λόγου, Θεὸς δὲ κυρίως· τοῦ προσλήμματος· ὡσπερ καὶ Θεὸς μὲν οὐ κυρίως τοῦ Λόγου, οὐδὲ Πατὴρ τοῦ προσλήμματος· ὥστε καὶ τὸ κυρίως καὶ οὐ κυρίως ἐπὶ τε τοῦ Πατρὸς, φημί, καὶ τοῦ Θεοῦ εὐρίσκειται προαγόμενον· τὸ

qui modo post multum studium longamque exercitationem circa genera et species inanes citharæ strepitus ista vocavit et diuturni circa ea laboris quasi pœnam exigere per hanc contumeliam censuit, modo autem etiam quia in nihilum ejusmodi studium ac laborem dejecit. Proxima vero et immediata decem generum, quæ sub ipsa cadunt, prædicatio (habet enim et ipsa profundius quidpiam, quam veteres senserint et tractariat) aliam eamque accuratorem nacta est disquisitionem, cum adhuc dialecticis vacaremus studiis, quando et multos filios in lucem ediderunt libri explicantes doctrinam multis jam annis solerti iniquorum virorum consilio extinctam; inde igitur et ex illa exercitatione quæ plurimum antea studia effugerunt, hæc facilius desumere poterunt, qui nunc ex sacra illa sobole philosophantur. Quam sobolem vitamque posteritatis et florentem et ornatam justa cum ratione citra fastum atque invidiam appellare queant!

QUÆSTIO LXXVIII. [al. Coisl. Taur. Cl].

Difficultates et solutiones dogmaticarum et antirrheticarum quæstionum ex Gregorii Theologi Oratione secunda de Filio.

1. Non id ego mihi arrogavero, ut a me tibi explicari SS. Patrum verba poteris, quem et ætas et rationalium artium studium et sacrorum eloquiorum exercitatio aliis præficiunt multarum nobiliumque disciplinarum præceptorem. Quoniam tamen tu, ut filii genitorum amantes, tametsi per se ipsos optime quid sibi faciendum percipiant, tamen paternis consiliis inniti cupientes in ipsos respiciunt, ita et tu ipse, cum sufficiat emergentibus ambiguitatibus dissolvendis, nostram tamen sententiam requiris, statui et tuo in patrem amoris non esse injuriosum et simul meæ in filios dilectioni indulgere. Idcirco et molestissima temporis iniquitas et scribarum penuria non potuit me ab obsequendo postulatis tuis detertere.

2. Quæstionis itaque a te propositæ sensus clarus est nec ulla, puto, indiget interpretatione; orationis tamen complexio habet quid convolutum, quod bene expendi debet ut dissolvatur. Etenim et Deus et Pater de incarnato Verbo affirmari potest; at Pater quidem proprie Verbi, Deus vero proprie assumptæ humanitatis, sicuti nec proprie dicitur Deus Verbi nec Pater assumptæ humanitatis; quare voces istæ proprie et non proprie de Patre et de Deo reperiuntur prolatae; vox quidem proprie,

NOTÆ.

(29) Apud Montfaucon ex cod. Coisl. titulus mendose incipit: 'Ex τοῦ περὶ τοῦ β' λόγου.

(30) Quæstio versatur circa hæc Gregorii Nazianzeni verba ex Orat. 2 de Filio sive 4 de Theol. (Orat. 56 ed. Bill. p. 582; Orat. 30, c. 8, p. 545, ed. Clem.): Θεὸς δὲ λέγοιτο ἂν, οὐ τοῦ Λόγου, τοῦ ὀρωμένου δὲ· πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦ κυρίως Θεοῦ Θεός; ὡσπερ καὶ Πατὴρ, οὐ τοῦ ὀρωμένου, τοῦ Λόγου δὲ· καὶ γὰρ ἦν διπλοῦς· ὥστε τὸ μὲν κυρίως ἐπ' ἀμ-

φοῖν, τὸ δὲ οὐ κυρίως ἐναντίας ἢ [al. δὲ] ἐφ' ἡμῶν ἔχει· ἡμῶν γὰρ κυρίως μὲν Θεὸς ὁ Θεός, οὐ κυρίως δὲ Πατὴρ· καὶ τοῦτο ἔστιν ὃ ποιεῖ τοῖς αἰρετικοῖς τὴν πλάνην, ἢ τῶν ὀνομάτων ἐπιζευξίς, ἐπαλλαστομένων τῶν ὀνομάτων διὰ τὴν σύγκρασιν. Ad lectum Joan. xi, 17 hæc pertinent. Hunc Greg. locum explanat S. Maximus De variis et difficultibus locis; ed. Fr. Oehler, Halis, 1857 p. 248-252.

quando Pater Verbo adjungitur et Deus assumptæ humanitati, vox vero *non proprie* vicissim, quando Deus redditur Verbo et Pater assumptæ humanitati. Talis est igitur sententia, quæ, ut vides, nihil habet obscurum. Plexus autem orationis quomodo resolvetur, nisi accipiendo verba illa ὡστε τὸ μὲν κυρίως ἐπ' ἀμφοῖν, nempe ut alterum quidem proprie de utroque dicatur, non seorsim, nec vocem *Deus*, nec vocem *Pater* de uno aliquo subjectorum, neque de ambobus; sed referendo horum utrumlibet ad utrumlibet subjectorum, Patrem quidem reddentes Verbo, Deum vero assumptæ humanitati; ita pariter verbum illud *non proprie* non determinate unum aliquod prædicatorum sumendo de uno aliquo subjectorum, nec de ambobus, sed utraque ad utrumlibet subjectorum, per alternationis tamen rationem, vel sicut de voce illa *proprie* dicebatur. Quando enim Deus esse Verbi reperitur, et Pater assumptæ humanitatis, significatio non propria subjicitur. Apparet autem voces istas *proprie* et *non proprie* contra quam in rebus nostris adhibentur se habere. Nam in ineffabili Verbi carnisque unione *Pater* quidem de Verbo *proprie* dicitur, *Deus* vero *non proprie*; in nostra autem natura ex adverso Deus quidem *proprie* affirmatur, Pater autem *non proprie*. Atque id est, quod quæsieras, vis nempe vocis illius ἢ non disjunctionem significans nec aliud quidquam ex iis, in quæ dividit consuevit, sed declarativum amplectens characterem minusque explens vocis παρὸ (contra quam, contra id quod). Poterit autem oratio clarius efformari, si quis verba transsumens dicat: Quare vox quidem *proprie* ab alterutra conjugationum sumpta, vox vero *non proprie* ab altera, contra quam apud nos se habent. Resultabat enim tum vox *proprie*, tum vox *non proprie* ex tali quadam prædicatorum subjectorumque complexione. Sumens autem voces illas *proprie* et *non proprie*, quæ jam ex se ipsis subintelligebantur (studet enim si quis alius Theologus iste brevitati) et ad resultantem ex his conjugationes mentem auditorum remittens subjunxit illud: *Contra quam apud nos*. Etenim utramque complexionem, quæ ex vocibus *proprie* et *non proprie* conflatur, sensus verborum illorum *contra quam in nobis est* amplecti cernitur. Vult autem hæc orationis pericope docere, nihil obstare, quominus *proprie* et *non proprie* de Verbo dicatur, quandoquidem etiam de nobis, licet sensu opposito, utrumque affirmatur. Ibi enim vox *Deus* non *proprie*, dicitur, sed *Pater*; hic vero non *Pater* *proprie* sed *Deus*.

5. In diagrammate autem clarius innotescunt quæ diximus; ponendo quidem superius *Patrem* et *Deum*, subjiciendo autem Patri *Verbum*, et Deo *humanitatem*, et lineas ex adverso producendo, quæ Verbo conjungant Patrem et Deum humanitati; nec

A μὲν κυρίως τοῦ Πατρὸς τῷ Λόγῳ συνταττομένου καὶ τοῦ Θεοῦ τῷ προσλήμματι· τὸ δὲ οὐ κυρίως ἔμπροσθεν, τοῦ μὲν Θεοῦ ἀναποδοιδομένου τῷ Λόγῳ, τοῦ δὲ Πατρὸς τῷ προσλήμματι. Τοιαύτη μὲν οὖν καὶ, ὡς ὀφείδῃ, οὐδὲν ἀσαφὲς παρέχεται ἡ διάνοια· ἡ δὲ πλοκὴ τοῦ λόγου πῶς ἂν ἐπιλυθεῖ, ἢ λαμβανόντων ἡμῶν διὰ τοῦ ὡστε τὸ μὲν κυρίως ἐπ' ἀμφοῖν οὐκ ἀνά μέρος, οὔτε τὸ Θεοῦ οὔτε τὸ Πατρὸς καθ' ἑνὸς τινος τῶν ὑποκειμένων, οὐδὲ κατ' ἀμφοῦν· ἀλλ' ἐκατέρου τούτων πρὸς ἐκάτερον τῶν ὑποκειμένων, τοῦ μὲν Πατρὸς τῷ Λόγῳ, τοῦ δὲ Θεοῦ ἀποδοιδομένου τῷ προσλήμματι· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ οὐ κυρίως οὐκ ἀφορισμένως ἑνὸς τινος τῶν κατηγορουμένων λαμβανομένου καθ' ἑνὸς τινος τῶν ὑποκειμένων, οὐδὲ κατ' ἀμφοῦν, ἀλλ' ἀμφοῦν μὲν πρὸς ἐκάτερον τῶν ὑποκειμένων, κατὰ δὲ τὸν λόγον τῆς ἀναλλαγῆς, ἢ ὡς ἐπὶ τοῦ κυρίως ἐλέγετο. Ὁ γὰρ Θεὸς εἶναι τοῦ Λόγου κατηγορούμενος καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ προσλήματος τὴν τοῦ μὴ κυρίως σημασίαν υποβάλλεται. Ἔοικε δὲ τὸ κυρίως καὶ τὸ μὴ κυρίως σημασίαν παρὰ κληθήμεθα τούτοις ἐφ' ἡμῶν ἐναντίως ἔχειν. Ἐν μὲν γὰρ τῇ ἀρρήτῳ τοῦ Λόγου συνόδῳ καὶ τῆς σαρκὸς τὸ μὲν Πατὴρ κατὰ τοῦ Λόγου κυρίως λέγεται, τὸ δὲ Θεὸς οὐ κυρίως· ἐπὶ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ἔμπροσθεν τὸ μὲν Θεὸς κυρίως, οὐ κυρίως δὲ τὸ Πατὴρ. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὅπερ ἠρώτησας, ἢ τοῦ ἢ δύναμις, οὐ διάζευξις δηλοῦσα οὐδὲ τι ἄλλο τῶν εἰς ὅσα καταμερίζεσθαι πέφυκεν, ἀλλὰ τὸν διασαφηντικὸν ἀσαφισμένην χαρακτήρα καὶ τὴν τοῦ παρὸ (31) χρεῖαν ἀναπληροῦσα. Εἴη δ' ἂν ὁ λόγος ἐσχηματισμένος εἰς τὸ σαφέστερον, εἰ τις ἐθέλοι μεταλαβεῖν καὶ λέγειν· ὡστε τὸ μὲν κυρίως ἀπὸ θετέρας τῶν συζυγιῶν λαμβανόμενον, τὸ δὲ οὐ κυρίως ἀπὸ τῆς ἑτέρας, ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει· συνίστατο μὲν γὰρ τό τε κυρίως καὶ τὸ οὐ κυρίως ἐκ τῆς ποιεῖς συμπλοκῆς τῶν κατηγορουμένων καὶ ὑποκειμένων, αὐτόθεν δὲ συνεπινοούμενον. Λαβὼν τό τε κυρίως ἐκάτερον καὶ τὸ οὐ κυρίως (φιλοσύντομος γὰρ εἰ καὶ τις ἄλλος ὁ θεωρητικὸς οὗτος ἀνήρ) καὶ πρὸς τὰς ἐκ τούτων ὕφισταμένης συζυγίας τὸν νοῦν τῶν ἀκρατῶν ἀναπέμπτων ἐπήγαγε τὸ ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει· καὶ γὰρ ἐκατέραν συμπλοκὴν τὴν ἐκ τοῦ κυρίως καὶ τοῦ μὴ κυρίως ἀποτελουμένην ὁ νοῦς τοῦ ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει ὀρᾶται περιπτυσσόμενος· βούλεται δὲ ἡ περιπλοκὴ τοῦ λόγου διδάσκειν αὐτὴν, ὡς οὐδὲν κωλύει καὶ τὸ κυρίως καὶ τὸ οὐ κυρίως ἐπὶ τοῦ Λόγου λέγεσθαι, ἐπεὶ καὶ ἐφ' ἡμῶν, εἰ καὶ κατὰ διάνοιαν ἀντιτεταγμένην, ἀμφοῦν θεωρεῖται. Ἐκαὶ μὲν γὰρ τὸ Θεὸς οὐ κυρίως, ἀλλὰ τὸ Πατὴρ, ἐνταῦθα δὲ οὐ τὸ Πατὴρ κυρίως, ἀλλὰ τὸ Θεός.

γ'. Ἐπὶ δὲ διαγράμματος γένοιτ' ἂν σαφέστερον ἔχοντα τὰ εἰρημένα· προταττομένων μὲν τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ, ὑποταττομένων δὲ τῷ μὲν Πατρὶ τοῦ Λόγου, τῷ Θεῷ δὲ τοῦ προσλήματος, καὶ γραμμῶν ἐκ παραλλήλου προαγομένων, αἱ συνάπτουσι τῷ

NOTE.

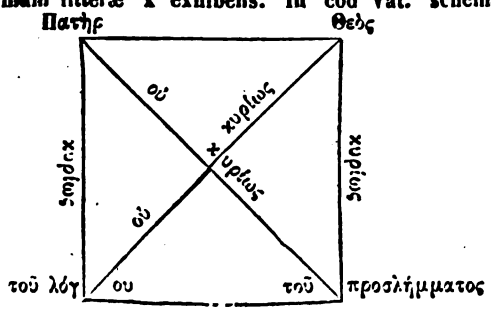
(31) Val. παρὰ.

Λόγω τὸν Πατέρα καὶ τὸν Θεὸν τῷ προσλήμματι, καὶ ἄ
 μὴν καὶ γραμμῶν ἄλλων εὐθειῶν γραφομένων ἀφ'
 ἑκατέρας ἀρχῆς τῶν παραλλήλων πρὸς ἑκάτερον πέ-
 ρας συναπτομένων καὶ χιασμὸν (32) μὲν τινα πρὸς
 ἄλληλα σχηματιζομένων, διαγώνιον δὲ θέσιν πρὸς τὰς
 παραλλήλους ἑκατέρας ἀναδεχομένης. Ἄηλον γὰρ
 ἐντεῦθεν, ὡς κατὰ μὲν τὴν παράλληλον τῶν εὐθειῶν
 θέσιν ὁ τε Πατὴρ τοῦ Λόγου Πατὴρ, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ
 προσλήματος Θεὸς ἂν ὀφθῆι κυρίως λεγόμενος,
 κατὰ δὲ τὴν συνάφειαν τοῦ χιασμοῦ καὶ ὁ Θεὸς Θεὸς τοῦ
 Λόγου καὶ ὁ Πατὴρ οὐ κυρίως ἂν ῥηθῆι Πατὴρ τοῦ
 προσλήματος. Εἰ δὲ τὸ μὲν ἐκ παραλλήλου λάβοις,
 τὸ δὲ κατὰ τὴν διαγώνιον γραμμὴν, καὶ τοῦτο καθ'
 ἑκατέραν συζυγίαν, δὲ ἄμφοτέρων δὴν τὸ τε κυρίως
 ἅμα καὶ οὐ κυρίως ἀναφύμενον· καὶ γὰρ ὁ μὲν
 Πατὴρ τοῦ Λόγου κυρίως, ὁ δὲ Θεὸς οὐ κυρίως· καὶ
 πάλιν ὁ μὲν Πατὴρ τοῦ προσλήματος οὐ κυρίως, ὁ
 δὲ Θεὸς κυρίως. Τεσσάρων οὖν συζυγιῶν ἐνδιπλα-
 σμῶν θεωρουμένων, μίξ μὲν τῶν ἐκ παραλλήλου,
 ἑτέρας δὲ τῶν κατὰ χιασμὸν, δυοῖν δ' ὑπολοίπων, ὧν
 ἑκατέρα διὰ μίξ μὲν τῶν διαγώνιων, θατέρας δὲ
 τῶν ἐκ παραλλήλου συμπλεκομένων ἀλλήλαις ἀπο-
 τελεῖται, φανερόν, ὡς τὸ ἐναντίας ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει
 πρὸς ἑκατέραν τῶν τελευταίων ἀποδοθῆσεται· καὶ
 γὰρ ἐπὶ τούτων ὁ Πατὴρ τῷ Λόγῳ καὶ τῷ προσ-
 λήμματι συναπτόμενος, τῷ μὲν Λόγῳ κυρίως, οὐ
 κυρίως δὲ τῷ προσλήμματι συναρμόζεται· ὡσαύτως
 δὲ καὶ τὸ Θεὸς κυρίως τοῦ προσλήματος, οὐ κυ-
 ρίως δὲ τοῦ Λόγου Θεὸς εἶναι περιαγγέλλεται. Οὕτω
 τοιγαροῦν ἡμῶν ἐπισκοποῦντων τὸ μὲν τῆς συζυ-
 γίας κυρίως, τὸ δὲ οὐ κυρίως ἔχον ἀναφανῆσεται,
 καὶ τοῦτο οὐ μονοειδῶς, ἀλλ' ἐν σχέσει καὶ συναφείᾳ
 παραλλακτοῦση διπλασίων· καὶ ὅηλον, ὡς ἑκατέρας
 τῶν συζυγιῶν ἑκάτερον τοῦ κυρίως καὶ τοῦ οὐ κυ-
 ρίως ἐναντίας ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει· καὶ ἐπειδὴ ἐπεζεύ-
 χθη τὰ ὀνόματα, τὸ Θεὸς λέγω καὶ Πατὴρ, διὰ τῆς
 τοῦ κυρίως οικειώσεως, ἐπεζεύχθη δὲ οὐδὲν ἕλαττον
 καὶ διὰ τῆς τοῦ μὴ κυρίως συναρτήσεως, εἰ βούλει
 δὲ καὶ διότι ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, εἰ καὶ μὴ
 ὁμοίως φέρεται, πρὸφασις γέγονε τοῖς αἱρετικοῖς τὸ
 τοιοῦτον εἰς τὸ κρατύνειν αὐτῶν μετὰ προσωπείου
 τὸ δυσσέθημα κλεπτόντων μὲν τὸ κυρίως καὶ τὸ οὐ
 κυρίως, σεσυλημένα δὲ προφερόντων ὡς ἂν βού-
 λοντο τὸ Πατὴρ καὶ γε τὸ Θεὸς ἐφ' ἑκατέρας τῶν
 καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένων φύσεων πρὸς τὴν τῆς
 ἰδίας βλασφημίας σύστασιν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων
 τσαῦτα ὁ τῆς φιλοσόφου θεωρίας διέξεισι λόγος.

non alias rectas lineas scribendo, quæ ex utroque
 parallelorum initio ad terminum utrumque copu-
 lentur, et chiasmum quemdam ad invicem effor-
 ment, utraque tamen diagonalis ad parallelas sta-
 tuatur. Hinc enim perspicuum sit, quod in parallelo
 reclarum linearum et Pater Verbi Pater, et Deus
 humanitatis assumptæ Deus proprie dicitur; in con-
 junctione autem chiasmi et Deus Verbi Deus et Pater
 humanitatis Pater non proprie dicitur. Quod si
 alterum quidem secundum parallelam lineam, alte-
 ram vero secundum diagonalem sumas, idque se-
 cundum utramque conjugationem, utrinque prodire
 videbis et propriam simul et minus propriam ac-
 ceptionem. Etenim Pater quidem Verbi proprie,
 Deus autem minus proprie, et rursus Pater qui-
 dem assumptæ humanitatis minus proprie, Deus
 vero proprie. Cum igitur quatuor conjugationes
 duplicatæ considerentur, una quidem linearum pa-
 rallelarum, altera vero linearum chiasmi (intersec-
 tarum), et aliæ duæ, quarum quælibet ex una
 diagonalium et alia parallelarum inter se complicatis
 resultat, manifeste apparet, quod verba illa contra
 quam apud nos usu venit, ad utramlibet postrema-
 rum reddenda sunt. In his enim Pater Verbo et
 assumptæ humanitati copulatus Verbo quidem pro-
 prie, humanitati autem assumptæ minus proprie
 coaptatur; ita vero et vox Deus proprie humanita-
 tis assumptæ, minus proprie Verbi esse pronuntia-
 tur. Sic igitur his a nobis consideratis, alteram
 quidem conjugationem proprie, alteram vero minus
 proprie accipi apparebit, idque non una simplici
 forma, sed in habitudine et copulatione variante
 gemina. Et patet, in utralibet conjugatione utram-
 libet proprii et minus proprii rationem contra
 quam apud nos sit se habere. Et quoniam copulata
 fuerunt nomina, Deus inquam et Pater, per hujus
 adverbii proprie adjectionem, copulata tamen nihi-
 lominus fuerunt per adverbii non proprie colligatio-
 nem, vel si vis etiam, quia illa de eadem hypostasi,
 licet non similiter, efferuntur, illi ansa existit hæ-
 reticis ad confirmandam cum fraude suam impie-
 tatem, auferentibus quidem voces illas proprie et
 improprie doloque sacrilego ad suum proferentibus
 libitum vocem illam Patris et Dei supra utramlibet
 naturarum hypostatice unitarum, ut suam blasphemiam
 stabiliant. Verum hæc quidem ita ex catho-
 licæ fidei doctrina explicantur.

NOTÆ.

(32) Chiasmus est figura formam litteræ x exhibens. In cod Vat. schema a Photio designatum ascriptum est :

4. De illo autem, *Nunc ego mentior*, etc., puto te ad rei narrationem illico memoriam revocaturum. Cum enim ego olim in dialecticis exercitationibus artes topicas explicarem auditoribus, quorum ipse non infimus, imo in disputando eras præcipuus, librum integrum de hac quæstione elucubravi, quem etiam scribendum tunc volentibus quibusque permisimus. Unde oportet tu quoque istum reprensens ac pervolvens, si quid de hac controversia te præterivit, in memoriam revoces. Non erit tamen, opinor, supervacaneum nec subibit ambitionis notam, nunc quoque in tui gratiam pauca de eadem re verba facere.

5. Gregorius, qui de rebus divinis excellentissime disseruit, cum Eunomiani arbitrarentur posse se ex logico discursu incomprehensibilium comprehensionem quasi rem aliquam minimam venari ac prædari, ac per contradictionem illam interrogationem, ut pufabant, *cœternum Patris Verbum* cum rebus postmodum factis collocare auderent, divinus, inquam, (ἡμί?) Gregorius concedens interrogationem illam per contradictionem processisse (quamquam non ita res erat, sed ambæ oppositionis partes per affirmationem efferebantur, etsi altera illarum vocem simplicem, altera ex transpositione gerebat formam), hoc tamen neglecto, ne videretur artificii et argutiis gloriari, qui nullum his in rerum divinarum tractatione dabat aditum, contra ipsammet illorum arcem validos veritatis arietes constituit, et rerum evidentia potius quam objectionis exceptione clamat, quod non omnino vestrum, o viri sapientissimi, contradictionis perfugium exigit ut altera propositionum admittatur, quod vobis invictum contra veritatem videbatur argumentum; neque est ejusmodi ratiocinationis æquissima et rectissima dijudicatio. Cumque id adversariis reposuisset, adfert exempla ista: *Nunc ego mentior*, et, *tibi nascenti aderas*, et alia hujus generis, ostendens non esse omnino necessarium, ut altera contradictionis admittatur pars; sed potest, ut in allatis exemplis, aliquando (quis) utramque inficiari et repudiare et aliud tertium excogitare, in quo emicare veritas conspiciatur. Ac poterat quidem Gregorius ex logicæ præceptis distinguere, quænam contradictoriarum verum ac falsum dirimant, et quænam non; quia tamen de Deo disserere, non autem artis ornatum ostentare sibi erat propositum, et hæreticos ar-

δ'. Περὶ δὲ τοῦ, *Nῦν ὃ ἐγὼ ψεύδομαι* καὶ ἐξῆς (35), εἰς μνήμην ὀμαί σε μὴ βραδύτερον τῆς ἱστορίας ἐλθεῖν διηγουμένης· καὶ γὰρ πάλαι ποτὲ κατὰ τὰς διαλεκτικὰς συγγυμνασίας τὰς τοπικὰς μεθόδους ἀναπτύσσοντός μου τοῖς ἀκρωμένοις, ὧν καὶ αὐτὸς οὐδὲ τῶν τυχόντων, ἀλλὰ τῶν μάλιστα συζητούντων ἦσθα, ἰκανῶς ἔχων λόγος περὶ τοῦτο τοῦ ζητήματος κατεβλήθη· ἐφ' ᾧ καὶ γεγραμμένον ἔχειν τῆνικαῦτα τοῖς βουλομένοις ἐξεδόθη καὶ χρῆσε τοῦτον ἀνερευνησάμενον καὶ εὐρόντα, εἰ τί σε διέλαθε περὶ τῆς προκειμένης ἀμφισθητήσεως, ἀνακτῆσθαι τῇ μνήμῃ. Πλὴν καὶ νῦν ὡς ἐν τύπῳ σὴν χάριν οὐ περιττὸν οὐδὲ φιλότιμον ὀμαί εἰπεῖν.

ε'. Ὅ τὰ θεῖα θεολογήσας ὑπερφυῶς Γρηγόριος τῶν ἀπ' Εὐνομίου τὴν κατάληψιν τῶν ἀκαταλήπτων ἐκ τῆς λογικῆς ἐντρεχειας οἰομένων ὡσπερ τι τῶν πολλῶν ὑπὸ θήραν ποιεῖν καὶ προνομεύειν καὶ διὰ τῆς ἀντιφατικῆς ἐρωτήσεως, ὡς φροντο, τὸν συναλθιστον τοῦ Πατρὸς Λόγον ὕστερον. καὶ τοῖς γεγονόσιν ἐνα συντάττειν θρασυνομέων, συγχωρησὰς εἶναι, τὸν ἐρωτημένον λόγον, ὁ θεὸς Γρηγόριος, δι' ἀντιφάσεως προεληλυθέναι, καίτοι γε οὐχ οὕτως εἶχεν, ἀλλ' ἄμφω τὰ μέρη τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὸ καταφατικὸν διετυπούτο, εἰ καὶ ἡ μὲν τῶν φωνῶν τὴν ἀπλήν, ἡ δὲ τὴν ἐκ μεταθέσεως; ἔφερε μορφήν· πλὴν ἀλλὰ τοῦτο γε παριδῶν, ἵνα μὴ δόξῃ ταῖς τεχνολογίαις ὁ ταύταις πάροδοι ἐπὶ Θεοῦ καὶ θεολογίας μὴ διδοῦς ἐπιστημύνεσθαι, κατ' αὐτῆς αὐτῶν τῆς ἀκροπόλεως τὰς τῆς ἀληθείας ἐπίστησιν ἐλεπόλεις καὶ τῇ ἐναργείᾳ τῶν πραγμάτων μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ῥημάτων ἀνθυποφορᾷ βοᾷ, ὡς Οὐ πάντως, ὡ σοφώταται, τὸ τῆς ἀντιφάσεως ὕμῶν καταφύγιον θατέραν ἀπατεῖ συνομολογεῖν τῶν προτάσεων· δι' οὐτερ ὕμιν κατὰ τῆς εὐσεβείας τὸ θράσος ἐδόκει ἄμαχον· οὐδὲ ἐστὶν αὐτῆς ἀδέκαστος ἢ διάκρισις. Καὶ τοῦτο ἀνθυπενεγκῶν εἶθισι παραδείγματα, τὸ τε, *Nῦν ἐγὼ ψεύδομαι*, καὶ τὸ, *Σαντῶ δὲ γενομένης παρής*· καὶ ὅσα τοιαῦτα, δεικνύς ὡς οὐ πάντως τὸ ἕτερον τῆς ἀντιφάσεως ἀνάγκη συνομολογεῖν, ἀλλ' ἐσθ' ὅτε δυνατόν ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῶν προκειμένων ἐκάτερον ἀπαρνείσθαι καὶ ἀποπέμπεσθαι καὶ τρίτον ἕτερον ἐφορᾶν, ἐν ᾧ καθορᾶται ἀναφουομένη ἡ ἀλήθεια· καὶ ἡν μὲν τεχνολογοῦντι τῷ θεολόγῳ διαίρειν, ποῖαι τῶν ἀντιφάσεων ἔχουσι τὴν διάκρισιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ψεύδους, καὶ ποῖαι μὴ· ἐπεὶ δὲ θεολογεῖν αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ καλλωπίζεσθαι τῇ τέχνῃ προδύκετο, καὶ τοὺς αἰρτικοὺς διελέγγειν, ἀλλὰ μὴ τελεῖν τοὺς γνωρίμους οἷς ὁ διαλεκτικὸς

NOTÆ.

(35) Naz. *Orat. I de Filio*, sive *Orat. 3 de Theol.* (Billii *Or. 35 p. 567. Clem. Or. 29*) Contextus hic est: *Εἰ δὲ σοι φαίνεται ἀναγκαῖον εἶναι, τὸ ἕτερον ἀληθεύειν ἐπὶ παντὸς κατὰ τὰς σὲς διαλεκτικὰς ὑπολήψεις, δεῖξαι μοῦ τι μικρὸν ἐρώτημα· ὁ χρόνος ἐν χρόνῳ ἢ οὐκ ἐν χρόνῳ; εἰ μὲν οὖν ἐν χρόνῳ, τίνοι τοῦτω; καὶ τί παρὰ τοῦτον ὄντι καὶ πῶς περιέχοντι; εἰ δὲ οὐκ ἐν χρόνῳ, τίς ἡ περιττὴ σοφία, χρόνον εἰσάγειν ἄχρονον; τοῦ δὲ, *Nῦν ἐγὼ ψεύδομαι*, ὅς τὸ ἕτερον ἢ ἀληθεύεσθαι μόνον ἢ ψεύδεσθαι· οὐ γὰρ ἀμφότερα δῶσομεν· ἀλλ' οὐκ ἐνδέχεται· ἢ γὰρ ψεύδομενος ἀληθεύσει ἢ ἀληθεύων ψεύσεται πᾶσα ἀνάγκη· τί οὖν θαυμαστόν, ὡσπερ ἐν ταῦθα συμβαίνει τὰ ἐναντία, οὕτως ἐκείσε ἀμφότερα ψεύδεσθαι, καὶ οὕτω σοι*

τὸ σοφὸν ἡλίθιον ἀναφανήσεται . . . Billius (t. II, p. 954) ex Elia Cret. ad h. l. observat. ostendit non esse necesse, ut ubique pars contradictionis altera vel vera sit vel falsa. « Hoc autem problema ab Alexandro Aphrodis. sumptum est; fieri enim nequit, ait ille, ut in hoc unum duntaxat reperiat. Nam qui de re aliqua inquit: *Nunc ego mentior*, siquidem re ipsa mentitur, omnino mentiendo verum dicet, quippe qui cæteroguii fatetur se mentiri, siu autem re ipsa non mentitur, omnino verum dicendo mentietur, ut qui falso etiam dicat: *mentior*. » Deinde Billius adducit verba Hier. *Epist. ad Ocean.* « *Siatim recordatus sum Chrysippii sophismatis: Si mentiris idque vere dicis, mentiris.* »

θειασμός ὀργιάζεται· εἰκότως ἤρχεσθῃ διὰ τῶν παραδειγμάτων στηλιτεῦσαι τοὺς τεχνολογεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν εἰς θράσος ἀπενεχθέντα· πολλῶν δεισιδαιμονίας χαλεπώτερον, καὶ δεῖξαι, μὴδὲ τὸ τῆς ἀντιφάσεως αὐτοῖς πολυθρόλλητον ὄργανον ἐπὶ τῶν τυχόντων ἀεὶ πραγμάτων τὴν ἰσχύον ἄμαχον ἔχειν, μῆτι γὰρ κριτήριον ὑπάρχειν τῆς ὑπερφουῦς οὐσίας καὶ ὑπὲρ λόγον μεγαλειότητος. Πολλὰ δ' ἂν εἴη τῶν ῥημάτων τὸ μὲν σχῆμα σώζοντα τῆς ἀντιφάσεως, τὴν δὲ χρεῖαν οὐκέτι ὁμοίως παρέχοντα τῆς διακρίσεως· ὅλον εἰ τις περὶ τοῦ ζῶντος, ἢ περὶ τῆς πότερον οὕτως ἀναστήσεται τοῦ θανάτου, ἢ οὐκ (34) ἀναστήσεται· οὐδέτερον γὰρ ἐνταῦθα σωφρονουντός ἐστὶν ἀπεδέξασθαι. Καίτοι γὰρ ἡ παροῦσα τοῦ λόγου συνθήκη καὶ πλεόν τι πρὸς ἀσφάλειαν ἔχειν δοκεῖ· τὸ γὰρ ἀρνητικὸν μόριον τῶν κατηγορουμένων συνήπται ῥήματι· ἀλλ' οὐ μετέθῃ πρὸς τὸ ὑποκείμενον. Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ, Πότερον τοὺς τῶν λεόντων ὄνυχας εἴτι φύουσιν οἱ τῶν ἀνθρώπων πόδες, ἢ οὐ φύουσιν; ἀλλ' ὁ τοῖς δρόμοις φερόμενος ἤδη πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος πότερον ἐν αὐτῷ τῶν φέρεσθαι τὴν ἀρχὴν τῆς φορᾶς ἐβάλετο, ἢ ὅπως οὐκ ἤρξατο; πῶς γὰρ ἡ τοιαύτη πλάσις τῶν λόγων τοῦ ψεύδους διακρίνει τὴν ἀλήθειαν; τὸ δὲ, Πῦρ ὑγραίνει καὶ ψύχον τὰ σώματα πότερον κατὰ φύσιν ἢ οὐ κατὰ φύσιν ταύτην ἐπιδεικνύσει τὴν ἐνέργειαν; τοῦτο δὲ δηλονότι ὡσπερ καὶ τὸ παρὰ τῆς αἰρετικῆς ἐπινοίας προτεινόμενον παραπειποιημένην ἔχει τῆς ἐρωτήσεως τὴν διάπλασιν· ὁ δὲ ἀνθρώπος μετάρσιος ἀπὸ γῆς φερόμενος, πότερον παύεται τῆς μετεώρου φορᾶς, ἢ οὐ παύεται; τῆς μὲν εἰρημένης αἰτίας ἀπήλλακται, οὐκ ἦρτον δὲ τὸ σχῆμα μετασχηματίζει καὶ παραχαράττει τῆς κυρίως ἀντιφάσεως· ὁ δὲ χρόνος ὑδάτων ῥέων νάμασι παραπλησίως, ἄρα στήσεται τῆς ῥοῆς ἢ οὐ στήσεται; δῆλον δὲ ὡς ἡ συμπλοκὴ καὶ αὐτῆ τοῦ λόγου τὴν πρὸ αὐτοῦ μιμουμένην διὰ τῆς αὐτῆς κακουργίας προελήλυθεν· εἰ βούλει δὲ καὶ πότερον ἡ ἀσώματος φύσις τὴν σωματικὴν ὑποδομενὴν διάπλασιν, ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, ἢ ἐξ οὐδετέρου τούτων ἔσχε τὴν σύγκρισιν; εἰ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους, πῶς ἀσώματος; εἰ δὲ ἐξ οὐδετέρου τούτων, πῶς τὴν σωματικὴν ὑπέστη διάπλασιν; πάλιν ἡ κίνησις ἐν κινήσει γίνεται, ἢ ἐν οὐ κινήσει; εἰ μὲν γὰρ ἐν κινήσει, τίς καὶ ἐν τίνι, καὶ τίς αὐτῶν ἢ πρὸς ἄλληλα διαφορὰ; πῶς δὲ οὐ κάκεινὴ πάλιν ἐν κινήσει, καὶ παρσιδύσει τὸ ἀπειρον; εἰ δὲ μὴ ἐν κινήσει, πῶς ἀκίνησία συνέξει τὴν κίνησιν καὶ ἡ στάσις τῇ φορᾷ συνοῦσα οὐ συγκινήθησεται (35); ἢ μὴ συνανακινήθησεται (36) τῇ ἡρεμίᾳ καὶ ἡ κίνησις παύσεται; Ἡ δὲ σύμπασα κτίσις κρείττων οὕσα δημιουργίας, πότερον ὑπὸ τίνος ἐνεργείας παρήχθη ἢ οὐδ' ὅπως παραχθεῖσα γνωρίζεται; εἰ μὲν γὰρ οὐ παρήχθη, πῶς ὅπως καὶ κτίσις ὑπάρχειν λέγεται; εἰ δὲ παρήχθη, πῶς τὸ κρείττον εἶναι τῆς δημιουργίας ἀπηνέγκωτο; καὶ πόση τοιαύτη λέσχη καὶ τερατεία περὶ τὸ σχῆμα χορεύει τῆς ἀντι-

A guere, non autem suos mysteriis dialecticorum initiare, merito sufficere iudicavit exemplis eos refellere, qui per artis argutias Dei naturam perscrutari audebant, audacia multo, quam superstitio sit, graviore, et ostendere ne illud quidem nimium apud ipsos decantatum contradictionis organum vel in his ipsis rebus infinis invictum semper habere robur, nedum criterium esse iudicandi de supernaturali substantia ineffabilique majestati aptum. Multa porro enuntiarum queunt, quæ speciem quidem contradictionis præferunt, non tamen verum ac falsum distinguunt, ut e. gr. si quis de homine vivente interroget, utrum hic resurgat a morte an non; neutrum enim hic ab homine sanæ mentis admitti potest. B Quamquam hæc orationis constructio videtur ad fidem faciendam pluris aliquid habere; negativa enim particula prædicato adnectitur, non vero ad subiectum migrat. Tale est et hoc: Utrum leoninos unguis generant humani pedes an non generant; et hoc: Qui cursu jam ad stadii defertur metam, utrum in ipso motu initium motus posuit, an prorsus non incepit? Quomodo enim ejusmodi orationum formatio a falso discriminabit verum? Et: Ignis humectans ac refrigerans corpora, utrum ex natura, an non ex natura hoc operatur? Hoc vero manifeste, sicut et quod ab hæreticis objicitur, vitiatam habet interrogationis conformationem. Hoc quoque: Homo, qui a terra in sublime fertur, utrum cessat ab hoc sublimi motu an non cessat? Immune quidem est ab exposito orationis vitio; non minus tamen contradictionis veræ figuram transformat ac pervertit. In hoc autem: Tempus quod fluxu fluit undis aquarum simili, desistitne ab ejusmodi fluxu an non? C Orationis complexio præcedentem manifeste imitans eodem peccat vitio, ut et hæc propositio: Utrum incorporea natura corpoream subiens conformationem ex materia et forma vel ex neutro horum habuit compositionem? Si ex materia et forma, quomodo incorporea? Sin vero ex horum neutro, unde corpoream subiit conformationem? Rursum motio vel in motione fit vel in non-motione. Si in motione, quænam ea est et in qua est et quænam earum ad invicem differentia? Quomodo non et illa rursus in motione sit, et sic proceditur in infinitum? Si vero non in motione, quomodo immobilitas D motionem continebit et quies motui coexistens non simul movebitur aut simul cum quiete etiam motiojam conquiescet? Creatura universa, creatione superior, estneq; ab aliqua actione producta an prorsus non producta cognoscitur? Si non fuit producta, quomodo plane et creatura esse dicitur? Sin vero producta, quomodo, creatione ut superior sit, accepit? Et quoniam numerandis par erit iugis ejusmodi ac tricus, quæ circa contradictionis formam effingi queunt? Quæ quanta indigent repurgatione?

NOTÆ.

(34) Οὐδ' ἕτερον in cod.

(35) Leg. cum Catiforo: Κινήθησεται, licet cod.

habeat: συγκινήθησεται.

(36) Catif. συνανακινήθησεται.

Imo et eorum quæ desunt additione et eorum quæ A redundant detractio, nec non subtiliori distinctione atque agglutinatione! Quorum nihil beatam illam atque immortalē naturam potest attingere, non solum cominus, sed ne eminus quidem. Quod si in rebus materialibus non est fidendum contradictionis formæ pro librando veritatis ac falsitatis iudicio, nisi simul et alia multa adsumuntur quæ accuratius distinguant et fulciant et perliciant criterii istius vim, multominus in divina et ineffabili mentibusque humanis imperscrutabili natura poterit criterii robur et dignitatem habere operositas contradictionis.

νης ἔρευναν χώραν εὐρήσει κριτηρίου περιβαλέσθαι ἔργον;

6. Atque inspicere, si lubet, exempla propiora B quoque, quam quæ attulimus. Exstantia produxitne Deus sæcula, an non exstantia, et subsistuntne an non subsistunt? Si enim exstantia, quomodo non inaniter (produxit)? Quomodo non fabulosa erit illa productio? Sin autem non exstantia, ubi est quod æternis est coextensum? Et si non subsistunt, quomodo in rebus existentibus omnino vel unde sunt sive erunt sæcula? Si vero subsistunt, unde ipsis accedit illimitatum et immensum? Visne adhuc propius absurditatem conspiceret? Pater existens factus est Pater vel non existens. Si existens, aliquid ipsius existit prius et aliud posterius accessit, et quomodo mutatum fuit, quod est immutabile? Si vero non existens, mutationis ratio nihil minus destruit immutabilitatem et contra sempiternitatem validius pugnat. Verum hæc nugantium sunt, et hæreticæ ac primæ sationis omnia fructus.

7. Esto: sed forsitan aliud hæreticum argumentum audacius emerget et amovens a se transpositionis culpam, qua oppositio illa vitiabatur, ita ferme instituire interrogationem molietur: Existentem ne genuit Pater Filium an existentem non genuit? et poscet alteram partem oppositionis sibi concedi. Verum enimvero et tale effugium ostensum est per supradicta exempla infirmas prorsusque dejectas habere vires. Nihil autem vetat et nunc directe et breviter illud refutari (37). Vel enim simpliciter significat non genuit, nil aliud eorum, quæ adungi debent, connectens, vel una secum ducit, quod addi debet, scilicet non genuit jam existentem. Qui fallaciam omnem evitat apte orationem connectens affirmabit, quia genitus simul cum sui generatione habet existentiam. Istud igitur hæreticorum argumentum per priorem acceptionem simpliciores territans, ad fugam illos impellit nec sinit animum ad secundam sententiam advertere, quæ rationi congruit. Si enim ad illam quis animum adjiciat, facillimam, ut vides, piissimamque reddiderit respon- sionem; nam affirmare, quod existentem jam non genuit, quia simul cum existentia existit generatio,

φάσεως; πόσις δὲ δεῖται τῆς ἀνακαθάρσεως, ἀλλὰ καὶ παρενθήκης τῶν λειπομένων, ἀλλ' ἀποβολῆς τῶν περιττευόντων, ἀλλὰ λεπτοργίας καὶ ἐπιγομφώσεως! ὦν οὐδὲν δυνατὸν τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀχράντου ψαύειν φύσεως, οὐδ' ἔγγυς, ἀλλὰ καὶ λίαν πόρρω, καὶ πλεόν ἢ ὅσον δημιουργικῆ φύσις τῶν γηγεύων δημιουργημάτων ἀνακεχώρηκεν. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν ἐν- ὕλων οὐ καταπιστεύεται τὸ σχῆμα τῆς ἀντιφάσεως κρῖσιν ζυγοστατεῖν ἀληθείας καὶ ψεύδους, μὴ πολλῶν καὶ ἄλλων συμπαραλαμβανομένων καὶ συνακριβολογούντων, ὑποστηρίζοντων τε καὶ συντελειούντων τοῦ κριτηρίου τὴν δύναμιν, ἢ ποῦ γε ἐπὶ τῆς θείας καὶ ὑπὲρ λόγον καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων οὐκ ἀνεχομέ- κράτος τε καὶ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως τὸ περι-

ς'. Καὶ ὅρα, εἰ γε βούλει, καὶ τῶν εἰρημένων ἐγ- γύτερον. Ὅντα προήγαγεν ὁ θεὸς τὸν αἰῶνα ἢ μὴ ὄν- τα; καὶ ἄρα ὑφέστηκεν ἢ οὐχ ὑφέστηκεν; Εἰ μὲν γὰρ ὄντα, πῶς οὐ μᾶτην, πῶς δ' οὐ λῆρος ἢ παραγωγῆ; εἰ δὲ μὴ ὄντα, ποῦ τοῖς ἀτίθις τὸ παρεκτεινόμενον; καὶ εἰ γε μὴ ὑφέστηκε, πῶς τῶν ὄντων ἕως ἢ πῶθεν αἰῶν; εἰ δ' ὑφέστηκε, πῶθεν αὐτῶ. τὸ ἀπέραντον ἐπακολουθήσει καὶ ἀδιέξικτον; Ἐτεῖ δὲ ἐγγύτερον τὸ ἄτοπον βούλει καθορᾶν; Ὁ Πατὴρ ὦν γέγονε Πατὴρ ἢ μὴ ὦν; εἰ μὲν γὰρ ὦν, τὸ μὲν αὐτοῦ πρό- τερον, τὸ δὲ ἐπιγέγονε, καὶ πῶς μεταδέβληται τὸ ἀμετάβλητον; εἰ δὲ μὴ ὦν, καὶ ὁ τῆς μεταβολῆς μὲν λόγος οὐδὲν ἦττον ἀποσκευάζεται τὸ ἀμετάβλη- του; καὶ κατὰ τῆς ἀτιδιότητος πλεόν ἴσταται. Ἀλλὰ λη- ρούντων ταῦτα τῆς αἰρετικῆς ἐστὶ καὶ πρώτης σπο- ρᾶς πάντα γειώργια.

ς'. Εἴεν· ἀλλ' ἴσως ἂν τις ἕτερος αἰρετίζων νεα- νιεύοιτο λόγος καὶ τὴν ἐκ μεταθέσεως ὀφ' ἧς ἀντι- θεσις ἐνοθεύετο, ἀποσκευαζόμενος αἰτίαν, οὕτω πῶς προαγαγεῖν ἐπιτεχνάσαιτο τὴν ἐρώτησιν· Ὅντα γε- γέννηκεν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἢ ὄντα οὐ γεγέννηκε; καὶ ἐπιζητήσει θάτερον μέρος τῆς ἀντιθέσεως ἀπο- κρῖνασθαι. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἡ τοιαύτη καταφυγὴ δέ- δεικται μὲν διὰ τῶν εἰρημένων παραδειγμάτων σα- θρὸν προδεδημένον καὶ περιυβρισμένον τῷ δικαίῳ τὸ ἄσυλον· οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ νῦν τὸν ἐλεγχόντ' ἐυ- θείας τε καὶ ἐπιτόμως εἰπεῖν τὸ τοῖνον ὄντα οὐ γεγέν- νηκεν εἰς διττὸν ἐπιμερίζεται διανόημα· καὶ τὸ μὲν ἀπλῶς ἐπάγει πρὸς τὸ μὴ γεγέννηκεν, ἕτερον οὐδὲν τῶν ὀφειλόντων ἐπισυνάπτεσθαι συμπλέκον, τὸ δὲ D συνεπάγεται καὶ τὸ ἀκόλουθον, οὐ γεγέννηκε γὰρ ὄντα. Ὁ ρηθιουργίαν πᾶσαν ἐκφεύγων ἀρμοδίως τὸν λόγον συνείρων ἐρεῖ· διότι σύνδρομον ὁ γεν- νηθεὶς ἔχει τῇ γεννήσει τὴν ὑπαρξιν. Μορμολύττων τοῖνον ὁ αἰρετίζων λόγος διὰ τῆς προτέρας ἐκδοχῆς τοὺς ἀπλουστέρους φεύγειν ἀναπειθεῖ, μὴδὲ πρὸς τὴν δευτέραν διάνοιαν καὶ τῷ λόγῳ προσήκουσαν ἐπι- στρέφασθαι· εἰ μὲν γὰρ ἀπείρσαιτο τις πρὸς ἐκεί- νην τὸν νοῦν, εὐχερσεστάτην, ὡς ὄρῃς, καὶ ὀρθοδο-

NOTÆ.

(37) Hæc igitur propositio, existentem non genuit, in duplicem scianditur sententiam.

ξοῦσαν ἀποδοῖη τὴν ἀπόκρισιν· τὸ γὰρ, ὄντα οὐ γὰρ ἄ γέννηκεν, ἀποφήνασθαι, διότι τῇ ὑπάρξει σύνδρομος ἢ γέννησις, τί μὲν ἐργῶδες, τί δὲ ἄπορον; πῶς δὲ τῇ αἰρέσει σύνδρομον, μᾶλλον δὲ πῶς οὐ μαχόμενον; τίνος δὲ λειπόμενον πρὸς εὐσέβειαν; Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸ ταπεινότερον τοῦ Λόγου δεήσει καταελθεῖν, κάκει-
Θεν περὶ τῆς ὑψηλοτέρας διασκέψεως ἐτι μᾶλλον ἀνηπλωμένην τὴν θεωρίαν λαβεῖν, ἐντεῦθεν ἔξεστὶ σοι σκοπεῖν· ὅλον τὸ γεγεννημένον ἀπέθετο τὸ αἰδίον ἢ οὐκ ἀπέθετο; ἀπλῶς μὲν γὰρ ὑπενεργεῖν, ἀπέθετο, τῷ σοφισομένῳ [τοῦ] κακουργεῖν ὁδὸν οὐκ ἐκώ-
λυσεν· ἀρπάσας γὰρ τὴν φωνὴν ὁ σοφιστὴς οὐκ οὐκον παρ' αὐτῷ ἔχει, συμπεραίνειν δόξει, τὸ αἰδίον· εἰ δὲ τις ἐπισυνάψας τὸ λείπον ἀποφήναιτο, ὡς οὐκ ἀπέθετο, διότι μὴδὲ ἔσχε ποτὲ (τῶν γὰρ προ-
κεκτημένων ἐστὶ τὸ ἀποτίθεσθαι) ἰσχυρὸν ἔθετο κημιὸν τῷ μελετᾷ τὴν ἐχοντι τὴν γλωσσαλίαν. Κἄκ τούτου δὲ μυρία σοι κατὰ νοῦν γεωργοῦντι ἀνα-
πλαστήσει τὰ, δι' ὧν ἡ αἰρετικὴ λέσχη καὶ τὸ θρά-
σος ἐπιστομίζεται, παραδείγματα.

Ἡ· Ἄλλὰ γὰρ ταῦτά σοι περὶ τῆς κατὰ τὴν ἀντι-
φασιν τεχνολογίας καὶ τῆς αἰρετιζούσης ἀδολεσχίας κατ' ἐπιδρομὴν εἴρηται, τὴν ἐντελεστέραν διδασκα-
λίαν καὶ θεωρίαν τοῦ προσηρημένου λόγου, ὅς κατὰ τὰς διαλεκτικὰς πάλαι παρήρησιάζετο διατριβὰς, παρέχειν ὄντο; ἰκανωτάτου. Τὰ δὲ ἄλλα ἐβρῶσο καὶ βραδύνειν πρὸς τὰς σὰς αἰτήσεις διὰ τὴν τῶν ὑπο-
γραφῶν ἀπορίαν ἀντι τοῦ τῶν σῶν αἰτήσεων ὀλιγ-
ωρεῖν ἡμᾶς νόμιζε.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 08'.

Διατε ἀγγέλων μνήμην οὐκ ἔσχετ' ἐν τῇ κοσμο-
γενεῖα Μωσῆς (39); καὶ τί σημαίνει τὸ· «Τούτο
γὰρ ποιῶν, ἀνθρώπων πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν
κεφαλὴν αὐτοῦ;»

Edita a Wolfio, *Cur. Philol.* V, p. 687-691, apud Galland., t. XIII, p. 707-709, n. 12. In Rom. XII, 20.

Ἄμφω μὲν τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ ἐν ἑτέροις
ἡμῶν γράμμασιν (40) οἶμαι τὴν λύσιν εὑρεῖν, τῆς
μὲν ἀκριβείας οὐκ ἂν εἴποιμι μὴδὲν ἀποδέουσαν, τῆς
δὲ δυνάμεως οὐδὲν ἔχουσαν ἐνδεέστερον. Ἐπεὶ δὲ σοι
φίλον, καὶ ἰδιαίτερον ἔχειν τὴν περὶ αὐτῶν θεωρίαν
καὶ ἀνάμνησιν, καίτοι γε κεχαριτωμένους ὦν καὶ αὐ-
τὸς οὐ μόνον εἰδέναι τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις
μαθεῖν παρέχειν, τῆς σῆς συνείσεως τὴν αἴτησιν οὐ
παρητησάμεθα. Διὸ φαμεν· Ἐξ ὧν τῆς μνήμης καὶ
τῶν λογισμῶν ὁ πολὺς ὄχλος, καὶ τῶν πειρασμῶν καὶ
τῶν θλίψεων οὐκ ἀφείλαντο, ἀλλ' ἐτι μένειν τινὰ
τῶν λευψάνων ὑπελείποντο, ὡς καὶ δι' ἄλλας μὲν αἰ-
τίας Μωσῆς, τῆς κοσμογενείας εἰς ἐμφανῆ δὴγησιν
καθιστάμενος, ἀγγέλων οὔτε οὐσίας οὔτε γενέσεως
ἐπεμνήσθη. Κεχωρισμένα τε γὰρ ταῦτα τῆς αἰσθητῆς
κτίσεως. Καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἄρτι πρὸς θειοτέραν θεω-
ρίαν ἀναγομένοις ἀπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς μάλιστα δει-
σιδαιμονίας, ἐν ἧ πολλὸν χρόνον εἰ καὶ μὴ τῇ πλάνῃ κά-
τοιχοι, ἀλλ' ἐν γε (41) τοῖς κατεχομένοις τὸν βίον διέτρι-

(38) Quoad priorem partem hæc quæstio ejusdem fere argumenti est ac quæstio VI et XV, quoad posteriorem convenit cum q. LII.

(39) Colb. ita: Διὰ τί Μωσῆς ἐν τῇ κοσμογενεῖα οὔτε ἀγγέλων οὐσίας, οὔτε γενέσεως ἐμνημόνευσεν;

quid difficultatis, quidve ardui præ se feret? Quo-
modo hæresi favebit, imo quomodo ei non repu-
gnabit? Quidque illi assertioni ad pietatem deerit? Jam vero si et oporteat ad Verbi incarnati humilia-
tionem descendere, indeque de sublimiori mysterio pleniorē adhuc explicationem sumere, ita poteris considerare. V. gr. : Quod natum est, deposuit sempiternitatem, an non deposuit? Respondendo enim simpliciter *deposuit*, cavillari volenti aperitur via; nam ille vocem istam arripiens concludet: Non ergo apud se habet sempiternitatem. Quod si quis annectens quod deerat affirmat: *non deposuit*, quia nec unquam habuit (eorum enim est aliquid deponere, qui id antea possederunt), validum injectit frenum hæreticæ garrulitati. Hincque tu sedulam animi navas operam innumera germinare facies exempla, per quæ hæreticorum loquacitas atque audacia reprimatur.

8. Atque hæc tibi de contradictionis artificio et de hæretica garrulitate obiter dicta sunt. Absolutiorem doctrinam et explicationem supra memoratus liber, qui in dialecticis jam dudum prostat; scholis, exhibere sufficientissime poterit. Ceterum vale et potius me tuis postulatis tarde obsequi ob scribarum inopiam, quam tuas petitiones negligere pu-
tato.

QUÆSTIO LXXIX [ul. XII]. (38)

C *Cur angelorum mentionem non fecit Moses in crea-
tione mundi? et quid sibi vult illud: «Hoc enim
faciens, carbones ignis congeres super caput
ejus?»*

Duas has quæstiones etiam in aliis scriptis no-
stris solutas esse existimo, ita quidem, ut, quam-
vis accuratiori solutionis nihil deesse non dixero,
efficacia tamen non sit inferior. Quoniam vero tibi placuit, singularem aliquam disquisitionem et
commentationem de argumentis illis in promptu habere, mihi vero ipsi junctandum sit, non solum scire talia, sed et, ut alii discant, efficere, peti-
tionem tuam aversari nolui. Dico itaque: Quandiū vulgus Judæorum memoriam et recordationem
variarum tentationum et calamitatum nondum amiserat, sed reliquias quasdam in promptu habe-
bat, Mosen quidem præter alias quoque causas accuratam orbis conditi enarrationem ingressum,
nec existentiam nec originem angelorum commemorassee. Hæc enim a rebus, quæ sensibus obviæ sunt, vehementer sunt distincta. Porro Israelitis, tanquam qui ad sublimiorem quamdam medita-
tionem ab Ægyptiaca in primis superstitione, (in qua

(40) Fortasse hoc factum est in Commentariis Photii in varios Codicis sacri libros, quos passim videas afferri. In epistolis certe ejus altum est de utroque capite silentium.

(41) Ita scripsi pro οὐν γε.

longum tempus, eidem quidem errori non obnoxii, A sed inter eos tamen, qui illo capti erant, exegerant) nuper admodum perducti fuerant, non facile nec obvium erat, ut ad incorporeas Deoque similes mentes percipiendas animum eveherent. Non minus vero, nisi potius magis huc, præter dicta, pertinet, quod leges laturus erat non angelis, sed hominibus, qui et conditi erant, et ex nihilo existere cœperant. Ideo rerum Conditor doctrinas necessarias, et cum utilitate conjunctas, hoc est, cœli, terræ, aliorumque similium originem, exponit, quoniam illa quidem antequam hominem conderet esse voluit, quodque homo ipse in illis vitam acturus erat, quod denique etiam alia, ad vitam naturalem necessaria, illis, quibus leges ferebantur, suppeditare volebat. Dei enim notitiam, si non accuratam, saltem qualemcunque animis infixam habebant, angelorum vero illam minime omnium: quemadmodum etiam Saducæorum secta multis sæculis post Deum quidem profitebatur, angelorum et spirituum nomina nec audire sustinebant⁴⁰. Quod vero Moses, qui Deum vidit, mentium incorporearum commemorationem propter imbecillitatem illorum, qui eam audituri erant, sub initium omiserit, ex eo manifestum est, quod in fine reliquæ historiæ, et post alia multa recitata, mentionem eorum fecit, quamvis ne tunc quidem creationem illorum, sed lætitiâ cœlorum et angelorum adorationem commemoravit. « Lætamini, inquit, cum illo, cœli, et adoret eum omnes angeli Dei⁴¹. » Similiter David, Dei pater, et igneam eorum essentiam commemorat, et conditorem eorum appellat⁴², qui reliquarum rerum omnium auctor sit et agnoscat. Atque hæc quidem licet occasione de angelis afferre licuit.

Quod vero ad illud dictum spectat: « Hoc enim C faciens, carbones ignis congeres in caput ejus⁴³, » idem illud est ac si dixeris: Coacervabis carbones, caput ejus depascentes et consumentes. Citius enim illud consumerent, nisi mature illos ab eo removeas, et a repente ac consuente labe illud liberes. Nonne vero, ita si egeris, optimus proximi tibi medicus videberis? Si enim mensa et convictu hostis tuus a te excipiat, quomodo fieri potest, ut, si non ob boni virtutisque studium, saltem propter, delicias quibus apud te fruitur animum suum ab inimicitia revocet, ab insidiis vero faciendis absteineat, mentisque sobrietate recepta, flammam et iram, quas inimicitia excitaverat, in placidos mansuetosque mores convertat, atque adeo sensim eo adducatur, ut amare discat benefactorem, benefica et amica manu eo usus, ut acerbiter ex odio natam molliat, simultatemque adversus benefactorem, quæ et animum ejus, et corpus, et caput depascit, in pудо-

⁴⁰ Matth. xiii, 8. ⁴¹ Deut. xxxii, 43. ⁴² Psal. civ, 4. Rom. xii, 20.

NOTÆ.

(42) Colh. pro τοῖς νόμοις.

(43) Idem pro ποιητῆς οὐρανοῦ, quæ posterior vox ex compendio descriptionis ἀνοῦ, id est, ἀνθρώπου, nata est, ad quam voces πρό τῆς in ποιητῆς mutata ideo a librario videtur, quod voci οὐραν-

βου, οὐκ ἦν εὐχερὲς οὐδὲ ῥῥῆδιον φέρειν πρός τὴν τῶν ἀσωμάτων καὶ θεοσιδῶν νόων ἐπανάγεσθαι μᾶθησιν. Οὐδὲν δὲ ἤττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον τῶν εἰρημένων, ὅτι μὴδ' ἀγγέλοις τοὺς νόμους (42) εἰσφέρειν ἐμελλεν, ἀλλ' ἀνθρώποις, οἷς ἦν καὶ ἡ γένεσις, καὶ ἡ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πρόδοσις. Καὶ ὁ Γενεσιουργὸς ἀνεγκατὰ μαθήματα, καὶ τὸ χρῆσιμον παρεχόμενα, οὐρανοῦ μέντοι καὶ γῆς, καὶ τῶν ἄλλων εἰσάγει γένεσιν, ὅτι ταῦτά τε πρό τῆς τοῦ ἀνθρώπου (43) οὐσίας ὑπέστη, καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς τὴν βίαιταν ὁ ἀνθρώπος ἐμελλεν ἔχειν, καὶ διότι τὰς κατὰ τὴν αἰσθησιν ἄλλας ἀναγκαίας χρείας τοῖς νομοθετούμενοις ἐμελλε παρέχειν. Θεοῦ μὲν γὰρ ὅποιαν δῆποτε τὰς ψυχᾶς, εἰ καὶ μὴ πρός τὴν ἀκριβείαν ἀνηγγεμένην, ὁμοῦς ἐνοιᾶν τινα καὶ φαντασίαν εἶχον ἀγγέλων δὲ οὐδαμῶς ὅπου γε καὶ τὸ Σαδδουκαίων μετὰ πολλὰς γενεὰς ἔθνος θεὸν μὲν ὁμολογεῖν ἐφρόνει, ἀγγέλους δὲ καὶ πνεύματα οὐδὲ ἀκοῆ παραδέχεσθαι ἀνεκτὸν ἠγόουντο. « Ὅτι δὲ δι' ἀσθένειαν τῶν δεχομένων ἡ τῶν ἀσωμάτων νόων διήγησις τῷ θεόπτη κατ' ἀρχὰς παραλέληπται Μωσῆϊ, δῆλον, ἐξ ὧν ἐπὶ τέλει τῆς ἄλλης ιστορίας, καὶ τῶν πολλῶν λόγων εἰς μνήμην αὐτῶν περιήλθεν, εἰ καὶ μὴδὲ τότε γένεσιν εἰσάγων, ἀλλ' εὐφροσύνην μὲν οὐρανῶν, προσκύνησιν δὲ ἀγγέλων, « Ἐυφράνθητε, λέγων, οὐρανοὶ, ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ. Ὁ μέντοι γε θεοπάτωρ (44) Δαβὶδ πυρὸς τε αὐτῶν ἀνείπεν τὴν οὐσίαν, καὶ δημιουργὸν ὑπάρχειν, ὅς καὶ τῆς ἄλλης ἐστὶ κτίσεως ἀπάσης καὶ ἐπιγινώσκειται δημιουργός. Ὁ μὲν οὖν καιρὸς περὶ τῶν ἀγγέλων τοιαῦτα παρέσχεν εἰπεῖν.

Τὸ δὲ, « Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, » ἀντὶ τοῦ, Ἐπισυναξίς τοῦ κατανεμομένου αὐτοῦ καὶ διαφθείροντας τὴν κεφαλὴν ἀνθρακας. Καὶ γὰρ θάπτον ἂν αὐτὴν διεργάσαιτο, εἰ μὴ θάπτον αὐτοὺς σὺ ταύτης ἀποσωρεύσης καὶ ἀπαλλάξης τοῦ ἔρποντος καὶ κατεσθίοντος αὐτὴν πάθους. Πῶς δ' οὐκ ἂν ὀφθείης ἀριστος οὕτως πράττων τοῦ πλησίον ἱατρός; Τραπεζῆ γὰρ καὶ φιλοτησίᾳ παρὰ σοῦ δεξιούμενος ὁ ἐχθρὸς, εἰ καὶ μὴ δίδει φιλόκαλος, καὶ τῆς ἀρετῆς ἑραστής, ἀλλ' οὖν γε διὰ τὴν εὐπάθειαν, ἧς παρὰ σοῦ τὴν ἀπόλαυσιν ἔχει, πῶς οὐκ ἂν ἐκστήται μὲν τῆς ἐχθρας λογισμῶν ἀναλάβοι, ἐκστήται δὲ διαναστατῆ τῆς ἐπιβουλῆς; καὶ ἀνανήψας τοὺς λογισμοὺς καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς πύρωσιν τε καὶ φλεγμονὴν, ἣν ἀνέφλεγεν ἡ ἐχθρα, πρός τὸ μαρτυρεῖσθαι καὶ πραίνεσθαι μεταβαλλὼν, κατὰ μικρὴν ἐπὶ τὸ εἰδέναι καὶ στέργειν τὴν εὐεργέτην χειραγωγηθεὶς διὰ τῆς εὐεργετίδος καὶ φιλοφρονούσης δεξιᾶς πᾶσαν τὴν τοῦ μίσους διαγλυκάναν πικρίαν, καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα, καὶ

νοῦ magis videretur accommodata.

(44) Hoc Elogium Davidi ob Christum Θεάνθρωπον, ex familia ejus natum, tribuitur Chrysostomo et aliis, quorum locos habes apud Suicerum.

τῆν κεφαλὴν κατὰ τοῦ εὐεργέτου δυσμένειαν εἰς Α
 αἰδῶ διαλυσάμενος καὶ στοργὴν; Εἰ δὲ γε μετὰ τὴν
 τσσαύτην εὐεργεσίαν, δι' ἧς τὸ τῆς ἀγαθότητος ἐξε-
 κονίζεται κάλλος, οὐδὲν πρὸς τὸ βέλτιον, ὃ τῷ φθόνῳ
 τοῦ πλησίον καὶ τῷ μίσει κάτοχος, οὐδὲ πρὸς μετα-
 βολὴν καὶ δῶρθωσιν ἐπιβλέψαι βούλοιο, θηρίον μὲν
 ἂν ὁ τοιοῦτος καὶ οὐκ ἄνθρωπος εἴη, καὶ σπάνιον ἐν
 ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ τοιοῦτον κακόν. Σὺ δὲ οὐδὲν μὲν
 ἦτιον οὐδὲ (45) μετὰ τὴν τσσαύτην ἀπόνοιαν, ἀλλὰ
 καὶ μᾶλλον τοὺς κατανεμομένους αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν
 ἄνθρακας τῆγε σῆ προνοίᾳ σωρεύων, τὴν Δεσποτικὴν
 ἂν εἴης μίμησιν ταῖς εὐεργεσίαις ἀναπληρῶν. ἐκεῖ-
 νος δ' αὐτοῦ τὸ ἀμάριτμα πάσης (46) ἀθλίως ἐπι-
 πλέον ὡσπερ εὐεργεσίας οὕτω καὶ συγγνώμης ἐδειξε
 δυνατώτερον. Εἰ δὲ τις τό · « Ἄνθρακας πυρὸς
 ἐπισωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, » καὶ κατὰ τὴν Β
 πρόχειρον ἐκδοχὴν, καὶ τοὺς πολλοὺς παρακαλοῦ-
 σαν, εἰς τὸ μὴ τὴν ἔχθραν ἔχθρᾳ καὶ ἀμύνη χαλε-
 πωτέραν ποιεῖν, θελήσει νοεῖν, οὐδὲ τοῦτο ἂν εἴη
 στοχασμοῦ διαπέσειν, ὑφ' οὗ παρασκευάζεται. Καὶ
 πρὸς συγκατάθεσιν ἔλκειν μᾶλλον δύναται ἡ του μὴ
 ἀμύνασθαι παραινουσα τοὺς πολλοὺς πειθῶ. (47) Οὐ
 παύεται βέλη κινῶν ὁ μάτην κατὰ σοῦ τὴν ἔχθραν
 ὑπελθῶν, ἄμεινον μὲν ἂν εἴη, τὸν κοινὸν πλάστην
 καὶ τὴν πλάσασαν δεξιάν καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν
 ἐνοοῦντα νικῆσαι γνώμης χρηστότητι τὸν μισοῦμε-
 νον · διότι παράγει (48) δι' ἔχθρας τὸ ὁμοφυές. Εἰ
 δὲ μὴ, βούλει δὲ τοῦτον ἀμύνασθαι καὶ λυπη-
 σαι, καὶ μηδὲν ἐν τούτοις διαμαρτεῖν, φώμιζε,
 πότιζε αὐτὴν. Πῶς καὶ διὰ τί; Τὸν κοινὸν Δεσπό-
 την διὰ τούτων σαυτοῦ παρασκευάζεις ἐκδικητὴν, C
 ἐκείνον δὲ διὰ τῶν εὐεργεσιῶν εἰς ἐκδίκησιν κινή-
 σεις, θᾶπτον ἂν ἴδῃς τὸν ἔχθρὸν ὅσα πυρὶ τῆ ἐκεί-
 νου δίχη καὶ κρίσει φλεγόμενόν τε καὶ καταπιμπρά-
 μενον, καὶ αὐτῇ συναπολλύμενον ἔχθρᾳ καὶ ἐπι-
 βουλῇ.

rem quemdam et amorem convertat? Quod si ta-
 men post tantam beneficentiam, per quam benigni-
 tatis pulchritudo repræsentatur, homo, invidia et
 odio in proximum sibi obnoxius, nec melior reddat-
 ur, nec ad mutationem morumque correctionem
 respicere velit; ille quidem fera bestia potius,
 quam homo fuerit, qualis tamen inter homines
 rarissime inveniatur. Tu autem nihilominus vel
 sic, imo vero diligentius carbones, caput ejus de-
 pascentes, provida cura post tantam amentiam
 coacervans beneficiis tuis, Domini exemplum imi-
 taberis; alter vero ille ostendet, peccatum suum
 apud se plus valere, quam omnis ejusmodi benefi-
 centia factaque liberaliter venia efficere possit.
 Si quis vero verba illa: « Carbones ignis con-
 geres super caput ejus; » de proclivi in gratiam
 receptione, quæ multos compellit, ut inimicitiam
 inimicitia et vindicta graviolem non reddant, acci-
 pere malit, nec ille iudicio, quo utitur, admodum
 fallatur. Quæ enim ad vindictam cavendam adhor-
 tatur oratio, illa ad consensionem animorum con-
 ciliandam egregie facit. Quod si enim is, qui præter
 rem inimicitiam adversus te fovet, tela movere
 non desinat; præstiterit tamen, communem Con-
 ditorem, dextramque, quæ utrumque formavit,
 eandem porro utriusque naturam recogitare, et
 facilitate sua iniquum osorem vincere. Naturæ
 enim affinitas per inimicitiam tollitur. Sin minus
 hoc placeat, malisque injurias ulcisci, et injuriam
 tristitia afficere, eadem vero opera non peccare,
 ciba et pota illum. Quomodo vero et cur ita? Sic
 enim communem Dominum vindicem tibi concilia-
 sias, quem si beneficiis illis tuis ad ultionem
 capiendam excitaveris, inimicum pœna ejus et ju-
 diciis, tanquam igne quodam, consumptum et com-
 bustum, inimicitiaque sua et odiis devoratum ci-
 tius videris.

STEWARTII MONITUM IN SEQUEMTEM QUESTIONEM.

Est et hoc opusculum Photii a Turriano Latine versum inter schedas Canisianas repertum. Argumentum pauculis hisce verbis complexus est Turrianus: « Voluntas comedendi simpliciter fuit quidem in Christo, quia hæc voluntas naturalis est. Voluntas vero comedendi aliquid hac vel illa qualitate affectum, ut dulce, aut amarum, aut multum, aut parum, non fuit in eo, quia hujusmodi, quæ dicitur ποιά, id est, qualis, vel πῶς, id est, quomodo, voluntas personæ humanæ est, non naturæ, Christus autem non erat persona humana, nec hominem aliquem assumpsit, sed naturam hominis, quæ una est (specie scilicet). Hujusmodi voluntas non naturalis, sed personæ humanæ dicitur voluntas κατὰ γνώμην, sive γνωμική. Ille est scopus hujus tractationis. » Hæc Turrianus. Inscriptio Græca est: Περὶ τῶν γνωμικῶν θελημάτων ἐπὶ Χριστοῦ.

Dicitur autem gnomicum a *gnome*; quod nomen « variam et multiplicem significationem habet, » inquit beatus Damascenus lib. iii *De fide orthodoxa*, cap. 14. Interdum enim admonitionem significat, ut cum ait Apostolus: « De virginibus præceptum Domini non habeo, γνώμην autem do. » Interdum consilium, ut cum ait Propheta: « Super populum tuum malignaverunt γνώμην. » Quodcumque item decreta, ut in his Danielis verbis: *A quo exiit impudens hæc γνώμη?* Nonnunquam denique pro *fide*, aut *opinionem*, aut *animi affectionem* sumitur; atque, ut brevi perstringam, γνώμης vocabulum plurimis significationibus usurpatur. Hæc Damascenus. Invenitur libellus iste Græce in variis Bibliothecis, nominatim

NOTÆ.

(45) Sic scribo pro οὐδὲν. Proximum τὴν addidi ex Colb.

(46) Πάσης debeo eidem pro πᾶσι.

(47) Crediderim, hic excidisse, εἰ δ'.

(48) Colb. διότι περ ἄγει.

in Cæsarea Viennensi et in ducali Bavarica Monachensi. Latine, quod sciam, nunquam in manus hominum venit. Quæcirca mirandum non est, si disputatio hæc Latinis hucusque vix nota fuit. Vale : et post lectum opusculum lege etiam subjunctam criticam Dissertatiunculam.

QUÆSTIO LXXX (49). [Coisl. CCXLVII, Taur. A CCXXXVIII].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Π'.

Quales debeant dici in Christo voluntates gnomicae, et qualis debent in eodem Christo dici voluntas humana, hypostatica aut alia.

Ποῖα δεῖ λέγειν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὰ θελήματα, καὶ ποῖον ἔστι λέγειν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπινον θέλημα ὑποστατικὸν καὶ ἕτερα.

Edita a Stewartio et Basnagio (Auctarium Stewart, p. 437-453. Ingolstadt, 1616, n° 4, et gr. in *Antiquis lectionibus* ed. Antwerp. 1723, t. II. P. II, p. 439-458. — De voluntatibus Christi gnomisicis.

Disserere de voluntatibus in Christo, quæ dicuntur γνωμικὰ θελήματα, tum difficile, tum facile est. Quia enim nemo, quod sciam, ex sanctis Patribus, quidquam alicujus momenti, et limato et distincte de hac re tradidit, exceptio sancto Maximo, magno veræ pietatis defensore (50), idcirco difficultas subit de ea loquendi ; iis enim qui volunt calumniari, non videtur metuendum esse, et non accedendum ad tam grave dogma in uno viro commovendum : rursus vero quia ab ipsis thalamis pietatis et rationationibus inter se consentientibus multæ necessariæ conclusiones prodierunt, quæ rectam opinionem muniant, hac ratione facile est dicere, vel non remanet saltem hoc dogma altius, quam ut comprehendere possit.

Tu vero, frater mihi charissime (51), si partus sermonis mei petitione tua et spe dignus videatur, amplectere tanquam communem et tecum, qui obstetricatus es, et mecum, qui peperit : siu autem imperfectus et mancus, cum iis collatus, quæ sunt jam tibi studio contemplationis ad maturitatem perducta (optarem autem hoc, si desiderio vincendi tenerer, multo enim snavius est in fratre, quam in alio vincere ; siquidem non in Care periculum, ut est in proverbio, machinamur, sed in cognato sanguine verum robur inquirere cordati ac prudentis esse existimamus), attamen tanquam expositum fœtum suscipe, et tuis laboribus auge et perfice, eoque communi lætitia oblectari et frui ne desinas.

Cum igitur duo genera potentiarum veteres distinxerint (oportet enim paulo altius repetere), unum genus est earum, quæ versantur in cognitione, quæ dicuntur *cognitivæ* ; aliæ animales : ad eam rem, de qua nunc agendum est, magis opus est animalibus potentiis, id est *appetitivis*. Ingenerata itaque est animæ vis appetendi illud, quod est secundum naturam, sive naturæ convenientis, et omnia, quæ substantialiter insunt, continendi et conservandi, quæ dicitur *θέλησις*, id est *voluntas*,

Ὅ περὶ τῶν γνωμικῶν θελημάτων ἐπὶ Χριστοῦ λόγος, πῆ μὲν ἐστὶ χαλεπός, πῆ δὲ ῥάδιος. Διότι μὲν γὰρ οὐδεὶς, ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, τῶν ἀξιολόγων καὶ θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν οὐδὲν ἀξιόλογον καὶ διακεκαθαμένον εἰς εὐκρίνειαν περὶ τούτου παραδέδωκεν, πλην γὰρ Μαξίμου τοῦ μεγάλου τῆς εὐσεβείας ὡς ἀληθῶς προμάχου, διὰ τοῦτο τὸ χαλεπὸν εἰπεῖν ὑπεισέρχεται. Ἐφ' ἐνὶ γὰρ ἀνδρὶ τηλικούτου δόγμα σαλεύειν, οὐκ ἂν εἴη τοῖς ἐπιηράεζεν βουλομένοις φοβερόν καὶ ἀπροσπέλαστον. Διότι δὲ πάλιν ἀπ' αὐτῶν τῶν τῆς εὐσεβείας θαλάμων καὶ τῶν λογισμῶν τῶν συμψήφουσι πολλὰ προλασιν ἀποδείξεις τὴν ὀρθὴν δορυφοροῦσαι διέξαν, ταύτη τὸ ῥᾶστον εἰπεῖν ἢ ἡ ὑψηλότερον καταλήψεως περίεστιν.

Σὺ δὲ μοι, ἱερῶν ἐρασμιώτατε, εἰ μὲν ὁ τοῦ λόγου τόκος ἀξίός σοι τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς ἐλπίδος φανῆ, οἷα δὴ κοινὸν ὄντα τοῦ τε μαιευσαμένου, καὶ τοῦ τεκόντος, περίεπε • εἰ δ' ἀτελῶς καὶ ἐνδεδῶς πρὸς τὰ ἥδη σοι τελεσφορηθέντα ταῖς θεωρίας ἔχει (εὐξαίμηνη δ' ἂν τοῦτο, εἴπερ ὁ τοῦ νικᾶν πόθος εἶχεν • πολλῶν γὰρ ἦδιον ἐν φιλῶν ἢ ἐν ἄλλων νικᾶν • οὐ γὰρ ἐν τῷ Καρὶ τὸν κίνδυνον, ὡς ἡ παροιμία, σοφίζόμεθα, ἀλλ' ἐν τῷ οἰκείῳ αἵματι τὸ τοῦ κράτους γνήσιον ἐπιζητεῖν ἠγοῦμεθα συνετὸν), πλην ἀλλ' ὡς ἐκθετον ἀναλαβῶν τὸ γέννημα καὶ πόνους οἰκείοις συναυξήσας καὶ τελεσφορήσας κοινήν ἐπ' αὐτῷ ποιεῖσθαι μὴ φθονήσας τὴν εὐφροσύνην καὶ τὴν ἀπόλαυσιν.

Διττων τοιγαροῦν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ὑπάρχειν πάλαι διευκρινόμενων (μικρὸν γὰρ ἀναδρομὴν δεῖ), τῶν μὲν γνωστικῶν, τῶν δὲ ζωτικῶν, μᾶλλον πρὸς τὴν παρούσαν ὑπόθεσιν, ἢ τῶν ζωτικῶν ἐστὶ χρεία, ἥτοι τῶν ὀρεκτικῶν. Ἐνέσπαρται τοίνυν τῇ ψυχῇ δύναμις ὀρεκτικῆ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος, καὶ πάντων τῶν οὐσιωδῶς προσ[ε]όντων συνέκτικῆ, ἥτις λέγεται θέλησις. Διὸ καὶ ὀρίζονται φυσικὸν εἶναι θέλημα ὀρεξιν φυσικὴν τε καὶ λογικὴν θέλησιν. Διὸ καὶ ὀρίζονται φυσικὸν εἶναι θέλημα, ὀρεξιν φυσικὴν τε καὶ λογικὴν

VARIÆ LECTIONES.

* ἢ οὐχ ἔλαβεν videtur Turrianus. CAPER. nota ms. b Turrianus legebat ἐν ἀδελφῷ, in fratre.

NOTÆ.

(49) Ille codex Græcus habetur ms. in Bibl. Cæsar. Vindobonensi, n. 208. chartaceus, mediocriter antiquus, folio ; Lamb. *Bibl. Vind.* t. V, p. 15.

(50) Vide Damasc., lib. III *Fidei orth.*, cap. 14,

et Anastasium Sinaitam in suo *Hodego* seu *Vie duce*.

(51) Photii frater Tarasius. In Græco non frater, sed *sacerdotum charissimè*

μῶνον ἡρημένην τῶν φυσικῶν. Ὡστε ἡ μὲν θέλησις ἔστιν αὐτῆ ἡ ζωτικὴ τε καὶ λογικὴ βρεξις πασῶν τῶν τῆς φύσεως συστατικῶν ἀπλῆ δύναμις. Ἡ γὰρ τῶν ἀλόγων βρεξις μὴ οὐσα λογικῆ οὐ λέγεται θέλησις. Θέλησις οὖν εἴ ποτέ ἔστιν εἰρηται. *unde φυσικὸν θέλημα, id est naturalis voluntatem, desiniunt esse appetitum naturalem et rationalem, ex solis naturalibus pendentem. Quare θέλησις, id est voluntas, est ipse animalis et rationalis appetitus omnium potentiarum, quæ naturam constituunt, simplex potentia. Appetitus enim irrationalium, cum non sit rationalis, non dicitur voluntas. Dictum igitur est, quid sit θέλησις, id est voluntas.*

Βούλησις δὲ ἔστι ποιά φυσικὴ θέλησις, ἡ γον φυσικὴ καὶ λογικὴ βρεξις τινος πράγματος. Ἐγκειται μὲν γὰρ ἡ δύναμις ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ τοῦ λογικῶς ὀρέγεσθαι· ὅτε δὲ φυσικῶς κινήθει αὐτὴ ἡ λογικὴ βρεξις πρὸς τι πρᾶγμα, λέγεται βούλησις· βούλησις γὰρ ἔστιν βρεξις καὶ ἐρεσις τινος πράγματος λογικῆ. Λέγεται δὲ βούλησις καὶ ἐπὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν, *B* καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων. Βουλόμεθα γὰρ καὶ μὴ ἀποθανεῖν, ἔστι δὲ ἡ βούλησις τοῦ τέλους, οὐ τῶν πρὸς τὸ τέλος. Τέλος γὰρ τὸ βουλητὸν ὡς τὸ ὑγιᾶναι· πρὸς τὸ τέλος δὲ ὁ τρέπος δὲ· οὐ ἐπιλομεν ὑγιᾶναι. *iis quæ non possunt; volumus enim non mori; est eorum quæ spectant ad finem. Finis enim est τὸ βουλητὸν, id est id quod volumus, ut bene valere; ad finem autem spectat id per quod debemus bene valere.*

Μετὰ δὲ τὴν βούλησιν, ζήτησις καὶ σκέψις μεθ' ἧς ἡ βουλή. Βουλή γὰρ ἔστιν βρεξις ζητικῆ· περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πραγμάτων γινομένη· βουλευεται γὰρ εἰ ὀφείλει τις μεταθεῖν τὸ πρᾶγμα ἢ οὐ. Εἶτα κρίνει, καὶ λέγεται κρίσις. Ἐφ' οἷς διατίθεται καὶ ἀγαπᾷ καὶ λέγεται γνώμη· ἀνκριθῆ μὲν γὰρ, μὴ διατεθῆ δὲ πρὸς τὸ κριθῆν· ἡγουν ἀν μὴ ἀγαπήσῃ οὐ λέγεται γνώμη· ἐπὶ μέντοι τῇ γνώμῃ ἡ προαίρεσις ἔπεται οἷον ἐκλογῆ. Μετὰ δὲ τὴν προαίρεσιν ἡ πρὸς *C* τὴν πρᾶξιν ἀκολουθεῖ ὁρμή· εἶτα χρῆσις, μεθ' ἣν τὰ τῆς ὀρέξεως παύεται. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀλόγων, μετὰ τὴν βρεξιν εὐθύς ἡ ὁρμὴ ἔπεται, ἐπὶ δὲ τῶν λογικῶν οὐ πάντως. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὀρέξεως ἄγεται, διὸ οὐδὲ θέλησις ἢ τῶν ἀλόγων βρεξις λέγεται, οὐδὲ βούλησις. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἡ φυσικὴ βρεξις· ἡ περ ἄγει· αὐτεξουσιᾶς γὰρ καὶ μετὰ λόγου κινεῖται, ἐπειδὴ καὶ συνευγμένα εἰσὶν αἱ γνωστικαὶ καὶ ζωτικαὶ δυνάμεις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, αὐτεξουσιᾶς τοιγαροῦν ὀρέγεται, καὶ αὐτεξουσιᾶς ὁρμᾷ, καὶ τὰ ἄλλα αὐτεξουσιᾶς ποιεῖ.

Ἐπὶ δὲ γε τῆς θείας καὶ μακαρίας καὶ ὑπερουλοῦ φύσεως, βούλησιν ^d μὲν λέγομεν, προαίρεσιν δὲ κωριῶς οὐ λέγομεν, ὡσπερ οὐδὲ σκέψιν, οὐδὲ βούλησιν· ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ψυχῆς, βούλησιν λέγομεν ἢ προαίρεσιν. Οὐ γὰρ εἶχεν ἀγνοίαν, εἰ καὶ τῆς τὰ μέλλοντα ἀγνοούσης ἐχρημάτιζε φύσεως. Ἐνωθεῖσα γὰρ τῷ Θεῷ λόγῳ καὶ ὑπόστασιν, πάν-

unde φυσικὸν θέλημα, id est naturalis voluntatem, desiniunt esse appetitum naturalem et rationalem, ex solis naturalibus pendentem. Quare θέλησις, id est voluntas, est ipse animalis et rationalis appetitus omnium potentiarum, quæ naturam constituunt, simplex potentia. Appetitus enim irrationalium, cum non sit rationalis, non dicitur voluntas.

Bούλησις vero est naturalis voluntas ποιά, id est aliqualis (ut ita dicam); naturalis enim et rationalis appetitus de aliqua re est rationalis. Inest enim in anima hominis vis, sive potentia appetendi rationaliter; quando autem naturaliter movetur ipse appetitus rationalis ad aliquam rem, dicitur βούλησις, id est voluntas alicujus rei: βούλησις enim est appetitus et desiderium alicujus rei: rationale: dicitur autem βούλησις, id est voluntas alicujus rei, de iis quæ sunt in nostra potestate, et de iis quæ non sunt; id est, de iis quæ a nobis fieri possunt, et de præterea βούλησις, id est voluntas finis, non autem

Post βούλησιν, id est voluntatem alicujus rei est inquisitio et consideratio, postea consilium. Consilium enim est appetitus, inquirens de iis quæ sunt penes nos: consultat enim an debeat aliquis aggredi aliquam rem, an non. Postea judicat et dicitur iudicium. In quibus afficitur, et ea amat, dicitur γνώμη, id est affectio; si enim iudicet et non afficiatur, id est, non amet quod iudicatum est, non dicitur γνώμη. Post γνώμη sequitur προαίρεσις vel ἐκλογῆ, id est electio; post electionem sequitur ὁρμὴ πρὸς τὴν πρᾶξιν, id est aggressio ad rem; deinde χρῆσις, id est usus. Post hunc cessat appetitus. In irrationalibus quidem statim post appitionem sequitur impetus sive aggressio; in rationalibus vero non omnino. Irrationalia enim ducuntur ab appetitu naturali, quamobrem appetitus eorum non dicitur θέλησις, id est voluntas; in hominibus vero magis appetitus naturalis ducitur, quam ducit; libere enim et cum ratione movetur, quia in homine copulatæ sunt potentiæ cognoscitivæ et animales, quare libere appetit, et libere aggreditur, et alia libere facit.

In divina autem natura βούλησιν quidem, id est voluntatem, dicimus: electionem vero non dicimus proprie, sicut neque considerationem, neque consultationem, imo nec in anima Christi consilium dicimus, nec electionem; non enim habebat ignorantiam, tametsi naturæ ignorantis esse dicebatur (52): unita enim Deo Verbo secundum hyposta-

VARIÆ LECTIONES.

• *legenda. ζητητικῆ. • Turrian. legebat βρεξις ἄγεται. ^d Turrian. θέλησιν, sed legebat βούλησιν, ut in Colbertino quoque legitur. • Olim dubitabam an legendum βούλησιν, sed Colbertinus codex habet βούλευσιν, et quidem bene.*

NOTÆ.

(52) Tametsi naturæ ignorantis esse dicebatur: *Ei καὶ τῆς τὰ μέλλοντα ἀγνοούσης ἐχρημάτιζε φύσεως. Id est: tametsi naturæ futura ignorantis esse dicebatur.*

sim, cognitionem omnium habebat, non gratia, sed natura, propter unionem hypostaticam, idem enim erat Deus et homo. Quamobrem neque γνωμικὸν θέλημα habebat (id est, voluntatem affectam sive affectionem voluntatis in aliqua re); habebat quidem voluntatem naturalem illam simplicem, quæ in omni natura hominum similiter spectatur; gnomi- cam vero voluntatem non habebat sancta anima Christi contra divinam voluntatem, nec aliud volebat præter voluntatem divinam. Γνώμη enim simul dividitur cum personis, præterquam in sola sancta et simplici, et non composita, et indivisibili deitate; illic enim cum hypostases non omnino dividantur, neque distent, ideo neque id quod personæ volunt, dividitur; imò τὸ γνωμικὸν est tanquam unitum cum naturali, et lege circumscriptionis propriæ subdivisum; illic enim, quia una est natura, una est etiam naturalis voluntas; quia vero et hypostases sunt inseparabiles, unum etiam est τὸ θελητὸν, id est, quod volunt, et una motio trium personarum, quia unio illa inviolabilis, et supra naturam non inferatur (53).

In hominibus enim, quia una est natura, una quidem est naturalis voluntas, sed personæ sunt inter se divisæ, et distinctæ tempore, et loco, et dispositione erga res, et multis aliis: idcirco diversæ voluntates cernuntur, et diversæ γνώμαι (id est voluntates cum affectione et amore); in Domino autem Jesu, quia sunt diversæ naturæ, diversæ etiam sunt voluntates, divinitatis ejus et humanitatis, id est potentia θελητικαί, id est, ad volendum. Rursum vero, quia una est hypostasis, et unus, qui vult, unum etiam est quod vult, id est τὸ γνωμικὸν αὐτοῦ θέλημα (54), hoc est, voluntas cum affectione; sequente scilicet humana ejus voluntate divinam ejusdem voluntatem, eademque volente, quæ divina ejus voluntas voluit ipsam velle. Quare voluntates gnomi- cæ, et hypostaticæ ac personales, et electivæ eandem rem subjectam significant.

Oportet autem scire, ut major et plenior verborum explanatio fiat, significare aliquando voluntatem, potentiam ad volendum, et dicitur voluntas naturalis; quandoque vero significat τὸ θελητὸν, id est, id, quod volumus, et dicitur θέλημα γνωμικόν. Et auctore sancto Maximo differt voluntas gnomica a voluntate naturali, quia illa quidem hypostatica et personalis est et nominatur; hæc autem naturalis voluntas non est, neque vocatur hyposta-

των εἶχε τὴν γνώσιν, οὐ χάριτι, ἀλλὰ φύσει, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν· ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Διὸ οὐδὲ γνωμικὸν εἶχε θέλημα· θέλησιν μὲν γὰρ εἶχε τὴν φυσικὴν τὴν ἀπλήν, τὴν ἐν πάσαις τῶν ἀνθρώπων φύσεσιν ὁμοίως θεωρουμένην· τὴν δὲ γνωμικὴν θέλησιν οὐκ εἶχεν αὐτοῦ ἢ ἀγία ψυχὴ ἐναντίαν τοῦ θεοῦ θελήματος αὐτοῦ, οὐδὲ ἄλλο παρὰ τὸ θεῶν αὐτοῦ θέλημα. Ἡ γὰρ γνώμη συνδιαίρεται ταῖς ὑποστάσεσιν, πλήν ἐπὶ μόνῃς τῆς ἀγίας καὶ ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου καὶ ἀδιαίρετου θεότητος· ἐκεῖ γὰρ τῶν ὑποστάσεων μὴ εἰς ἕβαν διαιρουμένων μηδὲ διισταμένων, οὐδὲ τὸ θελητὸν διαίρεται, ἀλλ' ἐστὶ τῷ φυσικῷ τὸ γνωστικὸν ὡσπερ ἡνωμένον, καὶ νόμῳ περιγραφῆς ἰδίας ὑπομεριζόμενον. Κάκει μὲν ἐπειδὴ μία φύσις, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις, ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ὑποστάσεις ἀδιαίρετοί εἰσιν, ἐν καὶ τὸ θελητὸν, καὶ μία ἡ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων, οὐκ ἀνεχομένης τῆς ἀχράντου καὶ ὑπερφουοῦς ἐνώσεως μερισμῷ ὀλικῆς τινος φαντασίας καθυβρίζεσθαι.

patitur, ut alicujus divisionis fictione contumelia ei

Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐπειδὴ μία ἡ φύσις, μία μὲν καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις. Κεχωρισμένοι δὲ εἰσιν ἀπ' ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις καὶ διεστήχασιν χρόνῳ τε καὶ τόπῳ καὶ τῇ πρὸς τὰ πράγματα διαθέσει, καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα, τούτου ἕνεκα διάφορα τὰ τε θελήματα καθοράται καὶ αἱ γνώμαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπεὶ διάφοροι αἱ φύσεις, διάφοροι μὲν καὶ αἱ φυσικαὶ θελήσεις τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἦγουν αἱ θελητικαὶ δυνάμεις. Ἐπεὶ δὲ πάλιν ἡ ὑπόστασις μία, καὶ εἷς ὁ θέλων, ἐν καὶ τὸ θελητὸν, ἦγουν τὸ γνωστικὸν αὐτοῦ θέλημα· δῆλον ὅτι τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ θελήσεως ἐπομένης τῇ θεῖα αὐτοῦ θελήσει, καὶ τὰ αὐτὰ θελοῦσης ἂν ἡ θεῖα αὐτοῦ θέλησις ἠβέλησε θέλειν αὐτήν. Γνωστικὰ τοίνυν θελήματα καὶ ὑποστατικά καὶ προσωπικά καὶ προαιρετικά, τὸ αὐτὸ ἂν εἴησαν ὑποκαείμενον πρᾶγμα σημαίνοντα.

Εἰδέναι δὲ πείρας φιλολόγου καὶ σαφεστεράς ἀνεπληρώσεως ῥημάτων χάριν, ὡς τὸ θέλημα ποτὲ μὲν τὴν θέλησιν δηλοῖ, ἤτοι τὴν θελητικὴν δύναμιν, καὶ λέγεται θέλημα φυσικόν· ποτὲ δὲ τὸ θελητὸν, καὶ λέγεται θέλημα γνωμικόν. Καὶ κατὰ τὸν ἱερὸν δὲ Μάξιμον, διαφέρει θέλημα γνωμικὸν θελήματος φυσικοῦ, ὅτι τὸ μὲν ὑποστατικόν τε καὶ προσωπικόν καὶ ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται, τὸ δὲ φυσικὸν θέλημα οὐκ ἐστὶ. Καὶ ἐτι διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε

VARIÆ LECTIONES.

† Turrian. legit γνωμικόν, optime

NOTÆ.

(53) Non patitur ut alicujus divisionis fictione contumelia ei inferatur. Οὐκ ἀνεχομένης . . . μερισμῷ ὀλικῆς τινος φαντασίας καθυβρίζεσθαι. Id est: Non patitur ut alicujus ideæ materialis divisione contumelia sibi inferatur.

(54) Ad hæc Photii verba adjecit nescio quis hoc Græcum Scholion, Photium contradictionis arguens:

Πῶς λέγεται ἐνταῦθα ἐν γνωμικὸν ἐπὶ Χριστοῦ θέλημα πολλαχοῦ διαβολὴν ἔχοντος τοῦ παρειστάγοντος τὴν διέξιν ταύτην; Quomodo hic dicitur esse una voluntas gnomica in Christo, cum qui hanc opinionem introducit passim refutetur? In hoc ipso scilicet tractatu. TURRIAN.

ἔχουσα τῶν κατὰ φύσιν συστατικῶν ὀρμή τε καὶ Ἀ
ἐφεσεις, θέλημά ἐστι φυσικόν. Ἡ δὲ τῶν καθ' ἡδονὴν
συνεργητικῶν ποιὰ καὶ διάφορος κίνησις τε καὶ
δρεξις, θέλημα γνωμικόν, ἥτις καὶ ἐν ἐπιτάσει καλοῦ
τε καὶ τοῦ μὴ τοιοῦτου γινώσκειται, καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ
πρῶτον σημαίνον τῷ δευτέρῳ παντελῶς ἀλλό-
τριον, ἀλλ' ἐστὶν αὐτοῖς ἢ κοινωνία ἐν ποσότητος
ἰδιότητι Ἔ. Καὶ ὃν τρόπον καὶ τὸ σημαίνον τῆς
ἐπ' ἀνθρώπου λαμβανομένης φύσεως.
dignoscitur, et non est prius significatum ab hoc secundo penitus alienum, quin potius communio-
nem habent in proprietas quantitatis, et qualitatis, sicut significatum nomine naturæ in homine
acceptæ.

Καὶ γὰρ διττὸν ἐνταῦθα τὸ τῆς φύσεως, τὸ μὲν
ἀπλῶς καὶ καθόλου σημαίνειν ἕκαστον τῶν ὑπὸ τὸν
ἄνθρωπον τελούντων ἀτόμων, τὸ δὲ οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ
τὸν ὄλον τῆς ἐμφύτου δυνάμεως πρὸς τὰς πράξεις Β
ἐνισχυούσης, καθ' ὃν καὶ τὸ σύστημα τῶνδε τῶν
ἀνθρώπων, τὸ μὲν γεωμετρεῖν πέφυκε μᾶλλον, τὸ δὲ
μουσικῆ τελεῖσθαι ἐπιτηδεύτερον, ἢ οἱ μὲν πραότη-
τος, οἱ δὲ σωφροσύνης μᾶλλον ἐργάται γνωρίζονται.

Διαφέρει μὲν οὖν τοῦ φυσικοῦ θελήματος λογι-
σμοῖς γενναίους ἢ προαιρεσις, καθὼς ἢ μὲν δρεξις
ἐστὶ βουλευτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἐστὶ καθὼς τὸ μὲν φυ-
σικόν θέλημα μόνον ἡρτῆται τῶν φυσικῶν, ἢ δὲ μό-
νον τῶν ἐφ' ἡμῶν. Ἐν δὲ θέλημά φησι τοῦ Χριστοῦ
φυσικὸν ἢ προαιρετικὸν φρονεῖν ἢ λέγειν οὐδεὶς εἴ-
πειν τῶν Πατέρων ἐτόλμησεν, ἀληθῶς εἰδότες ὅτι
τῶν ἐπ' ἀμφοτέρων ἐστιν ἢ προαιρεσις, λέγω
δὲ ἐπὶ τὰ καλὰ καὶ ἐπὶ τὰ φαῦλα, ὅπερ ἐστὶν C
ἐπὶ Χριστοῦ καὶ νοεῖν καὶ λέγειν τῆς ὀρθῆς ἐν-
δεέστερον κρίσεως.

Ἐπι δὲ εἰ ἐστὶν ὑποστατικὸν θέλημα ἐπὶ Χριστοῦ,
διορίζει πάντως τῶν ἐφ' ἕκαστου τῶν ἀνθρώπων θεω-
ρουμένων γνωμικῶν θελημάτων διορίζει δὲ ὡσαύτως
καὶ τοῦ ἐν Πατρὶ καὶ Πνεύματι θεωρουμένου θελήμα-
τος. Τί οὖν ἐστὶν ὃ μὴ τε ἀνθρώπινόν ἐστὶ γνωμικόν,
μῆτε ὄλως θεϊκόν θέλημα. Οὐ γὰρ δὴ τις σύνθετόν τι
ἐρεῖ, ὅτι μὴδ' ἐστὶν ἐπινοῆσαι θελήματος σύνθεσιν,
ὡσπερ ὑπόστασιν ὀρθῆς ἐστὶ σύνθετον.

Οὐδὲ τις λέγοι ὡς ὁ λόγος οὗτος οὐδ' ἄλλων τινὰ
τῶν ἀνθρώπων ἐξ γνωμικῶν ἔχειν θέλημα. Ἄπαν
γὰρ γνωμικόν τις θέλημα, οὐδενὶ τῶν ἐν τοῖς καθ' D
ἕκαστα γνωμικῶ θελήματι θεωρουμένων, ταύτόν ἐστι,
ἀλλὰ πάντως ἕτερον ὡς τε πᾶν εἶη ἀνθρώπινον,
μηδένης ἢ τῶν ὑπὸ τὸν ἄνθρωπον ἀτόμων ὡς ἀνθρώ-
που ἀρμοζόμενον. Εἰ γὰρ ἦν κυρίως τινὲ τῶν καθ'
ἕκαστα τὸ γνωμικόν θέλημα ἀνθρώπινον ἂν ὑπῆρ-
χεν. Οὐκ ἐστὶ δὲ ἀνθρώπινον, διότι οὔτε ὁ Σωκράτης,
οὔτε ὁ Πέτρος, οὔτε τις ἄλλος καθὼς πέφυκεν ἄνθρω-

lica et personalis. Differt adhuc, quod appetitio sim-
pliciter et utinque eorum, quæ sunt κατὰ φύσιν
συστατικά, id est, quæ ad constitutionem naturæ
pertinent, et sine quibus natura non consistit, et
desiderium, voluntas naturalis est. Ἡ τῶν καθ'
ἡδονὴν ποιὰ καὶ διάφορος κίνησις, id est, motus et
appetitus secundum voluptatem cum qualitate et
diversitate est θέλημα γνωμικόν, quæ voluntas gno-
mica in magis pulchra re, et magis non pulchra
natura in homine
nemi habent in proprietas quantitatis, et qualitatis, sicut significatum nomine naturæ in homine
acceptæ.

Duplex enim est significatum nomine naturæ,
alterum quidem simpliciter et universe significa-
tum, unumquodque individuum ex iis, quæ sunt
sub homine, alterum non hoc nomine hominis si-
gnificatum simpliciter, neque totum, quod est vir-
tutis natura hominibus insitæ ad actiones; quo si-
gnificato dicimus hos homines esse magis aptos
natura ad geometriæ studium, alios ad studium
musicæ, alios ad mansuetudinem, illos ad castita-
tem.

Differt igitur a voluntate naturali cogitationibus
generosis voluntas libera, quatenus hæc est appeti-
tus consultans de iis, quæ sunt in nostra potestate,
et quatenus naturalis voluntas pendet ex naturalibus
tantum; hæc autem libera ex iis tantum, quæ sunt pe-
nes nos. Unam autem naturam in Christo naturalem,
tua προαιρετικὴν, id est, electivam sentire aut dicere,
nullus, inquit (55), ex sanctis Patribus ausus est.
Sciebant enim electionem esse eorum, qui in utram-
que partem moventur, ad bona, inquam, et ad
prava, quod quidem intelligere et dicere in Christo
a recto iudicio declinant.

Præterea si est in Christo hypostatica voluntas,
differet omnino a voluntatibus gnomiacis, quæ in
unoquoque homine spectantur. Differet similiter a
voluntate Patris et Spiritus sancti. Quæ igitur est
voluntas, quæ nec humana γνωμικὴ, nec omnino
divina voluntas? Non dicet ullus compositam esse,
quia nec excogitari potest compositio voluntatis,
sicut possumus compositam hypostasim intelli-
gere.

Si quis vero dicat, si ita est, ut dicimus, nec
ullus homo alius voluntatem habet γνωμικὴν,
omnis enim voluntas alicujus gnomiacæ cum nulla
earum gnomiacarum voluntatum, quæ in singulis
individuis reperiuntur, eadem est, sed omnino alia;
quare nec erit humana, quia nulli individuo na-
turæ humanæ, tanquam homini, convenit, si enim
alicui singulari proprio esset voluntas gnomica,
humana utique esset; at non est humana, quia
neque Socrates, neque Petrus, nec alius quis, qua-

VARIE LECTIONES.

Ἔ an καθ' ὃν τρόπον? ἢ l. μηδενὶ τῶν.

NOTÆ.

(55) De S. Maximo loquitur.
PATROL. GR. CI.

tenus homo est, habet voluntatem gnomicam, aut fallax est ratio, quæ distinguit individuum ejusdem naturæ ab aliis individuis, et quia consistemus non esse hunc cum ullo individuo ex aliis eundem hypostasi, nec aliis proprietatibus: idcirco nos a communi natura removere eum, et voluntatem ejus gnomicam non dicere humanam esse: hæc enim captiosa ratio multis argumentis naturam communem separabit a singularibus, quæ sub ea sunt hac adjunctione verbi *quatenus homini*. Quamobrem non est simile quod dicimus, non esse ponendam in Christo voluntatem gnomicam (56). In hominibus enim, qui unum ex singularibus sumpsit pro certo habere voluntatem gnomicam, quia differt a reliquis voluntatibus gnomicis eorum, qui sunt ejusdem naturæ, naturam communem defraudat, quod est

Præterea in hominibus licet quidem dicere, quod voluntas gnomica, quæ est in eis, quatenus personis distinguitur ac separatur, non est alia eadem cum alia, quatenus vero in unam naturam includitur, nihil prohibet dicere et humanam voluntatem et eandem esse: in Christo autem nemo potest similiter dicere, non enim possumus unum quid intelligere, in Christo duæ siquidem naturæ constituunt hypostasim ejus, et non una. Neque possumus dicere in eo; voluntas gnomica quatenus hæc est, non est eadem; quatenus vero hæc est, eadem est, quoniam unus est Christus et una ejus persona, et una hypostasis, neque habet ejusdem ordinis, et ejusdem nominis et rationis Christus hypostases συντεταγμένας, id est coordinatas; nec aliquid commune, quod in eo dicatur, quod possit etiam aliis hypostasibus aptari. Quare manet non soluta dubitatio, qua dubitabatur quidnam sit voluntas gnomica, cum in Christo neque sit humana, neque divina, neque etiam talis nominari possit.

Secundum ergo responsionis genus est, quod diximus (57), non oportere dicere esse in Christo gnomicam, id est, humanam hypostaticam voluntatem.

Tertio (58) licet dicere in Christo humanam [f. gno-

πος γνωμικὸν θέλημα ἔχει, ἢ σοφισματώδης ὁ λόγος ὁ τὸ ὁμοφυῆς ἄτομον τῶν ἄλλων καθ' ἕκαστα διαστῆλων. Καὶ ἐκ τοῦ συνομολογεῖν μηδενὶ τῶν ἄλλων ἀτόμων ταῦτὸν εἶναι τῇ ὑποστάσει μηδὲ τοῖς ἄλλοις ἰδιώμασι τὸν προκειμένον. Ἐκ τούτου καὶ τῆς κοινῆς ἰ αὐτῶν ἀποστερεῖν φύσεως, καὶ τὸ γνωμικὸν αὐτοῦ θέλημα μὴ λέγειν ἀνθρώπινον εἶναι. Ἐκ πολλῶν γὰρ ἀφορμῶν ὁ παραλογισμὸς οὗτος τὴν κοινὴν φύσιν ἀποστήσει καὶ διαχωρίσει, τῶν ὑπ' αὐτῇ τελούτων καὶ ἐμπεριεχομένων ἀτόμων αὐτῆς τῷ προσρῆματι. Δι' ὅπερ οὐχ ὁμοίως ὁ λόγος οὗτος ἔχει καὶ ὁ τὸ ἰ γνωστικὸν ἐπὶ Χριστοῦ μὴ παραδεχόμενος θέλημα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἕνα λαθῶν ὁμολογουμένως τῶν καθ' ἕκαστον γνωμικὸν ἔχειν θέλημα ἐκ τῆς πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ὁμοειδῶν ἑτερότητος, τὴν κοινὴν φύσιν παραγράφεται· ὅπερ ἐστὶ σεσοφισμένον, καὶ ἀνακόλουθον συλλογίσασθαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πρῶτον μὲν ζητοῦμεν τῶς εἰ ὅλως δεῖ λέγειν γνωμικὸν αὐτῷ προσεῖναι θέλημα, καὶ οὐκ ἐστὶ λαθεῖν ὑποστάσεις τῷ τοῦ Χριστοῦ περιεχομένας ὀνόματι.

Ἐτι δὲ ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι τὸ ἐνυπάρχον αὐτοῖς γνωμικὸν θέλημα καθὸ μὲν ταῖς ὑποστάσεσιν διακέκριται, οὐκ ἐστὶν ἕτερον ἐτέρῳ ταυτὸν, καθὸ δὲ εἰς μίαν φύσιν συνεισάγεται, οὐδὲν λέγεσθαι καὶ ἀνθρώπινον καὶ ταυτὸν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ οὐχ ἔξει τις τὸ ὁμοιον εἰπεῖν, οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν τῇ κοινῇ λαθεῖν ἐπὶ Χριστοῦ, δύο γὰρ συνιστῶσι τὴν ὑπόστασιν φύσεις, ἀλλ' οὐ μία. Καὶ οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν τὸ γνωμικὸν θέλημα· καθὸ μὲν τὸδε οὐκ ἐστὶ ταυτὸν. Εἰς γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ ἐν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, καὶ μία ἡ ὑπόστασις, μῆτε ὁμοταγεῖς καὶ συνωνύμους ἔχων ὡς Χριστῷ συντεταγμένας ὑποστάσεις· μῆτε τι κοινῶς ἐπ' αὐτοῦ λεγόμενον, ὃ δύναται ἂν καὶ ἐτέροις ἀναρμύζεσθαι. Ὡς τε διαμένει τὸ ἐπόμενον ἄπορον ἄλυτον, ὅπερ τί ποτ' ἂν εἰη διηπόρει τὸ γνωμικὸν θέλημα, μῆτε ἀνθρώπινον μῆτε θεῖον δυνάμενον εἶναι, μῆτε ὀνομάζεσθαι.

Δεύτερον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον ἐπιχείρημα, μὴ δεῖν ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν γνωμικὸν ὑπάρχειν, ἢ ἀνθρώπινον ὑποστατικὸν θέλημα.

Τρίτον δὲ εἰ λέγεται ἐπὶ Χριστοῦ ἀνθρώπινον θέλημα

VARIÆ LECTIONES.

ἰ 1. αὐτόν. ἰ γνωμικόν.

NOTÆ.

(56) *Quamobrem non est simile quod dicimus non esse ponendam in Christo voluntatem gnomicam.* Διόπερ οὐχ ὁμοίως ὁ λόγος οὗτος ἔχει καὶ ὁ τὸ γνωστικὸν [lege γνωμικόν] ἐπὶ Χριστοῦ μὴ παραδεχόμενος θέλημα. Id est: Quamobrem hæc ratiocinatio non periude se habet ac ea quæ gnomicam in Christo voluntatem non admittit.

(57) *Secundum ergo responsionis genus est quod diximus:* Δεύτερον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον ἐπι-

χείρημα. Id est: Secundum ergo illud est quod protulimus argumentum, seu argumenti genus.

Ἐπιχείρημα non significat *responsum*, sed *argumentum*, vel *speciem argumenti*.

(58) *Tertio licet dicere in Christo . . . esse.* Τῆς τὸν δὲ, εἰ λέγεται ἐπὶ Χριστοῦ. Id est: Tertio, dicatur in Christo . . . esse.

Turrianus non reddidit particulam *ei, si*, necessariam ut Photii argumentum possit intelligi.

ὑποστατικόν. Τὸ δὲ θέλημα τὸ ὑποστατικὸν θέλημα-
 τος εἰρηται τοῦ φυσικοῦ· τὸ δὲ θέλημα γὰρ τὸ γνω-
 μικὸν ποῖόν ἐστι θέλημα φυσικόν. Φυσικοῦ ἄρα θελή-
 ματος καὶ τὸ ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν ἡρητημένον ἂν
 καὶ προβεβλημένον εἴη· φυσικοῦ δὲ οὐχ ἁπλοῦ,
 ἀλλὰ συνθέτου καὶ συγκεκραμένου θελήματος. Τῆς
 γὰρ συνθέτου ὑποστάσεως καὶ τὸ ὑποστατικὸν ἂν
 ἄρα τις ὅλως ὑποβοῆτο προσεῖναι θέλημα γνωμικὸν
 συνθέτου ἂν εἴη φυσικοῦ προενηνεγμένου θελήμα-
 τος. Ὡστε ἔσται σύνθετος φύσις ἐπὶ Χριστοῦ, ὅπερ
 ἀπάσαις ψήφοις διακατέγνωσταί τῶν δύο φύσεων τὸ
 κύριον, ἁμαχὸν ἀναδεξαμένων.

Ἐπεὶ εἰ τὸ γνωμικὸν θέλημα προηγουμένην ἔχει
 τὴν σκέψιν καὶ τὴν πρὸς τὸ κρινόμενον διάθεσιν τε
 καὶ συγκατάθεσιν. Τοῦτων δὲ ἐστὶ τὸ μὲν ἐξ ἀγνοίας
 εἰς γνώσιν καὶ διάκρισιν μετάθεσις· τὸ δὲ τροπή
 τις καὶ μεταβολὴ διαθέσεως· ἐπάτη γὰρ εἰς στορ-
 γὴν ἐκ τοῦ μὴ στέργοντος ἢ διαθέσεως· οὐδὲν δὲ τοῦ-
 των ἐπὶ Χριστοῦ φρονεῖν συγκεκώρηται. Οὐκ ἄρα
 ἐστὶν ἀνεκτὸν ἀνθρώπινον γνωμικὸν ἐν αὐτῷ λέγειν
 ἰσάριον θέλημα.

Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων εἰ οἱ τῷ γνωμικῷ θελή-
 ματι χρώμενοι τῷ ἀνθρώπινῳ εἰώθασιν τῷ θεῷ θελή-
 ματι διαμάχεσθαι, πῶς ὅλως οἷόν τε ἐστὶ ἐπινοεῖν
 ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν θέλημα; κοινότερον δὲ φάναι
 εἰ τὸ γνωμικὸν θέλημα πρὸς ἑκατέραν ὁμοίω, ῥέπει
 τῶν πράξεων τὴν τε φαύλην φημί καὶ τὴν κρείτ-
 τονα, πῶς οὐ τολμηρὸν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν εἰσ-
 ἄγειν θέλημά καὶ πρὸς τὰ χεῖρω καὶ ἀμείνονα τὴν ῥο-
 πὴν ἔχειν ἀναπλάττειν ἐφάμιλλον, τὸ μονοειδῶς ἀγα-
 θουργὸν καὶ κυρίως ἀγαθοειδέστατον.

Ἄλλ' ὅτι μὲν τὸ ἀνθρώπινον γνωμικὸν θέλημα μὴ
 δύναται ἐφαρμόττειν καθαρῶς Χριστῷ; τοσαῦτα τέως
 εἰρήσθω.

Ζητητέον δὲ, πότερον οὐδὲ θεῖον δεῖ λέγειν ἐπὶ Χρι-
 στοῦ γνωμικὸν θέλημα, ὡσπερ οὐδὲ ἀνθρώπινον γνω-
 μικόν· ἢ ἐκεῖνο μὲν οὐ συγκεκώρηται, τοῦτο δὲ οὐ
 κενώλυται. Τῶν γὰρ ἐν ἐκείνοις ῥηθέντων ἐπιχειρη-
 μάτων τὸ τρίτον μάλιστα καὶ τὸ τέταρτον κατὰ τὸν
 ὁμοίον τρόπον ἐπὶ τῶν αὐτῶν τὴν ἰσχυρὴν ἔχει. Διὰ
 τῆς αὐτῆς γὰρ ἐφόδου, τό τε θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον
 γνωμικὸν θέλημα ὁ τῆς ἀληθείας διαστέλλει τε καὶ
 συμδιβάξει λόγος. Καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων εἰ τις
 ὑπόβοῆτο τὸ θεῖον ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν λέγεσθαι
 θέλημα, λεγέτω πότερον ταυτὸν νομίζει τοῦτο θεῖκῳ
 φυσικῳ θελήματι, ἢ ἑτερον. Εἰ μὲν γὰρ ταυτὸν, τίς
 ἢ περινοία τοῦ ὀνόματος; φαντασίαν νοημάτων εἰς

A mica] voluntatem hypostaticam esse: voluntas vero
 hypostatica sive personæ a voluntate hypostatica
 pendet (59): voluntas enim gnomica ποῖόν ἐστι
 θέλημα φυσικόν, id est, aliqualis seu qualitate af-
 fecta voluntas naturalis est; voluntas igitur Christi
 gnomica a naturali autem non simplici; sed com-
 posita et commista voluntate. Compositæ enim hyp-
 postasis erit voluntas hypostatica; si quis eam
 omnino ponat inesse; voluntas enim gnomica com-
 posita esset ex naturali voluntate profecta (60),
 quare erit in Christo composita natura, quod om-
 nium sententia damnatum est, duabus naturis
 inexpugnabili firmitate sancitis et roboratis:

Ad hæc si voluntas gnomica habet antegressam
 consideratidnem, et affectionem atque assentionem
 ad ea quæ judicantur, in his autem est transitus ab
 ignorantia ad cognitionem, et mutatio non amantis
 ad amorem, quæ est affectio: nihil autem horum
 licet de Christo sentire; non igitur sustineri po-
 test, ut humana voluntas gnomica in eo dicatur
 esse.

Præterea si homines utentes voluntate gnomica
 consueverunt repugnare Deo, quomodo fieri potest,
 ut hanc voluntatem gnomica in Christo esse cogi-
 temus? et ut, quod magis commune est, dicam,
 si voluntas gnomica propensa est ad utramque ac-
 tionem, honestam dico et pravam; quomodo non
 est audacis, inducere in Christum voluntatem gno-
 micam, et fingere, habere eum parem ad turpia et
 honesta inclinationem? cum sit a'ioqui uniformiter
 auctor bonorum et proprie ἀγαθοειδέστατος, fons
 omnis boni.

Sed quod humana voluntas gnomica non pos-
 test pure convenire Christo, hæc hactenus dicta
 sunt.

Quærendum verò est, utrum neque divinam gno-
 micam voluntatem dicere in Christo oporteat, sicut
 neque humanam gnomica. An vero hoc quidem
 non liceat, illud vero non sit prohibitum. Sed quo-
 modo non est prohibitum? quia ex argumentis,
 quæ allata sunt contra gnomica voluntatem in
 Christo, tertium et primum valent in eisdem, ad
 eundem modum contra divinam voluntatem gno-
 micam; eodem enim aditu distinguit (61) et con-
 ciliat ratio veritatis divinam et humanam volunta-
 tem gnomica. Ac præter ea, quæ dicta sunt, si
 quis ponat dici in Christo divinam voluntatem gno-
 micam dicat; an existimet eandem esse cum di-

NOTÆ.

(59) *Voluntas vero hypostatica a voluntate hypostatica pendet.* Τὸ δὲ θέλημα τὸ ὑποστατικὸν θελή-
 ματος ἡρηται τοῦ φυσικοῦ. Id est: Voluntas vero
 hypostatica pendet a voluntate naturali.

Turrianus confundit hypostaticum cum naturali;
 nilitur enim Photii argumentum in discrimine na-
 turalis ab hypostatico.

(60) *Compositæ enim hypostasis, etc. voluntate profecta:* Τὸ γὰρ συνθέτου ὑποστάσεως καὶ τὸ ὑπο-
 στατικόν, ἂν ἄρα τις ὅλως ὑποβοῆτο προσεῖναι, θέ-

λήμᾳ γνωμικὸν συνθέτου ἂν εἴη φυσικοῦ προενη-
 νεγμένου θελήματος. Id est: Nam compositæ hyposta-
 seos hypostatica quoque gnomica (si quis eam om-
 nino inesse ponat) proficisceretur a composita vo-
 luntate naturali.

Particula enim, posita post voluntas ab initio no-
 væ propositionis, abrumpbat argumentum Photii.
 (61) *Eadem aditu distinguit:* διὰ τῆς αὐτῆς ἐφό-
 δου . . . διαστέλλει. Id est: Eodem nisu seu cō-
 natu distinguit.

vina naturali voluntate, an aliam? Si enim eadem A est, quæ ipsa περίοια, id est acris excogitatio nominis, quod inducit falsam speciem notionum diversarum? sin vero alia est, quomodo non erit alia præter voluntatem, quæ in Patre et Spiritu sancto spectatur? quod est aliud absurdum: siquidem naturalis in Deo voluntas cum sit communis, et inseparabilis a tribus personis divinis; æque honorate et sine ulla variatione (62) eis congruit. Quod enim in natura hominum non possumus intelligere, hoc in substantia quæ supra quam divina est, et supra quam substantia, mentis intelligentia consequi licet: naturalis enim ejus et supra quam divina voluntas, unitate ejusdem γνώμης, id est, sententiæ et conspirationis, ac nutus invariabilis signatur (65). Quomodo igitur omnino voluntas communis cum natura, et invariabilis, in hypostaticam gnomiam contraheretur et concluderetur?

Igitur proprie quidem nequaquam divina voluntas gnomica in Christo dicitur, quia nec in Patre, nec in Spiritu sancto proprie loquendo audebit quis dicere. Si quis vero abutatur voce, ducens eam per translationem a personis humanis, nequaquam intelligentiam, quæ Deum decet, depravans, fortasse non privabit se venia in verbis, adhibens verborum correctiones, ac non potius inducens aliena dogmata (64); non erit alienum deinceps ponere ea, quibus aliqui nituntur, ut putent, se confirmare voluntatem contrariam sanctis verbis (65); et distinctioni, ac rectæ intelligentiæ ea ipsa subijcere, ut demonstramus hanc ipsorum excusationem ablatam esse.

Aiunt igitur, dictum esse: « Non veni ut faciam C voluntatem meam, sed ejus qui misit me Patris, » manifestumque esse, significari hic voluntatem gnomiam. Facile est occurrere huic objectioni: si enim cum dixit, « voluntatem Patris, » non declaravit gnomiam; non enim tribus personis divinis pium est dicere gnomiam voluntatem esse, liquet cum dixit, « voluntatem meam, » non gnomiam, sed naturalem declarasse; quare non solum quod hic in Scriptura dictum est, non gnomiam voluntatem probat, sed potius hanc opinionem evertit et tollit.

VARIÆ LECTIONES.

† I. συννεύσεως. † υποστάσεων. = I. ολόμενος. † An. γνωμικόν. † Turrian. legit. οὐ τῶ.

NOTÆ.

(62) *Sine ulla variatione.* Ἀπαράλλακτως. Id est: Sine ulla differentia seu diversitate.

Equidem cum voluntas divina dicitur esse *sine ulla variatione*, ejus indicatur immutabilitas, de qua non agitur. Photius identitatem notat voluntatis trium personarum. Utuntur sæpe Græci Patres voce ἀπαράλλακτον, quod plerique interpretes reddunt *sine variatione, invariable*; sed illi debilitant mutantque sententiam Patrum: Sic enim reddi debet, *sine differentia, sine diversitate*, etc.

(65) *Ac nutus invariabilis, etc. et invariabilis*: Καὶ τῷ ἀπαράλλακτῳ χαρακτηρίζεται τῆς συννεύσεως [lege συννεύσεως]. Πῶς ἂν οὖν ὅλως τὸ κοινὸν τῆς φύσεως καὶ ἀπαράλλακτον θέλημα. Id est: Et nutus in diversitate, seu nutus ejusdem signatur. Quomodo igitur omnino communis voluntas naturæ

ἐτερότητα σχιζομένων παρεισάγοντος; εἰ δὲ ἕτερον, πῶς οὐκ ἂν εἴη, καὶ τοῦ ἐν Πατρὶ καὶ Πνεύματι θεωρουμένου θελήματος; ὅπερ ἄτοπον ἕτερον, καὶ γὰρ τὸ φυσικὸν ἐπὶ Θεοῦ θέλημα κοινὸν ὑπάρχον καὶ ἀδιαιρέτων τῶν τριῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων ὁμοτίμων τε καὶ ἀπαράλλακτως αὐταῖς ὁράται συναρμοζόμενον. Ὁ γὰρ ἐπὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως οὐκ ἔστι δυνατόν λαβεῖν, τοῦτο δὴ κατὰ τὴν ὑπέρθρον καὶ ὑπερούσιον οὐσίαν ἐστὶ κατανοεῖν· τὸ γὰρ φυσικὸν αὐτῆς καὶ ὑπέρθρον θεῖον θέλημα ταυτότητι γνώμης καὶ συμπονοίας ἐνόητι καὶ τῷ ἀπαράλλακτῳ χαρακτηρίζεται τῆς συννεύσεως. Πῶς ἂν οὖν ὅλως τὸ κοινὸν τῆς φύσεως καὶ ἀπαράλλακτον θέλημα εἰς ὑποστατικὸν γνωμικὸν συσταλεῖται.

B Κυρίως μὲν οὐκ ἂν οὐδαμῶς ρηθεῖη θεῖον γνωμικὸν ἐπὶ Χριστοῦ θέλημα, ὅτι μηδ' ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κυριολογῶν τις εἰπεῖν θαρρήσειεν. Ὅπερ γὰρ ἔστι κοινὸν, πῶς ἂν ὑποστατικὸν εἴη, οὐδέ τι καταχρῆτο τῇ φωνῇ κατὰ μεταφορὰν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λαμβάνων ὑποστάσεως¹, μηδαμῶς τῆ θεοπροπῆ διαφθείρων διάνοιαν, ἴσως ἂν ἑαυτὸν τῆς ἐν λόγοις οὐκ ὑποστερήσει συγγνώμης, ῥημάτων εὐθύνας ἰώμενος², ἀλλ' οὐ δογματῶν εἰσπράττεσθαι ἀλλοτριότητα, οἰκεῖον δ' ἂν εἴη, καὶ οἷς τῶν ἱερῶν ῥημάτων ἐπερειδόμενοι τὸ ἐναντίον νομίζουσι κρατύνειν θέλημα καὶ ταῦτα παραθέσθαι, καὶ ὑποβάλλοντας εὐκρινεῖα, καὶ διανοίας ὁρθότητι, καὶ ταύτην αὐτῶν ἀφηρημένην δεῖξαι τὴν πρόφασιν.

Φασὶν οὖν εἰρησθαι, « Οὐκ ἤλθον ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. » Καὶ δηλονότι τὸ γνωστικὸν ὅ ἐν ταῦθα σημαίνεται θέλημα· πρὸς δὲ βῆθ' ἔστιν ἀπαντήσαι, ὡς εἰ « Τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, » οὐ τὸ γνωμικὸν ἐδήλωσεν εἰπών. (οὐ γὰρ ἔστιν ἐπὶ τῶν θεαρχικῶν τριῶν ὑποστάσεων θέλημα γνωμικὸν εὐσεβοῦντων ἀποφρασθαι): δηλονότι καὶ « τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν » προσειπών, οὐ τὸ γνωμικὸν, ἀλλὰ τὸ φυσικὸν συνεδήλωσεν, ὡς τε οὐ μόνον τὸ ῥητὸν τὸ ρ γνωμικὸν ποθὲν συνίστησι θέλημα, ἀλλ' ἀναίρετικόν ἐστι μᾶλλον τῆς τοιαύτης ὑπολή-

et indivisa seu indistincta.

(64) *Adhibens verborum correctiones, ac non potius inducens aliena dogmata.* Ῥημάτων εὐθύνας ἰώμενος [lege ολόμενος] ἀλλ' οὐ δογματῶν εἰσπράττεσθαι ἀλλοτριότητα. Id est: Suos loquendi modos emendari existimans, non vero dogmatum diversitatem accusari aut refelli.

(65) *Non erit alienum deinceps ponere ea quibus aliqui nituntur, ut putent se confirmare voluntatem contrariam sanctis verbis*: Οἰκεῖον δ' ἂν εἴη καὶ οἷς τῶν ἱερῶν ῥημάτων ἐπερειδόμενοι τὸ ἐναντίον νομίζουσιν κρατύνειν θέλημα. Id est: Non erit alienum ea e sacris verbis apponere, quibus innitentes illi contrariam voluntatem confirmare se posse arbitratur. — Erat ambiguum illud *contrariam sanctis verbis Turriani*.

φῆσιν. Τὸ γὰρ φυσικὸν ὁμοταγὲς ἐστὶ, καὶ ἀνταπο- A
διδόμενον τῷ φυσικῷ, ὡσπερ τὸ γνωμικὸν ὁμόστοιχον
καὶ συνδιακείμενον τῷ γνωμικῷ.

Καὶ ἄλλως δὲ οἰκειότερον ἂν ἦ ἐκεῖνοι φαῖεν, εἰ
ἀρνητικῶς ἐκληφθεῖ τῶν ὀνομάτων ἢ δύνამεις; ὅσον,
« Οὐκ ἦλθον ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, » οὐ γὰρ
ἐστὶν ὅλως ἕτερον θέλημα παρὰ τοῦ ἡ ἐν Πατρὶ καὶ
Πνεύματι θεωρούμενον τὸ ἐμόν. Εἰ δὲ μὴδ' ἀρνητι-
κῶς τις ἀλλὰ συγκριτικῶς τὴν φωνὴν εἶναι νομίστη,
ὅπερ καὶ μάλλον τὸ τῆς λέξεως ὑποβάλλει πρόχει-
ρον· νοηθεῖ ἂν εἰκότως ὡς οὐκ ἦλθον ποιῆσαι τὸ
φυσικὸν θέλημα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀλλὰ τὸ
θεϊκόν ὅπερ ἐστὶ καὶ οὐ γνωμικόν, ἀλλ' ἐνιαῖόν τε
καὶ ἀπαραλλάκτως ἐν ταῖς τρισὶ θεαρχικαῖς ὑπο-
στάσεσι θεωρούμενον, εἰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὅσα δημιουργικῆ B
σοφίᾳ ὑπέστησεν, οὐκ ἂν οὐδαμῶς θεωρηθεῖ,
οὐδ' ἐγγύς γενόμενον τῆς θείας καὶ ὑπερθέου ἰδιό-
τητος.

Εἰ δὲ τις προστετικῶς εἴη τῷ τοῦ γνωμικοῦ θελή-
ματος ῥήματι, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην ἀφορᾶν
ἐθέλη τῶν εἰρημένων ἐπιλύσεων ἐχέτω παραμύθιον
τὴν παροῦσαν ἀνάπτυξιν· δύναται γὰρ ἂν νοηθῆναι
τὸ δηλούμενον νῦν ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς φωνῆς τὸ
γνωμικὸν Χριστοῦ θέλημα οὐ τοῦ κατὰ τὸν ἀνθρω-
πον δὲ νοουμένου, ἀλλὰ τοῦ κατὰ Χριστὸν θεωρου-
μένου. Ὁ δὲ καὶ τῆς θεότητος ὅλον γερονδὸς εἰς τὸ
θεῖον καὶ ὑπερφύεος τῆς ἀπειρίας τὴν οἰκείαν ἀναφέ-
ρει περιγραφὴν τελειούμενον· καὶ οὐ δῆπου πάλιν
ἡμῖν δύο γνωμικὰ προσακούσει * θελήματα. Ἄλλο C
γὰρ καὶ ἄλλο εἰπεῖν διπλοῦν εἰσάγει τὸ προκείμενον.
Ἄλλως τε δὲ καὶ ἄλλως τὸ αὐτὸ φάναι, σχέσεσιν μὲν
εἰσάγει παραλλαγὴν καὶ ἀλλοίωσιν· τομὴν δὲ καὶ με-
ρισμὸν τοῦ ἀπαρχῆς ἐνός, οὐδαμῶς. Καὶ τὸ μὲν οὐδὲ
τῶν πολλῶν εἶασε τὴν θήραν διαφυγεῖν· τὸ δὲ
σχολῆς χωρὶς καὶ συγγυμνασίας τῆς ἐν τοῖς λό-
γοις, οὐδὲ τοῖς τῶν θηραμάτων ἔχουσιν ὀρθῶς ἐστὶν
ἐπιστῆσαι.

Τῆς αὐτῆς δ' ἂν εἴη διανοίας καὶ τό· « Πάτερ, εἰ
δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ·
πλὴν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. » Τῆς μὲν γὰρ
ἀνθρωπίνης ἦν φύσεως τὸ δεξιᾶν τὸν θάνατον· τῆς
θείας δὲ τὸ μὴ μόνον μὴδὲν παρόντος ἐπιταράττε-
σθαι, ἀλλὰ καὶ εὐδοκίαν τούτων ποιῆσθαι τῆς σωτη-

* Matth. xxvi. 39.

VARIÆ LECTIONES.

α ἰ. παρὰ τὸ τοῦ. * προσανάκουσιν, ut habet codex Colbert. † leg. τῷ.

NOTÆ.

(66) *Sine ulla variatione in tribus personis.* Ἀπα-
ραλλάκτως ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι. Id est: Sine
ulla differentia seu diversitate in tribus personis.
Vide not. pag. præced.

(67) *Neque quod sit prope divinam sempiternitatem.* Οὐδὲ ἐγγύς γενόμενον τῆς θείας καὶ ὑπερθέου
ἰδιότητος. Id est: Neque quod sit prope divinam ac
plusquam divinam proprietatem. — Legebat Tur-
rianus ἀβιδότητος, sed hic non agitur de æternitate
Dei, sed de unitate voluntatis in tribus personis.

(68) *Aliud et aliud dicere, etc. æternitate.* Ἄλλο
καὶ ἄλλο εἰπεῖν διπλοῦν εἰσάγει τὸ προκείμενον·
ἄλλως τε δὲ καὶ ἄλλως τὸ αὐτὸ φάναι, σχέσεσιν μὲν

Naturale enim et naturale ejusdem ordinis sunt, et
sibi respondentia, sicut gnomicum et gnomicum in
eadem serie sunt.

Aliter etiam et convenientius, quam illi dicerent,
dici potest, si accipiatur vis nominum neganter,
pro eo, ut dicatur: « Non veni ut faciam volunta-
tem meam, » non enim omnino alia voluntas mea
est præter eam quæ in Patre et Spiritu sancto
spectatur. Si quis vero non negative, sed compa-
rative vocem dictam esse existimet, id quod faci-
lius et magis promptum est in ipsa voce ad intelli-
gendum, poterit sic consentanee intelligi: Non veni
ut faciam voluntatem naturalem humanæ naturæ,
sed voluntatem divinam, quæ est eadem, et non
gnomica, sed singularis, ac sine ulla variatione in
tribus personis divinis (66); etsi in humana na-
tura et in aliis omnibus, quæcumque divina sa-
pientia creavit, nequaquam hoc spectatur factum,
neque quod sit prope divinam sempiternitatem (67).

Si quis vero sit affixus huic verbo « volun-
tatis gnomicæ, » et ad nullam aliam so-
lutionem ex iis, quas attulimus, respicere vult,
recreet se hac explicatione, posset enim intelligi,
declaratam nunc esse voce Domini voluntatem
Christi gnomicam, non spectando quod ad hominem
solum pertinet, sed quod ad Christum, quod qui-
dem cum totum esset divinitatis, suam circum-
scriptionem ad infinitatem divinam refert; neque
rursus nobis exorientur duæ voluntates gnomicæ,
quia aliud et aliud dicere, infert duplex esse, quod
movetur; aliter vero et aliter, infert variationem
et diversitatem habitudinum, nequaquam tame-
n divisionem et separationem ejus, quod est ex æter-
nitate (68), et hoc quidem etiam iis, qui de vulgo
sunt, obvium, et investigatu facile est. At alterum
non absque studio, diligentia, et exercitatione in
disputationibus cognoscitur, sine qua ne vestigiis
quidem ejus, quam venaris, veritatis, insistes.

Ejusdem sententiæ est illud: « Pater, si possi-
bile, est transeat a me calix iste; verumtamen non
sicut ego volo, sed sicut tu ». Naturæ enim
humanæ erat, formidare mortem, divinæ vero non
solum, neque cum mors adesset, conturbari; sed
etiam auctorem ejus esse (69), desiderio salutis

D εἰσάγει παραλλαγὴν καὶ ἀλλοίωσιν· τομὴν δὲ καὶ
μερισμὸν τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐνός, οὐδαμῶς. Id est: Si
quis dicat aliud et aliud, duplex includit subjectum;
at si rem eandem aliter et aliter dicat, habitudi-
num quidem differentiam et alterationem inducit,
non vero sectionem et divisionem illius quod ab
initio unum erat.

Quod movetur Turriani nullum afferebat sensum,
nec reddiderat τοῦ ἐνός.

(69) *Sed etiam auctorem ejus esse.* Ἄλλὰ καὶ εὐ-
δοκίαν τούτων [*lego τούτων vel τούτου*] ποιῆσθαι.
Id est: Sed etiam in ea (morte) sibi complacere.

humani generis. Quin etiam et illud : « Volo, mundare », non ostendit voluntatem gnomiam, sed potius divinam, et naturalem voluntatem demonstrat : quod quidem æqualiter Trinitati substantiali, et unius ejusdemque naturæ congruit ; sicut enim omnipotens divinitas ejus et potestas, ac providentia communis est, sic etiam voluntas salutis nostræ, corporis, inquam, et animæ communis est, nullam habens sectionem, nec ullam differentiam partitionem, quæmohrem illud : « Volo, mundare », voluntatis divinæ est ; hujus enim providentia, quæ homines secum nectit, corporum et animarum procuracionem dispensat, et ad utilitatem moderatur (70).

Nec illud : « Ubi vis præremus tibi comedere Pascha » voluntatem gnomiam significat, sed potius est hoc ignorantiam apostolorum per interrogationem depellere, cum Dominus providens, quid eorum, quæ ad Pascha spectabant, facerent (71), quod non esset magistro non gratum, ut si dicerent : Ubi gratum est tibi comedere Pascha ? quæ domus videtur idonea ad cœnam faciendam ?

Aliter etiam hoc ipsum explicari potest, ut hæc vox ignorantie et suspitionis discipulorum sit, non judicium Salvatoris, nec expositio alicujus dogmatis ; ut illud : « Domine, si vis, potes me mundare », ejus enim, qui indigebat sanitate, est hæc vox, non autem ejus, qui banc præbebat : nihil autem prohibet etiam hic dicere, inferri simul hic voluntatem divinitatis.

Illud vero : « Quid vis, faciam tibi » ; et, « Si vis perfectus esse » ; scilicet non ad hypostasim Christi spectat hoc, nec ad illum refertur, sed ad personam, quam hortabatur, et quæ sanari cupiebat ; utriusque horum voluntas gnomica significatur. Et alibi, et hic, si fiat sermo de voluntate (72), nec adhibeatur vox *naturalis*, aut *gnomica*, facile

⁶⁶ Matth. viii, 3. ⁶⁷ Matth. xxvi, 17. ⁶⁸ Matth. viii, 2. ⁶⁹ Marc. x, 51. ⁷⁰ Matth. xix, 21.

VARIE LECTIONES.

¶ ἀποσκευάζεσθαι, ut habet idem cod. ▽ legerem libenter προνοουμένων propter τὸ ἀπαρτόλων. * legerem ex codice Colberli. τῷ διδασκάλῳ ἀπόδλητον.

NOTÆ.

(70) Illud « volo, mundare, etc. moderatur. Τὸ θέλω, καθαρῶσθητι, τῆς ὑπερφουῦς ἐστὶ θεότητος θέλημα ταύτης γὰρ πρόνοια τῶν ἀνθρώπων ἐξηρημένη τῆν τε τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν διοικονομεῖ τε καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἐπιγινώσκειται διακόνηται. Id est : Illud, volo, mundare, supernaturalis est divinitatis voluntas. Ex hac enim pendens [Dei] erga homines providentia, corporum animarumque procuracionem dispensat et ad utilitatem moderari dignoscitur.

Non observaverat Turrianus genitivum femininum ταύτης regi a participio passivo ἐξηρημένη cui vim tribuit activam, unde fluxit hæc Latina phrasis : Quæ homines secum nectit. Sed referri non potest ad materiam deinde nunquam dixerunt Græci ἐξηρησθαι τινος ; aliquid nectere. Ἐξηρησθαι τινος est ex aliquo pendere, dependere, etc. Denique secundum nostrum conspiciendi modum, in quo attributa divina certo ordine redigimus, dici

ρίας τοῦ ἀνθρωπίνου φράματος. Καὶ μὴν καὶ τὸ, « θέλω, καθαρῶσθητι, » οὐ γνωμικῶς θελήματος : ἐστὶν ἔνδειξις, τοῦ δὲ θεοῦ καὶ ἐμφύτου καὶ ἀδικαιρέτου θελήματος δῆλωσις, ὅπερ ἐμοτίμως τῇ ὑπερφουῦσιν καὶ ὁμοφουῖ Τριάδι ἐναρμόζεται. Ὡς γὰρ ἡ παντοκρατορικὴ θεότης αὐτῶν καὶ ἐξουσία καὶ πρόνοια κοινὴ, οὕτω καὶ τὸ θέλημα τῆς σωτηρίας ἡμῶν τῆς τε κατὰ σῶμα καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν κοινόν ἐστι καὶ τομῆν οὐδεμίαν ἔχον, οὐδέ τινα διαφορᾶ διαιρούμενον διὰ καὶ τὸ : « θέλω, καθαρῶσθητι, » τῆς ὑπερφουῦς ἐστὶ θεότητος θέλημα. ταύτης γὰρ ἡ πρόνοια τῶν ἀνθρώπων ἐξηρημένη τῆν τε τῶν σωμάτων καὶ τῆν τῶν ψυχῶν ἐπιμέλειαν διοικονομεῖ τε καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἐπιγινώσκειται διαλλάττουσα.

Οὐδὲ τὸ, « Ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα, » γνωμικὸν αἰνιττεται θέλημα. Ἄλλ' ἀγνοίαν μὲν ἐστὶ τῶν ἀποστόλων διὰ τῆς ἐρωτήσεως ἀποσκευασθαι ἢ προνοουμένον. ▽ Τί ποτε δ' ἂν πράξει ἐκ τῶν περὶ τὸ πάσχα δὲ μὴ γένοιτο τῷ διδασκάλῳ * ὅλον, Ποῦ σοι ἐστὶν ἀρεστὴν φαγεῖν τὸ Πάσχα ; τίς δὲ οἰκία τὸ δεῖπνον σφθεῖ ἐπιτηδεῖα ὑποδέξασθαι ;

Ἄλλως τε δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο ἡ παρούσα φωνὴ τῆς τῶν μαθητῶν ἐστὶν ἀγνοίας καὶ ὑπολήψεως, οὐ χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος, οὐκ εἰσηγησις τινὸς δόγματος ὡσπερ καὶ τὸ : « Κύριε, εἰ θέλεις, δύνασαι με καθαρῶσαι. » Τοῦ γὰρ τῆν Ἰασην χρῆζοντος ἐστὶν ἡ φωνή, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ταύτην παρέχοντος καὶ οὐδὲν κωλύει λέγειν κἀναυθῶ ὡς τῆς ὑπερφουῦς θεότητος τὸ θέλημα συνεισάγεται.

Τὸ δὲ : « Τί θέλεις, ποιήσω σοι ; » καὶ, « Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι ; » δῆλον ἐστὶ οὐ πρὸς τὴν ὑπόστασιν ἀφορᾶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐδὲ πρὸς ἐκείνην ἔχει τὴν ἀναφορὰν, ἀλλ' εἰς τὸ πρόσωπον τὸ ταῖς παραινέσεσιν ὑποβαλλόμενον, καὶ τῆς ἰάσεως ἐφείμενον ἑκατέρω. δὲ τούτων τὸ γνωμικὸν ἐνασημαίνεται θέλημα. Καὶ ἀλλαγῶ δὲ ἐνθα ἂν γένοιτο λόγος

potest providentiam pendere a voluntate Dei ut rivulus fluit e fonte.

(71) Cum Dominus providens quid eorum quæ ad Pascha spectabant facerent etc. Προνοούμενον (lego προνοουμένων) τί ποτε δ' ἂν πράξειεν τῶν περὶ τὸ Πάσχα. Id est : Quatenus ipsi (Apostoli) providebant seu præcogitabant quid tandem eorum quæ ad Pascha spectabant, facerent.

Versio Turriani continebat propositionem suspensam, quæ cum nullam haberet relationem cum materia subjecta, voces rerum inopes efficebat.

(72) Et alibi et hic si fiat sermo de voluntate : Καὶ ἀλλαγῶ δὲ ἐνθα ἂν γένοιτο λόγος θελήματος. Id est : Et aliis in locis ubicunque factus fuerit sermo de voluntate.

Miror Turrianum, qui fuit revera doctus, ignorasse usum duarum particularum conjunctarum ἐνθα ἂν, ubicunque.

βελήματος μὴ συντάττων κατὰ λέξιν τὸ φυσικὸν ἢ A discerni poterit, si ad unam aliquam eorum, quæ τὸ γνωμικὸν, βραβίως ἔξει τὴν διάκρισιν, πρὸς μίαν diximus, contemplationem referatur (73).

τὴν θεωρίαν τῶν προειρημένων ἀναφερόμενον.

Συντάττο: το ἂν τοῖς εἰρημένοις καὶ ἑτερά τινὰ δι' ὧν οὐδὲν ἔλαττον ὁ τὸ γνωμικὸν λόγος θελήματος ἐπὶ Χριστοῦ καταρτίζων καὶ διακονομούμενον ὁρᾶται θέλημα. Εἰ γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ ἐνυπόστατος λόγος ἀνθρώπος δι' ἡμᾶς γεγυῶς, καὶ καθὼ μὲν ἀνθρώπος τὸ φυσικὸν ἔσχεν ἀνθρώπινον θέλημα, καθὼ δὲ Θεὸς τὸ φυσικὸν καὶ θεῖον θέλημα. Λέγει δὲ ὁ διαφιλονεικῶν λόγος ὅτι καὶ γνωμικὸν ἔσχεν ἡγουν ὑποστατικὸν θέλημα. Ἐρεῖ πάντως καὶ ἄκων, ὡς τὸ μὲν γνωμικὸν καὶ ὑποστατικὸν αὐτοῦ ἀνθρώπινον θέλημα, καθὼ ἀνθρωπίνῃ ἐχρημάτιζεν ὑπόστασις, ἔσχεν. Τὸ δὲ θεῖον γνωμικὸν θέλημα καθὼ ὑπόστασις θεϊκῆ, τῇ φαντασίᾳ γὰρ καὶ διατυπώσει τοῦ γνωμικοῦ θελήματος καὶ ὁ προσωπικὸς χαρακτήρ τῆς συγγενοῦς θεωρίας τῇ ἀλληλουχίᾳ συνεισάγεται. Ὡσπερ οὐκ ὄντος προσώπου, οὐδὲ γνωμικοῦ θελήματος ἐνυπάρχειν δοθέντος, οὐδὲ τῆς ὑποστάσεως ἀδίστακτον μὴ οὐχὶ παρῆναι γέγονεν. Ἄλλὰ τὸ μὲν πρότερον τῆς Νεστορίου λύσεως ἐστίν, ὑπόστασιν ἀνθρωπίνῃ ἐπὶ Χριστοῦ δογματίζειν, καὶ φαντάζεσθαι. Τὸ δὲ δεῦτερον τῆς Ἀριανῆς μανίας ἦτις τὰς τρεῖς ὁσαρχικὰς ὑποστάσεις ταῖς ἄλλαις (76) οὐσιώδεσιν διαφοραῖς καὶ τοῖς γνωμικοῖς θελήμασιν ὁμοίως ἀπ' ἀλλήλων διεισείχιζεν. Τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας φρόνημα, ὡσπερ τοὺς ὑπόστασιν ἀνθρωπίνῃ ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντας γυμνῆν τῆς θεότητος ὡς ἀσεβεῖς ἀποπέμπεται, οὕτω καὶ τοὺς τὸ κοινὸν θέλημα τῆς τριαδικῆς θεότητος καταμερίζοντας ἀθεότητος εἰσπράττεται ἐγκλημα.

Ἄλλὰ γὰρ, φασίν, γνώμη πέπτωκεν τῆς ἐντολῆς ὁ Ἄδάμ (77). Ὁ δὲ τὸ πάθος ὑπέστη. Τοῦτο δὲ καὶ τὸ φάρμακον καὶ τὴν θεραπείαν τὴν ἄριστον τῶν ἰατρῶν προσεπέγκασθαι. Οὐδὲ τούτο, ἀνάγκη τὸ γνωμικὸν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος καὶ ἰατροῦ τῶν ψυχῶν ἡμῶν τῷ ἀνθρωπίνῳ συναλαμβάνεσθαι φαρμάματι.

Ἄλλ' ἐστὶν εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, ὡς εἰ τὸ διαμαρτεῖν τῆς γνώμης καὶ διαπσεῖν τῆς ἐντολῆς αἵτιον τῆς προσλήψεως οἷς μὴ προσεληπτὰ τὸ ἀναμάρτητον, οὐδὲ τὸ γνωμικὸν δόκλῃρον συμπεριλαμβάνεται

Possunt etiam ad hæc adjungi alia quædam, in quibus non minus voluntas gnomica in Christo videtur confici, et disponi. Si enim persona verbi Dei propter nos homo facta est, et quatenus homo naturalem habuit humanam voluntatem; quatenus vero Deus naturalem et divinam: dicit autem, qui contendit habuisse etiam gnomica, id est, hypostaticam sive personalem voluntatem, quatenus vocabatur hypostasis sive persona humana (74); divinam vero gnomica voluntatem, quatenus divina hypostasis; ficta enim, et animo descripta voluntate gnomica, simul mutua connexionione character personæ inducitur, et cognata consideratione spectatur. Sicut enim cum non est personæ aditus, nec est gnomicae voluntatis, quæ ejusdem ordinis est; sic cum inest voluntas gnomica, non potest separari persona, quin adsit ibi (75): sed illud quidem prius Nestorii est, tradere et fingere in Christo personam humanam; posterius vero insanix Arianæ; quæ tres divinas personas aliis tribus differentiis substantialibus, et tribus item gnomica voluntatibus inter se distinguebat, et separabat. Sententia vero Ecclesiæ sicut eos, qui dicunt personam humanam in Christo nudatam divinitate, tanquam impios ejicit, sic eis, qui communem Trinitatis voluntatem patiuntur, crimen ἀθεότητος, id est, negandi Deum infert.

At aiunt, gnomica voluntate excidit a mandato Adam; gnomica voluntate lapsus, vulnus in voluntate gnomica accepit: quod autem vulneratum fuit, huic, aiunt, optimum medicum adhibuisse medicinam. Quod si hoc verum est, necesse est, ut Salvator noster, et medicus animarum nostrarum, voluntatem hominis gnomica cum humana carne simul assumpserit.

Sed dicendum est istis, quod si peccare fuit voluntatis gnomicae, et excidere a mandato causa fuit assumendi gnomica voluntatem, qui non assumpserunt (78) τὸ ἀναμάρτητον, id est, vaca-

tionem, etc., non assumpsisset. Oἷς μὴ προσεληπτὰ τὸ ἀναμάρτητον, οὐδὲ τὸ γνωμικὸν δόκλῃρον συμπεριλαμβάνεται φρόνημα. Ἄλλ' ἡμίσει μέρει κατ' αὐτοὺς ἀποκλήρουσι τῆς ἐν ἀνθρώπῳ λογικῆς ψυχῆς τὸ ἰδίωμα. Εἰ γὰρ προσεληπτὰ διότι ἡμαρτεν, οὐκ ἦν ἂν πάντως μὴ ἡμαρτηκῶς [ἢ ἡμαρτηκῶς] διότι μηδὲ προσεληπτο. Ἴδιον ἔσ- cundum quos (Christus) impeccabilitatem susti-

NOTÆ.

(73) Facile discerni poterit si . . . referatur: Ἐραβίως ἔξει τὴν διάκρισιν . . . ἀναφερόμενον. Id est: Facile discerni poterit; quandoquidem . . . referatur.

(74) Dicit autem qui, etc., persona humana: Λέγει δὲ διαφιλονεικῶν λόγος ὅτι καὶ γνωμικὸν ἔσχεν ἡγουν ὑποστατικὸν θέλημα, ἐρεῖ πάντως καὶ ἄκων ὡς τὸ μὲν γνωμικὸν καὶ ὑποστατικὸν αὐτοῦ ἀνθρώπινον θέλημα καθὼ ἀνθρωπίνῃ ἐχρημάτιζεν ὑπόστασις, ἔσχεν. Id est: Dicit autem contentiosa (nostrorum adversariorum) ratiocinatio (Christum) gnomica etiam sive hypostaticam voluntatem habuisse: dicent utique vel inviti eundem gnomica et personalem humanam habuisse voluntatem, quatenus in ipso erat humana hypostasis sive persona.

Turrianus omiserat aliquid, quo deficiente intelligi non potest argumentum Photii.

(75) Non potest separari persona quin adsit ibi:

Τῆς ὑποστάσεως ἀδίστακτον μὴ οὐχὶ παρῆναι γέγονε. Id est: Dubitari non potest quin adsit ibi persona. — Legerat Turrianus ἀδίστακτον, sed observare debuisset particulas μὴ et οὐχὶ nullum habere posse usum cum voce ἀδίστακτον, inseparabile, sed solum cum διστάζω, dubito.

(76) Bene legebat Turrianus τρεῖς.

(77) In eod. Colbertino additur: Ἐνώμη δὲ παρὼν, τὸ γνωμικὸν ἐτραυματίσθη θέλημα. Sic et Turrianus legebat.

(78) Qui non assumpserunt, τὸ ἀναμάρτητον. Ἴδιον est: Vacationem, etc., non assumpsisset. Oἷς μὴ προσεληπτὰ τὸ ἀναμάρτητον, οὐδὲ τὸ γνωμικὸν δόκλῃρον συμπεριλαμβάνεται φρόνημα. Ἄλλ' ἡμίσει μέρει κατ' αὐτοὺς ἀποκλήρουσι τῆς ἐν ἀνθρώπῳ λογικῆς ψυχῆς τὸ ἰδίωμα. Εἰ γὰρ προσεληπτὰ διότι ἡμαρτεν, οὐκ ἦν ἂν πάντως μὴ ἡμαρτηκῶς [ἢ ἡμαρτηκῶς] διότι μηδὲ προσεληπτο. Ἴδιον ἔσ- cundum quos (Christus) impeccabilitatem susti-

tionem a peccato, ita ut non posset peccare, in iis non est integra voluntas gnomica, sed ex dimidia parte sortiuntur proprietatem animæ humanæ rationalis : si enim assumpta est, quia peccavit ; omnino non peccasset, quia non assumpsisset.

Præterea si voluntas naturalis ad constitutionem substantiæ hominis maxime pertinet, et per eam signatur, per voluntatem naturalem in homine, perfectio in homine perspicitur, consentance verbum non patitur, ut Christus assumat contumeliose voluntatem gnomicam (80), utpote quæ peccavit, et non potius naturalem, quæ communis est omnium hominum, et infert secum perfectionem naturæ.

Deinde si voluntas gnomica innata est cum ipso ortu, oportebat infantes pueros, cum adhuc papillis affixi sunt, et inde se sugere lac, ut alantur, cognoscunt, voluntate gnomica mensam apponere ipsam naturam suam manifestam, et electionem eorum, de quibus dubitant, omnino repudiare, cum nondum intelligere possunt (81).

Ad hæc, si Christus infans fuit, et homo factus assimilatus est nobis per omnia, excepto peccato, infantibus vero voluntas gnomica non est ingenita, igitur neque Christo Domino. Si autem postea assumpsit, dicant isti unde didicerunt duplicem voluntatis assumptionem (82), ac proinde duplicem assumptionem humanitatis, præsertim quia Adam, cum mandatum transgressus est, non naturali, sed gnomicæ voluntati inservivit.

Sed adhuc serpunt tendiculæ et captiones contradicentium, etsi sæpe non reddunt rationes sine culpa (83), et aiunt. Si in omnibus rebus, quæ natura constant, natura omnino continet individua

A φρόνημα, ἀλλὰ ἡμίσει μᾶρει κατ' αὐτοὺς ἀποκλήροῦσι τῆς ἐν ἀνθρώπῳ λογικῆς ψυχῆς τὸ ἰδίωμα. Εἰ γὰρ προσεῖληπται διότι ἡμαρτεν, οὐκ ἦν ἂν πάντως μὴ ἡμαρτηκῶς, διότι μὴδὲ προσεῖληπτο.

"Ἐτι δὲ εἰ τὸ φυσικὸν θέλημα μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου συστατικὸν ἐστὶ τῆς οὐσίας καὶ δι' αὐτοῦ χαρακτηρίζεται, διὰ δὲ τοῦ φυσικοῦ θελήματος καὶ τὸ τέλειον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καθορᾶται· καὶ τὴν ὑβριν ὁ λόγος ὡς (79) ἡμαρτημένον γνωμικὸν οὐχ ὑπομένει θέλημα. Πῶς ἀρχῆ διευλαβεῖσθαι τὸ λέγειν γνωμικὸν θέλημα ἀναλαβεῖν τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ μὴ φυσικὸν, ὃ καὶ κοινὸν ἐστὶν ἀνθρώπων πάντων, καὶ συνεισάγει τὴν τῆς φύσεως τελειότητα.

B "Ἐτι εἰ τὸ γνωμικὸν θέλημα τῇ γενέσει συγκαταδέδληται, ἔδει τὰ βρέφη τοῖς μαστοῖς ἐτι περικαθήμενα, καὶ τὴν ὑγρὰν αὐτῶν τροφὴν ἐκεῖθεν ἐπινοούμενα τράπεζαν γνωμικῷ θελήματι τὴν φύσιν αὐτῶν ἐμφανῆ παρέχειν, καὶ τῶν διαταγῶν αἴρεσιν οὕτως λαβεῖν ἔχοντα δύναμιν ὅπως ἀποσκευάζεσθαι

"Ἐτι δὲ εἰ ὁ Χριστὸς βρέφος γέγονεν καὶ ἀνθρώπος κατὰ πάντα ἡμῖν ὡμοιώθη χωρὶς τῆς ἁμαρτίας. Τοῖς δὲ βρέφεσι τὸ γνωμικὸν οὐ συγκατεδέληθη φρόνημα, δῆλον ὅτι οὐδὲ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ. Εἰ δ' ἔτερον ἢ τούτου γέγονεν πρόσληψις, λεγέτωσαν πόθεν διπλῆν ἔμαθον τὴν πρόσληψιν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, μάλιστα γὰρ ὅτι παραβὰς ὁ Ἀδάμ, οὐ τῷ φυσικῷ, τῷ γνωμικῷ δὲ καθύπερθετο θελήματι.

C Ἀλλὰ γὰρ ταῖς ἀντιλογίαις αἱ συμπλοκαὶ ἔρπειν ἐτι φιλονεικοῦσι, καίτοι πολλάκις οὐ παρασχόντες μεμπτὰς τὰς εὐθύναι, καὶ φαῖν. Εἰ ἐπὶ πάντων τῶν φύσει συνεστώτων πραγμάτων, ἡ φύσις πάντως ἁμο-

VARIÆ LECTIONES.

Υπερον in cod. Colbertino.

NOTÆ.

non assumpsit (ex humanæ naturæ massa) non integram voluntatem gnomicam ab eo assumptam fuisse fateri debent : imo secundum suam opinionem (Christum) defraudant dimidio illius quæ in rationali hominis anima inest, proprietatis. Si enim assumpta est a Christo voluntas gnomica, quia peccavit ea (in Adamo), non existeret omnino illa (in Christo) peccati expers ; quoniam ne assumpta quidem ab eo fuisset. Nullus erat sensus in versione Latina Turriani. — Deesse videtur aliquid quod ex codice Colb. supplicat : Ὡςπερ γὰρ οὐκ ὄντος προσώπου, οὐδὲ γνωμικοῦ θελήματος ὁμοταγοῦς ἐστὶ πάροδος θελήματος ἐνυπάρχειν δοθέντος.

(79) Quid si verba sic transponas ? Καὶ τὴν ὑβριν ὁ λόγος (ὡς ἡμαρτημένον γνωμικὸν θέλημα) οὐχ ὑπομένει. Nulla tamen varians lectio occurrit in cod. Colb.

(80) *Consentaneæ verbum non patitur ut Christus assumat contumeliose voluntatem gnomicam, utpote quæ peccavit* : Καὶ τὴν ὑβριν ὁ λόγος, ὡς ἡμαρτημένον γνωμικὸν οὐχ ὑπομένει θέλημα. Id est : Et contumeliam cuiusmodi foret gnomica voluntas obnoxia peccato Verbum divinum pati non potest. Hæc propositio *Verbum non patitur ut Christus assumat*, est pessima ; nam si admittatur distinctio personalis inter Ver-

bum divinum et Christum, inciderimus in Nestorianismum.

(81) *Oportebat infantes pueros, etc. intelligere possunt* : Ἐδει τὰ βρέφη τοῖς μαστοῖς ἐτι περικαθήμενα καὶ τὴν ὑγρὰν αὐτῶν τροφὴν ἐκεῖθεν ἐπινοούμενα τράπεζαν, γνωμικῷ θελήματι τὴν φύσιν αὐτῶν ἐμφανῆ παρέχειν καὶ τῶν διαταγῶν αἴρεσιν οὕτως λαβεῖν ἔχοντα, δύναμιν ὅπως ἀποσκευάζεσθαι. Id est : Oporteret pueros manumillis adhuc affixos et inde velut ex mensa quadam humidum sibi alimentum excogitantes naturam suam gnomica voluntate declarare, et quoniam in dubiis unum præ altero eligere nondum possunt, electivam quoque facultatem omnino eruere, seu a se subinvenire. — Versio Turriani mihi videtur inanis plane.

(82) *Unde didicerunt duplicem voluntatis assumptionem* : Πόθεν διπλῆν ἔμαθον τὴν πρόσληψιν. Id est : Unde didicerunt duplicem assumptionem. — Verbum, voluntatis, delendum est.

(83) *Reddunt rationes sine culpa. Καίτοι πολλάκις οὐ παρασχόντες μεμπτὰς τὰς εὐθύναι. Id est : Etsi sæpe non immerito reprehendendos sese ipsi præbuerint. Vel : Etsi sæpe justas dederint contradictionis suæ pœnas.* — Versio Turriani est obscura et ambigua.

-εῖς περιέχει άτομα, ἐπὶ δὲ Χριστοῦ φυσικὸν ἀνθρώ-
πινον θέλημα λέγομεν, τούτου δὲ τοῦ φυσικοῦ θελή-
ματος καὶ ὑποστατικὸν καὶ γνωμικὸν θέλημα εἰκότως
ἂν λέγοιτο.

Ἐπι δὲ εἰ τὸ γνωμικὸν θέλημα οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν,
ἀλλ' ἢ φυσικὸν ποῖον, Χριστὸς δὲ τὸ φυσικὸν ἔχων,
οὐχ ἀπλῶς μόνον ἐνήργει, ἀλλὰ καὶ ὡς τῶδε τι πράτ-
των· Ἔστιν ἄρα καὶ ἐν αὐτῷ λαβεῖν γνωμικὸν θέλημα.

Ἄλλ' ἐκότερον τῶν εἰρημένων σοφιστικῆς ἤρτηται
πλοκῆς. Τὸ μὲν πρῶτον ὅτι ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπὶ
τὰ ὑποστατικὰ ἐποιεῖτο τὴν κάθοδον, τέμνων τὴν φύ-
σιν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα· ὁ δὲ τῆς εὐσεβείας λόγος ἐπὶ
Χριστοῦ οὐκ ἀπὸ μιᾶς τινος φύσεως ἐπὶ τὰ καθέκαστα
ποιεῖται τὴν τομὴν καὶ τὴν κάθοδον, οὐ γὰρ ἐστὶ τις
ἢ τεμνομένη φύσις ἐνταῦθα μία, ἀπὸ δὲ τῆς ὑποστά-
σεως, μᾶλλον εἰς τὴν τῆς φύσεως ἀναπλοῦται δῶδα·
κάκει μὲν τὸ φυσικὸν ὑποστατικὰ ἔξει, ὅτι καὶ πολ-
λαὶ πεφύκασιν ὑπ' αὐτὴν ὑποστάσεις· ἐπὶ δὲ τοῦ
καθ' ἡμᾶς μυστηρίου ἐπεὶ ἐν μόνον τὸ κοινὸν ὑπὸ
τὴν ἥλιον ὤφθη, καὶ μία ἐστὶν ἢ τοῦ Χριστοῦ καὶ
ἀδιαίρετος ὑπόστασις· οὔτε ὑποστατικὸν ὄλω· ἢ φύσις
δύναται περιέχειν, οὔτε φύσις ὄλω ἐπινοεῖσθαι μία.

Τὸ δὲ δεύτερον τῶν αἰρετιζόντων σόφισμα παρὰ
τὸ ἐπόμενον κατασκευάζει τὸ κακούργημα. Τὸ μὲν
γὰρ γνωμικὸν θέλημα καὶ ὑποστατικὸν πάντως ἐστὶ
καὶ ποῖον. Τὸ δὲ ποῖον οὐ πάντως ἐστὶν ὑποστατι-
κόν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ κοινὰ φυσικὰ θελήματα ποι-
οῦντι φυσικῆ τῶν ἕτερογενῶν διενήνοχεν. Ἄλλὰ
ποιῶν ὄντα οὐκ εἰσὶ θελήματα γνωμικά. Ἄλλὰ γὰρ
εἰ καὶ συμφέλλεται τὸ ἐπόμενον ὁ παραλογισμὸς,
ὁμῶς οὐ παρὰ τοῦτο τὸ ψεῦδος ἐσηματίζετο. Ἔστι
γὰρ εἰπεῖν, ὡς εἰ καὶ τὸ ποῖον θεωρητὰι διττόν, τὸ
μὲν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ θελήματος, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ ὑπο-
στατικοῦ, οὐδὲν κωλύει λέγειν, μᾶλλον δὲ καὶ χειρ-
αγωγῆσαι, ὡς διττοῦ τυγχάνοντος τοῦ ποιοῦ, ἐπεὶ οὐκ
ἐστι φυσικόν, ἔκεινο γὰρ κοινόν, ὑποστατικὸν ἂν
εἴη θέλημα καὶ γνωμικόν, ὥστε εἰς ταυτὸν ἂν εἴη
περιενηνεγμένον, εἰ καὶ μὴ παρὰ τὸ ἐπόμενον ἢ τοῦ
λόγου προῦδη σύνθεσις, τὸ τῆς αἰρέσεως κατα-
σκευάσμα. Τί οὖν δεῖ λέγειν; ὅτι ὁ Χριστὸς εἰ καὶ
μία ἦν ὑπόστασις, οὐχὶ ποιῶν τινι κεχρημένος ὑπο-
στατικῷ θελήματι φαίνεται. Ἄλλὰ τρωφῆς μὲν ὡς
φυσικὸν πληρῶν θέλημα, μετασχεῖν ἢ θέλησεν.
Γλυκαζούσης δὲ ἢ στυφούσης ἢ ἄλλως ἡδυνούσης

A ejusdem speciei, in Christo autem naturalem vo-
luntatem humanam dicimus, certe hujus naturalis
voluntatis, et hypostatica et gnomica voluntas
consentaneæ dicitur.

Præterea si voluntas gnomica nihil aliud est,
quam naturalis ποιῶν, id est, qualitate quapiam
affecta, Christus autem naturalem voluntatem ha-
bens, non simpliciter tantum eam operabatur (84),
sed ut hoc aliquid agens : est igitur intelligenda in
ea voluntas gnomica.

Verum utrumque horum, quæ dicta sunt, ex
fallaci pendet tendicula. Ac primum quidem captio-
sum est, quia a naturalibus ad hypostatica fit
descensus, dividendo naturam in individua; pia
vero doctrina de Christo, non facit ab una qua-
piam natura ad singularia divisionem, et descen-
sum : non enim hic est aliqua natura una divisa,
sed potius fit hypostasis sive personæ in duas na-
turas explicatio, illic enim naturale habebit hypo-
statica, ubi multæ hypostases sub illa natura fue-
runt : in mysterio autem nostræ humanitatis, quia
unum tantum novum sub sole apparuit, et una est
Christi, et ἀδιαίρετος hypostasis, natura non
potest omnino continere hypostatica, neque omnino
cogitari una.

Secundum vero sophisma hæreticorum, fallaciam
consequentis machinatur. Voluntas enim gnomica
et hypostatica, omnino est hypostatica (85) : etenim
communes naturales voluntates qualitate naturali
differunt ab heterogeneis, id est a diversis genere,
verum qualitate naturali affectæ non sunt voluntates
gnomicæ. Sed tamen quamvis paralogismus ex con-
sequente ducitur, non tamen propter consequens
figurabatur mendacium, siquidem, potest dici, quod
si τὸ ποῖον, id est, affectum qualitate (86), duplex
spectatur, alterum in naturali voluntate, alterum
vero in hypostatica, nihil prohibet dicere, quod
cum duplex sit ποῖον (87), quia non est naturalis, illa
enim communis est, erit voluntas hypostatica et
gnomica. Quare in idem redit, quod efficere vult
hæreticus, etsi non procedat structura fallacis ar-
gumentationis propter consequens. Quid ergo oportet
dicere ? Nempe quod Christus, etsi est una hypo-
stasis, non tamen usus est hypostatica volun-
tate, qualitate affecta, sed potius ut explens natu-
ralem voluntatem, cibum voluit capere, dulcem
vero aut acerbum, vel aliter delectantem, minime ;

NOTÆ.

(84) Non simpliciter tantum eam operabatur. Οὐχ
ἀπλῶς μόνον ἐνεργεῖ. Id est : Non simpliciter tan-
tum operatur. — Dele eam.

(85) Voluntas enim gnomica et hypostatica, om-
nino est hypostatica; etenim communes naturales
voluntates. Τὸ μὲν γὰρ γνωμικὸν θέλημα, καὶ ὑπο-
στατικὸν πάντως ἐστὶ καὶ ποῖον. Τὸ δὲ ποῖον, οὐ πάν-
τως ἐστὶν ὑποστατικόν. Καὶ γὰρ τὸ κοινὰ φυσικὰ
θέλήματα. Id est : Voluntas enim gnomica est etiam
omnino hypostatica et certa quadam qualitate affecta;
sed si quæ voluntas qualitate prædita est, non con-

tinuo est hypostatica. Etenim communes naturales
voluntates, etc.— In versione Turriani erat omissio
notanda.

(86) Potest dici quod si τὸ ποῖον, id est affectum
qualitate. Ἔστιν εἰπεῖν, ὡς εἰ καὶ τὸ ποῖον. Id est :
Potest dici quod etsi τὸ ποῖον, id est, affectum
qualitate.

(87) Nihil prohibet dicere, quod cum duplex sit
ποῖον, quia non est naturalis. Οὐδὲν κωλύει λέγειν,
μᾶλλον δὲ καὶ χειραγωγῆσαι, ὡς διττοῦ τυγχάνοντος
τοῦ ποιοῦ, ἐπεὶ οὐκ ἐστὶ φυσικόν. Id est : Nihil pro-

et potum quidem eandem rationem humanæ naturæ adhibere sibi voluit (88), ad vinum vero boni odoris, aut siceram, aut ad aliud hujusmodi voluntatem invitantem, aut excitantem non habebat, sed simpliciter alimentum et potionem convenienter humanæ naturæ, sicut dictum est, una Christi et Dei nostri persona sibi adhibebat; ad privatum vero et blandientem sensum præter necessitatem, proprietatem cibi aut potionis nequaquam voluntati suæ subiecit (89). Quamobrem post resurrectionem confirmans humanæ naturæ veritatem, et quod hanc non refutabat (90), non hos aut illos cibos appetivit, sed simpliciter inquit: *Habetis hic aliquid ad manducandum?* At fortassis aliam hic sermo contemplationem affert non minus nos, si non magis, docentem, quod Christus una cum esset hypostasis indivisibilis et inseparabilis, humana quidem habebat, et conservabat voluntatem (91); gnomicam vero voluntatem nequaquam accepisse demonstratur, nullique cordato et prudenti molesta erit in hac re dubitatio: siquidem multi sancti viri in asceticis certaminibus, id est, duris corporis exercitationibus insignes, non recusant voluntate naturali naturalem corporis defluxum cibo quidem naturæ tantum conveniente secundum naturam vincere; de conditis vero cibis et guttur suavitate delinientibus, aliisque ejusmodi curiositatibus, quæ ex voluntate gnomica oriuntur, non multam curam habent; non tamen penitus contemnunt (92); et hæc contra difficultatem appetitus obijciunt.

Verum alii quidem citra culpam vitam degere volunt, et citra culpam cibis utuntur; alii vero utrumque vitiose et prave faciunt. Hæbes in priore exemplum Isaac, cum venationem concupivit, et habuit, et pie valde ac temperate comedit: ex quo cibo sumpto secuta benedictio genus hominum in infinitum prope auxit, et magnam partem orbis

VARIÆ LECTIONES.

*1 An ἡδύνουσαν vel ἡδυλίζουσαν, ἢ ἰ. διὰ πρεπούσης. † ὑπερορῶσι. † An. ἐθέλουσιν?

NOTÆ.

hibet dicere, imo res ipsa eo nos ducet ut dicamus, quod cum duplex sit ποτὸν, quale, quia non est naturalis. — Illic etiam omiserat verba quædam Turrianus.

(88) *Et potum quidem eandem rationem humanæ naturæ adhibere sibi voluit.* Καὶ ποτὸν μὲν κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον ἠθέλησε προσενέγκασθαι; Id est: Et potum quidem secundum eandem humanæ naturæ rationem adhibere sibi voluit.

(89) *Ad privatum vero et blandientem sensum præter necessitatem, proprietatem cibi aut potionis nequaquam voluntati suæ subiecit.* Εἰς ἰδιάζουσαν [ἰσάλιν ἡδύνουσαν ut paulo supra] δὲ καὶ κολακεύουσαν παρὰ τὸ ἀναγκαῖον τὴν αἰσθησιν τροφῆς ἢ πόσεως; ἰδιότητα οὐ μὴ οὐδαμῶς συναπενήνεκται τῷ θελήματι. Id est: Sed voluntate sua non ferebatur ad eam cibi vel potus proprietatem quæ sensum præter necessitatem oblectaret et adularetur. — Turrianus supposuit συναπενήνεκται: esse activum;

Α οὐκ ἔτι. Καὶ ποτὸν μὲν κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον ἠθέλησε προσενέγκασθαι, ἀνθοςμῖαν δὲ οἶνον καὶ σίκερα ἢ τι τοιοῦτον οὐκ εἶχεν τὸ ἐρεθίζον οὐδὲ παρορμῶν αὐτὸν θέλημα· ἀλλ' ἀπλῶς μὲν τροφῆς τε καὶ πότου κατὰ τὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον, ὡσπερ εἴρηται, ὁ εἶς καθ' ὑπόστασιν Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν προσεφέρετο· εἰς τὴν ἰδιάζουσαν δὲ καὶ κολακεύουσαν παρὰ τὸ ἀναγκαῖον τὴν αἰσθησιν τροφῆς ἢ πόσεως ἰδιότητα οὐ μὴ οὐδαμῶς συναπενήνεκται τῷ θελήματι. Διὸ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετὰ τὴν ἀνάστασιν πιστούμενος τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἔτι ταύτην οὐκ ἀπεσκευάσατο, οὐ τότε τι τῶν βρωμάτων ἐπεζητήσεν, ἀλλ' ἀπλῶς ἔχετέ τι βρώσιμον ἐνταῦθα, φησὶν, καὶ ἀλλῆν μὲν τοῦ λόγου θεωρίαν ἴσως συνεισάγοντος, οὐδὲν ἦττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὴν διδάσκουσαν ἡμᾶς. ὅτι μία ὦν ὁ Χριστὸς ὑπόστασις, ἀδιαιρετὸς τε καὶ ἀχώριστος, τὸ μὲν ἀνθρώπινον φυσικὸν εἶχέν τε καὶ συνετήρει θέλημα· τὸ δὲ γνωμικὸν δεδεγμένο· οὐδεμῶς θέλημα ἐπιθέδεσθαι, καὶ διστάζουσα τῶν νοῦν ἐχόντων ἔννοια παρενοχλήσει οὐδενί, ὅπου γε καὶ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν πολλοὶ πολλὰκις ἀσκητικαῖς ἀγῶσιν ἐνδιαπρέποντες τῆς μὲν ἐμφύτου τοῦ σώματος ἀπορρόησιν τὴν κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσιν ἢ διαπρεπούσης ἀπλῶς τῇ φύσει τροφῆς προσελθεῖν οὐκ ἀνανεούσι θελήματι. Καρυκαίας δὲ καὶ λαιμὸν καταγοητεούσαις τροφαῖς, καὶ τοιαύταις ἀλλοίαις περιεργίαις, ἀ τοῦ γνωμικοῦ θελήματος ἀποβλαστάνει καὶ φύεται, οὐ πολλὴν ἐπιστροφὴν ἔχουσιν. Οὐ μὴν οὐδὲ παντελῶς ἢ ὑπερορῶσι ταῦτα, καὶ τῷ ἀνορέκτῳ περιστέλλουσιν.

Ἄλλ' οἱ μὲν ἀμέμπτως τε ζῆν¹ θεολογοῦσιν καὶ ἀμέμπτως μετέχουσιν· οἱ δὲ ἐκάτερον αὐτῶν ἡμαρτημένως καὶ ἐπισφαλῶς διαπράττονται. Ἐχεις τὸν Ἰσαὰκ τοῦ προτέρου παραδείγματος ἐπιθυμήσαντα ἀγραν καὶ τυχόντα καὶ μετασχόντα πανευλαδῶς καὶ σωφρόνως. Ἐξ ἧς βρώσεως τε καὶ ἀπολαύσεως ἡ εὐλογία γένος ἀνθρώπων οὐκ ἐαρίθμητον ἐπηύξησεν

2. Θέληματι esse dativo; 3. Συναποφέρειν significare subijcere. (90) *Confirmans humanæ naturæ veritatem et quod hanc non refutabat.* Τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πιστούμενος τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅτι ταύτην οὐκ ἀπεσκευάσατο. Id est: Confirmans humanæ naturæ veritatem et quod eam naturam non exuerat, deposuerat, abjecerat, etc. — Vix divinare possis quid voluerit Turrianus per *refutare naturam humanam*.

(91) *Humana quidem habebat et conservabat voluntatem.* Τὸ μὲν ἀνθρώπινον φυσικὸν εἶχεν τε καὶ συνετήρει θέλημα. Id est: Humanam quidem naturalem voluntatem habebat et conservabat.

(92) *Non tamen penitus contemnunt: et hæc contra difficultatem appetitus obijciunt.* Οὐ μὴν οὐδὲ παντελῶς ὑπερορῶσι [lege ὑπερορῶσι] ταῦτα καὶ τῷ ἀνορέκτῳ περιστέλλουσι. Id est: Non tamen penitus hæc contemnunt: et inappetentia coercent, reprimunt, etc.

τε καὶ πολλὴν τῆς ἀκουμένης κατεκληροδότησεν. Ὁ δὲ τοῦτου παῖς ὁ Ἠσαῦ κατάσχετος τῇ ἐπιθυμίᾳ γαζωνῶς οὐκ ἔρθως ἠθέλησεν αὐτὸν ἐπιθύμησεν. Καὶ βραχείᾳ ἡδονῇ μεγάλην δόξαν καὶ τιμὴν νόμῳ κυρουμένην ἀπεμύλησεν. Κριτὴν τὸν λαίμῳ τῶν πράξεων ἀντὶ τοῦ νόμου προβαλλόμενος, ἐξ οὐστάσεως, καὶ μυσία κακὰ τοὺς ἐνόχους κατεδάλλετο.

Ὁ δὲ δι' ἐναντίας λόγος ἐστὶ προσωπαίσιον καὶ φησὶν, ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ θέλειν εἶναι σπουδαῖον, καὶ τῆς τῶν πολλῶν διαίτης ἀνηγγέμενον, μηδ' ἤττον εἶναι γαστρὸς καὶ βρωμάτων γνωμικὸν ἐστὶ θέλημα. Εἰ γὰρ φυσικὸν ἦν, ἴδει πάντας τοῦτο ποιεῖν. Ἄλλὰ γὰρ εἰ γνωμικόν, ὡς τὰν, θέλημα τὸ πόνοις αὐτὴν καὶ ταλαιπωρίαις κατατρυχεῖν καὶ τῶν ἀνωμένων μᾶλλον ἢ τῶν εὐπαθούτων γίνεσθαι. Πρῶτον μὲν οὐχ ἔξει τι τῶν καθ' ἕκαστα (ὡς περὶ ὁ λόγος ὁ τὸ γνωμικόν ἐπιδεικνύς μὴ προσεῖναι θέλημα) παραδείγματι πρὸς συγκατάθεσιν ἄγον παρακομίζειν. Ἄλλ' εἰς κοινὸν τι καὶ ἀποφατικὸν καταφεύγων ἄνομα, καὶ τό, τε τὸ ἰδικόν τε καὶ ὑποστατικὸν ἀφοριζόμενος θέλημα τὴν οἰκείαν ἐρεσχέλιαν ἐπιζητήσει κρατύνεσθαι.

Ἀεύτερον δὲ, οὐκ ἀκριδὲς καὶ μέλι ἀγριον γνωμικῶν θελήματος ἐστὶ προβολή, καὶ γὰρ βιαστή ἐστὶν ἡ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ βιασταὶ ἀρπάζουσιν αὐτήν. Ὁ βίαιος οὖν ἦν, καὶ οὐ μόνον ἐξω γνωμικῶν θελήματος, ἀλλ' οὐδὲ θελήματος ὅπως ἢ τοῦ Ἰωάννου τροφή.

Εἰ δὲ τις προσεπιφλονεῖται φαίη, ὡς αὐτὸ τὸ βίαιον θελήματος ἐστὶ γνωμικῶν, πλὴν μὲν τὰ ἄτοπα ἔξεσται· πρόχειρον δὲ ὅτι λέληθεν αὐτὸν κοινόν τι θελήματος εἶδος, ἀλλ' οὐ γνωμικὸν ἐπεισάγων θέλημα. Ἔσται γὰρ αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον θέλημα ἀβίαστον βίαιον, καὶ ἀθλήτων θέλημα. Ὅπερ ἀναπλάττον ὁ τοῦ γνωμικῶν θελήματος προεστῶς λαβεῖν ὁρῶν σύνθεσις οὐκ ἠθέλησεν. Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὅσα τὸ γνωμικὸν περιλαμβάνειν δύναται θέλημα. Εἰ δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον χώρον οὐκ εὗρεν τὸ γνωμικὸν καὶ ὑποστατικὸν θέλημα ἐπὶ Χριστοῦ σχολῇ γ' ἂν εἴη τοῦτο ἐπὶ τῆς θείας τοῦ Λόγου φαντάζεσθαι φύσεως, μάλιστα γὰρ ὅτι μὴδὲ τῷ Πατρὶ, μηδὲ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ τῷ

⁹¹ Matth.-xix. 21.

VARIÆ LECTIONES.

¶ Turrianus legebat νόμου, sed codex Colbertinus habet νόυ. ὁρῶν lege συναΐδησιν.

NOTÆ,

(93) Si voluntas gnomica est laboribus et miseriis affligere,..... primum quidem, etc., negationem confirmet. Εἰ γνωμικὸν θέλημα τὸ πόνοις αὐτὸν καὶ ταλαιπωρίαις κατατρυχεῖν..... πρῶτον μὲν οὐχ ἔξει τι τῶν καθέκαστα (ὡς περὶ ὁ λόγος ὁ τὸ γνωμικὸν ἐπιδεικνύς μὴ προσεῖναι θέλημα) παραδείγματι πρὸς συγκατάθεσιν ἄγον παρακομίζειν· ἀλλ' εἰς κοινόν τι καὶ ἀποφατικὸν καταφεύγων ἄνομα καὶ τό, τε τὸ ἰδικόν (malum ἰδικόν) τε καὶ ὑποστατικὸν ἀφοριζόμενος θέλημα, τὴν οἰκείαν ἐρεσχέλιαν ἐπιζητήσει κρατύνεσθαι. Id est: Si voluntas gnomica est, laboribus et miseriis se ipsum affligere..... primum quidem non poterit [is qui a nobis dissentit] aliquid singulare proferre quod exemplo quoriam nos ad assentiendum cogat (sicut ratiocinatio vestra quæ gnomica voluntatem non inesse Christo demon-

strarum hæreditatis loco tradidit. Hujus autem filius Esau captus et victus cupiditate, non recte voluit, neque concupivit, et brevi voluptate magnam gloriam et honorem lege confirmatam vendidit, loco legis judicem actionum gulam deligens, quæ seditionibus et infinitis malis eos, qui eo vitio tenentur implicavit.

Sed adhuc adversarius pergit impudenter contradicere, et quod hoc ipsum, velle esse virtutis studiosum, et præstantiorem vivendi rationem præ multis aliis sequi, et non vinci vitio ventris, ac gula, voluntas gnomica est. Si enim naturalis esset, oporteret, ut omnes hoc facerent. At si voluntas gnomica est (amicæ) laboribus et miseriis se affligere (93), et fieri de numero eorum, qui in angoribus magis quam in lætis et commodis rebus sunt, primum quidem, qui probat non inesse voluntatem gnomica, non poterit ullam rem singularem afferre, quæ sit exemplum ad inducendam assentionem; sed negans universe, id est, dicens non esse voluntatem gnomica, studebit ut suam negationem confirmet.

Secundo vero locustæ, et mel sylvestre non sunt voluntatis gnomicæ, siquidem a diebus Joannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud⁹¹. Violentus ergo erat cibus Joannis, et non solum extra voluntatem gnomica, sed neque voluntatis prorsus.

Si quis vero adhuc contendens, dicat hoc ipsum violentum gnomicæ voluntatis esse, tum multa quidem absurda sequentur, tum vero hoc, quod in promptu est, quod nesciens iste novam quamdam speciem voluntatis, non tamen gnomica, introducit; erit enim hujusmodi voluntas violentia sine violentia, et aliquem velle, quod non vult; quod quidem cum finxit is, qui gnomica voluntatem defendit, noluit sentire quid diceret. Idem dicendum est etiam in aliis, quæcunque non possunt complecti voluntatem gnomica (94). Si vero secundum humanitatem non reperit locum in Christo voluntas gnomica et hypostatica, frustra hæc cogitabitur (95) in divina natura Verbi, quia nec in

strat) sed ad commune et ad negativum vocabulum confugiens, speciale vero et hypostaticam voluntatem segregans, propriam confirmare negationem conabitur.

(94) Quæcunque non possunt complecti voluntatem gnomica. Ὅσα τὸ γνωμικὸν περιλαμβάνειν δύναται θέλημα. Id est: Quæcunque possunt gnomica voluntatem complecti.—Legebat Turrianus οὐ δύναται, sed præferenda lectio cod. ms.

(95) Frustra hæc cogitabitur, etc., attribuere audebit. Σχολῇ γ' ἂν εἴη τοῦτο ἐπὶ τῆς θείας τοῦ Λόγου φαντάζεσθαι φύσεως, μάλιστα γὰρ ὅτι μὴδὲ τῷ Πατρὶ μὴδὲ τῷ παναγίῳ Πνεύματι (καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ τῷ Υἱῷ καὶ Λόγῳ) διακεκριμένον τι ποιότητι καὶ διατελλόμενον ιδιότητι οὐμένου οὐδεὶς εὐσεβῶν λογισμὸς περιέπτεται ἂν ἔξοι τὸ γνω-

Patre, nec in Spiritu sancto, ac proinde nec in Filio a Verbo. Sane quidem voluntatem gnomi- cam qualitate distinctam et proprietate discretam, nemo cum pia ratione, divinæ naturæ attribuere audebit.

Fortassis autem alicui in mentem veniet, ut dicat, non esse impossibile dicere violentum absque violentia, et velle aliquem, quod non vult; iste autem fuerit is, qui ignorat impossibile. Si enim alia ratione esse violentum, et alia non violentum, et similiter alia ratione vult hoc, alia vero non vult: quomodo hoc erit absurdum? Etenim, ut alia omittam, Martyres cum patiebantur acerbissima supplicia, quatenus dolebant, et violentiam illam intolerabilem sustinebant, violente premebantur quatenus vero tormenta declinare poterant, et in errore cultus idolorum conniventes, non pati ea; illud quod tantam violentiam alioqui inferebat, non violentum efficiebatur. Eodem exemplo discernitur illud, velle aliquem, quod non vult.

Hæc est explicatio et enodatio verborum pugnantium, quæ rationem, quæ efficit, non esse in Christo voluntatem gnomi- cam, non potest commovere, imo potius contrarium concludit (96): siquidem esse ex alia quidem parte violentum, ex alia vero non violentum, et similiter alia ratione velle, alia non velle, nemo hactenus voluntati gnomi- cæ affinxit monstrose. At, qui non an aliquid non est unquam dictum (97), oportet considerare eum, qui scit integre et incorrupte philosophari, sed an, quod natura est, tanquam non sit, negligatur (98). Simul etiam annon perspicere naturam, quam ratione contemplamur, et cum appellatione rei, tanquam sit, pugnet, non est dictum; sed minime, qui scrutatur essentiam, mentitur.

Igitur dicere oportet, quare aliquid est, et num cur aliquid a multis tacetur, et fraudatur ejus essentia (99)? multa enim priusquam perfectiori dis-

Α Υἱῷ καὶ Λόγῳ διακεκριμένον τι ποιότητι, καὶ δι- στελλόμενον ἰδιότητι, οὐ μὲν οὐδὲ εὐσεβῶν λογισμὸς περιάπτειν ἂν ἔξει τὸ γνωμικὸν θέλημα.

Ἰσως δ' ἂν τισιν ἐπέλθοι λέγειν ὡς οὐδὲν ἐστιν ἀδύνατον ἀβίαστον βίαιον λέγειν καὶ ἀθέλητον θέλη- μα ἄ.τ. Οὕτως ἂν εἴη ὁ μὴ συνηθημένος ἄδύνατον. Εἰ δὲ καθ' ἕτερον μὲν βίαιον, καθ' ἕτερον δὲ ἀβία- στον, καὶ καθ' ἕτερον μὲν ἀθέλητον, καθ' ἕτερον δὲ θέλημα. Πῶς ἂν εἴη παρεῖδουσιν ἔχον τὸ ἀτοπον; καὶ γὰρ ἵνα νῦν παρῶ τὰ ἄλλα, ὁ τῶν μαρτύρων χορὸς ὑπὲρ εὐσεβείας πάσχων τὰ ἀνήκεστα, καθὼ μὲν ἠλγύνετο, καὶ τὴν ἀκαρτέρητον ἐκείνην βίαν ὑφίστατο, τῷ βίαιῳ ἂν εἴη στενοχωρούμενος. Καθὼ δὲ ἐξὸν τὰς βασιάνους ἐκκλίνειν πρὸς τὴν εἰδωλικὴν ἀπονεύσαντα πλάνην, οὐκ ἠθέσχετο, ἀβίαστον τε αὐτὸ ἐποίησε τὸ τοσαύτην βίαν ἐπαγόμενον. Ἐκ δὲ τῆς αὐτῆς εἰκόνας καὶ τὸ ἀθέλητον διευκρίνεται θέλημα.

Ἡ οὕτος ὁ λόγος ἀνάπτυξις μὲν ἐστὶ βημάτων μαχομένων καὶ σαφήνεια, οὐ μὴν τὴν κατασκευάζου- σαν ἀπόδειξις, ὡς οὐκ ἐστὶν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν ἀνθρώπινον θέλημα, παρασαλεύειν ἰσχύει, ἢ το- σαύτης ἔναντιον περαινέει, καὶ γὰρ τὸ κατὰ τι βίαιον, κατὰ τι δὲ ἀβίαστον, καὶ τὸ κατὰ τι μὲν ἀθέλητον, κατὰ τι δὲ θέλημα. Οὐδαμῶς μέχρι τοῦ νῦν τῷ γνω- μικῷ περιάψειν ἑτεραπεύσατο θελήματι. Ἡ οὐκ εἰμὶ εἰρηται τὸν καθαρῶς εἰδῶτα καὶ ἀδεκάστως φιλοσοφεῖν, προσήκει σκοπεῖν. Ἄλλ' εἰ τὸ πεφυκὸς εἶναι ὡς μὴ ὄν παρεώραται, καὶ ἅμα τῷ μὴ συνορᾶν τὴν φύσιν τῷ λόγῳ θεωρουμένην, καὶ πρὸς τὴν κλήσιν διαμάχεσθαι, οὐκ εἰρηται, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ὑπαρξίν ἐρευνώμενον ψεύδεται.

Οὐκ οὖν εἰρησθαι, διότι τῶν ὄντων ἐστίν, ἀλλὰ μὴ διότι τοῖς πολλοῖς σιγᾶται, καὶ τὴν ὑπαρξίν παραγράφεται. Πολλὰ γὰρ πρηνὴ μὲν ἀκριβεστέρᾳ

VARIÆ LECTIONES.

ἄ.τ. deesse hic aliquid videtur. * rectius in cod. Colbert. συναϊδόμενος. † cod. Colb. τὸ ταύτης
 ἢ idem κατὰ τι βίαιον. † l. εἰ μὴ.

NOTÆ.

μικρὸν θέλημα. Id est: Multo minus hoc licet in divina Verbi natura cogitare. Maxime quia neque Patri neque sancto Spiritui (proinde nec Filio et Verbo) gnomi- cam voluntatem qualitate discretam et proprietate distinctam attribuere poterit ulla pia ratiocinatio.

(96) *Hæc est explicatio... quæ rationem... non esse in Christo voluntatem gnomi- cam, non potest commovere, imo potius contrarium concludit.* Ἡ [malim ἢ] οὕτος ὁ λόγος ἀνάπτυξις μὲν ἐστίν... οὐ μὴ τὴν ἀπόδειξις, ὡς οὐκ ἐστὶν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν ἀνθρώπινον θέλημα παρασαλεύειν ἰσχύει; ἢ τοσαύτης [lege τὸ ταύτης] ἐναντίον περαινέει. Id est: Num hæc est explicatio quidem... quæ demonstrationem... non esse in Christo gnomi- cam voluntatem huma- nam, non potest evertere? an potius contrarium concludit?—Turrianus non expresserat particulas ἢ num? μὲν quidem, οὐ μὴν non tamen, ἢ an potius? Attamen id fieri debebat, ut distingueret lector adversarium Photii, illa ipsi objicientem, a Photio, cujus responsum incipit, p. 456, l.

(97) *Atqui non an aliquid non est unquam dictum.* Ἡ οὐκ, εἰμὶ (lege εἰ μὴ) εἰρηται. Id est: An vero non, utrum aliquid nunquam dictum fuerit...? —

In eundem lapidem quo superius impegerat Tur- rianus omittens ἢ.

(98) *Sed an quod natura est, tanquam non sit, etc., scrutatur essentiam, mentitur.* Ἄλλ' εἰ τὸ πεφυκὸς εἶναι, ὡς μὴ ὄν παρεώραται καὶ ἅμα τῷ μὴ συνορᾶν τὴν φύσιν τῷ λόγῳ θεωρουμένην καὶ πρὸς τὴν κλήσιν διαμάχεσθαι, οὐκ εἰρηται: ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ὑπαρξίν ἐρευνώμενον ψεύδεται. Id est: Sed an quod ex natura sua existit, quasi non sit, neglectum fuerit neque hominum sermonem tritium fuerit statim atque ipsius naturam, quæ ratione considerari debet, non vidit quispiam et ejusdem appellationi repugnavit: quamvis illud, si quis ejus naturam studiose scrutetur, existentiam non mentiatur.

(99) *Igitur dicere oportet, quare aliquid est, et num cur aliquid a multis tacetur et fraudatur ejus essentia.* Οὐκ οὖν εἰρησθαι (δει) διότι τῶν ὄντων ἐστίν, ἀλλὰ μὴ, διότι τοῖς πολλοῖς σιγᾶται, καὶ τὴν ὑπαρξίν παραγράφεται (malim παραγράφεσθαι). Id est: Illud igitur quia ens reale est, hominum ser- mone debet usurpari: non autem, quia vulgo tacetur, propria existentia defraudari.

ὑποβληθῆ ἑρεύνη ἀπλῶς τε λέγεται, καὶ τὸ ὄνομα A πᾶσι δῆλον παρέχεται. Ἀναγκισσόμενα δὲ καὶ λαπτολογούμενα συμπλοκὴν τινα προβάλλεται. Καὶ κλησὶν ἐπιζητεῖ καταλλήλων τοῦ νοήματος. Αὐτίκα τὸ φυσικὸν ἀνθρώπινον καὶ ὁμολογούμενον θέλημα πολυπραγμονούμενον, διαφορᾶς ἂν ὀφθεῖη προϊσχύμενον. Αἱ καὶ τὴν ἑτερότητα συνιστῶσι, καὶ τὸ κοινὸν εἶδος εἰς ἐτέρας καινότητας ἢ διατέμνουσιν, οἷον θέλει τις φαγεῖν καὶ πιεῖν· ἀλλ' ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δὲ ἤττον τὴν τοιαύτην ἔφρασιν διὰ βίου κέκτηται. Καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἤττον τὸ φυσικὸν οὐ μερίζει καὶ συστέλλει πρὸς εἰδικώτερον θέλημα. Διότι μὴδὲ πέφυκε τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον εἶδους τινὸς ἢ κοινότητος σύμφυτον ἐξαλλαγὴν ἀπεργάζεσθαι.

Ἐρεῖ οὖν τις ὀρθῆ διακοπτόμενος ὅτι κρίτει, ὡς αὐτοῦ δὴ τὸ φυσικὸν θέλημα, καθὸ μὲν ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους ὁμοτίμως διαβαίνει, εἰς ὑποβηχότα εἴη ἢ οὐ τέμνεται· καθὸ δὲ τὰς ἀπὸ τοῦ μᾶλλον καὶ ἤττον ἐπιδέχεται παραλλαγὰς, ἀναλογίαν τινὰ σῶζει πρὸς τὰ διαιρούμενα καὶ τὴν διαίρεσιν εἰς εἶδους προβολὴν οὐκ ἐπιδέχεται. Οὐδὲν οὖν ἐκώλυσε καὶ τὸ φυσικὸν ἀπλῶς ὁμολογεῖν ἀνθρώπου θέλημα, καὶ τοῦτο πολυπραγμονούμενον καὶ διαφοραῖς ὡσπερ αὐτὸ διαστελλόμενον ποικιλωτέρᾳ διανοίᾳ καὶ ποικιλωτέροις ὀνόμασιν ὑποβάλλεσθαι· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπ' ἄλλων μυρίων προβλημάτων εὐρήσει τις θεωρούμενον.

Ἄλλὰ τὰ πορρωτέρω λέγω, ἐνὸν ἐγγυτέρω τὸν λόγον πιστώσασθαι παραδείγματι; Παῦλος ἔφαται C καὶ ἀγνίζεται, καὶ περιτέμνει Τιμόθεον. Ἄρα καθαρῶς καὶ ἀμιγρῶς θέλων καὶ μὴδὲν ἐπιστάμενος τῶν ἀθελήτων ἐπιπλεκόμενος ἢ τῷ θελήματι; Καὶ πῶς ζημίαν ἡγεῖται τὰ τοῦ νόμου καὶ σκόδαλα καὶ τὸ περιτέμνεσθαι τῷ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖσθαι κήρυγμα; Οὐκ οὖν ἀκούσια ταῦτα καὶ ἀθελήτα λόγος οὐδεὶς ἀντιφθέξοιτο καὶ τρόπος οἰκονομίας τῷ ἀπρεπεῖ μάλιστα καὶ ἀθελήτῳ στηριζόμενός τε καὶ ἐπιπλεκόμενος τῷ θελήματι. Ἄρ' οὖν τις ἡμῖν φρονήσει τῶν ὀνομάτων, ὁρῶν τὰ κατὰ συμπλοκὴν πράγματα προσφυῶν καὶ καταλλήλων ῥημάτων δεόμενα; Τί δαί ἄστοπον, μᾶλλον δὲ πῶς οὐκ ἀναγκαῖον ὀνομάζειν ἐπειπερ ὑπάρχον ὁρᾶται καὶ ἀθελήτων θέλημα, καὶ βίᾳ ὑπαδουμένη τὸ ἐκούσιον; Καὶ τοῖς

cussioni seu notioni subjiciantur, simpliciter dicuntur; et nomen omnibus manifestum tribuitur. Explicata vero et subtiliter excussa, complicationem quamdam præ se ferunt, et requirunt appellationem notioni convenientem; et ut statim de voluntate dicamus, naturalis voluntas hominis, quam omnes concedunt, si accurate inquiratur, reperietur habere differentias, quæ et diversitatem constituunt, et communem speciem in alias communitates dividunt (1), v. gr. vult comedere et bibere; sed hic magis, ille minus ejusmodi desiderium habet, dum in vita est, et magis et minus naturalem voluntatem non partitur, et contrahit ad magis particularem, quia magis et minus non potest natura variationem naturalem speciei vel communitatis efficere.

B Dicet ergo aliquis recto judicio rem perpendens, hanc voluntatem naturalem quatenus ad omnes homines æqualiter manat, et pertinet, non dividi in species subjectas; quatenus vero variationes ex eo, quod magis aut minus inest, recipit, servare proportionem quamdam ad divisa pertinentem, et divisionem ad producendam speciem non suscipere. Nihil igitur prohibuit conlteri simpliciter naturalem voluntatem hominis, et hanc accurate excusam, et differentiis veluti distinctam, variæ notioni et variis nominibus subjicere; idem etiam in infinitis aliis quæstionibus reperiemus spectari.

Sed quid opus est commemorare longinqua, cum prope habeamus, unde quod dicimus, confirmemus? Paulus tondetur, et purificatur, ac circumcidit Timotheum. Nunquid pure et impermixte volens, et nihil eorum, quæ volebat (2), cum voluntate implicatum sustinens? et quomodo quæ legis sunt detrimentum reputat (3), et stercora? et circumcidi, evacuari Christi prædicationem? Nullus igitur contradicet, quin hæc essent a voluntate ejus aliena (4), eratque modus œconomix, id est, gubernationis, in voluntate maxime aliena et invita fulcitus et implicatus. Num igitur aliquis invidabat nobis nomina (5), si videat res implicatas verbis aptis, et congruentibus indigere? Quid autem absurdi est, quin potius quomodo non necessarium est nominare? (siquidem cernitur esse et voluntas invita, et

VARIÆ LECTIONES.

ἢ κοινοτήτας. ὃ I. διασχεπτόμενος. ἢ εἶδη. ἢ An ἐπιπλεκόμενος?

NOTÆ.

(1) *Et communem speciem dividunt*: Καὶ τὸ κοινὸν εἶδος... Ἴδ est: Et communem speciem non dividunt. — Particula οὐ deerat in codice ms. Turriani, attamen est necessaria, quippe legitur inferiorius οὐ μερίζει... μὴδὲ πέφυκεν... ἐξαλλαγὴν ἀπεργάζεσθαι.

(2) *Nihil eorum quæ volebat*: Μὴδὲν τῶν ἀθελήτων. Ἴδ est: Nihil eorum quæ volebat.

(3) *Quomodo quæ legis sunt, detrimentum reputat, et circumcidi, evacuari Christi prædicationem?* Πῶς ζημίαν ἡγεῖται τὰ τοῦ νόμου καὶ τὸ (malum τῷ) περιτέμνεσθαι τὸ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖσθαι κήρυγμα. Ἴδ est: Quomodo quæ legis sunt, detrimentum

reputat, et circumcisione seu per circumcisionem evacuari Christi prædicationem? — Turrianus reddendo τῷ περιτέμνεσθαι per circumcidi, inseruerat versioni Latinæ Græcismum, qui non intelligi potuit ab iis qui Latine tantum sapient, nec possunt supplere articulum τῷ quem interpret omiserat.

(4) *In voluntate maxime aliena*: Τῷ ἀπρεπεῖ μάλιστα θελήματι. Ἴδ est: Voluntate maxime indocenti.

(5) *Num igitur aliquis invidabat nobis nomina?* Ἄρ' οὖν τις ἡμῖν φρονήσει τῶν ὀνομάτων. Ἴδ est: Num igitur aliquis invidabit nobis nomina?

voluntarium per vim subiens) et hæc verbis significantibus enuntiare ac patefacere? Reputare igitur oportebat, non quod nomina non fuerunt tibi in promptu, sed an natura rerum requirat, ut aptis et idoneis verbis significentur.

Sed hæc quidem rursus dicit aliquis in contrariam partem ad evertendum rationem, quæ efficit, qui contrariam partem defendit, non oportere, dicere in Christo voluntatem gnosticam (6). At nullus requisivit (objicit veritas) nec ut indagaretur natura rei propositæ (7), nec ut inventa silentio deleteretur et celaretur; neque propter rarum usum nominum substantia rerum dilaberetur. Nemo igitur quidquam horum neque proposuit, nec criminatus est, sed quod gnomica voluntas pure, ei sine ulla aliena implicatione in quæstione posita est (8), hoc quidem tanquam ne omnino quidem dictum esset, nec cognitum, præterivit, et despexit, commiscens autem voluntariam cum invito, et violentum cum non violento, et hoc multiplici verbo notionem simplicis rei imponens, existimat se latere auditores, qui vitam facit contradictionem (9). Alioquin neque penitus gnosticam voluntatem sanctis viris demimus, absit. Homines enim cum essent, et nondum sarcinam carunculæ deposuissent, sæpe numero humanis voluntatibus gnosticis utebantur. Sed illud dicimus, si in illis sæpe, carni adhuc et sanguini alligatis gnomica voluntas contrahebatur in angustam, quis non refugiat sentire (10), aut dicere fuisse in Christo voluntatem gnosticam? continua autem refutatio argumenti et rationis, qua recta opinio confirmatur, non solum non reddit infirmiore rationem conclusionis de veritate (11), sed contra potius inexpugnabilem esse demonstrat. Excogitare enim contra eam omnes laβάς, id est, captiones, et omnes eas facile ab ea dissolvi, et extra omnem calumniam stare (12), quomodo non

σημαίνουσιν ἀπαγγέλλειν ταῦτα γινώριμά τε ποιεῖν καὶ τοῖς ῥήμασιν; Ἐναθεωρεῖν τοῖσιν προσῆκεν οὐχ ὅτι μὴ πρόχειρά σοι καθέστηκε τὰ ὀνόματα· ἀλλ' εἰ ἐπιζητεῖ τῶν πραγμάτων ἢ φύσις διὰ τῶν προσφωτῶν ὀνομάτων σημαίνεσθαι.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τὸναντίον πάλιν ἐρεῖ περὶ τρέπων τὴν ἀπόδειξιν δι' ἧς γνωμικὸν ἐπὶ Χριστοῦ μὴ δεῖν λέγεσθαι κατασκευάζεται θέλημα, ὃ τῆς ἀντικειμένης προσιτάμενος μεριδος. Ἄλλ' οὐδεὶς ἀπήτησεν; ἀνθοποφῆροι ἂν ἡ ἀλήθεια; οὔτε διερευνᾶσθαι τὴν φύσιν τοῦ προτεθέντος πράγματος. Οὔτε εὑρεθεῖσαν σιωπῇ ταύτην ἀφηνιάζειν καὶ ἀποκρύπτεσθαι· οὐδ' ἀπὸ τῆς τῶν ὀνομάτων πανιζούσης χρήσεως τὴν τῶν πραγμάτων διασκεδάζειν ὑπόστασιν. Οὐ μὲν οὐδὲς τούτων οὐδὲν οὔτε προσθετοῦσι ἡτιάσατο, ἀλλ' ὅτι τὸ γνωμικὸν θέλημα καθαρῶς καὶ χωρὶς τινος ἐπιπλοκῆς ἀλλοτρίας προτεθὲν εἰς ζήτησιν, τοῦτο μὲν ὡσπερ μὴδὲ ῥηθὲν ὁλῶς μὴδὲ νοηθὲν παρῆδραμέν τε καὶ παρεδιδέφατο, συμφωνήσας δὲ τὸ ἐκούσιόν τε καὶ τὸ βεβιασμένον καὶ ἀβίαστον, καὶ τούτῳ τῷ πολυπλόκῳ νοήματι τὴν τοῦ ἀπλοῦ περιθέμενος διάνοιαν, οἴεται τοὺς ἀκροατὰς λανθάνειν ὃ τὴν ἀντιλογίαν βίον ποιοῦμενος. Ἄλλως τε ἐὰν οὐδὲ καθόλου περιαιρούμεν τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τὸ γνωμικὸν θέλημα, μή τι γένηται: Ἄνθρωποι γὰρ ὄντες, καὶ μήπω τοῦ σαρκίου τὸ φορτίον ἀποθέμενοι· καὶ ἀνθρωπίνους πολλάκις γνωμικοῖς ἐχρῶντο θελήμασιν. Ἄλλ' ἕκασιν φαμέν, ὡς εἰ ἐν ἐκείνοις πολλάκις ἐτι σαρκὶ συνδεδεμένοι καὶ αἵματι, τὸ γνωμικὸν συνετέλλετο θέλημα. Ἐπιλελύπει ὃ τε περιεῖναι μὴ κωλυόμενον. Τί; ἂν οὐκ ἐγκαλύψαιτο φρονεῖν ἢ λέγειν ἐπὶ Χριστοῦ γνωμικὸν ὑπάρχειν θέλημα; οὐ μὴν οὐδὲ ἡ συνεχῆς ἀντιλογία τοῦ κατασκευάζοντος τὴν ὀρθὴν δόξαν ἐπιχειρήματος ἀνωτέραν ἢ τὴν περὶ τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν ἀπεργάζεσθαι. Ἄλλὰ τὸναντίον καὶ ἀναντιρρήτον ἐπεδείκνυσιν. Τὸ γὰρ πάσας μὲν λαβὰς κατ' αὐτῆς ἐπινοεῖν, πάσας δὲ

VARIE LECTIONES.

ἃ legi ἐπιλελοίπει. ἑ Ἀν. ἀνωτέραν

NOTÆ.

(6) Sed hæc quidem rursus, etc. voluntatem gnosticam. — Hic erat transpositio, quæ sic potest reformari: Sed hæc quidem rursus in contrarium dicit, is qui contrariam partem defendit, ad evertendam demonstrationem quæ astruebat, gnosticam in Christo voluntatem dici non oportere.

(7) At nullus requisivit (objicit veritas) nec ut indagaretur natura rei propositæ: Ἄλλ' οὐδεὶς ἀπήτησεν, ἀνθοποφῆροι ἂν ἡ ἀλήθεια, οὔτε διερευνᾶσθαι τὴν φύσιν τοῦ προτεθέντος πράγματος. Id est: At nullus requisivit (ait veritas ad solvendam adversarii objectionem) ut non indagaretur natura rei propositæ.

(8) Sed quod gnomica voluntas pure... in quæstione posita est. — Sensus et series argumenti postulavit ut legatur: Sed quod, postquam gnomica voluntas pure... in quæstione posita est.

(9) Et hoc multiplici verbo, etc. contradictionem: Καὶ τούτῳ τῷ πολυπλόκῳ νοήματι [αὐτῶν ῥήματι] τὴν τοῦ ἀπλοῦ περιθέμενος διάνοιαν, οἴεται τοὺς ἀκροατὰς λανθάνειν ὃ τὴν ἀντιλογίαν βίον ποιοῦμενος. Id est: Et hoc valde implexo mentis conceptu (al. vocabulo) simplicis rei notionem involvens latere se auditores existimat is qui ex proponendis obje-

ctionibus seu contradictionibus victam querit.

(10) Si in illis... gnomica voluntas contrahebatur in angustum, quis non refugiat sentire...? Ei ἐν ἐκείνοις... τὸ γνωμικὸν συνετέλλετο θέλημα ἐπιλελοίπει [erat in meo ms. ἐπιλελύπει; sed male] τὴν παρεῖναι μὴ κωλυόμενον. τίς ἂν οὐκ ἐγκαλύψαιτο... Id est: Si in illis... gnomica voluntas contrahebatur in angustum: et tamen supererat, quoniam ad esse non prohibebatur, quis non erubesceret sentire, etc. — Erat omissio in Latina versione Turriani.

(11) Continuo autem refutatio argumenti et rationis, etc. De veritate. Οὐ μὴν οὐδὲ συνεχῆς ἀντιλογία τοῦ κατασκευάζοντος τὴν ὀρθὴν δόξαν ἐπιχειρήματος ἀνωτέραν [lego ἀνωτέραν] τὴν περὶ τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν ἀπεργάζεται. Id est: Neque tamen continua contradictio facta ei argumenti, quod rectam opinionem astruit, infirmiore reddidit propositam de veritate demonstrationem.

(12) Extra omnem calumniam stare: Πάσας ἐκ τῆς διαβολῆς καὶ ἐπιπλοκῆς ἐστάναι. Id est: Extra omnem calumniam et oppugnationem seu labefactionem stare.

ἐκεῖνην ῥαβδίως διαλύειν, καὶ πάσης ἐκτὸς διαβολῆς· καὶ ἐπιχειρίας ἐστάναι, πῶς οὐκ ἀναπέβλητον αὐτῆς τὸ κράτος· ἀνακαλύπτεται; Καίτοι γε εἰ καὶ τὸ ἐπιχειρήματα τοῦτο ἀντιλογίαν οὐ ῥᾶν οὖσαν ἐδέχτο διαλύεσθαι, οὐδ' οὕτως ὁ ἐναντίας λόγος ἐρώννυτο. Τὰ γὰρ λοιπὰ τῶν ἐπιχειρημάτων ἐπὶ τοσοῦτον ἐμφανεστάτην παρέχεται τὴν ἀλήθειαν, ὡς μηδὲ ἐπιχειρῆσαι ὄλωσ' αὐτὴν ἀντιδρᾶσαι τὸν πάσης τόλμας ἔτοιμον ὄντα τολμᾶν, εἰ καὶ τὴν αἰσχύνην διὰ πασῶν ἀποφέρεται. Οἷς μὲν γὰρ οἱ προσενεχθέντες; λόγοι τὸ ἦτρον ἠέγκαντο, τὴν νίκην κυρήττουσιν ἄμαχον, οἷς δὲ καὶ αὐτῶν τῶν συμπλακῆναι τεθῆσασιν, τὸ κράτος τῶν ἀριστευμάτων οὐδ' ἀμφίβολον ἐμαρτύρησαν.

Ἄλλω; τε δὲ, εἰ ἀριστος μὲν λόγος οὐ τῆς ἀληθείας ἐπὶ τοσοῦτον ἢ αὐτῆς ἀπατερπύπει, ὡς μηδ' ἀντιδρᾶσαι πρὸς αὐτὸν τὴν ἔριν· μηδὲ τὴν ἀρχὴν προσβάλλειν ἐπισκιάζειν αὐτῆς ταῖς φιλονεικίαις; τὴν λαμπρότητα. Κράτιστος δὲ πάλιν λόγων, ὅς ἀπάσας τὰς τῶν ἀντιπάλων λαβὰς αἰ τοῦτοις ἐπενοήθησαν διαφυγῶν καὶ κατὰ πάντας ἀγῶνας τὴν νίκην ἀναδησάμενος εἰς τέλος καταβλήθέντων τῶν ἀνταγωνιστῶν· ὁ ἄμφω συλλαβῶν ἐν αὐτῶ, τοῦ μὲν τὸ ἄμαχον κράτος, τοῦ δὲ τὸ ἀναφαίρετον ἀριστεῖον, καὶ τὴν ἐξηρημένην καὶ ἀπαραμίλλητον ἀρετὴν ἐκατέρου μόνος ἔχων ἔλλαμπρύνεσθαι· πῶς οὐκ ἂν ὁ λόγος οὗτος, οἷος ὁ παρῶν τελευτάτην τε καὶ ἀναπέβλητον τὴν τῆς ἀληθείας ἰσχύϊν ἐπιδείκνυσιν; Ἄλλὰ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτά τε καὶ τὰ ἀντιλογίας προήνεγκεν ἢ τῆς ὑποθέσεως; ἔρρουσα, ἵνα σαφῶς ἐπιγνῶς; ὡ; εἰ καὶ συντόμως, πλὴν οὐ παρέργως τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν εἰς φῶς προβαλλομένη προήνεγκεν.

Ὁ μὲν οὖν παρῶν λόγος; οὐ κατὰ πολὺ ἔλαττον τῆς συγγυμνασίας στοχαζόμενος, ἢ τῆς ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἐπιγνώσεως, ἐπιτόμως οὕτως ταῦτα διελέλυθεν. Εἰ δὲ τις ἀπὸ τῶν ἱερῶν λογίων, ἢ τῶν θεοφόρων ἡμῶν Πατέρων γλαφυρῶτέραν τινὰ θεωρίαν μᾶλλον καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἀνηγγεμένην μαθῶν ἀποκαλύψειεν, ὁἴστων ἂν ἡμᾶς ἔψαιτο τὴν τῶν μαθητῶν καταλαμβάνοντας τάξιν ἀντὶ τοῦ ζητεῖν διδασκάλους; νομίζεσθαι.

(13) *Tum etsi quamvis, etc.* Καίτοι γε, εἰ καὶ. Id est: Aiqui tamen, quamvis, etc. — Forte Turr. scripserat tametsi.

(14) Reliqua enim hujus argumenti et rationis: D Τὰ γὰρ λοιπὰ τῶν ἐπιχειρημάτων. Id est: Reliqua enim argumenta.

(15) *Et quidem quos sermones facti a contradicendo deterruerunt, sine pugna illos quidem victos prædicant; quibus autem admirationem moverunt, commissa pugna, illis vires non dubias strenue testati sunt.* Οἷς μὲν γὰρ οἱ προσενεχθέντες λόγοι τὸ οὐῆτρον ἠέγκαντο, τὴν νίκην κηρύττουσιν ἄμαχον. Οἷς δὲ καὶ αὐτῶν (lego αὐτῶ) τῶν συμπλακῆναι τεθῆσασιν, τὸ κράτος τῶν ἀριστευμάτων οὐδ' ἀναμφίβολον ἐμαρτύρησαν. Id est: Nam quatenus quidem adversariorum nostrorum ratiocinationes commissa quasi inferiores discesserunt, nostram victoriam prædicant esse hujusmodi, ut redintegrando prælio locum non relinquat: quatenus autem in ipso veluti conflictu obstupuerunt, strenuitatis nostræ robor non esse dubium testatæ sunt.

Turrianus credidit hos ablativos, οἷς μὲν, . . . οἷς

omnibus invictum robor ejus patefacit? tum etsi quamvis hoc argumentum non facile rationem contradicentis dissolveret (13), nec sic tamen adversarij disputatio valeret; reliqua enim hujus argumenti et rationis (14), usque adeo perspicuam, et dilucidam exhibent veritatem, ut neque qui præsto sit ad audendum omnia, contra eam aspicere nitatur; quamvis in omnibus pudorem amandet procul, et quidem quos sermones facti a contradicendo deterruerunt, sine pugna illos quidem victos prædicant; quibus autem admirationem moverunt, commissa pugna, istis vires non dubias strenue testati sunt (15).

Jam vero si optimus quidem sermo est, ejus veritas tanto splendore fulget, ut nec ex adverso in eum intueri ipsa contentio possit; neque contentiosus intentet fulgor ejus humbrationem; fortissimus vero rursus sermo est, qui omnes tendiculas adversariorum, quas excogitaverunt, effugit, et in omni certamine victoriam adeptus, postremo pugnantem prosternit; sermo qui utrumque horum in se complexus est, illius quidem victoriam sine pugna, hujus vero præmium strenui bellatoris, quod nunquam eripi possit, ac virtutem excellentem, et extra certamen positam; quomodo, ut ratio postulat hic sermo, qualis est hic præsens, non absolutissimam et invictam veritatis firmitudinem ostendit? Verum ea de causa hæc, et quæ in hæc re contradicuntur, attulimus, et scrutati sumus, ut perspicue et breviter cognoscas; imo nec otiose naturam rerum in lucem deprompsimus (16).

Hæc igitur nunc hactenus breviter, ac concise tractavimus, ut non multo minus in exercitationem, quam in cognitionem naturæ rerum aspiceremus. Si quis vero vel ex sanctis Scripturis, vel ex sanctis Patribus aliquid magis dolatum, et gratius, ac magis ad veritatem accommodatum didicerit, et nobis detexerit, cito videbit nos e numero et ordine discipulorum factos, habere eos magistros (17).

NOTÆ.

δὲ, significare personas: sed debemus subintelligere πράγμασιν, et sic reddere:

quatenus	} quidem, vel,	quatenus
qua parte		qua parte
quoniam		quoniam
eo quod		

(16) *Ut perspicue et breviter cognoscas; imo nec otiose naturam rerum in lucem deprompsimus:* ἵνα σαφῶς ἐπιγνῶς ὡς, εἰ καὶ συντόμως, πλὴν οὐ παρέργως τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν εἰς φῶς προβαλλομένη προήνεγκε. Id est: Ut perspicue cognosceres nos, etsi breviter, ac certe non perfunctorie in hæcæ quæstione perscrutanda naturam rerum in lucem deprompsisse.

(17) *Cito videbit nos e numero et ordine discipulorum factos, habere eos magistros:* ὁἴστων ἂν ἡμᾶς ἔψαιτο τὴν τῶν μαθητῶν καταλαμβάνοντας τάξιν ἀντὶ τοῦ ζητεῖν διδασκάλους νομίζεσθαι. Id est: Cito videbit nos e numero et ordine discipulorum potius fieri, quam quærere ut in magistrorum loco graduque habeamur.

DISSERTATIUNCULA STEWARTH

De descriptione Photiana et quanti ponderis sint argumenta, quæ affert pro sua sententia stabilienda.

A diversis actibus voluntatis dividunt quidam Græci voluntatem, in voluntatem naturalem, seu essentialem; et in voluntatem gnomicam, divisione Latinis, ut opinor, inusitata, et inaudita. Naturalem vocant, quæ homini convenit præcise ratione naturæ specificæ: et quæ in omnibus hominibus eadem est, sicut et ipsa species humana eadem est præcise spectata, et ab omnibus conditionibus individuans abstracta. « Naturalis voluntas hominis est, » inquit ex SS. Basilio, et Cyrillo, Anastasius Sinaita, contra Severianos, « amare vitam, et quæ necessario ad vitam pertinent. Omnis enim homo, hoc ipso, quod talis est, naturaliter amat vitam. » Gnomica voluntas vocatur hypostatica, personalis, electiva. « Gnomicas voluntates, » inquit idem Anastasius, loco citato, « varias habet nostra natura. Alius enim vult privatus esse, alius ædificare, alius agriculturam exercere, alius aliud agere, prout sunt variæ, peculiare, et quasi individuales gnomæ, sive sententiæ, seu decreta.

Sanctus Maximus in suis definitionibus ita definit: Voluntas gnomica « est voluntarius rationis impetus, et motus in utramque partem rationis. » Qua definitione describit naturam ejus actus, qui dicitur electio, vel potius illius, qui ex parte rationis in discussione, et examine rerum ipsam electionem antecedit. Idem tamen in epistola ad Marinum, negat *gnomen*, seu *sententiam* esse ipsam electionem, sed dicit electionem potius esse effectum gnomæ, sententiæ. Et hoc maxime convenit cum illis, quæ traduntur 1-2, q. 15, art. 1, ubi docetur, nos tunc eligere, cum animadversis variis mediis, ad finem iudicio rationis concludimus unum præ aliis esse amplectendum, atque adeo voluntate illud complectimur.

Quæritur autem, uter potius actus formaliter sit electio? Prior ne ille rationis, quem sanctus Maximus ad Marinum videtur vocare *gnomen*; an ille posterior voluntatis, quo unum medium præ aliis amplectimur. Et communiter respondetur, in hoc posteriore actu formaliter et essentialiter consistere electionem: quamvis etiam illum alterum actum rationis præsupponat, et connotet. Ita ferme *gnomen* explicat quoque Photius, ut vidimus.

De eadem voluntate gnomica ita sanctus Damascenus lib. III *De fide orthodoxa*, cap. 14: « Sciendum est, non idem esse, velle, εἰπῶς θελεῖν, hoc est, cum modo, seu modaliter velle. Nam velle naturæ est, sicut et videre. Omnibus enim hominibus inest. At vero, hoc vel illo modo velle, non est naturæ, sed nostræ gnomæ, seu sententiæ: sicut etiam, hoc, vel illo modo videre, puta bene, aut male. Non enim omnes homines eodem modo volunt. Neque eodem modo vident, quod etiam in actionibus apparet. Nam hoc, vel illo modo velle, videre, operari, est affectio, et modificatio usus actualis volendi, videndi, et operandi, in solo utente existens, eumque ab aliis separans. Simpliciter igitur aliquid velle, nimirum abstrahendo ab omni modo, est voluntas, vel potentia volendi: quæ nil est aliud, quam rationalis appetitio, et voluntas naturalis. At vero, hoc vel illo modo velle, est voluntas gnomica; et obiectum hujus voluntatis est volitum gnomicum. » Et ut res exemplo declaratur: Voluntas comedendi simpliciter, est voluntas naturalis in singulis ratione speciali existens. At voluntas comedendi aliquid hac vel illa qualitate affectum, ut dulce, acerbum, multum, parum, dicitur voluntas gnomica, seu πικρῶς, seu πῶς, id est, voluntas affecta aliqua qualitate, aut conditione; et non est naturæ, ut dicunt Græci, sed personæ. Et quia personæ variæ sunt, ideo et hæc voluntas est varia.

Sic explicata voluntate gnomica, quæstio est, utrum voluntas gnomica fuerit in Christo? Et Photius quidem supra diserte negat. Idem videntur negare Damascenus, et Maximus supra. Argumenta multa affert Photius, ut vidimus. Præcipua tantum hic repetam, et clarius proponam.

Primum. Voluntas gnomica, est voluntas personæ humanæ et creatæ. In Christo non fuit persona humana et creatæ. Ergo. Major patet: quia velle tantum vel tantum, dulce vel amarum, non potest esse naturæ, quia illa est eadem in omnibus: et consequenter idem vult. Ergo voluntas gnomica est personæ: quæ, cum multiplicetur, non est mirum, quod etiam actus volendi multiplicetur, ita ut alius hoc velit, alius illud.

Secundum argumentum. Electio non est in Christo, ergo nec voluntas gnomica. Antecedens patet: quia electio est eorum, quæ in utramque partem movent, hoc est, ad bona et ad mala, ut inquit Photius ex sancto Maximo. Probatur consequentia. Quia voluntas gnomica et electiva est una et eadem.

Tertium argumentum. Si in Christo esset voluntas gnomica, tunc differret a voluntatibus gnomicis, quæ in unoquoque homine spectantur. Differret etiam a voluntate Spiritus sancti, et Patris. Sed quænam est ista voluntas, quæ nec est humana gnomica, nec omnino dicitur voluntas? Nec dici potest, istam voluntatem gnomicam in Christo, esse compositam partim ex divina, partim ex humana voluntate: quia, ut ait Photius, ne cogitari quidem potest compositio voluntatis, sicut possumus intelligere hypostasim compositam ex natura humana et divina.

Quartum argumentum. Si detur in Christo voluntas gnomica, faciet compositionem cum voluntate naturali Christi. Hoc dici non potest: quia si voluntas Christi esset composita, etiam natura ejus composita esset. Sed hoc dici non potest. Unus enim est natura humana in Christo simplex: et inter humanam Christi, et divinam naturam, non datur ulla compositio in natura.

Quintum argumentum. Si voluntas gnomica nascitur ex consilio et iudicio, seu ex determinatione

rationis ad unum, vel plura media ex aliis eligenda, sequitur eam in Christo non habere locum; sed nascitur inde: Ergo. Probatur sequela: quia ignorantia non habet locum in Christo, nec dubitatio. Haberet autem, si esset in illo voluntas gnomica, in qua, per consilium et determinationem rationis, est transitus ab ignorantia ad cognitionem, et ab incerto ad certum, et mutatio non amantis ad amorem.

Sextum argumentum. Homines utentes voluntate gnomica, repugnant Deo: ergo non est in Christo.

Septimum argumentum. Voluntas gnomica est propensa ad utramque actionem, honestam scilicet, ac pravam; ergo.

Propter hæc argumenta, Photius et alii ne gnomicam quidem divinam voluntatem statuunt in Christo. Nam, si talis est in Christo, illa aut eadem est cum voluntate divina naturali, aut diversa. Si eadem, habemus ergo intentum, non esse scilicet aliam divinam voluntatem, præter illam naturalem, tribusque personis communem. Si vero divina voluntas gnomica in Christo est alia a naturali divina voluntate; tunc erit diversa, quæ est in Patre, et Spiritu sancto. Sed hoc est absurdum, quia omnium personarum divinarum est eadem voluntas. Gnomica autem non est eadem, sed diversa in diversis hypostasibus. Quare isti auctores nec in Trinitate gnomicam voluntatem ponunt, maxime propter argumentum 5, 6 et 7. In Trinitate enim licet sint tres personæ, est tamen simpliciter unum et idem velle ac nolle.

Observationes Stewartii. — Hæc tamen et alia, quæ Photius disputat, non videntur concludere. Cujus argumenta ut solvantur, fatendum est, in Christo non fuisse voluntatem, vel actum voluntatis, quæ fuerit actus, vel potentia personæ creatæ. Clarum enim est in Christo personam creatam non fuisse. Interim tamen negari non potest in Christo fuisse voluntatem individualiter distinctam a voluntate individuali cujuscunque alterius hominis, abstrahendo ab hypostatica personalitate. Sicut etiam abstrahendo ab eadem, in Christo est individualis natura humana, distincta ab omni alia, et sub illa in communi comprehensa, tanquam quoddam illius individuum: cujus individualis naturæ est, individuales et singulares actiones producere, tam intellectus, quam voluntatis, quæ in individuo distinguuntur ab actionibus aliarum naturarum individualium. Quamvis natura individualis producat istas actiones in aliis quidem hominibus, ut naturæ individuales subsistunt in personalitate creata. In Christo vero ut natura ejus humana subsistit in divino supposito; quod tamen suppositum per se non influit in actionem illam individualis voluntatis: quamvis nec mere per accidens, et concomitanter sese habet suppositum ad actionem illam voluntatis individualis, sed est conditio prærequisita ad agendum ex parte agentis: quatenus nullam agens naturale agere potest naturaliter loquendo, nisi existat in supposito. De quo latius Suarez, disp. 30 in *Metaph.* sect. 7.

Jam vero, sicut Petrus, verbi gratia, per voluntatem suam individualem existentem in supposito creato, tendere potest tam in dulce, quam in amarum, tam in magnum, quam in parvum, et in cætera objecta conditionibus aliquibus affecta; ita potest etiam dulce, et amarum, etc., appetere per suam individualem voluntatem Paulus, etc. Si ergo quisvis homo singularis quatenus habet singularem naturam, hoc potest, abstrahendo a personalitate, tanquam a principio influente in actionem illam voluntatis; quamvis non abstrahendo a personalitate, ut est conditio agendi naturaliter requisita: absurdum videtur dicere id Christum non potuisse, et quoties aliquid voluit, aut appetivit, id tantum voluisse communi ratione boni, et in objectum tetendisse præcisè omnibus qualitatibus, et conditionibus particularibus.

Quod si quis sententiam Græcorum accuratius consideret, plane videntur hanc voluntatem gnomicam distinxisse realiter a potentia illa, quam vocant ipsi naturalem, quæque oritur ex ipsa natura specifica. Videntur etiam existimasse hanc voluntatem gnomicam, et actus ejus effective esse ab ipsa persona. Quod si ita esset, tunc clarum esset in Christo non posse poni voluntatem gnomicam creatam, cum in ipso non fuerit persona creata, ex qua hujusmodi voluntas humana gnomica fluere.

Sed hæc fundamenta sunt falsa. Quia omnis actus voluntatis, qualiscunque sit, effective est ab illa potentia volendi quæ fluit ex intrinsicis principiis humanæ naturæ. Et suppositum hic nil aliud facit, quam quod est conditio, sine qua naturaliter loquendo, voluntas nullum actum possit elicere, sicut naturaliter non potest existere extra suppositum. Si tamen extra esset per divinam potentiam, posse etiam extra operari, nec requireret hanc conditionem suppositi, ut docet etiam Suarez loco citato.

Ad primum argumentum Photii, negatur major. Quia voluntas gnomica est naturæ, non personæ, nisi quatenus persona est conditio, sine qua voluntas naturaliter actum non eliceret. Ad probationem dico: Licet in singulis hominibus sit eadem voluntas secundum speciem, multiplicatur tamen individualiter in singulis. Et, licet voluntas in communi abstrahat à tanto, vel tanto, etc., et ab aliis conditionibus particularibus objectorum; non repugnat tamen illi velle tantum, vel tantum, etc.; imo hoc ei est naturale, eo ipso, quod omnia ista continentur intra latitudinem sui objecti, quod est bonum: sicut etiam potentia intelligendi non tantum potest tendere in verum in communi, sed etiam in hoc vel illud verum particulare, hoc vel illo veri modo affectum. Quare etiam voluntati humanæ, ut voluntas est, convenit, ut possit velle bonum, et omnes differentias boni: item, ut possit fugere malum, et omnes differentias mali. Nam quod

postea actualiter iste vel iste non versatur, circa appetitionem hujus vel illius in individuo, cum tali vel tali modo, per accidens est : posset, si vellet, quantum est præcise ex ipsa voluntate, quæ ita est comparata, ut homo per illam possit tendere in quodcumque particulare bonum, sub quoocunque modo, qui sit intra latitudinem objecti voluntatis in communi.

Ex quibus apparet etiam in Christo hanc voluntatem posse poni, non tantum in actu, quasi primo, sed etiam in secundo. Neque enim ullam imperfectionem includit velle tantum vel tantum, dulce vel amarum, etc. Et cum voluntas hæc gnomica non sit a persona, tanquam a principio emanationis, aut effectivo, nil refert, num existat in hypostasi humana et creata, ut fit in aliis hominibus : an vero in hypostasi increata, et divina, ut contingit in Christo ; cum hypostasis sit voluntati tantum conditio sine qua non agendi.

Ad secundum argumentum Photii negatur antecedens. Nam electionem esse in Christo patet ex illo Isaie (vii, 15) : *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum*. Nec est de ratione electionis, ut possit etiam malum eligere. Satis est, ut habeat indifferentiam respectu honorum. Et in Christo est liberum arbitrium, ut postea videbimus : ergo etiam electio.

Ad tertium argumentum respondetur, voluntatem humanam gnomicam Christi individualem differre a voluntatibus gnomicis singulorum hominum, et differre etiam realiter a voluntate Patris et Spiritus sancti, sive spectetur ut est potentia, sive ut est actus.

Quartum argumentum nil valet. Nam voluntas gnomica est actus, non potentia. Et si est potentia, est eadem potentia secundum entitatem cum voluntate naturali, et specifica ; et sic nulla est compositio voluntatum : sed sunt tantum diversæ rationes, fundatæ in eadem entitate voluntatis. Et consequenter, nec erit compositio naturarum. Et, si argumentum valeret, probaret etiam in singulis hominibus esse compositam voluntatem, et consequenter compositam naturam ex duabus naturis perfectis, et integris : naturam enim ex imperfectis naturis componi nil est absurdi.

Ad quintum negatur, de ratione consilii esse ignorantiam, vel dubitationem. Licet enim in nobis id ita accidat, eo quod non habeamus cognitionem omnium rerum, sicut Christus habebat ; consilium tamen per se, non includit ignorantiam et dubitationem. Quod certum est, si consilium accipiatur pro ipso iudicio, seu sententia, qua per rationem concluditur, quid sit agendum. Quo pacto consilium etiam in Deo poni potest. Si vero consilium accipiatur pro inquisitione de eo, quod est agendum : sic quidem in nobis procedit consilium ex ignorantia et dubitatione ; in Christo tamen connotabat progressum ab uno ad alterum, absque ignorantia vel dubio. Nec hoc magis est absurdum, quam quod Christus discurrendo per intellectum, procedebat a præmissis notis, ad conclusionem notam ; licet discursus dicatur esse a noto ad ignotum : sed hoc per accidens, ut patet etiam in viro docto, cum syllogismos facit de conclusione sibi non ignota. Ergo, sicut Christus fuit *discursivus* sine dubitatione ; ita fuit etiam *consiliativus* sine ignorantia, etc. Nisi quis secundum sententiam, quæ negat Christum habere scientiam acquisitam a primo instanti incarnationis, dicere velit, ratione scientiæ practicæ acquisitæ, cum habuisse consilium secundo modo sumptum de eo, quod nesciebat, non simpliciter, sed per scientiam acquisitam. Etsi dubitatio etiam hic removeri debet. Neque enim in Christo ullus fuit actus intellectualis dubitativus.

Esse autem in Christo consilium, videtur etiam planum fieri ex eo, quod ab Isaia (ix, 6) appellatur *magni consilii angelus*. Ubi nomen *consilii* non tantum improprie, pro gnome, seu sententia, sed etiam pro ipsa inquisitione agendorum accipi potest.

Ad sextum argumentum Photii respondetur, nil aliud probari, quam voluntatem gnomicam non fuisse in Christo cum peccabilitate : quæ non est perfectio, sed imperfectio.

Ad septimum respondetur eodem modo. Non enim est de ratione voluntatis gnomicæ, ut possit tendere in bonum et in malum : sicut neque est de ratione liberi arbitrii, ut patet in Deo, etc.

Ad id, quod Photius addit de voluntate divina gnomica, respondetur : voluntatem divinam Christi gnomicam entitate esse unam eandemque cum voluntate Patris, et Spiritus sancti. Sicut etiam una et eadem est, quoad actum. Si enim voluntas gnomica hominum non distinguitur a voluntate naturali secundum entitatem, multo minus distinguetur in divinis. Et quamvis in hominibus, quoad actum, differat voluntas gnomica, non modo, quatenus individualis actus unus non est individualis actus alterius : sed etiam, quatenus unus vult, alter non vult, ut quatenus iste vult dulce, alter amarum, et sic sibi mutuo ob varias sententias repugnant : tamen in divinis hoc non fit ; sed actus voluntatis unius personæ, est simpliciter etiam actus alterius secundum entitatem. Nec una persona vult hoc, alia illud, propter ejusdem numero naturæ, et consequenter voluntatis communicationem : sed numerica hæc distinctio actuum, et repugnantia circa objecta, non est simpliciter de ratione voluntatis gnomicæ, ad cujus rationem hoc tantum pertinet, ut sit alicujus individui, et proficiscatur ex gnome, seu sententia decretoque rationis circa agibile, et ut versetur circa objectum voluntatis conditione, vel qualitate aliqua affectum, ut est tantum vel tantum, dulce vel amarum. Et quod in divinis non sit repugnantia voluntatis, nec quoad actum, nec quoad volitum formale, vel materiale, id fit propter identitatem ejusdem naturæ. Et si in humanis, verbi gratia, tres personæ communicarent, et suppositarent eandem naturam, non esset etiam ulla diversitas in voluntate ; et tamen optime possemus ibi constituere voluntatem gnomicam, eo modo, quo voluntas ista hactenus explicata est.

Hæc de argumentis Photii, qui opinionis suæ tenax, gnomiam voluntatem a Christo mordicus removebat. Quocirca plures reperit, qui se opponerent; ut apparet ex Epilogo opusculi, et ex Græcis quoque scholiis, quæ adjecta erant ad marginem Græci exemplaris, quo Turrianus ad versionem suam usus est. Nam a codice Bavarico aberant.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΑ'.

Τι ἐστὶ τὸ παρὰ τῷ Λουκᾷ· « Γενομένης δὲ τῆς φωτῆς ταύτης συνήλθε τὸ πλῆθος καὶ συνέχυθη, » κ. τ. λ.;

Edita est a R. Montacutio inter Photii epistolas ed. Londin. 1651 f. ep. 143, Sergio fratri, p. 202, 203.

Πότερον οἱ χλευάζοντες συνέσαν λαλούντων γλώσσαις τῶν ἀποστόλων, ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ συνέσαν, πῶς ἀπάσαις [ἀπασιν] ἐλάλουν οἱ ἀπόστολοι; εἰ δὲ συνέσαν, πῶς ἐθάρρῃσαν μέθην αἰτιάσασθαι, παρὰ πόδας τὸν ἔλεγον ἔχοντες, αὐτῶν τῶν ἀκουόντων καὶ συνιέντων τὴν ἀσθησιν; Οὕτω μὲν ἂν τις εἴποι τῆς σῆν ἀπορίαν εἰς τὸ δριμύτερον μεταχειριζόμενος. Ἐγὼ δὲ φαίην ἂν τούναντίον· ὡς, εἰ μὴ συνέσαν, οὐδ' ἂν εἰς μέθην τὸ θαῦμα διέβαλλον. Τί γὰρ ἂν τις καὶ διαβάλλειν ἐπιχειροίη ὅπερ οὐδὲ τῶν λυπούντων αὐτὸν εἴη; Ἀλλὰ συνέσαν μὲν, ἀπηρέσκοντο δέ· τὰ γὰρ μεγαλεῖα ἔλεγον ἐκεῖνοι τοῦ Θεοῦ· ἐφ' οἷς, οἱ ἀγνωμονοῦντες νυττόμενοι, χλευῖν ἐπεχειροῦν τὸ θαῦμα ἐργάζεσθαι. Διδ καὶ ὁ μακάριος Λουκᾶς, « Χλευάζοντες, φησὶν, ἔλεγον· » οἰοεὶ διασφύροντες, ἐνδιαβάλλοντες, ἐπισκιάσαι τὴν θαυματουργίαν μηχανώμενοι. Πῶς οὖν συνιέντες, εἰς μέθην ἀνέφερον τὰ λεγόμενα; Ἀπὸ πολλῆς ἀπονοίας· ἐξ ὑπερβαλλούσης ἀνοίας· ἔθος γὰρ τοῖς τιοῦτοις, ὅταν ἤ μὴ καταθύμια τὰ λεγόμενα, κἂν ἄλλως πῶς τὸν στυριῶδες ἔχη καὶ ὑφέλιμον, παραφορᾶν τῶν εἰρημένων, ἢ μέθην ἢ καὶ δαιμόνιον αἰτιάσθαι τοῦ λέγοντος· καὶ μῆτε αὐτὸν ἐκεῖνον, ἀ λέγοι, συνιέναι· μῆτε μὴ τὸν ἀκούοντα, καὶ τοι καὶ τοῦ λέγοντος ἐπὶ τὸ ἀπταιστον φεγγομένου, καὶ τοῦ χλευάζοντος καὶ αἰτιωμένου, μέχρι τοῦ ἀκούειν καὶ συνιέναι, ὑγιῶς ἔχοντος. Ἐκεῖνοι δὲ καὶ μάλλον ἐθάρρουν μέθην ἐγκαλεῖν, ὅτι τῇ ἰδίᾳ γλώσσει ἀκούοντες, τοὺς ἄλλους δὲ διὰ τὸ ἑτερόγλωσσον μὴ συνιέναι νομίζοντες, οὐδ' ἔλεγον τῆς συκοφαντίας εὐρεῖν ἐξ ἐτόιμου ὑπελάμβανον. Αὐτοὶ μὲν γὰρ συνέσαν· τοὺς δὲ συμπρόντας, δι' οὐ; καὶ πρὸς μέθην τὸ θαῦμα κατέφερον, πόρρω τοῦ συνιέναι ἐτόπαζον. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Ὅσπερ γὰρ τῆς Δεσποτικῆς ἐξουσίας, ἐλαυνούσης τὰ δαιμόνια, συνέσαν μὲν καὶ ἐβλεπον τὰ παράδοξα, δέον δὲ ὑμνεῖν καὶ προσκυνεῖν, εἰς βλασφημίας ἀπήγοντο· καὶ νότους πάσας καὶ πάθη πάντα ὀρῶντες φυγαδεύόμενα, τῶν θαυμάτων τὴν ὑπερβολὴν καὶ τῆς εὐσεργείας, φόβου καὶ συκοφαντίας καὶ φόβου ὕλην ἐργάζοντο· οὕτω καὶ νῦν οὐκ ἔχοντες ἐξαρνήσασθαι τὸ ὑπερφῶδες τῶν γλιισσῶν καὶ παράδοξον, ὁμοίως [ὁμῶς] τῇ βασιλικῇ ἀνερεθιζόμενοι, μέθην κατασκευάζειν τοῦ θαύματος οὐκ ἐνεκαλύπτοντο. Καὶ σκόπει καχοργίας ὑπερβολὴν, ἐν ἰσῷ τὴν ἄνοιαν ἔχουσαν. Ἐπεὶ γὰρ ἀπίθανον ἦν, καθ' ὅραν μάλιστα τρίτην, μέθην διδόναι τοὺς ἀποστόλους, ἀνθρώπους ἀρετῆς τε κήρυκας, καὶ ἐν μέσοις φόβοις καὶ κινδύνοις ἐναπειλημένους, ἐπὶ τὸ τοῦ πόματος πρόσ-

A QUÆSTIO LXXXI [Coisl. Taur. CCLXIX].

Quid est illud apud Lucam: « Facta autem hæc voci convenit multitudo et mente confusa est? » etc.

Utrum qui irridebant apostolos linguis loquentes, eos intelligebant, vel non? Si non intelligebant, quomodo linguis omnibus locuti sunt apostoli? sin intelligebant, unde audebant eos ebrietatis accusare, cum in promptu convinci possent ab intelligentia audientium, et cognoscentium quæ loquebantur? Et hoc modo loqui potuit, qui tuam quæstionem acerbius excutere velit. At mihi contrarium dicere visum; nimirum si non intelligebant loquentes, haud miracula taxarent de ebrietate. Quorsum enim quis taxare velit illud, quod ipsi molestiam non fecisset? Verum cum intelligerent, displicuit illis quod magnalia Dei apostoli prædicarent; quibus cum malevoli compungerentur, conati sunt miraculum risu traducere. Ideo beatus Lucas ait, « Irridentes dicebant », etc., hoc est traducentes, accusantes, obtegere volentis operationem miraculosam. Quomodo igitur, cum intelligebant quæ dicebantur, ebrietati ascripsere? Ab ingenti furore, ab ignorantia suprema; in more enim ponitur apud ejusmodi homines, ut cum minus ipsis arrideant, quæ dicuntur, utcumque salutifera et perutilia sint, insanie, ebrietatis dicentes accusent; aut etiam arreptitium esse eum, qui loquitur, solent accusare; nec ipsum se intelligere, nedum perciperet auditor; utcumque qui loquitur, sine lapsu loquatur; et qui accusat et irridet, quod auditum spectat et intellectum, sanus fuerit. Sed isti ebrietatem objicere eo magis audebant, quia cum loquentes suis ipsorum dialectis intelligerent, et alios arbitrantur non intelligere propter linguam alienam, se non facile de sycophantia convictos iri putarent. Intelligebant ipsi, sed alios, qui una aderant, quorum causa rem transcripserant ebrietati, longe remotos ab intelligentia arbitrabantur. Nec sane mirum. Quemadmodum enim cum per Domini potentiam demonia ejicerentur, et videbant, et agnoscebant rem miraculosam, sed cum laudare et deprædicare deberent, ad blasphemandum abducebantur; et cum morbos et ægrotudines curari viderent, magnitudinem cum miraculi, tum beneficii, invidiæ materiam et calumniarum fecerunt: ita nunc, cum negando non essent linguarum supernaturale et prodigiosum donum, simili invidia irritati, sine pudore, pleno ore ebrietatem miraculo asperseverunt. Adverte autem nequitiam, extremam stultitiam parem in se habentem. Nam cum esset

²² Act. II, 13.

postea actualiter iste vel iste non versatur, circa appetitionem hujus vel illius in individuo, cum tali vel tali modo, per accidens est : posset, si vellet, quantum est præcise ex ipsa voluntate, quæ ita est comparata, ut homo per illam possit tendere in quocunque particulare bonum, sub quocunque modo, qui sit intra latitudinem objecti voluntatis in communi.

Ex quibus apparet etiam in Christo hanc voluntatem posse poni, non tantum in actu, quasi primo, sed etiam in secundo. Neque enim ullam imperfectionem includit velle tantum vel tantum, dulce vel amarum, etc. Et cum voluntas hæc gnomica non sit a persona, tanquam a principio emanationis, aut effectivo, nil refert, num existat in hypostasi humana et creata, ut fit in aliis hominibus : an vero in hypostasi increata, et divina, ut contingit in Christo ; cum hypostasis sit voluntati tantum conditio sine qua non agendi.

Ad secundum argumentum Photii negatur antecedens. Nam electionem esse in Christo patet ex illo Isaia (vii, 15) : *Buyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum*. Nec est de ratione electionis, ut possit etiam malum eligere. Satis est, ut habeat indifferentiam respectu bonorum. Et in Christo est liberum arbitrium, ut postea videbimus : ergo etiam electio.

Ad tertium argumentum respondetur, voluntatem humanam gnomicam Christi individualement differre a voluntatibus gnomicis singulorum hominum, et differre etiam realiter a voluntate Patris et Spiritus sancti, sive spectetur ut est potentia, sive ut est actus.

Quartum argumentum nil valet. Nam voluntas gnomica est actus, non potentia. Et si est potentia, est eadem potentia secundum entitatem cum voluntate naturali, et specifica ; et sic nulla est compositio voluntatum : sed sunt tantum diversæ rationes, fundatæ in eadem entitate voluntatis. Et consequenter, nec erit compositio naturarum. Et, si argumentum valeret, probaret etiam in singulis hominibus esse compositam voluntatem, et consequenter compositam naturam ex duabus naturis perfectis, et integris : naturam enim ex imperfectis naturis componi nil est absurdi.

Ad quintum negatur, de ratione consilii esse ignorantiam, vel dubitationem. Licet enim in nobis id ita accidat, eo quod non habeamus cognitionem omnium rerum, sicut Christus habebat ; consilium tamen per se, non includit ignorantiam et dubitationem. Quod certum est, si consilium accipiatur pro ipso iudicio, seu sententia, qua per rationem concluditur, quid sit agendum. Quo pacto consilium etiam in Deo poni potest. Si vero consilium accipiatur pro inquisitione de eo, quod est agendum : sic quidem in nobis procedit consilium ex ignorantia et dubitatione ; in Christo tamen tantum connotabat progressum ab uno ad alterum, absque ignorantia vel dubio. Nec hoc magis est absurdum, quam quod Christus discurrendo per intellectum, procedebat a præmissis notis, ad conclusionem notam ; licet discursus dicatur esse a noto ad ignotum : sed hoc per accidens, ut patet etiam in viro docto, cum syllogismos facit de conclusione sibi non ignota. Ergo, sicut Christus fuit *discursivus* sine dubitatione ; ita fuit etiam *consiliativus* sine ignorantia, etc. Nisi quis secundum sententiam, quæ negat Christum habere scientiam acquisitam a primo instanti incarnationis, dicere velit, ratione scientiæ practicæ acquisitæ, cum habuisse consilium secundo modo sumptum de eo, quod nesciebat, non simpliciter, sed per scientiam acquisitam. Etsi dubitatio etiam hic removeri debet. Neque enim in Christo ullus fuit actus intellectualis dubitativus.

Esse autem in Christo consilium, videtur etiam planum fieri ex eo, quod ab Isaia (ix, 6) appellatur *magni consilii angelus*. Ubi nomen *consilii* non tantum improprie, pro guome, seu sententia, sed etiam pro ipsa inquisitione agendorum accipi potest.

Ad sextum argumentum Photii respondetur, nil aliud probari, quam voluntatem gnomicam non fuisse in Christo cum peccabilitate : quæ non est perfectio, sed imperfectio.

Ad septimum respondetur eodem modo. Non enim est de ratione voluntatis gnomicæ, ut possit tendere in bonum et in malum : sicut neque est de ratione liberi arbitrii, ut patet in Deo, etc.

Ad id, quod Photius addit de voluntate divina gnomica, respondetur : voluntatem divinam Christi gnomicam entitate esse unam eandemque cum voluntate Patris, et Spiritus sancti. Sicut etiam una et eadem est, quoad actum. Si enim voluntas gnomica hominum non distinguitur a voluntate naturali secundum entitatem, multo minus distinguetur in divinis. Et quamvis in hominibus, quoad actum, differat voluntas gnomica, non modo, quatenus individualis actus unius non est individualis actus alterius : sed etiam, quatenus unus vult, alter non vult, ut quatenus iste vult dulce, alter amarum, et sic sibi mutuo ob varias sententias repugnant : tamen in divinis hoc non fit ; sed actus voluntatis unius personæ, est simpliciter etiam actus alterius secundum entitatem. Nec una persona vult hoc, alia illud, propter ejsdem numero naturæ, et consequenter voluntatis communicationem : sed numerica hæc distinctio actuum, et repugnantia circa objecta, non est simpliciter de ratione voluntatis gnomicæ, ad cujus rationem hoc tantum pertinet, ut sit alicujus individui, et proficiscatur ex guome, seu sententia decretoque rationis circa agibile, et ut versetur circa objectum voluntatis conditione, vel qualitate aliqua affectum, ut est tantum vel tantum, dulce vel amarum. Et quod in divinis non sit repugnantia voluntatis, nec quoad actum, nec quoad volitum formale, vel materiale, id fit propter identitatem ejsdem naturæ. Et si in humanis, verbi gratia, tres personæ communicarent, et suppositarent eandem naturam, non esset etiam ulla diversitas in voluntate ; et tamen optime possemus ibi constituere voluntatem gnomicam, eo modo, quo voluntas ista hactenus explicata est.

Hæc de argumentis Photii, qui opinionis suæ tenax, gnomicam voluntatem a Christo mordicus removebat. Quocirca plures reperit, qui se opponerent; ut apparet ex Epilogo opusculi, et ex Græcis quoque scholiis, quæ adjecta erant ad marginem Græci exemplaris, quo Turrianus ad versionem suam usus est. Nam a codice Bavarico aberant.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΑ'.

Τί ἐστι τὸ παρὰ τῷ Λουκᾷ· « Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης συνήλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη, » κ. τ. λ.;

Edita est a R. Montacutio inter Photii epistolas ed. Londin. 1631 f. ep. 143, *Sergio fratri*, p. 202, 203.

Πότερον οἱ χλευάζοντες συνέσαν λαλούντων γλώσσαις τῶν ἀποστόλων, ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ συνέσαν, πῶς ἀπάσαις [ἄπασιν] ἐλάλουν οἱ ἀπόστολοι; εἰ δὲ συνέσαν, πῶς ἐθάρρῃσαν μέθην αἰτιάσασθαι, παρὰ πόδας τὸν ἔλεγχον ἔχοντες, αὐτῶν τῶν ἀκουόντων καὶ συνιέντων τὴν ἀισθησιν; Οὕτω μὲν ἂν τις εἴποι τὴν σὴν ἀπορίαν εἰς τὸ δριμύτερον μεταχειριζόμενος. Ἐγὼ δὲ φαίην ἂν τοὐναντίον· ὡς, εἰ μὴ συνέσαν, οὐδ' ἂν εἰς μέθην τὸ θαῦμα διέβαλλον. Τί γὰρ ἂν τις καὶ διαβάλλειν ἐπιχειροίη ὅπερ οὐδὲ τῶν λυπούντων αὐτὸν εἴη; Ἀλλὰ συνέσαν μὲν, ἀπηρέσκοντο δέ· τὰ γὰρ μεγαλεῖα ἔλεγον ἐκεῖνοι τοῦ Θεοῦ· ἐφ' οἷς, οἱ ἀγνωμονοῦντες νυττόμενοι, χλεύην ἐπεχειροῦν τὸ θαῦμα ἐργάζεσθαι. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Λουκᾶς, « Χλευάζοντες, φησὶν, ἔλεγον· » οἰοῦναι διασύροντες, ἐνδιαβάλλοντες, ἐπισκιάσαι τὴν θαυματουργίαν μηχανώμενοι. Πῶς οὖν συνιέντες, εἰς μέθην ἀνέφερον τὰ λεγόμενα; Ἀπὸ πολλῆς ἀπονοίας· ἐξ ὑπερβαλλούσης ἀνοίας· ἔθως γὰρ τοῖς τοιοῦτοις, ὅταν ἢ μὴ καταθύμια τὰ λεγόμενα, κἂν ἄλλως πολὺ τὸ σωτηριῶδες ἔχη καὶ ὠφέλιμον, παραφορὰν τῶν εἰρημένων, ἢ μέθην ἢ καὶ δαιμόνιον αἰτιασθαι τοῦ λέγοντος· καὶ μῆτε αὐτὸν ἐκείνον, & λέγοι, συνιέναι· μῆτε μὴν τὸν ἀκούοντα, καὶ τοὶ καὶ τοῦ λέγοντος· ἐπὶ τὸ ἀπταιστων φθεγγόμενου, καὶ τοῦ χλευάζοντος καὶ αἰτιωμένου, μέχρι τοῦ ἀκούειν καὶ συνιέναι, ὕγιως ἔχοντος. Ἐκεῖνοι δὲ καὶ μᾶλλον ἐθάρρουν μέθην ἐγκαλεῖν, ὅτι τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ ἀκούοντες, τοὺς ἄλλους δὲ διὰ τὸ ἑτερόγλωσσον μὴ συνιέναι νομίζοντες, οὐδ' ἔλεγχον τῆς συκοφαντίας εὐρεῖν ἐξ ἐτοίμου ὑπελάμβανον. Αὐτοὶ μὲν γὰρ συνέσαν· τοὺς δὲ συμπαρόντας, δι' οὐ; καὶ πρὸς μέθην τὸ θαῦμα κατέφερον, πῶρρω τοῦ συνιέναι ἐτόπασον. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Ὡσπερ γὰρ τῆς Δεσποτικῆς ἐξουσίας, ἐλαυνούσης τὰ δαιμόνια, συνέσαν μὲν καὶ ἐβλεπον τὰ παράδοξα, δέον δὲ ὑμνεῖν καὶ προσκυνεῖν, εἰς βλασφημίας ἀπήγγοντο· καὶ νόστους πάσας καὶ πάθη πάντα ὀρώντες φυγαδεύόμενα, τῶν θαυμάτων τὴν ὑπερβολὴν καὶ τῆς εὐεργεσίας, φθόνου καὶ συκοφαντίας· καὶ φθόνου ὕλην ἐργάζοντο· οὕτω καὶ νῦν οὐκ ἔχοντες ἐξαρκήσασθαι τὸ ὑπερφυῆς τῶν γλωσσῶν καὶ παράδοξον, ὁμοίως [ὁμῶς] τῇ βασκανίᾳ ἀνερεθιζόμενοι, μέθην κατασκευάζειν τοῦ θαύματος οὐκ ἐνεκαλύπτοντο. Καὶ σκόπει κακούργιας ὑπερβολὴν, ἐν Ἰσραὴ τὴν ἄνοιαν ἔχουσιν. Ἐπεὶ γὰρ ἀπίθανον ἦν, καθ' ὧν μάλιστα τριτίην, μέθη διδόναι τοὺς ἀποστόλους, ἀνθρώπους ἀρετῆς τε κήρυκας, καὶ ἐν μέσοις φόβοις καὶ κινδύνοις ἐναπειλημένους, ἐπὶ τὸ τοῦ νόματος πρόσ-

A QUÆSTIO LXXXI [Coisl. Taur. CCLXIX].

Quid est illud apud Lucam: « Facta autem hæc voce convenit multitudo et mente confusa est? » etc.

Utrum qui irridebant apostolos linguis loquentes, eos intelligebant, vel non? Si non intelligebant, quomodo linguis omnibus locuti sunt apostoli? sin intelligebant, unde audebant eos ebrietatis accusare, cum in promptu convinci possent ab intelligentia audientium, et cognoscentium quæ loquebantur? Et hoc modo loqui potuit, qui tuam quæstionem acerbius excutere velit. At mihi contrarium dicere visum; nimirum si non intelligebant loquentes, haud miracula taxarent de ebrietate. Quorsum enim quis taxare velit illud, quod ipsi molestiam non fecisset? Verum cum intelligerent, displicuit illis quod magnalia Dei apostoli prædicarent; quibus cum malevoli compungerentur, conati sunt miraculum risu traducere. Ideo beatus Lucas ait, « Iridentes dicebant », etc., hoc est traducetes, accusantes, obtegere volentis operationem miraculosam. Quomodo igitur, eum intelligebant quæ dicebantur, ebrietati ascribere? Ab ingenti furore, ab ignorantia suprema; in more enim positur apud ejusmodi homines, ut cum minus ipsis arrideant, quæ dicuntur, utcumque salutifera et perutilia sint, insanix, ebrietatis dicentes accusent; aut etiam arreptitium esse eum, qui loquitur, solent accusare; nec ipsum se intelligere, nedum perciperet auditor; utcumque qui loquitur, sine lapsu loquatur; et qui accusat et irridet, quod auditum spectat et intellectum, sanus fuerit. Sed isti ebrietatem objicere eo magis audebant, quia cum loquentes suis ipsorum dialectis intelligerent, et alios arbitrarentur non intelligere propter linguam alienam, se non facile de sycophantia convictos iri putarent. Intelligebant ipsi, sed alios, qui una aderant, quorum causa rem transcripserant ebrietati, longe remotos ab intelligentia arbitrabantur. Nec sane mirum. Quemadmodum enim cum per Domini potentiam demonia ejicerentur, et videbant, et agnoscebant rem miraculosam, sed cum laudare et deprædicare deberent, ad blasphemandum abducebantur; et cum morbos et ægrotudines curari viderent, magnitudinem cum miraculi, tum beneficii, invidiæ materiam et calumniarum fecerunt: ita nunc, cum negando non essent linguarum supernaturale et prodigiosum donum, simili invidia irritati, sine pudore, pleno ore ebrietatem miraculo asperserunt. Adverte autem ebrietatiam, extremam stultitiam parum in se habentem. Nam cum esset

²¹ Act. II, 43.

incredibile, circa horam tertiam, ut ebrietate spoli tenerentur, homines virtutis præcones, et inter timorem et pericula continuo agentes; ad potationis novitatem confugiunt (cum uxæ nondum maturuerant, sed terrenum humorem in flores eliquarent), et a qualitate complicant calumniam, « Musti, dicentes, pleni sunt. » Ubi enim violens et præceps animus haud inhibetur, id solum in proposito habetur, non ut quod congruum est nec deridendum dicatur, sed illa potius proferantur, per quæ animi furores et absurditates adimpleantur, et difficultas in eis quæ oculis cernuntur, amoliantur. Quocirca quod prudenter dixisse videbatur, insignem stultitiam et fatuitatem ipsorum in fine ostendit.

QUÆSTIO LXXXII [Coisl. CCXLVIII, Taur. CXXIX].

Quomodo non est contrarium sumere nomen Domini Dei in vanum?

Edita a Rich. Montacutio Inter Photii epistolas, ed. Londin, ep. 147, ad Theodot. p. 204, 203.

Sumunt « Dei nomen in vanum », apud Testamentum Vetus, qui idolis illud transcribent et adaptabant; tum qui falso juramento tenerant; tum etiam qui ad scurrilitates aut vana colloquia id tractabant. Istorum singuli, divino nomine, ut re frustranea utebantur: In Novo illi abutuntur, cum contra quod sancitur lege, iurejurando nomen ejus subjiciunt. Oportet enim qui sub gratia vivunt, perfectius quid prioribus possidere. Tum et illi qui Filium a paterna substantia alienant, et cum creaturis locant; ac tamen velut pœnitentes, titulo deitatis eum adoptatum ornant: Qui enim sic creaturis Dei nomen applicant, prodigiose « in vanum » sumunt. Sed et qui per controversias et concertationes, tanquam e trivio quid arreptum, huc, illuc, ut aleis ludentes, agitant, et cum somitu transferunt: hoc autem præstant strenue, qui hæreticis scholis evanescent. Etiamnum quoque « in vanum » sumunt nomen Domini Dei que nostri, qui audent tueri indifferentem rem esse seu Christi, sive Antichristi imaginem facere, aut idola paganis olim culta. Isti omnes, quantum per audaciam ipsorum possunt, Domini nomen et appellationem frustraneam reddunt et inutilem. Par est enim omnino Dei nomen venerandum et adorandum existimare, neque juramenti oblectari, nec perjuriis (Dei nomen) profanare, nec idolis adaptare: non, ut insanivit Arius, creaturam deificare in opprobrium Creatoris, neque rem indifferentem putare, ei, qui meruit hoc nomen, et qui contrarium sortitus est, applicare; non hæreticis logomachiis, velut alea, ludere; non superfluis matæologiis quibuslibet immiscere, aut componere: sed tantummodo salutiferum et adorandum nomen ad communem usurpare utilitatem, in sacris precibus, mysteriis, et congruis doctrinis. Ilæc tu, si caveris, observando simul eris, recte ita statuens

Α φατον (καί τοι τῶν βοτρύων ὄβρυς πρὸς ὥραν ὄντων, ἀλλ' ἄρτι τὴν γεηρὰν ἰχμάδα εἰς ἄνθος ἀποτριβομένων) καταφεύγουσι, καὶ τῇ ποιότητι τὴν ὕβριν συναπλέκουσι, « Γλεύκος, λέγοντες, μεμεστωμένοι εἰσίν. » Ἐν οἷς γὰρ τὸ ἰταμὸν τῆς γνώμης ἀκατάσχετον, μόνος πρόκειται σκοπὸς, οὐχ ὅπως τι δεῖν καὶ μὴ καταγέλαστον εἰπεῖν, ἀλλὰ δι' ὧν ἂν τις τύχοι τὸ μανιώδες καὶ ἀλόκοτον ἐμπλήσῃαι τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ὀρωμένοις ἀμηχανίαν παραμυθήσασθαι. Διδὸν καὶ ὅπερ ἔδοξαν ἐκ περινοίας εἰπεῖν, εἰς πολλὴν αὐτῶν ἄνοιαν καὶ ἀπόνοιαν τελευτᾷ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΒ΄.

Πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ λαβεῖν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἐπὶ ματαίῳ;

Λαμβάνουσι « τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτῶν ἐπὶ ματαίῳ. » οἱ μὲν τῆς Παλαιᾶς, εἰδῶλοισι αὐτὸ περιάπτοντες καὶ περιτιθέντες, καὶ οἱ ἐπιόρκῳ καθυβρίζοντες ὄρκῳ, καὶ δὴ καὶ εὐτραπέλαις, ἢ τισιν ἄλλαις συνεφέλκοντες αὐτὸ ἀργολογίαις. (Τούτων γὰρ ἕκαστος, ὡς ματαίᾳ κέχρηται τῇ τοῦ Θεοῦ προσηγορίᾳ.) Οἱ δὲ τῆς Νέας· ἐπειδ' ἂν, παρὰ τὸν θεῖνα νόμον, ὄρκῳ τὴν αὐτοῦ καθυποβάλλωσι κληῖν. Δεῖ γὰρ τὴν τελειότερον τοῦς ἐν τῇ χάριτι, τῶν πρὸ ταύτης, ἔχειν. Ἐπειτα δὲ, καὶ οἱ τὸν Ἰδὸν ἄλλοτριουῦντες τῆς πατρικῆς οὐσίας, καὶ μετὰ τῶν κτισμάτων τιθέντες. Ἐἴτα πάλιν, ὡς περ ἐκ μεταμελείας εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτὸν εἰσποιοῦντες κληῖν. Κτίσματι γὰρ οὔτοι τὸ θεῖον ὄνομα περιτιθέντες, ἐκτόπως αὐτὸ ματαιοποιοῦσι. Καὶ δὴ, καὶ οἱ ταῖς ἔριστικαῖς ἀμιλλαῖς, ὡς περ τι τῶν τυχόντων, αὐτὸ ὤδε κάκισσε, οἷα δὴ κύβοις παίζοντες, περιστρέφοντες καὶ διακωδωνιῶντες· ὅπερ μάλιστα ποιοῦσιν οἱ ταῖς αἰρετικαῖς ἐμματαίζοντες λέσχαις. Ἐτι δὲ λαμβάνουσι καὶ νῦν « ἐπὶ ματαίῳ » τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, οἱ ἀδιάφορον τολμῶντες λέγειν τὴν τε Χριστοῦ εἰκόνα, καὶ τὴν τοῦ Ἄντιχρίστου ἡτοῖα τὰ εἰδῶλα τῶν Ἑλληνικῶν σεβασμάτων. Πάντες γὰρ οἱ τοιοῦτοι, ματαίαν καὶ ἀνωφελεῖ τὴν δεσποτικὴν προσηγορίαν, τό γε ἦκον εἰς τὴν αὐτῶν, ἀποφαινόμενοι, τόλμαν. Δεῖ γὰρ παντὶ τρόπῳ τὴν θεῖαν κληῖν, φρικτὴν τε καὶ σεβασμίαν ἡγεῖσθαι· καὶ μῆτε ὄρκοις ὄλως χαίρειν, μῆτε καθυβρίζειν ἐπιόρκῳ· ἀλλὰ μῆδὲ περιάπτειν εἰδῶλοισι· μῆδὲ μετὰ τὴν Ἄρτου νόσον θεοποιεῖν τὴν κτίσιν, κατὰ τοῦ Κτίσαντος· μῆτε μὲν ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὸ ταύτης ἔξωμνον τῆς κλήσεως, καὶ τὸ κληρωσάμενον τὴν ἐναντίαν· μῆδ' αἰρετικαῖς πεττεύειν αὐτὸ λογομαχίαις· ἀλλὰ μῆδὲ περιτταῖς τισι συνανακίρῳ καὶ συναναφύρειν ματαιολογίαις· ἐν μόναις δὲ ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν εὐχαῖς τε καὶ τελεταῖς καὶ ταῖς προσηκούσαις διδασκαλίαις, τὸ σωτήριον ἐκείνο καὶ θαυμαστὸν

VARIE LECTIONES.

4 Cod. Mou. 853 f. 114 habet εἰς τὴν αὐτὴν. 5 Cod. Mon. προσηκούσαις τε θεολογίαις καὶ διδασκαλίαις.

ὄνομα, εἰς κοινήν ὠφέλειαν παραλαμβάνειν. Α σ' Α illud præceptum præclarum, « Non assumes nomen
παραφωλατόμενος, φυλάξεις τε ἄμα, καὶ καλῶς νοή-
σεις, τὴν θεῖαν ἐκείνην νομοθεσίαν, τὴν λέγουσαν, « Οὐ
λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ. »

Domini Dei tui in vanum ⁸⁸. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΓ'.

Τί ἐστὶ πνεῦμα Πύθωνος;

Elita a Montacutio, ep. 151, ad Theodot., p. 206-207. De engastrimytho I Reg. xxviii, 7 seq.; Act xvi, 16 seq.

Τὸ ἐμφωλεῦον τῇ ἀνθρωπείᾳ γαστρὶ πονηρὸν, καὶ
ἀξιὸν τὴν κοπροδόχον οἰκεῖν, ἀκάθαρτον πνεῦμα, οἱ
μὲν τῆς εὐσεβείας, λίαν ἐμπερῶς προσωνομάκασιν
ἐγγαστριμυθοῦ τῶν δὲ παρ' Ἑλλήσιν οἱ μὲν πλεῖ-
στοι, ἐντερόματιν· ἕτεροι δὲ ἐγγαστριματιν (1) B
ὀνομάζουσι. Σοφοκλῆς δὲ ἄρα καὶ Πλάτων, ὑπὲρ τοῦ
δαιμονίου, τῆς γαστρὸς τὴν οἰκισιν αἰσχυρόμενοι, ὁ
μὲν (ἄτε ποιητικὸς τις ὢν, καὶ πολὺ τὸ ἄφρον ἐπὶ
τῆς γλώσσης ἔχων, καὶ αὐτόνομον) ἀντὶ γαστρὸς αὐ-
τῷ τὰ στέρνα χαρισάμενος, στερνόματιν μετωνό-
μασεν· ὁ δὲ, τὸ ἐμφανὲς ἴσως τοῦ ψεύδους ἐκκλι-
νων, ἑτέρα δὲ μεθόδῳ κλέπτων τὴν ὕβριν, *Εἴρουκλέα*
καλεῖ τὸ γαστριόικον. Οὕτω, φασι, κληθέντος πάλαι
τινός, ἐπὶ τῷ πάθει· διαβοηθέντος· ἀφ' οὗ καὶ τοῖς
ἐφεξῆς τὴν προσηγορίαν νέουσιν. Ἔοικε γὰρ τὸ
δαιμόνιον τοῦτο φύλον, οὐ γυναικίον μόνον, ἀλλὰ καὶ
ἀνδρῶν τῇ κόπρῳ φιλεῖν ἐγγαστριζέσθαι. Λαοπλάνον
δὲ τοῦτο, καὶ τῆς ἐσχάτης ἀπωλείας, τοῖς προσέχειν
αὐτῷ ἀναπεπεισμένους, πρόξενον. Καλοῦσι δὲ αὐτὸ
πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ *Πύθωνα*· ὅπερ οἶμαι καὶ C
τῇ τῶν Φιλιππησίων παιδίσκῃ ἐγγαστριζόμενον, τὸν
ἐκ τῆς πλάνης ἔρανον, τοῖς κυρίοις αὐτῆς, οἷα δὴ καὶ
σὺτοῦ δι' ἐκείνης δεσπόζουσι, κατατίθεσθαι. Ὁ δὲ
κακομηγάνῃ γνώμῃ καὶ τὸν θεσπέσιον Παῦλον ἐπα-
ίνων ἐγκωμίοις μελετήσαν ὑπέρχεσθαι, μισθὸν τῆς
κολακείας, τὴν ὑπερορίαν, εὔρε, τῆς ἀδίκου καὶ φι-
λης οἰκίσεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΔ'.

Elita a Montacutio, ep. 152, ad Taras. p. 207, 208, in Rom. v, 12.

Τὸ, « Ἐφ' ᾧ πάντες ἤμαρτον, » ὅπερ Παῦλος μὲν
ὁ θεὸς ἐφησε, σὺ δὲ μαθεῖν ἤτησας, τούτου δὴ τὴν
διάνοιαν, οἱ μὲν, ἐφ' ᾧ, τῷ Ἀδάμ· οἱ δὲ, ἐφ' ᾧ D
τῷ θανάτῳ, συνυπακούοντες ἀποτιδῶσιν. Ἐμοὶ δὲ
οὐδέτερον δοκεῖ. Οὐδὲ γὰρ τι συνυπακούειν δεῖ,
αὐτὸθεν ἔχοντος τοῦ ῥητοῦ τὴν ἐντέλειαν. Τὸ γὰρ,
« Ἐφ' ᾧ πάντες ἤμαρτον, » νῦν οὐ προσώπου τινός,
οὐδ' οἷον προσώπου, δεικτικὸν ἐστίν· ἀλλ' αἰτίας μά-
λιστα παραστατικόν· οἷον, « Ἐφ' ᾧ πάντες ἤμαρ-
τον, » διότι πάντες ἤμαρτον. Καὶ μυρία ἴ μὲν, καὶ
παρὰ τοῖς ἕξῳ, ἡ τοιαύτη συνθήκη τῶν λόγων· ἀρ-
κίσει δ' οὖν ὁ θεὸς Παῦλος, αὐτὸς ἑαυτοῦ τὰς λέξεις
ἐρμηνεύων. Λέγει γὰρ ἄλλαχού, « Καὶ γὰρ οἱ ὄντες
ἐν τῷ σκήνῳ, στενάζομεν βαροῦμενοι, » εἶτα, « Ἐφ'
ᾧ οὐ θέλομεν ἐνδύσασθαι ⁸⁹, ἀλλ' ἐπεנדύσασθαι. »
Παριδηλον γὰρ ἐκ τούτου, ὡς τὸ, ἐφ' ᾧ, αἰτίας αὐτῷ
σημαντικὸν παρελήφθη· τούτεστι, διὰ τοῦτο στε-

QUÆSTIO LXXXIII [Coisl. CCXLIX,
Taur. CCLX].

Quid est spiritus Pythonis?

Malum illum qui humanos ventres incolit, dignum
certe latrinam occupare, impurum nempe spiri-
tum, illi qui pietatem colunt apposite nominarunt
engastrimythum. Apud Græcos plerique *entero-*
mantin, aliqui *engastrimantin* vocant. Sophocles
et Plato dæmonii in gratiam, cum de ventris illius
incolatu pudescerent, ille quidem (utpote poeticus
existens, et linguæ libertate præditus, sui que
juris) loco ventris pectus ei cum assignasset, *ster-*
nomantia nominavit; alter, cum, ut verisimile est,
apertum cuperet vitare mendacium, aliam inivit
viam, et dedecus declinavit, et inhabitantem *Euric-*
lea nominat. Quo nomine, ut affirmant, vocabatur
quidam, qui olim hoc affectu inclauerat, a quo
deinceps aliis titulum indiderunt. Solet enim hoc
genus dæmonum stercore non mulierum modo,
sed et virorum oblectari, et ideo ventrem subire.
Est autem populi deceptor spiritus, et ruinam ex-
tremam procurat eis, qui ut fidem ei habeant in-
duci poterint. Multi porro e Græcis *Pythonem* nomi-
nant: cujusmodi, opinor, apud Philippenses, ancille
ventrem subierat, quæ per illam imposturam
hero suo symbola colligebat, qui per ancillam do-
minabatur dæmonio. Ille spiritus mala mente lau-
dabat Paulum, et per encomia meditabatur illum
subire, sed adulationis præmium relegationem me-
ruit, ab injusta et dilecta habitatione semotus.

QUÆSTIO LXXXIV [Coisl. CCL, Taur. CCXLI].

Pauli illud effatum, « In quo omnes peccave-
runt ⁹⁰, » quid sibi velit, doceri cupis. Istius loci
sententiam quidam ita reddunt, ut illud, *in quo*, ad
Adamum referant; alii ad illud, « in qua morte. »
Mihī neutrum placet. Neque enim quidquam subin-
telligendum occurrit, cum per se constet sibi dicti
illius perfecta constitutio. Nam, « In quo omnes
peccaverunt, » in præsentī nec personam aliquam,
nec tanquam personam repræsentat: sed potius
causam indirat, quasi diceret, « In quo omnes pec-
caverunt, » id est, in quantum peccaverunt omnes.
Atque certe exstant apud externos scriptores sex-
centa istiusmodi locutionis exempla; sed sufficet
nobis divinus Paulus, qui suam nobis sententiam
explicet. Ait ille alibi: « Etenim qui in hoc taber-
naculo sumus, ingemiscimus prægravati. In quo
uolumus induere, sed superindui ⁹¹. » Patet enī:

⁸⁸ Exod. xx, 7. ⁸⁹ Rom. v, 12. ⁹⁰ II Cor. v, 4.

VARIE LECTIONES.

ο Cod. Mon. 553 f. 115 legit ἐπὶ τὸ πάθος. ἰ μυριάκις. C. M. μυρία. ἰ ἐκδύσασθαι. C. M. ἐνδύσασθαι.

in hoc loco, illud *in quo*, quasi causativum quid accipi debeat. Est enim sensus, Ob illud ingemiscimus non quod indui volumus, sed quod superindui. Ut explicatius dicam, loci sententia ista est : *Ingemiscimus*, dum in tabernaculo consistimus, eo quod superaggravamur. Quid ergo? visne corpus ideo tuum exuere, quod Dei manus effligaverunt, et cui animam coaptavit divinum spiraculum? Nequaquam, inquires, absit id faciam. Neque enim ingemisco, ea propter quod non exuar : sed quandoquidem non induar. Indui vero appellat, immortalitate circumamiciri, et statum adipisci, in quo ab initio formabatur. Quocirca statim infert : « Ut absorbeat mortalitas a vita. » Non ingemisco propterea quod corpus istud non depono, sed quod nondum corpore circumdor eo, quod incorruptioni conjungitur, et vitæ æternæ. Hinc jam satis constat, illud, *in quo*, causativi formam obtinere; sed ulterius, e dicti ipsius sensu, patet. Dicit enim Apostolus quod cum peccaret Adam, atque ideo morti adjudicabatur, ab eo propagatum humanum genus mortem quoque sibi procuravit. Neque illud simpliciter, et sine judiciali sententia, sed « in quo omnes peccaverunt : » hoc est, sed « quod omnes peccaverunt, » non aliter quam qui creatus fuit. Hanc ob causam et in supplicio consortes fiunt. Agendi item consortium in eandem condemnationis societatem impulit illos.

νάζομεν, οὐχ ὅτι ἐνδύσασθαι ἡ θέλομεν, ἀλλὰ διότι ἐπενδύσασθαι. Ἔστι γάρ, πλατύτερον εἶπεν, ὁ νοῦς τοῦ ῥητοῦ τοιοῦτος· *Στενάζομεν* ἐν τῷ σκῆνι ὄντες βαρούμενοι. Τί οὖν; ἀποδύσασθαι τὸ σῶμα θέλεις ὁ χεῖρες ἐπλασαν Θεοῦ, καὶ ψυχὴν αὐτῷ θεῖον ἐμψύσημα συνηρμόσατο; Οὐχί, φησί· μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ διότι οὐκ ἀποδύομαι στενάζω, ἀλλὰ διότι οὐκ ἐπενδύομαι· ἐπένδυσιν καλῶν, τὸ μετὰ τῆς ἀφθαρσίας αὐτῷ ἰπεριβαλίσθαι, καὶ οἷον ἀπαρχῆς διεπέλαστοι. Διδὸ καὶ εὐθύς ἐπάγει· « Ἴνα καταποθῆ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. » Οὐ διότι οὖν οὐκ ἀποτίθεμαι τὸ σῶμα, στενάζω, ἀλλὰ διότι οὐ περιτίθεμαι αὐτὸ μετὰ ἀφθαρσίας καὶ αἰδίου ζωῆς. Οὐ μόνον δὲ ἐντεῦθεν ὄηλον, ὡς τὸ, ἐρ' ἦ, αἰτίας ἐστὶν αὐτοῦ θηλωτικόν· ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ προκαιμένου ῥητοῦ εἰανολίας. Λέγει γάρ, ὅτι τοῦ Ἀδάμ ἡμαρτηκότος, εἶτα θανάτῳ κατακριθέντος, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος εἰσεπράχθη τὸν θάνατον. Ἄλλ' οὐχ ἀπλῶς φησιν, οὐδὲ ἀκριτῶ λόγῳ· ἀλλ' « Ἐρ' ἦ πάντες ἡμαρτον »· τούτῃστιν, ἀλλὰ « διότι πάντες, ὡς ὁ γεννησάμενος, ἡμαρτον. » Τοῦτο γὰρ αὐτοῦς κοινωνοῦς καὶ τῆς τιμωρίας ἀπέφηνε. Καὶ γὰρ ἡ κοινωνία τῆς πράξεως εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτοῦς τῆς καταδίκης συνήλασεν.

QUÆSTIO LXXXV [Cois. CCLI, Taur. CCXLII].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΕ'.

Quid significat jugum non ducere cum infidelibus?

Τι σημαίνει τὸ μὴ ἑτεροζυγεῖν ἀπίστοις;

Edita a Montacutic, ep. 135, ad Joann. patr. p. 209, 210. In II Cor. vi, 14.

Quod interrogas quid velit, « Ne jugum ducito cum infidelibus », duplicem admittit, uti reor, sensum. Aut quod non oporteat ad infideles propendere, ita ut ad illorum fabulas potius attendamus, quam fidelium doctrinam; aut quod non oporteat vos quasi familiaribus et sodalibus copulari cum infidelibus, et eundem sulcum serere. Hoc et antiqua præcepit lex. « Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animalibus : » aut, « Non admittes jumenta tua alienigenæ », Præcepit in istis, ut nec ad sobolem procreandam, aut aliud opus instituendum, heterogeneis animalibus jumenta sua subjiciat : hoc enim usui non expedit; illud contra leges naturales fit : potius per mandatum de irrationalibus insinuat, quod ratione præditi homines communionem illorum vitare debeant, qui alieni et alienigenæ sunt a fide; non contrahere cum eis matrimonium, nedum in negotiis spiritualibus assumere illos cooperarios. Corruptet potius qui talis est mos, quam adaugebit tuos labores; et quamobrem necesse est, ut pietatis tuæ nobilitatem nothis generationibus commisceas? Sed cum sensus hejus dicti, ut aiebamus, duplex sit, eundem progerminant utilitatis fructum. Sententiæ porro quæ est diversitas, scripturæ quoque flagita-

Ἔπερ ἠρώτησας τί ἐστίν, « Μὴ ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις, » διττῆν, οἶμαι, τὴν ἔννοιαν ἔχει. Ἡ, ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς ἑτερορρήπως ἔχειν πρὸς τοὺς ἀπίστου, κάκεινων μάλλον τοῖς μύθοις προσέχειν, ἢ περ τῆ τῶν πιστῶν διδασκαλίᾳ· ἢ ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς, ὡς οικειοὺς καὶ ἑτέροισι ἑαυτοῦς τοῖς ἀπίστοις συζυγνύναι, καὶ τὴν αὐτὴν τῆς ἀσεβείας αὐλακα τέμνειν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ παλαιὸς ἀποθεσπίζει νόμος, « Οὐ κατοχεύσεις τὰ κτήνη σου, λέγων, ἑτεροζύγω· » ἢ, « Οὐχ ὑποβαλεῖς τὰ κτήνη σου ἀνομοφύλω. » Προστίττει μὲν γὰρ διὰ τούτων, μῆτε εἰς γένεσιν, μῆτε εἰς ἄλλην τινὰ ἐργασίαν, δεῖν τοῖς ἑτερογενέσι ζῴοις τὰ οικεῖα κτήνη συνάπτειν· τὸ μὲν γὰρ δύσχηστον· τὸ δὲ τοὺς θεσμούς ἐστὶν ἀνατρέπειν τῆς φύσεως, παρεγγυᾶται δὲ μάλλον, διὰ τῆς ἐπὶ τῶν ἀλόγων νομοθεσίας, ὡς παντὶ τρόπῳ προσήκει τοὺς λογικούς, φεύγειν τὴν πρὸς τοὺς κατὰ πίστιν ἑτεροφύλους κοινωνίαν· καὶ μῆτε εἰς γαιμικὴν ὁμιλίαν αὐτοῖς συνιέναι, μῆτε συνεργοὺς εἰς πνευματικὴν ἐργασίαν παραλαμβάνειν. Διαφθερεῖ γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ τὸν σὸν πόνον μάλλον, ἀλλ' οὐ συναύξει. Τί δὲ δεῖ καὶ τὸ εὐγενὲς τῆς σῆς εὐσεβείας νόθοις γένεσι συναναφύρεσθαι; Ἄλλ' ὁ μὲν νοῦς, ὡσπερ ἐφημεν, τοῦ ῥητοῦ, διττὸς ὢν, τὸν αὐτὸν τῆς ὠφελείας καρπὸν ἐκθλαστάνει. Τὸ μὲν τοι διάφορον τῆς ἐννοίας,

96 II Cor. vi, 14. 97 Levit. xix, 19.

VARIÆ LECTIONES.

h ἐξδύσασθαι. i C. M. αὐτό. j διεπέπλαστο, k ἡμᾶς. C. M. ὡμας. l ἡμᾶς. m ἐταίροις.

διαφορῶν δηλονότι καὶ τὴν γραφὴν ἀπατήσῃ· ἡ μὲν ἄρ προτέρα, βραχέα τὴν μετὰ τὴν ἀρχουσαν συλλαβὴν· ἡ δὲ δευτέρα, μηχανομένην εἰς φθόγγον ἕξει. Σὺ δὲ μοι ἐν Κυρίῳ ἔβρωσο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΓ.

Edita a Montacutio, ep. 156, ad *Georgium Nic.*, p.

Θαυμάζω μάλιστα, εἰ καὶ σοι γραμματικευομένη, καὶ ταῖς τῶν ποιητῶν λεσχνηθούσαι μελέταις, τὸ ἐγκομῶσασθαι βραβάρου φωνῆς, ἀλλ' οὐχ Ἑλληνικὴ λέξις, ἔδοξεν. Ὁ μὲν γὰρ μακάριος καὶ κορυφαῖος Πέτρος, οὐδὲν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων σπουδάζων, ταύτην τοῖς ἑαυτοῦ παρείληψε γράμμασιν. Οὐ γὰρ ἴχώ τινα καὶ τέχνην ῥημάτων, οὐδὲ λεξιθῶν ψόφον, καὶ κτύπον ῥημάτων, δι' ὧν τινες τὰ τῶν μειρακίων ὑποσργαλίζουσιν ὧτα, καὶ κρότον ἑαυτοῖς ἐγείρουσιν ἐκεῖθεν, ἀλλὰ ψυχῶν σωτηρίαν τοῖς ἀκραταῖς ἐνθεῖναι φορεῖται ἢ ἐτίθετο. Σὺ δ' οὖν Ἐπιχάρμου μάλιστα, καὶ Ἀπολλοδώρου τοῦ Καρυσίου, τῶν σῶν, μεμνημένον, ἐρχῆν περιπτύσεσθαι μᾶλλον, ἢ δυσχεραίνειν, τῇ λέξει. Ὁ μὲν γὰρ πωλλαχοῦ, καὶ κατὰ διαφόρους ἐγκλίσεις σχηματίζων τὴν λέξιν, ἐχρήσατο ταύτη. Ἐγκομῶσθαι γὰρ, φησὶ, καὶ ἀπερμεφάτως, ἐγκομῶσασθαι. Ὁ δὲ Καρυστιος, ἐν Ἀπολειπούσῃ (εἰρήσθω γὰρ εἰς τὴν σὴν χεῖρ καὶ ἡ χρῆσις·) τὴν ἐπωμίαν, φησὶ, πτύξασα διπλῆν, ἀνωθεν ἐνεκομῶσάμην. Οὐδὲ ἐχρῆν ἀναλαμβάνοντα, μὴ βαρβαροφωνίας τὸν τῆς ἀληθείας κήρυκα αἰτιᾶσθαι· ὑπερθαυμάζειν δὲ μᾶλλον, ὅτι καὶ τῆς τοιαύτης σπουδῆς, ὡς παιδιᾶς ὑπερῶν ὄμωσ κατὰ τοὺς τῶν Ἑλληνικῶν κριτὰς ὀνομάτων ἔστιν οὐ, τὰς ἑαυτοῦ ἐπιστολὰς ἐξεθῶν διδοὺς ἐκ τῶν τοιούτων ἐννοεῖν, ὡς εἴπερ ἐμῆλλεν αὐτῷ λεξιθῶν ἦχος καὶ τέρψις, ῥᾶδιον ἦν αὐτῷ κἂν τούτοις ὑπερθαυμάζεσθαι· καὶ εἴγε ψυχῶν τινων σωτηρίαν, ἐκ τῆς τοιαύτης σπουδῆς προΐουσαν συνεώρα, ἴδης ἂν αὐτοῦ τοῦ λόγου, τῷ ἐμφύτῳ κάλλει, οὐ καὶ νῦν μέτοχοι, τοσοῦτον τῶν Πλατωνικῶν γοητευμάτων, καὶ τῆς Δημοσθενικῆς κομψείας, καὶ τῆς Θουκυδίδου μεγαλοῤῥημοσύνης, ἔχοντας τὸ ὑπερέχον, ὅσον τῶν Ἀσιακῶν (οὐδὲ γὰρ ἂν ἠδέως εἴποιμι τῶν κακοῤῥηλων διὰ σέ), τούτους φασὶν ὑπερκεῖσθαι. Καὶ δῆλον ἐνεῦθεν. Ὁ γὰρ τὰ πολλῶ μείζονα καὶ ὑπερφύλαδων, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, εἰ κέρδος τι τοιοῦτον ἐφύετο ἐκεῖθεν, οὐκ ἂν οὐδὲ τῆς μειρακίωδους ταύτης ἔχων τὸ ἦττον ἐφάνη φιλατιμίας· ἀλλὰ κἂν τούτοις, τὸ κατὰ πάντων κράτος, καὶ χωρὶς ἀγῶνος, ἐδείχθη ἂν ἀναδεδειγμένος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΔ.

Edita a Montacutio, ep. 157, ad *Euschem.*, p. 211-212. In *Ezechielis* cap. 1, 10.

Τί δήποτε, διαπυρῶνθῃ, ῥῶν καὶ λέοντων, ἀετῶν τε καὶ ἀνθρώπων μαρφαῖσι αἰ τῶν Χερουβὶμ ὄψεις τοῖς θεοῖς προφήταις ἐνεφανίσθησαν; Ἀλλὰ τὰς μὲν, τοῖς

bat differentiam; prior enim syllabam primæ proximam brevem habet, secunda autem sono longam producit. Tu autem in Domino vale.

QUÆSTIO LXXXVI [Coisl. CCLII, Taur. CCXLII].

210, 211. De voce ἐγκομῶσασθαι I Petri v, 5.

Miror sane, cum grammaticaster sis, et poctarum studio vaces, tibi ἐγκομῶσασθαι videri vocem barbaram, et non Græcam. Beatus ille et coryphæus Petrus, qui nullum in Græcarum vocum electione posuit studium, hanc sæ inseruit epistolæ. Non ille echo, aut artificium verborum, nec syllabarum sonum, aut sonitum, unde quidam juventutis lenocinantur auribus, et applausum sibi concitant, sed salutem animarum auditoribus inserere curam habuit. Te autem decuit tui meminisse Epicharmi, et Apollodori Carysiii, eoque amplecti potius dictionem, quam illa offendi. Ille multoties, et secundum varias formationes declinata voce utitur. Ait enim ἐγκομῶσθαι, et in infinitivo ἐγκομῶσασθαι. Carystius autem in *Apolipusa*, seu *Desertrice*, [comœdia sic dicta,] (in tuam enim gratiam dicatur lectionis usus,) τὴν ἐπωμίαν dicit πτύξασα διπλῆν, ἀνωθεν ἐνεκομῶσάμην. Hos in memoriam reducens, non oportuit te veritatis præconem de voce barbara insimulare; potius mirari, quod cum tale studium puerile contempserit apostolus, nihilominus juxta criticos dictionum Græcarum suas, nescio quo pacto, Epistolas exaravit. Hinc autem intelligere dedit, quod si vocis sonitus et oblectatio arrideret, facile ipse feret vel in istis acquirere admirationem: et si ex isto studio curave salutem animarum resultare vidisset, vidisses ipsius sermones insita quadam pulchritudine, cujus et nunc participant, in tantum transcendisse Platonis incantamenta, Demosthenis circumlocutiones, Magniloquentiam Thucydideam, in quantum illi Asiaticos istos oratores superant: non enim in tuam gratiam licebit vocare eos affectatos. Patet autem quod affirmo; nam qui longe majora et sublimiora ad hominum salutem procurandam suscepit, siquidem exinde cosmōdum accresceret, haud certe recusasset aliquid de puerili hac ambitione possidere; verum et in illiusmodi ultra omnes obtinuisse, et quidem sine certamine videretur.

QUÆSTIO LXXXVII. [Coisl. CCLIII. Taur. CCXLIV].

Et quorsum, rogitas, cherubinæ facies divinis prophetis revelebantur, sub formis boum, leonum, aquilarum, hominum? Rationes ab antiquis redditas haud

VARIÆ LECTIONES.

ἢ C. M. βραχέων μετὰ τὴν ἀρχουσαν συλλαβὴν εἰς δίφθογγον ἕξει. ἢ ῥυνε φωνεῖται, et sic Πασαῖ editio.

te arbitror ignorare : at illos negligere qui dixerunt sermones illos, quorum ordinabantur inspectores, per illas figuras insinuari : boum quippe ip-sis, nescio cur, hominum, aquilarum, leonum curam et inspectionem concedunt, Platónico more, sed verbis diversis ideas introducentes, potius quam pietatis studio quæstioni institutæ respondententes. Dixerim ego, quod haudquaquam eorum animantium, quorum erant curatores, species per figuras istas repræsentabantur. Absit : unus enim omnium conditor et inspector est. Verum illud perspicue per figuras ostendunt, quod qui terram, aerem, cœlum, et quæ in iis sunt, stabilivit (istis enim in locis ostensorum animalium vita victusque habetur, et generatio), is ipse est, qui potestates cœlestes subsistere fecit, et inesse produxit. Sed et ulterius Scriptura per ista docet, quod quomodo homo, bos, leo, aquila, et cæteræ omnes creaturæ, per solum verbum producebantur; ita et beatæ illæ creaturæ, per verbum Conditoris de non esse productæ et generatæ fuerant. In illa quidem incorporea et ineffigata natura figuras aliquas et formas istiusmodi repræsentare velle, nihil aliud est quam declarare, unum et eundem rerum omnium existere Conditorum; tum quod nihil laboriosius ipsi fuit, incorporeas et intellectuales naturas procreare, quam cæteras quaslibet creaturas; cum in omnibus ex æquo, et pari potestate voluntas divina infinitæ potentie operetur. Si placet, est et tertium quod ille in Cherubinibus similitudines insinuant, nempe, quemadmodum homo, et aquila, et bos, et quaslibet omnino creatura Dominicis præceptis obsecundabatur, illius reveretur cum timore mandatum : ita omnis quoque ultramundana et ultracœlestis substantia nutibus ipsius subsidet, et libenter subservire gestit ad quidquid jubetur expediendum. Fortassis autem et aliæ insuper suppetent causæ, dum tacitus hæc apud te mediteris quæ jam dixi, in quas libenter te incidere velim.

QUÆSTIO LXXXVIII. [Coisl. CCLIV; Tur. CCXLV]. (1)

Edita a Montacutio, ep. 161, ad Taras, p. 214, 215. De sancta Trinitate.

Rogas, quomodo dicimus : « Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum », nec tamē cogimur necessario tres Deos, non unum confiteri? Clare et breviter respondeo. Exempla enim plura et varia a divinis Patribus ad solutionem hujus quæstionis, ab ipsa veritate, cui operam locabant, abunde suppeditata fuere, et ab iis adhibita prout oportuit; quorum si quis mentionem vellet replicare, librum scribere oportet, non epistolam. Quod facere mihi videtur supervaca-

Α πρὸς ἡμῶν ἀποδεδομένας αἰτίας, οἷμαι σε μὴ ἀγνοεῖν. κάκεινους δὲ παρορᾶν, οἱ τοὺς λόγους ἐφασαν ὧν ἐτάχθησαν ἐφοροί, διὰ τῶν σχημάτων ἐκεῖνων αἰνέ-
 τεσθαι· βῶν γὰρ αὐτοῖς οὗτοι, καὶ ἀνθρώπων, ἀε-
 τῶν τε καὶ λεόντων, οὐκ οἶδ' ἀνθ' οὗτου, τὴν ἐφορίαν
 ἐγγχειρῆσαι· Πλατωνικώτερον μᾶλλον, δι' ἐτέρων
 λόγων, τὰς εἰδέας εἰσάγοντες, ἢ εὐσεβέστερον παρ-
 ιστώντες τὸ ζητούμενον. Ἐγὼ δὲ φαίην ἂν, ὡς οὐχ
 ὧν ἐφοροὶ τυγχάνουσι, ταῦτα διὰ τῶν σχημάτων ἐμ-
 φανίζουσι· πολλοῦ γε καὶ δεῖ· εἰς γὰρ ἀπάντων δι-
 μιουργός τε καὶ ἐφορός. Ἄλλ' ἐκεῖνο τρανώς ἐν
 τοῖς τύποις δεικνύουσαι, ὡς ὁ τὴν γῆν τε καὶ τῶν
 ἀέρα, καὶ τὸν οὐρανόν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ὑποστῆσαι
 (ἐν τούτοις γὰρ τῶν ἐμφανισμένων ζώων, τοῖς
 τόποις, ὃ τε βίος καὶ ἡ γένεσις) αὐτός ἐστιν οὗτος,
 ὁ καὶ τὰς ὑπερουρανίους δυνάμεις ὁ οὐσιώσας, καὶ
 παραγαγὼν εἰς ὑπαρξιν. Ἐπειτα δὲ, διὰ τούτων ὁ
 λόγος ῥηδιδάσκει, ὅτι περ καθ' ἣν τρόπον ἀνθρωπός τε
 καὶ βοῦς καὶ λέων, καὶ ἀστὴς, καὶ τὰλλα τῶν
 κτισμάτων, εὐχερῶς καὶ ῥήματι μόνῃ συνέστη·
 οὕτω δὲ, οὕτω καὶ ἡ μακαρία φύσις ἐκεῖνη, λόγῳ
 τοῦ Κτιστάντος, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἤχθη πρὸς γένεσιν.
 Τὸ γὰρ, ἐκεῖνη τῇ ἀσωμάτῳ καὶ ἀσχηματίστῳ φύσει,
 μορφάς τινὰς καὶ τοιαῦτα σχήματα παρῴποδίζεαι
 οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ἓνα τε καὶ τὸν αὐτὸν ἀπάντων
 Ποιητὴν ὑπάρχειν, ἐπιδεικνύειν· καὶ ὅτι οὐδὲν
 ἐργωδέστερον, ἢ τὰλλα τῶν κτισμάτων, ἡ ἀσωματος
 καὶ νοερᾶ φύσις ὑπέστη ἐν πᾶσι παραπλησίως καὶ
 ἰσοσθενῶς, τοῦ θεοῦ καὶ ἀπειροδυνάμου ὄντωντος
 βουλήματος. Εἰ βούλει δὲ, πρὸς τούτοις καὶ τρίτον
 ἄλλο διδάσκουσιν αἱ ἐν τοῖς Χερουθιμ ὁμοιώσεις, ὅτι
 ὡσπερ ἀνθρωπός τε καὶ ἀστὴς καὶ βοῦς, καὶ ἀπλῶς
 ἕκαστον τῶν κτισμάτων, τῷ Δεσποτικῷ προστάγματι
 πειθαρχεῖ, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐντολὴν ὑποπιτῆσαι·
 οὕτω δὲ οὕτω, καὶ πᾶσα ἡ ὑπερκόσμιός τε καὶ ὑπερ-
 ουράνιος οὐσία τοῖς αὐτοῦ νεύμασιν ὑπέκει,
 καὶ πρὸς ἅπαν τὸ κελευόμενον προθύμως ὑπηρετεῖ-
 ται. Τάχα δ' ἂν σοι, καθ' ἑαυτὸν σκοποῦντι, ἐκ τῶν
 εἰρημένων καὶ ἕτεραι προσεξευρεθῆσονται αἰτίαι·
 αἷς ἂν ἡδέως ἐντύχοιμι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΗ'.

Ἐρωτᾶς, πῶς ἔστι λέγειν, « Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱόν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα, » καὶ μὴ εἰς ἀνάγκην περιστασθαι, τρεῖς, ἀνθ' ἑνός, Θεοῦ ἀνομολογεῖν; Ἐγὼ σοι σαφῶς καὶ συντόμως ἐρῶ. Παραδείγματα μὲν γὰρ πολλὰ καὶ ποικίλα, τοῖς θεοῖς ἡμῶν Πατράσιν, εἰς τὸ διαλύσαι τὴν ἀπορίαν ταύτην, ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ ἧς ἐσπούδαζον, ἀφύθωνος τε ἐχορηγήθη καὶ εἰς δέον διατέτακται· ὧν εἰ τις ἐπιμνησθῆναι θελήσειε, βιβλίον ὄλον ἂντ' ἐπιστολῆς ἂν γράψαιε. Τοῦτο δὲ ἄλλως οἷμαι περιττόν· τί γάρ·

VARIE LECTIONES.

• C. Mon. 555 f. 118 : οὐρανίους δυνάμεις. P C. M. ὀλίγους.

NOTÆ.

(1) Affinis est q. XXVII.

ἴδων τοὺς ἀρχαίους, καὶ ἐξ ἐτοίμου, προσομιλεῖν. Σὺ δὲ (οὐ γὰρ ἔχω πῶς ἀνεπαχθέστερον εἶπω) ἀντι τῶν πάλαι καλῶς γεγραμμένων, καινῶν προσδέη γραφένων, ἐξιδιουμένων τὰ πρὸ αὐτῶν καὶ ἀλλότρια. Ἀλλὰ χωρὶς ἐκείνων, τὸ σύντομον καὶ σαφές, καὶ οὐδὲ χωρὶς τοῦ συμπεῖθειν, μετὰ προσοχῆς ἄκουε· ἔχει δὲ ὧδε· Θεὸν καλεῖς τὸν Πατέρα· πότερον τεμῶν τὴν ὑπόστασιν, καὶ ἀλλοτριώσας τῆς ἐν αὐτῷ καὶ κοινῆς θεότητος, ἢ οὐκ ἂν τολμήσῃς εἰπεῖν; οὕτω γὰρ ἂν εἴη τὸ τιμᾶν καὶ ὀνομάζειν Θεὸν τὸν Πατέρα, τῆς ἐσχάτης βαρύτερον ὕδρωι, ἀποσπᾶσα τινὰ καὶ παραφουάδα νοεῖν τῆς ὀλικῆς καὶ ὑπερουσιου θεότητος· ἐξ οὗ πᾶσα θεία, καὶ τοῖς ἐν διαιρέσει καὶ βεῦσει τὸ εἶναι λαχοῦσιν, ἔνωσίς τε καὶ συνοχὴ καὶ συνάρησις. Ὅρξ· πῶς ἂν ὀρθῶς ἐνοηθεῖς τε καὶ φησῇς Θεὸν τὸν Πατέρα. Οὐκοῦν οὐδὲ τὸν Υἱὸν Θεὸν ὀνομάζων, ἀφορεῖς τῆς αὐτῆς θεότητος· εἴπερ μὴ κατ' ἄλλην μὲν ἔνοιαν τὸν Υἱὸν, κατ' ἄλλην δὲ τὸν Πατέρα Θεὸν ὑπεκρίνω ἀποφαίνεσθαι· οὐδὲ τὸ Πνεῦμα δὲ δηλονότι· ἢ αὐτὴ γὰρ ἂν παρακολουθήσῃ κακῶν οἰα. Εἰ τοίνυν ἕκαστον τῶν τριῶν, καθ' ἑαυτὸ τῷ νῷ λαμβανόμενον, καὶ Θεός, καὶ Θεός, καὶ Θεός ὀνομαζόμενον, οὐδαμῆ οὐδαμῶς τῆς ἐνθεωρουμένης καὶ μιᾶς ἀπετμήθη θεότητος· εἰκότως ἄρα καὶ σὺν ἀλλήλοις λαμβανόμενα, οὐ τρεῖς Θεοί, ἀλλ' εἰς ἓ τὰ τρία Θεοί, δοξασθήσεται. Εἰ μὲν γὰρ Θεός ἐλέγετο, καθ' ἑαυτὸ νοούμενον ἕκαστον, ὡς εἰς ἰδίαν καὶ ἔκφυλον θεότητα ἀναγόμενον, εἰκότως ἂν, σὺν ἀλλήλοις, καὶ τρεῖς Θεοὶ ὀνομαζόντο. Εἰ δὲ, ὡς τὴν αὐτὴν ὁμοτιμῶς καὶ μίαν θεότητα συναγόμενον, Θεός τῶν τριῶν ἐκαλεῖτο ἕκαστον· τίς ὁ βιαζόμενος, τὰ μηδαμῆ μηδαμῶς τῆς ἐνθεωρουμένης αὐτοῖς καὶ συμπληρωτικῆς διαιρεθέντα θεότητος, τρεῖς λέγειν Θεούς; μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ ἀνάγκη πᾶσα, τὰ τρία λέγειν ἓνα Θεόν, οὐδαμοῦ διαιρεθέντος οὐδενὸς τῶν τριῶν τῆς ἐνιαίας καὶ ἀτμήτου καὶ ἀδιαιρέτου θεότητος;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΘ'.

Πόσα σημαινόμενα ἔστιν εὐρεῖν ἐν τῇ Γραφῇ τῆς Θεοῦ φωνῆς;

Edita a Montacutio, ep. 162, ad *Amphil.*, p. 215-216. De significatione nominis Dei.

α'. Τρία σημαινόμενα τοῦ, Θεός, ὀνόματος, ὅσα γε εἰς μνήμην κατὰ δόξαν οἶδα τῆς θείας Γραφῆς· ἐν μὲν τὸ κυρίως καὶ πρώτως Ὅν, οὐ ἐν τῇ χειρὶ πάντα, καὶ ὅς ἀπάντων δεσπόζει· «Τὰ γὰρ σύμπαντα δούλα σά.»

β'. Δευτέρῃ δὲ τάξει, καὶ μετέξει τῆς πρώτης αἰτίας, λέγοιτ' ἂν καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκαῖνος Θεός, ὅς, ἐφ' ὅσον ἐστὶ δυνατὸν γεννητῆ φύσει, εἰς μίμησιν ἑαυτὸν, ἀρετῶν ἀσκήσει, διαπλάττοι Θεοῦ. Καὶ γὰρ, ὡσπερ κυρίως μὲν ἐστὶν ἀγαθὸν ἢ θεία καὶ πανουργία φύσις· κατὰ μέθεξιν δὲ, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι διακαθάρσει βίου τῆς ἐκείθεν

^{99.99} Psal. cxviii, 51.

A neum, cum cuivis obvia sint apud antiquiores lectori. Tu autem (neque enim habeo quod gravius dicam) pro olim optime relatis in litteras, novorum indigus scriptorum es, qui sibi aliena et anti-quiora appropriant. Absque illis autem breviter et perspicue, cum attentione, ut persuadearis, audi, quod sic se habet: Patrem appellas Deum, utrumne hypostasin distindendo et alienando illum a communi, quæ ipsi inest, deitate, annon audes effari? hoc enim modo honorare et nominare Deum Patrem extremi convitii gravitatem excederet; abstractionem enim quamdam et excrescentiam imaginariæ totalis et supersubstantialis Deitatis, a qua omnis divina unio, conjunctio et cohesio, etiam illis inest quorum essentia in divisione et fluxu consistit. Vides ut recte apud animum statuas et profitearis Deum Patrem. Quocirca nec cum Deum dicas Filium, ab eadem separabis Deitate, nisi forte uno intelligendi modo Filium, alio Patrem perhibendum sentias; sed nec cum Spiritum sanctum; eadem enim sequetur impia intelligentia. Siquidem ergo horum trium quilibet separatim et per se comprehensus animo et Deus, Deus, Deus, erit dictus, nullatenus aliquando ab unica et mente considerata Deitate abscinditur; certe nec injuria, ubi conjunctim prædicantur, non tres Dii, sed ut unus Deus, tres illi glorificabuntur. Si horum singuli separatim prolati, Deus diceretur, veluti in appropriatam Deitatem et alienigenam abducti, omnino certe inter se tres Dii dicerentur. Sin autem in unam et honore æqualem Deitatem adducti, Deus trium quilibet vocetur; æquis est, qui cogit ea quæ nullo modo alicubi separari possunt a Deitate interne considerata, et omnibus suis numeris absoluta, tres Deus nominare? Jam vero omnino necesse erit, Tres dicere unum Deum, cum nullatenus aliquis e tribus dividatur, vel alienetur una indivisa et inseparabili Deitate.

QUÆSTIO LXXXIX [*Coisl. CCLXX, Taur. CCLXI*].
Quot significationes vocis Deus in Scripturis reperiri possunt?

1. Nominis Dei tria sunt significata, quantum recordari possum, juxta Scripturæ sensum: unum, quod si proprie et primario Ens, cujus in manu omnia sunt, et qui omnibus dominatur: «Omnia enim serviunt tibi^{99.99}».

2. Ordine secundo et relative ad causam primam, dicitur hominum Deus ille, qui in quantum possibile est naturæ creatæ, se per virtutis exercitium ad imitationem Dei conformat. Etenim quemadmodum principaliter bonum est natura illa divina omnium rerum creatrix, per participationem vero et illi homines, qui de vita mundificata

VARIÆ LECTIONES.

¶ Mendose pro εἰς. C. Mon. εἰς Θεός τὰ τρία.

radiatorum inde emanantium fulgore illustrantur : ita et Deus non tantum est illa natura, quæ cunctis dominatur, et pro potestate imperat ; sed et homines videre et istius appellationis participes. Sethi enim filius Enos hujus nominis titulum assecutus est : vir ob potestatem, et ob morum probitatem honoratus, per illos qui tunc vivebant, Dei nominis appellatione ; a quo posterius omnes dii et deorum filii dicebantur, ut alicubi habetur : « Videntes autem filii Dei filias hominum, quod pulchre essent, assumpserunt uxores sibi ab omnibus quas elegerant ¹. » Filios Dei eos scilicet vocat, qui de Enos propagabantur ; qui per coitionem cum posteris Cain genus adulterabant, et cum illis in impietatem et improbitatem commiscebantur. Affirmare enim quod angeli incorporeæ essentia in mulierum amorem inciderint, est exorbitare in fabulosas quasdam cogitationes, nec ab omni impietate remotas. Quocirca deducti ab Enosi genere, et alii quilibet, qui ut moribus et conversatione Deo propius accederent, dederunt operam : quin ulterius et quicumque ad honorem justorum judicium, aut principum dignitatem admitterentur, illi omnes Dei titulum assequantur : « Deus deorum, inquit, locutus est : » et, « Ego dixi quod dii estis, et filii Altissimi omnes : » et, « Deus stetit in congregatione deorum ; » et, « In medio inter deos disceptabit ² : » et, « Diis non maledices, nec de principe populi tui improbe loqueris ³. » E quibus dictis apparet, quod deos divina Scriptura virtutis amantes et justitiam administratos vocat.

3. Est et tertium ad hæc significatum, modo quodam cum secundo conjunctum, et quodammodo latius separatum, juxta quod Moses dicitur « Pharaonis Deus ⁴ : » qui dicendi modus ab analogia procedit : nam ut Deus dixit Mosi : « Projice virgam, in confirmationem eorum quæ mandabantur ; » sic Aaroni Moses imperavit projicere virgam, ut confirmarentur quæ minatus fuerat : et Moses divinis præceptis parebat ; Aaron Mosaicas jussiones adimplebat versus Pharaonem, flagellando nempe Ægyptum, et prophetæ partes erga Mosen, quemadmodum ille erga Deum. Quocirca non absolute *Deus* dicitur Moses, sed *Pharaonis Deus*. Omnia enim fecit in eum tanquam de absoluta potestate, administrante ei Araone. Sed hujus appellationis modus particeps est ejus qui ante hæc : et quod de homine usurpetur, et quod de virtute præditis : multimodis autem differt : in primis quod appropriatus Mosi, ipsius sit ; nec est, ut ille alter, communis ; et quod ibi Deus absolute, et non alienus Deus dicitur, qui titulum sibi vindicet : hic autem e contrario *Deus Pharaonis* nominatur :

Ἀ ἀκτίνοις ἐνηγαγόθησαν τὰς μαρμαρυγὰς ; ὅτι καὶ θεὸς, οὐ μόνον ἢ πάντων δεσποζούσα καὶ κατεξουσιάζουσα φύσις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἔστιν ἰδεῖν ταύτης ἡξιωμένους τῆς ὀνομασίας. Πρῶτος δὲ τῆς κλήσεως τυγχάνει ὁ τοῦ Σηθ παῖς Ἐνὼς ἀνὴρ, δι' εὐσέβειαν καὶ χρηστότητα τρόπων, ὑπὸ τῶν τότε ἀνθρώπων, τῇ τοῦ θεοῦ κλήσει τετιμημένος ἕξ οὗ καὶ τὸ γένος ἅπαν θεοὶ τε καὶ θεῶν παῖδες ὠνομάσθησαν ¹, καθά ποῦ φησιν, « Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλὰ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας, ἀπὸ πατρῶν ὧν ἐξελέξαντο. » Υἱοὺς γὰρ θεοῦ δηλονότι τοὺς ἐκ τοῦ Ἐνὼς φύντας ἐκάλεσαν οἱ ταῖς ἐκ τοῦ Κάϊν ὠμιληχότες, τὸ τε γένος ἐνόμισαν, καὶ εἰς ἀσέβειαν καὶ κακίαν, συναλίσθησαν ². Τὸ γὰρ λέγειν ἀγγέλους πεσεῖν, τὴν ἀσώματον φύσιν, εἰς ἔρωτας γυναϊκῶν, πεσόντων ἐστίν, ὡς ἀληθῶς, εἰς μυθώδεις καὶ οὐδὲ κεχωρισμένους τοῦ ἀσέβειν λογισμοὺς. Ἐξ ἐκεῖνου τοιγαροῦν τοῦ γένους, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὅσοι δι' ἐπιμελείας ἡθῶν τῷ θεῷ προσεγγίζουσιν ἐμελέτησαν ἢ καὶ δὴ καὶ ὅσοις εἰς ἀξίωμα τῶν δικαίων κριτῶν ἀνελοῦν καὶ ἀρχόντων τάξιν ἐξεγένετο, οὗτοι πάντες τῆς θείας κλήσεως τετυγχάσαν· « Θεὸς γὰρ, φησὶ, θεῶν Κύριος ἐλάλησε » καὶ, « Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες ; » καὶ, « Ὁ θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν » καὶ, « Ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ » καὶ, « Θεοὺς οὐ κακολογῆσεις, καὶ ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. » Δὴ ὁ γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι θεοὺς ἢ θεῖα Γραφή τοὺς τε τῆς ἀρετῆς φίλους, καὶ τοὺς τῆς δίχης καλεῖ

ὡς ἀρετῆς.

γ. Ἔστι δὲ καὶ τρίτον, παρὰ ταῦτα, σημαίνονον τρόπον μὲν τινι συναπτόμενον, τρόπον δὲ πλείονι διαιρούμενον δευτέρου· καθ' ὃ δίδοται Μωσῆς θεὸς εἶναι Φαραῶ. Εἴη δ' ἂν ὁ τρόπος οὗτος, τῆς προσηγορίας, ἐξ ἀναλογίας εἰλημμένος. Καὶ γὰρ, ὡς περ θεὸς ἐχρημάτιζε Μωσῆ, « Ῥίψαι τὴν βάρβαν, εἰς πίστωσιν τῶν ἐπηγγελμένων » οὕτω Μωσῆς Ἀαρῶν ἐκέλευσε ρίπτειν τὴν βάρβαν, εἰς ἔκθεσιν τῶν ἀπειλουμένων. Καὶ Μωσῆς μὲν ὑπηρετεῖτο προστάγμασι θεοῦ· Ἀαρῶν δὲ Μωσῆως ἐξεπλήρου τὰς ἐντολὰς εἰς Φαραῶ, μαστίζων τὴν Αἴγυπτον, καὶ προφήτης ἰ γινόμενος τῷ ἀδελφοῦ, ὃν ἐκεῖνος τρόπον ἐγίνετο τοῦ θεοῦ. Δι' ὃ οὐδὲ θεὸς Μωσῆς ἀπλῶς, ἀλλὰ θεὸς εἴπεται Φαραῶ. Πάντα γὰρ ἑπραττεν εἰς αὐτὸν, ὡς περ αὐτεξουσίῳ κράτει ὑπηρετουμένου τοῦ Ἀαρῶν. Ἀλλὰ κοινωνεῖ μὲν οὗτος τῆς κλήσεως ὁ τρόπος τῷ πρὸ αὐτοῦ· τῷ τε ἐπ' ἀνθρώπου καὶ ταύτην θεοθεῖσθαι, καὶ τῷ, ἔχοντος ἀρετὴν· διαφέρει δὲ ἄλλοις τε πολλοῖς· καὶ ὅτι, ἢ μὲν ἐξειδίωτα μωσῆν, αὐτοῦ γίνεται· καὶ οὐκ ἔστιν, ὡς περ ἐκεῖνος, κοινή· καὶ ὅτι, ἐκεῖ μὲν θεὸς ἀπλῶς, καὶ οὐχί τις, ὁ τὴν κλήσιν ὑπελάθων, ἀπεδέδοτο· ἐνταῦθα δὲ

¹ Gen. vi, 2. ² Psal. lxxxi, 1 G. ³ Exod. xxii, 28. ⁴ Exod. vii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

¹ ταῖς μαρμαρυγαῖς. C. M. τὰς μαρμαρυγὰς. ² Hac de re peculiariter disputatur η, CCLV. ³ Cod. Mon. συνώλισθησαν. ⁴ ἴσ. ὑποφήτης, h. e. εἰςρημενυτῆς aut ὑποσταταγμένος. Cod. Mon leg. προφῆτης.

τούναντιον, θεός Φα. αὐ. Ὅτι δ' οὐ κατ' ἐκείνον ἄ
τὸν νοῦν, ἀλλὰ κατ' ὃν ἔφαμεν, ὁ Μωσῆς εἴρηται
θεός Φαραῶ, γινώριμον μὲν ἐκ τῶν εἰρημένων.
Οὐδὲν δὲ ἔλαττον, τεκμηριοῖ καὶ τὸ τῶν ἁ Ἀαρῶν,
ἄνθρωπον τε ὄντα, καὶ ἀρετὴν ἀκούοντα, εἰ βούλει
δὲ, καὶ ταῖς τερατουργίαις ἐφεστῆκότα, μιδαμοῦ
κληθῆναι θεὸν Φαραῶ.

δ. Ἐπὶ γούν τριῶν διαφόρων ὑποκειμένων τῆς θείας ἡ
τιθεμένης προσηγορίας, καὶ τοῦ μὲν κυρίως, τῶν δὲ
κατ' ὁμωνυμίαν λεγομένων. Ἔστιν εὐρεῖν καὶ ἄλλο
τι τῆς φωνῆς σημαίνοντων, οὐκ ἐστὶ μὲν κατὰ ὄψιν,
χρήσει δὲ μόνῃ λαμβανόμενον τῆς θείας Γραφῆς. Τὰ
γὰρ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας σεβάσματα, θεοὺς καὶ
αὐτὴ ἡ πολλὰκις μὲν κατειρωνευμένη, καὶ ἐπὶ
ἐλέγχῳ τῶν προσκεκνηκότων ἡ Βαδίζετε γὰρ, φη-
σὶν, καὶ βοᾶτε πρὸς τοὺς θεοὺς, οὓς ἐξελέξασθε ἑαυ-
τοῖς, καὶ αὐτοὶ σωσάτωσαν ὑμᾶς. ἡ πολλὰκις δὲ, καὶ
εἰς μὴν δῆλωσιν τοῦ προκειμένου, εἴπωτε καλεῖν.
ἡ Οὐκ ἔσονται σοι γὰρ, φησὶν, θεοὶ ἕτεροι πλὴν
ἐμοῦ ἡ καὶ, ἡ Οὐκ ἐποίησατε ὑμῖν θεοὺς ἀργυροῦς
καὶ χρυσοῦς; ἡ καὶ μυρία ἡ χρήσις.

ε. Ἐπὶ δὲ τέσσαρα Ἰ τῆς, θεός, φωνῆς διεκρίθη τὰ
δηλούμενα ἡ εἰδέναι δεῖ ἔν τῷ προκειμένῳ σοι
πρὸς μάθησιν ῥητιῶ, ἡ Ἄνθρωπος ὃς καταρά-
σεται θεόν, ἀμαρτίαν λήφεται, ἡ καὶ ἐξῆς, οἱ μὲν
θεὸν ἐνταῦθα, τὸν ἀληθῶς καὶ κυρίως θεὸν ἐξ-
ακούουσιν ἡ οἱ δὲ, τῶν ψευδωνύμων ἐπονομασθέντα
λαμβάνουσιν ἡ ἀρχὴν δὲ διάφορον ἐαυτοῖς ὑποθέμενοι,
καὶ τὰ ἐξῆς διαφόρως περαινουσιν. Οἱ γὰρ ὑπειλη-
φότες θεὸν εἰρησάει νῦν, ὃν ἕκαστος τῶν δυσσεβούν-
των ἀγει σεβάσμα, οὕτω τὸν νοῦν ἀναπτύσσουσιν.
Οὐ δεῖ, φησὶν, οὐδὲ τὸν Ἑλληνικαῖς θρησκείαις προ-
ανακείμενον ἐξυβρίζειν ὅπερ σέβεται. Εἰ γὰρ κάκεινο
δυσφημία; ἐστὶν ἀπάσης ἄξιον ἡ καὶ τῶν εὐσεβούν-
των ἕκαστω βδέλυγμα καὶ νομίζεσθαι ἡ καὶ ὀνομάζε-
σθαι δίκαιον ἡ ἀλλ' οὐδ' ὅ γε θεὸν νομίζων, εἴτα δὲ
δυσφημῶν, ἀμαρτίας ἐστὶν ἔνοχος. Τῇ γὰρ ἑαυτοῦ
γνώμῃ καὶ κρίσει, θεὸν ὁ τοιοῦτος ἀλίσκεται βλασφη-
μῶν, καὶ δυσσεβείας ὑπεύθυνον ἑαυτὸν καθιστάς. Τί
γὰρ, ἐνδὸν ἢ μὴ σέβειν, ἢ μὴ δυσφημεῖν; Σὺ δὲ μι-
γνύς τὰ ἀσύμματα, ὅπερ σέβεις τοῦτο δυσφημεῖν ἡ
κατέγωνας, ἀπόστηθι. Ἄλλ' ἔτι προσέρχῃ ὡς θεῶ,
πῶς οὐ πέφρικας δυσφημεῖν, καὶ ἀραις ὑπάγειν τὸν
ἔτι σοι λατρευόμενον; ἡ Ἄνθρωπος τοιγαροῦν, ἄν-
θρωπος, ὃς καταράσεται θεὸν αὐτοῦ, εἰς τὸ ὅτι
ἀμαρτίαν λήφεται ἡ οὐχ ὅτι θεὸν ἐπηράσατο ἡ ἀλλ'
ὅτι ὄνπερ ὡς θεὸν αὐτοῦ σέβεται, κατ' αὐτοῦ καὶ
γλώσσαν ἀφῆκε δύσφημον. Εἴτα ἡ Ὀνομάζων δὲ τὸ
ἔνομα Κυρίου, θανάτῳ θανατούσθω. ἡ Ἄν δὲ τις τὸν
ἀληθῆ θεὸν, καὶ πάντων Δεσπότην, ὑπ' ἀρὰν καὶ
βλασφημίαν ἀγαγεῖν τοιμήσοι, θάνατος αὐτῷ τὸ ἐπι-
τίμιον. Διττοῖς γὰρ οὕτως ἀτοπος συνεληπται. Τό τε
γὰρ οἰκεῖον ἐδυσφήμησε σεβάσμα, καὶ τὴν ὕβριν
κατὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ Δημιουργοῦ τῶν ὄλων, ὃς πά-

A quod nequaquam illo sensu, sed eo quem diximus,
Moses dicitur *Deus Pharaonis*, e dictis scitur. Sed
conjectari præterea licet, quod Aaron, homo cum
esset, qui virtutem exerceret, et fortassis miracula
operaretur, nullibi appelletur *Deus Pharaonis*.

4. *Ista tria cum subjecta reperiantur divinæ pro-*
positæ nominationis; quorum unum proprie, duo
homonymie dicuntur: alia vocis significatio repe-
riri potest, non formata opinione, usu tantum ob-
tinente divinæ Scripturarum. Quæ enim a pa-
ganis colebantur numina, deos interdum vocat per
ironiam, in convictionem eorum qui colebant:
« Ite, inquit, et inclamate apud deos quos elegistis
vobis, et ipsi vos salvos facient; » sæpe etiam ut
tantummodo indicet quem designat, ita appellare
solet: « Non erunt, inquit, tibi dii alii præter
me. » Et: « Annon fecistis vobis deos argenteos
et aureos? » Sed multiplex iste usus.

5. *Ista quatuor vocis Deus significata cum distin-*
guantur, sciendum est, ut dubium a te propositum
explicemus, « Homo qui Deo maledicet, peccatum
capiet, » etc.

Sunt qui vere et proprie intelligi Deum volunt:
alii falso nomine dictos: principium vero sibi dis-
crepans substernunt isti, et diversimode de sequen-
tibus determinant. Nam qui supponunt Deum hic
intelligi, quem pro numine quispiam adorat impie,
sensem ita reddunt: Non oportet ne quidem pa-
ganicæ religionis addictum, contumeliis id quod
colit afficere: nam licet id mereatur quavis afflicti
contumelia, et a viris religiosis pro abominando
haberi debeat et nominari; is tamen qui id pro
Deo habet, et tum blasphematur, reatum incurrit
peccati. Nam ex animi sui sententia, Deum mani-
feste blasphematur, et impietatis se reum præstat.
Certe aut non coluisse, aut non blasphemasse oportuit.
Tu committes incongruentia, dum quod
colis, blasphematur illud. Si condemnas, ab ejus
cultu recede. Si tamen accedis tanquam ad Deum,
quare non formidas male verbis incessere, et exse-
crationi subjicere, quem colis? Quocirca « Homo
ille qui exsecratur Deum suum, ob idipsum peccatum
incurrit: » non quod Deo maledixerit, sed
quod in eum quem deum suum colebat, linguam
immisit maledicam. Addit: « Nominans autem
nomen Domini, morte moriatur: » hoc est: Si
quis verum Deum, universorum Dominum, sub im-
precatione et blasphemia adducere ausus fuerit,
mors illi infligitur pœna. Duplici enim absurditate
premitur; Numen enim proprium blasphemavit, et
contumeliis affecit Deum, qui Salvator omnium et

¹ Judic. x, 14. ² Exod. xx, 3. ³ Dan. v, 23. ⁴ Levit. xxiv, 15. ⁵ ibid.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Cod. Mon. τόν. ἡ Ἰσ. θεός. C. M. Οσίος. ἡ Ἰσ. αὐτοῦς. C. M. αὐτῆ. ἡ Sic et Cod. Mon. ἡ Cod
Mon. ἀυσφημεῖς.

Creator est, qui superat omnem laudationem et gloriam : peccati reatu tenetur, hoc est, pœnam insolentiae et convitii subibit. Qui id quod veneratur, ipse execratur, utramque usurpatam deitatis vocationem sibi assumpserit : duplici pœna, imo multiplici subditus merito erit, qui universi factorem, et Deum maledictis proluit, et execrationibus audet supponere. Quare dignum illud blasphemum caput est, ut lapidibus vita privetur, lascivientis linguæ luens supplicium.

6. Atque ita hoc dictum interpretantur vetustiores. Posteriores ad hunc modum sententiam explicant : « Homo, inquam, qui diis suis maledixerit, peccatum incurret ; » est hæc, illi inquirunt, per se plana sententia. Qui nimirum verum Deum execratur, aut alioquin in eum insanit, peccati reus est, quod in ineluctabili supplicio terminatur. Hoc autem dictum : « Nomen Dei Domini nominans, » tale prohibetur esse Judæis nomen Dei, aut per labia proferri, sed indictum, et haud cuicunque prolatum custodiri, nisi solis pontificibus, in cultum Dei et reverentiam. Quocirca nec litteris apud illos usitatis scribitur, sed peregrinis et exoticis characteribus litteras figurant, quasi symbolis quibusdam mysticis ; sunt autem litteræ quatuor, unde et tetragrammaton apud eos usurpatur. Idem ergo, inquirunt, apud Judæos erat, *execrari et nominare Deum*, hoc est, nomen ejus ineffabile per labia ad profanas aures transmittere : quocirca morte utrumque luebat.

7. Atque hactenus isti. Porro autem nomen istud aureo folliculo inscriptum, et vinculis quibusdam ad filamen annexum pontificale, summi sacerdotis frontem ornabat et custodiebat : nam tremendum et venerandum intuentibus videbatur : simul intimabat, oportere pontificem mente perpetuo copulari Deo, nec ab illa beata connexionione divulsum ad terrestria et evanida deferri. Atque ita quid intendat hoc nomen, Deus ipse docet : cum interrogaret Moyses : « Quod est nomen tuum ? » respondit : « Ego sum, qui sum : » tum quasi asseveraret hoc ejus esse nomen quod protulerat, « Ego, inquit, Dominus visus sum Abraham, Isaaco, Jacobo : » tum, « Nomen meum non revelavi illis¹⁰ ; » ut tu dicas me te majori honore prosecutum, quam majores tuos patriarchas, nomen enim meum quod iis non indicavi, ne quidem Jacobo, cum instantius rogaret, hoc tibi innotui, per « Ego sum, qui sum ; » et hoc nomen Hebræis Aia dicitur, Samaritanis Iabe scribitur. Porro hisce litteris Ιωθ. *Αλφ. ουαυθ. ςθ. quibus indicatur, sine fine, sine

¹⁰ Exod. iii, 14

VARIÆ LECTIONES.

* C. M. τς δέ. ^b Ιεγ. ἀρχιερέα τόν. C. M. ἀρχιερατικόν νοῦν. ^c εἶπη.

σής ἐστὶν εὐφημία καὶ δόξης ὑπεράνω, κατεσκέδασεν ἁμαρτίας μὲν γὰρ ἐστὶν ἔνοχος, τουτέστι, παροινίας καὶ ὑβρεως δίκην ἐφείλων. Καὶ ὁ τὸ Ἰδῖον ἐπαρώμενος θρησκευμα, εἰ καὶ ψευδωνύμῳ τὴν κλησιν ἐφέλκετο τῆς θεότητος, διπλῆς δὲ καὶ πολλαπλῆς τιμωρίας ὑπόχρεως, ὁ τὸν τοῦ παντός Δημιουργὸν καὶ Θεὸν ὑβρεσιν πλύων, καὶ ἀραῖς τετολμηκῶς ὑπάγειν. Δι' ὃ λίθοις τοῦ ζῆν ἢ βλάσφημος ἐκεῖνη κεφαλή ἀξία ἐκκόπτεσθαι, τῆς ἀκολάστου γλώσσης τὴν δίκην ὑπέχουσα.

ς'. Οὕτω μὲν οἱ πρότεροι τὸ βῆτὸν διασαφοῦσιν οἱ δὲ μετ' ἐκείνους, ὧδε διηγροῦνται τὸν νοῦν : « Ἄνθρωπος, ὃς καταράσεται Θεὸν αὐτοῦ, ἁμαρτίαν λήψεται, » αὐτόθεν ἐστὶ, φασί, σαφῆς ἡ διάνοια. Ὁ γὰρ τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπαρώμενος, ἢ ἄλλως ἐμπαροινῶν αὐτῷ, ἔνοχος ἐστὶν ἁμαρτίας : ἢ δὲ εἰς τιμωρίαν ἀπαραίτητον τελευτᾷ. Τὸ δὲ α, « Ὀνομάζων τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ » τοιοῦτον εἶναι ἀπειρητο τοῖς Ἰουδαίοις τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα ἄλλ' ὅτι παρὰ τὴν, Θεός, φωνὴν νομιζόμενον διὰ χειλέων ὄλωσ προφέρεσθαι ἄφραστον δὲ καὶ ἀνεκφορον παντελῶς, πῆν ὅσα γε τοῖς ἀρχιερεῦσι μόνοις, ἐπὶ τιμῇ καὶ σεβασμιότην τοῦ Θεοῦ, διατετήρητο. Διὸ οὐδὲ γράμμασι τοῖς παρ' αὐτοῖς διεγράφετο, ζῆνοι δὲ τισὶ καὶ παραλλαγμένοις γραμμάτων τύποις χαρακτηρίζοντες, ὅλα δὲ μυστικωτέροις συμβόλοις, αὐτὸ παρυπέφαινον τέσσαρα δὲ τὰ γράμματα ἦν ἐξ οὗ καὶ τετράγραμμον αὐτοῖς ἐπωνομάζετο. Ἐν ἰσῳ τοίνυν, φασίν, ὑπῆρχε παρ' Ἰουδαίοις ἀράσασθαι τε τὸν Θεὸν, καὶ ὀνομάσαι : τουτέστιν, τὸ ἀφραστον ὄνομα αὐτοῦ διὰ χειλέων, καὶ μάλιστα κοιναῖς προσεγεγεῖν ἀκοαῖς. Διὸ καὶ ἐκατέρω θάνατος ἐπέκειτο ἡ ζῆμα.

ς'. Ἀλλὰ ταύτη μὲν καὶ οὗτοι. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα, καὶ χρυσοῦ πετάλιον ἐγχαρρατόμενον, καὶ τῇ ἀρχιερατικῇ ταινίᾳ δεσμοῖς ἀρμοζόμενον, τὸ τοῦ ἀρχιερέως ἐφρούρει τε καὶ ἐκόσμηε μέτωπον ἅμα μὲν φοβερόν καὶ σεβάσιμον τοῖς ὄρωσι δεικνύς ἅμα δὲ καὶ παραγγυώμενον ἀεὶ δεῖν τὸν ἀρχιερατὸν ἢ νοῦν συντηῶσθαι τῷ Θεῷ, καὶ μηδέποτε τῆς ἐκεῖθεν συναφείας καὶ μακαριότητος διασπώμενον, ἐπὶ τὰ γῆνα, καὶ ἄπερ ἐστὶ τῆς ματαιότητος, καταφέρεσθαι. Τί δὲ ποτ' οὖν ἐστὶ τοῦτο τὸ ὄνομα, αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διδάσκει. Ἐπερωτήσαντι γὰρ τῷ Μωσεί, τί τὸ ὄνομα αὐτοῦ, εἶπε, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν » καὶ πάλιν, ἐπιθεθεῖν ὡς τοῦτο αὐτοῦ εἶη ὄνομα, ὃ προσξέφηγεν, « Ἐγὼ, φησὶ, Κύριος ὤφθην πρὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ » εἶπα, « Καὶ τὸ ὄνομά μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς » ἵνα εἴπη, « μείζονός σε φιλοτιμίας, ἢ τοὺς πατριάρχας, τοὺς σοὺς προγόνους, ἤξιωσα » τὸ γὰρ ὄνομά μου, ὅπερ ἐκεῖνοις οὐκ ἐδήλωσα, καίτοι τῷ Ἰακώβ, καὶ προσλιπαρήσαντι, τοῦτό σοι διεσάφησα ἀποφηνάμενος, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. » Τοῦτο δὲ παρὰ μὲν Ἑβραίοις λέγεται Αἰά

παρὰ δὲ Σαμαρείταις, Ἰαβέ. Γράφεται δὲ καὶ γράμμασι τοῦτοις· ἰώθ. ἄλφ. οὐάυθ. ἤθ. δι' ὧν δηλοῦται τὸ ἔναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ παρίστησιν καὶ τὸ δ, δ ὦν. Αὐτὴ γὰρ ἡ φωνή, μήτε πρὸ αὐτοῦ, μήτε μετ' αὐτὸν εἶναι τι κυρίως, καὶ ὑπάρχειν ὄλω, ἐνδείκνυται· ὅπερ τὸ ἀεὶ εἶναι, καὶ ἀτῶν εἶναι, συνίστησιν. Ἐκατέρῃ τοίνυν προσομιλῶν ἐρμηνεία, οὐδ' ἐτέραν, οἶμαι, διώξεις, οὔτε ἀσαφείας, οὔτε τοῦ μὴ περὶ πόδα εἶναι τὴν ἑκατέρωθε διάνοιαν τῆς ῥητῆς. Ἐρῶσω.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Λ'.

Edita a Montacutio, ep. 163, ad *Amphil.*, p. 220. De pœna in pronuntiantes nomen Dei ineffabile. *Levit. xxiv, 16.*

Ὡς καλὴ σου ἡ ἀπορία! Γράφεις γὰρ, ὡς εἰ μὲν ἀρῶντον ὄνομα τὸ θεῖον, καὶ γνώσεως μερίζον, πῶς ἐπέκειτο θάνατος τῆς φθειγξαμένης ἢ ζημία; Οὐδὲ γὰρ ἐνῆν, οὐδὲ πολλὰ ὀελήσαντι, φθέγγασθαι· εἰ δ' ἐνῆν διὰ χειλῶν προνεγκεῖν, πῶς ἀρῶντον καὶ ἀνέκφραστον; Ἄλλ' ἔχεις, οἶμαι, προγεγραμμένην σοι καὶ λαμπρῶς τὴν λύσιν. Τῆ γὰρ εἰπεῖν τὸν ὑπερουσίως ὄντα Θεόν, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὦν » ὄνομά τε αὐτοῦ εἶναι τοῦτο ἂν εἰπεῖν, καὶ τῆ ταύτης τῆς φωνῆς Μωσεία δακρυοῦσαι· οὐκ ἀκοῦσαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἀπαγγεῖλαι· οὐκ ἀπαγγεῖλαι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ χρυσῶν πετάλων γράφειν παραδούνα· ὅτι μὲν τῆ ἑαυτοῦ φύσει καὶ γνωστὸν ἦν, καὶ ῥητόν· καὶ ὅτι τισὶ μὲν ἐπέγνωστο, καὶ οὐκ ἀφραστον πρὸς ἀλλήλους ἦν, διὰ πάντων ὑπάρχει σαφέστατον. Ὅτι ἐξ ἐπιπέδου ὦν τοῖς πολλοῖς οὔτε εἰς ἀκοάς, οὔτε εἰς γνώσιν ἀφικτο, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐγινώσκето φυλακῆ προσῆν εἰς ἄλλους μὴ ἐξάγειν· καὶ τοῦτο δῆλον ὡς ἀρῶντον αὐτὸ καὶ ἀνέκφραστον ἐδίδου καλεῖσθαι· ἀφραστο; οὐν καὶ ἀνέκφορος ἡ θεία κλήσις, οὐχ ὅτι φύσιν οὐκ εἶχε ῥήμασι καὶ γλώσση ῥηθῆναι (δῆλον γὰρ, κἀξ ὧν νῦν ὁ παντὶ τῶ βουλομένῳ ῥητός ἐστιν), ἀλλ' ὅτι οὔτε πᾶσι ῥητόν ἢ γνωστὸν, οὐδ' ὅτι οἷς ἐπεκρίστευτο εἰδέναι, οὐδὲ ἐκεῖνοις ἦν δυνατὸν, φόβῳ τοῦ θανάτου, πρὸς ἄλλους λέγειν, ἢ τρόπον ἕτερον εἰς γνώσιν ἀγειν. Ἐχεις τοιγαροῦν, ὦ βέλτιστε, ὅπως παρ' Ἰουδαίοις ἀγνωστὸν τε καὶ ἀνέκφραστον τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα ὑπῆρχε· καὶ ὅπως ἐνῆν βουλομένοις ἐνίοις αὐτῶν, καὶ αὐτοῦ εἰπεῖν καὶ ἐτέρους εἰδέναι τε καὶ ἀναφθέγγεσθαι παραπλησίως αὐτοῖς, ἐκδιδάσκειν· εἰ μὴ τῆς τιμωρίας ἐπιχειμένου ὁ φόβος, μερίζων ἐγένετο τῆς ἐπιθυμίας τῶν τὰ τοιαῦτα ζητούντων μυεῖσθαι. Καὶ οὐδὲν, ὡς ἔρξῃ, καθορᾶται οὔτε δύσκολον οὐτ' εἰς ἀπορίαν τινὰ περιστῆναι βιαζόμενον. Αἴτιον ἴτα vides nihil videre licet, vel difficile, aut quod impingat in aliquam inextricandam dubitationem.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΑ'.

Τι ἐστὶν « Πολλάκις προσέειπεν ἔλθετε πρὸς ἡμᾶς; »

Edita a Montacutio, ep. 164, ad *Georg. Nicom.*, p. 221-229. In *Rom. i, 13.*

« Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι πολλάκις

QUÆSTIO XC [CCLXXI, *Taur. CCXLVII*].

Quam erudita est tua quæstio! Ita enim scribis,

si ineffabile nomen Dei sit, et cogitationem excedit, cur morte luebant, qui cfferebant? neque enim poterat quis, licet valde cuperet, illud proferre; quod si labiis proferri potuit, quomodo erat ineffabile, aut inexplicabile? Sed habes jam præscriptam, ni fallor, luculentam solutionem. Cum enim dixerit, qui Deus est suprasubstantialis, « Ego sum, qui sum, » dicendum quoque est hoc esse nomen ejus, eo quod hanc vocem fando accipiebat Moyses; sed nec ipse solus audit, verum et pontificibus annuntiavit; nec annuntiavit tantum, sed inscriptum aureæ laminæ dedit: atque ideo insinuat et intelligi et nominari Deum posse; et certe quod non nemini cognoscebatur, et quod non plane inter illos indicibilis, e multis patet vel clarissime. Quod autem, et per quæ quamplurimis, nec ad aures, nec ad intelligentiam ascendit, sed et insuper in eos, quibus innotuerat, custodia apponebatur, ne ad extraneos effarentur, liquet inde, quod ininominabile et indicibile voluit appellari. Et ergo nomen Dei ineffabile et ineffabile; non quod natura præditus est Deus, quæ verbis et lingua dici nequeat: patet enim quod etiamnum illud quisquis voluerit, proferre queat: sed quod omnibus passim nec intelligi, vel edici queat, sed nec iis, quibus cognitio ejus concredebatur, licitum erat sub pœna capitali, aliis enarrare, aut aliis quovis modo cognoscere. Habes ita, o bone, quomodo Dei nomen apud Judæos ignotum et ineffabile fuit, et quod licebat nonnullis inter eos, cum enuntiare ipsis, tum apud alios proferre, et eos docere, quæ cognoscebant ipsi: nisi mortis metus major desiderium eorum superasset, qui volebant hæc mysteria addiscere.

QUÆSTIO XCI [CoisL. CCLXVI. *Taur. CCXLVII*].

Quid sibi vult illud: « Sæpe proposui venire ad vos? »

« Nolo vos ignorare, fratres, quod cum sæpius

VARIÆ LECTIONES.

α C. M. omittit τὸ. ε ἴσ. εἶπον ἔτι.

vos adire proposuerim, ut aliquem fructum inde percipiam, hactenus fuerim impeditus¹¹, etc. » Locum hunc, cujus tu sententiam et sensum desideras, per hyperbaton exponere possumus, ut consequentia talis sit : Nolo vos ignorare quod sæpenu-mero in animo habui ad vos accedere, ut fructum aliquem etiam a vobis percipiam, sed ad hunc usque diem impeditus fui. Syntaxis istius dicti plena est hæc, quæ et perspicua est, et periodi sensum explicat. Atamen dicet aliquis : Si fides illorum in toto orbe annuntiabatur (hoc enim paulo prius testimonium iis perhibuerat), quem tandem fructum volebat ipse præsens, si adesset perhibere ? Multiplicem affirmamus. Si enim illi credebant, et propter urbis amplitudinem fidei ipsorum fama ad omnes propagabatur, nihilominus multis adhuc indigebant. Patet hoc ex eo, quod paulo prius dixit : « Ut stabiles efficiamini. » Nam stabiliri ad quos spectat, nisi ad eos qui concutiuntur ? Iterum præterea cum in præcedentibus admonet, ut ne se invicem condemnent, ut divisiones declinent, atque scandala. Plurima hujus generis per totam sparsim epistolam cernere licet, unde monstratur eorum imperfectio et nupera compaginatio. Ita non abludit, ut licet eorum fides deprædicetur, multiplici tamen opus subsidio habeant a Paulo (verbis ut dicam ipsius) « irrigandi, ut fructum ferant. » Videtis autem ut dicat, « Ut fructum aliquem percipiam et a vobis. » Docet quod illorum fructus Pauli proprius fructus ei reputabatur, et quod haud aliter de vicinorum relictis gauderet, quam de propriis letaretur. Fructum, quem ferrent illi, suum fructum proprium ducit; idque vult, ut fructum percipiam. Quo dicto demum et illud insinuat, distulisse se ideo perfectionem ad ipsos, ut commodis ipsorum consuleret. Alioquin autem Pauli fructus, si quis accurate consideraverit, vera est illorum fructus. Illius enim opus, studium, agricolatio, erat hominum salus, et ut fructum eos ferentes redderet pietatis et virtutum. Optime ergo inquit, « Ut fructum aliquem feram. » Breviter, ut unique perfectum, et nativo colore præstans manifestat : nempe, recte ut illi factis suis fructum ferant, et ipse illos pro fructu habeat : nam in eo quod frugiferi essent, Pauli cultura illustris reddebatur. Quod si per hyperbaton locum intelligendum quis putet, sensum feret iste simplicem : cum plurimum hæc figura utatur magnus Paulus, uti et ellipsi et circumlocutione, et ἀπὸ κοινοῦ, et fere omnibus aliis figuris. Tamen fieri potest ut qui haud ceperit per hyperbaton, sed eo ordine quo voces disponuntur, istiusmodi inde sententiam venietur : « Sæpenumero proposui ad vos venire. » At quorsum non venisti ? « Impeditus fui, respondet, usque nunc. » Quid impeditabat autem ? « Ut

προσεμένῃ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθητι ἀρχὴ τοῦ δεῦρο, ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » καὶ ἐξῆς. Τοῦτο δὲ τὸ χωρίον οὐ τὴν διάνοιαν ἀναμαθεῖν ἐπέστησεν, ἔστι μὲν καὶ κατ' ὑπερβατὸν ἐκλαβεῖν, ἵν' ἡ τὸ ἀκόλουθον τοιοῦτον· Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ὅτι πολλάκις προσθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καρπὸν τινὰ σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐκωλύθητι ἀρχὴ τοῦ δεῦρο. Καὶ ἡ μὲν ἀπρητισμένη τοῦ βήτου σύνταξις τοιαύτη ἂν εἴη σαφὴς καὶ τὸν νοῦν τῆς περιόδου παρέχουσα. 'Αλλ' εἴποι τις ἂν, ὅτι εἰ ἡ πίστις αὐτῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κατηγγέλλετο (τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐμαρτύρησεν προμικροῦ), τίνα καρπὸν ἤθελε παραγενόμενος αὐτοῖς; παρασχεῖν; 'Αλλὰ πολὺν μὲν οὖν ἐροῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπιστεῦκασι ἐκεῖνοι, καὶ διὰ τὸ λαμπρὸν τῆς πόλεως εἰς πάντας ἐχύθη τῆς αὐτῶν πίστεως ἡ φήμη, παμπόλλων ὁμῶς ἐδῆροντο. Καὶ τοῦτο ἐτίλον ἐκ τε τοῦ πρὸ ὀλίγου εἰπεῖν· « Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς. » Τὸ γὰρ στηριχθῆναι τίνων ἄλλων ἢ τῶν σαλευομένων ἐστίν; Καὶ πάλιν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, ἦνίκα μὴ κρίνειν ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ τὰς διχοστασίας ἐκκλίνειν καὶ τὰ σκάνδαλα παραίνειν· καὶ μωρία τις τοιαῦτα δι' ὅλης ἰδοί τῆς ἐπιστολῆς, δι' ὧν τὰ ἀτελεῖς αὐτῶν καὶ νεοπαγῆς ἐπιδείκνυται. Οὕτως οὖν ἀπεικὸς καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθε· καὶ αὐτοὺς ἐτι πολλῆς δεῖσθαι τοῦ ἐπικουρίας Παύλου καὶ τῆς διὰ τῶν αὐτῶν βημάτων ἀρετῆς; καὶ καρποφορίας. "Ορα δὲ πῶς φησιν· « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν. » Τοῦτο μὲν δεικνύς ὡς ἐκεῖνων καρπὸς, οἰκεῖος ἐλογίζετο τῷ Παύλῳ καρπὸς· καὶ οὕτως ἔχαιρεν ἐν τοῖς τῶν πλησίον, ὡσεὶ τις ἄλλος ἐν τοῖς ἰδίοις κατορθώμασι. Ἴνα τινὰ, φησὶν, καρπὸν σχῶ, τὸν ἐκεῖνων καρπὸν καρπὸν οἰκεῖον τιθέμενος. Τοῦτο δὲ πάλιν παριστάς ἐστι τῆς αὐτῶν ἐνεκεν ὠφελείας τὴν πρὸς αὐτοὺς πορείαν ἐπέτελλετο. Ἄλλως τε δὲ καὶ εἰ τις ἀκριβῶς ἐπισκοποῖη, Παύλου καρπὸς ἀληθῶς ἐστὶν ὁ ἐκεῖνων καρπὸς. Ἔργον γὰρ ἦν ἐκεῖνι καὶ σπουδὴ καὶ γεώργιον ἢ τῶν ἀνθρώπων σωτηρία, καὶ τὸ καρποφορῶντας αὐτοὺς παραστήσει τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰς ἀρετάς. Καλῶς οὖν φησιν, « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ. » Ἐκάτερον συντόμως τελείαν καὶ σὺν τῷ εὐφραεῖ ἐπίδηλον ποιῶν, καὶ τὸ ἐκεῖνους τὴν ἐν κατορθώμασι πίστιν καρποφορεῖν, καὶ τὸ αὐτὸν αὐτοὺς ἐκεῖνους. Ἐν γὰρ τῇ ἐκεῖνων καρποφορίᾳ ἢ τοῦ Παύλου λαμπρῶς ἐδείκνυτο γεωργία. 'Αλλ' εἰ μὲν κατ' ὑπερβατὸν τις εἰρήσθαι τὸ χωρίον ἐκλάβοι, εἶη τὴν εἰκότιαν οὕτως ἐξηπλωμένην· καὶ γὰρ πολλὴ τις τοῦ τοιοῦτου σχήματος τῷ μεγάλῳ Παύλῳ ἡ χηρῆσις, ὡσπερ καὶ τῆς ἐλλείψεως, καὶ τῶν περιβολῶν, καὶ δὴ καὶ τοῦ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ κατὰ πάντα ἰδέαν ἢ μεταχειρήσις. 'Αλλ' οὖν δυνατὸν καὶ μὴ κατ' ὑπερβατὸν εἰληφῶτα, ἀλλ' ὡς ἔχει τάξεις συντηρήσαντα τοιοῦτον ἐν αὐτῷ θηρᾶσαι τὸν νοῦν· « Πολλάκις προθεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Διὰ τί οὖν οὐκ ἤλθε; » Ἐκωλύθητι, φησὶν, ἀρχὴ τοῦ δεῦρο. » Τίνο; ἔνεκεν; « Ἴνα τινὰ καρπὸν

¹¹ Rom. 1, 13.

VARIÆ LECTIONES.

C. Mon. minus recte αὐτοῖς. C. Mon. ἔχαιρον.

σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν. » Τουτέστιν, διὰ τοῦτο ἐκωλύθη, ἵνα μὴ θάττον ἐλθὼν ἀκάρπους ὑμᾶς ἔτι καταλάβω· καταλαβὼν γὰρ ἄωρους ἐμεμφάμην ἂν ἑμαυτῷ μὲν τῆς ἀκαίρου ταχύτητος, καὶ ὑμῖν δὲ τῆς ἐν οἷς οὐκ ἔδει βραδύτητος. Διὸ ἀνεβαλόμην τὴν παρουσίαν, ἐλπίζων τὴν γεωργίαν, ἧς οὐχὶ μήπω πρὸς βλάστην ἐρώσης, ἀλλ' ἦδη καὶ τοῖς ἀνωθεῖσιν ἐνυστερούσης, ὅκνος ἔχει παρεῖναι τὴν ταύτης ἐν ἀπολαύσει γενέσθαι ποθοῦντα. Ἐπειδ' ἂν δὲ μετὰ τὴν βλάστην καὶ τὰ ἄνθη, ἐπιφαίνεται καὶ τελεσοφουμένη· τότε χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ὁ πρὸς αὐτὴν πληρούμενος δρόμος. Οὐκ εἶδεν λογίζεσθαι πόνους, οὐδὲ πρὸς ἄλλα τὴν σπουδὴν καταμερίζειν. Τί οὖν ἂν καὶ καρποφορῶσιν; τίς ἢ χρεῖα τῆς παρουσίας; Παύλου; Πολλὴ μὲν οὖν. Οὐ γὰρ πάντα ἀνέμεμεν τὸν καρπὸν, ἀλλὰ τινά. « Ἴνα γὰρ τινὰ καρπὸν σχῶ, φησὶ, καὶ ἐν ὑμῖν. » Β
 « Ὡσπερ δὲ περιττὸν καὶ μάταιον τὸν τελείως καρποφοροῦντα εἰς καρποφορίαν παρακαλεῖν, οὕτως ἐπιπικρον καὶ ὀκνηρὸν, ἂν μηδὲ χρηστὰ; ἐλπιδας ὑπάρχη λαθεῖν, ἐπὶ τὰ τέλεια κεραινεῖν. Εἰ δὲ ἡ καρπὸς τις ἦν, καὶ οὗτος· τέλειος ἐν αὐτοῖς, οὐδ' οὕτως ἀπλῶς ἐνεκόπητο τὴν παρουσίαν ἢ ὁ πηγὸς; ἐκεῖνος καὶ μετάρσιος ἄνθρωπος· « ὀφειλέτην » γὰρ ἑαυτὸν καὶ οἶδε καὶ ἀποκαλεῖ, οὐχ' Ἑλλήνων μόνων καὶ βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ σοφῶν καὶ ἀνοήτων· » καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν προθύμῳ, οὐκ ἴστατο μὴ πλεῖω τῶν ὄντων ἐπιζητεῖν, ὥστε καὶ ἰ τοῖς ἔργοις ἐκόμων, αὐτὸς ἂν τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀπέστη ποιῶν· ἀλλ' ἐπέκειτο προσθήκην μεζίδων ἐπιζητῶν. Ἄλλ' οὕτω μὲν καὶ ἡ τοιαύτη τοῦ ῥητοῦ διασάφης. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως τὸ νόημα C
 συνιδεῖν, ἀπλουτέραν μὲν ἴσως τὴν ἐξήγησιν ἐκδεχόμενον, οἰκειωτέραν δ', οἷμαι, καὶ τῆς Παύλου διανοίας καὶ τῆς λέξεως. « Πολλάκις, φησὶ, προσθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. » Διὰ τί; « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » ἵνα εἴπῃ; ἰ, ἐνελελετο μοι καρπὸς τις ὃν ἔδει συλλέξαι πρότερον, εἶτα πρὸς ὑμᾶς παραγενέσθαι. Τίς οὖν ἦν ὁ καρπὸς ἐκεῖνος, καὶ ἐν τίσι συνελέγετο; Αὐτὸς ἐκεῖνος ἐρεῖ· ἐπὶ γὰρ τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, ὥσπερ ἐπιλογιζόμενος αὐτῷ τὰ προομιασθέντα, οὕτω φησὶν· « Διὸ καὶ ἐνεκοπήμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, » ὅπερ εἰς ταῦτον ἦκει τὸ κ καὶ « Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο » εἶτα, « Νυνὶ δὲ μηκέτι ἔχων τόπον ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, » ἀλλὰ πεπληρωκῶς δηλονότι τὸ ἔργον, « Ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. » Ὁρᾷς ὅτι τὸ, ἕως τοῦ νῦν D
 μὴ ἐλθεῖν, ὃ ἐν τοῖς κλίμασι ἐκεῖνοις συλλεγόμενος ἐπέχε καρπὸς· ἀτέλειστον γὰρ τὸν ἐνεκείνοισι πόνον λιπεῖν οὐκ ἦν τῆς Παύλου ψυχῆς καὶ σπουδῆς. Καὶ ὅρα ὡς ἡ τοιαύτη ἀνάπτυξις τοῦ ῥητοῦ, οὕτε τοῦ κατὰ τὸ ὑπερβατὸν ἐδέθη σχήματος, οὕτε μὴ ἔσχε τινὰς ἀντιπίπτοντας λογισμοὺς, ἀλλὰ καὶ προσήρμοσται μᾶλλον τῶν ἄλλων ταῖς τε λέξεσι, καὶ τῷ τοῦ θεσπεσίου Παύλου σκοπῷ. Καὶ τὸ, ἐν ὑμῖν, δὲ οὐδαμῶς ἐναντιοῦται· ἀρχὴ γὰρ ἔστι τῶν ἐφεξῆς,

A fructum aliquem a vobis percipiam. » Id est, cum ob causam prohibitus sum, ne si citius venissem, vos infrugiferos reperissem; si enim immaturos invenissem, culpassem intempestivum adventum meum, me de festinatione nimia, vos de tarditate, in iis quæ non decebant. Ideo adventum comprehendivi meum, proventum exspectans, qui cum nondum egerminationem respiceret, sed tardius in florem solveretur, gravaretur ille adesse, qui desiderio ejus fruendæ teneretur. At cum post germinationem et flores ad perfectionem adducta fuerat, tum accessus ad eos cursu festinatus, gaudio et letitia abundabat; labores haud novit computare, non curam divisim aliis impendere. Quod si fructificet, cui usui inserviet adventus Pauli? Multiplici profecto. Non enim omnimodum exspectavit fructum, sed quemdam tantum. Inquit enim, « Ut aliquem in vobis fructum feram. » Quemadmodum autem superfluum et frustraneum est, cum ad fructum ferendum citare, qui jam perfectos tulit fructus; ita et laboriosum et grave erit, ubi bona spes non suppetit, ad perfectionem inducere velle: sin fructus in iis aliquis, et ille quidem perfectus fuit, ne sic quidem suam præsentiam interfudisset alatus ille et sublimivolans homo; « debitorem » siquidem se et agnovit et professus est: « Non Græcis tantum aut barbaris, sed sapientibus insipientibusque; » et quod ipsius studium attinebat, non se continuit, ut ne quid amplius requireret, quam quod habebat; adeo ut si operibus florent, ipse tamen haud absisteret, quod suum erat facere, sed majorem fieri additionem instaret. Atque ita sit hujus dicti expositio. Potest et aliter sensus explicari, simpliciori quadam forte interpretatione, at quæ propius accedat ad Pauli mentem et ipsam dictionem. « Sæpius, inquit, proposui ad vos venire, sed impeditus huc usque fui. » Cur autem? « Ut aliquem in vobis fructum percipiam. » Ac si diceret, deficiebat mihi fructus, quem prius oportuit percipisse, atque ita demum advenisse. Quis autem fructus ille, et in quibus colligebatur? Ipse hoc docebit: nam ad finem epistolæ, quasi recolligendo, quæ præmiserat, ait: « Quocirca impeditus sum, ne ad vos venirem, » quod idem est cum, « Prohibitus sum hactenus. At nunc cum locum in hisce regionibus non habeam, » sed opus nimirum absolverim, « veniam ad vos. » Vides, ut fructus in illis locis colligendus huc usque adventum retardaverit. Neque enim Pauli vel animum vel studium decebat, semiperfectum in manibus laborem deserere. Et advertite, ut hæc dicti enotatio, nec figura hyperbato indigebat, nec ratiocinia quædam intercidentia habuit; sed plus quam aliæ interpretationes cum verbis ipsis, tum Pauli congruat intentioni. Nec

VARIÆ LECTIONES.

ἰ C. Mon. καὶ. ἡ* C. Mon. τῆς παρουσίας. ἰ κἄν. C. M. καὶ. ἰ εἴπη. C. M. εἴπη. κ τῷ. C. M. τό.

illud in vobis impedimentum est; initium enim sequentibus dat, nec connectitur cum: « Ut fructum aliquem in vobis percipiam, » ut, « Vobis debitor sum, quemadmodum ut in cæteris gentibus, Græcis et barbaris, sapientibus et insipientibus sum. » Ne objicerent: Quid ergo tanto studio in fructibus colligendis apud cæteras gentes incubuisti, at nostri nullam habuisti rationem? Imo, inquit, « Et in vobis debitor sum, quemadmodum in cæteris gentibus. » Hoc contendo, hoc inquiri, omnibus debeo, nec aliquis est, pro quo non summa constringor sollicitudine. Atque hæc quidem hactenus. Explicationis enim forma alienior est ab epistolica figura. Quare neutrum licet plane, et ut artis leges requirunt, observare illi, qui per epistolam interpretatur. Quod si exquisite interpretari occasio facultatem dederit, fortassis cum bono Deo absolutius mihi explicanda erunt, et gratiosius tibi audienda.

QUÆSTIO XCII [Coisl. CCLXXII, Taur. CCLXII].

Edita a Montacutio, ep. 165, ad Georg. Nic., p. 224-235. De epistolis Pauli et cur se Paulus idiotam vocet, 1 Cor. xiv, 16.

Miraris Pauli Epistolas tot ideis variatas. Noli ob veritatem mihi succensere: et ego miror nondum te ad profundam illius sapientiam pervenisse. Quod si majori cura et industria illius scripta meditaberis, adhibente nimirum cœlitus auxilio, mirabere magis qui potuit te tantæ sapientiæ gratia latere, et inde pulchritudo sermonibus insita ejus fervidum haud invenit amatorem. Nec insisto adhuc in illa, quæ dogmatum et fidei est sapientia; de illo videris quippe haud dubitare: sed vim et facultatem dicendi urgeo admirabilem. At tum quomodo sermone erit idiota? Certe, eo quo « Princeps peccator, quo infimus apostolorum, rejectamentum, purgamentum mundi; ut, spectaculum angelis et hominibus. » Quis? Qui ut apostolus Christi gravis esse posset auditoribus; qui abundantius cæteris laboravit; qui priusquam matris partus ederetur, Deo consecratur; qui non spectandorum spectator, non audiendorum auditor fuit; Dei in Christo odor bonus; qui Jesu mortificationem, sed et vitam in corpore circumgestabat. Quemadmodum igitur rejectamentum, purgamentum, spectaculum talis vir et tantus fuit; ita plane et sermone idiota fuit. Certe, aliquid istorum reputabatur ab illis, qui præconii altitudinem non capiebant; aliquid esse volebat, et quia fuit moderatione et morum facilitate admittēbat. At quid tum? Numine in humana sapientia fides nostræ? Deus meliora; sed in potentia Dei, per quam idiotæ sapientia imbuuntur. An ergo Dei sapientia, et hujus mundi, et principum ejus sapientia? Quis hoc dixerit? Talis enim sapientia per crucis stultitiam evacuat. Impiorum dogmatum terror, erroris auxiliatrix plausibilitas sermonis, implexio artificiosa male-

A και οὐ συναπτόμενον πρὸς τὸ, « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » ὅσον και, « ἐν ὑμῖν ὀφειλέτης εἶμι, καθὼς και ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν, Ἕλλησὶ τε και βαρβάρους, σοφοῖς; τε και ἀνοήτοις. » Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι: Τί οὖν τὸν μετὰ ἐν τοῖς ἐτέροις κλίμασι καρπὸν διὰ σπουδῆς εἶχες συλλέγειν, ἡμῶν δὲ οὐδένα λόγον ἰ; « Ναί, φησὶ, και ἐν ὑμῖν ὀφειλέτης εἶμι, καθὼς και ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι. » Τοῦτο σπεύδω, τοῦτο ἐπιζητῶ, πᾶσι χρεωστῶ· και οὐδεὶς ἐστὶν ὑπὲρ οὗ μὴ πολλῆ συνέχουμαι φροντίδι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τέως ἐπὶ τοσοῦτον. Τῆς γὰρ ἑρμηνείας; ὁ τρόπος ἀλλοιότερος ἢ ὁ δὲ τῆς ἐπιστολῆς ἐπιζητεῖ τύπος. Διόπερ οὐδέτερον καθαρῶς, και ὡς οἱ τῆς τέχνης νόμοι, κατ' ἐπιστολὴν ἑρμηνεύοντα πράττειν. Ἄν δὲ και τοῦ καθαρῶς; ἑρμηνεύειν ὁ καιρὸς τὴν ἄδειαν δῶ, ἰσως, B Θεοῦ βουλουμένου, και τελειότερον ἐμοὶ μὲν εἰπεῖν, σοὶ δ' ἀκούειν γενήσοιτο χάρις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΒ'.

Θαυμάζεις εἰ τοιαύταις εἰδέαις ἡ θεοῦ Παύλου αἱ Ἐπιστολαὶ σχηματίζονται. Καὶ μοι μηδὲν τῆς ἀληθείας ἀχθεσθῆς, ὅτι οὕτω διέκλυψας πρὸς τὸ βάθος τῆς ἐνούσης τῷ ἀνδρὶ σοφίας. Εἰ δὲ σε φιλοπονωτέρα περὶ τοὺς ἐκεῖνου λόγους λάβοι μελέτη, τῆς ἀνωθέν σοι δηλονότι ῥοπῆς εἰς εὐμένειαν ὀρώσης, θαυμάσας ἂν μᾶλλον, ὅπως σε τοσαύτη σοφίας διελάνθανε χάρις, και κάλλος ἐμφύτου λόγου θερμὸν ἐραστήν οὐκ εἶχε. Καὶ οὕτω γε τὴν ἐν δόγμασι και πίστει λέγω σοφίαν· τοῦτο γὰρ οὐδ' αὐτὸς ἡμῖν ἀμφισθετῶν ὤφθη, ἀλλ' ὅση κράτος τε λόγων και ἰσχὺν θαυμάζεσθαι παρέχει. Πῶς οὖν ιδιώτης τῷ λόγῳ; C ὡσπερ και ἐ τῶν ἀμαρτωλῶν πρώτος; ἢ ὡς ἐσχάτος τῶν ἀποστόλων, ἔκτρομα πάντων ὃ· ὡς ἐπερικάθαρμο τοῦ κόσμου· ἢ ὡς ἐ μὴ ὦν ῥ ἄξις καλεῖσθαι ἀπόστολος; ἢ ὡς ἐ πάντων περίφημα· ἢ ὡς; ἐ θεάτρον ἀγγέλοις και ἀνθρώποις. ἢ Τίς; Ὁ δυνάμενος ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολος· ὁ περισσότερον πάντων κοπιάσας, ὁ και πρὶν ἢ τὰς μητρικὰς ὠδῖνας λῦσαι, τῷ Θεῷ ἀφωρισμένος· ὁ τῶν ἀθεάτων θεατῆς, και τῶν ἀπορρήτων κατήκοος· ἢ τῷ Θεῷ Χριστοῦ εὐδία· ὁ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ και τὴν ζωὴν ἐν τῷ σώματι περιφέρων. Ὡσπερ οὖν ἔκτρομα, και περίφημα, και θεάτρον, και περικάθαρμο, ὁ τοσοῦτος και τηλικούτης, οὕτω και ιδιώτης τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ τούτων, τὰ μὲν ἦν τῆ ὑπόληψι τῶν τοῦ κηρύγματος, μὴ συνέντων τὸ βάθος· τὰ δὲ και αὐτοὺς εἰδίδου, φέρων τῆ τῶν ἡθῶν μετριότητι και ἐπιεικείᾳ. Τί οὖν; Ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἢ πίστις ἡμῶν; Μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ, δι' ἧς και ιδιώται σοφίζονται. Σοφία οὖν Θεοῦ ἢ τοῦ αἰῶνος τούτου, και τῶν αὐτοῦ ἀρχόντων σοφία; Καὶ τίς ἂν φαίη τοῦτο; Ἡ γὰρ τοιαύτη σο-

VARIÆ LECTIONES.

1 ἰσ. ἐποίησας. ἢ ἰσ. ἐστίν. ἢ C. Mon. 533 ἰδέαις. ὃ C. Mon. ὡς ἔκτρομα πάντων. P C. Mon. omittit ὦν.

φία τῆ τοῦ σταυροῦ μωρία μᾶλλον καθήγγηται. Ἡ τῶν δυσσεβῶν δογμάτων πλάνη, ἡ ταύτης ἐπίκουρος πεθανολογία, ἡ πλοκή καὶ τέχνη τῶν κακοσχόλων σοφισμάτων, θνητὴ ἡ ψυχὴ, ὅτι συμμερίζεται καὶ συμπάσχει τῷ σώματι· οὐκ ἔχει Δημιουργόν ὁ κόσμος· ὅτι οὐκ ὡς περ τὸ πῦρ, ἐθέλει οὐδὲ τὸ ὕδωρ φέρεσθαι· κοινὸς ὁ γάμος, ὅτι μᾶλλον οὕτως ἡ πόλις φιλάλληλος· ἐκ τῶν νεκρῶν οἱ ζῶντες· καὶ γὰρ ἐκ τοῦ Ἰστασθαι καθεζόμεθα· πολλοὺς δὲ δεῖ καὶ θεοὺς εἶναι, ὅτι πλείονα τὰ προνοούμενα, καὶ φόβος, καμῆν τὸν ἕνα, τῆ κοινῆ φροντίδι ἐνασχολούμενον· ἢ ὅτι τὸν πρῶτον ἀνάγκη πείθει παράγειν καταδεέστερον, ἕνα μὴ τῆς ἀρχῆς περιαιρεθῆ τὸ προνόμιον, καὶ τὸν δεύτερον πάλιν ὑφειμένον ἄλλον, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον· τὰ μωρὰ ταῦτα καὶ παρανοίας ἐσχάτης ἐπέκεινα, καὶ ψυχῆς ὄντως θνητῆς καὶ τοῦ κωλυέου θεία. Ταύτην τοῦ αἰῶνος τὴν σοφίαν, Παῦλος ὁ τὰ θεία τῷ ὄντι σοφῆς καὶ τὰ ἀνθρώπινα, διὰ τῆς ἐν μυστηρίῳ Θεοῦ σοφίας τῆς οἰκουμένης ἀπέλασε, καὶ τὰς τῶν πιστῶν διανοίας ἀδάτους αὐτῇ συνετήρησεν. Ἡ τοιαύτη σοφία, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ· τῶν ταύτη σοφῶν οἱ λογισμοὶ μάταιοι, καὶ ταῖς οἰκείαις πνευματικαῖς ἀλισκόμενοι, τῷ ἀπλῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ περιδράσσονται. Ταύτην, ὡς περ πάλαι, οὕτω δὴ καὶ νῦν, ἅπας εὐσεβῆς διαπτύει λογισμῶς· τοὺς μακροὺς λήρους, τὰ ψυχικὰ βάραθρα, τὰ τοῦ Πονηροῦ θήρατρα, τὸ μέγα τῆς ἀπωλείας ἐργαστήριον. Τῶν δὲ γε ῥημάτων καὶ τῆς δι' αὐτῶν συνθήκης ἡ ὀρθότης, τί λυμαινεται τῇ εὐσεβείᾳ; τίνα βλάβην φέρει τῷ; χρωμένους; πρὸς ποῖαν ὑποσκελίζει μικρὴν ἢ μεγάλην πλάνην; Εἰ δ' ὁ τῆς φύσεως πλάστης, αὐτὸς καὶ τῶν γλωσσῶν ὁ τεχνίτης, πῶς οὐκ ἔστιν ἀκόλουθον, μᾶλλον τοὺς μαθητὰς τοῦ λόγου τῷ καθήκοντι κεκρησθαι λόγῳ; Οὐκοῦν οὐ προσελάβετο μαθητὰς ὁ Χριστὸς ἰδιώτας, καὶ μάλιστα φαίην ἂν ἔγωγε, καὶ εἰ βούλει γε, καὶ τῶν ἰχθύων, οὓς ἐθήρων, ἀφωνότερους· ἀλλ' ὡς περ ἰδιώτας, οὕτω καὶ τελῶνας, καὶ ἄλιεις, μὴτε τελῶνας ἢ ἄλιεῦεν ἀπέλιπε, καὶ ποῦ τοῦτο θαύματος ἢ τῆς Χριστοῦ δυνάμεως ἄξιον; Πῶς δ' ἂν τις διαδύση τὸν ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτῶν ἔλεγχον; Οὕτως οὖν οὐδ' εἰς ἰδιώτας ἀφῆκεν, οὓς ἐκεῖθεν προσελήφεν· ἀλλ' ἀντὶ μὲν ἀλιέων, ἄλιεις ἀπετέλεσεν ἀνθρώπων. « Δεῦτε, γὰρ, φησὶν, ὀπίσω μου καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἄλιεις; ἀνθρώπων » ἀντὶ τελωνῶν δὲ, ψυχῶν χειμαζομένων σωτήρης· καὶ ἀντὶ ἰδιωτῶν, τῆς οἰκουμένης διδασκάλους, τῆς τε θείας καὶ οὐρανίου σοφίας ἐμπλήσας, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης, ὅπου χρεία καλεῖ, οὐδὲν ὑστερομένους ἀποφύνας. Ἐπεὶ πῶς Στωϊκοῖς, πῶς Ἐπικουροῖς, πῶς μυριαῖς ἄλλαις πλάναις, ἐπὶ λόγοις μέγα βνομα λιπούσαις, κατὰ λόγους συνεπέλεκτον; πῶς ὁ τοῦ λόγου δρόμος, καὶ τῶν ῥημάτων ἡ εὐροια, συνδερχμηκῶτα τῷ θαύματι, Ἐρμηῖν νομισθῆναι τὸν Παῦλον τοῖς ἀκραταῖς παρεσκεύασε; καὶ εἰς μὴ φθάσας αὐτὸς, τοὺς χιτῶνας διέσχιζε, καὶ γέρας

feriatorum sophismatum, anima mortalis, quæ et disperitur et compatitur cum corpore; quod mundus opificem non habet; quod non quemadmodum ignis, ita et aqua ferri sursum velit, quod matrimonium commune sit, eo quod hoc pacto magis se mutuo ament cives; quod e mortuis vivi, cum qui consistebamus, sedeamus; plurimos oportet deos esse, cum plura sint quæ prævideantur: et metuendum sit, ne unus, si omnium communi cura inviliget, defatiscat; aut quod princeps necessitate adigitur, cum non sufficiat ipse, alium superinducere, ne principatu suo privetur, et secundarius iste deficiens alium, atque ita in infinitum: stulti sunt ita et stultitiam omnem excedentia, quæ animam decent revera mortalem, et cicutam merentur. Hanc mundi istius sapientiam Paulus, qui vere sapiebat divina, et humanas istas cogitationes a se alienabat, et mundo ejiciebat, propter sapientiam Dei in mysterio, fidelium cogitationes illi impervias voluit custodire. Talis sapientia Deo stultitia est: sapientum cogitationes vanæ, propriis apprehensæ machinationibus per simplicem veritatis sermonem decerpantur. Hanc ut olim, ita et nunc quælibet cum pietate conjuncta ratio respuit: deliria longa, animarum harathra, diaboli venatica, magnam malorum officinam. At quid verborum recta compositio veritatem lædit? quod damnum infert adhibentibus, quem vel magnum vel parvum errorem supplantando inducit? Si naturam qui finxit, ipse linguarum artifex, unde haud consequens erit, ut qui potiores discipuli sermonis sunt, convenienti sermone utantur. Ideo discipulos idiotas ascivit Christus omnino concesserim, et si velis, magis quam erant pisces, quos capiebant, mutos: verum ut idiotas, ita publicanos et piscatores, qui nec publicani essent, nec piscatores desinebant, quod mirum erat, sed potentia Christi dignum. Quomodo quis ab operibus convictionem effugiat? Inter idiotas non dimisit, quos abinde admisit, sed pro piscatoribus piscatores fecit hominum; nempe, « Venite, enim inquit, post me, et faciam vos piscatores hominum »; pro publicanis, animarum tempestatibus jactatarum servatores; et pro idiotis, mundi doctores, impletos divina et cælesti sapientia; nec, ubi erat opus, humana sapientia destitutos. Certe enim cum Stoicis, cum Epicureis, et sexcentis aliis erroribus congressi, cum celebre nomen ob eruditionem erant consecuti, verborum cursus, et dictionum fluvius miraculo conjuncto ferebantur; et Paulum pro Mercurio putari apud auditores faciebant, quod si ipse diloricatis vestibus eos non prævenisset, in honorem ejus publica sacrificia oblata essent. Mitto in præsentem vim sub manu natam sermonis, quæ in Ecclesiis, apud populum, pro Tribunali, in Judæorum Synagogis, in

¹⁹ Matth. iv, 19.

VARIÆ LECTIONES.

γ Ἰσ. add. ἄνω. C. M. sicut in textu.

foro, cum doceret, corripere, admoneret, se defenderet, testificaretur, quæ virtutem, catervatim, apud iudices, sycophantas. Quomodo dicendo regem Judæorum allicuit, ita ut tantum non inter Christianos censeretur, si non regni et purpuræ inflatio, quæ multis multoties lethale vulnus infixere, impedimento fuisset ad effectum operationemque verbi. Ut proloquendo compescuit clamorosos et in se concitatos, qui sanguinem ipsius sitiabant, quos ad suam protectionem suscipiendam induxit: ut ascendit in Areopagum, ubi inter eos versabatur, qui verbis in ipsum exacerbabantur; Areopagum nimirum, ubi, ut fabulis Græcorum solemniter narratur, et dii et homines rei et actores ferebantur: utque ibi constitutus, non uni soli oppositus, sed contra omnes omnino disertissimus fuit; si modo omnium hominum Athenienses, Atheniensium Areopagitæ præstiterunt dicendo, quorum affectus animosque ita dicendo concussit, et transformavit, ut multi inter eos ab ipsius lingua et sermone suspensi abjicerent quæ per totum vitæ cursum amplexati fuerant, et transirent ad pietatem, illum imitari studiosi, qui apud intimas ipsorum animas virtutis et veræ pietatis dogmata exaraverat. Tot et talia sine sermone congruo non assequeretur. Ecquis enim barbaro attendisset animo, qui nec recta in ipsis vocibus incedebat? Quomodo igitur, quæ ne loqui noverat, recte consentire aliis videbatur: nedum alios sibi consentientes habere. Verum gratia de cælo operabatur, gratia, inquam, et non artificium. Nam quod arte constat, humanum est et vile; quod e gratia, cælestis et apostolicum. Operata est gratia, at in primis hæc operatur, ut nihil se dedecens loquantur ipsius ministri. Non est enim hoc leviusculum, inducere eos, qui sunt ex opposito, in sensum ejus irresistibilis potentia, quæ in ipsis operatur. Alicubi enim ait Scripturâ: «Videntes Judæi, Petri et Pauli audientiam.» Quamnam? Nempe in loquendo per quam impudentem quæstionem retulerunt. Quid tum? «Et cognoscentes quod inducti erant, et idiota, mirabantur¹³.» Cernimus piscatores rhetores, et labiis sapientiam proferentes, qui scientiam haud habebant litterarum. Quid hoc? unde illis accidit quod humanam excedebat conditionem? unum scimus: «Quod cum Jesu fuerant.» Vides ut in admirationem non minus quam patrata in procinctu miracula, etiam sermonis vis et facultas hostes excitavit; et modo vellent adhibuisse consensum, in veritatis adduxisset cognitionem. Sed et aliunde perspicias licet in quantum dicendi eorum facultatem metuerint, indictum ipsis erat ne omnino prædicarent. Quid dices hic? An si inductus vel labia moverit tibi statim gloria concludit, et dogma

¹³ Act. iv, 13.

Α ἂν αἱ θεῶν αὐτῶ ὁμοίαι δημοτελῶς προσεφέροντο. Ἐὼ νῦν τὴν ἄλλην αὐτοσχέδιον ἰσχὺν τοῦ λόγου, τὴν ἐν Ἐκκλησίαις, τὴν ἐν δήμοις, τὴν ἐν δικαστηρίῳ, τὴν κατὰ συναγωγὰς Ἰουδαίων, τὴν ἐν ἀγορᾷ, διδάσκοντος, διελέγοντος, παραινούντος, ἀπολογουμένου, διαμαρτυρομένου, ὅση κατ' ἄνδρα, ὅση κατὰ πλῆθος, ὅση πρὸς δικαστὰς, ὅση πρὸς συκοφάντας· ὡς εἶπε λέγων τὸν βασιλεῖα τῶν Ἰουδαίων, καὶ μικροῦ ἂν οὗτος ἑῖς Χριστιανούς μετετάξατο, εἰ μὴ τῆς ἁρχῆς καὶ τῆς ἀλουργίδος τὸ φύσημα (ὃ πολλοῖς ποιλᾶκις εἰς τὰ καίρια ἐλυμήνατο) ἐμποδῶν αὐτῶ κατέστη πρὸς τὴν ἀκριβείαν τοῦ κηρύγματος· ὡς ἐσχίσε¹⁴ δημηγορήσας τοὺς κατ' αὐτοῦ φωνῶντας, καὶ τοὺς διψῶντας τοῦ αἵματος, ἀναλαβεῖν τὰς ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας φροντίδας ἀνέπεισεν· ὡς ἐπὶ τὸν Β Ἄρειον ἀνέβη πᾶνον, ἀνδρῶν ἐν μέσῳ τοῖς λόγοις φλεγμαινόντων· Ἄρειον πᾶνον ἐκείνον, οὐ καὶ θεοῦ παρ' ἀλλήλων, καὶ πρὸς ἀνθρώπους δίκας καὶ λαβεῖν καὶ δοῦναι μῦθοι χαίρουσιν Ἑλληνικοὶ διηγοῦμενοι· ὅπως ἐκεῖσε καταστάς, οὐ πρὸς ἓνα λόγον ὑποσχέειν, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐν ἀνθρώποις λογίους, εἶπερ Ἀθηναῖοι μὲν τότε τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἴ, Ἀθηναίων δὲ, οἳ ἐν Ἀρειοπάγῳ τὸ κράτος εἶχον, οὕτω κατέσεισεν αὐτῶν τοῖς λόγοις τὰς ψυχὰς, καὶ μετεσκεύασεν, ὡς πολλοὺς αὐτῶν τῆς ἐκείνου γλώττης καὶ τῶν ῥημάτων ἐκχεμασθέντας, ῥίψαντας ἅπαντα, διὰ βίου παντὸς πρὸς τὴν εὐσέβειαν μεταρμύσασθαι, καὶ μιμητὰς ὄφθῆναι τοῦ διὰ βάθους αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ὀρθῆς λατρείας ἐγχαράξαντος δόγματα. Ἄρα ταῦτα C καὶ τὰ τοιαῦτα χωρὶς λόγου τοῦ καθήκοντος; καὶ τίς ἂν αὐτῶ τὸν νοῦν βαρβαρίζοντι προσεῖχε, καὶ μὴδ' ἐν αὐταῖς ὀρθῶς ταῖς φωναῖς φερομένου; Πῶς δ' οὖν ἂ μὴδὲ λέγειν ἴδαι, ταῦτα φρονεῖν ὀρθῶς ἔδοξεν ἄλλοις¹⁵, μῆτι γὰρ καὶ συμφρονεῖν αὐτῶ πειθόμενους εἶχεν; Ἄλλὰ χάρις ἀνωθεν ἐνήργει· κτήνη γέ φημι, πάντων μάλιστα, χάρις ἀνωθεν, οὐ τέχνη. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ τέχνης, ἀνθρώπινον καὶ κοινόν· τὸ δὲ ἐκ χάριτος, οὐράνιον καὶ τῶν ἀποστόλων. Χάρις ἐνήργει· ἀλλ' αὐτὸ γὰρ τοῦτο πρῶτον ἐνεργούσα τὸ μὴδὲν αὐτῆς ἀνάξιον φελέγεσθαι τοὺς ὑπηρέτας. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρότερον ἐνάγειν τοὺς ἀθεοσεβήτας τῆς συναθροισθῆναι τῆς ἐπισχυοῦσης αὐτοῦ ἀμάχοι· ἐυνάμεως. Καὶ γὰρ ποῦ φησι, «Θεωροῦντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τὴν τοῦ Πέτρου παρρησίαν καὶ Ἰωάννου.» Πολὺν, ἢ τὴν ἐν λόγοις δηλονότι, δι' ὧν αὐτοῖς καὶ τὴν ἀναίσχυντον ἐρώτησιν ἐπεστόμισαν; Εἶτα τι; «Καὶ καταλαβόμενοι ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοι εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον.» Ἄλλοις ὁρώμεν ἄγρω ῥήτορας γραμμάτων, τέχνην οὐκ ἔχοντας, καὶ σοφίαν χειλέων προχέοντας. Τί τοῦτο; Πόθεν αὐτοῖς τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων παραγέγονεν; Ἐν Ἰσμεν, «Ὅτι τῷ Ἰησοῦ συνῆσαν.» Ὅρᾳ; ὅπως εἰς θαῦμα τοὺς ἔχθρους οὐδὲν ἔλαττον τοῦ παρὰ πάδας τερατουργηθέντος, ἢ

VARIAE LECTIONES.

¹⁴ Ἰσ. αὐτόν. ¹⁵ Ἐσχίσσε. C. M. Ἐσχίσσε. ¹ λογικώτεροι. C. M. legit quod est in textu. ² ἄλλοις. C. M. ἄλλοις. ³ ἔχειν. C. M. εἶχεν.

τῶν λόγων ἰσχύς ἐξεκαλείτο, καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν, ἅπερ ἤθελον, τῆς ἀληθείας προεβίβαζεν. Ὅρα καὶ ἐτέρωθεν εἰς ὅσον αὐτῶν ἐδεδείσαν τὸ ἐν λόγοις κράτος. Παρηγγεῖλαν αὐτοῖς τὸ καθ' ἅλου μὴ φθέγγεσθαι. Τί λέγεις; Ἄν μόνον χεῖρη ἢ ἀγράμματος κινήση, αὐτίκα σοὶ μεταπίπτει τὰ τῆς δόξης, καὶ παλαιὸν οὖτος δόγμα τῆς μακρᾶς ἐπικρατείας ὑπεξίσταται τῷ ἰδιώτῃ λόγῳ· καὶ μεθίσταται λαὸς πρὸς νέαν γλῶτταν, ὁ Μωσαϊκοῖς θεομοῖς ἐνθετραμμένος, καὶ ζῆν καὶ θνήσκειν πρὸς τὴν ἐκεῖνων ἀρχαιότητα κεκροτημένος. Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ ἰδιωτικὰ ὁ ἰδιώτης, ἀλλὰ σοφίας ῥήματα φθέγγεται· οὐδ' ὡς ἀγράμματος, βάρβαρα, ἀλλ' ὡς διὰ πάσης τέχνης ἐλάσας κεχαριτωμένα καὶ εὖσημα· ἔστι τις αὐτῶν ἐγκαθημένη τοῖς χεῖρασι ἐμφοτος παιδῷ, δι' ἧς καὶ ῥητόρων ἔθνη, καὶ ἰδιωτῶν ἀγέλαι, ὥσπερ δεσμοῖς ἀλύτοις θεθέντα, πρὸς τὸ κηρυττόμενον αὐτοῖς ἔλκεται. Διὰ τοῦτο φθέγγεσθαι καλῶς, ὅτι ῥήμασι ὀλίγοις πολλοὺς ἀφέντας τὰ πάτρια, ἐκείνοις ἔρω προσχωρήσαντας, ὅτι μὴ πολλὰκις ὀμιλᾷ, καὶ τοὺς σὺν ἡμῖν ἐκάστοτε κατ' αὐτῶν ἰσταμένους καὶ πολεμωτάτους ὄντας, νῦν ὑπηκόων ἔχει καὶ μαθητῶν εὐγνωμόνων τάξις. Τοῦτό με τιγὰν αὐτοῦ ἐπιτάττειν περιήσῃσιν εἰς ἀνάγκην· διὰ τοῦτο μὴδὲ στόμα ἀφρῖν οὐκ ἐπιτρέπω, διὰ τὴν ἐν λόγοις παρρησίαν, τὴν ἰσχύν, τὴν ἐμφοτον περὶθανότητα. Ἴδες τοὺς Ἰουδαίους ὅσον ὁ διδάσκαλος τῶν ἀποστόλων λόγος ὑποπηθήσειν καὶ καταπεπληχθαι παρεσκευάζε· καίτοι Παύλῳ περισσότερον ἢ τοιαύτη περιήσῃσιν χάρις. Βούλει δὲ σοὶ τὸν κορυφαῖον καλῶν μάρτυρα τῆς ἐνοούσης τῷ ἀνδρὶ σοφίας; «Καθὼς, φησὶν, ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Παῦλος κατὰ τὴν δοῦεῖσαν αὐτῷ σοφίαν ἔγραψε·» ὁ ὄρον θεῖον τὴν Παύλου σοφίαν καὶ εἰδῶς καὶ διαμαρτυρόμενος. Εἶτα, καὶ τὸ βαθὺ καὶ πυκνὸν τῶν γεγραμμένων ὄλον ἀποθεάζων καὶ ἐξυμνούμενος, «Ἐν οἷς ἔστι, φησὶ, δυσνόητα τινά.» Ὡσανεὶ· Φρονὸς ὀξείας δεῖται, ῥοπήσ θείας, σοφῶν μαθητῶν, συνέσεως σταθερᾶς, ὁ τῶν γραμμάτων Παύλου θεωρῶς. Διὰ τοῦτο οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστέριχοι, πρὸς τῷ μὴδὲν κερδαίνειν καὶ σφᾶς αὐτοῦ διασφάλοντες, προσπόλλονται. Εἰ δὲ καὶ γλωσσῶν, ὁ Παῦλος, αἷς μὴδ' ἐνεῖθιστο, μὴδ' εἰς ἀκοῆς ἀφίκοι πείραν, τὴν χάριν ἐκλούτοι· κἂν ταῦταις, οὐδενὶ τῶν πρωτείων ἐξίστατο· Εὐχαριστῶ γὰρ τῷ Θεῷ μου, φησὶ, πάντων μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν·» εἰ τοῖνον κἂν τοῖς ἐκφύλοις γλώσσαις ἀμαχον εἶχε τὸ κράτος, τῆς τοῦ Πνεύματος αὐτὸν σοφιστοῦσ ἐπινοίας, πῶς ἂν αὐτὸν διαφθεῖρειν λόγος καὶ τότε οὖσαν ἐθάδα δέξαιτο τὴν Ἑλλάδα· καὶ δι' ὧν πολλοὺς ἐμελλον εἰς εὐσέθειαν ἀιρήσειν, ἐν ταῦταις τὸ ἀριστεῖον ἔχειν· δι' ἧς δὲ σχεδὸν ἅπαντας ἀνθρώπους, ἐν ταύτῃ γέλωτος αἰτίαν καὶ χλεύης παρέχειν; καὶ μὴν οὐκ οὕτως εὐχερῆς εἰς λόγους, οὐδὲ τοῖς ἐχθροῖς ἐνομιζέτο, ἀ δὲ τοῖς ἐχθροῖς εἰς ἔπαινον ὀρᾷ μαρτυρίας, οὐκ ἔστιν

A adeo antiquum a longe obtenta potestate, per idiotæ sermonem deturbatur? et populus Mosaicis institutis innutritus, quique vivere et mori secundum eorum antiquitatem gloriabatur, ad novam linguam transfugit. Omnino: non enim idiota idiotice loquitur, sed sapientiæ verba; nec ut illiteratus barbare loquitur, sed ut qui per omnes artes meavit, gratiose et facili intellectu: quorum labris insidet naturalis quædam παῖθῷ (*aut sua sua medulla*) et rhetorum gentes, ac idiotarum greges, vinculis velut insolubilibus constricti, ad illud, quod ipsis annuntiat, trahuntur. Ob hoc igitur dicere eum prohibeo, quod paucissimis verbis, relictis patriis moribus multos video ad eos se conferre, ita ut unico interdum congressu, subditum locum et discipulorum optimorum impleant, qui infestissimi prius ipsos circumstant. Hæc me necessitate eo adigunt, ut silentium ipsis imponam: ea propter non permitto, vel os aperire, quia vim dicendi liberam, et gratiam persuadendi inhærentem habeant. Vides quantum didascalicus apostolorum sermo Judæos terrore et metu repleverit, qui tamen Paulum abundantius circumfulgebatur. Unum huc testem citatum sistam coryphæum, sapientiæ quæ Paulo inerat. «Quemadmodum, inquit Petrus, frater noster Paulus, juxta ipsi concessam sapientiam, scripsit¹⁴. Et scivit, et agnovit sapientiam Pauli, Dei fuisse donum. Tum veluti canonizans, et omni præconio efferens, profunditatem et densitatem ipsius sermonum, addit: «In quibus sunt quædam haud facile intelligenda¹⁵.» Quasi diceret, «animo opus est celeri inclinatione divina, discipulis intelligentibus, prudentia stabili, si quis rimari ea velit, quæ scripsit Paulus. Quocirca indoctos et instabiles, cum nihil ejusmodi acquirant, seipsos decipiant, et per ruinam pereunt. Si linguarum requiris scientiam, Paulus illa gratia ornabatur: etiam in iis quibus nec assuefecerat, nec quæ fando acceperat: «Gratias, inquit, Deo meo ago, linguis magis omnibus loquor¹⁶.» Si igitur tantam habebat facultatem in linguis peregrinis, dum Spiritus afflatu instrueretur, quomodo vel rationabiliter cogitari poterit, eum linguam vernaculam, quæ Græca fuerat, corrupisse: ut in quibus haud sane multos inducere poterat ad pietatem, ibi principatum obtineret: ubi vero omnes fere homines convertere, ibi risus et irrisionis materiem exhiberet. Omnino, ne quidem ab inimicis suis haud ita sermone contemptibilis habebatur. Quæ autem quispiam intuebitur in laudem martyrii tendere, non est cur aliquis declinet, licet magnos sibi assumat spiritus, et per omnia velit esse contentiosus: et hic meum vide testimonium: Sitichat Pauli sanguinem Judæorum natio: ille lumine cœ-

¹⁴ II. Petr. III. 15. ¹⁵ Ibid. 16. ¹⁶ I. Cor. XIV. 18.

VARIÆ LECTIONES.

* ἐκεῖνω. C. M. ἐκεῖνοισ. γ ἐπιπνοίας. C. M. ἐπινοίας.

iesti collustratus totus transfertur ad eum quem A
persequantur. Tunc autem imprimis et sitiebant,
et in voluntarium homicidium incendebantur, cum
Ipsorum Synagoga vacuas illius reddiderat prædi-
cationes. Omne movebant sycophantiarum arti-
ficio, omnes machinas adinverant. Non lanceis
tantum argenteis, quod dicitur, res gerebatur, sed
mendaciorum, insidiarum, iræ, audaciæ copiis in
cædem illius, contribules armabantur, adeo ut manus
haberet rotantes ab ipso flagrante maleficio. Cum
vero frustra ipsos exultantes et gaudentes, spes des-
ereret (nimirum ille athleta per suas apologias,
omnes omnium machinationes discutiebat, et ad
extremum per sermonis facultatem irresistibilem
dejiciebat), cum hærent, oratorem quemdam
mercenarium, qui calumnias consilio suo soweret,
conducebant. Opinabantur enim reum et accusa-
tum, utcumque omni omnino culpa careret, illius
artes et orationis versutias non evasurum, idque
indubitato futurum. Verum sapiens ille Paulus,
utpote qui divina callebat et humana, qui contra
mercede conductum artificiose accusabat per divi-
nitus suppeditatam prudentiam et gratiam, ita
oratione contendeat, ut illum repelleret, et rubore
suffunderet, cum sua arte qui pretio accepto, per-
sequeretur; pontifices, sacerdotes, alios qui in
cædem ejus conspiraverant, attonitos redderet, et
intricaret; ita ut non solum ipsos hujus suæ mo-
litionis pœniteret, sed et silentium, vel efferatissi-
mis, quasi pœnam quamdam per biennium impo-
nerent (19). Vides ut infensissimos etiam contra
voluntatem istius athletæ in dicendo facultas ad
dicendum impulit testimonium, quod nimirum sapientia
Pauli, apud hostes maxime capitales, re et verbo prædicatur: unde ab initiatis religioni,
sine contradictione ulla, meritissime honoratur.
Noli autem putare me sermonis sapientiam intelli-
gere, dicendi illam facultatem, quæ superflua qua-
dam curiositate, supercilio pomposo, calamistris,
medicamentis et floribus, insitam dicendi pulchri-
tudinem adulterat, et coloribus quibusdam super-
inductis, puerile quod est et elumbe, ad se trahit:
nec illam e contrario, quæ caperata fronte sine
risu ullo nihil utilitatis subit, sed in profundo con-
siders obscuritatis, illiteratos, et de fæce convenas
suis tenebris circumvolutos terrificat: cæcos ad se
attractos amatores, speciosius prostituit: sed nec
quæ effrænis et cervicosa, ad licentiam exorbitat
poetarum incitamentis quibusdam novitatis merce-
tricie lasciviat et illudat: sed illam ego velim quæ
modeste insinuat, publice instruit, princeps docet,
sola inducit, et per congeneres intellectus clare natu-
ram rerum explicat, quod emphasi alicubi opus

δοτις οὐκ ἂν ἐκδουσωπηθεῖη, κἄν μέγα θέλοι φρονεῖν,
ἐπὶ τῷ πάντα φιλόνομικος εἶναι· καὶ μοι πρόσεχε τῇ
μαρτυρίᾳ. Ἐδίψα τὸ Ἰουδαίων, ἔθνος τοῦ αἵματος
Παύλου, ἐπεὶ τῷ οὐρανίῳ φωτὶ περιαστραφθεὶς ἐκεί-
νος, ὄλος μετέστη πρὸς ὃν ἐδίωξεν· Ἐδίψα δὲ τῷ
μᾶλλον, καὶ πρὸς τὴν μαιψονίαν ἀνεφλέγετο, ὅτε τὰς
συναγωγὰς αὐτῶν τὸ ἐκείνου κήρυγμα κεκενωμένως
αὐτοῖς ἀπέλιμπανε· καὶ δὴ πᾶσα μὲν αὐτοῖς; συκο-
φαντίας τέχνη^α, πᾶσα δὲ μηχανὴ ἐκεκίνητο. Οὐκ
ἀργυραὶ δὲ ἔρα λόγχοι μόνον, ὃ λέγεται, ἀλλὰ καὶ
ψεύδους, καὶ ἀπάτης, καὶ ὀργῆς, καὶ θράσους πρὸς
τὴν τοῦ ἀνδρὸς σφαγὴν, τοὺς ὁμοφύλους ἐξώπλιζον,
καὶ τὰς χεῖρας ἤδη ταῖς ἐλπίσι σταζούσας εἶχον θερ-
μοῦ τοῦ μίσματος. Ἐπεὶ δὲ μάτην αὐτοὺς ἀνασκιρ-
τῶντας καὶ χαίροντας αἱ ἐλπίδες ἀπέλιπον (κρείττω
τοῦ ἀριστέως ἀπάντων μηχανημάτων ταῖς ἀπολογίαις
καθισταμένου), τελευταῖον πρὸς τὸ ἐν λόγοις κράτος
καὶ τὸ ἀνεπηρέαστον ἀπορούμενοι, βήτορά τινα μί-
σθοῦ ποιοῦνται, τῶν συκοφαντηθέντων συνήγορον·
οὐκ ἂν ἔτι διαδύναται τὰς ἐκείνου τέχνας καὶ πλοκάς
τῶν λόγων τὸν γραφόμενον, κἄν μυριάκις εἴη ἀν-
αίτιος, οὐδ' ὅπως οὖν ἐν ἀμφιθάλῳ τιθέμενοι. Ἄλλ' ὅ-
γε σοφὸς τῷ ὄντι Παῦλος, ὅσα τε θεῖα καὶ ὅσα ἀνθρώ-
πινα, καὶ πρὸς τὸν οὐτῶ τῇ τέχνῃ καὶ τῷ μισθῷ
παρεσκευασμένον, διὰ τῆς ἀνωθεν δηλονότι χορηγο-
μένης αὐτῷ σοφίας καὶ χάριτος, οὕτως ἀντικατέστη
τοῖς λόγοις καὶ διηγωνίσαστο, αὐτὸν μὲν τρεψάμενος
καὶ καταισχύνας αὐτῇ τέχνῃ καὶ μισοθαρλίᾳ· τοὺς δὲ
ἄρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς, καὶ ὅσοις ὁ κατ' αὐτοῦ συνεκ-
κρότητο^β βόνος, ἐκπλήξω; καὶ ἀμηχανίας ἐμπλή-
σας, ὥστε μὴ μόνον αὐτοῖς τῆς τοιαύτης ἐπιχειρή-
σεως μεταμελεῖν, ἀλλὰ καὶ σιωπῆς, καίτοι πλέον τῷ
θυμῷ ἡγριωμένοις, ὅλα δύο ἔτη καταδίκην σφίσι
ἐπιθεῖναι. Ὅρῳ ὅπως τοὺς ἐχθίστους καὶ ἀκόντας, ἡ
τῶν τοῦ ἀριστέως λόγων δύναμις εἰς μαρτυρίαν
ἐξεδιάσαστο. Ὅτε^γ δὲ καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἡ Παύλου
σοφία ἔργω καὶ λόγῳ διαθεβήσεται, τοῖς ἐκείθεν^δ τὰ
τῆς εὐσεβείας μεμνημένους, οὐ διαφερόντως καὶ
ἀξίως τιμηθήσεται. Καὶ μὴ με νομίσης σοφίαν λόγων
καὶ κράτος λέγειν καὶ δύναμιν, τὴν περιέρχον ταύ-
την καὶ σοβοῦσαν, καὶ κομμωτικοῖς φαρμάκοις καὶ
ἀνθεσι τὸ ἐμφυτον κάλλος τοῦ λόγου νοθεύουσαν, καὶ
τοῖς ἐπιπλάστοις χρώμασι τὸ μειρακιδῶδες καὶ ἐκλυ-
τον πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφουσαν· μηδ' αὖ ἐκείνην, ὅση
τὸ σκυθρωπὸν καὶ ἀμειδῆς, ἐπ' οὐδενὶ χρηστῷ ὑπο-
δύεται, βαθεῖ τε τῆς ἀσαφείας ὑποκαθημένη σκότι,
καὶ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀγελαίους τῷ περὶ αὐτὴν ζῆφῳ
συγχέουσα τε καὶ καταπλήττουσα, τυφλοὺς ἐραστὰς
ἐπισυρομένην καλλωπίζεται· οὐδ' ὅση πρὸς τὸ ποιη-
τῶν αὐτόνομον ἐτραχηλίζεται τὰς νεωτερικὰς ὁρμὰς
ἐταιριζομένην καὶ διαπαίζουσα. Ἄλλ' ἐκείνην ἐγωγι-
ψμι, ὅση σὺφρων μὲν ἀπαγγέλλειν, κοινὴ δὲ διδά-
σκειν, πρώτη δὲ παιδεύειν, μόνῃ δὲ συμπεθεῖν, εὐ-

VARIÆ LECTIONES.

^α ἐδίωξεν. C. M. ἐδίωκε ^α C. M. συκοφαντία καὶ τέχνη. ^β C. M. συνεκροταίτο. ^γ C. M. ἔτι. ^δ C. M. πῶς τοῖς ἐκείθεν.

NOTÆ.

(19) Nam per biennium carcere inclusus libere tenebatur.

σημος δὲ διὰ τῶν συγγενῶν νοημάτων τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ἀναπτύσσειν, καὶ εἰ που χρῆσι ἐμφάσεως, μυστικῶς εὖ μάλα καὶ τελεστικῶς ἀνακαλύπτειν τὴν τῶν κεκρυμμένων ἀλήθειαν. Ταῦτα μὲν γὰρ τῆς ἐμφύτου, καὶ κοσμίας, καὶ βιωφελοῦς τοῦ λόγου σοφίας· ἐκεῖνα δὲ τῆς τερπούσης τὴν ἄλογον αἰσθησιν, καὶ ταῖς παρατροπαῖς· μᾶλλον καὶ τῷ νεωτερίζοντι χαιρούσης ἦθι, καὶ πρὸς μὲν ὠφέλειαν οὐδὲν θρώσης, εἰς κρῶτος· δὲ. καὶ κολακείας, καὶ πολλὴν ἰήρων, διαλυομένης. Οὐκ ἦν ἄρα διὰ ταῦτα τῆς μεγαλονοίας Παύλου οὐδ' ἐγγὺς ἀπομιμῆσθαι, ὅν σὺ τῆς ἐν λόγῳ δυνάμεως (19), ἐπ' αὐτῆς φέρων κεφαλῆς, μονονοῦχι προσκυνεῖς, τὸν, Ἦ δ' ὅς· τὸν, Ἦν δ' ἐγώ. Ὡς πῶ τις καὶ τῶν εἰς δόξαν οἰκειῶν αὐτὸν ἀπεσέμνυνε, προσθεῖην δ' ἂν ἔγωγε, καὶ μάλα εἰκότως, καὶ τὸν Ἐπεπόνθει· ἐγώ· καὶ, Ἦδει· ἐγώ· καὶ, Ἦκηκεῖ· ἐγώ· καὶ τὸν Β εὐκ οἶδ' ὅπως· ἂν τις οὐκ εἰς μακρὰν ἀηδίαν αὐτὸς ἐμπέσοι τὰ ἐκείνου διεξιῶν· ὅς ἐπὶ τοσοῦτον ταῖς τῶν ῥημάτων καινοτομίαις διαβρυπτόμενος· ἐθιγλύετο, ὡς μηδὲ προσώπων αὐτοῖς ἐμφάσεις ἐτι βούλεσθαι καταλιπεῖν, εἰς παράσημον δὲ τύπον ἀπαρμυφάτων τὴν χαρακτῆρα τούτοις μεταβιάζεσθαι. Ἐὼ δὲ νῦν τὸν τὰ λιπάσματα τῶν ὀφθαλμῶν, κατὰ ψυχὴν μᾶλλον πεπονθότα, ἢ φθεγγάμενον· καὶ τὰ τῆς σαρκὸς πιεσὰ ἐλπίστα ε, καὶ εὐσταθῆ καταστήματα ἀθλιώτερον στέρξαντα ἢ ἐκληρήσαντα, καὶ πολλαῖς τοιαύταις λέσχαις καὶ κακαῖς ἀταις ἐνασελαίνοντα ὧν οὐδ' ἐτέρου μιμητὴν εἰς λόγους, οὐδ' εἰ τις τοιοῦτος· ἔτερος, τὸν θαυμάσιον Παῦλον, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ, ὥσπερ οὐδ' εἰς πράξεις· οὐδ' εἰς σέβας, θελῆν ἂν ἔγωγε. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδ' ἡ Γόργειος παιδιὰ, καὶ μικροῦ παρισουμένη C τοῖς ἐπὶ σκηνῆς τῶν χορευτῶν σκιρτήμασι καὶ λυγίσμασι ἀπαγγέλλειν, ἀξία τὸ βαθύ καὶ βεσηκός τῶν ὕψηλῶν Παύλου νοημάτων. Ἄλλ' ἐκείνων γε τῶν λόγων τὴν γλῶτταν εἶχε κανόνα, οἱ τηλικούτων πραγμάτων τὸν νοῦν ἐκφέρειν ἐδύναντο κατ' ἀξίαν, μηδὲν μῆτε δολοῦντες μῆτε ἐξυβρίζοντες. « Ὁ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξηρεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! καὶ, « Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » ἢ, « Τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρτας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα. » Ἐπὶ ταύτῃ τῇ σοφίᾳ τὸν διδάσκαλον ἐγώ τῆς οἰκουμένης θειάζω, καὶ θειάζειν ἂν ἀξίως μὴ D τολμηρῶν εὐξάμην, δι' ἧς τοιαῦτα ἐφθέγγετο, εὐσήμε μὲν καὶ σταθερᾶ λέξει τὸ νόημα παριστῶν, κοινὸν δὲ πᾶσι τὸ ὄφελος προτιθεῖς. Τί δ' ἂν εἴποις ἐνθεωρήσας αὐτοῦ τὸ καθαρὸν τῶν ῥημάτων, οὐ μόνον ὅσον εἰς ὀρθότητα φωνῆς καὶ συμμετρίαν ἦκει περιόδιον ἐναρμονίως συστέλλομενον, ἀλλὰ καὶ εἰ τι πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων ἀφήγησιν ἀπευθύνεται, μηδὲν τῶν ἀναγκαίων ἐξῆθεν ἐπισυρόμενον, ἐφ' ὅσον τε τὸ τετραμμένον τῶν ὀνομάτων, καὶ ὅσον ἐπὶ

sit, mystico more, et sacramentali revelat veritatem absconditorum. Hæc enim dicendi prudentia, exornat naturalem ornatum et vitæ utilem; illa, cum qui oblectat irrationalem sensum, quæ ipsa potius aversionibus et novitatibus afficitur; dum nullum commodi respectum habet, sed in applausum adulationem et ineptias meras resolvitur. Quocirca non decuit Paulinam illam sublimem prudentiam, ne a propinquo imitari, illam dicendi facultatem (19') quam tu tantum non adoras. Nempe, inquam ego, inquitbat ille, ut alicubi ille qui gloriolam aucupabatur, seipsum laudat. Cui cur non ego merito adjiciam; et Quem desideravi ego, et, Agnovi ego; et, Audivi ego. Nec ego illum novi, qui longo fastidio laboraret, in illis percensendis, qui in tantum a verborum novitatibus corrumpitur, et emollitur, ut nec vultus representationem aliquam velit remanere; sed in figuram nobis conjunctam, sine ulla significatione characterem eorum compingere. Mitto in præsentem oblinimenta oculorum, quæ animi potius afficiunt, quam loquuntur: carnis spectatam constitutionem ad amantes, vel in ea potius delirantes, ac multis istiusmodi negotiis impiis et damnandis lascivientes, quorum in dicendo imitationem mirabilem illum Paulum, nedum veneratorem dixerim, et agendi participem. Quin nec Gorgiæ ludicra oratio, fere cum scenica adæquanda, propter saltationes in choris salientium; et molles influxiones, meretur cum gravitate et incessu Paulini sensus componi, sed linguam ille suam regulam habebat quasi sermonum illorum qui efferre poterant pro dignitate tantarum rerum sensum et sententiam, sine ulla sui contumelia. « O altitudo divitarum sapientiæ et cognitionis divinæ! quam inscrutabilia iudicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus! » Et, « Quis novit mentem Domini? vel quis illi fuit a consiliis? » Et, « Quis prius dedit ipsi ut retribuatur ei? Christus nos redemit a maledictione legis, factus ipse pro nobis maledictio » Ob hanc ipsius sapientiam, mundi doctorem admiro ego, neque es! cum audacia conjuncta hæc admiratio mea: qui cum istud pronuntiabat intelligibili et constanti sermone, intelligendum exhibens, quo, id quod omnibus conducit, docetur. Quid dicturus est dictionis puritatem intuens, nec illam quæ spectat rectitudinem vocis, et congruenter consentit cum periodi harmonia, sed ulterius ad rerum cognitionem dirigitur explicandam, nec quidquam necessarium de foris accersit. Sed quod vocum inversionem spectat, et durum quid præ se fert distinctum scite ablegat: sublimi generi perspicuitatem, si quis alius, revera plus quam alius, ubique intermiscens. Nec hic commemoro, quod conciliatorio et dictatorio dicendi genere variaretur.

¹⁷ Rom. xi, 35. ¹⁸ Galat. iii, 13.

VARIÆ LECTIONES.

• C.M. ἐλπίσματα. † Ἰσ. [male] ἐπιβεθηκός. C. M. βεθηκός.

NOTÆ.

(19') Platonem intelligit.

Nec quod de divinis rebus instituitur sermo; et quæ maximo honore apud homines habentur: nec quod neminem habet qui possit ipsum imitari in illuminanda et illustranda oratione. « Certamen bonum certavi: cursum confeci: fidem servavi; de cætero, reposita est mihi justitiæ corona ¹⁹. » Et, « Ita curro, ut non in vanum: ita certo, ut non aerem flagellans ²⁰. » — « Qui in forma servi existens non reputavit rapinam esse æqualem Deo, sed existimavit s'emetipsum, servi formam assumens. Quapropter Deus ipsum superexaltavit, et delit illi nomen super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et Infernorum; et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus est in gloria Dei patris ²¹. » et: « Conversatio nostra in cœlis est, unde et expectamus Servatorem Dominum Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ, ut assimiletur corpori gloriæ ipsius ²². » Valde sunt hæc admiranda. (Quidni enim) cum ob alia, tum propter perspicuitatem et puritatem summam concurrentem. Sed qualis fuit in sententiis, talis videtur in sententia ferenda, in convincendo, in reprehendendo, cum oportet, et quomodo oportet, per declarationem et testificationem non fluctuantem. « In quo quis vincitur, ei servus subicitur ²³. » « Corruptunt bonos mores colloquia prava ²⁴. » Et, « Hoc affirmo, quod caro et sanguis, regnum Dei non possidebunt: neque enim corruptio hæreditabit incorruptionem ²⁵. » — « Currebatis bene, quis vos fascinavit ut ne veritati obtemperaretis ²⁶. » Et: « Nolite errare, Deus non illuditur ²⁷. » Et: « En ego Paulus vobis denuntio quod si circumcidemini, Christus vobis nihil proderit ²⁸. » Et: « Testificor omni homini circumciso, quod debitor est toti legi servandæ ²⁹. » Et: « Audetne quis qui negotium cum alio habet de injuriis apud externos judicium subire, et non coram sanctis ³⁰. » Certe idem est magnitudines omnes in unum colligere, et ejus sermonum compositiones per omnia relegere: adeo ubique dignitas et majestas per singulas dictiones permiscetur. At mores ejus quales: « Christus in mundum venit, peccatores salvos facere, quorum ego primus sum ³¹. » Et: « Ego minimus sum apostolorum, qui nec dignus sum vocari apostolus ³². » et: « Desidero te videre, memor tuarum lacrymarum, ut gaudium percipiam; recordationem habens sibi quæ in te est, siue hypocrisis, quæ primum habuit in avia tua Loide, et matre tua Eunice ³³. » — « Utinam excinderentur, qui vos conturbant ³⁴. » — « Sine nobis regnastis, et utinam conturbetis ³⁵. » et sexcenta talia. Nunquid ergo in aliquo inferior est iis qui

τὸ σκληρὸν ἀπονεύει διακρίνον καλῶς ἀποπέμπεται, καίτοι μεγέθει τὸ σαφές, ὡς εἰ τις ἄλλος, μᾶλλον δ' ὡς οὐδὲς ἕτερος, δι' ὧν ἐγκαρσάμενος. Καὶ οὕτω τοῦτό φημι ὅτι περ τῷ συμβουλευτικῷ καὶ νομοθετικῷ διαποικίλλεται· οὐδ' ὅτι περὶ θεῶν ὁ λόγος αὐτῷ πραγμάτων, καὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις μάλιστα τιμῶν· ἀλλ' οὐδ' ὅτι λαμπρύνεσθαι καὶ φαεινῶς εἶπεῖν μιμητὴν οὐκ ἔχων. « Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγῶνισμαι· τὸν δρόμον τετέλεκα· τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπέχεται μοι ὁ θῆς δικαιοσύνης στέφανος. Οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλωτος. Οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρω. » Καὶ, « Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν· διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερέψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγέλων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς· » καὶ, « Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμφορον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. » Θαυμαστά μὲν γὰρ ἄγαν καὶ ταῦτα (πῶς γὰρ οὐ;) ἐν τε τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς ἐπ' ἄκρον συνδρομῆς φαειρότητός τε καὶ καθαρότητος. Ἄλλ' οἷος ἐν τῷ γνωμολογεῖν ἔ καὶ εὐσταθῶς ἀποφαίνεσθαι ἐλέγγειν ἐνθα δεῖ καὶ ὡς δεῖ ἐπιτιμᾶν διαμαρτύρεσθαι; « Ὁ γὰρ τις ἤττηται, τοῦτω καὶ δεδούλωται. » — « Φειρούσιν ἦθη χρηστὰ ὁμίλῃαι κακὰ· » καὶ, « Τοῦτο δὲ φημι, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσει οὐ δύναται οὐδέ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. » — « Ἐτρέχετε καλῶς· τίς ὑμᾶς ἐδάσκανε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; » καὶ, « Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται· » καὶ, « Ἴδὲ, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· » καὶ, « Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὄφελός ἐστιν ἅλον τὸν νόμον ποιῆσαι· » καὶ, « Τολμᾶ τις πρῶγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων. » Καὶ ἴσον ἐστὶ τὰ τοῦ μεγέθους συλλέγειν καὶ τὰς ἐκείνου συντάξεις εἰς ἁλόκληρον ἀναγινώσκειν, οὕτως αὐτὸ τὸ ἀξίωμα δι' ὧν κέκραται τῶν λόγων. Ἄλλὰ τὸ ἦθος ὅποιον; « Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὃν πρῶτός εἰμι ἐγώ· » καὶ, « Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, καὶ ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. » — « Ἐπιποθῶ σε ἰδεῖν μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρὰς πληρωθῶ, ὑπόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνοποχρίτου πίστεως, ἣτις ἐνέφικε σου πρῶτον ἐν τῇ μάμμη σου Λοιδί, καὶ τῇ μητρὶ σου Εὐνίκη. » — « Ὅφελον καὶ ἀποκόψονται αἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς· » καὶ, « Χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε, καὶ ὄφελόν γε ἐβασί-

¹⁹ II Tim. v, 24. ²⁰ II Cor. ix, 26. ²¹ Philipp. ii, 6-11. ²² Philipp. iii, 20, 21. ²³ II Petr. ii, 19. ²⁴ I Cor. xv, 33. ²⁵ I Cor. xv, 50. ²⁶ Galat. iii, 1. ²⁷ Galat. vi, 7. ²⁸ Galat. v, 2. ²⁹ Ibid. 3. ³⁰ I Cor. vi, 1. ³¹ I Tim. i, 15. ³² I Cor. xv, 9. ³³ II Tim. i, 4. ³⁴ Galat. v, 12. ³⁵ I Cor. iv, 8.

VARIÆ LECTIONES.

† C. M. ἐν τῷ κρίνεσθαι.

λεύσατε· > καὶ μυρία ἄλλα. Ἐρ' οὖν ἐνδεῖ τινος τῶν Α
περὶ ταῦτα τῶν βίον ὄλον κατατριψάντων, ὁ μὴδὲ μέ-
χρι τῶν ὀνομάτων, οἶμαι, τῆς ἐπιμελείας αὐτῶν
ἀνασχόμενος, ἀλλ' αὐτοσχέδιον ἔχων τὴν γλῶτταν
βήτορα; Ἄλλ' ἄρα τὸ μὲν ἦθος αὐτῷ καὶ τὸ σαφές
διὰ τοῦ μεγέθους οὕτω διαπρέπει κεραυνούμενον, τοῦ
τάχους δ' ἐνδεῖ. Καὶ τίς οὕτω πέφυκε συγχράτω κε-
χρησθαι γοργότῃ; > Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρί-
νων; Χριστὸς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεῖς.>
— « Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει·
πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. » —
« Τί οὖν τὸ περισσόν τοῦ Ἰουδαίου, ἢ τίς ἡ ὠφέλεια
τῆς περιτομῆς; πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον
μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ
εἰ ἠπίστησαν; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ
Θεοῦ καταργήσει; Μὴ γένοιτο. » Καὶ, Τί ὧν προ-
εχόμεθα; οὐ πάντως καὶ πάλιν· « Λοιδορούμενοι εὐλο-
γούμεν· διωκόμενοι ἀνεχόμεθα· βλασφημούμενοι
παρακαλοῦμεν. Τί ἂν τις πελάγη θαλάσσης σταλα-
γμαῖς μετρεῖν ἐπιχειρήσῃ; ἴσον γὰρ ἐκείνῃ τε στα-
λαγμῶν λογισμοῖς ὑποβάλλειν, καὶ τὴν Παύλου σο-
φίαν πειρᾶσθαι λόγῳ διεξεληθεῖν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὸ
καλλωπίζον, καίτοιγε περιορῶν αὐτὸ εἰς τέλος παρ-
έδραμεν, ἀλλὰ τῆς ἐπιβουλῆς μὲν γυμνώσας, ἐν ἧ
ἂν τις καὶ ἐκαλλωπίσατο, τῷ ἐμφύτῳ δὲ περιβαλὼν,
ὑπερ ἂν τις μόλις ἐλπίσειεν, οὕτω καὶ θαυμάσαι
πρόηνεγκεν, ὡς αὐτὸ τοῦτο κανόνα καὶ τύπον κάλ-
λους ἀληθινοῦ τοῖς συνορῶσι προκεισθαι, πολλῷ τοῦ
σεσοφισμένου καὶ κατ' ἐπιτήδευσιν εἰς ὠραιότητα
διαφέροντος. Ἄλλ' οὐδὲν ἐστὶν ὅσον αὐτοῦ ἀκούειν. C
« Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ἃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς
δὲ πιστεύσουσιν, οὐ ὅς τις ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσιν
χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀπο-
σταλῶσιν· καθὼς γέγραπται, Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες
τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων
τὰ ἀγαθὰ; » πάλιν, « Εἰ τις οὖν ἐν Χριστῷ, εἴ τι
παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τινα σπλάγγνα καὶ οἰκτιρμοὶ,
πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν. » εἶτα, « Ἡ θλίψις ὑπο-
μονὴν κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν· ἡ δὲ δο-
κιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει. » Οὕτως δὲ
τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου Παύλου χαρακτήρ ἀρε-
τῆς ἀπάσης τῆς ἐν λόγῳ τὰς ἰδέας ἐμμορφούμενος,
καὶ τοῖς καταλλήλοις καὶ οἰκείοις ἐμποικιλλόμενος
σχήμασιν, ἀρχετύπου καὶ παραδείγματος λόγον ἐπι-
έχειν καὶ ζηλοῦσθαι ἄξιος, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἐτέρων μί-
μησιν ἀναγεγράφθαι τοῖς γε σωφρονοῦσιν ἐστὶ
δικαίος. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ῥάδιον εὐρεῖν, ὃν εἰκόνισαιεν·
ἐπεὶ μὴδὲ μελέτης καρπὸς, ἀλλ' ἐπινοίας ἢ ὑπερ-
φουὸς τὰ Παύλου βήματα ὁ τῆς σοφίας πλοῦτος, ἢ
τῆς ἀληθείας καθαρὰ καὶ διαυγῆς καὶ ἡδονῆς σωτη-
ρίου βρῶνσα πηγὴ· τοῦτο τῆς ἀνωθεν φοβερᾶς
ἀστραπῆς, βραχεῖά τις λαμπρῶν, τῶν ἀποστολικῶν
χειλέων ἀποπάλλουσα· τοῦτο τῆς ἐν ἀσθενείᾳ τελειου-
μένης θείας δυνάμεως ἀπορροή τις μετρία, κόσμον

totam suam vitam in istis impenderunt : qui, nec
nominum tenuis, quod ego reor, aliquid in iis curæ
posuit, sed cum volubilem e re nata linguam ha-
beret, rhetoricam, ethicam, et perspicuam spe-
ciem ita cum grandiloquentia exercuit conjunctam.
At celeritate descenditur; imo quis cum illo com-
parandus in miscenda granditate : « Deus est qui
justificat, quis ille qui condemnat? Christus qui
mortuus est, potius qui surrexit ³⁶. » — « Omnia mihi
licent, sed non conducunt omnia. Omnia mihi licent,
at non omnia ædificant ³⁷. » — « Quæ est ergo Judæi
superioritas? aut quæ utilitas circumcisionis?
Multa, per omnem modum. In primis, quod con-
credebantur ipsis oracula Dei. Quid autem si in-
creduli fuerint, num eorum incredulitas Dei fidelitatem
evacuabit? Absit ³⁸. » — « Conviciati autem
benedicimus; persecuti, sustinemus; blasphemati,
admonemus ³⁹. » Quid autem mare magnum guttis
metiri velit quis : idem est enim mare guttulis
subjicere, et velle verbis exprimere sapientiam
Pauli, qui nec, ornatum licet penitus non haberet
insuper, in totum non omisit, sed fucis delibutum,
in quibus non nemo gloriabitur, naturali vero de-
core imbutum, quod vix quispiam speraret, ita
provexit in admirationem, ut canonem et formam
veræ pulchritudinis intuentibus exhibeat, longe
semotum a sophistica et studiosè quæsita floridi-
tate. Sed nihil hoc tam probat quam ipsummet
audire : « Quomodo invocabunt, in quem non cre-
diderunt? quomodo credent in eum, de quo non
audierunt? quomodo audient sine præcone? quomo-
do prædicabunt, nisi mittantur? ut scriptum
est, Quam pulchri pedes evangelizantium pacem,
evangelizantium bonum ⁴⁰! » Iterum : « Si quæ
ergo in Christo consolatio : si amoris solamen : si
viscera et miserationes, adimplete meum gau-
dium ⁴¹. » Et : « Afflicto patientiam operatur, pa-
tencia probacionem, probatio spem : spes autem
non pudefacit ⁴². » Atque ita character Epistolarum
Pauli illius magni omnimoda dictionis virtute
confirmatus, congruis atque propriis figuris varie-
gatus, archetypi et exemplaris rationem subire,
atque imitatione exprimi dignus est, non autem
rescribi aut rescribi ad aliorum imitationem a pru-
dentibus debet. Neque enim erit in promptu inve-
nire ad quem alium sit effigiandus. Sunt enim
Pauli verba, non meditationis fructus, sed inspira-
tiones, et excellentiores cogitationes : divitiæ sa-
pientiæ, fons virtutem salutiferam ebulliens,
brevis quædam coruscatio, e labiis apostolicis
exsiliens, terribilis e cælo fulgurationis, effluxus
quidam commensuratus divinæ illius potentiæ per
infirmitatem perfectæ qua totus mundus irrigatur.
Gratia est hæc operans in testaceis vasibus, veneran-

³⁶ Rom. viii, 33, 34. ³⁷ I Cor. x, 22, 23. ³⁸ Rom. iii, 13. ³⁹ I Cor. iv, 12, 13. ⁴⁰ Rom. x, 14, 15.
⁴¹ Philipp. ii, 1, 2. ⁴² Rom. v, 3-5.

VARIÆLECTIONES.

^h C. M. Καὶ τί. ⁱ C. M. ἐπινοίας.

dorum et paradoxorum mysteriorum testimonium A indelebile. Sapientia distillans e lingua idiotica, regula dirigens eloquentiam ex ore immeditato; ex illitteratis labiis ars rhetorica. Quid tu ad ista? An te adhuc ratiocinatio dubia, et ambigua opinio, de Pauli sapientia turbat? Potius tibi imputabitur parcimonia in figuras ejus epistolas si conflueris, vel plurimum tu teipsum accusabis, quod antehac te tantarum gratiarum munera latuerunt. Quid porro diceres, si profundius descendas in alteram partem facultatis ejus in dicendo: Qualis cernitur in plerisque capitibus summis disponendis, quoad ordinem, prudentiam; dum inducit, disponit per hypopheras anthypopheras: quibus in inveniendō epichremasi; quam copiosus in operando; quam promptus ad persuadendum, quam frequens in parabolis et similitudinibus; quantus in enthymemasin, et istis virtutibus congeneribus quas studiose complecti poteris, licet nulli alias meditanda velis præstare, ad amorem vere celerem, et oblectamentum delectabile conciliaudum: Accedat ad ista hujus hominis de idolothytis commentatio: et ubi id agit ut deprimat fastum illorum et inflationem, qui de loquela linguarum ingentes sumpsērunt spiritus: et quod lex debitor erat quæ concedere et locum dare gratiæ deberet. Sed abunde de istis dictum est: coque magis quod litterarum commercio insinuantur: si aliquando insinul convenerimus; conveniemus autem, id Domino mihi suggerente, tum diffusius quam in præsentī de istis apud te disseram.

QUESTIO XCH. [Coisl. CCLXXIII. Taur. C CCLXIII.]

Diversæ quæstiones ex Apostolo per viginti septem capita solutæ.

Edita a Montacutio, ep. 166, ad Georg.

Quandoquidem agnoscis te non modo victum, libenter, sed insuper eic vinci, inter festivitatis commoda reputes, quid est quod ulterius adhuc desideres exempla Scripturarum, in prioribus litteris meis allatarum figurarum; cui tuo desiderio, celeriter cupis satisfieri: quod et æquum esse sentio, sapit enim invidiam illi veritatem non representare, quia veritate victus, quod verum est, quærit. Quocirca, quatuor illorum modorum exempla adhuc adjungo, ita ut haud difficulter distingui et discerni possint ex istis, illa quæ reliqua sunt, tum ut ne tuam prudentiam contumelia afficere videam, nec pro epistola integram tibi librum exarem. Veluti enim inepte quæque levia prosequitur, adhæret fere ille quod obscuritate involvitur, ita quod in aperto positum est, si non cum brevitate exhibeatur in opprobrium tendit, vel doctoris, vel discentis.

VARIÆ LECTIONES.

corrīg. ex C. M. ἀνομολογεῖς. * C. Mon. 551 f. 154 βραδύναι.

NOTÆ.

(18) Capita ex codice Monac. 551 signantur, Edit.

δλον ἀρδεύουσα· τοῦτο τῆς ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν ἐνεργουμένης χάριτος. Ὁ φρικτῶν καὶ παραδόξων μυστηρίων μαρτύριον ἀπαράγραπτον! ἐξ ἰδιωτικῆς γλώττης στάζουσα σοφία, ἐξ ἀμελετήτου στόματος κανὼν εὐγλωττίας, ἐξ ἀμαθῶν χειλέων τέχνη ῥητορίας. Σὺ δὲ τί λέγεις; Ἔτι σε λογισμὸς διστάζων τῆς ἐν λόγῳ Παύλου σοφίας, ἢ διαπόρσις ἐνοχλεῖ; Μᾶλλον δὲ ἄρ' ἔτι σοι μικρολογηθήσεται [εἰ] εἰς σχήματα τὰς Ἐπιστολάς αὐτοῦ σχηματῖσαιεν, ἢ μακρὰ ἀν σαυτοῦ τῶν προτέρων καταγνοίης, ὅτι σε τοσοῦτων χαρίτων δωρεὰ διελάνθανε; Τί δ' ἂν εἴποις ἐμβαθυνόμενος τῷ ἑτέρῳ μέρει τῆς ἐκείνου περὶ τοῦς λόγους; δυνάμειος, οἷος ἐν τοῖς κεφαλαίοις τὴν τάξιν, τὴν σύνεσιν εἰσάγων οἰκονομούμενος, ὑποφέρων ἀνθυποφέρων, ὅσος τῶν ἐπιχειρημάτων τὴν εὐρεσιν· τὸ ἐν ταῖς ἐργασίαις γόνιμον· ὅπως συμπεῖθειν ἔτοιμος καὶ πολὺς παραβολαῖς, παραδείγμασιν· ἠλικὸς τοῖς ἐνθυμήμασι· καὶ τὴν ἄλλην τούτοις ἄπασαν συγγενῆ δύναμιν, & σοι παράσχοι περιελθεῖν, κἂν μηδὲν θελήσης ἑτέρῳ κατὰ μελέτην προσχεῖν, εἰς ὡς ἀληθῶς ἐξῆν ἔρωτα καὶ θαῦμα γλυκὺ, ἢ τε περὶ τῶν εἰδωλοθύτων τοῦ ἀνδρὸς εἰ; ταῦτα μεταχειρήσεις, καὶ ἐν ᾧ καθαίρειν ἐπιχειρεῖ τῶν μεγαλοφρονούντων, ἐφ' ᾧ γλώσσαις ἐλάλων τὸ φύσημα, καὶ ὃν καὶ ὡς ὁ νόμος ὀφειλέτης ἦν παραχωρησάι τῇ χάριτι; Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἱκανά· καὶ ταῦτα κατὰ γράμματος ὁμιλίαν. Εἰ δέ ποτε συνεσόμεθα (συνεσόμεθα δέ· θεῖόν μοι τοῦτο μήνυμα προαγορεύει), τότε πλατύτερον ἢ νῦν περὶ τούτων σοι διαλεξόμεθα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΓ'.

Ζητήματα διάφορα τοῦ Ἀποστόλου διὰ κ' καὶ Ϛ κεφαλαίων ἐπιλυόμενα.

Nicom, p. 253 seq. De variis Pauli locis.

Ἐπειδήπερ οὐ μόνον χαίρων ἀνομολογεῖς ἰ τὴν ἤτταν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑορτὴν αὐτὴν ὠφελείας ἀναφέρεις, ὅμως δ' ἐπιζητεῖς ἔτι παραδείγματα τῶν ἐν τῷ πρώτῳ γράμματι εἰρημένων τρόπων· καὶ ταύτην σοι τὴν ἐξαίτησιν πέρας λαβεῖν οὐ βραδύνον κ, δίκαιον νομίζω· ἀνδρὶ γὰρ ἀληθείας ἠττωμένῳ, φθονερὸν μὴ παρέχειν μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν ἐπιζητούντι. Καθ' ἕκαστον τοιγαροῦν ἐκείνων σοι τῶν τεσσάρων ἐρίπων ὀλίγα τινὰ παραθέντες τῶν παραδειγμάτων, ἅτε βραδίαν οὖσαν τῶν λοιπῶν ἐκ τούτων τὴν θεωρίαν καὶ διάκρισιν, ἵνα μὴ καὶ σὴν ἐξυθρίξειν δόξωμεν σύνεσιν, καὶ βίβλον ὅλων ἄντ' ἐπιστολῆς γράφειν παραλείψωμεν. Ὡσπερ γὰρ τὸ λεπτολογεῖν τῷ δυσθεωρήτῳ προσαρμόζεται, οὕτω τὸ σαφὲς ἀν μὴ διὰ τοῦ συντόμου πρόεισι, τοῦ μανθάνοντος ἢ τοῦ διδάσκοντός γε πάντως εἰς κατηγορίαν περιίσταται (18).

α. Αὐτίκα τοίνυν τὸ, « Τί οὖν ἐροῦμεν, Ἀβραάμ Α τὸν πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι κατὰ σάρκα, » φανερόνως καθ' ὑπερβατὴν ἐσχημάτιζται· τὸ γὰρ, κατὰ σάρκα, δέον πρὸ τοῦ πατέρα κείσθαι, ὑπερβεθῆκός τὴν οἰκίαν χώραν, μετὰ τὸ εὐρηκέναι, συντέτακται.

β. Τοιοῦτον καὶ τὸ, Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· ἀντὶ γὰρ τοῦ, Βλέπετε τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, εἴρηται.

γ. Καὶ τοῦτο, Οἱ δοῦλοι δὲ ὑπακούετε τοῖς κυρτοῖς κατὰ σάρκα, ἀντὶ τοῦ, τοῖς κατὰ σάρκα κυρτοῖς.

δ. Ἀποδέδοται τοῦτοις καὶ τὸ· Πρὸς δὲ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ· συνδιαπικίλλεται· τὸ γὰρ ἀπλοῦν, Πρὸς δὲ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σύνεσίν μου· ἢ εἰ βούλει· Πρὸς δὲ δύνασθε νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. Δύναται γὰρ τοῦτό τε καὶ ἐνιαπῶν προσηρημένων δι' ἐκατέρου τρόπου εἰς τὸ ὀρθόν τε καὶ συνειθισμένον τῆς φράσεως ἐπανάγεσθαι. Λέγω δὲ ἦτοι διὰ τοῦ καθ' ὑπερβατὴν, ἢ διὰ γε τοῦ κοινοποιουμένου ἔλλειπτικοῦ τὸ προσηρημένον τοῖς ἐπειτα, ὡσπερ καὶ νῦν, τὸ κατ' αἰτιατικὴν ἐκπεφωνημένον ἐνικὸν ἄρθρον ἀπὸ κοινοῦ παραληφθὲν ὀλόκληρον τὸ ῥητὸν ἀπειργάσατο.

ε. Τοιοῦτον καὶ τὸ, Δι' δὲ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσι μου ὑπὲρ ὑμῶν· ἢ γὰρ, ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν, ὄφειλε προσηρηθῆσαι, δι' οὗ γινώριμον τὸ ἀπὸ κοινοῦ, ἢ ἐν ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν θλίψεσι μου, ὅπερ ἐνδεικνυσι τὸ ὑπερβατὸν· καθ' ὁπότερον γὰρ τῶν δύο τοῦτων διαληφθὲν, ἀπρητισμένην τὸ ῥητὸν ἀναδέχεται τὴν ἐρμηνείαν.

ς. Πάλιν, Διὰ τοῦτο ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν. Ὅμοιον γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις· ἢ γὰρ τὴν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ καθ' ὑμᾶς πίστιν· ἢ τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν τὴν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ ἀναγινώσκοντες κεκοινοποιημένην· καὶ οὐδὲν ἔχουσαν παρατετραμμένον τὴν φράσιν εὐρίσκωμεν.

ζ. [Παραπλήσιον] καὶ τὸ, Εἰ δὲ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν, διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε· τὸ γὰρ ἐντελές, Εἰ δὲ τις οὐχ ὑπακούει τῷ διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἡμῶν λόγῳ, τοῦτον σημειοῦσθε· ἢ καὶ οὕτως· Εἰ δὲ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν τῷ διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε. Καὶ δῆλον, ὅτι τὸ μὲν πρότερον ἀπὸ τοῦ καθ' ὑπερβατὴν ἐπανάγεται· τὸ δὲ ὕστερον ῥηθὲν, ἀπὸ τοῦ κατ' ἔλλειψιν κοινοποιουμένου τοῖς ἐφεξῆς τὰ προσηρημένα ἀπαρτίζονται.

η. Καὶ, Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν· ἀντὶ τοῦ, τοῖς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πλουσίοις· ἢ, τοῖς πλουσίοις τοῖς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Καὶ, Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασιν ὑπὲρ ὑμῶν· ἀντὶ τοῦ, ἐν τοῖς ὑπὲρ ὑμῶν παθήμασιν· ἢ ἐν τοῖς παθήμασι τοῖς ὑπὲρ ὑμῶν.

θ. Ἔτι δέ· Τὴν δέξιν ποιούμενοι, ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ

1. Ut instemus : « Abraham Patrem nostrum, quid dicemus, inventum fuisse juxta carnem ⁴³, » patet quod figurate per hyperbaton dicitur. Illud enim κατὰ σάρκα, secundum carnem, præcedere debuit, πατέρα ἡμῶν, patrem nostrum; suum ergo locum supergressa dictio, conjungitur cum invenisse.

2. Tale et illud, « Videte Israel secundum carnem pro, Videte Israel qui est secundum carnem ⁴⁴. »

3. Et, « Servi, obedite dominis secundum carnem ⁴⁵, pro, secundum carnem dominis.

4. Accedat ad ista et illud : « Potestis cum legeritis cognoscere prudentiam meam in mysterio secundum Christum ⁴⁶ : » ubi elegantia variatur : simpliciter enim sic est : Ad quod potestis legentes intelligere in mysterio Christi prudentiam meam : aut si vultis, Πρὸς δὲ δύνασθε νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου, τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ Χριστοῦ. Potest hoc effatum, ut et alia etiam jam dicta per utrumque modum ad recti intelligentiam, et phrasium usum reduci. Intelligo autem per hyperbaton, aut per ellipsin quamdam novam, præcedentia sequentibus copulantem, uti nunc articulus singularis numeri, qui in accusativo effertur, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ consummatam periodum reddat.

5. Tale et illud, Δι' δὲ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσι μου· quod hyperbaton habet : vel enim conjungi debet cum ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν, per quod cognoscitur quod est ἀπὸ κοινοῦ aut, ἐν ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν θλίψεσι μου. Quovis modo accipitur, sententia perfectam admittit interpretationem.

6. Iterum, Διὰ τοῦτο ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν. Similis hic locus ante allatis, vel enim potest esse, τὴν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ καθ' ὑμᾶς πίστιν, aut, τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν τὴν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ. Ita legentes nihil innovatum, nihil perversum in loquendi modo inveniemus.

7. Simile est et hoc : Εἰ δὲ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν, διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε. Absoluta oratio ita se habet : Εἰ δὲ τις οὐχ ὑπακούει τῷ διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἡμῶν λόγῳ, τοῦτον σημειοῦσθε· aut hoc modo, Εἰ δὲ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν, διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτων σημειοῦσθε, Patet, quod istorum modorum prior, per hyperbaton reduciitur : posterius dictum liquet per ellipsin a superioribus intelligendam absolvi.

8. Et, Τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε μὴ ὑψηλοφρονεῖν, pro τοῖς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πλουσίοις· et, Νῦν χαίρω ἐν τοῖς ὑπὲρ ὑμῶν παθήμασιν· aut, ἐν τοῖς παθήμασι τοῖς ὑπὲρ ὑμῶν.

9. Adhuc, Τὴν δέξιν ποιούμενοι, ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ

⁴³ Rom. iv, 1. ⁴⁴ I Cor. x, 18. ⁴⁵ Ephes. vi, 5.

⁴⁶ Ephes. i, 1, 4.

ὁμῶν τῆ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. Singula enim antedicta A per utrumque modum dicendi, regressum in id quod est τὸ κοινὸν recipiant : per hyperbaton autem simpliciter, id quod hyperthesin dictum est, contextitur.

10. Illud : Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν Κυρίῳ· ubi illud, ἐν Κυρίῳ, annexum est illi, ἀσπάζομαι ὑμᾶς, juxta usum sequentem dicendi ad finem repetitur. Et illud : Ὅπως ἐξέλθεται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηροῦ· simili figura effertur. Nam vox πονηροῦ locum supplere debet ejus quod sequitur ἐνεστώτος, et postremum locum absolvit.

11. Iterum : Τούτου χάριν, ὁ δέσμιος ἐγὼ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν· quasi diceret : Τούτου χάριν, ὁ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν δέσμιος Χριστοῦ. Captivi enim Jesu Christi plures fuerant martyres, sed non pro gentibus in carcerem conjecti. Non enim ideo vinciebantur et occidebantur, quod gentes adducerent ad Christum, sed quod ipsi fidem in Christum volebant abnegare. Paulus victus Jesu Christi, haud aliter fuit, quam propter gentes; nempe quod illis Jesum Christum, et non hunc aut illum annuntiabat, nullum particularem uominem, sed integras nationes ad Christum converteret. Eapropter captivus tenebatur. Sed de sensu loci interiori, et verborum significatione, alibi sum C diciturus.

12. Ad eum tropologiae modum spectat : Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας μὴ καταφρονεῖτωσαν ὅτι ἀδελφοί εἰσιν, ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπητοί, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι ἢ μετέχοντες. Patet autem quod εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι per hyperbaton dicitur; proprium vero locum si disponatur recte sic supplebit : Ἀλλὰ μᾶλλον οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπητοί· nempe quod ipsorum heri tales sint.

13. Ad eundem modum et hoc refertur, Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε· καθὼς ἐστὶν ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. Nisi enim ordine mutato diceremus : Ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὸν κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν παλαιὸν ἄνθρωπον· aut si velis, Ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν· locus sensu destitueretur.

14. Ita et in istis, Ἴνα δῶ, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγά-

ὁμῶν τῆ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· τουτέστιν ἐπὶ τῆ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον κοινωνίᾳ ὑμῶν· ἢ καὶ οὕτως· ἐπὶ τῆ κοινωνίᾳ ὑμῶν τῆ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· ἕκαστον γὰρ τῶν εἰρημένων ἀφ' ἑκατέρου τρόπου τὴν εἰς τὸ κοινὸν ἐπάνοδον ἀπολαμβάνει· καθ' ὑπερβατὸν δὲ καθαρῶς, ὃ καθ' ὑπέρθεσιν λέγεται, διαπλέκεται.

1. Τὸ, Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν Κυρίῳ· τὸ γὰρ, ἐν Κυρίῳ, συναπτόμενον τὸ ἰ, ἀσπάζομαι ὑμᾶς, κατὰ τὴν ἀκολουθεῖν τοῦ λόγου χρῆσιν πρὸς τῷ τέλει νῦν ἀποδέδοται. Καὶ τὸ, Ὅπως ἐξέλθεται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηροῦ, παραπλήσιον ἔσχε τὸν σχηματισμὸν· τὸ γὰρ, πονηροῦ, τὴν ἐφεξῆς τοῦ ἐνεστώτος χώραν ἐπέχειν ὀφείλον, τὴν ἐσχάτην ἀνεπλήρωσαν.

1α'. Καὶ πάλιν, Τούτου χάριν ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν, αἶον, Τούτου χάριν ὁ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Δέσμιος μὲν γὰρ γεγόνασι τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ πολλοὶ τῶν μαρτύρων, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν. Οὐ γὰρ ὅτι τὰ ἔθνη προσήγον τῷ Χριστῷ διὰ τοῦτο ἐδέδεκτο καὶ ἐσφάττοντο, ἀλλ' ὅτι αὐτοὶ καθ' ἑαυτοῦς τὴν εἰς Χριστὸν οὐκ ἠθέτουσαν πίστιν. Οὐδὲ Παῦλος δέσμιος μὲν ἦν τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν. Ὅτι γὰρ ἐκήρυττεν αὐτοῖς τὸν Χριστὸν καὶ ὅτι οὐχὶ τόνδε ἢ τόνδε, ἀλλὰ καὶ δῆμους ὅλους μετετίθει πρὸς Χριστὸν· διὰ τοῦτο τὸ πλεον ἐδέδεκτο. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ θεωρίας καὶ τῆς τῶν λέξεων ἀναπτύξεως ἐν ἄλλοις.

1β'. Τῆς αὐτῆς μέντοι τροπολογίας ἔχεται καὶ τό· Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας μὴ καταφρονεῖτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπητοί, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι ἢ μετέχοντες· τὸ γὰρ, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, φανερόν ὡς ὑπερτίθεται· ἀναπληρώσει δὲ τὴν οἰκίαν χώραν οὕτω πως διαταχθέν· Ἀλλὰ μᾶλλον οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπητοί· οἱ δεσπότας δηλονότι.

1γ'. Εἰς τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἀναφέρεται καὶ τὸ, Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν· εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. Εἰ μὴ γὰρ ὑπερθέοντες εἴπαμεν, Ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὸν κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν παλαιὸν ἄνθρωπον· ἢ, εἰ βούλει, Ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν εἰς ἀδιανόητον ἀν περιεχομένους εἴπαμεν.

1δ'. Καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ, Ἴνα δῶ κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγά-

πη ἐβρίζωμένοι και τεθεμελιωμένοι· ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἀγίοις τί τὸ πλάτος και μῆκος, και βάθος, και ὕψος. Ἐν τούτῳ τοιγαροῦν τῷ χωρίῳ, εἴτις τὸ, ἐν ἀγάπῃ ἐβρίζωμένοι και τεθεμελιωμένοι, τῇ ὑπερθεσίῳ λέξει μὴ ὑποτάξας οὕτω τὴν σύμφρασιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἔχον ἐπαναστρέφει, βαρβαρίζουσαν οὗτος ὑπόληψιν τῷ θεῷ Παύλῳ περιάψει· τὸ μέντοι διηρθωμένον ἢ εἴη ἂν τοιούτου· Ἴνα ἐν ἀγάπῃ ἐβρίζωμένοι και τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι· και ἐξῆς. Και ὅρα ὅπως ἐμπροσθεν μὲν τοῖς μὴ προορῶσι τὸ ἀναχωρημένον και σοφὸν τῶν ῥημάτων ἐδόκει τὸ ῥητὸν βάρβαρον· ἀναφανείσης δὲ τῆς τροπῆς, συναναφανῆ και τὸ ἐμμέθοδον.

ιε'. Τὸ αὐτὸ δὲ εἶδος καθορᾶται και ἐνθα φησιν, Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν και τιμὴν και ἀφθαρσίαν ζητοῦσιν ζωὴν αἰώνιον· ὑπερβέθηκα γὰρ κανταῦθα τὸ, ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον· και ἐστὶ τὸ κατὰ πόδα τῆς ἐρμηνείας· Τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον, δόξαν και τιμὴν και ἀφθαρσίαν ἀποδώσει. Καὶ σκόπει μοι πάλιν ὅπως συναναφανῆ τῷ ὑπερβατῷ ἢ τοῦ ἀπὸ κοινοῦ μεταχειρίσας· τὸ γὰρ, ἀποδώσει, ὁπισθεν ῥηθὲν και ἐνταῦθα συνεφέλλεται.

ις'. Τὰ μέντοι γε τοῦ προκειμένου ῥητοῦ ἐφεξῆς ἔχουσι μὲν και αὐτὰ τὸ ἀπὸ κοινοῦ· ἔχουσι δ' εἰς τὸ καλούμενον ζεύγμα ἀπομερίζομενόν τε και εἰδοποιούμενον. Τὸ γὰρ, Πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς και ὀργὴ και θλίψις και στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου τε πρώτου και Ἑλληνοῦ, οὐκ ἂν ἀπρητισμένον εἴη εἰ μὴ ἔλκυσθει πάλιν τὸ, ἀποδώσει, σχηματισθὲν εἰς τὸ, ἀποδοθήσεται. Ὅπερ ἐξακουεῖν δεήσει και ἐπὶ τοῦ, Δόξα δὲ και τιμὴ και εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ και Ἑλληνι.

ιζ'. Ναι δὴ τῇ ἀπὸ κοινοῦ τροπῇ διαμεμόρφωται, και τό· Εἴτε θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὁμῶν παρακλήσεως· διὲ γὰρ πάλιν προσυπακουσθήναι τὸ, θλιβόμεθα.

ιη'. Ὅσπερ και ἐν τῷ, Εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὁμῶν παρακλήσεως και σωτηρίας· ὀφείλει προσεπισυνῆφθαι τὸ, παρακαλούμεθα.

ιθ'. Καὶ τὸ, Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονούμεν, ὁμῖν· εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἐσχημάτισται· τὸ γὰρ ἐντελές, Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ ἐξέστημεν· εἴτε σωφρονούμεν, ὁμῖν σωφρονούμεν.

κ'. Μάλιστα δὲ πλεονάζει τὰ εἰρημένα ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ· Ἀοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὁμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, και ἀπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς και εἰς πάντας, και αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὁμῶν ἐπιποθούτων ὁμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὁμῖν. Ἐπεὶ εἰ τις μὴ προσαποδίδους τῷ ῥητῷ εἰς τὴν και εἰρμὴν ἀπαγγέλλει καθαρῶς θιμίζου τὸν λόγον, εἰς ἀδιανόητον ἂν περισταίη παντελὸς ἢ ὑφώγησις ἢ τοῦ προκειμένου. Καὶ τόγε αἴτιον οὐ τοῦ γράμματος,

ἀγάπῃ ἐβρίζωμένοι και τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι και σὺν πᾶσι τοῖς ἀγίοις τί τὸ πλάτος, και μῆκος, και βάθος, και ὕψος. Ubi si quis illud : Ἐν ἀγάπῃ ἐβρίζωμένοι και τεθεμελιωμένοι, dictioni transpositæ non subiciat, is connexionem loci in id, quod natura postulat, convertens, barbarum sensum divino Paulo assignet : sententia rite et articulate prolata, hæc est : Ἴνα ἐν ἀγάπῃ ἐβρίζωμένοι και τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι, etc. Videsis autem qualiter iis qui ab arte non prævident id quod resultabit, et quam prudenter verba sint disposita, barbære sonare videbitur dictum, ut figura ubi comparuit, una patebit et illustris ordo.

15. Eadem forma cernitur et ubi ista ait : Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν και τιμὴν, ἀφθαρσίαν ἀποδώσει. Attende autem quemadmodum una cum hyperbato ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, repetitio est : Nam ἀποδώσει in sine adjectum et hic assumitur. καὶ ἀφθαρσίαν ἀποδώσει. Καὶ σκόπει μοι πάλιν ὅπως ὁπισθεν ῥηθὲν και ἐνταῦθα συνεφέλλεται.

16. Quæ ergo in præsentī sententiā sequuntur, habentur ; et illa quæ ἀπὸ κοινοῦ intelliguntur : habent autem et in eo quod Zeugma appellatur abstractum et specificatum. Illud enim : « Πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς και ὀργὴ, και θλίψις, και στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου, τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου τε πρώτου και Ἑλληνοῦ » non esset perfecta sententiā, nisi iterum attrahatur, ἀποδώσει formata per ἀποδοθήσεται, quod omnino subintelligi debet in iis, δόξα δὲ, και τιμὴ, και εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ και Ἑλληνι.

17. Etiam et per conversionem ἀπὸ τοῦ κοινοῦ formatur. Et istud : Εἴτε θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὁμῶν παρακλήσεως· nam denuo subintelligendum est θλιβόμεθα.

18. Ut et in istis : Εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὁμῶν παρακλήσεως και σωτηρίας· nempe annuendum est παρακαλούμεθα.

19. Item et illud : Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονούμεν, ὁμῖν· per eandem figuram formatur : nam absolute ita est : Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ ἐξέστημεν· εἴτε σωφρονούμεν, ὁμῖν σωφρονούμεν.

20. Ita redundant omnino in hoc loco ; Ἀοξάζοντες Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὁμῶν, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, και ἀπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς και εἰς πάντας, και αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὁμῶν ἐπιποθούτων ὁμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὁμῖν. Quæ nisi quis indulgentiæ sententiæ seriatim deducta prolotione in ordinem redigat, interpretatio loci omnino sine sensu destituetur. Cujus causa non est Scripturæ attribuenda, sed ignorantibus figuras, quibus scriptor utitur. Ver-

VARIÆ LECTIONES.

■ Ισ. διηρθωμένον. C. M. διηρθωμένον. ■ C. M. recte habet ὑφήγησις.

horum consummatus ordo hic est : Δοξάζοντες εἰσι Α τῶν δὲ μὴ συνιέντων τῶν ἐν τῷ γράμματι σχημάτων οἱ ἅγιοι τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὁμῶν, τῇ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῇ ἀπλότῃ τῆς εἰς αὐτοὺς κοινωνίας, καὶ τῇ εἰς πάντας. Iterum, Δοξάζοντες εἰσι Θεὸν, καὶ ἐπὶ τῇ ὑπὲρ ὁμῶν δεήσει αὐτῶν ἐπιποθούτων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν εἰς ὑμᾶς χάριν τοῦ Θεοῦ. Vide qualiter hic locus συνέστραπται εἰ ἐλλείπεται, ac si placet περιδέβληται · a foris hand multa de-erant, sed paucis vocibus per ellipsin, et ἀπὸ κοινοῦ assumptis, et hyperbato juxta seriem in locum communem recepto, apertissima erit et perspicua interpretatio.

21. Per ellipsin et hoc etiam enuntiatur, Εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε καὶ ἀπὼν ἀκούσω. Deest enim manifeste hoc εὐφρανθῶ, aut quid simile.

22. Sed et istud, Ὡσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτως καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί · effertur ἀσχηματίστως. Sed est quod deficit, est quod per ἐπίζευξιν ἀπὸ κοινοῦ subijciitur prolato, sine omni tropo et figura ad hunc modum proferendum est : Ὡσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Κυρίῳ, οὕτως αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί πράγματι ὑποτασσέσθωσαν αὐτὸν ὀφείλουσιν ὑποτάσσεσθαι.

23. A dictis non abhorret et istud : Ἀδελφοί, ἐγὼ ἔμαυτὸν οὐ λογιζομαι κατελιγμέναι, ἐν δὲ, τὰ ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τῶν δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως.

Ποῖον γὰρ ἂν παρασταίῃ νόημα διὰ τοῦ, Ἐν δὲ, εἰ μήτε ἀπὸ κοινοῦ παραληφθεῖ τὸ, λογιζομαι κατελιγμέναι, μήτε εἰ τι ἄλλως παρεῖθῃ συνδιαληφθεῖ ἡ ἀναπλήρωσις; ἐκείνων δὲ κατὰ νόμους τῆς τροπικῆς τεχνολογίας συμπαραληφθέντων, τοιοῦτος ἂν εἴη καὶ ὁ νοῦς καὶ τὸ ἀκλόουθον τῆς συντάξεως · Ἀδελφοί, ἐγὼ ἔμαυτὸν οὐ λογιζομαι κατελιγμέναι · ἐν δὲ λογιζομαι κατελιγμέναι, ὅτι τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τῶν δὲ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως · ὥστε ἔλεγεν · Τοῦτό ἐστι, ὃ λογιζομαι κατελιγμέναι, τὸ μήπω μὲν τι κατελιγμέναι, δεῖν δὲ ζητεῖν, αἰεὶ καταβαθεῖν, καὶ μὴ ἐβραβυμεῖν τοῖς κατορθωθεῖσιν · ὃ γὰρ τοῦτο κατελιγμένος, οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ κατὰ σκοπὸν διώκων ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως. Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν νοημάτων παράστασις, εἰ καὶ συγγενούς, ὁμοῦ οὖν ἰδιαζούσης δεῖται ὑποθέσεως · νῦν δὲ πρὸς ἐνδείξιν εἰρηται μόνον τῆς τροπικῆς ἀναπτύξεως.

κδ'. Σαφεστάτην δ' ἂν ἐμφανιεῖ τὴν ἔλλειψιν καὶ μικροῦ δεῖν εἰς περίοδον ἀποτεινημένην (ὅπερ ἐμὸν μᾶλλον ἔδοξεν), αὐτοτελῶς εἰπόντα πρότερον, οὕτω τὸ κατεσχηματισμένον παραθεῖναι · οἶον, Εἴτε ὑπὲρ Τίτου χρὴ λέγειν, κοινωνῶς ἐστὶν ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός · εἴτε ὑπὲρ τῶν συντοσταλέων αὐτῷ λοιπῶν δύο, ἀδελφοί ἡμῶν εἰσι κακεῖνοι, ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ. Τοῦτο μὲν ἀπὸ τοῦ τροπικοῦ λόγου εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐπανήκεται · τὸ δὲ τροπικὸν δῆλον ὡ; ταύτην ἔχει τὴν γραφὴν · Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνῶς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός, εἴτε ἀδελφοί ἡμῶν ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν δόξα Χριστοῦ. Καὶ οἶδα ὅτι οὐκ ἂν σοι δόξη παράδοξον εἶναι τὸ τοιοῦτον τῆς ἐλλείψεως εἶδος · πολλὰ γὰρ τοιαῦτα καὶ παρ' Ὀμήρῳ, καὶ Ἀντιμάχῳ, καὶ Ἀριστοφάνει, Θουκυδίῳ τε καὶ Πλάτωνι, καὶ Δημοσθένει, καὶ σχεδόν τι τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς τε καὶ λογογράφοις · εἰ καὶ τινες, ὧν καὶ Καλλιμάχος ὁ Λίβυς, τὰ τε ἄλλα πολλῶν ἠετώμενοι, καὶ οὐκ εἰς κόρον μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔκτοπιωτάτην τομὴν τοῦ συνήθους καὶ παρατροπῆν καὶ ἀφαίρεσιν τὸ τὸ γ τοιοῦτον εἶδος βιασάμενοι, οὐκ ἀναίτιως ὑπὸ τῶν ἐπιστήμην ἔχόντων ἤ κρίνουν τὰ τοιαῦτα (κριτικοὶ δὲ οὗτοι) ὑπὸ ἐπιτίμησιν ἔπεσον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τούτων.

κε'. Τὸ μέντοι, Ἐχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθείσαν ὑμῖν διάφορα, εἴτε προφητεῖαν κατὰ

VARIE LECTONES.

• C. M. omittit τῇ. ἢ C. M. τῶν. ἢ τὸ mendose repetitur. ἢ C. M. add. [male] μή.

τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, εἴτε διακονίαν ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδάσκων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, εἴτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει, ὁ μεταδιδούς ἐν ἀπλότητι, ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν ἐν ἰλαρότητι· τοῦτο δὲ, τοῦτο τὸ βῆτον λαμπρὸν ἂν εἴη περιβεβλημένου λόγου παράδειγμα· ἔχει μὲν γὰρ εὐθὺς τῷ καθολικῷ ἐπιπερόμενα τὰ μερικὰ· τοῦτο μὲν, τῷ χαρίσματι τὴν προφητείαν καὶ τὴν διακονίαν· τοῦτο δ' αὖ πάλιν τῇ διακονίᾳ τὰ μερικώτερα ταύτης τὴν διδασκαλίαν τὴν παράκλησιν, καὶ εἴγε βούλει, τῇ παρακλήσει τὴν μετάδοσιν, τὴν προστασίαν, τὴν ἐλεημοσύνην. Ὅ τε γὰρ μεταδιδούς καὶ ὁ προϊστάμενος· καὶ ὁ ἐλεῶν, εἰς παραψυχὴν τινα καὶ παράκλησιν καθίστανται· τοῖς δ' αὐτῶν εὐεργετούμενοις οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθ' ἑσπερον τρόπον περιβέβληται· τὴν αἰτίαν γὰρ ἔστιν οἷς προσάπτει τῶν κεχαρισμένων· οὐ περιβέβληται δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ ποικίλλεται τῷ ἂν ἀπὸ κοινοῦ· καὶ δὴ προβάλλεται καὶ τὴν εἰδικῶς καλουμένην ἑλλειψιν· τὸ γὰρ, ἔχοντες, ἀπὸ κοινοῦ ἰ μὲν φέρεται κατὰ τοῦ, εἴτε προφητείαν εἴτε διακονίαν· εἰς τὸ καλούμενον δὲ ζεύγμα διασχίζεται, ἐπὶ τοῦ, εἴτε ὁ διδάσκων, εἴτε ὁ παρακαλῶν· καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς δὲ μέρει τοῦ λόγου. Καὶ γὰρ ἐν ἀρχῇ πληθυντικῶς ἐκπεφωρημένον τοῦ, ἔχοντες, ἐνικῶς ἐξακούομεν ἐπὶ τοῦ, Ὁ διδάσκων καὶ ὁ παρακαλῶν, καὶ τῶν ἄλλων· πάλιν δὲ τὸ αὐτὸ χωρὶον κρέμαται ὄλον, ἀνάπτουσιν οὐκ ἔχον οὐδεμίαν, ἂν μὴ τὴν ῥῆμα προσεπινοήσῃ. Ἄν γὰρ μὴ ἐπινοήσωμεν τὸ, μενέτω μὲν ἐν τῇ διακονίᾳ καὶ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ παρακλήσει [corrig. παρακλήσει]· καὶ πρό γε τούτων ἐν τῷ, εἴτε προφητείαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως μετὰ καὶ προσθήκης τοῦ, ἐν τῇ προφητείᾳ ἢ μὴ συνάψωμεν δὲ πάλιν τῷ ἢ, μεταδιδότω καὶ προϊστάσθω καὶ ἐλεείτω, τοῖς ἐφεξῆς, ἀτελὲς ὄλον καὶ παράσημον πεποιηκότες ἂν εἴημεν τὸ χωρίον. Ἀλλὰ τὸ μὲν βῆτον τοῦτο τριοῖν ἅμα διασχηματίζεται τῷ τρόπῳ.

κς'. Ἐφεξῆς δὲ πάλιν ὁ ἐλλειπτικὸς προκύπτει. Λεῖπει γὰρ ἐν τῷ, Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος, τὸ, ἔστω, καὶ λοιπὸν ἐφεξῆς.

κς'. Ἀρχὴν ἄλλη περίοδος δέχεται, ἢ, Ἀποστρυφόντες τὸ πονηρὸν· ἥτις διὰ μακροτάτου ποιουμένη τὴν ἀπόδοσιν, εἰς πνεῦμα μὲν ἀποτείνεται· οὐκ ἀπῆλλακται δὲ οὐδὲ τοῦ περιβεβληθῆσθαι. Τὸ γὰρ, ἀποστρυφόντες τὸ πονηρὸν, εἰς τὸ, εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντάς ὑμᾶς, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε, τὸν ἀπαρτισμὸν λαμβάνει. Ἐπεὶ καὶ τῶν ἄλλων πασῶν ἀρετῶν τέλος ἐστὶ καὶ οἶονε συγκεφαλαιώσις τὸ μέχρι τῶν ἐχθρῶν καὶ μεμισηκότων τὴν ἀγαθότητα καὶ ἀγάπην παρατείνειν. Κατὰ γὰρ ταύτην τὴν πρᾶξιν καὶ ὁ σωτήριος καὶ ἀψευδὴς ὁ λόγος ἀφομοιοῦσθαι τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς ἐπιστώσατο Πατέρα. Ἀλλὰ γὰρ πολὺ πλῆθος ἐν τοῖς γράμμασι τοῦ θείου Παύλου τῶν τοιοῦτων ἐνεστὶ παραδειγμάτων· ἐξ ὧν ὀλίγα παρεθέμην, δι' ἃς καὶ καταρχὰς ὑπολήψεις ἐφην, αἷς τὰς αἰτίας ἀνατίθημι, καὶ διότι μὴδὲ περὶ τῶν λοιπῶν οἷς συναχθήσασθε διεξῆλθον τρόπον ὅπως τε περὶ τρόπου γενέσεως καὶ διαφορᾶς ποσότητός τε καὶ χρήσεως· ὕθεν τε ἡ τροπολογία ἐφην, καὶ δι' ἣν ποτε αἰτίαν ἢ Ἑλληνικὴν ταύτην ψευδῶς γλώσσα· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἀξιώσασμαι· οὔτε σὲ δεῖσθαι μαθήσεως ὅπως τῆς περὶ ταῦτα τηλικούτου δυνάμει ἡμᾶς ἐν τῇ περὶ τούτων διδασκαλίᾳ φιλοτιμείσθαι.

Τὰ μὲν γὰρ στοιχειώδη τε καὶ οἰκεία τοῖς εἰσαγο- A
 μένοις· τὰ δὲ, δι' ὧν ἐφην ἐν ὑποδείγματι σαφῆ καὶ ῥαδίαν εἴληφε τὴν γνώσιν. Τῶν μὲν οὖν ἀποστολικῶν γραμμάτων καὶ τοῖς εἰρημένοις καὶ πολλοῖς ἑτέροις σχήμασιν ὁ χαρακτήρ οὕτω πέφυκε διαμορφούσθαι· οὐχὶ δ' ὅπερ καὶ πολλαχοῦ ἀπειπάμην τέχνη καὶ μελέτη ταῦτα γράφειν αὐτὸν ἡδέως εἴποιμι ἂν· οὐχ οὕτως μικρολογῶ τὸν οὐράνιον ἀνθρώπων ἐκείνον, τὸν ὡς οἰκίαν ἢ πόλιν μίαν τὴν οἰκουμένην ὅλην πολλίσαντα τῷ κηρύγματι· ἄλλ' ἐμφύτῳ κράτει διανοίας καὶ τῷ περὶ πάντα δραστηρίῳ, μᾶλλον δὲ τῇ ἀνωθεν χάριτι· ἢ καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῷ τῆς ἐμφύτου γνώσεως καὶ τῆς ὑπὲρ τὸ ἀνθρώπινον ἀγχινοίας καὶ φρονήσεως χορηγοῦσα διὰ πάντων οὐ διέλιπεν, δι' ἧς καὶ τῶν ἄλλοις ὅσα πόνοι καὶ μελέται μόλις κατορθοῦσιν αὐτὸς ἀταλαίπωρον ἔσχε· τὴν χρῆσιν καὶ μεταχειρίσιν. Σὺ δὲ μοι ταῖς ἐκεῖθεν καθαρῶς ἐλαμπόμενος τῆς ἀληθείας ἀκτίσιν, εἴης ὡς περὶ τὸ θεωρητικὸν ὁμματούμενος, οὕτω καὶ τὸ πρακτικὸν ταῖς αὐτόθεν ἐντολαῖς διὰ βίου ρυθμιζόμενος. B

VARIÆ LECTIONES.

• C. M. legit τό. ἰ C. M. τὸ γὰρ ἀπὸ κοινοῦ ἔχοντες. ἡ τό. ὕ καὶ ἀψευδῆς des. in C. Monac. ἰ C. M. εἰλείπειν, δι' οἷς καὶ τοῖς.

QUÆSTIO XCIV [Coisl. CCLVII, Taur. A
CCXLVIII].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΔ'.

Quid est : «*Luceat lux vestra coram hominibus*» etc. ?

Τί ἐστι τὸ : «*Λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,* » καὶ τὰ ἑξῆς ;

Edita a Montacutio, ep. 167, ad Paul. Laodic., p. 212. An sibi contradicant Matth. v, 6 et Matth. vi, 2-4.

Prolixioris tuæ ac dedita opera prolatae quaestio-
sionis simplicem et brevem solutionem fero. Primo, «*Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui est in caelis*»⁴⁷. «*Est ad perfectissimam virtutem exhortatio. Nolite facere eleemosynam vestram coram hominibus*»⁴⁸, » ad tollendam gloriae ambitionem, quæ est improbitas, usurpatur. Quomodo nequitiae destructio igitur contravenire potest exhortationi quæ est ad virtutem : imo potius B aversio quæ ab una fuerit, alterius firmat substitutionem. Nam qui gloriolam humanam pro Dei legibus rejicit, ille virtutis amore incenditur, et viricum sit probus Deum habet propalatores et publicum præconem operum ipsius instar lucis : at qui misericordiam studet faciendam propter hominum famam et opinionem, is est, qui ob ostendam vanitatem causam quaerit et occasionem. Quantum ergo Dei suffragium humanam industriam superat, tantum differt vir faciens voluntatem Dei, et virtutem amplexus, ab eo qui curam solam illam adhibet ut laudes venetur humanas. Ab istorum imitatione abhorreere Servatoris præceptum eos vetat, qui in id incumbunt ut Deum habeant C testem et præconem suorum operum : non autem id intendunt ut proprias ipsorum artes præferant caelesti testimonio.

QUÆSTIO XCV [Coisl. CCLVIII, Taur. CCXLIX].

Quid est illud : «*Pater meus major me est* ? »

Edita a Montacutio, ep. 176, ad S. Sabam, p. 262-264.

Dictum illud evangelicum, «*Pater meus me major est*»⁴⁹, » non uno modo Patres nostri interpretantur, nulla interim expositione veritatem debilitante. Sunt qui exponunt causalitate majorem, quod non substantiæ alterationem identitatem potius et connaturalitatem notat. Omnis enim pater, dum filium causalitate præcedit, per illud ipsum constringit potius et in unum compingit, utcumque C sint hypostases tam divulsæ : quæ dispersio inde contingit, quod e sexcentis in rebus genitis accidentibus fluens et multiplicata, in aliam speciem vi impellitur. Filio igitur majorem esse Patrem spectat ad paritatem substantiæ et subsistentiæ, nullo autem modo ad substantiæ diversitatem. Alii, major me, ad humanam naturam retulerunt. Aiunt enim, quod quemadmodum «*proficisci ad Patrem* ; » et, «*Non adhuc multa cum discipulis loqui*»⁵⁰ ; » et, «*Venit Princeps mundi,* » nec in me

Τῆς μακρᾶς σου καὶ μεμηχανημένης ἀπορίας ἀπλήν καὶ σύντομόν σοι παρεχόμεθα τὴν λύσιν. Τὸ μὲν, «*Οὕτω λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,* ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν οὐρανοῖς, » εἰς ἀρετὴν ἐστὶ δηλονότι τὴν τελειοτάτην παρακλήσις. Τὸ δὲ, «*Μὴ ποιεῖτε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,* » φιλοδοξίας ἐστὶν, ὅπερ καὶ ἐστὶ κακίας ἀναίρεσις. Πῶς οὖν ἡ τῆς κακίας ἀναίρεσις τῇ παρακλήσει τῆς ἀρετῆς δόναται ἂν ὑπάρχειν μαχόμενον ; τουναντίον γὰρ καὶ συνίστησι μᾶλλον ἢ θεάτερας ἀποτροπῆ τῆς ἐτέρας τὴν ὑπαρξιν. Ὁ γὰρ τοῖς τῆς ἀνθρωπίνης δόξης διὰ τοὺς θεοὺς νόμους ὑπεροχῶν, οὗτός ἐστιν ὁ τῆς ἀρετῆς θερμὸς ἐραστῆς, καὶ ὁ μὲν σπουδαῖος τὸ θεῖον ἔχει δημοσιεύον ἰ καὶ λάμπειναυτοῦ παρασκευάζον ἰ τὰ ἔργα δίκην φωτός. Ὁ δὲ πρὸς ἀνθρώπων δόξαν τὸν ἔλεον μετιών, αὐτός ἐστιν ὃς ἀποφέρεται δηλονότι καὶ τὴν τῆς ἐπιδείξεως αἰτίαν. Ὅσῳ γοῦν ἀνθρωπίνης σπουδῆς ψήφος θεῖα διαφέρει, τοσοῦτω διενήνοχεν ἀνθρώπος πράττων ἀρετὴν καὶ θεῶ ἀρέσκων, ἀνδρὸς θήραν ἐπαίνων ἀνθρωπίνων τὴν πρόξιν προβαλλομένου. Οὐ τὴν μίμησιν φεύγειν ὁ σωτήριος παρακελεύεται λόγος, πᾶσιν οἷς ἐστὶ σπουδῆ τὸν θεὸν ἔχειν μάρτυρα καὶ κήρυκα τῶν ἔργων ἄλλὰ μὴ τὰς οικείας τέχνας τῆς ἀνωθεν μαρτυρίας ἔμπροσθεν ποιεῖσθαι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΛΕ'.

Τί ἐστι τὸ, «*Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν* ; »

Disquisitio de sensu verborum Christi. Joann. xiv, 28.

Τὴν, «*Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν,* » τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν, διαφόρως οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐξεληφασιν· μηδεμιὰς λυμαινομένης τῇ ἀληθείᾳ ὑπολήψεως. Οἱ μὲν γὰρ φασὶ τῷ αἰτίῳ μείζονα εἰσῆσθαι ὅπερ οὐκ οὐσίας παραλλαγὴν, ταυτότητα δὲ μᾶλλον καὶ συμφύταν, παρίστησιν. Ἄπας γὰρ πατὴρ τοῦ υἱοῦ τῷ αἰτίῳ καθηγούμενος, συσφιγγεὶ μᾶλλον δι' αὐτοῦ καὶ συνδιακρατεῖ τὴν τῆς οὐσίας ἐνότητά, κἂν ὁ σκεδασμὸς τῶν ὑποστάσεων τοσοῦτος, μάλιστα τοῖς γενητοῖς ἐκ μυρίων βέων καὶ πληθυνόμενος περιστάσεων, εἰς ἑτερότητα ἐκδιάζηται ὁμοουσιότητος ἀρα^a καὶ συμφύτας τὸ μείζων εἶναι τῷ αἰτίῳ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐδαμῶς γε τῆς κατ' οὐσίαν ἐτερότητος. Ἄλλοι δὲ τὸ, μείζων, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰλήφασιν. Φασὶ γὰρ, ὡσπερ τὸ «*πορεύεσθαι πρὸς τὸν Πατέρα,* » καὶ τὸ, «*Μηκέτι πολλὰ μετὰ τῶν μαθητῶν λαλεῖν*» καὶ τὸ «*ἔρχεσθαι τὸν τοῦ κόσμου ἀρχοντα,* » καὶ ἐρευνῶντα μηδὲν εὐρίσκειν ὅπως

⁴⁷ Matth. v, 16. ⁴⁸ Matth. vi, 1. ⁴⁹ Joan. xiv, 28. ⁵⁰ Ibid. 50.

VARIAE LECTIONES.

¹ C. M. 551 f. 159 δημοσιεύων. ² C. M. παρασκευάζων. ^a Cod. Mon. 551 f. 151 b habet ἀρα.

ὡσπερ δὴ ταῦτα τοῦ προσλήματος ἦν, οὐ τοῦ λόγου· οὕτω καὶ τὸ, « Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἔστι: » μεταξὺ γὰρ κείνων τοῦτο, καὶ παραπλήσιως αὐτοῖς εἴρηται. Τινὲς δὲ, περὶ μὲν τοῦ Λόγου τὸ μείζων συνεχώρησαν· οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο καὶ κατ' οὐσίαν, ἀλλ' εἴπερ ἔστιν ἡ ἐνανθρώπησις ἄκρα κένωσις καὶ ταπεινώσις, καθ' ἣν κεκένωκεν ἑαυτὸν ὁ Λόγος, καὶ ἐταπεινώσετο ἡ μορφήν δούλου ὑπεθλῶν^α, ὁ δὴλον ὅτι τοῦ μηδαμῶς ὑποστάτος τὴν κένωσιν καὶ ταπεινώσιν, ἀκολούθως λέγοιτο ἂν τὸ ἔλαττον ἀπενέγκασθαι· ἐν μείζοσι γὰρ ὑπεροχαῖς, κατ' αὐτό γε τοῦτο, ὁ ἀκένωτος τοῦ κεκενωμένου μείζων ἔστι καὶ ὁ τῆς ἰδίας ὑπεροχῆς μηδὲν καθαφείας^β, τοῦ μέτριου καὶ τῶν ἐπονειδίστων παθῶν, σταυροῦ, φημί, καὶ θανάτου διεληλυθότος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐκδέχεται δ' ἂν τις οὐκ ἀπεικίτως καὶ πρὸς τὴν τῶν μαθητῶν διάνοιαν εἰρησθαι τὸν λόγον· ἐπεὶ γὰρ ἔτι ἀτελῶς οὗτοι διέκειντο περὶ τὸν Θεὸν καὶ διδάσκαλον, μείζονά τε πολλῶν τὸν Πατέρα ἐνόμιζον· τοῦτο μὲν τῶν Μωσαϊκῶν νόμων ἐμφανέστερον, αὐτοῖς τὴν Πατέρα ἢ τὸν Υἱὸν καταγγελλόντων· τοῦτο δὲ^γ τοῦ Σωτῆρος ἄνω καὶ κάτω περιστρέφοντος· αὐτοῖς τὸν Πατέρα. Ἐπεὶ οὖν τοιαύτη τις αὐτοῖς ἐνεστήρικτο ἡ δόξα (οἷα γὰρ τοῦτο καὶ ἔλεγον, « Δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν »), πρὸς τὴν κείνων ὑπόληψιν ἀποτεινόμενος ἵσταται, τοιοῦτόν τι λέγων, αὐτοῖς ἡ ἀσύμφωνα ταῖς σφῶν ὁμολογίαις διαπράττεσθαι, λύπη διδόντας ἑαυτοῖς, « Ὅτι περὶ ἐφην· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. » Εἰ γὰρ ἡγαπᾷ με, δοκεῖ δὲ ὑμῖν καὶ μείζων εἶναι ὁ Πατήρ, χαίρειν ὑμᾶς ἔδει, διότι πρὸς τὸν μείζονα πορεύομαι· τοῦτον γὰρ καὶ ὑμῖν εἶγα μόνον ὑποδείξαιμι, ἀντὶ πάντων ἐξαρκέσειν διετείνεσθε. Ἀλλὰ γὰρ καὶ κατὰ ταύτην τὴν διάνοιαν, μείζονα λελέχθαι τὸν Πατέρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ, εἴτις ἐκδέχοντο, οὐκ ἂν ἀπενεχθεῖν τοῦ πρέποντος. Οὐδὲν δὲ ἴσως κωλύει καὶ ῥῆμα τοῦτο ὑπολαβεῖν συγκαταβάσεως, διὰ τὴν τῶν ἀκρατῶν ἀσθένειαν ἐσηματισμένον πρὸς τὸ ταπεινότερον· ἔστι γὰρ πολλῆ^δ καὶ τῶν τοιούτων λόγων ἡ οἰκονομία ἐπὶ κέρδει καὶ σωτηρίᾳ τῶν τὰ τελειότερα μήπω φέρειν δυναμένων· ὡσπερ καὶ τὸ, « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει » καὶ, « Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, » καὶ μυρία ἄλλα. Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι ταῦτα πρὸς τὴν ἀσθενοῦσαν ἀκοὴν ἐσηματίσται; Αὐτῆς ὁ Σωτὴρ ἡ πηγὴ τῆς σοφίας, καὶ συνέσεως ἄβυσσος^ε, ἑαυτὸν ἐρμηνεύων ἐδίδαξεν εἰπὼν· « Ἐγὼ δὲ ἤδεις ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν ἄχρον τὸν περιεστώτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Ἀλλὰ γὰρ κατ' ἐπιστολὴν ἀποκρῶντως, οἶμαι, σοὶ ἔχει τοῦ ζητηθέντος τὴν μάθησιν.

^α Philipp. II, 7. ^β Joan. XIV, 8. ^γ Joan. XVI, 6. ^δ Joan. XIV, 16. ^ε Joan. XI, 42.

VARIÆ LECTIONES.

^β C. M. τεταπεινώσε. ^γ C. M. add. ὁ δεσπότης. ^δ C. M. recte καθυφείας. ^ε καὶ. ^ζ C. M. τι λέγων ὁ Σωτὴρ. ^η C. M. 152 b. ἔστι γὰρ ἔστι πολλῆ. ^θ Q. M. καὶ ἡ τῆς γνώσεως ἄβυσσος.

A facta disquisitione, quidquam invenit, veluti, unquam hæc ad assumptam carnem referuntur, non autem ad verbum, sic et illud, « Pater meus major est, » inter enim superius recitata simili modo prolatum et hoc dicitur. Quidam etiam de Verbo concedunt illud, major non autem simpliciter, vel secundum substantiam: sed si incarnatio fuerit summa exinanitio et humiliatio, secundum quam evacuavit se Verbum et humiliavit: « Formam servi induens^α, » patet quod illius rei, quæ nullo modo substernebatur, evacuatio et humiliatio consequenter dicatur minoritatem retulisse; in majoribus enim excellentiis, qui vacuabilis non est, major est quam is qui evacuatur; et qui nihil de sua sublimitate remittit, major est eo qui vel ad usque despectabilia descendit sufferenda, crucem, dico et mortem, quæ natura subivit humana: sed et opinari quis poterit nec improbabiler, dictum fuisse de mente discipulorum: erant etenim adhuc illi imperfecti, nec de magistro suo, ut de Deo cogitabant, multo autem majorem Deum Patrem cogitabant, præcipue cum Mosaica lex multo explicatius Patrem quam Filium ipsis insinuet: et ipsemet Servator Patrem apud eos multifariam prædicaret. Quocirca apud ipsos cum hæc opinio obtineret, a qua profecti dicebant: « Ostende nobis Patrem et sufficit nobis^β. » Hanc illorum opinionem respiciens sinit se nec progreditur; sed tantum non dixit, parum consentanea vobis ipsis agitis et vestræ opinioni, dum tristitiæ vos traditis, « eo quod dixerim, vado ad Patrem^γ, » si me diligeretis, et si revera majorem me Patrem arbitramini, gaudere potius deberetis, quia vado ad Patrem meum me majorem. Hunc si ego vobis ostendere tantum velim, omnino suffecturum vobis ad omnia diceretis: Quod si vero juxta sensum istum putaverit quisquam, « Patrem dictum majorem Filio, » a bona convenientia non deviat. Nihil porro impedit hanc vocem per condescentiam adhiberi, et ad humilitatem conformatam propter auditorum infirmitatem. Multiplex enim dispositio istiusmodi orationum adhiberi solet, ad commodum et salutem eorum procurandam, qui nondum ferre possunt consummatiora: uti illud: « Rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis^δ; » et « Gratias tibi, Pater, ago, quod semper me et ubique audias^ε; » et similia plura. Sed unde constabit, quod ad auditorum imbecillitatem ista confirmantur. Certe quidem Servator, fons jugi sapientiæ, et intelligentiæ abyssus, ipsum se explanans, id per ista docet: « Ego autem scio, quod me semper audis, sed propter turbam circumstantem dixi: Ut credant quia misisti me. » Atque ita sufficienter habes, ut per epistolam, quæstionis a te positæ solutionem.

QUESTIO XCVI. [Coisl. CCLIX. Taur. CCL.] A

Quomodo non pugnat illud : « In domo Patris mei mansiones multæ sunt » cum sequenti : « Si abiero, parabo vobis locum ? »

Edita a Montacutio, ep. 177, ad Sabam, p. 264. An non sibi repugnent, Joann. xiv, 2 et Joann. xiv, 5

Quoad sensum, non repugnat illud effatum : « In domo Patris mei multæ et multiplices sunt mansiones : Sin minus, edixissem utique vobis, vado autem ut locum vobis apparem », cum illo quod dictum sequitur, « Si proficiscar, apparabo vobis locum ». Si quidem per providentiam et præcognitionem, aut si magis placet, per et quoad substantificationem et existentiam omnibus omnino, qui dignum cælesti gloria vitæ suæ cursum instituerunt, a Deo loci sunt præparati. Consecrat autem et mansiones revera statuit, si modo mansiones proprie sunt, in quibus recumbunt, qui manent ibi : nullus enim omnino usque ad Christum in cruce passum, et descensum in infernum, ac in cælos reditum ibidem susceptus requiescebat : sed postquam in carne assumebatur, ascendens in cælos, quo « viam nobis novam, et vivam, » juxta quod habet beatus Paulus, consecravit, apparatus deinceps, et tantum non sub oculis expositas illorum qui digni erant, revera perfecit mansiones. Itaque apud Patrem mansiones illæ erant, et Filius eas perfectas eo profectus apparavit.

QUÆSTIO XCVII [Coisl. CCLX, Taur. CCLI.]

Cur apostolorum princeps incidit in nequationem?

Edita a Montacutio, ep. 178, ad Amphil., p. 265-267. De Petro Dominum negante. Matth. xxvi, 69-73; Luc. xxi, 55-61.

Quod volebas sciscitando discere, potes illud in quantum patitur disciplina epistolaris, auribus accipere : Quandoquidem Petrus universalem totius mundi curam erat suscepturus commissi ipsius fidelitati, idcirco permittebatur lapsu circumagi; quo suo commonefactus ipsius exemplo humanum se et facilem erga lapsos sed pœnitentes ferret. Si enim talem in lapsu illo gravi veniam consecutus est et indulgentiam, non debuit tam inexorabili, et præpropera sententia vitam Ananiæ quasi falce demetere : Et quis totus munus ejus velum contineret, si amorem erga Dominum et affectum illibatam, nec intereism retinisset? Quamobrem, communis omnium, qui est et Dominus et Servator permittit illum solum cadere, ut sic per illum pluribus compassionis fontes et misericordiæ emittens doceret, tanquam de immenso oceano inexhaustam haurirent bonitatem : deinde, ut discipulus ille, qui vires humanas operibus suis transcenderet, in divinam de supernis potius gratiam respiceret, quam ut gratiam collatam sibi ideo reputaret, quod vita esset inculpabilis. Patrio enim miraculorum ad tumorem ocus et cla-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 46.

Πῶς οὐ μάχεται τὸ, « Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν » καὶ τὸ, « Ἐὰν πορευθῶ, ἑτοιμάσω ὑμῖν τόπον; »

Οὐ μάχεται κατὰ διάνοιαν τὸ, « Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν » εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν · Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν » καὶ τὸ ἐφεξῆς εἰρημένον · « Ἐὰν πορευθῶ, ἑτοιμάσω ὑμῖν τόπον. » Τῇ μὲν γὰρ προνοίᾳ καὶ προγνώσει, ἢ εἰ βούλει, τῇ οὐσίῳσει καὶ τῇ ὑπάρξει, πάντως ἅπασιν ὄσοι τῆς οὐρανοῦ δόξης ἀξίως ἐπολιτεύσαντο, τῷ Θεῷ τῶν ὅλων οἱ τόποι προητοιμάσθησαν. Ἐγκαινίζων δὲ αὐτούς, καὶ μονὰς δεικνύς ὡς ἀληθῶς, ἐπερ κυρτῶς μονὰς, αἷς οἱ μένοντες ἐναυλιζόνται · οὐδεὶς οὐδαμοῦ, μέχρι τοῦ σωτηρίου σταυροῦ, καὶ τῆς εἰς ἕδου καθόδου, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου τοῦ Δεσπότη, ἐπιδέδειχεν ἰ · αὐτὸς δὲ κατὰ τοῦ προσλήμματος εἰς οὐρανοὺς ἀναβὰς, καὶ « πρόσφατον ἡμῖν ὄδον, καὶ ζῶσαν, » κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἐγκαινισάμενος, ἑτοιμοτέρας τῷ ὄντι, καὶ μονοουχὶ βλεπομένας τοῖς ἀξίοις τὰς ἐκεῖσε μονὰς ἀπειργάσατο. Ὡστε καὶ παρὰ τῷ Πατρὶ αἱ μοναὶ, καὶ ὁ Υἱὸς ταύτας πορευθεὶς ἑτοιμάσατο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ 47.

Διὰ τί ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων περιπίπτει ἀρήσει;

Ὅπερ μαθεῖν ἐπηρώτησας, ἔξεστί σοι, κατὰ γε διδασκαλίαν ἐπιστολῆς, ἐνωτίζεσθαι. Ἐπειδὴ περ ἔμελλεν ὁ Πέτρος τῆς οἰκουμένης τὴν προστασίαν καταπιστεύεσθαι, συγχωρεῖται περιενσχθῆναι τῷ πτώματι · ἵνα τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι φιλήνθρωπος εἴη καὶ ἐπεικὴς τοῖς μετανοοῦσιν ἐφ' οἷς ἦμαρτον. Εἰ γὰρ καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας συγγνώμης ἐπὶ τηλικούτῳ πταίσματι, ἔμω; τοὺς περὶ Ἀνανίαν ἀδυσωπήτην καὶ ὀξεία δίκη τοῦ βίου ἐθέρισταις ἂν αὐτοῦ κόσμος τὸν ζῆλον ἐχώρησεν, εἰ τοῦ Δεσποτικοῦ πόθου τὸ φίλτρον ἀλώθητον ὄλω; διὰ βίου καθαρὸν δισώσατο; Οὐκοῦν ὁ κοινὸς Σωτὴρ καὶ Θεὸς, ἀφήσει τὸν ἕνα πεσεῖν, ἵνα πολλοῖς δι' αὐτοῦ τὰς τῆς συμπαιθείας πηγὰς, καὶ τοῦ ἐλέου ἀναβλύζων, ἀπαρῦσθαι τῆς φιλανθρωπίας τὸ πέλαγος ἐπίδειξη ἀνεξάντηλον · ἔτι δὲ, καὶ ἵνα ὁ μαθητὴς τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων τελεσιουργῶν, εἰς τὴν ἀνωθεν ἔχει χάριν ἀναφέρειν μᾶλλον, ἢ τῷ ἀνευθύνῳ τοῦ οικείου βίου ἐπιγράφειν τῶν κατορθωμάτων τὸ αἴτιον. Ὁξὺ γὰρ θαυματουργία εἰς ὄγκον καὶ φύσημα, τῷ τοῦ συνειδότης ταπεινῷ μὴ καθελκομένη πρὸς τὸ μέτριον. Διὰ καὶ ὁ Σωτὴρ φησι, « Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ὑμῖν, ἀλλ' ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν

⁶⁶ Joan. xiv, 2. ⁶⁷ ibid. 3.

VARIAE LECTIONES.

¹ C. Mon. 551 f. 153 a legit ἐπιδέδειχται.

ἐγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καί, πολλοὶ ἐρούσι μοι ἐν ἑκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Οὐ τῷ σὺ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποίησαμεν; καὶ ἐρῶ αὐτοῖς, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. » Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πειρασμοῖς τισι παλαίειν ἀφίεται, « ἵνα μὴ, ὡς αὐτὸς φησιν, ὑπεραίρηται καὶ τῶν ἀποκαλύψων ἢ ὑπερβολῇ, » τὰ πάθη παιδαγωγῶν ἐπιφέρουσα, περιστέλλοιτό τε καὶ διακόπτοιτο τὰ σκιρτήματα, οἷς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐκφέρεται πρὸς φυσίωσιν. Εἰ βούλει δὲ, καὶ ἵνα μετὰ ταῦτα τὰς φοβεράς ἐκείνας ἀπειλὰς, καὶ τοὺς πικροὺς διωγμοὺς, καὶ τὰς μυρίας σφαγὰς ἐν ἀκλονήτῳ φέρων ὁ κορυφαῖος καὶ ἀσαλεύτῳ τῷ φρονήματι, εἰς θαῦμα τῆς Θεοποικίης συμμαχίας προσκαλεῖται τοὺς κολάζοντασ' καθορῶντασ, τὸν ὑπὸ φωνῆς παιδίσκης καταπεσόντα, οὕτως ἀκίνητον πρὸς τοσαῦτα πάθη καθιστάμενον. μετέλκοι τε καὶ διὰ τούτου πρὸς τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος ἰ. Καὶ τέταρτον, ἕμοιγε δοκεῖ λαμπρὸν καὶ μέγα ψυχαγωγίας παράδειγμα. Τί τοῦ κορυφαίου λαμπρότερον ταῖς ἑπειτα γενεαῖς, ἐπειδ' ἂν τις ἐξασθενήσας ἄλλῳ, πρὸς τὰ τέλεια ἀναστηλῶσαι βουλόμενος; Εἰ γὰρ τῶν μαθητῶν ὁ κορυφαῖος μετὰ τηλικαύτας δυνάμεις, ὧν τὰς μὲν ἴδεν, τὰς δὲ καὶ ἐτέλεσε· μετὰ τοσαύτην διδασκαλίαν· μεθ' οὕτω πολλὴν καὶ ποικίλην τοῦ Διδασκάλου πείραν, τρις ἀρνησάμενος, διὰ μετανοίας ὄμως καὶ θερμῶν δακρύων, οὐ τὸ ἀμάρτημα μόνον ἐκάθηρεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ αὐτὸ τῆς ἀποστολῆς ἀξίωμα ἐπανέστρεψεν· οὐ χρὴ βῆθυμειν ἐμὲ καὶ καταπίπτειν, ἐξ ἀσθενείας ὀλισθαίνοντα· ἀλλὰ θᾶτον ἀνίστασθαι πρὸς μετάνοιαν, καὶ τὸν πλοῦτον τῆς Δεσποτικῆς χρηστότητος ἐννοοῦντα, ὅλον ἑαυτὸν ἑν συντριμμῷ καρδίᾳ; ἀνατιθέσθαι τῷ τὰς νόσους ἡμῶν καὶ τὰς ἀσθενείας βαστάσαντι. Διὰ ταῦτα οὖν, οἶμαι, καὶ τὰ τοιαῦτα, Πέτρος ἄλωνα συνεχωρήθη τῷ ἀμαρτήματι· ἀλλ' οὐχ ὅτι προανείπεν τὴν ἀρνησιν ὁ Διδάσκαλος, ἀνάγκη τινὶ τῆς προγνώσεως ἐξεβιάσθη πρὸς τὸ ἀθέλητον. Ἐπεὶ οὕτω γε φθάνοις ἂν τῶν φυῶν πράξεων ἀπασῶν τὴν αἰτίαν, εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν πηγὴν ἀναφέρων· προεῖπε γὰρ καὶ Ἰούδα τὴν προδοσίαν· Ἰουδαίων τὴν μαιφονίαν· καὶ δὴ ἂν μὴ πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ὅτι προφῆει πάντως, ὅτι περ τῆς δοθείσης ἐντολῆς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἀντὶ τῆς φυλικῆς προέλοιτ' ἂν τὴν ὑπεροψίαν· καὶ τοῦ Καὶν τὴν ἀδελφοκτονίαν· Φαραῶ τὴν σκληροκαρδίαν, καὶ Σαοὺλ τὴν παρανομίαν. Καὶ τί καθ' ἕκαστον λέγω; οὐχ ὅτι καὶ κατὰ πόλεις ὅλας, καὶ ἔθνη ὀλόκληρα, αἱ πράξεις αὐτῶν τῇ προγνώσει περιέχονται. Σοδόμων καὶ Γομόρρας αἱ ἀρῆτουργαί, Ἑλλήνων, Αἰγυπτίων, μικροῦ συμπάντων βαρβάρων ἐν πολλοῖς χρόνοις αἱ εἰδωλομαναί. Ἄλλὰ τί ταῦτα; Ἀυτοῦ τοῦ σπορέως τῶν κακῶν καὶ ἀρχιτέκτονος, καὶ δεσᾶ αὐτῷ δυνάμεις τῆς ἄνω συναπέρβλησαν λήξεως. Ἄρ' ἡγνῶει τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν ἐπιπλαθῆ τῶν ἀνθρώπων ἀνυπέρβλητον αὐτῶν μοχθηρίαν; Τί

tionem inducit, si non per conscientiae dejectionem ad moderationem deducatur. Quocirca dicebat Salvator: « Nolite ob id gaudere, quod vobis dæmonia subjiciantur, sed quoniam nomina vestra scripta sint in cælis. Multi mihi dicturi sunt in illa die: Nonne in tuo nomine virtutes multas operati sumus? ad quos dicturus sum, Apagete, non novi vos ». » Atque hanc ob causam permissum fuit ut Paulus cum quibusdam tentatonibus coluclaretur, « ne, quod affirmat ipse, nimis elatus ferretur, propter multitudinem revelationum ». Quare, passio ejus pro Pædagogo contraxit et abscedit exsultus omnes, a quibus natura hominis inflata effertur. Accedat huc, ut inceps terribiles illas minas, mille mortes, acres persecutiones, coryphæus ille inconcusso, et immoto ferens animo ad mirandum Magistri auxilium, carnifices ipsos induceret, cum viderent eum, qui ad vocem ancillæ dejectus fuerat, adeo immotum contra tot pressuras consistere: exindeque ad magnum pietatis mysterium in Judæos perversas impelleret. Est et quartum quid, quod mihi videtur illustre, et pro ingenti consolatione exemplum: quid enim præstantius coryphæo apud succedentes generationes? cum autem quis infirmitate laboret ad perfectam sanitatem reverti volens est. Si princeps ille discipulorum, post tot virtutes, quas partim vidit, patravit partim, post talem disciplinam, tantam et tam multiplicem de Magistro experientiam, ter illo abnegato, per pœnitentiam tamen et lacrymas, non modo purgavit peccatum, sed ad eundem erectus est apostolatus apicem: profecto me ignavum esse et abjectum non decet, qui lapsus sum ab infirmitate, sed cum ocius resurgere per pœnitentiam et recolentem divitias bonitatis diviniæ, totum me cum cordis contritione illi date qui morbos et infirmitates nostras portavit ». Propter istas, opinor, et consimiles causas permissum fuit Petro a peccato apprehendi: non quod prædixerit Magister abnegationem, ad actum involuntarium per necessitatem præscientiæ impellebatur: ita enim præveniendò referes malorum omnium acceptam causam in fontem bonorum omnium Deum: prædixit et Judæ traditionem, et Judæorum animos sanguinarios: quin si non prædixerat, at prævidit tamen; quod primus homo pro observatione mandati a Deo dati, illius eligeret negligentiam, præscivit Cainis fratricidium, Pharaonis obdurationem, Saulis transgressionem. Et quid singula persequar? per totas civitates, gentes integras, quidquid agitur, cadit sub præscientia: Sudomitarum et Gomorrhæorum infanda flagitia, Græcorum, Ægyptiorum, omnium fere barbararum nationum per multa sæcula idolomania. Sed unde hæc profliciscebantur? ni-

⁸⁸ Luc. 5, 17, 20. ⁸⁹ II Cor. XII, 7. ⁹⁰ Isa. LIII, 4.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ Ἰσ. σκληρότητος. C. M. ταπεινότητος. ἰ Ἰσ. ἑαυτὸν. C. M. ἑαυτὸν.

nirum, ab illo seminatore malorum, et architecto : A a potestatibus illis, qui a sedibus cœlestibus exciderunt. Ignorabatne insolentiam damnosam, et supremam malitiam hominum? Si nihil talium sapientia bonorum operatrix ignorabat, num ideo hominum spontaneo motu peccantium, et bona pro malis eligentium reatum abolentes, in eum qui præscivit, ea, tantum quod præscivit culpam omnem conjiciemus? Ast ubinam huic sententiæ locus? Siquidem intuear ego aliquem in præcipientium aperte delatum, et ex eo mortuum intuear; si alium evaginato gladio in proximum aliquem furentem videam, occisum videbo, sed non ut actor pœnas dabo. Quod si hoc ridiculum sit, et amentię plenum, quomodo non audax furor censabitur, cum culpari debeant, qui id patrarunt, mali alicujus causa ad divinam atrahere præscientiam? sin præscientia vacet culpa, an prædictio reatu teneri poterit? Non ideo fit aliquid quod præscitur et pœvidetur, sed quia spontaneo motu facturi fuerant, quæ facere non deberent homines; ea minime latere possunt omnia permeantem et retegentem Dei oculum. Quocirca et beatus Petrus, non quia prædixit Dominus, abnegavit eum, sed quoniam exorbitare per abnegationem volebat, ideo Magister ejus id præscivit et prædixit palam.

QUÆSTIO XCVIII. [Coisl. CCLXI. Taur. CCLII.]

Edita a Montacutto, ep. 180, ad Constant., p. 268-269. De antologia inter verba Christi Joann. v, 31 et Joann. viii, 14.

Expeditam quæstionis tuæ solutionem dabo. « Si ego testimonium mihi de me perhibeo, testimonium meum verum non est⁶¹: » lege per interrogationem : per istud Servator Judæorum suspicionem redarguit et refellit. Est autem : « Etiamsi de meipso testimonium fero, testimonium meum verum est⁶². » Cogita Dominum hoc in loco propriam suam sententiā ponere ac pronuntiare : et prætextus ille dubitationis accessum non admittit : aut si tu mavis (difficiliter enim suppetit facultas ad omnium dubitationum solutiones) dupliciter constitutus erat Dominus noster Jesus Christus, e Deitate nimirum et humanitate. Illud dictum : « Si testimonium ego perhibeo, » etc., secundum leges humanæ naturæ intelligendum, quomodo et multa insuper alia suscipiemus. Nemo enim hominum de seipso ferens testimonium testis fide dignus est : at « si ego testimonium de me perhibeo, » etc., secundum dignitatem et potentiam deitatis. Nullus enim indiget suprema omnium Natura et Dominus vel testimonii vel confirmationis aliunde; utpote quæ ab intus et e domo fidem sibi adhibendam procurat; sed ulterius aliis omnibus quibus fides adhibetur, tanquam fons existendæ et subsistendæ fidei est ac origo. Et hæc sufficere tanquam per epitomen sublecta crediderim. Sunt præterea non pauca solutiones antedictorum, quæ magis dila-

⁶¹ Joan. v, 31. ⁶² Joan. viii 14.

οὖν, ἐπεὶ μὴδὲν μὴδὲ τῶν τοιούτων ἡ ἀγαθοουργία ἡγνόμενα σοφία, ἄρα διὰ τοῦτο, τῶν θελοκάκῃ γνώμῃ τὰ χεῖρω τῶν κρειττόνων ἀλλαξαμένων ἀφελόντες τὸ ὑπεύθυνον, τοῦ προεγνωκότος καταγνωσόμεθα; Καὶ ποῦ τοῦτο χώραν ἔχει; Εἰ γὰρ ἐγὼ τινα φερόμενον ἐπὶ κρημνὸν ἰδὼν, ἔπειτα τὸν διεθρον διαγοίῃν ἢ ζήφος σπασάμενον κατὰ τοῦ πλησίου, οὐκ ἀγνοήσω τὸν φόνον· ἄρ' ἀντὶ τοῦ δεδρακότος ἐγὼ τὴν δίκην ὑπέχειν δίκαιος εἶμι; Εἰ δὲ γέλως τοῦτο καὶ παράνοια, πῶς οὐ μανία καὶ τόλμα ἀντὶ τοῦ δίκας ἀπειτεῖν, τοὺς αἰτίους τῶν φαύλων πράξεων, τὴν δυσφημίαν μεθέλκειν κατὰ τῆς θείας προγνώσεως; Εἰ δ' ἡ πρόγνωση τῶν ὑπαίτιων ἀνεύθυνος, ἄρα πρόρρησις ἢ ἐνοχος; Οὐ γὰρ διότι προέγνωσται ἢ προεφίρηται, διὰ τοῦτο διαπέπρακται, ἀλλ' ἐπεὶ αὐθαίρετῳ κρῖσει πράξιν ἐμελλον ἢ μὴ ὠφειλον, τὸ ἀλάθητον καὶ πανεπίσκοπον ὄμμα τοῦ Θεοῦ ἴσασθαι οὐκ ἔσχον τὸ δυνάσθαι. Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν καὶ ὁ μακάριος Πέτρος, οὐκ ὅτι προεῖπεν ὁ Δεσπότης, ἤρνήσατο. ἀλλ' ὅτι προσολισθαίνειν τῇ ἀρνήσει ἐμελλε, καὶ προγενώσκειται τῷ Διδασκάλῳ καὶ προανακηρύττεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΗ'.

Σύντομόν σοι τῆς ἀπορίας τὴν λύσιν ἐρῶ· τὸ μὲν, « Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· » ἀνάγνωσον κατ' ἐρώτησιν, δι' ἧς, πρὸ πάντων, ὁ Σωτὴρ τῶν Ἰουδαίων ὑπέδηψεν ἐλέγχει καὶ διακρούεται· τὸ δὲ, « Κἀν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστι· » τὴν ἰδίαν τιθέντα ψῆφον καὶ ἀποφαινόμενον εἰπεῖν τὸν Δεσπότην νόμιζε, καὶ παρεῖδουσιν οὐκ ἔξει τῆς ἀπορίας ἢ πρόφασις. Ἡ εἰ βούλει (οὐκ ἀπορον γὰρ εἰς ἐπιλύσεις τῆς ἀληθείας ἢ δύναμις), ἐπιδιπλοῦς⁶³ ἦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Τὸ μὲν, « Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· » νόμῳ φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης, ὡσπερ καὶ πολλὰ ἕτερα, ὁ διαληψόμεθα. Οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοῦ μαρτυρίαν ἀξιόπιστος· τὸ δὲ, « Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστιν, ἀξιωματὶ καὶ ἐξουσίᾳ τῆς θεότητος· ἀπροσδεὴς γὰρ ἡ πασῶν ἀνωτάτω φύσις, καὶ πάντων Δεσπότης, τῆς ἐτέρωθεν μαρτυρίας καὶ βεβαίωσης, οὐκ οἰκοθεν μόνον προβαλλομένη τὸ αὐτόπιστον, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις ἔπασι, οἷς τὸ πιστὸν περιγίνεται, ὡσπερ πηγὴ οὐσίωσης καὶ ὑπάρξεως, οὕτω δὲ καὶ ἀξιοπιστίας ὑπάρχουσα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς κατ' ἐπιτομὴν ἱκανῶς ἔχειν οἶμαι. Εἰς δὲ καὶ τῶν εἰρημένων εἰς πλάτος μᾶλλον ἀποτεινόμενα· τοῦ προκειμένου λύσεις οὐκ ὀλίγα· αἷς ὅτι ταῖς πα-

VARIÆ LECTIONES.

¹ C. M. οὐδ' ἡ πρόρρησις, sine signo interrogationis. ² Ἰσ. λαθεῖν. ³ C. M. hic add. προλέγεται. ⁴ C. M. f. 155 a ἐπεὶ διπλοῦς. ⁵ εἰρησθαι.

τρικαῖς ἐνομιλοῦντι βίβλοις ῥῥόν ἐστιν ἐντυχεῖν, καὶ οὐδεμίαν ἀνάγκην ὀρώ τοῖς ἐτέρων φροντίσιν ἐμαυτῶ συναπαρτίζειν τὸ ῥῥατον· ἐκὼν νῦν ἀφίημι. Εἰδέναι μέντοι χρῆ, ὅτι καὶ τὸ, « Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν· ἢ διὰ τῆς κατ' ἐρώτησιν ἀναγνώσεως, ἢ κατὰ τοὺς προσήκοντας νόμους τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει, τὸ ῥῥατον εἰρησθαι ἐξακούοντες εἰς οὐδεμίαν ἂν συζήτησιν περιενεχθεῖμεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΘ'.

Edita a Montacutio, ep. 181, ad Eulamp., p. 269-270. An
tibus verbis

Τῆ Δεσποτικῆ φωνῇ τῆ λεγούσῃ, « Ὅπου ὑπάγω B ἐγὼ οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε, » οὐκ ἀνακόλουθος οὐδὲ τάναντία φθέγγεται ἡ τοῦ μαθητοῦ ὑποφώνησις· « Κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς δύναμεθα τὴν ὁδὸν γινῶναι; » Οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδ' ἀπολύτως τοῦτο, οὐδὲ χωρὶς τινος προηγουμένης ὑποθέσεως εἴρηται· ἀλλ' ἔχει προηγουμένον, ᾧ καὶ συνάπτεται τὸ, « Πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς. » Τοῦτο γὰρ εἰπὼν, ἐπισυνάπτει διὰ τοῦ, Ἰνα, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παραλήψεως εἰς τρία ταῦτα διελὼν αὐτὴν· εἰς τε τὸ εἶναι τοὺς μαθητὰς, ἐνθα καὶ ὁ Διδάσκαλος· καὶ εἰς τὸ εἰδέναι ὅπου ὑπάγει· καὶ εἰς τὸ τὴν ὁδὸν εἰδέναι. Φησὶ γὰρ, « Πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν. » Διὰ τῆ; « Ἰνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε· καὶ Ἰνα ὅπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ Ἰνα τὴν ὁδὸν οἴδατε. » τοῦ Ἰνα, C δηλοῦσι ταῖς τρισὶν αἰτίαις, ὡς πολλάκις εἰθε, κοινοποιουμένου. Οὐκοῦν τὸ, εἰδέναι τὴν ὁδὸν· καὶ τὸ ὅπου ὑπάγει, οὐπω ἔλεγεν αὐτοῖς παρεῖναι· ὡσπερ οὐδὲ τὸ, εἰς οὐρανοὺς αὐτῶ συνεῖναι· ἀλλ' εἰς τὸν τοῦ ἐπανερχεσθαι καιρὸν, καὶ παραλαμβάνειν αὐτοὺς, τεταμιεύσθαι αὐτοῖς ταῦτα. Τριῶν οὖν τοῖς μαθηταῖς, κατὰ τὴν ἐπάνοδον, ὑπισχομένων· ἀποθαυμάζων ὁ Θωμᾶς τὸ μέγεθος τῶν ἐπηγγελμένων, αἰτεθὴ μὴδὲ τοῦ ἐλάττονος πω ἐν καταλήψει γεγωνῶς, ἐικότως διαμφισθητὴ πῶς ἐν μεθέξει γενήσονται τῶν μειζόνων· Ἐλαττον γὰρ τὸ εἰδέναι ἀπλῶς ποῦ τὸδε ἐστίν, ἢ περ τὴν ἀπάγουσαν ὁδὸν εἰδέναι· καὶ τοῦτο πάλιν, τοῦ ἐν αὐτῶ ἦδη τῶ ζητουμένῳ τόπῳ διαιτᾶσθαι. Ἀκόλουθος οὖν ἡ τοῦ μαθητοῦ διαμφισθήτησις, καὶ οὐδὲν τῆ διδασκαλικῆ φωνῆ μάχεται. Οὐ γὰρ ἐκεῖνος τὴν ὁδὸν αὐτοῖς ἦδη ἐρησεν εἰδέναι, ἢ ὅπου ὑπάγεις, ἢ τὸ ἐν οὐρανοῖ; αὐτῶ συνεῖναι· ἀλλ' ἔσεσθαι αὐτοῖς ταῦτα, ἐπειδ' ἂν αὐτοῦ μὲν ἡ ἐπάνοδος, ἐκεῖνων δὲ διαπραχθεῖ ἡ πρόσληψις. Ἐπάνοδος δ' ἂν εἴη τοῦ Δεσπότου, ἢ μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν τελεσθεῖσα τοῖς μαθηταῖς ἐπιφάνεια· καθ' ἣν Θεὸν αὐτὸν ἀληθῶς ἐπεγνωκότες, τὴν τε ὁδὸν, καὶ οὐ πορευέταις, ἔμαθον, καὶ ὅτι συνέσονται αὐτῶ ἐν ἀδιτηγῆτοις ἀγαθοῖς, οὐκέτι διαταγμῶν εἶχον, ἀλλ' ὡς συνόντες ἦδη ταῖς ἐλπίσιν ἔχαιρον. Ἡ οὖν τοῦτο δηλοῖ τὸ, « Πάλιν ἔρχομαι, » καὶ ἐξῆς· ἢ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ φρικτὴν παρουσίαν ἐπάνοδον· ὅτε καὶ τὴν ὁδὸν, καὶ τὸν μακά-

tantur, in quas facile tu, qui Patrum lectioni assuesis, incidere possis; nec ullam perspicio necessitatem, cur ego ab aliorum inventis astruam mihi met facilitate; libens ergo omittam. Sciendum porro tamen est, quod effatum illud. « Si glorifico me ipsum, gloria mea nihil est⁶³: » vel per interrogationem legendum, aut secundum leges quæ congruunt humanæ naturæ intelligendum. Atque ita non erit, cur ab ullis quæstionibus circumagatur.

QUÆSTIO XCIX. [Coisl. CCLXII. Taur. CCLIII.]

pugnant verba discipuli Joann. xiv, 5, cum præcedentibus Magistri.

In Dominico illo pronuntiato, « Quo ego vado intelligitis, et viam nostis⁶⁴, » nulla inconsequentia reperitur, vel contrarietas in discipuli subloquio, « Domine, non novimus quo vadis, et quomodo viam cognoscere poterimus⁶⁵? » Non enim id simpliciter, non indefinite dicitur, nec sine præcedente quodam argumento; habet enim quid præcedens cui subnectitur, nimirum illud: « Rursus reveniam, et assumam vos ad me⁶⁶. » Hoc ubi dixerat, annectit per Ἰνα, tanquam causam assumptionis tripliciter distributam: primo, ut discipuli, ubi Magister, consistent, ut cognoscant quo vadit; et ut intelligant viam. Ait enim: « Rursus veniam, et assumam vos ad me. » Cur ita? nimirum, « Ut ubi ego sum, et vos sitis: et quo vadam scitis, et viam scitis⁶⁷. » Ἰνα, ut frequenter fit, tribus illis causis communicato. Igitur, viam scire, et quo vadit, ait, haud dum iis cognitum: ut nec quod in cælis cum eo versabuntur: sed hæc seposita esso ipsis præmia ad tempus reversionis. Tria sunt igitur quæ discipulis suis pollicetur in reditu: Thomas, magnitudinem promissorum admiratus et excellentiam, utpote qui ne minima plane comprehendere poterat, probabiliter addubitat quomodo majoribus perfuerentur. Nam omnino minus est simpliciter scire ubi aliquid est, quam viam eo tendentem tenere: et hoc etiam minus quam illud in quæsitio loco acquiescere. Consequenter eapropter discipulus dubitat, nec consistit ad oppositum D vox informantis. Non enim affirmat viam illos adhuc tenere, vel quo vadit; vel conversationem cum eo in cælis, sed futurum olim, hæc ipsis innotescant, cum revertetur ipse, et assumptio illorum confirmabitur. Est autem regressus ille sacerdotis, post crucem et resurrectionem perfecta apud discipulos apparentia: cum Deum planissime ille agnoscentes, et viam didicerint, et quo vadit: et quod cum ipso mansuri sint in fruitione honorum inenarrabilem; nec distractionem hic ullam patiebantur, sed non aliter quam si jam cum eo ibi versarentur, ita per spem lætificabantur. Omnino certe vel hoc vult illud: « Rursus venio, » vel regressum intelligit in secundo ipsius et formidabili adventu, cum et locum illum beatum et viam, et oblectationem

⁶³ Joan. viii, 54. ⁶⁴ Joan. xiv, 5. ⁶⁵ ibid. 5. ⁶⁶ ibid. 5. ⁶⁷ ibid. 4.

in eodem, per æternum habituri sint experientiam.

QUÆSTIO C [Coisl. CCLXIII, Taur. CCLXIV].

Cur angelus non venit ad Joseph antequam in dubitationem de Virgine incideret?

Edita a Montacutio, ep. 182, ad Eulamp., p. 270-271. In Matth. i, 20.

Cum Joseph cogitationibus inextricabilibus distraheretur, affuit præsto angelus illarum discordiam sedaturus. Cum enim de partu dubitaret, atque totus incertitudine laboraret, e cogitatis satis patet, quid acturus parturiret : « Cogitabat autem clanculum dimittere illam ⁶⁶. » Quin nec clam nec omnino illam dimisisset, si tumorem illum uteri de adulterio procuratum suspicatus fuisset. Cum enim esset justitiæ cum primis amator ad leges et supplicium illam transcripsisset propter illud flagitium. Nequaquam vero sibi hoc persuaserat, cum esset incredibilis desponsatæ virtus : et proci congruens custodia, pravam omnem suspicionem excludebat, sed nec intelligere poterat, quod conceptio a divina operatione erat ; transcendebat humanam omnem cogitationem illa actio. Fluctuabat igitur cogitabundus, quid facere deberet, unde placeret Deo. Cum hujusmodi volveret turbatus cogitationes, angelum in rem præsentem amandavit Deus, qui miraculose tumorem illum in virgineo utero minister fecerat, ut in illis Josephum constabiliret, in quibus stabilis omnino persistere debuit. Ait ergo : « Ne timeas accipere ⁶⁷, » etc. Tu, inquam, secreto statuisti apud animum dimittere virginem, veritus illam detinere, quæ ab ignoto imprægnatur ; ego te jubeo illam ad te assumere : « nam quod in ea natum est, de Spiritu sancto est ⁷⁰ ; » nec tantummodo immunem a culpa prægnantem statuit, sed gloria eam et dignitate ultra humanam naturam replet : quia mundi totius Servatorem et redemptorem gignit. Opportune quocirca angelus et non prius apparuit Joseph, tum cum cogitationes ambiguxæ distractas illi redderent cogitationes, cum enim vehementius atolluntur fluctus, tranquillitas est exoptatissima. In eo quod dicit, « Uxorem tuam, » intendit illam nulli addictam : nec visum nec cogitationem aliorum impendisse, sed uxoris statum integrum et inviolatum custodisse docet, ita ut nec animo violaverit leges sponsalium. Uxores porro dicere ab antiquo usu est, quas vinculum sponsale solum collegavit, licet congressus lege non servatur.

QUÆSTIO CI [Coisl. CCLXIV, Taur. CCLV].

Quid sibi vult : « Vendite quæ possidetis, et date pauperibus, » etc.

Edita a Montacutio, ep. 187, ad Christophor., p. 275-286. In Luc. xii, 35.

Dubium a te propositum scio olim et acerbius et

⁶⁶ Matth. i, 19. ⁶⁷ ibid. 20. ⁷⁰ ibid.

VARIÆ LECTIONES.

P C. M. f. 157^a ἐφῆκεν. P* Γσ. τήν.

Αριον ἐκείνον χώρον, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τὴν ἀπόλαυσιν· διὰ τῆς πείρας αὐτῆς ἀδίκως εἰσονται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ρ'.

Διὰ τί μὴ πρὸ τοῦ πεσεῖν τοῦ Ἰωσήφ εἰς ἀπορίαν περὶ τῆς Παρθένου, ὁ ἀγγελος ἦλθε πρὸς αὐτόν ;

Ὅτε εἰς ἀπορίαν λογισμῶν κατέστη ὁ Ἰωσήφ, τότε ὁ ἀγγελος ἐπέστη λύων τὴν ἔριν τῶν λογισμῶν· ὅτε γὰρ διηπορεῖτο περὶ τῷ τόκῳ, καὶ ἀμηχανίας ὄλος ἐγένετο, ἐῆλον ἐξ ὧν διενοεῖτο, καὶ ὅσον οὐπω πράξειν ἐμελλεν· « Ἐβουλήθη γὰρ, φησί, λάθρα αὐτὴν ἀπολύσαι· » οὐκ ἂν οὕτε λάθρα οὕτε ὄλωσ ἐκπέμψαι διανοηθεῖς, εἰ νόθου γονῆς τὸν ὄγκον ἐπέπειστο τῆς γαστρὸς· νόμφ δὲ καὶ τιμωρία, δικαιοσύνης ὧν μάλιστα ἐραστὴς θάπτον ἂν παρεδίδου τὸ τὸλμημα· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἐπέπειστο· ἦ τε γὰρ ἀνυπέροβλητος ἀρετὴ τῆς μνηστευθείσης, καὶ ἡ πρόπουσα φυλακὴ τοῦ μνηστῆρος πᾶσαν ἀπετελείζει ὑπαίτιαν οὐκ εὐαγῆ· οὐδὲ ἐκείνου δὲ πάλιν σύνεσιν εἶχεν, ὡς ἄρα θείας ἐνεργείας ἡ κύρισις ἦν· ὑπὲρ ἔννοιαν γὰρ ἀνθρωπίνην ἐχηρημάτιζεν ἡ πρᾶξις· διὰ τοῖς λογισμοῖς ἐκυμαίνετο, καὶ τί ἂν, διηπορεῖτο, πράξάμενος, τὰ ἀρεστὰ πράττοι τῷ Θεῷ. Ὅτε γοῦν τοῦτοις ἐκλονεῖτο τοῖς λογισμοῖς, τότε λίαν ἐπικαίρως ἀγγελον ἀφῆκεν Ρ, ὁ τῇ παρθενικῇ γαστρὶ τὸν ὄγκον θαυματουργῶν, στηρίζοντα αὐτόν ἐφ' οἷς ἔδει μένειν ἀκλόνητον καὶ σταθερόν· διὸ φησί, « Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν, » καὶ ἐξῆς· « Σὺ μὲν, φησί, λαθραίως μελετᾷς ἐκπέμψαι τὴν παρθένον, » δεδιώς κατέχειν, ἦν τόκος ἀδηλος ἔχει· ἐγὼ δὲ [σε] παραλαβεῖν, καὶ παρὰ σεαυτῷ ἔχειν προστάσσω· ἐτὶ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἀγίου· » καὶ οὐ μόνον ἀνεύθυνον τὴν κυοφοροῦσαν τελεῖ, οὐδ' ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐδύξας καὶ λαμπρότητος πληροῖ, ἀλλὰ καὶ κόσμῳ παντὶ Σωτῆρ τικτεται καὶ λυτρωτής. Εὐκαίρως ἄρα οὐ πρότερον ὁ ἀγγελος ἐπιφαίνεται τῷ Ἰωσήφ, ἀλλ' ὅτε αὐτὸν ἀμφίβολοι διετάρασσον λογισμοί· ὅτε γὰρ σφοδρὰ ἡ ζάλη, τότε μάλιστα γλυκεῖα ἡ γαλήνη. Καὶ τὸ, « τὴν γυναῖκά σου, » δέ· ἀντὶ τοῦ Ρ', ὅσα γε ἐκ τοῦ μὴ πρὸς ἔτερον ἀνδρα, μήτε ὄμμα μήτε λογισμὸν ἐπιβεβληκέναι, σῶν σοι καὶ ἀκαινόμητον τὴν τῆς γυναικὸς διατηρήσασαν τάξιν· καὶ μὴδ' ἐπινοῖα λύσασαν τοὺς θεσμοὺς τῆς μνηστείας. Ἄλλως τε δὲ καὶ γυναίκας ἔθος ἦν καλεῖν παλαῖον, καὶ ἄς μόνος ἡ τῆς μνηστείας δεσμὸς συνεδέσμευε κἂν ὁ τῆς ὀμιλίας αὐταῖς οὐκ ἐγινώσκετο νόμος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑ'.

Τί ἐστι· « Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα καὶ δότε πτωχοῖς, » κ. τ. λ.

Τὴν σὴν ἀπορίαν, καὶ πικρότερον καὶ διχμύτερον

οἶδα ποτὲ Ἰουλιανῷ τῷ Παραβάτῃ διεσκευασμένην· ἃ γοῦν ἐν τοῖς πρὸς ἐκείνον εἶπον, καὶ ὧν ἡ μνήμη τὴν σωτηρίαν ἔχει, ταῦτα δὴ σοι ἄρα γράφων, ἀποχρῶσαν οἶμαι τὴν λύσιν παρεσχημέναι. Ἐλεγεν οὖν ἐκείνος, ὡσπερ ἐμπανηγυρίζων ταῖς κατὰ τῆς Ἀληθείας ὑβρῶσι, τοιαῦτα· ἴ· Ἀκούσατε καλοῦ καὶ πολιτικοῦ παραγγέλματος· Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δότε πτωχοῖς· ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα· ταύτης τίς εἰπεῖν ἔχει πολιτικωτέραν τῆς ἐντολῆς; Εἰ γὰρ πάντες σοι πεισθεῖεν, τίς ὁ ὠνησόμενος; ἐπαινεῖ τίς ταύτην τὴν διδασκαλίαν, ἥς κρατυνθείσης, οὐ πόλις, οὐκ ἔθνος, οὐκ οἰκία μία συστήσεται; πῶς γὰρ, πραθέντων ἀπάντων, οἶκος ἔντιμος δύναται τε, ἢ οἰκία γ; τὸ δὲ, ὅτι πάντων ὁμοῦ τῶν ἐν τῇ πόλει πιπρασκομένων, οὐκ ἂν εὐρεθεῖεν οἱ ἀγοράζοντες, φανερόν ἐστιν καὶ σιωπώμενον. Ἐκ τούτων μὲν λογισμῶν, ὁ Παραβάτης τῆς θείας ἐντολῆς κατασκευάζων· τὴν χλεύην, οὐκ εἶται τι σοφὸν καὶ γενναῖον ποιεῖν. Ὁ δὲ τῆς Ἀληθείας λόγος, ὡδὲ πως ἐπιβραβύζων τὸ μεираκιῶδες αὐτοῦ καὶ σαθρὸν τῶν λόγων· πρῶτον μὲν φησιν ὡς οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ δι' ἧς ἐντολῆς, τῷ σοφρονοῦντι μέγα ὕψος περιγίνεται, καὶ θαῦμα γλυκὺ πρὸς ὕμνους διεγείρον τοῦ νομοθέτου, διὰ τῆς αὐτῆς ὁ παραβάτης, ἀντὶ μὲν σωτηρίας βλάβην, ἀντὶ δὲ κέρδους ζημίαν, καὶ ἀντὶ τοῦ χάριος εἰδέναι τὰ βλάσφημα λέγειν ἑαυτῷ προσεπορίσατο. Ἐστὶ μὲν γὰρ, ἔστιν ὄρῃν τὸ ἀγαθόν, ὑπὸ τῆς περι αὐτὸ τῶν ἀνθρώπων διαθέσεως, δυοὶ τοῦτοις περιστοιχιζόμενον, αἰρέσει, λέγω, καὶ φυγῇ· ὧν ἡ μὲν τοὺς αἰρουμένους, ἐπὶ τὴν ἀμείνω τῆς ἀνάγκουσα, θεατὰς τοῦ κάλλους· ἔτι μᾶλλον, καὶ γνησίους ἐραστὰς ἀπεργάζεται· τῇ προσθήκῃ τῆς ἐν θεωρίᾳ καταλήψεως, προσθήκῃ ἐντιθεῖσα τοῦ ἔρωτος· ἡ δὲ τοὺς οἰκείους, ὡς πορβρωτάτω συμφυγαδεύουσα, καὶ κατὰ κρημνῶν καὶ σκοπέλων καὶ μυρίας πλάνης φέρουσα, ἅτε δὴ ἐφάπαξ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν νεύσειε διαστήσασα, καὶ λήθην βαθεῖαν τοῦ καλοῦ θεάματος ἐμποίησασα, μόνη δὴ χαίρειν τῷ τῆς κακίας ἐνεθίξει ζῶσιν, καὶ τυφλοὺς οὐχ ἤτητον ἢ πολεμίου τῆς σφῶν σωτηρίας περιίστησι. Ταύτη τοι καὶ Ἰουλιανός, τῷ τῆς ἀποστασίας γνώσῃ ὄλην τὴν ψυχὴν τεθολωμένος, καὶ τὰς ὄψεις, δι' ὧν ἡ κατάληψις τοῦ κυρίως δυτος ἀφηρημένος, ἐχθρὸς καὶ πολέμιος ταῖς εἰς τὸ ἄριστον ἀναγοῦσαι ἐντολαῖς ἐπιδεικνύται· ὅς οὐδὲ τηλικαύτης ἐφέλι-
D σατο καθυλακτεῖν παραινέσεως· ἀλλ' εἰς μῶμους ἀπάγειν ἐφιλονείκησε τὴν ποντὸς ἀξίαν ἐπαινῶν καὶ θαύματος. Τὸ γὰρ, « Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην, » τίνα συμπαθείας, τίνα δὲ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀληθοῦς εὐνοίας ἀφορμὴν ἐλλείπει· ἀλλ' ἐγκράτειαν, ἀλλὰ σωφροσύνην, τίς δὲ μᾶλλον τῆς ἐντολῆς ταύτης φιλοσοφίας διδασκαλος; Οὐχὶ δὲ πάντων τῶν παθῶν, ὅσα τίττειν οἶδε τὸ φιλόργουμον, ἐλευθερίαν χαρίζεται; ποῦ γὰρ κλοπὴ φιλαργυρίας ἀνηρημένης, ποῦ δ' ἀρπαγῆ; ποῦ δὲ ληστεία;

A virulentius per Julianum parabatem propositum, et meditatatum : Quæ in illum aliquando dicebam, et quæ memoria retenta conservavi, eadem ad te nunc perscripta, sufficientem, opinor, suppeditabunt solutionem. Dicebat ergo ille, contumelias conjectans in Veritatem, quasi per panegyrem ista : « Audite vos præclarum, et cum prudentia politica conjunctum consilium : Vendite quæ possidetis, et date pauperibus. Comparete vobis crumenas non veterascentes. Equis magis cum politica conjunctum præceptum dederit? Cui si omnes obtenerent, quotusquisque restaret emptor? Equis hanc doctrinam laudaverit? quæ si obtineat, non civitas, non gens, non domus subsisteret. Quomodo enim dividitis et distractis omnibus, domus aliqua fuerit pretio redimenda? Liqueat autem, licet nos taceamus, quod si omnia venderentur, haud futuri sunt ulterius emptores. » Taliter discursum instituens parabata, mandatum divinum ludibrio exponit, seque in eo prudenter et generose retur gessisse. Verum veritatis sententia, quasi colapho impacto, ad hunc modum rejectam exhibet puerilem et putidam ratiocinationem. Inprimis statuit mirandum non esse, si præceptum illud, unde quivis modestus ac prudens utilitatem percipiturus est, ille transfuga nequissimus, pro salute noxam, pro utilitate damnum, pro gratiarum actione blasphemias eructare sibi proposuit. Animadvertere enim licet bonum quodcumque juxta hominum diversam erga ipsum dispositionem, duobus hisce circumscriptum, electione nimirum et aversione : quarum illa, seligentes ad meliora traducit, spectatores quoscunque amatores adhuc magis majores operata, per adjectionem theoreticæ apprehensionis amorem illum accumulando. Hæc autem suos affines et familiares quam longe effugando, per præcipitia, scopulos, et infinitos errores trahens, postquam semel ab inclinatione ab bonum separata fuerit, et profundam boni animadversi oblivionem induxit, solis malorum tenebris oblectari assuefacit, et cæcos non minus quam suæ salutis inimicos reddit. Julianus, cum partes animæ singulas per suam apostasiam pollutas haberet et obvolutas tenebris, exemplis iis oculis, per quos, id quod vere subsistit, intueretur, hostem se declarat et perduellem contra illa præcepta, quæ ad optima quæquo reformant : nec desistit allatrare quamvis adhibitam exhortationem, et quod revera laude ac admiratione dignissimum habetur, momice traducendum statuit. Illud enim effatum : « Vendite quæ habetis, et eleemosynam facite, » in quo defectum patitur alicujus compassionis, aut genuini amoris hominum erga homines; continentiam vero et temperantiam quis in philosophia magister, luculentius quam hoc præceptum docet? Nonne passiones illas

VARIAE LECTIONES.

γ C. M. οἶκος ἔντιμος δύναται τι ἢ δύναται τε ἡ οἰκία. 1* C. M. κατασκευάζων.

omnes, quas parere solet avaritia, liberrime amplectitur? rapinæ, latrocinium, etc., ubi consistent? si quæ possidemus studiose dispergere tolerabimus? concertationes, rixæ, pugnandi studium, continuo evanescent, si divitiis non parcamus dissipandis: lasciva, prodiga, luxuriosa vivendi ratio nusquam subrepere poterit, ubi dominatur eleemosyna et quidquid superstat in usum pauperum, et necessitates alleviandas impenditur: quæ non patitur hominem contumeliosius se gerere, propter luxuriæ satietatem aut alicujus alterius voluptatis unde solent passiones illæ pullulare, vel turpitudines tactus accommodatæ. Quocirca, quomodo fieri potest ut humanitas, communio bonorum, dispositio ad commiserandum super egentes, civitates, gentes, domos everteret et familias? Quomodo rapinæ, latrocinii, injustitiæ et tyrannidis sublatio civilis esse poterit gubernationis subversio? Nam qui pro bono publico propriis suis facultatibus non pepercerit, qui in vicinis de propriis suis rebus contulerit, qui se sublimiorem præstiterit, quam ut materiæ affluxus adhærescat, quomodo is per quamvis prædictarum passionum captivum se abduci patietur? Imo potius, cum ab istis omnibus purus fuerit, et omnimodo illa, quæ vere bona sunt, sibi conquirit, qui non modo civibus indigentibus auxilium afferat, sed et per privatam sui ipsius conversationem, et maximam præstiterit utilitatem, ac philosophicæ et sublimis vitæ exemplum. Illi, qui quasi publica complectuntur omnia, qui dexteras plenas misericordia attollunt, qui vim et violentiam exterminant omnem, qui justitiam honorant, et ut compendio dicam, qui se cum cæteris sub pari conditione gerunt: ubi per tales incolitur aliqua civitas, non sequetur desolatio vicinorum: imo qui diutini temporis felicitate sunt gavis, eandem numeris suis gloria trahent.

Verum prudens ille Julianus non hoc intendebat, ut videtur: cives suos volebat gravi et dura manu injecta, de alienis laboribus facultates sibi acquirere, nec parcere vel latrocinandi audaciæ, non quidem insidias, non vim apertam subterfugere. Quod si per tyrannidem insultare oporteat, si quidquam Phalaride truculentius et crudelius sit agendum, si superandi omnes ab ullo facinore famigerati, nihil omnino prætermittere eos vult, aut diffugere, ut rem suam faciant ampliorem, ut omnigenæ voluptatis segetem uberiorem, et cupiditatis materiem comparent et recondant: quo securius deinceps licentiæ possent indulgere, ventri et pudendis viventes, vitam cum honore ac æmulatione conjunctam et longissimo tractu duraturam, non aliam quam præsentem sibi circumscribunt: neque enim laudari debet consilium illud, quo per sedulam curam civitas ædificatur, cujus summa et profunda prudentia gentes continet, et domos stabi-

Α ἐν οἷς καὶ τῶν ἰδίων ἢ διανομῇ περισπούδαστον ὁρᾶται· Ἐρεῖς δὲ καὶ μάχαι, καὶ φιλονεικίαι, οὐ τῆ τῶν χρημάτων ἀφειδίᾳ αὐτίκα συναφανίζονται· ὁ δ' ἀκόλαστος καὶ ἄσωτος· βίος ἄρα παρείσδυσιν ἔξει, τῆς ἐλεημοσύνης ἐπικρατούσης, καὶ τὸ περισσὸν ἅπαν εἰς τὴν τῶν ἐνδεῶν καταναλισκούσης χρεῖαν, καὶ οὐκ ἐώσης εἰς κόρον τρυφῆς, ἢ τῆς ἄλλης ἡδουπαθείας τὸν ἄνθρωπον ἐξυβρίζειν, δι' ὧν εἴθε καὶ τὰ περὶ ἀφὴν αἰσχρότερα πάθη παραφύεσθαι. Πῶς οὖν τὸ φιλόανθρωπον καὶ κοινωνικόν, τὸ πρὸς τὸν ἕλεον τῶν ἠπορημένων ἔτοιμον, ἀναστρέψει τὰς πύλεις καὶ τὰ ἔθνη, καὶ τὰς οἰκίας; πῶς δὲ ἡ τῆς ἀρπαγῆς ἢ τῆς ληστείας ἢ τῆς πάσης ἀπλῶς ἀδικίας καὶ τυραννίδος ἀναίρησις, τῆς ἀνθρωπίνης ἔσται καταστροφή πολιτείας; Ὁ γὰρ τοι καὶ τῶν ἑαυτοῦ κτημάτων ὑπὲρ τοῦ κοινῆ λυσιτελοῦντος ἠφειδῆκως, καὶ τοῖς πλησίον ἐξιστάμενος τῆς ἰδίας ὠφελείας, καὶ ὄλον ἑαυτὸν ὑψηλότερον φέρων, τῆς περὶ τὴν ὕλην προσπαθείας, πῶς ἂν ἐνὶ τινι τῶν εἰρημένων ἀλοῖη παθῶν; Μᾶλλον δὲ, πῶς οὐχὶ τούτων ἀπάντων καθαρεύων, ἑαυτῷ τε διαφορόντως καταπράττειτο τὰ δυνατὰ ἀγαθὰ, καὶ τοῖς πολίταις, οὐ μόνον δι' ὧν ἐπεκούρησεν ἀπορουμένοις, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸν πολιτεύματος μέγα ἂν εἴη ὄφελος καὶ ὑπόδειγμα φιλοσόφου καὶ ὑψηλοῦ βίου προτεθειμένου. Ἐκ δὲ τοιούτων ἀνδρῶν, κοινὰ μὲν τὰ δυνατὰ προτιθέντων, ἐλέους δὲ πλήρους τὰς δεξιὰς προτεινόντων, καὶ βίαν μὲν πᾶσαν ἐλαυνόντων, τὸ δίκαιον δὲ τιμώντων, καὶ συντόμως εἰπεῖν, ἐν ἑσῶ ἑαυτοῖς τοῦς πλησίον ποιουμένων ἢ ἐκ τοιούτων ἀνδρῶν πόλις οἰκισζομένη, ἄρα φθορὰς ἐκ γειτόνων ἔσται ἢ μακρῷ καὶ ὄσαι πώποτε συχνοῖς ἔτεσι τὴν εὐδαιμονίαν ἔσχον παραμετρούμενην καὶ τούτων ἀπασῶν ἀμείνω τε καὶ διαιωοῦσσαν μᾶλλον τὴν διαμονὴν τε καὶ τὸ κλέος ἔξει.

perfectionem, et longa duratione continuatam cum

Ἄλλ' ὁ σοφὸς, ὡς ἔοικεν, Ἰουλιανὸς οὐ βούλεται τοῦτο· ἐθέλει δὲ τοὺς αὐτοῦ πολίτας χεῖρα μὲν βαρβαρῶν προδεβλήσθαι· ἐκ τῶν ἄλλοτρίων πόνων αὐτοῖς τὴν περιουσίαν συλλέγουσαν ἢ, μὴ φείδεσθαι δὲ μήτε ληστρικοῦ τόλμης, μήτε λαθραίας, μήτ' ἐμφανούς ἐπιβουλῆς. Ἄλλὰ κἂν τυραννίδι ἐπιθέσθαι θεοί· κἂν Φαλάριδος ὠμότερον πράξει τε καὶ δόξει· κἂν πάντας ἀποκρύψασθαι τοὺς ἐπὶ πάσῃ κακίᾳ βεβοημένους, ὑπὲρ τοῦ πλείω τὰ ὑπάρχοντα ποιῆσαι μηδὲν μηδαμῶς παραιτεῖσθαι, ὡς ἂν ἀπάσης ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμίας ὕλην ἄφθονον ἑαυτοῖς παρεσκευασότες καὶ ἀποθέμενοι, ἀδεῶς τοῦ λοιποῦ τρυφῶσι τε καὶ κατασπαταλῶσι, γαστρὶ καὶ αἰδοίοις ζῶντες, καὶ τὸν εὐκλεᾶ καὶ ἀχιζήλητον βίον, καὶ εἰς μήκιστον παρατεινόμενον χρόνον, οὐκ ἄλλον ἀλλ' οἷς αὐτοὶ βιοῦσιν, περιορίζοντες. Οὐ γὰρ καλὴ γε ἡ συμβουλὴ τοῦ, τὰς πόλεις, δι' ὧν φροντίζει, πολιζόντος, καὶ οὐ ἢ βαθεῖα καὶ μεγάλη πρόνοια τὰ ἔθνη συνέχει, καὶ τὰς οἰκίας συνίστησιν, ὅς ἐξ ὧν ἔδοξε λέγειν, ἀντὶ μὲν φι-

VARIE LECTIONES.

† C. M. ἡ τῆς ληστ. * C. M. ἀναίρησις. † Ἰσ. συλλέγοντας, C. M. συλλέγουσαν.

ανθρωπων, φιλαργύρους, ἀντί δὲ φιλαλλήλων, ἐπι-
 θούλους, καὶ ἀντί ἐλεημόνων, ἀνελεήμονας, καὶ, συν-
 τώμως εἰπεῖν, ἀντί τοῦ διὰ πάντων ἀρίστους, ἐν πᾶσι
 κακίστους εἶναι, εἰσηγούμενος. Ἄηλον γὰρ, ὅτι καθ'
 ὅν τρόπον τὸ ἀφιλάργυρον ἦθος συνεφέλκεται τὰς
 ἄλλας ἀρετάς· οὕτως ἡ φιλάργυρος νόσος συνεπι-
 σύρεται πᾶσαν τὴν συγγενῆ κακίαν. Ἄλλ' οὖν, ὅπερ
 ἔλεγον ἡ, ὁ καλὸς οὗτος σύμβουλος, καὶ τῆς δεσποτι-
 κῆς ἐντολῆς χλευαστῆς, ἀντί τοῦ βελτίστου, τὰ χεί-
 ριστα τοὺς ἀνθρώπους αἰρεῖσθαι, κατὰ τὸ ἀκόλου-
 θον, ὑποτιθέμενος, μὴδ' ἂν ἄλλως εὐδαιμόνως
 βιωσιν, μήτε πόλιν, μήτε ἔθνος, μὴδ' οἰκίαν, κατ-
 επαγγέλλεται· ἀλλὰ μὴδὲ προσελθεῖν ἐπὶ μακρότατον,
 εἰ μὴ ἔλοινοτο μᾶλλον, ἀντί τοῦ πάντα εἶναι χρηστοί,
 τὰ πάντα εἶναι φαυλότατοι. Εἰς τοιοῦτον αὐτῷ, καὶ
 βουλῆς, καὶ πολιτείας, καταστρέφει τέλος, τὸ κατὰ
 τῆς θείας· ἐντολῆς, θράσος, καὶ ἡ εἰρων γλῶσσα, καὶ
 τὰ τῆς ἀνατροπῆς σοφὰ ἐνθυμήματα· καίτοι γε, εἰ
 μὴ τι ἄλλο, τοὺς σοὺς κύνας, οὓς ἐθαύμαζες, ἔδει σε
 μεμνησθαι, καὶ αἰσχύνεσθαι τὸν Διογένην, τὸν Ἀντι-
 σθένη, τὸν Κράτητα, τὸν ἄλλον χορὸν τῶν θαυμα-
 σίων σου κυνῶν. Οἱ εἰ καὶ τῷ ἐπιδεικτικῷ τοῦ
 ἡθους τὸν τῆς ἀληθοῦς ἀκτημοσύνης χαρακτῆρα
 ἐκιδόηλευον· ἀλλ' οὖν μεμισηκότες ἐφαίνοντο τὸ
 φιλόπλουτον, καὶ τὸν λιτὸν δοκεῖν ἀσπάζεσθαι, καὶ
 ἀφιλάργυρον βίον μέγα ἐπιουῖντο· ἐκείνοις ἐχρῆν σε
 μᾶλλον λέγειν, ἀντί τοῦ θειάζειν, ὡς εἰ πάντες ὑμῖν
 πεισθεῖεν· οὐκ ἂν ἔθνος, οὐ πόλις, οὐκ οἰκία μία
 συστήσεται· πῶς γὰρ ἔτι, μιμησαμένων ὑμᾶς
 ἀπάντων ἀνθρώπων, οἶκος· ἔντιμος δύναται τι καὶ
 οἰκία; τὸ σοφὸν σου τοῦτο, καὶ πάσης ναυτίας γέμον,
 κατὰ τῆς ἐντολῆς ἐπαπόρημα· πῶς οἶκος ἔντιμος
 δύναται τι καὶ οἰκία; ἀλλὰ γὰρ πῶς, ἀντί τοῦ ταῦ-
 τα, τοῖς σοῖς ἐπιτιμῶν σε κυσί, τούτους μὲν ὑπερ-
 θαυμάζεις· ἃ δὲ τὴν ἀμείνω πολλῶν τούτων, καὶ
 ἀμυγῆ πάσης μοχθηρίας, εἰσηγείται πολιτείαν,
 ταῦτα δὲ τὰ λόγια διασύρεις; τί δὲ καὶ ἐπὶ μόνης
 τῆς διδασκαλίας ταύτης, τὸ δριμύ σου τῶν ἐνθυμη-
 μάτων, καὶ τῆς ἰθυόλου φύσεως τὸ βαθύ καὶ ἔντο-
 νον, ἐπεδείξω; ἡδύνα γὰρ τὰ αὐτὰ ματαιολογεῖν καὶ
 ἐπὶ πλειόνων ἄλλων. Ἐλαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμ-
 προσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ κατὰ ὑμῶν
 ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν οὐρα-
 νοῖς. Ἄλλ' εἰ πάντες ἐκλάμψουσι, τίγες οἱ ὀφθόμενοι,
 καὶ τὸν Θεὸν, ἐφ' οἷς ἴδον, διὰ δόξης θεραπεύουσας;
 εἰ Δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· εἰ πάντες ἔλοινοτο δι-
 δόναι, τίς ὁ ληψόμενος; Ἐφίετε, καὶ ἀφεθήσεται
 ὑμῖν· εἰ πάντες ἀφῶσιν, τίνες οἷς ἀφήσουσιν;
 Ἐγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· εἰ πάντες ἀγαπή-
 σουσι, ποῦ οἱ ἐχθρῶς ἔχοντες; εἰ πάντες τοῖς τὴν
 σιαγόνα παῖουσι τὴν δεξιάν, καὶ τὴν ἄλλην εἰς ὕβριν
 ἱσθὴν ἐκδώσουσι, ποῦ οἱ τυπηθήσονται; καὶ μυρία
 ἄλλα· μᾶλλον δὲ τ', ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδεμία θεία
 παραίνεσις, ἐν τῇ πρὸς ἕτερον ἀπ' ἐτέρου πρᾶξει

litas facit, qui, quod e sermonibus colligi potest,
 pro homines amantibus argenti substituit amatores,
 pro mutuo amore insidias, pro commiseratione
 immisericordiam, et breviter ut expediam, pro op-
 timo pessimum rerum statum introducit. Patet
 enim, quod quemadmodum ab avaritia abhorrens
 virtutes omnes contrahit, ita et avaritiæ morbus
 affinem et congenerem improbitatem omnem se-
 cum trahit. Atque ita, quod dicebam, egregius iste
 consiliarius, Dominici præcepti irrisor, qui præ-
 clara quæque suggerere debuit, pessima hominibus
 eligenda offert, ita ut haud aliter cum felicitate
 vivere, non urbem, gentem, domum constituere,
 quæ consistent, possint: imo nullos omnino pro-
 gressus facere, si non, qui debebant omnium esse
 optimi, pessimi omnium velint esse. Huc enim
 spectat ipsius et consilium et politia, per insolentiam
 contra mandatum divinum, per linguæ diasyr-
 mos et præclaras conclusiones. Sed, mi homo, si
 tamen nihil aliud, canes illos tuos, quos sic admi-
 raris, Diogenem, Antisthenem, Cratetem, cæteros-
 que præclaro illo consessu, recolare et vrecundari
 debueras. Illi utcumque per vanam ostentationem
 veræ paupertatis characterem adulterabant: tamen
 amorem divitiarum detestabantur, cum videri vel-
 lent amplecti inopem et immunem ab avaritia
 omni vitam. Apud illos poteras, quos adoras, effu-
 tire præclarum illud tuum apophthegma, si omnes
 vellent volbis intemperare, non adhuc gens, urbs,
 domus subsisteret. Hæc est enim illa tua vomitu
 fuedanda ad præceptum quæstio, illa præclara ut
 videtur tibi. Quomodo domus vel habitatio subsi-
 stet? Sed tu, qui hæc canibus tuis objicere debueras,
 illos admiratus, oracula autem illa divina derisui
 habes, quæ longe meliorem vivendi rationem et ab
 improbitate abhorrentem introducunt. Quid est?
 quod in istam tantummodo doctrinam conclusiones
 tuæ virulentia intendas, et dispositionis improhæ
 jacula incussa violenter stringas, cum non minus
 contra alia quam ista, si liberet, blaterare debeas.
 « Luceat sic lux vestra coram hominibus, ut videant
 bona vestra opera et glorificent Patrem vestrum
 qui est in cælis⁷¹. » Quod si omnes et singuli sic
 lucent, ubi erunt qui videant, et Deum, pro illis
 quæ vident, glorificent? « Date, et dabitur vobis⁷²; »
 si omnes dederint, quis accipiet? « Remittite, et
 remittetur⁷³; » si omnes indulgentes, ubi erunt
 quibus indulgetur? « Diligite inimicos vestros⁷⁴; »
 si omnes diligant, ubi comparebunt qui sunt animo
 inimico? « Si omnes affecti contumelia, dextram ge-
 nam et sinistram obvertere debent⁷⁵; » injuriæ illatæ,
 ubi erunt qui plagam infligent? Sunt hujusmodi
 infinita: et ut uno verbo expediam omnia, nullum
 plane erit divinum mandatum, nulla exhortatio in-

⁷¹ Matth. v, 16. ⁷² Luc. vi, 38. ⁷³ Matth. xviii, 35. ⁷⁴ Matth. v, 44. ⁷⁵ Ibid. 39.

VARIÆ LECTIONES.

⁷¹ C. M. ἔλεγον. ⁷² C. M. οὐκ ἔστιν.

ter homines observanda, quo non pervadat nec A stulta et a ratione aliena improprio.

Qui enim ista dividit a mutuo inter se habitu ac connexionē, quæ in personarum copula mandatum constituunt, et ita vult omnibus pedibus concedere in alteram partem divisionis, quæ post talem operationem constituitur, ille nullo negotio ad abolendum mandatum id quod residuum erit, assumet, consequentiam falsam eliciendo et absurdam ejus, quam comminiscitur, propositionis, quæstionisque tam fastuosæ cum ironia et inflatione vana conjunctæ. Si omnes etenim operabuntur, ubi erit, in quem tendat operatio? Ad hunc modum facile erit impetum facere in omnem Spiritus doctrinam, per de loco superiori violentam incursionem, unde fiet, ut in pleraque si non in omnia, tali modo hoc tuum examen incussisti: sed intra unius mandati exceptionem, quæ tua fuit pietas et devotio conclusisti: certe ita magis admiramur modum tuæ actionis tam facilem et profundum. Sed erat hæc a malitia tua potius quam imprudentia profecta machinatio. Intelligebas enim, si eandem objectionem in quodvis divinum mandatum ejaculatus esses, facile potuisse animadverti inceptum illud tam inceptum; cuius enim esset perspicuum, quod omnia Dei mandata eadem arrodendi exhiberent occasionem innovationis. Quod si calumniam in uno aliquo terminaret, multo se melius latiturum et paratorem aditum inventurum nequitiae, per quem impeterentur, quæ vacabant capita culpa, ita in quibus latitare voluit, ipse quasi in triumphum duxit suorum sermonum futilem improbitatem.

Sed par profecto fuit, ut is, qui oblectabatur istiusmodi ineptis et putidis sophismatibus, minime ex adversa fronte in contumeliam personarum descenderet; sed eandem mentis celeritate, et animo in partes versatili adlubitando diceret: si omnes loco venditionis emptionem instituant, quinam erunt vendentes? Nam quid interest inter eum qui in partem vendentium omnes compingit, et illum qui emptores quærit? aut e contra in licitantes referentem, eos investigare, qui velint vendere? Verum missum hoc faciamus. Quid? an tu vis omnes homines bonos, honestos et frugi fieri, nec lapsibus subjectos? an hoc tibi potius displicet? Quod si omnes essent probi, nulla foret legum necessitas, legumlatorum cura, studium, providentia: et tamen, ut tales fierent, leges illi providere condiderunt: Justitia an non in Tragelaphos transibit, et Scindapsos? ubi enim δικαιοσύνη; si non sit δίκη, ubi illa? si nemo injuriam inferat: si singuli in melius immutabuntur, una quoque abibit et mansuetudo: nam nisi sit iracundia movens, non est mansuetudo: ubi erit ille movens qui irritabit? de qua causa, non enim si velit maxime vir bonus in bonum irritabitur, non autem ille ita velit, sic secum dum improbissimum isthoc deliramentum, culpa non yacat, qui tenetur maxima,

κατορθουμένη, καθ' ἧς οὐκ ἔστιν ἰδεῖν τὴν ἄλογον ταύτην καὶ μωρὰν ἐπήρειαν διαβαίνουσαν.

Τῆς γὰρ ἐγούσης ἐντολῆς, ἐν συζυγίᾳ προσώπων, τὴν ὑπαρξίν, ὁ διασχίζων ταῦτα τῆς πρὸς ἄλληλα συναφείας καὶ σχέσεως, εἶτα πάντας ἀξιών εἰς θατέραν συνωθεῖν μοῖραν τοῦ τμήματος, ὡς ἐξ ἧς προβάλλεται ἡ ἐνέργεια· οὗτος γὰρ τὴν ὑπόλοιπον πάντως εὐχερῶς εἰς καταστροφὴν τῆς ἐντολῆς παραλήφεται, ψευδεὶ καὶ ἀτόπῳ τῇ παρ' αὐτοῦ συμπλασθεῖσι θέσει, ἀκόλουθον ἔχων τὸ περαινώμενον, καὶ διερωτῆσει γὰρ μάλα σεμνῶς, σὺν εἰρωνείᾳ καὶ διακένῳ φουσηματι· Εἰ πάντες ἐνεργήσουσι, τίνας ἐν οἷς ἡ ἐνέργεια; Οὕτω τοιγαροῦν βράδια οὐσης φέρεσθαι κατὰ πάσης σχεδὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος, τῆς ὑψηλῆς σου ταύτης καὶ δραστηρίου καταδρομῆς, πῶς εἰ καὶ μὴ ἐπὶ πασῶν, ἀλλὰ γὰρ τῶν πλειστον, οὐκ ἀφήκας τὴν τηλικαύτην σου βάσανον· μὴ δὲ μόνῃ τῶν ἐντολῶν, ὑπὸ πολλῆς εὐλαβείας συγκατέκλεισας; οὕτω γὰρ ἂν σου τῶν ἐπιχειρημάτων τὸ εὐπορον καὶ βαθύ μᾶλλον ἀπεθαιμάζομεν. 'Ἄλλ' ἦν καὶ τοῦτο κακούργιας μᾶλλον ἢ ἀνοίας ἐπιτέχνασμα· ἦδει γὰρ, ἦδει κατὰ πάντων μὲν τῶν Δεσποτικῶν προσταγμάτων τὴν αὐτὴν κατάρβησιν προβαλλόμενος, εὐφώρατον ἔξειν τὸ βραδύοργημα, ἅτε δυναμένου καὶ τοῦ τυχόντος συνορῶν, ὡς οὐκ ἂν οὕτω γὰρ πάντα τὰ σωτήρια παραγγέλματα, τὴν αὐτὴν παρείχον αἰτίαν, τοῦ δι' ἑαυτῶν περιτρέπεσθαι· ἐπὶ μὴ δὲ μᾶλλον ἤλπισε λαθεῖν, εἰ περιγράφοι τὸ συκοφάντημα· καὶ τὸ οἰκεῖον κακούργημα παρεῖδυσιν οὕτω πλέον εὐρεῖν εἰς φόγον τῶν ἀμωμήτων ἀντιπεριεχθήσεσθαι· ὥστε καὶ δι' ὧν λαθεῖν ἐμελέτησε, τὸ φιλοκακούργον καὶ σαθρὸν τῶν λόγων τῶν αὐτὸς αὐτοῦ ἐθριάμβευσεν.

Ἐχρῆν δὲ τοιαύταις αὐτῶν, ἐκδεδικότα λέσχαις καὶ κακοσχόλοις σοφισμασι, μηδὲ τὴν διὰ τῆς ἐτέρας μοίρας τῶν προσώπων ἐπήρειαν παρελθεῖν· ἀλλ' ἐξ ὁμοίου τάχους διανοίας, καὶ ἀγχιστρόφου φρονήματος ἐπαπορεῖν, καὶ λέγειν· Εἰ δὲ πάντες, ἀντὶ τοῦ πιπράσκειν, ἔλονται ὠνεῖσθαι, τίνας ἂν οἱ πωλοῦντες εἴεν; Τί γὰρ διαφέρει, πάντας εἰς τὴν τῶν ἀγοραζόντων μοῖραν συναλαμβάνοντα, τοὺς ὠνησομένους ἐπιζητεῖν, ἢ ἀνάπαλιν, εἰς ἀγοράζοντας ἀναφέροντα, τοὺς πωλεῖν ἐθέλοντας διερευνᾶσθαι, καὶ περιεργάζεσθαι; 'Ἄλλ' ἐάσω τοῦτο. Τί δὲ σὺ; ἄρα βούλει πάντας ἀνθρώπους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἶναι, καὶ πταισμάτων κρείττους; ἢ ἀπαρέσχει σοι; 'Ἄλλ', εἰ πάντες καλοὶ καὶ ἀγαθοί, ποῦ ἡ τῶν νόμων χρεία; ποῦ δὲ τῶν νομοθετῶν ὁ πόνος, καὶ ἡ σπουδή, καὶ ἡ πρόνοια; καίτοιγε αὐτὸ τοῦτο καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἶναι τοὺς ἀνθρώπους προνοούμενοι τοὺς νόμους ἐτίθεσαν· ἡ δικαιοσύνη δὲ ἀρ' οὐκ εἰς τραγελάφους σοὶ καὶ σκινδάφους περιστήσεται; Ποῦ γὰρ δικαιοσύνη, δίκης οὐκ οὐσης; ποῦ δὲ δίκη, μηδενὸς ἀδικούντος; ἀδικῶν δὲ τίς, πάντων εἰς ἀμείνους μεταταξαμένων; οὐχὶ δὲ καὶ ἡ πραότης συνοιχῆσεται; τίς γὰρ πρῶτος, οὐκ ὄντος τοῦ παροργίζοντος; ποῦ δὲ ὁ παροργίζων καὶ τίνα; καὶ ἡ αἰτία ποία; ἀγαθῷ γὰρ ἀγαθός, οὐκ ἔστιν ἐφ' ὧν, κἴν βουλήθη, παροργίσειεν· δῆλον δὲ, ὡς οὐδὲ βουλήσε-

ται· οὐκοῦν κατὰ τοῦτο γε τὸ περιπόνηρόν σου λή-
 ρημα, πολλῆς καὶ μεγάλης ἐνοχός αἰτίας, ὁ τοῦς
 ἀνθρώπους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς βουλόμενος εἶναι.
 Κρατυνθείσης γὰρ τῆς ἡ διδασκαλίας, οἰχθήσεται τὰ
 κράτιστα τῶν κατορθωμάτων· καὶ αὐτοὶ οἱ νόμοι,
 μάταιόν τι, καὶ περιττὸς ὄχλος ἔσονται. Καὶ οὕτω
 λέγω, ὅτι δι' αὐτοῦ, ἀγαθοῦ ἀναίρεσις καταπράττε-
 ται· οὐδ' ὅτι ἡ τοῦ ἀρίστου αἵρεσις εἰσαγωγή τῶν
 χειρόνων ἐπιδεικνύται· οὐ γὰρ σοφά σου, καὶ πολι-
 τικῆς θεωρίας ἐμπλεα τὰ ἐνθυμήματα, ὁ τὰ πολιτικά
 ἡμίην ἐπισείων, καὶ λέγων, ταύτης ἔχει τις εἰπεῖν
 πολιτικωτέραν τῆς ἐντολῆς; καίτοι, τὸν τὰς Πλά-
 τωνος πολιτείας μονοουχὶ προσκινουῦντα, μυρίας
 μὲν γεμούσας ἀσελγείας, μυρίας δὲ πρὸς ἑαυτὰς
 μάχης, καὶ πολεμιωτάτας μὲν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ πολι-
 τείᾳ, τὸ ἀνύπαρκτον δὲ καὶ ἀνούσιον παρ' ὅλον τὸν
 αἰῶνα πολιτευομένας· τὸν ἐκεῖνας ἐν μνήμῃ λαμ-
 βάνοντα, καὶ ταύταις ἐνοσημνόμενον, ἄρ' οὐκ ἐχρῆν
 ὄλωσ αἰσχύνεσθαι, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς πολιτείας ὄνομα
 ψιλὸν διὰ χειλέων προάγειν; σὺ δὲ καὶ ἐπειρωνεῖν
 ἡμῖν ταύτην ἐθρασύνης· καὶ τοσοῦτόν σοι τὸ δρα-
 στήριον, ὅτι ἂ μὲν ψέγειν σπουδάξεις, ἐπαινεῖς λαν-
 θάνων· οἷς δὲ τὸν ἔπαινον φέρειν ἀγωνίζῃ, ταῦτα
 ψέγων οὐκ αἰσθάνῃ. Ἄλλ' ἐὼ μὲν ὅτι τοῦτο τέως.

Ἐνόμισας δὲ ἄρα ὑπὸ πολλῆς σοφίας σου, ὡς
 καὶ προηγούμενον εἶχε σκοπὸν ὁ Σωτὴρ πολιτικῆν
 παραδόναι τέχνην. Πῶς οὖν οὐκ αἰτίαις ὑπάγεις
 (καίτοι φιλαίτιώτατος ὢν, καὶ πνέων τὴν ὕβριν), ὅτι
 μηδὲν περὶ στρατηγῶν, μηδὲ στρατοπέδων, μηδὲ
 στρατιωτῶν ὤρισε· οὐδ' ὅπως δεῖ πολεμίοις διὰ
 μάχης ἵεναι, οὐδ' ὅτε σπένδεσθαι· ἄλλ' οὐδ' ὅσου
 δέοι τὸν σίτον ἢ τὰ ἄλλα πιπράσκεσθαι· ἀγορανόμους
 δὲ καὶ δικαστάς καὶ νομοθέτας, ὅποιοί τε ἔσονται καὶ
 ἔσοι, οὐ δυσχεραίνεις ὅτι· μηδὲν εἰσηγήσατο; τυφλὴ
 καὶ μωρὴ, οὕτω βαθὺν ὕπνον ἐκάθευδες (καὶ ταῦτα
 τὰς νύκτας δῦπνος τελῶν, ἐπὶ τῇ κατὰ τὴν θείων
 λογίων ματαιοπονίᾳ), ὥστε μηδὲ τούτου συναίσθη-
 σιν δέξασθαι, ὅτι περὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ θεός, τῶν
 μὲν πολιτικῶν τύπων, καὶ τῆς περὶ αὐτὰ τάξεως
 οὐκ ἔσχε προηγούμενον τὸν σκοπόν. Ἥδεις γὰρ, ἤδεις
 τοὺς ἀνθρώπους ἱκανὴν τῇ πείρᾳ παρασκευὴν πρὸς
 ταῦτα λαβεῖν· τῆς χρείας καὶ τῆς ἀνάγκης τὴν μά-
 θησιν αὐτοῖς ὁσημέραι βάρδιαν παρεχομένης, καὶ τῶν
 προλαβόντων τὰ πταίσματα ἀποχρῶσαν τοῖς ἐσπ-
 μένοις ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἀντείστασθαι τὴν διόρθωσιν. Ἐ
 εἰ τι δὲ καὶ ταύτης ἡμάρτητο καὶ τοῦ μὲν πρὸς τὸ
 εὖ ἔχον καὶ καθεστηκὸς ἐπανορθούμενος μεταρῦθμι-
 ζει· προηγούμενη δὲ τῷ Σωτῆρι φροντίς, ἢ τῶν ψυ-
 χῶν ὑπέρχε ἡ σωτηρία, καὶ εἰσαγωγή βίου φιλο-
 σόφου καὶ ζωῆς ὑψηλοτέρας· διὰ ταύτης γὰρ ἡ τῶν
 παθῶν ἐλευθερία, καὶ ἡ πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθὸν
 ἐπιστροφή καὶ συνάφεια, ἄλλ' οὐ πολιτικῆς διαγω-
 γῆς ἢ σωματικῆς εὐδαιμονίας ἢ ἐπιμέλεια κατεβέ-
 βλητο· ταύτην τοι καὶ τοῖς φιλοσάρχικος καὶ φιλοσω-
 μάτους ἢ Δεσποτικῆ παραίνεσις, ὡς περὶ δὴ καὶ σοὶ
 ὁσοῖοιός τε καὶ δυσάρτος· ἐχρῆν δὲ ἄρα, εἴπερ

Qui id agit, ut homines honesti et probi fiant. Hæc
 doctrina si obtineat, præclara facinora evanescent
 omnia. Leges ipsæ erunt inane nomen, et super-
 fluous tumultus censebuntur. Non dum hoc urgeo,
 probitatem ita tolli, nec quod melioris electio
 pessimas subintroducat consequentias: neque enim
 prudentia, et politicæ considerationis plena enthy-
 wemata adhuc nobis proclamant (ecquis autem
 uagis politicam rationem inibit) utcumque Platonis
 rempublicam tantum non adoret, (in qua sunt mul-
 tiplices impuritates, multiplices inter se contra-
 dictiones, et ad oppositum constitutæ cuicumque
 reipublicæ humanæ constitutiones, nusquam existi-
 stentes, nullibi ab omni ævo usurpatæ: illas me-
 moria recolentem rationes, et easdem magni æsti-
 mantem, omnino pudore suffundi oportet, quoties
 vel nudum reipublicæ nomen labiis protulerit. Ast
 hic tu te ironice gerere ausus es et tantam prætu-
 listi patrandi audaciam, ut quæ vituperare cogi-
 tas, tacite laudes: quæ laudare vel maxime desi-
 deras, ea vituperare te non persentiscas. Sed mitto
 in præsentem istud.

Opinaris, pro tua summa prudentia, princi-
 palem Servatori scopum propositum fuisse, artem
 tradere politicam. Et quorsum non incusas, qui
 eo facile descendis, quod de militibus, castris,
 ducibus, nihil statuit, non docuit quomodo hostes
 sint excipiendi, fœdera ineunda, frumentum con-
 trahi et commeatus possint. Nec iniquo animo
 fers, quod nihil intulerit de venalium rerum cura-
 toribus, iudicibus, legumlatoribus. Cæce tu et
 stulte, itane profundo somno sepultus jacuisti?
 (qui tamen totas noctes insomnes transmeasti,
 dum inepta meditaris et frustranea adversus ora-
 cula Dei) ut nullum istius sensum habueris, quod
 Deus et Servator noster de formis politicis et
 actionibus, nullam principalem habuit intentionem
 statuendi. Intelligebat enim homines satis ab ex-
 perientia instructos ad ista, quibus necessitas et
 usus, facile ad eam aditum discendi faciebat quo-
 tidie, et a præcedentibus admissi errores in simi-
 libus actitandis expeditam suppeditarent emenda-
 tionem. Quod si admissus inibi error fuerit, ad
 statum facile præclarum reducetur: scopus Ser-
 vatori primarius fuit, animarum salus: vitæ subli-
 mioris philosophicæ institutio: per istam enim a
 passionibus quies, conversio ad summum bonum,
 et conjunctio cum eodem, cura, et studium doce-
 batur, non civilis alicujus conversationis, aut felici-
 tatis corporalis. Enimvero Servatoris nostri ista
 admonitio iis qui carnem et corpus diligunt, uti
 ac tibi non placet, sed videtur intolerabilis: si
 ergo inerat aliqua ratio, licet tota sycophantiis
 scateret, observare debueras consequentias, nec

VARIE LECTIONES.

ἢ ἴσ. ταύτης. Etenim in cod. Mon. deest. ὃ C. M. ἀλλ' ἐὼμεν. ἢ C. M. ὑπῆρχε.

per ironiam cavillari, quod politicum nil sapiat Christi sermo : sed quod vitæ illius et conversationis fundus philosophicam vitam non attingat. Ac tu, in quibus minime vituperandus ejus sermo fuerat, accusas tamen : tibi namque propositum fuit ineptias effutire, nulla illius injecta mentione quod concedere in vituperium præcepti poterat. Ita invalidam et fluidam protulisti rationem, quæ mentem tibi calumniandi avidam malefaciendi cupidam et putridam declaras : et ut non sponte tamen mandatum, ultra omnem vituperii et calumniæ aleam positum. Videsis ulterius, qualiter ille qui sibi impossibile proposuerat aliter videtur consequens absurdum inferre. Nam cum dixerat, si omnes vendant, quis erit emptor ; per thesin impossibile absurdum quod est infert : opinatur autem non ejusdem esse stultitiæ, crimen calumniis petitum mandatum quasi culpæ causam. Non est enim, licet Christus illud toties commonefecerit, licet multis minis devinxerit, licet fulgetra, fulmina, tonitrua, hiatus terræ sermonibus suis adjunxerit, non est possibile, ut omnes per idem momentum vendere velint, ita ut nemo avarus et divitiarum cupidus relinquatur ; semper enim et ubique tales existunt. Non est virtus omnibus parabilis : sufficit si eam ambiant plures sigillatim : sed nec illud obviam, nec in aliqua virtute observandum ; pauciores virtutem quam vitia ad-amant. Nec tamen debet humani generis curam suscipiens, consilium omittere dandum aut informationi supersedere, quod non omnes obtemperant : Sed quod multi ab hoc ortu profecti, malum quod est fugiunt, bonum eligant, idcirco generatim admonendi sunt omnes ut virtutem colant. Sed et illud intueri etiam licet, quod prudens iste et acutus in discernendo nihil videbat, cum proferret illud dictum : Quomodo omnes vendent ? An omnes divites, nec quisquam pauper, nullus qui suis contentus vivit : cum videas plerosque in talibus vivere.

Divites multo pauciores sunt : ubi ergo omnes locupletes invenies, unde tibi tam obsequentes, ut res suas vendant ? Sed videris ista e Platonis Republica collegisse, nempe nullibi inveniendos, nusquam existente tali republica. Si quis egregium tuum hoc et curiosum examen, et exquisitam ignorantiae legem in ipsa sancita velit remittere, et admirabilia doctorum et majorum apophthegmata, risus et ludibrii argumentum abunde suppeditaretur : examen illud tuum in nos collatum, nihil præter hostilem calumniam, ambitionem gloriosuli, nihil sani suggeret : quod si in auctores regeratur, lex erit amantis viri, judicium inimicitiiis vacuum, redargutio vera, nec injuria. Tua scita igitur, per tua scita evertuntur, et diffunduntur irrita ; cum

τις ἦν λογισμὸς, κἀν γοῦν ἐν ταῖς συκοφανταῖς μελετῶν, φυλάττειν τὸ ἀκόλουθον, μὴ ὅτι οὐκ ἔστι πολιτικὴ ἡ Δεσποτικὴ ἐντολὴ ἐν εἰρωμὶ λόγῳ διαθρύπτεσθαι· ἀλλ' ὅτι οὐ φιλόσοφος οὐδὲ φιλοσόφου βίου κρηπίς· σὺ δὲ, ἐξ ὧν μὲν ἐκείνη ψόγον οὐδέχεται, τοῦτο αἰτιασάμενος, καίτοι κἀν τούτῳ μεταιολογεῖν προεληλεγμένους· δι' ὧν δ' ἂν ἐντολὴ τοιαύτη ψεχθεῖη, μὴδὲ μεμνησθαι θαρρότητας καὶ τῆς σῆς γνώμης φιλαίτιον καὶ φιλοκακοῦργον καὶ σαθρὸν ἀμάχῳ λόγῳ διήλεγεαι· καὶ τὸ τῆς ἐντολῆς κρείττον μώμου καὶ διαβολῆς ἀπάσης καὶ ἀνων προσημαρτύρησας. Ὅρα δὲ λοιπὸν, ὅπως αὐτὸς ἐαυτῷ ὑποθέμενος τὸ ἀδύνατον καθ' ἑτέρου δοκεῖ συναγαγεῖν τὸ ἐπόμενον ἄτοπον. Λέγων γάρ, ὅτι Πιλούτων ἀπάντων, τίς ὁ ὠνησόμενος ; ἀδυνάτῳ μὲν αὐτὸς θέσει τὴν ἀτοπίαν ἐφέλκεται· οὐεται δὲ οὐ τῆς αὐτοῦ βραδουργίας εἶναι τὸ ἐγκλημα τὴν ἐπιηραζομένην δ' ἐντολὴν παρέχειν τὸ αἴτιον. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν κἀν πολλάκις τοῦτο Χριστὸς παραινέσειεν, κἀν μυρίαὶ ἀπειλαὶ καταθήσειεν, κἀν ἀστραπῆς καὶ βροντῆς καὶ κεραυνούσας καὶ γῆς χάσματα τοῖς λόγοις συνεπαφήσειεν· οὐκ ἔστι δυνατόν ἅπαντας μὲν ὑφ' ἓνα καιρὸν ἐλέσθαι πωλεῖν, οὐδένα δὲ ὑπολειπεῖσθαι τὸν φιλοκερδῆ καὶ φιλόπλουτον· εἰς γὰρ, εἰς κατὰ πάντα καιρὸν οὗτοί τε κάκεινοι· βῆσιμος δὲ οὐδέποτε πᾶσιν ἅμα ἡ ἀρετὴ ἀγαπητὸν, δι· κἂν οἱ πλείους καὶ ἀνὰ μέρος· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο βῆσον, οὐδ' ἐπὶ τινος ἔστιν ἰδεῖν ἀρετῆς· ἐλάττους γὰρ αἱ ταύτης ἢ οἱ τῆς κακίας ἐρασταί. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο προσήκει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προνοητῆ^b τοῖς νοουθετηρίους λόγους ἀφαιρεῖν καὶ τὴν διδασκαλίαν προελεῖν^c, διδοῖ μὴ πάντας πειθομένους ἔχει· ἀλλ' ὅτι πολλοὶ ἐγγίνεταί δι' αὐτῶν, φυγὴ μὲν τοῦ χειρόνος, αἴρεις δὲ τοῦ βελτιόνορος, διὰ τοῦτο δεῖ πάντας ἐπ' ἀρετὴν παρακαλεῖν. Κάκεινοι δὲ σκοπεῖν ἔξεστιν, ὅπως μὴδὲν προορῶμενος ὁ συνετὸς οὔτως καὶ ταχὺ ἐν θεωρίᾳ, τὸ ἐπιὸν λέγοι· Πῶς γὰρ πάντες πωλήσωσιν ; Ἄρα πάντες πλούσιοι, καὶ πένης οὐδεὶς ; οὐδεὶς δὲ οὐδὲ τῶν ἐν αὐταρκειᾷ μόνῃ βιωσάντων ; Καίτοι τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων ἐν τοιαύτοις ὁρῶμεν ἐξεταζόμενον.

Πλούσιοι δὲ παρὰ πολὺ τῶν ἄλλων ἐλάττους. Πόθεν οὖν πάντας ἀνθρώπους πλουσίους εὔρες, καὶ πωλεῖν αὐτοὺς τὰ ὑπάρχοντα πειθηνίου ἔσχε ; Ἄλλ', ὡς εἶκεν, ἐκ τῆς Πλάτωνος τούτους συνελέξω πολιτείας, ἐκ τῆς μηδαμῆ μηδαμῶς ὑπεστώσης, τοὺς οὐδαμοῦ εὐρισκομένους. Εἰ δὲ τις τὴν καλὴν σου ταύτην καὶ περιεργον βάσανον καὶ τὸν ἀκριβῆ τῆς ἀνίλας νόμον, ἐπὶ τὰς σὰς ἐπαφήσει νομοθεσίας, καὶ τὰ θαυμαζόμενά σοι τῶν διδασκάλων καὶ πατέρων ἄποφθέγματα, ἄρ' ἔστιν ὃ μὴ γέλωτος καὶ χλευσῆς ὑπόθεσις εὐρεθῆ ; καίτοι καθ' ἡμῶν προβαλλομένη σου ἡ βάσανος, ἐχθροῦ διαβολῆν καὶ φιλαίτιον δόξαν ἀνδρός, καὶ ἔτρονον ὑγιᾶς οὐδὲν μηνύει· κατὰ δὲ τῶν ἰδίων ἐπαφιεμένη, φιλοῦντος νόμος, καὶ κρῖσις ἐχθρας κερωρισμένη, καὶ ἀληθῆς εἰσεγχοῦ, καὶ μάλα δικαίως ἂν

VARIÆ LECTIONES.

a C. M. ἀγαπητὸν δέ. b C. M. γένους τῆ προνοητῆ. c C. M. περιελείν.

νομισθεῖη. Ὡστε τὰ μὲν σά, διὰ τῶν σῶν ἀνατέτρα-
πται καὶ διαπέπαικται· τῶν δ' ἡμετέρων οὐ μόνον οὐ-
δενδὲ καθάπτεται, ἀλλὰ καὶ ἀνοίας καὶ θράσους δι' ὧν
ἐφθάσε συκοφαντεῖν, ἔλεγχον ὑπέχει. Ἄλλ' εἰ πάντες
πωλήσειαν, πόλις οἴκος ἐντιμος εἶναι δύναται; Ὡ
διαλεκτικῆς ἀκριβείας καὶ δεινότητος! βαβαί! τῆς
ῥητορικῆς σου πιθανότητος καὶ δριμύτητος! ὁ πολὺς
ὄρῳ, καὶ πόρρωθεν, τὸ ἐπόμενον! ὁ τοῖς ῥήμασι σο-
βαρῶς, καὶ ταῖς ἀνατροπαῖς ἀνυπόστατος! ὁ τὰ ἐκ
τριόδου κατονειδίξων ἡμῖν! Ἄρα γραῦς ἐν τριόδῳ
ἐκ παννυχίδων ἤκουσα τῶν σῶν θεῶν, καὶ οἶκῳ διά-
βροχος, οὐχὶ τούτων ἐντερεχέστερά τε καὶ ἀσειότερα
φθέγγεται; Ποῖος οἴκος ἐντιμος εἶναι δύναται; Καὶ τί
τῆς ἰσότητος, εἰπέ μοι, τοῖς ἰσότημον λαχοῦσι φύσιν,
τιμιώτερον; τί δ' εἰς αἵρεσιν ἀμεινον, οἷς τὴν αὐτὴν
πόλιν γέγονεν οἰκεῖν, ὑπὲρ τοῦ κοινῆς ἀπολαύειν καὶ
ὁμοίας πολιτείας; Ἄλλ' ἡ πλεονεξία^d, ἡ τυραννίς
σοι τὰ ἐντιμα, ἢ οἱ ὀδοὶ καὶ τὰ τῶν παλιγκαπήλων
καὶ μεταβολέων ἐπίρατα κατὰ τῶν πλεόντων μηχαν-
νήματα καὶ τεχνάσματα· πᾶς γὰρ ὡς ἐπίπαν πλοῦ-
τος ἢ προσφάτους ἢ παλαιτέρας ταύτας ἔχει τὰς πη-
γὰς τῆς γενέσεως, δι' ὧν ὁ παραβάτης ἀποσεμνύνει
ἔγνω τὸ ἐντιμον. Ἄλλ' ὅπως ἠγνόηκεν, ὡσπερ ἀπαν-
τα, τί μὲν τὸ ἀληθῶς, καὶ παρὰ Θεῷ τιμιον, τί δὲ τὸ
μὴ οὕτως ἔχον. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ, καὶ τό τε οἰ ἐξ
ἀγέλης· οὐ γὰρ ἂν οἱ γε φιλοσοφίας καθάρων τὸν
ἔρωτα συντηρήσαντες, πρὸς ἐν μόνον τὸν πλοῦτον,
καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ τρυφήν καὶ δόξαν κεχρησμένους, κἂν
μυριοῖς ὁ κεκτημένος βρῶν κακοῖς, τίμιον αὐτὸν καὶ
μακάριον ἠγοῦνται. Θεὸς δὲ τὸν εὐσεβῆ τιμᾶ, καὶ
τοῖς φιλαρέτοις τὸ εὐκλεῆς ἀπονέμει, κἂν ὁ τῶν χρη-
μάτων αὐτοῦς ὕγκος οὐ φλεγμαίνει, οὐδ' ὁ ἐκαίθην
τύφος καὶ ἡ τρυφή περιδλέπτους ποιεῖ. Μᾶλλον δὲ
οἷς ἡ δόξα διὰ τούτων, οὐδ' ὁ τῆς ἀρετῆς ἐθέλει πό-
θος, οὐδ' ὁ τῆς εὐσεβείας ζῆλος περιεῖναι. Ἐδει τοι-
γαροῦν, ἔδει, Θεὸν ὄντα τὴν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν, τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους κενώσαντα ἑαυ-
τὸν καὶ παραπλησίως ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος κοι-
νωνήσαντα, μὴ πρὸς τὸ ἥδῦ καὶ κεχαρισμένον τοῖς τὰ
ἐπίγεια φρονούσιν ἰδεῖν, μηδ' ὅσα κακίαν φύει τού-
των εἰς βίβας περιορᾶν, καὶ καρπὸν τὰ στέμματα
διαδίδοσθαι· ἐκεῖνα δὲ νόμον καὶ παράγγελμα ποιεῖν,
δι' ὧν πρόρρηξα μὲν τέμνεται τὰ πάθη, ἀρετῆς δὲ
πίσης καὶ θεωρίας εἰλικρινοῦς κατορθούτας· ἡ τε-
λειώσις· ὧν οὐδεμίαν ἐνδεῖ, μᾶλλον δὲ πλειόνων, ἐξ
ἧν εἴρηται, τὸ κράτος ἐπέχει καὶ ἡ προκειμένη
παραίνεσις. Ἄλλ' ἄρα μήποτε βῆθῃ μὲν ἡ ἐντολὴ
ἀπαν διαφεύγει παράλογον, καὶ τῆς ἐκ λόγων λαβῆς
ἔστηκεν ὑψηλοτέρα· παραχρῆνα δὲ οὐχ ὁμοίαν ἔλαχε
φύσιν· ἐνδεῖ δὲ τῆς ἐν ῥήμασιν ἀκολουθίας, ἢ ἐν ταῖς
πράξεσιν ὑπαρξίς, καὶ τις οὕτως ἔσχε δι' αὐτῶν τῶν
ἔργων ἐναργεστῆτην παρασχεῖν τῇ ὑπόστασιν, καὶ
τὸ ἐν λόγῳ ἀκολουθῶν ὁμολογῶν τῇ πρακτικῇ οὐσιώ-
σει ἐπιδείξασθαι. Ἐπεὶ γὰρ ἡ σωτήριος αὐτῆ παρ-
αινέσις διὰ τῶν Δεσποτικῶν καὶ ἀχράντων χειλέων
προεληλυθεν, ἐξ ἐκεῖνου μέχρι νῦν οὐκ ἔστι χρόνον
εὔρειν, ἐν ᾧ οὐκ ἔστι ταύτην ἰδεῖν ἐν ταῖς τῶν ἀν-

A nostra nullo horum impetantur; sed impudentiam,
audaciam, calumniam accusatoris convincunt. Sed
si omnes venderent, quæ domus aut pretio, aut
valore suo constare posset? Nem tuam exaccu-
ratam dialecticam! oh gravitatem! Papæ! Quam
rhetorica persuasio, quam veritas hæc pungit,
et sæpe, et longe a consequentia intuetur! quam
verborum pompam in refutando præ se fert! quæ
convicia de trivio arrepta in nos congerit! Certe
triobolaris anus de vigiliis deorum tuorum per
compita permicans, vino madefacta, an non magis
apposite et exacte responderet? Quæ domus pre-
tio constare poterit? et quidnam magis honora-
tum, quam æqualitas inter eos quibus est natura
æqualis? quid magis optabile, quam ut qui eandem
civitatem colunt, æquali statu et conditione per-
fruantur? Sed inæqualis, sed tyrannis apud te in
pretio, vel doli, sed cauponantium et licitatorum
in vicinos machinæ et artificiosæ fraudes. Omnes
enim opes, vel novos, vel antiquos fontes eosdem
habent, per quos apostata suum honorabile magni-
ficare vult. Qui plane, ut et cætera ignorabat, quid
apud Deum honorificum esset veritate, ac quid
non. Homines enim, licet non gregarii, sed philo-
sophi, qui illibatum conservant amorem, unicas
tantum divitias earumque lautitias et gloriolam
inhiant, et utcumque qui eas possident opes multis
malis sceleant, honorandum tamen et beatum judi-
cant. Deus pietatis præditos honorat, et gloriam
dat virtutem diligentibus, licet opum illos tumor
non inflet, nec typhus aut luxus observabilis fuerit.
Nam qui gloriam inde aucupantur, nec virtutis de-
siderio, nec pietatis aliquo tanguntur zelo;
æquum erat ergo, ut Dominus et Deus noster Jesus
Christus, qui ob generis nostri salutem se evacua-
verat et carnis nostræ atque sanguinis fiebat parti-
ceps, non id quod suave et acceptum est iis qui
terrena sapiunt, aut quæ nequitiam progerminant,
eorum radices consideraret, et semina sereret
ejusmodi fructum producentia; sed, ut leges et
edicta illa sancire per quæ radicibus passiones
evelluntur, virtutis et contemplationis puræ perfe-
ctio consummatur: nullo illorum indiget, imo
multipliciter ea continet præsens admonitio et
consilium. Sed fortassis nihil est in hoc consilio
absonum aut absurdum, nec ansam quod præbeat
juste carpenti. Sed non tam facile natura fert, ut
fiat, et actione compleatur deficit actus, nec aspi-
rat ad orationis sequelam, nec quis opere subsi-
stentem actionem suggeret, aut conformem ser-
moni. Consilium hoc salutiferum per purissimam
Domini labia prolatum, ab omni præterita memoria
ad hunc usque diem semper animitus hominibus
radicatum, et profunde, late, longe augmentum
capiens, virtutes cæteras perfectas consummavit:
ter mille quinquies mille olim, et postea innume-
rabilis hominum multitudo, in commune conve-

VARIE LECTIONES.

^d ἰσ. ἡ. * C. M. κατορθούσαν.

nientes, et de propriis deredentes, communia voluerunt esse quæ possidebant, nec inter eos quispiam pauper erat (erat hæc mirabilis æqualitas, nec speranda nisi cum adhiberetur), sed nec dives. « Quicumque enim, » ait Scriptura, « domos vel agros possidebant, vendebant, et pretium adductum ad pedes apostolorum deponebant, et distribuebatur cuique prout indigebat⁷⁵. » Audis, Juliane : Qui possessores erant, vendebant. Nonne omnes? sed tum ab initio mandatum illud ita splendide ferebatur, ut opere floreret : Ab eo tempore ad hunc usque diem, non modo florem summe immarcescibilem conservatum videmus, unde animæ hominum circumfuso odore perfusæ ad virtutum omnium salutiferam et vivificam fragrantiam trahuntur a corrupta passionum affectione, quæ plurima malevolentia exhalat : sed omnes terrarum orbis acta diffusa pertransivit, non tantum viritim, sed populatim, et infinitam plane multitudinem hominum monasticam, hoc est cælestem vitam amplectentium super terram, qui opera sua extenderunt, et præscripto mandati curæ summa omnium laude et prædicatione : ita Domini nostri verba efficacia et actuosa magno opere sunt, ob hoc ipsum, admirationis, animas, hominum meritorum ad se convertentia, et verbi semen inspergentia satis profunde faciunt, ut a fructibus arbor cognoscatur : et per fructum atque arborem hortulani potentia et sapientia laudetur, cujus laudis opulentum satis segetem suggerunt, et tamen nondum per hæc tot et talia encomia, naturalis enim magnificentia satis abunde manifestatur; nam multarum præterea virtutum subsistentiam sustentat et complectitur : et certe, nisi quis pari cum Juliano judicio divino occæcatus, in clarissima luce aberrabit, summo opere admiraturus est naturalem ejus vim, sublimem illam et salutiferam? Qui cælestem conversationem terrestri sua vita repræsentant, ii discerni facile possunt, hoc fundamento in primis innixi : « Vendite quæ possidetis, et eleemosynam date. » Cui sic jacto, cæteras superstruunt virtutes, ita ut sine illo subsistere non posse pure illæ videantur. Quocirca cum vendideritis primo quæ possidetis, et indigentibus distribueritis, omnino hoc Christi consilium, ut Dei opus, ut humanitate plenum, celebrabitur. Ad hunc modum nudi demum homines, opibus et passionibus vacui terrenis, ad certamina athletica se componunt, in illud solum mente intenti, et scopum directum habentes, quod Paulo dicitur : « Cupio dissolvi, et cum Christo esse⁷⁶. » Unde visio paterna, in Spiritu sancto (felix omnino visio), perfecta, et sine speculo revelata, et revelans bonorum primum, et desiderato-

A θρώπων ψυχαῖς διαβρίζουμένην, καὶ ἐμβαθύνουσαν, καὶ εἰς πλάτος καὶ μῆκος αὐξάνουσαν, συναύξουσάν τε τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ συναπαρτίζουσαν· τὸ τε μὲν γὰρ τρισχιλιοὶ καὶ πεντακισχιλιοὶ, εἶτα καὶ πλῆθος ἐκφεύγον τὴν ἀπαρθημῶσιν, συνιόντες ἀλλήλοις, καὶ τῶν ἰδίων ἐξιστάμενοι, κοινὰ τὰ ὄντα προϋτίθεσαν, καὶ πένης ἦν οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς (ὡ θαυμασίας ἰσομοιρίας καὶ πρὶνπραχθῆναι μὴδ' ἐλπίζομένης), οὐδὲ πλούσιος. « Ὅσοι γὰρ, φησὶ, κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων, καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, διεδίδοτο δὲ ἐκάστῳ, καθ' ὃ τις χρεῖαν εἶχεν. » Ἀκούεις, Ἰουλιανὲ, ὅσοι κτήτορες, οὗτοι ἐπώλουν. Οὐχὶ ἅπαντες; ἀλλὰ τότε μὲν ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς οὕτως εἰς πλῆθος ἡ ἐντολὴ τελεσιουργουμένη, λαμπρῶς ἐπέδιδου καὶ ὑφειστήκει ταῖς ἐνεργείαις ἐνακμάζουσα· ἔφεξις δὲ μέχρι νῦν, οὐκ ἀμάραντον μόνον τὸ τῆς ἀκμῆς ἄθος διεσώσατο, δι' οὗ τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς περιανθίζουσα, ἀπὸ τῆς τῶν παθῶν σηπεδόνος πολὺ τὸ δυσῶδες ἐναποπνεούσης, ἐπὶ τὴν τῶν ἀρετῶν σωτήριον καὶ ζωοποιὸν εὐοδίαν συνεφέλκεται· ἀλλὰ γε δὴ καὶ πάντα τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα, ταῖς ἐνεργείαις περιλαβοῦσα καὶ διατρέγουσα, οὐ κατ' ἄνδρα μόνον, ἤδη δὲ καὶ κατὰ δήμους ὄλους, καὶ ἀριθμοῦ κρείττω, συστήματα τῶν ὡς ἀληθῶς μονάδα βίον καὶ οὐράνιον πορίζουσά τε τοῖς ἐπὶ γῆς, καὶ πλατύνουσα δι' αὐτῶν τῶν ἔργων, ὅσον ἐστὶν αὐτῆς τὸ ἐν τοῖς λόγοις ἀκόλουθον μᾶλλον, ἢ διὰ τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀκολουθίας τὸ ὑπερτὸς αὐτῆς ἐν τοῖς ἔργοις καὶ περιούσιον λαμπρῶς ἐπιδεικνυσιν. Οὐ μὴν ἔτι ἀλλὰ γε καὶ τῶν δεσποτικῶν βημάτων τὸ ἐνεργῶν, καὶ τὴν δύναμιν οὐδὲν ἤττον δι' ἑαυτῆς παρέχει θαυμάζεσθαι· τὰς γὰρ ἀνθρωπίνας ψυχὰς, ὅσαι ἄξια, πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα, καὶ τὸν τοῦ λόγου σπόρον ἐνείσατά τε καὶ ἐμβαθύνουσα, ἀπὸ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον ἐπιγινώσκουσαι, καὶ δι' αὐτῶν τοῦ φωτοκόμου πάλιν τὴν ἰσχύν καὶ σοφίαν ἐξυμνεῖσθαι, παρασκευὴν πολλὴν συνεξεύρατο· καὶ οὕτω γε διὰ τούτων, καίτερον τηλικούτων ὄντων, ἐφ' ὅσον ἔχει τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως αὐτῆς ἐμφανίζεται· ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν ἄλλων νάρτεων καὶ κατορθωμάτων ὑπερβαίνει τε καὶ συνέχει τὴν ὑπαρξίν. Πῶς, εἰ μὴ τις Ἰουλιανῶ τὴν ἴσην δίκεν ὑπέχων τυφλὸς τῷ φωτὶ περιπλανώμενος διελέγχοντο, οὐκ ἂν ὑπεραγαθίστη τὸ ἐν τῇ φύσει κράτος αὐτῆς καὶ ὑψηλὴν καὶ σωτήριον; Καὶ γὰρ ὅσοι τὴν οὐράνιον πολιτείαν, δι' ὧν βιοῦσιν ἐπὶ γῆς, ὑπογράφουσι, τούτους δὴ, τούτους ἐνεστὶν ὄραν αὐτὸ τοῦτο πρῶτον, θεμέλιον, ὄφον καὶ ὑπόβαθρον, τὸ, « Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ὁδοὺς ἐλεημοσύνην, » ὑποβαλλομένους· καὶ οὕτω τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἐποικοδομοῦντας· ὡς ἔνευ ταύτης, μηδεμιᾶς ἄλλης ὑφειστανάι καθαρῶς δύναμιν ἐχούσης. Διὸ πωλοῦντες πρότερον τὰ ὑπάρχοντα, καὶ τοῖς δεομένοις διανεμόντες, πῶς ἂν τις ἀξίω, ἐξυμνήσῃ τὸ θεῖον καὶ

⁷⁵ Act. iv, 34, 35. ⁷⁶ Philip. i, 23.

VARIÆ LECTIONES.

Ἐξ ἐκείνης. Ὁ C. M. οὐ μὴν.

θεουργικὸν καὶ φιλόανθρωπον τῆς παραινέσεως; Οὐ-
 τω γυμνοὶ λοιπὸν καὶ χρημάτων καὶ προσπαθείας
 ἄλλης γῆνης, τοὺς ἀσκητικούς ἀθλοὺς ὑποδύονται,
 πρὸς ἕν μόνον τὸν νοῦν ἀνατεινόμενοι, καὶ τὴν ἔφρασην
 ἔχοντες, εἰς τὸ κατὰ Παῦλον, « ἀναλῦσαι καὶ σὺν
 Χριστῷ εἶναι. » Δι' οὗ, τοῦ Πατρὸς ἐν ἀγίῳ Πνεύ-
 ματι (ὧ μακαρίου θεάματος!) ἡ τελειότερα, καὶ χωρὶς
 τῶν ἐσόπτρων γνῶσις, συνανακαλυπτομένη τε καὶ
 συναναστράπτουσα τὸ πρῶτον ἀγαθὸν εἰς ἀπόδυσιν
 τοῖς θεαταῖς, καὶ τῶν ἐφετῶν χαρίζεται τὸ ἀκρότα-
 τον. Οὕτω δὲ, οὕτως ἡ σωτήριος αὐτῆ καὶ δεσποτικῆ
 ἐντολὴ οὐ ῥηθῆναι μόνον τὸ εὐλογόν τε καὶ ἀκόλουθον
 πολλῇ δυνάμει συνδιδάσκατο ἅπαν μαχόμενον καὶ πο-
 λεμεῖν ἡρμένον τρεψαμένη τε κατὰ κράτος, καὶ κα-
 ταισχύνασα· ἀλλὰ καὶ πολὺ γε πλεόν τὸν εἰρμὸν τῶν
 λόγων, καὶ τῆς γνώμης τὸ ἀνεπιληπτον, διὰ τῆς κατὰ
 τὰς ἐνεργείας περιφανείας τε καὶ ὑπάρξεως
 τῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὕψ' ἠλίψ' ἐντελέστερον τε καὶ θαυμασιώτερον ἐπεδείξατο, καὶ κρείττον ἢ κατ' ἰσχύον
 τε καὶ φύσιν ἐπιχειρημάτων, τοὺς τετοληκῆτας αὐτῆν ἐξυβρίζειν τῆς μηχανούσης αἰσχύνης τὸ σκυθρωπὸν
 ὑπελθεῖν ἐρύθημα κατεπράξατο. Ἄλλὰ τισαῦτα μὲν, ἐξ ὧν ἡ λήθη μὴ προκατέλαθε πρὸς Ἰουλιανὸν τὸν
 Ἀποστάτην κακουργοῦντά τε καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἡμῶν θρασυνοῦμενον εἰρηται. Σοὶ δὲ φιλομαθοῦντι, καὶ
 τὸ Θεῖον θεοπροπέως ὀργιάζοντι, καὶ ὀλίγα τῶν εἰρημένων ἐξαρκέσειν οἶμαι πρὸς τὴν τῆς ἀπορίας ἐπίλυσιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΒ΄.

Τι δηλοῖ τὸ ἐφούδ;

Edita a Montacutio, ep. 193, ad Galatonem., p. 291-292.

Τὸ ἐφούδ, περὶ οὗ μαθεῖν περιεζήτησας, τρία ση-
 μαίνειν, ἐξ ὧν ἀνέγνωμεν, εὐρομεν· ἕν μὲν, τὴν ἱε-
 ρατικὴν καὶ ἀγίαν στολὴν, ἣ κεχρησθαι θεμιτὸν οὐκ
 ἦν, ἀλλ' ἡ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις. Ἐδηλοῦτο δὲ δι' αὐ-
 τῆς τὸ πρακτέον, ἐφ' ὧν ἀνθρωπίνῃ κρίσει τὸ συμ-
 φέρον ἰδεῖν ἐξηραθῆναι, οἷον ἐκεχειριαν θεοῦ πολε-
 μίοις, ἢ τῷ δόρατι τὴν τοῦ πολέμου κρίσιν ἐπιτρέ-
 ψαι, καὶ εἰ τι ἄλλο παραπλήσιον. Ἄλλὰ πρῶτον μὲν
 σημαίνόμενον τοῦ ἐφούδ τοῦτο. Ἔτερον δὲ σχήματι
 πως τῆ εἰρημένῃ παρεοικὸς, κοινὸν δὲ, καὶ οὐκ ἱερα-
 τικόν· ὃ φαίνεται καὶ Δαβὶδ ἀμπισχόμενος. Ἐπὶ
 γὰρ Δαβὶδ, φησὶν, Ἐφούδ μόνον· δένοι (βύσσου γὰρ
 ἐπεποιήτο· φυτὸν δὲ ἡ βύσσος) στολὴν ἐκ τῆς ὕλης
 ὠνόμασαν βυσσίνην· οἱ δὲ τῷ τρόπῳ τῆς χρήσεως
 τὴν γένεσιν διδόντες τοῦ ὀνόματος ἐπωμίδα τε καὶ
 ἐπένδυμα. Παρὰ δὲ ταῦτα, ἔστι καὶ τρίτον ἰδεῖν
 σημαίνόμενον. Οἱ γὰρ τῶν εἰδώλων θεραπευταί, κατὰ
 μίμησιν τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ, τοῖς σφῶν ἱερεῦσι στο-
 λὰς ἀφωρισμένας ἐτίθεντο εἰς σχῆμα τοῦ ἐφούδ, τὸ
 ὕφασμα περιγράφοντες, καὶ τὴν κλήσιν ἐκείθεν μεθ-
 ἔλκοντες, ἐφούδ καὶ αὐτὸ προσηγόρευον. Ἐκέχρητό
 τε τῷ μιμήματι, δι' αὐτοῦ τὰ δαιμόνια· καὶ αὐτοὶ
 ἐπερωτῶντες εἰς τὴν τῶν πρακτέων κατάληψιν, καὶ
 καινὴν οὐδέν· ὡσπερ γὰρ τὸ, θεὸς, ὄνομα, καὶ τὸ
 ἀληθῶς [c. m.] ὄντα σημαίνει, ἐφέρετο δὲ καὶ κατὰ
 τῶν ψευδωνύμων δαιμονίων· οὕτω καὶ τὸ ἐφούδ εἰς
 διάφορα διαιρεῖται σημαίνόμενα. Οὐ τὸ, θεὸς, δὲ μόνον
 ὄνομα πρὸς τάναντία μερίζεται, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄν
 καὶ τὸ κάδδισιμ· τούτων γὰρ ἐκάτερον, καὶ τὸν κυ-
 ρίως ὄντα, καὶ κυρίως ἅγιον, δηλοῖ· καὶ τοῖς λατρευταῖς τῶν δαιμόνων, ἐπὶ τιμῇ τῶν οἰκείων σεβασμά-
 των, καθ' ὃν δὲ τὸν τρόπον καὶ τὸ ἐφούδ, μετενήκεται. Σὺ δὲ μοι ψυχῇ καὶ σώματι ἐβρώσω.

A rum summum intuenibus fruendum, repræsentat.

Atque ita Servatoris Domini mandatum, non modo
 dictu rationale et consequens videtur esse, et
 multa veritate fulcitum, sed quidquid ad opposi-
 tum repugnat, fugat prævalendo et pudore suffun-
 dit: sed et multo magis seriem verborum et sen-
 tentiarum censura vacuam, per operationes eximias
 et subsistentiam universam sub sole consummatio-
 rem et admirabiliorem ostendit, atque ultra vim et
 naturam epicherematum, ita ut audentes ipsam
 violare dedecus cum pudore subire coegerint.
 Atque hæc hactenus, ex iis quæ oblivio non præ-
 venit, contra Julianum Apostotam nequiter et impie
 contra veritatem insolentem dicta sunt. Tibi,
 discendi cupido, et divina oracula, ut divinis rebus
 convenit, edocto, etiam pauca e dictis, scio, suffi-
 cient ad quæstionis solutionem.

QUÆSTIO CII. [Coisl. CCLXV. Taur. CCLVI.]

Quid significet ephod?

Inter legendum observavimus ephod, de quâ
 voce interrogas, tria significare: imprimis sacram
 et pontificalem stolam, qua uti nulli licuit, nisi
 sacerdoti. Illa significabatur quod agendum erat in
 iis rebus, quo consilium humanum pertinere non
 poterat, nempe, an a bellis cessandum, an prælio
 erat decertandum, et similia? Et hæc principalis
 ephod significatio. Secunda, præcedenti fere eadem
 erat forma ephod, usus communis, et non sacerdo-
 talis: eo amictus videtur David; ait enim:
 Ephod erat super David, quod e bysso fiebat⁷⁶
 (erat autem byssus plantis); stolam ex illa ma-
 teria confectam byssinam nominabant: at qui
 nominis originem, usus modo et formæ ascribunt,
 vocant epomida, et ependuma. Est et tertia adhuc
 illius significatio: idolorum cultores, in imitatio-
 nem sacerdotum Dei, sacerdotibus etiam suis sto-
 las appropriaverunt, texturam earum in figuram
 ephod conformantes, rem quoque ipsam vocarunt
 ephod. Hanc imitationem adhibuerunt dæmones:
 qui nihil novi ad rem intelligendam attulerunt: ut
 nomen, Deus, vere existentem significat, at de dæ-
 monibus falsis diis usurpatur, sic et ephod in
 varia significata distribuitur. Neque nomen illud,
 Deus, tantum in discrepantia dividitur, sed ὄν et
 κάδδισιμ utraque vox, et proprie ens, et proprie
 sanctum significat: et non aliter quam ephod, a
 servientibus dæmoniis ad honorem eorum qui co-
 luntur trahitur. Tu autem corpore et anima vale.

⁷⁶ Il Paral. xv, 27

QUÆSTIO CIII [Coisl. CCLXVI Taur. CCLVII]. A.
Quomodo non est contrarium illud: «Oculus pro oculo pro oculo et dentem pro dente, » illi sententiæ: «Si quis te percusserit in unam maxillam, porrige illi et alteram (20). »

Edita a Montacutio, ep. 196, ad *Constant.*, p. 294. In *Matth.* v, 38, 39.

Lex illa qua præcipitur, «Oculus pro oculo, et dens pro dente», non adversatur, ut imperiti quidam arbitrantur, illi, «Si quis te in unam malam percusserit, obverte illi et alteram,» et quæ sunt ejus generis. Hæc enim judicem recte disponit, et lege lata intendit, ut impartialis sit erga litigantes, et injuriam passo ut satisfiat, qui pœnam poscit infligendam afficienti injuria. Altera nec judicem respicit, neque lex est; ita enim contraireretur; sed injuriam qui patitur, ad comitatem incitat, et compassionem informat: idque agit, ut iracundiam superet et furorem, consilium philosophicum et accommodum adhibens. Nam vel non recuperat quod ablatum est ab eo: aut si recuperet, haud possidebit plus quam ab initio habebat. Sed qui per tolerantiam, comitatem, et compassionem, inimicum superat, post victoriam, monumentum sibi suscitatur immortalitatis virtutis suæ, et Judicem universalem propitium sibi et placatum reddit, dignum se præparans qui patiatur illa, quæ in proximum intendebat.

ἐκείνα παθεῖν ἑαυτὸν ἄξιον εὐτρεπίσας, ἃ προσλαβὼν
 QUÆSTIO CIV [Coisl. CCLXVII, Taur. CCLVIII].

Edita a Montacutio, ep. 203, ad *Theodor. hegum.*, p. 300, 301. De Abele justo ante peccatorem Adamum vita functo (21).

Secretior omnis et profundior causæ ratio, apud Deum seponatur: sed in quantum humano captui comprehendendam dare voluit, illam ego attulerim; quod idcirco Abelem virum justum, Adamo priorem, cum tamen princeps is peccaverat, et sententiam ideo mortis accepterat, morti traditum voluit, ut qui reatui subjacebat, per et in filio suo inculpato majorem tristitiam conciperet animo, et majorem monstraret pœnitentiam; ita ut cum minimo, in quantum fieri potuit, transgressionis debito hinc transiret: deinde ut puteum illum mortis profundum, per justum hominem eo introitum injuria affecti receptum redderet putridum et inanem. Quod si eum qui peccato reus fuit principem recepisset, firmum subjecisset ei firmamentum: sed abrepto illuc viro justo, putridum solum nec difficulter subruendum, nesciens tamen confecit. Tu autem porro in mentem advoca cogitando, an non status et ratio resurrectionis, tam longo præcedente intervallo præstruatur, et per mysterium præsignificetur? Si enim bonus ac justus Deus fuerit, aut utriusque potius fons et origo, haud immuneratum hinc abire virum justum ne ad horulæ unius spatium

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΓ΄.

Πῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ «Ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ δόντα ἀντὶ δόντος, » πρὸς τὸ, «Ὅστις σε βραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον καὶ τὴν ἄλλην. »

Οὐκ ἔστιν ἐναντίον, ὡς ἔδοξέ τισι τῶν μὴ σωφρονούντων, ἢ, «Ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ δόντα ἀντὶ δόντος,» ζημιούσθαι προστάσσουσα νομοθεσία, πρὸς τὴν γνώμην· «Ὅστις σε βραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, » καὶ ὅσα ταύτῃ παραπλήσιοι. Ἢ μὲν γὰρ τὸν κριτὴν βυθίζει, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀποστρέφεται, ἀδέκαστον αὐτὸν τοῖς κρινομένοις παρέχειν νομοθετούσα, καὶ τῷ ἀδικουμένῳ τιμωρεῖν, τὴν ἴσῃν ἀπαιτοῦντα ποινὴν τὸν ἡδικοῦντα. Ἢ δὲ, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν πρὸς τὸν κριτὴν, οὐδὲ νόμος, οὐδὲ πολλοῦ γε καὶ δεῖ· οὕτω γὰρ ἂν ἦν ἐναντίον· ἀλλὰ τὸν ἀδικηθέντα πορραίνει εἰς ἐπιείκειαν καὶ συμπάθειαν ἐπαλείφουσα καὶ κρείττονα παρασκευάζουσα ὀργῆς καὶ θυμοῦ φιλοσόφως λίαν καὶ ὠφελίμως εἰσρηγουμένη τὴν συμβουλήν. Τὸ μὲν γὰρ στερεθῆν ἢ οὐκ ἔστιν ἀναλαβεῖν, ἢ ἀναλαβόντα οὐδὲν πλέον ἔστιν τοῦ ἐξαρχῆς προσλαβεῖν. Ὁ δὲ δι' ἐπιείκειας καὶ συμπαθοῦς γνώμης περιγεγὼνως τοῦ ἐχθροῦ, μετὰ τοῦ νικῆσαι λαμπρῶς καὶ ἀειμνηστον τῆς ἀρετῆς ἐγείρει μνημεῖον, καὶ τὸν κοινὸν κριτὴν εὐλίαν ἑαυτῷ καὶ εὐμενῇ παρασκευάζει, αὐτὸς τῷ πλησίον ἐπεδείξατο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΔ΄.

Ὁ μὲν ἀπορρήτοτερος καὶ βαθύτερος τῆς αἰτίας λόγος ἀνείσθω Θεῷ· ἐξ ὧν γε διανοίας ἀνθρώπων ἔδωκε γενέσθαι ληπτὰ, φαμέν, ὡς διὰ τοῦτο τὸν Ἄβελ δίκαιον ὄντα, πρὸ τοῦ ἐξημαρτηκότο; Ἀδὰμ, καὶ τὴν ἀπόφασιν δεξαμένου, συνεχώρησεν εἰς θάνατον ἔλθειν· ἵνα μαθὼν ὁ ὑπόδικος ἐν τῷ ἀνευθύνῃ παιδί· τὴν φοβερὴν τοῦ ἐπιτιμίου καὶ ἄφυκτον, πλέον τε τὸ ἄλλογος εἰσδέξῃται, καὶ τὴν μετάνοιαν ἐπιδείξῃται· κάκειθεν ἔλαττον ἀπέβη τῆς πειραστικῆς χρεωστῶν· ἔτι δὲ, καὶ ἵνα τοῦ θανάτου τὸ βάθρον, τὴν ἡδικοῦντα πρῶτον δεξαμένου σαθρὸν καταστή. Ὅσπερ γὰρ εἰ τὸν ὑπεύθυνον πρῶτον εἰδέξαιτο, στερεθῆν ἂν θεμέλιον ὑπεβάλλαιτο· οὕτω τὸν δίκαιον ἀρπασάμενος, σαθρὰν ἑαυτὸν ἔλαθε καὶ εὐπερίτρεπτον τὴν οἰκείαν κρηπίδα πηγάζαμενος ἢ. Σὺ δὲ μοι σκόπει, καὶ εἰ πως ἰ ὁ τῆς ἀναστάσεως διὰ τοῦτο προκαταβάλλεται· καὶ μυσταγωγεῖται λόγος. Εἰ γὰρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος ὁ Θεός, μᾶλλον δι' ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης πηγῆ, οὐκ ἂν ἀγέραςτον ἀπέλαθειν καὶ πρὸ ὧρας τὸν δίκαιον εἶασεν Ἄβελ. Καὶ τί λέγω ἀγέραςτον; ἀλλ' οὐκ ἂν ἀδίκως καὶ τὸ μείζον ἀνθ' ὧν ὠφθη Θεοφιλῆς, οὐκ ἂν ὑπερβῆν ἀναιρούμενον· εἰ μὴ τις ἐκεῖθεν ἄλλη κατάστασις, καὶ βίος ἕλλος

VARIÆ LECTIONES.

ἢ C. M. δεξάμενος. ἰ Ἰσ. κήπως. C. M. εἰ πως.

NOTÆ.

(20) Cum hac questione conferendæ sunt ex præcedentibus qq. XXXVII et XLVI.

(21) Idem argumentum questione XI pertractatur.

ἀπέκτιστο, ἐν ᾧ τῶν πρακτικῶν τὰς ἀμοιβάς, καὶ τὰς ἀντιδόσεις, ἀφ' αὐτῶν πλοῦτῳ προνοίας εὐτρεπίσας ταμειεύει. Οὐκοῦν οὐκέτι διαμφισθητήεις, διὰ τί πρῶτος Ἄβελ, φίλος δικαιοσύνης γεγωνὸς, πρῶτος τῷ θανάτῳ ἐλειτούργησεν. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἐνῶχ ἀποβλέψῃς, δικαιοτάτον γεγονότα, πλεόν ἕξεις δι' ὧν οὐ ζητήσεις, πῶς τῶν δικαίων, μᾶλλον ἢ τῶν ὑπ' αἰτίαν, ὁ θάνατος ἐκυρίευσεν· ἀνώτερος γὰρ οὗτος ἐξ ἀρετῆς καὶ φιλοτιμίας Θεοῦ (καὶ ἵνα μὴ τὸ δυσθεώρητον ἔχῳσιν αἱ σαὶ ἀπορῆαι) τῶν τοῦ θανάτου βρόχων καὶ τῆς τυραννίδος ἐχηρήματισεν.

unde factum ut mors prius in justos quam in reos dominium exerceret : superior enim justus est propter virtutem et amorem Dei eximium (ne dubia a te proposita difficulter explicentur) laqueis mortis irretitus et ejus tyrannidem expertus fuisse dicitur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕ'.

Περὶ τῆς περιτομῆς.

Edita a Montacutio, ep. 205, ad Theodor. hegum., p 302-304.

Ἡ περιτομὴ τρία τινα πραγματεύεσθαι μοι δοκεῖ· ἓν μὲν, οἶονεὶ σημεῖον τινὶ καὶ σφραγίδι τοὺς ἐκγόνοους Ἀβραὰμ ἀφορίζουσα, καὶ τῶν λοιπῶν διαστέλλουσα· ἑθῶν· δεύτερον δὲ, ἐν ἑαυτῇ τὴν τοῦ θεοῦ βαπτίσματος προδιατυπούσα καὶ προανακηρύττουσα χάριν καὶ δυνάμιν. Ὅσπερ γὰρ ὁ περὶ τεμνόμενος, εἰς λαὸν Θεοῦ διὰ τῆς σφραγίδος· πάλαι ἐχηρήματιζεν· οὗτος ὁ βαπτιζόμενος, σφραγίδα τοῦ Χριστοῦ ἐν ἑαυτῷ τυπωσάμενος, εἰς υἱοθεσίαν Θεοῦ ἀνογράφεται. Καὶ τρίτον, σύμβολον τῶν ἐν τῇ χάριτι καθισταμένων πιστῶν, οἱ τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν καὶ παθῶν τὰς ἐπιπαστάσεις, τῷ τιμητικῷ τῆς πίστεως λόγῳ καὶ πόνοις ἀσκητικοῖς ἐκτέμνουσι καὶ ἀπονεκροῦσιν· οὐ σῶμα τέμνοντες, ἀλλὰ τὴν καρδίαν· καὶ πνεύματι, οὐ γράμματι περιτεμνόμενοι· ὧν καὶ τὴν ἔπαινον οὐκ ἀνθρωπίνης ἐπικρίσεως δεῖσθαι, ἀλλὰ τῆς ἀνωθεν ἡρητῆσθαι ψήφου, Παῦλος· ὁ θεὸς, ὁ τὰ τοιαῦτα μυσταγωγὸς, λαμπρῶς τῇ φωνῇ διαμαρτύρεται. Εἰ δὲ τῷ κάκεινο ἔδοκεῖ, ὡς γένους μὲν Χαλδαίων ἐχηρήματιζεν Ἀβραὰμ· τὸ δὲ, καὶ μητρῶσαι καὶ θυγατρῶσαι καὶ ἀδελφῆς ἐκθέσμου νόμου συνανεφύρετο. Ἴνα οὖν μὴ τοῖς πατρίσιν ἕθεσι μήτε αὐτῶν, μήτε τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος, καταμεινοίτο, τέμνεται, φασί, τὴν ἀκροβυστίαν εἰς ἀθέτησιν τῆς τοιαύτης ἀβήρητοποιίας, καὶ γίνεται αὐτῷ τῆς οἰκείας σαρκὸς ἢ περιτομῆς, διαίρεσις τῆς προσεχοῦς συγγενείας καὶ ἀποτροπῆς, ὅσα γε εἰς ἑμίλλαν γαμικὴν. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἦν φωράσαι τινα, μετὰ τὴν περιτομὴν, ἐν τοῖς ἐξ αἵματος Ἀβραὰμ ταῖς τοιαύταις ἐνισχημένον ἀβήρητοργίαις· τῆς Χαλδαϊκῆς ἀκρασίας ἀδεῶς καὶ ἀνεπαισχύντως μακροῖς, καὶ μετὰ ταῦτα, χρόνοις τὰ τοιαῦτα δραματοργούσης. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὡς φίλον ἐκάστη καὶ νομιζέτω· ἀφορισθῆναι μέντοι τὸ Ἀβραὰμ ἔδει γένος· πρῶτον μὲν, ἵνα μὴ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ἐπιμιγνύμενον, καὶ κατὰ μικρὸν τοῖς ἐκείνων τρόποις ὑποσυρόμενον, τῆς τε οἰκείας εὐσεβείας παρατροπὴν πάθῃ, καὶ τοῖς ἐκείνων λατρείῳ βδελύγμασιν· ἔπειτα, ἵνα τῆς θείας ὑποσχέ-

A pati debuit. Quid autem immuneratum dico? certe haud fuisset passus injuste aliquem tolli, nedum virum sui amantem, si non alius vitæ status, conditio alia reposita fuisset illi, ubi rerum a se gestarum retributionem et remunerationem per inexplicabiles divinæ providentiæ divitias præparatam disposuerat. Quocirca non est cur tu adhuc addubites, unde factum ut Abel justitiæ cultor omnium hominum princeps mortem famularetur. Quod si respexeris ad Enochum qui et ipse justissimus fuit, plus adhuc tibi suggeretur, cur non addubites,

B QUÆSTIO CV. [Coisl. et Taur. CXXVII.]

De circumcissione.

Tria præ se ferre videtur mihi circumcisio : primum, quod tanquam signum et sigillum Abrahami progeniem separaret, et a cæteris gentibus distingueret : secundum, in se divini baptismatis gratiam et efficaciam per figuram prædicabat. Veluti enim olim circumcisus, per sigillum in Dei populo censebatur, sic et baptizatus, Christi in se sigillum expressum habens, adoptatus inscribitur Dei filiorum albo : tertium, symbolum erat fidelium in gratia existentium, qui carnalium voluptatum et passionum insurrectiones tumultuosas excisorio fidei sermone, et asceticis laboribus abscindunt et mortificant : non corpus scindunt, sed cor : nec secundum litteram sed spiritum circumciduntur : quorum laudatio non habet opus humano præconio, sed a Dei calculo dependet, ut Paulus harum rerum mystagogus clara voce testatur. Ulterius, et illud fortassis arriserit alicui, quod e gente Chaldæa oriebatur Abraham, ubi matribus, filiabus, et sororibus de consuetudine impia carnaliter miscerantur. Quocirca, ne per patulos nos vel ipsemet pollueretur, vel ab illo descendentes, circumcidebatur ei præputium, quo sic aboletur hujusmodi nefanda turpitudine, atque ita accrescebat ei suæ propriæ carnis circumcisio, ut divisio ab affinibus suis et consanguineis, ac quantum ad maritalem copulam spectabat, aversio. Non enim vel furtim quis post circumcisionem e sanguine Abraham infandis istiusmodi impediabatur : cum Chaldæorum lascivia affatim et impudenter ad multa post hæc sæcula prostitueretur. Sed fruatur hic quisque judicio suo : certe erat necesse ut Abrahami progenies separaretur : inprimis, ne permista cæteris nationibus illarum moribus paulatim abduceretur, facta pietatis cultusque mutatione, et ita exsecrandis illarum sacris inserviret; secundo, ut promissionis divinæ apparens et cuicumque intelligibilis finis et perfectio redderetur, Abrahami semine in innume-

VARIÆ LECTIONES.

1 C. M. τὸν Χριστόν. 2 C. M. εἶδετω κάκεινο.

rabilem multitudinem multiplicato et excrescente. Quod si cum cæteris nationibus permisti mansissent, veritas promissionis adimpleta non agnosceretur, nec multitudo tantæ esset admirationi, ubi separatim si agerent, et rempublicam privatam tuerentur. Tertio, quod ante alias causas censetur, quandoquidem Dei dilecto et diligenti Deum Abrahæ pactum fuerat : « In semine tuo benedicentur universæ mundi nationes ⁷⁶. » Hoc pactum a nullo progredi poterat, quam a Conditore, et ineffabili sua providentia ubique diffusa et disseminata omnes complectente : communis enim Formator solus poterat tam communem benedictionem impertiri. Enimvero, cum hoc ipsum Provisorem illum ad incarnationem, quod maximum est, destinaret ; (quod ab omni retro æternitate divino et abscondito nutu ordinabatur :) ideo genus Abrahæ separatur, et a commistione eximitur aliarum gentium : ut Creator et Dominus naturam nostram ex illa stirpe assumeret, et similiter ac nos carnis et sanguinis particeps fieret, quo pacti et promissi veritas omnibus numeris, apud omnes consummaretur : nempe Christo Deo nostro, in quo gentes omnes benedictionis per gratiam participes fiunt, e lumbis illius per principia generationis humanæ descendente. Atque hæc quidem hactenus, secundum pietatis sensum : quin et illud tibi etiam liquere arbitror, quod circumcisio divino viro Abrahæ causa nequaquam fidei fuerat, nec illa secundum fidei ordinem censi debeat ; prius crediderat et cum illa fides anterior apud illum resedisset, sigillum hoc impressum accepit. Affirmare igitur, quod idcirco præputium abscindebatur, ut nudatus naturalibus ornamentis, sordes genitalis illa elueret, scio paganos et Judæos : sed deblaterant. Contra quos cum multa mihi dicenda suppetant, quæ abunde refellant hanc absurdam opinionem, hoc unicum edisseram, quod non illibenter audirem ita dictitantes, si contra fontem effluxionis seminalis, gladium vel cultellum adhibitum vidissent, vel contra ventrem, quem plurima immunditie, et abominabili adhuc magis relictum et subjectum sternunt.

τῆς πηγῆς, πρῶτον τὸ ξίφος ἐβλεπον φέροντας, ἢ θαρσιῶν καὶ βδελυρωτέρων ὑπονόμους ὑπαστήσαντο.

QUÆSTIO CVI [Coisl. et Taur. CXXVIII].

Quid significat redundantia verbi εἰμί (sum) ?

Edita a Montacutio, ep. 208, ad Leonem philos., p. 305-306. Quæstio grammatica.

Abundantia vocis εἰμί, sum, in composita oratione, cum pronomine ego præcedente, frequens est in divinis Litteris, nec tamen crimen subit solæcismi : si de hoc dubites, recogita, "Ἐνιοὶ τινες Σφᾶς αὐτοὺς · Ἀπῆλθεν ἔχων, quæ redundant in Græcorum libris, et ita desiste addubitare : patet enim, quod ἔνιοι, cum voce τινές, σφᾶς, cum αὐτοὺς, non aliquid aliud significant, quam quod primis

⁷⁶ Gen. xii, 3.

σεως ἑναργές, καὶ πᾶσι γνῶριμον τὸ πέρας δειχθῆναι εἰς ἀναριθμητον πλῆθος τοῦ ἐξ Ἀβραὰμ σπέρματος πληθυνομένου καὶ αὐξοντος. Οὐ γὰρ ἂν ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι συμφυρομένων τὸ τε τῆς ἐπαγγελίας ἀψεudes ἐγινώσκето, καὶ τὸ τοῦ πλήθους παράδοξον ἐθυμάζετο, ὡσπερ καθ' ἑαυτοὺς καὶ ἀφορισμένην τὴν πολιτείαν ἐχόντων. Καὶ τρίτον, ὃ καὶ τῶν ἄλλων ἐστὶν ἰδεῖν αἰτιώτατον, ἐπεὶ περ ὑπεσχημένον ἦν τῷ θεοφιλεῖ Ἀβραὰμ, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη εὐλογηθήσεσθαι. Τοῦτο δὲ δι' οὐδενὸς ἄλλου δυνατὸν ἦν προελθεῖν, ἀλλ' ἢ δι' αὐτοῦ τοῦ καὶ πλάσαντος, καὶ τὸ τῆς προνοίας ἀφαντον, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἐπὶ γῆς καθιέντος καὶ ἐκχέοντος · ὃ γὰρ κοινὸς Πλάστης αὐτῶν, δυνατὸς μόνος καὶ κοινὴν τὴν εὐλογίαν χαρίζεσθαι. Ἀλλ', ἐπειδὴ τοῦτο πάλιν τὸ μέγιστον τῆς περὶ ἡμᾶς προνοίας εἰς ἑνανθρώπησιν τὸν Προνοητὴν ἐκόλει (οὕτω γὰρ ἄνωθεν καὶ πρὸ τῶν αἰῶνων τοῖς θεοῖς καὶ ἀποβήτοις προῦριστο νεύμασι), διὰ τοῦτο τὸ Ἀβρααμιατον γένος ἀφορίζεται, καὶ τῶν ἐθνῶν τῶν ἄλλων τῆς ἐπιμιξίας διακρίνεται · ἵνα τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Δεσπότης τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐξ αὐτοῦ προσλαμβάνοντος, καὶ παραπλησίως ἡμῖν σαρκὸς κοινωνοῦντος καὶ αἵματος, ἐπιδηλῶν τεύλαν καὶ περιφανὲς ἅπασιν τὸ τῆς ὑποσχέσεως ἀψεudes καταστή. Καὶ ὅτι Χριστὸς Θεὸς ἡμῶν, ἐν ᾧ πάντα τὰ ἔθνη τῆς ἐν χάριτι εὐλογίας κατηξιώθησαν, ἐκ τῆς ὁσφύς ἐκεῖνου τὰς πρώτας καὶ ἀνθρωπίνας ἀρχὰς οὐκ ἀπηξίωσεν αὐτῷ γενέσθαι τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα, οἱ εὐσεβεῖς λογισμοί. Κάκεινο δὲ σοὶ δῆλον οἶμαι καθεστάναι, ὡς τὴν περιτομὴν ὁ Θεὸς σπέσιος Ἀβραὰμ, οὔτε πίστεως ἔσχεν αἰτίαν, οὐ μὴν οὐδ' αὐτὸ γε τοῦτο τάξιν ἐπέχουσαν πίστεως · προσπίστευσε γὰρ, ἀλλὰ τῆς προὑπαρξάσης αὐτῷ μόνον σφραγίδα ταύτην ἐδέξατο. Τὸ μὲντοι γε λέγειν, ὡς διὰ τοῦτο περιετμήθη τὴν ἀκροβυστίαν, ὡς ἂν γυμνὸν γεγονός τῶν ἐκ φύσεως περιδλημάτων, τὸ παιδογόνον τῶν ἐκείθεν ῥύπων καθαρεύοι, οἶδα μὲν Ἑλλήνων παισὶ, καὶ τισιν Ἰουδαίων πεφλυσαρημένον. Καὶ μυρία λέγειν ἔχων πρὸς αὐτοὺς τῆς ἀτόπου δόξης, τὸ τῶν ἐλέγχων ἀφρονον χορηγοῦσας, ἐκείνο μόνον ἐρίω, ὡς ἡδέως ἂν αὐτῶν ἤκουον τοῦτο λεγόντων, εἰ κατ' αὐτῆς τῶν σπερματικῶν ῥευμάτων κατὰ γαστέρων, ἃς αὐτοὶ ἑαυτοῖς καὶ πλειόνων ἀκα-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΖ'.

Τι σημαίνει ἡ τοῦ εἰμί παρολιχῆ ;

Ἡ τοῦ εἰμί παρολιχῆ, τῆς ἐγὼ ἀντωνυμίας κατὰ σύνθεσιν προσηγαμένης, σύνθεσις μὲν ἐστὶ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, ἀλλ' οὐδέμιν διὰ τοῦτο σολοῖκου γλώσσης αἰτίαν παρέχεται. Εἰ δὲ γε διαμφισθετεῖς, ἐνοήσας τὸ, "Ἐνιοὶ τινες · καὶ τὸ, Σφᾶς αὐτοὺς, καὶ τὸ, Ἀπῆλθεν ἔχων, ἃ τοῖς Ἑλληνικαῖς πλεονάζει γράμμασι, στήσον σαυτὸν τῆς ἀμφισθέσεως. Δῆλον γὰρ ὡς τὸ, τινές, μετὰ τοῦ ἐνιοὶ, καὶ τὸ σφᾶς, μετὰ

τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ὅπερ ἐδήλον αὐτῶν αἱ προτεταγμέναι σημαίνουσι λέξεις. Τὸ δὲ τοιούτων ἑδῆλον, ὡς μία τις ἐστὶν ἰδέα τῆς παρολκῆς καὶ σχῆμα λόγου, ἀλλ' οὐ σολοικὸς ἄγνοια· καὶ τὸ, *ἔχω* δὲ πολλὰκις μετὰ τοῦ ἀπῆλθεις; ἢ τοῦ *βαδίζεις*, ἢ τοῦ *σπεύδεις*, καὶ μετὰ πλειόνων ἄλλων, ἐν ὑποταγῇ συντιθέμενον, παρὰ τοῖς σοῖς σοφισταῖς οὐδὲν ὄλωσ' σημαίνον εὐρίσκειται, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο παρολκῆς ἐπέχον τόπον. Εἰ δὲ καὶ ἐγγυτέρας βούλει κατασιωπηθῆναι τοῖς παραδείγμασιν, οὐδὲ τοῦτο παρήσω. Αὐτοῦ γὰρ τοῦ εἶμι τὴν ἀπαρέμφατον ἐγκλισιν, καὶ τὴν *ἐκῶν* μετοχήν, εἰς μνήμην ἀνεληφώς (καίπερ ὀλίγοι τῶν Ἀττικιστῶν, οἷς οὐκ ἔστι τὸ *ἐκῶν εἶναι* τῶν συγκριμάτων ἐν μοίρᾳ λαμπροῦ καλλωπίσματος), εὖ οἶδ' ὅτι σαυτὸν αἰτιάσῃ, ὅτι τοῖς ἐκείνων πόνοις ἐνομιλῶν, καὶ τὸ *εἶναι* βλέπων παρέλκον αὐτοῖς, τρῶνως πολλαχοῦ, καὶ οὐδὲν νοῆσαι· τολμήσας ποτὲ ἰοειδισμὸν σολοικοῦ φωνῆς, ἢ ὑπόνοιαν αὐτοῖς τὸ τοιοῦτον ἐμποιεῖν; Οὐκ ἐδυσωπήθης, διὰ τὴν τοῦ εἶμι παρολκῆν, τὴν (εἰπερ ἦν ταῦτα γλώσσης Ἑλληνίδος ἀμάρτημα) ὁμοίως ἔκατέρους ἐφαρμόζουσαν τοῦ σολοικίζειν γραφῆν, ὡσπερ ἐκ βαρβάρου ἐπιτάγματος κατὰ μόνης τῆς θείας ἡμῶν καὶ ἱερωτάτης μὴ καταψηφίζεσθαι Γραφῆς; Ἄλλ' οὐν εἰδῶς σου τὸ τῆς γνώμης ἀδέκαστον, εὐελπίς εἶμι τοῦ λοιποῦ, οὐ μόνον μηκέτι σε τὰ τοιαῦτα ὑπ' αἰτίαν ὀρᾶν· ἀλλὰ καὶ εἰ τινες τολμῶν παραπλησίως ἐξαμαρτάνειν, βῆδως αὐτοῦς μετέλκειν, καὶ ἀναδιδάσκειν ὧν ἡ ἀγνοία (θράσους γὰρ ἀμαθία μῆτηρ), εἰς τὸ πλημμελεῖν αὐτοῦς ἀνεπέτερον καὶ ἀνηρέθιζεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΖ΄.

Διὰ τί τῷ τληπαθεῖ Ἑρακλεῖ τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρασ οἱ ποιηταὶ ἐγχειρίζουσιν;

Edita a B. de Montfaucon, *Biblioth. Coisl.* p. 547,

Ἰσθὶ ὡς οὐ μόνον τῷ τληπαθεῖ Ἑρακλεῖ, ἀλλὰ καὶ τῷ λόγιῳ Ἑρμῇ τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρασ οἱ ποιηταὶ ἐγχειρίζουσι. Μὴ τοίνυν στρατείας καὶ πόνοις σωματικοῖς ὄλον σαυτὸν διδοῦς, τῶν καλῶν μαθημάτων ἀφίστασο, ἐκεῖθ' ἐν σοὶ βεῦσαι μόνον τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ βίου οἰόμενος· ἀλλὰ καὶ ταῖς ἡμετέραις εὐγενέσι μούσαις, αἱ τῶν Ἑλληνίδων τοσοῦτον διαφέρουσιν, ὅσον ἐλεύθεροι φύσεις δούλων ἡθῶν καὶ κολακείας ἀλήθεια, δίδου κἂν ἐν μέρει τὰ σεμνά καὶ ἡδέα τῶν φροσμάτων κατεπέφθαι σοι. Τὸ μὲν γὰρ Ἀμαλθείας κέρασ καὶ τῷ Ἀχελφῷ ποταμῷ, ὅτι τὴν ὑποκειμένην περιβρέων χώραν ἀμφοροῦν ἐργάζεται, τὸ ποιητῶν αὐτόνομον ἔθνος ἐτολίμως χερρίζονται. Καὶ οὐδὲν ἀνθρώπων μέγα τυχεῖν ὧν ἐκ φύσεως ἔχει καὶ τὰ ψυχα. Τὴν δ' ἀληθῆ καὶ θείαν εὐδαιμονίαν καὶ ἀνθρώπων πρέπουσαν, καὶ πρὸς ἦν ἡ Ἀμάλθεια παρατιθεμένη νόσος καὶ πένια εὐρίσκειται, ἐκ μόνων ἔστιν τῶν θείων λογίων καὶ τῆς ἐκεῖθεν γεωργίας ἀμῆσασθαι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΗ΄.

Τί ἐστι τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τὴν γυναῖκα ἐπὶ τὴν κεφαλῆν;

Edita a Montacutio, ep. 210, *ad Eulampr.*, p. 507-509. Explanatio in I Cor. xi, 10.

Τὸ, ἐξουσίαν ἔχειν τὴν γυναῖκα ἐπὶ τὴν κεφα-

vocibus designabatur. Et patet hanc unam esse speciem paroliciæ seu redundanticiæ. Figura est orationis, non solæca ignorantio: et sæpe ἔχων cum ἀπῆλθεις substrata vox in compositione apud sophistas tuos nihil aliud notat quam βαδίζεις, σπεύδεις, etc., ad formam nimirum παρολκῆς. Sin per viciniora exempla vis ut silentium tibi imponatur, id non præerimittam. Vocis εἶμι infinitivum cum participio in memoriam revocans (licet pauci sint inter Atticistas, qui non ἐκῶν εἶναι, ut ornamento orationis utuntur), scio, te ipsum culpabis, quod cum in eorum scriptis versatus fueris, ubi εἶναι sæpissime redundare deprehendes manifestissime, nec aliquid omnino significare, ausus fueris solæcismum iis imputare, aut in ejus venire suspicionem? Cur igitur non metuisti propter vocis εἶμι redundantiam (si esset in sermone Græco peccatum), quæ utrisque competit, ac si barbære loqueretur, sacram et divinam Scripturam incusare? Sed cum intelligam incorruptum tuum esse iudicium, spes metenet bona, te hujusmodi locutionem dehinc non incusaturum: sed si qui sint qui illud ausi fuerint, te facile eos instructos in viam reducturum, quorum ignorantia (nam audaciæ mater est ignorantia) ad hoc modo delinquendum ipsos excitavit, et quasi alis instruxit.

QUÆSTIO CVII [Coisl., Taur. CXXIX].

Cur laborioso Herculi poetæ Amaltheæ cornu in manibus ponant?

et a Montacutio, ep. 209, *ad Leonem*, p. 506, 507.

Nosti, non solum laborioso Herculi, sed etiam erudito Mercurio Amaltheæ cornu poetæ in manibus ponere. Ne igitur militiæ laboribusque corporeis totum te dedens, a bonis disciplinis absistas, ratus illic tantum tibi orituram vitæ felicitatem: sed etiam nobilibus musis nostris, quæ tantum a Græcanicis illis differunt, quantum liberæ naturæ a servilibus moribus, et ab adulatione veritas, concede ut vel ex parte honesta dulciaque cantica tibi modulentur. Nam Amaltheæ cornu etiam Acheloo fluvio, quia subjectam terram circumfluens feracem reddit, libera poetarum natio libenter attribuit. Neque magni momenti homini reputatur, ea assequi quæ vel inanimata ipsa ex natura habent. Veram autem, divinam et homini convenientem felicitatem, cui comparata Amalthea morbus et paupertas esse deprehenditur, ex solis divinis Eloquiis, exque agricultura inde sumpta demetere licet.

QUÆSTIO CVIII [Coisl. et Taur. CXXX].

Quid est mulierem habere potestatem in cavu suum?

Illud, e mulierem habere capitis sui potestatem,

VARIÆ LECTIONES.

1 C. M. 553 f. 180 τοιοῦτον.

PATR. GR. Cl.

non, ut prima facie verba sonare videntur, ita in præsentī usurpat divinus Paulus. Cum audimus, « potestatem habere, » forte dominationem et principatum quidam intelligent : at ille hic « potestatem habere » ponit pro « subdi et subijci potestati. » Utque quod dicitur manifestius fiat, et ad aliorum quæ abinde oriuntur, dubitationes solutio expediatur, dicendum : Mundi doctor viros inter orandum et prophetandum non velatis capitibus esse vult, mulieres autem velatis. Causam affert geminam, cur hoc præcipiat : « Vir caput suum tondit, aut etiam radit, » neutrum facere mulieri permittitur. Ita non perinde mulieri licet involatum caput, ut viro licet. Vir « ne caput dedecoret, » non tegit. Non est enim cum ratione conjunctum, ut cum coma tollatur, quam natura dedit, externum asciscatur operimentum : mulieri decori est operimentum ; caput dehonestat non modo tonsa, rasa, sed etiam non velata. Licet enim illud natura institutum, hoc autem a modestia et pudore sit : utrumque tamen capitis operimentum est : et veluti rasa naturale deponit operimentum, sic inoperta pudoris velamen et modestiæ tollit, « atque ita pari constat statu cum erasa. » Una igitur et eadem habetur causa, cur velari debeat illa, iste non item. Imo, re perspecta diligenter, haud ista subire causæ rationem dabunt ; refutationem verò et negationem continere eorum, qui statutum vituperare volunt, et paria mulieres cum viris facitare volunt, propterea quod utrisque sit natura communis : sed sive causam inducant, seu redargutionem tollentium illorum, hæc tamen eo sensu dicuntur. Sententiam alteram hanc statuunt : Natura stat ut mulier sit subjecta viro : nam ab illo originem ortus sui ea derivat. Multis quidem aliis imperitat vir : illustrissimum ejus imperium et potestas eximia est in mulierem. Hoc sensu dicitur : « Viri gloria mulier est. » Cum ergo principatus viri apex mulier sit, debetrix est ea facere, quæcunque virum, ut principem, honorent. Faciet autem habens potestatem ipsius super caput, et declarans subjectionem, in eo quod proprium caput velet, illum autem reputet ejus caput, et in eum omnimodo tanquam caput, relationem habens. Impudens certe et ingratum opus est, non agnoscere illum principium et causam suæ existentiae, et ut principi honorem tribuere : si nihil aliud, quæ multa sunt, recogitet, si detractet viri in se imperium, et suam subjectionem. At vero angelos, inquit, testes suæ a viro originis, æquum est ut metuat ac revereatur, et propter illos velamentum capitis gestare in signum suæ subjectionis. Nam hoc declarant illa : « Quocirca debet mulier potestatem habere in capite, propter angelos. » At non perinde vir eadem lege subjectionis tenetur : non est opus ergo ut caput tegat. Imo vero, inquit quis, cur vir, qui caput suum Christum habet, et cum sit ejus principatus pars gloriosissima (est enim vir imago et gloria Dei, ut et mulier ipsius

λήν, οὐχ ὡς τὸ πρόχειρον τῶν ῥημάτων νοεῖ διδωσιν, οὕτω νῦν ὁ θεοσπέσιος Παῦλος ἐξεβλήθη. Καὶ γὰρ, ἐξουσίαν ἔχειν, ἀκούοντες, τὸ κατεξουσιάζειν καὶ κυριεύειν ἴσως τινὲς ἐξακούουσιν· αὐτὸς δὲ νῦν, ἐξουσίαν ἔχειν, φησὶ τὴν γυναῖκα, τὸ ὑπ' ἐξουσίαν τάττεσθαι καὶ τελεῖν. Καὶ ἵνα σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, καὶ τῶν ἄλλων αἱ λύσεις, ἃ σοι κατὰ τὸ αὐτὸ χωρίον συνδιηπόρηται, ῥητέον ἐντεῦθεν· Τοὺς ἀνδρας ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ἀκαλύπτους ἔχειν τὰς κεφαλὰς ἐν τῷ προφητεύειν τε καὶ προσεύχεσθαι διατάσσεται, τὰς γυναῖκας δὲ κεκαλυμμένας. Καὶ τίθειν αἰτίας δι' ἃς τοῦτο παρακελεύεται διττὰς· « Ὁ ἀνὴρ, φησὶ, κείρεται τὴν κεφαλὴν καὶ ξυρᾶται· » γυναῖκα δὲ οὐδ' ἕτερον τούτων ποιεῖν θέμις. Οὕτως οὖν εἰ καὶ ὁ ἀνὴρ ἀκάλυπτον ἔχοι τὴν κεφαλὴν, ἀλλ' οὐκ εἴη καὶ γυναῖκα τολμητέον. Ὁ μὲν γὰρ, ἵνα μὴ ταύτην αἰσχύνῃ, φυλάττει ἀκάλυπτον. Οὐ γὰρ λόγον ἔχει τὴν μὲν κόμην, ἣν ἡ φύσις δίδωσιν, ἀφαιρεῖν· ἔξωθεν δὲ περιδόλαιον ἐπινοεῖν· γυναῖκα δὲ χρέος τὸ κάλυμμα· κατασιχνύει γὰρ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, ὡσπερ ξυρωμένη τε καὶ κειρομένη, οὕτω δὴ καὶ μὴ καλυπτομένη. Εἰ γὰρ καὶ τὸ μὲν ἡ φύσις προβάλλεται· τὸ δὲ, ἡ σώφρων αἰδώς· ἀλλ' οὖν ἀμφω κεφαλῆς περιδόλαια· καὶ ὡσπερ ἡ ἐξυρημένη τὸ φυσικὸν ἀπέθετο περιδόλαιον, οὕτω καὶ ἡ ἀκάλυπτος τῆς σώφρονος αἰδοῦς περιεῖλε τὸ ἀμφιάσμα, καὶ γίνεται κατὰ τοῦτο ταυτὸν τῇ ἐξυρημένῃ. Μία μὲν οὖν αἰτία τοῦ τὴν μὲν δεῖν κατακαλύπτεσθαι, τὸν δὲ μηκέτι, αὕτη. Μᾶλλον δὲ τις ἀκριβῶς ἐπισκοπῶν, οὐδὲ αἰτίας ἀπόδοσιν ἐρεῖ ταῦτα· ἀνατροπὴν δὲ καὶ ἀναίρεσιν τῶν αἰτιῶσθαι τὴν νομοθεσίαν ἐπιχειρούντων, καὶ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀνδράσιν ἀξιούντων καὶ ἐν τούτοις πράττειν τὰς γυναῖκας διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως. Ἄλλ' εἴτε αἰτία, εἴτε τῶν αἰτιωμένων ἐλεγχος, τοιαύτη ἂν ἡ διάνοια εἴη. Δευτέραν δὲ τίθεισι τοιαύτην· Ἡ γυνή, φησὶ, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν πέφυκε τελεῖν τοῦ ἀνδρός· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἔσχε κατὰ πρώτας τὰς σωματικὰς ἀρχὰς τῆς ἕξεως· καὶ πολλῶν μὲν ἐξουσιάζει· καὶ ἄλλων ὁ ἀνὴρ· τὸ δὲ ἐνδοξότερον αὐτοῦ καὶ τιμιώτερον τῆς ἐξουσίας καὶ ἀρχῆς, ἡ γυνή ἐστι. Τοῦτο γὰρ λέγει· « Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν. » Ἐπει οὖν τὸ ἐνδοξότερον καὶ ἐπισημότερον τῆς τοῦ ἀνδρός ἀρχῆς ἡ γυνή ἐστι, κεραιώστηκεν ὅσα τιμῶσιν, ὡς ἀρχὴν, τὸν ἀνδρα πράττειν. Πράττει δ' ἂν ἔχουσα τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐπὶ κεφαλῆς, καὶ ἐπιδεικνύσα τὴν ὑποταγὴν ἐν τῷ καλύπτειν μὲν τὴν ἰδίαν· ἐκείνον δὲ κεφαλὴν αὐτῆς νομίζειν, καὶ εἰς ἐκείνον ὅλην ἑαυτὴν ὡς εἰς κεφαλὴν ἀναφέρουσαν ἀνατιθέναί. Ἀναίσχυτον γὰρ καὶ ἀχάριστον, μὴ οὐχὶ τοῦτον ἀρχὴν καὶ παρτίον τῆς ὑπάρξεως εἶδέναι, καὶ τὴν ἀρχικὴν τιμὴν ἀπονέμειν. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν ἕτερον, πολλῶν δυνάτων, ὕπολογίζοιτο, μηδὲ τινὰς ἀνθρώπων αἰσχύνοντο τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ τὸ ὑποτατάχθαι παραιτουμένη· ἀλλὰ τοὺς γοῦν ἀγγέλους, φησὶν, οἱ ἐπόπται καὶ μάρτυρες εἰσε τῆς ἐξ ἀνδρός γενέσεως αὐτῆς καὶ προόδου, δίκαια ἂν εἴη δυσωπεῖσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι, ὑπόκεισθαι τε διὰ τοῦτο τῷ ἀνδρὶ, καὶ τῆς ὑποταγῆς σύμβολα, τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα φέρειν. Τοῦτο γὰρ εἰδή-

λωσεν εἰπών, « Διὰ τοῦτο ἡ γυνὴ ὀφείλει ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους. » Ὁ μὲν-
 τοι γε ἀνὴρ, οὐκέτι τῷ αὐτῷ τῆς ὑποταγῆς ὑπόκει-
 ται νόμῳ· διὸ οὐδὲ χρεῖαν ἔχει καλύπτεσθαι τὴν κε-
 φαλήν. Ἄλλὰ, Ναί, φησὶν, εἴποι ἂν τις, διὰ τί ὁ ἀνὴρ
 κεφαλὴν ἔχων τὸν Χριστὸν, καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ τὸ
 ἐνδοξότατον ὑπάρχων (εἰκὼν γὰρ καὶ δόξα Θεοῦ, φη-
 σὶν, ὡσπερ καὶ αὐτοῦ χρηματίζει ἡ γυνὴ), οὐχὶ καὶ
 αὐτὸς κατακαλύπτει τὴν κεφαλὴν; Πρὸς δὲ ἔστιν
 εἰπεῖν, ὅτι δι' αὐτὸ μὲν τοῦτο μᾶλλον οὐκ ὀφείλει
 κατακαλύπτειν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἄρχειν καὶ ἐξου-
 σιάζειν, ἀλλὰ μὴ τελεῖν ὑπ' ἑτέρους τὸν κοινὸν εἰκο-
 νίζων Δεσπότην δεῖχθῆναι, οὐπερ ἐνδείξις ἐστὶ τὸ φέρειν
 ἀκάλυπτον τὴν κεφαλὴν. Ὅτι μὲν γὰρ ἄρχει Θεὸς
 καὶ κυριεύει, κεφαλὴ πεφηνῶς τοῦ ἀνδρός, οὐκ αὐ-
 τοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ συμπάντων, οὐδεὶς ἀμφιβολίας
 λόγος. Διόπερ οὐδὲ συμβόλων εἰς τοῦτο καθέστηκε
 χρεῖα, τὴν ὑποταγὴν ἐνδείκνυμένων· πᾶσι γὰρ τὸ
 κατὰ πάντων αὐτοῦ κράτος, καὶ ἡ Δεσποτική ἀν-
 ωμολόγηται κυριότης. Ὅτι δὲ γυναῖκα ὑπὸ τὴν
 ἐξουσίαν δεῖ τετάχθαι τοῦ ἀνδρός, οὔτε πᾶσιν ὁμοίως
 φανερόν, αὐτὴν τε εἰδέναι μάλιστα προσήκει καὶ τοῖς
 συμβόλοις ἐπιδεικνύναι. Ἐνιαὶ γὰρ καὶ τὰ σύμβολα
 περιφέρουσαι πολλῶν τε κατεξανίστανται, καὶ τὴν
 οἰκίαν τάξιν ἀμείδουσαι θορύβων καὶ ταραχῆς οὐ
 τὰς οἰκίας μόνον, ἀλλὰ καὶ πόλεις ἐπλήρωσαν. Εἰ
 δὲ μὴ τοῦτο ἦν, καὶ τὴν ὑποταγὴν μὴ προσετέτακτο
 ἄλλως ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι τὰ ἄλλα διωρίσατο, καὶ
 ἐσκευάσατο ἐνθυμήμασιν, ὡς ἀνδρὶ μὲν ἀκάλυπτον
 καλύπτεσθαι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΘ'.

Τί δηλοῖ τὸ, « Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκ-
 κης, » κ. τ. λ.;

Edita a Montacutio, ep. 211, ad Constant., p. 309-313. Explication in Genes. iv, 7 (juxta interpretationem LXX virorum).

Τοῖς φιλομαθοῦσιν ἔγωγε (πῶς ἀνεπιφθονώτερον
 εἶπω;) χαρτεῖς εἶμι. Δι' ὃ τῶν ἠπορημένων σοὶ τὴν
 λύσιν, μετὰ τοῦ βιβλίου σύντομον εὐρήσεις. Τὸ τοῖνον
 πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀδελφοκτονίας εἰρημένον,
 « Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης,
 ἡμαρτες, ἡσύχασον, » διαφόρους ἔσθι δυνάμενον δέ-
 ξασθαι τὰς ἀναπτύξεις. Ὁ μὲν γὰρ ἀποφαντικῶς
 αὐτὸ εἰρηθεῖν ὑπειληφώς, τοιοῦτόν τινα τὸν ἐν αὐ-
 τῷ θεωρήσειε νοῦν· Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκης, ὅτι-
 περ μὴδὲ διεῖλες ὀρθῶς. Τουτέστιν. Ἐπει μὴ διεῖλες
 ὀρθῶς, οὐδὲ προσήνεγκες ὀρθῶς· ἡ γὰρ ὀρθὴ προσ-
 ἔνεξις τῆς ὀρθῆς ἤρηται = διαιρέσεως· δι' ὃ ἡμαρ-
 τες, ἡσύχασον. Εἰ δὲ τις οὐκ ἀποφανόμενον, ἀλλ'
 ἐν τύπῳ προσηνεγμένον ἐρωτήσεως τὸν λόγον ἐκλά-
 θη (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μάλιστα ἐγγχωρεῖ), τοιοῦ-
 τον εὐρήσει τὸν νοῦν· Οὐχὶ, φησὶ, κἂν ὀρθῶς προσ-
 ενέγκης, ὀρθῶς δὲ ὁμῶς μὴ διέλης, ἡμαρτες; οἶον,
 Ἄρα γὰρ διότι ὀρθῶς προσήνεγκας, ὀρθῶς δὲ μὴ
 διεῖλες, οὐ δοκεῖς ἁμαρτεῖν; Οὐδὲν γὰρ ἔως κω-
 λύει ὀρθῶς μὲν προσενεγκεῖν, τὸν μὴ ἐτέρῳ τινι,
 μόνῳ δὲ θυσιάζοντα τῷ πάντων Θεῷ· μὴ ἔμνοι δι-

A est), non et ipse suum caput tegit? Cui respon-
 dendum, quod ob hoc ipsum tegendum illi caput
 non est, ut in imperando et potestatem habendo,
 non subjiciendo se aliis, communem Dominum ex-
 primere ostendatur; est ejus ostensio caput suum
 opertum habere. Quod Deus imperet et dominetur,
 ut quod caput viri sit, non viri solius, sed et om-
 nium rerum, non est in ambiguo positum. Quo-
 circa, nec a symbolis opus est indicare subjectionem,
 cum opponatur apud omnes in confesso ipsius
 potestas, et dominatio principalis super omnia.
 Ast, quod mulier debeat viro supponi, non est ex
 æquo omnibus clarum, ipsam vero hoc fateri opus
 est, et per symbola idem declarare. Sunt enim quæ
 cum signa ea circumferant, a multis resiliunt, et
 B ordinem invertunt, unde turbæ et tumultus non
 privatas solum ædes, sed urbes repleverunt: quod
 nisi ita esset, ut subjectionem servare juberentur,
 quid non accideret? Quocirca cum ratione con-
 junctum, et e communi utilitate Paulus, cum alia
 dedit in mandatis, et sapientiæ plenis, non tantum
 physicæ, sed et politicæ enthymemasi definita cir-
 cumscrispsit, quibus vir nudatum caput, mulier au-
 tem velatum habere jubetur.

φυλάττειν, τί ἂν ἐγεγόνει; Εὐλόγως ἄρα καὶ βιωφέ-
 σοφοῖς τε καὶ φυσικοῖς, ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς συγκατ-
 ἔχειν τὴν κεφαλὴν, γυναῖκα δὲ οὐχὶ θεμιτὸν μὴ κατα-

C QUÆSTIO CIX [Covis. et Taur. CXXXI].

Quid sibi vult illud: « Non si recte obtuleris, » etc.

In eos qui discendi sunt cupidi, valde (ne quid
 magis invidiosum dicam) ego gratiosus et ab iis
 acceptus sum: quocirca quæstionum a te propo-
 sitarum solutionem, et facilem et concisam reci-
 pias. Illud, ad eum qui princeps fratricidium inve-
 nit, dictum: « Si recte obtuleris, non recte divi-
 seris, peccasti, quiesce: » multiples, velim scias,
 admittit expositiones. Qui dictum putat assertive,
 talem sententiam latentem extundet: Haudquaquam
 recte offerre potes, quia non recte divisisti: hoc
 est: Quia minus recte divisisti, et minus recte ob-
 tulisti, nam recta oblatio pendet a recta distribu-
 tione, quocirca peccasti et sis quietus. Quod si non
 assertive dictum, at interrogationis forma prolata
 D tum velit (nam et id videtur), tum hic sensus erit:
 Nonne, licet recte obtuleris, et non recte diviseris,
 peccasti? ac si diceret: An igitur quia recte obtu-
 listi, recte autem non divisisti, non videris peccasse?
 Nihil vetat illum recte offerre dici, qui Deo
 soli, qui super omnia est, sacrificium et non alii
 offert; at non statim recte dividere, cum non ob-

VARIÆ LECTIONES.

α ἰσ. ἠρηται.

NOTÆ.

(1) Eumdem textum exponit Photius supra, quæst. 71.

servet in dividendo congruentem legem. Qui sine reprehensione Deo vult servire, inprimis recte dividere, et similiter recte offerre debet. Quod si una periodo concludatur locus, taliusmodi subjacebit speculationi. Quod si non unam et simplicem, sed veluti e duabus contractam figuram hic quis agnoscet, et ad hunc modum periodum absolventem, ut partim elliptice, partim plenarie dicatur; nec ita vis infertur veritati, ita: Non, si recte attuleris, laudem consequeris, nisi et recte quoque diviseris: nam ut pietatem sapit recte offerre, ita non recte dividere impietatis reatum affert. Hæc est constructio istius dicti, hic sensus inde elicitus.

Verum ulterius, « recte offerre » per se manifestum est; « recte dividere » indiget ulterioris explanationis. Ille igitur recte dividit, qui dona non quælibet Deo sacrat, sed recto judicio illa discernit ac dividit, atque ita longe optima offert. Fieri enim non potest, quin omnium præstantissima et pretiosissima productori; datori et causæ universorum Deo debeant offerri et sacrari. Talis fuisse docetur Abel, animo puro et sincero Deum amans. Narratur de illo, quod « de primogenitis et pinguioribus oblationem tulit; » hoc est: illa quæ in primogenia productione, et in eo quod pingua erant et altitia cæteris præstabant, obtulit. Nam de omentosis, bene pastis et pinguefactis, et multa sedulitate curata quæ fuerant, selectiora et optima dedit. Uterque frater studium in offerendo par habuit: at dividendi et eligendi optima, non erat par; sed Abel, ut recte obtulit, ita et recte divisit: Cain vel non recte obtulit, quia non recte divisit, vel si detur eum recte obtulisse, tamen in electione et separatione multum deficit; nam non præstantia, sed imperfecta obtulit. Id apparet quod in « ejus sacrificia Deus non respexit, » nec divinitus igne immisso, ut Abelis assumpsit: ita enim produnt factum, et inde convictum de non recte facta divisione. Atque ita se habet, « Nonne, si recte obtuleris, non et recte diviseris, peccasti? » Quod sequitur: *Quiesce*, quasi diceret ad peccantem, Sis apud te solum quietus, et diligenter considera absurditatem facti tui et per poenitentiam peccato veniam acquire. Per quietem et sedatas passiones facilius id et discernitur et judicatur, quod prætermissum fuit. Sed et forte volebat reprimere illius impetum, quo ille misere ferebatur: « Peccasti, inquit, quiesce: » ne iniustitiæ accumulæ aliam: insaniam in me tuam circumscribitis, a fraterno sanguine et manus et mentem immunes præsta. At illud: « Ad te erit conversio ejus, et tu illi dominaberis, » vel de oblato munere dicitur, quasi vellet, Indignum est, quod ego acceptem, quocirca aversum est ad te, et tu illius dominus etiamnum eris, ut fuisti, priusquam offerretur: vel, non quod offerebatur, sed in quo

ελειν ὀρθῶς, τὸν μὴ τηροῦντα τὸν πρέποντα τῇ διαίρεισι θεσμόν. Δεῖ δὲ τὸν ἀνεπιμώμως τοῖς θείοις ὑπηρετούμενον, ὀρθῶς τε προδιελεῖν, καὶ ὀρθῶς ὁμοίως προσενεχεῖν. Ἄλλ' εἰ μὲν κατὰ μίαν περίοδον εἴη τὸ χωρίον τεθεωρημένον, τοιαύταις ἂν ὑπάγοιτο θεωρίαις. Εἰ δὲ τις οὐχ ἀπλήν καὶ μίαν, ἀλλ' οἶον ἐκ δύο τινῶν βραχυτέρων συγκειμένην, ὑπολάβοι τὸ τοῦ ἀποφαινομένου σχῆμα, καὶ οὕτω φυλάττουσαν τὴν περίοδον, καὶ τὸ μὲν αὐτῆς κατ' ἑλλειψιν, τὸ δὲ αὐτοτελῶς εἰρησθαι· οὐδ' οὕτω τῇ φύσει τῆς ἀληθείας λυμναίνεται· οἶον· Οὐχὶ ἂν ὀρθῶς μὲν προσενέγκῃς εὐδοκίμησας, ἂν δὲ μὴ ὀρθῶς διέλῃς, ἤμαρτες. Καὶ γὰρ ὡς περ τὸ ὀρθῶς προσενεχεῖν εὐσεβῆς, οὕτω τὸ μὴ ὀρθῶς διελεῖν ἀσεβείας ὑπεύθυνον. Καὶ ὁ μὲν τῆς τοῦ ῥητοῦ συντάξεως λόγος, καὶ ἡ ἀπ' αὐτῆς ἀναφαινομένη διάνοια, ἐν τούτοις.

Ἄλλὰ γὰρ τὸ μὲν, προσενεχεῖν ὀρθῶς, αὐτόθεν δῆλον· τὸ δὲ, μὴ διελεῖν ὀρθῶς, ἴσως δεῖται σαφηνείας. Ἐκεῖνος τοιγαροῦν ὀρθῶς διαιρεῖ, ὁ μὴ τὰ τυχόντα ἑώρα φέρων Θεῷ, ἀλλ' ὀρθῆ κρίσει διαιρούμενός τε καὶ διακρίνων, καὶ δωροφορούμενος αὐτῷ τὰ πολλῶν τῶν ἄλλων προφερέστερα. Πῶς γὰρ οὐχὶ τὰ πάντων ἐν ὑπεροχῇ τιμιώτερα, τῷ γενεσιουργῷ καὶ δοτῆρι καὶ πάντων αἰτίῳ τῶν καλῶν Θεῷ, μὴ προσῆκον ἐξαιρεῖν καὶ ἰεροθυτεῖν; Τοιοῦτος δέδεικται καὶ Ἄβελ, εὐγνωμονῶν τε καὶ τὸ Θεῖον καθαρῶς φιλῶν· καὶ γὰρ εἴρηται περὶ αὐτοῦ, ὡς « Ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων προσήνεγκεν »· τούτέστιν, ἃ τῶν ἄλλων ἐν τε τῷ πρωτότοκῳ εἶναι, καὶ ἐν τῷ, ὡς ἂν εἴποι τις, ἔστεατώσθαι καὶ καταλείπασθαι διέφερε, ταῦτα προσέφερε. Τὸ γὰρ ἀπὸ τῶν στεάτων, τῶν εὐτραφῶν καὶ ἔστεατωμένων φησὶ, καὶ τῇ πολλῇ ἐπιμελείᾳ παρεχομένων τὸ ἐξηρημένον καὶ ἄριστον. Ἄλλὰ τοῦ μὲν προσενεχεῖν, ἀμφοῖν ἐγγόνει ἢ φροντίς· τοῦ δὲ διελεῖν καὶ ἐκλέεσθαι τὰ ἀμείνω, οὐκέτι ὁμοίως ἀμφοῖν· ἀλλ' ὁ μὲν Ἄβελ, ὡς περ διελεν ὀρθῶς, οὕτω καὶ προσήνεγκεν· ὁ δὲ Κάιν, ἢ οὐδὲ προσήνεγκεν ὀρθῶς, ὅτι μὴ δὲ διελεν· ἢ εἰ καὶ δοίη τις ὀρθῶς προσενεχεῖν, ἀλλὰ περὶ γε τὴν ἐξαιρῆσιν καὶ ἐκλογὴν πλείστον ὅσον διήμαρτεν· οὐδὲ γὰρ τὰ κρείσσω, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα, προσήνεγκε. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν τε « Θεός ταί; αὐτοῦ θυσιᾶς μὴ ἐπέβλεψε, » μὴ δὲ πυρὶ θείῳ, ὡς περ τὰ τοῦ Ἄβελ ὠλοκαύτωσε· τοῦτο γὰρ τινεὶ ἐκδεδώκασι, καὶ ἐξ ὧν τὸν ἑλεγχον τῆς οὐκ ὀρθῆς ἀπέτισι διαιρέσεως. Ἄλλὰ τὸ μὲν, « Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἤμαρτες; » τοιοῦτον. Τὸ δὲ, *Ἠσύχασον*, ἵνα εἴπῃς πρὸς ἡμαρτηκότα, Ἠρέμησον κατὰ σεαυτὸν, καὶ διασκόπησον ἀκριβῶς τὸ πεπραγμένον τὸ ἄτοπον, καὶ μετανοεῖς τὸ ἁμαρτηθὲν ἐξιλέωσαι. Ἐν ἡσυχίᾳ γὰρ καὶ τῷ ἀταράχῳ τῶν λογισμῶν μᾶλλον συνορᾶται καὶ κρίνεται τὸ παροραθέν. Τάχα δὲ καὶ προαναπέλλοντος ἦν τὴν ὀρμὴν τὴν ἐφ' ᾧ περ αὐτὸς ἀθλῶς ἐκδέθηκεν· « Ἠμαρτες, φησὶν, ἡσύχασον » μὴ πρόσθης ἕτερον τῷ ἀδικήματι· μέχρι τῆς εἰς ἐμὲ πλημμελείας περιγραφῆς τὴν ἀπόνοιαν, ἀδελφικῶν αἱμάτων μὴ τὰς χεῖρας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν γνώμην καθαρὰν διαφύλαξον. Τὸ δὲ, « Πρὸς σὲ ἡ ἀποστρόφη αὐτοῦ,

καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις, ἢ περὶ αὐτοῦ τοῦ προσενεχθέν-
τος εἴρηται, οἶον, Ἀνάξιον, φησὶν, τῆς ἐμῆς ἐστὶ
ποσοφορᾶς, διὸ ἀποστρέφεται σοὶ καὶ αὐτὸς αὐτοῦ,
ὡσπερ καὶ πρὶν ἢ προσενεχθῆναι κύριος ἔση· ἢ
οὐχὶ τὸ προσενεχθῆναι, ἀλλ' αὐτὸ τὸ διαμαρτη-
θῆναι περὶ τὴν προσένεξιν ὁ λόγος δηλοῖ· τούτέστιν,
Σὺ τοῦ ἁμαρτήματος, οὐκ ἄλλος, γέγονας αἰτίας·
διὸ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀναφορά πρὸς σὲ
ἐπανήξει, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις ἀρχηγὸς ὄφθεις τῆς
περὶ τὸ Θεῖον ὀλιγωρίας, ἐξ οὗ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἁμαρ-
τημάτων προέρχεται. Εἰ δέ τις εἴποι καὶ ὡς παρα-
ψυχῆς ἕνεκα τοῦτο εἴρηται (ἐλελύπητο γὰρ ὁ Κἀίν,
εἰ καὶ μὴ διότι ἡμάρτηκεν, ἀλλ' ὅτι τὸ ἤττον ἔσχεν
ἐπὶ ταῖς θυσίαις παρὰ τὴν ἀδελφὸν), οὐδὲ τοῦτο μα-
κρὸν τῆς ἀπέριου καὶ ἀνεξιχνιάστου φιλανθρωπίας
τοῦ Θεοῦ· ὡς ἂν εἴποι φιλόστρογγος πατήρ πρὸς
ἡμαρτηκότα παῖδα, Μὴ συμπέτρης, μηδὲ καταποθῆς
τῇ λύπῃ, τοῖς δῶροις σε παρευδοκίμησαντος τοῦ
ἀδελφοῦ· εἰ γὰρ καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ὁσίως Ἐπραξεν δι-
καιοπραπέως προτετρίμηται, ἀλλ' οὐδ' ἀποστραφήσεται
πρωτοτοκίων αὐτὸς πάλιν τὸ πρᾶσβεῖον ἐξεῖς, ἂν
αφαίρετον γὰρ ἔσται σοὶ τὸ κατ' αὐτοῦ κύρος, ὅπερ

Ἄλλὰ κατ' ἐπιστολὴν ἱκανὰ καὶ ταῦτα οἶμαι. Οἶδα
δέ τινὰς ποτε τῶν παλαιστᾶτων Ἰουδαίων γεγρα-
φότας, οἳ τὸ ἐλλόγιμον τῶν ἄλλων ἔχειν ἐδόκουν, διὰ
τοῦτο εἰρηθεῖν τὸν Κἀίν μὴ διελεῖν ὀρθῶς διότι ἀπὸ
τῶν ἀψύχων, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν ἐμψύχων, ὡσπερ ὁ
Ἄβελ, τὰ δῶρα προσέφερον (καθυστερεῖν γὰρ καὶ
ἐλαττωθῆναι πολλῶ τῶν ἐμψύχων τὰ ἄψυχα)· δι' ὃ
καὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τοῦ μὲν ἐφησθῆναι τοῖς δῶ-
ροις ὡς ἐμψύχοις, τοῦ δὲ τὴν θυσίαν ὑπεριδεῖν ὡς ἐκ
τῶν ἀψύχων εἰσχεχομίστην. Ἄλλ' εἴπερ οὕτως εἴ-
χεν, οὐκ ἂν ὁ Κἀίν τὴν διαίρεσιν, ἀλλ' αὐτὴν ἂν τὴν
θυσίαν ὠνειδίξετο, ὅτι περ ἀντὶ τῶν καρπῶν μὴ ζῶα
προσηνεγκεν. Ἄλλ' οὐδαμῶ φαίνεται τοῦτο ἢ θεῖα
καταμεψαμένη φωνή· ἀλλ' ὅ τῶν μὲν δῶρων οὐδὲν
ἤτις αὐτοῦ, ὑπὲρ δὲ τῆς διαιρέσεως τὴν μέμψιν ἐπ-
ῆνεγκεν. Ἄλλ' ὥστε δὲ εἰ ὁ μὲν ἀπαρχῆς βίον τὸ γη-
πονεῖν, ὁ δὲ τὸ ποιμαίνειν ἐτίθετο, πῶς οὐκ ἄλογον
ὑπολαμβάνειν ὑπ' αἰτίαν γενέσθαι τὸν Κἀίν, διότι
μὴ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρῶων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν οἰκείων προ-
σηνεγκεν; Κἀκεῖνο δὲ τις προσθεῖη, ὡς οὐκ ἐν τῇ προσ-
ένεξί: τῆς θυσίας μᾶλλον, ἀλλ' ἀπαρχῆς τῆς τῶν βίων
αἰρέσεως ἔδει τὸν μὲν φαυλίξειν ὅτι γηπονεῖν ἐλετο,
τὸν δὲ ποιμαίνοντα ἀποδέχεσθαι. Τὸ γὰρ εἰ τῶν ἐπιτη-
δευμάτων διάφορον ἀρχὴ καὶ αἰτία καθέστηκεν τοῦ
τῶν μὲν, ὡς ἐνόμισαν, ἁμαρτεῖν καρποῖς θυσιάζοντα,
τὸν δὲ παρευδοκίμησαι ζῶα τὰ δῶρα ποιούμενον.
Πῶς δὲ κἂν ταῖς νομοθεσίαις ὑστερον σεμιδαλῆς τε
καὶ στάχυες καὶ ἄρτοι προθέσεως εἰς προσφορὰν Θεῷ
ἐλογίζοντο; Εἰ δὲ καὶ «κατὰ λίαν» οὐχὶ τινα τῶν
δημιουργημάτων, ἀλλὰ πάντα τῷ γενεσιουργῷ λόγῳ
εἴρηται, καὶ πεποιήται, τίνα λόγον ἔχει, τοὺς ἀπὸ
γῆς καρπούς, καὶ ἂ μᾶλλον ἐστὶν ἀνθρώπων τροφή,
ἐν ἀτίμῳ μέρει καὶ βεβλύθῃ τὸν δημιουργήσαντα
παραπέμπεσθαι; Διὸ τῆς τοιαύτης ἐπιβολῆς τὴν
προτεθεωρημένην ἐξήγησιν μᾶλλον ἐγκριτέον. Αὐτῇ
γὰρ καὶ οἷς ὁ τῆς καθαρᾶς ἡμῶν καὶ ἀναιμάκτου
θυσίας λόγος ἠγνώηται, δοκεῖ πως ἔδειν ὁμόφωνα·
ἐξ ὧν καὶ ὁ τῆς ἀποστασίας Ἰουλιανὸς κατὰ τῆς εὐ-

A peccabatur, cum offerretur, intelligi debet: ac si
diceret: Tu peccati istius, et non alius, fuisti cau-
sa; quare ejus conversio et relatio ad te erit,
tuque dominaberis; dux ejus contemptus divini
numinis, unde cætera peccata processerunt. Si
velit aliquis, hoc consolandi causa dictum (nam
mæstus erat Cain, non eo quod peccaverat, sed
quod in secundis post fratrem quoad sacrificia
fuerat), non hoc longe recedit ab infinita et inscru-
tabili misericordia Dei; ac si indulgens pater filium
delinquentem alloqueretur, Noli concidere, aut
mærore absorberi, quod frater te donis suis supe-
raverit: si enim rite præfertur, ob id quod recte
fecit, tamen iterum ille ad te convertetur, sub te
erit, et primogenituræ prærogativis præcedes eum,
B si per resipiscentiam te correxeris a peccato: præ-
rogativa illa tibi non auferetur, quam accepisti in
eo quod maternos dolores primus solveris.

σοὶ πάλιν καὶ ὑπὸ σὲ ἔσται, καὶ τῷ προνομίῳ τῶν
μεταμελεῖξ σαυτὸν τοῦ πταίσματος ἀνορθώσης· ἀν-
εἰληφας ἐξ ὧν πρῶτος τὰς μητρικὰς ἔλυσας ὠδύνας.

Atque hæc suffecerint epistolæ. Novi quosdam
res Judæorum antiquissimas memoriæ mandan-
tes, qui ante alios scientia præditi visi sunt,
qui ideo existimant Cain minime recte divisisse
dici, quia non a viventibus, ut Abel, sed ab inani-
matis munera accepta dedit (multis enim modis
inanimata cedunt animatis): Deum itaque universa
illius dona animata accepta habuisse, hujus sacrifici-
um rejecisse, quod de inanimatis appararetur.
Sed si id ita fiet, haudquaquam divisio, sed ipsum
sacrificium accusaretur, quod non animalia pro
frugibus offerret. Sed non videtur hoc divina illa
voce increpatum; de donis non accusat, reprehendit
tantum divisionem. Certe si ab initio agricola-
tionem ille, pastoritiam iste sequebatur, a ratione
omnino alienum est existimare Cainum in culpa
fuisse, quia non de alienis, sed de suis oblationem
offerebat. Addere licet, quod non in offerendo, sed
in eligendo vitæ instituto accusandus erat: quia
agriculturam elegerit, et fratri reliquerit pasturam.
Differentia quippe institutæ vitæ causam dedit et
principium, quod opinantur illum peccasse, dum
de fructibus sacrificium offerret, cum ille laudetur,
qui animalia dedit. Sed deinceps etiam in lege, quo-
modo simila, aristæ, panes propositionis ad obla-
tiones divinas deputabantur? Quod si «valde bona»
non aliquæ tantum res creatæ, sed universim
omnia verbo Conditoris commendantur, quæ ratio
suaserit ut fructus e terra, quæ humanæ alitioni
tum deputabantur, inhonoranda aut villa despue-
rentur? Quocirca priorem illam expositionem longe
prætulerm hac adjectitia. Nam ista, iis quibus
ratio ignoratur puri nostri et sine sanguine sacrifi-
cii, quodammodo videtur consentire: unde apo-
stata Julianus ille contra religionem scribens, cum
stulta et ridicula proferret, videbatur tamen non
inepte nec absurde Christianos reprehendere, quod
nequaquam Numen animalibus cæsis honorarent.

σεθείας γράφων, ἀλλόκοτα μὲν καὶ μωρὰ γράφων, ὁμῶς ἔδοξέν τι σοφὸν καὶ δυσπεπίτητον τίτισθαι Χριστιανούς, ὅτι μὴ ζωοποιεῖται τὸ θεῖον γεραίρουσιν.

QUÆSTIO CX [Coisl. et Taur. CXXXII].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΓ.

Edita a Montacutto, ep. 213, ad Euschemon. p. 313, 314. De Christi apparitione in Hierosolymis promissam in Galilæa apparitionem prævertente.

Promissum prævenit Servator propter discipulorum parvanimitatem: et ante accessum in Galilæam apud Hierosolymas se manifestat: non in hoc promissum suum violavit, nec longe differtur, quod propter magnam misericordiam tam cito adimplebatur. Si quis animo perverso veritatem in mendacium vertere velit, et dicat non esse veracis, promittere visionem in Galilæa, illam vero Hierosolymis exhibere: consideret, quod ubi dixerat Servator se fruitionem beatæ ipsius visionis in Galilæa exhibiturum, et omnino non exhiberet: vel si adjiceret Hierosolymis haudquaquam ipsum visuros, et tamen viderent, non sine justa forsitan ratione quis de mendacio postulare. Quod si Galilaicam apparitionem præmittens et illam præstitit, ac etiam in Hierosolymis addiderit aliam, ubi mendacii processus, licet in exili phantasia relinquatur? Imo quare non potius veritatis duplex erit adimpletio, illius quam promisit, et ejus quam sine promisso præstitit? Sed ulterius advertet: si simpliciter discipulis pollicitus esset se visum iri in Galilæa, et ille prius alicubi videretur, in confesso erit non mentitum. Sin abeuntes diceret visuros, at illi non abirent, quippe qui miraculum illud resurrectionis nequaquam firmiter credentes, ut, relictis Hierosolymis, illum in Galilæa videndum expectarent: quomodo non irrationalis est opinio de mendacio et sycophantia? Sed et absque istis prædictis, intueri inprimis oportet, quod, licet Hierosolymis adfuit, et visus est discipulis suis Servator, non tamen principaliter illi eum intuebantur. Qui enim possent, qui se spiritum videre putabant? Quod si autem postea credebant, tamen nec illud magnum fuit. Quid enim præter hoc, « Spiritum carnem et ossa non habere⁷⁶, » quod, qui mortem obierat, resurrexit? Quocirca illos increpans ait: « Quid turbati estis? Quorsum cogitationes ascendunt in corda vestra? » Hoc non erat eorum qui animis fuerant confirmati, qui immobilibus veritati rationibus adhærebant. In Galilæa revera viderunt eum, ibidem revelato modo manifestabatur: quod quem intuebantur oculis, ipse esset, « qui mortis dominium spoliaverat⁷⁸; » ipse, « qui rerum omnium quæ in cælo sunt ac in terra potestatem acceperat et dominium⁷⁹, » quando summam et excelsam apostolatus dignitatem super orbem universum cælitam accipiebant. Quare doctorem suum discipuli revera in Galilæa videbant, Dominum et cum potestate omnibus imposi-

A Συντέμνει τὴν ὑπόσχεσιν ὁ Σωτὴρ, διὰ τὴν ὀλιγοψυχίαν τῶν μαθητῶν· καὶ πρὶ τῆς Γαλιλαίας ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις αὐτοῖς ἐμφανίζεται· καὶ οὐ δὴ ποῦ τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας ὑπάρχει παράβασις, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ· ταχεῖα δὲ μᾶλλον ἐκ πολλῆς φιλανθρωπίας ἐκπλήρωσις. Εἰ δ' ἔτι τις ἀγνωμονῶν εἰς ψεύδος ἔλκειν τὴν ἀλήθειαν ἐκδιᾶζοιτο, οὐκ εἶναι λέγων ἐπαληθεύοντος, ἐν μὲν τῇ Γαλιλαίᾳ παρασχεῖν τὴν ἔψιν ἐπαγγελιασθαι, ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ ταύτην δωρῆσασθαι· ἐκεῖνο μᾶλλον συνιέτω, ὡς, εἴπερ εἰπῶν ὁ Σωτὴρ, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ δοῦναι τοῖς μαθηταῖς τὴν ἀπολαυσιν τῆς μακαρίας θέας ἢ ἐκείνης, εἶτα μὴ ὀλίως παρέσχεν· ἢ προσθεῖς ἐν Ἱεροσολύμοις μηδαμῶς αὐτοῖς ὄφθῆναι, ἔπειτα ὤφθη, οὐκ ἂν ἀφρόνως λίαν εἰς ὑπόνοιάν τις ἐξεφέρετο τοῦ ψεύδους· εἰ δὲ τὴν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐπιφάνειαν προαγγείλας, καὶ ταύτην ἐπλήρωσε, καὶ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐχαρίσατο, ποῦ τῷ ψεύδει κίτροδος, κἀν γοῦν ἐν ψιλλῇ τινε καταλείποιο φαντασίᾳ; Μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ ἔστιν, ὡς ἂν τις εἴποι, διπλῆ τις τῆς ἀληθείας ἐκπλήρωσις, ὧν τε ὑπέσχετο, καὶ ὧν μὴδὲ ὑποσχόμενος ἐχαρίσατο; Ὅρα δὲ κάκεινο· εἰ μὲν ἀπλῶς ἦν προαγγείλας ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τοῖς μαθηταῖς ὁραθῆσασθαι, ὁ δὲ ἀλλαχοῦ πρότερον ὠράθη, συγκεχωρησθῶ καὶ μὴδὲ χώραν ἔχον τὸ ψεῦδος. Εἰ δὲ ἀπελθόντας ἔφη ὄφθῆσθαι, οἱ δὲ οὕτω παρεγίνοντο, οὐδὲ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἐνεστηριγμένον τὸ τῆς ἀναστάσεως θαῦμα, ἵνα τὸν ἀναστάντα, τὰ Ἱεροσολύμα λιπόντας, εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἰδεῖν προσδοκῆσαι· πῶς οὐκ ἀσύνετος σφῶδρα τῆς ἐπὶ τῷ ψεύδει συκοφαντίας ἡ δόξα; Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων συνορᾶν μάλιστα δεήσει, ὡς κἀν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπέστη, καὶ ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' οὖν οὐ κυρίως ἐκεῖνοι τοῦτον ἐθεάσαντο· πῶς γὰρ ἑώρων, οἱ γε πνεῦμα θεωρεῖν ἐδόκουν; Εἰ δὲ καὶ ὕστερον ἐπίστευον, ἀλλ' οὐδὲ οὕτω μέγα· τί γὰρ, πλην ὅτι « Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, » καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ θανατωθεὶς καὶ ἀνάστηκε; Διὸ καὶ ἐπιτιμῶν αὐτοῖς ἔλεγε· « Τί τεταραγμένοι ἐστέ, καὶ διὰ τί λογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; » ὅπερ οὐκ ἦν ἑστειρωμένων ταῖς γνώμαις, οὐδ' ἀκινήτοις χρωμένων περὶ τὴν ἀλήθειαν τοῖς λογισμοῖς. Ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ δὲ ἀληθῶς ἐθεάσαντο καὶ εἶδον· ἐκείσε γὰρ αὐτοῖς ἀποκαλυφθὲν ἔτρανωθή, ὡς ἂν βλέπουσι καὶ ὀρῶσιν, αὐτὸς μὲν ἔστιν ὁ τοῦ θανάτου σκυλεύσας τὸ κράτος· αὐτὸς δὲ ὁ πάντων ἅπασαν τῶν ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ, τὴν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ἀναδεεγμένος· ὅτε καὶ τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν τῆς ἀποστολῆς ἀξίωμα, τῆς ἀνά πάσαν τὴν οἰκουμένην περιεβάλλοντο. Τοιγαροῦν, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ

B

C

D

⁷⁶ Luc. xxiv, 39.

⁷⁷ ibid. 38.

⁷⁸ Hebr. ii, 14.

⁷⁹ Matth. xxviii, 18-20.

VARIÆ LECTIONES.

A C. M. θεωρίας. ° C. M. ἀναδεεγμένος.

τὸν διδάσκαλον, ὡς ἀληθῶς, οἱ μαθηταὶ ἐθεάσαντο· Ἄ
Κύριον γὰρ καὶ ἐξουσιαστὴν τοῦ παντός, τῆς τε χά-
ριτος τοῦ παναγίου Πνεύματος χορηγόν, καὶ τῶν
ἄλλων ἀγαθῶν ταμίαν τότε μᾶλλον ἢ πρότερον δι-
δραχθέντες, κατενόησαν. Παναληθῶς ἄρα καὶ θεο-
πρεπῶς ἔφη ὁ Χριστὸς, κἀν ἐν Ἱεροσολύμοις ἑαυτὸν
προὔτειξεν, ὅτι περὶ οἱ μαθηταὶ τὴν Γαλιλαίαν
καταλαβόντες, ἐκεῖ αὐτὸν ἔβονται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΑ'.

Edita a Montacutio, ep. 214, ad Stephanum, p. 315-317.

« Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον ἔργα
χειρῶν ἀνθρώπων. » Τί δὲ τὰ σπονδεῖα τῆς τῶν
Χριστιανῶν θρησκείας, καὶ οἱ κρατῆρες, καὶ αἱ θυ-
σκαί, καὶ οἱ τοῦ σταυροῦ τύποι καὶ μυρία ἄλλα; ἔω
γὰρ εἰπεῖν τῆς Μωσαϊκῆς θυσίας τὰ σύμβολα· οὐχὶ
ἀργύριον, καὶ χρυσίον, καὶ ξύλα, καὶ χρώματα, καὶ
ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων; Μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ ἀργύ-
ριόν εἰσιν, ἀλλ' ἐξ ἀργύρου· οὐδὲ χρυσίον, ἀλλὰ
χρυσοῦ πεποιημένα· οὐδὲ ξύλα, ἢ χρώματα, ἀλλ'
ὑλὴν μὲν ἔχει ταῦτα. Ἔτερον δὲ τί ἐστὶν ἐκ τούτων,
θαυμάσιον οἶον συντελεσμένον· οὐ μὴν οὐδ' ἐστὶ
χειρῶν ἀνθρώπων παιζόντων περὶ τὴν ὑλὴν, χωρὶς τε
πάσης ἐνεργείας θείας τὸ παρεμπόδιον αὐτῶν ταῖς
διανοαίς ἀναπλατόντων. Διὰ τοῦτο, τὰ μὲν οὐδὲν
ἕτερόν ἐστι πλὴν αὐτῆ ἢ ὑλῆ περιυδρισμένη, καὶ ὁ
τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν ἀνεπίσχεπτός τε καὶ ἀλό-
γιστος πόνος· τὰ δὲ μορφάζεται μὲν ἐπὶ τῇ ὑλῇ,
καὶ τὴν χεῖρα ὑπηρετοῦσαν ἔχει, ἀλλ' ἀνωθεν κι-
νουμένη· ὑπηρετεῖται γὰρ ταῖς ἀνωθεν ἐπιπολαίαις
καὶ λογισμοῖς ἔμφροσι, καὶ πρὸς τὴν εὐσεβῆ κρίσιν
ἀνηγμένοις. Προσῆχε P, Εἰκονομάχε, καὶ μὴ ἐπι-
αισχυνθῆς μαθεῖν, δι' ὧν αἰσχύνης φρικτῆς ἀπα-
λλάττη, καὶ δίκην ἔφυκτον φυγεῖν ἐξευρήσεις.
Ὡσπερ δὲ τὰ ἡμέτερα σπονδεῖα καὶ οἱ κρατῆρες,
καὶ αἱ θυσκαί, καὶ οἱ τοῦ σταυροῦ τύποι, καὶ τὰ
παραπλήσια, οὐ χρυσός, οὐκ ἄργυρος, οὐδὲ ξύλων,
ἢ χρωμάτων ὑλῆ, οὐδ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· οὐ-
τως οὐδὲ τὰ ἱερὰ ἡμῶν τῶν εἰκονισμάτων ἐκτυπώ-
ματα, οὐκ ἐστὶν ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίον, οὐδὲ χαλ-
κός, οὐ μὴν οὐδὲ χρώματα οὐδ' ἔργα (μῆτι γένηται!)
χειρῶν ἀνθρωπίνων. Τῆς γὰρ ἀνάκαθεν ἀποστολικῆς
τε καὶ πατρικῆς παραδόσεως, τὸ θεῖον καὶ ἀδιά-
πτωτον κήρυγμα, οἷον τις ἔμπρους σοφία, τὴν ὑλὴν
ἀπολαμβάνουσα, καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καὶ ἱεροῦς
θεσμούς ἐργαζομένη, ταύτην καὶ τεχνιτεύουσα, εἰ-
κονίζει τε καὶ μορφοποιεῖ οὐδὲν τῆς ὑλικῆς ἀκο-
σμίας, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης περιεργείας, ἐν αὐτοῖς
ἕως αὐτῆ παρῆρσιάζεσθαι· ὅλον δὲ τὸ ἔργον ἑαυτῆς
δεικνύσα καὶ ἀποφαίνουσα καθαρὰς ἡμῖν καὶ ἀκιδῆδῆλους ἐν τοῖς σεπτοῖς εἰκονισμασι τὰς τῶν πρωτο-
τύπων ἐμφάσεις ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἱεροτύπως παρέχεται.

Ἔχεις οὖν, ὡς ἐν βραχέσιν, οἶμαι, δι' ὧν τε
σαυτὸν τὴν προγονικὴν εὐσέθειαν καρποφοροῦντα
μᾶλλον ἐπιδείξεις, καὶ τοὺς αἰρετίζοντας ἐπιστομι-
σεις. Τῷ μὲν γὰρ τῆς ὑλῆς λόγῳ καὶ τῷ ὑποκει-
μένῳ, ὡσπερ τράπεζα θεοῦ, καὶ τράπεζα δαιμονίων,

tum divinæ Spiritus sancti gratiæ elargitorem :
aliorum quoque honorum promum condum : quod
clarius quam antea cognoscebant. Quocirca verissi-
me fct divine dixit Christus, utcumque se præstenden-
debat Hierosolymis, quod ipsum, cum venissent in
Galilæam, visuri erunt

QUÆSTIO CXI [Coisl. et Taur. CXXXIII].

In psal. cxxxiv, 15, et psal. cxv, 4, juxta LXX.

« Idola gentium argentum et aurum, opera manu-
um humanarum. » Vasa libatoria in religione
Christiana, crateres, thuribula, crucis effigies, et
sexcenta alia : præmitto enim symbola Mosaici
sacrificii ; nonne argentum sunt et aurum, ligna,
colores, opera manuum humanarum ? Imo absit,
argentum non sunt, sed argentea, non aurum, sed
ex auro facta, non ligna, non colores, sed
materiem illam habent. Aliud est ex istis, quod
perficitur opus mirum : non sunt manuum hu-
manarum in materia ludentium, et sine omni
operatione divina id quod cogitationem subierit
fabricantium. Quocirca illa nihil aliud sunt, quam
materia contumeliose tractata, et manuum huma-
narum labor sine ratione et consideratione ulla : ista
autem efformata in materia, et manus habent sub-
ministrantes, sed motas a cœlo : nam subservitur
cœlestibus inspirationibus, et rationi prudenti, et ju-
diciu pietatis promoventibus. Attende, Iconomache,
nec ediscere te pudeat illa per quæ liberaberis a
pudore terribili, et unde rationem inibi judicium
inevitabile declinandi : veluti cum libatoria nostra,
calices, et thuribula, crucis figuræ, ac similia, non
sunt aurum, non argentum, non lignorum, non
colorum materies, neque opera manuum huma-
narum : ita sacratæ imaginum repræsentationes non
sunt aurum, argentum, æs, colores, non opera manu-
um (Deus meliora !) humanarum. Prædicatio di-
vina et invariata traditionis ab initio apostolicæ
et patritæ, tanquam vivida quædam sapientia ma-
teriem apprehensam juxta proprias et divinas leges
operata, et artificiose tractans, formam et figuram
imaginis in eam inducit, nihil plane vel deordina-
tionis materialis, vel humanæ curiositatis ibi per-
mittens libere exstare ; sed opus suum omnino et
in solidum ostentans, puras et impermixtas pro-
totyporum repræsentationes, ut rei sacræ convenit
et sacratæ famæ, exhibet.

Ita habes, opinor, unde fructus pietatis tuorum
progenitorum percipere declares, et hæreticorum
ora obtures, breviter expressa. Nam, quod mate-
rialem rationem spectat, mensa Dei, et mensa dæ-
monum, sacrificium divinum, et diabolicum sacri-

VARIE LECTIONES.

P C. M. πρόσχες. 4 C. M. ἐπαλλάγη.

σεθείας γράφων, ἀλλόκοτα μὲν καὶ μωρὰ γράφων, ὅμως ἐδοξέν τι σοφὸν καὶ δυσεπιτίμητον τίτισθαι Χριστιανούς, ὅτι μὴ ζωοῦσαις τὸ Θεῖον γεραίρουν.

QUÆSTIO CX [Coisl. et Taur. CXXXII].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΓ.

Edita a Montacutto, ep. 213, ad Euschemon. p. 313, 314. De Christi apparitione in Hierosolymis promissam in Galilæa apparitionem prævertente.

Promissum prævenit Servator propter discipulorum parvanimitatem: et ante accessum in Galilæam apud Hierosolymas se manifestat: non in hoc promissum suum violavit, nec longe differtur, quod propter magnam misericordiam tam cito adimplebatur. Si quis animo perverso veritatem in mendacium vertere velit, et dicat non esse veracis, promittere visionem in Galilæa, illam vero Hierosolymis exhibere: consideret, quod ubi dixerat Servator se fruitionem beatæ ipsius visionis in Galilæa exhibiturum, et omnino non exhiberet: vel si adjiceret Hierosolymis haudquaquam ipsum visuros, et tamen viderent, non sine justa forsitan ratione quis de mendacio postularet. Quod si Galilaicam apparitionem præmittens et illam præstitit, ac etiam in Hierosolymis addiderit aliam, ubi mendacii processus, licet in exili phantasia relinquatur? Imo quare non potius veritatis duplex erit adimpletio, illius quam promisit, et ejus quam sine promisso præstitit? Sed ulterius advertite: si simpliciter discipulis pollicitus esset se visum iri in Galilæa, et ille prius alicubi videretur, in confesso erit non mentitum. Sin abeuntes diceret visuros, at illi non abirent, quippe qui miraculum illud resurrectionis nequaquam firmiter credentes, ut, relictis Hierosolymis, illum in Galilæa videndum expectarent: quomodo non irrationalis est opinio de mendacio et sycophantia? Sed et absque istis prædictis, intueri inprimis oportet, quod, licet Hierosolymis adfuit, et visus est discipulis suis Servator, non tamen principaliter illi eum intuebantur. Qui enim possent, qui se spiritum videre putabant? Quod si autem postea credebant, tamen nec illud magnum fuit. Quid enim præter hoc, « Spiritum carnem et ossa non habere »⁷⁶, quod, qui mortem obierat, resurrexit? Quocirca illos increpans ait: « Quid turbati estis? Quorsum cogitationes ascendunt in corda vestra? »⁷⁷ Hoc non erat eorum qui animis fuerant confirmati, qui immobilibus veritati rationibus adhærebant. In Galilæa revera viderunt eum, ibidem revelato modo manifestabatur: quod quem intuebantur oculis, ipse esset, « qui mortis dominium spoliaverat »⁷⁸; ipse, « qui rerum omnium quæ in cælo sunt ac in terra potestatem acceperat et dominium »⁷⁹, quando summam et excelsam apostolatus dignitatem super orbem universum eflatam accipiebant. Quare doctorem suam discipuli revera in Galilæa videbant, Dominum et cum potestate omnibus imposi-

A Συντέμνει τὴν ὑπόσχεσιν ὁ Σωτὴρ, διὰ τὴν ὀλιγοψυχίαν τῶν μαθητῶν· καὶ πρὸ τῆς Γαλιλαίας ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις αὐτοῖς ἐμφανίζεται· καὶ οὐ δὴ πού τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας ὑπάρχει παράβασις, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ· ταχεῖα δὲ μᾶλλον ἐκ πολλῆς φιλανθρωπίας ἐκπλήρωσις. Εἰ δ' ἔτι τις ἀγνωμονῶν εἰς ψεύδος ἔλκειν τὴν ἀλήθειαν ἐκδιείκοιτο, οὐκ εἶναι λέγων ἐπαληθεύοντος, ἐν μὲν τῇ Γαλιλαίᾳ παρασχεῖν τὴν ὄψιν ἐπαγγελιασθαι, ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ ταύτην δωρῆσασθαι· ἐκεῖνο μᾶλλον συνιέτω, ὡς, εἴπερ εἰπὼν ὁ Σωτὴρ, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ δοῦναι τοῖς μαθηταῖς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς μακαρίας θέας ἢ ἐκεῖνης, εἶτα μὴδ' ὅλως παρέσχεν· ἢ προσθεῖς ἐν Ἱεροσολύμοις μηδαμῶς αὐτοῖς ὄφθῆναι, ἔπειτα ὤφθη, οὐκ ἂν ἀφρόνως λίαν εἰς ὑπόνοιάν τις ἐξεφέρετο τοῦ ψεύδους· εἰ δὲ τὴν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐπιφάνειαν προαγγελίας, καὶ ταύτην ἐπλήρωσε, καὶ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐχαρίσατο, ποῦ τῷ ψεύδει πρόδοσις, κἂν γοῦν ἐν ψιλλῇ τινε καταλείποιτο φαντασία; Μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ ἔστιν, ὡς ἂν τις εἴποι, διπλῆ τις τῆς ἀληθείας ἐκπλήρωσις, ὦν τε ὑπέσχετο, καὶ ὦν μὴδὲ ὑποσχόμενος ἐχαρίσατο; Ὅρα δὲ κάκεινο· εἰ μὲν ἀπλῶς ἦν προαγγελίας ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τοῖς μαθηταῖς ὁραθῆσασθαι, ὃ δὲ ἀλλαχοῦ πρότερον ὠράθη, συγκεχωρησῶ καὶ μὴδὲ χῶραν ἔχον τὸ ψεύδος. Εἰ δὲ ἀπελθόντας ἔφη βῆσθαι, οἱ δὲ οὐπω παρεγένοντο, οὐδὲ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἐνεστηριγμένον τὸ τῆς ἀναστάσεως θαῦμα, ἵνα τὸν ἀναστάντα, τὰ Ἱεροσόλυμα λιπόντες, εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἰδεῖν προσδοκῆσαι· πῶς οὐκ ἀσύνετος σφόδρα τῆς ἐπὶ τῷ ψεύδει συκοφαντίας ἡ δόξα; Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων συνορᾶν μάλιστα δεήσει, ὡς κἂν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπέστη, καὶ ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' οὖν οὐ κυρίως ἐκείνοι τοῦτον ἐθεάσαντο· πῶς γὰρ ἐώρων, οἳ γε πνεῦμα θεωρεῖν ἐδόκουν; Εἰ δὲ καὶ ὕστερον ἐπίστευον, ἀλλ' οὐδὲ οὕτω μέγα· τί γὰρ, πλην ὅτι « Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, » καὶ οἱ αὐτὸς ὁ θανατωθεὶς καὶ ἀνέστηκε; Διὸ καὶ ἐπιτιμῶν αὐτοῖς ἔλεγεν· « Τί τεταραγμένοι ἐστέ, καὶ διὰ τί λογισμοὶ ἀναθαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; » ὅπερ οὐκ ἦν ἑστειρωμένων ταῖς γνώμαις, οὐδ' ἀκινήτοις χρωμένων περὶ τὴν ἀλήθειαν τοῖς λογισμοῖς. Ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ δὲ ἀληθῶς ἐθεάσαντο καὶ εἶδον· ἐκεῖσε γὰρ αὐτοῖς ἀποκαλυφθὲν ἐτραυώθη, ὡς δὴ βλέπουσι καὶ ὀρώσιν, αὐτὸς μὲν ἔστιν ὁ τοῦ θανάτου σκυλεύσας τὸ κράτος· αὐτὸς δὲ ὁ πάντων

B τὴν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐπιφάνειαν προαγγελίας, καὶ ταύτην ἐπλήρωσε, καὶ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐχαρίσατο, ποῦ τῷ ψεύδει πρόδοσις, κἂν γοῦν ἐν ψιλλῇ τινε καταλείποιτο φαντασία; Μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ ἔστιν, ὡς ἂν τις εἴποι, διπλῆ τις τῆς ἀληθείας ἐκπλήρωσις, ὦν τε ὑπέσχετο, καὶ ὦν μὴδὲ ὑποσχόμενος ἐχαρίσατο; Ὅρα δὲ κάκεινο· εἰ μὲν ἀπλῶς ἦν προαγγελίας ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τοῖς μαθηταῖς ὁραθῆσασθαι, ὃ δὲ ἀλλαχοῦ πρότερον ὠράθη, συγκεχωρησῶ καὶ μὴδὲ χῶραν ἔχον τὸ ψεύδος. Εἰ δὲ ἀπελθόντας ἔφη βῆσθαι, οἱ δὲ οὐπω παρεγένοντο, οὐδὲ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἐνεστηριγμένον τὸ τῆς ἀναστάσεως θαῦμα, ἵνα τὸν ἀναστάντα, τὰ Ἱεροσόλυμα λιπόντες, εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἰδεῖν προσδοκῆσαι· πῶς οὐκ ἀσύνετος σφόδρα τῆς ἐπὶ τῷ ψεύδει συκοφαντίας ἡ δόξα; Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων συνορᾶν μάλιστα δεήσει, ὡς κἂν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπέστη, καὶ ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' οὖν οὐ κυρίως ἐκείνοι τοῦτον ἐθεάσαντο· πῶς γὰρ ἐώρων, οἳ γε πνεῦμα θεωρεῖν ἐδόκουν; Εἰ δὲ καὶ ὕστερον ἐπίστευον, ἀλλ' οὐδὲ οὕτω μέγα· τί γὰρ, πλην ὅτι « Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, » καὶ οἱ αὐτὸς ὁ θανατωθεὶς καὶ ἀνέστηκε; Διὸ καὶ ἐπιτιμῶν αὐτοῖς ἔλεγεν· « Τί τεταραγμένοι ἐστέ, καὶ διὰ τί λογισμοὶ ἀναθαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; » ὅπερ οὐκ ἦν ἑστειρωμένων ταῖς γνώμαις, οὐδ' ἀκινήτοις χρωμένων περὶ τὴν ἀλήθειαν τοῖς λογισμοῖς. Ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ δὲ ἀληθῶς ἐθεάσαντο καὶ εἶδον· ἐκεῖσε γὰρ αὐτοῖς ἀποκαλυφθὲν ἐτραυώθη, ὡς δὴ βλέπουσι καὶ ὀρώσιν, αὐτὸς μὲν ἔστιν ὁ τοῦ θανάτου σκυλεύσας τὸ κράτος· αὐτὸς δὲ ὁ πάντων

C τὴν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐπιφάνειαν προαγγελίας, καὶ ταύτην ἐπλήρωσε, καὶ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐχαρίσατο, ποῦ τῷ ψεύδει πρόδοσις, κἂν γοῦν ἐν ψιλλῇ τινε καταλείποιτο φαντασία; Μᾶλλον δὲ, πῶς οὐκ ἔστιν, ὡς ἂν τις εἴποι, διπλῆ τις τῆς ἀληθείας ἐκπλήρωσις, ὦν τε ὑπέσχετο, καὶ ὦν μὴδὲ ὑποσχόμενος ἐχαρίσατο; Ὅρα δὲ κάκεινο· εἰ μὲν ἀπλῶς ἦν προαγγελίας ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τοῖς μαθηταῖς ὁραθῆσασθαι, ὃ δὲ ἀλλαχοῦ πρότερον ὠράθη, συγκεχωρησῶ καὶ μὴδὲ χῶραν ἔχον τὸ ψεύδος. Εἰ δὲ ἀπελθόντας ἔφη βῆσθαι, οἱ δὲ οὐπω παρεγένοντο, οὐδὲ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἐνεστηριγμένον τὸ τῆς ἀναστάσεως θαῦμα, ἵνα τὸν ἀναστάντα, τὰ Ἱεροσόλυμα λιπόντες, εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἰδεῖν προσδοκῆσαι· πῶς οὐκ ἀσύνετος σφόδρα τῆς ἐπὶ τῷ ψεύδει συκοφαντίας ἡ δόξα; Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων συνορᾶν μάλιστα δεήσει, ὡς κἂν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπέστη, καὶ ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' οὖν οὐ κυρίως ἐκείνοι τοῦτον ἐθεάσαντο· πῶς γὰρ ἐώρων, οἳ γε πνεῦμα θεωρεῖν ἐδόκουν; Εἰ δὲ καὶ ὕστερον ἐπίστευον, ἀλλ' οὐδὲ οὕτω μέγα· τί γὰρ, πλην ὅτι « Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, » καὶ οἱ αὐτὸς ὁ θανατωθεὶς καὶ ἀνέστηκε; Διὸ καὶ ἐπιτιμῶν αὐτοῖς ἔλεγεν· « Τί τεταραγμένοι ἐστέ, καὶ διὰ τί λογισμοὶ ἀναθαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; » ὅπερ οὐκ ἦν ἑστειρωμένων ταῖς γνώμαις, οὐδ' ἀκινήτοις χρωμένων περὶ τὴν ἀλήθειαν τοῖς λογισμοῖς. Ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ δὲ ἀληθῶς ἐθεάσαντο καὶ εἶδον· ἐκεῖσε γὰρ αὐτοῖς ἀποκαλυφθὲν ἐτραυώθη, ὡς δὴ βλέπουσι καὶ ὀρώσιν, αὐτὸς μὲν ἔστιν ὁ τοῦ θανάτου σκυλεύσας τὸ κράτος· αὐτὸς δὲ ὁ πάντων

D ἄπασαν τῶν ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανῷ, τὴν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ἀναδεεγμένος· ὅτε καὶ τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν τῆς ἀποστολῆς ἀξίωμα, τῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περιεβάλοντο. Τοιγαροῦν, ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ

⁷⁶ Luc. xxiv, 39.

⁷⁷ ibid. 38.

⁷⁸ Hebr. ii, 14.

⁷⁹ Matth. xxviii, 18-20.

VARIÆ LECTIONES.

Α. C. M. θεωρίας. ° C. M. ἀναδεεγμένος.

τὸν διδάσκαλον, ὡς ἀληθῶς, οἱ μαθηταὶ ἐθεάσαντο· ἄλλοι γὰρ καὶ ἐξουσιαστὴν τοῦ παντός, τῆς τε χάριτος τοῦ παναγίου Πνεύματος χορηγόν, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ταμίαν τότε μᾶλλον ἢ πρότερον διδασκάλους, κατενόησαν. Παναληθῶς ἄρα καὶ θεοπροπῶς ἔφη ὁ Χριστός, κἀν ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτὸν προὑπέδειξεν, ὅτι περ οἱ μαθηταὶ τὴν Γαλιλαίαν καταλαβόντες, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψονταί.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΑ'.

Edita a Montacutio, ep. 214, ad Stephanum, p. 315-317. In psal. cxxxiv, 13, et psal. cxv, 4, juxta LXX.

«Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσὸν ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.» Τί δὲ τὰ σπονδεῖα τῆς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας, καὶ οἱ κρατῆρες, καὶ αἱ θύσσαι, καὶ οἱ τοῦ σταυροῦ τύποι καὶ μυρία ἄλλα; ἐὼ γὰρ εἰπεῖν τῆς Μωσαϊκῆς θυσίας τὰ σύμβολα· οὐχὶ ἀργύριον, καὶ χρυσόν, καὶ ξύλα, καὶ χρώματα, καὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων; Μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ ἀργύριον εἰσιν, ἀλλ' ἐξ ἀργύρου· οὐδὲ χρυσόν, ἀλλὰ χρυσοῦ πεποιημένα· οὐδὲ ξύλα, ἢ χρώματα, ἀλλ' ὕλην μὲν ἔχει ταῦτα. Ἔτερον δὲ τί ἐστιν ἐκ τούτων, θαυμάσιον οἶον συντελεσμένον· οὐ μὴν οὐδ' ἐστὶ χειρῶν ἀνθρώπων παίζόντων περὶ τὴν ὕλην, χωρὶς τε πάσης ἐνεργείας θείας τοῦ παρεμπύπτον αὐτῶν ταῖς διανοαῖς ἀναπλαττόντων. Διὰ τοῦτο, τὰ μὲν οὐδὲν ἑτερόν ἐστι πλὴν αὐτῆ ἢ ὕλη περιουρισμένη, καὶ ὁ τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν ἀνεπίσχεπτός τε καὶ ἀλόγιστος πόνος· τὰ δὲ μορφάζεται μὲν ἐπὶ τῇ ὕλῃ, καὶ τὴν χεῖρα ὑπηρετοῦσαν ἔχει, ἀλλ' ἀνωθεν κινουμένην· ὑπηρετεῖται γὰρ ταῖς ἀνωθεν ἐπινοαῖς καὶ λογισμοῖς ἔμφροσι, καὶ πρὸς τὴν εὐσεβῆ κρίσιν ἀνηγγέμοις. Προσῆχος Ρ, Εἰκονομάχε, καὶ μὴ ἐπαισχυνθῆς μαθεῖν, δι' ὧν αἰσχύνῃς φρικτῆς ἀπαλλάττη ἧ, καὶ δίκην ἄφυκτον φυγεῖν ἐξευρήσεις. Ὡσπερ δὲ τὰ ἡμέτερα σπονδεῖα καὶ οἱ κρατῆρες, καὶ αἱ θύσσαι, καὶ οἱ τοῦ σταυροῦ τύποι, καὶ τὰ παραπλήσια, οὐ χρυσός, οὐκ ἄργυρος, οὐδὲ ξύλον, ἢ χρωμάτων ὕλη, οὐδ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· οὐτῶς οὐδὲ τὰ ἱερὰ ἡμῶν τῶν εἰκονισμάτων ἐκτυπώματα, οὐκ ἐστὶν ἀργύριον, οὐδὲ χρυσόν, οὐδὲ χαλκός, οὐ μὴν οὐδὲ χρώματα οὐδ' ἔργα (μῆτι γένηται!) χειρῶν ἀνθρωπίνων. Τῆς γὰρ ἀνέκαθεν ἀποστολικῆς τε καὶ πατρικῆς παραδόσεως, τὸ θεῖον καὶ ἀδιάπτωτον κήρυγμα, οἶόν τις ἔμπρους σοφία, τὴν ὕλην ἀπολαμβάνουσα, καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καὶ ἱεροὺς θεσμούς ἐργαζομένη, ταύτην καὶ τεχνιτεύουσα, εἰκονίζει τε καὶ μορφοποιεῖ οὐδὲν τῆς ὕλικῆς ἀκοσμίας, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης περιεργείας, ἐν αὐτοῖς ἕως παρῆρσιάζεσθαι· ὅλον δὲ τὸ ἔργον αὐτῆς δεικνύσα καὶ ἀποφαίνουσα καθαρὰς ἡμῖν καὶ ἀκιδῆλους ἐν τοῖς σεπτοῖς εἰκονίσμασι τὰς τῶν πρωτοτύπων ἐμφάσεις ἱεροπρεπῶς τε καὶ ἱεροτύπως παρέχεται.

Ἐχεις οὖν, ὡς ἐν βραχέσιν, οἶμαι, δι' ὧν τε σαυτὴν τὴν προγονικὴν εὐσέβειαν καρποφοροῦντα μᾶλλον ἐπιδείξεις, καὶ τοὺς αἰρετίζοντας ἐπιστομίσεις. Τῷ μὲν γὰρ τῆς ὕλης λόγῳ καὶ τῷ ὑποκειμένῳ, ὡσπερ τράπεζα Θεοῦ, καὶ τράπεζα δαιμονίων,

tum divinæ Spiritus sancti gratiæ elargitorem : aliorum quoque bonorum promum condum : quod clarius quam antea cognoscebant. Quocirca verissime (et divine dixit Christus, utcumque se præstendebat Hierosolymis, quod ipsum, cum venissent in Galilæam, visuri erunt

QUÆSTIO CXI [Coisl. et Taur. CXXXIII].

«Idola gentium argentum et aurum, opera manuum humanarum.» Vasa libatoria in religione Christiana, crateres, thuribula, crucis effigies, et sexcenta alia : prætermitto enim symbola Mosaici sacrificii ; nonne argentum sunt et aurum, ligna, colores, opera manuum humanarum ? Imo absit, argentum non sunt, sed argentea, non aurum, sed ex auro facta, non ligna, non colores, sed materiem illam habent. Aliud est ex istis, quod perficitur opus mirum : non sunt manuum humanarum in materia ludentium, et sine omni operatione divina id quod cogitationem subierit fabricantium. Quocirca illa nihil aliud sunt, quam materia contumeliose tractata, et manuum humanarum labor sine ratione et consideratione ulla : ista autem efformata in materia, et manus habent subministrantes, sed motas a cælo : nam subservitur cælestibus inspirationibus, et rationi prudenti, et iudicium pietatis promoventibus. Attende, Iconomache, nec ediscere te pudeat illa per quæ liberaberis a pudore terribili, et unde rationem inibis iudicium inevitabile declinandi : veluti cum libatoria nostra, calices, et thuribula, crucis figuræ, ac similia, non sunt aurum, non argentum, non lignorum, non colorum materies, neque opera manuum humanarum : ita sacratæ imaginum repræsentationes non sunt aurum, argentum, æs, colores, non opera manuum (Deus meliora !) humanarum. Prædicatio divina et invariata traditionis ab initio apostolicæ et patritæ, tanquam vivida quædam sapientia materiem apprehensam juxta proprias et divinas leges operata, et artificiose tractans, formam et figuram imaginis in eam inducit, nihil plane vel deordinationis materialis, vel humanæ curiositatis ibi permittens libere exstare ; sed opus suum omnino et in solidum ostentans, puras et impermixtas prototyporum repræsentationes, ut rei sacræ convenit et sacratæ famæ, exhibet.

Ita habes, opinor, unde fructus pietatis tuorum progenitorum percipere declares, et hæreticorum ora obtures, breviter expressa. Nam, quod materiale rationem spectat, mensa Dei, et mensa dæmonum, sacrificium divinum, et diabolicum sacri-

VARIE LECTIONES.

Ρ C. M. πρόσχης. ϩ C. M. ἐπαλλάγη.

ficiam, paganorum orgia, et mystagogiæ Christianorum, et multa alia, quæ per summos gradus disparantur, non magis tamen constant differentia: usu ac titulo, consecratione, ac mystica participatione, et in multis aliis, inexplicabile discrimen obtinent. Ad hunc modum idola gentium, et Christianorum imagines, templum Dei, et idolorum aræ, nidoris Græcænicæ liturgica vasa, ac nostri sacrificii puri illius et sine sanguine sacra receptacula: hæc utraq; quæ sic in oppositum discernuntur, materiam habent aliquando eandem, ac in nullo discrepantem: at secundum formalia, et speciem inducentia, aut alteritatem inducere valentia, inexplicabilis resultat nec verbis exprimenda differentia. Quapropter materia minime in meliorem statum mutata, quin potius abunde participans, non immerito lignum, lapides, aurum, argentum, æs, opera manuum humanarum appellantur, et profana sunt, impia, impura, partim propter materiam, partim propter artificem, partim ab iis quibus impie et scelerate ascribuntur denominationem sortita. Hanc ob causam, licet os habeant, muta dicuntur; licet pedes et manus, non moveri tamen: licet aures, nasos, tamen sine sensu, sine actione inania esse dicuntur. Quorum enim archetypa, vel nihil, vel misera, vel sacrilega sunt, eorum artifex inter impios magis miser est, et cultus exhibitus Deo magis exosus; hisce nullo modo potest adaptari gratiæ et gloriæ quidquam operationis, aut honestior appellatio. At Christianorum sacra et venerabilia vasa sacramentalia, templa, imagines, et alia pietatis cultusque signa, utcunque eandem materiam sortiantur, in melius tamen multo transformantur; usu, nomine, mystagogia et exemplarium divinitate, quorum per characteres exprimitur, et sanctificata separataque perficiuntur. Hanc ob causam haud ulterius lignum, lapis, argentum, aurum, non modo colores potestate et gratia assistente et specificante destituti reputari debent vel nominari: sancta potius, honoranda, gloriosa, venerabilia. Cum enim participent cœlestem operationem, et eam iis communicent, quibus dedicantur, quorum nomen referunt, speciem repræsentant, cumque animum nostrum ad illa transvehant et transportent, et divinum favorem nobis procurant, et bona attrahant, non a materia denominantur, non ab aliqua alia proprietate inconvenienti, et quæ contrariis congruere possit, sed quæ participant, ad quæ traducuntur, quibus subserviunt et devotentur, ab illis quidem optime et cognoscuntur a viris piis, et denominationem sortiuntur.

ὣν τε μετέσχε, καὶ πρὸς ἃ παρήχται· οἷς τε ὑπηρετεῖται καὶ ἀφιέρωται· ἐκεῖθεν εὖ μάλα, καὶ λίαν ἐνδίκως καὶ γινώσκειται τοῖς εὐσεβέσιν ὄντως καὶ ὀνομάζεται.

QUÆSTIO CXII [Coisl. et Taur. CXXXIV].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΒ'.

Edita a Montacutio, ep. 216, ad Georg. Nicom. p. 318-323. Explanatio in Rom. ix, 3 seqq.

Quem nihil separare potest ab amore Dei, non

ὄν οὐδὲν δύναται χωρῖσαι τῆς ἀγάπης Θεοῦ· οὐ

VARIE LECTIONES.

† C. M. κνίσσης Ἑλληνίου. ▪ C. M. ἀποχεκριμένων.

ἅ θυσία τε θεία, καὶ θυσία θαιμανώδης, διγὰ τε ἔθνῶν, καὶ Χριστιανῶν μυσταγωγία, καὶ πολλὰ δὲ ἄλλα τῶν εἰς τὸ ἀκρότατον ἀντικειμένων, παρ' ὀλίγον ἔχουσι τὸ παρηλλαγμένον· χρήσει δὲ καὶ κλήσει, ἐπιθειασμῷ τε καὶ τελεσιουργίᾳ, καὶ μυρίοις ἄλλοις ἀφατον αὐτῶν ὑπάρχει τὸ διωρισμένον. Οὕτω δὲ, οὕτω καὶ εἰδῶλα ἔθνῶν, καὶ Χριστιανῶν εἰκόνες, ναὸς τε Θεοῦ, καὶ βωμοὶ εἰδώλων, καὶ δὴ καὶ κνίσσης Ἑλληνικοῦ· λειτουργικὰ σκεύη, καὶ τῆς καθαρᾶς καὶ ἀναιμάκτου θυσίας ἡμῶν ἱερουργικὰ δοχεῖα· καὶ γὰρ καὶ τούτων ἑκάτερον τῶν εἰς ἀντίθετον συστοιχίαν ἀποχεκρινομένων· ὕλην μὲν ἔχουσιν, ἔστιν ὅτε μηδὲν ἔχουσιν τὸ διηλλαγμένον· κατὰ μέντοι τὰ μορφούνητα, καὶ εἰδοποιούνητα, καὶ τὴν ἐτερότητα ἐργάζεσθαι πεφυκότα, ἀπειρος ὁρᾶται καὶ λόγῳ μόλις ῥητῇ ἢ ἐν αὐτοῖς ἀλλοτριότης. Δι' ὃ τὰ μὲν τῆς ὕλης οὐδὲν ἐπὶ τὸ ἄμεινον μετενηνεγμένα, ἀλλὰ καὶ πολὺ τοῦ χείρονος μεταληφθέντα, δικαίως ἂν ξύλα, καὶ λίθοι, καὶ χρυσοί, καὶ ἀργυροί, ἢ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων ἐπονομάζονται, βέβηλά τε καὶ ἐναργῆ καὶ ἀκάθαρτα· τὸ μὲν ἐκ τῆς ὕλης, τὸ δὲ, ἐκ τοῦ πλάττοντος, τὸ δὲ ἐξ ἐκείνων, οἷς δυσσεβῶς καὶ ἀθέως ἀνιερώθησαν ἐξωνομασμένα. Διὰ τοῦτο κἄν ἐξη στόμα, τὴν ἀφωλίαν ὀνειδίζεται· κἄν πόδας, κἄν χεῖρας, τὴν ἀκίνησίαν· κἄν ὤτα, κἄν ῥίνας, κἄν εἶ· τὸ ἄλλο, τὴν ἀναισθησίαν, καὶ ἀπραξίαν, καὶ τὸ μάταιον. Ἐν γὰρ ἢ οὐδὲν ἢ δύστηνα καὶ ἐναγῆ τὰ ἀρχέτυπα, καὶ ὁ τούτων πλάστης μετὰ τοῦ δυσσεβοῦς ἀθλιώτερος καὶ τὸ τῆς λατρείας ὅλον θεοσυγέστερον· τούτοις πόθεν ὅλας χάριτος τινος ἢ δόξης, ἢ ἐνεργείας, ἢ τινος σεμινοτέρας κλήσεως οὐκ ἐπιπέσει; Τὰ δὲ ἅγια, καὶ σεπτὰ τῶν Χριστιανῶν ἱερουργικὰ τε σκεύη, καὶ τεμένη, καὶ εἰκονίσματα, καὶ τὰ ἄλλα τῆς θείας ἡμῶν ὀρθοσεβείας σύμβολα, ἐπεὶ κἄν ὕλην οὐχ ἑτέραν ὑποδέβηται, ἀλλ' οὖν γε πρὸς τὸ πολλῶν ἄμεινον μετεσκευάσται· χρήσει γὰρ καὶ κλήσει καὶ μυσταγωγίᾳ, καὶ τῇ τῶν παραδειγμάτων θεότητι, ὧν τοῖς χαρακτῆρσι διαμεμρφωται, καὶ μυρίοις ἄλλοις καθαγιασθέντα τετελεῖται. Διὰ τοῦτο οὐκέτι ξύλα, ἢ λίθοι, οὐδ' ἀργυροί, οὐδὲ χρυσοί· οὐ μὴν οὐδὲ χρώματα γυμνὰ τῆς εἰδοποιούσης καὶ παρεδρευούσης δυνάμεώς τε καὶ χάριτος, οὐτ' ἂν ἐννοηθεῖν ποτὲ, οὔτε παρονομασθήσεται· ἅγια δὲ μᾶλλον, καὶ τίμια καὶ δεδοξασμένα, καὶ σεπτὰ. Τῆς γὰρ ἀνωθεν ἐνεργείας, καὶ οἷς ἀνατέθενται, ὧν τε τὴν κλήσιν καὶ τὸ εἶδος φέρουσιν, ἐν μετουσίᾳ γενόμενα, καὶ τὸν ἡμέτερον νοῦν πρὸς ἐκεῖνα διαδιθάζοντα, διαπορθμευόντα τε ἡμῖν τὴν ἐκεῖθεν ἀγαθοειδῆ καὶ θεῖαν εὐμένειαν, οὐκ ἐκ τῆς ὕλης ἂν εἰκότως κληθεῖν· οὐ μὴν οὐδ' ἀπὸ τινος ἀπεμφανούσης ἄλλης, καὶ τοῖς ἀντικειμένοις ἀρμοζούσης ἰδιότητος· ἀλλ' ὧν τε μετέσχε, καὶ πρὸς ἃ παρήχται· οἷς τε ὑπηρετεῖται καὶ ἀφιέρωται· ἐκεῖθεν εὖ μάλα, καὶ λίαν ἐνδίκως καὶ γινώσκειται τοῖς εὐσεβέσιν ὄντως καὶ ὀνομάζεται.

θάνατος ἀπειλούμενος· οὐ ζωῆς ὑπόσχεσις· οὐ τὰ Α
 ἐκείθεν ἀπλῶς· οὐ τὰ ἐνταῦθα· πῶς αὐτὸς ἐκουσίως
 ἀφίσταται, καὶ τότε ἐπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγ-
 γενῶν; » καὶ οὐ μόνον τὸν χωρισμὸν ὑπομένει, ἀλλὰ
 καὶ ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπεύχεται χωρισθῆναι Χριστοῦ·
 « Ἠχώμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ
 Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου
 τῶν κατὰ σάρκα. » Οὕτω μὲν ἂν τις τὴν σὴν ἐπιτεί-
 νων ἀπορίαν ἔρει· τί οὖν; πῶς συμβήσεται τὰ
 ἀσύμβατα; Ἡ πρῶτον μὲν ἐκεῖνο φάναι ἔστιν ὅτι
 οὐδὲ ἐστὶ ταῦτα μαχόμενα· οὐ γὰρ ἐναντίον ἀδία-
 ρατος πόθος Χριστοῦ, καὶ τὸ ἀγαπᾶν οὕτω τὸν πλη-
 σιον, ὥστε καὶ τῆς ἰδίας ὠφελείας μὴ νομίζειν
 ἐλάττωνα τὴν ἐκείνων σωτηρίαν. Μᾶλλον δὲ καὶ συν-
 ἄδει κατὰ πρὸς ἀλλήλα· ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν
 αὐτοῦ, ἐντολὴν πληρῶν Δεσποτικῆν, τὸ πρὸς τὸν
 Δεσπότην φίλτρον καθαρὸν καὶ ἀκέραιον διασώζει.
 « Ἐν τούτῳ γὰρ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθη-
 ται ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » καὶ πάλιν, « Ἐν
 ταύταις ταῖς ὁυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ
 προφῆται κρέμονται. » Κεφάλαιον γὰρ ἐστὶ καὶ σύν-
 δεσμος, καὶ ρίζα τῶν ἄλλων ἀπάντων κατορθωμά-
 των, ἡ τε τοῦ Θεοῦ ἀγάπη καὶ ἡ τοῦ πλησίον. Ναί,
 φησὶν· ἀλλ' ἐνταῦθα προκρίνει μὲν τοὺς συγ-
 γενεῖς· εὐχεται δὲ Θεοῦ χωρισθῆναι, ἵνα κερδάνῃ
 τοῦτους· ὁ δὲ Χριστὸς εἶπεν· « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ
 μητέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος. » Ἀλλὰ
 γὰρ πῶς ἐστὶ τοῦτο φιλεῖν ὑπὲρ τὸν Χριστόν; Εἰ
 μὲν γὰρ δι' ἕτερόν τι Παῦλῳ ἐστέργοντο, εἶχεν
 ἂν ὁ λόγος τὸ ἰσχυρόν· εἰ δ' ἵνα γίνωνται Χριστοῦ, C
 οὐκ ἔχω συνιδεῖν, ὅπως οἱ συγγενεῖς προτετίμην-
 ται τοῦ Δημιουργοῦ. Τί γὰρ καὶ ἦν ἕτερον τὸ φι-
 λεῖν ἐκείνους, ἢ τὸ ὑποτάξαι αὐτούς, καὶ προσ-
 οικειῶσαι τῷ κοινῷ Δεσπότη; Πῶς οὖν ἐστὶ φιλεῖν
 ἐκείνους ὑπὲρ τὸν Χριστόν, ὅπου γε καὶ αὐτούς εἰς
 τὴν ὑπακοὴν καὶ ἀγάπην εἴλκε τὴν αὐτοῦ; Μᾶλλον
 δὲ ἀδεκάστῳ κρῖσει τις ἐπισκοπῶν ἐντεῦθεν ἂν κατα-
 θεῖ τοτρανῶς τὸν ἀναφλεγόμενον αἶμα τοῦ θείου ἔρωτος
 ἐν Παύλῳ πυρσόν. Οὐ γὰρ ἤρκειτο ἑαυτὸν μόνον
 προσάγων, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους οὐ γλώσση μόνον καὶ
 χεὶρ σημαίων· ἀλλὰ καὶ βίβη καὶ τρόποις ἄπασιν,
 καὶ μεθόδῳ πάσῃ ἐσπευδεν συνεισενεγκεῖν· καλῶς
 φησὶν εἰ μὴ ἐχώριζεν ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ· τὸ μὲν
 γὰρ θέλειν ἑτέρους προσενεχθῆναι, οὐκ ἐστὶν ἐπιτι-
 μῶν· τὸ δὲ χωρίζειν ἑαυτὸν ᾧτινι προσῆγεν ἄλλους
 οὐκ ἐστὶν μὴ ἐπιτιμῶν. Τί οὖν φαμεν; ἢ ὡς οὐ μὲν
 οὖν οὐκ ἐχώριζεν; οὐδὲ γὰρ εἶπεν. Εὐχομαι χωρι-
 σθῆναι, ἀλλ' ἠχώμην ἂν· τουτέστιν, εἰ δυνατόν ἦν,
 εἰ συνθέβαιεν θεῖφ πόθῳ πόθον ἔνθεον ἐκνικηθῆναι·
 εἰ ἔρω; θεοπρεπῆς θεσπέσιον ἔρωτα παρηυδοκίμει,
 καὶ τοῦτον ἂν ὑπελαθεῖν ἠγωνισάμην. Πάντα μὲν γὰρ
 ἐπράττετο Παῦλῳ, ἵνα ἄπαντας Χριστῷ οικειώσῃ·
 μάλιστα δὲ Ἰουδαίους. Οὕτοι γὰρ καὶ συγγενεῖς καὶ
 νόμοις ἠγγμένοι, καὶ πρὸς οὓς αἱ ἐπαγγελίαι ἄνωθεν
 καὶ ἐκ πατέρων· ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων πλέον τῷ κη-
 ρύγματι ἀνθεστηκότες· δι' ὃ καὶ ὁ περὶ αὐτούς ἀγὼν,

mors minis intentata, non vita promissa, non quæ
 ibi sunt, non quæ hic : quomodo is sponte separa-
 tur, etiam « pro affinibus secundum carnem : » nec
 tantum subit separationem, sed illam expetit, et
 orat a Christo separari? « Cuperem ego me ana-
 thema fieri a Christo pro fratribus meis, cognatis
 mihi secundum carnem. » Ad hunc modum aliquis
 tuam dilatans dubitationem dixerit : Quid igitur?
 quomodo competent incompetibilia? Inprimis vi-
 detur dicendum, non hæc ad invicem pugnare :
 non enim Christi indivisum desiderium contraria-
 tur, amare in tantum vicinum, ut ne existimetur
 illius salus procuranda in secundis esse propriæ
 utilitatis. Quin concinunt potius hæc inter se : nam
 qui diligit fratrem suum, et in eo Domini manda-
 tum implet, purum et sincerum ille amorem con-
 servat erga Dominum. « In hoc enim cognoscent
 omnes, quod mei estis discipuli, si invicem dili-
 gatis : » et iterum, « In hisce duobus præceptis tota
 lex pendet et prophetæ : » Dei etenim et proximi
 dilectio caput est, vinculum, radix omnium alio-
 rum recte factorum. Conceditur : ast in hoc, in-
 quiunt, prætulit affines : nam a Deo exoptat sepa-
 rari, ut lucretur eos, cum Christus dicat, « Qui dili-
 git patrem vel matrem plus quam me, non est me
 dignus. » Verum, quomodo supra Christum diligi
 dicuntur? Si ob aliud aliquid diligebantur a Paulo,
 valeret consequentia ; siu, ut Christi peculium fie-
 rent, haud intelligo quomodo cognati ejus plus quam
 Christus diliguntur. Quid aliud enim insinuat a-
 mare illos quam subdere, et appropriare illos com-
 muni Domino? Quomodo ergo dilexit eos plus
 quam Christum, cum in odientiam illius et amo-
 rem eos pertraheret? Quin judicio incorrupto si
 quis hoc ponderet, ab eo poterit intueri flamma
 divini amoris accensa Paulum perpetuo exarde-
 scientem. Non continuit seipsum ad Deum trans-
 ferens, adduxit alios non lingua tantum, et ma-
 num operibus miraculosis, sed vita, moribus et
 omni ratione ut id ageret contendebat : recte dixit,
 utcunque se a Christo non separavit. Non est
 vituperandum, quod alios volebat adducere, ac
 separare se voluisse ab eo ad quem adducebat
 alios, quomodo non reprehendum? Quid dice-
 mus ergo? An quod nequaquam separabat? non
 enim dixit : Opto separari, sed optarem, hoc est,
 si possibile esset, si fieri posset, ut desiderium
 divinum divino desiderio vinceretur ; si amor de-
 cens Deum divinum amorem transcenderet, hunc
 ego ut subirem contenderem. Omnia enim faciebat
 Paulus, ut omnes Christo lucrificeret, inprimis
 Judæos. Erant illi affines, lege ordinabantur, ad
 eos promissa patribus ab initio spectabant : illi
 ultra alios prædicationi obsistebant : quocirca ma-
 gis de illis laborandum et contendendum fuit ;
 inprimis ne videretur lex aliquid gratiæ communi-

VARIÆ LECTIONES.

† Ἰσ. σημαίων. C. M. σημαίων.

casae, nec animas ab illa informandas nibilo magis aptas reddi, ut promissiones patribus factæ falsæ putarentur, ne Christus magis ab iis blasphemetur, a quibus magis honorari debet, ne qui conjunctiones Domino erant, in communem Dominum contumeliosius agerent, ipse videretur maximæ parti consanguineorum insultare. Taliter enim Paulus erat animatus, ut ubique in omnibus gloriam et cultum absolutum Deo debitum præstari vellet per seipsum, per genus suum, per gentes, ne in aliquo deesset apostolatus sui functioni, inprimis infidelitas consanguineorum illum male habebat, eorum causa inflammabatur. Hoc indicans dicit : « Optarem ego anathema fieri : » hoc ut pronuntium, stimulus amoris mei me provocat : affectionis meæ flamma viscera depascens ita me cogit proclamare : amor erga Christum meus persuasit, ut in animum inducam singulos ipsi consecratos dare : optarem, si concederetur, si liceret, si apostasia aliqua salutaris esset, quæ cum Deo procuraret conjunctionem, si qua separatio arctius constringat, si qua alienatio perfectius uniat : nam pro Christi gloria, et contribulium salute, ne hoc ego quidem prætermitterem. Postquam certe amorem, quem in Christum gerebat, omnimodo manifestarat, nam et verbis expressis ait : « Persuasus sum, » ita enim fidem per opera confirmat, « quod neque mors neque vita, nec principatus nec potestates, nec præsentia nec futura, non altitudo non profunditas, non quævis alia creatura poterit me separare ab amore qui est in Christo Jesu Domino nostro ; » postquam singula entia collectim distribuerat in partes, nec cursum amoris sui stiterat, de cætero, a non entibus in argumentum tantummodo adductis, veluti insatiatus quidam amator, Christo minus se deferre arbitratur, et eum defectum supplere contendens, infert tantum non verbatim : ipsam spem, cursum ipsum, salutem ipsam libenter deponerem, si Christo hinc plus gloriæ accederet, et conversi Judæi salvarentur : hæc et sentire et dicere, non est a Deo separatio. Quoniam enim ? potius quædam mira conjunctio, et unio supra naturam innovata : amoris erga Deum, erga homines incomparabilis exhibitio manifesta : insigne quoddam proprium beatæ coelæstis illius Pauli animæ. Atque ita esto prima solutio dubii, non multum, uti arbitror, recedens ab Apostoli sensu et sententia. At cum Pauli plantatio non sit uniusmodi, sed non raro, multis et diversis ramusculis, tanquam ab unico litteræ campo, sensuum fructus maturi progrediantur, agetum, cum oratione collectionem fructuum, et siquid inde aliud agriculture dignum enascatur, instituamus. Videmus Paulum, non simpliciter dicentem, velle se pro tribulibus suis, postquam crediderat, separari : hoc erat enim magis terribile ; sed non ait, ab hoc tempore Optarem fieri anathema, sed Optassem

καὶ ἡ σπουδὴ, καὶ ὁ πόνος, μᾶλλον διὰ τοῦτο ἵνα μὴ δόξῃ ὁ νόμος οὐδὲν τῆ χάριτι συνεισεγενεῖν, καὶ τὰς ἐκεῖθεν παιδαγωγηθείσας ψυχὰς, οὐδὲν ἐπιτηδαιοτέρας παρασκευάσαι, ἵνα μὴ ψευδεῖς, εἰ καὶ μάτην αἰ πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαι νομισθῶσιν ἵνα μὴ Χριστὸς ὑφ' ὧν ἔδει μᾶλλον προσκυνεῖσθαι, μᾶλλον βλασφημῆται ἵνα μὴ καὶ τῆς ἑγγίστα συγγενείας εἰς τὸν κοινὸν δεσπότην ἐμπαροινούσης, μέρει τινὶ τοῦ προσεχοῦς αἵματος, καὶ τότε μεγίστῃ δόξῃ καὶ αὐτὸς ἐμπαροινεῖν. Τοιαύτη γὰρ ἦν ἡ Παύλου ψυχὴ διὰ πάντων ἤθελεν ὀλοτελῆ τὴν δόξαν καὶ τὴν λατρείαν προσάγεσθαι Θεῷ διὰ ἑαυτοῦ διὰ τῶν ἐκ γένους διὰ τῶν ἔθνων ὁυδενὶ μέρει ἑλλειπῆ παρασητῆται τὴν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ διακονίαν ἡμελιχτο, μάλιστα δὲ αὐτὸν ἡ τῶν συγγενῶν ἡνία ἀπιστία, καὶ τούτων περὶ ἐκατέο α. Καὶ τοῦτο παριστάνων ἔλεγεν, « Ἡχόμην αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι. » Οὕτω με, φησὶν, εἰπεῖν, τοῦ πόθου τὸ κέντρον συνελαύνει ὁὕτως ἡ τῆς στοργῆς φλόξ τὰ σπλάγγνα ἐπιδοσκομένη βιάζεται ἀνακράζειν ὁὕτως ὁ πρὸς Χριστὸν ἔρωσ, καὶ τὸ σπεῦδειν αὐτῷ πάντας ἱερῶσαι φρονεῖν ἀναπεῖθει. Ἡχόμην ἄν, εἰ ἐνεδέχετο, εἰ ἐνεχώρει, εἰ τις ἦν ἀπόστασις σωτήριος, Θεοῦ χαριζομένη συνάφειαν, εἰ τις χωρισμὸς συνδέων σφοδρότερον, εἰ τις ἀλλοτρῴσις οἰκειούσα τελειότερον ὁὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτον τῆς Χριστοῦ δόξης, καὶ τῆς τῶν ὁμοφύλων σωτηρίας, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἂν γε παρῆλθον τὸν τρόπον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῶν ὄντων ἀπάντων τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην, ἐπεδειξάτο Ἐπέπεισμαι, ἡ λέγων, καὶ τοῖς λόγοις, καὶ διὰ τῶν ἔργων τὴν πίστιν ἐπάγων, « ὅτι οὐτε θάνατος οὐτε ζωὴ, οὐτε ἀρχαὶ οὐτε δυνάμεις, οὐτε ἐνεστῶτα οὐτε μέλλοντα, οὐτε ὑψώμα οὐτε βάθος, οὐτε κτίσις τις ἕτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Ἐπεὶ οὖν σύμπαντα μὲν τὰ ὄντα, καὶ μερῶν, καὶ κεφαλαίουμενος διεξῆλθεν, οὕτω δὲ τὸν τοῦ πόθου ἔστησε δρόμον, λοιπὸν ἤδη καὶ ἐκ τῶν μὴ ὄντων μὲν μὴδὲ γεγονότων, εἰς ὑπόθεσιν δὲ παραλαμβανόμενων, οἷά τις κόρον οὐκ εἰδῶς ἐραστής, ἀεὶ δὲ νομίζων ἑλαττοῦσθαι τοῦ χρέους, καὶ τὸ λοιπὸν προσφιλονεικῶν ἀναπληρῶσαι προσεπάγει, μονουσι λέγων, ὡς Καὶ αὐτὴν τὴν ἐλπίδα, αὐτὸν τὸν δρόμον, αὐτὴν τὴν σωτηρίαν κατεθέμην ἄν, εἰ Χριστὸς πλέον διὰ τῆς τοιαύτης ἰδοξάζετο πράξεως, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐπιστρέφον διεσώζετο τὸ δὲ τοιαῦτα καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν, οὐτε Θεοῦ χωρισμὸς ἐστὶ πόθεν ; οὐτε διάστασις ἔνωσις δὲ μᾶλλον θαυμασία τις καὶ ὑπερφυῆς, καὶ καινοπρεπεστάτη συνάφεια, καὶ τοῦ πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους ἀπαρβλήτου φίλτρον ἐναργεστάτη παράστασις, καὶ μόνης, ὡς ἀληθῶς, τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ οὐρανοῦ Παύλου ψυχῆς ἀπαράγραπτον γινώρισμα. Ἄλλ' ἡ μὲν πρώτη λύσις τοῦ ἠπορημένου, οὐκ ἂν οἶμαι λίαν, οὐδὲ τῆς ἀποστολικῆς ἐκείνου γνῶμης πόρρω θεωρημένη, τοιαύτη. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐστὶν μονοειδῆς ἡ Παύλου φυτεία, ἀλλ' ἐσθ' ὅτε πολυστέλεχοι τε καὶ διάφοροι, ὡς ἀπὸ μιᾶς τοῦ γράμματος χώρας, οἱ τῶν

VARIE LECTIONES.

^a C. M. περιχαίετο.

νοημάτων ὄρατοι καρποὶ ἀναφύονται· φέρε, τῷ λό-
 γῳ συνεκκαρπούμεθα, καὶ εἰ τι τοῦ ἐκείθεν γεωρ-
 γίου ἄλλο δεῖον. Ὁρώμεν τοιγαροῦν τὸν θεσπέσιον
 Παῦλον, οὐχ ἀπλῶς οὕτω λέγοντα, κεχωρισθαι θέ-
 λειν ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων Χριστοῦ· οὐδὲ μετὰ τὸ πι-
 στεῦσαι διστασθαι· τοῦτο γὰρ ἴσως καὶ φοβερώτερον·
 οὐδὲ γάρ, Ἀπό γε τοῦ νῦν, φησίν, εὐχομαι γενέσθαι
 ἀνάθεμα, ἀλλ' ἠρόχνην εἶναι· ὅπερ Ἰσὺν ἐστὶ τοῦ
 λέγειν· Αἰρετώτερον ἠγοῦμην τῷ Χριστοῦ κηρύγματι
 προσεδραμηκότων ὑμῶν ἐμὲ βραχὺ τι προσδιατρι-
 βειν ἐτι τοῖς τοῦ νομικοῦ γράμματος προθύροις, καὶ
 τῇ σικιᾷ ὑποκαθῆσθαι, ἢ προσλαβόντα καὶ ταχύνατα,
 τὸν ἐπὶ τῇ πίστει δρόμον ὑμᾶς οὕτως ὄρῃν πολεμίως
 ἔχοντας, καὶ ἀνεπιστρόφως πρὸς τὴν χάριν. Καὶ γὰρ
 ἐκείνος μὲν ἐμβραδύων, οὐδ' οὕτως ἂν οὐδὲν ὑπέ-
 ρησε μέγα, ὅπου γε καὶ πολλῶν προκατειληφῶτων

τί δεῖ λέγειν διευλαθούμενον ὡς οὐθενὸς ὑπέτηρσεν,
 ἀλλὰ μὴ παρῆρσιασάμενον τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πάντας
 τῷ δρόμῳ καὶ τῇ σπουδῇ ὑπερῆλασεν; Ἀλλ' ἐκείνῳ μὲν ἢ
 βραδύτης εἰς οὐδὲν ἀπήντα δύσκολον· φόβος
 δ' ἦν οὐ μικρὸς περὶ τῶν οὕτω κακῶς ἐπὶ τῇ πίστει
 διακειμένων, μὴ καὶ διὰ βίου τὴν αὐτὴν νοσοῦντες
 πύρωσιν, αἰώνιον αὐτοῖς τὸν θλεθρον συνεργάζονται·
 δι' ὃ τὴν ἐκείνων προτιμᾶ σωτηρίαν τοῦ ταχύτε-
 ρον αὐτὸν ἐντός γενέσθαι τῆς σωτηρίας.

Ἄλλὰ σύ γε προσέχων, ὡς ἡ θεῖα πολλαχοῦ Γρα-
 φη, καὶ ἀντὶ κακώσεως καὶ τιμωρίας σωματικῆς,
 τὸ ἀνάθεμα τίθησιν, οὐ χαλεπῶς κάκεινο συνήσεις
 ὅτι τὰ τῶν κακούργων παθεῖν ὁ θεὸς Παῦλος, ὑπὲρ
 τοῦ σεσωσθαι τοὺς συγγενεῖς, διὰ τῶν τοιοῦτων ρη-
 μάτων ἠύχετο· καὶ οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο· ἀλλὰ καὶ
 ἀπὸ Χριστοῦ δικάζοντος· τοῦτο γὰρ ἂν εἴη τὸ « ἀπὸ
 Χριστοῦ· » καὶ τὴν τιμῶν ἀφιέντος ψῆφον. Τοῦτο
 δὲ μέγα μὲν καὶ θαυμάσιον· πῶς γὰρ οὐ; οὐδεμίαν
 δὲ τοῦ πρὸς Χριστὸν πόθου ἢ τῆς συναφείας διάστα-
 σιν συνεισάγει, οὐδὲ τινα πάροδον ταῖς ἀνωθεν ἀφ-
 ἴησιν ἀπορῖαις. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὸ βούλεσθαι τινα
 ὑπὲρ τῆς ἐτέρων σωτηρίας τὰ ἔσχατα τῷ σώματι
 πάσχειν, κἂν ἀνωθεν ἔλκη τὴν κρῖσιν, ἐλάττωσιν
 τινα τῆς θείας στοργῆς, ἵνα μὴ λέγω μάλιστα ὡς
 καὶ συναύξησιν εισάγει. Ἐδίδου τοίνυν ἑαυτὸν ὁ θεὸς
 Παῦλος, καὶ ἠύχετο πικραῖς ὑπελθεῖν καὶ βαρελαῖς
 τιμωριαῖς, εἰ μόνον τοὺς ὁμοφύλους Ἰδοι, τὸν κατὰ
 Χριστοῦ φθόνον καὶ πόλεμον καταθεμένους, καὶ τὸ
 βαρὺ τοῦ νόμου καὶ παλαιὸν ἀγθος ἀποσεισαμένους,
 ὑπὸ τὸν χρηστὸν τῆς χάριτος καὶ ἐλαφρὸν ζυγὸν γε-
 γεννημένους. Ὑπόλοιπον δὲ τῶν εἰρημένων ἔστιν
 ἰδεῖν, ὡς εἰ τις καὶ μηδὲν ἔξωθεν τῶν γεγραμμένων
 ἐπιλογιζόμενος, αὐτὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ, καὶ χωρὶς τινος
 περινοίας μετερχόμενος, ἀδεκάστῳ κρῖσει καὶ πνευ-
 ματικῆς, κατ' αὐτὸν ἐκείνον εἰπεῖν τὸν θεσπέσιον,
 ἀνακρῖσει, τὴν περὶ αὐτῶν ἐπιτρέψοι ψῆφον, οὐδ'
 οὕτως οὐδὲν δυσχερὲς ἢ τῶν ἀπόρων ἐπόψεται. Ἴνα
 γὰρ τὴν τοῦ πατριάρχου θαυμασίαν ἐάσω Ῥεβέκκαν,
 φοβερὰν ἀρὰν ἐφ' ἑαυτὴν ἔλκουσαν, ὡς ἂν τὸν παῖδα
 πείση πατρικῆς εὐλογίας τέχνη τὸν κληρον ἰδιώσα-
 σθαι. Ἀλλ' ὄγε Μωσῆς ὁ θεόπτης τὰ αὐτὰ ὑπὲρ Ἰου-
 δαίων μικροῦ καὶ λέξσει προαναφθεγγάμενος, πῶς
 οὐκ ἀντὶ πάντων ἀρχήσει ἡ τὰς ἐπιφερομένας ἀπο-
 ρίας τῶν τοῦ Ἀποστόλου ρημάτων προδιαλύσασθαι;
 Τί γὰρ φησιν; « Εἰ μὲν ἀφελὲς αὐτοῦς ἄφες, » εἰ δὲ
 μὴ, « ἐξάλειψον καμέ· » ἀλλὰ πῶθεν; ὄντως συγγενῆς

· C. M. ἀρξέσει.

fuisse; ac si diceret: Magis optassem, ut si vos ad
 prædicationem cucurrissetis, ut ego aliquantisper
 adhæsissem litteræ legis in foribus, et sub umbra
 delituissem, quam ut præveniens vos, et cursum
 fidei currere anticipans, vos adhuc intuear, hostili
 animo esse, nec ad gratiam convertendos. Certe si
 tardasset ille ad hunc modum, non magnopere
 defecisset, nam cum multi eum prævenissent, ita
 timore tenebatur ne ab ullo superaretur, et etiam,
 sicut cum veritate loquitur libere, cursu et stadio
 cunctos post se reliquerit. Ita tarditas illi nihil
 incommodi tulit; timore valido percellabatur pro
 iis qui in fidem erant ita animati, ne si per vitæ
 cursum obdurati manerent, æternam sibi perditio-
 nem procurarent: prætulit ergo illorum salutem
 suæ festinationi, ut salvaretur.

Considerandum est, quod divina Scriptura pro
 malefacto, et supplicio anathema usurpat: unde et
 illud cogitandum, quod hac voce Paulus pro salute
 tribulium vellet impiorum supplicia tolerare; nec
 simpliciter, sed a Christo iudice inflictæ. Hoc enim
 significare potest, « a Christo, » nempe sententiam
 pronuntiantem punitivam. Est hoc dictum magnum et
 mirum certe, sed nullam subinducit a Christi de-
 siderio vel conjunctione separationem, nec superius
 positarum dubitationum aliquam admittit; velle
 enim quemlibet extrema quæque in corpore suo
 pati pro salute aliorum, non minutionem divini
 affectus operatur, licet a cælis infligatur, quin
 potius adauget. Dedit se quocirca divinus Paulus,
 et optavit gravia et insufferenda supplicia perferre,
 si videret suos contribules, invidiam, hostilem
 animum in Christum deponere, si grave et intole-
 rabile legis onus excutere, et sub Christi et gratiæ
 suavi et levi jugo positos. Reliquum est despiciere,
 quod si quis, qui nihil a scriptis alienum cogitat,
 ipsa autem per se, sine ulla circumlocutione inter-
 pretans, sincero iudicio, vel secundum ipsum Pau-
 lum spirituali, sententiam ferat, ne sic quidem aliquid
 ineluctabile occurret. Ut omittam præclaram pa-
 triarchæ uxorem Rebeccam, maledictum horrendum
 in se transferentem, ut filium induceret ad paternæ
 benedictionis sortem arte quadam; Moses certe,
 qui Deum vidit, eadem iisdem pene verbis pro
 Judæis loquebatur, et ita omnes contra Apostoli
 verba dubitationes injectas dissolvit abunde. Inquit
 autem, « Si remittes, remitte illis: » sin minus,
 « me dele; » unde autem? certe congenera fuit
 Moysis anima Pauli, « e libro vitæ. » Quid hoc
 aliud est, quam, Si meis contribulibus nec veniam
 indulgebis, nec tibi illos adunies, « separa et me a
 te? » tam sincero affectu in sanguine conjunctos
 ferebatur Qui de libro deletur, iudicium sub sit ru

parationis a Deo. Nec interest, dixeritne : « Dele me de libro vitæ, » et « separa me a te. » Libertas hæc non tantum ab affectu divino procedens, verum et propriis meritis subinduxit, ut non modo non rejiceretur, sed cum honore admitteretur. Vox illa populum affinem ab ira justa liberavit, nec dicentem expunxit ab illo « libro vitæ. » Quocirca ut Mosen hæc dicentem et facientem admiramur, ita et Paulum magis suspicere debemus, qui vehementius in eundem affectum ferebatur. An non videtur tibi anathema seipsum quodammodo posuisse, et se a gratia separasse pro cognatis suis, cum Timotheum circumcideret, et cum gloriose prædicans Evangelium, Judæorum vota simulavit, caput abradens, et statuta offerens sacrificia? nec pro se solo, sed pro aliis etiam quorum sodalis erat, qui et sumptus in sacrificia suppeditabat iis. In quam causam? Illam nempe, ut omnes Christo lucrificeret, ut plurimos adduceret, ut omnimodo aliquos servaret: ideo Judæis Judæus fit, iis qui sine lege, tanquam sine lege, cum infirmis infirmabatur. Nihil horum erat (absit ut fuerit) apud animum et iudicium suum: sed, « Omnibus omnia factus est, ut sic aliquo modo aliquem lucrificaret. » Imitator egregius, ut, quod caput est, dicam, communis Domini et Servatoris nostri, qui omnia pro nobis passus, ob inexplicabiles divitiis misericordiarum suarum et exinanitionis, non recusavit peccatum et maledictio pro nobis dici et reputari, cum tamen fons esset omnis benedictionis, et destructio peccati. Hunc sibi per totum vitæ cursum exemplar proponens genuinus ejus discipulus, admirabilem illam et desiderabilem conversationis repræsentationem animæ suæ quotidie transcribere et efformare non destitit. Sed de tuo dubio haud scio an quod requirebatur minus, certe ultra epistolæ terminos, ista habeas solutionis vice. Vale.

ἡμᾶς, καὶ νομισθῆναι παρητήσατο· καίτοι πηγή ἀναίρεσις. Ὅν διὰ βίου καλὸν παράδειγμα προστηράμενος ὁ γνήσιος, ὡς ἀληθῶς, μαθητῆς, ἀεὶ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο καὶ πολυέραστος τῆς πολιτείας, ἐν τῇ ψυχῇ μεταγράφων καὶ ἀνατυπῶν οὐκ ἀπέληγεν ἀγαλμα. Ἄλλὰ γὰρ, περὶ τοῦ διηπορημένου σοι, τῆς χρείας, οὐκ οἶδ' εἰ ἔλαττον, τῆς δ' οὖν ἐπιστολῆς καὶ ἐπὶ πλέον, τὰς λύσεις δεχόμενος, ἔρῃσο.

QUÆSTIO CXIII [Coisl. et Taur. CXXXV]. D

De tabernaculo testimonii.

Edita a Montacutio, ep. 219, ad Leonem et Galat. p. 324-328. In Exod. xi, 19-19.

Quid, interrogas, vestimentum e diversis coloribus contextum adulterinum vocans legislator, ejusque usum prohibuit iis qui ipsius pædagio informabantur, ne induerent; tamen testimonii tabernaculum talismodi operimentis velari jubet: in quo videbatur Deus præsens, et Sancta sanctorum recondebantur. Audi autem rationem huic quæstioni et similibus congruentem: divinus Moses cum talia mandaret, præcise voluit significare non esse litte-

ἦν ἡ Μωσέως ψυχὴ τῆς Παύλου ψυχῆς· « Ἐκ τῆς βίβλου γὰρ, φησί, τῆς ζωῆς. » Τοῦτο δὲ τί ἐστιν ἄλλο, παρὰ τὸ λέγειν, ὡς Ἄν μὴ τοῖς ἐκγένους * κατ-ἀλλαγίης, καὶ σαυτῷ συνάψης αὐτοῦς; (ὡ γνῶ-μης ἄκρατον τὴν τῶν ἐξ αἱματός πρόνοιαν μεθυσού-σης!) « χῶρισον καμὲ ἀπὸ σοῦ; » Εὐδὴλον γὰρ ὡς ὁ ἐκεῖθεν ἀπαλειφόμενος τὸν χωρισμὸν συγκαταδικάζεται τοῦ Θεοῦ· καὶ οὐδὲν διενήνοχεν εἰπεῖν, « Ἐξ-ἀλειψόν με τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ χῶρισόν με ἀπὸ σοῦ. » Ὡ παρῆρησίας οὐκ ἐκ θείας μόνης φιλοτι-μίας, ἀλλὰ καὶ πόνοις οικείοις, οὐχὶ τὸ ἀκατάγνω-στον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐδόκιμον ἀπανεγκαμένης! ἐξελίξτε γὰρ τὸν φυλῆτην λαὸν τῆς δικαίας ὁργῆς ἢ φωνῆ, καὶ τὸν εἰπόντα οὐκ ἀπήλειψε τῆς τῶν ἀειζώνων συγγραφῆς· ὡς οὖν Μωσῆς ταῦτα λέγων καὶ πράττων θαυμαστός· οὕτως καὶ Παῦλος ἐν τοῖς ὁμοίοις σφοδρότερος ὄφθεις, ἐπὶ τοιοῦτον θαυμασιώ-τερος. Ἡ οὐ δοκαῖ σοι ἀνάθεμα ποιεῖν ἑαυτὸν, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν συγγενῶν, καὶ τρόπον τινὰ τῆς χάριτος διασχίζεσθαι, ὅτε Τιμόθεον περιέτεμεν; ὅτε αὐτὸς ἐκεῖνος λαμπρῶς κηρύσσων τὸ Εὐαγγέλιον, Ἰουδαϊκὰς εὐχὰς ὑπεκρίνετο, τὴν τε κόμην ξυρῶ-μενος τῆς κεφαλῆς, καὶ τὰς νενομισμένας θυσίας προσφέρων, καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐτέρων οἷς συνηγγίζετο, τὰς ἐπὶ τῇ θυσίᾳ κα-τατιθεὶς δαπάνας, καὶ τὰ ἀναλώματα; Ἴνα τί γένη-ται; « Ἴνα πᾶν * Χριστῷ κερδῆσῃ Ἴνα τοὺς πλειο-νας προσάξῃ, ἵνα πάντως τινὰς σώσῃ· διὰ τοῦτο καὶ Ἰουδαῖος γίνεται Ἰουδαίος· καὶ τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος διατίθεται· καὶ συνασθενεῖ τοῖς ἀσθενού-σιν. » Μηδὲν τούτων (ἀπαγε!) μήτε ὧν ἐν κρίσει, μήτε γινόμενος· καὶ ἐ τοῖς πᾶσι πάντα γίνεται, ἵνα πάντως τινὰς τῆς πλάνης ἀνεκλύσῃ. » Μιμητῆς γὰρ ἦν περιβέβητος (ἵνα τὸ κεφάλαιον εἶπω) τοῦ κοι-νοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Δεσπότου· ὡς ἴ πάντα πα-θῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀπάτην πλοῦτην φιλανθρωπίας καὶ κενώσεως, οὐδ' ἁμαρτίας, οὐδὲ κατὰρα κληθῆναι δι' πάσης εὐλογίας, καὶ πάσης ἁμαρτίας ὑπάρχων

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΓ'.

Περὶ τῆς σκηρῆς τοῦ μαρτυρίου.

Τί δήποτε, πυνθάνῃ τὸ ἐκ διαφόρων χρωμάτων ὕφασμα, κίβδηλόν τε καλῶν, καὶ ἀποτρέπων ὁ νομο-θέτης τοὺς ὑπ' αὐτοῦ παιδαγωγουμένους ἀμφιέννου-σθαι, τὴν τοῦ μαρτυρίου σκηρῆν τοιοῦτοις ἐπιβλή-μασι προστάσσει καλύπτεσθαι, ἐν ἧ Θεός τε ὠπτά-νετο, καὶ τὰ τῶν ἀγίων ἀπέκειτο Ἄγια; Ἀκούοις δ' ἂν κοινὸν, ἐπ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὁμοίων, λόγον ἀπο-διδόμενον· ὡς τὰ τοιαῦτα νομοθετῶν ὁ θεὸς Μωσῆς ἀκριδῶς ἐδήλου, μὴ χρῆναι γυμνῇ προσεδρεῦειν τῇ

VARIÆ LECTIONES.

* C. M. ἐκ γένους. * C. M. πάντας. γ C. M. recte ὅς.

λέξει τοῦ γράμματος, μηδὲ τῷ προχείρῳ προσαν-
 ἔχειν τῆς καταλέψεως *· τοὶ γὰρ διαφιλονεικοῦσι ταύ-
 τη τὸν νοῦν τῶν προσταττομένων λαβεῖν οὐκ ἂν ποτε
 θηράσιμος γένοιτο. Τοιοῦτον γὰρ καὶ τὸ, ἐν Σαββάτῳ
 κελεύειν μηδὲν ὄλωσ ἐργάζεσθαι· τοὺς δὲ ἱερεῖς ἐπι-
 τρέπειν ἐπὶ ταῖς θυσίαις καὶ ξυλοκοπεῖν, καὶ σφα-
 γιάζειν * οὐς ἔδει μᾶλλον τῶν ἄλλων γνώμονας ὡσ-
 περ καὶ ἀρχέτυπον τοῦ πλήθους ὄντας, τὸ τῆς νομο-
 θεσίας φυλάττειν ἀκήρατον· ἔτι δὲ καὶ τὸ προστάσ-
 σειν, ἐκ λίθων τμητῶν μὴ κατασκευάζειν θυσιαστή-
 ρια, ὅτι μεμῖνται· καὶ τοῦ μεμῖνᾶναι τὴν αἰτίαν
 ἐπάγειν τὸ ἐγχειρίδιον, ὅτι περ αὐτοῖς τοῦτο ξυομέ-
 νοις ὁ ἐπιθέβληται· τῷ ἐγχειρίδιῳ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ τι-
 μιώτατον καὶ μέγιστον παρ' Ἑβραίοις τὴν περιτο-
 μὴν ἀπεργάζεσθαι, καὶ μὴν καὶ πάσας ἱερουργίας
 ἐγχειρίδιοις τελεσιουργεῖσθαι καὶ καταρτίζεσθαι.
 Καὶ ὅθι κάκεινο, τὸν μὲν ἀπτόμενον νεκροῦ ἀκά-
 θαρτον εἶναι, εἶτα καθαίρεσθαι παρὰ τοῦ ἱερέως· τὸν
 δὲ μὴ δύνασθαι καθαίρειν ἄλλως εἰ μὴ διὰ θυμάτων,
 ἃ δὴ αὐτός τε νεκροποιεῖ πρῶτος, καὶ ἄπτεται, καὶ
 ἀπὸ τῶν νεκρῶν αἱμάτων, ἣ τῇ σποδῷ περιραίνει τὸν,
 ὅτι νεκροῦ ἦψατο, προσιόντα καθαρθῆσεσθαι. Αἰνίγ-
 ματι γὰρ τοῦτο παντελῶς, εἰ τις ἐναπομένει τῷ γράμ-
 ματι, ὅικε. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, πάντως ὁμοίωμα
 ποιεῖν ἀπάρχειν τὸν Ἰσραὴλ· αὐτὸν δὲ ταῦτα νομο-
 θετοῦντα, πρῶτον μὲν καὶ αὐτὴν τὴν κίβωτόν κατὰ
 τύπον καὶ μίμημα ποιήσασθαι τῶν δειχθέντων αὐτῷ
 ἐν τῷ ὄρει· ἔπειτα τὰς εἰκόνας, καὶ τὰ ὁμοιώματα
 τῶν Χερουδὶμ διαγλύψαι τε καὶ τορεῦσαι, καὶ τοὺς
 παραπετάσμασι προσεξυφᾶναι τε καὶ ῥαφιδεῦσαι·
 ῥοίσκων τε ὁμοιώματα τοῖς ἱεροῖς σκεῦεσιν ἐντυ-
 πῶσαι καὶ μυρία ἄλλα. Ἐκεῖνο δὲ, πῶς οὐ θαυμά-
 σιέ τις, τοῖς τοῦ θαύματος προθύροις μόνον ἀναστρε-
 φόμενος, καὶ τοῖς ἔνδον κεκρυμμένοις τὸν νοῦν οὐκ
 ἔχων ἀνατενίζοντα· ὅτι τὸν μὲν ἀρτιγενεῖ λέπρα τὸ
 σῶμα στιζόμενον, οὐπω δὲ τὴν ὄλην ἐπιφάνειαν δια-
 φαρέντα τῷ νοσήματι, ἀκάθαρτον καὶ μισρὸν ἀπο-
 φαίνει· τὸν δ' ὄλον τὸ σῶμα περισχεθέντα τῷ κακῷ,
 καὶ βδελύγματι· ἂν γενόμενον· καὶ εἰ δὲ χθῆς * μὲν
 ὄραθῆναι, ἐγγὺς δὲ γεγονότα καὶ τοὺς φυσικοὺς συν-
 δέσμους λύεσθαι· τοῦτον δὲ ἄρα καθαρὸν καὶ τῆς
 συναγωγῆς ἄξιον κρῖνεσθαι; Εἰ βούλει δὲ κάκεινο
 τῶν ἐν νόμῳ βιούτων ἰδεῖν, ὡς οὐκ ἐξῆν μὲν τινα
 παρὰ τὴν σκητὴν ἀλλαχοῦ τολμᾶν θυσιάζειν· ἣ γὰρ
 εἰς αἷμα δίκη ἀπῆντα τῷ παραβάντι· οὐ μὴν οὐδὲ
 ἔξω τοῦ ναοῦ, μετὰ τὴν τούτου οἰκοδομήν, τὰς ἱερουργίας
 ποιεῖσθαι· τὸν δὲ θαυμάσιον Σαμουὴλ, καὶ θυ-
 σιαστήριον τῆς σκητῆς ἐστώσης πῆξαι, κάκεινῃν μὲν
 λιπεῖν· ἐκεῖσε δὲ τὰς θυσίας ἀνενεγκεῖν. Οὐκ αὐτὸν
 δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἱερὸν Ἥλιν τοῦ ἐν Ἱεροσο-
 λύμοις ναοῦ λαμπρῶς ἐστηκότος, ἐπὶ τοῦ Καρμήλου
 βωμοῦς τε ἐγεῖραι καὶ προσενεγκεῖν θυσίας. Καὶ τού-
 των οὐδένα, οὐκ ὅτι μὴ ἐγκληθῆναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς
 Θεοῦ, τοῦ διὰ Μωσέως μηδὲν τούτων τολμᾶσθαι νο-

ræ adhærendum penitus, nec attendendum ad sen-
 sum prima facie exhibitum. Illi certe, qui pertina-
 cius contendunt secundum litteram ista intelligenda,
 sententiam nunquam venabuntur. Tale mandatum
 est, quod præcipitur nihil plane per Sabbatum agen-
 dum, cum tamen sacerdotes permetterentur ligna
 findere, carnes dividere, animalia occidere: qui
 tamen regulæ instar et archetypi debebant esse
 multitudini, ut, quod lege præcipiebatur, sincere
 colerent: ita cum mandetur ne e lapidibus secilibus
 altaria construantur, eo quod sic polluerentur, et
 pollutionis ejusmodi causa euchiridio imputetur,
 quo in exascianda materia uti solent: cum et ei-
 chiridio id quod maximo in honore Judæis et veneratione erat, nempe circumcisio, perficeretur, et
 omnia sacrificia per eadem consummata abso-
 lutaque darentur instrumenta. Simile est: «Is
 qui mortuum tetigerit, immundus erit, et pu-
 rificandus traditur sacerdoti; » qui non alio
 modo eum purificare potuit, quam per sacrificia,
 quæ per ipsum morticinia imprimis fiunt, ita
 tangit, et per sanguinem demortui et cinerem pur-
 gat eum, qui purgandus venit, non aliam ob cau-
 sam quam quod tetigerat mortuum. Hæc resipiunt
 ænigmata, si quis litteræ immanserit; atque simile
 est per omnia, quod simulacrum prohibentur Israe-
 litæ facere: cum tamen is, qui hæc sancivit lege,
 arcam jubeat fabricare secundum typum et imita-
 tionem ostensorum ipsi in monte: tum etiam
 mandet imagines et expressiones Cherubim excul-
 pere, et formare, et velis prætextis contegere et
 radio intertexere; sed et malorum granatorum for-
 mas sacris utensilibus insculpere, et similia multa.
 Illud vero non est quin admiretur is, qui vel mira-
 cula ab introitu salutavit, nec animum affixum et
 intentum habet ad ea quæ interius occultantur;
 quod eum qui lepra incipiente compungitur, nec
 totam corporis superficiem morbo infectam adhuc
 habet, immundum pronuntiat, et declinandum,
 cum illum, qui a capite ad calcem odioso hoc
 morbo laborat, atque est ad intuendum detestabilis,
 quique prope est ut vincula naturæ solvat,
 hunc, inquam, mundum lex reputet, et dignum ju-
 dicet synagoga. Si adhuc placeat intueri illos qui
 sub lege vivebant, quibus licitum non erat alibi
 quam apud tabernaculum sacrificare: certe san-
 guine in eum vindicabatur, qui transgressus fuerat
 legem; sed nec extra templum licuit, postquam
 templum construebatur, sacrificia peragere. Admi-
 rabilis tamen vir Samuel, cum staret tabernaculum,
 altare alibi fixit, et quod in tabernaculo fuit, reli-
 quit, et in a se constructo sacrificia obtulit: sed
 et sanctus saecque vir Helias templo splendidissime
 constructo, in monte Carmelo altaria erexit et sa-

VARIÆ LECTIONES.

* C. M. 553 f. 203^a recte habet καταλήψεως. * C. M. καὶ ξυλοκοπεῖν καὶ κρεανομεῖν καὶ σφαγιάζειν. ὁ C. M. f. 203 ὁ ξυομένοις. * C. M. βδελυγματιῶν. C. M. καὶ βδελύγματι. * εἰδεχθῆς. C. M. εἰ δὲ.

crudeavit. Horum nemini visio hæc vertebatur, sed a Deo, qui per Moſen nil tale audendum sancierat, accepti fuerant, cumque oblationes igni cœlesti absumerentur, multo erant illustriores et gloriosiores quam illi in suis sacrificiis, qui legis præscriptum sacrificantes sequebantur. Samuel ulterius, qui pontificatus sublimi titulo et prophetiæ attollebatur, sacratis manibus Agag interemit; et illo prior Phinees per cædem duplicem indigenæ et alienigenæ sacerdotium æternum muneris loco accepit: sed et antèrius adhuc, splendida benedictione et honore majori digni habiti sunt, qui cognato sanguine inanus impleverant; cum causa esset communis eorum qui patiebantur, et qui vindictam inferebant: hi quidem talibus remunerationibus pro sanguine fuso colebantur. Davidem regem necessitas adurgebat bello persequi hostes; idcirco, cum id vehementer cuperet, templum Hierosolymitanum construere vetabatur. Saul et Achab, quod misericordibus oculis intuebantur captivos hostes, amissione regni multabantur, et gladio perire decernebantur: cum David, qui justo iudicio similiter delinquentes mactasset, indignus censeretur, qui exstrueret templum. Si volueris autem, poteris e contra videre dignum iudicatum qui altare erigeret in area Orna Jebusei: ubi sacrificium obtulit præclarum, igne de cœlo illud absumente; ita ut iram irrisistibilem, e justo Dei furore accensam, quæ totum Israël depascebat, exstingueret: qui ipse tamen inexorabilis cum esset in hostium sanguine fundendo, prohibebatur Dei templum exædificare.

Hæc tot et talia, ubi legitur littera contra litteram, quomodo quis ab omni contrarietate excusabit, et seriem, quæ par est in illis observari, congruam demonstrabit, et non potius omnia tumultu et suspensione animi impleat? Præterea, quæ ratio reddi potest, Deum nuptias permittere, et sua dignari benedictione; et tamen qui copula nuptiali iungebatur, secundum Dei et naturæ ipsius leges, ut immundum a mysteriorum participatione excluderet, nec ad sacra admitteret nisi prius purgatum? Ita quoque vas testaceum, in quo pollutum quid continebatur, confringi iubebat, ac si non posset alioqui pollutum expiari: sin æneum vas, vel ligneum esset, facillime lavando mundaretur. Elisæi ossa communi de morticinii legi subjacebant, et pollutionem impertiebant; tamen mortui iisdem approximantes ab illis puros vitæ radios recipiebant, et ad vitæ lucem a tenebrosis mortis foribus reducebantur. Dicesne igitur, polluti illi, qui proximi illis ossibus facti, a mortis immunditie purgabantur? annon potius sacrificium gratitudinis prorestauracione illorum offeres, quam expiatorium conlatus pro quem surrexere? Quomodo non erit hoc

μοθετούντος, εὖ μάλα τε προσδεχθῆναι, καὶ οὐρανίῳ πυρὶ τὴν τῶν θυμάτων ὀλοκαύτωσιν περιφανεστέραν καὶ παραδοξοτέραν, ἢ συμπάσας τὰς ἄλλας, αἰτὸν νόμον εἶχον τῆς τελετῆς αὐτῶν καθηγούμενον, ἀποφανθῆναι. Εἶτα τὸν Σαμουὴλ πάλιν ἀρχιερωσύνης ὕψει καὶ προφητείας ἀνηγμένον, χειρὶν ἱεραῖς τὸν Ἄγαγ ἀποσφάττει· καὶ πρό γε αὐτοῦ τὸν Φινεῆς διπλῆς σφαγῆς, ἐμφυλίου τε καὶ ἀλλοφύλου, τὴν ἱερωσύνην δῶρον αἰώνιον ἀποφέρειν. Οὐ μὴν ἀλλὰ γε καὶ πρόσθεν ἐτι λαμπρᾶς εὐλογίας καὶ τιμῆς μείζωνος ἤξιώσθαι τοὺς, ὅσοι συγγενικῶν αἱμάτων τὰς χεῖρας ἐπληρώσαν, καίτοι κοινῆς οὐστῆς τῆς αἰτίας τῶν τε δίκην εἰσπραττομένων, καὶ τῶν ἀπαιτούτων· τοὺτους μὲν τοιοῦτοις ἄλλοις ἐπὶ τῇ τῶν αἱμάτων χύσει τιμηθῆναι. Τὸν δὲ γε βασιλεῖα Δαβὶδ ἀνάγκην ἔχοντα πολέμιους τοὺς ἀνθεστηκότας ἐπεξίειναι, διὰ τοῦτο τὸν ἐν Ἱερουσολύμοις νεῶ ἀναστήσαι προθυμούμενον, κακωλύσθαι. Καὶ τὸν μὲν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἀχαάβ, ὅτι φιλανθρώποις ἑμμοισιν ἴδον τοὺς ἐαλοκότας τῶν πολεμίων, ἐκπτώσει τε τῆς βασιλείας ζημιωθῆναι, καὶ τὸν διὰ μαχαίρας θάνατον ἀπατηθῆναι· τὸν δὲ Δαβὶδ, ὅτι δικαιοτέρᾳ κρίσει τοὺς παραπλησίους ὑπέγην, ἀνάξιον κριθῆναι τῆς τοῦ ναοῦ ἀνεγέρσεως. Εἰ βούλει δὲ καὶ ἄξιον αὐτὸν μὲν πάλιν τοῦτον ἐπιδειχθῆναι, θυσιαστήριον ἐν τῇ τοῦ Ὁρνᾶ ἄλφ ἀναστήσαι καὶ θύσαι παράδοξον θυσίαν, οὐρανίου πυρὸς τὴν ὀλοκαύτωσιν συγκαλλιερῶντος, καὶ θυμὸν ἄσχετον ἐκ θείας ὀργῆς καὶ δικαίας, ἅπαντα τὸν Ἰσραὴλ ἐπινερόμενον, ἐξελωσάμενον στήσαι· τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον οὐδὲν πλέον εἰς εἴμα πολεμίων ἀδυσώπητον γεγονότα ἐξείργεσθαι τοῦ ναοῦ θεῶν ἀνοικοδομησαι.

Ἐ Πῶς γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἢ τοῦ γράμματος κατὰ τὸ γράμμα ἀνάγνωσις, αἰτίας τε καὶ ἐναντιώσεως ἀπαλλάξει, καὶ τὸν πρόποντα εἰρμὸν ἐν αὐτοῖς θεωρούμενον ἐπιδείξει, ἀλλὰ μὴ καὶ πολλῆς ἐμπλήσει παραχῆς τε καὶ ἀμυχανίας; Ἐπὶ τοῦτοις, πῶς ἂν ἔχοι λόγον, τὸν μὲν γάμον θεὸν ἐπιτρέψαι, εὐλογίας τε τῆς παρ' αὐτοῦ ἄξιώσαι· ἀκάθαρτον δὲ τὸν ὠμιληκότα, κατὰ τοὺς θεῖους θεσμούς, τοῖς τῆς φύσεως μυστηρίοις ἀποκαλέσαι, καὶ τοῖς ἱεροῖς μὴ προσίειναι, εἰ μὴ καθαρθεῖν, ἀποθεσπίσαι; Πάλιν δὲ τὸ μὲν ὀστράκινον ἄγγος, ἐπὶ ἀκαθάρτου τινὸς ψαύσει, συντριβέσθαι, ὡς μηκέτι δυνατόν εἶναι τῆς ἀκαθαρσίας τὸ μεμολυσμένον ἀπολύεσθαι· ἂν δὲ χαλκοῦν ἢ ξύλινον ἢ, βραδίως τῆς ἀκαθαρσίας διὰ τοῦ ὕδατος ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ τὰ μὲν Ἐλισαίου ὅστ' αὐτῷ κοινῷ τῶν νεκρῶν νόμῳ εἰς ἀκαθαρσίαν ἔγειν· τοὺς δὲ πεπλησιακότας αὐτοῖς νεκροὺς καθαρὰς ἐκεῖθεν τῆς ζωῆς δέχεσθαι τὰς ἀκτίνας, καὶ πρὸς τὸ τοῦ βίου φῶς ἐκ τῶν ζοφερῶν πυλῶν ἐπανάγεσθαι τοῦ θανάτου. Τί οὖν; εἰρεῖς ἀκαθάρτους ὅτι πλησιάσαντες ὅστέοις νεκροῦ, τῆς ἀκαθαρσίας τοῦ θανάτου ἐκαθάρθησαν, ἢ καὶ προσίειναι; ὑπὲρ αὐτῶν οὐκ εὐχαριστήριον τῆς ἐγέρσεως, ἀλλὰ καθάρσιον τῆς

VARIE LECTIONES.

ἁ C. M. παραπλησίους; ἀλόγους ὑπέγην. • Ἰσ. ἀποκλείσαι. C. M. ἀποκαλέσαι. ἁ Ἰσ. ἀπολύεσθαι. C. M. ἀπολύεσθαι.

ἀφῆς, ἐξ ἧς ἀνέστησαν; Καὶ πῶς οὐκ ἂν εἴη τοῦτο ἄντιμα κατὰ γε τῶν γεγραμμένων τὸ φαινόμενον, πολλὴ ἀμαθία καὶ ἀνοία; Ἡ δὲ τῆς βουοισαγῶν τριπλῆς ἀκαθαρσίας αἰτίαν πηγάζουσα, πῶς καθαροῦ καὶ ποτίμου νάματος διψῶντι τῷ Ναζαθαίω ἀνέδωκε ρύακα, ἴσως τῆς ἀκαθαρσίας διαδοθηθεῖσα θαύμασι; βουοισαγῶν γὰρ ἦν, καὶ νεκροῦ ὄστω, καὶ τρίτον, φόνων ὄργανα· οὐκ ἐν γῆ δὲ πλησίον ὕδατος, οὐδέ τινες νοτίδες ἀφανῶς ὑπαρδόμεναι τοῦ ὄστω καταλείθοντο· ἀλλ' ἀνδρὸς χειρὶ μαχητοῦ ὅπλου κατὰ πολεμίων ἐφέρετο· καὶ τοσαύτην πηγὴν ὕδατων ἀνέδλωσεν, ὥστε τὸν ἐν τοσοῦτῳ κόπῳ καὶ καμάτῳ, καὶ τοσαύτῃ καιροῦ παρατάσει δεδιψηκότα, ἀφθόου καὶ θαψιλοῦς, καὶ πέρα τῆς χρείας, ἐμοιρῆσαι ἡ πόματος. Ἀλλὰ τοιοῦτῳ μὲν τὰ τοῦ ἀκαθάρτου ζώου καὶ νεκρὰ καὶ φονικά ὄστω ὑπηρετήσατο θαύματι· τοῖς γὰρ βουοισαγῶν πηγῆς, τὴν βουοισαγῶν ποιοῦσιν, ἀκείθεν τῷ δεδιψηκότι φέρουσι τὸ νᾶμα, καίτοι τὸν προκειμένον λόγον κατ' οὐδὲν λυμαιομένους. Δῆλον γὰρ ὡς καὶ αὐτοὶ τοῦτο λέγοντες, πόρρω τοῦ γράμματος ἰχνηλατοῦσιν· ἔως ἂν ἡ τῶν παραδόξων ἔργων πίστις ἐνισχύη, οὐκ ἂν ἡδέως συμφῆσαιμι. Καὶ τί ἂν τις ἀπαριθμοίη τὰ τοιαῦτα; σχεδὸν γὰρ δι' ὅλου τοῦ νομικοῦ γράμματος, ἡ τοιαύτη τῶν αἰνιγματωδῶν θεωριῶν κατακλύεται θύελλα· ἀλλ' ὅπερ καὶ ἀρχόμενος εἶπον, διὰ τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων, ὁ σοφὸς νομοθέτης ἐναργῶς παρίστησιν, ὡς ἄλλη μὲν ἡ κατὰ τὸ γράμμα καὶ τὸ πρόχειρον τῆς ἐπιστολῆς ἀπαγγελία, ὡς παραπέτασμα διηλωμένη κρυφίων θεωρημάτων· ἑτέρα δὲ ἡ τοῦ πνεύματος καὶ ἐν τῷ βᾶθει κρυπτομένη θεοσοφία· ἧς ἡ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων αἰρεσιωτῶν πληθὺς ἐπεκοῦσα ἰ μακρὰν καὶ χαλεπὴν οὐ παύεται πλάνην πλανωμένην.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΑ.

Edita a Montacutio, ep. 228, ad Arsaber., p. 335-344. De ignorantia diei et horæ iudicii. Marc. xii, 32; Matth. xxiv, 36.

Οὐ πολλὴν μοι δοκεῖ τὴν δυσχέρειαν ἔχειν, ὅπερ σοι πολλήν, ὡς γράφεις, ἐμποιεῖ τὴν ἀπορίαν· πρῶτον μὲν γὰρ, ἐν ἀνθρώπῳ φύσει καὶ μορφῇ πεφηνῶς, ὁ ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων Υἱὸς, ὡς ἀνθρώπος τὰ πολλὰ τοῖς μαθηταῖς συνὼν διελέγετο, τὴν καθ' ἡμᾶς φύσιν ἀναλαβεῖν ἰ ἐνδεικνύμενος. Καὶ τί γὰρ ἀπορον, τὸν κοπιῶντα, καὶ ἰδρῶντα, καὶ ὑπὸν διαναπαυόμενον, βρώσει τε καὶ πόσει, τὴν τοῦ σώματος φύσιν, τὸ ὅλον εἶπειν, συνέχοντα βέουσαν, τοῦτον δὲ τοῦτον, καὶ ἀγνοίαν τῆς μελλούσης ἡμέρας ἀναδέχεσθαι, καὶ τὸ μέτρον, ὡσπερ δὲ τῶν ἄλλων, οὕτω δὲ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἐξυβρίζειν οὐκ ἀνέχεσθαι; ὡς μὲν γὰρ Δημιουργὸς ἀπάντων καὶ Θεὸς ἅπαντα τῷ Πατρὶ συνηῖ· ὡς ἀνθρώπος δὲ, οὐδὲ τὴν ἀνθρώποις πρόπουσαν ἀγνοίαν, οὐ μὲν οὖν οὐκ ἠθέετι. Ὅς γὰρ δὲ τὸ ὅλον εἶλετο λαβεῖν, πῶς ἐν τι τῶν περὶ ἐκεῖνο παρητήσατο μὴ λαβεῖν ἢ μὴ πιστοῦσθαι ὅτι παρ-

contra planam Scripturam rem apparentem per ignorantiam et imperitiam inducere? Asini autem maxilla triplici scatenus immunditia quomodo defæcatæ et potabilis aquæ scaturigines sitienti Nazaræo suppedibat, quæ paribus impuritatis miraculis illustrabatur? os enim fuit asini, et quidem asini mortui, et adhuc tertio, necis instrumentum: non autem e vicina terra aqueæ distillationes insensibiliter os illud madefaciebant: sed viri bellatoris arma contra hostiles insultus adhibebatur: tantam vero aquarum scaturiginem edidit, ut qui post talem defatigationem, et laborem, et in tali temporis exigentia sitiret, abundanti, varia, et ultra necessitatem aquarum copia irrigaretur. Et quidem talismodi miraculo os animalis impuri et mortui subministravit: nec quidquam inde detrimenti acceperunt, qui nomen fontis maxillæ asini detulere, et abinde sitienti fluentia dedere. Certe si qui ita affirmant, longe a littera investigantes recedunt; quibus ego libens non adhibebo consensum, quando paradoxorum operum fides prævaluerit. Et quid opus his similia enumerare? tere enim per universam legis Scripturam ejusmodi speculationum ænigmaticarum tempestas diffunditur: sed quod ab initio dixi, propter hæc et similia, sapiens ille legislator aperte indicat, quod aliter littera apparenter suggerit, tanquam velamentum obductum obscuratarum speculationum, aliter spiritus in abscondito divina sapientia: a quo Judaica et hæretica multitudo excidens longum et difficilem errorem errare non desinit adhuc.

QUÆSTIO CXIV [Coisl. et Taur. CXXXVI].

Non videtur mihi magnam habere difficultatem quod tibi, uti scribis, dubitationem [plurimam] affert: in primis si in natura et forma humana apparuit, qui, cum Filius esset, erat in forma Dei et Patris: ut homo cum discipulis versans disserebat, nostram in se naturam suscepisse ostendens. Quid in eo dubium est, illum qui defatigabatur, qui sudabat, qui somno requiescebat, qui cibo ac potu corporis naturam, ut totum quod est dicam, fluxilem firmabat, hunc ignorantiam diei iudicii in se suscepisse, et mensuram, uti et cæterorum, ita et humanæ cognitionis noluisse pudescere? Certe ut Conditor omnium ac Deus omnia cum Patre sciebat; at tanquam homo humanam a se ignorantiam non rejecit. Nam qui totum dignatus est recipere, quomodo unum aliquid eorum abnegaret, nec acciperet, aut ubi accepisset, accepisse non credere? Secundo si quis dixerit mentem et sententiam

VARIE LECTIONES.

⁵ C. M. κόπῳ (καὶ ἰδρῶτι). ^h Ἰσ. ἐμοιρῆσαι. C. M. ἐμοιρῆσαι. ⁱ C. M. πληθὺς ἐκπεσοῦσα. ^l C. M. τὴν καθ' ἡμᾶς φύσιν ἀληθῶς ἀναλαβεῖν.

dictorum rejectionem respicere, ita ut noluerit eam diem discipulis revelare, propterea quod scire eos non erat utile, ne hæc quidem ratio a providentia in homines divina abhorret: methodice autem disponitur per œconomiam, quæ præ se fert ignorantiam, et minime intelligere, ne mœrore discipulos afficeret, qui desiderabant id, quod ignorabant, intelligere. Certe incongruum erat illa scire, quæ tempus illud erant præcessura, et tam accurate illa exponere: horam vero ipsam illis adhærentem, quæ pars eorundem brevissima fuit, non cognoscere. Nec fieri potest ut res aliqua existens animum divinum et quem latere nihil potest, lateat; nec fieri potest, ut obvientium rerum, et obvolutarum, et conæxionis causam cognitam habeat; tempus autem destinatum ut suam superans conceptionem ignoret; ut iudicii potestas illi concedatur, « Pater enim, inquit, neminem judicat, sed omne iudicium Filio dedit », horæ autem scientia, et discretio, sapientiam ejus effugiat et dominium. Sed quid ego hæc hic commemoro? An is qui Patrem ita videt, ac Pater Filium, diem et horam, particulas quasdam facile circumscribendas, ignorat? Sane, patet quod is, qui omnia sciebat priusquam essent, cum sit Patris sapientia interna subsistens, qui omnia possidet quæ sunt Patris, nisi quod ingenuitas, ut Pater, non sit, istorum ignorantiam non habuit: sed quod discipulos scire non congrueret, comperendinavit revelationem et scientiam communem cum Patre, quæ erat misericordia, ignorantiam fecit, et ne contristarentur, apologiam una commentatur. Tertium consideret quis et illud, quod cum Patri, tanquam causæ Filius prærogativam ascribat: convenit enim Filio, qui Patrem suum diligit, utpote totius ordinationis et naturæ operatori et dispensatori, causæ præ eminentiis honorare Patrem, ac sic diei illius et horæ cognitionem, ut et alia multa, eidem ascribere: non, id enim nefas est, seipsam illa scientia privare, ut nec alio aliquo digno et honorando munere, verum illum sibi præferre, ita nemo Filii bonam dispositionem in argumentum malæ trahat. Sic qui ignorantiam illi affingit, et litteræ adhæret, non tenebitur reus blasphemie: certe dictionis accurata ratio, ut deinceps

A έχοι κ λαβών; Δεύτερον δὲ, κὼν εἰς ἀναβολὴν τὸν νοῦν τῶν εἰρημένων ἐρεῖ τις ἀφορᾶν, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι τοῖς μαθηταῖς εἰπεῖν, ἄπερ αὐτοῖς οὐκ ἦν τέως συμφέρον μαθεῖν, οὐδὲ τοῦτο τῆς φιλανθρωποῦ προνοίας ἡ μέθοδος παρατελεῖται· μεθοδεύοιτο δ' ἂν, ἐξ οἰκονομίας σχηματιζομένη τὴν ἀγνοίαν, καὶ τὸ μᾶλλον δόξει μὴ εἶδέναι, ὑπὲρ τοῦ μὴ λυπεῖν τοὺς μαθητάς, τὸ ἐγνωσμένον μαθεῖν ζητοῦντας, οὐκ ἐκδιδάσκοντα· ἐπεὶ πῶς ἄλλως ἂν ἔχοι λόγον, τὰ μὲν πρὸ τῆς ὥρας εἶδέναι τε, καὶ σὺν πολλῇ διδάσκειν τῇ ἀκριθείᾳ, αὐτὴν δὲ τὴν ὥραν ἐκείνων ἐχομένην, καὶ τὸ βραχύτατον μέρος οὔσαν, οὐκ ἐπιγινώσκειν; πῶς δ' ἂν τι τῶν ὄντων τὸν ἀλάθητον καὶ θεῖον διαλάβοι νοῦν; ἢ τίνα λόγον ἔχοι, τῶν μὲν παραγομένων αὐτὸν, καὶ τῆς παραγωγῆς, καὶ τῆς συνοχῆς, τὴν αἰτίαν ἔχειν, καὶ τὴν γνῶσιν· τὸν δὲ καιρὸν μόνον, κρείττω τῆς B ἐκείνου καταλήψεως, ὑπάρχειν, καὶ τῆς μὲν κρείττω αὐτὸν ἀνηρτῆσθαι τὸ κράτος (εἰ δὲ Πατὴρ γὰρ οὐδένα κρίνει, τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ), τῆς ὥρας δὲ τὴν διάγνωσιν, καὶ κρίσιν, τὴν αὐτοῦ σοφίαν καὶ κυριότητα διαφεύγειν; Καὶ τί ταῦτα λέγω; Ἄρ' ὁ τὸν Πατέρα εἶδώς, ὡσπερ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, ἡμέραν καὶ ὥραν, μικρά τινα καὶ εὐπεριόριστα διαστήματα, ἀγνοήσει; ἢ δῆλον, ὡς οὐκ αἰτὸς, ὁ πάντα εἶδώς, καὶ πρὶν ὑποστῆναι, ἡ ἐνυπόστατος τοῦ Πατρὸς σοφία, ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων, πλήν τῆς ἀγεννησίας, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ τῶν τοιούτων τῆν ἀγνοίαν εἶχεν· ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἀσύμφορον οὔσαν ὑπεριθέμενος τὴν γνῶσιν κοινήν ἐκ φιλανθρωπίας C τὴν ἀγνοίαν ἐποιεῖτο, καὶ πρὸς τὸ ἄλυπον αὐτοῖς συνδιετίθετο τὴν ἀπολογία. Τρίτον δ' ἂν εἶδοι τις κάκεινο ὡς τῷ Πατρὶ διδοῦς ὁ Υἱός, ὡς αἰτῶν, τὰ πρὸςθεῖα. Πρέπει γὰρ Υἱῷ φιλοπάτορι, πάσης τε φύσεως καὶ εὐταξίας Δημιουργῆ καὶ νομοθέτη, καὶ τοῖς τῆς αἰτίας προνομίαις τιμᾶν τὸν Πατέρα, καὶ τὴν τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας γνῶσιν, ὡπερ δὴ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐκείνου προανατίθησι· οὐχ ἑαυτὸν (ἀπαγε!) ταύτης ἀποστερῶν, ὅτι μὴδ' ἄλλου τινὸς τῶν τιμῶν τε καὶ καλῶν, ἀλλ' ἐκείνου κἂν ταύτην προτιμῶν· καὶ οὐ δῆπου τις τὸ εὐγνωμον τοῦ Υἱοῦ ὑπόθεσιν ἀγνωμοσύνης ποιούμενος. Εἶτα τὴν ἀγνοίαν περιάπτων αὐτῷ, καὶ πρὸς τὰς τῆς λέξεως καταφεύγων ἠ συλλαβὰς, τῆς βλασφημίας ἀπολυθήσεται. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡ τῆς λέξεως ἀκριθεία, ὡς ὕστερον ἐπιδειγθήσεται, ἀφορμὴ τισιν εἰς τὸ μὴ βούλεσθαι τὰ ὀρθὰ φρονεῖν πορισθήσεται. Εἰ γὰρ καὶ συγκεχωρημένον νῦν τὰς λέξεις δηλοῦν ἀγνοεῖν τὸν Υἱόν, ὅμως οὐδὲν τῶν ἀτόπων παρεπόμενον εὐσεβῶς τὸν νοῦν θεωρήσαντες παρεστήσαμεν. Ἄλλ' οὖν, οὐδ' αἱ λέξεις τι χαριούνται τοῖς ἐπὶ καθαιρέσει τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς, τὴν ἀγνοίαν περιχαίνουσιν. Ἐγὼ δὲ οἶδα πάλαι ποτὲ γέροντι σοφῷ τὰ θεῖα ἐνωμιληκῶς, ὅς καί τοι τῶν ἐξω θεωρημάτων πολλὴν ἔχων τὴν οἰγιωρίαν, ὅμως τοιαύτην τινὰ περὶ τοῦ προκειμένου

» Joan. v, 22.

VARLE LECTIONES.

κ ἴσ. ὅτι περ ἔχοι. C. M. ὅτι παρέχοι. ἰ C. M. ἀποφεύγων. » C. M. καὶ τῇ τῶν.

διέγραψε θεωρίαν· Ἐὸ εἰδέναι διττὸν ἔλεγεν εἶναι· Ἄ τὸ μὲν ἐπιστήμη, τὸ δὲ τῆ πεῖρα· κατὰ μὲν οὖν ἐπιστήμην ὁμοίως εἰδέναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν· κατὰ πεῖραν δὲ οὐκέτι· τὸν μὲν γὰρ Πατέρα καὶ εἰς πεῖραν ἔλθειν, καὶ προσλαβεῖν τὴν τοιαύτην γνῶσιν, ἤνικα πᾶσαν ἐδεδώκει τῷ Υἱῷ τὴν κρίσιν· ἐκεκρίκει γὰρ τότε ὁ Πατὴρ τὴν κρίσιν ἢ ἅπασαν ἐγχειρίσαι τῷ Υἱῷ, καὶ ὅσον ἦκεν εἰς ψήφους τὰς αὐτοῦ ἐνεργῆσαι τὴν ἰδίαν κρίσιν καὶ συμπεραίνεσθαι· Ὁ δὲ γε Υἱός, ὅηλον ὡς οὕτω κέκρικεν, οὐδ' εἰς ἔργον τὴν πρᾶξιν, ἥς αὐτὸν ὁ Πατὴρ ἀνέπειε Κύριον, ἤγαγεν. Οὐκοῦν ὁ μὲν Πατὴρ καὶ πεῖρα τὴν ὥραν οἶδεν· ὁ δὲ Υἱός, εἰ καὶ κατ' ἐπιστήμην, ὡσπερ ὁ Πατὴρ, ἀλλ' οὖν οὕτω δὲ καὶ πεῖρα· εἰσαεταί δὲ ἐπειδὴν δηλονότι τὴν κρίσιν ὁση, τῆς κατ' ἐπιστήμην εἰδήσεως εἰς τὴν κατὰ πεῖραν γνῶσιν προσλθούσης.

Ἄλλὰ ταύτην μὲν ἐξεθέμην σοι τὴν ἐρμηνείαν, οὗ τὴν ἐν αὐτῇ θειάζων ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅπως ἀνδρὸς ἀπλότης τοσαύτη, ποικίλην οὕτω καὶ περινενοημένην ὑπελθεῖν ἐφρόντισεν ἔννοϊαν· ὅτι δὲ οὐδ' αἱ λέξεις αὐταὶ καταφυγῆς εἶεν τόπος τοῖς δυσφημίαν ποιουμένοις τὴν ἀγνοίαν, ἐκ τῶνδε βᾶδιον μαθεῖν. Ὁ μὲν οὖν ἐπερὶ Ματθαίος τὴν Δεσποτικὴν φωνὴν ἀναγράφων, « Οὐδεὶς οἶδε, φησὶ, τὴν ἡμέραν, οὐδὲ τὴν ὥραν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μου μόνος. » Σκόπει γὰρ λοιπόν· πρῶτον μὲν, ὅπως εἰπῶν, οὐδ' οἱ ἄγγελοι, οὐκέτι προστίθησιν, Οὐδὲ ὁ Υἱός. Οὕτω γὰρ ἦν ἡ λέξις ἰσως ἀναχώρησις τοῦ δυσσεδήματος, εἰ καὶ τὸν Υἱὸν τοῖς ἀγγέλοις προσθεὶς ἐπήγαγεν, « Εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μου μόνος. » Νῦν δὲ οὐχ οὕτω φησὶ ποθεν; ἀλλὰ μέχρι τῶν ἀγγέλων παρατείνας τὴν ἀγνοίαν, οὐκέτι ταύτη τὸν Υἱὸν ὑπάγει· ὡς ἂν μὴ χῶραν ἔχοι κατ' αὐτοὺς ὁ Πατὴρ ἐπιφερόμενον τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν ἀπαγορεύειν διαστολήν. Ἄλλὰ γὰρ κάτωθεν, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀνίων, καὶ τοὺς ἀγγέλους φθάσας, οὐκέτι πρόβεισι περαιτέρω· ἐκέλευσε δὲ συγκατακλείσας τὴν ἀγνοίαν, τὴν ὀπερούσιον καὶ δημιουργὸν οὐσίαν μακρὰν ἀπάγει ταύτης καὶ ὑπερτίθησιν ἀνθρώπων μὲν γὰρ ἦν ἡ τῶν μαθητῶν ἐρώτησις, ἥς ἀπόκρισις, « Οὐδεὶς οἶδεν, » ἀνθρώπων δηλονότι· εἶπα, οὐδ' οἱ ἄγγελοι· βαθμὸς οὗτος (μετὰ γε τὸ ἀνθρώπινον ἢ τῶν ἀσωμάτων φύσις) δεῦτερος. Τί οὖν ὁ Υἱός; εἰ μὲν ὡσπερ δὴ καὶ νόμος ὕτων, τῆς πατρικῆς δόξης κληρονόμος καὶ φύσεως; μάτην περιχαίνεις τὴν ἀγνοίαν· εἰ δ' οὐκ ἂν ἔχη, τρίτην σοι τῶν κτισμάτων ἀναπληρώσει τάξιν· καὶ πῶς ὁ λόγος αὐτὸν ὑπερσλόγγονος ἐπὶ τὸν πατέρα διέβη; ἔδει γὰρ αὐτὸν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τρίτη τάξις εἶχε, τὸν Μονογενῆ, πρότερον εἰπεῖν, « οὐδὲ ὁ Υἱός· » εἴθ' οὕτω τὴν γνῶσιν ἀναθεῖναι τῷ Πατρὶ· νῦν δὲ ἀνθρώπων, φησὶ, καὶ ἀσωμάτων νόων διελθῶν, οὐκέτι διαδιβάζει τὴν ἀγνοίαν ἐπὶ τὸν Υἱὸν, ἀλλ' εὐθὺς τῆ πατρικῆς φύσεως, ἥς κληρονόμος γνήσιος Υἱός, τὴν

tuebat considerationem : *Scire*, duplex esse dicebat : unum, per experientiam, alterum per artem ; secundum artem aut cognitionem dicebat, æque ac Patrem Filium illum diem et horam cognoscere, non secundum experientiam ; Patrem enim experientia cognovisse, et talem scientiam assumpsisse, cum omne iudicium in Filium transcriberet : iudicabat enim tunc Pater convenire, ut iudicium sic transcriberet, et quantum ipsius suffragium atinebat, proprium suum iudicium consummasse. At constat Filium actu nondum iudicasse, nec in effectum rem illam, cui ipsum præfecit Pater, duxisse : quocirca Pater experientia horam novit. Filius licet ut Pater secundum artem novit, nondum tamen experientia novit. Sciet autem tum, cum iudicium faciet, tum cognitio, quæ est per scientiam, transibit in cognitionem per experientiam.

Hanc tibi explicationem proposui, non quod veram per omnia censeam, sed ut hominis ejus tanta simplicitas, tam variam et multipliciter agitatam cogitationem sensumque satagebat : porro autem quod nec ipsa dictio refugii locum præbitura sit, qui ex ignorantia blasphemant, facile potest ex hisce disci : sacer vir Matthæus Domini dictum edisserens refert : « Nemo novit horam, neque diem, non angeli, nisi solus Pater meus. » Nota primum, quod ubi dixerat : *Nec angeli*, non adiecit : *Nec Filius* : hoc enim dictum forte viam impietati muniret, si cum angelis ubi Filium posuerat intulisset : « Nisi Pater meus solus ; » at non ita loquitur, sed ignorantiam ad angelos neque ubi deduxerat, non eidem subiecit Filium ; ne, quod voluit, inde Pater infertur cum Filio diastolem prohibere ; desursum ab hominibus progressus, et ad angelos perveniens, ulterius non progreditur. Hic jam concludens ignorantiam, supersubstantialem et creatricem substantiam longe ab illa semotam transcendentemque ponit : nam quæstio discipulorum humana fuit, cujus responsio erat : « Nemo novit, » nemo, nimirum, hominum, sed nec angeli, gradus alter, post homines incorporealem ordo, subsistit in secundis. Quid autem Filius ? siquidem, quod obtinet, per legem filiationis paternæ gloriæ et naturæ hæres sit, frustra ignorantiam hianti ore infers : sin non ita sit, tertium creaturarum ordinem adimpleat. At unde factum, ut saltu trans illum facto, sermo ad Patrem pervenerit ? congruum enim fuerat, si non paternus ordo, sed tertius quis tenebat Filium, illum ante Patrem nominare ; sic, « Neque Filius, » ita Patri cognitio attribueretur. Ast in præsentem hominum et angelorum ordines transgressus, ignorantiam non transfert ad Filium, sed continuo, cum Filius naturæ paternæ genuinus hæres sit, testificatur de eo cogni-

⁶¹ Matth. xxiv, 36.

VARIÆ LECTIONES.

⁶² C. M. ὁ πατὴρ τῷ τὴν κρίσιν. ° C. M. τὴν ἀγνοίαν καὶ τὴν.

tionem. Unde igitur tu arreptam ignorantiam in Filii eam transfers contumeliam, nisi secundum te una cum hominibus et angelis hoc est servis censebitur Dominus? quod hactenus apud omnes impios inauditum est: sin hoc non audeas, sed Filium ab angelica substantia separe, licet Patri adhuc eum æqualem non facias, non consequeris, cum tam clare de angelis ignorantiam verba prædicent, ut liceat tibi ipsi eandem affingere, utcunque multoties violenter transferre illam coneris, in ordinem a Patre suo diversum; et tamen vel sic, ut refugias, licet secundum te Unigenitus Patri coadunius scientiæ naturam omnem et sublimitatem transcendenti, quia paterna est, ridebit tuam tertiam extra lineas ambulantiæ ordinationem; et ubinam hoc pacto apparet, quod hæreticorum insania fingit, ignorantia Christo insiliens, vel secundum litteram, aut sensum? Imo aiunt, quia addit, « Nisi Pater solus, » recte, et valde sapienter: ne existimes, quod cum intelligentias præterierit incorporeas, locum habiturum usque ad naturam primam progressum facit. Certe ab hac sola conditricem et dominante universorum uti omnia cætera quæ consignant creaturam, ita et ignorantia longissime disjungitur. Quod si vox, *solus*, turbas conciet, intellectum sit potius quod a quibus, ignorantiam citans, Patrem disjunct, contra illos et divisit illud, *solus*; quæ ratio est, angelis tribuere ignorantiam, tum ut illis omnis, ad differentiam Filii, de quo aut contra quem nihil dixit, illud putetur dictum: « Nisi Pater meus solus. » Quod si *solus* turbet, turbæ illæ dispelluntur per « Pater meus. » Patet enim quod non ad seipsum relatione facta, cujus naturalem conjunctionem insinuavit dicens: « Pater meus, » sed ad illos quorum ignorantiam notavit, dixit, *solus*. Non enim in illo dicto, « Nisi Pater meus solus, » intelligendus est seipsum disterninare ab eo cum et verbis et factis testetur: « Ego et Pater unum sumus »; — Omnia quæ habet Pater, mea sunt ²². Scientia pars est, licet exigua, eorum quæ cum infinitis aliis generans habet: sed absque his dictis, si erat unigenitus qui illis ignorantiam, Patri scientiam assignat, quæ est illa superflua sapientia, cum se dignatus sit eorum participem facere, quæ majora sunt et Deo soli æterno competunt indignum arbitrari cognitione rei olim omnibus et bonis, et malis revelandæ?

Itaque omnimodo patet, quod neutiquam ignorantiam ei, prout hæretici volunt, competet; communis doctor et generis nostri salus, instituens, quos selegerat discipulos, proprios suos modulos agnoscere, et a quæstionibus abstinere, quibus

²² Joan. x, 30. ²³ Joan. xvi, 15.

Α γνῶσιν μαρτυρεῖ. Πόθεν οὖν σὺ τὴν ἀγνοίαν λαβὼν, ἐφ' ὕθρει κατασκευάζεις τοῦ Υἱοῦ; εἰ μὴ ἄρα σοι τοῖς ἀγγέλοις καὶ δούλοις ὁ Μονογενὴς καὶ Δεσπότης συντετάξεται; ὁ, μέχρι P νῦν, οὐδεμία ὠφθη δυσσέβεια μελετήσασα. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο τολμᾷς, ὑπεξαιρεῖς α δὲ τὸν Υἱὸν τῆς ἀγγελικῆς οὐσίας· κἂν τῆ; πατρικῆς οὐδέπω ἴσον ἂν ἔχη· οὐχ ἕξεις δὴ ταῦθεν λαμπρῶς οὕτω τῶν λέξεων, ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ἀπαγγελλόντων τὴν ἀγνοίαν οὐδαμῶθεν αὐτῷ ταύτην περιάπτειν, κἂν μυριάκις εἰς ἄλλην τάξιν ἀπάγειν παρὰ τὸν πατρῶν κλῆρον ἐκδιάσῃ· καὶ οὕτω πάλιν, κἂν μὴ βούλη τῆ καὶ κατὰ σὲ ὑπερρῶεῖ καὶ ὑπερτάτῃ καὶ πατρικῆ γνῶσις ὁ Μονογενὴς τῷ Πατρὶ συναπτόμενος, τὴν σὴν ὑπερόριον ἐκμυκτηριεῖ καὶ τρίτην διάταξιν. Ποῦ τοίνυν ἐν ταῦθα φαίνεται κατὰ λέξιν ἢ διάνοιαν, ὡς ἡ τῶν αἰρετικῶν παράνοια τῷ Υἱῷ ἢ ἀγνοία ἐπιτηδῶσα; Ναί, φησὶν, ἀλλ' ἐπήγαγεν, « Εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μου μόνος, » καλῶς γε λέαν καὶ σοφῶς· ἵνα μὴ νομίσης ὡς καὶ τοὺς ἀσωμάτους νόας διαδραμοῦσα, χώραν ἔχει καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς πρώτης φύσεως προϊέναι. Ταύτης γὰρ δὴ, ταύτης μόνης τῆς δημιουργοῦ καὶ κυρίας τῶν ὄλων, ὡσπερ τὰ ἄλλα πάντα ἐν οἷς ἡ κτίσις γνωρίζεται, οὕτω δὲ καὶ τὸ τῆς ἀγνοίας διέρρηπται; ὡς πορρωτάτω. Εἰ δὲ τὸ, μόνος, ἐστὶ τάραχον κινεῖ, συνιέντω μάλλον, ὅτι ὧν τὴν ἀγνοίαν εἰπὼν διέστειλε τὸν Πατέρα, πρὸς ἐκείνους διώρισε καὶ τὸ μόνος. Ἐπεὶ τίνα λόγον ὄλων ἔχει, ἀγγέλοις μὲν ἐπιφέρειν τὴν ἀγνοίαν συνειδέναι, εἶτα τοῦτους ἀφέντα εἰς διαστολήν σου μηδὲν κατέλειπεν Υἱοῦ, τὸ, « Εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μου μόνος, » νομίζειν εἰρησθαι; ἔτι δὲ εἶπερ τὸ μόνος θορυβεῖ, διὰ τοῦ « ὁ Πατὴρ μου » τὸ θορυβοῦν διαλυέσθω. Δῆλον γὰρ ὡς οὐκ ἂν πρὸς ἑαυτὸν οὐ τὴν φυσικὴν οικειώσιν ἀνεκέρησεν εἰπὼν « ὁ Πατὴρ μου, » ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους, ὧν τὴν ἀγνοίαν ἐφ' ἧ α' συναπεφήνατο καὶ τὸ μόνος· πῶς δ' ἂν ἐν τῷ λέγειν, « Εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μου μόνος, » ἑαυτὸν νομισθεῖν διαστέλλειν, ὁ καὶ τοῖς λόγοις, καὶ τοῖς ἔργοις ἐφ' ἴσης βούων, « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν; » καὶ, « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστι; » Δῆλον γὰρ, ὅς καὶ ἡ γνῶσις, ἐν τι καὶ τὸ βραχύτατον ὧν ὁ γεγεννηκὼς ἔχει, καὶ μυρία ἄλλα. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ αὐτὸς ἦν ὁ μονογενὴς, ὁ τοῖς μὲν τὴν ἀγνοίαν, τῷ Πατρὶ δὲ διαιτῶν τὴν γνῶσιν, τίς ἡ περιττὴ σοφία αὐτῆ, ἑαυτὸν ἀξιοῦντα τῶν μειζόνων, καὶ ἂ μόνῃ Θεῷ ἀεὶ διαπρέπει, πράγματος εἰς πάντας ὕστερον καὶ σπουδαίους καὶ φαύλους ὁμοίως ἐκκαλυφθησομένου, τῆς γνώσεως ἀνάξιον ἀποφαίνειν;

Ἄρ' οὐ πανταχόθεν γνωρίζον, ὡς οὐδαμῶθεν ἢ ἀγνοία τοῖς αἰρετικῶσι συνδραμεῖται; Ὅ μὲν γὰρ κοινὸς διδάσκαλος, καὶ τοῦ γένους ἡμετέρου Σωτὴρ, οὐς ἀφώρισε μαθητὰς παιδεύων τὰ οικεῖα συνιέναι μέτρα, καὶ ζητημάτων ἀναχωρεῖν, ἂ βίον μὲν

VARIE LECTIONES.

P C. M. ὅν μέχρι. α C. M. ὑπεξαιρεῖ. α' C. M. ἐφη. ρ C. M. ἂ βίῳ μὲν.

οὐδένα βελτίω ποιεῖ, ὄγκου δὲ καὶ κενοῦ φουσηματος, ἅπαντες πολλοὶς ὑπόθεσις γίνονται· ἄν, ἀλύτως τε αὐτοῖς τὰ τῆς ὠφελείας εἰσηγεῖσθαι διοικονομούμενος, καὶ τῆ περὶ τοῦ μᾶλλον, ἢ διὰ τῆς βίας· τοὺς ἀγγέλους αὐτοῖς προκομίζει εἰς παράδειγμα, ἵνα ὡς περ εἰ ἀσώματοι καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαι τὴν γνῶσιν οὐκ ἔχοιεν, τοῦτων μὴδ' αὐτοὶ λαθόντες, μήτε ἀνίσθαι, μήτε τῷ διδασκάλῳ μὴδὲν ἐπικαλεῖν· ἔχοιεν μὴ βουληθέντι διδάξαι, ἢ μὴδ' ἢ τῶν ἀσωμάτων καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς φύσις· ἐγένωσκα. Τί οὖν; οὐκ ἔρκει τοῦτο τοῖς μαθηταῖς, εἰς τε τὸ ἀλυπώτατον αὐτοῖς τὴν τῆς αἰτήσεως ἀποτυχίαν διαθέσθαι, καὶ τὰς γνώμας, εἰς τὸ μὴδὲν τῶν ὑπὲρ αὐτοὺς ἐρευνᾶν καταβρυθίμια· ἀλλ' ἔδει ἄρα καὶ τὴν ἐνυπόστατον σοφίαν τὴν Υἱὸν εἰς τὴν ἐκείνων, ὡς ἔοικε, περιενεχθῆναι ἀγνοίαν; καὶ εἰ παραμύθιον, ἢ παράκλησις ποῖα θεοῦ ἀγνοία τοῖς λατρευταῖς, προνοίας τε τῆς ἐκείθεν καὶ σοφίας δεομένοις; μᾶλλον δὲ πῶς οὐχὶ βλάβος ἀπογνωσεως, καὶ δυσσεβῆς ἄλλως καὶ σκότος βαθύ, καὶ ἀθυμία ἐσχάτη, καὶ πλάνη μὴδ' ἔλεον ἔχουσα, θεὸν ἔχειν ἀγνοίας ἤττονα, καὶ τοῦτον ἀνομολογεῖν τοῦ σοφιστοῦ δεῖσθαι, καὶ τῆς ἐτέρου προνοίας, ἵ' ἔχοι μαθεῖν ἢ μὴδέπω τέως, ὡς περ οὐδ' ἢ λοιπὴ κτίσις, οἶδεν; Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον παραδέχοιτο τις τὴν ἀγνοίαν, εἰρηται καὶ πρόσθεν, ὡς οὐδὲν δυσχερὲς τὴν τῆς σοφίας πηγὴν, τὸν, ὅσα ὁ Πατὴρ, καὶ εἰδῶτα καὶ ἔχοντα, ὡς περ τὰ ἄλλα ἀνθρώπινα, οὕτω καὶ τὴν ἀγνοίαν ὑποδέσθαι. Εἰ δ' εἰς τὴν θεῖαν αὐτοῦ καὶ ἀχραντον φύσιν, τὴν ἀπὸ τῆς ἀγνοίας ὕβριν ἀναφέρει, πῶς οὐ πανταχῶθεν χαλεπὸν τε καὶ μείζον συγγνώμη τὸ δυσσεβῆμα; Σὺ δὲ μοι κάκεινο συνεπισκόπει· ἔρη που ὁ Σωτὴρ· Ὁὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός.· Τί οὖν; ἄρα τὸν Πατέρα, διὰ τὸ, Ὁὐδεὶς οἶδε,· καὶ διὰ τὸ, Ὁὐδεὶς οἶδε,· τῆς ἐαυτοῦ ὑπερορῆσεως γνῶσεως; καὶ πῶς οὐχὶ τοῦτο μανία λαμπρά; Ἄλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν, ὅσα μετὰ τὴν πρώτην ἐστὶ φύσιν, νοήσεις, οὐδαμῶς δὲ κατὰ τοῦ Πατρὸς· συνεπινοούμενον δὲ μᾶλλον αὐτὸν, καὶ συνεισαγόμενον τῇ μνήμῃ τοῦ Υἱοῦ καὶ πῶς κάκειδαν ἀκούσις; Ὁὐδεὶς οἶδε τὴν ὥραν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ,· οὐχὶ τὸν αὐτὸν θεσμὸν συντηρεῖς, καὶ τῇ μὲν τοῦ Πατρὸς μνήμῃ συνεπινοεῖς τὸν Υἱόν· τὸ δὲ, Ὁὐδεὶς οἶδε,· τῇ κτίσει νέμεις τῇ λογικῇ; καίτοι ἐνταῦθα μὲν καὶ κτισμάτων φύσιν, κατ' εἶδος, ἀπρὸς μὴσαστο, καὶ ἐγγύτερον ἦν τὸ, Ὁὐδεὶς οἶδεν,· ἢ ἐπ' ἐκείνων ἐκλαθεῖν· ἐν ὅ, Ὁὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα,· ἀπόλυτον φέρει τὴν φωνὴν, καὶ οὐκ ἔχουσαν ὅσον ἐκ τῶν προεξηρημένων, ἐφ' ὧν μερισθῆ. Εἰ οὖν ἐν τῷ, Ὁὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός,· φεύγεις τὸν γεννήτορα βλασφημεῖν, μὴδὲ ἐν τῷ, Ὁὐδεὶς οἶδε τὴν ὥραν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ,· εἰς ὕβριν τοῦ γεννήματος περιτραπήσ. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον τομᾶς, προτετόληται σοι πολλῶ μᾶλλον καὶ τὸ πρῶτον· ἀμαθέστερον γὰρ ἐαυτὸν ἀγνοεῖν, ἢ ἕτερον· τί μὴ

neutiquam vita melior redditur, sed timore vano et inflatione repletos ita agit, et disponit, ut sine timore, quæ ipsis utilia sunt, apprehendant, idque suavis potius quam violentia : ita angelos in exemplum posternit iis ; ut quemadmodum illæ incorporæ, et supra nos substantiæ harum rerum scientiam non percipiunt, ita nec ipsos se consecuturos opinentur, non tamen inde affligantur, aut magistrum incusent, si docere nollet, quæ ne incorporæ quidem et supernæ substantiæ sciunt. Quid ergo, an non satisfactum hinc apostolis, ut sine tristitia ferrent petitionem non obtinere, et ad animi sententiam ita confortandam, ut ne investigent, quæ sunt supra ipsos, nisi etiam Filius illa sapientia inhypostata in eorum ignorantiam assumatur? et quodnam, quæso, solamen, quæ consolatio Dei ignorantia erit contentibus Deum, qui providentiâ et sapientia cœlesti, opus habent? Potius desperationis quoddam profundum, impietas, densæ tenebræ, extrema disconsolatio et error non miserandus erit, Deum habere ignorantiam subjacentem et in confesso iudicentem institutione et directione alterius, ut ea intelligat, quæ nondum, nec magis quam cæteræ creaturæ, intellexit. Si quis humano more accipiat ignorantiam, jam ante dictum est, non esse offenculo, si fons sapientiæ, qui omnia novit, habet omnia quæ Pater, uti cætera humanitus, ita et ignorantiam subiisse. Sin in divinam ipsius et impollutam naturam ignorantia contumeliose ingeratur, impietas est extrema, et indulgentiam excedens. Sed et considera sis mecum istud : dixit alicubi Servator : « Nemo novit Patrem, nisi Filius : » Illic an Patrem excludes a sui cognitione per illud : « Nemo novit, » et illud ; « Nisi Filius? » at hæc insaniam conspicua est. Nam hoc intelligendum est, ad antidiastolen eorum quæ post primam naturam subsistunt, et non ut Patrem comprehendunt. Quocirca cum eum una conceptum, et una inductum cum Filio memoria recolis, et cum audis : « Nemo novit horam nisi Pater, » nonne ex eadem lege agis, et Patre commemorato Filium intelligis? illud, « Nemo novit, » ad creaturam transcribis rationalem, ubi creaturæ naturam secundum species recensuit : de qui-bus propius est, ut « Nemo novit, » intelligatur in illo dicto, « Nemo novit Patrem, » vocem adhibet indefinite, nec habentem ad quod e præcedentibus referatur : si ergo in illo, « Nemo novit Patrem, nisi Filius, » genitorem blasphemare non vis, nec in illo, « Nemo horam novit, nisi Pater, » in contumeliam Filii feraris : sin hoc audes, multo magis illud prius aude : nam stupidius est seipsum quam alium ignorare. Quidni multo horridius et contumeliosius prius quam secundum? sin illud furorem et impietatem omnem excedat, quid de hoc dicendum? Iterum ait, « Nemo novit Filium,

VARIÆ LECTIONES.

• C. M. ἐπιβαλεῖν. ἰ βύθος. ἡ Γσ. εἰ.

nisi Pater : nec contradicet aliquis, Filium seipsum ignorare, si non post alia absurda, minorem statuat scientiam Patris : dum Filio relinquatur illa, quæ ad sui ipsius propriam non pertingit. Si ergo in hoc effato, « Nemo novit Filium, nisi Pater, » Filium a sua scientia non excludunt; ita nec in illo, « Nemo novit horam nisi Pater, » ab illa cognitione excludunt Filium : sin ab hac eliminent, jam prius ab illa excluserunt, utcunque suæ impiæ sententiæ laborum ministeria non accommodarunt : figura orationis, unde imprimis errore se implicuerunt, et spem blasphemandi arripuerunt simillima est ; et Filii scientiam, ne si magis adhuc insanire velint, non inficiabuntur, ultra cognitionem illius horæ, ad alia magis divina, et sublimia extendere.

συγκατεσκεύαζον, καὶ τὰς τοῦ δυσσεβῆσειν ἐλπίδας οὐδ' ἂν πλέον ἐκμανεῖεν, οὐδ' αὐτοὶ ἂν ἀρνηθεῖην, ἢ, μὴ μακρῶ τῆς περι τὴν ὥραν ἐκείνην προγκώσεως, θειωτέραν τε καὶ ὑψηλοτέραν εἶναι.

Atque hæc quidem fuit Matthæi sententia, tali theoria considerata. At beatus Marcus, eodemmet spiritu inspiratus, eadem abundans gratia, eundem prædicationis sermonem sibi concreditum habens, nihil plane repugnans prolocutus est, idque sine accurata dicti inspectione patet, synhierophantæ, et symmystagogo, neque veritatî quam illi tradiderunt, et multipliciter etiamnum manifestatæ. Sed si verba ejus exponenda susceperimus, adhuc magis illius consensum, et cum veritate conspirationem intelligemus : nota mihi ergo, quod divinus iste vir, ne prætextum quidem hæreticis relinquere voluit, sed omnes illorum machinas funditus concutiens, ne quidam vocem, *solus*, quo licet frustraneo utebantur refugio impietatis suæ, suæ scriptioni insertam adhibuit. Vocem ergo amputans, et una eximens impietatis occasionem, a deorsum et ipse, quemadmodum synhierophanta ascendit usque ad angelos, et apud ens ignorantiam circumscribit, cum qua orationis periodum finit, ab alio deinceps principio exorsus, non solum nullam Unigenito ignorantiam ascribit, sed e contra plane Patris cognitionem habere illum profitetur; non illam modo, sed illius modum et mensuram declarat, cujus ut et divinarum naturaliumque dignitatum fontem esse Patrem Filio theologie docet. Quid autem dicit, « neque Filius sciret, nisi Pater revelaret? » hoc est, ab eo fonte fuit cognitio, unde et generationis causa; nam non est Filius sine principio, et causa, ut est Pater; sed in principium refertur et causam congenerem, nempe. Patrem. « Nec Filius sciret, nisi prius revelasset Pater : » quid isto testimonio illustrius, aut validius est? Novit Pater, et Filius novit; si latet Filium quidquam id a Patre habet : sed Patris scientiam nihil fugit : quocirca, nec Filii communis natura, Deitas

εἰδέναι καὶ φοβερώτερον εἰς ὕβριν τοῦ δευτέρου τὸ πρότερον ; Εἰ δ' ἐκεῖνο μανίας καὶ δυσσεβείας οὐδὲν καταλείπει ὑπερβολὴν, τί ἂν τις ἐρεῖ περ' τούτου; Πάλιν φησὶν, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ » καὶ οὐκ ἂν τις ἑαυτὸν ἀγνωεῖν καταφημιεῖται τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ μετὰ τῆ; ἄλλης ἀτοπίας, ἐλάττωνα θεῖη καὶ τὴν γνώσιν τὴν περι τοῦ Πατρὸς · εἴγε αὐτῆ μὲν τῷ Υἱῷ καταλείπεται, τῆς δὲ ἰδίας οὐπω ἐφίκετο. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ, « Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » οὐδαμῶς τῆς περι αὐτὸν εἰδήσεως ἐξωθοῦσι τὸν Υἱὸν · οὐδ' ἐν τῷ, « Οὐδεὶς οἶδε τὴν ὥραν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » τῆς περι τὸν καιρὸν ἐκεῖνον προγκώσεως ἐξωθήσονται. Εἰ δὲ ταύτης ἐλαύνουσι, προαπήλασαν πάκείνης, κὰν εὐπω τεθαβρῆκασι διδόναι τὰ χεῖλη τοῖς δυσσεβέσι λογισμοῖς ὑπηρετήσασθαι · τὸ τε γὰρ

σχῆμα τοῦ λόγου, ἐφ' ᾧ μάλιστα τὴν ἀπάτην ἑαυτοῦ ἀνεῖχον ὁμοίωτατον · καὶ τὴν περι τὸν Υἱὸν γνώσιν, μὴ μακρῶ τῆς περι τὴν ὥραν ἐκείνην προγκώσεως,

'Ἄλλ' ἦν ἡ μὲν τοῦ ἱεροῦ Ματθαίου ῥῆσις, ἐν τοῦτοις τε καὶ τοιαύτην ἔχουσα τὴν θεωρίαν. Ὁ δὲ γε μακάριος Μάρκος, πνεύματι ἐσ τῷ αὐτῷ ἐμπνεόμενος, καὶ τὴν αὐτὴν πλουτῶν χάριν, καὶ τὸν αὐτὸν τοῦ κηρύγματος ἐμπειπιστευμένος λόγον, ὅηλον μὲν ὅτι καὶ χωρὶς τῆς τοῦ ῥητοῦ διασκέψεως, οὐκ ἂν οὔτε τῷ συνιεροφάντῃ καὶ συμμυσταγωγῷ, οὔτε τῇ παρ' αὐτῶν μυσταγωγῆσει, διὰ πολλῶν δὲ καὶ νοῦ ἡ ἐπιβεβαιωμένη λαμπρῶς ἀληθεῖα, οὐδαμῶς ἂν μαχόμενα φθέρετατο. Ὅμως δὲ καὶ ἡ τοῦ ῥητοῦ μεταχείρησις, ἀλλῶν τε αὐτῶν τὴν συμφωνίαν, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐνάμιλλον παραστήσει. Καὶ μοι συνόρα λοιπὸν, ὡς οὗτος ὁ θεὸς ἀνήρ, οὐδὲ πρόσφασιν τινα λιπεῖν τοῖς αἰρετίζουσι προνοοῦμενος, πάντα δὲ κατασεῖων ἐκ βᾶθρων αὐτῶν τὰ μηχανήματα, οὐδὲ τὸ μόνος, ὅπερ ἂν ἦν ἐκεῖνοις ἐνταῦθα προσκελμενον, εἰ καὶ μάτην, καταφυγῆ δ' ὄμως τοῦ δυσσεβήματος, οὐδὲ τοῦτο τῇ οικείᾳ γραφῇ προσηρμόσατο · περιελὼν δὲ τὴν λέξιν καὶ συνεξεῖλων αὐτοῖς ἡ τῆς πονηρίας τὴν πρόφασιν, ἀνεισι μὲν καὶ αὐτοῖς, ὡσπερ ὁ συνιεροφάντης, ἐκ τῶν κατωτέρω μέχρι δὲ τῶν ἀγγέλων φθάσας, καὶ σὲ περιγράφει, τὴν ἀγνοίαν συναπαρτίζων αὐτῆ, καὶ τὴν τοῦ λόγου περίουδον · ἀπ' ἄλλης δ' ἀρχῆς λοιπὸν ἀπαρχόμενος, οὐ μόνον οὐδεμίαν ἀγωνίαν ἐπιφημιζει τῷ Μονογενεῖ, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ νουαντίον καθαρῶς αὐτῷ τὴν πατρῶαν γνώσιν ἐπιμαρτύρεται · καὶ οὐ τὴν γνώσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον συναναπτύσσει τῆς γνώσεως, τὴν τῶν ἄλλων φυσικῶν τε καὶ θεοπρεπῶν ἀξιωματῶν πηγὴν τὸν Πατέρα, τοῦτον αἰτίον εἶναι τῷ Υἱῷ καὶ τῆς γνώσεως θεολογῶν. Τί γὰρ, φησὶν, « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἂν ᾔδει εἰ μὴ ὁ Πατήρ ; » τουτέστιν, ἐκεῖθεν πηγάζεται τῷ Υἱῷ ἡ γνώσις. ὅθεν αὐτῷ καὶ τῆς γεννήσεως ἡ αἰτία. Οὐδὲ γὰρ ἀναρχος καὶ ἀναίτιος, ὡσπερ ὁ Πατήρ, ἀλλ' εἰ; ἀρχὴν ἀναφέρεται καὶ συμφυεῖς αἰτίον τὸν γεγεννηκότα.

VARIÆ LECTIONES.

† C. M. ἀρνηθεῖεν. * C. M. ἡ. † C. M. οὐν. * C. M. αὐτῆς.

« Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἂν ἦδει, μὴ ὁ Πατήρ. » Τί ταύτης τῆς A
 μαρτυρίας λαμπρότερόν τε καὶ ἐμθριθέστερον ;
 Ο ἄν ὁ Πατήρ, οἶδε καὶ ὁ Υἱός · εἰ λέληθέ τι τὸν
 Υἱόν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔλακε τὴν αἰτίαν · ἀλλ' οὐδὲν
 τὴν τοῦ Πατρὸς διαφεύγει γνῶσιν · οὐδ' ἄρα τοῦ
 Υἱοῦ κοινὸν ἢ φύσις · κοινὸν ἢ θεότης · κοινὸν ἢ
 οὐσία · τούτων δὲ ἡ κοινωνία, καὶ τὰ ἄλλα θεοπρεπῆ
 ἀξιώματα κοινὰ ποιεῖται καὶ ἀδιαίρετα. « Οὐδὲ θέλει
 ζωοποιεῖ ὁ Πατήρ · καὶ οὐδὲ θέλει πάλιν ὁ Υἱὸς
 ζωοποιεῖ. Οὐδέεις ἐρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ
 διὰ τοῦ Υἱοῦ · καὶ οὐδέεις ἐρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, εἰ
 μὴ διὰ τοῦ Πατρὸς. Γινώσκει ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν · »
 ἀλλὰ καθὼς γινώσκει αὐτὸν, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς γινώ-
 σκει τὸν Πατέρα. » Ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, πλὴν τῆς
 ἀγεννησίας, πάντα ἔχει ὁ Υἱός · ἀλλὰ καὶ ὅσα ἔχει ὁ
 Υἱός, πλὴν τῆς γεννησεως, πάντα ἔχει ὁ Πατήρ. B
 « Τὰ γὰρ ἐμὰ, φησὶ, σὰ ἐστι, καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ · » ὣν
 δὲ μυσταγωγημένος καὶ μυσταγωγῶν ἡμᾶς ὁ θεὸς
 Μάρκος τὴν θεολογίαν, εἰς τε τὸ ἀκριβὲς ἅμα καὶ
 σύντομον ἀφοριζόμενος τὴν διδασκαλίαν, ὡς « Οὐδὲ ὁ
 Υἱὸς ἂν ἦδει, διαπρῶσιον βοᾷ, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » καὶ
 τὸ συνημμένον, εἰπὼν τοῦ λόγου, ὡς αὐτόθεν ἅπασι
 δὴλην οὖσαν, καὶ μηδ' ἀμφιδοσομένην τινὶ τὴν με-
 τάλλψιν παρήκεν · οὐ γὰρ ἐστιν, οὐκ ἐστιν, οὐδ' οὐ
 μὴ γένηται, οὐδ' ἂν αὐτὸς ὁ τῆς κακίας ἀρχιτέκτων
 πάλιν, εἰς ἀκοὰς τιῶν αὐτοῖς ἐρεῦξοιτο χεῖλεσιν, δε
 οὐχὶ τῷ Πατρὶ τὴν γνῶσιν ἐκεῖνης τῆς ἡμέρας καὶ
 ὥρας προσαναθήσει · α·β· τοῦτο δὲ διδοῦς καὶ ὁ δυσ-
 χαραίνων, οὐ λήξῃ συγχωρήσει πάντως καὶ ἄκων, τὴν
 αὐτὴν ἐνεῖναι γνῶσιν τῷ Υἱῷ · τὸ γὰρ, « οὐδὲ ὁ C
 Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, » ἀπαργάπτω λόγῳ τοῦ
 Πατρὸς εἰδότες εἰς τὴν αὐτὴν συνάγει γνῶσιν τὸν
 Υἱόν. « Ὡστε οὐδ' ἂ ἐστιν εἰπεῖν, ἔσον εἰς τὸ ἀκριβέ-
 στατόν τε καὶ θεοπρεπέστατον τὴν ἐν Πατρὶ γνῶσιν
 κοινήν ἀνακηρύττει καὶ τοῦ Υἱοῦ. Σὺ δὲ μοι λοιπὸν
 τὴν τοῦ παναγίου καὶ θεοῦ Πνεύματος σοφὴν οἰκο-
 νομίαν καὶ πολυμερῆ συνεπιλογίζου · ὅπως ἐνεργοῦν
 ἐν ἑκατέρῃ τῶν εὐαγγελιστῶν, δι' ἑτέρας καὶ ἑτέρας
 λόγου συμφράσεως, εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς τῆς εὐσε-
 βείας ἔνοιαν συνάγει. Ὁ μὲν γὰρ ἱερὸς Ματθαῖος,
 τὸ, μόνος, τοῖς λόγοις συνάπτων, οὐδαμῶς ἐντίθησι
 τὸ, « Οὐδὲ ὁ Υἱός » ἵνα μὴ δόξη τὸν Υἱόν τοῖς αἰρετι-
 ζοῦσιν τῆς μὲν πατρικῆς δόξης διαίρειν, εἰς δὲ τὴν
 τῶν ἀγγέλων τάξιν συναυαίνειν. Ὁ δὲ θεὸς Μάρκος,
 προστάξας τὸ, « Οὐδὲ ὁ Υἱός, » καὶ ἀρχὴν τοῦτο δευτέ-
 ρας περιόδου ποιησάμενος, ἀφαιρεῖται τὸ μόνος, ἵνα
 μὴ τοῦτο πάλιν ἐνταῦθα προσκείμενον, ἄρπαγμα
 τοῖς δυσσεβέσι γένηται · καὶ οὐκ ἀρχὴ μᾶλλον ἑτέρας
 περιόδου, « Οὐδὲ ὁ Υἱός » νομισθῆ, τῆς προτεταγμένης
 δὲ πέρας καὶ συναπαρτισμὸς ῥαδιοურγηθῆ. Καὶ γὰρ
 ἐκεῖνος · μὲν ἡ πατρικὴ γνῶσις τῷ Υἱῷ κοινή καθίστατο καὶ αὐτοτελής · διὰ δὲ τῆς κακουργίας, ἡ
 ἀγνοία δέχεται, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων καὶ δούλων
 βιβλὸς, ὅπερ ἐστὶ τῶν θεομαχοῦντων σπούδασμα, τὸν
 Δεσπότην καὶ Δημιουργόν. Ὡν τὰ κακοῦργον ἐκτέμνων ὁ εὐαγγελιστής, τὴν τοῦ μόνος πρόφασιν προδιακά-
 πτει καὶ προαναίρει. Οὕτως οὖν δι' ἑκατέρου τῶν
 θεσπεσιῶν καὶ ἱερολόγων ἀνδρῶν, τὰ τῶν αἰρετιζόν-
 των ὁρῶν ἐμφραττώμενα στόματα, καὶ τὰς λύσεις ὧν ἠπόρεις, δι' αὐτῶν ἐκεῖνων καταπλωτισόμενος,

α·β· Joan. v, 21. α·β· Joan. xiv, 6.

VARIÆ LECTIONES.

α·β· C. M. προσανατεθήσει. γ· C. M. κἀν. δ· C. M. συνάγει οὐδ'. ε· C. M. recte ἐκεῖνος.

τὴν τε τῆς δυσσεβείας εἰς τὸ βεβαιώτερον ἐκτρέπου κακόνοιαν ἰ, καὶ τῆς εὐσεβείας θερμότερον αὐτὸν ἐραστήν καὶ ὑπέρμαχον ἐπιδείκνυστο.

QUÆSTIO CXV. [Coisl. Taur. CXXXVII.] A
De sapientia Salomonis.

Edita a Montacutio (ep. 241, ad Theophan., p. 561 seq.) Explanations in III Regum, iv, 31, et I Reg. ix, 24.

Quid tu passus, qua cogitatione motus tu, vir Dei, post tam longum tempus et nostri tam profundam oblivionem, post amnestiam horrendam, nec facile commemorandam, ab olim mihi amicis profectam, post mala tot exantlata tantum silentium, haud dixerim ego æquali mea condemnatione, ea proponere tibi visum fuerit, quæ curiosius ab iis inquiri solent, qui jucunde vitam istam transigunt, et accuratius philosophantur: at nos, quorum jam olim vita malis emarcuit, qui plurima ex parte mortui sumus: qui nunc, ut obscurum quoddam simulacrum, et vix agnoscendum, veteris illius nostræ institutionis, et discendi cupiditatis, in hac carne misella (ο quousque vivendi desiderio teneberis!) circumagimur: unum est, de quo philosophemur, mors, et augimur, quod sic tardet, nec nos citius de istis miseriis educit, quibus quotidie nos premimur, dum nihil se remittunt persequentes. Quod si cupitis (et cur, quæso, cupitis, qui summæ fruimini felicitate, quorum linguæ libenter rhetorum greges famulantur?) de tumulo vocem audire, loquetur certe simulacrum mei, ita enim magis congruum præsentī statui. Fortassis silentiō insidiatum scriptum, et alterius tragœdiæ quærit occasionem. Si per insidias sermones feruntur, jamdudum est, cum experti simus iatiusmodi insessores. Quocirca, loquetur potius, quam silebit; at loquetur breviuscule, et humiliter, ut par est illum respondere quæsitis, qui in mea constituitur conditione.

Unum e dubiis illud est: « Sapientia excellit Salomon omnes homines; erat super Getham Israelitam, » etc. Respondeo in primis, me nusquam reperisse scriptum *Israelitam*, quod a te positum est; nisi mihi memoriam tribulationes excusserint: sed pro *Israelita*, *Zaraitam* legi: Israelitæ erant natio Judaica, et communiter ita vocabantur: at characterē communē denotare aliquem, cum ad illum omnes suum genus referant, justè reprehenditur. Quocirca pro *Israelites*, omnino rescribendum *Zaraites*; *Æthan*, in quibusdam exemplaribus *Gethan* dicitur: fortassis eundem binomine voce exprimente. Quod igitur deinceps sequitur in loco isto, dividitur in duplicem aream, et geminā consideratione variatur. Si *Ænam*, et *Chalcad*, et *Cardala* exhibeat, significat antiquos ob sapientiam olim celebres *Ægyptiorum* prophetas ante natum *Moysen*; posterī erant *Zara*, qui *Thamaris* e *Juda* filius erat, et illi præter prophetiam et aliam sapientiam, præditū erant scientia pangendi odas,

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΙΕ'.

Περὶ τῆς Σολομῶντος σοφίας.

Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, τί παθὼν, τί δὲ διανοηθεὶς μετὰ τοσοῦτον χρόνον μακρὸν, μετὰ λήθην ἡμῶν οὕτω βαθεῖαν, μετὰ φοβεράν καὶ ἀνιστόρητον ὑπὸ τῶν ποτε φιλοῦντων ἀμνησίαν, μετὰ τοσοῦτων πειρᾶν δυσχερῶν, μετὰ τηλικαύτην ἐκ καταδίκης (οὐ λέγω ποίας) σιγῆν, ἐκεῖνα προτείνειν ἔγνωκας, ἃ τοῖς ἐνευημεροῦσι τῷ παρόντι βίῳ καὶ φιλοσοφοῦσιν ἀκμαιότερον, πολυπραγμονεῖσθαι εἰκωθεν; Ἡμεῖς δὲ, καὶ αὐτῆς ἡμῶν τῆς ζωῆς πάλαι τοῖς κακοῖς ἐναπομαρανθείσης, τὸ πλεόν τεθνήκαμεν· καὶ νῦν, οἷά τις εἰκὼν ἀμυδρά, καὶ μικροῦ μηδ' ἐπιγινωσκομένη, τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἀγωγῆς καὶ φιλομαθείας, τῷ ταιλαιῶν τούτῳ σαρκίῳ (ᾧ μέχρι τίνος φιλοζωήσεις;) περιπλανιόμεθα, ἐν μόνον ἡμῖν φιλοσοφεῖται, ὁ θάνατος, κάκεινος παραλυτῶν ὅτι βραδύνει· καὶ οὐκ ἀπάγει θάπτον τῶν θλίψεων, ἀλλ' ἀδιαλείπτως οὐκ ἐνδιδόντων τῆς ἐπιτιθεμένων συνεχόμεθα. Πλὴν εἰ γέγονε παθεῖν φίλον, ὡς οὐκ οἶδ' ἀνθ' οὗτου οἷς ἀκμάζει μὲν τὰ τῆς εὐδαιμονίας, ῥητῶρον δ' ἀγέλαι χαίρουσιν ὑπηρετεῖν τῇ γλώττῃ· καὶ τῆς ἐκ τάφων φωνῆς ἐπακούσαι· φθέγγεται μὲν τὸ ἐμὸν εἰδῶλον· οὕτω γὰρ εἰπεῖν τοῖς παρούσιν οικειότερον. Τάχα γὰρ καὶ γραφὴ τὴν σιγῆν ἐνεδρεύει, καὶ ζητεῖ πρόφασιν ἄλλης τραγωδίας. Εἰ δὲ καὶ λοχᾶ τοὺς λόγους, πάλαι τῶν λοχῶντων πεπειράμεθα. Δι' ὃ φθέγγεται ἄλλον, ἢ σιωπήσει· φθέγγεται δὲ βραχέα καὶ ταπεινά, καὶ οἷα εἰκὼς, τοῖς οὕτω διακειμένοις, ἀποκρίνεσθαι.

Ἐν μὲν οὖν τῷ, « Ἐσοφίσαστο Σολομῶν ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους, καὶ ὑπὲρ Γεθάν τὸν Ἰσραηλίτην, » καὶ ἐξῆς. Πρῶτον μὲν ἐκεῖνὸν φάμεν, ὡς οὐκ Ἰσραηλίτην εὐρομένῳ που γεγραμμένον, ὡς αὐτοὶ τὸ ῥῆμα παρέθεσθε· εἰ μήπω καὶ αὐτὴν ἡμῶν τὴν μνήμην προσαφειλοῦτο αἱ θλίψεις· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ Ἰσραηλίτην, *Zaraitην* ἀνέγνωμεν· Ἰσραηλίται μὲν γὰρ τὸ Ἰουδαίων ἅπαν φύλον, καὶ κοινὴν ἔλκει τὴν κλήσιν τὸ ἔθνος, κοινότητι δὲ χαρακτηρίζειν τινὰς, εἰς ἣν ἅπαντας συναναφέρει τὸ γένος, οὐκ ἔστι δικαίαν λαθὴν ἐκφυγεῖν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὀρθῶς ἂν εἴη ἔχον, εἰ ἀντὶ τοῦ Ἰσραηλίτην, *Zaraitης*, μεταληφθεῖν τὸν δὲ *Αἰθάρ*, ἕνα τῶν ἀντιγράφων *Γαιθάρ* ὀνομάζει, διωνύμῳ τάχα κλήσει, τὸν αὐτὸν ὑποδηλοῦντα. Τὸ μέντοι ἐξῆς τοῦ χωρίου καὶ εἰς δύο σχίζεται ἐδάφη, καὶ διπλῆ ποικιλλεται θεωρεῖται. Εἰ μὲν γὰρ *Αἴναν* καὶ *Χάλκαδ*, καὶ *Κάρδαλα*, τὸ ἔδαφος ἀναπτύσσει παλαιῶς ἀνδρᾶς ἐπὶ σοφίᾳ γεγεννημένους ὑποφαίνει, οἳ κατὰ τὴν Αἴγυπτον προεφήτευσαν, οὕτω Μωσέως εἰς ἀγὰς ἡλίου προελθόντας·

VARIÆ LECTIONES.

ξ ἴσ. κοινωνίαν.

γονῆς δ' ἄρα εἰεν οὗτοι τοῦ Ζαρά, ὃς ἐκ τῆς Θάμαρ Α quo eos naturalis inclinatio ducebat, adeo ut quidam psalmi eorum de nominibus inscribantur. Ait ergo divina Scriptura, quod præstabat Salomon non modo cæteris hominibus, sed et istis. Si dicatur Salomon secundum utramvis speciem rationis superasse omnes sapientia, etiam et Æthan et Æman prætergressus; sciendum est, quod Æthan et Æman non commemorantur ut Chalcad opinio- nem de se tam celebrem reliquisset; sed eadem ætate qua Salomon admirabili sapientia præcessit omnes, et ipsi illi, partim naturæ beneficio, partim sapientiæ divitiis ultra omnes congeneres elati cernebantur. Qua autem alia in re, nisi hac, quod gloriosi a rege constituti in secundis ferebantur, et undique non æquandi prædicabantur: psalmis concinendis periti, quam ob causam erant cunctis admirationi: cum ipsi cynaris, nabliis, cymbalis mirabilia Dei decantarent. Erat autem, arbitror, Merari Æthanis progenitor, qui tertio filiorum Levi ordine censebatur: Æman filius Joelis erat, nepos prophætæ Samuelis; quem sacra oracula stirpitus Core assignant, exinde per carnalem progeniem descendebat Æman. Hæc ad quæsitum tuum primum.

γυνῆς δ' ἄρα εἰεν οὗτοι τοῦ Ζαρά, ὃς ἐκ τῆς Θάμαρ Α quo eos naturalis inclinatio ducebat, adeo ut quidam psalmi eorum de nominibus inscribantur. Ait ergo divina Scriptura, quod præstabat Salomon non modo cæteris hominibus, sed et istis. Si dicatur Salomon secundum utramvis speciem rationis superasse omnes sapientia, etiam et Æthan et Æman prætergressus; sciendum est, quod Æthan et Æman non commemorantur ut Chalcad opinio- nem de se tam celebrem reliquisset; sed eadem ætate qua Salomon admirabili sapientia præcessit omnes, et ipsi illi, partim naturæ beneficio, partim sapientiæ divitiis ultra omnes congeneres elati cernebantur. Qua autem alia in re, nisi hac, quod gloriosi a rege constituti in secundis ferebantur, et undique non æquandi prædicabantur: psalmis concinendis periti, quam ob causam erant cunctis admirationi: cum ipsi cynaris, nabliis, cymbalis mirabilia Dei decantarent. Erat autem, arbitror, Merari Æthanis progenitor, qui tertio filiorum Levi ordine censebatur: Æman filius Joelis erat, nepos prophætæ Samuelis; quem sacra oracula stirpitus Core assignant, exinde per carnalem progeniem descendebat Æman. Hæc ad quæsitum tuum primum.

τῆς ἑαυτοῦ ἀποκρίψασθαι μὲν λέγοιτο Σολομῶν ἀνθρώ- πους πάντας, σοφίσασθαι δὲ καὶ ὑπὲρ Αἰθάν, καὶ ὑπὲρ Αἰμάν· ἐκεῖνο προσῆκεν εἰδέναι, ὡς Αἰθάν τε καὶ Αἰμάν οὐκ ἐν μνήμῃ, καθάπερ οἱ περὶ Χαλ- κάδ, κατέλειπον τὴν αὐτῶν σωζομένην δόξαν· ἀλλ' ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἐν οἷς καὶ Σολομῶν ἐπὶ σο- φία ἡ· ἰ πάντας κατέπληττε θαύματι, καὶ αὐτοὶ, τοῦτο μὲν μεγέθει φύσεως, τοῦτο δὲ σοφίας πλοῦτι, τῶν Β concinendis periti, quam ob causam erant cunctis admirationi: cum ipsi cynaris, nabliis, cymbalis mirabilia Dei decantarent. Erat autem, arbitror, Merari Æthanis progenitor, qui tertio filiorum Levi ordine censebatur: Æman filius Joelis erat, nepos prophætæ Samuelis; quem sacra oracula stirpitus Core assignant, exinde per carnalem progeniem descendebat Æman. Hæc ad quæsitum tuum primum.

τῆς ἑαυτοῦ ἀποκρίψασθαι μὲν λέγοιτο Σολομῶν ἀνθρώ- πους πάντας, σοφίσασθαι δὲ καὶ ὑπὲρ Αἰθάν, καὶ ὑπὲρ Αἰμάν· ἐκεῖνο προσῆκεν εἰδέναι, ὡς Αἰθάν τε καὶ Αἰμάν οὐκ ἐν μνήμῃ, καθάπερ οἱ περὶ Χαλ- κάδ, κατέλειπον τὴν αὐτῶν σωζομένην δόξαν· ἀλλ' ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἐν οἷς καὶ Σολομῶν ἐπὶ σο- φία ἡ· ἰ πάντας κατέπληττε θαύματι, καὶ αὐτοὶ, τοῦτο μὲν μεγέθει φύσεως, τοῦτο δὲ σοφίας πλοῦτι, τῶν Β concinendis periti, quam ob causam erant cunctis admirationi: cum ipsi cynaris, nabliis, cymbalis mirabilia Dei decantarent. Erat autem, arbitror, Merari Æthanis progenitor, qui tertio filiorum Levi ordine censebatur: Æman filius Joelis erat, nepos prophætæ Samuelis; quem sacra oracula stirpitus Core assignant, exinde per carnalem progeniem descendebat Æman. Hæc ad quæsitum tuum primum.

Τὸν δὲ Δαβὶδ ἀπαξ Ἰσμεν χρισθέντα, δεύτερον δὲ ἀναγορευθέντα εἰς βασιλεῖα· καὶ χρισθέντα μὲν ὑπὸ Σαμουὴλ τοῦ προφήτου· ἀναβῆθέντα δὲ, πρότερον C μὲν ψῆφω τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐν Χεβρών· ἐπὶ δὲ μεταγενέστερον ἐτῶν, παρὰ τῶν ὑπολοίπων φυλῶν τὴν φθάσασαν κρίσιν συμφῶνους γνώμαις ἐπιπροση- σάντων. Κοινότερον δὲ, τὰ Λόγια, καὶ τὴν προτέ- ραν, καὶ τὴν ὑστέραν ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀνάβῃσιν, κρίσιν ὀνομάζει. Βασιλειον μέντοι στέφανον φαίνε- ται περιθήμενος Δαβὶδ, ὅσα γε ἐμὲ μεμνησθαι, ἥνικα πρόπολεμήσαντος Ἰωάβ ἐν Ἑρμάθ τῶν υἱῶν Ἄμων, τὴν βασιλεῖδα πόλιν, ἐγγύς τε ἐγκαταστή- σαντος τοῦ ἀλῶναι, ἐπιστάς δὲ βασιλεὺς τέλος ἐπ- ἔθηκε τῇ πολιορκίᾳ· τότε γὰρ λάφυρον ἔχων τὸν στέ- φανον τοῦ Μελχὼλ (ἐδασίλευε δὲ καὶ αὐτὸς τῶν ἐα- λωκότων), ἅτε δὴ κατ' αὐτοῦ τε καὶ παντὸς τοῦ πλή- θους ἀδήριτον καὶ λαμπρὰν αὐτῷ περιπεποιημένους τὴν νίκην, τῇ ἰδίᾳ περιῆψε κεφαλῇ, λίθῳ μὲν τιμῆν χρυσοῦ.

Τὸν δὲ Δαβὶδ ἀπαξ Ἰσμεν χρισθέντα, δεύτερον δὲ ἀναγορευθέντα εἰς βασιλεῖα· καὶ χρισθέντα μὲν ὑπὸ Σαμουὴλ τοῦ προφήτου· ἀναβῆθέντα δὲ, πρότερον C μὲν ψῆφω τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐν Χεβρών· ἐπὶ δὲ μεταγενέστερον ἐτῶν, παρὰ τῶν ὑπολοίπων φυλῶν τὴν φθάσασαν κρίσιν συμφῶνους γνώμαις ἐπιπροση- σάντων. Κοινότερον δὲ, τὰ Λόγια, καὶ τὴν προτέ- ραν, καὶ τὴν ὑστέραν ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀνάβῃσιν, κρίσιν ὀνομάζει. Βασιλειον μέντοι στέφανον φαίνε- ται περιθήμενος Δαβὶδ, ὅσα γε ἐμὲ μεμνησθαι, ἥνικα πρόπολεμήσαντος Ἰωάβ ἐν Ἑρμάθ τῶν υἱῶν Ἄμων, τὴν βασιλεῖδα πόλιν, ἐγγύς τε ἐγκαταστή- σαντος τοῦ ἀλῶναι, ἐπιστάς δὲ βασιλεὺς τέλος ἐπ- ἔθηκε τῇ πολιορκίᾳ· τότε γὰρ λάφυρον ἔχων τὸν στέ- φανον τοῦ Μελχὼλ (ἐδασίλευε δὲ καὶ αὐτὸς τῶν ἐα- λωκότων), ἅτε δὴ κατ' αὐτοῦ τε καὶ παντὸς τοῦ πλή- θους ἀδήριτον καὶ λαμπρὰν αὐτῷ περιπεποιημένους τὴν νίκην, τῇ ἰδίᾳ περιῆψε κεφαλῇ, λίθῳ μὲν τιμῆν χρυσοῦ.

τῆς ἑαυτοῦ ἀποκρίψασθαι μὲν λέγοιτο Σολομῶν ἀνθρώ- πους πάντας, σοφίσασθαι δὲ καὶ ὑπὲρ Αἰθάν, καὶ ὑπὲρ Αἰμάν· ἐκεῖνο προσῆκεν εἰδέναι, ὡς Αἰθάν τε καὶ Αἰμάν οὐκ ἐν μνήμῃ, καθάπερ οἱ περὶ Χαλ- κάδ, κατέλειπον τὴν αὐτῶν σωζομένην δόξαν· ἀλλ' ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἐν οἷς καὶ Σολομῶν ἐπὶ σο- φία ἡ· ἰ πάντας κατέπληττε θαύματι, καὶ αὐτοὶ, τοῦτο μὲν μεγέθει φύσεως, τοῦτο δὲ σοφίας πλοῦτι, τῶν Β concinendis periti, quam ob causam erant cunctis admirationi: cum ipsi cynaris, nabliis, cymbalis mirabilia Dei decantarent. Erat autem, arbitror, Merari Æthanis progenitor, qui tertio filiorum Levi ordine censebatur: Æman filius Joelis erat, nepos prophætæ Samuelis; quem sacra oracula stirpitus Core assignant, exinde per carnalem progeniem descendebat Æman. Hæc ad quæsitum tuum primum.

τῆς ἑαυτοῦ ἀποκρίψασθαι μὲν λέγοιτο Σολομῶν ἀνθρώ- πους πάντας, σοφίσασθαι δὲ καὶ ὑπὲρ Αἰθάν, καὶ ὑπὲρ Αἰμάν· ἐκεῖνο προσῆκεν εἰδέναι, ὡς Αἰθάν τε καὶ Αἰμάν οὐκ ἐν μνήμῃ, καθάπερ οἱ περὶ Χαλ- κάδ, κατέλειπον τὴν αὐτῶν σωζομένην δόξαν· ἀλλ' ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἐν οἷς καὶ Σολομῶν ἐπὶ σο- φία ἡ· ἰ πάντας κατέπληττε θαύματι, καὶ αὐτοὶ, τοῦτο μὲν μεγέθει φύσεως, τοῦτο δὲ σοφίας πλοῦτι, τῶν Β concinendis periti, quam ob causam erant cunctis admirationi: cum ipsi cynaris, nabliis, cymbalis mirabilia Dei decantarent. Erat autem, arbitror, Merari Æthanis progenitor, qui tertio filiorum Levi ordine censebatur: Æman filius Joelis erat, nepos prophætæ Samuelis; quem sacra oracula stirpitus Core assignant, exinde per carnalem progeniem descendebat Æman. Hæc ad quæsitum tuum primum.

Davidem semel inunctum scimus; secundo inau- guratum per suffragia tribus Judæ in Hebron; post septem annos a reliquis tribubus communibus suffragiis priorem ejus electionem confirmantibus: summuni quadam ratione Scriptura priorem de- clarationem et generalem in regem inunctionem vocat. Videtur David regium diadema sibi impo- suisse, quantum memoria mihi suggerit, cum Joab apud Ammonitos bellum gerente Remath urbs regia caperetur, sed prius quam Joab illam caperet, rex per suum adventum obsidioni terminum impo- suit, tum enim inter spolia coronam Melchol cepit, et regnavit ipse super captivos; et ut splendidam atque indubiam victoriam se obtinere doceret, suo circumdedit capiti lapidem fulgentem pretioso, pendentem auri talentum coronam:

τῆς ἑαυτοῦ ἀποκρίψασθαι μὲν λέγοιτο Σολομῶν ἀνθρώ- πους πάντας, σοφίσασθαι δὲ καὶ ὑπὲρ Αἰθάν, καὶ ὑπὲρ Αἰμάν· ἐκεῖνο προσῆκεν εἰδέναι, ὡς Αἰθάν τε καὶ Αἰμάν οὐκ ἐν μνήμῃ, καθάπερ οἱ περὶ Χαλ- κάδ, κατέλειπον τὴν αὐτῶν σωζομένην δόξαν· ἀλλ' ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἐν οἷς καὶ Σολομῶν ἐπὶ σο- φία ἡ· ἰ πάντας κατέπληττε θαύματι, καὶ αὐτοὶ, τοῦτο μὲν μεγέθει φύσεως, τοῦτο δὲ σοφίας πλοῦτι, τῶν Β concinendis periti, quam ob causam erant cunctis admirationi: cum ipsi cynaris, nabliis, cymbalis mirabilia Dei decantarent. Erat autem, arbitror, Merari Æthanis progenitor, qui tertio filiorum Levi ordine censebatur: Æman filius Joelis erat, nepos prophætæ Samuelis; quem sacra oracula stirpitus Core assignant, exinde per carnalem progeniem descendebat Æman. Hæc ad quæsitum tuum primum.

Κωλέαν versio Aquilæ κνήμην transtulit: sed exactius loquendo σκέλος esset; quod per alia duo nomina indicatur: intelligo autem μετὰμνηρον κωλήν et μετὰ τὸν μηρὸν ἀκροκώλεον. Nomen enim illud κνήμη, in rebus variis divagatur: solent enim nominare κνήμην, id quod ante σκέλος est, et ad μῦν pertingit: ut quod a retro est nominant ἀντικνήμιον. Idem quoque dicitur id quod componitur e προκνήμιου, et παρακνήμιδος, una cum ob-

VARIÆ LECTIONES

* C. M. ἐγενήθη. ἡ· ἰ Hæc duo verba desunt in Mon. ἰ C. M. recte ἐμπροσθεν.

velante illud carne, et euticula, quam vetus Græcorum lingua κνήμην vocat. Apposuit ergo Samuel κωλέαν coram Saul, illi honorem ante alios exhibens, quem honorem. regni insigne velut consecravit, quasi ipsum oporteret pro populo labores omnes subire, et adire pericula. Ideo superaddidit: « Comeje id quod tibi in testimonium apponitur. » Quod sequitur, in quibusdam veteribus libris legitur παρά τοῦ λαοῦ in aliis παρά τοὺς ἄλλους, εἰ legamus παρά τοῦ λαοῦ, hoc vult: Testimonium tibi exhibui in præsentia populi: sin, παρά τοὺς ἄλλους, per partem tibi præcipuam appositam honorem ante alios eximium exhibui. Nam membra hæc corporis regni præ se ferunt imaginem: nam ut ista in corpore breviora sunt quam multa, tamen substrata sustinent molem totius compositi: ita et regalis firmitas, utcumque in uno aliquo comprimatur coarctata, et sic vacillet, tamen corpus totius reipublicæ compactum continet et substrata sustentat, nec permittit eam in se collisam diffringi. Ast hæc fortassis multo curiosius, quam vox εἰδωλον, explicantur. Tu autem animo valeas atque corpore nec ulterius istiusmodi iis offeras, qui sunt apud inferos: sed apud illos expone, quibus vitæ cursus est ad beneplacitum, quorum mens, oratio, manus non defecerunt.

QUÆSTIO CXVI. [Coisl. Taur. CXXXVIII.] C

'De patria Pauli.

Edita a Montacutio (ep. 246, ad Buschem., p. 377, 378).

Paulus ille divinus apostolus, qui ex inflammato desiderio, et amore Christi, et inexpressibili prædicationis cursu caelestem illam Jerusalem occupatam suam fecit, patriam habuit jam olim a majoribus suis secundum corporis propagationem Giscala (viculus est ille nunc in Judæa olim urbecula censebatur): bello autem Romano parentibus ipsius cum plerisque aliis in captivitatem abductis Tarsum migrarunt, hic ille editus in lucem dicitur, et patriæ ascribatur: « Ego sum, dixit ipse, vir Judæus, natus Tarsi in Cilicia: » benignitate vero Romanorum cum victoria contendente, et ad alienigenas se extendente, concessa fuit facultas partim gratis, pretio partim transcriptionis in nobilitatem et reipublicæ et nominis participandam. Hinc factum, ut parentes Pauli, et ipse per syllabas paucas, secundum humanas leges Romam patriam obtinerent, et rempublicam Romanam: hoc est, quod divinus ille vir insinuavit, inquires apud chiliarcham, qui de civitate Romana pretio contenta prædicabat, « Ego autem liber natus fui; » id est, sorte paterna Romana illa affinitas mihi contigit, nec de materno utero vulgaribus parentibus g'nitus in lucem prodii, sed qui beneficio

A ρακνημίδος, ἅμα τῆς ἐπαλειψούσης αὐτὰ σαρκός, καὶ τῆς δερματίδος, ἦν παλαιὰ τῆς Ἑλλάδος γλώττις κνήμην ὀνομάζει. Παρέθηκεν δ' οὖν ὁ Σαμουὴλ τὴν κωλέαν ἐνώπιον τοῦ Σαοῦλ· τιμὴν αὐτῷ τῶν ἄλλων προαποθέμων· σύμβολον δὲ τὴν τιμὴν ἐξοσιούμενος τῆς βασιλείας· καὶ τοῦ δεῖν αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πάντας ὑφίστασθαι πόνους, καὶ προκινδυνεύειν. Δὴ καὶ ἐπήγαγεν, « Φάγε, ὅτι εἰς μαρτύριον τίθειταί σοι. » Τὸ δ' ἐφεξῆς, ἕνια μὲν τῶν παλαιῶν γραμμάτων, « παρά τοῦ λαοῦ » ἕνια δὲ, « παρά τοὺς ἄλλους, » ὑπαγορεύει· ἀλλ' εἰ μὲν εἴη « παρά τοῦ λαοῦ, » ἀντὶ τοῦ, Ἐνώπιον τοῦ λαοῦ τὸ διὰ μαρτύριόν σοι προσετήνοχα, σημαίνει· εἰ δὲ « παρά τοὺς ἄλλους, » ἀντὶ τοῦ, Ἐξαιρετόν σοι, παρά τοὺς ἄλλους προκρίτω μερῖδι τὴν τιμὴν ἀνήγα. Εἴη δ' ἂν τὰ μέλη ταῦτα τοῦ σώματος καὶ εἰκόνα φέροντα τῆς βασιλείας. Ὅσπερ γὰρ ταῦτα τῷ σώματι τοῦ ζώου βραχύτερα πολλῶν μελῶν ὄντα, ὁμως ὑπεστήρικται, καὶ ἀναβαστάζει τὸν ὅλον τοῦ συγκρίματος ὄγκον· οὕτω καὶ ἡ βασιλικὴ στερέβότης, καίτοι ἐφ' ἐνὶ ἀνδρὶ συστελλομένη, καὶ σαλεύουσα σύμπαν τὸ σῶμα τῆς πολιτείας ἀνέχει τε καὶ ὑπερείδει· καὶ οὐκ ἔξ εἰς αὐτὴν καταπεσεῖν τε καὶ περιθραυσθῆναι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως, καὶ φωνῆς εἰδῶλου περιεργότερον. Σὺ δὲ ψυχὴν καὶ σώματι ἔβρωσ· καὶ μηκέτι τοῖς ἐν ἔδου τὰ τοιαῦτα πρόστεινε· ἀλλ' ἐκεῖνοις, οἷς τὰ κατὰ τὸν βίον εὐροεῖ, καὶ ὁ νοῦς, καὶ οἱ λόγοι, καὶ αἱ χεῖρες οὐ παρεῖθσαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΓ'.

Περὶ πατρίδος Παύλου.

Παῦλος ὁ θεὸς ἀπόστολος, ὁ τῷ διαπύρῳ πύθῳ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγαπήσεως καὶ τῷ ἀνυπερβλήτῳ δρόμῳ τοῦ κηρύγματος, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ αὐτῷ καταλαθόμενος πατρίδα, τὴν ἐκ παλαιῶν προγόνων, καὶ τῆς σωματικῆς γενέσεως τὰ Γίσχαλα (κώμη δὲ νῦν τὸ χωρίον τῆς Ἰουδαίας, πάλαι πολίχνιον χρηματίσαν) πατρίδα λαχὼν εἶχε· τῷ Ῥωμαϊκῷ δὲ ὄρατι τῶν γεννησαμένων ἅμα καὶ πολλοῖς ἐτέροις τοῦ ἔθνους συνεαλωκότων, Ταρσοὺς αὐτῷ τὸ συνενεχθέν, ἐν οἷς καὶ τὰς μητρικάς· ἔλυσεν ὠδίνας, δίδωσι πατρίδα. « Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας; » εἶτα τῆς Ῥωμαίων φιλοτιμίας, τῷ μεγέθει τοῦ κράτους παραμιλλωμένης, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν ἄλλοφύλων τὸ φιλοτιμον D καθυπατευούσης, εἰς τὴν τούτων εὐγένειαν, καὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ὀνόματος, τοῦτο μὲν προίκα, τοῦτο δὲ καὶ χρήμασι πολλοῖς ἀναδραμεῖν ἐχαρίσθη ἐξουσία· γίνεται τοίνυν ἐκ τούτου καὶ τοῖς γονεῦσι τοῦ θεσπεσίου Παύλου συλλαβαῖς ὀλίγαις καὶ νόμοις ἀνθρωπίνους πατρὶς ἢ Ῥώμη, καὶ τὸ Ῥωμαίων πολιτεύμα. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ καὶ ὁ θεὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐπασμημένοιο λέγων πρὸς τὸν χιλιάρχον αὐχούοντα τὴν ἐξ ἔμπορίας Ῥωμαίων συγγένειαν, ὡς « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι, » ἀντὶ τοῦ, Κατὰ κληρὸν μοι κα-

VARIE LECTIONES,

ἡ γλώσσα deest in Moa.

τρῶφον ἢ Ῥωμαϊκῆ συγγένεια κάτσει, καὶ οὐκ ἰδιω-
τεύουσι τοῖς γονεῦσιν λαγόνων μητρῶων προῆλθον
εἰς φῶς, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τοῖς γράμ-
μασιν αὐτοὺς σεμνύνοντος αἵματος. Ὡστε οὐ μόνον
δύο πατρίδες, ὅπερ αὐτοὺς ἀμφισβητεῖς, τῷ τῆς ἀλη-
θείας εὐρίσκονται ῥήτορι· ἀλλ' ἤδη πρὸς ταύταις
καὶ τρίτη· ὣν εἰς μὲν τὰ Γίσγαλα, ἐν τῇ μερίδι καὶ
δικαίῳ τῆς Βενιαμίνιδος φυλῆς ἀναφέρεται· οἱ Ταρ-
σοὶ δὲ τῆς αἰγμαλωσίας ὄνον ἐγένοντο· Ῥωμαίων δὲ τῶν
τεκόντων ἢ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀναγραφῆ
αὐτὸν ἀξίωμα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΖ'.

Ἡ αὐτὴ ἀπορία καὶ λύσις.

Edila a Montacutlo (ep. 247, ad eundem, p. 378, 280).

Ὡςπερ ὁ κλεινὸς Βαρνάβας, τὸ τῆς πραότητος καὶ
συμπαθείας ὡς ἀληθῶς σκεῦος, αἵματι προγόνων
Ἰουδαῖος ὢν, Κύπριον τὸ ἀπὸ τῆς πατρίδος εἶλκε
γένος· καὶ ὁ λόγιος Ἀπολλῶς, ὁ τῷ κηρύγματι τὴν
Ἐφεσον φθάσας, καὶ πρὸς τὴν Ἀχαΐαν διαβάς,
Ἰουδαϊκῆς ὑπάρχων φυλῆς, ὅσα εἰς φύσιν ἀναφέρεται
τῶν γεννησαμένων, διὰ τῆς παροικίας τὴν Ἀλεξάνδρειαν
ἐπεγράφετο πατρίδα· οὕτω καὶ ὁ ἱερὸς Παῦλος, ἐξ
Ἰουδαίων τε φύς, καὶ εἰς τὴν Βενιαμίνιδα φυλὴν
ἀνηγγέμενος, Ταρσοῦς τῶν τεκόντων τὴν Ἑλληνίδα
πόλιν ἐπικηχότων, ἐκτίσατο πατρίδα. Ὡςπερ δὲ πάλιν
ὁ χιλιάρχος, διὰ μὲν τῶν φύων καὶ τῆς ἐνεγκούσης,
ὡς πορρωτάτω τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δίστατο γένους·
χρήμασι δὲ, ὡς αὐτοὺς ἐκεῖνος διωμολόγει, εἰς
τὴν ἐκεῖνων εὐκλειαν ἀνελήφθη· καὶ ὡςπερ ἡ Φιλιππων
πόλις τῆς Μακεδόνων ἐπαρχίας μητρόπολις οὖσα,
καὶ οὐδὲν δίκαιον ἔχουσα πρὸς συγγένειαν Ῥωμαίων,
ὅμως ἠδυνήθη τῷ ταύτης ὀνόματι λαμπρυνθῆναι. Καὶ γὰρ οἱ
κύριοι τῆς παιδείας, ἐξ ἧς τὸ τοῦ Πυθῶνος ἀπηλάθη
πνεῦμα, ἀγανακτοῦντες κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας κηρύκων,
καὶ πρὸς τοὺς στρατηγούς ἔλκοντες τοὺς ἀπαλλάξαντας
τὸ πλάσμα τοῦ δαιμονίου, ἐπέπερ ἡ θεραπεία τῷ
πάθει συναπῆλαιεν αὐτῶν καὶ τὴν ἐμπορίαν,
οἱ οὖτοι οἱ ἀνθρώποι, φασίν, ἐκταράσσοισιν ἡμῶν
τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ καταγγέλλουσιν
ἔθνη, ἀ οὐκ ἐξεστὶν ἡμῖν παραδέχσθαι οὐδὲ ποιεῖν,
Ῥωμαίους οὖσιν. Ὁρᾷ· ὅπως οἱ Φιλιππησιοὶ, τῇ
Ῥωμαίων ἑαυτοὺς ἐπισεμνύνουσι κλήσει. Ὡςπερ δὲ
πάλιν, τούτων ὑστερον, Ἰώσηπος Ἑβραίων τε γνησίας
σπορὰς ἐκπλαστήσας, καὶ αὐτὰ πατρίδα τὰ Ἱεροσόλυμα
κεκληρωμένους, ἐξ ἱερέων τε καὶ ἱερέως αὐτὸ τοῦτο
χρηματίσας, πλὴν πρὸς τῇ Ῥωμαίων κλήσει,
καὶ τὴν Φλάβιος ἐπεγράφετο προσηγορίαν· ὁ γέρας
ἢ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἐπιωνυμία τοῖς Ῥωμαϊκῆν
αὐχοῦσιν τὴν συγγένειαν ἐδίδου. Καὶ οὐ μόνον
Ῥωμαίων αὐτῶν καὶ Φλάβιον ἀναγράφων οὐδαμῶν
ξενίας ὁ Ἰώσηπος ἔάλω· καί τοι πολλῶν τῷ
φθόνῳ κατ' αὐτοῦ βαλλόντων· ἀλλ' οὐδ' ἔνδειξι
εἰσήχθη. Εἰ βούλει δὲ καὶ αὐτῆ τῶν Ἱεροσολύμων
ἢ πόλις, γενεαὶς ὑστέραις· ἐκ τῆς Ἀδριανοῦ
προσωνυμίας τὴν Αἰλίαν κλήσιν λαχοῦσα,

⁶⁶ Act. xvi, 20.

A cotlicillorum Romanorum de eorum affinitate gloriahantur. Ita duæ patriæ, de qua re tibi quæstio instituitur, veritatis illi præconi contingebant; sed erat adhuc tertia; prima nempe, Giscala in tribu Benjamin; Tarsus beneficio captivitatis; Romana civitas per parentes, qui censu Romano describebantur, quæ dignitas per sortem paternam ad illum transibat.

QUÆSTIO CXVII. [Coisl. CXXXIX.] (21)

Eadem dubitatio et solutio.

Quemadmodum præclarus ille Barnabas, comitatis et compassionis vas, per majorum sanguinem Judæus erat, sed patria ortus Cypro: et disertus ille Apollo, qui per suam prædicationem Ephesum occupavit, et inde transit in Achaïam, cum, quod parentes spectat, de tribu Judæ esset, provincia tamen Alexandriina oriebatur; sic et sanctus Paulus, a Judæis ortus, et ad tribum Benjamin relatus, eo quod parentes Tarsum Græcam urbem incolabant, eam sibi patriam habuit: chiliarcha itidem per genitores suos patrem et matrem a Romana origine longissime aberat, sed data pecunia, quod fatetur ipse, in illorum nobilitatem assumebatur: et velut urbs Philippi, Macedonici regiminis metropolis, nec affinitatem habuit cum Romanis ullam, tamen de Romano nomine potuit illustrari: nam herus illius ancillæ e qua spiritus Pythonicus fuit, indignatus contra veritatis præcones, et trahens illos ad magistratum puniendos, qui creaturam Dei a diabolo liberaverat, eo quod per curationem illam illorum quoque lucrum absciderat, «Isti homines, inquit, cum sint Judæi, nostram conturbant civitatem, et quasdam nobis obtrudunt consuetudines, quas admittere non debemus, cum Romani simus». Vides hic Philippenses titulo se Romano venditantes. Et post ea tempora, Josephus a Judaica propagino genuina genitus, et patriam sortitus Jerusalem, o sacerdotum stirpe sacerdos ipse, tamen more Romano Flavius dicebatur: quem illi honoris titulum, Vespasiani prænomen dedit, cum illia commoneam, qui consanguinitate cum Romanis efferebantur? Nec Josepho, qui Romanum et Flavium indigitabat, dicam aliqui ξενίας inscribere; cum tamen ex invidia illi plures adversarentur; sed nec rapiobatur κατ' ἔνδειξιν, ad judicii tribunal: verum et ipsa urbs Hierosolymitana, sequenti sæculo, de Adriani nomine Ἐλιæ titulo insigniebatur, et genus hoc pacto indutum Romanum communiter semper vocabatur. Quemadmodum autem isti omnes, natione et patria cum alienigenæ essent, in civitatem Romanam asciti fuerant;

NOTE.

(21) Hæc quæstio in cod. Taurin. indice non numeratur; inde a Coisliniano differt, cum quo in nu-

mero et ordine circa 138 priores quæstiones consenserat.

sic et beati Pauli parentes cum vitam suam agerent in obscura gente Judæorum, sed ultra communem popularem sortem digni habebantur, qui tribus Romanis ascripti et societate eorum gauderent : Paulus prudenter sortis paternæ successionem, et nobilitatem ad se a parentibus derivatam non ignorabat. Deinceps igitur tibi curæ sit non modo dubia proponere, sed et peculiarem illorum solutionem acceptare, et illa contentum esse : nam si quis dialecticas quæstiones, ab immediatis, et primis et καθ' αὐτὸ conetur solvere, ludibrio habebitur, nec mendacii effugiet actionem ; et si quis in rhetoricis regulas elementares ut necessarias requirat ; si in mathematicis politica theoremata et superficiales persuasiones in medium proferre voluerit, ne quid scædium dicam, ita est et hic ; sed, et si quis etiam historicas quæstiones, non ex historia sed aliunde solvat, non est sperandum posse illum ad historicam veritatem peruenire ; ita et hic.

λαμβάνει · καὶ τοὺς ὅσοι τῶν καθ' ἱστορίαν ζητημάτων ἀνέχουσιν, εἰς μάθησιν ἐλθεῖν τῆς ἀληθείας.

QUÆSTIO CXVIII. [Coisl. CXL, Taur. CXXXIX.]

Cur circumcisus est Christus ?

Edita a Montacutio (ep. 218, ad Georg. Nicomed., p. 380-385).

Profunditas divinæ Providentiæ, per quam Jesus Christus Deus noster in carne sua circumcidebatur, in judiciorum abyssum impervestigabilem humanam exsuperantem cogitationem immergitur : hoc e doctrina beatorum Patrum acceptum ; denique ipsi ad cognitionem cogitationes nostras convertentes, cognoscemus non esse penitus insolubile : imprimis enim caro illi circumcidebatur, ad redarguendum eos qui Vetus Testamentum blasphemabant, et convitiis legislatorem prosequerantur. Cum enim circumcisionem ibi institutam, quod negare non possunt, is subiret, qui bonus, et Deus existeret, aperte patet, legem de circumcisione ferentem et bonum quoque esse, et boni largitorem fuisse, ejusdem, cujus illi erant, participem naturæ. Non enim si quis ex opposito fuisset, bonitatis fons ab ipso guttas aliquas de carne distillantes ostenderet : quocirca, ut patentia contra Patrem ora, vel contra Filium blasphemæ loquentia obturaret (« Omnia enim Patris Filii sunt, ea quæ facit Pater, facit et Filius »), carnem sui præputii circumcidit ; et una sustulit multarum impiarum hæresium occasiones et ansas. Secundo, recolo mecum et istud : Audebat olim impius ille hæresiarcha Apollinarius prodigiosa quædam committisci, quod caro assumpta per Deitatem consubstantialitatem Deitatis simul possideat : carnem scilicet confinxit, qualem volebat, non qualem agnoscit suam natura humana, sed qualem elon-

δημοποιητὸν, ὡς φάναί τὸ ἔπος, τὸ Ῥωμαίων γένος ὑπέδω. Ὡσπερ οὖν οὗτοι πάντες, ἔθνους καὶ πατριδος ὄντες ἀλλόφυλον ἰ, εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐτέλεσαν πολιτογραφίαν · οὕτω καὶ οἱ τοῦ θεσπέσιου Παύλου γονεῖς, οὐκ ἐν τῷ ληληθῆτι τῆς Ἰουδαϊκῆς πολιτείας βιοῦντες, ἀλλὰ καὶ τῶν πολλῶν ἔχοντες τι πλεον, τῆς Ῥωμαϊκῆς πατρίας φυλάται διὰ τῆς ἐγγραφῆς ἐκρίθησαν οὐκ ἀνάξιοι χρηματίζεσθαι · ἐξ οὗ καὶ ὁ σοφὸς Παῦλος διαδοχῆς κλήρω τὴν Ῥωμαίων εὐγένειαν πατρώθεν αὐτῷ κατιοῦσαν οὐκ ἠγνόει. Τὸ λοιπὸν μηκέτι σοι τὸ ἀπορεῖν μόνον · ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὸ ἐπιζητεῖν τὸ οἰκεῖον τῶν λύσεων, καὶ ἀγαπᾶν ἐπιμέλεια γινέσθω. Ὡσπερ γὰρ εἰ τις τὰ κατὰ διαλεκτικὴν ζητήματα, ἐξ ἀμέσων τε καὶ πρώτων καὶ τῶν καθ' αὐτὸ, πειρῶτο διαλύσασθαι, διδοὺς τὸ γελοῖον, οὐδὲ τὴν τοῦ ψεύδους δίκην διαφεύγει · καὶ ἐν ῥητορείᾳ γραμμικᾶς ὁ ἀπαιτῶν ἀνάγκας, καὶ ὁ τῶν κατὰ τὰ μαθήματα θεωρημάτων πολιτικῶς τε καὶ ἐπιπολαίους πίστει ἐπιχειρῶν προκομίζειν παραπλήσιόν τι, ἵνα μὴ ἀσχημονέστερον εἶπω, κατὰ οὐχ ἱστορικῶς, ἀλλ' ἐξ ἐτέρου γένους, ἐλπίδα

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΗ'.

Διὰ τί περιτεμήθη ὁ Χριστός ;

Τὸ μὲν βαθύτερον τῆς Προνοίας, δι' ἣν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς κα' Θεὸς ἡμῶν, σαρκὶ τὴν περιτομὴν ἔσχεν, εἰς τὸν ἀντιφρονήτον αὐτοῦ τῶν κριμάτων βυθόν, τῆς ἀνθρωπίνης ἀναχωροῦν διανοίας, καταδύεται · ἀ δὲ, καὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων διδασκόντων καὶ αὐτοὶ διασκοπούντες συνιδεῖν, οὐχ εὐρίσκομεν ἄπορον. Πρῶτον μὲν ἐπ' ἐλέγχῳ τέμνεται τὴν σάρκα τῶν τῆν Παλαιᾶν δυσφημούντων Διαθήκην, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νομοθετήσαντα ὕβρει βαλλόντων. Δι' ὧν γὰρ τὴν ἐκεῖθεν δοθεῖσαν περιτομὴν, ὡς οὐδ' ἂν αὐτοὶ ἀρνηθεῖεν, ὁ ἀγαθὸς τε καὶ ἀληθὴς Θεὸς ὑπέστη, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς μαρτυρεῖ, τὸν τῆς περιτομῆς νομοθέτην ἀγαθὸν τε εἶναι, καὶ ἀγαθῶν δοτῆρα, καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνόν. Οὐ γὰρ ἂν τινας ὄντος ἐναντίας, ἢ τῆς ἀγαθότητος πηγὴ τὰς ἐκεῖθεν τοῦ νόμου ρανίδας διὰ τῆς σαρκὸς ἐπεδεικνυ προχομένας. Ἴνα οὖν τὰ ἀπόλυτα στόματα, τὰ κατὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ κατ' αὐτοῦ γε τοῦ Υἱοῦ τὴν βλασφημίαν λαλήσαντα ἐπιστομίῃ (« Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ· καὶ, ἀ ποιεῖ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ »), τέμνεται καὶ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας · συνδιατέμνων αὐτῇ πολλῶν δυσσεβῶν αἰρέσεων ἀφορμὰς. Δεύτερον δὲ ἐκεῖνό μοι νοεῖ · ἐτόλμησέ ποτε ὁ δυσσεβὴς Ἀπολιναρίους τερατεύσασθαι, ὡς ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, τῇ προσλαβούσῃ θεότητι τὸ ὁμοούσιον συνδέσειε · σὰρκα γὰρ ἀνέπλαττεν, ὡς ἡβούλετο, οὐχ οἶαν ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσιν οἶδεν · ἀλλ' οἶαν ἢ φαντασία τῶν ἐξεστηκότων λογισμῶν ἐδημιούργει · ἢ τοίνυν ἢ τομῆ τῆς σαρκὸς, καὶ τὸ πρὸς

VARIÆ LECTIONES.

ἰ C. M. 533 f. 239 ἀλλοφύλου. ἢ C. M. 533 f. 210 ἢ τοίνυν.

τὴν θεότητα λαμπρῶς ἀνακηρύττει· ἑτεροφυῆς, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἡμετέραν σάρκα ὁμοουσίον παριστᾷ. Τρίτον δὲ πρὸς τοὺς εἰρημένους, οἱ τῶν Μανιχαίων παῖδες, φαντασίᾳ τὴν σάρκα τῶν Χριστῶν προειληφέναι δογματιοῦνται· ἀλλ' ὡς ὄρξ, προαποτειχίζεται τῇ περιτομῇ, καὶ τοῦτο τὸ δόσφημον. Ἡ φαντασία γὰρ τομὴν καὶ πάθος καὶ ῥύσιν ὀρωμένην αἵματος οὐκ ἀνέχεται· οὐδὲ τὰ τῆς ἀληθείας ἔργα, τὸ πλάσμα καθαρῶς παραδέχεται. Πάλιν Οὐαλεντίνος κενοφωνεῖ, οὐκ ἐκ τῶν παρθενικῶν καὶ ἀχράντων αἱμάτων τὴν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα παγῆναι· κάτω δὲ τῆς εὐσεβείας πσιῶν, ἀνωθεν αὐτῷ ποθεν καταβιβάζει τὸ σῶμα· ἀλλὰ καὶ τούτου πόρρωθεν, ὡς δῆλον, ἡ περιτομὴ τὸ θράσος παραποτέμνεται· καὶ πρὸς τούτοις περιτέμνεται, ἵνα τὸ βέβαιον τῆς δοθείσης ἐντολῆς παραστήσῃ· διαμένειν γὰρ αὐτῇ τὸ ἀπαράβατον μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐξ ὧν ὑπηρετήσατο, μετὰ τοῦ ἀνεπιλήπτου, συγκατασκευάζει. Εἰ γὰρ ὁ μὴ δεηθείς ὅλως περιτομῆς, ὅμως ὑπέρχεται ἂ ταύτην, σχολῇ γ' ἂν τις ἀλοίη τῶν ὑπὸ τῷ νόμῳ ταύτην παρεωραμένους οὐκ ὀφείλων δίκας. Πάλιν τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος φιλατιώτατος ὢν, καὶ τὰς μὴ οὐσας δεινὸς προφάσεις ἀναπλάττειν, εἰ μὴ τὴν περιτομὴν ὑποστᾷς, οὗτος αὐτοὺς τὰ σωτήρια εἰσηγήτο· τίνος ἂν οὐκ ἐνόμιζον περιδράττεσθαι δικαιολογίας διωθούμενοι τὴν διδασκαλίαν ὅτι περ ἀπερίτμητον ὄντα καὶ ἐξ αὐτῆς ἐστίας **P** πάντα λύοντα θεσμῶν, πῶς ἐνῆν παραδέχεσθαι σωτήρια; Ἴνα οὖν αὐτῶν ἀναχώρησιν πᾶσαν ἀποκλείσῃ, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀμάρτημα, μηδεμίαν ἔχωσι χώραν, **C** εἰς τὸν ἀναίτιον περιτρέπεται, περιτεμνόμενος τὴν ἀκροβυστίαν, συναποτέμνει τῶν ἀχαρίστων πᾶσαν εὐπρόσωπον πιθανολογίαν. Σκόπει δὲ μοι κακίον· εἰ μὲν μὴ περιτεμηθεὶς, ἔπαυε τὴν πρᾶξιν, τάχα ἂν τισὶν ὁ Δεσπότης, ὡς ἑαυτὸν ἀπαλλάσσω αἰτίας, καὶ τῆς ἰδίας προθέσεως προϊστάμενος, τὴν τῆς περιτομῆς ἀναίρεσιν διὰ τῶν μαθητῶν ὑπενόητο μεθοδεῦσαι· ἐπεὶ δὲ καὶ περιτέμνεται, καὶ παύει τὸ ἔργον, καὶ ταύτην προαφαιρείται τὴν ὑπόνοιαν τῶν φιλατιῶν. Σὺ δὲ μὴδ' ἐκείνο παραδράμης· τύπος ἦν καὶ σύμβολον τοῦ βαπτίσματος ἡ περιτομὴ· μήπω τοιγαροῦν τῆς ἀληθείας φανερωθείσης, τὸν τύπον ἐπικρατεῖν ἔδει· ἐπιστάσης δ' ἐκείνης ταύτην ὀπωρεῖν. Διὸ περιτέμνεται μὲν τὸ κρύφιον τῆς σαρκὸς, οὐπω τῆς ἐν χάριτι περιτομῆς φανερωθείσης· ἐκείνης δὲ τῷ Δεσποτικῷ βαπτίσματι πάντα περιουαζούσης, καὶ λαμπρὰν τὴν ἀλήθειαν ὑποδεικνυούσης, τὰ ἐν σκιᾷ καὶ αἰνίγματι παρῆρησιάζεσθαι τόπον οὐχ εὐρίσκει. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, ἀναμνησθῆναι κακὴ δεήσει, ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ τὰ ἔθνη πάντα ἐνευλογηθήσεσθαι **q**· ὄρον καθ' ἑαυτοῦ διδοῦς ὁ Θεὸς τῷ δικαίῳ, ποιεῖται λογάδα πάντων ἐθνῶν τὴν ἐκείνου φυλὴν· καὶ οἶνετε σφραγίζων αὐτὴν διὰ τοῦ φυλάρχου τῆς περιτομῆς, τὴν τε πίστιν ἐπισημαίνεται τοῦ πατριάρχου,

A gatæ rationis phantasia, ipsi suggerebat. Quocirca carnis abscissio perspicue prædicat aliam naturam, distinctam a Deitate, quam consubstantialiam nostræ carnis naturæ præstat. Tertio accedunt Manichæi, qui docebant Christum tantum secundum apparentiam carnem sumpsisse: quod per circumcisionem excinditur ut blasphemum: namque apparentia sectionem, passionem, sanguinis emissionem non admittit: nec veritatis opera consistunt cum veritate. Iterum Valentinus fatue deblaterat carnem Verbo adunitam, non e purissimo virginis sanguine solidatam, sed ipse deorsum a pietate decidens, de cælo sursum corpus ei devocat; cujus impium pronuntiatum rejectum manifeste rejicit circumcisio. Ad hoc itaque circumciditur, ut mandatum de circumcisioe datum ratum fixum et firmum manere debere doceat, et non violandum usque ad ejus adventum, cui famulabatur, nec interea calumniis subjaceret. Nam si is, cui non erat opus circumcisioe, circumcisioem tamen subiit: is qui sub lege existens eam transgrederetur, pœnas meritas dare debebat. Tertio cum querula esset gens Judæorum, et calumniis contemendis dedita, nec non egregius artifex comminiscendi prætextus falsos, si incircumciscus salutem ipsis annuntiasset, facilem illi causationem arripuissent: ut doctrinam allatam longe a se rejicerent, cum legem imprimis illum violasse contenderent. Quare, ut amputaret eorum a veritate defectionem, et ne ansam arriperent suum ipsorum peccatum in innocentem transferendi, circumciscus præputio, una amputat ingratorum omnium cum aliquo prætextu plausibilem accusationem. Sed et ulterius attende, si non circumciscus finem circumcisioe imponeret, Dominus forte suspicionem apud quosdam incurrere poterat, quod se ut culpa eximeret, ac suam sententiam obtruderet, et discipulis viam ac rationem præstaret tollendi penitus circumcisionem; circumciscus ipse, ac non aliter cessare fecit hanc suspicionem et ab accusaturis sustulit. Sed nec illud insuper prætereas: erat circumcisio symbolum ac figura baptismi: parfuit ut nequaquam vim suam obtineret typus veritate manifestata, sed illi locum daret. Circumciditur **D** ergo caro in occulta parte corporis, cum nondum circumcisio per gratiam evaporaret, sed cum illa per Domini baptismum omnia collustrasset, et illustrem reddidisset veritatem, quæ fuerant umbræ et ænigmata liberè se exerendi ulterius facultatem non haberent. Præter hactenus commemorata, revocandum est in memoriam, in semine Abrahæ benedicendas esse olim omnes gentes, ita enim justo illi viro, per seipsum juraverat Deus, ita ejus progeniem nationum omnium collectricem facit, quam per tribuum illarum et generis prin-

VARIE LECTIONES.

* C. M. ὑπερέρχεται. ° C. M. περίτμητον. P C. M. αἰτίας. † C. M. εὐλογηθήσεσθαι.

cipem circumcissione consignat, qui et fidem declarat patriarchæ et generationem ejus separatam conservat: juramentum certe transgressionis causam præstitisset, si omnes gentes per communem Servatorem Christum baptizarentur. Quocirca, ut id, quod gratuito pollicitus fuerat Abrahamo, consummatum finem sortiretur, et contra veritatem subortam suspicionem Deus a falsitate juramenti immunem præstaret, (« Nam ego, » dicebat aliquando, « sum veritas et vita, ») circumciditur carne præputii sui, in ipso primo ingressu et primitiis gratiæ: hæc autem est vocatio, benedictio, et adoptio gentium, legalem politiam circumscribens et determinans. Plura hujus generis quis per otium excogitata recolet; quæ lex epistolica, et tua prudentia (nam quid in antedictis habetur, quonon et tacita vestigare liceat?) cum gratum non habeat, supervacaneum addidisse mihi visum est.

QUÆSTIO CXIX. [Coisl. CXLI, Tur. CXL.]

De eo: « Deum nemo vidit unquam. »

Editarum a Wolfio quarta (Cur. Philolog., t. V, p. 708, 715. Galland, t. XIII, p. 718-717, n. 20). — Explanat. o

Egregia tua industria et cura, ad sapientiæ divinæque doctrinæ capita relata, non me solum ad idem studium excitat, sed et unicuique, ut puto, cui animus ab amore rerum præclararum alienus, non suadet, ut res amore indignas magni faciat, laude vero dignas aversetur, idem commendat. Idque tanto magis, quod tu quidem, tantis curis districtus, nihil de studio hoc remittis, quamvis illis quidem singulis curate invigiles, neque ad ætium animique relaxationem spectes, sed ea, quæ ad vitam activam ac patriæ commoda pertinent, etiam magis, quam meditationes tuas, urgeas. Neque vero a præclaris illis tuis et philosophicis meditamentis penitus investigandis prius abstines, quam ad apicem veritatis, quoad ejus fieri potest, perveneris. Beatos igitur prædico eos, quibus hæc in te videre, et ex te audire licet. Tum vero etiam sentio, quam ægre mihi fecerint inimici, et quam pulchro jucundoque spectaculo invidia me privarit, qui videre non possim philosophiam in media republica chorum ducentem, et quidem nostram, atque adeo talem, cujus fructus cælestia largitur. Nos quidem ad exemplum Ægieorum, nec tertium nec quartum locum tenuimus. Ita enim res nostræ comparatæ sunt. Non novi ego tribum, non testam;

καὶ τὸ γένος ἄμα ἐν ἀφορισμῶ συντηρεῖ. Ὁ τοίνυν ὄρκος παραβάσεως ἂν παρεῖχεν αἰτίαν εὐλογουμένων ἢ μὲν ἀπάντων ἐθνῶν διὰ μόνου τοῦ κοινῶ Σωτῆρος Χριστοῦ· οὐ φέροντος δὲ τὸ ἐπίσημον τῆς Ἀβραμικῆς σπορᾶς, ἧτις ἦν ἡ περιτομὴ. Ἴνα οὖν καὶ τῷ Ἀβραάμ τὸ κεχαρισμένον πέρας ἢ ὑπόσχεσις ἀπολάβῃ, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ὑπόληψιν (ἡ δὲ ἐστὶν ὁ Θεὸς, τῆς ψευδορκίας διαλύση· « Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ »)· τέμνεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ἐν τῇ τῆς χάριτος ἀπαρχῇ καὶ εἰσαγωγῇ· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ κλήσις καὶ ἡ εὐλογία καὶ ἡ υἰοθεσία τῶν ἐθνῶν, τὴν νομικὴν πολιτείαν συμπεριγράφων καὶ συνεκπληρῶν. Καὶ πολλὰ ἂν τις ἕτερα τοιαῦτα κατὰ σχολὴν ἐπιθεωρήσοι· ὧν ὁ τε τῆς ἐπιστολῆς νόμος, καὶ ἡ σὴ σύνεσις (τί γὰρ ἐκ τῶν εἰρημμένων οὐκ ἐνῆν καὶ τὰ σεσηγημένα θηρᾶσαι;) ἐπεὶ μὴ ἡδὺ νομίζει, περιτετὸν ἐκρίθη ἡ παράθεσις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΘ'.

Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε.

115. Galland, t. XIII, p. 718-717, n. 20). — Explanat. o

Ἡ καλὴ σου περὶ τὰ οὕτω σοφὰ καὶ θεῖα μαθήματα φιλοπονία καὶ σπουδὴ, οὐκ ἐμὲ μόνον πρὸς ἐπιστροφὴν αὐτῆς διανίστησιν, ἀλλὰ καὶ παντὶ γε, οἶμαι, ὅτι μὴ πάνυ τῶν καλῶν ἕτερος ἔρωσ τὸ φίλτρον ἐκλύων ἀντεπέστησεν τὸ ἀνέραστον (22) θειάζειν τε καὶ κινεῖν ἐπαίνου ἄξια, καθίσταται. Μάλιστα γὰρ ὅτι καὶ τοσεύτας φροντίδας ἔγχευσε οὐκ ἐνδίδως, οἷς καθ' ἑκάστην προνοούμενος ἐπαγρυπνεῖ, οὐδὲ πρὸς τὴν τῶν πόνων ἀνεῖσι καὶ ψυχαγωγίαν ἀναφορᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐπέκεινα τοῦ λογισμοῦ εἰς τὸ δραστηρίον τε καὶ τὸ τῇ πατριδί συνοῖσον ἀντιστρέφεις. Καὶ τῶν οὕτω θαυμαστῶν καὶ φιλοσόφων θεωρημάτων τὸ βάθος διερευνώμενος οὐκ ἀνίεις, ἕως ἂν, ὡς οἶόν τέ ἐστιν, εἰς αὐτὴν τῆς ἀληθείας ἀναδραμεῖν σοι περιγένοιτο τὴν κορυφὴν. Καὶ μακαρίζω τοὺς ὀρώντας ἐπὶ σοὶ ταῦτα καὶ ἀκούοντας. Καὶ τότε λαμβάνω συναίσθησιν τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιχειρίας, καὶ οἶον με καλοῦ καὶ ἡδίστου θεάματος ὀφθόνος ἐστέρησεν, ἐν πολιτείᾳ ἔρῃ φιλοσοφίαν χορεύουσαν, καὶ τότε τὴν ἡμετέραν, καὶ ἧς ὁ καρπὸς τὰ οὐράνια. Ἡμεῖς μὲν οὖν κατὰ τοὺς Αἰγιέας οὔτε τρίτος, οὔτε τέταρτος (23). Εἰς ταύτην γὰρ τὰ ἡμέτερα τὴν λῆξιν. Οὐκ οἶδα τὸ φύλον (24) οὐκ οἶδα τὸ δσπρακον, οὐκ οἶδα εἰ (25) τῷ καθίσκῳ διὰ τοῦ κημοῦ καθιεμένη (26) ψῆφος, οὐκ οἶδα, εἰ τι ἄλλο, τὸ γὰρ πυθόχρηστον λόγιον

VARIÆ LECTIONES.

† C. M. εὐλογουμένον. * C. M. ἐπιθεωρήση.

NOTÆ.

(22) Sic scribo pro ἀνέραστος, et mox ἐπαίνου pro ἐπαίνους. Res per se patet.

(23) Ita scripsi pro τρίτος οὔτε τέταρτος. Proverbium in ignavos et contemptos homines dici solitum, secundum oraculum illud, quod post alios recitat Stephanus Byzant. p. 36:

Ἡμεῖς δ' Αἰγιέας οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι.

Vide ibi Thom. de Pinedo, p. 36.

(24) Codex habet φύλλον, quod, quomodo huc quadret, non video. Ex sequentibus enim patet, agi hic de rebus ad forum pertinentibus. Itaque φύ-

lon scripsi, eo sensu, ut tribus vel ordo aliquis et classis hominum indicetur.

(25) εἰ scripsi pro ἡ, sicut mox sequitur, εἰ τι.

(26) Coisl. καθιεμένη, alter καθημένη, male. Inducatur mos veterum, ex quo judices calculus in eadum demittēbant per κημόν, sive vasculum ex junco vel vimine textum, specilli instar in summo latius, in imo angustius. Vide Ludolph. Kusterum ad Aristophanem Equites, v. 1147, p. 115. Adde Harpocrationem v. καθίσκος.

ἄλλως τε χαιρέτω, καὶ ὅτι οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, πλὴν ὅτι ἅπαντες ἐπιπλήθειον τῶν εἰρημένων, ὡς καὶ αὐτὸς ἄν φαίης, εἰς τὰ νῦν παρόντα τὸν ἡμέτερον βίον περιέστησεν. Ἐμὲ μὲν, ὅτε τὸ γράμμα ἤκεν, νόσος ἐμάστιζε χλαπῆ, μικροῦ μὴδ' εἰπεῖν τι (27) πρὸς τὴν αἰτησιν ταῖς ἐπιχειμέναις ἀληθόσι τὴν ἀδειαν ἐμπαρέχουσα. Ἄλλ' οὖν, ὡς ἐν νόσῳ πιεζόμενος, ἔκεινο ἄν φαίην, ὅτι τὸ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ὑπερούσιον τε καὶ ἀληπτον οὐσίαν οὐκ ἀνθρωπίνην μόνον ἔβην καὶ διάνοταν ἐκφεύγει, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἀνωτάτω καὶ πλησιαζούσας δυνάμεις, αἱ πολλῶν τῶν μετρίων ὑπερ-αναστήκασι φύσεως· οὐ κατὰ τὸν παρόντα μόνον καιρὸν, καθ' ὃν τῶν πολυπαθεῖ τούτῳ σαρκίῳ δεδέμεθα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, ὅτε τὰ πολλὰ τῶν αἰνιγμάτων καὶ ἐσόπτρων ἀποσκευασαμένοις, καὶ τὸ ἀφθαρτὸν ἀντὶ τοῦ φθαρτοῦ περιβαλομένοις καθαρώτερον τε καὶ τελειότερον ἐναστράπτει ἢ ἀλθθεια. Τί γὰρ χρὴ λέγειν, ὡς οὔτε Μωσῆς, ὁ εἰς τῆλικούτον ὕψος ἀρετῆς ἀναδραμῶν, ὥστε τὰ τε ἄλλα τῶν παραδόξων χάριν ἔχων εἶναι αὐτοσυργός καὶ γλύτῃ γεωργεῖν ὡσπερ ἄρουραν τὸν οὐρανὸν, καὶ τροφήν αὐτόθεν αὐτοσχέδιον πολλαῖς μυριάσι ἐπαρκεῖν. Οὔτε Ἥλιος ἢ τοῦ πυρός ἢ φύσις, εἰς ἔκτους ἐπιμεριθεῖσα καὶ ἄρματα, τὴν πρὸς οὐρανοῦς αὐτῶν καθυπηρέτησατο ἀνοδόν. Οὔτε τῶν θεῶν καὶ μακαρίων προφητῶν ὁ χορὸς, οὐμενοῦν οὐδεὶς ἔσχεν εἰς κατάληψιν ἐλθεῖν, τίς τέ ἐστιν καὶ ὅπως ἐστὶν ἢ ὑπερφυῆς τε καὶ ἀκήρατος φύσις Θεότητος. Ἄλλὰ γὰρ ὅτι μὲν ἐστὶ καὶ ὑπέστηκεν, εἰς κατάληψιν ἡμῖν ἔχαρισατο, εἰ καὶ τοῖς μὲν μᾶλλον ἐναυγάζει τὴν χάριν, τοῖς δὲ ἐπιβεέστερον κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκάστην τοῦ κατορθώματος.

Τί ποτε δὲ ἐστὶν, ἢ ὅπως ποτε ἐστὶν, οὐδὲν τῶν ἀπάντων ἑαυτὴν ἀπεγύμνωσεν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰρημένων ἀγίων ἐμπροσθεν Μωσῆ ἐπιποθήσαντι τὸ ἀθέατον οὐ δεδώρηται. Παραμύθητον δὲ πόθου τοῦ ἀτυχήσαντος τῆς σαρκώσεως, καὶ εἴτε διὰ συμβόλων καὶ τύπων ἐκκαλύπτεται τὸ μυστήριον. Τοῖς δὲ ἐν τύποις τε καὶ ὁμοιώμασιν, ὅσα ἐστὶν ἰδεῖν ἀνθρώπῳ δυνατὰ, τὴν οἰκίαν δόξαν τὸ θεῖον ἐνήστραψεν. Ὅτι ἔξ Θεοῦ ἀνθρώπων οὐδεὶς ἐώρακεν, οὔτε δυνήσεται ἰδεῖν, γέμει μὲν τῆς μαρτυρίας τὰ παλαιὰ καὶ ἱερὰ γράμματα, γέμει δὲ ἡ χάρις. Καὶ βίβλος ἄν ὀλόκληρος εἴη ἢ τῶν ἐπιμαρτυρομένων λογίων τὴν γνῶσιν παράθεσις. Καὶ μὴν καὶ ὁ τῶν τοῦ θεοῦ ῥημάτων Παύλου μύστης καὶ κατήκοος, ὁ ῥήτωρ μὲν εὐὸς λόγους, φιλόσοφος δὲ τὰ νοήματα, μᾶλλον δὲ καὶ ὁ τοῦ νοῦ καὶ τῆς γλώσσης τὴν ἀνωθεν ἀποστάζων χάριν, καὶ τῆς θείας ἡμῖν σοφίας ἀναδύζων τὴν ἄβυσσον, οὗτος οὖν ὁ μέγας Διονύσιος (28) λαμπρῶς τε καὶ δριμύως μετέρχεται τὸ, μηδαμῆ τὸ θεῖον, τί ποτε ἐστὶν, μηδέποτε ἀνθρωπίναις ὑποβάλλεσθαι καταλη-

non novi, num cado per specillum immissa sint suffragia; non novi, nunquid aliud factum sit. Oraculum enim illud Delphicum ut alias valere jubeo, ita ad me nihil attinet, nisi quod aliquid dictis simile, quod et ipse facile fatearis, præsentì vitæ meæ conditioni acciderit. Cum litteræ tuæ ad me perferrentur, adeo gravis me vexabat morbus, ut per dolores continuos non permitteret, ut ad petitionem tuam vel verbulum proferre possem. Cum eodē igitur adhuc conflictanti hoc unum dicere licet, quod Numen, omnes essentias superans et incomprehensibile, non hominum solum mentem et oculos, sed et supernas illas Deoque proximas potestates, quæ res naturales longo post se intervallo relinquunt, fugiat: idque non in hoc tantum sæculo, quo corpnsculo, variis imbecillitatibus obnoxio, juncti sumus, sed et sæculis futuris, quando nos, depositis ænigmatibus et perspicillis, incorruptibile pro corruptibili induti, veritatem purius et perfectius perspicimus. Quid enim dicere attinet, quod neque Moses, qui in tantum potestatis virtutisque gradum evectus est, ut, qui alias quoque miracula edendi facultate valeret, lingua sua cœlum, instar terræ, colere atque inde multis hominum millibus cibum sponte et subito natum subministrare posset; neque Elias, cui ignis natura, equorum et currus vices præstans, aditum in cœlum paravit; neque divinatorum et beatorum prophetarum chorus intelligendo assequi potuerit, quæ et qualis sit supernaturalis illa et perfectissima summi Numinis natura. Quod lumen et sit, et persistat, id quidem nosse nobis dedit; quamvis alios largius, alios parcius pro modulo, cuique accommodato, gratia sua collustret.

Quæ vero illa Numinis natura sit, aut qualis tandem sit, nemini omnium patere voluit; quod nec Mosi ipsi, qui ante sanctos illos, quos diximus, viros invisibilem videre cupiebat, concessum est. In solatium tamen desiderii, quod in conspectum incarnationis frustra ferelatur, etiam tunc mysterium illud per symbola et typos revelabatur. In his vero typis et adumbrationibus Summum Numen gloriam suam, quoad quidem hominibus perspicere eam licet, illuccescere voluit. Quod vero Deum nemo hominum viderit, nec videre unquam possit, id quidem frequentibus Scripturæ sacræ, tum Veteris tum Novi Instrumenti, testimoniis abunde constat. Horum oraculorum, id quidem testantium, collectio justum librum efficeret. Ille quoque, qui divini Pauli eloquia audiit et edoctus est, verbis quidem rhetor, sententiis vero philosophus, vel talis potius, qui et intelligentia et lingua sublimiorem stillat gratiam, nobisque diviniore sapientiæ profunda aperit,

NOTÆ.

(27) Colh. pro μὴ δεῖπνεῖν τι.

(28) Est ille Dionysius Areopagita, cujus scripta, quæ hodie falso sub ejus nomine circumferuntur,

pro germanis habuit Photius noster, qui et in Myriobiblo suo codice 1 Theodori Presbyteri librum singularem pro γνησιότητι eorum enarrat.

magnus, inquam, Dionysius præclare et graviter A docet, Divini Numinis essentiam mentibus hominum nunquam subijci. Porro ex magno religionis athleta, qui per omnem vitam multa pertulit, divino, puta, Athanasio (31) multa ejusmodi effata colligere licet, quæ Numen summum sine velamento aliquo, tegumento, aut similitudine ab humano genere, quod ad essentiam et naturam nunquam intelligi posse pronuntiant. Quis vero ignorat, magnum et admirabilem Basilium, regiam illam Ecclesie stolam, optimumque et amantissimum animarum medicum, contra Eunomii hæresin medicinam parantem, inter cætera Pæonia remedia id in primis suppeditasse, quod divina illa et ineffabilis natura nec intelligi nec comprehendi possit?

Præterea ab illo quoque, cui theologi nomine ex B divinis magis sermonibus, quam ex nuda appellatione designari contigit (novi te Gregorium cogitare), quique copiosis et acutis argumentis veritatem hanc asserere instituit, de eodem capite commentatio perscripta est. Denique et ille Ecclesie orator, vel ille potius, qui totum orbem sermonibus, præconio Evangelii aliisque doctrinis plenis, instruxit, ille, inquam, quem sermones sui aurei oris nomine communitè appellari fecerunt, singulari oratione, ad veritatem non minus, quam obsequium flectente, quæ *De incomprehensibili* inscribitur, nihil diligentius, quam idem hoc argumentum urget, et demonstrat. Præter hos innumeros ex doctoribus nostris alios per otium inveneris, eandem sententiam suffragiis suis approbantes, quos totidem verbis eam proposuisse demonstrare possem, nisi me acris morbus doloribus intensissimis vexaret. Interim et tibi ipsi, ea, quæ dixi, et quæ alia sunt, memoria repetenti, facile fuerit, testimonia illa colligere, et miram omnium consensionem perspicere. Mihi quidem nunc suffecerit apponere vocem illam, quam angeli incorporei eo tempore, quo lotus apostolorum chorus, Dominum et Deum nostrum una cum eo, quod ex nobis assumpserat, in cælum receptum videns mirabatur et stupebat, clare promulgarunt, illis dicentes: « Quid statis cælum intuentes? hic Jesus, a vobis sublatus, eo modo revertetur, quo illum in cælum proficiscentem vidistis⁸⁷. » Abibat scilicet, ut una cum eo, quod assumpserat, in sinum Patris reciperetur, quemadmodum antea in his terris ita conspiciebatur, ut carne nostra exterius munitus, et humana forma indutus appareret. Divinum itaque illud

⁸⁷ Act. 1, 2.

(29) Vide Dionysium, *De divinis nominibus*, cap. 1, tom. I Opp. ejus edit. Corderianæ p. 437, seqq. et alii.

(30) καὶ δὲ, Colbert.

(31) Vid. Athanasium, tom. I Opp. ed. Montefalcon. p. 94, 227, etc. et tom. II, p. 243, 268 et 274.

(32) Posterius hoc τὸ ἐστὶν ex Colb.

(33) Sic scribo cum eodem pro τὸ, pendet enim sequente κληρωσάμενῳ.

ψεισιν (29). Καὶ δὲ (30) καὶ τοῦ μεγάλου τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστοῦ, ὃς βίον τοὺς ἄθλους ἠνέγκατο, τὸν θεσπέσιόν φημι Ἀθανάσιον (31), πολλὰς ἔστι λαβεῖν τὰς ῥήσεις, αἷ τὸ θεῖον χωρὶς τινος παραπετάσματος καὶ προβλήματος ἢ ὁμοιώματος ἀληπτον παντελῶς, ὅσα γε εἰς οὐσίαν καὶ φύσιν, τῷ ἀνθρωπίνῳ γένοι ἀνακχυρῶνται. Τὴν δὲ τῆς Ἐκκλησίας βασιλείον στολήν, τὸν θαυμαστὸν καὶ μέγαν Βασίλειον, τὸν ἀριστόν τε ἅμα καὶ ἡδιστόν τῶν ψυχῶν ἰατρὸν, τίς οὐκ οἶδεν, διπερ κατὰ τῆς εὐνομίου λύσεως κερνῶν τὸ φάρμακον, ὡς ἐν τι τῶν Παιωνίων ἀλεξημάτων, καὶ τοῦτο δὲ τοῦτο τὸ (32) τῆς θείας καὶ ἀρρήτου φύσεως ἀληπτόν τε καὶ ἀνεπινόητον παρεστήσατο;

Καὶ μὴν καὶ τῷ (33) ἀπὸ τῆς θεϊότητος τῶν λόγων μᾶλλον ἢ διὰ τῆς κλήσεως κληρωσάμενῳ τὸ (34) χαρακτηρίζεσθαι τὸν θεολόγον (οἶδα Γρηγόριον ὡς ἐνόησας) λόγοις ὅτι μάλιστα πυκνοῖς τε καὶ δριμύσι τοῖς ἐνθυμήμασι ἰχνηλατοῦντι τὴν ἀλήθειαν περὶ ταύτης ἀναγράφεται τῆς ὑποθέσεως (35). Ἀλλὰ γε δὲ καὶ τῷ ῥήτορι τῆς Ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ τῷ μετὰ Παῦλον τὴν περιγίειον πᾶσαν τοῖς τοῦ κηρύγματος λόγοις καὶ τῆς ἄλλης παιδαγωγίας πολίσαντι, καὶ τοῦτω δὲ, τοῦτω, οὐ τὸ στόμα οἱ λόγοι χρυσοῦν τῷ κόσμῳ ἐγνώρισαν, λόγος βέβαιον πολὺ μετὰ τῆς ἀληθείας τὸ πειθήμενον, ὃς ὁ *Περὶ ἀκαταλήπτου* ἐπιγράφεται (36), οὐδὲν ἕτερον μᾶλλον, ἢ τὸ προκείμενον σπουδάζει, καὶ ἀπεδείκνυσιν. Καὶ μυρίους ἄλλους τῶν θείων ἡμῶν Πατέρων εὖροι ἂν τις κατὰ σχολὴν, ὁμογνώμονα τοῖς εἰρημένοις τὴν ψήφον ἐξάγοντας, οὐς εἰ μὴ (37) τὸ πικρὸν τῆς νόσου τὴν ὀδύνην ἐπέτεινεν, τάχα ἂν καὶ αὐταῖς λέξεσι τὴν γνώμην παρεῖχον δεικνύοντας. Πλὴν ἀλλὰ σοὶ γε ῥῥῶδιον ὑπόμνησιν λαβόντι τῶν τε εἰρημένων, καὶ τῶν ἐπιλειπομένων, τὰς μαρτυρίας εἰς ἓν ἀθροισάμενον τὴν ἐκ πάντων συμφωνίαν θαυμασίαν οἶαν θεάσασθαι. Ἡμῖν δ' ἄρχει τὰ νῦν καὶ τῶν ἀσωμάτων μόνον ἢ φωνῆ παρατεθείσα, ἣν ἐπειθὶ τῶν ἀποστόλων ὁ χορὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Θεὸν ἡμῶν μετὰ τοῦ προσλήμματος, ἀναλαμθανόμενον βλέποντες, κατεπλήττοντο καὶ ἐτεθήπεσαν, διαρρήδην ἀπεφήναντο πρὸς αὐτούς: « Τί ἐστῆκατε ἐμδλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν, οὗτος ἐλεύσεται, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. » Ἐπορεύετο δὲ δηλονότι τοῖς πατρικοῖς καὶ μετὰ τοῦ προσλήμματος ἐνιδρυθήσεσθαι κόλποις, ὡσπερ καὶ πρότερον ἐπὶ γῆς ὤρῳτο πρόβλημα φέρων τὴν σάρκα, καὶ τὴν ἀνθρώπου μορ-

NOTÆ.

(34) τὸ scripsi pro τῷ.

(35) Passini hoc agit Gregorius, in primis vero in λόγοις θεολογικαῖς quinque, qui leguntur tomo I Opp. p. 519 seqq.

(36) Quinque exstant D. Chrysostomi λόγοις περὶ ἀκαταλήπτου, contra Anomæos dicti. Lege eos tom. VI edit. Savilianæ, p. 389 seqq., Ducæanæ tom. I, p. 292 ἑ. γ. α., et Montefalconianæ tom. I, p. 444 seqq.

(37) Colb. pro οἱ μὴ.

φῆν περικείμενος. Οὐκοῦν καὶ εἰς αὐθις κατὰ τὴν ἰδέαν τε καὶ φύσιν ἐμφανισθήσεσθαι, εἰς γῶσιν τε καὶ κατάληψιν ἀφικέσθαι τὸν κοινὸν Δεσπότην ὁ ἱερός χρησμός ἰδεδείκωσεν. Καὶ τότε ὄρα μοι, τίσιν. Οὐ γὰρ τοῖς τυχοῦσιν, οὐδ' ὅσοι μικρῷ τῷ μέτρῳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἰς ἐπίπνοιάν τε θέσαν καὶ θεωρίας ὕψος, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ὑπερνήχουσιν, ἀλλ' αὐτοῖς ἐκείνοις, οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ τοῦ λόγου γεγενῆσθαι συμπάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πλάστου προεκρίθησαν. Σὺ δέ μοι τὰ τε ἄλλα ἔρρωσο, καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα Θεῷ καθαρὸν συντηρῶν εἰς τοῦ βίου τὰ κύματα ἰλαρὸν πνεύσαις αὖραις διαπερῶν, καὶ τῆς ἐκείθεν ἄλμης ὑπερνηχόμενος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚ'.

Τι θελοῖ τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν, τὸ, « Πάντοτε καὶ νῦν δοξασιθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματι μου, » κ. ε. (38);

Editorum a Wolfio quinta (l. c., p. 715-719, Galland. p. 717-718, n. 21, p. 142). — Expositio textus Philipp. 1, 20.

Ἡ τοῦ ῥήτορος τῆς ἀληθείας φωνή, ἡ, ὡς « Πάντοτε καὶ νῦν δοξασιθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματι μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου (39), » πόθου μὲν αὐτῆ (40) προχέεται σεβασμίου τε καὶ ἱεροῦ, ἐλπίδος δὲ βέβηκεν φύσιν ἀγνοούσης θνητῆν, τοιαύτην δὲ τὴν διάνοιαν ὑποδηλοῖ. Πάντοτε ὁ Χριστὸς ἐν τῷ σώματι Παύλου ἐμεγαλύνετο, καὶ ὅτε δεσμοῖς αὐτὸν καὶ μάστιγι ἐνταλαπωρεῖσθαι συνεχώρει, καὶ θανάτου πρὸ πυλῶν ἐρρίφθαι, καὶ ὅτε ἐξέλικε αὐτὸν καὶ ἀνήρπαζεν ἐκ μέσων τῶν ἀνιαρῶν. Οἷς μὲν γὰρ ἐναυλεῖν ἠφίετο, καὶ τοῖς εἰς θάνατον ἄγουσι συνεπλέκετο, πειρασμοῖς ἐθεδιότατο καὶ ἐκρατύνετο τῆς εὐσεβείας τὸ κήρυγμα. Λογιζομένων τῶν ὄρωντων τὰ Παύλου δεσμά, καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ὑπομονὴν ἐκπληττομένων, καὶ τῷ θαύματι πρὸς ἐπιστροφὴν διανισταμένων, ὡς εἰ μὴ θεῖόν τι καὶ πινάληθες τὸ παρ' αὐτοῦ κηρυσσόμενον καθεστήκει, οἷκ ἂν ἑαυτὸν μυρλοῖς χαίρων καὶ ἀφορήτοις εἰδίδου κακοῖς, ἐνὸν παυσάμενον ἀπαλλάττεσθαι τῶν ἀλγεινῶν καὶ μὴ θάνατον εἰς ἀγῶνα καλεῖν. Ἐμεγαλύνετο τοίνυν εἰκότως διὰ τούτων ὁ Χριστὸς, τοῦ κηρύγματος εἰς βεβαίωσιν τοῖς πολλοῖς, ἀφικνουμένου, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμπλατυνομένου ψυχαῖς. Πάλιν δὲ, ἦν ἡ ἐξέλικεν αὐτὸν καὶ ἀνήρπαζεν κινδύνων ὀλεθρίων, αὐτόθεν ἐμεγαλύνετο. Οὐδὲ γὰρ τινος ἀνθρωπίνης ἦν ἐπινοίας ἐκ μέσου χειρὸς φωνώσης, καὶ τοῦ αἵματος διψῶντων κακῶν, ἀπαθῆ πολλὰκις ἀπολύεσθαι τὸν ἀγωνιστὴν, ἀλλὰ θεῖα τις καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων χάρις ἦν, ἡ παρ' ἐλπίδας τὸν θεράποντα ρυομένη καὶ διαλύουσα τὰ δεινά. Πῶς ἐλύετο τὰ δεσμά; Πῶς ἐξέπιπτον αἱ ἀλύσεις; τὸ φῶς τίς ὑφῆπτεν τῷ οἰκήματι (41); πῶς περιήστραπτεν ὕλον τῆ ἀγλῆ πληροῦν, μηδεμιᾶς ὕλης ὑπηρετουμένης τῆ

A oraculum confirmat, communem Dominum nostrum eadem specie formaque iterum fore conspicuum, oculisque nostris et cognitioni obvium. Vide vero, quibus illud sit eventurum. Non sane quibusque, neque illis etiam, qui exigua mensura alios homines, quod ad afflatum divinum cognitionisque præstantiam, ut de virtutibus aliis non dicam, superant; sed ipsis illis, qui ab ipso Conditore digni præ aliis habiti erant, ut ab initio spectatores Verbi, et ad totum hominum genus ejusdem interpretes et administrati essent. Ita tu et alias vale, et animum corpusque Deo intemeratum servans, secundisque ventis usus, præsentis vitæ fluctus supera, salsumque hoc mare emetire.

QUÆSTIO CXX. [Coisl. CXLII. Taur. CXLl.]

Quid significat dictum Apostoli: « Semper et nunc quoque Christus glorificabitur in corpore meo, » etc.

Expositio textus Philipp. 1, 20.

Vox illa præconis veritatis, quæ ait: « Semper et nunc quoque Christus in corpore meo glorificabitur, sive per vitam, sive per mortem, » ex desiderio quodam religioso et sacro profluit, simul vero ad spem aspirat, quæ mortalem naturam ignorat. Sensum vero hunc refert, quod Christus in corpore Pauli semper sit magnificatus, sive eum vinculis et ferulis affligi, mortisque adeo periculis objici pateretur Deus, sive illum ex mediis vexationibus eriperet, et vindicaret. Illis enim tentationibus, vel mortem ipsam minantibus, cum quibus conflictari et depugnare jubebatur, præconium pietatis firmabatur et stabiliebatur. Qui enim Pauli vincula calamitatesque cum ratione perspiciebant, et patientiam in illis probatam admirabantur, illi ipsa hac admiratione ad conversionem excitabantur, cogitantes, nisi præconio ejus divini aliquid et verissimi subesset, se ipsum infinitis et vix tolerabilibus non fuisse objecturum, cum, a sententia discedens, molestiis illis liberari potuisset, nec mortis periculum subire debuisset. Hoc itaque modo Christi gloria convenientissime amplificabatur, quandoquidem præconium illud quam plurimis ratum fiebat, hominumque animis indigebatur. Quando ab altera parte Deus illum ex præsentissimis periculis eripiebat, etiam tum Christus glorificabatur. Neque enim humani erat consilii et opis, athleticam hunc ex mediis manus sanguinolentæ, aut improborum hominum, sanguinem sitientium, consilii illæsum exire. Divinæ potius et plus quam humanæ gratiæ beneficium id erat, quæ scilicet servum illum a motis malis omnibus, præter expectationem, liberabat. Quomodo enim vincula sol-

NOTÆ.

(38) Philipp. 1, 20, ubi tamen pro δοξασιθήσεται legitur hodie μεγαλυνηθήσεται, ad quem locum nulla codicum varietas in collectione Milliana apparet. Scilicet et hic, ut alias, Photius memoriæ suæ nimum tribuit. Ipse tamen niox verbum δοξάζεσθαι per μεγαλύνεσθαι exprouit.

(39) Deesse videtur λέγουσα.

(40) Sic scribo pro αὐτῆ.

(41) Humani aliquid passus hic est Photius. Neque enim l. c. lumen carceri illatum aliunde, s. d. candela a custode carceris postulata, v. 29, dicitur. Ea huc retulit, quæ Petro acciderunt Act. xi, 17.

vebantur? quomodo decidebant extensæ⁸⁸? quis lumen inferebat carceri? quomodo illud splendore suo totum perfundebat, cum nullum flammæ alimentum suppeteret? unde carcer ille solus concutiebatur? Quomodo aperiebantur fores? quomodo tot et tanta accidebant, nisi vis manus, omnia perficientis, se exseruisset? Utraque igitur ex parte Christi gloria in corpore Pauli amplificabatur, sive præco divinus acerbis et morti proximis cruciatibus exerceretur, sive Christus athletam hunc sanguinolentis insidiantium consiliis præter naturam et præter expectationem superiorem ostenderet. Hoc itaque modo, tum per vitam, hoc est per ea, quæ vitam illi præstabant et vindicabant, tum per plagas et cruciatu, qui mortem conciliare poterant, Christus, Deus noster, tanquam fons sapientiæ et potentæ in Pauli corpore glorificabatur. Nihil vero obstat, quin doctoris nostri verba et prædicationem subijciamus. Cum enim altera vice Neronis tribunali sisteretur, post primam apologiam, dimissus; altera vero illa vice, quando Neronis crudelitas immani impetu in pessima quæque ferebatur, vitam gladio amisit; dicere utique poterat, Christus in corpore meo magnificabitur, sive per vitam, sicut nunc, quando ex manu adversante mortemque intentante me eripuit; sive per mortem, quæ mox consequetur, quando agonotheta ille me maximo certamine non destituet. Conveniens enim fuisse videtur, ut athleta hic non ante fatisceret, neque cursum, humanis viribus superiorem eo mortis genere, quod natura commune facit, interverteret, sed fas potius erat, ut ipsa ejus mors, ipseque ad desideratum præmium abitus et lucta humanæ naturæ vires superaret. Hoc igitur, hoc, inquam, Paulus, qui non sibi, sed Christo vivebat, qui omnibus omnia fiebat et erat, ante indicat et docet discipulos, ne scilicet in posterum (Pauli enim vita vere insigne munus erat et præcipua post Deum salus, cui scilicet malorum copia inflicta erat) perturbatio quædam et ægritudo, spe omni abjecta, animos eorum opprimeret, quæ in summam eos tristitiam præcipitans, spem omnem everteret, ipsosque in pietatis studio segnes efficeret. Possumus vero etiam alium horum verborum scopum investigare, qui, ut alia taceam, ante pedes positus erat. Quis vero ille? Is utique, quod Paulus dicat, sicut Christus semper et per omnem vitæ suæ cursum in corpore suo magnificatus sit, cum fortiter omnia perpeteretur, vitamque amaret præsentem præstantiorem, eodem vero tempore liberatus insolentius aliquid, et mortali fide majus perciperet; Ita nunc quoque in ipso luctæ fine eundem magnificatum iri. Glori-

⁸⁸ Act. xvi, 26.

φλόγι; Πόθεν μόνον κατεσειέτο τὸ δεσμοῦ τρίτον; Πῶς ἀνεῳγνυνο αἱ θύραι; πῶς ἐκεῖνα τὰ μύρια καὶ παράδοξα ἐγεγόνει, εἰ μὴ τῆς πάντα κρατοῦσης ἡ δύναμις ἐπεδείκνυτο χειρὸς; Δι' ἀμφοῖν οὖν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ σώματι Παύλου ἐμεγαλύνετο, ταῖς τε πικραῖς καὶ θανατηφόροις βασάνοις ἐγκαρτεροῦντος τοῦ κήρυκος, καὶ δι' ὧν ὑπερφυῶς ταῖς τῶν ἐπιβουλεύοντων μαιφονίαις καὶ παρὰ δόξαν ἀνάλωτον ἐτίθει καὶ ἀπεδείκνυεν τὸν ἀγωνιστήν. Οὕτως οὖν καὶ διὰ τῆς ζωῆς, τουτέστι τῶν ζωοποιούτων καὶ διασωζόντων, καὶ διὰ τῶν θανάτου παραιτίων πληγῶν καὶ βασάνων, ἡ τῆς σοφίας καὶ δυνάμεως πηγὴ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ Παύλου σώματι ἐμεγαλύνετο. Οὐδὲν δὲ κωλύει τὰ τοῦ διδασκάλου βήματα καὶ πρὸς ῥῆσιν ὑπογράφειν. Ἐπεὶ γὰρ δεῦτερον τῷ Νέρωνος βήματι παρέστη, καὶ τὴν μὲν πρώτην (42) ἀπολογίαμένοσ ἤφειθη, τὸ δεύτερον δὲ, πρὸς πάντῃ τῆς Νέρωνος ὠμότητος ἀσχετῆ ῥύμη φερομένης, ξίφει τὸν βίον ἀπολιμπάνει, τοῦτο νῦν ἀν εἰη λέγων, ὅτι Μεγαλυθῆσεται Χριστὸς; ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, ὡσπερ νῦν ἐκ χειρὸς παλαμναίας καὶ φονώσης ἀφαρπάζων με, εἴτε διὰ θανάτου, ὡς ὑστερον ἔσται, μηδὲ τοῦ κεφαλαίου τῶν ἄθλων ἀποστεροῦντός με τοῦ ἀγωνοθέτου. Ἔδει γὰρ, ὡς εἴκειν, μὴ προαποκαμεῖν τὸν ἀθλητήν, μηδὲ τὸν ὑπὲρ ἀνωρωπον δρόμον κοινῶ τῆς φύσεως διακοπῆναι θανάτῳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς τὸ ποθοῦμενον ἔξοδον ἄθλων εἶναι καὶ ἀγώνισμα κρείττω φύσεως γηγενούς. Τοῦτο δὲ οὖν, τοῦτο ὁ μὴ ζῶν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ, ὁ τοῖς πᾶσι πάντα καὶ γινόμενος, καὶ ὢν, προὑποφαίνει, καὶ προαναδιδάσκει τοὺς μαθητάς, ἵνα μὴ μετὰ ταῦτα (μέγα γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς καὶ πρώτη μετὰ Θεοῦ σωτηρία ἡ Παύλου ζωὴ τοῦ πάθος ἀθρόον διαδοθέντος) θόρυβός τις καὶ τάραχος τῷ ἀνεπίστῳ τὰς ψυχὰς αὐτῶν διασειῃ, καὶ εἰς ἀμήχανον ἀθυμίαν ἐμβαλῶν πασαν αὐτοῖς ἐλπίδα συγκαταστρέψῃ (43), καὶ πρὸς τὴν εὐσέβειαν καταστήσῃ ὀκνηρούς. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον τῶν βημάτων θηρᾶσαι σκοπὸν, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἀλλ' οὖν παρὰ πόδα τέως ὑπάρχοντα τῷ ῥητῷ. Τίς οὖν οὗτος; Ὡς πάντοτε, φησὶν, ἐν ὅλῳ τῷ τοῦ βίου διαστήματι ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστὸς ἐν τῷ τοῦ Παύλου σώματι, πάσχοντος μὲν ἀνδρείως, καὶ κρείττον ἢ κατὰ βίον φιλοῦντος τὸ ζῆν, ἀπαλλασσομένου δὲ ξένον (44) ἀκούσαι (45) καὶ πίστεως μεῖζον D θητῆς· οὕτω (46) καὶ νῦν μεγαλυθῆσεται, καὶ ἐν αὐτῷ τῶν ἀγωνισμάτων τῷ τέλει. Μεγαλυθῆσεται δὲ ἐκ τε τοῦ μὴ παθεῖν τὸν ὑπασιπιστὴν ὁμολῶς καὶ ἐκ τοῦ παθεῖν. Ἡκων γὰρ ὁ γεννάδας οὗτος; ἐπ' αὐτὸ τὸ τελευταῖον στάδιον τῶν ἄθλων, ἀφίεται μὲν τὰ πρῶτα τοῦ θανάτου καὶ τῆς σφαγῆς, λόγῳ ἀληθείας; καὶ γνώμῃ θεοσεβεῖ διαλυσάμενος τὰς αἰτίας, μᾶλλον δὲ τῆς παντοκράτορος φιλοτιμησαμένης ἐνταῦθα δεξιᾶς, καὶ δηλονότι ἐμεγαλύνετο ἐν τῷ Παύλου σώματι ὁ Χριστός. Πάλιν δὲ τὸ δεύτερον· οὐ γὰρ εἶδι

NOTÆ.

(42) Πρώτην addidi ex Colbert. Conf. II Tim. iv, 16.
(43) Pro συγκαταστρέφει, ut mox καταστήσει.

(44) Colb. pro ξένον.

(45) Ἀκούσαντος; malim, ex vocum structura.

(46) Sic Colb. pro οὕτω.

τὸ περὶ τὸν Παῦλον θαῦμα φιλοτιμίας μόνον ὁρᾶσθαι Δεσποτικῆς, ἔδει δὲ ἄρα καὶ τὰ ἐκείνου ἐναστράφαι λαμπρότερον. Δοιπὸν ὁμῶς πρὸς πάντα διὰ τὸ κήρυγμα χωρεῖ, καὶ αὐτοῦ τοῦ ξίφους, καὶ αὐτῆς τῆς σφαγῆς ὑπερορῶν, καὶ μόνον ἓνα διώκων σκοπὸν, πάντα δεύτερα τῆς ἀληθείας ἐλέγχειν, καὶ πρὸς τὸν κηρυττόμενον βέβημενον τοῦ αἵματος ἀπειθεῖν, δι' οὗ δηλονότι πάλιν ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστός.

altera vice. Neque enim singulare et admirandum Domini studium in Paulo conspici tantum, sed et ipsius Pauli res clarius emicare debebant. Reliquum itaque erat, ut ipse propter Evangelii præconium omnia sustineret, ipsumque adeo gladium, et necem ipsam parvipenderet, et ad unam tantum scopum contendens omnia sibi veritate inferiora esse ostenderet, atque adeo sanguine madens ad eum, quem prædicaverat, properaret. Hoc vero ipso Christus iterum magnificabatur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PKA'.

Τίνα ἦν τὰ ὑστερήματα τοῦ Χριστοῦ, ἅπερ ὁ Παῦλος ἐπλήρωσεν;

QUÆSTIO CXXI [Coisl. CXLIII, Taur. CXLII].

Quæ fuerunt illa, quæ Christo deerant, quæque Paulus completit⁸⁸?

Editarum a Wolfio sexta (l. c., p. 719-726. Galland. p. 719, 721, n. 22).

Τῶν ἀποστολικῶν ῥημάτων ἡ προτεθεισα περι- B κοπή διπλῆν ἐκφέρεται διανοίας ὁδόν. Οἱ μὲν τὸ ὑστερήμα λαβόντες οὕτως ἀπλῶς, ὡς τὸ πρόχειρον ὑποβάλλει τῆς φωνῆς, φασὶ τὸν θεσπέσιον εἰρηκέναι Παῦλον, ὅτι τὰ ὑστερήματα τῶν θλιψέων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ἀναναπληρῶ (47), καὶ βούλεσθαι δηλοῦν, ὡς εἶπὲν ἐνέλιπε Χριστὸς τοῦ παθεῖν, ἐγὼ ἐν τῷ σώματι μου ἀναναπληρῶ (48) καὶ συνεπισχύνοντες (49) τὴν δianoian ταύτην, ὡς περ, φασί, δέδοται τοῖς ἀποστόλοις μελίζονα τελεῖν ἢ κατὰ Χριστὸν σημεῖα· καὶ πάλιν, ὡς περ αὐτὸς ὁ Παῦλος ἰρᾶται τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν ὑψηλότερόν τι διαπραττόμενος· ἐξὸν (50) γὰρ αὐτῷ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἐρέσθαι οὐκ ἐτρέφετο· καὶ τοιαῦτα ἕτερα τίνα· οὕτω καὶ τὰ ὑστερήματα τοῦ Δεσπότου τῷ οἰκίῳ ἀνεπλήρου σώματι. Ἄλλ' οὕτω μὲν θεωρηθήσασιν C ἔνιοι. Οἱ δὲ αὐτόθεν βαρὺ νομίζοντες τὸ στερηῆσαι τινος (51) τὸν Χριστὸν ἐν τῷ παθεῖν· τί γὰρ ὤφειλεν, τί δ' οὐχ ὑπέστη ἐπιρραζόμενος, χλευαζόμενος, ἐπιθουλάς φέρων, ἐνέδρας, ὕβρεις, ὄνειδη, οἰκοθεν, ἐξωθεν, καὶ τὸ τελευταῖον, σταυρὸν καὶ κακούργων θάνατον; Ὁ δὲ ταῦτα παθὼν, καίτοι βῆδιον ἔχων τὸ φυγεῖν, καὶ πάντα προῖκα καὶ δωρεὰν δι' ἡμᾶς, πῶς ὑστερηῆσαι λέγοιτ' ἂν τινος, ἢ παραλιπεῖν ὅλως, ὧν ἔδει παθεῖν; Τὸ δὲ δύναμιν λαβεῖν μελίζονα τέρατα τελεῖν, εἰ μὴ Χριστὸς αὐτὸς ἦν ὁ τῆς δυνάμεως χορηγός, οὗ τὴν εἰρημένην μόνην δianoian περιθάψοι ἂν, ἀλλὰ καὶ ἀτοπωτέραν πολλῶν δυσφημιῶν ἀναρῆπισειεν (52) ἂν, ἥς ἡ φύσις (53) (ρίζης γὰρ ἐκφύονται τῆς αὐτῆς) πρὸς τὴν ἡγησαμένην ἀναφῆρεσθαι δικαία ἐστίν, καὶ οὐχὶ τῶν λαμβανόντων τὸ θαῦμα, ἀλλ' ἡ τοῦ χορηγούτος χάρις, τοῦ θαυμάζεσθαι τὴν ὑπερβολὴν ἔχει. Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου

Proposita hæc verborum Apostoli series duplici ratione exponitur. Alii enim vocem ὑστερήμα sensu simplicissimo, qui maxime obvius est, accipientes, divinum Paulum statuunt dixisse se reliquias perpressionum Christi vicissim in corpore suo esse suppleturam, atque adeo id sibi velle: Si quid Christus in perpressionem sua reliquum fecerit, id ego in corpore meo suppleo. Hanc expositionem confirmaturi ajunt: Sicut Apostolo potestas majora Christi illis miracula patrandi facta est; sicut etiam Paulus ipse amplius aliquid, quam Dominus præcepta postulabant, præstitit (cum enim ex Evangelii præconio alere se potuisset, non tamen inde se aluit): ita, ut alia his similia taceantur, reliquias Domini in suo corpore supplevit⁸⁹. Atque ita quidem sentiunt nonnulli. Alii vero non ferendum putant, ut de Christi perpressionem quidquam diminuat. Quid enim ille pati debuit, quod non sit perpressus, maledictis obrutus, delusus, pravis consiliis, insidiis, injuriis, probris, tum domi, tum foris, expositus, denique vero crucem, maledicorum supplicium, tolerans? Qui vero talia perpressus est, quæ effugere facile poterat, idque nostra tantum causa, quomodo is destitui aliquo, aut quidquam reliquum fecisse dicatur? Quod vero dicitur facultatem accepisse majora miracula edendi, nisi Christus facultatis illius auctor sit et habeatur, id quidem non solum illam, quam modo diximus, expositionem fovere possit, sed aliam quoque sententiam, illa insolentior, cujus origo et ratio (ex eadem enim utraque radice nata est) ad antecedentem illam referri debet! Scilicet non illos, qui facultatem hanc acceperunt, admirari oportet,

⁸⁸ Coloss. 1, 24. ⁸⁹ I Cor. ix, 14, 15.

NOTÆ.

(47) Colb. pro ἀναπληρῶ, recte quidem. Ita enim codices plerique legunt, lectionisque hujus efficaciam Noster mox urget.

(48) Ita iterum Colb. pro altero, quod modo dixi.

(49) Colb. pro συνεπισχύνοντες, quod huc prorsus non quadrat.

(50) ἐξὸν scripsi pro, ἐξ ὧν. Conf. not. 54.

(51) Ita scribendum putavi pro, τοῦ στερηῆσαι τι, quod Coisl. et pro, τὸ στερηῆσαι τι, quod Colb. habet.

(52) Hóc malui pro ἀναρῆπισειεν.

(53) φύσις scripsi pro, φύγη. Ita jubet et sensus, et verbum ἐκφύονται, quod mox sequitur.

sed gratia conferentis habet, quod maxime admiremur. Quod porro Paulus ex Evangelio victum sibi non paraverit, cum tamen potuisset, id laude quidem dignum erat, ipsique salutare. Ne scilicet criminandi occasionem faceret, qui eam sollicite quærebant, a libertate hac abstinuit, etiam hic Domini sui præcepto munitus, qui re ipsa admonuit, ut, quamvis per legem et naturam multa facere nobis liceat, scandalo tamen, quod proximo objici possit, recogitato, a libertate illa abstinemus. « Ne enim, inquit, offendamus illos, abi ad mare, projice hamum, tolle piscem, qui primus ascendit, et quem, aperto ore ejus, inveneris staterem, illum accipe et dato illis pro me et te⁵⁵. » Interim hæc Paull actio laudem promeretur. Qui enim non? Nullum tamen argumentum præstat, quo constet Christo quidquam defuisse. Propter dictas itaque rationes nonnulli, hanc dicti vocisque ὑστερήματα notionem aversantes, aliam asserunt, et sequentem sententiam significari contendunt. Tria sunt eorum, quæ acta erant, genera. Alia enim sunt majora, alia media, alia vero ultimum locum tuentur. Quando itaque divus Paulus ait: « Ὑστερήματα passionum Christi in corpore meo suppleo, » postrema passionum Christi, et ultimum locum occupantia, eum innuere aiunt, tanquam quæ in corpore suo suppleat; quasi diceret, Calamitates meæ, tantum abest, ut cum Christi illis comparari possint, ut illas non cum majoribus comparare audeam, imo nec cum mediis conferam, sed cum ultimis tantum et postremis conjungendas esse censeam. Quæcunque enim hominis natura pro Christo vel faciat, vel patiat, eorum nihil est, quod in eundem censum venire possit, nec perpressus.

Multa vero sunt, aiunt illi, quæ hæc cogitata confirmant. « Ego enim sum, inquit Apostolus, extremus apostolorum, nec dignus qui vocer apostolus⁵⁶: » item, « Persequor, ut assequar⁵⁷: » nec non: « Mortem Jesu in corpore circumferens, ut etiam vita Jesu in corpore ejus manifestetur⁵⁸. » Quomodo itaque Paulus illius, qui omnia gratis et nostræ causa fecit et sustinuit, reliquias supplevisse dici unquam potest? Taceo alia his similia. Jam valde quidem posterior hæc expositio rei ipsi consentanea erat futura, nisi vox ὑστερήματα in Veteri et Novo Codice frequenter occurreret. « Nunquid, inquit, vobis defuit⁵⁹? » Et: « Nec quidquam deficit timentibus illum⁶⁰. » Et: « Non puto quid-

⁵⁵ Matth. xvii, 27. ⁵⁶ I Cor. xv, 9. ⁵⁷ Philipp. iii, 12. ⁵⁸ II Cor. iv, 10. ⁵⁹ Luc. xii, 35. ⁶⁰ Psal. xxvii, 10.

Α ἐξην (54) τρέφεται οὐκ ἐτρέφετο, ἔργον μὲν ἐπαινετὸν καὶ μακάριον. Ἴνα γὰρ μὴ λαθῆν (55) ὁπ τοῖς (56) ζητοῦσιν αἰτίαν εὐρεῖν, τῆς ἐξουσίας ἀφίστατο. Δεσπότου δὲ κἀνταῦθα περιφρουρούμενος ἐντολῆ, δι' ἧς, κἀν νόμῳ καὶ φύσει πολλὰ τοῦ πράττειν ἐλεύθεροί ἐσμεν, τὸ τοῖς πλησίον σκάνδαλον ἀντιπαραθεῖς ἔργῳ προὔτρεψατο τῆς ἐξουσίας ἄγειν σχολῆν. « Ἴνα γὰρ μὴ σκανδαλισωμεν αὐτοὺς, φησὶν, πορευθεὶς εἰς θάλασσαν, βάλε ἀγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβαλόντα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὐρήσεις στατήρα. Ἐκεῖνον λαβὼν, ὅς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Ἄλλ' ἐπαινετὴ μὲν ἡ Παύλου πράξις (πῶς γὰρ οὐ;), οὐδὲν δ' ἐχέγγυσεν παρεχομένη πρὸς τὸ ὑστερήσαι τι τὸν Χριστόν. Διὰ γοῦν τοὺς εἰρημένους λογισμοὺς οὐκ ἀγαπῶντες; Ἐνιοὶ τὸ ῥηθὲν, εἰς ἑτέραν δόξαν ἄγουσι τὸ ῥητόν, καὶ τὸ ὑστερήματα λέγουσι νυνὶ τοιοῦτον ἀναπτύσσειν τὸ σημαινόμενον. Τρεῖς εἰσι τῶν πραττομένων αἱ πράξεις. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶ μεῖζω, τὰ δὲ μέσα, τὰ δὲ τὴν ὑστάτην ἀπέλιπε χώραν. Τὸ γοῦν εἰπεῖν τὸν θεσπέσιον Παῦλον, (57) ἐ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ (58) ἐν τῇ σαρκὶ μου ἀναπληρῶ, σημαίνειν φασὶ, οὐτὶ τὰ ὑστατα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἐσχάτην ἐπέχοντα χώραν, ταῦτα ἐγὼ ἐν τῷ σώματι μου ἀναπληρῶ (58)· τουτέστι, τὰ ἐμὰ πάθη τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ παραβάλλεσθαι τοῖς Χριστοῦ, ὥστε οὐ μόνον τὴν (59) πρὸς τὰ μεῖζω σύγκρισιν οὐ τολμῶ (60), ἀλλ' οὐδὲ τοῖς μέσοις συντάττεσθαι, τοῖς ὑστάτοις δὲ καὶ τελευταίοις, ἀγαπητὸν ἐμοὶ τὸ συνεξετάζεσθαι. Ὅσον γὰρ ἀν ἀνθρώπου φύσις ὑπὲρ Χριστοῦ πράξις καὶ πάθη (61), οὐδὲν ἐστὶν ἀντάξιον, οὐδ' ἐγγύς, ὧν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθεν.

quidquam ad illa accedit, quæ ipse pro nobis est

Πολλὰ δ' ἀν εἴη, φασὶν, τῇ τοιαύτῃ συνάδοντα θεωρεῖν. « Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶ, ἀπόστολος ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος » καὶ, « Διώκω εἰ καὶ καταλάβω. » Καὶ, « Ὁ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέρων, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ φανερωθῆ. » Πῶς τοῦ (62) πάντα προῖκα καὶ δωρεάν πράξαντος καὶ παθόντος ὑπέσθημα (63) λέγοιτ' ἀν ἀναπληρῶσαι, καὶ πολλὰ τοιαῦτα; Καὶ λίαν μὲν ἦν ἀρμοζόμενον τὸ τῆς δευτέρας διανοίας εἶδος, εἰ μὴ πολλαχῶς τὸ ὑστερήματα ἐν τε τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Νέῃ φερόμενον Γραφῇ. « Μὴ τινος γὰρ, φησὶν, ὑστερήσατε; » καὶ, « Οὐκ ἐστὶν ὑστερήματα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » Καὶ, « Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκεῖναι. » Καὶ, « Ὑστε-

NOTÆ.

(54) Colb. pro ἐξ ὧν. Conf. not. 50.

(55) Colb. pro λαθεῖν.

(56) Hoc malo ex Coisl. pro συζητοῦσιν, quod est in Colb.

(57) Verba illa, ἐν τῇ σαρκὶ μου — θλίψεων τοῦ Χριστοῦ, festinantis librarii lapsu, ex Coisl. exciderant, in Colb. recte suppleta.

(58) ἀναπληρῶ, Colb. vid. not. 47 et 48.

(59) τὴν Colb. recte pro τὰ.

(60) Ita scribo pro τολμᾶ.

(61) Sic scribo pro πράξει καὶ πάθει.

(62) Colb. τοῦ pro οὐ.

(63) Sic Coisl. Legerim ego ὑστερήματα, vei ὑπέσθημα, siquidem posterior hæc vox ad sensum esset accommodata.

ρηθεις οὐ κατενάρκησα οὐδενός· τὸ γὰρ ὑστερήμα A
μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοί. » Καὶ ἐν πλεο-
σιν ἄλλοις τῆς φωνῆς εὐρισκομένης οὐκ ἔστι βῆρον
λαβεῖν τὴν τοιαύτην διάνοιαν, δι' αὐτῆς ἀναπτυσσο-
μένην, ἀλλ' ὡσπερ προεληφται. Οὕτω καθρωόμεν
τῷ ἔθει τῆς Γραφῆς τὸ ὑστερήμα τὴν χρεῖαν παρ-
εχόμενον τοῦ σηματομένου. Ἐκατέρας οὖν τῶν εἰ-
ρημένων ἐπιδισταζομένης ἐννοίας, εἰς τὸ ἀστασίαστον
ἂν καὶ τρίτη δι' αὐτῶν προκύψασα, καὶ τὰς ἐκατέ-
ρωθεν λαβὰς μέθοδον ἐκεῖθεν συνευπορήσασα δια-
φυγεῖν, τοιαύτη τις ἂν εἴη. Δεῖ δὲ τῷ μὲν ὑστερή-
ματι, ὡς ἔθος, χρῆσθαι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, καὶ μη-
δὲν περὶ τὴν λέξιν καινοτομεῖν. Ἀναναπληρώ-
σει (64) δὲ πῶς ὁ Παῦλος ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ τὰ
ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ; τοῦτό μοι
συνδιασκόπει θοιπὸν. Οὐχ ὅσα Χριστὸς ὄφειλον πα-
θεῖν οὐχ ὑπήνεγκεν, οὐμενοῦν· οὐδὲ γὰρ τι ἄλλω
ὑστερήσεν· ἀλλὰ καὶ ὑπερεπλεόνασεν ἡ χάρις αὐ-
τοῦ εἰς ἡμᾶς. Ποῖα οὖν ὑστερήματα ἀναναπληροί;
Ἔσθ, ἐτ' ἔτι (65) τῷ ἀνθρώπου (66) βίω ἐπεδήμει
ὁ Σωτὴρ καθ' ὃν καιρὸν ὁ Παῦλος ἐκήρυσεν (67),
ἐπαθεν ἂν διδάσκων, καὶ διὰ τῆς παρουσίας ἔτι (68)
τοῦ πλάσματος προνοούμενος, ἐκεῖνα νῦν πάσων ὁ
Παῦλος ἀναναπληροί τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων
τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ μᾶλλον ἐγγύτερον καὶ τῆ
τοῦ βήματος ἐμφάσει. Οὐ γὰρ ἀπλῶς φησιν, Ἀναπλη-
ρῶ, ἀλλ', Ἀναναπληρῶ, τουτέστιν, Ἀντὶ Δεσπότη
καὶ διδασκάλου ὁ δούλος ἐγὼ καὶ μαθητῆς τὴν ἐκεῖ-
νου διακονίαν ὑπελάθων, καὶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλί-
ψεων αὐτοῦ ἀναναπληρῶ. Ἄ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ὑπ-
έστη, μὴ παραθέμενός μοι τὴν διακονίαν, ἐπεὶ παρ-
έλαβον ταύτην, εἰκότως καὶ τὰ ὑστερήματα τῶν
θλίψεων αὐτοῦ ἐν τῷ σώματι μου ἀναναπληρῶ. Ὅτι
δὲ διάδοχοι τῆς Δεσποτικῆς διακονίας κατέστησαν οἱ
μαθηταί, καὶ ἀλλαχθὲν μὲν ἔστιν οὐ χαλεπὸν συν-
εἶναι, ἀρκέσει δὲ πάνταυθα Παῦλος ἑαυτῷ. Ἔ τὰ γὰρ
πάντα, φησιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος
ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν
διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. » Καὶ, « Ὑπὲρ Χριστοῦ
πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν,
δεόμενοι ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. »
Ἄσπερ οὖν τὸν τῆς καταλλαγῆς λόγον ἐκλήρωσαντο
οἱ μαθηταί, καὶ πρεσβεύουσιν ὑπὲρ Χριστοῦ, οὕτω
καὶ, ἅσπερ ἐμελλεν πάσχειν, ἔτι τὴν διακονίαν αὐτοῦ
ἐκπληρῶν, αὐτοὶ ταῦτα ἐν τῷ σώματι αὐτῶν εἰκότως
ἀναναπληροῦσιν. Καὶ [ἐκ] τούτων μάλιστα Παῦλος,
ὅς θαρρῶν τοῖς ἔργοις λέγει (69), « Οὐδενός τῶν ὑπὲρ
λίαν ἀποστῶλων ὑστερήσα. » Καὶ σκόπει, ὅπως ἡ
τῆς θεωρίας ταύτης ἐπιβολὴ οὐδὲν προὔπεσχετο
κομψόν. Τὸ τε γὰρ ὑστερήμα οὐκ ἐκδιάζεται, ἀλλ'

quam mihi deesse; » Item: « Indigens enim non gra-
vis fui cuiquam; inopiam enim meam fratres sub-
levarunt ⁶⁵. » Porro in pluribus aliis locis, in quibus
vox hæc invenitur, non facile eam, quæ modo al-
lata est, notionem, sed illam, quæ antea est pro-
posita, deprehenderis. Videmus itaque, vocem ὑστε-
ρήμα ex usu Scripturæ defectum rei, de qua sermo
est, inferre ⁶⁶. Quod si tamen de alterutra harum
expositionum dubitandum adhuc videatur, ad com-
ponendam omnem controversiam tertia etiam, quæ
ex utraque promicat, et difficultates utriusque evi-
tandi viam ostendit, afferri possit in hanc senten-
tiam. Vocem ὑστερήμα eo sensu, qui Scripturæ
sacræ est familiaris, accipere, nec nova consecrari
oportet. Quomodo vero Paulus reliquias calamita-
tum Christi in corpore suo supplere potuit? De hoc
superest, ut mecum disquiras. Cave, ita hoc acci-
pias, ac si Christus non omnia quæ perpeti debebat,
perpessus sit: neque enim quidquam ulla in re re-
liquum fecit; sed gratia ejus superabundavit. Quas
igitur reliquias Paulus supplet? Eas scilicet, quas
Salvator, siquidem adhuc inter homines fuisset,
cum Paulus præconio Evangelii fungeretur, docens
ipse, et præsens creaturæque suæ curam agens,
perpessus erat, has, inquam, perpessionum Chri-
sti reliquias Paulus ipse patiens, pro ipso supple-
bat. Hoc scilicet etiam ad verbi, quo utitur, effi-
caciâ propius accedit. Neque enim simpliciter
ait ἀναπληρῶ, sed ἀναναπληρῶ, h. e. Pro Domino
et magistro servus ego et discipulus ministerium
ejus suscipiens reliquias prope passionum ejus vi-
cissim suppleo. Quæ enim ille perpessus est, cum
nondum mihi hanc provinciam credidisset, eorum,
postquam illam suscepti, reliquias in corpore meo
supplere convenit. Quod vero discipuli successores
Domini in ministerio suo constituti sint, etiam
aliunde non difficulter intelligitur; hic vero Paulus
ipse sibi suffecerit. « Omnia enim, inquit, ex Deo
sunt, qui nos sibi reconciliavit per Jesum Christum,
nobisque conciliationis ministerium tradidit ⁶⁷. »
Item: « Pro Christo legatione fungimur, tanquam
Deo obtestante per nos pro Christo: reconcilie-
mini Deo ⁶⁸. » Sicut igitur verbum reconciliationis
nacti sunt discipuli, et atque adeo pro Christo lega-
tione funguntur; ita etiam ea, quæ Christus adhuc
perpessus erat, si ministerio illo amplius esset
perfunctus, ipsi quoque in corpore suo convenien-
ter pro ipso sustinent et implent; inter eos vero
vel maxime Paulus, qui factis suis confusus, dicit:
« Nullo eorum, qui valde sunt apostoli, inferior

⁶⁵ II Cor. xi, 5. ⁶⁶ ibid. 9. ⁶⁷ II Cor. v, 18. ⁶⁸ ibid. 20.

NOTÆ.

(64) Ita Colb. pro πάντα πληρώσει.

(65) Sic scribo pro ἔτε τι, quod est in Coisl. Conjecturam firmat tum sensus, tum mox sequens ἔτι.

(66) In Coisl. est ἀνθρώπων. Legi etiam posset ἀν-

θρώπων.

(67) Coisl. male et nullo sensu, ἐκείρουσεν.

(68) ἔτι ex Colb. pro τε τά, Coisl. iniani.

(69) Coisl. male: ὁ θαρρῶν τοῖς ἔργοις λέγειν.

sum". » Vide vero præterea expositionem hanc A ita comparatam esse, ut nihil affectati secum ferat. Vox enim ὑστερήμα nullam vim patitur, sed ex consueto Scripturæ usu explicatur. Paulus vero illa ὑστερήματα supplet, non quæ simpliciter reliqua facta sint, aut, quod Salvatori quidquam defuerit, quod absurdum dictu foret; sed illa, quæ, si ministerium hoc Paulo aliisque discipulis suis non commisisset, perpessus erat, et exantlaturus, quemadmodum antea præconio ipse fungens, et regnum cælorum annuntians, perpetiebatur. Sed hæc quidem studio tuo præclaro velificantem dixisse, suffecerit. Si quis posteriorum rectiora perspexerit, nec illa mihi displicebunt.

QUÆSTIO CXXII [Coisl. CXLIV, Taur. CXLIII].

« Non est nobis lucta adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, adversus mundi hujus rectores, adversus spiritualia nequitiae in cælestibus ». »

Editorum a Woldo septima (l. c., p. 726-752. Galland. p. 721-722, n. 23).

Principatus et potestates vocat spiritus in aere versantes et malos, non quasi illi potestatem in nos vel suo quodam jure, vel divinitus haberent, sed quod nos ipsi peccatis nos reddimus obnoxios, quorum satores et statores sunt dæmones; qui proinde dominium et potestatem per ea, quibus ipsi morigeramur, in nos exercent. Idem enim vir sanctus ait: « A quo enim vincitur aliquis, illius quoque servus factus est ». » Quando igitur ab illorum incitantis et consiliis superamur, et in peccata, quæ volunt, perpetranda ruimus, fieri non potest, quin eosdem dominos et tyrannes eorum, qui inde in nobis excitantur, affectuum constituanus. Sanctissimi enim Spiritus libertate hoc modo privati, nostroque, quo liberi fruebamur, jure spoliati, nos ipsos in servorum peccatisque obnoxiorum ordinem transcribimus. Propterea illos nequitiae spiritus non simpliciter principatus et potestates, sed mundi rectores et quidem mundi hujus appellat. Mundum vero hic non, quod alias Scripturæ receptum est, structuram ex coelo, terra, iisque, quæ media intercedunt, constantem, appellat: absit, ut ita statuamus; sed mundum vocat homines, mundanas et carnales cupiditates consecrantes, atque ea, quæ sensibus blandiuntur, mentemque effeminatam reddunt, depereuntes. Hoc sensu Salvator de discipulis suis dicebat, « quod non sint de mundo ». » Manifestum enim est, quod et illi ad mundum, tanquam opificium Dei, sicut totam hominum genus, pertinebant. « Eosdem vero ex mundo non esse » ait, hoc est, non erant ex illis, qui fluxus et inanibus mundanæ vanitatis et fraudis delinimentis caperentur. Voces porro illas, in τοῖς

εις τὸ ἔθος ἀνῆκε φέρεσθαι τῆς Γραφῆς, καὶ τὰ ὑστερήματα ὁ Παῦλος ἀναπληροῖ, οὐχ ὅσα ἀπλῶς ὑστερήσεν, οὐδ' ὅτι ὑστερήσεν τι ὁ Σωτὴρ, ὑπερ ἢ φορτικόν· ἀλλ' ὅσα μὴ παραθέμενος τὴν διακονίαν Παύλῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμιληταῖς, ἔπαθεν ἂν καὶ ὑπέστη, καθ' ὃν τρόπον καὶ πρὶν κηρύσσειν καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν ὅσον ἀφοσιώσασθαι σου τὴν καλὴν φιλοπονίαν εἰρήσθω ταῦτα. Εἰ δέ τις καὶ ἀψιγόνων ἀμεινόν τι θεωροῖη, ἐμοὶ δὲ ἄρα καὶ τοῦτο φίλον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PKB'.

« Οὐκ ἔστιν ἡμῖν πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πορνείας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. »

Ἄρχαι καὶ ἐξουσίας ἐκάλεσεν τὰ ἐναέρια καὶ πονηρὰ πνεύματα, οὐχ ὡς ἀρχὴν ἡμῶν ἢ ἐξουσίαν τινὰ ὀκνοῦν ἢ ἀνωθεν ἐσχηκότων, ἀλλ' ὡς ταῖς ἀμαρτίαις ἑαυτοῦς ἡμῶν ἐκδεδωκότων, ὃν εἰσιν οἱ δαίμονες ὑποσπορεῖς τε (70) καὶ ὑποφῆται, ἐκείνων (71) τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν, δι' ὧν πράττομεν τὰ αὐτῶν θελήματα, παρεσχημένων. Καὶ γὰρ φησὶν ὁ αὐτὸς ἱερὸς ἀνθρώπος: « Ἢ γὰρ τις ἡττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται. » Ἡττώμενοι γοῦν τοῖς ἐκείνων ἐρεθισμοῖς καὶ ὑποθήκαις, καὶ, πρὸς ἃ βούλονται τῆς ἀμαρτίας ἔργα, φερόμενοι, εἰκότως ἂν τοὺς ἀρχοντας καὶ ἐξουσιαστέας τῶν ἐν ἡμῖν ἐκείθεν φρονημένων παθῶν καθιστώμεν, ἅτε δὴ τῆς μὲν ἐλευθερίας τοῦ παναγίου Πνεύματος, καὶ τὸ τῆς αὐτεξουσιότητος ἀφηρημένοι κύριον, εἰς δούλους δὲ ἑαυτοῦ; καὶ ὑπευθύνους τῆς ἀμαρτίας γραψάμενοι. Διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς τὰ τῆς πορνείας πνεύματα τὰς ἀρχάς καὶ ἐξουσίας καλεῖ, ἀλλὰ τοὺς κοσμοκράτορας καὶ τοῦ κόσμου (72). Κόσμον ἐναυῖθα, ὡς ἔθος τῇ Γραφῇ, οὐ τὸ δημιουργήμα τὸ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν μέσῳ προσαχθέν, ἀπαγε· ἀλλὰ κόσμον τοὺς τὰ κοσμικὰ φρονήματα καὶ σαρκικὰ ἐπανηρημένους, καὶ πρὸς τὰ τὰς αἰσθησεῖς θέλγοντά τε καὶ ἐκθηλύοντα (73) ἐπτοημένους, καθ' ὃ σημαϊνόμενον καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν, περὶ τῶν μαθητῶν, « ὅτι οὐκ εἰσιν ἐκ τοῦ κόσμου. » Ἐβδληγον μὲν γὰρ, δι' ὅτι οὗτοι (74) ἐκ τοῦ δημιουργήματος ἦσαν, ὡσπερ (75) καὶ σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος. « Ἄλλ' οὐκ ἦσαν, φησὶν, ἐκ τοῦ κόσμου, » τούτέστιν, οὐκ ἦσαν ἐκ τῶν ἐπτοημένων πρὸς τὰ φθαρτὰ καὶ ἐπίκηρα τῆς κοσμικῆς μεταίτητος καὶ ἀπάτης. Τὸ δὲ, « ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » τινὲς μὲν τὸ πρόχειρον τοῦ φιλανθρώπου προτιμησάντες, μεταπλάττοντες τὴν τῆς λέξεως ἀρχὴν, οὐκ

» II Cor. xii, 41. ¹ Ephes. vi, 12. ² II Petr. ii, 49. ³ Joan. xv, 19.

NOTÆ.

(70) Colb. pro ὑποσπορεῖσθαι.

(71) ἐκείνων scripsi pro ἐκείνα.

(72) Excidisse puto τούτου. Sic enim habet contextus.

(73) Coisl. ἐκθηλύοντα.

(74) καὶ οὗτοι, addidi ex Colb.

(75) ideum pro ὡς.

ἐπουρανίους (76), ἀλλ', ὑπουρανίους, ἐξακούουσιν, οὐχ A οὕτως τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς ἐχούσης, καὶ φασὶ τὰ δαιμόνια καλεῖσθαι ὑπουράνια, τουτέστι τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας. Καὶ γὰρ κἀν τε περὶ ἀέρα, κἀν τε περὶ γῆν αὐτῶν ἢ διατριβῆ, οὐδὲν ἤττον ἂν ὑπουράνια ῥηθεῖη. Ἀλλὰ τούτων μὲν κἀν ἡ διάνοια οὐκ ἀσεβῆς, ὁμοῦς ὁ μεταπλασμός οὐκ εὐσεβῆς. Οὐ δεῖ γὰρ οὐδ' ὅλως, οὐδ' ἐπ' ἐνὶ γράμματι, παραχαράττειν τὰς λέξεις τὰς ἱερὰς, μάλιστα γὰρ (77) ὅτι καὶ τῆς ἀπαραχαράκτου λέξεως ἐχούσης, ὡς ἔφην, ἀνεμποδίστως ἢ τοῦ ῥητοῦ πρόβεισι διάνοια. Καὶ γὰρ ὑπουράνια καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ οὐρανοῦ εἰωθεν καλεῖσθαι, οἷον ὁ ἀήρ· καὶ οὐδὲν κωλύει, τὰ ἐν αὐτῷ διατριβόντα (78), τουτέστι τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας δαιμόνια, ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ διατριβῆς οὕτως ὀνομάζεσθαι.

Πνευματικά δὲ εἴρηται, ὅτι σαρκὸς καὶ αἵματος οὐ μετέχει, ἀλλὰ ἀϋλόν τινα καὶ ἄσαρκον τὴν οὐσίαν ἀπ' ἀρχῆς ἐκλήρωσαντο. Ἀκολουθότερον δ' ἂν τις καὶ τοῦ προκειμένου φαίη, ὡς ὑπουράνια ἐνταῦθα τὴν εὐσεβείαν τε καὶ τὰς ἀρετὰς ἐπυνόμασε. Καὶ γὰρ διὰ ταῦτα τὴν τῶν οὐρανῶν κληροδοτούμεθα βασιλείαν, καὶ ἔστι ἡμῖν ἡ πάλη ἐπὶ τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας, ἐν ταῖς ἀρεταῖς τε καὶ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἡμῶν μὲν κατορθοῦν ταῦτα σπουδαζόντων, ἐκείνων δὲ τὸν θανάτον αὐτοῖς τρόπον ἀντιτιθέντων, καὶ πάλιν πόλεμον (79) ἀναδειχόμενον. Διὸ σοφῶς (80) ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος καὶ ἀρμοδιῶς ἔφη, ὡς C « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη ἐπὶ σὰρκα καὶ αἷμα, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας, » τουτέστι, τὰ μῆτε σαρκὶ μῆτε αἵματι συνδεσμένα δαιμόνια. Καὶ τότε ἐν τίσιν καὶ περὶ τίνων ὁ πόλεμος; « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » φησὶν, τουτέστι ἐν τοῖς προξένοις τοῦ οὐρανοῦ σκηνώματος, ὅπερ ἔστιν, ὡς εἴρηται, ἢ εὐσεβεία, καὶ τῶν ἀρετῶν ὁ χορός. Εἰ δὲ τις (81), « ἐν τοῖς ἐπουρανίοις » προχειρότερον ἐκλαβεῖν θέλοι αὐτὴν τὴν ὑπουράνιον κατοικίαν, καὶ οὕτω (82) ὁ τῆς εὐσεβείας νοῦς εὐδοῦται. Καὶ γὰρ ἡ ἐπὶ αὐτοῦ ἔστι πάλη, ἡμῶν μὲν ἀγωνιζομένων τυχεῖν τῆς οὐρανοῦ κληροδοσίας, ἐκείνων δὲ τοῦ στερηῆσαι ταύτης καὶ ἡμᾶς, ἐξ ἧς αὐτοὶ καταπεπτῶκασιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΚΓ'.

Διὰ τί Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐπιγράφεται τὸ βιβλίον. καίτοιγε οὐ τῶν δώδεκα πράξεις περιέχει, ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς μὲν θαύματα καὶ διδασκαλλὰν ὀλίγην (83) τῶν ἀποστόλων, ἐφεξῆς δὲ εἰς Παῦλον κινεῖται πᾶσα ἡ πραγματεία;

Editarum a Wulfo octava (l. c., p. 730-732. Galland. p.

722, 723, n. 24). — De titulo Actuum apostolorum. Actuum apostolicorum, inquit, liber vocatur, quamvis duodecim apostolorum acta non comple-

NOTÆ.

(76) Id quidem in nullo codice adhuc inventum est. Gundlingius tamen ita legi volebat, contra quem vide, quæ in Curis meis ad Ephes. l. c. disputavi.

(77) Colb. recte pro κάλλιστα γε.

(78) διατριβόντα ἐν αὐτῷ, ex Colb. addidi.

(79) Idem pro πολέμιον.

(80) Sic scribendum pro σοφός, quod est in Coisl.

(81) ::; Colb. recte pro τοῖς.

ἐπουρανίους nonnulli, id, quod primum obvium est, illi, quod humanius est, præferentes, mutato vocis initio non ἐπουρανίους, sed ὑπουρανίους legunt (quamvis ita quidem codices sacri non habeant), dicuntque δαίμονια ὑπουράνια, hoc est *spiritualia nequitia*, appellari. Quamvis enim sive circa aerem, sive circa terram illa versentur, utrinque ὑπουράνια vocari posse. Sed quanquam hæc eorum cogitata non impia sint, mutatio tamen illa non est pia. Nullo enim modo, ne ad unam quidem litteram dictiones sacras mutare fas est, inprimis, cum ex lectione, quam dixi, salva et intemerata commodus loci sensus prodeat. Ἐπουράνια enim etiam illa vocari solent, quæ cælo continentur, verbi causa aer: nihilque obstat quominus, quæ in cælo versantur, hoc est *spiritualia nequitia* δαίμονια, a sua in illo commoratione ita appellentur.

Spiritualia vero vocantur, quod carnem et sanguinem non habent, sed ab initio essentiam materiæ et carnis expertem nacta sunt. At argumento convenientius dixeris, ἐπουράνια hoc loco pietatem et virtutes appellari. Propter illa enim regnum cælorum adipiscimur, luctaque adeo nobis est « adversus spiritualia nequitia » in virtutum pietatisque studio, quando nos quidem illis operam damus, illa vero, quoad possunt, se opponunt, et bellum undequaque movent. Propterea communis orbis doctor sapienter et convenienter dixit: « Non est nobis lucta adversus sanguinem et carnem, sed adversus spiritualia nequitia, » hoc est adversus δαίμονια, nec carni nec sanguini juncta. Bellum vero illud in quibus et de quibus agitur? « In cælestibus, » inquit, hoc est in illis rebus, quæ cæleste habitaculum nobis conciliant. Tales vero sunt, ut monitum est, pietas et virtutum chorus. Si quis vero phrasin, « in cælestibus, » propius accipere malit de cælesti habitatione, et sic quoque sancta Pauli mens perspicieret. Lucta enim adversus δαίμονας suscipitur, nobis quidem ad cælestem hæreditatem contententibus, illis vero eadem, qua ipsi exciderunt, etiam nos privare conantibus.

QUÆSTIO CXXIII [Coisl. CXLV, Taur. CXLIV].

Quare liber Actuum apostolicorum ita inscribitur, cum tamen duodecim apostolorum acta non continet, sed initio quidem miracula et doctrinas paucas apostolorum, postea vero tota tractatio in Paulum convertitur?

Editarum a Wulfo octava (l. c., p. 730-732. Galland. p.

722, 723, n. 24). — De titulo Actuum apostolorum. Actuum apostolicorum, inquit, liber vocatur, quamvis duodecim apostolorum acta non comple-

(82) οὕτω scribo, pro οὕτος.

(83) ὀλίγην habet apographum meum, quod ex Coisl. codice petiitum puto. Ex eo tamen præstantissimus Montefalconius, p. 337 ὀλίγων exhibet. Malim alterum illud. Mox enim in limine tractationis itidem legitur ὀλίγην, et paulo post διήγησις τῆς διδασκαλίας ἐπ' ὀλίγων παρατείνεσθαι dicitur.

(84) Ex hoc verbo fortasse colligas Photium hæc aliunde mutua sumpsisse.

ctatur, sed primum quidem miracula et exiguam partem doctrinæ apostolorum, postea vero tota tractatio in Paulum transferatur. Enimvero liber propterea Actuum apostolicorum titulum refert, quia, teste Paulo, « Membro uno glorificata omnia membra simul glorificantur ⁴. » Similiter quoque hic scriptor, Petri et Pauli acta communia faciens, librum hunc apostolorum Acta inscripsit. Quod si porro sub capite totum corpus comprehenditur, convenienter acta præcipuorum Actus apostolorum vocantur, quemadmodum et doctrina, tanquam apostolis communis, in illis traditur, quamvis enarratio ejus succincte et paucis fiat, commodam tamen hujus inscriptionis occasionem suppeditat. Scriptorem vero Actuum alii *Clementem Romanum* appellant, *Barnabam* alii, alii vero *Lucam evangelistam*. Ipse vero *Lucas* rem definit, quando primum quidem in limine libri præmonet, quod aliam commentationem, Domini gesta complectentem, scripserit; deinde vero a cæteris evangelistis in eo differt, quod nemo eorum tractationem suam usque ad ascensionem Christi producit, ipse vero solus et ascensionem illam accurate exposuit, et ab eadem Actuum initium fecit. *Matthæi* quidem Evangelium in eo desinit, ut discipuli undecim profecti dicantur, finisque ejus est: « Usque ad consummationem mundi: Amen ⁵. » Itaque de ascensione nihil addit. *Marcus* vero non tam enarrat eam, quam obiter quasi commemorat, dicens: « Dominus itaque, postquam cum illis locutus erat, receptus est in cælum, et consedit ad dextram Dei ⁶. » Itaque nec modum, nec locum, nec alia, quæ cum actione hac conjuncta erant, persequitur. *Joannis* denique Evangelium historiam ascensionis in fine non tradidit, subinnuit vero, multa alia fecisse Jesum, quibus in unum collatis, non credere se, ipsum mundum libros de iis scriptos capere posse ⁷. Itaque unus *Lucas*, quod dixi, et ascensionem in fine Evangelii latius persequitur, et ab eadem Actuum facit initium.

QUÆSTIO CXXIV [Coisl. CXLVI, Taur. CXLV].

Quoties Christus apostolis post resurrectionem suam apparuit, et ubi, et quando?

Editorum a Wolfo nona (l. c., p. 732, 735. Galland. l. c., p. 725, n. 25) — De numero apparitionum Christi post resurrectionem.

Intra quadraginta dies Salvator a discipulis conspectus est, undecies vero tantum se illis conspiciendum præbuit; nec sine ratione. Cum enim undecim essent discipuli, undecies quoque iisdem apparuit. Unde vero probari potest undecies tantum eum ab illis ita conspectum fuisse? Scilicet primum apparuit Mariæ juxta sepulcrum, nec minus feminis aliis ⁸. Id quod et *Isaias* prænuñtiavit, mulieres appellans, et dicens: « Mulieres a visione

Α περιέχει· ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς μὲν θαύματα καὶ διδασκαλίαν ἄλιγην τῶν ἀποστόλων, ἐφεξῆς δὲ εἰς Παῦλον κινεῖται πᾶσα ἡ πραγματεία. Πλὴν διὰ τοῦτο Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐπιγράφεται, διότι, κατὰ τὸν Παῦλον, « Δοξαζομένου ἐνὸς μέλους συνδοξάζεται (85) πάντα τὰ μέλη. » Οὕτω δὲ καὶ τὰς Πέτρου καὶ Παύλου πράξεις κοινοποιούμενος ὁ συγγραφεὺς, τῶν ἀποστόλων τὸ βιβλίον ἐπέγραψε, Πράξεις. Εἰ δὲ καὶ τῇ κορυφῇ συμπεριλαμβάνεται τὸ ὅλον ὅμα, εὐλόγως ἀνὰ τὰς κορυφαίων Πράξεις ἐκάλεσαν τῶν ἀποστόλων, πλὴν γε καὶ ἡ κοινὴ τῶν ἀποστόλων ἐμπεριεχομένη ταύταις διδασκαλίαι, κἄν ἐπ' ὀλίγον ἡ ταύτης διήγησις παρατείνεται, ἀλλ' ἀφορμὴν τῆς ἐπιγραφῆς παρέχεται εὐλογον. Τὸν δὲ συγγραφεὶ τῶν Πράξεων οἱ μὲν *Κλήμηνα* λέγουσι τὸν *Ῥώμης*, Β ἄλλοι δὲ *Βαρνάβαν*, καὶ ἄλλοι *Λουκᾶν τὸν εὐαγγελιστήν*. Αὐτὸς δὲ *Λουκᾶς* ἐπικρίνει, πρῶτον μὲν ἐξ ὧν προοιμιάζεται, ὡς καὶ ἑτέρα αὐτῷ πραγματεία, τὰς Ἀσποτικὰς περιέχουσα πράξεις καταδέδληται. Δεύτερον δὲ, ἐξ ὧν καὶ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν διαστέλλεται, ὅτι μέχρι τῆς ἀναλήψεως οὐδεὶς αὐτῶν τὸ σύνταγμα προσελθὲν ἐποίησατο, ἀλλ' οὗτος μόνος καὶ τὴν ἀνάληψιν ἀκριβῶς ἐξηγήσατο, καὶ πάλιν τὴν τῶν Πράξεων ἀπαρχὴν ἀπὸ ταύτης ὑπεστήσατο. *Ματθαίου* μὲν γὰρ τέλος ἔχει τὸ εὐαγγέλιον· Οἱ ἑνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν· τέλος, « Ἔως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν. » Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀναλήψεως οὐδὲν προστίθησι. *Μάρκος* δὲ εἰ καὶ μνημονεύει, ἀλλ' ὡς ἐν ἐπιδρομῇ, λέγων· Ὁ μὲν οὖν Κύριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. » Οὕτε γὰρ τὸν τρόπον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν συνεκτικῶν κεφαλαίων τῇ τηλικαύτῃ πράξει συνδιέλαθεν. *Ἰωάννου* δὲ τὸ εὐαγγέλιον [ἐν τῷ] τέλει ἀναλήψεως μὲν οὐ παρέδωκεν ἱστορίαν, ἐπεσημαίνετο δὲ, ὅτι· Πολλὰ καὶ ἄλλα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἓν, οὐδὲ αὐτὸν οἴμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. » Μόνος δὲ, ὡς εἴρηται, *Λουκᾶς* καὶ τὴν ἀνάληψιν ἐν τῷ τέλει τοῦ εὐαγγελίου πλατύτερον διεξῆλθεν, καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν Πράξεων ἀπὸ ταύτης προάγει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΑ'.

Ποσάκις ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ὤφθη, καὶ ποῦ, καὶ πότε;

Δ Ὅτι ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ ὠπτάνετο, ἑνδεκάκις δὲ μόνον αὐτοῖς εἰς ὀπτασίαν κατέστη. Καὶ σιχότως· ἑνδεκα γὰρ ὄντων τῶν μαθητῶν, ἑνδεκάτην καὶ αὐτὸς τὴν ὀπτασίαν ἐποίησατο. Πόθεν δὲ ἡ ἀπόδειξις, ὡς ἑνδεκα μόνον ὤφθη ἐντεῦθεν; Καὶ γὰρ πρῶτον μὲν ὤφθη τῇ *Μαριᾷ* ἐν τῷ μνήματι, καὶ ταῖς ἄλλαις γυναίκεσιν. Ὡσπερ καὶ *Ἠσαίας* προαναφώνει, καλῶν τὰς γυναίκας, καὶ λέγων· « *Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θύρας, δεῦτε, ἀναγ-*

⁴ I Cor. xii, 26. ⁵ Matth. xxviii, 20. ⁶ Marc. xvi, 19. ⁷ Joan. xxi, 25. ⁸ Joan. xx, 14.

NOTÆ.

(85) I Cor. xii, 26, ubi tamen pro συνδοξάζεται legitur συγκαίρει.

γελάτε ἡμῖν (85'). » Ἐπειτα ὠφθη Πέτρῳ, εἶπα τοῖς Ἀ
 περὶ Κλεόπαν, εἰς τε τὴν ὁδὸν ἐπιούσιν αὐτοῖς εἰς
 Ἐμμαουὺμ, κἀν οὕτω συνήεσαν ἐκεῖνοι, καὶ ἐν τῇ
 κλάσει τοῦ ἄρτου, ὅτε ἐφάνέρωσεν αὐτοῖς ἑαυτόν.
 Εἶτα τοῖς δέκα, μὴ παρόντος Θωμᾶ, οὕσης ὀφίας τῇ
 ἡμέρᾳ ἐκαίη. Εἶτα ὁμοῦ ἐπάνω πεντακοσίους ἀδελ-
 φοῖς, ἐφάπαξ, ὡς ἐπισημαίνεται Παῦλος, ὅτι καὶ
 αὐτῶν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι. Ἐτι δὲ Ἰακώβῳ
 καὶ τοῦτο Παῦλος διδάσκει οὐχὶ μόνον τοῖς δώδεκα.
 Καὶ γὰρ προλαβὼν εἶπεν · « Ὁφθη Κηφᾶ · εἶτα τοῖς
 ἑνδεκά (86); » καὶ οὕτως ἐπήγαγεν τοῖς ἀποστόλοις.
 Εἶτα τοῖς ἐπὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος,
 τουτέστιν Πέτρῳ καὶ Θωμᾶ καὶ Ναθαναήλ, Ἰακώβῳ
 καὶ Ἰωάννῃ, καὶ ἄλλοις δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.
 Εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν, τουτέστι τοῖς ἑβδομή-
 κοντα, Εἶτα εἰς τὸ ὄρος τῆς Γαλιλαίας οὐ ἐτάξατο Β
 αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ὅτε (87)
 καὶ ἡ ἀνάληψις.

in monte Galilææ¹⁰, quo convenire eos Jesus jusserrat, et in monte Oliveti, unde et Ascensio facta est¹¹.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΚΕ΄.

Διὰ τί παρήγγειλεν ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις
 ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, καὶ πότε
 τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς ἤκουσαν;

Editurum a Wolfio decima (l. c., p. 754, 755. Galland. p. 723, 724, n. 26). — In Acta apost. 1, 4.

Παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρί-
 ζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς,
 ἣν ἠκούσατέ μου. Ἄλλ' ὅτι μὲν ὁ Σωτὴρ ἔφη, τοῦτο
 δῆλον. Εἶπεν γάρ, ἅτι « Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πα-
 τέρα μου, καὶ παρακαλῶ αὐτόν, καὶ πέμπει ὑμῖν
 τὸν Παράκλητον. » Ὁ δὲ Πατὴρ τοῦ ἐπηγγελάτο;
 ἐκ μὲν γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου ἢ τοῦ Πατρὸς ἐπαγγε-
 λία οὐχ εὐρίσκαται. Ἡ δὲ ὄντως, ὡς ἐν τοῖς προφήταις
 εὐρίσκαται; ὡς μαρτυρεῖ καὶ Παῦλος λέγων · « Παῦ-
 λος, δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος,
 ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προσηγγε-
 λατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγίαις
 περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Προεπηγγελάμενος τοίνυν
 Εὐαγγέλιον, ἐπηγγελάτο καὶ Πνεῦμα ἅγιον διδόναι.
 Λέγει δὲ καὶ διὰ τοῦ προφήτου ὁ Θεός · « Ἐν ταῖς
 ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, ἐκχεῶ
 ἀπὸ τοῦ Ἡνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προ-
 φητεύουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν. »
 Ἰδοὺ ἡ ἐπαγγελία! Ἡ δὲ ἐκδοσις, ὅτι (88) τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν ἐφ' ἑνὲς ἕκαστον τῶν
 μαθητῶν ἐκάθισε, καὶ ἐλάλουν τὰ μεγαλεῖα τοῦ
 Θεοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Πατὴρ ταῦτα λέγει, οὐχ ὁ Υἱός,
 ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς δῆλον. « Καὶ δώσω γάρ, φησί, ση-
 μεῖα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐν τῇ γῆ κάτω. » Αἶμα
 μὲν γάρ, ὃ παραδόξου σημείου λόγον ἐπέχει, τὸ ἐκ
 τῆς Δεσποτικῆς μετὰ θάνατον ρεῦσαν πλευρᾶς· πῦρ
 δὲ, τὸ τοῖς ἀποστόλοις, ὡς προείρηται, διαιρηθέν.

revertentes, venite, annuntiate nobis. » Postea ap-
 paruit Petro⁹, deinde Cleophæ¹⁰ ejusque sociis,
 cum iter Emauntem facerent, rem ipsam nondum
 edocti, et cum in fractione panis seipsum illis
 manifestaret. Porro decem discipulis¹¹, cum Tho-
 mas non adesset¹², et quidem sub vesperam ipso
 resurrectionis die. Inde discipulis undecim, præ-
 sente etiam et annumerato illis Thoma. Postea fra-
 tribus quingentis et amplius simul, quorum ple-
 rosque adhuc superesse Paulus testatur¹³. Præterea
 Jacobo¹⁴; quod idem Paulus docet, non quidem tan-
 tum inter duodecim illos. Ante enim dixerat:
 « Apparuit Cephæ: postea duodecim illis¹⁵; » adeo-
 que apostolis illum superaddidit. Deinde septem
 illis, ad mare Tiberiadis congregatis, hoc est Pe-
 tro, Thomæ, Nathanaeli, Jacobo, Joanni, et aliis
 duobus discipulis suis¹⁶. Porro apostolis omni-
 bus¹⁷, hoc est septuaginta discipulis. Deinde in

QUÆSTIO CXXV [Coist. CXLVII, Taur. CXLVI].

Quare Christus præcepit apostolis, « ne Hierosoly-
 mis discederent, et, quando promissionem Patris
 audiverunt. »¹⁸ »

Præcepit illis ne Hierosolymis discederent, sed
 exspectarent promissionem Patris, quam ex se au-
 diverint. Quod Servator id dixerit, manifestum
 utique est. Dixerat enim: « Ascendo ad Patrem
 meum, et precabor illum, et mittet vobis Paracli-
 tum¹⁹. » Ubi vero Pater illud promisit? Hæc enim
 Patris promissio ex Evangelio non constat. Nonne
 Cigitur consequitur, in prophetis eam inveniri? Id
 enim Paulus quoque testatur, dicens: « Paulus,
 servus Jesu Christi, vocatus apostolus, separatus
 ad Evangelium Dei, quod antea promisit per pro-
 phetas suos in Scripturis sacris de Filio suo²⁰. »
 Quando itaque Evangelium ante promisit, promisit
 etiam se Spiritum sanctum daturum esse. Deus
 vero etiam per prophetam ait: « In ultimis diebus,
 dicit Deus omnipotens, de Spiritu meo effundam in
 omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae
 vestrae²¹. » En promissionem! Impleta vero illa
 est, quando Spiritus sanctus sub specie linguarum
 in unoquoque discipulorum consedit²², ipsique
 magna Dei opera exponabant. Patrem vero hæc,
 non Filium, loqui, ex sequentibus apparet: « Dabo
 enim, inquit, signa in caelo supra, et in terra in-
 fra. » Sanguis enim, qui signi mirabilis rationem
 habet, ille est, qui ex Domini latere post obitum
 fluxit; ignis vero ille, qui, ut dictum est, apostolis
 est distributus. « Sed et sol, inquit, in tenebras

⁹ I Cor. xv, 5. ¹⁰ Luc. xxiv, 16. ¹¹ Joan. xx, 19. ¹² ibid. 26. ¹³ I Cor. xv, 6. ¹⁴ ibid. 7. ¹⁵ ibid. 5. ¹⁶ Joan. xxi, 2. ¹⁷ I Cor. xv, 7. ¹⁸ Matth. xxviii, 7. ¹⁹ Act. 1, 12. ²⁰ ibid. 1, 4. ²¹ Joan. xiv, 16, cujus tamen non tam verba, quam sensum recitat Photius. ²² Rom. 1, 2. ²³ Joel iii, 1 sqq. ²⁴ Act. 11, 5.

NOTÆ.

(85') Isa. xxvii, 11, ubi tamen ultima verba: ἀναγελάτε ἡμῖν, frustra quæsieris.
 (86) I Cor. xv, 5, legis τοῖς δώδεκα.

(87) Legere malim ὄθεν.
 (88) Legere malim, ὅτι.

convertetur, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magna et illustris, hoc est, Filii. Hæc autem a Patre, non a propheta, dici, initium oraculi hujus testatur. Id enim ita habet: « In ultimis diebus, inquit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, » etc. Manifestum hinc est per Dominum, non prophetam, qui conservus noster est, sed Deum et Patrem, qui eum miserit, indicari.

QUÆSTIO CXXVI [Coisl. CXLVHI, Taur. CXLVII].

Quando baptizati sunt apostoli, et a quo?

Editarum a Wolfio undecima (p. 753-757. Galland. p. 724, n. 27). — De baptismo apostolis Christi dato.

Videmus apostolos ante passionem Christi baptismum Joannis accepisse. Neque enim Salvator ante passionem alium baptismum contulit, ne scilicet præconium Joannis irritum redderet, aut Judæis adversantibus occasionem præberet dicendi, quod in opprobrium Joannis baptismum quemdam proprium invexerit. Quod vero illi deerat, supplebat, non aqua baptizans, sed Spiritu. Sic enim ipse ait: « Vos vero baptizabimini Spiritu sancto, non post multos dies ⁸⁸, » nempe decem. Decem vero dies huic operi definiuntur, ut fides apostolorum probaretur. Gratia enim quiescente, nulloque eorum, quæ promissa erant, comparente, fides eorum exercebatur, spes vero occasionem nanciscebatur, fidem non dubiam parlandi. Spiritu itaque sancto baptizari, idem est, quod Spiritum sanctum accipere. Spiritu igitur et aqua ante perpassionem Christi baptizati erant apostoli, lavacrumque illud iisdem in remissionem peccatorum, non autem Spiritus sancti collationem, cedebat. Joannem vero apostolos baptizasse, Dominus noster docet, ad Petrum, cum lavandus esset, abnuentem dicens: « Qui lotus est, necesse non habet lavari, nisi quod ad pedes ⁸⁹. » Hac enim voce ostendit, non Petrum solum, sed etiam cæteros, quorum itidem pedes tantum lavabat, Joannis baptismo esse ablutos. Salvator igitur baptismum poenitentiae, qui a Joanne in remissionem peccatorum administrabatur, adeo non abrogavit, ut addito Spiritus sancti dono eum perfecit.

QUÆSTIO CXXVII [Coisl. CXLIX, Taur. CXLVIII].

Quomodo, qui in Christum baptizantur, Christum induunt?

Editarum a Wolfio duodecima (p. 757, 758. Galland. 724, 728, n. 28).

Si Spiritus non est Deus, si non est divinæ gratiæ fons, quomodo illi qui Christum divinum indumentum induerunt, vulgare illud Spiritus sancti induunt? Si enim, quotquot in Christum baptizati

⁸⁸ Act. 1, 5. ⁸⁹ Joan. XIII, 10.

NOTÆ.

(89) Sic scribo pro ἀδιάτακτον. Nostra illa voce Photius infra, resp. 154, et alias, utitur.

(90) Ita legendum pro ἀνανεύοντος.

« Ἀλλὰ καὶ ὁ ἥλιος, φθῶν, μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, τοῦτέστι, τοῦ Υἱοῦ. » Ὅτι δὲ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἴρηται ταῦτα, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ προφήτου, ἡ ἀρχὴ τοῦ ῥητοῦ μαρτυρεῖ. Ἔχει γάρ « Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει Κύριος, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » καὶ ἐξῆς. Κύριος δὲ δῆλον, ὅτι οὐχ ὁ προφήτης, ὁμόδουλος ὢν ἡμῖν, ἀλλ' ὁ ταῦτον ἠπισταλκῶς Θεὸς καὶ Πατὴρ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΓ'.

Πότε ἐβαπτίσθησαν οἱ ἀπόστολοι καὶ παρὰ τίνας;

Εὐρίσκομεν τοὺς ἀποστόλους λαβόντας βάπτισμα πρὸ τοῦ πάθους Χριστοῦ τὸ Ἰωάννου. Ὁ δὲ Σωτὴρ πρὸ τοῦ πάθους οὐ δίδωσι βάπτισμα ἕτερον, ἵνα μὴ λύσῃ τὸ Ἰωάννου κήρυγμα, καὶ δῶ ἀφορμὴν τοῖς ἀντιλέγουσιν Ἰουδαίοις, ὅτι πρὸς ὕδριν τοῦ Βαπτιστοῦ ἴδιον ἐπεισιγάγεον βάπτισμα. Ἀναπληροῖ δὲ τὸ λείπον, οὐκ ἐν ὕδατι βαπτίζων, ἀλλ' ἐν Πνεύματι. Καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν, « Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας, » δηλονότι δέκα. Δίδονται δὲ προθεσμῖαι δέκα ἡμέραι διὰ γυμνασίαν τῆς τῶν ἀποστόλων πίστεως. Ἦσυχάζουσης τῆς χάριτος, καὶ μηδενὸς τῶν ἐπηγελημένων φαινομένων, ἐγυμνάζετο αὐτῶν ἡ πίστις, καὶ ἡ ἐλπίς τὸ ἀδιστακτον (89) καρποφορεῖν καιρὸν ἐλάμβανεν. Τῷ γοῦν βαπτισθῆναι ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἴσον ἐστὶ τὸ λαβεῖν Πνεῦμα ἅγιον. Ἦσαν οὖν Πνεύματι καὶ ὕδατι πρὸ τοῦ πάθους βαπτισθέντες οἱ ἀπόστολοι. Καὶ ἦν τὸ λουτρὸν ἐκεῖνο εἰς ἄφεσιν μὲν ἁμαρτιῶν, οὐκ εἰς μετοχὴν δὲ Πνεύματος ἁγίου. Ὅτι δὲ τοὺς ἀποστόλους ὁ Ἰωάννης ἐβάπτισε, φανερὸν ὁ Δεσπότης ποιεῖ, ἐν τῷ λέγειν πρὸς τὸν Πέτρον, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ νιπτηρὸς ἀνανεύοντα (90): « Ὁ λελουμένος οὐκ ἔχει χρεῖαν νίφασθαι, εἰ μὴ τοὺς πόδας. » Ἐδειξε γάρ διὰ τῆς φωνῆς οὐ μόνον τὸν Πέτρον λελουμένον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τῷ νίπτειν αὐτῶν τοὺς πόδας μόνον, τῷ τοῦ Ἰωάννου βαπτισματι. Ὁ Σωτὴρ οὖν τὸ μὲν βάπτισμα τῆς μετανοίας; καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τελούμενον παρὰ τοῦ Ἰωάννου οὐκ ἠθέτησεν, ἀλλὰ καὶ ἐτελείωσε προσθεὶς τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος δωρεῇ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΔ'.

Πῶς οἱ εἰς Χριστὸν βαπτιζόμενοι Χριστὸν ἐνδύονται;

Εἰ μὴ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ θεϊκῆς χάριτος πηγὴ, πῶς οἱ θεϊκὸν ἐνδύμα τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενοι ἰδιωτικὸν τὸ τοῦ Πνεύματος ἐπενδύονται; Εἰ γάρ, ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντες,

λέγει δὲ ὁ Σωτῆρ, « Μείνατε ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπελ-
θόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, » πῶς ἐν
τῷ καιρῷ τοῦ Δεσποτικοῦ ἐνδύματος δουλικῶν ἐνδύ-
μεθα ; Ἄλλ' ὁ δὴλον ἔρα ἐκάτερον ἐνδύμα ὁμοίμον,
καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῆς εὐεργεσίας καὶ χάριτος
παρίστησιν αὐθεντεῖαν. Ἐνδύμα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον λέγεται τῶν πιστῶν, οὐχ ὡς ἱμάτιον, ἀλλ' ὡς
ἐνδύεται σίδηρος τὸ πῦρ · οὐκ ἐξωθεν περιβαλλόμε-
νος, ἀλλ' ὅλος δι' ὅλου. Οὕτως γὰρ καὶ τὸν Χριστὸν
τὸ πανάγιον Πνεῦμα οὐχ ὡς ἱμάτιον, ἐξωθεν περιελ-
μενον, περιβαλλόμεθα, ἀλλ' ὡς τὴν καρδίαν καὶ τοὺς
λογισμοὺς πληροῦμενοι τε φωτὸς καὶ τὸ πρόσωπον
χάριτος. Διὸ καὶ ἀτενίζοντες εἰς τὸ πρόσωπον Στε-
φάνου οἱ ἐπανιστάμενοι εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς
πρόσωπον ἀγγέλου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΗ'.

Τι καλοῦσιν οἱ ἄγγελοι Γαλιλαίους τοὺς ἀπο-
στόλους (91) ;

Editarum a Wolfio decima tertia (p. 738, 739.

« Καὶ ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομέ-
νου αὐτοῦ. » Οὐκ ἔτι, φησὶν, ἀναλαμθανομένου, λέγει,
ἀλλὰ, πορευομένου. Καὶ γὰρ τῆ σαρκὶ μὲν (92) ἀν-
ελήφθη, τῆ αὐθεντεῖα δὲ ἐπορεύετο. Γαλιλαίους δὲ
καλοῦσι τοὺς μαθητὰς οἱ ἄγγελοι σεμνύοντες αὐ-
τούς · Γαλιλαῖοι γὰρ οἱ ἀποκαλυμμένοι (93) ση-
μαίνει. Καὶ γὰρ καὶ πρῶτον σημειὸν ἐν Κανᾷ τῆς
Γαλιλαίας ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐκεῖ ἐφανέρωσε
καὶ ἀπεκάλυψε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ἐνθεν καὶ ὁ προ-
φήτης Ἡσαΐας προανακράζει · Ἐπένθησεν ἡ γῆ, ἡσ-
σχύνθη ὁ Λίβανος · Ἐλη ἐγένετο ὁ Ἄσσαρων. Φανερά
ἔσται ἡ Γαλιλαία καὶ ὁ Κάρμηλος (94). » Ἐνταῦθα
δεῖ ὑποταγῆναι, « Τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες ; » Καὶ
ὁ μὲν Ἠλίας ὡς δούλος εἰς ὕψος ἀέριον ἀνελήφθη,
οὐκ εἰς τὸν οὐρανόν (95) · ὁ δὲ Δεσπότης ὡς Κύριος
πάντων, οὐχ ὡς εἰς τὸν οὐρανόν [ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν
ἀληθῶς.] Καὶ τρίτον δὲ ἐπισημαίνεται τὸ πορευέ-
σθαι, ἢ ἀναλαμθάνεσθαι τὸν Δεσπότην εἰς τὸν οὐρανὸν
τῆ τριπλῆ τοῦ ῥήματος ἐπιφορᾷ τὸ βέβαιόν τε καὶ ἀλη-
θὲς καὶ ἀφαντασίαστον παριστῶν. Ἰδίωμα γὰρ καὶ
βεβαιώσεώς τε καὶ ἀσφαλείας τὸ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ
λόγου ἢ ἰερά ἡμῶν ὁδὸν Γραφῆ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΚΘ'.

Τίτος ἢ φωνή, « Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς
δόξης ; »

Edita a Maio (Nov. coll. t. IX, p. 99).—In Psalm. xliii, 8 (Gr. et Hebr. Ps. xxiv).

Ὅτις τῆ γῆ θαλασπὴν τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα
δύναμιν ἔχοντα θεῖκην καὶ ἐπιτάσσοντα τοῖς ἀνέμοις
καὶ τῆ θαλάσση, ξενοζομένη ελεγε · « Τίς ἐστὶν οὗτος

⁹⁷ Act. i, 4. ⁹⁸ Act. vi, 15. ⁹⁹ Joan. ii, 11.

(91) Act. i, 11. In Colb. hæc quæstio ita propo-
nitur : Διὰ τί εἶπε, πορεύομαι (leg. πορευομένου)
αὐτοῦ, καὶ οὐκ, ἀναλαμθανομένου ; Deinde in mar-
gine scribuntur reliqua : Καὶ διὰ τί καλοῦσιν, κ.
τ. λ.

(92) Sic scribo pro μῆ.

(95) Ita scilicet vox Γαλιλαῖοι derivatur ex ἡλᾷ re-
velavit, quemadmodum in *Glossario sacro*, quod

A sunt, Christum induerunt ; Dominus vero noster
dixit : « Manete Hierosolymis, donec super vos
veniat Spiritus sanctus » : quomodo eo tempore,
quo Dominum instar vestis induimus, servilem
aliquam recipere possumus ? Ex his itaque apparet
utrumque vestimentum ejusdem pretii esse, eam-
demque et beneficentiæ et gratiæ dignitatem afferre.
Spiritus vero sanctus indumentum credentium ap-
pellatur, non, quod instar vestis sit, sed ita, ut
ferrum ignem induit ; non, quod extrinsecus cir-
cumjiciatur, sed quod totus totum pervadat. Ita
enim et Christum, sanctissimum illum Spiritum,
non instar vestis, extrinsecus injectæ, induimus,
sed ut tales, qui quod ac cor et animum luce,
quod ad vultum vero gratia impleantur. Propterea
B et adversarii illi, qui Stephani vultum intuebantur,
faciem ejus ut faciem angeli conspiciebant ⁹⁸.

QUÆSTIO CXXVIII [Coisl. CL, Taur. CXLIX].

Quare angeli apostolos Galilæos vocant ?

Galland., p. 725, n. 29). — In Acta i, 10, 11.

« Et intuentes erant in cœlum, eo abeunte. »
Non jam, inquit, *sublato eo*, dicit, sed *abeunte*.
Nam quod ad corpus *sursum tollebatur*, ex sua vero
potestate *abibat*. Galilæos vero angeli apostolos ho-
noris causa appellant. Vox enim *Galilæi* homines
revelatione instructos denotat. Nam et primum
miraculum Dominus Canæ in Galilæa edidit, ibique
gloriam suam manifestavit et revelavit ⁹⁹. Propter-
ea etiam Isaias propheta olim clamavit : « Luxit
terra : pudesfactus est Libanus : desertum evasit
Saron : illustris erit Galilæa et Carmelus. » Hoc
loco porro subjici debet illud : « Quid statis spe-
ctantes ? » Elias quidem, ut servus, in aërem
altum tollebatur, non in cœlum, sed *quasi* in cœ-
lum ; Dominus vero noster, ut Dominus omnium,
non tollebatur *quasi* in cœlum, sed in cœlum vere.
Tribus porro vicibus per triplicis verbi usum indi-
catur, Dominum in cœlum profectum vel sublatum
esse, ut sic intelligatur, certe et vero id factum
esse, nec id opinione quadam absolvi. Sacra enim
Scriptura hac loquendi ratione ad fidem rei facien-
dam uti consuevit.

D QUÆSTIO CXXIX. [Coisl. CLi, Taur. CL.]

Cujusnam hæc vox : « Quis est iste rex gloriæ ? »

In Psalm. xliii, 8 (Gr. et Hebr. Ps. xxiv).

Quemadmodum terra, viso Domino et Salvatore
divina gaudente potentia, ventibusque et mari im-
peranti, attonita dicebat : « Quis est hic, quia venti

NOTÆ.

nuper admodum Jo. Albertius, vir doctissimus, in
lucem protulit, p. 54. Γαλιλαία per ἀποκάλυψιν ex-
plicatur. Confer ibi notas.

(94) Isa. xxxiii, 9. Notabis ibi aliquot lectionum
varietates.

(95) ἀλλ' ὡς — τὸν Δεσπότην εἰς τὸν οὐρανὸν ἰα
Coislina. a librario omissa, ex Colb. addidi.

et mare obediunt ei? sic et cœlum, incarnalam A videns divinitatem, attonitum dicit: « Quis est iste rex gloriæ? »

QUÆSTIO CXXX [Coisl. CLII, Taur. CLI].

Quare jejunii tempus diebus quadraginta constet.

Edita a Malo (l. c. p. 99, 100). — De jejunio quadraginta dierum.

Quærunť aliqui: Quare jejunii tempus diebus quadraginta nobis circumscribitur, nec usque ad quinquaginta vel ac sexaginta extenditur, nec iterum citra quadraginta clauditur? Non solum nobis ita traditum est, sed et ipse omnium Dominus et Salvator noster, legislator eorum qui sunt in gratia, quadraginta diebus videtur jejunasse, ut cum illi insidiaretur diabolus, ad pugnam paratus inveniretur. Et ante Dominum Eliam prophetam eodem dierum numero in jejuniis moratum fuisse legitur, et etiam ante illum Moysen, in monte Sinai, cum a. l. tabulas legis a Deo recipiendas sese compararet. Quæstio ergo ea est. Alius forte profundioŕem et sublimioŕem, nec non et altioŕem et magis divinam causam, oculis ad prædictos viros attentis et elevatis, daret. Quæ autem nobis in mentem venerunt dicemus. Sex diebus Deus hunc præsentem et visibilem mundum creavit, septima autem die requievit ab omni opere, et finem perpulchro operi dedit; connumeratur autem illa cum iis quæ sunt antea, sicut et omne temporis alicujus principium et finis, in numeratione illorum quæ intersunt, comprehenduntur; et præsens sæculum continua hebdomadæ in modum circuli serie componitur. Octava autem futurum sæculum designat, et (translationem) ex hoc præsentem sæculo in aliud quoddam magis divinum otium et in quietem, quæ octava vocatur et prima et una. Octava quidem, cum sit aliud quoddam interstitium per tempus ante hebdomadam consummatum, prima vero, cum sit initium requie et vitæ magis divinæ et melioris, una autem, quia non est post eam alia temporalis periodus, sed ipsa est sine fine mansura.

Istis ergo præmissis, quicumque septimam hebdomadæ diem, quæ est tempus fugitivum et caducum, et cum fugitivis et fragilibus pertransiens et effluens, sensus omnes iniquitatibus et passionum turbine fascinabant; auditum quidem cantibus meretriciis et omnibus istius generis repleverant; visus autem illis enervantia spectacula; tactus etiam et gustus et olfactus, ne de singulo sensu loquendo sermonem longius protraham, quibus non licet applicentur, ita ut illi indiscriminatum ad ea quæ natura illis affert, et quæ a lege divina non prohibentur, sese ferant. Quinque ergo sensus cum ita inquinati sint et contaminati a passionibus et inclinationibus quas in hoc tempore fugitivo contrahimus, illorum purificatio et ad pristinum restitutio non fieri potest secundam formam et imitationem fugitivi et perversi temporis, potius

ἔτι καὶ ἡ θάλασσα καὶ οἱ ἀνεμοὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ; οὕτω καὶ ὁ οὐρανὸς ἐν σαρκὶ βλέπων τὴν θεότητα, ξενιζόμενος λέγει: « Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δοξῆς; »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑ'.

Διὰ τί ὁ τῆς νηστείας χρόνος ἐν μὲν ἡμέραις ἀριθμεῖται;

Ζητοῦσι τινες. Τί δήποτε ὁ τῆς νηστείας χρόνος ἐν ἡμέραις ἡμῶν μὲν περιγράφεται· καὶ οὕτε εἰς τὸν πεντηχοστὸν ἢ ἐξηχοστὸν παρατείνεται, οὐδὲ ἐντὸς πάλιν τῶν μὲν περικλείεται; καὶ οὐχ ἡμῶν μόνον οὕτω παραδέδοται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς Δεσπότης καὶ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ νομοθέτης τῶν ἐν τῇ χάριτι, μὲν ἡμέρας φαίνεται νηστεύσας, ὅποτε αὐτῷ προσθαλεῖν [ἐμμελεῖν] ὁ πειράζων, πρὸς ἀγῶνα ἀπεδύετο· καὶ πρὸ γε τοῦ Δεσπότης ὁ προφήτης Ἑλλάς, τοσαύτας ἡμέρας διανύσαι ἐν νηστείαις ἀναγράφεται· καὶ ἐτι πρὸς τοῦτου Μωϋσῆς ἐν τῷ Σιναιῶ ὄρει ἠνίκα τὰς πλάκας θεῶθεν λαβεῖν παρεσκευάζετο· ἡ μὲν οὖν ζήτησις αὕτη. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μὲν βαυτεῖραν καὶ ἀποβῆτοτεῖραν αἰτίαν ἴσως ἀν τις ἄλλος κατὰ τοὺς προσηρημένους ἀνδρας ἀνηγμένος τε καὶ μετάρσιος τὴν θεωρίαν, ὑψηλοτέραν τε καὶ θειοτέραν ἀποδώσειεν· ἀ δὲ εἰς ἡμετέραν ἤκε μάθησιν, ἐροῦμεν. Ἐν ἐξ ἡμέραις ὁ θεὸς τὸν παρόντα καὶ ὁρώμενον τοῦτον κόσμον ἐδημιούργησε, τῇ δὲ ἐβδόμῃ κατέπαυσε μὲν ἀπὸ τῶν ἐργῶν καὶ πέρας ἔθηκε τῷ φιλοτεχνίματι· συναριθμεῖται δὲ καὶ αὕτη ταῖς πρὸ αὐτῆς, ὥστερ καὶ πᾶσα ἀρχὴ χρόνου τινὸς καὶ πέρας ἐν τῇ συναριθμήσει τῶν μεταξὺ συμπεριλαμβάνεται· καὶ ὁ παρῶν αἰῶν τῆς ἐβδομάδος συνεχῶς ἀνακυκλούμενος ἀπαρτίζεται· ἡ δὲ ὀδοὺς τὸν μέλλοντα αἰῶνα δηλοῖ, καὶ τὸν ἐκ τοῦ παρόντος εἰς ἄλλην τινὰ θειοτέραν λήξιν καὶ κατάστασιν, ἣτις καὶ ὀδοὺς καλεῖται καὶ πρώτη καὶ μία· ὀδοὺς μὲν ὡς ἄλλο τι διάστημα πρὸς τὸν συμπληρούμενον χρόνον πρὸ τῆς ἐβδομάδος ὑπάρχουσα· πρώτη δὲ ὡς ἀρχὴ οὕσα λήξεως ἑτέρας καὶ πολιτείας θειοτέρας καὶ ἀμείνωνος· μία δὲ ὡς οὐκ ἔχουσα μετ' αὐτὴν, ἑτέραν χρονικὴν περιόδον, ἀλλ' αὕτη ἀτελευτήτως ὑπάρχουσα καὶ διαμένουσα.

Τούτων οὕτω προτεθεωρημένων ἡμῶν, ὅσοι μὲν ἐβδόμην κατὰ τὴν ἐβδομάδα βούλιοντο τὸν βευστὸν τοῦτον χρόνον καὶ ἐπίκηνον καὶ τοῖς βευστοῖς καὶ φθαρτοῖς συμπαραμετρούμενον τε καὶ συμπαραρῥέοντα, οὗτοι ταῖς ἀμαρτίαις καὶ τῶν παθῶν τῇ ἀχλὺϊ τὰς αἰσθησεις πάσας κατεκλιθῶσαν· καὶ ἀκοὴν μὲν ἐπλησαν φσμάτων πορνικῶν καὶ τῶν ὅσα τούτοις συνέπεται· καὶ ὄψιν μὲν αὐτοῖς τὰ ψυχοφθόρα θεάματα· ἀφ' ἧς καὶ γεῦσαι, καὶ δοσφρησαι, ἵνα μὴ καθέκαστον αἰσθητήριον λέγων εἰς μῆκος ἀποτείνω τὸν λόγον, οἷς οὐ θέμις ἐνδιατρίβουσιν· ἐξ ὧν αὐτοῖς ἀκατακρίτως ἔτε ἡ φύσις παρέσχετο καὶ ἂ μὴ θεῖος νόμος ἐκώλυσε, περὶ ταῦτα ἀναστρέφεται. Τῶν οὖν ἐν ἡμῶν αἰσθησεων οὕτως ἐρῥυπωμένων τε καὶ λελυμασμένων ὑπὸ τῶν παθῶν τε καὶ τῆς βροχῆς, ἀ ἐν τῷ βέοντι προσλαμβάνομεν χρόνῳ, τούτων ἡ κάθασσις καὶ ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις οὐκ ἂν

γένονται κατὰ τὸν τύπον καὶ τὴν μέμνησιν τοῦ βου- A
στοῦ καὶ φιλαμαρτήμονος χρόνου· κατὰ τὴν τάξιν
δὲ μᾶλλον καὶ παιδαγωγίαν καὶ ἐκμίμησιν τοῦ
ἀπαθοῦς τε καὶ ἀρβύστου καὶ ἀτελευτήτου χρό-
νου· ἂν ὁ λόγος μικρὸν ἀνωθεν ὀγδόην τε
καὶ πρώτην καὶ μίαν ἐδίδαξεν ἐπινομάζεσθαι.
Ἐπεὶ οὖν αἱ ε' αἰσθήσεις ἡμῶν ἐπὶ τὴν ὀγδοά-
δα πολλαπλασιαζόμεναι τὸν μ' ἀποτελοῦσιν ἀριθμὸν·
διὰ δὲ τῶν ε' αἰσθήσεων ζῶμεν τε καὶ τὰς πράξεις
ἐπιτελοῦμεν ὅσαι τε φαῦλοι καὶ ὅσαι εἰς ἀρετῶν
ἀναφέρονται λόγον, εἰκότως διὰ μ' ἡμερῶν ταύτας
καθαίρομεν, καὶ πᾶσαν αὐταῖς ἱατρείαν προσάγειν
παρελάβομεν, οὕτω κατὰ ταύτας πολιτεύεσθαι ὡς ἂν
ἡ ὀγδοάς, ἀλλὰ μὴ τὸ βουστὸν τῆς ἑβδομάδος ἐπι-
τάτῃ τε καὶ διακελεύεται· ταύτῃ δὲ ἡμῶν τῇ θεωρίᾳ καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἔν-
τινι τῶν αὐτοῦ λόγων δε ἐπιγέγραπται, Περὶ νηστείας, συνάδων τε καὶ προμαρτυρόμενος ἐπιδείκνυται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΑ.

Τί λέγεται μαγνήτις.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. I, p. 125-127).

α'. Μαγνήτις ὄπερ ἐρώτησας καλεῖται ἡ τὸν σί-
δηρον ἔλκουσα λίθος· ὅτι Μάγνητας ἀνδρας λιθοφό-
ρους, ἀρχηγούς φησι εὐρέσεως αὐτῆς γενέσθαι, καὶ
τῆς ἐνεργείας εἰς γυνῶσιν ἔλθειν· λιθοφόροις γάρ, ὡς
ἔοικε, κρηπίσιν ὑποδεδεμένοι οὗτοι, ἐπεὶ κατὰ γῆς
σιδηρίτιδος ἡρέμα βαδίζοντες γένοιτο, βάρους τινὸς
καὶ δυσκινήσιαν προσεχομένων τῶν ψήφων τοῖς σι-
δηροῖς ἀντελαμβάνοντο· θαῦμα δὲ προσπίπτον αὐ-
τοῖς, καὶ πρὸς ζήτησιν τῆς αἰτίας ἀνακινούν, τὴν εὐ-
ρεσιν παρασχεῖν τῆς ἐν τῇ λίθῳ δυνάμεως· οὐ μόνον
δὲ μαγνήτις αὕτη καλεῖται, ἀλλὰ καὶ Λυδία, καὶ
Ἡράκλεια, καὶ σιδηρίτις· δεῖ γάρ σοι σπουδαιολογου-
μένῳ περὶ ταῦτα, καὶ ἡμᾶς προσφιλοτιμησασθαι·
ἀλλὰ γὰρ σιδηρίτις μὲν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας ἧς περὶ
τὰ σιδήρια ἐνδείκνυται· εἰ βούλει δὲ καὶ ἀπὸ τῆς
ὕψεως· ἔχει γάρ τι ἐμφερὲς κατὰ τὴν χροάν ἀργῆ
καὶ οὐπω διακαθαρθέντι σιδήρῳ· ἀλλὰ καὶ δίδει ἐξ
ἀρχῆς εὐρησθαι φασὶ αὐτὴν τοῖς τοῦ σιδήρου με-
τάλλοις ἀναμειγμένην· Ἡράκλεια δὲ ὡς μὲν τισιν
ἔδοξε διὰ τὸ ἰσχυρὸν τῆς ἀκτῆς καὶ κρατερόν· μᾶλ-
λον δ' ἂν ῥηθεῖν τὴν ἐπωνυμίαν ἔλκειν, διότι περὶ
Ἡράκλειαν τὸ πρῶτον, ὡς φασιν, ἐφάνη· Ἡράκλειαν
δὲ οἱ μὲν τὴν ἐν Πόντῳ ἱστορήκασιν· τοῖς δὲ ἡ ἐν
Σαμοθράκῃ ἔδοξεν· εἰσὶ δὲ οἱς ἑτέρα τῆς μαγνήτιδος
ἡ σιδηρίτις νομίζεται· ἦν καὶ λαμπρὰν ὄλως καὶ
διαυγῆ φασιν εἶναι, καὶ μαρμαρυγαῖς ἀργυρίζουσαις
χαρασσομένην δι' ὅλου τοῦ σώματος· εἴη δὲ καὶ Λυ-
δία τὴν κλῆσιν, ἴσως ἀπὸ τῆς πόρρω πατρίδος τῶν
ἐφευρηκότων αὐτῆς τὴν ἐνεργείαν· ἢ εἰ τι ἄλλο τις
ἀπὸ τοῦ πλάτους τῆς ἀρχαϊκῆς ἱστορίας καιρὸν λά-
βοι ἀναλέξασθαι (96).

A vero secundum ordinationem et disciplinam et for-
mam impassibilis et immutabilis et æterni tempō-
ris, quod paulo superius octavam primamque et
unam vocari didicimus. Cum ergo quinque sensus
nostri per octavam multiplicati quadraginta nume-
rum efficiant, per quinque autem sensus vivamus,
et actiones sive turpes, sive virtutis habentes rati-
onem efficiamus, merito illos per quadraginta dies
purificamus, et illis omnem satisfactionem procurare
auscipimus, ita illos regentes ut octava, at non fu-
gitiva hebdomada dirigat et imperet. Huic autem
sententiæ sanctus Joannes Constantinoopolitanus,
in aliqua ex suis orationibus quæ titulum habet,
De jejuniis, concordare et testificare videtur.

B QUÆSTIO CXXXI [Coisl. CLIII, Tawr. CLII].

Quid sit magnes.

1. Magnes de quo me interrogas, dicitur lapis
ferrum trahens: quia Magnesii homines hunc la-
pidem gestitantes, rei inventores feruntur ejusque
vim primi sensisse. Nam lapideis, ut credibile est,
crepidis induti, dum tellure ferro abundante lente
incederent, ponderitatem nescio quam motusque
difficultatem, hærentibus ferro lapillis, experti
sunt. Rei miraculo commoti atque ad causæ ve-
stigationem impulsivi, vim lapidi insitam esse cogno-
verunt. Neque magnes tantummodo hic lapis appel-
latur, verum etiam lydius et heraclius et sideritis.
Nam tibi de hoc vocabulo accurate inquirenti,
æquum est nos pari sedulitate respondere. Jam
sideritæ nomen a vi ejus quam erga ferrum expro-
mit dici constat: vel, si mavis, etiam ab ejus
specie: est enim ejusdem color prope similis natu-
rali nondumque defæcato ferro: tum etiam quia
principio inventum fuisse tradunt ferri metallo
concretum. Tum heraclius nonnullis dici videtur,
ob attrahendi vim validam et vigorem. Sed enim
æquius appellationem sortitus videtur, quia circa
Heracleam primo conspectus dicitur. Porro Hera-
cleam alii Ponti tradunt, alii Samothraciæ. Non-
nulli existimant diversum esse a magnete sideritis:
quem postremum splendidum et quaquaversus
lucentem aiunt, argenteisque radiis toto corpore
insignitum. Denique et nomen lydius, vel a lon-
ginq̄ua illorum patria inditum est, qui virtutem
D ejus deprehenderunt; vel de hac re quidvis aliud
ex antiquæ historiæ vorticibus expiscari pro libito
licet.

NOTÆ.

(96) Inter veteres auctores satis erit videre Plin-
ium lib. xxvi, sect. 25, de magnete non sine co-
pia disserentem. Nam recentiores Kirkerium, Sal-
masium, Gassendum, reique physicae hodiernos
magistros commemorare quid interest? Vim tamen
hujus lapidis ignoraverunt præcipuam prisca au-
ctores, quos inter Photius, demonstrandi scilicet

meridianam lineam, ideoque et arcticum polum:
ex qua notitia res nautica incredibiles utilitates
percepit. Cæterum Plinius probabilius dicit ferratas
pastorum crepidas adhæsisse magneti, quam Pho-
tius ait magneticas crepidas colæsisse cum solo
ferrario.

2. Porro autem decet nos attrahentem lapidis A hujus virtutem considerantes atque sympathiam ac veluti amorem natura eidem erga ferrum inditum, admirationem nostram ad creationis optimum architectum Deum transferre : pudere autem ob rerum insensibilium nexum atque compaginem, dum nos interim qui ratione præditos nos gloriamur, benevolentiae amorisque vinculum haud æque servamus : et quidem diserte edocti, quamvis forte genus omne virtutum complexi fuerimus, absque mutua charitate spiritalique hoc amore ac vinculo, fore ut nobis omnia effluent ac disperant. Cæteroque alius nescio quis celebratur lapis contrariam prædicto vim sortitus, qui nondum lapis ad meas manus venit. Hunc aiunt proximum ferrum repellere. Atque hic pariter usui nostro accommodatus est. Nam qui spiritalis charitatis vinculo generis nostri consortibus copulari conjungique debemus, iidem interdum aversari illos debemus atque repellere : nempe cum ipsi scandalorum et offendiculorum instar effecti, nobis in via pietatis impedimento sunt ; vel cum virtutum subvertere ac detorquere gressus nituntur. Id enim Dominico etiam effato præcipitur, nempe si quis vel amicissimus vel summa necessitudine junctus, nobisque in civilibus studiis ac negotiis, haud secus quam dexter oculus vel dextra manus, utilis fuerit, nihilominus hunc quoque velis remisque esse devitandum.

QUÆSTIO CXXXII. [Coisl. CLIV, Taur. CLIII.] C

Quinam vocari debent τεχνία, et qui sunt παιδιά, quive υιοί? Et quo sensu dicit Petrus : « Habemus sermonem propheticum firmiorem. »

Editatum a Wolfio decima quarta (Cur Philol. t. V, p. 739-742, Galland. Biblioth. t. XIII, p. 723, 726 n. 30). — In II Petr. I, 18.

Tria sunt, quibus homines redduntur perfectiores, mundatio a peccatis, fides pia, nec dubia, nullaque re vana aut recens invectia immutata, denique vero lucta et victoria adversus peccata et diabolium. Mundatio quidem a peccatis generatio quædam spiritalis est, vel potius regeneratio, quæ veterem hominem renovat. In hanc sententiam Paulus quoque ait : « Filioli, quos iterum pario, donec Christus in vobis formetur⁹⁶. » Per hanc D vero regenerationem, etiam in filios adoptamur, servi Domini Christi facti. Propterea recte quoque et *filioli* et *pueri* vocantur, qui hujus gratiæ facti sunt participes. Qui vero doctrinam pietatis, ab initio prædicatam, sectantes quod ad animum consenuerunt, vani nihil, nihil recens inventi, nihil, quod juvenilem humanæ mentis jactantiam referat, admittentes, illi quidem itidem se ipsos spiritali ista denominatione dignos esse cordato cuique ju-

⁹⁶ Galat. iv, 19.

(96*) Videtur Photius fuisse usus Eulogii Alexandrini opere contra Novatianos (lib. II), ex quo plura dat in Bibliotheca cod. 280.

(97) In Catal. Bibl. Coisl. p. 337, male τοια.

(98) Ita scribo ex Colb. pro καινόν, id enim ex-

β'. (96*) 'Αλλ' ἡμᾶς γε προσήκει τὴν ἐλαττικὴν τῆς λίθου ταύτης δύναμιν διασκοποῦντας, καὶ τὴν συμπάθειαν, καὶ τὸν οἶον ἔρωτα ὃν ἡ φύσις αὐτῆ πρὸς τὸν σίδηρον ἐνέθηκεν, ἀγάλλεσθαι μὲν τῆς δημιουργίας τὸν ἀριστοτένην Θεόν, αἰσχυρότερον δὲ τὴν τῶν ἀναισθητῶν ἀλληλουχίαν καὶ συνάφειαν· ἐπειδὴν οἱ λόγῳ τιμηθέντες ἡμεῖς τὸν τῆς φιλοστοργίας καὶ ἀγάπης δεσμὸν οὐδ' ὁμοίως ἐκαίνοιο φυλάττωμεν· καίτοι γε σαφῶς διδασκόμενοι, ὡς εἰ καὶ πάσης ἀρετῆς εἶδος εἴημεν περιειλημμένοι, ἄνευ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης καὶ τοῦ πνευματικοῦ τοῦτου φιλτρῶν καὶ δεσμοῦ, πάντα ἡμῖν διαρρῦσκει καὶ ὀχρεῖται· εἰ δὲ καὶ ἑτέρα τις λέγεται λίθος ἐναντίαν τῇ προκειμένη τὴν φύσιν λαγοῦσα, ἥς ἡμεῖς μὲν οὐκ εἰς πείραν ἀφιγμένα (τὴν δὲ φασὶν ἀπωθεῖσθαι αὐτῆ B προσαγόμενα τὰ σιδήρια) καὶ τοῦτο ἡμέτερον· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡμεῖς μόνον τῷ δεσμῷ τῆς πνευματικῆς ἀγάπης ὀφειλομεν ἠνωθῆαι καὶ συνδεθῆσθαι πρὸς τὸ δόρυφον, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ ἀπωθεῖν καὶ ἐκτρέπεσθαι· ἐπειδὴν σκανδάλων καὶ προσκομμάτων ὑπελθόντες βίον ἐμποδῶν ἐπιχειρῶσιν ἰστασθαι πρὸς τὰς τῆς εὐσεβείας τρίβους, ἢ τοὺς τῶν ἀρετῶν ὑποσκελίζειν καὶ διαστρέφειν δρόμους. Τοῦτο γὰρ καὶ τὸ Κυριακὸν ἐπιτάττει λόγιον· ὡς εἰ καὶ τις εἴη φιλῶν καὶ οἰκείων ὁ μάλιστα, ὥστε καὶ συνεργεῖν ἡμῖν εἰς τὰς πολιτικὰς θεωρίας τε καὶ πράξεις, ἴσα καὶ ὀφθαλμῷ δεξιῷ καὶ χειρὶ δεξιῇ, καὶ τούτους ἐκτέμνειν καὶ ἀποτρέπεσθαι τῇ πάσῃ δυνάμει χρεῶν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΒ'.

Τί δεῖ καλεῖν τέχνη, καὶ ποῖα παιδιά, καὶ τίνας υἱούς; Καί, τί λέγει Πέτρος· « Ἐχομεν βεβαίωτερον τὸν προφητικὸν λόγον; »

Τρία (97) ταῦτά ἐστιν, οἷς τὸ ἀνθρώπινον τελειοῦται· κάθαρσις ἀμαρτημάτων, πίστις εὐσεβῆς, καὶ ἀδίστακτος, πρὸς μηδὲν κενὸν (98) μηδὲ πρόσφατον ὑπαλλοιούμενη, ἀγὼν καὶ νίκη κατὰ τῶν παθῶν καὶ τοῦ διαβόλου. Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀμαρτημάτων κάθαρσις, γέννησις τίς ἐστι πνευματικῆ, μᾶλλον δὲ ἀναγέννησις, τὸν παλαιωθέντα ἀνακαινίζουσα ἀνθρωπον. Καθ' ὃ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· « Τεχνία, οὐς πάλιν D ὠδίνω, ἕως ἂν ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν μορφωθῇ. » Διὰ ταύτης δὲ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ υἱοθετούμεθα, δοῦλοι ὄντες τῷ Δεσπότη Χριστῷ. Διὸ εἰκότως ἂν καὶ τεχνία καὶ παιδιά οἱ ταύτης τῆς χάριτος ἡξωμένοι καλοῦντ' ἂν. Οἱ δὲ τὴν ἀρχῆθεν προκατηγγελημένην εὐσεβείαν πρεσβεύοντες, ἤδη τὸ φρόνημα πεπολιῶνται, μηδὲν κενὸν (99), μηδὲ πρόσφατον, μηδ' ἀνθρωπίνης ἐπινοίας νεανίευμα ταῖς διανοαῖς (1) αὐτῶν εἰσδεχόμενοι, οἱ καὶ δικαῖα χρίσει πνευματικῆς αὐτοῦ ἐπωνυμίας ἀξίους δεικνύουσιν. Ἐπὶ (2) δὲ

NOTÆ.

primitur per πρόσφατον. Et sic mox, n. 3.

(99) Vide n. 96.

(1) In cod. erat διακονίας.

(2) Codex ἐπεὶ, male.

τούτοις, οἱ γενναίως καὶ ἀνδρείως τὰ πάθη καὶ τὸν ἄ
ἐχθρὸν καταγωνισάμενοι, καὶ στρατιωτῶν καὶ ἀθλη-
τῶν ὡς ἀληθῶς ἔργα διαπραξάμενοι, πᾶσιν (5) ἐπ'
αὐτοῖς τοῖς ἔργοις νεανικήν τε καὶ ἀκμάζουσαν τὸν
τόνον καὶ τὸν πόθον γνῶμην ἐπέδειξαντο, οὐχὶ καὶ
τῆς κλήσεως αὐτῆς μετασχίσουσιν; Ἐχέεις οὖν, οἴ-
μαι, διὰ τῶν εἰρημένων σαφῶς τὸ ζήτημά σοι δια-
λυόμενον· « Γράφω ὑμῖν, τεκνία, ὅτι ἀφῶνται αἱ
ἀμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Γράφω ὑμῖν, πα-
τέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Γράφω ὑμῖν,
νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν Πονηρὸν. Ἐγραψα
ὑμῖν, παιδία, ὅτι ἐγνώκατε τὸν Πατέρα. Ἐγραψα
ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. Ἐγρα-
ψα ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροὶ ἐστε, καὶ ὁ λόγος
τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν Πονη-
ρὸν. » Τεκνία μὲν γὰρ καὶ παιδία ποιεῖ ἡ τὴν ἀφ-
εσιν τῶν ἀμαρτημάτων χαριζομένη ἀναγέννησις, καὶ
τὸ τῆς υἰοθεσίας ἀξίωμα, δι' ὧν τοῖς ἔργοις ἐπι-
γινώσκειν Πατέρα τὸν θέμενον ὡσπερ ἰσχὴν προσ-
εἰλήφαμεν, οὕτω καὶ ἄρως ὑπῆλθομεν. Πατέρας γε
μὴν καθιστᾷ ἡ τῆς ἀπ' ἀρχῆς εὐσεβείας πολιὰ τε
καὶ ἐν τῷ βεβλίῳ σστηριζομένη ἐπίγνωσις· νεανί-
σκους δὲ τὸ κατὰ τοῦ Πονηροῦ καὶ τῶν παθῶν κρά-
τος. Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ τῶν ἀποστολικῶν λογίων διά-
νοια, ἡ δὲ τῶν ῥημάτων ἐπιμονή, ἡ μὲν ἀφηγήμα-
τος ἐπέχει ἂν λόγον, ἡ δὲ ἐπαναμνήσεως, ὅπερ εἰω-
θεν προσεχεστέρους τε τοὺς ἀκροατὰς παρασκευά-
ζειν, καὶ βαθύτερον τῷ μνημονικῷ τῆς ψυχῆς αὐτῶν
ἐγχαράσσειν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν.

Ἐπειδὴ δὲ τῷ κορυφαίῳ Πέτρῳ εἰρηται, ἂν ὀρθῶς
ἐπισκοπήσης, οὐδὲ ἀπορούμενον περιόψει. Ἐκεῖνος
γὰρ εἰπὼν, « Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσα-
μεν, ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθείσαν »· εἶτα ἐπαγαγὼν· « Καὶ
ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, » οὐχ
ἑαυτῷ φησιν, βεβαιότερον, ἀπαγε, μάλιστα γε προ-
αναφωνῶν, ὡς· « Ἐπόπται γεννηθέντες τῆς τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεγαλειότητος, ἐγνωρίσαμεν
ὑμῖν τὴν τούτου δύναμιν καὶ παρουσίαν. » Τί γὰρ ἂν
εἴη τῆς αὐτοψίας [βεβαιότερον], καὶ τοῦ ἀκοῆς ἰδίας
ἀναπετάσαι εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἀνωθεν φωνῆς, καὶ τὴν
πατρικὴν ἐναυασθῆναι μαρτυρίαν (5-6); Ἄλλὰ βε-
βαιότερον ἐκεῖνοις φησιν, οἷς (7) ἔγραψεν, ὡσαύτ
λέγων· Ἐτις (8) ἐπιδιδάσκουσιν, οἷς μαρτυροῦμεν,
ἔγοι τὴν γνῶμην, εἰς τὸν προφητικὸν ἀποσκοπεῖ-
τω λόγον (9), βεβαιότερον ὄντα γε τῆς τῶν πολ-
λῶν περὶ ἡμᾶς ἀμφισθητήσεως πάντως. Οὐκ ἔτι
γὰρ καὶ οὗτος (10), ὡς ἂν τινες εὐχερέστερον περὶ
ἄλλων ὑπολήφονται, ἀνθρωπίνης προέφραται δόξης.
Ἦτι δὲ οὐχ ἑαυτῷ βεβαιότερον ἐφησεν, σαφέστερον
ὑποκατιῶν ἐκδιδάσκει. Ἐπιφέρει γὰρ· « Ὁ καλῶς
ποιεῖτε προσέχοντες » (ὑμεῖς, φησιν, οὐκ ἐγώ), « ὡς

dici ostendunt. Præter hos vero nonne et isti, qui
strenue et fortiter vitia et hostem debellantes, mi-
litumque et athletarum officio egregie functi, opere
ipso juvenilem, viresque omnes et nervos inten-
dentem animum demonstrarunt, ejusdem nominis
participes merito habeantur? Jam quidem, puto,
quæstionem propositam his ipsis habebis solutam.
« Scribo vobis, filiioli, quod remissa sunt vobis
peccata propter nomen ejus. Scribo vobis, patres,
quod cognovistis eum, qui est ab initio. Scribo
vobis, juvenes, quod vicistis malum. Scripsi vobis,
pueri, quod cognovistis Patrem: scripsi vobis, pa-
tres, quod cognovistis eum, qui est ab initio:
scripsi vobis, juvenes, quod fortes estis, et verbum
Dei apud vos manet, et vicistis impium²¹. » Fi-
liolos enim et pueros regeneratio, remissionem
peccatorum dignitatemque adoptionis impertiens,
efficit. Per utrumque enim Patrem adoptantem agno-
scendi opere ipso ut vires accepimus, ita agno-
scere merito debemus. Patres porro facit senescens
illa et firmata pietatis pridem traditæ cognitio:
juvenes denique robur illud, quod contra malum
dæmonem et vitia exseritur. Atque hæc quidem
oraculi apostolici mens est: vis vero ejus in co-
sita est, ut hinc doctrinæ, hinc commonefactionis,
quæ auditores attentiores efficit, dictorumque sen-
sum memoriæ eorum altius infligit, locum te-
neat.

Quod vero a Petro, apostolorum principe, di-
ctum est, in eo quidem, si animum advertas, nihil
dubii inveneris. Quando enim ille ait: « Et hanc
vocem de cælo delatam audivimus; » ac subjungit:
« Et habemus firmiorem sermonem propheticum²², »
non sibi quidem illum firmiorem appellat; absit
hoc, inprimis cum ante dixerit: « Spectatores facti
ipsi majestatis Domini nostri Jesu Christi, vobis
potentiam et adventum ejus manifestavimus²³. »
Quid enim firmius eo esse potest, quando quis rem
ipsam videt, auresque suas ad recipiendam vocem
superne delatam aperire, atque adeo Patris testi-
monio edoceri potest? Itaque firmius dicit, habitum
ad eos, quibus scribebat, respectu; quasi diceret:
« Si quis dubiam de his, quæ testamur, mentem ha-
beat, is quidem ad propheticum sermonem respi-
ciat, qui firmior utique est dubitatione, quam ad-
versus nos multi foveat. Ille enim certe, quod ali-
qui de aliis suspicari facilius possint, ex hominum
opinionem non est profectus. Quod vero non ratione
sui, sed illorum, ad quos scribebat, firmiorem
dixerit, id quidem paulo post clarius ostendit.

²¹ Joan. II, 12 seq. ²² II Petr. I, 18, 19. ²³ ibid. 17.

NOTÆ.

(5) In ms. πόσιν.
(4) ὁ Colb. pro τό.
(5-6) Apparet, hic ex libris excidisse vocem βεβαιό-
τερον, ideo quod mox iterum sequitur.

(7) Sic Colb. pro οὗς.
(8) Idem pro ἤτις.
(9) Idem pro ἐπισκοπεῖτω.
(10) Sic Colb. pro οὕτως.

Subjungit enim : « Qui si attenderitis, recte facitis » (vos, inquit, non ego) : « tanquam candelæ, in obscuro loco lucenti, donec dies illucescat, et phosphorus oriatur in cordibus vestris ²⁶. »

QUÆSTIO CXXXIII [Coisil. CLXV, Taur. CLIV].

Quid Apostolus vocat « peripsema ? »

Editarum a Wolfio decima quinta (l. c. p. 742-748 Galland. l. c. 727, 728 n. 31). — In I Cor. iv, 15 seqq.

Vox περιψήμα potest quidem simpliciter significare id, quod contemptum est, et pedibus quasi subjectum. Rectius vero sensum expresseris per redemptionem, et victimam pro aliis piacularem. Illam enim veteres frequentius περιψήμα appellare consueverunt, appellationisque illius hanc reddunt rationem. Quocumque veteres in divini Numinis indignationem inciderant, praveque factorum pœnas a se repeli sentiebant, tum cives unum aliquem suorum, qui vel sorte delectus erat, vel suo arbitrio atque adeo sponte se pro omnibus in victimam sistere eosque expiare statuerat, agmine facto, cingentes manus eum tangere, palpate, et delinire quasi solebant, dicentes : « Sis nostrum peripsema. » Inde igitur factum est, ut Paulus, qui multa sæpe sapienter in obsequium Christi redegit, idem non minus de phrasibus gentilium faceret, non in quantum comptæ illæ essent et jucundæ auditu, sed in quantum ad rem recte significandam et representandam optime essent accommodatæ. Vocem itaque ejusmodi h. l. deligens ad Corinthios scribit : « Omnium factus sum peripsema ²⁶. » Vere enim, tanquam victima piacularis omnium, omnia calamitatum genera sustinebat, et vexabatur, et durissima quæque perpetiebatur. Mitto alia. Invenio vero et aliam ejusdem dictionem, cum cæteris omnibus comparandam : « Per gloriationem nostram in dies moritur. » Vides utique, quomodo omnium fuerit piaculum et victima, et peripsema. Neque enim pro Judæis solum intra se urebatur et ardebat, forisque infinita mala patiebatur; neque pro cognatis tantum, sed et pro Græcis et barbaris, omnibusque omnino hominibus, num quem fortasse, quod ipse clamabat, salvare posset ²⁶. Quod igitur quotidie fiebat, id verbis quoque contestabatur, « omnium se peripsema factum esse, » professus.

Hunc vero significatum firmat ipsa sermonis series. Non enim, inquit, pudefaciens vos hæc dico, hoc est, Non exprobro vobis beneficentiam meam, neque beneficia vobis exhibita. Quid igitur? ut filios dilectos potius admoneo ²⁷. Filios enim paternæ beneficentiæ meminisse decet, in primis, cum non simpliciter sunt filii, sed etiam dilecti. Sensus itaque est : Vos adeo mihi vindico, atque ita vestri amore ardeo, ut non dubitem peripsema pro vobis fieri, et in vestrum commodum me ipsum

²⁶ II Petr. i, 19. ²⁷ I Cor. xv, 31. ²⁸ I Cor. ix, 22. ²⁹ I Cor. iv, 14.

NOTÆ.

(11) γνώμης ex Colb. pro γνώσεω.

(12) Ex eodem ὡση, pro ὡς ἦ, et mox ἀλλ' ὄση, pro ἀλλόσει.

Α λύχνω φαίνονται ἐν αὐχηρῶ τόπω, ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάτη, καὶ φωσφόρος ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΓ'.

Τί λέγει ὁ Ἀπόστολος « περιψήμα; »

Τὸ « περιψήμα » δύναται μὲν οὕτως ἀπλῶς νοηθῆναι σημαίνει τὸ ἐν ἀτιμίᾳ, καὶ οἶον ὑπὸ τὰ ἴχνη κείμενον ἔγγυτερον δ' ἂν εἴη τῆς σημασίας ἡ ἀπολύτρωση καὶ τὸ οἶον ὑπὲρ τινῶν ἱερῶν. Περιψήμα γὰρ καλεῖν ἐκεῖνο μᾶλλον ὁ παλαιὸς οἶδε λόγος, καὶ τὴν αἰτίαν τοιαύτην παρέχεται τῷ ὀνόματι. Τὸ παλαιὸν ἐπειδὴν τινῶν ἀνωθεν μηνιμάτων εἰς πείραν ἐνέπιπτον, καὶ ποιῶνς αὐτοὺς τῶν τετολημένων ἀπατεῖσθαι συνήσθοντο, ἀθροοὶ περιστάντες τὸ ὀμόφυλον ἐνὶ τινι αὐτῶν, ὃς ἐμελλεν ἢ κλήρω ἀφορισθεῖς, ἢ τῷ προθύμῳ τῆς γνώμης (11) ἀκούσιος ὑπὲρ πάντων προθύεσθαι, καὶ καθάρσιον αὐτῶν γίνεσθαι, τοῦτοσιν ἡμεῖς περιψύωντες καὶ ἐφαψόμενοι, « Περιψήμα ἡμῶν, ἔλεγον, γενού. » Ἐκαῖθεν οὐδ' ὀκτὸς πολλὰ πολλὰ σοφῶς αἰχμαλωτίσας Παῦλος εἰς τὴν ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ τῶν ἐξω φωνῶν, οὐχ ὄση (12) κομψή καὶ γλῶττα καὶ εὐηχος, ἀλλ' ὄση γνησίᾳ σημαίνει καὶ παραστῆσαι τὸ προκείμενον. Καὶ τὴν φωνὴν ταύτην συλλαβῶν, φησὶ, « Περιψήμα, » πρὸς Κορινθίους γράφων, « πάντων ἐγενόμεν. » Τῷ ὄντι γὰρ ὡς πάντων περιψήμα οὕτω διὰ παντός ἐπασχεν καὶ ἐταλαιπωρεῖτο, καὶ τοῖς δεινοῖς κατετίετο. Ἐὼ τέλλα. Καὶ γὰρ εὐρίσκω φωνὴν αὐτοῦ ἐκεῖνου τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀντίβροπον. « Νῆ τῆσ ἡμετέραν καύχησιν καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπονήσκα. » Ὅρξ ὅπως ἦν πάντων καθάρσιον, καὶ ἱερῶν, καὶ « περιψήμα. » Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ Ἰουδαίων μόνον ἐπυρπολεῖτο τὰ ἔθνη, καὶ ἐφλέγετο, καὶ τὰ μυρία ἐξωθεν ἐπασχεν. Οὐδ' ὑπὲρ συγγενῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, καὶ πάντων ἀπλῶς ἀνθρώπων, εἰ πῶς τινα, ὡς αὐτὸς ἐδῶ, διασώσει. Ὅ τοῖνον ἐγένετο καθ' ἐκάστην ἡμέραν, τοῦτο καὶ διὰ τοῦ λόγου ἀπαγγέλλει, πάντων περιψήμα λέγων γενησθαι.

Βεβαίῳ δὲ τὸ προκείμενον τοῦ σημαινομένου καὶ ἡ κατὰ πόδα συνέχεια τοῦ ῥητοῦ. Οὐ γὰρ ἐντρέπων ὑμᾶς, φησὶ, ταῦτα λέγω· οἶον, οὐκ ὀνειδίξω τὴν εὐεργεσίαν, οὐδὲ τὰς χάριτας· ἀλλὰ τί; ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νοουεῖω. Δεῖ γὰρ τὰ τέκνα πατρικῆς εὐεργεσίας μεμνησθαι, καὶ οὐχ ἀπλῶς τέκνα, ἀλλὰ καὶ ἀγαπητὰ· τουτέστιν, τοσοῦτον οἰκειοῦμαι ὑμᾶς, καὶ τοσοῦτον τῆς ὑμῶν ἀγάπης ἐκκαλομαι, ὥστε καὶ περιψήμα ὑμῶν οὐ παραιτοῦμαι γίνεσθαι, θυμὰ καὶ ἱερῶν καὶ καθάρσιον προσάγεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν.

Καὶ ὁ καὶ ἡ ὀρθότης τῆς ἐν τῷ λόγῳ συνθήκης πρὸς αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον ῥέπει τῆς φωνῆς ἢ πρὸς τὸ ῥηθὲν τὴν ἀρχὴν, ἐπεὶ τὸ μὲν ἠτιμωμένον καὶ καταπτυστον πᾶσι μᾶλλον ἀποδίδεται κατὰ τὴν σύνταξιν, ἀλλ' οὐχὶ πάντων. Ὁ δὲ σοφὸς καὶ θεσπέσιος Παῦλος οὐ, Περιψήμα (15) πᾶσιν ἐγενόμην, φησίν, ἀλλὰ, πάντων. Οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ προηγούμενον χωρίον τῆς λέξεως τῇ διανοίᾳ ταύτῃ συμφθέγγεται. Εἰπὼν γάρ, « Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεγόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, » ἐπήγαγεν· « Ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περιψήμα ἕως ἄρτι· » τουτέστι, Τί δεῖ καθ' ἕνασπον τοὺς πόνους ἀπαριθμεῖσθαι, καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑφίσταμαι.; Ἐν κεφαλῇ φάναι, « Ὡς περικαθάρματα ἐγενήθημεν τοῦ κόσμου, πάντων περιψήμα ἕως ἄρτι. » Καὶ γὰρ καὶ τὸ περικαθάρματα ῥηθεῖν μὲν ἂν κατὰ τοῦ ἐδδελυγμένου καὶ φευκτοῦ, μᾶλλον δ' ἀρμόσειε νυνὶ τὰ καθάρσια καὶ τὰ ἱλαστήρια θύματα, ἃ ὑπὲρ ἄλλων εἰσθεν θύεσθαι, παριστᾶν. Πλὴν ἐπεὶ μηδ' ἕτερον τοῦ σημαινομένου τῇ ἀληθείᾳ λυμᾶνεται, ἕκαστος, ᾧ μᾶλλον χαίρει, τοῦτο καὶ αἰρεῖσθαι οὐ κωλύεται. Ἄν τε γὰρ ὡς ἱερὸν ὁ Παῦλος ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἐθύετο, τὸν Δεσπότην ἐμιμῆτο καὶ διδάσκαλον, ἂν τε διδάσκων καὶ παραινῶν, καὶ πάντα ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας πραγματευόμενος, ὡς ἀτιμος καὶ ἐδδελυγμένος ἐνομίζετο, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀφορῶν Δεσπότην, πάλιν ταῦτα ἐπάσχετο, ὅς λοιδορούμενος καὶ ὑβριζόμενος, καὶ πᾶν εἶδος ὑπομένων χλευῆς τῆς τῶν ὑβριζόντων καὶ προπηλακίζόντων σωτηρίας καὶ προνοίας οὐκ ἀφίστατο.

genus perpressus, hominum injuriorum probrisque desinebat.

Ἄλλ' εἰς καιρὸν ἄρα τῆς μνήμης προῆλθεν καὶ, ὃ πάλαι διηρώτησας, τί ποτε δηλοῖ τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ῥηθὲν· « Καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν. » Τοῦτο δὲ κοινότερον μὲν τὸ, ἐνέπαιξαν, σημαίνει. Παιδείας δὲ εἰδὸς ἐστὶ τὸ κολαφίζειν, μεταβαλόντος τοῦ ἔθους, ὡσπερ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν, τὸ β εἰς τὸ φ· ἢ γὰρ Ἀττικίζουσα γλῶσσα διὰ τοῦ β μᾶλλον τὴν λέξιν προφέρει. Τοῖσιν μαιφόνον καὶ ἀχάριστον τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὸν εὐεργέτην τοῖς θυμοῖς ἀνῆρθεῖστο, ὡς μὴ μόνον χεῖρας αὐτῶ σφαγῆς ἀνατείνειν, ἀλλ' εἰ καὶ τι ὄλους αὐτοὺς διαλάθοι χλευῆς καὶ μυκτηρισμοῦ καὶ ἀσελγείας, ὃ μὴ ἐντρέψιεν αὐτῶ, οὐδὲν ἠγοῦντο κατορθῶσαι μέγα. Οὕτω καὶ τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸν κάλαμον, καὶ τὸν βασιλέα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐνέπαιζον αὐτῶ. Καὶ νῦν δὲ φησὶν ὁ Δὲ μὲν ὑψηλὸς καὶ μέγας Ἰωάννης, ὡσπερ ἐπιτρέχων τὴν ὕβριν, Καὶ ἐδίδουν αὐτῶ ραπίσματα. Ὁ δὲ θεσπέσιος Μάρκος καὶ Ματθαῖος (μικρὰ γὰρ ἡ τῶν ῥημάτων παραλλαγή) καὶ τὸ ὄνομα τῆς ὕβρεως λέγουσιν, καὶ τὴν τῆς ὕβρεως πρᾶξιν· « Ἐκολάφισαν γὰρ αὐτόν, καὶ ἠρξάντο περικαλύπτειν αὐτοῦ τὸ

instar sacrificii et victimæ piacularis offerre. Ipse porro vocum structura ad hunc potius significatum tenendum, quam illum, de quo primo loco diximus, adducit. Si enim contemptum aliquid et abominandum inferretur, structura vocum idonea vocem πᾶσι (omnibus) potius quam πάντων (omnium) requireret. Jam vero sapiens et divinus Paulus non ait : Peripsema omnibus factus sum, sed omnium. Imo vero et ea, quæ hanc phrasin hoc loco proxime antecedunt, sensui huic velificantur. Postquam enim dixerat : « Conviciis affecti bene precamur, vexati sustinemus, infamati precamur, » subjungit : « Facti sumus ut purgamenta mundi, et ut omnium sordes usque huc²⁸, » hoc est, Quid molestias omnes et calamitates et luctas, quas pro vobis exantlavi, sigillatim enarrare attinet? Summatim dicam, « Ut purgamenta mundi facti sumus, ut sordes omnium usque huc. » Quamvis enim vox περικαθάρματα etiam de homine abominando et fugiendo adhiberi possit, hoc tamen loco convenientius fuerit, eam de victimis piacularibus, quæ in aliorum salutem offerri consueverant, interpretari. Quoniam autem neuter significatus vero adversatur, eum quisque eligere poterit, qui maxime ardeat. Sive enim instar victimæ piacularis pro discipulis offerebatur Paulus, Dominum et magistrum utique imitabatur; sive docens ipse et admonens, omniaque pro salute eorum faciens, contemptum habebatur et invisus erat, etiam hoc ad eundem Dominum respiciens, perpetiebatur. Ille enim conviciis et injuriis oneratus, omneque ludibriorum insectantium salutem et commodis prospicere non

Commodum hic in mentem venit recordari illius, quod olim ex me quæsisisti, quid nempe sibi velit illud, quod in Evangelio dicitur : « Et colaphos illi impeerunt²⁹. » Idem scilicet est, quod communiter per ἐνέπαιξαν exprimitur : ludibrii enim genus est κολαφίζειν, mutato scilicet per consuetudinem, quod et plurimis vocibus aliis usu venit, τῷ β in φ. Attica enim dialectus verbum illud per β exprimeret amat. Sanguinolenta itaque et ingratiissima Judæorum gens in benefactorem suum adeo impotenter ferebatur, ut non solum truculentas manus illi injiceret, sed si quid ludibrii, subsannationis et procacitatis reliquum adversus illum fecisset, nihil, quod magni esset momenti, perfecisse se opinaretur. Ita et corona spinea et arundine regisque appellatione et similibus ei illudebant. Jam vero sublimis et magnus Joannes³⁰, factam injuriam summatim complexurus, dixit : *Et dederunt illi atas*; divi autem Marcus³¹ et Matthæus³², (exigua enim est vocum, quibus utuntur, differentia) et proprium injuriæ hujus nomen, et ipsum injuriæ

²⁸ I Cor. iv, 12. ²⁹ Matth. xxvi, 67. ³⁰ Joan. xix, 3. ³¹ Marc. xiv, 65. ³² Matth. xxvi, 67.

NOTÆ.

(13) Sic Colb. pro περιψήμασιν.

exercitium exprimunt : « Colaphis enim ceciderunt illum, et inceperunt faciem ejus obtegere, colaphosque illi impingere. » Postea : « Et percusserunt illum, et bacillis eum ceciderunt, et dixerunt : Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te cecidit? » Divus quidem Lucas verbum *κολαφίζειν* omisit, abunde tamen ejusdem verbi sensum per ea, quibus utitur, exponit : « Viri enim, inquit, qui Jesum tenebant, illudebant illi, cædentes, et obvelantes illum : vultum ejus percutiebant, et interrogabant eum, dicentes : Vaticinare nobis, quis sit, qui te percusserit⁴³. » Ita scilicet illusionis hoc genus habebat. Alii enim oculos manibus obtegunt, alii, genas pugnis cædentes, jubent indicare illum qui ceciderit; quod si forte conjectura assequatur cædentem, immunis est a plagis; sin minus, plagas illi impingere pergunt. Hoc ipsum vult, hoc ipsum significat proprium illud verbum, *εκολάφισαν*. Quod Judæorum gens nec injuriis nec prociacitate exsatiari potuerit, Lucas inprimis, tanquam stupefactus indicat. Postquam enim is dixerat, quod percusserint faciem ejus, eandemque obtexerint, subjungit : « Et multa alia conviciantes adversus eum dixerunt⁴⁴. » Ita satis, puto, quoad per epistolam quidem fieri potest, perspectum habes, quid sibi velit *εκολάφισαν*, quid *περίψημα*, quid *περικάθαρμα*. Tu vero, Christi et Pauli afflictiones, probra et tentationes animo circumferens, fortiter agas, vel potius gaudeas, recogitans, in quem ordinem sis ascitus, quemque habeas ducem, adversus omnem calamitatem insultum, sive adversarii tui mali dæmones sint, sive dæmonas humana forma referant, imitentur.

QUÆSTIO CXXXIV [Coisl. CLVI, Taur. CLV].
Quot anni initia arbitrari nos oporteat et quæ.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. I., p. 127, 128).

1. Quæ ad extremos usque mundi fines spicuum suum Roma protendit, propriæque potentia terminum orbis terrarum limitem fecit, sicuti tribus nominibus gloriari solet, sic etiam tria principia spatio annuo attribuit. Et Romæ quidem nomina sunt mysticum, sacrum, politicum. Mysticum nomen est Ἄμωρ, nempe amor : sacrum Flora est, quod florentem significat : politicam Roma, quod conversis litteris in mysticum nomen recidit. Et sacrum quidem licebat ad vulgi etiam notitiam efferre : verum si quis sacerdos mysticum divulgasset, pœnæ capitali ferebat obnoxius. Tribus igitur, ut diximus, ornata nominibus Roma, tria quoque initia temporis annuo se facere gloriabatur, quorum

⁴³ Luc. xxii, 63 seq. ⁴⁴ ibid. 65.

(14) Verbum ἀγάλλεσθαι superadditur haud scio quam necessario.

(15) Erythræus apud Ortelium in *Geogr.* ait : « Triplex urbi Romæ fuisse nomen proditum est ; unum hoc quo utimur pervulgatum ; alterum quod arcanum fuit, unde Amarylida suani, quæ amorem proprie significat, in Bucolicum carmen Virgilius detorsit ; tertium sacrificiis debitum, de quo voca-

πρόσωπον καὶ κολαφίζειν αὐτόν. Ἔτα, « Καὶ ἐβράπισαν καὶ ραπίσμασιν αὐτὸν ἑβάλλον, καὶ ἔλεγον· Προφήτευσον ἡμῖν, Χριστέ, τίς ἐστὶν ὁ παῖσας σε. » Ὁ μὲντοι γε θεσπέσιος Λουκάς τὴν μὲν τοῦ κολαφίζειν παρήκε, ἔξαπλοὶ δὲ σαφῶς, δι' ὧν λέγει τῆς φωνῆς τὸ δηλοῦμενον. « Καὶ οἱ ἄνδρες γὰρ, φησὶν, οἱ συνήχοντες τὸν Ἰησοῦν, ἐνέπαιζον αὐτῷ, θέροντες καὶ περικαλύψαντες αὐτὸν, ἔτυπτον αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπηρώτων αὐτόν, λέγοντες· Προφήτευσον ἡμῖν, τίς ἐστὶν ὁ παῖσας σε. » Καὶ γὰρ τοιοῦτόν ἐστὶ τὸ εἶδος τῆς παιδιᾶς. Οἱ μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς χερσὶ περικαλύπτουσιν, οἱ δὲ πῦξ κατὰ κόρρης παίοντες ἐπερωτῶσιν μὴνῦσαι τὸν παῖσαντα. Κἂν μὲν τύχη τοῦ τυπηθέντος, ἀφίεται· ἂν δὲ μὴ, ἐπιμένουσιν αὐτῷ τὰς πληγὰς ἐντείνοντες. Τοῦτο οὖν δηλοῖ, καὶ τοῦτο παρίστησιν ἡ κυριολεξία τὸ, *εκολάφισαν*. Ὅτι δὲ κόρον οὐδένα οὔτε ὕβρεως οὔτε ἀσελγείας τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐλάμβανεν, ἐκπληττόμενος ὁ σοφὸς ἐπισημαίνεται μάλιστα Λουκάς. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἔτυπτον αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, καὶ περιεκάλυπτον, ἐπάγει· « Καὶ ἕτερα πολλὰ βλασφημοῦντες ἔλεγον. » Ἄλλὰ γὰρ περὶ μὲν τοῦ « *εκολάφισαν*, » καὶ « *περίψημα* » καὶ « *περικάθαρμα*, » ἔχεις, οἶμαι, κατ' ἐπιστολὴν οὐκ ἐνδεῶς. Σὺ δὲ μοι τὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ Παύλου κατὰ διάνοιαν φέρων πάθη, καὶ τὰ ὄνειδη, καὶ τοὺς πειρασμοὺς Ἰστασο γενναίως, μᾶλλον δὲ χαίρων, ἐννοοῦμενος, τίνι συντάττη χορῶ, καὶ τίνα κορυφαῖον ἔχεις, πρὸς πᾶσαν ἐπιφορὰν δυσχερῶν, ἂν τε δαίμονες ᾖσι, ἂν τε μορφαῖ; ἀνθρώπων ὑποκρινομένοι δαίμονας οἱ ἐπιτιθέμενοι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΔ'.

Ἡσας ἀρχὴς δεῖ νοεῖν ἡμᾶς τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ ποίας;

Coll. t. I., p. 127, 128).

α'. Ἡ ὕσα καὶ ὄρια γῆς τὸ δόρυ παρατείνασα Ῥώμη, καὶ τὸ κράτος δεῖξασα τῆς οἰκουμένης μέτρον, ὡσπερ τισὶν ὀνόμασιν ἀγάλλεσθαι (14) χαίρει, οὕτω καὶ τρεῖς ὀρχὰς τῷ ἐνιαυσιαίῳ χρόνῳ χαρίζεται. Ὀνόματα μὲν οὖν ἐστὶν αὐτῇ τελεστικὸν τε καὶ ἱερατικὸν· τελεστικὸν μὲν Ἄμωρ, ὃ σημαίνει ἔρωσ· ἱερατικὸν δὲ Φλῶρα, ἀνθοῦσα δὲ τοῦτο παραδηλοῖ· πολιτικὸν δὲ Ῥώμη, ὅπερ ἀντιστροφόμενον, εἰς τὴν τελεστικὴν σχηματίζεται λέξιν (15). Ἐξῆν μὲν οὖν τὸ ἱερατικὸν καὶ τῷ πλήθει κοινοῦσθαι· τὸ δὲ τελεστικὸν ὃ κοινώσας τῶν ἱερέων ἐσχάτην ποιήν ἐπέπραττε (16). Τρισὶν οὖν ὀνόμασιν, ὡσπερ ἔφημεν, τιμωμένη καὶ τρισὶν ἀρχαῖς τὸν ἐνιαύσιον σεμνολογούμενην χρόνον, τὴν μὲν αὐτῶν ἱερατικὴν ἐκάλει, τὴν

NOTÆ.

bulum floralibus impositum; quod Anthusam Græce Philadelphus interpretatur, a quo hæc discimus. Id tu Latine vel *florentem*, vel aptius fortasse *Floram* aut *Florentiam* vertes. Sub Amarylidis nomine eam Virgilium describere adnotavit Servius.

(16) De arcano Romæ nomine loquuntur Verius apud Festum; Solinus, cap. 1; Servius ad *Æn.* i, 277.

ἄλλην δὲ πάτριον, καὶ τὴν λοιπὴν τε καὶ κυκλικὴν Ἰερατικὴν μὲν οὖν ἤνεκα τὸν Αἰγύθωρον ὁ ἥλιος παρῶν, εἰς ἀβήσιν ἀγει τὴν ἡμέραν. Αὕτη δὲ συμπίπτει πρὸς ἀρχίδειαν μὲν κατὰ τὸν καλούμενον Δεκέμβριον μῆνα· πρὸς αἰσθησιν δὲ καὶ μάλιστα Ῥωμαίοις, εἰς τὸν Ἰανουάριον διαβαίνει. Τὴν δὲ πάτριον ὁ τῶν μηνῶν καλούμενος Μάρτιος ἀπεκληροῦτο· ὅτε καὶ ὀπλων κίνησις τε καὶ παρασκευὴ ἐπεδείκνυτο Ῥωμαίοις. Τὸν δὲ γε Σεπτέμβριον μῆνα ἢ κυκλικὴ τε καὶ πολιτικὴ ψῆφος, ὃ τὸ οὖν φιλόπονον ἐπεζήτησεν, ἀρχὴν ἀπέφηνε τοῦ ἐνιαυτοῦ (17). Ὅ καὶ γλώσσα μὲν Ἑλληνίζουσα καλεῖν ἐπινέμησιν οἶδε, Ῥωμαίοι δὲ ἰνδικτιῶνα· καὶ ταύτην τὸ μὲν παλαιὸν, πενταστηρίδος χρόνος ἀνεκύκλου, ὃν καὶ λούστρον πατριῶς ἐκάλου. Ἐπειτα δὲ τιμῶντες Ἄρη τὸν, ὡς φασι, πάτριον αὐτοῖς· ἐπεὶ τῶν ἀστέρων οὗτος πεντεκαδεκαετία ἐλάχιστον δρόμον ἀνῶν τὸν ἴδιον περαιοῦται κύκλον, ἰσόχρονον ἔθεντο καὶ τὴν ἐπινέμησιν ἤτοι τὴν ἰνδικτιῶνα θέσισμα τελεῖσθαι· ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν αἰτίαν, ὡς ἂν ἡ ἐκείνων ἀρχαϊότης φαίη, ὁ θεολογικὸς αὐτῶν καὶ κρύφιος ὑπογράφει τρόπος. Οὐ πῶρῳ δὲ ταύτης καὶ ἡ λέγουσα, ὅτι τὴν ἰσημερινὴν ὥραν πεντεκαδεκα μορίοις τισι μαθῶν ἔγγυς περιγραφομένην ὁ αὐταρχήσας Αὐγουστος Ῥωμαίων, καὶ τὴν ἀνακύκλῃσιν τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ἰδικαίως περιορίζειν. Πολιτικώτερον δ' ἂν λέγοιεν καὶ οἱ διότι τοσοῦτοις ἔτεσιν Ἄντωνίῳ συνυπατευκότε τὴν τε τῶν κοινῶν πραγμάτων μεταχειρίσιν ἔσχεν· εἶτα καὶ μάχην συνῆψε, καὶ τὸ κατ' αὐτοῦ τρόποιον εἶλεν, ὅτε καὶ μηνὸς ἰσταμένου Σεπτεμβρίου ἢ Αἰγυπτὸς αὐτῷ δορυάλωτος κατέστη (18). Ἐτέλου μὲν οὖν καθ' ἐκάστην ἀρχὴν ἐνιαυτοῦ ἰδικαίως τε θυσίας καὶ τελετὰς, τιμῶντες καὶ ἰλασκέμενοι οὐδ' ἐνόμιζον αὐτοὶ θεοὺς· μάλιστα δὲ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον μῆνα λαμπρότερον αὐτοῖς καὶ φιλοτιμότερον ἐπράττετο ταῦτα.

β'. Ἐπεὶ οὖν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἡ νέα τὸν κληρον ὑπῆλθε καὶ κοινὸν ἐκτέσαστο τὸ κράτος, μετέστησε δὲ τοῦ σεβάσματος τὸ πλάνον εἰς τὴν εὐσεβῆ τε καὶ θεῶν πρέπουσαν λατρείαν, συμμεισθησὶ καὶ τὰς δαιμονίους τελετὰς καὶ θυσίας εἰς εὐσεβοῦσας τε καὶ θεοπρεταῖς ἀγιστείας. Καὶ διὰ τοῦτο τὴν πρώτην τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς λιτανελαίς τε δημοτελέσι καὶ ταῖς ἄλλαις ἰλασθηρίοις εὐχαῖς νόμον ἔθετο τὴν θεὸν ἐξιλοῦσθαι, παρεῖναι τε τὸν ἀρχιερεῖα τοῖς τελοῦμένοις, τῶν ἰλασθηρίων καὶ σωτηρίων προηγούμενον ἱρουργίων τε καὶ θυμάτων. Ἡ δὲ γε ἐπινομήα τοῦ ἐνιαυσίου κύκλου ἢ μὲν Ῥωμαίζουσα φωνὴ τὸ μήνυμα σημαίνει· μηνῶσι γὰρ ἡ ἀρχὴ τὴν περιόδον· καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἐστὶν ἰνδικτιῶν. Ἡ δὲ Ἑλλὰς φερωνύμως ἔθηκε τὴν ἐπινέμησιν. Οὐ γὰρ εἰς ἀπαράβατον καὶ ὀρισμένον βάρος τὸ παλαιὸν οἱ φόροι τοῖς ὀπηκόοις ἐτάττοντο, ἀλλ' ἡ τῶν καρπῶν γένεσις τὴν σύνταξιν αὐτοῖς ἐφίλανθρωπεύετο· σπανίζουσα μὲν γὰρ ἠλάφρυνεν, εὐθηνούσα δὲ οὐκ ἐδάρυνε· καὶ

ipsa primum sacramentum appellabat, alterum patrium, tertium pollicum et cyclicum. Sacrum est, cum Capricorno sibi egrediens diei incrementa facit. Hoc autem ad augustum incidit in Decembrem mensem· sed tamen id, Romanis præcipue, non nisi Januario mense sentitur. Initium vero patrium appellatum in mensem Martium incurrebat, quo tempore armis movere solent Romani et ad bellum instrui. Septembri mense denique cyclico politicoque suffragio de quo tu studiosè rogas, initium anni statutum fuit. Et quam quidem Græca quoque lingua ἐπινέμησιν appellare novit, Romani autem indictionem, hanc olim quinquennialis cyclus reducebat: idque etiam lustrum proprio vocabulo appellabant. Deinde quia Martem colebant, quem sui generis auctorem aiunt; et quia hoc sidus quindecim annis brevissimum cursum absolvens, suum cyclum perficit, pari intervallo ἐπινέμησιν sive indictionem fieri decreverunt. Verumtamen hanc causam, ut in eorum antiquitatibus fertur, theologica eorundem atque arcana ratio describit. Neque ab hac valde abscondit sententia illa quæ ait Augustum Romanorum imperatorem, cum rescivisset æquinoctialem tempestatem a nonnullis in quindecim partes dividi, anni quoque periodum eodem numero definiendam censuisse. Sed civilior est sententia rem repentium ab Augusto qui totidem annis principatum in patria cum Antonio gesserit, cum eoque reipublicæ clavam tenuerit, tum adversus eum decertaverit triumphumque retulerit, atque Ægyptum mense Septembri ineunte armis obtinuerit. Singulis autem anni initiis peculiariter sacrificia ritusque peragebant, honoris ergo et placationis eorum quos ipsi putabant deos: præsertim vero mense Septembri splendidiora hæc sacra et accuratiora diis faciebant.

2. Jam ubi veteris Romæ nova sortem occupavit, communemque potentiam adeptæ, superstitionis errorem in piam Deoque dignam religionem convertit; tunc diabolica quoque mysteria ac sacrificia sanctis Deoque dignis cæremoniis commutavit. Idcirco prima Septembris die litiis publicis precibusque piacularibus Deum propitiare decrevit: pontificemque adesse rei sacræ, atque eum præcipua et salutaria munera ac sacrificia. Porro annui cycli appellatio Romano vocabulo significat indictionem. Namque initium innuit periodum: atque hæc est illis indictio. Græcia quoque nomine rei congruo dixit ἐπινέμησιν (distributionem). Non enim apud veteres tributis erat præfinitus certus atque immobilis limes; sed pro fructuum proventus stipendia illis clementer imperabantur: ita ut in annonæ charitate minuerentur, in ubertate non augerentur: quare sine tristitia quæstoribus justum tributum persolvebatur: et quidem ubi opus esset: nulla

NOTÆ.

(17) Vide Kalendarium Constantinopolitanum ad diem primam Septembris, et quæ ibi docte disputat Stephanus Morcellius.

(18) De hac universa re confer Petavium *Doctr. temp.* tom. II, p. 366-368.

enim instante necessitate, tributum prorsus non exigebatur; sed uni sibi quisque agricola laborabat. Itaque ab imperando sigillatim subditis tributo nacta est nomen ἐπινέμησις anni periodus. Qui vero a victoria ad Actium indictionem conflungunt, duram auditu et fide alienam vocabuli originem vi procurdunt. Sed tamen hæc, prout memoria mihi suppeditavit ad tuam interrogationem dicta sunt. Quod situ ex tuo diutino historiæ studio haustum aliquid mihi protuleris, dictisque meis addideris, id mihi jucundissimum fore scito.

πὲρ τὴν ἱστορίαν βαθείας σχολῆς ἀνεγκυσάμενος ἐπιδείξεις, καὶ τοῖς εἰρημένοις προσθείης, καὶ τοῦτο ἡμῖν χαριέστατον ἔσται.

QUÆSTIO CXXXV. [Coisl. CLVII. Taur. CLVI.]

Nonne hæc contradicunt sibi invicem: « Si quis te percusserit in maxillam dextram, verte illi et alteram; » et: « Si autem bene, quid me cædis? »

B

Éditarum a Wolfio decima sexta (Cur. Philol. t. V, p. 748-758. Galland. Biblioth. t. XIII, p. 729-752, n. 52) — De antilogia inter textum Matth. v, 39 et Joan. xviii, 23.

Levis pacatæque conversationis fundamentum jaciens Salvator, præcepti instar inculcat: « Si quis te percusserit in maxillam dextram, verte illi et alteram⁴⁴; » ipse vero, ab hominibus maxillam alteram percussus, pro eo quod alteram illi verteret, respondit: « Quid me cædis⁴⁵? » Ita vero egit, non sane, quasi inconsiderate et obiter ita olim cogitasset, et nunc opere ipso sermonem suum everteret. Imo vero hoc ipso facto verbum illud suum potius astruxit. Nam ibi quidem præceptum ejus mutuas injurias prohibet, per quas contentio in infinitum producitur: ideoque a prima quoque, quæ fieri poterat, retributionem abstinere jubet. Idem vero etiam nunc faciebat. Neque enim ultrice manu injuriæ, a percutientis illa factæ, pœnas repetiit, sed in rei indignitatem, causæ suæ patrociniatus, verbis tantum animadvertit.

Propius vero illa, quæ sibi invicem repugnare putantur, ita conciliabuntur. Ibi scilicet illis vetat resistere, qui in corpus et ea, quæ circa corpus sunt, injurios se præstant. Hic vero nisi eriminationem, quasi perverteret et seduceret homines, quos ipse male habitus recte ducebat et servabat, vel verbis amoliri instituisset, quando calumniatores illi sua colaphis firmare audebant; illis quidem liberam criminandi potestatem fecisset, et, ut pejora auderent, auctor fuisset, se ipsum vero a calumnia illa et mendaciis, quæ impie in ipsum evomebant, non liberasset. Ubi igitur inter hæc pugna est, et quomodo sibi contradicunt: cædentem te ne vicissim cædas; et, si quis dicam tibi seductionis aut improbitatis scripserit, aut te,

διένειμεν ἀλύπως τοῖς φορολογουμένοις τὸ ἀνάλογον· καὶ τότε ὅτε χρεῖα ἐκάλει, μηδενὸς δὲ ὄντος τοῦ βιαζομένου, οὐδ' ὄλω; ὁ φόρος ἐπράττετο, ἀλλ' ἐγένετο κέρδος ὁ πόνος ὅλος τοῖς γεωργήσασιν. Ἐξ οὖν τοῦ διανεμέσθαι τοῖς ὑπηκόοις τὴν σύνταξιν, τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχεν ἡ τοῦ ἐνιαυτοῦ περίοδος ἐπινέμησις. Οἱ δ' ἀπὸ τῆς περὶ Ἄκτιον νίκης τὴν ἰνδικτιώνα συμπλάττοντες, εἰς τὸ λυπηρότατον τε τῆ ἀκοῆ καὶ πειθοῦς ἀπέσχον δοκοῦσι μοι τὴν λέξιν ἐκδιάζεσθαι.

Ἄλλὰ γὰρ ταῦτα μὲν κατὰ τὸ πρόχειρον τῆς μνήμης περὶ ὧν ἠρώτησας ἀπεδόθη· εἰ δέ τι καὶ τῆς

ἡμῶν ἐστὶν ἐναντίον τὸ λέγειν· « Ἐὰν τις σε

ραπίσῃ ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. » — « Εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; »

Ἡὼς οὐκ ἔστιν ἐναντίον τὸ λέγειν· « Ἐὰν τις σε ραπίσῃ ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. » — « Εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; »

B

Πολιτείας ἡμέρου καὶ ἀστασιάστου κρηπίδα πηγνύς ὁ Σωτὴρ, « Ἐὰν τις σε ραπίσῃ ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, » τὴν ἐντολὴν ταύτην ὑποβάλλεται, αὐτὸς δὲ πηγάς, τὰς ἐξ ἀνθρώπων, ἐπὶ κόρησι λαθῶν ἀντὶ τοῦ στρέψαι, « Τί με δέρεις; » ἡμεψατο. Οὐδαμῶς, ὡς ἂν εἰς τὸ ἀπερίσκεπτον (19) περιτραπεῖν τὸ περιεργον τῶν λογισμῶν, τοῖς ἔργοις τὸν λόγον (20) καταστρεψάμενος, τρόπον δὲ τινα μᾶλλον κἂν τῆ τοιαύτῃ πράξει τὸ ῥῆμα βεβαιωσάμενος. Κάκει μὲν γὰρ ἡ παραίνεσις τὴν ἀμοιβαίαν τιμωρίαν περιέκοπτεν, δι' ἧς εἰς τὸ ἀπειρον ἡ στάσις προέρχεται. Διὸ τῆς πρώτης ἀντεπιχειρήσεως ἐξίστασθαι διετάξατο. Καὶ νῦν δὲ τὸ αὐτὸ διεπράξατο. Οὐ γὰρ ἀμύνης χειρὶ τὴν ραπίσασαν τῆς ὕβρεως δικὴν εἰσεπράξατο, δικαιολογία δὲ μόνῃ ῥημάτων τὴν ἀδικίαν διήλεγξεν.

Ἀχθεῖ δ' ἂν οικειότερον εἰς συμφωνίαν μᾶλλον τὸ νομιεῖν ἀντιφθέγγεσθαι, ὅτι ἐκεῖ μὲν τοῖς ἀδικουσίνοις εἰς τὸ σῶμα καὶ περὶ σῶμα μὴ δεῖν ἀπειρήκεν ἀντανίστασθαι. Ἐνταῦθα δὲ πλάνης γραφὴν, καὶ βλάβης ἀνθρώπων, οὐς ὠδήγει τε καὶ διέσωζε, διωκόμενος, εἰ μὴδὲ ῥήμασι διανέστη λύσασθαι, ἀκατασκευάζειν τοῖς ραπίσμασιν οἱ συκοφαντοῦντες ἐμηχανήσαντο, ἐκείνους μὲν εἰς ἄρεσιν ἀπέλυεν τοῦ ἐγκλήματος, καὶ πρὸς θράσος μᾶλλον ἐπέτριβεν τῆς ἀνοσιότητος, αὐτὸν δὲ τῆς συκοφαντίας καὶ τοῦ ψεύδους, ἀπερ αὐτοῦ δυσσεβῶς κατέχεον, οὐκ ἂν τὰς αἰτίας ἀπέλυτο. Ποῦ τοιγαροῦν ἐναντία ταῦτα, ἡ μαχόμενα, τὸν ραπίσαντα μὴ ἀντιβραπίσης, τὸν δὲ γραφόμενόν σε πλάνης ἢ δυσσεβείας ἢ τὴν σωτηρίαν κηρύττοντα, ὡς εἰσηγητὴν ἀπωλείας, τοῦτον μὴ

⁴⁴ Matth. v, 39; Luc. vi, 29. ⁴⁵ Joan. xviii, 23.

NOTÆ.

(19) Sequor Colbert, qui ita habet pro εὐπερίσκεπτον.

(20) Ita scribo pro τῶν λόγων, quod est in libris.

ἐπιτρέψῃς ταῦτά σοι περιάπτειν, μηδ' ὑποκατακλι-
 θεις (21), μη φωνῆ, μη διαθέσει σιγῶσῃ (22) μηδ'
 ἄλλον εἶναι τρόπον ὑπαιτίος; Ἄλλὰ τῷ μὲν τῆς ἀλη-
 θείας φιλοθεάμονι οὐδὲ πρόσφασιν ἐτι τὰ εἰρημένα
 ἀμφισθητήσεως ὑπολείπει. Τὸ δὲ, « Μὴ ποιεῖτε (23)
 τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων »
 καί, « Ὅ ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου, μὴ γνῶναι ἡ ἀριστερὰ
 σου » καί, « Ὅταν νηστεύῃς, μὴ σαλπίσσης ἐμπροσ-
 θέν σου, ὡσπερ οἱ ὑποκριταί, » πρὸς τὸ, « Οὕτω
 λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,
 ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν
 Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » τοσοῦτον ἀπέ-
 χεῖ τοῦ μάχεσθαι (24), ὥστε καὶ τὴν ὅτι μάλιστα
 συμφωνίαν κρίσει τῇ ἐμῇ κατασκευάζει. Κακία μὲν
 γὰρ ἡ ἐπιδειξις καὶ τὸ θηράσαι (25) δόξαν, νέμειν
 τε σὺν δίκῃ καὶ ψόγον, οὐ γραφόμενον ἀπὸ τῶν σπου-
 δαίων, κινουσα. Ἡ δὲ φυγὴ τῆς κενοδοξίας ἀρετὴ τέ-
 ἔστιν καὶ σεμνοῦ ἤθους καὶ τῶν συνετῶν ἀνθρώπων
 ἀποτικτεῖν οἶδεν εἰς Θεὸν τὴν εὐχαριστίαν, ὅτι βλέ-
 πουσιν μὲν δοξοκοπίαν ἀτιμαζομένην, ἀρετὴν δὲ τι-
 μωμένην. Πῶς οὖν οἱ ἐνδεικνύμενοι δόξαν ἐξ ἀνθρώ-
 πων θηρῶνται, ἐξ οὗ μᾶλλον αὐτοῖς ἔπεται ψόγος;
 Καὶ πῶς ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν; οὐκ ἀπὸ γε
 τῶν θεοφιλῶν καὶ σπουδαίων, τοὺς δὲ πολλοὺς καὶ
 ἀγελαίους (26) διαπλανῶντες, καὶ μηδὲν πλεόν ἔχον-
 τας διασκέψασθαι τοῦ φαινομένου. Εἰ τοίνυν τὸ κε-
 νόδοξον φαῦλος ποιεῖ, καὶ τὴν ἐξ ἀνθρώπων νέμειν
 ἐγείρει, ἡ δὲ τοῦτου φυγὴ τάναντία πράττει, καὶ
 τοὺς ἐπιεικτεστέρους εἰς δοξολογίαν Θεοῦ παραπέμπει,
 πῶς οὐχὶ συστατικὸν εὐρίσκειται μᾶλλον τοῦ (27) μὴ
 ἐπιδεικνυσθαι, μηδὲ κενοδοξεῖν τὸ « Οὕτως λαμψάτω
 τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων; »
 hominibus; » commendare hoc in primis existimabitur,
 ne quis se ostendet et vanam gloriam
 aucupetur?

Ἄλλὰ πῶς λάμψει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώ-
 πων, μηδὲν τῶν ἐν κρυφῇ πραττομένων συνιέντων;
 Εἴρηται μὲν ἦδη. Πλὴν οὕτω μᾶλλον. Ὁ γὰρ βλέπων
 ἐν τῷ κρυπτῷ Πατὴρ, αὐτὸς τῆς ἔνδον ἀστραπῆς
 τὴν αἴγλην δυνατός ἐστιν εἰς τὸ φανερὸν ἐναυγά-
 σαι. Ἄλλως τε δυσὶν ὁ σπουδαῖος χαρακτηρίζεται
 τρόποις, καὶ δυσὶ μάλιστα γράφεται χρώμασι,
 τῇ (28) καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Πλάστου ἀρετῶν αἰρέσει
 καὶ κακίας φυγῆ. Ἡ μὲν οὖν τῆς κακίας φυγὴ (29)
 λάμπει πάντως ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, κἀν ἔσω
 τις (30), ὅση δύναμις, κατέχη τὴν λαμπηδόνα. Τὸ
 γὰρ μὴ χεῖρα κακῶν εἶναι, μὴ περὶ ὕδριν, μὴ περὶ
 χρήματα, μηδ' ἀκρατῆ γλῶσσαν περὶ διαβολὴν, περὶ
 ὄρκους, περὶ ὁμοία, καὶ ἀπλῶς ἐν πᾶσι (31) μηδενὶ

A salutis præconem, pernicipi doctorem pronuntiarit
 illum ista tibi impingere ne patiaris, neque, sub-
 mittens te, vel voce, vel silentis habitu, vel ulla
 alia ratione reus culpæ videaris. Itaque cordato
 cuique veritatis scrutatori nec minima dubitandi
 causa ex dictis illis subnascetur. Illa vero Domini
 dicta : « Ne faciatis elemosynas vestras coram
 hominibus »; » et : « Quæ facit dextera tua, ea
 nou norit sinistra tua »; » et : « Si jejunaveris,
 ne buccines ante te, ut hypocritæ »; » tantum
 abest, ut cum illis : « Ita luceat lux vestra coram
 hominibus, ut bona vestra opera videant, et
 Patrem vestrum in cœlis laudent »; » pugnent, ut
 meo quidem iudicio secum invicem egregie con-
 spirent. Vitium enim est ostentatio omnis, et af-
 fectatum gloriæ studium, vindictamque et repre-
 hensionem, quæ alioquin ex rebus præclaris non
 nascitur, excitat : vanæ vero gloriæ fuga et virtus
 est, et honestos decet, cordatosque homines ad
 gratias Deo agendas permovet, quando ambitionem
 contemni, virtutem vero in pretio haberi vident.
 Quomodo itaque ostentantes se gloriam ab homini-
 bus aucupantur, unde contumelia potius illis
 nascitur? Et quomodo referunt mercedem suam?
 non sane ab hominibus, Deo charis et virtutis cul-
 toribus, sed a vulgo et gregariis hominibus, quos,
 tanquam externa tantum iudicare valentes, deci-
 piunt. Quod si itaque vanæ gloriæ studium homi-
 nes malos efficit, hominumque invidiam irritat,
 ejusdem vero fuga omnia alia conciliat, et optimos
 quosque ad divini Numinis laudem incitat, nonne
 dictum illud : « Ita splendeat lux vestra coram

Quomodo vero lucebit lux coram hominibus,
 qui nihil eorum, quæ in obscuro aguntur, perspi-
 ciunt? Id quidem jam expositum est, sed ex se-
 quentibus amplius intelligetur. Pater scilicet, qui
 obscura perspicit, splendorem intus latentem in
 apricum proferre potest. Præterea vero bonus
 quisque ex duabus rebus cognoscitur, et duabus
 potissimum notis distinguitur, hinc ex virtutum
 studio, quo conditori fit similis, hinc ex fuga
 vitiorum. Jam vero vitiorum fuga semper splendet
 coram hominibus, etiamsi quis, quoad potest,
 lampadem intra se contineat. Si quis enim manu
 non abutitur circa injurias et circa pecuniam; si
 linguæ temperat circa calumnias, jusjurandum,

²⁶ Matth. vi, 1. ²⁷ ibid. 3. ²⁸ ibid. 16. ²⁹ Matth. v, 16.

NOTÆ.

- (21) Ms. ὑποκατακλιθεῖς.
 (22) Ita recte Colb. pro σιγῶσῃ.
 (23) Codex alter ποιεῖται.
 (24) Ἀνέχει τοῦ μάχεσθαι, Colb. pro ἀπίχε-
 σθαι.
 (25) Idem pro θήρης καί.
 (26) Sic scribo pro ἔχοντες · refertur enim ad vo-
 cem ἀγελαίους.
 (27) τοῦ scripsi pro τό, et mox τό, pro τοῦ. Ita

enim sensus jubet.

- (28) Ita scribendum pro τό.
 (29) ἡ μὲν οὖν τῆς κακίας φυγὴ debeo Colbertino,
 quæ verba ex altero male exciderant ob proximæ
 antecedens : καὶ κακίας φυγῆ.
 (30) Idem Colb. pro ἔσωδ.
 (31) Sic scribendum pro πάσῃ, et mox λαβί,ν pro
 λαβεῖν.

et hujus generis alia; si denique nullam cuiquam animadvertendi in se occasionem præbet; hæc, inquam, et hic similia, invitis etiam nobis, illustrem et clarissimam lucem hominum oculis offundunt. Idem hoc divus Paulus, Timotheo sacerdotii leges inculcaus, ait: « Oportet vero illum bonum testimonium etiam ab externis habere⁹⁰. » Vitiorum porro fuga efficit, ut Judæis et gentilibus, et toti Ecclesiæ Christi non sint offenculo⁹¹. Jejunium vero, et pauperum miseratio, lacrymæque oculorum et intenta precatio clam fieri amant; eadem vero itidem fugam vitiorum sui habent interpretem altum clamantem, et præconem illustrem, quandoquidem illa hominum oculos primum perstringens occultæ etiam virtutis splendorem secum ferre, et oculis ingerere consuevit.

Sunt vero etiam, sunt virtutes nonnullæ, quas in medium proferre, maxime vero illos, qui aliis præfecti sunt, oportet. Justitiam puto, et pietatem, earumque vindicem, fortitudinem, aliasque illis affines. Propterea nec illas Servator in obscuro haberi jubet, sed jejunium potius, eleemosynam, bisque similes. In omnibus tamen illud, quod ad ostentationem et vanæ gloriæ studium spectat, procul esse vult, atque id quidem per occultum illud, et præceptum: « Ne sciat dextera tua ea, quæ sunt sinistræ, » indicat. Qui vero mentem puram et affectu superiorem habet, sive in domi, sive in ecclesia, sive in media urbe bonum faciat, præceptum Domini curatissime observat. Ille enim non ad ostentationem, neque per vanæ gloriæ aucupium sua agit, sed opere suo spectantes quosvis ad laudem Patris convertit. Quoniam vero non multos tales videmus (præclari enim operis altitudo mentem secum evehit, vanumque gloriæ studium grave telum demittit, pectusque etiam probe munitum lædere et ad inferiora præcipitare potest), multo tutius est, si bona atque ea in primis, de quibus diximus, in occulto præsententur. Qui vero extra omnem teli hujus jactum positi sunt, illis virtutem etiam in aprico et palam consecrari licet. Ita Salvator quoque noster nonnunquam miracula sua inter medios homines et in synagogis patrabat; nonnunquam vero illa publicari non patiebatur. Alterum quidem eorum faciebat, quod, sicut affectibus aliis omnibus prorsus non erat obnoxius, ita nec ostentationi patebat. Alterum vero, ut regulam et exemplum nobis præberet, ad fugiendam ostentationem, et errabundos vulgi plausus sollicito vitandos. Perfectius itaque et perfectorum hominum est, quod diximus, publicum virtutis studium et exercitium, tutius vero occultum. Ibi enim latens

μηδεμίαν λαβὴν ἐμπαρέχειν· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα· καὶ μηδαμῶς βουλομένων ἡμῶν λαμπρὸν ἀναστράπτει· καὶ μέγα φῶς τοῖς ἀνθρώποις. Τοῦτο καὶ ὁ θεὸς Παῦλος, θεσμούς τῆς ἱερωσύνης ὑπογράφων Τιμοθέῳ, λέγει· « Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἐκ τῶν ἔξωθεν. » Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπροσκόπου γενέσθαι Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήσι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πάσῃ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τῆς κακίας συνίστησι καὶ κατασκευάζει φυγῇ. Νηστεία δὲ, καὶ πενήτων οἶκτος, καὶ δάκρυον ἐξ ὀμμάτων, καὶ προσευχῆς τόπος φιλεῖ μὲν τῆς ἐργασίας τὸ κρύφιον, οὐδὲν δὲ ἦστον μνηστὴν μεγαλόφωνον καὶ κήρυκα διαπρύσιον τὴν τῆς κακίας; ἔχει φυγὴν, ἦτις τοῖς ἀνθρώποις προεκλάμψασα συνεφέλεσθαι πως καὶ συνδιαλάμπειν φιλεῖ, καὶ τῆς κρυφίου ἀρετῆς τὴν μαρμαρυγὴν.

Εἰσὶ δ' οὖν, εἰσὶ τινες ἀρεταὶ, ἃς εἰς τὸ μέσον εἰκὸς πράττειν καὶ μάλιστα τοὺς προσετηκότας, δικαιοσύνη, φημί, καὶ εὐσέβεια, καὶ ἡ ταύτης πρῶμαχος ἀνδρεία, καὶ ὅσαι συνέριθοι. Διόπερ οὐδὲ ταύτας ὁ Σωτὴρ τῷ λαθάνοντι περιγράφεσθαι κελεύει, νηστείαν δὲ καὶ ἐλεημοσύνην, καὶ εἰ τι ὁμοιον. Πλὴν ἐπὶ πασῶν γε τὸ πρὸς ἐπίδειξιν τε καὶ τὸ κενόδοξον ἐξορῶν, καὶ τοῦτο αὐτῷ τὸ κρύφιον (32) βούλεται, καὶ τὸ μὴ γίνωσθαι τὴν δεξιάν τὰ τῆς ἀριστερᾶς. Ὁ δὲ καθαρῆς τὴν γινώμην ἔχων καὶ ἀνωτέραν τοῦ πάθους, ἂν τε ἐν οἴκῳ, ἂν τε ἐν ἐκκλησίᾳ, ἂν τε ἐν αὐτῇ μέσῃ πόλει πράττῃ τὸ καλὸν, τῆς Δεσποτικῆς ἐστὶν ἐντολῆς ἀκριβέστατος φύλαξ. Αὐτός τε γὰρ οὐ πρὸς ἐπίδειξιν οὐδὲ κενῆς δόξης προβολὴν τὴν πρᾶξιν ποιεῖται, καὶ τῷ ἔργῳ τοὺς ὀρώντας εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς δόξαν ἐπιστρέφει. Πλὴν ἐπεὶ περ οὐ πολλοὺς ὁρῶμεν (ὅτι συναυψοῖ αὐτῷ τὸ ὕψος τοῦ κατορθώματος; σφοδρὸν γὰρ ἀφήσει κάτωθεν ἢ κενῆ δόξα τὸ βέλος, καὶ δυνατὴ (33) πολλάκις καὶ στεβρῶν ἦθος διελάσαι, καὶ πρὸς τὰ κάτω περιτρέψαι), ἀσφαλεστέρα πολλῇ ἢ ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ μάλιστα τῶν εἰσαγομένων εὐρίσκειται ἐργασία. Τοῖς δ' ἔξω παντελοῦς βέλους γεγονόσιν ἀκώλυτος ἢ ἐν φανερῷ καὶ δημοσίᾳ πραττομένη. Ἐπεὶ καὶ ὁ Σωτὴρ ποτὲ μὲν εἰς μέσους καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τὰ θαύματα ἐπετέλει, ἔσθ' ὅτε δὲ οὐκ εἶα δημοσιεύεσθαι ταῦτα. Τὸ μὲν, ὅτι καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις πάθεσιν ἀπροπέλαστος ὄλωσ ἦν, οὕτως καὶ τὴν κενόδοξίαν ἀπρόσιτον κατεῖχεν· τὸ δὲ, κανόνα καὶ γνώμονα παρέχων ἡμῖν, φεύγειν τε τὰς ἐπιδείξεις, καὶ τοὺς πεπλανημένους τῶν πολλῶν διακρούεσθαι ἐπαίνους. Τελειότερα μὲν οὖν καὶ τελειῶν, ὡσπερ ἔφαμεν, ἢ ἐν τῷ μέσῳ πράξεις, ἀσφαλεστέρα δὲ ἢ λαθάνουσα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλάκις λαθούσα συνεισδύεται τῇ ἀρετῇ ἢ κακίᾳ, ἐνταῦθα δὲ τόγῃ ἐπ' αὐτῇ τῇ κρυφίῳ πράξει ἀποτετελείσθαι παντελῶς αὐτῇ (34) ἢ διεσθούσιν.

⁹⁰ 1 Tim. iii, 7. ⁹¹ 1 Cor. x, 32.

NOTÆ.

(32) ἐν τῷ κρυπτῷ, Matth. vi, 4.
(33) Cum Colb. pro διὰ τί.

(34) Malim αὐτῆς, scilicet κακίας, vel αὐτῇ ἢ διεσθούσιν.

Οὕτως οὐδαμῶς οὐκ ἔστιν ἐναντία τῶν Δεσποτικῶν Ἀ
βημάτων ἢ νομοθεσία.

Ἴδοις δ' ἂν καὶ ἄλλως οὐδὲν ἤττον τὸ βῆθέν.
Ἐλέγχων γὰρ τοὺς Φαρισαίους ὁ Σωτῆρ, καὶ μετα-
ρρυθμίζων αὐτῶν τὸ κατεσχηματισμένον καὶ ὑποῦλον
εἰς τὸ κόσμιόν τε καὶ τὸν χρηστὸν τρόπον, ἀπέειπεν
μὲν αὐτοῖς φεῦγειν τὸ πρὸς ἀνθρώπους ζῆ, διώκειν
δὲ, ὅσα θεραπεύει Θεόν. Τοὺς οὖν τὴν κενοδοξίαν
νοσοῦντας ἀπαλλάσσων τῆς νόσου, πρὸς ἐκείνους
φησὶν· « Μὴ ποιεῖτε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν ἔμπροσ-
θεν τῶν ἀνθρώπων » καὶ, « Ὅ ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου, μὴ
γνώτω ἡ ἀριστερά σου, » καὶ ὅσα ὅμοια. Τοὺς ἔμπα-
θεῖς περικαθαίρων τοῦ πάθους, τοὺς ὑποκριτὰς
ἐλαύνων τῆς σκηνῆς, τοὺς ὑπὸ ζόφῳ καὶ πλάνῃ Β
πολιτευσόμενους, εἰς τὸν ἀπλανῆ καὶ καθαρὸν τῆς
ἀρετῆς βίβλον μετακαλῶν, ἐξ οὗ διαυγάζει ἡ ἀπάθεια
καὶ ἡ ἀληθὴς δόξα, καὶ ἡ λαμπρότης ἡ ψυχικῆ.
Οὕτως οὐκ ἔστιν ἀλλήλοις ἐναντία τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ
Λόγια. Ὡστε τοῦναντίον οὐδ' ἂν τι γένοιτο τῶν ἔργων
ἀπαστρέψαι τὴν λαμπρότητα, εἰ μὴ τῆς κενοδοξίας
τὸν ζόφον πρότερον διασκεδάσῃ, καὶ περιέλοι ἐξ
αὐτοῦ.

Ἄλλως τε δὲ, εἰ τὸ μὴ σκανδαλίζειν τὸν πλησίον
σύνδρομόν ἐστι, μᾶλλον δὲ προηγούμενον τοῦ περι-
λάμψαι τοῖς ἔργοις τοὺς ἀνθρώπους, τὸ δὲ, μὴ ποιεῖν
πρὸς ἐπίδειξιν, ἐν τῷ μὴ σκανδαλίζειν ὡς ἐν μέρει
νόμος περιέχεται τῷ ὅλῳ. Καὶ τὸ φεῦγειν ἄρα τὴν
κενοδοξίαν προπαρασκευῆ γίνεται τοῦ ἔμπροσθεν C
τῶν ἀνθρώπων διὰ τῶν ἔργων ἀναλάμψαι. Ἄλλὰ
γὰρ τὰ μὲν Κυριακὰ λόγια σὴν (55) συνεξάτησιν τε
καὶ χάριν διαφόροις ἐπιβολαῖς ἀντὶ τοῦ διαφωνεῖν
ἐπεδείχθη μᾶλλον ἀσπαζόμενα τὴν συμφωνίαν.

Ἔστι δὲ καὶ Δεσποτικῶν ἡ μίμησις νόμων, κάκει-
θεν ἔχει τὴν πρόσοδον, τὸ πλείοσιν ἐπιχειρήμασι
μεθοδεύειν τὰ στασιάζειν ἀλλήλοις δοκοῦντα τῶν
προβλημάτων. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ κοινὸς καὶ Πλάστης
καὶ Διδάσκαλος, καὶ Σωτῆρ εἰσηγητῆς ὄρεται τοῦ
κωνόνο, οἷς ἐποίησεν. Οὐκ ἄραρι δ' ἴσως ἐν ταυτῷ
σοι συνδισξαπλώσαι καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ τρίτου ζη-
τήματος. Ὅτε γὰρ τὸ ἀχάριστον καὶ ἀναίσχυντον D
ἔθνος τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐν Σαββάτῳ αιτολογία· τοὺς
μαθητὰς αἰτίας εἰσέπραττεν, οὐχ ἐνὶ γε τρόπῳ τὸ
ἐπηρεαστικῶν αὐτῶν ἐπεστόμισεν. Ἄλλὰ πρῶτον μὲν
τὴν ἀνάγκην αὐτοῖς ἀντεπέστησεν. Τοῦτο γὰρ καὶ
κατασκευάζεται τῇ κατὰ τὸν Δαβὶδ πράξει καὶ τῷ
παραδείγματι, ὃς τοὺς ἄρτους φαγῶν οὐκ ἐξὸν τῆς
προθέσεως, αἰτίας ἀφίεται. Δεύτερον δὲ ἀπὸ τοῦ τό-
που, ἦτοι παρὰ τὸ ἐν τῷ τόπῳ προνόμιον. Παρα-
δειγματικῶν μὲν καὶ τοῦτο, πλὴν τοῦ προτέρου βα-
θύτερον. Ὡσπερ γὰρ ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἔξω μὲν τοῦ ἱεροῦ

¹¹ Matth. xii, 1 seqq.

vitium sæpe virtuti se miscet; hic vero, per occul-
tum nempe virtutis exercitium, vitii subreptio
penitus cavetur. Illa itaque Domini præcepta sibi
neutiquam adversantur.

Hæc, quæ dicta sunt, alia quoque ratione illu-
strare et perspicere licet. Phariseos enim castigans,
moresque eorum simulatos et sublestos ad veram
honestatem et probitatem compositurus, vetuit ne
ad hominum iudicium vitam suam agerent, sed
ea potius consecrarentur, quæ Deo probantur.
Ilos itaque a vanæ gloriæ studio avocaturus, ita
eos alloquitur : « Ne faciatis elemosynam vestram
coram hominibus; » et : « Quod facit dextera tua,
illud nesciat sinistra; » aliaque his similia. Homi-
nes itaque, affectibus indulgentes, a malo hoc pur-
gat, hypocritas ex theatro propulsat, homines,
inter nebulas et errores vitam agentes, ad vitam
inculpalam et puro virtutis studio coruscantem, ex qua
immunis ab affectibus animus, veraque gloria, et
mentis splendor emicat, perducit. Propterea divina
et sacra illa oracula adeo sibi invicem non adver-
santur, ut potius lanpas bonorum operum apud
neminem lucere possit, nisi qui prius vanæ am-
bitionis calliginem dispulerit, seque ab illa li-
berarit.

Idem hoc etiam alia ratione probatur. Quod si
offendiculum non ponere proximo conjunctum est,
vel prævium potius illi, ut recte facta ab homini-
bus conspiciantur; nihil autem ad ostentationem
facere, tanquam pars respectu totius, requiritur,
ut offensionis non simus; consequitur fugam vanæ
ambitionis præparare hominem, ut operibus suis
coram hominibus lucere possit. Itaque ad peti-
tionem tuam tuaque causa variis modis ostensum
a me est, Domini nostri dicta adeo sibi invicem
non adversari, ut consensio potius manifeste
appareat.

Imitor vero hic Domini nostri exemplum, quod
facit, ut pluribus modis et argumentis in concor-
diam illa redigantur, quæ secum invicem pugnare
videntur. Ipse enim communis nostrum et conditor,
et doctor, et Servator, ex iis, quæ ipse fecit, hanc
regulam docuisse intelligitur. Dum in hoc sum,
non injucundum tibi fortasse fuerit, etiam tertie
quæstionis examen suscipere. Cum enim improba
et impudens Judæorum natio discipulos rationem
reddere jubebat ¹¹, cur in Sabbato sementem com-
edissent, non uno modo injurias eorum sermones
compescebat. Primo quidem loca necessitatem illis
obvertebat. Id scilicet ipso Davidis facto et exemplo
firmabatur, qui, cum panes propositionis, quibus
vesci non licebat, comedisset, a culpa immunis
habebatur. Alterum argumentum petit a loco, sive
potius a prærogativa quadam, loco propria. Ar-
gumentum hoc iidem ab exemplo ducitur, sed

NOTE.

¹¹ (55) σὴν habes ex Colbert. Vocula hæc in altero obsequens συνεξάτησιν omissa erat, ubi tamen at-
que adeo et hic rectius legetur σὴν ἐξάτησιν.

priori illo est gravius. Sicut enim eadem actio, si A quidem extra locum sanctum fiat, crimini facit obnoxium, quæ in sancto loco patrata, reum non reddit; ita, si qui alii simpliciter in Sabbato frumento vescantur (largiar hoc vobis,) culpæ sunt obnoxii. At vero illi, qui hominum sunt servatores, et doctores, quique cum ipso sacerdotii Domino et legislatore versantur, vel propterea ab omni crimine immunes habentur. Quæ enim hic sunt, sancto illo loco sunt majora. Porro vero misericordiæ quoque nomine amentiam eorum castigat. Si enim sacrificium, inquit, præstat observatione Sabbati, lex vero vestra misericordiam sacrificio præfert: « Misericordiam enim, inquit, volo, non vero sacrificium »; » illi utique, qui pro eo, quod ad misericordiam flecti debebant, B prævaricationis pœnas poscunt, majoris peccati rei merito habentur, umbram legis vindicantes. Præterea quarto etiam argumento in eosdem animadvertit, dicens, hominem non propter Sabbatum factum, sed Sabbatum potius in hominis commodum conditum esse ». Denique et verborum flagellò amentix eorum quintam infligit plagam, qua simul instar Domini cum majore quadam auctoritate et efficacia eosdem castigat. « Dominus enim, inquit, Sabbati est Filius hominis ». Quod si vero Filius est Dominus; discipuli autem vel maxime filii sunt et hæredes (illi enim primi non ex sanguine, nec ex voluntate carnis nec ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt, et a Deo in filios adoptati »); iidem sane non servient, sed dominabuntur Sabbato. Hoc igitur Domini opere, aliisque illi similibus, muniti et edocti, illam, ut volebas, oraculorum venerabilium apparentem dissensionem, variis modis in consensionem manifestam traduximus. Atque illa quidem nostra ita habes. Si vero ingenii tui felicitas, et iudicii acumen, sacræque doctrinæ copia et dicendi ubertas jucundiora et subluniora invenierit (inveniet vero omnino, modo voluerit, siquidem ego te, amicum meum, recte novi); mutuaq; hanc benevolentiam instar amplissimi præmii accepero.

QUESTIO CXXXVI [Colis. CLVIII. Taur. CLVIII].

Quare Paulus apostolus in epistolis suis nomen suum præmittit?

Editarum a Wolfio (l. c. p. 750-770 Gallaud. l. c. p. 752, 756, n. 35). — De Paulo suis epistolis proprium nomen præponente.

Divinus Paulus Epistolis suis nomen suum præfigit, ideo, quod os suum sine commemorata Domini beneficentia aperire noluit. Gratia enim illi nomen quoque novum imposuit, quæ Saulum in Paulum non solum quoad mores, sed etiam quoad appellationem converterat. Propterea vocat se Paulum, tanquam qui ipsum nomen Domini in se

γινομένη πρὸς δικὴν ὑπάγει, ἐν αὐτῷ δὲ τῷ ἱερῷ ἀνεύθυνον ἀπολύει· οὕτω καὶ σιτολογεῖν μὲν τινὰς ἀπλῶς ἐν Σαββάτῳ (δεδοσθῶ γὰρ ὑμῖν.) ποιεῖ ἐν εὐθύναις· τοὺς δὲ τῶν ἀνθρώπων σωτήρας καὶ διδασκάλους, καὶ αὐτῷ τῷ τῆς ἱερωσύνης συνόντας Δεσπότη καὶ νομοθέτῃ παντὸς αἰτιάματος ἀπαλλάττει. Πολλῷ γὰρ μείζω τοῦ ἱεροῦ τὰ ἐνταῦθα. Ἐτι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἔλεου τὴν αὐτῶν ἀπόνοιαν στηλιτεύει. Εἰ γὰρ μείζων μὲν ἢ θυσία τῆς παρατηρήσεως τῆς ἐν Σαββάτῳ, ἐπιπροσθέ τὴ τῆς θυσίας καὶ ὁ νόμος ὑμῶν τὸν ἔλεον ἀγεῖ· « Ἐλεον γὰρ, φησὶν, θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· » οἱ τοὺς μαθητὰς ὀρώντες λιμῷ καὶ ἀσπίτῃ πιεζομένους, εἶτα ἀντὶ τοῦ ἐπ' ἔλεον (36) τραπῆναι δίκην εἰσπραττόμενοι παρανομίας, οὗτοι πολλῷ χαλεπωτέρῃ παραβάσει τὴν σκιάν τοῦ νόμου διεκδικεῖν εἰσὶν ἐαλωκότες. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τετάρτῳ τούτους ἀπορραπίζει λόγῳ, οὗ διὰ τὸ Σάββατον τῶν ἀνθρώπων γεγονέναι λέγων, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἀνθρώπου χρεῖα τὸ Σάββατον ὑφεστάναι. Ναὶ δὴ καὶ μέχρι πέμπτης πληγῆς τῆς ἀνοίας αὐτῶν τῆ μάστιγι τῶν λόγων καθικνεῖται, δεσποτικώτερον λοιπὸν καὶ μετ' ἐξουσίας αὐτοὺς ἐπιπλήττων. « Κύριος γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Σαββάτου. » Εἰ δὲ Κύριος ὁ Υἱὸς, υἱοὶ δὲ καὶ κληρονόμοι μάλιστα οἱ μαθηταὶ (οὗτοι γὰρ καὶ πρῶτοι οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, καὶ τῆς ἀνωθεν υἰοθεσίας ἤξιώθησαν)· οὐκ ἔτι δουλεύουσιν, ἀλλὰ κυριεύουσιν τοῦ Σαββάτου. Ἐξ οὖν τῆς Δεσποτικῆς ἐργασίας ταύτης, καὶ ὅση παραπλησία, δυναμωθέντες τε καὶ στοιχειωθέντες, ὥσπερ ἤτησας, λόγοις διαφόροις τὴν τῶν σεπτῶν Λογιῶνδοκοῦσαν διαφωνίαν εἰς ἀσασίαςστον συνηγάγομεν συμφωνίαν (37). Ἄλλὰ γὰρ τὰ παρ' ἡμῶν σοὶ ἐπὶ τοσοῦτον. Εἰ δὲ τὸ σὺν τῆς διανοίας τάχος, καὶ τὸ ἐν φρονήματι συνετὸν, καὶ τῶν ἱερῶν θεωρημάτων ὁ πλοῦτος, καὶ ῥήτων τέχνη γλυκύτερα τε καὶ ὑψηλότερα προσεπιθεωρηθῆ, προσεπιθεωρήσειε δ' ἂν μόνον βουληθεῖη, εἴπερ ἐγὰ τὸν ἐμὸν οὐκ ἀγνωὸ φίλον, εἰς τὸ πληρέστατον ἂν εἶην (38) τὴν ἀμοιβαίαν ἀπειληφῶς χάριν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΖ'.

Διὰ τί ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ Παῦλος ὁ ἀπόστολος προτάττει τὸ ἴδιον ὄνομα (39);

Προτάττει τῶν Ἐπιστολῶν αὐτοῦ Παῦλος ὁ θεός· τὸ ὄνομα, μὴδὲ διαβαῖν στόμα χωρὶς τοῦ μεμνησθαι τῆς Δεσποτικῆς εὐεργεσίας βουλόμενος. Καὶ γὰρ αὐτῷ καὶ τὴν κλήσιν ἡ χάρις ἔκαίνισεν, εἰς Παῦλον τὸν Σαῦλον, ὥσπερ τοὺς ἄλλους, οὕτω διαμειψαμένη καὶ τὰ ῥήματα. Διὸ φησὶ Παῦλος, ὁ καὶ αὐτὴν οἶονεῖ τὴν κλήσιν ἐκ Δεσποτικῆς φιλοτιμίας φέρων,

» Osee vi, 6; Matth. xii, 7. » Marc. ii, 27. » ibid. 28. » Joan. i, 45.

NOTÆ.

(36) Ita Colb. pro altero ἔλαττον.

(37) εἰς ἀσασ. συνηγάγομεν συμφωνίαν, ex Colb.

(38) Idem pro εἶης.

(39) Initium hujus responsi exstat apud Oecumenium sub Photii nomine, p. 202 Commentar.

ὁ πάντα πλουτήσας ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὄνομα, τὴν ἄ
πίστιν, τὸν πόνον, τὸν δρόμον, τὴν ἀποστολὴν, τὰ
πολιτεύματα, εἰκότως τοιγαροῦν καὶ « δούλος Χρι-
στοῦ. » Ὁ γὰρ προῖκα τὸσαῦτα λαβὼν, καὶ μηδὲν
προκαταθέμενος, πῶς οὐχὶ δούλος (40), καὶ εἰ τι
ἄλλο, τοῦ διὰ τούτων τιμήσαντος; Δούλοι μὲν γὰρ
καὶ ἄκοντες ἅπαντες, ὅσους ὁ δημιουργικὸς Λόγος
ἐκ μὴ ὄντων εἰς ὑπαρξίν θέμενος, πρὸς τὸν Δεσπότην
ὄρῳ ἀναγκάζει, καὶ τοῦ Πλάστου τὸ κράτος ἐπι-
στασθαι. Καὶ γὰρ ἀνάγκη, τὸ δημιουργημά δούλον
εἶναι καὶ ὑπεξούσιον τῆς τοῦ δεημιουργηκότος κυ-
ριότητος. Δούλον δὲ καὶ ὅσον τῆς τοῦ κρείττονος ἀπο-
λαύει προνοίας, καὶ τῆς ζωῆς ὡσπερ ἐκεῖθεν ἔχει
τὴν ὑπαρξίν, οὕτω καὶ τῆς διαμονῆς τὴν συνέχειαν.
Εἴεν δ' ἂν εὐγνωμονοῦντες δούλοι, καὶ οἵτινες τυραν-
νίδος πικρᾶς καὶ χαλεπῆς αἰχμαλωσίας μεγάλης
ἐλευθερωθέντες λυτρίοις, τὸν λυτρωτὴν ἐπιγράφεσθαι
Δεσπότην ἐγκώμασιν. Ἄλλ' ὁ γε θεὸς Παῦλος οὐ
τούτοις ἑαυτὸν τοῖς τρόποις ὑποτάξει Χριστῷ μέγα
ἐποιεῖτο. Κοινὰ τε γὰρ ταῦτα, καὶ οὐδὲν ἐξαιρετόν
οὐδὲ θαυμαστόν ἐνδείκνυμενα. Ἐτέροις δὲ μᾶλλον
ἑαυτὸν διακοσμεῖ, καὶ διαπλάττει δούλον πλείοσι τε
καὶ μεῖζοσι, καὶ τὸ τῆς δουλείας καθαρὸν, καὶ ὄντως
ἐλευθερον λαμπρῶς ἐπιδείκνυσται. Καὶ πρῶτον μὲν,
οἷς ἔσχεν ἰδίως φιλοτιμείσθαι τοῖς δεδομένοις αὐτῷ
παρὰ τοῦ Πλάστου χαρίσμασι. Δεύτερον, τῷ ἐξηρη-
μένῳ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ διαπύρῳ τῆς εἰς
αὐτὸν ἀγαπήσεως. Καὶ τρίτον τῇ ἀπροφασίστῳ τῆς
ἀποστολῆς ὑπηρεσίᾳ, καὶ τῷ ἀπαραδίητῳ δρόμῳ
τῆς δουλείας, ἐλευθερῶ φρονήματι τὴν ὡς ἀληθῶς
ἐμφανίζει εὐγένειαν. Καὶ πρὸς γε τοῖς εἰρημένοις
τῇ ἀκριδεῖα καὶ καθαρότητι τοῦ πολιτεύματος, δι'
ἧν ἑαυτὸν δούλον καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ λογισμοὺς,
καὶ πάντα τὰ τῷ Χριστῷ παρεστήσατο· οὐδαμοῦ
τὴν ἐκλογὴν αἰσχύνας, οὐδὲ τὴν ἀνωθεν ψῆφον φαι-
λίσας, πανταχοῦ δὲ μᾶλλον θεῖαν ὡς ἀληθῶς ἀποφή-
νας, καὶ τοῖς ἔργοις τῆν κρίσιν βεβαιωσάμενος, καὶ
μηδὲν λιπῶν, τί δεῖ λέγειν τῶν ἐντολῶν ἀκατόρθω-
τον, ὅπου λαβεῖν ἔστιν, ἃς καὶ ὑπερβάλλετο; Δείκνυ-
ται τοιγαροῦν ὁ θαυμάσιος Παῦλος, καθ' ἕνα μὲν
τρόπον δούλος, ὡς τῆς δημιουργικῆς παλάμης φιλο-
τέχνημα. Καθ' ἕτερον δὲ, ὡς τῇ ἐκεῖθεν προνοίᾳ τὴν
ὑπαρξίν συνεχόμενος, εἶτα ὡς ἠγορασμένος τῷ Δεσπο-
τικῷ αἵματι, λοιπὸν ἐντεῦθεν τὰ ἰδιάζοντα· οὐδὲ
γὰρ, οὐδὲ μέχρι τούτων ἴσταται, οὐδὲ (41) τοῖς κοι-
νοῖς τὴν αὐτοῦ δουλείαν περιγράφει, ἀλλὰ καὶ χα-
ρισμάτων πλοῦτον περιβαλλόμενος, ἄλλης δουλείας
ζυγῆ καὶ τρόπῳ ἑαυτὸν ὑποζεύγυσιν, ἀντιδε-
ξιούσθαι φιλονεικῶν οὐκ εἰλωθὸσι θεραπεΐαις, τὸν
καινοτέραις αὐτὸν φιλοτιμησάμενον χάρισι. Ναὶ δὴ
καὶ ἀντὶ πάντων φιλεῖ τὸν Δεσπότην, φίλτρον ὑπερβο-
λὴν οὐ λείπων (42), καὶ μεῖζον εἰ κατὰ λόγον τοῦ
θαυμάζεσθαι. Καὶ πάντα σκύβαλα ἠγεῖται, ἵνα
Χριστὸν τὸν ποθοῦμενον κερδήσῃ. Ἄλλὰ καὶ ἀπο-

amori deberet, quique a Christo omnia, nomen
puta, fidem, desiderium, cursum, apostolatam,
reliquamque vitæ conditionem nactus esset; nec
minus convenienter « servum Christi ».⁵⁷ Qui enim
gratis omnia acceperat, nihilque ante præstiterat,
quomodo is non etiam servus, et, si quid aliud est
inferius, illius, qui tantis eum beneficiis ornaverat,
appellatur. Omnes enim, etiam inviti, servi sunt,
quotquot Verbum illud, quod omnia condidit, ex
nihilò producens, ad Dominum respicere, Condi-
torisque sui potentiam agnoscere cogit. Necesse
enim est creatum quodque servum esse, Condi-
torisque sui potestati obnoxium. Servus vero et
ille est, qui majoris curæ fructum capit, quique
eidem non solum id debet, quod sit, sed quod
etiam esse perseveret. Servi porro etiam illi jure
merito habeantur, quicumque ab acerba tyrannide
et durissima captivitate magno pretio redempti libe-
ratorem Dominum quoque suum appellandum esse
intelligunt. Divinus vero Paulus tanti hæc non
fecit, ut iis tantum nominibus se subjiceret; com-
munia enim hæc habebat cum aliis, quæ nihil
præcipui aut admiratione digni secum ferebant.
Alia vero erant, eaque plura et majora, propter
quæ servi se nomine cohonestat et ornat, servi-
tutisque dignitatem et libertatem vere talem magni-
fice ostentat. Inter hæc primum locum tenent
egregiæ illæ dotes, quibus a Conditore sibi con-
cessis gloriari præ aliis poterat. Alterum est amor
efficacissime, et magis, quam in homines alios,
adversus se probatus. Tertium functio apostolatus
sine tergiversatione suscepta, nec intermissus præ-
conii evangelici cursus. Ex his prærogativis magni-
fice et ingenue de servitute sua sentiens veram no-
bilitatem demonstrat. Ad hæc omnia accedebat
curata et ingenua res suas agendi ratio, per quam se-
ipsum servum quod ad corpus, animam mentemque
et cætera denique omnia Christo sistebat; electio-
nem sui adeo non deturpans, aut cœleste de se
judicium parvi faciens, ut potius pro divino mu-
nere a se haberi testatum faceret, idque opere
ipso firmaret, nec quidquam præceptorum ejus
negligeret, ut eadem in nonnullis etiam superare
intelligatur. Admirandus itaque Paulus ex una
D parte servum se sistit, tanquam manus omnipo-
tentis opus; ex altera vero talem, qui per divinam
providentiam esse perseveret, quique Domini san-
guine sit redemptus. His vero ea, quæ propria sibi
habet, jungit, neque in dictis acquiescit, aut com-
munibus illis beneficiis servitutem suam circum-
scribit. Multis enim gratiæ donis se cumulatum
agnoscens, alius servitutis jugo et generi se sub-
jicit, operam dans, ut non vulgari et consueto ob-
sequio eum, qui se novis et insolitis beneficiis

⁵⁷ Rom. 1, 1.

NOTÆ.

(40) ὁ γὰρ προῖκα — οὐχὶ δούλος accepi ex Col-
bert.

(41) Colb. οὐδ' ἐν.

(42) Sic scribo pro λείπων. Mox pro εἰ malim
legere ἕ.

mactaverat, vicissim exciperet. Propterea etiam A Dominum præ aliis omnibus amat, de amoris sui, ipsa admiratione, ut conveniens erat, majoris, magnitudine nihil remittens. Omnia porro pro re-jiculis habet, ut Christum, sibi desideratissimum, lucretur. Mittitur verò etiam ut præco, totumque orbem præconio suo implet, Hierosolymis, tanquam a carceribus, usque ad omnes terrarum fines excurrrens, et evangelium usque ad Oceani flumina ebuccinans. Ejusmodi servitutem servire Christo Paulus didicerat. His vero et septimum servitutis, genus accedit, quando leges et instituta vitæ, in Christo actæ, tam sancte sollicitæque, ut nemo alius eorum, qui vel tunc vel postea vivebant, observavit et custodiit, corpus suum castigans et in servitutem redigens, ne aliis prædicans ipse fieret reprobus. Hæc sunt admiranda illa omnique libertate meliora servitutis genera, quæ Paulus spirabat, quæ sustinere non desinebat, quibus onustus gloriabatur. Propterea litteras scribens servum se Jesu Christi appellabat. Hæc, dicebat, mea est dignitas! hoc imperatoris potestatis insigne! hoc nomine omnibus velim innotescere! Qui in mundo res suas habent, illi quidem a mundi dignitatibus celebrari cupiunt, nunc consulum, nunc præfectorum, nunc tribunorum, nunc aliis titulis utentes. Paulo vero ad gloriæ, imperii et dignitatis amplitudinem sufficit, Christi esse servum, atque hoc potius, quam alio quovis existimanda fuerit, cur Paulus nomen suum Epistolis

Quod vero additur : « Qui declaratus fuit Filius Dei in potentia », etc., illa mihi quidem hanc sententiam inferre videntur. *Declaratum* appellat, tanquam, qui ut talis cognitus sit, et ad notitiam hominum perductus. Res enim vel ex nomine suo cognoscere, vel definitionis alicujus ope percipere solemus. *Definitum* itaque appellat, non quasi a quoquam in filium sit adoptatus; absit hoc! neque, quod nomen Filii Dei per impositionem quamdam nactus sit; sed *definitum* vocat, tanquam qui ex proprietatibus suis nobis innotuerit, et in cognitionem nostram, quoad illa in homines cadit, pervenerit. Unde igitur, et ex quibus momentis Filius Dei determinatur, et quibus proprietatibus distinctus a nobis cognoscitur? Ex prophetis, inquit, oraculis. Id enim significat, dicens : « Quod prænuntiavit per prophetas suos in sacris Litteris ». Deinde vero ex miraculis, quæ supra naturam vires edidit. Dicit enim : « Qui declaratus est Filius Dei in potentia ». Porro ex Spiritu sancto, quem hominibus in se credentibus donabat. Denique vero ex eo, quod, qui ex Davidis semine natus erat, ex mortuis resurrexit. Horum enim omnium congeries

“ Rom. 1, 4. “ ibid. 2. “ ibid. 3.]

(43) Ex Colb. loco οὗτός τε.

(44) Idem pro κοπιάζων.

(45-41) ἰδέαι scribo pro ἰδλαί.

(42) τοῦ pra τὸ, ex Colb.

(43) Respicit huc Oecumenius l. c., p. 203. his verbis : Δὸ καὶ τις τοῦ ὀρισθέντος, τοῦ ἐπιγνωθέν-

στέλλεται κήρυξ, καὶ οἰκουμένην πληροῖ τῷ κη-
ρύγματι, ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἐξ ἀφετηρίου τινος πρὸς
τὰ γῆς πάντα ὁραμῶν πέρατα, καὶ μέχρις αὐτῶν
τῶν Ὠκεανοῦ βευσμάτων σαλπίσσας τὸ εὐαγγέλιον.
Τοιαύτην δουλείαν ὁ Παῦλος ἠπίστατο, ἐφ' οἷς ἔβδομος
δουλείας ἐξανύεται τρόπος, δι' οὗ τῆς ἐν Χριστῷ
πολιτείας τοὺς θεσμούς καὶ τὰ νόμιμα καθαρῶς τε
καὶ σπουδαίως, καὶ ὡς οὐκ ἂν τις ἕτερος, οὐ τότε,
(43) οὐχ ὕστερον, κατῴρθωσέν τε καὶ διεφύλαξεν,
ὕπωπιάζων (44) τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶν, μὴ πως
ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται. Αὗται τῆς
δουλείας αἱ θαυμάσιαι καὶ κρείττους ἀπάσης ἐλευθε-
ρίας ἰδέαι (45-41) ταύταις ἀνέπνει, ταύταις οὐκ ἔληγε
δουλεύων, ταύταις ἐναθλῶν ἐσεμνύετο. Δὸ καὶ
γράφων δοῦλον ἑαυτὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπογράφεται.
Τοῦτό μου, φησὶ, τὸ ἀξίωμα. Τοῦτο τῆς ἀρχικῆς
ἐρουσίας τὸ ἐπίσημον. Ἀπὸ τούτου βούλομαι πᾶσι
γνωρίζεσθαι. Οἱ μὲν ἐν κόσμῳ ἀναστρεφόμενοι ἀπὸ
τῶν ἐν κόσμῳ ἀξιωματῶν δηλοῦσθαι βούλονται,
ὕπατους ἑαυτοὺς, καὶ στρατηγούς καὶ δημάρχους,
καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπογράφοντες. Παῦλος δὲ ἀρκεῖ εἰς
μέγεθος καὶ δόξης καὶ ἀρχῆς καὶ ἀξιωματος, τὸ
δοῦλον εἶναι Χριστοῦ, κάκειθεν μᾶλλον ἢ ἀπὸ τινος
ἄλλου γινώσκεισθαι. Ἄλλ' οὕτω μέντοι τεθεωρήσθω ἡ
αἰτία τοῦ τε προτάττεσθαι τὴν κλήσιν τῶν Ἐπιστο-
λῶν Παῦλον, καὶ τοῦ διὰ παντὸς δοῦλον ἑαυτὸν ἀνα-
γράφειν Χριστοῦ.

nomine, inclarescere. Atque hæc quidem causa tibi præmiserit, semperque se Christi servum appellari.

Tὸ (42) δέ· « Ὅρισθέντος Υἱοῦ ἐν δυνάμει, » καὶ
ἐξῆς, τοιαύτην τινὰ μοι δοκεῖ τὴν θεωρίαν ἔχειν·
Ἵρισθέντος, φησὶν, οἷον ἐπιγνωθέντος, εἰς γνῶσιν
ἀνθρώποις ἐληλυθότος (43). Εἰώθαμεν γὰρ ἡ νόματι
τινι καταλαμβάνειν τὰ πράγματα, ἢ διὰ τινων ὀρι-
κῶν λόγων εἰς τὴν αὐτῶν ἀφικνεῖσθαι ἐπιγνωσιν. Νῦν
οὖν, ὀρισθέντος, φησὶν οὐχ ἰδιὸς τὸν ἀπὸ τινος εἰς υἱοθεσίαν
ἀνεκλήθησθαι, ἀπαγε, οὐδ' ὅτι τὴν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
προσηγορίαν ἀπὸ τινος ἐπέσχεν θέσεως, ἀλλ', ὀρι-
σθέντος, φησὶν, οἷον τοῦ διὰ τῶν περὶ αὐτὴν ἰδιω-
μάτων ἡμῖν ἐμφανισθέντος, καὶ εἰς γνῶσιν καὶ κα-
τάληψιν, ὡς οἷον τέ ἐστιν ἀνθρωπίνῃ φύσει, περιελ-
θόντος. Πόθεν οὖν καὶ ἐκ τινων ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς
ἀφορίζεται, καὶ τίσιν ἰδιότησι χαρακτηριζόμενος εἰς
γνῶσιν ἡμῖν ἔρχεται; Ἐκ προφητικῶν, φησὶ, χρη-
σμῶν. Τοῦτο γὰρ παρίστησι διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Ὁ προ-
επηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς
ἀγίας· » δεῦτερον ἐκ τῶν δυνάμεων, ἃς ὑπερφύσως
ἐτέλει· « Τοῦ ὀρισθέντος γὰρ, φησὶν, Υἱοῦ Θεοῦ ἐν
δυνάμει. » Εἶτα ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, ὃ τοῖς
εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι ἐχορῆγει. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ
ἀναστῆναι (44) αὐτὸν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ γε-
γεννημένον. Καὶ γὰρ τούτων ἀπάντων ἡ συνδρομή

NOTÆ.

τος φησὶ, καὶ εἰς γνῶσιν ἀνθρώποις ἐλθόντος. Εἰώ-
θαμεν γὰρ δι' ὀρισμῶν τινων ἐπιγινώσκειν, ἃ βεβαίως
καὶ οὐκ ἐν δισταγμῷ ἐπιστάμεθα.

(44) Colb. pro ἀναστάντος. S. Paulus : Ἐξ ἀνα-
στάσεως νεκρῶν.

διορίζεται καὶ ἀποδίστασθαι αὐτὸν τῶν ἄλλων ἀπάντων, ὅσους κατὰ χάριν γέγονεν υἱοὺς ἐπονομασθῆναι. Καὶ διδάσκει καὶ διδάσκει πάντας, αὐτὸν εἶναι τὸν ἀληθινῶς καὶ φύσει Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν. Ὅθεν δυνατὸν ἀνεῖν (45), καὶ οὐχὶ πλαγιασμῶ τῶν ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ κατ' εὐθειαν αὐτὰ συνείροντας τὸ ἐξαιρετὸν τῆς υἰότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἀφορῆσαι τε καὶ παραστῆσαι, καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν τε καὶ εἰδῆσιν σαφῆ καὶ καθαρὰν τοῖς πιστοῖς παρασχέσθαι. Ὅλον εἰ τις ἐρωτῶν, τί ἐστὶν Χριστός; ῥῆον καὶ οὐδὲν ἐργῶδες εἰπεῖν· Χριστός ἐστὶν ὁ διὰ τῶν προφητῶν μὲν προκηρυχθεὶς καὶ γενόμενος κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, ὑπερφυέσι δυνάμει καὶ Πνεύματος ἁγίου δαψιλεῖ τε καὶ ἀφθόνῃ χορηγίᾳ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος εὐεργετῶν, καὶ διὰ τῆς οικείας ἀναστάσεως τὸν θάνατον μὲν νεκρώσας, καὶ τὸν ᾄδην σκυλεύσας, τοὺς ἀπ' αἰῶνων δὲ συναναστήσας ἐαυτῶν νεκρούς. Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ Θεός. Εἰς τοῦτου τοῦ Εὐαγγέλιον Παῦλος ἀφορισμένος· ἐγένετο· τοῦτο περιστησὶν ἡ τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ φωνή (46). Πρῶσθες, εἰ βούλει, πρὸς ἐξάπλωσιν καὶ δῆλωσιν σαφεστέρην· δι' οὗ καὶ Παῦλος ἔλαβε χάριν ἀποστολῆς ἔσθην βάρβαρα πείσαι, καὶ παρασκευάσαι ὑπακοῦσαι τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ· τοῦτέστιν εἰς αὐτὸν πιστεῦσαι (47) καὶ λατρεύειν μόνῃ, ὡς ἀληθινῶ Θεῶ, καὶ Υἱῶ Θεοῦ, ἀφόμενα τῶν πατρῴων ἐθῶν, καὶ τῆς παλαιᾶς αὐτῶν καὶ δεισιδαίμονος πλάνης.

Τὸ δὲ, «Καυχάσθω ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ, ὁ δὲ πλούσιος ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ,» τῷ ἱερῷ ῥῆθην Ἰακώβω, οὗ τοῦτο δηλοῖ, ἰὼς Μεγαλοῤῥημονεῖτω, ἀλαζονεῖσθω, μεγαλαυχεῖτω. Οὐδὲν τοῦσως. Τίθεται μὲν γὰρ, ὡς ἔθος, τὰ ῥήματα ταῦτα ἐπὶ τῆς τοιαύτης διανοίας, καὶ τὸ πρόχειρον τῆς λέξεως εἰς τοῦτο φέρεται. Ἄλλ' οὖν νυνὶ γε τὸ καυχάσθω φησὶν ἀντὶ τοῦ, *θαρβύειτω, ἐλπίζειτω*. Μηδὲ (48) γὰρ ἐπιταπεινός, φησὶν, ἀθυμεῖτω, ὡς ἐν πενίᾳ τρυχόμενος, ἢ τῇ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀδοξίᾳ ὑβριζόμενος. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν τοὺς ταπεινοὺς καὶ εὐτελεῖς καὶ πένοντας καὶ πτωχοὺς ἐξελέξατο, τοὺς πλουσίους, καὶ δόξην καὶ γένει μεγαλοφρονούντας, φρουάττεσθαι λιπῶν. Οὐκ οὖν ὀφείλει τις ἀθυμεῖν, ὅτι ταπεινός, εὐφροσύνης δὲ μᾶλλον πληρούσθω, κοινῶν ἐαυτὸν καὶ μέτοχον τοῦ ἀποστολικοῦ χοροῦ διὰ τῆς εὐτελείας καὶ ταπεινότητος ἐνοῦν. Ἄλλ' ἴσως ἂν τις ὑποφῆρων ἔρει, ὡς ἀρμοσθεῖ τὸ νῦν εἰρημένον οὐ πρὸς τοὺς ἀρχομένους τότε πιστεῦσιν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τοὺς νῦν πιστοὺς. Οὕτω γὰρ ἐκείνοις λαμπρὸν οὕτω καὶ ἀξιοθαύμαστον τὸ τῶν ἀποστόλων ὑπῆρχεν ἀξίωμα, ὡς ἀπὸ τοῦ κατ' αὐτοὺς παραδείγματος εἰς μίμησιν ἀρετῆς καὶ ζῆλον τοὺς ἄλλους προκαλεῖσθαι. Οὐδὲν δὲ ἄρα τοῦτο κωλύει. Καὶ γὰρ καὶ τότε αὐτῶν τὸ τῆς ἀρετῆς μέγεθος σχεδὸν οὐδένα ἐλάνθανεν, ὅπουγε καὶ θυσίαις αὐτοῦς

⁴⁵ Rom. 1, 5. ⁴⁶ Jac. 1, 9.

(45) Colb. pro εἶναι.

(46) Act. 15, 15 : ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοι ἐστὶν οὗτος.

A eum ab aliis omnibus distinguit et separat, quibus filios Dei appellari ex gratia contigit. Hæc ostendit et docet omnes, eum vere et natura sua Filium Dei et Deum esse. Hinc scilicet, atque adeo non ex nuda quadam verborum obliquitate, sed recta potius via, si singula sibi invicem jungantur, demonstrare licet, quam eminenti sensu Christus et Deus noster Filius sit Dei, eademque opera puram et distinctam ejus cognitionem credentibus suppeditare. Si quis verbi causa interrogetur: Quid est Christus? facile illi et in promptu fuerit respondere: Christus est, qui a prophetis quidem prænuntiatus, et secundum carnem ex semine Davidis genitus, potentia sua supernaturali, sanctique Spiritus largis et infinitis donis humano generi benefecit, et resurrectione sua mortem quidem peremit, infernoque spoliato, eos, qui inde a primis sæculis mortui erant, una secum resuscitavit. Hic est Christus, hic est Dei Filius et Deus. Ad hujus Evangelium prædicandum Paulus separatus est. Hoc indicat vox illius, qui Filius Dei declaratus est. Adde etiam, si placet ad majorem rei declarationem et intelligentiam: per quem Paulus etiam accepit apostolatus gratiam⁴⁵, ut gentes barbaras persuadendo vinceret, easque ad obsequium fidei in Christum præstandum præpararet, hoc est, efficeret, ut in illum crederent, eique uni, tanquam vero Deo, et Dei Filio servirent, a patriis moribus, veteraque sua, et erronea superstitione liberata.

Cæterum quod ad illud sancti Jacobi dictum attingit: «Glorietur frater humilis in sublimitate sua, dives autem in humilitate sua», non hæc sibi vult, ac si diceret: Magnifice loquatur, jactet se, gloriatur. Nihil horum locum habet. Solent quidem illa verba hoc sensu adhiberi, vocisque præsentis significatus primum obvius idem infert. Hoc vero loco verbum καυχάσθω idem est quod, *confidat, speret*. Nemo enim, inquit, ideo, quod humilis est, animum despondeat, quia paupertate est extenuatus, aut hominum probri subjectus. Nam ipse Dominus noster humiles et abjectos, et pauperes et mendicos elegit, dives vero, gloriaque et genere magnifice gloriantes fremere jussit. Itaque neminem ideo animum despondere oportet, quod humilis est; imo vero fas est eum lætari, quod participem se et consortem apostolici chori ipsa illa abjecta humilique sorte sua factum esse intelligit. Fortasse vero aliquis contra hæc exceperit, ea, quæ diximus, non in eos, qui credere inceperint, sed in illos potius, qui jam credunt, quadrare. Tunc enim apostolici muneris dignitas tam illustris aut admiranda visa non est, ut, exemplo ab illis ducto, alii ad imitationem virtutis eorum et æmulationem excitari possent. Hoc vero nihil obstat. Nam et tunc virtutis eorum præstantia neminem

NOTÆ.

(47) Ex Colb. pro πιστεύσας.

(48) Legerium μηδεις.

latebat, quandoquidem illos nonnulli, gentilium sacris adhuc addicti, sacrificiis prosequi et colere instituebant⁴⁴. Ipse quoque Paulus aperte ait: « Imitatores mei estote, quemadmodum et ego Christi sum⁴⁵. » Sublimitas igitur hominis, humiliter de se sentientis, est humilitas, qua quidem ita sibi placere, bonoque animo esse et lætari oportet, quam lætatur alias, qui divitias omnes hominumque gloriam nactus sit, et in promptu habeat. Qui enim ita et in his quidem rebus humilis est, is Deum habet, se exaltantem et evebentem: *Qui enim se humiliat, inquit⁴⁶, exaltabitur*, qui vero contra se exallat, ille Deum sibi adversantem et humiliantem, et ipso hoc arrogantiae flatu vanaque jactantia in terram dejicientem experietur. Vides itaque sublimitatem extremæ humilitatis causam, vides humilitatem in cœlum tollentem; quomodo itaque bono animo non sit⁴⁷, et gloriatur, hoc est, lætetur et confidat in illa humilitatis suæ sublimitate?

Nam itaque divites illa evectione et exaltatione destituti sunt? Hoc quidem non dixerim, quia et Dominus noster non divites ex regno suo propellit, sed eos tantum, qui divitias suas augent, curisque suis toti avide illis inhiant, quique sollicitudinem suam omnem thesauris alligantes animum in terra auroque, tanquam in carcere quodam, defossum et vincum circumferunt. Horum hominum amentiam castigans Salvator ait: « Ubi thesaurus vester est, ibi et cor est⁴⁸. » Ejusmodi divitibus cœleste domicilium inaccessum est: « Faciliusque est, ut camelus per foramen acus transeat quam ut illi regnum cœlorum ingrediantur⁴⁹. » Quomodo itaque divites ingrediantur, et quomodo cœlestis civitas eis obtinget? Si Abrahamum imitentur, si Jobum, si boni fiant divitiarum æconomi, non autem parvi quidam tyranni, pauperum solatium cum non minori suæ, sibi que natura similibus salutis dispendio clavibus et repagulis multis coercentis. Quomodo vero dives eo ducetur? et quid efficiet, ut tam præclare agat? Animi, inquit, demissio. Si enim seipsum extenuet, nec inflari se patiat, neque auro et divitiis glorians et distentus in amentiam præceps ruat, novit utique nihil horum suum esse, nudum se ex ventre matris suæ exiisse, omnia Dei esse, illique facile esse, ut omnia illa sibi eripiat, et in alios transferat, darique hæc, non ut proximi rebus necessariis priventur, sed ut eorum quæ ipse accepit, reddantur participes. Taceo alia complura. Horum gnarus ille, hæc animo revolvens, datori gratias agit. Novit se esse debitorem, præceptis ejus, qui se et condidit et ditavit, audiens est, opibusque suis, ut alienis utitur, easque administrat, vel ita potius administrat, ut maxime suæ sint, sua illa esse existimans, et faciens, quæ in ejusdem et na-

Α ἔνιοι, καίτοι τὰ Ἑλλήνων ἐτι θειάζοντες, γενάρειν καὶ τιμᾶν ἐμελέτησαν. Καὶ αὐτὸς δὲ Παῦλος ἐν παρρησίᾳ φησὶν· « Μιμηταὶ μου γίνεσθε καθὼς καὶ ἔγω Χριστοῦ. » Ὑψος οὖν τοῦ ταπεινοφρονούντος ἀνδρός ἡ ταπεινοφροσύνη, ἐν ἧούτως θεραπεύεσθαι δεῖ, καὶ εὐθυμεῖν, καὶ χαρὰς πληροῦσθαι τὴν ψυχὴν, ὡς εἰ τις ἄλλος τὸν σύμπαντα πλοῦτον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν εἰη περιβεβλημένος, καὶ κατέχων χειρὶ. Ὁ μὲν γὰρ οὕτω καὶ ἐν τούτοις ταπεινὸς τὸν θεὸν ὑψοῦντα ἔχει, καὶ ἀνω τιθέντα. « Ὁ γὰρ ταπεινὸν ἑαυτὸν, φησὶν, ὑψωθήσεται, » ὁ δ' ἀπειναντία· ὑψοῦμενος· τούτου τὸν θεὸν ἀντιτασσόμενον εὐρήσει, καὶ ταπεινοῦντα, καὶ εἰς γῆν (49) αὐτῷ φουσηματι καὶ ματαίῳ κόμπῳ καταβάλλοντα. Εἶδες ὕψος ἐσχάτης ἀτίου ταπεινώσεως, εἶδες ταπεινώσιν εἰς οὐρανὸν ἀναφέρουσαν, πῶς οὐκ ἂν τις εὐθυμος εἴη καὶ καυχῆσαι? (50) ἂν εἰκότως, τουτέστι, τερφθεῖη καὶ θαρρήσει ἐπὶ τῷ ὕψει αὐτοῦ τῆς ταπεινώσεως;

Τί οὖν οἱ πλούσιοι ταύτης ἐστέργηται τῆς ἀναγωγῆς καὶ ὑψώσεως; Οὐ τοῦτο φημι, ἐπεὶ καὶ ὁ κοινὸς Δεσπότης οὐ τοὺς πλουτίους ἐκβάλλει τῆς βασιλείας, τοὺς δὲ προστετηκότας τῷ πλοῦτι καὶ ταῖς φροντίσιν ὅλως πρὸς αὐτὸν νεύοντας καὶ ἐπτόημένους, εἰ τὴν μέριμναν πᾶσαν τοῖς θεσσαυροῖς ἐνδυσάμενοι ἔχουσιν ὡς ἐν δεσμοτηρίῳ τῇ γῆ καὶ τῷ χρυσῷ κατορθωγμένας καὶ πεπεδημένας αὐτῶν τὰς ψυχὰς. Ὡν καὶ τὴν ἄνοιαν στηλιτεύων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· « Ὅπου ὁ θεσαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν. » Τούτοις τοῖς πλουσίοις ἄδατος ἡ οὐράνιος πολιτεία, καὶ ἡ εὐκοπώτερον ἐστὶ κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς βραβίδος διελθεῖν, ἢ τούτους εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Πῶς οὖν εἰσελεύσονται οἱ πλούσιοι, καὶ κληρὸς αὐτοῖς ἔσται τὰ οὐράνια πολιτεύματα; Ἄν μιμῶνται τὸν Ἀβραάμ, ἂν τὸν Ἰωβ, ἂν οἰκονόμοι καλοὶ τοῦ πλοῦτου, ἀλλὰ μὴ μικροὶ καθίστανται τύραννοι, οὐδὲν ἑλαττόν τε ὁμοφροῦς ἢ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας πολλοὶ κλειθροὶ καὶ μοχλοὶ τὴν τῶν πενήτων παραμυθίαν ἐναποκλειόντες. Πόθεν δὲ ὁ πλούσιος εἰς ταύτην τὴν πρᾶξιν ἀφίξεται; καὶ τίς αἰτία καὶ τοῦ κατορθώματος; Ἡ (51) ταπεινώσις, φησὶν. Ἐὰν γὰρ ταπεινώσῃ ἑαυτὸν, καὶ οὐ πρὸς φουσίωσιν ἐπαρθῆ, οὐδ' εἰς ἀπόνοιαν ἐμπέσῃ. τῷ χρυσῷ καὶ πλοῦτι γαυρούμενός τε καὶ διογκούμενος, οἶδεν, ὅτι τούτων οὐδὲν ἐστὶν ἴδιον αὐτοῦ, ὅτι κἀντα ἐστὶ τοῦ θεοῦ, ὅτι βῆθόν ἐστιν ἀφελέσθαι μὲν αὐτοῦ ταῦτα, εἰς ἑτέρους δὲ μετενεγκεῖν, ὅτι ταῦτα δίδονται, οὐχ ἵνα στέρωνται τῶν ἀναγκάλων οἱ πλησίον, ἀλλ' ἵνα ἔχουσιν ἐκ τοῦ λαθόντος μεταλαμβάνειν. Ὅτι μυσρία ἄλλα. Καὶ ταῦτα εἰδὼς, καὶ τοῖς λόγοις ἀνελέσων εὐχαριστεῖ τῷ δοτήρι. Οἶδεν ἑαυτὸν χρεώστην, πεῖθεται τοῖς τοῦ πλάσαντος αὐτὸν, καὶ πλουτίσαντος, νόμοις, ὡς ἀλλοτρίων τῶν ἰδίων προσισταται, καὶ ταῦτα οἰκονομεῖ, μᾶλλον δὲ ὡς μάλιστα ἰδίων· ἴδια καὶ λογιζόμενος, καὶ ποιούμενος, ὅσα (52) τοὺς ὁμο-

⁴⁴ Act. xiv, 13. ⁴⁵ I Cor. xi, 1. ⁴⁶ Luc. xviii, 14. ⁴⁷ Jac. iv, 6. ⁴⁸ Matth. vi, 21. ⁴⁹ Matth. xix, 24.

NOTÆ.

(49) εἰς γῆν Colb. pro ὄργην.
(50) Id. pro καυχῆτ'?

(51) ἡ lego, pro ἦ.
(52) Colb. pro ἐσφ.

πίστους καὶ ὑμοφειεῖς ἰσχὺν εἴληφε θεραπεύειν, οὕτω ἄρα καὶ τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν, οὕτω φιλανθρώπως, οὕτως οἰκονομικῶς, ὡς τῶν κοινῶν φύλαξ καὶ οἰκονόμος ταχθεὶς ἐκ Θεοῦ. Ὁρᾷ, ὅπως καὶ τὸν πλοῦσιον ἢ ταπεινώσει λαμπρῶν καὶ ὑψηλῶν καὶ τῆς βασιλείας ἀξιὸν ἀποφαίνει; Διὰ τοῦτό φησιν, « Ὁ δὲ πλοῦσιος καυχάσθω ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ. » Ἐν ταύτῃ, φησὶν, ἐπιζέτω τῇ ταπεινώσει· ἐν ταύτῃ θαρραίτω, διὰ ταύτης ὑψωθήσεται. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, φησὶν, ἀπὸ τοῦ Πλάστου κερδήσειεν, τί ἄλλο αὐτῷ ἐξ αὐτοῦ ἔσται, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ πηλοῦ, ἀπὸ ψηφιδίων οὕτω μικρῶν; μάλλον δὲ, ὡς ἱερὸς Ἰακωβὸς φάναι, μηδὲν ἀπὸ ἄνθους χόρτου διαφέροντος, ὃ πρὸς ὤραν μὲν ἀνθεῖ, καὶ τέρπει πολλάκις αἰσθησιν, ἐπικαίοντος δὲ τοῦ ἡλίου ξηραίνεται τε καὶ ἀφανίζεται, μηδὲ λειψανόν τῆς προτέρας εὐπρεπειας ὑπολείπόμενον. Ὅσπερ οὖν τὸ ἄνθος τοῦ χόρτου, ἐν ᾧ τὸ ὠραῖον πρόβδάλει, φθείρεται καὶ ἀπόλλυται, οὕτω καὶ ὁ πλοῦσιος ἐν αὐτῷ τῆς πολυτελείας (53) τῷ ἀνθει μαραινεται καὶ διόλλυται. Μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ ἐν τῷ χόρτῳ εὐρήσεις αὐτὸν ἀσθενέστερόν τε καὶ ἀδρανέστερον. Τὸ μὲν γὰρ ἰδίῳ καιρῷ ἀνθεῖ, καὶ ἰδίῳ μαραινεται· ὁ δὲ πλοῦσιος ἐν αὐτῇ μάλιστα τῇ ἀκμῇ, ὅτε πανταχόθεν αὐτῷ βλαστάνει καὶ ἀνθεῖ τὰ ἡδέα, καὶ δοκοῦντα εἶναι λαμπρὰ καὶ ζηλωτὰ, καὶ τῷ ὄγκῳ καὶ τῷ φουσηματι φλεγμαίνων τοῖς πολλοῖς ἔστι φοβερός, τότε δὲ, τότε ἀθρόον πολλάκις ἢ θανάτου νόμῳ (54) συλληφθεὶς, ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζεται, ἢ ναυάγιον αὐτὸν ποιεῖ ὑποβρυχιον. Καὶ τὸ καινὸν καὶ παράδοξον, οὐδ' αὐτὸν ἔσθ' ὅτε βυθίζον (55), ἀλλὰ τὸν χρυσοῦν, τὴν αὐτοῦ ψυχὴν καὶ ζωὴν, καὶ τύραννος δὲ μάλλον, ἢ κατ' ἐκείνον, χεῖρ τὸν πλοῦτον ἀρπάσασα, ἔρημον αὐτὸν καὶ τῆς ὀφρύος καὶ τῆς ζωῆς ἐναπέλιπεν, θεραπόντων ἐπιβουλαί, ληστῶν ἐνέδρα, τί ἂν τις, οἷς ἐκεῖνος ἀλίσκεται καὶ διόλλυται, φέρων ἀριθμῷ δολίῃ; οὕτω καὶ ἄνθους παθεῖν ὁ τοιοῦτος φαυλότερός τε καὶ ἐτοιμότερος. Ἄλλα ταῦτα μὲν, περὶ ὧν ἡρώησας, ἢ ἐπιστολῇ σοι διαλέγεται. Σὺ δὲ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἔργοις καὶ δόγμασι δούλον σεαυτὸν παριστῶν, καὶ τὸν πλοῦτον καλῶς οἰκονομῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ πεποιθῶς ἔσο, καὶ εὐθύμει. Ταπεινώσει, καὶ τᾶλλα τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι ἔρρωσο.

⁷⁰ Jac. 1, 10. ⁷¹ ibid.

turæ et fidei consortes conferendi copiam nanciscitur : tam mansuete egenis impertiens, tam humaniter, tam frugaliter, quam communium bonorum custodem et dispensatorem se ab ipso Deo novit esse constitutum. Videsne, quomodo humilitas etiam divitem illustrem et sublimem et regno cœlesti dignum facere possit? Propterea ait : « Dives vero gloriatur in humilitate sua ⁷⁰. » In hac, inquit, humilitate bene speret ; hac confidat ; per hanc exaltabitur. Nisi enim hoc, inquit, a Conditore lucretur, quid aliud ab illo acceperit, ex terra, ex lotu, ex lapillis adeo parvis, imo potius, quod sanctus Jacobus ait ⁷¹, ab illis rebus, quæ a flore graminis nihil differunt, quod in horam quidem floret, sensusque aliquantisper delectat, sole vero urente, marcescit et deflorescit, nihil pristini decoris relinquens. Quemadmodum igitur flos graminis, in quo decor ejus emicat, perit et aboletur ; ita dives quoque, in media felicitate constitutus, et in ipso magnificentia flore marcescit et consumitur. Imo vero eundem ipso illo graminis flore imbecilliorum et viliorum invenieris. Ille enim suo tempore floret, suo vero etiam marcescit : dives autem in summo vigore suo, quando jucunda quæque et illustria maximeque consecranda videntur, illi nascuntur et florent, ipse vero, fastu et arrogancia inflatus, multis terrorem incutit, tunc omnino, tunc frequenter vel mortalitatis lege correptus ex hominibus disparet, aut naufragio submergitur. Neque vero semper novum aliquid et insolitum illum submergit, sed manus potius, majoro quam qua ipse usus est, tyrannide aurum, quod animam ejus et vitam constituit, subripiens, et fastu et vita privatum relinquit. Idem faciunt famulorum machinationes et latronum insidiæ. Et quis tandem enumerare possit omnia, quibus homo ejusmodi capitur et perit? adeo ille vilis est conditionis et magis aptus ad ea, quæ flori accidunt, experienda. Atque hæc quidem epistola mea, de illis, quæ scire voluisti, exponit. Tu vero, Christi, veri Dei nostri, servum et opere et doctrina te præstans, opesque tuas recte administrans, in ista humilitate confide, bonoque animo esto, nec minus cætera animo et corpore recte vale!

JOS. HERGENROETHER, S. THEOL. PROFESSORIS,

ADMONITIO

IN UNDECIM SEQUENTES QUÆSTIONES SEU COMMENTARIOS IN ARISTOTELIS CATEGORIAS.

Quæ sequuntur undecim dissertationes tractatum proprium constituunt de Aristotelis Categoriis, quas Photius jam ante discipulis suis fusius explicaverat. Eadem in Vaticano codice q. q. 137 usque ad q. 147, f 117—134 implent; in Coisliniano codice, quem descripsit Montefalconius, quæstiones sunt numero

NOTÆ.

(53) Cod. πολυτελείας. Fortasse scribendum erat πολυτελεας. Malim tamen alterum nostrum illud.

(54) θανάτου νόμῳ, Colb. pro θανατουμένῳ.
(55) Malim βυθίζου.

deccm (q. 163-182), cum ea quæ in Vatic. est q. 142, de sex reliquis Categoriis inscripta, ibi non numeretur. In Taurinensi codice hæc questiones omnino desiderantur. Jamdudum ceu singularis liber Photii de Aristotelis Categoriis Commentarius a pluribus seorsim describi consuevit (Vide Oudinum, *De Scriptoribus eccles.* t. II, p. 207, 214, ed. Lips. 1722); hinc plures vetusti scriptores in *Amphilochii* eas quæstiones ut jam alias vulgatas omisisse videntur. Sane plura bujus rei vestigia inveniri possunt in manuscriptis codicibus, ut Vendobonensi philos. 29 f. 103, 276, apud Lambec. VII, 65, Paris, 547 (catalog. a. 1653, A, p. IV, p. 114), Paris, cod. 1843, (catalog. ed. Paris, 1740, t. II p. 409) aliisque, quibus et fragmentum Φωτίου περὶ ποσοῦ in cod. Escorial. Φ, III, 10, (n. 226) sæc. XIII, f. 49 (vide Catalogum opera, E. Miller; Parisiis, a. 1848 editum, p. 172), accenseri posse arbitramur. Plura ejusdem argumenti fragmenta Photii nomine insignita scholiorum adinstar exstant in nobilissimo Monacensi codice 222 bombycino, in-4º, qui sæculo XIII, in charta solida et lævigata scriptura minutissima et valde abbreviata exaratus est et Porphyrii Isagogen cum scholiis Ammonii et Photii, deinde Categorias Aristotelis cum Anonymi et Photii Commentariis continet. Photio tribuuntur tredecim fragmenta, quorum hic titulos adnectere juvat : I. *De genere*; II. *De specie*; III. *De differentia*; IV. *De proprio*; V. *De accidente*; VI. *De communi*; VII. *De iis quæ sunt communia generi cum differentia, et de iis quæ sunt diversa*; VIII. *De quantitate*; IX. *De relatione*; X. *De qualitate*; XI. *De decem categoriis*; XII. *De substantiis*; XIII. *De actione et passione*. Ordo in foliis turbatus fuit et reipsa e. VIII-X post e. XI et XII collocanda erant. Porro ex his fragmentis sex posteriora cum nostrarum quæstionum textu collata fuerunt, quem multiplici pacto illustrant. Quantum conicere possum, ea fragmenta excerpta sunt non quidem ex nostris undecim quæstionibus, verum e priori compendio, quod Photius discipulis suis philosophiæ prima elementa explanans legendum et describendum tradiderat, quemadmodum non uno in loco ipse nobis innuit (Cf. quæst. 77, et quæst. 78).

Quamvis nihil novi quoad historiam studiorum philosophicorum ex hisce Photii lucubrationibus erui posse videatur : utilitate tamen et jucunditate non carent, præsertim theologis, quibus arctus ille nexes plane perspectus est, qui inter dialecticas peripateticæ scholæ doctrinas et dogmatum ipsorum expositionem et evolutionem apud priscos Patres ecclesiasticosque scriptores undequaque apparet. Ab his quoque dialecticis notionibus sanctus Joannes Damascenus in tripartito suo opere theologiæ institutionem est exorsus; has non Græci tantum, sed et Latini doctores eadem fere ratione sunt prosecuti, ut non longe a Photii temporibus distans Alcuinus.

QUÆSTIO CXXXVII.

Eidem Amphilochio petenti perspicuam decem Categoriarum synopsis.

Nunc primum edita a D. Hergenroether. De categoriis inscripta.

1. Rerum secundum eam quam habent inter se habitudinem et communionem quædam sunt *æquivocæ*, aliæ *καινοçæ*, aliæ *denominativæ*, deinde earum aliæ sunt *multivocæ* (multinomines), aliæ *diversivocæ* (diversinomines); et quodam modo sibi opponuntur hinc quidem multivocæ æquivocis, illinc diversivocæ univocis.

2. *Æquivocæ* igitur sunt res, quarum communio secundum nomen, differentia vero in ratione, sive definitiva sit ratio sive descriptiva; v. gr. animal dicitur tum homo tum imago hominis. Ecce, ista æquivoca (homonyma). Etenim secundum nomen solum ac vocem conveniunt, scilicet animal (nihil enim impedit quominus et imago appetletur animal, cum et eos qui hæc pingunt pictores animalium appellemus), secundum rationem vero differunt; nam etiam atque aliam definitionem sive rationem suscipit eorum utrumque. Homo enim est substantia animata et sentiens, imago vero manifeste ne-

A ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΑΖ'.

Τῷ αὐτῷ Ἀμφιλοχίῳ ζητήσαντι σύνοψιν σαφῆ τῶν δέκα Κατηγοριῶν (56).

α'. Τῶν ὄντων κατὰ τινὰ σχέσιν καὶ κοινωνίαν τῇ πρὸς ἄλληλα (57) τὰ μὲν ἐστὶν ὁμώνυμα, τὰ δὲ συνώνυμα, τὰ δὲ παρώνυμα, προσέτι (58) δὲ τοῦτοις ἄλλα τινὰ, ὧν τὰ μὲν καλεῖται πολυώνυμα, τὰ δὲ ἑτερόνυμα· καὶ τρόπον τινὰ ἀντίκεινται τὰ μὲν πολυώνυμα τοῖς ὁμωνύμοις, τὰ δὲ ἑτερόνυμα τοῖς συνωνύμοις.

β'. Ὁμώνυμα μὲν οὖν ἐστὶ πράγματα, ὧν ἡ κοινωνία κατὰ τὸ ὄνομα, ἢ διαφορὰ δὲ ἐν τῷ λόγῳ, εἴτε ὀρθῶς εἴη εἴτε ὑπογραφικῶς ὁ ἀποδιδόμενος ὄσιον, λέγεται ζῶνι, ὃ τε ἄνθρωπος καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου εἰκών (59)· ἰδοὺ ταῦτα ὁμώνυμα· κατὰ γὰρ τὸ ὄνομα μόνον κοινωνοῦσι (60), τοῦτέστι τὸ ζῶον (οὐδὲν γὰρ καλοῦται καὶ τὴν εἰκόνα ζῶον καλεῖν, ἐπεὶ καὶ τοὺς ταῦτα γράφοντας ζωγράφους καλοῦμεν)· κατὰ δὲ τὸν λόγον διαφέρουσιν· ἄλλον γὰρ καὶ ἄλλον ὀρισμὸν ἔχει λόγον ἐπιδέχεται ἑκάτερον αὐτῶν (61)· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν οὐσία ἐμψυχῶς αἰσθητικῶς, ἡ δὲ θελονότι οὐτε ἐμψυχῶς οὐτε αἰσθητικῶς, τέχνη δὲ

NOTÆ.

(56) Cod. Mon. 222 f. 38 b : Φωτίου σύνοψις τῶν δέκα κατηγοριῶν.

(57) Mon. 222 : Τῶν ὄντων κατὰ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τὰ μὲν εἰσίν.

(58) Mon. Πρόσεται. Cf. Alcuin. *Dialect.* c. V. (*Ant. Lect.* II, 1, p. 4591 ed. Basnage).

(59) Monac. : Πράγματα κατὰ μὲν τὸ ὄνομα κοι-

νωνοῦντα, κατὰ δὲ τὸν λόγον, κἄν τε ὀρισμὸς κἄν τε ὑπογραφή, διαφέροντα· ὄσιον ἄνθρωπος καὶ ἡ τοῦ α. εἰκ.

(60) Monac. . . Κοινωνοῦσι, ὄσιον τὸ ζῶον. Desunt verba in parenthesis posita.

(61) Mon. : Ὅρισμὸν ἀποδέχονται· ἔχει λόγον· ὃ μ. γὰρ αὐτῶν· Ven. apograph. omitt. γάρ.

διὰ μιμήσεως ἀποτελεσθεῖσα ἢ τέχνης ἔργον διὰ μιμήσεως εἰς γένεσιν προηγμένον (62). Ὑπογράφεται (63) δὲ τὰ ὀνόματα οὕτως· ὀνόματά εἰσι πράγματα, ὧν πραγμάτων ὄνομα μόνον κοινόν, ὃ δὲ κατὰ τὸ ὄνομα λόγος (64) τῆς οὐσίας ἕτερος· ὄνομα δὲ ἐνταῦθα ἀπλῶς τὴν τυχοῦσαν λέξιν ἀκούειν δεῖ, καὶ οὐσίαν ἀπλῶς τὴν ἐκάστου (65) ὑποστατικὴν ὑπαρξιν κἂν τε οὐσία εἴη κορίως, κἂν τε συμβεθετός (66). Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος τῶν ὀνομάτων πραγμάτων ὑπάρχει· αὐτῇ μὲντοι γε τῇ ὀνομασίᾳ φωνῇ οὐκ ἂν ἀρμόσειεν, ἀλλ' εἴη ἂν αὐτῆς ἢ ὑπογραφῆ τοιαύτη· ὀνομασμός ἐστι φωνὴ ἢ πλείονα καὶ διαφέροντα πράγματα κατὰ διαφόρους σημαίνουσα ἐννοίας. Καὶ τὰ (67) μὲν ὀνόματα ἐπὶ τοσοῦτον.

γ'. Συνώνυμα δὲ εἰσι τὰ ἔχοντα καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ τὸν αὐτὸν (68) λόγον· οἶον ζῶον ὃ τε ἀνθρωπος (69) καὶ ὁ ἵππος· ἰδοὺ ταῦτα συνώνυμα· καὶ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα (70) αὐτῶν ἐν ἔστιν (71) οἶον τὸ ζῶον, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὁ κατὰ τὸ ζῶον ὁ αὐτός ἐστιν. Ὑπογράφεται δὲ τὰ συνώνυμα οὕτως· συνώνυμά εἰσι πράγματα, ὧν πραγμάτων τὸ τε ὄνομα κοινόν καὶ ὁ κατὰ τὸ ὄνομα λόγος τῆς οὐσίας ἦγουν τῆς ὑποστατικῆς ὑπαρξεως ὁ αὐτός (72). Ὅσπερ δὲ ἄλλον μὲν λόγον ἐδέχτο τὰ ὀνόματα, ἄλλον δὲ ἢ ὀνομασμός φωνῆ, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν συνωνύμων· ὁ γὰρ εἰρημένος λόγος οὐκ ἂν ἀρμόσειε καὶ τῇ συνωνύμῳ φωνῇ· ἀλλ' εἴη ἂν αὐτῆς οἰκείος ὁ τοιοῦτος· συνώνυμός ἐστι φωνὴ ἢ πλείονα καὶ διαφέροντα πράγματα κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐννοιαν δηλοῦσα. Ὅσπερ δὲ ἐπὶ τῶν συνωνύμων καὶ ὀνομάτων ἕτεροι μὲν ἐδείχθησαν αὐτῶν οἱ λόγοι, ἕτεροι δὲ αὐτῶν τῶν φωνῶν καὶ τῶν ὀνομάτων, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν παρωνύμων καὶ πολυωνύμων καὶ ἑτερωνύμων ἐστὶ διασκεψασθαι· καὶ βῆδία γέ ἐστιν ἐκ τῶν προειρημένων καὶ ἡ περὶ ἐκείνων διάκρισις τε καὶ κατανόησις· τὸ γὰρ περὶ ἐκάστου αὐτῶν οὕτω λεπτολογίαν εἰπεῖν μὴ λίαν ἢ ταπεινὸν καὶ ἀφελές καὶ οὐδ' αὐτοῖς τοῖς εἰσαγομένοις ἀπέριτον (73)· διὸ ταύτην ἔωντες τὴν διάκρισιν ἐκ τῶν εἰρημένων αὐτοῖς συνορξῆν τὰ ἄλλα λέγομεν.

δ'. Παρώνυμα δὲ εἰσι τὰ κατὰ τι μέρος (74) κοινωνούντα καὶ κατὰ τι διαφέροντα ἐν τε τῷ ὀνόματι καὶ τῷ πράγματι· οἶον ὡς ἡ γραμματικὴ καὶ ὁ γραμματικός· ὃ γὰρ γραμματικός δηλονότι κοινω-

que animata est neque sentiens, arte vero per imitationem confecta sive artis opus per imitationem in ortum productum. Describuntur vero æquivoca sic : Æquivoca sunt res, quarum rerum nomen solum commune est, ratio vero substantiæ per nomen importata diversa. Nomen vero hic simpliciter denotat quodlibet : vocabulum, substantia vero simpliciter hypostaticam cujuslibet existentiam, sive substantia proprie sit sive accidens. Verum hæc ratio *rebus* æquivocis convenit; non autem *vocibus* æquivocis apta esse videtur; sed harum descriptio hæc erit : vox æquivoca est, quæ plures atque differentes res secundum diversas notiones significat. Atque hæc de æquivocis (homonymis) dicta sunt.

3. Univoca seu synonyma sunt, quæ et idem nomen habent et eandem rationem, veluti animal est tum homo tum equus; ecce ista univoca. Etenim tum nomen ipsorum unum est, veluti animal, tum ratio ipsorum secundum quod uterque est animal, eadem. Describuntur vero univoca ita : Univoca sunt res, quarum rerum nomen commune est et ratio substantiæ sive hypostaticæ existentia per nomen importata eadem. Quemadmodum vero aliam definitionem acceperunt res æquivocæ, aliam vero æquivoca vox, ita et in univocis res se habet, Prædicta enim ratio haud congruet etiam univocæ voci, verum ejus propria ista erit. Synonyma vox ea est, quæ plures et differentes res secundum unam eandemque notionem manifestat. Quemadmodum vero in synonymis et homonymis aliæ declaratæ sunt ipsarum rerum rationes, aliæ vero vocum atque nominum ipsorum : ita et in polyonymis, paronymis et heteronymis idem considerare licet, et facilis est ex iis quæ diximus, et horum distinctio ac comprehensio. Nam de singulis eorum ita minutim disserere, valde foret humile ac puerile et ipsis thronibus inutile ac superfluum. Idcirco istam distinctionem prætermittentes ex jam dictis eos reliqua colligere jubemus.

4. Denominativa sive analogæ sunt quæ secundum partem quamdam conveniunt et secundum aliam partem differunt tum nomine tum ipsa re, v. gr. grammatica et grammaticus. Nam grammaticus

NOTÆ.

(62) Mon. immed. post cit. verba [n. 3.] : Ζῶον λογικὸν θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, ἢ δὲ ὄντων ὅτι οὐτε λογικὴ ἐστὶν οὐτε ἄλλο τι τῶν ἀρμολογούντων τῷ κατ' ἀλήθειαν ἀνθρώπῳ.

(63) Monac. ὑπογράφεσθαι.

(64) Monac. Ὁ. Ἐστὶν ὀνόματα τῶν πραγμάτων ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὃ δὲ κατὰ τὸ ὄνομα λόγος sic Aristot. c. 1, § 1.

(65) Τὴν τυχοῦσαν ἐκάστου. Monac.

(66) Quæ sequuntur, desunt in Mon.

(67) Venet. Apogr. mendose, κατὰ μὲν.

(68) Αὐτὸν decet in Amphil. Vat.; legitur in Monac.

(69) Mon. Οἶον ὡς ὁ ἀνθρωπος κ. ὁ ἵππος· ταῦ-

τα συν.

(70) Mon. Τὸ γὰρ ὄνομα.

(71) Mon. Ἐν ἔστιν· ἐκάτερον γὰρ αὐτῶν ζῶον ὀνομάζεται· ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὁ κατὰ τὸ ὄνομα ἦτοι τὸ ζῶον ὁ αὐτός ἐστιν· ἐκάτερον γὰρ αὐτῶν τὴν λόγον ἐπιδέχεται τῆς οὐσίας ἐμφύχου καὶ αἰσθητικοῦ.

(72) Monac. Ὡν πραγμάτων τὸ τε ὄνομα κοινόν καὶ ὁ λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός ἦτοι τῆς ὑποστατικῆς ὑπαρξεως ὁ αὐτός. Cætera usque ad finem hujus § desunt in Mon.

(73) Sic Vat. Ven. Apogr. περιττόν.

(74) Apogr. Ven. κατὰ μέρος.

manifeste communicat cum grammatica, verum et ab ea differt. Hæc enim est scientia, ille vero animal, in quo scientia. Et pariter in nomine cum ea communicat et ab ea differt; circa initium vocabuli cum ea convenit, postrema vero syllaba differt. Describuntur vero denominativa seu analogæ, ut accuratius dicamus, hoc pacto: denominativa sunt quæ ab aliqua re deducta commune quid ac diversum tum quoad rem tum quoad nomen habent.

5. Multivoca vero dicuntur, quæ eandem quidem rationem suscipiunt, nomina vero diversa, quemadmodum homo et ratione ac lingua præditus et mortalis dicitur (μέροψ, βροτός, synonyma). Hæc enim quoad nomen manifeste ab invicem differunt, quoad rationem autem non differunt. Unumquodque enim eorum eandem definitionem suscipit et est animal rationale et mortale.

6. Diversivoca vero dicuntur quæ tum quoad nomen tum quoad rationem differunt, ut v. gr. homo et equus; ecce hæc neque quoad nomen sibi invicem conveniunt neque quoad definitionem. Ille enim est animal rationale, hic vero animal rationis expertus. Et hæc quidem dicta sint de æquivocis, univocis, denominativis, multivocis et diversivocis.

7. Oportet breviter et hoc dicere, nihil impedire, quominus idem ad aliud et aliud et æquivocum et univocum sit. Etenim homo ad imaginem in æquivocis æquivocus monstratus est, ad equum vero in univocis univocus. Non solum vero hæc, sed et in multivocis multivocus et in diversivocis diversivocus.

8. Præterea rerum quædam per conjunctionem dicuntur sive complexivæ, v. gr. homo ambulat, homo currit, quædam vero absque conjunctione veluti homo, bos, equus, ambulat, vincit, currit. Porro earum rerum, quæ absque conjunctione dicuntur aliæ sunt substantiæ, aliæ accidentia, harumque aliæ universalis, aliæ particularis. Vocantur autem accidentia (ea quæ sunt) in *subjecto*; quoniam existentiam suam habent in aliqua substantia. Hæc enim est ipsorum definitio: In *subjecto* est, hoc est accidens est, quod in aliqua re existit, non vero ut pars ejusdem, atque sine *subjecta* ipsi re nullo pacto subsistere potest.

(75) Mon. Καὶ ὁ γραμματικὸς ὁ δῆλον ὅτι μετέχει τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ διαφέρει.

(76) Quæ post ζῶον sequuntur, desunt in Monac. et solum legitur: Διαφέρει δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν συλλαβὴν. Deinde mediate sequitur: Ὑπογράφεται, x. τ. λ.

(77) Ὡς ἐντελ. εἰπ. deest in Mon.

(78) Apogr. Ven. Παρηγμένον.

(79) Mon. εἶσι.

(80) Ὡς ὁ deest Mon.

(81) Mon. Δῆλον ἔστι.

(82) Mon. Λογικὸν καὶ τὰ ἐξῆς.

(83) Mon. habet: Τὰ κατὰ τὸ ὄνομα καὶ κατὰ τὸν λ. διαφέροντα.

(84) Mon. legit: Κατὰ τὸ ἀνθρώπος ὄνομα.

(85) In Mon. est: Καὶ τοῖτοις μὲν ἡ εἰρημένη ἦδη ὑπογραφὴ ἀρκέσει. Deinde nova inscriptio: Περὶ ὁμωνύμων συνωνύμων, παρωνύμων, ἑτερονύ-

μῶν τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ καὶ διαφέρει (75) ἡ μὲν γὰρ ἔστι γνῶσις, ὁ δὲ ζῶον (76), ἐν ᾧ ἡ γνῶσις καὶ ἐν τῷ ὀνόματι δὲ ὡσαύτως κοινωνεῖ καὶ διαφέρει καὶ γὰρ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν κοινωνεῖ, κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν συλλαβὴν διαφέρει. Ὑπογράφεται δὲ τὰ παρωνύμα, ὡς ἐντελίστερον εἰπεῖν (77), οὕτως παρωνύμα εἰσὶν ὄσα ἀπὸ τινος πράγματος παρηγμένα (78) κοινόν τι καὶ διάφορον κατὰ τε τὸ πρᾶγμα καὶ κατὰ τὸ ὄνομα ἔχουσιν.

ε'. Πολυνύμα δὲ λέγεται (79) τὰ τὸν λόγον μὲν τὸν αὐτὸν ἐπιδεχόμενα, ὀνόματα δὲ διάφορα ὡς (80) ὁ ἀνθρώπος μέροψ καὶ βροτός ταῦτα γὰρ κατὰ μὲν τὸ ὄνομα δηλονότι (81) ἀλλήλων διαφέρουσι, κατὰ δὲ τὸν λόγον οὐ διαφέρουσιν. Ἐκαστον γὰρ αὐτῶν τὸν αὐτὸν ὄρισμὸν ἐπιδέχεται καὶ ἔστι ζῶον λογικόν, θνητόν (82).

ς'. Ἐτερονύμα δὲ λέγεται ἂ καὶ κατὰ τὸ ὄνομα καὶ κατὰ τὸν λόγον διαφέρουσιν (83) ὡς ἀνθρώπος καὶ ἵππος ἰδοῦ γὰρ ταῦτα οὕτε κατὰ τὸ ὄνομα (84) κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, οὕτε κατὰ τὸν ὄρισμὸν ὁ μὲν γὰρ ἔστι ζῶον λογικόν, ὁ δὲ ζῶον ἄλογον (85). Καὶ ταῦτα μὲν περὶ ὁμωνύμων, συνωνύμων, παρωνύμων πολυνύμων τε καὶ ἑτερονύμων.

ζ'. Δεῖ δὲ ὡς ἐν συντόμῳ εἰπεῖν, ὅτι οὐδὲν καλοῦσι τὸ αὐτὸ πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο (86) καὶ ὁμωνύμων εἶναι καὶ συνώνυμον καὶ γὰρ ὁ ἀνθρώπος πρὸς τὴν εἰκόνα ἐν μὲν τοῖς ὁμωνύμοις ὁμωνύμος εἰδέχθη, πρὸς δὲ τὸν ἵππον ἐν τοῖς συνωνύμοις συνώνυμος (87). Οὐ μόνον ἐξ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς πολυνύμοις πολυνύμος (88), προσέτι δὲ καὶ ἐν τοῖς ἑτερονύμοις ἑτερονύμος (89).

η'. Ἐτι δὲ τῶν ὄντων τὰ μὲν κατὰ συμπλοκὴν λέγεται, ἡγουν συμπελεγμένως, ὡς ἀνθρώπος περιπατεῖ, ἀνθρώπος τρέχει· τὰ δὲ ἀνευ συμπλοκῆς, ὡς ἀνθρώπος, βούς, ἵππος, περιπατεῖ, νικᾷ, τρέχει. Τούτων δὲ τῶν ἀνευ συμπλοκῆς τὰ μὲν εἰσὶν οὐσίαι (90), τὰ δὲ συμβεδηκότα· καὶ τούτων τὰ μὲν καθόλου, τὰ δὲ μερικᾶ (91). Καλεῖται δὲ (92) τὰ μὲν συμβεδηκότα ἐν ὑποκειμένῳ, ἐπειδὴ τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν ἐν τινι (93) οὐσίᾳ ἔχουσιν καὶ γὰρ καὶ (94) ὁ ὄρισμὸς αὐτῶν τοιοῦτος· ἐν ὑποκειμένῳ γὰρ ἔστι, τοῦτέστι συμβεδηκός ἔστι, ὃ (95) ἐν τινι πράγματι ὑπάρχον, μὴ δὲ μέρος αὐτοῦ (96) ἀδύνατον (97) χωρὶς τοῦ ὑποκειμένου αὐτῷ πράγματος ὑποστῆναι. Ἡ δὲ οὐσία καλεῖται

NOTÆ.

μῶν, πολυνύμων.

(86) Πρὸς ἄλλο x. δ. deest in Mon.

(87) Mon. Ὁ δ. περὶ μὲν τὴν εἰκόνα ἐν τοῖς ὁμωνύμοις, περὶ δὲ ἵππον ἐν τοῖς συνωνύμοις.

(88) Deest πολυνύμος in Mon.

(89) Deest ἑτερονύμος in Mon. — Huc usque Aristot. cap. 1, de categ. explanatur.

(90) Sic priora omittit; habet tantum hæc ἡ: Ἐτι δὲ τῶν ὄντων τὰ μὲν εἰσὶ οὐσίαι. Vide Aristot. c. 2.

(91) Sic Vat. et Mon. recte Apogr. Calif. habuit μικρά, quod ipse correxit.

(92) Monac. οὖν.

(93) Mon. τῆ.

(94) Καὶ deest in Mon., sicut et sequens γὰρ.

(95) Τὸ Mon. Vide Arist. c. 2, § 2.

(96) Mon. Ὡς μέρος· ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι

(97) Ἄδ. δὲ Monac.

οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ · οὐδέποτε γὰρ ἡ οὐσία εὐρίσκειται ἐν ἄλλῳ τινὶ πρὸς ὑπαρξίν αὐτῆς συντελοῦντι·

θ. Τὸ δὲ καθόλου λέγεται καθ' ὑποκειμένου · αἰεὶ γὰρ τὸ καθόλου κατὰ τινος ὑποκειμένου αὐτῷ κατηγορεῖται · τὰ δὲ μερικὰ λέγεται οὐ καθ' ὑποκειμένου · αἰεὶ γὰρ τὰ μερικὰ ἔχουσι τὰ ἄτομα κατ' οὐδενὸς ὑποκειμένου λέγεται. Καὶ ἐπεὶ ἡ μὲν οὐσία καλεῖται οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ, τὸ δὲ καθόλου καθ' ὑποκειμένου, ὁμοῦ τὸ τε οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ καὶ τὸ καθ' ὑποκειμένου λαμβανόμενον · τὴν καθόλου οὐσίαν πάντως δηλώσειεν · οἷον ὡς τύπῳ εἰπεῖν τὸν καθόλου ἄνθρωπον · ὁ γὰρ καθόλου ἄνθρωπος καθ' ὑποκειμένου μὲν (98) λέγεται τοῦ τινος ἀνθρώπου, οἷον Πλάτωνος ἢ ἄλλου τινός (99), ἐν ὑποκειμένῳ δὲ οὐκ ἔστι · τὰ γὰρ ἐν ὑποκειμένῳ συμβεβηκότα ἐλέγετο. Πάλιν ἐπεὶ τὸ μὲν συμβεβηκὸς ἐκαλεῖτο ἐν ὑποκειμένῳ, τὸ δὲ καθόλου καθ' ὑποκειμένου, ὁμοῦ τὸ τε ἐν ὑποκειμένῳ καὶ τὸ καθ' ὑποκειμένου λαμβανόμενον (1) τὸ καθόλου συμβεβηκὸς πάντως δηλώσειεν · οἷον ὡς τύπῳ τὸ καθόλου χρῶμα · τὸ γὰρ καθόλου χρῶμα (2) καθ' ὑποκειμένου μὲν (3) λέγεται τοῦ τινος χρώματος, οἷον τοῦδε τοῦ λευκοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑποκειμένῳ ἔστιν ὡς ἐν σώματι, οἷον ἐν χιόνι (4) ἢ ἄλλῳ τινί. Ἐπεὶ δὲ ἐπεὶ τὸ μερικὸν ἐκαλεῖτο οὐ καθ' ὑποκειμένου, ἡ δὲ οὐσία οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ, ὁμοῦ τὸ τε οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ καὶ τὸ οὐ καθ' ὑποκειμένου τὴν μερικὴν οὐσίαν πάντως δηλώσειεν · οἷον ὡς τύπῳ (5) εἰπεῖν, τὸν δεῖνα ἄνθρωπον ἢ τὸν δεῖνα βούν · οὐδὲν γὰρ τῶν τοιούτων οὔτε (6) ἐν ὑποκειμένῳ ἔστιν (τοῦτο γὰρ συμβεβηκὸς ἐδείχθη [εἶναι]), οὔτε καθ' ὑποκειμένου (τοῦτο γὰρ [τοῦ] καθόλου ἐδείχθη εἶναι). Ἐπεὶ δὲ ἐπεὶ τὸ μερικὸν ἐκαλεῖτο οὐ καθ' ὑποκειμένου, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἐν ὑποκειμένῳ, ὁμοῦ τὸ τε ἐν ὑποκειμένῳ καὶ τὸ οὐ καθ' ὑποκειμένου τὸ μερικὸν συμβεβηκὸς δηλώσειεν · οἷον ὡς τύπῳ εἰπεῖν, τοῦτο τὸ λευκὸν ἢ τοῦτο τὸ μέλαν · τοῦτο γὰρ τὸ λευκὸν ἐν σώματι μὲν ἔστι τινι, οὐκ ἔστι δὲ καθ' ὑποκειμένου τινός · τὸ γὰρ καθ' ὑποκειμένου καθόλου ἐδείχθη εἶναι. Ἄλλ' ἐπὶ τοσοῦτον μὲν περὶ τούτων (7).

A Substantia autem vocatur non in subjecto; nunquam enim substantia invenitur in alio quopiam, quod ad subsistentiam ejus conferat.

9. Universale dicitur de subjecto; semper enim universale de aliquo ipsi subjecto prædicatur. Particularia dicuntur non de subjecto; semper enim particularia sive individua de nullo subjecto dicuntur. Et quia substantia vocatur non in subjecto, universale vero de subjecto, hæc duo, non in subjecto et de subjecto, simul sumpta universalem substantiam, designabunt; verbi gratia hominem universaliter sumptum; homo enim universim de subjecto quidem dicitur, scilicet de homine quodam, ut de Platone vel de alio, in subjecto vero non est; quæ enim in subjecto sunt accidentia ante dicta sunt. Rursum quoniam accidens dicebatur in subjecto, universale vero de subjecto, hæc duo simul sumpta, scil. in subjecto et de subjecto, omnino accidens universale indicaverint; verbi gratia universalem colorem. Nani color universim sumptus de subjecto dicitur cujusdam certi coloris, puta hujus coloris albi, in subjecto vero etiam est ut in corpore, velut in nive vel in re alia quopiam. Præterea quoniam particulare nominabatur non de subjecto, substantia vero non in subjecto, hæc duo simul, non de subjecto nec in subjecto, omnino particularem substantiam indicabunt; exempli causa talem et talem hominem, talem et talem bovem. Nihil enim ejusmodi in subjecto est (quod enim in subjecto est, accidens esse demonstratum fuit), neque de subjecto est (quod enim de subjecto est, universale esse demonstravimus). Adhuc vero quoniam particulare dicebatur non de subjecto, accidens vero, in subjecto, hæc duo, in subjecto et non de subjecto accidens particulare denotabunt; verbi gratia hoc album vel hoc nigrum; hoc enim album in corpore quodam est, non vero est de subjecto quodam; nam quod de subjecto est universale esse ostensum est. Sed de his hactenus.

NOTÆ.

(98) Μὲν deest in Mon. Cf. Arist. c. 2, § 2.

(99) Mon. add. : Καὶ γὰρ ὁ Πλάτων ὑποκειμένον ἔστιν, ἐν ὅπ. δὲ ut supra.

(1) Λαμβαν. deest in Mon.

(2) Mon. : Χρῶμα · τοῦ (το καθ' ὑποκ.)

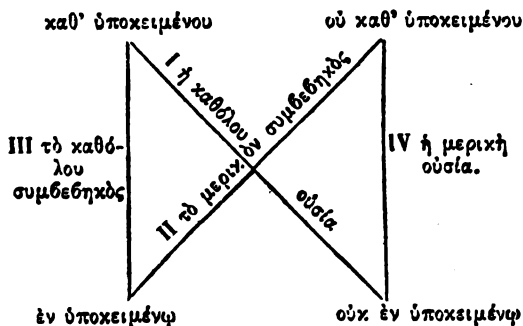
(3) Μὲν deest in Mon.

(4) Mon. Οἷον ὡς ἐν σώματι ἢ ἐν τῇ χιόνι.

(5) Mon. hic ut et alias ἐν τύπῳ.

(6) Οὔτε deest in Vat., sed legitur in Monac.

(7) Hæc ultima verba ἄλλ' — τούτων desunt in Mon. Explanatur hoc paragrapho. Aristot. c. 2, § 3. In Mon. cod. f. 37, a, in Ammonii Commentariis hoc schemate illustratur quod dictum est.

10. Quando vero aliud de alio prædicatur ut de A subjecto sive univoce, quæcumque de prædicato illo dicuntur, omnia de subjecto quoque dicuntur. Verbi gratia homo prædicatur de hoc certo homine (Petrus est homo), animal vero de homine simpliciter; manifeste ergo et de certo hoc homine animal prædicandum erit (Petrus est animal). Nam certus quilibet homo et homo et animal est. Quando vero non univoce quid de alio prædicatur, sed æquivoce, minime necesse est, omnia quæ de prædicato dicuntur, hæc et de subjecto dici. Exempli gratia: Album prædicatur æquivoce de corpore; album enim corpus dicitur; ratio autem qua definitur album, nullo modo corpori congruit; est enim definitio albi color et alia quædam, corpus vero non esse colorem manifestum est.

11. Verum et hoc scire oportet, eorum, quæ sunt diversi generis nec sibi invicem subordinata, diversas et specie esse differentias, veluti animalis et scientiæ; animalis enim differentiæ terrestre (pedestre) et aquatile; scientiæ vero nihil ejusmodi; neque enim scientia a scientia differt eo quod altera sit bipes.

12. Præterea eorum quæ absque complexu dicuntur, aliud est substantia, aliud quantitas, aliud qualitas, aliud relatio, aliud ubi, aliud quando, aliud situs, aliud habere, aliud agere, aliud pati. Et substantia quidem est verbi gratia homo, equus; quantitas vero bicubitale, tricubitale; qualitas est album, grammaticum esse, relatio vero duplex, dimidium, majus; ubi (locus) v. g. Athenis, in academia; quando (tempus): heri anno præterlapsò; situs: v. gr. sedet, consistit; habitus est, v. gr. calceatum, vestitum esse; facere seu agere est, v. g. secare, urere; pati vero est, secari vel comburi. Unumquodque igitur horum simpliciter dicitur neque veritatem significat neque mendacium; complexa vero ad invicem veritatem significant aut mendacium; verbi gratia: Homo ambulat, vel aliud quidpiam ejusmodi. Propositionem enim: *Hic certus homo ambulat* aut veram aut falsam esse necesse est.

QUÆSTIO CXXXVIII. [CLXXIV.]

De substantia.

Nunc primò eddta a D. Hergenroether.

1. Primo dicendum est de substantia. Substantia igitur non secundum unam eandemque notionem dicitur substantia, sed vox est earum ex numero,

(8) Αὐτοῦ add. Monac. bis, quod deest in Vat. et ap. Arist. cap. 3, quod fere verbotenus hic inseritur.

(9) Καὶ deest in Mon.

(10) Τὶ κατὰ τινος deest in Vat.

(11) Mon. Πάντα.

(12) Mon. Οἷον ὡς τὸ λευκὸν κατ. ὁμων. τῷ σώματι.

(13) Λεγόμενος add. Monac.

(14) Mon. Ὅτι οὐκ ἐστὶν οὕτως.

(15) Cod. Τὸ διπ. εἶν. Hæc paragraphus deest in cod. Mon. Arist. c. 5, (II, 4, p. 2 ed. Paris. 1848).

(16) Mon. Τῶν χωρὶς συμπλοκῆς λεγομένων πραγ-

α'. Ὅταν δ' ἕτερον καθ' ἑτέρου κατηγορηται ὡς καθ' ὑποκειμένου ἦγουν συνωνύμως, ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, πάντα καὶ κατὰ τοῦ υποκειμένου (8) ῥηθήσεται· οἷον ἀνθρώπος κατηγορεῖται τοῦ τινος ἀνθρώπου, τὸ δὲ ζῶον κατὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ δῆλον ὅτι (9) καὶ κατὰ τοῦ τινος ἀνθρώπου τὸ ζῶον κατηγορηθήσεται· ὁ γὰρ τις ἀνθρώπος καὶ ἀνθρώπος ἐστὶ καὶ ζῶον. Ὅταν δὲ μὴ συνωνύμως κατηγορηται τι κατὰ τινος (10), ἀλλ' ὁμωνύμως, οὐκ ἀνάγκη, ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, τοσαῦτα (11) καὶ κατὰ τοῦ υποκειμένου λέγεσθαι· οἷον (12) τὸ λευκὸν κατηγορεῖται ὁμωνύμως τοῦ σώματος· λευκὸν γὰρ σῶμα λέγεται· ὁ δὲ λόγος ὁ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ (13) οὐδέποτε ἀρμόσει ἐπὶ τοῦ σώματος· ἐστὶ γὰρ ὁ λόγος αὐτοῦ χρῶμα καὶ ἄλλα τινὰ, τὸ δὲ σῶμα φανερόν ἐστι οὐκ ἐστὶ χρῶμα (14).

ια'. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι, ὅτι τῶν ἑτερογενῶν καὶ μὴ ὑπ' ἄλληλα τεταγμένων ἕτεροι τῷ εἶδει καὶ αἱ διαφοραὶ· οἷον ζῶον καὶ ἐπιστήμης, Ζῶον μὲν γὰρ διαφοραὶ τὸ πεζὸν καὶ τὸ ἐνυθρον, ἐπιστήμης δὲ οὐδεμία τούτων· οὐ γὰρ διαφέρει ἐπιστήμη ἐπιστήμης τῷ εἶπός ἐστιν (15).

ιβ'. Ἐτι τοίνυν τῶν χωρὶς συμπλοκῆς λεγομένων (16) τὸ μὲν ἐστὶν οὐσία, τὸ δὲ ποσὸν, τὸ δὲ ποιὸν, τὸ δὲ πρός τι, τὸ δὲ ποῦ, τὸ δὲ ποτέ, τὸ δὲ κείσθαι, τὸ δὲ ἔχειν, τὸ δὲ ποιεῖν, τὸ δὲ πάσχειν. Καὶ ἐστὶν οὐσία μὲν οἷον ἀνθρώπος, ἵππος (17)· ποσὸν δὲ οἷον εἰπήχου, τρίπηχου· ποιὸν δὲ, οἷον λευκὸν, γραμματικόν (18)· πρός τι δὲ, οἷον διπλάσιον, ἡμισυ, μείζον· ποῦ δὲ, οἷον ἐν Ἀθήναις, ἐν ἀκαδημίᾳ· ποτέ δὲ, οἷον χθές, πέρυσιν· κείσθαι δὲ, οἷον κάθηται, ἵσταται· ἔχειν δὲ, οἷον ὑποδεδέσθαι (19), ἐνδεῦσθαι· ποιεῖν δὲ, οἷον τέμνειν, καίειν· πάσχειν δὲ, οἷον τέμνεσθαι, καίεσθαι (20). Ἐκαστον οὖν τῶν εἰρημένων ἀπλοῦν μὲν (21) λεγόμενον οὐτ' ἀλήθειαν σημαίνει οὐτε ψεῦδος· συμπλεκόμενα δὲ μετ' ἀλλήλων (22), ἀλήθειαν σημαίνει ἢ ψεῦδος· οἷον ἀνθρώπος περιπατεῖ, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων· τὸ γὰρ τις ἀνθρώπου περιπατεῖ ἀνάγκη ἢ (23) ἀληθὲς εἶναι ἢ ψεῦδος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΑΗ'

Περὶ οὐσίας.

Nunc primò eddta a D. Hergenroether.

α'. Πρώτῳ δὲ ῥητέον περὶ οὐσίας. Ἡ τοίνυν οὐσία οὐ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν λέγεται οὐσία, ἀλλὰ τῶν πολλαχῶς λεγομένων ἐστὶν ἡ φωνή, εἰ καὶ

NOTÆ.

μάτων τὸ μ.

(17) Ἴππος deest in Mon.

(18) Τρίπηχου, γραμματικόν, et reliqua exempla omittuntur in Mon., ubi semper unum duntaxat exemplum, idque primum ex supra positis, allegatur.

(19) Mon. Ὑποδίδεται.

(20) Καίειν et καίεσθαι omitt. Mon.

(21) Μὲν deest in Mon.

(22) Mon. add. ἢ ἀλήθ. σημαίσοις.

(23) Ἡ omitt. Mon. Hæc apud Arist. leges. s. 4. (§ 6-8 p. 2, ed. Paris, 1848).

πολλοῖς τῶν περὶ οὐσίας εἶπειν τι προελομένων παρεώραται. Καὶ γὰρ ἕτερον μὲν τρόπον παντά-
 πασιν λέγοιτ' ἂν οὐσία ἡ ὑπερούσιος καὶ προαιετική
 τῶν ὄντων οὐσία, περὶ ἧς θεωρεῖν οὐ τῆς νῦν, τῆς
 δὲ πρώτης ἐστὶ φιλοσοφίας· ἕτερον δὲ τρόπον ἡ ὕλη
 λέγεται οὐσία, καὶ ἄλλον πάλιν τὸ μορφωτικὸν καὶ
 εἰδοποιὸν τῆς ὕλης εἶδος· ἀλλ' ἐκάτερον μὲν τῶν δύο
 λέγεται οὐσία, οὐδέτερον δὲ αὐτῶν ἐστὶ κυρίως
 πρᾶγμα αὐθόπαρκτον· ἡ μὲν γὰρ ὕλη δεῖται πρὸς
 ὑπαρξίν καὶ φανέρωσιν τῆς εἰδοποιουμένης οὐσίας· καὶ τὸ
 εἶδος δὲ, εἰ καὶ μὴ ὡσαύτως, ἀλλ' οὖν δεῖται καὶ
 αὐτὸ τῆς ὕλης οὐσίας, ἐφ' ᾧ ἴδωμαι λαθεῖν καὶ
 βάσιν· ἐκατέραν δὲ τούτων τοῦ φυσικοῦ ἐστὶ διασκέ-
 ψασθαι. Ἐτι δὲ οὐσία λέγεται καὶ ἡ ὄπωσόν ἐκάστου
 τῶν ὄντων ὑπαρξίς τε καὶ οὐσίωσις, ἥτις ἔχει ἀντι-
 κείμενον τὸ μὴ ὄν· οὐ μὴν, ἀλλὰ λέγεται πάλιν οὐ-
 σία τοῖς πολιτικοῖς ἡ ἐκάστου τῶν κτημάτων τε καὶ
 χρημάτων περιουσία καὶ ὑπαρξίς. Τσαυταχῶς οὖν
 τῆς οὐσίας λεγομένης, οὐδεμία τῶν εἰρημένων
 οὐ μνησθῆναι οὐ δύναται κατηγορεῖσθαι εἶναι ἢ ὀνομάζεσθαι·
 ἀλλ' ἡ μὲν τῶν ὄντων συνεκτική καὶ ὑπερούσιος
 οὐσία ὡς πολλῶν κριτέων τῶν τοιοῦτων φωνῶν καὶ
 ἐνοημάτων καθίσταται μὲν, μᾶλλον δὲ ὡς ὑπερβολῇ
 ἰδέσθαι ἐξηρημένη τε καὶ ὑπεριδρωμένη· ἡ δὲ ὕλη
 καὶ τὸ εἶδος ὡς νῦν μόνον λεγόμενα καὶ ἐν τοῖς συνθέ-
 τοῖς θεωρητά, ἐνεργεῖ δὲ καὶ ὑπαρξίαι κατ' ἰδίαν
 οὐχ ὑφεστώτα· τῶν δὲ ἄλλων φωνῶν ἡ μὲν ἴσως ὡς
 πολιτικοῖς, ἀλλ' οὐ φιλοσόφοις οἰκεία, ἡ δὲ ὡς οὐ-
 ἔδην τεταγμένον καὶ ὀρισμένον, ἀλλ' ὁμοιότητος πάντα
 δηλαῶσα· διέστηκε δὲ πολλῶν κατηγορία καὶ ὁμο-
 νυμία.

phii consueti et propria est; altera autem nihil
 significat; multum vero differant prædicatio et

β'. Παρὰ μέντοι τὰ εἰρημένα λέγεται οὐσία καὶ
 πᾶν ὄντιον αὐτοσυστάτον (24), οὐ καὶ τὸν λόγον
 εἰκότως ἂν τις ἀποδοῖη πρᾶγμα εἶναι λέγων αὐθό-
 παρκτον μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς (25) ὑπαρξίν, ὅσον
 ἄνθρωπος, βοῦς, πῦρ, γῆ, καὶ τὰ ὅμοια. Ἡ τοιαύτη
 δὲ οὐσία καὶ τὴν τῆς κατηγορίας δύναται' ἂν δέξασθαι
 ὀνομασίαν, τῶν δὲ προειρημένων ὀντων ὡς οὐ μία.
 Ταύτης δὲ τῆς νῦν ἀποδομένης οὐσίας· ἡ μὲν ἐξ
 ὕλης καὶ εἶδους συνέστηκεν, ἡ δὲ ὕλης μὲν καὶ εἶ-
 δους ἡλλοτριώται, ἐξ ἀναλόγου δὲ τούτοις τὴν φύσιν
 ἔχει (26) συνηρησομένην καὶ ταύτης ἡ μὲν κατ' ἐπι-
 βολὴν καὶ ἀθρόον ἐνεργεῖ, ὡς ἀγγέλων φύσις, εἴτα
 καὶ νοῦς· ἡ δὲ μετὰ τινος κινήσεως τὰς ἐνεργείας
 ἔχει προαγομένης, ὡς ψυχῆ· ἂν εἰ καὶ διάφορος ἡ
 ἐνέργεια καὶ ἡ ὑπαρξίς ἀλλ' οὖν κοινὸν αὐτοῖς τὸ
 εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι ἀσώματα· ὅσα γὰρ τῆς ὕλης
 καὶ τοῦ ἐνύλου εἶδους ἀνακεχώρηκεν, εἰς τὸν τοῦ
 ἀσώματου λόγον μεταβέθηκε· καὶ γὰρ πρὸς τὸ κυ-
 ρίως καὶ πρώτως ὄν ἀσώματόν τε καὶ ὑπερούσιον
 ἀγαπῶσι ταῦτα σῶμα γε καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι,
 ἀλλ' οὖν τὴν ἐνυλον καὶ σωματικὴν διαφυγόντα τα-

A quæ multipliciter dicuntur; etsi multi illorum, qui
 aliquid de ea dicere instituerunt, id neglexerunt.
 Etenim alio omnino modo substantia vocatur su-
 persubstantialis atque existentium rerum produ-
 ctriix substantia; cujus consideratio non ad præ-
 sentem, verum ad primam pertinet philosophiam
 (sc. metaphysicam seu theologiam naturalem).
 Alio vero modo materia dicitur substantia, et
 alio rursus pacto informans et specificans mate-
 riam forma; verum utrumque quidem substantia
 dicitur, neutrum vero proprie est res per se subsi-
 stens. Nam materia ad existentiam et manifesta-
 tionem indiget substantia specificante et species,
 etsi non eodem modo, tamen et ipsa indiget mate-
 rialibus substantiis, in qua collocetur et sustineatur;
 in utramque vero harum inquirere, ad physicum
 spectat. Præterea substantia dicitur etiam unius-
 cujusque existentium quomodolibet existentia
 et essentia, quæ oppositum habet id quod non est.
 Adhuc autem politicis rursus substantia dicitur,
 quidquid prædiorum vel nummorum quilibet pos-
 sidet. Cum igitur tot modis substantia dicatur,
 nulla ex prædictis ullo modo categoria esse vel
 appellari potest; sed substantia rerum conserva-
 trix et supersubstantialis multo his vocibus et no-
 tionibus sublimior existit, imo infinito excessu
 eas superat superque eas elevatur; materia vero et
 species ut sola mente percepta et in compositis
 intellecta, operatione et propria subsistentia non
 subsistentia categoriæ non sunt; reliquarum autem
 C vocum altera politicis fortasse, non vero philoso-
 phico determinatum et definitum, sed æquivoce omnia
 æquivocatio.

2. Præter tamen dicta substantia dicitur etiam
 omne quod est per se subsistens. Hujus rationem
 recte quis assignaverit dicens, rem esse per se
 subsistentem, non indigentem alio ad subsisten-
 tiam; v. gr. homo, bos, ignis, terra et similia. Ejus-
 modi substantia etiam categoriæ denominationem
 suscipere poterit, prædictarum vero nulla, ut patet.
 Substantiæ vero, de quibus nunc agitur, aliæ ex
 materia et forma consistunt, aliæ vero a materia et
 forma longe absunt, ex natura tamen his respon-
 dente concinnatæ sunt. Atque ex his alia quidem
 in instanti et uno impetu operatur, ut angelorum
 natura, deinde mens; alia vero cum quodam motu
 habet operationes suas progredientes, ut anima.
 D Quorum licet diversa sit operatio et existentia,
 attamen commune ipsis est et esse et dici incorpo-
 rea. Quæcunque enim carent materia et materiali
 forma, ea ad incorporeorum rationem transeunt;
 licet enim cum eo quod proprie et primario est in-
 corporeum et supersubstantiale comparata hæc
 quoque corpus censeri ac dici debeant, attamen

NOTÆ.

(24) Sic Vat. Apogr. Ven. αὐθόπαρκατον.

(25) Πρὸς δεεστὶν in Venet. apographo, sed est in

cod. Vat.

(26) Sic recte Vat. Catif. Ap. ἔχειν.

cum materialem ac corpoream crassitiam effugiant, naturæ rerum immaterialium et incorporeorum accensentur; verum hoc alterius ac profundioris disputationis est. Quod vero spectat ad substantiam ex materia et forma compositam, alia est uniformis, quam et simplicem appellare soleamus, alia vero multiformis, quam et compositam proprie nuncupamus. Rursum simplices substantiæ aliæ sunt quæ recte progrediuntur, aliæ quæ in orbem rediguntur; ex his vero postremis aliæ motum ab oriente in occidentem perficiunt, ut sphaera quæ dicitur non stellata et ipsamet fixarum stellarum sphaera; aliæ e converso ab occidente in orientem motionem faciunt, ut quæ dicuntur septem planetarum sphaeræ: substantiarum vero, quæ recte progrediuntur, aliæ a medio vel ab imo feruntur ad superna, aliæ e converso a supernis ad inferiora; ab infra ad superna fertur aer et ignis, quorum unum, ignis, ab aere siccitate differt; ab alto vero ad infra fertur aqua et terra, quarum natura humiditate differt. Et hæc, exempli gratia, de substantia, quæ simplex dicitur, dicta sunt. Compositarum vero substantiarum alia est sensitiva, alia insensitiva; sensitiva quidem est ea quæ sensibus uti apta est; insensitiva vero, quæ sine ulla sensatione recta est; hujus quidem alia neque nutritivam facultatem intus habet, ut saxa, ligna et quæcunque hujusmodi; alia vero per hanc regitur et sustentatur, velut plantæ, virgulta, gramina et similia. Quæ vero naturam talem habent, ut sensibus uti queant, ipsæ quoque differentias suscipiunt; vel enim vim progressivam habent et animalium naturam constituunt, vel ea privantur atque zoophytorum substantiam efficiunt, talia vero sunt ostrea, spongiæ et alia multa. Substantia autem, quæ una cum facultate sensibus utendi etiam vim progressivam sortita et hanc ob causam in animalium specie constituta est, in rationale et rationis expertis dividitur et duas species diversas efficit, animal videlicet rationale, quod est homo, et animal ratione carens, quod plures rursum differentias suscipit. Horum enim aliud est terrestre, aliud nativum; et horum quodlibet iterum dividitur atque ultra hæc divisione procedit, ut breviter dicam neve in explicandis categoriis historiam naturalem de animalibus tractaturus esse videar. Et hæc ex meæ quidem juvenis notione est distinctio variarum substantiarum significationum ejusdemque, quæ ut genus in species dividitur, partitio. Quo vero pacto ejusmodi doctrina defectus illos effugerit, quibus obnoxii sunt qui aliter substantiam dispeci conabantur, et statim vel ulterius progressi per vos ipsos cognoscetis. Verum de substantiæ divisione et de congruenti ipsi definitione atque de significativum distinctione hucusque.

5. Sed Aristoteles quidem, quoniam particularem

Α χύτητα τῆ τοῦ ἀόλου φύσει συνοικειοῦται καὶ τῶν ἀσωμάτων· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἑτέρου καὶ βαυτεῖρου λόγου. Τῆς δὲ γε ἐξ ὕλης καὶ εἰδους συγκειμένης οὐσίας ἡ μὲν ἐστὶ μονοειδής, ἣν καὶ ἀπλὴν εἰώθαμεν καλεῖν· ἡ δὲ πολυειδής, ἣν καὶ σύνθετον εἰώως καλοῦμεν. Ἀλλὰ τῆς ἀπλῆς πάλιν οὐσίας ἡ μὲν ἐστὶν ἰθυφορικὴ, ἡ δὲ κυκλοφορικὴ, καὶ τῆς κυκλοφορικῆς ἡ μὲν τὴν ἀπ' ἀνατολῆς ἐπὶ δύσιν κίνησιν ποιεῖται, ὡς ἡ λεγομένη ἀναστρος σφαῖρα, καὶ αὐτὴ ἡ τῶν ἀπλάνων· ἡ δὲ τὸ ἀνάπαλιν ἀπὸ δύσεως ἐπ' ἀνατολῆν, ὡς αἱ λεγόμεναι τῶν ἐπτὰ πλανωμένων σφαῖραι· τῆς δὲ ἰθυφορικῆς ἡ μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου ἦτοι τοῦ κάτω φέρεται πρὸς τὰ ἄνω, ἡ δὲ ἀνάπαλιν ἀπὸ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω· ἀνωθεν μὲν πρὸς τὰ ἄνω ἄηρ, πῦρ, ὧν τὸ πῦρ πρὸς τὸν ἀέρα ἐξηρότητι διαστέλλεται· ἀνωθεν δὲ κάτω ὕδωρ καὶ γῆ, ὧν ἡ φύσις ὑγρότητι διενήνοχε. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐν τύπῳ περὶ τῆς ἀπλῆς λεγομένης οὐσίας· Τῆς δὲ γε συνθέτου ἡ μὲν αἰσθητικὴ, ἡ δὲ ἀναίσθητος· αἰσθητικὴ μὲν, ἡ αἰσθήσει παφυκοῦσα χρῆσθαι, ἀναίσθητος δὲ ἡ χωρὶς τινος αἰσθήσεως διοικουμένη· ἥς ἡ μὲν οὐδὲ τὴν θρεπτικὴν δύναμιν ἐνδοθεν ἔχει, ὡς λίθοι, ξύλα καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἡ δὲ κατὰ ταύτην διοικεῖται τε καὶ διακρατεῖται, ὡς φυτὰ, θάμνοι, πόαι καὶ τὰ ὅμοια. Ἡ μὲντοι ταῖς αἰσθήσεσι φύσιν ἔχουσα κεχρῆσθαι διαφορὰς καὶ αὐτὴ ἐπιδέχεται· ἡ γὰρ μεταδατικὴν προβάλλεται δύναμιν καὶ τῶν ζῶων συνίστησι φύσιν, ἡ ἐστέρηται ταύτης καὶ τὴν τῶν ζωοφύτων ἀποτελεῖ οὐσίαν· τοιαῦτα δὲ ἐστὶν δοτρεὰ τε καὶ σπόγγοι καὶ πολλὰ ἄλλα· ἡ δὲ μετὰ τοῦ κεχρῆσθαι ταῖς αἰσθήσεσι καὶ τὴν μεταδατικὴν δύναμιν προσεληφύσα καὶ διὰ τοῦτο εἰς ζῶων εἰδοποιηθεῖσα τῷ λογικῷ καὶ τῷ ἀλόγῳ διαιρεῖται καὶ δύο εἶδη παρηλλαγμένα ἀπογενεῖ, τὸ λογικὸν ζῶον φημι, ὅπερ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἄλογον, ὃ καὶ πλείους ἐπιδέχεται τὰς διαφορὰς· τοῦτων (27) γὰρ τὸ μὲν ἐστὶ πεζόν, τὸ δὲ νηκτόν· καὶ τούτων ἕκαστον ἐπιδιαίρεται πάλιν, καὶ ἐπὶ πλεόν πρόσειν ἡ τομῆ, ἵνα συντόμως εἴπω καὶ μὴ ἐν κατηγορίαις τὴν περὶ ζῶων ἱστορίαν αἰτίαν ἔχω ἀναγράφειν. Καὶ αὐτὴ μὲν κατὰ γε ἐμὴν ἐπιβολὴν ἡ τε τῶν τῆς οὐσίας σημαινομένων διαστολῆ καὶ τῆς ὡς γένος εἰς εἶδη τεμνομένης διαίρεσις· ὅπως δὲ τὰς λαβὰς ἡ τοιαύτη θεωρία διαπέφυγεν, αἷς οἱ ἐπιχειρηρηκότες ἑτέρως διαίρειν τὴν οὐσίαν ἀλλίσκονται, καὶ ἐφόσον τὸ χρωῖώδες αὐτῇ συνεισφέρεται, ἡ καὶ νῦν αὐτίκα ἴσως ἡ καὶ προϊόντες ἐξ ἑαυτῶν ἐπιγνώσεσθε. Ἀλλ' ἡ μὲν τῆς οὐσίας διαίρεσις καὶ ὁ προσήκων αὐτῇ λόγος καὶ ἡ τῶν σημαινομένων διαστολῆ ἐν τούτοις.

Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ ὀρισμὸς καὶ τῆ καθόλου οὐσία καὶ τῆ μερικῆ ἐφαρμόσει. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης, ἐπειδὴ τὴν μερικὴν οὐσίαν ὀρίζεται μόνην ἐν ταῖς κατηγορίαις φησί.

NOTE.

(27) Apogr. Τοῦτο.

(28) Ab hoc paragrapho rursus habemus Photii textum in cod. Monac. Legitur f. 39 a. : Φωτίου περὶ οὐσίας· Οὐσία ἐπὶ πρᾶγμα αὐθόπαρκτον μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς ὑπαρξιν. (Vide supra § 2, init.)

οὐσίαν προσέθεται ἐν κατηγορίαις, οὕτως φησὶν· Ὀὐσία ἐστὶν ἡ κυριώτατα καὶ πρώτως καὶ μάλιστα λεγομένη, ἢ μήτε καθ' ὑποκειμένου τινός λέγεται, μήτε ἐν ὑποκειμένῳ τῷ ἐστὶν (29), οἷον Σωκράτης, Πλάτων καὶ τὰ ὅμοια· τὴν δὲ καθόλου οὐσίαν, ἣν καὶ δευτέραν οὐσίαν καλεῖ, οὕτως ἀποδίδωσι (30)· Δεύτεραι οὐσίαι εἰσὶν, ἐν αἷς εἶδουσιν αἱ πρώτως λεγόμεναι οὐσίαι (31), τούτῃ ἐστιν αἱ ἄτομοι οὐσίαι, ὑπάρχουσιν· οἷον ὁ καθόλου ἀνθρωπος καὶ τὸ καθόλου ζῷον· ἐν γὰρ τούτοις ἐστὶ περιελημμένα τὰ καθέκαστα (32), οἷον Πλάτων καὶ Ἀλκιβιάδης, ἃ καλεῖ αὐτὸς (33) πρώτας οὐσίας, διὰ τε τὸ (34) ἡμῖν γνωριμότερα εἶναι καὶ σαφέστερα (35), καὶ διὰ τὸ πάντα τὰ ἄλλα κατὰ τούτων κατηγορεῖσθαι καὶ (36) οἰοεὶ πως ἐδράζεσθαι· αἱ μὲν γὰρ αὐτῶν συνωνύμως (37) κατηγοροῦνται, ὡς αἱ καθόλου οὐσίαι, τὰ δὲ ὁμωνύμως, ὡς τὰ συμβεβηκότα· ὥστε εἰ μὴ ἦν ἡ μερικὴ οὐσία, τρόπον γέ τινα, οὔτε ἡ καθόλου οὐσία οὔτε τὰ συμβεβηκότα ὑφίστατο ἂν· δι' ἃ (38) πρόπει ἂν, φησὶ, πρώτας οὐσίας καλεῖσθαι τὰ μερικὰ. Μὴ λανθανέτω δὲ ὑμᾶς ὅπερ σχεδὸν τι τοὺς πλείστους διέλαθιν, ὡς τὰ ἄτομα πρώται οὐσίαι λεγόμεναι καὶ τὰ καθόλου δευτέραι οὐσίαι λεγόμεναι οὐχὶ συνωνύμως οὔτε πρὸς ἑαυτάς οὔτε πρὸς τὴν οὐσίαν, ἥς ὁ τε λόγος καὶ ἡ διαίρεσις ἀποδέδοται, τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα ἀπηγγέλκοντο· τῷ μέντοι κοινῷ λόγῳ τῆς γενικῆς οὐσίας οὐσίαι καλούμεναι ἑαυταῖς· τε κάκεινη συνωνύμως ὀνομάζοντα· ὅτι δὲ δευτέραι οὐσίαι καὶ πρώται οὐσίαι ταῦτα λεγόμενα οὐχὶ συνωνύμως οὔτε ἑαυταῖς οὔτε τῇ γενικῇ οὐσίᾳ λέγονται, πολλὰ λέγειν ἔχων, ἐκείνο τῶς διὰ τὸ φιλοσύντομον ἔρω· ὡς αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ μὴ ἀπλῶς αὐτάς καλεῖσθαι οὐσίαις, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τὴν μὲν πρώτην, τὴν δὲ δευτέραν, σαφῆς ἀποδείξις ἐστίν, ὅτι μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἑκατέρα τούτων κέκληται οὐσία, καὶ πολλῷ πλέον τί καθ' ἑτέραν πάλιν ἡγεμονικῇ.

δ'. Εἰ δὲ καλῶς ὁ Ἀριστοτέλης ἢ μὴ τὴν μὲν πρώτην οὐσίαν, τὴν δὲ δευτέραν ἐκάλεσεν, ἐν ἄλλοις ἡμῖν οὐ παρέργως εἴρηται. Ἐκεῖνο δὲ εἶδέναι χρὴ, ὃ μικροῦ παρέδραμεν ἡμᾶς, ὡς ἐστὶν ἕτερόν τι παρὰ τὰ κατηγορημένα σημαινόμενα οὐσίας πρόχειρον ἐν τῇ χρήσει· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ προσεχέστατον τοῖς ἀτόμοις εἶδος· καθὼ καὶ τόνδε τὸν ἀνθρώπον καὶ τόνδε τὸν ἵππον ὁμοουσίους ὄντας τῷ κοινῷ τῆς οὐσίας λόγῳ ὅμως εἰς ἐκεῖνο ἀναφέροντες τὸ σημαινόμενον ἕτερουσίους ἴσμεν τε καὶ ὀνομάζομεν· τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ φύσιν εἰθίσμεθα λέγειν, καθ' ἣν ἔννοιαν

A substantiam præponit in categoriis (solam definit in categoriis), ita dicit : *Substantia quæ principalisime et primario ac maxime sic vocatur, ea est, quæ neque de subjecto quoriam dicitur neque in quoriam subjecto est*, veluti Socrates, Plato et similia ; universalem autem substantiam, quam et secundam substantiam appellat, sic definit : *Secundæ substantiæ sunt, in quibus speciebus quæ primario dicuntur substantiæ, hæc est individua substantiæ, subsistunt, veluti homo universalis et animal universale*. In his enim comprehensa sunt singularia, ex gratia, Socrates et Alcibiades, quæ vocat ipse primas substantias, tum quia nobis notiora et clariora sunt, tum quia omnia alia de his prædicantur et quasi recto quodammodo in iis fundantur. Alia enim ex ipsis univoce prædicantur, velut substantiæ universales, alia æquivoce, ut accidentia ; ita ut si non esset substantia particularis, quodammodo neque universalis substantia neque accidentia subsisterent ; propterea congruere videtur, ait (Aristoteles) ut particularia primæ substantiæ appellentur. Non vero vos prætereat, quod ferme plurimos effugit, videlicet individua primas substantias vocatas et universalia, quæ secundæ substantiæ dicuntur, non univoce neque ad seipsa neque ad substantiam, cujus modo definitio et divisio allata fuit, substantiæ nomen sortita esse, communi vero ratione genericæ substantiæ appellatas substantias tum sibimet ipsis tum illi univoce appellari ; quod vero hæc *secundæ et primæ substantiæ dicta* non univoce neque cum seipsis neque cum generica substantia dicuntur, licet multa babeam, quæ dicam, illud tamen brevitatis causa duntaxat proponam : hoc ipsum, quod non simpliciter dicuntur substantiæ, sed cum additione, hæc quidem prima, illa secunda, perspicuam esse demonstrationem, harum utramque non secundum eandem notionem nominatam esse substantiam, et multo magis secundum aliam rursus notionem principalem.

4. Utrum vero recte Aristoteles hanc primam, illam secundam substantiam nominaverit nec ne, alibi jam haud obiter diximus. Illud vero scire oportet, quod fere prætermissem, aliam esse præter enumeratas substantiæ significationes usu receptam ; videlicet ea, quæ significat speciem individuis proximam, secundum quam et hunc hominem et hunc equum, qui ejusdem sunt substantiæ juxta communem substantiæ rationem, tamen, dum eos in hunc significatum referimus, diversæ substantiæ esse novimus et ita appellamus. Hanc ipsam spe-

NOTÆ.

(29) Aristot. *Categ.* c. 5, § 1.

(30) Mon. Ὀρίζεται.

(31) Mon. Αἱ πρώται οὐσίαι. Arist. ut supra.

(32) Mon. Εἰσὶ τὰ καθέκαστα· τὰ deest in Vat.

(33) Αὐτὸς deest in Mon.

(34) Mon. διὰ τό.

(35) Ταῦτα add. Mon.

(36) Καὶ — ἐδράζ. deest in Mon.

(37) Αὐτῶν add. Mon.

(38) Mon. post συμβεβηκότα omissis pluribus : Καὶ διὰ τοῦτο πρόπει τὰ μερικὰ πρώτας οὐσίας καλεῖσθαι. Immediate post hæc legitur : Ἐχει δὲ ἡ οὐσία εἶδη τρία· ἀσώματων καὶ σώμα καὶ μικτόν· ἀνάγκη γὰρ ἢ σῶμα εἶναι ἢ ἀσώματων ἢ μικτόν. Quæ habet Vat. Amphil. codex desunt usque ad locum, ubi de substantiæ proprietatibus agitur (§ 5). Cf. Aristot. c. 5 (c. 3, § 5, p. 3, ed. Paris.)

ciem et naturam dicere solemus, secundum quam notionem et Socratem cum Platone ejusdem naturæ, tale vero hominem cum equo diversæ naturæ esse dicimus. Unde novem numero fuerint variæ quæ emergunt substantiæ significationes. Sed de cæteris accuratius alibi.

5. Substantia autem, cujus definitio et divisio allata fuit, quæque etiam categoriæ notionem atque denominationem suscipere poterit, has habet proprietates; primo quidem, quod ipsa non est in subjecto. Hæc vero proprietas omni quidem substantiæ speciei convenit, non vero soli. Convenit enim essentialibus quoque differentiis. Istæ enim, puta v. gr. rationale et similia, evidenter non sunt in subjecto; neque enim accidens esse possunt. Altera substantiæ proprietas est, quod nihil est ipsi contrarium. Hæc etiam proprietas omni substantiæ speciei congruit, sed non soli. Nulla enim substantia, quatenus est substantia, habet quid contrarium sibi oppositum; non vero id duntaxat, verum et quantitas nihil habet contrarium; patet enim, numero decem vel septem nihil esse contrarium. Tertia substantiæ proprietas in eo est, quod non suscipit ipsa plus et minus. Nulla enim substantia præ alia quapiam secundum ipsam substantiæ simpliciter rationem dici omnino potest magis vel minus substantia; neque si singularia singularibus compares, neque si universalibus universalibus. Quomodo enim fieri possit, ut vel Socrates magis substantia cogitetur vel dicatur quam Plato, vel homo magis quam equus, vel, si libet, animal magis quam planta? Neque enim alterum magis quam alterum est substantia, sed neque Socrates magis quam homo vel animal substantia, imo neque hæc magis quam Socrates. Et de cæteris omnibus similiter. Unde communis erit substantiæ proprietas, quod ipsa nullo pacto plus et minus admittit. Quarta proprietas substantiæ est, quod ipsa unum idemque existens numero secundum suimetipsius inmutationem contrariorum capax et susceptibilis

A καὶ Σωκράτην μὲν Πλάτωνι ὁμοφυῆ φαίμεν εἶναι, τὸν δὲ δὲ ἀνθρώπων τοῦ Ἰπποῦ ἑτεροφυῆ (39). ὥστε ἑνὴν τὸν ἀριθμὸν (40) εἶη ἂν τὰ ἀνακύφανα τέως τῆς οὐσίας σημαινόμενα. Ἄλλα περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀκριβέστερον ἐν ἄλλοις.

ε'. Ἡ δὲ γε οὐσία, ἥς ὁ τε λόγος καὶ ἡ διαίρεσις ἀποδέδοται, ἦτις καὶ δύναιτ' ἂν τὴν τε τῆς κατηγορίας ἑννοιαν καὶ τὴν κλησιν ἐπιδέξασθαι, ἔχει ἴδια (41). Πρῶτον μὲν τὸ μὴ εἶναι αὐτὴν ἐν ὑποκειμένῳ· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ μὲν τῷ εἶδει τῆς οὐσίας ὑπάρχει, οὐ μόνῳ δὲ (42). Πρόσεστι γὰρ καὶ ταῖς οὐσιώδεσι διαφοραῖς· αὐταὶ γάρ, ὡς τὸ λογικὸν καὶ τὰ τοιαῦτα, δῆλον ὡς οὐκ εἰσὶν ἐν ὑποκειμένῳ· οὐδὲ γὰρ συμβεβηκὸς δύνανται εἶναι. Δεύτερον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ εἶναι ἐναντίον εἶναι (43). Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ τῷ εἶδει τῆς οὐσίας ἀρμόζει καὶ οὐ μόνῳ· οὐδέμια μὲν γὰρ οὐσία καθὼς ἐστὶν οὐσία, ἔχει τι ἀντικειμενὸν αὐτῇ ἐναντίον· οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ γε καὶ τῷ ποσῷ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον· τοῖς γὰρ δέκα ἢ τοῖς ἑπτὰ ἢ τοῖς ὁμοίοις φανερόν ἐστι οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον. Τρίτον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ ἐπιδέχασθαι αὐτὴν τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥτιον (44)· οὐδέμια γὰρ οὐσία τινὸς οὐσίας ἄνωγ κατὰ γε αὐτὸν τὸν τῆς ἀπλῶς οὐσίας λόγον οὐκ ἂν ῥηθῆιη οὔτε μᾶλλον οὐσία οὔτε ἥτιον· οὔτε ἂν μερικὰ λαβὼν μερικοῖς συγκρίνοις, οὔτε ἂν καθολικοῖς καθολικὰ, ἀλλ' οὔτε ἂν μερικὰ πρὸς τὰ καθόλου· πῶς γὰρ ἐνδέχοιτ' ἂν ἢ τὸν Σωκράτην τοῦ Πλάτωνος μᾶλλον οὐσίαν εἰπεῖν ἢ ἐννοῦσαι, ἢ τὸν ἀνθρώπου τοῦ Ἰπποῦ, ἢ εἰ βούλει, τοῦ φουτοῦ τὸ ζῶον; οὐδὲν γὰρ θάτερον θάτερον μᾶλλον οὐσία, ἀλλ' οὐδὲ ὁ Σωκράτης τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ζώου μᾶλλον οὐσία, οὐ μὴν, ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα τοῦ Σωκράτους· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ πάντων ὡσαύτως· ὥστε καινὸν ἂν εἶη ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μηδαμῶς αὐτὴν ἐπιδέχασθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον. Τέταρτον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ ταυτὸν καὶ ἐν ἀριθμῷ οὐσαν κατὰ τὴν ἑαυτῆς μεταβολὴν δεκτικὴν τῶν ἐναντίων εἶναι (45)· τοῦτο δὲ καὶ κυρίως ἴδιόν ἐστιν, ὅτι ἀντιστρέφει· μόνῃ γὰρ ἡ οὐσία καὶ πᾶσα μένουσά τε οὐσία καὶ μεταβαλλομένη κατὰ τὰς ποιότητας γί-

NOTÆ.

(39) Catif. apogr. ἑτεροφυῆ.

(40) Ibid. θ' τῷ ἀριθμῷ. Vt. ut supra.

(41) Mon. Ἔχει δὲ ἡ οὐσία ἴδια ἑξ. Sequuntur eadem ut supra.

(42) Mon.: Ἄλλ' ἢ (f. ἦ) καὶ ἄλλω τινί, ὡς τῶν διαφορῶν· καὶ γὰρ καὶ οὐσιώδεσι διαφοραὶ ὡς τὸ λογικὸν καὶ τὰ ὅμοια οὐκ εἰσὶν ἐν ὑποκειμένῳ· τὸ γὰρ ἐν ὑποκειμένῳ ὑπάρχον συμβεβηκὸς ἦν, τὸ δὲ λογικὸν δῆλον ἐστὶ οὐκ ἐστὶ συμβεβηκὸς. Cf. Arist. I, c. § 12 13, p. 4, ed. Paris. 1848.

(43) In cod. Mon. hæc est proprietas quarta ita descripta: Τέταρτον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ εἶναι αὐτῆς; (sic) εἶναι ἐναντίον· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ πάση τῇ οὐσίᾳ ἀρμόζει καὶ οὐ μόνῃ· ἀρμόζει μὲν πάση, ἐπειδὴ οὔτε τῇ καθόλου οὐσίᾳ οὔτε τῇ μερικῇ ἐστὶ τι ἐναντίον· οὐ μόνῃ δὲ ἀρμόζει, ἐπειδὴ καὶ τῷ ποσῷ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον· τοῖς γὰρ δέκα ἢ τοῖς ἑπτὰ φανερόν οὐκ ἐστὶ τι ἐναντίον. Cf. Arist. I. c. p. 5, §§ 18, 19.

(44) In Mon. proprietas quinta: Πέμπτον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ μὴ εἶναι οὐσίαν μᾶλλον καὶ ἥτιον, τουτέστι τὸ μὴ εἶναι τὸν Σωκράτην παρὰ τὸν Πλάτωνα

D μᾶλλον ἀνθρώπου· οἱ δύο γὰρ ἐπίσης εἰσὶν ἄνθρωποι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν καθόλου πρὸς καθόλου συγκρινομένων (cod. ου)· ὡς τὸ καθόλου ἀνθρώπου τοῦ καθόλου βόου; οὐκ ἐστὶ μᾶλλον οὐσία· ἐπίσης γὰρ εἰσὶν οὐσίαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἂν δὲ συγκρίνωμεν τὰ καθολικώτερα πρὸς τὰ μερικώτερα, τῶν καθολικωτέρων μᾶλλον εἰσὶν οὐσίαι· ὡς τὸν ἐν συγκρίσει τὸ ζῶον πρὸς τὸν ἀνθρώπου, ὁ ἀνθρώπος μᾶλλον ἐστὶν οὐσία, x. t. λ. Vide infra not. 1, add. § 7. — Arist. I. c. § 20, pag. 5.

(45) In Mon. proprietas sexta: Ἐκτον ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ ταυτὸν καὶ ἐν ἀριθμῷ ὄν (οὐσαν) κατὰ τὴν ἑαυτοῦ μεταβολὴν τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικόν· ὁ καὶ κυρίως ἴδιόν ἐστι· οὐδενὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἐπαρμόζει τοῦτο, ἀλλὰ μόνῃ τῇ οὐσίᾳ· μόνῃ γὰρ ἡ οὐσία μένουσα καὶ μεταβαλλομένη· ἡ γὰρ λευκὴ καὶ μέλαινα, καὶ ψυχρὰ καὶ θερμὴ, δικαία τε καὶ ἀδικος, ὡς ἀνθρώπος γίνεται δικαίος καὶ ἀδικος, καὶ τὸ ὑδωρ γίνεται ψυχρὸν καὶ θερμόν· τῶν δὲ ἄλλων οὐδὲν μεταβαλλομένων τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικόν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς οὐσίας (Arist. § 21).

νεται ψυχρά και θερμή, ἢ δικαία και ἄδικος, ἢ σώφρων και ἀκόλαστος, ἢ φρενήρης και ἀφραίνουσα (46) ἢ τι (47) τῶν παραπλησίων· εἰ δέ τι και τῆ ὡς ὕλη οὐσία τοιοῦτον συμβέβηκεν, οὐκ ἐστὶ διαιτῶν καιροῦ τοῦ παρόντος. Οἱ δὲ λέγοντες, ὡς και τῷ λόγῳ και τῆ δόξῃ τοῦτο ἔπεται τὸ ἴδιον (48), εὐφώρατον ἔχουσι τὸ ψεῦδος· φασὶ μὲν γάρ, ὡς ὁ λέγων τὸν Σωκράτην καθῆσθαι λόγος, ὁ αὐτὸς μένων, καθό γε τὸ εἶναι λόγος ἔσχε, τοῦ μὲν Σωκράτους καθήμενου ἀληθείας ἦν σηματικὸς, ἀναστάντος δὲ τοῦ Σωκράτους ψεῦδος εὐρίσκειται δεδεικμένος· ὥστε και ὁ λόγος τῶν ἐναντιῶν ἐστὶν δεκτικὸς· ὡσαύτως δὲ και ἡ δόξα· καθήμενου μὲν γάρ αὐτοῦ ἀληθῆς ἦν ἡ τοῦ καθῆσθαι δόξα, ἀναστάντος δὲ ἡ αὐτῆ δόξα ψεῦδους ἐγένετο δεκτικὴ. Ἄλλ' οἱ μὲν διαποροῦντες οὕτως φασὶν· ἴστωσαν δὲ, ὅτι οὐ κατὰ τὴν ἴδιαν μεταβολὴν ὁ λόγος γέγονε ψεῦδους και ἀληθείας δεκτικὸς, οὐ μὴν οὐδὲ ἡ δόξα, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τὴν τοῦ πράγματος ἐναλλαγὴν, ὅπερ ἡ μὲν ἐδόξασεν, ὁ δὲ ἀπήγγειλεν· εἰ γάρ μὴ μετέβαλεν ὁ Σωκράτης ἐκ τοῦ καθῆσθαι ἀναστάς, οὐκ ἂν ποτε ὁ τὸν Σωκράτην καθῆσθαι λέγων ἐγένετο λόγος ψεῦδης, ἀλλ' οὐδ' ἡ δόξα (49)· ὥστε και ἐκ τούτου δῆλον, ὡς μάλιστα ἴδιόν ἐστι τῆς οὐσίας τὸ ἀποδεδομένον ἴδιον· οὐ μόνον γάρ αὐτῆ πέφυκε δέχεσθαι τάναντια κατὰ τὴν ἑαυτῆς μεταβολὴν, ἀλλὰ και ἐτέροις μεταβαλλομένη (50) γίνεται αἰτία τοῦ δοκεῖν αὐτὰ γίνεσθαι τῶν ἐναντιῶν δεκτικὰ· ὁ γοῦν λόγος και ἡ δόξα, εἰ και συγχωρηθεῖεν εἶναι τῶν ἐναντιῶν δεκτικὰ, ἀλλ' οὐκ ἂν λεχθεῖεν ὅπως κατὰ τὴν ἑαυτῶν μεταβολὴν ὡπερ ἡ οὐσία, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τὴν τῆς οὐσίας μεταβολὴν και διὰ τὸ ἐκελεῖν δέχεσθαι τάναντια, δεικνυνται παραπολαύοντα και ταῦτα τοῦ δοκεῖν εἶναι τῶν ἐναντιῶν δεκτικὰ.

omnino non secundum suam ipsorum mutationem, mutationem hanc prædicationem sortientur, et quia strantur ea frui prædicatione, ut et ipsa contraria

ς'. Ὁ μέντοι γε Ἀριστοτέλης προχειρότερον, ἵνα μὴ λέγω βραθυμότερον, περὶ οὐσίας διαλαβῶν και ἕτερα δύο ἴδια τίθησιν οὐσίας· ἐν μὲν τὸ τότε τι σημαίνειν, ὅπερ εἴη ἂν ἴδιον οὐ τῆς ἀπλῶς οὐσίας, τῆς δὲ παρ' αὐτοῦ κληθείσης πρώτης οὐσίας· και ἕτερον πάλιν τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι (51)· εἴη δ' ἂν και τοῦτο ἴδιον τῆς παρ' αὐτοῦ κληθείσης δευτέρας οὐσίας· ἀλλὰ τὸ μὲν τότε τι σημαίνειν μόνης ἐστὶ τῆς πρώτης οὐσίας· μόνη γάρ ἡ μερικὴ χειρὶ δεικνυμένη ἢ ἐτέρῳ τινι τοιοῦτῳ τότε τι λέγεται εἶναι (52)· τὸ δὲ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι οὐκ

A est. Hoc vero et proprie ipsius proprietas est, quia convertitur. Substantia enim omnis et sola permanens substantia, mutata tamen quoad qualitates, fit frigida et calida, vel justa et injusta, vel continens et effrenata, vel prudens et insaniens, vel quid similitum. An vero et substantia, quæ veluti materia est, ejusmodi quid acciderit, non est hujus temporis dijudicare. Qui vero dicunt etiam sermoni et opinioni hanc convenire proprietatem, facillime mendacii convincuntur. Etenim dicunt, sermonem eum, qui dicit Socratem dicere, eundem inane, in quantum habebat, quod sit sermo, veritatis fuisse significativum, dum Socrates sederet; cum vero Socrates surrexisset, mendacium continentem reperiri; unde effici putant etiam sermonem contraria posse suscipere. Similiter quoque de opinione statuunt. Sedente enim Socrate vera fuit opinio, quæ eum sedere censebat; surgente vero illo eadem opinio mendax evasit. Sic itaque dicunt qui de hac re dubitant. Verum sciant, non secundum sui ipsius mutationem sermonem illum falsitatem et veritatem suscepisse, neque etiam opinionem, sed potius secundum rei immutationem, quod opinio opinabatur et quod sermo nuntiavit. Nisi enim mutatus fuisset Socrates, qui, postquam sedit, surrexit, nunquam sermo Socratem sedere affirmans mendax evasisset, neque etiam opinio. Quamobrem et ex hoc patet dictam proprietatem maxime substantiæ esse propriam. Non solum enim ipsa apta existit ad recipienda contraria secundum suam ipsius mutationem, verum etiam aliis in sua mutatione causa fit, quod ipsa contraria capere et suscipere videantur. Sermo igitur et opinio, etsi concedatur eos posse contraria admittere, tamen sicut substantiæ, sed potius secundum substantiæ substantia contraria admittit, ideo et ipsa non admittere videantur.

6. Attamen Aristoteles minus diligenter, ne dicam negligenter de substantia disserens duas alias ponit substantiæ proprietates: unam quidem, quod hoc aliquid significet; hoc vero non substantiæ simpliciter proprium fuerit, sed ejus, quæ ab ipso vocatur prima; alteram vero quod univoce prædicetur; sed hoc quoque proprium fuerit substantiæ, quam ipse secundam appellat. At vero prius, quod substantia hoc aliquid significet, solius primæ substantiæ est; hæc enim, substantia particularis, sola digito ostensa vel alio ejusmodi hoc aliquid

NOTÆ.

(46) Perperam Catiforus legendum censebat σωφρονουσα et lectionem ἀφραίνουσα tollendam.

(47) Sic recte Vatic. apogr. Catif. mendose: ἢ τι

(48) Hanc objectionem ipse sibi facit Aristoteles, c. 5, § 22, p. 6.

(49) Aristot. l. c.: Ὁ δὲ λόγος και ἡ δόξα, αὐτὰ μὲν ἀκίνητα πάντη πάντως διαμένει· τοῦ δὲ πράγματος κινήθοντος, ὅτε μὲν ἀληθῆς ὅτε δὲ ψευδῆς λέγεται... ὁ γὰρ λόγος και ἡ δόξα οὐ τῷ αὐτὰ δεδέχθαι τῶν ἐναντιῶν εἶναι δεκτικὰ λέγεται, ἀλλὰ τῷ περὶ ἕτερον τι τὸ πάθος γεγενῆσθαι.

(50) Catiforus legere voluit μεταβαλλομένοις.

sed contextus suffragatur lectioni Vatic. quam et tenet apogr. C.

(51) Ex Vat. ordinem membrorum dedimus; Ven. apogr. in his paulalium differt post voces τίθησιν οὐσίας.

(52) In cod. Mon. hæc est proprietas tertia, quæ ita describitur: Τρίτον ἴδιον τῆς οὐσίας τότε τι σημαίνειν· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον τῆ μερικῆ οὐσία μόνη ἀρμόζει, οὐχὶ δὲ και ταῖς καθόλου· τὸ γὰρ δεικνύειν διὰ τῆς χειρὸς ἢ ἄλλου τινὸς τοιοῦτου τὰς μὲν καθόλου οὐσίας οὐκ ἐνδέχεται, τὰς δὲ μερικὰς ἐνδέχεται (Cf. Arist. c. 1, § 16, p. 5).

dicitur esse; posterius vero quod univoce prædicetur, non solius est secundæ substantiæ, verum et aliarum multarum rerum essentialis enim differentia univoce prædicantur; rationale v. gr. univoce de Platone et Socrate prædicatur; dicitur enim Socrates et cæterorum quilibet rationale et revera tale est. Et in quantitate quoque et in qualitate sicut et in aliis categoriis perspicue procedendo videre licet, genera de speciebus ipsis subordinatis et species de individuis in ipsis contentis univoce prædicari.

7. Possunt vero ex iis quæ ipse Aristoteles edicit, aliæ quoque prædictarum substantiarum proprietates adduci; ac particularis quidem substantiæ proprietates est, quod magis dicatur substantia, quam universalis; substantiæ vero universalis, quod minus substantia dicatur quam particularis, et non solum minus quam hæc, sed etiam ipsa præ se ipsa; hoc est: non solum universalis præ individuis, verum etiam genera præ speciebus minus substantiæ sunt. Animal igitur minus est substantia, quam Socrates, imo etiam minus quam homo; unde secundæ substantiæ minus sunt substantiæ, quam particulares. Utraque vero proprietas utrique substantiæ principalissime ac maxime propria fuerit; nihil enim in omnibus rebus magis substantia quam universalis dicitur excepta particulari, et nihil rursus cogitari potest quod sit minus substantia quam particularis excepta universali. Considerari perspicue et inde res potest, quod universalis et individua, dum primæ et secundæ substantiæ dicuntur, neque sibi met ipsis univoce dicuntur substantiæ, neque substantiæ simpliciter. Quorum enim proprietates secundum id quod videtur esse maxime commune nomen, sunt proprius exterioris atque alienæ, quomodo horum univoca appellatio fuerit atque una eademque substantiæ ratio? Censet autem Aristoteles eam ob causam particularem substantiam magis substantiam esse quam universalem, quia maxime, inquit, individua substantia manifestius reddit id quod queritur, quam substantia universalis. Qui enim dicit Socratem notiore facit Atheniensem illum philosophum, quam qui dicit cum hominem esse vel animal, et qui dicit Bucephalum, magis denotavit

ἄ ἐστι μόνης τῆς δευτέρας οὐσίας, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων πολλῶν· αἱ τε γὰρ οὐσιώδεις διαφοραὶ συνωνύμως κατηγοροῦνται· τὸ γὰρ λογικὸν Πλάτωνος καὶ Σωκράτους συνωνύμως κατηγορεῖται· λέγεται γὰρ ὁ Σωκράτης καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος λογικὸν καὶ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς λογικόν· καὶ ἐν ποσῶ δὲ καὶ ποιῶ καὶ ταῖς ἄλλαις κατηγορίαις ἐστὶν ἰδεῖν προϊόντα σαφῶς, ὡς γένη τῶν ὑπ' αὐτὰ εἰδῶν καὶ εἶδη τῶν ὑπ' αὐτὰ ἀτόμων συνωνύμως κατηγοροῦνται (53).

ζ'. Ἔστι δὲ τῶν εἰρημένων τούτων οὐσιῶν καὶ ἕτερα ἴδια εἰπεῖν, ἐξ ὧν αὐτὸς Ἀριστοτέλης εἶπε, λαβόντα· τῆς μὲν μερικῆς τὸ μᾶλλον λέγεσθαι οὐσίαν ἡπερ τὴν καθόλου, τῆς δὲ καθόλου τὸ ἦττον αὐτὴν λέγεσθαι οὐσίαν τῆς μερικῆς, καὶ οὐχὶ τῆς μερικῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐαυτῆς· τουτέστιν οὐ τὰ καθόλου μόνον τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ τὰ γένη τῶν εἰδῶν ἦττόν εἰσιν οὐσίαι· τὸ γοῦν ζῶον ἦττον μὲν οὐσία τοῦ Σωκράτους, καὶ οὐ τοῦ Σωκράτους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπου· ὥστε αἱ δευτέραι οὐσίαι ἦττόν εἰσιν οὐσίαι τῶν μερικῶν· καὶ εἴη ἂν ἐκάτερον τῶν ἰδίων τούτων ἐκατέρας τῶν οὐσιῶν κυριώτατα καὶ μάλιστα ἴδιον· οὐδὲν γὰρ ὅλως τῶν ὄντων τῆς καθόλου οὐσίας λεχθεῖη μᾶλλον οὐσία, πλὴν ἡ μερικῆ, καὶ οὐδὲν πάλιν οὐδ' ἐννοηθεῖη ἂν τῆς μερικῆς οὐσίας ἦττον οὐσία πλὴν ἡ καθόλου. Καὶ σκοπεῖν ἐστὶ σαφῶς κἀντεῦθεν· ὅτι τὰ καθόλου καὶ τὰ ἀτομα ἐν τῷ λέγεσθαι πρῶται καὶ δευτέραι οὐσίαι οὔτε ἐαυταῖς συνωνύμως λέγονται οὐσίαι, οὔτε τῇ ἀπλῶς οὐσίᾳ· ὧν γὰρ τὰ ἴδια κατὰ τὸ δοκοῦν εἶναι μάλιστα κοινὸν ὄνομα παντελῶς ἐστὶ ξένα καὶ ἢλλοτριωμένα, τούτων πῶς ἂν εἴη συνωνύμως ἡ ὄνομασία ἢ εἰς καὶ αὐτὸς ὁ τῆς οὐσίας λόγος; Ἄξιόν δὲ ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τοῦτο τὴν μερικὴν οὐσίαν τῆς καθόλου μᾶλλον εἶναι οὐσίαν, διότι μάλιστα, φησὶν, ἡ ἀτομος οὐσία φανερώτερον ποιεῖ τὸ ζητούμενον, ἡπερ ἡ καθόλου οὐσία (54)· ὁ γὰρ εἰπὼν Σωκράτην, ἐπίδηλον μᾶλλον ἐποίησε τὸν ἐν Ἀθήναις εἰ τύχοι φιλόσοφον παρὰ τὸν εἰπόντα, ὅτι ἀνθρώπος ἢ ζῶον· καὶ ὁ εἰπὼν τὸν Βουκεφάλου μᾶλλον ἐδήλωσε τὸν Ἀλεξάνδρου ἵππον ἢ ὁ εἰπὼν ὅτι ἵππος ἢ ζῶον· ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς καθόλου οὐσίας μᾶλλον οὐσία τὸ εἶδος τοῦ γένους, ἐν μὲν διότι ἐγγυτέρον ἐστὶ τῆς μάλιστα οὐσίας ἦτοι τῆς ἀτόμου τὸ εἶδος παρὰ τὸ

NOTÆ.

(53) In Mon.: proprietas secunda. Δεύτερον δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι αὐτὴν τῶν μερικῶν οὐσιῶν· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον οὔτε πάσῃ τῇ οὐσίᾳ ἀρμόζει, οὔτε μόνῃ· καὶ πάσῃ μὲν τῇ οὐσίᾳ οὐχ ἀρμόζει, ἐπειδὴ αἱ μερικαὶ οὐσίαι οὐ κατηγοροῦνται κατ' ἄλλου τινός, πολλῶν μᾶλλον οὐδὲ συνωνύμως κατηγορηθῆσονται· εἶτα οὐδὲ μόνῃ τῇ οὐσίᾳ, ἐπειδὴ ἀρμόζει ταῖς οὐσιώδεσι διαφοραῖς· αἱ γὰρ οὐσιώδεις διαφοραὶ συνωνύμως κατηγοροῦνται τῶν μερικῶν οὐσιῶν· οἷον τὸ λογικὸν συνωνύμως κατηγορεῖται τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Σωκράτους· λέγεται γὰρ καὶ ἐστὶν ὁ τε Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων λογικός· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Arist. § 15, p. 4.

(54) In cod. Monac. f. 59 b. post verba supra (§ 5, noi. 4) adducta: Ὁ ἀνθρώπος μᾶλλον ἐστὶν οὐσία διὰ τε τὸ ἐγγύς (ἔγγιον) εἶναι τῆς πρώτης οὐ

σίας καὶ διὰ τὸ φανερώτερον ποιεῖν τὸ ζητούμενον· ἐάν γὰρ ἐρωτᾷ τις ἀγνοῦν προκειμένου ἀνθρώπου, τί ἐστὶ τοῦτο; εἶποι δὲ τις ζῶον, ἄλλος δὲ, ὅτι ἀνθρώπος, ὁ εἰπὼν ὅτι ἀνθρώπος, φανερώτερον ἐποίησε τὸ ζητούμενον παρὰ τὸν εἰπόντα, ὅτι ζῶον ἐστὶ. Καὶ πάλιν ἐν προκίῃται καρέα (l. καρύα) ἢ ἄλλο τι καὶ ἐρωτᾷ τις, ὅτι τί ἐστὶ τοῦτο; εἶποι δὲ τις, ὅτι δένδρον, ἄλλος δὲ, ὅτι καρύα ἐστὶν, φανερώτερον ἐποίησε τὸ ζητούμενον· ἐστὶ δὲ ἡ μὲν καρύα εἶδος τῶν κατὰ μέρος καρυῶν, τὸ δὲ δένδρον γένος ἐστὶ φανερὸν [οὐδ' ὅτι ἡ οὐσία οὐχ] ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἦττον, ἐάν μὴ τὰ καθολικώτερα πρὸς τὰ μερικώτερα συγκρίνησ, τουτέστιν ἂν μὴ τὸ γένος πρὸς τὸ εἶδος, ἢ τὸ εἶδος πρὸς τὰ ἀτομα. Arist. c. 5, § 6 seq. p. 3. — In Mon. sequuntur verba supra § 5, noi. 5 adducta.

γένος, δεύτερον δὲ ὅτι καὶ ὁ εἶπὼν τὸ εἶδος μᾶλλον ἂν
 δηλοῖ τὸν Σωκράτην ἢ ὁ εἶπὼν τὸ γένος· ὁ γὰρ
 εἶπὼν ἀνθρώπων μᾶλλον ἐδήλωσεν ἢ περὶ ὁ εἶπὼν ὅτι
 ζῶν· ὥστε ἐξ ὧν Ἀριστοτέλης ἐπιχειρεῖ διδῶσιν
 ἡμῖν συμβαλεῖν, ὡς μᾶλλον οὐσίαν καλεῖ τὴν μᾶλλον
 οὖσαν ἐξαγγελτικὴν καὶ ἐρημνευτικὴν τοῦ προκει-
 μένου παρὰ τὴν ἐνδεῶς πράττουσαν τοῦτο· πῶς δὲ
 τὸ μᾶλλον ἐρημνευτικὸν καὶ ἐξαγγελτικὸν τοῦ προ-
 κειμένου ἢ ὅλων οὐσία δύναται ἐνοηθῆναι ἢ μᾶλλον
 οὐσία, οὐ τοῦ παρόντος σκοποῦ διελέγχειν. Ἄλλα
 περὶ μὲν οὐσίας τέως νῦν ἐπὶ τοσούτων.
 quam alia, quæ id minus plene præstat. Quomodo
 quaeritur, vel omnino substantia vel magis substantia cogitari queat, non in præsentia perscrutan-
 dum proposuimus. Verum de substantia hactenus.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΑΘ΄.

Περὶ ποσοῦ.

Nunc primum edita a D. Hergenoether.

α'. Ποσὸν ἐστὶ, καθ' ὃ (55) τῶν ὄντων ἕκαστον ἂν
 πεπλάσεται· εἶδη δὲ τούτου δύο, συνεχῆς καὶ διωρι-
 σμένον. Συνεχῆς μὲν οὖν ἐστὶ ποσὸν, οὗ τὰ μέρη
 πρὸς τινα κοινὸν ὄρον συνάπτει, διωρισμένον δὲ,
 οὗ τὰ μέρη πρὸς οὐδένα κοινὸν ὄρον συνάπτει. Καὶ
 διαίρεται τὸ μὲν διωρισμένον εἰς δύο, εἰς ἀριθμὸν
 καὶ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον (56)· οὔτε γὰρ ὁ ἀρι-
 θμὸς ἐστὶ συνεχῆς· πρὸς οὐδένα γὰρ κοινὸν ὄρον
 συνάπτει τὰ μέρη αὐτοῦ (57)· ὡς ὁ (58) δέκα· οὔτε
 γὰρ πρὸς ἄλληλα (59) τὰ πέντε καὶ τὰ πέντε ἢ τὰ
 τρία πρὸς (60) τὰ ἑπτὰ συνάπτει (61), ἀλλ' οὐδ'
 ἄλλου τινὸς ἀριθμοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ (62) οὐδὲ ὁ
 λόγος ἐστὶ συνεχῆς· καταμετρούμενος γὰρ συλλαβῇ
 βραχεῖα καὶ μακρᾷ πρὸς οὐδένα κοινὸν ὄρον τὰ μέρη
 αὐτοῦ (63) συνάπτει. Τὸ δὲ συνεχῆς εἰς πέντε διαι-
 ρεῖται εἶδη (64), γραμμὴν (65), ἐπιφάνειαν, χρόνον
 καὶ τόπον καὶ εἰς μαθηματικὸν σῶμα (66)· μαθημα-
 τικὸν δὲ ἐστὶ σῶμα (67), ᾧ μήκος μὲν καὶ βάθος καὶ
 πλάτος ἐστίν, οὐ μένει γὰρ ἀφῆ καὶ θέα ὑποπίπτει,
 ἀλλὰ νῦν μόνον πέφυκε ληπτὸν· ἕκαστον γὰρ (68)
 τούτων κοινὸν ὄρον ἔχει, πρὸς ὃν τὰ μέρη αὐτοῦ
 συνάπτει· ἢ μὲν γὰρ γραμμὴ τὸ σημεῖον (69), ἢ δὲ
 ἐπιφάνεια τὴν γραμμὴν, τὸ δὲ σῶμα τὴν ἐπιφάνειαν,
 ὁ δὲ χρόνος τὸ νῦν· τὸ γὰρ νῦν συνάπτει πρὸς τε τὸν
 παρεληλυθότα καὶ τὸν μέλλοντα· ὁ δὲ τόπος ὁμοίως
 συνεχῆς ὧν τὴν γραμμὴν ἔχει κοινὸν ὄρον· σχεδὸν
 γὰρ ταυτὸν ἐστὶ ὃ τε τόπος καὶ ἡ ἐπιφάνεια· δια-
 φέρει δὲ ὅτι τὴν μὲν ἐπιφάνειαν οὐκ ἀνάγκη σῶμα
 φυσικὸν περιέχειν, τὸν δὲ τόπον ἀνάγκη (70)· ἐξ ὧν

Alexandri equum, quam qui dicit, eum equum esso
 vel animal. Similiter quoque, quod ad substantiam
 spectat universalem, magis substantia est species
 quam genus, tum quia propior est species sub-
 stantiæ principalissimæ sive individuæ, quam ge-
 nus, tum quia qui speciem dicit magis designat
 Socratem, quam qui dicit genus. Qui enim hominem
 dicit magis designat, quam qui dicit animal. Unde
 ex iis quæ argumentatur Aristoteles colligendum
 nobis præbet, quod magis substantiam dicit eam,
 quæ magis enuntiat et explicat id de quo agitur,
 vero quod magis explicat et enuntiat id de quo

QUÆSTIO CXXXIX [CLXXV.]

De quantitate.

D. Hergenoether.

1. Quantum est, secundum quod unaquæque res
 quantitatem habet. Ejus vero species duæ : con-
 tinuum et discretum; continuum igitur est quan-
 tum, cujus partes termino alicui communi conne-
 ctuntur; discretum vero, cujus partes nullo com-
 muni termino cohærent. Ac discretum quidem in
 duo dividitur, in numerum et in vocalem sermo-
 nem. Neque enim numerus est continuus; ejus
 enim partes nulli communi termino connectuntur;
 v. gr. decem (neque enim ad invicem cohærent
 quinque et quinque vel tria ad septem); sic nec
 alterius ullius numeri partes. Similiter neque sermo
 est continuus; metitur enim eum syllaba brevi et
 longa et ejus partes nullo cohærent communi ter-
 mino. Continuum vero in quinque species dividi-
 tur, lineam, superficiem, tempus et locum et in
 corpus mathematicum. Est autem corpus mathe-
 maticum, quod longitudinem, profunditatem et lati-
 tudinem habet, non vero tactui et visui subjicitur,
 verum sola mente percipi potest. Horum unum
 quodque communem habet terminum, quo partes
 ipsius cohærent; linea videlicet punctum, superfi-
 cies lineam, corpus superficiem, tempus præsens
 momentum, præsens enim tempus cohæret cum
 præterito et futuro. Locus vero, qui similiter con-
 tinuus est, lineam habet communem terminum;
 fere enim idem sunt tum locus tum superficies;
 differunt autem, quia superficiem quidem corpus
 physicum haud necesse est continere, locum vero

NOTÆ.

(55) Cod. Mon. f. 27 a.: Φωτίου περὶ ποσοῦ. Π.
 ἔ. Κατηγορία, καθ' ἣν. De his agit Aristot. c. 6.
 (C. 4, p. 6 ed. Paris. cit.)

(56) Arist. simpliciter habet λόγον, quem vero
 deinde explicat τὸν μετὰ φωνῆς γινόμενον.

(57) Mon. qui hæc verbotenus reddit: Τὰ μέρη
 αὐτοῦ συνάπτει.

(58) Mon. τοῦ.

(59) Mon. Οὔτε γὰρ τὰ μέρη αὐτῶν συνάπτει
 πρὸς ἄλληλα, οἷον τὰ π.

(60) Mon. Καί.

(61) Val. Συνάπτεται, sequentia ἀλλ' οὐδ'. ἄ. τ.
 ἀρ. desunt in Mon.

(62) καὶ deest in Mon.

(63) αὐτοῦ τὰ μέρη Mon.

(64) διαίρ. εἶδη omitt. Mon.; addit vero εἰς γρ.

(65) Mon. καὶ εἰς ἐπιφ.

(66) Mon. καὶ εἰς σῶμα μαθ. καὶ εἰς χρόνον καὶ
 εἰς τόπον.

(67) Mon. σῶμά ἐστίν τὸ μήκος καὶ πλάτος καὶ
 βάθος ἔχον, μὴ μένει τῇ ἄ. κ. θ. ὑποπίπτον, ἀλλὰ
 νῦν μόνον περιληπτόν.

(68) Mon. οὖν.

(69) Arist. στιγμῆν.

(70) Hucusque eadem ad verbum habet cod. Mo-
 nac.; sequitur ibi deinde: καὶ ὁ τόπος... [f. φανερ-
 ρὸν] ὅτι συνεχῆς.

illud circumdare necesse est; ex eo autem, quod **A** physicum corpus continet ac circumdat, apparet continuum eum esse. Si enim corpus est continuum, locus vero corpus circumdat et veluti ei totus adaptatur toti, locum quoque continuum esse evidenter consequitur.

2. Horum vero, quæ prædicta sunt, alia positionem (situm) habent, alia non habent. Non habent tum numerus, tum sermo, tum tempus. Quod quidem spectat ad numerum, is utpote augmenti usque in infinitum capax, simul subsistere nequit; cum vero non subsistat simul, neque situm aliquem habere potest. Tempus autem, cum in eo quod nunc fiat existentiam habeat et non totaliter simul subsistat, similiter situm aliquem habere nequit. Eodem modo nec sermo situm aliquem potest **B** habere; dictus enim est et non amplius existit. Sed linea et locus et superficies situm aliquem habent; horum enim unumquodque et subsistentiam habet et alicubi situm est; cum vero alicubi habet.

3. Verum hæc quæ dicta sunt, videlicet numerus, sermo, locus, linea, superficies, corpus, proprie sunt *quanta*. Si vero et alia quædam *quanta* dicantur, non proprie dicuntur, verum propter prædicta. Veluti multum dicimus album vel nigrum, quia superficies est ampla; et actionem longam, quia tempus longum est, in quo ipsa peragebatur. Et eodem modo de reliquis est dicendum.

4. Habet autem quantum proprietates quatuor. Ac primo quidem quod mensuratur. Hæc proprietas omni et soli quanto convenit. Secundo, quod nihil habet contrarium. Hæc vero proprietas non solius est quanti; dictum enim est (q. præced. § 5. β), id et substantiæ convenire. Si quis existimet esse quid contrarium quanto, magnum et parvum velut contraria ponens, sciat, hæc non esse *quanta*, sed *relata* ad aliquid, ad aliud enim quidpiam relatum magnum dicitur et parvum; deinde quamvis concedamus, hæc esse *quanta*, neque sic forent contraria. Si enim magnum est parvo contrarium, idem vero ad aliud et aliud **D**

δε περιέχει φυσικὸν σῶμα, δῆλον ὅτι συνεχῆς ἐστὶ· εἰ γὰρ ἐστὶ τὸ σῶμα συνεχές, ὁ δὲ τόπος τὸ σῶμα περιέχει καὶ αἶον αὐτῷ καθόλου ὅλως ἐφαρμύζεται, καὶ τόπος ἄρα δηλονότι συνεχῆς ἐστὶ.

β'. Τούτων δὲ τῶν εἰρημένων τὰ μὲν θέσιν ἔχει, τὰ δ' οὐκ ἔχει (71)· οὐκ ἔχει μὲν ὁ τε ἀριθμὸς καὶ ὁ λόγος καὶ ὁ χρόνος (72)· ἀλλ' ὁ μὲν ἀριθμὸς, ὅτι ἐκ' ἀπειρον ἔχων τὴν αὐξήσιν, ἅμα ὑποστῆναι οὐ δύναται· ἅμα δὲ μὴ ὑφεστῶς (73) οὐδὲ θέσιν τινὰ δύναται ἔχειν· ὁ χρόνος δὲ ἐν τῷ γενέσθαι [γῦν] (74) τὸ εἶναι ἔχων καὶ μὴ ὅλως (75) ἅμα ὑφεστῶς ὡσαύτως οὐ δύναται θέσιν τινὰ ἔχειν· ὡσαύτως (76) δὲ οὐδὲ ὁ λόγος δύναται θέσιν τινὰ ἔχειν· εἴρηται γὰρ καὶ οὐκ ἐστίν· Ἡ δὲ γραμμὴ καὶ ὁ τόπος καὶ ἡ ἐπιφάνεια θέσιν τινὰ ἔχουσιν· ἕκαστον γὰρ τούτων (77) καὶ ὑφέστηκε καὶ καίται που (78)· κείμενον δὲ δηλονότι (79) θέσιν τινὰ ἔχει.

situm sit, evidenter quoque positionem aliquam

γ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν (80) τὰ εἰρημένα, οἷον ἀριθμὸς λόγος, χρόνος, τόπος, γραμμὴ, ἐπιφάνεια, σῶμα κυρίως εἰσὶ (81) ποσά· εἰ δὲ καὶ ἄλλα τινὰ ποσά λέγοντο, οὐ κυρίως ἂν εἴη (82), ἀλλὰ διὰ ταῦτα λέγεται· ἂν· οἷον πολὺ τὸ λευκὸν ἢ τὸ μέλαν λέγομεν διὰ τὸ τὴν ἐπιφάνειαν εἶναι πολλήν, καὶ τὴν πρᾶξιν μακρὰν διὰ τὸ τὴν χρόνον, ἐν ᾧ (83) γέγονεν ἡ πρᾶξις, εἶναι πολὺν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

C

δ'. Ἐχει δὲ ἴδια τέσσαρα· πρῶτον μὲν τὸ μετρεῖσθαι· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ παντὶ τῷ ποσῷ ἐστὶ καὶ μόνῳ· δεύτερον δὲ τὸ μηδὲν ἔχειν ἐναντίον· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον (84) οὐ μόνῳ ἐστὶ τῷ ποσῷ· εἴρηται γὰρ ὅτι καὶ τῇ οὐσίᾳ· εἰ γὰρ τις νομίζει τῷ ποσῷ εἶναι τι ἐναντίον (85), τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἐναντία τιθεῖς (86), ἴστω, ὡς οὐκ εἰσὶ ταῦτα τοῦ ποσοῦ, ἀλλὰ τῶν πρὸς τι· πρὸς γὰρ (87) ἕτερον λέγεται τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν· δεύτερον δὲ εἰ καὶ δῶμεν αὐτὰ τοῦ ποσοῦ εἶναι, οὐδ' οὕτως εἰσὶν ἐναντία (88)· εἰ γὰρ ἐστὶ τὸ μέγα τοῦ μικροῦ (89) ἐναντίον, τὸ δ' αὐτὸ πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο μικρὸν καὶ μέγα ὁρᾶται, αὐτὸ ἂν ἑαυτῷ **D** συμβῆσεται ἐναντίον εἶναι (90), ὅπερ ἀδύνατον· οὐκ

NOTÆ.

(71) Arist. c. 6, § 1, 8 : τὰ μὲν ἐκ θέσιν ἔχόντων πρὸς ἄλληλα τῶν ἐν αὐτοῖς μορίων συνέστηκε, τὰ δὲ οὐκ ἔξ ἔχόντων θέσιν.

(72) Μοναχ. : x. ὁ χρόνος καὶ ὁ λόγος.

(73) ἂ μὴ ὑφεστῶς δὲ ἅμα δῆλον ὡς οὐδὲ, x. τ. λ.

(74) Mon. : ὁ δὲ χρόνος ἐν τῷ γ. γῦν. In Vat. deest γῦν.

(75) Vat. ὅλος; Calif. et Mon. ut supra.

(76) Supplevimus hæc ex Mon.; desunt enim in Vat. (unde jam Calif. aliquid deesse suspicabatur.) verba ὡσαύτως — οὐκ ἐστίν. cf. Arist. l. c. εἴρηται τε καὶ οὐκ ἐστίν ἐτι τοῦτο λαβεῖν.

(77) Mon. ἐπειδὴ γὰρ τούτων ἕκαστον.

(78) Mon. πως· Vat. et Arist. που.

(79) Mon. δῆλον ὡς.

(80) Mon. Ταῦτα μὲν οὖν. cf. Arist. l. c. § 9, p. 7. ed. Par.

(81) εἰσὶ deest in Mon., sicut seq. ἂν εἴη.

(82) Arist. c. 6, § 9 : Κυρίως δὲ ποσά ταῦτα μόνα λέγεται· τὰ εἰρημένα· τὰ δὲ ἄλλα πάντα κατὰ συμβεβηκόσ.

(83) ἐν ᾧ — πολὺν deest in Mon.

(84) Mon. τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ μὲν τῷ ποσῷ, οὐ μόνῳ δὲ ἐστίν.

(85) Mon. ὅτι καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ οὐκ ἔνεστι ἐναντίον.

(86) Mon. εἰ δὲ τις... [fort. σοφιστικὸς προφέρει] λέγων, ὅτι τῷ ποσῷ ἐναντίον ἐστὶ τὸ οἷον μέγα τῷ μικρῷ, πρῶτον μὲν εἴρηται ὅτι.

(87) Mon. πρὸς τι γὰρ ἐτι.

(88) Mon. ἀλλ' ὁμοῦ οὐκ ἐστίν ἐναντία ταῦτα.

(89) τῷ μικρῷ Mon.

(90) Mon. οὐδὲν καλοῦται εἶναι αὐτὸ ἑαυτῷ ἐναντίον. Arist. εἰ ἔσται τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἐναντία, συμ-

ἄρα το μικρὸν καὶ τὸ μέγα ἐστὶν ἐναντίον (91)· ὥστε A εἰ καὶ μὴ τῶν πρὸς τι, ἀλλὰ τοῦ ποσοῦ εἶναι τις αὐτὰ θεῖη, οὐδὲν ἀπορον εὐρήσει (92)· φανερόν ἄρα (93) ὅτι τὸ μὴ ἐπιδέχεται ἐναντίον παντὶ τῷ ποσῷ ἀρμόζει. Τρίτον τὸ μὴ ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· οὐτε γὰρ τὰ τρία τῶν (94) πέντε μᾶλλον τρία λέγεται, οὐτε ὁ χρόνος τοῦ χρόνου μᾶλλον χρόνος (95)· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ μὲν τῷ ποσῷ ἐστὶν (96), οὐ μόνον δὲ πρόσσται (97) γὰρ καὶ τῇ οὐσίᾳ. Τέταρτον ἴδιον τοῦ ποσοῦ (98) τὸ ἴσον τε καὶ ἄνισον λέγεσθαι· τοῦτο δὲ καὶ (99) κυρίως ἴδιον τοῦ ποσοῦ· ἀκολουθεῖ δὲ τοῦτο τῷ πρώτῳ ἴδιῳ, οἷον τῷ μετρεῖσθαι· τὰ γὰρ μετρούμενα (1) ὑπὸ τινος ἦτο ἴσα εἰς πρὸς ἄλληλα συγκρινόμενα, ἢ ἄνισα, τουτέστι ἢ μείζονα ἢ ἐλάττονα· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ παντὶ τῷ ποσῷ ἀρμόζει καὶ μόνον. E Eἰ δὲ τις φαίη, καὶ τὴν διάθεσιν ποιότητα οὐσαν ἴσην καὶ ἄνισον λέγεσθαι, οὐ καλῶς λέγοι· μᾶλλον γὰρ ὁμοίαν καὶ ἀνομοίαν δεῖ ταύτην λέγεσθαι, οὐχὶ δὲ ἴσην καὶ ἄνισον, ὥστε παντὶ καὶ μόνον ἀρμόζει τῷ ποσῷ τοῦτο τὸ ἴδιον (2).

enim potius similis et dissimilis dicenda est, non vero æqualis et inæqualis. Quare et omni et soli quanto convenit ista proprietas.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜ'.

Περὶ ποιότητος.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

α'. Ποιότης ἐστὶ (3), καθ' ἣν ποιοὶ τινες ἢ καὶ ἄλ- C λως πως διακρίσθαι λέγονται. Ἐχει δὲ εἶδη κατὰ συζυγίαν (4) προφερόμενα τέσσαρα· πρῶτον μὲν ἕξιν καὶ διάθεσιν, δεύτερον δὲ δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν, τρίτον καθηκτικὴν ποιότητα καὶ πάθος, τέταρτον σχῆμα καὶ μορφήν. Καὶ ἐστὶν ἕξις μὲν ποιότητος δυσαπόδλητος (5), κακοποιητικὴ ἢ τελειωτικὴ τοῦ ἐν ᾧ ὑπάρχει. Διάθεσις δὲ (6) ἐστὶ ποιότητος εὐαπόδλητος, τουτέστι πρὸς (7) καιρὸν γινομένη καὶ ἀπογινομένη· διαφέρει δὲ τῆς ἕξεως, ὅτι ἢ μὲν ἕξις πολυχρονιωτέρα ἐστὶ καὶ μονιμωτέρα, αὕτη (8) δὲ εὐκίνητος καὶ ταχὺ ἀπογινομένη· τοιαῦτα δὲ αἶ τε ἐπιστήμαι καὶ αἶ ἀρεταὶ καὶ αἶ κακίαι· ἕξιν μὲν γὰρ αὐτῶν ἔχειν λέγομεν (9) τὸν κατέχοντά τι τούτων ἐν πλεονίᾳ χρόνῳ ἢ καὶ δι' ἄλου τοῦ βίου· οἷον τὸν δεξάμενον τὴν γραμματικὴν καὶ κατέχοντα ταύτην ἕξιν (10) ἔχειν λέγομεν ὁμοίως καὶ δικαιοσύνην καὶ τὰς ἄλλας· διάθεσιν δὲ λέγομεν ἔχειν τὸν δεξάμενον μὲν τι τῶν εἰρημέων, ταχὺ δὲ ταῦτα (11) ἀποβαλλόμενον, οἷον ὡς τὸν διὰ θυμὸν ἐρυθρίσαντα ἢ διὰ ὄρεον ὠχρίσαντα· οἱ

QUÆSTIO CXL. [Coisl. CLXXI.]

De qualitate.

1. Qualitas est, qua quales quidem vel alio quopiam affecti modo dicuntur. Habet autem species secundum earum conjugationes enuntiatas quatuor; primo quidem habitum et dispositionem, secundo potentiam et impotentiam, tertio passivam (patibilem) qualitatem et passionem, quarto figuram et formam. Habitus quidem est qualitas ægre amissibilis deterius faciens vel melius reddens id in quo existit. Dispositio autem est qualitas facile amissibilis, id est, quæ ad tempus acquiritur et amittitur; differt autem ab habitu, quia hic firmior est et diuturnior, dispositio vero facile mutari et deponi potest. Ejusmodi sunt scientiæ et virtutes ac vitia; nam habitum eorumdem habere dicimus eum qui aliquid ejusmodi longiori tempore possidet D vel etiam per totam vitam; veluti eum qui grammaticam in se susceptit ac mente tenet, eam habitum habere dicimus. Eodem modo res se habet cum justitia ac reliquis. Dispositionem vero habere dicimus eum, qui prædictorum quid in se recepit,

NOTÆ.

θήσεται τὸ αὐτὸ ἅμα τὰ ἐναντία ἐπιδέχεται καὶ αὐτὰ ταυτοῖς εἶναι ἐναντία. § 14, p. 8.

(91) Mon. ἐναντία ἐστίν.

(92) Mon. οὐκ ἔσται ἀλλήλων ἐναντία.

(93) Mon. φανερόν ὅτι τὸ μὴ ἐπιδ. τὰ ἐναντία.

(94) Sic Mon. et Arist. Catif. τοῦ π.

(95) Mon. addit εἶναι λέγεται.

(96) Mon. ὑπάρχει μὲν π. τῷ ποσῷ.

(97) ἐστὶ Monac.

(98) ἴδ. τοῦ π. deest in Mon.

(99) Mon. τ. δὲ ἐστὶ τὸ κυρίως ἴδ.

(1) Mon. μετρ. γάρ.

(2) Sic et Monac. cf. Arist. fin. cap. 6.

(3) Mon. f. 32 b. ; Φωτίου περὶ ποιότητος. II. ἐστὶ κατηγορία, καθ' ἣν ποιοὶ τινες εἶναι λέγονται. Sic et Aristot. cap. 8 init. (p. 13 ed. Paris. c. 0.

(4) Mon. εἶδη συνωνύμα.

(5) Mon. ἢ κακ.

(6) δὲ deest in Mon.

(7) Mon. εἰς.

(8) αὕτη — ἀπογινομ. omitt. in Mon.

(9) Mon. ἕξιν γὰρ ἔχειν λέγ. : deest deinde τούτων.

(10) Mon. αὐτὴν ὡς ἕξιν.

(11) Sic Catif. recte; Vat. et Mon. ταύτην.

mox vero illud abiecit et deposuit; verbi gratia eum, qui propter iracundiam erubuit vel præ metu palluit; tales enim dispositionem habere dicuntur; dispositus namque fuit eorum quilibet ad modicum tempus secundum ruborem vel pallorem; non vero ullius harum qualitatuum habitum suscepit. Patet autem eum qui habitum habet, prius dispositionem habuisse; prius enim talis secundum illam qualitatem dispositus erat, deinde sic ejus habitum suscepit. Atque hæc quidem de prima specie qualitatis.

2. Altera vero qualitatis species est potentia et impotentia. Hæc vero non sunt actu, sed per solam habilitatem producuntur. Est vero potentia habilitatis progressus, impotentia autem difficultas vel excisio habilitatis. Exempli gratia præstantis ingenii puerum potentiam habere dicimus, ut geometricus fiat, hebetioris vero ingenii puerum impotentiam. Eodem modo apti ad cursum et ad pugilatum dicuntur non quidem currentes et pugilantes (hi enim vocantur cursores et pugiles), sed qui aptitudinem habilitatemque habent ad cursum vel ad pugilatum; et salubres dicuntur non qui bona fruuntur valetudine (hi enim vocantur sani), sed qui potentiam habent nihil facile ab accidentibus patiendi (morbi vero vel ægroti dicuntur, qui naturalem habent impotentiam nihil facile patiendi ab accidentibus). Hæc de potentia et impotentia dicta sunt.

3. Tertia qualitatis species passiva (patibilis) C qualitas et passio. Est autem passiva qualitas passioni euidam diu conjuncta, passio vero via ad qualitatem passivam. Tripliciter dicitur passiva qualitas: vel enim a passione ortum habuit, veluti ab irregulari ac naturæ non consentaneo circa cor fervore febris, et passionem quamdam circa tactum efficit; calefacit enim eum qui illud tangit; vel a passione quidem orta non est, passionem vero infert, ut ignis calor; calor enim a principio igni inest et ad constitutionem substantiæ ipsius confert; manifeste igitur a passione ortum non habet, passionem tamen efficit; similiter et mellis dulcedo a passione orta non est, passionem autem circa linguam facit; vel rursus a passione quidem orta est, non vero passionem facit, veluti qualitates, quæ circa animam existunt, verbi gratia amentia, ira et alia id genus; ipsa enim a passione orta est, non vero in conspiciente vel tangente ef-

Α γάρ τοιοῦτοι (12) διαθέσεις ἔχειν λέγονται· διετέθη μὲν γὰρ ἕκαστος τούτων πρὸς ὀλίγον κατὰ τὴν ὠχρότητα ἢ ἐρυθρότητα· οὐκ ἐγένετο δὲ οὐδεὶς οὐδεμιᾶς ἐκτικῆς τούτων (13). Ἀπλὸν δ' ἔστι ὁ ἔχων τὴν ἕξιν πρῶτον ἔσχε τὴν διάθεσιν (14)· διετέθη γὰρ πρῶτον ὁ τοιοῦτος· κατὰ τὴν ποιότητα, εἰθ' οὕτως ταύτης (15) ἐκτικῆς ἐγένετο. Καὶ οὕτω μὲν περὶ τοῦ πρώτου εἰ-

β'. Δεύτερον δὲ εἶδος ποιότητος δύναμις καὶ ἀδυναμία· ταῦτα δὲ οὐκ εἶσι κατὰ τὴν ἐνέργειαν (16). ἀλλὰ κατ' ἐπιτηδεϊότητα μόνην προάγονται. Καὶ ἔστι (17) δύναμις μὲν ἐπιτηδεϊότητος προκοπή, ἀδυναμία δὲ δυσκολία ἢ ἐκκοπή ἐπιτηδεϊότητος· οἷον τὸν εὐφυῆ παιδᾶ δύναμιν ἔχειν φαμέν τοῦ γενέσθαι γεωμετρικόν, τὸν δὲ ἀφυῆ ἀδυναμίαν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ δρομικοὶ λέγονται καὶ πυκτικοί, οὐχ οἱ τρέχοντες ἢ πυκτεύοντες (οὗτοι γὰρ δρομεῖς καὶ πυκται καλοῦνται), ἀλλ' οἱ ἔχοντες ἐπιτηδεῖως πρὸς τὸν δρόμον καὶ (18) τὴν πυγμὴν· καὶ ὑγιεῖνοι οὐχ οἱ (19) ὑγιαίνοντες (οὗτοι γὰρ ὑγιαῖς λέγονται), ἀλλ' οἱ ἔχοντες δύναμιν τοῦ μηδὲν πάσχειν ὑπὸ τῶν τυχόντων εὐκόλως (20). Ταῦτα δὲ περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἀδυναμίας.

γ'. Τρίτον δὲ εἶδος ποιότητος παθητικῆ ποιότης καὶ πάθος. Ἔστι δ' ἡ (21) μὲν παθητικῆ ποιότης ἢ πάθει τινὶ χρόνῳ (22) συνευγεμένη (23), πάθος δὲ ἡ εἰς (24) τὴν παθητικὴν ποιότητα ἑδός. Τριχῶς δὲ λέγεται ἡ παθητικῆ ποιότης· ἢ γὰρ ἀπὸ πάθους ἐγένετο (25), οἷον ὡς ἀπὸ τῆς ἀνωμάλου καὶ παρὰ φύσιν περὶ τὴν καρδίαν ζέσεως ὁ πυρετός, καὶ πάθος τι κατὰ τὴν ἀφὴν ποιεῖ (26)· θερμαίνει γὰρ τὸν ἀπτόμενον· ἢ ἀπὸ πάθους μὲν οὐκ ἐγένετο, πάθος δὲ ἐμποιεῖ, ὡς ἡ τοῦ πυρὸς θερμότης· αὕτη γὰρ ἀρχῆθεν (27) ὑπάρχουσα τῷ πυρὶ καὶ συντελοῦσα πρὸς σύστασιν αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀπὸ πάθους μὲν δῆλον ὅτι οὐκ ἐγένετο, πάθος δὲ ἐμποιεῖ (28)· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γλυκύτης τοῦ μέλιτος ἀπὸ πάθους μὲν (29) οὐκ ἐγένετο, πάθος δὲ περὶ τὴν γλῶτταν ποιεῖ· ἢ πάλιν ἀπὸ πάθους μὲν ἐγένετο, πάθος δὲ οὐ ποιεῖ, ὡς αἱ περὶ τὴν ψυχὴν ὑφιστάμεναι ποιότητες· οἷον ἡ τε μανικὴ ἔκστασις καὶ ἡ ὀργὴ καὶ τὰ τοιαῦτα (30)· αὕτη μὲν γὰρ ἀπὸ πάθους (31) ἐγένετο, πάθος δὲ οὐκ ἐμποιεῖ εἰς τὸν

NOTÆ.

- (12) Mon. πάντες οὗτοι διαθέσιν.
 (13) Mon. οὐκ ἐγένετο δὲ οὐδεμίαν ἕξιν ἔχων, ἐκτικῆς τούτων.
 (14) Mon. τὴν διαθέθ. ἔσχε.
 (15) Mon. εἰθ' οὕτως ταύτην ἕξιν ἔχων ἐκτ. ἐγ.
 (16) Mon. κατ' ἐνέργειαν.
 (17) Mon. ἔστι δὲ δ.
 (18) Mon. ἢ πρὸς τ. πυγμὴν.
 (19) Mon. οὐχ οἷς [οἷ] εἰσιν ὑγ.
 (20) Suppl. ex Monac. νοσώδεις δὲ οἱ ἀδυναμίαν φουσιχὴν ἔχοντες τοῦ πάσχειν ὑπὸ τῶν τυχόντων εὐκόλως.
 (21) Mon. ἔστι δὲ παθ. μὲν π.
 (22) Mon. χρόνως.

- (23) Mon. συνευγεμ. ὠχρότης ἢ νόσος.
 (24) Mon. πρὸς τ. π. π.
 (25) In Mon. sequitur καὶ πάθος· ἐποιεῖ, ὡς ἡ περὶ τὸν ἀνθρώπων γινομένη παρὰ φύσιν θερμασία· αὕτη γὰρ καὶ ἀπὸ πάθους ἐγένετο τῆς ἀνωμάλου deinde et supra.
 (26) Mon. ποιεῖ κατὰ τὴν ἀφὴν.
 (27) Mon. ἀρχ. μὲν προσεγένετο τῷ πυρὶ, συντελ. δὲ πρ. σύστ. τῆς τούτου οὐσίας.
 (28) Mon. ποιεῖ.
 (29) Mon. μὲν deest in Mon., sicut sequens πάλιν.
 (30) Mon. τὰ ὁμοια.
 (31) Mon. αὕτη γὰρ ἀπὸ π. μὲν ἐγ.

ὄρῳνα ἢ ἀπτόμενον. Διαφέρει δὲ ἡ παθητικὴ ποιότης τοῦ πάθους, καθ' ὃν τρόπον (32) ἡ ἐξίς τῆς διαθέσεως· εἰ μὲν γὰρ ἐν χρόνῳ πλεῖον παραμένει (33) τὸ πάθος, ὥστε παρωνύμως ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθήναι τὸν δεξιάμενον αὐτὸ (34), παθητικὴ ποιότης λέγεται· εἰ δὲ παραυτίκα ἀπογένηται, πάθος μόνον ὀνομάζεται (35)

δ. Τέταρτον δὲ (36) εἶδος ποιότητος σχῆμα καὶ μορφή. Διαφέρει δὲ ταῦτα, ὅτι τὸ μὲν σχῆμα κυρίως ἐπ' ἀψύχων (37), ἡ δὲ μορφή ἐπὶ ἐμψύχων τάσσεται. Πρὸς τούτοις εἰσι (38) καὶ ἄλλα εἶδη, ὅσον εὐθύτης καὶ καμπυλότης καὶ τὰ τούτοις ὅμοια (39), ἅτινα καὶ ἀντιδιαίρεται τῷ σχήματι καὶ τῇ μορφῇ· οὐδὲ γὰρ ταῦτα ὑπὸ τὸ σχῆμα ἀνάγονται (40), ὡς τισιν ἀλόγως (41) ἔδοξεν, εἴπερ σχῆμά ἐστιν ἡ τοῦ τυχόντος ὄγκου ἀποπεράτωσις, ἡ ὡς ἔνιοι (42), τὸ ὑπὸ τῆν μορφήν (43), εἴπερ μορφή ἐστὶν ἡ ἴλου τοῦ εἶδους ἀποπεράτωσις· ἄλλ' εἰσι γε καθ' αὐτὰ ταῦτα (44) ὡς εἶδη τινὰ ὑπὸ τῆν ποιότητα ἀναγόμενα (45) ὥσπερ καὶ ἡ τραχύτης τε καὶ ἡ λειότης, μανότης τε καὶ πυκνότης, καὶ εἰ τε παραπλήσιον.

ε'. Κατηγορεῖται δὲ ἡ ποιότης τετραχῶς· παρωνύμως, ὁμωνύμως, ἑτερωνύμως, ἀκατονομάστως (46)· παρωνύμως μὲν ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ὁ γραμματικὸς ὁμωνύμως δὲ ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ἐπιστήμης ἡ γραμματικὴ γυνή· ἑτερωνύμως δὲ ὡς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ὁ σπουδαῖος· ὁ γὰρ σπουδαῖος ἀπὸ τῆς ἀρετῆς λέγεται, ἀλλ' οὐ παρωνύμως, [ὡς] ἀπὸ τῆς σπουδῆς (47), ἀκατονομάστως δὲ ὥσπερ καὶ ὁ δρομικὸς καὶ ὁ πυκτικὸς (48)· οὐ γὰρ κείνται ταῖς ποιότησιν ὀνόματα (49), ἐξ ὧν (50) οὗτοι ἐποιώθησαν· ἡ γὰρ δρομικὴ φωνὴ οὐκ ἐστὶ τῆς δυνάμεως ὄνομα, ἧς μετέχων ὁ δρομικὸς καλεῖται δρομικὸς, ἀλλὰ τῆς τέχνης, ἐξ ἧς οὐχ ὁ δρομικὸς, ἀλλ' ὁ δρομεὺς καὶ παρονομάζεται καὶ προάγεται· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πυκτικὴ οὐκ ἐστὶν ὄνομα τῆς δυνάμεως, ἧς ὁ πυκτικὸς μετέχων καλεῖται πυκτικὸς, ἀλλὰ τῆς τέχνης, ἐξ ἧς οὐχ ὁ πυκτικὸς, ἀλλ' ὁ πύκτης ἦγουν ὁ τῆς πυκτικῆς ἐπιστήμων παρονομάζεται καὶ προάγεται· ἐπ' ἐλαττόνων δὲ τὸ τοιοῦτον εὐρίσκεται, ἐπὶ δὲ τῶν πλειστον παρωνύμως κατηγορεῖται ἡ ποιότης τῶν μετεχόντων αὐτῆς (51)· ὥσπερ δὲ ἡ ποιότης τῶν μετασπόντων αὐτῆς οὐχ ὁμοίως κατηγορεῖται,

sicut passionem. Differt autem patibilis qualitas a passione eodem modo, quo differt habitus a dispositione. Si enim passio diuturniori tempore perseverat, ita ut paronymice ex ipsa denominetur qui eam suscepit, passiva qualitas dicitur; si vero statim abijciatur et desinat, passio solum appellatur.

4. Quarta species qualitatis est figura et forma. Differunt hæc, quia figura proprie de inanimatis, forma vero de animatis ponitur. Præterea sunt et aliæ species, veluti rectitudo et obliquitas, et quæ his similia sunt, quæque ex adverso respondent figuræ et formæ. Neque enim ista sub figuram reducuntur, ut quibusdam absque recta ratione visum est, cum figura sit molis cujusque terminatio, vel, ut quidam aiunt, id quod a termino aliquo vel ab aliquibus continetur et circumdatur; similiter vero neque ad formam reducuntur, cum forma sit totius speciei terminatio. Verum sunt hæc per se ipsa ut species quædam ad qualitatem pertinentia, quemadmodum et asperitas et lævitas, tum raritas et densitas, et si quid his est simile.

5. Prædicatur qualitas quadruplici modo: denominative, æquivoce, diversivoce, et innominabiliter; denominative quidem veluti a grammatica grammaticus; æquivoce veluti a grammatica scientiæ grammatica mulier; diversivoce, veluti a virtute honestus; honestus enim a virtute dicitur, sed non denominative, sicut denominative ab honestate; innominabiliter vero veluti aptus ad cursum et ad pugilatum; non enim posita sunt qualitativibus nomina, ex quibus isti *quales* effecti sunt. Nam vox, quæ aptitudinem ad cursum designat, non est potentiæ nomen, cujus particeps qui ad cursum aptus est talis dicitur, verum artis, ex qua non aptus ad currendum, sed cursor et denominatur et producitur; similiter etiam aptitudo ad pugilatum non est nomen potentiæ, cujus particeps ad pugilatum aptus vocatur talis, verum artis, ex qua non ad pugilatum aptus, sed pugil sive pugilatus gnarus et denominatur et fit talis. In paucioribus autem id invenitur; in plurimis denominative prædicatur qualitas de iis, qui ejus particeps sunt. Quemadmodum vero qualitas non eodem modo de iis prædicatur,

NOTÆ.

(32) διαφέρει addit Mon.

(33) Mon. διαμένη.

(34) Mon. τὸ πάθος.

(35) ὀνομάζεται deest in Mon.

(36) δὲ omitt. Mon., qui cum Arist. c. 8, § 14: σχῆμά τε καὶ ἡ περὶ ἕκαστον ὑπάρχουσα μορφή (c. 6, p. 15 ed. Paris.)

(37) Vat. f. 121 b. ἐπὶ ἀψ.

(38) Mon. Τούτοις δὲ εἰσι.

(39) Mon. καὶ τὰ ὅμοια. Sequentia verba destructa plane sunt usque ad τῷ σχήματι.

(40) Mon. ἀνάγεται.

(41) Mon. καὶ γὰρ τισὶ μὲν ἔδοξε εἰπεῖν σχ.

(42) Mon. ἔνιοι δὲ, σχῆμά ἐστὶ τὸ ὄ.

(43) Mon. οὐδὲ ὑπὸ τ. μ. ἀνάγεται.

(44) Mon. καθ' αὐτὰ δὲ εἰσι... ταῦτα ἀναγ. ὑπὸ τ. π.

(45) Loco sequentium hæc habentur in Mon.: Αὐτὰ μὲν οὖν εἰσι ποιότητες· τὰ δὲ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα ποιά εἰσιν. οὐ ποιότητες· καὶ γὰρ τὸ μὲν εὐθύ ἀπὸ τῆς εὐθύτητος, τὸ δὲ καμπύλον ἀπὸ τῆς καμπυλότητος [λεγόμενα], ὡς εἴρηται, οὐκ εἰσι ποιότητες, ἀλλὰ μᾶλλον ποιά ὄντα, τούτέστι πεποιωμένα ὑπὸ τὸ κείσθαι ἀναγῆσονται, ὥσπερ καὶ τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λείον.

(46) Mon. ἀκατονομάστως.

(47) Mon. οὐ παρωνύμως ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἑτερωνύμως δὲ.

(48) Mon. ὡς ὁ π., ὁ δρομ. λέγεται.

(49) Mon. οὐ γὰρ κείνται τῇ ποιότητι ὄνομα ἐξ ἧς (l. ἐξ ἧς) οὕτως ἐποιώθησαν. Reliqua desunt in Mon. usque ad illa hic immediate sequentia: ἐπ' ἐλαττόνων (not. 6).

(50) Vat. et Apogr. ἐξ ἧς.

(51) Ista verba ἐπ' ἐλαττόνων δὲ — μετεχόντων αὐτῆς in Mon. leguntur. Cætera usque ad fin. hujus § desunt.

qui ejus sunt participes, sed de aliis quidem de-
nominative, de aliis vero æquivoce, de aliis rur-
sum diversivoce, de aliis ineffabiliter absque pro-
prio nomine: eundem in modum et ea quæ illa
participiant haud eadem ratione qualia tum sunt
tum dicuntur; verum quæcunque qualitatis effecta
participia nullam circa partium positionem inno-
vationem subierunt, hæc proprie qualia erunt di-
centurque; quæcunque autem positionem partium
aliam et aliam susceperunt, positionem habentia
potius quam qualia dicenda esse videntur. Gram-
maticus igitur et justus et rubicundus et alia id
genus proprie qualia fuerint; unumquodque enim
eorum propriæ qualitatis factum particeps secun-
dum aliud quidpiam immutatum est, circa partium
autem positionem nullam immutationem habuit.
Rarum autem et densum, et asperum et læve,
obliquum et rectum et si quid ejusmodi, protinus
una cum participatione denominativæ qualitatis
etiam positionem partium transtulit et qualitatis
participatio minime aliud quid primo mutavit, ve-
rum partium positionem commutavit; quamobrem
non proprie *quale*, sed potius positionem habens
reddidit id quod illam susceperat. Etenim densum et
est et dicitur illud cujus partes proxime inter
se junctæ sunt; rarum vero cujus partes distant
quodammodo et ab invicem dividuntur; rursus læve
est, cujus partes invicem positæ sunt (secundum
rectam) una post aliam, neque eo quod una
supra aliam emineat neque eo quod una inferior sit
ac subsideat, ad invicem differentes; asperum
vero est cujus pars quidem emineat, pars autem
subsideat. De his hactenus.

6. Qualitati sunt proprietates quatuor. Quarum C

prima in eo est quod habet contrarium. Justitia
enim injustitiæ contraria est. Hæc vero proprietas
neque soli qualitati convenit, neque omni; non soli
quidem, quoniam convenit quoque actioni et pas-
sioni, ut infra dicitur; non omni vero, quoniam
pallori, qui et ipse qualitas est, nihil est contra-
rium. Altera proprietas est, quod non suscipit ma-
gis et minus. Neque enim est grammatica magis
grammatica quam grammatica, neque justitia ma-
gis quam justitia. Attamen justus justo et gram-
maticus grammatico magis vel minus (talibus) dicitur.
Hæc vero proprietas neque omni qualitate affecto
convenit neque soli; non soli quidem, quia eadem
potiuntur et agere et pati; non omni vero, quia
quadrangulum et triangulum, quæ qualia sunt, i. e.

A ἀλλὰ τῶν μὲν παρωνύμους (52), τῶν δὲ ὁμωνύμους,
τῶν δὲ ἑτερονύμους, τῶν δὲ ἀκατονομάστως· οὕτω
δὲ, οὕτω καὶ τὰ μετασχόντα αὐτῆς οὐχ ὁμοίως ἔστι
τε καὶ λέγεται ποιά, ἀλλ' ὅσα μὲν μετεσχηγῆτα ποιό-
τητος οὐδὲν τι περὶ τὴν τῶν μορίων θέσιν ὑπέμεινε
καινόν, ταῦτα κυρίως ἔστι τε καὶ λέγοιτ' ἂν ποιά·
ὅσα δὲ τὴν θέσιν τῶν μορίων ἠμείψθη, θέσιν ἔχοντα
μᾶλλον ἂν ῥηθῆι, ἀλλ' οὐ ποιά. Ὁ γοῦν γραμματι-
κὸς καὶ ὁ δίκαιος καὶ ὁ ἐρυθρίας καὶ τὰ ὅμοια εἴη ἂν
κυρίως ποιά· μετεσχηγῆτα γὰρ τῆς οἰκείας ἕκαστον
ποιότητος κατ' ἄλλο μὲν τι ἠλλοιώθη, τῆς δὲ μορίων
αὐτοῦ θέσεως οὐδεμίαν ἔσχε μεταβολήν· τὸ μέντοι
μανὴν τε καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λείον, καμ-
πύλον τε καὶ τὸ εὐθύ καὶ εἴ τι ὅμοιον, αὐτίκα τοῦ
μετασχεῖν τῆς παρωνύμου ποιότητος καὶ τὴν θέσιν
B μεταβέβληκε τῶν μορίων καὶ ἡ τῆς ποιότητος μετοχῆ
οὐχ ἑτερόν τι πρῶτως ἠλλοίωσεν· ἀλλὰ τὴν τῶν μο-
ρίων θέσιν ἠμείψεν, ὥστε οὐ ποῖον κυρίως ἀλλὰ θέ-
σιν ἔχον τὸ δεδεγμένον αὐτὴν ἀπειργάσατο· καὶ γὰρ
δὴ πυκνὸν μὲν ἔστι τε καὶ λέγεται (53), οὐ τὰ μόρια
ἔγγυς ἀλλήλων κεῖται· μανὸν δὲ οὐ τὰ μόρια (54)
διεστήκασι πως καὶ διηρηγῆναι ἀλλήλων· πάλιν λείον
μὲν οὐ τὰ μόρια ἐφεξῆς ἀλλήλων κεῖται (55), μήτε
ἐν ὑπεροχῇ τι πρὸς ἑαυτὰ μήτ' ἐν ταπεινώσει παρ-
ἀλλάττοντα· τραχὺ δὲ, οὐ τὰ μόρια (56) ὑπερέχει
ἀλλήλων ἢ ἐλλείπει· καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον (57).

C γ'. Ἐχει δὲ ἴδια τρία· ἐν μὲν (58), τὸ ἔχειν ἐναν-
τίον· ἡ γὰρ δικαιοσύνη τῇ ἀδικίᾳ ἐστὶν ἐναντία (59)
τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον (60) καὶ οὐ μόνῃ τῇ ποιότητι ἔστι
καὶ οὐ πάσῃ· οὐ μόνῃ μὲν, ἐπειδὴ ἔστι καὶ τῷ (61)
ποιεῖν καὶ τῷ πάσχειν, ὡς ὑστερον λεχθήσεται· οὐ
πάσῃ δὲ, ἐπειδὴ τῇ ὠχρότητι πάλιν (62) ποιότητι
οὐσῇ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον· δεύτερον, τὸ μὴ ἐπιδέ-
χεσθαι (63) τὸ μᾶλλον καὶ [τὸ] ἥττον· οὐ γὰρ ἐστὶν
ἡ γραμματικὴ τῆς γραμματικῆς μᾶλλον καὶ ἥττον
γραμματικῆ, οὐδ' ἡ δικαιοσύνη τῆς δικαιοσύνης· δι-
καιὸς μέντοι δικαίος καὶ γραμματικὸς γραμματικῶ
μᾶλλον καὶ ἥττον λέγεται· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον οὐ παντὶ
τῷ πεποιημένῳ ἐστὶ καὶ οὐ μόνῳ· οὐ μόνῳ μὲν,
ἐπειδὴ ἔστι καὶ τῷ ποιεῖν καὶ τῷ πάσχειν, οὐ παντὶ
δὲ, ἐπειδὴ τὸ τετράγωνον καὶ τὸ τρίγωνον (64) ποιά
D ὄντα (65), τοῦτέστι πεποιημένα, οὐκ ἔστι (66) μᾶλ-

NOTÆ.

(52) Cod. συνώνυμους.

(53) Mon. immediate post verba adducta § 5, not. 10 ante præz. § tractationem similiter: πυκνὸν μὲν γὰρ ἐστὶν, οὐ... ut supra.

(54) Mon. οὐ τὰ μ. διάστασιν τινα ἢ ἀραιώσιν ἔχει· λείον δὲ οὐ..., ut supra.

(55) Mon. add. οἰοεὶ ἐπ' εὐθείᾳ μήτε ἐν ὑπεροχῇ μήτε ἐν ἐλλείψει φαινόμενα· τρ. δὲ.

(56) τούναντίον add. Mon.

(57) Mon. τ. μ. οὕτως.

(58) Mon. πρῶτον τὸ ἔχ.

(59) Sic Mon. et Catif. Ego in Vat. legi ἐναντίον. Sic et Arist. 1. § 18, p. 15.

(60) τὸ ἴδ. deest in Mon.

(61) Mon. bis τὸ

(62) πάλιν deest in Mon.

(63) Mon. τὸ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον οὐ ταῖς ποιότησι, ἀλλὰ τοῖς πεποιημένοις ὑπάρχει· δικαιοσύνη μὲν γὰρ τῆς δικαιοσύνης οὐκ ἔστι μᾶλλον καὶ ἥττον δικαιοσύνη, οὐδὲ γραμματικὴ γραμματικῆς μᾶλλον γραμματικῆ· δικαίος μέντοι δίκαιος καὶ γραμματικῶς γραμματικῶς μᾶλλον καὶ ἥττον· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον... ut supra, Nulla ergo in re utriusque textus oppositio.

(64) Mon. τὸ τρίγωνον x. τὸ τετράγ.

(65) ὄντα deest in Mon.

(66) Mon. οὐκ εἰσὶν ἀλλήλων μ. x. ἥττον. Cætera quæ de hac altera proprietate in Vat. sequuntur, in Mon. desunt.

λον καὶ ἦττον· εἰ μὲν γὰρ συγκρίνεις τὸ τρίγωνον ἄ
πρὸς τὸ τετράγωνον, οὐ λέγεται μᾶλλον καὶ ἦττον·
οὐδ' ὅλως γὰρ ταῦτα καθὼς τρίγωνον καὶ τετράγωνόν
ἐστὶ, συγκρίνεται· τοῦ γὰρ αὐτοῦ δεῖ τὰ συγκρινόμενα
μετέχειν ὀνόματος· εἰ δὲ συγκρίνεις τρίγωνον πρὸς
τρίγωνον, ἢ τετράγωνον πρὸς τετράγωνον, οὐδ' οὕτως
θάτερον θατέρον μᾶλλον ἢ ἦττον λεγθήσεται· συγ-
κρίνεται μὲν γὰρ ταῦτα, ἀλλ' ἐπεὶ ὁμοσιμῶς τοῦ ὀνό-
ματος καὶ τοῦ ὀρισμοῦ αὐτῶν τὰ τε τετράγωνα μετα-
λαμβάνουσι καὶ πάλιν τὰ τρίγωνα, διὰ τοῦτο οὐ δύ-
ναται λέγεσθαι τετράγωνον τετραγώνου μᾶλλον τε-
τράγωνον ἢ ἦττον, ἀλλ' οὐδὲ τριγώνου τρίγωνον.
Τρίτον ἴδιον τῆς ποιότητος, τὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον
λέγεσθαι· τοῦτο δὲ καὶ (67) κυρίως ἴδιον· κατ' ἄλλο
γὰρ οὐδὲν τι τῶν εἰρημένων (68) ὅμοιον λέγεται,
ἀλλ' ἢ κατὰ τὴν ποιότητα.

Ζ'. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι αἱ εἰδικώταται ποιότητες
πᾶσαι ὑπὸ τὴν ποιότητα ἀνάγονται, ἢ τε γραμμα-
τικῆ, φημί (69), καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ αἱ λοιπαὶ ὡσαύ-
τως· αἱ δὲ γενικώτεραι (70) καὶ ὑπὸ τὰ πρὸς τι·
ἢ τε γὰρ ἐπιστήμη τῶν πρὸς τί ἐστι (πρὸς γὰρ ἐπι-
στητὸν (71) λέγεται ἐπιστήμη), καὶ ἡ ἕξις (πρὸς γὰρ
ἕκτον λέγεται ἕξις [72]). Ταῦτα μὲν οὖν περὶ ποιότη-
τος (73).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΜΑ'.

Περὶ τῶν πρὸς τι.

Nunc primum edita a D. Hergenoetber.

α'. Πρὸς τί ἐστὶν (74), οἷς τὸ εἶναι ταυτὸν ἐστὶ
τῷ (75) πρὸς τί πως ἔχειν· τουτέστιν ὧν ἡ ὑπαρξίς
ἐν τῇ πρὸς ἕτερον σχέσει ἐστίν· οἷον ὡς τὸ διπλάσιον
καὶ (76) τὸ ἡμισυ· τὸ γὰρ διπλάσιον ἐν τῇ πρὸς τὸ
ἡμισυ σχέσει τὸ εἶναι ἔχει (77), καὶ τὸ ἡμισυ ἐν τῇ
πρὸς τὸ διπλάσιον (78) ὡσαύτως· δὲ καὶ ἐπὶ τῶν
ἄλλων. Ὑποβέβηκε δὲ τοῖς πρὸς τί τινα (79), ὧν
τὰ (80) μὲν κατὰ ταυτότητα λέγεται, τὰ δὲ κατ'
ἀνισότητα, τὰ δὲ κατὰ γέννησιν (81), τὰ δὲ κατὰ
μέθεξιν, τὰ δὲ κατὰ ὑφασιν, τὰ δὲ κατὰ πάθος, τὰ
δὲ κατὰ κρίσιν, τὰ δὲ κατὰ θέσιν, τὰ δὲ κατὰ τὴν
πρὸς τὸ γένος ἀναφορὰν· παραδείγματα (82) τοῦ
μὲν κατὰ ταυτότητα, οἷον (83) φίλος φίλου φίλος,
καὶ ἐχθρὸς ἐχθροῦ ἐχθρὸς, καὶ τὸ ὅμοιον ὁμοίῳ
ὅμοιον· τοῦ δὲ κατ' ἀνισότητα ὡς τὸ μείζον ἐλάττονος
μείζον καὶ τὸ διπλάσιον ἡμίσεως διπλάσιον· [ἢ κατ'
ἰσότητα ὡς τὸ ἰσὸν τι, ἰσον] τοῦ δὲ κατὰ γέννη-
σιν (84) ὡς πατήρ υἱοῦ πατήρ· τοῦ δὲ κατὰ μέθεξιν,

qualitate affecta, non sunt magis et minus. Si enim
triangulum cum quadrangulo comparas, non dicitur
magis et minus; hæc enim nullo prorsus pacto,
quatenus sunt triangulum et quadrangulum, ad in-
vicem comparari possunt; ejusdem enim ea quæ
comparantur nominis participia sint oportet. Si
vero comparas triangulum cum triangulo, vel qua-
drangulum cum quadrangulo, neque sic alterum
altero magis vel minus dicitur. Comparantur qui-
dem ista, sed quia pari modo tum in nomine tum
in definitione eorum consortium habent tum qua-
drangula, tum rursus triangula, idcirco quadran-
gulum quadrangulo magis vel minus quadrangulum
dici nequit, sed neque triangulum triangulo. Ter-
tia proprietas qualitatis est, simile et dissimile dici.

Hæc vero proprie est proprietas; secundum enim
aliud, quam qualitatem [nihil prædictorum simile
dicitur.

7. Scire autem oportet specialissimas qualitates
omnes reduci ad qualitatem, grammaticam, justiti-
am, aliasque similiter; generaliores (universa-
liores) vero etiam ad relata; scientia enim est ex
relatis ad aliquid (ad scibile enim dicitur scientia)
sic et habitus (ad id quod habetur dicitur habitus).
Atque hæc de qualitate dicta sint

QUÆSTIO CXLI. [Coisl. CLXXVII.]

De relatis ad aliquid.

1. Relatum ad aliquid est, cujus esse idem est
ac certo quodam modo ad aliquid se habere, hoc
est, cujus existentia in habitudine ad aliud consi-
stit; veluti duplum et dimidium; nam duplum in
habitudine ad dimidium existentiam habet et di-
midium in habitudine ad duplum; sicque pariter
et in cæteris. Reducuntur autem ad relata quædam,
quorum alia secundum identitatem dicuntur, alia
secundum inæqualitatem, alia secundum genera-
tionem, alia secundum participationem, alia secun-
dum subjectionem, alia secundum passionem, alia
secundum judicationem, alia secundum positionem,
alia secundum generis relationem. Exempla eorum,
quæ secundum identitatem dicuntur, amicus amici
amicus et inimicus inimici inimicus, et simile si-
mili simile; ejus quod est secundum inæqualitatem:
majus minori majus et duplum dimidii duplum
[ejus quod secundum æqualitatem, ut æquale ali-

NOTÆ.

(67) καὶ deest in Mon. qui a verbis illis. Τρίτον
ἴδιον eadem habet.

(68) Mon. κατ' ἄλλο γὰρ τι τῶν εἰρημένων οὐ-
δὲν.

(69) φημί omitt. Mon. γραμ. καὶ δικαιοσ.

(70) Mon. γενικαί· sequi. καὶ omitt.

(71) Mon. καὶ γὰρ ἐπιστητοῦ λ. ἢ ἐπ.

(72) Mon. ἡ ἕξις.

(73) Mon. T. μ. οὖν ἐν τούτοις.

(74) Mon. f. 29 a. ἐστὶ κατηγορία, οἷς Cf. Arist.
c. 6.

(75) Mon. τό.

(76) Mon. ἢ τὸ ἡμ.

(77) Mon. σχ. ἔχει τὸ εἶναι, ὁμοίως κ.

(78) σχέσει add. Mon.

(79) τινὰ deest in Mon.; Vat. ὧν μὲν τὰ μὲν κ.

(80) Mon. hic et in sequ. τό.

(81) Mon. generalius vocabulum habet γένε-
σιν.

(82) Mon. παράδειγμα.

(83) Mon. ὡς.

(84) Hæc uncis inclusa solus habet Mon.

cui æquale]; ejus quod secundum generationem, ut pater filii pater; ejus quod secundum participationem: participans ejus quod participatur, est particeps; ejus quod secundum subjectionem, velut dominus servi dominus; ejus quod secundum passionem, veluti percussus eum qui percussit percussit, et percussus a percussiente percussus est; ejus quod secundum judicationem scientia scibilis dicitur scientia; ejus quod secundum positionem: dexterum sinistri dexterum; ejus vero quod secundum relationem ad genus, ut grammatica, musica aliæque id genus disciplinæ; quælibet enim earum secundum seipsam non revocatur ad ea, quæ sunt relata ad aliquid; secundum habitudinem vero ad genus fortasse ad ista revocanda sunt; genus enim quid; quare propter genus et illæ ad relata revocantur. Verum de hoc theoremate fusiùs alibi.

2. Definitio a principio allata eorum quæ sunt relata ad aliquid, proprie naturæ relatorum convenit; quam vero nunc afferemus, ea quasi corollarium quoddam potius apparet. Est vero ejusmodi: Relata sunt, quæ ipsa quidquid sunt, aliorum esse dicuntur sive alio quocunque modo ad aliud referuntur. Dicebam vero, non esse ejusmodi definitionem declarativam naturæ eorum, quæ sunt relata, quia non quæcunque aliorum esse dicuntur, eadem quoque relata sunt; manus enim cujusdam dicitur manus et caput cujusdam caput, ac reliqua membra similiter. Scire vero oportet relatorum ad aliquid alia per genitivum efferi; veluti: dominus servi dominus; alia per dativum; veluti scibile scientiæ scibile, alia per accusativum, veluti percussus eum qui percussit percussit. Corollarium igitur, id, quod dictum est, idcirco ad verba illa *aliorum esse dicuntur* addidit *sive alio quocunque modo*, ut per verba *aliorum esse dicuntur* ea quæ per genitivum proferuntur declaret, per verba autem *sive alio quocunque modo* ea quæ effertur per accusativum et dativum.

3. Habent relata ad aliquid proprietates quatuor. Quarum prima est, esse in ipsis contrarietatem; scientiæ enim contrarium est, scilicet ignorantia. Hæc vero proprietas nec omnibus nec solis convenit relatis; non omnibus quidem, quia duplo nihil est contrarium, non solis vero, quia etiam qualitati

ως τὸ μετέχον μετεχομένου μετέχει· τοῦ δὲ κατὰ ὕψους, ὡς δεσπότης δούλου δεσπότης· τοῦ δὲ κατὰ πῆσιν (85) ἤγουν κατὰ πάθισιν, ὡς ὁ τύπτων τυπόμενον τύπτει καὶ ὁ τυπόμενος ὑπὸ τύποντος τύπεται· τοῦ δὲ κατὰ κρίσιν ὡς ἡ ἐπιστήμη ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη· τοῦ δὲ κατὰ θέσιν, ὡς τὸ δεξιὸν ἀριστεροῦ δεξιόν· τοῦ δὲ κατὰ τὴν πρὸς τὸ γένος ἀναφορὰν, ὡς ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ μουσικὴ καὶ (86) αἱ ὁμοιοῦ· τούτων γὰρ ἐκάστη καθ' ἑαυτὴν μὲν οὐκ ἀνάγεται ὑπὸ τὰ πρὸς τι· κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ γένος ἀναφορὰν ἀναχθεῖ ἴσως ἄν· γένος μὲν γὰρ τούτων ἡ ἐπιστήμη· αὐτὴ τε ὑπὸ τὰ πρὸς τι· ὥστε καὶ ταῦτα διὰ τὸ γένος ὑπὸ τὰ πρὸς τι. Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτου τοῦ θεωρήματος ἐν ἄλλοις πλατυτέρον.

his est scientia; hæc vero est sub relatis ad ali-

β'. Ἔστι δὲ ὁ ἐν ἀρχῇ (87) εἰρημένος τῶν πρὸς τι λόγος κυρίως (88) τῆς φύσεως τῶν πρὸς τι· ἔν δὲ νῦν ἐρούμενος (89) ὡς παρακολούθημά τι μᾶλλον φαίνεται· ἔστι δὲ οὗτος· πρὸς τί ἐστιν, ὅσα αὐτὰ, ἅπερ ἐστίν, ἐτέρων εἶναι λέγεται ἢ ὅπως οὖν ἄλλως πρὸς ἕτερον (90)· ἔφη δὲ μὴ εἶναι δηλωτικὸν τῆς φύσεως τῶν πρὸς τι τὸν τοιοῦτον λόγον· ἐπειδὴ οὐχ ὅσα ἐτέρων εἶναι λέγεται (91), ταῦτα καὶ πρὸς τί ἐστιν· ἡ γὰρ χεῖρ, τινὸς μὲν λέγεται χεῖρ, καὶ ἡ κεφαλὴ, τινὸς λέγεται (92) κεφαλὴ, καὶ τὰ ἄλλα τῶν μερῶν ὁμοίως· ἀλλ' οὐκ εἰσι ταῦτα τῶν πρὸς τι· οὐσαί γὰρ, οὐδεμία δὲ οὐσία τῶν πρὸς τι (93). Εἰδέναι μέντοι (94) χρῆ, ὅτι τῶν πρὸς τι τὰ μὲν κατὰ γενικὴν (95) ἐκφέρεται (96), οἷον ὡς ὁ δεσπότης δούλου δεσπότης, τὰ δὲ κατὰ δοτικὴν, ὡς τὸ ἐπιστητὸν τῆ ἐπιστήμη ἐπιστητὸν, τὰ δὲ κατὰ αἰτιατικὴν, ὡς ὁ τύπτων τυπόμενον τύπτει· τὸ οὖν παρακολούθημα, ἅπερ εἴρηται, διὰ τοῦτο (97) μετὰ τοῦ ἐτέρων εἶναι λέγεται προσέθηκε (98) τὸ ἢ ὅπως οὖν ἄλλως (99), ἵνα διὰ μὲν τοῦ ἐτέρων εἶναι λέγεται τὰ πρὸς γενικὴν δηλώσειε λεγόμενα, διὰ δὲ τοῦ ἢ ὅπως οὖν ἄλλως τὰ τε πρὸς αἰτιατικὴν καὶ δοτικὴν.

γ'. Ἔχει δὲ τὰ πρὸς τι ἴδια τέσσαρα· πρῶτον (1) τὸ ὑπάρχειν ἐν αὐτοῖς ἐναντιότητα· καὶ γὰρ τῆ ἐπιστήμη ἐστίν ἐναντίον (2) ἡ ἀγνοία· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ οὐ πᾶσι τοῖς πρὸς τι καὶ οὐ μόνοις ἀρμόζει· οὐ (3) πᾶσι μὲν, ἐπειδὴ τῷ διπλασίῳ οὐδὲν ἐστίν ἐναντίον, οὐ μόνοις δὲ, ἐπειδὴ καὶ (4) τῆ ποιότητι

NOTÆ.

(85) Sic Vat. et Catif.; Mon. τοῦ δὲ κατὰ πάθος.

(86) x. αἱ ὁμ. et cætera usque ad fin. § desunt in Mon., ubi hæc duntaxat leguntur x. ἡ μουσ. ἀνάγεται· καὶ γὰρ καὶ τούτων ἐκάστης ἐπιστήμη γένος· ταῦτα μὲν οὖν τὰ ὀπὸ τὰ πρὸς τι ὡς εἶδη τελοῦντα.

(87) Mon. ἐν ἀρχῇ. Ὁ μὲν οὖν εἰρημένος.

(88) Mon. add. ἐστὶ.

(89) ἔν δὲ λέγομεν Mon.

(90) Ἄλλ. πρὸς ἔτ. deest in Mon. Hæc definitio est ex Arist. c. 7 init.

(91) Mon. ἀλλ', ὡς εἶπομεν, ὅτι οὐκ ἐστὶ δηλωτικὸς ὁ λόγος οὗτος τῆς φύσεως τῶν πρὸς τι· ἡ γὰρ χεῖρ, τινὸς λέγεται.

(92) λέγεται deest in Mon..

(93) Cf. Arist. c. 7, § penult. (c. 5, p. 12, 13 ed. Paris.)

(94) Mon. δὲ χρῆ.

(95) Scilicet πᾶσιν Mon. τὸ γενικόν· sic et in seq. τὸ δοτ., τὸ αἰτ.

(96) Mon. προφέρεται· sequi. ὡς deest.

(97) In Mon. διὰ τοῦτο deest et sequitur. μετὰ τοῦ αὐτὰ ἅπερ ἐστίν, ἐτέρων, x. τ. λ.

(98) καὶ add. Mon.

(99) Mon. ἢ ὅπως οὖν· ἀλλ' ὡς (ἄλλως) τὰ τε πρὸς αἰτιατικὴν καὶ πρὸς δοτικὴν. Sequitur immediate § 5.

(1) πρῶτον omit. Mon.

(2) οἷον add. Mon.

(3) καὶ οὐ π. Mon.

(4) καὶ deest in Mon.

ἔστιν ἐναντίον· δεύτερον (5) δὲ ἴδιον τὸ ἐπιδέχασθαι ἅ
τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· καθ' ὃν δὲ (6) τρόπον τὸ πρὸ
αὐτοῦ ἴδιον, κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον καὶ τοῦτο τοῖς
πρὸς τι ἀρμόζει· τρίτον ἴδιον τῶν πρὸς τι (7) τὸ
πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι· οἷον ὁ δοῦλος δεσπό-
του δοῦλος λέγεται· καὶ ὁ δεσπότης δούλου δεσπότης
λέγεται· καὶ τὸ διπλάσιον ἡμίσεος διπλάσιον καὶ τὸ
ἡμισυ διπλάσιου ἡμισυ, καὶ τὸ μείζον ἐλάττωτος
μείζον, καὶ τὸ ἐλάττω μείζονος ἐλάττω, καὶ (8) ἡ
ἐπιστήμη ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη καὶ τὸ ἐπιστητὸν
ἐπιστήμη ἐπιστητὸν, καὶ ἡ αἰσθησις αἰσθητοῦ αἰ-
σθησις, καὶ τὸ αἰσθητὸν αἰσθήσει αἰσθητὸν· ὁμοίως
δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ πᾶσι
τοῖς πρὸς τι καὶ μόνοις ὑπάρχει· (9). Τέταρτον δὲ (10)
τὸ ἅμα τῇ φύσει εἶναι· ἅμα γὰρ διπλάσιόν τε ἔστι
καὶ ἡμισυ, καὶ ἡμίσεος ὄντος διπλάσιόν ἔστι καὶ
δοῦλου ὄντος δεσπότης ἔστι, καὶ δεσπότης ὄντος δοῦ-
λός ἔστι (11)· ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ τὰ ἄλλα· καὶ
συναναίρει δὲ ταῦτα ἄλληλα (12)· μὴ γὰρ ὄντος δι-
πλάσιου οὐκ ἔστιν ἡμισυ καὶ ἡμίσεος μὴ ὄντος οὐκ
ἔστι διπλάσιον· ὁμοίως δὲ (13) καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων·
τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ πᾶσι τοῖς πρὸς τι (14) καὶ
μόνοις ὑπάρχει· οὐ γὰρ μάχεται (15) πρὸς τοῦτο τὸ
αἰσθητὸν καὶ ἡ αἰσθησις· εἰ γὰρ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ
καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα προὔφασθηκε τῶν ζώων, ἐν οἷς
ἔστιν ὅλως ἡ αἰσθησις (καὶ γὰρ ἐκ τῶν στοιχείων
σύγκριται τῶν ζώων ἕκαστον), ἀλλ' οὖν οὐκ ὡς αἰ-
σθητὰ προὔφηρχε ταῦτα, ἀλλ' ὡς σώματα ἢ οὐσίαι·
ἐπεὶ αἰσθήσεως μὴ οὐσίας διὰ τὸ μηδὲ ζῶον ὑφεστά-
ναι πω, οὐδὲ τὰ στοιχεῖα ὑπὸ αἰσθησιν ἐπιπέττε τινος·
μὴ ὑποκίπτοντα δὲ τῇ αἰσθήσει οὐδ' αἰσθητὰ πω
ἐτύγγανεν ἂν· γέγονε δὲ αἰσθητὰ, ὅταν αὐτῶν ἡ αἰ-
σθησις ἀνελάβετο· καὶ τὰ ἄστρα δὲ εἰ τις προὔφ-
ασθησις τῆς ἀνθρώπων γενέσεως καὶ λέγοι αὐτὰ εἶναι
ἐπιστητὰ, μὴπω οὐσίας ἐπιστήμης, διὰ τῆς εἰρημέ-
νης ἐπιλύσεως τῆς ἀπορίας ἐκστήσεται· ὑφίστατο
μὲν γὰρ καὶ τὰ ἄστρα, ἀλλ' οὐκ ὡς ἐπιστητὰ· ἐπι-
στήμη γὰρ μὴπω περὶ ταῦτα ἐνθεωρουμένης, πῶς
ἂν εἴη ἐπιστητὰ; ἀλλὰ δῆλον, ὡς τότε γέγονεν ἐπι-
στητὰ, ὅτε καὶ τῇ ἐπιστήμῃ ὑπεδλήθησαν· καὶ μέντοι
γε [οἱ] ἐξ ἀϊδίου συνυφεστῶτά πω[;] οὐρανίω σώ-
ματι καὶ τὸν ἀνθρώπων [διορίζομενοι], δῆλον ὡς οὐδὲ

est contrarium. Altera proprietas est, recipere re-
lata magis et minus. Quemadmodum vero proprie-
tas prima, eundem in modum et hæc relatis con-
venit (sc. nec omnibus nec solis relatis). Tertia
proprietas est, convertibiliter affirmari (conversim
dici), ut servus domini servus dicitur, et dominus
servi dominus, et duplum dimidii duplum, et di-
midium dupli dimidium, et majus minore majus,
et scientia scibilis scientia, et scibile scientia (scien-
tiæ) scibile, et sensatio sensibilis sensatio, et sen-
sibile sensatione scibile; similiter etiam in cæ-
teris. Hæc vero proprietas et omnibus et solis con-
venit relatis. Quarta proprietas est, simul natura
esse. Simul enim duplum est et dimidium, et di-
midium dum est, duplum est, et dum servus est,
etiam dominus est, et dominus dum est, etiam ser-
vus est. Similiter vero his etiam cætera se habent.
Et tollunt hæc quoque se mutuo, si enim non est
duplum, neque est dimidium, et si non est dimi-
dium, neque est duplum; similiter vero etiam in
cæteris. Hæc proprietas et omnibus relatis ad ali-
quid convenit et solis. Neque enim cum his pu-
gantur scibile et sensatio; etiam si enim ignis et
aqua atque cætera elementa ante animalia existi-
terunt, in quibus sensus est (ex elementis enim
unumquodque animal est compositum), tamen
non ut scibilia ista præexistere, verum ut cor-
pora vel substantiæ, quia quando non erat sensa-
tio, propterea quia nondum existebat ullum ani-
mal, neque elementa sensui alicujus subjiciebantur;
non subjecta vero sensui profecto nullo modo sen-
sibilia fuerint. Facta autem sunt scibilia, quando
eorum sensatio suscepta atque exorsa est. Si vero
quis astra ante hominum ortum existisse astruat
eque scibilia dicat nondum existente scientia, per
prædictam solutionem difficultatem enodabit. Ex-
stiterunt enim et astra, sed nondum ut scibilia:
cum enim nondum scientia circa ipsa conspiciat-
ur, quomodo scibilia fuerint? Verum manifeste
tunc evaserunt scibilia, quando et scientiæ sub-
jecta fuerint. Qui tamen statuunt ab æterno cœ-
lesti corpori etiam hominem coexistisse, hos evi-

NOTÆ.

(5) Ante ista in Mon.: Οὐ πᾶσι γὰρ οὐδὲ μόνοις τῶν
πρὸς τι ὑπάρχει τὸ μᾶλλον.

(6) Deest in Mon. δέ, sicut et verba τοῖς π. τ.
ἀρμόζει.

(7) τῶν πρὸς τι omitt. Mon. Cf. Arist. c. 7, § 8.

(8) καὶ ἡ ἐπιστ. — αἰσθητῶν. Desunt in Mon.

(9) Mon. ἴδ. πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς πρὸς τι καὶ μό-
νοις.

(10) Mon. τέτ. ἴδιον τῶν πρὸς τι.

(11) καὶ δεσπότης — δ. ἔ. omittit. Mon.

(12) Verbotenus hæc sunt ex Aristotele (s. 16,
p. 11, ed. Paris.) eadem sunt in Monac. et Vat.

(13) δέ deest in Mon.

(14) Mon. ὑπάρχει x. μόνοις.

(15) Similem objectionem etiam Aristot. habet
aliis verbis. In Mon. ita legitur: Εἰ γὰρ τις ἀμφι-
βάλλοι, λέγων ὅτι οὐ πᾶσι τοῖς πρὸς τι ὑπάρχει, πα-

ρατιθεὶς ἡμῖν τὴν αἰσθησιν καὶ τὸ αἰσθητὸν, καὶ λέ-
γων, ὅτι τοῦ αἰσθητοῦ ὄντος οὐκ ἀνάγκη αἰσθησιν
εἶναι· πρὸ τοῦ γὰρ γενέσθαι τὰ ζῶα τὰ ἔχοντα αἰσθη-
σιν, ἦν καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ ἄλλα στοιχεῖα, ἐξ
ἧν καὶ τὰ ζῶα σύγκριται· ἀκουέτω δὴ ὁ τοιοῦτος,
ὅτι τὸ πῦρ καὶ τὰ ἄλλα πρὸ αἰσθήσεως ἦσαν, εἴπερ
καὶ πρὸ τῶν ἔχόντων τὴν αἰσθησιν, ἀλλ' οὐχὶ ὡς
αἰσθητὰ, ἀλλ' ὡς σώματα· ἅμα δὲ τῷ γενέσθαι αὐτὰ
αἰσθητὰ, συνυφίστηκε καὶ ἡ αἰσθησις· ὁμοίως καὶ
ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης· λέγουσι γὰρ, ὅτι πρὸ τοῦ γε-
νέσθαι τινὰ ἀστρονόμον ἔχοντα τὴν ἐπιστήμην, ἦσαν
καὶ τὰ ἄστρα ἐπιστητὰ· ἀλλὰ πρὸς τούτους φαμέν,
ὅτι ἦσαν μὲν τὰ ἄστρα, ἀλλ' οὐχὶ ἐπιστητὰ· ἠνίκα δὲ
τούτων ἐπιστήμη γέγονε, τότε καὶ ταῦτα ἐπιστητὰ
γέγονεν· ὥστε ἴδιον πᾶσι τοῖς πρὸς τι τὸ ἅμα τῇ
φύσει λέγεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν πρὸς τι.

deus est minime concessuros, tempore omnino vel elementa animalibus vel astra scientiæ præexistisse, sed solum ratione atque intellectu simplicia compositis præponi arbitraturos. Quamobrem omnibus relatis ad aliquid convenit, simul cum natura existere. Sed jam satis dictum est de relatis.

QUÆSTIO CXLII.

De sex reliquis categoriis.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

Aristoteles, utpote non docens fortasse, sed doctrinam indicans vel ostentans (siquidem verum est, quod de libris suis dixerit: *Editi sunt et non editi*), tum de aliis, tum de sex (reliquis) categoriis multo adhuc arctius disseruit. Nos vero, qui quatuor prædicamenta fusius et uti rei consentaneum erat pertractavimus et discipulis exposuimus, eundem explicationis modum etiam quoad sex reliqua servandum vobis esse secusimus. Idcirco dicimus, ante omnia illud scitu necessarium esse, quamlibet categoriarum, de quibus nunc sermo, simplicem quodammodo esse. Quamvis enim ex duobus quibuspiam combinatis efficiatur quælibet harum sex categoriarum, attamen patet non ipsa combinata ista nos dicere categoriam, ita ut illas inde et compositio consequatur; neque enim ut partes illius hæc combinata accipiuntur, neque ut materia quædam subjecta, neque ut quædam compositi elementa; verum quemadmodum amicitia duorum hominum certorum conjunctio est, neutrum vero amicorum est, neque ex his quomodolibet conflata et composita, omnino vero simplex est; et quemadmodum dominatio ex combinatis quibusdam efficitur et manifestatur, omnino vero est simplex: eundem quoque in modum quælibet sex categoriarum duobus quidem convenientibus prodit, neutrum vero convenientium est, neque ullo prorsus modo ex iisdem componitur. Sic ego et reliquæ hæc præter quatuor illas categorias simplices sunt, quemadmodum et illæ. Atque simplicitas ista omnibus categoriis communis est; quod vero ex duobus quibusdam coeuntibus efficiuntur et prodeunt, id maxime sex istis proprium. Cum igitur dixerimus de iis quæ communiter insunt istis sex, etiam de singulis earum seorsim disquisitionem cujus descriptionem, species ac proprietates delineabimus; similiter vero etiam de cæteris.

QUÆSTIO CXLIII [CLXXVIII.]

De actione.

Nunc primum edita a D. Hergenroether

1. Agere est quomodo libet operari. Habet autem primas species duas: in aliud operari, et non in aliud operari; exemplum operationis in aliud:

(16) Pauca admodum de sex reliquis prædicamentis habet Aristoteles c. 9. In Mon. cod., quæ hinc occurrunt, haud leguntur.

(17) Sic Catif.; Vat. αὐτοῦ.

(18) Vat. οὐδέτερου Catif. οὐδ' ἑτερον Vide sequ.

ἢ τὰ στοιχεῖα τῶν ζῶων ἢ τὰ ἀστρα τῆς ἐπιστήμης συγχωρήσουσι· λόγῳ δὲ μόνῳ καὶ θεωρίᾳ τὰ ἀπλᾶ τῶν συνθέτων προτιθέναι δικαιοῦσιν· ὥστε πᾶσι τοῖς πρὸς τι ὑπάρχει τὸ ἕμα τῆ φύσει ὑπάρχειν. Ἄλλ' ἀρκούντως εἴρηται καὶ περὶ τῶν πρὸς τι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΒ.

Περὶ τῶν ὑπολοίπων ἑξ κατηγοριῶν.

Ὁ μὲν Ἀριστοτέλης (16), ἅτε μὴ διδάσκων ἴσως, τὴν δὲ διδασκαλίαν ἐνδεικνύμενος, εἴπερ μὴ κατέβησται αὐτοῦ (17) τὸ ἐκδέδοται καὶ οὐκ ἐκδέδοται, περὶ τε τῶν ἄλλων καὶ περὶ τῶν ἑξ κατηγοριῶν ἐτι μᾶλλον συντομώτερον περιεῖληφεν· ἡμεῖς δὲ τὰς τε τῶν κατηγοριῶν τέσσαρας ἐν πλάτει τε συμμέτρῳ καὶ τῆ διδασκάλῳ διεξεληθόντες σαφηνεῖα καὶ περὶ τῶν ὑπολοίπων ἑξ τὸν αὐτὸν ὁμῖν διασῶσι τῆς διδασκαλίας ἐδικαιώσαμεν τύπον. Διὸ φάμεν, ὡς πρὸς πάντων ἐκεῖνο εἶδέναι χρῆ, ὅτι ἐκάστη τῶν κατηγοριῶν, περὶ ᾧ ὁ λόγος, ἀπλῆ τίς ἐστιν· εἰ γὰρ καὶ δύο τινῶν συνδυαζομένων ἀποτελεῖται ἐκάστη τῶν ἑξ κατηγοριῶν, ἀλλ' οὖν ὄν ὄν, ὅτι οὐκ αὐτὰ τὰ συνδυαζόμενά φάμεν εἶναι κατηγορίαν, ἵνα καὶ τὸ σύνθετον αὐταῖς ἐπακολουθήσῃ· οὔτε γὰρ ὡς μέρη αὐτῆς ἐκεῖνα παραλαμβάνεται, οὔτε ὡς ὕλη τις ὑποκειμένη, ἀλλ' οὐδ' ὡς τινα συνθέτου στοιχεῖα, ἀλλ' ὥσπερ ἡ ψιλὰ δύο μὲν τικῶν ἐστιν ἕνωσις, οὐδέτερον (18) δὲ τῶν φιλοῦντων ἐστίν, οὐδ' ἐκ τούτων ὅπως οὖν συγκαίμενη, πάντα δὲ ἐστιν ἀπλῆ, καὶ ὥσπερ ἡ δεσποτεία συνδυαζομένων μὲν τινῶν ἀποτελεῖται καὶ ἀναφαίνεται, πάντα δὲ ἐστιν ἀπλῆ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκάστη τῶν ἑξ κατηγοριῶν δύο μὲν τινῶν συνιδόντων ἀναφαίνεται, οὐδέτερον δὲ τῶν συνιδόντων ἐστίν, οὐδ' ὅπως οὖν ἐξ αὐτῶν σύγκεται· ταύτῃ (19) ἄρα καὶ ἕτεροι ἐνεῖσι παρὰ τὰς τέσσαρας αὐταῖς, ἀπλᾶ δὲ ὥσπερ κάκειναι· καὶ τὸ μὲν ἀπλᾶς εἶναι κοινὸν ἀπάσαις, τὸ δὲ δύο τινῶν συνεληλυθότων ἀπογεννάσθαι καὶ ἀναφαίνεσθαι μάλιστα ἴδιον τῶν ἑξ. Εἰπόντες οὖν τὰ κοινὰ ἐνυπάρχοντα ταῖς ἑξ, καὶ περὶ μίαν ἐκάστης αὐτῶν ἰδίᾳ θεωρήσασαι· καὶ πρότερόν γε περὶ τοῦ (20) ποιεῖν, τὴν τε ὑπογραφὴν αὐτοῦ ὑποτυποῦντες καὶ τὰ εἶδη καὶ τὰ ἴδια· παρα-

πλησίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Instituere volumus; ac primo quidem de actione.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΓ.

Περὶ τοῦ ποιεῖν.

α'. Ποιεῖν τοίνυν ἐστίν το ὁπως οὖν ἐνεργεῖν (21). Ἐχει δὲ πρῶτα εἶδη δύο· τὸ τε εἰς ἄλλο ἐνεργεῖν, καὶ τὸ μὴ εἰς ἄλλο· παράδειγμα τοῦ μὲν εἰς ἄλλο ἐνεργεῖν

NOTÆ.

(19) Ista ταύτῃ — κάκειναι desunt ap. lat. Cf.

(20) Col. τοῦτου.

(21) In Coisl. videtur addi. τὸ τυπτεῖν, αἰεῖν et alia quædam, ut ex Montefalconio patet.

τὸ τύπτειν, καίσειν, διδάσκειν καὶ τὰ παραπλήσια· ἄλλο δὲ τι ὡς τὸ θεωρεῖν, καθαρίζειν καὶ τὰ ὅμοια· ἐκάτερον δὲ τούτων ἔχει διαφορὰς τέσσαρας· ἢ γὰρ φύσει ποιεῖ, ὡς τὸ πῦρ θερμαίνειν λέγεται καὶ τὸ ζῶον φωνεῖν ἢ προαιρέσει, ὡς τὸ πλουτίζειν, ἐπαινεῖν καὶ δοξάζειν· ἢ τέχνῃ, ὡς τὸ οἰκοδομεῖν οἰκίαν καὶ τὰ ὅμοια· ἢ τύχῃ, ὡς τὸ λίθον πεσόντα πληξάτινα ἢ πατάξαι ἢ ἀφείναι τῆς· Ἔτι τοῦ ποιεῖν τοῦ μὲν ὑπολείπεται ποίημα μετὰ τὴν ποιήσιν, οἶον, ὡς μετὰ τὸ οἰκοδομεῖν ἢ οἰκία, τοῦ δὲ οὐδέν· μετὰ γὰρ τὸ καθαρίζειν οὐδὲν ποίημα ἀπὸ τοῦ καθαρίζειν ὑπολείπεται· Ἔτι τὸ ποιεῖν, ἢ ἐν σώματι ἢ ἐν ψυχῇ, ἢ ἐν τῷ συναμφοτέρῳ ἢ περὶ τὰ ἑκτός· ἐν ψυχῇ μὲν, ὡς τὸ διδάσκειν ἢ ἐθίζειν ἀρετὴν τινα ἢ κακίαν· ἐν σώματι δὲ, ὡς τὸ καίσειν, τέμνειν· ἐν τῷ συναμφοτέρῳ δὲ, ὡς τὸ ὑγιάζειν· τοῦ συνάμφω γὰρ τοῦτο καὶ οὔτε τῆς ψυχῆς οὔτε ἰδία τοῦ σώματος· περὶ δὲ τὰ ἑκτός, καὶ τὸ πλουτίζειν καὶ τὰ ὅμοια· Ἔτι τὸ ποιεῖν ἢ τελειωτικόν ἐστιν ἢ φθαρτικόν· τελειωτικὸν μὲν, ὡς τὸ ὑγιάζειν· φθαρτικὸν δὲ, ὡς τὸ νοσηρὸν παρασκευάζειν τὸ σῶμα· Ἔτι τὸ ποιεῖν ἢ τοιοῦτον ἀποτελεῖ, οἷόνπερ ἐστιν ἐκαίνο, ὡς τὸ θερμαίνειν θερμὸν ἢ οὐ τοιοῦτον, ὥσπερ τὸ τέμνον τομήν· εἰ δὲ τοῦτο, σύστοιχον δὲ ἐστὶ τῷ ποιοῦντι τὸ ποιεῖν, καὶ τὸ ποιεῖν ἄρα τοιαύτην ἔξει διαφορὰν.

β'. Ἐπιδέχεται δὲ τὸ ποιεῖν τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· θερμαίνειν γὰρ ἐστὶ μᾶλλον καὶ ἥττον· καὶ ψύχειν ὡσαύτως· οὐκ ἐπὶ πᾶσι δὲ τοῦτο συμβαίνει· οὐκ ἐστὶ γὰρ οἰκοδομεῖν μᾶλλον καὶ ἥττον, βέλτιον μέντοι ἢ χειρὸν ἐστὶν οἰκοδομεῖν. Δεύτερον δὲ ἴδιον τοῦ ποιεῖν τὸ ἔχειν ἐναντιότητα· καὶ γὰρ τὸ θερμαίνειν ἐναντίον ἐστὶ τῷ ψύχειν, καὶ τὸ λυπεῖν τῷ ἠδύνειν· οὐκ ἐπὶ πολλῶν δὲ τοῦτο συμβαίνει ἴσοι τις ἂν· τῷ γὰρ τέμνειν ἢ καίσειν ἢ τοῖς τοιοῦτοις οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον. Τρίτον ἴδιον τὸ ὁμοίως λέγεσθαι καὶ ἀνομοίως· ὁμοίως γὰρ θερμαίνειν λέγομεν καὶ ἀνομοίως, καὶ ὑγιάζειν ὁμοίως καὶ ἀνομοίως, καὶ οἰκοδομεῖν ὁμοίως καὶ ἀνομοίως· καὶ σχεδὸν παντὶ τῷ ποιεῖν ἐφαρμόζει τοῦτο τὸ ἴδιον· εἰ καὶ μὴ μόνω· ἀρμόζει· γὰρ καὶ τῷ πάσχειν. Τέταρτον ἴδιον τὸ μὴ κατ' ἓνα τρόπον ἀνάγεσθαι τὰ ὑπ' αὐτὴν ἀναγόμενα· τὸ μὲν γὰρ θερμαίνειν, πρῶτως· ἀνάγεται ὑπὸ τὸ ποιεῖν καὶ ἐστὶ δὴ κυρίως ποιεῖν· τὸ δὲ θερμαίνειν ἀνάγεσθαι λέγεται ὑπὸ τὸ ποιεῖν, ὅτι πρῶτως ὑπὸ τὸ ποιοῦν ἀνάγεται, ὅπερ ἐστὶ σύστοιχον τοῦ ποιεῖν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ θερμῆσαν (22) ἀνάγεσθαι λέγεται ὑπὸ τὸ ποιεῖν, ὅτι ὑπὸ τὸ ποιῆσαν πρῶτως ἀνάγεται, ὃ καὶ αὐτὸ σύστοιχόν ἐστι τοῦ ποιεῖν· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· καὶ ἔχεις ἐντεῦθεν ἐν πορίσματος μοίρᾳ, ὅτι οὐ κατηγοροῦνται πάντως αἱ κατηγορίαι ὡς τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη· ἐπεὶ πῶς ἂν οἶόν τε ἢ λέγειν τὸ θερμαίνειν καὶ τὸ θερμῆσαν ὑπὸ τὸ ποιεῖν ἀνάγεσθαι; ὅτι δὲ ὑπὸ ταύτην ἀνάγονται τὴν κατηγορίαν τὰ εἰρημένα, δῆλον προχειρίζομεν τὰς ἄλλας κατηγορίας· τὸ γὰρ θερμαίνειν οὕτε

percutere, adurere, docere, et similia; operationis vero, quæ non fit in aliud, contemplari, cithara canere, et alia hujusmodi. Utrumque vero horum habet differentias quatuor; vel enim natura agit, ut ignis calefacere dicitur et animal sonum emittere, vel arbitrio, ut divitem facere, laudare et celebrare; vel arte, ut domum ædificare, et similia; vel casu seu fortuito, ut lapidem cadentem verberare quemdam vel plaudere manibus vel echo emittere. Præterea aliud est agere, quod relinquit post actionem effectum, veluti post ædificationem domus superest. aliud quod nullum effectum post se relinquit; postquam enim cithara cecinimus, nullus effectus hujus operationis relinquitur. Adhuc agere vel est in corpore vel in anima vel in utriusque consortio vel circa ea quæ sunt ad extra: in anima, velut docere vel instituire aliquem virtute vel vitio; in corpore, ut comburere, secare; in utriusque consortio, ut sanare (hoc enim ad utrumque spectat, neque seorsim animæ est, neque corporis); circa ea quæ ad extra, ut divitem facere et similia. Rursum agere vel perfectivum est vel corruptivum, perfectivum, veluti sanare; corruptivum, veluti ægrotum reddere corpus. Denique agere vel talem effectum efficit, quale illud ipsum est, ut calefaciens facit calidum, vel non talem, sicut secans sectionem; si vero ita est, respondens vero est actie

agenti, ergo agere quoque eandem differentiam habebit.

2. Admittit autem agere magis et minus; calefacere enim aliquid potest magis vel minus, et similiter refrigerare. Non vero in omnibus hoc evenit; nam haud potest quis ædificare domum magis et minus, melius tamen et pejus ædificare potest. Altera proprietates actionis est, quod habet contrarietatem; nam calefacere et frigefacere contraria sunt, ac pariter contristari et exhilarare. Non in multis vero id evenire quis cernit; nam secare vel urere vel similia nihil habent contrarium. Tertia proprietates actionis est, quod simili et dissimili modo dicitur; similiter enim calefacere dicimus et dissimiliter, et sanum reddere similiter et dissimiliter, et domum ædificare similiter et dissimiliter; et ferè omni actioni hæc proprietates convenit, etsi non soli; nam convenit quoque passioni. Quarta proprietates est, quod non secundum unum modum ad actionem referuntur ea quæ ad illam reducuntur. Calefacere enim primario sub actionem reducitur et est proprie agere; calefaciens vero ad actionem reduci dicitur, quia primo ad agens refertur, quod actioni est respondens (quod pariter in eodem est genere atque actio): sic pariter id quod calefecit referri dicitur ad agere, quia primario ad id quod egit refertur, quod et ipsum respondens est ad agere; et sic pariter in cæteris. Exinde habes Instar corollarii, quod haud prædicantur omnino categoriæ ut genera et species; quandoquidem quomodo tunc dici posset, id quod calefacit vel calefecit ad agere referri? quod vero ad hanc categoriam referuntur præ-

NOTÆ.

(22) Val. θερμᾶναν. Ap. θερμῆναν.

PATROL. GR. CI.

26

dicta, ei qui reliquas categorias perscrutatus est, manifestum; nam id quod calcfacit neque substantia est, ut per se patet, neque quantum, neque relatum ad aliquid (neque enim in habitudine ad aliud existentiam habet), sed neque quale (calidum namque quale quoddam est, calefaciens vero non eo quod quale quid est, verum eo quod facit aliquid, dicitur calefaciens); quod vero neque ad situm neque ad ullam reliquarum categoriarum id quod calcfacit vel calefecit eaque quæ his respondent, reducuntur, supervacaneum fuerit prosequi et perpendere. Neque vero quis dicet, ista neutiquam ad categoriam reduci; neque etiam, id quod agit et egit proprie esse categoriam; qui enim ita statueret, in infinitum augeter categorias, nec ullum scientiæ terminum agnosceret. Merito igitur hæc proprietas assignata fuit et corollarium inde emergens, quod multi vetustiorum, ne dicam omnes, nescierunt, philosophice et vere ac recte consideratum est; vobis autem hæc doctrina per commercium in nostris colloquiis et usum rationalis disciplinæ evidentius et accuratius est tradita. Non vero unum agere hanc habet proprietatem, sed eandem habet et pati et situm esse. Quinta proprietas est, quod agere non subsistit absque motione; neque enim sine motu est calefacere, urere, refrigerare vel docere vel similia. Sexta proprietas quæque convertitur (nulli enim alteri congruit præter agere); videlicet quod agere perficitur ex actione et ab eo unde est actio. Hæc dicta sunt de actione.

QUÆSTIO CXLIV [Coisl. CLXLX].

De passione.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

Pati vero, quoniam non est aliud præter agere quoad subjectum, licet esse ipsis diversum sit, omnes fere prædictas species et proprietates sibi vindicabit. Quod vero quoad subjectum idem sunt agere et pati, licet esse ipsis sit diversum, manifestum est. Cum enim una sit motio, quoad agentem dicitur actio, quoad patientem vero passio. Est vero proprium ipsius, quod a passione et ab eo in quo est passio perficitur. Hoc maxime proprium est ipsius; quare etiam convertitur.

QUÆSTIO CXLV [Coisl. CXLXX].

De loco (ubi).

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

1. Ubi est in loco esse. Dividitur vero primario

(23) Vat. sic; Cat. κινήσεως.
(24) διάφορα. Cat.
(25) In Mon. agi et pati ita in una quæstione comprehenduntur. fol. 43 b: Φωτίου περί τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν. Διττόν ἐστι τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν· ἡ γὰρ ἐν σώματι, ἡ ἐν ψυχῇ· ὁλον ἐν μὲν σώματι τὸ τέμνειν, τὸ καίειν· ἐν ψυχῇ τὸ λυπεῖν, τὸ χαροποιεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ πάσχειν, τὸ μὲν ἐν ψυχῇ, τὸ δὲ ἐν σώματι, ὡς τὸ λυπεῖσθαι καὶ τέμνεσθαι· ἐστὶ δὲ τὸ ποιεῖν ἢ τελειωτικὸν ἢ φθαρτικὸν· τελειωτικὸν μὲν ὡς τὸ διδάσκειν, τὸ θεοσεβεῖν· φθαρτικὸν, ὡς τὸ δυσσεβεῖν· ὁμοίως καὶ τὸ πάσχειν ἢ τελειωτικὸν ἐστὶν ἢ φθαρτικὸν· τελειωτικὸν ὡς τὸ μανθάνειν τι, φθαρτικὸν δὲ ὡς τὸ τέμνεσθαι ἢ καίεσθαι. Ἔχει

οὐσία ἐστὶν, ὡς αὐτόθεν δῆλον, οὔτε ποσόν, οὔτε πρὸς τι (οὐ γὰρ ἐν τῇ πρὸς ἕτερον σχέσει ἔχει τὸ εἶναι), ἀλλ' οὐδὲ ποιόν (τὸ μὲν γὰρ θερμὸν ποιόν τί ἐστὶ, τὸ δὲ θερμαῖνον οὐ τῷ ποιόν τι εἶναι λέγεται θερμαῖνον, ἀλλὰ τῷ ποιεῖν τι)· ὅτι δὲ οὐδὲ ὑπὸ τὸ κείσθαι οὐδὲ ὑπὸ τῶν ὑπολοίπων τινὰ δυνατὸν εἶναι θερμαῖνον ἢ τὸ θερμῆναν, ἢ τὰ τούτοις σύστοιχα ἀνάγεσθαι, μὴ μάταιον εἴη διεξιέναι· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὅτι οὐκ ἀνάγονται ταῦτα ὑπὸ κατηγορίαν, ἐρεῖ τις· ἔτι δὲ οὐδ' ὅτι τὸ ποιοῦν ἰδίως ἐστὶ κατηγορία καὶ τὸ ποιῆσαν· εἰς ἄπειρον γὰρ ἂν ὁ τοιοῦτος εἴη τὰς κατηγορίας αὖξων καὶ τέρας οὐκ εἰδῶς ἐκστήμης. Εὐλόγως ἄρα τὸ ἴδιον ἀποδίδοται, καὶ τὸ ἀνακύψαν πόρισμα πολλοῖς ἠγροημένον τῶν ἔμπροσθεν, ἵνα μὴ λέγω πᾶσι, φιλοσόφως τε καὶ εἰς ἀλήθειαν τεθεωρηται· ὁμῖν δὲ τὸ θεώρημα καὶ διὰ τῆς ἐκλόγων συνουσίας τρανότερόν τε καὶ ἀκριβέστερον παραδέδοται. Οὐ μόνον δὲ ὑπάρχει τῷ ποιεῖν τοῦτο τὸ ἴδιον, ἀλλὰ καὶ τῷ πάσχειν καὶ τῷ κείσθαι. Πέμπτον ἴδιον τοῦ ποιεῖν τὸ ἀνευ κινήσεως μὴ ὑφίστασθαι· οὐκ ἐστὶ γὰρ ἀνευ κινήσεως τὸ θερμαίνειν ἢ καίειν ἢ ψύχειν ἢ διδάσκειν ἢ τὰ ὅμοια. Ἐκτον ἴδιον, ὃ καὶ κυρίως ἴδιόν ἐστι, ὃ καὶ ἀντιστρέφει (οὐδενὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἐφαρμόζει, ἀλλ' ἡ τῷ ποιεῖν)· λέγω δὴ τὸ ἀποτελεῖσθαι αὐτὸ ἐκ τε τῆς ποιήσεως (23) καὶ ἀφ' οὗ ἡ ποιήσις. Καὶ περὶ μὲν τοῦ ποιεῖν τοσαῦτα.

C

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΔ'.

Περὶ τοῦ πάσχειν.

Τὸ δὲ πάσχειν, ἐπεὶ οὐκ ἐστὶν ἕτερον παρὰ τὸ ποιεῖν τῷ ὑποκειμένῳ, κἂν τὸ εἶναι αὐτοῖς διάφορον, σχεδόν τι τὰ προειρημένα εἶδη τε καὶ ἴδια οικειώσεται· ὅτι δὲ ταυτὸ ἐστὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν, κἂν τὸ εἶναι διάφορον (24), δῆλον· μία γὰρ οὐσα ἡ κινήσις μετὰ μὲν τοῦ ποιοῦντος λέγεται ποιεῖν, μετὰ δὲ τοῦ πάσχοντος λέγεται πάσχειν. Ἔστι δὲ ἴδιον αὐτοῦ τὸ ἀποτελεῖσθαι ἀπὸ τε τῆς παθήσεως καὶ ἐν ᾧ ἡ πάθησις· μάλιστα δὲ ἐστὶ τοῦτο ἴδιον αὐτοῦ· διὸ καὶ ἀντιστρέφει (25).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΕ'.

Περὶ τοῦ ποῦ.

α'. Ποῦ τοίνυν ἐστὶ τὸ ἐν τόπῳ εἶναι. Διαρείται:

NOTÆ.

δὲ ἴδια δύο· ἐν μὲν τὸ ἐπιδέχεσθαι ἐναντιότητα· ἐπομεν δὲ ἐπιδέχεσθαι τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ἐναντίωσιν, οὐχ ὅτι τὸ ποιεῖν τῷ πάσχειν ἐστὶν ἐναντίον, ἢ τὸ πάσχειν τῷ ποιεῖν, ἀλλ' ὅτι τῷ πάσχειν ἐστὶ τι ἐναντίον, οὐ τὸ ποιεῖν δὲ, καὶ τῷ ποιεῖν ἐστὶν ἐναντίον, οὐ τὸ πάσχειν (δέ)· ὅσον ἐπειδὴ τὸ ψύχειν ἐστὶ ποιεῖν, οὐκ ἐστὶν ἐναντίον τῷ ψύχεσθαι, πάσχειν ὑπάρχον (ἢ ὑπάρχοντι) ἀλλὰ τῷ, θερμαίνειν· καὶ τὸ ψύχεσθαι πάσχειν (ὄν) οὐκ ἐστὶν αὐτῷ ἐναντίον τὸ ψύχειν, ἀλλὰ τὸ θερμαίνεισθαι· δεύτερον δὲ ἴδιον τὸ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον θερμαίνειν γὰρ μᾶλλον καὶ ἧττον λέγεται, καὶ θερμαίνεισθαι μᾶλλον καὶ ἧττον λέγεται.

δὲ πρῶτως εἰς εἶδη ἕξ, εἰς τε τὸ ἄνω εἶναι καὶ κάτω, δεξιᾶ τε καὶ ἀριστερᾶ, ἐμπροσθεν καὶ ὀπισθεν· ἕκαστον δὲ τούτων ἢ πόρῳ ἐστὶν ἢ ἐγγύς· ἔτι δὲ ἢ ἐν πρῶτῳ ἢ ἐν δευτέρῳ· λέγω δὲ ἐν πρῶτῳ μὲν εἶναι τὸ σῶμα, ὅταν ἐν ἴσῳ τόπῳ αὐτοῦ ἦ, καὶ μὴ ἐν μείζονι περιεχόμενον· ἐν δευτέρῳ δὲ, ὅταν ἐν μείζονι· καθὼ φαμεν εἰ τύχοι τὸν Σωκράτην ἐν τῇ οἰκίᾳ εἶναι ἢ ἐν τῇ πόλει. Ἐτι τοῦ ποῦ ἰδικῶς λαμβανομένου τὸ μὲν αὐτοῦ φύσει λέγεται, ὅπερ τὸ αὐτὸ ἀεὶ νοεῖται, οἷον τὸ τὸν οὐρανὸν ἄνω εἶναι (δὲ γὰρ τόπος αὐτοῦ πρὸς ἕν γέ τι τεταγμένος (26) κάτω λέγεται μόνον, λέγω δὲ πρὸς τὸν τῆς γῆς μόνον τόπον)· ἢ οὐ φύσει, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, ὡς τὸ ζῶον ἄνω λέγεσθαι κατὰ τὴν τοῦ οἴκου ὀροφήν· δύναται γὰρ ταῦτα (27) καὶ ἄνω λέγεσθαι καὶ κάτω, πρὸς ἄλλο μέντοι καὶ ἄλλο λαμβανόμενα.

A supra esse dicitur quia est in tecto domus. Possunt enim hæc et supra et infra esse dici, ad aliud tamen et aliud sumpta.

β'. Ἐστι δὲ ἴδια τοῦ ποῦ τὸν ἀριθμὸν τρία· ἐν μὲν τὸ προσσημαίνειν (28) τόπον· τὸ γὰρ ἄνω εἶναι ἐστὶ μὲν κυρίως τοῦ (29) ποῦ εἶναι, προσσημαίνει δὲ τόπον τινὰ, λέγω δὲ τὴν ἄνω τόπον· παντὶ δὲ τῷ εἶδει ὑπάρχει τοῦτο τὸ ἴδιον· δεύτερον δὲ τὸ προσσημαίνειν σχέσιν τοπικὴν· διττὴ δὲ ἡ τοπικὴ σχέση· ἢ τε γὰρ ἐμπεριόχῃ (30) τοῦ σώματος, καθ' ἣν ἐμπεριέχεσθαι λέγεται, σχέσιν· ἢ ἐπὶ τοπικῆς, καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ τόπου, καθ' ἣν περιέχειν λέγεται τὸ σῶμα, ὁμοίως· διττῆς οὖν, ὡς εἴρηται, τῆς τοπικῆς λαμβανομένης σχέσεως ἀμφοτέρω μὲν ταῦτα προσσημαίνοντα ἐπὶ τῆς [τοῦ] ποῦ κατηγορίας· μᾶλλον δὲ τὴν ἐμπεριόχην προσσημαίνειν εἰκοθεν ἢ τὴν περιοχὴν· πρῶτως γὰρ τὴν ἐμπεριόχην προσσημαίνει· συσσημαίνεται δὲ ταύτῃ καὶ ἡ περιοχὴ· καὶ τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον παντὶ ὑπάρχει τῷ ποῦ καὶ οὐδεμιᾷ ἄλλῃ τῶν λοιπῶν ἑννέα κατηγοριῶν παρὰ ταύτην. Τρίτον ἴδιον τὸ θέσιν τινὰ ἀχωρίστως παρακολουθεῖν αὐτῷ· τῷ γὰρ ὄντι ποῦ πάντως ἔπεται θέσις τις; οἷον τῷ ὄντι ἄνω ἢ (31) ὠδὶ ἔχειν τὴν θέσιν τῶν μορίων ἢ καὶ τοῦ ὄλου ἢ ὠδὶ· καὶ τῷ ὄντι κάτω ὁμοίως· παραπλησίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ὥστε εἴη ἂν παρακολουθοῦν παντὶ τῷ ποῦ τοῦτο τὸ ἴδιον. Τέταρτον ἴδιον τὸ εἶναι αὐτὸ ἀποτελεσμα σῶματος καὶ τόπου τοῦ περιέχοντος αὐτό· τότε γὰρ ἄνω εἶναι ἀπετελέσθη ἀπὸ τε τοῦ ἄνω τόπου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ σώματος· καὶ τὸ κάτω ὁσούτως· παραπλησίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Μὴ λανθανέτω δὲ ἡμᾶς (32), ὅτι τοῦ ἄνω τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ τόπου μόνου λαμβάνεται καὶ ἔστι τῶν πρὸς τι· τὸ δὲ τὸ ἐν τόπῳ, καὶ ἔστιν ὑπὸ τὴν [τοῦ] ποῦ κατηγορίαν· τοῦτο δὲ καὶ πλατύτερον διηκούσατε· καὶ τὸ νῦν δὲ ἴδιον παντὶ τῷ εἶδει ὑπάρχει καὶ μόνῳ καὶ ἀεὶ, διὸ καὶ ἀντιστρέφει· πλειόνων δὲ ὄντων τῶν κατὰ ἀπόφασιν ἰδίων, λέγω δὲ τοῦ μὴ ἐπιδέχεσθαι ἐναντιότητα καὶ τοῦ μὴ ἔχειν ἐναντίον, καὶ τοῦ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἤτ-

A in species sex, videlicet in supra esse et infra esse, ad dexteram et ad laevam, ante et retro (ante aliquid et a tergo alicujus); unumquodque verò eorum aut procul (eminus) aut prope (cominus) est. Præterea est vel in primo vel in secundo; dico autem in primo esse corpus, quando in loco est ipsi æquali, nec in majori et ampliori contentum; in secundo vero, quando in ampliori, secundum quod dicimus, exempli gratia, Socratem in domo esse vel in urbe. Adhuc ubi proprie et seorsim per se sumptum vel secundum naturam dicitur, quod eodem semper modo intelligitur, velut si dicas, cælum esse supra; locus enim ejus ad unum quidem aliquid ordinatus infra duntaxat dicitur esse; dico autem ad terræ solum locum; vel non secundum

B naturam, verum secundum accidens; v. g. animal enim hæc et supra et infra esse dici, ad aliud tamen et aliud sumpta.

2. Habet autem ubi proprietates numero tres. Quarum prima est, quod locum adsignificat; nam supra esse proprie est alicubi esse, ad Ubi spectat; adsignificat verum locum quemdam, videlicet locum supernum. Omni vero ejus speciei hæc proprietas convenit. Altera proprietas est, quod consignificat habitudinem localem. Duplex vero est habitudo localis: nam et extensio corporis secundum quam corpus contineri et includi a loco dicitur, habitudo localis fuerit, et similiter loci ambitus secundum quem dicitur corpus continere. Cum igitur, ut dictum est, dupliciter habitudo localis sumatur, utrumque hoc per categoriam τοῦ ubi significatur; magis vero significare videtur extensionem contentam quam ambitum continentem. Primario enim extensionem contentam significat; consignificatur autem una cum illa etiam ambitus continens. Hæc vero proprietas omni convenit τῷ ubi et præter hanc nulli alteri ex reliquis novem categoriis. Tertia proprietas est, quod ipsum positio quædam seu situs inseparabiliter sequitur; omnino enim id quod vere est alicubi ubi, sequitur quædam positio; veluti id quod superius est vel hoc vel alio modo habere positionem partium vel etiam totius; sicque pariter et id quod est inferius; similiter autem in cæteris. Unde omne ubi ejusmodi proprietates consequitur. Quarta proprietas est, quod est ipsum effectus corporis et loci corpus continentis; nam superius esse efficitur ac resultat ex loco superiori et ex corpore quod in eo est; similiter quoque esse inferius; idem dicatur de reliquis. Ne vero nos lateat, supra superius quidem aliud sumi de loco solo et ex relatis ad aliquid esse, aliud autem in loco et cadere sub categoriam τοῦ ubi. Hoc vero jam fusius audivistis. Hæc vero, de qua nunc agimus, proprietas

NOTÆ.

(26) Cod. τεταγμένον.

(27) Fort. τὰ αὐτὰ s. ταῦτά.

(28) Fort. προσσημαίνειν, consignificare, adsignificare, non præsignificare.

(29) Vat. τό.

(30) Catif. ἐν περιοχῇ.

(31) Catif. Ap. ἢ.

(32) Fort. ὑμᾶς, ut alibi et in sequentibus.

omni speciei convenit et soli et semper ; unde et A
convertitur. Cum vero plures sint ejusdem nega-
tivæ proprietates, videlicet quod non recipit con-
trarietatem et non habet contrarium, quod non
admittit magis et minus, quod non dicitur simile
quæ dictæ et reptæ sunt, acquiescere oportebit
student.

QUÆSTIO CXLVI [Coisl. CLXXXI].

De eo quod est situm esse.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

1. Situm esse est in eo, quod partes ad invicem
simum aliquem (positionem quamdam) habent. Situs vero alius non est compositus, qui proprie
etiam status (statio) appellatur, alius vero ex di-
versis est, veluti reclinatio et sessio ; si vero hoc,
etiam *simum esse* vel ex situ haud composito vel ex
composito effectum est. Præterea situs alius so-
larum partium est et non totius, velut raritas et
condensatio, asperitas et lævitas ; alius vero totius
duntaxat, ut reclinatio et sessio (neque enim pars
dicitur sedere vel reclinata esse, sed totum) ; alius
rursum et totius et partium est, veluti statio proprie
dicta, quæ est rectitudo ac recta positio tum par-
tium tum totius. Attamen id quod situm est vel
omnino erectum est et dicitur stare, vel hac
erectum, illa vero parte reclinatum, et dicitur se-
dere ; hæc ergo species fuerint ejus quod est situm
esse : reclinatum esse, stare atque sedere, attamen non hæc tantum, verum etiam alia infinita ;
protinus, v. gr., rarum et densum et similia, quæ
sita esse dicuntur, neque stare neque reclinata esse
vel sedere dicuntur ; attamen et hæc sub illam
speciem hujus categoriæ cadere videntur, quæ si-
tum partium ad invicem, non vero totius positionem
ostendit. Quod autem raritas et condensatio ac si-
milia haud sint totius positiones, ex eo liquet, quod
unius ejusdemque totius duo situs statui haud pos-
sunt ; in uno vero eodemque tum raritas tum statio
reperiuntur. Quemadmodum vero omnes partes pro-
prium possunt habere figuram præter eam, quam
habet totum, ita eadem et proprium situm habere
possunt, præter eum quem habet totum. Eorum
vero quæ situm habent, alia natura eundem sor-
tita sunt, veluti rarum et densum ; alia arbitrio,
e. gr., hominem sedere ; alia arte, e. gr. ; statuum
delapsam hac ratione jacere.

2. Proprium vero est ejus, quod situm est, de-
nominative a situ (seu positione) dici. A ses-
sione enim dicitur sedere, et a statione stare, et a
reclinatione reclinatum esse, atque in aliis simili-
ter. Quare et in quibus positionum non sunt nomina,
neque specierum jacendi nomen adest. Etenim
huic tali configurationi, verbi gratia cornicis aut
alterius cujusquam avis nullum exstat nomen, quia
nec huic tali positioni exstat nomen ; qua in re
nec auspices nobis refragabuntur. Dantes enim ni-
mio studio figuris animalium nomina vel etiam
positionum nomina prius assignant, vel a nobis

τον, καὶ τοῦ μὴ ὁμοιον καὶ ἀνόμοιον λέγεσθαι, καὶ
ἄλλων ἀπειρων τοῖς καταφατικῶς ῥηθεῖσι τε καὶ
ἐξευρεθεῖσιν ἀρκεῖσθαι δεήσει τὸ ἀφιλόσοφόν τε καὶ
περιττὸν ὑπεκκλίνουσιν.

et dissimile, aliæque infinitæ, hisce affirmativis,
eos qui minus philosophica ac superflua evitare
student.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΜΓ΄.

Περὶ τοῦ κείσθαι.

α'. Κεῖσθαι δὲ ἐστὶ τὸ θέσιν τινὰ πρὸς ἄλληλα ἔχειν
τὰ μόρια · τῆς δὲ θέσεως ἡ μὲν ἐστὶν ἀσύνθετος, ἥτις
κυρίως λέγεται καὶ στάσις, ἡ δὲ ἐκ διαφόρων, ὡς ἡ
ἀνάκλισις καὶ ἡ καθέδρα · εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ κεί-
σθαι ἄρα ἡ ἀσυνθέτου θέσεως ἀπετελέσθη ἢ ἐκ συν-
τεθειμένης. Ἐστὶ δὲ τῆς θέσεως ἡ μὲν ἐστὶ τῶν με-
ρῶν μόνων καὶ οὐ τοῦ ὅλου, ὡς ἡ μάνωσις καὶ ἡ
πύκνωσις, ἢ τε τραχύτης καὶ ἡ λειότης · ἡ δὲ τοῦ
ὅλου μόνου, ὡς ἡ ἀνάκλισις καὶ ἡ καθέδρα (οὐ γὰρ τὸ
μέρος λέγεται καθέζεσθαι ἢ ἀνακεκλίσθαι, ἀλλὰ τὸ
ὅλον) ἢ δὲ τοῦ τε ὅλου καὶ τῶν μερῶν, ὡς ἡ κυρίως
λεγομένη στάσις, ἥτις ἐστὶν ὀρθότης καὶ τῶν μερῶν
καὶ τοῦ ὅλου · καὶ μέντοι τὸ κείμενον ἢ πάντη ὠρ-
θῶται καὶ λέγεται ἴστασθαι, ἢ πῆ μὲν ὠρθῶται, πῆ
δὲ κέκλιται, καὶ λέγεται καθῆσθαι · καὶ εἴη ἂν εἶδη
ταῦτα τοῦ κείσθαι · τὸ ἀνακεκλίσθαι, τὸ ἐστάναι καὶ
τὸ καθῆσθαι · οὐ μόνον δὲ ταῦτα ἂν εἴη εἶδη τοῦ
κείσθαι, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἄπειρα · αὐτίκα γοῦν τὸ μα-
νὸν καὶ πυκνὸν καὶ τὰ ὅμοια κείσθαι λεγόμενα οὔτε
ἴστασθαι λέγονται, οὔτε ἀνακεκλίσθαι ἢ καθέζεσθαι ·
εἴη δ' ἂν ταῦτα ὑπ' ἐκεῖνο τοῦ κείσθαι, ὃ τῆν τῶν
μερῶν μόνον πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' οὐχὶ τῆν τοῦ ὅλου
θέσιν ὑποφαίνει · ὅτι δὲ ἡ μάνωσις καὶ ἡ πύκνωσις
καὶ τὰ ὅμοια οὐκ εἰσὶ τοῦ ὅλου θέσεις, δῆλον ἐκ τοῦ
μὴ ἐνδέχεσθαι δύο θέσεις εἶναι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς
ὅλου, εὐρίσκουσι δὲ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τῆν τε
μάνωσιν καὶ τὸ ἐστάναι · ὥσπερ δὲ ἐνδέχεται πάντα
τὰ μέρη ἔχειν ἴδιον σχῆμα παρὰ τὸ τοῦ ὅλου, οὕτως
ἐνδέχεται ἔχειν αὐτὰ καὶ ἴδιαν θέσιν παρὰ τῆν τοῦ
ὅλου · τῶν δὲ κειμένων τὰ μὲν φύσει ἔσχε τὸ κεί-
σθαι, ὡς τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνόν ! τὰ δὲ προαιρέσει
ὡς τὸ τὸν ἀνθρώπον καθέζεσθαι · τὰ δὲ τέχνη, ὡς τὸ
τὸν ἀνδριάντα ἴστασθαι · τὰ δὲ τύχη, ὡς τόνδε τὸν
λίθον πεσόντα ὦδι κείσθαι.

stare ; alia fortuna seu casu, e. gr., talem lapidem

β'. Ἐστὶ δὲ ἴδιον τοῦ κείσθαι το παρωνύμως ἀπὸ
τῆς θέσεως λέγεσθαι · ἀπὸ τε γὰρ τῆς καθέδρας τὸ
καθέζεσθαι λέγεται, καὶ ἀπὸ τῆς στάσεως τὸ ἴστα-
σθαι, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνακλίσεως τὸ ἀνακεκλίσθαι · καὶ
ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως · διὸ καὶ ἐν οἷς τῶν θέσεων
μὴ ἐστὶν ὀνόματα, οὐδὲ τῶν εἰδῶν τοῦ κείσθαι ἐστὶν
ὄνομα · καὶ γὰρ τῷ τοιῶδες σχηματισμῷ εἰ τύχη τῆς
κορώνης ἢ ἄλλου τινὸς οὐκ ἐστὶν ὄνομα διὰ τὸ μὴ
τῆς τοιαύτης θέσεως ὄνομα εἶναι καὶ οἰωνοσκοπῶν
ἡμῖν οὐ διενεχθήσονται παιδεις · διδόντες γὰρ ἐκ
πολλῆς φιλοτιμίας τοῖς σχήμασι τῶν ζώων ὀνόματα
ἢ καὶ τῶν θέσεων προδεδωκασιν ἢ λαβεῖν εἰσὶ παρ'

ἡμῶν ἔνοχοι· ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐν ἄλλοις. Δεύτερον δὲ ἴδιον τοῦ κείσθαι τὸ ὁμοίως λέγεσθαι κατ' αὐτό· ὁμοίως γὰρ καθῆσθαι λέγομεν καὶ ἀνομοίως, καὶ ἀνακεκλίσθαι ὁμοίως καὶ ἀνομοίως. Τρίτον ἴδιον τὸ τὰ ἀναγόμενα ὑπ' αὐτὴν μὴ κατὰ τὸν αὐτὸν ἀνάγεσθαι τρόπον· τὸ μὲν γὰρ καθῆσθαι πρῶτως ἀνάγεται ὑπὸ τὸ κείσθαι καὶ ἔστι κυρίως κείσθαι· τὸ δὲ καθεζόμενον ὑπὸ τὸ κείσθαι λέγεται ἀνάγεσθαι, ὅτι ὑπὸ τὸ κείμενον ἀνάγεται πρῶτως, ὅπερ ἔστι σύστοιχον τῷ κείσθαι· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἰστάμενον καὶ τὸ ἀνακεκλιμένον ὑπὸ τὸ κείσθαι λέγονται ἀνάγεσθαι, ὅτι ὑπὸ τὸ σύστοιχον αὐτοῦ πρῶτως ἀνάγονται· καὶ δῆλον κἀντεῦθεν, ὃ καὶ προείρηται, ὅτι αἱ κατηγορίαι οὐ πάντως κατηγοροῦνται ὡς τὰ γένη. Τέταρτον ἴδιον τοῦ κείσθαι τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι αὐτὸ τῆς θέσεως καὶ οὐ ἔστιν ἡ θέσις· καὶ εἴη ἂν κυρίως ἴδιον ὅτι καὶ ἀντιστρέφει· ὅπερ γὰρ ἔστι κείσθαι, ἀπὸ τε τῆς θέσεως καὶ οὐ ἔστιν ἡ θέσις ἀπετελέσθη· καὶ ὅπερ ἔστι ταῦτα, κείσθαι ἔστι. Καὶ περὶ μὲν τῆς θέσεως ταῦτα· τὰ δὲ κατὰ ἀπόφασιν ἴδια πλεισταῖα γε ὄντα καὶ οὐκ ἐπὶ πολὺ χρήσιμα, ἄλλως τε δὲ καὶ εὐπόριστα κἀνθάδε παραλελειφθω.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PMZ'.

Περὶ τοῦ πτετέ.

Nunc primum edita a D. Hergenoether.

Ποτέ δὲ ἔστι τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι. Εἶδη δὲ αὐτοῦ τσαυτά, ὅσα ὑποτίθεται τις εἶναι καὶ τοῦ χρόνου· εἰ μὲν γὰρ συναριθμῆι τις καὶ τὸ νῦν, ἔστι τρία· εἰ δὲ μὴ, ὅπερ καὶ ἀληθές, δύο· τό τε ἐν παρεληλυθότι εἶναι καὶ ἐν μέλλοντι. Ἐτι τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι λεγόμενον ἢ ἐν πρώτῳ εἶναι λέγεται ἢ ἐν δευτέρῳ· καὶ ἐν πρώτῳ, ὅταν ὁ χρόνος μὴ ἔστι μείζων μῆτε ἐλάττων τῆς κινήσεως τοῦ λεγομένου ἐν αὐτῷ εἶναι· ἐν δευτέρῳ δὲ, ὅταν ἢ μείζων καὶ ὑπερκετεινόμενος τῆς κινήσεως· καθὸ φαμεν εἰ τύχοι ἐν τῇ χθὲς ἡμέρᾳ τόνδε γεγεννησθαι, μὴ ὅλης τῆς χθὲς ἡμέρας παραταθείσης τῇ γεννήσει αὐτοῦ, ἀλλὰ βραχέος μὲν τινος διαστήματος αὐτῇ συμμετρηθέντος, τοῦ δὲ ἄλλου χρόνου ὑπερταθέντος. Ἐτι τοῦ ποτέ τὸ μὲν ἔστιν ὠρισμένον, τὸ δὲ οὐ· ὠρισμένον μὲν, ὡς τὸ χθὲς, σήμερον, αὔριον, πέρυσσι, καὶ τὰ ὅμοια· ἀόριστον δὲ ὡς τὸ πάλαι, πρόπαλαι, ἄρτι, μετὰ τάδε· εἴη δ' ἂν καὶ ταῦτα τοῦ ποτέ, λέγω δὴ τὸ ὅτε καὶ τὸ τότε καὶ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον, καὶ ἅμα καὶ ἥδη καὶ βραδὺ καὶ ταχὺ. Εἶδέναι δὲ χρῆ, ὅτι τὸ χθὲς, σήμερον, αὔριον, καὶ τὰ ὅμοια, ὁμώνυμά ἐστι· πῆ μὲν γὰρ χρόνον μόνον σημαίνει καὶ ἔστιν εἶδη τοῦ χρόνου, πῆ δὲ τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι τι καὶ ἔστιν εἶδη τοῦ ποτέ· καὶ λέληθε τοῦτο καὶ τῶν πάλαι δοξάντων φιλοσοφῆσαι οὐκ ὀλίγους. Ἰπάρχει δὲ τῷ ποτέ μάλιστα τὸ προσσημαίνειν χρόνον· ἔτι δὲ ἴδιον αὐτοῦ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι χρόνου καὶ τῶν ὑπὸ χρόνον· ἐν τῇ πρὸς ἄλλα (γὰρ τούτων) ποιᾷ σχέσει λαμβάνει τὴν ὑπαρξιν· εἴη δ' ἂν αὐτῷ μάλιστα τοῦτο τὸ ἴδιον· μόνῳ τε γὰρ ὑπάρχει καὶ ἀντικατηγορεῖται. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ποτέ τσαυτά τοῦτο τὸ κἀνταῦθα,

A mutuari coguntur. Verum de his alibi. Secunda proprietas : similiter dici ac dissimiliter. Dicimus enim similiter sedere ac dissimiliter, et discumbere similiter atque dissimiliter. Tertia proprietas, quod quæ ad istud prædicamentum reducuntur, non eodem reducuntur modo. Sedere enim primo reducitur ad situm esse estque proprie jacere, seu situm esse ; sedens vero ad jacere dicitur reduci, quia adjacens primo reducitur, quod in eadem est serie, qua et jacere ; ita et stans et discumbens ad jacere dicuntur reduci, quia ad affine ejus primo reducuntur ; atque hinc etiam manifestum sit, quod et antea dictum fuit, prædicamenta non omnino prædicari ut genera. Quarta proprietas, ipsum esse effectum situs, et ejus cujus situs est ; quod etiam vere fuerit proprium ; nam et convertitur. Quod enim est jacere, et a situ et ab eo, cujus est situs, effectum est, et quod hæc habet, jacere est. Atque hæc de situ. Propria autem negativa, cum plurimæ sint nec multæ utilitatis, et cæteroquin facile colligi queant, hoc etiam loco omittimus.

QUÆSTIO CXLVII [Coisl. CLXXXII].

De quando seu de categoria temporis.

Quando est in tempore esse. Species porro ejus tot sunt, quot quis supponit et temporis esse species. Si quis enim et præsens momentum connumeret, erunt tres ; sin autem, quod et verum, duæ : præteritum et futurum. Item quod in tempore esse dicitur, aut in primo aut in secundo esse dicitur ; in primo, quando tempus nec majus esse nec minus motu ejus, quod dicitur in illo esse ; in secundo, quando majus sit magisque extensum, quam motus. Quo sensu dicimus, e. gr., hesterno die hunc hominem natum esse, cum non totus dies coextensus fuerit ejus nativitati, sed breve spatium illi commensum sit, reliquum vero tempus superextensum. Insuper quando aliud est definitum, aliud vero non : definitum, ut heri, hodie, cras, anno superiori, et his similia ; indefinitum, ut olium, jampridem, nuper, postmodum. Spectant item ad quando et hæc ; dum atque tum et prius, et posterius, et simul, et jam, et tandem, et cito. Sciendum porro, adverbia ista heri, hodie, cras et similia, æquivoca esse ; modo enim tempus solum significant, suntque temporis species ; modo significant aliquid esse in tempore, suntque species prædicamenti quando. Atque hoc latuit veterum non infimi nominis philosophorum haud paucos. Est autem huic prædicamento proprium maxime adsignificare tempus ; item effectum esse temporis et eorum quæ tempori subsunt. Hocque in certa quadam habitudine ad alia consistit, estque ipsi maxime proprium : Soli etenim inest et mutuo prædicatur. Verum et de quando hæc satis, omissis nimirum

παρλελειμμένων τῶν κατὰ ἀπόφασιν ἰδίων δι' ἃς A hæc quoque negativis proprietatibus ob causas jam αἰτία; προέφημεν (33).

dictas.

QUÆSTIO CXLVIII.

EDITORIS MONITUM.

Quæstio hæc locum Pauli *Galat.* v, 15 explanat, eumdem, quem jam quinquagesima quarta pertractatum vidimus. Ea nec in Coisliniano nec in Taurinensi codice invenitur. Quam cum in Italia iter peragentes utpote minoris pretii aliis nondum editis postponendam duxerimus et in propitiora tempora rejecerimus transcribendam, *ineditam* adhuc relinquere coacti sumus.

Initium ejusdem est in Vaticano codice f. 134, Εἰπὼν ὁ Παῦλος, οὗ ἡ γλῶσσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος; ἔργανον (*Dicens Paulus, cujus lingua sancti Spiritus instrumentum*); ἵνις vero: τὰ δὲ βιβλία, ὡς καὶ ἡ σὴ ἀρχιερατικὴ τελειότης; συνεπίσταται, μετὰ τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν δυνατὸν ζῆν, ἡ αἰχμαλωσία λάφυρον ἔθετο (*libros vero, sicut et tua novit pontificalis perfectio, una cum aliis, e quibus vitam agere potuissemus, captivitas sibi prædam rapuit*).

QUÆSTIO CXLIX [*Coisl. Taur. CIII*].

De vitæ termino.

Edita a Maio (*Novæ Collect. tomo I, p. 285 seq.; II, p. 685 ed. 1825.*)

Exstat inter opera S. Germani, hujus Patrolog. t. XCVIII, col. 90-125.

QUÆSTIO CL [*Coisl. CLX. Taur. CLIX*]. B

Quot fuerint Sibyllæ?

Edita a B. de Montfaucon (*Biblioth. Coisl., p. 347, 548.*)

Sibyllæ fuere decem, quarum primæ nomen erat Sambethæ: eam vero Chaldaeam fuisse narrant veteres; alii potius Hebræam, quæ unius ex filiis Noe uxor fuit atque una cum illo et aliis in arcam ingressa sit. Hanc vero ea, quæ ad turris ædificationem spectabant, vaticinatam dicunt, necnon ea, quæ acciderunt iis qui in tale ausum prorupere; oracula vero fuisse Hebraica lingua, utpote quæ ante divisionem linguarum fuerit; quin etiam Alexandri Macedonis gesta prædixisse, cujus quoque mentionem facit Nicanor, is qui Alexandri vitam scripsit. Secunda vero Libyssa, cujus meminit in *Lamiæ* prologo Euripides: nomen autem ejus non plane declarant. Tertia Delphis nata est, cujus historiam memoravit Chrysippus. Quarta Italica, quæ in solitudine Italiæ commorata est. Quinta Erythræa, quæ belli Trojani eventa prænuntiavit, de qua loquitur Apollodorus Erythræus. Sexta est Samia, cujus nomen proprium aiunt esse Pytho. Septima Cymæa vel Cumæa genere, nomine autem Amalthea; alii Erophilam vocant, apud quosdam vero hanc appellationem sortita est *Taraxandra*. Virgilius porro poeta Romanus Deiphoben eam nuncupat. Octava est Hellespontia, quæ in vico Marmiso orta est, prope oppidum Gergetionem, qui vicus olim in termino Trojæ fuit. Nona Phrygia. Decima Tigurtia genere, nomine autem Abunæa. Has dicunt mentis impotes futura vaticinatas esse; cum autem earum oracula excipientes scripto tradebant, cum non possent illa perire et sine lapsu

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝ.

Πόσαι Σιδύλλαι γεγόνασι;

Σιδύλλαι μὲν γεγόνασι δέκα, ὧν πρώτη ὄνομα Σαμβήθη, Χαλδαίαν δὲ φασιν αὐτὴν οἱ παλαιοὶ λόγοι. οἱ δὲ μᾶλλον Ἑβραίων· καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς παῖδων τοῦ Νῶε εἰς γυναῖκα ἀρμοσθῆναι καὶ συνεισελεθῆναι αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἐν τῇ κιβωτῷ. Ταύτην καὶ τὰ περὶ τῆς ἔκφυγῆς χρησιμώδησαι φασί, καὶ ὅσα τοῖς τοῦτο συνέθη τολμήσασιν· χρησιμώδησαι δὲ πρὸς τῆς διαιρέσεως τῶν γλωσσῶν γεγεννημένην γλῶσσην φασὶ τὰ χρησιμώδηθέντα τῇ Ἑβραϊκῇ· οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα προειπεῖν, ἧς καὶ μνήμην Νικάνωρ ὁ τὸν Ἀλέξανδρου βίον ἀναγράφας πεποίηκεν. Δευτέρα δὲ Λίβυσσα, ἧς μνήμην ἐποίησατο ἐν τῷ τῆς Λαμίας προλόγῳ Εὐριπίδης ὄνομα δὲ αὐτῆς οὐ πάνυ σαφηνίζουσιν. Τρίτη Δελφίς, ἡ ἐν Δελφοῖς τεχθεῖσα, περὶ ἧς ἱστορήσε Χρυσίππος. Τετάρτη Ἰταλική, ἡ ἐν ἔρημῷ τῆς Ἰταλίας τὴν διατριβὴν ἵλαουσα. Πέμπτη ἡ Ἐρυθραία, ἧς καὶ τὰ κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον συνενεχθέντα προηγόρευσε, περὶ ἧς Ἀπολλόδωρος ὁ Ἐρυθραῖος διεξέρχεται. Ἑκτη ἡ Σαμία, ἧς τὸ κύριον ὄνομα Φωτὴ φασί. Ἑβδομή ἡ Κυμαία μὲν γένος, ὄνομα δὲ Ἀμάθεια· οἱ δὲ Ἐρωφίλην φασί· παρὰ τισὶ δὲ κληθῆσιν ἠνέγκατο *Ταραξάνδρα*. Βιργίλιος δὲ ὁ Ῥωμαίων ποιητῆς Δημόδοκον αὐτὴν ὀνομάζει. Ὀγδόη ἡ Ἑλλησποντία, ἧς ἐν κόμῃ Μαρμισῶ τὴν γένεσιν ἔσχεν περὶ τὴν πολλήν γε Γεργετιῶνα· ὅπως τὴν ἐνορίαν δὲ αὐτὴ ποτὲ τῆς Τροίας ἐτύγγαζεν. Ἐνάτη ἡ Φρυγία. Ἐπὶ πᾶσι δεκάτῃ, ἡ Τιγούρτια μὲν γένος, ὄνομα δὲ Ἀβουναία. Ταύτας φασὶ τῶν φρενῶν ἐξισταμένας τὰ μέλλοντα χρησιμώδησαι· τῶν ὑπολαμβα-

NOTÆ.

(33) De categoria ultima, quæ est το ἔχειν, nihil habet Photius. Pertractatur apud Arist. c. ult. 15 (c. 12 p. 24 ed. Paris 1848).

νότων δὲ γραφῆ τούς χρησμούς, οὐκ ἐχόντων σοφίαν ἢ χρησιμολογούμενα γράφειν ἀπταιστως; ἄλλως τε δὲ καὶ τῷ τάχει τῆς φορᾶς τῶν λόγων οὐκ ἐχόντων καθυπερηγουμένας τὰς χεῖρας, συμβῆναι πολλοὺς τῶν χρησιμῶν εἰς χωλιάμβους διαπεσεῖν καὶ μηκέτι τυχεῖν διορθώσεως. Ἄτε δὴ τῶν μὲν χρησιμῶν γυναικῶν ἐν ἐκστάσει καθεστῶτων ἐπειδὴν τὴν ὑπαρξίν προηγόρευον τῶν μελλόντων πεπαυμένων δὲ τοῦ χρησιμολογεῖν μηδαμῶς ἀσθησῖν ἐχόντων μήτε ὧν ἔλεγον, μήτε τί ἂν βούλοιντο τὰ κεχρησμημένα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΑ'.

Περὶ τῶν χρήσεων τῶν ἔξω ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Γρῆσιν εὐρισκομένων.

Edita a Maio (Nov. Coll., t. IX, p. 101, 102.

Ἰούδας μὲν οὖν ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ ἐκ τῶν λεγομένων ἀποκρύφων Μωϋσέως ταύτην προάγει τὴν χρεῖαν. Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος ὅτε τῷ διαθόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωϋσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν· « Ἐπιτιμῆσαι σοι Κύριος. » Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ τῶν Ἐνῶχ ἀποκρύφων ἐτέρως μνημονεύει τοιαύτης· « Ἰδοὺ ἦλθε Κύριος ἐν ἀγίοις μυριάδιαι αὐτοῦ ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐλέγξει πάντας τοὺς ἀσεβεῖς περὶ πάντων ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν ὧν ἠσέθησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἀμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς. » Λουκᾶς δὲ ἐν ταῖς ἀποστόλων Πράξεσιν τὸν μακάριον εἰσάγει Παῦλον ἐκ τῶν τοῦ Ἀράτου ἡρωϊκῶν στίχων μέρος τι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐν τῷ διαλέγεσθαι προκομίζοντα ἐν οἷς φησιν, « Ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήχασιν· τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. » Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ προφήτου Ἠλίου ἀποκρύφων ταύτης μνημονεύει τῆς φωνῆς· « Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ δημῶδους τιπὸς λακωνικῆς μέμνηται παροιμίας, ἣν καὶ προλαβὼν Ἠσαίας ὁ προφήτης ἐν τοῖς ἑαυτοῦ κατατάττει λόγοις· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐρον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Ἐτι δὲ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ, Μενάνδρου τοῦ κωμικοῦ, γνώμας δὲ αὐτὸς ἀναγράφεται ἀρχαίων τινῶν, μέμνηται λέγων οὕτως· « Φθειρῶσιν ἦθη χρηστὰ ὀμίλαι κακαί· καὶ ἐξῆς· Καὶ μὴν καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐκ τῶν Μωϋσέως ἀποκρύφων κέχρηται τῇ λεγούτῃ φωνῇ· « Οὐτε περιτομή τι ἰσχύει, οὐτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις· καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχησοῦσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ. » Ἄλλα καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφρασίους ἐκ τῶν λεγομένων Ἰερεμίου ἀποκρύφων· « Ἐγείρα· ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἐπιφάσει σοι Χριστός. » Καὶ ἐν τῇ πρὸς Τίτον δὲ Ἐπιστολῇ Ἐπιμενίδου τε τοῦ μάντεως κρητοῦ καταλέγει τὸν χρησμὸν, οὗ καὶ Καλλιμαχος μέμνηται ἐν τῇ ἰδίᾳ ποιήσει· Εἰπὲν τις ἐξ αὐτῶν προφήτης· Κρήτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί· Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής.

A describere, cumque alias velocitati dictorum pares non haberent manus, hinc accidisse, ut multa oracula in choliambos deflecterent, nec possent ulterius emendari. Quia nimirum cum mulieres illæ vaticinantes in prænuntiandis futuris mentis non compotes essent, postquam vaticinandi finem fecerant, nullum eorum quæ dixerant sensum habebant, neque quid sibi vellent oracula sciebant.

QUÆSTIO CLI [Coisl. CLXXXIII, Taug. CLXXII].
De profanorum auctorum testimoniiis autæ in sacris Litteris allegantur.

Judas quidem apostolus, in sua Epistola, ex libris apocryphis Moysi attributis hunc affert locum : « Michael archangelus cum diabolo disputans altercatur de Moysi corpore, non est ausus judicium inferre blasphemix, sed dicit : Imperet tibi Dominus. » In eadem Epistola, ex libris apocryphis Enoch, alium hujusmodi locum memorat : « Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis facere judicium contra omnes et arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum quibus impie egerunt, et de omnibus duris quæ locuti sunt contra Deum impij peccatores. » Lucas autem, in Actibus apostolorum, beatum adducit Paulum ex heroicis versibus Arati locum quemdam ad Athenienses in sermone afferentem, in quibus dicit : « Sicut et quidam poetarum vestrorum dixerunt ; Ipsius et genus sumus. » Beatus autem Paulus, in Epistola ad Corinthios ex libris apocryphis prophetæ Eliæ attributis hunc locum memorat : « Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus illis qui diligunt illum. » In eadem Epistola, aliquod vulgare et laconicum proverbium memorat, quod et proferens Isaias propheta in suis sermonibus disponit : « Manducemus et bibamus, cras enim moriemur. » In eadem etiam Epistola, Menandrum comicum qui quidem sententias aliquorum veterum consignat, memorat sic loquendo : « Corrumpunt mores bonos colloquia mala, » et cætera. Et quidem in Epistola ad Galatas, ex libris apocryphis Moyses utitur his verbis : « Neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura ; et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos et misericordia et super Israel Dei. » Sed et in Epistola ad Ephesios, ex libris apocryphis Jeremiæ : « Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis et illuminabit te Christus. » Et in Epistola ad Titum, Epimenidæ, vatis Cretensis, prophetiam narrat, de qua etiam mentionem facit Callimachus in suo poemate. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta : « Cretenses semper mendaces, malæ bestix, ventres pigri ; testimonium hic verum est. »

QUÆSTIO CLII [Coisl. CXLI. Taur. CLX]. A

Cur sacræ Litteræ obscuræ sint.

Edita a Maio (Nov. Coll., t. I, p. 170, 171).

Multis de causis sacræ Litteræ obscuritate laborant. I. Quia omnis lingua in aliam conversa, positionem suam amittit. II. Quia synonymæ Hebræorum voces non satis ab interpretibus intellectæ fuerunt: veluti apud Græcos *καλος*, cuius pro diversitate accentus significatio variat: item *ορος*, et similia. Nam *καλός* oxytonum significat formosum, decentem, virtutis studiosum, utilem. *Κάλος* paroxytonum rudentem navis significat. Rursus *ορος* paroxytonum vel est definitio alicujus rei, vel (*ὄρος*) collis celsusve locus: oxytonum autem *ὄρος* pars aquosa lactis est. III. Nonnulla sunt Hebraica vocabula, quæ pro sua natura cum Græci interpretari non possent, intacta reliquerunt, cujusmodi est apud Jeremiam *carcer sinoch*. IV. Interpunctio item sæpe parit obscuritatem, ut: boni erunt incolæ terræ; nisi scilicet interpungamus post *boni*. V. Accentus quoque varietatem facit: veluti ἀρχή σοφίας initium sapientiæ, quære sapientiam; nisi scilicet paroxytonum scribamus *ἄρχε* (loco τοῦ ἀρχῆ) verbumque esse intelligamus. VI. Complura apud Hebræos unica terminatione singularem numerum pluralemque denotant, Deus et dii. VII. Multa personas permutant; nam illud Abrahamo, nunc *cognovi quod times Deum*, pro *cognoscis*, dictum est¹. VIII. Generibus quoque præpostere utuntur Hebræi; lunam enim et mare masculino genere efferunt. IX. Sæpe aliud deest, ut, *ascendant montes et descendunt campi*. Desideratur nimirum particula *sicuti*, nempe *ascendant sicuti montes* (nam de fluctibus sermo est) et *subsident sicuti campi*². X. Cum in captivitate cremati libri fuissent: ac deinde clam aliqua exemplaria mitterentur invicem ab Hierosolymorum et Babylonis incolis, insidiis structis nescio qui libros diripiebant. Hebræi autem rursus per symbola, quæ alienæ non intelligerent, scribebant. Hinc orta obscuritas: donec denuo inspiratus Esdras Biblia didit.

QUÆSTIO CLIII.

De eodem argumento clarius.

Edita a Maio (Nov. Coll., t. I, p. 171-174).

Prima quidem causa quamobrem Scripturæ veteres in obscuritate versantur a lectorum bruto ingenio repetenda est. Testaturque Paulus id ipsum velamen a Veteris Testamenti lectione non fuisse remotum, quoniam id in Christo evacuatur³. Se-

¹ Gen. xii, 12. ² Psal. ciii, 8.

(34) Hanc quæstionem ex prologo Polychronii in Jobum sumi tacite a Photio, dixi in prolegomenis. Jam scripturam Photianam cum antiquissimo Polychronii codice collatam, inveni prorsus concordem.

(35) Scholion in margine apud Polychronium: Χρηστὸς ὄξυτόνωσ ὁ χρειώδης· χρηστός δὲ προπερισπομένωσ· τὸ κύριον ὄνομα.

(36) Scholion: Τὸ γὰρ ἀρχῆ παροξύτονον μὲν

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΒ΄.

Τί ἐστὶν ἡ ἀσάφεια τῆς Γραφῆς (34).

Ἡ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀσάφεια πολλὰς ἔχει τὰς αἰτίας. Πρῶτον μὲν ὅτι πᾶσα γλῶσσα εἰς ἑτέραν μετατιθεμένη ἀπόλλυσι τὸν ἴδιον εἰρμόν. Δεύτερον δὲ ὅτι αἱ συνώνυμοι τῶν λέξεων παρ' Ἑβραίοις, ἔθνοιαν εἰργάζαντο τοῖς ἐρμηνευταῖς· ὡς τὸ *καλος* περὶ τόνον καὶ σημασίαν, καὶ τὸ *ορος* καὶ τὰ ὅμοια. Καλὸς γὰρ ὄξυτόνωσ σημαίνει τὸν ὠραῖον καὶ εὖ πρεπῆ, σπουδαῖόν τε εἰς ἀρετὴν καὶ ἐπιτήδειον· κάλος δὲ παροξύτόνωσ τὸ σχολιόν τοῦ πλοίου σημαίνει· πάλιν ὄρος παροξύτόνωσ μὲν ἐστὶν ἡ ὁ λόγος τοῦδε τοῦ πράγματος ἡ ὁ λόφος καὶ ὑψηλὸς τόπος· ὄξυτόνωσ δὲ ὄρος ἐστὶ τὸ ὑδατώδες τοῦ γάλακτος. Τρίτον εἰσι λέξεις Ἑβραϊκαὶ, αἱ παρ' Ἑλλήσιν ὡς ἔχουσι φύσεωσ ἐρμηνευθῆναι οὐ δύνανται, ἀλλ' ἐπὶ ἡρώσας εἰσθήσαν, ὡς παρὰ Ἱερεμίᾳ τὸ ἀπόκλεισμα σινώχ. Τέταρτον καὶ στιγμὴ πολλάκις ποιεῖ ἀσάφειαν, ὡς τὸ *χρηστοί* (35) ἔσσονται οἰκήτορες γῆσ· εἰ μὴ ὑποστιχθῆ τὸ *χρηστοί*. Πέμπτον καὶ τόνου διαφορὰ ὡς τὸ ἀρχῆ (36) σοφίας, ζήτησον σοφίαν· εἰ μὴ παροξύνωμεν τὸ ἀρχε καὶ βῆμα λάθοιμεν. Ἐκτον· πολλά ἐσσι παρ' αὐτοῖσ ἐν μιᾷ φωνῆ τὸ ἐνικόν καὶ πλῆθυντικόν δηλοῦντα, ὡς τὸ Θεὸς καὶ θεοί. Ἑβδομον· πολλὰ μεταπίπτει τοῖσ προσώποισ· τὸ γὰρ πρὸσ Ἀβράαμ, νῦν ἐγγων ὅτι φοβῆ σὺ τὸν Θεόν, ἀντὶ τοῦ ἐγγωσ εἰρηται. Ὅγδοον, ὅτι καὶ τοῖσ γένεσιν ἐναντιώσ χρώνται· ἀβρηνικώσ γὰρ τὸ σελήνη καὶ θάλασσα λέγουσιν. Ἐννατον ὅτι πολλάκισ ἐλλείπουσι τινα, ὡς τὸ ἀναβαῖνουσιν ὄρη καὶ καταβαῖνουσιν πεδία· λείπει γὰρ τὸ ὄρ, ἵνα ἡ ἀναβαῖνουσιν ὡσ ὄρη, περὶ κυμάτων γὰρ ὁ λόγος, καὶ καταβαῖνουσιν ὡσ πεδία (37). Δέκατον δὲ ὅτι ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐμπρησθεισῶν τῶν βιβλίων, εἶτα διαπεμπόντων ἀλλήλοισ τῶν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Βαβυλῶνα τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, λοχῶντες ἀφήρουσ τὰς βίβλουσ· οἱ δὲ πάλιν διὰ συμβόλων, ὧν οὐκ ἠδύναντο ξίνοι νοεῖν, ἔγραφον, ἐξ ὧν ἡ ἀσάφεια· ἔωσ ὑστερον ἐμπνευσθεῖσ Ἑσδρασ πασῶν ἐμνημόνευσε καὶ γραφῆ παραδέδωκεν.

universa in memoriam revocavit scriptisque tra-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΓ΄.

Τὸ αὐτὸ ἐκφρατικώτερον (38).

Μία μὲν αἰτία τῆσ ἀσαφείασ ἐστὶ τῶν παλαιῶν Γραμμάτων, τῶν ἀκροατῶν τὸ θηριώδες· καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆσ Παλαιᾶσ Διαθήκησ λέγων μὴ ἀνακαλυπτόμενον ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται· δευτέρα δὲ, ἐπεὶ Μωϋ-

NOTÆ.

ρηματικόν ἐστὶ, δηλοῦν τὸ ὑποτάσσει· ὄξυτονούμενον δὲ ὀνοματικόν ὑπάρχει σημαῖνον τὴν ἀρχὴν· λέγω δὲ τὴν προκάταρξιν.

(37) Nolemus venustam loci psalmodici explicationem.

(38) Quia scilicet Photius præcedentem quæstionem ex alieno scripto hauserat, idcirco placuit ei, marte suo eandem reformare.

σῆς ὁ νομοθέτης κάλυμμα ἔφερεν ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἀναλόγως καὶ τὰ νομοθετούμενα οἶα δὴ κάλυμμα τὴν ἀσάφειαν συνεπέφερε· καὶ οὐδέτερον μὲν αὐτῶν τὸ ἔγκλημα, τῶν δ' ἀκροατῶν ἡ ἀσθένεια τὴν αἰτίαν ἔχει· καὶ γὰρ Μωϋσῆς τὸ κάλυμμα, διότι οὐκ ἠδύνατο φέρειν τὴν ὄψιν τοῦ προσώπου αὐτοῦ μὴ κεκαλυμμένου, περιετίθετο· καὶ ὁ νόμος δὲ ἀντὶ τοῦ προκαλύμματος δι' αὐτὸ τοῦτο τὴν ἀσάφειαν περιεβέβλητο· ἐναπετίθετο γὰρ ἐν ἐκείνοις οἶα δὴ θησαυροῖς, τὰ τελειότερα καὶ ὑψηλότερα δογμάτων, ἃ τὸν Χριστόν φημι καὶ τὴν αὐτοῦ Διαθήκην προκατήγγαλεν· ἀλλ' ἐκείνοις μὲν τὸ ἀτελὲς καὶ ἡβρώστηκος τῆς γνώμης πρὸς τὸ ἐκείθεν κέρδος· ἐμποδῶν ἴστατο· ἡμῖν δὲ θησαυριζόμενον ἐφυλάττετο, ἵνα Χριστοῦ παραγεγονότος, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφῆς ἀνακαλυφθῆ τὸ θησαυριζόμενον· καὶ ὁρᾶτε εἰς ὅσην ἡμᾶς ἀξίαν ἡ τοῦ Δεσπότητος παρουσία συνήγαγεν· εἰς γὰρ τὴν τοῦ Μωϋσέως τάξιν ἐγκατέστησεν· ἄλλως τε δὲ καὶ τῶν μελλόντων ἡ προφητεία, κἀν μηδαμῶθεν ἄλλοθεν συναφέλικται τὸ δυσθεώρητον, πλὴν οὐχ οὕτως ἐστὶ σαφὴς ὡς ἡ τῶν παρόντων διήγησις· λαβόντων δὲ πέρας τῶν προφητευθέντων, καὶ τὸ ἀσαφὲς συμμεθίσταται πρὸς σαφήνειαν· καὶ γὰρ καὶ τὸ «Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτὸν, ἢ τοῦ Σωτῆρος προαγορεύσαντος, οὐ μόνον τῶν ἄλλων Ἰουδαίων τὸ ἀπειθὲς καὶ ἀπονενημένον τὸ προφητευθὲν οὐ κατενόησεν οὐδὲ συνῆκεν, ἀλλ' οὐδ' ὅσον ἐν αὐτοῖς συνετώτερον καὶ τῆς Δεσποτικῆς διδασκαλία· ἀπολαύοντες τῶν μαθητῶν ὁ χορὸς, οὐδ' αὐτοὶ συνέσαν, ἀλλὰ τῆς διὰ τῶν πραγμάτων ἐδεήθησαν πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ προφητευθέντος, ἐκθάσεως. Διόπερ οὐδ' ἐνοχὸς ἐστὶν αἰτίας ὁ Ἰουδαῖος τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας πρὸ τῆς αὐτοῦ μὴ συνιὲς παρουσίας· ταύτη τοι καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγε· «Εἰ μὴ ἦλθεν καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον.» Καὶ γὰρ εἰ καὶ τὰ λόγια τοῦτον ἐχρησιμοῦγει, ἀλλ' ἐπισκιάζετο τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ κηρυττομένου· παρόντος δὲ, οὐδαμῶθεν λοιπὸν ἄλλοθεν ἐπισκιάζετο, μόνῃ δὲ τῇ μοχθηρίᾳ καὶ κακουργίᾳ τῶν μὴ βουλομένων ἐκαλύπτετο παραδέχεσθαι. Ἐπὶ τοῦτο δὲ τῆς ἀσαφείας ἐστὶν αἰτία τὸ μὴ φωνῆ τῇ Ἑλλάδι τῆν Παλαιάν ἀπαγγελλῆναι Γραφήν, ἀλλ' ἐκ τῆς Ἑβραϊδος εἰς ταύτην μεταπεσεῖν· πέφυκε δὲ πᾶσα γλῶσσα εἰς ἐκφυλὸν μετατιθεμένη, τὸ ἀσαφὲς καὶ δυσκατανόητον συναφέλικται· τῇ Ἑβραϊδὶ δὲ κατ' ἀρχὰς ἐβρόθήσαν αἱ Μωσαϊκαὶ νομοθεσίαι· διότι μόνον τῆνικαδὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος τῇ θεογνωσίᾳ προσηνεύε· τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς τὴν εἰδωλικὴν ἀπετεθηρίωτο μανίαν. Ἐπεὶ δὲ Χριστὸς ἤγγιζε παραγενέσθαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν τὴν οἰκουμένην καλεῖν, ἡ Ἑλληνὶς δὲ γλῶσσα τῶν ἄλλων μᾶλλον τοῖς ἔθνεσιν ἐπεπόλαζε, τῆνικαὶ καὶ ἡ τῶν Ἑβραίων φωνὴ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν μετεβέβλητο, πρὸς ἐνιαυτῶν οὐ πλέον ἑκατὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, αὐτοῦ

A cunda causa est, quia cum Moses legislator velum in facie gesserit, congruenter etiam leges velum in se obscuritatem contrahebant. Neutri ex his culpa imputanda est, quam auditorum infirmitas sustinet. Nam et Moses idcirco caput obnubebat, quia gloriari vultus ejus perferre nemo poterat: legique item, veli loco, ob eandem causam obscuritas offusa fuit. Etenim in eo veluti thesauro condebantur perfectiora celsioraque dogmata, quæ Christum scilicet ejusque Testamentum portendebant. Sed enim Hebræorum imperfectio et infirma mens quominus inde lucrum ipsi perciperent, impediēbat: nobis autem ea res recondita servabatur, ut Christo præsentē, per conversionem ad eum, revelaretur thesaurus. Jam mecum considerate in quantum nos dignitatem Domini præsentia subvexerit: namque in ipso nos Mosis ordine collocavit. Cæteroque futurarum rerum vaticinium, etiamsi forte nullam aliud trahat obscuritatem, nihilominus nunquam æque est evidens, ut præsentium rerum narratio. Verum ubi prophetiæ ad exitum perductæ fuerint, tum demum obscuritas in lucem convertitur. Nam et cum verba illa, «Solvite templum hoc, et ego tribus diebus excitabo illud», a Servatore dicta fuerint, non solum cæterorum Judæorum pars incredula et vecors prophetiam neque sensit neque intellexit, sed ne illi quidem qui inter eos prudentiores erant, et Dominicæ doctrinæ auditores, discipulorum nempe cætus, quidquam intellexerunt, sed rerum exitu indiguerunt ut vaticinii sensum perciperent. Quare nec reus traducendus est Judæus, quia vaticinia de Christo ante hujus adventum non intellexerit. Ideoque et Servator aiebat: «Nisi ego venissem illisque locutus essem, peccatum non haberent.» Etsi enim oracula Christum prædicebant, hæc tamen obscurabantur propter ejus qui designabatur absentiam: quo demum præsentē, jam neutiquam tegmine obnubebantur: sola autem improbitas vecordiaque refractariorum, quominus is reciperetur, obstabat. Accedit ad obscuritatis causas quod vetus Scriptura sermone Græco non fuit concepta, sed ex Hebraico in illum manavit. Est autem natura comparatum ut omnia lingua, quæ in peregrinam convertitur, obscuritatem abstractionemque contrahat. Jam vero principio Mosaicæ leges Hebraicæ linguæ commendatæ fuerunt: quare et tunc Judæi soli notitia Dei potiebantur; reliquæ gentes idolica insania jactabantur. Sed enim Christi cum appropinquaret adventus, mundique ad eum vocatio; cumque jam Græca lingua præ cæteris in usum gentium recepta fuisset, tunc Hebrææ Litteræ in Græcās conversæ fuerunt, anno ante Christi adventum vix centesimo, Ptolemæo (39) in Ægypto regnante. Quippe decebat, ut

^a II Cor. III, 15. ^b Joan. II, 19. ^c Joan. XV, 22, 24.

NOTÆ.

(39) Quo Ptolemæo? Nam Philadelphum (sub quo creditur curata interpretatio) non videtur Ptolemæus

intelligere, inter cujus regnum Christi que nativitatem intercedunt anni trecenti.

quo sermone multitudo gentium ad Dei cognitionem pertrahenda erat, eodem oracula quoque prænantiantur, quæ de communi Salvatore vaticinabantur. Jam ipsa loquendi vis idcirco in plures dialectos versa est, quia cum initio unicam a Deo accepisset homo, vesania atque impietate elatus est. Quandoquidem ergo unica lingua homines abusi sunt, merito invecata fuit multitudo. Sed enim unius linguæ emolumentum et usum, multo tempore post divisionem ejusdem atque dissidium, igneis linguis ora instructi discipuli, magna Dei prædicando, tandem aliquando demonstraverunt atque cumularunt.

QUÆSTIO CLIV [Coisl. CLXXXIV, Taur. CLXXIII].

Quot editiones Scripturæ factæ fuerint.

Nunc primum edita a D. Hergenroether. — De Græcis Veteris Testamenti versionibus.

Prima est (versio) Septuaginta duorum interpretum. Hi cum Hebræi essent, selecti sunt ex unaquaque tribu sex et interpretati sunt divinam Scripturam regnante Ptolemæo Philadelpho anno tercentesimo primo ante Domini nostri Jesu Christi secundum carnem generationem. Secunda est Aquilæ editio. Hic, Sinope Ponti oriundus ac Græcus genere, Hierosolymis baptizatus est; postea, subiecta Christiana religione ad Judæos transiens interpretatus est et ipse divinam Scripturam Adriano imperante, qui lepra percussus fuit, quadringentis et triginta annis post Septuaginta duos interpretes; non recto vero sensu interpretationem perfecit, verum inimicitia in Christianos motus. Tertia est Symmachi editio. Qui prius Samaritanus erat; cum autem a propria gente nihil honoris acciperet, dominandi amore percitus ad Judæos accedit et iterum circumciditur; atque in odium Samaritanorum intendens et ipse divinam Scripturam interpretatur imperante tum Severo, quinquagesimo sexto anno post Aquilam propriam editionem suæ interpretationis faciens. Quarta est Theodotionis Ephesii. Iste, qui hæresin Marcionis Pontici amplexus fuerat, hæreseos ejusdem asseclis postea irascens, propriam Scripturarum editionem perfecit Commodi Romanum imperium administrante. Quinta interpretatio notum non habet parentem, inventa vero fuit in doliis abscondita, Caracalla Romanis imperante in Jericho. Sexta pariter auctoris incerti fetus simili modo reperta est, in doliis videlicet abscondita, Alexandro Mamææ filio imperatore, in urbe Nicopoli, quæ prope Actium sita est. Hisce omnibus accessit divinæ nostræ Scripturæ interpretatio, quam sanctus Lucianus magnus asceta et martyr perfecit. Hic enim prædictis editionibus adhibitis et Hebraica nactus magno cum studio exemplaria et accurate perspicuus quæ deficiebant vel a veritate excedebant removit, propriam vero ejusdem fidei Christianis editionem fecit, quæ editio post ipsius certamen et post per-

της Αιγύπτου Πτολεμαίου βασιλεύοντος (6) · ἐχρῆν γάρ δι' ἧς ἐμελλε τὰ πλεῖα τῶν ἐθνῶν εἰς θεογνωσίαν χειραγωγείσθαι, δι' αὐτῆς καὶ τοὺς χρησμούς προαγγέλλεσθαι, οἱ τὸν κοινὸν προεφήτεον Σωτῆρα. Εἰς πλείους δὲ φωνὰς αἱ γλῶσσαι διεμερίσθησαν, διότι μίαν ἐξ ἀρχῆς γλῶσσαν ὁ ἄνθρωπος, πρὸς ἀπόνοιαν καὶ ἀθεοῦτητα ἤρθη · ἐπεὶ οὖν ἐπιδιδρακῶς ἐχρήσαντο τῇ μιᾷ φωνῇ, εὐλόγως ἀντεισηνέχθη τὸ πλῆθος. Τῆς μὲν τοι μιᾶς τὸ κέρδος καὶ τὴν χρείαν, μετὰ τὴν ταύτης διαίρεσιν καὶ διαστορὰν χρόνω ὕστερον πολυτετεῖ, πυρίναις στομωθέντες γλῶσσαι· οἱ μαθηταὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ κηρύττοντες, ἐπέδειξαν τότε καὶ ἀνεπλήρωσαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΑ'.

Πόσαι ἐκδόσεις γεγόνασι τῇ Γραφῇ;

Πρώτη μὲν ἡ τῶν Ἑβδομήκοντα δυοῖν ἐρμηνευτῶν · οὗτοι Ἑβραῖοι ὄντες ἐξελέγησαν ἀπὸ ἐκάστης φυλῆς ἕξ καὶ ἠρμήνευσαν τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Πτολεμαίου βασιλείῳ τοῦ Φιλαδέλφου πρὸ τα' ἑναυτῶν τῆς κατὰ σάρκα γενήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Δευτέρα ἐστὶν ἡ τοῦ Ἀκύλα · οὗτος ἀπὸ Σινώπης τοῦ Πόντου ὑπάρχων καὶ Ἕλληνων ἑθαπίσθη ἐν Ἱεροσολύμοις · εἶτα, τὸν Χριστιανισμὸν ἀθετήσας, καὶ τοὺς Ἰουδαίους συνδραμῶν ἠρμήνευσε καὶ αὐτὸς τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ βασιλείῳ τοῦ λεπρωθέντος μετὰ ἕτη τριάκοντα καὶ τετρακόσια (40) τῆς τῶν δυοῖν καὶ Ἑβδομήκοντα ἐρμηνείας · οὐκ ὀρθῶς δὲ λογισμῶ τὴν ἐρμηνείαν ἐξέθετο, ἀλλὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἀντιπαθῶν. Τρίτη ἐστὶν ἡ τοῦ Συμμάχου · οὗτος πρῶτα μὲν Σαμαρεῖτης ἦν · μὴ τιμῶμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ φιλαρχίας ἔρωτι προστρέχει τοῖς Ἰουδαίοις καὶ δεῦτερον περιτέμνεται καὶ πρὸς ἀντιπάθειαν καὶ αὐτὸς τῶν Σαμαρειτῶν ἀφορῶν ἐρμηνεύει τὴν θείαν Γραφὴν Σεβήρου ττηνικαῦτα βασιλεύοντος μετὰ ἕξ καὶ πενήκοντα ἔτη τῆς τοῦ Ἀκύλα ἐρμηνείας ἡν οὐκ εἰς ἐκδοσὶν ποιητάμενος. Τετάρτη ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος τοῦ Ἐφεσίου · οὗτος τῆς αἰρέσεως Μαρκίωνος γεγονώς τοῦ Ποντικῶ καὶ τοῖς συναϊρεσιώταις μηνιῶν ἐκδοσὶν ἰδίαν ἐποίησατο τῆς Γραφῆς Κομόδου τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν χειρίζοντος. Ἡ δὲ πέμπτη ἐρμηνεία οὐκ ἔχει γινώριμον τὸν πατέρα · εὐρέθη δ' οὖν ἐν πίθῳ κεκρυμμένη ἐπὶ Καρακάλλου τοῦ Ῥωμαίων ἄρξαντος ἐν Ἱερικῶ. Καὶ ἡ ἕκτη δὲ τὸ ἀνώνυμον ὁμοίως ἔχουσα καὶ τὴν εὐρεσὶν ὁμοίαν ἔσχε · εὐρέθη γάρ καὶ αὐτὴ ἐν πίθῳ κεκρυμμένη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας ἐν Νικοπόλει τῇ κατὰ τὸ Ἄκτιον διακειμένη. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις γέγονε ἐρμηνεία τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς παρὰ τοῦ ἐν ἁγίοις Λευκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος · οὗτος γάρ ταῖς προγεγραμμέναις ἐπιστήσας ἐκδόσει καὶ τοῖς Ἑβραϊκοῖς φιλοπόνῳ, ἐντυχῶν καὶ ἀκριβῶς ἐποπτεύσας τὰ μὲν λείποντα ἢ περιττὰ τῆς ἀληθείας διώσατο, ἐκδοσὶν δὲ ἰδιόκληρον ταῖς ὁμοδόξους Χριστιανὸς ἐποίησατο, ἧτις ἐκδοσις μετὰ τὴν ἀθλήσιν αὐτοῦ καὶ

NOTÆ.

(40) Aliter q. CLIII tempus assignatur.

τὸν διωγμὸν τὸν γενόμενον ἐπὶ Μαξιμιανοῦ καὶ Διοκλιανουῦ τῶν τυράννων εὐρέθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐξ ἰδιοχείρου αὐτοῦ γεγραμμένη. Κωνσταντίνος δὲ τήν-καῦτα ὁ μέγας ἐβασίλευε· τὸ δὲ βιβλίον εὐρηται παρὰ Ἰουδαίους ἐν πυργίσκου τοίχῳ κονιάματι πρὸς ἀσφάλειαν διακεχρισμένῳ (41).

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΕ΄.

Τι ἰδόντες οἱ ποιμένες διεγνώρισαν περὶ τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς παιδίου;

Editarum a Wolfio decima octava (Cur. Philol., t. V, p. 770-772. Galland. Biblioth., t. XIII, p. 750, 757, n. 34). In Luc. II, 8-20.

Αὐτοψία τὰ εὐηγγελισμένα λαβόντες, καὶ τῷ θαύματι τῆς ἀληθείας κατεχόμενοι, οὐκ ἀπέκρυψαν τοῖς πυνθανομένοις τὴν αἰτίαν. Ἄλλ', ἅπερ τε πρότερον ἐθεάσαντο, καὶ ὧν ἀκοή τὴν γῶσιν ἔσχον, παρ' αὐτοῦ τε τοῦ εὐαγγελιζομένου ἀγγέλου καὶ κήρυκος, καὶ παρὰ τῆς ἄλλης ἀγγελικῆς καὶ ὕμολόγου στρατιᾶς, ταῦτα πάντα τοῖς παροῦσιν ἀπεκάλυπτον, καὶ ἀνεκέρυττον. Οὐ γὰρ μόνον τῇ Μαρίᾳ καὶ τῷ Ἰωσήφ τὰ ὑπὲρ λόγον αὐτοῖς τεθεαμένα ἀπήγγελλον, ἀλλὰ μετ' ἐκείνους καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ὅσοις ἦν ἐντυχεῖν, κοινωνοὺς τῶν ὑπερφυῶν θαυμάτων καὶ ἀκουσμάτων διὰ τῆς διηγήσεως παρελάβανον. Καὶ αὐτίκα ἡ πόλις ἡ Βηθλεὲμ ἀνεπέπληστο, πλησίον γὰρ ἦν, τοῦ τε σωτηρίου τόκου τὴν ἀλήθειαν καὶ τῆς ἐξ οὐρανῶν μαρτυρίας τὴν ἀκρίθειαν, τῶν θεοσόφων (42) ἐκείνων ποιμένων προθύμως πάντα διηγουμένων, καὶ τὸ φρικτὸν τοῦ θαύματος ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐναφιέντων. Καὶ γὰρ φησὶ· « Πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐθαύμαζον περὶ τῶν λαληθέντων ὑπὸ τῶν ποιμένων πρὸς αὐτούς ⁷³. » Πῶς γὰρ οὐκ ἦν θαυμάζειν τὸν ἐν οὐρανοῖς ἐπὶ γῆς ὄρᾶν, καὶ τὴν τε γῆν τοῖς οὐρανοῖς διὰ τῆς εἰρήνης (43) συνάπτοντα, καὶ τὰ οὐράνια τὴν γῆν οἰκισιόμενα. Μᾶλλον δὲ τὸ ἀφραστον ἐκεῖνο βρέφος, τῇ μὲν θεότητι τὰ οὐράνια, τῇ δὲ ἀνθρωπότητι τὰ ἐπίγεια συνάπτον ἀλλήλοις, ἐκ τῆς οἰκείας συναφείας, καὶ τὴν πρὸς ἄλληλην θαυμασίαν τιὰ καὶ ὑπὲρ λόγον ἐπρωτάνευεν. Ὁ καὶ καθορώσαι αἰ οὐράνια στραταίαι τὸ, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, » μετὰ τῆς πνευματικῆς χορείας ἀνέμελλον.

Ἄλλὰ τὸ μὲν τῶν ποιμένων ἔργον, καὶ ἴτε κήρυγμα καὶ ὁ δρόμος ἐν τούτοις. Ἡ δὲ Μαρία, φησὶν, συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. Ποῖα ῥήματα; τὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ, τὰ τοῦ Ζαχαρίου, τὰ τῆς Ἐλισάβετ, τὰ τῶν ποιμένων, ἐν οἷς ὁ ἄγγελος αὐτοῖς ἐκόμιζεν εὐαγγέλια. Καὶ τὰ τάγματα τῶν ἀγγέλων, ἃ διὰ τῆς ὕμολογίας τὴν πίστιν τοῖς εὐαγγέλοις βεβαιότεραν παρείχοντο. Ἄλλὰ τίσι τὰ ῥήματα ταῦτα συνέβαλλον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς; Ἡ δὴλον ὅτι τοῖς ἔργοις, ὧν τὴν πείραν εἶχεν. Τῇ ἀσπόρῳ συλλήψει, τῇ ἀνωδίνῳ κηρῶσι, τῷ ἀδιαφθόρῳ τόκῳ; Τοῖς οὖν καθ' ἑαυτὴν ἔργοις τοὺς λόγους συμβάλλουσα Θεὸν ὁμολο-

A secutionem, quæ sub Maximiano et Diocletiano tyrannis exorta est, Nicomedie inventa fuit ex ipsis autographo scripta. Constantinus magnus tum imperabat; liber vero inventus est apud Judæos in turricula: cujusdam pariete calce ad seduritatem illito.

QUÆSTIO CLV [Coisl. CLXXXV, Taur. CLXXIV].

Quid a se conspectum pastores altis de puero, illis annuntiato, significarunt?

Quid a se conspectum pastores altis de puero, illis annuntiato, significarunt?

Postquam ea, quæ nuntiata erant, oculis ipsi viderant, admiratione rei verissimæ correpti, causam illius non celarunt cognoscendi cupidis. Imo vero omnis illa, quæ et antea viderant, et auribus tum ab angelo et præcone Evangelii, tum a reliqua angelorum, Deum laudantium, corona acceperant, præsentibus aperiebant et renuntiabant. Neque enim Mariæ solum, et Josepho ea significabantur, quæ supra rationem posita conspexerant, sed præter eos cæteros omnes, qui quidem aderant, rerum, quas vel viderant vel audiverant, supernaturalium participes esse voluerunt. Statim itaque urbs Bethlehem, vicina enim erat, nuntio hoc implebatur, quandoquidem veritatem partus salutaris testimoniumque de cælo non inficiandum pastores illi, Deum edocti, prompte enarrabant, tremendumque illud miraculum animis hominum instillabant. Ideo dicitur: « Omnes audientes mirabantur, quæ illis a pastoribus nuntiabantur ⁷³. » Nonne enim mirum erat, eum, qui in cælis est, in terris conspiceri, et talem quidem, qui terram, facta pace, cælo jungeret, cælestia autem terræ impertiretur; vel potius infantem illum non enarrabilem, videre, qui divinitate sua cælestia, humanitate autem terrestria sibi invicem jungeret, mutuaque concordiam, admiratione et ratione omni superiore, per suam illam unionem conciliaret? Hoc scilicet angelicæ copię perspicientes, et spirituali tripudio ductæ, canebant: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax ⁷⁴. »

Atque his quidem pastorum illorum opera, præconium et studium absolvebatur. « Maria vero, quod Lucas, ait, servabat verba hæc, in corde suo conferens ⁷⁵. » Quæ vero verba? Gabrielis archangeli illa, tum Zachariæ, porro Elisabethæ, nec minus pastorum, quibus evangelium angelus attulerat, tum cæterorum angelorum ordines, hymno suo salutaribus illis nuntius majorem fidem facientes. Cum quibus vero verba illa in corde suo conferebat? Nonne manifestum est, id factum esse cum rebus illis, quas experta didicerat, quando sine semine conceperat, sine doloribus setum nutraverat, et sine ulla noxa pepererat? Verba

⁷³ Luc. II, 18. ⁷⁴ ibid. 14. ⁷⁵ ibid. 19.

NOTÆ.

(41) Mirum est nihil de Origenis editione dici.
(42) Sic scribo cum Colb. θεολόγων.

(45) Colb. pro εἰρημένης.

itaque illa cum rebus apud se gestis comparans, A recte conficiebat, se illum, qui ex se natus erat, Deum profiteri debere. Cæterum pastores ultimum eorum, quæ mira viderant, contemplati, gaudioque perfusi, revertebantur, celebrantes et laudantes Deum super omnibus illis quæ audiverant et viderant, prout ipsis dictum erat.

QUÆSTIO CLVI [Coisl. CLXXXVI, Taur.

CLXXV].

Num sacerdos erat Symeon, qui Dominum nostrum Jesum Christum ulnis suscepit?

Editatum a Wolfo decima nona (l. c., p. 772-777. Galland., l. c., p. 757-759, n. 55). — De Simeone sene apud Luc. II, 25 seq.

Sacerdos non erat Simeon ille, sacerdotibus B vero virtute multum præstabat. Propterea sacerdos alius ea, quæ de infante lex fieri jubebat, administrabat; Symeon vero tum aliis præclare gestis, tum canis senilibus supra alios evectus, secundum oraculum divinum dignus habebatur qui eo frueretur. Agnoscebat ille infantem prædicatum, veritatem oraculorum perspiciebat, ulnis denique ferebat eum, qui verbo suo portabat omnia. Cumque hoc modo humani generis salutem oculis usurpasset, diviniorique gaudio perfusus esset, non jam vitæ studio, sed imminentis felicitatis desiderio tenebatur, corpusque deponere quam celerrime, et defunctis salutem liberationemque partam nuntiare cupiebat.

Porro Deo benedicebat, hoc est, laudibus et præconiis eum prosequabatur. Laudabat autem C tum aliis nominibus, tum vero in primis ideo, quod promissa sibi facta eventu confirmata videret, solatiumque Israelis contemplandum sibi oculis, et manibus ferendum dari intelligeret. Gaudio ex his plenus: « Nunc, inquit, servum tuum, Domine, dimittis secundum verbum tuum in pace⁷⁶. » Nunc, inquit, quoniam exitum habeo promissorum, finem quoque fluxa hæc vita habeat. Verbum enim tuum hoc mihi prænuntiavit. Ipse mihi læti nuntii interpres fuisti, me mortem non ante visurum, quam Christum Domini viderim. Quoniam itaque oculis meis oblata sunt, quæ desiderabam, quæ quærebam, quæ impense cupiebam, nunc dimittis servum tuum, nec metu mortis turbatum, nec D animo dubio suspensum, sed in pace potius stabili, lætitiâque amplissimam largiente. Vidi enim populorum omnium salutem. Vide hic divini sanctissimi que senis solertiam! Ante enim quam viso hoc beatissimo dignus haberetur, solatium Israelis expectabat. Postquam vero spei votique sui damnatus erat, non jam solatium Israelis, sed gentium omnium salutem videre se clamabat. « Viderunt enim, inquit, oculi mei salutare tuum, quod parasti ante oculos omnium populorum⁷⁶. » Adeo splen-

γαιν τὸν γεννηθέντα τὴν κρίσιν ὀρθὴν ἀνεδέχτο. Οἱ μὲντοι ποιμένες τὸ τελευταίον, ὡν εἶδον, παραδέξον θεασάμενοι καὶ τὴν ψυχὴν χαρᾶς πληρώσαντες (44) ὑπέστρεφον, δοξάζοντες καὶ αἰνούντες τὸν Θεὸν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἤκουσαν, καὶ εἶδον, καθὼς ἐλαλήθη αὐτοῖς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΓ'.

* Ἄρα ἱερεὺς ἦν Συμεὼν, ὁ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν δεξάμενος ἐν ἀγκάλαις;

Οὐκ ἦν ἱερεὺς ὁ Συμεὼν, τῶν δὲ ἱερέων ταῖς ἀρεταῖς πολλὰ προεΐχεν. Διὸ καὶ ὁ μὲν ἱερεὺς ἔπειρ ἐπὶ τοῦ βρέφους (45) πράττειν ὁ νόμος ἐκέλευεν, τούτοις ὑπηρετεῖ. Ὁ δὲ Συμεὼν τοῖς τε ἄλλοις κατορθώμασι καὶ τῇ πρεσβυτικῇ βεβηκῶς πολὺ κατὰ τοὺς θεοὺς χρησμούς τῆς ἀπολαύσεως ἤξιοῦτο. Ἐπέγνω τὸν κηρυσσόμενον, τῶν χρησμῶν ἔωρα τὴν ἀλήθειαν, ἀγκάλαις ἔφερεν τὸν φέροντα πάντα τῷ ῥήματι. Καὶ τῆς τοῦ γένους σωτηρίας ἐν ὄψει καταστάς, καὶ θειοτέρως ἀναπλησθεὶς ἡδονῆς, οὐκ ἔτι τοῦ ζῆν περιεΐχετο, αὐτίκα δὲ μάλα τῆς σωτηρίας ἐφεστώσης καταλιπεῖν μὲν ἐπόθει τὸ σαρκίον, εὐαγγελίσασθαι δὲ καὶ τοῖς ἐν ἔθου τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἀπολύτρωσιν.

Καὶ τὸν Θεὸν μὲν εὐλόγει, τούτέστι δι' ἐπαίνων καὶ δοξολογίας ἤγεν. Εὐλόγει δὲ τὰ τε ἄλλα, καὶ διότι τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις εἰς ἀλήθειαν ἔβλεπε προελθούσας, καὶ τὴν τοῦ Ἰσραὴλ παράκλησιν ὀρθάλμοις τε καθορᾶν ἤξιοῦτο, καὶ χερσὶ φέρειν. Καὶ χαρᾶς ἐπὶ τούτοις ἱερᾶς πεπληρωμένος, « Νῦν, φησὶ, ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥημά σου, ἐν εἰρήνῃ. » Νῦν, φησὶν, ἐπεὶ τὸ τέλος ἔχω τῶν ἐπηγγελμένων, ἐχθροῦ τούτου καὶ ὁ ἐπίκτητος βίος. Τὸ γὰρ σὸν μοι ῥῆμα ταῦτα προανεφώνει. Καὶ γὰρ, τοῦ μὴ ἰδεῖν με θάνατον, πρὶν ἰδεῖν τὸν Χριστὸν Κύριον, αὐτός μοι πάσαι τὰ εὐαγγέλια παρέσχες (46). Ἐπεὶ δὲ εἰς ἐμοὺς ὀφθαλμοὺς ἤκειν, ἀ ἐπόθουν, ἀ ἐζήτητον, ὡν ἐγλιχόμεν, νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, οὕτε πρὸς τὴν πείραν ταραττόμενον τοῦ θανάτου, οὕτε λογισμῶς θορυβούμενον ἀμφιβολίας. Ἄλλ' ἐν εἰρήνῃ σταθερᾶ καὶ πολλὴν τὴν εὐφροσύνην πηγάζουσι (47). Καὶ γὰρ τὸ σωτήριον πάντων τῶν λαῶν εἶδον. Καὶ ὅρα τὴν ἀκρίβειαν τοῦ θεοῦ καὶ ἱεροῦ γέροντος! Πρὶν ἢ μὲν τοῦ μακαρίου θεάματος καταξιώθῃ, παράκλησιν προσδέχτο τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπεὶ δὲ ἐντὸς τῆς ἐλπίδος γέγονε καὶ τῆς ἐπιθυμίας, οὐκέτι τῷ Ἰσραὴλ ἀνακράζει παράκλησιν ἰδεῖν, ἀλλὰ πάντων σωτηρίαν τῶν λαῶν. « Καὶ γὰρ, φησὶν, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασα, κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. » Οὕτως αὐτὸν

⁷⁶ Luc. II, 30, 31.

NOTÆ.

(44) Colb. πληρωθέντες.
(45) Τῷ βρέφειν, Colb.

(46) Sic scribo pro παρέσχεν.
(47) Codex. πηγάζουσι.

περιήστραψεν ἢ ἐν τῷ βρέφει καθορωμένη ἀπόρρητος A
καὶ ὑπὲρ λόγου αἰγλή, ὡς τὰ προείοντος τοῦ χρόνου
καὶ κατὰ μικρὸν ἀνακαλυφθέντα, ἐκείνῳ (48) καὶ
τηνικαῦτα καὶ εἰς γνῶσιν ἀθρόον ἐλθεῖν. Καὶ ἴνα
μηδὲ χύραν τιλὶ παράσχοι πάντας λαοὺς καλεῖν,
τοὺς ἐν τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεϊ, ἐπάγει τὰ εἰρημένα.
« Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνῶν, » ἀντὶ τοῦ · μηδεὶς με
νῦν οἰηθεῖη πάντα καλεῖν τὸν Ἰουδαϊκὸν λαόν, ἀλλὰ
σύμπαν τὸ γένος διὰ ταύτης μηνύω τῆς φωνῆς. Καὶ
γὰρ σωτηρία καὶ ἀπολύτρωσις ἔσται πάντων οὗτος,
ὃν ἐγὼ θεθάμαι καὶ ἐν ἀγκάλαις φέρω. Καὶ οὐδὲ
μέχρι τοῦτου ἠρξάσθη. Ἄλλ' ἀντιδιαστέλλων τὸν
Ἰσραήλ, « πάντα τὰ ἔθνη » ἐπισυνάπτει, « φῶς εἰς ἀπο-
κάλυψιν ἔθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ. » Οἶον
κοιῆ μὲν ἔστι σωτηρία τὸ ἀγκαλοφορούμενον βρέφος
τοῖς ἔθνεσι πᾶσι, καὶ τῷ Ἰσραήλ. Ἄλλὰ τοῖς μὲν B
φῶς, ὅτι τοῦ σκότους ἐξάγει τῆς εἰδωλολατρίας. Τῷ
δὲ δόξα, ὅτι τὰ τοῦτοι; πάλαι νόμιμα δοθέντα (49), διὰ
τῆς εἰδωλικῆς ἀπεκαθαίροντο ἀχλύος, εἰς δόξαν [καὶ
τελειότητα μεταβαλεῖ (50). Καὶ ἄλλως δὲ δόξα τοῦ
Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ὁ τεχθεῖς, ἅτε δὴ ἐκ σπέρματος
τοῦ Ἀβραάμ ἀνθρώπος γεγωνῶς. Μικροῦ δὲ καὶ
Ἡσαίας ὁ προφήτης τὰ αὐτὰ προανακράζει, λέγων ·
« Ἰδοὺ, τέθεικά σε εἰς φῶς ἔθνῶν, ἀνοίξει ὀφθαλ-
μοὺς τυφλῶν, » τούτεστι παρασχεῖν ὄραϊν καὶ δια-
στέλλειν τὸ φῶς ἐκ τοῦ σκότους (51) καὶ τὴν ἀλή-
θειαν ἐκ τοῦ ψεύδους, καὶ τὴν εὐσέβειαν ἀπὸ τῆς
πλάνης. Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ ταύτην κροτῶν, οἶονε γο-
ρεύων καὶ ἀνακηρύττων τὴν σωτηρίαν, « Πάντα
ἔθνη, φησὶ, κροτήσατε χεῖρας, ὅτι Κύριος ὕψιστος, C
φοβερός, Βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Εἰ
δὲ λαὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ λέγεται, καὶ ἔστιν ὁ Ἰσ-
ραήλ, πρὸς τὰ ἔθνη διαστελλόμενος, διαστέλλεται δὲ
πάντως τοῖς τε Μωσαϊκοῖς νόμοις καὶ τοῖς ἔθνεσι,
δῆλον, ὅτι, κἂν μήπω τῆς χάριτος ἀπήλαυσεν, καὶ
ἐντὸς ταύτης ἐχρημάτισεν, λαὸς καὶ οὗτός ἐστι τοῦ
Χριστοῦ. Εἰ δὲ ὁ ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ λαὸς τοῦ
Χριστοῦ ἔστιν λαὸς (52) πῶς οὐκ ἐμφράττεται τὰ
ἀπύλωτα στόματα, τὰ ἀπὸ Μάνετος εἰς ἔτεραν τού-
τους παραπέμποντα ἀρχὴν (53).

Τοῦ μέντοιγε προσδύτου Συμεῶνος, θεολογοῦντος
τὰ εἰρημένα, ἦν, φησὶν (54), « Ἰωσήφ καὶ ἡ μήτηρ
αὐτοῦ θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς λαουμένοις περὶ αὐτοῦ, » D
θαυμάζοντες, οὐχ ὅτι νῦν τῶν ὑπὲρ λόγον τὴν νῦν
γνῶσιν ἐδέχοντο, ἀλλ' ὅτι περ ἐπὶ τοῖς ὑπερφῶς
προεγνωσμένοις καὶ ταῦτα προσελάμβανον (55).
Ἵπερφῶν γὰρ πραγμάτων γνῶσις, ὁσάκις ἂν εἰς
μνήμην ἄγει τὸν ἐγνωχότα, τοσαυτάκις ἐν ταῖς δια-
νοιαῖς ἀνακαινίζει τὸ θαῦμα. Εἴτα συντέλεσας ὁ

⁷⁷ Isa. XLIX, 6. ⁷⁸ Isa. XLVI, 7. ⁷⁹ Psal. LXXVI, 2.

dor ineffabilis et ratione omni superior, ex infante
micans, oculos ejus perstringebat, ut, quæ inpo-
sterum eventura et brevi aperienda erant, etiam
tunc, idque plenissime, perspiceret. Ne vero occa-
sionem cuiquam faceret suspicandi, se per popu-
los illos omnes Judæorum tantum gentem indicare,
sequentia subjungit : « Lucem in revelationem
gentium. » Quasi diceret : Nemo putet, me de Ju-
daica gente omni tantum loqui ; imo vero totum
hominum genus hac voce indico. Ille enim, quem
vidi, quemque ulnis fero, omnium salus erit et
vindex. Imo nec in his acquievit, sed, Israellem
distincturus, « gentes omnes » illi voci jungit, « lucem,
inquiens, ad revelationem gentium, et gloriam
populi tui Israelis⁷⁷. » Sensus est : Infans, quem
ulnis fero, salutem quidem gentibus omnibus et
Israeli quoque communem affert ; at illis quidem
est instar lucis, ex idololatriæ tenebris eas edu-
cens ; huic vero gloriam parit, quia leges ipsis
(Judæis) olim dadas, quæ caligine idololatriæ ob-
scuriores reddebantur, splendidiore et perfectiore
reddet. Alia vero etiam ratione natus ille in glo-
riam populi Israelitici vergebat, quippe qui ex
Abrahami semine hominem induisset. Atque eadem
fere Isaias propheta antea pronuntiavit, dicens :
« Ecce posui te in lumen gentium, ut aperias oculos
cæcorum⁷⁸. » hoc est, facias ut videant et
distinguant lucem ex tenebris, veritatem ex men-
dacio, et pietatem ex variis vitæ erroribus. Propter
ea et David, eandem salutem, instar tripudiantis,
decantans, et prænuuntians, « Omnes, inquit, gen-
tes, plaudite manibus, quia Dominus excelsus et
tremendus, Rex magnus est super terram⁷⁹. » Quo-
niam vero Israel et vocatur et est populus Christi,
quando gentibus opponitur, opponitur vero omnino
et Mosaicis legibus et gentibus, patet utique, quod,
etiamsi nunquam gratiæ particeps factus esset,
ejusque fructum cepisset, vel sic Christi populus
existisset. Quod si vero populus, in veteri fœdere
appellatus, Christi est populus, nonne hoc ipso
effrenata Manichæorum ora obturantur, qui illos
alteri cuidam principio acceptos ferunt ?

Cæterum, Symeone sene mysteria hæc ita edis-
serente, « Josephus, quod Lucas ait, et mater ejus
mirabantur ea quæ de illo dicta erant⁸⁰. » Mira-
bantur, inquit, non quidem, quod tunc demum
eorum, quæ rationem omnem superabant, notitia
instruerentur, sed quod præter illa, quæ ex super-
naturalibus ante cognita habebant, etiam hæc reci-
piebant. Quoties enim insolentium rerum memoria
illis, qui eas norunt, restitatur, toties admiratio

⁸⁰ Luc. II, 33.

NOTÆ.

(48) Ita Colb. pro ἐκείνον.

(49) Ante vocem διὰ puo excidisse ᾱ per ante-
cedentem syllabam τα. Id vero frequenter usu venit.

(50) Sic Colb. pro μετακαλεῖ.

(51) Codex ita : τὸ σκότος ἐκ τοῦ φωτός, vocibus
grave et inconvenienter positus, quod sequentia
evincunt.

(52) λαὸς est ex Colb.

(53) Manichæi enim et Judæos, et legem Mosai-
cam malo principio in acceptis ferebant. Vide
Photii librum I *Contra Manichæos*, tom. CII.

(54) Colb. pro φασίν.

(55) Colb. loco προσελάμβανον.

animi denuo renovatur. Perfunctus ita senex noster divini Numinis laudibus, denique se ad benedictionem illorum, qui infantem attulerant, convertit. Hinc vero ad matrem solam verba facit. « Benedixit enim illis Symeon, et ad Mariam, matrem ejus, dixit ⁸¹. » Ad Mariam, inquit, matrem, non ad Josephum, patrem ejus. Nihilominus tamen utrisque benedictionem impertitur, quamvis allocationem, de rebus inprimis sublimioribus, ad matrem solam instituat : ut scilicet communi benedictione facta Josephum parentis habitu non prorsus privet ; simul tamen verbis suis, ad matrem speciatim perlatis, virginem ab eo distinguens, eam vere matrem ejus profiteatur. Quid vero ad matrem loquitur ? « Hic jacet in lapsum et resurrectionem multorum in Israel, et in signum, cui contradicitur ⁸². » Vides, eum totam mysterii hujus conditionem summam Virgini aperire, illam vero ejus enarrationem postea instituire. Quod si insecta sanctorum virorum oracula conferre tibi libeat, historiæ series quæditorum tuorum solutionem abunde suppeditaverit.

QUÆSTIO CLVII [Coisl. CLXXXVII, Taur. CLXXVI et CLXXVII (55*)].

Quid significat illud : « Hic jacet in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicitur ? »

Editarum a Wolfio vigesima (l. c., p. 778-784. Galland., p. 739, 777, n. 56).

Quoniam et sequentium solutionem statim a nobis requisivisti, eam tibi, divina ope nixi, itidem suppeditabimus. Lapsus hic illis tribuit, qui ex fide in illum et pietate exciderant, resurrectionem vero illis, qui Servatorem, in carne apparentem, agnoscebant. Hoc ipsum Isaias quoque prænuñtiavit, dicens : « Ecce pono in Sion lapidem offendiculi, et petram scandali : et omnis, qui credit in illum, non pudesiet ⁸³. » Itaque cadere necesse est illos, qui non credunt in ipsum. Ab altera parte ad resurrectionem, animo instituendam, manuducuntur, qui ab idolorum cultu et aliis, quos antea præfracte tenebant, erroribus discedebant.

Causam vero, cur et lapsus et resurrectio evenitura sit, simul aperit. Quoniam enim œconomiz gratiosæ contradicitur, mysterium hoc omne illis, qui assentiuntur, resurrectionis ; illis vero, qui se opponunt, lapsus et interitus causa existit. Quænam vero sunt illa, quibus contradicitur ? Resurgentes illi crediderunt, quod virgo peperit, et virgo mansit : illi vero, qui in crassiora cogitata prolapsi sunt, nihilque, quod naturam transcendat, nosse cupiunt, adduci non possunt ut profiteantur quod, qui virginem condidit, cum nondum esset, eandem, jam existentem, virginem servare possit,

⁸¹ Luc. II, 35. ⁸² ibid. 34. ⁸³ Isa. VIII, 14.

Α πρεσβύτης τὴν εἰς τὸ Θεῖον δοξολογίαν, τρέπεται λοιπὸν ἐπὶ τὴν εὐλογίαν τῶν ἀναγαγόντων τὸ βρέφος. Ἔϊτα ἐκείθεν πρὸς μόνην τὴν μητέρα ἀποστρέφει (56) τὸν λόγον. « Καὶ εὐλόγησεν γὰρ αὐτοὺς Συμεὼν, καὶ εἶπε πρὸς Μαριάμ τὴν μητέρα αὐτοῦ. » Πρὸς Μαριάμ, φησί, τὴν μητέρα, οὐχὶ πρὸς Ἰωσήφ τὸν πατέρα αὐτοῦ. Ἀλλὰ τῆς μὲν εὐλογίας ἀμφοῖν μεταδίδωσι. Τὴν δὲ πρόσρησιν τῶν ἀπορρήτοτέρων τῆ μητρὶ προσάγει μόνην, ἵνα διὰ μὲν τῆς κοινῆς εὐλογίας τοῦ σχήματος τῶν γεννητῶρων μὴ ἀπογυμνώσῃ τὸν Ἰωσήφ, διὰ δὲ τῶν πρὸς τὴν μητέρα λόγων τὴν Παρθένον ἐκείνου διαστείλας, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀνακηρύξῃ μητέρα. Ἔϊτα καὶ τί διαλέγεται πρὸς τὴν μητέρα ; « Οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. » Ὅραξ, ὅπως ὅλην τοῦ μυστηρίου τὴν οἰκονομίαν συνοπτικῶς πρὸς τὴν Παρθένον ἀναφέρει, κάκεινῃ ποιεῖται τὴν τούτου διήγησιν. Εἰ δέ σοι φίλον καὶ πρὸς τὰ ἀκόλουθα μετελθεῖν ἀνδρῶν ἱερῶν σεμνολογήματα (57), τελείαν σοι τῶν ζητουμένων ἢ ἱστορία τὴν λύσιν ἐπιδαφιλεύσοιτο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΝΖ'.

Τί ἐστίν « Οὗτος κεῖται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, κ. ἔξ. »

Ἐπειδὴ καὶ τῶν ὑπολοίπων τὴν λύσιν τάχος ἐπεζητήσας, ἡμεῖς σοι καὶ ταύτην, Θεῷ πεποιθότες, παρέξομεν. Πτώσιν μὲν ἐναυθῶτα τῶν ἐκπεπτωκότων τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ εὐσεβείας λέγει, ἀνάστασιν δὲ τῶν ἐπεγνωκότων παραγεγονότα τὸν Σωτῆρα. Τοῦτο καὶ ὁ Ἡσαίας προανεφώνει, λέγων· « Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν οὐ κατασχυθήσεται. » Πίπτοιεν δ' ἂν οἱ μὴ πεπιστευκότες εἰς αὐτόν. Καὶ πρὸς τὴν ἐν ψυχῇ ἀνάστασιν χειραγωγῶνται οἱ τῆς εἰδωλικῆς, καὶ τῆς ἄλλης, ἐν ἧ ἔστηρίζοντο πρότερον, πλάνης (58) ἐκπεπτωκότες.

Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἡ πτώσις, καὶ ἡ ἀνάστασις ἐπιεται, παραδηλοῖ. Ἐπεὶ γὰρ τὰ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας ἀντιλέγεται τοῖς μὲν κατατιθεμένοις, ἀνάστασις τὸ μυστήριον γίνεται, τοῖς δὲ ἀντιφθεγγομένοις πτώσις καὶ ἀπώλεια. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ ἀντιλεγόμενα ; Οἱ μὲν ἀναστάντες πεπιστεύκασι, ὅτι Παρθένος ἔτεκεν καὶ Παρθένος ἔμεινεν· οἱ δὲ καταπεσόντες εἰς τοὺς ὑλικούς λογισμούς, καὶ οὐδὲν τῶν ὑπὲρ φύσιν εἰδένας θέλοντες, οὐ πέλθονται συνομολογεῖν, ὡς ὁ πλάσας μὴδ' ὄλωσ οὐσαν Παρθένον, δύναται καὶ ὑποστῆσαν Παρθένον φυλάττειν, μάλιστα γὰρ τὴν γέννησιν εἰ αὐτὸς ὁ πλάσας ἀναδέχοιτο· ἀντιλέγοιτο δ' ἂν τῶν

NOTÆ.

(55*) Nimirum in Taur. hæc quæstio in duas divisa est.

(56) Hoc Colbertini malim pro illo alterius ἀνα-

στρέφει.

(57) Σεμνολογήματα scribo pro σεμνολόγημα.

(58) Codex habet μὴ ἐκ inconveniēter.

περὶ οἰκονομίαν καὶ ἄλλα σημεῖα · οἶον τῶν μὲν ἀνα-
στάντων Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον τὸν γεγεννημέ-
νον ὑπερφυῆς ποιουμένων μάθημα. Τῶν δὲ πρὸς τὴν
ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἀναφορῶντων (59) καὶ μηδ'
ὄλιως ταύτης (60) ὑψηλότερον ἐπαρθῆναι βουλομένων,
τὸ μὴ συνομολογεῖν τὸν αὐτὸν Θεὸν τε εἶναι, καὶ ἄν-
θρωπον.

Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς ἀφράστου τοῦ Σω-
τήρος ἐπιδημίας εἰς ἀντιλογίαν κατέστη· διεξελθὼν
δὲ πρὸς τὴν Παρθένον ὁ ἱερὸς Συμεὼν τὰ εἰρημένα,
ἀκροτελευτὴ αὐτοῖς ἐπιτίθεισιν καὶ τὸ αὐτῆς τῆς Παρ-
θένου ἐξ ἀχθηδόνος πάθος, καὶ φησιν· « Καὶ σοῦ δὲ
αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀπο-
καλυφῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. » Σοῦ
αὐτῆς, οἶον τῆς πάντα ἀκριβῶς τὰ τοῦ μυστηρίου
ἐξακριβωσαμένης, οὐδέ σου φέισται (61) τὸ ἀπὸ λυ-
πῆς πάθος· καὶ γὰρ ὡς ἀσπύρωσ συνέλαβεν, καὶ ὁ
τόκος ἀσπορος γέγονεν, καὶ ἡ κύστις ἀνώδιος, καὶ
τὰ τοῦ Γαβριὴλ εὐαγγέλια, τῶν ποιμένων τὰ διηγή-
ματα, καὶ τὰ μυρία ἄλλα τῶν θαυμάτων καὶ ἐξαί-
ρετα, οὐδεὶς ἂν σου μᾶλλον ἐπιστάμενος εἴη· ἀλλ'
οὐ μόνον ταῦτα λέγουσιν (62), οἱ τῆς πλάνης ἐρα-
σταὶ καὶ τῆς ἀληθείας κατήγοροι, ἀλλὰ καὶ σεαυτὴν
ἐπὶ τε τῇ συλλήψει καὶ τόκῳ συκοφαντήσουσιν· ἡ
συκοφαντία ῥομφαίας οὐκ ἔλαττον τὴν σὴν ψυχὴν
δάκνουσά τε καὶ κατατιτρώσκουσα διελεύσεται· ἀλλ'
ἐπειδὴν σε τούτοις ἐνυβρίωσι (63), τότε μᾶλλον ἐκ
πολλῶν καρδιῶν ἀποκαλυφθήσονται καὶ διαλυθήσου-
ται διαλογισμοί. Πῶς δὲ, καὶ τίνα τρόπον; τῶν μὲν
συκοφαντῶν οὐκ ἐνδιδόντων ταῖς συκοφαντίαις, τῶν
δὲ συκοφαντούμενων ἐπὶ τὴν παλαιὰν τοῦ νόμου κα-
ταφευγόντων διάκρισιν τε καὶ κρίσιν. Τίς δὲ αὕτη
ἐστὶν ἢ ἡ διὰ τοῦ ὕδατος τῆς ἐλέγξεως γινομένη; καὶ
γὰρ λόγος διεφορήσεν παλαιός, ὡς συκοφαντούμενης
τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας ἠνέσχετο παρασχεῖν ἑαυτὴν
τῇ κρίσει τοῦ ὕδατος, καὶ τὸ καθαρὸν αὐτῆς καὶ
ἀσπίλον λαμπρῶς ἐπιδειξαμένου, καὶ ἀποφῆναντος,
αἰσχύνῃ μὲν δοθῆναι τοὺς συκοφάντας· τοὺς δὲ πρὶν
διστάζοντας τὴν παρθενεῖαν καὶ τὸν ἀφθορον τόκον
ἀναντιβῆρῆτοίς μαρτυρίαις βεβαιωθῆναι, καὶ τὴν Παρ-
θένον ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐπὶ τῇ συκοφαντίᾳ καὶ ταῖς
διαβολαῖς δυσθυμίας (64) τε καὶ λύπης· τὸ μέντοιγε
τῆς ἐλέγξεως ὕδωρ ἱστορίᾳ παρελήφμενον περὶ τὸ
Γαθῆ, Παλαιστιναίων δὲ τὸ ὄρος, τὰς πηγὰς ἀναδι-
δόναι, ὁ κριτήριον καὶ ὁ παλαιὸς ἐπίσταται νόμος (65),
τῶν τε τὴν σωφροσύνην οὐ διαφθειρομένων γυναικῶν,
καὶ τῶν ἄλλοτριαις ὀμιλαῖς τὴν νηδὺν ἐνυβριζόντων.
Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως ἀφαιρεῖται τὴν πίστιν, ὅτι τε
προελθεῖν ἐπὶ τῇ παρθένῳ τὸ τῆς ἐλέγξεως ὕδωρ ἀνα-
γέγραπται, οὕτω τοῦ βρέφους φανέντος, ἡλικα καὶ
ὁ καιρὸς τὴν ἀμφιβολίαν εὐλόγον (66) παρεῖχε, καὶ ἡ

A inprimis ubi Conditor ipse nascitur. Sunt tamen et
alia circa œconomiam salutarem miracula, quibus
contradici possit. Tale est, quod resurgens pro
doctrina supernaturali habent, natum illum vere
Deum et hominem esse; contra vero illi, qui hu-
manam tantum infirmitatem respiciunt, et supra
eam evehi prorsus nolunt, eundem et Deum et ho-
minem esse inficiantur.

Præter hæc vero et alia plura ineffabilis Servato-
ris adventus signa contradictioni obnoxia erant.
Sanctus vero Symeon, dicta hæc Virgini exponens,
ultimo loco ipsius Virginis dolorem et tristitiam
adjungit, dicens: « Et tuam quoque ipsius animam
gladius transibit, ut ex multorum cordibus cogita-
tiones detegantur⁶⁴. » Tuam ipsius, inquit, quæ
B omnia mysterii hujus capita accurate perspecta
habes, hoc est, tibi ipsi non parcat tristitiæ affectus.
Quod enim sine semine conceperis, fetusque sine
semine formatus sit, quodque sine dolore uterum
gestaris; quæ porro Gabriel læta nuntiavit; quæ
pastores retulerint, quæque alia mira et insignia
contigerint, nemo te rectius noverit. Sed illa om-
nia erroris amantes et veritatis adversarii non
solum non profitebuntur, sed et te ipsam ex con-
ceptione et partu calumniabuntur: atque hæc cal-
umnia, non minus quam gladius, animum tuum
mordens et vulnerans transibit. Quando vero his te
injuriis afficient, tunc quidem cogitationes ex mul-
torum cordibus detegentur et aperientur. Quomodo
vero, et qua ratione? Calumniores scilicet non
C desistent ab injuriis; illi vero, qui calumnia onera-
buntur, ad constitutum olim per legem judicium
et explorationem confugient. Quæ vero illa alia
esse possit, quam quæ per aquam exploratricem
instituitur? Vetus enim percerebuit traditio, Mariam
semper virginem, calumnia illa oneratam, se ipsam
explorationi per aquam subjecisse, quæ puram
suam et immaculatam graviditatem clarissime de-
monstrarit et manifestam fecerit: quo facto calum-
niantes quidem pudore sint suffusi, illi vero, qui
de virginitate ejus et partu immaculato antea dubi-
tarint, argumentis exceptione majoribus, convicti
sint, Virgine interim ab ægritudine sua et tristitia,
ex calumnia illa et conviciis oborta, penitus liberata.
D Ex historia enim accepimus, aquam illam exploratri-
cem juxta Gabe, qui Palæstinæ mons est, manasse,
quod explorandi genus in feminis, quæ vel castita-
tem illibatam servarint, vel furtivis amoribus cor-
pus macularint, adhibitum fuisse, nec vetus lex
ignorat. Fortasse tamen narrationi huic fides ha-
beri non possit, quod aqua illa exploratoria virgini
admota esse legitur, fetu nondum edito, quando et

NOTÆ.

(59) Colb. pro ἀναφερόντων.

(60) Idem pro ταύτην.

(61) Codex: φήσεται.

(62) Ante λέγουσιν excidisse οὐ suspicor.

(63) Colb. pro ἐμύρισσισι.

(64) Colb. pro δυσθυμίας.

(65) Numer. v, 17, seqq.

(66) Ita Colb. pro ἀλογον. Cæterum non satis hæc omnia capio.

tempus ipsum idoneam dubitandi causam exhibebat, et iudicium non inepte instituebatur; fetu vero jam edito, et partu aguito, aqua exploratoria locum nor habebat. Nihilominus tamen in historia hæc traduntur.

Constat mihi alias, multos sanctorum Patrum statuere, gladium illum Mariæ semper virginis animum ipso salutaris perpeccionis tempore verberasse, quando illa dolorem suum de Filio acerbissimum et vehementem insitamque sibi matri in filium commiserationem tum tristitia summa, tum violento viscerum motu testatam fecerit. Hoc enim matris dolore factum esse, ut cogitationes ex multorum cordibus detegerentur, et tum illi, qui ipsum Dominum nostrum carnem tantum specie tenus circumtulisse inepte fingebant, tum illi, quos non ex Virgine, sed ex cælo, carnem illam repetere non pudebat, confunderentur. Quod si vero gladium illum Virginis animum etiam tunc confodisse dicamus, quando parentes Filium post se relictum, confecta jam longa via, non invenerunt, imo etiam reversi, tanquam thesaurum deperditum, quæsiverunt, nihil statuerimus quod rectæ rationi adversetur. Nam etiam tunc ex multorum cordibus cogitationes detegebantur; Virgine scilicet ad Filium dicente: « Ego et pater tuus cum dolore te quæsimus⁶¹; » Verbo autem hypostatico et carne induto respondente: « Quid est, quod me quæsiveritis? nonne sciebatis me esse debere in iis quæ Patris mei sunt⁶²? » hoc ipso vero illustrem illum populum indicante, qui et templum et domus Patris appellabatur. Dum enim Filius Patrem suum clarissime profitebatur, clare etiam cogitationes eorum detegebantur, qui eum dicebant non fabri filium, nec hominis alterius sobolem, sed illius esse, qui ante sæcula genuerit. Quod vero nonnulli dicunt, gladium illum animum ejus pervasisse, oborta dubitatione, an crucifixus ille fortasse non sit Deus, id nunquam ego dixerim, quamvis a nonnullis sit dictum.

« Et erat, inquit, Anna prophetissa, Phanuelis filia, ex tribu Aser, » etc. « Et illa vidua erat annorum circiter quatuor et octoginta⁶³. » Anna prophetissa, Phanuelis filia, his differentiarum capitibus distinguitur a matre Virginis; eadem vero egregio virtutum omnium studio præ cæteris eminebat. Ex eo enim, quod a templo non recedebat, jejuniis vero et precibus noctu et interdiu vacabat, apparet, eandem reliquarum etiam virtutum corona ornata fuisse. His vero illa virtutibus quod ad animum mundata, et sanctissimi Spiritus officina facta, ejusdemque alloquiis ditata, eadem hora astans confitebatur, et loquebatur de eo ad illos omnes, qui liberationem Hierosolymis exspectabant. « Eadem, inquit, hora astans. » Qua vero illa? Illa om-

⁶¹ Luc. II, 35. ⁶² ibid. 48 seq. ⁶³ Matth. XIII, 55.

NOTÆ.

(67) οὐκ addidi, quod sensus omnino postulat.

(68) Colb. pro ἀνθολογεῖτο.

ἡ κρίσις οὐκ εἶ; τὸ παράλογον ὑπεσύρατο, τοῦ δὲ τόκου προσελθόντος, καὶ τοῦ βρέφους ἐγνωσμένου, καὶ καιρὸν εἶχεν τὸ ὑδωρ τῆς ἐλέγξεως; ἀλλὰ τοῦτο μὲν κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁμοίως εἴρηται.

Οἶδα δὲ, πολλοὺς τῶν ἱερῶν ἡμῶν Πατέρων ῥομφαίαν ἐξεληφότας διελθεῖν τὴν ψυχὴν τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σωτηρίου πάθους αὐτὴν τὴν κατασχοῦσαν πικρὰν καὶ ὀδυνηρὰν ἐπὶ τῷ τέκνῳ ἀληθινά, καὶ τῷ ἀνυπερβλήτῳ τῆς λύπῃς, καὶ τῷ ἐξηρημένῳ σπαραγμῷ τῶν σπλάγγνων τὴν ἐμφυτον πρὸς τὸν Υἱὸν μητρικὴν συμπάθειαν ἐπιδείξει. Καὶ διὰ τῆς μητρικῆς ταύτης συμπαθείας, ἐκ πολλῶν καρδιῶν λογισμοὺς ἀποκαλυφθῆναι, καὶ διελεγχθῆναι τοὺς τε κατὰ φαντασίαν τὴν σάρκα φερέσαι, καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τερατολογοῦντας, καὶ τοὺς οὐκ ἐκ τῆς Παρθένου, ἐξ οὐρανοῦ δὲ ταύτην καταγαγεῖν ἀπανάσχυτοντας. Εἰ δὲ καὶ τῆνικαῦτα διεληλυθεν τῆς Παρθένου τὴν ψυχὴν ῥομφαία, ἥνικα λειοπότες τὸν παῖδα, μετὰ τὴν πολλὴν ὄδον διανύσαι, μὴ εὗρον τοῦτον, ἀλλὰ καὶ ὑποστρέψαντες ἐπεζητούν, ὡς ἦδη τὸν Θεσαυρὸν ἀπωλεχότες, οὐδὲν ἂν εἴη παρὰ τὸν ὄρθον διανενοημένον λόγον. Καὶ γὰρ καὶ τῆνικαῦτα ἐκ πολλῶν καρδιῶν ἀπεκαλύφθησαν διαλογισμοὶ, τῆς μὲν Παρθένου πρὸς τὸν Παῖδα λεγούσης: « Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ σου ὀδυνώμενοι ἐζητούμεν σε. » Τοῦ δὲ ἐνυπστάτου Λόγου καὶ σάρκα φερέσαντος ἀνταποκρινόμενου, « Τί, ὅτι ἐζητεῖτέ με; οὐκ ἴδετε, ὅτι ἐν ταῖς τοῦ Πατρὸς μου δεξιαῖς εἶμαι με; » καὶ δηλοῦντος τὸν περιώνυμον λαόν, ὃς τοῦ Πατρὸς νεώς τε καὶ οἴκος ἐπωνομάζετο. Καὶ γὰρ τὸν ἴδιον Πατέρα σαφῶς ἀνακηρύξαντος τοῦ Υἱοῦ σαφῶς ἀπεκαλύφθησαν οἱ διαλογισμοὶ τῶν λεγόντων αὐτὸν οὐκ (67) εἶναι τοῦ τέκτονος υἱόν, οὐδ' ἄλλης τινὸς ἐπιγείου σπορᾶς, ἀλλὰ τοῦ πρὸ αἰῶνος γεγεννηκότος αὐτόν. Τὸν μέντοι λόγον, τὸν λέγοντα, ῥομφαίαν αὐτῆς τὴν ψυχὴν ἐξ ἀμφιβολίας διελθεῖν, ὡς μήποτε οὐκ εἴη θεὸς ὁ σταυρούμενος, εἰ καὶ τισὶν ἐβρόθη, ἀλλ' οὐκ ἂν ἐμοὶ βηθεῖη.

« Καὶ ἦν, φησὶν, Ἄννα προφήτις θυγάτηρ, Φανουὴλ, ἐκ φυλῆς Ἀσέρ, ἕως οὗ, « Καὶ αὕτη χεῖρα ὡς ἐτὼν ὀγδοήκοντα τεσσάρων. » Ἄννα προφήτις, θυγάτηρ Φανουὴλ, ταύταις διαστέλλεται ταῖς διαφοραῖς αὐτῆς πρὸς τὴν τῆς Παρθένου μητέρα· διέλαμπε δὲ ταῖς ἀρεταῖς ἀπάσαις. Ἐκ γὰρ τοῦ μὴ ἀφίστασθαι τοῦ ἱεροῦ, καὶ νηστείαις, καὶ δεήσεσιν λατρεύειν νύκτα καὶ ἡμέραν, δῆλον, ὡς καὶ ὁ λοιπὸς αὐτῆς τῶν ἄλλων ἀρετῶν συμπάρῃν χορός. Ἰσφ' ὧν κεκαθαρμένη τὸν νοῦν, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος γεγεννημένη θυγατέρα, καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ δεχομένη ἐμφάσεις, αὐτῆς τῆς ὥρας ἐπιστάσα ἀνθρωπολογεῖτο (68) καὶ ἐλάλει τὰ περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λυτρωσιν ἐν Ἱερουσαλήμ. Αὐτῆς τῆς ὥρας ἐπιστάσα, φησὶν. Αὐτῆς, ποῖα; Ἡ καθ' ἣν τὸ Παιδίον ἡ Μητέρα καὶ ὁ Ἰωσήφ

προσέφερον τῷ ἱερῷ. Καὶ ὄρα τὴν παραπλησίαν τῷ Ἀ
 Συμεῶνι ταῖς ἀρεταῖς, ὅπως καὶ τὰς προφητείας
 παραπλησίους κίχρῃ. Ἄμα μὲν γὰρ παρῆσαν τῷ ναῷ,
 ἄμα δὲ τῆς προφητικῆς ἤξειοντο χάριτος. Ἄλλ' ὁ
 μὲν Συμεὼν προσλάμβανεν χρησιμολογῶν ἡ δὲ τὴν
 δευτέραν ἔχουσα τάξιν ὁμῶς οὐκ ἔδευτέρευσεν τοῖς
 χρησιμοῖς ἄλλ' ἐκάλει μὲν τὸ βρέφος Κύριον, ᾧ καὶ
 ἀνωμολόγει ἑλάλει δὲ περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσ-
 δεχομένοις λύτρωσιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, λύτρωσιν τοῦ
 γένους καὶ σωτηρίαν ἀνακηρύττουσα. Τάχα δ' ἂν διὰ
 τοῦτο προσλαβεῖν (68') ἱερολογῆσιν τις τὸν Συμεῶνα,
 διότι ὁ μὲν τύπον ἔφερον τοῦ νόμου. Καὶ γὰρ καὶ ἡ
 κλῆσις τὸ ὑπήκοον (69) δηλοῖ ἡ δὲ τῆς χάριτος ἡ
 Ἄννα (69) τοῦτο γὰρ ἡ κλῆσις ἀναπτυσσομένη δη-
 λοῖ. Ὡν ἀμφοῖν ὁ Χριστὸς ἔκειτο μέσος τὸν μὲν
 ἀπολύων συντελευτῶντα (70) τῷ νόμῳ, τὴν δὲ τέως Β
 κατέχει τῇ χάριτι συζῶσαν. Ἡ μὲντοιγε Παρθένος
 καὶ Ἰωσήφ κοινήν τὴν εἰς Θεὸν ἀποδεωκότες ὕμνο-
 λογίαν ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν
 αὐτῶν Ναζαρέτ, καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας τὰ
 κατὰ τοὺς μάγους καὶ τὸν ἀστέρα διεπέπρακτο καὶ
 δὴ καὶ ἡ εἰς Αἴγυπτον γέγονε φυγή, καὶ ἡ ἀπὸ ταύ-
 τος ἐπίνοδος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠNH'.

Διὰ τί τὴν Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν, ἀφ' ἧς
 ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια, ἐκλέγεται ὁ Χρι-
 στὸς;

C

Editurum a Wolfio vigesima prima. (l. c. p. 785-786. Galland. p. 741-742 n. 57).

Τὸν ἑβδομὸν ἀριθμὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς καὶ ἐπὶ
 τῆς κακίας εὐρίσκομεν τὴν Γραφὴν παραλαμβά-
 νουσαν. Εἰκότως ἂν τὴν Μαρίαν ἐκλέγεται τὴν Μαγ-
 δαληνὴν ὁ Σωτὴρ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια,
 ἵνα τὸν ἄρχοντα τῆς κακίας δι' αὐτῆς ἀπελάσῃ τῆς
 ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὅτι, φησὶν (70'), αἰστορίαί τὴν
 Μαγδαληνὴν ταύτην διὰ βίου παρθένον διδάσκουσιν.
 Καὶ μαρτύριον δὲ αὐτῆς φέρεται, ἐν ᾧ λέγεται διὰ
 τὴν ἄκραν αὐτῆς παρθενίαν καὶ καθαρότητα, ὡς
 ὕαλον αὐτὴν καθαρὸν τοῖς βασανισταῖς φαίνεσθαι.
 Ὅτι, φησὶν, μετὰ τὴν κοίμησιν τῆς Δεσποίνης ἡμῶν
 Θεοτόκου πορευθεῖσα εἰς Ἐφεσον πρὸς τὸν ἡγαπημέ-
 νον μαθητὴν, ἐκεῖσε τὸν ἐρόμον τὸν ἀποστολικὸν
 διὰ τοῦ μαρτυρίου ἡ μυροφόρος Μαρία ἐτελείωσεν, μὴ
 θελήσασα μέχρι τῆς τελευτῆς χωρισθῆναι (71) τοῦ

D

nino, qua mater et Josephus infantem in templo
 sistebant. Adverte hic, quam similia, quæ virtuti-
 bus Simeoni similis erat, vaticinia edat. Simul enim
 aderant in templo, simul vero dono vaticinandi
 digni habebantur. Simeon quidem vaticinandi facie-
 bat initium; hæc vero, quamvis secundum occupans
 locum, vaticiniis tamen suis non erat inferior. Nam
 infantem illum Dominum vocabat, eique vicissim
 confitebatur: loquebatur etiam de eo ad omnes,
 qui liberationem in Israele exspectabant, liberatio-
 nem gentis et salutem promulgans. Fortasse aliquis
 Simeonem ideo primas hic partes habuisse dixerit,
 quod typus Legis fuerit. Nam et nomen ipsum *obed-*
ientem inferit, quemadmodum Annæ illud *gratiam*
significat: id enim nomen, ad origines suas revo-
catum, denotat. Inter utrumque Christus positus
 erat medius, illum quidem, tanquam cum lege mo-
 riturum, dimittens, hanc vero una cum gratia ser-
 vans superstitem. Cæterum Virgo et Joseph, post-
 quam Deum communi hymno celebraverant, in
 Galilæam revertebantur, urbemque suam Nazareth,
 ubi deinde post quadraginta dies illa, quæ ad magos
 et stellam pertinent, agebantur; sicut et fuga in
 Ægyptum, et ex ea reditus eveniebat.

QUÆSTIO CLVIII [Coisl. CLXXXVIII,
Taur. CLXXXVIII].

Quare Mariam Magdalenam, ex qua septem dæ-
 monia eiecerat Christus elegit?⁸⁷

C

Numerum septenarium a Scriptura sacra in
 virtutis æque ac pravitatis negotiis adhiberi in-
 venimus. Verisimile igitur sit, Servatorem nostrum
 Magdalenam, e qua septem dæmonia eiecerat,
 ideo elegerat, ut omnis malitiæ auctorem per eam
 ab hominum natura depelleret. Ait enim historiam
 tradere Magdalenam illam, quoad vixerit, virgine-
 nem mansisse. In hujus rei argumentum affertur,
 quod per summam suam virginitatem et puritatem
 iustarum crystalli purissimi apparuerit exploratoribus.
 Ait quoque, Mariam, quæ unguentum attulerat⁸⁸,
 post obitum Dominæ nostræ Deiparæ, Ephesum
 ad discipulum amatissimum profectam, ibidem
 cursum suum apostolicum martyrio absolvisse,
 quæ a Joanne, virgine et evangelista, usque ad

⁸⁷ Luc. viii, 2. ⁸⁸ Matth. xxvi, 7; Joan. xi, 2.

NOTÆ.

(68') Hoc malo ex Colb. pro προσλαβεῖν.

(69) Ex Hebr. שמע, quod *audire* et *obedire* signi-
 ficat. Hinc Πέτρος, respectu habito ad nomen ejus
 alterum, Simon, explicatur per ὑπακούων in Lexico
 Origeniano apud Montefalconium p. 251. Confer
 Drusium de Vocibus Hebr. N. T.

(69') Ex Hebr. שמי, *gratia*.

(70) Co. n. pro ἐντελευτῶντα.

(70') Nescio, quem hic innuat Photius, cuique
 hanc observationem debeat.

(71) Παρθένος Græcis vir quoque dicitur, qui fe-
 minam non agnovit. Vide Æmilium Portum ad
 Suidam, tom. I, p. 5. edit. Kusteriana.

vite finem divelli noluerit. Sicut porro, inquit, **A** Petrus, apostolorum primus, nomen suum ex fide immota, quam in Christum petram probabat, accepit; ita illa quoque, tanquam discipularum prima, propter puritatem suam et desiderium, quo in illum ferebatur, a Servatore eodem, quo Mater, nomine est insignita. Quemadmodum itaque discipulorum chorus Dominum sequebatur, ita mulierum, Domini disciplinam recipientium, corona nostri Domini Matrem consecrabatur. Mirabantur enim, inquit, aliquando discipuli, quod cum muliere loquebatur⁶⁹. Ex quo manifestum est Dominum id quidem usu receptum non habuisse. Cum itaque Mater Domini Evangelii cursum una cum Filio et rerum Conditore proveheret, mulieres, quæ eam comitabantur, communi Domino ejusque discipulis **B** ex facultatibus suis ministrabant.

QUÆSTIO CLIX [Coist. CLXXXIX, Taur. CLXXIX].

Quid significat illud : « Ex me ipso non loquor⁷⁰ ? »

Editarum a Wolfio vigesima secunda (l. c., p. 786-789. Galland. l. c., p. 742-745 n. 38).

Pseudomessiaæ ex se ipsis loquebantur, non vero ex lege, nec ex prophetis, sed ex sua sententia et arbitrio. Contra Servator a lege non recedebat, non omittebat prophetas, sed dicebat, nunc quidem : « Recte dixit Isaias⁷¹ ; » nunc vero : « Nonne in lege vestra scriptum est⁷², » et plurima ejusmodi alia. Quoniam igitur, qui ante Christum veniebant, ejusque nomen male sibi tribuebant, **C** non ex sacris Litteris, sed ex sua amentia errores serebant; ideo Servator noster ait : « Ego ex me ipso non loquor, sicut illi. » Ex se ipso enim loqui idem est, atque præter Scripturam sacram loqui. Quod vero pseudomessiarum et pseudoprophetarum sit, « ex se ipsis loqui, » id Deus ipse per prophetam Ezechielem testatus est, dicens : « Non nisi eos; ex se ipsis sunt locuti; ex corde suo loquuntur. » Quoniam itaque pseudoprophetae ex se ipsis loquebantur, hanc amentiam a se amolitur. Improba enim Judæorum gens erronem illum esse, et mundum pervertere calumniabatur. Propterea aiebat : « Ego ex me ipso non loquor, » **D** sed ex lege, ex prophetis : quæ ex Patre in lege, et in prophetis audiui. Habito vero ad humanam suam naturam respectu, et ad amoliendam malignam illam de se suspicionem, ita loquitur. « Vos vero, » addit, « ea, (loquimini) quæ ex patre vestro diabolo, audivistis. » Sicut enim, quæ patris sunt, hæreditatis loco filiis obtinentur, ita et quæ illius

παρθένου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου (71). Ἐπερ, φησίν, ἡ ἀπαρχὴ τῶν ἀποστόλων Πέτρος ὠνομάσθη διὰ τὴν ἀσάλευτον πίστιν, ἣν εἶχεν ἐπὶ Χριστὸν τὴν πέτραν· οὕτω καὶ αὐτὴ, ἀρχηγὸς τῶν μαθητηρίων γενομένη, διὰ τὴν καθαρότητα αὐτῆς καὶ τὸν πόθον, ὃν εἶχεν εἰς αὐτόν, Μαρία ὀμωνύμως τῇ Μητρὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος προσηγόρευται· ὡσπερ τῷ Δεσπότη τῶν μαθητῶν ἠκολούθει ὁ χορὸς, οὕτω τῇ Δεσποίνῃ καὶ Μητρὶ τοῦ Κυρίου τῶν μαθητευομένων γυναικῶν ὁ χορὸς. Ἐθαύμαζον γάρ, φησίν, ποτὲ οἱ μαθηταί, ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. Δῆλον, ὡς οὐκ οὕσης τοιαύτης συνηθείας τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ τὸν εὐαγγελικὸν ὁρὸμον τῆς Μητρὸς τοῦ Δεσπότη συνηθουσίας τῷ Υἱῷ καὶ Δημιουργῷ, καὶ αὐταὶ συνακολουθοῦσαι αὐτῇ τῷ κοινῷ Δεσπότη ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς ἀναγκαίως, καὶ τοῖς μαθηταῖς διηκόνουν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΝΘ'.

Τι ἔστι τὸ « Ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐ λαλῶ ; »

Οἱ ψευδοχριστοὶ ἀπ' ἑαυτῶν ἐλάλουν, οὐκ ἐκ νόμου, οὐκ ἐκ προφητῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἰδίας γνώμης καὶ ὀρμῆς· ὁ δὲ Σωτὴρ οὐκ ἀπέστη νόμου, οὐκ ἐγκαταλείπειν προφήτας, ἀλλ' ἔλεγεν νῦν μὲν, « Καλῶς εἶπεν Ἡσαΐα· νῦν δὲ, « Οὐ γέγραπται ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, » καὶ μυρία τοιαῦτα. Ἐπεὶ οὖν οἱ ἐλθόντες πρὸ Χριστοῦ, καὶ τὸ ἐκείνου περιθίντες ἑαυτοῖς κακούργως ὄνομα, οὐκ ἀπὸ τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας ἀπονοίας τὰ τῆς πλάνης προυβάλλοντο, λέγει ὁ Σωτὴρ· « Ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ὡσπερ ἐκεῖνοι. » Τὸ γὰρ ἀπ' ἑαυτοῦ λαλεῖν, τὸ ἔξω τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἔστι λαλεῖν. Ὅτι δὲ τὸ ἀπ' ἑαυτοῦ λαλεῖν ψευδοχριστῶν ἔστι καὶ ψευδοπροφητῶν, λέγει διὰ τοῦ προφήτου τοῦ Ἐζεκιήλ (72) ὁ Θεός· « Οὐκ ἀπίσταιλα αὐτοῦς, ἀπ' ἑαυτῶν ἐλάλησαν· ἐκ τῆς καρδίας αὐτῶν φθέγγονται. » Ἐπεὶ οὖν οἱ ψευδοπροφήται ἀπ' ἑαυτῶν ἐκήρυττον, ταύτην ἀποδοῦμενος τὴν ἀπόνοιαν (καὶ γὰρ ἐδυσφήμει (72*) τὸ ἀχάριστον τῶν Ἰουδαίων ἔθνος πλάνον αὐτόν (73) καὶ πλανᾶν τὸν κόσμον) διὰ τοῦτο ἔλεγεν· « Ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐ λαλῶ, » ἀλλ' ἀπὸ νόμου, ἀπὸ τῶν προφητῶν, ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐν νόμῳ, ἐν προφήταις· ἐκ προσώπου δὲ τῆς σαρκὸς ταῦτα λέγει, καὶ εἰς διάλυσιν τῆς δυσσεβούσης ὑπονοίας· « Ὑμεῖς δὲ, ὅσα ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου. » Τὰ γὰρ τοῦ πατρὸς κλῆρος γίνεται τοῖς παισὶ, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκείνου γίνεται τῶν κληρονόμων· ὡς Ἰσὺν ἐνταῦθα καθορᾶσθαι, καὶ εἰς ταυτὸν συνιέναι τὸ ἐξ ἑαυτῶν λαλεῖν,

⁶⁹ Joan. iv, 27. ⁷⁰ Joan. xiv, 10. ⁷¹ Matth. xv, 7. ⁷² Joan. x, 34.

NOTE.

(71*) Ἰωάννου haben ex Colbert.

(72) Alludere videtur ad Ezech. xiii, 6.

(72*) Verbum ἐδυσφήμει debeo Colbertino, quod

in altero deerat.

(73) Sic scribo pro πλάνον αὐτῷ, quando Colbert. idem male : πλάνων αὐτόν.

καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου λαλεῖν ὡσπερ ὁ Χριστὸς ἐλθὼν ἐγένετο πλήρωμα νόμου, καὶ προφητῶν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα πλήρωμα τοῦ Εὐαγγελίου. Χριστὸς ἐλθὼν ἐβεβαίωσεν τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ νόμῳ (74) εἰρημμένα καὶ προφήταις, διὸ καὶ λέγει Παῦλος : « Πλήρωμα νόμου Χριστός (74) » τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπλήρωσε τὰ τοῦ Εὐαγγελίου ὅσα ἐστὶν ἐν τῇ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ, τὸ Πνεῦμα πληροῖ ὅσα ἐν τῇ τοῦ νόμου, ὁ Χριστὸς οὐχὶ ὡς ἀτελοῦς ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς ἐρμηνευτῆς τῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τελειωτῆς. Οὕτω δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα διασαφοῖ καὶ διατρανοῖ τὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ φησὶν Ἄρθ. ὅταν δὲ ἐλθῇ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὀδηγήσει ἡμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐξῆς. Ὅτι ἄφ' ἑαυτοῦ οὐ λαλεῖ· οὐ γὰρ ἀντιφθέγγεται τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ἀναπληροῖ τὰ τοῦ Υἱοῦ, καθ' ὃν τρόπον ὁ Υἱὸς τὰ τοῦ Πατρὸς. Ὅτι ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ εὐρήσεις πρὸς τῷ τέλει δεικνύντος τοῦ Χρυσοστόμου (75), ὅτι ἡ ἀποστολὴ οὐτε τὸν Υἱὸν, οὐτε τὸ Πνεῦμα ἐλάττω ποιεῖ τοῦ Πατρὸς, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἀποστέλλεται παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ· λέγει αὐταῖς λέξεσιν· Ἐάν σοι δείξω τὸν Ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀποστελλόμενον παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, τί ποιεῖς; ἢ ἀρνησαί τὸν Χριστὸν, καὶ ἀπόρριψον (75) τὰς Γραφάς· ἢ, δοῦλος τῶν Γραφῶν, ὑποτάττου ταῖς Γραφαῖς. Καὶ πού, φησὶν, εἴρηται τοῦτο; Ἄκουε τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος Ἡσαίου (76)· Ἄκουέ μου, Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ· καὶ ὄλην τὴν περικοπήν ἐκτιθεῖς τοῦ χωρίου μέχρι τοῦ, « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, διςχυρίζεται, τὸν Πατέρα ταῦτα εἰπεῖν, ἐκ τῶν προτεταγμένων βεβαιῶν τὸν λόγον, καὶ καθιστῶν δῆλον, ὡς ὁ Πατὴρ εἶη νῦν ὁ λέγων καὶ ἀποστελλόμενος παρὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ.

A sunt, ad hæredes perforantur. Itaque similia hæc sibi invicem esse, et idem inferre apparet, ex se ipsis loqui, et ex patre diabolo loqui. Sicut porro Christus, in carnem veniens, complementum legis fuit, ita et Spiritus complementum Evangelii existit. Christus adveniens confirmavit quæ a Patre in lege et prophetis dicta erant. Propterea et Paulus ait : « Christus est implementum legis » . Vicissim Spiritus sanctus, postea veniens, implevit ea quæ sunt Evangelii. Quæcunque Christi doctrina continentur, ea Spiritus sanctus; quæ in lege tradita sunt, ea Christus implevit : non quidem, quasi Pater nihil hic fecerit, sed quod Christus interpres et consummator dictorum a Patre existerit. Similiter Spiritus illustrat et explanat Filii dicta. « Multa, inquit, habeo vobis dicenda, sed ea nunc quidem ferre non potestis : ubi vero venerit Spiritus sanctus, in veritatem omnem vos ducet » , etc. Neque enim ex se ipso loquitur ; nam non contradicit Filio, sed dicta Filii, sicut Filius Patris illa, implet. In hoc sermone videbis Chrysostomum sub finem ostendere, missionem neque Filium neque Spiritum sanctum Patre facere inferiorem, quoniam ipse quoque Pater a Spiritu sancto et a Filio mittitur. Verba ejus hæc sunt : Si tibi Conditorum cæli et terræ ostendero missum a Spiritu et Filio, quid facies? Aut nega Christum et abjice Scripturas; aut, cum Scripturæ sis obnoxius, Scripturæ te subjice. Ubi vero, inquit, hoc dictum est? Audi Deum, per Isaiam prophetam, dicentem : « Audi me, Israel, quem ego voco » . Hinc idem, tota illius oraculi serie exposita, usque ad illa verba : « Et nunc Dominus me misit, et Spiritus ejus » , asseverat, Patrem illa loqui, ex antecedentibus fidem expositioni, manifestumque faciens, Patrem esse, qui hæc loquatur, quique adeo a Spiritu et Filio mittatur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΞ.

QUÆSTIO CLX [Coisl. CXC, Taur. CLXXX].

Πῶς ἡ βραχίονα Κυρίου ὁ Θεολόγος Ἰωάννης τὴν οἰκονομίαν (76) διαλαμβάνει;

Quomodo Joannes Theologus œconomiam salutarem per « brachium Domini » indicat?

Editatum a Wolfio vigesima tertia (l. c. 789-790. Galland. l. c., p. 743, n. 39).

Ὅτι ὁ Θεολόγος Ἰωάννης, τὸν βραχίονα εἰς τὴν οἰκονομίαν (77) ἐκλαμβάνων τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὴν

Joannes Theologus brachium de œconomia Servatoris nostri ejusque deitate interpretans,

⁷³ Rom. x, 4. ⁷⁴ Joan. xvi, 12, 13. ⁷⁵ Isa. xlviii, 12. ⁷⁶ ibid. 16. ⁷⁷⁻⁷⁹ Joan. xii, 38.

NOTÆ.

(74) Hæc totidem verbis non exstant in sacris Litteris, et παραφράσεως loco a Photio addita videntur.

(74') Procul dubio Rom. x, 4, innuit : τέλος νόμου Χριστός.

(75) Quem hic Chrysostomi sermonem afferat Photius, frustra quero.

(75') Colb. ἀπάλειψον.

(76) Cæterum illam oraculi Isaie expositionem temere nemo admisit. Prophetici enim sermonis

nexus ostendit, non Patrem, sed Filium de Patre et Spiritu ejus loqui.

(76') In apographo legebam οἰκουμένην, pro qua voce alteram illam recte exhibet eruditissimus Montefalconius in indice Amphilochorum Photii p. 339 Bibliothecæ mss. Coislinian. Fieri igitur potest, ut in apographo erratum sit, quamvis mox in responsione ad hoc quæsitum iterum legatur οἰκουμένην.

(77) Ita scribo cum Colbert. pro οἰκουμένην.

« Quamvis multa, inquit, miracula ederet Jesus, A
Judæi tamen non credebant, ut impleretur dictum
Isaïæ : Domine, quis credidit dictis nostris, et cui
brachium Domini est revelatum? » Ipse nempe, et
justitia ejus. « Prope enim est, ut justitia mea ad-
veniat. » Ipse itaque et Servator est, et brachium.
Propterea et Paulus omnia complexus, in unum
confert, dicens : « Qui factus nobis est a Deo sapientia, et sanctificatio, et liberatio ». » Hic oriri
nobis fecit ortum justissimum. « Ecce enim, inquit,
oriri faciam domo Davidis ortum sanctum, et re-
gnabit Rex justus ». » Ortus itaque unus est, multi
vero ejusdem radii. Radii scilicet humanitatis,
sanationis, pacis : radii justitiæ, pluriumque sim-
illium. Propterea etiam David vaticinatus cecinit :
« In diebus ejus orietur justitia, et pacis copia, B
donec luna aboleatur ». » Hic igitur ortus ex alto
æque atque ex terra contigit : ex alto quidem se-
cundum divinam, ex terra autem secundum huma-
nam naturam.

QUÆSTIO CLXI [Coisl. CXC1, Taur. CLXXX1].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΑ'.

Quid significat : « Quod et ipsa creatura liberabitur
a servitute? » etc.

Τί δηλοῖ, « Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας, » καὶ ἐς ;

Editarum a Wolfio vigesima quarta (l. c., p. 790-800. Galland. p. 743-747, n. 40).— In Rom. viii, 21.

Serviebat creatura homini, non ut digno, sol
scilicet, et luna, et astra, et terra, quæque in illis
sunt : non, inquam, ut digno. Nam et prævarica-
tus erat, et pœnæ obnoxius. Serviebat itaque, C
Deo ita jubente, ne imago sua penitus deturpare-
tur, quamvis deliquisset. Cum itaque omnis crea-
tura rebellem se sisteret, Deus tamen creaturam
imperium non detrectare jussit, sed solem radios
suos, terram fruges, mare pisces, mercesque alias,
et condita quoque cætera ea, quæ usui et com-
modo forent hominibus, exhibere voluit. Hanc
sententiam explicaturus Apostolus ait : « Sollicita
enim expectatio creaturæ revelationem filiorum
Dei exspectat. Vanitati enim creatura non sponte
sua est subjecta, sed propter eum, qui sub spe
subjecit : quoniam et ipsa illa creatura liberabitur
a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filio-
rum Dei ». » Hoc itaque dico : Postquam vidit Deus D
hominem lapsam, creaturam vero servitium lapsam
denegantem, compescuit illam etiam invitam, ser-
vireque eam jussit, sicut olim, quando homo,
præceptis audiens, regiam imperatoriamque digni-
tatem sartam tectamque servabat. Creaturam enim
pudebat eum, qui lapsu captivum se fecerat, Do-
minum agnoscere, eique servire, quem peccati
servum factum esse videbat. Conditor autem non

Ἐδοῦλευσεν ἡ κτίσις τῷ ἀνθρώπῳ, οὐχ ὡς ἀξίω
ἡλιος καὶ σελήνη, καὶ ἀστρα καὶ γῆ, καὶ τὰ ἐν αὐ-
τοῖς : οὐχ ὡς ἀξίω δὲ (καὶ γὰρ παραβάτης ἦν καὶ
ὑπόδικος), ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ δουλεύειν προστάξαντος, ὡς
ἂν μὴ (79) ἐξυδρισθῆ διὰ πάντων ἡ εἰκὼν, εἰ καὶ
παρέβη. Πάσης τοίνυν τῆς κτίσεως στασιαζούσης, ὁ
Θεὸς κελεύει τῇ κτίσει μὴ ἀφηνεῖν, ἀλλὰ παρέχειν
μὲν τὸν ἥλιον τὴν ἑαυτοῦ ἀκτίνα, τὴν γῆν τοὺς καρ-
ποὺς, τὴν θάλασσαν ἰχθῦς καὶ τὰς ἐμπορίας : καὶ
ἕκαστον τῶν κτισμάτων, τὴν ἐξ ἑαυτῶν χρεῖαν καὶ
ὠφέλειαν τοῖς ἀνθρώποις. Ταύτην ἐπιγυμνῶν ὁ
Ἀπόστολος τὴν ἔννοιαν φάσκει : « Ἡ γὰρ ἀποκατα-
δοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ
Θεοῦ ἀπεκδέχεται : τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑ-
πετάγη οὐχ ἑκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι.
ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δου-
λείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν
τέκνων τοῦ Θεοῦ. » οὖν τι λέγω. Ὅς εἶδεν ὁ Θεὸς τὸν
ἄνθρωπον ἐκπεσόντα, καὶ τὴν κτίσιν ἀνανεούσαν
πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ ἡμαρτηκότος, ἐχαλίνωσεν αὐτὴν
καὶ μὴ θέλουσαν, καὶ ἐκέλευσεν ὑπηρετεῖν πρότερον,
ἦνίκα τὸ βασιλικὸν ἑαυτῷ καὶ ἀρχικὸν τὴν ἐντολὴν
φυλάττων συνδέσσωσεν · ἡσχύνετο γὰρ ἡ κτίσις τὸν
αἰχμάλωτον τῇ παραβάσει Κύριον ἐπιγράφεσθαι, καὶ
ἐξυπηρετεῖν αὐτῷ, τῆς ἀμαρτίας αὐτὸν ὀρώσα δου-
λον γενόμενον · ἀλλ' ἐκέλευσεν ὁ Κτίστης μὴ ἐξαρ-

¹ Joan. xii, 37, 38; Isa. liii, 1. ² I Cor. i, 30. ³ Jerem. xxiii, 5. ⁴ Psal. lxxii, 7. ⁵ Rom. viii, 21.
⁶ Rom. viii, 19, 20.

NOTÆ.

(78) Colb. pro utō.

(79) μὴ addidi ex Colb.

νεῖσθαι τὴν παραβάτην, ἀλλ' ἐπιδεικνύουσι τοῦ κοινῶς A
 Δεσπότητος τὴν ἀφθονὴν χάριν, καὶ τὸ τῆς εὐεργεσίας
 ἀμετάθετον· ἐπαγγεῖλάμενος καὶ τῇ κτίσει, ὅτι περ
 ἀνακαινιζομένου καὶ ἐλευθερουμένου τοῦ φθαρέντος
 καὶ αἰχμαλωτισθέντος ἀνθρώπου ἀνακαινισθήσεται
 καὶ αὐτῆ· ὡσανεὶ ἔλεγεν· Ἐπέσεν ἡ εἰκών, καὶ ὤλι-
 σθησεν διὰ τὴν παράβασιν, καὶ φθίρεται διὰ τὴν
 παρακοήν· ἀνάσχω δουλεύσαι τῇ τοῦ φθαρέντος
 φθορᾷ, ἵνα ὅταν αὐτὸν ἀνακαινίζω τὴν ἐμὴν εἰκόνα,
 τὸν φθαρέντα ἄνθρωπον, σὺν αὐτῷ καὶ σὲ τὴν κτί-
 σιν ἀνακαινίσω, καὶ σύνθρονον αὐτοῦ τῆς δόξης
 ποιήσω· συγκατεσπάσθης αὐτοῦ τῇ ταλαιπωρίᾳ,
 συναναστήσῃ τῇ δόξῃ. Τί δέ ἐστι τὸ τὴν κτίσιν φεύ-
 γειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου δεσποτείαν; Λέγει γάρ, « Τῇ
 ματαιότητι ἡ κτίσις οὐχ ὑπετάγη. » Ποῖα ματαιότητι;
 Ἄφ' οὗ ἂν ἐκτραπῆ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ματαιότης
 καλεῖται. Ἄκουσον ψάλλοντος Δαβὶδ· « Πλὴν τὰ
 σύμματα ματαιότης πᾶς ἀνθρώπου· ζῶν. » Πᾶς
 ἀνθρώπος μάταιός ἐστιν, ὁ τὸν Θεὸν καταλιμπάνων
 καὶ τὰ μάτια μεταδιώκων· ἔστρεψεν ὁ Θεὸς ἀγγέ-
 λους κατὰ τὰ κλίματα (80) τῆς οἰκουμένης ἕνα ἕκα-
 στον ἐπιτροπέειν, ὡς καὶ Μωσῆς λέγει (81), ἐνδὲ
 ἐκάστου ἔθνους· ἔστρεψε δὲ, ἵνα τὴν ἄψυχον κτίσιν
 χαλινώσωσιν, ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ θάλασσαν, καὶ
 γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ὑπηρετεῖν τῇ τοῦ ἀνθρώπου
 ἀπολαύσει. Πάλιν οἱ ἄγγελοι ἐτρέχοντο ὑπηρετούμε-
 νοι ἀναξίοις καὶ δίκης ἐνόχοις ἀνθρώποις· καὶ μά-
 λιστα ὀρώντες αὐτοὺς τὴν δεσποτικὴν ἀξίαν τοῖς
 εἰδώλοις ἀνάπτοντας καὶ ἀνιερουντας· ἔφερον ἡ γῆ
 τὸν οἶκον, καὶ οἱ βωμοὶ τὰς σπονδὰς ἐδέχοντο· τοὺς
 ἄλλους καρποὺς καὶ τοῖς εἰδώλοις ἀνετίθεντο· διὰ C
 τοῦτο ἐδυσφόρουν οἱ ἄγγελοι τὰ μὴ ὄντα ὀρώντες
 ἀντὶ τοῦ ὄντος τιμώμενα· ἐνετύθεν λέγεται καὶ τὸ
 ἕτερον ζήτημα τὸ εἰς τὸν προφήτην ἀναφερόμενον.
 « Ἦλθεν πρὸς αὐτὸν, φησὶν, ὁ ἄγγελος Γαβριήλ,
 καὶ λέγει αὐτῷ· Δαυὶδ, ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἧς
 ἡμέρας προέθου κακῶσαι τὴν ψυχὴν σου ἔναντι Κυ-
 ρίου, εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἀπεστάλην ἀπαγ-
 γεῖλαι σοὶ τὰ ῥήματα ταῦτα· ἀλλ' ὁ ἄρχων τῆς βα-
 σιλείας Περσῶν ἀντέστη μοι, εἰ μὴ Μιχαήλ, ὁ ἄρχων
 τοῦ ἔθνους ὑμῶν, ἦλθεν εἰς βοήθειάν. » Ἀπορήσειεν
 γὰρ ἂν τις, εἰ ὁ τῆς Περσίδος ἐπιτροπέων ἄγγελος
 παρὰ Θεοῦ ἐπιτροπέειν τέτακται, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ
 Γαβριήλ, ἀνακομίσει (82) τὸν Ἰσραὴλ τῆς αἰχμαλω-
 σίας παρὰ Θεοῦ ἀπέσταλται, πῶς αὐτῷ τῶν Περσῶν D
 ὁ ἄρχων ἀντίστατο; Λυθείη δ' ἂν τὸ διαπορούμενον
 ὧδε· Ὁ κόσμος εἰδωλολατρίας ἐπεπλήρωτο. Οἱ δὲ
 ἄγγελοι, οἱ ἐφεστῶτες τῶν ἔθνων, ἠγανάκτησαν καὶ
 ἐθλίβοντο· αἰχμάλωτος δὲ Δαυὶδ εἰς Βαβυλῶνα μετὰ
 τῶν ὁμοφύλων ἀπαχθεὶς τὴν θεογνωσίαν ἐκήρυττεν·
 ὡσαύτως καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, οὓς τὸ πῦρ εἰς ἰλαρὰς
 αὔρας τὴν καυστικὴν δύναμιν ἀμείψαν ἀνέψυχεν·
 διὸ καὶ πολλοὺς τῆς εἰδωλικῆς μεταστῆσαντες πλά-

abnegare legis violatorem, sed potius locupletissi-
 mam communis Domini gratiam, beneficentiamque
 immutabilem demonstrare illam jubebat; eilem
 creaturæ pollicitus, fore ut, ubi homo perditus et
 captivus renovatus, et in integrum restitutus fue-
 rit, ipsa quoque renovetur; quasi diceret: cecidit
 imago, et peccato suo defecit, perque inobedien-
 tiam suam perditur. Sustine itaque servire perditum
 illius corruptioni, ut, quando imaginem meam,
 hominem illum perditum, renovavero, et te, crea-
 turam, una cum ipso renovem, gloriæque ejus
 consortem efficiam. Tu quidem, quæ per calami-
 tatem ejus simul depressa es, gloriæ quoque ejus
 particeps resurges. Quid vero illud sibi vult, quod
 creatura hominis dominium refugiat? Ait scilicet:
 « Creatura vanitati non est subjecta. » Cui vanitati?
 Quamprimum homo a Deo se avertit, vanitas
 vocatur. Audi Davidem canentem: « Sed omnia
 vanitas, omnis homo vivens. » Omnis homo vanus
 est, qui Deum deserit, et vana consecrans.
 Deus angelos per varias orbis partes disposuit, ut
 singuli eorum, quod et Moses ait, singulis gentibus
 præsent. Constituit vero ideo, ut creaturam inani-
 matam coerceant, solem, et lunam, et mare, et
 terram, ut quæ in illis sunt, hominum usibus inser-
 viant. Ab altera parte dolebant angeli, hominibus
 indignis pœnæque obnoxiiis servientes, in primis
 cum viderent, eos Domini dignitatem cultumque
 in idola transferre et convertere. Terra ferebat
 vinum, altaria vero deastrorum libamina excipie-
 bant; sicut et alios fructus idolis sacros esse jube-
 bant. Ægre itaque ferebant angeli, ea quæ non sunt,
 pro eo, qui est, coli videntes. Hinc intelligitur et
 alterum illud quæsitum, quod ad prophetam spe-
 ctat: « Venit ad illum, inquit, angelus Gabriel,
 dicitque illi: Daniel, serve Dei, ex quo die animam
 tuam coram Domino affligere statuiati, exaudita
 est precatio tua, egoque missus sum, ut tibi verba
 hæc renuntiem. Sed regno Persarum præfectus
 restitisset mihi, nisi Michael, qui genti vestræ
 præest, auxilio venisset. » Illic dubitaverit aliquis,
 qui fieri potuerit, si angelus, Persiæ præfectus, a
 Deo, ut illi præesset, constitutus, similiterque Ga-
 briel ad Israelæm ex captivitate reducendum mis-
 sus fuerit, ut illi Persarum præfectus resisteret?
 Enimvero omnis hæc dubitatio facile sic expedietur.
 Totus orbis idololatria scatebat: angeli vero,
 gentibus præfecti, indignabantur et ægre rem fere-
 bant. Interea Daniel, cum civibus suis Babylonem
 captivus ductus divini Numinis cognitionem instil-
 labat. Idem faciebant tres pueri, quos ignis, urendi
 facultatem cum jucunda aura permutans, recrea-
 bat. Hoc facto iidem effecerunt, ut multi, ab ido-

⁷ Psal. xxviii, 5. ⁸ Dan. x, 12 seqq. ⁹ Dan. iii, 25 seqq.

NOTÆ.

(80) Ita scribo pro κλίματα.

(81) Mosen id quidem dicere non memini.

(82) Sic scribo pro ἀνακομίσειω.

latriæ errore revocati, Deum verum colerent. A Persis itaque præfectus angelus gaudebat, cum videret Deum in partibus suis loco idolorum coli. Videbat ille Nabuchodonosorem pro eo, quod olim diis sacra facere cogebat, et inmorigeros extremis suppliciis subjiciebat, nunc tandem verum Deum maxime celebrare et dicere : « Sedrach, Misach, Abdenago, servi Dei excelsi ¹⁰ ; » et similia plura. Quoniam itaque divus Daniel Deum precabatur, ut hebdomadibus illis septuaginta, quæ captivitati statutæ erant, jam consummatis, Israelitas ex carcere educeret; et Gabriel præterea ad afferendum illi nuntium, missus erat, Persico imperio præfectus Gabrieli restitit, contristatus ex eo, quod terra, cui præerat, in pristinam impietatem et errores veteres, reductis inde veri cultus doctoribus, ruitura videretur. Restitit vero, non pugnans, sed ita causæ justitiam edisserens : Cur redditus tanto studio urgetur? Quoad populus Israeliticus terram patriam habitabat, et prospere agebat, sæpe in idololatriam divertit: Jam vero peregrinam incolens, pure Deum colit, nec colit solum, sed et pro cultu hoc fortiter pugnat, multosque errantium ad verum Deum adducit. Quandoquidem ergo et illis, qui gratiam receperunt, nihil, quod animæ salutaris sit, evenit, et illos, qui per eos verum Deum colere inceperunt, impietas, extremum malorum omnium, sibi iterum obnoxios reddat; nonne præstaret, si Israel nunc quidem ex captivitate non educeretur, illi vero, qui salutaris Dei cognitionis lucem jam spectant, in eadem pietate conservarentur? Tu quidem missum te ais, ut populum patriæ suæ restituas. Quæ vero est illa patria? Ea utique quam habitantes et dæmonibus sacra facientes, nidoribus et idololatria polluerunt. Nonne horum accusat eos Jeremias dicens : « Secundum numerum urbium tuarum erant tibi dii, o Juda, et secundum bivia Jerusalem sacrificabas Baali ¹¹ ? » Tunc quidem a Deo innumeris beneficiis inundabantur, sed vel sic a malitia et impietate sua non desistebant. Jam vero innumera mala perpetiuntur, neque tamen a Deo recedunt. Quis igitur redditus fructus erit? Itaque resistentia hic erat non mali adversus bonum. Non enim dicit, pugnabat, sed resistebat. Sæpe enim datur resistentia justis adversus bonum, sicut sæpe humanitas obstat legi, et lex humanitati. Lex enim delinquentem punit; at clementia regis eundem sæpe miseratur, et a pœna liberat. Pugna itaque hic est non inimici adversus inimicum, sed cognati

νης θεοσεβείν παρεσκεύασαν. Ὁ οὖν τῆς ἀρχῆς τῶν Περσῶν ἐφεστῆκώς ἄγγελος ἔχαιρεν, ὁρῶν ἐν τοῖς αὐτοῦ μέρεσι τὸν Θεὸν ἀντὶ τῶν εἰδώλων λατρευόμενον. Τὸν Ναβουχοδονόσορ ἐώρα ἀντὶ τοῦ καταναγκάζειν θύειν εἰδώλοις, καὶ ἐσχάταις τοὺς μὴ πειθόμενους ὑποβάλλειν τιμωρίαις, λαμπρῶς θεολογούντα καὶ λέγοντα, « Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδενναγῶ, οἱ δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου. » καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Ἐπεὶ οὖν ὁ μακάριος Δανιὴλ ἐδέετο τοῦ Θεοῦ, πληρωθέντων τῶν ἐβδομήκοντα ἐτῶν, τῶν ἐπὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ διορισθέντων, ἀναγαγεῖν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ, ἀπεστάλη δὲ Γαβριὴλ μνηῦσαι αὐτῷ τὴν ἀνάβρῃσιν, ἀνθίσταται τῷ Γαβριὴλ ὁ τῆς Περσικῆς ἀρχῆς ἐπιστάτης λυπούμενος, ὅτι πάλιν ἡ γῆ (83), ἧς ἐπιστάται, τῶν διδασκάλων τῆς εὐσεβείας ἐκαίθειν ἀνακομισθέντων, εἰς τὴν προτέραν ἀναστρέψει ἀσέβειαν καὶ πλάνην· ἀνθίστατο δὲ οὐ μαχόμενος, ἀλλὰ δικαιολογούμενος· Τίς ἡ σπουδὴ, λέγειν, τῆς ἀνίδου; τὴν οἰκείαν οἰκῶν πατρίδα ὁ Ἰσραὴλ καὶ εὐπαθῶν εἰς εἰδωλολατρίαν πολλάκις ἐξώλισθεν· νῦν δὲ οὐ καθαρῶς εὐσεβεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπεραθλεῖ τῆς εὐσεβείας, καὶ πολλῶν τῶν πεπλανημένων πρὸς τὸν ἀληθινὸν ἐπιστρέφουσι τὸν Θεόν. Ὅτε οὖν καὶ τοῖς τὴν χάριν δεχομένοις οὐδὲν κατὰ ψυχὴν λυσitteλέστερον ἐπακολουθεῖ, καὶ τοὺς εὐσεβεῖν δι' αὐτοὺς ἀρξάμενους (84) τὸ ἔσχατον κακὸν, ἡ δυσσέβεια, πάλιν ὑποχειρίους ποιεῖ, πόσον ἦν ἀμεινον καὶ τὸν Ἰσραὴλ τέως τῆς αἰχμαλωσίας μὴ ἀναγαγεῖν, καὶ τοὺς ἀρετὴ πρὸς τὸ φῶς ἀναδέψαντας τῆς θεογνωσίας ἐν τῇ αὐτῇ συντηρεῖν εὐσεβεῖα! Ἀπεστάλην, φησὶ, τὸν λαὸν ἀποκαταστήσαι τῇ πατρίδι. Ποῖα πατρίδι (85); Ἦν οἰκοῦντες ἐμίαναν κνίσαις, δαίμοσι θύοντες, καὶ εἰδωλομανίαις· οὐ ταῦτα κατηγορεῖ λέγων Ἰερεμίας· « Κατ' ἀριθμὸν τῶν πόλεων σου ἦσαν οἱ θεοὶ σου, Ἰούδα· καὶ κατὰ τὰ ἀμφοδία Ἰερουσαλήμ ἔθους τῇ Βαβύλ (86)· » μυριοὶς τότε παρὰ Θεοῦ περιεκλύζοντο ἀγαθοῖς, καὶ τῆς κακίας καὶ ἀσεβείας οὐκ ἀνεχώρουν· μυρία νῦν ὑπομένουσι κακὰ, καὶ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀφίστανται. Τί ποτ' οὖν ἔσται τὸ τῆς ἐπανόδου κέρδος; Ἦν τοίνυν ἡ ἀντίστασις οὐ κακοῦ πρὸς ἀγαθόν· οὐ γὰρ εἶπεν, ἐμάχετο, ἀλλ', ἀνθίστατο· καὶ γὰρ ἔστι πολλάκις ἀντίστασις δικαίου πρὸς ἀγαθόν, ὡς ἀνθίσταται πολλάκις νόμῳ φιλανθρωπία, καὶ φιλανθρωπία νόμῳ. Ὁ νόμος τὸν ἀμαρτήσαντα κολᾷ. Φιλανθρωπία πολλάκις βασιλεύς τὸν ἀμαρτήσαντα ἐλεεῖ, καὶ ἐξαρκάζει τῆς τιμωρίας. Ὡδ' οὖν ἡ μάχη οὐκ ἐναντίου πρὸς ἐναντίον, ἀλλὰ σύγγενους πρὸς συγγενές. Οὕτε γὰρ τὸ δίκαιον ἐξω ἀγαθότητος, οὔτε τὸ ἀγαθὸν ἐξω δικαιοσύνης εὐρίσκεται.

¹⁰ Dan. iii, 28. ¹¹ Jerem. ii, 28.

NOTÆ.

(83) Codex ἡγή, male, et mox, ἐπιστάτη.

(84) Colb. pro ἀρχομένους.

(85) Ποῖα πατρίδι, debeo Colbertino.

(86) Ubi tamen hodie legitur : καὶ μετ' ἀριθμῶν εἰδώλων

Ὅτι τῆς κτίσεως, φησὶν, ὡς προεῖρηται, διακει- A
 μένης καὶ ἀνανακτούσης, ἐφ' ᾧ καὶ ἄκουσα τῷ πα-
 ραδάτῃ παρεῖχε τὴν χρεῖαν, καὶ ἐξυτηρέται, καὶ ἀγ-
 γέλων ἀχθομένων ἐπὶ τῇ τοῦ εὐεργετουμένου ἀγνω-
 μοσύνη, καὶ ὅλου κακωθέντος τοῦ κόσμου διὰ τὰς
 παρανομίας. « Καὶ γὰρ εἶδεν, φησὶν, ὁ Θεὸς τὴν γῆν,
 καὶ ἦν κατεφθαρμένη, ὅτι κατέφθειρεν πᾶσα σὰρξ
 τὴν ὁδὸν αὐτῆς. » Οὐκ ἦν ἡ κτίσις, οἷαν ὑπέστησεν
 αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς· οὐκ ἦν τοῖς ἀστροῖς ὁ οὐ-
 ρανὸς, ὡς τὸ πρὶν, ἀνευ τινὸς μιάσματος καταλαμ-
 πόμενος· οὐκ ἦν ἡ γῆ τοῖς καρποῦς ἀμολύντους,
 ὡς τὸ πρὶν, ἀναδιδύουσα· οὐ θάλασσα, οὐκ ἄλλο τι
 τῶν ἐν τῇ κτίσει. Ὁ γὰρ παραδάτης εἰσελθὼν ἐν
 αὐτῇ, κατεμίανεν, καὶ ἀνεθόλωσεν ἅπαντα ταῖς βλασ-
 φημίαις, ταῖς θεομέχοις καὶ αἰσχροῖς φωναῖς, ταῖς
 μαιφονοῖαις τὴν γῆν (87) τοῖς πειραταῖς καὶ λησταῖς τὴν
 θάλασσαν· τὰς πηγὰς καὶ ποταμοὺς ταῖς εἰδωλολα-
 τρῖαις, νύμφαις, καὶ δαίμοσιν ἀνάπτουτες αὐτά·
 πᾶσα τοῖς ἀνθρώποις ἡ κτίσις εἰς θεοῦς ἀνεπλάτ-
 τεται· οὐδὲν δὲ κτίσιν οὕτω μαιίνει καὶ κιβδηλεύει,
 ὡς τὸ θεοποιεῖσθαι αὐτήν. Εἰσῆλθεν ὁ Σωτὴρ τοῦ
 κόσμου διὰ σαρκὸς ἐν αὐτῇ, καὶ ταύτην τῶν μυρίων
 τούτων ἀπαλλάξας μiasμάτων ἀνεκαίνισεν, πολὺ χα-
 λεπωτέρων ἢ σωματικῆς διαφθορᾶς ἐλευθερώσας
 αὐτὴν κακώσεων καὶ παθῶν, ἀνακαίνιζει διὰ τῆς
 πρώτης παρουσίας τὴν κτίσιν· ἵνα μάθῃς, ὅτι αὐτὸς
 ἐστὶν ὁ καὶ ἀπ' ἀρχῆς αὐτὴν δημιουργήσας· οὐ γὰρ
 ἄλλου μὲν κτίζειν, ἄλλου δὲ διαφθαρεῖσθαι ἀνακαίνι-
 ζειν· ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ἐκάτερον σοφίας καὶ τέχνης,
 ἀνακαίνιζειν τὴν κτίσιν κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδημίαν, C
 ἵνα μηδεμίᾳ σοιᾷ χώρα καταλειφθῇ ἀπιστίας, ὡς κατὰ
 τὴν δευτέραν παρουσίαν οὐ καινισθῆσεται, καὶ οὐ
 πρὸ αὐτῆς εἰς ἀφθαρσίαν, εἰς ἀπάθειαν, εἰς ἀφατον
 καλλοῦν. Εἰ γὰρ ὅτε ἦν ἐκὼν ἐν ἀσθενείᾳ σαρκὸς,
 ἐν ἰδρωσίν, ἐν πάθεισιν (88) ὁ Χριστὸς, ὃ τε πλάνος
 καὶ Σαμαρεῖτης ἐσυκοφαντεῖτο, τὴν κτίσιν ἐκάθαρεν
 τῶν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων καὶ πολυχρονιωτάτων
 παθῶν καὶ μiasμάτων· ὅτι ἂν ὡς κριτὴς ζώντων παρα-
 γένηται καὶ νεκρῶν, ὅταν μυριάσιν ἀγγέλων δορυ-
 φορούμενος τάγμασιν, ὅταν πάντων δεσπόζων καὶ
 Κύριος, ὅταν πάντα φρίσῃ καὶ τρέμῃ (89), πῶς ἢ
 ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν μεταβολὴ οὐ τὸ βᾶστον
 ἔχουσα καθορᾶται; Καὶ τὸ ἀκόλουθον, καὶ θεοπρε-
 πές, ὅτι παραγίνεται ὁ Σωτὴρ, προκηρυττόντων τῶν
 προφητῶν, ἵνα μήτις νομίσῃ, ὅτι καθ' ὃν τρόπον ἄν-
 θρωπος τῆς προτέρας διαμαρτῶν ἐπιβολῆς καὶ βοη-
 θείας ἐπὶ δευτέραν ἔρχεται, οὕτω καὶ ὁ Θεός. Ἴνα
 οὖν μή τις ὑπονοήσῃ τοῦτο, ἀνωθεν προέλεγον οἱ
 προφῆται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ· ἵνα δεῖξωσιν, ὅτι
 Θεὸς οὐ σκεπτόμενος εὐρίσκει τὸ συμφέρον, ἀλλ'
 ἀπ' ἀρχῆς προῖδεν ἅπαντα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ ἄν-
 θρωποι σκεπτόμεθα, καὶ, ἐὰν ἀποτύχωμεν τῆς πρώ-
 τῆς πείρας, ἐφ' ἑτέραν μεταβαίνομεν· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ

Creaturam ait, quod ante dictum est, male affr-
 ctam et indignatam esse, ideoque etiam invitam
 delinquenti necessaria suppeditasse, et inseruisse,
 angelis quoque ingratum adversus beneficia ani-
 mum moleste ferentibus, totoque mundo per flagitia
 corruptio. « Deus enim, inquit, vidit terram corru-
 ptam, quod caro omnis viam suam corruerat¹⁸. »
 Non erat creatura qualem illam ab initio condide-
 rat Deus. Coelum non, ut olim, sine labe aliqua
 astris micabat : terra non, ut olim, fructus inteme-
 ratos inferabat : non mare, non aliud quidquam,
 quod inter creaturas numerabatur. Peccator enim
 ingressus eam polluebat, et omnia blasphemis,
 turpibusque et Deo adversis vocibus, cædibus item
 terram, piratis et prædonibus mare, fontes et flu-
 vios idololatriis, ad nymphas et dæmonas omnia
 referendo, turbabat. Tota creatura, ab hominibus
 in deastros convertebatur. Nihil vero est, quod
 creaturam adeo polluat et adulteret, quam si Dei
 loco habeatur. Servator orbis per carnem ingressus
 eam (creaturam) est, eamque, infinita labe sua,
 quæ omni corruptione corporea gravior est, libe-
 ratam renovavit, multisque calamitatibus et malis
 ereptam per primum suum adventum restituit; ut
 inde intelligas, ipsum illum esse, qui eam ab initio
 condidit. Neque enim alterius est condere, alterius
 vero corruptam renovare : sed utrumque ejusdem
 est sapientiæ et artis, ut sic creatura per priorem
 adventum renovetur, nec ullus incredulitati locus
 relinquatur, quasi eadem in secundo adventu non
 sit renovanda, et tu ipse ante illam in incorrupti-
 bilitatem, indolentiam et pulchritudinem non trans-
 ferri debeas. Quod si enim Christus, dum in car-
 nis infirmitate, sudoribus, et varii generis malis
 sponte versabatur, dum seductor et Samarita per
 calumniam vocabatur, creaturam a tot tantisque
 tamque diuturnis malis et impuritatibus liberavit;
 nonne, ubi idem ut judex vivorum et mortuorum,
 ubi innumeris angelorum ordinibus stipatus, ubi
 ut imperator et Dominus omnium advenerit, ubi
 omnia sibi timebunt et trement, translatio ex cor-
 ruptione in incorruptibilitatem, ut res omnium
 facillima, apparebit? Accedit, quod hinc conse-
 quitur, Deoque inprimis dignum est, quod prop-
 hetæ illum Servatoris adventum prænuntiarunt,
 ne quis scilicet existimet, quod, quemadmodum
 homines, alias, primis ausis et conatibus frustrati,
 alia via rem aggrediuntur; ita quoque Deus egerit.
 Ne quis, inquam, ita suspicetur, prophetæ jam
 olim adventum ejus prænuntiarunt, ut sic osten-
 derent, Deum non per meditationem quamdam et
 circumspectionem id, quod prodesse possit, tandem
 detexisse, sed ab initio potius omnia perspexisse.

¹⁸ Gen. vi, 12.

NOTÆ.

(87) τὴν γῆν addidi, sensu ita postulante.
 (88) Sic Colb. pro ἐμπαθέειν.

(89) καὶ τρέμῃ, debeo Colbertino.

Deus autem non ita agit. Dedit ille prius legem, A
 Nos enim homines circumspicimus omnia, et ubi
 primo exciderimus, novum facimus periculum :
 prophetas et postea Evangelium, non cum tempore
 meliora postliminio edoctus, sed ab initio intelli-
 gens, creaturam, et speciatim hominem, non alia
 ratione vel condi, vel duci, aut incorruptibilitatis
 donum recipere posse, nisi illa, quam ineffabilis
 ejus providentia et benevolentia disposuit. Aiunt
 quidem nonnulli : Si Deus Adantum peccatum
 esse prævidit, quare eum condidit? At multæ sunt
 et præclaræ viæ, quibus objectam hoc diluatur.
 Ita Joannes Chrysostomus, divinioris doctrinæ
 gnarissimus, ait : « Non hoc solum dico, quod præ-
 viderit (lapsum), sed quod etiam præviderit, se
 lapsum per œconomiam salutarem iterum excitatu-
 rum. » Itaque non prius vidit lapsum, quam de
 excitatione cogitavit. Noverat eum lapsurum, at
 excitationis remedium jam ante instruxerat : homi-
 nem experiundo discere mortem passus est, ut in-
 telligeret, hinc, quid suo sibi jumento, hinc, quid
 per Conditoris gratiam sibi sit accersiturus. Noverat
 Adamum peccatum, at prævidebat quoque, ex
 eodem prodituros esse Abelem, Enosum, Enochum,
 Noam, Eliam, prophetas, apostolos admirandos,
 nobile illud genus, nec minus martyrum nubes, a
 Deo excitatas, et pietatem stillantes. Hæc prævi-
 debat Numen. Pulchrumne itaque, justumne, Deove
 dignum fuisse, ideo, quod unus homo peccaturus
 erat, eum ex nihilo non condere, et eadem opera
 tantorum virorum, quorum nec uno dignus est
 orbis, proventum prohibere, tam lætam pulchram-
 que humani generis sementem radicitus evellere,
 illique excidium et iram immittere, idque eo tem-
 pore, quo homo, qui postea peccato indulgebat,
 nec peccaverat, neque de patrandi peccato, cum
 nondum existeret, cogitaverat? Si enim sapientum
 est, ab eo, qui peccare quidem conatus est, neque
 tamen vere peccavit, peccati pœnas non repetere ;
 quomodo Deum decuerit, eum, qui nec peccare tunc
 instituerat, peccantium pœnis subjicere? Inprimis
 cum, quamvis peccatum adeo grave esset, (nonne
 enim grave erat præceptum Domini violare?) idem
 tamen medicinam ex ineffabili Conditoris, hominem
 ad pristinam suam dignitatem reducturi, benevo-
 lentia admitteret. Quod si itaque conditus non
 fuisset ideo, quod primus ille homo peccaturus
 erat, Deus utique talis visus esset, qui et hominem,
 peccati nondum reum, puniisset, et secutura
 revocatione ac salute privaret, creaturam denique tot
 et tam præclaris bonisque hominibus spoliasset.

QUÆSTIO CLXII [Cois. CXCI, Taur. CLXXXII].

Quid significat, « Primogenitus omnis creaturæ »?

Editarum a Wolfio vigesima quinta (l. c., p. 800—802. Galland. p. 747, 918, n. 42). — In Coloss. 1, 15.

Quando Paulus « primogenitum omnis creaturæ »
 appellat (Dominum), hæretici non recogitantes de

111 Coloss. 1, 15.

οὕτως · ἀλλ' ἔδωκε νόμον, προφήτας, καὶ μετὰ ταῦτα
 τὸ εὐαγγέλιον, οὐ χρόνον τὸ συμφέρον μεταμαθῶν,
 ἀπ' ἀρχῆς δὲ εἰδῶς, ὡς οὐχ οἶόν τε ἄλλως ἦν τὴν
 κρίσιν, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἄνθρωπον οὕτε γενέσθαι,
 οὕτε παιδαγωγηθῆναι, οὕτε τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀξίωμα
 ἀναλαβεῖν · εἰ μὴ καθ' ὄν τρόπον ἡ ἀφατος · πρόνοια
 καὶ φιλανθρωπία ὑποκόμωσεν. Ὅτι, φασίν, εἰ προεί-
 δεν ἀμαρτήσῃν τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεός, τί καὶ προήγα-
 γεν αὐτόν; Καὶ πολλοὶ μὲν εἰσι καὶ πάγκαλοι τοῦδε
 τοῦ ἀπορήματος ἐπιλύσεις. Λέγει δ' οὖν καὶ ὁ θεό-
 σοφος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅτι : Οὐ τοῦτο
 μόνον φημι, ὅτι προήδει, ἀλλ' ὅτι καὶ παρόντα ἀνα-
 στήσῃ αὐτὸν διὰ τῆς οἰκονομίας · καὶ οὐ πρῶτον
 εἶδεν τὴν πτώσιν, εἰ μὴ προεπανόησεν τὴν ἀνάστα-
 σιν · ἦδει, ὅτι πεσείτῃ, ἀλλὰ προεπέθετο τῆς ἀνα-
 στάσεως φάρμακον, καὶ συνεχώρησεν εἰς πείραν ἐλ-
 θεῖν θανάτου τὸν ἄνθρωπον. Ἴνα μῦθῃ, τίνας μὲν
 ἀπολαύσει δι' ἑαυτὸν · τίνας δὲ τῆ τοῦ πλάσαντος
 χάριτι · ἦδει πεσοῦμενον τὸν Ἀδὰμ, ἀλλ' ἔβλεπεν
 ἐξ αὐτοῦ προελευσόμενον τὸν Ἄβελ, τὸν Ἐνῶς, τὸν
 Ἐνῶχ, τὸν Νῶε, τὸν Ἥλιαν, τοὺς προφήτας, τοὺς
 θαυμαστοὺς ἀποστόλους, τὴν εὐγένειαν τῆς φύσεως,
 τὰ θεοκίνητα τῶν μαρτύρων καὶ στάζοντα τὴν εὐ-
 σέβειαν νέφῃ · ἔβλεπε ταῦτα, καὶ ποῦ ἦν καλὸν,
 ποῦ δὲ δίκαιον, ποῦ δὲ θεοσπεπές, ἵνα, διότι ἐμελλ-
 λεν εἰς ἄνθρωπος ἀμαρτάνειν, τοῦτον μὴ ἀναγαεῖν
 ἐκ μὴ ὄντων, καὶ τοσοῦτων ἀνθρώπων, ὧν οὐδὲ καθ'
 ἓνα ἀξίος ὁ κόσμος, φορὰν ἀνακόψαι, καὶ θείσαι
 πρόρρητον τὴν τοσαύτην τοῦ γένους βλάστησιν καὶ
 καλλονῇ, καὶ κατ' αὐτῆς ἐπαφίνας τὴν ἐκτομῆν
 καὶ ὄργην, καὶ τότε τοῦ τὴν ἀμαρτίαν ὑπερον ἐλο-
 μένου οὕτε ἁμαρτόντος, οὕτε ἁμαρτεῖν μεμελετηκό-
 τος, ἄτε μήπω μὴδ' ὕφεστώτος; Εἰ γὰρ σωφρόνων
 ἐστὶν ἀνθρώπων, τὸ μελετήσαντα μὲν ἀμαρτήσαι, μὴ
 ἀμαρτήσαντα δὲ, μὴ εἰσπράττειν εὐθύνας ἀμαρ-
 τημάτων · εἰ ποῦ γε ἀνεῖθ' Θεοῦ, τὸν, μὴδὲ μελε-
 τήσαντα ἐξαμαρτήσαι, τὰς τῶν ἁμαρτηκότων ἀπαι-
 τεῖν δίκας, καὶ τότε χαλεποῦ μὲν ὄντος τοῦ ἀμαρ-
 τηματος (πῶς γὰρ οὐ χαλεπὸν ἀθέτησις Δεσποτικῆς
 ἐντολῆς ;), οὐκ ἀνιάτου δὲ ἐσομένου τῇ ἀπάτῃ φι-
 λανθρωπία τοῦ Πλάσαντος, καὶ τοῦ πρωτοπλάστου,
 εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανάγεσθαι μέλλοντος εὐγένειαν ·
 ὥστε εἰ μὴ προήκτο, διότι ἐμελλεν ἁμαρτεῖν ὁ ἀρ-
 χέγονος, δεδείκνυτο ἂν τὸ θεῖον, τὸν μὴ ἀμαρτάνον-
 τα κολάζων, καὶ τῆς ὑπερον ἀνακλήσεως καὶ σω-
 τηρίας ἀποστερῶν, καὶ τοσοῦτων ἀνθρώπων καλῶν τε
 καὶ ἀγαθῶν ἔρημον τὴν κρίσιν ἀποφαίνων.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΞΒ΄.

Τι ἐστὶ · « Πρωτότοκος πάσης κτίσεως » ;

Ὅτι τοῦ θεοῦ Παύλου εἰπόντος, « Πρωτότοκος πάσης
 κτίσεως, » οἱ ἀρετικοί, φησί, (90) μὴ νοήσαντες περὶ

NOTÆ.

(90) In ms. φασί, quod tamen ob sequens καταβιάζουσι, locum habere non potest. Itaque scripsi
 φησί. Fortasse Chrysostomi hæc sunt.

ποίας κτίσεως λέγει, εἰς κτίσμα τὸν ὕδιν οἱ ἄνθρωποι A
καταβιβάζουσι· διττὴ δὲ ἡ κτίσις· ἡ μὲν γὰρ ἐστὶν
ἡ γεγεννημένη, ἡ δὲ ἡ ἀνακαινίζομένη. Αὐτὸς γὰρ
Παῦλος βοᾷ· « Ἐστὶς ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· »
ἵνα δὲ λαμπρῶς ἀποδείξῃ, ὅτι τῆς ἀνακαινισθείσης
κτίσεως λέγει πρωτότοκον τὸν Χριστὸν, ἐπάγει· « Πρω-
τότοκος ἐκ νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσι πρωτεύων· »
πρωτεύων τῶν ἀνακαινιζομένων, τῶν εἰς ἀφθαρσίαν
καλουμένων, τῶν ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένων· πρω-
τεύων, οὐ κατὰ τὴν θεότητα· ἀπαγε· ὕβρις γὰρ
θεῷ, τὸ καλεῖσθαι πρῶτον τῶν κτισμάτων, ὃς ἀρ-
ρήτην λόγῳ καὶ ἀνεπινοήτῳ ὑπεροχῇ πάσης ὑπερήρ-
τηται καὶ (91) ὑπερίδρυται φύσεως· ἀλλὰ πρωτεύει
κατὰ γε τὴν ἀνθρωπότητα, ἀρχηγὸς ἡμῶν γερονδῶς
τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν
μεταστοιχειώσεως. Εἰ γὰρ ὁ (92) Ἠλίας τὸν υἱὸν B
τῆς χήρας ἤγειρε, καὶ Ἐλισσαῖος τὸν τῆς Σωμαντι-
δος, καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τεταρτὸν τὸτα Λάζαρον συν-
εξανέστησεν, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν (93) εἰς ἀφθαρσίαν
καὶ ἀθανάσιαν ἐξανέστη. Πάλιν γὰρ αὐτῶν (94) ὁ θά-
νατος ἐκυριεύσεν. Χριστὸς δὲ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν οὐκ
ἐτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἐτι κυριεύει.
'Ἀλλ' οὐδὲ ἐκείνων, οὓς κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ
παρουσίαν ἀναστήσει. Ὁ κακῆς καὶ ἀφρονος ἡμῶν
γνώμη· ἡ ἦλθεν ὁ Χριστὸς πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν
τὸ αὐτοῦ Πνεῦμα (95), καὶ ἀνέλασεν τὸ ἡμέτερον
σῶμα, καὶ τὸ συνάλλαγμα προήλθεν· καὶ λαθῶν ἡμῶν
τὸ φύραμα ἀνύψωσεν αὐτὸ, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ
τοῦ Πατρὸς· καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη τὴν εὐεργεσίαν
ὑβρίζει· ἐλάβομεν ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὑβρι- C
ζομεν ἐν κτίσμασι καὶ δούλοις αὐτὸ καταλέγον-
τες.

hanc injurius est. Naturam ex nobis assumpsit, et a
Spiritum; et vel sic injuria afficimus inter creaturas et servos illum numerantes.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΓ'.

QUÆSTIO CLXIII [Cois. CXCIII,
Taur. CLXXXIII].

Τί ἐστι δέησις καὶ προσευχή;

Quid est dēsis et προσευχή? 19

Editarum a Wolfio vigesima sexta (l. c., p. 802, 805. Galland. p. 747, 748, n. 42).

* Ὅτι, φησὶ, (96) δέησις μὲν λέγεται, ὅταν τις τὸν Θεὸν
ἀξιώσῃ εἰς πρᾶγμα· προσευχὴ δὲ, ὅταν ὁ μὲν τὸν Θεόν·
εὐχαριστία δὲ, ὅταν τις ὑπὲρ ὧν ἔπαθεν, χάριν ἀνθ- D
ρομολογῇ τῷ Θεῷ· ἐντυχία δὲ, ὅταν τις κατὰ τῶν ἀδι-
κούντων ἐντυχάνῃ τῷ Θεῷ προσκαλούμενος (97) αὐ-
τὸν εἰς ἐκδίκησιν. Ὅτι δὲ τὸ ἐντυχάνειν οὐκ ἐστι,
φησὶν, ἱκετεύειν, ἀλλ' ἑρωτᾶν, καὶ ἀποκρίσιν δε-
χέσθαι, λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἠλίαν· « Τί σὺ ἐνταῦ-

δέησις, inquit, dicitur, quando quis Deum ad
res suas perficiendas advocat: προσευχή, quando
Deum laudat: εὐχαριστία, quando pro acceptis be-
neficiis gratias Deo agit: ἐντυχία vero, quando quis
adversus injurios Deum interpellat, eumque ad ul-
tionem sumendam excitat. Quod vero, inquit, ἐν-
τυχάνειν non idem sit quod ἱκετεύειν, sed idem
potius quod interrogare, et responsum accipere, ar-

19 II Cor. v, 17 19 Coloss. i, 18. 19 Rom. vi, 9. 19 I Tim. ii, 1.

NOTÆ.

(91) ὑπερήρηται καὶ, ex Colbert.

(92) καὶ Ἠλίας, Colb.

(93) Colb. pro αὐτόν.

(94) Ita scribo pro αὐτόν.

(95) Fortasse legendum est αὐτόν, ut ad Chri-
stum referatur, quando nunc ad Πνεῦμα, proxime

antecedens, spectat.

(96) Chrysostomi hæc sunt, quem Noster mox ap-
pellat. Apud eum tamen illa ad h. l. non invenio.(97) Colb. pro προσκαλούμενος. Idem max ἐτι προ
ἐστὶ, male.

parat ex eo, quod Deus ad Eliam ait : « Quid tu hic agis, Elia? » Hic interrogatus propheta respondet : « Zelo zelatus sum propter Dominum omnipotentem, quia te deseruerunt filii Israel¹⁷, » etc. Hoc loco non est *dēshis* (precatio), sed interrogatio et responsio. Ex utroque autem nascitur *έντευξις*. Unde vero hoc manifestum est? Audi Paulum ita loquentem : « Nonne legistis apud Eliam prophetam, quod dicit Scriptura, quod interpellarit Deum contra Israel¹⁸? » Itaque *έντυχία* non idem est quod *δέησις*. Atque hæc quidem habet Chrysostomus. Juvat vero accuratius in harum vocum differentiam inquirere, ac simul ostendere, quod non solum copia sua dicendæ sint sufficere, sed etiam illis, qui eas solertius excutere voluerint, interne-ratæ et salvæ appareant.

B

QUÆSTIO CLXIV [Coisl. CXCIV, Taur. CLXXXIV].

« *Neque enim pudet me Evangelii : justitia enim Dei¹⁹, »* etc.

Editarum a Wolfio vigesima septima (l. c., p. 805-809. Galland p. 748-750, n. 45). — In Rom. I, 16, 17.

Paulus ait : « Non pudet me Evangelii : justitia enim Dei in illo revelatur. » Quomodo vero justitia Dei in illo revelatur? quomodo? inquam. In eo, quod lex prima Judæis solis data est, non autem cæteris hominibus, eundem alioquin Conditorem eandemque naturam habentibus : contra Evangelium omnibus eodem genere ortis æqualiter competit. In illo vero justitia Dei revelatur, idemque justitiæ Evangelium vocatur. In Veteri itaque Testamento vocatio non erat justa; neque enim omnes pariter vocabat aut illuminabat; sed Judæos solos. Itaque non erat justa, sed *œconomica*, quæque viam justitiæ muniret. Absit, ut hanc justam, illam vero injustam, appellem! Imo vero hanc viam et præparationem ad istam esse suspicantes Judæi, putabant, et Evangelium sibi etiam solis, sicut olim legem, datum iri. Præter spem vero exspectatio hæc aliter cecidit. Propterea et David ait : « Exspectavimus, o Deus, misericordiam tuam in medio populi tui²⁰. » Et mox : « Prout nomen tuum est, Deus, ita etiam gloria tua²¹ : » non solum in medio populi tui, sed et super omnes fines terræ. Ostensurus autem justitiæ esse omnium terræ finium misereri, addit : « Dextra tua plena est justitiæ; Dominus regnavit²². » Quomodo vero dicitur : « regnavit Deus? » Nonne ideo, quod regiam illam dignitatem recens accepit? Si enim dixisset : Dominus regnat, æternum ejus

Οα, Ἡλία; » ἀποκρίνεται ἐρωτηθεὶς ὁ προφήτης· « Ζηλῶν ἐξήλωκα Κυρίῳ παντοκράτορι, ὅτι ἔγκατέλιπόν σε υἱοὶ Ἰσραὴλ, » καὶ ἐξῆς. Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ταῦθα δέησις, ἀλλ' ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις. Καὶ γέγονεν τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἐντευξις. Καὶ πόθεν δῆλον; Παύλου λέγοντος ἀκουσον· « Οὐκ ἀνεργῶτε ἐν Ἡλίᾳ τῷ προφῆτῃ, τί λέγει ἡ Γραφή, ὡς ἐντυχάνει τῷ Θεῷ, κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ; » Οὐκοῦν ἐντυχία οὐκ ἔστι δέησις. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ Χρυσόστομος. Δεῖ δ' οὖν εἶναι λεπτομερέστερον τὰς διαφορὰς τῶν εἰρημένων ὀνομάτων ἐπισκέψασθαι, καὶ ἐπιθεωρῆσαι, ὅτι μὴ τῷ πλήθει μόνον ἰκανὰ εἶναι λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς δεινότερον διακωδωνίζειν ταῦτα βουλομένοις ἀνάλωτα καὶ ἀνεπηρέαστα διαμένειν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΔ'.

« *Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον· δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ, »* καὶ ἐξῆς.

Ἐπισημαίνω τὸ Παῦλος, « *Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον· δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται.* » Πῶς οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται; Πῶς (98); Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίοις μόνους ἐδέδοτο καὶ (99) οὐ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῆς αὐτῆς ὑπαρχόντων δημιουργίας καὶ φύσεως, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον πᾶσιν ὁμοίως τοῖς ὁμοφύεσιν εἰκότως· ἐν αὐτῷ δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται (1), καὶ καλεῖται δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον. Ἐν τοίνυν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οὐκ ἦν ἡ κλήσις δικαία· οὐ γὰρ ὁμοίως πάντας ἐκάλει καὶ ἐφώτιζεν τοῖς Ἰουδαίοις δὲ μόνους (2). Οὐκ ἦν οὖν δικαία, ἀλλ' οἰκονομική, προπαρασκευάζουσα ὁδὸν τῇ δικαιοσύνῃ· οὐ λέγω ταύτην δικαίαν, ἀκαίρην ἀδικον. Ἀλλ' ἐκαίρην ὁδὸν ταύτης καὶ προκατασκευῆν ταύτης ὑπελάμβανον οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῖς δοθήσεται καὶ μόνους, ὡς περ καὶ ὁ νόμος· ἐξέβη δὲ παρ' ἐλπίδας ἡ προσδοκία· διὸ καὶ Δαβὶδ λέγει· « Ὑπελάδομεν, ὁ Θεός, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου » εἶτα, « Κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεός, οὕτω καὶ ἡ ἀνεσις σου· οὐχ ἔν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου μόνου, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς δικαιοσύνης ἐστίν, τὸ ἐλεῆσαι τὰ πέρατα τῆς γῆς δικαιοσύνης ἐστίν, ἐπάγει· « *Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου.* » Ὁ Κύριος ἐθασιλευσεν· πῶς, « ὁ Κύριος ἐθασιλευσεν; » ἄρ' ὡς πρόσφατον λαβὼν τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα; εἰ μὲν γὰρ εἶπεν· Ὁ Κύριος βασιλεύει, τὴν αἰδίων

¹⁷ I Reg. xix, 9 seqq. ¹⁸ Rom. II, 2. ¹⁹ Rom. I, 16. ²⁰ Psal. XLVII, 9. ²¹ Psal. xcii, 1. ²² Psal. xcvi, 9; xcvi, 1; xcvi, 1.

NOTÆ.

(98) πῶς οὖν — πῶς; sunt ex Colbert.
(99) οὐ Colb. male omittit. Memineris quoque hic subiintelligendum esse τοῖς, hoc sensu : καὶ οὐ τοῖς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

(1) ἀποκαλύπτεται debet Colbertino.
(2) Legendum fuerit, τοῖς Ἰουδαίοις δὲ μόνους, sc. ἐκάλει, nisi ex superioribus repetere velis ἐδέδοτο.

αὐτοῦ ἐρμήνευσεν ἐξουσίαν. Εἰπὼν δὲ, ἐβασίλευσεν, ἡν δὲ διὰ σαρκὸς αὐτοῦ οἰκονομίαν λέγει, δι' ἧς ἡ φύσις ἡμῶν τὴν ἐπικράτειαν τοῦ διαβόλου τῆς ἀμαρτίας τοῦ θανάτου ἀποσεισασμένη ἐπέγνω Πλάστην τὸν ὡς ἀληθῶς βασιλέα, τὸν χορηγὸν τῆς ἀφθαρσίας (3) τῆς ἀναστάσεως. Εὐαγγελίζεται τοίνυν ὁ Δαβὶδ τοῖς ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, ὑπὸ (4) τοῦ θανάτου, ὑπὸ τοῦ διαβόλου πάλοι βασιλευσμένοις, ὅτι ὁ ζυγὸς ἐκεῖνος συντέτριπται, τὸ κράτος λείπεται, καὶ βασιλεύει πάντων ὁ Κύριος, ὡς καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔφη· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Πρὶν δὲ ἐβασίλευσεν ἡμῶν ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀμαρτία· « Ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως, » καὶ ἐξῆς· καὶ ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ διαβόλου· καὶ, « Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκδύλει, ἐμερίσθη ἡ βασιλεία αὐτοῦ. » ὥστε ἐβασίλευσεν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ τοῦ γένους ἡμῶν ὁ Σατανᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀμαρτία. Λέγει γὰρ πάλιν ὁ Παῦλος· « Ὡςπερ γὰρ ἐβασίλευσεν ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύει διὰ Χριστοῦ. » — « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. » πέπαιται τῆς ἀμαρτίας τὸ κράτος, τοῦ θανάτου, τοῦ διαβόλου· οὐκοῦν ἀγαλλιᾶσθε τὴν γῆν, ἡ φύσις γηγενῆς, ἡ ποτὲ πλανωμένη, νῦν δὲ δοξαζομένη, ἡ ποτὲ ἐν τάφοις, νῦν ἐν θρόνοις. « Ὅτι, φησὶ, οἰκονομίας ἦν τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἀλλ' οὐκ ἀρεσκείας Θεοῦ καὶ προηγουμένης εὐδοκίας· καὶ τύποι τῶν μελλόντων καὶ σχιᾶ· ἀλλ' οὐκ αὐτὰ (5) τὰ πράγματα. Καὶ ἐστὶν ἰδεῖν ἐπ' αὐτῶν ἄλλα μὲν τὰ σχήματα, ἄλλα δὲ τὰ νοήματα· οἷον πάντως Θεὸς οὐκ (6) ἀναπαύεται ὑακίνθῳ καὶ πορφύρᾳ, καὶ κόκκῳ, καὶ βύσσῳ. Θεὸς γὰρ ψυχῶν ἀπαιτεῖ καθαρότητα, οὐ σωματικῶν ἀνθη, καὶ λαμπρότητα, ἀλλ' ἐν ταῖς σωματικαῖς φαιδρότησι τὴν εἰκόνα τῶν ἀρετῶν διαγράφει. Εἰ γὰρ ταῖς στολαῖς ἐκεῖναις ὡς ἀληθῶς ἀνεπαύετο, πῶς τὸν Μωϋσῆν πρὸ τοῦ Ἀαρὼν οὐκ ἐνέδυσεν· ἀλλ' ἦν ἐκεῖνος οὐκ ἐνεδύσατο, ταύτην τοὺς ἱερέας ἡμφίασεν; καὶ Μωϋσῆς μὲν οὐκ ἐλούσθη ὕδατι καὶ εἴλουεν· διὰ τί; ἵνα μάθῃς (7), ὅτι οὐκ ἦν ταῦτα προηγούμενα τῷ Θεῷ, ὅτι τῷ τελείῳ πρὸς κόσμον ἀρκεῖ ἡ ἀρετὴ (8), καὶ ὅτι ταῦτα τύπος ἦν ἀρετῆς, ἀλλ' οὐκ ἀρετῆς.

QUÆSTIO CLXV.

* Ὅτι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερε, φησὶν, ὁ ἀρχιερεὺς τιάραν (9);

Editarum a Wolfio vigesimæ septimæ pars posterior (l. c., p. 807).

Διότι τὸν προχειριζόμενον ἀπάντων κεφαλὴν κατὰ

dominium indicasset. Quando vero ait, regnavit, illa, quæ ab eo in carnis gesta sunt, indicat, quibus factum est, ut natura nostra, diaboli, peccati mortisque imperium amolita, Conditorem suum, verum illum regem, ut ducem resurrectionis et incorruptibilitatis agnosceret. David igitur illis, in quos mors et diabolus olim dominatus erat, lætum hunc nuntium affert, quod jugum illud fractum sit, potestas abolita, et Dominus omnibus imperet, quemadmodum et ipse post resurrectionem dicit: « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. » Antea vero mors et peccatum nobis dominabatur. « Mors enim dominata est ab Adam ad Moysen, » etc. Servator vero de diabolo ait: « Et si Satanas Satanam expellit, regnum ejus divisum est. » Itaque ante adventum Christi genti nostræ dominatus est Satanas, imo et peccatum. Paulus enim iterum ait: « Sicut enim peccatum regnavit in mortali nostro corpore, ita etiam gratia regnat per Christum. » — « Dominus regnavit; » desiit peccati, mortis, diaboli robor. Itaque exsulet terra, natura terrana, olim erroribus jactata, jam vero glorificata, olim sepulta, nunc in throno collocata. Pleraque, ait, Veteris Testamenti per œconomiam quamdam agebantur, Deo vero non per se placebant, aut voluntati ejus præcipuæ satisfaciebant. Typi et umbræ erant futurorum, non res ipsæ. Itaque in illis alias figuras, alia vero sensa conspiceri licet. Ita Deus non penitus acquiescit in hyacintho aut purpura, aut cocco, aut bysso. Deus enim animarum puritatem requirit, non corporum florem aut splendorem; illis vero, quæ in corpore splendent, virtutum imaginem exprimit. Quod si enim stolis illis vere delectaretur, quare Moysen non præ Aaron induit, sed, quam ille vestem non adhibuit, ea sacerdotes ornavit? Et Moses quidem nec lotus aqua est nec lavit alios. Cur ita? Ut exinde disceres, talia non esse apud Deum præcipua, perfectoque homini ad ornatum sufficere virtutem, ista denique omnia virtutes adumbrasse quidem, sed non ipsam fuisse virtutem.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΕ΄.

Quare summum pontificem in capite iaram habuisse dicatur?

Quia qui omnibus instar capitis esset præ-

²² Matth. xxviii, 18. ²³ Rom. v, 14. ²⁴ Matth. xii, 26. ²⁵ Rom. v, 21.

NOTÆ.

- (3) Suspicion excidisse kal.
 (4) ὑπὸ addidi ex Colbert.
 (5) Sic Colb. pro οὐ — κατὰ.
 (6) οὐκ addidi, quod sensus postulat.
 (7) Idem pro μὴ θαίς.
 (8) Ita scribo pro, ἡ ἀρετῆς.
 (9) Non est hæc quæstio in cod. Coislin. et Taurin. Ex hac quæstione in nonnullis codicibus, v. gr., Vaticano 430, f. 155 a, pars quædam seorsim descri-

pta est sub titulo: Τίνος χάριν τίθεται τὸ Εὐαγγέλιον τῇ κεφαλῇ τοῦ χειροτονουμένου; Cur Evangelium in capite ordinandi imponatur? Falluntur historia: litterariæ scriptores, dum peculiarem Photii librum, ab Amphilochianis quæstionibus diversum, hac de re commemorant. Ang. MAI. — Hæc quæstio quam ut ineditam edidit Ang. MAI (Vet. Script. nov. coll., t. IX, 102, 103), pars est posterior vigesimæ septimæ a Wolfio editarum. Edit.

fectus, super capite potestatem habere oportebat, A atque inde colligere, quod, quamvis capite cæteris emineat, ipse tamen sub capite, communi scilicet omnium Domino et imperatore, sit constitutus. Imperium enim penitus liberum et legibus solutum grave est, et ferri vix potest. Propterea et in Novo Testamento illi, qui sacerdotio summo inaugurantur, Evangelii librum capiti impositum habent, ut officio huic initiatus intelligat, se veram Evangelii tiaram accepisse, sequæ, etiam si aliorum caput sacro ritu sit constitutus, vel sic tamen legibus iisdem subjectum esse, aliisque imperantem legis imperio teneri. Itaque tiara illa potestatem significabat, tum, quam in populum habebat, tum, cui ipse adversus Deum erat subjectus. Porro bractea aurea, cui Dei nomen erat insculptum, pectori incumberebat, eademque opera significabat, cordis affectus probe observandos, eosdemque ad summi Numinis nutum esse accommodandos. In humeris præterea smaragdi duo, sex tribuum nomina hinc, illinc vero totidem expressa habentes. Illi vero symbolum erant pulchritudinis seu formæ sacerdotem decentis. Smaragdus enim, lapis viriditate decora et pellucida puritate instructus, speculi facultatem subindicat. Sacerdotem enim virtutum exercitio vigilare, vitamque suam illis, qui sibi sunt subjecti, instar speculi repræsentare oportet. In humero vero hærebat smaragdus, quoniam actionis erat indicium. Agendi enim potentia ab humeris pendet. Propterea etiam Deus ad Jerusalem inquit: « Cor tuum humeris tuis impone, honoratissima filia, quia Dominus te in salutem creavit ¹⁶. » Nam et manus et humeros de actionibus accipit Scriptura, quando, v. g., de Davide ait: « Et in prudentia manium suarum duxit eos ¹⁷. » Oraculo porro illi, quod pectori erat aptatum, duodecim lapides infixi erant, qui duodecim tribus significabant. Hic velim observes, supra quidem et in humeris unum omnino lapidem, smaragdum scilicet, infra autem et in pectore duodecim fuisse. Hoc vero subinnuit, nos omnes olim quidem eodem genere ortos esse, procedente vero tempore in diversa studia scissos. Itaque aliud studio nostro, aliud naturæ fertur acceptum. Sub fimbria sacerdotis conspicietur margo, lûma dictus, ex quo flores mali punici, mala punica aurea et tintinnabula pendebant. Quomodo vero hæc Deo per se et ratione præcipui consilii sui placere poterant? Imo vero ipso hoc sacerdotis habitu virtutes depingi faciebat. Qui infra erant flores et fructus, præclaras quasque virtutes, quales sunt eleemosyna, justitia, humanitas, et reliquarum illis similitum coronam repræsentabant.

¹⁶ Jerem. xxxi, 22. ¹⁷ Psal. lxxvii, 78.

(10) Phrasi utitur Paulina I Cor. xi, 10.

(11) Sic scribo pro ἀφόριστος.

(12) Malim κεφαλή.

(13) Colb. pro ὑπὸ αὐτοῦς.

(14) Sic scribo pro καθαριθμηζέιν, nisi scribi

καφαλῆς ἔχειν τὴν ἐξουσίαν (10) ἔδει, καὶ εἰδέναι, ὅτι κεφαλῆ τῶν ἄλλων προβαλλόμενος καὶ αὐτὸς ὑπὸ κεφαλῆν ἔστι τὸν κοινὸν ἀπάντων Δεσπότην καὶ ἐξουσιαστήν. Ἀπολελυμένη γὰρ αὐθεντία καὶ αὐτόνομος ἀφόρητος (11) ἐστὶν καὶ χαλεπή. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ χάριτι οἱ ἀρχιερατεῦσιν τελούμενοι, τὸ εὐαγγέλιον ἐπὶ κεφαλῆς δέχονται, ἵνα μάθῃ ὁ χειροτονούμενος, ὅτι τὴν ἀληθινὴν τοῦ εὐαγγέλιου τιάραν λαμβάνει καὶ ὅτι, εἰ καὶ τῶν ἄλλων ἱερουργαίται κεφαλῆ (12), ἀλλ' οὖν καὶ αὐτὸς ὑπὸ τούτους (13) τελεῖται τοὺς νόμους, καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν κρατεῖται τῷ νόμῳ. Ἄλλ' ἢ μὲν τιάραν τὴν ἐξουσίαν ἐτύπου, ἦν τε αὐτὸς εἶχεν τοῦ λαοῦ, καὶ ὑφ' ἣν αὐτὸς ἀνεφέρετο τοῦ θεοῦ · τὸ δὲ πέταλον τὸ χρυσοῦν, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα ἐκεκόλαπτο τοῦ θεοῦ, ἐπέκειτο μὲν τῷ στήθει, φυλακῆς δ' ἐπέχευε τύπον τῶν ἐν καρδίᾳ κινήματων · καὶ ὡς δεῖ ταῦτα καταρρυθμίζειν (14) τῇ πρὸς τὸ θεῖον νεύσει καὶ ἀναφορῇ · ἐπὶ δὲ τῶν ὤμων σμαράγδου λίθοι δύο, ἔχοντες τὰς ἐξ φυλάς ἐντεῦθεν, καὶ τὰς ἐξ ἐντεῦθεν. Οὗτοι δὲ σύμβολον ἦσαν τῆς βίβως τῆς ἀρχιερατικῆς · ἔχει γὰρ ἡ τοῦ σμαράγδου ψήφος καὶ χλωρότητα εὐπρεπῆ, καὶ καθαρότητα διαυγῆ, κατόπτρον δύναμιν ὑποφαίνουσα. Καὶ γὰρ δεῖ τὸν ἱερέα καὶ ἀσκήσει νήφειν, καὶ τὸν βίον τοῖς ὑπ' αὐτὸν ὡσπερ κάτοπτρον παρέχειν · ἐπὶ τὸν ὦμον δὲ ἡ σμαράγδος, ἐπειδὴ πράξεώς ἐστὶν σημεῖον · ἡ γὰρ πρακτικὴ δύναμις τῶν ὤμων ἡρτηται · διὸ καὶ ὁ θεὸς πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ λέγει (15) · « Ἦες τὴν καρδίαν σου ἐπὶ τῶν ὤμων σου, θυγατερ ἡ τιμωμένη, ὅτι Κύριος κτιζει σε εἰς σωτηρίαν » · καὶ γὰρ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὤμους εἰς πράξεις ἡ Γραφὴ λαμβάνει, ὡς ὅταν λέγει περὶ τοῦ Δαβὶδ · « Καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτῶν ὠδήγησεν αὐτοῦς. » Ἐνήσαν δὲ τῷ λογίῳ, τῷ ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ οἱ δώδεκα λίθοι ἐνηρμοσμένοι, τὰς δώδεκα φυλάς ὑποδηλοῦντες. Καὶ ὅρα · ἄνω μὲν, καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων μία ἦν φύσις τῶν λίθων ὁ σμαράγδος, κάτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους οἱ δώδεκα · ἀνιετομένου τοῦ λόγου, ὅτι ἄνωθεν μὲν ἅπαντες ἐκ μιᾶς προήλθομεν φύσεως · προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου διαφόροις γνώμαις ἐμερίσθημεν (16) · καὶ τὸ μὲν δίδωσι τῇ γνώμῃ, τὸ δὲ τῇ φύσει · ὑπὸ δὲ κράσπεδον τοῦ ἱερέως, τὸ λεγόμενον λῶμα, ἄνθη βόας, καὶ βότσκοι χρυσοῖ, καὶ κώδωνες ἀπὴρῶντο καὶ πῶς ἂν εἴη Θεῷ ταῦτα κατὰ πρῶτον λόγον ἀρέσκοντα; ἀλλ' ἐν τῷ σχήματι τοῦ ἱερέως ἐφίκεν ἐξεικονίζεσθαι τὰς ἀρετὰς · κάτω ἄνθη καὶ καρποὶ τὰ τῶν ἀρετῶν κατορθώματα, ἅτινά ἐστιν ἐλεημοσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ φιλάνθρωπία, καὶ τῶν ἄλλων ὁ σύστοιχος χορὸς.

NOTÆ.

malis καταρρυθμῆσαι.

(15) Ubi tamen hodie apud τοὺς LXX legitur ὅς pro θεός.

(16) Ita scripsi pro ἐμερίσθησαν, pendet enim ab antecedente προήλθομεν.

Ὅτι (17), φησὶν, μὴ μεταβάλλε ῥήματα Θεοῦ ἅ
ζῶντος· εἰ; Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα
ἐβαπτίσθης, τί ἀναίρεις (18) τὰ ὀνόματα τὰ ζῶντα
καὶ εἰσάγεις ὀνόματα λογισμῶν, γέννημα λέγων,
καὶ ἀγέννητον, καὶ γεννητὸν, ὃν ἀεὶ, καὶ μὴ ὃν ἀεὶ,
Τούτων ἀνέχεται Θεὸς τῶν ματαίων ῥημάτων; Ἐν
ῥῆμα ἵνα μεταβάλλῃ, προφήτας ποτε ἐκινδύνευσεν
ἀπολέσαι. Καὶ βλέπε ῥήματος μικροῦ ἀκριβολο-
γίαν· Τὰ ῥήματα τῶν προφητῶν τινες ἐκάλουν
ὑπὸ ἀπειρίας (19) λῆμμα Κυρίου· λέγει ὁ Θεὸς
διὰ Ἰερεμίου (20): « Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε ὁ λαὸς, ἢ ὁ
ιερεὺς, ἢ ὁ προφήτης, καὶ εἴποι σοι, Τί τὸ λῆμμα;
εἰπέ αὐτοῖς, ὅτι τὸ λῆμμα Κυρίου ὑμεῖς ἐστέ. Ἀφ-
φομαὶ γὰρ ὑμᾶς λῆμμα, καὶ ῥάξω ὑμᾶς, ἵνα μὴ
λέγητε λῆμμα. » Ἐν ῥῆμα ἵνα μὴ μεταποιηθῇ, ἀπει-
λαί ὁ Θεὸς· καὶ σὺ δολόκληρον δογμάτων ἀκρίθειαν;
διαστρέφων νομίζεις διαφυγεῖν τὰς τοῦ Θεοῦ χεῖρας;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΖ'.

Πῶς πρεσβευτὴς ἦλθεν ὁ Χριστὸς παρὰ τοῦ
Πατρὸς;

Edita a Maio (l. c. p. 104.) — De Christo tanquam Patris legato.

Ὅτι ἦλθε, φησὶ, παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστὸς πρὸς
τοὺς ἀνθρώπους πρεσβευτὴς, ἐσφάγη ὁ πρεσβευτὴς,
καὶ τότε γέγονεν ἡ εἰρήνη. Ἄλλ' οἱ πρέσβεις ἐρχόμενοι
καὶ δῶρα φέρουσι καὶ δῶρα λαμβάνουσι. Ποῖον οὖν
ἔχει φέρων δῶρον, καὶ ποῖον ἀντέλαβε; Παράδοξον τὸ
δῶρον, ὡς καὶ ὁ πρεσβευτὴς παραδόξως τὸ αἷμα αὐτοῦ
φέρων ἦλθε δῶρον· τὸ σῶμα αὐτοῦ ἦλθε φέρων δῶρον·
καὶ τί παρ' ἐμοῦ ἔλαβε δῶρον; Πίστιν· καὶ τί ἀντὶ αὐ-
τῆς μοι παρέσχε; Χάριν. Ἐπίστευσα ἐγὼ· ἐχαρίσατο
ἐκεῖνος· ἐλύθη ἡ ἐχθρὰ· ὁ πρεσβευτὴς ὅταν ἔλθῃ πρὸς
ἔθνος, οὐκ ἀξίος τινι τῶν ἀγοραίων ἢ πενήτων διαλε-
χθῆναι, ἀλλ' εὐθύς τῷ βασιλεῖ πρόσκειται. Οὗτος δὲ ὁ
πρεσβευτὴς ἦλθε, καὶ εὐθύς πόρνη, καὶ ληστῆ, καὶ
τελώνῃ, καὶ μάγοις διηλέχθη. Εἶδες πρεσβευτοῦ φι-
λάνθρωπίαν; οὐ γὰρ πρὸς ἓνα καὶ δεύτερον ἦλθεν,
ἀλλὰ πρὸς τὴν κοινὴν φύσιν. Καὶ ἦλθε τὸ ἐμὸν
περιβεδλημένος ἱμάτιον, ἵνα μὴ γυμνῇ τῇ Θεότητι
παραγνώμενος; φοβήσῃ τὴν θῆραν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΖ'.

Εἰς τὸ ῥητόν (21): « Εἰ τις ἐν Χριστῷ, καιρὴ κτι-
σις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, ἰδοὺ γέγονε καιρὸς τὰ
πάντα. »

Editatum a Wolfio vigesima octava (l. c., p. 810-812. Galland. XIII, 750, 751, n. 44.)

Ὅτι φασὶν οἱ Ἕλληνησται, καὶ τὸ Ἰουδαῖον· Τί
κομπάζει Παῦλος; λέγων· « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, ἰδοὺ

²¹ Jerem. xxiii, 33. ²² II Cor. v, 17.

NOTÆ.

(17) Quæ sequuntur, ea quomodo huc quadrent,
non admodum video.

(18) Colb. pro ἂν ἐρεῖς.

Ne immutes, inquit, verba Dei viventis. In Pa-
trem, Filium, et Spiritum sanctum baptizatus es.
Quare nomina viva tollis, et nomina cogitationum
tuarum invehis, progeniem, et ingenitum et geni-
tum, semper existens, et non semper existens
appellando? Num vana ejusmodi verba tolerabit
Deus? Periculum olim erat, ne unum verbum ad
pervertendos prophetas periret. Vide vero, quanto-
pere voculæ parvæ ratio habeatur. Prophetarum
verba nonnulli ex imprudentia λῆμμα Domini
vocabant: « Si te interrogaverit populus, aut
sacerdos, aut propheta, et dixerit, Quid sibi
vult λῆμμα? dic illis, Vos estis λῆμμα Domini:
vos enim instar λῆμματος arripiam, et con-
fringam vos, ne dicatis amplius λῆμμα. » Ibi Deus
minas fecit, ne una vox mutetur: tu vero, qui
universam rectamque doctrinarum seriem pervers-
tis, manus Dei effugere te posse opinaris?

QUÆSTIO CLXVI [Coisl. CXCIV, Taur. CLXXXV].

Quomodo Christus legatus a Patre venerit?

Quod venerit Christus a Patre legatus ad homi-
nes, ostendit hoc: interfectus est legatus, et tunc
facta est pax. Sed legati venientes dona ferunt et
simul dona accipiunt. Quale ergo donum ferens
venit, et quale recepit? Mirificum donum, siquidem
mirabilis iste nuntius suum sanguinem in donum
ferens venit. Corpus suum ferens donum venit.
Quodnam autem a nobis donum accepit? Fidem;
et quid pro illa mihi donavit? Gratiam. Ego cre-
didi, ille gratificabat, soluta est inimicitia. Legatus
cum venit ad gentem, non dignatur cum aliquo
plebeo vel paupere conversari, sed cito regi sese
offert. Legatus autem ille veniens statim cum me-
retrice et latrone et usurario et magis conversatur.
Videsne legati philanthropiam? Non enim ad unum
vel alterum venit, sed ad omnes homines, et ve-
niens nostro induitur vestitu, ne, si venisset, divi-
nitate non velata, illius occursum timeamus.

QUÆSTIO CLXVII [Coisl. CXCVI, Taur.
CLXXXVI].

In oraculum illud: « Si quis est in Christo, nova
est creatura; vetera transierunt, ecce nova facta
sunt omnia. »

Gentiles et Judaizantes dicunt: Quid gloriatur
Paulus dicens: « Vetera transierunt: ecce omnia

facta sunt nova : si quis in Christo est, nova est creatura. » Ego enim, inquit, nihil novi video. Nonne vero habes oculos, ut ea perspicere possis? Adesdum, et faciam tibi oculos, ut videas. Tunc vero oculos das? Imo vero. Tunc Conditor es? Utique. Nonne mente captus es? Neutiquam. Oculosne itaque corporis facis? Non sane, sed, quod plus valet, mentis. Itaque et mihi oculos paras? Vel maxime. Nonne vero eos habeo? Minime. Sed tu habes? Utique. Dic, quæso, quomodo? Quod si tu templum ingressus nudum ibi simulacrum, et mutum lapidem videas, dicasque, Hic est Deus, num oculos tunc habes? Neque enim externi oculi quidquam prosunt, quando internis captus es. Vides itaque necesse esse, ut oculos tibi parem, quo lapidem videas esse lapidem, et lignum esse lignum. Oculos habes, ut videns lignum illud dolores? Ego vero illud comburam. Num igitur oculos habes, qui illud, quod comburitur, Deum appelles? Homo aliquis ebrius est, et circumfertur, et deridetur, et ex homine ratione destitutus evadit. Tu vero ais: Ebriositas deus est, Bacchus; furtum deus est, Mercurius. Videsne, oculis tibi opus esse? Lex prava punit; tu vero, ea patrans, nihil sentis. Jam, quæso te, attende quomodo omnia facta sint nova. Creatura in Scriptura vocatur non solum, quando aliquid ex nihilo esse incipit, sed et quando aliquid, quod est, in melius mutatur. Deus cælum condidit, hoc est, fecit aliquid ex nihilo: idem vero etiam creat, quando hominem impium bonum efficit. Atque hic creare idem est, quod aliquid in melius mutare. Audi porro Davidem loquentem. Quoniam enim ille et cor ejus creatum erat, adulterio vero et cæde inquinabatur, et ad cædem ferebatur, Deum precatur, et ait: « Cor novum crea in me, Deus²²; » non quidem, quod ante non habebat cor, sicut nec de cordis essentia, sed de optima, quæ illud ornat, conditione loquitur. Vides itaque quod creatura vocetur non solum, si ex nihilo aliquid existere incipit, sed etiam, si quid quoad essentiam corruptum in melius mutetur. Ita meretrix conditur, si fiat casta; ita rapax, si evadat misericors. Ita in ovem mutatur lupus, et in columbam accipiter. Duo itaque sunt creationis genera. Propterea etiam lavacrum dicitur creatio, lavacrum, inquam, regenerationis. « Exuentes enim, inquit, hominem veterem, induentes autem novum, qui regeneratus est ad imaginem ejus, qui eum condidit. » Vides itaque, quod nova aliqua sit creatura. Quid enim mihi prodest, si cælum fiat novum, et terra nova, ergo vero peccatis inveteravi? Cælum domus est, ego vero in eo diversor et ægroto. Quando medi-

Α γέγονε τὰ πάντα καινὰ· εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις; Ἐγὼ γάρ, φησί, καινὸν οὐδὲν βλέπω. Οὐ γάρ ἔχεις ὀφθαλμούς, ἵνα ἴδῃς ταῦτα; Δεῦρο, καὶ ποιήσω σοι ὀφθαλμούς, καὶ ὄρασις (22). Καὶ σὺ ποιεῖς ὀφθαλμούς; Ναί. Καὶ δημιουργὸς εἶ; Καὶ πάνυ. Σὺ ἀπονενοήσαι; Οὐχί. Οὐκ οὖν ποιεῖς (23) ὀφθαλμούς τοῦ σώματος; Οὐ· ἀλλὰ τὸ μεῖζον, τῆς διανοίας. Καὶ ποιεῖς μοι ὀφθαλμούς; Μάλιστα. Οὐ γὰρ ἔχω; Οὐχί. Σὺ δὲ ἔχεις; Ναί. Πῶς; εἰπέ μοι. Ὅταν ἀπέλιθῃς εἰς ναὸν, καὶ ἴδῃς ἐκεῖ ξύλον γυμνὸν, λίθον ἀφρονον, καὶ εἴπησ· Οὗτος ὁ θεὸς ἐστίν· ἄρα ὀφθαλμούς ἔχεις; μὴ γὰρ ὀφελὸς τι τῶν ἐξελθόντων ὀφθαλμῶν τῶν ἐνδον πεπηρωμένων; Ὅρας ὅτι χρεῖαν ἔχεις ἵνα ποιήσω σοι ὀφθαλμούς, ὥστε τὸν λίθον σε ἰδεῖν λίθον, καὶ τὸ ξύλον, ξύλον· ὀφθαλμούς ἔχεις, ὅταν ἴδῃς ξύλον, καὶ προσκυνήσῃς· καὶ λαβὼν ἐγὼ, αὐτὸ καύσω. Ἄρα ἔχεις ὀφθαλμούς τὸ καίόμενον θεὸν ὀνομάζων; ὅταν τὰ πάθη θεοποιεῖς, ὀφθαλμούς ἔχεις; μεθύει ὁ ἀνθρώπος, καὶ περιφέρεται, καὶ καταγέλαται· καὶ γίνεται ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου ἄλογος. Σὺ δὲ λέγεις· Ἡ μέθη θεός, ὁ Διόνυσος· ἡ κλοπή θεός, ὁ Ἑρμῆς· ὄρας, ὅτι χρεῖα σοι ὀφθαλμῶν; ὁ νόμος τὰ πάθη κολάζει· καὶ σὺ ταῦτα ποιῶν οὐκ αἰσθάνῃ; εἰ βούλει δὲ, πρόσχε, ὅπως γέγονε πάντα καινὰ. Κτίσις ἐν τῇ Γραφῇ λέγεται, ἢ οὐ μόνον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆ, ἀλλὰ καὶ ἢ ἐκ τοῦ ὄντος ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆ. Ἐκτίσαν ὁ θεός τὸν οὐρανόν· τοῦτο ἐστίν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐργάσασθαι· κτίζει, καὶ ὅταν τὸν πονηρὸν ἀνθρώπον καλὸν ἀπεργάσῃται· ἐνταῦθα τὸ κτίζειν ἐστίν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆ. Ὅρα ἀκουσον τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· ἐπειδὴ γὰρ ἦν αὐτὸς καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἐκτισμένη, ἐβρύπῳθη δὲ τῇ μοιχείᾳ, καὶ τῷ φόνῳ, καὶ πρὸς φθορὰν κατεφέρετο, παρακαλεῖ τὸν θεόν, καὶ λέγει· « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός. » Οὐχ ὅτι πρότερον οὐκ εἶχε καρδίαν· οὐδὲ περὶ τῆς οὐσίας τῆς καρδίας λέγει, ἀλλὰ περὶ τῆς κοσμοῦσης αὐτὴν ἀρίστης πολιτείας. Ἰδοὺ τοίνυν κτίσις λέγεται, οὐ μόνον ἢ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆ, ἀλλὰ καὶ ἢ τῆς οὐσίας διαφθορείσης εἰς τὸ βέλτιον μεταβολῆ· οὕτω κτίζεται σῶφρων ἢ πόρνη, οὕτως ἐλεῆμων ὁ ἄρπαξ· οὕτω μεταβάλλεται εἰς πρόβατον ὁ λύκος, καὶ ὁ ἰέραξ εἰς περιστέραν· δύο κτίσεις. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ λουτρὸν κτίσις λέγεται· τὸ λουτρὸν λέγω τῆς παλιγενεσίας. « Ἀποδυσάμενοι γάρ, φησί, τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον, ἐνδυσάμενοι δὲ τὸν νέον, τὸν ἀναγεννώμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος· αὐτόν (24). » Ὅρα οὖν ὅτι ἐστὶ καινὴ κτίσις. Τί γάρ μοι ὄφελος, ἐὰν γένηται ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ γῆ καινὴ, ἐγὼ δὲ ταῖς ἀμαρτίαις πεπαλαίωμαι; ὁ οὐρανὸς αἰὶός ἐστιν, ἐγὼ δὲ ὁ διαιτώμενος ἐν αὐτῷ, καὶ νοσῶν. Ἐὰν ἰατρὸς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρρώστοῦντος εἰσέλθοι, καὶ τοῦ μὲν οὐδεμίαν πρόνοιαν λάβοι, λευκαίνει ἐξ

²² Psal. L, 11.

NOTÆ.

(22) Colb. καὶ ὄρας.
(23) Ἰδεῖν, ποίησον.

(24) Coloss. III, 10, ubi tamen hodie codices nonnihil aliter habent.

τοὺς τοίχους, καὶ χρυσογραφεῖ τὸν ὄροφον, οὐκ ἂν εἶπες αὐτῷ, Ἄνθρωπε, ἀνάστησον τὸν νοσοῦντα· τί τὴν οἰκίαν καλλωπίζεις; βοήθησον τῷ κειμένῳ. Καὶ ὁ Χριστὸς εἰσηλθὼν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἐν ᾧ κατακειμένην εὗρεν τὴν φύσιν μου νοσοῦσαν, καὶ πρὸς τὴν θεραπεσίαν αὐτῆς ἅπαντα δέχεται τὸν ἀγῶνα, καὶ ἀνακαινίζει, καὶ ἀνορθοῖ τὴν φύσιν. Τί οὖν τὸν Ιατρὸν μέμφῃ, ὅτι μὴ ταῦτα ἐποίησε· τὸν Χριστὸν δὲ πάλιν ὑπὸ μῶμον ποιεῖς, ὅτι ταῦτα ποιεῖ; οὕτω παρελθὼν τὰ ἀρχαῖα· οὕτω γέγονε τὰ πάντα καινὰ· οὕτω καινὴ κτίσις· καὶ μυρία ἂν τις τοιαῦτα ἐπισημάνῃ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΗ΄.

Διὰ τί ὁ Ἀπόστολος, ὅταν περὶ Χριστοῦ διαλέγεται, «θάνατον» καλεῖ τὸν ἐκείνου θάνατον· ὅταν δὲ περὶ [τῆς] ἡμῶν, «κοιμησιν»;

Editarum a Wolfio vigesima nona (l. c., p. 815. Galland. l. c., p. 751, n. 45). — De morte Christi proprio mortis nomine designata apud Apostolum, qui mortem fidelium *somnium* appellavit.

Τί δήποτε, ὅταν μὲν περὶ τοῦ Χριστοῦ διαλέγεται Παῦλος, θάνατον καλεῖ τὸν ἐκείνου θάνατον, ὅταν δὲ περὶ τῆς ἡμετέρας τελευτῆς, *κοιμησιν* αὐτὴν, καὶ οὐ θάνατον ὀνομάζει; Καὶ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ τρίτον μνησθεῖς (25) τῆς τελευτῆς τῶν ἀνθρώπων, οὐδαμοῦ θάνατον λέγει, ἀλλὰ *κοιμησιν* τὴν ἀναχώρησιν λέγει (26). Οὐ γὰρ παρέργως ταύτη κέχρηται τῶν λέξεων τῇ παρατηρήσει, ἀλλὰ σοφόν τι καὶ μέγα κατασκευάζει. Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ Χριστοῦ θάνατον καλεῖ, ἵνα τὸ πάθος πιστώσῃται· ἐπὶ δὲ ἡμῶν, *κοιμησιν*, ἵνα τὴν ὀδύνην παραμυθῆσθαι. Ἐνθα μὲν γὰρ παρεχώρησεν ἡ ἀνάστασις, θαρρῶν καλεῖ *θάνατον*· ἔνθα δὲ ἐν ἐλπίσει ἐτι μένει, *κοιμησιν* καλεῖ· καὶ διὰ ταύτης παραμυθοῦμενος ἡμᾶς τῆς προσηγορίας, καὶ χρηστάς ἐλπίδας ὑποταίμων ἡμῖν· ὁ γὰρ κοιμώμενος ἀναστήσεται πάντως· ἐπεὶ καὶ θάνατος οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ μακροχρόνιος ὕπνος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΕΘ΄.

Διατί, ἀφελὶς τὴν ὄρασιν, Ἰσαίας περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς διαλυμβάνει;

Edita a Maio (Nov. Coll., t. IX, p. 104, 105). — In Isaías verba, 1, 1, 2.

Εἶπε τὴν ὄρασιν ἣν εἶδεν· ὁ δὲ· «Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ· ὅτι Κύριος ἐλάλησεν.» Ἄλλα ἐπηγεῖλαι, καὶ ἄλλα λέγεις; ἀρχόμενος εἶπες· Ὅρασις κατὰ Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀφελὶς τὴν διήγησιν, οὐρανῷ καὶ γῆ διαλέγῃ· ἀφ᾽ ἧς τοὺς ἀνθρώ-

²¹ Rom. v, 10.

NOTE.

(25) Codex, male, μνησθῆς.

(26) Vide I Cor. xv, 18, 20, 21, et II Thess. iv, 13, 14, 15. Utrouque in loco verbum *κοιμᾶσθαι*.

A *cus ægroti domum intraverit, nullaque habita ægroti cura, muros dealbaverit, tectumque aureis ornaverit figuris, nonne ad eum dixeris, Mi homo, excita ægrotum; quid domum ornas? juva decumbentem. Ita Christus quoque mundum hunc ingressus est, in quo naturam meam ægrotantem et decumbentem invenit; inque ea sananda omnem operam collocat, renovatque naturam et restituit. Quid igitur medicum culpas, quod illud non fecerit? Christo vero vitio vertis, quod fecerit illud? Ita transierunt vetera; ita omnia facta sunt nova; ita nova facta est creatura: cujusmodi sane infinita aliquis attulerit.*

QUÆSTIO CLXVIII [Coisl. CXCXVII, Taur. CLXXXVII].

B

Quare Apostolus, de Christo loquens, mortem ejus «mortem», nostram vero «somnum, appellat²¹»?

Quæ causa est cur Paulus, de Christo disserens, mortem ejus *mortem* vocat, de nostro vero obitu loquens, eum *somnum*, non autem mortem, appellat? In eodem enim loco mortem hominum ter commemorans, discessum illum nunquam mortis, sed semper somni nomine appellat. Neque enim sine causa hac voce perpetuo usus est; sed sapienter egit, et præclarum aliquid significavit. Scilicet de Christo *mortis* nomen adhibet, ut perpressionem simul confirmet; de nobis vero *somni* illud, ut dolori afferat solatium. Ubi enim resurrectio jam consecuta est, confiderent *mortem* nominat; ubi vero spe adhuc præcipitur, *somnum* vocat, ipsa hac appellatioue et nos consolaturus, et ad pulchram spem excitaturus. Mortuus enim omnino resurget, quoniam mors ipsa nihil aliud est, quam somnus aliquis diuturnus.

QUÆSTIO CLXIX [Coisl. CXCXVIII, Taur. CLXXXVIII].

Quare, relicta visione, Isaias de cælo et terra disserat?

Dic visionem quam vidit: ille autem: «Audite, cœli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est.» Alia annuntias et alia dicis? Incipiendo dicis: «Visio super Judam et Jerusalem,» et, relicta narratione tua, cœlum et terram alloqueris.

Relictis hominibus, cum creaturis irrationabilibus **A** conversaris? quia irrationalibus facti sunt irrationaliores qui ratione gaudent, et non propter illud solummodo, sed et quia Moyses, cum in eo esset ut illos ad terram promissam deduceret, futura prævidens, dicit: 'Audite, cœli, et loquar, attende, terra, verbis oris mei' ²⁵. — Adjuro vos, dicit Moyses, per cœlum et terram, quod si ingressi fueritis in terram promissam et dereliqueritis Dominum Deum, in omnes nationes dispergemini ²⁶. Venit; ergo Isaias; jamjam minæ actu complendæ erant. Moysem mortuum, nec illos qui tunc audierant eum vocare non potest; reliquum est ut creaturas quas et in testimonium vocavit Moyses vocet. Attamen ille Aaron, multosque alios in testimonium vocare poterat, sed propterea dicam ego non vocari illos quod morituri erant, nec testes superfuturi, et quia ad injustitiam inclinabat Israel. Itaque superstites creaturas in testimonium voco. Sic et Isaias facit, non tantum propter exposita, sed et quia Judæos allocutus, et illos non audientes inveniens, ad creaturas sese convertit et illas in testimonium secum assumit. Audite, cœli, vos enim manna attulistis. Auribus percipe, terra, tu enim coturnicem dedisti; audite, cœli, quæ enim sunt supra naturam illis ministrastis. Sursum eodem modo ac stabiliti fuistis, permansistis, et formam circuli non aversati estis. Auribus percipe, terra, tu enim deorsum et cibum illis, nulla illorum sollicitudine ministrasti. Propterea alius propheta ²⁷, regem furentem videns, idola colentem, Deum injuriis persequentem, aliosque in peccato lapsos, ad nullum illorum sermonem facit, sed conversus: Audi, inquit, altare, audi me. Quare ergo lapidem alloquatur? Ita sane, inquit, quia rex insensibilior est lapide. Audi, altare, hæc dicit Dominus: et statim ruptum est altare et effractum est et effluxit victima; homo autem non audivit; sed tendit rex manus ut prophetam raperet. Deus autem quid facit? Manum illius aridam fecit. Non in principio manum illius facit aridam, ut lapidis sensibilitate sapientior evaderet. Volebat enim illum, nulla punitione adhibita, sapientiozem fieri. Sed quia lapis effractus est et tu ad meliorem sensum non rediisti, contra te justa ira me convertam.

πους και τοις ἀλόγοις στοιχείοις προσδιάλεγη; Ναι φησίν· ἐπειδὴ τῶν ἀλόγων ἀλογώτεροι γέγονασιν οἱ λογικοί. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διότι μέλλον ὁ Μωϋσῆς εἰσάγειν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας καὶ προορῶν τὰ μέλλοντα εἶσεσθαι. οὕτω πῶς φησιν· εἰ "Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ λαλήσω· προσεχέτω γῆ βῆματι ἐκ στόματός μου. — Διαμαρτύρομαι ὑμῖν, φησίν, Ἰουδαῖοι, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ Μωϋσῆς ὅτι ἐὰν εἰσέλθητε εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας καὶ ἐγκαταλίπητε Κύριον τὸν Θεὸν, διασκεδασθήσεσθε εἰς πάντα τὰ ἔθνη. ἢ Ἥλιος τοίνυν Ἡσαΐας ἐμελλεν ἢ ἀπειλὴ περατοῦσθαι· οὐκ ἴδυνάτο καλεῖν Μωϋσῆα τὸν ἦδη τεθνηκότα, οὐδὲ τοὺς τότε ἀκηκόοντας· λοιπὸν τὰ στοιχεῖα καλεῖ ἅπερ διαμαρτυρούμενος αὐτοῖς· ἐκάλεε καὶ ὁ Μωϋσῆς· καίτοι γε ἐκεῖνος καὶ τὸν **B** Ἄαρὼν ἠδύνατο καλεῖν εἰς μαρτυρίαν καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο, φαίην ἂν, οὐκ ἐκάλεσα τοὺς, ἐπειδὴ περ ἐμελλόν ἐκείνοι τελευτῆν καὶ μὴ παρεῖναι μάρτυρες· ἐπειδὴ εἰς παρανομίαν ἐξέκλιναν ὁ Ἰσαΐα δὲ τὰ μένοντα στοιχεῖα εἰς μαρτυρίαν καλῶ. Οὕτω καὶ Ἡσαΐας ποιεῖ οὐ διὰ τὰ εἰρημένα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ διαλεχθεὶς τοῖς Ἰουδαίοις εὗρε μὴ ἀκούοντας αὐτοῦ, ἐπὶ τὰ στοιχεῖα στρέφεται, καὶ μάρτυρας παραλαμβάνει αὐτοῦ· εἰ "Ἄκουε, οὐρανέ· ἢ σὺ γὰρ τὸ μάννα ἤνεγκας· εἰ Ἐνωτίζου, γῆ· ἢ σὺ γὰρ τὴν ὀρυτομομήσαν ἔδωκας· εἰ "Ἄκουε, οὐρανέ· ἢ τὰ γὰρ ὑπὲρ φύσιν αὐτοῖς ἐχορήγησας· ἄνω καθ' ὃν τρόπον ἐτετραπέδης ἐμενεσ, καὶ μίμησιν οὐχ ὑπερείδεις ἄλωνος· εἰ Ἐνωτίζου, γῆ· ἢ σὺ γὰρ κάτω ἤς, καὶ τράπεζαν αὐτοῖς παρτίθεις αὐτοσχεδίον. Διὰ τοῦτο καὶ ἕτερος προφήτης ὁρῶν βασιλέα μαινόμενον, τὰ εἰδῶλα λατρευόμενα, τὸν Θεὸν ὑβρίζόμενον, τοὺς ἄλλους ἐπιτηχότας, πρὸς οὐδένα τούτων ποιεῖται τὸν λόγον, ἀλλ' ἀποστραφεῖς, "Ἄκουσον, φησίν, θυσιαστήριον, ἀκουσόν μου. Τί οὖν λίθῳ διαλέγη; Ναι, φησίν, ἐπειδὴ λίθου ἀναισθητότερος ὁ βασιλεὺς. "Ἄκουσον, θυσιαστήριον· τάδε λέγει Κύριος· καὶ εὐθέως ἐσχίσθη τὸ θυσιαστήριον καὶ ἐβράβη καὶ ἐξέχεε τὴν θυσίαν· ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐκ ἤκουσεν· ἀλλ' ἐκτείνει τὴν χεῖρα ὁ βασιλεὺς τὸν προφήτην ἀρπάσαι βουλόμενος, ὁ δὲ Θεὸς τί ποιεῖ; ἐξήρανε αὐτοῦ τὴν χεῖρα· οὐ ξηραίνει δὲ ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ τὴν χεῖρα, ἵνα τῷ τοῦ λίθου πάθει σωφρονέστερος γένηται· ἐβούλετο γὰρ αὐτὸν ἄνευ τῆς εἰς αὐτὸν κολάσεως σωφρονισθῆναι· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ **D** λίθος ἐσχίσθη καὶ σὺ οὐ διωρθώθης, ἐπὶ σὲ τὴν δικαίαν ὄργην ἐπιστρέψω.

QUÆSTIO CLXX. [Coisl. CXCIX, Taur. CLXXXIX.]

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟ΄.

Quæ est parabola de filio, paternas facultates sibi vindicante, et in longe dissitam terram proficiscentie ²⁷?

Τίς ἡ παραβολὴ τοῦ τῆν πατρικὴν οὐσίαν λαβόντος, καὶ εἰς χώραν ἀποδημήσαντος μακρῶν;

Editorum a Wolfio trigesima (l. c. p. 814, 815. Galland. p. 731, 752, u. 46)

Illà eo pertinet, quod justorum cohors domi-

"Ὅτι τὸ τάγμα τῶν δικαίων οὐ βούλεται εἰς ἐν-

²⁵ Deut. xxxii, 4. ²⁶ Deut. xxx, 4. ²⁷ III Reg. xiii, 4. ²⁸ Luc. xv, 13.

τὸν ἀρπάσαι· τὴν ἐξουσίαν τῶν κτισμάτων, ἀλλ' ὑπὸ τὴν τοῦ Σωτῆρος πρόνοιαν θέλει κελθεῖν τὰ τῆς οἰκονομίας· διὸ καὶ ἡ παραβολὴ τὸν νεώτερον εἰσάγει, λαβόντα τὴν πατρικὴν οὐσίαν, εἰς χώραν ἀποδημησάσαι μακρὰν· τὸ δὲ μῆκος οὐ σταθλοῖς διετάσσεται, ἀλλὰ τρόποις ἐξετοκίετο. Καὶ γὰρ ὁ ἀμαρτάνων μακρὰν γίνεται Θεοῦ, οὐ τόκῳ, ἀλλὰ τρόπῳ. Λαβὼν δὲ τὴν οὐσίαν τὴν πατρικὴν ἀπώλεσεν αὐτὴν, ἀπώτως ζῶν. Ἐλαβεν ἥλιον εἰς ἀκόλαυσιν, καὶ τὸ δῶρον ὡς Θεὸν προσεκύνησεν· Ἐλαβεν πηγὰς εἰς τρυφήν, καὶ τὸ δῶρον ἐθεοποίησεν ἠγνώσθη τὸν χαριστῶμενον, καὶ τὸ χάρισμα ὑπερεβόησεν ἡ αὐτῆ κτίσις· ἀλλ' οὐ πᾶσιν ὁμοίως ὁραμένη πατρικὴ ἡ οὐσία· ἀλλ' ὁ μὲν καλῶς αὐτῇ, ὁ δὲ κακῶς ἀπεχρήσατο, τάγμα τοῦτο χάκεινο, εἰ καὶ διάφορον· ὁ εὐσεβῆς τὸ κάλλος ὁρᾷ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ κάλλους τὸν δημιουργὸν ἀνυμνεῖ. «Ὁψομαι γὰρ, φησὶ, τοὺς οὐρανοὺς ἔργα τῶν θαυμάτων σου.» Εἶδεν ὁ ἀσεβῆς, καὶ πρὸς μὲν τὸν κτίστην τὴν διάνοιαν οὐ διετίθεσεν· ἐναπομείνας τῷ κάλλει τοῦ οὐρανοῦ Θεὸν ἐφαντάσθη τὸ δημιούργημα· ὁ εὐσεβῆς οὐχ ὕβριζει τὴν κτίσιν, ἀλλὰ τῷ Δεσπότῃ τὴν προσκύνησιν ταμιεύεται· τιμᾷ τὴν κτίσιν (27), ἀλλ' ὁ μὲν δουλον· οὐκ ἀφαιρῶν δὲ τὸ σέβας τοῦ κτίσαντος περιάπτει τῷ κτίσματι· ἐπαίνει τὸ φιλοτέχνημα, ἀλλ' οὐχὶ τὴν τοῦ τεχνίτου δόξαν εἰς ἐκεῖνο περιστήσιν· ὁ δὲ δυσσεβῆς οὐ κακῶς μὲν εἶδεν (28), κακῶς δὲ προσεκύνησεν, καὶ πᾶσαν τὴν τάξιν ἀνέτρεψεν· οὐκ ὀρακόντα πολλάκις ἡ Ἰραφὴ καλεῖ τὸν διάβολον, καὶ θριν σκολεῖν. Διὸ καὶ ὁ Σωτῆρ φησιν· «Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πᾶσιν ἐπάνω θφειον καὶ σκορπίων (29), καὶ ἵνα μὴ τὰ ἔρποντα ὑπολάβῃς ἐπιπάγειν· «Καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθροῦ·» θράκων καὶ θφεις ὁ διάβολος· οὐχ ὡς βίβα κακίας, ὡς φασιν οἱ Μανιχαῖοι, ἀλλ' ὡς κατάρχων τῶν δαιμονίων, καὶ ἀρχηγὸς αὐτοῖς τῆς ἐκπτώσεως γεγονώς.

A niam in creaturas sibi non per rapinam vindicare, sed omnem earum administrationem Servatoris providentiæ cupit esse subjectam. Propterea parabola illa juniorem introducit, quod paternas facultates recipiens in longinquam regionem discesserit. Longum vero illud iter non staliis producebatur, sed moribus distinguebatur. Peccans enim quisque remotus est a Deo, non loco, sed moribus. Idem vero paternas facultates nactus, intemperanter vivendo eas dissipat. Solem enim in commo- dum suum nactus, donum illud instar Dei adorat : fontes in recreationem nactus, et hoc munus Dei loco habet. Ignorat datorem, donum vero eadem creatura nimio cultu prosequitur. Neque tamen omnes paternam hæreditatem eadem ratione adferunt. Alius enim illa bene, alius vero male usus est. Et hic et ille certus hominum ordo est, quamvis a se distinctus. Homo enim pius pulchritudinem cæli videt, et ob pulchritudinem illam conditorem laudat. « Videbo enim, inquit, coelos, opera manuum tuarum »¹⁸. « Videt eandem impius, sed mentem suam ad conditorem non convertit : verum, in pulchritudine cæli ipsius hærens, opificium illud ut Deum sibi representavit. Pius creaturam non adicit injuria, sed Conditori cultum deferat : honorat creaturam, sed ut conservam ; debitum vero honorem, conditori subreptum, non transfert in creaturam. Laudat artificium, sed gloriam artificis illi non vindicat. Impius vero non male quidem vidit, male autem adoravit, totumque ordinem pervertit. Scriptura diabolum sæpe draconem et serpentem obliquum appellat. Ideo et Servator dicit : « Ecce dedi vobis potestatem super serpentibus et scorpiis ambulandi »¹⁹. « Ne vero de reptilibus hæc accipias, subjungit : « Et super omni potestate inimici. » Draco et serpens diabolus est ; non ut radix malitia, ut Manichæi aiunt, sed ut talis, qui dæmonibus dominetur, lapsusque auctor illis exstiterit.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΑ.

QUÆSTIO CLXXI [Coisl. CC, Taur. CXCI].

Edita a Montacutio (ep. 30 ad Gregor. p. 88, 90). In Matthæum, I, 25

Ἐσπερασμός ἀνωθεν ἢ σύλληψις ἀσπορος· κύη- D σεις ἀφραστος· ὠδίνες ἀλόγευτοι· σφραγίς τῆς παρθενίας· ἡ τῶν ὠδίνων διάλυσις (ὁ γὰρ τόκος ἀφθορος· καὶ ἡ τεκοῦσα παρθένος καὶ μετὰ γέννησιν)· Θεὸς ἐν σαρκὶ τὸ τιμωμένον· χορὸς ἀγγέλων ἄσμα τὸ θαῦμα ποιούμενοι· ἔνθα τοσοῦτων καὶ τηλικούτων συνδρομῆ, πῶς ἐν τῷ δαιμονισθητῆσει, κἂν πάντα

Salutatiō de sursum ; conceptio sine semine ; parturitiō inexplicabilis ; partus sine obstetrice ; virginitatis sigillum ; dolorum absentia (nam et sine corruptione fuit generatio, et quæ peperit, post partum virgo permansit) ; quod nascebatur, Deus erat in carne, angelorum chorus admirationem tantum suum faciebant ; ubi talium concursus, et

¹⁸ Philipp. viii, 4. ¹⁹ Luc. x, 1 9.

NOTE.

(27) ἀλλὰ — τὴν κτίσιν in altero male ommissa Colbertino debeo.
 (28) Cod. κακῶς μὲν εἶδεν, οὐ, pro quo sensus nostrum illud postulat, nisi τὸ, οὐ prorsus expunge-

re malis.
 (29) Interim non video, quomodo hæc auc pertineant.

tantium fuit, quomodo quis ambigere posset, A
 haud intelligo, licet ipsi proposita fuerit summa
 impietas, an Virgo virgo manserit usque in finem.
 Quod si quidam fundamentum sibi blasphemiae
 struxerint illud: « Et non cognovit eam, donec
 pepererat Filium suum primogenitum, » intelligant,
 illi quod immaculatum oraculorum veritas id
 volebat constitutum dare, quod opinionem, natu-
 ram, apprehensionem transgreditur omnem, nempe
 sine viri consortio conceptionem et nativitatem; id
 vero prætermisit, tanquam consecrarium, mente
 animoque concipiendum, quod deinceps fuit. Certe
 illam quæ in partu permansit virgo, per reliquum
 vitæ cursum perstitisse virginem, neque novum
 erat, nec paradoxum, potius id quod necessarie e
 præmissis consequeretur. Sed et os Judæorum
 blasphemum obturare volebat, qui de fornicatione
 natum sine semine conceptum traducebant. Obviam
 igitur ivit eorum impietatis sententiæ, dum manifestat
 et deprædicat intactam fuisse viro, quæ Filium
 pepererat. Illud præterea intelligere debent, quod
 nec vocum earum vim voluerunt percipere, e quibus
 divina oracula constant; alioqui diffiteri non pos-
 sunt *Donec* interdum per antidiastolen temporis
 secuturi usurpari, interdum adhiberi ad rerum exi-
 miarum et divinarum declarationem: ut in præ-
 senti, non quidem ad distinguendum aliquod aliud
 tempus, sed e contra potius ad intimandum spa-
 tium immensurabile. Exempla præsto sunt: « Con-
 surrexit etenim in diebus ejus justitia, et abun-
 dantia pacis, quo ad usque perduratura fuit luna ».
 Sed et scriptum est dixisse Patrem Filio: « Conside
 a dextris mihi, usque dum ponam inimicos scabel-
 lum pedum tuorum ».
 Et ad discipulos ait Salvator: « Ecce, ego cum vobismet tum, usque ad
 mundi consummationem ».
 Liqueat autem quod in istis illud *donec*, non aliquod temporis inter-
 stitium aut terminum subinfert, sed vox illa, ex-
 cellentiam rerum divinarum subindicat, et mentes
 legentium animosque ad cogitandum transmittit
 extensionem quamdam indefinitam. Sed nec ista
 tantum significat *donec*, verum et tertiam animad-
 vertere est intelligentiam, qua quidem nihil magni
 excessus indicatur, tantummodo contrarium innuit
 absolute antecedentis cujusdam *donec*: ut in
 istis: « Non reversa est ad Noe columba, donec
 exarefacta erat terra ».
 Et alibi dicitur: « Donec consenueritis, ego Deus sum. »
 Et sexcenta hu-
 jusmodi in promptu sunt, quæ vel valde affectat
 surdos hos docere possunt, quod vox illa usurpari
 solet pro *continuo* et *in sæcula*. Cum igitur docue-
 rint audacissimi, quod post lunæ ablationem Christi
 Dei nostri justitia in nihilum recessura sit, et pacis
 ipsius abundantiam minuendam; vel in odium et
 inimicitias disseminandam; aut quod cum subje-
 cerit inimicos suos sub pedibus suis, de loco con-

κασθεῖν ἔθετο μελέτην, ὅτι μὴ οὐχὶ παρθένος, ἡ Παρθέ-
 νος καὶ μέχρι τέλους διέμεινε; Εἰ δὲ τὸ, « Οὐκ ἐγι-
 νωσκεν αὐτὴν ἕως οὗ ἔτεκεν τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρω-
 τότοκον, » ὑπόθεσιν βλασφημίας ἑαυτοῖς τινες ἂν εὐρί-
 σκουσιν, ἴστωσαν, ὡς ἡ τῶν ἀχράντων Λογίων ἀλήθεια
 τὸ μὲν παράδοξον καὶ ὑπερφύεσ καὶ ὑπὲρ κατέληφεν
 ἡβουλήθη πραστῆσαι, ὅπερ ἐστὶ τόκος ἄνευ ἀνδρῶ;
 ἐπιγνώσεως· τὸ δὲ μετὰ ταῦτα νοεῖν κατέλειπεν ὡς
 ἀκόλουθον. Τὸ γὰρ, τὴν ἐν τόκῳ παρθενεύουσαν, καὶ
 τὸ λοιπὸν διὰ βίου παρθενεύειν, οὕτε καινὸν ὄλωσ ἢ
 παράδοξον, ἀλλὰ καὶ τοῖς προηγνησαμένοις ἐξ ἀναγ-
 καίου μᾶλλον ἐπέμεινον. Ἄλλως τε δὲ καὶ τῶν Του-
 δαίων τῶς ἐπιτομίζειν ἔγνω τὸ βλάσφημον, οἱ ἐκ
 πικρίας τὸν ἄσπορον τόκον διέσυρον. Διὸ καὶ πρὸς
 τὴν ἐκεῖνων ἴσταται κακόνοια, δι' ὧν τρανοὶ καὶ
 ἀνακηρύττει τῆς τεκούσης τὸ ἀνέπαφον. Κάκεινο δὲ
 συνιέτωσαν, ὅτι μὴδ' αὐτὰς τὰς λέξεις, ἐξ ὧν οἱ
 θεοὶ χρηματοῖ, συνιέναι ἡβουλήθησαν· ἢ γὰρ ἂν τὸ,
 ἕως, κατέμαθον ἐνίοτε μὲν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ
 ἐφεξῆς χρόνου παραλαμβάνομενον, ἐνίοτε δ' οὖν
 ἐπὶ δηλώσει μεγάλων μὲν ἔργων καὶ θεοπροπιῶν·
 καθάπερ καὶ νῦν, οὐ μὴν πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἐτέρου
 χρόνου τινός, ἀλλὰ καὶ τούταντιον, εἰς ὑποδήλωσιν
 ἀπαράντου διαστήματος· καὶ ἀνὰ χεῖρα τὰ παραδεί-
 γματα· Ἐναντελεῖ γὰρ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιο-
 σύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀντανα:ρεθῆ ἡ
 σελήνη· καὶ, « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου » (ἀνάγρα-
 πτός ἐστιν ὁ Πατὴρ λέγων τῷ Υἱῷ)· ἕως ἂν θῶ
 τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ,
 Ἰδοὺ, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι (πάλιν ὁ Σωτὴρ τοῖς
 μαθηταῖ; φησιν) ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.·
 Καὶ δῆλον, ὡς ἐνταῦθα τὸ, ἕως, οὐ χρονικὸν τι μεθ-
 ὀριον καὶ πέρας παρεῖσάγει, μέγεθος δὲ θεῶν πρα-
 γμάτων ἡ λέξις συμπαραδηλοῦσα εἰς ἀπεριόριστον
 παράστασιν τὸν νοῦν τῶν ἐντυγχανόντων ἀναπέμπει.
 Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τρίτον ἐστὶν ἰδεῖν αὐτοῦ ση-
 μαινόμενον, δι' οὗ μέγα μὲν καὶ ὑπέρογκον οὐδὲν
 ὑποδηλοῦται, ἀπλῶς δὲ τὸ ἐναντίον τοῦ προτέρου
 ἕως, διασημαίνεται· ὡς τὸ, « Οὐκ ἀνέστρεψε πρὸς
 τὸν Νῶε ἡ περιστέρα, ἕως τοῦ καταξηρανθῆναι τὴν
 γῆν· » καὶ, ἕως ἂν καταγῆραςτε (ἀλλαχοῦ φη-
 σιν), ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· καὶ ἄλλα μυρία, δι' ὧν ἐβ-
 δηλον καὶ τοῖς λίαν ἔθελοκωφοῦσι καθίσταται, ὡς
 ἀντὶ τοῦ Διηγεκῶς, καὶ Εἰς τὸν αἰῶνα, ἡ λέξις
 παραλαμβάνεται. Ὅταν οὖν δείξωσιν οἱ πάντα θρα-
 σίς, μετὰ τὴν τῆς σελήνης ἀνταναίρεσιν, τὴν τοῦ
 Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν δικαιοσύνην εἰς τὸ μὴ ὄν
 καταδύουσαν, καὶ τὸ πλῆθος αὐτοῦ τῆς εἰρήνης
 ἐκμετιούμενον, καὶ εἰς ἔχθραν διαχέομενον· καὶ μετὰ
 γε τὸ ὑποτεθῆναι τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας
 αὐτοῦ, τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας τοῦ Πατρὸς παρακί-
 νουμένου τρέποιο (τόδε τὸ βλάσφημον εἰς τὰς τῶν
 ἀναισχυντούντων κεφαλὰς)· εἶτα δὲ καὶ μετὰ τὴν
 συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, ὅτε μᾶλλον αὐτοῖς ἡ οικειώ-
 σις, τῶν μαθητῶν ἀφιστάμενον· καὶ ἐπειδ' ἂν κατα-
 γῆραςωσιν οἱ τότε ἄνθρωποι, μηκέτι ὄντα τὸν Θεόν·

²⁰ Psal. LXXI, 7. ²¹ Psal. CIX, 1. ²² Matth. XXVIII, 20. ²³ Gen. VIII, 7.

ει βούλει δὲ καὶ τὴν περιστεράν μετὰ τὸ ξηρανθῆ- A sessus ad dextram sui Patris deturbabitur (interim
 ναι τὴν γῆν πρὸς τὸν Νῦν ἀναστρέψασα· τότε δια- in auctorum capita hæc blasphemia convertatur)
 πορεύτωσαν, καὶ εἰ μετὰ τὸν ἄρρητον καὶ παρθένιον et post sæculi consummationem, cum multo pro-
 τόκον, ἀνδρὸς ὀμίλιαν ἢ Παρθένου; ἐμελέτησεν. Εἰ pinquius illi conjungentur discipuli, eum ab iis
 δὲ μὴ κατ' ἐπιστολὴν ἔγραφον, πλείους ἂν, Θεοῦ recessurum, aut Deum non ulterius futurum, post-
 διδόντος, τὰς ἀποδείξεις σοὶ παρεθέμεθα· ἀλλ' ἰκανὰ quam illi homines ætate provehantur; aut docue-
 καὶ ταῦτα οἷς μὴ μετὰ τῆς ἀγνοίας καὶ ἡ διάνοια riant, post arefactam terram columham ad Noe
 προσεπάλετο. Τὰ δ' ἄλλα, ψυχῇ καὶ σώματι ἐρ- partum virgineum inexplicabilem, de virili consor-
 ῶσο. tio Virgo cogitaverit. Quod si non epistolam scriberem, plures adhuc, cum bono Deo, tibi repræsen-
 tare demonstrationes. Sed istæ sufficient satis iis omnibus, qui non una cum ignorantia, et mentis
 suæ fecerunt jacturam. Cætera. Valeas animo et corpore.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΒ.

B QUÆSTIO CLXXII. [Coisl. CCI. Taur. CXCH.]

Περὶ προνοίας.

De Providentia.

Edita a Montacatio (ep. 51 ad Taras. p. 90-94, et rursus a Maio, Nov. Coll. t. I, p. 174-178).

α'. Εἰ μηδεὶς τῶν ἀδικούντων, καὶ ὅλων ἀμαρτα- I. Si nemo prorsus improborum, et peccatis pen-
 νόντων, κατὰ χεῖρας εἴχε φθάνουσαν τὴν δίκην, ἀλλὰ nitus ditorum vindictam præ manibus præsen-
 καὶ πάντες οἱ τῆς ἀρετῆς ἐργάται, τὸν βίον ἔτριβον ἐν tem habent, sed virtutis operadores, universim
 ταλαιπωρίᾳ, οὐκ ἂν σοὶ λίαν ἀτόπως ὁ περὶ προ- omnes, vitam transigerent per misérias, haud ab-
 νοίας λόγος ἐχλύευν. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν τὴν surde tibi videretur de providentia, ratio manca
 κακίαν μετιόντων, παρ' αὐτὰς τὰς πράξεις ὤφθη- atque mutila; sed cum plurimi eorum, qui se ne-
 σαν τὰς δίκας δεδοκότες, καὶ τῶν ἀρετῆ ῥυθμιζομέ- quitiiis dederunt, in ipso improbitatis actu, pœnas
 νων εὐπαθοῦντές εἰσιν ἔγνωσμένοι, πῶς οὐκ ἀνόητος; C tenorem semet confirmarunt, prospere vixisse intel-
 ἢ κατὰ τῆς προνοίας ἐπίνοια; Εἰ δ' ὅτι μὴ πάντες C ligantur, omnino necesse est ut stultum sit obloqui
 ἐνταῦθα κομίζονται τὰ ἐπιχειρα, τοῦτο σε κατ' αὐ- Providentiæ. Quod si illud te contra eam stimulat,
 τῆς ἀνερεθίζει, ἴσθι ὡς δι' ὧν ἔγνωσ αὐτῇ μάχεσθαι, quia non indifferenter omnes hac in vita percipiunt
 μᾶλλον αὐτῆς ἀνακηρύττεις¹, μετὰ τῆς σοφίας, τὸ ἄμαχον· εἰ γὰρ πάντες ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οἱ μὲν τὰς D
 εὐθύνας εἰσεπράττοντο τῶν ἡμαρτημένων², οἱ δὲ, pugnare illam reris, vel maxime ejusdem vim irre-
 ἐφ' οἷς εἶλοντο τὰ ἀμείνω, δόξης καὶ τιμῆς ἀπῆλθον sistentibilem et sapientiam celebrare. Certe, si omnes
 καὶ εὐδαιμονίας, μάτην τε ἂν τὸ ἐκείθεν κριτήριον per præsentem vitam, vel rationem reddere de pec-
 συνειστέθει (ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀνωτάτω Θεοῦ σοφίας catis cogentur, vel eo quod meliorem partem
 καὶ κηδεμονίας), καὶ βίαιον ἄλλως³ καὶ ἀκούσιον ἢ fuerint amplexi, gloriam, honorem, beatitudinem
 τοῦ κακοῦ φυγῆ ἀπεδείκνυτο· δεδοκῶτων, ὡς εἰκὸς, hic assequerentur, omnino frustra futurum aliquod
 τῶν πλημμελεῖν ἐγνωκῶτων, τὴν παραυτίκα τιμω- judicium exspectaretur (quod tamen a suprema
 ρίαν· καὶ οὐχὶ γνώμης ἀγαθῆς αἰρέσει, δειλίᾳ δὲ sapientia et cura divina ordinatur); sed insuper
 μᾶλλον ἀπὸ τῆς κακίας διασπαυμένων. Ἀλλὰ γε δὴ violentum quid et coactitium videretur, a malo
 καὶ μισοθυμίας καὶ οὐκ ἀρετῆς⁴, τῆς ἀρετῆς ἐτύγ- D
 χανεν ἂν ἡ ἐργασία· καὶ οὐκέτι διάκρισις τῶν σπου- abstinuisse; si horrerent delinquentes e vestigió
 δαίων καὶ τῶν φαύλων ἐγεγόνει· οὐδὲ τίσι μὲν, ἵνα semper sequens et adhærens supplicium; quo pacto
 τῆς ἐκείθεν τύχῃσι βασιλείας, καὶ ἵνα Δεσποτικᾶς fieret, ut non de electione melioris sententiæ, sed
 συντηρήσωσιν ἐντολάς, ἢ ἀρετῆς πράξεις, καὶ ἡ ταύ- metu potius, et timiditate, a malo deterrerentur:
 τῆς χρῆσις ἐξ ἔρωτος θεοῦ, τίσι δὲ ἵνα τὸν παρόντα accedit quod virtutis operatio, non ex aliquo vir-
 βίον ἐν ἀπολαύσει διανύσωσι καὶ εὐδαιμονίᾳ. tute respectu, sed mercedis intuitu susciperetur;
 nec a quibusdam, ut regnum cœlorum consequantur, aut ut divina mandata custodiant, virtutis
 actus, ejusdemque frequens usus ex amore Dei, profiscerentur, quidam autem in eum finem id
 agerent, ut præsentis vitæ cursum suaviter transmittant, et beate.

β'. Ἄλλως τε καὶ τὸ πάντων καλλιστον, τοὺς ἀγῶνας 2. Ulterius autem id quod longe pulcherrimum
 λέγω ἐφ' οἷς οἱ δίκαιοι μαλιστα στεφάνουντα, ἀνα- est, nimirum certamina, propter quæ adita justi

VARIÆ LECTIONES.

¹ Maius ἀνακηρύττειται. ² M. ἀμαρτημάτων. ³ ἄλλως deest in Maio. ⁴ M. μισοθυμία καὶ οὐκ ἀρετή.

coronantur, tollerentur, si nemo prorsus hujus vitæ miseris et calamitatibus conflictaretur. Nec hæc tantum dixerō, sed adjiciam id quod nullā de prioribus demonstrationibus est invalidius, esset hoc a Deo qui supplicium auget, et vehementius in delinquentes ira excandesceret. Quod utrumque alienum est a divina bonitate; velle enim coronas auferre, et pœnam machinari acerbissimam, eamque sine alleviamento, longissime recedit à bono moderato animo; fieri enim non potest, quin supplicium contra peccantes inexorabile sit statutum, et in solidum mera vindemiatio præparata, cum in tantum ebulliat beneficentia, ut liceat iis qui honestius vixerint et præsentis vitæ felicitate, et futuris bonis perfrui. Qui vero non ita comparantur, locum pœnarum subit præmiorum ablatio. Quocirca quod non omnes viri probi ad voluntatem res hic affluent habent; nec improbi omnes miseris involvantur, summam circa humanum genus Dei amorem enuntiat procreationemque. Ideo hic puniuntur quidam boni, ut coronis deinceps redimantur, ut magis ad amoris Dei admirationem excitentur, cum vel per tribulationes appareat et efflorescat. Si autem et illud tibi arridet, quod divinus Paulus habet, adjiciam; sit tunc ut ne nimis efferantur ipsi, nec multo quibusdam videantur augustiores, quam quod oculis usurpantur.

δ. Τα mihi etiam et illud cogita, si placet, quod cum summis et quidem defæcatissimis virtutis voluptatibus perfrui quasi luxuriant, par et æquum fuerit, ut potio velut constringens, et constipans iis propinaretur, hoc est ut subeant afflictiones; præterea, eo quod divina gratia multo magis per ipsorum infirmitates elucescit, et habetur admirationi. Quin ulterius ad consummatam nequitiae pudefactionem et depressionem, cum qui certaminum suorum et tentationum sudoribus diffluunt, nihil de virtutis tenoris remiserint, nec mollitie fracti fuerint, quomolius inirent collocationem: sed nec indiscriminatim omnes et tentationes transmittantur, ne qui sunt infirmiores, cogitationibus conturbentur de providentia; improborum etiam aliqui, qui nihil tam enormiter non deliquerunt, ideo plectuntur, ut purgentur ipsorum sordes; aliqui autem ad extensionem magis acerbam rationis reddendæ olim eorum quæ in vita patrarant impie, quo etiam hæc insipientiores persentiscere queant, quantum odio est inaprobitas Deo. Non omnes porro, ne liberi arbitrii studium et industria, frustra fuisse adhibitum vincatur; ut potestatis quæ adest puritas, et impermistio, simul cum utilitate manifestetur, quæ resultat ab divinæ legis observatione; de qua quidem observatione judicium oportet omnes et singulos subire in futuro sæculo. Rursus, cum quiete et felicitate multi viri justii ideo vivunt, ut

Α ρούτος ἐστὶ τὸ μηδένα τούτων βουλεσθαι τοῖς παροῦσι πόνοις ἐταλαιπωρεῖσθαι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ, ὁ τῶν εἰρημένων οὐδενὸς εἰς ἀπόδειξιν ἀσθενέστερον, ἀβζοντός ἐστὶ τὴν τιμωρίαν καὶ ὑπεροργιζόμενον κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων. Ὡν ἐκάτερον ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας. Ἐδ τε γὰρ στεφάνους ἀφαιρῆναι, καὶ τὸ πικροτάτην καὶ ἄκρατον μηχανασθαι τιμωρίαν, πόρῳ καθέστηκε τῆς ἀγαθοειδοῦς ἐπιστασίας, πῶς δ' οὐκ ἂν εἴη τοῖς ἀμαρτανότοις σφόδρα καὶ ἀπαραίτητος, καὶ ὅλον τρυγίας ἄκρατος ἢ τιμωρία τρέπον τινὰ παρεσκευασμένη, ὅταν ἐπὶ τοσοῦτον μὲν ὑπέρβλυσις ἢ τῆς εὐεργεσίας, ὥστε ἐξὸν ἀμεινον βιούοντας, καὶ τῆς ἐντεῦθεν εὐπαθείας, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀγαθῶν ἀπολαύειν, τοῖς δὲ οὐδ' οὕτως, ἀντὶ τῶν χειρόνων, αἵρεσις ἐπεισι τῶν κρετετόνων; Ὡστε τὸ, μὴ πάντας τοὺς σπουδαίους ἐνταῦθα τὸν βίον ἔχειν ἐν εὐροίᾳ, μηδὲ τοὺς φαύλους ἀπαντα; ἐν τάλαιπωρίᾳ, τῆς ἄκρας ἐστὶ περὶ τὸ ἀνθρώπινον φιλανθρωπίας τε καὶ κηδεμονίας. Κολάζονται τοίνυν ἐνταῦθά τινες τῶν μὲν σπουδαίων, ἐπὶ τῇ τῶν στεφάνων ἀπολήψει, καὶ ἵνα μᾶλλον αὐτοῖς, ὁ θεὸς ἔρωσ' ἑωσ' ἑωσ' ἡλικίῳ; κὰν ταῖς θλίψεσιν ἂν ἀκμάζων ἐπιδεικνυόιτο. Εἰ βούλει δὲ καὶ ἵνα μὴ, ὡς ὁ θεὸς Παῦλος; φησιν, ὑπεραιρωῦνται, μηδέ γε μεΐζους, ὑπὲρ ὁ ὀρώνται. παρ' ἐνίοις νομίζωνται.

γ'. Σὺ δὲ μοι οὖνες, εἰρουλεῖ, καὶ διδοὶ μεγάλας καὶ καθαραῖς ἡδοναῖς; ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐντροφῶσι καὶ διαχέωνται = δίκαιον ἂν εἶεν, ὡσπερ στυφονεῖ τινι καὶ συνάγοντι φαρμάκῳ προσομιλεῖν [κα:] ταῖς θλίψεσι· καὶ ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν πλέον ἐκλάμπει καὶ θαυμάζεται. Ἄλλὰ καὶ εἰς τελειαν αἰσχύνῃν τοῦ πονηροῦ καὶ κατὰπτωσιν, ὅτι καὶ τοῖς τῶν πειρασμῶν ἰδρώσι περισταζόμενοι, οὐτε τὸν τῆς ἀρετῆς τόνον ἔλυσαν, οὐδ' εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ πάλιν κατεμαλακίσθησαν. Οὐ πάντες δὲ τῆς πειρασμοῖ; παραδίδονται, ἵνα μὴ τοῖς ἀσθενετέροις, κατὰ τῆς προνοίας, οἱ λογισμοὶ συνταράσσωνται· κολάζονται δὲ καὶ τῶν φαύλων οἱ μὲν ἐπὶ καθάρσει μολυσμάτων, ὁμοῖς μετρώτερον τι διημάρτηται· οἱ δὲ, εἰς παράστασιν ὁ τοῦ πικροτέρων αὐτοῖς πάντως ἀποκείσθαι τῶν βεβιωμένων ἐκεῖθεν τὴν εἰσπραξίν, καὶ ἵνα καὶ τοῖς ἀνοήτοις τῆς τοῦ Θεοῦ μισοπονηρίας συναίσθησις γένηται. Οὐ πάντες δὲ, ἵνα μὴ μάτην τοῦ αὐτεξουσίου ἀπελεγχθῆ τὸ φιλότιμον· καὶ ἵνα καθαρὸν ἐξουσίας καὶ ἀμίαντον συναποδειχθῆ τῆς τῶν ἐντολῶν νομοθεσίας τὸ ὁ ὑπέλιμον· καὶ εἰδοὶ μένει τὸ κοινὸν ἐκεῖθεν καὶ πάντων κριτήριον. Πολλοὶ δὲ πάλιν ἐν εὐπαθείᾳ διάγουσι τῶν μὲν δικαίων, παράκλησις καὶ παραψυχή καὶ κοινὸν ἀγαθὸν τοῖς πλησίον προκειμένο; καὶ εἰς ἀβραδῶνα τῆς μελλούσης ἀπολαύσεως, καὶ ἵνα τὸν ἀλάθῳ πιστεύωσιν ὀφθαλμῶν καὶ τὰ ἐνταῦθα ἐποπτεύειν. Ὡς πάντες δὲ, ἵνα μὴ προσκαίρω μισθῷ τῆς ἀρετῆς ἢ χάρις δόξῃ

VARIÆ LECTIONES.

γ Ἰσ. εἴη. = M. διαχέονται. = M. γρ. δίκαιοι. ὁ M. παράστασιν. ὁ M. om. τό.

διαλύεσθαι· καὶ ἵνα μὴ βαρυτάτη καὶ ἄκρατος τοῖς παρολισθοῦσι ^d, τρόπον τινὰ, παρασκευασμένη εἴη ἡ τιμωρία, ἅτε δὴ παντελῶς εἰς ἀναπολόγητον αὐτοῖς περισταμένης τῆς ἁμαρτίας. Τί γάρ, ἐξὸν ὁ κἀνταῦθα κἀκείθεν, ἐν ἐπάθειρ^a διάγειν; οὐ δέ, μετὰ τῆς ἐκατέρωθεν ποινῆς, τῶν κρειττόνων ἡλλάξω τὰ χεῖρονα· μηδὲ ὑπερβολὴ χρηστότητος, ἢ τῶν εἰσπράξεων ὑπερβολὴ μεμηχανημένη, νομίζοιτο.

rabilem, ac si nulla restaret de peccatis adhibenda apologia; quorsum vero, et hic, et in futuro sæculu liceret ad voluntatem vivere? Tu quidem post pœnam utrolibet constitutam, pro melioribus peccata permutasti; nec bonitatis superabundantia, exigendæ rationis comparata superabundantiæ, hyperbole reputetur.

δ. Ὁσαύτως δὲ καὶ τῶν ἀδίκων πολλοὶ τὰ παρόνεα **B** κατὰ βούην φέρεται, ἵνα εἴ τι καλοκάγαθίας ἴχνος αὐτοῖς διεπράχθη, ἐντεῦθεν ὄσι τὴν ἀντιμισθίαν ἀπειληφότες, ἐξαθενοῦσης τῆς πράξεως παρατείνεσθαι πρὸς τὴν ἐκείθεν μισθαποδοσίαν· εἴ ^f δὲ καὶ ἵνα μὴ πρέψαισιν τῆς κακουργίας τὴν ταιλαιπωρίαν προβάλλωνται. Οὐκ εἰς πάντας δὲ αὐτῶν τὰ τῆς εὐθείας διαδιδάσκειται, ἵνα μὴ ἢ τῆς κακίας τρίτος, ἐπὶ πλέον ἀνευρυνόμενη, πολλοὺς ἐλκυσῆι πρὸς βάρβαρον· καὶ ἵνα μὴ πρὸς ἀναλησίαν ἔτι μᾶλλον εἰ φιλαμπετήμονες ἀποκλίνωσι, καὶ ἢ θεία ψήφος τοῖς πολλοῖς εἰς χλεῦθην νομίζοιτα. Καὶ μυρία ἄλλα δι' ὧν τῆς προνοίας τὸ ἀγαθοῦργόν τε καὶ σοφὸν καὶ ὑπὲρ ἀνθρωπίνην χρίσιν τε καὶ μεθοδίαν ^g καὶ ἔρευναν ἔστι θεάσασθαι. Τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις ἐμμελετῶν, καὶ τοὺς λογισμοὺς ἐγγυμαζόμενος, τῆς δεούσης ἐν **C** τοῖς παροῦσιν ἀνωμαλίας καὶ συγχύσεως σαυτὸν ἀναλαμβάνει, καὶ τὰ περὶ ἡμᾶς πάθη, καὶ τῶν κειρασμῶν ἢ συνέχεια, μηδὲν σε κατὰ τῆς προνοίας ἐπιζίτω. Ἐτε γὰρ, ὡς ἡμεῖς εὐχόμεθα, δι' αὐτῶν τοῦ πλείστου βύπου καθαιρόμεθα, ἐντεῦθεν μᾶλλον τὴν ὑπέροσφον καὶ φιλόανθρωπον τῆς προνοίας λαμπρῶς διαφαίνεται· εἴτε, καθάπερ αὐτὸς νομίζεις, ἄθλους καὶ ἀγῶνας ὑπεργόμεθα, μήτε τῶν ἐκείθεν ἡμᾶς στεφάνων φθονήσης καὶ τῆς προνοίας τὸ διὰ πάντων ἀγαθοῦργόν καὶ μεγαλεῖον ἐκθειάζων μᾶλλον ἐπιγίνωσκε. Εἴη δὲ τὰ ἡμέτερα πάθη Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν περὶ ἡμᾶς σπλαγχνιζομένου, τῶν κρη- **D** ερημμένων τὸ ἕτερον· ἀλλὰ μὴ βαρυτέρας τιμωρίας καὶ ἀπαρακλήτου προοίμιον.

præallegatarum concedant, non autem proœmium, aut initium fiant gravioris cuiusdam, et inconsolabilis supplicii.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΓ'.

Περὶ Τριάδος.

Edita a Montacutio (ep. 33 ad Joan. Chrysost. p. 94).

Ἢ τῆς Τριάδος σύγχυσις, ἀναίρεσις πῶν προσώπων ποιεῖ· ἢ δὲ τῆς οὐσίας διαίρεσις, ἄλλοτρίωσιν καὶ κατατομῆν ἐπινοεῖ τῆς Θεότητος· φεῦγε τὸν παρ' ἐκάτερα τῆς βασιλικῆς ἰδοῦ κρημνόν, καὶ κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄρους τε καὶ θεσμοὺς,

A consolationi, refrigerationi, et communi cuidam commodo inserviant vicia sua, et in piguis futuræ oblectationis, ut seculum confirmet aliter dispositum, ad recte quæ hic sunt perstringendum. Non omnes porro, ne gratia quæ virtuti debetur, persoluta fuisse putetur, accepta mercede temporali; atque ut ne supplicium illud gravissimum nec intermissum secundum mensuram quamdam videatur aberrantibus apparatus intole-

apologia; quorsum vero, et hic, et in futuro sæculu liceret ad voluntatem vivere? Tu quidem post pœnam utrolibet constitutam, pro melioribus peccata permutasti; nec bonitatis superabundantia, exigendæ rationis comparata superabundantiæ, hyperbole reputetur.

4. Similiter et secunde cursu, multa in præsentii feruntur impiis, ut si præbitatis atiqued ab iis gesta: vel vestigium apparuerit, illi in hæc vitæ præcipium accipiant, cum nimis sit imbecillus ætus, ut pertingat ad futuram ibi retributionem: sed et ne miserias illi suas, ad prætexendas allegarent improbitates suas. Nequaquam vero cum singulis recte inceditur, ne vitiorum via diffusior facta, multos præcipitaret in barathrum; neque magis adhuc magisque qui peccatis oblectantur, ad insensationem deviant, nec iudicium Dei multorum ludibrio exponeretur; sunt et alia sexcenta, unde liceat providentiæ divinæ bene faciendi propositum, sapientiam; humanum iudicium, orationem censuram, et investigationem, superantem intueri. Hisce tu et hujuscemodi meditationes accommodando, et cogitationes tuas occupando, ab illius confusionis, et anomalix opinionibus quam in presentis vitæ rebus videre videris, te expeditum reddes; nec quæ nobis obvenerit calamitates, aut continuatæ tentationes, contra providentiam, armis te instruant: sive enim, quod nobis in votis est, ab inde plures sordes ablucamus, hoc modo summus divinæ sapientiæ et misericordiæ gradus per Providentiam collustratus ostenditur: sive, quod tute opinaris, luctus subimus et certamina; noli nobis coronas futuras invidere, Providentiæ autem per omnia permeantis, opera bona et illustria magis apud animum recognosce. Nostræ autem passiones, per viscera misericordiæ Christi Dei nostri erga nos, in alteram rerum aut initium fiant gravioris cuiusdam, et inconsolabilis supplicii.

QUÆSTIO CLXXIII [Coisl. CCII. Taur. CXCH].

De Trinitate.

Trinitatem confundere, personas est tollere, substantiæ divulsio Deitatis alienationem, et consecutionem introducit: præcipitium utrumque fugito extra regiam viam constitutum, et juxta leges, scita, et determinationes ecclesiasticas, unicam substantiam

VARIE LECTIOES.

^a M. παρολισθῆσαι. ^b M. τί γάρ; ἐξόν. ^c M. ἔτι. ^d M. μεθοδείαν.

et Deitatem in tribus subsistentiis et personis venerare, et cole; et Christianam de Deo fidem, vel theologiam hisce comprehensam prædicato.

QUÆSTIO CLXXIV [Coisl. CCHI, Taur. CXLIV].

Quomodo intelligendum sit quod de Job dicitur :
« Pereat dies in qua natus sum? »

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, 105, 106). — Exegetica In Job iii, 5.

Job maledicit diei nativitatissuæ, ut inter plures causas eligam, quia mente multum agitabatur, ne forte in tantam culpam incidisset, ut tantam Dei iram contra illum excitasset, id est : in tantum a Dominicis mandatis recessi, ut mihi lateat magnitudo mali; in tantum autem longanimitatem et philanthropiam Dei provocavi, ut tantæ iræ subijci dignatus fuerim, et tali pœnæ submitti. Maledicitur dies ista, ita tamen ut ista maledictio non esset indignatio contra illa quæ passus erat, sed potius lamentationes et obsecrationes pro his quibus Deum offenderat Quod et clare explicat Dominus, cum ad illum dicit : « Putas me non ita tecum egisse ut justus videreris, » e contra non sunt tibi peccatorum repetitio passionem quas habuisti subeundas, sed exercitulum quidem virtutis, præmiorum et pulchriorum coronarum quam pro doloribus et plagis compensationem procurans. Itaque non ira impulsus, te tantis laboribus probavi; sed potius ut tua virtus fulgentior appareret, et contra communem nostræ naturæ hostem fortis et trophæis onustus omnibus videreris. Diei autem nativitatissuæ male licit et hoc non absolute, sed quia in illa die splendidis conviviis illos qui vel amicitia vel sanguine illi conjungebantur. Mos est enim splendide viventes sese spectaculorum et cantuum aliquorum jucunditate et deliciis delectare, per quæ et visus et auditus fascinantur. Regibus enim conantibus, conveniens erat talia in convivio induci. Propterea sane mente turbabatur ne ista Deo foissent odiosa, et iram illius contra se excitassent. Itaque maledicit nativitatissuæ diei, id est, in quæ et vires et vigorem, et anima reflexionem in deliciis affluere sinebat, et vanis voluptatibus deliniri. Quod autem istam maledictionem exterius profert, ne omnibus insensibilis tam terribilem calamitatem sufferre videatur, non est absurdum cogitare. Maledictionem enim profert non contra aliquid vere existens, sed quod antea factum jam non existit, essetque forte maledictio ista magnitudinem passionis et dolorum sensationem manifestans, et maledicentem nullius culpæ reum demonstrans. Contra enim nihilum erat illi indignatio. Si quis autem dixerit eum Dominici decreti memorem illud dixisse, piam sententiam amplexus erit. Cujusnam vero decreti? Illius quo contra Evam promulgavit, cum illa Adamum participem culpæ reddidit. Tunc enim dicit, doloribus et ærumnis hominum partum et mortem subiciens, ex quibus occurrebat spes gaudii, tristi domans morositate. Ad istum ergo dolorem Job mentem attollens, non

μίαν ούσαν και θεότητα ἐν ὑποστάσει και προσωποιος τρισε λατρευών και προσκυνών, τὴν τῶν Χριστιανῶν θεολογίαν τούτοις συγκεφαλαιούμενος ἀνακήρυττε.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΑ΄.

Πῶς δεῖ νοεῖν τὸ περὶ τὸν Ἰὼβ εἰρημέτρον « Καταραθεῖη ἡ ἡμέρα ἐν ἧ ἔγεννηθῆθην; »

Καταράται τὴν ἡμέραν τῆς γενέσεως αὐτοῦ ὁ Ἰὼβ τὰ τε ἄλλα και οὐ τοσοῦτον ὅτι τοῖς λογισμοῖς ἐκυμαίνετο· μή ποτ' ἄρα εἴη ἐπὶ τοσοῦτον πλημμελείας ἐληλακῶς ὡς τοσαύτην ὀργὴν Θεοῦ κινήσει κατ' αὐτοῦ· τουτέστιν, εἰς τοσοῦτον ἐξώκειλα τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν ὥστε λαθεῖν μὲν ἐμὲ τὸ μέγεθος τοῦ κακοῦ, εἰς τοσοῦτον δὲ παροξύναι τὸ μακρόθυμον και φιλόανθρωπον τοῦ Θεοῦ, ὥστε και τοσαύτης ὀργῆς ἔνοχον ἐμὲ κριθῆναι και τῆλικαύτας ἀπαιτεῖσθαι δίκας. Ἐπικατάρματος ἡ ἡμέρα ἐκαίγη ὥστε οὐκ ἀγανακτήσεως ἦν ὑπὲρ ὧν ἔπασχεν ἡ ἀρὰ, ἀλλὰ θρηῶν και ἐλεεινολογίας ὑπὲρ ὧν ἐδόκει λυπηῖσθαι τὸν Θεόν· και τοῦτο περιττότησι σαφῶς ἡ Δεσποτικὴ φωνὴ πρὸς αὐτὸν ἐν οἷς φησιν· « Οἶφι με ἄλλως σοι κεχρηματικῆναι ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος; » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔστι σοι τῶν ἡμαρτημένων ἀπαίτησις τὰ πάθη ἐν ἴς ἐνασθεῖν παρεχωρήθη· ἀλλὰ γυμνασία μὲν τῆς ἀρετῆς· ἐπάλλων δὲ και μειζόνων στεφάνων ἢ κατὰ τὰς ἐδύνας και πληγὰς προξενούντα τὴν ἀμοιβήν. Οὐκοῦν οὐκ ὀργὴν ἐκχέων ὑπαχθῆναι σε συνεχώρησα ταῖς τοσαύταις ποιναῖς, ἀλλ' ἵνα μάλλον ἢ τῇ λαμπρότερον ἀναφανῆ ἀρετῇ, και κατὰ τοῦ κοινού τῆς φύσεως ἡμῶν ἐχθροῦ ἀριστεύων και τροπαιοφορῶν πᾶσιν ἐπιδειχθῆς· καταράται δὲ τῆς γενέσεως τὴν ἡμέραν· οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ ἐπειθεῖ κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν λαμπραῖς ἐστιάσειν ἐφιλοφρονεῖτο τοὺς φκεωμένους εἰς φίλων αὐτῶ και ἄλλως· προσγενεῖς· εἰκόδ· δὲ τρυφῶντας και τοῖς διὰ θεαμάτων τινῶν ἀκουσμάτων τέρψεσι και ἡδοναῖς ψυχαγωγεῖν ἑαυτοὺς, δι' ὧν τέρπεται μὲν ἀκοή, τέρπεται δὲ ὄψις· βασιλέων γὰρ συνεστιαμένων, εἰκόδ· ἦν και τὰ τοιαῦτα συνεισάγεσθαι τῇ πανδαισίᾳ· διὰ τοῦτο ἄρα λογισμῶ συνετάρματον αὐτὸν, μήποτε ταῦτα μιστὰ γεγονότα τῷ Θεῷ τὴν ὀργὴν ἐκίνησαν κατ' αὐτοῦ· διὰ τοῦτο τῆς γενέσεως τὴν ἡμέραν ἐπαράται, τουτέστιν ἐν ἧ τὸν τόνον τῆς ψυχῆς και τὸ συνεστραμμένον και νεῦον πρὸς ἑαυτὸ εἰς τρυφὴν ἐίδου διαρρῆιν, και πρὸς τὰς ἐπιτολαιούς ταύτας ὑπομειδῖν ἡδονὰς· εἰ δὲ και τὴν ἀρὰν διὰ χειλέων προήγγεν, ἵνα μὴ τοῖς πολλοῖς ἀναισθητῶς δόξη τὴν φοβεράν ἐκαίην φέρειν συμφορὰν, οὐδὲν ἔστιν ἔνοεον ἀπεικός· φέρει γὰρ τὴν ἀρὰν οὐ κατὰ τινος ὑφεισηκῶτος πράγματος, ἀλλὰ μετὰ τὸ γενέσθαι μηδαμῶς ὑφεισηκῶτος· και εἴη ἂν ἢ ἀρὰ και τὸ μέγεθος τοῦ πάθους και τὴν συναίσθησιν τῶν ἀλγεινῶν ἐπίδηλον ποιουμένη· και εἰν ἐπαρώμενον μηδεμιᾶς ἔνοχον πλημμελείας ἀποφαίνουσα· κατὰ γὰρ τῶν ἀνυπάρχτων ἦν αὐτῷ ἡ ἀγανακτῆσις· εἰ δὲ τις αὐτὸν φῆσειε και τῆς Δεσποτικῆς ἀποφάσεως ἀναμνησθέντα τοῦτο εἰπεῖν, οὐκ ἂν πόρρω θεοφιλοῦς γνῶμης ἐνεχθείη· ποίας ἀποφάσεως; ἦν ἀρῆχε κατὰ τῆς Εὐας, ἡλίκα κοινῶν

ἡ καίνη τῆς ἀπάτης ἐποίησατο τὸν Ἀδάμ· καὶ γὰρ ἄνθρωπος ἐκείνη καὶ φησὶν ἐν λύπαις καὶ ὀδύναϊς τὸν ἀνθρώπινον ὑπερβυβύων τὸν κόπον καὶ τὴν ἀράν· ἐξ ὧν προέτρεχον ἑλπίδες χαρᾶς, σκυθρωπότητι κρατῶν λυπηρᾶ· εἰς ταύτην οὖν τὴν λύπην ἀναφερῶν τὸν νοῦν ὁ Ἰῶβ, μονονοῦχι τὴν ἀπόφασιν ἀποθαυμάζει καὶ ὕμνει τὸν Δεσπότην, Ὅντως, λέγων, ἐπικατάρατος ἦ ἡμέρα καθ' ἣν τὰς μητρικὰς ὀδύνας λύων ὁ ἀνθρώπος πρὸς τὰς τοῦ ἡλίου ἔρχεται· αὐγάς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΕ΄.

Τί ἐστὶ τὸ, « Κατ' ἑμαυτοῦ ὤμοσα, λέγει Κύριος; »

Edita a Maio (l. c. p. 106, 107). — Exegetica In Jerem. xlii, 13.

« Κατ' ἑμαυτοῦ ὤμοσα, λέγει Κύριος; » καὶ ποῦ λαβεῖν ἐστὶν ὀμωμοκῶτα τὸν Θεὸν ἢ καθ' ἑαυτοῦ, ἢ καθ' ἑτέρου τινός; Πῶς δ' ἂν Θεὸς ὀμωμοκῶει, πάντας ἀπειργῶν διὰ τῶν Εὐαγγελίων ἀπὸ παντὸς ἑαυτοῦ φυλάττειν ὄρκου καὶ μὴ τῇ γλώττῃ χρῆσθαι πρὸς ὑπηρεσίαν ἐνόρκου φωνῆς; Καὶ γὰρ κατὰ πάντα σύμφωνος τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς· καὶ ἅπερ λέγει, ἐξ αὐτοῦ λαβὼν ἔχει· τί οὖν ἐστὶ τὸ, « Κατ' ἑμαυτοῦ ὤμοσα, λέγει Κύριος; » ἀντὶ τοῦ, Ὅς ἐστὶν ἀνθρώποις ἢ τοῦ ὄρκου δύναμις βεβαιούσα τὸ ὑπισχνούμενον, οὕτως ἐστὶ τῆς ἐμῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀπαράβατον· ὄρκου γὰρ πολλάκις προσηλυθὸτος, ἢ τὸ τῆς γνώμης οὐ πάγιον εἰς ἐπιόρκίαν τὴν ὄρκον διέλυσεν, ἢ τὸ βέρον τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων τὸ ἄστατον καὶ τῆς γνώμης ἐβρωμένης τῶν ὀμωμομένων τὸ πέρας διέκοψεν· ἐπὶ δὲ τῆς ψιλῆς ὑποσχέσεως τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν ἐστὶ τοιοῦτον οὐδὲ ἔννοεῖν, μήτι γε καὶ πίστει λαβεῖν. Αἰδὸ καὶ μηδένα παραλαμβάνων ὄρκον ὁ Θεὸς; ἐπεὶ παντὸς ἐστὶν ὄρκου τὸ θεῖον ἐπάγγελμα δυνατώτερον, ἐπάγειν εἴπωε τὸ, « Κατ' ἑμαυτοῦ ὤμοσα; » μᾶλλον δὲ καὶ προτάττει τῶν ἰδίων ὑποσχέσεων, εἴτε σκυθρωπότητος καὶ ποινῆς, εἴτε χαρᾶς καὶ θυμηδίας ὑπάρχουσι παρεκτικαί· μάτην ἄρα οἱ τοῖς ὄρκοις ἐνασεργαίνοντες ἐπὶ τὸ προκείμενον σχῆμα τοῦ λόγου καταφεύγουσιν· οὐδαμοῦ γὰρ οὔτε τοῖς ὄρκοις, οὔτε τοῖς ὄρκικοῖς ἐπιβήμασι τὸ θεῖον ὠφθῆ χρησάμενον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΓ΄.

Τί ἐστὶ, « Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διαλεύσειται ῥομφαία; »

Edita a Maio (l. c. p. 107). — Exegetica In Luc. ii, 35.

Τῆς παναγίας καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας τὴν ψυχὴν ῥομφαία διήλθε κατ' αὐτὸ τὸ σωτήριο τοῦ Χριστοῦ πάθος, οὐκ ἐπιδιδάξουσι λογισμοῖς βαλλομένης, οὐκ ἀπιστίας βέλεσι τιτρωσκομένης, οὐκ ἐφ' οἷς ἔχαιρε τὴν λύπην ἀλλασσομένης, ἀλλὰ τὰ μητρικὰ σπλάγχνα διδούσης πρὸς τὴν ἐμφυτον συμπάθειαν, ἀνασκολοπιζομένου τοῦ Υἱοῦ, πράττειν τὰ οἰκεία. Τί γὰρ μήτηρ οὐκ ἂν πάθοι βλέπουσα τὸν υἱὸν καὶ μάλιστα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πολιτευόμενον κρείττον, τὰς τῶν κακούργων ὑπέχοντα δίκας; Τοῦτο γέγονε τῇ παναχράντῃ Μητρὶ τοῦ Λόγου πικρότερον καὶ δριμύτερον ῥομφαίας ἀπάσης τὸ πάθος· εἰ γὰρ καὶ Θεὸν πολλὰς ὑποθέσεις εἶχεν εἰδέναι τὸν Υἱὸν σεσαρκωμένον, ἀλλ' οὖν οὐκ ἐπὶ πίντων ἔλυε τοὺς τῆς φύσεως νόμους· ἐνεδίδου δὲ καὶ τῇ φύσει τοῖς οἰκείοις ἐνδεδίδοι ὄρκοις· οὐδ

tantum decretum miratur, sed et Dominum laudat. dicens: Maledicta dies in qua, materno sinu rupto, homo ad solis splendorem venit.

QUÆSTIO CLXXV. [Coisl. CCIV, Taur. CXC.]

Quid sit illud: « Per memetipsum juravi, dicit Dominus? »

Edita a Maio (l. c. p. 106, 107). — Exegetica In Jerem. xlii, 13.

« Per memetipsum juravi, a.cit Dominus; » quo sensu Deum sive per semetipsum sive per alium quemdam juravisse sumendum sit? Quomodo vero Deus juret, cum in Evangelio cavere a juramento jubeat et lingua uti ad auxiliandum juratoris voci prohibeat? Etenim omnino concordant Pater et Filius, et quod Filius dicit ex Patre audivit. Quid sit ergo illud: « Per memetipsum juravi, dicit Dominus? » hoc est, quemadmodum apud homines virtus juramenti promissiones firmiter reddit, ita et mea declaratio inviolabilis est. Sæpe autem juramento præmisso, vel mentis imbecillitate in perjurium juramentum mutatum fuit, vel materiæ cursu et rerum terrenorum fragilitate, vel mentis oblivione, finis juratis data fuit. De simplici autem Dei promissione, nihil est quod cogitemus tale, nec quod credamus. Itaque nullum Deus proferens juramentum, cum divinum Verbum omni juramento præstat, illud adjungere consuevit, per memetipsum juravi; potius autem præponit suis promissis, sive tristitiam et dolorem sive gaudium et jucunditatem annuntiat. Frustra certe qui jurando Deo insultant ad istum loquendi modum confugiunt. Nullibi enim Deus, nec juramento nec aliquo istiusmodi verbo usus videtur.

QUÆSTIO CLXXVI. [Coisl. CCV, Taur. CXCVI.]

Quid sit: « Et tuam ipsius animam pertransibit gladius? »

Sanctissimæ et semper Virginis Mariæ animam gladius pertransivit, in ipsa salutari Christi passione; non quod incertis cogitationibus jactaretur, nec diffidentia telis vulneraretur, nec prima gaudia in dolorem verterentur, sed quod materna viscera ad naturalem sympathiam, crucifixo Filio, sentientiam daret. Quid enim mater non patitur videndo filium, et præsertim melius ac naturæ humanæ possibile est sese habentem, pessimorum judicio subjectum. Illud fuit immaculatæ Verbi Matri amarior et acerbior passio quam qualiscunque gladius. Etiamsi enim multas habuerit rationes illum Filium esse Dei incarnatum dijudicandi, attamen non in omnibus illi solutæ sunt leges naturæ; dabatur autem naturæ in suis finibus prodire, itaque maternis oculis passionem spectacula præpositam

videns, sicut a plaga gladii dividebatur, et amputabatur.

QUÆSTIO CLXXVII [Coisl. CCVI, Taur. CXCVI].

Quid sit : « Nolite murmurare in invicem ut non judicemini ? »

Edita a Maio (l. c. p. 107, 108).

Quomodo possibile sit hominem contumeliis affectum, vel a propriis expulsum, vel percussum contra istorum auctores non murmurare? Etenim non ulcisci, nec repugnare, difficile quidem est, sed sapientiæ amatoribus et divina mandata fideliter observantibus possibile; non autem murmurare contra illos qui nobis injuriam faciunt, quomodo in natura fragili et mortali locus invenitur? illudne multo facilius est quam primum, cum ira impleri et ulcisci et omne detrimentum proclamare permittebatur? Hæc autem cum tanta sint, et forti animo opus sit ad sympathiam et antipathiam humanam contemnendas et demandas, quas quidem sæpe ad superbiam propensos vincere et superare scimus, quamvis aliunde multi sapientiæ amore et divino timore passionibus superiores fiant, quibus ergo passionibus adeo intolerabilibus si superior evadere potueris, nonne a fortiori murmuraciones, quæ sunt tam parvi momenti, nec ullam possunt utilitatem conferre vitabis? Aliunde qui murmurat, si vindictam quam ex alio repetere ardet, non cepit, ipse suo ardore et impetu et incursus violentiæ reddidit, si dicere fas est, etiam aliquid gravius, si quidem ultionis bonum exitum illius qui nocuit casum existimat. Si autem ingemiscit, vindictam autem sumere non vult, virili mente mulierum contemptibilem scenam ingreditur, ita ut oporteat sapere solum, et in seipsum converti, et scena finem habet, quod sapiens est et facilius, et si volueris etiam utile et salutare ex Dei et fratris nostri exhortatione oritur.

QUÆSTIO CLXXXIII

[Coisl. CCVII, Taur. CXCVIII.]

Quid sit : « Mæchi et mæchæ (adulteri et adulteræ) ? »

Edita a Maic (l. c. p. 108, 109).

Nostram ad passiones peccaminosas propensionem Apostolus in duas species dividit. Etenim mæchus est ille qui non solum ab amore et societate Dei discedit, sed et qui ad conjunctam Christo vero sponso animam abducendam omnem juram confert, illamque sibi conjungendo ei mæchæ nomen imponit. A Deo enim apostatate et mæchum facit apostatam et mæcham quæ illius errores secuta est animam. Mæcha autem esset proprie loquendo illa quæ discessit a divinis operibus et mandatis, et ad mundi delicias inclinavit, sive aliquo illam decipiente, sive impellente inclinatione propria. Nupta enim Christo per baptismum, nuptialique et puro et immaculato toro inquinato, merito talis anima mæchæ modum agendi imitans,

πάθος ὀρώσα μητρικοῖς ὀφθαλμοῖς προκείμενον θέαμα κατὰ πληγὴν ῥομφαίας ἐτέμετό τε καὶ κατεμερίζετο. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΖ'.

Τι ἔστι, « Μὴ στενάξτε κατ' ἀλλήλων ἵνα μὴ κριθήτε; »

— Exegetica In Jac., v, 9.

Καὶ πῶς ἐνι προπηλακίζομενον ἢ τῶν οικείων ἐλαυνόμενον ἢ τυπτόμενον μὴ κατὰ τῶν αἰτίων στενάξειν; μὴ ἀμύνοσθαι μὲν γὰρ μὴδ' ἀντεπεξίεναι, εἰ καὶ χαλεπὸν, ὅμως οὖν τοῖς γε φιλοσοφοῦσι καὶ ταῖς θεαῖς ἐντολαῖς ἡσφαλισμένοις ἔνεστι δυνατόν· τὸ δὲ μὴδὲ στένειν κατὰ τῶν ἡδικηκότων, πῶς ἂν εὐρήσει χώραν ἐν φύσει βροῦσῃ καὶ θνητῇ; Ἡ πολλῶ τοῦ προτέρου ῥῶον; ἢ γὰρ καὶ ἐξὶν θυμὸν ἐμπλήσσει καὶ ἀντιλυπῆσαι καὶ τὴν ζημίαν πᾶσαν ἀνακαλέσασθαι; τούτων δὲ τηλικούτων ὄντων καὶ σφόδρα γενναίας ψυχῆς δεομένων ὥστε παρδεῖν καὶ κρείττω προσπαθείας καὶ ἀντιπαθείας ἀνθρωπίνης γενέσθαι, ἃ δὴ πολλάκις καὶ τοὺς μεγαλοφρονεῖν σπουδῆν ποιουμένους, κατακαταλείν ἴσμαν καὶ περιγίνεσθαι, εἰ καὶ πολλοὺς ὁ τῆς φιλοσοφίας ἔρωσ καὶ ὁ θεῖος φόβος ἀνωτέρω τῶν εἰρημένων ἐποίησε παθῶν· εἰ οὖν τούτων τῶν ἀσχετῶν δυνατὸς ἐγένου κρατῆσαι παθῶν, πῶς οὐχὶ πολλῶ μᾶλλον καὶ τὸ στενάξειν ἐλάσεις ἀπὸ σοῦ, πρῶγμα οὕτως; ὕστελὸς καὶ μὴδὲν κέρδος δυνάμενον παρασχεῖν; Ἄλλως τε δὲ ὁ στενάξων εἰ μὲν ἐφ' ᾧ τὴν δικὴν λαβεῖν σπουδάζων οὐκ ἔλαβεν, οὗτος τῇ αὐτοῦ ῥύμῃ καὶ κρίσει καὶ τῷ τῆς ὀρμῆς ἀναπέδωκεν ἀκρατεῖ· εἰ θέμις δ' εἰπεῖν, καὶ βαρύτερον· ὅς γε καὶ συμφορὰν ἡγείται τοῦ ἀντιλυπῆσαι τὸν λελυπηκότα ἐκπεσεῖν· εἰ δὲ στένει μὲν, οὐ βούλεται δ' ἄμυναν λαβεῖν, ἐν ἀνδρείῳ φρονήματι γυναικῶν ὀλιγωρίας ὑπέρχεται σκηνήν· ὥστε νῆψαι δεῖ μόνον καὶ εἰς ἐαυτὸν ἐπιστραφῆναι, καὶ ἡ σκηνὴ διαλέλυται· καὶ τὸ σοφὸν ἄρα καὶ τὸ ῥῥῶδιον, εἰ βούλει δὲ καὶ τὸ λυσιτελοῦν καὶ σωτήριον, ἢ τοῦ ἀδελφοθέου βρούει παραίνεις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΟΗ'.

Τι ἔστι, « Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες; »

— Exegetica In Jac., iv, 4.

Τὴν πρὸς τὰ πάθη τῶν ἀμαρτημάτων ῥοπήν ὁ Ἀπόστολος εἰς δύο τέμνει διαφοράς· καὶ γὰρ μοιχὸς ἔστιν ὁ μὴ μόνον ἑαυτὸν διαζεύξας τῆς θείας στοργῆς καὶ συναφείας, ἀλλὰ καὶ ὁ τὴν ἀρμολογίαν Χριστοῦ τῷ ἀληθινῷ νυμφίῳ ψυχῇ ἐκείθιν ἀποσπάσαι σπουδῆν συνεισαγῶν καὶ τῇ πρὸς ἑαυτὸν συναφείᾳ μοιχαλίδος αὐτὴν ἐγκλήματι περιβαλὼν· τὸ γὰρ ἀπὸ θεοῦ ἀποστάσιον, μοιχὸν τε ποιεῖ τὸν ἀποστήσαντα καὶ μοιχαλίδα τὴν ἐπακολουθήσασαν αὐτοῦ ταῖς ἀπάταις ψυχῇ· μοιχαλὶς δ' ἂν εἴη κυρίως, ἥτις διεζεύχθη μὲν τῶν θείων ἔργων καὶ προσταγμάτων καὶ πρὸς τὰς κοσμικὰς ἀπέκλινεν ἡδονὰς, εἴτε τινὸς αὐτὴν ἐξαπατῶντος, εἴτε καὶ οἰκοθεν οἰσθηλατουμένης· συναρμολογία γὰρ αὕτη διὰ τοῦ βαπτίσματος τῷ Χριστῷ, καὶ τὰς νυμφικὰς καὶ

ἀειπαρθένους καὶ ἀμείαντους ἐνυβρίσασα παστάδας, εἰκότως ἢ τοιαύτη ψυχὴ μοιχαλίδος ὑποδομένη πρᾶξιν καὶ κλήσιν ἐστὶ τῇ πράξει ἐναρμοζομένη ἀναδέχεσθαι· πολύτερον δὲ καὶ τὸ τοῦ μοιχοῦ καὶ τὸ τῆς μοιχαλίδος· ἂν τε γὰρ ἔρωτα χρημάτων προτιμήσῃ Χριστοῦ καὶ παρακαλῶν ἄλλους εἰς τὴν ὁμοίαν πρᾶξιν παρεπιχειρή, μοιχὰς ἐστὶ καὶ μοιχαλὶς ἢ πειθομένη· ἂν τε δόξαν τὴν ἐν τῷ βίῳ, ἂν τε βρούσας ἄλλας ἡδονάς, ἂν τε τινος ἄλλης χρείας καὶ τέρψεως καταγοητευούσης τὸ αὐτεξούσιον τῆς ψυχῆς καὶ ὑποτατεύσεως τῷ φρονήματι τῆς σαρκός, μοιχαλὶς ἐστὶν ἢ τοιαύτη ἀθλία ψυχὴ, καὶ τῶν μοιχαλίδων αἷς ἐλέγχονται χρεωστῆ παρασχεῖν τὰς παινάς· πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι μοιχαλίδες, καὶ ὀλίγον ἐλάττους μοιχοὶ· πράττειν μὲν γὰρ ἂ μὴ δεῖ, πολλοὶς ἐστὶ δι' ἀπροσεξίαν ἐλάσθαι· ἐτέρους δὲ εἰς τὴν αὐτὴν ἀνερεθίζειν πρᾶξιν καὶ εἰς παράκλησιν τῆς ἐκθέσεως μιμήσεως ἄγειν καὶ παράδειγμα τοῖς ἄλλοις; μηδαμῶς ἐπιρυθίζῃ τὸ οἰκτεῖον ἀμάρτημα ποιεῖσθαι, οὐκ ἐστὶ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ τῶν εἰς ἄκραν πῶρωσιν ἐληλακῶτων· διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος φησὶ, «Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες» τὸ τῶν μοιχῶν ὡς ἐπὶ κακίᾳ τὸ πρῶτον ἐχόντων προτάττει τῶν μοιχαλίδων. Πᾶς γὰρ ἁμαρτίας διδάσκαλος τῶν εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἐπιγράφεται, καὶ οἷς αὐτὸς ὄλωλε, καὶ οἷς ἐτέρους

A nomen factis consonans recipere debet. Si enim amorem divitiarum Christo prætulero, et alios ad eundem agendi modum exhortationibus adducere tentaveris, mœcha et adultera est quæ fuerit allecta, si gloriam quæ est in vita, et caducas alias delicias Christo prætulero, et si quibusdam aliis delinimentis et illecebris, animæ liberum arbitrium fascinaveris, et carnis desideris subjeceris, adultera est ista miserabilis anima, et adulteriorum quorum rea est pœnas dare debet. Multæ sunt ergo mœchæ, et paulo minor est numerus mœchorum. Agere enim quæ non oportet, multis per negligentiam eligere facile est, exteros autem ad eundem agendi modum attrahere et ad imitationem impietatis incitare, et aliis sua propria peccata in exemplum sine rubore præbere, non est multorum, sed eorum qui ad extremam cæcitatē impulsī sunt. Itaque Apostolus dicit «Mœchi et mœchæ.» Mœchos ut primum locum in malo habentis amie mœchas ponit. Omnis enim peccati instigator eorum qui in seipsis peccatum circumscribunt, duplicem accusationem incurrit, et quia ipse periit, et quia cæteros cum illo perdere tentavit.

ἁμαρτίαν περιγραφόντων, δικλοῦν αὐτῷ τὸ ἔγκλημα ἐπεχειρήσε συναπολλύειν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΘΘ΄.

Τὴ δηλοῖ τὸ τοῦ Ἀποστόλου· «Υποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, ὡς ἐλεύθεροι;»

QUÆSTIO CLXXIX, [Cotel. CCVIII, Taur. CXCLXI.]
Quid significat hoc Apostoli verbum: «Subjēcti estote omni humanæ creaturæ, propter Dominum, ut liberi?»

Edita a Maio (l. c. p. 109, 111). — Exegetica In I Pet. II, 13-16.

Τοῦτο δὴ τὸ ρητὸν τοῖς ἀνωτέρω συνάπτεται· οἷον, C «Υποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, ὡς ἐλεύθεροι,» τούτέστι, μὴ διὰ τὸν ἐπιτηρῆμενον ὑμῖν ἀπὸ τῆς πολιτείας φόβον· οἱ γὰρ οὕτω ὑποτασσόμενοι τὴν τῶν δούλων τάξιν ὑπέρχονται· καὶ ὡς δούλοι τὴν ὑποταγὴν ὑποδείκνυνται, φοβούμενοι μὲν τὰς δεσποτῶν πληγὰς, φοβούμενοι δὲ τὰς τῶν νόμων ἀπειλὰς καὶ τῷ ὅδει πρὸς τὴν ὑποταγὴν συνωθοῦμενοι. Ὁ δὲ διὰ τὸν Κύριον ὑποτασσόμενος, οἷον ὁ πεπαιθῶν ταῖς Δεσποτικαῖς ἐντολαῖς, ἐλεύθερος μὲν ἐστὶ παντὸς ἐπιγείου φόβου, ἐλεύθερος δὲ ὑπαφίας ἐπισειούσης ποινὰς· τῷ φόβῳ δὲ τῷ Δεσποτικῷ καὶ τῇ συντηρήσει τῶν ἐντολῶν ἐξευγενίζων ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ οὕτως τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐξουσίᾳ φέρων ἐκούσιον τὴν ὑποταγὴν. Ἄλλως τε δὲ ἐπειπερ ἄπαξ ἐξαγορασθέντας ἡμᾶς τῷ τιμῷ D αἵματι αὐτοῦ τῆς τῶν διαβόλων τυραννίδος ἐλυθέρους ἀπέφηνεν ὁ Χριστὸς· ἵνα μὴ τις λέγῃ· Εἰ γεγόναμεν ἐλεύθεροι, πῶς πάλιν ὑποτάττεται τοῖς ἐγκοσμίοις ἀρχαῖς ἡμᾶς; Ὡς ἐλεύθεροι, λέγω, φησὶν, ὑποτάγητε, τούτέστιν ἐκόντες ἀπὸ γνώμης, ἐκ προαιρέσεως· ὥσπερ γὰρ δούλων τὸ ἀκούσιον καὶ κατηναγκασμένον καὶ ἀπροαίρετον· οὕτως ἐλευθέρων τὸ ἐκούσιον, καὶ χωρὶς ἀνάγκης καὶ αὐτοπροαίρετον. Ὅταν οὖν ἐκόντες ὑποτασσώμεθα τοῖς Δεσποτικοῖς νόμοις πειθόμενοι, τὴν ἐλευθερίαν μᾶλλον κρατύνομεν, καὶ ἀξίους ἡμᾶς τῆς δωρεᾶς ταύτης παριστώμεν καὶ ἐπιδεικνύμεθα. Οἷς γὰρ τὸν Δεσπότην τιμῶμεν, τοῖς αὐτοῦ νόμοις ἀγόμενοι περιχαρῶς,

Hæc verba cum supra dictis connectantur. Subjēcti estote omni creaturæ humanæ; propter Dominum, id est, non propter incussum vobis a gubernantibus timorem; qui enim ita submituntur servorum personas agunt; et sicut servi obedientiam præbent, timentes dominorum plagas, timentes legum minas, et timore ad obedientiam impulsī. Qui autem propter Dominum subjēctur, id est, qui voluntarie Dominicis mandatis obedīt, liber est ab omni terreno timore, liber est ab omni accusatione, liber est ab omni suspitione pœnas attrahente. Amore autem Domini, et mandatorum impletione animam magnificat, et ita potentæ humanæ voluntariam obedientiam præbet. Aliunde autem cum semel nos redemptos per suum sanctum sanguinem a potestate diaboli liberos nos effecit Christus, ne quis dicat: Si liberi facti sumus, quare iterum obedias illis qui in hoc mundo nobis imperant; ut liberi, dico, inquit, obedite; id est, voluntarie ex conscientia, ex electione. Sicut enim servorum est involuntarium et necessarium et coactum, ita liberorum est voluntarium et liberum et electum. Cum ergo voluntarie legibus Dominicis obedimus ex persuasionē, libertatem magis corroboramus et hujus doni dignos nos exhibemus et ostendimus. Cum enim regem honoramus, legibus illius ultro servientes, donum nos recepisse et liberalitatem mirari confitemur, hinc decus donatori inenarrabile adducimus. Ga-

in rebus politicis servare et quod justum est his qui præsumunt dare? etenim profecto qui talia agunt, animas ab omni inordinatione et divisione liberas habent et sese libertatis a Deo nobis præstitæ dignos exhibent; qui autem mente perversa, audacia mala et de tumultu gaudentes libertatem annuntiant, dissidentia bonum ordinem rumpentes, illi libertatis nomine malitiam et arrogantiam tegentes, servi sunt passionum irrationalium, servi tumultus et perturbationis, libertatis inimici et ideo illa indigni. *θερίαν ἐπιφημιζόντες, καὶ διὰ τοῦτο στάσει τῆν αὐθαδείας τὴν ἐλευθερίαν προβαλλόμενοι, δοῦλοι μὲν ῥύθου, καὶ τῆς ἐλευθερίας κατήγοροι, καὶ διὰ τοῦτο*

Vult autem Apostolus, per istam exhortationem, nos in omnibus vitæ pactionibus, et in aliis quæ ad rem politicam pertinent, quamdiu divinus amor vel fides non offenduntur, docibiles esse legibus præparare, et illis quibus commissa est legum auctoritas et gubernatio, indulgentes esse, nec illos qui præsumunt despiciere, quamvis in oppositum veritatis reverentia illis mutata fuerit! quare? Propter unum quidem, ut illi qui ad impietatem discordant videntes nostram indulgentiam, et nostram in agendo honestatem et docilitatem, simul quidem visis nostris moribus et nostra vita erubescant, et nos non illis obedire in rebus religiosis, non superbix causa, nec mentis indocilis ostentatione putent, sed propter divini sermonis amorem, nec non potentix virtutisque divinæ: simul etiam ut possint, per nostrum dulcem et convenientem agendi modum, si forte voluerint, aspicere ad ineffabilem religionis nostræ pulchritudinem et illius amore excitati, diabolicum quidem et idololatriam furorem detestentur, societatem autem et amorem illius loco sponsæ Christi Ecclesie suscipiant. Ea est quidem prima causa apostolicæ sententiæ; si secundam autem volueris, ut qui fideles persequuntur et expellunt et flagitiis efficiunt, cultum paganorum profitentes, non ad alias quasdam causas persecutiones referre habeant, nec ut dissidentes et agitantes in iudicium nos adducant, sed propter ipsammet religionem, et quia non potuimus adduci ad cultum divinum creaturis et materiæ reddendum. Quod et ipse explicavit dicens: Ut in quibus nos accusant quasi male sperantes, ex bonis operibus aspicientes glorificent Deum in die iudicii. Et iterum: Sic est voluntas Dei ut bene agentes refrenemus insipientium hominum stultitiam. Ad rebellionem te aliquis paganus vel Judæus vocat? pacem indica. Verba ad rebellionem et indocilitatem excitantia profert? per obedientiam illi silentium impone. Superba et arrogantia profert? Dulcedine et humilitate mentis vanum loquendi studium refrena. Ordinem politicum destruentia? Nihil in istis cognoscere dicendo, hypocrisim in fama. Ita insipiens homo infrenari potest, sic Dei servus glorificatur; sic mundum vincit, etiamsi flagellatur, etiamsi torqueatur, etiamsi crucifigatur, qui contra peccatum honorabile sibi trophæum conservat. Qui-

ὁμολογοῦμεν τὸ δῶρον ὑποδέξασθαι καὶ τὴν φιλοτιμίαν θαυμάζειν· δι' ὧν τὸ σέβας τῷ δεδωκότι προσάγομεν ἀπροφάσιτον· πῶς δὲ καὶ ἄλλως οὐ σωτήριον ἔκουσιότητι γνῶμης τὴν ἐν πολιτείᾳ τάξιν διαφυλάττειν καὶ τὸ κατ' ἀξίαν νέμειν τοῖς ὑπερέχουσιν; καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς οἱ τοιοῦτοι ἐλευθέρως τε φέρουσιν ἐκ πάσης ἀταξίας καὶ στάσεως τὰς ψυχὰς, καὶ τῆς θεοῦθεν δεδομένης ἡμῖν ἐλευθερίας βίωσι πᾶσιν ἐπιδείκνυνται· οἱ δὲ γνῶμη μὲν μοχθηρᾷ, τόλμῃ δὲ πονηρᾷ καὶ παραχαλῆς χαιρούση τὴν ἐλευνομίαν λίσσονται, οὗτοι προκάλυμμα πονηρίας καὶ εἰσιν ἀλογίστων παθῶν, δοῦλοι δὲ παραχῆς καὶ θοταύτης ἀνάξει.

Bouletai δὲ ἡμᾶς διὰ ταύτης τῆς παραινήσεως ὁ Ἀπόστολος ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον συναλλαγμασι καὶ τοῖς ἄλλοις πολιτεύμασι, ὅσα μὴ τὴν θεῖαν ἀγάπην καὶ πίστιν ἐπιλυμαίνονται, πεποιημένους εἶναι τοῖς νόμοις παρασκευάζειν· καὶ οἷς ἡ τῶν νόμων καταπειτεῦθη κυριότης καὶ πρόνοια, εὐγνώμονας τε εἶναι καὶ μὴ ὑπερροφῆν τοὺς ὑπερέχοντας, κἄν εἰς τοῦναντίον αὐτοῖς τῆς ἀληθείας τὸ σέβας ἀποδιακρίεται. Διὰ τι; Ἐν μὲν ἵνα καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν ἀσέβειαν οὐ διαφρονούντες ὀρώντες ἡμῶν τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὸ τῶν τρώτων εὐγενές καὶ κειθγιον, ἅμα μὲν ἡμῶν ὑπερβυθῶσι τῇ πολιτείᾳ καὶ τοῖς ἡθεσιν· ἅμα δὲ τὸ μὴ κείθεσθαι αὐτοῖς κατὰ τὸ σέβας, μὴ αὐθαδείας ἔργον νομιζῶσι, μηδὲ γνῶμης ἀτεράμνος ἐπιτήδευμα, ἀλλ' ἔρωτος ὑπὲρ λόγον θεοῦ καὶ θείας δυνάμεως καὶ ἐνεργείας· ἕμα δὲ ὡς ἂν δυνηθεῖεν διὰ τῆς ἡμέρου καὶ ἐπιεικοῦς ἡμῶν πολιτείας, εἴπερ ἄρα βουληθεῖεν ἀναβλέψαι πρὸς τὸ τοῦ σεβασματος ἡμῶν ἄφραστον κάλλος, καὶ τῷ ἐκείθεν ἔρωτι πτερωθέντες, βδελύξωνται μὲν τὸν δεα:μονιώδη καὶ εἰδωλικὸν οἶστρον, τὴν συνάφειαν δὲ καὶ τὸν πόθον ἀνταλλάξωνται τῆς νόμφης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· ἀλλ' αἰτία μὲν αὕτη πρώτη τῆς ἀποστολικῆς νοουθεσίας. Εἰ βούλει δὲ καὶ δευτέραν, ἵνα διώκοντες καὶ ἐλαύνοντες καὶ τιμωρούμενοι τοὺς πιστοὺς οἱ τὰ Ἑλλήνων τιμῶντες, μὴ εἰς ἄλλας τινὰς αἰτίας τὸν διωγμὸν ἔχουσιν ἀναφέρειν· μηδ' ὡς στασιώδεις καὶ παραχοποιούς ὑπάγωσι δίκαις, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν εὐσέβειαν· καὶ τὸ μὴ ἀνασχέσθαι τὸ θεῖον σέβας εἰς τὴν ὕλην καὶ τὰ κτίσματα κατὰγειν. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ἐδήλωσεν εἰπών· Ἴνα ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ἡμῶν ὡς κακοποιῶν ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐπιπτεῦσαντες δοξάσωσι τὸν θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς· καὶ πάλιν Οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ἀγαθοποιούντας φημοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν. Στάσις τις τῶν Ἑλληνιστῶν ἢ καὶ Ἰουδαῖος ἐπικαλεῖ σοι; Τὸ εἰρηνικὸν ἐπίδειξον. Ἀνήκοον διαβάλλει καὶ ἀπειθῆ; Διὰ τῆς ὑποταγῆς ἐπιστόμισον· ἀλαζόνα καὶ αὐθάδῃ; Τῷ ταπεινῷ καὶ ἡμέρῳ τοῦ φρονήματος τὴν γλωσσαλίαν διέλεξον· τάξιν πολιτικὴν διαλύοντα; Διὰ τοῦ μηδὲν ἐν τοῦτοις ἀγνωμονεῖν, τὴν συκοφαντίαν στηλιτεύσον· οὕτως ἀφρων ἀνὴρ δύναται φημοῦσθαι· οὕτως θεοῦ δοξάζεται· δοῦλος. Οὕτως νικᾷ τὸν κόσμον, κἄν μαστιζῆται, κἄν σπρεθλῶται, κἄν ἀνασκοπιζῆται, ὃ τὸ κατὰ τῆς ἀμαρτίας τρόποιον ἀνύβριστον συνδιασώζων

ἐαυτῶ. Ὁ κατὰ ταῦτα πολιτευόμενος, τὰ προστάγματα, ἐλεύθερα φέρει καθαρῶς καὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους καὶ πρό γε τούτων αὐτὴν τὴν ψυχὴν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΠ΄.

Περὶ θεολογίας ζητήματα· τῷ αὐτῷ.

Edita a Basnagio (Canis. *Antiq. lect.* t. II, p. n, pag. 423-425). — Dogmatica de cognitione Dei.

Ἄρρητον μὲν τὸ θεῖον ὡσπερ καὶ ἀληπτον, θεῖον μὴδ' ἔστιν μὴδ' ἐπινοίας ψιλᾶς προῦφειστηκότα τινὰ λαβεῖν. Δι' ὧν ὁ λόγος, προῦτων τὴν γνῶσιν καὶ κατάληψιν τοῦ μακαρίου ἐκείνου καὶ ἀφθέγκτου παράσχοι θεάματος. Ἄρρητον δὲ καὶ ἀληπτον ὄν, ἀπὸ τῶν ὑστέρων ὁμοῦ ἀπὸ τινος τῆς ἐκεῖθεν εἰ καὶ ἀμυδρὰς ἀπαυγῆς ἐν αὐτοῖς κατιούσης, καὶ δι' αὐτῶν ἡμῖν τὴν διανοίαν ἐνατενίζειν πρὸς τὸ ἀμήχανον ἐκεῖνο κάλλος παρασκευαζούσης, δυνατὸν ἔστι τινὰς θεοπρεπεῖς φαντασίους εἰσεδέξασθαι. Καθ' ὃν γὰρ τρόπον οἱ ζῶψι παγεῖ περικεχυμένῳ ἐγκαθήμενοι βραχεῖαν τινα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ ἀμυδρὰν λαμπηδόνα παραδέχονται, οὕτως οἱ τῷ σαρκίῳ περιβεβλημένοι ἐκ τῆς ἀπαυγῆς ἐκεῖνης τοῦ νοητοῦ ἡλλου εἰς ἐνοσίαν τινα καὶ φαντασίαν θεοπρεπῆ ὡσπερ ἀπὸ τινος κατοπτρικοῦ μηχανήματος τοῦ τε πόθου καὶ τῆς συζητήσεως σκιοφανεῖς ἀκτῖνας ἔλκοντες ἀνάγεσθαι δύνανται.

Ὅν μὲν οὖν διασώζει λόγον ὁ ἥλιος ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, τοιαύτην ἂν περὶ τοῦ θεοῦ δύναται τις ἐνοίαν ὡς ἐξ εἰκότος ἐν τοῖς νοητοῖς δοῦναι καὶ λαβεῖν.

Ἄλλὰ γὰρ καὶ ἐξ ἀποφάσεως τῶν ὄντων ἀπάντων εἰς θεωρίαν ἀναγόμεθα τῆς ἐξηρημένης τῶν ὄντων οὐσίας τε καὶ θεότητος. Ὁ γὰρ μὴδὲν ἔστι τῶν πάντων, κρείττον δὲ τοῦ παντός, τοῦτ' ἂν εἴη θεός, ὃς προήγαγεν τε ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὸ πᾶν, καὶ τῆς τῶν προηγμένων διαμονῆς καὶ ἐναρμονίου κινήσεως τὴν πρόνοιαν ἔχει.

Καὶ πρό γε τούτων, ὅτι ἔστι θεός, κοινῇ πᾶσιν ἐγκατέσπαρται ταῖς ἀνθρωπίναις διανοίαις, τῆς ἐκεῖθεν αὐγῆς ὡς δι' ἐμφάσεων διανιστώσης ἡμῶν τὸν νοῦν, καὶ φωταγωγούσης εἰ καὶ μὴ πρὸς τὸ εἰδέναι τί ποτ' ἔστι θεός, ἀλλ' οὖν γε μὴ ἀγνοεῖν ὅπερ ὄλωσ ἐστίν.

Εἰ γὰρ πλῆθος, ἅπαν εἴτε τὴν τοῦ συνεχοῦς ὀνομασίαν δεχόμενον, εἴτε τῷ διωρισμένῳ περιγραφόμενον, ὡσπερ εἰς ἀπειρον δύναται τέμνεσθαι καὶ σκεδάζεσθαι, οὕτω καὶ πρὸς τὴν φθορὰν ἀποφέρεσθαι. Μετοχῇ πάντως ἐνός τινος ἐξήρηθη τοῦ μὴ ταῦτα παθεῖν αὐτίκα τοῦ προελθεῖν, ἀλλὰ μονῆς ἀπολαύειν

A cinque secundum ista mandata sese habuerit, liberum feret in puritate, et actiones et sermones, et ante ista ipsam animam.

QUÆSTIO CLXXX. [Coisl. CCIX. Taur. CC.] (1) De Theologia quæstiones. Eidem (Amphilochio).

pag. 423-425). — Dogmatica de cognitione Dei.

Non (30) potest exprimi, sicut neque cognosci Deus, quia neque notionibus tantum, quæpiam quæ prius existerint, percipere possumus, ex quibus ratio progressa illius beati spectaculi, quod verbis exprimi non potest, cognitionem præbeat. Ex iis tamen, quæ posteriora sunt, tanquam ex quodam splendore tenui, a Deo in ipsis obscure ostenso, qui facit, ut possit mens in illam immensam pulchritudinem intueri, fieri potest, ut quasdam cogitationes Deum decentes recipiamus. Sicut enim, qui sunt tenebris densis circumfusi, fulgorem quemdam parvum et tenuem radiorum solis admittunt, sic qui sunt conclusi in carne, ex illo splendore solis intellectilis, tanquam a quodam speculo (31), desiderii et inquisitionis radio umbratiles elicientes, ad notitiam quamdam et cognitionem elevari possunt.

Quam igitur rationem sol in iis, quæ sub sensum cadunt, habet, similem cognitionem Dei potest quis præbere, et accipere, tanquam ex imagine in iis, quæ sub intelligentiam cadunt.

Sed enim ex negatione etiam omnium, quæ sunt, adducimur ad contemplationem substantiæ, extra omnia positæ, et divinitatis; quod enim nihil est eorum omnium quæ sunt, et (32) omni melius est, hoc utique erit Deus, qui ex nihilo fecit omne, et providentia sua, quæ facta sunt, conservat, et ut apte et concinne moveantur, facit.

Et quod potissimum est, omnium hominum mentibus communiter insitum est, Deum esse, et illinc fulgor, tanquam per ostensiones quasdam mentem excitat, et illuminat, tametsi non ut sciamus, quid tandem Deus est, tamen ut non ignoremus, esse quidem omnino.

Si enim (33) omnis similitudo sive nomen continui habeat, sive discreti, sicut in infinitum potest secari et dissipari, sic etiam ad fluxionem et interitum deferri, omnino tamen participatione unius cujusdam liberatur, ne ista patiatur (34), statim ut participatio unius prodivit: quin potius

NOTÆ.

(30) Non potest exprimi, sicut neque cognoscit Deus. Ἄρρητον μὲν τὸ θεῖον ὡσπερ καὶ ἀληπτον. Id est: « Non potest quidem verbis exprimi, sicut neque cognosci Deus. »

(31) Desiderii et inquisitionis radio umbratiles elicientes. Τοῦ τε πόθου καὶ συζητήσεως σκιοφανεῖς ἀκτῖνας ἔλκοντες. Id est: « Desiderii et inquisitionis radios umbratiles elicientes. »

(32) Et omni melius est . . . ex nihilo fecit omne. Κρείττον δὲ τοῦ παντός . . . προήγαμεν ἐκ μὴ ὄντων

εἰς τὸ εἶναι τὸ πᾶν. Id est: « Et hoc universo melius est . . . ex nihilo fecit universum, seu hanc rerum universitatem. »

(1) Est dissertatio secunda apud Basnagium.

(33) Omnis similitudo. Πλῆθος ἅπαν. Id est: « omnis multitudo. »

(34) Statim ut participatio unius prodivit. Αὐτίκα τοῦ προελθεῖν. Id est: « Statim ut in rerum naturam prodivit. »

duratione, et conservatione fruatur: participationem dico unius, non unius proprie, quod est supra substantiam, quoniam participatione hujus neque secari neque dissipari possent, nec naturæ essent omnino fluxæ et mortalis; sed participationem unius dico, quod quidem, qui dixerit esse umbram tenuem unius proprie et supra substantiam, ad conjecturam iste prope accesserit, quæ nihil audax repræsentet, hujusmodi vero est unum apud nos, cujus, sicut dictum est, facta particeps multitudo secabilis quidem est et dissipabilis, et disjecta sit.

Idcirco ipsa multitudo, quæ natura sua terminatione et specie caret, propter illud unum definitur et specie afficitur. Quaternarius enim, et septenarius, et denarius, et tricenarius, veluti simulacra sunt, et fetus unius, quod apud nos est, quæ speciem inducunt multitudinæ, et eam uniuert et terminant, ac circumseribunt.

Similiter autem (35) si omne unitum non sibi ipsi unit, sed unitate unitum est, et ipsum igitur participatione unius saluum, et incoluere servatur, unius scilicet non illius proprie, et supra substantiam, sed sicut ante dictum est, unius, quod illius umbra fruatur.

Præterea, si in iis, quæ sunt, licet reperire eum, qui dominatur, et eum qui est subjectus dominantæ; et ipse qui dominatur; si subit ordinem ejus, qui subjectus est dominantæ, scilicet non dominans; non proprie dominat, quia privatus dominatu subjectus est dominantæ; quod si ita est, est etiam aliquis (36) dominatus superior supra collocatus, qui non cœpit ex quo qui dominatur, obscura similitudinis adumbrationis suscepta, habitudinem et nominationem dominatus traxit,

Rursus aliter; sicut licet videre subjectum lapsum alterius dominationi, et non dominantem, sic licet contemplari esse aliquem (37) principatum eximium, et cæteris omnibus antecellentem, qui non ceperit, qui eum decet, qui divinitate sua major est, quam ut mente et intelligentia comprehendere possit.

Si possumus in natura rerum reperire bonum, quin potius multa et varia bona (quod enim non fruatur aliquo bono, sed ad summum malitiæ evasit, nec omnino potest consistere; continuo enim-dissiparetur et interiret, siquidem est interitus et dissipatio mali) liquet alia quidem magis, alia vero mi-

και συνοχη. Μετοχη δ' ἐνός τοῦ κυρίως και ὑπερουσίως ενός. Ἐπει οὐδὲ τμητὰ και σκεδαστά. Οὐδὲ βουλήσιν ἀν ὅλως εἴσαν και φθειρομένης φύσεως, ἀλλ' ἐνός μετοχη, ὃ δὴ σκιάν τις ἀμυδράν εἰπὼν τοῦ κυρίως και ὑπερουσίως ἐνός, ἐγγύς ἀν εἰκασίας γίνοντο τῆς μηδὲν ἀνατυπούμενης τοῖς μέρει. Τοιοῦτον δ' ἔστι τὸ παρ' ἡμῖν ἐν. Οὐ και τὸ πλήθος, ὡς περ εἴρηται, μέτοχον τμητὸν μὲν ἔστι και σκεδαστὸν και βουλήστων, οὕτω δὲ τῆ περιόδῳ συνδιεβρύημεν ὡς περ οὐδὲ διατέτμηται.

fluxa, nonnullam tamen ea processit, ut fluxerit aut

Ταύτη τοι και αὐτὸ τὸ πλήθος ἀρισταν ὄν, και ἀνειδαὸν τῆ γε φύσει τῆ οικείῃ δι' ἐκείνου γε περιορίζεται και εἰδοποιεῖται. Τετράς γὰρ και ἑπτὰς και δεκάς, και τριακάς τοῦ παρ' ἡμῖν ἐνός εἰσιν. Ὅσπερ ἰσθλάματα, προβολαὶ τὸ πλήθος ἐνοικαιοῦσαι και εἰδοποιεῦσαι, και περιορίζουσαι.

Ἐπει οὖτως δὲ, και εἰς τὸ ἡνωμένον ἅπαν οὐχ ἑαυτὸ ἐνοῖ, ἀλλὰ τῆ ἐνότῃ τῆνωται. Καὶ αὐτὸ ἀρχὴ τῆ τοῦ ἐνός μετοχη τὸ ἡνωμένον ἔχει σωζόμενον. Ἐνός δὲ κἀναῦθα οὐ τοῦ κυρίως και ὑπερουσίως ἐνός· ἀλλ' ὡς περ εἴρηται τοῦ ἀπολαύοντος τῆς ἐκείθεν σκιάς.

Ἐτι δὲ ἔστι μὲν ἐν τοῖς οὐσι λαθεῖν τὸ ἀρχον και τὸ ἀρχόμενον. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀρχον τὴν τοῦ ἀρχομένου τάξιν ὑποδύμενον, δηλον ὅτι τὸ ἀρχον, οὐκ ἀν εἴη κυρίως ἀρχον διὰ τοῦ ἀρχεσθαι καθαιρούμενον τῆς ἀρχῆς. Οὐδὲ τοῦτο ἔστι τις ὑπερανωμισμένη και ἀναρχος ἀρχή, ἐξ ἧς τὰ ἀρχον τὴν ἀμυδράν τοῦ εἰκάσματος δεξιάμενον σκιάν, τὴν ἀχέσιν εἰλκυσε και τὴν ὀνομασίαν τῆς ἀρχῆς.

Και ἄλλως δὲ, ὡς περ ἔστι τελενταῖόν τι λαθεῖν ἀρχόμενον μόνον, οὐκ ἀρχον δὲ, οὕτως ἔστιν ἀναθεωρεῖν ὡς ἔστι τις ὑπερτάτη και ἐξηρημένη τῶν ἄλλων ἀπάγων ἀναρχος ἀρχή, ἧτις ἀν ἐφορμῶσασα εἴη τῆ ὑπὲρ γούν, και ὑπὲρ ἐννοίαν πᾶσαν θεότῃ και θεαρχίᾳ.

Εἰ δὲ ἔστιν ἐν τῆ τῶν ὄντων φύσει και ἀγαθὸν εὐρεῖν, μᾶλλον δὲ πολλὰ και ποικίλα τὰ ἀγαθὰ (ὃ γὰρ μὴ ἀπολαύει τινὸς ἀγαθότητος, ἀλλ' εἰς ἀκρατον ἦκει κακίας, οὐδ' ὑφεστάναι ὅλως δύναται· σκεδασθεῖ γὰρ ἀν αὐτίκα και διαφθαρεῖ, εἴπερ ἡ φθορὰ και ὁ σκεδασμός τοῦ κακοῦ), δηλον ὡς ἔστι τὰ μὲν

VARIAE LECTIONES.

^h Leg. ut Turrianus legebat et τὸ ἡνωμένον. ⁱ Ἐν ὑπεράνω κειμένη, ut pag. seq. Heyschius tamen τὸ, ἀνωμισμένος exponit per τὸ, ἄνω οἰκῶν.

NOTÆ.

(35) Si omne unitum non sibi unit. Εἰς [lego et] τὸ ἡνωμένον ἅπαν οὐχ ἑαυτὸ ἐνοῖ. Id est: « Si omne unitum non se ipsum unit. » Turrianus forte legit ἑαυτῷ, at uostra lectio ἑαυτὸ videtur melior ob verbum activum ἐνοῖ.

(36) Dominatus superior qui non cepit. Ἐπεράνω κειμένη και ἀναρχος ἀρχή. Id est: « Superior dominatus et nulli dominati subjectus. »

(37) Principatum cæteris antecellentem qui non ceperit. Ἐξηρημένη τῶν ἄλλων ἀναρχος ἀρχή. Id est: « Principatum cæteris antecellentem et nulli dominati subjectum. »

Veritas nostræ interpretationis potest probari ex eo, quod hic loci statuit tria genera rerum existentium:

μᾶλλον τὰ δὲ ἦτον μετέχοντα τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰ δὲ
 ἐστὶ τὰ μὲν μᾶλλον τὰ δὲ ἦτον μετέχοντα τοῦ ἀγα-
 θοῦ, οὐκ ἀμφίβολον οὐδ' ἐστὶ ἀπὸ τῶν μετασχόντων
 κατὰ πρώτην, ἢ κατὰ δευτέραν, ἢ κατ' ἄλλην τινὰ
 τάξιν ἀγαθύνεται τὰ μεταλαμβάνοντα. Πάντα δ'
 ὅπως ὑπεράνω κειμένης τιῆς ἀγαθότητος χορηγία
 καὶ ἀπολαύσει τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐν ἑαυτοῖς χάριν φέ-
 ρει. Εἰ δὲ τοῦτο, ἐστὶ τις ἄρα ὑπεράγαθος ἀγαθότης
 ἐξ ἧς τοῖς ἀγαθουνομένοις ἢ τοῦ ἀγαθύνεσθαι κατὰ
 ἀναλογίαν τῶν δεχομένων παραδέχεται δωρεά. Ἐκ
 τοίνυν τῶν εἰρημμένων φανερόν ἐστι δυνατὸν εἶναι
 θεωρίαν ἠερᾶσαι τινα, ὅτι τε ἐστὶ θεός, καὶ οὗτος
 ὑπερουσίον ἐν, καὶ ὑπεράρχιος ἀρχῇ, καὶ ὑπεράγα-
 θος ἀγαθότης, ὡς πηγὴ ἀγαθότητος. Καὶ ἄλλων
 ὡς περ ἰσχυρῶν καθάπερ ἐξ ἀρχῆς εἴρηται δυνα-
 μένων ἀπὸ τῶν ὑστέρων παραληφθῆναι. Δι' ὧν ἐστὶν
 εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο καὶ ἀνέκφραστον κάλλος τῆς
 ὑπερουσίας καὶ ὑπερφουδῆς θεότητος ἐνατείνεσθαι,
 μάλιστα γε, καὶ ὅτι μὴδὲ χαλεπὸν διὰ τῆς προσηρη-
 μένης μεθόδου τοιαῦτα συλλέγειν. Πρὸς γε τὴν παρ-
 οῦσαν χρεῖαν, καὶ τὴν συνέχουσαν ἡμᾶς τῶν ὑπο-
 γραφῶν ἐρημῶν καὶ τῶν βιβλίων τὴν αἰχμαλω-
 σίαν, ἰκανά σοι καὶ ταῦτα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΡΑ΄.

Διὰ τί μέχρι Τριᾶδος τὸ θεῖον προσηγείται καὶ
 οὔτε ἐντός περιγράφεται, οὔτε καθ' ἑαυτῶν
 παρατείνεται;

Edita a Basnagio (l. c. p. 426, 430). — Dogmatica de sancta Trinitate.

Ἐπεὶ οὖν ἐν ἀπορήτοις λόγος καὶ νικῶν τὴν ἐν
 ἐποπτεῖ καὶ ἀνίτηται γνώσιν, ὅροις ἂν ἄλλος εἰη
 θεοπτικωτέρας τε καὶ οὐρανίας μυσταγωγίας θαλα-
 μεύμενος ἂ δὲ βλέπειν διὰ τοῦ παρασκηνίου καὶ
 πηλίνων ἀκούων δυνατὸν ἐνωτιζέσθαι. Ταῦτα δὲ ἄρα
 προτιθέμενος, κἂν ὕστερα ἢ διὰ τῶν πρώτων ἠερᾶν
 οὐκ ἔχοντες τὸ ζητούμενον, οὐκ ἂν ἐν εὐθένοιας τῶν
 σεσηγημένων ἐσόμεθα. Ἐν μὲν οὖν αὐτῶν ἐστὶν καὶ
 ἱερώτερον φάναι ὡς ὁ μυστικὸς ἀσκήτος ὕμνος τῶν
 Χερουβιμ διὰ τῆς τριαδικῆς ἀγιότητος εἰς μίαν συν-
 ἀγόμενος κυριότητα, τὴν τριαδικὴν τῆς θεαρχίας
 ὑπογράφει τελειότητα. Καὶ τῶν ὀνομάτων ἢ ἀπλότης
 κατὰ συνέχθειαν προσηγομένη καὶ μὴδὲν μέσον συν-
 επεισάγουσα, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ἔρηματος ἀπαράλλα-
 κτον, οὐκ ἐλαττον μὲν εἰκονίζει τὴν τῆς ὑπερουσίας
 οὐσίας ἀπλότητα. Παραπλησίως δὲ ἐκδοσάσκει καὶ

onus bonum participare, quod si sunt, quæ magis
 et minus bonum participant, non dubium est, quod
 qui participant, in primo ordine, vel in secundo,
 vel in alio aliquo, boni fiunt; omnes autem simili-
 ter largitate cuiusdam sublimis bonitatis fruentes
 gratiam boni in seipsis fuerunt; quod si hoc sic
 est, est igitur bonitas supra bonum, unde iis, qui
 boni sunt, donum præbetur, quo fiant boni pro-
 portione ipsorum, qui donum acceperunt. Ex iis
 igitur quæ dicta sunt, patet possibile esse venari
 quamdam cognitionem quod Deus est, et hic est
 unum, quod supra substantiam est, et Dominus ac
 princeps sine initio, et bonitas supra bonum, tan-
 quam (38) bonitas bonitatis, et ex aliis tanquam ex
 simulacris quibusdam, et assimilationibus, sicut
 principio diximus, quæ possunt sumi a posteriori,
 quibus elevati intueri possumus in illam immen-
 sam pulchritudinem, et omni ratione majorem di-
 vinitatis, quæ supra substantiam, et supra naturam
 est, præsertim cum non sit difficile ea, quæ hujus-
 modi sunt, ea ratione et via, quam diximus, collige-
 re, quantum vero pro necessitate, quæ in præ-
 sentia est, et (39) pro inopia librorum, quibus
 carebamus, et librorum, qui captivi ducti sunt,
 satis tibi sint hæc.

QUÆSTIO CLXXXI. [Coh. CCX, Taur. p. CCI.] (40)

Quæne usque ad Trinitatem procedat Deus, et nec
 intra Trinitatem circumscribatur; nec ulterius
 extendatur?

Sermo quidem de arcasibus Dei, et qui cognitionem,
 quæ in speculo et ægimate versatur, superat, in
 divinæ et celestis mystagogiæ secretis, quibus ab-
 dicitur latet, abdicitur permaneat. Quæ vero per lo-
 cum scenæ spectare possumus, et auribus terrenis
 audire, hæc si in secum et posterioribus propo-
 namus, qui, quod quaeritur, per prima venari non
 valeamus, non debemus poenas eorum, qui siluerunt.
 Unam autem eorum et divinius dicentium
 est, quod mysticus et sine intermissione decantatus
 hymnus Cherubicus per trium sanctitatem in
 unam dominationem copulatus, divinæ Trinitatis
 perfectionem describit, et nominum simplicitas per
 continuationem adhibita, nihilque modicam intro-
 ducens, imo etiam (41) illa verbi sine ulla varia-
 tione repetitio, non minus simplicitatem substantiæ,

NOTE.

1. Ἀρχόμενον μόνον οὐκ ἄρχον δὲ: Quod subjicitur
 dominatui, nec dominatur.

2. Τὸ ἄρχον τὴν τοῦ ἀρχομένου τάξιν ὑποδυ-
 μένον. Quod ita dominatur ut subditi ordinem in-
 greditur.

3. Ἀναρχος ἀρχῆ. Dominatus nulli dominatui sub-
 jectus.

(38) Dominus ac Princeps sine initio. Ὑπεράρχιος
 ἀρχῆ. Id est: « Dominus ac princeps supra unam
 principium ».

(39) Scripsit ergo hæc Photius dejectus de throno

Constantinop. et ejectus in exilium. Vide Baron.
 tom. X, CAN.

(40) Est dissertatio tertia apud Basnagium.

(41) Illa verbi sine ulla variatione repetitio . . .
 et sine ulla variatione substantiam. Τὸ τοῦ ἔρηματος
 ἀπαράλλακτον . . . καὶ τὸ κατ' οὐσίαν ἀπαράλλα-
 κτον. Id est: « Illa verbi sine ulla differentia repe-
 titio . . . substantiæ identitatem ».

Supra jam probavi illud ἀπαράλλακτον Theolo-
 gorum Græcorum non esse reddendum per varia-
 tionis excessus.

quæ supra substantiam est, depingit et exprimit : proxime vero docet personarum inter se unam sine ulla distantia naturam, et sine ulla variatione substantiam.

Præterea in his, quæ perfecta sunt, conveniunt principium, medium, et finis : primus autem inter omnes alios numeros, numerus trium hæc sortitus est ; consentaneæ enim divinitas arcana, et quæ cogitari non potest, cum vellet per ea, quæ nobis nota sunt, ut symbola quædam et vestigia cognitionis usque lucerent, voluit per sermonem divinum de tribus nobis notescere. Deinde quæcumque Deum decencia in Deo contemplamur, reperimus a principio naturam accepisse, ut ad tria revocarentur, et nec ad pauciora, nec ad plura. Et quæ ista sunt? nempe substantia, virtus sive potentia, et operatio; nec enim fas est auferre potentiam divinitati; imo nec operationem, et multo minus substantiam, quin etiam neque licet ista idem facere, et in unam personam contrahere, ac rationem unam et eandem reddere potentia et substantia, vel potentia et operationis, (42) vel operationis et substantia. Cum ergo tria sint, ad quæ alia nomina, quæ Deum decent, et proprietates referuntur et reducuntur, consentaneæ Deus nec intra Trinitatem includitur, nec extra Trinitatem dilatatur.

(43) Quomodo autem ducantur aliqua etiam in singulas ex istis tribus notionibus, neque laboriosum est reperire, neque repertis alios facere utilitatis participes; ac primum hoc nomen supra substantiam, bonum, carere figura, unum, carere magnitudine et similia substantiam declarant, tametsi alia quidem primum et sine intermedio, alia vero medio quopiam simul cogitato; esse liberum, esse suæ potestatis, Dominum, Creatorem, omnipotentem, et similia in contemplatione potentia comprehensa sunt. Creatio vero, et providentia, et salvatio, et gratiarum distributio, et donum, et quæ his sunt vicina, operationem diversis et mysticis verbis significant. Si quæ vero nomina divina et notiones (44), non ad unum ex istis tribus pertinent, sed in tota Trinitate versantur, non solum non pugnat cum ratione veritatis, neque cum Theologia de Trinitate, sed plus etiam confirmat eorum stabilitatem, et ab omni reprehensione vacationem, imo etiam occasionem præbet secundarum rationum, quibus demonstramus consentaneæ Deum in ambitum trium personarum explicari.

Similiter si quis alia consideratione ostendet nomina divina et notionem in tres personas Trinitatis

A τὸ τῶν ὑποστάσεων πρὸς ἀλλήλας ἀδιάστατον, καὶ ἐν συμφυεῖ αὐτῶν καὶ κατ' οὐσίαν ἀπαρέλλακτον.

Ἐτι δὲ ἐπὶ τοῖς τελείοις ἢ τε ἀρχῇ καὶ ἡ μεσότης, καὶ ἡ τελειότης πρόσφορον. Πρῶτος δὲ τῶν ἄλλων ἀριθμῶν ὁ τρεῖς ἀπεκληρωσάτο ταῦτα, εἰκότως ἀπὸ τῶν γνωρίμων ἡμῖν σύμβολά τισα καὶ ἴχνη ἢ ἀρρητος καὶ ἀνεπινόητος θεότης, τῆς ἐπιγνώσεως αὐτῆς ἐλλάμψαι προνοουμένη διὰ τῆς τριαδικῆς οὐκ ἀπηξίωσεν ἐμφανίζεσθαι θεολογίας. Ἐτι δὲ καὶ ὁδοῦ περὶ οὐσα θεοπροπῆ καθοριζόμεν ἐν τῷ Θεῷ, εἰς τρία συγκεφαλαιοῦσθαι, φασίν, ἀπαρχῆς εὐρίσκομεν εὐληφῶτα, καὶ οὐσα εἰς ἑλάττωνα, οὐδὲ εἰς πλείονα συναγόμενα. Εἰς ποῖα δὲ ταῦτα; εἰς οὐσίαν, εἰς δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν. Οὐτε γὰρ ὄσιον θεότητος τὴν δύναμιν ἀφελεῖν, οὐτε μὴν οὐδὲ τὴν ἐνέργειαν, καὶ πολλῶ μᾶλλον οὐδὲ τὴν οὐσίαν. Οὐ μὴν οὐδ' εἰς ταυτὸν ἔστι καὶ μιαν ὑπόστασιν συναγαγεῖν ταῦτα, καὶ λόγον ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀποδοῦναι. Δυνάμειός τε καὶ οὐσίας, ἢ δυνάμειός τε καὶ ἐνεργείας, ἢ ἐνεργείας καὶ οὐσίας. Ἄλλ' οὐδὲ πολλοῦ δεῖ τοῦ συναθροισματος αὐτῶν. Τριῶν οὖν ὄντων εἰς ἃ τὰ ἄλλα τῶν θεοπροπῶν ὀνομάτων τε καὶ ἰδιωμάτων συγκεφαλαιοῦται καὶ ἀνάγεται. Εἰκότως τὸ θεῖον οὐτε ἐντὸς τῆς Τριάδος περικλείεται, οὐτε μὴν ταύτης ὑπερκετείνεται.

Πῶς δ' ἀναχθεῖν ἢ καὶ τίνα εἰς ἕκαστον τῶν θεολογουμένων τριῶν ἐνοιῶν, οὐτε ἔργον εὐρεῖν, οὐτε μὴν εὐρόντα μὴ καὶ ἄλλους ποιῆσαι τῆς ὠφελείας κοινωνοῦσι. Αὐτίκα τὸ ὑπερούσιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀσχημάτιστον, τὸ ἐν, τὸ ἀπῶσον, καὶ τὰ ὁμοία, τὴν οὐσίαν εἴη ἂν παραδηλοῦντα. Εἰ καὶ τὰ μὲν ἀμέσως, τὰ δὲ τινὸς συνεπιθεωρουμένης μεσότητος. Τὸ δὲ αὐτεξούσιον, τὸ αὐτοδέσποτον, τὸ Κύριον, τὸ Δημιουργικόν, τὸ παντοδύναμον, καὶ τὰ παραπλήσια, ἐν τῇ τῆς δυνάμειος περιλαμβάνεται θεωρίᾳ ἢ δημιουργικῇ δὲ καὶ ἡ πρόνοια καὶ ἡ σωτηρία, καὶ ἡ τῶν χαρισμάτων διανομή, καὶ ἡ δωρεὰ καὶ τὰ σύστοιχα, τὴν ἐνέργειαν διαφόροις καὶ μυστικοῖς ῥήμασιν ἱερολογοῦσιν. Εἰ δ' ἔτι τινὰ τῶν θεοπροπῶν ὀνομάτων τε καὶ νοημάτων, καὶ εἰ, ἐν τῶν τριῶν μόνον, ἀλλὰ δεῖ ὅλην ἴκοντα τῆς Τριάδος οὐ μόνον οὐδὲν τούτων μάχεται τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ, οὐδὲ τῇ θεωρίᾳ τῆς τριαδικῆς θεολογίας, ἀλλ' ἐπὶ πλέον τε μᾶλλον αὐτῶν τὸ ἀσφαλές τε καὶ ἀνεπιληπτόν βεβαίον. Ἄλλὰ καὶ δευτέρων λογισμῶν δίδωσιν ἀφορμὴν, δι' ὧν τὸ θεῖον ἐπιδεικνύται εἰς τριαδικὴν εὐλόγως ἀναπλούμενον περιοχὴν.

Ἄσαύτως δὲ καὶ εἰ τις δι' ἑτέρας ἐπιβολῆς εἰς τριαδικὴν δεῖξιν συναριθμησιν τὰ θεοπροπῆ τῶν ὀνο-

VARIÆ LECTIONES.

1. διαχθεῖν. Per hypodiatolen. CAPER.

NOTÆ.

(42) Vel operationis et substantia. Cum ergo tria sint. Ἡ ἐνεργείας καὶ οὐσίας. Ἄλλ' οὐδὲ (πολλοῦ δεῖ) τοῦ συναθροισματος αὐτῶν. Τριῶν οὖν ὄντων. Id est : « Vel operationis et substantia : sed neque (multum certe abest) collectionis earum. Cum ergo tria sint. »

(43) Quomodo autem ducantur aliqua etiam in singula. Πῶς δ' ἂν ἀχθεῖν καὶ τίνα εἰς ἕκαστον. Id est : « Quomodo autem ducantur et quænam in singulas. »

(44) Non ad unum ex istis tribus pertinent. Οὐκ εἰς ἓν τῶν τριῶν μόνον. . . ἴκοντα. Id est : « Non ad unum solummodo ex istis tribus pertinent. »

μάτων τε καὶ νοημάτων περατούμενα οὐκ ἐξάδα διὰ τοῦτο, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ πολλοῦ δεῖ, ἀλλ' οὐδὲ πλήθος ἐνάδος ἢ τινος ἄλλης πληθούς παρασχῆν αἰτίαν λάβοι συνεπιφέρεσθαι. Τούναντιον δὲ τὸ τῆς Τριάδος ἀπαράγραπτον διαφόροις ἐπιδείξει λόγοις βεβαιούμενον καὶ τὸ ἀμετάθετον ἐτι μᾶλλον παραστήσει τῆς θεολογίας καὶ ἀναλλοίωτον. Τὸ γὰρ μὴ μῖα θεωρεῖν τὸ πρὸς συστολήν ἀρρέπεις καὶ ἐξάπλωσιν τῆς ὑπερφουῦς Τριάδος καταλαμβάνεσθαι, πολλαχόθεν δὲ τὸ ἀμετακίνητον αὐτῆς καὶ ἐστηριγμένον ἀνακαλύπτεσθαι, πῶς οὐκ ἂν εἴη τῆς ἐξαρχῆς ἀποδοθείσης αἰτίας βεβαίως ἀνεξέλεγκτος; Εἰ μὲν γὰρ ἐπ' ἄλλου καὶ ἄλλου ὑποκειμένου, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς καὶ ἐνιαίας θεότητος ἢ τριαδικῆς συγκεφαλαίως διαφόροις θεωρίαις ἐπεδείκνυτο, οὐδὲν ἐκώλυεν τῷ πλήθει τῶν ἐκθυμημάτων μὴ συμπληθύνεσθαι καὶ τὸ ἀπλήθυντον τῆς θεότητος. Οὐδὲν δόσαξις ἐπισκοπῆσαι χαριτωθείμεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑπεραγάθου Τριάδος, τὸν ἱερὸν τοῦτον καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα καταλαμβανόμενον ἀριθμὸν, οὔτε συσταλλόμενον, οὔτε μὴν ὑπεραπλούμενον, πῶς οὐκ ἂν μᾶλλον τὸ πλήθος τῶν ἐπιχειρημάτων ἀπαράγραπτόν τε καὶ παναληθέστατον τὸ ἀπλήθυντον ἡμᾶς καὶ ἀναφέρετον τῆς τριαδικῆς θεολογίας οὐκ ἐκιδιάσκει;

Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἕτερα δι' ὧν ἡ Τριάς κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ θεωρημένου λόγου παραδείκνυται. Ὡσπερ καὶ τὰ τοιαῦτα, νοῦς, νοητὸν, νόησις, εἶτα λόγος, καὶ Πνεῦμα, καὶ τὸ ἐξ οὗ ταῦτα πρόεισιν. Ἄλλὰ γὰρ καὶ ὑπεράρχιος, καὶ πρώτη, καὶ ἐμφυτος ἀρχή, καὶ ὧν κατὰ τὸν λόγον τῆς συμφυίας καθέστηκεν ἀρχή. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐν τοῖς οὐσίαις ἅπασιν κατὰ δεσποτείαν καὶ κυριότητα πρόεισιν ἀρχή. Ἐπειτα γεννήτωρ, γέννημα, Πνεῦμα· οὐ γὰρ ἄγονον ἢ πηγῆ, καὶ αἰτία πάντων τῶν γεννωμένων, οὐδ' ἄπνοος ἢ χορηγία πάντων τῶν πνοῆς. Οὐδὲ τῶν αὐτῆς δημιουργημάτων ἐνδεέστερον, ἐτι ζωογονοῦν πρώτως καὶ πρώτα, ὑπερφουῦς μὲν, κατὰ δὲ τὴν ἐμφυτον αὐτῆς καὶ ὑπὲρ λόγον ιδιότητα. Δεῖ γὰρ προηγεῖσθαι τῶν δημιουργίας λόγῳ, καὶ δεσποτείας προεχθέντων τε καὶ ζωογονουμένων τὴν προἀναρχον τῶν ὑπερφουῶν τε καὶ ὑπερουσίω φύσιν καὶ ζωὴν, καὶ εἰς ἁπαύασμα καὶ μιμήματα καὶ ἄλλη πᾶσα καθέστηκεν φύσις καὶ ζωή, ἐπεὶ κἀν τοῖς περιγεῖοις ἢ φύσις τῆς τέχνης προδίδεται τε καὶ προκάθεται. Ἦν ἀνάγκην πάλιν οὐκ αὐτοδέσποτον οὐδ' ἀναρχον

terminari, multum abest, ut propterea causam habeat inferendi numerum sex personarum, neque unius vel aliam multitudinem, sed potius immutabilitatem inviolabilem Trinitatis diversis rationibus confirmatam demonstrabit, magisque fixam et constantem doctrinam Theologiæ ostendet; intelligi enim non una contemplatione non posse contrahi Trinitatem nec dilatari; ex multis vero locis ac rationibus patelli fixam et immutabilem esse, quomodo non erit confirmatio, quæ refelli non potest, causæ a principio reddite? Si (45) enim in alio et alio subjecto, et non in eadem ipsa et una divinitate summa Trinitatis demonstraretur, nihil prohiberet, quin multis notionibus divinitas alioqui non multiplicabilis, multiplicaretur. Sin vero quoties gratia et munere Dei nobis conceditur, ut Trinitatem contemplemur, in eadem Trinitate supra quam bona hunc sacrum numerum, qui numerum vincit, neque contrahi neque ampliari intelligentia comprehendimus, quomodo non magis multitudo argumentorum docet nos illud non multiplicabile Trinitatis, inviolabile, et immutabile ac verissimum esse, et tolli non posse.

Sunt et alia quibus Trinitas ad similitudinem superioris contemplationis subostenditur, cujusmodi sunt hæc, intellectus, intellectile et intellectio, deinde (46) Verbum et Spiritus, et ex quo hæc exeunt. Sed enim et principatus primus, et insitus, et supra principatum, et quorum est principatus secundum rationem τοῦ συμφυίας, ex quo exit principatus, qui est in omnibus, quæ sunt secundum dominationem. Sunt postea, genitor, germen, non enim sterilis est, et non secundus, qui est fons et effector omnium, qui gignuntur; neque sine Spiritu, qui præbet Spiritum omnibus, neque creaturis suis egentior; est præterea vivificus primum et primum, supra naturam quidem, tamen secundum proprietatem sibi insitam est, et supra, quam ut ratio eam assequi possit, oportet enim iis, quæ ratione creationis et dominationis producta sunt, et vivificata anteire (47) naturam et vitam sine initio principem eorum, quæ sunt ejusdem naturæ et substantiæ, et cujus splendor est, et ad cujus imitationem et exemplum omnis alia natura et vita

VARLE LECTIONES.

^a ἀναφαίρετον. CAP. 1 l. ἡς. CAP.

NOTÆ.

(45) Si . . . summa Trinitatis demonstraretur, nihil prohiberet quin multis notionibus divinitas alioqui non multiplicabilis multiplicaretur. Εἰ μὲν . . . ἢ τριαδικῆς συγκεφαλαίως διαφόροις θεωρίαις ἐπεδείκνυτο, οὐδὲν ἐκώλυεν τῷ πλήθει τῶν ἐκθυμημάτων μὴ συμπληθύνεσθαι καὶ τὸ ἀπλήθυντον τῆς θεότητος. Id est: « Si summa Trinitatis diversis considerationibus demonstraretur, nihil prohiberet quin simul cum argumentorum multitudine non multiplicaretur etiam divinitas multiplicabilitatis exprers.

(46) Verbum et Spiritus et ex eo quo hæc exeunt. Λόγος καὶ Πνεῦμα καὶ τὸ ἐξ οὗ ταῦτα πρόεισιν. Id est: « Verbum et Spiritus et illud ex quo hæc procedunt. » Agitur enim hic de divinis processionibus ex patre.

(47) Naturam et vitam . . . eorum quæ sunt ejusdem naturæ et substantiæ. Τῆν τῶν ὑπερφουῶν τε καὶ ὑπερουσίω φύσιν καὶ ζωὴν. Id est: « Naturam et vitam eorum quæ sunt supra naturam et supra substantiam. »

exstitit, (48) licet terrenis natura artis præposita et antelata esset, quam necesse esset rursus, utpote non liberam, neque sine initio ad similitudinem alterius, quæ esset omnium naturarum effectrix, et supra quam dici posset, eximia, (49) veluti imaginem formari et constitui. Multa alia essent, quæ

Novi autem nonnullos qui aliam quamdam hujus mysterii explicationem symbolicam protulerint. Deus, inquit, virtutibus et justitiæ trutina omnium providentiam librat; quoniam igitur quod ab hominibus excogitatum est ad ferendum de æqualibus et inæqualibus judicium, hoc proprie trutina dicitur, cujus extremitas utraque media ex parte, quam examen vocant, dependet; et (51) trina quidem proprietate sua, divinarum personarum differentiam subindicat: harum autem trutinæ proprietatum unicum est judicium, et unica operatio; sicque trutina et trium personarum et singularis naturæ [Dei] considerationem quadam velut imagine in se ipsa exprimit, non contumeliosum sibi esse existimavit universorum iudex et quasi libror tas nobis voces detegere et explicare.

Possis etiam ipse advertere, in alio nullo [præter ternarium] numero duas extremitates medietati conjungi per singularem et differentiam omnis exper tem æqualitatem, indiversitatem et indistantiam seu inseparabilem [in re tamen inconfusa] nobis delineat et sacram quamdam nostræ Theologiæ ideam velut in speculo exhibet, per hunc potius quam per alium quempiam numerum explicatam Trinæ unicæque Deitatis Theologiam edocere merito studuit Ecclesiæ quæ sacris nos mysteriis iniitiat, judicium.

At enim illud quoque manuductionis instar oportet ut assumat is, qui voluerit intelligere cur sancta Trinitas neque multiplicari aniplius neque innovationis quidpiam possit in se recipere. Hoc porro cuiusmodi est? Quandoquidem eorum quæ ex non exstantibus ad existentiam producta sunt, unumquodque materia constat et forma, vel saltem elementari aliqua dualitate, quæ, quamdam cum materia et forma proportionem habeat, necesse est ut binarium illum qui creaturis convenit, numerum tanquam terrestrem ac materialem superet natura materiæ omnis expers, omnem supra substantiam posita et hujus universi creatrix. Quod si res ita se habeat, par est ut duali numero comprehendi se

οὔσαν πρὸς ἑτέραν ἀπασῶν τῶν φύσεων δημιουργὸν καὶ ἐξηρημῆν αὐτῶν ἀφθέγκτοις ὑπεροχαῖς τῆς γενήσεως ἀγαλμα τὸ ποιῆσθαι τε καὶ συνίστασθαι. Πολλὰ δ' ἂν καὶ ἕτερα εἴη πρὸς τὴν αὐτὴν θεωρίαν διοικονομεῖσθαι δυνάμενα.

possent ad eandem contemplationem adhiberi.... (50)

Οἶδα δὲ τινὰς εἰπόντας καὶ ἑτέραν τινὰ συμβουλευκτὴν θεωρίαν. Ἀρταῖς, φασί, τὸ θεῖον καὶ ζυγῷ δικαιοσύνης τὴν πρόνοιαν πάντων ταλαντεύειν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτενέθηται κριτήριον τῶν ἰσῶν τε καὶ ἀτίσῶν, ζυγὸν δ' αὐτὸ κυριολογοῦσιν. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο ἂ τὰ παρ' ἑκάτερα δύο πέρατα τῆς κατὰ τὸ μέσον κεφαλῆς ἐξήρηται. Καὶ τριαδικῶ μὲν ἰδιώματι τὸ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάφορον ὑποδείκνυται. Μία δὲ τούτων ἐστὶ καὶ ἡ κρίσις καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ταῦτῃ τριαδικῆν ἐν ἑαυτῷ καὶ μοναδικῆν θεωρίαν εἰκονίζει, οὐκ ἔσχεν ὕβριν ὁ τῶν ὄλων κριτῆς, καὶ ζυγοστάτης θεός, διὰ τῶν ἡμῖν συντρέφειν φωνῶν τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ θεογνωσίαν παραπτύσσεισθαι.

Deus incomprehensibilem sui noticiam per consue-

Οὐδ' ἂν ἐπιθεωρήσῃς ἰὸς ἐπ' οὐδενὸς ἔστι λαθεῖν τῶν ἄλλων ἀριθμῶν πλὴν τῆς Τριάδος ἀπαράλλακτον καὶ ἐνιαυτῶ ἰσότητι τὰ ἄκρα τῷ μέσῳ συναπτόμενα. Ὅ τοίνυν ἐν ἀριθμοῖς τὸ ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον καὶ ἀδιάστατον ἐν τῷ ἀσυγγύτῳ ὑπογράφει, καὶ ἐπὶ τὴν εἰκόντα φαντασίαν τῆς ἡμῶν θεολογίας ἐνοπτρίζει, εἰκότως ἐφίλοσόφησεν ἡ μυσταγωγὸς τῆς Ἐκκλησίας χρίσις ρ, δ' ἐκείνου μᾶλλον ἢ δι' ἑτέρου τινὸς ἀριθμοῦ τὴν ἠ ἀναπλουμένην τῆς τριαδικῆς μοναρχίας ἐκδιδάσκειν.

Ἀλλὰ γὰρ δεῖ κάκεινο λαθεῖν χειραγωγίῳ εσομενον εἰς τὸ κατανοεῖν τὸ τῆς Τριάδος ἀπλήθυντόν τε καὶ ἀκαιοτόμητον. ὁ ποῖον δὴ τοῦτο; ἢ εἰ ἕκαστον τῶν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραχθέντων ἐξ ὕλης ἐστὶ καὶ εἶδος, ἢ ἐξ ἀναλογουσης γε πάντως ὕλης καὶ εἶδει στοιχειώδους διαθέσεως ἀναγκαῖον τῆς δυαδικῆς συναριθμήσεως τῶν κτημάτων ἅτε δὴ χαμαιπετοῦς καὶ προσύλου τὴν ἄβλον καὶ ὑπερούστην καὶ δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντὸς φύσιν ὑπερανθεδγκέναι. Εἰ δὲ τοῦτο, εἰκότως ἄρα μετὰ τὴν ἐν δωάδι ἀριθμῶσιν οὐδαμῶς ἀνέχεται τὸ θεῖον συναπαρτίζεσθαι. Τῇ δὲ τριαδικῇ θεολογίᾳ κάτω λειπῶν τὴν ὕλην, καὶ τὰ τῆς ὕλης, ἐνυδριόμενον τὴν μετ' αὐτὴν ἀριθμῶσιν οὐ προσίεται. Ἴνα μὴ πρὸς τὸ χυ-

VARIE LECTIONES.

ἢ I. ταλαντεύων. ἢ Iegerem lubente τούτου. ὁ I. ἐνοπτρίζει. ρ I. κρίσις. ἠ adde vel subintellige θεολογίαν, ἢ ἡμεν per ἡμεῖσιν quæ vocatur a Græcis ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. ἢ ἀκαιοτόμητον. ὁ L ἐπέ. ἢ κτισμάτων. ἢ λείπον vel λιπόν.

NOTÆ.

(48) Licet terrenis natura artis præposita et antelata esset, quam necesse esset rursus. Ἐπεὶ κἀν τοῖς περιγέτοις ἢ φύσις τῆς τέχνης προἰδρύται τε καὶ προκαθίσταται, ἢ ἀνάγκη πάλιν. Id est: ἢ Quoniam in terrenis quoque rebus arti natura præponitur et præsidet, quam rursus necesse est., etc.
(49) Veluti imaginem constituit. Τῆς γενέσεως ἔγαλμα τὸ (Iego ἀγαλμά τι) . . . συνίστασθαι. Id

est: ἢ veluti quamdam generationis imaginem . . . constituit.
(50) Hic docerent plurima apud Canisium, quæ mihi Græca communicavit D. Capergoanier, et ipse Latina fecit, summa cum humanitate. (Basn.)
(51) intelligit, opinor, ambas trutinæ extremitates et τὸ examen dictum.

δαίον τε καὶ ἀνίδρυτον κατενεχθείη τῆς πρώτης περιουχῆς ἐπορρῦν, καὶ πρὸς ἐκάστην ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην διασκεδαζόμενον.

Τριάς δὲ καὶ οὐχὶ δυὰς ὁ θεὸς, ἵνα μὴ τὴν αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τῆς τομῆς καὶ τοῦ σκεδασμοῦ ἐν ἑαυτῷ φέρων τὴν ἐνιαίαν καὶ ἀτμητον καὶ πηγὴν πάσης ἐνόητος ἐνυδρίσῃ φύσιν. Οὐδὲ τέσσαρα δὲ πολλῷ μᾶλλον. Διπλῆ γὰρ ταῦτα τομῆ, ἡ μὲν τὴν γένεσιν προκαταλαβοῦσα, ἡ δὲ τὴν ἐξ ἐκείνης συνθεθεῖσαν τέμνουσά τε καὶ διαλύουσα. Οὐδὲ τὰ πέντε δ' ἂν ἔχοι χῶραν καθορᾶσθαι, οὐδὲ τὰ ἑξῆς. Τὰ μὲν ὅτι δευτέρα τῆς Τριάδος, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἀμεροῦς ἐνοίας ὑποβέβηκεν. Τὰ δὲ ὅτι τοῦ σκεδασμοῦ καὶ τῆς τομῆς, καὶ τῆς ὕλης ὅσον εἰς σύνθεσιν πρόεισιν πλέον μετέχει. Οὐκοῦν εἰκότως ἡ θεολογία, τὴν μὲν Τριάδα πρὸς ἐκφαντορίαν τῆς ἐν τῇ φύσει παραλαμβάνει κρυφιώτητος. Τὸ δὲ ἐν διότι οὐδενὶ οὕτως ἄλλω τὸ ὑπὲρ νοῦν κρύφιον τῆς θεότητος ὡς τῷ ἐνὶ θεολογεῖται καὶ παραδείκνυται· καὶ διότι πηγὴ συμφυῆς ἀπάσης ὁμολογεῖται τὸ θεῖον ἐνόητος.

Deitatis naturam omni creata mente superiorem præter quam quod divina unitatis ratio tanquam

Ἔτι δὲ ἡ δυὰς, τὰ τε ἔχνη τοῦ μὴ ὄντος ἐν ἑαυτῇ πρώτη μάλιστα φέρει. Λύσεως τε γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων αὕτη πηγὴ, καὶ τομῆς καὶ σκεδασμοῦ, καὶ πᾶσιν αἰτία φέρει ἐν ἑαυτοῖς τῆς φθορᾶς τὰ προοίμια. Ἡ Τριάς δὲ τὸ ἀτμητον εἰκονίζει πρώτη καὶ ἀσκέδαστον. Καὶ εἰ τι ἄλλο μετέχει τῆς ἀδιαιρέτου τε καὶ ἀσκέδατου φύσεως ἐξ αὐτῆς μετεληφθῶς ἐπιγινώσεται. Διὸ τὸ θεῖον εἰκότως τῆς ῥοῆς καὶ λύσεως καὶ φθορᾶς αἰτίαν ἀπέσιιστο. Διὰ δὲ τῆς εἰκονιζούσης Τριάδος τὸ ἀβρευστόν τε καὶ ἀσκέδαστον καὶ ἀδιάλυτον ἐπιγινώσκεισθαι κατηξίωσεν. Καὶ γὰρ τὸ μὲν τὴν αἰτίαν τῆς τομῆς καὶ ῥύσεως τῶν ἄλλων ὁμοταγῶν παθῶν ὑπεριδεῖν, οἰκείον θεότητος. Τὸ δὲ τὴν Τριάδα μὴ ὑπεριδόντας πρώτως εἰκονίζουσαν τάναντία πάντα τῶν εἰρημένων παθῶν εἰς ἀπορίαν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν κτανᾶσθαι μὴ παραχωρεῖν, φιλανθρωπίας τὸ ὅτι τῆς πρεπούσης Θεῷ, καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς Προνοίας περιφανεστάτη παράστασις.

angustia adducta erraret; hoc profecto benignitatis est qua Deum erga homines affici decet et manifestissimum erga nos Providentiæ argumentum.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΡΩΤΗ.

Πῶς λέγομεν ἐν καὶ τρία τὸ θεῖον;

Edita a Basnagio (l. c. p. 431-433).

Ἐν καὶ τρία τὸ θεῖον θεολογοῦμεν, τὸ ἐν δὲ καὶ τὰ τρία ἐνὶ τῆς ὑπερφουδῶς ταύτης θεαρχίας καὶ καθ' ἡμᾶς ἱερολογεῖ θεολογία. Οὐ τὸ ἐν ἐν ἀριθμοῖς ἢ τὰ τρία κυρίως ὡς περὶ ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν καὶ κυρίως

x ἀπέσιιστο.

(52) Nam, ut supra docuit Photius, omnis Creatura constat ex materia et forma; vel ex aliqua dualitate quæ materiæ et formæ respondeat.

PATROL. GR. CI.

A nequaquam patiatur Divinitas : sed materiam et quæ ad hanc pertinent, infra se relinquens, in trina theologia sedem figat, neque illum post Trinitatem numeri rationem deferatur, si a prima illa [Trinitatis] comprehensione defluerit et ad unamquamque hominum excogitationem dispergatur.

Jam vero Trinitatem habet Deus, non dualitatem; ne si sectionis dispersionisque causam et principium in se ipso ferret, singularem insectilem, et omnis unitatis fontem naturam contumelia quadam afficeret. Multo magis excluditur a Deo quaternitas. Hæc enim duplex est sectio; quarum una (52) creationem præoccupavit, altera compositam ex illa secat et dissolvit. Neque etiam in divinis locum habet quinquarius numerus neque cæteri qui sequuntur; tum quia secundas tenent post trinitatem partes, et ipsius ideæ indivisibili longe sunt impares, tum quia dispersionis, et sectionis, et materiæ [quantum ad compositionem pertinet] sunt amplius participes. Itaque jure merito theologia Trinitatem quidem assumit ad illius quod in natura [divina] absconditur, mysterii declarationem : unitatem vero, eo quod nihil perinde ac unitas absconditam Deitatis naturam omni creata mente superiorem indicet, et eo qui Deum decreat, modo eloquatur; fons cujusque naturalis cognitionis celebratur.

Ad hæc dualitas prima omnium maxime in se fert nihil, seu ejus quod non existat, vestigia. Hæc enim præ cæteris fons dissolutionis est, scissuræ et dispersionis; causamque omnibus præbet cur in seipsis quædam veluti primordia ferant corruptelæ : Trinitas autem, quod secari dispergite nequit, illud prima repræsentat; et si quid aliud indivisibilis nec dispersionem patientis naturæ sit particeps, ex ipsa particeps illius esse cognoscitur. Quam ob rem divinitas causam effluxus, dissolutionis, et corruptelæ a se ipsa expulit : et per Trinitatem quæ immunitatem ab effluxu, dissolutione et dispersione repræsentet, agnoscere dignata est. Etenim sectionis, effluxus, et aliarum ejusdem ordinis affectionum causam despiciere, hoc sane divinitatis est proprium : quod vero Trinitatem quæ omnia prædictis affectionibus contraria velut imagine quadam exhibeat, non despexerimus, neque permiserit Deus ut humana mens in dubitationum angustia adducta erraret; hoc profecto benignitatis est qua Deum erga homines affici decet et mani-

D QUÆSTIO CLXXXII [Coisl. CCXI, Taur. CCII].

(53) Quomodo dicamus Deum unum et tria?

Unum et tria Deum theologice dicimus, et unum et tria in divinitate, quæ supra naturam est, nostra Theologia dicit, non unum in numeris, vel tria proprie sic accipiens, sicut in iis, quæ secundum natu-

VARIE LECTIONES.

NOTE.

(53) Hanc quæstionem nec non et duas sequentes efformat quarta ex Dissertationibus Basnagii.

ram, et proprie numerari possunt, (54) omnem enim numerum et unitatem, quæ sunt partes numeri, et omnem aliam quantitatem divinitas, mensura arcana, quæ expromi non potest, superat, sed symbolice nomine unius intelligere possumus occultam illam et abditam diviniæ naturæ rationem, et ab omni voce et extra se egressione remotionem, et ut sic loquar, inclinationem et ingressionem ad semetipsam; reconditumque illud naturæ supra omnem cogitationem et intelligentiam evectæ. Nomen vero trium mystice docet bonitatem, quæ eam facit manifestam, et qua procedit, sequæ expandit, et explicat, non totum fulgorem emittens, sed quantum natura humana potest recipere, in quibus Creator et potentia ejus, ac providentia quæ per se existit, actu vivifico et omnia conservante simul splendescit et innotescit, (55) illa enim παντελής ἀκίνησις, id est, perfecta quies et immobilitas in mansione arcana et abdita, quæ expromi non potest, sicut in thalamis silentii occultatur, sic ab omni mente secessit, quoniam nec est mens, quæ ad ea intelligenda ascendat, quæ supra mentem sunt.

In primis cogitatio nostra, ut Deum decet, mansionem et stationem, et quietem et immotam, et identitatem, et quantum potest humana natura superne illuminari splendore illinc misso, (56) conjuncte et copulate contemplatur. Hic vero unitam, et deificam diversitatem, et inseparabilem (57) in personis immotis, ut Deum decet, manentem, tanquam ex fonte arcano et abdito, decenter Deo aspiciat. Unum igitur et tria est Deus, non secundum artem numerandi, hoc sane ante nos ille arcanorum magister magnus Dionysius ab illo institutus, qui quæ expromi non possunt, eum docuit, significans, aiebat, qui est omnium, quæ sub intelligentiam cadunt eximie, et excellenter effector, nec est unum, nec unitas, collocans eum super omnia, quæ apud nos sunt in honore et pretio, declaransque, ut est ante alia, sic etiam esse ante numerationem. Et rursus, inquit, videmus divinitatem sacre laudatam tanquam monadem, et unitatem (Deum, inquam, tanquam solum et unum) propter simplicitatem et unitatem impartibilitatis supra naturam, ex qua,

Ἀριθμητῶν παραλαμβάνουσα. Ἀριθμοῦ γὰρ παντὸς καὶ ἐνάδων, αἱ τὰ τοῦ ἀριθμοῦ μέρη καὶ πάσης ἄλλης ἀναπληροῦσι ποσότητος, παντελῶς ἢ ὑπεράρχιος ἀγαθαρχία, ἀρρήτων μέτρῳ ὑπερίδρυται. Ἄλλὰ μὴν διὰ τοῦ ἐνὸς τὴν κρυφίτητα αὐτῆς καὶ τὸ ἀφθεγκτον, καὶ ἀνεκφοίητον γ, καὶ πῶς ἂν τις εἴποι τὸ συνεῶν εἰς ἑαυτὴν καὶ σεσιγημένον τῆς φύσεως, καὶ παντὸς ἐπέκεινα καὶ νοῦ καὶ νοήσεως, συμβολικῶς ἐνδιδῶσιν ἀναπτύσσεσθαι. Τὸ δὲ τρία τὴν ἐκφαντορικὴν αὐτῆς ἀγαθότητα καὶ πρόοδον καὶ ἐξάπλωσιν ἱερολογικῶς μυσταγωγεῖ καὶ ἀνακαλύπτει. Οὐχ ὅλην τὴν ἀγλήν ἐναυγάουσα, ἀλλ' ὅσην ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει δυνατὴ παραδέχεσθαι. δι' ὧν δ τὸ Δημιουργὸς, καὶ ἡ αὐθυπόστατος δύναμις τε καὶ πρόνοια τῆ ζωογόνῳ καὶ συνεκτικῆ τοῦ παντὸς συνεκλάμπει καὶ συναναφαίνεται ἐνεργείᾳ. Ἡ γὰρ ἐν τῇ ἰ ἀφράσῳ τῆς κρυφίτητος μονῆ, καὶ παντελῆς ἀκίνησις, ὡς περ δὴ τοῖς τῆς σιγῆς θαλάμοις ἐναποκρύπτεται, οὕτω δὴ καὶ διανοίας πάσης, ὅτι μὴδ' ἦντινοῦς· εἰς τὰ ὑπὲρ νοῦν ἀνίων ἀνακεχώρηκεν.

Ἐν μὲν οὖν ἰ τοῖς πρώτοις ἢ θεοπρεπῆς φαντασία τὴν μονὴν καὶ στάσιν, καὶ τὸ ἀκίνητον καὶ τὴν ταυτοτητα, καὶ ὅσον ἐστὶ δυνατὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει δεῖξασθαι τὰς ὑπερανωσκειμένας ἰ αὐγάς τῆς ἐκείθεν ἐλλάμψεως, τῆς μονῆς καὶ στάσεως καὶ ἀκίνησιος τὸ συνηρημένον ἐποπτεῖται· ἐνταῦθα δὲ τὴν ἐνοειδῆ καὶ θεουργὸν ἐτερότητα, καὶ τὴν ἀδιάστατον ἐν ἀκινήτοις ὑποστάσεσι κίνησιν, ἀρρήτως τε καὶ ῥοτῆς χωρὶς ἀπάσης θεοπρεπῶς ἐπιβλέπει. Ἐν οὖν τὸ θεῖον καὶ τρία, οὐ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν τεχνολογίαν. Τοῦτο δὲ ἄρα καὶ πρὸ ἡμῶν ὁ τῶν ἀπορρήτων μύστης ὑπὸ τοῦ τὰ ἀνέφραστα μυσταγωγούντος ὁ μέγας μνηθεὶς Διονύσιος ἀνιιτόμενος ἔλεγεν, ὡς ὁ παντὸς νοητοῦ καθ' ὑπεροχὴν αἰτιος οὔτε ἐν ἔστιν, οὔτε ἐνόητος, ὑπεριθεὶς αὐτὸν τῶν ἐν ἡμῖν ἀπάντων τιμῶν. Καὶ δὴ καὶ δῆλον ὡς πρὸ τῶν ἄλλων, καὶ τῆς συναριθμήσεως, καὶ πάλιν ὁρῶμεν τὴν θεαρχίαν ἱερῶς ὑμνουμένην, ὡς μονάδα μὲν καὶ ἐνάδα, διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ ἐνόητητα τῆς ὑπερφουδῶς ἀμερείας, ἐξ ἧς ὡς ἐνοποιοῦ δύναμειος ἐνιζόμεθα, καὶ τῶν μεριστῶν ἡμῶν ἐτεροτήτων ὑπερκοσμειως συμπτουσομένων ἰ·.

VARIÆ LECTIONES.

γ l. ἀνεκφοίητον. ἰ τῷ. α l. μὴδ' ἦν τις νοῦς, vel μὴδ' ἦν τινος νοῦς. ἰ dele οὖν. ἰ l. ὑπεράνω καίμενας vel ὑπερανωσκειμένας. ἰ· l. συμπτουσομένων.

NOTÆ.

(54) *Omnem enim numerum etc. superat.* Ἀριθμοῦ γὰρ παντὸς καὶ ἐνάδων, αἱ τὰ τοῦ ἀριθμοῦ μέρη καὶ πάσης ἄλλης ἀναπληροῦσι ποσότητος, παντελῶς ἢ ὑπεράρχιος, ἀγαθαρχία ἀρρήτων μέτρῳ ὑπερίδρυται. Id est: « Omnem enim numerum et unitates, quæ numeri et omnis alterius quantitatis partes adimplent, omnino superat ineffabili mensura optimus ille [Divinitatis] principatus omnem supra principatum positus. »

(55) *Illam enim perfecta quies et immobilitas in mansione arcana et abdita quæ expromi non potest.* Ἡ γὰρ ἐν τῇ [lego τῷ] ἀφράσῳ τῆς κρυφίτητος μονῆ καὶ παντελῆς ἀκίνησις. Id est: « Nam mansio in secreto

ineffabili, et perfecta illa immobilitas. »

(56) *Conjuncte et copulate contemplatur.* Hic vero unitam et deificam, etc. τῆς μονῆς καὶ στάσεως καὶ ἀκίνησιος τὸ συνηρημένον ἐποπτεῖται· ἐνταῦθα δὲ τὴν ἐνοειδῆ καὶ θεουργὸν. Id est: « Mansionis quietis, et immobilitatis contractionem contemplantur: Illic vero uniformem et deificam, etc. »

(57) *Inseparabilem, etc. Deo aspiciat.* Τὴν ἀδιάστατον ἐν ἀκινήτοις ὑποστάσεσι κίνησιν ἀρρήτως τε καὶ ῥοτῆς χωρὶς ἀπάσης θεοπρεπῶς ἐπιβλέπει. Id est: « Inseparabilem in personis immotis motionem, ineffabiliter et absque omni fluxu, prout Deum decet, aspiciat. »

εις θεοειδῆ μονάδα συναπτόμεθα, και θεομίμητον ἄνωσιν.

Τριάδα δὲ, πρόσχες· οὐ γὰρ ὡς ἀριθμητὴν φησιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τρισυπόστατον τῆς ὑπερουσίου γονιμότητος ἔκφρασιν, ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἔστι τε καὶ ὀνομάζεται· καὶ πολλὰ τοιαῦτά ἐστιν παρὰ τῷ θεοσεσίῳ τῶν ἀθεάτων θεωρῶν, καὶ τῆς Παύλου μυσταγωγίας ἐπαξίῳ. Ὅτι δὲ οὐ τῶν κυρίως ἀριθμητῶν ἡ Τριάς ἐκ τε τῶν εἰρημένων ἔστι θεωρεῖν, καὶ ἄλλοι διάφοροι δηλοῦσι λόγοι. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν κυρίως ἀριθμητῶν, ὡς ἀνθρώπων, φέρει εἰπεῖν, ἢ ἀγγέλων, ἢ μυρίων ἄλλων δυνάμεθα λέγειν, καὶ τριάς ἀγγέλων καὶ τριάς ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τρεῖς ἀγγελοι, καὶ τρεῖς ἄνθρωποι. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ ἀριθμὸν ὑπεραγίας Τριάδος, οὕτε Τριάς θεῶν εἰποιεν ἢ ἂν τις εὐσεδῶν, ἀλλ' οὐδὲ τρεῖς θεοί. Πάλιν τὰ ἐν τῇ ὑπεραγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ Τριάδι λαμβανόμενα πρόσωπα, φανερὸν ὡς δι' ἀλλήλων τὰς ἰδιότητας ἀχράντους καὶ ἀκηράτους διασώζοντα χωρεῖ. Πληροὶ τὰ πάντα ὁ Πατήρ, πληροὶ τὰ πάντα ὁ Υἱός, ὡσαύτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἐνθα πάρεστι τὸ Πνεῦμα, ἐκεῖ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός· ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς πάρεστιν ὁ Υἱός, συμπάρεται καὶ ὁ Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἐπὶ δὲ τῶν κυρίως ἀριθμητῶν οὐδὲν ἔστι τοιοῦτον οὐδὲ ἔννοεῖν.

Ἐτι δὲ ἐπὶ τῶν κυρίως ἀριθμητῶν, καὶ προσθήκη γίνεται καὶ ἀφαίρεσις τῶν ἀριθμωμένων· ἐπὶ δὲ τῆς ὑπερουσίου καὶ ἀκαταλήπτου Τριάδος, πῶς ἂν ὄλω· ἔννοεισθεῖ τοῦτο; καὶ πολλὰ ἂν τις ἐπιθεωρήσει τοιαῦτα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΗΓ'.

Περὶ τῶν αὐτῶν τῷ αὐτῷ.

Edita a Basnagio (l. c. p. 433).

Τὸ ἐν καὶ τὰ τρία ἐνὶ τῆς θεαρχικῆς θεολογούμενα φύσει, οὐκ ἀριθμὸς ἔστι κυρίως, οὐδ' ἀρχὴ ἀριθμοῦ· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐν σύμβολόν τέ ἐστι τῆς ἀπειροσήτου κρυφισότητος, καὶ αἰνιγματίζει τὸ ἄρρητον τῆς ὑπάρξεως. Τὴν ἐκφαντορίαν δὲ τὰ τρία διαπλοῖ, καὶ παραγυνοὶ τοῖς μεριστοῖς τὴν γνῶσιν τῆς ἀμερίστου καὶ ἀκαταλήπτου θεότητος. Ἐκφαίνεται γὰρ ἡ ὑπὲρ νοῦν καὶ πᾶσαν κατάληψιν οὐσία τῇ τοῦ Πατρὸς ἀναπλουμένη καὶ Υἱοῦ προσηγορίᾳ καὶ Πνεύματος. Ὅσπερ ἐπὶ τὸ κρύφιον καὶ ἀκατανόητον συστέλλεται τῷ ἐνὶ τῆς ὑπερφουῶς μὴδ' ἐπινοίᾳ στερουμένη κρυφισότητος. Καὶ τῶν ὀνομάτων ἀλλήλων δισταμένων ἢ ἄρρητος δι' αὐτῶν καὶ ἀσυναίρετος θεολογεῖται τῶν

VARIÆ LECTIONES.

† 1. εἶποι.

(58) *Et nostris diversitatibus in unum convolutis.* Καὶ τῶν μεριστῶν ἡμῶν ἑτεροτήτων συμπυκνωμένων. Id est: « Et nostris diversitatibus seu differentiis quæ sunt divisibiles, in unum convolutis. »
(59) *Non enim tanquam numerabile dicit.* Οὐ γὰρ ὡς ἀριθμητὴν φησι. Id est: « Non enim tanquam

tanquam unifica potentia, efflicimur unum, (58) et nostris diversitatibus divine complicatis et in unum convolutis, in unitatem Dei similem, et unitionem, quæ Deum imitatur, copulamur.

Trinitatem vero attende, (59) non enim tanquam numerabile, dicit, sed propter manifestationem trium personarum in illa supra naturam fecunditate, ex qua omnis paternitas in cælo et in terra est et nominatur. Et multa alia hujusmodi licet reperire apud divinum inaspectabilem spectatorem, et in mysteriis Pauli institutione dignum. Quod autem Trinitas non sit proprie numerabile, tum ex iis quæ dicta sunt licet cognoscere: tum aliæ rationes varie declarant, siquidem sicut in iis, quæ proprie numerari possunt, ut, verbi gratia, in hominibus et angelis, et similiter in infinitis aliis dicere possumus, trinitatem angelorum et trinitatem hominum, imo et tres angelos, et tres homines; in Trinitate vero supra quam sancta, neque Trinitas deorum pie dici potest, neque tres Dii. Rursus in Trinitate supra quam sancta et unius ejusdemque substantiæ personæ in seipsis mutuo incedunt, integris et salvis proprietatibus implet omnia Pater; implet omnia Filius, similiter etiam Spiritus sanctus. Et rursus; Ubi adest Spiritus, illic et Filius, et Pater, quin etiam in quibus est Filius, sunt simul et Pater et Spiritus sanctus. In iis vero, quæ proprie numerari possunt, nihil ejusmodi ne intelligi quidem potest.

Ad hæc in iis quæ sunt proprie numerabilia, accessio sit, et subductio eorum, quæ numerantur; in Trinitate vero supra naturam, et incomprehensa, quomodo hoc penitus intelligatur? Multa alia ejusmodi contemplari quis potest.

QUÆSTIO CLXXXIII [Coisl. CCXII, Taur. CCIII.]

De iisdem eisdem.

Præcedentis continuatio.

Unum itaque et tria non sunt proprie numerus, neque principium numeri in naturæ divinæ Theologia, sed potius unum symbolum est arcanæ, et in abdito reconditæ naturæ, quæ intelligentia comprehendere non potest, significatque in ænigmate non posse efferri et expromi divinam substantiam. Tria vero manifestationem explicant; et divinitatis impartibilis, atque incomprehensæ cognitionem aliquantum explanant hominibus qui sunt partibiles; patet enim substantia, quæ supra mentem, et supra omnem comprehensionem est, appellatione Patris, et Filii, et Spiritus sancti, (60) sicut uno arcani, quod supra naturam est, et neque cogita-

numerabilem dicit. »

(60) *Sicut uno arcani, etc. nominibus significatur.* Ὅσπερ ἐπὶ τὸ κρύφιον καὶ ἀκατανόητον συστέλλεται τῷ ἐνὶ τῆς ὑπερφουῶς μὴδ' ἐπινοίᾳ στερουμένη κρυφισότητος· καὶ τῶν ὀνομάτων ἀλλήλων δισταμένων ἢ ἄρρητος δι' αὐτῶν καὶ ἀσυναίρετος

tionem firmatur, contrahitur in arcanum; et quod A comprehendendi non potest; et nominibus inter se distinctis traditur conjunctio sine synæresi (id est, contractione personarum) eorum, qui nominibus significantur, et intelliguntur, et quod multiplicari non potest, non recedens ab unitate, exit sine multiplicatione, trinitate multiplicatum. Et hoc quidem unum tria profert; hæc vero tria ab illa simplicitate unius et conjunctione non exeunt.

Quamobrem vere est incommunicabilis Deus, nihil enim ejusmodi est in creaturis; si vero unum tantum esset, vel tria, Deus infinitos haberet consortes et participes, demonstraretque creatura Creatorem in suis proprietatibus collocatum.

QUÆSTIO CLXXXIV [Coisl. CCXIII, Taur. CCIV].

Eidem.

Edita a Basnagio (l. c. p. 433, 434). — Prioris continuatio.

Quod si Deus et divinitas in omnibus est, et per B omnia meat, quid mirum est, si et in hominibus est tanquam homo. Esse igitur in omnibus, tum ex aliis, tum ex ratione creationis intelligitur, esse vero in hominibus, cognoscitur ex assumpta humanitate, quam propter charitatem erga nos assumpsit, (61) et exortus, quem cepit, participatione, et communione nostra, quæ secundum honorem post primum tulit. Quorum alterum manus Creatoris largita est; alterum ipse ad nos veniens. Sicut igitur (62) omnia, cum non essent, creatio ejus fecit ut essent, sic etiam, quia homines singulari supra aliarum creaturarum omnium procuracionem providentiæ beneficio affecit, etsi partus Virginis, et ille ortus, qui exprimi non potest verbis, supra ortum humanum est, genitum esse C dicimus eum, qui ex æternitate est, et hominem vocatum, qui naturam humanam fluxit ac formavit. Non facimus hominem Deum, apage, hoc enim fere fieri non potest, et judicium rationis hoc non patitur, sed Deum constemur venisse ut hominem quod facile est Deo, qui naturæ auctor fuit, id quod illius in nos charitatis vim magnam prædicat.

QUÆSTIO CLXXXV [Coisl. CCXIV, Taur. CCVI].

(63) *Quomodo omnino cogitari possit Deum esse incarnatum?*

Edita a Basnagio (l. c. p. 434, 435).

Neminem existimo ita a divina illuminatione vacasse, ut non sit ei insitum, et communi notionem

Διδὸν καὶ ἀκινώητον ὁ θεὸς ἀληθῶς ὁ θεός· οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον ἐν τοῖς κτίσμασιν· εἰ δὲ ἐν μόνον ἦν ἡ τρία, τὸ θεῖον μυρίους ἂν συναπετίετο κοινωνοὺς καὶ ἡ κτίσις τὸν Κτίστην ἐδείκνυτο τοῖς ἐαυτῆς συναπτόμενον ἰδιώμασιν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΗΔ'.

Τῷ αὐτῷ.

Εἰ ὁ θεὸς καὶ ἡ θεότης ἐν πᾶσι τοῖς οὐσι καὶ διὰ πάντων, τί θαυμαστόν ἐστι καὶ ἐν ἀνθρώποις ὡς ἀνθρώπος; Τὸ μὲν οὖν ἐν πᾶσιν εἶναι τὰ τε ἄλλα καὶ τῆς δημιουργίας ὁ λόγος ἐπίσταται, τὸ δὲ ἐν ἀνθρώποις ἡ διὰ φιλανθρωπίας τοῦ κτίσματος πρόσληψις, καὶ τῆς γεννήσεως ἦν αὐτὸς ὑπέστησε μετοχῆ καὶ κοινωνία δευτέρας· ἡ τιμὴ ἀπολαύσεως μετὰ τὴν πρώτην. Ὡς τὴν μὲν ἡ δημιουργοῦς χεῖρ, τὴν δὲ προσελθῶν αὐτὸς ἐχαρίσατο. Ὡς περ οὖν διότι τὰ ὄντα ἐκ μὴ ὄντων ὑπέστησε δημιουργὸν αὐτὸν λέγομεν, εἰ καὶ κρείττων πολλῶν δημιουργίας ἡ πρόδος· οὕτω καὶ διὰ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐξηρημένῃ τῶν ἄλλων εὐεργετήσῃ προνοίᾳ, εἰ καὶ κρείττων ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ ἡ γεννήσεως ὁ ἐκ Παρθένου τόκος, καὶ ἡ ἄφραστος γέννησις, γεννηθῆναι λέγομεν τὸν προάναρχον, καὶ ἀνθρωπῶν χρηματίζῃ τὸν Πλάστην τῆς φύσεως. Οὐκ ἀνθρωπῶν θεοποιούμεν (ἀπαγε· ἀδύνατόν τε γὰρ ὡς ἀληθῶς τοῦτο, καὶ λόγου κρείσσιν οὐκ ὑπεστήμενον). ἀλλὰ θεὸν ὁμολογοῦμεν προσελθεῖν ὡς ἀνθρωπῶν, ὅπερ ῥῆθόν τε ἐστὶ θεῶν τῷ τὴν φύσιν πλαστοουργήσαντι, καὶ πολλὴν φιλανθρωπίας ἀνακηρύττει διὰ θεοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΠΕ'.

Πῶς ἐστὶ δυνατόν διὰς ἔννοεῖν τὸ θεῖον σαρκωθῆναι;

Θεοῦ μὲν οὐδὲ θέας ἐλλάμψεως οὐδένα τοσοῦτον κεκνωμένον εἶναι νομίζω, ὅς μὴ πανταχοῦ παρεῖναι

VARIÆ LECTIONES.

Ἔ. ἰ. ἀκινώητον. ἂ. ἰ. δευτέρα in nominativo. ἰ. ἰ. ἀνθρωπίνης.

NOTÆ.

θεολογείται τῶν νοουμένων συνάφεια. Id est : « Sicut per unitatem in occultum et incomprehensibile contrahitur [Dei substantia] ne per subtilem quidem mentis cogitationem privata supernaturali secreto, et distinctis inter se nominibus, per ea theologice prædicatur ineffabilis et contractionis exspers conjunctio eorum qui significantur et intelliguntur. »

(61) *Et exortus, etc. tulit.* Καὶ τῆς γεννήσεως ἦν αὐτὸς ὑπέστησε, μετοχῆ καὶ κοινωνία, δευτέρας τιμῆς ἀπολαύσεως μετὰ τὴν πρώτην. Id est : « Et ex participatione ac communione generationis ab ipso factæ quæ secundum honorem post primam illam [creationem videlicet] tulit. »

Turrianus legit in ablativo μετοχῆ εἰ κοινωνία, sed sequentia docent legendum esse, μετοχῆ εἰ κοινωνία, in nominativo.

(62) *Sicut igitur omnia cum non essent, creatio ejus fecit ut essent.* Ὡς περ οὖν διότι τὰ ὄντα ἐκ μὴ ὄντων ὑπέστησε, δημιουργὸν αὐτὸν λέγομεν εἰ καὶ κρείττων πολλῶν δημιουργίας ἡ πρόδος. Id est : « Sicut igitur, quia creaturas ex nihilo produxit, Opificem ipsum dicimus, quamvis opificio quohet longe præstantior sit hujusmodi productio. »

Turrianus hic quæpiam omisit.

(63) Est quinta dissertatio apud Basnagium.

τὸ θεῖον ἀδιαστάτως, μηδὲ τὰ πάντα πληροῦν, ἐμφύτῳ καὶ κοινή κατέλαβεν ἀντιλήψει. Εἰ δὲ πᾶσι παρέσται ὁ θεὸς τοῖς αἰσιν, οὐδὲν τῆς ὑπερφουοῦς αὐτοῦ φύσεως ἐκ τῆς περὶ τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ παρουσίας συναλλοιουμένης, ἐκείνων ἀλλοιουμένων, οὔτε τοῖς καθ' ὑπόθεσιν ἐτέρου πρὸς ἕτερον ἐλαττώμασιν συναλλοιουμένων, οὐδὲ ταῖς ἐν τοῖς κτίσμασιν ἀναφυομέναις κηλίσι ἐνυθριζομένης, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπράστω καὶ ἀπερινοήτῳ τῆς μακαριότητος ὑπεροχῇ καὶ ἀπαθείας ὑπεβδρυμένος παρέσται τε τοῖς αἰσιν, καὶ συνέχει ταῦτα καὶ διεξάγει· πῶς ἂν ἀδύνατον εἴη, ἢ τινα φέρον ὕβριν, τῷ ἀνθρωπίνῳ παρεῖναι φεράματι, καὶ τὴν ἀπόρρητον αὐτοῦ φιλοανθρωπίαν καὶ πρόνοιαν διὰ τῆς σαρκώσεως ἐπιδείξασθαι; μᾶλλον δὲ πῶς οὐ καλόν; Πῶς δ' οὐκ ἀρμόδιον; Ἄλλ' ὁ λόγος οὗτος.

Ἰσως ἂν τις ὑποκρούσειεν, οὐ μόνον ἐνανθρωπήσαι τὸ θεῖον φρονεῖν ὑποτίθεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων κτισμάτων τὴν φύσιν ὑπελαβεῖν, καὶ πρὸς οὐσίωσιν ἀναδέξασθαι. Ἄλλὰ γε τῆς σῆς διανοίας τὸ εὐστροφον, ὁ γενναῖος ἰ, ἀποδεχόμενος, οὐκ ἀποδέχομαι τῆς ἄλλης ἐπιβολῆς, ὅτι μὴ ὁἴτιον ἐπέγνωσ μηδὲ προσέσχεσ βιαίως τὴν ἐξαρχῆς θέσιν ἐξαρουόμενος. Ὁ γὰρ ἀδύνατον διατεινόμενος θεὸν σαρκουῖσθαι, καὶ ἀνθρωπίνῳ μορφῇ ἀναδέχασθαι, τοσοῦτον διὰ τῆς δευτέρας ἀπορίας φαίνεται τοῦτο συνομολογῶν, ὡς οὐδὲ τῶν ἄλλων κτισμάτων οὐδενὸς τὴν φύσιν ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἀποφαίνεται, καὶ ὁ καθ' ἑνὸς ὁρῶν τὸ ἀδύνατον κατὰ πάντων ὁμοῦ τὸ δυνατόν ἐψηφίσαστο· ὥστε τὸ δυνατόν εἶναι θεὸν σαρκωθῆναι, οὐδὲ παρὰ σοὶ τῶν ἀδυνάτων φιλολογοῦντι εὐρεθήσεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΠΡΩΤΗ.

Διατί θεὸς ἐσαρκώθη;

Edita a Basnagio (l. c. p. 455, 456). — De causis Incarnationis.

Ἐπειδὴ λίαν ὀλίγων ἐστὶ διὰ τοῦ καὶ θεωρίας εἰ;

Quia perpaucorum est contemplatione mentis

VARIÆ LECTIONES

1 l. ὦ γενναῖος.

NOTÆ.

(64) *Nulla mutatione facta, etc. infra alios sint.* Οὐδὲν τῆς ὑπερφουοῦς αὐτοῦ φύσεως ἐκ τῆς περὶ τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ παρουσίας, συναλλοιουμένης, ἐκείνων ἀλλοιουμένων, οὔτε τοῖς καθ' ὑπόθεσιν ἐτέρου, πρὸς ἕτερον ἐλαττώμασιν, συναλλοιουμένων. Id est: « Nec tamen supernaturalis ejus natura ob præsentiam ipsius in rebus creatis alteratur, dum alterantur illæ; neque fit minor aut inferior, dum creaturæ secundum subjectionis ordinem aliæ fiunt aliis inferiores. »

Plura ommissa hic observari possunt in versione Turriani.

(65) *Sed hæc hactenus. Fortassis, etc. Factum esse hominem.* Ἄλλ' ὁ λόγος οὗτος, ἰσως ἂν τις ὑποκρούσειεν, οὐ μόνον ἐνανθρωπήσαι τὸ θεῖον φρονεῖν ὑποτίθεται. Id est: « Sed hæc ratiocinatio, obijciat fortasse quispiam, non solum Deum factum esse hominem suggerit ut sentiamus. »

(66) *Ad substantialem unionem.* Πρὸς οὐσίωσιν. Id est: « Ad substantiationem seu substantiæ productionem. »

(67) *Qui mentis tuæ facilem mobilitatem amplecteris, non approbo aliam cogitationem.* Τῆς σῆς

anticipatum, Deum esse ubique sine ulla intercapedine, replereque omnia. Quod si in omnibus rebus adest Deus, (64) nulla mutatione facta propter præsentiam ejusdem in rebus, nec ulla variatione status in eum inducta, ex eo, quod alii infra alios sint, nec ulla contumelia aspersa propter maculas, quæ in creaturis insunt, quin potius in illa beatitudinis excellentia, neque diei, nec intelligi potest, supra quam quæ eloqui licet, collocatus omnibus præsens interest, et omnia continet et gubernat; quomodo fuerit impossibile, aut quomodo contumeliosum, adesse in humana massa, et suam charitatem majorem, quam ut exprimi queat, et providentiam per incarnationem demonstresse? quin imo quomodo non optimum est, et aptissimum. Sed hæc hactenus (65).

Fortassis aliquis eorum, qui incarnationem Dei impossibilem, et Deo indignam reputant, refellet eam, sentiens non solum Deum factum esse hominem, sed etiam omnium aliarum creaturarum naturam subiisse, et πρὸς οὐσίωσιν ἀναδέξασθαι. Id est, eas ad (66) substantialem unionem recepisse. Sed age tu, vir valentissime, (67) qui mentis tuæ facilem mobilitatem amplecteris, non approbo aliam cogitationem, quia non agnovisti cito, (68) nec advertisti firmæ, quod a principio positum fuit, quod negas. Qui enim contendit impossibile esse Deum assumpsisse, et humanam formam induisse, usque adeo videtur hoc per secundam dubitationem confiteri, et comprobare, (69) ut pronuntiet, nec naturam ullius creaturæ ex omnibus aliis sumpsisse, et qui in uno vides hoc impossibile, rursus possibile esse Deum assumpsisse carnem in omnibus simul, quæ nec apud te sunt impossibilia, vides.

QUÆSTIO CLXXXVI [Coisl. CCXV.

Taur. CCVI]. (70)

Quare Deus carnem assumpsit?

διανοίας τὸ εὐστροφον ἀποδεχόμενος, οὐκ ἀποδέχομαι τῆς ἄλλης ἐκβολῆς. Id est: « Qui mentis tuæ facilem mobilitatem amplector, non approbo aliam cogitationem. »

(68) *Nec advertisti quod a principio positum fuit, quod negas.* Μηδὲ προσέσχεσ . . . τὴν ἐξ ἀρχῆς θέσιν ἐξαρουόμενος. Id est: « Neque animadvertisti te propositam ab initio thesin, seu quod propositum initio fuerat, prorsus negasse. »

(69) *Ut pronuntiet, etc. Impossibilia vides.* Ὡς οὐδὲ τῶν ἄλλων κτισμάτων οὐδενὸς τὴν φύσιν ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἀποφαίνεται, καὶ ὁ καθ' ἑνὸς ὁρῶν τὸ ἀδύνατον, κατὰ πάντων ὁμοῦ τὸ δυνατόν ἐψηφίσαστο, ὥστε τὸ δυνατόν εἶναι θεὸν σαρκωθῆναι οὐδὲ παρὰ σοὶ τῶν ἀδυνάτων φιλολογοῦντι εὐρεθήσεται. Id est: « Ut pronuntiet eundem cæterarum creaturarum nullam non assumpsisse naturam, et qui in una cum impossibilem esse videbat, in omnibus simul possibilem esse censuit adeo ut apud te ratiocinandi studiosum non impossibilis inveniat divinx incarnationis possibilitas. »

(70) Est dissertatio sexta apud Basnagium.

cogitationem, quæ Deum deceat, de Deo informare, A
 ique vel ex eo liquet, quod ii, qui videntur inter
 homines ad summum fastigium sapientiæ perve-
 nisse, inter se ipsos et ab aliis plurimum dissen-
 serunt; idcirco Deus factus est homo, ut non solum,
 qui plus cognitionis, quam alii assecuti videntur,
 sed etiam vulgus hominum, qui magis sensu quam
 ratione ducuntur, per ea, quæ vident et audiunt,
 ad piam et salutarem Dei cognitionem recurrere
 possint, per ea, quæ sub sensum cadunt, ad eum,
 qui sub intelligentiam, ascendentes, et ab iis quæ
 per carnem a Deo facta sunt, ad contemplationem
 divinitatis incorporeæ et supra naturam, atque hoc
 quidem ex iis quæ acciderunt, patet; ex quo enim
 Deus factus est homo, et illa admirabilia, et quæ
 supra naturam erant opera, formam naturæ nostræ
 ferens percipit, absurdas et multiplicibus erroribus
 implicitas cogitationes abjecerunt, et illis nugis
 et idolorum fictionibus procul relegatis Deum
 in carne visum, hunc verum Deum esse constiten-
 tur, et venerantur, qui digni habitii sunt, ut per
 præsentiam corporis ejus (71) et operum ejus
 aspectu et auditione eum cognoscerent, et hujus-
 modi cognitione ad cognitionem ac contemplationem
 ejus naturæ inspectabilis adducerentur.

Sed hæc quidem una causa; altero vero quod
 nequaquam fortis ligatus esset, (72) nisi fortiter
 certamen hoc subiisset. Tertia, quod doctrina oculis,
 et auribus præposita valentior est, et multo facili-
 or ad exsequendum, quam quæ e longinquo et
 per alia intermedia annuntiatur. (73) Tum etiam
 actio per imitationem virtutum facilior est et com-
 modior, quam ea quæ citra imitationem exigitur.
 Imitationem autem non possunt habere homines,
 quæ humanam vitam in altum tollat, si nullus sit,
 qui hanc actionem virtutis suspiciat humanæ. Hu-
 jusmodi actio humana quomodo esse posset, si in-
 carnatio Verbi Dei facta non esset? Amore igitur
 erga homines, et providentia immensa Verbum Dei
 factum est homo, et nobiscum deifice conversatum
 est, et inter homines vixit.

φαντασίαν ἀνελεῖν τοῦ Θεοῦ Θεοπροπη, καὶ τοῦτο
 δῆλον ἐξ ὧν καὶ οἱ δοκοῦντες εἰς ἄκρον ἰλάσασαι τῆς
 ἐν ἀνθρώποις σοφίας πρὸς σφᾶς ἑαυτοῦ καὶ πρὸς
 ἀλλήλους ἐπι μέγιστον διηνέχθησαν· διὰ τοῦτο ἐνη-
 θρώπησεν ὁ Θεός, ἵνα μὴ μόνον οἱ πλεονεξία κατὰ
 γνῶσιν τῶν ἄλλων ἔχῃν δοκοῦντες, ἀλλὰ καὶ ὁ πολὺς
 ἀνθρώπος ὁ τῆ ἀισθησῆαι μᾶλλον ἢ τῆ λογισμῶ χειρ-
 αγωγούμενος, δι' ὧν ὁρᾷ τε καὶ ἀκούει πρὸς τὴν
 εὐσεβῆ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτήριον ἔννοιαν, ἀνατρέχειν
 ἔχει ἢ διὰ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τῶν ἰνοητῶν ἀναβαί-
 νων, καὶ ἀπὸ τῶν διὰ μέσης τῆς σαρκὸς Θεουργουμέ-
 νων ἐπὶ τὴν τῆς ὑπερφουοῦς καὶ ἀσωμάτου θεότητος
 θεωρίαν. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν ἐκδοθηκότων· ἐξ
 οὗ γὰρ Θεὸς ἐνανθρώπησας ἢ, καὶ τὰ παράδοξα καὶ
 ὑπερφυτῆ τῶν ἔργων τὴν ἡμετέραν φέρων μορφήν
 ἐπετέλεσεν, τὰς ἀλλοκότους καὶ πολυπλανεῖς φαντα-
 σίας ὁ ἀνθρώπος ἀπορρήψας ἢ, καὶ μακρὰ χαίρειν
 εἰπὼν τοῖς μακροῖς λήροις, καὶ τοῖς εἰδωλικῶς ἀνα-
 πλάσασιν, τὸν ἐν σαρκὶ φανέντα Θεόν, τοῦτον ἀλη-
 θινὸν Θεὸν ἀνομολογεῖ τε καὶ προσκυνεῖ, διὰ τῆς ἐν
 σώματι μὲν παρουσίας αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ λόγον
 ἔργων ὅφει καὶ ἀκοῆ καταμαθεῖν αὐτὴν ὁ ἀξιώθεῖς,
 διὰ δὲ τῆς τοιαύτης γνώσεως εἰς τὴν τῆς ἀθανάτου ἢ
 φύσεως ἐπίγνωσιν τε καὶ θεωρίαν ἀναχθεῖς.

Ἄλλ' ἐν μὲν τοῦτο· δευτέρον δὲ, ὅτι οὐδαμῶς ὁ
 ἰσχυρὸς ἐδεσμεῖτο μὴ δυνατωτέρου τὸν ἀγῶνα τοῦτον
 καὶ τὸν ἄθλον ὑποδυσασμένου. Τρίτον ὅτι περ ἡ ὅφει
 καὶ ἀκοῆ προκειμένη διδασκαλία τῆς πόρρωθεν καὶ
 δι' ἑτέρων μέσων ἀπαγγελλομένης ἐπικρατεστέρα τε
 πολλῶν καὶ ἀκριβεστέρα. Εἰ βούλει δὲ, ὅτι καὶ πολ-
 λοῖς εὐχερεστέρα καὶ βραδύως ἐξανύεσθαι δυναμένη
 ἢ διὰ μιμησεως τῶν ἀρετῶν πράξις τῆς ἀνευ ἀπαι-
 τουμένης. Μίμησις δ' ἀνθρώποις οὐκ ἂν εἴη τὸν ἀν-
 θρώπινον ἀνυψοῦσα βίον, μηδεὶς ταύτην πράττοντος
 ἀνθρωπίνως. Πράξις δ' ἀνθρωπίνῃ πῶς ἂν εἴη τῆς
 ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου μὴ γεγενημένης; Φιλαν-
 θρώπως ἄρα καὶ ἀνυπερβλήτου προνοίας, καὶ τοῦ
 Λόγου γέγονεν ἐνανθρώπησις, καὶ ἡ μεθ' ἡμῶν θεο-
 ποιὸς ἀναστροφή καὶ πολιτεία.

QUÆSTIO CLXXXVII [Coisl. CCXVI. Taur. CCVII].

De Filii incarnatione.—inedita.

Cur Filius, et non alia sanctæ Trinitatis per-
 D sona, nostra natura assumpta, incarnatus est?

Τί δήποτε ὁ Υἱὸς, καὶ οὐχ ἕτερα τῆς ἁγίας Τριάδος
 ὑπόστασις, τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ἐσαρκώθη φύσιν;

VARIÆ LECTIONES.

ἢ ἰ. ἔγη in subjunctivo. ἢ ἰ. ἐπὶ τὰ τῶν, etc. ἢ ἐνηνθρώπησε. ἢ ἰ. ἀπορρήψας. ὁ ἰ. αὐτόν. ἢ Tur-
 rianus legebat ἀθεάτου, non male.

NOTÆ.

(71) *Operam ejus aspectu.* Τῆς ὑπὲρ λόγον ἔργων
 ὅφει. Id est: «Ejus operum quæ omnem orationem
 superant aspectu.»

(72) *Nisi fortiter certamen hoc subiisset.* Μὴ δυ-
 νατωτέρου τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ τὸν ἄθλον ὑποδυσασ-
 μένου. Id est: «Nisi fortior quispiam certamen

hoc subiisset.»

(73) *Tum etiam actio per imitationem virtutum
 facilior est.* Εἰ βούλει δὲ ὅτι καὶ πολλοῖς εὐχερε-
 στέρα... ἢ διὰ μιμησεως τῶν ἀρετῶν πράξις. Id
 est: «Tum etiam si velis, quia multis hominibus
 actio per imitationem virtutum facilior est.»

Διὰ τί ὁμοφυοῦς καὶ ἰσοτίμου τῆς Τριάδος κη-
ρυττομένης, ὁ μὲν Πατὴρ λέγεται διὰ τοῦ Υἱοῦ
καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος δημιουργεῖν, οὐκ ἔμ-
παλιον δέ;

Quare cum Trinitatem homogeneam esse parique ho-
nore frui in confesso sit, Pater tamen per Filium
et per Spiritum sanctum creare dicitur, non autem
versa vice?

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 151).

α'. Εἰς ἀπορίαν τινὲς φασιν ἐνίους ὑπάγεσθαι, τίνος χάριν τῆς ὑπεραγίας Τριάδος ὁμοφυοῦς τε καὶ τὸ ἰσοτίμου κεκληρωμένης, καὶ μάλιστα γὰρ τῆς θείας τοῦτο διατρανούσης Γραφῆς, Δημιουργὸς μᾶλλον ὁ Υἱὸς ἢ αὐτῆς δοξολογεῖται ταύτης καὶ ἀνακηρύσσεται ἢ παρ' ὁ Πατὴρ; εἰ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ εὐρίσκειται, ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον ὁ Υἱὸς· πῶς δὲ πάλιν δι' Υἱοῦ μὲν λέγεται δημιουργεῖν ὁ Πατὴρ, οὐκ ἔμπαλιον δέ, οὔτε διὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τὸ Πνεῦμα οὔτε διὰ τοῦ Πατρὸς οὔτε διὰ τοῦ Υἱοῦ; ἢ διὰ τοῦ Πατρὸς μὲν ἔστι καταλαβεῖν, παράδοξον μὲν ἀκοῦσαι, νοῆσαι δὲ οὐ παράδοξον; ὅτι περὶ ὃ τε ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἰ καὶ μὴ δημιουργεῖ, ἀλλ' οὖν ἐφ' ἑτέροις ἔργοις ἀποστέλλων αὐτὸν ὁμοῦς ἐνεργεῖ· πῶς οὖν οὐκ ἀδοξον τὸ παράδοξον; καὶ τίς ὁ δόξαις ὑπάγων αὐτό; οὐκ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀποστελλόμενος Πατὴρ· λέγει γὰρ τῇ προφητικῇ τοῦ Ἰσραὴλ χρωόμενος φωνῇ, « Ἀκούε μου, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ, ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ Θεὸς οὐκ ἔστι. » Ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐθεμελίωσα τὴν γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν. Ὅρα πῶς δημιουργῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος δημιουργεῖ. Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἀστροῖς ἐνετείλάμην. Ταῦτα διὰ τοῦ Προφήτου εἰπὼν ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ διὰ τῶν εἰρημένων ἐμφανῆ καταστήσας ἑαυτὸν, ὅτι περὶ ὃ ταῦτα λέγων αὐτός ἐστιν ὁ Πατὴρ· καὶ γὰρ δεξιὰ μὲν αὐτοῦ ὁ Υἱὸς, Πνεῦμα δὲ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

β'. Ὡς ῥημάτων κεκρυμμένων! μᾶλλον δὲ διανοίας οὐκ ἐμφανοῦς μὲν, ἐμφανιζομένης δὲ βραδείας εἰς κατάληψιν ἐπάγει· « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Οὐκοῦν τὸ Πνεῦμα ὡσπερ ὁ Υἱὸς ἐκεῖνο, οὕτω καὶ αὐτὸ ἐξαποστελλόμενος παρὰ τοῦ Πατρὸς, νῦν ἀποστέλλει τὸν Πατέρα· εἶπε γὰρ, « Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ, τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Ἀἴτιον οὖν ἐκ τούτων καὶ τοῖς μὴ λίαν ὀξύδωκοῦσιν, ὅτι περὶ ἣ ἀποστολῇ οὔτε τὸν Υἱὸν εἰς ἐλάττω κατάγει φύσιν καὶ τιμὴν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· ὅπου γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἀποστέλλεσθαι λέγεται παρ' ἑκατέρου· ἀποστέλλει ὁ Πατὴρ τὸ Πνεῦμα, ἀποστέλλει καὶ ὁ Υἱὸς, ἀποστέλλει τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. « Πνεῦμα γὰρ Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκ' ἔχρισέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με. » Ἀποστέλλει καὶ τὸν Πατέρα. Ὁσέου ἐλαττοῦται διὰ τῆς ἀποστολῆς τὸ Πνεῦμα· οὐκ ἀποστέλλει δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ χρεῖαι τὸν Υἱόν. Πῶς οὖν ἢ ἀποστολῇ καταδιθάσει τὸ Πνεῦμα; οὐ μόνον

1. Audio nonnullos in perplexitate versari, cur-
nam, cum sanctissima Trinitas eandem substantiam
eudemque honoris gradum sortita sit, idque in
primis perspicua divina Scriptura doceat, nihilomi-
nus creandi laus ab eadem Scriptura de Filio po-
tius quam de Patre prædicetur? nam etsi Patrem
quoque Creatorem dici deprehendimus, multo tam-
en magis Filium. Rursus curnam per Filium di-
catur creare Pater, non autem e contrario per Pa-
trem Filius; neque item Spiritus per Patrem sive
per Filium? An per Patrem quidem intelligere licet,
auditu mirum, intellectu non impervium? quia et
Filius etiamsi Spiritum minime creat, dum tamen
ad alia opera hunc mittit, simul operatur. Cur ergo
nou est incredibile miraculum hoc? et quis fidem
huic rei facit? nemo quisquam, præter Patrem,
qui scilicet ipse quoque mittitur. Ait enim pro-
phetica utens Isaia: voce: « Audi me, Jacob et Israel,
quem ego appello: Ego Deus primus et ego no-
vissimus, et præter me nemo Deus est. » Ego
manu mea telluris fundamenta jeci, Spiritusquo
meus cælum firmavit. Viden' ut creans, per Filium
Spiritumque croet? Ego cunctis astris præcepi.
Hæc ore Prophetæ ait omnium Deus, seque his
dictis manifeste revelat, nempe quod verba hæc a
Patre dicuntur: nam dextera ejus Filius est; Spi-
ritus vero ejus, Spiritus sanctus.

2. O verba recondita! imo potius sensus mi-
nime patens! qui si tamen explanetur, facilis in-
tellectu est. « Et nunc Dominus misit me et Spiritus
ejus. » Ergo Spiritus, sicuti hunc Filius, ita et
ipse Patrem mittit. Nam reapse Dominus nunc Fi-
lius dicitur, qui similiter a Patre missus, nunc
mittit Patrem. Ait enim: « Et nunc Dominus misit
me et Spiritus ejus. » Ex his igitur constat paulo
etiam obtusioribus, neque missione Filium deprimi
ad minorem vel naturæ vel honoris gradum; ne-
que item Spiritum; quoniam et ipse Pater mitti
dicitur ab utroque. Mittit Pater Spiritum; mittit
et Filius. Mittit Filium etiam Spiritus; « Spiritus
enim Domini super me; quamobrem unxit me;
evangelizare pauperibus misit me. » Mittit etiam
Patrem. Non ergo imminuit missione Spiritus. Ne-
que tantummodo mittit, sed etiam ungit Filium.
Quomodo ergo missio Spiritum deprimit? Non so-
lum enim hanc ipsam retribuit Spiritus Filio, ve-

¹¹ Isa. XLVIII, 2. ¹² Isa. LXV, 12. ¹³ Isa. XLVIII, 16. ¹⁴ Isa. LXI, 1. Luc. IV, 18.

NOTÆ.

(74) Pleraque Photius desumpsisse ex Jobi monachi deperd. to opere *De incarnatione* lib. III c. 10, quod ipse recenset in bibliotheca, Cod. 222.

rum etiam addit unctionem. Profundus sermo ; sed quo profundior, eo magis hæreticorum obstruit ora. Huc etiam mentem intende : manet in Filio ; hunc a mortuis suscitavit. Hæc, inquam, nobilioris ne an deterioris ordinis sunt quam mittere ? Sed neque hæc Spiritum supra Filium exaltant ; neque missio ab æqualitate cum Filio Spiritum missum deprimat²⁸.

3. At enim ungere, dicea, et mittere et exsuscitare, post sacram œconomiam incarnationemque fiunt : quæ si prædicta quoque fuerunt, oraculis videlicet res futura prædicabatur²⁹. — Præclare ais. Considera porro, missionem quoque Spiritus a Filio cum Servator docuit, illumque a Patre fuisse missum et nihil a se ipso loqui, tunc missionem item Spiritus sibi vindicavisse : cumque ipse missus est, tunc mittendi quoque facultatem accepisse. Viden' ut hæc omnia sacræ œconomix verba sint, non auctoritas ? Specta igitur quod œconomix est, atque ab eo quidquid est auctoritatis, discerne. Missio non destruit consubstantialitatem : substanti homogenea non trahit ad differentiam. Cum exivit a Patre venitque Filius, tunc mittit et Spiritum. Neque in exitu fit distractio, neque in missione separatio. Exivit manens, misitque retinens apud se. Suscitavit Christum Spiritus ; non quod infirmior in illo divinitas esset, sed ne vim activam Spiritus a divinitate Filii alienam putares. Deinde Spiritus quidem Patrem mittit ; non tamen sæpenumero. Ita propter hanc missionem non exiit Spiritus, secus ac hæretici blaterant, ab æqualitate et divinitate. Quos autem non sæpe mittit, id scilicet accidit, ne in Trinitate vim causalem tribus communem existimemus. Idcirco Pater quidem dicitur sæpenumero per Spiritum agere ; similiter etiam per Filium. Illud autem sæpe fieri dicitur, ut Patri causalis vis confirmetur ; rarius autem agere per Patrem Spiritus dicitur vel Filius, ne si sæpe per Patrem agere Spiritus atque Filius dicerentur, malitiosa atque versuta hæreticorum rabies minore ordine personam gloriamque Patris collocaret ; aut quod magis obvium esset, causalitatem illi eriperet. Mittit Pater Spiritum atque Filium. Mittit Patrem etiam Spiritus itemque Filius : en naturæ æqualitas. At enim sæpius mittit Pater : en causalitatis prærogativa. Ita sine ulla diversitate substantiæ patria proprietates elucet ; eademque simul elucere sinit illorum, qui a se procedunt, homogeneitatem honorisque paritatem.

4. Dicitur ergo Pater per Filium res creatas ex nihilo produxisse ; præterea Veteris quoque Testamenti legislatorem eundem prædicat : divina nimirum Providentia multo antea refutante funditusque evertente illorum insaniam, qui Vetus Novumque Testamentum ad duo contraria principia referre audent. Nam si Ecclesia diserte licet fatente, Christum oraculorum veterum veritatem demonstravisse,

A αὐτοῦ ταύτην ἀναποδιδόντος τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ καὶ προστιθέντος τῷ χρίσματι· βαθὺς ὁ λόγος, ἀλλ' εἰς ἕσον ἦκει βάθους τὰ τῶν αἰρετικῶν ἀποφράττει στόματα. Ἐπισκόπει δὲ καὶ τοῦτο. Ἐπὶ τὸν Υἱὸν μένει· ἐγείρει αὐτὸν ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Ἄρα ταῦτα δευτέραν ἀλλ' οὐχὶ τὴν πρώτην ἦ τὸ ἀποστέλλειν τὰξιν κατελήφεν ; Ἄλλ' οὐτε ταῦτα τὸ Πνεῦμα ποιεῖ τοῦ Υἱοῦ ὑπερκείμενον, οὐδ' ἡ ἀποστολὴ καταβιβάζει τῆς ἰσοτιμίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀποστελλόμενον.

γ. Ἄλλὰ τὸ χρεῖν ἐρεῖς ἀποστέλλειν καὶ ἐγείρειν μετὰ τὴν οἰκονομίαν μετὰ τὴν σάρκωσιν· εἰ γὰρ καὶ προεῖρηται, ἀλλὰ χρησμοὶ τὸ μέλλον ἐκέρυστον· μενοῦν γε. Ἐννοεῖ δὲ ὡς καὶ τὸ ἀποστέλλεσθαι τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἠνίκα ἐδίδασκεν ὁ Σωτὴρ, ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἀπεστέλλθαι καὶ μὴδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ λέγειν, τῆνικαὶ καὶ τὴν ἀποστολὴν οἰκειοῦνται τοῦ Πνεύματος· ὅτε αὐτὸς ἀπεστέλλετο, καὶ τὸ ἀποστέλλειν ἀνεδέχετο. Ὅρξ ὡς ταῦτα πάντα οἰκονομίας ἐστίν, ἀλλ' οὐκ αὐθεντίας τὰ ῥήματα ; νῆσι τὸ τῆς οἰκονομίας, καὶ διάκρινε τὸ τῆς αὐθεντίας· ἡ ἀποστολὴ οὐ λύει τὸ ὁμοούσιον· τὸ ὁμοφυὲς οὐ τρέπει πρὸς ἑτερότητα· ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἦκεν ὁ Υἱός, τότε ἀποστέλλει καὶ τὸ Πνεῦμα· οὐτε ἐν τῇ ἐξελουσίαι διαστάσις, οὐτε ἐν τῇ ἀποστολῇ χωρισμός· ἐξῆλθε μένων, καὶ ἀπέστειλε παρ' ἑαυτῷ ἔχων· ἀνιστᾷ τὸν Χριστὸν τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἀνοούσης τῆς ἐν αὐτῷ θεότητος, ἀλλ' ἵνα τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος ; τῆς ἐν τῷ Υἱῷ νοήσης οὐκ ἄλλοτριουμένην θεότητος· εἴτα τὸ Πνεῦμα μὲν ἀποστέλλει τὸν Πατέρα· οὐ πολλάκις δέ· ἵνα διὰ μὲν τοῦ ἀποστέλλειν, ὅπως τῆς αὐτῆς μὴ διαπέση κατὰ τὴν αἰρετικὴν γλωσσαλίαν ἰσοτιμίας καὶ θεότητος· διὰ δὲ τοῦ μὴ πολλάκις, τὸ ἐν τῇ Τριάδι αἰτίον μὴ νομισθῆ κινῶν τῶν τριῶν· διὰ τοῦτο λέγεται μὲν πολλάκις ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖν· ὡσαύτως δὲ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ· πολλάκις μὲν ἵνα τὸ αἰτίον τῷ Πατρὶ βεβαιωθῆ· οὐ πολλάκις δὲ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Πατρὸς, οὐτε ὁ Υἱός, ἵνα μὴ διὰ τοῦ πολλάκις ἐνεργεῖν διὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱόν, ἡ κακομήχανος καὶ πολύτροπος λύσσα τῶν αἰρετικῶν εἰς ἐλάττω τάξιν τὴν ὑπόστασιν ἢ τὴν δόξαν καταβιβάζῃ τοῦ Πατρὸς· ἢ τὸ γε προχειρότερον, τὴν τοῦ αἰτίου περιέλοι τιμὴν. Ἀποστέλλει ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱόν· ἀποστέλλει τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός. Ἰδοὺ τῆς φύσεως τὸ ἰσότημον. Ἄλλὰ πολλάκις ὁ Πατὴρ ἀποστέλλει· ἰδοὺ τοῦ αἰτίου τὸ ἐξαίρετον. Οὕτως ἐν τῷ ἀπαρλλάκτῳ τῆς οὐσίας τὸ πατρικὸν ἴδιον ἐκλάμπει, καὶ συνεχλάμπεσθαι δίδωσι τῶν ἐξ αὐτοῦ προεληλυθῶτων τὸ ὁμοφυὲς καὶ ἰσότημον.

δ. Λέγεται τοίνυν δι' Υἱοῦ τὴν κτίσιν ἐκ μὴ ὄντων ὑποστῆναι, ἀλλὰ καὶ τῆς Παλαιᾶς ἀνακηρύττεσθαι νομοθέτην· τῆς θείας πόρρωθεν Προνοίας ἐπιστομιζούσης τε καὶ πρὶ ῥιζὸν τὴν ἀπόνοιαν ἀνασκόψης τῶν εἰς ἀντικείμενα ; ἀρχὰς δύο τολμώντων τὴν Παλαιὰν ἀναφέρειν καὶ τὴν Νέαν. Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν τῆς Ἐκκλησίας λαμπρῶς ἀνομολογούσης τοὺς τε παλαιούς χρησμούς ἀποφῆναι, καὶ τῆς νέας τὸν αὐτὸν

²⁸ Marc. i, 10. Rom. viii, 11. ²⁹ Joan. xv, 26 ; xvi, 15.

εισηγητὴν γεγονέναι, καὶ πρὸ γε τούτων τὴν τῶν Α
 κτισμάτων φύσιν ἐκ μὴ ὄντων οὐσιῶσαι, ὅμως οὖν
 τὸ Μανιχαίων μισόχριστον καὶ θεομάχον ἔθνος (75)
 καὶ οἱ Μαρκίωνες οὐ φρίττουσιν εἰς ἑτέραν μὲν ἀρχὴν
 τὴν εὐαγγελικὴν κήρυγμα ἀνάγειν, τὴν μαχομένην
 δὲ τὰ Μωσαϊκά, τίνα ἂν παρέδραμον βλασφημίας
 ὄντων, εἰ τῶν Παλαιῶν μὲν Γραμμάτων ἀφωρισμέ-
 νως νομοθέτης ὁ Πατὴρ ἀνεκηρύττετο, ἀφωρισμένως
 δὲ τῆς χάριτος ὁ Υἱός; Ἀλλὰ ταῦτα ἑτέρου καιροῦ
 μᾶλλον καὶ ὑποθέσεως ἄλλης. Δεῖ δὲ πάλιν εἰς τὴν
 ἀπ' ἀρχῆς ἀπορίαν ἐπανελεῖν, πῶς ἔ μὲν Πατὴρ
 διὰ τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖ, ὁ δὲ Υἱὸς οὐκέτι διὰ τοῦ
 Πατρὸς. Ἡ γὰρ εἰρημένη λύσις ἔλυσαι μὲν λαμπρῶς
 τὸ μέρος τῆς ἀπορίας, ἐπέτειν δὲ μᾶλλον τὸ λοιπόν.
 Πλὴν ἐπεὶ περ ἄμεινον μὴ μόνον ταῖς εὐλόγοις ἐπ-
 ερεῖσθαι θεωρίαις, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν Λογίων χρήσει Β
 καὶ διδασκαλίᾳ κατασφαλίζεσθαι ταύτας. Χρησιμοῖς
 γὰρ τοῦ παναγίου Πνεύματος τὰ ἡμέτερα περιεχό-
 μενα, ὅσον προσλαμβάνουσι τὸ κρᾶτος, τοσοῦτον
 νικῶν ἀνάγονται τὸν μῶμον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΠΘ.

Διὰ τί Πνεῦμα μὲν Πατρὸς καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ
 ἱερολογούμεν, οὐκέτι δὲ Πατέρα Πνεύματος
 οὐδὲ Υἱὸν ἀποδίδοσθαι συνομολογοῦμεν;

Edita a Maio (l. c. 185, 184).

Ἡ ὑπεράρχιος καὶ ὑπέρθος τῶν θεαρχικῶν ὑπο-
 στάσεων θεότης τὰ πλεῖστα μὲν ὡς περ τῷ ἀκατα-
 λήπτῳ, οὕτω δὴ καὶ τῷ ἀφθέγκτῳ περιστέλλεται, οὐ
 τῇ κατὰ τὴν φύσιν μόνον θεωρίᾳ, ἀλλὰ γε δὴ καὶ τῇ
 ἀνεπινοήτῳ τῶν ἰδιωμάτων ὑπεριδρυμένη κρυφίῳ τῆτι
 καὶ πολλῷ δὴ μᾶλλον αἰτιολογεῖσθαι γηγενῶν διανοίας
 ἀνακχωρήσῃ· πλὴν ἔστιν φιλανθρώπως τῆς ἐκείθεν
 αἴγλης ἡμῖν τὰς ἀκτίνας ἐναστραπτύσσης, ὡς διὰ τι-
 νος ἐσόπτρου, τῆς εἰλικρινούς ἡμῶν ἐφέσεως καὶ τῆς
 ἐν τῇ πίστει διαυγείας τὴν ἐπιγνώσιν φωτιζόμεθα.
 Τὸ γὰρ παντελῶς ἀθεώρητον, καὶ ἀνέραστον, καὶ οὐδὲ
 σπινθήρα καταβαλεῖν πόθου, καὶ εἰς φλόγα τὸν πόθον
 ἀνάψαι, καὶ πρὸς αὐτὸ ἐφελκύσασθαι οὐδεμίαν παρ-
 ἔχον ἐπιτηδεύτητα. Σπάνιον δὲ τῆς ἀνωθεν κατιού-
 σης ἐπιποίας, καὶ τὴν ὑψηλοτέρην μάθησιν παρεχου-
 μένης τὸ χρῆμα, καὶ δόμενον κεκαθαρμένης δια-
 νοίας, καὶ τῆς τῶν πολλῶν ἀνακχωρητικῆς ὑπολήψεως.
 Ὅσα δὲ καθορᾶν ἡμῖν τῶν ἀνωθεν προϊόντων τὸ ἀσθε-
 νὲς τῆς φύσεως οὐκ ἐνδίδωσιν, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ
 συνήθων ἀνάγεσθαι πρὸς τὴν ὑπὲρ ἕνοιαν αὐτῆς
 θεωρίαν, χάριν ἡμῖν παρασχέσιν ἢ φιλάνθρωπος
 ἀγαθότης κατηξίωσε, δι' αὐτῶν ἡμᾶς χειραγωγοῦσα
 καὶ ἀνάγουσα εἰς τὴν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ
 Πνεύματος θεοπρεπῆ φαντασίαν· καὶ τὸν ἡμῶν θεῖον
 ἔρωτα δι' ἀναλογίας ψυχαγωγοῦσα καὶ ἀναπληροῦσα
 πρὸς γνῶσιν ὑπὲρ τῆς παντελοῦς ἀγνοίας στενοχω-
 ρούμενον· διὰ ταῦτα τοιγαροῦν καὶ Πνεῦμα μὲν τοῦ
 Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ πανάγιον Πνεῦμα λέγειν οὐκ
 ἐπιδικάζομεν· ἐπειδὴ καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς τὸν τε
 Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, Πνεῦμά τε ἔχειν ὁρῶμεν καὶ

novique fœderis eundem fuisse auctorem, quod-
 que caput est creandæ ex nihilo naturæ vim suam
 impendisse, nihilominus Christo Deoque infensi
 Manichæi itemque Marcion non venerentur quomi-
 nus alteri principio Evangelium tribuant, alteri
 autem contrario Mosaicæ institutiones; in quan-
 tum denique blasphemix excessum venissent, si
 veterum quidem Scripturarum seorsum auctor præ-
 dicaretur Pater, gratiæ rursus seorsum Filius; Sed
 enim hæc alius temporis diversique potius argu-
 menti sunt. Revertendum igitur ad propositam
 initio dubitationem, quomodo Pater per Filium
 creet; Filius autem nequaquam per Patrem. Jam
 hactenus prolata solutio sicuti dubii partem splen-
 dide illustrat, ita magis obscurat alteram. Sedenim
 præstat, non probabilius tantummodo nisi ser-
 monis argumentis, verum etiam Scripturarum usu
 ac magisterio rem confirmare. Nostri enim sancti
 Spiritus oraculis freta argumenta, quanto fortiora
 evadunt, tanto calumniæ superiora fiunt.

QUÆSTIO CLXXXIX. [Cois. CCXVIII, Taur. CCX.]

Cur Spiritum Patris et Spiritum Filii theologice ser-
 mone dicamus; neque tamen Patrem Spiritum
 neque Filium, conversa vice, fateamur?

Eximia et eminentis supremarum personarum di-
 vinitas plurima habet, quæ neque intellectu neque
 sermone comprehendi queunt; non solum quod
 attinet ad naturæ ejus contemplationem, verum
 etiam propter incomprehensibilem reconditamque
 proprietatum obscuritatem: multo vero impossi-
 bilis est, ut earundem causas mens terrestris
 explicare queat. Verumtamen splendor illius radi-
 dis ad nos clementer inde manantibus, tanquam
 speculo, pura nostra cupiditate fideique illustra-
 tione, notitiam vanciscimur. Nam quod est qua-
 quaversus incomprehensibile, id ne amabile qui-
 dem est, neque erga id amoris scintillam ullam
 concipere possumus: quippe quod neque igniculos
 cupiditatis emittit, neque sibi cujusvis animum
 conciliandi vim habet. Est tamen hæc res valde
 indiga superne flantis inspirationis, quæ sublimio-
 rem doctrinam tradat: postulatque puram men-
 tem, atque a vulgi intelligentiâ abhorret. Jam vero
 quæ cœlestia nobis contueri naturæ infirmitas non
 concedit, ea ut per familiares nobis res ad abstru-
 siorem contemplationem rapti intelligamus quo-
 dammodo, clemens Dei bonitas largitur; atque ad
 Patris et Filii et Spiritus sancti non incongruam
 phantasiâ subvehit; nostrum denique erga Deum
 amorem analogia quadam fovet ac satiat, qui cæte-
 roqui inscitix angustiis undique coarctatur. Idcirco
 igitur ne Patris quidem et Filii sanctum Spiritum
 dicere dubitamus. Namque in humanis quoque
 rebus tum Patri tum Filio Spiritum inesse et cer-

NOTÆ.

(75) Photii amplum opus contra Manichæos edi-
 tum a Montfauconio Wolfioque legimus. Vid. hujus
 Patrol. t. CII, col. 9 seq. De Marcione Hieronymus

ep. 123. 23: Hæc dicimus non separantes legem et
 Evangelium, ut Marcion calumniatur, sed unum at-
 que eundem suscipientes Deum, etc.

minius et consisteri solemus : quod autem Spiritui A Filius sit vel Pater, id neque dicere patimur neque mente percipimus. Sed tamen rerum, quæ certæ apud nos sunt, analogia ad theologice loquendum de ineffabilibus atque eminentibus divinis personis ducti, non immerito Spiritum Patris Filiique dicere discimus ; Patrem vero vel Filium Spiritus, haud jam agnoscere sustinemus.

QUÆSTIO CXC [Coisl. CCXIX, Taur. CCX].

Cumnam cum Pater et Filius et sanctus Spiritus consubstantiales paresque vi, voluntate et potentia sint, tamen in numerando primum locum Pater obtineat?

Edita a Maio (l. c. 185, 193).

1. Alius fortasse nescio quis abstrusioris theologiæ cogitatibus nixus, quique virtutum perfectarum meritis ad excipiendos cœlestis luminis radios aptiorem se reddiderit, is, inquam, mentis suæ perceptionem sublimiore theoria subvectam explicabit, rerumque ineffabilium causas evolvet ; quod quidem ii nequaquam aggredi possunt, qui se negotiorum colluvie nondum expeditaverunt. Ego vero qui nihil excelsum in me scio, neque adhuc ab hac communi conversatione mentem abstraxi, si quid tamen e Scripturarum meditatione et studio, cœlesti favente ope, condidici, non gravabor apud eos qui mihi communi religione zeloque ejusdem conjuncti sunt, æquam symbolam in communem utilitatem conferre. Sunt igitur homogenei Pater, Filius et Spiritus, neque voluntatis aut virtutis aut potestatis differentiam ullam in ipsis videre est ; neque denique reliquorum sublimium et eximiorum nominum, quibus excelsa et omnium domina divina dignitas titulatur. Sed tamen Pater vis causalis est ex se dimanantium, unius quidem per generationem, alterius per processionem ; qui sane ad eum tanquam ad initium congenitum potentiaque socium referuntur. Atqui hæc ipsa relatio perbelle ostendit præponendum esse procedentibus ab ipso Patrem ; non tamen eadem demonstrat præponendum Spiritui Filium. Ergo ratio notior videbitur sermonis ejus qui sanctissimæ Trinitatis numerationem eo ordine fecerit, quem singularum personarum notitia designat. Primo enim hominum notioni occurrit Pater, deinde Filius, et per Filium Spiritus sanctus. Et quidem a divinis mutuo personis revelata fuit hominibus singularum notitia ; Patre cœlitus Filium ostendente ; Spiritu autem eundem per adventum suum contestante ; Filio rursus Patrem honorificante, atque illustriorem sacris suis sermonibus efficiente, Spiritumque ad discipulos mittente ; Spiritu denique ipso Filii auctoritatem proprietatemque firmante : nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto.

συνομολογεῖν ἐπιστάμεθα · τὸ μέντοι Πνεῦμα, Υἱὸν ἢ Πατέρα ἔχειν, οὐτε λέγειν ἀνεχόμεθα, οὐτε λογισμοῖς παραδεχόμεθα· ἐκ δὴ τῆς τῶν καθ' ἡμᾶς ὁμολογουμένων ἀναλογίας, εἰς τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἱερολογίαν τῶν ὑπερουσίων τε καὶ ὑπερθέων θεαρχικῶν ὑποστάσεων ἀναγόμενοι, εἰκότως Πνεῦμα μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγειν διδασκόμεθα· Πατέρα δὲ Πνεύματος ἢ τὸν Υἱὸν, οὐκέτι μαθεῖν ὑφιστάμεθα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙ'.

Τι δὴποτε Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὁμοουσίων τε καὶ ὁμοτηγῶν κατὰ γε δύναμιν καὶ βουλήν καὶ κυριότητα πεφυκότων, ἐν τῇ συναριθμησίᾳ πρώτην τάξιν ὁ Πατὴρ ἐπέχει,

α'. Ἄλλος μὲν οὖν ἂν τις ἰσως θεολογικωτέραις ἐποχούμενος ἐννοίαις, καὶ τῆς ἀνωθεν αἰγλης τὰς ἀκτίνας ὑποδέχεται διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν τελειότητος ἐπιτηδεότερον ἐαυτὸν παρασκευάσας, εἰς ὑψηλοτέραν ἀνηγεμένην θεωρίαν τὴν αὐτοῦ κατάληψιν ἐπιδείξῃ· καὶ λόγον τῶν ἠπορημένων ἀποδώσει, ἐφ' ὃν οὐ βέβαιον ἀναβαίνειν ὅσοις τῆς τῶν γηίνων ἀναστροφῆς ἀπαλλαγῆναι μὴ γέγονεν. Ἐμοὶ δὲ μηδὲν τῶν ὑψηλοτέρων ἑμαυτῷ συνεῖδῃ, καὶ τῆς κατὰ τὴν παροικίαν ἀγωγῆς οὕτω τοῖς λογισμοῖς μεταναστάνει, ἃ δὴ πάρεστιν ἐκ τῆς τῶν Λογίων μελέτης καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς γυμνασίας, τῆς ἀνωθεν ἡμῖν συναφαπτομένης περιγενομένης προνοίας, τοῖς ὅσοι κοινήν τὴν εὐσέθειαν, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ ζῆλον κεκτημένους, ἰσοστάσιον εἰς κοινήν ὠφέλειαν προθεῖναι τὸ πρόθυμον οὐ περιωφθήσεται. Ὁμοφυῆ μὲν οὖν ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα, καὶ τὸ τῆς βουλῆς καὶ δυνάμεως καὶ βασιλείας ἐνορᾶν ἐστὶν αὐτοῖς ἀπαράλλακτον· καὶ δὴ καὶ τῶν ἄλλων θεοπροπῶν τε καὶ ὑπερφυσῶν ὀνομάτων, δι' ὧν ἡ ὑπεράρχιος καὶ ὑπέρθους θεαρχία κατονομάζεται· ἀλλ' οὖν ὁ Πατὴρ αἴτιος τῶν ἐξ αὐτοῦ πεφυκότων, τοῦ μὲν κατὰ τὴν γέννησιν, τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν, εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ἀρχὴν συμφυοῦς τε καὶ συνάρχου προαγωγῆς ἀναφερομένων. Ἄλλ' αὐτῇ μὲν ἡ ἀπόδοσις τὸν Πατέρα δείκνυσιν εὐλόγως τῶν ἐξ αὐτοῦ προτετάχθαι, οὐκέτι δὲ καὶ δίδει τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός. Κοινωτέρα δὲ μεθόφω προσηλυθῶς ὁ Λόγος ἀναφανείη ὁ τὴν συναριθμησιν τῆς ὑπεραγίου Τριάδος εἰς τὴν τῆς ἐπιγνώσεως ἐκάστου καταβρυθμίζων τάξιν. Πατὴρ μὲν γὰρ ἀνθρώποις κατ' ἀρχὰς εἰς γινώσιν ἦκεν· ἔπειτα Υἱός· καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ γὰρ καὶ ὑπ' ἀλλήλων τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τοῖς ἀνθρώποις ἡ γινώσις ἐκάστου ἀπεκαλύφθη, Πατρὸς μὲν οὐρανῶθεν τὸν Υἱὸν ἐπιδεικνύοντος· τοῦ Πνεύματος δὲ τῇ ἐπιφοιτῆσει συμμαρτυροῦντος· Υἱοῦ δὲ πάλιν τὸν Πατέρα δοξάζοντός τε καὶ περιφανέστερον θεολογούντος, καὶ μὴν καὶ τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς ἀποστέλλοντος· ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν κυριολογούντος. Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι.

VARIÆ LECTIONES.

(4) Particula et desideratur in codice.

β'. Εἰ οὖν καὶ δι' ἀλλήλων ἡ ἐνὸς αὐτῶν ἐκάστου Ἀ
 πρόβειον ἐκφαντορία καὶ κατάληψις, ὡς ἂν καὶ διὰ
 τούτων εἰς τὸ τῆς συμπύλας ἀπαράλλακτον τὸν νοῦν
 ἀνάγειν εὐδοκίμωτον ἔχωμεν· καὶ διτιπερὶ οἷς καθαρῶς
 τε καὶ εἰλικρινῶς μίαν τῶν μακαρίων καὶ δημιουργ-
 ῶν ὑποστάσεων εἰδέναι κεχάρισται, τούτοις καὶ τῶν
 λοιπῶν ἡ γνώσις συνδιασώζεται. Ὁ γὰρ εἰδὼς τὸν
 Πατέρα οἶδε καὶ τὸν Υἱὸν· καὶ ὁ τὸν Υἱὸν ἐπιγνοῦς
 κατὰ τὴν ὡς ἐν ἀνθρώποις τῆς γνώσεως τελειότητα,
 οὐδὲ τῆς ὁμοίας ἐπιγνώσεως τοῦ Πατρὸς ἀπειστέρη-
 ται. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ τὰ βάθη τοῦ
 Θεοῦ διερευνᾷ καὶ ἀποκαλύπτει τοῖς ἀνθρώποις τὰ
 κρυφὰ τε τῶν μαθημάτων καὶ τελειότερα, ὃ τούτου
 τὴν μάθησιν εἰλικρινῆ λαθῶν, οὐδὲ τῆς θεολογούσης
 τὴν Πατέρα θεσοφίας, οὐ μὴν οὐδὲ τῆς τὸν Υἱὸν
 συμμυσταγωγούσης ἠλλοτριῶται. Ἄλλ' οὖν εἰ καὶ Β
 οὕτω ταῦτα ἐναρμονίῳ συναφείᾳ διαπλέκεται καὶ
 ἀναπλοῦται, οὐκ ἄδηλον ὡς ἡ μὲν τοῦ Πατρὸς φωνὴ
 χρόνῳ πρότερον ἀνθρώποις ἐπεγνώσθη, καὶ μᾶλλον
 ἤπερ ἡ τὸν Υἱὸν δηλοῦσα συνήθης ἀκοαῖς ἐγεγόν-
 νει (76)· τὸ δὲ γὰρ ῥῆμα τοῦ Πνεύματος, εἰ καὶ μᾶλ-
 λον ἢ τὴν τοῦ Υἱοῦ κλήσιν ἡ Μωσαίως ἐδίδασκεν
 ἱστορία, πλην οὐκ ἦν οὕτω δυνατὸν ὡσπερ ἡ τοῦ
 Υἱοῦ προσηγορία τοῦ αὐθυπόστατον συνεισαγαγεῖν
 ἐπ' ἄμφω τὴν ῥοπήν· τῆς φωνῆς ἀδιέφορον ἐχούσης
 ἐπὶ τε τῶν αὐθυποστάτων φέρεσθαι, καὶ ἐπὶ τῶν
 μέρους τινὰ λόγον τῆς ὑποστάσεως ἀναπληροῦν-
 των (77)· καὶ τοσοῦτον ἐνέδει τὴν θεοπρεπῆ μάθησιν
 τοῦ Πνεύματος ἡ κλήσις παρέχειν, ὡς καὶ τῶν ἀν-
 θρώπων μερὶς οὐ βραχεῖα τοῖς Μωσαϊκοῖς ἐγκατα-
 γηράσασα νόμοις, οὐδαμῶς ἔσχεν ἀνασχέσθαι τὴν τοῦ
 παναγίου Πνεύματος ὑπόστασιν ὁμολογεῖν· ὡσπερ
 οὐδὲ τὴν τῶν ἀγγέλων φύσιν. Οὕτω τῶν Μωσαϊκῶν
 γραμμάτων τὸ περὶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ Πνεύματος
 πρόχειρον, ἀχρηστον καὶ αὐτοῖς γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις
 κατέστη· ὡς κατ' αὐτὸ γὰρ τοῦτο μὴ μόνον αὐτοῦ
 προτάττεσθαι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ καὶ ὅσα εἰς τὴν τοῦ
 Υἱοῦ κλήσιν συνάγεσθαι τε καὶ ἀνάγεσθαι δύναται,
 ἀφορμὴν ὑπερχούσης τάξεως, εἰ καὶ μὴ φύσεως, εὐ-
 ρίσκειν. Διότι τῶν Ἰουδαίων οὐδενὶ πρὸς ἀμφισβή-
 τησιν περιέστη, ὁ λόγος, λέγω, καὶ ἡ δεξιὰ, καὶ ἡ
 δύναμις, καὶ τὰ ὅμοια· οὐδεὶς γὰρ τούτων ἔξαρνος
 ὤρθη, οὐδ' ἐφαρμόζειν ἀπηναισχύντησα λέγεσθαι
 ταῦτα τοῦ Πατρὸς· εἰ καὶ περὶ τούτοις ἐστὶ πρόδηλον
 καὶ συγκεφαλαίωσις τὸ πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ οὐχ D
 ὁμοίωσις συνομολογεῖται πᾶσι· ταῦτη ἄρα εἰκότως
 τὴν δευτέραν κατὰ τὴν ἀριθμῆσιν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐχὶ
 τὸ Πνεῦμα, ἐπέχει τάξιν.

γ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διότι μετὰ τὴν χάριν ἦτις
 τὸν Υἱὸν θεολόγησε διαῤῥήθην ἡ τοῦ Πνεύματος
 εἰλικρινὴς μάθησις προῆλθε· καὶ γὰρ ἠνίκα πυρίνων

⁷⁶ I Cor. II, 10.

2. Ergo tum vicissim tum etiam ex una perso-
 narum harum manat eujuslibet earundem mani-
 festatio atque comprehensio; ita ut per has ad
 congenitam indifferentemque naturam mente per-
 tingere feliciter possimus. Jam quibus pure atque
 perspicue unam ex his beatis creatricibusque per-
 sonis cognoscere datum est, iisdem reliquarum
 quoque cognitio peracta est. Nam qui novit Pa-
 trem, idem novit et Filium: et qui Filium pro
 possibili mortalibus cognitionis gradu novit, is ne
 pari quidem Patris notitia caret. Similiter etiam
 Spiritus, qui profunda Dei scrutatur⁷⁶ atque ho-
 minibus sublimiora doctrinarum arcana revelat:
 hujus, inquam, si quis perspicua notitia imbutus
 fuerit, idem ne Patris quidem theologicam cog-
 nitionem desiderat, neque illius quæ Filii pariter
 notionem impertit. Sed enim quanquam hac do-
 ctrinæ harmonica copula inter se cohærent atque
 invicem illuminant, non tamen ignoramus, Patris
 vocabulum priore tempore hominibus innotuisse,
 frequentiusque aures circumsonuisse, quam Filii
 nomen. Jam et Spiritus vocabulum etsi evidentius
 quam Filii Mosaica historia docuit, id tamen non
 tantis viribus pollebat, quantis Filii appellatio, ad
 suadendam utriusque individuum subsistentiam.
 Vocabuli enim Spiritus ambiguitas tum ad ea quæ
 per se subsistunt trahitur, tum ad ea quæ vice
 quodammodo substantiæ funguntur. Atque adeo
 impar erat appellatio hæc exhibendæ dignæ Spi-
 ritus notitiæ, ut pars hominum non exigua eorum
 qui Mosaicæ legi adhærebant, nequaquam vellet
 Spiritus sancti personam confiteri; sicuti ne an-
 gelorum quidem naturam. Ita quidquid in Mosaicis
 litteris ad nomen spiritus pertinebat, Judæis ipsis
 in cassum erat. Quare ob id non solum Filio non
 est præponendum Spiritus, verum etiam quæcumque
 in Filii appellationem congeri possunt, quæque
 eodem deducunt, prioris ordinis jus, si minus na-
 turæ, nanciscuntur. Quamobrem Judæo nemini
 controversa fuerunt hæc, verbum nempe, dextera,
 virtus, et similia. Nemo quippe qui hæc negaverit
 compertus est, aut qui Patri impudenter accom-
 modaverit; quamvis Filii persona, quæ horum no-
 minum scopus et summarium est, non æque apud
 omnes in confesso fuerit. Idcirco itaque secundum
 in numerando ordinem Filius obtinet, non Spi-
 ritus.

3. Est etiam alia rei causa, quia videlicet post
 eam gratiam quæ Filii sacram notitiam nobis in-
 pertivit, tum demum Spiritus perspicua doctrina

NOTÆ.

(76) Confer sancti Hippolyti dictum in schollis ad
 Danielelem p. 41. Item recole Photium quæst. 43.
 Sed tamen divinum Verbum prophetis certe fuisse
 cognitum, copiose affirmat Eusebius *Hist. eccl.* I.
 2. 3. 4.

(77) Hinc magnus Lactantii error, teste Hiero-
 nymo epist. 7: *Lactantius in libris suis, et maxime*

*in epistolis ad Demetrianum, Spiritus sancti omnino
 negat substantiam; et errore Judaico dicit eum vel
 ad Patrem referri vel Filium, et sanctificationem
 utriusque personæ sub ejus nomine demonstrari.*
 Eundem errorem Lactantio objicit Hieronymus
 etiam in commentario epist. ad Gal. lib. II.
 cap. 4, 6.

pœlam innotuit. Et enim cum igneis linguis cœlitus A missis multiplicis apostolos sermonis munere donavit Spiritus, atque apud omnes gentes extemporales oratores fecit qui nuper illitterati erant, tunc potissime accidit humano generi, ut divinitatis ejusdem Spiritus accuratiorē notitiā adipisceretur. Ergo quia vocabulum Patris hominibus primum innotuit; et quia gratia deinde sacram Filii notitiā detulit; et quia postremo sancti Spiritus divina dignitas per admirabilem erga apostolos operam semet revelavit; jure meritoque nomina hæc eundem ordinem in numerando servant. Sic autem notitiā hanc pateferi consultum fuit, ne homo idolico errori deditus, audita subito et manifeste personarum Trinitate, ægrius ac difficiliter ab idolorum superstitione abstraheretur. Nam si, Trinitate licet pedetemptim et per ænigmata atque transennas initio insinuata, vix tamen homines a polytheismo discedebant; si aperte, inquam, et subito Trinitas nuntiata fuisset, nonne illorum superstilio magisterium omne atque ad unius Dei cultum adhortationem respuisset floccique fecisset, et sua exitiosa sacra prædicatæ salutis antetulisset? Recte igitur Patris primum notitiā vulgata fuit, deinde gradatim Filii ac Spiritus. Atque hinc pro eo notitiæ ordine, quo sacram atque pretiosam religionis suscepimus institutionem, in recensendo quoque eandem servamus congruenter prærogativam.

4. Cæteroqui Patrem nostrum appellare Deum, neque indecorum est neque auditu molestum; imo id vulgo sidenterque facimus. Filium vero nostrum dicere vel ipsum Filium vel sanctum Spiritum, ne mens quidem pati potest: imo absurditas impietate comite hanc appellationem subsequeretur. Patris ergo nomen sive quotidiana consuetudine sive naturali instinctu mens humana haud moleste admittit. Jam hujus nominis prævia notio effecit ut sacrarum quoque Scripturarum doctrina nexu quodam ex hujus vocabuli consueto usu proveniens, haud ægre nobis inspiraret provisam jam supernaturalium rerum disciplinam. Rursus si mavis, quoniam neque naturalis ratio, neque loquendi consuetudo prorsus vult Patrem a Filio Spiritive D procedere, sed contrarium semper novit, atque ita fideles erudire non dubitat; hinc fit, ut cum Patrem Filio et Spiritui in recensendo præponere solet, sacram doctrinam nequaquam violet. Propterea Filius dextera quoque dicitur et verbum et virtus et sapientia Patris et similia: Pater autem etiamsi naturam nullo modo ab eo differentem habet, tamen neque cogitatione neque sermone ad Filii rationem trahi potest. Jam quia ad Filium Pater non trahitur, veluti ad principium aut causam vel ad quamlibet hujus relativam proprietatem, hinc nos videlicet theologice dicimus Patrem per Filium operari vel etiam per Spiritum quicquid beata pater agit: neque contrarium dicere patimur: neque Filium

γλωσσῶν οὐρανῶθεν ἐπιδημιᾶ πολυγλώσσους φωνᾶς ἰδημοῦργει τοῖς ἀποστόλοις τὸ Πνεῦμα, καὶ παντὸς ἔθνους ῥήτορας αὐτοσχεδίου κατασκευάζει τοὺς ἀγραμμάτους, τότε δὴ, τότε μᾶλλον γέγονεν ἀνθρώπων γένει τῆς αὐτοῦ θεότητος εἰς ἀκριβεστέραν ἀνεῖδθαι ἀνερχθῆναι. Οὐκοῦν ὡς μὲν τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς ἀνθρώποις προεγυσμένης, τὴν δὲ Υἱὸν τῆς χάριτος θεολογησάσης, τῆς δὲ τοῦ παναγίου Πνεύματος θεότητος τὸ ἀξίωμα μετὰ ταῦτα διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀποστόλοις θεοπροποῦς ἐνεργείας ἀνακαλυφθείσης, εἰκότως κἀν τῇ συναριθμῆσει τὴν αὐτὴν συνδιασώζουσι τάξιν. Ἡ δὲ γνώσις οὕτω προελθεῖν διψκονομήθη ὡς ἂν μὴ ἀθρόον ὁ τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ προσανακειμένος ἄνθρωπος, Τριάδα σαφῶς προσώπων ἀκούσας, δυσανέλκυστος καὶ δυσανάγωγος τοῦ κατὰ τὴν B εἰδωλολατρίαν ὀλισθήματος γένηται. Εἰ γὰρ καὶ τῆς Τριάδος κατὰ πρόθεον οὕτω καὶ δι' αἰνιγμάτων τε καὶ παραπετασμάτων κατ' ἀρχὰς μυσταγωγουμένης, μόλις μετέστη τῆς πολυθείας τὸ ἀνθρώπινον, πῶς ἂν ἐμφανῶς τε καὶ ἀθρόον καταγγελομένης, ἣ ἐκείνων δεσποδαιμονία πᾶσαν διδασκαλίαν καὶ παραίνεσιν εἰς μοναρχίαν χειραγωγούσα οὐχ ὑπερεῖδὲ τε καὶ ἀπώσατο, καὶ τὴν συνέχουσαν ἀπώλειαν τῆς κηρυττομένης σωτηρίας οὐ πρόθετο; Οὐκοῦν εἰκότως ἢ τοῦ Πατρὸς ἀπεκαλύφθη πρῶτον γνώσις, καὶ κατὰ προκοπὴν ἢ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἐκείθεν τε τῆς ἐν τῇ γνώσει τάξεως τὸ ἱερὸν ἡμῶν καὶ θεοπροπέας τῆς μυσταγωγίας, κἀπὶ τῆς συναριθμήσεως ἀκολουθῶς τὸ αὐτὸ συνεφειλύκασατο πρὸνόμιον.

5. Ἄλλως τε δὲ Πατέρα ἡμῶν ὀνομάζειν τὸν Θεόν, οὔτε δύσφημον οὔτε λυπηρὸν ἀκοῆ, ἀλλ' ἀνά χειρὰ τε καὶ τὴν παρῆρησιν οὐκ αἰσχυνόμενον· Υἱὸν δὲ ἡμῶν ἀποφαίνειν τὸν Υἱὸν ἢ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, οὔτε διανοία ἀνεκτόν, ἀλλὰ γε μετὰ τῆς ἀπειθείας καὶ τὸ ἀλλόκοτον ἢ φωνῆ συνεφέλικται. Οὐκοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τῇ τε συνθειῇ χρήσει καὶ τῷ ἐμφύτῳ τῆς ἐπιβολῆς, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς οὐκ ἐργῶδες ἔχει παραδέχεσθαι. Ἡ δὲ γνώσις αὐτοῦ προκαταλαβούσα, καὶ τῶν ἱερῶν Λογίων τὴν διδασκαλίαν εἰρμῶ παρέστησε προϊούσαν ἐκ τῆς πρὸς τὴν φωνὴν συνηθείας, οὐ δυσχερῶς ἡμῖν ἐνιέναι τὴν τῶν ὑπερφῶν προνοησαμένην μάθησιν. Εἰ βούλει δὲ καὶ ἰδοῖς πάλιν οὔτε λόγος ὁ ἐμφυτος, οὔτε μὴν ἢ διὰ τοῦ ἔθνους χριστις, οὐ μὲν ὅν οὐκ ἐθέλει τὸν Πατέρα προελθεῖν τοῦ Υἱοῦ ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Πνεύματος. Ἄει δὲ τὸ ἐμπαινον οἶδε, καὶ τοὺς περὶ τοὺς διδάσκων οὐχ ὑποστέλλεται· ἐξ οὗ δὴ καὶ ἡ συναριθμῆσις τὸν Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος προτάττειν παραλαβούσα, τὴν μάθησιν οὐκ ἐνύθρισε. Διὰ τοῦτο δὲ ἄρα καὶ δεξιὰ μὲν λέγεται καὶ λόγος καὶ δύναμις καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ τὰ παραπλήσια· ὁ δὲ Πάτερ καλτοῖ μηδὲν πρὸς αὐτὸν τὴν φύσιν φέρων παραλλάττουσαν, οὐτ' ἂν θεωρεῖσθαι οὔτε λέγεσθαι εἰς λόγον ἔλθοι τοῦ Υἱοῦ· εἰς γὰρ τὸν Υἱὸν οὐκ ἀναγόμενος ὡς εἰς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, οὐδ' ὅσα εἰς αὐτὸν ἐκείνος ἀναφερόμενος ἐξοικειοῦται, ἐνθεν ἄρα καὶ τὸν Πατέρα θεολογούντες διὰ τοῦ Υἱοῦ πράττειν ἢ καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος ὅσα πέφυκεν ἢ μακαρία φύσις καὶ ὑπερ-

θεος ἐνεργεῖν· οὐχὶ δὲ τὸ ἀνάπαλιν ἀναδεχόμεθα λέγειν· οὔτε γὰρ τὸν Υἱὸν οὔτε τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Πατρὸς ἐνεργεῖν μυσταγωγούμεθα δογματίζεῖν.

ε'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων οὐκ Ἰουδαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσοις ἡ τῶν εἰδώλων πλάνη λατρεία, ἡδύ τε καὶ ἐπίχαρι καλεῖν τὸν Θεὸν ἑαυτῶν Πατέρα· καὶ ἵνα τὸ τῶν ποιητῶν αὐτόνομον παραδράμω, ἀλλ' οὐδ' ἀκούειν ἔστι τὸν Ἀρίστωνος (78) τῆς ἐν Ἑλλήσσι φιλοσοφίας μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων τὴν αὐτὴν ἐπουδῆν ἀναδεεγμένων, Πατέρα καὶ Ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός τὸν Θεὸν ὁμολογοῦντα, ὃν καὶ εὐρεῖν ἔργον τε εἶναι, καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἐξεῖπεῖν ἀδύνατον ἐφιλοσόφει· καὶ τοῖς Ἰουδαίοις δὲ πρόχειρός τε ἦν καὶ γλυκαῖα ἢ φωνὴ καὶ σεμνότητος ἀφορμὴ. Διὰ καὶ τὰς ἀφρῦς· ἀνασπῶντες, ἀνθ' ὧν ἐρυθριᾶν καὶ συνεστᾶσθαι τοῦ θράσους ἔδει, Ἡμεῖς, ὡς περ ἐπιγαυριῶντες· τῷ βήματι ἔλεγον, ἵνα Πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. Ὅρας ὅπως ἡδύ τε καὶ ἐπαφρόδιον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει Πατέρα καλεῖν ἑαυτῶν τὸν Θεόν; Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ Πνεύματος, τί ἂν τις τοιοῦτον λαβεῖν εὐρήσει, ἢ εἰπεῖν οὐκ ἐρυθριάσῃ; Καὶ διὰ τοῦτο ἄρα κατ' ἀρχὰς οὐκ ἦν ὁμοίως τὸν Υἱὸν ὡς περ τὸν Πατέρα καταγγέλλεσθαι βῆδιον· ἀλλ' ἐτέραις ἰσοδυναμοῦσαις φωναῖς τοῖς οὐκ ἀναξίαις ἢ περὶ αὐτοῦ μυσταγωγία παρεδίδοτο, βραχίονι, λέγω, καὶ δεξιᾷ καὶ σοφίᾳ, καὶ τοῖς παραπλησίαν ὑποβαλλομένοις τὴν δύναμιν. Ἡ δὲ τοῦ Υἱοῦ προσηγορία σιγῆς ὄρθριος ἐθαλαμύετο. Διὰ τί; Διότι· τὸ μὲν Υἱὸς αὐτόθεν τε καὶ αὐτίκα διαφορὰν προσώπου συνεπιφύερεται, ὃ τοὺς ἀσθενεστέρους ἢ φιλοτιμουμένους τὸ φιλόνοιον πρὸς τὸ πολυθέον ὑποσκελίζει. Ἡ δεξιὰ δὲ καὶ ἕσα ἐφάμιλλα, μικροῦ τὴν βοήθην ἐξιστάζοντα, διαφορὰν τε παραδηλοῦν ὑποστάσεων, καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν καὶ μίαν συνάγεσθαι, οὐκέτι τοῖς πρὸς εἰδωλολατρείαν κεληνοσίν ἀφορμὴ τῆς Ἰσῆς βλάβης ἐγίνετο.

ς'. Καὶ μέντοι καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ φωνὴ ἐπιμερίζεσθαι δυναμένη πρὸς τε τὸ αὐθυπόστατον καὶ πρὸς γε τὸ ἐνυπόστατον, οὐκ ὡς περ ἡ ὀνομασία τοῦ Υἱοῦ τοὺς μὴ βουλομένους αὐτὸν καθ' ὑπόστασιν αὐτοτελῆ παραδέχεσθαι συνανογκάζει καὶ μεταγίγει πρὸς συγκατάθεσιν, ἀλλ' ἔτι δεῖται τῆς διὰ τῶν λογικῶν κατασκευῆς καὶ συνεπικρίσεως. Διὰ τοῦτο ἄρα εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἦττον μὲν ἤπερ ὁ Πατὴρ, μᾶλλον δὲ ἤπερ ὁ Υἱὸς, κατ' ἀρχὰς ἐκηρύττετο, οὐ δίδουσιν αὐτῷ τοῦ κηρύγματος ἡ τάξις τὴν αὐτὴν ἐν τῇ συναριθμῆσει κατάστασιν. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱὸς κηρυττόμενοι, τὸ αὐθυπόστατον ἀνεπιμερίστως εἰσάγουσιν· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος φωνὴ δυναμένη μὲν ὁμοίως δηλοῦν τὸ αὐθυπόστατον, οὐκ ὁμοίως δὲ πρὸς μόνην ὑπόστασιν ἀποδίδεσθαι, οὐ συνδιασώζει τοῦ προτάττεσθαι τὸ ἀξίωμα. Ἐτι δὲ εἰ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς ἀπεστέλλετο, τῆς ἀποστολῆς τὴν φύσιν οὐδὲν ἐλαττούσης, ἀλλὰ τὸ ἀπαράλλακτον συντηρούσης, ἢ κατὰ συναριθμῆσιν

A aut Spiritum per Patrem operari in sacris nostris institutionibus docemus.

5. Verum his etiam prætermissis, non Judæis tantummodo sed idolici quoque erroris asseclis dulce ac jucundum fuit Patrem sibi vindicare Deum. Atque ut poetarum licentiam omittam, audire licet Aristonis filium cum aliis multis ethnicæ philosophiæ æque studiosis, qui Deum Patrem Factoremque hujus universi concelebrat : quem quidem et ægre intelligi, et intellectum haud vulgari universis posse censebat. Interim Judæis hæc appellatio familiaris erat et jucunda ac sumendæ dignitatis occasio. Quare et adducto supercilio (cum potius pœdere eos deceret mentisque tumorem ponere) nos, glorianti dictione aiebant, unum Patrem habemus Deum. Viden' ut dulce suaveque sit humanæ naturæ Patrem sibi vocare Deum! Jam de Filio et Spiritu quis quidquam hujusmodi molietur impudenter dicere? Idcirco initio haud Filium æque facile fuit nuntiari, ut Patrem : sed aliis æquivalentibus vocibus sacra ejusdem notitia ad aures non indignorum efferebatur : vocabulis, inquam, brachii, dextræ, sapientiæ, atque aliis consimilem vim habentibus; interim dum ipsum Filii nomen intra silentii fines continebatur. Cur porro? quia Filius et per se et actutum differentiæ personam invehit : quæ res infirmiores animos atque morosos in polytheismum præcipites pertraxisset. Vocabulum autem dextera et similia quævis, cum in utramque partem ferme valeant, nempe et ad demonstrandam personarum distinctionem, et ad suadendam divinitatis unitatem, idololatriæ studiosis nequaquam parvis detrimenti causa fuissent.

6. Insuper Spiritus quoque vocabulum cum pronuntiari possit et de re per se subsistente et de re exsistente in substantia aliena, haud æque ac Filii appellatio nolentes impellit et cogit ad fatendam definitam per se personam, sed eget adhuc ratiocinii argumentis et consultationibus. Idcirco etsi Spiritus rarius quam Pater, frequentius vero quam Filius, olim prædicatus fuit, non tamen hic ordo prædicationis eundem in numeratione quoque gradum conservat. Nam Pater et Filius statim ac prædicantur, individuum subsistentiam præ se ferunt : Spiritus autem vocabulum quanquam individuum pariter subsistentiam denotare potest, non tamen ad personam tantummodo refertur; ideoque præcedendi dignitatem non servat. Præterea si per Filium Spiritus ad discipulos missus fuit, natura ejus mittendo non imminuit sed statum suum retinente, ordo quoque proprietates personales recensendi designare pariter ac prædicare poterit immu-

NOTÆ.

(7r) Plato epist. VI. et alibi. Nam Platonem Aristonis filium hic designari a Photio nemo non intelligit.

tabilitatem ac distinctionem. Addeis, quod theologia Spiritus notitiam a Filio didicimus; nempe illum a Patre procedere, et in pari ordine collocatum esse cum Patre Filioque, et denique perfectiorum esse magistrum. Nam quæ, propter humanam infirmitatem nondum perfectiora capientem, discipulos Servator non docuit, ea ipsis a Paraclete demonstratum iri promisit. Ergo hujus perspicuæ circa Spiritum theologiæ, ad quam humanæ vires non pertingebant, præsentem in orbe Filium constat fuisse antesignanum.

εὐκρινούς περὶ τοῦ Πνεύματος θεολογίας, καὶ πρὸς ὁρθῆται καθηγησάμενος.

7. Igitur et quia prior est Patris notitia; et quia ex ipso Filius Spiritusque procedunt; et quia hi quidem ab illo manare dici queunt, iste ab his non item; et quia Dei Patris nomen in hominum usu versatur, idque adeo usurpare gestimus; cætera duo ne mente quidem sibi quispiam vindicare potest; et quia Dei Patris nomen dulce gratumque est creaturæ sibi id inscribenti, illa vero aditum nullum patiuntur; et denique propter alia jam dicta, hunc Ecclesia ordinem in recensendis consubstantialibus homogeneisque personis constanter admisit. Sed hæc de numerando Patre et Filio sanctoque Spiritu elementaria theoria hactenus: namque absolutior accuratiorque tractatus peculiare sibi opus postulat atque exigit.

QUÆSTIO CXCI [Coisl. CCXX, Taur. CCXI]. (79)

Cur humani generis redemptio neque per aliquem ex incorporeis virtutibus genium, neque per simplicem hominem, sed per Verbi exinanitionem peracta fuerit.

Edita a Malo (l. c. 194-199).

1. Ab eruditis nonnullis quæri scio curnam communis culpæ emendatio ab aliquo homine i curata non fuerit; quandoquidem homogenea natura placando persuadendoque aptior est. Atqui hi facile, si minus antea; certe nunc cognoscent totam hanc rationem incarnatione Verbi contineri: tum vero mirum illud, quod exinanitionem abunde explet, nusquam potuisse inveniri, si hominum quispiam ab humano genere universalem tyrannidem depellere voluisset. Jam primum is qui rem tantam peragendam, communemque salutem sapientiæ suæ divitiis eximiaque bonitate procurandam susciperet, haud ex eorum numero deligendus erat, qui aliunde servari ipsimet atque emendari deberent. Porro hominum universa natura peccato erat obnoxia, multamque curam desiderabat atque expiationem. Quomodo igitur fieri poterat, ut qui in eadem medicinæ

τάξεις τῶν κατὰ τὰς ὑποστάσεις ἰδιωμάτων συνδεδουκρινεῖν τε καὶ συνανακηρύττειν δύναται· ἂν τὸ ἀναλλοίωτον καὶ ἀσύγγυτον. Καὶ μὴν καὶ διότι μάλιστα τὴν θεολογίαν τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Υἱοῦ μεμαθήκαμεν· ἐκπορεύεσθαι γὰρ αὐτὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὸς ὁμοταγῆ τάξιν ἀνηνέχθαι τῷ τε Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ· καὶ ὅτι τῶν τελειοτήτων αὐτὸ χρηματίζειν διδάσκαλον· ἃ γὰρ τοὺς μαθητὰς τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας οὕτω τὰ τελεώτερα παραδεχομένης οὐκ ἐμυσταγωγῆσεν ὁ Σωτὴρ, τὸν Παράκλητον αὐτοῖς ἐκείνων γενέσθαι διδάσκαλον ἐπηγγεῖλατο· ταύτης οὖν τῆς ἦν τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἀνήγετο, ὁ Υἱὸς ἐπιδημήσας

Ζ. Διὰ τε οὖν τὸ προκαταλαβεῖν τὴν γνῶσιν τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ τὴν πρόδοον ὃ τε Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχει· καὶ τὰ μὲν, ἐξ αὐτοῦ προελθεῖν δύναται λέγεσθαι, ὃ δὲ οὐκέτι· καὶ τὸν μὲν, ἐν ἔθει χρηματίζειν τοῖς ἀνθρώποις ἐξοικειοῦσθαι καὶ αὐτὸν ἐπιγράφεσθαι, τὰ δὲ οὐδεὶς ἐπινοεῖσθαι δύναται· καὶ ὃ μὲν, γλυκὺ τε καὶ ἐπίχαρι τῷ πλάσματι ἐπιγράφεσθαι· τὰ δὲ, πάροδον οὐδεμίαν ἐπιδέχεται· καὶ διὰ γε τὰ ἄλλα τῶν εἰρημένων, τοιαύτην αὐτῶν τὴν συναριθμῆσιν ὁμοουσίων ὄντων καὶ ὁμοφυῶν ἢ Ἐκκλησία διασώζειν ὡς ἐπίπαν ἐδέξατο· ἀλλὰ γὰρ αὕτη μὲν τέως κατὰ τὸν στοιχειώδη λόγον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἢ θεωρία τῆς συναριθμήσεως· ἢ δὲ τελειότερα καὶ ἀκριβεστέρα διδάσκεις, ἰδιαζούσης πραγματείας λόγον ἀπαιτεῖ καὶ ἀπεκδέχεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΔ'.

Διὰ τί τοῦ γένους ἢ ἀνθρώπου οὐ διὰ τινος τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων ἢ δι' ἀνθρώπου φιλοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Λόγου κενώσεως γέγονεν (80).

α. Ζητοῦντας οἷά τινος τῶν φιλολόγων, διὰ τί μὴ τοῦ κοινου πτώματος ἢ διόρθωσις δι' ἐνὸς τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο· τὸ γὰρ ὁμοφυῆς ἀγωγὴν μάλλον καὶ πρὸς πειθῶ πλησιαίτερον. Ἄλλὰ γὰρ οὐκ ἐργῶδες αὐτοῖς, εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν καθορᾶν ὡς καὶ ταῦτα μὲν τῆ τοῦ Λόγου σαρκῶσι περιεληπται· ἃ δὲ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο τῆς κενώσεως πλουτεῖ, οὐδὲν ἔστιν εὐρεῖν εἰ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος εἰς αὐτῶν ἐλευθερώσει τῆς κατὰ πάντων τυραννίδος ἐπεχειρήσεν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὃ τὴν τηλικαῦτα πράξιν ὑπελθὼν ἀναδεχόμενος, καὶ τὴν πάντων σωτηρίαν σοφίας πλούτῳ καὶ ἀνυπερβλήτῳ φιλοανθρωπικῆ κατεργάσασθαι, οὐ τῶν δεομένων αὐτὸς τῆς ἀλαχόθεν σωτηρίας καὶ ἀνορθώσεως χρηματίζειν ὀφείλει. Ἀνθρωπίνῃ δὲ πᾶσα φύσις ὑπόχρεως μὲν τοῦ ἁμαρτήματος, πολλῆς δὲ δεομένη τῆς ὁμοίας προνοίας τε καὶ καθάρσεως· καὶ πῶς ἂν ὃ ἐν τῇ αὐτῇ

NOTÆ.

(79) Et hic Jobo monacho lib. II *De Incarnatione* (Phot. Biblioth. Cod 223) plura decerpta videntur.

(80) Copiose versat hoc argumentum etiam Eusebius in *Tricenn. Constantin. cap. XIII. sqq.*

τῆς θεραπείας χρεῖα καθεστώς, ἑτέροις ἠδύνατο A
διοικονομεῖν τὴν κάθαρσιν, καὶ χορηγὸς εἶναι τῆς
λάσεως;

β'. Δεύτερον δὲ Θεοῦ καὶ θεοῦ ἔργον καὶ καινὸν
ὑπὸ τὸν ἥλιον, πῶς ἂν ᾖ ἄνθρωπος διαπράξασθαι;
Εἰ δὲ τίνα θέσθαι φιλοτιμίαν λάθοι καὶ ἔπερ οὐχ οἶόν
τε προελθεῖν, θάπτον ἂν τὸ πνεῦμα καὶ βραδίως ἢ πρὸς
ἑαυτὸ ἐπανέστρεφεν, ἢ πρὸς τὸ χεῖρον ἠξάνετο· τὸ
μὲν, οὐ μέγα κακὸν ἡγουμένων τῶν τῆς εὐργεσίας
ἀπολαυκότων ὁμοιοπαθῆ δι' ἀχαριστίας ἀνθρώπων
ἄγειν· τὸ δὲ, τὴν τῷ Θεῷ πρέπουσαν τιμὴν ἀνάπτειν
ὠρμημένον τῷ σεσωκότι. Εἰ γὰρ Μωσῆα· καθ' οὗ
πολλὰκις ἐγόγγυζον, καὶ τὴν ἀνωθεν δι' αὐτοῦ κατ-
εῴσαν σωτηρίαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κακῶν ἐποιοῦντο
χεῖρονα, ὅμως Θεὸν ἀνεπτειν μετὰ θάνατον ἐμελέτη-
σαν, ὡς μυστικοὶ καὶ ἱεροὶ λόγοι διδάσκουσι (δι' ἦν
αἰτίαν καὶ ὁ τάφος ὀφθαλμοῖς Ἰουδαίων μέχρι νῦν
ἀθέατος τε καὶ ἀνεπίγνωτος; ἔμεινεν. Ἀγγίστροφος
γὰρ ὁ ἐχθρὸς κακουργῆσαι, καὶ διὰ τῶν ὀπλων τῶν
τε δεξιῶν καὶ τῶν ἀριστερῶν ἐξαπατήσαι τὸ ἀνθρώ-
πινον), πῶς οὐκ ἂν τὸν μεζονος ἀπαλλάξαντα τυραν-
νίδος, εἰ καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ἦδεισαν, οὐ Θεὸν ἀν-
ηγόρευσαν; ἵνα νῦν παραδράμω Παῦλον τοῖς Ἑλλη-
νισταῖς θεοποιοῦμενον. Τοῦτο δὲ δῆλον ὡς οὐκ ἦν τοῦ
πρωτατος ἔγερσις, ἀλλὰ χαλεπωτέρα καὶ ἀδιόρθωτος
ἐκπτώσις· καὶ γὰρ χρειωστὲν οὐδ' ἄλογον ἂν ἴσως
ἰδῶκει, ὃν τρόπον τὰ δημιουργήματα τὸν δημιουργὸν
διὰ σεβασμιότητός τε καὶ θεϊότητος ποιεῖται, οὕτω δὲ,
οὕτω καὶ τὸν σεσωκότα τοὺς σεσωσμένους, καὶ τοὺς
συντριβέντας τὸν ἀναπλάσαντα· ταύτη τοι οὐδ' ἀγγέ-
λων φύσις τὴν τοῦ γένους ἡμῶν σωτηρίαν ὑποδέχεται,
ἀλλ' ὁ πλάσας αὐτὸς ὁρᾶται δημιουργὸς καὶ τῆς
ἀναπλάσεως.

servati, erga instauratorem contracti, facerent. Atque hæc causa est quamobrem ne angelorum qui-
dem natura salutem generis nostri reparandam susceperit; sed qui Creator fuit, idem auctor quo-

γ'. Ἄλλως τε οὐδὲ δούλων ἐστὶν οὐδὲ κτισμάτων,
ὥσπερ οὐδὲ λύειν βασιλικὰς καὶ δεσποτικὰς ἐντολάς,
οὕτως οὐδ' ἄγειν ἐπὶ τὸ ἔμεινον. Καὶ μὴν ἄνθρωπος
ὁ Χριστὸς γεγονώς μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν, μάλλον
δὲ καὶ πρὸ πολλῶν ἄλλων εὐεργεσιῶν, τοὺς πατρι-
κοὺς νόμους καὶ οἱ τῆνικαῦτα τοῖς Ἰσραηλίταις μά-
λλον ἤρμοζον, ἐπὶ τὸ τελειότερον μεταρρυθμίζει. Ἐρ-
ρήθη γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀρχαίοις, « Οὐ φονεύσεις, »
ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν τάδε· « Οὐ μοιχεύσεις, » ἐγὼ δὲ
τάδε· « Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, » ἐγὼ δὲ τάδε·
καὶ τὰ μυρία ἐκεῖνα ἃ πρὸς τὴν ἀτέλειαν τῶν ἀκροα-
τῶν ἐνενομοθέτητο πάλαι, ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐστὶ τῇ
Δεσποτικῇ ἐπικρίσει ὀρᾶν ἀνηγμένα· καὶ τοῦτο διὰ
τε ἄλλα μυρία, καὶ διότι τῶν παλαιῶν νόμων ἀμετα-
κινήτων παντελῶς μενόντων, καὶ ἡ πολιτεία ἢ αὐτῆ
λόγον εἶχεν ἀναγκαῖον τοῖς νόμοις συνδιασώζεσθαι·
ἢ δὲ οὐδὲν τῶν ὑπερφυῶν καὶ ἄπερβυστερον ὑπερέλαμ-
ψεν οὔτε δύναμιν ἐπλοῦτε παραδέξασθαι· ὥσπερ
οὐδὲ πρότερον μυρίων αὐτῆν παιδαγωγησάντων νο-
μοθετῶν καὶ προφητῶν καὶ πολλῶν ἄλλων ἱερῶν δι-
δαγμάτων, οὗτ' ἂν εἰς τέλος προέβαινε τὸ ἔγχε-

2. Deinde divinum Dei opus atque sub sole
novum num humanarum virium erat aggredi?
Quod si quis æmulari quodammodo remque impos-
sibilem tentare voluisset, is potius malum illud vel
in caput proprium convertisset, vel certe deterius
fecisset. Etenim illi qui beneficio ejus uterentur,
partim haud magnopere se peccare putarent, si
adversus paris naturæ hominem ingrati existerent;
partim vero eo prouerent, ut quod Deo ob-
sequium debent, id Servatori suo exhiberent. Nam
si Israelitæ Mosem, contra quem sæpe tumultuati
fuerant, ita ut cœlestem quoque curatam his ab eo
salutem pejore conditione quam Ægyptiacas cala-
mitates haberent; si Mosem, inquam, post obitum,
Dei instar venerari moliebantur, ut a mysticis sac-
risque Litteris discimus; (quam ob causam sepul-
crum ejus Judæorum oculis ad hanc usque diem
invisible incognitumque fuit. Mire enim versutus
est ad nocendum diabolus, armisque utitur tum
dextris tum etiam sinistris ut humanum genus decipiat)
nonne hominem qui majorem tyrannidem
avertisset, etiamsi ejusdem naturæ esse scirent,
Dei loco coluissent? Mitto nunc Pauli exemplum⁴¹,
cui Ethnici apotheosim decernebant. Illud certo
exploratum est, haud futuram a lapsu resurrectionem,
sed graviolem desperatoremque ruinam. Profecto
debitorem se profiteri haud fortasse absurdum
videretur, ita ut quod erga Creatorem propter
eximiam dignitatem divinitatemque ejus faciunt
creaturæ, idem prorsus erga Servatorem

3. Alioqui neque servorum est neque creatura-
rum regia et dominica mandata vel abrogare vel
etiam majore perfectione donare. Atqui homo
Christus effectus, hoc inter cætera beneficia, imo
præ aliis multis, insigne fecit, patrias nempe leges,
quæ temporum illorum Israelitis accommodatiores
erant, meliorem ad conditionem promovit. Dictum
quippe fuerat antiquis, « Non occides⁴²; » ego
vero dico vobis sic. « Non mœchaberis⁴³; » ego
vero sic: « Oculum pro oculo⁴⁴; » ego vero sic.
Et alia plurima, quæ cum olim pro audientium im-
perfectione perlata fuissent, meliora dein a Domi-
nicis decretis facta esse videmus. Id autem cum
ob alias per multas causas factitatum est, tum præ-
cipue quia si prisæ leges intactæ prorsus mansis-
sent, sacra quoque respublica necessario cum le-
gibus conservanda fuisset; quæ cæteroque nulla
vi pollebat ad recipienda supernaturalia quæ postea
effulserunt bona. Sicuti ne antea quidem, permul-
tis licet erudientibus eam legumlatoribus, orato-
ribus, atque prophetis, aliisque pluribus sacris

⁴¹ Act. xiv, 10. ⁴² Matth. v, 21. ⁴³ ibid. 27. ⁴⁴ ibid. 38. ⁴⁵ I Petr. i, 12.

doctrinis, institutio tamen ad suum nunquam apicem venit. Quamobrem si humana vita in iisdem ritibus permansisset, Servatoris studium et sollicitudines in cassum fuisse coarguerentur; quia humanus conatus nihil grande conficere potest. Et quidem servilli creaturæ neque possibile est neque impune, Creatoris ac Domini leges in aliam formam pervertere: sed ei demum quia sua clementia commotus creaturæ salutem procurandam suscipit, Dominicarum quoque legum reformatio conuenit, Dominicam scilicet potestatem a suamet natura habenti: eidemque perfacilis est et congrua latio.

4. Talis insuper tantique amoris demonstratio, cujusmodi in exinanitione ejus quem exinaniti non posse vidimus, qui fieri poterat ut in notitiam nostram veniret, vel ut providentiæ erga nos magnitudinem cognosceremus, si Deus operam dedisset, ut ab alio, præter se, quolibet communem generis salutem impetraremus? Neque sane vel angelicæ ipsi naturæ concessum fuit, ut tam grande et universale mysterium sibi vindicaret. Nam etsi angeli fines gentium singuli singulos custodiendos sortiti sunt, minime tamen universi generis gubernatio vel instauratio concedita iisdem est. Multo vero minus simplici homini id facere licuit, quamvis virtutibus inter cæteros præfulgenti. Videmus enim vel ex his celeberrimos uni sæpe genti, et quidem non maximi numeri, regendæ instituendæque fuisse præpositos; atque hoc ipso munere non sine defectu aliquo fuisse defunctos. Mosem licet cogites, vel hujus successorem Josuam, vel alium quemlibet ex iis qui gentis ducatum capessiverunt. Præter quam quod res quoque maxima, quotquot ex omni ævo miræ fuerunt, vereque plus quam mirabilis, satis vilis evasisset, nihilque habuisset quod merito suspiceremus. Nam si creatura cum creaturis versetur, et si quisquam conservo suo faveat, nihil inde ineffabile sequitur, nec quod sua incomprehensibili ditique clementia admirationem pariat. Cur enim mirum, vel cur incomprehensibile sit, ab angelo naturam hominis assumi? Uterque enim conservus est, uterque mutationis capax: quantum alter majore, alter minore afficitur honore. Utrum vero uterque convertibilis sit, lateret sane usque ad conjunctionem patratam; nisi adversus prævalentem pars inferior eidem obnoxia lancem inclinaret; vel nisi nobiliori parti prævaleret deterior.

5. Sed enim parum absfuit quin obliviscerer causæ potissimæ, cur si angelus aut simplex homo recuperare nos a lapsu molitus esset, nequaquam salute frui possemus: quippe quia pulcherrima et pretiosissima et ineffabili gloria humanum genus excideret. Quomodo id vel quam ob causam? quia scilicet ne accedere quidem nedum pertingere ad

ρημα· ἀλλὰ μάτην, εἴπερ ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁ ἀνθρώπινος διέμενε βλος, ἡ τῆς σωτηρίας προΐουσα σπουδή καὶ ἐπιχειρήσεις διηλέγχστο. τῆς μὲν ἀνθρωπίνης φιλοτιμίας οὐδὲν ἐξανουούσης μέγα, ἅτε μῆτε δυνατὴν τὴν δούλην κρίσιν μηδὲ τόλμησ ἀνεύθυνον, τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Δεσπότης νόμους μετακοσμεῖν ἐπιχειρεῖν· τῷ μὲντοι τὴν σωτηρίαν διὰ σπλάγγνα ἐλέους κατεργαζομένῳ τοῦ πλάσματος, ἡ τε τῶν Δεσποτικῶν νόμων μετακόσμησης πρέπουσα τὴν Δεσποτικὴν ἐξουσίαν κατὰ φύσιν ἔχοντι, καὶ τῆς πολιτείας βαθία τε καὶ ἀρμόδιος ἡ πρὸς τὸ βέλτιον ἀνανέωσις. publicorum sacrorum ad meliorem statum trans-

δ. Ἐτι γε μὴν τῆς τοσαύτης καὶ τηλικαύτης ἀγάπης ἡ ἐνδειξις, ἣν διὰ τὸ κενωθῆναι δι' ἡμᾶς τὸν ἀκένωτον ἔγνωμεν, πόθεν ἂν εἰς γῶσιν ἡμᾶς ἀξίετο, ἡ τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ προνοίας τὸ μέγεθος ἔγνωρίζομεν, εἰ δι' ἑτέρου τινὸς ἰδικαίου τὴν κοινὴν τοῦ γένους σωτηρίαν ἡμᾶς δέξασθαι; Οὐ μὲντοι γε οὐδ' ἀγγελικῆς φύσεως ἐνεργεῖν τὸ μέγα τοῦτο καὶ παγκόσμιον μυστήριον· οἱ κατὰ τὰ ὄρια τῶν ἐθνῶν ἀνὰ ἕκαστος αὐτῶν τὴν ἐπιστάσιαν ἐκλήρωσαντο, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ παντὸς γένους τὴν κυβέρνησιν (81) μὴ τι γε τὴν ἀνάπλασιν ἐπιστεῦθησαν. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ πολλῶ μᾶλλον ἀνθρώπου ψιλοῦ, εἰ καὶ ταῖς ἀρεταῖς πρὸς τοὺς ἄλλους φέροι τὸ διάφορον. Ὅρᾳν γὰρ ἔστιν αὐτῶν τοὺς ἐπιφανεστάτους πολλὰκις ἐνὸς ἔθνους οὐδὲ μεγίστου καταπιστευθέντας παιδαγωγίαν καὶ κυβέρνησιν, καὶ οὐδὲ ταύτην ἀμέμπτως μέχρι τέλους ἐξανύσαντας. Μωσῆα τοῖς λογισμοῖς, εἰ βούλει, λάβε καὶ τὸν μετ' ἐκείνου Ἰησοῦν, καὶ ὅσοι ἄλλοι τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ ἔθνους ἐνεχειρίσθησαν. Ναὶ δὴ πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀνὰ πάντα τὸν αἰῶνα θαυμαστῶν καὶ ὡς ἀληθῶς ὑπερβαύμαστον, εἰς εὐτέλειαν ἂν καὶ οὐδὲν θαῦμα παρεχομένην πρᾶξιν ἐξέπιπτε. Κτίσεως γὰρ κρίσει συνιούσης καὶ προσλαβανούσης τὸ ὁμόδουλον, οὐδὲν οὔτε τῶν ἀπορῆ βήτων παρέπεται, οὔτε θαῦμα τῷ ἀκαταλήπτῳ καὶ τῷ πλοῦτῳ τῆς φιλανθρωπίας τὴν ἐκπληξιν παρεχόμενον. Τί γὰρ ἀγγεῖον θαυμαστόν, εἰ δὲ τῶν ἀληπτῶν, ἀνθρώπου φύσιν προσοικειώσασθαι; Κτίσματα γὰρ ἀμφω καὶ ὁμόδουλοι καὶ τροπῆς μετέχοντες· εἰ καὶ ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δὲ τετιμηται τὸ ἐπέλαττον· εἰ δὲ τρεπτόν ἐκάτερος, ἀθλόν γ' ἕως τῆς ἐνώσεως γεγενημένης· εἰ μὴ πρὸς τὴν ἐπικρατούσαν τροπὴν τὸ ἐπέλαττον αὐτῆς μετασχὼν λάβοι τὴν ῥοπήν, ἡ εἴπερ ἐπικρατήσοι τοῦ πλείονος τὸ ἐπέλαττον.

ε'. Ἀλλὰ γὰρ μικροῦ με παρῆλθεν ἡ αἰτία δι' ἣν μάλιστα εἴπερ ἀγγελος ἡ ψιλὸς ἀνθρώπος ἀνασῶσασθαι ἡμᾶς τοῦ πτώματος προσέβλεπτο, οὐχὶ σωτηρίας μᾶλλον ἀπηλαύομεν, ἀλλὰ τοῦ καλλίστου καὶ τιμιωτάτου καὶ τῆς ἀνεκφράστου δόξης τὸ γένος κατέπιπτε. Πῶς δὲ καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; ὅτιπερ οὐχ ἦν ἴσιν δυνατὸν οὐδὲ ἔγγυς τυχεῖν οἷς νῦν τοῦ Λόγου

NOTÆ.

(81) Notanda est hæc Photii de custodibus angelis doctrina.

σαρκωθέντος ἐντροφῶμεν καὶ ἀπολαύομεν τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπων. Πού γάρ ἢ πῶς ἂν τῷ ἡμετέρῳ γένει ἐκχαρίστο, ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ ἀγγελικῆς τὴν περὶ ἡμᾶς οἰκονομίαν ὑπερχομένης, ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἰδρυνθῆναι καὶ πάσης ἀγγελικῆς καὶ ἀρχαγγέλων χοροστασίας ὑπεράνω γενέσθαι, καὶ τιμῆς καὶ δόξης ἀπολαῦσαι τοσαύτης καὶ τληκαύτης, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν ἄνω δυνάμεων καὶ ἐγγυτάτω Θεοῦ ἐστηκότων, ἐπιθυμούντων μὲν εἰς τὴν ἡμετέραν δόξαν ἢ διὰ τοῦ φουράματος ἀπολαύομεν παρακῦψαι, μείζονα δὲ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιθυμίας εὐρισκόντων; Ταύτης δὲ γε τῆς μακαρίας καὶ ἀνεκφράστου καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπων λήξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὴν στέρησιν ὑπομένοντος, ὅτε δὴ μὴδὲ τοῦ φουράματος ἡμῶν δι' ἀνθρωπίνης ἢ ἀγγελικῆς ἐνώσεως τῆς δόξης ἐν ἣ νῦν ἐκλάμπει τὴν ἀπόλαυσιν προσειληφότος, μὴδὲ πρὸς τὴν τοιαύτην ἡμῶν ἀναδραμόντων ἰσχύων καὶ ῥώμῃν καὶ τῆς τιμῆς τὸ ἐξαίρετον, τίνα ἂν παρήκεν ὁ ἐχθρὸς καθ' ἡμῶν τόλμαν; τίνας δ' οὐκ ἀνεκίνει μηχανάς, δι' ὧν πάλιν ἐλπίδας ἐτρεφεν ὑποχάριον λαβεῖν τὸ γένος, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ καθεκῦσαι τυραννίδα; κατὰ τίνων καὶ τὸ κρᾶτος ἀναλαβεῖν οὐκ ἐπήρθη; καὶ τὸ φρούραγμα τοῦ προτέρου μείζον οὐκ ἐναπεδείκνυ; καὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν πολυπραγμονεῖν οὐκ ἤγειτο τόλμαν; διὰ γοῦν ταῦτα καὶ πολλὰ τοιαῦτα, θεοσόφως ἄρα καὶ θεοπρεπῶς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Υἱὸς καὶ Θεὸς ἀληθινός, καὶ οὐχ ἑτερός τις παρ' αὐτὸν, τὴν ἡμετέραν προσειληφώς σάρκα τὴν κοινὴν τοῦ γένους σωτηρίαν εἰργάσατο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΛΒ΄.

Τί δήποτε κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα κριτὴς μόνος καθέσεται ὁ Υἱός;

Edita a Maio (l. c. 200 seq.).

α'. Πᾶσα μὲν δημιουργία καὶ πᾶσα πρᾶξις, ἣν ἐνεργεῖν λέγεται μὴ τῶν ὑποστάσεων τῶν θεαρχικῶν, κοινὸν ἔργον ἐστὶ καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα γε εἰς τὴν ὁμοίαν πρόνοιαν ἦκε, καὶ τὸ τῆς ἐξουσίας καὶ ἀγαθότητος ἀπαράλλακτον καὶ ἐνιαῖον τῆς βουλῆς· τῷ δὲ γε Υἱῷ τῆς μελλούσης κρίσεως ἀφορίζεται τὸ ἀξίωμα διὰ πολλὰς καὶ θεοπρεπεῖς ἔνοιας, οὐχ ὡς ἀφεστῶτων τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Πνεύματος τῆς συνεργίας, τὸν δὲ Υἱὸν κρίσιν ἀναδεξάμενον ταύτης ἔχειν τὴν ἡγεμονίαν· πρῶτον μὲν διότι Δημιουργὸς καὶ οἰκονόμος αὐτὸς λέγεται τῶν τε δημιουργημάτων ἃ κατ' ἀρχὰς ἐκ μὴ ὄντων ὑπέστη, καὶ τῆς μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀνανεώσεως τε καὶ ἀναπλάσεως. Ἐδεῖ δὲ ἄρα δε τὴν δημιουργίαν καὶ πρόνοιαν τῆς ἀνθρώπων φύσεως καθ' ἑκατέραν παραγωγὴν ἀνεδέξατο, τοῦτον αὐτοῖς καὶ κριτὴν καθεστάναι· συνέχεται γὰρ καὶ συνδιαπλέκεται τῇ δημιουργίᾳ μὲν ἡ πρόνοια, τῇ προνοίᾳ δὲ ἡ τῶν προνοουμένων κρίσις καὶ ἐξέτασις. Διόπερ εὐλόγως τε καὶ δικαίως ὅ ἃ τὸ κτίζειν καὶ ἀνακαίνιζειν πρᾶξις γέγονε, πρὸς τοῦτον καὶ τὴν κρίσιν τοῦ πλάσματος ἀναφέρεσθαι· δευτέρον δὲ, εἰ νομοθέτου μάλιστα τὸ κρίνειν τοὺς οἷς κατὰ χάριν ἐνομοθετήθη πολιτεύεσθαι.

^α 1 Petr. 1, 12. ^β Act. x, 42.

A illa bona liceret, quibus nunc, Verbo incarnato, abundamus atque perfruimur supra quam cogitari potest. Quando enim aut quomodo nostro generi concessum fuisset, si humana natura aut angelica redemptionem nostram procurandam sumpsisset, in Dei Patrisque dextera collocari, superque omnes angelorum atque archangelorum choros exaltari^α; talique et tanta gloria frui, ut ipsæ supernæ virtutes quæ Deum proxime circumstant, desiderarent quidem in nostram gloriam, qua in carne fruereint, prospicere; sed rem tamen voto suo superiorem esse sentirent? Age vero hac beata et ineffabili supra quam cogitari potest sorte humanum genus si fuisset exclusum; nempe si caro nostra, propter humanæ angelicæque naturæ conjunctionem, gloriam illam qua nunc fulget non fuisset adeptæ, neque ad has vires atque robur honorisque culmen nos essemus evecti; curnam diabolus audaciam suam in nos non expromeret? quas machinas non moveret? quas adhuc spes non nutriret, fore ut iterum genus nostrum sibi subiceret, veterique tyrannidi vindicaret? quem non potentia suæ viribus attemperaret? non superbiam priore majorem sumeret? sane nec ipsi cælo insidiari temerarium sibi crederet. Ob hæc et alia hujusmodi plurima, sapientissime enim verò et convenientissime Dei Verbum et Filius et Deus verus, non alius quisquam, carne sibi circumposita communem generis salutem operatus est.

C QUÆSTIO CXCH [Coisl. CCXXI. Taur. CCXII].
Cur in futuro sæculo solus iudex Filius sedeat^β?

1. Creatio omnis atque actio, quam exserere dicitur divinarum personarum una, commune opus cæterarum est, quia videlicet ad eandem providentiam spectat, atque ex eodem potestatis, bonitatis atque consilii certo et unico fonte procedit. Cæterum Filio futuri iudicii dignitas multas ob causas congruasque tribuitur, non tamen quia Pater et Spiritus a societate operis absint. Filius autem principatum hujus operis tenet, primum quia Creator administratorque dicitur creaturarum rerum, quas initio e nihilo eduxit; item quia generis humani post lapsum renovandi instaurandique auctor existit. Ergo oportebat, qui Creatorem se providentemque humanæ naturæ utroque opere exhibuerat, hunc ei iudicem quoque dari. Etenim creationi comes atque implicita est providentia: providentiam consequitur iudicatio exploratioque earum rerum quibus providetur. Quare apte justique cui creatio renovatioque accepta fertur, ad eum iudicium quoque rei factæ refertur. Deinde, si legislatoris officium est iudicare eos quibus secundum gratiam vivere mandat fuit (genus intellectibile humanum); legislator autem novi fœderis

præcipuus Filius est, etiamsi Patris voluntas cum eo operatur, neque sancti Spiritus societas deest, recte Filius demandatarum rerum iudex constituitur. Insuper quia humana carne sibi circumdata, experimentum humanæ naturæ cepit, duplicique gestarum rerum notitia se inbuit. Sic fere divus Paulus⁴⁶ clamat, misericordiam ejus erga nos propitiationemque pro nobis commendans : quoniam in iis, quæ ipse passus est, tentatus, opem ferre tentatis potest. Ne hæc quidem, inquam, ratio a pia consideratione abhorret. Sed neque ea, quam addam, fortasse absurda cogitatu videbitur : nempe quia se Filius ad tam ineffabilem inexplicabilemque humilitatem depressit, dum similem nostræ carnis sanguinemque adoptavit, idcirco universi orbis iudicium eidem traditur, quo ex illa humilitate tanta exaltetur, ac divinitatis ejus dignitas deprædicetur. Prædictis denique causis haud se quietorem audi banc : quandoquidem in universali resurrectione haud nudæ animæ sed corporibus suis copulatæ resurgunt, atque ita tribunali iudicaturæ sistuntur, atque hoc personæ habitu sententiam iudicii referent ; prorsus oportuit illarum quoque iudicem in hac figura jus dicere ; ita ut iudicati homines iudicantem cernere possint ; ut per cognita illis verba iudicium exerceatur, sententiæque notitia ad præsentium aures mentesque clarissima deferatur. Porro figuram nostram nulli divinarum personarum, præter quam Filio, communem esse scimus.

(τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον), νομοθέτης δὲ μάλιστα τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ τῆς πατρικῆς βουλῆς καὶ συνεργίας καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἡ κοινωνία μὴ διασχίζοιτο, εἰκότως ὁ Υἱὸς κριτὴς τῶν νομοθετουμένων καθίσταται. Εἰ δὲ καὶ δότι τὸ ἀνθρώπινον φύραμα προσελάβητο, διὰ πείρας τε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατέστη, καὶ διπλὴν τὴν περὶ τῶν κρινομένων ἐκτίησατο γνῶσιν· ὡς ποῦ καὶ ὁ θεὸς Παῦλος βοᾷ, τὴν περὶ ἡμᾶς ἔλεον αὐτοῦ καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἰλασμὸν ὑμολογῶν (ἐν ᾧ γὰρ πέποθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι)· οὐδὲ τοῦτ' ἂν εἴη πόρρω θεωρίας θεοσεβοῦσιν· οὐκ ἀπεικὸς καὶ τοῦτο λογίσασθαι, ὡς ἐπειδήπερ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς εἰς ἀφραστόν τε καὶ ἀνεκδιήγητον ταπεινώσιν, σαρκὸς παραπλησίως ἡμῶν μετασχεῖν καὶ αἱματος, ἢ τοῦ παντὸς κρίσις αὐτῷ παρατίθεται, τῆς πολλῆς ἐκείνης ἀνοφούσα ταπεινώσεως, καὶ τὸ κατὰ τὴν θεότητα λαμπρῶς ἀξίωμα διαγγέλλουσα· καὶ τό γε τῶν εἰρημένων οὐδενὸς ἔλαττον, ἐπειδήπερ κατὰ τὴν παγκόσμιον ἀνάστασιν οὐ ψυχὰ καὶ γυμνα, συνηνωμένοι δὲ τοῖς οἰκείοις σώμασι κοινωνοῦσι τῆς ἀναστάσεως, καὶ οὕτω τῷ τῆς κρίσεως παρίστανται βήματι, καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τοῦ συγκρίματος τὴν δίκην ὑπέχουσιν, ἔδει πάντως αὐτῶν καὶ τὸν κριτὴν ἐν τοιαύτῃ μορφῇ προκαθέζεσθαι· ὡς ἂν καὶ τοῖς κρινομένοις εἴη δύνασθαι τὸν κρινόντα ὁρᾶν, καὶ τὴν κρίσιν διὰ τῶν ἔργωσμένων αὐτοῖς ῥημάτων καὶ προάγεσθαι, καὶ τὴν τῶν κριμάτων γνῶσιν εἰς τὸ σαφέστατον ἀκοῆς τε καὶ ταῖς διανοαῖς· τὴν δὲ γε μορφήν τὴν ἡμετέραν οὐδεμιᾶ τῶν ὑπερφῶν ὑποστάσεων ἐτέρᾳ, ἀλλ' ἢ τῇ τοῦ Υἱοῦ, πάντες ἴσμεν ἐφαρμόττουσαν.

QUÆSTIO CXCIII [Coisl. CCXXII, Taur. CCXIII].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΓ'.

Edita a Montacutlo (ep. 54 ad Joan. Chrys. p. 95). — De Trinitate et Incarnatione.

Quemadmodum in Theologia, tres consiteri substantias, multos deos inducit, et propterea atheismum, ita unam ponere hypostasim, aut subsistentiam, Judaismum respicit et Sabellianismum. Eodem modo et in incarnationis dispensatione, unicam naturam et hypostasin imaginari, Manichaicum respicit : duas naturas et hypostases duas Paulianistas respicit, osores Christi. Quid igitur faciendum ? Hoc nempe : ut mediam viam insistentes omnibus vestigiis dogma premanus ecclesiasticum quod blasphemiam ex utraque parte declinat, et devitat, illud autem docet, unam in Christo hypostasin, naturam duplicem secundum divinum sensum profiteri.

Ὅσπερ ἐπὶ τῆς θεολογίας, καὶ τὸ, τρεῖς ὁμολογεῖν οὐσίας, πολὺθειον, καὶ διὰ τοῦτο ἄθεον· καὶ τὸ μίαν λέγειν ὑπόστασιν, Ἰουδαϊκὸν καὶ Σαβέλλιον· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας, τό τε μίαν φύσιν φρονεῖν, καὶ μίαν ὑπόστασιν, Μανιχαϊκὸν καὶ ἀπόβλητον· καὶ τὸ, δύο φύσεις, καὶ δύο ὑποστάσεις, Παυλιανιστῶν καὶ μισόχριστον. Τί οὖν χρὴ ποιεῖν ; Τὴν μέσσην καὶ ἐκκλησιαστικὴν δόξαν ἰχνηλατεῖν, ἥτις τὴν ἐκατέρωθεν ἀποκλίνουσα καὶ ἐκτρεπομένη βλασφημίαν, μίαν ὑπόστασιν ἐπὶ Χριστοῦ, δύο δὲ φύσεις θεοφρόνως ὁμολογεῖ δογματίζουσα.

QUÆSTIO CXCIV [Coisl. CCXXIII, Taur. CCXIV].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΔ'.

Edita a Montacutlo (ep. 55 ad Joan. Chrysoch. p. 95, 96). — De Incarnatione.

Quemadmodum Nestorius de contaminatis calicibus Pauli Samosatensis bibens, ebrius evasit impietate, ita et propriæ religionis semina Eutyches, de acerbis Manetis paraphrasi colligens, doloris

Ὅσπερ Νεστόριος τῶν θολερῶν ναμάτων σπάσας τοῦ Σαμωσατεύου Παύλου, εἰς μέθην ἀσεβείας ἐξέπασεν· οὕτως Εὐτύχης τῆς οἰκείας θρησκείας τὰ σπέρματα ἐκ τῆς Μανουῦ πικρᾶς παραφράδος δρεψάμενος,

⁴⁶ Rom. iii, 25.

ὁδύνης ἄρτον καὶ ἀπωλείας ἑαυτῶ καὶ τοῖς πειθο-
 μένοις, κατεργάσατο· ὁ δὲ τῶν ὀρθοδόξων χορὸς, τὸν
 κορυφαῖον Πέτρον, μᾶλλον δὲ τὸν αὐτοῦ καὶ ἡμῶν
 κοινὸν Δεσπότην καὶ Ποιητὴν, διδάσκαλον προστη-
 σάμενοι (« Ὑμεῖς γάρ, φησὶ, μὴ καλέσητε ἐπὶ τῆς
 γῆς Ῥαββί· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ διδάσκαλος ὑμῶν ὁ
 Χριστὸς »), τῶν δύο φύσεων ἐν τῇ μιᾷ ὑποστάσει τοῦ
 Λόγου, τῆς τε θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, λαμ-
 πρῶς ἀνομολογοῦσι τὸ ἀσύγχυτον. Τοῦτο γὰρ αὐτὸς
 ἐδίδαξεν ἡ Ἀλήθεια· Ὑἱὸν γὰρ ἀνθρώπου ἑαυτὸν
 ἀνειπὼν, καὶ παρὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρον, Ὑἱὸς τοῦ
 ζῶντος Θεοῦ ἀναβῆθαι· τὸ μὲν, οἷς αὐτὸς εἶπε· τὸ
 δὲ, οἷς ἀπεδέξατο, ἐβεβαίωσε· διὸ καὶ μισθὸν τῷ
 Πέτρῳ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας, τὰς τε κλεῖς τῆς βασι-
 λείας ἐνεχείρισε, καὶ ἐπὶ τῇ αὐτοῦ ὁμολογίᾳ ἐστη-
 ρίχθαι τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ κατὰ πυλῶν ἄδου καὶ
 πάσης αἰρετικῆς ἀθυροστομίας, λαμπρὰ φέρειν τὰ
 νικητήρια ἐκραταίωσεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΛΕ΄.

Edita a Montacutio (ep. 36 eadem, p. 96). — De Incarnatione.

Εἰ μία φύσις ἐπὶ Χριστοῦ ἐγνωρίζετο, ἐν ἅν καὶ
 τὸ ἐξ αὐτῆς ἐπήγαγε θέλημα· ἐπεὶ δὲ δύο αἱ φύσεις,
 καὶ δύο ἄρα συναναβλύουσι τὰ θελήματα. Εἰ δὲ οὐκ
 ἐστὶ φύσις ἀνερέγγητος, καὶ ἑκατέρω πάντως ἡ οἰ-
 κεία συνανακύψει ἐνέργεια. Ὡστερ δὲ ἡ ἀνθρωπίνη
 φύσις τῇ θεϊκῇ τοῦ Λόγου φύσει συνεπέτο, καὶ ὑπ-
 ἔκειτο· οὕτω δηλονότι, καὶ τὸ ἀνθρώπινον θέλημα τῷ
 θεϊκῷ, καὶ τῇ ἐνεργεῖα ἡ ἐνέργεια.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΛΓ΄.

Περὶ εἰκόνων.

Edita a Montacutio (ep. 37, p. 96).

Ἕλληνας τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν εἰκονίζουσιν,
 οἱ μὴ θειάζουσιν, οὐκ ἀνέχονται. Ἰουδαῖοι, πλέον
 ἐκείνων, τὴν κατ' αὐτοῦ μανίαν νοσήσαντες, οὐδὲ
 μέχρι ψιλῆς ἀκοῆς τὴν πρᾶξιν ὑφίστανται· ἕτεροι
 δὲ, μοῖρα πονηρὰ καὶ ἐξάγιτος, οἱ μὲν αὐτοῦ τὸ
 σῶμα ἐναποτεθεῖσθαι τῷ ἡλίῳ τερατεύονται· οἱ δὲ
 εἰς τὰ, ἐξ ὧν αὐτὸ συνιστῶσι, διαλύουσιν· οἱ δ' ἀπὸ
 Μανου, οὐδ' ἀναλαθεῖν αὐτὸν ὅλως σῶμα τὸ ἡμέτερον
 διαταίνονται· οἷς ἐξ ἀναγκαίου ἀκόλουθον μὴδὲ Χρι-
 στὸν εἰκονίζεσθαι. Σκοπεῖτωσαν τοῖνον οἱ τῆς πολυ-
 πλανοῦς καὶ μοιχίδου σπορᾶς ἀπόγονοι, τὰ νέα τῶν
 Εἰκονομάχων λέγω γεννήματα, τίνες ἑαυτῶν πα-
 τέρας ἐπιγράφουσι, καὶ τίνος μερίδος αἰροῦνται
 παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς θιασῶται καὶ μαθηταὶ ὀνομά-
 ζεσθαι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΛΖ΄.

Περὶ εἰκόνων.

Edita a Montacutio (ep. 38, p. 97).

Σίμων ὁ Μάγος· καὶ Καρποκράδ· ἐβαπτίσαντο· διὰ

Matth. XIII, 8-10.

A sibi panem et perditionis, necnon sequacibus suis
 apparavit : orthodoxorum vero chorus, ascito sibi
 doctore, non tam Petro apostolorum coryphæo
 quam ipso Domino communi, et creatore, « Vos
 enim, inquit, in terris vocabitis Rabbi, unus
 enim doctor vester Christus est⁴⁴, » duarum na-
 turarum in una hypostasi Verbi, et deitatis nimirum
 et humanitatis, clarissime profitentur ; idque incon-
 fusim, ita enim ipsamet nos edocuit veritas : Fi-
 lium enim hominis se appellans, et, per Petrum
 coryphæum apostolorum Filius viventis Dei salu-
 tatus, utrumque confirmavit : alterum in eo quod
 ipse dixit, alterum quod dictum de se agnovit.
 Quocirca rectæ confessionis præmium Petro, re-
 gni cælorum claves in manus dedit ; et in ejus con-
 fessione Ecclesiam fuisse stabilitam, et contra
 portas inferni communitam, adeo ut obturatis
 hæreticorum quibuscumque labiis, lemniscata inde
 tropæa tulerit, multa asseveratione confirma-
 vit.

QUÆSTIO CXCIV. [Coisl. CCXXIV, Taur. CCXV.]

Si in Christo natura unica agnosceretur, et

unica exinde voluntas efflueret : sed cum duæ sint
 naturæ, et duplex quoque voluntas hinc ebullit.
 Quod si non sit natura operatione vacua, utique
 proculdubio propria operatio una proditura est.
 Quemadmodum vero humana natura divinam
 Verbi naturam consequabatur, eidemque subja-
 cebat, ad eundem plane modum et humana voluntas
 voluntati divinæ, et operationi divinæ humana
 operatio subjaebat.

QUÆSTIO CXCVI [Coisl. CCXXV, Taur. CCXVI].

De imaginibus.

Edita a Montacutio (ep. 37, p. 96).

Pagani Christum Dominum et Deum nostrum
 per imaginem effingere nolunt, scilicet eo quod
 haud profiteantur Deum. Judæi, qui majori contra
 eum insanie morbo laborant, ne de nudo quidem
 nomine rem admittunt. Sunt alii, pars impia et diris
 devovenda, qui vel insigniter mentiendi, corpus
 ipsius includunt soli ; vel in illa dissolutum eunt,
 e quibus ipsi conflaverunt. Contendunt qui Man-
 tem sequuntur ducem nullo modo eum corpus
 nostrum assumpsisse, cui sequitur omnino neces-
 sario, Christum non esse per imaginem exprimen-
 dum. Videant ergo prognati a multipliciter erratico
 et adulterino semine, et sibi caveant (genimina
 novitia Iconomachorum dico) quos et quales sibi
 ascribant progenitores, et de qua factione my-
 stæ et discipuli voluerint inter Christianos cen-
 sere.

QUÆSTIO CXCVII [Coisl. CCXXVI, Taur.
 CCXVII].

De imaginibus.

Simon Magus et Carpoeras baptismo initialabantur :

ob eam causam et Christi imaginem circumgestabant, sed a magicis illusionibus et lascivia non recedebant : quocirca et aliorum quorundam imagines una circumferebant. Pudore quocirca suffundantur Iconomachorum primipili, eo quod insensati magis esse convincantur, quam erant illi superstitionisissimi, et tam dogmatibus quam vita et conversatione decepti et erronei.

Interrogas cur hæreticis turpitudinem exproberem. Si non te turbarem responso, docerem ab insipientibus interrogari sic debere : eoque magis quod si tu patieris, ab omni eos sensu non minus quam a pietate emotos demonstrabo. In eo ipso, quo scandalo fidem orthodoxam afflicere voluerunt, vetustatem deprædicant imaginum fabricandarum. Certe non intelligunt rem esse Christianismo contempoream, et baptismati instituto. Hoc contra voluntatem nobis concedunt : cumque per Simonem Magum baptizatos in contumeliam imaginum subintroducunt, ignorant semetipsos repræsentare ultra vel eos ipsos impudentiæ morbo laborantes.

QUÆSTIO CXCVIII [Coisl. CCXXVII, Taur. CCXXVIII].

De pugnantibus verbis.

Edita a Montacutio (ep. 43 ad Leon. p. 99). — In Matth. xix, 21.

Grave reris et intolerandum mandatum illud, « Vende quæ habes et da pauperibus. » Ego autem ob hoc ipsum jugum Domini ut placidum et onus leve existimare te cuperem. Jubet enim onus deponere Dominus, et curaram segetem atque tentationum excutere, non autem humeris onus impositum gestare. Jubet illa indigentibus distribuere, et ob illa relicta thesauro cœlesti ditescere donat. Quæ si non distribuantur, otiosa et inutilia huic præsentis vitæ redduntur incumbenda ; et cum hinc recesserimus, destituent nos. Quocirca mihi nota Domini misericordiam et inexplicabilis providentiæ varietatem multiplicem ; quod ea quæ nos necessario et reluctantes consequentur, illa (voluntate tantum accedente) tanquam proprios cum labores tum fructus amplectamur, et tanquam omnia rectissime administrantes, qui solummodo propositam adhibuerimus, in regnum cœlorum susceptos introduxerit. « Venite (enim inquit) benedicti Patris mei, possidete regnum vobis apparatus⁶⁶. »

QUÆSTIO CXCIX [Coisl. CCXXVIII, Taur. CXXIX].

Edita a Montacutio (ep. 50 ad Sergium, p. 103). — De solutione legis ac de verbis Matth. v, 13-17.

Non est sideribus ex opposito sol, non contrariatur diei nox, nec solares radii splendori ignis ; sed nec adolescenti hominum naturæ perfectior et virilis ætas. Adjiciam si placet ; sed nec astringens qualitas, quæ ad tincturam coccineam subjectum apparatus, contrariatur flori purpuræ : sed nec mixtio colorum, nec assimilatio imaginum, aut

⁶⁶ Matth. xiv, 34.

Α τοῦτο καὶ Χριστοῦ εἰκόνα περιέφερον, ἀλλὰ τῆς μαγικῆς τεθροειᾶς καὶ τῶν παθῶν οὐκ ἀφίσταντο· διὰ τοῦτο καὶ ἐτέρων τινῶν εἰκόνας συμπεριέφερον. Αἰσχυνέσθωσαν τοιγαροῦν τῶν Εἰκονομάχων οἱ πρόμαχοι, ὅτι καὶ τῶν δεισιδαιμονιστάτων ἐκείνων καὶ δόξη καὶ βίῳ πεπλανημένων ἀγνωμονέστεροι ἀπελέγχονται.

Ἐρωτᾶς διὰ τί τὴν αἰσχύνῃ τοῖς αἰρετικοῖς ἐνηρμόσαμεν· ἐγὼ δὲ, εἰ μὴ σε λυπεῖν ἐμελλον, ἀνοήτων ἂν ἀπέδειξα τὸ ἐρώτημα, καὶ τοσοῦτον, ὅτι καὶ τὸ ἀναίσθητον αὐτοῦς, ἂν ἄρα βούλη, μετὰ τοῦ ἀσεβοῦς ἐπιδείξω περιέποντας· δι' ὧν γὰρ δυσφημίαν περιρίπτειν τῇ ὀρθοδόξῃ ἐμελέτησαν, διὰ τούτων μάλιστα τῆς εἰκονουργίας τὴν ἀρχαιότητα μαρτυροῦντες, οὐ συνησθοντο σύγχρονον αὐτὴν τῷ Χριστιανισμῷ, καὶ τῷ βαπτισματι, καὶ ἄκοντες ἀνομολογήσαντες· δι' ὧν δὲ μὴδὲ τοὺς περὶ Σίμωνα ταύτην ἐνουβρίσαι βαπτισθέντας παρεισάγουσιν, ἐκείνων πλεον ἑαυτοῦς νοσήσαντας τὴν ἀγνωμοσύνην παριστῶντες ἐπελάθοντο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΗ'.

Περὶ μαχομένων φητῶν.

« Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δός πτωχοῖς, » βαρὺ νομίζεις καὶ δυσθάστακτον τὸ ἐπίταγμα. Ἐγὼ δὲ σε διὰ τοῦτο μάλλον ὀρᾶν, ἀξιῶ τὸν ζυγὸν Κυρίου, ὡς ἀληθῶς χρηστὸν, καὶ τὸ φορτίον ελαφρόν. Φόρτον γὰρ ἀποθέσθαι, καὶ τῶν φροντισῶν καὶ περισμῶν ὕλην ἀποτινάξασθαι, ἀλλ' οὐκ ἀναλαβεῖν, ἐγκελεύεται· κάκεινα τοῖς χρῆζουσι νέμειν, καὶ ἀντὶ τούτων θησαυρὸν πλουτεῖν τὸν οὐράνιον ἐχαρίσατο· ἃ καὶ μὴ διανεμόντων ἀργὰ καὶ ἀχρηστα τῷ παρόντι βίῳ ἐναπόκειται, κάκεισε μεθισταμένων ἐνταῦθα καταλιμπάνεται· δι' ὃ μοι σκόπει μάλλον τὴν Δεσποτικὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τῆς ἀφάτου Προνοίας τὸ ποικίλον καὶ πολῦτροπον, ὅτι ἅπερ ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡμῶν ἀκόντων ἐπακολουθεῖν εἴθε, ταῦτα, γνώμης προστεθείσης μόνης, ὡς οἰκείους πόρους καὶ καρποὺς ἀποδέχεσθαι· καὶ ὡς τὸ πᾶν κεινωρθωκότας, τοὺς μόνην συνεισενεγκόντας προαιρῶσιν εἰς κληρὸν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ὑποδέχεται· Δεῦτε γὰρ, φησὶν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΙΘ'.

Οὐκ ἔστιν ἐναντίον ἀστράσιν ἥλιος, οὐδὲ τῇ νυκτὶ ἡμέρα, οὐδὲ πυρὸς ἀγλή αἱ ἥλιακαὶ ἀκτῖνες· οὐ μὴν οὐδὲ vsa·ζούση φύσει, ἢ κατ' ἄνδρα τελειότης· εἰ βούλει δὲ, οὐδὲ ἡ σφόδρα ποιότης, πρὸς ἀλουργὸν βαφῆν εὐτρεπίζουσα τὴν ὕλην, πρὸς τὸ τῆς πορφύρας ἀνθος· οὐδ' ἡ τῶν χρωμάτων κρᾶσις, καὶ μίρωσις τῶν εἰκονισμάτων· παῖς προτυπωθείσας γραμ-

VARIÆ LECTIONES.

9· εἶδο; II.

μαῖς καὶ χαράγμασι τῶν σκιασμάτων. Τί δὲ βούλεται ἡ τῶν δοκούντων ἀντικείμεθα παράθεσις, τὴν δόκησιν τῆς ἐναντιώσεως ἐξ αὐτῆς ἀνατρέπουσα ἢ παραθέσεως; οὐδ', ὅπερ αὐτὸς ἀπορεῖς, οὐδ' ἡ χάρις τῷ νόμῳ ἀντίκειται· χειραγωγία δὲ καὶ προάγγελος, συμφωνία τε καὶ προκατασκευὴ, καὶ ὁδὸς ὑπάρχει καὶ παρασκευὴ, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὁ νόμος τῆς χάριτος. Τελειώσεις μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ χάρις· πάντα δὲ, ὅσα τῆς τελειώσεως, προϋφέστηκεν· ὑπηρετούμενος ὁ νόμος ἐδείχθη τῇ χάριτι· ἐχειραγωγῆσε, προεκῆρυξε, προητοίμασεν· ὁδὸς καὶ τύπος ἐγένετο, ἐν αὐτῷ σχηματίζων καὶ ὑποδεικνύς τὴν ἀλήθειαν· οὐδὲν τῶν προπαρασκευαζόντων ὑστέρησεν. Ἄλλ' ἦλθεν ἡ χάρις· ἐσχόλασεν εἰκότως ὁ νόμος· φύσις γὰρ τοῦτο προτελείων, ὑπεξίστασθαι καὶ παραχωρεῖν τῇ τελειότητι. Καὶ ἴνα ὁ τῷ νόμῳ προσανέχων λαὸς, τὸν ἐν τῇ χάριτι Θεὸν ἐπιγνῶ, καὶ τῆς νομοθεσίας ὄντα Κύριον (εἰ Σχολάσατε γὰρ, φησὶ, καὶ γνῶτε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς, καὶ ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσι, ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῆ), ἦλθεν ἡ χάρις, ὑπεχώρησεν ὁ νόμος· ὡς ἀστέρης, ἥλιου φαίνοντος· ὡς νύξ, τῆς ἡμέρας διανυ[αζ]ούσης· ὡς αἱ τοῦ πυρὸς φλόγες, ἐξ αἰθρίας, καὶ ἐν σταθερᾷ κερσημβρίᾳ, τῷ ἡλιακῷ φωτὶ ἀμαυρούμεναι· ὡς καταργεῖται τὸ νῆπιον, εἰς ἄνδρα τῆς ἡλικίας ἀναδραμούσης· ὡς ἡ ποιότης τοῦ στύφοντος, τῆς πορφυρίδος βαφῆς ἐπικρατησάσης· ὡς αἱ γραμμαὶ καὶ τὰ προχαράγματα, εἰς διαμόρφωσιν τῆς εἰκόνης συναρτισθίσεως· ἕκαστον γὰρ τῶν ἐν ἑκατέρῃ συστοιχίᾳ εἰρημένων, τὸ μὲν ὡς ἀτελὲς προηγέσατο, τὸ δὲ ὡς τέλειον ἐπεγένετο· καὶ οὕτε τῷ προϋπάρξαντι τὸ ἐπιγεγονὸς ὑπάρχει πολέμιον· μᾶλλον ἢ μὲν οὖν πολλὴ πρὸς ἄλληλα τούτων συμφωνία καὶ συγγένεια· οὕτε μὲν τὰ πρότερα, τῶν τελείων ἐπιγινόμενων. Τοιοῦτός ἐστὶν ὁ νόμος τῆς φύσεως, τῆς τελειότητος ἐνεργουμένης ἀργεῖν ὅσα εἰς τὴν αὐτῆς κατασκευὴν καὶ συντέλειαν παρελαμβάνετο. Ὡστε καὶ καθήρηται ὁ νόμος, τῆς χάριτος ἐπιστάσης, καὶ οὐ καταλέλυται· καὶ πέπαυται, καὶ οὐ διαδέβληται· καὶ πεπλήρωκεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς μηδεμίαν κερσίαν λύσας ἐξ αὐτοῦ· καὶ ὄλον ἠφάνισε, τελειώσας αὐτόν· οὐκ ἐστὶ γὰρ τοῦ παιδαγωγούτου χρεῖα, αὐτοῦ παρόντος τοῦ διδασκάλου· καταλύσαι μὲν γὰρ ἐστὶ καὶ διαβολῆς ἐνοχον ἐλέγχει, τὸ ἐκ βάρων αὐτὸν ἀνατρέψαι, μηδενὶ τῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων προσχησάμενον· παῦσαι δὲ καὶ ἀργῆσαι μόνον, μετὰ τῆς προεπουσίας εὐφημίας· τὸ διακουῆσαι μὲν, οἷς ἐκεῖνος ἐνομοθετεῖ, ἐπαγαγεῖν δὲ τὴν χάριν, καὶ διὰ τοῦ τελείου τὸ ἀτελὲς ἀποκρούψασθαι· καὶ καταλύει δὲ, οὐχ ὁ μὴ παραβαίνων τοὺς τοῦ νόμου νόμους, ἀλλ' ὁ παραβαίνων. Παραβαίνει δὲ, οὐχ ὁ σχολάζειν αὐτοὺς καὶ ἀργεῖν ὀφειλόντας εἰδώς· ἀλλ' ὁ μηδὲ τοῦτο εἰδώς (καίτοι πολλοῦ τὴν οἰκείαν ἀργίαν αὐτῶν ἐκείνων διακκεραγόντων), καὶ οὐχ ὁ μετὰ τὴν σχολῆν

ductis lineis et adumbrationum descriptionibus adversantur. Quid vero sibi vult rerum quæ videntur ad oppositum collatio, quæ contrarietatis apparentiam per ipsam comparationem subvertit? Nempe non (quemadmodum tibi dubitare visum est) gratia legi contrariatur. Certe lex manu ductio quædam est, præannuntiatio, consonantia, præparatio, via et apparatus, et si quæ alia sunt, ad gratiam. Est enim gratia consummatio: quæ pertinet ad consummationem, omnia necesse est præexistisse. Demonstratur legem subservire gratiæ: manuduxit, præannuntiavit, viam ipsi stravit; via, forma, et expressa imago fuit, seipsa figurans et subindicans veritatem. Nihil plane absfuit eorum quæ ad præparationem spectabant. Venit gratia, inanis fuit (nec injuria) lex. Est enim congenitum antecedaneis omnibus, ut loco cedant, submoveanturque perfectioni. Et ut ille populus qui ad legem attendebat, Deum agnosceret sub gratia apparentem, et Dominum quoque legis existisse: « Attendite enim, inquit, et intelligite quod ego Deus sim, et exaltabor inter gentes, exaltabor in terra⁴⁷. » Advenit gratia, cessit lex. Ita stellæ recedunt surgente sole, et nox ubi dies illucescit; ut ignitæ flammæ, per sudum cælum, et meridiem mediam, a solaribus radiis obscurantur; non aliter quam infantilis ætas per virilem aboletur, cum succreverit: ut qualitas astringentis, ubi tinctura purpuræ prævaluit: ut lineæ et prædelineationes per imaginis formationem absorbentur. Singula autem eorum quæ in utraque comparatione sunt allata, vel ut imperfecta præcesserunt, vel subinducta sunt ut perfecta: ubi neque quod subintroducitur præexistit adversatur (potius multis modis inter se consistunt et copulantur) neque tamen priora subsistent perfectioribus subintroductis. Hujusmodi est natura legis operante perfectione; inania sunt et frustra, quæcunque ad ipsius apparatus et consummationem assumebantur. Ad hunc modum lex, adventante gratia, evacuatur, nec aboletur tamen; cessat, sed non improbat, adimplevit eam Christus, qui nec apicem illius violavit, sed totam semovit, ubi impleverat eam. Neque enim opus est: pædagogus, ubi ipsemet advenit informator. Solvere quidem eam, et tanquam justæ obnoxiam criminationi funditus eam subruere, est illius, qui nulla ex parte ejus usus fuerit justificationibus. Facere autem ut interquiescat, et inanis reddatur, non nisi cum congruenti laudatione fieri potest. Inservire iis quæ lege sanciantur, gratiam subinferre tamen, et imperfectum quod est sub perfecto abscondere. Solvit quidem, non qui nequaquam legis scita transgreditur, sed qui transgreditur. Transgreditur porro, non qui novit oportere illas cessare et de-

⁴⁷ Psal. xlv, 11.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ παρατρέπουσα II. ἰ ἀπεγένετο II. ἡ μείω II. ἡ οὐκέτι II.

suescere, sed qui non novit istud (certe multis in locis propriam ipsarummet cessationem ipsæ leges proclamant) : non qui post gratiam et cessationem inutiles agnoscit, sed qui ante gratiæ adventum, dum adhuc obtinerent operationem suam, tanquam profanas aversaretur. Sancta igitur lex est, justa, bona, a bono nimirum profecta, summe sancto, et omnimodam justitiam perfectissime operante. Exstitit prænuntia, at nunc ut inutilis, quiescit et cessavit. In adventu enim Domini procuratoris officium cessare debet. Nec post confirmatam valetudinem ad pharma quispiam se conferet : non qui cibo uti potest fortiori, de nutrice habebit sollicitudinem ; non qui rhetorice declinat, syllabarum grammatas indagando quæret ; nemo qui ducis locum obtinuerit in acie, militari- bus inscribi ordinibus cupiet ; nemo cælestium compos factus, bona terrena iis præferet : sed nec regio ornata instructus, privatam tunicam, subjectorum locum, pro statu superioritatis ac dominationis immutabit. Habes, ni fallor, ut per epistolarem formam, dubiæ quæstionis susque deque factæ, et multis multoties inextricabiles quæstiones exhibentis solutiones sufficientes. Hinc Judæi, Pagani, Marcionis assertiones confundentur, quique per ejusmodi oppositionem multifariam contra Ecclesiam divisi insurrexerunt. Consumnavit Christus, non dissolvit legem : oliari fecit, non condemnavit : conspirant usque adeo gratia et lex, non pugnant. Si quis asserat Dominum dissolvisse legis litteram, implevisse autem spiritualem legem, non abludit a vero quod sic affirmatur. At affirmare quod legis deuteriosin dissolvit, primo autem sanctam legem implevit, delirantis est sententia.

QUÆSTIO CC [Coisl. CCXXIX, Taur. CCXX].

Cum Dominus dicat : « Nolite margaritas projicere porcis, » quomodo docendi sunt infideles ?

Edita a Montacutio (ep. 54 ad Sergium, p. 107-110). — Matth. v, 6.

Sancta et margaritæ, cum divini verbi prædicatio est, tum et corpus Dominicum et immaculatum. Margaritæ, eo quod pretiosa sint, et quod fulgentem salutis splendorem ab iis emittunt, qui cum sincero animo adeunt. Sancta autem, quod et veneranda, et quod excusso errore veritati nos appendunt. Canes sunt et hæretici et pagani, qui cum sæpe religionis rudimenta prima infusa audiverint, non tantum meliori statu non sunt, sed et rabiem suam produunt multo quidem furiosius contra sacram et sanctam nostram pietatem, ultra caues allatrantes. Porci vocantur, quotquot cæno et luto passionum convolutati, erga admonitiones insensate et sine resipiscentia semet gerunt. Hisce omnibus non esse divina impertienda mysteria

A και την χάριν ἀχρήστους εἰδώς, ἀλλ' ὁ πρὸ τῆς χάριτος, καὶ ἐν αὐτῷ τῆς ἐνεργείας τῷ καιρῷ, ὡς βεβήλους ἀποστρεφόμενος. Ἅγιος οὖν ὁ νόμος, καὶ δίκαιος, καὶ ἀγαθός· ἀγαθὸς γὰρ, ὡς ἀληθῶς, καὶ ὑπεραγίου, καὶ πᾶσαν δικαιοσύνην ὑπερφωῶς τελεσαμένου ὑπῆρχε προάγγελος· ἀχρηστος δὲ καὶ σχολάζει καὶ πέπαιται. Ἐφεστῶτος γὰρ τοῦ Κυρίου, ἡσυχάζειν δεῖ τὰ τοῦ ἐπιτρόπου· καὶ οὐδεὶς μετὰ τὴν καθαρὰν ὑγίειαν ἐπὶ τὰ φάρμακα τρέχει· οὐδὲ στερεᾶς τροφῆς ἀπολαύων, τὴν θηλάζουσαν περιεργάζεται· οὐδὲ βητορεύων, τοὺς τῶν συλλαβῶν γραμματιστὰς ζητῶν περιέρχεται· οὐ μὴν οὐδ' εἰς στρατηγούς ἀναχθεῖς, τὴν τῶν στρατιωτῶν λῆξιν ἐπιποθήσειεν. Οὐδὲ τοὺς οὐρανοὺς λαβῶν, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς προτιμήσειεν· ὡς περ οὐδ' ὁ βασιλεῖαν ἐνδύς, τὸν ἰδιώτην χιτῶνα, καὶ τὴν ὑπήκοον τάξιν, ἀντὶ τῆς ἐπιστατούσης καὶ κυρίας, ἀλλάξειτο. Ἐχεις ἱκανῶς, οἶμαι, καὶ μάλιστα, ὡς ἐν ἐπιστολῆς τόπῳ, ἀπορήματος ἄνω καὶ κάτω φερομένου, καὶ πολλὴν πολλὰκις ἀμηχανίαν παρεσχημένου, τὰς λύσεις ἀφθόνους· δι' ὧν καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλληνες, καὶ οἱ Μαρκίωνος λόγοι συγχυθίσονται· αὐτοὶ δόξαντες πολλάκις, διὰ τῆς τοιαύτης παρατάξεως, τῆς Ἐκκλησίας κατεξανίστασθαι. Ἐτελείωσε γὰρ τὸν νόμον ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὐ κατέλυσε· καὶ ἔπαυσεν, ἀλλ' οὐκ ἀνέτρεψε· καὶ τέλος ἐστὶν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀναίρεσις· καὶ ἡργήσεν, ἀλλ' οὐ διέβαλλε· καὶ συμφωνοῦσιν ἡ χάρις καὶ ὁ νόμος· ἀλλ' οὐ μάχονται. Εἰ δὲ τις καὶ τοῦτο λέγοι, τὸν μὲν ἐν τῷ γράμματι νόμον λευκέναι τὸν Κύριον, πεπληρωμέναι δὲ τὸν ἐν πνεύματι, οὐδὲν τῶν ἀπεικώτων ἔρει. Τὸ δὲ λέγειν, ὅτι τὸν μὲν τῆς δευτερώσεως νόμον ἔλυσε, τὸν δὲ τῆς πρώτης νομοθεσίας ἐπλήρωσε, ληρούτων ἐστίν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Σ.

Τοῦ Κυρίου λόγοντος, « Ἡ βάλλας μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, » κ. ἐξῆς, πῶς δεῖ διδάσκειν τοὺς ἀπίστους ;

Ἅγια καὶ μαργαρίται, ὃ τε τοῦ θεοῦ κηρύγματος λόγος, καὶ τὸ δεσποτικὸν καὶ ἀχραντὸν χρηματίζει σῶμα· μαργαρίται μὲν ὅτι τίμια, καὶ ὅτι λαμπρὰν τῆς σωτηρίας τὴν αἰγλὴν τοῖς εἰλικρινῶς προσοῦσιν ἐκπέμπουσιν· ἅγια δὲ, ὅτι τὰ ἁγία καὶ ὅτι τῆς πλάνης ἀφορίζοντες τῇ ἀληθείᾳ ἀνατιθέασιν· κύνες δὲ, καὶ τῶν αἰρετικῶν, καὶ τῶν ἀπίστων, ὅσοι πολλάκις τὸν τῆς εὐσεβείας κατηχηθέντες λόγον, οὐ μόνον οὐδὲν ἀμεινον διετέθησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν λύσσαν αὐτῶν κατὰ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας ἐμμανέστερον κυνῶν ὑλακτώωντων ἐπεδείξαντο· χοῖροι δὲ, ὅσοι τῷ βορβόρῳ τῶν παθῶν ἐγκαλινδοῦμενοι, πρὸς τὰς παραινέσεις ἀναισθητῶς τε καὶ ἀνεπιστρόφως ἔχουσιν. Οὕς ἅπασιν ὁ θεὸς ἀποθεσπίζει χρησμὸς, μὴ προτιθέναι τὰ θεῖα μυστήρια, ἀναξίτους ἑαυτοὺς, δι'

VARIAE LECTIONES.

ὦν ἱεραζαν, παρασκευαχότας τῆς ὑπερφουῶς σωτηρίας καὶ χάριτος· ἀλλ' εἰ μὴδ' ἐτέρους ἢ τούτων δοτέον, ἴσως ἂν τις διαπορήσειε, τίσιν ὧως δοτέον; Φημὶ τοιγαροῦν, τοῖς τε πιστοῖς καὶ ὀρθοδόξοις, καὶ οἷς ὁ βίος τῆ πίστει συμφέγγεται. Ἄλλα καὶ τῶν ἀπίστων, καὶ δὴ καὶ τῶν αἰρετικῶν, καὶ μὴν καὶ τῶν πρὸς καθαρότητα πολέτας διασεβλημένων καὶ ταύτης ὀλισθαίνοντων, ἐκείνους τῷ λόγῳ κατηχητέον, καὶ χειραγωγεῖν προθυμητέον· οἰκνέ; εἰσιν ὡσπερ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, καὶ σφόδρα δέονται τῆς ποιμαντικῆς ἐπιστασίας καὶ κατηχήσεως. Ἐπι τούτοις γὰρ καὶ ὁ Κύριος σπλαγχνίζεται, καὶ τρέφει τροφήν τὸ τε σῶμα συνέχουσαν, καὶ τὴν ψυχὴν βελτιοῦσάν τε καὶ στηρίζουσαν· εἰεν· ἀλλὰ πῶς ῥίπτουσιν ἐπιστραφέντες οἱ χοῖροι καὶ οἱ κύνες τοὺς, εἰτις αὐτοῖς προθεῖη ἢ μὴ θέμις; ἢ δῆλον, ὡς οἱ μὲν κωμψοῦντες καὶ ἐπιγελῶντες καὶ χλευάζοντες τὰ πάσης εὐφημίας ὑπέρτερα, οἱ δὲ, τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ ὑπέροχον, διὰ τῆς οἰκείας ἀκαθαρσίας, καὶ ἀνεπιστρόφου φαυλότητος, βεβηλοῦντές τε καὶ καταρρυπαίνοντες. Ὡν ἐκάτερον ἀνατρέχον εἰς τοὺς ἀπερισκέπτως καὶ χωρὶς προνοίας οἰκονομήσαντας τὸ μυστήριον, πτώσιν αὐτῶν χαλεπὴν καὶ μέγα θνείδος ἀπεργάζεται. Ἐῖψαν δ' ἂν μαργαρίται καὶ ἄγνια, οὐ τὰ εἰρημένα μόνον, ἀλλὰ γε καὶ τῶν θαυμάτων τὰ χαρίσματα· καὶ πρὸς τούτοις, αὐτὰ τὰ θαύματα· καὶ τρίτον, εἰ βούλει, τὸ ἀποστολικὸν καὶ θεῖον ἀξίωμα, ὃ κατὰ διαδοχὴν τὸ ἀρχιερέων γένος ὀρᾷται κληρούμενον. Οὐδὲν γὰρ τούτων, οὐ μὲν οὖν οὐτε κυσὶ προτιθέται, οὐδὲ τοῖς χοίροις θεμιτόν. Καὶ κοινὸς μὲν περὶ πάντων νόμος ἢ προειρημένη τοῦ Δεσπότης ψήφισις καὶ ἀπόφασις. Ἐῖροι δ' ἂν τις καὶ περὶ ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν τὰς μαρτυρίας οὐδὲν ἐργωδέστερον. Αὐτεῖκα γοῦν τοῖς κυνῶν δίκην τὴν ἀναίδειαν προβεβλημένοις, καὶ σημείον αἰτοῦσιν, οὐπω σχεδὸν τῆς ὕψεως αὐτῶν τῶν προδεδειγμένων ἀπαλλαγείσης, οὐ μόνον οὐδὲν ὁ τοῦ γένους Σωτῆρ οὐδαμῶς ἐπεδείξατο, ἀλλὰ καὶ ἀπέπειε μὴ δοθῆσθαι, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ παρασχεῖν ἀποκαλύπτων, γενεὰν αὐτοῦς πονηρὴν καὶ μοιχαλίδα ὠνόμασε· δι' ἐκατέρου πάθους παραστήσας, ὅτι κυνῶν καὶ χοίρων οὐδὲν ἀμείνους ἐτύχωνον. Καὶ πάλιν ἐν τῇ πατρὶδι αὐτοῦ οὐκ ἐποίησε δυνάμεις πολλὰς, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Καὶ πολλαχοῦ φαίνεται πίστιν προσσπατιῶν, εἶθ' οὕτως ἰάσεις ἐπιτελῶν. Ὡστε ὁ κυνογνώμων καὶ χοιρώδης ἄνθρωπος, ἀνάξιος ἐστὶ τῆς ἀπὸ τῶν σημείων εὐεργεσίας. Εἰ δὲ τοῦτο, πολλῶι μᾶλλον καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐν τοῖς σημείοις χαρίσματος. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν καὶ αὐτόθεν δῆλον· οὐδὲν δὲ ἤττον ὁμοῦ καὶ Πέτρος, ὁ τῶν μαθητῶν κορυφαῖος, δι' ὧν ἐπιτιμήσας ἀπέσεισατο τὸν δεισιδαίμονα καὶ πονηρὸν καὶ φιλόχρυσον Σίμωνα, ἀκριβεστάτην παρέσχετο τὴν ἀπόδειξιν· ὅτι δὲ οὐδ' ἀποστολικῆς ἀξίας ἢ ἀρχιερατικῆς τιμῆς οὐδεὶς ἐστὶ τῶν τοιοῦτων μετέχειν δίκαιος, αὐτὸς πάλιν ὁ Δεσπότης, ἔργῳ καὶ λόγῳ παρίστησιν, οἷς τὸν ἀκολουθεῖν αὐτῷ αἰτησάμενον, καὶ τῶν ἀποστόλων ὑπελθεῖν τὸν κληρὸν, καὶ τὸν προνόμιον διαμηχανώμενον, οὐ μόνον οὐ προσεδέξατο, ἀλλὰ δι' ὧν

ἢ μηδέτεροις.

divina oracula prodidere; quippe qui jam olim se indignos gesserunt, per opera sua, excellenti illa gratia et salute. Quod si neutris istorum hæc communicanda sint, non absurde quispiam dubitaverit, an aliquibus omnino sint communicanda: et si, tum quibus? Hic affirmo, fidelibus et orthodoxis, quorum vita professioni respondet. Sed et increduli, et hæretici, et qui vita parum pura et honesta commendantur, sed defectus patiuntur, verbo sunt instituendi, et manu sedula deducendi: sunt enim tanquam oves pastorem non habentes, quibus omni modo opus est pastoritæ præsentia et informatione. Erga istos misericordiæ visceribus movetur Dominus: cibum illis apparat, qui et corpus consolidet, et animam relditam meliorem confirmet. Sed esto tamen, quomodo porci conversi dejiciunt illa, et canes si quis iis apposuerit quæ non conveniunt? An patet quod comico sale fricant, et ludibrio habent, et lubentia exponunt, quæ omnia laudis cujuscunque præconia superant isti id quod defæcatum et pellucidum est, per ipsorum propriam immunditiam et improbitatem incorrigibilem, profanantes et sordidantes persistunt. Utrumque porro postquam invaserit eos, qui inconsideratius et sine omni cura et providentia mysterium dispensant, lapsum ipsum durum, deplorandum, et cum dedecore conjunctum procurat. Esto autem, sint margaritæ res sacræ, nec eæ solum quas commemoravimus, sed et miraculorum charisma: etiam ipsa miracula: et, si ita placet, tertio loco, apostolorum cælitus instituta dignitas: cujus sortis hæreditatem, pontificale nostrum genus agnoscitur possidere. Nihil enim eo spectans, vel canibus projiciendum est, vel etiam porcis. Communis de istis omnibus lex, prædictus Domini calculus et determinatio sit: quarum rerum singularum testimonia facile cuivis fuerit invenire. Illis igitur qui non secus quam canes summam præ se ferebant impudentiam, ita ut signum sibi dari postularent, cum vix in conspectu ipsorum patris miraculis moverentur, generis nostri salutis et Servatoris, non modo nullum signum manifestavit, sed se minime concessurum respondet: et causam indicans cur nullum vellet concedere signum, improbam et adulteram generationem vocat: per utrumque affectum docens, quod nihilo melius quam canes et porci disponebantur. Hinc factum quod in sua ipsius patria multa signa haud ediderit, propter ipsorum incredulitatem. Sed et plerisque in locis licet animadvertere, fidem ipsum prius prærequirere, atque ita demum curationes edidisse. Est igitur ille homo qui eodem modo afficitur atque canes et porci, indignus plane, cujus gratia miracula procedantur. Et certe si his dignus non fuerit, multo minus gratia illa ut imbuatur, quæ relucet in et per miracula. Hoc per se satis clare patet. Nihilo tamen minus, et Petrus discipulorum coryphæus, ubi cum vehementi increpatione, Simonem illum supersti-

tioni deditum, improbissimum, et auri amore captum, a se excussit, manifestissime idem docuit: nimirum apostolorum loco indignum esse et episcopali honore illum qui talis fuerit inventus. Quod idem Servator non verbo tantum, sed et opere docuit: ubi hominem, qui ipsum sequi se velle profiteretur, et sorti se atque privilegio apostolico ingerere, non admisit⁴⁸: nec illud tantum, sed in quibus adhuc ulterius de secretis ipsius cordis palam enuntiandis velut triumphum egit, a discipulatu semovit. Qui enim omnia, priusquam exstabant, intuebatur, videbat illum esse volucrum et vulpium habitaculum, atque ideo ab illo hoc petierat, quod, fraude repletus et vanitate, necnon impudentia singulari, avaritiæ præterea morbo subiaceret, antequam istas e corde excusserat bestias, ausus fuerat semetipsum in discipulorum vocationem subinferre, seque receptaculum idoneum imaginari excellentium illorum et magisterialium charismatum. Quocirca semotum longe a sua illa spe, is, qui alioquin omnes ad se trahebat, et singulos salutem consequi volebat, dimisit. Sed et illud vas electionis, qui cœlestes polos non aliter quam terrestre stadium decurrebat, qui mundum universum cursu prædicationis transibat, et qui in iis quæ pro pietate passus fuit, Domino et doctore suo assimilabatur, in iis quibus Timotheum affatur scriptis consentit: « Μῶνυς (inquiens) subito nemini imposueris, nec cum aliorum peccatis communices⁴⁹. » Sunt et alia generis hujusce sexcenta. Atque hætenus de hisce.

Ego te aulem, cum videam istiusmodi narrationes in amore tibi, delictis, atque sub oculis esse positas, ad alterius rei, non alienæ, considerationem non gravabor deducere; utcumque leges epistolicas videam me invitissime eo sequi. Is qui margaritas puras et defæcatas de virtute ratiocinationes, sancta autem, piarum et orthodoxarum rationum honorabilem et venerandum respectum et noverit et vocaverit, laudquaquam aberrabit a veritate; canes alioquin, impias et hæreticas cogitationes: porcos, voluptatibus deditos, male olentes et affectus pravos reputaverit. Quocirca istiusmodi porcis et canibus non oportet margaritas et sancta vel projicere vel proponere, ad contentiones fovendas et litigandum. Multi enim hæc ipsa illis dum proponunt, et dum in rationali suæ animæ parte contentionem excitant, ut in scena introductam, quibus cum propter inclinationem summam ad animi passiones, iudicium sincerum nequaquam habeant, improvise semetipsos subruerunt, et lapsu formidoloso præcipitati sunt: devictis quæ meliorum erant partium, a pejoribus; ita ut spectaculum semet potius tragicum, quam spectatores tandem representaverint. Quod si ab invicem pugnantibus cogitationibus, et animi opinionibus processeris ad actiones mutuo allidentes, et ipsorum circa actiones illas dispositiones, progressum eodem incedentem animadvertes. Vita honesta, et cum fide orthodoxa conjuncta, in qua non secus quam solent margaritæ et res sanctæ radios emitit, non debet hæretica, fœtida, sordida conversatione versari, aut

ἄθρημάμβουσεσιν αὐτοῦ τὰ τῆς καρδίας ἀπόβρῃητα, τῆς μαθητείας ἀπόστατο· πτηνῶν γὰρ αὐτῶν καὶ ἀλπεύκων, ὁ πάντα καὶ πρὸ γενέσεως εἰδὼς, οἰκητήριον ἐώρα καὶ κατασκήνωσιν, καὶ τοῦτο αὐτὸ αἰτησάμενος: « ὅτι δόλου γέμων καὶ καυρόφρονης, καὶ ἀνυπεύθυνος, καὶ πάθει προσανέγκων φιλοχρηματίας, πρὶν ἢ ταῦτα τὰ θηρία ἀπελάσει τῆς ψυχῆς, ἐτόλμησεν ἑαυτὸν εἰς τὴν τῶν μαθητῶν κλήσιν εἰσώθειν, καὶ τῶν ὑπερφυῶν ἐκείνων καὶ Δεσποτικῶν χαρισμάτων δοχεῖον φαντάζεσθαι, ὡς πορρωτάτω τῆς ἐλπίδος, ὁ πάντας ἔλακων πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πάντας σωθῆναι θέλων, ἀπεπέμφατο. Καὶ τὸ σκεῦός δὲ τῆς ἐκλογῆς, ὁ τὸν οὐράνιον πόλον ὡς ἐπίγειον στάδιον διατρέχων, καὶ τὴν οἰκουμένην σταδίου τῶν τοῦ κηρύγματος δρόμου, καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας παθήμασι τὰ αὐτὰ τῶν διδασκάλων καὶ Δεσπότη, δι' ὧν Τιμοθέω γράφει, συμφέρηται: « Χείρας γὰρ ταχέως, φησι, μηδὲν ἐπιτίθει: μηδὲ κοινωνεῖς ἀμαρτίαις ἄλλοτριαις » καὶ μυρία ἄλλα. Ἄλλ' ἐπὶ τοσούτων μὲν περὶ τούτων.

Ἐγὼ δὲ σοι καὶ πρὸς ἑτέραν θεωρίαν, ἐκ γετόνων τοῖς εἰρημένους οὖσαν (ἐπεὶ σοι τὰ τοιαῦτα ἔρωσ ἐστὶ καὶ τρυφή καὶ θεάματα), οὐκ ὀκνησάμι καθηγῆσθαι: εἰ καὶ τῆς ἐπιστολῆς ἡρέμα πῶς τοὺς νόμους ὀρῶ διευλαβούμενους μοι ἔπασθαι: ἀλλὰ γὰρ μαργαρίτας μὲν, καὶ τοὺς περὶ ἀρετῆς καθαρῶς λογισμοὺς ἅγια δὲ, τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων λογισμῶν τῶν τιμίον καὶ σεπτῶν, οὐκ ἂν τις ἀποσφαλεῖ τῆς ἀληθείας καὶ εἰδῶς καὶ καλῶν ὡσπερ κύνας τοὺς δυσσεβεῖς καὶ αἰρετικίζοντας λογισμοὺς, καὶ χοίρους πάλιν τοὺς φιληδόμους καὶ δυσώδεις καὶ ἐμπαθεῖς. Οὐ δεῖ τοιγαροῦν τοῦτοις τοῖς χοίροις οὐδὲ τοῖς κυσὶ τοὺς μαργαρίτας καὶ τὰ ἅγια, εἰς ἔριν καὶ ζυγομαχίαν, ῥίπτειν καὶ προβάλλεσθαι. Πολλοὶ γὰρ ἐκείνοις ταῦτα προθέντες, καὶ τὴν τούτων ἐν τῶν λογιστικῶν τῆς ψυχῆς ἀμίλλαν, ὡς σκηνηκὴν θέαν ποιούμενοι, καὶ ὅη καὶ ὑπὸ τῆς περὶ τὰ πάθη προσπάθειας τὴν κρίσιν ἀδέκαστον οὐκ ἔχοντες, ἔλαθον ἑαυτοὺς ἀνατρέψαντες καὶ πεσόντες πτώμα ἐξάισιον, ἀνικηθέντων αὐτοῖς τῶν κρειττόνων τοῖς χείροσι, καὶ θέαν μᾶλλον τραγικὴν ἑαυτοῦς ἢ θεατὰς ἐπιδείξαντες. Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μαχομένων ἐνομιῶν καὶ ἐνοθυμῆσεων, ἐπ' αὐτὰς προσέλθοις τὰς ἀντικειμένας πράξεις, καὶ τοὺς κατὰ τὰς πράξεις αὐτὰς διακειμένους, οὐδὲν ἤττον εὐρήσεις τὴν θεωρίαν προβαίνουσαν. Ὁ γὰρ σπουδαῖος βίος καὶ ὀρθόδοξος, μαργαρίτων καὶ ἁγίων δίκην ἀποστέλλων, οὐκ ὀφείλει ταῖς αἰρετικαῖς καὶ δυσώδεσι καὶ βυπώσιναις πολιτείαις συνδιατεῖσθαι καὶ συναναφύρεσθαι. « Ἐξέλθετε γὰρ, φησὶν, ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, » λέγει Κύριος, « καὶ γὰρ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. » Καὶ, « Τίς κοινωνία

⁴⁸ Luc. ix, 58. ⁴⁹ I Tim. v. 22.

VARIÆ LECTIONES.

¹ αἰτησάμενον.

φωτὶ πρὸς σκότος; » καὶ, « Ἐξέρχεται τὸν πονηρὸν ἅ-
 ἐκ μέσου ὑμῶν » καὶ, « Τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συν-
 εσθίειν » καὶ ἄλλο πλῆθος ἄπειρον. Ἀλλὰ ταῦτα
 μὲν σὴν περιλοτιμῆσθαι χάριν· οἷδε δὲ καὶ τὸ τῆς
 ἀναγωγικῆς θεωρίας χωρίον, τῷ πλάται καὶ τῇ εὐρέ-
 σει τῶν θεωρημάτων ἐγκαλωπιζέσθαι.
 quæ tuam gratiam demereantur. Certe familiare est ut anagogices contemplationis campus, dilatus ab
 istiusmodi inventionibus et speculationibus efflorescat.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑ'.

Πῶς δεῖ κρίνειν τὰ κατὰ τὸν βίον συμβού-
 ροντα;

Edita a Montacutio (ep. 38 ad Leon. p. 112, 113). — De retributione bonorum et malorum.

Ἵπέχουσι τινες τῶν ἀδικημάτων δίκας ἐν τῷ νῦν βίῳ·
 ἔχεις ἀναργεστάτην ἀπόδειξιν ὅτι ἔστι πρόνοια ἐφ-
 ερστώσα καὶ λογιθετοῦσα καὶ περιέπουσα τὰ ἐν-
 ταῦθα. Οὐκ ἔδωκαν πολλοὶ δίκας τῶν ἀδικιώτερον
 πολιτευσαμένων· τοῦτο μείζων ἀπόδειξις, ὅτι πρὸς
 ἑτέραν εἰνὰ πικροτέραν καὶ χυλεπωτέραν συνετηρή-
 θησαν κρίσιν. Εὐδαιμόνως ἐδίωσαν πολλοὶ τῶν δι-
 καιῶν· δέχου πάλιν προοίμια καὶ σύμβολα τῆς ἐκείσε
 μισθαποδοσίας. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ πολλαῖς ἐνήθησαν
 τάλαιπωρίας· τοῦτο καὶ τοὺς λίαν ἐπιστοιμίζει φι-
 λονεϊκούς, ὅτι πάντως ἄλλος ἡμᾶς ἀναμένει βίος καὶ
 κριτήριον ἄλλο, ἐν ᾧ τῶν κατ' ἀξίαν ἕκαστος βεβιω-
 μένων ἀπολήφεται τὴν ἀντιμισθίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΒ'.

Πῶς οἱ ἀπόστολοι ἰδιώται ὄντες ῥητόρων πάντων
 κἀτεκράτησαν;

Edita a Montacutio (ep. 61, ad Georg. diac., p. 114).

Εἰ νοῦς μὲν γραμμάτων, νοῦ δὲ ἡ θεία χάρις ἀσυγ-
 κρῆτω μέτρῳ πλεονεκτεῖ, μηδὲν θαυμάζει, εἰ οἱ
 ἀπόστολοι, τὸ πλεόν καὶ μέγιστον λαβόντες, τῶν
 ἐπὶ τῷ ἐλαχίστῳ μέγα φρονησάντων, ῥητόρων, λέγω,
 καὶ φιλοσόφων, κατὰ κράτος περιεγένοντο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΓ'.

Διὰ τί Παῦλος Ἀθηναίος διαλεγόμενος, ἀπὸ τῶν
 ἰδιῶν γραμμάτων αὐτοῖς διαλέγεται;

Edita a Montacutio (ep. 62 ad Joan. Philos. p. 114).

Τοὺς μὲν ἄλλους εἰκὸς ἐστὶν ἀπορῆν, τί δήποτε ὁ
 θεσπέσιος Παῦλος, ὁ πνευματικὸς πνευματικῶς
 συγκρίνειν διδάσκων· ὁ καὶ αὐτὴν τὴν Μωσαϊκὴν φι-
 λосоφίαν, πρὸς τὴν ὑπερέχουσαν τοῦ Χριστοῦ σοφίαν
 ἀκύβαλα ἠγούμενος, τί δήποτε οὖν ὁ τοιαῦτα καὶ λέ-
 γων καὶ διδάσκων, ἀπὸ τῶν ἐπιγραμμάτων τοῖς
 Ἀθηναίοις, ἃ τῷ παρ' αὐτοῖς ἐπεγέγραπτο βωμῆ,
 διελέγετο· ἀνάξιον γὰρ τῆς ἐν Παύλῳ θείας ἐπιπνοίας,
 ἐκ μύθων συγκροτεῖν τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν
 ἄλλους τοῦτο διαποροῦντας οὐ λίαν ἰσως ἀν μεμφόι-
 μῃ· σὲ δὲ ἐκ μυρίων γραφῶν τε καὶ λογισμῶν ἔχων
 εὐθύνοι, τὸν διάκρυον τῆς διαλεκτικῆς ἔραστην, μά-
 λιστα ἀν ἐξ ἐνὸς τῶν σῶν δικαιοτάτα ἀν μεμφοίμην,
 ὡς κάκεῖνο ἐπιλελησμένον δήπουθεν τὸ σοφώτατον
 αὐτῆς καὶ χρησιμώτατον νομοθέτημα· τὸ ποῖον; ἐφ'
 ὧν ἡ τῶν ἀκροατῶν αἴσθησις, ἐξ οἰκείων καὶ ἀλη-
 θῶν ἐπιδεικνυμένην οὐ προσδέχεται τὴν ἀλήθειαν,
 ἀλλ' ἀποτυφλώτει πρὸς τὴν ἀγλήν αὐτῆς, καὶ τὸ

A commiserari. « Egre dimini (enim) de medio ipso-
 rum, et separemini » (ait Dominus); et, ego
 suscipiam vos; et, « Quæ communitio tenebris cum
 luce? » Et, Tollite impium de medio vestrum. »
 Et, « Nolite cum istiusmodi panem comedere » :
 et similitum ingens multitudo. Sed hæc sufficiant
 ut anagogices contemplationis campus, dilatus ab

QUÆSTIO CCI [Coisl. CCXXX, Taur. CCXXI].

Quomodo iudicandum de illis quæ in hac vita
 accidunt?

Injustitiæ pœnas quidam in hac vita dant. Ha-
 bes efficacissimam demonstrationem hanc providen-
 tiam præsentem rebus, rationes ineuntem, sedulo
 curantem quæ hic aguntur. Ast multi pœnas non
 dedere, qui magis injuriose conversati sunt. Etiam
 hoc major est demonstratio, nempe reponi illos
 reservandos iudicio acerbiori cuidam et graviori.
 Prospere vixerunt proborum multi. Hinc arripe
 iterum præmia et tesseras retributionis illic futuræ.
 Multi cum multis miseriis colluctati sunt. Et hoc
 vel oblectantibus imprimis os obturat, et confir-
 mat, aliam nos exspectare vitam, tribunal aliud,
 ad quod quisque recepturus est mercedem retri-
 butam juxta quæ in hac vita gessit.

QUÆSTIO CCII [Coisl. CCXXXI, Taur. CCXXII].

Quomodo apostoli, cum idiotæ essent, rhetores
 omnes superarunt?

Si mens ultra litteras, ultra mentem vero divina
 gratia, cum mensura incomparabili abundet; noli
 mirari, si quidem apostoli, qui plenissimam et
 maximam mensuram acceperunt, illos longissime
 superaverint, qui de minimo magnos sumunt spiri-
 tus, rhetoras ego intelligo et philosophos.

QUÆSTIO CCIII [Coisl. CCXXXII, Taur. CCXXIII].

Cur Paulus ad Athenienses verba faciens a propriis
 eorum inscriptionibus argumenta desumit?

Verisimile est alios addubitare, quam ob causam
 divinus Paulus qui spiritualia spiritualibus judi-
 care præcepit, qui et Mosaicam illam philosophiam,
 respectu excellentis Christi sapientiæ, rejectamenta
 opinabatur, quorsum (inquam) is, qui ista et dixit
 et docuit, cum apud Athenienses dissereret, ab
 inscriptione, quæ altari apud ipsos affigebatur,
 argumentum sumpserit. Indignum enim videri di-
 vina illa in Paulo aspiratione, a fabulis veritati
 assensum quærere. Verumtamen alios, qui de hoc
 addubitant, non ego inultum ixcusavero. Te autem
 ardentem dialectices amatorem, cum e plurimis
 scriptis et rationum momentis dirigere possim, im-
 primis tamen ab uno ex illis quæ tenes ipse, nec
 sane infimo reprehendam, qui oblitus ejus fueris,
 cum et sapientissimum scitum fuerit et utilissimum.
 Quodnam illud autem? Nimirum cum audientium
 sensus, veritatem non admittit demonstratam e suis

propriis, quæ sunt, et conjunctis cum re ipsa, sed ad ejus splendorem et puritatem intellectus occæcatur, etiam in iis ad quæ non sunt impossibiliter a natura constituti: ex iis quæ haberi possunt, convenit manu apprehensa ducere, et per ea constituere veritatem, et per ipsorum cogitationes, veritatis claritatem subillustrare.

QUÆSTIO CCIV [Coisl. CCXXXIII, Taur. CCXXIV].

Cur prophetia obscuris imaginibus obumbrata fuit?

Edita a Montacutio (ep. 65 ad Joan. Philos. p. 115). — De obscuritate prophetiæ.

Ad interrogationem illam tuam, quorsum prophetia obscuritatis tropis obvelatur? paucis respondeo: eo quod historia non est prophetia. Historiam certe, si quæ alia virtus, commendat, perspicue omnia enuntiare, nec quidquam afforis cogitatum introducere. Docet enim quæ in medio populi versantur, quæque omnes ex æquo, ignavi et impigri, qui in rerum natura versantur, intelligunt, nec ab eorum intellectu nunc aliqui submoventur. Prophetia autem est, cujus opus quam convenientissime peragitur, indignis revelando quæ sunt obscura, profanis autem impervia præstare eadem, quocirca adumbratas res, et ænigmatice per involucria proponit. Hinc mihi videtur tuæ dubiæ quæstioni satisfactum, nimirum, Si intelligenda non erant, haud fuerant sermone enuntianda: sin ad discenda erant, non oportuit prophetiam obscuram esse, aut æque esse ac si edita non fuisset. Nam ex ante dictis statutum est, conveniens fuisse ut disceretur, et necessarium ut profano aut communi more non enuntiaretur: sed mystis clare ut edatur, conservetur.

QUÆSTIO CCV [Coisl. CCXXXIV, Taur. CCXXV].
De effiguratione et caractere imaginum sanctarum.

Edita a Montacutio (ep. 64 ad Theod. hegum. p. 115). — De forma et caractere sanctarum imaginum.

Sciscitantur (inquis) qui inter Iconomachos audaciores sunt et maleferiati, quique curiositatem sapientiam arbitrantur esse, quænam sit germana Christi effigies, utrum illa quam delineant Romani, an quam Indi, an quam Græci, an quam Ægyptii representant, cum inter se similitudine non consentiant. Quamcunque istarum genuinam esse quis dixerit, omnino ille reprobatur omnes reliquas. Sed hanc ipsorum objectionem, aut malitiosam potius machinationem (o tu præclara orthodoxiæ imago et repræsentatio), multis modis colapho inflicto repellere possumus, et multiplice refortam cum stultitiam impietate convincere. Et imprimis ad eos hoc dicendum est: Ex illo ipso unde bellum indicere imaginum confectioni proposuistis, inviti licet, tamen fatemini per universum orbem, ubi Christianismus existit, imaginum existentiam et cultum

καθαρόν τοῦ νοήματος, ἐπὶ τούτων ἐξ ὧν πεφύκασιν οὐκ ἀδύνατοι· ἐκ τούτων ὅσα ἐνδέχεται, προσήκει χειραγωγεῖν καὶ κατασκευάζειν αὐτοῖς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ταῖς αὐτῶν διανοαῖς ὑπαναγάζειν αὐτῆς τὴν λαμπρότητα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΔ'.

Διὰ τί ἡ προφητεία τοῖς τῆς ἀσαφείας τρόποις συννεκιάσται;

Πυθομένω σοι, τί δήποτε ἡ προφητεία τοῖς τῆς ἀσαφείας τρόποις συννεκιάσται, διὰ βραχέων ἀμείβομαι· Διότι οὐκ ἔστιν ἱστορία ἡ προφητεία. Ἱστορίας μὲν γὰρ, εἴπερ τι ἄλλο, ἀρετὴ, σαφῶς τε εἰπεῖν, καὶ μηδὲν περινενοημένον ἐξεργάσασθαι. Τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ γεγενημένα διδάσκει, καὶ ἅπαντες ὁμοίως καὶ σπουδαῖοι καὶ φαῦλοι κατ' ἐκείνο καιροῦς ἤπισταντο, καὶ νῦν εἰδέναι οὐκ ἀπίργονται· προφητεία δὲ, ἥς ἔργον τοῖς ἀέλοις ἀποκαλύπτειν τὰ ἀδηλα, τοῖς δὲ βεβήλοις ἄβαστα ποιεῖν, τὸ συννεκιάσμενον καὶ ἀνιγματοῦδες, καὶ τὸ διὰ παραπετασμάτων πρεπωδέστατον· ἐξ ὧν, οἶμαι, λελλῦσθαί σου καὶ τὸ ἀπορον, ὡς Ἐἰ μὴ εἶδει μαθεῖν, οὐδ' ὄλωσ' ἐχρῆν εἰπεῖν· εἰ δ' ἐκρίθη μαθεῖν, οὐκ ἀσαφῶς ἔχειν τὴν προφητείαν, καὶ ἐνίσως ὁ σχεδὸν, τοῦ μηδὲ εἰρησθαι, ἐχρῆν. Διητήθη γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ μαθεῖν προσήκον ἦν, καὶ ἀναγκαῖον μὴ βεβήλως καὶ κοινῶς εἰπεῖν· ἀλλὰ τοῖς μὲν μύσαις εἰρησθαι σαφῆ, ἄδυστα δὲ τοῖς ἀμυήτοις διατηρηθῆναι, καὶ οὐκ ἐπικτά.

occulata autem et minime pervia nondum initiatis

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΕ'.

Περὶ διαμορφώσεως καὶ χαρακτῆρος τῶν ἀγίων εἰκόνων.

Προτείνουσιν, ἔφη, τῶν εἰκονομάχων ὅσοι θρασύτεροι καὶ κακόσχολοι, καὶ σοφὸν ἡγοῦνται τὸ περιεργον, ποία τῶν εἰκόνων Χριστοῦ ἀληθῆς, πότερον ἢ παρὰ Ῥωμαίους, ἢ ἢν περ Ἴνδοι γράφουσιν, ἢ ἢ παρ' Ἑλλήσιν, ἢ ἢ παρ' Αἰγυπτίοις, οὐχ ὁμοίαι ἀλλήλαις αὐταί, καὶ ὅποιαν ἂν τις αὐτῶν ἀληθῆ φήσῃ, δηλονότι παραγράφεται τὰς λοιπὰς· ἀλλὰ ταύτην αὐτῶν τὴν ἀπορίαν, μᾶλλον δὲ τὴν κακομηχανίαν (ὧ καλὸν ὀρθοδοξίας ἀγαλμα σὺ) πολλαχῶς ἔστιν ἐπιβραβεῖσαι, καὶ πολλῆς γέμουσαν παρανοίας καὶ δυσσεβείας ἀπελέγχει. Καὶ πρῶτον ἔστιν εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι Τέως, ἐξ ὧν ἔργωτε τῇ εἰκονουργίᾳ μάχεσθαι, καὶ ἀκοντες αὐτῆς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ἔνθα τὸ Χριστιανῶν γένος τὴν ὑπαρξίν καὶ προσκύνῃσιν ἐμαρτυρήσατε· ὥστε ὁ καθαιρεῖν ἐπιχειροῦσαι, μᾶλλον συνιστῶσαι, καὶ τοῖς οἰκείοις λόγοις ἀλίσχονται. Δεύτερον ὅτι λελήθασιν ἑαυτοὺς, δι' ὧν

VARIE LECTIONES.

• ἢ πάντες Hoesch. ὦ τοῦ καιροῦ Hoesch. • Ἰσ. ἐν ἰσῶς Hoesch.

ταῦτα λέγουσιν, εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων τάξιν ἑαυτοὺς ἐντάττοντες· ἐπ' Ἰσῆς γὰρ ἐστὶ τὰ εἰρημένα περὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων εἰπεῖν καὶ περὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων ἡμῶν. Ποίους γὰρ λόγους Εὐαγγελίου θεοπνεύστους, εἰποίηεν ἄν, ἢ ὅλως Εὐαγγέλιον ποῖον ὀνομάζετε; ἄλλοις γὰρ σχήμασι καὶ τύποις γραμμάτων τὸ Ῥωμαϊκόν, ἄλλοις δὲ τὸ Ἰνδῶν, καὶ ἑτέροις τὸ Ἑβραϊκόν, καὶ ἄλλοις τὸ Αἰθιοπίων ἀπαρτίζονται. Καὶ οὐ μόνον τύποις γραμμάτων, καὶ σχήμασιν ἀνομοίοις γράφονται, ἀλλὰ καὶ ἀπηγήσει καὶ σημασίῳ φωνῆς ἑτεροειδῆ τε καὶ ἀλλοτριωτάτη προφέρονται· οὐκ οὖν φαίεν ἄν, Μᾶλλον δὲ διὰ τί μὴ λέγοιτε ὡς οὐδὲν προσήκει πείθεσθαι ἢ προσέρχεσθαι Εὐαγγέλιῳ, ὅτι ἀνομοίοις καὶ σχημάτων τύποις καὶ φωνῶν ἀπηγήσει τε καὶ σημασίαις ἀπαγγέλλονται; Τῶν ὑμετέρων γὰρ ἐνθυμημάτων καὶ τοῦτο τὸ τὸλμημα· οὐδὲ γὰρ οὐδ' Ἑλλήν τις ἡμῖν βῆρον τὰ τοιαῦτα προτείνειεν. Πολλὰ γὰρ καὶ παρ' αὐτοῖς τῶν σεβασμίων παραπλήσια. Καὶ ὡσπερ ἐστὶν αὐτοῖς φύσις κοινὴ πρὸς ἡμᾶς, καὶ νοῦς, καὶ λόγος, καὶ ψυχῆς πρὸς σῶμα σύγκρασις ὁμοίωτροπος καὶ μυρία ἄλλα· οὕτω καὶ περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπόνοιαν, κἂν τοῖς πλεῖστοις καὶ κυριωτάτοις δίστανται· ἀλλ' οὐν ἐστὶν ὁμοῦς ὡς διὰ τὴν ἐνάργειαν τῶν κοινῶν ἐνοιῶν, οὐδ' αὐτοὶ τολμῶσι διαμάχεσθαι. Οὐκοῦν οὐδ' Ἑλλήν ἀμφισήτησειεν ἡμῖν περὶ τοῦτου, ἀλλὰ τις ἄλλος ὅλως ἄθεος καὶ ἀθρήσκευτος, μῆτε Θεοῦ ἐνοιῶν, μῆτε λατρείαν ὅλως παραδεξάμενος. Τρίτον δὲ, καὶ τοῦ δευτέρου σύστοιχον, ποῖον σταυρὸν προσεήρασε πεάντως τοῦ πρωτοτύπου νομιούμεν ὁμοιον, ὃς μετὰ τοῦ τίτλου σχηματίζεται, ἢ ὃς ἄνευ ἐκείνου διατυπύεται καὶ διαγράφεται; Ἐν γὰρ ἂν ἡ ὁμοίότης ἡμῖν ὁμολογηθεῖ, ἐκ τούτου (κατὰ τὸν ὑμέτερον σοφὸν συλλογισμόν) ἢ τῶν λοιπῶν ποίησις καὶ προσκύνησις (ἀλλ' ἡμῖν γε τοῖς τοιαῦτα περὶ τηλικούτων τολμῶσιν) ἀπαρνηθῆσεται· ἢ καὶ ἡδὴ ἐξήρνηται. Τέταρτον, τὴν διαφορὰν ἡμῖν καὶ ἀνομοιότητα τὴν ἐν ταῖς μυστικαῖς θυσίαις, καὶ ταῖς ἄλλαις ἱερουργίαις, εἰς διαβολὴν ἀπάσης καὶ ἀνατροπῆν τῆς ἡμῶν ἀγράντου τελετῆς καὶ λατρείας προκομιεῖσθε· ἐξ ὧν γὰρ κατὰ τῆς Χριστοῦ εἰκόνος πονηρὰν μελέτην ταῖς ὑμῶν διανοίαις ἐμελετήσατε, πᾶσαν τὴν τῶν Χριστιανῶν ἱερὰν τελετὴν, καὶ τὰ θεῖα μυστήρια ἐκ βᾶθρων αὐτῶν ἠλέγχθητε κατασειόντες. Πέμπτον ῥητέον ὃ καὶ λίαν αὐτῶν στηλιτεύει τὸ δυσσεβὲς καὶ μισόχριστον· Τί γὰρ ἐπὶ τῆς εἰκόνος ἴστασθε, καὶ τοὺς τοιούτους φληνάφους ἀνελέσσετε, δέον πρὸς αὐτὸν τὸν εἰκονιζόμενον, ὃ κρῖπτους τέως, ἀποδύσασθαι; Ἰνα τί γὰρ ὃ ταῖς διανοίαις ὑμῶν ὠδίνετε, τὸν ἄσπονδον κατὰ Χριστοῦ πόλεμον, τοῦτον μὴ καὶ τοῖς χεῖλεσι καὶ γυμνῷ τῷ προσώπῳ, ἀλλ' ὑπὸ προσωπεῖῳ τῆς εἰκόνι, ἐπιδείκνυσθε; Λεγέτωσαν γὰρ, ὡς ἐπειδὴ Ἑλληγες μὲν αὐτοῖς ὁμοιον ἐπὶ γῆς φαῖναι τὸν Χριστὸν νομίζουσι· Ῥωμαῖοι δὲ μᾶλλον ἑαυτοῖς εἰκότα· Ἰνδοὶ δὲ πάλιν μορφῇ τῇ αὐτῶν, καὶ Αἰθίοπες δὴλον ὡς ἑαυτοῖς· ἐπεὶ ταῦτα, τίς ἐστὶν ὁ ἀληθὴς Χριστός, ὃ παρὰ τίσι νομιζόμενος, οὐκ ἄρα δεῖ ὁμολογεῖν οὐδὲ πιστεύειν σαρκὶ ἐπιδημήσαι τὸν Χριστόν; οὕτως γὰρ αὐτοῖς τοῖς ἄλλοις οὐδὲ ἐπεδήμη-

A haberi. Ita in eo quod tollere voluerunt, magis confirmant imagines, et propriis irretiti tenentur rationibus. Secundo, dicendum quod dum ista proferunt, inviti se in ordinem paganorum inscribunt. Ex æquo enim licet ea quæ contra venerandas imagines afferuntur, et contra reliqua nostra mysteria urgere. Nam, quæso, quas illi partes Evangelii divinitus inspiratas dicturi sunt? aut potius quodnam Evangelium nomine suscipient? Certe diversis formis et figuris litterarum, Latinum Evangelium, aliis Indorum, discrepantibus Hebraicum, et adhuc aliis Æthiopicum exaratur. Neque tantum litterarum diversimodis figuris et delineationibus describuntur ista, sed insuper sonis et significationibus vocis valde discrepantibus, et a se dissentientibus enuntiantur. Quocirca non absurde dixero: Cur non affirmatis, quod nullum admittere Evangelium, aut illi obtemperare oporteat, eo quod dissimilibus figurarum formis, sonorum vocibus et significationibus publicantur? Certe vestris rationationibus congruit hoc facinus. Omnino nobis paganus quispiam facile talia objiceret. Sunt enim apud eos multæ hujusmodi venerationis species. Et quemadmodum illi naturam nobiscum communem habent, mentem, rationem eandem, animæ ad corpus syncrasin æqualem, et sexcenta alia: ita quantum attinet ad rationes de Deo, in plurimis et præcipuis dissentiunt: est tamen ubi, propter communium principiorum manifestam operationem, non audent a nobis dissentire. Quocirca nec paganus nobiscum de istis contestaretur, sed ille tantum qui plane atheus, sine ullo religionis cultu: qui neque Numinis venerationem, ne quidem cogitationem ullam admittet. Tertia objectio secundæ similis est: Ecqualem crucem statuētis prototypo omnino similem, an illam quæ cum titulo effigiatur, aut potius quæ sine illo delineatur et efformatur? Cujus enim cunque similitudinem confitemini, per illam (qui vester est præclare contextus syllogismus) aliarum fabrefactio et veneratio, per vos, qui hæc talia audetis affirmare, omnino negabitur, aut potius jam negatur. Quarto loco differentiam illam et dissimilitudinem quas in mysticis videmus sacrificiis et aliis quibuslibet sanctis officiis, in reprehensionem et subversionem totius immaculatæ oblationis nostræ et patriæ prætenditis: nam unde adversus Christi imaginem, impiam in animum vestrum cogitationem subintulistis, uniuersam Christianorum et sacramta liturgiæ, sed et divina quæcunque mysteria, fundamento tenus concutere convincemini. Quintam adjiciemus, quæ valde ipsorum impietatem, et in Christum odium propalat. Nam quorsum consistitis in imagine, et istiusmodi nugæ deblateratis? oportet ut in aciem procedatis contra eum qui imagine repræsentatur, qui tamen adhuc latetis. Quorsum, quod tacitis cogitationibus bella contra Christum meditamini, illud non labiis, et nudata facie, sed tantum personati, per imaginem indicitis? Dicant enim, quandoquidem Græci

asseverant, Christum in terris sibi similem comparuisse, Romani autem sibi potius, Indi figura sua, Æthiopes sua : cum hæc ita dicantur, non constat quis pro vero Christo, a quibus habeatur ; idcirco non oportet confiteri, non credere, quod Christus in carne versatus sit ? Certe apud infaustos istos non est omnino versatus. In quo enim improbi contra imaginem exstiterunt, in hoc ipso prius contra imaginatum insolentius opinati deprehenduntur. Nam a discrepantia opinionum concludunt; tollendum prorsus eum qui opinionibus subjacet. Vides quis illorum scopus fuerit, et quorsum spectet ipsorum contra imaginem machinamentum. Sed ulterius ad ea quæ dicta sunt, adjiciendum illud quidem, non illis (sunt enim indigni), sed fidelibus et Christum amantibus. Dissimilitudo quæ cernitur inter imagines, non evacuat prorsus imaginis naturam aut veritatem. Non enim tantum per corporis figuram et habitum coloribus exprimitur imaginatum, sed quadam sui dispositione, congruenti aliqua actione, passionum emphasi, et in locis sanctis dedicatione, inscriptionum expositione, et aliis quibusdam insignioribus symbolis, quæ vel non omnino, aut saltem non e majori parte, a fidelium imaginibus adessent, in memoriam et honorem imaginati (qui hæc succincte, et in epistolari forma. Exactior jectum deducetur.

QUÆSTIOCCVI [Cois. CCXXXV, Taur. CCXXVI].
Cur umbra et somnium et fumus et vanitas appellatur vita humana ?

Edita a Montacotio (ep. 72 ad Serg. p. 121, 122). — De vitæ humanæ variis in sacris Litteris nominibus.

Non rhetorum more contra contemptibilitatem nostram declamant sacræ Litteræ, quæ umbram, et somnum, et fumum, et vanitatem, et similibus titulis vitam humanam insigniverunt. Quo enim loco habiturus es puerilem ætatalam ? Erquid ea magis vanum, inane, et insensatum ? imo et juventutem ipsam, quæ flos quidam naturæ videtur esse, sed multis abundat tempestatibus ; sed levitates multæ, vanitates et inconstantia in eadem sunt : sed ocuis quovis insomnio præterfluit, nihil præterea aliud largita vel subministrans, quam quod tumultus fluctuum, et exæstuationes passionum contra animum concitando, primam inceptum ad virtutis cursum institutum fluctibus submerserit. De medio ætatis tenore quid aliud dicendum, quam quod a fumi volatu parum dissidet ? huc enim illic exsiliendo cursitat, plane autem nusquam consistit. Particeps enim quodammodo est levissimæ et inordinatæ illius motionis, quæ juvenili ætati convenit, nec enim perfecte expeditiv hominem ab illis tenebris et tumultibus. Cum vero senectutis vicina fuerit, cineribus exinde ejectionis, occulte et sensim sine sensu subimpletur ; unde deflorescendi defluendique principium sortitur : videtur quidem remotior esse a malo et detrimento, quod ab extremis utrinque infertur : et

σεν. Ὁ γὰρ κατὰ τῆς εἰκόνης ἐπονηρεύσαντο, τοῦτο πολὺ πρότερον κατὰ τοῦ εἰκονιζομένου πεφώρανται φρουραζόμενοι, ἀπὸ τῆς τῶν νομισάντων διαφορᾶς, ἀναίρασαι παντελῆ τοῦ νομισθέντος ψηφισάμενοι. Ὅρξες οἷος αὐτῶν ὁ σκοπὸς, καὶ εἰς οἷον αὐτοῖς τὸ κατὰ τῆς εἰκόνης ἀπέδλεπε τέχνασμα. Ἄλλ' ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, ἐκεῖνο βῆτεον, οὐκ ἐκεῖνοις (ἀνάξιοι γὰρ), ἀλλὰ γε τοῖς πιστοῖς καὶ φιλοχρίστοις, ὅτι περὸ πάντως λυμαίνεται τῶν εἰκονισμάτων τὸ ἀνόμοιον τὴν τῆς εἰκόνης φύσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ μόνω σχήματι σώματος καὶ μορφῆς εἰκονίζεται χρώματι τὸ εἰκονιζόμενον, ἀλλὰ καὶ ποιᾶ διαθέσει, καὶ παρεπομένη πράξει, καὶ παθῶν ἐμφράσει, καὶ τόπων ἱερῶν ἀναθέσει, καὶ ἐπιγραμμάτων ἐρμηνείᾳ, καὶ συμβόλοις ἐξαιρέτοις ἄλλοις, ὧν μὲν παρὲν παρῆναι, ἢ μὴ τὰ πλεῖονα ταῖς παρὰ τῶν πιστῶν εἰκόσιν παντελῶς ἀδύνατον. Δι' ὧν, οὐδὲν ἑλαττον, ἢ καὶ πάντα προσῆν, εἰς ἔννοιαν καὶ τιμὴν τοῦ εἰκονισθέντος, ὅπερ ἐστὶ τῆς εἰκονουργίας σκοπὸς, ἀναγόμεθα. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν κατ' ἐπιδρομὴν, καὶ ὡς ἐν ἐπιστολῆς τύπῳ. Ἡ δὲ τῆς ἐργασίας ἀκριβεία, Θεοῦ διδούντος, εἰς τὴν εἰκείαν ὑπόθεσιν ἀναχθῆσεται.

abesse debent : per quæ, non minus quam si omnia finis est imagines fabrefaciendi) deducemur. Atque autem operatio, cum bono Deo, in proprium sub-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΖ'.

Διὰ τί σκιά, καὶ ὄναρ καὶ καπνὸς καὶ ματαιότης ὁ ἀνθρώπινος βίος ὀνομάζεται ;

Οὐ καταρτητορεύουσα τῆς ἡμετέρας εὐτελείας ἡ θεία Γραφή, σκιάν, καὶ ὄναρ, καὶ καπνὸν, καὶ ματαιότητα, καὶ τοιαῦτα ἄλλα τὸν ἀνθρώπινον βίον ὀνόμασε (τί γὰρ ἂν εἰκοῖς τὴν ἐν παισὶν ἡλικίαν ; καὶ τί τοῦτου ματαιότερον ἢ ἀναισθητότερον ;), ἀλλὰ τὴν νεότητα ὅ καὶ ἄθος δόξαιεν ἂν εἶναι τῆς φύσεως, ἀλλὰ γέμει ζήλης ὅ ἀλλὰ πολὺ τὸ κούφον ἐν αὐτῇ καὶ ὑπόκνον καὶ εὐρίπιστον ὅ ἀλλὰ παντὸς ὄνειρου θάττον παρέργεται, οὐδὲν ἄλλο χαρισσαμένη καὶ προξενήσασα, πλὴν ὅτι πολὺν σάλον καὶ κλύδωνα παθῶν τῇ ψυχῇ ἐπικυμήνασα, αὐτὴν τὴν πρώτην ὀρμὴν τῆς ἐπ' ἀρετὴν κινήσεως, ἐστὶν οἷς ἐποίησεν ὑποβρύχιον. Τί δὲ τὸ τῆς ἡλικίας μεθόριον ; ἀλλὰ καὶ τοῦτο καπνοῦ φορᾶς οὐδὲν διενήνοχεν, ὡς κακεῖσε διαττον, καὶ καθαρῶς οὐδαμοῦ καθιστάμενον. Τῆς τε γὰρ κατὰ τὴν νεότητα κούφης καὶ ἀτάκτου μετέχει πῶς ἐτι κινήσεως, οὐπω τελείως τῆς ἐκείθεν ἀχλὺς καὶ ταραχῆς ἀπαλλάξαν τὸν ἀνθρώπου ὅ καὶ τῷ πρὸς τὸ γῆρας γειτονήματι τῆς ἐξ αὐτοῦ αἰθάλης, ἡρέμα πῶς καὶ ἀνεπαισθήτως ὑποπιμπλάμενον, καταρβέει ἀρχὴν παρέχει καὶ ὀπομαραίνεσθαι ὅ καὶ δοκᾷ μὲν τῆς ἀφ' ἐκατέρου τῶν ἄκρων βλάβης τε καὶ κακίας ἀφεστάναι ὅ οὐδὲν δὲ ἦττον τῆς ἐν ἀμφοῖν θεωρουμένης μοχθηρίας μετέχον, εἰς καπνὸν, ὡς ἀληθῶς, καὶ εἰς ὄναρ ὁ διαλύεται ὅ αὐτὸ δὲ τὸ γῆρας

VARIÆ LECTIONES.

ἃ τὸ γῆρας.

τι· κἀν οὐδὲν ἡμεῖς ἐροῦμεν, αὐτὸ πᾶσιν αὐτοῦ τὰ πάθη, καὶ τὸ βᾶρος, καὶ τὴν χαλεπότητα διακέραγε· καὶ ὅτι καὶ κοινορτοῦ καὶ καπνοῦ καὶ σκιάς καὶ ὀνείρου, καὶ πάντων ἐστὶν εὐτελέστερον τε καὶ ἀμυδρότερον. Πῶς οὖν ἐστι φυγεῖν τὰ κακὰ; Κατὰ παιδα μὲν, ἀγωγῆς τυχόντα χρηστῆς καὶ σωφρόνων παιδαγωγῶν· ἔπερ οὐδ' ἐν ἡμῖν ἐστὶν, ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν τεκόντων ἢ τῶν ἐπιτροπῶν φροντίσιν· ἐν νεότητι δὲ, καθ' ἣν ἄρχεται καὶ τὸ ἡμέτερον, διὰ σφοδρᾶτου χαλινοῦ καὶ ἀκριβεστάτης παιδεύσεως τε καὶ γυμνασίας καὶ συνασκήσεως· κατὰ δὲ τὴν μέσθην ἡλικίαν, διὰ τε τοῦ προκαταρτισθέντος καὶ προεντυπωθέντος τῆ ψυχῆ ἔθους· ὃ καὶ μεγίστην ἔχει πρὸς τὰ ἐξῆς κατορθώματα τὴν ἰσχύν, καὶ διὰ τῆς ὁμοίας σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας τῆς κατ' ἀρετὴν τελειώσεως. Τῷ δ' οὕτω λοιπὸν οικονομῆσαντι καὶ διακυβερνήσαντι τὸν βίον, λιμὴν ἀπαντήσε· τὸ γῆρας, καὶ πόνων ἀνάπαυσις, τῆς κατὰ ψυχὴν ἡδονῆς, καὶ θείας εὐφροσύνης τὰς ἀπὸ τοῦ σώματος λίπας παρωθυμένης τε καὶ ἀποκρυπτούσης, καὶ μακάριον, ὡς ἀληθῶς, ἀποφαινούσης τὸν ἄνθρωπον. Σὺ δὲ μοι, τέκνον, μὴ μόνον ἀ γράφω προθύμως ἀναγίνωσκε, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων προθυμότερον ἐπιγίνωσκε.

Edii (quod secundum Deum est) repositorium, quo a corpore dolores amandantur, occultantur, et plane beatus homo tandem renuntiatur. Tu autem, fili, fac, non tantum ut lubentius perlegas quæ a me scribuntur; sed multo studiosius eadem per operationes ipsas recognosce.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΖ'.

Περὶ τοῦ· « Θές τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου. »

Edita a Montacutio (ep. 74 ad Eulamp. p. 122, 123). — Explanatio verborum Gen. xxiv. 2.

« Θές τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου, » φησὶν ὁ C πατριάρχης Ἀβραάμ· δύο ταῦτα παραδηλῶν τῷ νυμφαγωγῷ προστάττει θεράποντι· ἐν μὲν καὶ πρόχειρον, τὸν ὄρκον εἰς τὸ τῆς περιτομῆς σεβάσιμον εἰσπραττόμενος· δεύτερον δὲ καὶ νοούμενον, εἰς τὴν ἐξ αὐτοῦ τεχθῆσόμενον Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν· δεσμεύων αὐτὸν, καὶ εὐορκεῖν ἐπὶ πλέον ἀσφαλιζόμενος, ἅμα δὲ καὶ προθυμότερον αὐτὸν ἐργαζόμενος, ἅτε δὴ ἔφορον καὶ μάρτυρα τῶν ἐπὶ νυμφαγωγίᾳ ὄρκων, οὐκ ἄλλον αὐτῷ ἐπιστάσμενος, ἀλλ' ἐκεῖνον, ὃς καὶ προῦπέσχετο, ὡς τὰ ἄετρα τοῦ οὐρανοῦ, τὸ ἐν Ἰσαὰκ αὐτοῦ σπέρμα πληθυνθήσεσθαι· καὶ δυνατὸς ἐστὶ πέρας ἐπιθεῖναι ταῖς ὑποσχέσεσι, καὶ ἀμεταμλήτους οἶδε τὰς δωρεὰς καὶ τὰς χάριτας· μονονουχὶ καὶ ἐννοούμενος καὶ λέγων, Ὡ πατρὸς τοῦ ἐμοῦ γνησίου νυμφαγωγὸς παῖδός, προθυμηθῆναι δεοί μόνον τῆ D ὑπηρεσίᾳ, προαίρεσιν σπουδαίαν εἰσενεγκεῖν, τὰ δ' ἄλλα ῥᾶστον ἀνύσει ὁ καὶ τῆς ὀρκωμοσίας ἐπόπτης καὶ μάρτυς, καὶ τὰς τῆς πολυπαιδείας ὑποσχέσεις δωρησάμενος. Καὶ ὅρα ὡς φιλοθέως λίαν καὶ εἰκότως τὸν ἐπὶ παιδογονίᾳ τοῦ Υἱοῦ μεστῆν ἐσόμενον, τῆς σφραγίδος ἀπτόμενον, ἦν τῆς ἐν πίστει πολυγονίας σημεῖον ἔλαθεν, ὁμνύειν προσέταττεν· ἵνα εἴπῃς, Ὁ δούς μοι τὴν περιτομήν, αὐτὸς ἔδωκε τὸ μὲν Χαναναῖον γένος, μεθ' ὧν ἐγὼ παροικῶ, ἐπάρατον, ἐν εὐλογίαις δὲ τὸ ἡμέτερον. Ἰδοὺ τοῖνον τῆς θείας ἐφαπτόμενον σφραγίδος, τὸν νομοθέτην ταύτης ὁμνύειν κελεύω, μὴ ἂν ἄλλως ποιεῖν, ἢ ὡς ἐκεῖνος τῷ τῆς πολυ-

tamen miseræ quam utrinque licet deprehendere, participes sit, donec in senectutem, fumum et insomnium merum dissolvatur. Nam quid (quæso) ipsa senectus censenda? Utcunque nos hic tacuerimus, ipsa per se singulis suas passiones, grave onus, difficultates proclamabit; esse ipsam nimirum pulvere, fumo, umbra, somno, omnibus rebus magis despicabilem et obscuriorem. Quomodo possimus igitur mala devitare? Omnino, si per ætatem puerilem recta utamur institutione, prudentes nacti informatores. Non est hoc in nostra situm potestate, sed spectat ad parentes vel tutores id curare. Per adolescentiam vero, cum nostræ partes agi cœperint, per adductiora frena, exactissimam institutionem, exercitium et ascensin coeuntem: sub ætate matura, per compositos et comparatos prius, et menti præinsculptos mores: unde summa et præcipua potestas accrescit ad recte consequentia conformanda, ut nimirum per consimile studium et diligentiam adhibitam, virtus tandem consummetur. Ei porro, qui ad hunc modum vitam suam composuerit et direxerit, offeretur tandem pro portu senectus, laborum requies, gaudii (quod secundum Deum est) repositorium, quo a corpore dolores amandantur, occultantur, et plane beatus homo tandem renuntiatur. Tu autem, fili, fac, non tantum ut lubentius perlegas quæ a me scribuntur; sed multo studiosius eadem per operationes ipsas recognosce.

QUÆSTIO CCVII [Coisl. CCXXXVI, Taur. CCXXXVII].

De loco illo, « Pone manum tuam super femur meum. »

« Pone manum tuam sub femore meo, » inquit Abrahamus patriarcha: duo ista subiudicans ministro nymphagogo, in mandatis dat: prius est, et in promptu, quod iusjurandum in honore circumcissionis inducit; secundum est et subintellectum, id quod ad eum refertur qui ex se nasciturus erat, Christum Deum nostrum; vinculis eum constringens, et recte jurando confirmans illum, ac ipsum reddens promptiorem ad exsequenda mandata, in spectorem et testem, conciliandæ uxoris in negotio, iusjurandi eum, inquam, præponendo, et non alium, qui prius promiserat futurum, ut semen ipsius de Isaaco multiplicaretur quemadmodum cœli sidera: quibus promissis consummationem inducere poterat qui dona sua atque gratias sine pœnitentiâ elargitur, tantum non cogitatione complexus et effatus ista: O famule nymphagoge genuini mei filii, opus tantum tibi est ut prompto sis animo et propositum sædulum in exsequendo præstes ministerio, cætera levi brachio perticietis, qui iusjurandi curator et testis adhibetur, qui de multiplicanda prole stipulatus est. Vides autem mihi quanto cum amore Dei, et quam juste mediatorem futurum multiplicandæ in filio prolis per contactum sigilli, quod indicium fidelitatis in fide polygoniæ acceperat, jurare iussit, quasi diceret: Qui dedit mihi circumcissionem, Chananzorum gentem inter quos iniquilius versor, execratam habet,

nostram vero benedictam. Vide igitur, ut te divini sigilli contactu legislatorem ejus adjurare jubeo, te non aliter facturum quàm ut ipsi prolis multiplicatæ largiori gratum et acceptum fuerit, hoc est, ut de cognatione puellam meo filio nupturam concilies. In hoc autem ipso id præstare videtur mihi, quod is, qui eodem modo pietatem in Deum colit, sub gratia vivens, curaret diligenter, nempe in medium producens divini et salutaris baptismi insignia, et symbola, hoc est, stolam albam, et quæ cætera spectant ad illud donum, ac deinceps his contactis juberet eum qui profiteretur se facturum quod mandaverit conceptis verbis jurare. Habes ita, opinor, per epistolam præscriptam quam secundum rectam rationem, quam justam consequentiam et pietatem in Deum fidelis Abraham, hæc meditatus et operatus fuerat : ergo cogitatio omnis vilis, projecta, et adversa veritati excludatur.

QUÆSTIO CCVIII [Coisl. CCXXXVII, Taur. CCXXVIII].

Edita a Montacutio (ep. 75 ad Euschem. p. 124). — In Marc. vii, 15, 17, 18.

Quid est quod tantopere miraris discipulorum de panibus obdurationem, ut dicas, An non viderant? an non ipsorum oculi et manus ministrabant miraculo? quorsum illis non credunt? quomodo non intelligebant? quomodo oblitii sunt? Certe potest, licet non tantopere, addubitari, sed potius rite huic dubitationi occurrendum. Quæ gerebantur videbant propriis oculis et manibus contrectabant, nec diffidebant, nec contra pugnant; rem gestam intuebantur, et visam obstupabant, nam non quomodo insipientes, oblitantes, impudentes in omnibus Judæi et ipsi animati erant, verum non ad perfectionis gradum ascenderant, sed illum quomodo e sanctis olim prophetis quidam ubi et quando divina gratia afflaverit, non tanquam Deum arbitrabantur magistrum suum cum omni potestate et dominio divina signa patrare : quocirca, cum unicum tantum secum panem attulerant, ubi eum audissent dicentem : « Caverent a fermento Phariseorum, » cum nequirent, quod diximus, capere, quod ex seipso semper pro summa potestate poterat omnia quæ voluit facere, in disquisitionem illam devenere unde alerentur. Hoc incusato Dominus non injuria duritiam illis imputat, quod nondum divinæ naturæ congruam et humanum modulum transgressam de ipso opinionem tuerentur.

QUÆSTIO CCIX [Coisl. CCXXXVIII, Taur. CCXXIX].

Eidem dubitanti, « At ipsi non intellexerunt. »

Edita a Montacutio (ep. 76 ad Euschem. p. 125). — In Luc. xviii, 54.

Iterum dubitas, et interrogas, Unde sciebat, quod cum Dominus plane et perspicue discipulis enarraret contumelias quas ab hominibus passurus erat, plagas, crucem, mortem, ipsi tamen non intellexerunt? Ita enim inquit : « At ipsi non intelligebant, et erat hoc verbum ab ipsis occultatum, nec quæ dicebantur percipiebant. » Tu autem illud mihi cogitato, quod Servator ut redderet acutiores disci-

Α τεχνίας δοτήρι, χαριούμεθα, ἐξ ὁμογενοῦς νυμφαγωγῆσαι κόρην τῷ παιδί. Τοιοῦτόν τί μοι πράττειν δοκῶν, ὁποῖόν τι τῶν ὁμοίων, εὐσεβῆς ἀνὴρ, καὶ τῶν ἐν τῇ χάριτι, διαπραχθῆναι ποιούμενος σπούδασμα, αὐτὰ που προθέμενος τὰ τοῦ θεοῦ καὶ σωτηρίου βαπτίσματος σύμβολα, τὴν τε λευκὴν φημι στολὴν, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ δώρου παράσημα, εἴτα τούτων ἀπτόμενον, εἰς αὐτὰ τὸν ὄρκον ὑπέχειν ἀπαίτητο τὸν ὑπεσχημένον ὑπηρετήσασθαι τῷ βουλῆματι. Ἔχεις τοιγαροῦν, κατ' ἐπιστολὴν, ἐκ τῶν εἰρημένων, οἶμαι, τὸ τε εὐλογον καὶ ἀκόλουθον καὶ θεοφιλὲς τῆς τοῦ πιστοῦ Ἀβραάμ διανοίας καὶ πράξεως · δι' ὧν λογισμὸς ἅπαρ χυδαῖος καὶ πεπατημένος καὶ ἀντικείμενος ἀπελαύνεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΗ'.

Τί θαυμάζεις ἴδων τὴν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις τῶν μαθητῶν πύρωσιν, καὶ λέγεις, Ἄρα γὰρ οὐχ ἑώραν; ἄρα γὰρ τοῖς οἰκειοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ταῖς χερσὶν ὑπηρετούμεναις ἠπίστουν τῷ θαύματι; πῶς οὐ συνῆσαν; πῶς ἐπελάθοντο; Ἔστι μὲν γὰρ, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τοσούτον, ἀπορεῖν · ἀλλ' ἔστι πλέον ὀρθῶς καὶ ἐννοῆσαι καὶ ἐπιλύσασθαι, ὅτι καὶ τὰ πραττόμενα ἐβλεπον, καὶ οὐτε τοῖς ὁμμασιν, οὐτε ταῖς οἰκειαῖς χερσὶ διημφισθῆτον καὶ ἀπεμάχοντο · ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ ἑώραν, καὶ ἤδεισαν, καὶ ἐθαύμαζον. Οὐτε γὰρ ἀνοήτοις, οὐτε τυφλοῖς, οὐτε τοῖς πρὸς ἅπαντα μαχομένοις; καὶ ἀναισχυντοῦσιν Ἰουδαίους παραπλησίως διέκειντο. Ἄλλ' οὕτω πρὸς τὸ τέλειον ἀναβεηχότες, καθ' ἓνα τινὰ τῶν πάλαι ἁγίων καὶ προφητῶν, καὶ ὅπου ἂν ἡ ἀνωθεν χάρις ἐκινύσῃ, ἀλλ' οὐχ ὡς θεὸν, καὶ κατὰ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα, τὸν διδάσκαλον αὐτῶν ἐπιτελεῖν τὰς θεοσημείας, ἐνόμιζον · δι' ὃ καὶ πλὴν ἐνὸς μὴ συνεπιφέροντες ἑαυτοῖς ἄρτους, ἐπέπερ ἤκουσαν παρ' αὐτοῦ, προσέγειν ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων, οὐκ ἔχοντες, ὅπερ ἔφημεν, ὡς; ἐξ αὐτοῦ, καὶ αἶ, καὶ αὐθεντίας κράτει δυνατὸς; ἔστιν ἂ βούλεται πράττειν, εἰς διαλογισμοὺς τοῦ πῶς ἂν διατραφεῖεν ἀπηνέχθησαν · καὶ τοῦτο αἰτιασάμενος ὁ Δεσπότης, ὅτι μὴ πῶ θεοπροπη καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὑπερανέχουσαν μέτρων, τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἐκτήσαντο, εἰκότως αὐτοῖς τὴν πύρωσιν ἐπεκάλεσεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΘ'.

Τῷ αὐτῷ ἀποροῦντι · « Καὶ αὐτοὶ οὐ συνῆσαν. »

Ἄπορεις πάλιν καὶ διερωτᾷς, πῶς τοῦ Δεσπότητος τρανώς καὶ σαφῶς τοῖς μαθηταῖς προαγγέλλοντος, τὰς ἐξ ἀνθρώπων ὕβρεις, καὶ τὰς πληγὰς, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὸν θάνατον, αὐτοὶ οὐ συνῆσαν · καὶ γὰρ φησι, « Καὶ αὐτοὶ οὐ συνῆκαν · καὶ ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα. » Ἄλλ' ἐκείνῳ μοι ἐννόει, ὅτι καὶ τοὺς μαθητὰς ὁ Σωτὴρ δευτέρους ποιῶν, πάλιν

κίς αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς ἐλάλει. Καὶ οἱ καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἄλλως παράδοξον, νεκροὺς ἐγεῖρειν, καὶ βασιλείαν αἰδίων ἐπαγγέλλειν, καὶ θάνατον ἴδιον προαγγέλλειν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' οἱ καὶ τὸ πρὸς τὸν διδάσκαλον τοῖς μαθηταῖς φίλτρον, τῷ χρόνῳ ἤδη ἐβρῶννυτο καὶ ἐνήκμαζε καὶ δεινὸν παθεῖν οὐδὲν αὐτὸν ἤθελον. Ὁ δὲ τις οὐ βούλεται, μόλις καὶ παρὸν ἐφρονηκέναι συντίθεται. Διὰ ταῦτα πάντα, παραβολὴν τινα, καὶ οὐ τῶν δυσχερῶν ἐκείνων προαγόρευσιν, τὰ περὶ τοῦ πάθους ἐνόμιζον οἱ ἀπόστολοι, καὶ διὰ τοῦτο συνίεναι, κἄν ἄλλως σαφῆ καὶ φανερά ἦν, οὐκ ἠδύναντο, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐβούλοντο, τὰ λεγόμενα. Εἰ δὲ καὶ τὸ τῆς ἐγέρσεως αὐτοῖς προσετινοεῖν ἐβέλῃσαι, πρᾶγμα μείζον μὲν πίστεως, καὶ καθ' ἑαυτὸ διασκοπούμενον, ἐγερσις αὐτοουργουμένη τῷ τελευτήσαντι· μάλιστα δὲ μετὰ τῶν ἄλλων σκυθρωπῶν καὶ ἐκ διαμέτρου μαχομένων συμπαραιθέμενον καὶ προαγγελλόμενον, οὐκ ἐτί διότι μὴ συνήσαν, ὅπως ἀπορήσεις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΓ'.

Edita a Montacutio (ep. 77, ad Ignatium, p. 125, 126). — In verba Matth. iii, 9; Luc. iii, 8 (82').

Τὸ, « Δύναται ὁ Θεὸς καὶ ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ, » οἱ μὲν πρὸ ἡμῶν τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας ἐξειλήφασιν, οἱ καὶ, κατὰ λίθους καὶ πέτρας, πεπωρωμένην καὶ ἀναισθητοῦ τὴν καρδίαν ἔχοντες (τί γὰρ τοῦ, λίθοις καὶ ξύλοις προσκυνεῖν, εἰς πύρωσιν καὶ ἀναισθησίαν ἀποπτέρον); ὅμως, ἐκείθεν διαβραγέντες, εἰς σπέρμα τῷ Ἀβραάμ διὰ τῆς πίστεως ἐξανίστανται. Εἰ δὲ καὶ τῆς λέξεως εἰπεῖν καὶ τῆς ἱστορίας ἐγγύτερον οὐκ ἀδόκιμον, οὐδ' ἐκείνο προοπτόν, ὅτι τὸ ἀρρήτον καὶ ὑπερφύες καὶ παντοῦργον καὶ παντοδύναμον τῆς θείας, βουλήσεως, ὁ Βαπτιστῆς παραστῆσαι βουλόμενος, ταῦτα ἐφθέγγετο· ἐκείνο ὑπέδηλόν, ὅτι ὡσπερ καταρχὰς, βουληθεὶς ὁ Θεός, ἐκ πηλοῦ τὸν ἀνθρώπον διεπλάσατο, οὕτω καὶ νῦν ἐκ τῶν συγγενῶν λίθων καὶ ὁμοστοίχων τῷ πηλῷ, ῥῆον, εἰ βούλοιτο μεταπλάσας, εἰς σπέρμα καὶ τέκνα τῷ Ἀβραάμ, ἀναστήσει. Σὺ δὲ μοι καὶ τρίτον ἐννοεῖς, τῶν εἰρημένων, ἵνα μὴ λέγω ἐγγύτερον, οὐδ' ἑτέρου τέως μακρότερον· ὡς ἐξ ἐκείνων τῶν λίθων, οὗς ὁ Πρόδρομος ὑποδεικνύς εἶπε, « Δύναται ὁ Θεός ἐκ τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ, » ἐπ' αὐτοῖς ἔργοις ἐστι θεάσασθαι, καὶ τέκνα τῷ Ἀβραάμ ἀνιστάμενα, καὶ περατουμένην τὴν πρόβρῃσιν. Ὅτε γὰρ τὸ τοῦ κόσμου σωτήριον ἐτελείτο πάθος, τότε τῶν λίθων ἐκείνων καὶ πετρῶν, μετὰ τῶν ἄλλων, σχιζομένων, πολλοὶ καὶ τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, μέσας αὐτάς που τὰς πεπωρωμένας καρδίας διαβραγέντες τῷ θαύματι, εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν ἐθεμελιώθησαν, καὶ τῶν τέκνων τοῦ Ἀβραάμ, τῷ τε γένει καὶ τοῖς κληροῖς ἐναπεγράφησαν. Προηκταί σοι τοίνυν, ὡς ὄρῳ, κατὰ τε θεωρίαν καὶ ἱστορίαν, ἣ ἐρμηνεία διπλῆν δὲ τὴν ἱστορίαν, τὴν μὲν προγεγεννημένην τὴν

A pulos, frequentius ipsos in parabolis alloquebatur, tum quod paradoxum erat, mortuos resuscitare, et regnum cœlorum polliceri, et propriam ipsius mortem prædicare. Nec ista tantum, sed cum etiam apud discipulos amor erga magistrum suum progressu temporis roboraretur, et floretet, ut nihil illum grave perpeti vellent. Quod vero quis nolit, vix etiam cum incumbit instanter adfuturum apprehendere potest. Ideo parabolam quamdam, et non prædenuntiationem malorum quorundam intolerandorum, quæ passionem ipsius tangebant, rebantur apostoli. Quocirca illa intelligere non poterant, licet aliis aperta essent et perspicua, aut potius illa intelligere nolebant. Quod si his adungere volueris resuscitationis negotium, rem fide majorem, per seipsam consideratam, resurrectionem ab ipsomet defuncto procuratam, agnosces; magis autem si comparatum cum aliis quibusdam trislibus, et e diametro pugnantibus præannuntietur, nequaquam dissiteberis eos ignorasse.

QUÆSTIO CCX [Coisl. CCXXXIX, Taur CCXXX].

Illud, « Potest Deus vel e lapidibus istis liberos Abrahamo suscitare, » sunt ex antiquis aliqui qui retulerunt ad credentes e gentibus, qui saxorum et petrarum more corda habebant obdurata. Quid enim magis absurdum, quam obfirmate et sine pudore, lapides et ligna adorare? Et tamen ab hac consuetudine abstracti per fidem, in semen Abrahæ consurgunt homines: sin autem non est improbandum aliud, quod cum verbis et historica veritate proprius est conjunctum, edicere, non est insuper habendum quod divinam, inenarrabilem, supernaturalem, omnia operantem, et omnia potentem voluntatem, Baptista cum vellet insinuare, ita prolocutus est. Illud nimirum subindicans, quod quemadmodum ab initio sola sua voluntate, e luto hominem efformavit, ita et nunc etiam e congeneribus saxis et his cœquandis facile, modo voluerit, in semen et liberos Abrahamo suscitabit. Tu autem considerabis et tertiam expositionem ne dicam propriorem iis quæ ante dictæ sunt, certe tamen nulla altera remotiorem; quod e lapidibus illis quos Præcursor digito monstrabat dicens, « Potis est Deus vel ex istis lapidibus suscitare liberos Abrahamo, » opere videre licet adimpletum, liberos Abrahamo suscitatos et prædictionem sine adimpletam. Cum enim passio illa mundo salutifera completeretur, tum saxis illis et petris, una cum aliis diruptis, multi et e gentibus et Judæis, habentes corda sua prius obdurata, per medium divulsa illo miraculo, in Christi fidem quasi in fundamentam locabantur, et filii Abrahæ, cum genere tum sorte annumerabantur. Ita vides quousque tibi producta est interpretatio, et quoad contemplationem, et quoad historiam;

NOTÆ.

(82') Ejusdem argumenti quæstionem supra n. XXXI dedit Photius.

historiam porro geminam, antecedentem unam, subsequentem alteram, et in utraque divinæ voluntatis conditoriam potestatem et potentiam illimitatam in oculos incurrentem.

QUÆSTIO CCXI [Coisl. CCXL, Tawr. CCXXXI].

Ad interrogantem, quomodo non mentitus reprehenditur dipivus Apostolus, qui se cum Judæum, tum et Romanum dicebat; et aliquando dixerit se Tarsi natum, aliquando autem Romæ (83).

Edita a Montacatio (ep. 102, p. 145-148).

Veritatis ille discipulus Paulus mentitus non est, nec cum se Judæum diceret, nec cum Romanum: impossibile enim fuit, ipsum cum esset veritatis præco, mendacio inniti, imprimis tum cum tribunali sisteretur, et per Judæos in judicium vocaretur, pœnas soluturus fraudis et nequitiae, quas ille omnimodo deturbabat. Quomodo ille auderet mendacium adhibere, aut sycphantiam confirmare Judæorum quam in ipsum concinnaverant? Annon continuo convictionem reformidaret, aut secururam deinceps? non prævideret, cum revelata esset persona, nullam sibi acquireret utilitatem, sed reus haberetur duplici supplicio dignus? nempe, ob ea quæ Judæi criminabantur, et ea quæ mentitus fuerat. Quomodo et Lysias qui cum in magistratu erat, et facile poterat veritatem expiscari, cessasset a verberibus, si non affirmanti credidisset? In credulitatem quomodo per captivum et pauperem induceretur, si non ipsa eum adigeret eo veritas? Quomodo et Felici scribens, Paulum Romanis accensendum pronuntiaret? Intellecto enim, inquit, quod Romanus erat, adfui cum militibus, et liberavi eum⁸³; sed fraus erat facta decepto Lysiae, qua, quæso arte? quomodo subinducta? Felix autem cur non imposturam detexerit, præsertim cum contra leges Judæis gratificabatur? An in quibus gratia fiebat contra leges, et a ratione aliena, sedulus incubuit; cum vero gratificari iisdem secundum rectam rationem poterat, ignavus et remissior videbatur, ita quod operam dederit, ut nec principium gratiæ justum et rectum volverit auspiciari? Ecquam hæc habent persuasionem aut consequentiam? Sed et qui tum aderant contra eum cædem spirantes, et Judæos omni modo concitantes, hoc est Judæi, si per mendacium conatus fuisset Paulus tormenta avertere, quomodo non vocem sustulissent, clamore theatrum replevissent: Intuemini vos quantopere mentiat; impostor est, deceptor est, non est Romanus, rationem invenit qua vos deciperet, et plagas declinaret; at vos, propterea quod ausus fuerit ita prodigiose vobiscum agere, nostras probationes admitte eorum de quibus accusamus, communem hominum societatem, a communi peste ista liberate.

⁸³ Act. xxiij, 27.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. ἀπατεῶν οὗτός ἐστι, γόης ἐστί. † ὁ μᾶς.

NOTÆ.

(83) Cf. cum hac quæstione q. CXVI.

Α δὲ ἐπιγεγονοῖαν, καὶ δι' ἑκατέρας, τὸ δημιουργὸν καὶ ἀπειροδύναμον τῆς θείας βουλήσεως, θεωροῦμενον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΑ'.

Πρὸς τὸν ἐπερωτήσαντα, πῶς δυνατὸν μὴ ἀλῶναι ψεύδει τὸν θεῖον Ἀπόστολον Ἰουδαῖον ἑαυτὸν καὶ Ῥωμαῖον ἀποκηρύξαντον· καὶ ποτὲ μὲν Ταρσοῦς ἔχειν πατρίδα, ποτὲ δὲ ἐν τῇ Ῥώμῃ γεννηθῆναι;

Οὐτε Ἰουδαῖον, οὔτε Ῥωμαῖον ἑαυτὸν εἰπὼν, ὁ τῆς ἀληθείας μαθητὴς Παῦλος ἐψεύσατο. Οὐδὲ γὰρ εἶόν τε ἦν, αὐτὸν ἀληθείας ὄντα κήρυκα, ἐπερεῖεσθαι τῷ ψεύδει· μάλιστα γὰρ κριτηρίῳ περιστάμενον, καὶ δίκας ἀπάτης καὶ κακουργίας, ὧν ἦν καθαιρέτης, ὑπὸ Ἰουδαίων εἰσπραττόμενον. Πῶς γὰρ ἂν καὶ ἐθάβρησε ψεύδει χρῆσασθαι, καὶ σὴν κατ' αὐτοῦ συκοφαντίαν, οἱ; ἐξηπάτα, πιστώσασθαι; ἄρα γὰρ οὐχὶ τὸν παραυτίκα ἐδεδοίκει ἐλεγχόν; οὐ τὸν μετὰ ταῦτα; Οὐ συνεώρα δὲ, ὅτι ἐκκαλυπτομένου τοῦ δράματος, πρὸς τῷ μηδὲν ἀποκερδᾶναι, καὶ διπλῆς ἑαυτὸν τιμωρίας ἔνοχον παραστήσειεν, ὧν τε τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος ἐπεκάλει, καὶ ὧν αὐτὸς ἑαυτοῦ κατεψεύδετο; Πῶς δὲ καὶ ὁ Λυσίας, ἀρχῆς ἐφεστῶς, καὶ τἀληθὲς ἐξευρεῖν ῥάδιον ἔχων, ἀπέστη τοῦ τύπτειν, εἰ μὴ ἐπέπειστο; πῶς δ' ἂν ἐπέπειστο ὑπὲρ δεσμοῦ καὶ πένητος, εἰ μὴ τὰ τῆς ἀληθείας αὐτὸν ἐδιόζετο; πῶς δὲ καὶ Φήλικι γράφων εἰς Ῥωμαίους τελεῖν τὸν Παῦλον ἀπισχυρίζετο; « Μαθῶν γάρ, φησὶν, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, ἐπιστάς σὺν τῷ στρατεύματι: ἐξεῖλβ- C μὴν αὐτόν. » Ἄλλ' ἐκλάπη καὶ παρεσύρη Λυσίας· τίνη τέχνη; καὶ πῶς ὑπαχθεῖς; ὁ Φήλιξ δὲ πῶς οὐκ ἐψώρασε τὸ κακούργημα, καίτοι καὶ χάριτας τοῖς Ἰουδαίοις ἐκθέσμουσ κατατιθείς; Ἄλλ' ἐν οἷς μὲν ἄνομος ἡ χάρις, καὶ λόγον οὐκ ἔχουσα, θερμὸς ὑπερηρέτης· ἐν οἷς δὲ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου χαρίσασθαι ἦν, τοῦτοις δὲ ἄρα ῥάθυμος καὶ ἀναπεπτωκῶς, καὶ οὐδ' εἰς ἀρχὴν τοῦ βουληθῆναι δικαίαν καταθέσθαι χάριν διανιστάμενος· καὶ τίνα ἂν ἔγοι ταῦτα πειθῶ καὶ ἀκολουθῆναι; Εἶτα αὐτοὶ δὲ παρόντες οἱ φωνῶν- D τες κατ' αὐτοῦ καὶ πάντα λίθον κινούντες, τοὺς Ἰουδαίους λέγω, εἰ διὰ ψεύδους ὁ Παῦλος τὰς βασάνους ἐτεχνάζετο διακρούσασθαι, πῶς οὐκ ἐβῆξαν φωνὴν πληροῦσαν τὸ θέατρον, Ὅρατε, ἄνδρες, ἠλίκον ὅσον ἐψεύσατο· ἀπαιταῖων ἐστὶ καὶ γόης ο, οὐκ ἐστὶ Ῥωμαῖος, εὐρὲν ὅπως καὶ ὁ μᾶς ἀποπλανήσας τὴν τῶν μαστίγων πείραν διαδράσειεν· ἄλλ' ὁ μᾶς ἐξ ὧν ἐτόλμησε καὶ πρὸς ἡμᾶς ἑτερατεύσασθαι, καὶ ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν, λαθόντες τὰς πίστει, κοινῷ λυμεῶνος τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων πολιτείαν ἀπαλλάξατε; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων, οὐ μὲν σὺν οὐκ εἰπεῖν εἶχον, οὔτε ἐτόλμησαν· οὐ τότε, οὐ μετὰ ταῦτα· καίτοι καὶ δικαστηρίου πάλιν αὐτοῖς κροτηθέντος,

καὶ τοῦ φίλου Φήλικος εἰς κρίσιν προκαθεζομένου· ἄλλ' οὕτως ἦν ἐναργής καὶ ταῖς ἀπάντων δόξαις κρατοῦσα ἡ Παύλου ἀλήθεια, ὡς καὶ τῶν ἀναισχύρων Ἰουδαίων, καὶ πάντα λέγειν εἰς τὸ εὖ πράττειν ἀποτολμώντων, ἐμφράξαι τὰ στόματα· οὕτω μὲν οὖν πολλαχόθεν ψευδολογίας πάσης ἀνώτερος, Ῥωμαῖον ἐαυτὸν εἶπὼν ὁ θεοσέπαιος ἀποδείκνυται Παῦλος. Ἄλλ' εἰ Ῥωμαῖος ἦν, φησὶ, πῶς αὐτὸς ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν τῇ αὐτῇ δημηγορίᾳ, Ἰουδαῖός τε εἶναι, καὶ Τάρσου εἶχει πατρίδα, δισχυρίσατο λέγων. Ἐγὼ μὲν εἰμι Ἰουδαῖος, Ταρσεὺς ἢ τῆς Κιλικίας, οὐκ ἀσήμευ πόλεως, πόλιτος; Πῶς οὖν ἔστιν ἀμφοτέρω συνδραμεῖν, καὶ Ῥωμαῖον καὶ Ἰουδαῖον τὸν αὐτὸν χρηματίζεσθαι; Πρὸς ὃ φάμεν, ὅτι ἀποπον οὐδέν· γένει μὲν γάρ, καὶ τῇ κατ' αὐτὸν Μωσαϊκῶν νόμον ἀγωγῇ, Ἰουδαῖος ἐχρημάτιζε, πατρίδα Τάρσου εἶχων, ἐν ἣ τὰς μητρικὰς αὐτὸς ἔλυσεν ὠδίνας· τῷ δὲ ἰ τὸν αὐτοῦ πατέρα Ῥωμαϊκῇ φιλοτιμίᾳ, ἣ καὶ χρήμασι, Ῥωμαῖον ἐγγραφεῖται, Ῥωμαῖος καὶ αὐτὸς ἐκαλεῖτό τε καὶ ἐτύγχανεν.

Δι' ὃ ἰ, καὶ τοῦ Λυσίου πρὸς αὐτὸν εἰπόντος, Ἐγὼ δὲ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην, αὐτὸς ἐπήγαγεν, Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι· οὐκ ἐν τῇ Ῥώμῃ δηλονότι· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὁ Λυσίας ἐν ταύτῃ γεννηθῆναι ἐμεγαληγόρει καὶ διετιέμετο, ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ Ῥωμαϊκῇ κλήσει καὶ τῇ πολιτείᾳ, ἐν ἣ κακεῖνος τελεῖν ἀπεσεμνύετο. Πρὸς δὲ καὶ ὁ θεὸς Παῦλος ἀπεικονόμενος ἔλεγε μονοουχὶ φάσκων, καὶ καθαιρῶν αὐτοῦ τὸ φρόνημα, ὅτι Σὺ μὲν πρόσφατον καὶ ἀπὸ σοῦ προϊένας ἀπαγγέλλεις τὸ ἀξίωμα, ἐμοὶ δὲ ἀνωθεν ἐβρίζωμενον καὶ ἐκ πατρὸς καταγόμενον τῆς δόξης ταύτης καὶ τῆς προσηγορίας ἐκκληρώθη τὸ προνόμιον. Διὰ τοι τοῦτο κακεῖνος ἀκούσας καὶ βεβαιωθείς, ὅτι Ῥωμαῖον ὄντα τύπτειν ἐπεχειρεῖ, εἰς δειλίαν καὶ φόβον τὸ θράσος καὶ τὴν ὀργὴν διαλύων, συνεστέλλετο. Τιμῆς γὰρ ἀπῆλαυον κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, οὐχ ὅσοι μόνον ἰθαγενεῖς τῆς Ῥώμης ἐτύγχανον, ἀλλὰ καὶ ὅσοις αὐτῇ ἡ κλήσις νόμιμῳ χαρίτων ἢ χρημάτων, ἐπολιτεύετο· οὐδὲν οὖν οὐσχολοι καὶ τὸν θεὸν Παῦλον Ἰουδαῖον ὄντα, καὶ Ῥωμαῖον χρηματίζεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ κατ' ἄνδρα, ὡσπερ ὁ Λυσίας, καὶ πόλεις ὀλόκληροι, τὴν Ῥωμαίων κλήσιν, ἀλλογενεῖς οὔσαι, εἰς ἑαυτὰς ἐφειλύσαντο. Καὶ ἵνα νῦν τὰ ἄλλα παρῶ, ἀκουσον Φιλιππησίους ὅπως ἑαυτοὺς Ῥωμαίους ἀποσεμνύνουσιν. Ἦνίκα γὰρ Παῦλος τὸ Πυθῶνος πνεῦμα τῆς παιδίσκης ἀπήλασε, καὶ πρὸς ὀργὴν, αὐτῆς οἱ κύριοι, δέον εὐχαριστεῖν, ἀνεφλέχθησαν, καὶ τοὺς εὐεργέτας εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας εἴλκυον, οὕτω φασίν· Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες. Εἶτα καὶ καταγγέλλουσιν ἔθνη ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαῖοις οὖσιν. Ὅρας ὅπως οἱ Φιλιππησίαι Ῥωμαῖοι τε ἐχρημάτιζον, καὶ Ῥω-

At nihil ejusmodi vel dicere poterant, aut audebant accusare, non in præsentī, non deinceps, nec tum cum tribunalia paterent iis demum, et Felix amicus pro tribunali sederet, tam aperte manifestum erat Paulum protulisse veritatem, et apud omnes adeo illa obtinebat opinio, ut Judæorum ora obturarentur, licet essent impudentes, et ad quodvis audendum projecti: atque ita Paulus ille divinus, dum se proficitur Romanum, longissime a mendacio abfuisse monstratur. At si Romanus erat, dicetur, Quomodo cum alibi, tum in ipsa illamet concione Judæum se pronuntiat, et patriam sibi Tarsum proficitur? ait enim: Ego quidem sum Judæus, Tarsi, quæ urbs est nec ignobilis, Ciliciæ civis. Qua ratione concurrere hæc utraque possunt, ut cum Romanus tum Judæus habeatur? Dicimus hic nil subesse absurdi; ortu quidem generis, et legis Mosaicæ secundum institutionem, Judæus fuit; Tarsum habebat patriam, ubi mater partus doloribus relevata eum peperit; patrem civibus Romanis ascriptum, vel Romanorum indulgentia vel nummi numerati edidere; hinc Romanus ipse dicebatur, et erat.

Quocirca cum ad eum Lysias diceret, Magna ego pecunia civilitatem hanc emi, respondit: Ego autem ei natus sum; non autem Romæ se natum vult; non enim se Lysias ibidem natum gloriabatur, aut contendebat, sed in hac Romana appellatione, et civili ejus statu, in qua et ipse se consistere præ se ferebat. Cui divinus Paulus directo sermone ait, tantum non ejus spiritus deprimens: Tu quidem mihi novitiam narras nobilitatem, et a temetipso exortam, at mihi cedit hæc prærogativa, a majoribus fundata, et per paternam gloriam nominata ad me derivata. Hoc ille audito, et persuasus quod Romanus erat, propterea quod verberibus cecidisset, in timorem et pusillanimitatem conversa iracundia, coarctabatur; nam per illa tempora deferebatur honor non solum Romanis indigenis, sed et iis quibus illa appellatio vel per gratiam, vel per pecuniam e lege cederet; nihil ergo obstat, divinum Paulum, cum Judæus esset, Romanum nominari: nam et viritum multi, ut Lysias, et integræ confertim civitates cum extraneæ essent, titulum Romanorum civium in se derivarunt. Ut cætera prætermittam, audi Philippenses, ut se cives Romanos gloriantur: cum enim Paulus²⁶ spiritum Pythicum e puella expulisset illiusque dominus qui gratias debebat, ob eam rem ira inflammatus benefactores in forum ad magistratum adductos, tribunali sisteret: Isti, inquit, homines, cum sint Judæi, civitatem nostram turbant; annuntiant enim nova nobis instituta quæ admittere non licet, cum Romani simus. Audis, ut Philippenses Romani dicebantur, et ipsi se Romanos nominant; Philippenses a patria dice-

²⁶ Act. xxiii, 27.

VARIÆ LECTIONES.

^ε καί. ἢ Τάρσου. ἰ τὸν δέ. ἰ ὄθεν.

Latent, Romani per decretum. Quid impedit ergo, potius unde non clare constat, beatum Paulum qui Judæus erat, et Romanum fuisse? Liquet enim non fuisse imposturam aut mendacii prætextum, quod Paulus Romani titulum sibi vindicaret. Si nonnullis se Judæum profiteretur, aliis se vocaret Romanum, fictio illa de deceptione aliquam speciem præ se ferret: quod si apud eosdem utrumque se esse contendat, certe valde stultum foret existimare, quod mendacium meditatus, illud imprimis proponeret, et ante alia fateretur, unde quam expeditissime ficta proferre convinceretur. Magis pertinerebat, ad hominem jure confidentem secundum rei naturam, et veritatem dicere, quæ omni calumnia, suspicione, falsitate efficacior est, et illustrior, apud ipsos præsertim in pleno consensu Judæos, se Judæum declarare, et quod Tarsensis patria, et ita demum quod Romanus erat: eoque potius quod non semel, nec occulte se Romanum profiteretur, sed bis terve tribunum terrefaciens, qui omnino in furorem conversus fuisset, si falsitatem post accuratam quæstionem, ad quam incitabatur per illam affirmationem, reperisset. Facile idcirco ediscere poterimus e multis præostensis, beatum Paulum Romanum existisse; imprimis ab insidente ipsi veritate, cujus præco agnoscebatur, tum quod cum sistitur tribunali, seipsum Romanum proclamat. Tertio quod cum de impostura et fallaciis postularetur, non nisi ridicule et impudenter mentiri poterat: et quod non, ut sit, fortuito illam vocem emittebat, aut joculari quadam simulatione usus, quod quis suspicari possit, sed ut se eximeret a tormentis, et præfectum terrefaceret. Porro quod Lysiam in suas partes pertraxit, ut a contumelia inferenda abstineret; et quod Lysias ad Felicem scripsit, se Paulum Romanum civem a Judæorum sanguineo furore exemisse. Et certe Felix licet voluerit Judæis gratificari, de tali suspicione ne cogitabat quidem: imprimis refelli non potest illud, quod gens Judæorum tum præsens, et contra eum cædem spirans, et nil non ausura, non audebant illi dicam istiusmodi mendacii inscribere. Accedit quod apud eosdem utrumque professus fuerit, nempe quod Judæus et quod Romanus erat; quod nemo libere profiteri vellet, nisi qui veritati summopere consideret; nec simpliciter tantum, sed quod cum asseveratione immauendo illum titulum præ se ferret. Si adhuc placet, et illud, quod viri- tim et urbatim, Romanum titulum, qui non eandem patriam sortiebantur per psephismata consequabantur. Atque ita manifestum, et sine dubio constare arbitror, quod Paulus, si quis alius in reliqua, in utroque verum dixit, qui se cum Judæum prodidit tum Romanum. At quid, inquit, nonne Christianus fuit? Omnino fuit. Quid igitur, non per hoc nomen se nominavit? Scilicet, in præ-

A **μαίους** ἐαυτοὺς ἐξονομάζουσι· τὸ μὲν ἔχοντες ἐκ πατρίδος, τὸ δὲ, ἀπὸ ψηφισμάτων. Τί οὖν ἐμπροσθεν; μᾶλλον δὲ, πῶς οὐ γεγένηται φανερόν, καὶ τὸν μακάριον Παῦλον Ἰουδαῖον ὄντα, καὶ Ῥωμαῖον εἶναι; ἄλλον δὲ κἀντεῦθεν, ὡς οὐκ ἀπάτης ἦν ἡ ψεῦδος; πρόσχημα τῷ Παύλῳ, τῆς Ῥωμαϊκῆς κλήσεως ἡ οικειώσις. Εἰ γὰρ πρὸς ἄλλους μὲν Ἰουδαῖον ἐαυτὸν ἐκάλει, Ῥωμαῖον δὲ πρὸς ἑτέρους, εἶχεν ἂν ἡ τῆς ἀπάτης σκηνὴ τίνα λόγον. Εἰ δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀμφοτέρωθεν διετείνετο, πῶς οὐ λίαν εὐθες ὑπονοεῖν, ὅτι ψεῦδος εἶπεν μελετήσας, ἐκεῖνο προῦθηκε καὶ προδιωμολογήσατο, δι' οὐ μᾶλλον ἢν τις πειλασμένω λέγων ἐξελέγχοιτο; θαρρόντος γὰρ μᾶλλον ἦν ὡς ἀληθῶς τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἔχοντος, διαβολῆς ἀπάσης καὶ ὑπονοίας καὶ ψεύδους **B** ἐναργεστέρων τε καὶ λαμπροτέρων, τὸ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, καὶ ἐν ὀλοκλήρῳ δήμῳ, Ἰουδαῖον ἐαυτὸν ἀνειπόντα, καὶ τὴν πατρίδα ὅτι Ταρσεύς, Ῥωμαῖον ἐφεξῆς ἀποφώνησθαι· καὶ μάλιστα γὰρ, ὅτι οὐκ ἄπαξ οὐδὲ ὡς περὶ λανθάνων, τὸ, Ῥωμαῖος, ἐπήνεγκεν· ἀλλὰ καὶ δις, καί τ' εἰς τρίτον, καὶ τὸν χιλιάρχον δεδιττόμενος· ὃ μάλιστα καὶ εἰς ὀργὴν ἐκκαίει καὶ πρὸς ἀκριθεστέρων, καὶ τοὺς γὰρ μὴ βουλομένους, ἀνακινεῖ καὶ διανίστησιν ἔρευναν. Ἔστι τοίνυν τὸν θεοπέσιον Παῦλον, διὰ πλειόνων ὡς ἐδείχθη, Ῥωμαῖον εἶναι καταμαθεῖν· πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς προσούσης αὐτῷ ἀληθείας· καὶ ὅτι κήρυξ αὐτῆς ἐγνωρίζετο. Δεύτερον, ὅτι καὶ κριτηρίῳ παρεστηκῶ; ἐαυτὸν Ῥωμαῖον ἀνεκήρυττε. Καὶ τρίτον, ὅτι εἰς ἀπάτην καὶ κακοῦργίαν συκοφαντούμενος, ἐν ᾧ οὐδὲ τὸν λίαν εὐθῆ καὶ ἀναίδῃ ἐτήνδια ψεύσασθαι. Καὶ ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἀφῆκε ταύτην τὴν φωνὴν καὶ θρυπτόμενος, ὅπερ ἂν τις ἴσως καὶ ὑπερέφοιτο, ἀλλὰ βασάνων ἐαυτὸν ἐξαιρούμενος καὶ τὸν ἄρχοντα δεδιττόμενος. Ἔτι δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πεπεισθαι Λυσίαν καὶ ἀποσχέσθαι τῆς ὕβρεως, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς Φήλικα δὲ διατείνασθαι, ὅτι Ῥωμαῖον ὄντα τὸν Παῦλον, τῆς Ἰουδαϊκῆς μαιφονίας ἐξέβλατο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν Φήλικι μῆδ' εἰς ἐξέτασιν ἐλθεῖν τοιαύτης ὑπονοίας ἐξεγένετο, καί τοι χαρίζεσθαι Ἰουδαίους προαιρουμένω καὶ σπεύδοντι· καὶ τὸ σφόδρα ἀναντιβῆρτον, ὅτι οὐδὲ τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος παρῶν καὶ φωνῶν ἔ, καὶ πάντα τολμῶν, οὐδ' ἐκεῖνος ἐτόλμησεν ἐπὶ τούτῳ ψευδολογίας αὐτὸν γράψασθαι. Πρὸς δὲ γὰρ τούτοις ὅτι καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀμφοῦ ἐφη, ὡς Ἰουδαῖός τε καὶ **D** Ῥωμαῖός ἐστι· ὅπερ οὐκ ἂν τις μὴ λίαν πεπειθῶς τῇ ἀληθείᾳ, παρρησιάσοιτο· καὶ ὅτι διατεινόμενος καὶ ἐπιμένων τὴν προσηγορίαν προῦβάλλετο· εἰ βούλει δὲ, ὅτι καὶ κατ' ἀνδρά καὶ κατὰ πόλεις ἦν Ῥωμαίων κλήσις, οὐ ταύτην λαχόντες πατρίδα, πολλοὶ ψηφισμασιν ἐκλήρωσαντο. Ἐξ ὧν οἶμαι φανερόν καὶ ἀναμφισβήτητον καθεστάναι, ὡς ἐν ἀμφοῖν ὁ Παῦλος, εἴπερ τις ἄλλος, ἠλήθευε, Ῥωμαῖον ἐαυτὸν καὶ Ἰουδαῖον ἀποφανιόμενος. Τί οὖν, φησίν, οὐκ ἦν Χριστιανός; Καὶ μάλιστα γὰρ. Πῶς οὖν οὐκ ἐκάλει ἐαυτὸν καὶ τούτῳ τῷ ὀνόματι; Ἐνταῦθα περιττὸν ἦν· ὑπὲρ γὰρ ταύτης τῆς θρησκείας καὶ τῆς κλήσεως πάντα πά-

VARIÆ LECTIONES.

* leg. φωνῶν.

σχων καὶ ἐναθλῶν, διεκαρτέρει καὶ ἔχαρειν· αὐτός A
 τε ἦν ὁ διδασκαλαίς, καὶ πόνοις, καὶ ἰδρωσίν, πρώτην
 ἀπασῶν πόλεων τὴν Ἀντιόχειαν, τῇ τῶν Χριστιανῶν
 κλήσει παρασκευάσας ἐγκαλλωπίζεσθαι. Εἰ δὲ δεῖ τι
 καὶ ἱστορίας ἐπακούσαι, λέγεται τις εἰς πολλὴν
 ἀρχαιοσύνην ἀνηγαμένος· ὡς ἡ τοῦ Βενιαμὶν φύλη ἐν
 Παλαιστίνῃ ῥιζωθεῖσα, μέχρι τῶν τῆς Ἰταλίας με-
 ρῶν τὰς βλάστας ὑπέξείτεινεν, αὐτῷ γένει Ῥωμαίων
 καὶ αὐτῇ Ῥώμῃ χαρισαμένη γενέσθιν τε καὶ ὄνομα.
 Ἐξ ὧν ὁ θεὸς Παῦλος εἰς τὸ τοῦ Βενιαμὶν αἷμα
 ἀναγόμενος, Ῥωμαῖος ἂν εἰκότως χρηματίσειεν·
 ἐγένοντο γὰρ ἀπόγονοι τῷ Βενιαμίν, ἄλλοι τε οὐκ
 ὀλίγοι, ἐξ ὧν Ἀραβός τε καὶ πόλεις ἄλλαι καὶ χῶραι
 τὰς ἐπικουρίας ἐκλήρωσαν· καὶ δὴ καὶ ἀνὴρ τις
 ὄνομα Ῥῶς, ὃς ἐπὶ τὰ τῆς Ἰταλίας μέρη χωρήσας, καὶ πολλοὺς
 ἐκέισε τοῦ σπέρματος φύσας, καὶ ἐπὶ μέγα δόξης καὶ
 ἰσχύος ἀνεβλῶν Ῥώμῃν τε τὴν ἐπικουρίαν ἔλακειν ἐξ
 ἑαυτοῦ, καὶ τὸ Ῥωμαῖον γένος, ἔδωκε· τὰς γὰρ Ἑλλήνων
 ἐπ' αὐτῇ αἰτίας, πολὰς ἰτε καὶ οὐδὲ πρὸς ἄλλῃλας
 συμφωνούσας, οἱ ταῦτα λέγοντες οὐδ' ἀκούουσιν. Ὁ
 τοίνυν Ῥῶς ἀπόγονος μὲν ὑπάρχων τοῦ Βενιαμίν,
 πρόγονος δὲ Παύλου, εἰκότως τὸν ἀνδρα Ῥωμαῖον
 ἀπέφηνεν, ἐξ αὐτοῦ μὲν, τὴν τοῦ πορρωτέρου
 γένους αἰτίαν, ἐκ δὲ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ συστήματος
 τὴν ἐγγυτέρω φέροντα. Ἄλλ' αὕτη μὲν ἡ ἱστορία,
 ἥδῃς μὲν ἀκούσαι καὶ ἐπαφρόδιτος, οὐ μὴν γε
 μετὰ τοῦ χαριέντος, καὶ τὴν πειθῶ ἐπιφέρουσα·
 πολλοῦ γὰρ ἂν ἔγωγε τῆς ἀπαρχῆς ἀποδομένης
 μοι αἰτίας ταύτην προέταξα, εἰ μὴ λίαν ἀρχαία
 τε ἦν καὶ πολιωτέρα ἢ πιστεῦσθαι, οὐ τοῖς νῦν
 μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τότε ἀνθρώποις, καὶ οὐδὲν
 ἐχέγγυον ἔχουσα πρὸς τὸ ἐξελέσθαι Παῦλον τοῦ
 τύπτεσθαι. Τούτοις οὖν διαλύσας σου τὰς καλὰς ἀπο-
 ρίας (καλαὶ γὰρ, ὅτι ἀποκαλῆς καὶ φιλοπόνου γνώμης
 καὶ φιλοθέου βλαστάνουσι), καὶ εἰ τι ἄλλο σοι παρα-
 στή, θαρρῶν οὐχ ἡμῖν ἀλλὰ Παύλῳ καὶ τῷ κοινῷ
 διδασκαλῳ Παύλου καὶ ἡμῶν Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ
 Θεῷ ἡμῶν ἐπερώτα, καὶ ἔρρωσο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΒ'.

Δια τί τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη;

Edita a Montacutio (ep. 125, ad Ignat. p. 164).

Ῥήγνυται τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, ξύλῳ τοῦ
 Δεσπότου κρεμαμένου, διὰ πολλὰς, οἶμαι, τὰς αἰτίας.
 Τὸ μὲν γὰρ τὴν γῆν, κατ' ἐκεῖνο τὸ σωτήριον πάθος,
 κλόνῳ καὶ τρόμῳ, μικροῦ δεῖν συγκατενεχθῆναι, δυ-
 νατόν ἐστι τοῖς ἀγνομοῦσι καὶ εἰς τὰ κατὰ φύσιν
 ἀγειν τῶν στοιχείων πάθη· τὸ δὲ ῥαγῆναι καταπέ-
 τασμα, μηδενὸς μάλιστα διασπῶντος, ἀπὸ ἀνωθεν
 ἕως κάτω, μήτε πρὶν, μήτε μετὰ ταῦτα φύσιν ἔχον
 ἐπιτελεσθῆναι, οὐδεμίαν ἀναχώρησιν δίδωσιν, οὐδὲ
 τοῖς λίαν κακουροῦσι, τὸ μὴ οὐχὶ θεομηνίαν εἶναι
 τὸ τέρας, καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς μαιφονίας ἀπαράγρα-
 πτον ἔλεγχον τὸ γεγενημένον. Δευτέραν δ' ἂν τις αἰ-
 τίαν ἀποδοίη, σύμβολον αὐτὸ καὶ προμήνυμα γενέ-
 σθαι λέγων, τῆς μεθ' ὅσα ἔτη καταστροφῆς τε καὶ

senti non erat opus; nam propter istud nomen, et
 hanc professionem omnia pati, cum omnibus con-
 flictari fortiter persistebat; gaudebat autem eo
 titulo, quem princeps Antiochensium civitas usur-
 parat, et doctrina, laboribus, sudoribus procura-
 bat. Quod si historias audire libet, narratur quæ-
 dam valde antiqua; quod tribus Benjaminii in Pa-
 læstina radicata, usque ad partes Italiæ germinando
 se diffuderit, dum et genti Romanorum originem
 et Romæ nomen et appellationem impertit. Unde
 divinus Paulus qui de illa tribu Benjaminii deriva-
 bat sanguinem, Romanus nec injuria dicebatur :
 de Benjaminii progenie disseminabatur, alia atque
 altera, a quibus Aradus, aliæque urbes et loca no-
 menclaturas sortiebantur; et inter alios, vir qui-
 dam Ros dictus, qui in partes Italiæ profectus, cum
 multos de semine suo procreasset, et magnam exi-
 stimationem potentiamque consecutus esset, Romam
 ab eo denominatam dedit, et Romanum quoque
 genus procreatum : Græcorum enim sententias,
 quæ plurimæ sunt et diversissimæ, illi qui hanc
 historiam narrant, non admittunt. Quocirca Ros
 Benjaminii progenies, inter majores Pauli, recte
 illum Romanum esse docet, et originem antiquam
 imprimis, deinceps civitatem datam largiri titulum.
 Verum jucunda narratu est hæc historia, sed non
 perinde persuadet, atque delectat; certe ego
 imprimis hanc causam annumerassem iis quæ præ-
 misis, si non adeo antiqua, et canitie aspersa foret
 historia, ut fidem superet; nec apud nos tantum
 qui nunc vivimus, sed et apud illos antiquiores,
 neque sponsorem invenit, qui de veritate stipu-
 laretur, Paulum inde a plagis exemptum iri. Atque
 ita cum responderim præclaris tuis objectionibus
 (certe præclaræ, quod profectæ ab honesto, diligenti,
 et Deum amante animo), si tibi quid aliud occur-
 rat, confidens non mihi, sed Paulo, et communi
 præceptori cum nostro, tum Pauli, Christo, vero
 Deo, interroga, et vale.

QUÆSTIO CCXII [Goisl. CCXLI. Taur. CCXXII].

Cur velum templi scissum est?

— Matth xxvii, 51; Luc. xxiii, 45.

Dirumpitur velum templi, Dominus in lignum
 cum attolleretur; idque plures reor propter causas.
 Terra, cum pateretur Salvator, succussione et tre-
 more de loco moveri potuisse concedant etiam in-
 fideles, qui in naturam reducunt elementorum labes :
 at velum ut discinderetur, cum a nullo in diversum
 distraheretur, a summo usque ad imum, quod nec
 prius nec deinceps factum fuit, nec ad id per ullam
 naturalem propulsionem inclinavit, ne quidem im-
 probissimis refugium concedit, ut cavillentur, non
 fuisse hoc prodigium a divino furore erga Judæos
 profectum, ut esset id contra ipsorum homicidium
 indelebilis convictio. Secundam assignare causam
 licet, et dicere symbolum et prædesignationem ex-

VARIE LECTIONES.

1 Ἰσ. πολλάς.

sitisse illius ruinæ, subversionis et desolationis, quæ non post multos annos celebratissimum illud templum, et quæ in templo erant sacra solemnia, orgia Judaica, sequebatur; quorum magna pars summo studio intra velum illud celebrata peragebantur, ut nemini e promiscua multitudine cernerentur; atque ideo extendebatur illud velum, ut veneranda illa mysteria a vulgi oculis remota custodirentur, et solis videnda paterent sacerdotibus: velo autem dirupto, patuisse ea omnium oculis, clarum est, et quod tunc communia facta fuerint, quæ usque eo sancta et sacra fuerunt, in omnium producta conspectum et profanationem; et hæc quasi proemia ipsis contigerunt universalis illius sublacionis, quæ leges ipsorum, et legalem cultum cessare fecit in æternum. Sed et tertiam quoque rationem advertere licet, quæ cum contraria videatur præcedenti, ab illa tamen suum ortum sortitur et originem. Quænam illa autem? Nimirum Judæorum de Deo cognitio, et cogniti numinis cultus, conclusus erat loco circumscripto, hoc est Judææ finibus et Hierosolymis, quæ tamen omnia typorum et prædestinationum gratiæ locum obtinebant. Quocirca, cum in angustum conclusa illa cognitio et Dei cultus, cessare oporteret, illa autem latraria quæ per crucis passionem Servatoris erat patefacienda, et usque ad terminos orbis disseminanda, et in eorum vicem subintroducenda; ob eam causam dirumpitur hoc, velut fronti superinductum, velum, per quod Sancta illa sanctorum, in obscuro et intacto loco concludebantur: ita ut tantum non clara voce pronuntietur per ipsa opera, Venite omnes vos ad videnda invisibilia, ad divinum intuitum et cognitionem, nec adhuc ut olim parte quadam orbis terræ et una natione non ita numerosa, cultus divinus concludetur, sed gentes universæ, termini terræ illis fruentur libere, quæ adiri, nec accedi a Judæis ipsis poterant. At tu hinc ulterius progredere, et adverte ista: arca, et quæ continebantur in arca in typum cœli cedebant, et eorum quæ sub cœlo sunt: «Vide, enim inquit, ut facias omnia juxta figuram quæ tibi ostendebatur in monte⁸⁷.» Hæc ipsa arca una cum aliis occultatis, in templo abscondebatur, velo interducto exclusa, neque accessus cuiquam præterquam sacerdotibus permittebatur. Declarabat istud, et delineabat ascensum in cœlos hominibus impervium custoditum fuisse, nec quemquam ex iis qui legalis cultus sectatores fuerant ad hanc dignitatem fuisse admissum. Quocirca rumpitur hoc obstaculum crucifixo Domino, et tuba clarius significatur et prædicatur, introitum in cœlos nobis singulis patere. Certe enim is qui ob hoc ipsum evacuatus fuit, et carnem nostram in se assumpsit, et omnia passus est pro nobis, Christus ille Deus noster, per mortem suam vivificantem universo mortalium generi ingressum in cœlos instauravit.

⁸⁷ Num. viii, 4.

ἄξερημώσεως τοῦ τε περιωνύμου ναοῦ, κα' τῶν ἐν αὐτῷ Ἰουδαϊκῶν τελετῶν τε καὶ ὁργίων· ὧν μέγα τε καὶ διὰ σπουδῆς, τὸ μηδενὶ τῶν πολλῶν, τὰ ἐνδοῦ τοῦ καταπετάσματος, ὀφθῆναι· διὰ τοῦτο καὶ διεπετάναντο τὸ ὕφασμα, ὥστε ἀθέατα μὲν φυλάττειν τὰ τίμια τῶ λαῶ, μόνους δὲ τοῖς ἱερεῦσιν εἶναι ὄρατὰ· οὐ δὴ περιβράχεντος, ἀνεπετάσθη μὲν δηλονότι πᾶσιν ἡ ὄψις αὐτῶν, κοινὰ δὲ γέγονεν, εἰς κοινήν ἀπενεχθέντα θέαν καὶ βεβήλωσιν, τὰ τέως ἅγια καὶ φρικτὰ· δι' ὧν προσιμιάσθη καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῖς ἀπάντων θεσμῶν, καὶ τῆς νομικῆς λατρείας ἡ παντελής ἀναίρεσις καὶ σχολή. Ἔστι δὲ καὶ τρίτην αἰτίαν συνιδεῖν, ἐναντίως μὲν πρὸς τὴν εἰρημένην ἔχειν δοκοῦσαν, ἐξ αὐτῆς δὲ μᾶλλον τικτομένην. Τίς οὖν αὕτη; Ὅτι τῶν Ἰουδαίων ἡ περὶ τὸ θεῖον γνώσις καὶ λατρεία, εὐπεριγράπτω μὲν τόπω, τῇ τε Ἰουδαίᾳ καὶ τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἐναπεκλείετο· τύπων δὲ ὁμοῦ καὶ προχαραγματῶν τάξιν ἀνεπλήρου τῆς χάριτος. Ἐπεὶ οὖν ἔδει τὴν εἰς στενὸν κομιδὴν περιγεγραμμένην λατρείαν καὶ γνώσιν, ἀργῆσαι, τὴν εἰς τὰ πέρατα δὲ τῆς οἰκουμένης διὰ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐξαπλοῦσθαι, μέλλουσαν εἰς ἀρχὴν καταστήναι, διὰ τοῦτο δὴ [τοῦτο] βήγγυται τὸ προμετωπίδιον ὕφασμα ἐκεῖνο, δι' οὗ τὰ τῶν ἁγίων ἅγια, ὡς ἐν ἀποβρήτῳ καὶ ἀψαύστῳ περιεστέλλετο χωρίῳ, μονονουχὶ τοῖς ἔργοις βρωῶν καὶ προκαλούμενον ἅπαντας εἰς τὴν τῶν ἀθεάτων [καὶ] θεῖαν ἔποψίαν τε καὶ ἐπίγνωσιν, καὶ ὡς οὐκέτι μέρει τιτὴ τῆς οἰκουμένης καὶ εὐαριθμητῶ ἔθνεσι ἡ εὐσέβεια συγκαλεισθήσεται, ἀλλ' ἅπαντα τὰ ἔθνη καὶ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, τῶν τοῖς Ἰουδαίοις ἀπροσίτων καὶ ἀνεφίκτων ἐν ἀπολαύσει γενήσεται. Ἀλλὰ σύ μοι καὶ πρὸς τὴν ἐχομένην ταύτης μετάβαινε, καὶ σκόπει ὡδε· ἡ κιβωτός, καὶ τὰ ἐν τῇ κιβωτῷ, κατὰ τὸν τύπον γέγονε τοῦ οὐρανοῦ τε καὶ τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. «Ὅρα γάρ, φησὶ, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει.» Αὕτη οὖν μετὰ τῶν ἄλλων ἀποβρήτων, ἐν τῷ ναῷ ἀπεκρύπτετο, διεργομένη τῷ καταπετάσματι, καὶ πρόσδοον αὐτῆς πλὴν ὅσα τοῖς ἱερεῦσιν, οὐδενὶ ἀνθρώπων ἐμπαρέχουσα. Ἐδήλου δὲ ἄρα τοῦτο καὶ ὑπέγραφεν, τὴν εἰς οὐρανῶν εἴσοδον, ἀνθρώποις ἄδαιον συντετηρηθῆναι τέως, καὶ μηδὲ τινα μηδὲ τῶν τῆς νομικῆς λατρείας ἐραστῶν, ταύτης ἀξιοθῆναι τῆς λήξεως. Βήγγυται οὖν τοῦτο, τοῦ Δεσπότου σταυρουμένου, τὴν εἰς οὐρανοὺς εἴσοδον πᾶσιν ἡμῖν ὑποσαλπίζον καὶ εὐαγγελιζόμενον. Καὶ γὰρ δὴ διὰ τοῦ ζωοποιῶ θανάτου αὐτοῦ, τὴν εἰς οὐρανοὺς εἴσοδον, παντὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, ἐνεκαίνισεν ὁ διὰ τοῦτο κενωθὲς, καὶ σάρκα τὴν ἡμετέραν προσλαβὼν, καὶ πάντα παθῶν ὑπὲρ ἡμῶν, Χριστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. δῆλον εἶτι. ἢ Ἰσ. θεῖων.

Edita a Montacutio (ep. 127 ad Eulamp. p. 167-169). — De blasphemia in Spiritum sanctum. Matth. xiv, 31; Luc. xii, 10; Marc. iii, 29 (84).

Ἐπειδὴ πρὸς ταῖς ἑρμηνείαις, ἃς ὁ ἱεὶς Πατέρες ἡμῶν κατὰ πλείους ἢ τέσσαρας, οἶμαι, διανοίας ἐκδεδώκασιν, εἰς τὸ, « Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται » καὶ, « Ὅς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ · ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι » ἐπεὶ οὖν καὶ ἐτέραν πρὸς ταῖς εἰρημέναις ἐκείναις, καίτοι τοσαύταις οὖσαι, οὐκ οἶδα ἀνθ' ὅτου ἐπιζητεῖς (ἰκαναὶ γὰρ ἐκεῖναι ψυχὴν φιλομαθοῦς ἐμπλήσαι τῆς ἐπιθυμίας)· οὐδὲν χεῖρον ἴσως κάκεινο συνιδεῖν πλεῖστην ὄσθη τὴν ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἔχον συμφωνίαν· ποῶν δὲ τοῦτο; Ὅτι ὁ μὲν προσπαίων τῷ Χριστῷ καὶ Θεῷ ἡμῶν, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνδείξεων· οἶον ὅτι ἦσθε· καὶ μετὰ τελωῶν καὶ ἁμαρτωλῶν· ὅτι ἐκάθευδεν· ὅτι ἐκοπία· ὅτι, « Περιλυπὸς ἐστίν, » ἔλεγεν, « ἡ ψυχὴ μου » καὶ εἰ τι τοιοῦτον· ὣν ἕκαστον εἰς βεβαίωσιν καὶ παράστασιν ἐναργῆ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὁ πάντα σοφῶς πρυτανεύων, διεπράττετο Λόγος. Οἱ γοῦν ἐκ τῶν τοιούτων προσεπταικότες Χριστῷ, ῥαδίαν, ὡς εἰκός, δύνανται τὴν διόρθωσιν ἔχειν. Τρόπον γάρ τινα αὐτοῖς ἐξ ἀγνοίας διεξέπιπτεν ἡ βλασφημία, οὐ δυναμένοις διακύψαι πρὸς τὸ βάθος τῆς οἰκονομίας, καὶ τὴν ἀρρήτον συγκατάβασιν. Δι' ὃ ἐκ τῶν θειοτέρων αὐτοῦ ἔργων καὶ πράξεων, ταχίστην τὴν μεταβολὴν ἐπιδείξουσιν αὐτοί, καὶ παραπλήσιαν ἔξρουσι τὴν ἐφ' οἷς ἡμάρτανον ἄφεςιν. Οὕτω Παῦλος διώκτης, σταυρὸν ἀκούων καὶ θάνατον, καὶ ὅτι ἔφαγε καὶ ἔπιε, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς Ἰουδαίοις εἰς διαβολὴν τοῦ Δεσπότου προεφέρετο· ἐπεὶ δὲ θειοτέρας ἔτυχε πείρας καὶ τῆς ἀνωθεν ὀπτασίας, αὐτίκα πάντα τὰ βλάσφημα ῥίψας ἐκεῖνα, κήρυξ τοῦ διωκομένου γίνεται. Οὕτω πάλιν τρισχιλίους ἄμα, καὶ τούτων ἐφεξῆς πλείους, εἶτα καὶ λαὸς μείζων ἀριθμεῖσθαι, ταῖς θεοσημαίαις μετατεθέντες, σπουδῆ πρὶν τῷ ὑπ' αὐτῶν πολεμουμένῳ προσῆλθον κηρύγματι· ὃν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅπως τοῖς εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου βλασφημοῦσιν ἡ ἄφεςις δίδεται, ὅτι τῷ ῥαδίῳ τῆς μεταβολῆς καὶ τὸ πρόχειρον τῆς συγγνώμης ἔπεται. Ὅσοι δὲ τῶν θαυμασιωτέρων, καὶ ἂ μόνῃς ἐστὶ τῆς θείας δυνάμεως ὑποψίν^α ἔχοντας τὴν ἐνέργειαν· δαίμονας διωκομένους, νόσους ἐλαυνομένας, τυφλοῖς τὰς ὄψεις ῥήματι δημιουργουμένας· τὰ ὑπερφυῖ καὶ παράδοξα ἐκεῖνα· πρὸς οὐδὲν τούτων ἐθέλουσιν ἐπιστρέφεσθαι, ὡς ἐκόντες πρὸς τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα καὶ τὸ φῶς ἀποτυφλώττοντες, οὗτοι χαλεπήν ἢ καὶ ἀδύνατον παντελῶς τὴν μεταμέλειαν ἔχουσιν, ἐξ οὐπερ αὐτοῖς ἀφαιρεῖται καὶ ἡ ἄφεςις. Τίνι γὰρ ἂν καὶ μεταπεισθεῖεν οὗτοι πρὸς τὰ οὕτω καινὰ καὶ πολλῶ τῆς φύσεως κρεῖττονα πωρωθέντες, καὶ μὴδ' ὑπὸ τινι αὐ-

A Quandoquidem præter expositiones illas quas divini Patres plures quam quaternas nobis proposuerunt illius dicti, « Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, blasphemia autem in Spiritum sanctum non remittetur; » et, « Qui protulerit verbum in Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro; at remittetur qui verbum in Filium dixerit; » quandoquidem tu ab istis dictis aliam requiris, cum tot illæ sint, cur autem sic, nescio; (nam sufficiunt illæ allatæ ad implendum animi desiderium discendi vel cupidissimi), nihil forte obstat, et illam aliam contemplare quæ cum rebus ipsis summam admittit consonantiam: at quænam illa? Nimirum quod is qui impigerit in Christum Deum nostrum, propter humanitatis demonstrationem; ut puta quod comedebat, idque cum publicanis et peccatoribus: quod dormiebat: quod lassitudine tenebatur: quod dixerit, « Tristis est anima mea usque ad mortem: » et quæ sunt ejus generis: quæ omnia Verbum, quod omnia sapienter administrabat, ad confirmationem et evidentem declarationem assumptæ carnis perpetrabat. Qui igitur propter ista impingebant in Christum, facillimam acquirunt, ut videtur, emendationem: nam ab ignorantia quodammodo exciderat blasphemia, cum non possent in profundum, vel per rimulam, dispensationis penetrare, vel inenarrabilem perspicere condescensionem: quapropter per divina ipsius opera inducti, proclivem illi admittunt immutationem, et consimilem de peccatis consequuntur veniam. Ita existit Paulus persecutor, cum crucem et mortem audiret; et cum ederet, biberet, et reliqua faceret, quæ in calumniam Domini Judæi proferebant. Cum vero semel diviniorum experientiam per cælestem visionem consequeretur, continuo rejectis quæ blasphemæ locutus erat et fecerat, præco prodiit illius quem persequeretur. Ad eundem modum ter mille imprimis, et deinceps hinc plures, et postea numerosior multitudo, per signa divina immutati, cum festinatione ad prædicationem ejus quem persequerentur accederent. Patet ergo jam dictis, qualis venia conceditur illis qui in Filium hominis blasphemant; nimirum facilitatem mutationis consequitur facilitas indulgentiæ. At qui res magis admirabiles, et quæ soli divinæ potentiæ subjacent, sub aspectum habent manifestum: dæmonas nimirum expulsos, morbos abactos, cæcis visum restitutum solo verbo: et cætera naturam excedentia, planeque stupenda; nec ad horum aliqua converti volunt, sed voluntarie ad Spiritus opera et illuminationem obæcantur: isti difficulter, si omnino tamen, resipiscunt, atque ita

VARIE LECTIONES.

^α ὑπ' ὄψιν.

NOTÆ.

(84) Idem Thomæ supra q. XLIX.

indulgentiam haud impertitur iis Deus. Quo enim alio persuasu respiscant, qui ad tam nova et naturam ita excedentia obdurantur, nec ab aliquo induci possunt ut conversionem suam meditentur? Non igitur immerito, sine venia hoc illorum peccatum, et blasphemia indulgentiam excedit. Exempla apponantur Annas, Caiaphas, et complures e Judæis; hi cum dæmonia ejicientem cernerent, cum deberent venerari benefactorem, ausi sunt rem impudentiam omnem excedentem proloqui, et per convitia dicere, cum dæmonia ejicere per principem dæmoniorum; cum cæcos intuerentur videre, lecto affixos per cursum et bajulationem sanitatem ratam facientes, dixerunt tamen, «Non est a Deo iste homo;» et per Lazarum mortuum quadriduanum vitæ restitutum, ad majorem invidiam inflammabantur. «Quærebant enim, ait, ut et Lazarum interimerent.» Et postquam resciverint resurrexisse, illam resurrectionem occultare, data pecunia, et per mendacium nitebantur. Et cum discipuli linguis igneis exacerentur, et magnalia Dei verbis peregrinis deprædicarent, et magna hominum multitudo ad pietatem miraculo inducerentur, sine omni pudore, miraculi augustum et venerandum factum, ad mustum transferre et ebrietatem satagebant; nec verebantur nequissimi alastores, ne ab igne illo miraculoso absumerentur. Ita nihil prorsus quantumvis naturam exsuperaret, ad mutandum ipsorum nequam et absurdam opinionem sufficiebat, postquam semel contra præcipua Spiritus sancti et divina opera sine omni modestia et pudore se disposuerant, ad audendum. Quocirca, nec injuria, manifeste pronuntiatur: «Qui verbum protulerit contra Filium hominis, remittetur illi: at qui contra Spiritum sanctum protulerit non remittetur ei, nec in hoc sæculo, neque in futuro:» cum qui propter humanas et humilitatis passiones scandalizabantur in Domino Christo, proclivem habeant per et propter majora et sublimiora mutationem et remissionem: at qui in rebus spiritualibus, supernaturalibus et divinis sine ratione insaniant, ad modum difficulter, aut non omnino, redeunt ad meliorem frugem. Ideoque haudquaquam peccatorum obtinget indulgentia.

QUÆSTIO CCXIV [Coisl. CCXLII, Taur. CCXXXIV].

Edita a Montacutio (ep. 129, ad Christoph. p. 170, 171).— De præcepto Christi, Matth. vi, 17.

Cum caput inungere et faciem lavare, de vetusta quadam consuetudine, ab iis qui gaudio et lætitia afficiebantur, usurpetur, quæ gaudii et oblectationis symbola quædam erant; Dominus de jejunio legem rogaturus, quam nos lubentes voluit et gaudentes adimplere, «Caput tuum, ait, inungito, et lavato faciem:» non quod volebat oleo caput mollicere, aut faciem aqua abstergere; cum nec ipse, qui totos quadraginta dies jejunabat, istis uteretur: nec intueri licet emolumentum aliquod iis contingere, qui utuntur. Quocirca nec inungi, nec ablui istis mandavit, sed per symbola gaudii et lætitiæ voluit et mandavit, ut jejunium cum gaudio et voluptate agamus. Ad hunc modum si nos componamus et exornemus, cum alios latere poterint quæ facimus, et jejunii certamen haud gravatim subi-

των πρὸς ἐπιστροφήν ἰδεῖν δυσωπηθέντες; Δι' ὅτι καίως αὐτῶν καὶ σύγγνωστον ὁ τὸ πλημμέλημα, καὶ μεζῶν ἢ βλασφημία τῆς ἀφέσεως. Παραδείγματα τοῦ λόγου· Ἄνας καὶ Καϊάφας καὶ πολλοῦ τῶν Ἰουδαίων, οἱ δαίμονας ἀπελαύνοντα ἰδόντες, δέον προσκυνεῖν τὸν εὐεργέτην, ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων (πρῶτον πάσης ἀναισχυντίας τολμῶντες ἐπέκεινα) ἐκβάλλειν αὐτὸν ἰλοιδόρου τὰ δαιμόνια· τυφλοὺς βλέποντας ὄρωντες, καὶ κληθήρεις δρόμῳ καὶ φορτίῳ τὴν ἴσιν βεβαιούοντας· Ὁὐκ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἶπεν, ἐκ τοῦ θεοῦ· τὸν Ἀζάρων ἀνιστάμενον τεταρταῖον εἰς πλείονα φόνον· ἀνεφλέγοντο. Ἐξήτουν γὰρ, φησὶν, ἵνα καὶ τὸν Ἀζάρων ἀποκτείνωσιν. Ἐἶτα ἀναστάντα μεμαθηκότες, χρήμασι καὶ ψεύδει κατακρύπτειν ἐπεχείρουν τὴν ἀνάστασιν. Καὶ δὴ καὶ τῶν μαθητῶν πυρίναις γλώσσαις στομαθόντων, καὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ θεοῦ ξένους ῥήμασιν ἀνακηρυττόντων, καὶ πλῆθος ἀπειρον τῷ θαύματι πρὸς τὴν εὐσέθειαν ἐναγόντων, εἰς γλεῦκος οὗτοι καὶ μέθην τὸ φρικτὸν τοῦ θαύματος διασύρειν οὐκ ἠσχύνοντο, οὐδ' ἐφοβοῦντο μὴ τῷ ξένῳ πυρὶ καταδαπανηθῶσιν οἱ ἀλάστορες. Οὕτως οὐδὲν αὐτοῖς τῶν ὑπερφυῶν εἰς μεταβολὴν τῆς μοχθηρᾶς καὶ ἀτόπου γνώμης ἐξήρκεσεν, ἀπαξ πρὸς τὰ πρῶτα τῶν πνευματικῶν καὶ θεῶν ἔργων ἀναισχυντεῖν ἑαυτοὺς παρεσκευασμένοι καὶ ἀποθρασύνεσθαι. Δικαίως ἄρα ἴλαν καὶ σοφῶς εἴρηται, ὅτι· Ὅς ἂν ἐλεῖ λόγον κατὰ τοῦ Ἰοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὅς δ' ἂν ἐλεῖ κατὰ τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Ἐπιτοὺς μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπικωτέρων καὶ ταπεινοτέρων σκανδαλισθεῖσιν ἐπὶ τῷ Δεσπότη Χριστῷ, βραδία ἢ διὰ τῶν μεζῶνων καὶ ὑψηλοτέρων μεταβολὴ καὶ ἡ ἀφεςις. Τοῖς δὲ πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ ὑπερφυῖ καὶ θεῖα ἀπονοηθεῖσι, παγγάλεπος ἢ καὶ ἀδύνατος ἢ διόρθωσις. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδεμία τῶν πλημμεληθέντων ἀπαντήσεται ἀφεςις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΔ'.

Ἐπειδὴ τὸ ἀλείφεσθαι τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπον νίπτεσθαι τοῖς εὐφραίνουμένοις καὶ χαίρουσι, κατὰ τι παλαιὸν ἐπετηδεύετο ἔθος, καὶ σύμβολα ταῦτα χαρᾶς ἐνομιζέτο καὶ εὐφροσύνης· ὁ Δεσπότης τὸν περὶ νηστείας νόμον εισάγων, καὶ βουλόμενος ἡμᾶς μετὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ταύτην ἐπιτελεῖν, «Ἀλείψαι σου, φησὶ, τὴν κεφαλὴν, καὶ νίψαι τὸ πρόσωπον·» οὐ τοῦτο λέγων, ἔλαίῳ λιπαίνειν τὴν κεφαλὴν, ἢ τὸ πρόσωπον ἐκπλύνειν ὕδατι· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς νηστεύσας ἐφ' ὅλας ἡμέρας τεσσαράκοντα τοῦτοις ἐχρήσατο· οὐδέ τι κέρδος ἐκ τούτων, εἰ τις αὐτοῖς χρεῖτο, ὁρᾶν ἔστι παρεπόμενον. Οὐκ οὖν ἀλείφεσθαι καὶ νίπτεσθαι ἡμᾶς διὰ τούτων ἐγκυλεύεται, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν συμβόλων τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐφροσύνης, χαίρειν ἡμᾶς καὶ εὐφραίνεσθαι ἐν τῷ νηστεύειν νομοθετῶν, ταῦτα εἶπεν. Οὕτω γὰρ ἐαυ-

VARIÆ LECTIONES.

• Ἰσ. ἀσύγγνωστον. • φρόνον.

τούς δια[τε]θέντας και διακοσμήσαντες, τούς τε ἄλλους, ἔν οἷς πράττομεν, λαθεῖν δυνησόμεθα, και ἑαυτοῖς ἀνεπαχθῆ τὸν τῆς νηστείας ἀγῶνα ἀπεργασόμεθα. Ἐνθα γὰρ προθυμία και χαρὰ, ἐκεῖ κοῦφον και τὸ ἐπιπονον· ὡσπερ ἐνθα τὸ ῥάθυμον και τὸ ἀηδές, ἐκεῖ και τὸ ῥᾶστον δυσχερέστατον. Ἀλειψαί τοῖνον και αὐτὸς τὴν κεφαλὴν, και τὸ πρόσωπον νίψαι· ὄπερ μαθεῖν ἐπηρώτησας· φαιδρὸν σεαυτὸν και Ἰλαρὸν ἀπὸ τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ εὐθυμίας και ἀγαλλιάσεως, ἐν τῷ νηστεύειν, παρασκευάζων, και παντὶ τρόπῳ λαθεῖν ἐπιτηδεύων τοῖς ἀνθρώποις τὸ κατορθῶμα, ἵνα μισθαποδότῃν ἔχῃς τὸν ἔφορον τῶν κρυφίων Θεόν. Εἰ δὲ και νηστεύων, ἐλαίῳ εὐποιῖας τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ θαψιλῶς πιάνας ἡγεμονικόν, ἐκεῖθεν τε ὡσπερ ἀπὸ πηγῆς νοερᾶς, ὄλον σεαυτὸν και τὸ πρόσωπον ἐκπλύνας φαιδρὸν ἀπεργάσῃ και καθαρὸν (ἐλεημοσύναις γὰρ, φησὶν, ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι), εἰς τὸ χρησιμώτατόν σοι δελεῖς τῶν θείων Λογίων τὴν ἀνάπτυξιν προσεληλυθῆναι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΕ΄.

Edita a Montacutio (ep. 152, ad Taras. p. 171-175). — Matth. xii, 48; Marc. iii, 35 (85).

Ὅπερ ἔφησεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Σωτῆρ, « Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου, και τίνας εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; » οὐχ ὡς ἂν τις ἀφρόνως οἰηθείη, ἐπαισχυνόμενος ὠδίνας τὰς μητρικὰς, ἢ τὴν μητέρα ἐκβάλλον τοῦ μητρικοῦ κλέους P και τῶν προνομίων, τοῦτο φησι. Πῶς γὰρ, ὃ γε και πρὸ καιροῦ τῶν θαυμάτων, διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν αἰδῶ, εἰς οἶνον μεταστοιχειώσας τὸ ὕδωρ, και κατ' αὐτὸν τοῦ πάθους τὸν καιρὸν, ὅτε τραύμασι, και λόγγῃ, και σταυρῷ, και ἔλοις κατετείνετο, πλείστην ὄσσην περὶ αὐτῆς τὴν φροντίδα ἐπιδεικνύμενος· και πρὸ γε τούτων οὐκ αὐτῇ μόνον τῇ γεννησαμένη ἀληθῶς, ἀλλὰ και τῷ νομισθέντι ὑποτασσόμενος πατρί; « Ἦν γὰρ, φησὶν, ὑποτασσόμενος αὐτοῖς; » Ἀλλὰ τί ταῦτα λέγω; Ὁ μήτραν οἰκῆσαι μὴ ἐπαισχυνθεῖς, και τὸ ἔργον ἐκὼν ὑπελθὼν, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τὴν κλῆσιν αἰσχυνεσθαι; και ὁ τιμᾶν γονεῖς, μετὰ γε τὸ θεῖον εὐθύς, νομοθετῶν, πῶς ἂν αὐτὸς ὑπεύθυνος ὄφθειη μητρικῆς καταφρονήσεως; Οὐκ ἐστὶ τοῖνον, οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι τὴν μητέρα ἐν αἰσχύνῃ ποιούμενος ὁ κοινὸς Πλάστης ἡμῶν ἢ ὑπεροπῶν, τὸ « Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου; και τίνας εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; » ἔφησεν· ἀλλὰ διὰ τῶν ῥημάτων τούτων ἕτερα τίνα διοικονομεῖται μεῖζονα· και γὰρ ὁ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς, τῶν ἄλλων ἀπάντων πολλαχοῦ διδάσκων προτιθέναι, και μήτε πατέρα, μήτε μητέρα, μήτε τέκνα, μήτε ἀδελφοὺς αὐτῆς προτιμᾶν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν σύμπαντα τὸν κόσμον, νῦν διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν αὐτὸ τοῦτο περιφανῶς ἐπιδεικνυσιν. Ἐπεὶ γὰρ διδάσκοντος αὐτοῦ τούς ὄχλους, και τὸν τῆς σωτηρίας λόγον ταῖς ἐκείνων ψυχαῖς ἐγκατασπείροντος, ἐπέστησαν ἡ μήτηρ και οἱ ἀδελφοί πρὸς ἑαυτοὺς τὸν εὐεργέτην και κοινὸν Σωτῆρα μετακαλούμενοι, εἰ-

A bimus. Nam ubi paratus accedit quis cum gaudio, ibi quod laboriosum est, leve fiet; e contra, quod facile fit, difficillimum redditur ubi intervenit socordia, et adversa voluntas. Inunge tu ergo caput, et faciem lava; id quod cupiebas quid esset intelligere, hoc est: Te sereno et hilari vultu præditationem repositam in jejunando; enitere autem et operam da omnimodam ut hoc præclarum facinus celetur, ut sic Deum qui secreta omnia intuetur, habeas retributorem. Quod si porro cum jejunas, oleo beneficentiæ caput afflitim irrigas, et in capite partem principatum obtinentem, ita ut inde tanquam de fonte intellectuali, te totum, nec solum faciem abluas, et mundes (nam emundat, ut dicitur, eleemosyna peccatum), palam facies divinorum oraculorum explicationem tibi exstitisse fructuosam.

QUÆSTIO CCXV [Coisl. CCXXIV, Taur. CCXXXV].

Quod in Evangelio dixit Servator, « Quæ est mater inea, et quinam sunt fratres mei? » non ita protulit, ut imprudens forte aliquis arbitrari poterit, quasi materni partus dolores verecundaretur: aut eo sine ut matrem materno honore privaret. Qui enim illud admitteret, is, qui ante tempus operandi miracula, ob eam quam erga illam reverentiam habebat, aquam in vinum commutavit: et qui sub ipso passionis tempore cum vulneribus, lancea, cruce, clavis extendebatur, tamen etiam tum summam se illius curam gerere patefecit: quique ante hæc omnia, subiciebatur, non illi tantummodo quæ ipsum vere genuerat, sed et patri quoque putativo: Nam « erat, ait Scriptura, subditus illis? » Quid autem hæc allego? Qui uterum incolere non erubuit, qui opus et rem ipsam sponte subivit, quomodo sermone nominationem aversaretur? qui parentes post Deum sancivit, quomodo reus ille fuerit maternæ alicujus vilificationis? Non est ergo dicendum, omnino non est, quod matrem agnoscere erubesceret qui communis nostrum omnium Conditor, aut contemptui haberet, cum dixit, « Quæ est mater mea? quinam sunt fratres mei? » Omnino per hæc verba aliud quiddam eximius dispensatur; qui non una vice docuit, animæ salutem rebus aliis omnibus anteponendam, ita ut nec patrem, matrem, liberos, fratres, illi præferamus, imo ne mundum certe universum, is in præsentī hoc idem opere declaravit. Nam cum multitudinem promiscuam doceret, et salutis semen cordibus ipsorum insemīnaret, aderant mater et fratres ipsius, qui communem omnium benefactorem et Servatorem ad se vocabant; cui citationi

VARIÆ LECTIONES.

P κλήρου.

NOTÆ.

(85) Eiusdem argumenti est q. XLV.

non obediuit, nec injuria, neque enim docendi A
functionem deseruit, non comperendinavit audito-
rum salutem, aut maternam prætulit salutationem ;
ita reipsa docuit quod cum quis salutem animarum
velut agrum colendum suscipit, id agricolam im-
primis sollicitum habere debeat, ut nec juxta viam
tritam, neque inter spinas, neque in petra semeu
spargat : eodem modo et spiritualis agricola se to-
tum labori et agriculturæ impendere tenetur, nec
in alias curas et cogitationes se dividere : ne qui-
dem si mater aut propinquorum aliquis sit, qui
inde ipsum avocare aut abducere velit. Nec est hic
maternus aliquis contemptus, sed summa provida
cura et sollicitudo de salute salvandorum : sed nec
tempus docendo assignatum in obsequium propin-
quorum impendi debet. Itaque discipulos sibi ma- B
gis conjunctos cupiens, Salvator ait, « Ecce mater
mea, et fratres mei, » id est, isti Patris mei doctri-
nam ut semen in sinum animarum suscipientes,
loco matris meæ et fratrum meorum mihi repu-
tantur. Ita patet nequaquam hoc dictum, ut ma-
trem vilem haberet ; neque enim tales quales erant
discipuli, in sortem maternam extulisset : sed
multo magis ut eam veneratione et honore prose-
queretur. Ait enim, qualem demum cunque filialem
amorem in matrem quis, aut quem in fratres te-
netur habere, tali omnino digni reputantur illi,
qui doctrinam observant, et bona inde promanantia
opera gignunt. Attendito autem et illud, cum præ-
miserat, « Qui diligit patrem vel matrem plus
quam me, non est me dignus », » ne gravius quid
et difficilius in mandatis dedisse videretur, ipse
illud imprimis proprio exemplo adimpletum dat,
facilitans ita imitationem, materno obsequio utili-
tatem et salutem multorum præponens ; vocem
hanc opere ipso tantum non edens : Nolite arbi-
trari meum mandatum grave quid esse vel difficul-
ter obeundum ; ego enim qui nulli debitor sum,
rem ipsam princeps exordior, et ante Matris meæ
cultum, ut intueri oculis potestis, vestram pono sa-
lutem. Ubi vero omnino Rex ego qui sum et Do-
minus et Conditor, haud sum ita gerere me erga
vos dedignatus, ut vestram salutem affectui et
amori materno prætulerim, certe multo vos magis
tenemini similiter compensare, et præ cæteris om-
nibus ferre amicitiam meam, et in me benevolentiam :
nec ob aliquod meum hoc emolumentum ; amor enim
humanus et desiderium, quid proderit ei qui cuncta
vel nutu circumrotat, cujus opus digitorum hominum
est natura, cælum et quæ existunt universa. Hæc ego
ipsa, ut et alia, ob vestram desidero salutem. Nec
mirari oportet, si Matrem Christum, ut oportuit,
honorans, illam haud prætulit salutem hominum :
nam matrem illam propter nos et nostram salutem
assumpsit, ut nequaquam sibi

κότως οὐκ ἐπεστράφη τῇ κλήσει, οὐδὲ ὑπήκουσεν,
οὐδὲ καταλιπὼν τὴν διδασκαλίαν, καὶ τὴν τῶν
ἀκροατῶν ὑπεριδὼν σωτηρίαν, τὴν μητρικὴν ἐντυ-
χίαν προτίμησεν· Ἐργῷ παιδεύων, ὡς ἐπαίει ἄν τις
γεωργῆ ψυχικὴν σωτηρίαν, ὡσπερ ὁ γεωργού-
μενος μόνῳ προσέχειν ὀφείλει τῷ γεωργῷ, ἄν μὴ
ἄρα παρὰ τὴν ὁδὸν, ἢ ἐπ' ἀκάνθαις, ἢ πέτραις
ὑποδέχεσθαι μέλλοι τὴν κατασποράν· οὕτω δὲ, οὕτω
καὶ ὁ [πνευματικὸς ὁ] γεωργὸς, ὅλον ἑαυτὸν ἐπιδι-
δόναι τῷ πόνῳ καὶ τῇ γεωργίᾳ χρεωστῆ, καὶ μὴ
πρὸς πέτρας ἢ καταμερίζεσθαι τὰς φροντίδας· μηδ'
ἄν μήτηρ, ἢ τις ἄλλος ἢ τῶν ἐγγυτάτω γένους ὁ
πρὸς ἑαυτὸν ἐκείθεν μετακαλούμενος καὶ μεθέλων.
Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι παρόρασις μητρὸς, ἀλλὰ πολλὴ
πρόνοια καὶ σπουδὴ τῶν σωζομένων· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ
τὸν τῆς διδασκαλίας καιρὸν, εἰς τὴν τῶν συγγενῶν χρῆ
καταναλίσκεν θεραπείαν. Διὰ τοῦτο τοὺς μαθητὰς ἐπι-
πλέον οικειούμενος ὁ Σωτὴρ, « Ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου,
φησὶν, καὶ οἱ ἀδελφοί μου. » Τουτέστιν, Οὗτοι ἐγώ
οὔτοι, τὸν πατρικὸν τῆς διδασκαλίας σπόρον τοῖς ψυ-
χικοῖς ὑποδεχόμενοι κόλοις, τὸν μητρικὸν τόπον
καὶ ἀδελφικὸν ἀναπληροῦσιν ἑμοί. Τοῦτο δὲ δῆλον,
ὡς οὐ φαυλιζόντος ἔστι τὴν τεκοῦσαν (πῶς γὰρ ἄν
τοὺς τοιοῦτους, ὡς εἰς μέγα κλέος, εἰς τὸν μητρῶνον
ἀνέφερε κληρὸν ;), ἀλλὰ μᾶλλον ἀξίως σεμνύνεντος
καὶ τιμῶντος αὐτήν. Ἦν γὰρ, φησὶ, πρὸς μητέρα
καὶ ἀδελφούς στοργὴν καὶ διάθεσιν ὀφείλει τις κεκτη-
σθαι, τῆς αὐτῆς ἀξιοῦνται καὶ οὗτοι, πληρωταὶ τῆς
διδασκαλίας καὶ γεννητικοῦ τῶν ἐξ αὐτῆς φουμέ-
λων ἀγαθῶν ἔργων γινόμενοι. Σκόπει δὲ κάκει-
νο, ὡς ἐπειδὴ προεῖπεν, « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μη-
τέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, » ἵνα μὴ δόξη
βαρὺ καὶ δύσκολον ἐπιτάσσειν πρόσταγμα, αὐτὸς
τοῦτο πρῶτος ἐκπληροῦ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγ-
ματι βῆθιαν παρασκευάζων τὴν μίμησιν, καὶ τῆς
μητρικῆς θεραπείας προτίθησι τὴν ὀφέλειαν
καὶ σωτηρίαν τῶν πολλῶν· μονονουχὶ τοῖς ἔργοις
φωνὴν ἀφίει· Μὴ νομίστηται·¹ τὴν ἐμὴν ἐντολὴν βα-
ρεῖαν εἶναι καὶ δυσεξάνυστον· Ἐργῷ γὰρ ὑμῖν, ὁ μη-
δενὶ τυγχάνων ὑπόχρεως, πρῶτος τοῦ ἔργου ἀπάρ-
χομαι, καὶ τῆς μητρικῆς θεραπείας, ὡς ὑμῖν ὄραν
πάρεσσι, τὴν ὑμῶν προκρίνω σωτηρίαν. Ὅπου δὲ
πάντων Δεσπότης ὑπάρχων καὶ Δημιουργὸς, τοῦτε
περὶ ὑμᾶς αὐτοὺς οὐκ ὠκνησα ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ
καὶ μητρῶας στοργῆς τὴν εἰς ὑμᾶς σπουδὴν προτί-
θημι καὶ διάθεσιν· πῶς οὐκ αὐτοὶ μᾶλλον ὀφείλονται
καθεστήκατε, τοῖς ὁμοίοις ἀμείβεσθαι, καὶ πάντων
ἔμπροσθεν ἄγειν τὴν περὶ ἐμὲ τὸν εὐεργέτην φιλίαν
καὶ εὐνοίαν ; καίτοι οὐδὲ ταῦτα δι' ἐμέ· τί γὰρ
εἰσοίσει πάθος ἀνθρώπινος τῷ πάντα νεύματι
περιάγοντι, καὶ οὐ δακτύλων ἔργον, αὐτῇ φύσιν ἀν-
θρώπων, καὶ οὐρανός, καὶ τὰ σύμπαντα, ἀλλὰ καὶ
ταῦτα, ὡσπερ καὶ τᾶλλα, διὰ τὴν ὑμῶν αὐτῶν
ἐπιζητῶ σωτηρίαν. Οὐ χρῆ δὲ ἢ θαυμάζειν, εἰ τὴν
μητέρα τιμῶν ὁ Χριστὸς, ὡς προσήκεν, ὁμως οὐδὲ

¹ Matth. xvii, 58.

VARIAE LECTIONES.

¶ C. M. πνευματικὸς δεστ. * C. M. recte ἐτέρας. ¹ νομίστηται. ² C. M. δέ.

ταύτην τῆς ἡμῶν ὑπερτίθησι σωτηρίας· καὶ γὰρ δὴ καὶ μητέρα ὄλωσ δι' ἡμᾶς, καὶ διὰ τὴν ἡμῶν ἐκτί-
 σατο σωτηρίαν, ἀλλ' ὥστε δὲ αὐτοῦ ὕφαισάμενος ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ κάκεινα τὰ μυρία πάθη ὑποστάς καὶ
 τὸν ἐπονείδιστον ἐκείνον καὶ βίαιον θάνατον, ἔν' ἀντι-
 θανάτου, ζωῆς ἡμᾶς ἀθανάτου δείξῃ κληρονόμους, οὐκ
 ἂν ἀπεικότως καὶ τῆς μητρικῆς συμπαθείας τὴν
 ἡμῶν ἠγγήσατο προτιμωτέραν σωτηρίαν. Εἰ βούλει
 δὲ κάκεινο σκοπεῖν * (πολύχους γὰρ ἢ τῶν θείων
 Γραφῶν γεωργία, καὶ πολλὴν ἀναδιδούσα τοῖς φιλο-
 πονοῦσι τὴν ὠφέλειαν), οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἐνδεέστε-
 ρον βίη, ὅτι τὸ, « Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελ-
 φοί μου ; » οὐ πρὸς τὴν Μητέρα ἀποτεϊνόμενος ἐλ-
 ρηκεν ὁ Σωτὴρ· καὶ εἰνὴν γὰρ ἡ μακαρία Παρθένος,
 ὁσμονοσπεπῶς τε, καὶ σὺν εὐλαθείᾳ ἔξω ἵστατο, οὐδὲ
 τὴν πρὸς τὸν Ἰῶδν παρβήσιαζομένη εἰσοδοῦ· οὐμει-
 οῦν οὐδὲ τὴν διδασκαλίαν περικόπτουσα, αὐτὸν δὲ
 μόνον ἰδεῖν ἐπιποθοῦσα. Πρὸς τίνα λοιπὸν ὁ Δεσποτι-
 κὸς λόγος ὄρα; δῆλον ὅτι, ὡς πρὸς ἐκείνον, τὸν οὐκ ἐν
 καιρῷ καὶ θρασέως ἐπιφωνοῦντα καὶ ἀνακράζοντα,
 « Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ζητοῦ-
 σί σε. » Ἐκεῖνος γὰρ ὁ Ἰουδαῖος (οὐδὲ γὰρ ἔχομεν
 τοῦτου κυριώτερον ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ὄνομα) ὅτε
 τῷ Δεσπότη προσεφώνει, οὐδὲν οὐ μόνον συνῆπτε
 ῥῆμα σεβασμιότητος, ἀλλ' οὐδὲ τὸν πρέποντα και-
 ρὸν ἀναμείνας, ἀλλὰ καὶ τὴν διδασκαλίαν περικό-
 πτων, καὶ πολλῇ χρωόμενος τῇ αὐθαθείᾳ καὶ θρασύτη-
 τι, τὸ, « Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου, προσέ-
 ῤιπτεν, ἔξω ζητοῦσί σε. » Οἶμαι δὲ αὐτὸν τοῦτο
 δεδρακέσθαι, ὡσάνει καὶ ἀπὸ τοῦ γένους ἐπισκώπτειν
 τὸν κοινὸν τοῦ γένους Σωτῆρα διαμηχανώμενον. Οὐ
 γὰρ ἂν οὕτω θρασέως, καὶ εἰς ὑπῆκοον ἢ τῶν διδα-
 σκομένων, τὴν ὀνειδισμὸν οικειότερον εἰπεῖν ἢ τὴν
 πρόκλησιν τοῦ Δεσπότη ἐπεποίητο· καὶ ταῦτα δι-
 εμηχανᾶτο καὶ συνεσκευάζετο, ῥαθυμοτέρους τε περὶ
 τὴν ἀκρόασιν, τὸ γε καθ' ἑαυτὸν, τὸ πλῆθος ἀπερ-
 γαζόμενος, καὶ τὸ ἀξίόπιστον τοῦ διδασκάλου, ἀπὸ
 γε τῆς συγγενείας, ὡς ἐνόμιζεν, ἔξυτελιζῶν καὶ
 ὑποτεμνόμενος. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλοχού φαίνεται τὸ
 Ἰουδαῖον ἔθνος, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τε
 διδασκαλίας, καὶ γε καὶ τῆς θαυματουργίας, τῷ
 φθόνῳ διαπιμπράμενον, καὶ πρὸς διαβολὰς καὶ ὕβρεις
 τοῦ Δεσπότη ἐκτόπως ἀναφλεγόμενον. « Οὐχ οὗτος
 γάρ ἐστι, φησὶν, ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; » καὶ πάλιν, « Οἴ-
 δαμεν τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα » καὶ, « Οὐ-
 τος οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν; » καὶ, « Οὐχὶ παρ' ἡμῶν
 εἰσὶν οἱ ἀδελφοί αὐτοῦ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ; » καὶ
 πολλὰ τοιαῦτα βασκανίας ῥήματα. Διὸ καὶ ὁ Δεσπότης
 Χριστὸς ἐλέγχων αὐτοῦ τὴν παρανομίαν, καὶ δι' αὐτοῦ
 τῶν ὁμοφρόνων τὸ σύστημα, εἰς τοιαύτην τινὰ διά-
 νοίαν τὸν λόγον σχηματίζων τῆς ἀποκρίσεως, « Τίς
 ἐστὶ, φησὶν, ἡ μήτηρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου; Του-
 ἐστὶ, Τί τὴν μητέρα, καὶ τοὺς ἀδελφούς εἰς ὀνειδι-
 σμὸν προφέρειν ἐμελέτησας; μάτην σοι διεμηχανή-
 ῃ τὸ κακούργημα, εἰς τοῦναντίον σοι περιτραπή-

A *pacens, nostra causa longe alia et innumera passus est. Inprimis contumeliosam illam et violentam mortem crucis, ut vitæ 'nos æternæ hæredes, qui mortis fueramus, faceret: non est improbabile illum nostram salutem antiquiorem, quam mater- uam habuisse observantiam. Si adhuc libet et illud mihi nota, divinarum Scripturarum agricolatio mul- tiplicibus spicis abundat, et plurimum industriis commodum concedit, non minimum illud, quod illa « Quæ est mater mea, et qui fratres mei? » non in Matrem directa protulit Servator (illa enim beata Virgo modeste ut oportuit foras constitit, nec liberam adeundi Filium licentiam vindicavit), sed nec docendi cursum interrompere volebat, sed ipsum tantummodo gestiebat salutare. Ad quem B igitur dirigitur sermo Dominicus? patet quod ad eum, qui satis intempestive vociferando et inela- mando dicebat, « Mater tua et fratres tui te foras quærunt ». Erat, ille Judæus, nec alio proprio no- mine dictum habemus in Evangelio. Ille cum Do- minum alloqueretur, non modo nullum verbum re- verentiæ evolavit, sed nec ten. pus præstolatus oppor- tunum docendi cursum interrupit, et cum multa audacia et supercilio projecit illud, « Mater tua et fratres tui te foras quærunt. » Reor autem eo fine hoc ab illo factitatum, ut qui volerit omni machina adhibita generis nostri Auctorem ab humana sua generatione traducere: non enim tam petulanter in auribus auditorum exprobrationem potius quam evocationem adhibere volebat, nisi id agebat machinando, ut ignaviores redderet auditores. Ita quantum in ipso erat abduxit ab audiendo multitu- diuem, et doctoris reverentiam imminuendi animo, per vilificationem prosapiei interrumpit. Apparet enim et alibi Judaicam gentem cum alias, tum præcipue cum doceret aut miracula daret, invidia succensam, et ad accusandum convitiandumque Dominum insano modo inflammatam. Ita inquit, « Annon hic est fabri filius? » et, « Novimus pa- trem ejus ac matrem ejus »; et, « Annon nos scimus unde iste est? » et, « Nonne apud nos sunt fratres et sorores ipsius? » et multa alia malevolentis verba ingerunt. Quocirca Christus Dominus incivilitatem illius redarguens, et per illum conventum eorum qui eodem animo affecti erant, ad cogitationes istiusmodi accommodat responsum, et inquit, « Quæ est mater mea? qui mei fratres? » quasi diceret: Quid mihi matrem et fratres in opprobrium ingeris? frustra tibi hoc cessit machi- namentum, in contrarium convertetur insidiosa hæc tua satagentia. Tantum enim abest ut me parentum meorum tenuitatis pudeat, ut non solum matrem quæ me incarnatum vere peperit, agnoscam, sed insuper et istos quos viles intueris et despectos, sine urbe et loco pauperes, licet nulla me attingant*

⁶⁰ Matth. xii, 47.

⁶¹ Matth. xiiii, 55.

⁶² Joan. vi, 42.

⁶³ Joan. ix, 29.

⁶⁴ Marc. vi, 3.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ ἄλλως τέ γε οὐκ ἑαυτοῦ.

* σκόπει.

γ C. M. ἢ δῆλον.

ἢ ἐπύχοον.

affinitate, non abnego, sed mihi proprius assumo, A matris et fratrum mihi locum impleturos, modo per meam doctrinam inducti, Patris mei adimpleant voluntatem. Quemadmodum enim illam, nulla me consanguinitate attingentem (nam quid habet genus humanum cum Deitate commune?) de paterna tamen voluntate incarnatus ex illa, matrem monstravi, et omnia materna privilegia, una cum virginitate illibata sarta illi tecta servavi; ita quoque et istos qui nullum justum titulum adire possunt, quo mihi per carnem conjungantur aut tribum, modo adimplentes cepero doctrinam meam et voluntatem Patris, in sortem et dignitatem fraternam maternamque assumam. Atque ita, ut ego opinor, e dictis tibi patet et satisfit, quod propter illud dictum, « Quæ est mater mea, » et quæ sequuntur; B nullatenus Dominus et Salvator noster reus tenebatur alicujus contemptus aut despectus erga matrem; sed contra, tam per ista quam alia omnia Dei opera ostenditur, maternis privilegiis et honoribus, idque meritissimo, apud eum quem pepererat, fructam et gavisam fuisse.

τινος ὀλιγωρίας, ἐγένετο ἔνοχος· ἀλλὰ καὶ διὰ τούτων, ὡς καὶ διὰ πάντων τῶν ἄλλων, ἡ Θεοτόκος ἐπιδέδεικται τῶν μητρικῶν γερῶν ἀξίως παρὰ τοῦ τεχθέντος ἐξ αὐτῆς ἀπολαύουσα.

QUÆSTIO CCXVI [Coisl. CCXLV, Taur.

CCXXXVI].

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΓ΄.

Edita a Montacutio (ep. 153, ad Michael., p. 175-177).—In verba Joan. Baptistæ, Matth. iii, 11; Marc. i, 7; Luc. iii, 16.

Præconis illius vocem qua profitebatur, « Non C sum dignus qui solvam corrigiam calcei ejus, » quod a te quæsitum est, secundum diversas considerationes expositum invenimus: sunt qui non solum propter ad scopum, ut ego arbitrator, accedunt, sed et ad vocis proprietatem, calceum et corrigiam, hi non aliud intelligunt quam quæ communiter in communi usu posita esse sciunt: et per illas voces volunt Baptistam intelligere baptizati illius excellentiam, sine comparatione transcendentem. Scio enim, inquit, illum ego tam excellenti esse dignitate præditum supra me ipsum, non in quantum servus a domino distat, sed si: quæ alia est differentia et distantia, quæ a nulla re alia superetur, neque certe ego me in eorum numero reponam, qui illum infima contingunt servitute; id enim indicat, « Solvere corrigiam calceamenti. » Sunt D qui magis adhuc secundum anagogen, calcei nomine mundum supponunt; corrigiam autem interpretantur speculationes in mundo illius modi quæ apprehensionem habent haud facile inveniendam, sed vinculo ignorantie insolubili constringuntur. Hunc J-su calceum supponunt esse, propterea quod, inquit, Providentia ipsius omnia permeet, et totum mundum amplectatur et contineat. Potius autem proprio ipsius pede regulat et agit cum summa sapientia; non eget ob id ipsum, consilio multo aut provida cura, sed per extremam et ultimam inspe-

την τοῦ κήρυκος φωνήν, καθ' ἣν ἐκεῖνος ἐκήρυκτεν, « Οὐκ εἶμι ἱκανὸς λύσαι τὸν ἰμάντα τοῦ ὑποδήματος αὐτοῦ, » ἕπερ αὐτὸς διηρώτησας, κατὰ διαφόρους θεωρίας ὑπειλημμένην εὐρίσκομεν. Οἱ μὲν γάρ, οὐ μόνον ἐγγύστερον, οἶμαι, τοῦ σκοποῦ, ἀλλὰ καὶ οικειῶς τῆς λέξεως, ὑπόδημα καὶ ἰμάντα οὐχ ἑτερόν τι παρ' ὃ κατὰ κοινήν χρῆσιν ἅπαντες ἴσασιν, ἀλλ' αὐτὰ ἐκεῖνα νενομίκασι· καὶ τὸν Βαπτιστὴν διὰ τούτων ἀποφαίνεσθαι τὸ καθ' ὑπεροχὴν τοῦ βαπτιζομένου ἀσύγκριτον. Τοσοῦτον γὰρ ἐκείνον, φησὶ, συνεπίσταμαι ἐν ὑπεροχῇ μεγέθους καὶ ἀξιώματος, οὐχ ὅσον ἐστὶ τὸ μέσον δούλου καὶ Δεσπότητος, ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἄλλη διαφορὰ καὶ διάστασις μηδενὶ ἑτέρῳ ὑπερβολὴν ἀπολείπουσα· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' εἰς τὴν ἀπασῶν ἐσχάτην δουλείαν ἄξιον ἑμαυτὸν ἐτάξασθαι τίθημι· τοιοῦτον γὰρ τὸ, « Λύειν ἰμάντα τοῦ ὑποδήματος. » Οἱ δὲ ἀναγωγικώτερον ἴσως, ὑπόδημα μὲν τὸν κόσμον ὑποτίθενται, ἰμάντα δὲ τῶν ἐν αὐτῷ θεωρημάτων ὅσα δυσεύρετον ἔχει τὴν κατάληψιν, καὶ τὸν τῆς ἀγνοίας δεσμὸν ἄλυτον· ὃν ὑπόδημα ποιοῦσι τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι διαπαντὸς αὐτοῦ, φασὶν, ἡ Πρόνοια διαπεφοίτηκε, καὶ ὅλον αὐτὸν ἔχει περιλαβὼν καὶ συνέχων· μᾶλλον δὲ ποδὶ τῷ οικείῳ διθύβει καὶ φέρει πανσόφως· τούτεστιν, οὐδὲ πολλῆς δεῖται τῆς ἐπ' αὐτῷ βουλῆς καὶ προνοίας, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐσχάτης καὶ τελευταίας ἐπισκοπῆς τὸ τηλικούτον καὶ τοσοῦτον συντηρεῖ τε καὶ διακοσμεῖ φιλοτέχνημα. Αὕτη δὲ

VARIÆ LECTIONES.

* C. M. 555 f. 97 δούλου.

δσον κομφεῖα τινὶ διεσχηματίσθη ἢ περινοία, ἐπὶ A
 τοσοῦτον, οἶμαι, τῆς ἀληθοῦς ἐνοίας διετίσθηκεν. Ἐτα-
 ροὶ δὲ τινες ὑπόδημα μὲν τὴν σάρκα σημαίνεσθαι
 (ταύτην γὰρ ὁ Λόγος ὑπέδω, φασίν) · ἱμάτια δὲ
 γεγενημένην τῶν φύσεων πρὸς ἀλλήλας συνάφειαν,
 ἣν ὁ Πρόδρομος οὐκ ἀπετόλμα λύειν, οὐδ' ὄσοι τῆς
 ἐκείνου διδασκαλίας κατήκοι. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ θεμι-
 τὸν ἀτόποις ἐνοίαις κατ' ἰδίαν σχίζειν ὑπόστασιν
 ἀπὸ τοῦ Λόγου τὸ πρόσλημμα. Ἄλλοι δὲ παρὰ τού-
 τους, οὐχ ἀπλῶς τὴν σάρκα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν σάρ-
 κωσιν, καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, ὑπόδημα νενοήκα-
 σιν · ἱμάτια δὲ, οὐ συνάφειαν φύσεων, ἀλλὰ τῶν
 περὶ τὴν σάρκωσιν καὶ τῆς ἐνανθρώπησιν ἀπόρων,
 καὶ λογισμοῦς ἀνθρωπίνους ὑπερβεβηκότων, τὸν
 σύνδεσμον ὧν τὴν ἐπιλυσιν καὶ σαφῆνειαν, οὐχ ὅτι
 τινὰς τῶν πολλῶν ἑαυτοῖς ἐπιτρέπειν χρῆ καὶ περιερ-
 γάζεσθαι, ἀλλ' ἀκριβῶς κάκεινο συνεπίστασθαι, ὡς
 οὐδὲ τοῖς κατὰ Ἰωάννην, ἐν τε πράξει καὶ θεωρίᾳ,
 τὸ ὑψηλὸν καὶ μετέωρον ἔχουσιν, οὐ μὲν οὖν οὐδὲ
 τούτοις, τῶν ἀπορρήτων ἔκεινων τὸ κρύφιον καὶ
 δυσκατάληπτον εἰς γνῶσιν ἀφίκοιτο. Αὐτὸς γὰρ,
 ὁ « Μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, » δι' ὧν μὴ δύ-
 νασθαι λύειν τὸν ἱμάτια ὠμολόγησε, μηδ' αὐτὸν
 ἱκανὸν ἂν γενέσθαι παρίστην τὰ τοιαῦτα τῶν ἀπο-
 ρημάτων ἐπιλύσασθαι. Τίνα δὲ ἐστι ταῦτα; Τίς ἢ
 τοῦ Λόγου κένωσις; πῶς ὁ Πλάστης ἐνοῦται τῷ
 πλάσματι; Παρθένος δὲ πῶς ἂν τέκοι, καὶ τὴν τῶν
 ὠδίνων λύσιν σφραγίδα τῆς παρθενης ποιῆσαιτο;
 πῶς ὄγκον ἔχων ὁ Σωτὴρ καὶ σῶμα, θαλάσσης νῶτα
 διέτρεχε; πῶς δὲ τάφῳ καὶ κλειθροῖς καὶ σφραγίτι
 περιέχεται; τούτων δὲ πάλιν ἀκινήτων φυλαττομέ-
 νων ἔκειθεν προέρχεται; εἶται δὲ καὶ τῶν θυρῶν
 κεκλεισμένων εἰς μέσους τοὺς μαθητάς, μετὰ τοῦ
 αὐτοῦ σώματος, ἐπιφαίνεται; καὶ πληγὰς καὶ τρώ-
 σεις τοῦ ἀπαθοῦς καὶ ἀφάρτου ὕψους ἐξερευνώσιν καὶ
 δάκτυλοι; βρωσίς δὲ καὶ πόσις τῷ ἀπροσδεῖ καὶ
 ἀρεύσῳ^e πῶς ἂν τὸς ἐξεῖποιβιαπράττεσθαι σώματι;
 Τούτων οὖν καὶ τῶν τοιούτων δεσμών οὐκ ἔστιν
 ὅστις οὐχ ὅτι τῶν πολλῶν καὶ τυχόντων, ἀλλ' οὐδ'
 εἰ τις εἰς τὴν τοῦ Προδρόμου διέβη τελείωσιν, οὐδὲν
 σαφῶς καὶ καθαρῶς ἐπιλύσεται. Ἄλλ' ἕτερος μὲν
 ἰσως ἐτέρου τοῖς ἀχροαταῖς ἐρεῖ τι ψυχαγωγικώτε-
 ρον, καὶ τῆς πολλῆς ἀπορίας παραμύθιον· ἢ δὲ χωρὶς
 ἐσόπτρων καὶ αἰνιγμάτων ἐν τούτοις ἀλήθεια, τῶν
 ἐν βίῳ πάντων ὁμοίως ἀποκεχώρηκεν. Ἄλλὰ ταῦτα
 μὲν σοι τῶν κατὰ μνήμην σωζομένων οἶμαι τὰ ἀξιο-
 λογώτερα ἔγραψα· σὺ δ' ἐπικρίνας στέργεις τὸ ἀμει-
 νον. Εἰ δ' ἐρυθρίφης τὴν κρίσιν, ἐγὼ σοι τὸ πρῶτον
 καὶ τὸ τελευταῖον τῶν ἐν μέσῳ προσέθημι. Τὸ μὲν
 γὰρ καὶ τῆς ὑποθέσεως καὶ τῶν ὀρημάτων ἐστὶν οἰ-
 κειότατον· τὸ δὲ τελευταῖον τῶν κατὰ θεωρίαν
 εὔρησεις ἀναλογώτερον. Ἐρῶ σοι.

ctionem, opus optimo studio ab ipso elaboratum,
 tale cum sit et tantum, conservat et exornat. Hæc
 autem expositio, quo magis ornata quodam effi-
 giatur, eo, opinor, recedit longius a veritatis inten-
 tione. Alii sunt qui per *calceum*, intelligunt *car-*
nem significari, quam nimirum sibi induit *Verbum*;
corrigiam autem naturarum adinvicem connexio-
 nem, quam nequaquam ille Præcursor solvere au-
 debat, nedum doctrinæ ipsius auditores. Neque
 enim fas cuicumque fuit per absurdas opiniones
 quaslibet propria auctoritate solvere hypostasim
 illam quam assumpsit sibi *Verbum*. Aliqui ab istis
 alii non simpliciter *carne*m, sed ipsam et *incarna-*
tionem, et humanitatem susceptam *calceum* inter-
 pretantur: *corrigiam*, non naturarum unionem,
 sed quæstionum illarum et dubiorum, quæ circa
 humanitatem in carne susceptam, agitantur, vin-
 culum et annexionem, quæ mentem omnem huma-
 nam longe superent: quarum quæstionum solutio-
 nem et explicationem, non aliqui e vulgo sibi arro-
 gare debent, aut curiosius circa easdem ver-
 sari, sed illud exquisite imprimis cognoscere,
 quod nec Joannis sectatores, qui in actione et
 contemplatione sublimè quid et excelsum habe-
 bant, abscondita hæc et vix comprehensibilia, certè
 inexplicabilia, intelligebant. Ipse « Major inter om-
 nes e mulieribus natos, » cum profiteretur se solvere
 indignum esse *corrigiam calcei*, eodem actu agno-
 scit non posse se ejusmodi dubias solvere quæ-
 stiones. At quænam illæ sunt? Quænam Verbi exi-
 nanitio? Rerum Conditor quo pacto rei conditæ
 adunitur? quo pacto pepererit Virgo, et partus
 dolorum solutionem, sigillum adhibuit virginitalis?
 quomodo Servator, qui pondus et corpus habuit,
 maris tergora cursu peragravit? quomodo sepul-
 cro, claustris et sigillis tenebatur inclusus? et isdem
 ipsis immotis custoditis, inde egreditur? quomodo
 deinde ostiis clausis in medium processit discipu-
 lorum, cum eodem corpore? quomodo plagas, in-
 flicta vulnera impassibilis corporis et incorrupti-
 bilis, oculi et digiti perscrutantur? Quomodo ci-
 bus et potus conferent non indigenti, nec fluido
 corpori, quis autem effari potest? Hæc autem et
 similia vincula, nemo, non dixero e vulgo homi-
 num et læcæ promiscua, sed ne quidem si ad Præ-
 cursoris perfectionem ascenderit aliquis, plane,
 clare, et perspicue solverit: fieri autem potest, ut
 unus altero, apud auditores, quid magis ad animæ
 solamen, dixerit, et in difficultatis multiplicis ex-
 peditionem: veritas autem in istis sine speculis et
 ænigmatis ultra ipsius vitæ terminos removelur.
 Atque ita tibi earum expositionum quæ mandan-
 tur memoriæ, præcipuas enarravi. Tu, facta dis-
 cussione, optimam amplectere. Quod si judicium interponere verecunderis, ego primam atque ulti-
 mam cæteris præpono. Nam earum una cum argumento subjecto, et cum verbis majorem habet
 affinitatem; postremam reperies magis ad contemplationis analogiam facientem. Vale.

VARIÆ LECTIONES.

^b C. M. ἀπορρήθέντων. ^e leg. ἀρέυστω. C. M. ἐναρέστω.

QUÆSTIO CCXVII [*Coisl. CCXLVI, Taur. CCXXXVII*].

De differentia imaginum.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΖ'.

Περὶ διαφορᾶς εἰκόνων.

Edita a Montacutlo (ep. 134, ad Joan. Spathar., p. 178, 180).

Non detrahit aliquid Christi imagini, si Filius A dicatur vera Patris imago, aut, homo vere factus ad imaginem Dei : ne tum si affirmamus eos qui secundum virtutem vivunt, ad veram Christi imaginem conformari. Non enim ut traducatur imaginis artificium, hoc dicitur ; non ut mendacium imagini affricetur : sed ut illa quæ intercedit diversitas intelligatur. Non enim cum Filium veram sapientiam nominamus, sapientiam a divinis oraculis eliminamus ; sed nec cum lucem veram, vitam veram, dicimus, lumen solare aut vitam hic nostram, multo minus illam futuram, falsariæ subsistentiæ inniti insinuamus. Eodem modo et cum Filium prolitetur veram imaginem, non illas imagines, quæ suum ortum ab imitatione sortiuntur, in mendaciorum ordinem rejicimus ; tantummodo differentiam quam illa ad istas habet per excessum significamus. Audi igitur filium tonitrus, quemadmodum ille, de cælo intonans, nobis talem verborum sensum suggerit. Utrumque certe, in eo, « gratiam pro gratia »⁶⁵, » novum et vetus ; uno eodem gratiæ titulo appellans ; addit deinde eminentiam, ubi unum cum altero comparat, « Lex, inquit per Moysen dabatur, gratia autem et veritas per Jesum Christum »⁶⁶. » Manifeste patet, quod cum ita dicat, nec gratiam nec veritatem a Mosaica lege abscedit, ipse enim ille fuit qui paulo prius appellatione gratiæ ipsam insignierat. Sed nec mendacium illi impunit. Non enim in contumeliam aut crimen legis dictum illud, « Gratia autem et veritas per Jesum Christum fuit, « Evangelicis sancitis adaptabatur (Heracleon ita dicere, et Heracleonis filii), sed profecto magis illustrem et perfectam Domini magnificentiam ostendere volens quam habuit Lex per Moysen data, generali illo nomine Gratia et veritatis complexus est. Quin et divinus Paulus cum dixit, « Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, » legem typum et imaginem esse futurorum bonorum, non prædicavit ; sed imprimis per verborum illorum tenorem, docere voluit potius gratiam, quam legem, bonorum futurorum fruitionem repræsentare.

Quin et decantatus in explicandis et docendis divinis Litteris, Joannes Chrysostomus, multis in locis hac figura dictionis usus esse agnoscitur. Divina oracula commentariis explanans, et linguam in iis enodandis adhibens, quæ cum Nicodemo dis-

Οὐδὲν λυμᾶνεται τῇ εἰκόνι Χριστοῦ, τὸ λέγεσθα: τὸν Υἱὸν ἀληθινὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸν ἀνθρώπον ἀληθῶς κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ · οὐ μὴν οὐδ' ἐπειδ' ἂν λέγωμεν, τοὺς κατ' ἀρετὴν βεβιωκότας τὴν ἀληθῆ μορφοῦσθαι εἰκόνα Χριστοῦ. Οὐ γὰρ ἐπὶ διαβολῇ τῆς τεχνητῆς ἢ εἰκόνας ταῦτα λέγεται, οὐδ' ἵνα ψεῦδος αὐτῇ ἐπιγράφοιτο · ἀλλ' ὡς ἂν αὐτῶν ἢ πρὸς ἄλλα διαφορά ἐπιγινώσκοιτο. Οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἔταν τὸν Υἱὸν ἀληθινὴν σοφίαν προσαγορεύωμεν, τὴν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν σοφίαν τῆς ἀληθείας ἐξορίζομεν · οὐδ' ἐπειδ' ἂν φῶς αὐτὸν ἀληθινόν, ἢ ζωὴν ἀληθινὴν ὀνομάζωμεν, τὸ ἠλιακὸν φῶς, ἢ τὴν ἡμετέραν ἐνταῦθα ζωὴν, ἵνα μὴ λέγω τὴν ἐκείθεν, ψευδοῦπόστατον ἀποφαίνομεν · οὕτως οὐδ' ὅπηνίκα φαρμὴν ἀληθινὴν εἰκόνα τὸν Υἱὸν, οὐχὶ τὰς εἰκόνας, αἱ τὴν γένεσιν εἰσιν λαγοῦσαι διὰ μιμήσεως, εἰς ψεῦδος ἐλαύνομεν, ἀλλὰ τὸ πρὸς αὐτὰς ἐκείνης καθ' ὑπεροχὴν δηλοῦμεν διάφορον. Ἄκουσον τοίνυν τὸν υἱὸν τῆς βροντῆς, ὅπως ἡμῖν ἀνωθεν βροντῶν, τὴν τοιαύτην χρῆσιν τῶν λόγων ἐνοεῖν δίδωσιν. Ἄμφω γὰρ ἐν τῷ εἰπεῖν, « καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, » τὴν τε Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν, τῷ τῆς χάριτος ἐξονομάσας προσρήματι · εἶτα τὸ ὑπερανεστηκὸς θάττερα ἢ πρὸς τὴν ἐτέραν παριστῶν, « Ὁ νόμος, φησὶ, διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἢ χάρις δὲ καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. » Δῆλον γὰρ ὡς ταῦτα λέγων, οὐχὶ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν χάριν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου περιέκρυψεν · αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ μικρῷ πρόσθεν τῷ τῆς χάριτος αὐτὸν ἀποσεμνύνας ὀνόματι. Οὐ μὴν οὐδὲ ψεῦδος αὐτοῦ κατηγορήσεν · οὐδὲ γὰρ ἐφ' ὕβρει καὶ διαβολῇ τοῦ νόμου τὸ, « Ἡ χάρις δὲ καὶ ἀλήθεια δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, » τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσμοῖς περιήρμωσεν (Ἡρακλέων γὰρ ἂν οὕτως εἴποι, καὶ οἱ παῖδες Ἡρακλέωνος), ἀλλ' ἐπισημοτέραν δηλονότι καὶ τελειοτέραν τὴν τοῦ Δεσπότητος φιλοτιμίαν τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας παραστήσαι βουλόμενος, τῆς χάριτος αὐτὴν καὶ ἀληθείας τῇ κοινῇ προσηγορίᾳ περιέλαθεν. Ἄλλὰ καὶ Παῦλος ὁ θεῖος, « Σκίαν ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, » ἀποφαίνόμενος, οὐ τὸ εἶναι τὸν νόμον τύπον καὶ εἰκόνα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἀπέκρηξεν · ἀλλὰ διὰ τῶν βημάτων τούτων ἐνεδείξατο, μᾶλλον τὴν χάριν ἢ τὸν νόμον, τῶν μελλόντων ἀγαθῶν εἰκονίζεν τὴν ἀπόλαυσιν.

Ναὶ δὴ καὶ ὁ πολὺς ἐν τῇ τῶν θείων Γραφῶν ἀναπτύξει καὶ διδασκαλίᾳ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πολλαχοῦ κεχρημένος τῷ τοιοῦτῳ σχήματι τῶν λόγων δείκνυται. Τοὺς γὰρ θεοὺς ὑπομνηματίζων χρησμούς, καὶ εἰς τὰ πρὸς τὸν Νικόδημον εἰρημένα

⁶⁵ Joan. 1, 16. ⁶⁶ ibid. 17.

VARIAE LECTIONES.

^a τεχνητῆς. ὁ Ἰσ. Θεάτρας.

τῷ Δεσπότη, τὴν τῆς ἐρμηνείας γλώτταν ἐπαφείς, A καὶ περὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἀχρόνης ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως τοῦ Λόγου κινῶν, « Εἰ γὰρ καὶ αὕτη, φησὶν, ἡ γέννησις ἐπουράνιος· ἀλλὰ πρὸς ἐκείνην παραβαλλομένη τὴν ἀληθῆ, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἐπίγειος. » Ἀκούεις ὅπως πρὸς ἐκείνην φησὶ τὴν ἀληθῆ. Τί οὖν; ἢ διὰ τοῦ βαπτίσματος οὐκ ἔστιν ἀληθής; καὶ τίς ἄν, εἰ μὴ τῶν σφόδρα μαινομένων εἴη, τοῦτο φάσαι τολμήσεις; Πῶς οὖν ἐκείνος ἔφη, « Πρὸς ἐκείνην τὴν ἀληθῆ; » τὸ ὑψηλότερον ἐκείνης καὶ θαυμασιώτερον ἐξυμῶν, οὐ ταύτην τῆς ἀληθείας ἀποστέρων. Καὶ τί δὲ τοῦτο φημι; ἄκουε μᾶλλον αὐτὸν τὰ αὐτὰ ἔμοι, οὐ τοῖς νοήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς ῥήμασι συμφεγγόμενον, καὶ τὴν τοιαύτην τῶν λόγων χρῆσιν ἡμῖν, κἀν τοῖς τοῦ Δεσπότη B ῥήμασιν ἐγκειμένην, ὑποδεικνύοντα. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος τοῖς Ἰουδαίοις εἰπόντος περὶ τοῦ μάννα, ὡς « Οὐχὶ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἀληθινὸν ἄρτον, » αὐτὸς τὸν νοῦν ἀναπτύσσων τὸν Δεσποτικὸν, οὕτω φησὶ « Ἄρτον δὲ ἀληθινὸν καλεῖ, οὐκ ἐπειδὴ ψευδὲς ἦν τὸ θαῦμα, τὸ ἐπὶ τοῦ μάννα· ἀλλ' ὅτι τύπος ἦν, οὐκ ἀυτοαλήθεια· καὶ μυρία ἄλλα. Ἀλλὰ τί τὸν δεῖνα μάρτυρα ἢ τὸν δεῖνα καλῶ; Κοινῶς ἅπαντες καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τρώφιμοι, καὶ τῶν θύραθεν οἱ λογιώτατοι, πλὴν τῶν Εἰκονομαχούντων, ὡς ἔοικε, ταύτην τοῦ λόγου τὴν χρῆσιν συνεπίστανται· καὶ γέμουσιν αἱ βίβλοι τὸ τοιοῦτο τῶν λόγων ἰδίωμα. Ὡς ἐπὶ ὡς ἄν τινά, ἢ καὶ πλείονα καθ' ὁμωνυμίαν, ἢ καθ' ἔτερον τινα τρόπον, τὴν αὐτὴν κλῆσιν ἐφελοόμενα, C ἢ καὶ ἄλλως ἐν τισὶ κοινωνιαῖς ἰδιωμάτων τυγχάνοντα· ἤνικα τις περὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς ὑπερέχοντος τὸν λόγον ποιήσασθαι βουληθῆ, τὰ κοινῆ προσόντα πᾶσι, καθ' ἕξειρετον ἐκείνῳ φέρων δίδωσιν· οὐχὶ τῶν ἄλλων αὐτὰ παντελῶς ἀφαιρούμενος, ἀλλὰ διὰ τούτου τὴν τοῦ προκειμένου ὑπεροχὴν πρὸς τὰ λοιπὰ ἐνδεικνύμενος· καὶ τοῦ λόγου ἀρκέσει παράδειγμα τὰ, ὅμαι, ἃ προεῖρηται. Εἰ δὲ καὶ ἐτέρων βούλει παραθεσιν, αὐτὸς κατὰ σεαυτὸν τὰ βιβλία διερχόμενος, ὅλην ἀπαρτίσεις βίβλον τῶν τοιούτων χρήσεων τὰ παραδείγματα ἐγγραφόμενος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΗ'.

Edita a Montacutio (ep. ad Amphilooh. p. 190-193). — Joan. xx, 17.

* Ὅπερ Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῇ Μαγδαληνῇ Μα- D ρίᾳ. προσιούσῃ φησὶ, « Μὴ μου ἅπτου· οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, » δοκεῖ μὲν πῶς εἶναι δυσθεώρητον. Τί δέ; ἄρα γὰρ μετὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀνοδον, τότε μᾶλλον αὐτῇ ἐπιτρέψει τὸ ἐφάπτεσθαι; Τὸ δὲ τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐκ ἔξεστί σοι, φησὶν, ἐμοῦ ἅπτεσθαι· διὰ τί; Οὐπω γὰρ σοι δοκῶ πρὸς τὸ πατρίον ὕψος ἀναβεβηκέναι, καὶ τῆς ὑπερφουσίης οὐσίας ἀναλαβεῖν τὸ ἀξίωμα· ἀλλ' ἔτι ταπεινὰ λογίζῃ περὶ ἐμοῦ, προσιούσά μοι, καὶ τῶν ἀνρωπίνων μέτρων οὐδὲν ὑψηλότερον. Τὸ δὲ, οὐχ ὅτι

⁶¹ Joan. vi, 32.

serebat Servator, sermoneque serens de baptis- male regenerationis, et generatione supra et sine tempore, Filii a Patre, « Utcunque, ait, hæc generatio cœlestis sit, cum illa tamen vera generatione collata, quæ de paterna essentia est, terrena potius censebitur. » Audis, ut dicat, respectu ad illam veram habito. Num non ergo per baptisma vera est regeneratio? Quis nisi summa insania percitus, dicit ita? Quomodo ergo dixit ille, « Collata cum illa vera? » nempe hujus sublimitatem laudat, admiratur, nec tamen hanc privat veritate. Quid opus est ita colligam? Attende enim potius ut ipse rem eandem, non sensu solo, sed verbis ipsissimis, una concinit mecum, et ostendit illum ipsum sermonum usum in Domini nostri verbis insidentem. Nam cum de manna Judæis sic prolocutus Christus esset: « Moses non dedit vobis panem, sed Pater meus vobis dat verum panem ⁶¹; » ille mortem Domini enucleans, ait. Panem autem appellat hic verum, non quod falsum erat illud miraculum, quod in manna edebatur; sed quod figura erat, et non ipsa rei veritas: sunt et sexcenta alia istiusmodi. Sed quorsum hunc vel illum ego testem cito? generatim omnes, cum Ecclesiæ alumni, tum exterorum doctissimi, solis exceptis Iconomachis, hunc verbi usum, ut videtur, agnoscunt: et scitent passim libri istiusmodi verborum proprietatibus: ut puta, cum duo quædam aut etiam plura sunt, quæ per homonymiam aut alium quemdam modum dicuntur, eandem attrahunt ad se appellationem, vel alio aliquo modo, cum communicatione idiomatum adhibentur; qui sermonem instituit de præcellentiori, illa quæ communiter ad omnia spectant, per excessum eidem accommodando tribuit; nec ab aliis interim illa aufert, sed per illud allegati excellentiam super cætera declarat. Opinor, quod allatum est exemplum, sufficit, quod dico, demonstrare. Sin et alia quoque adjungere desideres, ipse per tenet solus sacra Biblia percurrere, et coacervabis tot exempla istius usus, quæ conficere volumem queant.

QUÆSTIO CCXVIII [Coisl. CLXIII, Taur. CLXIII.

Quod Christus Deus noster Mariæ Magdalænæ

adeunti ipsum, ait, « Noli me tangere, nondum ascendi ad Patrem meum, » videtur haud facile intelligendum. Quid enim? an post ascensionem ad Patrem, magis ei permissurus est ipsum tangere? Imo hoc est quod vult: Non licet tibi, ait, me contingere. Cur autem? Nondum ego tibi videor ad Patris sublimitatem ascendisse, et substantiæ ihuius transcendentis dignitatem assumpsisse; sed tu adhuc me accessura humile quid de me cogitas, nec humanam mensuram excedens: tantum abest

VARIÆ LECTIONES.

¹ 553 μου.

ut hæc opinio te dignam reddat, quæ me tangas, ut elonget magis. Itaque advertas qualiter, « Noli me tangere, » ubi dixerat, illud annectit, « Nondum enim; » spem illi facit, quod non in finem a suo desiderio excludetur; sed quod post paululum studiose quæsito perfruetur, ac si diceret: Non potes me adire ita animata ut nunc es, nec enim sic assequere quod velis: quod si a vilibus hisce cogitationibus te extuleris ad sublimiores, et Deo congruas, conceditur tibi accessus, et majora quam sperabas consequere. Volebat illa humano, et quo solebat per œconomix temporalis decursum more etiam nunc cum Domino conversari: et certe dum sepulcro assidebat, multa hujus generis et fecit illa et cogitavit, unguentum offerens, lacrymas fundens, translationem causata, et resurrectionem in illam transformans. At Christus ab hoc affectu ducens, et tales expungens cogitationes, sed et intempestivam rem et impossibilem affectare eam ostendens, ait, « Ne me tangas, nondum enim ascendi ad Patrem meum: » hoc est, non est æquum ut ego id quod tibi arridet communi præferam providentiæ, aut mundi totius commodo; non est par ut affectum tuum ego ratum habens, paternam subobscuram in me divinitatem, aut patiar ut me etiamnum tanquam merum et nudum hominem accedas. Tempus omne quod præcessit crucem, condensationis et humiliationis tempus erat: tunc tibi permittebatur cogitationibus humilioribus innixe acquiescere, nec confertim ad majora expulsam, veluti omnino omnibus excidere, et ab iis avelli; at nunc tempus est sublimium et divinarum rerum. Mors enim absorpta in victoriam, morti data est. Infernus mortuis ab omni ævo vacuatus, tyrannide exutus est, illustria tropæa per resurrectionem contra omnes hostes constituta sunt; quocirca te oportet mente sursum ad sublimiora, et divina attolentem, non adhuc, ut prius, quæ condensationis erant requirere, nec humilioribus immorari, aut cum illis circumferri. Hoc si recte administres, in promptu reperies, nec errabit tibi animus, desideratum. Conceptis enim, quas nondum imbibisti, rectis cogitationibus, multo magis incarnationis modum ineffabilem et supernaturalem admiraberis, et majorem ostendes affectum in me benevolentix, quam est quæ inhibetur, cum abjecte me accedere et contingere, præ timore et reverentia, non sustinueris; nempe, dignum mea divinitate, et tua fide jam absoluta. Certe quod non sermone antecedenti simpliciter a tactu prohibebatur illa femina, sed tantum quod ex terrena et humili cogitatione volebat tangere, conjecturam faciunt satis claram mulieres illæ duæ quæ obviam forte Domino flevant, quibus, *Salvete*, salus omnium clara voce pronuntiat; et cum manibus et manibus consum-

Α ἀξίαν οὐ ποιεῖ σε τῆς ἐμῆς δόξης ἐφάπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ μακρὰν τίσῃσιν. Καὶ ὅρα ὅπως τὸ . . « Μὴ μου ἄπτου, » εἰπὼν, τὸ, « Οὕτω γὰρ, » συνεκ-
 ἤνεγκεν ἑ · διδοὺς ἐλπίδας αὐτῇ, ὡς οὐκ εἰς τέλος τοῦ πόθου ἀπελαθῆσεται · ἀλλ' ὅτι καὶ μετ' ὀλίγον, ὧν ἐσπούδασεν, ἐπιτεύχεται· ὡσανεὶ λίγων, Μεθ' ἧς μὲν προσέρχη μοι γνώμης, οὐκ ἔξεστι σοι προσ-
 εῖναι μοι · οὐδὲ γὰρ ἂν τύχοις τῆς ἐφέσεως · ἂν δὲ ταῖς ὑψηλοτέραις καὶ θεοπρεπέσι διανοίαις σαυ-
 τὸν ἢ ἐπάρης τῶν ταπεινῶν, συγχωρηθήσεται σοι ἢ ἡ πρόσδος, καὶ μειζρόνων ἀξιώθησῃ, ἢ ὧν περ ἤ-
 πιασας. Καὶ γὰρ, ἡ μὲν ἐβούλετο, οἷα δὴ καὶ πρό-
 τερον, ἀνθρωπιώτερον, καὶ κατὰ τὸν τῆς οἰκο-
 νομίας τρόπον τῷ Δεσπότη συναναστρέφασθαι. Πολλὰ γὰρ τοιαῦτα, καὶ τῷ τάφῳ παρακαθημένη, ἐμ-
 πραττέ ἰ τε καὶ ἐλογίζετο· μύρα φέρουσα · δα-
 κρῦουσα ἢ μετατίθεισιν ἰ ὑπονοῦσα τὴν ἔγερσιν. Ὁ δὲ ταύτην ἰ' ἀπάγων τῆς ὁρμῆς, καὶ τῶν τοιοῦτων διακαθαίρων ὑπονοῶν, εἶ δὲ καὶ τὸ ἄκαιρον ἐνδεικ-
 νῦς καὶ ἀδύνατον τῆς ἐγχειρήσεως, « Μὴ μου ἄπτου, φησὶν· οὕτω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου· » τουτέστιν, Οὐ προσῆκὲ τὴν σὴν ἀρέσκειαν, τῆς κοινῆς προνοίας προτιμᾶν, καὶ τοῦ τῆς οἰκου-
 μένης ἢ συμφέροντος· οὐδὲ τὸν σὸν πόθον ἀφοσιούμε-
 νον, τὴν ἐν ἐμοὶ πατρῶαν συνεπισημαίνουσαν εἶτι θεότη-
 τα, καὶ ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῷ εἶτι ἀνεχέσθαι προσεῖναι μοι· ἦν μὲν γὰρ τῶν τῆς συγκαταβάσεως, καὶ ἰ τα-
 πεινοτέρων, ὁ πρὸ τοῦ σταυροῦ καιρὸς, ὅτε καὶ σοὶ παρεχωρεῖτο, τοῖς ταπεινοτέροις λογισμοῖς, εἰδὼν ἀναπαυομένην, ὑποστηρίζεσθαι, καὶ μὴ πρὸς τὰ μέλζω, καταρχὰς καὶ ἀθρόον, ἐκβιαζομένην, πάντων ἐκπίπτειν καὶ ὑποσύρεσθαι· νῦν δὲ, τῶν ὑψηλοτέρων καὶ θεῶν ἐφέστηκεν ὁ καιρὸς. Θάνατος γὰρ, εἰς νίκος καταποθεῖς, τεθανάτωται· καὶ ἄδης, τῶν ἀπ' αἰῶνος νεκρῶν κενωθεῖς, τῆς τυραννίδος ἐκδέδληται· καὶ λαμπρὰ κατὰ πάντων ἔθρων διὰ τῆς ἀναστάσεως ἠγέρθη τὰ τρόπαια. Χρῆ τοιγαροῦν καὶ σὲ, πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ θεοπρεπῆ τὸν νοῦν ἀναφέρουσαν, μηκέτι τὰ πρότερα, καὶ τὰ τῆς συγκαταβάσεως, ἐπιζητεῖν· μηδὲ τοῖς ταπεινοτέροις ἐναπομένειν, καὶ συγκαταφέρεσθαι. Τοῦτο δὲ κατορθοῦσα, εὐρήσεις ἐξ ἐτοίμου, καὶ οὐ σφαλλομένη γνῶμη, τὸ ποθοῦμενον· λαβοῦσα γὰρ, ἃς οὕτω εἴληφας, ὀρθὰς ὑπολήψεις, τότε μᾶλλον καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸν ἄρῆστον καὶ ὑπερφυᾶ θαυμάσιος τρόπον, καὶ πλέον, ἢ ἐγὼ σοι ἀπέειπον, εὐλαβομένη ταπεινῶς μοι προσεῖναι καὶ ἐφάπτεσθαι, ἀξίαν καὶ τῆς ἐμῆς θεότητος, καὶ τῆς σῆς ἐντελοῦς πίστεως, ἐπιδειξίεις τὸν εἰς ἐμὲ πόθον καὶ τὴν εὐνοίαν. Ὅτι γὰρ οὐχὶ τῆς ἐπαφῆς, προηγουμένῳ λόγῳ καὶ καθ' ἑαυτὸ, τὸ γύναιον ἐκωλύετο, ἀλλ' ὅτι ταπεινοῖς καὶ χαμαιπετέσι λογισμοῖς εἶτι διενεσῆτο προσάπτεσθαι, τεκμηριοῦσι σαφῶς καὶ αἰ συναντήσασαι τῷ Δεσπότη δύο γυναῖκες· αἷς τὸ τε, *Χαίρετε*, ἢ πάντων χαρὰ λαμπρῶς προσφωνεῖ, καὶ τῶν ἀγράντων ποδῶν τε-

VARIÆ LECTIONES.

ἑ C. M. συνήνεγκεν. ἢ C. M. σαυτήν. ἢ add. καὶ. ἰ C. M. ἐπραττε. ἰ C. M. μετάθεισιν. ἰ' Ἰσ. ταύτην ἰσ. τῆ-νῃ. C. M. καὶ τοῦ τοῖς οἰκ. ἰ' Ἰσ. τῶν.

τελειωμέναις καὶ φρεσὶ καὶ χερσὶ ἐφίησιν ἄπτεσθαι. **A** *mauæ essent, immaculatos pedes contingere permisit. At quandoquidem mulier contingere vetita fuit, ne ex studioso desiderio rejecto mœstitia afficeretur (proclive siquidem est muliebregenus in pusillanimitatem et suspicionem contemptus et despectus; unde, Hei mihi, quænam ego sum?) Ne inquam ad huiusmodi recurreret, prævenit eam Salvator consolando, et, « Vade, ait, ad fratres meos, et dic illis. » Duobus modis per verba ista tumultuantes ablegavit cogitationes, et ad bene animatam esse eam devocat. Prior est, quod evangelistriam resurrectionis suæ eam facit: posterior, quod ipsa per se iubetur æqualitatem habere cum discipulis; addit enim, « Et illis dicit, Ascendo ad Patrem meum: » quæsi diceret: Noli tristari quod me tangere non permiserim; neque enim despiciens, aut te insuper habens illud egi; sed rerum ipsarum status, et natura, et lex meæ providentiæ et dispensationis ineffabilis, id ita vult imprimis obtinere: neque minus tibi erit, si non et majus, si hoc desiderium tuum non adimpleatur. Ecce ego nuntium te resurrectionis meæ ad discipulos ablego: et ea quæ illis tibi etiam annuntio intelligenda: Me ascendere ad Patrem; nec ut olim imaginentur humano more et abjecto, me scilicet una cum illis ambulaturum, aut labores ad molestias ulterius toleraturum, frequenter de loco in locum iturum, aut mensæ accubiturum. Attende etiam quod sermones serens cum muliere, *fratres* appellet discipulos suos: ita omnino confidentem eam reddere volebat, nec quidquam animo molestiarum admittere. Qui enim fratrum titulos discipulis attribuit, et in eodem numero cum illis se habuit, pari honore dignatus, certe omnem ab ea tristitiam et suspicionis tumultum exemit. Valde quinetiam prudenter et divino more, illa, « Ad Patrem meum, et Patrem vestrum, » per discrepantiam *exeruntur*, et distantiam; dum syllabarum copulatione, rerum diversitas et altereitas effertur. Plane enim per id quod proprium est, naturam ostendit: per id quod commune, declarat gratiam. In quantum natura disparatur a gratia, in tantum per excellentiæ modum, *Patris, secundum essentiam, habitudo, ad unicum et unigenitum Filium, transcendit habitum erga alios filiationis, quæ ab hominum amore et miseratione oritur: exaltatur, quod apparet, unigenitus super multos filios quos peperit et parturivit gratia; Patrem meum* idcirco dicens, per id quod proprium est, naturæ germanitatem separans, addidit, *et Patrem vestrum*, innuens nimirum adoptionem et allectionem apostolorum ex amoris vehementia: etiam illud, *Deum meum, et Deum vestrum*, eandem sententiam respicit, et ab eodem sensu dicitur: nam per *Deum meum*, congenerum unius et peculiare, circumscriptum, præ-*

VARIÆ LECTIONES.

^m εἶπη. ⁿ C. M. συντελεθεισῆς. ^o C. M. ἐμοὶ δεστ. ^p Ἰσ. κρηται. C. M. εἶρηται.

dicatur : per illud, *Deum vestrum*, multorum servilis conditio, et subjectio, et quod commune quiddam est, productio monstratur. Patet enim omnino cunctis, quod ut interdum id quod subjicitur, et quod immutatur, aut superius existit, per vocem, *meum*, intimatur ; ita rursus, æquale, congenerum, et maxime genuinum, per eandem ipsam vocem indicatur. Hæc ego tibi in exemplar delineavi, multo humiliter quam postulabat argumentum, omnino tamen non exilius, si epistolæ usus consideretur.

QUÆSTIO CCXIX [Coisl. CLXIV, Taur. CLXIII].

Edita a Montacutio (ep. 138, ad Theodorum, p. 193, 194).— De Christi sudore sanguineo. Luc. xxi, 44.

Proverbium usurpatur de valde lugentibus, et agonem patientibus, *Sanguinem sudavit* ; ut et de iis qui acerbè lamentantur, *Sanguinem plorat*. Si quis ad eundem modum arbitretur deductum et usurpatum illud apud beatum Lucam, (neque enim vir ille, illiusmodi doctrinæ leviter imbutus fuit) : « Fiebat autem sudor ejus tanquam sanguinis grumi : » habes id quod quærebas. Quod si tibi visum curiosius de hoc dicto inventiones adijcere, certe per seipsum facile expeditur, quod cum dixerit, « quasi grumi sanguinis, » non indicavit sudasse illum sanguinis grumos : neque enim ad similitudinem eorum dixisset sudores exstitisse : at *tanquam grumi*, hoc ipsum præcipue docet : certe voluit id subindicare, quod non exiguo quodam rore effundebatur corpus Domini, ad speciem tantum apparente ; sed quod veraciter in morem grandium guttarum distillantium, universum ejus corpus diffundebat, et id ut doceret, ad imaginem rei gestæ exprimendam, sanguinis grumos assumpsit in similitudinem. Manifestavit autem, quemadmodum per continuatam orationem et multifariam agoniam, ita per sudoris sui crassitudinem, quod et per naturam et secundum veritatem, non per remonstratorem et apparentiam, homo, Servator dicebatur : quodque naturalibus hominum et inculpatis affectibus inserviebat. Hoc cum reipsa monstrare vellet Dominus, et quod haud secundum divinam naturam, sed in humana, passionem subiret, oravit, in agonia versaretur : crassos illos et condensos sudores exsudavit, qui sanguineis grumis assimilabantur. Nullo modo quapropter apud te hic locus Evangelii rescidatur, haud est id congruum ; utcumque, quod affirmas, Syris quibusdam ita visum est : sed tanquam nihil impossibile, verum facile admittendum, illo textu continetur, ita probe recipito, cum reliquis divinis oraculis annumerato, et sine dubitatione omni cura legito.

QUÆSTIO CCXX. [Coisl. CLXV Taur. CLXIV].

Edita a Montacutio (ep. 139, ad Theodorum, p. 194-198). — In Matth. v, 28.

Cum multa mihi suppeditant dicenda, unde li-

Α Θεὸν ὑμῶν, τῶν πολλῶν τὸ δοῦλον καὶ ὑπῆκον καὶ τὸ δεδημιουργηθῆναι κοινοποιούμενον ἐπιδείκνυται. Δῆλον γάρ, δῆλον ἅπασιν, ὅτι, ὡς περ ἐνίοτε τὸ ὑποθετικὸς καὶ παρηλλαγμένον, ἢ τὸ ὑπερέχων ἢ, διὰ τῆς τοῦ, ἐμοῦ, φωνῆς ἐνσημαίνεται· οὕτω πάλιν, καὶ τὸ ἴσον καὶ συγγενὲς καὶ γνησιώτατον, διὰ τῆς αὐτῆς χαρακτηρίζεται λέξεως. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν σοὶ πρὸς ὑποτύπωσιν διεχάραξα, τῆς μὲν ὑποθέσεως ταπεινότερον, τῆς δὲ κατ' ἐπιστολήν χρείας, ἴσως οὐκ ἐνδεέστερον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΒ'.

Β Παροιμία λέγεται, ἐπὶ τῶν σφόδρα λυπούμενων καὶ ἀγωνιώντων, *Αἵματι ἰδρωσεν*· ὡς περ καὶ ἐπὶ τῶν πικρῶς ὀδυρομένων, *Αἵματι κλαίει*. Εἰ μὲν οὖν κατὰ τοῦτόν τις πεπαρωδηθῆναι νομίσει τὸν τρέπον (οὐδὲ γὰρ τῶν τοιοῦτων μαθημάτων ὁ ἀνὴρ ἀνῆκος), καὶ τὸ παρὰ τῷ θεσπεσίῳ Λουκᾷ εἰρημένον, « Ἐγένετο δὲ ὁ ἰδρῶς αὐτοῦ, ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος· » ἔχεις τὸ ζήτημα. Εἰ δὲ περιεργότερον ἐπινοήσῃ σοὶ τοῦτο δόξει· ἀλλ' οὖν ἐκεῖνο αὐτόθεν ἔχει τὸ εὐκόλον, ὅτι, « Ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος, » εἰπὼν, οὐ θρόμβους ἰδρῶσαι ἀπεφήνατο αἵματος (οὐ γὰρ ἂν καθ' ἑμοσύτητα τοῦτων εἰρήκει γενέσθαι τοὺς ἰδρώτας· τοῦτο γὰρ σαφῶς δηλονότι, τὸ « ὡσεὶ θρόμβοι, » παρίστησι)· θέλων δὲ μάλλον δηλώσαι, ὡς οὐχί λεπταῖ, τισὶ νοτίσι, καὶ οἷον ἐνδείξεως χάριν ἐπιφανομέναις, τὸ Δεσποτικὸν ἐνοτίζετο σῶμα, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἀδρῶν σταγόνων δίκην, ὅλον τοῖς ἰδρῶσι περιεστάζετο· τοὺς τῶν αἱμάτων θρόμβους, εἰς εἰκόνα τοῦ γεγεννημένου παρείληφεν. Ἐδήλου δὲ ἄρα, ὡς περ καὶ διὰ τῆς ἐντεταμένης προσευχῆς, καὶ τῆς πολλῆς ἀγωνίας, οὕτω καὶ διὰ τῆς τῶν ἰδρώτων παχύτητος, ὡς φύσει καὶ ἀληθῶς, ἀλλ' οὐκ ἐπιδείξει καὶ φαντασίᾳ, ἀνθρωπῶς τε ἐχρημάτισεν ὁ Σωτήρ, καὶ τοῖς φυσικοῖς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀδιαβλήτοις ὑπηρετήσατο πάθει. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ καὶ ὁ Δεσπότης ἔργοις παρίστας, καὶ ὡς οὐχί κατὰ θέαν φύσιν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ τὸ πάθος ἐδέξατο, καὶ προσηύξατο, καὶ ἠγωνίασε, καὶ τοὺς παχεῖς ἐκείνους καὶ παραπλησίους αἵματος θρόμβους, ἰδρῶτας ἐξίδρωσεν. Μηκέτι οὖν σοὶ τοῦ Εὐαγγελίου τόδε τὸ χωρίον περικεκόφθαι, κἂν τισὶ τῶν Σύρων, ὡς ἔφηρς, δοκεῖ, εὐπρεπὲς νόμιζε· ἀλλ' οὐδὲν ἀδύνατον, μάλλον δὲ καὶ λίαν ἀκόλουθον, ἐν αὐτῷ περιεχόμενον, καλῶς ἐπιγνοῦς, τοῖς ἄλλοις συντάσσεων θεοῖς χρησμοῖς, ἀναμφιβόλῃ γνώμῃ συναγαγίνωσκε Ἦ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚ'.

VARIAE LECTIONES.

ἢ ἴσ. ὑπερέχων. ἢ C. M. ἀναγίνωσκε.

Πολλὰ μὲν εἰπεῖν ἔχων δι' ὧν ἔστι σαφῶς ἐπιγνώ-

ναι, ὡς οὐχὶ βαρὺς οὐδὲ ἀδύνατος, ἀλλὰ καὶ κοῦφος A καὶ χρηστὸς, ὁ Δεσποτικὸς ἐκείνος, χρησιμὸς, ὁ λέγων, « Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, ἦδη ἐμολίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ » ἐκείνα τίως κατ' ἐπιστολὴν [σοι] ἐρῶ · ὅτι πρῶτον, χρεω-
 σοῦμεν οἱ τῆς χάριτος, πλεόν τι, τῶν ἐν νόμῳ βε-
 βιωκέντων, κατορθοῦν. Καὶ οὐχ ὁμοίως πέφυκεν
 ἐκτέρῳ μέρει βαρὺς τῆς νομοθεσίας ἡ ἀκρίβεια ·
 ἀλλὰ τὸ ἐκείνοις ἴσως δέξαν βαρὺ, ἡμῖν σύμμε-
 τρον καὶ ἐλαφρόν · καὶ τὸ ἡμῖν τοιοῦτον, ἐκείνοις
 οὐ τοιοῦτον. Τοῖς μὲν γὰρ μόνον ἀπέτρπετο ὁ νόμος,
 ἃ μὴ θέμις ποιεῖν · δύναμιν δὲ οὐδεμίαν ἐχαρίζετο,
 πρὸς τὴν τῶν νομοθετηθέντων ἐκπλήρωσιν. Ἡμῖν
 δὲ μεγάλη γέγονεν ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν
 ἄλλων δωρεῶν ἐπιουρία, κουφίζουσα σχεδὸν ἅπαν
 τὰ δυσχερῆς, καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων τὴν ὀρ- B
 μὴν οὐκ ἕως τυραννίδι καθ' ἡμῶν ἐπιτίθεσθαι,
 μόνῃ δὲ τῇ ἡμετέρᾳ βρασιάνῃ, καὶ ὅσον ὑποκατα-
 κλισοί, παραχωροῦσα [αὐτοῖς] τὴν ἐπίθεσιν. Ὡστε
 εἰ μὴ τι ἀκριβέστερον ἡμῖν, ἤπερ ἐκείνοις [ἐ]νενομο-
 θέτητο, εἰς τουναντίον ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη καὶ
 χρηστότης περιστραπτο *, ἡμῶν τε τῶν μεγίστης
 ἐπιουρίας τυχόντων, κάλειων τῶν μηδεμιᾶς
 τοιαύτης ἀπολελαυκόντων, τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν, καὶ
 τὸ τῆς πολιτείας παραπλήσιον, ἀπαιτούμενον · καὶ ἐν
 τῷ ἀνίσῳ τῆς δυνάμεως τῆς ἴσης ἐπιζητούμενης πρᾶ-
 ξεως. Ὡσπερ γὰρ ἀδικῶν τε ὁμοῦ καὶ βαρύτερον, τὸν
 δύο τάλαντα εἰληφότα ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τῆς ἐργασίας
 δέκα ἀπαιτεῖν · οὕτως ὀλιγώρον, καὶ, ἐκ τοῦ ἐναν-
 τίου, παράνομον, τὸν πέντε τάλαντα λαβόντα, εἰς C
 τέσσαρα τὴν ὅλην πρᾶξιν συγκεφαλαιωσάμενον, ἀπο-
 δέχεσθαι · ἀλλ' ἕκαστον δεῖ, ἀναλόγως τῇ ἰσχυρί καὶ
 τῷ καταβληθέντι χαρίσματι, τὴν ἐργασίαν εἰσπράτ-
 τεσθαι. Τοιοῦτον γὰρ τῆς ἰσότητος, καὶ τῆς ἀδεκά-
 στου γνώμης, καὶ κρίσεως, ὁ θεσμός. Δῆλον τοιγαρ-
 οῦν ἐκ τῶν εἰρηγμένων, ὡς τοιοῦτον παρ' ἡμῖν ὀφεί-
 λει νομίζεσθαι, τὸ μὴδὲ ἐμβλέψαι γυναῖκα, πρὸς
 τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν, ὅσον παρὰ τοῖς ἐν τῷ νόμῳ,
 τὸ μὴ μοιχεῦσαι. Καὶ οὐχὶ τῶν λόγων * τὸ ἀψ-
 ευδὲς καὶ ἀκόλουθον ἐπιμαρτύρεται τοῦτο · ἀλλὰ
 καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐναργῶς ὁράται. Οὐ
 πλείους γὰρ ἔστιν ἰδεῖν τῶν Μωσαϊκῶν, τὴν πρᾶξιν
 πεφευγότας, ἢ τοὺς ἐν τῇ χάριτι [καὶ] τῶν πρὸς τὴν
 πρᾶξιν ὠρθούντων ἀνακχωρηκότας. Ὅπου γε πλεί-
 στοι ὄσοι, τῶν παρ' ἡμῖν, οὐ μόνον περιέρρους καὶ D
 ἐρωτιῶντας ὀφθαλμοῦς, ξένοις κάλλεσιν οὐκ ἐπέβα-
 λον · ἀλλ' οὐδὲ εἰς ὅσιν ἀπλῶς γυναικὸς ἐνητένισαν ·
 μέχρι ψιλῆς θεᾶς ἑαυτοῖς τὸ σεμνὸν συντηρήσαντες.
 Δεύτερον δὲ, ὅτι τοῖς μὲν ὑπὸ τῷ νόμῳ παιδαγωγου-
 μένοις, τὰ προσεταγμένα κατορθοῦσιν, τὰ ἀγαθὰ
 τῆς γῆς, ἄθλον προὔτεινετο. Ἡμῖν δὲ βασιλεῖα
 οὐρανῶν, καὶ ἃ ἐ Ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ
 ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀναδέβη-
 κεν. Ὡστε καὶ ἐκ τῆς τῶν ἐπάθλων διαφορᾶς
 τὸ βῆξτον καὶ χρηστὸν τῆς εὐαγγελικῆς ἐντολῆς
 ἐπιδείκνυται. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἐπίπονον, δραμόντα

A quod cognosci poterit, quod haudquaquam grave
 sit aut impossibile, quin contra leve et conveniens,
 Domini effatum illud, « Omnis qui mulierem in-
 tuetur, ad illam concupiscendam, jam in corde
 suo constupravit illam : » illa per præsentem epi-
 stolam tibi suggeram. Nempe in primis quod nos
 qui sub gratia vivimus, debito tenemur obstricti,
 multo plura bona operandi, quam qui sub lege
 versabantur. Nec alterutri parti ex æquo gravis
 est exacta legis promulgatio : verum quod illis
 fortasse grave videbatur, nobis perinde congruum
 et expeditum videbitur : atque id quod nobis tali-
 usmodi fuerit, haud ita illis comparebit. Illis id
 solum interdixit lex, quod patrare fas non fuit :
 sed nullam superaddidit facultatem implendi quæ
 B lege jubebantur. Nobis quid grande adjuventi ac-
 cessit per baptismum, et alia quædam dona, unde
 id quod difficile prius fuit alleviatur ; nec ma-
 lorum spirituum impetuositas potestatem eam habet,
 tyrannidem in nos, tanquam e loco superiore,
 exercere : tantummodo autem propter nostram
 socordiam qui sponte nosmetipsos tantum non
 subjicimus, permittitur iis nobis struere insidias,
 nos adoriri. Certe, si non magis exactam nobis
 legem præscripsit, quam illis, divina bonitas et
 justitia in contrarium verteretur ; et a nobis qui
 multiplici fruimur adjumento, et ab illis nullo tali
 suffultis auxilio, eadem per omnia conversatio,
 idque exactissima, requireretur ; et ubi impar erat
 facultas, agendi paritas requireretur. Veluti enim
 C gravissimum est, et cum injustitia conjunctum, ab
 illo qui tantum duo accepit talenta, consummato
 opere, decem exigere : ita negligentiam sapit, et
 repugnat ex adverso legi, cum quinque quis ta-
 lenta accepit, deductam ad quatuor summam reci-
 pere. Profecto par et æquum est, ut quisque juxta
 virium proportionem et doni collati conditionem,
 operationem suam perficiat. Id enim postulat æqui-
 tatis et non coempti suffragii vel iudicii sanctio.
 Patet igitur ab antedictis dictum, Non oportere
 mulierem intueri ad concupiscendum illam, eo
 loco apud nos habendum, quo, « Non mœchabe-
 ris, » apud sub lege viventes. Nec verborum tan-
 tummodo veritas et consequentia hoc testantur,
 sed clarissime per opera discerni potest. Cernere
 enim erat pauciores per Mosaica tempora actum
 ipsum aversantes, quam qui, nunc sub gratia, re-
 cesserunt longius ab illis rebus, quæ perpetratio-
 ni dabant occasionem. Plures sunt apud nos, non
 modo, salagentes oculos et amaturientes peregrin-
 arum pulchritudinum, qui non addixerunt cupi-
 ditatibus illis ; sed qui, ne quidem in vultus ma-
 liebres intueri volunt ; quique gravitatem morum
 illibatam etiam ab intuitu cohibuerunt. In secun-
 dis, qui juxta legem quæ scribebatur recte ege-
 rant. *bona terræ*, loco præmii exhibita cæpiebant.

VARIE LECTIONES.

* Ἰσ. περιετρέπετο. * Ἰσ. *add.* μόνων habet Mon. sine μόνων.

Sed nobiscum stipulatur *regnum caeleste* : et illa quæ, « Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec ascendit in cor hominis cogitare »⁶⁰. » Ita vel e discrepantia præmiorum evangelica mandata, et optima judicantur et facillima. Non æque profecto laborarunt, is qui stadium cucurrit, ut oleagineam coronam consequatur ; ac alius qui duo stadia cucurrit, ut corona aurea insigniatur. Certe levior erit duorum stadiorum decursio, quam unius, cum inter præmia nulla sit comparatio, sed præstantia et splendor unius, laborem alleviet, nec sensum admittat apud laborantem geminatæ defatigationis et sudoris. Accedit, quod nequaquam simpliciter dixit adulterium esse illam per oculos copulationem ; sed cum nominet adulterium cordis, vehementem et fere præcipitem accusationem, per legem compassionis ineffabilis amputavit ; In corde, inquam, consistit adulterium : illud nempe quod paravit per oculos stimulus et prurigo. Ecquis aliquid majore cum compassione, quam est istud, dicat ? Fornicantem oculum in faciem alienæ mulieris projecisti, et quod haud licuerit, impudico et peregrino intuitu oblectabaris : per visum liquidiorum, affectus venenum mollibus instillasti cordibus : exinde flammam luculentiorum et magis violentam in cogitatione accendisti : ad cor usque processit incendium : ac sola opportunitas comperendinat actum : et quomodo non in corde adulterasti eam ? Procul dubio, diceret alius, si te hoc ipsum in sua uxore videret attentasse, consummasse cum illa adulterium. Amat enim quilibet, quidquid in alios ipse commiserit, et tardius videre, et moderatius censere : sed quod in ipsummet admissum est, acutius cernere, et summum in iudicando rigorem exercere. Oculos, alienis oculis adiecisti : per eosdem fornicantes emisisti radios : abinde, e conversim ejaculationes in te reflectuntur improbiore. Totum, e medio corde innodatum, vincium et captivum animal abducis, ipse per eosdem funes attractus : vulneratus es vulnerasti : prostratus es prostravisti.

Et quidni perspicue hoc sit adulterium ? Verum misericors Deus non id ita reputat : circumscribit peccatum, et cordi affigit, ubi passio producebatur. Ait enim : « In corde adulterasti eum. » Vides ut qui optimus est, benigne reputet quæ defuit, nobis parcens ? Sed præter jam allata illud cogita. Hoc ille scitum protulit, non ut meditato in nos supplicium, sed ut eximens nos a supplicio. Certe, qui libenter et cum affectu quodam animi, tam incongruis spectaculis immoratur, eo pene processit, ut ipsum se actu totum proluat. Quocirca, ut nos a supplicia liberaret, causas omnes removet unde nos nobis poenas accersimus. Quod si velis rem intentius mente recolere, videre tibi licet, quod per hoc præceptum consolationem humanitatis plenam suggerit, et manuductionem ad salutem, non autem supplicium construit implacabilis, non poenam nullo modo redimendam. Cum enim, quæ

⁶⁰ I Cor. II, 9.

στάδιον, τυχεῖν κοῖνου · καὶ δύο στάδια, χρυσοῦ στεφάνου ἀξιοθῆναι. Δῆλον γὰρ, ὡς κουφότερος ὁ τῶν δύο σταδίων πόνος, ἢ ὁ τοῦ ἐνός, τῆ ἀσυγκρίτω τοῦ ἐπάθλου ὑπεροχῆ καὶ λαμπρότητι, τῆς τάλαιπωρίας κουφισομένης, καὶ μηδ' αἰσθησιν ἐπιγίνεσθαι συγχωροῦντος, τῆς διπλῆς συντριβῆς, καὶ τῶν διπλῶν ἰδρώτων, τῶ κάμνοντι. Ἐπὶ τοῦτοις δὲ, οὐδὲ μοιχείαν ἀπλῶς, τὴν τοιαύτην διὰ τῶν ὀφθαλμῶν συμπλοχὴν, διωρίσατο · ἀλλὰ μοιχείαν εἰπὼν, ἐν καρδίᾳ, καὶ τὸ δοκοῦν σφοδρὸν τῆς ἀποφάσεως, καὶ ἀπότομον, νόμῳ συμπαθείας ἀφ' αὐτοῦ ἐκόλασεν ἰ. Ἐν καρδίᾳ, φησὶν, ἡ μοιχεία συνέστη, ἣν ὁ διὰ τῶν ὀμμάτων οἶστρος καὶ γαργλισμὸς κατειργάσατο · ὅπως ἂν τις φιλανθρωπότερον, ἢ οὕτως εἴποι ; Ἐρρύψας ὄμμα πορνικὸν ἐπὶ πρόσωπον γυναικὸς ἄλλοτρίας · ἐνετρούφηςας, οὐκ ἔξδν, ἀσελγεί καὶ ξένην θεάματι · βλέμμασιν ὑγροτέροις τὸν ἴδν τοῦ πάθους ψυχῆς ἐνέτταζας ἀπαλωτέρας ἀνήψας ἐκεῖθεν, σφοδρότεραν λοιπὸν καὶ ἀκάθεκτον, ἐν τοῖς λογισμοῖς τὴν φλόγα · μέχρι καρδίας ἡ κύρωσις διῆλθεν · εὐκαιρία μόνη πρὸς τὴν πρᾶξιν λέγει · πῶς οὐκ ἔμοιχευσας ἐν καρδίᾳ ; Ἄλλ' εἶπε μὲν ἴσως ἄλλος ἂν τις, ὡς καὶ μοιχείαν τελείαν εἰργάσασ, ἂν εἰς τὴν ἑαυτοῦ σε μάλιστα συνήσθητο τοῦτο δεδρακότα. Φιλεῖ γὰρ ἕκαστος, ὥσπερ, ὅσα μὲν αὐτὸς εἰς ἄλλους ἤμαρτε, μέτρια ποιεῖν, καὶ βραδύτερον ἐπισκοπεῖν, οὕτως δέξυτερον, τὸ εἰς ἑαυτὸν ἀδικήμα βλέπειν, καὶ τότε γενέσθαι τοῦ ἀκροδικαίου. Ἐπέβαλες ὀφθαλμοὺς ὑψέσιν ἄλλοτρίαις, πορνικὰς δὲ αὐτῶν ἐκπέμψων ἀκτίνας · ἀντανεκλάσθησάν σοι πάλιν ἐκεῖθεν μιαιώτεραι βολίδες · ὄλον, ἐκ μέσης δεσμήσας καρδίας, αἰχμάλωτον ἔλχεις τὸ ζῶον, τοῖς αὐτοῖς ἀνθελκόμενος βρόχοις · ἐτρώθης, ἐτρῶσας · κατεδλήθης, κατέβαλες.

Πῶς οὐχὶ σαφῆς τοῦτο μοιχεία ; Ἄλλ' οὐχ ὁ φιλάνθρωπος ἡμῶν θεὸς οὕτως · ἀλλὰ μέχρι καρδίας, ἐν ἧ καὶ τὸ πάθος ὑπέστη, περιγράφει τὴν ἀμαρτίαν. « Ἐμοιχευσας γὰρ, φησὶν, ἐν καρδίᾳ. » Ὅρᾳς ὅπως χρηστῶς, ὅπως κούφως, πάντα γνιωματεύει · ὅπως ἡμῶν φεῖδεται ; Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημνέοις κάκεινο λογίζου · ὅτι οὐχὶ τιμωρίαν ἡμῖν ἐπινοῶν, ἀλλὰ τιμωριῶν ἐξαιρούμενος, ταύτην ἀνείπε τὴν γνώμην. Ὅ γὰρ τοῖς τοιοῦτοις ἐμφιλοχωρῶν ἀτόποις θεάμασιν, ἐγγύς ἐστι καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν πρᾶξιν ὄλω βαπτισθῆναι. Ἴνα οὖν ἡμᾶς ἐξέληται τοῦ κολασθῆναι, προαναπέλλει τὰς αἰτίας τῶν, ἐφ' οἷς εἰσπρατόμεθα τὰς τιμωρίας. Ἴδοις δ' ἂν μᾶλλον ἐπισκοπούμενος, ὡς οὐχὶ ποινήν ἀδυσώπητον · οὐδὲ τιμωρίαν ἀλογοθέτητον · ψυχαγωγίαν δὲ μᾶλλον φιλάνθρωπον, καὶ χειραγωγίαν σωτήριον, διὰ ταύτης ἡμῖν τῆς ἐντολῆς μεθοδεύει. Πῶς ; Ἐπεὶ γὰρ, ὅσα πολλὰ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ χωρὶς μελέτης καὶ περιεργίας, εἰς

VARIÆ LECTIONES.

¹ Ἐκολεμεν· ἐκόλασεν habet et Mon

ἀτόπους ἐκφερόμεθα πράξεις· ἵνα ἐπειδὴν μὴδὲν ἀπρομελετηχότες, μὴδὲ τοῖς λογισμοῖς τὸ πάθος στηλώσαντες, κατὰ τινα δὲ βίαν, ἢ συναρπαγὴν, ἢ δόλον, εἰς τοιαύτην παρολισθησώμεν πράξιν, τηλικαῦτα μὴ καταπέσωμεν παντελῶς, μὴδ' εἰς ἀπόγνωσιν ἑαυτοῦς ἀποβρίψωμεν. Ἄλλ' ἔννοοῦντες, ὅτι μήτε μελέτης, μήτε σπουδῆς, μήτε λογισμῶν, συγκαταθέσως προηγησαμένης, τῷ πτώματι παρεσύρημεν, θάττον τε αὐτοῦς ἐκείθεν ἀναστήσωμεν, καὶ πρὸς μετάνοιαν δράμωμεν, μεγάλην ἐφευρηχότες ἀφορμὴν συγγνώμης, τὸ μὴ μετὰ γνώμης πεσεῖν. Ἴνα οὖν τούτοις τοῖς λογισμοῖς, ἐπειδ' ἂν ἐξ ἐπιδρομῆς, ἢ τέχνης τυνός ἢ καὶ τυραννίδος ἀλῶμεν, ψυχαγωγεῖν ἔχωμεν ἑαυτοῦς, καὶ προθυμότερον πρὸς τὴν διόρθωσιν εὐθυδρομῶμεν, αὐτὴν ὁ Σωτὴρ ἀπεφήνατο τὴν γνώμην· ἐν τῇ τῶν χειρόνων αἰρέσει, καὶ τῶν λογισμῶν τῇ συγκαταθέσει, ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ πράξει μόνῃ, τὸ τῆς ἀμαρτίας περιστήσας. Τοῦτο δὲ οὐ βαρύνοντός ἐστι, δίχα λόγου, τὸ συνειδὸς τῶν ἀμαρτανόντων, ἀλλὰ βεβαρημένην, τῶν οὐκ ἐκ μελέτης ἀλόντων, ἀνακουφίζοντος τὴν συνειδήσιν, καὶ παρηγοροῦντος. Ὡσπερ γὰρ τοῖς δι' ἐκείνων προελθοῦσι τῶν ἐρεθισμάτων, μέγα καὶ δύσοιστον τὸ κατὰκριμα. (Τί γὰρ ἐμελέτας; τί δ' ἀνηρέθιζες τὰ πάθη; καὶ τῆς φαύλης αἰρέσεως ὄλον σεαυτὸν ἐποίησας, ἐκὼν ἀποστάς τῶν κρειττόνων, καίτοι τὸ θέλειν τὰ ἀμείνω βῆσιν; ἐ Παράκειται γὰρ καὶ ἐν ἐτοιμῷ πᾶσιν, ὡς καὶ Παῦλος βολῶ, τὸ τὰ ἀγαθὰ θέλειν,) καὶ οὐδὲν ἐργώδες μισεῖν τάναντία.) Ἄλλὰ γὰρ ὡσπερ τοῖς τοιοῦτοις τὸ τῆς κατακρίσεως χαλεπὸν· οὕτω τοῖς μὴ διὰ τῶν ὁμοίων παρενεχθεῖσι, προφθάνει τῆς τιμωρίας ἢ φιλανθρωπία, ἐν τῇ ταχυνῆ μεταμελείᾳ, βῆδιαν τὴν συγγνώμην καὶ τὴν ἀθώωσιν χαρίζομένη. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον. Σὺ δὲ μοι καὶ πράξεις ἀτόπους ἐκτρέπου, καὶ εἰδῶλα τοῖς λογισμοῖς, διὰ περιέργου, καὶ ἐμπαθοῦς ἕψεως, ἀνιστάῃν ἀπέχου, ἵνα σοὶ καὶ τοῖς τοιοῦτοις λόγοις τυροφῶν, ἀλλὰ μὴ δυσχεραίνεω, περιγινοίτο.

libet absurdas aversatur; et idola quædam per cogitationem curioso et affectuoso intuitu erigere ab-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΑ'.

Ποίας αἰρέσεως ἦν Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου;

Edita a Montacutio (ep. 144, ad Constant. p. 301) et a B. de Montfaucon (*Biblioth. Coisl.* p. 548).

Εὐσέβιος, ὁ τοῦ Παμφίλου εἴτε δούλος εἴτε συνήθης, ὅτι μὲν Ἀρειανισμῷ ἐάλω, βοῶσι μὲν αὐτοῦ τὰ βιβλία. Καὶ αὐτὸς δὲ μεταμελόμενος δῆθεν καὶ ἄκων τὴν νόσον ἀνομολογεῖ, κἀν τῇ μεταμελείᾳ δὲ μᾶλλον ἑαυτὸν δείκνυσιν ἀμεταμέλητον. Οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἐκστῆναι τῆς προτέρας κακοδοξίας δι' ὧν ἔδοξεν ἀπολογεῖσθαι συνίστησιν, οὐδὲ τῇ ἀγία καὶ οἰκουμένικῃ

⁶⁹ Rom. vii, 18.

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁰ διαβολικῆς deest in Monach. quoque. Ὡσ. ἐν τυροφῶν. τυροφῶν habet et Monach

NOTÆ.

(1) De Eusebii Arianismo fuse disputavimus in *Antimadversionibus in Vitam et scripta Athanasii in fronte Collectionis novæ SS. PP.* Nobis astipulatur Photius, qui eum palam Arianum declarat. Quoad Origenianismi notam, quam illi inurit idem, nihil

A est rerum conditio humanarum, etiam absque aliqua meditatione aut curiositate, in absurdas deferimur actiones; ideo, in eum finem, ut, cum neque dedita opera, nec cogitationi penitus inhærente affectu, sed per vim, per rapinam, per fraudem inducti, in ejusmodi actum exorbitavimus; tum, ut ne penitus concidamus, aut abjiciamus nos in desperationem; sed reputantes, quod nec de meditatione, nec studio, nec ratiocinatione, condescensione præcedente, in prolapsione subtracti fuimus celerius nosmet resuscitabimus, ad pœnitentiam accurremus, primam quamque veniæ indulgentiæ occasionem arripientes, minime nos, de animi sententia prolapsos esse. Quocirca, quoties ab incursu, vel per aliquod artificium, aut vim tyrannice adhibitam occupamur, istiusmodi solationibus nos reficere et fovere possumus; ut sic alacriori cursu feramur ad emendationem. Hanc sententiam Servator protulit, ut in deteriorum electione, et rationis consensu, peccati naturam, et non in solo actu, circumscribat. Nec est hoc onerantis sine ratione conscientiam delinquentium; sed alleviantis potius et consolantis conscientiam prægravatam, eorum, qui non e certo proposito abripiuntur. Quemadmodum enim illis qui ab ipsorum excitationibus profecti sunt, condemnatio accedit justa et importabilis (quid enim studiose meditatus es? quorsum affectus sic irritasti? quare te totum componis ad improbitatem amplectendam, sponte declinans et recedens a melioribus, cum tamen facile fuerat ut appeteres meliora? « Adjacet enim cuique, uti Paulus ait, velle bonum⁶⁹: » nec est onerosum odisse mala). Ut istis durum est ac intolerabile condemnari; ita eos, qui non per similia abripiuntur, supplicii exemptos, prævenit misericordia; et in cetera pœnitentia non difficulter donat indulgentiam, et a reatu absolutionem. Et hæc quidem hactenus. Tu autem actiones quas-

QUÆSTIO CCXXI [Coisl. CLXVI, Taur. CLXV].

Cujus hæresis erat Eusebius Pamphili?

Eusebium, Pamphili sive servum sive familiarem, Arianismo fuisse correptum (1), ejus libri clamant. Ipse vero pœnitentia ductus vel invitatus morbum confessus est, etiamsi vel ipsa pœnitentia ipsum nullo modo pœnituisse declaret. Non enim se a prava sententia desistere per illam, quam parat apologiam, profitetur, neque cum sancta et

nobis proferendum suppetit: eritque id, ni fallor, novum inter doctos controversiæ argumentum: quanquam non desuerunt, qui jam ipsum ex frequenti Origenis operum lectione in Origenianos quosdam errores lapsus suspicati sint. ΜΟΝΤΡ.

œcumenica synodo se consentire indicat, sed *consubstantialis* patronos secum sententia et mente convenire portentose fingit. Quod tum alia plurimâ, tum epistola, quam Cæsariensibus scripsit, demonstrat. Verum quod ab initio Arianam opinionem foverit, et usque in finem ab ea tuenda non destiterit, multi probe sciunt, et multis ex partibus argui facile potest. Quod autem Origenis morbo, quo ille circa communem nostram resurrectionem affectus erat, laborarit, tametsi multi ignorant; si tamen cum examine ejus libros evolveris, sane videbis eum non minus hoc pernicioso morbo laborasse, quam Arianico furore correptum fuisse.

QUÆSTIO CCXXII [Coisl. CLXVII, Taur. CLXVI].

Quid est illud : « Qui minor est in regno cœlorum major est illo ? »

Edita a Montacutio (ep. 135,

Α συμφωνῆσαι ἢ συνῶσαι· ἀλλὰ τοὺς τοῦ ὁμοουσιου πρεσβευτὰς αὐτοῦ συνελθεῖν τῷ φρονήματι καὶ συναδιατεθῆναι τῇ γνώμῃ, τερατεύεται. Καὶ τοῦτο σαφῶς ἄλλα τε πλεῖονα περιστώσει, καὶ ἡ τοῖς Καισαρεῦσιν αὐτῷ γραφεῖσα ἐπιστολὴ. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἀπ' ἀρχῆς τὰς Ἀρειανικὰς δόξας ὑπέθαλπεν, καὶ μέχρι τέλους οὐ διέλιπε περιέπων, πολλοὶ τε συνεπίστανται, καὶ ῥᾶν ἔστι λαβεῖν πολλαχόθεν. Ὅτι δὲ καὶ τῆς Ὀριγένους νόσου μετέσχεν, ἦν κατὰ τῆς κοινῆς ἡμῶν ἐκείνος ἐνόσησεν ἀναστάσεως, εἰ καὶ τοὺς πολλοὺς ὑπολανθάνει· ἀλλ' οὖν αὐτὸς σὺν ἐρεύνη τοὺς ἐκείνου λόγους ἀναλεγόμενος, οὐδὲν ἕλαττον αὐτὸν τῷ ἁλεθρίῳ τούτῳ ἀρῶσθηματι [ἦ] ταῖς Ἀρειανικαῖς μανίαις κεκρατημένον ὕψει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΒ'.

Τί ἐστίν· « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστίν; »

B ad Constantin. p. 180-189).

Quod per quæstionem in Præcursoris laudem dicitur : « At qui minimus est in regno cœlorum, major illo est; » scio plurimos ex iis qui me præcesserunt, arbitrari Servatorem ita protulisse, ut proprii animi sensum explicaret. Inter illos quidam connectunt illud, *minimus*, cum illis in regno cœlorum, et ὑφ' ἐν, aut tanquam unicam periodum, pronuntiant : atque illum qui in illo regno aliis minor est omnibus, majorem existimant Joanne. Regnum illi hic interpretantur, tempus destinationis post Dominicam resurrectionem : quo temporis curriculo, res fidei per crucem, baptismum, spiritum, perfectionem et robur acquirebant. *Minimum* in eo, postremum inter eos volunt, qui in illa pblitia conversantur; qui utcumque quam cæteri minus possidet, magis tamen Joanne consequitur. Præcursor enim, aiunt, sub legis adhuc disciplina vivens, inter *natos* censetur de *mulieribus*, et contra illos omnes principatum retulit. At qui sub gratia vivit, inter *natos* est de Spiritu, et de sursum regeneratos; « Dedit enim ipsis potestatem filios Dei esse, qui in nomen ipsius credunt, qui non ex sanguinibus, nec de voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt ? ». Atque nullo istorum iniquiunt, Præcursor major est, quinimo vel minimo eorum indigentior. Atque hactenus illi. Alii, Baptistam, opinor, nec immerito, reveriti, ne talem tantumque virum cum nullo eorum qui per *gratiam* consuminantur, æquiparandum statuunt, sed vel minimo magis vilem : in primis illud, « Is qui minimus est, » per disjunctionem a sequentibus, « qui in regno cœlorum est, » legunt : secundo, « per regnum cœlorum » expeditius secundum Domini adventum capiunt; *minimum* dici volunt ipsum Dominum Jesum Christum, qui utcumque in primi sui adventus tempore, de multorum opinione non erat major quam Præcursor; tunc tamen temporis ab omnibus, etiam non volentibus eum olim agnoscere et profiteri, cum horren-

Τὸ περὶ τοῦ Προδρόμου ἐν ἐπαίνῳ καὶ κατ' ἐρώτησιν εἰρημένον, « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστίν. » τοὺς πλείστον τῶν πρὸ ἡμῶν, ἀποφαινόμενον εἰπεῖν τὸν Δεσπότην, καὶ ψῆφον οἰκείαν φέρειν, ὑπειληφότα; ἐγνώκαμεν. Τοῦτων δὲ, οἱ μὲν συνάπτοντες τὸ, *μικρότερος*, καὶ τὸ, *ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν*, ὑφ' ἐν ἀναγινώσκουσι· καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τῶν ἄλλων μικρότερον, τοῦ Ἰωάννου τιθέασιν μείζονα· *Βασιλείαν* μὲν ἐν ταῦθα, τὸν μετὰ τὴν Δεσποτικὴν ἀνάστασιν· ἐξακούοντες· καθ' ὃν μάλιστα τῷ σταυρῷ, καὶ τῷ βαπτίσματι, καὶ τῷ Πνεύματι, ἐτελειούτο καὶ ἐκρατύνετο τὰ τῆς πίστεως· *μικρότερον* δὲ, τῶν ἐν αὐτῇ πολιτευομένων, τὸν ἐλάττονα· ὅς εἰ καὶ τῶν ἄλλων ἔχει τὸ ἕλαττον, ἀλλ' οὖν τοῦ Ἰωάννου τὸ μείζον ἀποφέρεται. Καὶ γὰρ ὁ μὲν Προδρόμος ἔτι, φασίν, ὑπὸ τῷ νόμῳ πολιτευόμενος, ἐν *γεννητοῖς* ἐστὶ *γυναικῶν*, καθ' ὃν ἀπάντων, καὶ τὰ πρεσβεῖα ἠγάγκατο· ὁ δὲ ἐν τῇ χάριτι, καὶ ἐν *γεννητοῖς* ἐστὶ Πνεύματος, καὶ ἀναγεγεννημένος ἀνωθεν. « Ἐδωκε γὰρ αὐτοῖς ἐξουσίαν τέχνα Θεοῦ γένεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. » ὣν ὁ Προδρόμος οὐδενὸς, φασίν, οὐχ ὅτι μείζων, ἀλλὰ καὶ τοῦ μικρότερου ὤνεδέστερος. Ἄλλ' οἱ μὲν οὕτως. Οἱ δὲ τὸν Βαπτιστὴν, οἶμαι, καὶ δικαίως δυσωπούμενοι, εἰ τηλικούτων ὄντα, μηδενὸς τῶν ἐν τῇ χάριτι τελεωθέντων ἰσοστάσιον, ἀλλὰ καὶ τοῦ μικρότερου ποιήσωσιν εὐτελέστερον· πρῶτον μὲν τὸ, « ὁ δὲ μικρότερος, » κατὰ διαστολὴν τοῦ, « ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, » ἀναγινώσκουσιν. Ἐπειτα, « βασιλείαν οὐρανῶν, » εἰσιμότερον τὴν Δεσποτικὴν καὶ δευτέραν παρουσίαν ἐξακούουσι· *μικρότερον* δὲ, αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ὅς, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας, μείζων τοῦ Προδρόμου τοῖς πολλοῖς ἐνομίζετο· ἀλλ' οὖν τῆνικαδε πάσι, καὶ τοῖς μὴ βουληθεῖσιν ἐπιγνώναι πάσαι, μετὰ

⁷⁰ Luc. vii, 28; Matth. xi, 11. ⁷¹ Joan. i, 12, 43.

VARIÆ LECTIONES.

^v vel συμφωνῆσαι. ^x add. καιρόν. ^γ add. ἔτι.

φρικῶδες καὶ φρικώδους ἐπιγνωσθήσεται τῆς εἰδή-
σεως, κριτῆς πάντων καὶ βασιλεὺς παραγεγόμενος.
Ἄλλὰ καὶ οὗτοι, μικρότερον εἰρησθαι τὸν Κύριον
ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, οὐ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν
παραδέξαντο ἔνοιαν· ἀλλ' οἱ μὲν τῷ χρόνῳ τῆς
κατὰ σάρκα γεννήσεως (μηστὶ γὰρ ὄλοις ἐξ ὁ Δεσπο-
τικῶς τόκος τοῦ Προδρόμου ὑπελείπετο)· οἱ δὲ, τῷ
μῆκει τῆς ἡλικίας· ὑπερέχειν γὰρ τοῦ Δεσπότη, καὶ
τῆ τοῦ σώματος ἀναδρομῆ, τὸν Βαπτιστὴν παρα-
δέδοται· ἄλλοι δὲ τὸ μικρότερος εἰρησθαι πρὸς τὴν
τῶν πολλῶν ὑπόληψιν ἐξελήφασιν· ὑπέληπτο γὰρ
μειζῶν ὁ Ἰωάννης, ἅτε δὴ Θεῶν ἐκ βρέφους ἀνει-
μένος, καὶ βίον ἄσκειον ἔκ σπαργάνων αὐτῶν καὶ
ἐρημικῶν ἐπανηρημένος· καὶ διότι τὸν βαπτίζοντα
τοῦ βαπτιζομένου, ὁ πρόχειρος λόγιμος ἄ ἐθέλει
σεβασμώτερον· ἀλλ' οὗτοι μὲν, κἂν ἐπὶ διαφόρους
αἰτίας, μικρότερον τοῦ Προδρόμου τὸν κηρυσόμενον
τοῖς πολλοῖς νομισθῆναι συγκατέθεντο, πλὴν ἀλλ'
ὁμοφώνως ἀναρρήθηται μειζῶνα τοῦ δούλου τὸν Δε-
σπότην, κατὰ τὴν οὐράνιον ἐκείνην καὶ φρικτὴν
βασιλείαν, ἀπεφήναντο. Ἐγὼ δὲ τούτοις διαιτῶν
ἑμαυτὸν ἐξιστάς, καὶ τὸν ἄμεινον εἰπόντα φυλοκριν-
εῖν ἢ οὐ νομίζων ἑμὸν· οὐδ' ὡς ἀντεπίποιεν οἱ
ἐπικληθέντες τοῦ Βαπτιστοῦ πολλὴν καταγῶναι
ταπεινότητα, ὅτι περ οὐδὲ τοῖς αἰτιασαμένοις ὑμῖν
μέγα τι διανεόνηται, μειζῶνα τοῦ δούλου τὸν Δεσπό-
την ἀποφήνασι. (Ποῖον γὰρ κλέος Δεσπότην δούλου
μειζῶνα φαίνεσθαι· καὶ τότε κατὰ τὴν ἄφραστον
ἐκείνην καὶ φρικτὴν παρουσίαν;) Οὐδὲν οὖν τούτων
λέγειν, ἑμὸν εἶναι δικαιοσύνας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄν-
δρας ἀρχιερεῖς ἔντας μάλιστα, καὶ Θεῶν θεράπον-
τας, στέργων, καὶ χάριν μεγάλην ὑπὲρ ὧν εἶπον,
ὁμολογῶν (οὐ γὰρ ὅσα ταῖς ἐτέρων διανοαῖς ἔνστα-
σιν ποιεῖ, ταῦτα καὶ τοῖς ἐξαρχῆς εἰποῦσι λαθὴν τινα
προξενεῖ· ἀγαπητὸν μὲν εἰ τις ἀρχόμενος ὑψηλῆς
τινος θεωρίας, ἐπὶ ποσὸν τι τῆς ἀληθείας ἐφίκοιτο·
οἱ δὲ γε κλεινοὶ τῶν Πατέρων ἡμῶν, ἐπὶ γε τὸ πλεῖ-
στον, καὶ εἰς ἀκρίθειαν τὴν τῶν θεῶν χρησμῶν
διάνοιαν ἀπεκάλυψαν), πλὴν γε δὴ τοὺς ἄνδρας ἐν
τοῖς μάλιστα τιμῶν καὶ θαυμαζῶν, οὐδ' ὅπερ ἑμοὶ
παρέστη, σιγήσομαι. Ὅρῳ τοιγαροῦν ἐνταῦθα σκο-
ποῦν τῷ Δεσπότη, οὐχ ἑαυτοῦ τὸν Βαπτιστὴν ὑποθε-
τηχότα δεῖξαι, οὐδ' ἄλλου τινὸς (μὴ ὅτι γε τοῦ μικρο-
τέρου πάντων ἀτιμότερον), ἀλλὰ καὶ πᾶν τούναν-
τίον ἐπαίνοισι δοξάσαι· καὶ γὰρ τῶν προειρημένων,
τὸ μὲν ἀσύμφορον ἴσως, τὸ δὲ ταπεινόν· ἂν τε γὰρ
τὸν κήρυκα εἰς ἐσχάτους ἐλαύνοισι, οὐδὲ τοῦ κηρυσ-
σομένου τὸ ὑψηλὸν διασώσεις· καὶ τὸ δούλον ἐλατ-
τῶσαι, μάλιστα νυνὶ παρέλκον, καὶ μικρολογίαν οὐκ
ἐκφύγει· ἀλλ' ὅ γε ὁ Δεσποτικὸς σκοπὸς δηλὸς ἐστίν
εἰς ἐπαινον ἀφορῶν, καὶ μάλα δικαίως, τοῦ Προ-
δρόμου· ὅκει μὲν γὰρ ὁ μέγας ἐκεῖνος ἄνθρωπος,
ὑπὲρ θεῶν νόμων τὸ δεσμοτήριον· ἀλλὰ τῶν μὲν
κακῶν, οἷς συνείχετο ὑπερέωρα· ἐδεδῖε· ἄρα οὐχὶ
τὸ ξίφος, οὐδὲ τὴν σφαγὴν· ἀλλὰ μὴ, τὸν θάνατον

A do et horribili aspectu agnosceretur, iudex nimirum
In adventu illo et rex apparens : sed tamen isti
Dominum nostrum Jesum Christum, *minimum* dici
arbitrantur, non secundum unam et eandem in-
telligentiam. Quidam referunt ad tempus nativi-
tatis in carne; nam per sex totos menses, nativitas
Præcursoris, Domini, antevertebat. Alii ad ætatis
extensionem et vitæ mesuram : traditum enim
est, Præcursorem Dominum excessisse cursu
corporali suo. Alii illud *minimum* secundum mul-
torum opinionem dictum arbitrantur; ferebatur
enim major Joannes, utpote Deo ab infantia con-
secratus, quique vitam asceticam et eremicolam ab
ipsis crepundiis sectabatur : tum quod communi
et trito sermone, is qui baptizat major habetur
baptizato et venerabilior. Attamen isti, utcumque
propter diversas causas, eum qui prædicabatur,
minorem Præcursore a multis existimatum con-
sentiant, nihilominus unanimi conspiratione docent,
Dominum suo servo majorem prædicari in regno
illo cœlesti, et adorando. Ego me hisce concilian-
dis non immisceo, nec mihi arrogo facultatem di-
judicandi, quinam ex illis potiore sequantur
sententiam; nec contra contendunt illi ob hanc
causam, qui dicuntur extremam Baptistæ humi-
litem exprobrare; sed nec vos qui queruli cul-
patis, quasi magnum nescio quid cogitaretur in eo,
quod major esse servo suo prædicatur Dominus
(quantum enim, quæso, accedet gloria, si Dominus
servo major appareat, maxime per adventum illum
ineffabilem et formidabilem); nihil igitur istorum
affirmare cum ad me statuum attinere, sed aucto-
res, cum essent homines episcopatu præditi, di-
lectione prosequens, et simul ipsis gratias multas
debere agnoscens pro scriptis suis (nec enim eadem
quæ evidentiæ aliorum animis imprimunt, his
qui principes illa prædicarant verba Scripturæ
ausam exporrigunt; certe habendum est in nume-
rato, si quis exorsus sublimem aliquam specula-
tionem quadantenus progreditur in apprehendenda
veritate: præclari certe Patres illi nostri, plerumque
sacrarum Litterarum intimos sensus exactius ex-
pressere), tamen cum illos summo honore prosequar,
non ego subtales quod mihi visum est. Animad-
D verto enim hoc in loco, Dominum haudquamquam
id intendere, ut se Baptistam superambulare de-
monstraret, ne quidem in aliqua re (necum ut per
illud *minimum* omnium hominum poneret vilissim-
um), sed plane contrarium, voluisse laudibus
illustrare. Certe præallegatarum sententiarum, una
incommoda est fortassis, altera humilis; nam si
præconem in ima subsellia rejeceris, haud tueberis
prædicati sublimitatem; et servum imminutum dare
inprimis supervacaneum est, nec non abjecti animi
existimabitur. Scopus Domini manifeste collimct

VARIÆ LECTIONES.

* ἀσκητικόν. α Cod. Mon. recte ποιεῖν ἐθέλει.

β C. M. recte φυλοκρινεῖν. γ C. M. add. δδ.

laudem Præcursoris (nec immerito), egregius enim ille vir pro lege tunc divina includebatur carceri; mala quibus stringebatur infra se posita ducebat; nec metuebat gladium, non occisionem; sed ne cum mortem superasset perniciosum dogma subintroductum apud homines deponeret, et Domini magnalia per socordiam neque quidem leviter vilificaret; plurimi enim præconem ipsum præconizato majorem arbitrabantur: quorum e numero erant ex ejus discipulis aliqui, per ambitionem hoc morbo laborantes, magistri sui præstantiam ad ipsorum propriam existimationem augendam trahentes. Hoc cum ille adverteret, urebatur, et ut improbam hanc evelleret opinionem, nil non tentavit; sæpe varios miscendo sermones discipulos inde abducere nitentur; quos cum videret haud sufficienter, convinere, quin potius ut acrius certamen inirent, aliam inivit vit id lis persuadere.

Vide mihi sis autem quam prudenter hoc tractat argumentum. Mittit discipulos ad eum cujus emulatione capiebantur, et quæstionis formam præscribendo id agit, ut per ea quæ oculis usurpabant salutem ipsorum procuraret, atque error ille antiquior per discipulorum emendationem etiam apud alios excuteretur, et in toto diffunderet; itaque ubi advenerant (is qui Baptisæ immiserat cogitationem illam), verbis ad quæ sita nihil respondet; sciebat enim et persuasum habebat, eum qui per exultationem in utero materno, qui per maternam linguam ipsum prædicaverat, necnon plurimis deinceps illusterrimis testimoniis et divinis enumerationibus idem præstiterat, nulla indigere ulterius de se doctrina; ita signis et prodigiis opinionem excedentibus, inconcreta suæ suggerit Deitatis; qui eos mittebat id machinabatur ut suspensos redderet a miraculis, quos demum morigeros præceptori factos, et divinitatis suæ præcones remittit Christus. Enimvero Baptista cum hoc modo discipulis errorem emisisset, per eosdem etiam cæteros omnes, viæ dux ad comunem Dominum se transferre fecit. Quin et Servator, cum auditores suos ad imitationem reliquarum viri virtutum induxerat, tantum ipsius atque tale studium amplexatus, propensionem animi Dominicis suis et meritis remunerat encomiis; neque enim committere volebat is qui gratis omnibus universum benefactor existit, ut inhonoratum Baptistam solum ex omnibus dimitteret, pro amore præfundato et affectu usque ad mortem inflammato: atque ista fuit, opinor, princeps laudandi illum causa. Nihil inferior est hæc. Quandoquidem illud, «Tunc is qui venturus es,» etc., ob salutem discipulorum procurandam interrogabat; interrogationis autem prima facies ab ignorantia Baptistam hoc siscitatum fuisse suggerit iis qui prudentem et artificiosam quæstionem haud intentius ponderaverint: ut ab

ὑπερχόμενος, δλέθριον δόγμα ὑπολείπειτο τῷ βίῳ· καὶ τὸ τοῦ Θεοπύτου μεγαλεῖον, τῷ καθ' ἑαυτὸν βεθύμῳ, οὐκ ἐν μικροῖς ταπεινώσει· πολλοὶ γὰρ μεζονα τοῦ κηρυτσομένου τὸν κήρυκα ὑπενόουν. Ἐξ ὧν τινες καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ὑπὸ φιλαυτίας τοῦτο ἔπασχον, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ διδασκάλου εἰς αὔξησιν οικείας ἐπισπώμενοι δόξης. Ἄπει ὄρων ἐκείνος, ὅλος ἐφλέγετο, καὶ τὴν πονηρὰν ταύτην ὑπόνοιαν ὥστε καθελεῖν, πάντα ἔπραττε· καὶ πάλαις μὲν τοὺς μαθητὰς ἀπάγειν ἐπεχειρεῖ, ποικίλους λόγους, ὁ τῆς ὑπολήψεως· ἐπεὶ δὲ τοὺς λόγους ἔωρα τῆς ἐκείνων γνώμης ἤττωμένους, καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ἐπικρατέστερα, ἐπ' ἄλλην ἰδὲν ὁδὸν, καὶ τὴν δι' αὐτοψίας πειθῶ προσάγειν αὐτοῖς ἐμελέτησε.

Καὶ ὄρα ὅπως ἐμφρόνως μεταχειρίζεται τὴν ὑπόθεσιν. Πέμπει τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸν ὑπ' αὐτῶν ζηλοτυπούμενον, καὶ σχῆμα δοῦς ἐρωτήσεως, τὴν ἑαυτῶν παρασκευάζει, διὰ τῶν ὀφθησομένων, σωτηρίαν καρπύσασθαι, καὶ τὴν προτέραν πλάνην ἐν τῇ τῶν μαθητῶν διορθώσει, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐναποθεσθῆναι καὶ διαβρῦθῆναι τέλειον· αὐτίκα γὰρ παραγεγονότων, ῥήμασι μὲν τέως ὁ Σωτὴρ (ὁ καὶ ταῦτα τῷ Βαπτιστῇ χαριτώσας λογίσασθαι) οὐδὲν πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεται· ἦδει γὰρ, ἦδει τὸν ἐξ αὐτῆς μήτρας, σκιρτήμασι καὶ μητρῷ γλώσσει αὐτὸν προκηρύξαντα, καὶ μυρίαὶ ὄσαι μετὰ ταῦτα λαμπραῖς μαρτυρίας καὶ θεοπρεπέσιν ἀναβήσεσι, μηδεμίαν δεῖσθαι περὶ αὐτοῦ μαθήσεως· σημεῖοις δὲ παραδόξοις καὶ τέρασι τὸ ἀσύγκριτον αὐτοῦ παραστήσας τῆς θεότητος (τοῦτο γὰρ ὁ πέμψας ἐπραγματεύετο), ἐξ αὐτῶν ὀμμάτων τοὺς σταλέντας τοὺς θαύμασιν ἀνηρέησατο, καὶ λοιπὸν εὐπειθεῖς τῷ διδασκάλῳ, καὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀναπέμπει κήρυκας. Ἄλλ' ὁ μὲν Βαπτιστῆς, οὕτω τοὺς μαθητὰς μεθιστῶν τῆς πλάνης, καὶ δι' αὐτῶν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τῷ κοινῷ προσδραμεῖν ἐμεθόδευε Θεοπύτη. Ὁ δὲ γε Σωτὴρ, τῆς τε ἄλλης ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς εἰς ζῆλον τοὺς ἀκρατὰς προτρέπων, καὶ τῆς τηλικαύτης αὐτὸν καὶ τοσαύτης ἀποδεχόμενος σπουδῆς καὶ προθυμίας, Θεοποτικῶς καὶ δικαίως ἀμείβεται ἐγκωμίοις· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἠνέσχετ' ἄν, ὁ προῖκα πᾶσι καὶ κοινὸς φανεὶς εὐεργέτης, τῆς προκαταβληθείσης στοργῆς, καὶ τοῦ μέχρι σφαγῆς διακύνου πόθου, ἀγέραςτον μόνον τὸν Βαπτιστὴν ἀποπέμψαι. Ἄλλ' αὕτη μὲν, ὁμοίαι, τῶν ἑπαίνων ἡ πρώτη αἰτία· οὐδὲν δὲ ταύτης ἐλάττων καὶ αὕτη. Ἐπεὶ γὰρ τὸ, «Σὺ εἰ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;» ὁ μὲν ἐπὶ τῇ τῶν μαθητῶν διηρώτα σωτηρίᾳ. Τὸ δὲ πρόχειρον τῆς ἐρωτήσεως, τοῖς μὴ πρὸς τὸ εὐμήχανον καὶ σοφὸν τοῦ ἐρωτήσαντος διακύνουσιν¹, ἐξ ἀγνοίας τοῦτο πυθέσθαι τὸν Βαπτιστὴν ὑποτίθεται· ἵνα καὶ ταύτης αὐτὸν τῆς ὑποψίας ἐκ περιουσίας

VARIÆ LECTIONES.

¹ C. M. rectius ταπεινώσει. * Γσ. add. ταύτης· sed deest etiam in Mon. † C. M. διακύνουσι. ‡ C. M. ἐξ· ὑφαίνετο.

ἐλευθερώσῃ (μεγίστη γὰρ, ὡς ἀληθῶς, κήρυκος δια- A
βολῆ καὶ κατηγορία, τοῦ κηρυσσομένου ἢ ἀγνοία, ἔπι τοὺς ἐπαίνους ἐρχεται· καὶ πλείοσιν αὐτοὺς ἐξυφαίνει τρόποις ε. Ἄποπον γὰρ, ὡς ἀληθῶς, εἰ δι' ὧν ἄλλως προσεκέρανεν ἂν ὁ Βαπτιστῆς, καὶ τῆς προτέρας διεκπίπτει δόξης. Διδὸν πρῶτον μὲν ἐπαινον προσάγει ἡ, ἀπ' αὐτῆς ἐκείνης τῶν ἀκροατῶν τῆς ψήφου· τρίτον ἀπὸ τῆς τῶν προφητῶν μαρτυρίας καὶ προρρήσεως· τῶν δὲ λοιπῶν δύο, ἐκάτερον ἐκ τῆς ἰδίας καὶ Δεσποτικῆς ἐπικρίσεως· ἀλλ' ὁ μὲν δεύτερος τρόπος, ἐκ τοῦ εὐθέως λέγει τὸν ἐπαινον· ὁ δὲ τέταρτος, ἐκ τοῦ παρακολουθοῦντος ἀτοπήματος, τοὺς ἐξ ἀγνοίας ὑπειληφόσι τὸν Βαπτιστὴν προσενεγκεῖν τὴν ἐρώτησιν, διαπλέκει τὸ ἐγκώμιον. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος καὶ ὁ τέταρτος τῶν ἐπαινῶν τρόπος, ἐξ ἀναιρέσεως ὑφαινόμενος, τῶν μηδαμόθεν μὲν B
τῷ Βαπτιστῇ προσηκόντων, μάτην δὲ ἐνίοις ὑπειλημμένων, κατ' ἐρώτησιν τε σχηματίζεται, καὶ τὸν ἰ ἐναντίον ἀπαιτεῖ καὶ διδάσκει τῆς ἐρωτήσεως· οἱ δὲ μίσοι, ἐπ' εὐθείας τε τὴν εὐφημίαν, καὶ σὺν ἀποφάσει, ἀναγράφουσι· ὡσπερ γὰρ, ἐν τῷ, ε. Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἐρημον ἰδεῖν ἰ; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμων σαλευόμενον; ἢ οὐ κάλαμον εἶναι τὸν Βαπτιστὴν, ὁ κατ' ἐρώτησιν ἐσηματισμένος λόγος ἀποφαίνεται, τοῦναντίον δὲ κατασκευάζει, πόρρω καθεστάναι πάντων, ὅσοι καλῶς δίκην τὴν γνώμην σαλεύονται· οὕτω καὶ ὁ διὰ τοῦ, ε. Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μεῖζον αὐτοῦ ἐστίν, ἢ παραπλησίως προσαγόμενος, οὐχὶ μικρότερον, οὐ μὲν οὖν ἀλλὰ μηθένα εἶναι τοῦ Προδρόμου παρίστησι μελίζονα· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ τῶν ἐπαινῶν οὐς ἐπλεκεν ὁ Σωτῆρ, ἐξαίφνης ἂν ἀπεστέρησεν, οὐδ' εἰς ἐσχάτους ἀθρόον τὸν ἐπαινούμενον ἐβρίψεν· ἀλλὰ τὸν αὐτὸν εἰρημὸν φυλάττων, οὐδαμοῦ συγχωρεῖ τὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ μικρότερον, τῆς ὑπεροχῆς Ἰωάννου νομίζεσθαι μελίζονα.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπὸ τῆς τῶν ἀκροατῶν ψήφου πλεκό-
μενος ἐπαινος, πλατύτερον εἰπεῖν, τοιοῦτός τις ἐστίν· Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἐρημον; ἄρα κάλαμον ἰδεῖν ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον κ; ἀλλ' ἄρα ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἡμφιεσμένον; ἢ δῆλον ὡς οὐδαμῶς· ὑμεῖς γὰρ αὐτοί, δι' ὧν πρὸς αὐτὸν διεπράξασθε, καὶ τῷ πρὸς τὴν ἐρημον δρόμῳ, τάναντία τῆς δόξης ταύτης, ἐμαρτυρήσατε· θαυμάσιόν τινα καὶ μικροῦ τοὺς ἀνθρωπίνους ὄρους ὑπερβεβηκότα, τὸν, ὡς ἀληθῶς, τοιοῦτον εἶναι νομίζοντες ἰ. Οὐκ οὖν οὐδὲ νῦν ὁ τηλικούτος, μεταβολῇ τινι καὶ ἀγνοίᾳ, τὴν διὰ D
τῶν μαθητῶν ἐρώτησιν ἐμοὶ προσενήνοχεν, ἀλλὰ τεῦναντίον, ἄπερ ἐδίδαξε λόγῳ, καὶ διὰ τῆς· ὅψεως αὐτῆς πιστωθῆναι τοὺς μαθητευθέντας, σοφῇ μεθόδῳ συνδιεπράξατο. Τίς γὰρ λόγος ἀνδρὶ τοσούτῳ μεταβολὴν ἐπελθεῖν τῶν χρεϊττόνων ἢ ἀλλοίωσιν; ὅπουγε πᾶσα ἡ πρὸς τὸ χεῖρον ἀπόπτωσις, ἢ γνώμης ἀβρωστίξ, ἢ φιληθονίας πάθει, ἢ φιλαργυρίας καὶ τοῦ κενοῦ τούτου δοξαρίου ἔρωτι, παραγίνεται, οἷς παραγίνεται· δι' ὧν καὶ ἡ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν παθῶν

¹ Luc. vii, 24.

VARIÆ LECTIONES.

^h C. M. προσάγει. ἰ τό. ἰ C. M. habet θεάσασθαι. ^k ἐρημον ἰδεῖν. H; ἄρα κάλαμον σαλ. ὑπ. ἀν. ἰ C. M. νομίζοντες.

ista illa suspicione velut ex abundantia liberet (nam certe in summum præconis dedecus cedit, de ignorato præconio juste accusari) ad illum laudandum descendit; quam laudationem multis modis contexit. Sane parum fuisset congruum, ut Baptista excideret e præcedenti gloria, per illa ipsa quibus eamdem prius acquisiverat. Primam ergo laudationem instituit ab ipsismet suffragiis auditorum; tertiam a testimonio prophetarum et prædicationibus; duarum reliquarum utramque ab ipsius et Domini propria et peculiari sententia: secundus modus instituit laudationem e proclivi: quartus e consequenti absurdo, et laudationem instituit inde, nempe quod consequens est opinioni eorum qui ex ignorantia arbitrantur Baptistam interrogare. B
Primus idcirco et quartus laudationis modus contexitur a sublacione eorum, quæ minime conveniunt Baptistæ, et frustra a quibusdam in suspensionem adducuntur; per quæstionem tractantur illi modi, et quæstioni contrarium docent et ponunt uterque; interjecti modi, directe et positive encomium instituunt: quemadmodum enim in illo: «Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatum?»⁷¹ per interrogationem institutus sermo, haud imaginatur Baptistam arundinem esse; e contra astruit eum longe semotum, ab iis qui more arundineo huc illuc agitantur opinionibus; ita et ille sermo, qui similiter instruitur, per illud, «Is qui minimus est in regno cælorum, major ipso est,» non C
illum minimum nec aliquem majorem subindicat Præcursore: nam haud continue Servator iis encomiis eum privasset, quæ prius contexuerat, ne inter infimos ita laudatum e vestigio rejiceret, sed eamdem observans seriem haud permittit, ut is qui minimus est in regno cælorum major existimetur Joannis excellentia. Enimvero laudatio quam a suffragiis contexit auditorum, ut explicatius eam instituanus, talis est: Quorsum existis in desertum? an ut arundinem videretis ventis conquassatam? an ut hominem mollibus amictum vestimentis? certe patet quod neutrum; vos enim ipsi in eodem quod egistis, et cursim ad eremum discurristis, contrariam huic opinioni testati estis, eumque arbitrati estis admirandum quemdam et humanæ conditionis leges excedentem: quare, vir tantus, quod videtur mihi, haudquaquam propter quæstionem propositam a discipulis mutationis et ignorantie accusandus est; e diverso, quod verbo docuit, id visu volebat prudenti quadam ratione apud informandos confirmare. Quæ enim ratio reddi poterit, cur vir tantus mutationem melioris status, aut alterationem subiret; cum omnis in deterius declinatio, vel iudicii quadam infirmitate, vel voluptatum lenociniis, vel avaritia, aut gloriolæ istius vanæ vacuæque amore inferatur. Quæ ipsa in cæteras om-

nes passionēs prolapsus facilitant. Quibus plerumque alii, inprimis autem in regum aulis versantes iuduantur, pulvere illo obimpleti : a quibus Joannes, nec id facile est omnibus dicere, ne tantillum expugnabilis. Non enim est arando ventorum ex-cipiens successionem. Hoc est, instabilium mores evasit, et ægritudinem eorum qui calami more huc illuc flectuntur : sed nec mollibus vestimentis, aut aliis moribus assuevit, quibus insolescunt qui regias frequentant ; auro, voluptatibus, ambitioni servientes. Domus illi est desertum illustris ; paradisus, aula ; camelorum pilis amicitur corpus : zona pellicea circa lumbos, constringendo inservians et mortificando corporales et humanas lascivias omnes quæ lumbis conveniunt. Si requiras cibum, omnino cibi nihil sumpsit, nisi id quod amarum, et sine nutrimento erat, sed nec talem cibum, nisi ea mensura quæ naturæ necessitati satisfaciat. His se subinferre, quo pacto audeat luxus aut evanida gloria ? aut divitiarum quæ gravem et acerbam tyrannidem exercent, cum in possidentes, tum illos qui invit ipsi carent. Nec opera ejus tantum hæc proclamant, verum et ipsi etiam vos qui hæc oculis usurpatis, testes exhibitii, in illam descenditis opinionem. Opere enim ipso vos perhibuistis testimonium, quod Baptistam superior evasit iis qui instabili sunt animo, qui voluptatibus, ambitioni, divitiis mancipantur, a quibus solet proficisci in deterius alteratio, mutatio omnis et ignorantia. Atque hæc est illa forma encomiorum quæ suffragiis in-nititur auditorum. Consequitur ipsam perspicue ista quæ a Christi ipsius Domini assertionem con-textitur. At quænam illa ? Nempe prophetam existiis videre ; id quod manifeste agnoverant, per ea quæ fecerant ; quasi dicat : Scio quod existiis in desertum videre neque mente inconstanti hominem, non pecuniæ amantem, non ambitioni aut luxui deditum, sed sublimem quemdam et elevatum, charismatis ac doni prophetici participem ; et recte omnino arbitradamini : Certe testificor vobis quod prophetam videre exhibitis, nec hic subsistit, sed plus quam prophetam, agnoscit. Cumque iudices, legumlatores, reges a virtutis laudibus insignes sunt habiti ; ne is qui prophetis superior asseritur, alicui alteri ut inferior succumbat ; unica asser-tione sua Baptistam docet, ultra omnes obtinere præminentiam, « Non surrexit, inquit, inter natos de muliere, major Joanne Baptista »⁷². » Atque ita est secundus encomiorum modus. Tertius medium interserit prophetæ vaticinium laudibus a Domino prædicatis. Hic est inquit de quo scriptum est, « Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te »⁷³. » Relictus restat quartus modus, de quo præcipue

Α παρολίθησις · οἷς ἄλλοι μὲν οὐκ ἄλλοι · μέλιστα δὲ οἱ περὶ τοὺς βασιλείους οἴκους ἐπτοημένοι, καὶ τοῦ κοινορτοῦ ἐκείνου ἀλώσιμοι, ὑφ' ὧν ὁ Ἰωάννης, οὐδ' ἐστὶν εὐχερῶς ἄπασιν εἰπεῖν, οὐδ' ὅσον ἀνάλω-τος ἢ. Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἔστι· κάλαμος, τὸν ὑπὸ τῶν ἀνέμων σάλον δεχόμενος. Ἐξέφυγε, φησί, τῶν ἀστη-ρίκτων τοὺς τρόπους, καὶ καλάμου δίκην ριπιζομέ-νων, τὸ νόσημα. Οὐ μὴν, οὐδὲ μαλακοῖς ἱματίοις, οὐδὰ τοῖς ἄλλοις ἐκδεδιήθηται, οἷς οἱ περὶ τὰ βασι-λεια διαθρόπτονται ; χρυσῷ καὶ ἡδοναῖς καὶ φιλοβο-ξία δουλούμενοι · ἀλλ' ἔρημος μὲν αὐτῷ οἶκος ἄμα λαμπρὸς, καὶ παράδεισος, καὶ βασιλεῖον · καμήλων δὲ τρίχες, τῷ σώματι σκέπη · καὶ ζώνη δερματίνη περὶ τὴν ὀσφύν, δεσμοῦσά τε καὶ νεκροῦσα πάντα τὰ παρ' ἐκάτερα ταύτης, σωματικά τε καὶ ἀνθρώ-πινα σκιρτήματα. Εἰ βούλει δὲ καὶ τροφή, τῷ ἢ μηδὲ τροφῆς ἄπλῶς μετέχειν · ἀλλ' ὅση πικρὰ τε καὶ ἀτροφος, καὶ οὐδὲ ταύτην ἐν μέτρῳ, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγκην διαπλανῆσαι ὁ τῆς φύσεως. Οἷς πῶς ἂν ἐπιτολήσοι τρυφή παρεισθύναι, ἢ βρούσα δόξῃ, ἢ πλοῦτος ; ὁ καὶ τῶν ἐχόντων, καὶ τῶν εἰς τὴ ἀκούσιον οὐκ ἐχόντων, βαρὺς καὶ πικρὸς τύραννος. Καὶ ταῦτα δὲ οὐχὶ τὰ ἔργα μόνον βοᾷ, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἢ αὐτοὶ, φησὶν, ἀπὸ τῶν ἔργων, ἀ τοὺς ὑμε-τέρους ὀφθαλμοὺς, καὶ τὴν γνώμην ἐφελκύσατε, μάρτυρας οὐδὲν ἐλάττον παρεστήσατε. Ἔργοις γὰρ καὶ αὐτοὶ τὴν μαρτυρίαν εἰσηγήκατε, ὡς καὶ τῶν ἀστηρίκτων τὴν γνώμην, καὶ τῶν ταῖς ἡδοναῖς, καὶ δόξῃ, καὶ πλοῦτεψ δουλουμένων, δι' ὧν ἢ ἐπὶ τὸ χεί-ρον μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωσις, καὶ ἡ ἀγνοία, ὁ Βα-πτιστῆς ὑψηλότερος. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὁ ἀπὸ τῆς τῶν ἀκροατῶν ψήφου τῶν ἐπαίνων τύπος. Τίς δ' ὁ ἐφεξῆς ; ἢ δῆλον ὡς ὁ ἐκ τῆς ἰδίας καὶ δεσποτικῆς ἀποφάσεως ποίας ταύτης ; Ναί, φησί, λέγω ὑμῖν, ὅτι προφήτην ἐξήλθετε ἰδεῖν · ὡς ἐκείνων τοῦτο σαφῶς, δι' ὧν ἔπραξαν ἢ, καταθεμένων · Ἰνα εἴπηρς · Οἶδα ὅτι οὔτε τὴν γνώμην εὐρίπριστον ἀνθρώπων, οὔτε φιλάργυ-ρον, ἢ κενόδοξον, οὔτε τρυφῆς ἐλάττονα, εἰς τὴν ἔρημον ἰδεῖν ἐξεληλύθατε, ἀλλ' ὑψηλὸν τινα καὶ μετάρσιον, καὶ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος μέτοχον καὶ καλῶς ὁπειλήφατε. Ναί γάρ, λέγω ὑμῖν, ἔτι προφήτην ἐξεληλύθατε ἰδεῖν. Εἶτα καὶ οὐ μέχρι τοῦ-του, ἀλλὰ καὶ περισσώτερον ἀποφαίνεται προφήτου. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κριταί, καὶ νομοῦται, καὶ βασιλεῖς, Δ ἐπ' ἀρετῇ μέγα ἢ κατέλιπον · ἵνα μὴ τῶν μὲν προ-φητῶν περισσώτερος, τῶν ἄλλων δὲ τινος νομισθῆ ἔνδεέστερος · μὴ κατὰ πάντων ἀποφάσει, τὰ πρε-σβεῖα φέρειν τὸν Βαπτιστὴν ἀνεκτήρῃ, « Οὐκ ἐγγή-γερται, εἰπὼν, ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μεῖζων Ἰω-άννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἄλλ' οὗτος μὲν, καὶ ὁ δεῦτε-ρος τῶν ἐγκωμίων τύπος. Ὁ δὲ τρίτος, μεταξὺ τῶν δεσποτικῶν ἐπαίνων, τὴν προφητικὴν προβάλλεται μαρτυρίαν. Οὗτος γὰρ, φησὶν, περὶ οὗ γέγραπται· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἀγγελόν μου πρὸ προσ-

⁷² Luc. vii, 38. ⁷³ Matth. xi, 10.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ Ἰσ. εὐάλωτος. ἢ Ἰσ. τὸ. ὁ Ἰσ. διαπληῆσαι. ἢ ὁμεῖς. ἢ ἔπραξε. ἢ Ἰσ. κλέο; vel ὄνομα docet.

ώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσθεν σου. » Κοιτῆς δὲ καὶ τελευταῖός ἐστι, περὶ οὗ μάλιστα καὶ ἡ σκέψις, ὃς, καθάπερ καὶ ὁ πρῶτος, ἐξ ἀναιρέσεως μὲν ἐστὶ τῆς μηδαμῶθεν προσηκούσης τῆ βαπτιστῆ ὑπόληψως· κατ' ἐρώτησιν δὲ ἀπορηματικὴν καὶ αὐτὸς, οὐκ ἐξ εὐθείας, οὐδὲ ἀποφατικῶς πρόεισιν· ἐκ δὲ τοῦ συμβαινόντος ἀτοπήματος, τὴν φαύλην ὑπόληψιν ἀναίρει· κάκειθεν διαπλέκει καὶ συνάπτει τῆ βαπτιστῆ τὸ ἐγκώμιον. Τίς οὖν ἡ ψευδῆς ὑπόληψις; Τὸ νομίσαι τινὰς τὸν βαπτιστὴν ἀγνοῆσαι τὸν κηρυσσόμενον, καὶ διὰ τοῦτο προσεγγεῖν τὴν ἐρώτησιν.

Τί δὲ τὸ ἐπόμενον ἄτοπον; Τὸ ἐρῆφθαι διὰ τοῦτο τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ὁ γὰρ ἐν αὐτῇ πάντων μικρότερος, τίνος ἄλλου μείζων εἴη ἂν, πλὴν τοῦ πόρρω ταύτης ἀπεληλαμένου; Διὰ τί δ' ἀπορρίπτεται, οὐδὲ λόγου δεῖται. Καὶ γὰρ, ὁ μὴ πεπεισμένος ἀκριβῶς τὸν ἐκ Παρθένου μὲν γεννηθέντα, ὑπὸ Ἰωάννου δὲ βαπτισθέντα, ὑπὸ δὲ τῆς Πατρὸς φωνῆς μαρτυρηθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς ὑποειχθέντα Πνεύματος, τοῦτον Λυτρωτὴν τοῦ κόσμου, καὶ τοῦ ἔθους καθαιρέτην εἶναι, δῆλον ὡς ὁ τοιοῦτος, ἐκτός ἐστι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Πῶς γὰρ ἂν κληρονομήσει βασιλείαν, ὁ μὴδὲ τὸν ταύτης ἐπιστάμενος δημιουργὸν, καὶ διανομέα, καὶ κληροῦχον; Εἴτα πῶς ἀναίρεται τὸ ἄτοπον; Καὶ αὐτόθεν μὲν. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, τὸν ἄλλοις κηρύξαντα τὴν βασιλείαν, αὐτὸν ἐκπεσεῖν ταύτης; Ἀλλὰ γε καὶ ἐκ τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων. Εἰ οὖν ἠγνόησε μὲν, ὅπερ ἐκήρυξεν, ὁ Ἰωάννης· ἔδωκε δὲ λήθη τὰ ἄνωθεν ἠκουσμένα· οὐκ οἶδε δὲ ὅν ἐδάπτισεν· ἐρωτᾷ δ' ἵνα μάθῃ, τίς ἐστὶν ὁ προσδοκώμενος· δῆλον ὡς οὐδὲ τῆς βασιλείας ὄλω, οὐδὲ καθ' ἣν ὁ μικρότερος διατίθεται λήξιν, οὐδὲ ταύτης ἀξιοθήσεται. Ἀλλὰ τῶν μὲν λίαν ἀτοπωτάτων τοῦτο, τὰ τε ἄλλα καὶ ἐκ τῶν ἄνωθεν εἰρημένων. Ποῦ γὰρ προφήτης, ὁ μὴδὲ τὰ ἐν χειρὶ βλέπων; Ποῦ δὲ προφητῶν περισσώτερος, καὶ αὐτὸν τὸν κηρυσσόμενον ἀγνοήσας; Ἐν γεννητοῖς δὲ γυναικῶν μείζων πῶς ἂν, ὁ μὴδὲ τῆς βασιλείας ἀξίος; οὐκ ἄρα μικρότερος οὐδαμῶς τοῦ μικροτέρου τῶν ἐν βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οὐδ' ἄρα ἠγνόησεν, ὃν ἐκήρυξεν· οὐδ' ἴν' αὐτὸς μάθῃ, ἀλλ' ἵνα τοὺς μαθητὰς διὰ τῆς αὐτοψίας βελτιώσῃ, τὴν διδασκαλίαν εἰς ἐρώτησιν ἐσχημάτισε. Ἀλλ' ἡ μὲν ὅλης ἰδιανότητος ἀνάπτυξις αὕτη. Ὁ δὲ δεσποτικὸς καὶ θεῖος χρησμὸς, δριμεῖ τε καὶ συντεταγμένον λόγῳ, διὰ τοῦ κατ' ἐρώτησιν ἀπορηματικοῦ τύπου, τὴν ὅλην παρέστησεν ἔννοιαν, εἰπὼν, « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μείζων αὐτοῦ ἐστὶ; » Ταύτης γὰρ τῆς φωνῆς, ἐξ αὐτῆς ἀκοῆς ἀπαντήσεως, καὶ τῆ τοῦ ἀτοπήματος ὑπερβολῆ οὐκ ἐώσης εἰς ἀκρεπῆ τινα ὑπόληψιν τοῦ τῆς ἀληθείας κήρυκος ἀπενεχθῆναι· εὐθὺς μὲν συναυνοῦμεθα εἰς τὸ συνιδεῖν τὸ σοφὸν καὶ ὠφέλιμον τῆς διὰ τῶν μαθητῶν ἐρωτήσεως· ἐκεῖθεν δὲ πάλιν εἰς τὴν τῶν παλαιῶν ἀποδοχὴν εἰς μᾶλλον ἐφέλικόμεθα· καὶ οὐχὶ τοῦ

A instituitur disquisitio, qui et ipse, ut primus, per negationem illius opinionis constituitur, quam de Baptista concipere non erat æquum. Proceedit autem ipse modus, per interrogationem dubitationesque, non directe nec affirmative proponitur; pravam autem illam opinionem tollit per absurdum quod consequitur illud; atque inde complicat et consummat Baptistæ encomium. Quodnam igitur falsum quod supponitur? nempe esse qui opinarentur Baptistam ignorasse eum, quem prædicabat, atque ideo quæstionem instituisse.

Consequens absurdum, quodnam est? nimirum, quod ita a regno cælorum excludetur. Qui omnibus et singulis in illo regno constitutis minor est, æquo major invenietur, nisi eo, qui ab illo longe eliminatur? Nec est opus docere cur sic excludatur. Patet omnino quod extra cælorum regnum emansor erit ille, qui non firmiter crediderit, natum de Virgine, baptizatum a Joanne, paternæ vocis testimonio denuntiatum, a congeneri spiritu demonstratum, Redemptorem mundi esse, et inferni spoliatores. Quomodo regnum illud hæreditabit is, qui conditorem ignoret ejus, qui dispensatorem, qui sortitorem aut distributorem? Hoc autem absurdum quomodo tollitur? per seipsum, nempe, quod sit absurdum. Ita est enim, ut is qui aliis annuntiabat illud regnum, ab ipso ipse excluderetur; sed et ab antedictis tollitur: Si ignorabat quem annuntiabat Joannes, si oblivione sepeliit quæ de cælo audierat, si non noverit quem baptizabat; quærit autem, ut informetur: Quis est qui exspectatur. Certe patet quod nec regno cælorum nec isto statu dignus habetur, in quo qui minimus est versatur. Sed esse hoc inter absurdissima censendum, cum aliunde, tunc dictis ab initio patet. Ubi est propheta, qui nec quæ ante pedes ponuntur videt? Ubi major prophetis, qui quem annuntiabat ignorabat? Inter natos mulierum, quomodo erat major, qui regno indignus est? Non est enim minor minimo in regno cælorum; non igitur ignoravit quem annuntiabat: non ut ipse sciret, sed ut discipuli ab oculis meliorarentur, doctrinam per quæstionis formam instituit. Atque ita sit totius hujus loci sententia explicata. Domini autem nostri divinum oraculum severo quodam et contracto sermone adhibita dubitationis per quæstionem forma generalem suggerit intelligentiam, cum dicit, « At qui minimus est in regno cælorum illo major est? » Hæc vox cum ex ipso auditu intelligebatur, et cum per nimiam absurditatem non patiatur nos in cogitationem aliquam descendere de veritate hujus præconis, statim in contemplationem nos deducit prudentis illius et perutilis quæstionis discipulorum. Atque inde demum ad laudes ipsius admittendas inducimur. Nec Baptistam decernimus minorem esse illo qui in regno

VARIE LECTIONES.

• ἐστὶ. C. M. ἐκτός ἐστι. C. M. τῆς ὄλης.

cœlorum minimus est (nequaquam certe), sed judices, legumlatores, reges, atque ipsos adeo patriarchas supergressum, atque veritati hoc affirmanti assensum adhibemus. Nec injuria; vinculis enim et multiplici afflictione constringebatur, morti tandem destinatus, pro lege nempe divina certamen subiturus; nec tamen ejus in Agnum Dei, tolerantem peccata mundi, desiderium inflammatum emarcescebat; quinimo magis magisque effloruit, et per mortem enitebatur accendi vehementius et immortale fieri. Non cessavit manu, lingua, omni ratione cœlestem illum Sponsum deprædicare, singulos ei ardens conjunctos copulare et amorem sponsalis thalami inserere. Quin et mihi videtur, lætatum de gladio, et анги propter tarditatem, et ad illos properare qui apud inferos erant, ut et ibi alios præveniens exspectationem enuntiaret, et primus evangelizaret. Annon hæc encomia Dominicam decebant linguam? Intuebatúr gladium, carnifices intuebatur, occisionem pro stimulo Dominici amoris adhibebat, totus ad eum convertebatur. Omnino verum est, « inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista. » Caput ipsum Domini attingebat, ab utero annuntiabat, usque ad mortem annuntiabat, mundum ad pœnitentiam attrahebat. Mitto conversationem in deserto, dietam insolitam, impudentes adeo Judæos pudore suffundentem, conversationem et vivendi inodum ultra humanum, per quæ patentia ipsorum ora obturabantur. Annon merito major inter natos mulierum? annon merito Dominica fruebatur voce? An minimus in cœlorum regno, ipso major est? Quocirca e jam dictis constat, non esse legendum affirmative, « Minimus in regno cœlorum major est eo, » sed illa forma, qua leguntur ista, « Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatum? » Prudenter porro advertite, quod illud « in regno cœlorum, » nec cogebamur intelligere contra sensum cuique obvium et agnitum cunctis, aut in alium præter scopum vi pertrahere; nec illam vocem, *minimus*, additamentis quibusdam scrupulosioribus ad confessionem illius, « major in natis mulierum, » aunectere. Tantummodo figuram ab initio adhibitam, aptantes ad formam quæstionariam, rei monstratæ, licet modum epistolæ excedentes, perspicuam fecimus intelligentiam. λόγου, εἰς τὸν κατ' ἐρώτησιν τύπον ρυθμίσαντες, ἐπιστολήν, παρεστήσαμεν ἔνοιαν.

QUÆSTIO CCXXIII [Coisl. CLXVIII, Taur. CLXVII].

Si Deus est ubique, quomodo mysterium quo in mulieris utero præsens est accusetur? Certe, inquit, quod sit præsens in mulieris utero, sicut et ubique, nulla est reclamatio; ex illa autem Deum incarnatum fuisse, quomodo et quale sit?

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, 111, 112). — De Deo ubique præsente et de mysterio Incarnationis.

Ἔν ἔργο, ο ἀμῖκε, ἀκκυσάσιον κόντρα μυστε-

VARIÆ LECTIONES.

† ταύτην. † πάντως. † ἐρήμου.

A μικροτέρου τῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἐλάττονα τὸν Βαπτιστὴν ψηφίζόμεθα (πολλοῦ γε καὶ δεῖ) ἄλλὰ καὶ κριτῶν, καὶ νομοθετῶν, καὶ βασιλέων, καὶ αὐτῶν πατριαρχῶν ὑπερανεστηκέναι, ὡς αὐτὴ σαφῶς ἀνεῖπεν ἡ Ἀλήθεια, συντιθέμεθα. Καὶ μάλα εἰκότως· εἰρικτῇ καὶ μυρία κακῶσει συνείχετο, τὴν ἐπὶ θανάτῳ τηρούμενος· ἄλλην ταῦτα ὑπὲρ θεσμῶν θείων διακαρτερῶν ἀθλήσιν· καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἀμὸν τῷ Θεῷ, τὸν ἀφροντα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, διάπυρος αὐτῷ πτόχος οὐκ ἐμαραίνετο· ἦνθε δὲ μᾶλλον, καὶ διεφιλονεικεί τῷ θανάτῳ ἐπὶ πλέον ἀναζωπυρεῖσθαι καὶ ἀπαθανατίζεσθαι· οὐδ' ἔληγε κηρύσσω, καὶ χειρὶ, καὶ γλώσσῃ, καὶ πάσῃ μεθόδῳ, τὸν οὐράνιον Νυμφίον, πάντας ὅ ἐπιποθῶν αὐτῷ συναρμόσαι, καὶ τῶν νυμφικῶν παστῶδων ἐνθεῖναι τὸν ἔρωτα. Ἐμοὶ δοκεῖ καὶ χαίρειν αὐτὸν πρὸς τὸ ξίφος, καὶ ἀδημονεῖν τῇ βραδύτητι, καὶ σπεύδειν πρὸς τοὺς ἐν ἔδου· ἵνα κάκει φθάσῃ τοὺς ἄλλους, τὸν προσδοκώμενον ἀνακηρύξαι καὶ προεαγγελίσασθαι. Ἐρα οὐκ ἐγκωμίων ταῦτα Δεσποτικῆς ἀξίῳ γλώσσης; Ἐβλεπε τὸ ξίφος, ἔβλεπε τοὺς δημίους, καὶ τὴν σφαγὴν κέντρον ἐποιεῖτο τοῦ Δεσποτικοῦ φίλτρου, ὄλος πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφόμενος. Ὅντως, « οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μελῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἐψατο κορυφῆς Δεσπότου· ἐκήρυξεν ἀπὸ γαστρός· ἐκήρυσε μέχρι θανάτου· ἐλκυσεν εἰς μετάνοιαν κόσμον· ἐπὶ τὴν ἔρημον ἔπολιτεῖαν, καὶ τὴν καταιδέσασαν καὶ τοὺς ἀναισχύντους Ἰουδαίους, ὑπερφύθη θάλασσαν καὶ διαγόγητῃν, καὶ τὴν ἐμφράξασαν αὐτῶν τὰ ἀτύλῳτα στόματα, ὑπὲρ ἀνθρώπων, ζωῆν.

C Ἄρ' οὐ δικαίως μελῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν; Ἄρ' οὐ κατ' ἀξίαν τῆς Δεσποτικῆς ἀπήλαυσε φωνῆς; Ἄρ' ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μελῶν τοῦ τοιοῦτου ἐστίν; Δεῖ τοιγαροῦν, ἐκ τῶν εἰρημένων, οὐκ ἀποφαινόμενον ἀναγινώσκειν τὸ « Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μελῶν αὐτοῦ ἐστίν· ἄλλὰ κατ' ἐκείνον τὸν τύπον καθ' ὃν ἀναγινώσκειται καὶ τὸ, « Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον ἰδεῖν; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; » Καὶ σκόπει μοι συντεῶς, ὅτι οὕτε τὸ, « ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, » παρὰ τὴν πρόχειρον καὶ πᾶσιν ἐγνωσμένην διάνοιαν, ἠναγκάσθημεν εἰς ἄλλο τι περινενομημένον ἐκδιδάσασθαι· οὕτε τὸ, μικρότερος, προσθήκαις τισὶ περιεργότεραις πρὸς ὁμολογίαν τοῦ, « μελῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, » συνδιεπλέξαμεν· μόνον δὲ τὸ ἐξ ἀρχῆς σχῆμα τοῦ τῆν τοῦ δηλουμένου σαφῶς, εἰ καὶ πλέον ἢ κατ'

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΓ'.

Εἰ παντάχῳ τὸ Θεῖον, πῶς διαβολὴ τοῦ μυστηρίου γυναικὸς μήτηρ παρεῖται; Ναί, φασί, παρεῖται μὲν γαστρὶ γυναικὸς, ὡς καὶ πανταχοῦ, οὐδέμηλα διαβολὴ· σαρκοθήνη δὲ Θεὸς ἐξ αὐτῆς, πῶς ὁλόν τὴ ἐστίν;

Οὐκοῦν, ὦ βέλτιστε, καὶ αὐτὸς τῆς μὲν κατὰ τοῦ

μυστηρίου διαβολῆς καὶ ἄκων ἐξέστης· λανθάνεις δ' αὐτὸν ἀντὶ πολεμίου εἰς τὴν τῶν φιλῶν τάξιν μεταβαίνων. Ὁ γὰρ ἀφείς μὲν τὴν διαβολὴν, ἀπόδειξιν δὲ τοῦ προκειμένου ζητῶν, οὐ δι' ὧν μὴ ἀπαρθεῖ τῆς δόξης φιλονεικεῖ, ἀλλ' οἷς ἂν καὶ αὐτὸς ταύτην προσδέξεται. Καίτοι τῷ πρὸς ταῦτα παρασκευαζομένῳ, ἤρκει συνίνασι τὴν ἀλήθειαν καθάρσιον τῆς διαβολῆς τοῦ προβλήματος. Δι' ὧν γὰρ τις ὡς ἄστοπον φεύγει, εἰ τοῦτο κατείδοι μὴ μόνον μηδεμίαν ἔχον ἀτοπίαν, ἀλλὰ καὶ λόγου συμβαίνων ἀνάγκην, πῶς οὐχὶ μετὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς διαβολῆς οὐκ ἔφειλει περιπτύσσεσθαι τοῦτο; Ἄδύνατον ἀρετῆ; ἀλλ' ἔδειξα πολλοὺς μετιόντας. Οὐκοῦν τὸ δυνατόν ἀντεισῆχθη· καὶ τὸν πρὶν φυγάδα, νυνὶ ταύτης εἶναι δεῖ πολίτην. Βλαβερὸν ἢ ἀνδρία; ἀλλὰ λυσιτελοῦν ἐπερὶ τι ἄλλο παρέστησα τῷ βίῳ. Οὐκοῦν γέγονεν ἔραστον τὴν βλάβην οὐκ ἔχον, ὃ μισητὸν ἔδοκει διὰ τὴν βλάβην. Ἄδύνατον θεὸν γαστρὶ παρθένου παρῆναι; Συνωμολόγησας ὅτι μᾶλλον ἀδύνατον μὴ παρῆναι. Τίνος λοιπὸν ἐτέρας κατασκευῆς τὸ προβλήθην δεῖται; Ἄλλὰ χρῆ με, φησὶ, μαθεῖν καὶ πῶς οἶόν τέ ἐστι σαρκωθῆναι, μᾶλλον δὲ εἰ τὸ παρῆναι σάρκωσις Θεοῦ οὐκ ἂν φθάνοις παντὸς ζωῶν μορφὴν τοῦτ' ἐπιβαλῶν. Νῦν οὐκέτι τῶν φιλοῦντων, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν πολεμίων πάλιν ἔχθραν ἐπανήλθες· πλὴν οἷς τὴν ἤτταν ἔσχες ἐν τοῖς προλαβοῦσιν, οὐδὲ ἐν τούτοις σοὶ τὸ μὴ πεσεῖν ἔσται παραταττομένῳ κατὰ τῆς ἀληθείας· καὶ γε πρὸς τὸν ἀκροβολισμὸν διανάστηθι. Ἔστι τις ἀνθρώπων πρόνοια μᾶλλον Θεῷ ἢ τῶν ἀγγέλων ζῶν; Οὐκ ἂν φήσεις· καὶ γὰρ καὶ τούτων ἡ δημιουργία καὶ ἡ πρόνοια διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων χρείαν. Οὐκοῦν οὐδὲ ὁμοίως ἐν ἀνθρώποις τε καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις ἡ τοῦ θεοῦ παρουσία. Ἐν γὰρ ὅν καὶ ἀπληθύντως πληθύνεσθαι λέγεται· ὥστε σοὶ αἱ πολλαὶ μορφαὶ εἰς μίαν μόνην τὴν ἀνθρώπων διηλάσθησαν. Ὁρᾷς ὅπως εὐχερῶς ὃ τῆς ἀπιστίας καταπίπτει πρόμαχος. Καὶ τί τοῦτο; φησὶν· Εἰ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων ζῶων τὰς μορφὰς ὁ λόγος ὑπεξέφυγεν, ἀλλ' οὖν τὸ μὴ ἀπὸ μιᾶς παρθένου, ἀλλ' ἐκ πασῶν γυναικῶν καὶ παρθένων σάρκωσιν λέγειν ὑπολείπεται. Ἄλλ', ὦ ἀγαθὲ, φανερὰ μὲν κἀναυθὰ ἡ τῶν ἀναισχύντων ἐν οἷς ἐφθασαν ἀναισχυντήσαντες, πῶσις· ὁμως οὖν ὡς δοκεῖ ἀναστάντα . . . ἀποχρήσει μοι πάλιν σε τοῖς σοφοῖς καταβάλλειν λόγους. Ἄδύνατον γὰρ φαίην ἂν ἔγωγε μᾶλλον τὸν ἅπαξ σαρκωθέντα δευτέρας σαρκώσεως δεῖσθαι. Οὐκοῦν οὐδὲ ἡ διὰ πῶσων τῶν παρθένων σάρκωσις χώραν ἔχει, μόνη δὲ ἡ διὰ μιᾶς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΔ'.

Πότερον οἱ δαίμονες ἴσασιν ὡς μετανοοῦντες ἐφ' οἷς ἐτόλμησαν ἀφίενται τοῦ τολμήματος, ἢ οὐκ ἅπαξ θεοσοφίας πεσόντες καὶ τὴν τούτου γνῶσιν συναφωρόθησαν;

Edita a Maio (l. c. p. 112). — De lapsorum angelorum seu dæmonum cognitione et statu.

Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ πρότερον, πῶς ἀσώματος φύσις

A rium invitus reliquisti, et ipse ex inimico in amicorum castra inscius transiisti. Qui enim neglecta accusatione propositi demonstrationem quaerit, non de his quæ illum a credendo non remouent disputat, sed de his propter quæ illud accipere possit. Porro illi qui isto modo sese habet, satis est ut propositi veritatem ab accusatione liberam intelligat; qui enim aliquid rejicit ut absurdum, si illud viderit non solum nullam absurditatem involvens, sed et rationis fundatum principiis, nonne, deposita accusatione, illud amplecti debet. Impossibilis est virtus? sed multos illam sequentes exhibui, ergo illi possibilitas substituta fuit; et qui primum illam rejiciebat, nunc ipsum illius esse servum oportet. Funesta est fortitudo? sed illam vitæ utilem, si quid est aliud, exhibui. Ergo factum est amabile, ex eo quod detrimentum non producat, quod ut odibile dabatur propter detrimentum. Impossibile est Deum in virginis utero adesse? Magis esse impossibile illum non adesse confessus fuisti; quali posthac alio argumento indigeat propositum? Sed oportet me, inquit, discere quid et quale sit incarnari, vel potius utrum illud quod dicitur incarnatio Dei non inveneris omnis viventis forma induens. Nunc non jəm amicorum es, sed hostiles insectationes iterum repeliisti. Non solum in rebus supra expositis inferior fuisti, sed et in istis non superari non poteris contra veritatem præparatus. Nunc ergo ad pugnam surge. Estne aliqua Dei erga homines providentia potius quam erga animantium armenta? Negabis forte; attamen istorum creatio et providentia non est nisi ad hominum utilitatem: non ergo eadem est in hominibus et in aliis creaturis Dei providentia. Unum enim cum sit, et in diversitate non multiples, immensus dicitur sine multiplicitate, ita ut multæ formæ ad unam solummodo humanam reducantur. Vides quanta facilitate ruit primum incredulitatis munimen. Sed ad quid illud? inquit, si enim aliorum animantium formas Verbum non induit, reliquum est ut non ab una virgine, sed ex omnibus mulieribus et virginibus illud incarnatum fuisse dicatur. Sed, o amice, visibilis est et hic impudentium culpa, in quibus non timuerunt sese irreverenter habere. Simul ergo, ut videtur, resurrexerunt . . . satis erat mihi te iterum sapientibus verbis refutare. Magis enim impossibile dicam ego illud qui semel incarnatus est secunda incarnatione indigere. Nec ergo ex omnibus virginibus incarnatio locum habet solummodo autem ex una.

QUÆSTIO CCXXIV (4).

Utrum diaboli sciant quod pœnitentiam agendo de his quæ commiserunt, a peccatis liberarentur, vel utrum semel a sapientia divina lapsi, hujus notitia privati sint.

Quod si primum dicatur, quomodo incorporæ

NOTÆ

(1) Hac quæstione caret tum Coislinianus tum Taurinensis codex.

natura, nec tanto carnis onere gravato illa quæ sibi subiecta est deterior fieret? Multi enim homines ad profundum mali perventi, per pœnitentiam suam primam vivendi rationem superarunt. Si autem post illorum lapsum omnino audaciæ et conversionis inscii facti sunt, et sic in profundis tenebris rugientes sepeliuntur, quomodo ad malitiam omnem sensum superantem non impellant homines, in quibus neque cura sæpe deduxit ad non detegenda peccata simul excitant et attrahunt? Tua ergo, ut puto, si plures sermones in unum magis coadunarentur, talis esset propositio: lapsus est diabolus: quomodo pœnitentiam agat? sed obcæcatus est: unde ista obcæcatio? ipse enim aliorum obcæcationis causa est. Quomodo ergo obcæcatus sit? sed nec obcæcatus facere et obcæcationem augere potest. Quomodo autem ille qui in bonum omnino formatus est, ad illud nullo modo, sese inclinet, ad quod autem non directus est, in illud se immergat? et quid forte hoc esset quod non dignata diabolica gente illos suscepit?

QUÆSTIO CCXXV (1).

Hominis ethnicarum partium studiosi cum Christiano dialogus, seu capita quædam quibus Trinitas asseritur.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. I, p. 202-207). — De sancta Trinitate dialogus.

Ethnicus. Cum te Christiani dogmatis protectorem noverim ac propugnatorem, nec non benignitate fulgentem, non verebor disquirendi gratia exponere, si quidem tu annuis, antiqui præcipuique apud vos sermonis sententiam: quam quidem ego valde incredibilem esse video; et si forte credibilis fiat, nihilo tamen minus contradicendi vim habere, atque id ipsum evertendi quod pridem nisa erat astruere.

Christianus. Quænam vero tibi ratio sic cogitare loqui que suasit? Sane quod tua opinio neque nos neque veritatem oppugnet, nil opus est dicere: quod autem ii qui caliginosis dogmatibus obscurantur, religionis rectæ lumen non videant, id quoque facile intelligitur. Fare age tamen quibusnam tu rationibus impulsus dicas, nostros de religione sermones, dum rem suadere student, eam potius incredibilem ac demonstratione carentem ostendere.

Eth. Fabor igitur non novos neque nuperos sermones, sed a priscis admodum vestris patribus dictos. Isti enim dum Filium atque Spiritum Deo adjungunt (est enim hoc vestrum, o Christiani, dogma et magisterium), has fere loquendi argutias interrogativa forma contexunt. Deum minime carere verbo mentis (λόγῳ) dices. Hanc tu si blasphemiam caves, profecto dices verbum mentis habere Deum. Item si Deus non est exanimis, neque insensibilium rerum natura præditus, spiritum habeat necesse est. Ergo sermo de natura divina

καὶ μὴδὲ τοσαύταις βαρύτησι σαρκὸς καθελκομένη τῆς ὑπὸ τούτου συνεχομένης χείρων γεγένηται; Πολλοὶ γὰρ ἀνθρώπων εἰς ἔσχατον ἐλάσαντες κακοὺς διὰ μετανοίας καὶ τῆς προτέρας αὐτοῖς ἐνούσης πολιτείας ὑπερήρθησαν. Εἰ δὲ μετὰ τὴν πτώσιν διόλου τούτους καὶ τῆς τόλμης καὶ τῆς ἐπαναστροφῆς ἔλαβεν ἄγνοια, καὶ οὕτω βαθεῖ σκότῳ μεμυκότες καθεύδουσι, πῶς εἰς κακουργίαν πᾶσαν ἐπίνοιαν ὑπερβάλλουσαν οὐκ ἀνίστασι τοὺς ἀνθρώπους ἐφ' οἷς οὐδὲ μελέτησις πολλάκις προηγήσατο εἰς ἀπορρήτους τόλμας ἅμα ἐρεθίζουσί τε καὶ συγκαθέλλουσι; Τὸ μὲν οὖν, ὡς ἡγούμαι, εἰ τις τοὺς πολλοὺς συνοπτικώτερον εἴποι λόγους, τοσοῦτον ἂν εἴη πρόβλημα· ἔπαισει τὸ δαιμόνιον· τί μετανοεῖ; Ἄλλ' ἐπιπρώθη· πόθεν ἢ πύρωσις; Αὐτὸ γὰρ τῶν ἄλλων αἰτία πύρωσεως· ἄλλὰ πεπώρωται· πῶς οὐκ ἐπιπρώθη; Ἄλλ' οὕτε πεπωρωμένους ποιεῖν καὶ αὐξάνειν τὴν πύρωσιν. Πῶς δ' ἐπ' ἀγαθῷ πλασθὲν ὄλωσεν νένευκε μὲν οὐδαμῶς, πρὸς δὲ μὴ προήχθη ὡς ἐκεῖνο καταπέπτωκε; καὶ τί ἂν ἐκεῖνο εἴη, ὃ μὴ τραπέντος τοῦ δαιμονίου φύλου τούτους ὑπεδέξατο;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΕ΄.

Ὡς ἐν διαλέξει ἑλληνοῖτος καὶ Χριστιανοῦ καθάλαια, δι' ἧν κατασκευάζεται ἡ Τριάς.

Ἑλληνοῖτος. Τοῦ Χριστιανοῦ σε δόγματος προσπισιστὴν εἰδῶς καὶ ὑπέραχον, ἄλλως τε δὲ καὶ ἐπεικεῖα λαμπρινόμενον, οὐκ ἂν εὐλαθεῖθῃην λογισμῶς ἐτάσεως ὑποβαλεῖν, εἴγε καὶ αὐτοῖς ἐπινοεῖσι, τοῦ παρ' ὑμῖν πρεσβευομένου λόγου τὴν διάνοιαν· ὁρῶ γὰρ ἐν αὐτῇ πολὺ μὲν τὸ ἀπειθᾶν· ἐπειδὴν δὲ τὸ πειθᾶν ὑποδύοιτο, οὐκ ἐλάττω δηλοῦσαν τὸν ἔλεγχον, καὶ καταστρέφουσαν ἃ κατασκευάζειν προήρητο.

Χριστιανός. Πῶς δὴ καὶ τίς σε λόγος ὧδε φρονεῖν καὶ λέγειν ἀνέπεισεν; Ὅτι μὲν γὰρ ἡ σὴ δόξα καὶ ἡμῖν καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐ μάχεται, οὐδὲν δεῖ μαθεῖν· οὐδὲ τοῖς ἐν ἀχλύϊ δογμάτων κατεχομένοις ἡ τῆς εὐσεβείας οὐχ ὁρᾶται καθαρότης. οὐδὲ τοῦτο ἐργῶδες ἐνοεῖν· πλὴν ἀλλὰ λέγε, οἷς σε τῶν λόγων ἐπήρην λέγειν, ὡς οἱ περὶ τῆς εὐσεβείας ἡμῶν λόγοι τὸ πιθανὸν μηχανώμενοι, μᾶλλον πρὸς τὸ ἀπειθᾶν τε κἀναπόδεικτον ἀπορρέουσιν.

Ἑλ. Ἐρῶ τε τοίνυν οὐ νέους, οὐ προσφάτους λόγους, ἀλλὰ παλαιοὺς ὑμῶν καὶ χρονίους Πατρᾶσιν ἀνειρημένους· καὶ γὰρ οὗτοι Υἱὸν καὶ Πνεῦμα τῷ Θεῷ παρεισάγοντες (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑμέτερον τῶν Χριστιανῶν καὶ δόγμα καὶ κήρυγμα) τοιαύτην τινὰ πλοχὴν ἐν ἐρωτῆσει διαπλέκουσιν· ὁ Θεὸς οὐκ ἂν ἐρεῖς ὡς ἄλογος; εἰ δὲ καὶ σὺ φεύγεις τὸ βλάσφημον, ἄλογον ὡς ἔχει πάντως ἐρεῖς; εἰ δὲ μὴ ὁ ἄπλους καὶ τῶν ἀναισθητῶν τὴν φύσιν ὑποβαλλόμενος, ἔχει πάντως καὶ Πνεῦμα· οὐκοῦν ἐν Τριάδι τὴν θεολογίαν ὑμνολογεῖν δεῖ; τοιαῦτα δὲ τίνα καὶ

NOTÆ

(1) Hæc quoque quæstio in Coislin. et Taurinensi codice plane deest.

ἄλλα σοφίσματα παραπλέκουσιν· οὐ τῶν ἑσπερημένων ἄ
 ἐστὶ γονῆς ὁ Θεός· οὐκοῦν ἐστὶ τε γονῆς Πατρὸς καὶ
 γεγέννηκεν· ἄλλὰ καὶ χωρὶς οὐκ ἂν εἴη Πνεύματος·
 Τριάς οὖν πάλιν ἐκ τούτων ἂν εἴη ὁ Θεός· καὶ πολλὰ
 τοιαῦτα ἄλλα συναγείρειν τοῖς κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν
 ὑπνοῦντων σχολάζουσιν, οὐκ ἂν εἴη χαλεπὸν ἀθροί-
 ζειν, καὶ θεραπεύειν ἑαυτοὺς, ἀλλ' οὐκ ἄλλους τῇ
 πεπλανημένῃ περὶ ταῦτα θεωρίᾳ καὶ πειθούσῃ τοὺς
 ἀνεξετάστους παραδέχσθαι τὸ ἀπειθᾶν.

Χρ. Τίς οὖν σε λόγος, μάλλον δὲ ποῖον ἀπονοίας
 ἕρπυς τοσαῦτα ληρῆσαι κατὰ τῆς εὐσεβείας παρ-
 εσεύασεν;

Ἐλ. Οὐδὲν εἶπες, ἀλλὰ τὰ σὰ τῆς ἐπιεικειᾶς καὶ
 φιλανθρωπίας προπύλαια· καὶ μοι μηδὲν ἀχθεσθῆς,
 καὶ οὐδὲν ὧν ἔδει μὲν σε εἶναι, ἐνὶ καιρῷ δὲ τὸ ἐπ-
 ὄμενον ἀποκρύψομεν.

Χρ. Λέγε προθύμως μηδὲν εὐλαβοῦμενος· τὰ γὰρ
 ἔνδον οὐδὲν εὐρήσεις τῶν προπυλαίων θρασύτερα·
 πλὴν εἰ μήπω καὶ αὐτὸς οὐδέπω τῆς ἐκ τῶν λό-
 γων ἀνάγκης συνεχόμενος, πρὸς ὕβριν τῆς εὐσε-
 βείας τὴν γλῶτταν ὀξυνεῖς, καὶ τὴν ὄφρυν ἀνασπά-
 σαις κατὰ τοὺς ἄφρονας.

Ἐλ. Φαῦλον μὲν οἴκοθεν οὐδὲ ὕβριστικὸν οὐδὲν
 ἔρω· εἰ δὲ αἱ παρ' ὁμῶν ἀποδείξεις δοκοῦσαι ταῦτα
 φέρουσιν, οὐκ ἐγὼ ταῦτα φέρω, ἀλλ' οἱ προκομί-
 σαντες τῆς αἰτίας ἔνοχοι.

Χρ. Λέγε τοίνυν, καὶ τῆς ἀληθείας ἢ βάσανος
 οὐκ ἂν παρόψεται τὸ σφαλλόμενον.

Ἐλ. Οὐκ ἄλλα γε ἔρω, ἀλλὰ ταῦτα γε καὶ ἃ τοῦ
 λόγου καταρχόμενος ἔφη.

Χρ. Πῶς δὴ;

Ἐλ. Ἐρωτῶσιν οἱ Χριστὸν εἰσάγοντες Υἱὸν τοῦ
 Θεοῦ, πότερον ὁ Θεὸς ἔχει λόγον ἢ οὐ;

Χρ. Ἐρωτῶσι μὲν· οὐκ οἶδα δὲ εἰ ὡς σὺ τὴν ἐρώτη-
 σιν μετασηματίεις· ἀλλὰ τέως ἔστω τοῦτο νῦν,
 ἵνα μήπω πρὸ ἄλλης ἐξετάσεως ἄλλη βάσανος παρα-
 ληφθεῖσα, τὴν τοῦ σοῦ λόγου ἀκολουθίαν τε περιόψῃ,
 καὶ ἀσύνετον τὴν ὀλην ἀπεργάσεται διήγησιν· ἂν
 δέ γε ἐμὲ ἐρωτῆσεις τί ἂν εἴπωμι, σὺ ἂν εἰδείης
 καὶ ἡ σὴ πρὸς ἐτέραν ὁξάν ἀπονεούσης γνάμη.

Ἐλ. Ἐγὼ μὲν ὁσάκις ἂν ταῦτα προτεινομένην τὴν
 ἐρώτησιν ἀκούω, διαχέομαι μὲν τῷ μειδιάματι·
 διαπυθάνομεν δὲ τὸν ἐρωτῶντα, πότερον ἠδέω·
 ἀκούειν ἔχει μέρος τῆς ἀντιφάσεως· ἐμοὶ γὰρ ἐκά-
 τερον ἐστὶν εἰπεῖν οὐκ ἀηδές· ἂν τε γὰρ ὁ Θεὸς Λόγον
 ἔχειν φαίην, ἀφελὸν τὸν Λόγον τοῦ εἶναι Θεόν· οὐ
 γὰρ ἔχει Λόγον ὁ Λόγος, εἰ μὴ τοὺς Ἕλληνας εἰς πο-
 λυμαθίαν θεῶν παρακαλεῖν ἀμιλλᾶσθαι βούλοισθε·
 ἂν τε φῶ μὴ ἔχειν, εἰς αὐτῆς βαλίδος ὁμῖν διεβρύη
 τὸ ἐρώτημα· ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν ἀναχθεῖη ἂν Ἐλεγχὸν
 καὶ τὸ τοῦ πότερον, ἄγονος ὁ Θεὸς ἢ γεννητικός τε
 καὶ ἔμπνοος, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ὁμῖν ὡς ἐπὶ
 σκηνῆς δραματοῦργεῖται σοφίσματα· ταῦτα οὐχ ὕβρις
 ἐστὶν ἀλλ' Ἐλεγχος, καὶ τὴν ἐπινοίαν ἢ τὴν ἀλήθειαν
 ἐπεσκέαζε διασκεδάζει, καὶ ὁμῶν ἀφῆρσι περιορᾶσθαι
 τὸ κακούρημα.

non absque Trinitate celebrandus est. Alia quoque
 sophismata hujusmodi pergunt neclere. Non caret
 gignendi vi Deus; est ergo geniturae parens et genuit.
 Sed neque sine spiritu est; rursus igitur ex
 his conficitur in Trinitate Deus. Multa hujus-
 modi alia hi qui ritu somniantium otiantur haud
 ægre colligent; sibique, non aliis, hoc fallaci rati-
 cinio blandientur: neminique hanc rem incre-
 dibilem, præterquam inconsideratis, persuadebunt.

Ch. Quæ te nam ratio, imo vero quænam au-
 dax insania ad hos effutiendos adversus religionem
 sermones impulit?

Eth. Nihil dicis nisi benignitatis ac benevolentia
 tuæ primordia. Atqui si mihi non succederes, nihil
 eorum quæ te scire oporteret, quæque simul
 consentanea sunt, reticerem.

Ch. Loquere alacriter, nihil verens: neque enim
 asperiozem me deinceps quam initio invenies: ita
 tamen ut tu ipse, nisi sermonis necessitate coactus
 fueris, nequaquam ad convicium religioni facien-
 dum linguam acuas, neque supercilium stultorum
 more contrahas.

Eth. De penu mea nihil insanum contumeliosum-
 que proferam. Quod si forte illæ quæ apud vos
 videntur demonstrationes, insanum aliquid præ se
 ferunt, non ego id assero, sed illarum auctores cul-
 pam sustinent.

Ch. Fare igitur; nam veritatis exploratio errorem
 sine dubio deprehendet.

Eth. Non aliud dicam, præter ea quæ sermonis
 initio aiebam.

Ch. Quænam ea sunt?

Eth. Qui Christum suadent Dei esse Filium, roga-
 re solent utrum Deus verbum mentis habeat, necne?

Ch. Rogant sane; haud scio tamen an eo modo
 quo tu interrogationem pervertis. Verum id interim
 ita esse sinamus, ne si una quæstione nondum in-
 stituta, aliam aggrediamur, sermonis tui ordinem
 pessumdemus, atque universam obscurum dispu-
 tationem. Equidem si me rogares quid ipse dice-
 rem, satis certum te facerem tuamque hanc quæ
 in transversum rapitur mentem.

Eth. Ego enimvero quotiescunque hujuscemodi
 interrogationem fieri audio, risu dirumpor. Posci-
 mus autem ab interrogante, utram responsi partem
 audire malit: nam mihi quidem alterutram dicere
 non est injucundum. Sive enim mentis Verbum
 Deo inesse dicam, jam impedivi quominus Verbum
 Deus sit: neque enim est Verbum in Verbo: nisi
 forte] ethnicorum contentiones provocare vultis
 de multiplici natura deorum. Sin autem Verbum
 inesse negavero, illico concidit interrogatio. Sub
 eadem cadunt refutationem locutiones quoque
 jam dictæ, utrum Deus sterilis sit an genitabilis?
 utrumne spirans? et quælibet alia tanquam in
 scenam producuntur a vobis sophismata. Hæc, in-
 quam, non contumeliae sunt, sed refutationes: hæc
 commentum veritati officiens dispellunt, vestram-
 que malitiam perspicue revelant.

Ch. Bene est quod universum contra religionem A virus diuturno tempore putrefactum vix nunc tandem aliquando vomuisti. Et sane cognosces, si modo mente respiscens considerare volueris, quam id corrumpendis tibi visceribus validum esset.

Eth. Quid ita?

Ch. Haud arbitror te ignorare, ut jam dixi, hæc quidem a piis dici, non eo tamen quo tu ais modo.

Eth. Quæso igitur quonam alio?

Ch. Veteres illi non ita profecto interrogant, sed alia ratione.

Eth. Rursus ego justa accusatione gravique reprehensione liberor, dum illa vitupero, quorum ne tu quidem patrociniū sumis. Nam quod tu ea præmittis quæ ego criminor, alia vero asfers, id quantum tibi afferenti auget virium, tantumdem illis detrahit quos nos reprehendimus.

Ch. Quis te jam benigno oculo aspiat, aut hominem frugi appellet? Cum enim eo decideris quo non oportebat; si quis te allevat, non lætaris: imo expostulas, quia non uli jacebas, relictus sis.

Eth. Qui fieri potest ut hæc ita se habeant?

Ch. Quia nimirum priscis patribus ea vitio vertisti, quæ nemo unquam dixit. Nunc autem cum te sentias accusatione exclusum, peccati veniam non postulas; neque cogitas gratiam esse habendam si quis te ab hac temeritate revocet, imo quia, dum unum impetis, aliud pro eo lacessis, idcirco tibi superbiendum esse putas: qua insania, quænam gravior esse potest?

Eth. Ante refutationem ne, quæso, supercilium attollas neque magnos spiritus geras. Nam eos qui ratione nituntur, eamque præ se tendunt, quis irridere ausit?

Ch. Recte ais. Me igitur ratiocinio tuo sequere. Aio nostros non interrogare utrum Deus verbum mentis habeat.

Eth. Quid ergo aliud interrogant?

Ch. Estne Deus supra naturam omnem locatus, creator et inspector, nec ne?

Eth. Nihil hoc ad rationem meam attinet. Nam neque quia cum divina natura facultates ejus non copulo, idcirco sophistas calumniari videbor.

Ch. Non id aio. Sed fac animum ad audiendum diligentius attendas. Hoc numen (mitto nunc laudationes ejus) *Rationale* ne dicis et *Spiritale*, an *irrationale* et *inanime*? Audacter pressequere responde.

Eth. Utrum ex his dicam, nescio.

Ch. Atqui alterutrum ex his a priore convicio nondum te abducit? Nam sive numen dicas rationale ac spiritale, jam nos non coges dicere in verbo Verbum esse, neque in spiritu Spiritum. Sin dicas numen illud ratione ac vitali spiritu esse expertem, teipsum non alios in impietatis barathrum dejicis. Neque tibi superest ut Ethnicæ iu-

Ch. Εὐ γέ σοι πᾶς ὁ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἰδὸς πολλοῖς ἑναπαεῖς χρόνοις ὄψθαι καὶ μόλις ἀπημέθη· καὶ εἶπει γὰρ τοῦτον, εἰ βουληθείης ἀνανήψας ἐφορᾶν, δὴν εἶχεν ἰσχύον καταλυμαίνεσθαι τὰ ἐντόσθια.

Ε.λ. Πῶς μὴν;

Ch. Οὐκ οἶμαι σε λαθεῖν, ὡς εἰρηται, προτείνεσθαι μὲν ταῦτα τοῖς εὐσεβέσιν, οὐχ ὡς σὺ προτείνας.

Ε.λ. Ἄρα γε, καὶ τίνα τρόπον ἄλλον;

Ch. Οὐκοῦν οὐχ ἄπερ ἐρωτώσιν, ἀλλ' ἑτερά τινα.

Ε.λ. Καὶ πάλιν ἀφίεμαι δικαίας αἰτίας καὶ μεγάλης μέμφωσος ἐκεῖνα ψέγων, ὧν οὐδὲ σὺ τῆς προστασίας ὑπέρμαχος· τὸ γὰρ μεθεῖναι σε καθ' ὧν τὴν αἰτίαν φέρω, ἑτέραν δὲ προκομίζεῖν, ὅσον ἔχει τοῖς προκομιζομένοις; τὸ θαρρῆν, τοσοῦτον τοῖς ὄψθ' ἡμῶν διαβαλλομένοις ἀπένειμας τὸ μὴ θαρρῆν.

Ch. Ἄλλὰ πῶς ἂν τις σε ἡδύτερον ἴδοι, ἢ καλὸν καγαθὸν ὀνομάσει; πεσῶν γὰρ εἰς ἂ μὴ ἔδει, οὐκ εἰ τις χαίρεις ἀναστήσειεν, ἀλλὰ καὶ χάριν ὅτι μὴ καίμενον ἀφῆκεν ἀπαιτεῖς.

Ε.λ. Πῶς δὴ καὶ τίνα τρόπον;

Ch. Ὅτι κατηγορήσας ἐκείνων ἂ μηδεὶς προτείνεῖ καὶ τῆς κατηγορίας ὄρων σεαυτὸν ὡς εἶκεν ἐξωθούμενον, οὐ συγγνώμην οἷς ἡμαρτε, αἰταῖς, οὐδ' ὅτι χάριν ὀφείλεις εἰ τις σε μεταστήσει τοῦ θράσους ἐννοεῖς, ἀλλ' ὅτι καθ' ἑτέρων ὀρημημένος διεβάλες ἑτερα, μέγα νομίζεις φρονεῖν· καὶ τοι τῆς ἀνοίας ταύτης τί ἂν εἴη χαλεπώτερον;

C

Ε.λ. Πρὸ τῶν ἐλέγχων οὐ δεῖ τὴν ὀφρῶν ἀφρεῖν οὐδὲ φρονεῖν μέγα· ἐφ' οἷς ἂν τοὺς ὑπέχοντας λόγον ἢ καὶ προβαλλομένους τίς ἐπιχλευάσει;

Ch. Καλῶς γε ἐφης· καὶ μοι τοῖς λογισμοῖς παρακολουθεῖ· οὐ προτείνουσι τὴν ἐρώτησιν, ὁ θεὸς ἔχει λόγον.

Ε.λ. Καὶ πῶς ἄλλως;

Ch. Ἄρά ἐστι τι θεῖον ὑπεριδρῦμενον τῶν ὄντων δημιουργικὸν τε καὶ ἐποπτικὸν ἢ οὐ;

Ε.λ. Οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν ἐμὸν λόγον. Οὐδὲ γὰρ ὅτι μὴ συνείρω τῇ θεῖζ φύσει τὰ προσόντα αὐτῇ, διὰ τοῦτο τοὺς σοφιστὰς συκοφαντεῖν δόξω.

D

Ch. Οὐ τοῦτο λέγω· ἀλλὰ μικρὸν σεαυτὸν ὑπέθου τῇ ἀκρόασει· τοῦτο δὴ τὸ θεῖον (καὶ οὐκ ἐρῶ τοὺς ὕμνους) πότερον λογικὸν ἐρεῖς καὶ ἔμπροσθεν, ἢ ἄλογόν τε καὶ ἄπνοον; καὶ μοι θρασέως τε καὶ σπουδαίως ἀποκρίνου.

Ε.λ. Οὐχ ὁπότερον ἂν ἐρῶ βουλοίμην

Ch. Ἄλλ' ὁ θάτερον σε τῆς προτέρας ὑβρεως οὐκ ἀπάγει; ἂν τε γὰρ ἐρεῖς λογικὸν καὶ ἔμπροσθεν, οὕτε τὸν λόγον λόγον ἔχειν ἡμᾶς προσαναγκάσεις, οὕτε πνοὴν τὸ Πνεῦμα· ἂν τε μὴν ὅτι ἐρεῖς ὅτι τὸ θεῖον ἐκαίνο λόγου τε καὶ ζωαρχικῆς ἀμέτοχόν ἐστι πνοῆς, σεαυτὸν, οὐκ ἄλλους εἰς τὴν ἐσχάτην ἀσεβείαν βυθίζεις· καὶ οὕτε σοι τὸ πολὺθεον τῆς Ἑλληνικῆς ἀθεότητος

καθ' ἡμῶν ἔχειν χώραν ἐναπορρίπτεις, οὔτε ὁ λόγος ἐκβάλλεται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ πνεῦμα τῆς θεότητος· ὁρᾷς ὅπως τὰ αὐτὰ μὴ ὡσαύτως προτεινόμενα πολὺν σάλον καὶ τάραχον τοῖς ἀπείρωσ ἐχουσι τῆς σοφῆς καὶ ἀδιαβλήτου μεθόδου καταπανίστησι; Τί δὴ σιγᾶς; Εἰ μὲν γὰρ συνήκας, οὐ δεῖ τὴν σύνεσιν μαλακίζεσθαι· εἰ δὲ μὴ, πάλιν λέγειν τὰ δοκοῦντα ἐμποδῶν ἔστιν ὡς ὁρᾷς οὐδέν.

Ἐλ. Θαυμάζω πῶς δ' αὐτὸς λόγος ἄλλως μὲν σχηματιζόμενος πολλὰς γονὰς ἐδίδου λαβῆς· ὑπὸ δὲ σου συνὶ προαχθεῖς, ἀπηλλαγμένος πάντων ἐκείνων ἐδείχθη περιφανῶς· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δοκεῖ τὸ παρὰ σοῦ κηρυττόμενον ἄγειν εἰς πειθῶ.

Χρ. Οὐκ ἐπὶ τῆς εἰρημένης θέσεως ἔστιν, ὡ βέλτιστε, μόνως τοῦτο κατιδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου· καὶ ἡ προσαγωγή, Β κακουργουμένη μὲν, εἰς ἀπορίαν περιτρέπεται· κατ' εὐθὺ δὲ προτεινόμενη, τὸ οἰκίον διασώζει καὶ διαφυλάττει ἀξίωμα.

Ἐλ. Οἷον τί;

Χρ. Ἐῶμεν, εἰ βούλεις, τὰ πόρρω· ἀλλ' ἐκεῖνο ρητέον ὃ καὶ αὐτὸ μετὰ τῆς προειρημένης ἀποδείξεως τῆς χλεύης γέγονε κοινῶν.

Ἐλ. Τὸ ποῖον λέγεις;

Χρ. Οὐκ ἐρῶ πάλιν, ἀρὰ γε γόνιμος ὁ θεὸς ἢ οὐ· ἴνα μὴ τὸν γόνιμον ἀφελῶν τοῦ Υἱοῦ συναφέλης καὶ τὴν θεότητα· ἢ διδοῦς, πολυθεῖας ἡμῖν διαπλέξεις σειράν· ἀλλ' οὕτω πως ἐροίμην ἂν· πότερον τὸ θεῖον (ἱὸν δὲ νῦν τοὺς ὕμνους οὐδ' ἡ μακαρία φύσις ἐκείνη βιάζεται λέγειν), ἀλλ' οὐν τὸ θεῖον πότερόν ἐστι γεννητικόν, ἢ τῆς δυνάμεως ἀφήρηται αὐτῆς; τῆς C δὲ διανοίας τοῦ ἀπλοῦ, ἀντὶ τοῦ βέβαιον πρὸς τὴν ἐρημίαν τῆς γεννήσεως, εἰς τὴν γέννησιν ἐπιστρεφομένης, ἔχομεν τὸν Υἱὸν, οὔτε τῆς θεότητος ἀλλοτριούμενος, οὔτε γεννήσεως ἴδιον ἀνομολογοῦντες· ἐν ὅλῃ γὰρ τὰ ὅσα τῇ θεότητι, ἀλλ' οὐκ ἐφ' ἐκάστη τῶν ἐν αὐτῇ θεολογουμένων προσώπων.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΖ'.

Τί ἐστὶ τὸ, « Πόθεν παραγένονας (86); »

Nunc primum edita a D. Herferroether. — Exegetica in Job. 1, 7.

Οὗχ ἀπλῶς, ὡς ἂν τις οἰηθεῖ, ἡ φωνὴ ἐρωτήσεως μόνον προβάλλεται τύπον, ἀλλὰ καὶ βαθυτέρας ζητήσεως ἀνακαλύπτει θεωρίαν. Σὺ, φησὶν, ἐν τοῖς χαμαιπετέσι καὶ περιγελοῖς διὰ τὴν ἀλαζονείαν καταδικασθεῖς τὴν διαίταν ἔχειν, πόθεν ἢ πῶς ἐνταῦθα παραγένονας, οὐδεμίαν ἔχων ἐξουσίαν ἱερῶν D ἀνδρῶν περιεργάζεσθαι βίους, ἐν ἐκείνοις δὲ μόνοις ἀπορρίψεις, ὃ σε τῆς οἰκειᾶς πολιτείας τοῖς πλημμελήμασιν εἰσηγητὴν καὶ χορηγὸν ἀτόπων ποιοῦνται; Πόθεν οὖν εἰς μηδὲν σοὶ προσήκοντα βίον λογοθέτην ἑαυτὸν (87) ἐπήρας γενέσθαι;

pietatis polytheismum nobis objicias; neque jam verbum neque item spiritus divinitate excluditur. Viden' ut sententia eadem aliis verbis recitata, perturbationis nebulas et confusionis, his qui solertis tutæque methodi ignari sunt, offundat? Cur siles? Nam si rem intellexisti, non est intelligentia dissimulanda: si minus, nihil vetat, ut cernis, quin idem a me denuo dicatur.

Eth. Miror quomodo idem sermo aliter figuratus multis generibus contradictionum patuerit; nunc autem a te prolatus, his omnibus manifeste careat. Neque id eatenus; nam quæ tu dicis, persuadendî quoque vim habent.

Ch. Non in prædicta solum, o bone, dictione cognoscere licet, sed etiam in aliis pluribus, hanc loquendi speciem. Propositio autem malitiose oblata, perplexitatem creat; recte exposita, suam incolumem dignitatem retinet.

Eth. Ecquod habes rei exemplum?

Ch. Omittamus, si vis, remota: illud dicamus, quod in supradicto sermone risui habitum fuit.

Eth. Quale id est?

Ch. Ego deinceps non interrogabo num Deus secundus sit, nec ne; ne forte tu, cum gignendi vi, Filium quoque eripias ac divinitatem: vel si concedas, polytheismo nos irretias. Sed propositionem sic conformabo: utrumne numen (mitto nunc cæteros titulos, qui beatæ illi naturæ debentur), utrumne, inquam, numen est generans, an hac facultate caret? Tunc enim simplicitatis cogitatione non ad generationis inopiam sed ad generationem reflexa, Filium habemus: quem neque a divinitate submovemus, neque ad generandi proprietatem admittimus. Quippe illa propositio universam afficit divinitatem, non unamquamque divinitatis ejusdem personam.

QUÆSTIO CCXXVI [Coisl. CLXIX, Taur. CLXVIII].

Quid sibi vult illud: « Unde accessisti? »

Neutiquam vox ista, ut forte quispiam arbitratus fuerit, interrogationis solummodo formam præ se fert, sed et profundioris inquisitionis detegit contemplationem. Tu, ait (Deus), propter fastum ac jactantiam, ad incolenda infima circa terram spatia D condemnatus, unde aut quonam pacto huc accessisti, nullam habens potestatem sanctorum virorum vitam indagandi et inspiciendi; sed ad illos solos dejectus, qui te delictis perpetratis in propria vita magistrum ac ducem absurditatis sibi faciunt? Unde igitur ausus es censorem te constituere vitæ, quæ nullo prorsus modo ad te pertinet?

NOTÆ

(86) Hæc quæstio bis ponitur in cod. Coisliniano (q. 90 et q. 169) et bis quoque in Taurinensi (q. 90. et q. 168) iisdem verbis incipiens. De his verbis Job 11, 2, 17, plures veterum agunt, ut

Cæsarius Dialog. I, q. 49; Pseudo-Athanasius, q. 12, p. 270-271; Anastas. Sinaita, q. 31, p. 300.

(87) ἑαυτὸν προσαυτὸν.

QUÆSTIO CCXXVIII [Coisl., Taur. LXXXIX]. A

Utrum in verbis : « Misit Deus Filium suum, » γενόμενον (natum) dicere an γενόμενον (factum) per unum v oportet?

Editarum a Wolfio tricesima prima (Cur. Philolog. t. V, p. 689-689. Galland. Biblioth. Patrum t. XIV, p. 804, n. 8.)

Γενόμενον (factum) ex muliere dicere oportet, sicut et γενόμενον sub lege dicitur per unum v nunquam mutandum. Primum quidem, quod sententiæ et voces sibi invicem semper respondere debent : deinde vero, quod Christus quidem genitus est (γεγέννηται) ex Virgine, ubi verbum illud in secunda syllaba per duo v/scribendum est; non autem amplius gignitur : semel enim tantum ex Virgine genitus est. Nemini vero hic Gregorii Theologi dictum errandi occasionem præbeat. Ille enim dixit : *Christus gignitur*; non quod semper ex Virgine gignitur, sed quod festa illa concio die Domini nostri natali habebatur. Itaque omni modo cavendum est, ne phrasim γενόμενον ex γυναικός vel scriptione vel pronuntiatione per duo v efferamus.

QUÆSTIO CCXXVIII [Coisl. Taur. LXXXVI]. — Inedita.

De natura et persona.

Id quod apparebat in Christo quid erat, an natura an persona?

Allatis argumentis, quæ contra utramque partem videbatur in Christo, non fuisse nec naturam simpliciter, nec personam simpliciter, sed partem compositæ hypostaseos, quod est esse subsistens (ἀλλὰ ἐστὶν ἐνυπόστατον).

QUÆSTIO CCXXIX [Coisl. Taur. LXXVII]. — Inedita.

De persona.

An composita Verbi persona consubstantialis est simplici Verbi personæ, an vero diversæ naturæ, an sub uno respectu ejusdem, sub alio vero diversæ? Nam si ejusdem est naturæ, simplex vero Verbi hypostasis eamdem cum Patris hypostasi naturam habet, ergo et composita Verbi hypostasis cum simplice Patris hypostasi eamdem habet naturam. Quomodo vero composita simplici consubstantialis erit? Quomodo non composita quoque dicenda erit persona Patris? Et tertio nonne quaternitas erit, tres simplices nimirum personæ Patris, et Filii, et Spiritus sancti et composita Verbi persona? Si vero diversæ naturæ, et sic manet quaternitas. Quomodo vero a seipso natura differet, si non duo separata dicit compositum atque simplex? Si vero secundum aliud diversæ, secundum aliud ejusdem substantiæ est, et sic sequetur quaternitatem dicendam esse Trinitatem; sequetur quoque ea difficultas, qua ratione ipse secum secundum aliud ejusdem, secundum aliud diversæ a se naturæ existat.

Hæc vero absurda inde nata sunt, quod ab initio unum tanquam duo accipiebatur; ex hoc enim et sequebatur his in suppositionibus conclu-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΚΤΉ.

« Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον διὰ λέγειν, ἢ γενόμενον δι' ἐνός (88); »

Γενόμενον διὰ λέγειν ἐκ γυναικός, ὡς περ καὶ γενόμενον ὑπὸ νόμον διὰ τοῦ ἐνός ἀμεταβόλων. Πρῶτον μὲν ἐκ τῆς συνεχοῦς παραθέσεως τῶν νοημάτων τε καὶ βημάτων. Δεύτερον δὲ, ὅτι γεγέννηται μὲν ὁ Χριστὸς ἐκ Παρθένου τῶν δύο γραφομένων κατὰ τὴν δευτέραν συλλαβὴν ἀμεταβόλων. Οὐ μὲν δὲ γεννᾶται. Ἄπαξ γὰρ ἐκ Παρθένου γεγέννηται. Μηδὲν δὲ ἡ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου (88') φωνὴ πλάνης αἰτιον γενέσθω. Ἐκείνος γὰρ ἔφησεν, *Χριστὸς γεννᾶται* (88''), οὐχ ὅτι διὰ παντός ἐκ Παρθένου γεννᾶται, ἀλλ' ὅτι γε ἡ παρούσα τότε πανήγυρις τῆς τοῦ Δεσπότου γεννήσεως ἐτύγχανεν ἡμέρα. Διὸ παντὶ τρόπῳ φυλακτικῶν τοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός διὰ τῶν δύο v, μήτε τὴν γραφὴν μήτε τὴν ἐκφώνησιν ποιῆσθαι.

B σπλάνης αἰτιον γενέσθω. Ἐκείνος γὰρ ἔφησεν, *Χριστὸς γεννᾶται* (88''), οὐχ ὅτι διὰ παντός ἐκ Παρθένου γεννᾶται, ἀλλ' ὅτι γε ἡ παρούσα τότε πανήγυρις τῆς τοῦ Δεσπότου γεννήσεως ἐτύγχανεν ἡμέρα. Διὸ παντὶ τρόπῳ φυλακτικῶν τοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός διὰ τῶν δύο v, μήτε τὴν γραφὴν μήτε τὴν ἐκφώνησιν ποιῆσθαι.

Περὶ φύσεως καὶ ὑποστάσεως.

Τὸ φαινόμενον τοῦ Χριστοῦ τί ἦν, φύσις ἢ ὑπόστασις;

militant, respondet Photius, id quod apparebat et μέρος τῆς τοῦ Λόγου συνθέτου ὑποστάσεως ὅπερ

Περὶ ὑποστάσεως.

Πότερον ἡ τοῦ Λόγου σύνθετος ὑπόστασις ὁμοφυῆς ἐστὶν τῇ τοῦ Λόγου ἀπλῆ ὑπόστασις ἢ ἑτεροφυῆς, ἢ πῆ μὲν ὁμοφυῆς, πῆ δὲ ἑτεροφυῆς; Εἰ μὲν γὰρ ὁμοφυῆς, ἔστι δὲ ἡ τοῦ Λόγου ἀπλῆ ὑπόστασις τῇ τοῦ Πατρὸς ὁμοφυῆς, καὶ ἡ σύνθετος ἄρα τῇ τοῦ Πατρὸς ἀπλῆ ὑπόστασις ὁμοφυῆς. Πῶς οὖν ἡ σύνθετος τῇ ἀπλῆ ὁμοφυῆς; πῶς δ' οὐχὶ σύνθετος βηθείη ἂν καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς; καὶ τρίτον, τετράς αἱ τρεῖς ἀπλᾶ ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἡ σύνθετος τοῦ Λόγου. Εἰ δ' ἑτεροφυῆς, καὶ οὕτως μένει τετράς· πῶς δὲ καὶ ἑτεροφυῆς αὐτὸς αὐτοῦ, εἰ γε μὴ δύο τὰ κεχωρισμένα τὸ τε σύνθετον λέγει καὶ τὸ ἀπλοῦς; Εἰ δὲ πῆ μὲν ἑτεροφυῆς, πῆ δὲ ὁμοφυῆς, τὸ μὲν τετράδα λέγειν τὴν Τριάδα καὶ οὕτως ἔψεται· ἔψεται δὲ καὶ τὸ διαπορεῖν, πῶς ἐστὶν αὐτὸς αὐτῶ πῆ μὲν ἑτεροφυῆς, πῆ δὲ ὁμοφυῆς.

D Ἠκολούθει τὰ ἄτοπα ἐκ τοῦ λαβεῖν ἐξ ἀρχῆς τὸ ἐν ὧς δύο· ἐκ τούτου γὰρ καὶ ταῖς ὑποθέσεσιν εἴπατο συνάγεσθαι Τριάδα τὴν τετράδα· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλη

NOTÆ.

(88) Colb. addit. ἢ διὰ δύο.

(88) Gregorium Nazianz. intelligit, quem Theologum antiquitas κατ' ἐξοχὴν appellavit. Vid. Cotelerii Monum. Eccles. Gr., tom. III, p. 571, et tom. IV,

p. 411.

(88'') Exstat hæc phrasim in limine orationis ejus eis τὰ Θεοφάνια, tom. I Opp., p. 613.

καὶ ἄλλη ἢ σύνθετος τοῦ Λόγου ὑπόστασις καὶ ἡ Α di quaternitatem esse Trinitatem. Neque enim alia ἀπλή, ἵνα ὡς περὶ δύο τις ἐπερωτᾷ τὸ ὁμοφυὲς καὶ ἐτεροφυὲς καὶ πῆ μὲν ὁμοφυὲς, πῆ δὲ ἐτεροφυὲς, ἀλλὰ μία καὶ ἡ αὐτή. Πρὸς οὖν τοὺς ταῦτα ἐρωτῶντας ἀνγκαῖον καὶ ἀληθὲς ἀποκρίνασθαι. Οὕτε ὁμοφυὲς ἐστίν, οὕτε ἐτεροφυὲς, οὕτε τὸ ἐκ τούτων. Ταῦτα γὰρ ἐπὶ δύο τοῦλάχιστον λέγεται, ἡ δὲ τοῦ Λόγου ὑπόστασις, εἴτε σύνθετον ἔρεῖς εἴτε ἀπλήν, μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐστίν.

et alia est simplex Verbi persona et composita, ita ut quasi de duobus quis quærere debeat, an ejusdem, an diversæ substantiæ sint, an secundum quid ejusdem, secundum aliud diversæ, verum una eademque. Igitur iis qui hæc sciscitantur, necessario ac vere respondendum est: Neque ejusdem naturæ, neque diversæ naturæ est, neque quid ex utroque. Hæc enim de duobus ad minimum dicuntur, Verbi autem hypostasis, sive simplicem eandem B dices sive compositam, una eademque est.

Hanc priorem quæstionis partem describere nobis licuit; quoad reliqua paucis in schedis notavimus, quomodo Photius argumentum suum prosequatur. En potiora. Monet vetustiorum nonnullos nec compositam hypostasin nec compositam naturam admisisse, sed solummodo incarnatam Verbi personam et carnis expertem (σεσαρκωμένην τοῦ λόγου ὑπόστασιν καὶ ἄσαρκον), recentiores vero sæpe eam dicere compositam eo sensu quo incarnatam vocant. Veteres evitasse loquendi formam de composita persona eam potissimum ob difficultatem, quod explicari nequeat, qua ratione simplex et compositum æqualia et consubstantialia dicantur. Docet hinc Photius, personam esse eandem, affectam vero variis qualitatibus diversimode prædicari, veluti Petrum crucifixum et nondum crucifixum, hominem nudum et vestitum, Paulum persecutorem et Paulum apostolum. Horum, ait Photius, persona una eademque est, quæ vero circa personam sunt eamque afficiunt, non sunt eadem (ὡν μία ἐστὶν ἡ ὑπόστασις καὶ ἡ αὐτὴ, τὰ δὲ περὶ τὴν ὑπόστασιν, οὐχὶ ταῦτα). Cæterum confer similem quæstionem, quæ in Pseudoepistola dogmatica apud Maium nov. PP. Bibliothecæ tom. II p. 625 seq. q. 8 ventilatur.

QUÆSTIO CCXXX [Coisl. Taur. LXXXVIII].— Inedita.

Περὶ Θεότητος. — Πότερον ἡ θεότης καὶ τὸ θεὸς ταυτὸν ἐστίν, ἢ ἕτερον; Εἰ μὲν γὰρ ἕτερον, τί τοῦτο; καὶ τί παρὰ τὸν θεὸν ἡ θεότης; εἰ δὲ ταυτὸν, ἔστι δὲ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων τῶν τριῶν θεός, καὶ θεότης ἄρα (88 ter).

De Divinitate. — An Divinitas et Deitas est idem an diversum? Si enim diversum, quid est hoc et quid præter Deum est Divinitas? Si vero idem, cum quælibet trium personarum Deus sit, tunc Divinitas quoque erit quavis persona.

QUÆSTIO CCXXXI. [Coisl. Taur. LXXXIX].— Inedita.

Πότερον ὁ Χριστὸς τὸν καθόλου ἄνθρωπον ἀπελάβετο ἢ τὸν ἐπὶ μέρους; Φαμὲν οὕτε τὸν καθόλου ἄνθρωπον οὕτε τὸν ἐπὶ μέρους....

Utrum Christus hominem assumpserit universalem, an vero particularem.

Dicimus, neque universalem neque particularem....

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΒ'.

Τί ἐστίν (89), εἰ Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν προσθεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, καταλλάττηται τῷ Πατρὶ (90)?

QUÆSTIO CCXXXII [Wolf. LXXXI. Coisl. Taur. LXXX].

Quid sibi vult illud: « Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam Deo adhortante per nos: reconciliamini Patri? »

Editarum a Wolfio tricesima secunda (Cur. Philol., p. 672-675. Galland. XIII, p. 702, n. 5). De legatione pro Christo. II Cor. v, 20.

Εἶρηται τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς τῶν μαθητῶν ἀντὶ τοῦ διδασκάλου τὴν διακονίαν παρεισηφότων. Νοήσαις δ' ἂν, ὡς καὶ ἡμεῖς πολλάκις ὑπὲρ τινῶν σπουδαίων προσβεῖαν ποιούμενοι, καὶ τοῦ προσώπου (91) προσεπιθαλλόμενοι (92) μνήμην, αἰδεσιμωτέραν τὴν προσβεῖαν ποιούμενοι (93). Τοῦτο καὶ Παῦλος πράττει: « Ὑπὲρ Χριστοῦ προσθεύομεν, » λέγων, ἐκ τοῦ κατὰ τὸ πρόσωπον μεγέθους εἰς εὐλάβειαν (94) καθιστῶν τοὺς, οἷς προσάγεται ἡ προσβεῖα. Ὑπὲρ ἐκείνου τοίνυν παρακαλοῦμεν, φησί, τοῦ τὸν κόσμον ἐν θανάτῳ καταλλάξαντος. Ὡςτε χρὴ καὶ ἡμᾶς πειθηνίους εἶναι, ἐπεὶ τότε ἐφ' ἡμῖν, ἡ πολλὴ καὶ ἀφατος ἐκείνη περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπία τὸ ἀπρακτὸν ἔξει καὶ ἐφύδριστον. Ἐἴτα τὸ πρόσωπον ἐπὶ πλέον ἐπαίρων φησί, « Ὅτι ὁ θεὸς ἡμαρτίαν μὴ γνόντα αὐτὸν ἡμαρτίαν ἐποίησεν. » Καὶ πάλιν ἐτέρας αὐξήσεως προσθήκη ἐκ τῆς εὐεργεσίας

Dictio illa, ὑπὲρ Χριστοῦ, significat loco Christi, eo quod discipuli ministerium loco Magistri susceperant. Hic velim recogites, nos quoque, si forte legationem in causis gravibus et honestis obeamus, et personæ ipsius mentionem subjiciamus, legationem ipsam illustriorem reddere solere. Idem facit Paulus, dicens: « Christi loco legatione fungimur; » personæ hujus majestate ad reverentiam præstandam eos excitaturus, ad quos legatio illa spectabat. Illius igitur, inquit, loco adhortamur, qui mundum morte sua reconciliavit. Itaque et nos morigeros esse oportet, quoniam alioquin insignis illa et ineffabilis adversus nos humanitas quoad nos irrita et probri plena futura erat. Mox eandem personam amplius extollens, ait: « Quod Deus illum, qui nullum novérat peccatum, peccatum fecerit; » iterumque novum beneficentiæ

NOTÆ.

(88 ter) Affinis est q. XXVII.

(89) Vid. II Cor. v, 20. Addiderim hic τὸ post τί.

(90) Pro τῷ Πατρὶ hodie in codd. omnibus legitur τῷ Θεῷ.

(91) Sic scripsi pro τὸ πρόσωπον.

(92) Colb. προσεπιθαλλόμενοι rectius, ut putō.

(93) Malim legere ποιούμεν.

(94) Colb. pro εὐβειαν, quæ vox nihili est.

amplificatæ argumentum allaturus, subjungit : « Ut A nos justitia Dei flamus per ipsum. » Hanc igitur operam præstantes, inquit, etiam nos adhortamur, ne vos frustra gratiam Dei accipiatis. Ita Paulus seipsum repræsentat, tanquam pro Christo legationem obeuntem. Quo, quæso, fine? ut vos ex vestra parte tantum ejus beneficium non irritum apud vos fuisse ostendatis. Non vero solum nos, inquit, legatos ad vos agimus, sed ita ut ipse quoque Deus et Pater una nobiscum pro Filio suo adhortetur. Revereamini itaque legatos, magni faciatis adhortantes, in pretio habeatis illum, pro quo instituitur adhortatio. Quod si dictum illud hac ratione accipiamus, τὸ, ὑπὲρ Χριστοῦ non idem erit, quod ἀντὶ Χριστοῦ (*loco Christi*), sed rectius ita, ut modo dictum est, accipietur.

QUÆSTIO CCXXXIII [*Coisl. Taur. LXXXI*].

Quid est illud : « Vel ut accuratius loquamur, ea quæ divinitas? »

Nunc primum edita a D. Hergenroether. — Explicatio verborum quorundam Gregorii Nazianzeni. Quoniam, inquit, vox in quo non unum quid designat ut, verbi gratia, quod in cælo est, et quæ in eo sunt (aliud enim est cælum et aliud quod in cælo), ne quid aliud simile hic quoque suspiceris, confestim addit : « vel ut accuratius loquamur, ea quæ sunt ipsa divinitas. » Licet vero et hujus sermonis imaginem sumere. Quemadmodum enim indicus dicens in regibus esse regnum et accuratius indicaturus ipsis regnum inesse adjicere potest : « Imo ipsos reges regnum esse affirmo, » atque exinde quidem potestatem regni illis luculenter vindicat, non vero in qualitatem vertit regum naturam : ita nihil prohibet quominus quis dicens : « Potius ipsis quæ sunt divinitas » inseparabilitatem quidem et indivisibilitatem divinitatis a personis indicet, non tamen quamvis personam in divinitatem vel in eandem naturam resolvat, sed potius proprietatem personarum custodiens, quod unius et hæc sunt et naturæ et divinitatis et essentialis, per ea verba declaret.

QUÆSTIO CCXXXIV [*Coisl. Taur. LXXXII*].

Quam ob causam ille qui toto corpore erat leprosus in Veteri Testamento purus dicebatur, qui autem ex parte tantum, impurus?

Edita a Maio (*Nov. Coll. t. IX, p. 112*). — De leproso diversitate secundum Levit. xiii, 15.

Quia qui toto corpore erat leprosus nullam sanationis spem habebat, et ideo misericors Deus duplicem illi dolore non judicavit offerendum, id est, lepram et impuritatis nomen, et a sacris relegatio. Ille autem qui ex parte tantum erat leprosus, cum spes sanationis illi maximam mali partem auferret, merito non eadem philanthropia gaudere dignatus est.

(93) Colbert. pro τούς.

(96) Sunt ista Gregorii Nazianzeni Orat. 39 p. 630 ed. Bill. ἐν γὰρ ἐν τρισὶν ἡ θεότης καὶ τὰ τρία ἐν· τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης ἡ τὸ γε ἀκριθέστερον εἰπεῖν, ἃ ἡ θεότης. Gregorius Nazianzenus tribus formulis trium personarum realem cum deitate identitatem declarat. Sunt personæ ea quorum deitas (τὰ ὧν ἡ θεότης)

λαβοῦσα τὸ ὕψωμα, « Ἴνα ἡμεῖς Θεοῦ, φησὶν, διακαιοσύνη γενώμεθα ἐν αὐτῷ. » Συνεργούντες δὲ, φησὶ, καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν δέξασθαι ἡμᾶς. Οὕτως ἑαυτὸν ὁ Παῦλος διασαφεί οἷον ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβευόμενος. Ἴνα τί γένηται; Ἴνα τὴν ἐκείνου χάριν τοσαύτην οὔσαν μὴ κενὴν τόγε ὑμέτερον μέρος ἀπελέγξῃ. Οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον τὴν πρεσβείαν ὑμῖν προσάγομεν, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς μεθ' ἡμῶν ὑπὲρ τοῦ Υἱοῦ παρακαλοῦντος. Ἐντράπητε τοὺς πρεσβευτάς, δυσωπήθητε τοὺς παρακαλοῦντας, εὐλαθήθητε τὸν (95) ὑπὲρ οὗ ἡ παράκλησις. Τούτου δὲ τοῦ βήτου ἐκλαμβανομένου, καὶ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ οὐκ ἀντὶ Χριστοῦ, ἀλλ', ὡς εἴρηται, κατ' εὐθείαν παραληφθήσεται.

B

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΛΓ'.

Τί ἐστίν, « Ἡ τὸ γε ἀκριθέστερον εἰπεῖν, ἃ ἡ Θεότης (96); »

Ἐπειδὴ, φησὶ, τὸ ἐν ᾧ οὐχ ἐν τι παρίστησιν, οἷον τὸ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ (ἕτερον γὰρ ὁ οὐρανὸς καὶ ἕτερον τὸ ἐν αὐτῷ), Ἴνα μηδὲν τοιοῦτον ἕτερον ὑποπέυσης καὶ ἐνταῦθα, συντόμως ἐπάγει : « Ἡ τὸ γε ἀκριθέστερον εἰπεῖν, ἃ ἡ Θεότης. » Ἔστι δὲ λαβεῖν τοῦ λόγου καὶ εἰκόνα· ὡσπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλευσὶ λέγων τις εἶναι βασιλείαν καὶ ἀκριθέστερον αὐτὴν παραστήσαι βουλόμενος ἐνεῖναι τούτοις, μᾶλλον δὲ, ἐπαγάγοι, « Αὐτοὺς εἶναι φημι τὴν βασιλείαν, » καὶ τὸ μὴ κράτος τῆς βασιλείας αὐτοῖς ἐναργῶς περιάπτει, οὐκ εἰς ποιότητα δὲ τὴν τῶν βασιλέων ἀμείδει φύσιν· οὕτως οὐδὲν κωλύει λέγοντα· « Μᾶλλον δὲ ἡ Θεότης, » τὸ ἀχώριστον μὲν αὐτῆς πρὸς τὰς ὑποστάσεις καὶ τὸ ἀδιαίρετον δηλοῦν, σὲ μὴν δὲ ἐκάστην εἰς θεότητα ἢ εἰς τὴν αὐτὴν ἀναλύειν φύσιν, ἀλλὰ φυλάττων τὸ ἰδίωμα τῶν ὑποστάσεων, ὅτι μιᾶς ἐστὶ καὶ ταῦτα καὶ φύσεως καὶ Θεότητος καὶ οὐσίας, διὰ τῶν βημάτων παρίστησι.

D

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΛΔ'.

Τίνος ἕνεκα ὁ μὲν ὀλόλεπρος παρὰ τῆς Πι.λ.ι.α.ῖ. καθαρὸς ἐλογίζετο· ὁ δὲ ἐκ μέρους, ἀκάθαρτος;

De leproso diversitate secundum Levit. xiii, 15.

Ὅτι ὁ μὲν διόλου λεπρὸς τὸ ἀνέλπιστον ἔφερε πρὸς τὴν ἴασιν. Διόπερ ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς διπλῆν αὐτῷ τὴν ποινήν ἐπάγειν οὐκ ἔδοκίμαζε, τὴν τε λέπραν φημι καὶ τὸ ἀπό τῆς ἀκαθαρσίας ὄνομα καὶ τοῦ ἱεροῦ τὸ ὑπερόρου· τῷ δὲ ἐκ μέρους λεπρῷ ἐπέπερ ἡ ἐλπὶς τῆς ἴασεως τὸ πολὺ τοῦ λυποῦντος ἐπεκούφιζεν, εἰκότως οὐ τῆς ἴσης φιλανθρωπίας ἀπολαύειν ἐπιδείκνυται.

NOTÆ.

τῆς), ea in quibus deitas (τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης) et ea quæ sunt ipsa divinitas (τὰ ἃ ἡ θεότης). De his locutionibus sese mutuo illustrantibus egimus in nostro libro *Doctrina de S. Trinitate ex Gregorio Nazianzeno*, Ratisbonæ 1850, p. 41, Germanice edito. Duas postremas formulas loco citato conjungit Gregorius et postremæ vim exponit Photius.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΛΕ'.

A QUÆSTIO CCXXXV [Coisl. Taur. LXXXIII].

Τίνος ἔρεκα λέγεται τὸ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ;
καὶ τίς ἡ τῶν Πυθαγορείων τετρακτύς (97);

Cur dicatur Spiritus imago Filii, et quid sit Pythagoræorum tetractis.

Edita a Maio (l. c. p. 115).

Εἰκὼν λέγεται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν κατ' αἰτίαν ἀναφερόμενος, καὶ ὡς ἑαυτῶ τὸν Πατέρα προδεικνύς καὶ εἰκονίζων, ὃς πού καὶ πρὸς τὸν Φίλιππον· «Ὁ Ἐωρακὼς ἐμὲ, ἔωρακε τὸν Πατέρα»· εἰκὼν δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐχ ὡς εἰς ἀναφερόμενον ἀπαγε· ἀλλ' ὅτι μὴ οἶόν τε γινώσκει τὸν Υἱὸν ἐτίρωθεν, εἰ μὴ τὸ πανάγειον πρὸς τὴν χειραγωγίαν συνεργὸν λάβοιτο Πνεῦμα. Τὴν τετρακτὺν δὲ τιμῶσιν οἱ Πυθαγόρειοι ὡς εἰκόνα τῶν τεσσάρων οὐσαν στοιχείων.

Imago patris dicitur Filius et quia ad illum ut causam refertur et quia in seipso Patrem ostendit et figurat. Qui olim Philippo dicebat : Qui videt me videt et patrem meum, Spiritus autem est imago Filii, non quod ad illum referatur; nullo modo, sed quod possibile non est Filium aliter agnoscere nisi Spiritus sanctus ut conductor et cooperatur sumatur. Quaternitatem autem colunt Pythagoræi quia est imago quatuor elementorum.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΛΖ'.

QUÆSTIO CCXXXVI [Coisl. Taur. LXXXIV].

Διατί ἀλείφει τὸν λίθον ὁ Ἰακώβ;

B Quare Jacob petram ungit?

Edita a Maio (l. c. p. 115). — De Jacob ungente lapidem, Gen. xxviii, 18.

Τὴν ἀτεράμονα καὶ κατὰ λίθους καρδίαν προτυπῶν τῶν ἔθνῶν ὅτι χρισθήσεται μὲν αὕτη Πνεύματι ἁγίῳ, ἀφορισθήσεται δὲ ὡσπερ ἐκεῖνος τῷ Θεῷ. Νοοῖτο δ' ἂν καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ὅτι περ τὸν λίθον ἀλείφει· διότι ἐμελλε δι' ἄφατον ἔλεος ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ τῆ θεότητι χρῆσθαι. Λίθος δὲ ὁ Κύριος ἀκρογωνιαίος ἔντιμος συνάπτων δι' ἑαυτοῦ τοὺς δύο λαούς.

Intractabile et durum ut petra cor gentium figurabat, quod Spiritu sancto ungendum erat, et Deo est illa consecrandum. Alio forte modo intelligi potest hæc lapidis unctio, scilicet : per ineffabilem misericordiam caro assumpta divinitate ungenta erat. Petra autem angularis Christus gloriosus in se duos populos conjungens.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΛΖ'.

QUÆSTIO CCXXXVII [Coisl. Taur. LXXXV.

Διὰ τί προσκυνεῖ τὸ ἄκρον τῆς ράβδου;

Wolf. LXXXVI].

Quare summitatem baculi adoras?

Editorum a Wolfio tricesima tertia (Cur. Philol., t. V, p. 673-674).

Προσκυνεῖ μέντοι τὴν ράβδον τοῦ παιδὸς, ὁ νοῦς C ὁ ὄρων τὸν Θεόν. Τοῦτο (98) γὰρ ὁ Ἰσραήλ. Ὅτι ἐκ τῆς ράβδου ἄνθος προεμήνυε προσκυνηθήσεσθαι, οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ νέου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ γεγηρακότες Ἰσραήλ. Ἀλλὰ καὶ τὰς εὐλογίας τοῖς παισὶν (99) οὐκ ἐπίσης μερίζει. Ἀλλὰ τοὺς μὲν εὐλογίας ὑποβάλλει, τοὺς δὲ υἱοὺς ἀρᾶς ἀπελέγχει (1). Διότι ὡσπερ οὗτος τὸν παλαιὸν ἀπέτεκεν λαόν, οὕτω καὶ ὁ Κύριος ταῖς πνευματικαῖς ὠδίσι τὸν νέον ἀπογενεῖ λαόν καὶ τῆς εὐλογίας μεταδίδωσιν, οὐ πᾶσιν (2), ἀλλὰ τοῖς παρεσκευασμένοις ἀξίους ἑαυτοῦς. Οὐ φιλοτιμίᾳ τοῖνον διανέμει τὴν εὐλογίαν τοῖς τέκνοις ὁ Ἰακώβ, ἀλλὰ τὰς πράξεις τούτων χριτὴν ποιεῖται τῆς διανομῆς.

Adorat quidem baculum filii, animus, Deum respiciens. Id enim significat Israel. Flos enim ex virga efflorescens significabat fore ut non solum ab Israele juvene, sed sene quoque adoraretur. Idem porro benedictiones suas filiis non æqualiter impertitur, sed alios quidem benedictionibus cumulat, aliis vero filiis diras imprecatur; ideo scilicet, quod, quemadmodum hic (Jacobus) veterem illum populum genuit, ita Dominus, spiritualiter parturiens, novum populum gignit, eumque benedictionis suæ reddit participem, non quidem omnes, sed eos, qui seipsos illa dignos reddiderint. Benedictionem itaque filiis non proprio quodam studio disperit Jacobus, sed ipsorum actiones distributionis hujus arbitras constituit.

NOTÆ.

(97) Apud Montefalconium (Bibl. Coisl. p. 335) et in cod. Taurin 31 (catalog. p. 119) titulo hujus quæstionis hæc quoque verba adjiciuntur: καὶ τί περὶ τοῦ ζ' ὁ Θεολόγος φησὶ: in codice vero Vaticano: καὶ τί περὶ τῆς ζωῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος φησὶ. Sed in textu cod. Vat. nihil de hac postrema parte invenitur; responsio iisdem verbis concluditur, ut editio Maii præ se fert.

(98) אֵלֶּיךָ quasi אֵלֶּיךָ וְיָמִין vir, videns Deum, Ita Philo olim censuit, castigatus ideo a R. Asaria de Rubens in בְּרֵי רַבִּי עֲשָׂרָה cap. V. p. 38. b. et recte

D quidem. Eadem tamen etymologia se et aliis probavit, de quibus lege Dallæum p. 188. sq. de Pseudepigraphis apostolicis. Confer Leusdenium ad Jonam illustratum p. 212; Drusium Animadvers. II, 27, et Fesselium in Adversariis Sacris lib. IV, c. 3, p. 319.

(99) Malim legere πᾶσιν, omnibus: ita mox in Coisl. legitur πᾶσιν, ubi Colbert. recte habet πᾶσιν.

(1) Vereor, ne hæc parum sana sint.

(2) πᾶσιν scripsi cum Colb. pro πᾶσιν.

QUÆSTIO CCXXXVIII [Coisl. Taur. XCVI].

« Tibi soli peccavi et malum corum id feci, ut vincas cum judicaris (2). »

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 113). — In psalmum 1 (Græce 11) v. 6.

David quidem nuptias alienas destruit, adulterio autem homicidium adjecit et crimen celare satagebat. Cum autem Deus illum de discrimine objurgat per Prophetam, in se reversus, dicit : Tibi soli peccavi. Etiam si enim Urias injuriam passus sit, ego peccatum adversum te commissum ex tuis objurgationibus sciens, ad petendam veniam accurro. Etenim non permisisti me, in meum servum peccantem, tibi simul Domino insultantem ignorare. Quare? Ut justificeris in sermonibus tuis, id est ut tua justitia hominum machinationes vincat et judicium tuum nullus effugere cogitet. Hoc est enim, vinces, cum judicaris, vincis in eo quod nullus ante te justus videri potest, et quia præ tua maxima bonitate, omnium esuriens salutem, per tuam misericordiam nostra vincis peccata conversionem et pœnitentiam maximorum donorum loco recipiens. Judicat enim Deus causam suam contra nos, suam misericordiam cum peccatis nostris compensando, et vincet clementia peccatorum pœnas condamnando.

QUÆSTIO CCXXXIX [Coisl. Taur. LXXXII,

Wolf. LXXXII] (3).

Quid est illud : « Quod non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum ? »

Editarum a Wolfio tricesima quarta (Cur. Philol. t. V, p. 674-675. Galland, XIII, 703).

Id quidem non de seipso dicit Paulus, sed in quantum personam naturæ humanæ sustinet. Jam vero tum bonum in carne nostra non habitat, quando, consuetudine et tempore, peccato obnoxii facti malum pertinax et difficulter amoliendum circumferimus. Qui enim diuturnæ illorum consuetudini servit, etiam si ad virtutis studium reverti contendat, institutum suum difficulter admodum et non sine magno labore perfici intelligit. Propterea ait : « Non jam ego id perficio. » Hoc est, novi non meum esse hoc opus. Quomodo enim perficere illud possim, qui a malo constingar? Debetur itaque hoc peccato fixam stabilemque sedem apud me habentem. Propterea et lamentor libertatem anhelans, et clamans : « Me miserum hominem, » etc.

QUÆSTIO CCXL. [Coisl. CCCVIII. Taur. CCXCVII.

Maio q. CCXL.]

De vitæ termino.

Nunc primum edita a D. Hergenroether.

1. Ad vetera nos certamina vocas, in quibus cum

(2) Eundem textum explanat Photius q. LVI.

(3) Hanc quæstionem jam a Wolfio editam denuo publicavit Maius Nov. collect. tom. IX, p. 114, ut q. CCXXXIV.

(4) Ita scribo pro κεκτημένη, quod est in Coisl. quando Colbert. habet κτησάμενος. Patet utique,

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΗ'.

Σολ μόνω ἡμάρτων καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα ἕως νικησῆς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

Διορῦται μὲν ὁ Δαβὶδ τοὺς ἀλλοτρίους γάμους· ἐπιτίθεισι δὲ τῇ μοιχείᾳ φόνον· καὶ λήσειν ἐτεχνάζετο τὴν πρᾶξιν. Ἐπεὶ δὲ τὸ Θεῖον εἰς ἔλεγχον ἀγει τοῦ τολμήματος διὰ τοῦ Προφήτου, γίνεται ὁ ἀνὴρ ἑαυτοῦ καὶ φησι· Σολ μόνω ἡμάρτων· εἰ γὰρ καὶ Οὐρίας ἠδίκηται, ἀλλ' ἐγὼ τὸ ἀμάρτημα εἰς σὲ τετολμήσθαι διὰ τῶν ἐλέγχων μαθὼν, ἐπὶ τὴν συγγνώμην τρέχω· καὶ γὰρ οὐδ' ἀφῆκας λαθεῖν εἰς δοῦλον ἐμὸν ἡμαρτηκότα, ἀλλ' ὡς εἰς σὲ πεπαρμηκότα τὸν Δεσπότην· διατί; ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου· τοῦτο ἐστὶν ἵνα ἡ σὴ δικαιοσύνη τῆς ἀνθρωπίνης κρατήσῃ μηχανῆς· καὶ τὴν σὴν κρίσιν μηδεὶς ἑξαμαρτάνων σοφίζεσθαι οἴηται· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Νικήσεις ἐν τῷ κρίνεσθαί σε· νικᾷς ἐν τῷ μηδένα ἔχειν παρὰ σὲ δίκαιον ὀφθῆναι· καὶ ὅτι τῇ σῇ ἀγαθότητι τὴν πάντων διψῶν σωτηρίαν τῷ παρὰ σοῦ ἔλεψ τὰς ἡμῶν νικᾷς ἀμαρτίας, ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν ἀντὶ μεγίστων δεχόμενος δώρων· καὶ γὰρ κρίνεται ὁ Θεὸς πρὸς ἡμᾶς τὸν οικεῖον ἔλεον ταῖς ἡμετέραις ἀντιτλαντεύων ἀμαρτίαις· καὶ νικᾷ τῇ εὐσπλαγχνίᾳ λύων τὴν κατὰ τῶν ἀμαρτωλῶν τιμωρίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑΘ'.

Τί ἐστίν· « Οἶδα, ὅτι οὐκ οικεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκὶ μου τὸ ἀγαθόν; »

Τοῦτο οὐκ εἰς ἑαυτὸν ὁ Παῦλος εἶρηκεν, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον τῆς ἀνθρωπίνης οικειούμενος φύσεως. Τότε δὲ οὐκ οικεῖ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ σαρκὶ ἡμῶν, ἥνικα ἔθει καὶ χρόνῳ καταδουλωθέντες τῇ ἀμαρτίᾳ ἐμμονόν τε καὶ δυσεξάλειπτον ἐν ἑαυτοῖς φέρομεν τὸ κακόν. Ὁ γὰρ δουλωθεὶς τῇ χρονίᾳ τούτων διατριβῇ, κἂν βουληθῇ πάλιν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐπαναδραμεῖν, δύσσεργόν τε καὶ δυσήνυστον εὐρίσκει τὴν βουλήν. Διὸ φησι· « Οὐκ ἔτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ. » τουτέστιν, Οὐκ ἐμοῦ οἶδα τὸ ἔργον. Πῶς γὰρ ὄγε στενοχωρούμενος ὑπ' αὐτοῦ; ἀλλὰ τῆς οἰκούσης ἐν ἐμοί ἀμαρτίας, ἔδραϊαν καὶ ἀμετακίνητον τὴν οἴκησιν κεκτημένης (4). Διὸ καὶ ἀποδύρομαι, τὴν ἐλευθερίαν ζητῶν καὶ ἀνακράζων· « Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, » καὶ ἐξῆς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜ'.

Περὶ ὄρου ζωῆς.

α'. Ἐπὶ παλαιῶς ἡμᾶς ἀγῶνας καλεῖς (5) καὶ ἐφ'

NOTÆ.

illud κεκτημένης ad vocem ἀμαρτίας referri debere. Cæterum quid de ipsa hac expositione, quæ a alii nostra memoria adoptarunt, habendum sit, intelleges ex *Curis* nostris ad l. e.

(5) Vetustum certamen vocat Photius, quia de eadem re jam q. CXLIX disputat.

ὧν πολλοὶ κονισάμενοι καὶ τοὺς ἀθλοὺς οὐκ ἀγεννῶς ἄνεγκόντες τὴν νίκην ἡμῖν (οὐ γὰρ ἔρω τι φαυλότερον) καθορᾶν οὐ παρέσχον ἀνίκητον· πλὴν ἐκ τῶν προλαβόντων ἡμᾶς ὁσίων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν λαβῆς οὐκ ὀλίγας συλλεξάμενοι, καὶ ἃς ἡ τῆς θείας βοπῆς εὐμένεια παρασχεῖν ἡμῖν οὐκ ἀπηξίωσε, ταύτας ἐκεῖναις συνάψαντες, εὐχόμεθα μὲν τὴν σὴν σπουδὴν καὶ ἐλπίδα μὴ κεκενωμένην χαρίτων καὶ γνώσεως οὐ δεομένης ἀλλαχόθεν γνώμονος ἀπελθεῖν, εἰ δὲ μὴ, βραχυτάτης ἔτι δεηθῆναι διορθώσεως. Τὸ μὲν οὖν ἀνευδοῆ τὸν λόγον ἐπιζητεῖν, εἰς μὴκός ἐστιν ἐκδιάζεσθαι τὴν γραφὴν, τὸ δὲ σύτομον ἀπαιτεῖν, πολλὰ τῶν δεόντων ἐπιτρέπειν ἀπολιπεῖν· πλὴν, ὡς ἂν οἴδῃς τε ὧ, πειράσομαι κατὰ τὴν σὴν ἀξίωσιν τὸν περὶ ὄρου λόγον προάγειν.

β'. Οἱ χάσματα γῆς προκομίζοντες καὶ ναυάγια καὶ λοιμὸν ἀέρος καὶ τινα τοιαῦτα ἕτερα ἀθρόον πολλῶν καὶ διαφόρων περιλαμβάνοντα θάνατον, εἴτα ζητοῦντες, πότερον ὠρίστο τούτους ὕφην (6) καὶ τὴν αὐτὴν ἔλθειν τελευταίαν, οὗτοι μοι δοκοῦσι τὸ καθοριώμενον ζητούμενον ποιεῖν· ἐξ ὧν αὐτοῖς συμβαίνει αἰσθήσεως μᾶλλον ἢ ἀποδείξεως δεῖσθαι, ἵνα μὴ βαθύτερον ἐξετάζωσιν εἴπω, καὶ αὐτῆς διόλου τῆς ἀπὸ τῶν λογισμῶν προοίσεως κρίσεως τὸ μὲν γὰρ ὁμολογεῖν μὲν τὰ ὄντα, ζητεῖν δὲ ταῦτα εἰ ἔστιν, οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ τῆς νοητῆς καὶ ἀνεριμνηύτου δυνάμεως στηλιτεῦσιν τὴν ἀσθίνειαν· εἰ γὰρ ὑπὸ τὴν αὐτὴν περιγραφὴν τοῦ θανάτου ἕκαστον πλήθος περιλαμβάνεται, καὶ τοῦτο καθυμολόγηται. Ὁ δὲ ὄρος οὐδὲν ἕτερον ἐστὶ παρὰ τὸ τέλος ἕκαστου (7), πῶς οὐχ ὅπερ ὁμολογοῦσιν ὄρον γεγενῆσθαι οὐκ ἐλέγχονται ζητοῦντες, εἰ ἄρα κατὰ πάντων εἰς ἣν ὁ παγίος ὄρος; Ἄλλ' ἐν μὲν τοῦθ, δεύτερον δὲ· Τίς δὴποτε καταφεύγουσιν εἰς πλῆθος ἀθρόον οὕτω μίαν ἀπαίτησιν εἰσπραττόμενον τέλος; ἢ ὄλον ὅτι τινῶν μὲν ὄρον ὁμολογοῦντες περὶ δὲ τῶν πλείονων ἀμφισβητοῦντες. Οὐ γὰρ ἂν αὐτοῖς εἰς πλῆθος οὐδ' εἰς τὸ ἀθρόον ἢ καταφυγὴ τῆς ἀριστείας ἐπεισηθῆ· καὶ μὴν εἰ τινῶν μὲν λέγουσιν ὄρον, μὴ πάντων δὲ, ἐξ ὧν αὐτοῖ τῶν ἐνίων ὄρον καὶ σιγῶντες ἀποδέχονται, ἐκ τῶν αὐτῶν ἔστι καὶ τοῖς κατὰ πάντων τὸν ὄρον λέγουσιν ἐκδιάζεσθαι τούτους καὶ ἀκοντας ἔλκεσθαι πρὸς συγκατάθεσιν· οἷς γὰρ ἐκεῖνοι τὰς ἀπορίας ἀποκρούονται ἐνίων ὄρον δοξάζοντες τῶν πρὸς αὐτὴν ἀπομαχομένων τὴν δόξαν, τοῖς αὐτοῖς ἂν οἱ εὐσεβοῦντες κάκεινους ἀποκρούεσθαι τὰς ἐπιρσεῖας ἐκδοῦσθαι, ἃς κατὰ τῶν λεγόντων ἕνα κοινὸν ὄρον ἀπάντων ἐπὶ τοῦ προχειριζομένου πλῆθους γεγενῆσθαι [προκομίζουσι] (8).

γ. Ἐστὶ δὲ οὐ μόνον ἐπειδὴν περίστασις τις καινοπρεπῆς ἐπιστῆ, ἀθρόα γένη καὶ διάφορα ἐνὶ ὄρω

A multi sese exercuerint et non ignobilter decertarint, nullam nobis conspicuæ victoriæ (non enim abjectius quid dicam) spem reliquerunt; cum tamen ex antiquioribus sanctis beatisque viris argumenta non pauca collegerimus, his adnectentes illa, quæ nobis divinæ opis clementia suggerere non est dedignata, oplamus quidem, ut tuum studium ac spes non abeat vacua gratis et cognitione, quæ non indigeat, ut aliunde explicetur; sin autem, ut quam brevissima indigeat correctione. Exquirere igitur, ut hæc oratio plena sit nilque ei desit, idem est ac scripturam istam in nimiam prolixitatem compellere, brevitatem autem in eadem exigere idem est ac permittere, ut multa necessaria omittantur. Attamen pro virili conabor juxta rogationem tuam de vitæ termino sermonem producere.

B 2. Qui repentinos hiatus terræ proferunt et naufragia et aeris pestilentiam aliosque casus ejusmodi, qui multorum simul variorumque complectuntur mortem, et deinde quærunt utrum definitum esset, in unum hos omnes eundemque convenire obitum, hi mihi videntur in quæstionem vocare, quod ipsis oculis conspicitur; unde istis sensu potius quam demonstratione opus est, ne altius rem examinans dicam, ipsos etiam judicio ex ratiocinio mentis emanante destitutos esse; nam constiteri quidem ea quæ sunt, quærere vero, an hæc sint, nihil aliud est, quam mentis atque intelligentiæ infirmitatem indicare ac proder. Si enim sub eadem mortis circumscriptionem singulæ multitudines comprehenduntur, terminus autem nihil aliud est quam uniuscujusque finis: quomodo non convincuntur quærere quod fatentur, dum quærunt, an unus de omnibus sit statutus terminus? Sed hoc unum est ex argumentis; secundum vero istud: Cur, quæso, ad multitudinem confugiunt, a qua finis ita repentinus promiscuusque exigitur? Nimirum quia de aliquibus terminum confitentur, de pluribus vero non concedunt (dubitant); non enim ejusmodi perfugium ad multitudinem uno agmine moriente excogitassent. Et tamen si de aliquibus affirmant terminum, non vero de omnibus: tum quibus ipsi rationibus terminum de aliquibus vel taciti admittunt, iisdem vel inviti compelli ac trahi possunt ad præstandum assensum iis, qui terminum de omnibus affirmant. Quibus enim responsionibus isti terminum de aliquibus admittentes refellunt objectiones eorum, qui huic sententiæ reluctantur, iisdem et catholici docent refellere eos posse objectiones in illos prolatas, qui unum communem de omnibus terminum in illa multitudine fuisse constitutum asserunt.

3. Insuper non solum quando novus aliquis insurgat casus, varia et promiscua simul genera ho-

NOTÆ.

(6) Sc. ὕφ' ἐν. mel. ὑπὸ μίαν.

(7) Catiforus jam in suo *Apographo* vitium huic textui subesse vel pauca deesse suspicatus est.

(8) Textus videbatur nonnihil corruptus et manus.

minum uni mortis termino traduntur, sed ipsa quoque humana vitæ constitutio quotidie cernitur narrationes ejusmodi proponere. Etenim non est invenire diem, quo simul et senex et juvenis, et puer et mulier et virgo, et egenus et dives et subditus et princeps eadem mortis sagena non irretiantur. Cur igitur relicta quotidiana vitæ constitutione ad hominum interitus fugiunt ex infortunio aliquo contingentes? Nimirum quia ex illa quidem non existimant effici quod contendunt, ex istis autem casibus dubitationi suæ dari locum; et tamen ibi quoque varia simul genera uni eidemque morti inveniuntur tradi similiter atque hic; illinc autem objectionem producere non audent, ideoque per ea, quæ in mortibus illis naturalibus docent, id quod in istis eventibus audacter commiscentur, pro-cacitatis potius ac temeritatis ostendunt opus, nihilque plausibile omnino aut necessarium argumento isto indicant exhiberi.

4. Deus mortem non fecit ⁷⁴, posuit enim ob oculos vitam, deinde mortem, non naturalem, necessitati subjectam, sed libero voluntatis arbitrio; peccatum enim perpetratum mortem genuit. Vide Adamum: fuerat ei definitum vivere nongentorum triginta annorum cursum, et nisi peccasset, omnino consummari (scilicet ad perfectionem adduci vel lectione mutata: et non peccanti perenniter vivere statutum), vita definita erat apud Deum, præcognita vero et mors; idcirco non est Deus causa mortis; neque enim præscientia operata est mortem, sed mandati transgressio. Enoch autem adhuc vivit, Quomodo hoc? Præmium videlicet pietatis nactus translationem. Quid vero Noe ⁷⁵? Justificatus qui secundus mundi semina reparavit et servavit in undis ob criminum multitudinem submersi? Quid Lot, Sodomita, sed non Sodomitica voluntate? Quid Moyses qui populum Israel servavit Ægyptiis in Tartarum dejectis? Quid vero illi, quorum, licet non deliquerint, membra in deserto exciderunt? Quid vero illi, quos tellus vivos sepeliendos absorpsit, quando principes tribuum tumultum excitarunt? Quid vero (ut omnem cladem in pœnam peccati inductam omnemque voluntariam interfectionem omittam) effatum illud: « Si volueritis, bona terræ comedetis ⁷⁶; sin autem, gladius devorabit vos? » Quid vero illi, quos Elias igne cœlesti in cinerem conflagavit impios sacerdotes ⁷⁷, bisque quinquagenarios ⁷⁸ viros ex illis, de quibus (dixit Deus): « Reliqui mihi septem millia virorum ⁷⁹ » et quem

τοῦ θανάτου παραδίδονται, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνῃ τοῦ βίου κατάστασις καθ' ἡμέραν ἐπιδεικνύται τοιαῦτα προβαλλομένη διηγήματα· καὶ γὰρ οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἡμέραν, καθ' ἣν ἅμα τε γέρον τε καὶ νεανίας, καὶ παῖς καὶ γυνὴ καὶ παρθένος, καὶ πέννης καὶ πλούσιος, καὶ ἀρχόμενος καὶ ἀρχων ὑπὸ τὴν αὐτὴν σαγήνην τοῦ θανάτου περιβέβληται (9). Τί οὖν τῶν καθημερινῶν καταστάσεων τοῦ βίου φυγόντες ἐπὶ τὰς ἐκ περιστάσεως γινόμενας διαφθορὰς καταφεύγουσι τῶν ἀνθρώπων; ἢ δὴλον ὡς ἐξ ἐκείνης μὲν οὐ νομίζουσι τὰ σπουδαζόμενα αὐτοῖς ἐξαναύσεσθαι, ἐκ δὲ τῶν περιστατικῶν χώρων εὐρίσκειν τὸ ἀπορον· καὶ μὴ χάκει τε ἅμα διάφορα γένῃ τῶ ἐνὶ θανάτῳ παραπλησίως εὐρίσκεται ἐκδιδόμενα· ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἀπορίαν οὐ προάγειν τεθαμβήχασι (10) διὰ τῆς ἐν ἐκείνοις διδασκαλίας τὸ ἐν τούτοις νεανειούμενον προπετείας μᾶλλον καὶ θρασύτητος ἔργον δεικνύουσιν, οὐδὲν δὲ πιθάνον ὅπως οὐδ' ἀναγκαῖον παρεχόμενον τῶ ἐπιχειρήσαντι.

8. Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν· ἔθηκε γὰρ εἰς προὔπτον ζωὴν, εἶτα θάνατον, οὐ φυσικὸν ἀνάγκῃ προκειμένον, ἀλλ' αὐτεξουσίῳ βουλή. Ἄμαρτία γὰρ τελεσθεῖσα ἀπέτεκε θάνατον· Ἰδοὺ Ἀδάμ ὠρίστο ζῆσαι ἑνακοσίων τριάκοντα ἐτῶν διαύλον καὶ μὴ ἀμαρτῶν (11-12) τετελέσθαι πάντως (13). Ζωὴ μὲν γὰρ ὠρίστο παρὰ Θεῶ, πρόεγνωστο δὲ καὶ ὁ θάνατος· διὰ τοῦτο ἀνάγκη ὁ Θεὸς θανάτου· οὐ γὰρ ἡ πρόγνωσις εἰργάσατο θάνατον, ἀλλ' ἡ τῆς ἐντολῆς παράβασις. Ἐνώχ δὲ ζῶν ἐστὶ πῶς τοῦτο; ἄθλον εὐσεβείας λαχὼν τὴν μετὰθεσιν. Τί δὲ Νῶε; δικαιοθεῖς δεῖν-τερος κόσμου σπέρματα ἀνασωσάμενος τὸν βρύχιον (14) θάνατον ὑποστάντα δι' ἀμαρτιῶν πληθύν; Τί δὲ Λώτ, Σοδομίτης, οὐ Σοδομίτου προαίρεσιν; τί δὲ Μωυσῆς ἀμὲν λαῶ Ἰσραηλίτῃ Αἰγυπτίων ταρταρωθέντων; τί δὲ ὡν τὰ κῶλα ἐπεσον ἐν τῇ ἐρήμῳ τῶν μὴ πταισάντων; τί δὲ οὓς ζωτάφους δέδεκται γῆ τῶν (15) συνστασιασάντων φυλάρχων; τί δὲ (ἵνα πᾶσαν ἐάσω ἐφ' ἀμαρτον πανωλεθρίαν καὶ ἐκουσιότητα) τὸ, « Ἐάν θέλητε, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· εἰ δὲ μὴ, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα; » Τί δὲ οὓς Ἥλιος ἀθίους κατηθάλασε πυρὶ θεῶν ἱερεῖς, καὶ διπλῆς πενητηκοντάδα, πρὸς οὓς « Κατέλιπον ἔμαυτῶ ἐπτάκις χιλίους ἄνδρας » καὶ ὃν νεκρὸν ἐξάνεστητε; Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἰ ὠρίστοι Κλωθῶ πρὸς Θεοῦ, ποῦ τὸ αὐτεξουσίον, ἵνα μὴ εἶπω τὸ ἄπορον; Τί δὲ ἡ τελευταία πανωλεθρία τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰσπραξις οὐσα Κυριακοῦ αἵματος καὶ προφητικοῦ λύθρου δι' Ἰταλικῆς λόγχης; ἐξ ὄρου γέγονεν ἢ ἐξ ἐκουσιότητος ἢ ἄλλως; Τί δὲ τὸ εἰς τὸν Ἄβελ διαπραχθὲν μαιφά-

⁷⁴ Sap. 1, 13. ⁷⁵ Gen. v, 24. ⁷⁶ Isa. 1, 19, 20. ⁷⁷ III Reg. xviii, 40. ⁷⁸ IV Reg. 1, 9 seqq. ⁷⁹ III Reg. xix, 18.

NOTÆ.

(9) Deest particula negans.

(10) Videtur deesse particula quædam.

(11-12) Catiforus et hic quid deesse suspicatur.

(13) Cod. τετελέσθω πάντως. Si nihil deest, tum aut τετέλεστο legendum videtur aut τετελέσθαι.

(14) Sic Catiforus legi vult, cum codex habeat κρύπιον.

(15) Cod. μή. Sed sermo est de loco Num. XVII 1. 2. seqq.

νημα; Εἰ ὁρος τετέλεστο, τί Καὶν ὡς ὑπηρέτης ὄρου A
ἀδελφοκτόνος ὢν στόνον αὐτοῦ καὶ παγγενῆ πανωλε-
θρίαν ἐσχάτως καταδικάζεται, καὶ πῶς τὸν φονέα νό-
μος θεοῦ ἐκ Νῶε ἄχρι τῆς δευρο θανάτῳ καταδικάζει
ματ' ἐπιστάσεως; ἢ πῶς τὸ εἰς τὸν Ἀγάγ λογιστέον;
εἰ πεπληρωτο ὁ εἰς αὐτὸν ὄρος, οὐκ ἐτεθνήκει, καὶ
μὴ βουλομένου τοῦ Σαοὺλ πατάξει αὐτόν; Τί δὲ οἱ
τοῦ Ἰὼβ παῖδες, ὄρω ἢ ἔξαιτήσῃ Σατάν (16); τί δὲ
Ἐζεχίας· τί δὲ Νινευίται; τί δὲ οἱ καθεξῆς δι' εὐτυ-
χίας ἀνασωθέντες ἢ καὶ σωζόμενοι; τί δὲ [τ.] « Ἰνα
ταῖς θῆ ψυχὴν ὑπὲρ στεργόμενου, » οὐ πρόγραμμα οἱ
ἄγιοι μάρτυρες; Πῶς τὸ Φινεὲς ἔργον θετέον; κα-
κοπραγία ἢ ὄρω; Ποῦ δὲ τὸ, « Ἐὰν ἀγαθοεργήσῃ,
ἔση μακροχρόνιος; ποῦ δὲ τὸ, « Ἐλαττονοῦσι φυλάς
ἀμαρτίαι; Τί δὲ οἱ δειλίξ θανάτῳ ἀπαγγόμενοι
ἐκουσίως ἢ αὐτοὶ καθ' οἰονδηποτοῦν τρόπον ἑου-
τούς ἀναιροῦντες ἢ ἀκουσίως παρ' ἐτέρων τοῦτο
πεισόμενοι [ἦ] λιμῶ ἢ κόρῳ ἢ ψύξει πληθούσῃ
ἢ θέρμῃ ἢ λοιμώδει νόσῳ ἢ ὄσα βοηθείας ἰσχυρότερα
ἢ ἀθεράπευτα, ἵνα μὴ λέγω πάντα τὰ δι' ἀπαιρέ-
σεως αἵματος; Τί δὲ ἐὰν ἀφῆ τὴν ἀρτηρίαν ἄδετον,
ἐκουσίως ἢ καὶ μὴ; οὐχὶ ἐν αἵματι ψυχῆς αὐτοῦ
ἐκδράσει καὶ τὸ νοερόν Πνεῦμα, ὃ ἐν τούτῳ δίδε-
ται (17) ἐπεὶ αἷμα ἀποτυροῦται εἰς σάρκα; ἅμα γὰρ
σὰρξ, ἅμα Πνεῦμα (18)· καὶ πῶς τοῦτο; ὅτι ὁ θεοῦ
Λόγος καὶ αὐθιπόστατος σὰρξ ἐγένετο σκηνῶν ἐν
ἡμῖν περὶ τὸν ἀσφαλῶς δῆσαντα. Τί δὲ οἱ γῆν οἰ-
κοῦντες σεισμῶ ἢ πυρκαϊᾷ ἀναιρούμενοι, καὶ οἱ ἐν
θαλάσῃ διασωζόμενοι, ὡσερ ἐν κλύδωνι ἀπολλύμε-
νοι καὶ οἱ ἐν γῆ μὴ βλαπτόμενοι; Τί τοὺς παρὰ C
Ἐλισαίου ἀναστάντας νεκροὺς; τί δὲ τοὺς παρὰ τοῦ
τῆς ζωῆς ἀρχηγοῦ Χριστοῦ; Τί δὲ τὸ Ταθειθᾶς; τί
δὲ τὸ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας; τί δὲ τὰ τῶν ἄλλων
ἁγίων ἄχρι τῆς δευρο τερατουργούμενα νεκρῶν ἀνα-
βιώματα; εἰ ὄρος ἐπεπληρωτο, πῶς τὸ ὀρεῖθῆν οὐ
πεπέρασται;

simul et spiritus. Et quomodo hoc? Quia divinum Verbum et per se subsistens caro factum est ha-
bitans in nobis ⁸¹. Quid vero dicendum, quando qui terram habitant, terræ motu aut incendio in-
serimuntur, et qui in mari degunt, incolumes servantur, sicut alii in tempestate pereunt et qui in
terra sunt non læduntur? Quid de mortuis ab Elisæo in vitam revocatis? Quid de iis quos excitavit
vitæ auctor Christus? Quid de Tabitha? Quid de eo quod contigit Ananiæ et Sapphiræ? Quid de
aliis mortuorum excitationibus, quæ ad hunc usque diem a sanctis peraguntur? Si terminus impletus
erat, quomodo quod fuerat definitum non fuit ad effectum perductum?

ε'. Πᾶσα παλαιὰ (19) ὄρον, πληγὴ μόνου τοῦ ἐν τῇ D
παρβάσει ἀμαρτίας, « Ἡ δ' ἀνωρὰ φάγεσθε ἀποθα-
νῆσθε, » κατὰ πρόθεσιν ἄλλον οὐκ οἶδεν; εἰ δὲ τὸ
Εὐαγγέλιον κηρύττει ὄρον, εἰπεῖν οὐκ ἔχω· ἵνα οἶδα
ἀκρότατον ὄρον Χριστοῦ λέγοντος· ἐρωτώμενος γὰρ
παρὰ Φαρισαίων περὶ ἀνθρώπων Γαλιλαίων, ὣν ὁ
Πιλᾶτος; τὸ αἷμα μετὰ τῶν θυσῶν ἔμιξῃ καὶ οὐς

A suscitavit mortuum? Hæc et similia si Clotho per
Deum, ubi erit arbitrii libertas, ne dicam absur-
ditas? Quid vero postrema illa Israelitarum inter-
fectio in pœnam sanguinis Domini et prophetarum
cædis per arma Romanorum illata? Ex termino
seu decreto contigit an ex arbitrio voluntatis aut
alia ratione? Quid vero cruenta cædes in Abele per-
petrata? Si terminus a Deo præstitutus expletus
fuit ⁸¹, cur Cain, qui ut divini decreti minister oc-
cidit fratrem, ad gemitus ipse totiusque generis
interitum condemnatur? Et quomodo lex divina
a Noe ⁸² ad hoc usque tempus homicidam morti
addicit? Aut quomodo illud de Agag ⁸³ reputandum
est? Si terminus ipsi fuisset præstitutus, nonne
obiisset, etsi nollet Saul ipsum interficere? Quid
vero filii Job ⁸⁴? Per terminumne an per Satanæ
petitionem occubuerunt? Quid Ninivite? Quid Eze-
chias? Quid vero cæteri, qui prospero aliquo eventu
servati sunt vel adhuc servantur? Quid vero effa-
tum illud: « Ut ponat quis animam suam prædile-
cto ⁸⁵, » cujus rei norma sunt sancti martyres,
Quid vero de illo quod fecit Phinees ⁸⁶ statuendum
est? Ex infortunio illud evenisse an ex decreto?
Ubi vero illud: « Si bene egeris, eris longævus. »
Ubi illud: « Minuunt tribus peccata ⁸⁷? » Quid
vero qui metu mortis sponte se strangulant vel
quoquo modo seipsos interimunt vel ab aliis id
ipsum inviti patiuntur vel nimia inedia aut satie-
tate vel copioso frigore aut calore vel febris aut
pestilentia vel aliis morbis incurabilibus ne re-
censeam omnia illa quæ ex detractone sanguinis
contingunt? Quid vero si reliquerit arteriam non
ligatam sive consulto sive inconsulto? Nonne in
sanguine animæ suæ spiritus quoque intellectivus
effugiet, qui est in eo alligatus, statim ac sanguis
in carnem condensatur? Simul enim exsistit cæro

in carnem condensatur? Simul enim exsistit cæro
5. Universum Vetus Testamentum alium termi-
num secundum propositum non agnoscit, nisi unum
illum, qui peccato ac prævaricationi statuitur:
« In qua hora comederitis, moriemini ⁸⁸? » An vero
Evangelium prædicet terminum, affirmare nequeo.
Unum scio supremum a Christo indicatum termi-
num. Interrogatus enim a Pharisæis de illis Galilæis

⁸¹ Gen. iv, 10 seqq. ⁸² Gen. ix, 6. ⁸³ I Reg. xv, 8 seqq. ⁸⁴ Job i, 18, 19. ⁸⁵ Joan. xv, 13. ⁸⁶ Num.
xv, 7 seqq. ⁸⁷ Exod. xx, 42. ⁸⁸ Joan. i, 14. ⁸⁹ Gen. ii, 17.

NOTÆ.

(16) Supplendum videtur τεθνήκασαι vel simile
verbum.

(17) In cod. lacuna. Ad marg. Catif. οἱ διέθαν.

(18) Et hic vitiatum textum suspicatur Καθ-
forus.

(19) Sc. διαθήκη.

quorum sanguinem Pilatus cum sacrificiis miscuit⁹⁰ et quos turris in Siloe collapsa occiderat⁹¹, an omnium fuissent iniquissimi, negavit, adjecitque non solum verba illa : « Nisi pœnitentiam egeritis⁹² », omnes similiter peribitis, sed et fici arboris exemplo terminum statuit dicens : « Succide illam ; ut quid etiam terram occupat⁹³ ? » Similiter et divus Apostolus de iis qui indigne, ut ego, sacrosancta mysteria participant, infert definiens : « Ideo multi infirmi et imbecilles et dormiunt multi⁹⁴. » Quid vero David, Christi Dei proavus, dum vitæ humanæ mensuram septuaginta aut octoginta annos, ultra quos laborem necit⁹⁵; tum alibi : « Educ de custodia animam meam⁹⁶ » et rursus : « Ne revoces me in dimidio dierum meorum⁹⁷, » ut « Viros sanguinum et dolosos, non dimidiabunt dies suos⁹⁸, »

6. Quis inter apostolos aut synodos aut sanctos Patres, qui terminum istum scribat? Quod si magnus Basilium afferant, male illum intelligunt, qui id de eo opinantur. Ubique enim ita docet, ex nobis existere mortem, non autem ex Deo. Locus vero ab iis citatus ejusmodi est. Propositum erat sancto ostendere, non esse Deum causam malorum; particulatim enim disserens demonstravit nostrum quidem esse infirmari, Dei autem sanare, juxta illud : « Non est malitia sive vexatio, quam Dominus non fecerit⁹⁹. »

QUÆSTIO CCXLI [Coisl. Taur. LXXVII. Wolf. LXXXVIII].

Quid significat illud : « Vos ex patre diabolo estis : et, « Quis est diaboli pater ? »

Editarum a Wolfso tricesima quinta (Cur. Philol. t. V, p. 675 678 Galland. XII, 703, 704, n. 6).

Primum quidem hic obstat illud, quod nusquam in sacris Litteris vel antiqui vel novi Fœderis nomen commemoratum, « pater diaboli, » occurrat, quamvis multis in locis malæ illius potestatis fiat mentio. Nunc enim *Satanam*, nunc *diabolum*, nunc *apostatam*, aut similiter antiquum illum humani generis hostem in sacris Litteris; nonnunquam etiam illum qui prava ejus semina sibi inesse seque ad exemplum ejus conformatum, probat, « filium diaboli » vocari videas. Huc spectat, quod a divo Paulo ad Elymam dicitur : « filii Satanæ¹. » Hoc primum est, quod « pater diaboli » nunquam in sacris Litteris commemoratur.

Deinde Salvator noster non id agebat, ut doceret, quis tandem ille diaboli pater sit, sed ut ostenderet, cujus Patris filios improbat Judæorum gens se et esse, et appellari fecerit. Illi enim nunc Abrahamum² patrem se habere profitebantur;

⁹⁰ Luc. XIII, 4. ⁹¹ ibid. 4. ⁹² ibid. 5. ⁹³ ibid. 6, 7. ⁹⁴ I Cor. XI, 30. ⁹⁵ Psal. LXXIX, 11. (Gr. Hebr. XC 10. ⁹⁶ Psal. CXXI, 8. (CXLII, 7 O'). ⁹⁷ Psal. CI, 25 (CII, 24 O'). ⁹⁸ Psal. LII, 24 (LV, 25 O'). ⁹⁹ Amos III, 6. ¹ Joan. VIII, 44. ² Act. XIII, 40. ³ Joan. VIII, 3.

NOTÆ.

(20) S. Basilii textum uberius tractarat Photius q. CXLIX.

(21) ἐπιφέροντα τῷ ὄρω legit Catiforus, ni mea annotatio fallit. Fortasse legendum ὁ δὲ ἐπιφέ-

ῶ ἢ ἐν Σιλωὰμ πύργος πεισὼν ἀπέκτεινε, εἰ ἁμαρτωλότατοι πάντων ἦσαν, εἶπεν οὐχί· καὶ ἐπιφέρει: ὁ μόνον τό· « Ἐὰν μὴ μετανοήσητε, » καὶ ἐξῆς, ἀλλὰ καὶ τῷ τῆς συκῆς παραδειγματι τὸν ὄρον καθιστᾷ φάσκων· « Ἐκκοψὸν αὐτήν· ἵνα τί καὶ τὸν τόπον καταργεῖ; » Ὡσαύτως καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐπιφέρει εἰς τοὺς κατ' ἐμὲ ἀναξίως τῶν ἀχράντων μετέχοντας μυστηρίων ὀρίζων· « Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀρρώστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Τί δὲ Δαυὶδ ὁ θεοπάτωρ παλαιστιαῖον ὀρίζων μέτρον ἐβδομηκοστὸν ἢ ὀγδοηκοστὸν ἐν δυναστείᾳ καὶ περαιτέρω κόπον συνδεῖ; εἶτα· « Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου· » καὶ αὖθις· « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέτεσι ἡμερῶν μου· » καί, « Ἄνδρας αἱμάτων καὶ δολιότητος μὴ ἡμισύοντας τὰς ἡμέρας αὐτῶν. »

ζ. Τίς τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ [καὶ] τῶν συνων ἢ τῶν ἁγίων Πατέρων ὁποῖος ὄρον γράφει; Εἰ δὲ τὸν μέγαν Βασίλειον (20) φήσουσι, κακῶς νοοῦσιν αὐτοῦ ὑπολαμβάνοντες· πανταχοῦ γὰρ οὕτω δοξάζει, ἐξ ἡμῶν εἶναι τὸν θάνατον, καὶ οὐχί τοῦ θεοῦ. Ὁ δὲ ἐπιφέρει τὰ τοῦ ὄρου (21), τοιοῦτόν ἐστι· Σκοπὸς ἦν τῷ ἁγίῳ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ θεός· κατὰ μέρος γὰρ διεξιὼν ἐδειξεν, ὅτι ἡμέτερον μὲν τὸ ἀρρώστειν, θεοῦ δὲ τὸ θεραπεύειν, κατὰ τὸ, Οὐκ ἔστι κἀκωσις, ἦν Κύριος οὐκ ἐποίησεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΑ'.

Τί ἐστι τὸ, « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ; » καί, « Τίς ἐστὶν ὁ τοῦ διαβόλου Πάτηρ (22); »

C

t. V, p. 675 678 Galland. XII, 703, 704, n. 6).

Πρώτον μὲν ἀντιφθέγγεται τὸ μηδαμοῦ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Γραφῆς μήτε κατὰ τὰ παλαιότερα τῆς νομοθεσίας, μήτε ἐν αὐτῇ τῇ χάριτι « πατέρα τοῦ διαβόλου » λαβεῖν τὸ ῥῆμα τὸ εἰρημένον, καίτοι γε πολλοὶ πολλάκις περὶ τῆς πονηρᾶς ἐκείνης δυνάμεως καταβέβληται λόγοι. Ἀλλὰ *Satan* μὲν καὶ *διάβολος* καὶ *ἀποστάτην*, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν ἀρχέκακον τοῦ γένους ἡμῶν ἐχθρὸν εὐρίσκειται τὰ ἁγία ὀνομάζοντα, καὶ οὐδὲν ἐστ' ὅτε διαβόλου τὰς πονηρὰς αὐτοῦ γονὰς ἐν αὐτῷ δεικνύοντα, καὶ τῷ χαρακτῆρι τῆς πλάνης διαμορφούμενον, ὡς τὸ πρὸς τὸν Ἐλύμαν εἰρημένον τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, « οὐκ ἐστὶν ὁ πατήρ τοῦ διαβόλου » ἀλλ' ἐν μὲν τούτῳ, τὸ μηδαμοῦ κατονομάζεσθαι πατέρα διαβόλου τῷ ἰδιώματι τῆς Γραφῆς.

D

Δεύτερον δὲ, οὐ περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου, τίς ὄλωσ (23) ἦν, τῷ Σωτῆρι πρόκειται σκοπός. Ἀλλὰ τίνας πατρὸς παίδας αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων ἀγνώμων λαὸς παρεσκευάσαν καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι. Καὶ γὰρ νῦν μὲν ἔλεγον πατέρα ἔχειν τὸν Ἀβραάμ, 6, 7. ⁹⁴ I Cor. XI, 30. ⁹⁵ Psal. LXXIX, 11. (Gr. Hebr. XC 10. ⁹⁶ Psal. CXXI, 8. (CXLII, 7 O'). ⁹⁷ Psal. CI, 25 (CII, 24 O'). ⁹⁸ Psal. LII, 24 (LV, 25 O'). ⁹⁹ Amos III, 6. ¹ Joan. VIII, 44. ² Act. XIII, 40. ³ Joan. VIII, 3.

ρονται τῷ ὄρω, quod præferendum videtur.

(22) Vide supra quæstionem XLVII quæ ejusdem argumenti est.

(23) ὄλωσ Colb. recte, pro ὁ λόγος.

νῦν δὲ, ἡμεῖς Πατέρα ἕνα ἔχομεν τὸν Θεόν. Οὐχὶ δὲ, Α Πατέρα ἔχομεν τὸν Πατέρα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπάγων τῆς πατρικῆς ἐν τῇ κλήσει σχέσεως, ἐπεὶ περ αὐτοὶ ἑαυτοὺς διεσχίσαντο καὶ διετέμοντο τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητος, τολμᾶτε, φησὶ, λέγειν ἑαυτοὺς υἱοὺς εἶναι τοῦ πατρὸς, ὑμεῖς τοῦ διαβόλου ἐστέ. Εἶτα, « Καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ θέλετε ποιεῖν. » Οὐχὶ « τοῦ πατρὸς δηλονότι τοῦ διαβόλου. » Ποῦ γὰρ παραδίδωκεν ἐκεῖνος ἐντολάς, ὃς ὅλως οὐδὲ γνωρίζεται τῇ Γραφῇ, ἀλλὰ τὰς ἐντολάς τοῦ διαβόλου, ὃς ἐστὶν ὑμέτερος πατήρ. Αἰτινές εἰσι πορνεία, μοιχεία, κλοπή, φόνος, ψεύδος, καὶ ὅσων ἄλλων ἐκεῖνος κακῶν σπορεύς τῇ γνώμῃ γέγονεν, καὶ ἀρχηγὸς τολμᾶσθαι τὰ ἀτόμητα, καὶ καταπράττεσθαι. Καὶ τὸ, « Ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐστίν, » εἰς τίνα ἂν οικειότερον ἀνενεχθεῖ, ἢ εἰς αὐτὸν γε τὸν διάβολον, ὃς τῇ γλώσσει τὸν Ἀδὰμ τοῦ παραδείσου ἐξέβαλεν, καὶ πρόξενος αὐτοῦ θανάτου καὶ φθορᾶς γεγένηται; Θεὸς γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρεπται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων (24). Τίς δὲ ἕτερος τὸν θάνατον διὰ τοῦ ψεύδους ἐχάλκευσατο, καὶ κατὰ τῶν σπλάγγων τοῦ Ἀδὰμ τὴν φθορὰν, εἰ μὴ ὁ παραδοὺς μὲν τὸν ὄφιν, δι' αὐτοῦ δὲ τὸν θανατηφόρον ἴδον τῆς εἰς Θεὸν βλασφημίας τῆς γυναικί, καὶ διὰ ταύτης τῷ Ἀδὰμ κερασάμενος;

Ἐκ τούτων οὖν ἀπάντων καὶ ἐτέρων τοιοῦτων δεικνύται περὶ τοῦ διαβόλου τὸν σωτήριον διαλαμβάνειν λόγον, καὶ τοῦτον Πατέρα κατονομάζειν τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων. Καὶ γὰρ κάκεινοι τὸν Θεὸν ἐφιλοτιμοῦντο πατέρα καλεῖν, καὶ εἰς υἱοὺς αὐτοῦ καταλέγεσθαι. Εἰς δύο δὲ μοίρας μερίζων ὁ Σωτὴρ τὸν παρόντα λόγον, συμπλέκει μὲν πάλιν ἑκατέρῳ ἑκάτερον. Νῦν μὲν προτάτων τὸν διάβολον, καὶ ὑποτάτων τοὺς Ἰουδαίους, νῦν δὲ (25) προκαταλέγων τοὺς Ἰουδαίους, εἶτα ἐπάγων τὸν διάβολον, διὸ περὶ τοῦ διαβόλου προδιαλαβῶν, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἔργων συγγενείας καὶ ὁμοιότητος δειξας τοὺς Ἰουδαίους πατέρα ἔχειν αὐτὸν, μεταβαίνει πάλιν ἐπ' αὐτοὺς τοὺς Ἰουδαίους, δι' ὧν καὶ ἡ ὄλη τοῦ λόγου γέγονεν εἰσβολή. Καὶ φησιν· Ὅταν ὁ Ἰουδαῖος τὸ ψεῦδος λαλή, ὡσπερ καὶ ὑμεῖς νυνὶ λέγοντες· « Πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν, » καὶ, « πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, » ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ. Τουτέστιν ἀπὸ κοιλίας φωνεῖ, καὶ οὐκ ἐκ τῶν κριμάτων τοῦ Πνεύματος. Ὅτι δὲ ψεύστης ἐστὶ, καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἀλαζονεύεται, δεικνύται, καὶ ἐξ ὧν ἔθετο ἑαυτῷ πατέρα διὰ τῆς τῶν πράξεων ὁμοιότητος, περιφανῶς ἀναδείκνυται. διὸ καὶ φησιν, Ὅταν ὁ Ἰουδαῖος τὸ ψεῦδος λαλή, ὅτι ψεύστης ἐστὶ καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ. Ὅν ὁ Σωτὴρ, ὡς πολλὰκις ἐφρηται, τὸν διάβολον καὶ οὐκ ἄλλον εἶναι, καὶ ἀπεφάνετο, καὶ κατωνόμασεν.

nunc aiebant, unum habemus Patrem Deum⁴; non vero, Patrem habemus Dei Patrem. Jam Salvator noster eosdem a respectu paterno, qui nomine hoc inferebatur, abducturus, quoniam ipsi se a similitudine ejus abstraxerant, ait: vos Patris filios vos ipsos audetis appellare, cum tamen diaboli potius filii sitis: et mox, et mandata ejus facere vultis. Non sane, patris diaboli; Ubi enim ille præcepta dedit, de quo ex Scriptura nihil quidquam constat? sed diaboli ipsius, qui pater vester est, præcepta. Ejusmodi vero sunt, scortatio, adulterium, furtum, cædes, mendacium, et quæ alia mala idem pro sententia sua sevit, ad prava quævis audenda et perpetranda dux et auctor existens. Id vero quod dicitur: « Ille ab initio homicida fuit; » ad quem tandem potiori jure, quam ad ipsum diabolum referetur, qui lingua sua Adamum e paradiso ejecit, mortique et perniciæ pararius exstitit? Deus enim mortem non condidit neque viventium perniciæ delectatur. Quis autem alius mortem per mendacium fabricavit, perniciemque visceribus Adami attulit, nisi is, qui sumpto serpentis habitu, per ipsum illum mortiferum blasphemix, in Deum conjectæ, venenum primum uxori, deinde per eam Adamo miscuit?

Ex his itaque omnibus aliisque similibus, apparet Salvatoris nostri verba de diabolo accipi debere, eumque male feriatorum Judæorum patrem appellari. Nam et illi Deum patrem suum ambitiose vocabant, interque filios ejus numerari cupiebant. Cumque Servator noster sermonem hunc suum in duo membra distinguat, alterum alteri deinde connectit, nunc quidem diabolum priore, Judæos vero posteriore loco collocans; nunc autem Judæos præponens, diabolum vero subjungens. Propterea cum de diabolo antea disseruisset et ex actionum convenientia et affinitate Judæos Patrem illum habere ostendisset, mox ad Judæos ipsos revertitur, a quibus omnis illa nata erat disputatio. Ait itaque: Quando Judæus mendacium profert, sicut vos, nunc quidem dicentes, « Patrem habemus Deum, » et, « patrem habemus Abrahamum », de propriis loquitur, hoc est, ex ventre suo, non autem ex sententia Spiritus loquitur. Quod vero homo hujusmodi mendax sit, tum ex illis apparet, de quibus gloriatur, tum ex istis clare intelligitur, per quæ, similibus rebus perpetratis, Patrem sibi ipse ascivit. Propterea ait: quancumque Judæus mendacium loquitur, et ipse mendax est, et pater ejus. Illum enim Servator, quod sæpius admonitum est, diabolum, non autem alium esse et testatus est, et hoc nomine appellavit.

⁴ Joan. viii 41. ⁵ Galat. iv, 4.

NOTÆ.

(24) Ita Colb. pro ἐπαπωλειάζοντων.

(25) νῦν δὲ τοὺς Ἰουδαίους, Colb.

QUÆSTIO CCXLII [Coisl. Taur. LXXXVIII]. A
Quid est Novilunium, quid Kalendæ, quid Idus et quid Nonæ?

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΒ.

Τί ἐστι Νουμηνια, καὶ τί Καλάνδαι, καὶ τί Εἰδοὶ, καὶ τί Νόναι;

Nunc primum edita opera D. Hergenroether.

Qui Romanorum imperio dominabantur quemvis mensem in tres dividebant partes, et novilunium quidem sive lunæ initium vocabant Kalendas, deinde nonam mensis diem Nonas, et præterea tertiam partem vocabant Idus, qui quidem Græcis imbuti erant litteris, a lunæ plenæ specie (species enim Græcis est εἶδος), Romani vero sacerdotes a sacrificio, quod illis diebus peragebant quotque Idulim nominabant, quæ vox significat sacrificium ex albis ovibus. Possunt vero et aliæ multæ de his vocibus in medium proferri artificiosæ et doctæ observationes, quæ majori otio atque industria indigerent.

Οἱ Ῥωμαίων (27) γῆς καθηγησάμενοι ἕκαστον μῆνα εἰς τρεῖς μερίδας ἐμέριζον, καὶ τὴν μὲν νομηνιαὶν ἦτοι τὴν ἀρχιμηνιαὶν ἐκάλουν καλάνδαι· μετὰ ταῦτα δὲ τὴν ἐνάτην τοῦ μηνὸς ἐκάλουν νόνας, καὶ πρὸς τοῦτοις ἔτι τὴν τρίτην μοῖραν ἐκάλουν εἰδούς, οἱ μὲν ἐλληνίζοντες ἀπὸ τοῦ πλησιφαοῦς εἶδους τῆς σελήνης, οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων ἱερεῖς ἀπὸ τῆς ἐν αὐτοῖς ἱερουργίας, ἣν εἰδούλιν ἐκάλουν τὴν ἐκ λευκῶν προβάτων θυσίαν σημαίνουσαν· καὶ ἄλλη δὲ πολλὴ ἐστὶ περὶ αὐτοῦ τεχνολογία, ἥτις δεῖται μακροτέρας σχολῆς καὶ ἐπιμελείας (28).

QUÆSTIO CCXLIII (26).

De divina natura et persona.

Nunc primum edita a D. Hergenroether. — Dogmatica contra Monophysitas ex Cyrilli Alexandrini verbis dogma catholicorum inopugnantes.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΓ.

B *Περὶ θείας φύσεως καὶ ὑποστάσεως.*

Una natura Verbi incarnata unam quidem solam sententiam puram præfert sive in unum conveit cum iis qui duas naturas inseparabiliter secundum personam unitas statuunt. Idque patet exinde, quod Cyrillus utraque loquendi forma utitur, neque formulam una natura Verbi incarnati rejiciens, neque negans duas naturas inseparabiliter secundum personam unitas. Non solum vero Cyrillus, sed et quicumque post illum a parte catholica stantes fuere agniti. Nihil vero mirum, si, quamvis illa vox puram catholicorum sententiam indicet, mens tamen hæretica illam ad propriam perversam opinionem detorqueat. Etenim et alias sacras voces pervertere audent hi qui malunt prave agere quam discere. Nihil vero aliud isti, quemadmodum et illi, efficiunt, nisi quod pravam suam sententiam reddunt manifestam. Ad hoc vero improbæ eorum, qui rectam sententiam haud amplectuntur, vertentur artes, ut vel Deum Verbum specie tenus carnem gestasse blasphemant Manichæorum ad instar, vel Verbum in carnem mutatum vel corporis naturam a Deitate invisibili, supernaturali et incorporea fuisse absorptam affirmant. Si beatus Cyrillus et alii sexcenti ex Patribus sæpe naturam pro hypostasi accipiunt, neque istud his confusionis auctoribus est prohibitum, quomodo non nobis orthodoxis risum movebunt, dum Cyrilli vocem objiciunt, quæ unam naturam Verbi incarnatam affirmat? Si enim videre licet Cyrilli consuetudinem sæpe pro hypostasi naturam sumentem, potius nobis consonat ac suffragatus, quam apostatis. Nostrum enim est et cogitare et dicere Unam Verbi incarnatam

Ἡ μία φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκωμένη (29) μίαν μὲν νόησιν διάνοιαν καθαρὰν προβάλλεται, ἦτοι συντρέχει τοῖς δύο φύσεσι ἡνωμένας ἀχωρίστως καθ' ὑπόστασιν δογματίζουσι. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν τε Κύριλλος ἐκατέρᾳ κέχρηται λόγου συνθήκῃ, μήτε τὸ, μία φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκωμένη, παραιτούμενος, καὶ τὸ δύο φύσεις ἀχωρίστως καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένας οὐκ ἀρνούμενος. Οὐ μόνον δὲ Κύριλλος, ἀλλὰ καὶ ὅσοι μετ' ἐκείνου τῆς εὐσεβοῦς μερίδος ἐγνώσθησαν. Οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν, εἰ καθαρὰν δηλοῦσης τὴν εὐσέθειαν τῆς φωνῆς ὁ αἰρεσιώτης νοῦς πρὸς τὴν οἰκείαν ταύτην αἰχμαλωτίζει κακώσαν. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλαι ἱερὰς φωνὰς διαστρέφειν τέ εἰσι θρασεῖς οἱ τὸ κακουργεῖν πρὸ τοῦ μαθῆναι ἐμπροσθεν ἄγοντες· καὶ οὐδὲν πλεόν οὐδ' οὗτοι ὡσπερ οὐδ' ἐκεῖνοι πλὴν τοῦ δοῦναι τῆς κακεργάτιδος γνώμης ἐλεγχον ἐξανούσι. Περιτραπήσεται δὲ πάντως αὐτοῖς ἡ κακοτεχνία μὴ τὴν ὀρθὴν ἀσπαζομένους διάνοιαν, ἣ ἐν φαντασίᾳ τὴν σάρκα φορεῖται τὸν Θεὸν Λόγον δυσφημεῖν, ὡσπερ οἱ ἀπὸ Μανέντος, ἣ τετράφαι τὸν Λόγον εἰς σάρκα, ἣ πρὸς τῆς ἀναφανοῦς τε καὶ ὑπερφυοῦς καὶ ἀσωμάτου θεότητος τὴν τοῦ σώματος καταποθῆναι φύσιν. Εἰ τὴν φύσιν ὁ μακάριος Κύριλλος καὶ μυριοὶ ἄλλοι τῶν Πατέρων ἀντὶ ὑποστάσεως πολλάκις παραλαμβάνουσιν (30) οὐδὲ τοῦτο τοῖς συγγυτικῶς ἀπηγόρευται, πῶς ἡμῖν οὐ κινήσουσι γέλωτα τοῖς ὀρθοδόξοις τὴν τοῦ Κυρίλλου φωνὴν ἐπισείοντες τὴν λέγουσαν μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην; Εἰ γὰρ ἐστὶν ἰδεῖν τὴν Κυρίλλου συνῆθειαν καὶ τὴν φύσιν πολλάκις ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως παραλαμβάνουσιν, ἡμῖν μᾶλλον συμφέγγεται ἢ τοῖς ἀποσταταῖς· ἡμέτερον γὰρ ἐστὶ καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν

NOTÆ.

(26) Hæc quæstio nec in Coislino nec in Taurinensi codice reperitur.

(27) Fort. Ῥωμαῖοι.

(28) Photius, qui res Latinorum parum accurate novit, hic ipse innuit se non nisi obiter ac pertinetorie quæsito satisfacisse. Cæterum quoad rem confer ea quæ disputat Balsamon in canonici Trul-

lanum 62 (Beveregii *Pandect. canon. t. I, p. 250.*)

(29) Hac loquendi forma utebatur Cyrillus *Lit. ad Reginas et alibi*; eam arripere Monophysitæ ad suum placitum stabiliendum.

(30) Vide Petavium *de Trinitate L. IV, c. 2, n. 13, 41*; *De Incarnat. L. II c. 3, n. 3.*

ὑπόστασιν μίαν τοῦ Λόγου σαρκωμένην. Ὁρᾷς ἄπειρος εἰσι θεοπλαβεῖς καὶ ἀπόκλητοι· ἐκεῖνα γὰρ καὶ ἄκοντες χαρίζονται, ἅ μὴ λέγουσι συλαγωγούντες, ἀκείνων κατήγοροι γίνονται, ὑπὲρ ὧν μὴ ἐξομῶσθαι μυρίους ὑπελθεῖν σχηματίζονται θανάτους. Τὴν φύσιν γὰρ οἱ Ἀκέφαλοι ἵγουν οἱ ἀπὸ Σεδῆρου εἰς δύο τέμνουσι φύσεις, καὶ τὴν μὲν καλοῦσι ἰδικήν, τὴν δὲ καθόλου, καίτοι μηδὲν αὐτοῖς τῆς ἐπινοίας ταύτης πρὸς τὴν ἀσέβειαν συντελοῦσης· οὐδὲ γὰρ τὴν ἄποπον αὐτῶν δόξαν τοῦτο τὸ κενολόγημα, τὸ μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ τερατεῦσθαι, συγκροτεῖ καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων οὐδὲν παρατάττεται. Ἐρωτητέον δὲ αὐτοῦς, πότερον, ἡνίκα λέγουσι τὸν Χριστὸν, ἐκ δύο φύσεων, ἐκ ποτέρων δύο τοῦτον εἶναι φασί, τῶν, ὡς ἐκεῖνοι λέγουσι, μερικῶν ἢ τῶν κοινῶν. Εἰ μὲν γὰρ τῶν μερικῶν, πῶς Νεστόριον οὐκ ἐρυθριῶσιν ὑβρίζειν, οὐ τὸ δόγμα περιβάλλουσαι; τὸ γὰρ ἐκ δύο ὑποστάσεων συντεθειμένον σοφίζεται μὲν τὴν εἰς ἓν πρόσωπον σύνθεσιν, οὐδὲν δὲ ἤττον τὰς δύο ὑποστάσεις ἰδιοσυστάτως εἰσάγει καὶ δογματίζει καὶ κοινὸν προβάλλεται μάθημα. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ δύο κοινῶν φύσεων συγκεῖσθαι λέγειν τὸν Χριστὸν κατασχύνει τὸν Νεστόριον (οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐξ ἀνάγκης εἰς ἰδιοσυστάτους ὑποστάσεις διαιρεῖται τὸ συγκεῖμενον)· τὸ δὲ ἐκ δύο λέγειν, ὡς ἐκεῖνοις ἀνάγκη λέγειν, ὑποστάσεων, οὐκ αὐτῶν μᾶλλον, ἀλλὰ τοῦ Νεστορίου κηρύττει τὸ φρόνημα· κἂν τε γὰρ ἐκ δύο τις ὑποστάσεων φαίη συγκεῖσθαι τὸν Χριστὸν, κἂν τε ἐν δυοῖ, κἂν τε δύο ὑποστάσεις, ἢ Νεστορίου θεομαχία κρατῖνεται ὡσπερ ἂν τις φαίη τὴν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου ἐν αὐτῇ τὴν ἀνθρωπίνην ὑποστήσασθαι φύσιν, κἂν τε ἐκ δύο φύσεων εἶπον, κἂν τε ἐν δυοῖ, κἂν τε δύο, ὁμοίως τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν ἀνομολογεῖ καὶ τὸ εὐσεβὲς ἀνακηρύττει φρόνημα· σύγκειται γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκ τε τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· καὶ γὰρ ὁ Λόγος, ἄπερ ἐστὶν ὑπόστασις, γέγονε σὰρξ, τῆς σαρκὸς οὐ πρόσωπον εἰσαγοῦσης, ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀπαγγελλούσης.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΔ'.

Τίνα τοῖν ἀναπτύσσει τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν, Ἐκάθισεν ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ (30) τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς;*

Editarum a Wolfio tricesima sexta (*Cur. Philol.* t. V, p. 679, 683. Galland. XIII, p. 705, 706, n. 8). Ὅτι (31) χρεῖστους ἀγγέλων γεγενῆσθαι διὰ τῆς ἐν σαρκὶ τοῦ Λόγου παρουσίας ἡμᾶς ἢ θεία Γραφῆ διακέκραγεν, καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἰσαγγέλουσ ἐσσεσθαι. Ἐκάθισεν γὰρ ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς ὁ θεὸς Παῦλος βοᾷ, καὶ ἐξῆς. Καὶ οὐ μάχεται ταῦτα. Τῷ μὲν γὰρ συνεδριάσαι τῷ θρόνῳ τῷ πατρικῷ τὸ ἐξ ἡμῶν πρόσλημμα, τῆς ἀγγελικῆς καὶ δόξης δῆλον ὅτι καὶ τιμῆς ὑπερανεστήκαμεν. Τῷ δὲ μηκέτι μηδὲν τῶν τῆς σαρκὸς ἐν τῇ ἀναστά-

* Ephes. II, 6.

hypostasim. Vides, quo pacto sunt impii et detestabiles; ea enim et inviti concedunt, quæ non dicunt prædatores, et illorum accusatores evadunt, pro quibus non ejuraudis sextentam se mortis genera subituros confingunt. Naturam enim Acephali sive Severiani in duas secant naturas, et unam quidem vocant singularem, alteram universalem, quantum nihil confert ad impietatem ista inventio. Neque enim absurdam eorum doctrinam hæc vana locutio, qua una in Christo natura confingitur, stabilire potest et contra orthodoxos frustra profertur. Quærendum vero ex eis est, quando Christum dicunt ex duabus naturis, ex utris enim esse docerant, ex particularibusne an ex communibus. Nam si ex particularibus, quomodo non erubescunt Nestorium injuriis afficere, cujus doctrinam sument atque prosequuntur? Quod enim ex duabus hypostasibus componi asseritur, simulat quidem compositionem in unam personam, nihilo vero secius duas hypostases per se peculiariter subsistentes inducit et prædicat et communem præfert doctrinam dicere quidem Christum ex duabus communibus naturis compositum Nestorium confundit (neque enim necessario in duas per se subsistentes personas dividitur compositum), dicere autem ex duabus *hypostasibus*, sicut illis dicere necesse est, non eorum potius, sed Nestorii imprimis sententiam prædicat; sive enim ex duabus *hypostasibus* Christum quis dicat compositum, sive in duabus, sive *duas hypostases*, Nestorii stabilitur in Deum pugna; quemadmodum si quis dicat Verbi hypostasim in se humanam sustentasse naturam, sive ex duabus *naturis* sive in duabus sive *duas naturas* dicat, similiter unionem hypostaticam confietur et catholicorum dogma deprædicat. Compositus enim est Christus ex Deo Verbo et humana natura; nam Verbum, quod est hypostasis, caro factum est; carnis autem voce non persona inducitur, sed humana natura denotatur.

QUÆSTIO CCXLIV [*Coli. Taur. XCI*].

Quem sensum habet illud Apostoli dictum: Collocavit nos ad dextram Dei et Patris.

Præstantiores angelis nos per adventum Verbi in carnem factos esse, et in resurrectione angelis similes futuros, divinum Scriptura testatur. Collocavit enim nos ad dextram Dei et Patris, ut divus Paulus clamat, etc. Neque vero hæc secum invicem pugnant. Manifestum enim est nos ultra angelicam gloriam et dignitatem eo ipso evectos esse, quod illud, quod ex nobis assumptum est, in throno Patris est collocatum Quando vero in resurrectione

NOTÆ.

(30*) Frustra quidem hanc φράσιν in epistola Pauli quæsieris. Similis tamen illi est, qua Dominus noster utitur Apocal. III. 21. ὁ κίων δώσω

αὐτῷ καθῆσθαι μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, κ. τ. λ. Conf. Ephes. II, 6.

(31) Ὅτι deest in Colb. et revera abundat.

nihil eorum, quæ ad corpus pertinent, vel amove-
tur, vel contemnitur, nulla vero etiam re, quam
corporis natura alias postulat, idem amplius indi-
get; id quidem nobis commercium conditionis re-
rum incorporearum ita largitur, ut et similes ange-
lis, et superiores iis dem simus futuri. Superiores
quidem ideo, quod natura nostra per eum, qui
illam assumpsit, juxta Patrem collocata est; ad
similitudinem vero mentium incorporearum per-
ducti; postquam ab affectibus et corruptibilitate
immunes, et a corporeis affectionibus, petulantiaque
et inconstantia, cui materiale quodque obnoxium
est, liberi evasimus.

Hic vero etiam observandum est, verbis illis,
« Erant ut angeli Dei », non eandem naturæ
dignitatem, sed id potius indicari, quod nihil
eorum, quibus in carne fuerant obnoxii, imposte-
rum simus experturi, angelicæ vero indolentiæ par-
ticipes et a passionibus corporeis immunes vitam in
resurrectione acturi, quamvis Interim angelis eo
simus superiores, quod nostram lapsorum naturam
Dei Filius assumpsit et redemit, illorum vero non
item. Cujus quidem rei rationem in eo quærere
oportet, quod illi quidem nos seduxerunt, nos vero
seducti sumus; quodque illi varias prærogativas
habuerunt, quo minus peccarent, quippe qui affecti-
bus minus paterent, ad Deum vero propius accede-
rent, et corpore denique carerent. Ab altera parte
nobis quidam miserationem magis conciliavit, quod
vitiis magis patebamus, corporique obnoxii et alli-
gati eramus; tum vero imprimis, quod ex illis, qui
lapsi erant, tales non geniti sunt, per quos Numen
benignissimum ad veniam lapsus faciendam adduci
poterat. Imo vero illi, qui legem violaverant, eam-
dem violare semper amant. Πορῶ neque similia
neque affinia sunt, angelorum naturam et hominum
illam assumere. Quid enim hoc profuisset illis
angelis, qui non erant lapsi? Si vero in lapsorum
gratiam id factum esset, nonne, hoc facto, illi, qui
lapsi non erant deterioris, quam lapsi, conditionis
fuissent? Præterea Verbum incarnatum et virtutis
et pietatis præcepta nos docuit, per quæ, siquidem
illa per gratiam ejus observemus, eorum reddimur
participes, quæ perpetua regni cælorum hæreditas
sperare jubet. Jam vero angelorum natura et virtu-
tis et pietatis notitia erat instructa. Virtutis qui-
dem, ceu ex eo patet, quod homines, ab illa avo-
catos, in contraria omnia pellexerunt: nec minus
pietatis. Argumento est ille, qui clamabat; « Novi
te, quis sis: sanctus Dei? » et, « Venisti ut ante
tempus nos affligeres ». Cujusmodi complura alibi
exstant. Itaque Dominus frustra angelorum naturam
Matth. xxii, 30. Luc. iv, 34. Matth. ix, 29.

(32) Pro φύσις Colb. φύσιν. Neutrum rectum
puto: legerim φύσει. Fortasse vero pro ἐδούλευεν,
legendum fuerit ἐβούλευεν, suadebat. Et sic retineri
possit φύσις.

(33) ὡς εἰκότως Colb. pro προστεθηκότω.

(34) Ita scripsi pro ἀναδεδειγμένοι, ex verba

σει μήτε καθέλκεσθαι, μηδὲ παρασύρεσθαι, μηδ'
ὄλω ἐν χρεῖα καθίστασθαι τῶν, ὅσα σαρκὸς φύσις (32)
ἐδούλευεν, τῆς τῶν ἀσωμάτων λήξεω; χαρίζε-
ται τὴν συγγένειαν, ὥστε εἰκότως (33) καὶ ἰσάγγε-
λοι, καὶ κρείττους ἐκείνων ἐσόμεθα. Τῷ μὲν τὴν
φύσιν ἡμῶν ἐν τῷ προσλαβόντι συνεδριάσαι τῷ
Πατρὶ; κρείττους. Τῇ δὲ καθέκαστον ἡμῶν ἀπα-
θεία καὶ ἀφθαρσία καὶ σωματικῶν πάντων καὶ πα-
θῶν καὶ σκιρτημάτων, καὶ ταχύτητος ἀπηλλάχθαι
προσούλου, τὴν πρὸς τοὺς ἀσωμάτους νόας ἰσότητα
ἀναδεδειγμένοι (34).

Ἐπισκεπτέον δὲ τὸ, « Ἔσονται ὡς ἄγγελοι Θεοῦ, »
οὐ τὴν ἰσοτιμίαν κηρύττει τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ μηδὲν
πάσχειν, ὡν ἔπασχον πρότερον, σαρκικῶν. Παραπλη-
σίως δὲ τῆς ἀγγελικῆς ἀπαθείας καὶ αὐτοὺς ἐν τῇ
ἀναστάσει τῶν σαρκικῶν ἀπηλλαγμένους πολιτεύε-
σθαι, κρείττους δὲ καὶ ἄλλως ἀγγέλων, ὅτι ἡμῶν
μὲν ὀλισθησάντων τὴν φύσιν ἀνέλαθεν ὁ τοῦ Θεοῦ
Υἱὸς καὶ ἀνεώσατο, ἐκείνων δὲ οὐκέτι. Καὶ ζητεῖν
δεῖ τὴν αἰτίαν, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπλάνησαν, ἡμεῖς δὲ
τῶν πλανηθέντων. Καὶ ὅτι αὐτοὶ μὲν πολλὰς ἀφορ-
μὰς εἶχον τοῦ μὴ ἐξαμαρτῆσαι, τὸ δυσπαθὲς τε καὶ
τὸ πλησιάζειν μᾶλλον Θεῷ καὶ τὸ ἀσώματον. Τοῖς
δὲ ῥοπήν ἐλέου παρέχει καὶ τὸ εὐπαθέστερον καὶ τῷ
σώματι καθέλκεσθαι τε καὶ συνδεδέσθαι, καὶ τὸ
μεῖζον, ὅτι οὐκ ἐπιγεγέννηται ἐκ τῶν πεσόντων
ἕτεροι, δι' οὓς ἂν τὸν φιάνθρωπον εἴλεεν τὸ πτώμα
πρὸς ἔλεον. Ἄλλ' αὐτοὶ γε οἱ παραβάντες τὴν παρὰ
θεοῦ διαπαντὸς μένουσι στέργοντες. Ἔτι οὐδ' ὅμοιον
οὐδ' ἐγγὺς ἀγγέλων τε φύσεως καὶ ἀνθρώπων ἐπιλα-
βέσθαι. Τί γὰρ καὶ ὠνησεν τοὺς οὐ πεσόντας; εἰ δὲ διὰ
τοὺς πεσόντας, πῶς οὐ χεῖρους οἱ μὴ πεπτωκότας τῶν
πεπτωκότων (35) ἤ τοῦτο ἐπεργαστέον; Ἔτι σαρκωθεὶς
ὁ Λόγος τὰ τε τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας μαθή-
ματα ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν, δι' ὧν ἡμῖν γέγονεν τῇ παρ'
αὐτοῦ χάριτι κατορθούοντας (36), ἃ ὑπέθετο τῆς τῶν
οὐρανῶν βασιλείας ἀδιάδοχος κληρονομία. Ἡ δὲ
ἀγγελικὴ φύσις καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐσεβείας
εἶχεν τὴν γνώσιν. Τῆς μὲν ἀρετῆς, ἐξ ὧν τοὺς ὑπ'
αὐτῆς (37) ὑποσκελισμένους πρὸς τάναντια μεθετα-
κέν τε καὶ ὑπεδελέαζεν. Καὶ τῆς εὐσεβείας δ' ὁμοίως,
καὶ ἐξ ὧν ἐβόα· « Οἶδά σε τίς εἶ· ὁ ἅγιος τοῦ
Θεοῦ » καὶ, « Ἥλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς »
καὶ μυρία ἄλλα. Ὅστε εἰς μάτην αὐτὴν τῶν ἀγγέ-
λῶν ὑπήρχετο φύσιν. Ἔτι σαρκούται ὁ Λόγος, ὅδον ἡμῖν
δι' ὧν ἔπραττεν, ὑποδεικνύς, δι' ἧς ἡμῖν ἡ πρὸς τὸν οὐ-
ρανὸν ἀνοδος πορισθήσεται. Τοῖς δὲ δαίμοσι πρόκειται
τὰ ὁμογενῆ τάγματα τῆς ἀρχαίας λήξεως, δι' ὧν πράτ-
τουσι, τὴν μακαριότητα προδεικνύοντα. Ἄλλ' ἐκείνοι
γνώμης ἀπονοίξουτε ἔπονται, οὔτε πρὸς αὐτοὺς ἐπι-

NOTÆ.

ἀναδέχομαι.

(35) Legendum puto εἰ.

(36) Μαλίμ κατορθούσι, ut referatur ad antecedens
ἡμῖν.

(37) αὐτῆς Colb. pro αὐτοῦς.

στρέφονται ὥστε περιεργόν ἐστιν ἀγγέλων τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν ὑπελθεῖν. Μᾶλλον δὲ εἰς μεῖζω καὶ βαρύτεραν, εἴπερ οἶόν τε ἐστὶ, τῆς ἀποκειμένης αὐτοῖς κολάσεως. Ἐπι ἀγγέλων εἴπερ ἐμελλεν ὁ Λόγος φύσιν ὑπέρχεσθαι (38), πῶς ἂν ὑπῆλθεν, τόκου μὴ μεσιτεύοντος; εἰ δ' ἀπλῶς κατ' οἰκειώσιν καὶ σχετικῆν σύνοδον τοῦτο προσῆν τοῖς δαίμοσιν, ἀλλ' ἐκείθεν διεβράβησαν (39). Ἔτι τίνος (40) τῶν πεπτωκότων ἐποιεῖτο τὴν κατὰ τῶν ἀκρον οἰκειώσιν; Εἰ μὲν τῶν ἐστώτων, καὶ τί ἂν τὸ πεπτωκός ὦντο; Ἐκείνων γὰρ καὶ πρὶν μενότων (41) ἐν τοῖς ἀμείνοσι τὸ δαιμόνιον ταλανίζεται. Εἰ δὲ τῶν πεπτωκότων, ποῦ τὸ δίκαιον; Πῶς δ' ἂν οὐκ ἔσχεν χώραν ἐκλέγεσθαι τὸ κατεγνωσμένον Παύλῳ· «Ποιήσωμεν τὰ κακὰ;» Ἔτι δὲ τόκου ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμει μὴ μεσιτεύοντος, οὐδὲ φύσιν ἦν δυνατόν αὐτῶν ἀναλαβεῖν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τίνα τὸν καθ' ἑκάστον. Ὅν δ' ἂν ἔλαβεν, μόνον ἐκείνον ἂν καὶ ἔσωζεν. Ὡστε συνέβαιεν ἂν αὐτὸν μυριάκις ἀγγέλων ἄτομα (42) ὑποδύεσθαι. Μᾶλλον δὲ ἀνίλωσ εἴη (43) δαιμόνων, οὐ πάσης κακίας ἑαυτοῦς ἀπέδειξαν ὄργανα.

ad lapsos pervenisset? Illis enim meliore conditione Si vero in gratiam lapsorum; quomodo id fas fuisset? Nonne potius id factum esset, quod Paulus aversatur: «Faciamus mala?» Quando denique partus angelicis copiis mederi et usu venire non potuit, nec naturam angelorum Verbum Dei assumere, sed unum aliquem eorum, potuit. Quemcumque vero eorum assumpsisset, illum unum salvasset. Ita vero futurum erat, ut illa angelorum indivisibilia millies susciperet. Satius itaque erat, dæmonum non misereri, qui se ipsos omnis pravitatis instrumenta præstitissent.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΕ΄.

Διατί διδασκόμεθα ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ καὶ οὐχὶ τοῖς πονηροῖς ἀνθρώποις. Col.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 114). — De abrenuntiatione diaboli.

Ἄποτασόμεθα τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ τοῖς πονηροῖς ἀνθρώποις, πρῶτον μὲν ἵνα μὴ ἀφορμὰς, εἰ καὶ μὴ εὐλόγους, ἐκ ταύτης λάθωμεν τῆς ἀποταγῆς, μισεῖν καὶ ἀποστρέφεσθαι καὶ ἐκτρέπεσθαι καὶ ἀποτάσσεσθαι τὸ ὁμόφυλον. Δεύτερον δὲ, εἰ ἀπετασόμεθα τοῖς πονηροῖς ἀνθρώποις, οὐχ ἡμεῖς δὲ ἀλλὰ καὶ πρὸ ἡμῶν οἱ διδάσκαλοι καὶ ἀποστολοὶ, τίς ἂν τῶν ἀμαρτωλῶν ἐσέσωστο, τῆς μὲν ἀποταγῆς τὴν ἀποστροφὴν τικτούσης, τῆς δὲ τὴν παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν συναναιρούσης, ἧ καὶ ἡ ἐπιστροφή καὶ ἡ μεταμέλεια συναναιρεῖται; γ'. Καὶ τίς ἂν ἐκείνος ὁ λέγων, Ἀποτάσσομαι τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἢ πονηροῖς ἀνθρώποις; εἰ μὲν λέγοι ἑαυτὸν τῶν ἀμαρτωλῶν, ἑαυτῷ ἂν ἀπετάττετο· εἰ δὲ τῶν δικαίων, ἵνα τὰλλα ἐάσω, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῆς μετανοίας καὶ σωτηρίας, βράθρον ἑαυτῷ μεγαλαυχίας καὶ φαρισαϊκῆς ἀπωλείας διώρυττε. δ'. Οὐχ ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ὁ πονηρὸς ἠπάτησε. ε'. Ὁ μὲν Σατανᾶς τὴν κακίαν ἐστὶν ἀμετάβλητος. ζ'. Ἐν τῇ ἀποταγῇ τῶν τοῦ Σατανᾶ ἔργων καὶ ὅσα ἄνθρωπος πράξει, ἐπεὶ ἐκείθεν ἐκ τῆς ἀπάτης; τὸ σπέρμα, ἐν ἐκείνοις περιέχεται· εἰς γὰρ ἐκείνον ἀναφέρεται.

A erat suscepturus. Incarnabatur præterea Verbum, viam nobis per ea, quæ agebat, ostensurum, per quam reditus nobis in cælum pateret. Dæmonibus vero in exemplum propositi sunt similes illis angelorum ordines, pristinam sedem tuentes, atque illis ipsis, quæ agunt, viam ad beatitatem commostrandantes. Illi vero, mente aversi, nec sequuntur illos, nec ad eosdem convertuntur. Itaque supervacaneum foret, si Dei natura illam angelorum susciperet; imo id ipsum pœnam imminuentem majorem et graviolem, siquidem talis dari potest, redderet. Quod si præterea Verbum angelorum naturam assumere unquam voluisset, quomodo id sine intercedente partu aliquo fieri potuisset? Si porro tantum per appropriationem aliquam et relationem moralem Verbum illud se cum dæmonibus communicasset, illi vel sic ab eo sejuncti fuissent. Qua porro de causa Verbum lapsos illos sibi maxime appropriasset? Si dixeris: In gratiam illorum, qui stationem suam retinuerant, quid inde commodi pridem fruentibus, dæmones vices suas miserantur. Si vero in gratiam lapsorum; quomodo id fas fuisset? Nonne potius id factum esset, quod Paulus aversatur: «Faciamus mala?» Quando denique partus angelicis copiis mederi et usu venire non potuit, nec naturam angelorum Verbum Dei assumere, sed unum aliquem eorum, potuit. Quemcumque vero eorum assumpsisset, illum unum salvasset. Ita vero futurum erat, ut illa angelorum indivisibilia millies susciperet. Satius itaque erat, dæmonum non misereri, qui se ipsos omnis pravitatis instrumenta præstitissent.

QUÆSTIO CCXLV [Col. Taur. XCII. Maio CCXLIV].

Quare præcipiatur nobis renuntiatio Satanæ, non autem pravis hominibus.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 114). — De abrenuntiatione diaboli.

Satanæ et operibus ejus, non autem pravis hominibus renuntiamus, primo quidem, ne motivum quamvis non rationabile, ex ista renuntiatione sumamus, confratrum odio persequendorum vel vitandorum, vel repellendorum, vel rejiciendorum. Secundo autem, si renuntialemus pravis hominibus, nec nos, nec ante nos magistri et apostoli, quis peccatorum salvatus fuisset? renuntiatione quidem aversionem producente, sed et exhortationem et instructionem destruent, et ita conversionem et pœnitentiam tollente. Tertio, et quis est qui dicat renuntio peccatoribus, vel pravis hominibus? si seipsam dicit inter peccatores, nonne seipso renuntiat? si vero inter justos, ne plura dicam, in tempore pœnitentiæ et salutis, superbix et pharisaicæ perditionis gurgitem sibi effo diret. Quarto, non homo a principio, sed Satanæ decepit. Quinto, Satanæ quidem in malo est invariabilis. Sexto, In renuntiatione Satanæ operibus, et quæcumque facit homo, siquidem hiic fallaciæ semen, continentur. In illum enim relationem habent.

NOTÆ.

quem angelorum chorum sibi appropriasset?

(41) Sic scribo, cum Colb. pro μὲν δυνων, quam lectionem tamen in versione expressi.

(42) Sic Colb. pro ἄτομα, quod hic non quadrat.

(43) Noster: ἀλλίλωσ; εἶδη. nullo sensu: Colb. pro εἶδη habet εἴη. Legendum itaque ἀνίλωσ.

(38) Sic scribo pro, ὑπέρχεται.

(39) Ita Colb. pro καὶ ἐβράβησαν.

(40) Τίνος scripsi pro τινός. Sed vel sic sensus fiat, nisi subintellegeris χάριν, vel sequentem vicein πεπτωκότων cum illa ἀγγέλων perinutes. Mox enim angeli in ἐστώτας et πεπτωκώτας distinguuntur. Ita vero legendum fuerit τίνος τῶν ἀγγέλων;

QUÆSTIO CCXLVI [Coisl. CLIX Taur. CLVIII]. A

Quare Confessores vocentur Samonas et socii?

Edita a Malo (l.

Confessores qui sunt circa Guriam martyres vocantur non quod Christum in stadio confessi sint, hæc est enim communis omnium martyrum æmulationis, sed quod promissionum quas ad invicem homines habebant testes et mediatores assumpti, eorum qui illis considerant spem non deceperunt, et ab illis qui a promissis defecerunt justam pœnā expetivere. Sicut ergo testes rigidi et inexorabiles promissionum quas ad invicem habebant homines facti, merito confessorum nomen sortiti sunt.

QUÆSTIO CCXLVII [Coisl. Taur. XCVIII].

Cur Christus cruci affixus?

Edita a Malo (l.

Crucifigitur incarnatum Dei Verbum, Deus ipse, ut aperte diaboli injustitiam redarguat, utique suum erga homines amorem immensum demonstraret, ne etiam multi credentes sese dicere Deum facile esse occasionem inde sumant sese deos faciendi et funestum errorem inducendi, utque illis qui probris et angustiis et malis ad mortem ductilibus probantur, semetipsum patientiæ et fortitudinis exemplum proponens, viriliter et gratanter accidentia ferre præparet. Ut etiam omnipotentia virtutis suæ magis in lucem prodeat: Vi enim et manibus et armis et pugnis adversarium superare, laudabile quidem est, sed in ordine rerum ordinariarum est, nec ullum divinæ operationis signum revelat. Sed morte mortem ipsam et inferos et diabolum et principatus et potestates mundi annihilare et vincere, hoc est sine dubio omnipotentia divinæ quæ omnem sensum et mentem superat. Utque magnitudine bonorum in nos impertitorum exhibita, debitores nos puri erga illum amoris, et vitæ secundum ipsius leges constituendæ faciat. Ex quibus lucrum ad nos ipsos revertitur, regni, id est, hæreditas, et in ineffabilibus quies et voluptas.

QUÆSTIO CCXLVIII [Coisl. Taur. XCIX,

Maio CCXLVIII] (1).

Editorum a Wolfio tricesima septima (Cur. Phil. p. 685, 686. Galland. XIII, 707, 11). — Quomodo concilianda verba I Cor. xiv, 22, cum Matth. ix, 22; xiii, 58, et similibus locis?

Quomodo dictum illud apostolicum¹⁰: « Signa non credentibus, sed incredulis; » cum illis Domini oraculis conciliari potest¹¹: « Fides tua salvum te fecit; » et: « Non poterat facere signa propter incredulitatem eorum; » itemque alia, eandem sententiam inculcantia¹².

Qui discendi studio in hæc inquirat, illi dictorum sensus non difficulter patebit. Illis enim, qui jam per tempus aliquod crediderunt, nec dubio aliquo de magno illo, quod profitemur, mysterio vexantur; similiter vero etiam illis, qui incredulitati penitus

¹⁰ I Cor. xiv, 22. ¹¹ Matth. ix, 22. ¹² Matth. xiii, 58.

NOTÆ.

(1) Hanc quæstionem jam editam Maius rursus typis mandavit (Nov. Coll. t. IX, p. 116.)

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΓ'.

Διατί ὁμολογηταὶ καλοῦνται οἱ περὶ Σαμωνῶν; Διὰ τὴν ὁμολογητικὴν καὶ ἀποστολικὴν ῥησιν, τὸ φάσκον· Ἐὰ σημεῖα οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, ἢ τοῖς ἀσεποτικοῖς λογίοις τοῖς λέγουσιν· Ἐὰ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ, Ὅχι ἠδύνατο ποιῆσαι σημεῖα διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· καὶ ὅσα ἄλλα τὴν αὐτὴν ὑποβάλλει διάνοιαν;

Ὁμολογηταὶ δ' ἂν οἱ περὶ Γουρίαν μάρτυρες καλοῦντο, οὐχ ὅτι τὸν Χριστὸν ἐν σταδίῳ διωμολογήσαντο· κοινὸν γὰρ ἀγώνισμα τοῦτο πάντων τῶν μαρτύρων· ἀλλ' ὅτι τῶν ὁμολογιῶν ἄς πρὸς ἀλλήλους· ἀνθρώποι τίθενται ἐπόπται καὶ μεσίται παραληφθέντες, οὕτε τῶν πεπιστευκότων αὐτοῖς τὰς ἐλπίδας ἐφέυσαντο, καὶ τοὺς ἀθετήσαντας τὰ ὁμολογηθέντα, τὴν δικαίαν δίκην ἀπήτησαν· ὡς οὐν ἐπόπται θερμοὶ καὶ ἀπαραίτητοι τῶν πρὸς ἀλλήλους τοῖς ἀνθρώποις ὁμολογιῶν γεγεννημένοι, εἰκότως τὴν τῶν ὁμολογητῶν ὀνομασίαν διεκλήρωσαντο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΔ'.

Διατί σταυροῦται ὁ Χριστός;

Edita a Malo (l. c. p. 115, q. 246).

Σταυροῦται σαρκωθείς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Θεός, ἵνα λαμπρῶς ἀδικοῦντα διελέγῃ τὸν διάβολον, καὶ ἵνα τὸ πρὸς ἀνθρώπους φίλτρον παραστήσῃ ἀνυπέβλητον, καὶ ἵνα μὴ δόξαν εὐχερῆς τὸ λέγειν αὐτὸν εἶναι θεόν, πολλοῖς ἀφορμὴ κατασταθῇ θεοποιεῖν ἐαυτούς, καὶ πλάνην καταργῶν πλάνην εἰσαγάγῃ ὀλέθριον· καὶ ἵνα τοῖς ἐν ἐπιτηρείαις καὶ ἐπιβουλαῖς καὶ κακώσεσι πρὸς θάνατον ἀγούσαις ἐξεταζομένοις, ἑαυτὸν ὑπομονῆς καὶ καρτερίας παράδειγμα προθεῖς, γενναίως φέρειν καὶ εὐχαρίστως παρασκευάσῃ τὰ συμπίπτοντα· καὶ ἵνα τὸ πανθενέστατον αὐτοῦ μᾶλλον φανερώσῃ τῆς δυνάμεως· τὸ μὲν γὰρ βίωμῃ καὶ χειρὶ καὶ ὄπλοις καὶ συμμάχοις τὸν ἀντίπαλον, ἐπαινετὸν μὲν, τῶν συνήθως δὲ διαπεπραγμένων καὶ οὐδὲν εἰσάγον ἑσουργίας ἐξαίρετον· τὸ δὲ θανάτου, αὐτὸν τε θάνατον καὶ ἄδην καὶ διάβολον καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας τοῦ κόσμου καταργῆσαι τε καὶ θριαμβεῦσαι, τοῦτο ἂν εἴη ὡς ἀληθῶς τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ ἐνομοκρατορικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· καὶ ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τῶν εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν ἐνδείξάμενος, χρεώστας τῆς καθαρᾶς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης παραστήσῃ, καὶ τῆς κατὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους πολιτείας· δι' ὧν τὸ κέρδος εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ ἀναστρέφεται, βασιλείας ἡμῖν κληρὸς ὢν, καὶ ἐν ἀδιηγῆτοις διαγωγῇ καὶ ἀπόλαυσις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΗ'.

Πῶς συμβιβασθήσεται τὸ ἀποστολικὸν ῥηθὲν, τὸ φάσκον· Ἐὰ σημεῖα οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, ἢ τοῖς ἀσεποτικοῖς λογίοις τοῖς λέγουσιν· Ἐὰ πίστις σου σέσωκέ σε. Καὶ, Ὅχι ἠδύνατο ποιῆσαι σημεῖα διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· καὶ ὅσα ἄλλα τὴν αὐτὴν ὑποβάλλει διάνοιαν;

Τῷ διερευνῶντι φιλομαθῶς οὐκ ἐργώδης τῶν εἰρημνῶν ἢ κατανόησις. Τοῖς τε γὰρ ἤδη χρόνῳ πεπιστευκόσι, καὶ μηδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστηρίου παραδεχομένοις, ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς τελείως τῇ ἀπιστίᾳ κεκρατημένοις, καὶ μὴ

θέλουσι διὰ τῶν σημείων πρὸς τὴν εὐσέθειαν χειραγωγηθῆναι, κενὸν καὶ μάταιον ἢ τῶν σημείων ἐπίδειξις. Τοῖς δὲ γε ἐν τῇ ἀπιστίᾳ μὲν τεθραμμένοις, εἶτα ἡρέμα πῶς τοὺς λογισμοὺς πρὸς τὴν εὐσέθειαν ἐνδιδόναι διανισταμένοις, τοῦτοις οἰκεία καὶ πρόσφορος τῶν παραδόξων ἔργων ἡ φανέρωσις. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος οὕτε παρὰ τῶν παντελῶς ἀπίστων πίστιν ἐπιζητεῖ. Ἦδει γὰρ οὐχ εὐρίσκων ἐν αὐτοῖς οὕτε παρὰ τῶν εἰλικρινῶς πεπιστευκότων. Προεὶλήφει γὰρ καὶ ταύτην προεισενεγκόντων αὐτῶν. Ζητεῖ δὲ παρ' ἐκείνων, οἱ ἐξ ἀσεβείας εἰς εὐσέθειαν μεταβαλλόμενοι, ἥδη (44) τὴν πίστιν ὠδίνουσι ἐν αὐτοῖς. Τοῖς τοίνυν πιστοῖς οὐ δίδεται τὰ σημεία. Περιττὸν γάρ. Οὐδὲ τοῖς ἀμεταβλήτως ἔχουσιν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας. Εἰς κενὸν γάρ. Ἄλλὰ τοῖς ἐξ ἀπιστίας εἰς πίστιν μεταβαλλομένοις. Ὃν καὶ ἡ πίστις ἐπιζητεῖται τελεσορηθῆναι, καὶ τελεσορομένη πρόξενος γίνεσθαι τῆς ἀπολαύσεως τῶν θεοσημιῶν. Οὐδὲν οὖν διαμάχεται τοῦ θεοπιστοῦ Παύλου ἡ φωνὴ τοῖς εὐαγγελικοῖς ῥήμασι. Πρὸς (45) μὲν γὰρ πεπωρωμένους τὴν καρδίαν οὐκ ἤξίου παραδοξοποιεῖν ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων πάντα πράττων Θεός. Οἱ δὲ εἰλικρινῶς πεπιστευκότες οὐκ ἐδέοντο τούτων εἰς τὸ πιστεῦσαι. Ὑπέλοιπον, πρὸς ἐκείνους θαυματουργίας τὸν τοῦ γένους ἡμῶν Σωτῆρα ἐπιτελεῖν, οἱ οὐπω μὲν πεπιστευκότες ἦσαν, τὴν δὲ τῶν ἀπίστων ἔτι χώραν ἀνεπλήρου, ὅμως ἐζήτουν, δι' ὧν πιστεύουσιν, καὶ χειραγωγῶν λαμβάνοντες τὰ σημεία, εἰς τὴν τῶν πιστῶν μετηλλάττοντο μοῖραν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΘ΄.

Εἰ ἦν ἡ γῆ, πῶς ἐγένετο; λέγει γάρ· « Ἡ δὲ γῆ ἦν. »

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 116) — In Gen. 1, 2. De ortu terræ.

Ἡλίθιον τὸ ἐρώτημα· ὁ γὰρ εἰπὼν· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » οὐκ ἄξιον δηλονότι· ἔφη τὴν γῆν· ἔφη δὲ οὐχ ὅτι ἦν ἡ γῆ ἀπολύτως, ἀλλ' ὅτι ἦν ἀκατασκευάστος· ἔτι γὰρ ἀόρατος ἦν ἐπικειμένου τοῦ ὕδατος· καὶ ἀκατασκευάστος, μηδέπω κοσμηθεῖσα βλάστη· καὶ διατὶ τοῦ φωτὸς πρῶτον εἶδος, εἶτα τὸ ὑποκείμενον ἦτοί τὸ ἡλιακὸν σῶμα ὑπέστησεν; ἵνα θαυματουργήσῃ, φησὶν ὁ Θεολόγος, μείζονα· ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ἄλλοις ὕλην προὔποσθησας εἰδοποίησεν, ὕστερον τὰξιν ἐκάστω καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος περιθεῖς, ἐναυθὰ παραδοξότερον τῆς ὕλης τὸ εἶδος προὔπεσθησάτο· εἶδος γὰρ ἡλίον τὸ φῶς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝ΄.

Εἰ τὸ φῶς ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν, οὐκ αὐτὸς τὸ σκότος ἐποίησεν· ἐναντία γὰρ ταῦτα ἀλλήλοισι.

Edita a Maio (l. c. p. 117, q. 249). — An

Ἐναντία μὲν ἀλλήλοισι, ἀλλ' ἀναγκαῖα τοῖς ἀνθρώποις ἀμφοτέρω· καὶ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ ἐξυμνῶν τὴν τοῦ Ποιητοῦ μεγαλοουργίαν λέγει· « Ἐθὼ γὰρ, φησὶ, σκότος, καὶ ἐγένετο νύξ, » κ. τ. λ. ἔως, « Ἐξ-

A sunt obnoxii, nec ad doctrinam pietatis per miracula adduci cupiunt, signorum demonstratio frustra et vano conatu offertur. Contra vero illis, qui in incredulitate educati quidem sunt, postea vero sensim mentem suam ad pietatem convertere sustinent, operum mirandorum manifestatio accommodata et proficua est. Propterea et Dominus nec ab illis, qui penitus erant increduli, fidem postulat; noverat enim se apud illos non inventurum: neque ab illis, qui sincere credebant; noverat enim eos illam jam ante probasse. Postulat vero ab illis, qui ab impietate ad pietatem conversi fidem apud ipsos parturiebant. Credentibus itaque signa non eduntur; id enim supervacaneum foret: neque illis, qui ab incredulitate avocari non possunt; frustra enim id speret; sed illis tantum, qui ab incredulitate ad fidem perducuntur. Horum enim fides perfectior reddi debet, facta vero perfectior ad fructum ex divinis miraculis capiendum perducitur. Divi itaque Pauli oraculum cum verbis Evangelii [pugnat. In eorum enim, qui corde penitus obdurati erant, gratiam Deus, in hominum salutem omnia faciens, miracula edere non sustinebat. Qui vero sincere crediderant, illis ad credendum non indigebant. Relinquitur itaque Salvatorem nostrum eorum causa miracula patrasse, qui nondum crediderant, sed incredulorum hactenus locum occupantes ea requirebant, per quæ ad fidem pervenirent, miracula autem instar ducis nacti in credentium cœtum transferebantur.

QUÆSTIO CCXLIX [Coisl. CCLXXIV. Taur. CCLXIV].

Si terra jam esset quomodo facta fuerit, dixit enim: terra autem erat (46)?

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 116) — In Gen. 1, 2. De ortu terræ.

Stulta est hæc quæstio; qui enim dixit: In principio creavit Deus cœlum et terram, non evidenter terram æternam esse dixit: dixit enim non quod terra erat absolute, sed quod erat inornata. Adhuc enim invisibilis erat, aquis circumdata et inornata, nullo modo ad fructificationem præparata. Et quare luminis primum visionem postea vero suppositum, id est, solis substantiam constituat? ut majora, dicit Theologus, faciat mirabilia. Siquidem aliis formam, præexistente materia, dedit, postea ordinem unicuique et statum et magnitudinem disposuit. Hic autem quod est mirabilis materiæ formam prius creat, forma enim solis est lumen. QUÆSTIO CCL [Coisl. CCLXXV. Taur. CCLXV].

Si lumen Deus creavit, non ipse tenebras fecit; hæc enim inter se pugnant (47).

Deus auctor lucis tenebras creare potuerit.

Sunt quidem inter se contraria, sed hominibus ambo necessaria. Hoc David Creatoris magnificentiam, proclamans dicit: « Posuisti enim tenebras, inquit, et facta est nox, » et reliqua usque ad:

NOTÆ.

(44) Sic Colb. pro ἥδη.

(45) πρὸς illud est ex Colb. quod sensus postulat.

(46) Hanc dissertationem Photius fere totam ex

Theodoreto q. 5 in Genes. (Opp. ed. nov. t. I hujus Patrologiæ LXXX, col. 83.

(47) Est pariter ex Theodoreto q. 7 in Genes. l. c. col. 87.

« Exhibit homo ad opus suum et ad operationem suam usque ad vesperam. » Quod sint necessariae tenebræ evidens est; quod autem non sint substantia, sed res quædam accidentaliz, facile est hoc intelligere; sunt enim cœli et terræ adumbratio. Quamobrem evanescit et in nihilum evadit, redeunte lumine; lumen autem est substantia et in se subsistit. Itaque et oriens splendescit, et cum occiderit, rursum oritur; et cum abierit, revertitur. Ex hoc autem discat quis quod tenebræ sint accidens. Domus enim non habens lampades in tenebris est tota; adductis autem lampadibus illustratur: Non tenebris alio migrantibus, luminis adventu pereuntibus. Non sunt igitur tenebræ substantia quædam increata neque etiam substantia creata; sed usus quidam necessarius, ab his quæ facta sunt proveniens et sapientiam Dei predicans. Statim ergo propheta ex hoc Deum laudat, « Qui fecit, inquit, lumen et præparavit tenebras. » De lumine quidem convenienter dicit: *Qui fecit*; de tenebris autem, *Præparavit*. Sunt enim accidens quoddam quod et consistit et dissolvitur.

QUÆSTIO CCLI [Coisl. CCLXXVI. Taur. CCLXVI].

Quare feras et reptilia fecerit Deus (48)?

Edita a Maio (l. c. p 117, 118, q. 230). — De feris et reptilibus a Deo creatis. Gen. 1, 20.

Pueri tum terriculamentis, tum etiam loris et virgis indigent. Et per illa quidem ipsos terremus, per hæc autem erudimus. Nos ergo sciens Deus ad indolentiam propensos, sicut funiculos quosdam et terricula feras nobis præparavit ut ab illis teriti, ad illum atrahamus et ad illum in auxilium vocandum præparemur. Sed quemadmodum adulti infantiles timores spernunt, ita et qui in virtute confirmati sunt ferarum non pertimescunt incursus. Etenim ante Adamum astabant feræ, ante peccatum, servitutum suam confidentes, et cum Noe in arca habitabant et cum Daniel in fossa leones quanquam dira fame cruciati; vipera etiam, Apostoli manu dentibus arrepta, nec peccati flaccitate et mollitie inventa, sese statum dejecit et in ignem irruit, quasi sibimetipsi pœnam infligens ex eo quod in corpus non conveniens sese injecisset. Nobis ergo enervatis providens, deserta illis loca et noctis tempus partitus est. Reptilia autem cavernis assignavit ut nonnisi difficulter ab illis hominum genus vulneraretur. Accidit autem aliquando quosdam ab illis sauciari, ut junusquisque timens ne simile damnum patiatur ad illum qui potest salvare (id est) ad Deum confugiat. Aliunde et illa ad multa salutaria remedia inseriunt. Nemo ergo feras singulas considerans Creatorem reprehendat sed illarum utilitatem requirat. Etenim et corpus humanum multam habet gratiam et harmoniam et utilitatem in partibus, sed habet etiam pituitam et ad illius secretionem recessus, et male olentem odorem. Nullus autem

Α ελεύσεται άνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἔργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. » Ἄλλ' ὅτι μὲν ἀναγκαῖον τὸ σκότος, ὅλον ὅτι δὲ οὐκ οὐσία, ἀλλὰ συμβεβηκός, καὶ ἐντεῦθεν ἔστι λαβεῖν ὄρανου γὰρ καὶ γῆς ἔστιν ἀποσκίασμα · διὰ τε τοῦτο καὶ φροῦδον γίνεται καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν διαλύεται τοῦ φωτὸς ἀνίσχοντος. Τὸ δὲ φῶς οὐσία ἐστὶ καὶ ὑφέστηκε · διὸ καὶ δυόμενον ἀνίσχει · καὶ ἀπὸν ἐπανέρχεται · γνοίη δ' ἂν τις κἀντεῦθεν ὅτι τὸ σκότος ἐπισυμβέβηκεν · οἶκος γὰρ οὐκ ἔχων φωταγωγούς σκότους ἔσπε πληρῆς, εἰσχομισθείσης δὲ λαμπάδος φωτίζεται, οὐ τοῦ σκότους ἄλλοσέ πη μεταβαίνοντος, ἀλλὰ πάμπαν διολλυμένου τῆ τοῦ φωτὸς παρουσίᾳ. Οὐ τοίνυν ἀγέννητος οὐσία τὸ σκότος, οὔτε μὴν γεννητὴ, ἀλλ' ἐκ τῶν γεννητῶν συνισταμένη χρήσις ἀναγκαία, τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν κηρύττουσα · αὐτίκα γοῦν καὶ ὁ προφήτης καὶ ἐντεῦθεν ὕμειν τὸν Θεόν, εἰ Ὁ ποιήσας γὰρ, φησί, φῶς καὶ κατασκευάσας σκότος; ἐπὶ μὲν τοῦ φωτὸς ἀρμολογόντας εἰπὼν, ὁ ποιήσας ἐπὶ δὲ τοῦ σκότους, κατασκευάσας · συμβεβηκός γὰρ ἔστι συνιστάμενον καὶ διαλυόμενον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΑ'.

Διατί τὰ θηρία καὶ τὰ ἕρπετὰ πεποιήκεν ὁ Θεός;

De feris et reptilibus a Deo creatis. Gen. 1, 20.

Δεῖται τὰ παῖδια καὶ μορμολυκίων καὶ ἰμάντων καὶ ῥάβδων · καὶ τοῖς μὲν αὐτὰ δεδιττόμεθα, τοῖς δὲ καὶ παιδεύομεν. Καὶ ἡμᾶς τοίνυν προειδώς ὁ Θεός ὡς εἰς ῥαθυμίαν ἐκκλίνοντας, ὅλον ἰμάντας τινὰς ἢ μορμολύκεια προκατεσκευάσεν ἡμῖν τὰ θηρία · ἵνα τούτοις ἡμᾶς δεδιττόμενος, πρὸς ἑαυτὸν ἔλκη καὶ καλεῖν αὐτὸν εἰς συμμαχίαν παρασκευάζῃ. Ἄλλ' ὡσπερ οἱ τέλειοι τῶν παιδικῶν δειμάτων καταφρονέουσιν, οὕτω καὶ οἱ τῆς ἀρετῆς τρόφιμοι τὰς τῶν θηρίων οὐ δειμαίνουσι προσβολάς · καὶ γὰρ τῷ Ἀδὰμ πρὸ τῆς ἁμαρτίας παριστῆκε τὰ θηρία τὴν ὄσσειαν ὀμολογόντα · καὶ τῷ Νῶε συνηκίζετο ἐν τῇ κιβωτῷ · καὶ τῷ Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ οἱ λέοντες, καί τοι λίαν λιμώττοντες · καὶ ὁ ἔχτις δὲ τῆ Ἀποστῆλου χειρὶ τοὺς ὀδόντας ἐμβαλὼν καὶ τῆς ἁμαρτίας τὸ χαῦνον καὶ χαλαρὸν οὐχ εὐρῶν ἀπεπῆδησε παραντίκα καὶ κατὰ τῆς πυρᾶς ἤλατο, ὡσπερ δίκαι· ἑαυτὸν εἰσπραττόμενος ὅτι τῷ μηδαμόθεν προσήκοντι προσέβαλε σώματι. Καὶ ἡμῶν δὲ ῥαθυμούντων ὁμοῦς κτηδόμενος ὁ Θεός, τοὺς ἔρημοτέρους ἐκείνοις τόπους καὶ τῆς νυκτὸς ἀπεκλήρωσε τὸν καιρὸν, τοὺς ἕρπετοὺς δὲ τοὺς ἐν τῇ γῆ κατένειμε χηραμούς, ὅπως μὴ ῥᾶον ὑπ' αὐτῶν, τῶν ἀνθρώπων πημάλνοιτο τὸ γένος · συγχαρεῖ δὲ ἔσθ' ὅτε τινὰς, ὑπ' αὐτῶν παραβάλλεσθαι ὡς ἂν ἕκαστος δεδιώς μῆτι παραπλήσιον πάθη, πρὸς τὸν δυνάμενον σώσειν Θεὸν καταφεύγῃ · ἄλλως τε δὲ ταῦτα καὶ πρὸς πολλὰ τῶν ἀλεξικάκων φαρμάκων συντελεῖ. Μηδεὶς τοίνυν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ θηρίον ἐξετάζων, ἐπιμεμφέσθω τῷ Ποιητῇ, ἀλλὰ τὴν χρεῖαν ἐπιζητήτω · ἐπεὶ καὶ τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον πολλὴν χρεῖαν καὶ ὄραν καὶ ἀρμ-

NOTÆ

(48) Est Theodoretii fetus q. 18 in Genes. col. 98.

νίαν καὶ τῶν μορίων τὴν χρεῖαν· ἀλλ' ἔχει καὶ κόρυζαν καὶ πτύελον καὶ δυσώδη κόπρον· ἀλλ' οὐδεὶς εὐφρονῶν ἀπὸ τούτων διαβάλοι τὸ ζῶον· διχα γὰρ τούτων βιώσασθαι, τῶν ἀδυνάτων· διὰ γὰρ τούτων ἀρδόμενον τέθηλε, καὶ αἵματος καὶ φλέγματος καὶ χολῆς ἐκατέρας· ἀλλ' ὡσπερ διὰ τούτων συνέστηκεν, οὕτως διὰ τούτων ἑνὸς τῶν εἰρημένων πλεονάσαντος ἡ ἐλλείψαντο; διόλλυται· καὶ σκυταλίδα εἰ τις ἐκτέμει τῶν δακτύλων βέβηται αὐτὴν παντελῶς ἄχρηστον. Προσῆκει δὲ διὰ τοῦτο καὶ ἡμᾶς μὴ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀπομριζόντας τοῦ παντὸς ἕκαστον μέρος ἐξετάζειν τῆς κτίσεως· ἀλλὰ ζητεῖν καὶ ἐπισκοπεῖν εἰ τῷ κοινῷ χρεῖαν τινὰ συντελεῖ. Καὶ τὰ θηρία αἰδεῖται μὲν τὸν ἀνθρώπον διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ δοθείσαν ἐξουσίαν κατ' αὐτῶν· παραβεθηκότος δὲ τὸν θεὸν νόμον ἔστιν ὅτε καταφρονεῖ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΒ΄.

Tiví d' θεὸς εἶρηκε· ἑ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν;

Edita a Maio (l. c. p. 118, 119, q. 251). — Explanatio in Gen. 1, 26.

Ἀηλονότι τῷ ἑμοουσίῳ καὶ ταυτοφρεῖ Γιεῖ· τούτων γὰρ καὶ μία δύναται γενέσθαι εἰκών. Οἱ δὲ πρὸς τοὺς ἀγγέλους εἰρησάτοι τοῦτο παραληθεύσαντες αἰρετικοί, καὶ πρὸς γὰρ τοὺς δαιμόνας τὸ ἀθεώτερον, λίαν εἰσὶν ἀνόητοι· τίνα γὰρ κοινωσίαν ἔχει εἰκὼν θεοῦ καὶ ἀγγέλων ἢ δαιμόνων; Ὡν γὰρ οὐσία ἀσυγκρίτη λόγῳ διενήνοχε, τίς μηχανῆ τοῦτων τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἐνηνοῆσαι; Ἰουδαίων γὰρ ἂν τις καὶ γελάσειε τὴν ἀνοίαν· πρὸς ἑαυτὸν γὰρ τοῦτο τὸν θεὸν φασὶν ἀποφῆνασθαι, κατὰ τίνα μίμησιν τῶν καιτοῖ εἰ καὶ πληθυντικῶς καὶ τὸ *κελεύομεν* καὶ τὸ *ποιήσωμεν* προφέρεται, ἀλλ' οὖν πολλὴν ἔχει πρὸς ἀλλήλα τὴν διαφορὰν· τὸ μὲν γὰρ *ποιήσωμεν*, ὡσπερ ἐπὶ κοινωσίῃ τῆς πράξεως τὸν ἰσότημον καλεῖ· τὸ δὲ *κελεύομεν* ἢ *γράφομεν*, εἰ καὶ πληθυντικῶς ἐσηματίζονται, ἀλλ' οὐδαμῶς ἑτέρου κλήσιν εἰς συνεργίαν διδωσὶν ἐννοεῖν· ἄλλως τε τὸ μὲν *γράφομεν* καὶ *κελεύομεν*, ἔχει πρόσωπον φανερόν πρὸς ὃ λέγεται· δῆλον γὰρ ὡς πρὸς τὸν ὑπεψύσιον· ἐνταῦθα δὲ τὸ *ποιήσωμεν*, μάλιστα γὰρ διὰ τὴν ἐπαγωγὴν τοῦ *κατ' εἰκόνα*, οὐδαμῶς δίδωσι πρόσωπον ἄλλο παρὰ τὸν Ἰδὸν καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐννοεῖν, τὰς μεγάλας πιστευόμενον ἀρχάς, οἱ λέγειν εἰδῶσαν *κελεύομεν*, καὶ *γράφομεν*, καὶ *προστάττομεν*, καὶ τὰ ὅμοια· καιτοῖ τὰ πλεῖστα ἐνικῶς ἢ θεῖα Γραφῆ προφέρει λέγοντα τὸν τῶν ὄλων θεόν· «Καιρὸς γὰρ παντὸς ἦκει ἐναντίον ἐμοῦ» καὶ, «Ἐνεθυμήθη ὅτι ἐποίησα τὸν ἀνθρώπον» καὶ, «Ἄπαλείψω τὸν ἀνθρώπον» καὶ, «Οὐκ ἔσονται θεοὶ ἕτεροὶ πλην ἐμοῦ» καὶ *μυρία· ὀλιγάκις δὲ πληθυντικῶς σχηματίζει τῶν τῆς Τριάδος προσώπων ἐμφανῶν τὸν ἀριθμόν.* Ὡσπερ τὸ, «*Δεῦτε, καὶ καταβάντες συγγέωμεν τὰς γλώσσας*» καὶ περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἐπειδὴ τὸ λογικὸν ζῶον διέπλαττεν ὁ θεός· ὃ καὶ ἀνακαινίζει μετὰ πολλὰς ἐμελλεν γενεὰς ταῖς τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπικλήσει τελεσιουργῶν τὸ πανάγιον βάπτισμα, μέλλων δημιουργεῖν τὴν ἐκεῖνα τὰ μυστήρια παραλη-

A sanus ex hoc vitam accusabit. Sine enim illis vivere impossibile est; ex hoc enim oritur quod refrigerat et sanguinem et ardorem, et bilem utramque. Sed sicut per illa consistit, ita ex dictis uno vel superabundante, vel deficiente deperit. Si quis enim unam digiti partem abscederit, videbitur illa omnino inutilis; convenit ergo nos non singulatum unamquamque totius partem creationis considerare, sed quærere et inspicere utrum utilitati communi aliquo modo inserviant. Feræ hominem pertimescunt, propter potestatem illi super illas a principio datam. Quia autem legem divinam transgressus fuit, aliquando illum spernunt.

QUÆSTIO CCLII.

Cuinam Deus dixerit: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (49)?

Edita a Maio (l. c. p. 118, 119, q. 251). — Explanatio in Gen. 1, 26.

Evidenter suo consubstantiali et ejusdem naturæ Filio; illorum enim una potest fieri imago. Hæretici autem qui illud ad angelos dictum fuisse inepi putaverunt, et ad dæmones, quod majorem redolet impietatem, omnino sunt insipientes. Quamnam enim habeat communitatem imago Dei et angelorum et dæmonum? Quorum substantia ita differt, ut nullo modo inter se comparari possint, quomodo illorum eadem imago cogitari possit? Judæorum insaniam nemo est qui non derideat, ad semetipsum enim dicunt Deum illud locutum fuisse, proferens *faciamus* ad imitationem illorum quæ dicit etiam in plurali numero, *mandamus*; sed adest inter illa magna differentia. Verbum enim *faciamus* quasi ad actionem communem æqualem vocat, *mandamus* autem vel *decernimus*, quamvis plurali numero prolata, nullo modo alium ad actionem communem vocari supponunt. Aliter autem verbum *decernimus* et *mandamus* clare apparet ad quid dicantur, evidenter enim ad subjectum. Hic autem verbum *faciamus*, præsertim propter illud quod adjicitur *ad imaginem*, nihil absolute dat excogitandum nisi Filium et Spiritum sanctum quibus committuntur maximæ potestates, qui dicere consueverant, *mandamus* et *decernimus*, et *jubemus*, et alia id genus. Attamen plerumque sancta Scriptura exhibet Deum in singulari numero loquentem: «Tempus enim omnis venit ante me.» — «Me pœnitent quia feci hominem;» et: «Delebo hominem;» et: «Non erunt dii alii præter me,» et alia multa. Aliquando autem in plurali numero loquens numerum Trinitatis personarum figurare videtur, ut cum dicit: «Venite, descendamus et confundamus linguas eorum,» et verbum de quo agitur. Hic enim cum rationale animal creasset Deus, quod et renovaturus erat post multas generationes, in nomine sanctæ Trinitatis

NOTÆ.

(49) Hæc quæstio, quæ ex Theodoro q. 49 in Genes. p. 102 desumpta est, deest in Coisl. et Taur. Quod et de quibus sequentibus valet.

consciens sanctissimum baptismum, generationem creaturus quæ ista mysteria acciperet, in ænigmate et unitatem substantiæ et numerum personarum demonstrat. Cum enim dicit, *Dixit Deus*, divinæ naturæ communitatem manifestat; adjiciendo autem *faciamus*, personarum multipliciter declarat. Iterum dicendo numero singulari *imaginem* identitatem naturæ exhibuit; *nostram* autem adjiciendo hypostasium multipliciter. Omnia enim prævidens Deus et Unigeniti sui incarnationem, scilicet quod istam naturam ex sanctissima virgine assumpturus erat, merito illam generationis fundamentum honore magno dignatus est. Primum quidem consilium creationis præposuit ut creandarum rerum rationem præsignificaret. Postea personarum divinitatis numerum manifestavit, ut formatus homo theologiæ secreta sumeret et qui sancto baptismo dignatus est, clare cognoscat quod qui formavit et ipse salvavit, et qui salvavit et ipse formavit. Præterea ut auctor formationis factus, ostendit immensum erga hoc plasma amorem; sed nec manus habere Divinitatem dicimus, nec consilio quodam, vel prævisione indigere, ut, secundum Platonis verba, ad cogitatum formam facturam suam præpararet: sed istorum unumquodque immensam Dei erga creaturas sollicitudinem demonstrat.

QUÆSTIO CCLIII.

Quid significet: « Ad imaginem » (50)?

Edita a Malo (l. c. p. 119, 121, q. 251).

Quidam ad invisibilitatem animæ referri illud *ad imaginem* dixerunt: sed si ita sit, multo magis ad imaginem essent angeli: quidam autem omnino stulte dicunt humanitatem ad imaginem divinam factam fuisse. decepti ex eo quod sæpe dicatur in Scriptura sacra de Deo: Oculi, manus, et similia, non intelligentes quod Deus homines per alios homines alloquens, audientium imbecillitati sermones metitur, et quia per oculos nos videmus, visionis facultatem in illo oculos nominavit, sicut et aures, audiendi facultatem, et loquendi os. Attamen immensitatem Dei ex multis Scripturæ locis discere facile est. Quidam ergo magistri ita intelligebant illud, « ad imaginem et similitudinem nostram, scilicet, » quod cum creaturas sentientes et rationales fecisset qui est omnium Deus, hominem ultimo loco fecit, sicut quamdam sui ipsius imaginem ponens in medio creaturarum inanimatarum et sensibilium et rationabilium ut creaturæ animatæ et inanimatæ illi sicut quoddam tributum utilitatem conferant. Creaturæ autem rationales illi providendo suam erga factorem benevolentiam ostendunt. Quidam autem verba ad *imaginem* Dei ad imperium factum fuisse hominem significare dicebant: adjecit enim, inquit: « Et præsit piscibus maris, » et reliqua. Sicut enim ille habet omnium potentiam, ita et dedit hominibus in creaturas irracionales potentiam.

Α φομένην φύσιν, αινιγματωδῶς καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ τὸν τῶν προσώπων παρεδήλωσεν ἀριθμὸν διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, *Ἐίπεν ὁ Θεός*, τὸ κοινὸν τῆς θείας δεδήλωκε φύσεως· ἐπαγαγὼν δὲ τὸ, *Ποιήσωμεν*, ἐνέφηγε τῶν προσώπων τὸν ἀριθμὸν· πάλιν εἰπὼν ἐνικῶς *εἰκόνα* τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως· ἔδειξεν· *ἡμετέραν* δὲ προσθεῖς, τὸν τῶν ὑποστάσεων ἀριθμὸν· ἅπαντα γὰρ προορῶν ὁ τῶν ἀπάντων Θεός καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν, ὡς ταύτην τὴν φύσιν ἐκ πανάγου τῆς Παρθένου λήφεται, μάλα εἰκότως καὶ αὐτὴν τῷ γένους τὴν κρηπίδα τιμῆς μεγίστης ἤξισσε. Πρῶτον μὲν γὰρ βουλήν τῆς δημοουργίας προέταξεν, ἵνα τοῦ δημιουργουμένου τὸ λογικὸν προσημάνη· εἶτα τῶν προσώπων τῆς Θεότητος παρεδήλωσε τὸν ἀριθμὸν, ἵνα τὰ τῆς θεολογίας ὁ πλαττόμενος ἄνθρωπος λάβῃ αἰνίγματα, καὶ ὁ τοῦ παναγίου βαπτίσματος ἀξιούμενος γινώσκῃ σαφῶς ὅτι ὁ πλάσας καὶ διέσωσε, καὶ ὁ σώσας αὐτὸς καὶ διέπλασε· πρὸς δὲ τούτοις· καὶ ὡς οἶον αὐτοῦργός τῆς διαπλάσεως γινόμενος, ἔδειξε τὴν πλείονα περὶ τὸδε τὸ πλάσμα φιλοστοργίαν· ἀλλ' οὔτε χεῖρας ἔχειν τὸ θεῖον φαμεν οὔτε δεῖσθαι βουλῆς τινος καὶ προθεωρίας, ἵνα κατὰ τοὺς Πλάτωνος μύθους πρὸς τὴν τῆς ἐνθυμήσεως ἰδέαν κατασκευάσῃ τὸ ποίημα· ἀλλὰ καὶ τούτων ἕκαστον τὴν πλείονα τοῦ Θεοῦ περὶ τὸ ζῶον κηδεμονίαν δηλώσῃ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΝΓ'.

Τί ἐστι τὸ « Κατ' εἰκόνα »;

Γ Τινὲς τὸ ἀόρατον τῆς ψυχῆς τὸ κατ' εἰκόνα εἰρηκασιν· ἀλλ' εἰ τοῦτο, πολλῶ μᾶλλον κατ' εἰκόνα ὑπῆρχον ἂν οἱ ἄγγελοι· τινὲς δὲ λίαν ἀνόητος τὸ ἀνθρώπινον κατ' εἰκόνα θεῖαν γεγενῆσθαι φασιν, ἀπατηθέντες ἐκ τοῦ λέγειν πολλάκις ἐπὶ Θεοῦ τὴν θεῖαν Γραφὴν ὀφθαλμοῦς καὶ χεῖρας καὶ τὰ ὅμοια, μὴ συνιδόντες ὡς ἀνθρώποις δι' ἀνθρώπων διαλεγόμενος ὁ Θεός τῇ τῶν ἀκουόντων ἀσθενείᾳ τοὺς λόγους μετρεῖ· καὶ ἐπειδὴ δι' ὀφθαλμῶν ὀρώμεν ἡμεῖς, τὴν ὀπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὀφθαλμοῦς ὀνομάζει· ὥσπερ καὶ ὅτα τὸ ἀκουστικόν· καὶ τὸ πρόσταγμα στόμα· καίτοι τὸ ἀπερίγραφον τοῦ Θεοῦ πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ἔστιν ἐμαθεῖν· τινὲς τοίνυν τῶν διδασκάλων οὕτως ἐνόησαν τὸ, « κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, » ὅτι τὴν κρίσιν τὴν αἰσθητὴν τε καὶ νοητὴν πεποικῶς ὁ τῶν ὄλων Θεός τὸν ἄνθρωπον διέπλασεν ἕκαστον· οἶόν τινα εἰκόνα αὐτοῦ ἐν μέσῳ θεϊκῶς τῶν ἀψύχων καὶ αἰσθητῶν καὶ νοητῶν· ἵνα τὰ μὲν ἀψυχὰ τε καὶ ἐμφυχα τούτῳ προσφέρῃ ὥσπερ τινὰ φόρον τὴν χρεῖαν· αἱ δὲ νοηταὶ φύσεις ἐν τῇ περὶ τοῦτον κηδεμονίᾳ, τὴν περὶ τὸν πεποικῶτα δεικνύουσιν εὐνοίαν. Τινὲς δὲ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ κατὰ τὸ ἀρχικὸν γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον ἔφησαν· ἐπήγαγε γὰρ, φασίν·! Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, » κ. τ. λ. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς ἔχει τῶν ὄλων τὴν δεσποτείαν, οὕτω καὶ δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τῶν ἀλόγων τὴν ἐξουσίαν.

NOTÆ.

(50) Cum hac quæstione, quam e Theodoro q. 20 in Genes. decerpit auctor, confer quæst. XXXVI.

Ἔστι μέντοι καὶ ἄλλα εὑρεῖν ὡς ἀρχετύπου μιμήματα · δημιουργεῖ γὰρ καὶ ἄνθρωπος κατὰ μίμησιν τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ καὶ οἰκίας καὶ τείχεα καὶ πόλεις καὶ λιμένας, οὐρανοῦ ἐκτυπώματα, καὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων καὶ ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων ζώων εἰκόνας · εἰ καὶ τὸ τῆς δημιουργίας διάφορον ἄφατον, ἀλλ' ὅμως δημιουργῶν ὁ ἄνθρωπος ἀμηγέτη, τὸν οἰκεῖον μιμεῖται ποιητὴν ὡς εἰκὼν τὸ ἀρχέτυπον · καὶ γὰρ ἡ εἰκὼν ἔχει τὰ τοῦ ἀρχετύπου ἰσάματα · ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν μορίων εἶδος ἔχει, τὰς δὲ ἐνεργείας οὐκ ἔχει· ἐστέρηται γὰρ ψυχῆς δι' ἧς κινεῖται τὸ σῶμα · οὗτω πάλιν καὶ βασιλεύει ὁ ἄνθρωπος καὶ κρίνει κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ · ἀλλ' ὁ μὲν καὶ μαρτύρων καὶ κατηγόρων δεῖται καὶ μυρίων ἄλλων ἐν τῇ συγκρίσει · ὁ δὲ, οὐδενός · πάντα γὰρ καὶ πρὶν γενέσθαι οἶδεν · οὕτω καὶ θεὸς ὁ ἄνθρωπος ὠνομάσθη · διότι καὶ εἰκὼν ἐκλήθη Θεοῦ · καὶ γὰρ ὁ Παῦλος φησιν · « Ἀνὴρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων » · ἀλλὰ πάλιν ὁ μὲν Θεὸς καὶ τὴν φύσιν ἐστὶν ὅπερ καλεῖται · ὁ δὲ ἄνθρωπος ὡς εἰκὼν τοῦνομα μόνον ἔχει · πάλιν ἀπερίγραφον κυρίως μὲν καὶ ἀληθῶς ὁ Θεός · μιμεῖται δὲ αὐτὸ πως καὶ ὁ ἀνθρώπινος λογισμὸς · ἐν ἀκαρεῖ γὰρ περινοστεῖ τὰ τε ἔφα καὶ τὰ ἐσπέρια καὶ τὰ νότια καὶ τὰ βόρεια καὶ δὴ καὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ ὑποχθόνια · ἀλλ' ὁ μὲν τῇ τοῦ λογισμοῦ μόνῃ φαντασίᾳ · Θεὸς δὲ καὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ δυνάμει τὸ ἀπερίγραφον ἔχει · εὖρος δ' ἂν τις καὶ ἐτέραν μίμησιν ἀκριβεστέραν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου · ἔχει γὰρ αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ζωτικόν · καὶ γεννᾷ μὲν ὁ νοῦς τὸν λόγον · συμπρόσει δὲ τῷ λόγῳ πνεῦμα, οὐ γεννώμενον καθάπερ ὁ λόγος, συμπαρομαρτοῦν δ' αἰεὶ. Ἀλλὰ ταῦτα ὡς ἐν εἰκόνι πρόσεστι τῷ ἀνθρώπῳ · διὸ ἀνυπόστατός ἐστι καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα · ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος τρεῖς νοοῦμεν τὰς ὑποστάσεις καὶ ἀσυγχύτως ἠνωμένας καὶ καθ' ἑαυτὰς ὑφεστώσας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΔ'.

Ἀγαθὸν τὸν Θεὸν ὀνομάζοντες, πῶς αὐτῷ περιπέτετε τοσαύτην ἀποτομίαν; Ὁμότητα γὰρ καὶ ἀπῆγειαν τὸ διὰ βρώσιν ὀλίγην τοσαύτην ἐπεσβεγαῖν τιμαρλίαν, οὐ τοῖς ἡμαρτηκόσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ ἐκείνων βεβλαστηκόσιν.

Edita a Maio (l. c. . 121, 122, q. 253). — De pœna gravissima a Deo in Adamum et ejus posteros constituta. Gen. iii, 16, 17.

Πρῶτον προσήκει πεπεῖσθαι τοὺς εὐσεβεῖν προαιρουμένους ὡ, πᾶν ὄτιοῦν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων γινόμενον ἢ κελευόμενον καὶ ὅσιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν καὶ φιλόανθρωπον · ἔπειτα εἰδέναι χρῆ ὡς πᾶς νόμος εἰ καὶ περὶ μικρῶν τιῶν διαγορευεῖ, τὴν ἴσῃν ἔχει δυνάμειν τῶν τὰ μέγιστα κελεύοντι δρᾶν, καὶ διαφερόντως ὅταν θεὸς ἢ ὁ νόμος · αὐτίκα γοῦν ὁ περιτέμεσθαι κελεύων, οὐδεμίαν παραβαινόμενος τῷ πέλας ἐξεργάζεται βλάβην · ἀλλ' ὅμως ὁ νομοθέτης φησιν, « Ὅτι πᾶς ἄρσῃν ἀπερίτμητος ὅς οὐ περιτμηθήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται »

¹² I Cor. xi, 7.

NOTÆ.

(51) Theodoretii sunt fere omnia (q. 57 in Genes. p. 131).

Possent etiam inveniri alia quasi archetypi exemplaria : fecit enim homo, exemplo Dei creatoris, et domos et muros et urbes et portus, cœli similitudines, et solis et lunæ et astrorum et hominum et irrationalium animalium imagines. Quamvis ineffabilis sit in operando differentia, attamen homo aliquo modo creans suum factorem imitatur sicut imago suum archetypum. Etenim imago habet archetypi apparentias ; partium quidem formas habet, virtutem autem non habet : anima enim qua sese movet corpus privatur. Sic iterum regnat homo et judicat ad imitationem illius qui est omnium Deus. Ille quidem testibus et accusatoribus indiget et multis aliis ad judicandum : hic autem, nullo. Omnia enim antequam facta sint cognoscit. Sic et homo Deus appellatus est, quia et imago vocatus est Dei. Paulus enim dicit : « Homo non debet caput cooperire, cum sit imago et gloria Dei ». Sed Deus secundum naturam suam sic vocatur ; homo autem sicut imago nomen tantum habet. Item vere et realiter incircumscribitus est Deus : hoc autem aliquo modo imitatur intelligentia humana ; in momento enim et orientem et occidentem et austrum et septentrionem et cœlestia et subterranea percurrit : sed hic quidem sola mentis imaginatione ; Deus autem substantia et sapientia et potentia incircumscribitus est. Inveniri etiam potest aliud exemplum satis perfectum in anima hominis : habet enim illa in seipsa et vitam rationalem et animalem ; et mens parit verbum : verbo autem præest spiritus, non generatus sicut verbum, sed semper comitans. Hæc autem sunt in homine, sicut in imagine, itaque inconsistens est verbum sicut et mens. In sancta autem Trinitate tres credimus hypostases et indivisibiliter unitas et in se singulariter subsistentes.

QUÆSTIO CCLIV.

Bonum esse Deum existimantes, quomodo illi tantam attribuat is severitatem ? Crudelitas est enim et duritia tantam propter parvam manducationem inferre pœnam, non solum illis qui peccaverunt, sed et illorum posteritati (51).

Primo convenit persuasum esse illis qui pietati colendæ student, quod quodcumque ab omnipotente Deo factum vel mandatam sit, et sanctum et justum et bonum et philanthropicum est. Deinde scito opus est omnem legem, quamvis de minimis rebus statuatur, æqualem habere virtutem ac illa que maxima facere jubet, et eminenter quando agitur de lege divina. Sit in exemplum lex quæ circumcidi omnes jubet, quam si quis transgressus fuerit, nullam proximo offensionem causat, attamen legislator dixit : « Quod omne masculinum incircum-

cisum quod non circumcisum fuerit die octava, exterminabitur, et quam statuit homicidis et adulteris pœnam, eandem illis ponit ¹⁴. » Si autem Marcion et ejusdem impietatis asseclæ propterea præsertim et legem et Legislatorem ipsum redarguunt, Evangelio jingua eorum comprimenda est. « Qui enim mente lasciva mulierem viderit sicut adulter ab illo judicatur ¹⁵; » et, « Quid dicit fratri suo, Raca, reus est concilio; et qui temere irascitur, reus erit judicio; et qui illum fatuim vocaverit, reus erit gehennæ ignis ¹⁶. » Quidam hunc quidem bonum appellant, crudelem autem Veteris Testamenti legislatorem. Hæc autem istis secundum illorum mensuram duriora sunt; nos autem et has et illas unius leges scimus, differentiam autem sola effecit subditorum qualitas. Sicut enim bonus magister imperfectis attulit.

Ad hoc autem et illud considerandum est, quod illis qui primi leges transgrediuntur, sine venia infliguntur pœnæ: ita ut alii punitione visa transgredi non audeant. Sic qui prius in Sabbato lignum collegit, ab omni populo lapidatus est. Postea autem multis Sabbati legem transgredientibus longanimitas tulit legislator. Sic Cain qui primus homicida fuit, inexorabilibus pœnis circumfertur, quamvis postea multi homicidæ pœnas non statim dederint. Oportebat ergo Adamum, accepta lege et hæc non onerosa, siquidem ex omni genere fructuum dederat abundantiam, uno solummodo impedito, pro delicto ad utilitatem generis sui pœnas dare. Si autem nimia ira commotus, ut dixit Marcion abominabilis, propter parvam comestionem mortis pœnam intulit, quomodo omnibus hominibus ad impietatem et injustitiam irruentibus, non totalem perditionem intulerit, sed e contra suum Filium dederit, et per passionem ad crucem salutem donaverit. Evidens est autem illis qui in divinorum notitia versantur nihil ex animi inconstantia facere Deum: hæc est enim proprie passio illorum qui naturam variabilem habent, nec futurum cognoscunt. Deus autem et quæ non sunt sicut et quæ facta sunt videt. Itaque prævidens Deus quod Adam mortalis fieret propter transgressionem mandati, tali modo illius naturam in masculinum et feminam præparavit. Mortalibus enim et generatione ad generis sui durationem indigentibus, talis est corporum dispositio. Immortalis enim natura non indiget semina: hœjus causa Creator corporum quidem numerum simul produxit, mortalia autem animalia bina; et postquam singula formata sint, illis benedictionem ad multiplicandum intulit.

Hæc ergo prævidens Deus, non modo in masculinum et feminam hominem fecit, sed et de manducatione legem illis dedit. « Ecce enim, inquit, dedi vobis omnem herbam afferentem semen, et cætera, ut sint vobis in escam ¹⁷. » Et hæc ante mandatum. Non ergo ita plena est iræ punitio, sed est modus

Α και ην ωρισε τοις ανδροφονοις και μοιχοις τιμωριαν. ταυτην δε τουτοις επληρωσεν. » Ει δε Μαρκιων και οι της αυτης δυσσεβειας δια ταυτα μαλιστα τον νομον και αυτον καχιζουσι τον νομοθετην, εκ του Ευαγγελιου επιτομιζεσθωσαν· « Ο γαρ λαγνος ορων γυναικα ως μοιχος εκεινη κρινεται· » και, « Ο ρακι λεγων τον αδελφον, γραφης υπευθυνος· και ο επιη οργιζόμενος, ενος της κρισει· και ο μωρον καλων, αξιος της γενηςης· » τι γαρ τον μεν αγαθον ονομαζουσιν, απηνη δε τον της Παλαιας νομοθετην; ταυτα γαρ εκεινων κατα τον τουτων ορον ωμότερα· ημεις δε και τουτους ακασινους Ισμεν τους νομους ενος· τι δε διαφορον η των νομοθετουμένων ποιότης ειργασατο· οια γαρ σοφος διδασκαλος τοις μεν ατελειαι τα ατελη, τοις δε τελειοις τα τελεια προσενηνοχε.

quidem imperfecta, perfectis autem perfecta

Β Προς δε τουτοις σκοπητειν και τουτο, οτι ταϊς πρωτοις παραβαινουσι τους νομους διχα συγγνωμησ επιφερονται αι τιμωριαι, ωστε τους άλλους ορωντας εν κολασιν μη παραβαινειν· ουτως ο πρωτος εν Σαββατω; ξυλλα συλλεξας υπο παντες του λαου καταελευσθη; χρονω δε υστερον πολλων τον περι Σαββατου νομον παραβεδηκωτων, μακροθυμω; ο νομοθετης ηνεγκεν· οτω Καιν πρωτος φονευσας ανηκεστος τιμωριασ περιβαλλεται, πολλων φονειων υστερον ου παραυτιχα δοντων της τιμωριασ· Εδει τοινυν και τον Αδαμ δεξαμενον τον νομον, και νομον κουφωτατον (των παντοδαπων γαρ καρπων αυτω εδεδωκε την αφθονιαν, ενος δε μονου απηγορευεται), δουναι δικασ του πλημμεληματος εις ωφελειαν του γενους· ει δε δυσοργητος ων, ως ο δυσωνυμος εφη Μαρκιων, δια βρωσιν αλιγην την του θανατου τιμωριαν επηνεγκε, πωσ απαντων ανθρωπων εις ασειβειαν εξοκειλαντων και παρανομων, ου πανωλεθριαν επηνεγκεν; αλλα και τον Υιον εδωκε και την δια του παθους και σταυρου εδωρησατο σωτηριαν· καιτοι δηλον τοις τα θεια παιδευμενοις ως ουδεν εκ μεταμελειασ ποιει ο Θεος· τουτο γαρ Ιδιον το παθος των τρεπτην εχοντων την φύσιν, ετι δε και το μελλον αγνοουντων· ο δε Θεος και τα μηπω γεγενημενα ως ηδη γεγενημενα ορα· διδ και τον Αδαμ προειδωσ οτι θνητος γενησεται την εντολην παραδας, τοιαυτην αυτου και την φύσιν εις αρβεν και θηλυ προκατεσκευασε· των γαρ θνητων και παιδοποιιασ θεομενων εις την του γενους διαμονην η τοιαυτη των σωματων διαπλασις· η γαρ θθανατος φυσις ου δεεται του θηλεος· τουτου χαριν ο Ποιητης, τον μεν των σωματων αρθρον ομου παρηγαγε, των δε θνητων ζωνων ανδ δυο· καθ' εκαστον δημιουργησαμενος, της αυξης αυτοις την ευλογιαν προσηνεγκεν.

Ταυτα τοινυν προορων ο Θεος ου μονον εις αρσεν και θηλυ τον ανθρωπον διεπλασεν, αλλα και τον περι της βρωσεωσ αυτοις νομον εδωκεν· « Ιδου γαρ, φησιν, εδωκα υμιν παντα χερτον σπορμιμον και εβη; υμιν δεδωκα εις βρωσιν· » και ταυτα προ της εντολησ· ου τοινυν οργησ η τιμωρια αλλ' οικονομια σοφια;

¹⁴ Levit. XII, 3. ¹⁵ Matth. v, 28. ¹⁶ ibid. 22. ¹⁷ Genes. i, 29.

μεστή ἵνα γὰρ μισήσῃ τὴν ἀμαρτίαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὡς αἰτίαν θανάτου γεγεννημένην, μετὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς ἐπιφέρει τοῦ θανάτου τὴν ψῆφον ὁ πάνσοφος, τοῦτο μὲν τὸ περὶ τὴν ἀμαρτίαν μηχανώμενος μῖσος, προευτρεπίζων δὲ τῷ γένει τῆς σωτηρίας τὸ φάρμακον, τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν· δι' ἧς ἡμῖν ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἡ ἀθανασία διαπεπραγμάτευται· τί δὲ καὶ ἀπηγὴς ἡ ἀπόφασις ἔχει; «Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση.» Ἀπὸ γῆς σε, φησὶν, εἰς ἀμείνω πολλῶν φύσιν μετασκεύασα· ἐπεὶ δὲ φυλαξαι μου τὴν ἐντολήν οὐκ ἠθέλησας, πρὸς τὴν προτέραν ἐπανελεύση φύσιν· ἀνθρώπου δὲ καὶ σμικρὸν εἶναι δοκεῖ τὸ ἀμαρτήμα; Ὁ μὲν πάντων ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν, ἐνδὸς δὲ μόνου ἀπεῖρξεν· ὁ δὲ καταλιπὼν ἅπαντα, τοῦτον καὶ μόνον καὶ πρῶτον ἐτρέψθη τὸν καρπὸν· τοῦτο γὰρ αὐτῷ καὶ ὁ Δεσπότης ἐμέμψατο. Τίς γὰρ, φησὶν, ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου οὗ ἐνετειλάμην σοι τοῦτου μόνον μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἐφαγες; δεδήλωκε δὲ καὶ ὁ διάβολος μὴ φαγεῖν αὐτοῦς ἀπό τινος ἄλλου ξύλου. Δι' ὧν ἐφη τῇ Εὐφ· Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν παραδείσῳ; εἰ γὰρ οἶδεν ἐδηδοκτάς, οὐκ ἂν ψήθη περὶ πάντων αὐτοῦς τῶν δένδρων εἰληφέναι τὴν ἐντολήν· οὐ μικρὰ τοίνυν ἡ παράβασις· πρῶτου γὰρ μετέλαβον, οὗ μόνου μὴ μετασχεῖν ἐκελεύσθησαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΕ'.

Τίνας υἱοὺς Θεοῦ κέκληκε Μωϋσῆς;

Edita a Maio (l. c. p. 123, q. 234). — De filiis Dei in textu Gen. vi, 2.

Οἱ μὲν τοὺς ἀγγέλους ὑπονόησαντες, μαινόμενοι· υἱοὺς δὲ κέκληκε ἴν τῷ Θεοῦ τοὺς ἐκ τοῦ Σῆθ καταγομένους· εἰποῦσα γὰρ ἡ Γραφή ὅπως ἐκ τοῦ Σῆθ ὁ Ἐνώς ἐγεννήθη, προσέθηκεν· «Οὗτος ἠλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ·» ὁ δὲ Ἀκύλας φησὶ· Τότε ἤρξατο καλεῖν ἐν ὀνόματι Κυρίου· αἰνίσσεται δὲ ὡς διὰ τὴν εὐσέβειαν αὐτος πρῶτος τῆς θείας προσηγορίας τετύχηκε καὶ ὑπὸ τῶν συγγενῶν ὀνομάσθη Θεός· ὅθεν οἱ ἐκ τούτου φύντες, υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτιζον διὰ καὶ ὁ Κύριος διὰ τοῦ προφητοῦ Δαβὶδ· «Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες·» καὶ, «Ὁ Θεός ἐστι ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ·» οὕτω δὲ ὀνομάζει τοὺς ἀρχοντας· καὶ γὰρ ἐπάγει· «Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν καὶ πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε;» καὶ ἐξῆς· καὶ πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς εὐρήσεις θεοὺς τοὺς διαφέροντας τῶν πολλῶν ἀνθρώπων ὀνομαζομένους· οἱ τοίνυν τοῦ Σῆθ ἀπόγονοι εἴτε ἐκ τοῦ Ἐνώς, ὃς Θεός ἐπεκλήθη πρῶτος, ἐκφύντες, εἴτε ἀπλῶς ὡς εὐσεβεῖα τῶν ἐκ τοῦ Κάϊν τεχθέντων διαφέροντες, υἱοὶ Θεοῦ ἐκαλοῦντο, καὶ οὐκ ἐμίγνυντο τοῖς ἐκ τοῦ Κάϊν διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀράν· χρόνῳ δὲ ὕστερον εὐεΐδει· θεασάμενοι δὲ ἐκ τῆς τοῦ Κάϊν συγγενείας θυγατέρας, καὶ καταθελθέντες, ὡς εἰκός, τοῖς παρ' αὐτῶν ἐπινοηθεῖσι μουσικοῖς

A agendi sapientia plenus. Ut enim peccatum exhorresceret hominum genus ut causam mortis factum, post transgressionem mandati mortis decretum qui est omnino sapiens, intulit, et hoc quidem odium peccati moliens, hominibus autem salutarem medicinam præparans, scilicet, Inogeniti sui incarnationem, per quam nobis ex mortuis resurrectio et immortalitas operatur. Quid autem crudelē habet hoc decretum? «Terra es, et in terram revertēris»¹⁸ e terra te, inquit, ad multo meliorem naturam præparavi, quia autem non voluisti mandatum meum servare, ad primam naturam revertēris, quare autem parvum esse videatur peccatum? Ille quidem omnium dedit potentiam, uno solummodo interdixit; hic autem omnibus relictis, illum et solum et primum carpsit fructum. «Hoc enim illi Dominus exprobravit. Quis enim, inquit, indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo præceperam tibi ne comederes comedisti»¹⁹; demonstravit autem et diabolus illos non comēdisse ab alio quodam ligno. Itaque dicit Evæ: Cur præcepit vobis Deus ut non comederetis de omni ligno paradisi? Si enim illos comēdisse scivisset, non putasset de omnibus arboribus illos mandatum accepisse. Non est parva ergo transgressio: primum enim apprehendit quem solum non attingere jussus fuerat.

QUÆSTIO CCLV [Coisl. CCCV, Taur. CCXCIV].

Quosnam filios Dei vocaverit Moyses (52).

Qui quidem angelos esse sentiunt turpiter errant, filios autem vocavit Dei illos qui ex Seth orti sunt. Dicens enim Scriptura sacra quod ex Seth Enoch natus est, adjecit: «Iste confidit invocare nomen Domini Dei»²⁰. Aquila autem dicit: Tunc cœpit invocare nomen Domini; ostendit autem quod per pietatem iste primus divinam appellationem obtinuit et a parentibus Deus cognominatus est. Unde qui ex illo nati sunt, filii Dei nominabantur. Itaque Dominus per prophetam David dicit: «Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes»²¹. Et: «Deus stetit in concilio deorum»²². In medio autem deos judicat. «Sic nominat illos qui imperant. Etenim adjecit: «Usquequo judicatis injustitiam et personas peccatorum sumitis»²³; et cætera. Et sic in multis Scripturæ locis invenies deos vocari illos omnes qui ab aliis hominibus distinguuntur. Qui ergo ex Seth orti sunt sive ex Enoch, qui Deus primus vocatur, nati sint, sive solummodo pietate a filiis Cain differentes, filii Dei vocabantur, et non miscabantur cum illis qui ex Cain descendebant, propter maledictionem contra illum a Deo illatam. Temporibus autem decursu, pulchras videntes filias Cain et multis musicis instrumentis ab illis inventis deliniti, Jobal enim ex illis ortus psalterium et ci-

¹⁸ Gen. iii, 19. ¹⁹ ibid. 11. ²⁰ Genes. iv, 24. ²¹ Psal. lxxxi, 6. ²² Psal. cx, 1. ²³ Psal. lxxxii, 2.

NOTÆ.

(52) Ex Theodoro quæst. 47 in Genes. p. 147 seq

tharam invenit, et acceperunt illas sibi uxores, et ita illorum honestas corrupta fuit, et a Deo pœnas transgressionis causa dederunt, perditionem totalem invenientes. Illud autem omnino advertendum est scilicet, non simpliciter illis divinum verbum exprobrare peccatum, sed zelum et ardorem in transgrediendo: hoc enim indicat illud: Omnis qui in corde suo studiose cogitat malum omnibus diebus. Qui enim peccati victoriam ægre ferunt, propter mentis imbecillitatem, non autem ex malitia superati, postea autem dolore affecti et gementes habent rationabilem aliquo modo excusationem. Qui autem ad licentiam et malitiam omnimode inclinantur, ita ut semper novas malitiæ ideas excogitent, qualis veniæ sint digni?

QUÆSTIO CCLVI [Coisl. CCLXXVII,
Tawr. CCLXVII].

Lege nondum promulgata quæ jubet honorare patrem et matrem, quomodo Cham ut parricida judicatur (53)?

Edita a Maio (l. c. p. 125, 124, q. 255). — Cur Cham parricidii reus judicatus. Gen. .x, 28.

Naturaliter in corde necessarias leges inscripsit Deus. Sic Cain condemnavit, quia illum natura erudit quod homicidium est vetitum, attamen dolo utens ut adjumento longe a parentibus abducens fratrem interfecit, et Deo interrogante, « Ubi est Abel frater tuus », scire negat, evidenter quia sciebat malum esse quod patravrat, convictus autem a justo Judice confessus est majus suum esse peccatum quam ut veniam mereretur. « Major est enim iniquitas mea quam ut veniam merear ». Porro ipse Adam divinum præsentiam sentiens sese abscondere tentavit, sciens certe quod furtum malum est. Sic Cham parricidii accusationem incurrit, propter legis naturalis transgressionem. Quod vero honorare parentes natura edocet, testantur Cham fratres qui cum multo pudore patrem operuerunt.

QUÆSTIO CCLVII [Coisl. CCLXXVIII,
Tawr. CCLXVIII].

Quare, Cham in peccatum lapsa, filius illius maledicatur (54)?

Edita a Maio (l. c. p. 124, q. 256). — De filio Chamii peccatoris maledicto

Omnes una, finito diluvio, divinæ benedictionis fuerunt participes. Timuit ergo Noe maledictionem inducere in aliquem qui divinæ benedictionis fuerat particeps: cujus causa hanc filio illius deposuit, et hæc punitio justa est. Quia enim cum esset filius patrem offendit, per maledictionem filii punctionem accepit. Ad hoc autem et illud considerandum est quod, si ipse Cham maledictionem accepisset, in omnem suam progeniem pœna extenderetur. Porro ex illo orti sunt Æthiopes et Ægyptii et Libya tota et Phœnicia et Palæstina. Ne autem omne genus pœna at-

²⁶ Genes. iv, 9. ²⁸ ibid 13.

οργάνους (ὁ γὰρ Ἰωδὰλ ἐξ αὐτῶν ἀνθήσας φαλτήριον καὶ κιθάραν κατέδειξεν), ἐπεμίγησαν αὐταῖς καὶ διέφθειραν τὴν οἰκίαν εὐγένειαν, καὶ θεήλατον τιμωρίαν ἐδέξαντο, καρπὸν τῆς παρανομίας τὴν πανωλεθρίαν εὐράμενοι· ἐκεῖνο μέντοι ἐπιστημῆσθαι χρῆ, ὡς οὐχ ἀπλῶς αὐτῶν ἁμαρτιῶν ὁ θεὸς λόγος κατηγορεῖ, ἀλλὰ τὴν μετ' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς παρανομίαν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας· οἱ μὲν γὰρ δυσχεραίνοντες τῆς ἁμαρτίας τὴν ὑπερβολὴν, ἠττώμενοι δὲ διὰ τὸν τοῦ νοῦ ῥαθυμίαν, οὐ πονηρίαν, εἶτα ὑστερον ἀλγοῦντες καὶ στένοντες ἔχουσι τινα μετρία· ἀμηγήρη παραίτησιν· οἱ δὲ εἰς ἀκολασίαν καὶ πονηρίαν παντάπασιν ἀποκλίναντες, ὥστε καὶ προσεπινοεῖν νεωτέρας κακίας ἰδέας, ποίας ἀξιοὶ συγγνώμης;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΓ'.

Τοῦ νόμου μήκω θεέντος δε διαγορεύει τιμῆν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. πῶς ὁ Χάμ ὡς πατραλοίας κρίνεται;

Τῇ φύσει τοὺς ἀναγκαίους νόμους ἐντίθεικεν ὁ Θεός· οὕτω τὸν Κάιν κατέκρινεν, ἐπειδὴ περ αὐτὸν ἡ φύσις ἐδίδασκεν ὡς ὁ φόνος παράνομον· αὐτίκα γοῦν δόλῳ χρησάμενος συνεργῶ, πόρρω τῶν γεγεννηκότων ἀπάγων ἀνέειλε τὸν ἀδελφόν, καὶ τοῦ Θεοῦ πυνθανομένου, « Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου, » ἠρνήθη. δηλονότι ὡς ἐπιστάμενος κακὸν εἶναι τὸ τολμηθὲν· ἐλεγχθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ δικαίου Κριτοῦ, ὠμολόγησεν ὑπὲρ συγγνώμην ἡμαρτηκέναι· « Μείζων γὰρ ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφελθῆναι με » καὶ μέντοι καὶ ὁ Ἀδὰμ τῆς θείας ἐπιφανείας ἀσθόμενος ἐπειράθη λαθεῖν, καὶ εἰδὼς ὅτι δὴ τὸ κλέπτειν κακόν· οὕτω δὴ ὁ Χάμ τὴν τοῦ πατραλοίου κατηγορίαν ἐδέξατο ὡς παραβάς τὸν τῆς φύσεως νόμον· ὅτι δὲ καὶ τὸ γεραίρειν τοὺς γεγεννηκότας ἡ φύσις ἐδίδασκε, μαρτυροῦσιν οἱ τοῦ Χάμ ἀδελφοὶ οἱ μετὰ πολλῆς αἰδοῦς τὸν πατέρα συγκαλύψαντες.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΖ'.

Τι δήποτε τοῦ Χάμ ἐπταικότος, ὁ ἐκείνου καὶ ἠράθη;

Κοινῇ πάντες μετὰ τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ παῦλαν,

τῆς θείας μεταλαχόν εὐλογίας· τολμηρὸν τοίνυν ὑπἔλαβεν ὁ Νῦς ἐπάγειν ἀρὰν τῷ τῆς θείας εὐλογίας μετεληχότι· τούτου χάριν τῷ ἐκείνου παιδί τρύτην περιέθηκεν· ἔχει δὲ ἡ τιμωρία τὸ δίκαιον· ἐπειδὴ γὰρ υἱὸς ὢν ἐξἡμαρτεν εἰς πατέρα, διὰ τῆς τοῦ παιδὸς ἀρᾶς δέχεται τιμωρίαν· πρὸς δὲ τούτῳ, σκοπιτέον καὶ ἐκεῖνο· ὡς εἰ αὐτὸς ὁ Χάμ ἐδέξατο τὴν ἀρὰν, εἰς ὅλον ἂν διέβη τὸ γένος ἡ τιμωρία· ἐκ δὲ τούτου ἐβλάστησαν Αἰθίοπες καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Λιβύη παῖς καὶ Φοινίκη καὶ Παλαιστίνη· ἵνα τοίνυν μὴ ἅπαν

NOTÆ.

(55) Ex Theodoro q. 57 in Genes. p. 159.

(54) Ex Theodoro q. 58 in Genes. p. 162.

τὸ γένος περιδάλη τῆ τιμωρίᾳ, εἰς τὸν νεώτατον A
 υἱὸν τὴν τιμωρίαν παρέπεμψε· καὶ τοῦτο δὲ εἰδέ-
 ναι προσήκει ὡς πρόβησις ἐστὶν οὐκ ἀρὰ τοῦ δι-
 κάλου τὰ βήματα· ἐπειδὴ γὰρ ἡμῶν ὁ Ἰσραὴλ ἐκ
 τοῦ Σῆμ κατάγων τὸ γένος τῆς Παλαιστίνης κύριος
 ἔσσεσθαι, ταύτην δὲ πάλας ἔκουν οἱ ἐκ τοῦ Χαναάν,
 εἰς ἀρὰν σχηματίζει τὴν πρόβησιν, προαγορεύων
 μὲν τὰ ἐσόμνα, δεδιτόμενος δὲ τοὺς ὕστερον ἐσο-
 μένους μὴ πλημμελεῖν εἰς γονείας· καὶ τοῦτο σαφῶς
 ἡμᾶς ἢ τοῦ Σῆμ εὐλογία διδάσκει· «Εὐλογητὸς γὰρ
 Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Σῆμ· ἔσται Χαναάν παῖς· πλατύναι
 ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ· καὶ κατοικήσάτω ἐν τοῖς σκηνώμασι
 τοῦ Σῆμ» καὶ τοῦ Ἰάφεθ τὴν πελυγονίαν προείρηκε,
 τοῦ δὲ Σῆμ τὴν εὐσέβειαν· τὸν γὰρ Θεὸν ἐν τοῖς σκη-
 νώμασι τοῦ Σῆμ κατοικήσειν προείρηκε· κατῴκησε
 δὲ ἐν τοῖς τοῦ Σῆμ πατριάρχαις, καὶ ἐν τῇ σκηνῇ πρότερον B
 βεβλαστηκόσι προφήταις, καὶ ἐν τῇ σκηνῇ ἀκριβῆς δὲ τέ-
 λος ἔσχηκεν ἡ προφητεία τὸ τῆς οἰκονομίας μυστή-
 ριον· ὅτε αὐτὸς Θεὸς Λόγος ἐνηνθρώπησε καὶ ναὸν
 ἑαυτοῦ προσηγόρευσε· ἦν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ
 Ἀβραάμ ἔλαβε σάρκα· ἐκ τοῦ Σῆμ γὰρ καὶ οὗτοι
 κατήγον τὸ γένος· ἡ δὲ Χαναάν δουλεία ἐν τοῖς Γαδωνίταις τὸ τέλος ἐδέξατο.

EPOTHEIS SENE.

Πῶς Ἀβραάμ πιστὸς ὀνομάζεται εἰρηκῶς τῷ Θεῷ,
 «Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο ὅτι κληρονομήσω
 αὐτήν» ;

Edita a Maio (l. c. p. 123, q. 257). — De Abrahami interrogatione. Gen. xv, 14.

Τὸ, «Κατὰ τί γινώσκωμαι ;» οὐκ ἀπιστοῦντός ἐστιν C
 ἀλλὰ μαθεῖν ποθοῦντος τῆς κληρονομίας τὸν τρόπον·
 ἐπειδὴ γὰρ ἑώρα πλήρη μυρία τὴν Παλαιστίνην
 οἰκοῦντα, μαθεῖν ἠδούλετο τίνοι τρόπον παραλήφεται
 τῆς γῆς ἐκεῖνης τὴν δεσποτείαν· νόμῳ πολέμου; δίχα
 πολέμου; ζώντων ἐκεῖνων; ἀναιρουμένων; ἐξελαι-
 νομένων; τούτου χάριν μετὰ τὴν θυσίαν ὁ τῶν ὄλων
 ὀφειλὴς Θεός, «Γινώσκων, φησί, γινώσκῃ ὅτι πάροικον
 ἔσται τὸ σπέρμα σου, καὶ ἐξῆς·» ἔως τοῦ, «Ὅπως γὰρ
 ὄναπεπλήρωται αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων.»
 Ἐκ τῆς θείας τοίνυν ἀποκρίσεως ἔστι γινώσκειν τὸν
 τρόπον τῆς ἐρωτήσεως· ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, «Κατὰ
 τί γινώσκωμαι ὅτι κληρονομήσω αὐτήν ;» ἐδιδάχθη μὲν
 ὅσον παροικήσουσι χρόνον, καὶ ὅπως ταλαιπωρή-
 σουσιν, ὅσης δὲ ἀξιώθησονται προμηθείας· τῶν
 μὲν πολεμησάντων αὐτοὺς κολασθησομένων, τῶν D
 δὲ τὰ ἐκεῖνων καρπωσομένων· καὶ ὅτι τούτων
 αὐτὸς οὐδεμίαν πείραν λαθὼν ἐν εἰρήνῃ καταλύσει
 τὸν βίον· εἰδὼς δὲ καὶ τῆς ἀναβολῆς τὴν αἰτίαν·
 ἵνα γὰρ μὴ τις τοπάση καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνοι-
 κούντων μὴ δυνηθῆναι τὸν Δεσπότην Θεὸν τῆς γῆς
 ἐκεῖνης παραδοῦναι τὴν δεσποτείαν, φησὶν, «Ὅτι οὐπω
 ἀξια πανωλεθρίας δεδράκασιν οἱ Ἀμορραῖοι·» οὐ γὰρ
 γὰρ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἐκ προγνώσεως ἐνεχθῆναι
 τὴν τιμωρίαν· ὅτι δὲ εἶχον κατ' ἐκεῖνο κατοῦ εὐσε-
 βεῖς, δῆλον ἐκ τοῦ Ἀβιμέλεχ καὶ ἐκ τῶν τῆν

tingeretur, in juniorem illum pœnam immisit. Et h-
 e scire convenit non esse maledictionem sed prædictio-
 nem verba justi. Cum enim Israel ex Sem oriundus
 Palæstina potiturus erat, hanc autem a longe habita-
 bant filii Chanaan sub forma imprecationis prædi-
 ctionem declarat, annuntians futurum, et timorem
 incutiens illis qui postea futuri erant, ne in parentes
 peccarent, et clare hoc docet Sem benedictio :
 « Benedictus Dominus Deus Sem : erit Cham ser-
 vus ejus²⁶. Dilatet Deus Japhet et habitet in ta-
 bernaculis Sem.» Japhet numerosam progeniem
 prophetavit, Sem autem pietatem. Deum autem in
 tabernaculis Sem habitaturum prædixit : habitavit
 autem in patriarchis ex Sem ortis et in prophetis
 ab istis descendantibus ; et primum sub tentoriis et
 postea in Jerusalem. Perfectam autem adimpletio-
 nem habuit propheta in mysterii dispositione mira-
 bili, cum ipse Deus Verbum incarnatum est et tem-
 plum suum vocavit quam ex semine David et
 Abraham assumpserat carnem. Ex Sem enim et
 ipsi originem ducebant. Chanaan autem servitus
 in Gabaonitis adimpletionem obtinuit.

QUÆSTIO CCLVIII [Coisl. CCLXXIX, Taur. CCLXIX].

Quomodo Abraham fidus appelletur qui dixerit :
 « Unde scire possim quod possessurus sim eam ? »

Edita a Maio (l. c. p. 123, q. 257). — De Abrahami interrogatione. Gen. xv, 14.

Hoc verbum unde scire possim non increduli est,
 sed expetentis discere hæreditatis modum. Post-
 quam enim vidisset populis ab innumerabilibus
 Palæstinam habitari, discere voluit quomodo terræ
 hujus dominatum occuparet. Belli jure? sine bello?
 viventibus illis? interemptis? expulsis? Quapropter,
 post sacrificium, qui omnium rerum Deus visus
 erat, «Prænosces, inquit, cognosces quod peregrin-
 um futurum sit semen tuum²⁷, » et cætera usque
 ad : « Nondum enim completæ sunt iniquitates
 Amorrhæorum. » Proinde, ex divina illa responsione
 cognosci potest modus quæstionis. Postquam enim
 dixisset : « Unde scire possim quod possessurus
 sim eam, » didicit quot quidem annos peregre
 commorarentur, affligerentur, quantæque digni
 censerentur providentiæ, quosdam quidem cum his
 bellaturos, castigandos esse; alios vero illorum
 fortunis fruituros. Atque ipsum nihil ex iis perpes-
 sum, in pace animam efflaturum. Didicit etiam
 hujus dilationis causam, ne quis conspiceret propter
 multitudinem incolarum non potuisse Dominum
 Deum hujus terræ tradere dominatum, dixit :
 « Quia nondum exitii digna fecissent Amorrhæi. »
 Non enim oportet venturi sceleris ex præsumptione
 solvi pœnas; et quod eo tempore pii essent,
 constat ex Abimelech atque e Chebræ incolis quos

²⁶ Genes. ix, 26. ²⁷ Genes. xv, 13.

NOTÆ.

(55) Est Theodreti q. 65 in Genes. 171.

nihil eorum, quæ ad corpus pertinent, vel amoveatur, vel contemnitur, nulla vero etiam re, quam corporis natura alias postulat, idem amplius indiget; id quidem nobis commercium conditionis rerum incorporearum ita largitur, ut et similes angelis, et superiores iis dem simul futuri. Superiores quidem ideo, quod natura nostra per eum, qui illam assumpsit, juxta Patrem collocata est; ad similitudinem vero mentium incorporearum perducti; postquam ab affectibus et corruptibilitate immunes, et a corporeis affectionibus, petulantiaque et inconstantia, cui materiale quodque obnoxium est, liberi evasimus.

Hic vero etiam observandum est, verbis illis, « Erant ut angeli Dei », non eandem naturæ dignitatem, sed id potius indicari, quod nihil eorum, quibus in carne fuerant obnoxii, imposturum simul experturi, angelicæ vero indolentiæ participes et a passionibus corporeis immunes vitam in resurrectione acturi, quamvis interim angelis eo simul superiores, quod nostram lapsorum naturam Dei Filius assumpsit et redemit, illorum vero non item. Cujus quidem rei rationem in eo quærere oportet, quod illi quidem nos seduxerunt, nos vero seducti sumus; quodque illi varias prærogativas habuerunt, quo minus peccarent, quippe qui affectibus minus paterent, ad Deum vero propius accederent, et corpore denique carerent. Ab altera parte nobis quidam miserationem magis conciliavit, quod vitiis magis patebamus, corporique obnoxii et alligati eramus; tum vero imprimis, quod ex illis, qui lapsi erant, tales non geniti sunt, per quos Numen benignissimum ad veniam lapsorum faciendam adduci poterat. Imo vero illi, qui legem violaverant, eandem violare semper amant. Πορρο neque similia neque affinia sunt, angelorum naturam et hominum illam assumere. Quid enim hoc profuisset illis angelis, qui non erant lapsi? Si vero in lapsorum gratiam id factum esset, nonne, hoc facto, illi, qui lapsi non erant deterioris, quam lapsi, conditionis fuissent? Præterea Verbum incarnatum et virtutis et pietatis præcepta nos docuit, per quæ, siquidem illa per gratiam ejus observemus, eorum reddimur participes, quæ perpetua regni cælorum hæreditas sperare jubet. Jam vero angelorum natura et virtutis et pietatis notitia erat instructa. Virtutis quidem, ceu ex eo patet, quod homines, ab illa avocatos, in contraria omnia pellexerunt: nec minus pietatis. Argumento est ille, qui clamabat; « Novi te, quis sis: saucius Dei? » et, « Venisti ut ante tempus nos affligeres ». Cujusmodi complura alibi exstant. Itaque Dominus frustra angelorum naturam

7 Matth. xxii, 30. 7 Luc. iv, 34. 6 Matth. ix, 29.

σει μήτε καθέλκεσθαι, μηδὲ παρασύρεσθαι, μηδ' ἄλλως ἐν χρεῖα καθίστασθαι τῶν, ὅσα σαρκὸς φύσις (32) ἐδούλευεν, τῆς τῶν ἀσωμάτων λήξεως; χαρίζεται τὴν συγγένειαν, ὥστε εἰκότως (33) καὶ ἰσάγγελοι, καὶ κρείττους ἐκείνων ἐσόμεθα. Τῷ μὲν τὴν φύσιν ἡμῶν ἐν τῷ προσλαβόντι συνεδριᾶσαι τῷ Πατρὶ; κρείττους. Τῇ δὲ καθέκαστον ἡμῶν ἀπαθεία καὶ ἀφθαρσία καὶ σωματικῶν πάντων καὶ παθῶν καὶ σκιρτημάτων, καὶ ταχυτήτος ἀπηλλάχθαι προσόλου, τὴν πρὸς τοὺς ἀσωμάτους νόας ἰσότητα ἀναδεγεμένοι (34).

Ἐπισκεπτέον δὲ τὸ, « Ἔσονται ὡς ἄγγελοι Θεοῦ, » οὐ τὴν ἰσοτιμίαν κηρύττει τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ μηδὲν πάσχειν, ὡν ἔπαχον πρότερον, σαρκικῶν. Παραπλησίως δὲ τῆς ἀγγελικῆς ἀπαθείας καὶ αὐτοὺς ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν σαρκικῶν ἀπηλλαγμένους πολιτεύεσθαι, κρείττους δὲ καὶ ἄλλως ἀγγέλων, ὅτι ἡμῶν μὲν ὀλισθησάντων τὴν φύσιν ἀνέλαβεν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ ἀνεσώσατο, ἐκείνων δὲ οὐκέτι. Καὶ ζητεῖν δεῖ τὴν αἰτίαν, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἐπλήνησαν, ἡμεῖς δὲ τῶν πλανηθέντων. Καὶ ὅτι αὐτοὶ μὲν πολλὰς ἀφορμὰς εἶχον τοῦ μὴ ἐξαμαρτῆσαι, τὸ δυσπαθὲς τε καὶ τὸ πλησιάζειν μάλλον Θεῷ καὶ τὸ ἀσώματον. Τοῖς δὲ ῥοπήν ἐλέου παρέχει καὶ τὸ εὐπαθέστερον καὶ τῷ σώματι καθέλκεσθαι τε καὶ συνδεῖσθαι, καὶ τὸ μείζον, ὅτι οὐκ ἐπιγεγέννηται ἐκ τῶν πεσόντων ἕτεροι, δι' οὓς ἂν τὸν φιλόανθρωπον εἶλκεν τὸ πῶμα πρὸς ἔλεον. Ἄλλ' αὐτοὶ γε οἱ παραθάντες τὴν παράθεσιν διαπαντὸς μένουσι στέργοντες. « Ἐτι οὐδ' ὅμοιον οὐδ' ἔγγυς ἀγγέλων τε φύσεως καὶ ἀνθρώπων ἐπιλαβέσθαι. Τί γὰρ καὶ ἄνησεν τοὺς οὐ πεσόντας; εἰ δὲ διὰ τοὺς πεσόντας, πῶς οὐ χείρους οἱ μὴ πεπτωκότες τῶν πεπτωκόντων (35) ἢ τοῦτο ἐπεργαστέον; » Ἐτι σαρκωθεὶς ὁ Λόγος τὰ τε τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας μαθήματα ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν, δι' ὧν ἡμῖν γέγονεν τῇ παρ' αὐτοῦ χάριτι κατορθοῦντας (36), ἃ ὑπέθετο τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀδιάδοχος κληρονομία. Ἡ δὲ ἀγγελικὴ φύσις καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐσεβείας εἶχεν τὴν γῶσιν. Τῆς μὲν ἀρετῆς, ἐξ ὧν τοὺς ὑπ' αὐτῆς (37) ὑποσκελιζομένους πρὸς τάναντία μεθεῖλκέν τε καὶ ὑπεδελέαζεν. Καὶ τῆς εὐσεβείας δ' ὁμοίως, καὶ ἐξ ὧν ἐδόξα · « Οἶδά σε τίς εἰ · ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ » καὶ, « Ἥλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; » καὶ μυρία ἄλλα. Ὄστε εἰς μάτην αὐτὴν τῶν ἀγγέλων ὑπῆρχετο φύσιν. Ἐτι σαρκούται ὁ Λόγος, ἔδδον ἡμῖν δι' ὧν ἐπραττεν, ὑποδεικνύς, δι' ἧς ἡμῖν ἢ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἄνοδος πορισθῆσεται. Τοῖς δὲ δαίμοσι πρόκειται τὰ ὁμογενῆ τάγματα τῆς ἀρχαίας λήξεως, δι' ὧν πρᾶττουσι, τὴν μακαριότητα προδεικνύοντα. Ἄλλ' ἐκείνοι γνῶμης ἀπονοία οὔτε ἔπονται, οὔτε πρὸς αὐτοὺς ἐπι-

NOTÆ.

(32) Pro φύσις Colb. φύσιν. Neutrum rectum puto: legerim φύσει. Fortasse vero pro ἐδούλευεν, legendum fuerit ἐδούλευεν, suadebat. Et sic retineri possit φύσις.

(33) ὡςτε εἰκότως Colb. pro προσετηκότω.

(34) Ita scripsi pro ἀναδέειγμένοι, ex verba

ἀναδέχομαι.

(35) Legendum puto εἰ.

(36) Μαλιν κατορθοῦσι, ut referatur ad antecedens ἡμῖν.

(37) αὐτῆς Colb. pro αὐτοῦς.

στρέφονται ὡστε περιεργόν ἐστιν ἀγγέλων τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν ὑπελθεῖν. Μᾶλλον δὲ εἰς μεῖζω καὶ βαρυτέραν, εἰπερ οὖν τέ ἐστι, τῆς ἀποκειμένης αὐτοῖς κολάσεως. Ἔτι ἀγγέλων εἰπερ ἐμελλεν ὁ Λόγος φύσιν ὑπέρχεσθαι (38), πῶς ἂν ὑπῆλθεν, τόκου μὴ μεσιτεύοντος; εἰ δ' ἀπλῶς κατ' οἰκειώσιν καὶ σχετικῆν σύνοδον τοῦτο προσῆν τοῖς δαιμόσι, ἀλλ' ἐκείθεν διεβράβησαν (39). Ἔτι τίνος (40) τῶν πεπτωκῶτων ἐποιεῖτο τὴν κατὰ τὸ ἀκρονοικείωσιν; Εἰμὲν τῶν ἐστῶτων, καὶ τί ἂν τὸ πεπτωκὸς ὦνῆτο; Ἐκείνων γὰρ καὶ πρὶν μερόντων (41) ἐν τοῖς ἀμείνοσι τὸ δαιμόνιον ταλανίζεται. Εἰ δὲ τῶν πεπτωκῶτων, ποῦ τὸ δίκαιον; Πῶς δ' ἂν οὐκ ἔσχεν χῶραν ἐκλέγεσθαι τὸ κατεγνωσμένον Παύλω· « Ποιῆσωμεν τὰ κακὰ; » Ἔτι δὲ τόκου ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεισι μὴ μεσιτεύοντος, οὐδὲ φύσιν ἦν δυνατὸν αὐτῶν ἀναλαβεῖν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τινα τὸν καθ' ἕκαστον. Ὅν δ' ἂν ἔλαθεν, μόνον ἐκείνον ἂν καὶ ἔσωζεν. Ὡστε συνέβαιεν ἂν αὐτὸν μυριάκις ἀγγέλων ἄτομα (42) ὑποδύεσθαι. Μᾶλλον δὲ ἀνίλωσ εἶη (43) δαιμόνων, οἳ πάσης κακίας ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν ὄργανα.

Ad lapsos pervenisset? Illis enim meliore conditione Si vero in gratiam lapsorum; quomodo id fas fuisset? Nonne potius id factum esset, quod Paulus aversatur: « Faciamus mala ». Quando denique partus angelicis copiis mederi et usu venire non potuit, nec naturam angelorum Verbum Dei assumere, sed unum aliquem eorum, potuit. Quemcumque vero eorum assumpsisset, illum unum salvasset. Ita vero futurum erat, ut illa angelorum indivisibilia millies susciperet. Satius itaque erat, dæmonum non misereri, qui se ipsos omnis pravitatis instrumenta præstitissent.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΕ΄.

Διατί διδασκόμεθα ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ καὶ οὐχὶ τοῖς πονηροῖς ἀνθρώποις;

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 114). — De abrenuntiatione diaboli.

Ἀποτασόμεθα τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ τοῖς πονηροῖς ἀνθρώποις, πρῶτον μὲν ἵνα μὴ ἀφορμὰς, εἰ καὶ μὴ εὐλόγους, ἐκ ταύτης λάβωμεν τῆς ἀποταγῆς, μισεῖν καὶ ἀποστρέφεσθαι καὶ ἐκτρέπεσθαι καὶ ἀποτάσσεσθαι τὸ ὁμόφυλον. Δεύτερον δὲ, εἰ ἀπετασόμεθα τοῖς πονηροῖς ἀνθρώποις, οὐχ ἡμεῖς δὲ ἀλλὰ καὶ πρὸ ἡμῶν οἱ διδάσκαλοι καὶ ἀπόστολοι, τίς ἂν τῶν ἀμαρτωλῶν ἐσώσωτο, τῆς μὲν ἀποταγῆς τὴν ἀποστρεφῆν τικτούσης, τῆς δὲ τὴν παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν συναναίρουσης, ἧ καὶ ἡ ἐπιστροφή καὶ ἡ μεταμέλεια συναναίρειται; γ'. Καὶ τίς ἂν ἐκείνος ὁ λέγων, Ἀποτάσσομαι τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἢ πονηροῖς ἀνθρώποις; εἰ μὲν λέγοι ἑαυτὸν τῶν ἀμαρτωλῶν, ἑαυτῷ ἂν ἀπετάττετο· εἰ δὲ τῶν δικαίων, ἵνα τᾶλλα ἐάσω, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῆς μετανοίας καὶ σωτηρίας, βράβηρον ἑαυτῷ μεγαλαυχίας καὶ φαρισαϊκῆς ἀπωλείας διώρυττε. δ'. Οὐχ ὁ ἀνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ὁ πονηρὸς ἠπάτησε. ε'. Ὁ μὲν Σατανᾶς τὴν κακίαν ἐστὶν ἀμετάβλητος. ζ'. Ἐν τῇ ἀποταγῇ τῶν τοῦ Σατανᾶ ἔργων καὶ ὅσα ἀνθρωπος πράξει, ἐπεὶ ἐκείθεν ἐκ τῆς ἀπάτης τὸ σπέρμα, ἐν ἐκείνοις περιέχεται· εἰς γὰρ ἐκείνον ἀναφέρεται.

erat suscepturus. Incarnabatur præterea Verbum, viam nobis per ea, quæ agbat, ostensurum, per quam reditus nobis in cælum pateret. Dæmonibus vero in exemplum propositi sunt similes illis angelorum ordines, pristinam sedem tuentes, atque illis ipsis, quæ agunt, viam ad beatitatem commostrandantes. Illi vero, mente aversi, nec sequuntur illos, nec ad eosdem convertuntur. Itaque supervacaneum foret, si Dei natura illam angelorum susciperet; imo id ipsum pœnam imminentei majorem et graviorem, siquidem talis dari potest, redderet. Quod si præterea Verbum angelorum naturam assumere unquam voluisset, quomodo id sine intercedente partu aliquo fieri potuisset? Si porro tantum per appropriationem aliquam et relationem moralem Verbum illud se cum dæmonibus communicasset, illi vel sic ab eo sejuncti fuissent. Qua porro de causa Verbum lapsos illos sibi maxime appropriasset? Si dixeris: In gratiam illorum, qui stationem suam retinuerant, quid inde commodi pridem fruentibus, dæmones vices suas miserantur. Si vero in gratiam lapsorum; quomodo id fas fuisset? Nonne potius id factum esset, quod Paulus aversatur: « Faciamus mala ». Quando denique partus angelicis copiis mederi et usu venire non potuit, nec naturam angelorum Verbum Dei assumere, sed unum aliquem eorum, potuit. Quemcumque vero eorum assumpsisset, illum unum salvasset. Ita vero futurum erat, ut illa angelorum indivisibilia millies susciperet. Satius itaque erat, dæmonum non misereri, qui se ipsos omnis pravitatis instrumenta præstitissent.

QUÆSTIO CCXLV [Coisl. Taur. XCII. Maio CCXLIV].

Quare præcipitur nobis renuntiatio Satanæ, non autem pravis hominibus.

Satanæ et operibus ejus, non autem pravis hominibus renuntiamus, primo quidem, ne motivum quamvis non rationabile, ex ista renuntiatione sumamus, confratrum odio persequendorum vel vitandorum, vel repellendorum, vel rejiciendorum. Secundo autem, si renuntiamus pravis hominibus, nec nos, nec ante nos magistri et apostoli, quis peccatorum salvatus fuisset? renuntiatione quidem aversionem producente, sed et exhortationem et instructionem destruent, et ita conversionem et pœnitentiam tollente. Tertio, et quis est qui dicat renuntio peccatoribus, vel pravis hominibus? si seipsum dicit inter peccatores, nonne seipso renuntiat? si vero inter justos, ne plura dicam, in tempore pœnitentiæ et salutis, superbix et pharisaicæ perditionis gurgitem sibi effo diret. Quarto, non homo a principio, sed Satanæ deceptus. Quinto, Satanæ quidem in malo est invariabilis. Sexto, In renuntiatione Satanæ operibus, et quæcumque facit homo, siquidem hinc fallaciæ semen, continentur. In illum enim relationem habent.

NOTÆ.

(38) Sic scribo pro, ὑπέρχεται.

(39) Ita Colb. pro καὶ ἐβράβησαν.

(40) Τίνος scripsi pro τινός. Sed vel sic sensus hinc, nisi subintellegeris χάριν, vel sequentem vocem πεπτωκῶτων cum illa ἀγγέλων permutes. Mox enim angeli in ἐστῶτας et πεπτωκῶτας distinguuntur. Ita vero legendum fuerit τίνος τῶν ἀγγέλων;

quem angelorum chorum sibi appropriasset?

(41) Sic scribo, cum Colb. pro μὲν ὄντων, quam lectionem tamen in versione expressi.

(42) Sic Colb. pro ἄτομα, quod hic non quadrat.

(43) Noster: ἀλλήλω; εἶη. nullo sensu: Colb. pro εἶδη habet εἶη. Legendum itaque ἀνίλωσ.

QUÆSTIO CCXLVI [Coisl. CLIX Taur. CLVIII]. A

Quare Confessores vocentur Samonas et socii?

Edita a Maio (l.

Confessores qui sunt circa Guriam martyres vocantur non quod Christum in stadio confessi sint, hæc est enim communis omnium martyrum æmulationis, sed quod promissionum quas ad invicem homines habebant testes et mediatores assumpti, eorum qui illis considerant spem non deceperunt, et ab illis qui a promissis defecerunt justam pœnaita expetivere. Sicut ergo testes rigidi et inexorabiles promissionum quas ad invicem habebant homines facti, merito confessorum nomen sortiti sunt.

QUÆSTIO CCXLVII [Coisl. Taur. XCVIII].

Cur Christus cruci affixus?

Edita a Maio (l.

Crucifigitur incarnatum Dei Verbum, Deus ipse. ut aperte diaboli injustitiam redarguat, utque suum erga homines amorem immensum demonstrat, ne etiam multi credentes sese dicere Deum facile esse occasionem inde sumant sese deos faciendi et funestum errorem inducendi, utque illis qui probris et angustiis et malis ad mortem ductibus probantur, semetipsum patientiæ et fortitudinis exemplum proponens, viriliter et gratanter accidentia ferre præparet. Ut etiam omnipotentia virtutis suæ magis in lucem prodeat: Vi enim et manibus et armis et pugnis adversarium (superare), laudabile quidem est, sed in ordine rerum ordinariarum est, nec ullum divinæ operationis signum revelat. Sed morte mortem ipsam et inferos et diabolum et principatus et potestates mundi annihilare et vincere, hoc est sine dubio omnipotentia divinæ quæ omnem sensum et mentem superat. Utque magnitudine bonorum in nos impertitorum exhibita, debitores nos puri erga illum amoris, et vitæ secundum ipsius leges constituendæ faciat. Ex quibus lucrum ad nos ipsos revertitur, regni, id est, hæreditas, et in ineffabilibus quies et voluptas.

QUÆSTIO CCXLVIII [Coisl. Taur. XCIX,

Maio CCXLVIII] (1).

Editarum a Wolfio tricesima septima (Cur. Phil. p. 685, 686. Galland. XIII, 707, 11). — Quomodo concilianda verba I Cor. xiv, 22, cum Matth. ix, 22; xii, 58, et similibus locis?

Quomodo dictum illud apostolicum ¹⁰: « Signa non credentibus, sed incredulis; » cum illis Domini oraculis conciliari potest ¹¹: « Fides tua salvum te fecit; » et: « Non poterat facere signa propter incredulitatem eorum; » itemque alia, eandem sententiam inculcantia ¹².

Qui discendi studio in hæc inquirat, illi dictorum sensus non difficulter patebit. Illis enim, qui jam per tempus aliquod crediderunt, nec dubio aliquo de magno illo, quod profitemur, mysterio vexantur; similiter vero etiam illis, qui incredulitati penitus

¹⁰ I Cor. xiv, 22. ¹¹ Matth. ix, 22. ¹² Matth. xii, 58.

NOTÆ.

(1) Hanc quæstionem jam editam Maius rursus typis mandavit (Nov. Coll. t. IX, p. 446.)

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΓ'.

Διατι ὁμολογηταὶ καλοῦνται οἱ περὶ Σαμωνῶν; Διατι ὁμολογηταὶ δ' ἂν οἱ περὶ Γουρίαν μάρτυρες καλοῦντο, οὐχ ὅτι τὸν Χριστὸν ἐν σταδίῳ διωμολογήσαντο· κοινὸν γὰρ ἀγώνισμα τοῦτο πάντων τῶν μαρτύρων· ἀλλ' ὅτι τῶν ὁμολογιῶν ἄς πρὸς ἀλλήλους ἀνθρώποι τιθενται ἐπόπται· καὶ μεσῆται παραληφθέντες, οὕτε τῶν πεπιστευκότων αὐτοῖς τὰς ἐλπίδας ἐψεύσαντο, καὶ τοὺς ἀθετήσαντας τὰ ὁμολογηθέντα, τὴν δικαίαν δίκην ἀπήτησαν· ὡς οὖν ἐπόπται θερμοὶ καὶ ἀπαραίτητοι τῶν πρὸς ἀλλήλους τοῖς ἀνθρώποις ὁμολογιῶν γεγενημένοι, εἰκότως τὴν τῶν ὁμολογητῶν ὀνομασίαν διεκλήρωσαντο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΖ'.

Διατι σταυροῦται ὁ Χριστός;

Edita a Maio (l.

σταυροῦται σαρκωθείς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Θεός, ἵνα λαμπρῶς ἀδικοῦντα διελέγξῃ τὸν διάβολον, καὶ ἵνα τὸ πρὸς ἀνθρώπους φίλερον παρασέση ἀνυπέροβλητον, καὶ ἵνα μὴ δόξαν εὐχερὲς τὸ λέγειν αὐτὸν εἶναι Θεὸν, πολλοῖς ἀφορμῇ κατασταθῇ θεοποιεῖν ἑαυτοὺς, καὶ πλάνην καταργῶν πλάνην εἰσαγάγῃ ὀλίθριον· καὶ ἵνα τοῖς ἐν ἐπιτηρείαις καὶ ἐπιβουλαῖς καὶ κακώσεσι πρὸς θάνατον ἀγούσαις ἐξεταζομένοις, ἑαυτὸν ὑπομονῆς καὶ καρτερίας παραδείγμα προθεῖς, γενναίως φέρειν καὶ εὐχαρίστως παρασκευάσῃ τὰ συμπίπτοντα· καὶ ἵνα τὸ πασθενέστατον αὐτοῦ μᾶλλον φανερώσῃ τῆς δυνάμεως· τὸ μὲν γὰρ βῶμῃ καὶ χειρὶ καὶ ὄπλοις καὶ συμμαχοῖς τὸν ἀντίπαλον, ἐπαινετὸν μὲν, τῶν συνήθησ' δὲ διαπεπραγμένον καὶ οὐδὲν εἰσάγον θεουργίας ἐξαίρετον· τὸ δὲ θανάτου, αὐτὸν τε θάνατον καὶ ἄδην καὶ διάβολον καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας τοῦ κόσμου καταργῆσαι τε καὶ θριαμβεῦσαι, τοῦτο ἂν εἴη ὡς ἀληθῶς τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ ἐνομοκρατορικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ· καὶ ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τῶν εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν ἐνδειξάμενος, χρεώστας τῆς καθαρᾶς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης παραστήσῃ, καὶ τῆς κατὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους πολιτείας· δι' ὧν τὸ κέρδος εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀναστρέφεται, βασιλεία· ἡμῖν κληρὸς ὢν, καὶ ἐν ἀδίκητοις διαγωγή καὶ ἀπόλαυσις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΗ'.

Πῶς συμβιβασθήσεται τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν, τὸ φάσκον· « Τὰ σημεῖα οὐ τοῖς πιστευούσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, » τοῖς δεσποτικοῖς λογίοις τοῖς λέγουσιν· « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. » Καὶ, « Οὐκ ἠδύνατο ποιῆσαι σημεῖα διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· » καὶ ὅσα ἄλλα τὴν αὐτὴν ὑποβάλλει διάνοιαν;

Τῷ διερευνῶντι φιλομαθῶς οὐκ ἐργώδης τῶν εἰρημῶνων ἡ κατανόησις. Τοῖς τε γὰρ ἤδη χρόνῳ πεπιστευκόσι, καὶ μηδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστηρίου παραδεχομένοις, ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς τελείως τῇ ἀπιστίᾳ κεκρατημένοις, καὶ μὴ

θέλουσι διὰ τῶν σημείων πρὸς τὴν εὐσέβειαν χειραγωγῆσθαι, κενὸν καὶ μάταιον ἢ τῶν σημείων ἐπίδειξις. Τοῖς δὲ γε ἐν τῇ ἀπιστίᾳ μὲν θετραμμένοι, εἴτα ἡρέμα πως τοὺς λογισμοὺς πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἐνδιδόναι διανισταμένοι, τοῦτοις οἰκέα καὶ πρόσφορος τῶν παραδόξων ἔργων ἡ φανέρωσις. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος οὔτε παρὰ τῶν παντελῶς ἀπίστων πίστιν ἐπιζητεῖ. Ἥδει γὰρ οὐχ εὐρίσκων ἐν αὐτοῖς οὔτε παρὰ τῶν εἰλικρινῶς πεπιστευκότων. Προειλήφει γὰρ καὶ ταύτην προεισενεγκόντων αὐτῶν. Ζητεῖ δὲ παρ' ἐκείνων, οἱ ἐξ ἀσεβείας εἰς εὐσέβειαν μεταβαλλόμενοι, ἥδη (44) τὴν πίστιν ὠδίνουσιν ἐν αὐτοῖς. Τοῖς τοίνυν πιστοῖς οὐ δίδονται τὰ σημεία. Περιττὸν γάρ. Οὐδὲ τοῖς ἀμεταβλήτως ἔχουσιν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας. Εἰς κενὸν γάρ. Ἄλλὰ τοῖς ἐξ ἀπιστίας εἰς πίστιν μεταβαλλομένοις. Ὅταν καὶ ἡ πίστις ἐπιζητηταὶ τελεσορηθῆναι, καὶ τελεσφορομένη πρόξενος γίνεται τῆς ἀπολαύσεως τῶν θεοσημειῶν. Οὐδὲν οὖν διαμάχεται τοῦ θεοπεσιῦ Παυλοῦ ἡ φωνὴ τοῖς εὐαγγελικοῖς ῥήμασι. Πρὸς (45) μὲν γὰρ πεπωρωμένους τὴν καρδίαν οὐκ ἤξιον παραδοξοποιεῖν ὁ ἐπισητηρῆς τῶν ἀνθρώπων πάντα πράττων Θεός. Οἱ δὲ εἰλικρινῶς πεπιστευκότες οὐκ ἐδέοντο τούτων εἰς τὸ πιστεῦσαι. Ὑπόλοιπον, πρὸς ἐκείνους θαυματοργίας τὸν τοῦ γένους ἡμῶν Σωτῆρα ἐπιτελεῖν, οἱ οὐπω μὲν πεπιστευκότες ἦσαν, τὴν δὲ τῶν ἀπίστων ἐτι χώραν ἀνεπλήρουν, ὅμως ἐζήτουν, δι' ὧν πιστεύουσιν, καὶ χειραγωγὸν λαμβάνοντες τὰ σημεία, εἰς τὴν τῶν πιστῶν μετηλλάττοντο μοίραν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΜΘ'.

Εἰ ἦν ἡ γῆ, πῶς ἐγένετο; λέγει γάρ· « Ἡ δὲ γῆ ἦν. »

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 116) — In Gen. 1, 2. De ortu terræ.

Ἥλιθιον τὸ ἐρώτημα· ὁ γὰρ εἰπών· « Ἐν ἀρχῇ ἔποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » οὐκ ἄξιον ἐθλονότι εἶπε τὴν γῆν· εἶπε δὲ οὐχ ὅτι ἦν ἡ γῆ ἀπολύτως, ἀλλ' ὅτι ἦν ἀκατασκευάστος· ἐτι γὰρ ἀόρατος ἦν ἐπικειμένου τοῦ ὕδατος· καὶ ἀκατασκευάστος, μηδέπω κοσμηθεῖσα βλάστη· καὶ διατὶ τοῦ φωτὸς πρῶτον εἶδος, εἴτα τὸ ὑποκείμενον ἦτο τὸ ἡλιακὸν σῶμα ὑπέστησεν; ἢνα θαυματοργήσῃ, φησὶν ὁ θεολόγος, μερίζονα· ἐπειδὴ γὰρ τοῖς ἄλλοις ὕλην προὔπισθησας εἰδοποίησεν, ὕστερον τάξιν ἐκάστω καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος περιθεῖς, ἐναυθα παραδοξότερον τῆς ὕλης τὸ εἶδος προὔπισθησάτο· εἶδος γὰρ ἡλίου τὸ φῶς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝ'.

Εἰ τὸ φῶς ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν, οὐκ αὐτὸς τὸ σκότος ἐποίησεν· ἐναντία γὰρ ταῦτα ἀλλήλοισι.

Edita a Maio (l. c. p. 117, q. 249). — An

Ἐναντία μὲν ἀλλήλοισι, ἀλλ' ἀναγκαῖα τοῖς ἀνθρώποις ἀμφοτέρα· καὶ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ ἐξυμῶν τὴν τοῦ Ποιητοῦ μεγαλοουργίαν λέγει· « Ἐθου γὰρ, φησὶ, σκότος, καὶ ἐγένετο ὕψις, » κ. τ. λ. ἔως, « Ἐξ-

A sunt obnoxii, nec ad doctrinam pietatis per miracula adduci cupiunt, signorum demonstratio frustra et vano conatu offertur. Contra vero illis, qui in incredulitate educati quidem sunt, postea vero sensim mentem suam ad pietatem convertere sustinent, operum mirandorum manifestatio accommodata et proficua est. Propterea et Dominus nec ab illis, qui penitus erant increduli, fidem postulat; noverat enim se apud illos non inventurum: neque ab illis, qui sincere credebant; noverat enim eos illam jam ante probasse. Postulat vero ab illis, qui ab impietate ad pietatem conversi fidem apud se ipsos parturiebant. Credentibus itaque signa non eduntur; id enim supervacaneum foret: neque illis, qui ab incredulitate avocari non possunt; frustra enim id fletet; sed illis tantum, qui ab incredulitate ad fidem perducuntur. Horum enim fides perfectior reddi debet, facta vero perfectior ad fructum ex divinis miraculis capiendum perducitur. Divi itaque Pauli oraculum cum verbis Evangelii non pugnat. In eorum enim, qui corde penitus obdurati erant, gratiam Deus, in hominum salutem omnia faciens, miracula edere non sustinebat. Qui vero sincere crediderant, illis ad credendum non indigebant. Relinquitur itaque Salvatorem nostrum eorum causa miracula patrasse, qui nondum crediderant, sed incredulorum hactenus locum occupantes ea requirebant, per quæ ad fidem pervenirent, miracula autem instar ducis nacti in credentium cœtum transferebantur.

QUÆSTIO CCXLIX [Coisl. CCLXXIV. Taur. CCLXIV].

Si terra jam esset quomodo facta fuerit, dixit enim: terra autem erat (46)?

Stulta est hæc quæstio; qui enim dixit: In principio creavit Deus cœlum et terram, non evidenter terram æternam esse dixit: dixit enim non quod terra erat absolute, sed quod erat inornata. Adhuc enim invisibilis erat, aquis circumdata et inornata, nullo modo ad fructificationem præparata. Et quare luminis primum visionem postea vero suppositum, id est, solis substantiam constituat? ut majora, dicit Theologus, faciat mirabilia. Siquidem aliis formam, præexistente materia, dedit, postea ordinem unicuique et statum et magnitudinem disposuit. Hic autem quod est mirabilium materiæ formam prius creat, forma enim solis est lumen. QUÆSTIO CCL [Coisl. CCLXXV. Taur. CCLXV].

Si lumen Deus creavit, non ipse tenebras fecit; hæc enim in se pugnant (47).

Deus auctor lucis tenebras creare potuerit.

Sunt quidem inter se contraria, sed hominibus ambo necessaria. Hoc David Creatoris magnificentiam, proclamans dicit: « Posuisti enim tenebras, inquit, et facta est nox, » et reliqua usque ad:

NOTÆ.

(44) Sic Colb. pro ἥδη.

(45) πρὸς illud est ex Colb. quod sensus postulat.

(46) Hanc dissertationem Photius fecit totam ex

Theodoreto q. 5 in Genes. (Opp. ed. nov. t. I hujus Patrologiæ LXXX, col. 85.

(47) Est pariter ex Theodoreto q. 7 in Genes. l. c. col. 87.

« Exhibit homo ad opus suum et ad operationem suam usque ad vesperam. » Quod sint necessariae tenebræ evidens est; quod autem non sint substantia, sed res quædam accidentalis, facile est hoc intelligere; sunt enim cœli et terræ adumbratio. Quamobrem evanescit et in nihilum evadit, redeunte lumine; lumen autem est substantia et in se subsistit. Itaque et oriens splendescit, et cum occiderit, rursum oritur; et cum abierit, revertitur. Ex hoc autem discat quis quod tenebræ sint accidens. Domus enim non habens lampades in tenebris est tota; adductis autem lampadibus illustratur: Non tenebris alio migrantibus, luminis adventu pereuntibus. Non sunt igitur tenebræ substantia quædam increata neque etiam substantia creata; sed usus quidam necessarius, ab his quæ facta sunt proveniens et sapientiam Dei prædicans. Statim ergo propheta ex hoc Deum laudat, « Qui fecit, inquit, lumen et præparavit tenebras. » De lumine quidem convenienter dicit: *Qui fecit*; de tenebris autem, *Præparavit*. Sunt enim accidens quoddam quod et consistit et dissolvitur.

QUÆSTIO CCLI [Coisl. CCLXXVI. Tamr. CCLXVI].

Quare feras et reptilia fecerit Deus (48)?

Edita a Maio (l. c. p. 117, 118, q. 230). — De feris et reptilibus a Deo creatis. Gen. 1, 20.

Pueri tum terriculamentis, tum etiam loris et virgis indigent. Et per illa quidem ipsos terrenus, per hæc autem erudimus. Nos ergo sciens Deus ad indolentiam propensos, sicut funiculos quosdam et terricula feras nobis præparavit ut ab illis terri, ad illum attrahamus et ad illum in auxilium vocandum præparemur. Sed quemadmodum adulti infantiles timores spernunt, ita et qui in virtute confirmati sunt ferarum non pertimescunt incursus. Etenim ante Adamum astabant feræ, ante peccatum, servitutum suam confidentes, et cum Noe in arca habitabant et cum Daniel in fossa leones quanquam dira fame cruciati; vipera etiam, Apostoli manu dentibus arrepta, nec peccati flaccitate et mollitie inventa, sese statum dejecit et in ignem irrui, quasi sibimetipsi pœnam infligens ex eo quod in corpus non conveniens sese injecisset. Nobis ergo enervatis providens, deserta illis loca et noctis tempus partitus est. Reptilia autem cavernis assignavit ut nonnisi difficulter ab illis hominum genus vulneraretur. Accidit autem aliquando quosdam ab illis sauciari, ut junusquisque timens ne simile damnus patiatur ad illum qui potest salvare (id est) ad Deum confugiat. Aliunde et illa ad multa salutaria remedia inserviunt. Nemo ergo feras singulas considerans Creatorem reprehendat sed illarum utilitatem requirat. Etenim et corpus humanum multam habet gratiam et harmoniam et utilitatem in partibus, sed habet etiam pituitam et ad illius secretionem recessus, et male olentem odorem. Nullus autem

Α ελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆν ἔργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. » Ἄλλ' ὅτι μὲν ἀναγκαῖον τὸ σκότος, ὄηλον ὅτι δὲ οὐκ οὐσία, ἀλλὰ συμβεδικός, καὶ ἐντεῦθεν ἔστι λαθεῖν ὁὐρανοῦ γὰρ καὶ γῆς ἔστιν ἀποσκίασμα ὁ διὰ τε τοῦτο καὶ φροῦδον γίνεται καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν διαλύεται τοῦ φωτὸς ἀνίσχοντος. Τὸ δὲ φῶς οὐσία ἐστὶ καὶ ὑφέστηκε ὁ διὸ καὶ δούμενον ἀνίσχει ὁ καὶ ἀπὸν ἐπανάρχεται ὁ γνοίη δ' ἂν τις κἀντεῦθεν ὅτι τὸ σκότος ἐπισυμβέθηκεν ὁ οἶκος γὰρ οὐκ ἔχων φωταγωγούς σκότους ἔσται πλήρης, εἰσχομισθείσης δὲ λαμπάδος φωτίζεται, οὐ τοῦ σκότους ἄλλοσέ πη μεταβαίνοντος, ἀλλὰ πάμπαν διολλυμένου τῆ τοῦ φωτὸς παρουσίᾳ. Οὐ τοίνυν ἀγέννητος οὐσία τὸ σκότος, οὔτε μὴν γεννητὴ, ἀλλ' ἐκ τῶν γεννητῶν συνισταμένη χρῆσις ἀναγκαία, τὸ Θεοῦ τὴν σοφίαν κηρύττουσα ὁ αὐτίκα γούν καὶ ὁ προφήτης καὶ ἐντεῦθεν ὕμνει τὸν Θεόν, « Ὁ ποιήσας γὰρ, φησὶ, φῶς καὶ κατασκευάσας σκότος; » ἐπὶ μὲν τοῦ φωτὸς ἀρροζόντως εἰπών, ὁ ποιήσας ὁ ἐπὶ δὲ τοῦ σκότους, κατασκευάσας ὁ συμβεδικός γὰρ ἔστι συνιστάμενον καὶ διαλυόμενον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΞΝΑ'.

Διατί τὰ θηρία καὶ τὰ ἔρπετά πεποιήκεν ὁ Θεός;

Δεῖται τὰ παῖδια καὶ μορμολυκίων καὶ ἱμάντων καὶ βάβδων ὁ καὶ τοῖς μὲν αὐτὰ δεδιτόμεθα, τοῖς δὲ καὶ παιδεύομεν. Καὶ ἡμᾶς τοίνυν προσιδῶς ὁ Θεός ὡς εἰς βάθυμιαν ἐκκλίνοντας, ὅσον ἱμάντας τινὰς ἢ μορμολύκεια προκατεσκευάσεν ἡμῖν τὰ θηρία ὅνα τούτοις ἡμᾶς δεδιτόμενος, πρὸς ἑαυτὸν ἔλκη καὶ καλεῖν αὐτὸν εἰς συμμαχίαν παρασκευάζη. Ἄλλ' ὡσπερ οἱ τέλειοι τῶν παιδικῶν δειμάτων καταφρονούσιν, οὕτω καὶ οἱ τῆς ἀρετῆς τρόφιμοι τὰς τῶν θηρίων οὐ δειμαίνουσι προσβολάς ὁ καὶ γὰρ τῷ Ἄδάμ πρὸ τῆς ἁμαρτίας παρεστήκει τὰ θηρία τὴν δουλείαν ὁμολογούντα ὁ καὶ τῷ Νῶε συνφιζέτο ἐν τῇ κιβωτῷ καὶ τῷ Δανιὴλ ἐν τῷ λίκω οἱ λέοντες, καί τοι λίαν λιμώτοντες ὁ καὶ ὁ ἔχρις δὲ τῆ Ἀποστρίλου χειρὶ τοὺς ὀδόντας ἐμβαλὼν καὶ τῆς ἁμαρτίας τὸ χαῦνον καὶ χαλαρὸν οὐχ εὐρῶν ἀπεπήδησε παραυτίκα καὶ κατὰ τῆς πυρᾶς ἦλατο, ὡσπερ δίκαι; ἑαυτὸν εἰσπραττόμενος ὅτι τῷ μηδαμόθεν προσήκοντι προσέβαλε σώματι. Καὶ ἡμῶν δὲ βραθυμούντων ὁμως κτηδόμενος ὁ Θεός, τοὺς ἐρημοτέρους ἐκεῖνοι; τόπους καὶ τῆς νυκτὸς ἀπεκλήρωσε τὸν καιρὸν, τοῖς ἔρπετοῖς δὲ τοὺς ἐν τῇ γῆ κατένειμε χηραμούς, ὅπως μὴ βῆον ὑπ' αὐτῶν, τῶν ἀνθρώπων πημάνοιτο τὸ γένο; συγχωρεῖ δὲ ἔσθ' ὅτε τινὰς, ὑπ' αὐτῶν παραβλάπτουσαι ὁ ὡς ἂν ἔκαστος δεδιῶς μῆτι παραπλήσιον πάθη, πρὸς τὸν δυνάμενον σώσειν Θεὸν καταφεύγη ὁ ἄλλως τε δὲ ταῦτα καὶ πρὸς πολλὰ τῶν ἀλεξιμάκων φαρμάκων συντελεῖ. Μηδεὶς τοίνυν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ θηρίον ἐξετάζων, ἐπιμεμφέσθω τῷ Ποιητῇ, ἀλλὰ τὴν χρείαν ἐπιζητήτω ὁ ἐπεὶ καὶ τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον πολλὴν ἔχει καὶ ὠραν καὶ ἀρμ-

NOTÆ

(48) Est Theodoretii fetus q. 18 in Genes. col. 98.

νίαν καὶ τῶν μορίων τὴν χρεῖαν · ἀλλ' ἔχει καὶ κόρυζαν καὶ πτεῖλον καὶ δυσώδη κόπρον · ἀλλ' οὐδεὶς εὖ φρονῶν ἀπὸ τούτων διαβάλοι τὸ ζῶον · δίχα γὰρ τούτων βιώναι, τῶν ἀδυνάτων · διὰ γὰρ τούτων ἀρδόμενον τέθηλε, καὶ αἵματος καὶ φλέγματος καὶ χολῆς ἑκατέρας· ἀλλ' ὡσπερ διὰ τούτων συνέστηκεν, οὕτως διὰ τούτων ἐνδὸς τῶν εἰρημένων πλεονάσαντος ἢ ἑλλείφαντο; διόλλυται · καὶ σκυταλίδα εἰ τις ἐκτέμοι τῶν δακτύλων ἔφεται αὐτὴν παντελῶς ἀχρηστον. Προσῆκει δὲ διὰ τοῦτο καὶ ἡμᾶς μὴ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀπομερίζοντα; τοῦ παντὸς ἕκαστον μέρους ἐξετάζειν τῆς κτίσεως · ἀλλὰ ζητεῖν καὶ ἐπισκοπεῖν εἰ τῷ κοινῷ χρεῖαν τινὰ συντελεῖ. Καὶ τὰ θηρία αἰδεῖται μὲν τὸν ἀνθρώπον διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ δοθεῖσαν ἐξουσίαν κατ' αὐτῶν · παραθεηκότος δὲ τὸν θεῖον νόμον ἔστιν ὅτι καταφρονεῖ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΝΒ.

Tiri ὁ Θεὸς εἶρηκε · « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν ; »

Edita a Maio (l. c. p. 118, 119, q. 251). — Explanatio in Gen. 1, 26.

Ἀηλονότι τῷ ὁμοουσιῳ καὶ ταυτοφειῖ Υἱεῖ · τούτων γὰρ καὶ μία δύναται γενέσθαι εἰκῶν. Οἱ δὲ πρὸς τοὺς ἀγγέλους εἰρησθαι τοῦτο παραληρήσαντες αἰρετικοί, καὶ πρὸς γε τοὺς δαίμονας τὸ ἀθεώτερον, λίαν εἰσὶν ἀνόητοι · τίνα γὰρ κοινωλίαν ἔχει εἰκῶν Θεοῦ καὶ ἀγγέλων ἢ δαιμόνων; Ἐν γὰρ οὐσία ἀσυγκρίτω λόγῳ διενήνοχε, τίς μηχανὴ τούτων τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἔνοησας; Ἰουδαίων γὰρ ἂν τις καὶ γελάσειε τὴν ἄνοιαν · πρὸς ἑαυτὸν γὰρ τοῦτο τὸν Θεὸν φασὶν ἀποφῆναισθαι, κατὰ τινὰ μίμησιν τῶν καίτοι εἰ καὶ πληθυντικῶς καὶ τὸ *καλεῖσθαι* καὶ τὸ *ποιήσωμεν* προφέρεται, ἀλλ' οὐν πολλὴν ἔχει πρὸς ἄλληλα τὴν διαφορὰν · τὸ μὲν γὰρ *ποιήσωμεν*, ὡσπερ ἐπὶ κοινωλίᾳ τῆς πράξεως τὸν ἰσότημον καλεῖ · τὸ δὲ *καλεῖσθαι* ἢ *γράφωμεν*, εἰ καὶ πληθυντικῶς ἐσηματίζεται, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐτέρου κλήσιν εἰς συνεργίαν δίδωσιν ἔνοησιν · ἄλλως τε τὸ μὲν *γράφωμεν* καὶ *καλεῖσθαι*, ἔχει πρὸς ἄλλων φανερόν πρὸς ὃ λέγεται · δὴλον γὰρ ὡς πρὸς τὸν ὑπεζούσιον· ἐνταῦθα δὲ τὸ *ποιήσωμεν*, μάλιστα γὰρ διὰ τὴν ἐπαγωγὴν τοῦ *κατ' εἰκόνα*, οὐδαμῶς δίδωσι πρόσωπον ἄλλο παρὰ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἔνοησιν, τὰς μεγάλας πιστευόμενον ἀρχὰς, οἱ λέγειν εἰώθεσαν *καλεῖσθαι*, καὶ *γράφωμεν*, καὶ *προσάτετομεν*, καὶ τὰ ὅμοια · καίτοι τὰ πλείστα ἐνικῶς ἢ θεῖα Γραφὴ προφέρει λέγοντα τὸν τῶν ὄλων Θεόν· « Καίριος γὰρ παντὸς ἦκει ἐναντίον ἐμοῦ· » καὶ, « Ἐνεθυμήθην ὅτι ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον· » καὶ, « Ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον· » καὶ, « Οὐκ ἔσονται θεοὶ ἕτεροί πλην ἐμοῦ· » καὶ *μυρία*· ὀλιγάκις δὲ πληθυντικῶς σχηματίζει τῶν τῆς Τριάδος προσώπων ἐμφαινῶν τὸν ἀριθμόν. Ὡσπερ τὸ, « Δεῦτε, καὶ καταβάιντες συγχέωμεν τὰς γλώσσας· » καὶ περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος · καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἐπειδὴ τὸ λογικὸν ζῶον διέπλαττεν ὁ Θεός· ὃ καὶ ἀνακαινίζει μετὰ πολλὰς ἐμελλεν γενεὰς ταῖς τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπικλήσει τελεσιουργῶν τὸ πανάγιον βάπτισμα, μέλλων δημιουργεῖν τὴν ἐκεῖνα τὰ μυστήρια παραλη-

sanus ex hoc vitam accusabit. Sine enim illis vivere impossibile est; ex hoc enim oritur quod refrigerat et sanguinem et ardorem, et bilem utramque. Sed sicut per illa consistit, ita ex dictis uno vel superabundante, vel deficiente deperit. Si quis enim unam digiti partem absciderit, videbitur illa omnino inutilis; convenit ergo nos non singulatim unamquamque totius partem creationis considerare, sed querere et inspicere utrum utilitati communi aliquo modo inserviat. Feræ hominem pertimescunt, propter potestatem illi super illas a principio datam. Quia autem legem divinam transgressus fuit, aliquando illum spernunt.

QUÆSTIO CCLII.

Cuinam Deus dixerit: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (49)?

Evidenter suo consubstantiali et ejusdem naturæ Filio; illorum enim una potest fieri imago. Hæretici autem qui illud ad angelos dictum fuisse inepti putaverunt, et ad dæmones, quod majorem redolet impietatem, omnino sunt insipientes. Quamnam enim habet communitatem imago Dei et angelorum et dæmonum? Quorum substantia ita differt, ut nullo modo inter se comparari possint, quomodo illorum eadem imago cogitari possit? Judæorum insaniam nemo est qui non derideat, ad semetipsum enim dicunt Deum illud locutum fuisse, proferens *faciamus* ad imitationem illorum quæ dicit etiam in plurali numero, *mandamus*; sed adest inter illa magna differentia. Verbum enim *faciamus* quasi ad actionem communem æqualem vocat, *mandamus* autem vel *decernimus*, quamvis plurali numero prolata, nullo modo alium ad actionem communem vocari supponunt. Aliter autem verbum *decernimus* et *mandamus* clare apparet ad quid dicantur, evidenter enim ad subjectum. Hic autem verbum *faciamus*, præsertim propter illud quod adjicitur *ad imaginem*, nihil absolute dat excogitandum nisi Filium et Spiritum sanctum quibus committuntur maximæ potestates, qui dicere consueverant, *mandamus* et *decernimus*, et *jubemus*, et alia id genus. Attamen plerumque sancta Scriptura exhibet Deum in singulari numero loquentem: « Tempus enim omnis venit ante me. » — « Me poenitet quia feci hominem; » et: « Delebo hominem; » et: « Non erunt dii alii præter me, » et alia multa. Aliquando autem in plurali numero loquens numerum Trinitatis personarum figurare videtur, ut cum dicit: « Venite, descendamus et confundamus linguas eorum, » et verbum de quo agitur. Hic enim cum rationale animal creasset Deus, quod et renovaturus erat post multas generationes, in nomine sanctæ Trinitatis

NOTÆ.

(49) Hæc quæstio, quæ ex Theodoro q. 19 in Genes. p. 102 desumpta est, deest in Coisl. et Taur. Quod et de duabus sequentibus valet.

conficiens sanctissimum baptismum, generationem creaturus quæ ista mysteria acciperet, in ænigmate et unitatem substantiæ et numerum personarum demonstrat. Cum enim dicit, *Dixit Deus*, divinæ naturæ communitatem manifestat; adjiciendo autem *faciamus*, personarum multiplicitatem declarat. Iterum dicendo numero singulari *imaginem* identitatem naturæ exhibuit; *nostram* autem adjiciendo hypostasium multiplicitatem. Omnia enim prævidens Deus et Unigeniti sui incarnationem, scilicet quod istam naturam ex sanctissima virgine assumpturus erat, merito illam generationis fundamentum honore magno dignatus est. Primum quidem consilium creationis præposuit ut creandarum rerum rationem præsignificaret. Postea personarum divinitatis numerum manifestavit, ut formatus homo theologiæ secreta numeret et qui sancto baptismo dignatus est, clare cognoscat quod qui formavit et ipse salvavit, et qui salvavit et ipse formavit. Præterea ut auctor formationis factus, ostendit immensum erga hoc plasma amorem; sed nec manus habere Divinitatem dicimus, nec consilio quodam, vel prævisione indigere, ut, secundum Platonis verba, ad cogitatam formam facturam suam præpararet: sed istorum unumquodque immensam Dei erga creaturas sollicitudinem demonstrat.

QUÆSTIO CCLIII.

Quid significet: « Ad imaginem » (50)?

Edita a Maio (l. c. p. 119, 121, q. 251).

Quidam ad invisibilitatem animæ referri illud ad *imaginem* dixerunt: sed si ita sit, multo magis ad *imaginem* essent angeli: quidam autem omnino stulte dicunt humanitatem ad *imaginem* divinam factam fuisse. decepti ex eo quod sæpe dicatur in Scriptura sacra de Deo: Oculi, manus, et similia, non intelligentes quod Deus homines per alios homines alloquens, audientium imbecillitati sermones metitur, et quia per oculos nos videmus, visionis facultatem in illo oculos nominavit, sicut et aures, audiendi facultatem, et loquendi os. Attamen immensitatem Dei ex multis Scripturæ locis discere facile est. Quidam ergo magistri ita intelligebant illud, « ad imaginem et similitudinem nostram, scilicet, » quod cum creaturas sentientes et rationales fecisset qui est omnium Deus, hominem ultimo loco fecit, sicut quamdam sui ipsius *imaginem* ponens in medio creaturarum inanimatarum et sensibilibus et rationabilibus ut creaturæ animatæ et inanimatæ illi sicut quoddam tributum utilitatem conferant. Creaturæ autem rationales illi providendo suam erga factorem benevolentiam ostendunt. Quidam autem verba ad *imaginem* Dei ad imperium factum fuisse hominem significare dicebant: adjecit enim, inquit: « Et præsit piscibus maris, » et reliqua. Sicut enim ille habet omnium potentiam, ita et dedit hominibus in creaturas irracionales potentiam.

Α φομένην φύσιν, αινιγματιωδῶς καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ τὸν τῶν προσώπων παρεδήλωσεν ἀριθμὸν· διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, *Ἐίπεν ὁ Θεὸς*, τὸ κοινὸν τῆς θείας δεδήλωκε φύσεως· ἐπαγαγὼν δὲ τὸ, *Ποιήσωμεν*, ἐνέφηνε τῶν προσώπων τὸν ἀριθμὸν· πάλιν εἰπὼν ἐνικῶς *εἰκόνα* τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως ἔδειξεν· *ἡμετέραν* δὲ προσθεὶς, τὸν τῶν ὑποστάσεων ἀριθμὸν· ἅπαντα γὰρ προορῶν ὁ τῶν ἀπάντων Θεὸς καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν, ὡς ταύτην τὴν φύσιν ἐκ πανάγνου τῆς Παρθένου λήψεται, μάλα εἰκότως καὶ αὐτὴν τοῦ γένους τὴν κρηπίδα τιμῆς μεγίστης ἤξλωσε. Πρῶτον μὲν γὰρ βουλήν τῆς δημιουργίας προέταξεν, ἵνα τοῦ δημιουργομένου τὸ λογικὸν προσημάνῃ· εἶτα τῶν προσώπων τῆς Θεότητος παρεδήλωσε τὸν ἀριθμὸν, ἵνα τὰ τῆς θεολογίας ὁ πλαττόμενος ἀνθρώπος λάβῃ αἰνιγματα, καὶ ὁ τοῦ παναγίου βαπτίσματος ἀξιούμενος γινώσκῃ σαφῶς ὅτι ὁ πλάσας καὶ διέσωσε, καὶ ὁ σώσας αὐτὸς καὶ διέπλασε· πρὸς δὲ τούτοις· καὶ ὅσον αὐτοῦργος τῆς διαπλάσεως γενόμενος, ἔδειξε τὴν πλείονα περὶ τὸδε τὸ πλάσμα φιλοστοργίαν· ἄλλ' οὔτε χεῖρας ἔχειν τὸ θεῖον φαίμεν οὔτε δεῖσθαι βουλῆς τινος καὶ προθεωρίας, ἵνα κατὰ τοὺς Πλάτωνος μύθους πρὸς τὴν τῆς ἐνθυμήσεως ἰδέαν κατασκευάσῃ τὸ ποίημα· ἀλλὰ καὶ τούτων ἕκαστον τὴν πλείονα τοῦ Θεοῦ περὶ τὸ ζῶον κηδεμονίαν δηλοῖ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΓ'.

Τί ἐστὶ τὸ « Κατ' εἰκόνα »;

Τινὲς τὸ ἄορατον τῆς ψυχῆς τὸ κατ' εἰκόνα εἰρηκασιν· ἄλλ' εἰ τοῦτο, πολλῷ μᾶλλον κατ' εἰκόνα ὑπῆρχον ἢ οἱ ἄγγελοι· τινὲς δὲ λίαν ἀνοήτως τὸ ἀνθρώπινον κατ' εἰκόνα θεῖαν γεγενῆσθαι φασιν, ἀπατηθέντες ἐκ τοῦ λέγειν πολλάκις ἐπὶ Θεοῦ τὴν θεῖαν Γραφὴν ὀφθαλμοῦς καὶ χεῖρας καὶ τὰ ὅμοια, μὴ συνιδόντες ὡς ἀνθρώποις δι' ἀνθρώπων διαλεγόμενος ὁ Θεὸς τῇ τῶν ἀκούοντων ἀσθενείᾳ τοὺς λόγους μετρεῖ· καὶ ἐπειδὴ δι' ὀφθαλμῶν ὀρῶμεν ἡμεῖς, τὴν ὀπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὀφθαλμοῦς ὀνομάζει· ὡσπερ καὶ ὤτα τὸ ἀκουστικόν· καὶ τὸ πρόσταγμα στόμα· καίτοι τὸ ἀπεριγραφὸν τοῦ Θεοῦ πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ἔστιν ἐκμαθεῖν· τινὲς τοίνυν τῶν διδασκάλων οὕτως ἐνόησαν τὸ, « κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, » ὅτι τὴν κτίσιν τὴν αἰσθητὴν τε καὶ νοητὴν πεποιηκῶς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὸν ἀνθρώπον διέπλασεν ἔσχατον· ὅσον τινα εἰκόνα αὐτοῦ ἐν μέσῳ θετικῶς τῶν ἀψύχων καὶ αἰσθητῶν καὶ νοητῶν· ἵνα τὰ μὲν ἀψυχὰ τε καὶ ἐμψυχα τούτῃ προσφέρῃ ὡσπερ τινὰ φόρον τὴν χρεῖαν· αἱ δὲ νοηταὶ φύσεις ἐν τῇ περὶ τοῦτον κηδεμονίᾳ, τὴν περὶ τὸν πεποιηκῶτα δεικνύουσιν εὐνοίαν. Τινὲς δὲ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ κατὰ τὸ ἀρχικὸν γεγενῆσθαι τὸν ἀνθρώπον εφῆσαν· ἐπήγαγε γὰρ, φασίν· « Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, » κ. τ. λ. Ὡσπερ γὰρ αὐτὸς ἔχει τῶν ὄλων τὴν δεσποτείαν, οὕτω καὶ δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τῶν ἀλόγων τὴν ἐξουσίαν.

NOTÆ.

(50) Cum hac quæstione, quam e Theodoro q. 20 in Genes. decerpit auctor, confer quæst. XXXVI.

Ἔστι μέντοι καὶ ἄλλα εὐρεῖν ὡς ἀρχετύπου μι-
μήματα · δημιουργεῖ γὰρ καὶ ἄνθρωπος κατὰ μίμη-
σιν τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ καὶ οἰκίας καὶ τεύχεα καὶ
πόλεις καὶ λιμένας, οὐρανοῦ ἐκτυπώματα, καὶ ἡλίου
καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων καὶ ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων
ζώων εἰκόνας · εἰ καὶ τὸ τῆς δημιουργίας διάφορον
ἄφατον, ἀλλ' ὅμως δημιουργῶν ὁ ἄνθρωπος ἀμη-
γέπη, τὸν οἰκεῖον μιμεῖται ποιητὴν ὡς εἰκῶν τὸ
ἀρχετύπον · καὶ γὰρ ἡ εἰκὼν ἔχει τὰ τοῦ ἀρχετύπου
ἰσάμματα · ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν μορίων εἶδος ἔχει,
τὰς δὲ ἐνεργείας οὐκ ἔχει· ἐστέρηται γὰρ ψυχῆς δι'
ἧς κινεῖται τὸ σῶμα · οὕτω πάλιν καὶ βασιλεύει ὁ
ἄνθρωπος καὶ κρίνει κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν ὄλων
Θεοῦ · ἀλλ' ὁ μὲν καὶ μαρτύρων καὶ κατηγορῶν δεξ-
ται καὶ μυρίων ἄλλων ἐν τῇ συγκρίσει · ὁ δὲ, οὐδε-
νός · πάντα γὰρ καὶ πρὶν γενέσθαι οἶδεν · οὕτω καὶ
θεός ὁ ἄνθρωπος ὠνομάσθη· διότι καὶ εἰκὼν ἐκλήθη
Θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ Παῦλος φησιν· « Ἀνὴρ οὐκ ὀφείλει
κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ ὄψα Θεοῦ
ὑπάρχων· » ἀλλὰ πάλιν ὁ μὲν θεός καὶ τὴν φύσιν
ἔστιν ἔπερ καλεῖται· ὁ δὲ ἄνθρωπος ὡς εἰκὼν τοῦνομα
μόνον ἔχει· πάλιν ἀπερίγραφον κυρίως μὲν καὶ
ἀληθῶς ὁ θεός· μιμεῖται δὲ αὐτὸ πῶς καὶ ὁ ἀνθρώ-
πινος λογισμὸς· ἐν ἀκαρεῖ γὰρ περινοσεῖ τὰ τε ἔψα
καὶ τὰ ἐσπέρια καὶ τὰ νότια καὶ τὰ βόρεια καὶ δὴ
καὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ ὑποχθόνια· ἀλλ' ὁ μὲν τῇ
τοῦ λογισμοῦ μόνῃ φαντασίᾳ· θεός δὲ καὶ τῇ οὐσίᾳ
καὶ τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ δυνάμει τὸ ἀπερίγραφον ἔχει·
εὐροὶ δ' ἂν τις καὶ ἑτέραν μίμησιν ἀκριβεστέραν ἐν
τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου· ἔχει γὰρ αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ
καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ζωτικόν· καὶ γενεᾷ μὲν ὁ νοῦς
τὸν λόγον· συμπρῶσει δὲ τῷ λόγῳ πνεῦμα, οὐ γεν-
ώμενον καθάπερ ὁ λόγος, συμπαραμορφοῦν δ' αἰεὶ.
Ἄλλὰ ταῦτα ὡς ἐν εἰκόνι πρόσεσι τῷ ἀνθρώπῳ·
διὸ ἀνυπόστατός ἐστι καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ πνεῦμα·
ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος τρεῖς νοοῦμεν τὰς ὑπο-
στάσεις καὶ ἀσυγχύτως ἡνωμένας καὶ καθ' ἑαυτὰς
ὄφαστάσας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΔ'.

Ἄγαθὸν τὸν θεὸν ὀνομάζοντες, πῶς αὐτῷ περι-
άπτειτε τοσαύτην ἀποτομίαν; Ὀμότητα γὰρ καὶ
ἀπῆνευαν τὸ διὰ βρῶσιν ὀλίγην τοσαύτην ἐπ-
εργεῖν τιμωρίαν, οὐ τοῖς ἡμαρτηκόσι μόνον,
ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ ἐκείνων βεβλαστηκόσιν.

Edita a Maio (l. c. . 121, 122, q. 253). — De poena gravissima a Deo in Adamum et ejus posteros constituta.
Gen. iii, 16, 17.

Πρῶτον προσήκει πεπεισθαι τοὺς εὐσεβεῖν προαι-
ρουμένους ὡ, πᾶν ὀτιοῦν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων
γινόμενον ἢ κελεύόμενον καὶ ὅσιον καὶ δίκαιον καὶ
ἀγαθὸν καὶ φιλόανθρωπον· ἔπειτα εἰδέναι χρὴ ὡς πᾶς
νόμος εἰ καὶ περὶ μικρῶν τιῶν διαγορεύει, τὴν
τοῦ Θεοῦ δύναμιν τῷ τὰ μέγιστα κελεύοντι δρᾶν, καὶ
διαφερόντως ὅταν θεός ἢ ὁ νόμος· αὐτίκα γοῦν ὁ
περιτέμνεσθαι κελεύων, οὐδεμίαν παραβαινόμενος
τῷ πέλας ἐξεργάζεται βλάβην· ἀλλ' ὅμως ὁ νομο-
θέτης φησὶν, « Ὅτι πᾶς ἄρσην ἀπερίτμητος ὅς οὐ πε-
ριτμηθῆσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀδοῦ, ἐξολοθρευθῆσεται· »

¹² I Cor. xi, 7.

NOTÆ.

(51) Theodoretī sunt fere omnia (q. 57 in Genes. p. 151).

Possent etiam inveniri alia quasi archetypi exem-
plaria : fecit enim homo, exemplo Dei creatoris,
et domos et muros et urbes et portus, cœli simi-
litudines, et solis et lunæ et astrorum et hominum
et irrationalium animalium imagines. Quamvis
ineffabilis sit in operando differentia, attamen homo
aliquo modo creans suum factorem imitatur sicut
imago suum archetypum. Etenim imago habet arch-
etypī parentias; partium quidem formas habet,
virtutem autem non habet : anima enim qua sese
moveret corpus privatur. Sic iterum regnat homo et
judicat ad imitationem illius qui est omnium Deus.
Ille quidem testibus et accusatoribus indiget et
multis aliis ad judicandum : hic autem, nullo.
Omnia enim antequam facta sint cognoscit. Sic et
homo Deus appellatus est, quia et imago vocatus
est Dei. Paulus enim dicit : « Homo non debet caput
cooperire, cum sit imago et gloria Dei ¹². » Sed
Deus secundum naturam suam sic vocatur ; homo
autem sicut imago nomen tantum habet. Item vere
et realiter incircumscribitur est Deus : hoc autem
aliquo modo imitatur intelligentia humana ; in mo-
mento enim et orientem et occidentem et austrum
et septentrionem et cœlestia et subterranea per-
currit : sed hic quidem sola mentis imaginatione ;
Deus autem substantia et sapientia et potentia in-
circumscribitur est. Inveniri etiam potest aliud
exemplum satis perfectum in anima hominis : habet
enim illa in seipsa et vitam rationalem et anima-
lem ; et mens parit verbum : verbo autem præest
spiritus, non generatus sicut verbum, sed semper
comitans. Hæc autem sunt in homine, sicut in ima-
gine, itaque inconsistens est verbum sicut et
mens. In sancta autem Trinitate tres credimus hy-
postases et indivisibiliter unitas et in se singula-
riter subsistentes.

QUÆSTIO CCLIV.

Bonum esse Deum existimantes, quomodo illi tantam
attributis severitatem? Crudelitas est enim et
duritia tantam propter parvam manducationem
inferre poenam, non solum illis qui peccaverunt,
sed et illorum posteritati (51).

Primo convenit persuasum esse illis qui pietati
colendæ student, quod quodcumque ab omnipo-
tente Deo factum vel mandatum sit, et sanctum et
justum et bonum et philanthropicum est. Deinde
scito opus esse omnem legem, quamvis de minimis
rebus statuat, æqualem habere virtutem ac illa quæ
maxima facere jubet, et eminenter quando agitur
de lege divina. Sit in exemplum lex quæ circum-
cidi omnes jubet, quam si quis transgressus fuerit,
nullam proximo offensionem causat, attamen legis-
lator dixit : « Quod omne masculinum incircum-

cisum quod non circumcisum fuerit die octava, exterminabitur, et quam statuit homicidis et adulteris pœnam, eandem illis ponit ¹⁶. » Si autem Marcion et ejusdem impietatis asseclæ propterea præsertim et legem et Legislatorem ipsum redarguunt, Evangelio jingua eorum comprimenda est. « Qui enim mente lasciva mulierem viderit sicut adulter ab illo judicatur ¹⁵; » et, « Quid dicit fratri suo, Raca, reus est concilio; et qui temere irascitur, reus erit iudicio; et qui illum fatuam vocaverit, reus erit gehennæ ignis ¹⁶. » Quidam hunc quidem honum appellant, crudelem autem Veteris Testamenti legislatorem. Hæc autem istis secundum illorum mensuram duriora sunt; nos autem et has et illas unius leges scimus, differentiam autem sola effecit subditorum qualitas. Sicut enim bonus magister imperfectis quidem imperfecta, perfectis autem perfecta

Ad hoc autem et illud considerandum est, quod illis qui primi leges transgrediuntur, sine venia infliguntur pœnæ: ita ut alii punitioe visa transgredi non audeant. Sic qui prius in Sabbato lignum collegit, ab omni populo lapidatus est. Postea autem multis Sabbati legem transgredientibus longanimiter tulit legislator. Sic Cain qui primus homicida fuit, inexorabilibus pœnis circumfertur, quamvis postea multi homicidæ pœnas non statim dederint. Oportebat ergo Adamum, accepta lege et hac non onerosa, siquidem ex omni genere fructuum dederat abundantiam, uno solummodo impedito, pro delicto ad utilitatem generis sui pœnas dare. Si autem nimia ira commotus, ut dixit Marcion abominabilis, propter parvam comestionem mortis pœnam intulit, quomodo omnibus hominibus ad impietatem et injustitiam irruentibus, non totalem perditionem intulerit, sed e contra suum Filium dederit, et per passionem ad crucem salutem donaverit. Evidens est autem illis qui in divinorum notitia versantur nihil ex animi inconstantia facere Deum: hæc est enim proprie passio illorum qui naturam variabilem habent, nec futurum cognoscunt. Deus autem et quæ non sunt sicut et quæ facta sunt videt. Itaque prævidens Deus quod Adam mortalis fieret propter transgressionem mandati, tali modo illius naturam in masculum et feminam præparavit. Mortalibus enim et generatione ad generis sui durationem indigentibus, talis est corporum dispositio. Immortalis enim natura non indiget femina: hujus causa Creator corporum quidem numerum simul produxit, mortalia autem animalia bina; et postquam singula formata sint, illis benedictionem ad multiplicandum intulit.

Hæc ergo prævidens Deus, non modo in masculum et feminam hominem fecit, sed et de manducatione legem illis dedit. « Ecce enim, inquit, dedi vobis omnem herbam afferentem semen, et cætera, ut sint vobis in escam ¹⁷. » Et hæc ante mandatum. Non ergo ita plena est irre punitio, sed est modus

A και ἦν ὥρισε τοὺς ἀνδροφόνους καὶ μοιχοὺς τιμωρίαν. ταύτην δὴ τοῦτοις ἐπλήρωσεν. » Εἰ δὲ Μαρκίων καὶ οἱ τῆς αὐτῆς δυσσεβείας διὰ ταῦτα μάλιστα τὸν νόμον καὶ αὐτὸν κακίζουσι τὸν νομοθέτην, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπιστομίζεσθωσαν· « Ὁ γὰρ λάτρωσ ὄριον γυναῖκα ὡς μοιχὸς ἐκείνῳ κρίνεται· » καὶ, « Ὁ βακὴ λέγων τὸν ἀδελφόν, γραφῆς ὑπεύθυνος· καὶ ὁ ἐκπῆ ὀργιζόμενος, ἔνοχος τῇ κρίσει· καὶ ὁ μωρὸν καλῶν, ἄξιος τῆς γέννης· » ἵτι γὰρ τὸν μὲν ἀγαθὸν ὀνομάζουσιν, ἀπηνῆ δὲ τὸν τῆς Παλαιᾶς νομοθέτην; ταῦτα γὰρ ἐκείνων κατὰ τὸν τούτων ὄρον ὀμότερα· ἡμεῖς δὲ καὶ τοῦτους κάκείνους ἴσμεν τοὺς νόμους ἑνός· τὸ δὲ διάφορον ἢ τῶν νομοθετουμένων ποιότης εἰργάσατο· οἷα γὰρ σοφὸς διδάσκαλος τοῖς μὲν ἀτελεσι τὰ ἀτελή, τοῖς δὲ τελείοις τὰ τέλεια προσεπήνοχε.

B Πρὸς δὲ τοῦτοις σκοπητέον καὶ τοῦτο, ὅτι τοῖς πρώτοις παραβαίνουσι τοὺς νόμους δίχα συγγνώμης ἐπιφέρονται αἱ τιμωρίαι, ὥστε τοὺς ἄλλους ὄρωντας τὴν κόλασιν μὴ παραβαίνειν· οὕτως ὁ πρῶτος ἐν Σαββάτῳ; ἔβλα συλλέξας ὑπὸ παντός τοῦ λαοῦ κατελεύσθη; χρόνῳ δὲ ὕστερον πολλῶν τὸν περὶ Σαββάτου νόμον παραβεθηκότων, μακροθύμως ὁ νομοθέτης ἤνεγκεν· οὕτω Καὶν πρῶτος φονεύσας ἀνηκέστοις τιμωρίας περιβάλλεται, πολλῶν φονέων ὕστερον οὐ παραυτίκα δόντων τὰς τιμωρίας· ἔδει τοίνυν καὶ τὸν Ἀδάμ δεξάμενον τὸν νόμον, καὶ νόμον κουφότερον (τῶν παντοδαπῶν γὰρ καρπῶν αὐτῷ ἐδεδώκει τὴν ἀφθονίαν, ἑνός δὲ μόνου ἀπηγορεύει), δοῦναι δίκας τοῦ πλημμελήματος εἰς ὠφέλειαν τοῦ γένους· εἰ δὲ δυσόργητος ὦν, ὡς ὁ δυσώνυμος ἔφη Μαρκίων, διὰ βρώσιν ἀλίγην τὴν τοῦ θανάτου τιμωρίαν ἐπήνεγκε, πῶς ἀπάντων ἀνθρώπων εἰς ἀσέθειαν ἐξοκειλάντων καὶ παρανομῶν, οὐ πανωλεθρίαν ἐπήνεγκεν; ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰὼν ἔδωκε καὶ τὴν διὰ τοῦ πάθους καὶ σταυροῦ ἔδωρησατο σωτηρίαν· καίτοι δῆλον τοῖς τὰ θεῖα πεπαιδευμένοις ὡς οὐδὲν ἐκ μεταμελείας ποιεῖ ὁ Θεός· τοῦτο γὰρ ἴδιον τὸ πάθος τῶν τρεπτῶν ἐχόντων τὴν φύσιν, εἰ δὲ καὶ τὸ μέλλον ἀγνοούντων· ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὰ μήπω γεγεννημένα ὡς ἤδη γεγεννημένα ὀρεῖ· διὸ καὶ τὸν Ἀδάμ προειδώς ὅτι θνητὸς γενήσεται τὴν ἐντολὴν παραβάς, τοιαύτην αὐτοῦ καὶ τὴν φύσιν εἰς ἄρρην καὶ θῆλυ προκατεσκεύασε· τῶν γὰρ θνητῶν καὶ παιδοποιίας θεομένων εἰς τὴν τοῦ γένους διαμονὴν ἢ τοιαύτη τῶν σωμάτων διάπλασις· ἢ γὰρ ἀθανάτος φύσις οὐ δεῖται τοῦ θήλεος· τούτου χάριν ὁ Ποιητὴς, τὸν μὲν τῶν σωμάτων ἀριθμὸν ὁμοῦ παρήγαγε, τῶν δὲ θνητῶν ζώων ἀνὰ δύο· καθ' ἕκαστον δημιουργησάμενος, τῆς αὐξῆς αὐτοῖς τὴν εὐλογίαν προσήνεγκεν.

Ταῦτα τοίνυν προορῶν ὁ Θεὸς οὐ μόνον εἰς ἄρσεν καὶ θῆλυ τὸν ἀνθρώπον διέπλασεν, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ τῆς βρώσεως αὐτοῖς νόμον ἔδωκεν· « Ἴδου γὰρ, φησὶν, ἔδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον καὶ ἐξῆ; ὑμῖν δέδωκα εἰς βρώσιν· » καὶ ταῦτα πρὸ τῆς ἐντολῆς· οὐ τοίνυν ὀργῆς ἢ τιμωρία ἀλλ' οἰκονομία σοφίας

¹⁵ Levit. xii, 3. ¹⁶ Matth. v, 28. ¹⁶ ibid. 22. ¹⁷ Genes. i, 29.

μεστή ἵνα γάρ μισήσῃ τὴν ἀμαρτίαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὡς αἰτίαν θανάτου γεγεννημένην, μετὰ τὴν παράδασιν τῆς ἐντολῆς ἐπιφέρει τοῦ θανάτου τὴν ψῆφον ὁ πάνσοφος, τοῦτο μὲν τὸ περὶ τὴν ἀμαρτίαν μηχανώμενος μῖσος, προευτερεπίζων δὲ τῷ γένει τῆς σωτηρίας τὸ φάρμακον, τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν · δι' ἧς ἡμῖν ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἡ ἀθανασία διαπεπραγμάτευται · τί δὲ καὶ ἀπηγνῆς ἡ ἀπόφασις ἔχει; «Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.» Ἀπὸ γῆς σε, φησὶν, εἰς ἀμείνω πολλῶν φύσιν μετεσκεύασα · ἐπεὶ δὲ φυλαξαὶ μου τὴν ἐντολὴν οὐκ ἠθέλησας, πρὸς τὴν προτέραν ἐκπελευσῆσαι φύσιν · ἀνθρώπου δὲ καὶ σμικρὸν εἶναι δοκεῖ τὸ ἀμάρτημα; Ὁ μὲν πάντων ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν, ἐνδὸς δὲ μόνου ἀπεῖρξεν · ὁ δὲ καταλιπὼν ἅπαντα, τοῦτον καὶ μόνον καὶ πρῶτον ἐτρέγγησε τὸν καρπὸν · τοῦτο γὰρ αὐτῷ καὶ ὁ Δεσπότης ἐμέμψατο. Τίς γάρ, φησὶν, ἀνήγγελέ σοι ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου οὗ ἐνετειλάμην σοι τοῦτου μόνον μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἐφαγες; δεδήλωκε δὲ καὶ ὁ διάβολος μὴ φαγεῖν αὐτοὺς ἀπὸ τίνος ἄλλου ξύλου. Δι' ὧν ἔφη τῇ Εὐα· Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν παραδείσῳ; εἰ γὰρ οἶδεν ἐδιδρακότας, οὐκ ἂν ψήθη περὶ πάντων αὐτοῦ τῶν δένδρων εἰληφέναι τὴν ἐντολήν · οὐ μικρὰ τοῖνον ἡ παράδασις · πρῶτου γὰρ μετέλαβον, οὗ μόνου μὴ μετασχεῖν ἐκελεύσθησαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΕ'.

Τίνας υἱοὺς Θεοῦ κέκληκε Μωϋσῆς;

Edita a Maio (l. c. p. 123, q. 254). — De filiis Dei in textu Gen. vi, 2.

Οἱ μὲν τοὺς ἀγγέλους ὑπονοήσαντες, μαίνονται · C υἱοὺς δὲ κέκληκε Ἰὼν τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐκ τοῦ Σῆθ καταγομένους · εἰπούσα γὰρ ἡ Γραφὴ ὅπως ἐκ τοῦ Σῆθ ὁ Ἐνώς ἐγεννήθη, προσέθηκεν · «Οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ.» ὁ δὲ Ἀκύλας φησὶ· *Τότε ἤρξατο καλεῖν ἐν ὀνόματι Κυρίου·* αἰνιττεται δὲ ὡς διὰ τὴν εὐσεβίαν οὗτος πρῶτος τῆς θείας προσηγορίας τετύχηκε καὶ ὑπὸ τῶν συγγενῶν ὀνομάσθη Θεός· ὅθεν οἱ ἐκ τούτου φύντες, υἱοὶ Θεοῦ ἐχρημάτιζον· διὸ καὶ ὁ Κύριος διὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ· «Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἔστε καὶ υἱοὶ Ἰσραήλ· ἐπεὶ πάντες·» καὶ, «Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ·» οὕτω δὲ ὀνομάζει τοὺς ἄρχοντας· καὶ γὰρ ἐπάγει· «Ἐως πότε κρινετε ἀδικίαν καὶ πρόσωπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε;» καὶ ἐξῆς· καὶ πολλοῦ τῆς Γραφῆς ἐρρήσεις θεοῦ τοὺς διαφέροντας τῶν πολλῶν ἀνθρώπων ὀνομαζομένους· οἱ τοῖνον τοῦ Σῆθ ἀπόγονοι εἶτε ἐκ τοῦ Ἐνώς, ὃς Θεὸς ἐπεκλήθη πρῶτος, ἐκφύντες, εἶτε ἀπλῶς ὡς εὐσεβεῖα τῶν ἐκ τοῦ Κάιν τεχθέντων διαφέροντες, υἱοὶ Θεοῦ ἐκαλοῦντο, καὶ οὐκ ἐμίγνοντο τοῖς ἐκ τοῦ Κάιν διὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀράν· χρόνῳ δὲ ὕστερον εὐεδαίς θεασάμενοι τὰς ἐκ τῆς τοῦ Κάιν συγγενείας θυγατέρας, καὶ καταθελχθέντες, ὡς εἰκὸς, τοῖς παρ' αὐτῶν ἐπινοηθεῖσι μουσικοῖς

A agendi sapientia plenus. Ut enim peccatum exhorresceret hominum genus ut causam mortis factum, post transgressionem mandati mortis decretum qui est omnino sapiens, intulit, et hoc quidem odium peccati moliens, hominibus autem salutarem medicinam præparans, scilicet, Unigeniti sui incarnationem, per quam nobis ex mortuis resurrectio et immortalitas operatur. Quid autem crudele habet hoc decretum? «Terra es, et in terram reverteris¹⁸» e terra te, inquit, ad multo meliorem naturam præparavi, quia autem non voluisti mandatum meum servare, ad primam naturam reverteris, quare autem parvum esse videatur peccatum? Ille quidem omnium dedit potentiam, uno solummodo interdixit; hic autem omnibus relictis, B illum et solum et primum carpsit fructum. «Hoc enim illi Dominus exprobravit. Quis enim, inquit, indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo præceperam tibi ne comederes comedisti¹⁹?» demonstravit autem et diabolus illos non comedis- se ab alio quodam ligno. Itaque dicit Evæ: Cur præcepit vobis Deus ut non comederetis de omni ligno paradisi? Si enim illos comedis- se scivisset, non putasset de omnibus arboribus illos mandatum accepisse. Non est parva ergo transgressio: primum enim apprehendit quem solum non attingere jussus fuerat.

QUÆSTIO CCLV [Coisl. CCCV, Taur. CCXCIV].

Quosnam filios Dei vocaverit Moyses (52).

Qui quidem angelos esse sentiunt turpiter errant, filios autem vocavit Dei illos qui ex Seth orti sunt. Dicens enim Scriptura sacra quod ex Seth Enoch natus est, adjecit: «Iste confidit invocare nomen Domini Dei²⁰.» Aquila autem dicit: *Tunc cœpit invocare nomen Domini;* ostendit autem quod per pietatem iste primus divinam appellationem obtinuit et a parentibus Deus cognominatus est. Unde qui ex illo nati sunt, filii Dei nominantur. Itaque Dominus per prophetam David dicit: «Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes²¹.» Et: «Deus stetit in concilio deorum²². In medio autem deos judicat. «Sic nominat illos qui imperant. Etenim adjicit: «Usquequo judicatis injustitiam et personas peccatorum sumitis²³?» et cætera. Et sic in D multis Scripturæ locis invenies deos vocari illos omnes qui ab aliis hominibus distinguuntur. Qui ergo ex Seth orti sunt sive ex Enoch, qui Deus primus vocatur, nati sint, sive solummodo pietate a filiis Cain differentes, filii Dei vocabantur, et non miscabantur cum illis qui ex Cain descendebant, propter maledictionem contra illum a Deo illatam. Temporis autem decursu, pulchras videntes filias Cain et multis musicis instrumentis ab illis inventis deliniti, Jobal enim ex illis ortus psalterium et ci-

¹⁸ Gen. iii, 19. ¹⁹ ibid. 41. ²⁰ Genes. iv, 24. ²¹ Psal. lxxxii, 6. ²² Psal. cx, 1. ²³ Psal. lxxxii, 2.

NOTÆ.

(52) Ex Theodoretō quæst. 47 in Genes. p. 147 seq

tharam invenit, et acceperunt illas sibi uxores, et ita illorum honestas corrupta fuit, et a Deo pœnas transgressionis causa dederunt, perditionem totalem invenientes. Illud autem omnino advertendum est scilicet, non simpliciter illis divinum verbum exprobrare peccatum, sed zelum et ardorem in transgrediendo: hoc enim indicat illud: Omnis qui in corde suo studiose cogitat malum omnibus diebus. Qui enim peccati victoriam ægre ferunt, propter mentis imbecillitatem, non autem ex malitia superati, postea autem dolore affecti et gementes habent rationabilem aliquo modo excusationem. Qui autem ad licentiam et malitiam omnimode inclinantur, ita ut semper novas malitiæ ideas excogitent, qualis veniæ sint digni?

QUÆSTIO CCLVI [Coisl. CCLXXVII,
Taur. CCLXVII].

Lege nondum promulgata quæ jubet honorare patrem et matrem, quomodo Cham ut parricida judicatur (53)?

Edita a Maio (l. c. p. 125, 124, q. 255). — Cur Cham parricidii reus judicatus. Gen. x, 28.

Naturaliter in corde necessarias leges inscripsit Deus. Sic Cain condemnavit, quia illum natura erudivit quod homicidium est velitum, attamen dolo utens ut adjumento longe a parentibus abluens fratrem interfecit, et Deo interrogante, « Ubi est Abel frater tuus », scire negat, evidenter quia sciebat malum esse quod patraverat, convictus autem a justo Judice confessus est majus suum esse peccatum quam ut veniam mereretur. « Major est enim iniquitas mea quam ut veniam merear ». Porro ipse Adam divinum præsentiam sentiens sese abscondere tentavit, sciens certe quod furtum malum est. Sic Cham parricidii accusationem incurrit, propter legis naturalis transgressionem. Quod vero honorare parentes natura edocet, testantur Cham fratres qui cum multo pudore patrem operuerunt.

QUÆSTIO CCLVII [Coisl. CCLXXVIII,
Taur. CCLXVIII].

Quare, Cham in peccatum lapsus, filius illius maledicatur (54)?

Edita a Maio (l. c. p. 124, q. 256). — De filio Chamii peccatoris maledicto

Omnis una, finito diluvio, divinæ benedictionis fuerunt participes. Timuit ergo Noe maledictionem inducere in aliquem qui divinæ benedictionis fuerat particeps: cujus causa hanc filio illius deposuit, et hæc punitio justa est. Quia enim cum esset filius patrem offendit, per maledictionem filii punitorem accepit. Ad hoc autem et illud considerandum est quod, si ipse Cham maledictionem accepisset, in omnem suam progeniem pœna extenderetur. Porro ex illo orti sunt Æthiopes et Ægyptii et Libya tota et Phœnicia et Palæstina. Ne autem omne genus pœna at-

²⁵ Genes. iv, 9. ²⁶ ibid 13.

οργάνοις (ὁ γὰρ Ἰωδὰλ ἐξ αὐτῶν ἀνθήσας φιλτήριον καὶ κιθάραν κατέδειξεν), ἐπεμίγησαν αὐταῖς καὶ διέφθειραν τὴν οἰκεῖαν εὐγένειαν, καὶ θεήλατον τιμωρίαν ἐδέξαντο, καρπὸν τῆς παρανομίας τὴν πανωλεθρίαν εὐράμενοι· ἐκεῖνο μέντοι ἐπιστημῆσθαι χρῆ, ὡς οὐχ ἀπλῶς αὐτῶν ἀμαρτίαν ὁ θεὸς λόγος κατηγορεῖ, ἀλλὰ τὴν μετ' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς παρανομίαν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας· οἱ μὲν γὰρ δυσχεραίνοντες τῆς ἀμαρτίας τὴν ὑπερβολὴν, ἠττώμενοι δὲ διὰ τὴν τοῦ νοῦ βραθυμίαν, οὐ πονηρίαν, εἶτα ὑστερον ἀλγοῦντες καὶ στένοντες ἔχουσι τινα μετρία· ἀμηγέτη παραιτησιν· οἱ δὲ εἰς ἀκολασίαν καὶ πονηρίαν παντάπασιν ἀποκλίναντες, ὥστε καὶ προσεπεινοεῖν νεωτέρας κα-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΓ'.

Τοῦ νόμου μήπω θεθέντος ὅς διαγορεύει τιμῶν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, πῶς ὁ Χάμ ὡς πατραλοίας κρίνεται;

Τῇ φύσει τοὺς ἀναγκαίους νόμους ἐντέθεικεν ὁ Θεός· οὕτω τὸν Κάιν κατέκρινεν, ἐπειδὴ περ αὐτὸν ἡ φύσις ἐδίδασκεν ὡς ὁ φόνος παράνομον· αὐτίκα γοῦν δόλῳ χρῆσάμενος συνεργῶ, πόρῳ τῶν γεγεννηκότων ἀπάγων ἀνέλε τὸν ἀδελφόν, καὶ τοῦ Θεοῦ πυνθανομένου, « Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου, » ἠρνῆθη, δηλονότι ὡς ἐπιστάμενος κακῶν εἶναι τὸ τολμηθέν· ἐλεγχθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ δικαίου Κριτοῦ, ὠμολόγησεν ὑπὲρ συγγνώμην ἡμαρτηκένας· « Μείζων γὰρ ἡ ἀμαρτία μου τοῦ ἀφῆθῆναι με· » καὶ μέντοι καὶ ὁ Ἄδὰμ τῆς θείας ἐπιφανείας αἰσθόμενος ἐπειράθη λαθεῖν, καὶ εἰδὼς ὅτι δὴ τὸ κλέπτειν κακόν· οὕτω δὴ ὁ Χάμ τὴν τοῦ πατραλοίου κατηγορίαν ἐδέξατο ὡς παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον· ὅτι δὲ καὶ τὸ γεραίρειν τοὺς γεγεννηκότας ἡ φύσις ἐδίδασκε, μαρτυροῦσιν οἱ τοῦ Χάμ ἀδελφοὶ οἱ μετὰ πολλῆς αἰδοῦς τὸν πατέρα συγκαλύψαντες.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΖ'.

Τι δήποτε τοῦ Χάμ ἐπταικότος, ὁ ἐκείνου παῖς ἠράθη;

Κοινῇ πάντες μετὰ τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ παῦλαν,

τῆς θείας μετέλαχον εὐλογίας· τολμηρὸν τοίνυν ὑπἔλαθεν ὁ Νῶε ἐπάγειν ἀρὰν τῷ τῆς θείας εὐλογίας μετεληχότι· τούτου χάριν τῷ ἐκείνου παιδί τρυτὴν περιέθηκεν· ἔχει δὲ ἡ τιμωρία τὸ δίκαιον· ἐπειδὴ γὰρ υἱὸς ὢν ἐξῆμαρτεν εἰς πατέρα, διὰ τῆς τοῦ παιδὸς ἀρᾶς δέχεται τιμωρίαν· πρὸς δὲ τούτῳ, σκοπητὸν κακείνου· ὡς εἰ αὐτὸς ὁ Χάμ ἐδέξατο τὴν ἀρὰν, εἰς ὅλον ἂν διέθη τὸ γένος ἡ τιμωρία· ἐκ δὲ τούτου ἐβλάστησαν Αἰθίοπες καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Λιβύη παῖσ καὶ Φοινίκη καὶ Παλαιστίνῃ· ἵνα τοίνυν μὴ ἅπαν

NOTÆ.

(55) Ex Theodoretō q. 57 in Genes. p. 159.

(54) Ex Theodoretō q. 58 in Genes. p. 162.

τὸ γένος περιβάλλῃ τῇ τιμωρίᾳ, εἰς τὸν νεώτατον υἱὸν τὴν τιμωρίαν παρέπεμψε· καὶ τοῦτο δὲ εἰδέναι προσήκει ὡς πρόρρησις ἔστιν οὐκ ἀρὰ τοῦ δικαίου τὰ βήματα· ἐπειδὴ γὰρ ἤμαλλον ὁ Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ Σὴμ κατὰ γων τὸ γένος τῆς Παλαιστίνης κύριος ἔσεται, ταύτην δὲ πάλαι φέρον οἱ ἐκ τοῦ Χαναάν, εἰς ἀρὰν σχηματίζει τὴν πρόρρησιν, προαγορεύων μὲν τὰ ἐσόμενα, δεδιττόμενος δὲ τοὺς ὑστερον ἐσομένους μὴ πλημμελεῖν εἰς γονέας· καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμᾶς ἢ τοῦ Σὴμ εὐλογία διδάσκει· « Εὐλογητός γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Σὴμ· ἔσται Χαναάν παῖς· πλατύναι ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ· καὶ κατοικήσάτω ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Σὴμ· » καὶ τοῦ Ἰάφεθ τὴν πελυγονίαν προεῖρηκε, τοῦ δὲ Σὴμ τὴν εὐσέθειαν· τὸν γὰρ Θεὸν ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Σὴμ κατοικήσειν προεῖρηκε· κατῴκησε δὲ ἐν τοῖς τοῦ Σὴμ πατριάρχαις καὶ ἐν τοῖς ἐκ τούτων βεβλαστηκόσι προφήταις, καὶ ἐν τῇ σκηνῇ πρότερον καὶ ἐν τοῖς Ἰεροσολύμοις ὑστερον· ἀκριβὲς δὲ τέλος ἐσχηκεν ἢ προφητεία τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον· ὅτε αὐτὸς Θεὸς Λόγος ἐνηθρώπησε καὶ ναὴν ἑαυτοῦ προσηγόρευσε· ἦν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἀβραάμ ἔλαβε σάρκα· ἐκ τοῦ Σὴμ γὰρ καὶ οὗτοι κατῆγον τὸ γένος· ἢ δὲ Χαναάν δουλεία ἐν τοῖς Γαβωνίταις τὸ τέλος ἰδέετο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΗΗ.

Πῶς Ἀβραάμ πιστὸς ὀνομάζεται εἰρηκῶς τῷ Θεῷ,
« Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο ὅτι κληρονομίῳ αὐτῆρ ; »

Edita a Maio (l. c. p. 125, q. 257). — De Abrahami interrogatione. Gen. xv, 14.

Τὸ, « Κατὰ τί γινώσκωμαι ; » οὐκ ἀπιστοῦντός ἐστιν ἀλλὰ μαθεῖν ποθοῦντος τῆς κληρονομίας τὸν τρόπον· ἐπειδὴ γὰρ ἑώρα πλήθῃ μυρία τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντα, μαθεῖν ἠθούλετο τίνι τρόπῳ παραλήφεται τῆς γῆς ἐκεῖνης τὴν δεσποτείαν· νόμῳ πολέμου; δίχα πολέμου; ζώντων ἐκεῖνων; ἀναιρουμένων; ἐξελανομένων; τούτου χάριν μετὰ τὴν θυσίαν ὁ τῶν ὄλων ὀφθεῖς Θεός, « Γινώσκων, φησὶ, γινώσκῃ ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου, καὶ ἐξῆς ; » ἔως τοῦ, « Οὐπω γὰρ ἀναπεπλήρωται αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων. » Ἐκ τῆς θείας τοίνυν ἀποκρίσεως ἔστι γινώναι τὸν τρόπον τῆς ἐρωτήσεως· ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Κατὰ τί γινώσκωμαι ὅτι κληρονομίῳ αὐτῆρ ; » ἐδιδάχθη μὲν ὅσον παροικήσουσι χρόνον, καὶ ὅπως τάλαιπωρήσουσιν, ὅσης δὲ ἀξιώθησονται προμηθείας· τῶν μὲν πολεμησάντων αὐτοὺς κολασθησομένων, τῶν δὲ τὰ ἐκεῖνων καρποσομένων· καὶ ὅτι τούτων αὐτὸς οὐδεμίαν πείραν λαβὼν ἐν εἰρήνῃ καταλύσει τὸν βίον· ἐδίδαξε δὲ καὶ τῆς ἀναβολῆς τὴν αἰτίαν· ἵνα γὰρ μὴ τις τοπάσῃ καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων μὴ δυνηθῆναι τὸν Δεσπότην Θεὸν τῆς γῆς ἐκεῖνης παραδοῦναι τὴν δεσποτείαν, φησὶν, « Ὅτι οὐπω ἄξια πανωλεθρίας δεδράκασιν οἱ Ἀμορραῖοι ; » οὐ γὰρ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἐκ προγνώσεως ἐνεχθῆναι τὴν τιμωρίαν· ὅτι δὲ εἶχον κατ' ἐκεῖνο καιροῦ εὐσεβεῖς, δῆλον ἐκ τε τοῦ Ἀβιμέλεχ καὶ ἐκ τῶν τῆν

tingeretur, in juniorem filium pœnam immisit. Et hoc scire convenit non esse maledictionem sed prædictionem verba justi. Cum enim Israel ex Sem oriundus Palæstina potiturus erat, hanc autem a longe habitabant filii Chanaan sub forma imprecationis prædictionem declarat, annuntians futurum, et timorem incutiens illis qui postea futuri erant, ne in parentes peccarent. et clare hoc docet Sem benedictio : « Benedictus Dominus Deus Sem : erit Cham servus ejus ». Dilatet Deus Japhet et habitet in tabernaculis Sem. » Japhet numerosam progeniem prophetavit, Sem autem pietatem. Deum autem in tabernaculis Sem habitaturum prædixit : habitavit autem in patriarchis ex Sem ortis et in prophetis ab istis descendentibus ; et primum sub tentoriis et postea in Jerusalem. Perfectam autem adimpletionem habuit prophetia in mysterii dispositione mirabili, cum ipse Deus Verbum incarnatum est et templum suum vocavit quam ex semine David et Abrahami assumpserat carnem. Ex Sem enim et ipsi originem ducebant. Chanaan autem servitus in Gabaonitis adimpletionem obtinuit.

QUÆSTIO CCLVIII [Coisl. CCLXXIX,
Taur. CCLXIX].

Quomodo Abranam fidus appelletur qui dixerit :
« Unde scire possum quod possessurus sim eam ? »

Hoc verbum unde scire possum non increduli est, sed expetentis discere hæreditatis modum. Postquam enim vidisset populis ab innumerabilibus Palæstinam habitari, discere voluit quomodo terræ hujus dominatum occuparet. Belli jure? sine bello? viventibus illis? interemptis? expulsis? Quapropter, post sacrificium, qui omnium rerum Deus visus erat, « Prænosces, inquit, cognosces quod peregrinum futurum sit semen tuum », et cætera usque ad : « Nondum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum. » Proinde, ex divina illa responsione cognosci potest modus quæstionis. Postquam enim dixisset : « Unde scire possum quod possessurus sim eam, » didicit quot quidem annos peregre commorarentur, affligerentur, quantæque digni censerentur providentiæ, quosdam quidem cum his bellaturos, castigandos esse; alios vero illorum fortunis fruituros. Atque ipsum nihil ex iis perpessus, in pace animam efflaturam. Didicit etiam hujus dilationis causam, ne quis conspiceret propter multitudinem incolarum non potuisse Dominum Deum hujus terræ tradere dominatum, dixit : « Quia nondum exitii digna fecissent Amorrhæi. » Non enim oportet venturi secleris ex præsumptione solvi pœnas; et quod eo tempore pii essent, constat ex Abimelech atque e Chebræ incolis quos

¹⁴ Genes. ix, 26. ¹⁷ Genes. xv, 13.

NOTÆ.

(55) Est Theodoretī q. 65 in Genes. 171.

audire potuisses patriarchæ dicentes : « Rex es tu a Deo missus nobis ; in electis sepulcris nostris sepeli corpus tuum. »

QUÆSTIO CCLIX [Coisl. CCLXXX].

Quam ab causam elucietur adversus Jacobum angelus (56).

Edita a Maio (l. c. p. 125, 126, q. 258). — De angeli cum Jacobo certamine. Gen. xxxii, 24.

Cum fratrem timeret angelus ei virtutem addidit. Eadem etiam de causa huic victoriam concessit, hæc propemodum dicens : Qui me vicisti, hominem times? Ne vero ille superbiret Deum a se victum fuisse putans tactu femoris angelus voluntariam fuisse cladem suam ostendit. Tactu enim femoris illi torporem obducit. Postquam autem angeli qui sibi apparuerat potentiam novit, Jacobus benedictionem ab eo postulat, quam ille petenti annuit ; ejusque nomen mutat. Remansit vel post vigiliam femur ejus torpore affectum ac leviter elaudum, ne vanam imaginem duceret hoc visum. Qua de causa cum interrogasset quo angelus appellaretur nomine, non solum petitio non exauditur, sed etiam ipse increpatur, ut naturæ mensuram transgressus. « Cur, inquit, quæris nomen meum²⁸. » Mirumque est atque hic notatione dignum quod eundem appellavit et hominem et Deum, dixit enim : « Tu qui contra Deum fortis fuisti, contra homines pravalebis, » vocavitque Jacobus nomen loci illius Phanuel, dicens : « Vidi Deum faciem ad faciem, et salva facta est anima mea²⁹. » — « Ortusque est ei statim sol postquam transgressus est Phanuel³⁰. » Quas ob causas intelligimus unigenitum Filium hic Jacob apparuisse.

QUÆSTIO CCLX [Coisl. CLXX, Taur. CLXIX].

Cur liberis suis benedixisse Jacobus dicatur, cum nonnullis certe maledixerit³¹ (57^a).

Edita a Malo (Nov. Coll. t. I, p. 208 seq.). — De Jacobi ultima oratione ac benedictionibus. Gen. xlix.

1. Neque diræ neque benedictiones, imo vero vaticinia sunt patriarchæ sermones extremi. Adeste, inquit, ut certiores vos faciam quid cuique postremis temporibus eventurum sit. Tum facinorum quoque meminit, quæ nonnulli patravenerant ; non quod patrum scelera vindicentur in filiis, sed quia diris ac benedictionibus orationem suam ob communem legentium utilitatem figurat. Jam vero Rubenio arrogantiam exprobrat et ferociam patrisque thalamum violatum : posterosque ejus paucos prædicat : id enim innuunt verba, instar aquæ non fervens, id est ad fecunditatem non incalcescas. Irascitur quoque Simeoni atque Levinio, Sicimitarum injustam necem deplorans ; deprecatur autem quominus ipsemet ullam sceleris ejus societatem attingat : tum maledicit affectibus eorum improbis

²⁸ Genes. xxxii, 29. ²⁹ ibid. 28. ³⁰ ibid. 30 et seq. ³¹ Genes. xlix, 1 seqq.

NOTÆ.

(56) Hæc quæstio, quæ in cod. Taurin. desideratur, ex Theodoro q. 92 in Genes. p. 199 desumpta fuit.

(57) Est Theodoretici q. 6 in Exod. t. LXXX,

Κεδρών οικούτων ὧν ἔστι πρὸς τὸν πατριάρχην ἀκούσαι λεγόντων· « Βασιλεὺς εἶ σύ παρὰ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς μνημείοις ἡμῶν θάψον τὸν νεκρὸν σου. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΝΘ.

Πῶς ἐνεκεν ἐκκαλεῖται τῷ Ἰακώβ ὁ ἄγγελος ;

De angeli cum Jacobo certamine. Gen. xxxii, 24.

Δεδιότι τὸν ἀδελφὸν θάρσος ἐνεβλήθη· διὰ τοῦτο καὶ τῆς νίκης αὐτῷ παρακεχώρηκε· μονουχὶ λέγων· Ἐμὲ νενίκηκας, καὶ ἄνθρωπον δέδοικας ; Ἰνα δὲ μὴ μέγα φρονῆ δόξας νενικηκέναι· Θεὸν, τῇ ἀφῆ τοῦ μηροῦ τὸ θελούσιον τῆς ἤτης ἐδήλωσε· τῇ γὰρ ἀφῆ τοῦ μηροῦ τὴν νάρκην εἰργάσατο. Γνοὺς δὲ τοῦ ἐπιφανέντος τὴν δύναμιν, τὴν εὐλογίαν αἰτεῖ· ὁ δὲ καὶ τὴν αἰτήσιν δίδωσι καὶ τὴν προσηγορίαν ἀμείβει· διέμεινε δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐγρήγοριν ὁ μηρὸς νερκῶν τε καὶ ὑποσκάζων, ἵνα μὴ φαντασίαν ὑπολάβῃ τὴν ὄψιν· διὰ τοῦτο καὶ ἐρωτήσας τίνα προσηγορίαν ἔχει, οὐ μόνον διαμαρτάνει τῆς αἰτήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπιπλήττεται ὡς ὑπερβάς τὰ μέτρα τῆς φύσεως· « Ἰνα τί γάρ, φησὶν, ἐρωτᾷς τὸ δνομά μου ; » καὶ τοῦτό ἐστι θαυμαστόν· ἐπισημαντέον δὲ κἀνταῦθα ὅτι τὸναὐτὸν ἐκάλεσε καὶ ἄνθρωπον καὶ Θεόν· « Ἐνισχύσας γάρ, ἔφη, μετὰ Θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων ἔση δυνατός ; » καὶ ἐκάλεσε τὸ δνομα τοῦ τόπου ἐκείνου· Εἶδος Θεοῦ. « Εἶδον γάρ, φησὶν, Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον » καὶ ἐσώθη ἡ ψυχὴ ; » καὶ πάλιν· « Ἀνέτειλε δ' αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἠνίκα παρήλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ. » διὰ τούτων δὲ πάντων μανθάνομεν ὡς ὁ μονογενὴς Χρῖς ἐφάνη κἀνταῦθα τῷ Ἰακώβ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΣ'.

Πῶς εὐλογήσαι τοὺς παῖδας ὁ Ἰακώβ λέγεται ἐνίοις ἐπαρσάμενος ;

De Jacobi ultima oratione ac benedictionibus. Gen. xlix.

α'. Οὔτε ἀραὶ εἰσιν οὔτε εὐλογίαι· ἀλλὰ προβήσεις· οἱ τελευταῖοι τοῦ Πατριάρχου λόγοι· « Συνάχθητε γάρ, φησὶν, ἵνα ἀναγγέλω ὑμῖν τί ἀπαντήσεται ὑμῖν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν· ἐμνησθῆ δὲ καὶ τῶν παρ' ἐνίων γεγεννημένων, οὐκ ἐπειδὴ δικαῖοι οἱ παῖδες εἰσεπράττοντο τῶν πατρικῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ σχηματίζων εἰς ἀρὰν καὶ εὐλογίαν τοὺς λόγους εἰς κοινήν τῶν ἐντευχομένων ὠφέλειαν. Καὶ τῷ μὲν Ῥουβὶμ αὐθάδειαν ἐπιμέμφεται καὶ θρασύτητα καὶ τὴν εἰς πατρῶν εὐνήν παρανομίαν· οὐ δὴ ἀλίγους αὐτοῦ γεγενῆσθαι τοὺς ἀπογόνους προλέγει· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ « Ὡς ἔδωρ μὴ ἐκξέσαις, » ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἐκθερμανθῆις εἰς πολυγονίαν. Νεμεσθὲ δὲ καὶ τῷ Σιμεὼν καὶ τῷ Λευὶ, τῶν Σικιμιτῶν τὸν ἄδικον βλεθρον ὀδυρόμενος, καὶ εὐχεται μηδεμίαν κοινωνίαν εἰς τὴν παρανομίαν ἔχειν ἐκείνην· ἐπαρᾶται μέντοι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ τοῖς

p. 250.

(57) Fere verbo tenus ex Theodoro q. 110 in Genes p. 215.

πονηροῖς αὐτῶν πάθεισι καὶ τῇ ὀργῇ τῇ μὴνιδι· ἐπιθυμίαν δὲ τὴν ὀργὴν ἐκάλεσεν· ἐκ ταύτης γὰρ ἡ ὀργὴ τὴν ἐτυμολογίαν ἔχει· ὀρέγεται γὰρ ὁ ὀργιζόμενος ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρόν· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τιμωρία πρόβρῃσις ἦν· « Διαμεριῶ γὰρ αὐτοὺς ἐν Ἰακώβ, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραὴλ. » ἄλλ' ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ διὰ τὴν ἀκραν διεσπάρη τιμῆν· ὥστε γὰρ ἐκάστη φυλὴ συνεῖναι Λευίτας καὶ ἱερέας καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ὠφέλειαν καρποῦσθαι, οὐκ ἔλαθον ἴδιον κληρον, ἀλλ' ἐν ἐκάστῃ φυλῇ τινες αὐτοῖς ἀπενεμήθησαν πόλεις, καὶ τῆς προαστείου γῆς ὠρισμένοις πῆχυν ἀριθμῶς· καὶ ἡ τοῦ Σιμεὼν φυλὴ οὐκ εἶχε κληρον κεχωρισμένον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ πατριάρχου πρόβρῃσιν μεταξὺ τῶν ἄλλων φυλῶν διεσπαρμένον.

β'. Τοῦ δὲ Ἰουδα πολλοὺς ἐπαίνους διέξεισιν. « Ἰούδα, σὲ αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί σου· αἱ χεῖρες σου ἐπὶ νότου τῶν ἐχθρῶν σου· προσκυνήσουσί σοι οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου· σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβης. » Ἄλλὰ τούτων οὐδὲν τῷ Ἰούδα ἀρμόττει, ἀλλὰ τῇ ἐκ τούτου βλαστησάσῃ φυλῇ· βασιλικὴ γὰρ ἦν αὕτη, πρώτου μὲν τοῦ Δαβὶδ βασιλεύσαντος, εἶτα τῶν ἐξ ἐκείνου, καὶ πασῶν δὲ τῶν ἄλλων φυλῶν ἦν δυνατωτάτη· καὶ γὰρ ἠνίκα Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς ἀριθμηθῆναι προσέταξε τὸν λαόν, τετρακοσίας χιλιάδας τοῦ Ἰούδα εὔρε, τῶν δὲ ἄλλων φυλῶν ἑνεακοσίας· καὶ μέντοι κἀν τῇ ἐρήμῳ ἀριθμηθέντες, πλείους ὤφθησαν τῶν ἄλλων φυλῶν· ἀλλὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς πρόβρῃσεως τὴν ἐκδοσιν ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, ὃς ἐκ βλαστοῦ Ἰούδα ἀνέτειλε κατὰ τὸν πατριάρχην Ἰακώβ, καὶ κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν· « Ἐξῆλθε ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀνέβη. » αὐτῷ δὲ καὶ τὸ « Ἀναπεσῶν ὡς λέων ἐκοιμήθη, ἀρμόττει, καὶ ὡς σκύμνος λέοντος· » ὥσπερ γὰρ ὁ λέων καθυδὼν ἐστὶ φοβερός, οὕτως ὁ Δεσποτικὸς θάνατος καὶ τῷ θανάτῳ καὶ τῷ διαδόλῳ γεγένηται· λέοντα γὰρ αὐτὸν καὶ σκύμνον λέοντος κέκληκεν ὡς Βασιλεῖα καὶ Βασιλέως Υἱόν, καὶ Θεὸν καὶ Θεοῦ Υἱόν· καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἐκ τοῦ Δαβὶδ γὰρ ἐδλάσθησε· καὶ ὡς Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐγεννήθη· καὶ τὸ, « Τίς ἔγερει αὐτόν; » τὴν ἀφατον αὐτοῦ δείκνυσι δύναμιν· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀνέστησε κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόβρῃσιν· « Λύσατε τὸν λαόν τοῦτον, » καὶ ἐξῆς.

γ'. Προαγορεύει δὲ καὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ τὸν καιρόν· « Οὐκ ἐκλείψει γὰρ ἀρχὸν ἐξ Ἰούδα, » καὶ ἐξῆς· σημειὸν γὰρ τοῦτο τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας σαφέστατον· ἐξέλιπον γὰρ τῶν Ἰουδαίων οὐχ οἱ βασιλεῖς μόνον ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προφῆται· τοῦ γὰρ Σωτῆρος ἡμῶν μέλλοντος τίκτεσθαι, ἀλλόφυλοι αὐτῶν ἐκράτησαν βασιλεῖς, ἵνα ὁ αἰώνιος δεῖχθῇ Βασιλεὺς ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία· καὶ γὰρ καὶ τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ ὑπέσχετο ὁ Θεὸς ἐν τῷ σπέρματι αὐτῶν εὐλογῆσαι πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς· τοῦτο δὲ καὶ ἐναυθῶ παραδηλῶν ὁ Ἰακώβ, φησὶ· « Οὐκ ἐκλείψει ἀρχὸν, » καὶ ἐξῆς· ἔως, « Καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν » καὶ Ἰουδαίων συστάντα

A iræque vindici. Et quidem cupiditatis nomine excaudescens appellat : illinc quippe ducitur vocabuli *excaudescens* ratio ; ardet enim excaudescens inimicum ulciscendi cupiditate. Atque hæc ipsa ultio vaticinium erat. « Dividam quippe eos in Jacob, dispergam in Israel. » Reapse tamen Levinii tribus summi honoris gratia dispersa fuit : namque ut in singulis tribubus Levitæ essent ac sacerdotes, indidemque utilitatem perciperent ²¹, non est illis assignata peculiaris possessio, sed in unaquaque tribu quedam urbes attributæ cum suburbanis soli definito cubitorum numero. Tum ne Simeonis quidem tribus proprium agrum sortita est, sed ut patriarcha prædixerat, inter alias tribus dispersa ²².

B 2. Age vero Judæ plurimas laudes recitat. « Juda, laudent te fratres tui ; manus tuæ in cervicibus hostium tuorum ; filii patris tui adorent te. Catulus leonis Judas ; ex germine, filii mi, ascendas. » Atqui nihil horum Judæ congruit, sed ortæ ex eo tribui, quæ regalis evasit, Davide rege primo, deinde posteris ejus. Hæc omnium tribuum potentissima fuit : nam et cum rex David numerari populum jussit, quadringenta millia Judæorum reperit ; ex aliis vero cunctim tribubus nongenta millia ²³. Imo et in deserto cum census ageretur, plures Judæi cæteris tribubus comperti sunt. Vaticinii tamen accurata ratio nacta est exitum in Christo Domino, qui de Judæ germine emersit, prout Jacobus patriarcha et Isaias propheta affirmaverunt : Exiit virga de radice Jessæ, et flos de radice ascendit. Christo præterea verba congruunt, « Ut leo procumbens quievit, ut leonis catulus ²⁴. » Nam sicuti leo cubans terribilis est, ita mors Dominica morti ac diabolo terrori fuit. Leonem ipsum catulumque leonis appellat, nempe ut regem regisque filium, Deumque Dei Filium. Etenim ut homo, Davide ortus est ; ut Deus, ante sæcula a Patre genitus. Jam verba « Quis suscitabit eum, » maximas ejus vires demonstrant : ipse enim semet prout prædixerat exsuscitavit : « Solvite templum hoc ; » et reliqua.

D 3. Pergit tempus etiam prædicere, quo ille venturus erat : « Non deficiet princeps ex Juda ; » et reliqua. Hoc enim indicium fuit Christi præsentis exploratissimum : namque apud Judæos defecerant non reges tantummodo, sed etiam pontifices atque prophetæ. Etenim Servatoris nostri iustante natiuitate, alienigenæ reges dominabantur, ut rex æternus manifestaretur, gentium exspectatio. Nam et Abrahamo et Isaaco et Jacobo promiserat Deus, in semine eorum benedicturum se gentes terræ. Id ipsum hoc loco declarans Jacobus ait : « Non deficiet princeps ; » et reliqua, usque ad verba : « Et ipse erit exspectatio gentium ; » populumque Judaicum

²¹ Num. xxxv. 4. ²² Jos. xix. 9. ²³ I Paral. xxi. 5 ; Num. i. 27. ²⁴ Isa. xi. 7. ²⁵ Joan. i. 19.

²⁶ Genes. xlix. 10.

constituet. Alligans, inquit, viti asinam suam, vitis A ramo pullum asinæ suæ. Quod quidem vitis nomine denotetur Israel, passim prophetæ docent. Utique David ait: « Vineam ex Ægypto transtulisti³⁷. » Tum Dominus in Evangeliiis: « Homo quidam vineam plantavit³⁸. » Pullum dicit ethnicorum populum, utpote adhuc indocilem et domitore carentem. Hoc ipse Dominus innuit, cum mandavit discipulis ut in adversum castellum irent, vincetamque asinam solverent cum pullo ejus, quem nemo adhuc, inquit, insederat³⁹. Nam neque patriarcha, neque legislator, neque propheta salutis ethnicorum curam gesserant. Divi autem apostoli erudire ethnicos jussi solverunt asinam, id est hominum naturam peccatorum loris antea devinctam: solverunt et pullum, germinantem scilicet ex ea populum: impositisque ei vestimentis suis, id est, quam acceperant, gratia (nam quotquot in Christo baptizati sunt, Christum induerunt⁴⁰) docilem effecerunt eum, qui erat antea pullus indomitus, ipsique Dominum imposuerunt. Tum eundem viti alligaverunt, id est sibimet ipsis: nam Judæis oriundi apostoli. Neque apostolis tantum, verum etiam horum discipulis devincti fideles sunt: id quod patriarcha prævidens ait: Alligans viti asinam suam, ramoque vitis pullum asinæ suæ.

4. Exin passionem quoque prædicit: « Lavabit E vino stolam suam, sanguine uvæ pallium suum: hilares oculi ejus a vino, candidi dentes. Corpus quidem ejus stolæ nomine indigitat, vini nomine sanguinem: nam consecratum vinum sanguis est⁴¹, teste Servatoris sermone. Tum evangelistam docentem audimus, quod cum militis lancea latus ejus effossus est, sanguis et aqua eruperit⁴²: quæ scatebræ cum in corpus diffluereut, idcirco ait: « Lavabit vino stolam suam, uvæ sanguine pallium suum⁴³. » Deinde ostendens exorturum e passione gaudium, « Hilares, inquit, oculi ejus a vino: » nam lætitia orbis Servatoris passio est. Quod autem hac figura passionem patriarcha designaverit, testis ipse Dominus dicens: « Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste⁴⁴. » Tum etiam Zebedæi filiis aiebat: « Potestisne bibere calicem quem ego bibiturus sum⁴⁵? » Ergo oculorum hilaritas consecutam e passione lætitiā denotat. Namque post passionem missi sunt in universum orbem discipuli salutem fidelibus allaturi. Jam doctrinæ puritatem claritatemque candidissimis dentibus comparavit. « Candidi, inquit, dentes ejus præ lacte⁴⁶. » Atque hactenus patriarcha Judam commendavit.

³⁷ Psal. lxxxix, 9. ³⁸ Luc. xx, 9. ³⁹ Luc. xix, 30. ⁴⁰ Galat. i, 27. ⁴¹ Matth. xxvi, 28. ⁴² Marc. x, 38. ⁴³ Gen. xlix, 41. ⁴⁴ Matth. xxvi, 39. ⁴⁵ Matth. xx, 22. ⁴⁶ Genes. xlix, 12.

λαόν. « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν θvon αὐτοῦ, φησι. καὶ τῇ ἔλικι τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον τῆς θvon αὐτοῦ. » ὅτι δὲ ἄμπελος ὁ Ἰσραὴλ ὠνομάζετο, πάντες μὲν οἱ προφῆται διδάσκουσι· καὶ Δαβὶδ φησι: « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας· » καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις: « Ἀνθρώπους τῆς ἐφύτευσε ἀμπελῶνα· πῶλον δὲ τὸν ἐξ ἔθνων ὀνομάζει λαόν, ὡς ἀδάμαστον ὄντα καὶ πωλοδάμνην οὐκ ἐσχηκότα· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἠνείκατο τοῖς ἀποστόλοις προστεταχώς εἰς τὴν ἀπέναντι κώμην ἀπελθεῖν καὶ λύσαι τὴν θvon τὴν δεδεμένην καὶ τὸν ταύτης πῶλον, ἐφ' ὃν, φησι, οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐκάθισε· οὕτε γὰρ πατριάρχης, οὕτε νομοθέτης, οὕτε προφήτης (58), τῆς τῶν ἔθνων ἐφρόντισε σωτηρίας· οἱ δὲ θεοὶ ἀπόστολοι προσταχθέντες μαθητεῦσαι τὰ ἔθνη, ἔλυσαν μὲν τὴν θvon, τουτέστι τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν τὴν δεδεμένην ταῖς τῆς ἁμαρτίας σειραῖς· ἔλυσαν δὲ καὶ τὸν πῶλον τὸν ἐκ ταύτης βεβλαστηκότα λαόν· καὶ ἐπιθέντες αὐτῷ τὰ ἱμάτια τὰ ἑαυτῶν, τουτέστι τὴν χάριν ἧς ἔτυχον (ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθησαν, Χριστὸν ἐνεδύσαντο), εὐήνιον ἀπέφηναν τὸν ἀδάμαστον πῶλον, καὶ ἐπεκάθισαν αὐτῷ τὸν δεσπότην, καὶ προσέθησαν αὐτὸν τῇ ἀμπέλῳ, τουτέστιν ἑαυτοῖς· ἐξ Ἰουδαίων γὰρ οἱ ἀπόστολοι, οὐ μόνον δὲ τοῖς ἀποστόλοις συνήφθησαν οἱ πεπιστευκότες, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων μαθηταῖς· καὶ τοῦτο προορώων ὁ πατριάρχης ἔφη· « Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὴν θvon αὐτοῦ, καὶ τῇ ἔλικι τῆς ἀμπέλου τὸν πῶλον τῆς θvon αὐτοῦ. »

δ. Εἶτα καὶ τὸ πάθος προλέγει: « Πλυθεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ· χαροποὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου· καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ· » καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ στολὴν ὀνομάζει· τὸ δὲ αἷμα οἶνον· ἐπειδὴ καὶ τὸν μυστικὸν οἶνον αἷμα κέκληκεν ὁ δεσπότης (59)· ἀκούομεν δὲ καὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ διδάσκοντος ὡς τοῦ στρατιώτου τῇ λόγχῃ υἴξαντος αὐτοῦ τὴν πλευρᾶν, ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ· οὗτοι δὲ οἱ χρονοὶ διὰ τοῦ σώματος κατεβρόθησαν· διὰ τοῦτο καὶ φησι: « Πλυθεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. » Εἶτα δεικνύς τὴν ἀπὸ τοῦ πάθους γεννησομένην εὐφροσύνην· « Χαροποὶ, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου· » εὐφροσύνη γὰρ τῆς οἰκουμένης τὸ σωτήριον πάθος. « Ὅτι δὲ οὕτω τὸ πάθος ἐκάλεσε, μάρτυς αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· » οὕτω καὶ τοῖς υἱοῖς ἔφη Ζεβεδαίου· « Δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ μέλλω πιεῖν; » τὸ τοίνυν χαροποῖν τῶν ὀφθαλμῶν, τὴν μετὰ τὸ πάθος εὐφροσύνην δηλοῖ· μετὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν, εἰς πᾶσαν ἀπεστάλησαν τὴν οἰκουμένην οἱ μαθηταὶ τὴν σωτηρίαν προσφέροντες τοῖς πιστεύουσι· τῆς δὲ γε δι-

NOTÆ.

(58) Excipe tamen certe Jonam ad ethnicos Ninivitas missum.

(59) Recole Photii quæstionem 75.

δασκαλίας τὸ διειδές καὶ τὸ διαφανές λευκοτάτοις ὁδοῦσιν ἀπέλασα· « Λευκοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ δόδντες αὐτοῦ ἢ γάλα. » Τσαυτα μὲν προείρηκεν ὁ πατριάρχης εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν.

ε'. Τοῦ δὲ Ζαβουλῶν προείρηκε τὴν παράλιον ἄστυ καὶ τὴν ἄστυ οὐκ ἔστιν ἡ πόλις ἡ ἀστυ· τοῦ δὲ Ἰσαχάρ τὴν γηπονίαν· τοῦ δὲ Δάν, κατὰ μὲν τινάς, τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμφῶν γεγενημένα· ἐκ ταύτης γὰρ ἦν τῆς φυλῆς· συνηριθμηταὶ δὲ καὶ τοῖς Κριταῖς· καὶ διὰ τοῦτο, φησὶν, ἔφη· « Δάν κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ὡσεὶ καὶ μία (60) φυλὴ ἐν Ἰσραήλ. » ἔνιοι δὲ φασὶ τὰ κατὰ τὴν Λάϊσσαν τὴν νῦν Πανεάδα καλουμένην προσαγορευῆσαι· ἔξαπίνης γὰρ τινες ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενοι τῆς φυλῆς, ταύτη προσβαλόντες τῇ πόλει, εἰδὼν τε κατὰ κράτος καὶ ἔκτισαν, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτῇ προσηγορίαν ἐπέθεσαν. Δάν γὰρ αὐτὴν ἐκάλεσαν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τὸ θεῖον Πνεῦμα ὡσπερ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου διὰ τοῦ πατριάρχου ἐκ ταύτης δηλοῦν [cod. δηλῶν] τῆς προρῆθῆσεως. « Δάν γὰρ, φησὶ, κρινεῖ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν ὡσεὶ καὶ φυλὴ μία ἐν Ἰσραήλ. » Ὡσπερ γὰρ, φησὶ, ἐκ τῆς τοῦ Ἰούδα φυλῆς ὁ Σωτὴρ βλαστήσας διασώζει τὴν οἰκουμένην, οὕτως ἐκ τῆς τοῦ Δάν φυλῆς ἕως ὁλέθριος ἐξελεύσεται· τοῦτο γὰρ λέγει· « Καὶ γεννηθῆτω Δάν ὄφις ἐφ' ὁδοῦ καθήμενος ἐπὶ τρίβου δάκνων πτέρναν ἵππου· καὶ πεσεῖται ὁ ἵππεύς τὴν σωτηρίαν ἀναμμένων Κυρίου. » ἐπειδὴ γὰρ ἀπάταις παντοδαπῆς κεχρημένος πειράται τοὺς φενακίζομένους ἀγγρεύειν εἰς θάλασσαν, ὅφει τινὲς αὐτὸν ἀπεικάζει παρὰ τινὲς τρίβω φωλεύοντι καὶ τοῖς παριοῦσι λυμαινομένω· ἵππον δὲ οἶμαι καλεῖν αὐτὸν τὸ σῶμα, ἐπιβάτην δὲ τὴν ψυχὴν· τὸ δὲ εἰς τοῦπίσω πεσεῖν, τουτέστιν ὑπτιον κείσθαι τὸν θάνατον παραδηλοῖ· τοιοῦτο γὰρ τῶν τεθνεώτων τὸ σχῆμα· διὰ δὲ τῆς πτέρνης τὴν ἀπάτην ἠνέξατο· ἐπειδὴ τοὺς μὲν ἐξαπατᾷ, τοῖς δὲ παγγαλέτοις ἐπιφέρει κολάσεις· διὰ δὲ τοῦ ἵππου τὸ σῶμα ἠνέξατο, οὐ δακνομένου καὶ διαφθειρομένου, θάνατος γίνεται, τοὺς τῆς δὲ τῆς τοιαύτης ἐλπιδος ἢ σωτηρίας.

ς'. Προλέγει τῷ Γὰδ τὰς ἐσομένας αὐτῷ παρὰ τῶν ληστρικῶν ἐφόδων ἐπιβουλὰς· τοῦτο γὰρ λέγει, « Πειράτῆριον πειρατεύει αὐτόν. » προαγορεύει δὲ καὶ τὴν ἐσομένην αὐτοῦ νίκη· « Καὶ αὐτὸς γὰρ, φησὶ, πειρατεύσει αὐτὸν κατὰ πόδας. » ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ Ἀσὴρ τὴν σιτοφόρον χώραν· καὶ τοῦ Νεφθαλεῖμ τὴν εἰς πληθὸς ἐπίδοσιν· τοῦτο γὰρ ἔφη· « Στέλεχος ἀνειμένον ἐπίδοσιν ἐν τῷ γεννημάτι κάλλος. » εἶτα τοῦ Ἰωσὴφ τὸν φθόνον, καὶ τὰς παντοδαπὰς ἐπιδείξας ἐπιβουλὰς, τὴν θείαν ὑμνεῖ κηδεμονίαν, δι' ἧς τοὺς πεπολεμηκότας ἐνίκησε. « Συνετρίβη γὰρ, φησὶ, μετὰ κράτους τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ ἐξελύθη νεῦρα βραχιόνων χειρῶν αὐτῶν, διὰ χεῖρα δυναστού Ἰακώβ· ἐκείθεν ὁ κατισχύσας σε Ἰσραὴλ παρὰ Θεοῦ τοῦ Πατρός σου· καὶ ἐδοθήσέ σοι ὁ Θεὸς ὁ ἐμός· καὶ εὐλόγησέ σε εὐλογίαν οὐρανοῦ ἀνωθεν, καὶ εὐλογίαν γῆς ἐχούσης πάντα, » καὶ ἐξῆς· δι' ὧν

5. Age vero Zabulonis maritimum incolatum prædixit; Isachari agricolandi studium; Danis denique, ut quidam autumant, quæ Samsoni acciderunt. Ex hac enim is tribu fuit, idemque in Judicibus connumeratur. Quapropter dicitur: « Dan judicabit populum suum, instar unius tribus in Israele⁴⁷. » Alii dicunt commemorari ea quæ contigerunt Laissæ nunc Paneadi dictæ. Repente enim nonnulli ea tribu oriundi urbem hanc adorti, vi captam ipsi incoluerunt, suumque ei nomen indiderunt, Dan scilicet vocitantes. Ego vero existimo divinum Spiritum sicuti res Servatoris nostri, ita res quoque Antichristi hoc vaticinio patefacere; « Dan scilicet, inquit, judicabit populum suum, instar unius tribus in Israele. » Sicuti de Judæ tribu Servator pullulans mundum servabit, ita de Danis tribu exitiosus anguis exsiliat. Id enim verba innuunt, fiat Dan serpens in via, projectus in semita, mordens equi calcaneum: tum corruet eques, qui a Domino exspectabit salutem. Quoniam Antichristus omnimodis dolis utens illectos pertrahere nitetur in interitum, hunc colubro comparat juxta semitam latitanti, viatoribusque exitium inferenti. Equum dici a patriarcha corpus censeo; equitem, animam. Quod autem retro decidit, id est supinus projicitur, mors nimirum innuitur: hic est enim exanimatorum habitus. Calcaneo denique fraudem significat; quia videlicet Antichristus alios decipiet, alios aerbissimis suppliciis cruciabit. Equo, ut dixi, corpus innuitur; quo læso et corrupto, mors consequitur: quæ tamen fortibus spei fructum affert: hujus vero spei fructus, salus.

6. Gado futuras a latronum incursionibus insidias ominatur. Id enim aiunt verba, « direptio eum diripiet. » Tum etiam victoriam spondet: ipse, inquit, mox diripiet illum. Asero similiter frugiferum agrum prædicit; Nephtalimo sobolis incrementum: sic enim intelliguntur verba, caudex emissus, ex se gignens pulchritudinis germen. Deinde infensam Josepho invidiam variasque pandens insidias, divinam celebrat Providentiam, qua tectus adversarios suos superavit. « Contriti sunt, inquit, arcus eorum; dilapsi sunt nervi brachiorum manuumque eorum, per manum potentis Jacob. Illinc qui te roborat Israel a Deo Patris tui. Opatulatus est tibi Deus meus: benedixit tibi benedictione cæli desuper, terræque benedictione omnia continentis⁴⁸; » et reliqua. Quibus omnibus verbis Deum suum celebravit, qui se fratri adversario superiorem reddi-

⁴⁷ Jos. XIX, 47. ⁴⁸ Genes. XLIX, 24, 25.

NOTÆ.

(60) Ita habent LXX interpretes, quos sequitur Photius; neque ullam varietatem ego reperi in Holmesiana diversarum lectionum magna farragine.

Textus tamen Lat. vulgatus habet *alia*, quia lecta fuit in Hebraico archetypo vicesima pro quarta littera.

dit : filiumque pariter suum, contra quem tanta fratrum turba conjuraverat. Hanc, inquit, tutelam nactus es propter tuum erga parentes studium. Sic enim intelligas verba : propter benedictionem uberrum et vulvæ, benedictionem patris matrisque tuæ. Is enim senis patris sollicitam curam gessit : quidquid autem patri fecit, id utrique parenti commune dicitur : namque et mater eandem curam fuisset experta, nisi citius vita excessisset. Deinde precatur ei præclaram famam, atque ut apud omnes inclarescat : « Exsuperes, inquit, benedictiones montium immobilium, desideriumque clivorum æternorum. » Hæc sicut in capite Josephi, in vertice quorum ipse dux est fratrum. Haud vocabulum θίνας Aquila, sed βουνός posuit. Sicuti ergo procul conspiciuntur sui colles seu montes, horum instar patriarcha optat conspicuum fieri Josephum atque omnium illustrissimum.

7. Denique Benjaminum dixit lupum rapacem propter eam quæ contigit huic tribui cladem. Idcirco adjecit : « Mane comedet, vespere cibum distribuit ⁹⁹. » Nam primo alteroque congressu superiores Benjamitæ, ad extremum funditus deleti fuerunt, paucis admodum exceptis, quibus victores misericordia commoti feminas quidem in matrimonium ob sacramenti religionem non tradiderunt, aliter tamen eis nuptias conciliaverunt. Neque tamen nesciendum est nonnullos hoc vaticinium ad divum Paulum traxisse : hic enim lupi ritu noxius Ecclesiæ fuit in domos irrumpens ; postea vero spiritali escam orbi distribuit. Postquam hæc Jacobus dixisset, suumque obitum nuntiavisset, perguit dicere historicus : Collectis in lectulo pedibus, animam egit, et ad populum suum appositus est. Id ipsum Abrahamo quoque dixerat communis Deus : « Tu vero abibis ad patres tuos, bona senectute nutritus ⁹⁹. » Hinc etiam Dominus Sadducæorum incredulitatem coarguebat dicens : « Quod autem mortui surrecturi sint, nonne legis? Ego Deus Abrahami et Isaaci et Jacobi ⁹¹. » Non est Deus, mortuorum Deus, sed viventium. » Ipsi gloria in sæcula. Amen.

QUÆSTIO CCLXI [Coisl. CCLXXXI, Taur. CCLXX].

Quid hoc ostendat rubum ardere nec comburi.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 126). — Exod. III, 2.

hoc Dei potentiam atque amorem in homines proclamat quod rubum qui lignosus erat non combussit inextinguibilis ignis. Præterea censeo ab hoc Israel repræsentari qui ab Ægyptiis vexatus non tamen periturus erat, vel etiam Filium Unigenitum qui, postquam naturam numanam sumpsisset atque in sinu virginis habitavisset, ei integram vir-

⁹⁹ Judic. xx ; xxi. ⁹⁹ Genes. xv, 45. ⁹¹ Marc. xii, 26.

NOTIÆ.

(61) In his Hieronymus ep. 38, 1, et quæst. in Genes. nec non in opusculo quod ejus nomen jactat, De benedictionibus Jacob.

Α ἀπάντων ὑμνησε τὸν οἰκεῖον Θεὸν, ὃς καὶ αὐτὸν κρείττονα τοῦ πεπολεμηκότος ἀπέφηνεν ἀδελφοῦ, καὶ τὸν υἱὸν ἀμαχὸν εἶδε παρὰ τοσοῦτον ἀδελφῶν ἐπιβουλεύθεντα. Ταύτης δὲ, φησί, τῆς κηδεμονίας τετύχηκας, τῆς εἰς τοὺς γεγεννηκότας θεραπείας μισθὸν κομισάμενος· τοῦτο γὰρ λέγει, « Ἐνεκεν εὐλογίας μασθῶν καὶ μητρῶν, εὐλογίας πατρός σου καὶ μητρῶν σου »· γηρωκόμος γὰρ τοῦ πατρὸς σπουδαῖος ἐγεγόνει· τὰ δὲ εἰς αὐτὸν γεγεννημένα, κοινὰ αὐτοῦ τε καὶ τῆς μητρὸς εἶναι φησί· ταύτης γὰρ ἂν τῆς κηδεμονίας κάκεινῃ ἀπῆλαυσεν, εἰ μὴ θάττον ἐξῆλθε τοῦ βίου· εἶτα ἐπέυχεται αὐτῷ περιφάνειαν, ὥστε γενέσθαι αὐτὸν παρὰ πᾶσιν ἐπίσημον. « Ὑπερῆς γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ εὐλογίας ὀρέων μονίμων καὶ ἐπιθυμίας θινῶν αἰωνίων »· ἔσονται ἐπὶ κεφαλῆς Ἰωσήφ, καὶ ἐπὶ κορυφῆς ὧν ἡγήσατο ἀδελφῶν· τὸ δὲ θίνας ὁ Ἀκύλας βουνός ἡρμήνευτεν· ἐπειδὴ τοῖσιν πῶρόρωθεν ὀρῶνται καὶ οἱ βουνοὶ καὶ τὰ ὄρη, τοῦτοις παραπλησίως εὐχεται γνώριμον αὐτὸν γενέσθαι καὶ πάντων περιφανέστατον.

Ζ'. Τὸν δὲ Βενιαμὴν λύκον ἄρπαγα κέκληκε διὰ τὸ συμβεβηκὸς πάθος τῇ τούτου φυλῇ. Διὸ ἐπήγαγε· « Τὸ πρωῖνὸν ἐδεσται, καὶ εἰς τὸ ἑσπέρας διαδώσει τροφήν »· ἐν γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ δευτέρᾳ συμπλοκῇ νενικηκότας, ὑστερον ἄρδην ἀπώλοντο, πλην εὐαριθμητῶν τινῶν ὀλίγων, οὓς οἱ νενικηκότας οἰκτεῖραντες, δοῦναι μὲν αὐτοῖς γυναῖκας διὰ τὸν ὄρκον ὑπέιδοντο, ἐτέρως δ' αὐτοῖς τὸν γάμον ἐμηχανήσαντο· εἰδέναι δὲ χρῆ ὡς τινες τῆνδε τὴν πρόρρησιν εἰς τὸν θεσπέσιον Παῦλον εἰλκυσαν (61)· λύκου γὰρ δίκην ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, ὑστερον δὲ τὴν πνευματικὴν τροφήν τῇ οἰκουμένῃ διέδωκε. Ταῦτα τοῦ Ἰακώβ εἰρηκότος, καὶ τὴν οἰκείαν τελευτὴν μεμνηνυκότος, ὁ συγγραφεὺς ἔφη· « Καὶ ἐξήρας τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κλίνην ἐξέλιπε, καὶ προσετέθη πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ· » τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ ὁ τῶν ὄλων ἔφη Θεός· « Σὺ δὲ ἀπελευσὴ πρὸς τοὺς πατέρας σου ἐν εἰρήνῃ, τραφεὶς ἐν γῆραι καλῶν· » ἐντεῦθεν καὶ ὁ Κύριος τῶν Σαδδουκαίων ἀπιστίαν διήλεγξεν εἰρηκώς· « Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ οὐκ ἀνέγνωτε ; Ἐγὼ ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. » Οὐκ ἔστιν ὁ Θεός Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΣΑ'.

D

Τι δηλοῖ τὸ, τὴν βάτον καίσθαι καὶ μὴ κατακαλεῖσθαι ;

Τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλανθρωπίαν κηρύττει, ὅτι φρυγανώθῃ οὖσαν οὐκ ἀνήλισκε τὸ ἀσβεστον πῦρ· οἶμαι δὲ δι' αὐτοῦ παραδηλοῦσθαι καὶ ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐπιβουλεύόμενος οὐκ ἀναλωθήσεται· ἔτι δὲ καὶ ὡς ὁ Μονογενὴς ἐνανθρωπήσας καὶ παρθενικὴν ἐνοικίησας νηδὺν, φυλάξει τὴν παρθενίαν ἀκήρατον· φασὶ δὲ τινες ἐν βάτῳ φανῆναι τὸν Θεόν.

καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ φυτῷ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τινα ἐκ αὐτοῦ γλύφαι Θεόν· εἰκὸς γὰρ ἦν Ἰουδαίους καὶ τοῦτο τολμῆσαι, εἴπερ ἐν ἄλλῳ ὤφθη φυτῷ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΞΒ΄.

Ἡ λέπρωσις τῆς χειρὸς τί δηλοῖ;

Edita a Maio (l. c. p. 126, q. 271). — Exod. iv, 6.

Ἐν εὐσεβείᾳ τραφὲν τὸ γένος τοῦ Ἰακώβ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἰσελήλυθεν· ἀλλ' ἐκεῖ τῶν Αἰγυπτίων μετέμαθε τὴν ἀσέβειαν· τῆς ἐκείνων δὲ δουλείας ἀπαλλαγὴν μετέμαθε τὸν τῶν ὄλων Θεόν· δεδήλωκα τοίνυν διὰ τῆς ἀλλοιώσεως τῆς χειρὸς, τὴν λέπρωσιν αὐτῶν καὶ τὴν κάθαρσιν· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερον ἔκονομαι· ὁ Θεός· ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε τὸν περὶ τῶν λεπρῶν τιθέναι νόμον καὶ ἀκαθάρτους τούτους προσ-αγορεύειν, ἕτερα διὰ τούτων οἰκονομῶν ἐλέπτρωσε τοῦ νομοθέτου τὴν χεῖρα τὴν τὰ τέλεια πεπαιδευ- μένην, διδάσκων ὡς οὐδὲν τῶν τοιούτων τάληθει λόγῳ ἀκάθαρτον· πῶς γὰρ ἀκάθαρτον τὸ ἀκούσιον; οὐδ' ἡ τὰ θαύματα ἐκεῖνα ἐργασαμένη δεξιὰ, λεπρὰ πρότερον γενομένη ταῖς θεοσημείαις ὑπόργησε· τοῦτο δὲ καὶ τὸν νομοθέτην ἐπαίδευσε μὴ μέγα φρο-νεῖν, ἀλλ' εἰδέναι τὴν φύσιν τῆς λεπρωθείσης ἀναμνησκόμενον δεξιᾶς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΞΓ΄.

Διατί ἠδουλήθη ὁ ἄγγελος ἀνελεῖν τὸν Μωϋσῆν;

Edita a Maio (l. c. p. 126, q. 272). — Exod. iv, 24.

Ἡ γυνὴ μὲν ἐτόπασε διὰ τὸ θάτερον τῶν παιδῶν ἀπεριτμητὸν εἶναι, διὸ καὶ αὐτίκα περιέτεμε· τινὲς δὲ φασὶ, διότι ἐπ' ἐλευθερίᾳ πεμφθεὶς τῶν ὁμοφύλων, κοινῶν τῆς ὁδοῦ ἐπήγετο τὴν ὁμόζυγα, οὗς ἐχρῆν συνιδεῖν ὅτι παῖσαι τὸν κηδεστὴν βουλόμενος ὡς οὐκ ἀμελήσει τῆς γυναικὸς, οὐδ' αὐτῆς ἄλλην προτιμήσει, ταύτην ἠναγκάσθη συνεπάγεσθαι, ἀλλ' οὐ καταφρονητικῶς διανοῶν τῷ θεῷ προστάγματι· αὐτίκα γοῦν λαβὼν τὴν ἀφορμὴν τοῦ ἀγγέλου, ταύτην ἀναστρέψαι πρὸς τοὺς οἰκείους προσέταξε· καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, ἡ ἱστορία διδάσκει· μετὰ γὰρ τὴν ἔξοδον τὴν ἐξ Αἰγύπτου διαδάντων αὐτῶν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ εἰς τὸ Σίναϊον ὄρος πα-ραγεγονότων ἀφίκετο σὺν τῇ γυναικὶ καὶ τοῖς δύο παισὶν ὁ κηδεστὴς πρὸς αὐτόν· τοιγάρτοι ἄλλο κα-τασκευάζων ὁ ἄγγελος, εἰδείξε τὴν ῥομφαίαν γυμνήν· ἐπειδὴ γὰρ ὁ μέγας Μωϋσῆς ἐδεδίει τὸν Φαραῶν, ὡς πολλαχοῦ τὸ δέος ἐδήλωσε, νῦν μὲν λέγων· « Τίς εἰμι ἐγὼ ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραῶν βασιλέα Αἰ-γύπτου; » νῦν δὲ· « Προχέρισται ἄλλον δυνάμενον ὃν ἐξαποστελεῖς· » καὶ πάλιν· « Ἰσχυρόφωνος καὶ βραδύγλωσσός εἰμι ἐγὼ » ἀπειλεῖ αὐτῷ τιμωρίαν ὁ ἄγγελος, φόβῳ φόβον ἐξελαύνων, τῷ μειζόνι τὸν ἐλάττονα, μονονοῦχι λέγων διὰ τῆς γεγυμνωμένης

²² Exod. iii, 11 et seqq. ²³ Exod. iv, 10.

ginitatem servavit. Dicunt quidam Deum rubi quidem non autem alius plantæ formam induisse, quia non potest ex rubo cœlari Deus. Verisimile est Judæos hoc tentare ausuros fuisse si Deus in alia planta visus esset.

QUÆSTIO CCLXII [Coisl. CCLXXXII, Taur. CCLXXI].

Leprositatis manus quid significet.

Educatum in pietate Jacobi genus Ægyptum ingressum erat. Hic vero Ægyptiorum didicit impietatem; quorum servitio liberatum rursus didicit omnium rerum Deum. Ostendit igitur, per hanc manus immutationem, hœrum et leprositatem et purgationem. Prætereaque aliud etiam constituit Deus: cum enim prope esset ut Hebræi in leprosos legem ferrent eosque immundos declararent, alia Deus providens leprosam effecit legislatoris manum quæ ad tantas res apta erat, docens nihil tale revera immundum esse. Quo pacto enim quod non sponte fit immundum sit? Quam ob causam quæ tot mirabilia peregerat, hæc dextra leprosa prius facta operam postea navavit prodigiis divinis. Hoc quoque legislatorem ipsum Deus edocuit, non superbire, propriæ naturæ scientem, dextræque antea leprosa hæud immemorem.

QUÆSTIO CCLXIII. [Coisl. CCLXXXIII, Taur. CCLXXII].

Qua de causa voluerit angelus occidere Moysen (63).

Quia, ut conjecit Moysis uxor, unus e duobus pueris incircumcisus erat; ideo quoque statim circumcidit eum; vel quia ut aliis placet, missus Moyses ad emancipandos populares, sociam itineris conjugem secum duxit. At illi intelligere debuissent Moysen ita fecisse ut socero suo persuasum esset fore ut ipse minime uxorem negligeret nec aliam præferret; quare illam secum ducere coactus est, sed nequaquam contemptu divini mandati. Statim igitur, accepto angeli impetu, præcepit uxori ut ad patrem suum rediret. Quod fuisse verum historia testatur. Etenim, post exitum ex Ægypto, cum Judæi Rubrum mare trajecissent pervenissentque ad Sinai montem, socer Moysis cum ejus muliere duobusque pueris eum adit. Proinde ad aliud spectans angelus ostendit nudum gladium. Cum enim Pharaonem timeret magnus Moyses, ac metum persæpe jam declaravisset modo dicens: « Quis sum ego ut vadam ad Pharaonem Ægyptiorum regem? » modo: « Elige alium fortem virum quem mittes, » rursusque: « Impeditioris et tardioris linguæ ego sum », ab illo pœnas sumpsit angelus, metu metum expellens, majore minorem, prope modum nudo gladio dicens: « Pharaonem

NOTÆ.

(62) Ex Theodoro q. 10 in Exod. l. c. p. 231.

(63) Est Theodoret q. 14 in Exod. l. c. p. 242.

times, potius me timeas qui tibi vel invisibiliter vulnera infligere possum. »

QUÆSTIO CCLXIV [Coisl. CCCVII, Taur. CCXCVI].

Qua de causa fugientibus præcepit exsequi Paschæ ferias.

Edita a Maio (l. c. p. 127-129, q. 275). — De præcepto Exodi xii, 11.

In perpetuum voluit ab iis obtineri conservationis memoriam, ideoque dixit legislator : « Si interrogabit filius tuus dicens : Quid est Pascha ? respondes : In hodierna die eduxit patres nostros Dominus Deus de Ægypto⁶⁴, » et cætera. Quamobrem jubentur qui has ferias exsequuntur, itineris veste circumdari. « Renes vestros accingetis⁶⁵. » Hoc autem vocabulum *Pascha* Philo interpretatur sacrificia pro transitu ; Josephus transgressionem ; Symmachus transgressiones ; Theodotius *Phasek*, ipso Hebraico usus verbo, quo significatur exterminatorem a primogenitis Hebræorum abstinuisse. Jussi fuerant enim fasciculum hyssopi sumere, mactatæque ovis cruore immersis, postes et limen illinere, ut cum immineret exterminator percutiendis Ægyptiorum primogenitis, cruorem aspiciens, Hebræorum domos transgrederetur. Iis quidem signis non opus erat experti corporis angelo, sed Judæis ut symbolo Dei sollicitudinem discerent, nosque qui Agnum labe carentem immolamus, hunc figuris prædescriptum novissemus. — Nec ex ovibus agnos solum sumere jubet, sed etiam ex capris hædos, non ut mactarent utrumque simul, sed ut qui ovem haberet, agnum mactaret, qui vero non haberet, hædum. Die decimo primi mensis jubet hostias desumere quæ pararentur ante festum, et quarto decimo die sub vesperum mactarentur, quia Christus vespere Judæis traditus est ; cum silvestribus intybus hostiam comedere debebant, memores amarissimæ in Ægypto vitæ. Azyrna significant non solum itineris celeritatem, cœnamque improvisam, sed etiam Judæos, ut par erat, nihil vestigii e moribus Ægyptiis secum allaturos. Sic enim Dominus interpretatur dicens : « Cavete a fermento scribarum et pharisæorum⁶⁶. » Jussitque eos qui ad agni sacrificium pares non essent, vicinos sibi socios asciscere, et una cum eis Pascham immolare. Sic illos fraternam charitatem docet, et in pauperes commiserationem. Idcirco jussi fuerunt carniarum redundantiam comburere, ut cogerentur inopes ad communionem feriarum.

Hæc omnia nostrorum sunt mysteriorum ænigmata. Linimus enim et nos cruore nostri Agni non solum limen, sed etiam duos quoque postes ; figurate quidem linguam et labra mundantes et sancti-

⁶⁴ Exod. xii, 31. ⁶⁵ ibid. 11. ⁶⁶ Matth. xvi, 11.

NOTÆ.

(64) Est Theodoretii q. 24 in Exod., p. 250.

Ἀροματίας · « Εἰ τὸν Φαραὼ δίδοικας, μᾶλλον δεῖσον ἐμὲ τὸν καὶ ἀοράτως σοὶ τὴν πληγὴν ἐπάγειν δυνάμενον. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΞΔ'.

Διατί φεύγουσιν ἐπιτελέσαι προσέταξε τοῦ Πάσχα τὴν ἑορτήν ;

Ἀειμνηστον ἠβουλήθη φυλαχθῆναι τῆς σωτηρίας τὴν μνήμην διὰ καὶ νομοθετῶν ἔλεγεν · « Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε ὁ υἱός σου λέγων · Τί ἐστὶ τὸ Πάσχα ; εἰρεῖς, Ὅτι ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἐξήγαγε τοὺς πατέρας ἡμῶν Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῆς Αἰγύπτου, » καὶ ἐξῆς. Τοῦτου χάριν παρακελεύεται ταύτην ἐπιτελοῦντας τὴν ἑορτὴν περιχεῖσθαι τὸ τῆς ὁδοπορίας σχῆμα · « Ἔστωσαν γὰρ αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμένοι, » καὶ ἐξῆς · τὸ δὲ Πάσχα ὁ μὲν Φίλων ἠρμήνευσε *διακατήρια* · ὁ δὲ Ἰωσήπου, *ὑπερβάσια* · ὁ δὲ Σύμμαχος, *ὑπερβάσεις* · ὁ δὲ Θεοδοσίω, *φασέκ*, αὐτὴν τὴν Ἑβραίων τεθεικὸς φωνὴν · σημαίνει δὲ τὸ θυμῶν τῶν Ἑβραίων πρωτοτόκων τὴν σωτηρίαν · παρεκελεύσατο γὰρ δέσμων ὑσσώπου λαβεῖν καὶ τῷ αἵματι τοῦ θυομένου προβάτου ἐμβαψάντας τοὺς σταθμούς ἐπιχρίσαι [καὶ] τὴν φλιάν, ἵνα ὅταν ἐπιστῇ ὁ ὀλοθρευτὴν πατάξαι τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, ἰδὼν τὸ αἷμα, ὑπερβῇ τῶν Ἑβραίων τὰς οἰκίας, οὐκ ἐπειδὴ τοιούτων ἐδέτο σημείων ἢ ἀσώματος φύσις, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ συμβόλου ἔδει κάκεινους μαθεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν, καὶ ἡμᾶς τοὺς τὴν ἀμωμον Ἀμὼν θύοντας γυνῶναι προδιαγράφοντα τὸν τύπον · οὐκ ἐκ τῶν προβάτων δὲ μόνον ἀρνὰς λαβεῖν κελεύει, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν αἰγῶν ἐρίφους · οὐχ ἵνα κατὰ ταυτὸν ἐκείνων θύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ὁ μὲν πρόβατον, τὸν ἀρνὸν · ὁ δὲ μὴ ἔχων, τὸν ἐρίφον θύσῃ · τῇ δεκάτῃ δὲ τοῦ πρώτου μηνὸς παρεγγυᾷ τοῦτο λαβεῖν ἵν' εὐτρεπίσῃ πρὸς τῆς ἑορτῆς · τῇ δὲ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τυθῆναι πρὸς ἐσπέραν · ὅτι καὶ ὁ Δεσπότης τὴν ἐσπέραν τοῖς Ἰουδαίοις παρεδόθη · μετὰ πικριδῶν δ' αὐτὸ βρωθῆναι, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πικροτάτης ζωῆς · διὰ δὲ τῶν ἀζύμων οὐ μόνον τῆς ὁδοπορίας τὸ σύντομον καὶ τὸ τῆς τροφῆς αὐτοσχέδιον, ἀλλὰ καὶ ὅτι προσήκει μηδὲν ἴχνος τῆς Αἰγυπτιακῆς πολιτείας ἐπιφέρεισθαι · οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἠρμήνευσε · « Προσέχετε, λέγων, ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων · » ἐκέλευσε δὲ καὶ τοὺς μὴ διαρκοῦντας εἰς θυσίαν προβάτου παραλαβεῖν τοὺς γείτονας καὶ κατὰ ταυτὸν θύσαι τὸ Πάσχα, φιλαδελφίαν αὐτοὺς ἐκπαιδεύων καὶ τὸν εἰς τοὺς πένητας ἔλεον · διὰ τοῦτο παρακελεύεται καὶ τὰ περιττεύοντα τῶν κρεῶν κατακαλεσθαι, ταύτη καταναγκάζων αὐτοὺς καλεῖν τοὺς δεομένους εἰς κοινωνίαν τῆς ἑορτῆς.

Ταῦτα δὲ πάντα τῶν ἡμετέρων ἐστὶ μυστηρίων αἰνίγματα · χρίομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς τῷ αἵματι τοῦ ἡμετέρου Ἀμῶν οὐ μόνον τὴν φλιάν ἀλλὰ καὶ τοὺς δύο σταθμούς, κατὰ μὲν τὸ ὀρώμενον τὴν γλῶτταν

καὶ τὰ χεῖλη καθαίροντές τε καὶ ἀγιάζοντες· κατὰ A
 δὲ τὸ νοούμενον ἀντὶ φλιάς τὸ λογικόν· ἀντὶ δὲ τῶν
 δύο σταθμῶν, τὸ θυμοειδὲς καὶ ἐπιθυμητικόν· ἀρμότ-
 τει δὲ ἡμῖν καὶ τὸ μήτε ὤμᾶ, μήτε ἐψημένα, ἐσθίειν,
 ἀλλ' ὅπτα πυρὶ· οὔτε γὰρ μόνῃ τῷ ἄματι προσβλέ-
 πομεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν ἐρευνῶμεν, οὔτε μὴν ἀν-
 θρωπίνους λογισμοὺς τοῖς θεοῖς ἐπιεσάγομεν λόγοις·
 τοῦτο γὰρ καὶ Ἡσαίας τινῶν κατηγορήσεν, ὡς ἀνα-
 μιγνύοντων ὕδατι τὸν οἶνον· ἀλλὰ μόνῃ χρώμεθα τῷ
 θεῷ πυρὶ, τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτι· τὸ
 δὲ μὴ καταλιπεῖν τῶν κρεῶν εἰς τὴν ὑστεραίαν, οὕτω
 νοούμεν· ὅτι ὁ μέλλων βίος τῶν συμβόλων οὐ δεῖται·
 αὐτὰ γὰρ ὀρώμεν ἐν ἐκείνῃ τῷ πράγματι· τὰ δὲ
 ὁσὰ τοῦ προβάτου συντριβούσιν οἱ κακῶς τὰ θεῖα
 νοούντες Λόγια καὶ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὰ πειρώμενοι
 μεταφέρειν ἀσέβειαν· τὸ δὲ μὴ μόνον ἐκ προβάτων B
 ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐρίφων λαμβάνειν, τὴν θεῖαν πάλιν κη-
 ρύττει φιλανθρωπίαν· οὐ γὰρ μόνον ὑπὲρ δικαίων ὁ
 Χριστὸς ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν τὸ σωτήριον
 ὑπομεμένηκε πάθος· ἐρίφον γὰρ ὑπὲρ ἀμαρτωλοῦ
 ὁ νόμος προσφέρειν ἐκέλευσε· καὶ τῶν θεῶν δὲ μυσ-
 τηρίων οἱ μεταλαμβάνοντες, οἱ μὲν ὡς προβάτου
 μεταλαμβάνουσιν, ἅτε δὴ τελείαν τὴν ἀρετὴν κεκτη-
 μένοι· οἱ δὲ ὡς ἐρίφου, διὰ μετανοίας ἐξαλείφοντες
 τὰς τῶν ἀμαρτημάτων κηλίδας· οὕτω καὶ ὁ Κύριος
 ἡμῶν οὐκ ἐκ σιτίων μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ κριθίνων
 τοῦς συνελθούσας ἄρτους διέθρεψε· καὶ ἡμῖν δὲ
 διεκέλευσε ἔχειν τὰς ὁσφύας περιεζωσμένας καὶ
 τοὺς πόδας ὑποδεδεμένους καὶ τοὺς λύχνους καιρομέ-
 νους, ὡς οἰκέτας δεσπότην προσμένοντας· ἀλλ' C
 Ἑβραῖοι μὲν ὡς Αἰγυπτίων ἀπαλλαττόμενοι καὶ εἰς
 τὴν Χαναναίων γῆν εἰσαγόμενοι τοῦτο εἶχον τὸ
 σχῆμα· ἡμεῖς δὲ ὡς ἐντεῦθεν εἰς ἕτερον μεριστάμε-
 νοι βίον.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν ὁ θεὸς παρακελεύεται Παῦλος
 βοῶν· « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην » καὶ
 ἐξῆς εἰπῶν· « Ὡστε ἐορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ πα-
 λαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν
 ἀζύμοις ἐλικρινείας καὶ ἀληθείας. » Ἀνωθεν δὲ
 προμεμήνυκε τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν ὁ Θεός· καὶ
 γὰρ προσηλύτους μεταλαχθάνειν τοῦ Πάσχα προσ-
 ἔταξε. Γύοραν γὰρ τὸν προσηλύτον ἐκάλεσε, καὶ ἰσο-
 νομίας αὐτῷ μετέδωκεν· « Ἔσται γὰρ, φησὶν, ὡς
 αὐτόθων τῆς γῆς » καὶ τὸ « Ἐν οἰκίᾳ μιᾷ βρωθήσε-
 ται, » φυλάττουσιν οἱ πιστοὶ, ἐν μόνῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ D
 τῶν θεῶν μεταλαμβάνοντες μυστηρίων, τὰς δὲ τῶν
 αἰρετικῶν συναγωγὰς βδελυττόμενοι· τὰ μέντοι
 πρωτότοκα καὶ τῶν προβάτων καὶ τῶν βοῶν προσφέ-
 ρεσθαι νενομοθέτηκε, τῆς τῶν πρωτοτόκων αὐτοῦς
 σωτηρίας ἀναμιμνήσκων· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τῶν θυμά-
 των ἰδαίτο, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ὠφέλειαν ἐπραγμα-
 τεύετο· τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ νόμος δηλοῖ· « Ἐάν
 γὰρ ἐρωτήσῃ σε ὁ υἱός σου, τί ἐστι τοῦτο; » καὶ ἐξῆς,
 ἕως τοῦ, « Διὰ τοῦτο ἐγὼ θύω τῷ Κυρίῳ πᾶν διανοί-
 γον μήτραν, τὰ ἀρσενικά καὶ πᾶν πρωτότοκον τῶν
 υἱῶν σου λυτρώσομαι· καὶ ἔσται εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς
 χειρὸς σου καὶ ἀσάλευτον πρὸ ὀφθαλμῶν· ἐν γὰρ

ficantes, revera autem pro limine intellectum, pro
 duobus postibus animum et cupiditates. Hæc quo-
 que: « Non comedetis ex eo crudum quid, nec
 coctum aqua, sed tantum assum igni ⁸⁷, » ad
 nos pertinent qui non ad speciem tantum respi-
 cimus, sed mentem etiam indagamus, nec humanas
 rationes divinis asciscimus. Quod etiam Isaias
 quibusdam exprobravit, quasi vinum cum aqua
 miscuissent; sed solo divino igne utimur, scilicet
 sancti Spiritus gratia. — Quod non oporteat ad
 posterum diem linquere carnes sic intelligimus:
 futuræ vitæ non opus esse symbolis. Idem sequen-
 tia declarant. Ossa enim agni conterunt qui male
 oracula divina intelligunt, et ad impietatem suam
 ea referre conantur. Quod non oporteat solum ex
 ovibus, sed etiam ex hædis hostias desumere, hoc
 rursus divinum in homines proclamatur amorem, non
 enim solum pro justis Christus, sed etiam pro
 peccatoribus salutarem pertulit passionem. Nam
 hædum pro peccatoribus lex offerre jussit; ex iis
 autem qui sacra mysteria participant, alii quidem
 quasi in partem agni veniunt, utpote virtutem exi-
 miam adepti, alii vero quasi in partem hædi, sci-
 licet qui pœnitentia maculas peccatorum oblitentur.
 Sic enim Dominus noster non e frumentario solum,
 sed etiam ex hordeaceo pane turbam enutrivit, et
 nobis præscripsit lumbos cintos habere, et pedes
 calceatos, et lucernam accensam ut famulis do-
 minum expectantibus. Ut igitur Hebræi de Ægypto
 exire jussi, migrantesque in Chanaan hunc
 cultum habebant, habeamus et nos qui ex hac vita
 in alteram migramus.

Qua de causa et nos divus adhortatur Paulus,
 clamans: « Expurgate vetus fermentum ⁸⁸, » et reliqua,
 dicens: « Itaque epulemur non in veteri fermento,
 nec in malitiæ et vitii fermento, sed in azymis
 sinceritatis veritatisque ⁸⁹. » A longe prænuntiavit
 gentilium salutem Deus qui proselytos Paschæ
 fieri participes jussit. Etenim proselytum appellavit,
 eique juris æquabilitatem dedit. « Erit enim, in-
 quit, ut terræ indigena. Hoc autem Pascha in una
 domo comedetur ⁹⁰, » observant fideles qui una in
 ecclesia sacrorum participes mysteriorum sunt, et
 ab hæreticis conventibus abhorrent. Atamen
 primogenita ovium et boum offerri Hebræis præ-
 cepit Dominus, ut primogenita eorum servata
 fuisse iis in memoriam revocaret. Nullo enim modo
 ei victimis opus erat, hoc autem ad Hebræorum
 utilitatem spectabat. Quod idem ostendit lex.
 « Cumque interrogaverit te filius tuus: Quid est
 hoc ⁹¹, » et reliqua usque ad hoc: « Mircio immolo
 Domino omne quod aperit vulvam masculini sexus
 et omnia primogenita filiorum meorum redimo,
 et erit igitur quasi signum in manu tua, quasi
 appensum quid ob recordationem inter oculos tuos

⁸⁷ Exod. xii, 9. ⁸⁸ I Cor. v, 7. ⁸⁹ ibid. 8. ⁹⁰ Exod. xii, 46. ⁹¹ Exod. xiii, 14.

co quod in manu forti eduxit nos Dominus de Ægypto. Proinde hæc omnia non pro re Domini, sed pro populi commodis evenerunt.

QUÆSTIO CCLXV [Coisl. CCLXXXIV, Taur. CCLXXIII].

Quomodo intelligere oporteat hæc Apostoli verba : « Omnes in Moysæ baptizati sumus, » et reliqua, usque ad « Hic vero lapis erat Christus (65). »

Edita a Maio (l. c. p. 129, 130, q. 274). — In I Cor. x, 1, 4, et Exod. xii, 21, xiv, 22.

Figura erant novarum antiquæ res et umbra quidem lex, corpus vero quoddam gratia. Cum igitur persequerentur Hebræos Ægyptii, iique transgressi sunt mare Rubrum, et anara Ægyptiorum servitute liberati sunt, figura fuit baptisterii mare, Spiritus sancti nubes, Christi Salvatoris Moyses, crucis virga, diaboli Pharao, dæmonum Ægyptii, divini cibi manna, redemptoris sanguinis aqua e saxo. Ut enim illi postquam transgressi fuerunt Rubrum mare inusitato cibo et mirabili fonte fructi sunt, sic nos postquam per baptismum salvati fuimus divinorum mysteriorum participes facti sumus.

QUÆSTIO CCLXVI [Coisl. CCLXXXV, Taur. CCLXXIV].

Quomodo incoluere sit æquum filiis pro patribus puniitis (66).

Edita a Maio (l. c. p. 129, 130, q. 275). — Exod. xx, 5.

Majores apud Deum sunt minæ poenæ; dicit enim : « Quicumque incircumcisus erit masculus, nec circumcidetur die octavo, exterminabitur. » Sed videre possumus quosdam circumcisos diverse tamen in deserto interemptos; alios vero, incircumcisos, pro poenæ, ea consecutos quæ majoribus promissa fuerant. Hos enim circumcidit Josue Galgalis. Rursus domibus fermentum habentibus ruinam minatus est, sed non immisit. Deinde etiam qui pueros diligebant, hos terret minis, dicitque, « Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam quartamque generationem eorum qui oderunt me⁶⁵. » Porro adhibere fidem huic nudo verbo impium esse ipse Deus docet, contraria ostendens; dicit etenim : « Non occidentur filii pro patribus, nec patres pro filiis, sed unusquisque pro peccato suo morietur⁶⁶. » Et in Ezechiel : « Quid est quod inter vos parabola vertitis in proverbium istud dicentes : Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt. Vivo ego, dicit Dominus, si erit ultra vobis parabola. Hæc in proverbium in Israel; sed comedentium acerbam uvam obstupescunt dentes. Ecce enim omnes animæ meæ sunt⁶⁷. » Quæque sequuntur hunc habent sensum. Ego autem putopius divinum in homines amorem repræsentari

χειρὶ κραταιῆ ἐξήγαγέ σε Κύριος ἐξ Αἰγύπτου. » Τοιγάρτοι τούτων ἕκαστον οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ χρείας ἕνεκα, ἀλλὰ τῆς τοῦ λαοῦ ἐγένετο ὠφελείας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΞΕ΄.

Πῶς νοητέον τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημέτρον, « Πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτισθημεν, » καὶ ἐξ ἧς, ἕως· « Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός; »

In I Cor. x, 1, 4, et Exod. xii, 21, xiv, 22.

Τύπος ἦν τῶν νέων τὰ παλαιά, καὶ σκιά μὲν ὁ νόμος, σῶμά τι δὲ ἡ χάρις· ἐπειδὴ τοίνυν ἐδίωκον τοὺς Ἑβραίους οἱ Αἰγύπτιοι, διαθάντες δὲ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν οἱ Ἑβραῖοι τῆς πικρᾶς τῶν Αἰγυπτίων ἀπηλλάγησαν δεσποτείας, τύπον ἔχει τῆς καλυμμένης ἡ θάλαττα· ἡ δὲ νεφέλη, τοῦ Πνεύματος· ὁ δὲ Μωϋσῆς, τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ· τοῦ σταυροῦ δὲ, ἡ ῥάβδος· τοῦ διαβόλου δὲ, ὁ Φαραὼ· τῶν δαιμόνων, οἱ Αἰγύπτιοι· τὸ δὲ μάννα, τῆς θείας τροφῆς· τὸ δὲ τῆς πέτρας ὕδωρ, τοῦ σωτηρίου αἵματος· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ τὸ διαθεῖναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ τῆς ξένης τροφῆς καὶ τοῦ παραδόξου ἀπήλαυσαν νόμου, οὕτως ἡμεῖς μετὰ τὸ σωτήριον βάπτισμα, τῶν θείων μεταλαγχάνομεν μυστηρίων

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΞΖ΄.

Πῶς τὸ δικαίον ὀφείσται, τῶν πατέρων ὑπὲρ τῶν πατέρων κολαζομένων;

Μεῖζους τῶν κολάσεων παρὰ τῷ Θεῷ αἱ ἀπειλαὶ φησὶ γάρ· « Πᾶς ἀπεριτμητος ἄρσην ὅς οὐ περιτμηθήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται. » ἀλλ' ἔστιν ἰδεῖν τοὺς μὲν περιτετημένους ἐν τῇ ἐρήμῳ διαφόρως ἀνααιρεθέντας· τοὺς δὲ ἀπεριτμητοὺς, καὶ τῆς τῶν προγόνων ἐπαγγελίας ἀντὶ τῆς τιμωρίας τετυχηκότας (τούτους γὰρ ἐν Γαλιλαίᾳ ὁ Ἰησοῦς περιέτεμε), πάλιν ταῖς ἐχούσαις ζύμην οἰκίας πανωλεθρίαν ἠπειλήσεν, ἀλλ' οὐκ ἐπήγαγεν· καὶ ἐνταῦθα τοίνυν ὡς φιλόπαιδας δεδίδεται ταῖς ἀπειλαῖς καὶ φησὶν· « Ἀποδιδούς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν τοῖς μισοῦσι με⁶⁵· ὅτι προσέχειν γυνῶ τῷ γράμματι ἀσεβῆς, αὐτὸς δὲ ὦν τάναντία διδάσκει ὁ Θεός, δῆλον· « Οὐκ ἀποθαινοῦνται γὰρ παῖδες ὑπὲρ πατέρων, φησὶν, οὐδὲ πατέρες ὑπὲρ παίδων· ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἁμαρτία ἀποθαινεῖται. » καὶ διὰ Ἐζεκιήλ· « Τίς ὑμῖν παραβολὴ αὕτη λεγόντων· Οἱ πατέρες ἔφαγον ἄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν υἱῶν αἰμοδιάσαν; Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος ὁ Θεός, εἰ ἔσται ἡ παραβολὴ αὕτη, ἀλλὰ τῶν φαγόντων τὸν ἄμφακα αἰμοδιάσουσιν οἱ ὀδόντες· ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσι. » καὶ τὰ ἐξ ἧς δὲ ταύτην τὴν ἔνοιαν ἔχει· ἐγὼ δὲ οἶμαι μάλλον τὴν θείαν φιλανθρωπίαν ἐμφαίνειν τὴν ἀπειλήν· πρόκειται γάρ· « τοῖς μισοῦσι με⁶⁶ » τουτέστι μα-

⁶⁵ Exod. xx, 5. ⁶⁶ Deut. xxiv, 16. ⁶⁷ Ezech. xvii 2.

NOTÆ.

(65) Ex Theodoro q. 27 in Exod., p. 258.

(66) Ex Theodoro q. 40 in Exod. i. LXXX, p. 266.

κροθυμῶ τοῖς πατράσιν ἡμαρτηκόσι· μακροθυμῶ
καὶ πασι·ν. Εἰ δὲ οἱ ἔκγονοι καὶ οἱ ἀπόγονοι τὴν τῶν
προγόνων ζηλώσασιν πονηρίαν, τότε ἐπάξω τὴν τι-
μωρίαν. « Ποιῶν γὰρ, φησὶν, ἔλεος εἰς χιλιάδας
καὶ μυριάδας τοῖς ἀγαπῶσί με. » Εὐροὶ δ' ἄν τις
καὶ τὴν ἱστορίαν σύμφωνον· πέμπτη γὰρ γενεὰ ἀνέ-
βησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· ἀλλὰ τοῖς τῶν
Αἰγυπτίων ἐν Αἰγύπτῳ δεδουλευκότες θεοῖς οὐκ ἔτι-
σαν δίκαις, οὕτε οἱ πατέρες αὐτῶν οὐτε οἱ προπάτορες,
αὐτοὶ δὲ ζηλώσαντες τὴν ἐκείνων ἀσέβειαν ἐκολάσθη-
σαν· ὡς μετὰ τοσαύτην εὐεργεσίαν καὶ τὰ μυρία
οὐμάματα τὴν ἀσέβειαν οὐκ ἔκπρυσαντες· οἱ δὲ τού-
των παῖδες τὸν Σωτῆρα Θεὸν ἡγαπηκότες τῆς πρό-
γονικῆς ἀπήλασαν ὑποσχέσεως· καὶ ὀρώμεν τὸ
ἀψευδὲς τῆς πρὸς τοὺς πατέρας γεγεννημένης ἐπαγ-
γελλας· τὰ γὰρ ἔθνη διὰ τοῦ σπέρματος Ἀβραάμ τῆς
εὐλογίας τετύχηκεν· ἐπαίδῃ τοίνυν τὸν μόσχον ἐμελ-
λον προσκυνεῖν, προαπειλεῖ τὴν τιμωρίαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΕΖ'.

Τί ἐστι ἐξεικονισμένον βρέφος;

Edita a Maio (l. c. p. 130,

q. 276). — Exod. xxi, 22.
Φασὶ τοῦ σώματος ἐν τῇ μήτρᾳ διαπλασθέντος,
τότε ἐμφυχοῦσθαι τὸ ἐμβρυον· καὶ γὰρ καὶ τὸ τοῦ
Ἀδάμ σῶμα πρότερον διέπλασεν ὁ Θεὸς, εἶτα ἐν-
εφύσισε τὴν ψυχὴν· καλεῖται τοίνυν ὁ νομοθέτης
γυναικὸς ἐγκύμονος ἐν μάχῃ ἀμβλωσάσης, εἰ μὲν
ἐξεικονισμένον, τούτεστι μεμορφωμένον ἐξέλθαι τὸ
βρέφος, φόνον καλεῖσθαι καὶ φόνου δίκην ὑπέχειν
τὸν δεδρακότα· ἂν δὲ μὴ, φόνου μὲν ἀφίεσθαι· οὐ
γὰρ ἐμφυχον ἐξημολώθη· ζημίαν δὲ τινα τίναι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΕΙΡ'.

Τὴν σκηνὴν τί δήποτε γενέσθαι προσέταξεν;

Edita a Maio (l. c. p. 131-133, q. 277).

Αὐτὸς ὁ Θεὸς αἰτίαν δεδήλωκε. « Καὶ ποιήσεις γάρ
μοι, φησὶν, ἅγλασμα, καὶ ὀρθήσομαι ἐν ὑμῖν· καὶ
ποιήσεις κατὰ πάντα ὅσα ἐγὼ δεῖξωμί σοι ἐν τῷ
ὄρει, τὸ παράδειγμα τῆς σκηνῆς καὶ τὸ παράδειγμα
τῶν σκευῶν αὐτῆς. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ ὄρει Σινῆ
νόμον ἐδεδώκει, εἰκὸς δὲ ἦν τινὰς ὑποτοπάσαι περι-
γεγράφθαι τὸ Θεῖον, ἐκέλευσε γενέσθαι σκηνὴν·
ἐκείθεν τὴν οἰκίαν ποιούμενος ἐπιφάνειαν, ἐκπαι-
δεύει τὸν λαὸν τὴν εὐσέβειαν. Ὅσπερ γὰρ τὴν ἐπηγ-
γελλμένην ἀπειληφόρων, ἐὼν γενέσθαι προσέταξε,
καὶ τὰς θείας λειτουργίας ἐν τούτῳ γίνεσθαι προσ-
έταξεν, ἵνα μὴ ἀδεῶς τοῦτο θρώντες τῶν δαιμονίων
περιπέσωσι πλάνῃ, οὕτω τὴν ἔρημον διαβαίνουσι
σκηνὴν γενέσθαι προσέταξε, μεταθῆναι καὶ αὐτὴν
δυναμένους· καὶ ἀπαιρόντων, ἡγεῖσθαι προσέταξεν·
ἵνα μὴ ζητῶσιν πάλιν θεοῦς, οἱ προπορεύονται αὐ-

⁶⁶ Exod. xx, 6. ⁶⁶ Exod. xxv, 8.

A minis. Ultima enim verba sunt « qui oderunt me, »
id est, patiens ego in patres peccatores, patiens
et in filios. Si autem prima secundaque progenies
avitæ malitiæ æmula fuerit, tunc his pœnas immit-
tam; namque, dicit Dominus, « Misericordiam facio
in millia his qui diligunt me ⁶⁶. » Quod præsertim
ex historia facile constat. Quinta enim generatione
filii Israel de Ægypto ascenderunt; qui autem
Ægyptiorum diis in Ægypto inservierant, non
multati sunt, neque patres eorum, nec patres
patrum, sed ipsi pœnas dederunt æmulis paternæ
impietatis, qui post tanta beneficia, postque tam
multa prodigia impietatem non respuerant. At
horum filii postquam Salvatorem Deum amarunt,
iis frui sunt quæ patribus promissa erant, quæque
B ipsi comperimus vere majoribus prænuntiata.
Populi enim per semen Abraham benedictionem
obtinerunt, propterea igitur quod vitulum adoraturi
essent, tales Deus pœnas minatur.

QUÆSTIO CCLXVII [Coisl. CCXXXVI, Taur. CCLXXXV].

Quid sit informatum fetus (67) ?

Edita a Maio (l. c. p. 130,

q. 276). — Exod. xxi, 22.
Aiunt quidam corpori, statim atque in utero for-
matur, animam affari. Etenim corpus Adam pri-
mum formavit Deus, deinde immisit animam.
Præcipit igitur legislator : Si mulier quædam præ-
gnans, inter rixandum percussa, abortivum quidem
fecerit, idque jam informatum, id est quadam
suscepta hominis forma exierit, habebitur homicida
utque homicida punietur facinoris molitor. Sin
aliter, reus de cæde quidem absolvetur, non enim
C vivus infans partus erit, sed quadam tamen pœna
multabitur.

QUÆSTIO CCLXVIII [Coisl. CLXXI, Taur. CLXX].

Qua de causa tabernaculum fieri Deus præscri-
psit (68).

De tabernaculo. Exod. xxvi, 1 seq.

Deus ipse causam attulit dicens : « Et facies mei
sanctuarium, et habitabo in medio vestrum, secun-
dum exemplar quod tibi in monte monstratum est,
similitudinem tabernaculi et similitudinem vasorum
in cultum ejus ⁶⁶. » Cum enim in monte Sinai
legem dedisset, verisimilique esset quosdam cre-
dituros circumscriptam esse numini habitationem,
jussit fieri tabernaculum, unde propria ac pec-
D culiari manifestatione populum pietatem doceat.
Utque nos, quibus promissa persoluta sunt, tem-
plum habere jussit Deus in quo liturgia quædam
servaretur, ne sacra absque reverentia facientes
facile in dæmonum insidiis caderemus, sic Hebræis
desertum transeuntibus Deus præscripsit ut esset
tabernaculum; idque qui valerent asportarent, ut-
que asportantes anteirent, ne cursus qui ex Hebræis

NOTÆ.

(67) Ex Theodoro q. 48 in Exod. Vide t. LXXX,
p. 271.

(68) Ex Theodoro q. 60 in Exod. T. LXXX,
p. 279.

præcedebant, sibi deos quærent, utque, populo assidente, assiderent. Præterea habet tabernaculum quasi creationis imaginem. Ut enim, postquam cælum et terram fecisset Deus, in medio collocavit firmamentum, quo secernerentur cælestia terrestribus, haud aliter, postquam sanctuarium esse unum præscripsisset, in medio ejus poni jussit velum quod esset pro firmamento. Sic arca in duas divisa est partes; partem autem quæ juxta portam erat sanctuarium appellavit, anteriorem vero Sancta sanctorum; utque dicit David: « Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum ⁶⁷, » sic exterior sanctuarii pars data est sacerdotibus, interior vero intacta remansit, nullique unquam patuit, nisi summo pontifici, et semel modo quotannis.

Hic erant simulacra Cherubim qui incorporeas potestates figurabant. In medio arcæ tabulas legis includens et urnam cum manna, et virgam Aaronis germinatam. Hic quoque erat propitiatorium quod expansis alis, tegebant Cherubim. Hæc inter omnia se Deus manifestatum dabat. Cum enim natura divina neque corporea sit, neque figurata, nec ea prorsus cui similis imago struatur, Deus præcepit maxima sui ipsius insignia repræsentari symbolis quæ tabernaculi intus essent. Indices enim legislationis erant tabulæ; sacerdotii virga, victus in deserto manna, prophetiarumque propitiatorium. Jude enim prophetias edebat Deus. Quæ igitur velo intus fuerant collocata, cælestia referebant, et ideo pars illa Sancta sanctorum appellabatur. Hoc beatus Paulus testatur dicens: « Non enim in manufacta sancta Jesus introivit exemplaria verorum, sed in ipsum cælum ⁶⁸. » Quæ autem citra velum erant, terrestria repræsentabant. Hic erat, australi parte, candelabrum septem ex hastilibus constans, et super candelabrum lucernæ septem, septem hebdomadis dies figurabant. Ex boreali parte, aurea mensa supra quam, Dei jussu, panes imponebantur duodecim, aureæque phialæ thuris et salis plenæ. Inter candelabrum et mensam altare ex auro stabat. Hæc ordinatio erat fructuum quos homini terra præbet.

τραπέζης, χρυσοῦν ἔκειτο θυσιαστήριον· ταῦτα δ' ἦν μένων καρπῶν.

Æneum autem altare ad quod victimæ adducebantur, coram tabernaculo, foris exstabat; unde perspicuum est hæc supervacanea fuisse, Deoque injucunda. Hæc operari sacra Deus concessit Judæis ob eorum infirmitatem, sed solum extra tabernaculum, velut interioribus non necessaria, nos autem solemnia nostra interioribus exsequimur, Deo thuis, lucernarumque flammam, et mysticum mensæ offerentes sacrificium. Longitudo tabernaculi erat triginta cubitorum, latitudo decem, quod edocere facile est, nam viginti tabulas pars australis habebat, et totidem borealis. Tabulas cæteri interpretes columnas appellarunt. Cum vero unaquæque tabula

⁶⁷ Psal. cxiii, 16. ⁶⁸ Hebr. ix, 24.

τῶν· καὶ αὐλιζομένων ἰστασθαι· εἶχε δὲ αὕτη τῆς κτίσεως τὴν εἰκόνα· ὡσπερ γὰρ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν δημιουργήσας ὁ Θεὸς μέσον ἔστησε τὸ στερέωμα δι' αὐτοῦ διορίσας τὰ ἄνω τῶν κάτω, οὕτω τὴν σκηνὴν μίαν προστάξας γενέσθαι, ἐν μέσῳ διαταχθῆναι κελεύει τὸ παραπέτασμα ἐν τύπῳ τοῦ στερεώματος· καὶ δι' αὐτοῦ διήρητο ἡ κιβωτός· καὶ τὸ παρὰ τὴν οὐρανὸν μέρος ἐκάλεσεν ἅγια· τὸ δὲ τοῦ παραπετάσματος ἔνδον, Ἅγια ἁγίων· καὶ ὡσπερ λέγει ὁ Δαβὶδ· « Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ, τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, » οὕτω καὶ τὸ ἔξω μὲν τοῦ καταπετάσματος εἰσηγίτην ἦν τοῖς ἱερεῦσι, τὰ δὲ ἔνδον ἀψαυστα ἦν καὶ ἄδυστα· τὸν ἀρχιερεῖα γὰρ μόνον ἅπαξ τοῦ ἔτους νόμος ἦν εἰσιέναι.

B

Ἦν δὲ ἐκεῖ τὰ τῶν Χερουδὶμ εἰκονίσματα, τύπον τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων ἐπέχοντα· ἐν μέσῳ δὲ τούτων ἡ κιβωτός τὰς πλάκας ἔχουσα τοῦ νόμου, καὶ τὴν στάμνον τοῦ μάννα, καὶ τὴν ῥάβδον Ἀαρὼν τὴν βλαστήσασαν· ἐπέκειτο δὲ αὐτῇ τὸ ἱλαστήριον ταῖς πτέρυξι τῶν Χερουδὶμ σκιαζόμενον· ἐν τούτῳ δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὴν οἰκίαν ἐπιφάνειαν ἐποιεῖτο· ἐπειδὴ γὰρ ἡ θεία φύσις ἀνείδεός τε καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ τῆς τοιαύτης οὐσίας εἰκόνας τεκτῆνασθαι παντάπασιν ἀδύνατον, τὰ σύμβολα τῶν μεγίστων αὐτῶν δωρεῶν ἔνδον κεῖσθαι προσέταξεν· αἱ μὲν γὰρ πλάκες τὴν νομοθεσίαν ἐδήλουν· τὴν ἱερωσύνην δὲ ἡ ῥάβδος· τὸ δὲ μάννα τὴν ἐν ἐρήμῳ τροφήν· τὸ δὲ ἱλαστήριον τῆς προφητείας σύμβολον ἦν· ἐκεῖθεν γὰρ αἱ προρρήσεις ἐγίνοντο· τὰ μὲν οὖν ἔνδον τοῦ καταπετάσματος, τῶν οὐρανίων εἶχε τύπον· διὸ καὶ Ἅγια τῶν ἁγίων ὠνόμαστο· μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς ὡσιτύπια τῶν ἀλθρινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν· » τὰ δὲ τοῦτου ἐντὸς εἰκόνα ἔφερε τῶν ἐπιγείων· εἶχε δὲ ταῦτα λυχνίαν μὲν ἐν τῷ νοτίῳ μέρει ἐπτάκαυλον, ἰσριθμοὺς ἔχουσαν λύχνους ἐπιχειμένους· ἐδήλουν δὲ οὗτοι τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος τὸν ἀριθμόν· τράπεζαν δὲ ἐν τῷ βορείῳ χρυσοῦν, ἐφ' ἧς ἄρτους προσέταξε προσκεῖσθαι δυοκαίδεκα, καὶ φιάλας χρυσοῦς πλήρεις λιθανωτοῦ καὶ ἄλων· ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς τε λυχνίας καὶ τῆς συντάγματα τῶν ἀπὸ γῆς τοῖς ἀνθρώποις δεσπορῶ-

D

Πρὸ δὲ τῆς σκηνῆς ἔξω τὸ χαλκοῦν θυσιαστήριον, τὸ τὰ προσφερόμενα δεχόμενον θύματα· δηλοῖ δὲ τοῦτο περιττὰ εἶναι ταῦτα καὶ μὴ ἀρεστὰ τῷ Θεῷ· ὅθεν ἐπιτελεῖσθαι μὲν αὐτὰ συνεχώρησεν διὰ τὴν Ἰουδαίων ἀσθένειαν, ἔξω δὲ σκηνῆς ὡς οὐκ ἀναγκαῖα τοῖς ἔνδοι· ἡμεῖς δὲ τὴν τοῖς ἔνδοι ἀπονεμηθεῖσαν λειτουργίαν ἐπιτελοῦμεν· θυμίαμα γὰρ καὶ λυχνιαῖον φῶς προσφερόμεν τῷ Θεῷ καὶ τὴν μουσικὴν τῆς τραπέζης ἰσουργίαν· τριάκοντα δὲ πήχεων ἦν τὸ μήκος τῆς σκηνῆς, καὶ δέκα τὸ εὖρος· καὶ τοῦτο καταμαθεῖν εὐπετές· εἰκοσι γὰρ σανίδας εἶχε τὸ νότιον μέρος, καὶ τοσαύτας τὸ βορείον· σανίδας δὲ τοῦ στύλους ὠνόμασαν οἱ ἄλλοι ἐρμηνευταί· ἐκάστης δὲ

σανίδος πῆχυν ἐχούσης καὶ ἡμισυ, τριάκοντα πῆχεις A αὶ εἴκοσι σανίδες ἐπλήρουν· οὕτω πάλιν τὸ πρὸς δυσμὰς ἀποβλέπον ἐξ εἶχε σανίδας τὸ αὐτὸ μέτρον ἐχούσας καὶ δύο γωνίας· δώδεκα δὲ πῆχεις ἐκ τούτων συναγόμενοι οἱ μὲν δέκα τὸ ἔνδον μέρος, ἐπλήρουν, οἱ δὲ ἄλλοι δύο τῶν ἑκατέρων πλευρῶν τὰς ἀρμονίας ἐδέχοντο· ἐκ μέντοι τοῦ ἐψῶ μέρους τὴν θύραν γενέσθαι προσέταξεν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνίσχων ὁ ἥλιος οἶόν τινα προσκύνησιν προσφέρῃ τοῖς προπυλαίοις εὐθὺς ἐκεῖσε τὰς ἀκτίνας ἐκπέμπων· καὶ οἱ τῷ Θεῷ μόνω λατρεύοντες ὅπισθεν τὸν ἥλιον ἔχουσι πρὸς τὴν σκηνὴν τετραμμένοι, καὶ μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν τούτου Ποιητὴν προσκυνῶσι· δρυφακτῶ τοῖσιν ἡ σκηνὴ προσεῖκει, σανίδας πάντοθεν ἔχουσα συνηρμοσμένας ἀλλήλαις· εἶχον δὲ καὶ τὰς βάσεις ἀργυρᾶς καὶ κεφαλίδας ὡσαύτως· καὶ αὗται δὲ ἐξῴθεν καὶ ἔνδοθεν ἦσαν B εὐλημμένα· χρυσοῦ· τὸν δὲ ὄροφον εἶχεν ἐξ ὑφασμάτων ποικίλων, γὰρ διαφόρων κατεσκευασμένον χρωμάτων· τὸ μὲν γὰρ ἦν ἀλουργόν· τὸ δὲ ῥοδοειδὲς ἡ κοκκοβαφές· τὸ δὲ ὑακίνθω προσεικός· ἡ δὲ βύσσο· τὴν λευκὴν εἶχε χροάν· καὶ ταῦτα δὲ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἦν αἰνίγματα· ὁ μὲν ὑακίνθος τῷ ἀέρι προσείκει· τὸ δὲ ῥοδοειδὲς ἡ κοκκοβαφὲς τῷ πυρὶ· τὸ δὲ ἀλουργὸν μὴνύει τὴν θάλασσαν· ἐκεῖνη γὰρ τρέφει τὸν κόχλον, ἐξ ἧς τὸ τοσοῦτον γίνεται χροῶμα· ἡ δὲ βύσσο· τὴν γῆν, ἐκ ταύτης γὰρ φύεται· καὶ δέρβεις δὲ εἶχε τριχίνας ἐπικειμένας, καὶ μέντοι καὶ διφθέρας ποικίλας, ὥστε καὶ τὸν ὑετὸν ἀπέιργειν.

Καὶ τοῖς ἱερεῦσι δὲ παντοδαπὸν περιέθηκε κόσμον, τὸν μὲν λαὸν καταπλήττοντα τῷ διαφόρῳ τοῦ σχήματος, αὐτοὺς δὲ τοὺς ἱερέας διδάσκοντα ὅπως χρῆ τὴν ψυχὴν ἐξωραΐζειν καὶ κοσμεῖν· ὑποδύτην δὲ καλεῖ τὸν ἐνδότερον χιτωνίσκον· ἐπενδύτην δὲ τὸν χιτῶνα τὸν ἐξώτερον· ὑακίνθινον δὲ τοῦτον προσέταξε γενέσθαι· ποδήρη δὲ προσηγόρευσε ὡς μέχρι ἄκρων τῶν ποδῶν διήκοντα· ἀπήρησε δὲ τοῦτου κώδωνα χρυσοῦς καὶ ῥοῖσκους ἵνα εἰς τὸ ἄδυτον καὶ ἀνάκτορον τῆς σκηνῆς εἰσιῶν, καὶ τὴν ἀπὸ τούτων ἐπιτελουμένην ἡγῆν εἰσδεχόμενος μετὰ θεοῦ τὴν λειτουργίαν ἐπιτελῆ εἰς μνήμην τοῦ προστεταχτός ἀφικνούμενος· διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ ποδήρης, τοῦ ἀέρος εἶχε τὸ χροῶμα· ὑακίνθος δὲ ἦν ὡς ἂν εἰς τοῦτον ἀφορῶν μετάρσιος γίνηται· ἐπέκειτο δὲ τῇ κεφαλῇ κίβρις τὸν οὐρανὸν μιμουμένη· ἐπεκάλυπτε δὲ καὶ ταινία τὸ μέτωπον, ἣν μέτραν εἶπον οἱ Ἑβδομήκοντα· εἶχε δ' ἐν μέσῳ αὐτῆ πετάλον χρυσοῦν ἐγγεγραμμένον ἔχον τὸ Θεοῦ ἄφραστον ὄνομα ὃ καλοῦσιν Ἑβραῖοι τετραγράμματον· εὐλάβειαν δὲ τὸν λαὸν ἐκπαιδεύων δι' αἰνίγματος τοῦτο δεδήλωκεν· Ἐπιγράψις γάρ, φησὶν, αὐτὸ ἀγίασμα Κυρίου.

Ἐκέλευσε δὲ αὐτῷ καὶ ἐφασκεῖν γενέσθαι, ἣν οἱ Ἑβδομήκοντα, ἐπωμίδα ἐκάλεσαν· ἐν δὲ ταῖς Βασιλείαις εὐρίσκωμεν, ἐφούδ, αὐτὴν κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων γλῶτταν ὀνομασμένην· αὐτὴ εἶχεν ἐφ' ἑκατέρου μὲν ὤμου δύο λίθους πολυτελεῖς ἔχοντας τῶν φυλῶν τὰς προσηγορίας ἐγγεγραμμένας· τῷ στήθει δὲ τὸ καλούμενον λογεῖον τὴν λογικὴν συγκα-

in sesquicubitum protenderetur, viginti igitur tabulae in triginta cubitos erant protensae. Rursus quæ pars respicit ad occidentem, sex habebat tabulas eadem mensura, duosque angulos. Ex his duodecim cubitis ita distributis, decem implebant interiorem partem cæteri laterum juncturam suscipiebant. Ex ea vero parte quæ respicit ad orientem, portam esse jussit, ut ipse oriens sol, osculatione, ut ita dicam, vestibulum complecteretur, statim radios immittens, utque qui unicum Deum adoraturi essent, ad tabernaculum conversi, orientem a tergo solem exciperent, nec eum, sed ejus Creatorem adorarent. Tabulato quidem tabernaculum simile erat, columnas undequaque habens alias aliis aptas. Iis erant argentæ bases, capitisque tegumenta ex eodem metallo, illaque extrinsecus et ex interiori parte auro distincta. Tectum ex varia textura constabat, diversis coloribus depictum, parte ex alia purpureum, alia roseum, alia cocco tinctum, alia hyacinthinum, alia referente album byssi colorem. Hæc quatuor elementorum erant symbola. Hyacinthus aeri similis est, roseus coccineusve color igni, purpureus vero mare significat; illud enim nutrit concham ex qua tam pulcher nascitur color; repræsentat byssus terram e qua oritur; pelles etiam crinibus confectæ illis superinductæ erant, exuviæque distinctæ quæ imbrem arcerent.

Præterea sacerdotibus diversissimas vestes Deus assignavit, quæ populo, cultus varietate, mirationem moverent, ipsosque docerent sacerdotes quomodo animam exornare venustamque efficere oporteret. Vestem interiorem appellat tuniculam, amiculum exteriorem, et hanc tunicam hyacinthinam esse præscripsit. Cui ad imos pedes promissæ talaris fuit cognomen, de qua aurea tintionabula speciem mali punici referentia pendebant, ut in adytum et regiam tabernaculi cum intraret sacerdos, percepto eorum sonitu, cum reverentia solemnia perageret, recordans illius qui hæc omnia præceperat. Quamobrem talaris aeriam colorem referebat, hyacintheaque erat ut ad eam intuens mentem sacerdos sursum teneret. Imminebatque summi sacerdotis fronti tiara, cælum imitata, faciem contegebat vitta quam Septuaginta mitram appellantur; stabat in medio lamina aurea in qua inenarrabile Dei nomen, a Judæis tetragramma appellatum, inscriptum erat. Sic figurate Deus populum reverentiam docebat, ut ex his apparet: *Sculpes, inquit, ipsum sanctum Domino* 66.

Præcepit quoque Deus summum sacerdotem indui veste quam superhumeralem vocaverunt Septuaginta, quam autem in Regum libris appellant Ephod, Hebræa voce designatam. Huic erant super utrumque humerum duo pretiosi lapides inscripti nominibus tribuum Israel. In pectore, mentis tegmen pectorale. Huic quoque duodecim lapides aptati erant, variis

66 Exod. xxviii, 17.

coloribus micantes. Quibus indicto bello, vel victoria, vel cladis significabatur. Quod Regum ex historia constat. Cum enim adversus Israel bellum suscepissent hostes, non prius ausus est Saul aciem instruere quam signa victoriæ vidisset. Quare universi mundi Deus dicit: « Ponesque rationale iudicii in pectore Aaron, et in utroque latere superhumeralis. » Adjecitque: « Ponesque in eo doctrinam et veritatem »⁷⁰. » Doctrinamque quidem vocavit signa ex illis lapidibus, veritatem vero signorum veracitatem. Hoc enim animadvertendum censeo quod crassioribus hujus ætatis hominibus quam ut spiritualia intelligerent sapientissimus Dominus noster per corporea symbola auxilium suppeditavit, nobis autem interpretatur pectorale speulatio spiritualium, chlamys perfectio virtutis, junctura autem concinna pectoralis et chlamydis nobis figurate docet fidei et effectivæ virtutis concensionem. Primum imponi chlamydem, deinde huic pectorale aptari significat rectam agendi rationem supponi virtutibus fundamentum.

ὁ δὲ πρῶτος ἐπιτίθεσθαι τὴν ἐπωμίδα, εἶθ' οὕτως ὑποβάθραν εἶναι τῶν ἀρετῶν.

QUÆSTIO CCLXIX. [Coisl. CCLXXXVII, Taur. CCLXXVI.]

Quam ob causam Moyses tabulas contriverit (69).

Edita a Maio (l. c. p. 154, q. 278). — Exod. xxiii, 19.

Quia credidit populum legis esse indignum. Cum enim tabulæ pro dotalibus libellis essent, sponsaque nondum thalamum ingressa, sese prostituisset, valde iratus, ut par est, dotale libellum dirupit. Animadvertendum est quod tunc ad preces placabilis factus Deus, in aliud tempus distulerit pœnas, dicens: « Ego autem in die ultionis visitabo et hoc peccatum eorum »⁷¹. » Quod Apostoli verbis simile est: « Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam »⁷², » et reliqua. Attamen legislator cognito quod universus Deus jam nollet esse cum Judæis, angelum vero iis præfecturus esset, scire quæsit quem esset missurus, obsecravitque ne iis daret conservum ducem, sed ipse eos dirigeret. Quod ubi impetravit, sublato ebrius amore quæ hominem excedunt affectavit, invisibilemque naturam cernere concupivit. Verumenimvero hoc esse nefas didicit; quæ autem ad divinam pertinent providentiam et actionem (sic enim intelligenda est posterior Dei pars) contemplari possumus, non quidem palam, sed ut Moyses et in petra quasi ab ipso Deo collocati, sic ostenditur firma fidelitatis, et in foramine hujus lapidis fidei foramen apparet, quæ inaccessa oculis corporeis et invisibilia perspicit.

⁷⁰ Exod. xxviii, 58. ⁷¹ Exod. xxxii, 34. ⁷² Rom. ii, 4.

NOTÆ.

(69) Ex Theodoretō q. 68 in Exod. T. LXXX, p. 294.

λύπτον καρδίαν· εἶχε δὲ καὶ τοῦτο δώδεκα λίθους προσηρμοσμένους διάφορον ἔχοντας χροάν· διὰ δὲ τοῦτο ἐδηλοῦτο πολέμου συγκροτηθέντος, ἡ νίκη, ἡ ἡττα· καὶ τοῦτο δὲ τῶν Βασιλείων ἡ ἱστορία διδάσκει· ἐπιστρατευσάντων γὰρ τῶν πολεμίων τῷ Ἰσραὴλ οὐ πρότερον ἐτόλμησεν ὁ Σαοὺλ παρατάξασθαι, ἕως εἶδε τὰ τῆς νίκης μηνύματα· διὰ τοῦτο εἰρηκῶς ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Καὶ ἐπιθήσεις τὸ λογεῖον τῆς κρίσεως ἐπὶ τὸ στήθος Ἀαρῶν, καὶ συνάψεις αὐτὸ πρὸς τὴν ἐπωμίδα· » ἐπήγαγε· « Καὶ ἐπιθήσεις αὐτῷ τὴν δῆλωσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν· » καὶ δῆλωσιν μὲν ἐκάλεσεν τὰ ἐκείθεν μηνύματα· ἀλήθειαν δὲ τῶν μηνυμάτων τὸ ἀψευδές· ἰστέον μὲν τοι ὡς παχύτεροι οὖσι τοῖς τηλικαῦτα καὶ τῶν νοητῶν ἐφικέσθαι μὴ δυναμένοις, διὰ τῶν σωματικῶν συμβόλων τὴν ὑφέλειαν ὁ πάνσοφος ἡμῶν Δεσπότης ἐπραγματεύετο· καὶ γὰρ ἡμεῖς νοοῦμεν διὰ τοῦ λογεῖου τὴν θεωρίαν τῶν νοητῶν· διὰ δὲ τῆς ἐπωμίδος τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς, καὶ τὴν τοῦ λογεῖου καὶ τῆς ἐπωμίδος ἀρμονίαν τε καὶ συνάφειαν εἰς τὴν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγαθῆς πράξεως λαμβάνομεν συμφωνίαν· τὸ ταύτην τὸ λογεῖον συνάπτεσθαι τὸ τὴν ἀγαθὴν πράξιν

ΕΡΩΤΗΚΙΣ ΣΣΘ.

Διατὶ τὰς πλάκας συνέτριψε,

Ἀνάξιον κρίνας τὸν λαὸν τῆς νομοθεσίας· ἐπειδὴ γὰρ προικῶν γραμματείων τύπον εἶχον αἱ πλάκες, ἡ δὲ νύμφη πρὸς τῆς παστάδος εἰς μοιχείαν ἀπέκλινε, μάλα εἰκότως τὸ προικῶν γραμματεῖον διέρρηξεν· ἐπισκεπτέον μὲν ὡς τότε δεξάμενος ὁ Θεὸς τὴν ἰκείσιν, ἀπεβάλετο τὴν τιμωρίαν· προστέθεικε δὲ, « Ἡ δ' ἂν ἡμέρᾳ ἐπισκέπτωμαι, ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς πᾶσαν τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν· » εἰκοι δὲ τοῦτο τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένους· « Ἄγνωον ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει· κατὰ δὲ τὴν σκληροτητά σου, » καὶ ἐξῆς· ὁ μέντοι νομοθέτης ἀκούσας ὡς οὐκ ἀνέξεται συνείναι αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς εἶτι, ἀλλ' ἀγγελοῦ ἐπιστήσει, ἤτησε μὲν γινώσκειν τὸν ἐπιστησόμενον, ἠντιβόλησε δὲ μὴ δοῦναι αὐτοῖς ἐμὸδουλον ἡγεμόνα, ἀλλ' αὐτὸν αὐτῶν καθηγήσασθαι· ὡς δὲ καὶ ταύτην ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἔρωτι μεθύων ἐπαινουμένῳ τῶν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἠράσθη καὶ τὴν ἀθέατον φύσιν ἰδεῖν ἐπεθύμησεν, ἀλλὰ μεμάρθηκεν ὡς τοῦτο ἀδύνατον· τὰ δὲ τῆς οἰκονομίας τε καὶ ἐνεργείας, οὕτω γὰρ δεῖ νοεῖν τοῦ Θεοῦ τὰ ὀπίσθια, θεωρῆσαι δυνατόν τοῖς κατὰ Μωϋσεᾶ, οὐδὲ τούτοις δὲ ἀπλῶς, ἀλλ' εἰς τὴν πέτραν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τιθεμένοις· σημαίνει δὲ αὕτη τῆς πίστεως τὸ στερεόν καὶ ἀκράδαντον· καὶ διὰ τῆς ὀπῆς τῆς πέτρας, δηλοῖ δὲ αὕτη τῆς πίστεως ὀρθοῶς θεωροῦντα τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς ἀνεφικτα καὶ ἀθέατα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟ'.

▲ QUÆSTIO CCLXX. [Coisl. CCLXXXVIII, Taur. CCLXXVII.]

Πῶς ἐν ἱματίοις λέπρα ἐγίνετο;

Quomodo intelligendum in vestimentis lepram inesse (70)?

Edita a Maio (l. c. p. 134, q. 279). — Levit. xiii, 47.

Πολλὰς αὐτοῖς παιδείας ὁ Θεὸς τοιαύτας ἐπέγαγεν· αὐτίκα γοῦν καὶ περὶ λεπρῶν οἰκιῶν οὕτως ἔφη· «Ὡς ἂν εἰσέλθητε εἰς τὴν γῆν τῶν Χαναανίων ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν· καὶ δώσω ἄφην λέπρας ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς γῆς τῆς ἐγκατέητο ὑμῶν, » καὶ ἐξῆς· διδάσκει δὲ διὰ τούτων ὅτι θεήλατοι ἦσαν αἱ πληγαὶ, ποτὲ μὲν κατὰ ἱματίων, ποτὲ δὲ κατὰ οἰκιῶν φερόμεναι· ταῦτα δὲ τὴν ἄφατον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἀνεδήλου· τῶν γὰρ ἀνθρώπων ἁμαρτανόντων, ἱματίοις καὶ οἰκίαις ἐπέφερε τὰς πληγὰς, διὰ τούτων τοῖς ταῦτα κεκτημένοις τὴν θεραπείαν προσφέρων· τοῖσι δὲ τῷ λεπρῶντι οἶκῳ ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, οὐ πολλάκις μὲν ἐξῆρέθησαν καθάπερ λίθοι τινὲς λεπρῶντες οἱ πλημμελήσαντες, ποτὲ μὲν διὰ Ἀσσυρίων, ποτὲ δὲ διὰ Βαβυλωνίων, ἄλλοτε δὲ διὰ Μακεδόνων· ἐπειδὴ δὲ παγίαν ἔσχον τὴν λέπραν, ἄρδην καταλυθῆναι τὴν οἰκίαν ὁ νομοθέτης ἐκέλευεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΑ'.

Τί σημαίνει τὰ δύο ὄρνιθια ὑπὲρ τοῦ καθαρικομένου προσφερόμενα;

Edita a Maio (l. c. p. 133, q. 280). — Levit. xiv, 4.

Τὸ σωτηρίου πάθος περιέχει τὸν τύπον· ὥσπερ γὰρ τούτων τὸ μὲν θύεται, τὸ δὲ εἰς τὸ τοῦ τυθέντος αἷμα βαπτόμενον ἀπελύετο, οὕτως ὑπὲρ τῆς λεπρώσεως ἀνθρωπότητος ὁ Δεσπότης ἐσταυρώθη Χριστὸς, τῆς μὲν σαρκὸς δεξαμένης τὸν θάνατον, τῆς δὲ Θεότητος οἰκειωσαμένης τὸ τῆς ἀνθρωπότητος πάθος· καὶ καθάπερ ὕδατι καθαρῷ τοῦ σφαγέντος ὄρνιθίου τὸ αἷμα μιγνύμενον, καὶ κεδρίνου ξύλου καὶ ὑσσώπου καὶ κοκκίνου κεκλωσμένου περιβραίνοντος ὁ καθαρῶν λεπρὸς λαμπρὸς τε καὶ καθαρὸς ἀποδείκνυται, οὕτως ὁ τῷ Σωτήρι πιστεύων Χριστῷ καὶ τῷ τοῦ παναγίου Πνεύματος ὕδατι καθαρῶντος, τὰς τῶν ἁμαρτημάτων ἀποβάλλει κηλίδας· σύμβολον δὲ τὸ μὲν κεδρίνον ξύλον, τῆς ἀπαθοῦς Θεότητος· ἄσπικτον δὲ τὸ ξύλον· τὸ δὲ κόκκινον τὸ κλωστὸν, τῆς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρωπότητος· τὸ δὲ ὑσσώπον, τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος θερμότητος τε καὶ εὐοσμίας· διὰ τούτων οἱ βαπτιζόμενοι τῆς ψυχικῆς ἀπαλλάττονται λέπρας· καὶ ἡ κοτύλη δὲ τοῦ ἐλαίου, τοῦ Πνευματικοῦ ἐστὶ μύρου σημαντικὴ· δηλοῖ δὲ τὸ ἐπιχρῶμενον ἔλαιον τῷ ὠτίῳ τῷ δεξιῷ καὶ τῇ δεξιᾷ χειρὶ καὶ τῷ δεξιῷ ποδί, τὸ μὲν τὴν ἀκοὴν τοῖς δεξιῶσι ἀφοριεῖσθαι λόγοις· τὴν δὲ χεῖρα καὶ τὸν πόδα, ταῖς δεξιάς πράξεις ἐπιβαλλόμενον δὲ καὶ τῇ κεφαλῇ, τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ λογικοῦ δηλοῖ· ὁ μὲν τοι διαμείνας λεπρὸς ἐξω τῆς Ἐκκλησίας ἐβάλλεται.

70 Num. xxxiv, 2.

NOTÆ.

(70) Ex Theodoro q. 18 in Levit. T. LXXX, p. 522.

(71) Ex Theodoro q. 19 in Levit. T. LXXX, p. 523.

Cur non licuerit Judæis edulia immolare animalia nisi coram tabernaculo (72)?

Διατί ἀπαγορεύει πόρρω τῆς σκηνῆς θύεσθαι τὰ ἐσθιόμενα θρέμματα ;

Edita a Maio (l. c. p. 155, 156, q. 282). — De præcepto Levit. xvii, 3, 4.

Non Deum fugiebat Judæos esse impios, propensosque ad victimas dæmonibus offerendas. Imperavit igitur ut qui vellet aliquid immolare, vel vitulum, vel ovem, vel capram, is ad januam tabernaculi adduceret, tunc profuso ejus sanguine secum carnes domum asportaret. Eum qui aliter ageret, ut homicidii reum fieri jussit, dicens : « Sanguinis reus erit, quasi si sanguinem fuderit ⁷², » et reliqua. Quod autem lex ad id spectet, e sequentibus constat : « Nam adolebit sacerdos, inquit, alipem in odorem suavitatis Domino, et nequaquam ultra immolabunt hostias suas dæmonibus cum quibus fornicati sunt ⁷³. » Ista est lex quæ apud Judæos viget ; nam sacerdos immolat edulia animalia, prohibuit vero ne sanguis esca fieret his de causis : « Anima carnis in sanguine est, et ego dedi illum vobis ut super altare in eo expietis pro animabus vestris, et sanguis pro animæ piaculo sit. Idcirco dixi filiis Israel : Omnis anima ex vobis non comedet sanguinem ⁷⁴. » Velut ipse, inquit, animam immortalem habes, sic animal sensu carens, pro anima corpus habet. Quamobrem pro anima tua hanc Deus poni jubet. Sanguinem igitur si comedes, anima vesceris ; nam rationalis anima vices implet. Quam edentem vocat homicidam. Quamobrem morticina animalia comedere vetat, quoniam a sanguine separatum non est corpus.

QUÆSTIO CCLXXIII.

Sancti Joannis Climaci locus ex capite de quiete et patientia, « Medium præteriens in mediis perveni, » et : « Potum sitiienti dabat, » usque ad verba : « Di- cetero prorsus nequeo. »

Nunc primum edita a D. Hergenroether e cod. Vatleano, f. 186. — Explicatio quorundam verborum Joannis Climaci

1. S. n's sacri atque laboriosi petitio, senis venerabilis et contemplativi quæstionem proponit ejusdem postulans explicationem, cum tamen iis, qui sunt in vita activa sapientes, non solet ut plurimum magister esse sermo, sed actio atque imitatio per se doctrinam revelat. Nostri igitur senis est, D vetusti senis ex actionum instituto ænigmata explicare ; factio enim cum habeas res ipsas, quasque nequit sermo quæstiones dilucere, actio ad illarum cognitionem præit ac ducit. Quoniam tamen cæteris vult virtutibus etiam hic humilitatis perfectionem adjungere et ab iis, in quibus non exstat virtutum praxis, practicus iste vir practicarum doctrinarum arcana poscit sibi explicari ac patellieri :

⁷² Levit. xvii, 4. ⁷³ ibid. 6. ⁷⁴ ibid. 11.

NOTÆ.

(72) Ex Theodoreto q. 23 in Levit. T. LXXX, p. 334.

(73) Climax seu scala paradisi est titulus operis ascetici, quem rogante Joanne abbate Raithuensi Joannes abbas in monte Sinai, exinde Climacus

ἤδει τὴν ἐνὶν ἀσέθειαν, καὶ τοὶ τοὺς δαίμοσι θύσας προσοίσουσι· προσέταξε τοῖνυν πάντα θύσαι βουλόμενον μόσχον ἢ πρόβατον ἢ αἶγα, παρὰ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς ἀγαγεῖν· καὶ τὸ αἷμα ἐκχέαι καὶ μεταβαλεῖν ὀκλαδὲ τῶν κρεῶν· τὸν δὲ τοῦτο μὴ δεδρακότα, ὡς φόνων ἔνοχον κατηγορεῖσθαι ἐκέλευσεν· « Αἷμα γὰρ, φησὶ, λογισθήσεται τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνω· αἷμα ἐξέχευε, » καὶ ἐξῆς. « Ὅτι δὲ τοῦτον ἔχει τὸν σκοπὸν ὁ νόμος, τὰ ἐφεξῆς διδάσκει. « Ἀνοίσει γὰρ, φησὶν, ὁ ἱερεὺς τὸ στόμα εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Κυρίου, καὶ οὐ θύσουσιν ἐτι τὰς θυσίας αὐτῶν τοῖς ματαίοις, ὧν αὐτοὶ ἐκπορνεύσουσιν ὀπίσω αὐτῶν· » οὗτος ὁ νόμος παρὰ Ἰουδαίους ἐπικρατεῖ· ὁ γὰρ ἱερεὺς θύει τὰ ἐσθιόμενα ζῶα· ἀπηγόρευσε δὲ καὶ τὸ ἐσθίειν αἷμα καὶ τὴν αἰτίαν διδάξεν. « Ἡ γὰρ ψυχὴ, φησὶ, πάσῃς σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστὶ· καὶ ἐγὼ αὐτὸ δέδωκα ὑμῖν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἐξιλάσκεσθαι περὶ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· τὸ γὰρ αἷμα αὐτοῦ ἀντὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐξιλάσεται· διὰ τοῦτο εἰρηκα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Πᾶσα ψυχὴ ἐξ ὀμῶν οὐ φάγεται αἷμα· » ὡσπερ σὺ, φησὶ, ψυχὴν ἀθάνατον ἔχεις, οὕτω τὸ ἀλογον ζῶον ἀντὶ τῆς ψυχῆς ἔχει· τὸ σῶμα· οὐ δὴ χάριν κελεύει ἀντὶ τῆς σῆς ταύτην προσνευθῆναι· ἐὰν δὲ τοῦτο φάγης, ψυχὴν ἐσθλείς· λογικῆς γὰρ ψυχῆς τάξιν τοῦτο πληροῖ· διὸ καὶ φόνον τὴν βρῶσιν ὠνόμασε· τούτου ἕνεκα καὶ τὰ τεθνηκότα τῶν ζῶων ἐσθλείν ἀπαγορεύει, ὡς τοῦ αἵματος μὴ χωρισθέντος τοῦ ζώου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΓ΄.

Τῆς Κλίμακος ἐκ τοῦ περὶ ἡσυχίας καὶ ὕπομω- τῆς· « Μετερχόμενος τὸ μέσον ἐν μέσοις γέγονα, » καὶ, « ἐπότιζε διψῶντα » ἕως τοῦ, « λέγειν εἰς ἅπαν οὐκ ἔχω (75). »

α'. Γέροντος ἱεροῦ καὶ φιλοπόνου αἴτησις, γέροντος θεσπεσίου καὶ θεωρητικοῦ θεωρίαν προβάλλεται τὴν ταύτης ἐπιζητούσα σαφῆνειαν· καίτοι γε τοῖς τὰ πρακτικὰ σοφοῖς οὐ λόγος ὡς ἐπίπαν φιλεῖ καθίστασθαι διδάσκαλος· ἢ δὲ πρᾶξις καὶ μίμησις αὐτόθεν ἀνακαλύπτει τὸ μάθημα. Τοῦ ἡμετέρου τοῖνυν ἐστὶ γέροντος, τοῦ παλαιοῦ γέροντος τὰ ἀπὸ τῆς πράξεως διαλύειν αἰνίγματα· ἔργῳ γὰρ ἔχων τὰ πράγματα καὶ ὅσα λόγος ἀδυνατεῖ τῶν ἀπορημάτων διαλύειν, ἢ πρᾶξις καθοδηγεῖ συνεπίστασθαι· πλήν ἐπεὶ προσλαβεῖν ταῖς ἀλλαῖς ἀρεταῖς κἀναυθὰ τὸ τῆς ταπεινωφροσύνης τέλειον καὶ παρ' αἷς οὐκ ἐστὶ πρᾶξις, ὁ πρακτικῶς τῶν πρακτικῶν θεωρημάτων τὰ ἀπόρρητα ζητεῖ γενέσθαι· ῥητῶ, οὐχ ἡμῖν, ἀλλὰ τῇ ἐκείνου καὶ

nuncupatus, sæculo sexto conscriptis (cf. de eo Fessler Patrolog. tom. II, § 410, p. 890 seq.). Hujus libri locum Photius illustrat et exponit hac quæstione, quæ in cod. Coistiniano et Taurinensi omnino deest.

ἀρετῇ καὶ αἰτήσῃ: ὁ ἀρῶντες ἐπὶ τὴν τῶν ἀπορου- A
μένων λύσιν βαδιοῦμεθα.

β'. Τρεῖς ὁ παλαιὸς καὶ καλὸς ἐκεῖνος γερῶν προ-
κοπᾶς εἶτε τάξεις εἶτε βαθμούς, εἶτε τι ἄλλο φίλον
τοῖς βουλομένοις καλεῖν, ἐν τοῖς παρούσιν ἐκδιδάσκει
ῥήμασιν· ἀμεριμνίαν τῶν ἐν βίῳ καὶ οἷς ὁ βίος
συγκταλύεται πραγμάτων, προσευχὴν ἄσπικτον, καὶ
τρίτον ἐργασίαν ἀσπικτον καρδίας· ὥστε δῆλον ὅτι
μέσον ἐκατέρω τῶν ἄσπικτων ἢ προσευχῇ κεῖται. Ὁ
τοῖνον τὴν ἀμεριμνίαν μὴ κητᾶμενος οὐδὲ τὰ ἐφε-
ξῆ; δύο δυνατὸς ἐστὶ μετελθεῖν. Ἄλλὰ τί τὸ ἐντεῦ-
θεν; τὸ μέσον τοῖνον ἦτο τὴν προσευχὴν μετερχό-
μενος ἐν μέσοις γέγονε τοῖς καλοῖς, κἄν μήπω πρὸς
τὸ ἄσπικτον ἀναβεβῆκη τῶν ἀγαθῶν.

γ'. Ἐποτιζέ δ' ὁμοῦ διψῶντα καὶ πόρρωθεν B
οὔσα ἢ τοῦ σελασφόρου θεάματος πλήρωσις καὶ
τρυφή καὶ θέα· εἶτα οὐ μέχρι παντὸς τοῦ θεάματος
ἐτρύφων, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐν ἐκείνοις, ἐν οἷς
καὶ πρώην. Τί μὲν οὖν ἦν πρὸ τῆς ὁρατῆς μορφῆς
ἐν τοῖς ὁρωμένοις, οὐδ' αὐτὰ τὰ ὁρώμενα διδάσκειν
ἠδύνατο, ὥσπερ εἰωθεν ἡ βῆσις τὰ πολλὰ τῶν ὁρωμέ-
νων διδάσκαλος γίνεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἦν τῶν κατὰ
φύσιν καὶ συνήθων θεαμάτων, ἀλλὰ χάρις ἦν ἡ δι-
δοῦσα τὰ μὲν ὁρᾶν, τὰ δὲ κρείττω ποιοῦσα τῶν διὰ
τῆς ὄψεως καταλήψεων· καὶ γὰρ οὐδὲ ὁ ταύτης ἡμῖν
τῆς ἀποβῆτου τρυφῆς καὶ θεωρίας ἀρχιτέκτων
ἐφέτο καὶ συνεχῶς ἀκραιφνῆ λαμβάνειν τὴν μάθη-
σιν. Ἄλλ' ἔγωγε πόθω καὶ ἐρωτι μαθεῖν ἠρώτων C
ὁμοῦ, πῶς δὴ νῦν ὁ τῆς σωτηρίας ἡμῶν καὶ τῶν
καλῶν θεαμάτων αὐτουργὸς ὑπάρχει· καὶ ἡ ἀπόκρι-
σις ἔλεγε ἐν τοῖς ἰδίῳ μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐν οἷς ὕκο-
νόμει τὴν ὄρασιν εἶναι· τὰ μὲν γὰρ ἦν φιλανθρωπίας
καὶ συγκτατάσεως, τὰ δὲ τῶν μὴ τῆς οἰκείας ἐξ-
ίστασθαι φύσεως τὸ ἀβῆτον ὑπογράφοντα καὶ ἀμετά-
βλητων. Εἶτα ἐπειδὴ με πρὸς φύσιν ἀνήγε πάσης
ὄψεως καὶ καταλήψεως ὑπεραναβεβῆκη, ἐπυθθα-
νόμεν ἔτι προσδιαπορῶν, ὡς εἰ ταῦθ' οὕτως ἔχει, τίς
ἡ δεξιὰ στάσις καὶ καθέδρα καὶ τὰ τῶν ὕλικῶν σχέ-
σεων καὶ διαθέσεων ὀνόματα; ποῦ γὰρ ἔχει ταῦτα
χώραν λέγεσθαι ἐν οἷς καὶ τῶν ὁρωμένων τὰ πολλὰ
οὐκ ὄρασις ἐστίν, ἀλλὰ τῆς φαντασίας διατύπωσις·
ὁ δὲ τῶν ἀποριῶν ἀκροατῆς ἐπιτιμῶν, ὡς εἰσε, φιλο-
πράγματα ἐνστασιν καὶ οὐκ ἐὼν ἀπολαύειν τοῦ ζη-
τήματος, κρείττον ἀκοῆς ἔφη τὴν ἐρώτησιν καὶ D
καιρὸν οἰκεῖον ἔχει τῆς ἀποκαλύψεως. Ἐγὼ δὲ φιλο-
νεικῶν ἔτι καὶ τὸν καιρὸν με συναγαγεῖν παρεκ-
άλου καὶ μὴ τῆς καλῆς ἀποστερεῖν ἐφέσεως· ἐκεῖνος
δὲ τοῦ λυποῦντος ὡς οἶόν τε καὶ ἀδημονοῦντος ἀπά-
γων οὔπω τὸν καιρὸν ἔλεγε παρεῖναι· οὐπω γὰρ οὐδὲ
τὸ πῦρ τὸ τὴν ἀφθαρσίαν ἀνάπτει ἐν τοῖς κατ' ἡμᾶς
ἀναφλέγεται.

δ'. Ταύτην οὖν τὴν ὁρασίαν ὁ καλὸς καὶ φιλόθεος
καὶ παλαιὸς ἐκεῖνος ἀπαγγέλλει; γέρον οὐ μεγαλαυ-
χεῖ, οὐδὲ τοιαῦτα θεαμένος ἐπαίρεται· ἀλλὰ καὶ
ἀγωνίαν ἐαυτῷ προσάπτει λέγων· οὐκ οἶδα εἰ σὺν
τῷ χεῖ ταῦτα ἐθεάμην, εἶτε καθ' ἑαυτὴν τῆς ψυχῆς

non nobis, sed illius et virtute et postulatione freti
ad dubiorum solutionem procedimus.

2. Tres antiquus ille bonusque senex progres-
siones ad virtutem sive ordines sive gradus sive
quid aliud appellare libeat, in his verbis indicat :
plenam rerum hujus vitæ, cum quibus et ipsa vita
simul interit, incuriam, sedulam atque indefessam
orationem, et tertio involatam cordis operationem ;
unde constat meliam inter utraque extrema ora-
tionem esse. Qui igitur neglectum rerum munda-
narum non possederit, nec reliqua duo persequi
poterit. Verum quid inde? Medium igitur, videlicet
orationem, exercens in mediis existit bonis,
quamvis nondum ad extremum bonorum asce-
derit.

3. Potum vero sitiendi dabit vel eminus existens
splendidi spectaculi impletio et oblectatio atque
visio ; deinde non usque ad universum specacu-
lum deliciabar ; sed postea rursus eram in illis, in
quibus et antea. Quid igitur esset ante visibilem
formam in rebus, quas videmus, ne ipsæ quidem
res, quas videmus, docere nos poterant, sicut solet
visio frequenter eorum quæ videntur interpretes esse ;
neque enim erat ex iis spectaculis, quæ naturalia
nobisque familiaria existunt, sed gratia erat,
quæ dabat alia quidem intuenda, alia vero potiora
oculorum perceptione effliciebat; etenim nec ipse
arcanæ hujus oblectationis et contemplationis nos-
træ auctor permittebat vel concedebat claram
illius haurire cognitionem. Sed ego studio atque
amore discendi sciscitabar nihilominus, ubi nunc
salutis nostræ præclarorumque spectaculorum nobis
auctor exstat. Et responsio dicebat : in propriis
quidem, non tamen in quibus disponebat visionem
esse ; hæc enim erant benignitatis et indulgentiæ ;
illa vero æternitatem atque immutabilitatem desi-
gnabant, quod ex propria non recederet natura.
Deinde ubi me ad naturam evexit omni visione et con-
templatione superiorem, interrogabam adhuc addu-
bitans : Si hæc ita se habent, quænam est dextera
statio et sessio et materialium habitudinum dispo-
sitionumque nomina? Ubi enim hæc locum habent ut
dicantur, in quibus et multa eorum, quæ conspi-
ciuntur, non visio sunt, sed imaginationis delineatio.
Ille dubitationum auditor increpans, ut par
erat, curiosam instantiam nec frui me sinens qua-
stionis solutione, non posse auditu percipi interro-
gationem inquit, eamque proprium habere revela-
tionis tempus. Ego vero adhuc contendens et con-
trahi mihi tempus precabar nec me honesta
cupiditate fraudari. Ille autem dolorem, qua pote-
rat, moestitiamque levans nondum adesse dicebat
tempus ; nondum enim ignis, qui incorruptibili-
tatem impertit, inter nos ardet.

4. Hanc igitur visionem bonus ille, pius atque
antiquus senex enuntians non se magnifice jactat,
nec se quod hæc viderit extollit, sed et ignorantiam
sibi tribuit inquit : Nescio, an cum corpore
terreno hæc intuerer, an vero anima per se ad Deum

evolaverit corpusque ad modicum temporis reliquerit ac conjunctione ac mistione cum ipsa se junctum.

QUÆSTIO CCLXXIV. [*Coisl. CCXCI, Maio exinde CCLXXXIV, Taur. CCLXXX.*]

Cur populum numerari Deus jussit (73).

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 136). — De

Ut suæ promissionis ostenderet veritatem. Et enim promissa Abraham faciens, dixerat : « Multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli, et velut arenam quæ est in littore maris ». Cæterum promissionis veritatem ostendit; nam quæ cum de Ægypto egressi fuissent septuaginta et quinque millium, tum sexcenta tria millia quingenti quinquaginta virorum numerati sunt, qui poterant ad bella procedere, excepta intempestiva et immatura ætate et femineo genere, et tribu Levi. Hanc suam docet potentiam Deus, cum dicit : « Attendite ad Abraham patrem vestrum et ad Saram quæ peperit vos, quia unum vocavi eum, et multiplicavi eum ». »

QUÆSTIO CCLXXV [*Coisl. CCCVI, Taur. CCXCV, Maio CCLXXXV.*]

Qua de causa farina ex hordeo pro muliere accusata stupri offerretur (74).

Edita a Maio (l. c. p. 136, 137). — De textu Num. v, 15.

Ipsæ Dominus explicavit dicens : « Quia sacrificium zelotypiæ est, sacrificium recordationis, et oblatio zelotypiæ. » Inde neque oleum, neque thus in hoc sacrificio esse jussit; orbatum est enim suavitatis et justitiæ luce. Hoc præcepit legislator quem non fugiebant homicidæ Judæorum cogitationes; ne enim tenui de suspitione conjuges occiderent, suspectam adduci voluit ad eum qui omnia abdita etiam perspicue novit. « Offerret igitur eam, inquit, sacerdos et statuet coram Domino, assumetque aquam sanctam, vivens coram Domino », et reliqua. Hæc autem omnia fieri a muliere suspecta præcipit, ut percussa timore, si peccavisset, confiteretur et per pœnitentiam peccati remissionem acciperet. Quamobrem hanc, detecto capite, ad Dominum duci jubet, his dictis : « Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus ». E sequentibus hæc dubium est quin ita mulierem terrere voluerit. « Adjurabitque eam, et dicet mulieri sacerdos : Si non dormivit vir alienus tecum, et si non polluta es, deserto mariti toro, non tibi nocebunt aquæ istæ amarissimæ. Sin autem declinasti a viro tuo, » et reliqua : « ad tempus det te Dominus in maledictionem, exemplumque cunctorum in populo tuo; putrescere faciat femur tuum, et uterus dirumpatur ». Jussa erat mulier his precibus assentiri, ac respondere : Amen. amen. Præceptum

⁷³ Genes. xvi, 10. ⁷⁴ Isai. LI, 2. ⁷⁵ Num. v, 16. ⁸⁰ ibid. 18. ⁸¹ ibid. 19, 21.

NOTÆ.

(73) Deprompta est hæc quæstio ex Theodoretis q. in Numer. t. LXXX, p. 350.

ἀνιπταμένης πρὸς τὸ κρεῖττον καὶ τὸ σῶμα λειπούσης ἐπὶ βραχὺ, τοῦ πρὸς αὐτὴν συνδέσμου κερχωρισμένον καὶ τῆς ἀνακράσεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΔ'.

Διατί προσέταξεν ἀριθμηθῆναι τὸν λαὸν ὁ Θεός;

De numerato Dei jussa populo. Num. i, 1-3.

Ἴνα τῆς οἰκειας ἐπαγγελίας δείξῃ τὸ ἀληθές· ὑποσχομένου γὰρ τῷ Ἀβραὰμ ἔφη· « Πληθύνου πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὴν ἄμμοον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης· » εἰδείξεν γὰρ τὴν τῆς ἐπαγγελίας ἀλήθειαν· ἔκπεντε γὰρ καὶ ἐδδομήκοντα τῶν εἰς Ἀίγυπτον καταελθόντων, ἑξακόσαιοι χιλιάδες καὶ τρισχιλιοὶ καὶ ἑξακόσιοι καὶ πεντήκοντα ἠριθμήθησαν ἄνδρες δυνάμενοι πολεμεῖν, καὶ ἐξώρου ἡλικίας καὶ τῆς ἀώρου κερχωρισμένης, καὶ μέντοι καὶ τοῦ θήλειος γένους καὶ τῆς λευτικῆς φυλῆς· ταύτην αὐτοῦ διδάσκων τὴν δύναμιν ὁ Θεὸς καὶ διὰ τοῦ Ἠσαΐου ἔφη· « Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ὑμῶν καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνασαν ὑμᾶς, ὅτι εἶς ἦν, καὶ ἐκάλεσα αὐτὸν, καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΕ.

Διατί ἄλευρον κριθῖνον ὑπὲρ τῆς ὑποπτευομένης μοιχευθῆναι προσεκομίζετο;

De textu Num. v, 15.

Αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἠρμήνευσεν· « Ἔστι γὰρ, ἔφη, θυσία ζηλοτυπίας, θυσία μνημοσύνου, θυσία ἀναμνήσκουσα ἁμαρτίαν· » ὅθεν οὐδὲ ἔλαιον αὐτὴν οὐδὲ λίθον ἔχειν προσέταξεν· ἐστέρηται γὰρ καὶ τῆς εὐωδίας καὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης φωτός· τοῦτο μὲν τοὶ γίνεσθαι νενομοθέτησε τὴν μαιφόνον αὐτῶν ἐπιστάμενος γνώμην· ἵνα γὰρ μὴ ἐξ ὑποψίας κατακτείνωσι τὰς ὁμοζύγους, ἐκέλευσε τὴν ὑποπτευομένην αὐτῷ προσερχθῆναι, ἅτε δὴ πάντα καὶ τὰ λαθραῖα σαφῶς ἐπισταμένῳ· « Προσάξει γὰρ, φησὶν, ὁ ἱερεὺς καὶ στήσει τὴν γυναῖκα ἔναντι τοῦ Κυρίου, καὶ λήψεται ὁ ἱερεὺς ὕδωρ καθαρὸν ζῶν ἔναντι Κυρίου· » καὶ ἐξῆς· ταῦτα δὲ πάντα γενέσθαι προσέταξε, τὴν γυναῖκα τὴν ὑποπτευομένην ἐκδειματῶν, ἵνα εἰ ἐξῆμαρτεν, ὁμολογήσῃ καὶ διὰ μετανοίας λάθῃ τὴν ἄφεσιν· τοῦτο γάρ τιν καὶ ἀκάλυπτον αὐτὴν τῷ Θεῷ προσερχθῆναι κελεύει, διδάσκων ὅτι γυμνά πάντα καὶ τετραχηλισμένα ἐνώπιον αὐτοῦ· ὅτι δὲ ταῦτα, δεδιττόμενος αὐτὴν, γενέσθαι κεκέλευσε, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ· « Καὶ ὀρκιεῖ αὐτὴν ὁ ἱερεὺς καὶ ἔρει τῇ γυναικὶ· Ἐἰ μὴ κεκοιμηθαί τις μετὰ σοῦ, εἰ μὴ παραβέβηκας μιανθῆναι ὑπὲρ τὸν ἄνδρα σεαυτῆς, ἀθῶως ἴσθι ἀπὸ τοῦ ἐλεγμοῦ τοῦ ἐπικαταρωμένου τοῦτου· εἰ δὲ παραβέβηκας, ὑπανδρὸς οὔτα, » καὶ ἐξῆς, ἔως, « Οὐ δὴν σοι Κύριος ἐν ἀρᾷ καὶ ἐνόρκιον ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ-δοῦναί τὸν μηρόν σου περιπεπτωκέναι καὶ τὴν κοιλίαν σου πεπερισμένην· »

(74) Hæc quoque ex Theodoretis q. 10 in Num. descripsit Photius. T. LXXX, p. 358.

ἐκέλευσε δὲ καὶ τὴν γυναῖκα συντιθεσθαι τῇ ἀρᾷ, ἅ
καὶ λέγειν· *Γένοιτό μοι· γένοιτό μοι· καὶ γραφῆ-
ναι δὲ τὴν ἀρὰν προσέταξε καὶ ἐξαλειφθῆναι ὕδατι·
καὶ πιεῖν τὴν γυναῖκα τὸ ὕδωρ· πρότερον δὲ τὴν
ὕδατος προσενεχθῆναι, τουτέστιν τὸ κριθινὸν ἔλευ-
ρον· εἶτα διδάσκει ὡς ἀθῶος μὲν οὖσα, ὕγιης φυ-
λαχθήσεται· ἔνοχος δὲ οὖσα καὶ κρύπτουσα, τῇ
πειρᾷ μαθήσεται τῆς ἀρᾶς τὴν ἰσχὺν, καὶ τῆς κοι-
λιάς διαβρῆγνυμένης καὶ τοῦ μηροῦ διαπίπτουτος·
δι' ὧν γὰρ ἡ ἁμαρτία, διὰ τούτων ἡ τιμωρία· τὸ δὲ
ἐνόρκιον οὕτω νοητέον· ὅταν τις δεινὰ καὶ ἀνηξεστα
πάθῃ, εἰώθασί τινες ὀμνύντες λέγειν, Μὴ πάθοιμι ἢ
ὅ δὲ δεινὰ πέπονθεν.*

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΥΤ.

*Τίνας ἔρκεσιν ἁμαρτάνουσιν εὐθὺς ἐπάγει τὰς
τιμωρίας;*

Edita a Maio (l. c. p. 137, 138). — De textu Num. xi, 1 seq.

Ἀρχὴν εἶχεν ὁ νόμος· ἔδει τοίνυν τῇ τῶν παρα-
βαινόντων τιμωρίᾳ σφαιρονίζεσθαι τοὺς λοιποὺς·
ἀρμόδιος γὰρ τοῖς ἀρχομένοις ὁ φόβος· συνέζευκτο
μέντοι τῇ τιμωρίᾳ φιλάνθρωπία· μεταμελόμενοι
γὰρ φιλάνθρωπίας ἀπήλαυον· αὐτίκα γοῦν τοῦ
θηλάτου πυρὸς μέρος τι τῆς παρεμβολῆς ἀναλώ-
σαντος, εἶτα πάντων συνδεδραμηκότων εἰς δέησιν,
ἤτησεν ὁ νομοθέτης τὴν ἀφασιν· παρέσχε δὲ αὐτὴν
ὁ φιλάνθρωπος Θεός· ὅτι δὲ αὐτοῖς ἀναγκαιῶς αἱ
τιμωρίαι ἐπήγοντο, τὰ ἐξῆς μαρτυρεῖ· εὐθὺς γὰρ
μετὰ τὴν παῦλαν τῆς τιμωρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ
τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τῆν μνήμην ἀνευώσαντο· μάλα
τοίνυν εἰκότως τῇ ἐκείνων ἀχαριστίᾳ τὴν θείαν συν-
ῆψε φιλοτιμίαν ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ τοῦ μάννα
διηγησάμενος, καὶ ὅτι οὐ μόνον ἄρτου χρεῖαν, ἀλλὰ
καὶ κρεῶν ἐπιλήρου· ἤληθον γὰρ ἐν τῷ μύλῳ καὶ
ἔτριβον ἐν τῇ θύρᾳ καὶ ἤψουν ἐν τῇ χύτρᾳ καὶ ἐπόλουν
ἐγκρυφίας· ἐκείνων δὲ ὀλοφυρομένων χαλεπαίνει
μὲν ὁ Δεσπότης Θεός, δυσχεραίνει δὲ ὁ προφήτης
καὶ βοᾷ λέγων· « Ἴνα τί ἐκάκωσας τὸν θεράποντά
σου, καὶ διατί οὐκ εὐρηκα χάριν ἐνώπιόν σου ἐπι-
θεῖναι μοι τὴν ὀρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου ἐπ' ἐμέ; μὴ
ἐγὼ ἐν γαστρὶ ἔλαθον τὸν λαὸν τούτον; » καὶ ἐξῆς·
« δεδήλωκε διὰ τούτων τὸ ἀτελεῖς αὐτῶν καὶ νηπιῶδες·
θηλάζοντι γὰρ αὐτοὺς ἀπέικασεν, ἄλλο μὲν οὐδὲν
ἐργάσασθαι δυναμένῳ, ἐκχυζᾷν δὲ μόνον βουλομένῳ
τὸ γάλα· ἐπειδὴ δὲ σφόδρα ἦν τὰ βήματα τὰ δυσχε-
ραίνοντος, καὶ τὰ ἐξῆς γὰρ τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν, δι-
δάσκειται παρὰ τοῦ Δεσπότη τοῦ Θεοῦ, ὡς οὐκ ἀνθρω-
πίνῃ δυνάμει, οὐδεὶς δὲ χάριτι τὸν λαὸν κυβερνᾷ· ἐφη
γὰρ· « Συνάγαγέ μοι ἑβδομήκοντα ἄνδρας· » εἶτα μετ'
ὀλίγα· « Καὶ ἀφελῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοί,
καὶ ἐπιθήσω ἐπ' αὐτούς· καὶ συναντιλήψομαι μετὰ
σοῦ τὴν ὀρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ οὐκ ὄσεις αὐ-
τούς σὺ μόνος· » μεμάθηκε δὲ διὰ τούτων τῶν λό-
γων ὁ νομοθέτης ὡς ἀποκρῶσαν ἔλαβε τῇ οἰκονομίᾳ
τὴν χάριν· διὰ τοῦτο εἶπεν· Ἀφελῶ ἀπὸ τοῦ πνεύ-
ματός σου ἐν σοί· οὐ γὰρ σπανίζων ἐτέρας δυνάμει,

⁸⁸ Num. xi, 11, 12. ⁸⁹ Num. xi, 24-25.

quoque erat ista maledicta scribenda esse, ἅ
aquis deluenda, aquas autem mulieri exhauriendas,
priusque oblationem afferri, id est hordeaceam
farinam. Deinde admonet mulierem, si sit innocia,
incolumem futuram; sin autem obnoxia cyprani
celet, experiendo discituram quæ sit exsecrationis
vis, et dilapso ventre femur putrefaciendum. Unde
enim peccatum, exinde pœna. Jusjurandum vero
ita intelligendum est: cum aliquis mala et insa-
nabilia tulit, solent quidam cum jurejurando dicere:
Utinam non feram quæ iste perpessus est.

QUÆSTIO CCLXXVI. [Maio CCLXXVI.]

Cur a peccatoribus pœnæ statim expetantur (75).

Edita a Maio (l. c. p. 137, 138). — De textu Num. xi, 1 seq.

Erat legi suprema potestas: necesse igitur,
multata legis violatione, docere cæteros sapien-
tiam. Decet enim subditos timor. Sed conjuncta erat
cum amore pœna. Quos enim pœnitebat, amore
fruebantur. Statim igitur immisso igne, magnaue
exercitus parte consumpta, deinde omnibus ad
deprecationes concurrentibus, peccati remissionem
postulavit legislator; et benigne a Deo exauditus
est. Judæis pœnas ex necessitate immisas quæ
sequuntur demonstrant. Vix enim priori pœnæ
finis erat, quam Ægyptum recordarentur. Haud
immerito igitur historicus cum ingrato Judæorum
animo divinam confert munificentiam; in his quæ
de manna narravit, dicens illam non solum panis,
sed etiam carnis loco fuisse. Hanc enim mola
frangebant et terebant in mortario, et coquebant
in olla, et ex eo tortulas efficiebant. Graviter la-
mentantes objurgat Dominus Deus, ac moleste fert
ipse propheta, exclamans: « Cur affixisti servum
tuum? Quare non invenio gratiam coram te? Et
cur imposuisti pondus universi populi hujus super
me? Nunquid ego concepì omnem hanc multitu-
dinem? vel genui eam? » et reliqua. His dictis
indicat quam simplices puerilesque fuerunt; sugenti
puero illos comparavit qui nihil aliud facere potest
nisi lac cum clamoribus exposcere. Cum autem
vehementia essent Moysis indignantis verba, nam
sequentia hunc sensum habent, admonitus est a
Domino Deo hunc populum non humana potestate,
sed gratia Dei gubernari; dicit enim: « Congrega
mihi septuaginta viros. » Deinde paulo post: « Au-
feram de spiritu qui est in te, tradamque eis, et
sustentabo tecum onus populi hujus, et non tu solus
graveris. » His verbis cognovit legislator se
sufficientem vim administrandæ genti accepisse.
Quapropter dictum erat: Auferam de spiritu tuo
in te, non quod Deus externa potentia indigeret,
verum sic locutus est ut Moysen doceret cōcessam

NOTÆ.

(75) Hæc quæstio deest in codd. Coisliniæno et Taurinensi; et ipsa quoque ex Theodoro desumpta
est q. 18 in Num. T. LXXX, p. 570.

eī fuisse vim quæ ad usum suppeditaret. Etenim septuaginta viris dans, non minuit illius gratiam, ut ex eventu constat. Eadem enim et imperio et miraculis peragebat quam antea. Quod et nos quotidie idem fieri videmus. Multi enim ab uno sacerdote baptizati, alii summo sacerdote consecrati, munusque divinum accipientes, minime dantis minuunt gratiam, et ipsi donum eximium accipiunt. Hoc testatur ipse Dominus servi sui suffragio, cui dixit: « Congrega quos tu nosti. »

QUÆSTIO CCLXXVII. [Coisl. CCXCII, Taur. CCLXXXI.]

Cur præscripserit Deus factiosorum thuribula circum altare distribui (76)?

Edita a Malo (l. c. p. 138, 139, q. 287).

Ut coargueret temere adversus sacerdotium incepta, eosque confirmaret qui sacris operam dabant. Hoc enim edixit: « Commune filios Israel, » et reliqua. Quamobrem germinatam Aaron virgam collocari in arca præcepit, et rursus sacerdotes sacra facere, et Levitas eis subministrare, nec ad altare, nec ad sacra accedere vasa. Deinde docet quæ sacerdotibus dono darentur. Oblatas enim primitias panis, et vini, et olei, et cibi eos comedere præscripsit, et alia quæcunque donaria. Posteaque decrevit: « Pro primogenito immundorum animalium pretium esse siculis argenti quinque, pondere sanctuarii, siculus viginti obolos habet; mundorum vero animalium sanguinem tantum eorum fundere super altare et farinam offerre, et ab illis carnes accipi. Sicut pectusculum consecratum, et armus dexter, tua erunt⁶⁴. » Hoc fœdus pactum salis appellavit, quoniam, secundum divum Apostolum, « Qui altari deserviunt, cum altari participant⁶⁵. » A quibusdam quoque dicitur: Postquam in vicimas spargi sal præscripsit, tum edixit et sacerdotes et Levitas omnes decimas Israelis in possessionem habituros, et decimas lucri ex ovibus, et ex bobus, et ex mercatura, et ex alio quocunque lucro. Præcepit quoque Levitas e decimis decimas offerre sacerdotibus. Jubet sacerdotes omnibus locis harum rerum fieri participes, ipsisque sepositas hostiarum partes intus in templo comedere. Vocatque decimas « Pretium pro ministerio quo populo serviunt⁶⁶; » vobis, inquit, ædificantibus, vel mercantibus, vel domi viventibus, illi pro vobis omnibus sedulo meo ministerio serviunt. Hoc quoque dicit: « Quia pretium est pro ministerio⁶⁷ » quod præstatis in tabernaculo testimonii.

ἄλλ' ἐκεῖνον διδάσκων ὡς εἰλήφει δύναμιν ἀρκουσαν τῆ χρείᾳ, τοῦτο ἔφη· ὅτι γὰρ καὶ τοῖς ἐβδομήκοντα δούς, οὐκ ἐμείωσε τοῦτου τὴν χάριν, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ· τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ οἰκονομῶν καὶ θαυματουργῶν διετέλει ἃ καὶ πρότερον· τοῦτο καὶ νῦν ὀρωμεν γινόμενον· πολλοὶ γὰρ ὑπὸ ἐνδὸς ἀνθρώπου ἱερέως βαπτιζόμενοι, ἄλλοι δὲ παρὰ ἀρχιερέως χειροτονούμενοι, καὶ τὴν θείαν δεχόμενοι δωρεάν, οὕτε σμικρῶν οὖσι τοῦ μεταδόντος τὴν χάριν, καὶ αὐτοὶ τὸ τέλειον δέχονται· μεμαρτύρηκε μέντοι ὁ δεσπότης καὶ τῆ τοῦ θεράποντος· ψήφῳ· ἔφη γὰρ αὐτῷ· « Ἐκλεξαὶ οὗς οἶδας. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΖ'.

Διατί προσέταξεν ὁ Θεὸς τὰ τῶν στασιαστῶν πυρῆα τῷ θυσιαστηρίῳ γενέσθαι περίθεμα;

— Explanatio in Num. xvi, 57 seq.

Εἰς ἔλεγχον τῶν κατὰ τῆς ἱερωσύνης θρασυνομένων, καὶ βεβαίωσιν τῶν ἱερουργεῖν τεταγμένων· τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε· « Μνημόσυνον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, » καὶ ἐξῆς· τοῦτου χάριν καὶ τὴν βλαστήσασαν τοῦ Ἀαρῶν βάβδον ἐντεθῆναι προσέταξε τῆ κιβωτῷ· καὶ πάλιν ἐνομοθέτησε τοὺς μὲν ἱερέας ἱερουργεῖν, τοὺς δὲ Λευίτας ὑπουργεῖν, μήτε τῷ θυσιαστηρίῳ μήτε τοῖς ἱεροῖς πλάζοντας σκαύεσιν· εἶτα διδάσκει καὶ τίνα χρῆ τοὺς ἱερέας λαμβάνειν· τὰς γὰρ αὐτῷ προσφερομένας ἀπαρχὰς σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου καὶ ἄρτων, αὐτοὺς ἐσθίειν προσέταξε, καὶ μέντοι καὶ τὰ ἀναθήματα καὶ τὰ πρωτότοκα τῶν μὲν ἀκαθάρτων κτηνῶν ὄρισας, τὰ λίτρα πέντε σίκλων ἕκαστον κατὰ τὸν σίκλον τὸν ἅγιον, ὅς ἐστιν ἕξοσι ὀβολοί· τῶν δὲ καθαρῶν πρωτοτόκων ζῶων τὸ μὲν αἶμα ἐκχεθῆναι παρὰ τὴν τοῦ θυσιατηρίου βᾶσιν, τὸ δὲ στέαρ προσενεχθῆναι, τὰ δὲ κρέα αὐτοὺς λαμβάνειν· ὡσπερ δὴ τὸ στηθύνιον καὶ τὸν βραχίονα ἀπὸ τῶν ἄλλων θυμάτων κομίζονται· διαθήκην δὲ ἄλλος τὴν κοινωνίαν ἐκάλεσεν· ἐπειδὴ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται· » τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ ταῖς θυσίαις ἐπιβάλλεσθαι τοὺς ἄλλας προσέταξεν, εἶτα διδάσκει καὶ τοὺς ἱερέας καὶ τοὺς Λευίτας καὶ τῶν ἀπὸ γῆς φουόμενων τὰς δεκάτας, καὶ τῶν ἐκ ποιμνίων καὶ βουκολίων προσγενομένων κερδῶν, καὶ τῶν ἐξ ἐμπορίας καὶ ἐτέρας τινὸς χρείας· τοὺς δὲ Λευίτας τῶν δεκατῶν τὰς δεκάτας προσφέρειν τοῖς ἱερεῦσι· καὶ τούτων μὲν ἐν παντὶ τόπῳ κελεύει μεταλαγχάνειν· τὰ δὲ γε ἐκ τῶν θυσιῶν ἀφωρισμένα αὐτοῖς, ἐνδον ἐσθίειν ἐν τῷ ναῷ· καλεῖ δὲ καὶ τὰς δεκάτας « Μισθὸν εἰς τὴν τοῦ λαοῦ ὠφέλειαν· » ὁμῶν γὰρ, φησὶν, οἰκδομούντων ἢ ἐμπορευομένων ἢ οἴκοι διαγόντων, οὗτοι ἀντὶ πάντων ὁμῶν τῆ ἐμῆ προσεδρεύουσι λειτουργίᾳ· τοῦτο γὰρ ἔφη· « ὅτι μισθὸς ὁμῶν οὗτός ἐστιν, » ἀντὶ τῶν λειτουργιῶν ὁμῶν τῶν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου.

⁶⁴ Num. iii, 47. ⁶⁵ I Cor. ix, 13. ⁶⁶ Num. xviii, 2. ⁶⁷ ibid. 3.

NOTÆ.

(76) Est Theodoreti fetus q. 54 in Num.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΗ΄.

A QUÆSTIO CCLXXVIII [Coisl. CCXCIII. Taur. CCLXXXII].

Τί δὴ ποτε ὠργίσθη τῷ Μωϋσῆϊ καὶ τῷ Ἀαρῶν ὁ Θεὸς, ἤρκα τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς πέτρας ἐξήγαγεν ;

Cur olim iratus sit contra Moysen et Aaron Deus (77) cum aquam e saxo eduxit.

Edita a Maio (l. c. p. 139, q. 288). — In Num. xx, 12.

Ἄθυμοῦσιν αὐτοῖς διὰ τὴν τῆς ἀδελφῆς τελευτῆν, ἐπέκειντο αὐτοῖς ὁ λαὸς διὰ τὴν τοῦ ὕδατος σπάνιν· δυσχεραίνοντες οὖν τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀκρασίαν, ἀμφιβόλοις ἐχρήσαντο βήμασιν τὸ ὕδωρ ἐξαγαγόντες· ἔφη γάρ· « Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπειθεῖς, μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξω ὑμῖν ὕδωρ ; » τοῦτο γοῦν ὁ Θεὸς ἔφη· « Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι ἀγιάσαι με ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν ἣν ἔδωκα αὐτοῖς· » τοῦτο καὶ Δαβὶδ φησὶ· « Καὶ ἐκακώθη Βιωῦθς δι' αὐτούς, » καὶ ἐξῆς· ὀργιζόμενος γὰρ ἐκαίνους ἀμφιβόλως τὸν λόγον προηνεγκεν· καὶ ἦν οὐ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τῆς γλώσσης ἀμφιβολία· τοῦτο γὰρ ἔφη· « Καὶ διέστειλεν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ· » ἰστέον μέντοι ὅτι ἕτερον οἰκονομῶν ὁ Θεὸς ταύτην ἐξενήνοχε τὴν ἀπόφασιν.

Cum animo deficerent, mortua sorore, eis propter aquæ penuriam minabatur populus. Ægre igitur ferentes pravam ejus indolem, verbis ambiguis usi sunt, cum aquam educerent. Scriptum est enim : « Audite, rebelles et increduli, num de petra hac vobis aquam poterimus ejicere ? » Hoc igitur dixit Deus : « Quia non credidistis mihi ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis ». Hoc quoque dicit David : « Et vexatus est Moyses propter eos », et reliqua. Iratus enim dubium sermonem fecit eis, et erat non animæ, sed linguæ hæsitatio ; adjecitque : « Et distinxit in labiis suis, » notandum quod Deus ad aliud spectans, hanc protulit sententiam.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΟΘ΄.

QUÆSTIO CCLXXIX. [Coisl. CCXCIV, Taur. CCLXXXIII.]

Διατί τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν διαμαρτύρησθαι προσετέχθη :

Cur cælum et terram obtestari jussus fuerit (78) ?

Edita a Maio (l. c. p. 139, q. 289). — In Deuteron. iv, 26 ; xxxii, 1.

Οὐκ ἐπειδὴ ἔμφυχα ταῦτα καὶ λογικά, ἀλλ' ὅτι πάντων ἔστι τῶν κτισμάτων περιεκτικά· τοῦτο καὶ Ἡσαίας ὁ προφήτης πεποίηκεν· « Ἄκουε γάρ, φησὶν, οὐρανὲ, καὶ ἠνωτίου, γῆ, » καὶ ἐξῆς· καὶ Ἰερεμίας· « Ἐξέστη οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἐφριξεν ἐπὶ πλέον ἢ γῆ, λέγει Κύριος· » ἐπειδὴ γὰρ εἰς μαρτυρίαν αὐτὰ τῆς ἀπειλῆς ὁ νομοθέτης ἐκάλεσεν, εἰκότως μετὰ τὴν τῶν νόμων παράδασιν καὶ φρίξαι λέγεται καὶ ἐκστῆναι· οὕτω γὰρ καὶ Ἰακώβ καὶ Λάβαν τὸν οὐρανὸν ὠνόμασε ὡς βουνὸν τῆς μαρτυρίας· καὶ Ἀβραάμ ὁ πατριάρχης καὶ Ἀβιμελὲχ τῶν Γεραρῶν ὁ βασιλεὺς « φρίτῃ τοῦ ὄρκου, » ὡς ἐκεῖ μεθ' ὄρκου ποιησάμενοι τὰς συνθήκας.

Non quia hæc sunt animata et ratione prædita, sed quia totam creationem complectuntur. Hoc et Isaias propheta fecit, dicens : « Audite, cæli, et auribus percipite, terra », ac reliqua. Et Jeremias : « Obstupescite, cæli, super hoc, et portæ ejus, desolamini vehementer, dicit Dominus ». Ea enim quæ in testimonium minarum vocaverat legislator, merito post legis transgressionem horrescere dicuntur et obstupescere. Sic enim et Jacob et Labanus cælum vocaverunt « acervum testimonii », item patriarcha Abraham et Abimelech Gerarorum rex, « puteum juramenti », quia hic cum juramento sædus fecerant.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΠ΄.

QUÆSTIO CCLXXX. [Coisl. CLXXII, Taur. CLXXI.]

Πῶς νοητέον τὸ, « Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ ; »

Quomodo intelligendum sit hoc verbum (79) « Lætamini, gentes cum plebe ejus, et confirment eum omnes angeli Dei ? »

Edita a Maio (l. c. p. 140, q. 290). — In Deuteron. xxxii, 45.

Καὶ ἐξ Ἰουδαίων πολλὰι μυριάδες ἐπίστευσαν τῷ Δεσπότῃ Χριστῷ, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν· ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι τὴν διδασκαλίαν οἱ ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότες προσήνεγκαν· ἐξ Ἰουδαίων γὰρ οἱ θεοὶ ἀπόστολοι· ταῦτα τοίνυν προθεσπίζων ὁ προφήτης ἔφη· « Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, » τούτῳ τῶν ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότων, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτοὺς πάντες ἄγγελοι Θεοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας· καὶ γὰρ

Innumerabilis multitudo, et ex Judæis, in Dominum Christum credidit, et præsertim ex aliis terræ populis, quibus Judæi qui crediderant, doctrinam attulerunt. Ex Judæis enim erant divini apostoli. Hæc igitur prædivinans dixit propheta : « Lætamini, gentes, cum plebe ejus », id est, gentes ex populis credentibus ; eosque confirmant angeli Dei qui in Christum crediderunt. Cum enim Salvator nobis natus fuit, angelorum

⁷⁷ Num. xx, 10. ⁷⁸ ibid. 12. ⁷⁹ Psal. cv, 32-33. ⁸⁰ Gen. xxi, 32. ⁸¹ Isai. lxxvi, 10.

NOTÆ.

(77) Theodoretum q. 37 in Num. fere transcriptis Pholius.

(78) Desumpta ex Theodoro q. 140 in Deu-

teron.

(79) Fere eadem habes apud Theodoretum q. 42 in Deuteron.

chorus celebravit divinum erga homines amorem. « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis ⁹⁶. » Præterea insemptos et virginales dolores Gabriel prædixerat archangelus, et in pugna adversus diabolum erant angelorum legiones, dictumque est : « Ecce angeli accesserunt et ministrabant ei ⁹⁷. » Et post resurrectionem angeli, præ sepulcro sedentes, nuntiant mulieribus Domini resurrectionem. Item angeli, Christo ad cœlum reverso, cum apostolis colloquuntur. Angelus Cornelio magnum Petrum indicavit, angelus Petrum eduxit carcere. Ipse divus Paulus secum navigantibus dicebat : « Astitit enim mihi Dei angelus, cujus sum ego ⁹⁸, » et multa alia. Hæc de credentibus propheta loquitur; his prædicat verbis, et incredulorum pœnas, et quas ob causas punientur. Propter sanguinem filiorum ultio sumpta est, et sumet Dominus de inimicis suis, justitiam retribuet, eisque qui eum oderunt, et expurgabit Dominus terram populi sui. Filios Dei appellat sanctos, quos trucidarunt homicidæ. Namque, ut prophetarum mactationes omissas faciam et Domini salutarem passionem, mactaverunt et victorem egregium Stephanum, et ligno occiderunt magnum Jacobum, et sexcentos alios. Denique domos eorum qui in Dominium credebant, depopulati sunt, ut persæpe divus Paulus Thessalonicis scribens testatur : « Vos enim imitatores facti estis sanctorum qui Jerusalem sunt, quia eadem passi estis et vos a contri-
bulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis qui et Dominum occiderunt Jesum, et ipsos prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus adversantur ⁹⁹. » Hæc quoque Dominus illis exprobravit in parabola vineæ : namque servorum alium verberarunt, alium occiderunt, alium lapidaverunt, quapropter Judæi per orbem terrarum dispergentur.

QUÆSTIO CCLXXXI [Coisl. CCXCV, Taur. CCLXXXIV].

Cur demum parvi peccati causa Moyses procul videre pollicitam terram jussus sit, et introducere populum prohibitus (80).

Edita a Malo (l. c. p. 141, q. 291). — In Deuteron. xxxii, 48, 52.

Sic nos commonet Deus se ab illis qui eximia virtute sunt præditi, summam virtutem expetere, cæteros vero homines qui abunde leges transgrediuntur, patienter ferentem, sanctos homines, hujus indulgentiæ non facere participes; quod et ait Sapiens quidam : « Parvuli quidem digni misericordiæ, potentes potenter scrutabuntur ¹⁰⁰. » Et Dominus in sacris Evangeliiis : « Cui modicum dabitur, modicum ab illo repetetur ¹. » Intelligendumque est hoc : quod alium finem alia via querit Dominus.

⁹⁶ Luc. ii, 14. ⁹⁷ Matth. iv, 11. ⁹⁸ Act. xxvii, 23. ⁹⁹ I Thess. ii, 14. ¹⁰⁰ Sap. vi, 7. ¹ Matth. xiii, 18.

Α τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεννηθέντος, χορὴ ἀγγέλων ὕμνε! τὴν θείαν φιλανθρωπίαν βρῶν· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· » καὶ τὰς ἀσπάρτους δὲ καὶ ἀλοχεύτους ἐκείνας ὡδίνας Γαβριὴλ προεἶρηκεν ὁ ἀρχάγγελος· κὰν τῷ πρὸς τὸν διάβολον ἀγῶνι παρήσαν τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι· « Προσελθόντες γάρ, φησιν, οἱ ἄγγελοι, δηκόντων αὐτῷ· » καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἄγγελοι τῷ τάφῳ προσεδρεύουσιν, εὐαγγελιζόμενοι ταῖς γυναῖξι τὴν ἀνάστασιν καὶ τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν τοῦ Δεσπότη· καὶ τῷ Κορινθίῳ ἄγγελος τὰ κατὰ τὸν μέγαν Πέτρον ἐμήνυσε· καὶ αὐτὸν Πέτρον τῆς φυλακῆς ἄγγελος ἐξήγαγε· καὶ ὁ θεὸς Παῦλος τοῖς συμπλέουσιν ἔφη· « Ὡφθῆ μοι τοῦ Θεοῦ ἄγγελος οὗ εἰμι· » καὶ πολλὰ τοιαῦτα· εἰπὼν δὲ περὶ τῶν πεπιστευκότων ὁ προφήτης ταῦτα, προλέγει καὶ τῶν ἀπίστων τὰς τιμωρίας καὶ τὰς αἰτίας δι' ἃς πείσονται· ἔφη γάρ· « Ὅτι τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐκδικεῖται, καὶ ἐκδικήσῃ, καὶ ἀναποδώσει δίκην τοῖς ἔχθροισ, καὶ τοῖς μισοῦσιν αὐτὸν ἀναποδώσει, καὶ ἐκκαθαίρει Κύριος τὴν γῆν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Χιούς δὲ Θεοῦ κέκληκε τοὺς ἁγίους οὓς ἀνεῖλον οἱ μισοφῶνοι· ἵνα γὰρ τὰς τῶν προφητῶν σφαγὰς παραλίπω, καὶ τοῦ Δεσπότη τοῦ σωτήριον πάθος, τὸν μὲν καλλίνικον κατέλευσαν Στέφανον, ξύλῳ δὲ τὸν μέγαν ἀνεῖλον Ἰάκωβον, καὶ μυρία ἄλλα, καὶ τῶν τῷ Κυρῶν δὲ πεπιστευκότων τὰς οἰκίας ἐξεπόρθησαν, ὡς πολλοῦ Παῦλος ὁ θεὸς καὶ Θεσσαλονικεῖσι δὲ γράφων ἐπιμαρτύρεται· « Μιμηταὶ γὰρ ἐγένεσθε τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἁγίων· τὰ αὐτὰ γάρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς· ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ ἐκείνοι ὑπὸ Ἰουδαίων τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων, καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων. » Ταῦτα καὶ ὁ Κύριος αὐτῶν κατηγορήσεν ἐν τῇ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολῇ· ὅτι τῶν δούλων ὃν μὲν ἰδεῖραν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν· τοῦτου χάριν αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διέσπειρεν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΑ'.

Τὴ δὴ ποτε διὰ σμικρὰν πλημμέλειαν Μωϋσῆς πρόσθετον ἰδεῖν προσετάχθη τὴν γῆν, εἰσαγαγεῖν δὲ τὸν λαὸν ἐκωλύθη;

Διδάσκει διὰ τούτων ἡμᾶς ὁ Θεός, ὡς τοὺς ἐν ἀρετῇ τελείους, τὴν ἄκραν ἀρετὴν ἀπαιτεῖ· καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις μέγала παρανομοῦσι μακροθυμῶν, τοῖς ἁγίοις ταύτης οὐ μεταδίδωσι τῆς συγγνώμης· τοῦτο καὶ σοφός τις· ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος, συγγνωστός ἐστιν ἐλέους, δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται· καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις· « Ὅ μὲν ὀλίγον δοθήσεται, ὀλίγον ἀπαιτήσεται παρ' αὐτοῦ· » ἰστέον μὲντοι καὶ τοῦτο, ὡς ἕτερα δι' ἐτέρων ὁ Δεσπότης οἰκονομεῖ· ὥσπερ ἀμέλει καὶ τουτοῖ τὸν μέγαν προ-

NOTÆ.

(80) Hæc ultima ex quæstionibus, quas e Theodoro sumpsit Photius, exstat apud Theodoretum q. 45 in Deuteron. T. LXXX, p. 447.

φήτην οὐκ εἶσεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσαγαγεῖν τὸν λαόν. Ἐνα μὴ ὡς θεὸν αὐτὸν σεβασθῶσιν οἱ Ἰσραηλῖται· τούτου χάριν αὐτοῦ καὶ τὸν τάφον ἀθλοῦ ἐποίησεν ὁ σοφῶς τὰ καθ' ἡμᾶς πρυτανεύων Θεός. Εἰδέναι δὲ καὶ τοῦτο προσήκει, ὡς Μωϋσῆς τύπον ἔχει τοῦ νόμου· διὸ καὶ Μωϋσῆς τὴν προσηγοριαν ὀνόμας ἔχει· ἔχουσι γάρ, φησὶ, Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας· Μωϋσέα τὸν νόμον καλέσας· καὶ πολλοῦ τοῦτο εὐροίς· ὥσπερ γὰρ Ἡσαίας καὶ Ἰσραηλῆς καὶ Ἰεζεκιήλ οὐ τοὺς ἀνδρας μόνους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκείνων βιβλία καλοῦμεν· καὶ σχεδὸν τὸ αὐτὸ ἐπὶ πάντων καθορᾶν ἔστι τῶν συγγραφῶν θείας ἀπολειπομένων· οὕτω καὶ Μωϋσῆν οὐ τὸν ἀνδρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νόμον ἔστιν ἰδεῖν κεκλημένον· τύπος μὲν οὖν Μωϋσῆς τοῦ νόμου· Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ, τύπος τοῦ Σωτῆρος· ὥσπερ τοῖνον Μωϋσῆς μὲν ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, Ἰησοῦς δὲ αὐτὸν εἰς τὴν ἐπηγγελμένην εἰσήγαγε γῆν, οὕτως ὁ νόμος τῆς μὲν ἀσεβείας ἀπαλλάττει τοὺς πειθομένους, ἡ δὲ τῶν εὐαγγελίων χάρις εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγει τῶν οὐρανῶν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΒ΄.

Τί ἐστιν· « Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι ; »

Edita a Maio (l. c. p. 141, 142, q. 292). — Explanatio in Act. xxvi, 28.

Τουτέστι, δι' ὀλίγων ῥημάτων, ἐν βραχεῖσι λόγοις, ἐν ὀλίγῃ διδασκαλίᾳ, χωρὶς πολλοῦ πόνου καὶ συνεχῆς διαλέξεως· διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν καταλλήλως ὁ Παῦλος φησιν· « Ἡξάμην ἂν τῷ Θεῷ, » καὶ ἐξῆς· οἶον ὅτι ἐμοὶ σπουδὴ τοῦτο τὸ γενέσθαι πάντας Χριστιανούς· καὶ τοῦτό ἐστὶ μοι εὐχὴ πρὸς Θεόν· ἐπεὶ ἔτοιμός εἰμι καὶ πολλῶν λόγων καὶ ὀλίγων τῆν ἐν Χριστῷ κηρύσσειν πιστῶν καὶ μετὰ πόνου καὶ κόπου καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα· κόπος καὶ πόνος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ κηρύγματι οὐδαμῶς λογίζεται μοι· ἀλλ' ἰσὸν ἔστι κοπιᾶν καὶ μὴ, καὶ πολλὸν χρόνον τρίβειν κηρύττοντι καὶ ὀλίγον· μόνον εἴτινας ὁρῶ πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπιστρέφοντας· ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἅμα μὲν τὸ αὐτοῦ πρόθυμον καὶ διάπυρον ἐνδεικνύμενος, ἅμα δὲ κάκεῖνον ἐκκαλούμενος, ὡς εἰ βούλοιο καὶ πλείω ἀκοῦσαι καὶ τελειοτέρως διδασκαλίᾳ· ἀπολαῦσαι, οὐ μόνον οὐδὲν ἀποκνήσει, ἀλλ' οὕτως ἔστιν ἔτοιμος καὶ τὸ πρόθυμον παρέχων, ὥστε καὶ εὐχῆς ἔργον αὐτὸ ποιεῖται, ἂν μόνον τυγχάνῃ τοῦ σκοποῦ· Εὐξάμην γὰρ καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΓ΄.

Τί ἐστι· « Τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει. »

Edita a Maio (l. c. p. 142, q. 293). — Explanatio in Rom. i, 4.

Τοῦ εἰς γνῶσιν ἀλθόντος, τοῦ ἐπιγνωσθέντος ἡμῖν καὶ φανερωθέντος Υἱοῦ Θεοῦ· πόθεν δὲ γνωσθέντος ; διὰ τῶν προφητῶν, διὰ τῶν ἐπιδειχθέντων σημείων καὶ δυνάμεων, διὰ τοῦ ἀγιαστικοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ὃ παρέσχε τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν, δι' αὐτῆς αὐ-

A Ut enim Deus non curat, vel potius non sinit hunc magnum prophetam in terram promissam populum introducere, ne ut pro Deo illum venerarentur Israelitæ, eadem de causa sepulcrum ejus abdidit qui sapienter humanas res moderatur Deus. Hoc quoque scire debemus Moysen fuisse legis figuram. Quare cognomen Moyses habet lex. Habent enim Moysen et prophetas, ait Scriptura. Legem Moysen appellant, quod multis locis inventas. Ut enim Isaiam, Jeremiam et Ezechiel non viros modo, sed etiam eorum libros appellamus, utque sic habemus omnes propemodum quorum sacra exstant opera, haud aliter Moysen, non virum modo, sed etiam legem illius hoc nomine appellari videmus. Moyses igitur legis est figura, Josue, Nun filius, Salvatoris. B Ut igitur Moyses quidem eduxit populum de Ægypto, Josue autem in terram promissam introduxit, sic lex quidem impietate credentes liberat, gratia vero Evangelii in regnum cælorum intro-mittit.

QUÆSTIO CCLXXXII [Coisl. CCXCVI, Taur. CCLXXXV].

Quid est hoc : « In modico suades me Christianum fieri ? »

Id est, paucis verbis, brevi sermone, modico documento, absque multo labore et assidua disputatione. Quare ad illum respondens Paulus dicit :

« Opto per Deum, » et reliqua. Perinde ac si diceret : Nihil mihi potius est quam omnes homines fieri Christianos. Hæ sunt meæ coram Deo preces, namque paratus sum et in modico et in magno prædicare fidem in Christum, per laborem et molestiam et ex tempore ; molestiam enim et laborem inter docendum et prædicandum minimi facio. Sed mihi par est laborare vel non, et diu aut ad breve prædicare, modo aliquos ad Christum conversos videam. His dictis alacritatem animi et ardorem una indicabat. Cum igitur Agrippam ad Deum vocaret, ut si voluisset plura audire amplioresque doctrinam adipisci, non solum nihil reformidat, sed etiam adeo paratus est et ardens, ut ad preces se conferat, dummodo propositum assequatur. Precor enim et in modico et in magno non solum te, et cætera.

QUÆSTIO CCLXXXIII [Coisl. CCXCVII, Taur. CCLXXXII].

Quid istud significet : « Manifestatus est Filius Dei in potestate. »

Manifestatus, id est, nobis in notitiam venit, seque perspicuum et revelatum nobis exhibuit. Unde autem ad notitiam ? Per prophetas, per signa et miracula quæ in lucem prodierunt, per sanctum ejus Spiritum quem immisit eis qui in eum crede-

¹ Act. xxvi, 29.

bant, et per mirabilem hanc e mortuis resurrectionem. Hujus igitur quem prænuñtiaverunt prophetæ, qui, declarata potestate, mundo innouit, revelatusque est a sancto Spiritu quem credentibus in se præbuit, qui denique se per resurrectionem suam manifestum dedit, ego sum servus. Etiamsi servus, sed hujus saltem qui per tanta et talia testimonia ostendit se esse Filium Dei. « Per quem, inquit, accepimus gratiam et apostolatam ad obediendum fidei ». » Perinde ac si dixisset, Alia etiam testimonia sunt nobis, ac illa quæ memoravimus. Testis est ipsa nostra vita, hunc vere Filium esse Dei; quo pacto? Hoc scilicet quod currixus et properamus ad gentes ignotas, quæ audiunt accipiuntque testimonium fidei. Vere testimonium est divinæ manifestationis hominem, relicta patria familiaque, ad alienam currere, idque minime utilitatis et lucri corporei causa, quid dico de lucro et utilitate? imo laborantem, esurientem, verberatum, flagellatum, contempsum, sed nihilominus officio suo functum, et fidem prædicantem. Esuriebat? sed alios alebat; contemabant eum? sed deinde mirabantur; verberabant? sed ei fidem adhibebant; expellebant? sed requirebant; flagellabant? sed sudariis et succentoriis corporis ejus vulnera sanabant. Num igitur parvi momenti hoc testimonium est, quodque his antea dictis indigeat ut nos omnes commonefaciat Filium Dei esse Christum?

QUÆSTIO CCLXXXIV [Coisl. CCXCVIII, Taur. CCLXXXVII].

Quid hoc sit: « Prohibitum sum usque adhuc ut aliquem fructum habeam (81). »

Edita a Maio (l. c. p. 142, 143, q.

Hæc verba, opinor, transposita sunt, et illis hic sensus, hæc est continuitas: « Quia sæpe proposui venire ad vos ut aliquem fructum habeam, et in vobis. » Hic autem ad eos adveniens, causa fuisset cur copiosos pietatis fructus ferrent. Haud nescio, inquit, fidem sparsam esse inter vos, sed etiam hanc frugiferam fieri desidero et in vobis, ut fructus carpere possim. Vestra enim mea duco; si videam fructus in vobis, ita lælabor, perinde ac si ego fructus ferrem, iisque ornatus essem. Sic interpretandus hic locus, admissa inversione. Tunc enim leges quæ sequuntur: « Et prohibitum sum usque adhuc ». » Repudiata autem inversione, sic fere intelligendum: « Prohibitum sum usque adhuc, exspectans donec fidei fructus in vobis viderem. Quomodo igitur fructum seremus? Quæ utilitas adventus tui? Imo vero multa; non enim, inquit, omnes fructus, at quidam saltem neglecti sunt; nunc venio ut, jam seduli, per me parati sitis ad reliquos fructus ferendos. Etenim ut supervacaneum est fructus eximios edentem excitare, sic

Α τοῦ τῆς ἐκ νεκρῶν παραδοξοτάτης ἐγέρσεως; τούτου οὖν τοῦ προαγγελθέντος διὰ τῶν προφητῶν, τοῦ γνωρισθέντος ἐν τῇ ἐπιδείξει τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, τοῦ φανερωθέντος κατὰ τὸ ἀγιαστικὸν Πνεῦμα ὃ παρέσχε τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, τοῦ δηλωθέντος ἐκ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, τούτου εἰμὶ δούλος· εἰ γὰρ καὶ δούλος, ἀλλὰ τούτου δούλος, τοῦ διὰ τοσοῦτων καὶ τηλικούτων μαρτυριῶν πιστωθέντος; ἡμῖν ὅτι Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· « Δι' οὗ, φησὶν, καὶ ἡμεῖς ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως, » οἶον, Ἔχομεν τὰς μαρτυρίας, φησὶν, καὶ ἐξ ἄλλων ἃς εἴπομεν· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ ἡμέτερον, Υἱὸν αὐτὸν ἀληθῆ εἶναι Θεοῦ· ποῖον τοῦτο; τὸ τρέχειν μὲν ἡμᾶς καὶ καταπειθεσθαι εἰ; τὰ ἔθνη ἃ οὐκ ἐγνωμεν· ἐκεῖνα δὲ ὑπακούειν καὶ δέχεσθαι τὸν λόγον τῆς πίστεως· μαρτύριον γὰρ ὡς ἀληθῶς θεοφανείας τοῦτο· ἄνθρωπον καταλιπόντα πατρίδα καὶ γένος τρέχειν εἰς ἀλλοτρίαν, οὐδεμιᾶς ὠφελείας ἢ κέρδους ἕνεκα σωματικοῦ· τί λέγω κέρδους καὶ ὠφελείας; ἀλλὰ κοπιῶντα, λιμῶντοντα, τυπτόμενον, μαστιζόμενον, ὑπερορώμενον, ἀλλὰ ὁμως τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀνύοντα καὶ τὴν πίστιν καταγγέλλοντα· ἐλιμῶντεν; ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἔτραφεν· ὑπερώων αὐτόν; ἀλλ' ὕστερον καὶ ἑθαύμαζον· ἔτυπον; ἀλλ' ἐπίστευον· ἔδωκον; ἀλλ' ἐπέζητουν· ἐμάσιστον; ἀλλὰ διὰ τῶν σουδαρίων αὐτοῦ καὶ σιμικινθίων, τῶν σωματικῶν ἀπηλλάσσοντο μαστίζων· ἄρα μὴ μικρὸν μαρτύριον τοῦτο ἢ ἐνδέον τῶν προσηρημένων, εἰς τὸ ἐπιγνώσκειν πάντας Υἱὸν Θεοῦ εἶναι τὸν Χριστόν;

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΡΠΔ'.

Τί ἐστὶ· « Καὶ ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα καρπὸν τινα σχῶ; »

294.)— Explanatio in Rom. 1, 13.

Καθ' ὑπερβατόν ἐρῆσθαι μοι δοκεῖ, ἐν ἧ τὸ κατὰ συνέχειαν εὐτως· « Πολλάκις προσθέμην ἑλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ· καὶ γὰρ ἡ τούτου παρουσία πάντως αὐτοὺς καρποφορεῖν ἐποίησεν ἂν τὴν εὐσέθειαν· τὸ δὲ καρπὸν, οἶδα, φησὶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῖν ἐνέσπαρται, ἀλλὰ καὶ καρπὸν σχεῖν ἐπιθυμῶ παρ' ὑμῶν ἵνα καρπὸν σχῶ· τὰ γὰρ ὑμέτερα, ἐμὲ λογίζομαι· ἂν οὖν ἴδω καρπὸν ἐν ὑμῖν, οὕτως εὐφρανθήσομαι ὡς αὐτὸς ἐγὼ τὸν καρπὸν ἔχων, καὶ ἐν τούτῳ κομῶν· οὕτω μὲν γὰρ εἰ καθ' ὑπερβατόν τις ἐκλάβοι τὸ χωρίον· ἔσται γὰρ τὸ ἐφεξῆς· « Καὶ ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο· » εἰ δὲ μὴ καθ' ὑπερβατόν, οὕτω νοηθεῖ ἂν· Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἀναμένων καρπὸν τῆς πίστεως ἐν ὑμῖν ἰδεῖν· τί οὖν ἂν καὶ καρποφορῶμεν; τίς χρεῖα τῆς σῆς παρουσίας; πολλῆ μὲν οὖν· οὐ γὰρ πάντα τὸν καρπὸν φησὶν ἀνεμένον, ἀλλὰ τινὰ καρπὸν· ἵνα πρόθυμον αὐτὸς παρασκευάσῃ καὶ τῶν λείποντα φέρειν καρπὸν· ὥσπερ γὰρ περιττὸν τὸ τὸν τελείως καρποφοροῦντα διδάσκειν, οὕτω παντελῶς ἐπίπονον καὶ μοχθηρὸν τὸν μηδὲν εἰς εὐκαρτίαν εὐχρηστον τῷ τῆς διδασκα-

^a Rom. 1, 5. ^b Rom. 1, 13.

NOTÆ,

(81) Idem Pauli textus q. XCI exponitur.

λίαις ἀρότρῳ ἐξεργάζεσθαι καὶ ἀροτριᾶν· εἰ γὰρ καὶ κλητοὶ, ἀλλ' οὖν χρεῖα καὶ τῆς οἰκείας προαιρέσεως καὶ σπουδῆς· « Ἐπεὶ καὶ πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΕ'.

Τί ἐστι· « Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται; »

Edita a Maio (l. c. p. 143, 144, q. 295).

Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ, τούτέστιν, ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται καὶ φανεροῦται· πῶς καὶ τίνα τρόπον; ἐκ πίστεως μὲν τοῦ προσιόντος, τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσα τῆς φανερώσεως καὶ ἀποκαλύψεως· εἰς πίστιν δὲ προάγουσα καὶ τελειοῦσα τὸν πεπιστευκότα, εἰλικρινῆ καὶ ἀκέραιον· οὐχ ἦν τέχνη συγχροτοῦσιν, ἀλλ' ἦν ἡ ἀνωθεν Ἑλλαμψι· χαριζομένη τῷ μέτρῳ παρέχει τῆς προαιρέσεως· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυπτομένη διὰ τοῦ Εὐαγγελίου δικαιοσύνη, ὅτι σπέρμα πίστεως εὐροῦσα, καρπὸν βλαστῆσαι παρεσκεύασε πίστεως· ἐστὶ δὲ καὶ ἄλλως ὑπολαβεῖν τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ· ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ πιστεύοντι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ καθορᾶται καὶ γινώσκειται· ὅτι μικρὰν πίστιν προαιρέσεως λαβὼν παρ' αὐτοῦ, ὄλην αὐτῷ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ θείας γνώσεως πίστιν παρέσχέτο, ἐκ τῆς ἀτελοῦς πίστεως εἰς μεγάλην αὐτὸν χειραγωγήσας καὶ καταρτίσας πίστεως τελειότητα· εἶτα καθὼς γέγραπται· « Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· » μὴ νομίση; δὲ, φησὶ, καὶ οὐκ ἀποστρέψαντες· τοῦτο προφητικῆ φωνῆ τοῦ Ἀβδακούμ ἀνωθεν προανακηρύττεται· ποίᾳ ταύτῃ; « Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται· » τούτέστιν, ἡ τοῦ δικαίου καὶ σπουδαίου ζωῆ· δίκαιον γὰρ τὸν πᾶσαν τὴν ἀρετὴν κατορθώσαντα νῦν λέγει· τούτου οὖν ἡ ζωὴ πίστει ἐστὶν περατουμένη καὶ συμπεριλαμβανομένη· ἄρχεται μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς κατὰ προαίρεσιν πίστεως· τελευτᾷ δὲ καὶ ἀποπερατοῦται εἰς τὴν κατὰ θεῖαν ἀποκάλυψιν πίστιν· διὸ αἰεὶ ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζῆ· τὸ δὲ ζήσεται, ὅτι οὐκ ἔζησε μὲν, παύσεται δὲ, ἀλλὰ καὶ εἰσέτι ζήσεται, ὡς καὶ πρότερον ζήσας· ὅπερ ἴσον τῷ, αἰεὶ ζῆ ἐκ πίστεως· τὸ δὲ ζήσεται, ἀντιτοῦ, διὰ παντός ἐν αὐτῇ ἐστὶ καὶ στηριχθήσεται· ὥστε μηδὲ ζῆν αἰρεῖσθαι χωρὶς αὐτῆς, μηδὲ ἀναπνεῖν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΓ'.

Τί ἐστι τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ εἰρημένον· « Παράδοτε αὐτὸν τῷ Σατανᾷ; »

Edita a Maio (l. c. p. 144, q. 296).

Ὅτι τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῷ Σατανᾷ περὶ τοῦ ἡμαρτηκότος Κορινθίου τῷ θεσπισίῳ Παύλῳ εἰρημένον, ἐστὶ, φησὶ, ἐξῶσαι αὐτὸν τῆς Ἐκκλησίας· οἱ γὰρ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξωθούμενοι, ἐξω τῆς θείας γινόμενοι κηδεμονίας, ὑπὸ τὴν βουλὴν καὶ τὴν δυναστείαν πίπτουσι τὴν ἐκείνου· καλῶς δὲ ἐπήγαγε καὶ τό· « Εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, » δεικνύς ὅτι οὐδὲ τούτο ἀρεῖ· διὰ ποιεῖ καὶ μῖσει, ἀλλ' ἵνα τῇ πείρᾳ γνόντες τὸ διάφορον, πρὸς μεταμέλειαν νεύσωσιν· οὕτω τε τῆς

multi et improbi laboris est arva frugibus minime apta aratro doctrinæ vertere et subigere. Si enim vocati estis, at vobis opus est propria vestra electione, propriis studiis, « Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. »

QUÆSTIO CCLXXXV [Coisl. CCXCIX, Taur. CCLXXXVIII].

Quid sit : « Justitia enim Dei in eo revelatur? »

295). — Explanatio in Rom. i, 17.

Justitia enim Dei, id est, justitia Dei in Evangelio suo revelata et relecta. Quomodo? Profuit e fide proselytorum justitiæ divinæ manifestatio et revelatio, rursusque justitia credentes propellit et confirmat in fidem puram atque incorruptam quam non artes indicant, sed gratia divina desuper nobis sponte sua tribuit. Hæc est enim divina illa revelata per Evangelium justitia, quæ inventa fidei semina fecit ut germinarent fidei fructus. Aliter tamen hujus verbi sensus intelligi potest, ita scilicet : Divina percipitur et dignoscitur justitia ipsis in credentibus qui, postquam Deo præstiterunt modicam ex voluntate fidei, integram vicissim accipiant revelationis et divinæ scientiæ fidem, et ex inani quadam fide ad summam illam fidei perfectionem, quasi manu perducti, constituuntur. Quod autem deinde scriptum est : « Justus in fide sua vivet », ne existimes, inquit, hoc novum et recens esse. Hoc jam pridem enim prophetica voce Habacuc proclamatum est. Quomodo? « Justus autem in fide sua vivet ». Hoc viri probi et justis vitam significat. Justus enim censetur qui omnia cum virtute gerit. Illius ergo vita in fide sua quasi comprehensa et clausa est, et a fide voluntaria incipit. Postremum vero ad fidem e divina ortam revelatione pervenit. Quamobrem continuo justus in fide sua vivit; scriptum est, vivet, id est, vita jam caruit, vitæ finis erit; at deinceps reviviscet ut prius vixerit; quorum sensus idem est atque ille : in fide sua continuo vivit, hoc autem verbum vivet ponitur pro : in illa perpetuo erit et confirmabitur; ita ut sine illa nec vivere, nec respirare possit.

D QUÆSTIO CCLXXXVI [Coisl. CCC, Taur. CCLXXXIX].

Quo spectet hoc Apostoli verbum : « Tradite illum Satanæ. »

Quid sit tradere Satanæ, I Cor. v, 5.

Hoc verbum, « Tradite illum Satanæ, » quod propter Corinthii peccatum divus edidit Paulus, idem est ac si dixisset : Ejicite illum ex Ecclesia; qui enim expulsi sunt ex Ecclesia et ejecti e divina sanctorum amnitate, arbitrio et potestati Satanæ permittuntur; et optime adjecit : « In interitum carnis », ostendens ita se minime crudelitatis et odii causa id facere, sed ut in exemplo docti, quantum interesset Deum inter ac Satanam, ad pœnitentiam

• Matth. xv, 16. • Rom. i, 17. • Habac. ii, 4. • I Cor. v, 5. • ibid.

spectarent, atque ita ex potestate diaboli egressi et meliori electione facta, futuram salutem mererentur : unde et adjecit : « Ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi. »

QUÆSTIO CCLXXXVII (82).

Quid hoc valeat : « In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur ¹⁰. »

Edita a Maio (l. c. p. 144, 143, q. 297). — Quid sibi

Tria nobis hac de quæstione investiganda sunt : Quæ hæres? Quod patrimonium? Et quando hæreditas? Hæres est Ecclesia, et illius plenitudo; patrimonium quod non vidit oculus, nec auris audivit, et quousque cor hominis non erigitur, hoc ipse forsitan revelat dicens : *In finem*, quod est futurum ævum, non autem præsens; cur nos hæredes inscribit? Quoniam filios Deus adoptavit. Quosnam? Dignos. Qui autem digni? Qui mandata servant. De illa hærede Paulus dixit : « Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo ¹¹. » Et Joannes dicit : « Qui habet sponsam, sponsus est ¹²; » sed hic sponsus, post paucos dies, amoris vim dispellit, noster autem sponsus semper nos amat, semper protendit amorem. Quod confirmat Joannes sponsum illum appellans; sponsumque non qui tantum desideris ferveat, sed etiam qui velit omnes esse unum corpus et unam animam, ut nostra virtutis et amoris lege præceptum est. Et quemadmodum sponsa omnia facit ut viro placeat, sic nos semper in hac vita tales esse debemus, qualis sponsa in hac die, cum in thalamo sedet, hoc unum sollicita, quomodo viro placeat. Cujus sponsæ scilicet David recordatur dicens : « Astitit regina a dextris ¹³ » et cætera. Vestem ejus vidisti, visse quoque videre ejus calceamenta? Hæc Paulus ostendet divinæ dux sponsæ, dicens : « Et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis ¹⁴. » Visne intueri et zonam qua sit concors cum veritate? « Præcincti lumbos ¹⁵, » inquit, in veritate. » Visne et pedes videre? Audi Prophetam loquentem : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona ¹⁶! » Et hoc mihi mirationem stupenti inculit quod, postquam hoc modo sese sponsus ornasset, venit non suam ostentans gloriam, ne eximia pulchritudine percelleret sponsam amentemque faceret, sed venit vestimento involutus ut ipsa sponsa. Quæ cum sit sanguinis et carnis particeps, sponsus non eam sursum vocat, sed ipse ad eam descendit, ita legem observans sponsalem quæ vult sponsum ad sponsam ire. Quod ostendit Paulus, dicens : « Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia ¹⁷. » Postquam igitur accessisset ad sponsæ stationem, eam-

δυναστείας τοῦ διαβόλου ἐξω γινόμενοι τῆ τοῦ κρείττονος αἰρέσει, τῆς σωτηρίας αὐτοῦς τῆς μελλούσης καταστήσωσιν ἀξίους · ὅθεν καὶ ἐπήγαγεν · « Ἴνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΕΠΖ'.

Τι ἐστίν · « Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς κληρονομώσεως; »

vult in inscriptione Psalmorum illud : « In finem? »

Τρία ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς ζητήματα ἀνακύπτει · τίς ἡ κληρονομώσα, τίς ὁ κληρὸς, καὶ πότε ἡ κληρονομία · κληρονομώσα μὲν ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ πληρωμα αὐτῆς · κληρὸς δὲ ἂ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη · τὸ δὲ πότε, αὐτὸς ἐδήλωσεν εἰπὼν, εἰς τὸ τέλος · ὅπερ ἐστὶν ὁ μέλλων, ἀλλ' οὐχ ὁ παρὼν αἰὼν · διαίτη δὲ κληρονομίους ἡμᾶς ἐγγράφει; ἔτι υλοποιήσατο · τίνας δέ; τοὺς ἀξίους · ἀξιοὶ δὲ τίνας; οἱ τῶν ἐντολῶν φύλακες · περὶ ταύτης τῆς κληρονομώσεως καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν · « Ἡρμοσάμην ὑμῖν παρθένον ἀγνήν ἐνὶ ἀνδρὶ παραστήσαι τῷ Χριστῷ · » καὶ ὁ Ἰωάννης φησὶν · « Ὁ ἔχων τὴν νύμφην νυμφίος ἐστίν · ἀλλ' ὁ μὲν ἐνταῦθα νυμφίος μετὰ τὰς πρώτας ἡμέρας καταλύει τὸ σφοδρὸν τοῦ ἔρωτος, ὁ δὲ ἡμέτερος νυμφίος μένει διηνεκῶς ἀγαπῶν ἡμᾶς, καὶ ἐπιτείνων τὸν πόθον · ὅπερ δηλῶν ὁ Ἰωάννης, νυμφίον αὐτὸν ἐπεκάλει · ὅτι ἀκμάζοντες οἱ πόθοι · οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον νυμφίος, ἀλλὰ καὶ ὅτι πάντας ἐν σώμα εἶναι βούλεται καὶ μίαν ψυχὴν κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγάπης λόγον · καὶ ὅτι καθάπερ ἡ νύμφη πάντα ποιεῖ πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ ἀνδρός, οὕτω καὶ ἡμᾶς διὰ παντὸς τοῦ βίου τοιοῦτους εἶναι χρῆ, οἷα ἡ νύμφη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, οἷα ἐπὶ τῶν πισταδῶν καθέζεται, ἐν μεριμνῶσα μόνον ὅπως ἀρέσῃ τῷ νυμφίῳ · ταύτης τῆς νύμφης καὶ ὁ Δαβὶδ μέμνηται λέγων · « Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν, » καὶ ἔξης · ἕως τὸν ἱματισμὸν · θέλεις δὲ εἰδέναι αὐτῆς καὶ τὰ ὑποδήματα; Παῦλος διδάσκει ὁ νυμφαγωγὸς λέγων · « Ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης · » θέλεις ἰδεῖν καὶ τὴν ζώνην πῶς ἀπὸ ἀληθείας σύγκειται; « Περιζωσάμενοι, φησὶ, τὴν ὀσφύν ἡμῶν ἐν ἀληθείᾳ · » θέλεις καὶ τοὺς πόδας ἰδεῖν; Ἄκουε τοῦ Προφήτου λέγοντος · « Ὡ ὦρατοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ · » καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ ἐκπλήξεως γέμον ὅτι καὶ κοσμήσας τοῦτον τὸν τρόπον ἦλθεν, οὐχὶ τὴν δόξαν ἐπιδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ, ἵνα μὴ ὑπερβολὴ τοῦ κάλλους ἐκπλήξῃ αὐτὴν καὶ παράφρονα ἐργάσθῃται, ἀλλ' ἔρχεται ἱμάτιον περιδεδημένος ὅσον ἡ νύμφη · μετέσχκε γὰρ αἷματος καὶ σαρκὸς παραπλησίως αὐτῆ · καὶ οὐκ αὐτὸς αὐτὴν ἄνω καλεῖ, ἀλλ' αὐτὸς πρὸς αὐτὴν παραγίνεται, τῆρῶν κἀνταῦθα τὸν τοῦ νυμφίου νόμον, ὃς αὐτὸν ἀγει πρὸς τὴν νύμφην · ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν · « Ἄντι τοῦτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ

¹⁰ Psal. v, 1. ¹¹ II Cor. xi, 2. ¹² Joan. iii, 29. ¹³ Psal. cxlv, 10. ¹⁴ Ephes. vi, 15. ¹⁵ Isa. xxxii, 41. ¹⁶ Rom. x, 15. ¹⁷ Ephes. v, 31.

NOTÆ.

(82) Hæc quæstio deest in codd. Coislin. et Taurinensi.

καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· ἢ ἔλθων τοῖνον εἰς τὸ καταγῶγιον αὐτῆς, καὶ εὐρῶν αὐτὴν ῥυπῶσαν, ἀχυμῶσαν, γυμνὴν, πεφυρμένην αἵματι, ἔλουσεν, ἤλειψεν, ἔθραψεν, ἐνέδυσεν ἱμάτιον, ὡς εὐραβῆναι· ἕτερον οὐκ ἔνι, αὐτὸς αὐτῆς γενόμενος περιβολή· καὶ λαθῶν αὐτὴν οὕτως ἀνάγει εἰς τὸν οὐρανόν· ταύτης συνήγορός ἐστιν ὁ προφήτης· καὶ γὰρ πολλὰ καὶ περὶ τοῦ νυμφίου καὶ περὶ τῆς νυμφαγωγίας καὶ περὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν διαδεχομένων αὐτὴν ταῦθα ὑπὲρ αὐτῆς ποιεῖται τὸν λόγον· καὶ τί αἰτεῖ ἡ μου ἐνώτισαι, Κύριε. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΗ.

«Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με.»

Edita a Maio (l. c. p. 145, 146, q. 298). — Psal. vi, 1, 2; xxxvii, 1.

Ὅταν ἀκούσῃς θυμὸν καὶ ὀργὴν ἐπὶ Θεοῦ, μηδὲν ἀνθρώπινον ὑποπτύσῃς· συγκαταβάσεως γὰρ ἐστὶ τὰ ῥήματα· καὶ γὰρ τὸ Θεῖον ἀπάντων ἀπήλλακται τῶν παθῶν· διαλέγεται δὲ οὕτως ὥστε καθάψασθαι τῆς τῶν παχύτερων διανοίας· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς, ὅταν βαρβάρους διαλεγώμεθα, τῇ ἐκείνων χρώμεθα γλώσση· κἂν πρὸς παιδίον φθεγγώμεθα, συμφελλίζομεν, κἂν μυριάκις ὤμεν σοφοί· ἄλλως τε δὲ καὶ ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὀργὴ οὐκ ἐξ ἀνάγκης πάθος τῶν προβαλλομένων αὐτὰ ἐνδείκνυται· ἐν δυοῖν γὰρ τὸ δι· αὐτῶν ἐγγινόμενον πάθος συνίσταται, ἐν τε τῷ βαλλομένῳ, καὶ ἐν οἷς ταῦτα πλήττονται ἀγεινὴν διάθεσιν ἀπεργάζεται· ὁ τε γὰρ θυμούμενος ἢ ὀργιζόμενος διατίθεται πως κατὰ ταῦτα· καὶ ὁ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν ἐκδεξάμενος, κάκεινος πεπονηθῶς διετέθη κατὰ τὴν πάθεισιν· ἐν ἀμφοτέροις μὲν οὖν τὸ πάθος ὁρᾶται· ἀλλ' ὡς περ ἐστὶν ἰδεῖν ἐνίστε μόνον τὸν προβαλλόμενον τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν πάσχοντα, πρὸς ὃν δὲ ταῦτα ἀφίεται, ἀπαθὴ καὶ ἀναλλοίωτον, ἰσως φιλοσοφία τὴν ψυχὴν τονῶσαντα, καὶ κρείττω τῆς ὀργῆς τῶν θυμουμένων καὶ ὀργιζομένων γενόμενον· ἀλλ' ὅμως κἂν ἐν θατέρῳ τὸ πάθος ὁρᾶται· οὐδὲν ἦν τὸν θυμὸς ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὀργὴ λέγεται· οὕτω κἂν μόνος ὁ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν ἐκδεχόμενος κατὰ τὸ πάθος διατεθεῖν, τοῦ προβαλλομένου ταῦτα μηδὲν ὄλως ἀλλοιωθέντος ἢ κατὰ τι πάθος διατεθέντος, οὐδὲν ἔλαττον ταῦτα, ἀλλ' ὁμοίως θυμὸς καὶ ὀργὴ πάθος καὶ ἄλγος τῷ ἐκδεξαμένῳ ἐμπεποιηκότα, ἀκολουθῶν λόγῳ καλοῖτ' ἄν· καὶ ἰατροὶ δὲ τέμνοντες καὶ καίοντες οὐ θυμῷ τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλὰ σκοπῶ τῆς διορθώσεως, οὐκ ὀργιζόμενοι τοῖς κάμνουσιν, ἀλλ' ἐλευθύντες αὐτοὺς καὶ τῶν νοσημάτων ἀπαλλάττοντες· ὅταν οὖν εἴπῃ· «Μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με,» τούτῳτῃ Μὴ ἀπαιτήσης με δίκην τῶν ἡμερτημένων, μηδὲ ἐπεξέληθς τοῖς πεπλημμελημένοις.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΠΘ.

«Ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέα μου.

Edita a Maio (l. c. p. 146, 147, q. 299). — In Psal. vi, 2.

Ὅστ' αὖ ἐν ταῦθα λέγει τὴν ἰσχὺν ἄπασαν· παραχὴν δὲ τὴν πληγὴν, τὴν κόλασιν, τὴν τιμωρίαν·

¹⁶ Psal. v, 2.

A que invenisset, sordidam, squalentem, nudam et sanguine inquinatam, lavit, unxit, nutrit, vestimentoque texit tali quale nemo aliud simile reperivisset; ipse enim fuit amictus illi, et postquam eam sumpsisset, ad caelum eduxit. Quibus assentitur propheta, qui multa de sponse, deque nuptiis, deque bonis omnibus quæ sponsæ ventura essent prædixit et proclamavit. Quamobrem de illa sic loquitur: Quid poscit hæres? Audiamus responsionem: « Verba mea auribus percipe, Domine ¹⁶. » πρῶτε καὶ προανεφώνησε· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐν κληρονομοῦσα; Ἀκούσωμεν τί φησι· «Τὰ ῥήματά

B QUÆSTIO CCLXXXVIII [Coisl. CCCL, Taur. CCXC].

«Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.»

Furorem et iram Dei audiens, nihil humanum suspicari debes. Hæc enim sunt ex pacto et conventu verba, cum sit alienum a cunctis animi motibus Numen. Sic autem locutus est Deus, ut vel crassi homines intelligerent: quando enim cum barbaris colloquimur eorum lingua utimur, ac si coram pueris verba facimus, balbutimur, etsi decies millies periti essemus. Cæterum furorem et iram qui præ se ferunt non idcirco ex necessitate declarant interiorem animi motum. Animi motus e duobus constat: prius est quod percillit, posterius autem quod illa molesta percussione contingitur. Aliud patitur qui irascitur, aliud qui iræ obnoxius est, quamvis utrique inesse aliquid passionis videatur. Sed ut identidem invenias hunc solum stomachantem commoveri, illum autem cui prior offensus est nullo motu concitari, quod forte animum philosophia fultum, præ impetibus iræ ac furoris sustulerit; ac tamen utrique aliquid passionis esse videatur, quod nullo discrimine iram vocamus. Haud aliter, etiamsi quem iræ impetus laecessivit is unus permoveretur; qui autem iram concitavit æquo plane animo esset, nulloque motu affectus, nibilosecius quæ offenso conturbationem et dolorem attulerunt, vulgari sermone, ira et stomachus appellarentur. Medici quoque quoties aliquid vel resecant, vel exurunt, iræ non indulgent, non irati sunt adversus ægrotantes, sed commiseratione affecti et eos morbo liberare cupiunt; cum igitur dicis: « Ne in furore tuo arguas me, » id est; noli pœnas a me exigere, et peccatorum meorum vindictam quærere.

QUÆSTIO CCLXXXIX [Coisl. CCCII, Taur. CCXC].

« Quoniam conturbata sunt ossa mea. »

Ossa hic vim omnem significant. Turbatio pro plaga, pœna, vindicta ponitur. Aiunt quidam, hic

a turbatione significari metum qui ex peccato oritur. Quod præsertim in libidinis cupiditatibus contingere solet, æque ac in ira et in calamitatibus. Quæ cuncta animam et ossa turbant. Hic tum pupillæ distorquentur, et nihil oculi recte vident. Sed ut ab amenti auriga inordinate ducuntur equi, sic turbata ratione, omnia confunduntur, omnia perversa fiunt. Unde autem satis oriatur perturbatio? namque id explanandum operæ pretium est; non enim ut mare ventis irruentibus sic anima, inopinata quadam vicissitudine perturbatur; sed hoc per nostram desidiam licet. Possumus enim efflicere ut sil, non accensa libidine, peccati occasio; namque si flammam non accendes, non ardebit caminus; si materiem igni lignum non subjicies, si formosos vultus non inquires, si theatrum iniquitatis non accendes, nec lapibus carnem saginabis, nec rationem vino demerges, non assurgit flamma, non intractabilior fera fiet, non disturbabitur; quasi furentibus ventis, animi castitas. Hocne satis, inquires, ut flamma peccati vitetur? minime, sed oportet et alia insuper adjici: continuæ preces, sanctorum consuetudo, aliquot interdum jejunia, simplex vivendi genus, necessariæ occupationes, præsertimque Dei metus, futuri iudicii memoria et mercedum quæ justis desponsæ fuerunt. Hoc per omnia vesaniam animi concupiscentiam compe- scere et fluctuosum mare frenare poteris.

μέλλουσαν κρίσιν, τὰς ἐπαγγελίας τῶν ἀγαθῶν· διὰ ἐπιθυμίαν καὶ στήσαι τὴν κυμαινομένην θάλασσαν.

QUÆSTIO CCXC [Coisl. CCCIII. Taur. CCXCIII].

« Clamavi ad te, Domine, exaudi me. »

Edita a Maio (l. c. p. 147, q. 300).

Hæc hujus psalmi dicta omnes, ut ita dicam, sciunt, et tota vita concinunt; sensus autem aliquot verborum eos fallit. Quod iis non leviter exprobrandum est. Etenim quid est aliud quam psallere toto die, sed ne semel quidem psalmi sensum requirere? Namque hoc est segnitiei et so cordiæ summum continuo psalmum, a puerilibus annis ad ultimam senectutem in usu habere; nec aliud præterquam verba sensu carentia memoria tenere, lectum prope thesaurum assidere, crumenamque obsignatam circumferre, nec quemquam vel curiositate impelli ut sciret quo demum hæc verba spectarent. Attamen ne hoc quidam dicas: perspicuum quemdam eos tali torpore affectis ut quærere omitterent quod in promptu esset cum inexplicito vir sermone sit idoneus leviter dormientibus excitandis, nec alios excitet quam qui dormiunt.

QUÆSTIO CCXCI [Coisl. CCCIV. Taur. CCXCIII].

« Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea Dominum deprecatus sum. »

Edita a Maio (l. c. p. 147, q. 301).— In Psal. cxli, 1 (Græce cxli).

Duas hic virtutes docemur, fortitudinis constantiam, cogitationisque ordinationem; præterea Psalmistæ verba tertium aliud significant: non enim

τινές φασιν ἐν ταῦθα ταραχὴν λέγειν αὐτόν, τὸν ἐκ τῆς ἀμαρτίας γινόμενον [φόβον]· τοῦτο δὲ μάλιστα καὶ ἐν ἐπιθυμίαις ἀσελγείας συμβαίνειν εἰσθε, τοῦτο δὲ ἐν θυμῷ καὶ ἐν συμφοραῖς· πάντα γὰρ ταῦτα ταράττει ψυχὴν καὶ ὅσα, καὶ αἱ κόραι διαστρέφονται, καὶ οὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ κατὰ τὰξιν βλέπουσιν, ἀλλ' ὥσπερ ἡνιόχου θεορυθθέντος ἀτάκτως οἱ ἴπποι φέρονται, οὕτω τοῦ λογισμοῦ διαταραχθέντος, πάντα συγχέεται, πάντα διαστρέφεται· καὶ πῶς αὕτη γίνεται ἡ ταραχὴ; ἀναγκαῖον γὰρ καὶ τοῦτο εἶπειν· οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν θαλάσῃ παρὰ τὴν τῶν πνευμάτων ἐμβολὴν, οὕτω καὶ ἐν ψυχῇ, οὐ κατὰ τινὰ ἀδόκητον περίστασιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν βραθυμίαν συμβαίνει· καὶ γὰρ καὶ τοῦ γενέσθαι καὶ τοῦ μὴ γενέσθαι τὴν περίστασιν τῆς ἀμαρτίας ἡμεῖς κύριοι, τῆς ἐπιθυμίας ἀναπτομένης· ἀλλ' ἂν μὴ σὺ τὴν φλόγα ἀνάψῃς, οὐκ αἴρεται ἡ κάμινος, ἂν μὴ τροφὴν παράσχῃς τῇ ὕλῃ, ἂν μὴ τὰς εὐμόρφους βύεις περιεργάσῃ, ἂν μὴ θεάτρον παρανομίας ἀναβαλῇς, ἂν μὴ ταίαντες τρυφῇ τὴν σάρκα, ἂν μὴ καταποντίζῃς οἶνον τὸν λογισμὸν, οὐκ αἴρεται ἡ φλόξ, οὐ γίνεται χαλεπώτερον τὸ θηρίον, οὐ διατέμνεται καθάπερ ὑπὸ πνευμάτων ἀγρίων τῆς διανοίας· τὸ καθαρὸν. Ἄρκει οὖν ταῦτα, φησὶ, πρὸς τὸ διαφυγεῖν τὴν φλόγα τῆς ἀμαρτίας; οὐκ ἀρκεῖ· ἀλλὰ δεῖ καὶ ἕτερα προστεθῆναι, προσευχὰς διηνεκεῖς, ἀγίων συνουσίαν, νηστείαν σύμμετρον, δαιταν λιτήν, ἀσχολίας ἀναγκαίας· πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων, τοῦ Θεοῦ τὸν φόβον, τὴν τούτων πάντων δύνασαι χαλινῶσαι τὴν λυσσῶσαν

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΓ'.

« Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου. »

— In Psal. cxli, 1 (Græce cxli).

Τούτου τοῦ ψαλμοῦ τὰ μὲν ῥήματα ἅπαντες, ὡς εἶπειν, ἴσασι, καὶ διὰ πάσης ἡλικίας διατελοῦσι ψάλλοντες, τὴν δὲ διάνοιαν ἐνίων τῶν εἰρημένων ἀγνοοῦσιν· ὅπερ οὐ μικρὸν εἰς κατηγορίας λόγον· ψάλλειν μὲν καθ' ἡμέραν, μὴ δ' ἅπασι δ' ἐπιζητῆσαι μαθεῖν τὸν νοῦν τῶν ψαλλομένων· καὶ γὰρ νοθείας καὶ χαννότητος ἐσχάτης, διὰ παντός τὸν ψαλμὸν καὶ ἐκ πρώτης ἡλικίας εἰς ἔσχατον γῆρας μελετῶντας διατελεῖν, τὰ ῥήματα μόνον εἰδὸτας ἔρημα διανοίας· καὶ παρακαθῆσθαι θησαυρῷ συνεσκιασμένων, καὶ βαλάντιον περιφέρειν ἐσφραγισμένον· καὶ οὐδὲ ὑπὸ πολυπραγμοσύνης παρωξύνθη τις μαθεῖν, τί ποτέ ἐστι τὸ λεγόμενον· καίτοι γε οὐδὲ ἐκεῖνο ἔστιν εἶπειν, ὅτι σαφῆς τις ὢν πάντας εἰς ὑπνον ἔγαγε· καὶ οὐκ ἀφῆκε ζητῆσαι τὸ προχειρῶς κείμενον· καὶ γὰρ ἐστὶν ἀσαφῆς καὶ ἱκανὸς διεγείραι τὸν μὴ σφόδρα καθεύδοντα, μᾶλλον δὲ καὶ τὸν καθεύδοντα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΔ'.

« Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐδεήθη. »

Δύο ἐν ταῦθα ἀρετὰς μανθάνομεν, τὸ τε εὐτονον τῆς προθυμίας, τὸ τε συντεταγμένον τῆς διανοίας, καὶ ἕτερον πρὸς τούτους τὸ αὐτοῦ εἶναι τὴν φωνὴν·

οὐ γὰρ πάντες οὔτε φωνῇ βοῶσιν, οὔτε πρὸς τὸν Θεὸν, οὔτε τῇ οικείᾳ· δεῖ δὲ ἀπαντα ταῦτα συνελθεῖν· ὁ κατ' ἐχθρῶν βοῶν οὐκ ἀνθρώπου φωνὴν προήσεται, ἀλλὰ θηρίου καὶ θρεως· ὁ βαθυμῶν, καὶ μὴ ἀκούων ὦν λέγει, οὐ πρὸς τὸν Θεὸν βοᾷ, ἀλλ' εἰκῆ καὶ μάτην φθέγγεται· ὁ μὴ διεγείρων τὴν διάνοιαν, κἂν μεγάλα κράζει, πάλιν οὔτος οὐ βοᾷ· φωνὴν γὰρ, ὡς πολλὰκις ἐφθην εἰπὼν, οὐ τὸν τόνον λέγει τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὴν συντεταγμένην διάνοιαν· ἀλλ' οὐχ οὕτως· ἀλλὰ τὰ τρία ταῦτα συνάγει· ὅτι τε φωνεῖ, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ τῇ ἑαυτοῦ φωνῇ· διὰ τοῦτο δευτέρων φησὶ· « Φωνῇ μου, καὶ φωνῇ μου. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΒ'.

Τί ἐστι τὸ, « Εὐλόγησε Μελοχὸν τὸν Δαβὶδ ; »

Edita a Maio (l. c. p. 148). — Explanatio in II Reg. vi, 20.

Τὸ δὲ, *Εὐλόγησε Μελοχὸν τὸν Δαβὶδ*, λαμβάνει μὲν καὶ ἐκ τῆς προσηρημένης ἀναπτύξεως τὸ σαφές· ἀντὶ γὰρ τοῦ *ἔξουδένωσεν* εἰρηται· ἀλλότριον γὰρ ἔδδκει τὸ γύναιον βασιλικῷ φρονήματος καὶ ὄγκου, χοροῖς καὶ σκιρτήμασιν ἐνδιατρίβειν· ἀλλ' αὐτὸ μὲν τοῦτο τὸ χορεῖαι μὴ συγκαταφέρεισθαι τὸν βασιλέα, οὐκ ἀνεπισκέπτως ἐλογίζετο ἡ τοῦ Σαοὺλ θυγάτηρ... τὸ δὲ οἰεῖον πῶθον ἐπιδεικνύμενον ἐπὶ τοσοῦτον ἀλῶναι τῷ ἔρωτι τοῦ ποθομένου ἐνίκα τῆς γυναικείας φύσεως τὴν γνῶσιν· καὶ ἀγνοοῦσαν διήλεγε τὰ κέντρα τοῦ Δαυϊτικοῦ πῶθου. Ἐπισημαίνεται δὲ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, ὡς μήτηρ οὐκ ἐχρημάτισεν αὐτὴ παιδίον, τῆς ἐπὶ τῷ Δαβὶδ χλευῆς ἀπαγγέλλουσα τὴν δίκην· ἀφίεται δὲ ἡ Μελοχὸν εἰς τὴν περὶ τοῦ Δαβὶδ κατενεχθῆναι χλευήν, ἡνίκα δίκην χρυσουῦσα ἀπειρηθῆ τὴν ἀπειδίαν· ἀπαιτεῖται δὲ τὴν ἀπειδίαν, ἵνα μηδεὶς ἐκ τοῦ σπέρματος ὄπερ ἀπεφύετο τοῦ Σαοὺλ τοῦ βασιλικῷ διάδοχος ἀξιώματος καταστή· ἐτι δὲ ἵνα μὴ στάσις καὶ φόβος τοῦ τε ἐξ αὐτῆς προσληλυθότος καὶ τῶν ἐξ ἐτέρων γυναικῶν ἐπιγεγονότων διαπραχθῆ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΓ'.

Διατί ὁ Δαβὶδ τὸ ἐφοῦδ περιεβάλετο ;

Edita a Maio (l. c. p. 148, q. 303). — In II Reg. vi, 14; I Paralipom. xv, 27.

Εἰρηται δὲ ὅτι ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ, ἐφοῦδ· καίτοι οὐκ ἐξὼν αὐτῷ εὐσεβῶς βιοῦντι ἱερέως στολὴν περιβαλέσθαι· ἀλλὰ περὶ τούτου τισὶ μὲν ἐρῆθη, ὡς ἐπειδὴ Σαμουὴλ μὲν ἀπεβίω, οἱ δὲ τούτου παῖδες ἐξητάζοντο ἐν αἰτίαις, ἔδει δὲ ἱερέα τῆς κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ προπορεύεσθαι, καὶ οὐκ ἦν ὁ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτης ἠξιωμένος, ἐξ ἀνάγκης ὁ βασιλεὺς τὴν τοιαύτην ἀναδέχεται λειτουργίαν, ἅτε δὴ καὶ τῶν ἀλλοφύλων τὴν κιβωτὸν αὐτὸς ἀνεγκῶν· διὸ καὶ χρησμὸν ἀνεῖλε τὸ ἐφοῦδ νίκην ἐπαγγελλόμενον τῷ Ἰσραὴλ· καὶ τὴν νίκην ὁ Δαυὶδ ἀνατίθησιν τῷ Θεῷ· ἅμα δὲ οὐδ' ἀτιμάζοντος ἦν τοῦτο τὴν ἱερατικὴν στολὴν, ἀλλὰ σεβαζομένου καὶ τῆς ὅτι μάλιστα τιμῆς ἀξιούντος· ἐδεικνυ γὰρ δι' ὦν εἰς ἐκείνην κατέφραγεν, ὅση ὠφέλιτος τοῖς ὡς ἀληθῶς ἱερεῦσιν ἡ τιμῆ· ὦν ἡ στολὴ τῷ βασιλεῖ δόξαν τε καὶ νίκην καὶ τοσαύτην χάριν προσῆνει. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἐννοεῖ φασιν· ἐτέροις δὲ δοκεῖ μὴ ἂν ποτε κατατολμῆσαι τὸν βασιλέα Δαυὶδ

omnes neque voce clamant, neque propria, neque ad Deum; oportet tamen hæc tria una fieri. Qui adversus hostes clamat, non humanam vocem promittit, sed feræ et serpentis. Qui negligens est, nec audit quid dicat, non ad Deum clamat, sed temere et incassum loquitur. Qui non expergefata mente, etsi vehementer vociferetur, rursus ille non clamat. Vocis enim, ut jam dicitavi, non mentis tenorem indicat, sed usitatas terit voces. Non autem sic Propheta qui hæc tria complectitur, clamatque ad Deum, et propria ipsius voce; quapropter his exclamat: « Voce mea, voce mea. »

QUÆSTIO CCXCII [Coisl. Taur. CIV].

Quid valeat hoc verbum: « Gratulata est Melchol David? »

Hæc *Melchol gratulata est David* plana sunt ex his quæ supra docuimus; verba enim *despexit eum in corde suo* sic interpretati sumus. Mulier alienum a regia gravitate et majestate ducebat regem in choris et saltationibus versari. Hoc ipsum choros non decere regem, non inconsulto cogitabat filia Saul. . . . ; divinum vero desiderium quod, captus amore David, tam vehementer declaraverat, hujus mulieris naturam et mentem superabat; ignorantem redarguit fervidus Davidis amor. Docetur in sacris Scripturis Melchol nunquam matris nomine vocatam esse, sicque nuntiavisse qua afficeretur pœna pro allatis in Davidem conviciis. Repudiatur Melchol quæ Davidem irriserat, et pro exsolvendæ pœna, deinceps non parit: sterilitate autem afficitur ne quisquam e semine Saul in regiam potestatem succederet, aut factiones et homicidia per ejus filium, aliosque ex aliis mulieribus liberos orirentur.

QUÆSTIO CCXCIII [Coisl. Taur. CV].

Cur David sit accinctus Ephod?

Dictum est Davidem Ephod induisse quod huic utpote integra vita non licebat. Hac de re alii alia censuerunt. Samuele scilicet mortuo, ejusque filiis in crimen vocatis, ut oporteret sacerdotem arcani Dei præcedere, ac nemo tanti esset ministerii dignus, ex necessitate regem hoc officio functum esse, qui ab alienis gentibus arcam ipse retulerat. Quare Ephod quod filiis Israel victoriam nuntiabat induit; David igitur victoriam ad Deum refert; non autem hoc erat stolam contemnentis sacerdotalem, sed venerantis et eam quam maximi facientis. Apparet enim ex iis qui ad hanc stolam confugerunt quantus deberetur vere sacerdotibus honor, quantum stola regi gloriam et victoriam et tantam gratiam suppeditabat. Hæc a quibusdam dicuntur, alii autem placet nunquam ausum fuisse regem David sacerdotalem stolam induere, sed fuisse quamdam propriam regibus vestem, cui sacerdotalis stolæ

cognomen erat, eamque illo tempore a rege David Α ιερατικὴν στολὴν περιβαλεῖν, ἀλλ' εἶναι τι, φασίν, ἰνδutam fuisse. ἀποκεκληρωμένον τοῖς βασιλεῦσιν ἀμφίασμα, ὃ κατ' αὐτὸ ἔφερε τὴν ὀνομασίαν τῆς ἱερατικῆς στολῆς, καὶ τοῦτο κατ' ἐκεῖνο καιροῦ περιβεβληθεὶ τὸν βασιλέα Δαυὶδ.

QUÆSTIO CCXCIV [Coisl. Taur. CVI].

Quid faceret Adam in paradiso ?

Edita a Maio (l. c. p. 149, q. 504). — Quid Adam in paradiso fecerit. Gen. II, 15.

In paradiso collocatus Adam, neque otiosam neque inertem vitam agebat, sed virtuti incumbabat, et ad virtutis opera sese exercebat. Quoniamque virtutis custos, et omnium rerum hujus loci constitutus erat, e paradiso in exsilium ejectus est. In medio paradiso erat arbor. Qua de causa erat vitæ arbor? Est huic arbori cum corde quædam similitudo; etenim ut cor medium in corpore animali constituitur, sic illa vitæ arbor in medio paradisi crescebat; vel, si tibi placet mysticus sermo, summa virtus rationali arbore figurata, quasi media, summo e monte in omnem vitam profuit. Utque vita medio e corpore diffusa, omnes animalis partes vivas et coalescentes tenet, sic illa ex medio veluti fonte emissa, omnes virtutes irrigat et nutrit. Prope intelligerem arborem vitæ in medio paradiso positam, quia Christus, vita nostra, media in terra cruci pro nobis affixus est. Namque huic ligno quod medium in terris erat, haud absimilis crux dicitur. De arbore scientiæ boni et mali verba quidem facta sunt, nullus autem locus assignatus est. Qua de causa? Quia malitia locum non habet, sed virtuti propemodum coheret; melius vero erit de his postea disputare.

οὐδεις δὲ χωρὸς αὐτῶν ἀποτετάχται· διατί; διότι ἡ κακία χωρὴν οὐκ ἔχει, ἀλλὰ τῇ ἀρετῇ παρυφίσταται· ἀμεινον δὲ μετὰ ταῦτα περὶ τούτου διαληπτέον.

QUÆSTIO CCXCV [Coisl. Taur. CVII].

Cur sub vespere immolaretur agnus?

Edita a Maio (l. c. p. 149, q. 305). — De sacrificio agni vespertino. Exod. II, 6; Deuter. XVI, 6.

Sub vespere immolabatur agnus, quia figura erat veri agni pastorisque Christi nostri. Ad occasum diei Creator noster pro nobis voluntariam mortem obiit. Præscriptum erat sacrificium offerri, luna plenam [lucem habente. Cum autem Salvator generis nostri non solum homo appelletur, sed Deus, lunaris quidem lux figura divinitatis, lunare autem corpus corporis assumpti. Præterea ut luna quotiescunque integram lucem adepta est, universo mundo lux præest, eodemque modo Salvator noster, obita morte, cuncta recreaverit ac refecerit, haud immerito luna tunc temporis ab eo qui sapienter omnia regit, integram lucem exhibere iussa est.

QUÆSTIO CCXCVI [Coisl., Taur. CIX].

Quid ex his verbis intelligendum? Ponam arcum meum in nubibus?

Edita a Maio (l. c. p. 150, q. 506). — Explanatio in Gen. IX, 13.

Arcum in nubibus, gentilium filii quoddam naturale putant opus, quod suam, unde solet nubes constitutionem accipit; divo autem Moysi quantum e

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΔ'.

Τι ἔπραττεν Ἀδὰμ ἐν παραδείσῳ;

Ἐν δὲ τῷ παραδείσῳ τεθεὶς ὁ Ἀδὰμ οὐκ ἀργὸν οὐδὲ ἀπρακτὸν ἐπολιτεύετο βίον, ἀλλ' ἀρετῆς μὲν ἐπεμελείτο, τοῖς δὲ κατ' αὐτὴν ἔργοις ἐνησχολεῖτο· διὸ καὶ ἠνίκα τοῦ φύλαξ εἶναι τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν δεδομένων ἐξέστη, τοῦ παραδείσου τὴν ὑπεροχὴν κατεδικάσθη· μέσον δὲ τοῦ παραδείσου τὸ ξύλον· διότι ζωῆς ἦν ξύλον· καὶ ἀναλογίαν τινὰ ἐπέχει πρὸς τὴν καρδίαν· ὡσπερ οὖν αὕτη ἐν μέσῳ τῷ τοῦ ζώου καταθέλληται σῶματι, οὕτω καὶ ἐκεῖνο ζωῆς ὑπάρχον, ξύλον μέσον ἐπεφύτευτο τοῦ παραδείσου· εἰ δὲ σοι φίλον καὶ ὁ ἀναγωγικὸς λόγος, ἡ γενικωτάτη, φασίν, ἀρετῇ ἐν τῷ λογικῷ θεωρουμένη ζώῳ, ὡσπερ ἀπὸ μέσης τινὸς ἀκρωρείας ἐπὶ πᾶσαν διαχεῖται πρᾶξιν· καὶ καθ' ὃν τρόπον ἡ ζωὴ ἐκ μέσου τινὸς χωρίου προγεομένη, πάντα τὰ τοῦ ζώου μέρη ζωογονεῖ τε καὶ συνέχει, οὕτω καὶ αὕτη ἐκ μέσης τινὸς οἰονεὶ πηγῆς προιοῦσα ἀρδεῖ τε καὶ ἐκτρέφει καὶ τὰς ὑποθεθηκυίας αὐτῇ λοιπάς ἀρετάς. Ἐγγύς δ' ἂν εἴη διανοεῖν, μέσον εἰρῆσθαι τοῦ παραδείσου τὸ τῆς ζωῆς πεφυτεῦσθαι ξύλον, ὅτι καὶ Χριστὸς ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐν μέσῳ τῆς γῆς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐδέξατο σταυρόν· καὶ γὰρ εἰς τὸ μεσαίτατον φασὶ τῆς γῆς τὸ ζωηφόρον ξύλον, τὸν σταυρόν παγγῆναι· τὸ δὲ ξύ-

λον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν εἴρηται μὲν,

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΕ'.

Διατί πρὸς ἑσπέραν ἐθύετο ὁ ἄμνος;

Πρὸς ἑσπέραν δὲ ἐθύετο ὁ ἄμνος, ὅτι τύπον προδιέγραφε τοῦ ἀληθινοῦ ἄμνου καὶ ποιμένος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ἐπὶ δυσμαῖς γὰρ τῶν αἰώνων καὶ ὁ πλάστης τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐκούσιον ὑπέστη θάνατον· πλησιφαοῦς δὲ τῆς σελήνης οὐσῆς προσήγετο τὸ θῦμα· ἐπεὶ καὶ ὁ τοῦ γένους ἡμῶν Σωτὴρ οὐκ ἀνθρωπος μόνον ἐχρημάτιζεν, ἀλλὰ καὶ Θεός· καὶ τύπον μὲν τῆς Θεότητος φέρει τὸ φῶς, τὸ δὲ σεληνιακὸν σῶμα τῆς προσληφθείσης σαρκὸς· πλην ἐπειδὴ κατὰ τὴν κοσμογένειαν ὀλοκλήρῳ φωτὶ καταλαμπομένη ἡ σελήνη λαμβάνει τὴν προαγωγὴν, ὁ δὲ τοῦ Σωτῆρος ὑπὲρ τοῦ γένους θάνατος ἀνανέωσιν τε καὶ ἀνακαίνισιν ἐπραγματεύετο τοῦ παντός, εἰκότως ἡ σελήνη τὸ φῶς ἀμειωτον κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρέχειν ὑπὸ τοῦ πάντα σοφῶς οἰκονομοῦντος ἀπετάχθη.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΓ'.

Τι ἔστι, εὐθίσω τὸ τόξον μου ἐν τῇ νεφέλῃ;

Τὸ δὲ ἐν τῇ νεφέλῃ τόξον Ἑλλήνων μὲν παῖδες φυσικόν τι νομίζουσιν ἔργον, καὶ ἀφ' οὗ νεφέλαι καὶ ἥλιος, καὶ ἐκεῖνο τὴν σύστασιν λαμβάνει· τῷ δὲ γε θε-

σπεσιψ Μωῦσει ὅσον ἀπὸ τῆς τῶν λέξεων προφανοῦς ἅ σημασίας οὐκ ἔδωκε τοῦτο, ἀλλὰ σύγχρονον εἶναι τῆ δεδομένη διαθήκῃ· « Ἴδου γὰρ, φησι, τίθημι τὸ τόξον μου ἐν τῇ νεφέλῃ, ὡς νῦν τιθεμένου καὶ τῆς διαθήκης χρηματίζοντος σημείου· » οὐδὲν δὲ ἄτοπον ἔνοειν καὶ φάσεως μὲν ἀπαρχὴν [ἀπαρχῆς?] προσβολὴν εἶναι τὸ τόξον, ἐπὶ βεβαιώσει δὲ τῆς πρὸς τὸν Νῶε διαθήκης τὸ θεῖον αὐτὸ προσλαμβάνειν· οἶον ὡς εἰ λέγοντες, ὅτι ἕως ἂν τοῦτο γένηται καὶ ἡ φύσις τὸ οἰκεῖον προβάλληται ἔργον, οὐκ ἔσται κατακλυσμός· καθ' ἃ ἂν τις εἴποι· Ἔως οὖν ἀνταναιρεθῆ ἡ σελήνη, καὶ ἕως ἂν ὁ ἥλιος τὸν οὐράνιον διατρέχων πῶλον τὰ ἐπίγεια φωτίζει· ὅπερ ἔστιν· Ἔως ἡ φύσις τὸν οἰκεῖον εἰρμὸν διασώζει καὶ πρὸς λύσιν οὐ διαστρέφει, ἕως τότε τὸ ἀνθρώπινον γένος κατακλυσμῷ ἀτιμώρητον ἔσται· ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Συρίας μαθεῖν ἀποστέλλει περὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον· καίτοι μὴ τῷ Θεῷ, ἀλλ' εἰδώλοις λατρεύων, ὅτι προφήτην αὐτὸν πανταχοῦ διήγγελλεν ἡ φήμη, καὶ ἡ νόσος ἐπιστάσα τῷ βασιλεῖ συνηγάκαζε πυθέσθαι πρὸς οἶον ἀποθήσεται τέλος.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΖ'.

Δίκαιος δὲ ὁ Νῶε τυγχάνων, διατὶ ἀλίσκεται μέθη, καὶ οὐ δίδωσι δίκην;

Edita a Maio. (l. c. p. 150, q. 307). — De

Δίκαιος δὲ ὁ Νῶε τυγχάνων ἀλίσκεται μέθη καὶ οὐ δίδωσι δίκην, ὅτι μήτε ἀκρασίᾳ κεκηρημένος τὴν μέθην ὑπέστη, καὶ νόμον οὐκ εἶχε τῆς εἰς κόρον ἀπέργοντα οἰνοποσίας· ἄλλως τε δὲ καὶ ἀγνοίᾳ τῆς χρήσεως, ἀλλ' οὐχὶ πολυποσίᾳ κατέπεσεν εἰς μέθην· κερνάμενος γὰρ ὁ οἶνος οὐχ οὕτως τῶν ἐπιθολούντων ἀτμῶν τὸν ἐγκέφαλον πληροὶ καὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἐπισκοτίζει· ἡ δὲ ἀκρατος τοῦτο προσηφορὰ θερμοτέρους τοῦτους ἀναφέρουσα καὶ δριμυτέρους καὶ ἐξ ὀλίγου πόματος μάλιστα τοῖς ἀσυνήθως πρὸς τοῦτο διακειμένοις ἐνεργάζεται τὸ πάθος· πλὴν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, πρὸ ἡμῶν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖται λόγον, « Ἀμαρτία, φάσκων, οὐκ ἔλλογετο, μὴ ὄντος νόμου· » διὸ πολλὰ ἂν εὐροις κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνην πολιτείαν τοὺς θαυμασίους ἐκείνους ἄνδρας διαπεπραχότας ἐξ ἀπειρίας, ἐξ ὧν αὐτοῖς οὐδεμία παρηκολούθησε δίκη· νυνὶ δὲ ἐπεὶ παρ' ἡμῖν καὶ νόμοι καὶ τῶν πρακτέων ἡ γνῶσις ἐπιφανεστάτη, εὐλόγως τοὺς παραβεβηκότας ἢ τῆς παρανομίας ὑποδέχεται τιμωρία.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΗ'.

Πόθεν ἔστι τῆς Γραφῆς λαθεῖν ὑπὸ τοῦ διαβόλου τὸν Ἄδὰμ ἀπατηθῆναι;

Editorum a Wolfio tricesima octava (Cur. Philol., t. V, p. 692, 693. Galland. XIII, 709, 710)

Ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν, ὡς πόθεν ἔστι τῆς Γραφῆς λαθεῖν, ὑπὸ τοῦ διαβόλου τὸν Ἄδὰμ ἀπατηθῆναι, πᾶσι μὲν εὐσεβέσι νομίζεται τοῦτο, ἀλλ' ἡ Γραφή (83) διὰ τοῦ θφους μόνον ἀπατηθῆναι (84) τὴν Εὐάν, δι'

significatione verborum ejus perspicuum est, non idem videtur sed coævum fuisse arcum concessi olim hominibus Testamenti: « Ecce, inquit Deus, pono arcum meum in nubibus, et erit signum fœderis pactique. » Minime autem absurdum credere arcum quasi adjectum statim verbo auctorem quo ipse Deus confirmaret suum cum Noemo fœdus. Perinde ac si dictum esset quandiu arcus iste permanebit, et natura suum opus peraget. Non erit diluvium, quod idem est atque: Quandiu stabit luna, et sol cœlum percurrrens, terrestria illuminabit; vel, Quandiu natura suis nodis astringetur, et ad dissolutionem non vertetur, tandiu genus humanum diluvia non punietur. Syriorum rex ad Elisæum misit qui hunc de regis vita interrogaret, quamvis ille non Deo, sed idolis inserviret. Prophetæ autem fama undique pervulgata erat, et istiusmodi erat morbus regi instans ut necesse fieret sciscitari quem ad finem exiturus esset.

QUÆSTIO CCXCVII [Coisl., Taur. CX].

Cum justus esset Noe, cur ebrietatis argutus pœnas non solvat.

De Noe ebrio nec tamen puniō. Gen. ix, 21.

Cum justus esset Noe, ebrietatis arguitur, nec pœnas solvit, quia non ex intemperantia ebrius factus est, et nondum adversus ebriosos homines lata erat lex, præsertim cum vini inscius, non so nimia cupiditate bibendi vino obrutus sit; temperatum aquæ vinum non adeo turbulento anhelitu, cerebrum implet, caputque obtenebrat. Meracum autem vinum calefactis hominibus feritatem addit vel modice haustum, præsertimque insuetis animi incendit. Cæterum divus Paulus ante nos rem agitavit dicens: « Peccatum autem non imputabitur quando non esset lex ¹⁹ ». Quamobrem in antiqua lege mirabiles videas persæpe viros quibus id inexpertis accidit, ex quo nulla tamen eis consecuta est pœna. Nunc autem apud nos cum et lex et rerum quæ sunt faciendæ cognitio manifestata sit, recte eos qui leges transgressi sunt, transgressionis pœna excipit.

D

QUÆSTIO CCXCVIII [Coisl. Taur. CXII].

Ex quæ Scripturæ loco constat, Adamum a diabolo deceptum esse?

Quod quæris, unde ex Scriptura constet Adamum a diabolo esse seductum, id quidem piis omnibus exploratum habetur. Scriptura tamen, quæ Evam tantum per serpentem, per illam vero Adamum,

¹⁹ Rom. v, 13.

NOTÆ.

(83) Post γραφή excidisse videtur facili lapsu librarii, ἡ.

(84) Coisl. ἀπατηθῆναι, Colb. ἀπατηθῆναι.

deceptum sistit, luculentiorē quæsitū hujus solutionem affert. Ipse enim Dominus noster in Evangelii nos docuit, dicens : « Ille ab initio homicida est ²⁰. » Neque enim ibi, quod nonnullis visum est, Cainum innuit ; sed in ipsum Satanam crimen hoc refert. Serpens enim, qui diaboli instrumentum vocatur, nihil dubii movet, quippe qui primarius et princeps seductionis auctor haberi non possit. Propterea vero per serpentem, non autem per aliud animal malus dæmon fraudem Evæ facit, quod animal illud mulieri jucundum esset ideo, quoniam, præ singulari indole sua, alia quæcunque imitando facillime exprimere poterat. Cum vero præterea diabolus animal hoc naturali quadam sagacitate instructum videret, idem illi maxime visum est accommodatum, cujus ministerio ad fraudem faciendam uteretur ; inprimis cum idem tunc quidem linguam haberet ad verba proferenda idoneam. Interim ineffabili providentiæ debetur etiam illud, quod serpens voces articulatas formare potuit. Cum enim Conditor optimus mali dæmonis consilium perspiceret, sciretque eum, nisi serpentem fraudis suæ instrumentum haberet, hominibus ipsis ad mutuam sui deceptionem usurum esse, serpentem humanam vocem emittere passus est, ne perniciēs hominum ex ipsis hominibus nasceretur, mali que origo ab ipsis prodiret. Quod si enim ipsi auctores persuasionis ad peccandum exstitissent, idem illis usu venisset, quod serpenti accidit, ita quidem, ut sine instituto causæ examine, ad exemplum serpentis, condemnatoriam sententiam audivissent. Itaque sermonis humani facultas serpenti permittitur, ne homo mali auctor fuisse videretur. Ita enim Deus agere consuevit, ut, per quæ adversarius malus artes molitur, per eadem pessima ejus consilia evertat et disturbet.

QUÆSTIO CCXCIX [Coisl. Taur., CXVI].

Quid hæc valeant : « Domine, non est exaltatum cor meum. »

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 151).

Hæc verba, « Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me ²¹, » hæc in ipsum forsitan David conferenda sunt. Qui cum regnum adeptus esset, plurima de hostibus tropæa constituisset, anteaque e pastore rex factus, spe majora consecutus esset, cum iram adversus Nabal palam exercuisset irruentem filio necem contemplatus, multa exportus a Joab et Semei cæteraque id genus majore dignis miratione videtur, quod cum tantis et talibus rebus tentatus esset, fractæ non sunt ejus vires, nec, quamvis spe majora adeptus intumuit, aut animum extulit, aut sese plus æquo jactavit. Cuncta enim ad summam omnipotentis omniaque regentis Dei potentiam referebat, verbi hujus nusquam immemor : « Ego autem vermis sum, et non homo, hominum dedecus et populi ab-

A αὐτῆς δὲ τὴν Ἀδὰμ εἰσάγει, περιφανεστέραν τοῦ ζητήματος τὴν λύσιν ἔχει. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν ἡμᾶς εἰπὼν · « Ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐστίν. » Καὶ γὰρ οὐχ, ὡς ἐνίοις ἔδοξε, τὸν Κάϊν μὴνύει, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Σατανᾶν τὴν κατηγορίαν ἀναφέρει. Ὁ γὰρ θείος, ὄργανον μὲν τοῦ διαβόλου χρηματίζων, οὐδεμίαν παρῆχεται ἀπορίαν, αὐτουργὸς δὲ καὶ πρωταίτιος τῆς ἀπάτης οὐδαμῶς ἂν ἐξη γῶραν νομισθῆναι. Διὰ τοῦτο δὲ, καὶ οὐχὶ δι' ἄλλου ζώου, προσάγει ὁ ποιητὴς τὴν ἀπάτην τῇ Εὐᾶ, ὅτι κεχαρισμένον ἦν τοῦτο τὸ ζῶον τῇ γυναικί, διὰ τοῦ τὴν ἄλλαν εὐφύταν καὶ πρὸς τὸ μισήσασθαι δυνατὸν ἦν. Ἄλλως τε δὲ καὶ πινος ἐμφύτου μετέχον τοῦτο τὸ ζῶον ὁρῶν φρονήσεως ὁ διάβολος, ἐπιτήδειον ἐνόμισε πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῷ τῆς ἀπάτης χρηματίζουσα ὄργανον, ἃς δὴ μάλιστα καὶ γλώσσαν ῥήμασιν ὑπηρετήσεσθαι λαχόντα τότε τὸν θῆριον. Ἀφράστου δὲ προνοίας ἔργον ἦν καὶ τὸ, τὸν θῆριν φωνᾶς ἐνάθρωπος ἀφιέναι. Ἐν ὁρῶν γὰρ ὁ πλάνης τὰς τοῦ ποιητοῦ ἐννοίας, καὶ ὡς εἰ μὴ τὸν θῆριν ὄργανον τῆς ἀπάτης λάθοι, αὐτοὺς ἐκεῖνους τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην συλαγωγῆσει, συγχωρεῖ τὸν θῆριν ἀνθρωπίνους φωνᾶς προῖέναι, ἵνα μὴ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἢ τῶν ἀνθρώπων λύμῃ ἐκβλαστήσῃ, καὶ ἡ τοῦ κακοῦ ἀρχὴ ἐκείθεν τὴν πρόδοον λάθοι. Εἰ γὰρ αὐτοὶ τῆς εἰσηγήσεως τοῦ ἀμαρτήματος καθεστηκότες ὤφθησαν ἀρχηγοί, ὅπερ ἂν ἐπὶ τοῦ ὄψεως ἐπράχθη, καὶ ἐπ' ἐκείνων ἂν διεφυλάχθη. Καὶ οὐδ' ἀνακρίσεως τυχόντες ἂν, ὡσπερ οὐδ' ὁ θῆρις, τὴν καταδικάζουσαν ἐδέξαντο ψῆφον. Ἀλλὰ παραχωρεῖται τῷ θῆρι τῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος, ἵνα μὴ ὁ ἀνθρώπος ἀρχηγὸς ὄφθῃ γεγεννημένος τῆς κακίας. Τοιοῦτον γὰρ τὸ θεῖον. Ἐξ ὧν ὁ ἀντικείμενος τὴν κακοτεχνίαν ἐπινοεῖται, διὰ τούτων αὐτοῦ τὰ μηχανήματα περιτρέπαι τε καὶ καταλύει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΙΘ'.

Τί ἐστὶ, « Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου · »

Τὸ δὲ, « Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἐμετρωρίσθησαν οἱ ὄφθαλμοί μου, οὐδὲ ἐπορευθῆν ἐν μεγάλοις, οὐδὲ ἐθαυμασίους ὑπὲρ ἐμέ, » τάχα μὲν καὶ εἰς αὐτὸν ἐληφθεῖν τὸν Δαβὶδ. Τὸ γὰρ βασιλείαν μὲν περιεζῶσθαι, κατ' ἐχθρῶν δὲ πολλάκις τρῶπαι ἀναστῆσαι, καὶ πρὸς τούτων ἀπὸ ποιμένου ἐν βασιλείοις διατᾶσθαι, καὶ μειζόνων ἢ κατ' ἐλπίδας ἀξιοῦσθαι, καὶ ὄργην ὑστερον κατὰ τοῦ Νάβαλ ἐπιδεδείχθαι, θανάτου τε ἀπαίτησιν ἐπισκῆψαι τῷ πατρὶ, παρὰ τε τοῦ Ἰωᾶβ καὶ τοῦ Σεμεὶ λαθεῖν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, θαυμασιώτερον μὲν ἀποφαίνει μαῖλον τὸν Δαβὶδ εἰ ἐν τοσοῦτοις καὶ τοιοῦτοις ἐξεταζόμενος, τὸ τῆς ψυχῆς οὐκ ἐκλονήθη πάγιον, οὐδὲ μειζόνων ἢ κατὰ τὰς ἐλπίδας ἀξιούμενος ἐπῆρεν ἑαυτοῦ καὶ ὑπερύψωσε τὴν καρδίαν, μείζον ἢ προσῆκε τὰ καθ' ἑαυτὸν φανταζόμενος · ἀλλ' εἰς τὴν παντοκράτορα καὶ κυριεύουσαν τῶν ὅλων ἅπαντα

²⁰ Joan. viii, 44. ²¹ Psal. cxxx, 1, 2.

φέρων ἐτίθει Πρόνοιαν, οὐδαμοῦ λήθην λαμβάνων A
 τοῦ, « Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, θνη-
 δος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. » Εἰ δὲ τις
 ἐθέλοι τὸ εἰρημένον ἐκλαθεῖν καὶ ἐφ' ἐτέρου τινὸς
 τὴν ταπεινόφρονα ἀρετὴν κατορθωκότος, καὶ εἶναι
 τοῦτο ὡσπερ στήλην καὶ ὑπογραφὴν ἀνδρὸς ἀν φρή-
 νημα τεταπεινωμένον καὶ συντετριμμένον φέροντος,
 οὐδ' οὗτος ἀν εἴη τοῦ εἰκότως φερόμενος ἔξω · ταπει-
 νοφροσύνη δ' οὖν, ὡς ἔστι πολλαχόθεν λαθεῖν, καὶ ὁ
 μέγας ἐκεκόσμητο Δαβίδ. Ἐνίοις δὲ καὶ εἰς ὅλην
 τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἔδοξεν ἐναρμόζεσθαι τὸ βῆτόν.
 Αὕτη γὰρ, φησὶ, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς καὶ
 τῶν περὶ τὸ σῶμα φυομένων τε καὶ ἀναστραφομένων
 παθῶν, οὐδ' ὄντινα καιρὸν ἀνατείνεσθαι τε καὶ
 ἀνυψοῦσθαι ὑπὲρ ἐαυτὴν δύναται, οἶονεὶ τῷ βάρει καθ-
 ελκομένη · καὶ ποτὲ μὲν τούτῳ, ποτὲ δὲ ἐκείνῳ B
 βραχυμένῳ, καὶ μηδέποτε καθαρὰ τοῦ διανοχλοῦντός
 τε καὶ βιάζοντος καθεστηκυῖα, μηδὲ τὰς μεγίστας
 τε καὶ περὶ αὐτῆς ἀναλογίζεσθαι δεδυνημένη ἐννοίας ·
 ἀλλὰ καλῶς γε ποιούσα, γῆν τε αὐτὴν καὶ σποδὸν
 ἡγεῖται, καὶ ἀναξίαν τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀναθάσεως ·
 ἵνα μὴ μεταλαβοῦσα τοῦ ξύλου ἐφέσει θεότητος, καὶ
 αὐτῆς τῆς πρεπούσης αὐτῇ καὶ ἐναρμολομένης πάλ-
 λιν τάξεως κατενεχθῆ · ἐντεῦθεν δὲ ὑψοῖ τὴν ψυχὴν
 καὶ τρέφει τὴν ἡδέϊαν τροφήν, ἐκείνας τὰς ἐννοίας ἄς μετὰ τοῦ σώματος τραφήναι οὐ δύναται · καὶ γὰρ
 τὸ, « Ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ... »

Τῷ μέντοι εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν
 μεταφέροντι τὴν ἐρμηγίαν, καὶ προφητείαν εἶναι
 τὸν ἐκεῖνου βίον καὶ τράπαιον ὑπογράφουσαν δόξαν
 ποιουμένην, οὐδὲ τοῦτο ἀν γένοιτο τοῖς δευτερείοις
 ἐναριθμεῖσθαι τῶν ὀρθῶς περὶ τῆς βήσεως θεωρη-
 κῶτων ὡσπερ γὰρ τὸ, « Ὀρῶσαν χεῖράς μου καὶ πόδας C
 μου, » Δαβὶδ μὲν λέγει, εἰς Χριστὸν δὲ ἐξέβη, οὕτως
 καὶ τὸ εἰρημένον, « Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, καὶ
 διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου, » καὶ μυρία ἄλλα τοῦτο
 δὲ καὶ ὁ Παῦλος συνορῶν, ἀχμαλωτίζειν παραινεῖ
 πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ · καὶ γὰρ
 οὐδ' ὑψώθη Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ὑπὲρ παντὸς
 ὕψους καὶ πάσης ὑπεροχῆς τελῶν, οὐδὲ ἐμετεωρίσθη ·
 μᾶλλον δὲ τὸ ἀποστολικὸν εἰπεῖν · « Οὐχ ἄρπαγμα
 ἡγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε μορ-
 φῆν δούλου λαβῶν, καὶ σχήματι εὐρεθείς ὡς ἄνθρω-
 πος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου » καὶ αὐτὸς
 δὲ ἐκείνος κατὰ καιρὸν τοῦ πάθους φησὶν · « Ἐδυνάμην
 παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παρέστησέ μοι
 πλείονας ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων » ἀλλ', οὐ μοι D
 γνώμη, τὸ ὑψοῦσθαι, μέγεθος δὲ καὶ θαυμασιότης
 ὑπὲρ αὐτὸν οὔτε ἦν οὔτε ἔπνεοτο, οὔτε αὐτὸς οὐδὲ
 ἐπεστράφη ποτὲ ὑπερενεχθῆνα· τούτῳ. Τί γὰρ ἀν εἴη
 θαυμασιώτερον ἢ μείζον τῆς ὑπὲρ πᾶν μέγεθος καὶ
 ἀξίωμα ὑπεριδρυμένης φύσεως θεϊκῆς; πλὴν ἀλλ'
 οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος τοῖς κατὰ τὰ περιγίαια καὶ τὴν σάρκα
 μεγάλην δόξαν καὶ δῆλον περιβεβλημένοις οὐδὲ τού-
 τοις συνημιλλᾶτο καὶ συνεπορεύετο μᾶλλον δὲ τούναν-
 τίων ἅπαν ταπεινοφροσύνη καὶ μετριότητι ὅλον ἑαυτὸν
 ἐπεβύβημιζε· διὸ καὶ ὁ προφήτης · « Χαῖρε, φησὶ, θυγα-
 τερ Σιών » καὶ τῆς αἰτίας ἡ χάρα, « Ὅτι πρῶτος καὶ

jectio²². » Si quis aliter hæc verba interpretetur,
 eaque referat ad hunc virum humilitati subditum,
 si dicat scripta et edita esse ab eo cor contritum
 et humiliatum gerente, hic quoque a recta via
 non abhorreret. Namque humilitate, ut multis e
 locis colligitur, magnus ornatus est David. Hæc
 sententia pluribus etiam visa est humanam ad na-
 turam spectare. Hæc enim, inquit, propter carnis
 infirmitatem omnesque dolores qui in corpore
 giguuntur et incidunt proprio pondere gravata
 non ea est quæ vel ad modicum supra seipsam
 erigi et attolli queat. Etenim nunc his nunc illis
 onerata, nec unquam turbatione et oppressione
 liberata, nihil magnum de se excogitat; sed se-
 ipsam, haud immerito quidem, nihil præter pul-
 verem et cinerem esse existimat et indignam quæ
 supra hominem assurgat. Qua in sententia commo-
 ratur, ne, particeps crucis facta, sitiensque dei-
 tatis, recedat ab ista vitæ ratione quæ ipsam decet,
 huicque accommodatur. Crux autem in sublime
 fert animam et proprium cibum ei præbet, et illas
 cogitationes quæ simul atque corpus ali non possunt.
 Namque hoc verbum, ut qui a lacte depulsus est
 ad matrem suam

Qui ad Dominum nostrum Jesum Christum in-
 terpretationem confert, habetque vitam ejus pro-
 phetiam qua tropæum inscribitur iis qui Deo lau-
 dem retribuunt, non is non secundum obtinebit
 locum inter eos qui hac de sententia recte cogita-
 verunt. « Ut enim foderunt manus meas et pedes
 meos²³, » dicit David, Christum spectat, sic hoc
 dictum, descenderunt me in infima fossa, et « Di-
 viserunt sibi vestimenta mea²⁴ » et sexcenta alia;
 quod et ipse intelligit Paulus. Omnem sensum ad
 Christum referens, namque ne elatus quidem fuit
 Christus Deus noster qui super omnem altitudinem
 et eminentiam commoratur, nec in sublime erectus
 fuit. Vel potius apostolicum verbum hujusmodi
 est: « Non rapinam arbitratus esse se æqua-
 lem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi
 accipiens, in similitudinem hominum factus, et hu-
 miliavit semetipsum usque ad mortem²⁵. » Ipse
 etiam ad passionis tempus dixit: « Possem rogare
 Patrem meum, et exhiberet mihi modo plusquam
 duodecim legiones angelorum²⁶; » sed, ut opinor,
 altitudo, magnitudo et admiratio in Christo nec
 erant, nec suspiciebantur. Nec ipse quæsivit quo-
 modo cæteris antecelleret. Quid enim mirabilius
 vel majus esset quam natura divina quæ super
 omnem magnitudinem et majestatem collocatur?
 Præterea Christus ne, ut homo quidem, cum eis
 qui, si ad terrena et corpora species, multo fastu
 circumdantur, contendebat, aut conversabatur.
 Imo vero se totum in humilitate et modestia com-
 ponebat. Quare propheta: « Exsulta, filia Sion; nati-

²² Psal. xxi, 7. ²³ Psal. xxi, 17. ²⁴ ibid. 19. ²⁵ Philip. ii, 6, 7, 8. ²⁶ ibid.

causa est tibi gaudii, quoniam quietus et mansuetus venit ad te rex ²⁶. » Hoc verbum a lacte depulsum cum his forte congrueret, quia animam quam assumpserat ad antiquam et primitivam dignitatem reduxit, quod idem est ac lacte depulsum ad matrem suam. Si quis autem intelligeret Christum postquam utque Deus, utque homo commorationem suam inter homines peregit, rursus ad paternum gremium ex quo egressus erat reversum esse, is quoque verisimilia conjiceret. Namque illuc recurrens, et accepto super omnia iudicio, omnes in semetipsum justificavit, quod ex his verbis constat : « Restitues ad animam meam. »

QUÆSTIO CCC [Coisl. Taur. CXIII].

Cur in rubo nec in alia planta Moysi apparuerit Deus?

Edita a Maio (l. c. p. 152-154, q. 309). -- Exod. III, 2.

Multas ob causas; at priusquam excutiamus quæ de causa apparuerit, dicere expedit tria hoc symbolum significare. Vel ut rubus ardebat, nec comburebatur, sic Israel obnoxium periculis, pœnis, flammisque miseræ quibus eum servitio objectum Ægyptii vexabant, sola Dei dextra e morte et exitio ereptum fuisse. Vel Deum Verbum, Patris lumen, incorporeum, divinitatis ignem terrestri et corporeo Virginis sinu fulsisse, inconsumptamque et intactam Virginem quæ conceperat servavisse. Si navis ipse Divinitatis ignis humanæ consociatus naturæ, illam quidem mundabit, consecrabit, non autem comburet, nec delebit. Verumenimvero hæc rubi mysterio præfigurantur, rubusque, nec alia planta subjicitur igni. Forte quoniam in deserto nulla alia planta gignebatur; vel etiam, ut discanus ignem divinum cum naturam humanam complecteretur quæ peccata sua ut spinas projicit, illam inflammasse, non autem consumpsisse. Sed spinas circumdantes exussisse ac delevisse. Vel si aliud te juvat, in rubo isto apparent pleræque gentium, abjectis de Deo opinionibus correptæ, et quasi atheismo obsessæ, semina peccatorum secum ferentes, putrefactamque in Deum venerationem, quæ debebant sancti Spiritus adventu et manifestatione accendi, et spinoso illo ingratoque errore mundari, ignisque divini radios accipere. « Ipse, prout dictum est, baptizabit vos in Spiritu sancto et igni ²⁷. » Ut autem manifestior clariorque esset figura, memoravit rubum arsisse, non autem combustum esse. Namque rubus repens et spinosus, si ad naturam ejus spectes, infirmus est; si ad speciem, super terram diffusus. Quæ cuncta rubum inter et gentiles quædam communia ponunt. Insuper hæc quidem planta nihil fere humilium, quæ, etiamsi augetur, nunquam tamen assurgit, humique semper proserpit: ignis autem, leve quiddam cum habeat, ex omnibus quæ sensu percipiuntur maxime ad excelsa et sublimia tendit. Quo significatur hanc præ cæteris omnibus consti-

ησυχος ηκει σοι ο βασιλεύς· » τὸ δὲ, ἀπογεγαλακτισμένον, ἐναρμολογήθη ἂν τοῖς εἰρημένοις, οἱ καὶ τὴν ψυχὴν ἦν προσεληφεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον αὐτὴν καὶ προγονικὸν ἐπανήγαγεν ἀξίωμα· τοῦτο γὰρ ἂν εἴη τὸ, « Ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ· » εἰ δὲ τις ἐθέλοι νοεῖν οἱ καὶ τὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀναστροφὴν θεοπροπῶς τε καὶ ἀνθρωποπροπῶς τελείως πάλιν ἐπὶ τοὺς πατρικοὺς, ὧν οὐκ ἐξέστη, κόλπους ἐπανήλαθε, καὶ οὗτος ἂν τὰ εἰκότα ἐρεῖ· καὶ γὰρ ἐκεῖσε ἀναδραμῶν καὶ τὴν ὑπὲρ πάντων χρίσιν δεξάμενος, ἐδικαίωσε πάντας ἐν αὐτῷ, ὅπερ ὑποδηλώσει ἂν καὶ τὸ, « Ὡς ἀνταποδώσεις ἐπὶ τὴν ψυχὴν μου. »

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Τ΄.

Διατί ἐν βάτῳ καὶ οὐκ ἐν ἑτέρῳ φυτῷ ἐφ' Μωϋσεί δαπάνεται ὁ θεός;

Διὰ πολλὰς αἰτίας· μᾶλλον δὲ πρὸ τοῦ ἀποδοῦναι τὰς διατί ὠφθη αἰτίας, ἀμεινον εἰπεῖν οἱ τρία τινὰ τὸ σύμβολον μὴνυῖ· ἢ οἱ ὡςπερ ἡ βάτος πυρὶ περιελαμβάνετο μὲν, οὐ κατεκαίετο δὲ, οὕτω καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἐκδοτος τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς τιμωρίαις καὶ τῇ φλογὶ τῆς ταλαιπωρίας ἦν αὐτοῖς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ὑφῆπτον, μόνῃ δὲ τῇ τοῦ θεοῦ δεξιᾷ τοῦ μὴ διολωλέναι καὶ ἀποτεφρωθῆναι διετηρήθησαν· ἢ οἱ ὅτι ὁ θεὸς λόγος τὸ φῶς τὸ πατρικὸν καὶ τὸ δῦλον τῆς θεότητος πῦρ ἐν τῇ γερῆρ τε καὶ ὑλώδει τῆς Παρθένου μήτρα περιεστράψαν, ἀκατάφλεκτον καὶ ἀπῆμονα διασώσει τὴν δεξαμένην αὐτό· εἰ βούλει δὲ τὸ αὐτὸ τῆς θεότητος πῦρ τῇ ἀνθρωπίνῃ προσομιλήσαν φύσει, πυρακτώσει μὲν καὶ θεοποιήσει, οὐ καταφλέξει δὲ καὶ ἐξαφανίσει· ἀλλὰ προτυποῖ μὲν τὸ ἐπὶ τῆς βάτος μυστήριον ἰσως ἂν τὰ τοιαῦτα· καὶ ἡ βάτος δὲ ὑποβάλλεται τῷ πυρὶ καὶ οὐχὶ φυτὸν ἕτερον· τάχα μὲν ὅτιπερ οὐδ' ἦν ἑτέρου τινὸς ἡ ἐρημος παρὰ τοῦτο φυτοῦ καρποφόρος· ἐτι δὲ καὶ ἵνα μάθωμεν, ὡς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὸ τῆς θεότητος περιλαβὼν πῦρ, οἷον εἴ τις ἀκάνθας τὰς ἀμαρτίας προδοβλημένην, ταύτην μὲν ἐφλόγιζεν, οὐ κατέκαιε δὲ· τὰς δὲ περὶ αὐτὴν ἀκάνθας κατέκαιε καὶ διέφθειρεν· εἰ βούλει δὲ, καὶ ἐπέπερ τὰ πληθὴ τῶν ἐθνῶν ταῖς χαμαιπετέσι περὶ θεοῦ συρόμενα διανοίαις, καὶ οἷον τῇ ἀθεότητι περιεχυμένα, καὶ τὰς τῶν ἀμαρτιῶν ἐκφέροντα ἐκφύσεις, καὶ τὴν τοῦ σεβάσματος σύστασιν σαθρὰν, ἐμελλε δὲ ταῦτα τῷ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησει τε καὶ ἐλλάμψει, τῆς μὲν ἀκανθῶδους καὶ ζιζανιώδους περιφλέγεσθαι, καὶ ἀποκαθαίρεσθαι πλάνης, τὰς δὲ τοῦ θεικοῦ πυρὸς ἀκτίνας ὑποδέχεσθαι. Αὐτὸς γὰρ, φησὶ, βαπτίσει ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ· ἵν' ἐμφανεστερόν τε καὶ τηλαυγέστερον τὸ εἰκονιζόμενον προσδιατυπωθῇ, ἡ βάτος παραλαμβάνεται, ὑπηρετούμενη μὲν, οὐ φλεγόμενη δὲ τῷ πυρὶ· χαμπερτῆς τε γὰρ ἐστὶ καὶ ἀκανθώδης καὶ τὴν ὑπόστασιν ἀσθενῆς καὶ κατὰ τὴν ἔψιν διηπλωμένη τῆς γῆς· καὶ ἂ καὶ τὴν ἀναλογίαν πρὸς αὐτὴν διασώσει τὰ ἔθνη· Ἐτι δὲ τοῦ τοιοῦτου μὲν φυτοῦ σχεδὸν τι οὐδέν

²⁶ Soph. III, 14. ²⁷ Marc. I, 8.

ταπεινότερον, ἀλλ' αὖξιν μὲν τινα δέχεται, οὐδέπω δ' ἐπαίρεται τῆς γῆς· ἀεὶ δὲ ταύτη προσέρπει· τὴ δὲ πῦρ κοῦφόν τε καὶ τῶν ὄσα χρίνεται αἰσθήσει ἀνωφερέστατόν τε καὶ ἀνώτατον· ὡς ἂν οὖν ἐπιδειχθῆ ὅτι ἡ πάντων ὑπερέκεινα τῶν ὄντων ἀνωκτισμένη τε καὶ ὑψηλοτέρα τῆς θεότητος φύσις (πῦρ γὰρ πολ- λάκις ἡ Γραφή τὸν Θεὸν ὀνομάζει), πρὸς τὴν ταπει- νοτέραν φύσιν τῶν ἀνθρώπων τῆ πηλῷ καὶ γῆ συμ- πεφυρμένην οὐκ ἀπηξίωσε κατελθεῖν, εἰκότως τῷ ὑπο- δείγματι κατάλληλον παρελήφθη φυτόν. «Ἐτι δ' ἂν ἐπιθεωρήσαις, ὡς τοῦ Ἑβραίων ἔθνους αὐτομολεῖν πως ἐπιθρεπῶς ἔχοντος πρὸς πολυθεῖαν, ἅτε τοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἔθεσιν οὐκ ὀλίγοις ἔτεσι συναναπε- φυρμένον, ἵνα μὴ αὐτοῖς πρόσθασίς τις εἰς πολυθεῖαν περιγένηται ἐν τῷ τοιοῦτῳ, εἰδεχθεὶ τε καὶ ταπεινῷ καὶ ἀνεπιτηδεῖν πρὸς παραγωγὴν ζῴωνων παρα- δείκνυται τὸ θαῦμα· ἵνα μὴ καταπλαγέντες τὸ ὄρω- μενον, ἢ αὐτό γε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, εἰς Θεὸν ἀναγραφάμενοι προσκυνήσωσιν· ἢ διαγλύφοντες ἐξ αὐτοῦ ἀπεικάσματα τε καὶ ὁμοιώματα, ὡς θεοὺς αὐ- τῶν τὰ τῶν χειρῶν ἔργα προσκυνήσωσιν· οἱ γὰρ μετὰ τοσαύτης ζημίας μοσχοποιήσαντες, καὶ ὡς Θεῷ τῷ τύπῳ τῆς τοῦ βοῦς κεφαλῆς προσκυνήσαντες, ἐν οὗτοι οὐκ ἐτόλμησαν, εἰ τῶν ὕψαιων τε φυτῶν καὶ πρὸς χρεῖαν ἐπιτηδεῖων τὸ πῦρ αὐτοῖς ἀφλέκτως φέ- ρον ἐφαίνετο, μάλιστα ἀκηχότατος τοῦ νομοθέτου λέγοντος· « Ἐλάλησεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ ἐκ τῆς βάρου.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΑ΄.

Τί δήποτε τοῦ Θεοῦ διαβρήξαντος καὶ διαμε- ρισαντος τὸν τῶν Ἑβραίων λαόν, καὶ τὸν μὲν εἰς Σαμάρειαν ἐξωμικότος, τὸν δὲ εἰς τὴν Ἰου- δαίαν ἐγκαταλειποτός· γέγραπται γὰρ ὡς εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Σολομῶντι· Διαβρήσσω διαβ- ρήξω τὴν βασιλείαν σου· ἐκείνου τοίνυν διαβρήγγοντος, τί δήποτε τοὺς τῆν ἐκ Θεοῦ διαίρεσιν ὑποστάντας μέμνησι καθυποβάλ- λουσι καὶ αἰτίας; Θεοῦ γὰρ διαβρήσσοντος, τίς ἂν συναφθεῖ; καὶ μερισμὸν καταδικάζον- τος, τίς ἐξελεῖται;

Edita a Maio (l. c. p. 95, q. 70). — De regni Judaici divisione quæ a Deo facta dicitur et tamen populo vitio vertitur. III Reg. xi, 11.

Τὸ μὲν οὖν διαπορηθέν σοι, εἰ τι μέμνηται, τοιού- τον. Εἰδέναι δὲ δεῖ οὐ μόνον ἐπὶ τῆς παρουσίας ἀπο- ρίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν παρα- κλησιαν τὴν περίστασιν ἐχόντων, ὡς αἰ προλαμβά- νουσαι τῆς ἐκβάσεως τιμηρητικαὶ τοῦ Θεοῦ ψήφοι, οὐκ αὐταὶ τῆς ἐκβάσεως τὴν αἰτίαν εἰσὶν ἀναδεδε- γμέναι· οὐ γὰρ εἰ τι τῶν γενησομένων προθεωρή- σαις τις προαναφωνήσῃ οὐδ' ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρω- πίνων, μήτοιγε τὸ θεῖον, αὐτὸς ἂν εἴη δίκαιος τὴν αἰτίαν ἔχειν τῶν ἐκδεδηχόντων· λέγεται οὖν ἐν τῇ θείῃ Γραφῇ τὰ τοιαῦτα· ὡς ἂν μὴ εἰς ἑτέραν τινὰ δύναμιν καὶ ἀρχὴν τὰς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἡμῶν ἐπαγομένης τιμωρίας προαχθεῖν ἀναφέρειν· καὶ ταύτην ὁ θεῖος λόγος τὴν ὑπόνοιαν ἀναπέλλων, προαγορεύει τὰ ἐφ' οἷς ἡμάρτομεν συμψησόμενα. Καὶ μία μὲν αἰτία αὐτῆ τοῦ τὴν αἰτίαν τῶν τοιού- των εἰς τὸ θεῖον τὴν ἀναφορὰν ἔχειν· δευτέρα δὲ, ὅτι δυνατὸς ὢν ἐπισχεῖν τὴν πρὸς τὰ χεῖρω ἡμῶν βο- πῆν, οὐκ ἐκδιάζεται, οὐδὲ πρὸς τὰναντία μεθέλκει· τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ, « Ὁ ποιῶν εἰρήνην καὶ κρίζων

A tutam et excellentem Dei naturam (ignem enim per- sæpe Scriptura Deum vocat) non dedignatam esse ad humilissimam hominum naturam limo terra- que commistam descendere. Merito igitur planta hinc naturæ congruum exemplum sumptum est. Hoc etiam animadvertite quod, cum inesset Hebræorum genti proclivitas ad idololatriam, prodigium istud adeo sædam, vilem indecoramque præ idolis for- mam suscepit ne gradus novus ad hæc idola iis supponeretur, scilicet ne visione commoti, aut ipsam Dei speciem pro Deo ponentes adorarent, aut signa et figuras ad ejus similitudinem imitati cum confecissent, hæc manuum suarum opera uti deos venerarentur. Qui enim vitulum tantis im- pensis excuderunt, proque Deo simulacrum bovi- no capite instructum adoraverunt ubi nulla om- nino Dei manifestatio exstiterat, quid non ausi essent si tempestiva quædam et usurpata herba innoxiam ferens flammam ipsis apparuisset præ- sertim cum audivissent legislatorem dicentem; « (Deus) vocavit eum (Moysen) de medio rubi²⁸. »

B ὃ μὴδὲ θεοσημεῖαν μὴδ' ἦντιναοῦν ἐθεάσαντο, τί ἂν χρεῖαν ἐπιτηδεῖων τὸ πῦρ αὐτοῖς ἀφλέκτως φέ- ρον ἐφαίνετο, μάλιστα ἀκηχότατος τοῦ νομοθέτου λέγοντος· « Ἐλάλησεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ ἐκ τῆς βάρου.

QUÆSTIO CCCI [Coisl. Taur. CXIV].

Quid tandem, cum Deus sciderit et dividerit Hebræum populum, aliis quidem in Samariam relegatis, aliis autem in Judæa relictiis (scriptum est enim Dominum ad Salomonem dixisse: Scindens scindam regnum tuum), cum ergo Deus ipse scindat, quam ob causam, illos qui divisioni subjecti sunt a Deo, convitiis obruamur et ex probationibus? Deo enim scidente, quis conjungatur? et divisionem sanciente, quis expiatur?

Quod ergo te suspensum habet, si bene memini, tale est. Scito autem opus est, non tantum in præ- senti dubio, sed et in omnibus aliis similes cir- cunstantias offerentibus, ultricia Dei decreta, quæ eventum præcedunt, causam eventus non esse re- putanda: etenim si quid futurum aliquis prævidens proclamet, nec a nobis hominibus, nec certe a Deo causa habebitur eventus. Talia ergo in divina Scri- ptura dicuntur, ne ad poenas pro peccatis nostris inflictas ad aliam potestatem et potentiam referen- das inducamur, quam divina sententia opinionem reprimens, quæ propter peccata nobis sunt even- tura prænuntiat, et primo quidem causa ea est cur imputatio istorum ad divinitatem referatur. Secunda vero quod cum in sua sit potestate reprimere nostram ad peiora inclinationem, nec refrenat, nec ad contrariam attrahit. Tale est autem et hoc: « Faciens pacem et creans mala²⁹. » Et: « Scio quod non audiet te Pharao: propter quod indurabo cor ejus³⁰. » Etenim, dicit indurabo, non quod ipse

²⁸ Isa. XLV, 7. ²⁹ Ex cod. vii, 5.

cor Pharaonis in duritiam sit conversurus, sed quod ad illam istum inclinantem et conversum non relevet nec refrenet, ne humanæ naturæ liberum arbitrium auferat. Ægyptium contra voluntatem inclinatum non mutat nec convertit ad malam voluntatem; hoc enim significat *indurabo*. Continet forte quemdam alium eadem lectio sensum: *Indurabo*, id est, duræ et indocili menti dura inducam et istiusmodi feritatis digna.

τινα καὶ ἐτέραν ἢ λέξις αὐτῆ παραδουμένην περιπέτειαν σκληρυνῶ γὰρ ἀντὶ τοῦ, σκληρῶ καὶ ἀτε-

Ita ergo, sicut diximus, prævidens Deus illos proprio motu et propria voluntate Roboam deserturos esse, servumque et apostatam Jeroboam sequendos esse, et dividendam esse gentem in duas partes, hujus (inquam) cognitionem sicut et omnium aliorum præoccupans Deus, quæ futura sunt prænuntiat et dicit: Scindam regnum tuum, propter duas causas jam supradictas. Si enim Deo ita semper loquente, et ad semetipsum omnia referente, attamen illi ad alios sese convertentes deos, et Astartem quæ Artemis apud Græcos vocatur et Chamos et muscas colentes, istis suæ vitæ providentiam et durationem attribuerunt, ad quid audaciæ non venissent, si ex sanctarum Scripturarum lectione, illis data fuisset occasio quædam cogitandi, alium quemdam esse finem pœnis facientem, et ex alio quodam malorum onus venire? Videas autem in tentatione justi Job Deum tentationes permittentem et fines quosdam tentationi constituens; verbi gratia, hoc datur tibi tentare, in illum autem ne manum extendas. Omnia enim ab omni potenti dextra, modo quidem adjuvante et cooperante, modo permittente et non impediante, pendunt.

Similis autem aliquo modo videtur et hæc lectio: « Et addidit furor Domini irasci contra Israel, commovitque David in eis dicentem: Dinumera Israel³⁰. » Incitat enim David ad Israel dinumerandum quia erga justi iudicis iram et vindictam Israelitæ pro peccatis suis debitores erant; et non est alius impellens Davidem ac ille qui irascitur contra Israel et qui pœnas in illum inducturus erat. Etenim peccati nos reos scimus, testimonium etiam perhibentibus divinis Litteris, accidentium autem nobis pro peccatis tribulationum divina voluntas est auctor. Justi enim est iudicis pœnam pro gravitate delicti statuere; etenim iræ causa sunt, qui peccaverunt; ira autem istis punishmentem induxit, medio sumpto David, quem ipsi offenderant, propter quod et ipse in Deum peccaverat, etenim dinumeravit, quamvis illum citius aliis condemnaverit; dicit enim: Percussit cor David eum propter populi recensionem. Quali vero pro delicto populus pœnas dare dignatus est? nonne evidens est pro insurrectione contra David suum regem, cum rejecta legitima et justa potestate, in favorem illius

κακά» καὶ, «οἶδα ὅτι οὐκ ἀκούσεται σου Φαραῶν διὰ τοῦτο σκληρυνῶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ» καὶ γὰρ τὸ, *σκληρυνῶ*, οὐχ ὅτι αὐτὸς τὴν τοῦ Φαραῶ καρδίαν μεταπλάσσει εἰς σκληρότητα, ἀλλ' ὅτι πρὸς ταύτην αὐτοῦ ῥέποντος καὶ συνεστραμμένου, οὐδὲ ἀναχαίττει, ἵνα μὴ περιέλη τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ αὐτεξούσιον· καὶ παρ' ἐκούσιον τοῦ Αἰγυπτίου ὠρμηκότες, οὐ μεταβαλεῖ οὐδὲ μεταστήσει πρὸς τὸ ἀκούσιον· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *σκληρυνῶ*. Ἔγχοι δ' ἄν

Οὕτω δὴ οὖν ἐνταῦθα, ὡπερ ἔφημεν, προειδὸς τὸ Θεῖον ὡς ἐξ οἰκείας ὀργῆς καὶ θελήσεως ἀποστήσονται μὲν τοῦ Ῥοβοάμ, ἀκολουθήσουσι δὲ τῷ δούλῳ καὶ ἀποστάτῃ Ἱεροβοάμ καὶ μερισθήσεται τὸ ἔθνος καὶ τμήματα δύο, τοῦτο τὴν γνώσιν ὡπερ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων προσηλιθῶς ὁ Θεὸς, προαγορεύει. τὸ ἐσόμενον, καὶ φησι: Διαρρήξω τὴν βασιλείαν, διὰ τὰς προειρημένας ἔμπροσθεν αἰτίας δύο. Εἰ γὰρ καὶ οὕτω τοῦ Θεοῦ πανταχοῦ λέγοντος καὶ εἰς ἑαυτὸν τὸ πᾶν ἀναφέροντος, οὐ διείλιπον αὐτοὶ πρὸς ἐτέρους ἀποτρέχοντες θεοῦ, καὶ τῇ Ἀστάρτῃ ἥτις ἐστὶ παρ' Ἑλληνισιν Ἀρτεμις, καὶ τῷ Χαμῶς καὶ ταῖς μυῖαις λατρεύοντες, χἀκείνοις τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τὴν πρόνοιάν τε καὶ τὴν διαμονὴν περιάπτοντες, τί οὐκ ἄν ἐτόλμησαν εἰ τινὰ ποθεν λαβεῖν ἀφορμὴν ἔσχον ἐκ τῆς τῶν ἱερῶν Γραμμάτων διανοίας, ὡς ἄλλος τις ἐστὶν αὐτοῖς ὁ τὰς τιμωρίας ὀρίζων, καὶ ἐξ ἐτέρου τινὸς ἢ τῶν χειρῶν αὐτοῖς ἔπεται φορὰ; Ἴδοις δ' ἄν καὶ κατὰ τὸ πειρατῆριον τοῦ δικαίου Ἰωβ τὸν Θεὸν συγχωροῦντα τοὺς πειρασμοὺς καὶ ὄρους τινὰς καθορίζοντα τῷ πειράζοντι· οἶον, Τάδε δίδοται σοὶ πειράσαι, τοῦτου δὲ μὴ ἄφη. Πάντα γὰρ τῆς παντοκρατορικῆς ἐξήγηται δεξιᾶς, τὰ μὲν ἀντιλαμβανομένης καὶ συμπραττούσης, τὰ δὲ παραχωρούσης καὶ οὐκ ἀπειργούσης.

Παραπλήσιον δὲ πως εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ, « Προσέθετο ὀργὴ Κυρίου τοῦ θυμωθῆναι ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπέσεισε τὸν Δαβὶδ εἰς αὐτοὺς λέγων, Ἀριθμησον τὸν Ἰσραὴλ. » Ἐπισείει γὰρ τὸν Δαβὶδ ἀριθμῆσαι τὸν Ἰσραὴλ, ὅτι τοῦ δικαίου κριτοῦ ὀργὴ καὶ τιμωρία τῷ Ἰσραὴλ ἐφ' οἷς ἡμαρτον ἐκεχρεώσθητο· καὶ οὐκ ἄλλος τις ἐστὶν ὁ ἀνασειῶν τὸν Δαβὶδ, ἀλλ' ὁ ὠργιζμένος μὲν τῷ Ἰσραὴλ, ἐπενεργεῖν δὲ μέλιον αὐτοῖς τὴν ποιήν. Καὶ γὰρ τῆς μὲν ἁμαρτίας αὐτοῦ Ἰσμεν τε αἰτίους, καὶ τὰ θεῖα διαμαρτύρονται λόγια, τῶν δὲ ἐρχομένων ἡμῖν ἐφ' οἷς ἐξαμαρτάνομεν θλιβερῶν ἢ θεῖα ψήφος δημιουργός· κριτοῦ γὰρ δικαίου, πρὸς τὴν τῶν ἔργων βαρύτητα καὶ τὴν ἐπ' αὐτοὺς τιμωρίαν ἀρμόζεσθαι. Καὶ γὰρ τῆς μὲν ὀργῆς οἱ ἡμαρτηκότες παραίτιοι· ἢ δὲ ὀργὴ τούτοις τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγε, μέσου παραλαβανομένου τοῦ Δαβὶδ, εἰς ὃν ἐκείνοι προσέκρουσαν, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν ἡμαρτηκέναι Θεῷ· καὶ γὰρ ἠριθμησεν· εἰ καὶ ἠάτην αὐτὸν πρὸ τῶν ἄλλων κατεδίκασεν· φησὶ γάρ· « Ἐπάταξε καρδίαν Δαβὶδ αὐτὸν ὅτι ἠριθμησε τὸν λαόν. » Ποῖος δὲ παρανομίας τηνικαῦτα ὁ λαὸς ὑποσχεῖν ἐδικαιούτο τιμωρίαν, ἢ θηλονότι τῆς ἐπαναστάσεως τῆς κατὰ

³⁰ Exod. xiv, 4. ³¹ Num. xxv, 4.

τοῦ σφῶν βασιλέως Δαβὶδ ; ἦνίκα διαβράγυντες ἐκ Α qui contra patrem et regem tyrannicas manus leverat, nullo naturæ respectu, nulla dignitatis regiae reverentia, consurrexerunt et simul secesserunt. Quo factum est ut alii alios crudeliter trucidaverint, et omnes naturæ leges pedibus conculcaverint, filiis sæpe contra patres gladium ferentibus, et clarissimo filio manu paterna jacente. Hæc sunt enim belli civilis mala ; cujus autem mutæ cædis æquum erat pœnas dare Israel. Cum autem illum pœnæ causam nescire oporteret, sicut quædam principalis causa vindictæ dicitur Davidem excitatum fuisse ad populum dinumerandum.

Ἔξ οὗ κυριώως μὲν κατ' ἀλλήλων ἐβρύχκει ὁ φόνος, ἅπας δὲ φύσως κατεπατήθη νόμος, πάλιν πολλάκις κατὰ πατέρων τὰ ξίφη φερόντων, καὶ ὁ φιλιτατος υἱὸς χειρὸς πατρικῆς ἔργον κείμενος· τοιαῦτα γὰρ τὰ κακὰ τῆς ἐμφυλίου στάσεως. Ταύτης οὖν τῆς κατ' ἀλλήλων μαιφονίας, δίκαιος ἦν ὑποσχέσθαι τὴν τιμωρίαν ὁ Ἰσραήλ· ἐπεὶ δὲ ἔδει ποινηλαθῆναι αὐτὸν, οἷόν τις προκαταρκτικὴ αἰτία τιμωρίας διατίθεται τὸ ἀνασεῖσθαι τὸν Δαβὶδ ἐξαριθμησάσαι τὸν λαόν.

Ἄλλοι δὲ τῶν δεινῶν σφόδρα παρὰ βασιλέως ἦν Β ἢ ἀριθμησάσαι τοῦ λαοῦ, καὶ νῦν εἰς αἰτίαν τῆς τιμωρίας παρεληφται, δηλοῖ καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἀριθμησάσαι παρὰ τῷ αὐτῷ γεγεννημένῳ Δαβίδ· ἐφ' ἧ οὔτε τι μὴδὲν ἀπήντησε πονηρὸν καὶ μὴτε πονηρίας ἐγκλήματι ὑπαχθεῖσα μὴτε τινα ἐφελκυσσάμενη ποινήν· αὕτη δὲ περὶ τὰ τέλη γέγονε τοῦ βασιλέως· ὅτε καὶ ὁ τῶν Λευιτῶν συνελόγισθη ἀριθμὸς· τοῦτο δὲ καὶ συνυπεμφαίνουσα ἡ Γραφή, τὸ, « Προσέθετο ὀργὴ Κυρίου ἰθυμωθῆναι ἐπὶ Ἰσραήλ, » διατίθησι πρὸ τοῦ, « Ἀνέσεισε τὸν Δαβὶδ, » ἐνάγουσα οἰονεὶ καὶ διανιστώσα τὸν ἀκροατὴν συνιδεῖν ὡς οὐχὶ διὰ τὸ ἀριθμηθῆναι τὸν λαὸν ἢ ὀργὴ ἀνήφθη τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν προσγεγεννημένην αὐτῶν στάσιν τε καὶ τυραννίδα καὶ μαιφονίαν· τὸ γὰρ τὴν ὀργὴν προσθεῖσθαι τῆς ἀριθμήσεως, οὐ διὰ τὴν ἀριθμῶσιν ἐπαχθῆναι ταύτην δηλοῖ· ἀνασεῖσθαι δὲ αὐτὸς ὁ Δαβὶδ καὶ οὐκ ἄλλος, ὅτι περὶ τὸ αὐτοῦ ἀμάρτημα ἢ τοῦ Ἀβεσαλὼμ ἐπανάστασις συνέβη. « Ἄνθ' ὧν γὰρ, φησὶν, ἐφόνευσας καὶ ἐμοίχευσας, καὶ ἐτέροις μὲν ὑπαχθήσῃ, πλὴν ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκές σου ἐνώπιον τῶν ἐφθαλμῶν σου εἰς ἐτέρους μεταστήσονται, » ὁ δὲ καὶ διαπέπρακται τῷ Ἀβεσαλὼμ· ἀνασεῖσθαι οὖν αὐτὸς ὁ ἡμαρτηκὸς, ἵνα τοῦ οἰκείου πταίσματος εἰς συναίσθησιν ἐλθῶν, « Ἐγὼ ἡμαρτον, ἀναβοήσῃ, καὶ ἐγὼ ἐκακοποίησα, οὗτος δὲ ὁ λαὸς τί ἐποίησε ; » Καὶ ἐκ μὲν τῆς ἐξαγορεύσεως καὶ μετανοίας ἡ θραῦσις κοπάσῃ· ταύτης δὲ ληγούσης ἡ σωτηρία περιγένοιτο τῷ γένει· μᾶλλον δὲ ἄνωθεν εἰπεῖν, ἐκεχρεωστῆκε τὴν δίκην ὁ λαός· διὰ τοῦτο προσέθετο ὀργὴ Θεοῦ θυμωθῆναι ἐπ' αὐτούς· ἀνασεῖσαι δὲ ὁ θυμὸς πρὸς τὴν ἀριθμῶσιν τὸν Δαβὶδ· ἀριθμῶσίντος δὲ ἐπέθετο ἡ πληγὴ ἱσταμένης δὲ τῆς πληγῆς εἰς συναίσθησιν τοῦ παρσπώματος ἦκει ὁ Δαβὶδ· ἐκ τῆς συναίσθήσεως, εἰς μετάνοιαν· ἡ μετάνοια δὲ τὴν ἄνωθεν συγγνώμην καὶ τὸν ἔλεον κινεῖ· τὰ δὲ παύουσι τὴν θραῦσιν· ὥστε καὶ τὸ δεινὸν τῷ λαῷ ὡσπερ ἀπὸ τινος κεφαλῆς τῷ στολῇ διὰ τὴν αὐτοῦ μετάνοιαν κατεπράχθη.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΒ΄.

Διατί ὁ Θεσπέσιος Δαβὶδ παραχωρεῖται πσεῖν εἰς ἀμαρτίας καὶ τότε τηλικούτην ;

Edita a Maio (l. c. p. 151, q. 310). — II Reg. xi, 1 seq.

Τάχα μὲν καὶ διὰ τινος ἐτέρας ἀποβόθῃτους αἰτίας· πλὴν ὡς ἂν καὶ τῷ βίῳ μετανοίας προστεθειμένον εἶη παράδειγμα· εἰ γὰρ οὗτος βασιλεὺς τε ὢν καὶ

Quod enim non tam fuerit criminosa ista populi recensio a rege facta, quamvis nunc ut causa punitionis tradatur, clare demonstrat illa quæ postea ab eodem David facta fuit recensio, propter quam nullum occurrit malum, siquidem nullam malitiæ accusationem attulit nec pœnam induxit. Illa facta fuit extremis regis annis, cum levitarum numerus recensitus fuit. Quod satis clare indicat Scriptura dum verba : « Adjecit ira Dei irasci contra populum Israel » ponit ante illa « Impulit David » inducens aliquo modo et disponens auditores ad intelligendum non propter populi recensionem iram Dei excitam fuisse, sed propter factam ab eis rebellionem et tyrannidem et cædem. Ira enim recensione præposita, illam non propter recensionem inductam fuisse clarum est. Incitatur vero ipse David et non alius, quia propter ipsius delictum Absalonis insurrectio accidit, dicit enim : « Quia occidisti et adulterium commisisti, sub aliorum potestate eris, sed et mulieres tuas in oculis tuis proximus tuus tollet. » Quod quidem fecit Absalom. Commovetur ergo ipse qui peccavit ut sui delicti conscientiam habens, « Ego peccavi, clamitet, ego male egi, hic autem populus quid fecit ? » et ex ista confessione et pœnitentia tribulationis fiat finis, et ista cessante, salus genti superveniat. Potius autem quæ supra memorans, pœnam meruit populus, propter quod adjecit furor Domini irasci contra illos ; commovit autem ira David ad populum dinumerandum. Post autem recensionem irruit plaga ; qua stante, in conscientiam delicti venit David, et ex conscientia in pœnitentiam, pœnitentia autem veniam et misericordiam a Deo attrahit, et sic finem habet tribulatio, ita ut mala populo quasi in uno capite peccasset acciderint, et malorum levamen per ejusdem pœnitentiam contigerit.

QUÆSTIO CCCII [Coisl. Taur. CX].

Cur permiserit Deus prophetam Davidem tanto succumbere ?

Quibusdam occultis forte de cansis, at saltem ut nobis David pœnitentiæ proponeretur exemplar ; si enim hujuscemodi rex quæcum secundum cor Dei

regnasse accepimus, tam cito e lapsu se attulit, A pœnitentiaque et lacrymis conatus est delere iniquitatem suam, nonne oportet nos qui non semel tantum cecidimus, sed continuo labimur, facere ut largo fletu et contrito corde peccata nostra emendemus? Argumentum quoque hoc est ne quidam, virtute insignes, cum in eos errores deciderint, qui sunt hominis, semetipsos, omni deposita spe, pesumdem; sed potius attendant beatum hunc Davidem, quanto scelere astrictum, quam cito salutem invenerit, ut et ipsi eodem studio excitentur, assurgant, emendatisque moribus unice demum consulentes, priorem integritatem usque colant. Forsan quoque tanto peccato permittitur succumbere David ne Judæi audientes magna quæ de illo sacræ Scripturæ testantur, ex æquo illum cum Deo coleant; etenim eadem de causa Moysis corpus subreptum est; ignotumque usque ad præsens tempus a filiis Israel vocatur, Divusque Paulus idem de semetipso declarat dicens: « Ne quisquam sese scandalizaverit super me propter quod videt et audit; » et reipsa gentilium quidam una vidissent prodigia quæ ipse et Barnabas perpetrabant ut diis sacra facere properaverunt.

QUÆSTIO CCCIII [Coisl. Taur. CXVI].

Quare Deus primogenitum Israel vocavit?

Edita a Malo (l. c. q. 100, 101, q. 132).

Deus Israel primogenitum vocat, cum Moysen a Pharaonem misit, ad ostendendum quantum amorem et quantam charitatem erga illum habebat. Sic aliquo modo ad Moysen loquebatur: Loquere Pharaoni. Quantum tu amorem erga filium tuum primogenitum habes et servas, tantum puta et Deum habere erga populum Israel. Itaque non acquiescente illo liberationi et reditui Israel, contra primogenitos Pharaonis et Ægyptiorum plaga irruit. Deus autem cum sit omnium gentium factor et auctor, ita est et omnium providentia. Sequentibus autem temporibus, omnes gentes ad eandem cognitionem conversurus erat et convocaturus, et filios et hæredes gratiæ redditurus. Ante illas autem gentem Israeliticam elegit, ut per illam omnes alias conduceret: quod et demonstrant apostoli, qui quidem ex Israel D orti sunt omnium autem magistri et conductores facti sunt, propterea Israelitis vox primogenitus donata est. Non recepit autem illi primogenitus pietatis perfectionem, itaque durus et indocilis factus est non solum in Ægypto, sed et post exitum in deserto. Propter quod perfectioribus non dignatus est mysteriis et per legem secundi ordinis semper instituitur. Cum enim legem digito Dei scriptam, tabulisque humanis manibus non confectis insculptam, legem nobis a Christo dandam figurantem, populus Hebræus, propter vituli aurei transgressionem et impietatem, non dignatus fuerit accipere, accepit secundam quam Moyses tabulis a se politis inscripsit. Si enim ipsas a Deo scriptas

κατὰ τὴν καρδίαν πεπολιτεῦσθαι μεμαρτυρημένους; Θεοῦ, πετῶν οὗτος θάττον ἀνέστη καὶ διὰ μετανοίας καὶ δακρύων ἐσπούδασεν ἐκκαθάραι τὸ ὄλισθημα, πῶς οὐ χρὴ καὶ ἡμᾶς οὐχ ἄπαξ πεσόντας, ἀλλὰ διὰ πάντων πίπτοντας, θερμοῖς τοῖς δάκρυσι καὶ συντετριμμένη καρδίᾳ ἀπαλείφειν πειρᾶσθαι τὰ ἀμαρτήματα; ἔτι δὲ, ἵνα μὴ δῆποτέ τινες τῶν ἐν κατορθώμασι διαλαμπόντων, οἷα δὴ τὰ ἀνθρώπινα εἰς παράπτωμά τι κατωλισθηκότες ἀπογῶνσει ἑαυτοὺς καὶ ἀπελπισίᾳ παραδῶσιν· ἀλλ' ἔχοντες τὸν μακάριον ἐκεῖνον Δαβὶδ τηλικαύτην μὲν παρανομίαν εἰργασμένον, οὕτως δὲ ταχέϊαν τὴν θεραπείαν εὐρημένον, καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν ὅμοιον διαναστώσι ζῆλον, καὶ τοῦ πτώματος ἀνασφαλέντες, καὶ τῆς μετανοίας ὅλοι γεγονότες, τῶν προτέρων ἔχονται κατορθωμάτων· ἴσως δὲ καὶ συγχωρεῖ ὁ Θεὸς εἰς ἀμαρτίαν πεσεῖν τὸν Δαβὶδ, ἵνα μὴ τὰς τῆς ἱερᾶς Γραφῆς περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀκούοντες εἰς Θεὸν αὐτὸν ἀναστήσωσι· καὶ γὰρ καὶ τὸ Μωϋσέως σῶμα διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν μετατεθὲν, ἀγνωστον μέχρι καὶ τῆμερον χρηματίζει τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ ὁ θεοπέσιος δὲ Παῦλος τοιοῦτόν τι περὶ αὐτοῦ ὑποδηλοῖ λαλῶν· « Ἴνα μὴ τις ὑπολογίσῃται τις περὶ ἐμοῦ ὑπὲρ ὃ βλέπει καὶ ἀκούει· ἀλλὰ καὶ τινες τῶν Ἑλληνιζόντων ἐπεὶ τραπευροῦντας εἶδον αὐτὸν τε καὶ Βαρνάβαν, ὡς θεοῖς προσφέρειν θυσίας ὤρμησαν.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΓ'.

Διατί πρωτότοκον ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐκάλεσε,

Πρωτότοκον δὲ ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ καλεῖ, ἥνικα τὸν Μωϋσῆ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Φαραῶ, ἐνδεικνύμενος τὴν ἀγάπην καὶ στοργὴν ὅσην εἶχε περὶ αὐτόν· ὡσανεὶ ἔλεγε τῷ Μωϋσεῖ· « Ἀλέησον τῷ Φαραῶ, ὅτι Ἠλίκην σὺ στοργὴν περὶ τὸν σὸν υἱὸν τὸν πρωτότοκον ἔχεις καὶ διατηρεῖς, τὴν αὐτὴν ἐννοεῖ καὶ πρὸς τὸ γένος τοῦ Ἰσραὴλ ἔχειν τὸν Θεόν· διὸ καὶ ἀπειθοῦντος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἄνοδον τοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τῶν πρωτοτόκων τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἀφίεται ἡ πληγὴ· » ἔτι δὲ ὁ Θεὸς ἐπειδὴ ἀπάντων ἐστὶν ἐθνῶν πλάστης καὶ δημιουργός, οὕτω καὶ πάντων προνοητής· χρόνοις δ' ὑστέροις τὰ ἔθνη πάντα πρὸς τὴν οὐκ εἰς ἐπίγνωσιν ἔμελλεν ἐπιστρέφειν καὶ καλεῖν καὶ υἱούς αὐτοῦ καὶ κληρονόμους τῆς χάριτος ἀποφαίνειν· πρὸ δὲ τούτων τὸ ἔθνος ἐξελέξατο τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἂν δι' αὐτοῦ συναγάγη καὶ τοὺς ἄλλους. Καὶ δηλοῦσιν οἱ ἀπόστολοι τοῦτο ἐξ Ἰσραὴλ μὲν φύντες, πάντων δὲ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλοι καὶ συναγωγεῖς γεγενημένοι· διὰ τοῦτο τοῖς Ἰσραηλίταις ἡ πρωτότοκος ἐχαρίσθη φωνή. Οὐ λαμβάνει δὲ ὁ πρωτότοκος οὗτος τὰ τῆς εὐσεβείας τελειώτερα· διότι σκληρὸς καὶ ἀπειθὴς γέγονεν, οὐ κατὰ τὴν Αἰγύπτου μόνον, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδον ἐν τῇ ἐρήμῳ. Διὸ τῶν μὲν τελειοτέρων οὐκ ἀξιοῦται μυστηρίων, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου τῆς ἔχοντος νόμου τέως παιδαγωγεῖται. Ἐπεὶ καὶ τὸν δακτύλῳ Θεοῦ γεγραμμένον νόμον πλαξί τε ἀχειροποιήτους ἐντετυπωμένον, ὃς τὸν ἡμέτερον καὶ κατὰ Χριστὸν προετύπου νόμον οὐκ ἀξιοῦται δέξασθαι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος διὰ τὴν

περὶ τὸν μόσχον δυσσέβειαν τε καὶ παρανομίαν, λαμβάνει δὲ τὸν δεύτερον καὶ ὃν Μωϋσῆς πλαξίν ἄς αὐτὸς ἐλάξευσεν ἐγεγράφει. Εἰ γὰρ αὐτὰς τὰς θεογραφους πλάκας ἔλαβον καὶ κρείττον ἢ κατὰ χειρὸς ἔργον ἐκλελαξευμένας, τάχα ἂν καὶ θεοὺς αὐτὰς ἠγοῦντο καὶ ἐπὶ μείζον τὴν θείαν κατ' αὐτῶν ὄργην ἀνῆψαν· ἀλλ' ἐκείνοις μὲν δι' ἣν ἐφημεν αἰτίαν τὰ τελειότερα οὐ παραδίδονται τῶν μυστηρίων. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἡμερῶν ἄνθρωπος γεγωνὼς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ θέμενος τὰ ἔθνη εἰς υἱοὺς, δίδωσιν αὐτοῖς οὐκέτι τὴν ἐν τύπῳ καὶ σκιᾷ παλαιωθεῖσαν λατρείαν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀληθείᾳ καὶ πράγματι νεάζουσαν τε καὶ ἐνακμάζουσαν τὸ τῆς εὐσεβείας ἀκῆρατον κάλλος. Πάντων γοῦν υἰοθετηθέντων τῶν ἔθνων, εἰκότως ὁ πρὸ αὐτῶν εἰς υἰοθεσίαν κληθεὶς πρωτότοκος ἐλέγετο τοῦ Ἰσραὴλ λαός. Ὅδε δὲ μοι καὶ ἕτερον σκόπει· Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐκ σέρματος φαίνεται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐληλυθὼς Ἰσραὴλ δι' αὐτοῦ δὲ πρωτότοκον ἅπαν Αἰγυπτιακὸν, τούτεστιν ἀσεβὲς καὶ ἄθεον γέννημα, τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ υποδέδλωται. Ἐπεὶ οὖν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ἔφυ ὁ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἀναιρέτης πρωτότοκος, πρωτότοκον καὶ τὸν Ἰσραὴλ καλεῖ. Καὶ τοῦτο ἄρα καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς ἀναγράφει· «Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου.» Ἐπισκεπτέον οὖν ἄμεινον τούτων.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΑ΄.

Πῶς οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν τοῦ Θεοῦ;

Edita a Maio (l. c. p. 97, 98, q. 81).— In Psal. xviii (Græc. xix), 1.

Οἱ δὲ οὐρανοὶ μὴ ἔχοντες στόμα διηγούνται δόξαν Θεοῦ, διότι ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, καὶ τὸ περὶ αὐτὰ θαῦμα τοῖς γε φρονούσιν εἰς τὸν Δημιουργὸν ἀναφέρεται καὶ διαδίδεται· ὥστε οἱ οὐρανοὶ οὐχὶ ῥήμασι, πράγμασι δὲ τὴν τε δύναμιν ἀνακηρύττουσι τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ πρὸς δοξολογίαν παρακαλοῦσι τοὺς ὀρθῶς αὐτοῖς ἐνορῶντας· εἰ δὲ κατ' ἐπιβολὴν θεωρίας ἐτελήσοις ἐννοεῖν, εὐρήσεις οὐρανοὺς τοὺς ἀποστόλους, οἳ διηγῆσαντο τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ πάσῃ τῇ αἰκουμένῃ, καὶ δοξάζειν τὸν Θεὸν τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμέτερα ἀναλαβόντα, ὑπέδειξαν τε καὶ καθηγῆσαντο· εἰ βούλει δὲ, διηγῆσαντο οἱ οὐρανοὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Χριστοῦ, ἡνίκα τῶν πατρικῶν μὴ κενωθείς κόλπων, ἐκ Παρθένου σάρκα λαβεῖν κατηξίωσεν, καὶ εἶχεν αὐτὸν ἡ Βηθλεὲμ καὶ τὸ σπήλαιον· τότε γὰρ δὴ, τότε ἡ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀριθμουμένη φύσις, τοῦτο μὲν ἡ ὁρατὴ, τοῦτο δὲ καὶ ἡ ὑπὲρ τὸ ὀρώμενον, ὑπηρεταῖτό τε καὶ καθυπόυργεῖ τῷ θαύματι· ἡ μὲν οἶονεἰ τινα κήρυκα κοινὴν τὸν ἀστέρα χειροτονούσα καὶ προβάλλουσα ἀνακηρύττει τὸν Δεσπότην τὴν δόξαν, καὶ τὸν κρυπτόμενον βασιλέα δι' ἐνὸς δορυφόρου προπομπεύουσα· ἡ δὲ πλῆθος στρατιᾶς προβαλλομένη τὸν Κτίστην αἰνούντων, καὶ τῶν τελομένων τὸ θαῦμα διηγουμένων τῷ ἔσματι· ῥηθεῖεν δ' ἂν οὐκ ἀπεικότως οἱ ἄγγελοι οὐρανοῖ, ἄτε δὴ ἄνωθεν ἀφιγμένοι πρὸς τὰ ἐπίγεια· εἰ δὲ καὶ τὸν ἥλιον ἐθέλοις· ἰδεῖν ἐπὶ τῷ Δεσποτικῷ πάθει σκυθρωπάζοντα, καὶ τῇ ἀποθέσει τοῦ περικαλοῦς ἐκείνου φω-

A tabulas et melius quam ab humanis manibus politas accepisset, eas mox ut deos habuisset et Deum contra se ad majorem iram excitasset. Illis quidem propter quam diximus causam perfectiora non sunt tradita mysteria. Novissimis autem diebus, homo factum Dei Verbum, gentibus in adoptionem filiorum vocatis, illis non jam figuris et tenebris antiquis obumbratum cultum dedit, sed in veritate et in opere virescentem, et purum pietatis decorem producentem. Omnibus ergo gentibus in adoptionem filiorum vocatis, merito qui ante illas in adoptionem vocatus est, populus Israel primogenitus dicitur. Hic autem et hoc mecum considera, Dei Verbum ex semine David veniens secundum humanitatem apparet. Per illum autem omne primogenitum Ægypti, ut impia et incredula generatio, morti et corruptioni subjectum fuit. Cum ergo ex Israel ortus sit Ægyptiorum interfecto primogenitorum, primogenitum et Israel vocat. Hoc Evangelista describit dicens: « Ex Ægypto vocavi filium meum ».²⁰ Quæ sunt ergo meliora pensanda sunt.

QUÆSTIO CCCIV [Cōisl. Taur. CXVIII].

Quomodo cæli enarrant gloriam Dei?

Cœli, cum os non habeant, gloriam Dei annuntiant in eo sensu quod ex magnitudine et multitudine creaturarum rerum auctor dignoscitur et istorum admiratio a sapientibus ad auctorem refertur et ascendit; ita ut cœli non verbis, sed factis Creatoris potentiam prædicent et ad illum glorificandum illos qui rectis oculis in istos respiciunt hortentur. Si autem supra visibilia mentem elevare volueris, cœlos invenies apostolos esse qui Evangelium Christi in universa terra annuntiaverunt, et ad Deum qui supra nosmetipsos nostra assumpsit glorificandum docuerunt et instruxerunt. Si autem volueris, annuntiabant cœli gloriam Dei nostri Jesu Christi, cum, paterno sinu non derelicto, ex Virgine incarnari dignatus est et illum Bethlehem et præsepe habuerunt. Tunc enim præsertim creaturæ quæ in cœlis numerantur tam visibiles quam invisibiles, miraculo ministrabant et serviebant. Illæ quidem sicut præconem communem stellam eligentes et præmittentes, Domini gloriam et absconditum regem per unum custodem concomitantes, prædicant. Hæ vero multitudinem exercitus præmittentes ad laudandum Deum et ad operata mirabilia canticis celebranda. Dicit forte aliquis satis verisimiliter angelos esse cœlos, siquidem e cœlo venerunt ad terrena. Si vero et solem volueris videre propter Dominicam passionem pallescentem, et deposito præpulchro suo lumine, divinitatem et potentiam patientis annuntiantem,

²⁰ Osee xi, 2; Matth. ii, 15.

non longe ab interpretatione secundum visionem A fueris.

QUÆSTIO CCCV [Coisl. Taur. CXVIII].

Quid sit: « Incepisti gentes et perii impius? »

Edita a Maio (l. c. p. 98, 99). — In Psal. ix, 6.

Verba: « Incepisti gentes et perii impius, » clare hoc designant, scilicet, cum increpata fuerint gentes et ab errore viæ suæ ad ingrediendum in ovile Christi reductæ fuerint, illum qui nos ad impietatem vocabat, id est, diabolus perisse. Impius enim dici potest qui impie agit, et qui illum ad impietatem trahit. Magis obvium forte esset dicere quod, cum Christus in terra manserit et simul omnes Judæos et Græcos barbaros ad eandem vocaverit cognitionem, et, ut ita dicam, pro peccatis B ab illis antea commissis, salutarem et perfectam increpationem per baptismum induxerit, quicumque sese docibiles et sinceros ad increpationem habuerunt, de parte salvatorum facti sunt, qui autem animo demisso increpationem acceperunt, nec baptismi purificationem, nec quod ex illo procedit lumen fidei susceperunt, illi ut impii et perditione digni perierunt. Scio autem eandem vocem sumi, præsertim apud aliquos doctos extraneos, pro honore, splendore et gloria. Significare ergo potest hic locus, si verba in isto sensu accipiantur, quod gentibus a Christo honoratis et glorificatis, filios quidem et hæredes sui regni qui docibiles fuerunt, posuit, qui autem hæreditate indigni et adoptioni cum essent impii, perierunt.

QUÆSTIO CCCVI [Coisl. Taur. CXIX].

Quare magi ex Oriente et Perside, non vero ex alia regione aut gente ad Dominicum partum primi accesserint?

Editarum a Wolfio tricesima nona (Cur. Philol. t. V, p. 695-697. Galland. p. 710, 711, n. 14, q. 119). — De Magis ex Oriente advenientibus. Matth. II, 1

Variis de causis id factum esse opinor. Primum quidem ita oraculum aliquod propheticum impleverunt, ita habens: « Reges Arabum et Sabæ dona afferent²². » Persæ enim tunc temporis summam potestatem in regiones illas exercebant: eadem vero terra et aurum præstantissimum, et myrrham et thus profert. Porro Ægyptiorum imperio ad Assyrios translato, Assyriorum vero illo ad Persas devoluto, Persarumque regibus tunc primatum tenentibus, conveniens erat, ut, qui ea ætate præcipui essent, iidem primo et uni sæculorum Regi, in terra conspecto, Christo, et Deo nostro, adventu suo cultum præstarent, et dona offerrent, iis, quæ faciebant, profitentes, quod Rex modo natus ipsorum, qui tantum non omni orbi imperarent, et gentibus omnibus superiores essent, Herus, Do-

²² Isa. lx, 6.

τὸς τὴν θεότητα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ πάσχοντος ἀναγγέλλοντα, ἐγγὺς ἂν γένοιτο καὶ τῆς κατὰ θεορίαν ἀναπτύξεως.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΕ΄.

Τί ἐστίν· « Ἐπειμήσας τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀπόλωτο ὁ ἀσεβής; »

Τὸ, « Ἐπειμήσας ἔθνεσι, καὶ ἀπόλωτο ὁ ἀσεβής, » φασὶ τοῦτο δηλοῦν, ὡς ἐν τῷ ἐπιτιμηθῆναι τὰ ἔθνη καὶ τῆς οικείας ἀποστῆναι πλάνης, γενέσθαι τε τῆς ποίμνης Χριστοῦ, ὁ πρὸς ἀσέβειαν αὐτοῦς ἐκκαλούμενος ἀπόλωτο διάβολος· ἀσεβής γὰρ αὐτός τε ὁ ἀσεβῶν εἴη ἂν καὶ ὁ τοῦτον ἔλκων πρὸς τὴν ἀσέβειαν· εἴη δ' ἂν ἐγγύτερον ὡς τοῦ Σωτῆρος ἐπιθετημηκός τῆ γῆ, καὶ κοινῶς ἅπαντας Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλληνας καὶ βαρβάρους ἐπὶ τὴν οικείαν προσκαλούμενον ἐπίγνωσιν, καὶ οἰονεὶ τῶν πρώην αὐτοῖς ἡσεθημένων καθαρτικὴν τε καὶ τελειωτικὴν ἐπιτιμήσιν τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπάγοντος· ὅσοι μὲν εὐπειθῶς τε καὶ εὐκρινῶς τὴν ἐπιτιμήσιν ἐδέξαντο, οὗτοι τῆς μερίδος τῶν σωζομένων ἐγένοντο· εἰ δέ τις πρὸς τὴν ἐπιτιμήσιν ἀπεδυσπέτησε, μήτε τὸν τοῦ βαπτίσματος καθαρμὸν μήτε τὴν δι' αὐτοῦ τῆς πίστεως προσδεξάμενος Ἑλλαμψιν, οὗτος ὡς ἀσεβής τε καὶ ὀλέθρου ἀπολείπεται ἄξιος· οἶδα δὲ ἐπιτιμίας παρὰ γε μάλιστα τοῖς ἔξω σοφοῖς τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιφάνειαν ὀνομαζομένην καὶ τὸ περιδοξοῦν· λέγοι ἂν οὖν τὸ ῥήτον, εἰ τις τὴν λέξιν εἰς τοῦτο τὸ σημαίνονμενον μεταλάβῃ, ὡς τοῦ Χριστοῦ τιμήσαντος καὶ δοξάσαντος τὰ ἔθνη, υἱοῦς γὰρ κληρονόμος τῆς αὐτοῦ βασιλείας τοὺς πειθομένους ἔθετο, οἱ ἀνάξιοι τοῦ κλη- C ρου καὶ τῆς υἰοθεσίας, ἀσεβεῖς ὄντες ἀπολούνται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΓ΄.

Διὰ τί μάγοι ἐξ Ἀνατολῶν καὶ Περσῶν, καὶ οὐκ ἐξ ἐτέρας χωρῶν ἢ ἔθνεος τῷ Δεσποτικῷ τύπῳ παραγεγύνασι πρώτοι;

Διὰ πολλὰς οἰμίας αἰτίας. Πρῶτον μὲν γὰρ προφητεῖαν τινὰ ἐξεπλήρου, τὴν λέγουσαν· « Βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβᾶ δῶρα προσάξουσιν. » Καὶ γὰρ οἱ Πέρσαι τῆνικαῦτα τῶν χωρῶν ἐκείνων τὸ κράτος εἶχον. Φέροι δὲ ἡ ἐκείνων γῆ ἐπίσημόν τε χρυσοῦν καὶ σμύρναν καὶ λίθων. Ἄλλως τε δὲ καὶ τῆς μὲν Αἰγυπτίων βασιλείας εἰς Ἀσσυρίους διαλελυμένης, τῶν Ἀσσυρίων δὲ εἰς Πέρσας μεταρρύσεως, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς τότε βασιλέων Περσῶν τὰ πρεσβεῖα D ἐχόντων, ἔδει τοῖς τὸ πρωτεῖον ἐν τοῖς τότε καιροῦ λαχοῦσι, τῷ πρώτῳ καὶ μόνῳ Βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἐπὶ γῆς ὀφθέντι Χριστῷ, Θεῷ τῷ ἡμῶν, παραγεγονότας τε προσκυνῆσαι, καὶ δῶρα κομίσαι, δι' ὧν (85) ἔπραττον ἀνομολογοῦντα· (86) ὅτι ὁ τεχθεὶς Βασιλεὺς καὶ αὐτῶν, τῶν μικροῦ τῆς γῆς ἀπάσης κρατούντων, καὶ κατὰ πάντων τὸ πρωτεῖον ἐχόντων, Δι-

NOTÆ.

(85) Sic scribo pro, δ: ὦν.

(86) Coisl. male ἀνομολογοῦντας.

επότης και Κύριος και Βασιλεύς χρηματίζει, προσκυνοῦμένους τε ὑπ' αὐτῶν και δορυφορούμενος (87). Εἰ δ' ὅτι ἐκεῖθεν ἐτύγχανεν και Ἀβραάμ ὁ πατριάρχης (ἐκ Χαλδαίων γάρ γῆς πρῶτος ἀπαρας θεογνωσῶν ἐκήρυξεν), διὰ τοῦτο και οὗτοι εἰς προσκύνησιν τοῦ Σωτῆρος πρῶτοι τῶν ἄλλων ἐκεῖθεν ἐκινήθησαν παραγενέσθαι, τρανῶς διασαλπίζουσης τῆς τοιαύτης οἰκονομίας, ὅτι ὁ αὐτός ἐστιν ὁ και τότε και νῦν ἐνεργῶν, τότε μὲν τυπικῶς, νῦν δὲ αὐτοῖς πράγμασι και ἀληθείᾳ· οὐδὲ τοῦτο ἂν εἴη τῆς ὀρθῆς ἀπωθεν διανοίας. Νόει δὲ μοι κάκεινο· Οἱ Ἀσσυρίων βασιλεῖς τὴν τε Ἱερουσαλήμ πολλὰκις ἐπόρθησαν, και τὰ ἐν τῷ θείῳ νεῷ κειμήλια ἀπεσύλησαν. Καὶ αὐτὸν ἔσθ' ὅτε τὸν ναὸν πυρὸς ἔργον ἀποφάναντες. Καὶ ὅσα ἄλλα ἢ περὶ ταῦτα ἱστορία διέξισιν. Ἡ δὲ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχὴ εἰς Πέρσας μετέπεσε, και τὸν ἐκεῖνοις πλοῦτον ἅπαντα, ὅσος (88) τε ἐν λαφύροις, και ὅσος ἐν ὑπηκόων φόροις εἰς ἐκεῖνους συμμετέστησεν. Ἄγει τοίνυν ὁ Θεὸς τοὺς Πέρσας εἰς προσκύνησιν τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰσραήλ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὧτινι και ἀνεῖτο μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶς, ἀνεφέροντο δὲ και αἱ θυσίαι (89), και πρέχουσι δρομέως, και προσφέρουσι ἀντὶ μὲν τῆς παρὰ τῶν πατέρων αὐτῶν γεγενημένης εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ Θεοῦ ἀτιμίας τιμὴν, ἀντὶ δὲ τῶν δυσφημιῶν θεολογῶν, και προσκύνησιν ἀντὶ τῆς ἄλλης παροινίας, ἀντὶ δὲ τῶν συλαγωγηθέντων δῶρα τῆς προγονικῆς ὡσπερ ὑπεραπολογούμενοι τὸλμης, και τὴν συγγνώμην ἐκεῖνοις διὰ τῆς οικείας ἐκκαλούμενοι πράξεις. Καὶ προσφέρουσι μὲν χρυσὸν ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ και τῶν ἱερῶν κειμηλίων, ὧν ἐσύλησαν· λίθων δὲ ἀντὶ τῶν θυσίων, ἃς ἐκώλυσαν, και σμύρναν ἐπὶ τοὺς ἅπαξ ὑπ' αὐτῶν ἀνηρημένους (90), πάλαι κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐνήν αὐτοῖς ἀναστῆσαι και παραστῆσαι, ὡσπερ τιμὴν ἐκεῖνοις (91) τὴν σμύρναν κομιζόντες, τάχα δὲ και τὴν γνώμην αὐτῶν ἐνδεικνύμενοι. Ὡς τότε ἐπ' αὐταῖς και τὸν καταστραφέντα ναὸν, και τὴν πόλιν Ἱερουσαλήμ αἰρετὸν (92) ἦν ἀνανεῶσαι. Καὶ γὰρ ἡ σμύρνα συσφίγειν εἰσθεν τὰ διεσπῶτα και διεσπασμένα. Καὶ γὰρ εἰ και ἐπὶ Ἑσδρα (93) τε και Ζοροβάβελ ἀνηρέθη τινὰ τῶν λαφυραγωγηθέντων ἱερῶν, ἀλλ' οὖν ἐνδεῶς ἐπράττετο ταῦτα, μήτε τοῦ Λυτρωτοῦ και Σωτῆρος ἡμῶν παραγεγονότος, μήτε αὐτῶν τῶν συλαγωγησάντων αὐτεπρόσωπον τὴν προσφορὰν τῶν σεσυλημένων, ἀλλὰ δι' ἐτέρων ποιουμένων. Προμήνυμα δ' ἂν εἴη και ἡ Περωῶν πρώτη ἀφιξις, ὅτι πρῶτον οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἥπερ (94) ὁ Ἰσραήλ, τὸν οικεῖον ἐπιγνώσονται Δεσπότην. Εἰδέ τις ἐθέλοι και τὰ

NOTÆ.

(87) *Coisl.* δωρυφορούμενος. Legendum videri poterat δωρυφορούμενος, quasi *muneribus cohonestatus*. Præstat vero nostrum illud, quo et Photius alias, et Scriptores frequenter utuntur, ubi de satellitio regio sermo est. Vide quæ de δωρυφοροις affert E. Iulius in *Fortuitis sacris* p. 50. et de δωρυφοροις Ezech. Spanhemius *ad Cæsares Juliani* p. 384.

(88) Ita *Colb.* pro Ὅσα.

(89) *Coisl.* male ἀνθυσίαι.

(90) Post ἀνηρημένους puto per affinitatem syllabæ ultimæ excidisse οὗς frequentī librariorum incuria.

(91) Ita scribo pro ἐκεῖνους.

(92) Sic *Colb.* pro ἀρετῶν.

(93) Idem pro Ἑδρα.

(94) Sic scribo pro εἴπερ.

quis denique de oblati illis statuere malit, aurum A quidem Christo, ut Regi hujus universi, instar tributi, et in obedientiæ argumentum, thus vero, ut Deo, myrrham denique, ut tali, qui pro nobis moriturus sit, oblata esse; id quoque non inconvenienter modo dictis jungi possit.

QUÆSTIO CCCVII [Coisl. Taur. CXX].

Cur præcipit Herodes Magis, qui Salvatorem nostrum Christum adoraturi veniebant: « Inquire diligenter, » inquiens, « in puerum; ubi vero inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum? »

Editarum a Wolfio quadragesima (l. c. p. 697-699. Galland. p. 711, 712, n. 15, q. 120).

Id quidem secundum sensum litteralem ideo faciebat, quod ipse erat Rex Judææ, perceptoque Regis partu consternabatur, atque adeo eum interficere studebat, qui imperium sibi erepturus videbatur. Quoniam vero eum difficile invenire poterat, dolos et fraudem neclit. Propterea etiam ait: « Ut et ego veniens adorem illum. » Hæc expositio ex verbis ipsis nascitur. Fortasse vero etiam invitus ipse prænuntiat, fore ut non solum gentiles per Persas, qui primum venerant, Christum adorarent, sed et Judæa universa, post cultum ab illis præstitum, eum religiose veneretur. Vel, si malis, procliviori modo ratio typica ostendi possit. Herodes enim ipse duas illas gentes repræsentare queat, qui ex gentibus ortus Judæis imperabat, atque adeo, quamvis invitus, et, quæ dicat, ipse nescius, prophetam agit, personamque totius generis humani, gentilium æque ac Judæorum, sustinentum, Deo ad homines divertenti, religiosum cultum præstandum esse, proficitur. Nihil vero obstat, quominus prophetam egisse existimetur. Similiter enim et Caiphas ignorabat quid loqueretur. Nam dum mens ejus furibunda in cædem ferebatur, labiis tamen vaticinium edebat, dicens: « Præstat unum hominem mori, quam totam gentem perire. » Nisi enim Christus Deus noster mortem obiisset, genus humanum nunquam fuisset salvatum. Quamvis enim uterque eorum dono prophetico esset indignus, hinc tamen sacerdotalis, hinc regia dignitas, doni alicujus fructum capiebat, quandoquidem ad cædem Domini nostri nondum erant progressi. Videas vero similiter etiam alia quædam, malo quidem animo et sanguinolento impetu prolata, instar vaticiniorum, eventum sortita fuisse. Tale erat illud: « Sanguis ejus super nos et super liberos nostros. » Tandem enim sanguinis effusio, et cædes gladiis facta, eos opprimebat. Nec minus illud: « Si eum vivere patiamur, omnes in eum credent; tunc venient Romani, gentemque nostram et urbem delebunt. » Nam etiam inviti vivere eum patiebantur, cum non possent in eum dominari, qui vitæ erat penu, et omnia vivificabat. Propterea malum quidem et sanguinolentum ænimum prodebant, scopo vero frustrati, et ipsi et tota gens, et templum, et urbs peribant.

A προσκομισθέντα δῶρα τὸν μὲν χρυσὸν ὡς Βασιλεὶ προσενεχθῆναι τῶν ὀλων, οἰνοεὶ φόρον τινὰ καὶ ὑπακοῆς ἰσημελον, ὡς Θεῷ δὲ τὸν λίβανον καὶ σμύρναν, ὡς δὲ ἡμᾶς γεννησομένῳ νεκρῷ, καὶ τοῦτο οὐκ ἂν ἀναρμόστως τῷ προτεθέντι περιγραφεῖται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΖ'.

Διὰ τί ἐπικαλεῖσθαι ὁ Ἡρώδης τοῖς εἰς προσκύνησιν ἤκουσιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ μῆτορις, ἢ Ἀκριβῶς ἐξετάσατε, λέγων, περὶ τοῦ παιδίου, ἐπὶ δὲ εὗρητε, ἀπαγγεῖλάτε μοι, ἵνα κατὰ ἔλθῶν προσκυνήσω αὐτῷ; »

B Ὅσον μὲν ἀπὸ τοῦ γράμματος, διὰ τοῦτο ὅτι βασιλεὺς ἦν τῆς Ἰουδαίας, καὶ βασιλεὺς τόκον ἀκούσας, ἐταράχθη τε καὶ ἐζήτηε ἀνελεῖν τὸν ἐπιζόμενον παραλῦσαι τῆς βασιλείας αὐτόν. Καὶ ἐπιέπερ οὐκ ἦν βῆσον αὐτὸν ἀνευρεῖν, ὄλον προβάλλεται καὶ ἀπάτην. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν: « Ἴνα κατὰ ἔλθῶν προσκυνήσω αὐτῷ. » Ἄλλ' αὕτη μὲν ἢ ἐπὶ τῷ γράμματι κατανόησις. Τάχα δὲ καὶ ἄκων προφητεύει τὸ μέλλον, ὅτι μὴ μόνον τὰ ἔθνη διὰ τῶν Περσῶν προσκυνήσει τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκείνων προσκύνησιν καὶ Ἰουδαία πᾶσα προσκυνήσει αὐτῷ. Εἰ βούλει δὲ, καὶ αὐτόθεν ἔχει ὁ τύπος τὸ ἀπευθύνεσθαι. Τῶν γὰρ δύο λαῶν φέροι ἂν ὁ Ἡρώδης ἐκτύπωμα. Ἐξ ἐθνῶν γὰρ ὦν Ἰουδαίων ἐβασίλευεν, καὶ εἴη ἂν ἄκων καὶ μὴ εἰδῶς, ὃ λέγει, ὅμως προφητεύων, καὶ ὡς ἐκ προσώπου παντὸς τοῦ ἀνθρώπινου γένους οἶον ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τὴν προσκύνησιν ἀνομολογήσας τῷ ἐπιδημήσαντι πρὸς ἀνθρώπους Θεῷ. Οὐδὲν δὲ κωλύει προφητεύειν αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Καϊάφας οὐκ ἤδει μὲν, ὃ λέγει. Ἄλλὰ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ μανιῶδες πρὸς μαιφονίαν ἀνηρέθιστο, τὰ χεῖλη δὲ προφητεῖαν ἐξέφερον ἐν τῷ λέγειν: « Συμφέροι, ἵνα εἰς ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὄλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. » Καὶ γὰρ εἰ μὴ Χριστὸς ἀπέθανεν ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐκ ἂν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐσώζετο. Εἰ γὰρ καὶ ἀνάξιος ἑκάτερος αὐτῶν προφητικοῦ χαρίσματος ἐτύγχανεν, ἀλλ' οὐν τότε τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα, καὶ τὸ τῆς βασιλείας ἔτι τινὸς χαρίσματος παραπήλαυεν, οὐπω τῆς κατὰ τοῦ Δεσπότητος μαιφονίας τούτοις τετολημένης. Ἰδοὺς δ' ἂν παραπλησίως τούτοις καὶ ἕτερα τινὰ κακούργῳ μὲν γνώμῃ καὶ ὀρμῇ μαιφόνῳ προενηνεγμένα, πέρας δὲ προφητικῶν εἰληφότα. Ὡς, « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Καὶ γὰρ ἐπέπεσαν αὐτοῖς ἔσχατον ἢ τῶν αἱμάτων ἔχρυσος, καὶ ὁ διὰ ξίφους φόνος. Καὶ, « Ἐὰν ἀφώμεν αὐτὸν ζῆν, πάντες πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν τὸ ἔθνος καὶ τὴν πόλιν. » Καὶ γὰρ ἀφήκαν καὶ ἄκωντες ζῆν. Οὐ γὰρ ἠδύναντο κύριοι καταστῆναι τοῦ τῆς ζωῆς ταμείου, καὶ ζωοποιούντος τὰ πάντα. Διὰ τὴν μὲν πονηρὰν καὶ μαιφόνον ἐνέφηναν γνώμην, τοῦ δὲ σκοποῦ μὴ τυχόντες ἀπώλοντο καὶ αὐτοὶ, καὶ τὰ γένη, καὶ ὁ ναὸς, καὶ ἡ πόλις. Ὅν δὲ ἐδοξάν ἀνελεῖν, τοῦτον ζωῆς χορηγὸν καὶ ζωοποιούντα τοὺς νεκροὺς τὰ ἔθνη δεξάμενοι, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ

²⁴ Matth. ii, 8. ²⁵ Joan. xi, 50. ²⁶ Matth. xxvii. 25. ²⁷ Joan. xi, 48.

προσκυνοῦντες ἀνάστασιν, Θεὸν Ἰσακιν ἀληθινὸν ἐπὶ Ἀ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἐνανθρωπήσαντα, καὶ λατρεύουσιν εὐλαβικῶς καὶ θειάζουσιν. Καὶ γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπιστάνας αὐτοῖς πολέμῳ, τὴν τε πόλιν κατεστρέψαντο, καὶ τὸν ναὸν κατηρήμωσαν (95), καὶ τῷ διὰ ξίφους θανάτῳ τὸ ἔθνος ὑπήγαγον. Εὐρήσεις δὲ καὶ ἕνον ἐν τοῖς Γράμμασι τοῖς Παλαιοῖς προμανθάνουσάν τε καὶ προδιδάσκουσάν τὰ ἐσόμμενα (96). Ἐξ ὧν ἀπάντων οὐδὲν κωλύον θεωρήσεις, καὶ τὸν Ἡρώδην εἰπεῖν κατὰ προφητικὸν τύπον τὰ πρὸς τοὺς μάγους εἰρημένα.

his omnibus intelliges, nihil obstande, quominus Herodes prophetico more ad magos locutus censeatur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΗ΄.

Διὰ τί ὁ Πρόδρομος ἐλέγχει τὸν Ἡρώδην;

Editarum a Wolfio quadragesima prima (l. c. p. 700, 701. Galland., p. 712, n. 16, q. 121). — De Herode a Baptista Joanne increpato. Matth. xiv, 4; Luc. iii, 19.

Ὁ δὲ Πρόδρομος καὶ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ἐλέγχει Β τὸν Ἡρώδην δικαίως εἰς παρανομίαν ἀποκρίναντα. Καὶ γὰρ εἰ ἐξ ἀλλοφύλων κατήγετο, ἀπόγονος ὦν τοῦ παλαιοῦ Ἡρώδου, ἀλλ' ὄν Ἰουδαίων τε ἐθασίλευεν, καὶ τοῖς Ἰουδαίων ἐπολιτεύετο νόμοις καὶ ἔθεσιν, καὶ οὐκ ἐξῆν αὐτῷ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἀδελφοῦ παιδῶν ἔχουσιν τὴν Ἡρωδιάδα εἰς γάμον ἀναλαβεῖν. Ὁ γὰρ νόμος, ἀπαίδος μὲν τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος, ἐπιτρέπει τὴν πρὸς τὴν γυναῖκα τούτου συνάφειαν, « Ἴνα, φησὶν, ἐγείρη σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. » Καταλείμενον δὲ σπέρματος καὶ γονῆς, ἀποτρόπαιον ἦν ἡ (97) πρὸς τὴν νύμφην ὁμίλια. Καὶ τὸν Ἠλεγγον ὁ Πρόδρομος ποιεῖται, οὐ τοσοῦτον κηδέμενος ἑκείνου, ὅσον τὸ πλῆθος διορθοῦσθαι πρόνοιαν ποιῶν. Καὶ γὰρ τῶν τοῖς ἄρχουσι καὶ βασιλεῦσι πλημμελουμένων ἀνεπιτιμήτων μενόντων, ἐτοίμως C τὸ πλῆθος πρὸς τὴν μίμησιν παρακαλεῖται. Ἐκεῖνων δὲ τῆς πράξεως ἀναγκαιζομένων, ἀναγκάζεται καὶ τὸ ὑπήκοον εὐλαδέστερον πρὸς τὰς παρανομίας διακείσθαι. Περίεστι δὲ μοι καὶ εἰς μνήμην νυνὶ Παλαιᾶς Ἱστορίας ἀνάγκωσις ὡς καὶ τῷ ἀδελφῷ ὡσάν ὁ πρὸς τὴν ἑκείνου γυναῖκα ἔρωσι μὴ (98) ἀνακόπτοιο. Καὶ δι' ἄμφω ταῦτα σταθερώτερόν τε καὶ παρῆσιαστικώτερον ὁ Πρόδρομος εἶη τῷ Ἡρώδῃ προσφερόμενος τὸν Ἠλεγγον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΘ΄ (99).

Πῶς νοητέον τὸ « Ἐν γενητοῖς γυναικῶν μελῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ οὐκ ἐγήγεραται; »

Editarum a Wolfio quadragesima secunda (l. c. p. 701-704. Galland. p. 712, 713, n. 179, q. 123).

Περὶ τοῦ ἐν γενητοῖς γυναικῶν μὴ ἐγηγέρθαι D μελῶνα Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ ὅπως ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μελῶν αὐτοῦ ἐστίν, εἰρηται μὲν μοι καὶ ἀλλαγῶ (1). Οὐδὲν δὲ κωλύει τῆς ὁμῶν αἰτήσεως χάριν ἑκείνο διαλαβεῖν, ὡς ἡ διάνοια τοῦ ῥητοῦ, μὴ ἐγηγέρθαι ἐν τῷ νόμῳ

²²⁻²⁴ Deut. xv, 5. ²⁵ Levit. xviii, 16. ²⁶ Matth. xi, 11.

NOTÆ.

(95) Ita scribo pro Κατηρήμωσαν.

(96) Respicit asinam Balasami Num. xxii, 25.

(97) Ἡ Colb. pro κατ.

(98) Τὸ μὴ ἀλλοφύλων κατὰ τὸν νόμον positum est, et rectius omittitur.

(99) Denuo argumentum q. CCXXIII Photius

ΠΑΤΡΟΛ. ΓΡ. CΙ.

Quem vero sibi e medio tollere videbantur, hunc gentes, tanquam vitæ auctorem et mortuos vivificantem, recipientes, ejusque ex mortuis resurrectionem religiose venerantes, eundem, ut verum Deum, in salutem generis humani hominem factum, agnoscunt sinceroque colunt et reverentur. Ab altera vero parte Romani, bello in illos moto, et urbem evertebant, et templum devastabant, gentemque omnem gladio perimebant. Videas vero etiam asinam in libris Veteris Testamenti repræsentari futura et edoctam et prænuntiantem. Ex

QUÆSTIO CCCVIII [Coisl., Taur. CXXI].

Quare præcursor (Joannes) Herodem reprehendit?

Præcursor et Baptista Joannes Herodem, tanquam in peccatum ruentem, recte reprehendebat. Quamvis enim alienigena esset, Herodis antiquioris nepos, Judæis tamen imperabat, et ad Judæorum leges ac instituta vitam componebat, neque adeo per leges fieri poterat ut Herodiadem, quæ ex fratre pepererat, uxorem duceret. Lex enim, mortuo sine relictis filiis fratre, fratri alteri consuetudinem cum uxore demortui integram facit, « Ut » scilicet « fratri semen excitet ²²⁻²⁴. » Semine vero et masculo relicto, prohibitum erat cum ejusmodi uxore conjugale commercium. Præcursor itaque in Herodem animadvertit, non tam ipsius rationem habens, quam ad vulgus emendandum respiciens. Quando enim ea, quæ ab imperantibus et regibus prave patrantur, sine animadversione præmittuntur, subjectorum vulgus ad illorum imitationem facile abripitur. Quando vero illi a facinoribus ejusmodi prohibentur, subjectos quoque ab illis diligentius sibi cavere necesse est. Venit præterea in mentem recordari ex Veteris Testamenti lectione, fratri quoque amorem in fratris uxorem esse prohibitum ²⁵. Utrumque horum effecit, ut Præcursor tanto constantius et liberius in Herodem animadverteret.

QUÆSTIO CCCIX [Coisl., Taur. CXXI:1].

Quomodo accipiendum est illud: « Inter natos ex mulieribus major Joanne Baptista non sur-rexit ²⁶? » (99).

De eo, quomodo inter natos ex mulieribus nemo Joanne Baptista major, exstiterit, et quomodo minimus in regno cælorum illo major esse dicatur, alibi a me disputatum est. Nihil vero prohibet, quominus [ad positum] [vestrum] denuo moneamus, dictum illud hoc sibi velle, quod in veteri Testamento

pertractat.

(1) Item scilicet argumentum Photius persequitur, sed alia quadam ratione, in epistola 135 (nunc q. 222) quæ ipsa totidem verbis in *Amphilochiis* exstat num. 176.

non surrexerit propheta ipso major. Ille enim quod ad tempus Christo proximus erat, et vocabatur « vox clamantis : Parate viam Domini »⁴⁷, pronuntians. Scriptura itaque ait, quod nemo illo major surrexerit; non vero ideo cogitare nos jubet, quod idem in gradum, cæteris omnibus altiozem, fuerit euectus. Hoc vero, quod Præcursor aliis omnibus major sit, non prohibet quominus multi alii æquales ipsi habeantur.

Alterum vero illud : « Minimus vero, major illo est; » alii quidem de Christo accipiunt, qui, quamvis Dominus esset, ætate tamen corporisque statura et vulgi iudicio eo tempore minor haberetur. Ego vero, ut alibi de hoc momento sententiam dixi, ita huic expositioni phrasin : « Inter natos ex mulieribus, » adversari existimo. Christus enim non ex muliere simpliciter, sed ex Virgine natus est : virgo vero mulier proprie appellari non potest, nisi vocem eo significato induere velis, quo divus Paulus usus est, dicens : « Natus ex muliere »⁴⁸. Cum igitur Christus ex Virgine, non autem proprie ex muliere, natus sit, merito quidem a comparatione, cum Joanne instituenta, distinxisse se existimabitur.

Alii vero contendunt minorem in regno cælorum hoc loco eum dici, qui gratiæ novi fœderis factus sit particeps : hoc scilicet sensu, neminem ex iis, qui sub lege geniti sint, hominibus Joanne majorem esse; ex iis vero, qui post gratiam prædicatam exstiterint, etiam minimum priores partes in tantum tenere, in quantum istis mactatus est bonis, quorum ille (Joannes) non ante factus sit particeps. Si quis enim ratione typorum et præludiorum dignitate et prærogativis maximus habeatur, idem tamen, habito ad res ipsas, quæ opere ipso se sistunt et conspiciuntur, respectu, nunquam causam invenerit, cur se cum eo, qui minimum etiam locum tuetur, comparet. Quamvis enim Joannes Christum ipsum viderit, sacrique lavacri mysterium administrarit, Agnicque, peccata mundi tolerantis, testis exstiterit non inficiandus; idem tamen eo tempore, quo lex et umbræ adhuc erant superstitæ, nec gratia clare pleneque eluxerat, ex vita excessit. Cum enim in carcere versaretur, et cædi non promeritæ, propter animadversionem in violatas leges Mosaicæ, jam subjectus esset, tum demum Dominus noster, Jesus Christus, regnum Dei prædicare incipiebat. Propterea nemo eorum, qui ex aqua et Spiritu regenerati erant, et Paraclæti accessu donisque digni habebantur, secundas a Joanne partes tenere judicari possit. Imo vero etiam is, qui infimum locum occupet, illius respectu

⁴⁷ Matth. iii, 3. ⁴⁸ Galat. iv, 4.

παρίσθησι μείζονα προφήτην αὐτοῦ. Καὶ γὰρ πλῆθυσιατατός τε κατὰ τοὺς χρόνους γέγονε τοῦ Χριστοῦ, καὶ « φωνὴ βοῶντος; ἀναγέγραπται, Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, » διασαλπίζουσα. Φησὶ δ' οὖν καὶ τὸ γράμμα, ὡς αὐτοῦ μὲν μείζων ἄλλος οὐκ ἐγήγερται, οὐ συναναγκάζει δὲ νοεῖν, ὡς οὗτος τῶν ἀπάντων εἰς βαθμὸν ἀνέδραμε μείζονα. Τὸ δὲ μὴ (2) μείζονα τὸν Πρόδρομον τῶν ἄλλων εἶναι, τοῦτο οὐδὲν κωλύει πολλοὺς συνδραμεῖν αὐτῷ πρὸς ἰσότητα.

Τὸ μέντοι : « Ὁ δὲ μικρότερος αὐτοῦ μείζων αὐτοῦ ἐστίν, » οἱ μὲν ἐξεληφασιν περὶ τοῦ Χριστοῦ, χρόνῳ τε καὶ τῇ τοῦ σώματος ἀναδρομῇ, καὶ τῇ τῶν πολλῶν ὑπολήψει κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ μικρότερον ἀποφέροντος τοῦ Δεσπότου. Ἐμοὶ δὲ τοῦτο καὶ ἀλλὰ-ροῦ τῆς γενεῶσεως διαίτης ἠξίωται (3-4), ἀλλὰ καὶ τὸ « ἐν γενετοῖς γυναικῶν » ἔχει τι ἀντιπίπτον τῇ προσειρημένῃ ἀναπτύξει. Οὐ γὰρ ἐκ γυναικὸς ἀπλῶς γεγένηται ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἐκ Παρθένου. Ἡ δὲ Παρθένος οὐκ ἂν κυρίως κληθεῖη γυνή, εἰ μὴ τις ἰθαλοὶ τῷ ῥήματι καταχρησασθαι, ὡς ποῦ καὶ ὁ θεοσπίσιος Παῦλός φησι : « Γενόμενος ἐκ γυναικός; » Ἐκ Παρθένου οὖν ὁ Χριστὸς προσελθὼν, ἀλλ' οὐ κυρίως ἐκ γυναικός, ἑαυτὸν ἂν (5) ἐξωτάττοι τῆς πρὸς τὸν Ἰωάννην συγκρίσεως.

Ἐτεροὶ δὲ φασὶ μικρότερον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἐνεαῦθα εἰρησθαι τὸν ἀξιωθέντα τῆς χάριτος, ἵνα εἴη τοιοῦτον ὁ νοῦς. Τῶν μὲν κατὰ νόμους γεγόντων ἀνθρώπων οὐδεὶς ἂν εἴη τὸν Ἰωάννου μείζων τῶν δὲ μετὰ τὴν χάριν ἀναφανέντων ὅσον ἐπὶ τῷ ἀξιωθῆναι, ὧν ἐκεῖνος οὐκ ἔφρασε τυχεῖν, κατὰ τοῦτο τὸ κατ' αὐτοῦ μείζων ὁ μικρότερος ἀπενέγκοιτο ἂν. Καὶ γὰρ ὁποῖος ἂν τις ὦν ἐν τοῖς τύποις καὶ τοῖς προχαράγμασι κατὰ μέγεθος καὶ δόξαν προκριθῆ, οὗτος τῶν ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῖς τοῖς πράγμασι συντεταγμένων τε καὶ ἀναφανέντων οὐδὲ τοῦ τὴν ἐσχάτην δοκοῦντος τάξιν ἐπέχειν εἰς ἰσότητα λόγον εὐρήσει. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης αὐτόπτης γέγονε τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῷ τοῦ βαπτίσματος μυστηρίῳ ὑπερετήσατο, καὶ μάρτυς διαπρύσιος τοῦ Ἀμνοῦ, τοῦ ἀφροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, κατέστη : ἀλλ' οὐκ (6) ἐτι τοῦ νόμου καὶ τῆς σκιδῶς ἐν τοῖς λειψάνοις σωζομένης, καὶ μῆπω καθαρῶς καὶ τελείως τῆς χάριτος ἀναλαμψάσης, αὐτὸς μετέστη τοῦ βλου. Ἐπεὶ γὰρ τὸ τε οἰκῆμα ἕκησε, καὶ τὴν ἐπ' ἐλέγχῳ τῆς τῶν Μωσαϊκῶν νόμων παραβάσεως ἄδικον ὑπέστη σφαγὴν, μετὰ ταῦτα ἤρξατο ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κηρύττειν τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅσοι τε δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος ἀνεγεννήθησαν, καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως καὶ τῶν χαρισμάτων τοῦ Παρακλήτου ἠξιώθησαν, τούτων οὐκ ἂν τις τὰ δευτερεῖα σχολῆ τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁ τὴν τελευταίαν τάξιν λαγὼν τὸ κατ' αὐτοῦ

NOTÆ.

(2) μὴ illud expungere res ipsa jubet. Natum illud videtur ex prima syllaba vocis μείζονα, quæ, ratione pronuntiationis tunc receptæ, cum voce μὴ eadem est.

(3-4) Vid. epistolam modo appellatam p. 181, edit. Montacutianæ.

(5) Ἄν est ex Colb.

(6) Legendum puto οὖν

μειζον ἀπενέγκοι. Καὶ εἰ μὴ τις ἐκλάβοι τῶν πρὸ τῆς χάριτος (7) μηδένα εἶναι μείζονα τοῦ Ἰωάννου ἀνεπιεῖν (8) τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ἀπλῶς κατὰ πάντων ἐξηγητέχθαι τὴν ἀπόφασιν τὴν Δεσποτικὴν, ὥρα (9) σοι καὶ τῆς ὑπερβυδίου Δεσποτικῆς ἡμῶν Θεοτόκου τοῦτον ἐπίπροσθεν ἄγειν καὶ τῶν κορυφαίων ἀποστόλων, ὃ οὐκ ἂν τις ἐπιτρέψειε λογισμὸς. Πλὴν καὶ ὃ περὶ τούτου λόγος, τῇ προσηκούσῃ μοι πάλαι διαίτη ὑποβληθεῖς, τὴν νῦν ἀκριβολογίαν δυσχεραίνει.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΓ'.

Διὰ τί κατὰ τὸ σωτήριον πάθος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λόγχῃ νύττεται;

Editatum a Wolfio quadragesima tertia (l. c. p. 704, 705. Galland. p. 713, n. 18).

Λόγχῃ νύττεται τὴν πλευρὰν κατὰ τὸ σωτήριον πάθος Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν τοῦτο μὲν ἡμῖν δύο βαπτίσματα καινουργομένους τε καὶ προτυπῶν, ἐν μὲν τὸ δι' ὕδατος, ἔταρον δὲ τὸ δι' αἵματος. Καὶ γὰρ οὐδ' εἰρημῶ καὶ ἀκολουθίᾳ τῆς φύσεως ἀπερβύηκει ταῦτα τῆς σωτηρίου πλευρᾶς. Μετὰ γὰρ τὸν θάνατον γέγονεν ἡ πληγὴ, καὶ μετὰ πληγὴν βλύζει τὰ νάματα ἡ πλευρά. Ἐν τῇ πλευρᾷ δὲ (10) καὶ οὐκ ἐν ἐτέρῳ μέρει δέχεται τὴν πληγὴν, διότι ἐκ πλευρᾶς μὲν τοῦ Ἀδάμ ἐπλάσθη ἡ γυνή, δι' αὐτῆς δ' ἁμαρτία ἐπράχθη τῷ Ἀδάμ. Πλήττεται οὖν Χριστὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ νέος Ἀδάμ, τὴν πλευρὰν, ὡσπερ διὰ τῆς πληγῆς ἀναιρῶν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὸν Ἀδάμ ἀπαλλάττων τοῦ διὰ τῆς πλευρᾶς αὐτῷ περιγεγονότος ὀλισθήματος, ὡς ἂν κίνταυθα πληρούμενον εἶη τὸ, « Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία » (τουτέστιν ἐν τῇ Εὐα, ἥτις γέγονεν ἐκ πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ), « ἐκεῖ ἐπερίσσει σεν ἡ χάρις, ὡς ἂν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ πλευρᾷ. Περίσσει μὲν γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ πλευρᾷ ἡ ἁμαρτία, ὅτι ἐκεῖθεν ἐφυτὸ κακόν. Περίσσει δὲ πάλιν ἐν τῇ Δεσποτικῇ πλευρᾷ ἡ χάρις, ὅτι οὐ μόνον ἡ τῆς ἁμαρτίας ἐν ταύτῃ γέγονεν ἀναίρεσις καὶ πληγὴ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ τῆς σωτηρίας πηγὴ καὶ καθαρισμός ἐξ αὐτῆς ἀνέδλωσεν καὶ μένει, μὴ κενουμένη διὰ παντός. Ἰασις οὖν γίνεται λοιπὸν ἡ πλευρὰ τῆς πλευρᾶς, ἡ πληγείσα λόγχῃ τῆς πληγείσης ἁμαρτίας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΑ'.

Τί ἐστι (11) « Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην » (12) « καὶ, εἰ ἔλαβεν πέρας ἡ εὐχή;

Editatum a Wolfio quadragesima quarta (l. c. p. 705-708. Galland. p. 714, 715, n. 19. — De oratione sancti Stephani. Act. vii, 59.

Τὸ δὲ, « Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, » καὶ ἐξῆς, οὐχ, ὡς ἂν τις ἀπλῶς οἰηθεῖ (13), ἐκδέ-

¹¹ Joan. xix, 34. ¹² Rom v, 28.

primum tuebitur. Nisi porro quis statuat Christum id sibi velle, quod nemo eorum, qui ante sædus gratiæ fuerint, major sit Joanne, malitque dictum Domini de omnibus hominibus simpliciter accipere, commodum tibi fuerit eundem etiam Deiparæ, Dominae nostræ celebratissimæ, et principibus apostolis præferre. Id vero sana ratio nunquam permiserit. Sed hoc argumentum, alias debito examini a me subjectum, nunc quidem diligentius tractari non potest.

QUÆSTIO CCCX [Coisl., Taur. CXXIII].

Quare in salutari perpessione Dominus noster Jesus Christus lancea confossus est ¹¹ ?

(l. c. p. 704, 705. Galland. p. 713, n. 18).

Christus, Deus noster, in salutari perpessione quod ad latus confoditur. Hoc ipso vero duos nobis baptismos condidit et præsignificavit, aquæ alterum, alterum sanguinis. Neque enim ista naturæ quodam ordine et nexu ex latere, salutem pariente, fluxerunt. Post obitum enim vulnus hoc inflicti est, et post vulnus ex latere flumina illa manarunt. In latere vero, neque alia corporis parte vulnus accepit, quia ex latere quidem Adami nata est uxor, per illam vero eidem peccatum est conciliatum. Christus itaque, Deus noster, novus Adamus, in latere vulneratur, tanquam qui per latus peccatum expiet, et Adamum a peccato, per latus ad ipsum perlato, liberet, ut ita hac etiam parte impleatur illud : « Ubi abundavit peccatum, » nempe apud Evam, quæ facta est ex latere Adami, « ibi etiam abundavit gratia ¹², » nempe in latere Christi. In latere enim illo peccatum abundat, quod inde ortum est malum : vicissim vero in Domini latere abundat gratia, quod in illo peccatum non tantum finem et vulnus accepit, sed ex eodem quoque fons salutis et purgatio fluxit, et tanquam nunquam abolenda perseverat. Latus itaque lateri sanationem præstat, latus nempe, lancea perfossum, lateri per peccatum vulnerato.

QUÆSTIO CCCXI [Coisl., Taur. CXXIV].

Quid significat illud : « Domine, ne statuas illis hoc peccatum ; » et an eventu sit confirmata hæc præcatio ?

Dictum illud : « Ne statuas illis peccatum hoc, » etc. non quidem, quod existimare aliquis

NOTÆ.

(7) τῶν πρὸ τῆς. Colb. τῆς πρώτης.

(8) Sic idem pro ἂν εἰπεῖν.

(9) ὥρα scribo, pro ὄρα.

(10) δέ, ex Colb.

(11) De eodem loco vide Photium epistola 146 (nunc tertii libri 46), ubi tamen illum non tam explicat, quam in usum adversus inimicum aliquem convertit.

(12) Verba sunt Stephani Act. vii, 59, similia illis, quæ Dominus, ex cruce pendens, pronuntiabat : Πά-

τερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι, τί ποιῶσι. Utrumque locum Photius, hæc scribens, in mente habuit. Utrumque etiam in ep. 146 conjungit : Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ οἶδασι, τί ποιῶσι. Novum hoc est exemplum, Nostrum non admodum accuratum in excitandis Scripturæ oraculis fuisse ; quod et alias ipsi usu venisse, ex superioribus constat.

(13) Codex habebat iterum οὐκ, ante ἐκδέθηεν, quod omisi.

poterat, exitum habuit, neque precatio illa eventu confirmata est. Dominus enim noster, hominum amantissimus, generisque nostri Salvator, precatur, ne statuatur hoc peccatum illis, qui se crucifixerint, primum quidem ideo, ut humanitatis nobis et iustæ benevolentiae exemplum sistat, ut ne in illos quoque, qui mortem nobis machinari videntur, ira, excandescencia et diris invehamur. Deinde vero precatur etiam, ne illis statuatur hoc peccatum, qui desistant a malo, nec porro in idem protervitatis et improbitatis culmen evehantur. Jam, qui destiterunt a malitia, illis poena commissi criminis non inflicta est. Multi enim Judæorum non solum veniam nacti sunt, sed et veritatem postea edocti, et pietatis studio ducti, filii et hæredes regni cælestis evaserunt. Qui vero ab impietatis studio provehendo sibi non temperarunt, sed cædes cædibus cumulantes, in maximam amentiam sunt prolapsi, illi quidem merito poenas dederunt. Nihilominus tamen hæc Salvatoris nostri precatio rata fuit, nec scopo suo excidit. Novi quidem nonnullos alium sensum dicto huic subjicere, quod nempe illi, qui Christum crucifigebant, et perpassioni ejus aderant, non ex Judæis fuerint, sed Romani potius, et ex aliis gentibus orti, cum Judæi professi fuerint, Christum secundum legem suam mori debere, sibi vero non licere quemquam occidere. Postquam etiam Christum Pilato tradiderunt, milites Romani et gentilium alii eorum, quæ postea in Christum patrabantur, administrati erant. Cum enim Christus prodendus esset, Judæi, tanquam Romanis subjecti, nec ea, quæ vellent, perficere valentes, non audebant soli capturam ejus suscipere, sed cohortem potius et tribunum aliquem sibi jungebant. Propterea Dominus noster, Jesus Christus, tanquam humani generis amantissimus, et creaturæ suæ prospiciens, benignitatem et humanitatem suam quadam precationis formula expressurus, dicit: « Ne status illis hoc peccatum; » et postea addit: « Neque enim sciunt, quæ faciunt. » Vere enim et Romanorum turma et gentiles cæteri nesciebant, quid facerent. Neque enim ea erant edocti, quæ lex et prophetæ de eo prænuñtiaverant. Precatur itaque, inquit illi, pro Romanis, et gentilibus cæteris, et precationis hujus fructus mox apparuit. Ita enim ipso perpassionis tempore centurionem videas, crucifixum illum Dei Filium profiteri; paulo post vero Longinum illum, virum admirandum, non profiteri solum et credere in Christum, sed et martyrium pro eo sustinere, fideique suæ sinceritatem nunquam temerandam testatam facere. Multos præterea alios ex iis, qui tunc præsentibus erant, in

A θηκεν εις πέρας, οὐδὲ τὸ τέλος ἀπέληφεν ἡ εὐχή. Ἐσχεταί μὲν γὰρ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Δεσπότης, καὶ τοῦ γένους Σωτὴρ, μὴ στήναι τοῖς σταυρώσασιν τὴν ἁμαρτίαν, τοῦτο μὲν ὑπογράφων ἡμῖν φιλανθρωπίας τύπους καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους εὐνοίας, ἵνα μὴ δὲ κατ' αὐτῶν τῶν δοκούντων φρονῶν καθ' ἡμῶν, εἰς θυμούς ἐφερόμεθα (14), καὶ ὀργᾶς, καὶ ἀράς. Ἐπειτα δὲ μὴ στήναι μὲν αὐτοῖς ἐπεύχεται τὴν ἁμαρτίαν, ἰσταμένοις τῷ κακοῦ, καὶ μὴ ποῦρωτέρω φερομένοις ἐπὶ τὸν αὐτὸν τῆς ἀσελείας τε καὶ παρανομίας κρημνόν. Καὶ ὅσοι γε ἔστησαν τοῦ κακοῦ, οὐκ ἐπέστη αὐτοῖς οὐδ' ἡ τῶν ἁμαρτηθέντων δίκη. Πολλοὶ γὰρ ἐκ τῶν Ἰουδαίων οὐ μόνον τῆς συγγνώμης ἀπήλαυσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν μεταμαθόντες, προσεδραμηχότες τῇ εὐσεβείᾳ, υἱοὶ καὶ κληρονόμοι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀπεδείχθησαν. Ὅσοι δὲ τῆς πρόσω τῶν κακῶν οὐκ ἔστησαν φορᾶς, ἀλλὰ μαιφονίας ἐπὶ (15) μαιφονίας προστιθέντες, εἰς ἔσχατον ἐξώκειλαν ἀπονοίας, οὗτοι μὲν δικαίως τὴν δίκην ἀπέτισαν (16). Οὐδὲν δὲ ἦττον ἡ τοῦ Σωτῆρος εὐχὴ ἔμεινεν μὴ διαπεσοῦσα τοῦ σκοποῦ. Οἶδα δὲ τινὰς καὶ ἑτέραν τοιαύτην ὑποβαλλομένους διάνοιαν τῷ ῥητῷ, ὅτι περ οἱ σταυροῦντες τὸν Χριστὸν καὶ παρόντες τῷ πάθει, οὐχὶ τῶν Ἰουδαίων ἦσαν τινες, Ῥωμαῖοι δὲ μᾶλλον καὶ τινες ἐξ ἑτέρων ἐθνῶν, τῶν Ἰουδαίων ἀποφνημαζόμενοι, ὡς: « Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ἡμῖν δὲ οὐκ ἔξεστιν οὐδένα ἀποκτείνειν. » Εἶτα καὶ τῷ Πιλάτῳ παραδεδωκότων τὸν Χριστὸν οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ὑπηρετοῦντο λοιπὸν τοῖς πραττομένοις κατὰ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ἐν τῇ προδοσίᾳ τοῦ Δεσπότης, ἅτε δὴ ὑπόφοροι ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι: Ῥωμαῖας, καὶ οὐκ ἐξὸν αὐτοῖς πράττειν, ἀ ηθούλοντο, αὐτοὶ μὲν κατὰ μόνους οὐκ ἐτόλμων παρεῖναι τῇ συλλήψῃ, τὴν δὲ σπείραν καὶ τὸν χιλιάρχον αὐτοῖς συνεπεφέροντο. Ὁ οὖν Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ περὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος φιλόανθρωπος, καὶ τοῦ οἰκείου πλάσματος προνοοῦμενος, τὴν βούλησιν αὐτοῦ καὶ τὴν φιλανθρωπίαν εἰς εὐχῆς σχηματίζων τύπον, φησὶν: « Μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. » εἶτα, « Οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι. » Τῷ ὄντι γὰρ τό τε Ῥωμαίων στίφος, καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν οὐκ οἴδασιν, ἀ πράττουσιν. Οὐδὲ γὰρ ἦσαν μεμυσταγωγημένοι, ἀ ὁ νόμος προανεκήρυττε καὶ οἱ προφήται περὶ αὐτοῦ. Προσεύχεται οὖν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων, φασὶ, καὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ αὐτίκα τῆς εὐχῆς φαίνεται ὁ καρπός. Ἰδας γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ τῷ πάθους καιρῷ τὸν ἑκατόνταρχον, Υἱὸν Θεοῦ ἀναδοξήσαντα τὸν ἑσταυρωμένον, καὶ μετ' ὀλίγον Λογγίνον (17) ἐκεῖνον, τὸν θαυμάσιον ἄνδρα: οὐκ ἀνομολογήσαντα μόνον, καὶ πεπιστευκότα εἰς Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίου δρόμον ὑπὲρ αὐτοῦ ἀνειληφότα, καὶ αἵματι τὸ τῆς πίστεως εἰλικρινές καὶ ἀπαράτρωτον ἐπίδειξιμὸν καὶ πολλοῦς

NOTE.

(14) Malim φερόμεθα.

(15) μαιφονίας ἐπὶ, ex Colb.

(16) Idem pro ἀπέστησαν.

(17) Hoc nomine Photius vel ipsum illum centurionem intelligit, vel militem, qui latus Domini nostri lancea confodit. Uterque enim ab aliis Græ-

cis scriptoribus ita appellatur. Vide, quæ scripsi in his Curis ad Matth. xxvii, 54; et Joan. xix, 34. Confer Acta sanctorum Antuerpiensis mense Martio, tom. II, pag. 381 seq., ubi de centurione, et p. 366 seqq. ubi de milite.

ἄλλους εὐρήσεις τῶν τότε παρόντων τῆς υιοθεσίας ἅλιθον Dei numerum receptos, atque adeo regno
ἡξιωμένους Θεοῦ καὶ τῆς αἰωνίου μὴ ἐκπεπωκότας
βασιλείας.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΒ΄.

Πόσοι Ἀστέριοι γεγόνασι καὶ τίς ἡ δόξα αὐτῶν;

Edita a B. de Montfaucon (Bibl. Coisl. p. 346).

Ὅτι συνήκμασαν μὲν Ἀστέριοι δύο, ὃ τε τῆς
Ἀρείας λύσεως ὑπασπιστής, καὶ ὁ τῶν εὐσεβῶν
δογμάτων τρέφιμος. Ὅς καὶ τῷ μεγάλῳ μὲν Ἰου-
λιανῷ φοιτῶν τοῖς μοναδικοῖς ἐγυμνάσθῃ παλαίσμα-
σιν, ἔτι τὸ μεираκιον διεξιών· ὕστερον δὲ καὶ μονῆς
ἀσκητικῆς καθηγῆσαστο, οὗ καὶ μαθητῆς μετὰ καὶ
ἄλλων πολλῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐχρημάτιζεν ὁ πο-
λυθρύλλητος Ἀκάκιος ὁ Βεροίας. Ὁ δὲ Ἀρειανῆς
αἰρέσεως ἑραστής σοφιστικὴν μὲν ἐκ νέων μετήρχειτο
τέχνην, καὶ τῇ τῶν Ἑλλήνων ἀνετέθραπτο πλάνῃ·
ὄψῃ δὲ τὸν Χριστιανισμὸν ὑποκρινόμενος εἰς τὴν τῶν
Ἀρειανῶν ἀπέκλινε μοῖραν. Καὶ ὁ μὲν δίκην ἔδωκεν
ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς ἀκολάστου γλώσσης· ἔργον γεγο-
νός τῆς Ἰουλιανοῦ τοῦ θαυμασίου προσευχῆς. Ὁ δὲ
τὸν δαιον εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ δικαίαν τιμωρίαν διαν-
έστησεν. Ἐτερος οὖν τὸ θρέμμα τῆς ὀρθοξίας, καὶ
ἕτερος ὁ τῆς πλάνης κήρυξ. Ἄλλ' οὐδ' ὁ τὴν ἔκφρα-
σιν τῆς μάρτυρος Εὐφημίας ἀναταξάμενος, κοινὸν τι
φέρει πρὸς τὸν τῆς δυσσεβείας ὑπέριμαχον· πρῶτον
μὲν ἐξ ὧν θάπτον ὁ δυσσεβῆς ἀπέτιεσ τὴν δίκην· ὁ
γὰρ τῆς εἰρημένης εἰκόνας λογογραφῆσας τὴν ἔκφρα-
σιν, ὡς ἐν τισιν αὐτοῦ τῶν λόγων διαλαμβάνει, εἰς
βαθὺ γῆρας τοῦ βίου κατήνησεν· δεύτερον, ὁ μὲν τῆς
Ἀρειανῆς λύσεως ἐπιπλήρωτο· οὗτος δὲ ἐν τοῖς οἰ-
κειοῖς λόγοις τὰ τῶν ὀρθοδόξων δογματίζει, οὐκ ἐκ-
μίντων [1. ἐκ μὴ ὄντων] τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ
Θεοῦ ὡς ὁ μεμηνῶς δυσφημῶν Ἀστέριος, ἀεὶ δὲ ὄντα
θεολογῶν καὶ ἀεὶ συνόντα τῷ Πατρὶ. Τρίτον, ὁ μὲν
αἰρετικὸς Ἀστέριος οὐ τῆς Ἀμασείας, ἀλλ' ἄλλης
τινὸς πόλεως πλησιαζούσης τῇ Ἀντιόχειᾳ, μισθὸν τῆς
ἀσεβείας παρὰ τῶν συναραιοσιτῶν τὴν ἐπισκοπὴν
εἰληψεν· ἐξῆς καὶ μετάκλητος ἐν Ἀντιοχείᾳ παρὰ
τῶν ὁμοφρόνων γεγονώς ἐπὶ συμμαχίᾳ τοῦ δυσσε-
δήματος, ταῖς τοῦ θαυμασίου Ἰουλιανοῦ προσευχαῖς,
ὡς προσίρηται, τὸν βίον ἀθλίως κατέστρεψεν. Ἐπὶ
τούτοις ὁ μὲν διδάσκει τὸ ποίμνιον, καὶ φιλοπονεῖται
περὶ τῶν ἀρετῶν, ἀπάσης δείκνυται θεαρέστου πο-
λιτείας καταγώγιον· ὁ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔχων ἐπι-
γινώσκειται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΓ΄.

Περὶ τοῦ Ἰακώβ καὶ τῆς Λείας.

Edita a Maio (Nov. Coll. t. IX, p. 157, 158, q. 315 et ultima. In Gen. xxix).

Ὅτι μὲν μετὰ ἑπταετίαν ὁ Ἰακώβ τὴν Λείαν ἀντὶ
τῆς Ῥαχὴλ εἰς γυναῖκα παρέλαβε, δῆλον ἢ Γραφῇ
ποιεῖ· καὶ ὅτι ἀντὶ δουλείας ἄλλης, ἐπτά καὶ αὐ-
τῆς ἑτῆ παρατεινομένης, τὴν Ῥαχὴλ ἠγάγετο, καὶ ἐκ
τούτου σαφῶς διδάσκει· εἰ δὲ ὑποσχόμενος τὴν δου-
λείαν εὐθὺς ἔλαθεν, ἢ καὶ μετὰ τὸ διελεῖν ταύτην
ἄλλην, ὕστερον ἠγάγετο, οὐκ ἀντιπαραδίδωσι σαφῶς,
ἀλλ' ἀμφίδοξον ὅσον ἀπὸ τῶν βημάτων ὑπολείπει·
πότερον ὑποσχόμενος τὴν δουλείαν εὐθὺς τὸν μισθὸν
τῆς Ῥαχὴλ ἔλαθεν, ἢ μετὰ τὴν τῶν πόνων ἐπίδειξιν
καὶ τῆς ὑποσχέσεως τὴν συμπλήρωσιν, μετὰ τοῦτο πρὸς

QUÆSTIO CCCXII [Coisl., Taur. CXXV].

Quot Asterii suere, et quænam ipsorum opinio?

Edita a B. de Montfaucon (Bibl. Coisl. p. 346).

Eodem tempore florere Asterii duo, alter Aria-
nici furoris propugnator, alter piorum dogmatum
alumnus, qui cum magnum illum Julianum frequens
adiret, adolescentiam emensus in monastica sese
palæstra adexercuit, demumque ascetici monasterii
præfectus fuit, cuius cum aliis multis illustribus
viris discipulus fuit celeberrimus ille Acacius
Beroææ. Ille vero Arianae hæresi addictus, sophisti-
cam a teneris annis artem coluit, et in gentiliū
errore educatus est: tardius vero Christianismum
simulans, in Arianorum partem declinavit. Ipse
vero ob petulantem linguam pœnas Antiochiæ de-
dit, id operante admirandi Juliani oratione: et
sanctum virum excitavit ad justum supplicium de
se sumendum. Alter igitur in orthodoxa fide edu-
catus est; alter erroris præco fuit. Ille porro qui
de sancta martyre Euphemia narrationem edidit,
nihil commune cum impietatis defensore habet.
Primo quidem quoniam impius ille maturius pœ-
nas dedit: nam qui de memorata imagine narra-
tionem instituit, ut in quadam ille oratione sua
indicat, ad provecctam senectutem devenit: se-
cundo, ille Ariano furore plenus erat; hic vero in
scriptis suis orthodoxam sententiam præ se fert,
nempe Filium et Verbum Dei non esse ex non
exstantibus, ut furiosus ille Asterius impie dice-
bat; sed semper esse, et semper Patri coexistere
theologicæ affirmat: tertio, hæreticus ille Asterius,
non Amasææ, sed alterius prope Antiochiam urbis
episcopatus a sociis suis hæreticis in mercedem
impietatis accepit. Deinde accersitus ab asseclis
Antiochiam, ut impietatem secum propugnaret,
admirandi Juliani precibus, ut supra dictum est,
vitam misere clausit. Ad hæc vero, ille gregem
docet, de virtutibus lucubrations edidit, omnisque
vitæ probe instituendæ methodi receptaculum est:
iste vero nihil hujusmodi habuisse deprehenditur.

QUÆSTIO CCCXIII [Coisl. Taur. CXXVI].

De Jacob et Leia.

Quod post hebdomadem annorum Jacobus
Leiam pro Rachel uxorem sumpserit, Scriptura
testatur; quodque post alium item per septem
annos famulitium Rachelem duxerit ex eadem
perspicuum est. Utrum vero statim post polli-
citurum famulitium uxorem sumpserit, an post
famulitium adimpletum, non liquidum est, sed
quantum ex verbis ambiguum. Utrum pacta de
famulitio fide, mercedem Rachelem acceperit, an,
exacto labore et absolutis promissis, matrimonio
eam sibi junxerit, ex verbis inter utramque sen-

tentiam mens dubia fluctuat. Quædam argumenta ad id inclinant, quod pacta fide statim sociam Jacobus virginem acceperit. Verum si peractis septem annis eam duxisset, Jacob videretur non solum annis viginti apud Laban, ut scriptum est, commoratus, sed multo diutius. Nam si post septem annos Rachelem sibi junxit, aliud spatium temporis elapsum est in quo sua ei sterilitas exprobrata est, ancillasque Jacobo ad sobolis procreationem præbuit, illaque postquam in sinu concepissent, pueros genuerunt. Quo tempore peracto aliud exstitit in quo Rachel, sterilitatis purgata exprobratione, genuit Josephum. Denique post partum Josephum, sex annos declarat Scriptura per quos Jacobus pro pacta ovium mercede Labano famulatus est; hæc tempora non viginti annos solum complectuntur. Namque istis temporibus si adjeceris illud in quo sterilis fuit Rachel, et in quo genuerunt pueros ancillæ, spatium multo longius colligitur. Quæ vero merces Jacobo inter quatuordecim et sex annos famulato decernitur? cum nullo temporis spatio videatur Jacob famulitium sine mercede tulisse. Etenim in prima annorum hebdomade, pro Rachel, merces ei Leia; pro secunda hebdomade Rachel, proque sex aliis annis sibi comparat oves. Quid igitur pro elapso inter quatuordecim et sex ultimos annos spatio? Quæ alia merces detegitur? Oporteret enim, si Jacobus quatuordecim annis peractis Rachelem sibi adjunxisset, et Rachel, primum sterilis, deinde peperisset, alio tempore consumpto, hujus quoque spatii mercedem notam præfinitam fuisse. Sed nusquam Scripturæ alia merces, nusquam aliud tempus præter quatuordecim et sex annos, supputato jam tempori medium interponitur.

γάμων ἡγάγετο· ἀλλ' ἀπὸ μὲν τοῦ ῥητοῦ πρὸς ἑκάτερον μερίζεται ἡ διάνοια· λογισμοὶ δὲ τινες μᾶλλον βλέπειν τὸν νοῦν ὑποτίθενται, ὡς μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν εἰς ὀμίλιαν εὐθύς τὸ γύναιον προσελάβετο· ἐπεὶ εἰ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἑπταετίας ταύτης ἡγάγετο, οὐ μόνον εἴκοσι ἔτη ἐν τῇ τοῦ Λάβαν οἰκίᾳ ὁ Ἰακώβ, ὡς αὐτὸς φησι, διατρίψας φαίνεται, ἀλλὰ καὶ τούτων πλεονάζει· εἰ γὰρ μετὰ τεσσαρεσκαίδεκαετίαν τὴν Ῥαχὴλ ἡγάγετο, χρόνος πάντως ἕτερος διεληλύθει, ἐν ᾧ τε ἡ στερίωσις αὐτῆς διελέγχεται, καὶ ἐν ᾧ τὰς παιδίσκας εἰς παιδοποιεῖν τῷ Ἰακώβ παρέιχεται, ἐν ᾧ τε ἐκεῖναι κατὰ γαστέρας λαθοῦσαι τοὺς παῖδας ἀπέτικτον, καὶ μετὰ τούτου ἕτερος ἐν ᾧ ἡ Ῥαχὴλ τῶν ὄνειδισμῶν ἀπολυομένη τῆς στερίωσις, τὸν Ἰωσήφ ἐτεκνώσατο· εἶτα μετὰ τὸν τόκον τοῦ Ἰωσήφ ἕτερα ἕξ ἐπισημαίνεται ἡ Γραφή ἐπὶ μισθῷ προβάτων δουλεύσαι τὸν Ἰακώβ τῷ Λάβαν, οὐχὶ μόνον εἴκοσι συγκεφαλαιοῦται· ἀλλὰ καὶ τοῖς χρόνοις τούτοις μεταξὺ προστιθεμένου καθ' ὃν τε ἐστειρεύσεν ἡ Ῥαχὴλ καὶ καθ' ὃν αἱ παιδίσκαι ἔτικτον, πλέον ὁ χρόνος συνάγεται· τίς δὲ καὶ μισθὸς τούτου τὸ μεταξὺ τῶν δεκατεσσάρων χρόνων καὶ τῶν ἕξ τῷ Ἰακώβ δουλεύοντι τῷ Λάβαν ἀφορίζεται; εἰ δὲ οὐδεμίαν τῶν περιόδων τῷ Ἰακώβ φαίνεται ἀμισθὴν τὴν δουλείαν ἐταλαιπωρεῖτο· ἐν μὲν γὰρ τῇ πρώτῃ ἑπταετίᾳ ἀντὶ τῆς Ῥαχὴλ ἡ Λεία μισθὸς αὐτῷ, ἀντὶ δὲ τῆς δευτέρας ἡ Ῥαχὴλ· καὶ ἀντὶ τῶν τελευταίων ἐτῶν ἕξ, ὁ διὰ τῶν προβάτων αὐτῷ χορηγούμενος· ἀντὶ γοῦν τοῦ μεταξὺ χρόνου τῆς τεσσαρεσκαίδεκαετίας καὶ τῶν τελευταίων ἕξ, τίς ἐπιγινώσκειται μισθὸς ἕτερος; ἔδει δὲ εἰ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τεσσαρεσκαίδεκαετίας τὴν Ῥαχὴλ ὁ Ἰακώβ ἔγημεν, εἴθ' οὕτως ἡ παιδίσκη καὶ ἡ Ῥαχὴλ στεριεύουσα καὶ πάλιν τίκτουσα χρόνον ἄλλον κατηνάλωσαν, καὶ τούτου τὸν μισθὸν καθεστάναι γινώσκον· ἀλλ' οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς οὔτε μισθὸς φαίνεται, οὔτε χρόνος ἄλλος παρὰ τὰ δεκατέσσαρα καὶ τὰ ἕξ ἔτη παρενήχην ἐπέχων λόγων συγκατάτατται.

MONITUM.

Ante quæstionem a nobis juxta indicem Vat. numero CCCXIII signatam Maius quatuor alias publicavit, quæ titulis et inscriptionibus propriis carent et nescio qua amanuensium negligentia non in indice numeratæ fuerunt. Nos has, ne series quæstionum et numerus turbetur, propriis signatas numeris adjungimus, cum numeri sub quibus apud Maium apparent, turbati sint et duæ quæstiones eodem numero notari deberent, si eum hac in re sequeremur. Post has quatuor quæstiones eas septem alias collocabimus, quibus Vaticanus codex caret.

QUÆSTIO CCCXIV.

D

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΑ'.

De populo jussu Davidis numerato.

Edita a Maio (l. c. p. 154, 155, q. 311). In II Reg. xxiv, b Paral. xxi, 1.

Hoc verbum secundi Regum libri, « Commovit David » : vides : et in primo Paralipomenon sic expressum : « Consurrexit autem Satan contra Israel, et concitavit David ut numeraret Israel. » Hæc duo etsi contraria videantur, minime tamen repugnant. Furor quidem Domini commovit David, impulit scilicet et incitavit ad Israel numerandum, propter populi defectionem. Satan vero, ut semper

Τὸ μέντοι ῥητὸν ὃ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν, « Ἀνέσεις, κεῖται, τὸν Δαβὶδ, » τοῦτο δὲ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Παραλειπομένων, « Ἀνέστη, παρατίθεται, Σατάν τῷ Ἰσραὴλ· καὶ ἀπέσειε τὸν Δαβὶδ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν· » καὶ οὐκ ἔστιν ἀλλήλοις ἐναντία ταῦτα, εἰ καὶ δοκεῖ· ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ ὀργὴ ἀνέσειε τὸν Δαβὶδ, ἦτοι ἐκίνησε καὶ διεσάλεψε πρὸς τὴν ἀριθμῆσιν, διὰ τὴν ἀπόστασιν τοῦ λαοῦ. Τὸ δὲ, Σατάν, ὡς ἐπέπαυ

¹¹ II Reg. xxiv, 1. ¹² I Paral. xxi, 1.

εἰωθεν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀντι τοῦ, κολαφισμός, καὶ, **A** πειρασμός, ἐκλαμβάνεσθαι· ὥστε εἰ καὶ μὴ ὠργίσθη Θεός, οὐκ ἂν ἀνεσείσθη ὁ Δαβὶδ, ἦτοι πρὸς ἐνθύμησιν μετέστη τοῦ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν· εἰ δὲ μὴ ἀνεσείσθη, οὐδ' ὁ πειρασμός ἐπῆσε τῷ Ἰσραὴλ, ἦγουν ὁ Σατάν· αὐτὸ γὰρ τὸ ἀριθμηθῆναι τοῦτο αἴτιον λέγεται τοῦ πειρασμοῦ, καίτοι τῆς ἀποστάσεως μᾶλλον τὴν αἰτίαν ἀποτεκούσης. Ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς ἠρίθμησε, καὶ Δαβὶδ πάλιν μετὰ τὴν πληγὴν· καὶ οὐδεμιᾶ τούτων τῶν ἀριθμῆσεων οὔτε μῶμος οὔτε πληγὴ ἐγκατέσκηψεν· ὅτι δὲ τὸ, Σατάν, ἀντι τοῦ πειρασμοῦ καὶ κολαφισμοῦ λαμβάνεται, καὶ ἐξ ἐτέρων δῆλον· καὶ « Ἀνέστησε γὰρ, φησὶ, Σατάν ἐπὶ Ἰσραὴλ Ἄδερ τὸν Ἰουδαῖον· » καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος· « Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί· ἄγγελος Σατάν, ἵνα με κολαφίσῃ· » οἷον ἄγγελος καὶ ὑπηρέτης· πειρασμοῦ καὶ κολαφισμοῦ· τουτέστι, **Λ**' οὗ μοι οἱ κολαφισμοὶ καὶ οἱ πειρασμοὶ ἐπέρχονται· αἰνίττειτο δ' ἂν τὸ ῥητὸν ἦτοι Ἀλέξανδρον τὸν Χαλκῆα τὸν πολλὰ κακὰ ἐπενεγκόντα τῷ Παύλῳ, ἢ τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τυράννους καὶ ἑτεροδιδασκάλους ἐπανισταμένους αὐτῷ, καὶ πολλῶν πειρασμῶν αἰτίους καὶ διζκόνους αὐτῷ γεγεννημένους.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΓ'.

Cur David vir secundum cor Dei appellatus fuerit.

Edita a Maio (l. c. p. 155, 156, n. 312).

Τὸ δὲ, « **Ε**ὔρον τὸν Δαβὶδ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, » ῥητῶς μὲν οὕτως ἐν τῇ Παλαιᾷ Γραφῇ οὐκ ἂν εὐρεθῆι· εἰ γὰρ καὶ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδεται· « **Ε**ὔρον Δαβὶδ τὸν δουλόν μου, ἐν ἀγίῳ ἐλαίῳ ἔχρισα αὐτόν· » ἀλλ' οὖν πολὺ τοῦ εἰρημένου ῥητοῦ τῇ λέξει διεστῆκεν· ἐγγύτερον δ' ἂν εἴη μᾶλλον τὸ εἰρημένον τῷ προφήτῃ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Σαούλ· ὀνειδίξων γὰρ αὐτὸν τὴν παρὰ βασιν τῶν νομικῶν ἐντολῶν καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς βασιλείας αὐτῷ προαναφωνῶν, φησὶ πρὸς αὐτόν, ὅτι « Ἐπειδὴ σὺ κατὰ τὰς ἐδοῦς Κυρίου καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ πορεύεσθαι οὐ βούλει, κλέβεται ἑαυτῷ ὁ Θεὸς ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ὃς ποιήσει πάντα τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ· » ἀλλ' εἰ καὶ πλατύτερον τοῦτο τῆς βήσεως τῆς ψαλμικῆς, πλὴν οὐ κατὰ πάντα ἀπαράρτητόν ἐστι τοῖς ὀνόμασι πρὸς τὸ, « **Ε**ὔρον τὸν Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου· » ἀλλ' οὖν τοῦτο ὁ θεσπέσιος Παῦλος εἰδὼς εἰς ἐκεῖνον δημηγορῶν ἐν ταῖς Πράξεσι σχηματίζει· ἀνὴρ δὲ λέγεται κατὰ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ εὑρησθαι ὁ Δαβὶδ, ἐπειδὴ πολλῶν ἐντολῶν ὑπαρχουσῶν, δι' ὧν ὁ τῆς ἀρετῆς χαρακτηρίζεται τρόπος, οὐδεμία ἄλλη ἴσθησι πλησίον Θεοῦ καὶ ὅσον ἀνθρωπίνῃ φύσει δυνατὸν εἰς τὴν πρὸς ἐκεῖνον ὁμοίωσιν ἀναβιδάζει, ὡς τὸ τοὺς ἐχθροὺς ἀμείβεσθαι ἀγαθοῖς· καὶ γὰρ ὁ Κυριακὸς ἐν Εὐαγγελίοις λόγος φησὶ· « **Γ**ίνεσθε οἰκτιρμονες ὡς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν οἰκτιρμων· αὐτὸς γὰρ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ ἀγαθοῦς καὶ πονηροῦς· » καὶ πάλιν· « **Κ**αλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, ἵνα γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » ὁ γοῦν Δαβὶδ ταύτην καθ' ὁμοίωσιν τὴν ἀρετὴν, εἰ καὶ ἐν ἄλλοις, ἅτε δὴ ἀνθρώ- **D**

in Scriptura sacra solet, pro pœna et tentatione excipitur. Ita ut si non iratus fuisset Deus, non commotus fuisset David, nec nimirum populi numerandi consilium in animo agitasset. Si autem non commotus fuisset, certe in Israel periculum non incidisset, id est, Satan. Ut enim Scriptura perhibet, numeratio populi causa pestis fuit. Ut autem se res habet, defectio populi talem peperit cladem. Etenim Moyses quoque populum numeravit, Davidque rursus post pestem: attamen nulli harum numerationum nec labes, nec pœna incubuit. Cæterum pro pœna et periculo Satan deprehendi et ex aliis locis constat. « Suscitavit enim Satan, ait Scriptura, contra Israel Ader Judæum; » Paulusque apostolus: « Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, qui me colaphizat³²⁻³³, » in quo ponitur angelus pro ministerio pœnæ et tentationis, id est, Per quem mihi colaphi et tentationes infliguntur. Obscure posset significare hoc verbum vel Alexandrum ærarium artificem a quo multa passus est Paulus, vel hujus temporis reges et homines qui alia docentes eique ad versati multarum tentationum auctores et ministri Paulo fuerant.

QUÆSTIO CCCXV.

Hoc verbum: « **I**nveni David hominem secundum cor meum, » nominatum in veteri Scriptura sic non invenies, quanquam et in Psalmis canitur: « **I**nveni David servum meum; oleo sancto meo unxi eum³⁴. » Sed priora longe ab his distant: propiusque accederet quod propheta Samuel Sauli dixit, cum increparet eum quoniam mandata transgressus erat, eique prædiceret fore ut regno pelleretur: « **Q**uia in vias Domini ambulare noluit, et mandata illius non custodisti, quæret Dominus sibi virum juxta cor suum, qui faciet omnes voluntates ejus³⁵. » Sed quamvis hæc paulo expressiora sint quam ea quæ fert psalmus, non tamen omni ex parte cum illis verbis congruunt: « **I**nveni David Jesse filium, hominem juxta cor meum, » quæ divus Paulus, quavis apprimè nosset, attamen coram populo de activa vitæ ratione verba faciens³⁶, voces supra dictas per abusionem usurpavit. Dicitur David juxta cor Dei inventus fuisse, quod, multis mandatis vigentibus, quibus virtutis proprium exprimitur, nullum aliud propius ad Deum nos erigit et quantum humanæ naturæ datum est, ad similitudinem illius tollit, quam inimicis nostris bona pro malis retribuere. Namque in Evangelio dixit Dominus: « **E**stote ergo misericordes sicut et Pater vester misericors est. Ille enim solem suum oriri facit super bonos et malos³⁷. » Rursusque: « **B**enefacite his qui oderunt vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est³⁸. » David igitur illa virtute præditus, quamvis alia ex parte

³²⁻³³ II Cor. xii, 7. ³⁴ Psal. lxxxviii, 21. ³⁵ I Reg. xiii, 14. ³⁶ Act. xiii, 27. ³⁷ Luc. vi, 35. ³⁸ ibid. 27.

prout humanæ est naturæ inferiorem sese præbuerit, haud immerito, vel secundum cor Dei, præstitit et pietate, et cæteris virtutibus, non solum Sauli, sed etiam omnibus fere qui illum ætate consecuti sunt. Nemo enim, inquit, ut David recte vixit coram Domino. Idcirco prospiciens Davidis virtutem propheta dixit : « Quæsit Dominus sibi virum juxta cor suum qui faciet omnes voluntates ejus. »

Nihil prohibet vel in Scripturis quominus hujus sententiæ interiora scrutati, eam non in Davidem tantum referamus, sed potius ad illum ortum ex semine Davidis et Jesse, Christum, cujus regni non erit finis. Sacra enim Scriptura de illo alibi dicit : « Ipse invocabit me : Pater meus es tu ; et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ²⁵. » Quem prænuntians per Prophetam Deus, Christum ortum e semine Davidis, quod attinet ad hominem, Verbum autem ex Deo, Deum Salvatorem nostrum ait invenisse secundum cor suum, utpote uni et eidem ac ipse Pater voluntati addictum ; quod videas etiam in humana Christi natura cui eadem voluntas est, eadem voluntatis expressio atque ipsi Deo Patri. Quæ vult enim, ait, Pater, hæc vult quoque Filius, et sexcenta alia. Quod si ad strictum verbi sensum spectes, unus hic est qui voluntates Patris sui faciat²⁶, cum ipse David vitam degendo, non omnino culpa caruerit ; hoc quidem maxime perspicitur ex Uria et populi enumeratione, præsertimque ex ira furentis qua in Nabal irruit, et eo quod non expleta plane lege, in maledictionem incidit. Namque videtur Pascha non comedisse, et aliquot legis præcepta violavisse, non tamen quæ sunt maximi momenti. Item de mandatis quæ præcepit filio Salomoni de Joab et Semei ; et ex his Dei verbis : « Non mihi institues domum quoniam vir sanguinum es²⁷. » Hæc quamvis excusationes habeant quæ Davidis innocentiam tueantur, atamen primo aspectu multis obstacula videntur ne David fecerit cuncta secundum cor Dei.

QUÆSTIO CCCXVI.

Cur manna in eremo de cælo ceciderit.

Edita a Maio (l. c. p. 156, n. 515).

Manna quod in deserto mane Israelitis fundebatur, et ortyometra quæ vespere pluebat, eandem ad figuram attinent. Manna quidem mane fundebatur, quia figura erat cœlestis panis, Christi Dei nostri, qui justitiæ sol et solis ortus nobis in tenebris jacentibus apparuit. Cum igitur sensibile manna simile quiddam habeat huic soli et auroræ justitiæ convenienter mane funditur ut suam cum affini suo similitudinem servet. Ortyometra vero sub vespere pluit, ut hostias Israelitarum sacrificio præbeat, nam ipsa figurabat cultum qui apud Judæos in tenebris et quasi inter obscura veritatis vestigia stebat, pinguis et fumosis vaporibus

A πος ὧν, κατηνέχθη, εἰκότως κατὰ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ τοῦ Δαβὶδ οὐ πρὸς ἐκεῖνον μόνον, κατὰ τε τὴν εὐσέθειαν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν τὴν ὑπεροχὴν εἶχεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐφεξῆς μικροῦ πάντας· Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἐγένετο ὡς Δαβὶδ ποιήσας τὸ εὐθὺ ἐνώπιον Κυρίου· διὰ τοῦτο προορώμενος τὴν τοῦ Δαβὶδ ἀρετὴν ὁ προφήτης φησὶν, ὡς· Ἐκλέξεται αὐτῷ ὁ Θεὸς ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ποιήσει πάντα τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ. »

Οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ ἀπὸ τοῦ γράμματος πρὸς τὴν διάνοιαν ἀναχωροῦντα μὴ ἐπ' ἐκείνου μόνον τοῦ Δαβὶδ τὸν χρῆσμον ἐκθῆναι, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐπὶ τὸν ἀπὸ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἰσσοαὶ καταγόμενον Χριστὸν, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος· τὸ γὰρ ἱερὸν Γράμμα φησὶν ἄλλαχού περὶ αὐτοῦ· Ἀὐτὸς ἐπικαλέσεται με Πατέρα, κἀγὼ πρωτότοκον θῆσω αὐτὸν ὑψηλὸν παρὰ πάντας τοὺς βασιλεῖς· Τοῦτον τοιγαροῦν προσηλῶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Προφήτου, τὸν ἐκ σπέρματος μὲν Δαβὶδ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἐκ Θεοῦ δὲ Θεὸν Λόγον, Χριστὸν τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, φησὶν αὐτὸν εὐρασθαι κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, οἶον ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ συναπτόμενον θελήματι, κἀν ἐν τῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐγνωρίζετο συγκρίματι, καὶ τοῦτ' ἡ βουλή καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατρικοῦ θελήματος ἀδιάστατος· Ἄ γὰρ θέλει, φησὶν, ὁ Πατήρ, ταῦτα θέλει καὶ ὁ Υἱός· καὶ μυρία ἄλλα· καὶ κατὰ τὸν ἀκριβῆ λόγον, οὗτός ἐστιν ὁ πάντα τὰ ἀρεστὰ πεπληρωκὴς τοῦ Πατρὸς· ἐπεὶ ὁ γὰρ Δαβὶδ ἔχει ἂν τισὶ καὶ ἐξ ὧν ἐπραξέ λαθὰς παρασχεῖν· ἐπὶ μὲν τοῦ Οὐρίου περιφανῶς, καὶ ἐπὶ τῇ ἀπαριθμῆσει τοῦ λαοῦ, τάχα δὲ καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ Νάβαλ κατασφύρα ρύμη καὶ ἐργῆ, καὶ ὅτι μὴ πάντα τὰ τοῦ νόμου φυλάττων ὑπὸ ἀράν τινα ἐπιπτεν· οὔτε γὰρ τὸ Πάσχα φαίνεται φαγῶν, καὶ οὐκ ὄλιγα τῶν ἐν τῷ νόμῳ, κἀν μὴ τὰ καλύτερα, παραβεβασμένος· καὶ ἡ κατὰ τοῦ Ἰωᾶβ δὲ καὶ Σεμεὶ δεδομένη ἐντολὴ τῷ παιδί· καὶ τὸ, « Οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον, ὅτι ἀνὴρ αἱμάτων εἶ »· εἰ καὶ τὰς ἐπιλύσεις ἔχουσιν εἰς ἀθώωσιν περιπτώσας τὸν Δαβὶδ, ἀλλ' οὖν κατὰ τὸ πρόχειρον πολλοὶς ἐμποδῶν ἴστανται, μὴ κατὰ τὴν καρδίαν πάντα τελέσει αὐτὸν τοῦ Θεοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΤ΄.

D Τὸ δὲ ἐν τῇ ἐρήμῳ πρῶτ' μὲν τὸ μάννα καταπέμπεσθαι τῷ Ἰσραὴλ, ἐσπέρας δὲ τὴν ὀρτυγομήτραν, τοιαύτης ἀναφθεῖν ἂν θεωρίας· Τὸ μὲν μάννα πρῶτ' κατήρχετο, ὅτι τύπος ἦν τοῦ οὐρανοῦ ἄστρου, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὃς δικαιοσύνης ἥλιος καὶ ἀνατολὴ ἡλίου ἡμῖν ἐπεδήρησε τοῖς ἐν σκότει· ἐπεὶ οὖν τῷ τῆς δικαιοσύνης ἥλιῳ καὶ τῇ ἀνατολῇ παρεϊκάζεται τὸ αἰσθητὸν μάννα, εἰκότως κάτεισι πρῶτ', τῷ συγγενεὶ τὴν ἀναλογίαν φυλάττων· ἡ δὲ ὀρτυγομήτρα κάτεισιν ἐσπέρας ζωοθυσίαν τοῖς Ἰσραηλίταις κληροῦσα, ἐπειδὴ τὴν ἐν τῷ νόμῳ παρεδῆλου λατρείαν, ἥτις ἐν σκιάς τε καὶ ἀμυδροτέροις ἔχνεσι τῆς ἀληθείας ἐτελεῖτο· ἔτι δὲ καὶ κνίσσαι καὶ ἀτμοὶ ζωφώ-

²⁵ Psal. LXXXVIII, 28. ²⁶ Matth. VII, 21. ²⁷ II Reg. XVI, 8.

δεις διὰ τῶν θυμάτων ἐπελύαζον τὸν ἀέρα· καὶ εἰκότως πρὸς ἐσπέραν τὸ προχαράττον τὴν νομικὴν θυσίαν κατεφέρετο τοῖς Ἰσραηλίταις· ὡσαύτως δὲ εἰ τις ἄλλος ἐθέλησιν λαβεῖν τοῦτο ὡς προχάραγμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, οὐκ ἂν τοῦ εἰκότως παρασφαλεῖν· καὶ τοῦ σώματος δὲ Χριστοῦ ὁ λαβὼν ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς· ὁ Σωτὴρ λέγων· «Φάγετε πάντες,» εἰς προτύπων φαίη τὸ μάννα, εὐλόγως ἂν εὑροι τὴ ἐν τῇ πρώτῃ τοῦτο φέρεσθαι τοῖς Ἰσραηλίταις· καὶ γὰρ ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ· Ἐκκλησία, τοῦτο νυνὶ διαφυλάττει, ἐν τῷ τῆς πρώτης καιρῷ τὴν ἱερὰν καὶ καθαρὰν καὶ ἀναμικτὸν θυσίαν μυσταγωγούσα καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ἐκδεχομένη.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΖ'.

Edita a Maio (l. c. p. 136, 137, n. 314). — In Gen. xvii, 2 seqq.

Ἐν μέντοι τῷ· «Θῆσω τὴν διαθήκην μου ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ» πρὸς τὸν Ἀβραάμ εἰρημένῃ, διαθήκην μὲν τὰ νῦν τὴν περιτομὴν δηλοῦ· τὸ δὲ, «Ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, ὅτι Αὐτὴ ἐμὴ διαθήκη μεσιτεύσει ἀμφοῖν ἀναμεταξύ, ὅτι ἀψευθεῖς σοι αἱ παρ' ἐμοῦ ἔσονται ἐπαγγελίαι·» δύνανται δὲ τὸ, «Ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ» καὶ χρονικὴν τινα παράτασιν ὑπεμφανεῖν, καὶ ταύτην εἰ τις ἔμελλε τῇ περιτομῇ παραμετρεῖσθαι, ὡσανεῖ· Ὁ τὴν πρὸς σὺν νὺν διαθήκην συνιστᾷ· ἐγὼ, ἔσται ὅτε γενήσονται ἄνθρωπος· καὶ ἡ διαθήκη μου αὕτη ἦτο· ἡ περιτομὴ ἀπὸ σοῦ τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα, μέχρις ἐμοῦ διακρατήσασα λήξει· καὶ γὰρ μετὰ τὴν περιτομὴν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, οὐκέτι χώραν ἔσχεν· ἢ κατὰ νόμον γενομένη τῆς ἀκροβυστίας περιτομῆ· ἄλλ' ὅσοι περιετμήθησαν καὶ παρανομούντες περιετμήθησαν· ἢ δὲ παρὰ Θεῷ ὠρισμένη περιτομὴ ἐν αὐτῷ πέπται· τῷ Χριστῷ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΗ'.

Διὰ τί ἐπιτίμησεν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ, τὸν θάνατον δυσανασχετοῦντι (1);

Editarum a Wolfio quadragesima quinta (Cur.

Ἐπιτίμησεν εἰ καὶ φίλτρῳ ζέοντι, καὶ στοργῇ ἐμπύρῳ ἐδόκει προαγαγεῖν τὸ βῆμα, ἀλλ' οὖν τῆσόνην ἔφερον τῷ διαβόλῳ. Τοῦ γὰρ μὴ παθεῖν τὸν Χριστὸν, κέρδος ἦν μέγιστον τῷ Σατανᾷ, ἅτε δὴ τῆς τῶν ἀνθρώπων τυραννίδος οὐκ ἐξισταμένῳ. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ ἡ ἐπιτίμησις λέγει· «Ἔπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾷ, διότι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ.»

QUÆSTIO CCCXIX

De Absalomi seditione. — Inedita.

Τι σημαίνει ἡ τοῦ Ἀβσαλὸμ τῷ πατρὶ ἐναντίαστασις;

Τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰκονίζει κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐναντίαστασιν....

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΚ'.

Πῶς (2) ἐντελλόμενος ὁ Σωτὴρ πάντας ἀγαπᾷν, ἐπιτάττει πέμπων τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ κήρυγμα, μηδένα ἀσπάξασθαι κατὰ τὴν ὁδόν;

Editarum a Wolfio quadragesima sexta (Cur. Philol., t. V, p. 681. Galland. p. 706, n. 10, q. 91).

Ἔδει, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐναντία ταῦτα ἀλλήλων.

²⁰ Matth. xxvi, 26. ²¹ Matth. xvi, 23. ²² Luc. x, 4.

NOTÆ.

(1) Decet in cod. Colb.

A inter sacrificia aerem obscurantibus. Meritoque ad vesperam quod legitimæ erat victimæ figura Israelitis ortyometra differebatur. Eodem modo non a conjiciendis abhorreret qui hoc censeret prænuntiavisse fidem in Christum. Corpus autem Christi quod postquam cepisset Christus Salvator noster discipulis dedit dicens : «Comedite omnes²⁰.» Si quis præfiguratum esse manna diceret, censeret manna merito Israelitis mane allatum esse; namque catholica Dei Ecclesia morem hunc hodie etiam observat cum mane sanctum purumque et incruentum sacrificium celebret, accepta sanctissimi Spiritus gratia.

QUÆSTIO CCCXVII.

— In Gen. xvii, 2 seqq.

In hoc verbo, «Statuam pactum meum inter me et te,» Abraham dicto, Deus ostendit pacti quidem sui signum esse circumcisionem. Hoc vero, «Inter me et te,» hanc vim habet : «Ipsam meum pactum in medio erit inter nos quoniam meæ non erunt falsæ promissiones.» Potest quoque hoc «Inter me et te» spatium temporis designare, quod, si quis velit circumcissione metiri, habebit Deus hæc fere dicens : Pactum quod ego pepigi tecum erit usque ad tempus quo homo flam. Et meum pactum, scilicet circumcisio quæ a te incipiet usque ad me vigebit. Etenim post Domini Christi circumcisionem, nullam jam habuit locum præputii secundum legem circumcisio. Sed quam multi circumcisi sunt tam multi contra legem; hæc autem circumcisio a Deo præfinita in ipso Christo finem habet.

QUÆSTIO CCCXVIII [Coisl. Taur. XCIII].

Quare Jesus Petrum, mortem ejus ægre ferentem, increpavit?

Philol., t. V, p. 684. Galland p. 706, n. 9).

Causa rei hæc est, quod, quamvis ex calido affectu et amore ferente ita loqui videretur, eadem tamen opera diabolo gratum faciebat. Christum enim non petiti, maximum lucrum conciliabat Satanzæ, de potestate sua in homines nunquam alioquin deturbando. Propterea etiam increpatio ita habebat : «Retrocede, Satana, neque enim sapis ea, quæ Dei sunt²¹.»

[Coisl. Taur. XCIV].

Quid significat Absalomi contra patrem seditio?

Figurat Judæorum seditionem contra Salvatorem . . .

QUÆSTIO CCCXX [Coisl. Taur. XCV].

Quomodo Salvator noster, omnes amare jubens, discipulos tamen suos ad prædicandum mittens, præcipit, ne quem in via salutent²²?

Noverat, ea sibi invicem non adversari. Amplexi-

bus enim et salutationibus vacare non licet illis, A qui præconium Evangelii potiore loco habent. Idem vero amorem adeo non intervertebat, ut augeter potius, cum illud discipulorum præconium hominibus libertatem a vitiis, placabilitatem item et salutem a Deo impetrandam offerret.

δεδιώσεις, ταῦτα προκρίνοντος (3) τοῦ κηρύγματος, οὐκ ἐξ. Οὐ μὴν γε κωλύει τὴν ἀγάπην, ἐπιτείνει δὲ μᾶλλον, εἰπερ τὸ κήρυγμα τῶν μαθητῶν τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἐλευθερίαν ἐχαρίζετο τῶν παθῶν, καὶ τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

QUÆSTIO CCCXXI [Coisl. Taur. XCVII].

In Deuter. xiv, 1. — Inedita.

Quid significat lustrare se et calvitium circumponere stultitiam capiti?

Lustrare se (sed potius a Phœbo agi Φοιδήσασθαι) dicit pro eo : No li te divinationibus uti.

Τὴ σημαίνει τὸ φοιδήσασθαι καὶ φυλάκωμα περιθεῖναι μωρίαν τῇ κεφαλῇ ;

Τὸ μὲν φοιδήσασθαι λέγει ἀντὶ τοῦ μὴ μαντείας χρῆσθαι.

QUÆSTIO CCCXXII [Taur. Coisl. CVIII].

De corvo prophetæ ministrante, III Reg. xvii, 6. — Inedita.

Cur corvus, cum sit immundus, prophetæ ministrat?

Corvus, licet immundus, prophetæ suppeditat cibum.

Διὰ τί ὁ κόραξ ἀκάθαρτος ὢν ὑπηρετεῖ τῷ προφήτῃ ;

Ὁ δὲ κόραξ ἀκάθαρτος ὢν ὑπηρετεῖ τῷ προφήτῃ τροφῆν.

QUÆSTIO CCCXXIII [Coisl. CCLXVIII. Taur. CCLLIX]. — Inedita (4).

Si Pater in Filio et Filius in Patre, nonne in Filii incarnatione Pater quoque carnem assumpsit? Et si tota Deitas erat in Filio, quomodo Pater manet carnis expertus?

Propositæ dubitationi . . .

Τῆς προκειμένης ἀπορίας προηγήσαιτ' ἀν...

QUÆSTIO CCCXXIV.

Quæ est solius cod. Taurin. (CXC). — Inedita.

De dracone diaboli.

Quoniam draconem sæpe Scriptura vocat diabolum.

C Περὶ τοῦ δράκοντος τοῦ διαβόλου.

Ὅτι δράκοντα πολλάκις ἡ Γραφὴ καλεῖ τὸν διάβολον.

NOTÆ.

(3) Ita codex : legerim προκρίναντας.

bibl. Reg. Paris. 1740, f. II, p. 624; Fabric.

(4) Hæc dissertatio exstat in codice Parisiensi 2982, ann. 6. (Cf. Append. Catalog. mss.

Bibl. Gr. XI, p. 33.)

INDICES IN QUÆSTIONES AMPHILOCHIANAS.

I.]

SYNOPSIS]

QUÆSTIONUM AMPHILOCHIANARUM, PROUT IN TRIBUS CODICIBUS SIBI RESPONDENT.

Vaticanus.	Coislinianus.	Taurinensis.
I-XIV	I-XIV.	I-XIV.
XV.		
XVI-LXXVI.	XV-LXXV.	XV-LXXV.
LXXVII-LXXIX.	C-II.	C-II.
LXXX, LXXXI.	CCXLVII, CCLXIX	CCXXXVIII CCLX.
LXXXII-LXXXVIII.	CCXLVIII-CCLIV.	CCXXXIX-CCXLV.
LXXXIX.	(CCLXX.	CCLXI.
XC, XCI.	CCLV (CCLXXI), CCLVI.	CCXLVI CCXLVII.
XCII, XCIII.	CCLXXII, CCLXXIII.	CCXLII, CCLXIII.
XCIV-CIV.	CCLVII-CCLXVII.	CCXLVIII-CCLVIII.
CV-CXVI.	CXXVII-CXXXVIII.	CXXVII-CXXXVIII.
CXVII.	CXXXIX.	
CXVIII-CXXXVI.	CXL-CLVIII.	CXXXIX-CLVII.
CXXXVII CXLI.	CLXXIII-CLXXVI.	
CXLII	CLXXVIII-CLXXXII.	
CXLIII-CXLVII.		
CXLVIII.		
CXLIX	CLII.	CLII.
CL.	CLX.	CLIX.
CLI.	CLXXXIII.	CLXXII.

Vaticanus.
 CLII, CLIII.
 CLIV-CLVI.
 CLVII.
 CLVIII-CLXIV.
 CLXV.
 CLXVI-CCXVII.
 —
 —
 CCXVIII-CCXXXIII.
 CCXXXIV, CCXXXV.
 CCXXXVI, CCXXXVII.
 CCXXXVIII-CCXXXVIII.
 —
 CCXXXIX.
 CCL.
 CCLII, CCLIII.
 CCLIV.
 CCLV, CCLVI.
 —
 CCLVII.
 CCLVIII, CCLXVII.
 CCLXIX-CCLLI.
 CCLII-CCLIV.
 CCLV-CCLVIII.
 CCLIX.
 CCLX.
 CCLXI-CCLXIII.
 CCLXIV.
 CCLXV-CCLXVII.
 CCLXVIII.
 CCLXIX-CCLXXII.
 CCLXXIII.
 CCLXXIV, CCLXXV.
 CCLXXVI.
 CCLXXVII-CLXXXIX.
 CCLXXX.
 CCLXXXI-CCLXXXVI.
 CCLXXXVII.
 CCLXXXVIII-CCXCI.
 CCXCII-CCXCV.
 —
 CCXCVI-CCCXIII.
 —
 CCCXIV-CCCXVII.

Coislinianus.
 CLXI, CLXII.
 CLXXXIV-CLXXXVI.
 CLXXXVII.
 CLXXXVIII-CXCIV.
 —
 CXCIV-CCXLVI.
 —
 —
 CLXIII-CLXVIII.
 —
 XC, CLXIX, LXXXIX.
 LXXVI-LXXXV.
 XCVI.
 XCVII.
 LXXXVI.
 CCOVIII.
 LXXXVII, LXXXVIII.
 —
 XCI, XCH.
 XCH-XCIV.
 CLIX.
 XCVIII, XCIX.
 CCLXXIV-CCLXXVI.
 —
 CCCV, CCLXXVII-CCLXXIX.
 CCLXXX.
 CCLXX.
 CCLXXXI-CCLXXXIII.
 CCCVII.
 CCLXXXIV-CCXXXVI.
 CLXXI.
 CCLXXXVII-CCXC.
 —
 CCXCI, CCCVI.
 —
 CCXCII-CCXCIV.
 CLXXII.
 CCXCV-CCC
 —
 CCCI-CCCIV.
 CIV-CVII.
 CVIII.
 CIX-CXXVI.
 CCLXVIII.
 —
 —

Taurinensis.
 CLX, CLXI.
 CLXXIII, CLXXV.
 CLXXVI, CLXXVII.
 CLXXVIII-CLXXXIV.
 —
 CLXXXV-CLXXXIX.
 CXCI-CCXXXVII.
 CXC.
 CLXII-CLXVII.
 —
 XC, CLXVIII, LXXXIX.
 LXXVI-LXXXV.
 XCVI.
 XCVII.
 LXXXVI.
 CCXCVII
 LXXXVII, LXXXVIII.
 —
 XCI, XCH.
 XCH-XCIV.
 CLVIII.
 XCVIII, XCIX.
 CCLXIV-CCXXVI.
 —
 CCXCIV, CCLXXVII-CCLXIX.
 —
 CLXIX.
 CCLXX-CCLXXXIII.
 CCXCVI.
 CCLXXXII-CCLXXV.
 CLXX.
 CCLXXXVI-CCLXXIX.
 —
 CCLXXX, CCXCV.
 —
 CCLXXXI-CCLXXXIII.
 CLXXI.
 CCLXXXIV-CCLXXXIX.
 —
 CCXC-CCXCH.
 CIV-CVII.
 CVIII.
 CIX-CXXVI.
 CCLIX.
 —
 —

II.

SYNOPSIS

QUÆSTIONUM A WOLFIO EDITARUM, PROUT NUNC JUXTA CODICEM VATICANUM SUNT DISPOSITÆ

1. q. 74	nunc est q. LXXIV.	24. q. 145	—	CXXIII.
2. q. 76	—	25. q. 146	—	CXXIV.
3. q. 81	—	26. q. 147	—	CXXV.
4. q. 86	—	27. q. 148	—	CXXVI.
5. q. 87	—	28. q. 149	—	CXXVII.
6. q. 88	—	29. q. 150	—	CXXVIII.
7. q. 89	—	30. q. 154	—	CXXXII.
8. q. 91	—	31. q. 155	—	CXXXIII.
9. q. 93	—	32. q. 157	—	CXXXV.
10. q. 94	—	33. q. 158	—	CXXXVI.
11. q. 99	—	34. q. 185	—	CLV.
12. q. 103	—	35. q. 186	—	CLVI.
13. q. 111	—	36. q. 187	—	CLVII.
14. q. 119	—	37. q. 188	—	CLVIII.
15. q. 120	—	38. q. 189	—	CLIX.
16. q. 121	—	39. q. 190	—	CLX.
17. q. 122	—	40. q. 191	—	CLXI.
18. q. 125	—	41. q. 192	—	CLXII.
19. q. 124	—	42. q. 195	—	CLXIII.
20. q. 141	—	43. q. 194	—	CLXIV.
21. q. 142	—	44. q. 196	—	CLXVII.
22. q. 143	—	45. q. 197	—	CLXVIII.
23. q. 144	—	46. q. 199	—	CLXX.

III.

INDEX EPISTOLARUM PHOTII, QUÆ AMPHILOCHII SUNT INSERTÆ.

Epist. 30.	Edit Londin. est q. CLXXI.	54.	—	CXCH.
31.	—	35.	—	CXCIV.
35.	—	36.	—	CXCV.

Epist.	37	Edit. Londin. est q.	CXCVI.	157.	---	LXXXVII.
	38.	---	CXCVII.	161.	---	LXXXVIII.
	45.	---	CXCVIII.	162.	---	LXXXIX.
	50.	---	CXCIX.	163.	---	XC.
	54.	---	CC.	164.	---	XCI.
	58.	---	CCI.	165.	---	XCII.
	61.	---	CCII.	166.	---	XCIII.
	62.	---	CCIII.	167.	---	XCIV.
	65.	---	CCIV.	170.	---	XC.V.
	64.	---	CCV.	177.	---	XCVI.
	72.	---	CCVI.	178.	---	XCVII.
	74.	---	CCVII.	180.	---	XCVIII.
	75.	---	CCVIII.	181.	---	XCIX.
	76.	---	CCIX.	182.	---	C.
	77.	---	CCX.	187.	---	CI.
	102.	---	CCXI.	192.	---	CII.
	125.	---	CCXII.	196.	---	CIII.
	127.	---	CCXIII.	205.	---	CIV.
	129.	---	CCXIV.	205.	---	CV.
	152.	---	CCXV.	208.	---	CVI.
	155.	---	CCXVI.	209.	---	CVII.
	154.	---	CCXVII.	210.	---	CVIII.
	155.	---	CCXVIII.	211.	---	CIX.
	157.	---	CCXVIII.	215.	---	CX.
	158.	---	CCXIX.	214.	---	CXI.
	159.	---	CCXX.	216.	---	CXII.
	144.	---	CCXXI.	219.	---	CXIII.
	145.	---	LXXXI.	228.	---	CXIV.
	147.	---	LXXXII.	241.	---	CXV.
	151.	---	LXXXIII.	246.	---	CXVI.
	152.	---	LXXXIV.	247.	---	CXVII.
	155.	---	LXXXV.	248.	---	CXVIII.
	156.	---	LXXXVI.			

IV.

INDEX NUMERORUM APUD MAIUM QUÆSTIONIBUS ADDITORUM, QUI NUNC CORRECTI AC MUTATI SUNT.

Mali q.	78	est nunc q.	CCCI.	---	278.	---	CCLXIX.
	81.	---	CCCLV.	---	279.	---	CCLXX.
	85.	---	CCCV.	---	280.	---	CCLXXI.
	121.	---	CXXXI.	---	282.	---	CCLXXII.
	132.	---	CCCL.	---	284.	---	CCLXXIV.
	244.	---	CCXLV.				
	246.	---	CCXLVII.				
		Et sic	deinceps				
	256.	---	CCLVII.	---	290.	---	CCLXXX.
	257.	---	CCLVIII.	---	299.	---	CCLXXXIX.
	258.	---	CCCLX.	---	500.	---	CCXC.
	260.	---	CCLX.	---	507.	---	CCXCVII.
	270.	---	CCLXI.	---	508.	---	CCXCIX.
	271.	---	CCLXII.	---	509.	---	CCC.
		Et sic	deinceps....				
	276.	---	CCLXVII.	---	510.	---	CCCL.
	277.	---	CCLXVIII.	---	511.	---	CCCLII.
				---	512.	---	CCCLXIV.
				---	513.	---	CCCLXV.
				---	514.	---	CCCLXVI.
				---	515.	---	CCCLXVII.
				---		---	CCCLXIII.

V.

INDEX AMPHILOCHIANARUM QUÆSTIONUM SECUNDUM VARIOS EDITORES.

Basnag.	Montacutius.	Montfaucon.	Wolf.	Scottas.	Maius.	Hergenroether.
			LXXIV.	XXV-XLII.	I-XIV. XVI-XXIV. XLIII-LXXXIII.	XV.
LXXX.	LXXXI-CXVIII. (CVII)		LXXVI. LXXXIX. CXIX-CXXVIII.		I.XXV. CXXIX-CXXXI.	LXXVII. LXXVIII.
		CL.	CXXXII. CXXXIII. CXXXV. CXXXVI.		CXXXIV.	CXXXVII- CXLVII. CLIV.
	CLXXI CLXXIII.		CLV- CLXIV. CLXVII. CLXVIII CLXX.		CXLIX- CLII-CLIII. CLXV. CLXVI. CLXIX. (CLXXII.) CLXXIV- CLXXIX. CLXXXVIII- CXCI.	
CLXXX- CLXXXVI.	CXCH. CXII.	(CCXXI).			CCXXIII- CCXXV CCXXXIV- CCXXXVI. CCXXXVIII. (CCXXXIX.)	CCXXVI. CCXXXIII.
			CCXXVII. CCXXXIII. CCXXXVII.		CCXXV. CCXLV. CCXLVII. (CCXLVIII.) CCXLIX- CCLXXXII. CCLXXIV- CCXCVII.	CCXL. CCXLI. CCXLIII.
			CCXLIV. CCXLVIII.		CCXLV. CCXLVII. (CCXLVIII.) CCXLIX- CCLXXXII. CCLXXIV- CCXCVII.	CCLXXXIII.
			CCXCVIII.		CCXCIX- CCCV.	
		CCCXII.	CCCVI- CCCXI.		CCCXIII- CCCXVIII.	
			CCCXVIII. CCCXX			
8	71	2	46	18	147	21

Nota. A Combefisio editas quæstiones hic omistimus, utpote ab aliis accuratius editas. Quæ uncis inclusæ sunt quæstiones, jam ab aliis editæ non numerantur. Hinc editæ sunt quæstiones 313. Ineditæ manent qq. CXLVIII, CLXXXVII, CCXXVIII-CCXXXI, CCCXIX, CCCXXI-CCCXXIV, numero undecim.

VI.

INDEX POTIORUM LOCORUM S. SCRIPTURÆ, QUÆ PHOTIUS IN AMPHILOCHIIIS EXPONIT VEL ADDUCIT.

Genes.	cap.	I,	vers.	1, q. VI, XV, LXXIX.
—	—	—	—	2, q. XVI, CCXLIX.
—	—	—	—	5, q. CCL.
—	—	—	—	20, q. CCLI.
—	—	—	—	26, q. XXXVI, CCLII, CCLIII.
—	—	—	—	51, q. XIX. — Gen. II, 2, q. II.
—	II,	—	—	8, q. LI.
—	—	—	—	15, q. CCXCIV. — Gen. II, 17, q. CCXL, c. 5.
—	III,	—	—	7, q. XIV.
—	—	—	—	15, q. XXXIV.
—	—	—	—	16, 17, q. CCLIV.
—	—	—	—	21, q. LXX, q. I, c. 26.
—	—	—	—	23, q. XXIII.
—	IV,	—	—	7, q. LXXI, CIX, XXXIII.
—	—	—	—	8, q. XI, CIV.
—	—	—	—	10, q. XL, CCXL. — Gen. V, 5-24, q. CCXL, c. 4.
—	VI,	—	—	2, q. CCLV.
—	VII,	—	—	2, q. XIX.
—	IX,	—	—	15, q. CCXCVI. — Gen IX, 6, q. CCXL, c. 4.
—	—	—	—	21, q. CCXCVII.
—	—	—	—	25, q. CCLVI, CCLVII. — Gen. XVII, v. 2, q. CCCXVII.
—	XV,	—	—	14, q. CCLVIII. — Gen. c. XVII, v. 11, q. CV.
—	XXVI,	—	—	2, q. CCVII. — Gen. XXI, 51, 52, q. CCLXXIX.

<i>Genes.</i>	cap.	XXVIII,	Vers.	18,	q.	CCXXXVI.
		XXIX,		20,	q.	CCXXIII.
		XXXII,		21,	q.	CCLIX.
		XXXVI,		24,	q.	LVIII.
		XLVI,		21,	q.	XXXIX. — <i>Gen.</i> XI.VII, 31, q. CCXXXVII.
		XLIX,			q.	CCLX.
<i>Exod.</i>	cap.	III,		2,	q.	CCC. CCLXI.
		IV,		6,	q.	CCLXII.
				21,	q.	XLII.
				22,	q.	CCXIII.
				24,	q.	CCLXIII.
				31,	q.	XLII.
		VII,		1,	q.	LIII, v. 3, cf., q. CCCI.
				10-19,	q.	XL.
				22,	q.	XL.
		VIII,		1 seq.,	q.	XL, XLII.
		IX,		23,	q.	XXXIV.
		XII,		6,	q.	CCXCV.
				11,	q.	CCLXIV.
		XIII,		21,	q.	XLII, CCLXV.
		XIV,		6 seq.,	22 q.	XLII, CCLXV.
		XVI,		13,	q.	XLII. — <i>Exod.</i> XVIII, 5, q. CCLXIII.
		XIX,		9,	q.	XXXIV.
		XX,		5,	q.	CCLXVI.
				7,	q.	LXXXII. — <i>Exod.</i> XX, v. 12, q. CCXL, c. 4.
				21,	q.	XXXIV.
		XXI,		24,	q.	XXXVII.
				22,	q.	CCLXVII. — <i>Exod.</i> XXII, 23, q. XVII.
		XXIII,		15,	q.	XVIII.
		XXIV,		16,	q.	XXXIV.
		XXVI,		1,	q.	CCLXVIII. — <i>Exod.</i> XXVIII, 30-36, q. CCLXIII.
		XXXII,		19,	q.	CCLXIX.
		XXXIV,		10,	q.	XVIII.
		XXXIV,		26,	q.	XXX. — <i>Exod.</i> XXXIX, 30, 31, q. CLXV.
		XL,		17-19,	q.	CXIII.
<i>Levit.</i>	cap.	X,		4,	q.	XXXIX.
		XIII,		47,	q.	CCLXX.
				13,	q.	CCXXXIV.
		XIV,		4,	q.	CCXXI.
		XVII,		34,	q.	CCLXXII.
		XIX,		19,	q.	XXX. — V. 33, 34, q. CCLXIV.
		XXI,		20,	q.	XXXVII.
		XXII,		8,	q.	XVII. — V. 17-19 q.
		XXIV,		16,	q.	XC.
<i>Num.</i>	cap.	I,		20,	q.	XXXVII.
		V,		13,	q.	CCLXXIV. — <i>Num.</i> I, 26, 27. — q. CCLX.
		XI,		15-35,	q.	CCLXXV.
		XIV,		1,	q.	CCLXXVI, XLII.
		XVI,		28,	q.	LXII.
				6,	ibid.	
				22,	q.	XXXIII.
				23 seq.,	q.	XLII.
				31 seq.,	q.	XXXIII.
				37 seq.,	q.	CCLXXVII.
		XX,		11,	q.	XLII.
				12,	q.	CCLXXVIII. — <i>Num.</i> XXV, v. 7, q. CCXL, c. 4.
<i>Deut.</i>	cap.	II,		25,	q.	XLII.
		III,		7,	q.	XLII.
		IV,		11,	q.	XXXIX. — <i>Deut.</i> IV, v. 26, q. CCLXXIX.
		V,		22, 25,	ibid.	— <i>Deut.</i> XIV, v. 1, q. CCCXXI.
		XIV,		21,	q.	XXX.
		XV,		21,	q.	XXXVII. — <i>Deut.</i> XVI, v. 16, q. XVIII.
		XVII,		6,	q.	XLII.
		XXII,		8,	q.	LIX.
				6, 9, 11,	q.	XXX.
		XXV,		4,	ibid.	— <i>Deut.</i> XXXI, 16, 17, q. CXLIX, c. 9.
		XXXII,		1,	q.	CCLXXIX.
				8,	q.	XXXVI.
				43,	q.	CCLXXX.
				48-52,	q.	CCLXXXI.
<i>Josue,</i>	cap.	XVIII,		24,	XIX,	v. 47, q. CCLX.
<i>Judic.</i>	cap.	XVIII,		7,	q.	CCLX. — <i>Judic.</i> X, v. 14, q. LXXXIX, c. 4.
<i>I Reg.</i>	cap.	IX,		4,	q.	CXV.
		XV,		8,	q.	CCXL, c. 4. — <i>I Reg.</i> cap. XXVIII, v. 18, q. I, c. 26.
		XVIII,		7,	seq.,	q. LXXXIII.
<i>II Reg.</i>	cap.	VI,		14,	q.	CCXIII. — <i>II Reg.</i> VII, 15, q. CCCXV.
				20,	q.	CCXIII. — <i>II Reg.</i> XI, 1, q. CCCII.
<i>III Reg.</i>	cap.	XXII,		10,	q.	XXXIV, — <i>II Reg.</i> XXIV, 1, q. CCCI, CCCXIV.
		IV,		31,	q.	CXV.
		XI,		1 seq.,	11,	q. CCCI. — <i>III Reg.</i> XVII, 6; q. CCCXXII.
		XVIII,		40,	q.	CCXI, c. 4.
		XIX,		15,	q.	CCXL, c. 4. — <i>III Reg.</i> XXII, 20; q. I, c. 28.
<i>IV Reg.</i>	cap.	I,		9,	q.	CCXL, c. 4. — <i>IV Reg.</i> XX, 6; q. CXLIX, c. 8.
<i>I Paralip.</i>	cap.	XV,		27,	q.	CH. — <i>I Paral.</i> XXI, 5; q. CCXXXVII, CCCXIV.
		XVIII,		27,	q.	CCCI. — <i>I Paral.</i> XXII, 8-10, q. CCCXV.
<i>Esther,</i>	cap.	XV,		5,	q.	XXXIV.
<i>Job,</i>	cap.	I,		7,	q.	CCXXXVI.
		I,		18-19,	q.	CCXL, c. 4.

<i>Job.</i>	cap.	II,	—	3,	q.	I, c. 26.
—	—	III,	—	3,	q.	CLXXIV.
—	—	VI,	—	11,	q.	I, c. 28.
—	—	XI,	—	7,	q.	XXXIV.
—	—	XXIII,	—	3,	q.	I, c. 28.
—	—	XXXVIII,	—	30,	q.	XXXIV. — <i>Job</i> XXIX, 2, q. I, c. 27.
<i>Psal.</i>	—	VI,	—	1-2,	q.	CCLXXXVIII, CCLXXXIX.
—	—	VII,	—	1,	q.	CCLXXXVII.
—	—	IX,	—	6,	q.	CCCV.
—	—	XIII,	—	5,	q.	I, c. 57.
—	—	XVIII,	—	1,	q.	CCCIV.
—	—	XXI,	—	7,	q.	XXXIV.
—	—	XXIII,	—	8,	q.	CXXIX; q. I, c. 25.
—	—	XXXIV,	—	6,	q.	XXXIV.
—	—	XLIII,	—	14,	q.	XLII.
—	—	L,	—	19,	q.	XLI.
—	—	LIV,	—	6,	q.	LVI, CCXXXVIII.
—	—	LXXII,	—	24,	q.	CXLIX, c. 9, 15, q. CCXL, c. 5.
—	—	LXXVII,	—	10,	q.	CXI, IX, c. 15.
—	—	LXXXVIII,	—	54,	q.	XXXIII. — <i>Ps.</i> LXXVIII, v. 4, q. XLII.
—	—	CI,	—	49,	q.	I, c. 25. — <i>Vers.</i> 21, q. CCCXV.
—	—	CII,	—	23,	q.	CXLIX; c. 15; CCXL, c. 5.
—	—	CIII,	—	14, 15,	q.	IX.
—	—	CVI,	—	21,	q.	XXXIV.
—	—	CVII,	—	29,	q.	CXLIX, c. 5.
—	—	CXIII,	—	43,	q.	I, c. 27.
—	—	CXXVI,	—	13,	q.	XLII.
—	—	CXXX,	—	4,	q.	CXI.
—	—	CXXXIV,	—	12,	q.	XLII.
—	—	CXLVI,	—	1,	q.	CCXCIX.
—	—	CXL,	—	15,	q.	CXI.
—	—	CXLI,	—	10,	q.	XLII.
<i>Proverb.</i>	cap.	I,	—	1,	q.	CCXC.
—	—	IV,	—	1,	q.	CCXCI.
—	—	XI,	—	6,	q.	XXXIV.
—	—	XX,	—	51,	q.	CXLIX, c. 25.
<i>Sapientia,</i>	cap.	I,	—	10,	q.	CXLIX, c. 9, 17. — <i>Prov.</i> VIII, v. 22,
—	—	VI,	—	6,	(LXX),	q. IX.
—	—	VII,	—	13,	q.	CCXL, c. 4.
<i>Eccle.</i>	cap.	I,	—	7,	q.	CCLXXXI.
—	—	III,	—	26,	q.	XXXVI.
—	—	VI,	—	2,	q.	I, c. 57.
—	—	VII,	—	4,	q.	LXV, cap. II. — <i>Vers.</i> 14, q. XLIV.
—	—	IX,	—	19,	q.	CXLIX, c. 7.
—	—	X,	—	3-5,	q.	LXVIII.
—	—	XI,	—	15-18,	q.	LXVIII, LXIX, CXLIX, c. 8, 9.
<i>Eccle.</i>	cap.	XI,	—	4-8,	q.	XLIV, XLI.
—	—	XXIII,	—	8-10,	q.	LXIII, LXIV.
<i>Isa.</i>	cap.	I,	—	1,	q.	LXII.
—	—	V,	—	16,	q.	XXXIV.
—	—	VI,	—	29,	q.	CXLIX, c. 13.
—	—	VII,	—	1, 2,	q.	XLII, CLXIX, CCLIX.)
—	—	VIII,	—	1,	q.	CCLX.
—	—	XIV,	—	8, 9,	q.	I, c. 28, XLI.
—	—	XXIX,	—	22,	q.	XXXIV.
—	—	XXX,	—	12,	q.	XXXIV.
—	—	XXXVIII,	—	15,	q.	XLII.
—	—	XLII,	—	1-5,	<i>ibid.</i>	
—	—	XLV,	—	3,	q.	CXLIX, c. 9.
—	—	LIII,	—	6,	q.	CXLIX, c. 5.
—	—	LIX,	—	7,	q.	CCCI.
—	—	LX,	—	1	seq.,	q. I, c. 27.
—	—	LXIII,	—	1	seq.,	q. 9, XLII.
—	—	LXIV,	—	2,	q.	XXXIV.
—	—	LXVI,	—	1-11,	seq.,	q. I, c. 27; q. XLII.
<i>Jerem.</i>	cap.	II,	—	5,	q.	XLII.
—	—	IX,	—	4,	q.	XXXIV.
—	—	X,	—	12,	q.	CCLIX.
—	—	XLIX,	—	21,	q.	CCLX.
<i>Ezechiel,</i>	cap.	I,	—	1,	p.	I, c. 27.
—	—	III,	—	23,	q.	XLII.
—	—	X,	—	15,	q.	CLXXV.
<i>Dan.</i>	cap.	X,	—	.	q.	LXXXVII.
<i>Amos.</i>	cap.	III,	—	4-7,	q.	CXLIX, c. 9.
<i>Mich.</i>	cap.	V,	—	13-20,	q.	XXXVI.
<i>Matth.</i>	cap.	I,	—	6,	q.	I, c. 25; CCXL, c. p. 6.
—	—	II,	—	8,	q.	XXXIV.
—	—	III,	—	18-20,	q.	XXII, C.
—	—	—	—	22,	q.	XIV.
—	—	—	—	25,	q.	CLXXI.
—	—	—	—	1,	q.	CCCVI.
—	—	—	—	8,	q.	CCCVII.
—	—	—	—	16,	q.	XXVI.
—	—	—	—	6,	q.	XXIX.
—	—	—	—	9,	q.	XXXI, CCX.
—	—	—	—	11,	q.	XXXIV, CCXVI.
—	—	—	—	12,	q.	XXXII.

Math.	cap.	vers.
IV,	cap. IV,	11, q. CCLXXXIX. — Ibid. 19, q. XCII.
V,	V,	24, q. X.
VI,	VI,	12, 16, 17, q. XCIV, CXCX.
VII,	VII,	26, q. CCXX.
VIII,	VIII,	28-29, q. XXXVII, XLVI, CII, CCXXV.
IX,	IX,	2, 4, q. XCIV.
X,	X,	17, q. CCIV.
XI,	XI,	28, q. XC.
XII,	XII,	5, q. LX.
XIII,	XIII,	19, q. XXXIV.
XIV,	XIV,	32, q. CCLXXIII.
XV,	XV,	9, 10, q. I.
XVI,	XVI,	16, q. XXXIV.
XVII,	XVII,	29, q. XXX.
XVIII,	XVIII,	11, q. LXXIX, CCCLX.
		17, q. LXXIV.
		17, q. XLIX, CCXIII.
		21, q. XLV, CCXXV.
		48, q. XLV, CCXXV.
		15, q. XXXIV.
		14, q. XXXIV.
		15, q. XXXIV.
		25, q. CCXXVIII.
		14, q. X.
		7, q. XXXIV.
		5, q. V.
		22, q. I, c. 19.
		11-21, q. XXXIV, CCXVIII.
		19-15, q. XXXIV.
		92, q. CCLX.
		32, 55, q. XXX, CCLXXXIX.
		50, q. CCXLIV.
		97, q. XXIV.
		56, q. CIV.
		2, 6, 12, q. XXXIV.
		51, q. XV.
		7, q. XLVIII.
		13, q. LV.
		32, q. CL.
		67, q. CCXXXIII, c. 5.
		69-75, q. XCVIII.
		51, q. CCXII.
		19, q. XLII, c. 1.
		4, q. XXX.
		7, q. CCXVI.
		8, q. XXX.
		21, q. I.
		29, q. XLIX, CCXIII.
		55, q. XLV, CCXXV.
		40, q. I, c. 27.
		15, 17-18, q. CCVIII.
		58, q. CCLX.
		16, q. CCLX.
		32, q. CXIV.
		28, q. CX.
		9, q. CLVIII.
		8-30, q. CLV, v. 21, q. CCVIII.
		20 seq., q. CLVI.
		51 seq., q. CLVII, CLXXVI.
		2-5, q. XLIX.
		17, q. XXXII.
		8, 16, q. XXX, XXXI, CCX, CCXXI.
		28, q. CCXXII.
		52, q. XXXIV.
		52, q. XXXIV.
		57, q. XLVIII.
		2, q. CLVIII.
		10, q. XXXIV, LXXVI.
		54, q. CCLX.
		3, q. I.
		4, q. CCCCX, I.
		50, q. I.
		10, q. XLII, CCXIII.
		55, q. LI.
		23, q. CCLXXXI.
		1-7, q. CCLX.
		13, 17, 19, 20, q. XXXIV. — Ibid. 17, 32, q. CLXX.
		1, 21, 24, q. XXXIV.
		2, 5, q. CCLXXXI.
		2, 5, q. XXXIV.
		54, q. CCLX.
		14, 18, q. XXXV.
		26, q. I.
		44, q. CCCCX.
		25-61, q. CCVIII.
		54, q. I, c. 21.

Marc.

cap.

XXXVIII,
XXVIII,

I,

III,

IV,
VIII,

X,

XII,

XIII,

XIV,

XVI,

II,

III,

VII,

VIII,

IX,

X,

XII,

XIII,

XV,

XVI,

XVIII,

XXI,

XXII,

XXIII,

Lmc.

cap

XXIII,

—	—	—	42-43, q. VI, XV.
—	—	—	5, q. CCXII.
—	—	—	49, q. CCLXXIX.
Joan.	cap.	vers.	5-4, q. I, cap. 52-53-57.
—	—	—	14, q. XXXVI, CCL, c. 4.— <i>Ibid.</i> 16-17, q. CCXVII.
—	—	—	18, q. CXIX.
—	—	—	22, q. I, c. 25.
—	—	—	33, q. XXIX.
—	III,	—	5, q. CLXXIV.
—	—	—	5, q. VIII, XXIX.
—	—	—	22, seq., q. LVII.
—	IV,	—	21-22, q. LXXIV.
—	V,	—	17, q. II.
—	—	—	54, q. XVII, XCVIII.
—	VI,	—	71, q. I, c. 17.
—	VIII,	—	12, q. XXXIV.
—	—	—	14, q. XCVIII, I.
—	IX,	—	44, q. XLVII, CCXLI, CCXCVIII.
—	—	—	6, q. III.
—	X,	—	59, q. XII.
—	XII,	—	8, q. I, c. 35.
—	—	—	55, q. XXXIV.
—	—	—	57-58, q. CLX.
—	XIV,	—	40, q. XLI.
—	—	—	2-3, q. XCVI.
—	—	—	4-5, q. XCIX.
—	—	—	10, q. CLIX.
—	XV,	—	28, q. XCV.
—	—	—	13, q. CCXL, c. 4.
—	—	—	16, q. I, c. 17.
—	XVI,	—	12, q. XXXIV.
—	XVIII,	—	23, q. II, CXXXV.
—	XIX,	—	54, q. CCCX, CCLX.
—	—	—	23, q. XXXIX.
—	XX,	—	17, q. CCXVIII.
Act. apost.	cap. I,	vers.	1, q. CXXIII, XY.
—	—	—	4, q. CXXV.
—	—	—	10-11, q. CXXVIII, CCLXXX.
—	II,	—	6, q. LXXXI.
—	—	—	58, q. XLIII.
—	V,	—	1 seq., q. I, c. 19; IV, 13-18, q. XCII.
—	VII,	—	6, q. CCCXI, I, c. 23.
—	IX,	—	14-15-16, q. XLIII, c. 10.
—	X,	—	42, q. CXCH.
—	XII,	—	7, q. CCLXXIX.
—	XIII,	—	10, q. I, c. 20. — <i>Ibid.</i> 23, q. CCCXV.
—	XIV,	—	10-12, q. CCCII. — XVI, 16 seq., q. LXXXIII.
—	XVII,	—	23, q. CCIII.
—	—	—	28, q. CLI.
—	XXIII,	—	5, q. I, c. 20.
—	XXVI,	—	28, q. CCLXXXIII.
—	XXVII,	—	25, q. CCLXXXIX.
In Pauli Epistol.	q. XCI, XCII, CXVI,	CVII.	
Rom.	cap. I,	ver.	1, q. CXXXVI.
—	—	—	4, q. CCLXXXIII.
—	—	—	13, q. XCI, CCLXXXIV.
—	—	—	16, q. CLXIV.
—	—	—	17, q. CCLXXXV.
—	—	—	24-26-28, q. XLI.
—	II,	—	4-6, q. CCLXIX. — <i>Ibid.</i> 7, q. XCIII.
—	III,	—	5, q. LXVII. — III, 1-3, q. XCII.
—	—	—	19, q. CXLIX, c. 9.
—	V,	—	12, q. LXXXIV. — V, 4-5, q. XCII.
—	VII,	—	24, q. I, c. 27. — <i>Ibid.</i> 18, q. CCXXXIX.
—	VIII,	—	21 seq., q. CLXI.
—	—	—	29, q. CXLIX, c. 9. — <i>Ibid.</i> 33-34, q. XCII.
—	IX,	—	5, q. CXII. — Cap. X, v. 14-16, q. XCII.
—	XI,	—	8, q. XLI.
—	—	—	54-55, q. I, c. 23.
I ad Cor.	cap. II,	vers.	20, q. LII, LXXIX.
—	—	—	9, q. VI, XV, CLI.
—	III,	—	2, q. XXXIV.
—	IV,	—	15, q. CXXXIII.
—	V,	—	5, q. CCLXXXVI.
—	—	—	7 8, q. CCLXIV. — VI, 1, q. XCII.
—	VII,	—	29. Præfat.
—	IX,	—	9, q. XXX. — <i>Ibid.</i> 26, q. XCII.
—	X,	—	1-4, q. CCLXV.
—	—	—	11, q. VII.
—	XI,	—	7, q. CCLIII.
—	—	—	10, q. CVIII.
—	—	—	27, q. LXXIII.
—	—	—	50, q. CCXL, c. 5.
—	XIV,	—	20, q. XXXIV.
—	XIV,	—	22, q. CXLVIII.
—	XV,	—	52-55, q. CLI. — <i>Ibid.</i> 33-50, q. XXII.
II ad Cor.	cap. I,	vers.	6, q. ACIII.
—	—	—	4, q. XLI. — <i>Ibid.</i> V, 13, q. XCIII.
—	IV,	—	

—	V,	—	17,	q.	CLXVII.
—	VI,	—	20,	q.	CCXXXII.
—	XI,	—	14,	q.	LXXXV. — IX, 13-14, q. XCHL
—	XII,	—	6,	q.	XCH.
<i>Galat.</i>	cap. III,	vers.	8,	q.	CCCH.
—	IV,	—	27,	q.	CXXXVII.
—	V,	—	4,	q.	CCXXXVII. — V, 2-3, q. XCII.
—	VI,	—	13,	q.	LIV, CXLVIII.
<i>Coloss.</i>	cap. I,	vers.	15-16,	q.	CLI.
—	I,	—	15,	q.	CLXII.
—	III,	—	24,	q.	CXXI, XCH.
<i>Ephes.</i>	cap. I,	vers.	22,	q.	XCH.
—	II,	—	15-16,	q.	XCH.
—	—	—	6,	q.	CCXLIV.
—	—	—	7,	q.	VII. — III, 4-13-16, q. XCH.
—	—	—	14,	q.	CLI. — IV, 20-22, q. XCH.
—	VI,	—	2,	q.	XXXIV.
<i>Philipp.</i>	cap. VI,	vers.	12,	q.	CXXII.
—	I,	—	20,	q.	CXX.
—	II,	—	7,	q.	XXXVI.
—	III,	—	13-14,	q.	XCH.
<i>II Thess.</i>	cap. III,	vers.	20,	q.	XCH.
<i>I Tim.</i>	cap. II,	—	14,	q.	XCH.
—	—	—	1,	q.	CLXII.
—	—	—	4,	q.	XXXII.
—	—	—	14-15,	q.	LXXII.
<i>II Tim.</i>	cap. IV,	vers.	14-17,	q.	XCH.
—	V,	—	14,	q.	I, c. 29.
<i>Tit.</i>	cap. I,	vers.	21,	q.	XCH.
<i>Hebr.</i>	cap. I,	vers.	13,	q.	CLI.
—	II,	—	5,	q.	XXXVI.
—	—	—	14,	q.	XXXIV.
—	IV,	—	17,	q.	XXXVI.
—	—	—	12,	q.	CXLIX, c. 25.
—	IX,	—	15,	q.	XXXVI.
—	XI,	—	29,	q.	CCLXVIII. — X, 1, q. CCXVII.
—	XII,	—	4,	q.	I, c. 23.
—	XI,	—	21,	q.	CCXXXVII.
<i>Jac.</i>	cap. XI,	vers.	29,	q.	XXXII.
—	I,	—	9,	q.	CXXXVI, c. 3.
—	IV,	—	13,	q.	I, c. 25.
—	V,	—	4,	q.	CLXXVIII.
<i>I Petr.</i>	cap. V,	vers.	9,	q.	CLXXVII.
—	II,	—	5-16,	q.	CLXXIX.
—	III,	—	15,	q.	XXXV.
—	V,	—	5,	q.	LXXXVI.
<i>II Petr.</i>	cap. V,	vers.	8,	q.	XXXIV.
—	I,	—	18,	q.	CXXXII.
—	—	—	19,	q.	XXXIV.
—	II,	—	17,	ibid.	
<i>I Joan.</i>	cap. III,	vers.	15-16,	q.	XCH.
—	II,	—	12 seq.,	q.	CXXXII.
<i>Juda.</i>	—	—	9,	q.	VIII.
—	—	vers.	6-9-13-15,	q.	XXXIV, CLI.
<i>Apoc.</i>	cap. III,	—	23,	q.	IV.
—	—	—	21,	q.	CCXLIV.
—	—	—	5,	q.	XXXIV.

VII.

PATRES ALIQUE AUCTORES QUI A PHOTIO IN AMPHILOCHIIIS ADDUCTI RECENSENTUR.

- Apocrypha, V. T., Moysis, Eliæ, Jeremiæ, Enoch. q. CLI.
 Apollinaris, q. I, c. 33.
 Aratus, q. CLI.
 Aristoteles, q. CXXXVII, CXXXVIII seq. LXXVII, c. 10.
 Aquila, q. XL, CXV, CLIV, CCLV.
 Asterii, q. CCCXII.
 Athanasius, q. CXIX, CXLIX, c. 13 (Epist. ad Joan. et Pallad., q. CXLIX, c. 3).
 Basilus, q. CXIX, CXLIX, c. 3. (Sermo de Julitta mart. vel sermo 2, de Euchar. c. 5; q. CXLIX, c. 6; CXL, c. 6.
 Hom. I de hominis structura, q. XXXVI, not.)
 Callimachus, q. CLI.
 Cyrillus Alex., q. CCXLIII.
 Dionysius Areop. q. CXIX.
 Epimenides, q. CLI.
 Eulogius Alex., q. CXXXII, not.
 Eusebius Cesar., q. CCXXI.
 Gregorius Nazianzenus, q. LXX, XXXVI. — Orat. in S. Basl., q. CXLIX, c. 3. — Orat. 2 de Filio, q. LXXVIII. —
 Hom. II in Pascha, q. XXXVI. — Orat. in S. Lumina, q. CCXXXIII.
 Heraclion, q. CCXVII.
 Job monachus, not. ad q. CLXXXVIII, CXCI.
 Joannes Chrysostomus, q. CXIX, CLXI, CCXVII.
 Joannes Climacus, q. CCLXXXIII.
 Joannes Damascenus, q. XXXII, LXXX.
 Julianus Apostata, q. Cl, CLX.
 Lucianus, q. CLIV.
 Macedonius, q. I, c. 33.
 Maximus, q. LXXX.
 Menander comicus, q. CLI.

- Origenes, q. I, c. 33, LXX, CCXXI.
 Plato, q. LXXVII, XCII, LXXXIII.
 Polychronius, not. in q. CLII.
 Sophocles, q. LXXXIII.
 Symmachus, q. XXIII, XL, XLII, CLIV.
 Theodoretus not. ad q. XXXVI, CCXLIX, CCLXXII, CCLXXIV, CCLXXXI
 Theodorus Mopsuestenus, not. ad q. I, c. 32-33.
 Theodotion, q. XL, CLIV

PHOTII PATRIARCHÆ CP.

COMMENTARIORUM IN NOVUM TESTAMENTUM

QUÆ SUPERSUNT.

FRAGMENTA IN MATTHÆUM.

(Ex Catena Corderii Græc. Lat. in Matth. tom. I, in-fol.)

'Αβραάμ ἐγέννησεν τὸν Ἰσαάκ.

Φωτίου. Ἀβραάμ διὰ πίστεως ἐδικαιώθη. Τούτω δὲ πιστεύσαντι εἶπεν ὁ Θεός· Πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, καὶ δώσω σοι τὴν γῆν. Καὶ ἐν σοὶ ἐνευλογηθήσονται πάντα αἱ φυλαί. Εἰ οὖν ἀληθῆ φέγγεται ὁ Θεός, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ οἱ Ἰουδαῖοι μόνοι τυγχάνουσιν, οὔτοι δὲ οὔτε τῆς γῆς ἐκράτησαν ποτε, οὔτε κρατοῦσι· ποῦ ἐστὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀληθές τὸ πρὸς Ἀβραάμ εἰρημένον; Ἀλλ' ἐπεὶ ἀδύνατον φεύσασθαι Θεὸν, φανερόν ἐστιν, ὅτι τὴν τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν σπέρμα ἐκάλεσεν ὁ Θεός τοῦ Ἀβραάμ. Τοῦτο δὲ γέγονε διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ μέλλοντος γεννηθῆναι Χριστοῦ. Εἰς ὃν πιστεύσαντα τὰ ἔθνη σπέρμα Ἀβραάμ ἐκλήθησαν, οὐ νόμῳ φύσεως, ἀλλὰ χάριτι.

Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος, ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ, λέγων.

Φωτίου. Εἰς ἀπορίαν καταστάς ὁ Ἰωσήφ περὶ τῆς Παρθένου οὐκ ἠπίστατο ἀσφαλῶς τί δεῖ καὶ διαπράξασθαι. Ἀποροῦντι δὲ αὐτῷ ὤφθη ὁ ἄγγελος λύων αὐτοῦ τὴν ἀμνηχανίαν, καὶ ἐτι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὀδηγῶν. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκε παρανόμου μίξεως εἶναι τὴν κύησιν, οὔτε λάθρα ἂν ἠβουλήθη ἀπολῦσαι οὔτε φανερώς, δίκαιος ὢν· ἀλλὰ πάντα ποιῆσαι ὅσα ὁ νόμος ἐκέλευε. Διὰ γὰρ ταύτην τὴν αἰτίαν ἠπόρει ὁ Ἰωσήφ, καὶ ὤφθη ὁ ἄγγελος λύων αὐτοῦ τὴν ἀπορίαν.

Μαρίαν τὴν γυναῖκά σου.

Φωτίου. Γυναῖκα τοῦ Ἰωσήφ καλεῖ ἡ Γραφή τὴν

¹ Gen. XII, 17 seqq.

A CAP. I. VERS. 2. *Abraham genuit Isaac.*

Photii. Abraham per fidem justificatus est. Ihuic porro jam credenti dixit Deus: *Multiplicabo semen tuum, et dabo tibi terram. Et in te benedicentur omnes tribus*¹. Si igitur vera dicit Deus, et semen Abraham Judæi soli sunt, hi vero neque terram in solidum obtinuerunt unquam, neque jam obtinent: ubi est veritas divinæ promissionis Abraham factæ? Sed quoniam impossibile est mentitum Deum esse, manifestum est Ecclesiam gentium appellatam esse a Deo semen Abraham. Hoc autem perfectum est per eum, qui nasciturus erat ex ejus stirpe, Christum. In quem credentes gentes semen Abraham vocatæ sunt, non ratione naturæ, sed gratia.

B VERS. 20. *Hæc autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens.*

Photii. Ancipiti Josepho et circa Virginem gravidam vario cogitationum æstu fluctuanti, apparuit angelus perplexitatem explicans omnem, reique in ipsius veritatem ducens. Conflictatum autem ipsum in suspicione sola, vel hinc apparet: quod velut præjudicare quidquam cavens, occulte dimittere ipsam voluit; quam si adulterii vere ream comperisset, nec clam nec palam dimissurus fuerat, utpote justus: sed juxta præscriptum legis de ea facturus. Hæc videlicet dubitandi cunctandique causa Josepho exstitit; digno propterea cui angelus apprensens dubitationem omnem abstergeret (1).

Mariam conjugem tuam.

Photii. Uxorem Josephi vocat Scriptura Virgi-

NOTÆ.

(1) Cf. Quæstionem XXII et C.

nem, quod ea nullum officii genus, quo honestam A
matronam adversus virum suum fungi decet, erga
cum prætermiserit (2).

Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.

Photii. Ad eos qui forte quærant quamobrem ex Spiritu sancto conceptus dicatur Christus: non enim Filius Spiritus, sed Patris Christus: sic occurritur, Spiritum dici deitatem omnem, juxta quod Salvator ait: *Spiritus est Deus, et eos qui adorant ipsum, in Spiritu et veritate oportet adorare.* Proprie tamen et notionaliter dicitur Spiritus sanctus una persona Trinitatis. Cæterum hoc loco mentione Spiritus sancti licet intelligere virtutem Filii. Nam et Filius Spiritus vocatur, utpote Deus. Mirari autem non oportet. Qui enim ex uno viro eduxit mulierem, quidni possit idem ex una quoque muliere puerum educere (3)?

Vers. 22. Hoc autem totum factum est, ut adimpletetur quod dictum est a Domino per prophetam.

Photii. Comma istud sic se habens: *Hoc autem totum factum est,* etc. cuiusnam tribuendum personæ est? Angelone, an evangelistæ? In speciem quidem angeli est, ut etiam interpretum quidam docent, re tamen vera, scriptoris (4).

Cap. II. Vers. 13. Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge et accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum.

Photii. In Ægyptum fugit Christus, ut et hanc sanctificaret, quemadmodum Babylonem per Magos qui ad eum adorandum venerant, sanctificaverat.

Cap. III. Vers. 9. Et ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham.

Photii. Quod lapides hos dicit, non tamen in lapidibus hæret vis sententiæ, sed homines designat quos, imperfectos licet et infideles et pauperes, potest magnos et illustres efficere, si tamen ipsi sinant et velint; quemadmodum Abraham, quod Deo credidit, ex ignotis natalibus obscurus, illustris evasit (5).

Vers. 12. Cujus ventilabrum in manu ejus.

Photii. Sicut enim in supellectili aliarum artium sunt instrumenta certa ad discernendum ea quæ juxta finem et institutum cujusque vel bona vel secus sunt, sic et in agricultura frugibusque labore rustico eductis, area et ventilabrum est. In area quippe frumentum a palea discernitur. Qua similitudine adumbrat Ecclesiam, et Dei vim discernentem a bonis eos qui tales non sunt (6).

Tò γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

Φωτίου. Πρὸς τοὺς λέγοντας πῶς ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἡ κήσις· οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς· ἐστὶν εἰπεῖν· ὅτι λέγεται Πνεῦμα πᾶσα ἡ θεότης, ὡς φησὶ ὁ Σωτὴρ· Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Λέγεται δὲ ἰδίως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοὔτεστιν ἡ μία ὑπόστασις· οὐκοῦν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶ νοηταὶ καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ δύναμιν· καὶ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς Πνεῦμα καλεῖται, καθὼς Θεός· οὐ δεῖ δὲ θαυμάσαι· τῷ γὰρ ἐκ μόνου τοῦ ἀνδρὸς ἐξαγαγόντι γυναῖκα, δυνατόν ἐστι καὶ ἐκ μόνης γυναικὸς παῖδα ἐξαγαγεῖν.

Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου.

Φωτίου. Τὸ ρηθὲν, τὸ λέγον· Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονε, τίνος ἂν εἴη, τοῦ ἀγγέλου ἢ τοῦ εὐαγγελιστοῦ; Τῷ μὲν δοκεῖν τοῦ ἀγγέλου, ὡς φασι τινες τῶν ἐρμηνευτῶν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τοῦ συγγραφέως.

Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου φανταί κατ' ὄναρ τῷ Ἰωσήφ, λέγων· Ἐγερθεὶς παράλυθε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεύγε εἰς Ἀίγυπτον.

Φωτίου. Εἰς Αἴγυπτον φεύγει ὁ Χριστὸς, ἵνα καὶ ταύτην ἀγίασῃ· ὡς περ τὴν Βαβυλῶνα διὰ τῶν μάγων ἤγασεν ἐλθόντων εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ.

Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ.

Φωτίου. Τὸ ἐκ τῶν λίθων τούτων, οὐ τοὺς λίθους αὐτοὺς λέγει· ἀλλ' ὅτι ἐξ ἀνθρώπων ἀτελῶν καὶ ἀπίστων καὶ πενήτων δύναται· μεγάλους τε καὶ ἐπίσημους ποιῆσαι, ἂν περ ἐθέλωσι· καθάπερ ὁ Ἀβραάμ πιστεύσας Θεῷ ἐξ ἀσέμων γέγονεν ἐπίσημος.

Ὁς τὸ πύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Φωτίου. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἐστὶ τινὰ ὄργανα διακριτικὰ τῶν κατὰ τὴν τέχνην καλῶν τε καὶ ἐναντίων· οὕτω καὶ ἐν τοῖς γεωργουμένοις ἡ ἄλωσις ἐστὶ καὶ τὸ πύον. Ἐν γὰρ τῇ ἄλῳσι ὁ σίτος ἀπὸ τοῦ ἀγύρου διακρίνεται· οἴσισι παρειαρίζει τὴν τε Ἐκκλησίαν καὶ τὴν διακρίνουσαν τὴν Θεοῦ δύναμιν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν τοὺς μὴ τοιοῦτους.

NOTÆ.

(2) Cf. Quæstionem XXII, C.

(3) Cf. Q. XXII.

(4) Cf. Q. XXV.

(5) Cf. q. XXXI.

(6) Cf. q. XXXII.

Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἄγίαν πόλιν, καὶ ἵστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ.

Φωτίου. Τὸ Παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος, οὐχ ἔτι μετ' ἐξουσίας αὐτὸν ἔλαβεν· ἀλλ' ἐνδείκνυται ὡς παραχρησάμενος τοῦ Χριστοῦ, παρέλαβε. Καὶ τοῦτο οικονομικῶς· ἵνα πληρωθείσης τῆς τοῦ διαβόλου ἐπιθυμίας καταισχυθῆ τελείως καὶ ἡττηθῆ.

sto sapienter provisum est, ut compos improbi finem, confunderetur omnino diabolus et plane

Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσήλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Φωτίου. Ἐκάθισεν ὁ Χριστός, ἵνα οἱ μὲν ὄχλοι διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα θαύματα πιστεύσωσιν· οἱ δὲ μαθηταὶ διδασκόμενοι ἔτι ἐλλαμφοθήσονται καὶ νοήσωσιν ὅτι οὐ μόνον ἀνθρώπος ἐστίν, ἀλλὰ καὶ Θεός. Οὐ γὰρ σωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχῶν ὑπῆρξε θεραπευτής.

Εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ἄλας γῆς φησι τοὺς τὰ θεῖα διδάσκοντας λόγια, στύφοντα καὶ βωννύοντα τὸν νοῦν τῶν ἀκούοντων.

Οὐκ ἤλθον καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι τὸν νόμον.

Φωτίου. Ὁ πληρῶν νόμον καὶ εἰς ἀκρίβειαν ἔγων αὐτὸν, φυλάττων μᾶλλον νόμον ἐστίν, οὐ μὴν καταλύων. Ὁ γὰρ τὴν σκιαγραφίαν τῆς εἰκότος ἀναπληρῶν διὰ τῶν χρωμάτων, τελειωτῆς ἀν λέγοιτο τῆς εἰκότος· ἤπερ ἀναιρέτης αὐτῆς. Τὴν γὰρ σκιαγραφηθεῖσαν πρότερον ἐν τῷ νόμῳ πολιτείαν ἐλθὼν ὁ Χριστός ἐθεράπευσέ τε καὶ τετελείωκεν.

Ὅς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Φωτίου. Ἐλαχίστην φησὶν ἐντολὴν τὴν δοκοῦσάν τισι τοιαύτην, καὶ μὴ καθ' ἑαυτήν. Ταῦτα δὲ λέγει ἀνάγων ἡμᾶς πρὸς τὰ μεῖζω τῶν ἐν τῷ νόμῳ κειμένων. Οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἐπιτίμησιν ἔχει ἐντολὴ πᾶσα· ἐπεὶ οὐδὲ πᾶσα πρᾶξις ἴση ἐστὶ πῖσαις· ἀλλ' εἰσὶ τινες αἱ καὶ χωρὶς τιμωρίας ἀφιένται τοῖς ἁμαρτάνουσιν· ἃς καὶ ἐλαχίστας ἴσως ἐκάλεσεν ὁ Χριστός.

Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἐνοχος ἐστί τῇ κρίσει.

Φωτίου. Οὐ πᾶσα ὀργὴ τῆς κρίσεως ἐνοχος· ἀλλ' ἢ μὲν ματαία καὶ εἰκῆ ἐστὶν ἐνοχος· ἢ ἥττων ταύτης καὶ μὴ διὰ χρημάτων εὐπορίαν ἢ φθόνον γεγνουῖα, μήτε μὴν δι' ἀρετὴν ἢ ψυχῆς ὠφέλειαν, συγγνώμης ἐστὶν ἀξία. Ἢ δὲ ἐτέρα καὶ κατὰ τῶν ἀμελοῦντων

CAP. IV. VERS. 5. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit eum super pinnaculum templi.

Photii. Illa verba : Assumit eum diabolus, non eo pertinent ut aliquam potestatem habuerit exercuerive diabolus in Christum : sed ita recte intelligentibus sonant ut, permissione illi ab ipso Christo facta, Christum assumpserit. Quod a Christi desiderii factus, nec tamen ad speratum proventus vinceretur.

CAP. V. VERS. 1. Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem : et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus.

Photii. Sedit Christus ut turbæ quidem propter miracula quæ fiebant ab ipso, crederent; discipulis vero elucesceret adhuc clarius doctrina quam audiebant: eo usque ut intelligerent nequaquam esse illum hominem solum, verum simul etiam Deum; utpotè qui non corporum tantum, sed præterea animarum quoque curatorem se præbuisset et medicum.

VERS. 13. Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, etc.

Photii. Sal terræ dicit eos qui divina oracula promulgant, colligentia et corroborantia mentem audientium.

VERS. 17. Non veni solvere legem, sed adimplere.

Photii. Qui legem implet et ad perfectum adducit ipsam, verus is demum observator illius, non autem destructor, dici debet. Qui enim designationem rudem imaginis primo quibus tantum lineamentis designatæ inducendis coloribus ad vivum implet, perficere utique imaginem, non autem delere dicendus est. Designatam autem quasi lineamentis rudibus legis veteris, regni cœlestis disciplinam elaboravit et absolvit Christus (7).

VERS. 19. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum.

Photii. Minimam dicit mandatum illud quod forte quibusdam tale videretur, cum revera ejusmodi non sit. Hæc autem dicit cogitationem nostram hinc attollens ad suspicandum quam gravi supplicio luendus sit neglectus majorum præceptorum legis. Non enim simili supplicio mandati cujusvis violationi punitur; ut nec meriti paris actio præcipitur cunctis mandatis. Verum mandata quædam sunt quæ sine pœna remittuntur peccantibus, quæ fortasse minima Christus appellavit.

VERS. 22. Ego autem dico vobis quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio.

Photii. Non omnis ira iudicii rea est, sed quæ nulla idonea de causa exardescit. Ille si qua est levior, neque per invidiam ob copiam divitiarum quæ in aliquo sit, aut propter virtutem spiritualemque profectum in quempiam concipiatur, venia digna

NOTÆ.

(7) Cf. q. CXCIX.

est. Aliud est iræ genus quæ adversus neglectores A virtutis insurgit, quæ non solum venia, sed etiam laude honoreque quam maximo est digna.

Qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis.

Photii. Concilium hoc loco cœtum et collegium sanctorum sonat. Nimirum qui dixerit fratri suo, Raca, non in unum peccavit illum, sed in communitatem universam et rempublicam sanctorum cuius ille membrum est. Quare et reus concilii est; hoc est pœnis obnoxius quas ob sui contemptum universus ille cœtus ab illo contemptus et violatus jure suo repetere poterit.

VERS. 39. *Ego autem dico vobis non resistere malo.*

Photii. Malum hoc loco dicit eum qui pulsat injuste aliquem et male accipit. Qui autem resistit et repugnat, videtur malum imitari, hoc est percussorem suum. Si igitur malum est lædere vicissim eum qui læserit, laudabile fuerit ab eo abstinere: quin potius curare iram, demulcendo deliniendoque adversario; confundetur enim eo pacto, et bonus de malo fiet (8).

VERS. 45. *Ut sitis filii Patris vestri, qui in cœlis est, etc.*

Photii. Propterea fratres nos vocavit, cum servimus ipsius, et cohæredes fecit, quod ejus imitatores fuerimus pluentis in injustos et peccatores, et ex æquo atque indifferenter omnibus solem suum oriri facientis.

CAP. VI. VERS. 3, 4. *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.*

Photii. Ne innotescat, inquit, irrationali portioni vestri opus rationalis animæ, ne huic illa agere paranti sit impedimento: et illa pars quæ dignitatem divinx imaginis una tuetur ac sustinet, rebellionem vilioris interpellata, imperfectum relinquere cogatur quod bene inceperat. Reddet autem tibi in publico, ait, in resurrectione videlicet, quando occulta.

VERS. 17. *Tu autem cum jejunas, unge caput, et faciem tuam lava.*

Photii. Ambo hæc, ungi et lavari, consuetudinis kelantium sunt. Vult igitur hoc Christus jubere his verbis: ut cum hilaritate et gaudio jejunio defungamur. Enimvero tum præcipuam habemus lætandi causam, cum bonis operibus vacamus (9).

VERS. 21. *Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.*

Photii. Cor hoc loco Salvator principem animi partem vocat, mentem scilicet; qua notionem eandem istam cordis voce usurpat David cum dicit: *Cor mundum crea in me, Deus*. Hinc patet avaros qui mentem devinctam divitiis habeant, alienare se ipsos a Deo, utpote a quo præstantiorem sui partem avertunt.

¹ Psal. L, 12.

τῆς ἀρετῆς γενομένη, οὐ μόνον συγγνώμης, ἀλλὰ καὶ ἐπαίνου καὶ τιμῆς ὅτι πλείστης ἐστὶν ἀξία.

Ὅς δ' ἂν εἴπῃ, Μωρὲ, ἐνοχὸς ἐστὶ ἐπὶ τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

Φωτίου. Συνέδριον ἐνταῦθα φησὶ τῶν ἁγίων· καὶ ὁ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ εἰπὼν Ῥακά, οὐκ εἰς ἓνα ἡμάρτηκεν, ἀλλ' εἰς ἅπαν τὸ κοινόν· διὸ καὶ τὸ συνέδριον ἐνοχὸς ἐστὶν, ὡς τούτου καταφρονήσας.

Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ.

Φωτίου. Πονηρὸν ἐνταῦθα τὸν ἀδικῶς τύπτοντά τινα καὶ ἐπιρεάζοντα λέγει. Ὁ δὲ ἀντιπίπτων [forte leg. ἀντιτύπτων] καὶ ἀντιμαχόμενος ἔοικε τὸν πονηρὸν μιμεῖσθαι, τοῦτέστι τὸν τύψαντα αὐτόν. Ἐπιτοίνου κακόν ἐστὶ τὸ ἀντιλυπῆσαι τὸν λυπήσαντα, ἀγαθὸν ἂν εἴη τὸ μὴ τοῦτο ποιῆσαι· ἀλλὰ παντοίως θεραπεῦσαι τὴν ὀργὴν καὶ παρακαλέσαι. Αἰσχυνθήσεται γὰρ καὶ ἀγαθὸς ἀντὶ κακοῦ γενήσεται.

Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανῶις, κ. τ. λ.

Φωτίου. Διὰ τοῦτο ἀδελφοὺς ἡμᾶς κέκληκε δοῦλους ὄντας αὐτοῦ, καὶ συγκληρονόμους ἐποίησεν ὡς γεγονότας αὐτοῦ μιμητὰς βρέχοντός τε ἐπὶ ἀδικούς καὶ ἁμαρτωλοὺς, καὶ πᾶσιν ὁμοίως ἀνατέλλοντος τὸν ἥλιον.

Μὴ γνώω ἢ ἀριστερά σου τί ποιῶ ἢ δεξιὰ σου.

Φωτίου. Μὴ γνώω, φησὶν, τῇ ἐν ἡμῖν ἀλογία τῆς λογικῆς ψυχῆς τὸ ἔργον, ἵνα μὴ ἐμποδίσῃ αὐτήν, καὶ μετὰ ἀτελεῆς ἢ σώζουσα τὸ κατ' εἰκόνα. Ἀποδώσει σοι δὲ ἐν τῷ φανερῷ, φησὶν, ἐν τῇ ἀναστάσει δηλονότι· ὅταν οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ κρυπτὰ φανερωθῆσονται.

non hæc solum, sed omnia omnino revelabuntur

Σὺ δὲ νηστειῶν ἀλειψαὶ σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου τίψαι.

Φωτίου. Ἄμφω ταῦτα, τὸ ἀλειφεσθαι καὶ νίπτεσθαι, τοῖς εὐφραينوμένοις ὑπῆρχε. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς μετὰ χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης κελεύει μετέρχεσθαι τὴν νηστείαν ὥστε χαίρειν ἡμᾶς δεῖ καὶ εὐφραίνεσθαι, ὅταν τὰ κατὰ ἔργαζώμεθα.

Ὅπου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν.

Φωτίου. Καρδίαν ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ τὸν ἡγεμόνα νοῦν καλεῖ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ αὐτὸν ὠνόμασε λέγων· *Καρδίαν καθαρὰν κτίστω ἐν ἐμοί, ὁ Θεός.* Κάνεσθαι οἱ φιλοχρήματοι, τὸν νοῦν συνδεμένον ἔχοντες τοῖς χρήμασιν, ἀλλοτριῶσιν ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ.

NOTÆ.

(8) Cf. q. XXXVII, XLVI, CXXXV.

(9) Cf. q. CCXIV.

Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ, ἢ ὑμῶν, τί φάγητε, καὶ τί πίνητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσθηθε.

Φωτίου. Οὐκ εἶπε· τί φάγεται ἡ ψυχὴ, ἢ τί πίνεται· ψυχὴ γὰρ πᾶσα ἀσώματος οὕσα, οὕτε ἐσθίει οὕτε πίνει· ἀλλὰ· Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ, τί φάγητε ὑμεῖς ἢ τί πίνητε. Καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ προβάλλεται τὴν ὀρεκτικὴν δύναμιν· ἀλλ' οὐ χάριν ἑαυτῆς, ἀλλὰ τῆς τοῦ σώματος προνοίας· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τρεφόμενον.

Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ἐὰν κρίνης, κριθῆσιν, φησὶν, ὑπὸ σεαυτοῦ. Εἰ γὰρ ἀμαρτωλοὺς κρίνεις, ἀμαρτωλὸς ὢν, κατὰ σεαυτοῦ τὴν ἰδίαν κρίσιν φέρεις. Ἄφερ λοιπὸν τὸ ἐτέρους κρίνειν, καὶ κρίνε σεαυτὸν, μόνον ὅπως μὴ ἀφ' ἐτέρων κρινόμενος κληρονομήσης γέενναν.

Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιῆτε ἀντοῖς· οὗτος γὰρ ἔστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Φωτίου. Ὁ νόμος οὗτος, φησὶν, οὐκ ἔστι πρόσφατος, οὐδὲ ἀποδείξεών τινων καὶ ἐπιχειρημάτων δεόμενος ὅτι καλός· ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ἐστὶν ὡσανεὶ παράγγελμα, τουτέστιν· ὅσα ἐσμὲν πρόθυμοι καὶ πάσχειν ὑφ' ἐτέρων, καὶ ἀπαιτεῖν παρ' αὐτῶν, ταῦτα ἐσόμεθα προθυμότεροι πρὸς τοὺς πλησίον ἐργάζεσθαι· τοῦτο γὰρ, φησὶ, τὸ δικαίωμα κοινὸν ἐστὶν ἐπὶ πᾶσιν. Ὅσα γὰρ σοὶ αὐτῷ δυσχερῆ τυγχάνει, ταῦτα νόμιζε καὶ τοῖς ἐτέροις τοιαῦτα εἶναι· καὶ ὅσα καλὰ καὶ ὠφέλιμα, ταῦτα καὶ τοῖς ἄλλοις εἶναι τοιαῦτα.

Ἐισέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης.

Φωτίου. Οὕτε στενὴ οὕτε τεθλιμμένη ἐστὶν ἡ νῦν γενομένη πύλη, ἀλλὰ φύσει μὲν πλατεῖα καὶ ἐδρῶχος, νόμῳ δὲ ἡμετέρῳ καὶ προαιρέσει καὶ στενὴ ἐστὶ καὶ τεθλιμμένη, ὡς φησὶν ὁ Κύριος.

Καὶ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλλομεν, καὶ τῷ σῶ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν;

Φωτίου. Οἱ δαίμονας φυγαδεύοντες καὶ νόσους ἀποδιώκοντες καὶ τὰ παραπλήσια σημεῖα ποιῶντες, παρὰ Θεοῦ τὴν τοιαύτην εἰλήφασιν δωρεάν. Κἀντεῦθεν ἔχρησεν αὐτοὺς καὶ ἀρετὰς κεκτήσθαι τοῖς χαρίσμασι καταλλήλους· ἐπεὶ δὲ χαρίσματα εἰληφότες οὐκ ἐφύλαττον ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἐποιοῦν τὰ φαῦλα, ἐβρίθη πρὸς αὐτούς· Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Τοὺς γὰρ γινώσκοντας αὐτὸν καὶ ἀγαπῶντας ἀνταγαπᾷ ὁ Θεὸς καὶ γινώσκει.

Ὁὐ γὰρ ἦλθον καλεῖσαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

Φωτίου. Τὸ, Οὐκ ἦλθον καλεῖσαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς, εἶπεν, ἵνα δείξῃ ὅτι Οὐκ ἦλθον καλεῖσαι ὑμᾶς τοὺς δικαιοῦντας ἑαυτοὺς, ἀλλὰ τοὺς ὁμολογῶντας ἀμαρτωλοὺς εἶναι καὶ πειθομένους τοῖς ἑμοῖ; προσάγμασιν.

et faterentur peccatores esse : quique ista humilitatis propriæ conscientia submissi, dociles se suis verbis et obsequentes imperiis præberent.

VERS. 25. *Idea dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis, aut quid bibatis, neque corpori vestro quid induamini.*

Photii. Non dicit : quid manducet anima, aut quid bibat. Anima enim prorsus incorporea cum sit, neque manducat neque bibit. Sed dicit : Ne solliciti sitis animæ (hoc est anima) quid manducetis vos aut quid bibatis. Etenim anima exeret atque incitat appetitivam facultatem, non utique sui causa, sed corpori consulens; hoc enim est quod alimento sustentatur.

CAP. VII. VERS. 1. *Nolite judicare, et non iudicabimini. Nolite condemnare, et non condemnabimini.*

Photii. Si iudicas, iudicaris, inquit, a te ipso. Si enim peccatores iudicas, peccator ipse, adversus te metipsum proprium iudicium fers; noli ergo iudicare alios, sed te ipsum solum; ne aliis te vicissim iudicantibus gehennæ adiudicaris.

VERS. 12. *Omnia ergo quæcunque vultis ut faciant vobis homines, ita et vos facite illis; hæc est enim lex et prophetarum.*

Photii. Hæc lex, inquit, non recens lata aut nuper edita est : neque ad demonstrationem utilitatis æquitatisque suæ suasionibus rhetorum argumentisque indiget, sed naturæ ipsius nostræ edictum quasi perpetuum est : ut quæ libenter ab aliis accipimus deferentibus ultro, a cunctantibus etiam exigimus, eadem representare proximis etiam promptius prolixiusque studeamus. Hæc enim, inquit, communis atque omnibus impositi officii regula est. Quæcunque enim tibi ipsi ingrata sunt, eadem et aliis similiter molesta esse existimare te convenit; quæcunque vero bona experiris et commoda, hæc eadem et aliis talia esse.

VERS. 13. *Intrate per angustam portam.*

Photii. Neque angusta neque arcta per se est qua de nunc agitur porta, sed natura quidem ac conditione propria lata et spatiosa, instituto vero arbitrioque nostro, et arcta et angusta, ut ait Dominus.

VERS. 22. *Et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus?*

Photii. Qui dæmonas fugant et morbos expellunt similiaque signa faciunt, a Deo talis facultatis donum acceperunt. Ex quo ipso magna in eos obligatio incumbit paradidit virtutum charismatibus misce congruentium. Quoniam igitur charismatibus acceptis non custodierunt seipsos, sed mala perpetrarunt, dictum est ad ipsos : *Discedite a me, nescio vos*; cognoscentes enim et amantes ipsum redamat et vicissim cognoscit Deus.

CAP. IX. VERS. 13. *Non enim veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam.*

Photii. Illud, *Non veni vocare justos, sed peccatores*, dixit, ut ostenderet non venisse utique se ad vocandos eos quos alloquebatur, qui se ipsos existimabant et jactabant justos. Navare enim se operam iis duntaxat vocandis qui se ultro agnoscerent

VERS. 17. *Neque mittunt vinum novum in utres A* Οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκούς παλαιούς.

Photii. Utres veteres; homines in statu legis veteris constitutos dicit. Vinum vero novum, Christi gratiam nobis posterius datam, aut Novum Testamentum. /

CAP. X. VERS. 38. *Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus.*

Photii. *Qui non bajulat crucem meam, inquit, non est me dignus* ^b. Hoc est, quisquis mortem mea causa subeundam non semper animo volvit, assidue que meditatur, non est me dignus.

CAP. XI. VERS. 6. *Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.*

Photii. Multos offendit ea qua duo discipuli Joannis, magistri sui jussu ac nomine, ad Christum functi sunt, legatio, quamdam in Joanne de Christo dubitationem indicare visa. Ambiguitatem ergo rei totius, scandalumque astantis populi, non aliunde melius tollenda Christus putavit, quam testimonio ipsorum qui se interrogaverant. Utitur ergo illis ipsis veritatis suæ testibus. Miraculis enim in ipsorum conspectu perpetratis, redire ad Joannem eos jubet, ac renuntiare ipsi quæ vidissent.

VERS. 10. *Hic est enim de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, etc.*

Photii. Propterea ad discipulos Joannis ait Salvator: Videte miracula et nuntiate, ut solvat scandalum quo scandalizati sunt Judæi, propter interrogationem Joannis, ipsis illis Joannis discipulis utens testibus, et quasi eis dicens: Vos præclare scitis quod de me Joannes testimonium dederit, qualisque ac quantus quantumque fide dignus is vir sit, intelligitis omnium maxime; cui vos permisistis, suscepto ab eo baptismo in Jordane (10).

VERS. 11. *A diebus autem Joannis Baptistæ usque nunc, regnum cælorum vim patitur, etc.*

Photii. Ad vim expositum dicit regnum cælorum, et violentis raptoribus prædæ fore: idque a diebus Joannis, isto loquendi modo significans, non cuivis de vulgo promitti regnum istud, sed contemptoribus opum, gloriæ, parentum, filiorum, mortis adeo ipsius. Ante porro quam doceret Christus, quamque apparuisset Joannes, nondum erat palam ostensum ac promissum regnum cælorum; sed quæ tum erant promissiones, carnales erant. Promittebatur nempe multiplicatio generis, victoria de hostibus, et similia. Ex quo autem Joannes baptismum promulgavit, et nostrum eo Dominum tinxit, et Spiritus suo testimonio demonstravit unigenitum Patris Filium, et ipse Christus prædicare cœpit regnum cælorum, ex eo tempore desiderii hominum ac cupiditati objectum est rapinæque expositum cælorum regnum.

^b Luc. xiv, 27.

Φωτίου. Ἀσκούς παλαιούς τοὺς ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ κειμένους λέγει· οἶνον δὲ νέον, τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν τὴν δοθεισαν ἡμῖν ὑστερον, ἢ τὴν Νέαν Διαθήκην.

Καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

Φωτίου. Ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν μου, φησὶν, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. Τουτέστιν, ὅστις τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ θάνατον οὐκ αἰετῶς ἔχει ἐν τῇ ψυχῇ καὶ διηνεκῶς τοῦτον μελετᾷ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.

Καὶ μακάριός ἐστιν ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί.

Φωτίου. Πολλοὶ ἐσκανδαλίζοντο διὰ τὴν τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰωάννου ἐρώτησιν, ἣν προσήνεγκαν τῷ Χριστῷ· οὐκ ἄλλοθεν οὐν λύει τὴν ἀμφιβολίαν εἰ μὴ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐρωτησάντων, μάρτυσιν αὐτοῖς χρώμενος. Τοῦτο δ' ἦν ἐκ τοῦ θεάσασθαι αὐτοὺς τὰ θαύματα, καὶ ὑποστρέφειν πρὸς Ἰωάννην, καὶ ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ ἃ θεάσαντο.

Καὶ ἐπεὶ ἐπελάττωσάν τε, ἀποστρέφονται πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ ἃ θεάσαντο.

Οὗτος γὰρ ἐστὶ περὶ οὗ γέγραπται, Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, κ. τ. λ.

Φωτίου. Διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς μαθητὰς Ἰωάννου φησὶν ὁ Σωτὴρ· Βλέπετε τὰ θαύματα καὶ ἀπαγγεῖλατε, ἵνα λύσῃ τὸ σκάνδαλον ὃ ἐσκανδαλίσθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, διὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου ἐρώτησιν, αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς τοῦ Ἰωάννου μαθηταῖς χρώμενος μάρτυσι, λέγων πρὸς αὐτούς· Ὑμεῖς ἐπίστασθε ἀκριβῶς τὴν τοῦ Ἰωάννου περὶ ἐμοῦ μαρτυρίαν, τὸν ἄνθρωπον οὗτός ἐστι γινώσκοντες, καὶ ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθέντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ.

Ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἕως ἄρτι, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, κ. τ. λ.

Φωτίου. Βιασθὴν εἶπε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ βιαστὰς ἀρπάζειν αὐτήν, καὶ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου. Ἡ τοιαύτη γέγονεν ἀρπαγὴ, οὐ τοῖς τυχεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς καταφρονήσασιν πλοῦτου καὶ περιφανείας, καὶ γονέων ἅμα καὶ παιδῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Πρὸ δὲ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς τοῦ Ἰωάννου παρουσίας οὕτω ἦν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐπαγγελλομένη φανερώς· ἀλλ' ἐπαγγέλλεται ἦσαν σαρκικαί· τουτέστι, γένους πληθυσμὸς, καὶ κατ' ἐχθρῶν κράτος, καὶ τὰ παραπλήσια· ἀφ' οὗ δὲ ὁ Ἰωάννης ἐπέστη τῷ βαπτισματι, καὶ τὸν ἡμέτερον Δεσπότην ἐβάπτισας, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐμαρτύρησε τὴν μονογενῆ τοῦ Πατρὸς Υἱόν, καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς κηρύσσειν ἤρξατο τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀπὸ τότε γέγονε τοῖς ἀνθρώποις ἐπιθυμητὴ καὶ βιαστὴ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

NOTÆ.

(10) Cf. q. XXIX, CCCIX.

Τότε ἤρξατο ἐνειδίζειν τὰς πόλεις ἐν αἷς ἐγένετο αἱ πλείσται δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετ-
ενόησαν.

Φωτίου. Ἐδαι τὰς πόλεις ἐνειδίζειν, ὅτε ἐδικαιώθη ἡ σοφία πάντα ἐκτελέσασα τὰ τῆς σωτηρίας αὐτῶν αἴτια· ἐπεὶ δὲ πάντα ποιήσας οὐκ ἔπεισεν, ἐτέραν τρέπεται ὁδόν, καὶ ταλανίζει αὐτοὺς, μὴ πως κἄν διὰ τοῦ ταλανισμοῦ ἐλαύση πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦς. miseris ipsos denuntiat, si forte vel incutiendo queat.

Πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ὁ Δαβὶδ δίκαιος ὢν ὅτε τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε, καὶ οἱ ἱερεῖς δὲ δικαιοτάτοι οἱ δεδωκότες αὐτῷ τοὺς ἄρτους. Καίπερ οὐκ ἦν δίκαιον ἐσθίειν ἀπ' ἐκείνων τῶν ἄρτων τινὰ, εἰ μὴ τοὺς ἱερεῖς μόνους. Οὗτος δὲ λαβὼν οὐ μόνον ἔφαγεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ ἔδωκε. Τοῦτο δὲ πολλῶν μείζων ἦν ἢ ὅπερ ἐνεκάλουν τοῖς ἀποστόλοις οἱ Ἰουδαῖοι.

Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ Ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Φωτίου. Ἀποτόμως λέγει ὅτι Ἐφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ὅσον οὕτω λήψεσθε τὴν τῶν ἡμαρτημένων ὑμῖν ἀναπόδοσιν.

Ἡ πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, κ. τ. λ.

Φωτίου. Σκεύη ἐνταῦθα τοὺς δαίμονας λέγει, οὓς ὁ Σωτὴρ ἀπελαύνων καὶ διώκων ἐκ τῶν κατεχομένων ὑπ' αὐτῶν, ἀρπάζει. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ ὁ Σωτὴρ πρὸς ἡμᾶς παραγέγονεν ἐπὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν, τὴν ἰσχύον αὐτῶν καθελών.

Τίς ἐστὶν ἡ μήτηρ μου; καὶ τίνας εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου;

Φωτίου. Αἰδάξας ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ διὰ λόγου προτιθέσθαι τὴν εὐσέβειαν, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ πασῶν ἀρετῶν, καὶ μὴτε πατέρα, μὴτε μητέρα προτιμᾶν αὐτῆς, νῦν διὰ τῶν ἔργων ἐπιβεβαῖοι ἄπερ ἐφθέγγετο. Ἐπεὶ γὰρ ὅτε τοὺς ἑλγους ἐπιμελῶς ἐδίδασκε, τότε ἐπέστησαν ἡ τε μήτηρ καὶ οἱ ἀδελφοί, οὐχ ὑπήκουσεν, οὐ καταφρονῶν τῆς μητέρος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀμελεῖν δόξῃ τῶν διδασκομένων, καὶ περικόψῃ τὴν διδασκαλίαν. Καὶ οὐ προτετίμηκε τὴν μητέρα τῆς τῶν πολλῶν ὠφελείας.

Ipsius curam gerere posset videri, si in matris salutem plurimorum qui astabant audiebantque ipsum, matris consolationi prætulit (11).

Ἵμεῖς οὖν ἀκούσατε τὴν παραβολὴν τοῦ σπειρατοῦ.

Φωτίου. Τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ οἱ μὲν ἤκουσαν ἀμελῶς· οὗτοι εἰσὶν οἱ παρὰ τὴν ὁδὸν κείμενοι. Οἱ δὲ ἐπιμελῶς μὲν, οὐ βεβαίως δέ· ὅσοι παρὰ τὴν πέτραν. Οἱ δὲ ἐπιμελῶς μὲν καὶ βεβαίως, ἔχοντες δὲ ἐπισπορὰν ἀκανθῶν καὶ ζιζανίων. Οἷτινες καὶ ἀπενήγησαν ταῖς βωτικαῖς φροντίσιν.

VERS. 20. Tunc cepit exprobrare civitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia non egissent penitentiam.

Photii. Oportebat exprobrare civitatibus, quoniam justificata est sapientia, perfectis ab ipsa cumulate illis omnibus, quæ ad salutem ipsorum conciliendam efficaciam esse possent. Postquam vero omnia expertus, non persuasit, alia via grassatur: mœrore, aut metu, trahere ad salutem obstinatos

CAP. XII. VERS. 4. Quomodo intravit in domum Dei et panes propositionis comedit, etc.

Photii. David justus erat cum panes propositionis comedit: sacerdotes quoque justissimi qui comedendos eos panes obtulerunt ipsi, quamvis nefas erat vesci istis panibus alios quam sacerdotes. David autem non comedit ipse solum, sed comitibus quoque dedit suis. Quod erat haud paulo majus, quam in quo nunc Judæi apostolos criminabantur.

VERS. 28. Si autem ego in Spiritu Dei ejicio demones, igitur pervenit in vos regnum Dei.

Photii. Rigide dicit atque in sensu comminatorio, Pervenit in vos regnum Dei, cujus vim non propitiam, sed infestam experturi nimirum isti essent, ut meriti erant. Sensus enim est: Præsentem ultionem a Deo recipietis vestrorum peccatorum.

VERS. 29. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, et vasa ejus diripere, etc.

Photii. Vasa hic dæmonas dicit, quos Salvator ejiciens et abigens ex iis quos possidebant, diripit. Hoc autem non fieret nisi Salvator ad nos salutis nostræ causa advenisset, vim ac robur eorum elisurus.

VERS. 48. Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei?

Photii. Cum verbo ac sermone nos Salvator docuisset, officia religionis, quæ princeps virtutum est, cæteris omnibus officiis præponenda, ita ut nec patris, nec matris in comparatione Dei ratio habeatur, nunc factis et exemplo asserit quod dixerat. Cum enim ipsi de divinis rebus ad populum sedulo agenti supervenissent mater et fratres, non sustinuit interpellari se, haud ille quidem matrem spernens, sed ne eorum quos instituendos in fide susceperat, minorem quam consanguinitatis suæ gratiam inchoatum sermonem abrumperet. Igitur

CAP. XIII. VERS. 18. Audite ergo parabolam seminantantis.

Photii. Mandata Christi quidam audiverunt negligenter. Ili sunt qui secus viam jacent. Alii exepere quidem verbum strenue et cum studio, sed constantiam non habuerunt: horum est solum petrosorum. Nonnullis nec studium audiendi, nec perseverantia tenendi defuit, verum ex superjecta

NOTÆ.

(11) Cf. q. XLV, CCXV.

s: mente mala luxuriantem spinarum et zizaniarum segetem germinant. Unde et suffocantur secularibus curis.

CAP. XIV. VERS. 1. *In illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam Jesu.*

Photii. Herodes sæpe auditis iis quæ de Christo ferebantur, propter innatam ipsi malitiam, qua nunquam tyranni carent, tumoremque atque arrogantiam, negligebat spernebatque famam. Postquam vero jam ea in publicam celebritatem profecerat, excitatiq[ue] auditu omnes undique ad dandam operam docenti Christo concurrerant passim (quippe omnem invidiam ac fastidium superbiæ comperta magnitudo rerum manifesta que signorum eluctabatur vis), conturbatus vehementer est, dicens: Ne forte Joannes resurrexerit quem ego decollavi. Formidolosa etenim improbitas est, eo quidem usque ut mortuos etiam timeat.

VERS. 5. *Et volens illum occidere, timuit populum quia sicut prophetam eum habebant.*

Photii. Contristabatur Herodes æstuans animi: ac nunc quidem recurrente in memoriam viri virtute, aliqua ejus reverentia subibat, ferociaque ac crudelitas compescebatur, aliunde vero recordatione promissionis et fidei ac existimationis cura mordente ad expediendum lethalem calculum concitabatur. Et vicit hæc cupiditas ostentandæ veracitatis, inviolatæque juris jurandi fidei: caventæ rege ne videri posset gratiam ac voluptatem simul accumbentium non bene emptam quovis pretio putare.

CAP. XV. VERS. 2. *Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum?*

Photii. Non oportet mirari si quædam, quæ lex, exteriorem potissimum intuens instruensque hominem, prohibebat, Christus, quod disciplinam suam ad interioris hominis usum præcipue dirigeret, prohibenda non censuit.

VERS. 39. *Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan.*

Photii. Ne, quod signa quotidie faceret, auram popularem captare videretur (excitabatur enim frequentia ista prodigiorum multitudo ad sequendum eum), ipse pro mysterio assumptæ carnis, humilitatem ostendens suam, *ascendit in naviculam*, recessurus inde.

CAP. XVI. VERS. 14. *At illi dixerunt: Alii Joannem Baptistam, alii autem Eliam, etc.*

Photii. Nolebat Christus ultro prodere divinitatem suam, sed discipulorum exspectabat sententiam et testimonium de se. Nam si diceret: Quem me homines existimant, me, inquam, qui sum Dei Filius? adulationis suspicione laboraret discipulorum responsio, præeunti subjicientium: Tu Filius Dei es.

VERS. 25. *Qui autem perdidit animam suam propter me, inveniet eam.*

Photii. Qui perdidit, inquit, animam suam inveniet eam. Bonæ spe nos confirmans ac corroborans subjungit: *Filius enim hominis venturus est in gloria, etc.* Nam si nunc quidem nihil magnum cogitare de me potestis, propter humilitatem carnis; at longe aliam tunc vobis mei speciem objiciam, summo splendore adveniens cum angelis in gloria Patris mei.

Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ τετραρχῆς τὴν ἀκοήν Ἰησοῦ.

Φωτίου. Ὁ μὲν Ἡρώδης πολλάκις ἀκούσας τὰ περὶ Χριστοῦ, διὰ τὴν ἐμψυτον αὐτοῦ κακίαν τὴν ὑπάρχουσαν ἀεὶ τοῖς τυράννοις, καὶ τὸν τύπον, ὑπερέωρα καὶ κατεφρόνει τῆς φήμης. Ὅτε δὲ λοιπὸν πάντες ἀκηκόασι, καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἔδραμον καὶ πάντα φθόνον καὶ τύπον ἢ τῶν πραγμάτων ἐνίκα ἐνέργεια· τότε ἀκούσας ἐφοβήθη λίαν, λέγων· Μὴ ποτε Ἰωάννης ἀνέστη, ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα· φοβοῦμαι γὰρ ἢ μοχθηρία, καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ τοὺς νεκροὺς δεδοικέναι.

Καὶ θέλων αὐτὸν ἀποκτείνειν, ἐφοβήθη τὸν ὄχλον διὸ ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχε.

Φωτίου. Ἐλυπεῖτο ὁ Ἡρώδης μεριζόμενος τὴν ψυχὴν· καὶ ποτὲ μὲν τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν αἰδοῦμενος ἀνεχαιρίζετο τῆς μαιφονίας, ποτὲ δὲ τὴν ὑπόσχεσιν πληρῶσαι βουλόμενος, διεγείρετο πρὸς τὸν φόνον· δεῖξαι βουλόμενος ὡς ἐνορκὸς ἐστὶ, καὶ οὐδενὸς φειδόμενος τῶν πρὸς ἀρέσκειαν τῶν ἀνακειμένων.

Διὰ τί οἱ μαθηταὶ σου παραβαίνουν τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων;

Φωτίου. Οὐ δεῖ θαυμάζειν εἰ, τοῦ νόμου κωλύσαντός τινα ὡς πρὸς τὸν ἔσω ἄνθρωπον μᾶλλον ἀποδιέποντος, ὁ Κύριος ἡμῶν πρὸς τὸν ἔσω ἄνθρωπον ποιόμενος τὴν διδασκαλίαν οὐκ ἐκώλυεν αὐτά.

Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὄρια Μαγδαλά.

Φωτίου. Ἴνα μὴ καθ' ἐκάστην ποιῶν σημεῖα δόξῃ φιλόδοξος. Τοῦτο γὰρ διήγειρε τοὺς ὄχλους ἀκολουθεῖν αὐτῷ. Δεικνύς τὸ ταπεινὸν ἑαυτοῦ διὰ τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν, ἀναχωρεῖ εἰς τὸ πλοῖον.

Οἱ δὲ εἶπον· Οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ Ἠλίαν. κ. τ. λ.

Φωτίου. Οὐκ ἐβούλετο εἰπεῖν τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα, ἀλλὰ τὴν τῶν μαθητῶν ἀνέμενε γνώμην καὶ μαρτυρίαν περὶ αὐτοῦ. Εἰ γὰρ εἰσεγγίψαι με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; κολακείας ἀνὴρ ἢ τῶν μαθητῶν ἀπόκρισις, ὅτι Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔσται ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν.

Φωτίου. Ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ, φησὶ, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, εὐρήσει αὐτήν. Εὐέλπιδας ἡμᾶς ποιῶν καὶ καρτερικοῦς, ἐπάγει· Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Εἰ γὰρ νῦν οὐδὲν μέγα δύνασθε διανοηθῆναι περὶ ἐμοῦ, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ταπεινώσιν· ἀλλ' οὖν αὐτὸς ἐγὼ εἰμι ὁ μέλλων ἐλθεῖν μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς μου.

Kal akousantes oi mathetai epeson, epi pros- A CAP. XVII. VERS. 6. *Et audientes discipuli, ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde.*

Φωτίου. Ἐπειδὴ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα παραγυμνούμενον ἐθεάσαντο οἱ ἀπόστολοι, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς ἤκουσαν, εἶδον δὲ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἡλίαν δουλοπραπῶς παρεστηκότας, εἰς τελειοτέραν ἀνήχθησαν ἔννοιαν περὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὡς ἄρα ἀληθῶς οὗτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραὴλ καὶ ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, οὗτος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν.

Τότε συνῆκαν οἱ μαθηταὶ ὅτι περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς.

Φωτίου. Οὐ τῷ ὀνόματι ἐστὶν Ἡλίας ὁ Ἰωάννης, ἀλλὰ τῇ ὁμοιότητι τῶν πράξεων. Καὶ γὰρ ἀμφότεροι **B** πρῶδρομοὶ ἐτύγχανον τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ὁ μὲν τῆς προτέρας, ὁ δὲ τῆς δευτέρας. Καὶ ἀμφότεροι τοὺς πολιτικούς θορυβούς ἐξέφυγον. Καὶ ὁ μὲν Ἡλίας ὤκει τὴν Κάρμηλον· ὁ δὲ Ἰωάννης ἐν τῇ ἔρημῳ διέτριβε· καὶ κατὰ τὰ ἄλλα δὲ πλεῖστη ἐτύγχανεν αὐτοῖς ἡ ὁμοίτης. Καὶ τοῦτο δηλοῖ ὁ Χριστὸς λέγων, ὅτι *Ἦλθεν Ἡλίας, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσαν αὐτόν*· τουτέστιν ὁ Ἰωάννης ὁ κατὰ πάντα ὁμοῖος αὐτῷ.

Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, κ. τ. λ.

Φωτίου. Τοῦ μὴ τυχεῖν τῆς λάσεως τρία εἶδον αἰτία, ἀπιστία τῶν παρεστῶτων, καὶ ἡ περὶ τὰ θαύματα ὀλιγοπιστία τῶν μαθητῶν, καὶ ἡ τοῦ δαιμονιζομένου γαστριμαργία καὶ ἀδηφαγία.

Ὁὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων.

Φωτίου. Πλεῖστα περὶ τῶν σκανδάλων εἰπὼν ὁ Σωτὴρ καὶ θρηγήσας τὸν κόσμον, θρηγεῖ καὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐργάτην τῶν κακῶν, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον χρὴ τὰ σκάνδαλα ἐκφεύγειν καὶ ἀποτρέπεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας μὴ ἀποδέχεσθαι. Τὴν γὰρ μετὰ τούτων ἀναστροφὴν εἰς μίμησιν αὐτῶν ἐκκαλεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους ἀναγκαῖον.

Καὶ εἰ ὁ ὀφθαλμὸς σου σκανδαλίζει σε, βῆξαι αὐτόν καὶ βάλῃς ἀπὸ σοῦ, κ. τ. λ.

Φωτίου. Κἂν φιλικῶς εἴη τις πρὸς σὲ διακείμενος, εἴη δὲ ἐργάτης τε καὶ δημιουργὸς τῶν κακῶν, ἀποκολλήθητι αὐτοῦ, τὴν βλάβην ἐκκλίνων τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ἐκ τῆς συνουσίας αὐτοῦ ἴδον.

Ἐὰν δὲ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε, καὶ βλεψέτω αὐτόν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου.

Φωτίου. Τοὺς σκανδαλίζοντας τὸν πλησίον ἀποτρέπομενος ὁ Σωτὴρ, νῦν παραμυθεῖται τοὺς σκανδαλιζομένους, καὶ λέγει πρὸς αὐτούς· Μὴ καταπέσῃτε ἐννοοῦντες ἦν ὑπέστητε ἀδικίαν, ἐπεὶ δυνατόν ἐστιν εἰς μέγα κέρδος μεταστῆσαι. Πῶς δὲ τοῦτο γενήσεται; Εἰ τὸν ἀδικήσαντά σε κατ' ἴδιαν ἐλέγξεις, δεικνύων αὐτῷ τὸ ἁμάρτημα. Μετανοοῦντος γὰρ ἐκείνου ἐφ' οἷς ἔπραξεν εἰς σὲ, μέγα σοι κέρδος γε-

Photii. Postquam majestatem divinitatis nudam jam apostoli contuiti sunt, et Patris vocem audierunt, Moysen quoque atque Eliam famulari specie ac reverentia apparentes conspexere; in sublimiorem evecti quamdam sunt cogitationem de Salvatore, nimirum illum esse revera eum qui redempturus esset Israel: illum qui venturus expectabatur Deus patrum nostrorum, Judex vivorum et mortuorum.

VERS. 13. *Tunc intellexerunt discipuli quia de Joanne Baptista dixisset eis.*

Photii. Joannes non nomine quidem Elias est, sed similitudine rerum gestarum. Ambo enim præcursores adventus Christi; ille prioris, hic posterioris. Uterque civiles tumultus et perturbationes sæcularis vitæ secedendo fugit. Et Elias quidem Carmelum habitavit, Joannes autem in deserto commemoratus est. Aliis quoque in plerisque maxima inter ipsos similitudo exstitit. Hoc significat Christus dicens: *Quia Elias venit, sed, non cognoverunt eum.* Hoc est Joannes ipsi per omnia similis

VERS. 18. *Et increpavit illum Jesus, etc.*

Photii. Quominus curationem consequeretur tria obstiterunt: incredulitas astantium, et in miraculorum operatione exigua fides discipulorum, denique gula et voracitas illius qui a dæmone vexabatur.

C CAP. XVIII. VERS. 7. *Væ mundo a scandalis.*

Photii. Cum plurima de scandalis perorasset Christus et mundum deplorasset, deplorat et hominem malorum auctorem, ostendens non tantum fugienda et repellenda esse scandala, verum et eos qui talia agunt nequaquam esse admittendos in familiaritatem ac convictum. Conversatione siquidem et consuetudine talium necesse est provocari homines ad imitationem (12).

VERS. 9. *Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te, etc.*

Photii. Quamlibet benevole sit affectus erga te quispiam, sit autem idem operarius et auctor malorum: abscinde te ab illo, perniciem animæ declinans, et proserpens ex contagione consuetudinis istius venenum præcavens.

VERS. 15. *Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe inter te et ipsum solum.*

Photii. Detestatus Salvator eos qui scandalizant proximum, nunc eos consolatur qui scandalum patiuntur, et dicit ad illos: Ne animo consternimini reputantes quantum injuriæ vulnus acceperitis, quandoquidem fieri potest ut illud quodcumque in magnum vobis lucrum convertatur. Quomodo autem id fiet? Si auctorem injuriæ privatim argueris, suum illi peccatum ostendens. Si enim eum præni-

NOTÆ.

(12) Cf. q. V.

tuerit eorum quæ in te commisit, magnum inde tibi constabit lucrum : quippe et tu illi reconciliatus inimico, et ipse veniam consecutus, peccato liberabimini.

CAP. XXIII. VERS. 6. *Amant autem primos recubitus in cœnis, et primas cathedras in synagogis.*

Photii. Non simpliciter ait Dominus : Gravia sunt et importabilia, sed iudicio pontificum gravia videri et importabilia. Quæ enim ipsi ne digito quidem movent, hoc est, quæ ne conantur quidem attingere nec iis inchoandis se accingunt, ea ipsa graviter aliis edicunt ut effecta reddant.

VERS. 29. *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui œdificatis sepulcra prophetarum, etc.*

Photii. *Ædificatis sepulcra, inquit, auctam et multiplicatam in vobis majorum vestrorum audaciam exhibentes, paratique ad prophetarum et iustorum cædes, exemplo illorum repræsentandas. Testificamini ergo existimare vos patres ac proavos vestros impios fuisse, dum similes esse ipsis exercenda impietate contenditis.*

VERS. 32. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.*

Photii. *Et vos implete, inquit, mensuram patrum vestrorum.* Hoc est : quod animo ac cogitatione vestra prava, studioque ac destinatione aggressi jam estis facere, implete sultis et absoluite juxta mensuram patrum vestrorum, hoc est, in opus apertum et facinus aspectabile producite. Mensura enim modus ac finis odii fuit patribus ipsorum adversus prophetas, mors cum contumelia atque ignominia conjuncta. Hæc porro verba non præcipientis sunt, sed permittentis potius. Sic enim sæpe solemus deterrere aliquos ac revocare ab aliquo facinore, specie ac schemate adhortantium ad illud.

CAP. XXIV. VERS. 28. *Ubiunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.*

Photii. Quemadmodum carnivoræ volucres ad cadavera feruntur, ita et Filio hominis veniente omnes aquilæ congregabuntur ad ipsum, sublimes videlicet et alte volantes animæ, longissimeque a terrestribus adjunctæ curis.

CAP. XXVI. VERS. 13. *Amen dico vobis, ubiunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus.*

Photii. Multis signis ostendit hæc mulier sese magnæ et ineffabilis fidei impulsu ad Christum accedere. Primum ex eo quod summa demonstratione religionis ac reverentiæ ad ipsum adiit ; deinde quod unguentum attulit, quod peccatorum veniam rogavit ; postremum et summum sit, quod remissionem peccatorum ab eo speravit, quem eo ipso Deum agnoscebat (15).

νήσεται, σοῦ τε διαλλαγέντος πρὸς αὐτόν, κάκεινον συγχωρηθέντος τοῦ ἀμαρτήματος.

Φιλοῦσι τε τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δειπνοῖς, τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς.

Φωτίου. Οὐχ ἀπλῶς φησὶν ὁ Κύριος· βαρὰ τυγχάνει καὶ δυσβάστακτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν κρίσιν βαρὰ φανέντα καὶ δυσβάστακτα. Ἄ γὰρ αὐτοὶ οὐδὲ τῷ δακτύλῳ κινουσι, τουτέστιν. οὐδὲ ἀπάρχονται πράττειν, ταῦτα τοῖς ἑτέροις ποιεῖν ἐπιτάττουσιν.

Ὁὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ἄποκριται, οὗτοι οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους τῶν προφητῶν, κ. τ. λ.

Φωτίου. Οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους, φησὶ, πληθύνοντες ἅμα καὶ δεικνύντες τὴν τόλμαν τῶν προγόνων· καὶ πρόθυμοι ὄντες παραπλησίως ἐκείνοις προφήτας τε καὶ δικαίους ἀποκτείνειν. Διὸ καὶ μαρτυρεῖτε τοῖς προγόνους ὡς ἀσεβῆσι, ποθοῦντες ὅμοιοι ἐκείνοις γίνεσθαι.

Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν.

Φωτίου. Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε, φησὶ, τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. Τουτέστιν, ὅπερ διανοίᾳ ὑμῶν τῇ πονηρᾷ καὶ τῇ σπουδῇ καὶ τῇ προθυμίᾳ διαπράξασθαι βούλεσθε, πληρώσατε αὐτὸ κατὰ τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν ἤγουν, εἰς ἔργον φανερόν καὶ πρᾶξιν ὀρωμένην ἐξαγάγετε. Μέτρον γὰρ ἦν τοῖς πατέρας αὐτῶν κατὰ τῶν προφητῶν ὁ δι' ὕβρεως καὶ ἀτιμίας θανάτος. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐπιτάττοντός ἐστιν, ἀλλὰ προτρέποντος μᾶλλον. Καὶ γὰρ πολλάκις εἰώθαμεν κωλύειν τινὰς, οὐκ ἀπαγορεύοντες τὸ ἔργον, ἀλλὰ μᾶλλον διεγείροντες πρὸς αὐτό.

Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾗ τὸ πτώμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί.

Φωτίου. Ὅσπερ τὰ τῶν πτηνῶν (14) σαρκόβόρα ἐπὶ τὰ πεπτωκότα σώματα τρέχει, οὕτως καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐρχομένου πάντες οἱ ἀετοὶ συναχθήσονται ἐπ' αὐτόν· ἦτοι οἱ εἰς τὰ ὑψηλὰ πετόμενοι καὶ ἀνωτάτω τῶν ἐπιγείων πραγμάτων.

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὐτὴ εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.

Φωτίου. Ἐκ πολλῶν δεικνύται ἡ γυνὴ μετὰ πολλῆς καὶ ἀφάτου πίστεως προσιοῦσα τῷ Χριστῷ. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ εὐλαβῶς εἰσελθεῖν πρὸς αὐτόν· εἶτα καὶ ἐκ τοῦ προσενεγκεῖν τὸ μύρον· καὶ ἐτι ἐκ τοῦ ὑπὲρ ἀμαρτιῶν αἰτῆσαι· τὸ δὲ ἀκροτελεύτιον ἐκ τοῦ ἐλπίζειν τῆς ἀφέσεως τυχεῖν.

NOTÆ.

(15) Cf. q. LV.

(14) Membranzæ nostræ πτηνῶν habebant pro quo non dubitavimus πτηνῶν rescribere.

Καὶ ἐμνήσθη ὁ Πέτρος τοῦ ῥήματος τοῦ Ἰησοῦ, ἅ ἰρηκότος αὐτῷ, ὅτι Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με. Καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἔκλαυσε πικρῶς.

Φωτίου. Ὅταν ὁ Ματθαῖος λέγῃ· Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με, τὴν πρώτην ἀλεκτοροφωνίαν αἰνίττεται, τὴν ὄλην δηλονότι. Διὸ καὶ φησι· Πρὶν αὐτὴ ἀπαρτισθῆ, τουτέστιν ἡ ὄλη ἀλεκτοροφωνία, τρίς ἀπαρνήσῃ με. Ὅταν δὲ ὁ Μάρκος λέγῃ· Πρὶν ἢ δις ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με, τὰς ἐν ὄλῃ τῇ πρώτῃ ἀλεκτοροφωνίᾳ περιεχομένας φωνήσεις δηλοῖ, καὶ φησιν, ὅτι Πρὶν τὰς δύο τὰς κατὰ μέρος φωνήσεις παρελθεῖν, τρίτον ἀπαρνήσῃ με. Ἡ γὰρ ὄλη ἀλεκτοροφωνία τρεῖς καὶ τέσσαρας καὶ πλεους ἔχει φωνήσεις. Ὡστε συμφωνοῦσι μᾶλλον ἀλλήλοις οἱ εὐαγγελισταί.

Καὶ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, καὶ ὤρθησαν τὰ θείατα. Τοῦτο σημαίνει τὸ τὴν Καινὴν Διαθήκην εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδραμεῖν· καὶ τὴν νομικὴν λατρείαν ἀργῆσαι, καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων πᾶσι θεατὰ καὶ βάσιμα γεγενῆσθαι.

cessaturam, ac Sancta sanctorum omnium oculis cupientium, aperta fore (15).

B CAP. XXVII. VERS. 51. Et ecce velum templi scissum est in duas partes, etc.

Protii. Scissum est velum templi, et hominum conspectibus expositæ sunt res quas antea videro nefas erat. Hoc significante prodigio, Novum Testamentum in universam terram propagandum, religionem vero quæ observationi legis illigata esset, intueri volentium, omnium gressibus accedere

NOTÆ.

(15) Cf. de eodem argumento Q. XCVII

FRAGMENTA IN MARCUM.

(Ex Catena P. Possini, Romæ, 1673, in-fol.)

Ὅψιας δὲ γενομένης, ὅτε ἔδω ὁ ἥλιος, ἔφερον C CAP. I. VERS. 32. Vespere autem facto, cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, et dæmonia habentes.

Φωτίου. Διὰ τοῦτο ἀνέμενον τὸ πέρας τῆς ἡμέρας ἵνα μὴ δόξωσιν ἐν Σαββάτῳ θεραπευθῆναι. Ἀμέλει καὶ οἱ τῶν Ἰουδαίων ἠγοῦμενοι ἐπιπέμων αὐτῷ θεραπεύοντι ἐν Σαββάτῳ. Οἱ δὲ μαθηταὶ τὴν ἐσπέραν μὴ ἀναμένοντες παρεχάλου αὐτὸν τὰς λάσεις ποιῆσθαι.

Καὶ πρῶτ' ἐννυχον ἰαν ἀναστὰς ἐξῆλθε, καὶ ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς ἔρημον τόπον, κακεῖ προσηύχετο.

Φωτίου. Ἄξιόν ἐστι ζητήσεως, πῶς ὁ Ἰησοῦς ἀναχωρήσας εἰς τὴν ἔρημον προσηύχετο. Οὐ γὰρ δὴ ὡς δεόμενος καὶ χρεῖζων, τοῦτο ἐποίει· καὶ γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ τὰς τῶν λογικῶν δεχόμενος προσευχάς· ἀλλ' οἰκονομικῶς τοῦτο ποιῶν, καὶ τύπος ἡμῖν γινόμενος πάσης ἀρίστης πράξεως.

Ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν.

Φωτίου. Πολλὴ ἡ πίστις ἦν τῶν ἀνδρῶν· ὥστε καὶ τὴν στέγην ὀρύξαι καὶ χαλάσαι τὸν ἀνθρωπον. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τὴν πίστιν ἰδὼν τῶν κομισάντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ κάμνοντος (οὐδὲ γὰρ ἀνεδέξατο ἀρθῆναι,

Protii. Propterea expectabant diei crepusculum ne viderentur Sabbato curari. Principes scilicet Judæorum eum qui curatus Sabbato fuisset, objurgabant : quo metu ac superstitione liberi discipuli rogabant Christum, etiam non expectata vespera, ut curationes operaretur.

VERS. 35. Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum, ibique orabat.

Photii. Inquisitione dignum est, quamobrem Jesus post secessum in desertum, oraverit. Nun enim tanquam ope indigens hoc faciebat : ipse quippe est qui spiritualium preces accipit : sed dispensatorio hoc faciens, et exemplum nobis factus omnis ope rationis optimæ.

CAP. II. VERS. 5. Cum autem vidisset Jesus fidem illorum.

Photii. Multa fides horum virorum erat, ut et tectum perfoderent, et hominem demitterent. Quare Salvator visa fide bajulantium, et ipsius scilicet etiam laborantis (neque enim se sic laboriose et

forte periculose vel tolli, vel demitti passus esset, A εἰ μὴ ἐπίστευσαν ὡς ἰαθῆσεται) ἐθεράπευσεν αὐτόν. nisi credidisset se curatum iri), curavit ipsum.

VERS. 14. *Et cum præteriret, vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium: et ait illi: Sequere me; et surgens secutus est eum.*

Photii. Vidit, inquit, Matthæum publicanum. Querendum igitur an unus et idem sit publicanus apud tres evangelistas, qui et Matthæus et Levis vocatur. Duo erant publicani in numero duodecim apostolorum, Matthæus et Jacobus Alphæi (16).

CAP. III. VERS. 13. *Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse: et venerunt ad eum.*

Photii. Ascendit in montem Salvator, discipulos duodecim in apostolos electurus, ne fortuito facta videri posset eorum promotio. Facta autem die, ut Lucas ait, vocavit quos delegerat, ex turba scilicet plurium: non enim aderant soli duodecim: quos elegit et apostolos nominavit, jam tum isto nomine informans officium prædicationis, et opus ad quod implendum præparabantur.

VERS. 29. *Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum.*

Photii. Dum blasphemiam in Spiritum expertem veniæ pronuntiat, Deum intelligit Spiritus nomine. Ut enim vis Spiritus sancti regnum sive majestas Dei dicitur, hoc est Deus ipse: ita quæ Spiritum petit blasphemia, Deum petit. Ait igitur contumelias quæ irrogabantur Christo, quatenus occurrebat sensibus et merus homo censebatur, quasi veniales videri posse præ inexpiabili furore earum quæ pergebant (17).

CAP. V. VERS. 10. *Et deprecabatur eum multum, C ne se expelleret extra regionem.*

Photii. Quamvis supra modum improbi ac contumaces dæmones, agnoscunt et faentur tamen se aliquando scelerum suorum luituros graves pœnas. Quare suspicati representari jam nunc ipsis expectatum olim supplicium, correpta spatia queruntur, et sustineri in constitutam diem cruciatus suos postulant.

VERS. 13. *Et concessit eis statim Jesus. Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos.*

Photii. Permisit dæmonibus Salvator ingredi in porcos, ut ostenderet eorum furorē in nos, quantum sit, et quanta armatus nocendi vi. Sane qui tot porcos in momento perdiderant, facile intelligebantur, non carere viribus ad homines consimiliter perdendos, ut ex his omnibus manifestum sit, Dei potentiam impedire ipsos quominus adversus homines faciant quæcumque vellent.

CAP. VI. VERS. 28. *Et attulit caput ejus in disco: et dedit illud puellæ, et puella dedit matri suæ.*

Photii. Herodes amore amens ac prorsus insanus, veritus est jusjurandum transgredi, et occidit jussum: atqui tolerabilius pejerasset, quam tantum

Και παράγων, εἶδε Λευὶ τὸν τοῦ Ἀλφαίου καθήμενον ἐπὶ τῷ τελωνίῳ· καὶ λέγει αὐτῷ· Ἀκολουθήθει μοι, καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτόν.

Φωτίου. Ἐθεάσατο, φησὶ, Ματθαῖον τὸν τελώνην. Ζητητέον οὖν εἰ ὁ αὐτὸς ἐστὶ τελώνης παρὰ τοῖς τρισὶν ὁ καλούμενος Ματθαῖος καὶ Λευὶς. Δύο ἦσαν τελῶναι ἐκ τῶν δώδεκα, Ματθαῖος καὶ Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου.

Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος καὶ προσκαλεῖται οὓς ἠθέληεν αὐτός· καὶ ἀπηλθον πρὸς αὐτόν.

Φωτίου. Εἰς τὸ ὄρος ἀναβέβηκεν ὁ Σωτὴρ τοὺς δώδεκα μαθητὰς μέλλων χειροτονῆσαι, ὡς ἂν μὴ ματαία αὐτῶν γένηται ἡ προβολή. Ἡμέρας δὲ γεγονούσας, κατὰ τὴν Λουκᾶν, προσεκαλέσατο οὓς προέκρινε· πλείους γὰρ ἦσαν τῶν δώδεκα οἱ πικρόντες· οὓς δὲ ἐξελέξατο δώδεκα ἐτύγγανον· καὶ τοὺς ἐκάλεσεν ἀποστόλους, εἰς προπαρασκευῆν τοῦ κηρύγματος, καὶ εἰς τὸ μέλλον ὑπ' αὐτῶν πληρωθῆσθαι ἔργον.

Ὅς δ' ἂν βλασφημήσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν εἰς τὸν αἰῶνα.

Φωτίου. Τὴν εἰς τὸν Θεὸν βλασφημίαν ἀσύγγνωστον εἶναι φησὶ τῷ τοῦ Πνεύματος ὀνόματι. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος βασιλεῖα Θεοῦ λέγεται, οὕτως καὶ ἡ κατὰ τούτου βλασφημία κατὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι νομίζεται. Ἀσυγχώρητον δὲ εἶναι λοιδορίαν Θεοῦ φησὶ, πρὸς σύγκρισιν ἐκείνης καθ' ἣν ἐνομίζεται τε καὶ ἐωράτο ὡς ἄνθρωπος.

Christum pro Deo agnitum violare nihilominus

Καὶ παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἀποστείλῃ ἔξω τῆς χώρας.

Φωτίου. Εἰ καὶ ἔγαν μοχθηρὸν εἶναι οὐ δαίμονες, ἀλλ' οὖν ἐγίνωσκον ὅτι ἐς ὕστερον κολασθῆσονται ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων. Διὸ καὶ νομίσαντες ἤδη ἐφεστάναι αὐτοῖς τὴν κλάσιν, ἐροθήθησαν, ὡς εἰς τιμωρίαν ἦκοντες, καὶ παρεκάλουν μὴ πρὸ καιροῦ ὑποστῆναι τὴν δίχην.

Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς εὐθὺς ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἐξελθόντα τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους.

Φωτίου. Ἐπέτρεψε τοῖς δαίμοσιν ὁ Σωτὴρ εἰσελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους, ἵνα δείξῃ τὴν καθ' ἡμῶν μανίαν τῶν δαιμόνων ὅπως τίς ἐστὶ· καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν· καὶ ὅτι οἱ τοσούτους χοίρους συντόμως ἀφανίσαντες, οὐκ ἂν ἀδύνατοι ἦσαν οὕτω διαθεῖναι καὶ τοὺς ἄνθρώπους. Ὡστε διὰ πάντων τούτων φανερὰν εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, κωλύοντας αὐτοὺς ποιῆσαι εἰς τοὺς ἄνθρώπους ὅσα καὶ βούλονται.

Καὶ ἤνεγκε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ κίνακι, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῷ κορασίῳ, καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὴν τῇ μητρὶ αὐτῆς.

Φωτίου. Ὁ Ἡρώδης ἐρωτολήπτος γεγονώς καὶ παντελῶς ἀνόητος ἐροθήθη τὸν ἔρπον παραθεῖναι καὶ φονεῦσαι τὸν δίκαιον· εἶδει γὰρ μάλλον ἐπιτοκῆσαι

NOTÆ.

(16) Quod Jacobum Alphæi publicanum fuisse Photius dicit, fides sit penes auctorem.

(17) Cf. η. XLIX.

καὶ μὴ τοσοῦτον μῦθος ἐργάσασθαι. Ἐπεί οὐ παντα-
χοῦ τὸ εὐορκεῖν ἀγαθόν· λέγεται δὲ σπεκουλάτωρ ὁ
δήμιος, στρατιωτικῆς δὲ ἐπὶ τῷ φρονεῖν τοὺς κατα-
κρίτους τεταγμένος. Πρώμα δὲ λέγεται τὸ τοῦ νεκροῦ
σῶμα.

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἀυτοὶ ἰσχυροὶ αὐτοὶ κατ' ἰδίαν
εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύσθε ὀλίγον.

Φωτίου. Διὰ τούτων διδάσκει τοὺς τῆς Ἐκκλησίας
διδασκάλους, μὴ διαπαντὸς τοῖς ὄχλοις ἑαυτοὺς ἐκ-
διδάσκειν, ἀλλὰ καὶ συστῆλθαι καὶ ἰδιάζειν καθ'
ἑαυτοὺς, καὶ τὸν νοῦν συνάγειν ἐκ τῆς ἐξω περι-
φορᾶς, καὶ τοὺς κοπιῶντας ἐν λόγῳ θεραπεύειν καὶ
σωματικῶς ἀναπαύειν, μάλιστα μετὰ τὴν τῆς δια-
κονίας ἐκπλήρωσιν.

prout opus est, temporibus corporea etiam remissione ac quiete, maxime post expletum præscripti
pensum operis.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν· Ἄγετε αὐτήν· τί αὐτῇ
κόπους παρέχετε; καλὸν ἔργον εἰργάσατο ἐν
ἐμοί.

Φωτίου. Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί; φησὶν
δὲ Σωτήρ· εἰς γὰρ τὸν ἐνταφιασμόν μου τοῦτο πε-
ποίηκε. Ταῦτα δὲ λέγει παραμυθούμενος τὴν γυναῖκα,
καὶ ἐλευθέρην δεικνύων τῆς τῶν ἀποστόλων μέμφεως.
Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω, φησὶ, τοῦ μέμφασθαι αὐτήν,
ὥστε οὐδὲ ἀφήσω λαβεῖν τὸ γεγεννημένον αὐτῆς
ἔργον· ἀλλ' ὅπως ὁ κόσμος γινώσκειται· ἀπὸ γὰρ μεγάλ-
ης διανοίας ἦν τοῦτο, καὶ πολλῆς τεκμήριον πίστεως.

A piaculum conscisceret. Neque enim iuramentis
stare in omni casu laudabile est. Dicitur porro
speculator publicus carnifex ad multandos morte
quos neci iudices addixerunt constitutus. Πρώμα
verò, cadaver, dicitur corpus mortui.

VERS. 31. Et ait illis : Venite seorsum in desertum
locum, et requiescite pusillum.

Photii. Per hæc docet Ecclesiæ magistros, ne se
totos et in omne tempus condonent usibus et curæ
multitudinis : sed contrahant se interdum, et apud
se sint, collecta ex nimia diffusione mente. Docet
præterea præpositos, ut quibus utuntur ministris in
laborioso exercitio prædicationis, et plebis eruden-
dæ, congrua providentia consulant, concessa statis,

CAP. XIV. VERS. 6. Jesus autem dixit : Sinite eam,
quid illi molesti estis? Bonum opus operata est
in me.

Photii. Quid molesti estis mulieri? ait Salvator,
in sepulturam enim meam hoc fecit. Hæc vero dixit
consolans mulierem, et ostendens ab apostolis im-
merito culpam. Tantum enim, inquit, absum a re-
prehendendo illam, ut non passurus sim latere hoc
quod fecit opus : sed effecturus ut totus illud mun-
dus sciat. A magno videlicet animo id proficisce-
batur, et multæ erat indicium fidei.

FRAGMENTA IN LUCAM.

Φωτίου. Τὸ προοίμιον τοῦ εὐαγγελιστοῦ δύο
τινὰ κεφάλαια περιέχει· σύστασιν τε τῶν πρὸ αὐτοῦ
τῶν εὐαγγέλων συγγραφέων, ὧν Μιχαὴλ καὶ
Μάρκου, καὶ ἀπολογίαν δὲ ἦν καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ συγγρά-
φειν ἤθελεν. Εἰπὼν δὲ τὸ, *ἐπεχείρησαν*, λέξιν δυναμέ-
νην ἐπὶ τῶν τολμηρῶς ἀπομένων τῆς ὑποθέσεως ἀρ-
μόττειν, καὶ ἐπὶ τῶν εὐλαδῶς αὐτῇ προσόντων· οὐσὶν
ἐπιδορωθῶσι τὸ ἀμφίβολον τῆς λέξεως· ἐπιδιορθοῦ-
ται, ἐκ τε τοῦ εἰπεῖν *περὶ τῶν πεπληρωσμένων*
ἡμῖν κρυμμάτων, καὶ ἐκ τοῦ εἰπεῖν, *καθὼς παρ-
έδοσαν οἱ αὐτόπται*, καὶ ἐξῆς. Οἱ γὰρ κατ' ἄμφω
ταῦτα ἐπιχειροῦντες διηγεῖσθαι, δηλονότι πανελευθῶς
καὶ οικειῶς ἐπιχειροῦσι· τῇ μὲν ἀδιστάκτῳ πληρο-
φορίᾳ τὸ ἀληθὲς ἀπαγγέλλοντες, τῇ δὲ ἀξιοπιστίᾳ
τῶν παραδεικνύων τὴν εὐπαραδέκτον εἰσηγούμενοι·
ἅμα δὲ καὶ τὸ, *παρέδοσαν*, ἔμφρασιν ἔχειν μοι δοκεῖ
τῆς ἐπὶ τὸ καὶ αὐτῆς *παραδίδόναι* προτροπῆς.
Καθὼς γὰρ ἐκαῖνοι παρέδοσαν, καὶ αὐτοὺς δεήσει
πάλιν ἐκαῖθεν παρειληφότας, ἀκολουθῆν λόγῳ ἀλλήλοις
ταῦτα *παραδίδόναι*· εἶτα, ἐπεὶ ἀγράφου τῆς παρα-
δόσεως γινομένης, ἀνάγκη ἦν πάλιν τοὺς παρειλη-
φότας ἄλλοις παραδοῦναι· κἀνεῦθεν συνέβαινε τὰ
παραδιδόμενα, ἢ λήθη τῶν ἐν μέσῳ ὑποδεχομένων, ἢ
βλάβουρσις πολλὰ παραπτοηθῆσαι· ὅπου γε καὶ
γεγραμμένων τινὲς ἐτόλμησαν ταῦτα παραφθεῖρην.
Ἐπει οὖν ἀγράφων ὄντων τῶν παραδιδόμενων, εἰκὸς
ἦν ἄτοπα πᾶσι συμβαίνειν, τῷ μακρῷ χρόνῳ,
εἰκότως οἱ ἀπὸ τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ
λόγου πρῶτοι παρειληφότες, ἔγγραφον παντὶ τῷ

CAP. I. Photii. Evangelistæ proœmium duo
quædam puncta complectitur : objectum eorum qui
ante ipsum Evangelium conscripserunt, Matthæus
scilicet et Marcus, et rationis explicationem, ob
quam ad scribendum doctus est. Dicendo autem,
comati sunt, vocem adhibet apte scriptoribus auda-
cius quoddam intentantibus argumentum conve-
nientem, et ad hoc pie accedentibus. Duabus cor-
rectionibus vocis amphibologiam emendat, dicendo
de rebus quæ in nobis completæ sunt, et, *sicut tradi-
derunt qui ipsi viderunt*, etc. Qui enim secundum
duo hæc narrare conantur, evidenter piam et do-
mesticam rem conantur; inconcussa certitudine
verum narrantes, ex veracitate eorum qui tradide-
runt narrationem legitimam exponentes. Simul
autem illud, *tradiderunt*, majus aliquid mihi indi-
care videtur, quam exprimit hoc ipsum vocabulum
tradere. Sicut enim isti tradiderunt, et illos oportebat,
cum rursus inde accepissent, conformi sermone
hæc aliis tradidisse : deinde, cum scripta non foret
traditio, necesse fuit iterum hos qui illam accep-
pissent, aliis tradere ; indeque contigit quæ trade-
bantur, aut oblivione eorum qui in medio accipie-
bant, aut fraude in multis alterata fuisse, quando
quidem etiam hæc scripta aliqui ausi sunt corrumpere.
Cum igitur, quoniam non scripta erant quæ trade-
bantur, profecto nulla aliena irrepissent multo tempore,
qui ab his qui viderant et ministri fuerant sermonis, primi acceperant, scriptam mundo

universo præstiterunt traditionem; et fraudem expellentes, et oblivionem tollentes, et integritatem traditioni suppetentes. Sed Matthæus et Marcus ut acceperunt sic et tradiderunt; alii vero, ut illos prava et temeraria mens impulit, conati sunt narrare propriæ cogitationis signa, ut Evangelium ad Ægyptios dictum, et Evangelium τῶν duodecim. Nam ut frumento zizania, sic veritati nititur mendacium insurgere; ista autem a piorum cœtu et memoria exsulant. Sed beatus Lucas, inter quæ, dicit, ut horum qui ante ipsum Evangelium scripserunt veracitas constet, in simile illis propositum ingreditur, ob eandem causam quæ et illis fuit scribendi. Ut enim illi eo quod acceperunt, et tanquam acceperunt scribunt, sic et ipse eo quod a principio, et tanquam assecutus est, ita ad scribendum adductus est; non igitur contraria illis faciem, sed una progrediens, imo testificans scribit. Aliam quoque ob causam, ut Theophilum cuidam a Deo dilecto, cum illum in veritate caraverit, et illi fidei sermonem non scriptum tradiderit, neque auditu solo hæc credere securum non sit, per scripta illi securitatem verborum, *de quibus eruditus est*, præstet, et per illum mundo universo utilitatem largiatur. Merito ergo illi proœmio opus fuit; in quo objectum præcedentium evangelistarum exponitur, et causa ob quam post illos scripsit significatur; cum illi nihil circa proprium objectum dixerint, sed tanquam huic testimonium de se dandum reliquerint.

VERS. 29. Photii. Quid vidit, et cur turbata est? Vidit angelum castis oculis intuentem, sed sponsi indicia gerentem; puro aspectu contemplantem, sed nuptiarum fœdera nuntiantem. Hos nuptiales sermones audiens, et cupiditatum conversatione expertem habitum cernens, his rationi contrariis verbis turbata est. Video, inquit, legatum pie astantem, et læto animo nuntium suadeor accipere; sed nuptiales mihi sermones dirigit, et lætitiâ in timorem convertit, et animam turbat nuntio. Video vultum ejus pudore conspersum; sed nuptias adesse nuntiat. Video prudenter alloquentem, sed conceptionis verba loquitur; et virginitalis amor sermonem ut dolosum suspicari cogit. Etenim legati tunc forma et astantia, cum habitus decentia, divine venisse indicat legationem; verba autem sponsi indicium exhibentia abnuere suadent assensum.

μηνοῦ καὶ κατάστασις, συν τῷ κοσμίῳ τοῦ σχήματος, μνηστῆρος ἔμφασιν ὑπεμφαίνοντα, ἀνανεύειν κελθεῖν τὴν συγκατάθεσιν.

Photii. Turbata est in sermone, non beneficium abhorruit. *Turbata est*, sed collocuta est; et modum salutationis considerans, sermonem autem videns rationi adversantem, timore prudenti capta est, et extraneam salutationis modum reformidavit. Quid igitur angelus? num permisit eam diversis cogitationibus turbari, et anxietatium fluctibus agitari? et quomodo mandati non malus minister probatus

Ἄ κόσμῳ παρέσχοντο τὴν παράδοσιν· καὶ τὴν ἐπίβου-
λὴν ἀπελαύνοντες, καὶ τὴν λήθην ἀνακόπτοντες, καὶ
τὸ ἀνελλιπέως τῇ παραδόσει περιποιούμενοι. Ἄλλὰ
Ματθαῖος μὲν καὶ Μάρκος, ὡς παρέλαβον, οὕτω καὶ πα-
ρέδωσαν· ἄλλοι δὲ καθὼς αὐτοὺς ἡ πονηρὰ καὶ θρασύεια
συνήλασε γνώμη, ἐπεχείρησαν διηγείσθαι διανοίας
ἰδίας ἀναπλάσματα, ὡς τὸ λεγόμενον κατ' Ἀιγυπτίους,
καὶ τῶν δώδεκα Εὐαγγέλιον. Ὡς γὰρ τῷ στερῶ τὸ
ζιζάνιον, οὕτως καὶ τῇ ἀληθείᾳ φιλονεκεῖ τὸ ψεῦδος
ἐπισυνίστασθαι. Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν εὐσεβοῦντων καὶ
χοροῦ καὶ μνήμης ἐξωστράχιστα. Ὁ δὲ μακάριος
Λουκᾶς· Δι' ὧν ἔφη συστήσασθαι τῶν πρὸ αὐτοῦ
εὐαγγελιστῶν τὴν ἀκρίθειαν, ἐπὶ τὴν ὁμοίαν ἐκείνοις
προαίρεσιν ἔρχεται, δι' αἰτίαν δι' ἣν κἀκεῖνοις γράφειν
ἐγένετο. Ὡς γὰρ ἐκείνοι διότι παρέλαβον, καὶ καθὼς
παρέλαβον γράφουσιν, οὕτω καὶ οὗτος διότι καὶ ἐξ
ἀρχῆς, καὶ καθὼς ἠκολούθησεν, οὕτω καὶ εἰς τὸ
γράφειν ἐλήλυθεν. Οὐκ ἐναντία οὖν πράττων ἐκεί-
νοις, ἀλλὰ συντρέχων καὶ συμμαρτυρούμενος μᾶλλον
γράφει· δι' ἑτέραν δὲ αἰτίαν, ὅτι Θεοφίλῳ τινα
θεοφιλῆ ἔργασάμενος ἀληθῶς, καὶ τὸν τῆς πίστεως
αὐτῷ παραδεδωκὼς ἀγράφως λόγον, ἀκοῆ δὲ ταῦτα μόνῃ
πιστεύει οὐκ ἦν ἀσφαλὲς, καὶ διὰ γραφῆς αὐτῷ τῆν
ἀσφάλειαν τῶν κατηχηθέντων λόγων ἀπεργάζεται, καὶ
δι' αὐτοῦ παντὶ τῷ κόσμῳ θαψιλεύεται τὴν ὠφέλειαν.
Εἰκότως οὖν οὗτος καὶ προομιῶν ἐθεήθη· δι' οὗ ἡ τε
σίστασις τῶν πρὸ αὐτοῦ πραγματεύεται, καὶ ἡ αἰτία
δι' ἣν μετ' ἐκείνους ἔγραψεν, ἐπιγινώσκειται· ἐκεί-
νων μὴδὲν ὑπὲρ τῆς ἰδίας εἰπόντων συστάσεως· ἀλλ'
ὥσπερ τούτῳ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν μαρτυρίαν καταλε-
λοιπῶτων.

**Φωτίου. Τί ἰδοῦσα, καὶ τίνας ἔνεκεν διατε-
ράχθη;** Ἰδοῦσα τὸν ἄγγελον ἀγνοῖς τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς ἀτενίζοντα, ἀλλὰ μνηστῆρος μηνύματα φέροντα·
καθαρῶς βλέμματι προσανέχοντα, ἀλλὰ γάμου λέγοντα
συναλλάγματα· τούτων τῶν νομφικῶν ῥημάτων γε-
νομένη κατήκοος, καὶ παθῶν ἀμέτοχα τῆς ὁμιλίας
τὰ σχήματα βλέπουσα, ταῖς τῶν λογισμῶν ἀντιπνοίας
ἐταράσσεται. Ὁρῶ, φησὶ, τὸν μηνυτὴν εὐλαδῶς καρ-
ιστάμενον, καὶ περιχαρῶς τὴν ἀγγελίαν ἀναπαίθο-
μαι δέξασθαι· ἀλλὰ νομφικούς μοι λόγους προβάλλ-
εται, καὶ τὴν χαρὰν εἰς φόβον μεθίστησι, καὶ
θορυβεῖ τὴν ψυχὴν τῷ μηνύματι. Ὁρῶ τὸ πρόσωπον
αἰδοῖ συστελλόμενον, ἀλλὰ νομφίου μοι παρουσίαν
ἐπαγγέλλεται. Ὁρῶ συνετῶς διαλεγόμενον, ἀλλὰ
συλλήψως ῥήματα φθέγγεται· καὶ τῆς παρθενίας ὁ
πόθος τὸν λόγον ὡς δόλον ὑποπτέειν βιάζεται. Διὰ
τοῦτο ἐκταράσσομαι, ὡς ἰσοβρότῳ γνώμῃ τὸ πρᾶγμα
ζυγοστατούμενον βλέπουσα. Ἡ ἕξις μὲν γὰρ τοῦ
θεοῦ ἦκειν διδάσκει τὸ μήνυμα· τὰ ῥήματα δὲ
τὴν συγκατάθεσιν.

Φωτίου. Ἐθορυβήθη τοῖς λόγοις, οὐκ ἀπεστράφη
τὴν εὐεργεσίαν. *Διετεράχθη*, ἀλλὰ διελογίζετο· καὶ
τὸν τρόπον μὲν ἐπιζητοῦσα τοῦ ἀσπασμοῦ, τὸν δὲ
λόγον ὁρῶσα διαφεύγοντα τοὺς λογισμοὺς, φόβῳ κατε-
εἴχετο σώφρονι, καὶ τὸ ξένον τοῦ ἀσπασμοῦ κατε-
επλήττετο. Τί οὖν ὁ ἄγγελος; ἄρα κατέλιπεν αὐτὴν
ταῖς ἀντισπῶταις διανοαῖς ταράσσεσθαι, καὶ ταῖς
κῶμασι τῶν ἀποριῶν κλυδωνίζεσθαι; καὶ πῶς ἀν τοῦ

προστάγματος οὐ φαῦλος ὑπηρέτης ἤλέγχετο; πῶς δὲ ἄδικας οὐκ ἂν δικαίως εἰσπράττετο, ὅτι τὴν παρθένον θορυβεῖσθαι κατέλιπε; διὰ τὸ μὴ εἶναι τοίνυν δυνατόν θορυβουμένην καὶ φοβουμένην, ἀκριβῶς ἀκούειν τὰ λεχθησέμενα, διὰ τοῦτο λύει πρῶτον αὐτῆς τὸν φόβον.

Φωτίου. Οὐκ ἀπάτην ἤλθον λαλῆσαι σοι, ἀλλὰ τῆς ἀπάτης ἀναίρεσιν εἰσηγήσασθαι. Οὐ πλανῆσαι παραγέγονα, τῆς δὲ πλάνης λύτρωσιν ἐγγυήσασθαι· οὐ συλῆσαι σοι τὴν ἀσυλον παρθενίαν ἐπεδήμησα, ἀλλὰ τοῦ πλάστου τῆς παρθενίας καὶ φύλακος τὴν ἐνοίκησιν εὐαγγελίσασθαι· οὐκ ὄφρα εἰμι πονηρίας διάκονος, ἀλλὰ τοῦ καταργοῦντος τὸν θρῖν ἀπόστολος. Νυμφοστέλλος, οὐκ ἐπίθουλος παραγέγονα· χαρᾶς πρόξενος, οὐ λύπης παραίτιος· σωτηρίας προάγγελος, οὐκ ἀπωλείας σύμβουλος· ἐγὼ τοῖς προστάγμασι τοῖς Δεσποτικοῖς τοὺς σοὺς λογισμοὺς θεραπεύσω· ἐγὼ τούτους δεσμούς διαλύσω τῆς ἀπορίας.

Τοῦ αὐτοῦ. Χάριτός ἐστι θείας ὁ ἀσπασμὸς, ἀλλ' οὐ φύσεως ὑπουργός· χάριτος θεϊκῆς, οὐκ ἀνθρωπίνης ἐπιβουλῆς· χάριτος τὸν ἀνθρώπινον ὑπερηδύσσης λογισμὸν. Ἄλλ' ἔταν χάριν ἀκούσης, ἀνθρώπου, μὴ μάτην τὸ χάρισμα τῇ Παρθένῳ χορηγηθῆναι νομίσης· μὴδὲ φιλοτιμίαν διάκενον τὸ δῶρον ὑπολάβης. Ἐὔρε γὰρ χάριν ἡ Παρθένος παρὰ Θεῶ, ὅτι ἀξίαν ἑαυτὴν τῷ Δημιουργῷ κατεσκεύασεν· ὅτι τῷ κάλλει τῆς ἀγγελίας τὴν ἑαυτῆς ψυχὴν ὠρατάσσα, κατοικητήριον ἀξίεραστον ἑαυτὴν τοῦ λόγῳ τοὺς οὐρανοὺς στερεώσαντος ἡτοιμάσατο· ὅτι οὐ μόνην τὴν παρθενίαν ἀχραντον διετήρησεν, ἀλλὰ γε καὶ τὴν προαίρεσιν ἀμόλυτον συνετήρησεν· ὅτι ἐκ βρέφους καθηγιασθῆ Θεῶ, λαὸς ἐμψυχος καὶ ἀλάξευτος· τῷ βασιλεῖ τῆς δόξης οἰκοδομούμενος, διὰ τὸ τοῦ σώματος ἀκηλίδωτον· διὰ τὸ τῆς παρθενίας ὑπέριλαμπρον· διὰ τὸ τῆς ἀγγελίας ἀμόλυτον· διὰ τὸ τῆς προαιρέσεως καθαρῶτατον· διὰ τὸ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀρρέπετος, καὶ τοῦ κρείττονος ἀμετάπτωτον.

Φωτίου. Τὸ μέλλον, ὡς ἤδη παρὸν ἀποφαίνεται· ἀντὶ γὰρ τοῦ, *ποιήσῃ, φησὶν ἐποίησεν*, ὡς ἤδη κατορθωθὲν καὶ γενόμενον τῆς αὐτοῦ, φησὶ, *χειρὸς, οὐκ ἀνθρώπου τὸ ἔργον*· Ἐποίησε κράτος, οὐ διὰ Μωϋσέως (1) ὡς πάλαι ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους· οὐδὲ διὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὡς τότε Ἰερικουίντεια τείχη κατασειῶν περιῶψ ἱερῶν καὶ σαλπύγων ἤχη· οὐδὲ δι' ἀγγέλου, ὡς ἠνίκα τὰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας κατεστρώννε τῶν πολεμίων· οὐδὲ δι' ἄλλο τι· ἀλλὰ διὰ τίνος; δι' αὐτοῦ τοῦ οἰκείου βραχίονος. Βραχίων δὲ τοῦ Πατρὸς, ὁ Υἱός· κατὰ τὸ, *Ἐλυτρώσω ἐν βραχίονί σου τὸν λαόν σου*. Δι' αὐτοῦ οὐν νίκην εἰργάσατο, καὶ τροπαίον ἔστησε κατὰ τῶν πάλαι τυραννούντων τῶν ἐχθρῶν.

Τοῦ αὐτοῦ. *Κατετροπώσατο*, φησὶν, οὐκ Αἰγυπτίους, ἢ Ἀσσυρίους ἢ τότε τὸ πολέμιον, ἀλλὰ πάντα λογισμὸν ὑπερήφανον τοῦτέστι μὴ ὑποκύπτοντα καὶ πειθαρχούντα τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Διεσκέδασε καὶ σαθρὰς ἀπήλεγε τὰς ὑπερηφάνους διανοίας τῆς καρδίας αὐτῶν, ἃς ἔσχον εἰς τὸ μὴ πιστεῦσαι καὶ φοβηθῆναι αὐτὸν, διελίχμησε τὰς ὑπερηφάνους τῶν μὴ πι-

est? quomodo poenas non juste subit, quod virginem turbari permisit? Quia non erat igitur possibile turbatam et territam audire accurate quae dicenda erant, ideo primum ejus metum solvit.

VERS. 30. Photii. Non fraudem veni tibi dicturus, sed fraudis destructionem edocturus. Non ad errorem veni, sed ad erroris solutionem arcessendam. Non intactam virginitatem rapturus affui, sed virginitatis auctoris et custodis adventum nuntiaturus. Non serpentis malitiae sum minister, sed serpentis destructoris apostolus. Nuptiarum nuntius, non insidiator adsum: gratiae praeco, non doloris causa; salutis angelus, non perditionis complex. Ego Domini per mandata rationem tuam sanabo, ego anxietatis vincula solvam.

Ejusdem. Gratiae divinae salutatio est, non autem naturae obsequium; gratiae divinae, non humanae fraudis; gratiae humanum intellectum superantis. Sed cum gratiam audieris, o homo, ne frustra Virgini gratiam hanc praestitam esse arbitreris; neque liberalitatem inane donum censeas. Invenit enim gratiam Virgo apud Deum; quod se dignam Deo comparavit; quod castitatis pulchritudine animam suam exornans, dignum habitaculum semet ei cujus verbo caeli firmati sunt disposuit; quod non solum virginitatem inviolatam servavit, sed voluntatem irreprehensibilem custodivit; quod e pueris a Deo sanctificata est, templum spirituale non manufactum regi gloriae habitandum, propter corporis puritatem, propter virginitatis decus, propter castitatis integritatem, propter voluntatis munditiam, propter animae contra peccatum firmitatem, et in bono constantiam.

VERS. 49. Photii. Futurum, ut jam praesens apparet. Nam pro faciet, dicit, fecit, quasi jam factum et perfectum manus ejus, non hominis opus. *Fecit potentiam*, non per Moysen ut olim in Aegypto; neque per Jesu filium Nave, ut tunc Jericho moenia excutens per sacerdotum circuitum et tubarum sonum; neque per angelum, ut quando centum quinque et octoginta millia hostium inactavit; neque alium aliquem. Sed per quodnam? per suum proprium brachium. Brachium autem Patris, Filius; secundum quod dicitur: *Liberasti in brachio tuo populum tuum*. Per hunc igitur victoriam adeptus est, et tropaeum statuit contra illos qui olim dominabantur, inimicos.

Ejusdem. *Dispersit*, ut loquitur, non Aegyptios, aut Assyrios, aut similes hostes, sed omnem intellectum se extollentem, id est non inclinantem se nec submittentem coram ipso. *Dispersit et caducas esse convicit* superbas cogitationes cordis eorum, quas habuerunt cum non crediderunt nec illum metuere. *Dispersit superbas non credentium*

NOTE.

(1) Confer volumen primum primae editionis p. 190.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CI.

39

mentes, nec illis umbram excusationis reliquit. A στευσάντων διανοίας, οὐδὲ σκιάν αὐτοῖς ὑπολειπῶν ἀπολογίας. Ἐπὶ γὰρ οικείας καρτίας καίτοι τοσοῦτα ἔχοντες τὰ δυσωποῦντα αὐτοὺς, ἐφυσιώθησαν· καὶ καρπὸν οὐκ ἐθέριον τῆς ἰδίας ψυχῆς, τὴν ἀπιστίαν παρέστησαν.

VERS. 32. Photii. Ut homo, exponit; nam ut Deus, supra quod magnum est.

Ejusdem. Magnus erit, quod jam erat, etsi carnis humilitatem induit. Non enim humanitatis assumptio, magnitudinem imminuit divinitatis; sed potius attollitur ad illam humanitatis humilitas. Etsi igitur ad carnem demissus est, ita tamen erit magnus, ut erat.

Ejusdem. Non, nomine tu appellabis, sed ille vocabitur; a quo, an evidenter per consubstantialitatem Patrem? Nemo enim novit Filium nisi Pater; B in quo autem est vera cognitio geniti, hic nomen imposuisse conveniens qui credatur, dignus est. Propterea dicit: Hic est Filius meus dilectus. Est igitur semper, etsi nunc nomen illi ad nostram instructionem declaratur. Ideo vocabitur, inquit, non fiet. Erat enim ante sæcula consubstantialis una cum Patre regnans. Hunc concipies, hujus mater ostenderis; hunc tuus virgineus uterus recipit, quem cœlorum immersitas non continet.

Photii. Sed quid ad ista sanctissima Virgo? num verbis mollitam, aut intellectui auditum libenter præbentem dixit inconsulto assensum se præstare? ininime.

CAP. II. VERS. 34. Photii. Scio, inquit, aperte, ut conceptum, prægnationem, et Filium mihi et partum enarras. Sed multo magis anxietatem auxisti, o Angele; partus enim omnis viri cognitione comparatur. Mea autem virorum societate abhorrentia, non mihi primum intelligentiam præstat hujus conceptionis; quomodo ergo erit genitus, cujus genitor non cognoscitur?

Photii. Qui enim sterilitatis vinculum solvit, ipse partum illi potest præstare, absque viri cooperatione. Qui enim siccitam radicem in fructiferam stipitem restaurat, hic quoque sine humore agrum in fecundum arvom illi renovabit. Sin autem vulerit per exempla fidem horum quæ nuntiantur D accipere, parvis magna componens, et per præterita fidem addens futuris; ita concipies in utero et paries filium, ut virga Aaron inculca germinavit, quasi radicem ope adjuncta; ut ros e cœlo in vellus descendens, ipsum solum rigavit, terram autem non humectavit; ut rubus igne arsit, et flammam nutriens non consumptus est: sic et tu concipies filium, carnem præstans, alimentum immateriali igni præbens, et incorruptibilitatem conservans. Hæc enim tuam pridem præfigurabant prægnationem; innovata sunt ista et præexistenterunt, ut mysterii in te existentis adumbrarent incomprehensibilitatem.

[P. 17. a.] Φωτίου. Τὸ ἀνθρώπινον ὑποβάλλον ὡς γὰρ Θεός, καὶ ὑπὲρ τὸ μέγα.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ μέγας ἔσται ὅπερ ἦν, εἰ καὶ τὴν βραχυτέτα τῆς σαρκὸς ὑποδέεται. Οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἡ τῆς ἀνθρωπότητος πρόσληψις, τὸ μέγεθος κατασμικρύνει τῆς θεότητος, ἀλλὰ συνυψοῦται μᾶλλον αὐτῇ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Κἂν γοῦν πτωχεύῃ τὴν σάρκα, ἀλλὰ καὶ οὕτως μέγας ἔσται ὡσπερ ἦν.

Τοῦ αὐτοῦ. Οὐκέτι σὺ τὴν κλησὶν ὀνοματοθετήσεις, ἀλλ' ἐκεῖνος κληθήσεται. Παρὰ τίνας, ἡ δηλονότι παρὰ τοῦ ἑμοουσίου Πατρὸς; οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· παρ' οὐ δὲ γνώσις ἀληθῆς τοῦ γεννήματος, οὗτος ἐπιθεῖναι καὶ κλησὶν κατάλληλον ἀξιώσιμος· διὸ καὶ φησιν· Οὐτός ἐστι ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Ἔστιν οὖν αἰεὶ, εἰ καὶ νῦν ἡ κλησὶς αὐτῷ εἰς ἡμετέραν διδασκαλίαν πεφανέρωται. Διὰ τοῦτο καὶ κληθήσεται, φησὶν, οὐ γενήσεται. Ἦν γὰρ καὶ πρὸ αἰώνων τῷ ἑμοουσίῳ συνεδριάζων Πατρί. Τοῦτον συλλήψῃ, τοῦτου μήτηρ ἀναδειχθήσῃ, τοῦτον ὁ σὸς παρθενικὸς ὑποδέχεται κόλπος, ὃν οὐράνιον οὐκ ἐχώρησε κύτος.

[P. 18. a.] Φωτίου. Ἀλλὰ τί πρὸς ταῦτα ἡ παναγία Παρθένος; ἄρα εὐθὺς κατεμαλακίσθη τοῖς λόγοις, ἡ τὰς ἀκοὰς ἡδέως ἀναπετάσασα τοῖς λογισμοῖς ἐφῆκε φέρειν ἀνεξέταστος τὴν συγκατάθεσιν; Οὐδαμῶς.

[P. 18 a.] Φωτίου. Οἶδα, φησὶν, ἐμφανῶς, ὡς σύλληψιν καὶ κυοφορίαν, καὶ Υἱόν μοι, καὶ τόκον, λογογραφεῖς. Ἀλλὰ πολλῶ πλέον ὑβήσας τὴν ἀπορίαν ὧ ἀγγελε. Τόκος γὰρ ἅπας, ἀνδρὸς κοινωνία συνίσταται· ἡ δὲ τῆς πρὸς ἀνδρὰς ὀμιλίας ἀλλοστρίωσις, οὐδὲ τὴν ἀρχὴν εἰς ἀκοὴν κατέρχεται τῆς συλλήψεως. Πῶς οὖν ἔσται μοι γέννημα, οὐ γεννήτωρ οὐκ ἐγνώρισται;

[Pag. 21 a.] Φωτίου. Ὁ γὰρ στειρώσεως λύων δεσμά, αὐτὸς καὶ τόκον ἑαυτῷ δύναται κατασκευάσαι, δίχα μεσσιτείας ἀνδρός. Ὁ τὴν ξηρανθεῖσαν ῥίζαν εἰς καρποφόρον στέλεχος ἀνανέωσας, αὐτὸς καὶ τὴν ἀνικμον ἀρουραν εἰς εὐφορον χῶραν ἑαυτῷ καινοποιήσει. Ἄν δὲ βούλη καὶ παραδείξασθαι, μικροῖς τὰ μεγάλα εἰκάζουσα, καὶ τοῖς φθάσαι πιστουμένη τὰ μέλλοντα, οὕτως συλλήψῃ ἐν γαστρὶ καὶ τέξῃ υἱόν, ὡς ἡ ῥάβδος Ἀαρῶν ἀγεωργήτως ἐβλάστησε, τὰ τῶν ἐρριζωμένων ἐνεργήσασα· ὡς ὁ ὑετὸς οὐρανὸθεν ἐπὶ τὸν πόκον φερόμενος, αὐτὸν μόνον ἐπίτιζε, τὴν δὲ γῆν οὐκ ἐδρόσιζεν· ὡς ἡ βᾶτος τὸ πῦρ ὑπεδέχετο, καὶ τὴν φλόγα τρέφουσα, οὐκ ἐφθειρετο οὕτω καὶ σὺ συλλήψῃ υἱὸν σάρκα δανείζουσα, τροφήν τῷ ἄσπῳ πυρὶ παρέχουσα, καὶ τὴν ἀφθαροῖαν ἀνέλκουσα. Ταῦτα γὰρ τὴν σὴν πόρρωθεν προεζωγράφου κυοφορίαν· ἐκαινοποιήθη ταῦτα καὶ προὑπέστη, ἵνα τοῦ κατὰ σὲ μυστηρίου σκιαγραφῆσθαι τὸ ἀκατάληπτον.

[Pag. 22 b.] Φωτίου. Ἐπεὶ μοι, φησί, Πνεῦμα ἄγιον ἐπέλεόσεσθαι διετράνωσας, οὐκέτι ἀντιπίπτω, οὐδὲ ἀντιλέγω. Γεσηθήτω μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Εἰ ἀξία τῷ Δεσπότῃ κρίνομαι, ὑπουργῆσα χαίρουσα τῷ θελήματι· εἰ δὲ Πλάστης τῷ πλάσματι ἀναπαύεται, οἰκοδομεῖτω τὸν οἶκον αὐτὸς ἑαυτῷ, ὡς εὐδόκησε· ζωοπλαστεῖτω ἐν ἔμοι τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ, ὡς οἶδεν αὐτὸς καὶ ὡς βούλεται· γένοιτό μοι τὰ εἰρηματικά περατούμενα πράγματα.

[p. 27. a.] Φωτίου. Ὁ ἀσπασμὸς, ἄνωθεν ἢ σὺλληψις ἀσπορος ἢ κήσις, ἀφραστοῦ ὠδίνες, ἀλόχουτοι· σφραγὶς τῆς παρθενίας, ἢ τῶν ὠδίνων διάλυσις· ὁ τόκος, ἀφθορος· καὶ ἡ τεκοῦσα, παρθένος καὶ μετὰ γέννησιν. Θεὸς ἐν σαρκί, τὸ τιμωμένον· χορὸς ἀγγέλων, ἄσμα τὸ θαῦμα ποιούμενοι. Ἐνθα τοσοῦτων καὶ τηλικούτων συνδρομῆ, πῶς ἂν τις διαμφισθητήσῃ, κἂν πάντα ἀσεβεῖν ἔθετο μελέτην, ὅτι μὴ οὐχὶ παρθένος ἢ Παρθένος καὶ μέχρι τέλους διέμεινεν; ὥστε ἡ τῶν ἀχράντων λόγων ἀλήθεια τὴν μὲν παράδοξον καὶ ὑπερφυῆς καὶ ὑπὲρ κατάληψιν, ἠβουλήθη παραστήσαι, ὅπερ ἐστὶ τόκος ἀνευ ἀνδρὸς ἐπιγνώσεως· τὸ δὲ μετὰ ταῦτα, νοεῖν κατέλιπεν ὡς ἀκόλουθον. Τὴ γὰρ τὴν ἐν τόκῳ παρθενεύουσαν, καὶ τὸ λοιπὸν διὰ βίου παρθενεύειν, οὔτε καινὸν ὄλωσεν ἢ παράδοξον, ἀλλὰ καὶ τοῖς προηγησαμένοις ἐξ ἀναγκαίου μᾶλλον ἐπιόμενον. Ἄλλω; τε καὶ τῶν Ἰουδαίων τέως ἐπιστομιζέειν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔνω τὸ βλάσφημον, οἱ ἐκ πορνείας τὸν ἀσπορον τόκον διέσπυρον. Διὸ καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων ἰσταται κακίνοισαν, δι' ὧν τραπὸν τῆς τεκοῦσης τὸ ἀνέπαφον· ἀλλὰ καὶ τὸ θωσ, ἐνίοτε μὲν πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ ἐφεξῆς χρόνου, ὡς εἰρηται, παραλαμβάνεται, ἐνίοτε δὲ ἐπὶ δηλώσει μεγάλων ἔργων καὶ θεοπεριῶν, καθάπερ νῦν, οὐ μὴν πρὸς ἀντιδιαστολήν ἑτέρου χρόνου τινὸς, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον εἰς ὑποδήλωσιν ἀπερᾶντου διαστήματος. Καὶ ἀνατελεῖ γὰρ ἢ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, ἕως οὐ ἀνταναιρεθῆ ἢ σελήνη· καὶ, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ, Μεθ' ὑμῶν εἰμι ἕως τῆς συντελείας. Ἀἴτιον γὰρ ὡς ἐν ταῦτα τὸ ἕως οὐ χρονικὸν τι μεθόριον, καὶ πέρασ παρσισάγει, μέγεθος δὲ θεῖων πραγμάτων ἢ λέξις παραδηλοῦσα, εἰς ἀπεριόριστον παράτασιν τὸν νοῦν τῶν ἐντυγχανόντων ἀναπέμπει. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία ἔστιν εὐρεῖν, δι' ὧν δῆλον καθίσταται, ὡς ἴαντι τοῦ διηνεκῶς καὶ εἰς τὸν αἰῶνα, ἢ λέξις παραλαμβάνεται. Ὅταν οὖν δεξωσιν οἱ πάντα θρασεῖς, μετὰ τὴν τῆς σελήνης ἀνταναιρεσιν, τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν δικαιοσύνην εἰς τὸ μὴ ὄν κατὰδύουσαν, καὶ μετὰ γε τὸ ὑποτεθῆναι τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας τοῦ Πατρὸς παρακινούμενον, ἢ καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, ὅτε μᾶλλον αὐτοῖς ἢ οἰκείωσις τῶν μαθητῶν ἀφιστάμενον, τότε διαπορευώσαν καὶ εἰ μετὰ τὸν ἀρῆστον τόκον ἀνδρὸς ὀμιλίας ἢ Παρθένος ἐμελέτησεν.

[pag. 39, a.] Φωτίου. Συντελέσας ὁ πρεσβύτερος τὴν εἰς τὸ θεῖον δοξολογίαν, τρέπεται λοιπὸν ἐπὶ

Photii. Quoniam mihi, inquit, Spiritum sanctum superventurum esse significasti, non resisto, non contradico. *F at mihi secundum verbum tuum*, si digna a Domino judicor, pareo gaudens ejus voluntati; si Creator in creatura moratur, ædificet sibi ipse domum, ut liberit. Informet in me suam carnem, ut scit ipse et ut vult; fiant mihi verba tua reipsa completa.

Photii. Salutatio cœlestis; conceptio sine semine; prægnatio ineffabilis; dolores sine partu; virginitatis sigillum, dolorum liberatio; partus inviolatus; pariens virgo et post partum; Deus in carne, quem peperit; angelorum chorus canticis prodigium celebrantium. Hic talium et tantorum fuit concursus; quomodo contenderet aliquis, quamvis omne in impietatem studium posuerit, non virginem ad finem permansisse, cum verborum intemperatum veritas ostendere voluerit rem stupendam et supra naturam et intellectum positam, quæ est, partus sine viri cognitione? Quæ autem sequuntur, explicare inutile, utpote consecraria. Virginem enim in partu fuisse, et reliqua vita virginem permanere, neque novum omnino est neque stupendum, sed potius necessario ex antea narratis sequitur. Imo Judæorum quoque blasphemiam retundere potuit evangelista, qui e fornicatione esse insematum partum obtrectabant. Ideo et contra illorum malam mentem statuuntur, per quæ parientis inviolabilitas demonstraretur, sed et τὸ donec, nunc in distantiam seriei temporis, quando adhibetur, intelligitur, nunc in significationem magnorum et divinorum operum; sicut hic sumitur, non in distantiam alius cujusdam temporis, sed e contrario ad ostendendam infinitam durationem. Etenim surget in diebus ejus justitia, donec destruat luna; et, *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*¹; et *Vobiscum sum donec veniat consummatio*. Evidens enim est ibi τὸ donec, non temporalem limitem aut terminum adducere; hæc vox autem magnitudinem divinorum rerum ostendens, in infinitam extensionem ideam rerum quæ ibi occurrunt adducit. Alia autem permulta inveniri possunt, per quæ evidenter statuitur, hanc vocem pro non interrupto et in sæcula assumi. Quando igitur isti audacissimi, ostendunt, post lunæ destructionem Christi et Dei nostri justitiam in nihilum reduci, et postquam positi fuerint sub pedibus ejus inimici, illum e sede ad Patris dexteram dejici, aut etiam post consummationem sæculi, cum potius ipsi a discipulorum mansionem repellentur; tunc ambi-gant, an post ineffabilem partum viri societatem virgo curaverit.

Photii. Cum perfecisset senex suam in Deum doxologiam, demum convertitur ad benedictionem

¹ Psal. cix, 1.

eorum qui puerum inducebant. Deinde ad solam A matrem sermonem dirigit : benedictionem enim ambobus communicat, sed reconditorum magis prædictionem soli matris dirigit, ut per communem benedictionem parentis specie non privetur Joseph, sed per verba quibus matrem alloquitur, Virginem ab isto discernens. illam ut vere matrem compellat, quam benedicit ut divinæ voluntati obsequentem. Tum, dicit ad illam : *Hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum in Israel.* Vides quomodo totam mysterii œconomiam Virgini aperit, et illi præbet hujus narrationem. *Ruinam* hic dicit eorum qui e fide in Christum et pietate corruent; *resurrectionem* autem, eorum qui illum ut Salvatorem agnoscent (18).

Photii. Sanctissimæ et semper virginis Mariæ animam gladius pertransiit, ob ipsam salutiferam Christi passionem, non ut dubiis sententiis agitata sit, nec incredulitatis jaculis vulnerata; nec pro his quibus gaudebat, dolorem commutans, sed materna sinens viscera propria sentire, propter naturalem sympathiam, Filio crucifixo. Quomodo enim mater non pateretur videns filium, et præsertim natura humana longe meliorem, pravorum poenas ferentem? hoc accidit Inviolatæ Verbi matris, amarior et acerbior omni gladio dolor. Si enim multas habuit firmitatis causas, Deum sciens incarnatum suum Filium esse, sed non omnino leges naturæ solvit, concessit autem natura ut intra proprios emineat fines. Ideo et horrendam passionem videntis, maternis oculis subjectus aspectus, ceu gladii vulnere, animam ejus vulneravit et divisit.

GAP. III. VERS. 3. *Photii.* Licet pariter cogitare et dicere, præstitisse peccatorum remissionem Præcursoris quoque baptismum, non autem omnium; sicut nec legales cæremoniæ et immolationes. Non enim admissarum cum præmeditatione cædium, neque si quis aliorum conjunctiones transfoderit, neque illorum, propter quæ horrendus iste et cælestis ignis in nocentes Invidia missus est, neque multorum facinorosorum et similium operum mundationem, neque lex, neque Joannis D baptismum præstabat. Sed de his omnibus, quæ lex non præcaverat, et primus legislator damnaverat, poenas gladius sumpsit. Joannis autem baptismum, omnibus in salutem, utpote multo majus fuerit solita virtute, patebat. Præstabat igitur et Præcursoris baptismum, ut dictum est, peccatorum remissionem, non autem omnium; hoc enim Dominici baptismatis proprium est. Sed præstabat, perfectionem Salvatori præparans; mundatio erat, mundationem præcedens; et remissio per partem, integram remissionem antecens; imperfecta purificatio,

την εὐλογίαν τῶν ἀγαθόντων τὸ βρέφος· εἶτα ἐκείθεν πρὸς μόνην τὴν μητέρα ἀποστρέφει τὸν λόγον. Τῆς μὲν γὰρ εὐλογίας ἀμφοῖν μεταδίδωσι, τὴν δὲ πρὸρρήσιν τῶν ἀπορρήτοτέρων, τῇ μητρὶ προσάγει μόνῃ, ἵνα διὰ μὲν τῆς κοινῆς εὐλογίας τοῦ σχήματος τῶν γεννητόρων, μὴ ἀπογυμνώσῃ τὸν Ἰωσήφ· διὰ δὲ τῶν πρὸς τὴν μητέρα λόγων, τὴν Παρθένον ἐκείνου διαστελλας, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀνακηρύξῃ μητέρα, ἣν καὶ εὐλογεῖ ὡς ὑπηρετήσασαν θεῖα βουλή. Εἶτα καὶ διαλέγεται πρὸς αὐτὴν· *Ὅστος κείται εἰς πτωσίν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραήλ.* Ὅρξ δπως ἔλην τοῦ μυστηρίου τὴν οἰκονομίαν πρὸς τὴν Παρθένον ἀναφέρει, κάκεινῃ ποιεῖται τὴν τοῦτου διήγησιν; καὶ πτωσίν μὲν λέγει ἐνταῦθα, τῶν ἐκπιπτωκότων τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ εὐσεβείας· ἀνάστασιν δὲ, τῶν ἐπεγνωκότων τὸν Σωτῆρα.

[p. 40. a.] *Φωτίου.* Τῆς παναγίας καὶ αἰεὶ παρθένου Μαρίας τὴν ψυχὴν ῥομφαία διήλθε, κατ' αὐτὸ τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ πάθος, οὐκ ἐπιπιστάζουσι λογισμοῖς βαλλομένης, οὐκ ἀπιστίας βέλεσι τετρωσκομένης· οὐκ ἐφ' οἷς ἔχειρε, τὴν λύπην ἀλασσομένης, ἀλλὰ μητρικὰ σπλάγγνα διδούσης, πρὸς τὴν ἔμφυτον συμπάθειαν, ἀνασκοποῦζομένου τοῦ Υἱοῦ, πρᾶττει τὰ οἰκεία. Τί γὰρ μήτηρ οὐκ ἂν πάθει βλίπουσα τὸν Υἱὸν καὶ μάστιγα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πολιτευόμενον χρεῖττον, τὰς τῶν κακούργων ὑπέχοντα δίκας; Τοῦτο γέγονε τῇ παναχράντῃ Μητρὶ τοῦ Λόγου, πικρότερον καὶ δριμύτερον ῥομφαίας ἀπάσης τὸ πάθος. Εἰ γὰρ καὶ πολλὰς ὑποθέσεις εἶχε Θεὸν εἰδέναι τὸν Υἱὸν σεσαρκωμένον, ἀλλ' οὖν οὐκ ἐπὶ πάντων ἔλυσε τοὺς τῆς φύσεως νόμους, ἐνεδίδου δὲ καὶ τῇ φύσει, τοῖς οἰκείοις ἐνδιαπρέπειν ὄροις. Διὸ καὶ πάθος φρικτὸν ὄρωσα μητρικοῖς ὀφθαλμοῖς, προκείμενον θέαμα, κατὰ πληγὴν ῥομφαίας, τὴν ψυχὴν ἐτέμεντό τε καὶ κατεμέριζετο.

[p. 49 a.] *Φωτίου καὶ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων.* Ἐξεσσι δὲ Ἰωσὺς φρονεῖν τε καὶ λέγειν, ὡς παρεῖχε μὲν ἁμαρτημάτων ἄφεσιν καὶ τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα· οὐ πάντων δὲ· ὡσπερ οὐδ' αἱ νομικαὶ τελεταὶ καὶ θυσαῖαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν ἐκ προνοίας φόνων, οὐδ' εἰ τις ἀλλοτρίους γάμους διώρυξεν, οὐδ' ὅσα τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ οὐράνιον πῦρ τοῖς ἐνόχοις ζημίαις ἐπέβαλλον, οὐδ' ἄλλων πολλῶν ἐξαγίστων καὶ παραπλησίων ἔργων τὴν κάθαρσιν, οὕτε ὁ νόμος οὕτε τὸ Ἰωάννου διεπράττετο βάπτισμα· ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ὁ μὲν νόμος ὅσα μὴ προλαθῶν ὁ πρῶτος νομοθέτης εἰσεπράττετο δικαστὴν τὸ ξίφος ἐκάθιζε. Τὸ δὲ Ἰωάννου βάπτισμα εἰς τὸ κοινὸν καὶ σωτήριον, ὡς πολλῶ μείζον ὑπάρχον τῆς ἰδίας ἰσχύος, παρεπέμπε. Παρεῖχε μὲν οὖν καὶ τὸ τοῦ Προδρόμου βάπτισμα, ὡσπερ εἴρηται, τῶν ἁμαρτημάτων ἄφεσιν· οὐ πάντων δὲ· τοῦτο γὰρ τοῦ Δεσποτικοῦ τὸ ἐξαιρετικὸν· παρεῖχε δὲ, προσειτρεπίζον τῷ σωτηρίῳ τὴν τελειότητα· καὶ λουτρὸν ἦν πρὸ λουτροῦ· καὶ ἄφεσις ἐκ μέρους, πρὸ τῆς παντελοῦς ἀφέσεως· καὶ ἀτελής κάθαρσις προοιμιαζομένη τὴν τελειοποιῶν· καὶ κα-

NOTÆ.

(18) Cf. q. CLVII CLXXVI.

θαῖρον μὲν τὰ φθάσαντα τῶν ἀμαρτημάτων, οὐδὲν ἄσφαλές οὐδ' ἐγγύουον περὶ τῶν μελλόντων χαρίζομενον. Τὸ Δεσποτικὸν δὲ καὶ σωτήριον πάντων μὲν τῶν προλαθόντων ῥύσιον, ῥώμης δὲ παρεκτικὸν καὶ ἰσχύος, μὴ κατὰ τὰς πρώτας ὀλισθήσεις ἐτι πρὸς τὰ πάθη κατασῶσθαι· καὶ τὸ μὲν, εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν ἀναφέρει βασιλείαν, καὶ τὸ μετῴσιον πάντων, υιοθεσίαν χαρίζεται· τὸ δὲ τινῶν μὲν ἀφαισι παρέχει, οὔτε δὲ κληρουχίαν οὐρανῶν βασιλείας, οὐδὲ πολλῶ μᾶλλον πρὸς υιοθεσίας ἀναδιβάσει ἀξίωμα· ἐντελέστερον δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ Ἰωάννῃ καὶ τῷ Ματθαίῳ εἴρηται. Ἐκείσε οὖν τοὺς φιλολόγους παραπέμφαντες, ἡμεῖς ἐπὶ τὰ ἐχόμενα ἴωμεν.

Φωτίου. Οὐκ οἶδε σύνοδον ἀλλήλων πλεονεξία καὶ φιλανθρωπία· μακρὰν ἀπέχει ἀνὴρ ἐλεήμων τῆς τῶν πλουτούντωνμισαδελφίας. Διὰ τοῦτο, καὶ μέγα χόσμη ἐστὶρικται μεταξὺ γέννης καὶ βασιλείας.

[p. 228. b.] **Φωτίου.** Ἦλοι τὰς Δεσποτικὰς διαπερονῶσι παλάμας, καὶ τοὺς τῆς κακίας ἡμῶν τοῖς μέλεσι παρεμφύνας ὄρους, ὅφ' ὧν ἐξερημοῦτο καὶ ἐκακύνετο τὸ ἀνθρώπινον, αὐταῖς ἀνασπῶσι ῥίζαις. Στέφανος ἐξ ἀκανθῶν τῇ κεφαλῇ περισφιγγεται, καὶ ὁ πολυώδυνος τῆς παλαιᾶς κατάρτας κλοῖδος ἀπαυχενίζεται· λόγῃ πλευρὰ διορύσσεται, καὶ ἡ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀναστομοῦται πηγὴ.

[p. 306. b.] **Φωτίου.** Μᾶλλον δὲ ῥήγγυται καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, ξύλον τοῦ Δεσπότης κρεμαμένου, διὰ πολλὰς, οἶμαι, τὰς αἰτίας. Τὸ μὲν γὰρ τὴν γῆν κλόνη μικροῖσιν συγκατενεχθῆναι, δυνατὸν ἐστι τοῖς ἀγνωμονοῦσι καὶ εἰς τὰ κατὰ φύσιν ἀνάγειν τῶν στοιχείων πάθη. Τὸ δὲ ῥαγῆναι τὸ καταπέτασμα, μηδενὸς μάλιστα διασπῶντος, ἀπὸ ἀνωθεν ἕως κάτω, θεομηνίαν τὸ τέρας δείκνυσιν. Ἦν δὲ καὶ σύμβολον, καὶ προμήνυμα τῆς αἰ καταστροφῆς τε καὶ ἐξερημώσεως τοῦ περιωνύμου ναοῦ Ἰουδαϊκῶν τελετῶν. Καὶ τρίτον, ὡς οὐκέτι μέρει τι τῆς οἰκουμένης ἡ εὐσέβεια συγκλεισθήσεται· ἀλλ' ἅπαντα τὰ πέρατα, τῶν ἀπορρήτων ἐν ἀπολαύσει γνησεται. Ἔτι ἡ κιβωτὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸν τύπον γέγονε τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν, αὐτῇ δὲ διείργετο τῷ καταπέτασματι, καὶ ἀπεκρύπτετο· ἰδῆλον δὲ τὴν εἰς οὐρανοῦς εἰσοδον, ἀνθρώποις ἄβατον συντετηρησθαι τῷ. Ῥήγγυται οὖν τὸ καταπέτασμα Χριστοῦ σταυρουμένου, τὴν εἰς οὐρανὸν εἰσοδον πᾶσιν ἡμῖν ὑποσαλπίζον καὶ εὐαγγελιζόμενον.

Φωτίου. Ἦν ποτε κρύφιος φίλος ὁ Ἰωσήφ, καὶ νυκτερινὸς Χριστοῦ μαθητῆς· ἀλλ' ὕστερον τοὺς δεομοῦς ἀπορρήξας τῆς δειλιάς, τῶν εἰς τὸ φανερόν φιλοῦντων θερμότερός τε καὶ θαρραλεώτερος γέγονε· καὶ τὸ Δεσποτικὸν ἐν ὕψει κρεμάμενον σῶμα τοῦ ξύλου καθελών, τῆς δυνατῆς θεραπείας οὐκ ἡμέλησε, ῥημάτων μετριότητι, τὸν πολυτελεῖ μαργαρίτην ἐμπορευόμενος, καὶ κρύπτων τούτων τὸ σπουδαζόμενον. Οὐδὲ γὰρ ὡς δὴ τι μέγα φρονῶν ἢ φθεγ-

perfectæ viam disponens; mundans quidem a peccatis præteritis, sed nihil tutamenti, nihil roboris ad futura largiens. Domini autem et Salvatoris baptismus, omnia præterita lavans, virtutem et robur præstat, ne in priores lapsus jam ad passiones abripiamur; imo in cælorum regnum introducit, et quod omnibus majus est, filiorum adoptionem largitur. Joannis autem baptismus peccatorum quidem remissionem præbet, sed non cælestis regni hæreditatem, neque multo magis ad adoptionis dignitatem attollit. Apertius de his in Joanne et Mathæo legitur, ad quos philologos remittentes, nos ad propositum volvamus.

CAP. XVI. VERS. 31. Photii. Non invicem conveniunt avaritia et liberalitas; multum abest vir misericors ab odio divitum in fratres; propterea, et magnum firmatum est intervallum gehennam inter et regnum.

CAP. XVII. VERS. 33. Photii. Clavi Domini palmas transigunt, et malitiæ nostræ membris inhærentes nodos, per quos vastatum et corruptum est humanum genus, ipsis evellunt radicibus. Corona e spinis capiti circumducitur, et ærumnosus antiquæ maledictionis torques rumpitur; lancea latus dividitur, et nobis salutis fons aperitur.

CAP. XXIII. VERS. 45. Photii. Potius vero scissum est velum templi, ligno cum Dominus penderet, ob plurimas, puto, causas. Quod enim terra moi parum oportuit agitari, possibile est incredulis illud elementorum naturali perturbationi attribuire, scissum vero esse velum, nemine præsertim divellente, a summo usque deorsum, Dei iram hoc prodigium ostendit. Erat autem symbolum et indicium perpetuæ destructionis et vastationis inclyti Judaicorum rituum templi. Et tertio, quod non parte aliqua orbis religio concludetur; sed omnes fines in mysteriorum participationem adducuntur. Jam arca et quæ includebat, secundum figuram facta est hominis et eorum quæ sub cælo sunt; hæc autem velo separabatur et occultabatur; ostendebat hactenus cælorum ingressum hominibus impervium permanisse; scinditur ergo velum, cum Christus est crucifixus, cælorum ingressum omnibus præconizans et annuntians (19).

VERS. 50. Photii. Erat forte occultus amicus Joseph, et nocturnus Christi discipulus; sed tandem metus rumpens vincula, omnibus qui palam sequebantur ferventior et audacior factus est. Et Domini corpus in contumelia suspensum, a ligno demittens, quod potuit obsequium non neglexit, verborum moderatione, pretiosam emens margaritam, et horum valorem zelans. Non enim ut homine et sermone superbus, corpus expetit, sed

NOTÆ.

(19) Cf. q. CCXII.

ut misericordiæ et liberalitati deditus, in sepulcrum mortuum petit; et *accedit ad Pilatum*, timorem et pavorem excutiens, quasi consilio consentiens, deferri corpus mortui hortatur; jam enim parasceve occidente sole desinebat, et lex Sabbati præsentī illucescebat; et persuadere magis ratus est, legem pariter præterens, qua vetabatur suspensa manere corpora crucifixorum. Judæi enim alia contra legem agentes, et aperta fronte patria instituta transredientes, si quid voluntati non contrarium occurrebat, et facillimum completu, legis in hoc reverentiam curabant. Da mihi, inquit Joseph, si vis, sepelire corpus Jesu quem noti omnes derelinquentes abierunt; cujus multi concurrerant in passione spectatores, nunc autem nullus permansit, ne amicorum quidem, ad sepeliendum, abest a te de regno metus; mortuus est qui potestatem magistratus occupaturus incusabatur. Ad ipsam apparentiam expertus visus est omnis injustitiæ: quem prophetarum interfectorix lingua et vox et manus, te ferre censente humaniorem sententiam, sub damnationem mortis induxerunt. Da mihi annuere gratiam, per quam alios minime lædere potes; non enim Judæorum turba ægre feret si terra noverit absconditum inimicum. Magis igitur dolebunt, si mortuum quem oderant viderint, id est, eorum victimam cruce triumphantem cernentium miserationem adducentem, et crucifigentium crudelitatem exprobrare inspirantem; neque Cæsaris amicitiam præ se ferent. Non es, dicentes, amicus Cæsaris, si cadaver dederis terra sepeliri; sine hæsitatione, si vis tantum, implebitur mea postulatio. Talibus Pilati mentem incantans verbis, propositum obtinet, et sumit avulsum corpus Jesu, et assuetis honorat curis.

ἤσειας. Τούτοις τὴν τοῦ Πιλάτου κατεπέδων ψυχῆν, σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῆς συνήθους ἀξιοῦ φροντίδος.

Ejusdem. Myrrha igitur ungens et aloë corpus Domini, quod mortuis apud Judæos honor funebris erat, et mortuariis circumligans fasciis, in novo deponit monumento. Novum autem monumentum paravit, ut ipsi Domina quomodo potuit honorem Joseph expromeret. Sepulcrum enim novum erat ei proprium, non autem commune, et plurimis contaminatum corporibus, ut in mortuis sepulto reverentiam præstet; et duplicem ob aliam dispositam a Deo causam: primo quidem, ne cum resurrectionis miraculum contigisset, ab audentibus omnia Judæis et non erubescitibus alius quidam consepulorum divulgatus foret, non ille qui ab illis ad crucem condemnatus erat, mortuorum, surrexisse; sed ut illis undequaque præcideretur omnis mendacii et in Deum odii occasio. Secundo autem, ne viderentur solâ illa e sepulcro surrexisse corpora, quibus Domini corpus applicatum et admotum fuisset; quod etiam ab aliquo sanctorum corpore vivente adhuc differerat, et a fortiori mortuo. Sed ut, tanquam super omnia fuerit contra infernum potentia Domini manifestata, nondum

Α γόμενος, οὕτως τὸ σῶμα ἐπιζητεῖται, ἀλλ' ὡς ἂν ἐλαίῳ καὶ φιλανθρωπικῶν διδούσ, εἰς ταφὴν αἰετταί τὸν νεκρὸν καὶ πρόσσεισι μὲν τῷ Πιλάτῳ, ἔκνον ἔπαντα καὶ φόβον ἀπορριψάμενος, οἶα δὲ βουλῆς κοινωνῶν, κατενεχθῆναι τὸ σῶμα τοῦ τεθνηκότος συμβουλεύει. Ἦδη γὰρ τῆς παρασκευῆς ταῖς τοῦ ἡλίου δυσμαῖς συνυποληγούσης, καὶ οὗ τοῦ Σαββάτου νόμος τῇ ἐπιούσῃ συναναφαινετο· καὶ πιθανώτερος ἐδόκει, καὶ τὸν νόμον ἰσως ὑποφαίνων, δι' ὃν οὐκ ἐχρήν μετέωρα μένειν ἔτι τὰ σῶματα τῶν ἀνηρημένων. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν Ἰουδαίων ἐκθέσμως πραττότων, καὶ ἀπειρικαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ τῶν πατρῶν ἐκδικαιωμένων, ἐν οἷς οὐδὲν ἀντίπαλον τοῦ θελήματος ἀπῆντα, καὶ ῥᾶστον ἦν ἐκτελεῖσαι, ἢ περὶ τοὺς νόμους εὐλάβεια κατεσπούδαζε. Καὶ δὸς μοι, φωνῆν ὁ Ἰωσήφ, εἰ βούλει, θάψαι τὸν νεκρὸν τοῦ Ἰησοῦ, ὃν οἱ γινωσκτοὶ πάντες ὄχοντο καταλιπόντες, οὐ πολλοὶ μὲν συνέρχον ἐπὶ τῷ πάθει θεαταὶ νῦν δ' οὐδεὶς ὑπέμεινεν, οὐδὲ τῶν φίλων, ἐνταφιαστής. Ἄπειστί σοι φόβος βασιλείας· τέθνηκεν ὁ τὸ κράτος μὲν τῆς ἔθουσίας ἀρπάσαι κατηγορούμενος, μέχρι δὲ καὶ αὐτῆς προφάσεως ἀθῶος ἐφθελς παντός ἀδικήματος· ὃν προφητικῶς γλῶσσα καὶ φωνῆ καὶ χεῖρες, σοῦ δικουόντος φέρειν φιλανθρωποτέραν ψῆφον, ὑπὸ κρίσιν ἤγαγον θανάτου. Δὸς μοι χάριν ὁμολογεῖν, δι' ἧς ἐτέρους οὐδὲν ζημιόσ. Οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ὁ τῶν Ἰουδαίων ὄχλος ἀνιάσεται γῆ μαθόντες τὸν ἐχθρὸν καλυπτόμενον. Μᾶλλον μὲν οὖν δυσχεραίνουσι καὶ νεκρὸν τὸν ὑπ' αὐτῶν μισούμενον βλέποντες· τοῦτο μὲν τῆν αὐτῶν μαιφονίαν τῷ σταυρῷ θριαμβεύοντα, τοῦτο δὲ τῶν ὀρώντων τὸν ἔλεον ἔλκοντα, καὶ τῶν σταυρωσάντων ἐκκαλούμενον μυσάττεσθαι τὴν ὠμότητα· οὐδε τὴν Καίσαρος ἐπισείσσοσι φίλιαν, οὐκ εἰ φίλος, λέγοντες τοῦ Καίσαρος, εἰ νεκρὸν διδως τῆ γῆ κατορύττεσθαι. Ἄπροφάσιτος, εἰ βούλει μόνον, ἢ πλήρωσις τῆς εὐσυχάνει τοῦ σκοποῦ, καὶ λαμβάνει καθαιρεθὲν τῶ

Τοῦ αὐτοῦ. Σμύρνης οὖν ἐπιπλάσων καὶ ἀλόγος τὸ σῶμα τὸ Δεσποτικόν, ὃ τοῖς τελευτῶσι παρὰ γε τοῖς Ἰουδαίοις τιμῆ τελευταία, καὶ τοῖς νεκροστολίοις περιελάσων ὀθονίοις, πρὸς τῷ καινῷ κατατίθῃ μνημεῖον· καινὸν δὲ τὸ μνημεῖον παρεσκευάστο, αὐτῷ τε τῷ Δεσπότη τὸν δυνατὸν τρόπον τοῦ Ἰωσήφ τιμῆν ἐξευρίσχοτος· τάφος γὰρ καινὸς καὶ ἴσιος, ἀλλὰ μὴ κοινὸς καὶ πολλοῖς ἐκλελυμασμένους σώμασι, τὴν ὡς ἐν νεκροῖς τῷ θαπτομένῳ προσνέμει σεμνότητα· καὶ διπλῆς ἄλλης οἰκονομουμένης αἰτίας ἕνεκα, μῖς μὲν, ἵνα μὴ τοῦ τῆς ἀναστάσεως ἐπιτελουμένου θαύματος τοῖς πάντα τολμῶσι καὶ ἀνασχυντοῦσιν Ἰουδαίοις, ἄλλος τις τῶν συνθεταμμένων ἐπιφημισθῆ, οὐκ ὁ παρ' αὐτῶν τῷ σταυρῷ καταδεδικαιωμένος, τῶν νεκρῶν ἀνιστάμενος, ἀλλ' ἵνα αὐτοῖς πανταχόθεν ἢ πᾶσα ψευδολογίας καὶ θεομαχίας περιεκομμένη πρόφασις· ἐτέρας δὲ, τοῦ μὴ δόξαι τισὶν ἐκεῖνα μόνον τῶν σωματῶν ἐξαναστῆναι τοῦ τάφου, ὅς τὸ Δεσποτικὸν ἐψηχωρίας σῶμα καὶ ἐπλησίαζεν· ὃν καὶ τινος τῶν ἀγίων πάσαι καὶ ζῶντος ἔτι διεπέπρακτο, καὶ αὐτὸ τελευτήσαντος· ἀλλὰ ἵν' ὡσπερ ὑπὲρ πάντων εἴη τὸ κατὰ τοῦ ἄδου κράτος ὁ Δεσπότης

της ἀναβεδεγμένως, οὕτω καὶ τῶν πανταχοῦ γῆς καὶ Ἀ θαλάσσης διεσπείμενων σωμάτων, καὶ πυρὶ καὶ ἀέρι διεσπείρασμένων, λαμπρῶς ἐπιγνώσθη τῷ οἰκείῳ πάθει διαπεπραγμένως τὴν ἀνάστασιν· οἷς γὰρ τινῶν μὲν οὐ συνετέθητο σώμασι, πολλοὶ δὲ τῶν ἁγίων ἀναστάντες, ἄλλοι βου καὶ ἄλλοι καὶ σποράδην καὶ οὐ κατὰ τὸ Δεσποτικὸν μνημα κείμενοι, πολλοὶς ἤλθον εἰς ἐμφάνειαν· διὰ τούτων μᾶλλον τρανώς ἐπιδείκνυται, μὴ τῶν μὲν, τῶν δὲ μὴ, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων τῷ Δεσπότη ὄντι θάνατος γεγεννημένος καὶ ἡ ἀνάστασις· διὰ ταῦτα γὰρ οὖν καὶ τοιαῦτα, καινὸς ὁ Δεσποτικὸς τάφος τῷ Ἰωσήφ ἐλάξεντο· ἐκείνου μὲν μὴ, συνορώντος ἰσως ἅπαντα, ἀλλὰ πρὸς Ἐν γε, τὴν τιμὴν, ἀποδέποντος· τῆς θείας δὲ καὶ ταῦτα προκαταρτιζούσης καὶ συνοικονομούσης προγνώσεως.

[p. 316. a.] Φωτίου. Οὐ μὴν ὑποληπτέον ὅτι ἡ παράβασις τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκείνων διήνοιξεν, ἄκαγε. Οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἐν αὐτῇ παραβάσει γέγραπται τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν διηνοῖσθαι, ἀλλὰ μετὰ τὴν παράβασιν. Ὅπερ τοιοῦτόν ἐστι. Μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὡς τὰ πολλὰ ἐπιγνώσις τοῦ ἁμαρτήματος γίνεται, καὶ τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος τότε μᾶλλον ἐπιγινώσκειται. Τοῦ γὰρ ἐπιπροσθούτος πάθους καὶ κινούτος ὀστρου πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, μετὰ τὴν ἐκθεσμον πρᾶξιν πεπαυμένου, τότε ὡσπερ διακύψας τῆς πολλῆς ἐκείνης ἀχλὺς ὁ λογισμὸς καὶ ἀνανήψας ἐφορᾷ τὰ πεπραγμένα καὶ εἰς ὅταν κατάστασιν ἐξ ὅσας μετηνέχθῃ, μᾶλλον λαμβάνει τὴν συναίσθησιν, καὶ τὸ συνειδὸς τιτρώσκον αὐτὸν καὶ διεγείρον ἔχον, διαδύπει τρανώς ἂ τοῦ πάθους ἐπιπροσθούτος, οὐχ ὁμοίως ἐβλεπεν· ἄλλως δὲ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἕκαστος χωρῶν, οἷς ὁ πονηρὸς διαγαργαλίζων τε καὶ ὑποθέλων ἡμᾶς ἐκθηλύει, καὶ γνόφου πληροῦ, κεκαρωμένους ὡσπερ φέρι τοὺς λογισμοὺς, καὶ πεπηρωμένον τὸ ὀπτικὸν τῆς διακρίσεως. Μετὰ δὲ τὴν πρᾶξιν ὑπ' ἑψιν ἄγει τὸ τολμηθὲν, καὶ ἀνακαλύπτει πικρῶς, ὃ πρότερον πολλὰς μηχαναῖς συνεκάλυπτεν· εἶτα, δι' ὧν κατάφυρον τὸν ὄγκον ἀποτελεῖ τοῦ τολμήματος, πρὸς ἀπόγνωση ὡθελὶν πειρᾶται τὸν ἁμαρτήσαντα. Ἰδού, *Διηνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί*, οὐ πρὸς τὸν ἐμπροσθεν χρόνον, οὐδὲ πρὶν ἢ τῆς ἐντολῆς αὐτοῦς ἐκπεσεῖν, παραληπτέον. Τότε γὰρ ἠνευγμένους εἶχον μᾶλλον, μήπω τοῦ θφους τοῖς ψιθυρισμοῖς ὑποκλαπέντες, καὶ συνορᾶν τὸ πρακτέον, ἐγρήγορον ἔφερον τὴν διάνοιαν. Οὐκοῦν τὸ βλέπειν οὐκ ἔχοντες, ἐπὶ τῆς ἁμαρτίας ἀνέλαθον· τούναντίον δὲ τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῷ πράττειν τυφλώτοντες, πεπαυμένης τὴν ὄρασιν ἐνεκτῆσαντο· ἐνταῦθα μέντοι τὸ, *Διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοί*, ἀντὶ τοῦ, τὸ βλέμμα αὐτῶν ὠξύνθη πρὸς ἐπιγνώσιν· ὡκονόμε γὰρ τῶς ὁ Κύριος τὸ μὴ γνωσθῆναι αὐτοῖς, μέχρι τῆς τοῦ ἄρτου κλάσεως.

[p. 317. a.] Τοῦ αὐτοῦ. Συντέμνει τὴν ὑπόσχεσιν, εἰς τὴν ὀλιγοψυχίαν τῶν μαθητῶν· καὶ διὰ τοῦτο πρὸ τῆς Γαλιλαίας· ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις, αὐτοῖς ἐμφανίζονται, καὶ οὐ δῆπου τοῦτο τῆς ἐπαγγελίας παράβασις. Ταχεῖα δὲ μᾶλλον ἐκ πολλῆς φιλανθρωπίας ἐκπλήρωσις· ὡρθη δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, δι' ἐκπλήθοντες· Ἀπελθόντες γὰρ, φησὶν, *ὄψεσθέ με*.

ubique per terras et maria agitalis corporibus, neque in igne et aere dispersis, clare nosceretur propria virtute resurrectionem patravisse. Quibus enim non consepultus erat corporibus, multi sanctorum resurgentes, ibi et alibi et passim et non juxta Domini monumentum jacentes, multis apparuerunt. Per hæc aperte magis ostenditur, non horum, neque illorum, sed universorum Domino factam esse mortem et resurrectionem. Propter quæ igitur et talia, novum Domino sepulcrum a Joseph excisum est; qui quidem non omnia hæc simul videbat, sed unum, honorem scilicet, intendebat; prævisione autem divina cuncta præparante et disponente.

B CAP. XXIV. VERS. 31. *Photii.* Non equidem intelligendum eorum oculos transgressione apertos fuisse, absit. Neque enim in ipsa transgressione scriptum est apertos fuisse eorum oculos, sed post transgressionem. Idem est quod post peccatum major cognitio offensæ datur, et audaciæ magnitudo tunc magis cognoscitur. Nam offuscante animum passione et in peccatum furiose movente, post nefariam autem actionem desinente, tunc, velut ab opaca illa nube et quasi ebrietate soluta ratio actionem intuetur, et cum in alium ex alio statum adducta est, magis conscientiam audit, quæ velut aculeis pressa et excitata clare conspicit, quæ passione offuscante non eadem viderat. Aliter autem ad peccatum quisque tendit, cum malignus, quibus blandiens et incantans nos debilitat et tenebris complet, soporiferas rationes adducit, et oculum occludit conscientiæ. Sed post actionem, ante oculos ponit quod ausum est, et amare aperit, quod prius multis artibus velaverat; deinde, ut manifestam facinoris gravitatem consummet, in desperationem injicere nititur peccatorem. Illud igitur: *Aperti sunt oculi eorum*, non præcedenti tempore, neque antequam in mandatum peccavissent, intelligendum est: Quando enim oculos habebant apertos magis, non dum serpentis decepti fraudibus, et ad videndum quid agendum esset, vigilem gerebant mentem. Cum igitur videre non poterant, in peccatum inciderunt. E contrario autem qui in peccatum agendo cæci erant, peracto peccato visum recuperaverunt. Ibi ergo dicitur: *Aperti sunt eorum oculi*, tanquam diceretur, visus eorum magis ad cognitionem acutus factus est. Disponit enim Dominus ne lacteus ab illis noscatur, usque ad fractionem panis.

VERS. 36. *Ejusdem.* Promissionem reducit, ob discipulorum pusillanimitatem et propterea præ Galilæa ipsius Jerosolymis illis apparet, et id minime est promissi violatio; celeris potius est ex magna charitate impletio. Visus est autem posthac et in Galilæa, quia huc abierant. Dicit enim: *Abite, et videbitis me*.

FRAGMENTA IN JOANNEM.

Ex Catena Corderli.

CAP. IV. VERS. 13. Respondit Jesus, et dixit ei: A *Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, nesciet sit in æternum.*

Photii. Dicente illa: Nunquid tu majores Patre nostro Jacob? non respondit: Certe major sum: visus enim fuisset sese tantum jactitare, nondum sui facta probatione. Ex dictis autem id astruit. Non enim simpliciter dixit: Dabo tibi aquam; sed prius illa Jacob neglecta, suam laudat, a munere natura, dantium volens differentiam ostendere, et quantum ipse patriarcham excelleret: nam si miraris, inquit, Jacob hanc aquam dedisse, hæce multo præstantiorem dabo tibi (21).

VERS. 20. *Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Jerosolymis est locus, ubi adorare oportet.*

Photii. Judæi crassioribus de divina corporisque experte natura opinionibus imbuti, Jerosolymis duntaxat ab omnibus Deum adorandum esse contendebant, quasi semel tota ibidem incomprehensa illa et ineffabilis natura, in unum quodammodo compacta et circumscripta foret. Quamobrem tanquam omnino rudes hac in re arque imperiti, voce prophetarum reprehensi sunt, dicente Domino: *Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? Vel quis locus quietis meæ?* Samaritani vero rursus, ut loco et regione, sic et inscitia ruditateque vicini Judæis, in monte Garizin dicto, orationes ac preces faciendas existimantes, merito risum non effugiunt. Hujus autem stolidæ superstitionis occasionem illis præbuit illa benedictio, quam in Garizi monte datam ex Deuteronomio cognoscimus. Hanc quæstionem ista mulier Salvatore tanquam problema difficillimum proponit, dicens: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et quæ sequuntur.* Ad quod respondit Salvator: Non jam amplius quæsitum iri locum, in quo proprie Deus putetur habitare; sed ut qui omnia impleat, et universa contineat, ex suo, quemque loco Dominum adoraturum, quemadmodum quidam sanctorum prophetarum ait. Horam autem et tempus ejusmodi rituum abrogandum, vocat corporeum suum in hunc mundum adventum (22).

Ex catena, t. II, p. 444.

CAP. XVII. VERS. 13..... Dicens: *Ut habeant gaudium meum impletum, ostendit clare, quod volens illos a multa liberare afflictione, præcedenter*

(21) Cf. Q. LXXIV.

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὁ δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.

Φωτίου. Λεγουσῆς αὐτῆς, *Μὴ σὸ μείζων εἰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ;* Οὐκ εἶπεν, Καὶ μείζων εἰμὶ· ἔδοξε γὰρ ἂν κομπάζειν μόνον, τῆς ἀποδείξεως μὴ φαινομένης. Δι' ὧν δὲ λέγει, τούτο κατασκευάζει. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Δώσω σοι ὕδωρ, ἀλλὰ πρότερον ἀμελῶν τὸ τοῦ Ἰακώβ, τότε ἐπαίρει τὸ ἑαυτοῦ, ἀπὸ τῆς τῶν δωρεῶν φύσεως, τὸ διάφορον τῶν διδομένων παραστήσαι βουλόμενος, καὶ τὴν ὑπεροχὴν τὴν πρὸς τὸν πατριάρχην. Εἰ γὰρ θαυμάζεις, φησὶ, τὸν Ἰακώβ, ὅτι τοῦτο ἔδωκε τὸ ὕδωρ, πολὺ τούτου βελτίω δώσω σοι.

Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅπου δεῖ προσκυνεῖν.

Φωτίου. Οἱ Ἰουδαῖοι παχυτέρας ἔτι τὰς περὶ τῆς θείας τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως διαλήψεις δεχόμενοι, ἐν μόνοις τοῖς Ἱεροσολύμοις χρῆναι προσκυνεῖσθαι τὸν ἐπὶ πάντας Θεὸν διετινόντα, ὡς ἀπαξ ὁλης τῆς ἀβρῆτου καὶ ἀκατάληπτου φύσεως καταλυούσης ἐκεῖ, καὶ περιγραφομένης. Διὸ δὴ καὶ λίαν ἀσυνετοῦντες ἐπὶ τούτῳ διὰ τῆς τῶν προφητῶν ἠλέγχοντο φωνῆς, τοῦ Θεοῦ λέγοντος· *Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι, λέγει Κύριος;* *Ἡ τίς ὁ τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;* Σαμαρεῖται δὲ πάλιν οὐ πόρρω τῆς Ἰουδαίων ἀμαθίας κείμενοι, χώραν τε ὁμοῦ καὶ ἀπαιδευσίαν ὁμορον ἔχοντες, ἐν ὄρει τῷ Γαριζεῖν, οὕτω καλουμένῳ, καὶ προσεύχεσθαι δεῖν καὶ προσκυνεῖν οἰόμενοι, τὸ γελᾶσθαι δικαίως οὐ διαφεύγουσι. Γέγονε δὲ καὶ αὐτοῖς τῆς ἀνοίας ἡ πρόφασις, τὸ δεδῶσθαι τὴν εὐλογίαν ἐν ὄρει Γαριζεῖν, καθὼς ἐν Δευτερονομίῳ γεγραμμένον εὐρίσκομεν. Ταύτην ἡ γυνὴ τῷ Σωτῆρι τὴν ζήτησιν, ὡς δυσκατάληπτον πρόβλημα προσηχεται, λέγουσα, ὅτι *Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ τὰ ἐξῆς.* Πρὸς δὲ φησὶν ὁ Σωτῆρ, Οὐκέτι ζητήσεται τόπος ἐν ᾧ δὴ κυρίως οἰήσονται κατοικεῖν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὡς πάντα πληροῦντι, καὶ συνέχειν ἰσχύοντι, προσκυνήσωσι τῷ Κυρίῳ, ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καθάπερ τίς φησι τῶν ἁγίων προφητῶν. Ὡρα δὲ καὶ καιρὸν τῆς τῶν τοιούτων ἐθῶν μεταστάσεως, τὴν ἑαυτοῦ μετὰ

D *σώματος ἐπιδημίαν ἐν κόσμῳ φησὶν.*

NOTÆ.

Εἰπὼν, *Ἴνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεληρωμένην, ἐδήλωσεν σαφῶς ὅτι θέλων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πολλῆς ἀνακτῆσθαι θλίψεως, τὰ προειρημένα ἐλά-*

(22) Cf. Q. LXXIV.

λησεν, διὸ καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων συγκαταβαίνων διά-
νοϊαν (παραμυθεῖσθαι γὰρ αὐτοὺς ἀλλ' οὐ διδάσκειν
νῦν τὴν τῆς θεολογίας ἀκριβείαν ἐβούλετο), ἀνθρω-
πινώτερον, καὶ ὡς ἐκεῖνοι ἠδύνατο παραμυθεῖσθαι,
διαλέγεται, *Τήρησον αὐτοὺς*, λέγων, καὶ, *Ἐν τῷ
ὀνόματί σου* καὶ, *Ὅτε ἤμην ἐν τῷ κόσμῳ, ἐτήρουν
αὐτοὺς, καὶ τὰ ὅμοια*. Χαρὰν δὲ τὴν ἐμὴν, φησὶν,
οἶον τὴν πνευματικὴν, τὴν στηριζούσαν ψυχὰς, ἀλλ'
οὐχὶ τοιαύτην οἶαν ὁ κόσμος ἔχει, διὰ τρυφῆς καὶ
ἡδονῶν καὶ σωματικῶν εὐπαθείας συνισταμένην.

Hæc habet B, sed forsam Photii sunt, ut multa alia, scholia quæ interjecit iste cod., sed nomine ejus in marg. scripto sic φῶ. Huic autem scholio non ascribitur.

A dicta locutus est, propterea ad eorum intelligen-
tiam descendens; consolari enim eos, non autem
docere nunc theologiæ veritatem volebat. Huma-
num magis quoddam, et quod illos consolari possit,
exponitur. *Serva illos*, inquit; et: *In nomine tuo*;
et: *Cum essem in mundo, servabam eos*, et similia.
Gaudium autem meum, inquit, ut spirituale, ani-
mas firmans, sed non quale mundus habet, vo-
luptate, deliciis et corporalibus commodis con-
sians.

FRAGMENTA IN EPISTOLAS SANCTI PAULI.

Ex Catena Crameriana.

I. IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

(CRAMER. l. IV.)

*Ἄλλ' ἐβουλεύσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Β CAP. V. VERS. 14. Sed regnavit mors ab Adam
usque ad Moysen.*

Φωτίου. Τρία ἐστὶν ἐν τούτοις τοῖς παραβολικῶς
ἀλλήλοις παρατεθείσιν, ὁμοιότης τις, ἐναντιότης,
ὑπερβολή. Κατὰ τὴν ὁμοιότητα ἐναντιότης μὲν,
ἁμαρτία, ἀναμάρτητον ἔχθρα πρὸς θεόν, καταλλαγή
πρὸς θεόν· κατάκριμα, δικαίωμα· ἀπόλειπα καὶ πτώ-
μα καὶ θάνατος, σωτηρία καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις. Ἡ
μὲν οὖν ἐναντιότης ἐν τούτοις· ἡ δὲ ὁμοιότης, ὡς περ
δι' ἐνὸς τοῖς πᾶσιν ἐπιγέγονεν· ἡ δὲ ὑπερβολή, ὅτι
ἐπὶ μὲν τῶν χειρόνων συνέπραξαν, τῷ ἐνὶ οἱ πολλοὶ
ἐπὶ τὸ μετασχεῖν αὐτοῖς τῶν κακῶν, ἐπὶ δὲ τῶν
ἀμεινόνων οὐδείς, συνέπραξεν ἀλλὰ μόνον τοῦ ἐνὸς
Χριστοῦ τὸ χάρισμα γέγονεν. Ὅστε οὐχ ὁμοίως καὶ
ἐπίσης, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐκ περισσείας ἡ
ὁμοιότης. Πάλιν διὰ τοῦ Ἀδάμ τῶν χειρόνων εἰσαχθέν-
των, οὐκ ἀνῆρέθη μόνον ταῦτα, ἔπερ ὡς ἐναντίους
ἴσους καὶ ἀνάλογον, ἀλλὰ καὶ ἐπεδόθη παρὰ Χρι-
στοῦ τὰ ἀμεινω· ἔπερ τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν περισ-
σεῖαν παρίστην.

Ἄσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνός, κ. τ. λ.

Φωτίου. Εἰπὼν ὅτι τύπος ἦν ὁ Ἀδάμ τοῦ Χρι-
στοῦ· τύπος δὲ δηλονότι ἐκ τοῦ ἐναντίου. Ὡς γὰρ
ἐκεῖνος αἴτιος ἀνθρώποις· ὁ θανάτου, οὕτως ὁ Χριστὸς
αἴτιος ἀνθρώποις ἀναστάσεως. Εἰπὼν οὖν, ὡς ἐφη-
μεν, ὅτι τύπος ἦν ὁ Ἀδάμ τοῦ Χριστοῦ· ἐπειδὴ μέλ-
λων αὐτὸ κατασκευάζειν, οὐ μόνον τὴν ὁμοιότητα κα-
τασκευάζει καὶ τύπον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ τύπῳ
καὶ ὁμοιότητι ὑπεροχὴν καὶ περισσεῖαν. Τοῦτο γὰρ
ἐνδείκνυται διὰ τοῦ λέγειν, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παρὰ-
πτῶμα· καὶ πάλιν, καὶ οὐχ ὡς ἐνός ἁμαρτήσαντος.
Ἐπεὶ οὖν σύνθετον αὐτῷ πως γέγονε τὸ ἐπιχειρήμα,
ἀνομοιοτήτά πως ἐν ὁμοιότητι διαπλέκοντι· νῦν

Photii. Tria sunt in his parabolice inter se in-
vicem collatis, similitudo quædam, oppositio, hy-
perbole. Secundum similitudinem oppositio quidem
fit, noxa, innocens; odium in Deum, conversio ad
Deum; damnatio, justificatio; perditio, interitus
et mors; salus, vita et resurrectio. Est igitur oppo-
sitio in istis: similitudo autem, sicut per unum
in omnes pertransiit: hyperbole autem, quia in
delictis simul operati sunt, in uno multi, quod
ipsi in malis operibus communicaverunt, in melio-
ribus vero nullus operatus est, {sed tantum unius
Christi gratia facta est. Ita non similiter nec æqua-
liter, sed hyperbolice et ex superabundantia simi-
lilitudo. Rursus cum per Adam delicta introducta
forent, non solum ablata sunt illa, quod in oppo-
sitis similitudinem et analogiam præ se fert, sed
data sunt per Christum meliora; quod hyperbolen
et superabundantiam præstat.

*Vers. 19. Quemadmodum enim per inobedientiam
unius, etc.*

Photii. Typum dicit fuisse Adam Christi; ty-
pus autem evidenter est ex oppositione. Ut enim
ille causa hominibus mortis fuit, sic et Christus
causa hominibus resurrectionis. Dicit igitur, ut
notavimus, typum fuisse Adam Christi; cum id
expositurus est, non solum similitudinem exponit
et typum, sed etiam in typo et similitudine exces-
sum et superabundantiam. Hoc enim ostendit di-
cendo, sed non sicut delictum, et rursus, et non
sicut uno peccante. Cum igitur composita illi quo-
dammodo facta sit expositio, absimilitudinem si-
militudini inserenti; nuac idem reassumit, meram-

VARIÆ LECTIONES.

* Cod. ἀνθρώπος, sed marg. γρ. ἀνθρώποις.

que similitudinem ostendit, nec miscet aliquam ex dictione absimilitudinis repugnantiam. Deinde aperte et nude demonstrans, quia sicut per unum mors regnavit, multo magis in vita regnabit per unum Christum, adjicit tanquam conclusionem ducens, et in apertiore adhuc et pressiore producens sermonem, et dicit: *Igitur sicut per unum delictum in omnes homines condemnatio*, et quæ sequuntur. Deinde cum in primo composita expositione utitur, in secundo explicata et repetita, et in voce *sicut*, conclusioni abjecta. Delictum quidem et donum et condemnationem, et donationem et justificationem memorat: unde etiam initium sumpsit. Nullo modo contrariorum utriusque conexio indicata est. Nunc illud exponit et aperit dicens, quod unum ex inobedientia manavit, alterum autem ex obedientia floruit; ita ut demonstratio illud sit expositionis in qua exhibuit typum et similitudinem, quale est illud, *Si enim unius delicto mors*, etc.

τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ κατασκευάζοντος τὸν τύπον παραπτώματι ὁ θάνατος. » καὶ ἐξῆς.

Non eundem sermonem repetit, ut putari posset, divinus Apostolus in istis, sed clare multum et recte connectit et disponit vim horum capitum. Est igitur illud: *Sed non sicut delictum*, et quæ sequuntur, usque ad: *Ex multis delictis in justificationem*, expositio quidem, ut diximus, typum et similitudinem ostendens; deerat ergo claritate et explicatione. Illud præstat quæ sequitur expositio, repetens jam dicta, et explicans et in aperto exponens. Sed oportebat et huic quoque conclusionem dari, ut non ex hypothesis tantum videatur constare. Hoc non omittit, sed tanquam conclusionem ducens, et sermonis veritate fidens, cum affirmatione profert: *Igitur sicut per unius delictum*, etc. Deinde, cum igitur minime in talibus expositionibus dixit unde habuerit principium justificatio et condemnatio, neque illud prætermittit, sed exponit dicens: *Sicut enim per inobedientiam*, etc.

CAP. VII. Vers. 8. *Sine enim lege peccatum mortuum erat.*

Peccatum quidem mortuum erat; ego autem in vita eram, utpote non turbatus, non vulneratus, non occisus ab illo. Quomodo ergo revixit illud per legem? Quomodo? Quod, data lege, magis ad impugandum incitatum est, et quidquid nocere poterat ausum est, tanquam coronandum fore hunc qui mandatum servaverit considerans, et ideo magis invidiosum factum. Et ego rursus cognoscens per legem peccatum, et quia in hac cognitione agebam quæ vitare oportebat, magis propterea peccabam; et magis illud contra me valens efficiebam, robur illi addens per cognitionem actus injusti, et debili et mortuo vires et vitam suscitans. Cum autem vixit, me occidit. Antequam illud ad vitam revocaretur, vivebam ego magis. Illud autem erat ante legem et mandatum; ita ut, quamvis lex non

ἐπαναλαμβάνεται μὲν τὸ αὐτὸ, καθαρῶς δὲ τὴν ὁμοιότητα δείκνυσι· καὶ οὐκέτι πλέκων ὅσον ἀπὸ τῆς λέξεώς τινα ἀνομοιότητος μάχην· εἶτα σαφῶς τοῦτο καὶ καθαρῶς ἐνδειξάμενος, ὅτι ὡσπερ δι' ἐνὸς ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, πολλῶ μᾶλλον ἐν ζωῇ βασιλεύσει δι' ἐνὸς Χριστοῦ, ἐπάγει ὡσπερ συμπεριαινόμενος, καὶ εἰς τὸ ἔτι σαφέστερον καὶ συνεσταλμένον ἀνάγων τὸν λόγον, καὶ φησιν· « Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους τὸ κατὰ κριμα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα καὶ ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ καὶ συνθέντῳ ἐπιχειρήματι, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ διακεκαθαρμένῳ καὶ ἐπαναληπτικῷ· καὶ ἐν τῷ ὡσπερ συμπεράσματι ἐπενεχθέντι. Παραπτώματος μὲν καὶ χαρίσματος καὶ κατακρίματος καὶ δωρήματος καὶ δικαίωματος καὶ τοιούτων μνημονεύει· ὅθεν καὶ τὴν ἀρχὴν εἰληφεν· ἑκάτερα τῶν ἐναντίων ἢ συστοιχία αὐτῆ οὐδέπω ἐπισημήνατο.

Νῦν ἀπὸ τοῦτο διασαφεί καὶ ἀποκαλύπτει, καὶ φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἐκ παρακοῆς ἐβρύθη, τὰ δὲ ἐξ ὑπακοῆς ἠνθησεν· ὥστε κατασκευαστικὸν ἂν εἴη τοῦτο καὶ τὴν ὁμοιότητα, οἷον τοῦ, *Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς*

Ὁὐ ταυτολογεῖ τοίνυν, ὡς ἂν τις οἰηθείη, ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐν τούτοις, ἀλλὰ σαφῶς λίαν καὶ διηκριθωμένως ἀλληλουεῖ καὶ ἐντάττει τῶν κεφαλαίων τὴν δύναμιν· ἔστι μὲν οὖν τὸ μὲν, Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, καὶ ἐξῆς, ἕως τοῦ, ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα, ἐπιχειρήμα μὲν, ὡς ἔφημεν, δεικτικὸν τοῦ τύπου καὶ τῆς ὁμοιότητος. Ἐδεῖτο οὖν σαφηθείας καὶ διακαθάρασεως. Τοῦτο ποιεῖ τὸ ἐφεξῆς ἐπιχειρήμα, ἐπαναλαμβάνον τὸ προειρημένον καὶ διακαθαίρον καὶ εἰς τὸ σαφές ἀπαγγέλλον· ἀλλ' ἔδει καὶ τοῦτο λαβεῖν ἀξίωμα, καὶ μὴ ἐξ ὑποθέσεως προτείνεσθαι μόνον. Οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλ' ὡσπερ συμπεριαινόμενος, καὶ τῇ τοῦ λόγου θαρρῶν ἀληθείᾳ, μετὰ βεβαιώσεως ἀποφαίνεται· Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα, ἐπεὶ οὖν ἦν εἰπῶν ἐν τοσούτοις ἐπιχειρήμασιν οὐδαμοῦ πόθεν ἔσχεν ἀρχὴν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ κατὰ κριμα, οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλὰ τίθησι λέγων, Ὡσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς, καὶ ἐξῆς.

Χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά.

Φωτίου. Ἡ μὲν ἁμαρτία νεκρά· ἐγὼ δὲ ἐν ζωῇ, ἅτε μὴ ἐνοχλούμενος μηδὲ νυττόμενος, μηδὲ νεκρούμενος ὑπ' αὐτῆς. Πῶς οὖν ἀνέζησεν ἐκείνη διὰ τοῦ νόμου; Τίνα τρόπον; ὅτι τοῦ νόμου δοθέντος μᾶλλον ἐκείνη πρὸς ἐπίθεσιν παρωξύνθη, καὶ οἷον ἐπηρέασαι ὤρμησεν· ἅτε δὴ καὶ στεφανοῦσθαι μέλλοντα τὸν φυλάξαντα τὴν ἐντολὴν ἀπολογιζομένη, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον διαβασκαίνουσα. Καὶ ἐγὼ πάλιν γνοῦς διὰ τῆς ἐντολῆς τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἐν γνώσει πράττων ἃ φεῦγειν ἔδει, μᾶλλον κατὰ τοῦτο ἡμάρτανον· καὶ μᾶλλον αὐτὴν κατ' ἐμαυτοῦ ἐπερώννυσον, ἰσχύον αὐτῇ διὰ τῆς κατὰ γνῶσιν ἀτόπου πράξεως ἐπιχορηγῶν, καὶ οἷον ἀσθενῆ καὶ νενεκρωμένην οὕταν ἐνισχύων καὶ ἀναζωπυρῶν. Ἡ δὲ ζήσασα ἐμὲ ἐνέκρωσε. Πρὸ δὲ τοῦ ἀναζηταί ἐκείνην, ἐγὼ ἔξω μᾶλλον. Τοῦτο δὲ ἦν πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντολῆς· ὥστε εἰ καὶ

μη ὁ νόμος ἁμαρτία, ἀλλ' οὐν ἐκείνου δοθέντος, κατὰ δύο τρόπους ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, αὐτῆς τε ἐκείνης μᾶλλον πρὸς ἐπιθεσιν ἀνακινήθεισας· καὶ διεγερθείσας, καὶ ἡμῶν τῇ κατὰ γυνῶν ἐκτόπιον πράξει ἐνισχυσάντων αὐτήν· καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπιβουλήν οὖν παρῥησίᾳ παρασχομένην. Ἄλλ' ἐκείνη μὲν ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον.

Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα. Ἀνωτέρω ἐπιβῶν ὅτι, Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, κατεργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν, ἐπάγει ὅτι, Ὁ μόνον ἐπιθυμίαν πᾶσαν κατεργάσατο, ἀλλὰ καὶ ἐθανάτωσέ με. Αὕτη γέγονεν εἰς θάνατον. Εἶτα ὡς ἔθος αὐτῷ αἰτίας αἰτίας συναίρειν, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐνδεικνύουαι καὶ τῶν πραγμάτων ἐν τοῖς λόγοις, ἀνατρέπει καὶ τίθεισι πρὸς· Κατεργάσατο πᾶσαν ἐπιθυμίαν· καὶ φησι, Ὅτι ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐξηπάτησέ με. Εἶτα ἀφῆκε τὸ παρῥηθὲν νοεῖν ἐνταῦθα, ὅτι Ἐκ τούτου δὲ εἰργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦτο ἀφελὲς ἐπισυνάπτει τὸ τέλος, καὶ ἀπέκτεινεν· ἐν' ἣ κατὰ συνέθειαν, εἰ τις ἀναλάβοι, οὕτως αὐτῷ εἰρημένον· Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία κατεργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν· τὴν δὲ ἐπιθυμίαν κατεργάσατο ἀπατήσασα· ἐργασαμένη δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπέκτεινέ με. Ἔστιν οὖν ἀπάτη αἰτία τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ δὲ ἐπιθυμία τοῦ θανάτου· τὴν δὲ ἀπάτην εἰργάσατο διὰ τῆς ἐπιτολῆς ἡ ἁμαρτία· ἵνα φανῇ τὸ ὑπερβάλλον τῆς κακίας αὐτῆς, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακίαιον ἐργαζομένης.

Φωτίου. Ἐκ δευτέρου δὲ ἔφη τὸ, Λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία ἀφορμὴν διὰ τῆς ἐνταλῆς· καὶ αὐτὰ ποικίλως κατασκευάζων· καὶ εἰκότως· μεγάλην γὰρ εἶχε δόξαν ὁ νόμος. Δείκνυσιν οὖν αὐτὸν μηδὲν ὠφελούντα, ἀλλ' ἐκ περιστάσεως· καὶ βλάβαντα· ἵνα ἀπαράδεκτος γένηται, κηρύσσων τὸ ἀφείναι μὲν αὐτὸν, προσδραμεῖν δὲ τῇ πίστι· Χριστοῦ.

Ὅστις ὁ μὲν νόμος ἄγιος, κ. τ. λ.

Φωτίου. Σὺ δὲ πᾶν δύνῃσαι ἄγιον τὸν νόμον εἶπαι· ὅτι ἐφύλαττεν ἀπὸ ἀκαθαρσίας τὸν φυλάττοντας αὐτόν· δίκαιον, ὅτι τοὺς μὲν κατορθοῦντας, ἡμειβετο δωρεαίς· τοῖς δὲ παραβαίνουσιν, ἐπέτιθει τὰς τιμωρίας. Ἀγαθὸν, ὅτι οὐχ ἠθόμενος τὰς τιμωρίας ἢ ὕργῃ χρώμενος ἐκόλαζεν· ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἔνεκεν αὐτηρίας. Καὶ ἐστὶ ὅτι μικρὰ κατορθοῦσι μέγала ἐχαρίζετο· καὶ ἁμαρτάνοντας περισίπει· καὶ οὐ κατ' ἀξίαν τῶν πλημμελημάτων ἐκόλαζεν. Αὐτὸς δὲ ταῦτα παραδραμῶν ἐκ ταύτων συμπεραίνει ἄγιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν νόμον ἢ τὴν ἐντολήν. Ἐξ ἐνδὸς μὲν, ὅτι ἐδίδαξέ με τὴν ἁμαρτίαν· καὶ ἐπέταξε φυγεῖν αὐτήν. Ἐξ ἑτέρου δὲ, ὅτι κηρύττει καὶ φροντίζων τοῦτο ἐποίησεν. Ἄγιος οὖν, ὅτι ἐδίδαξε, καὶ ἐπέταξε φυγεῖν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας. Δίκαιος, ὅτι διδάξας οὕτω, τὴν τιμωρίαν τοὺς ἁμαρτάνοντας ἀπαιτεῖ· ἀγαθὸς δὲ, ὅτι καὶ ζωὴν μοι προνοούμενος ταῦτα ἐπέτελει.

Τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμοὶ γέγονε θάνατος.

Φωτίου. Τὸ μέγεθος δὲ ἠθέλησε δεῖξαι τῆς ἁμαρτίας· καὶ ἐπειδὴ ταύτης εἰς κακίαν μεῖζον οὐκ ἦν εὐρεῖν· δι' αὐτῆς ταύτης ἐνδεικνύμενος τὸ μέγεθος φησὶν· Ἴνα φανῇ ἁμαρτία· τουτέστιν ἵνα ἐκκαλυφθῇ αὐτῆς ὁ πᾶς τῆς κακίας πλοῦτος, καὶ ἡ ἰσχύς αὐτῆς

sit peccatum, hac tamen data, duobus modis re-vixit peccatum. Illud magis ad impugnandum iacitatum et animatum nobis alieno secundum cognitionem actu valentius illud efficientibus, contra nos in impetum audacissime, irruit. Sed peccatum re-vixit, ego autem mortuus sum.

Nam peccatum occasione accepta. Supra dixit : Occasione accepta peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Addit, quod non solum omnem concupiscentiam operatum est, sed et occidit me. Illud factum est in mortem. Deinde, cum mos est illi causas causis conserere, et seriem rerum ostendere in verbis, relegit et ponit quomodo : Operatum est omnem concupiscentiam ; et dicit : Quia occasione accepta seduxit me. Dein, mittit ibi significationem eorum quæ antea dixerat, quod ex hoc operatum est omnem concupiscentiam, et illud mittens finem intexit, et occidit, ut appareat connexio, si quis hoc modo dicta ejus perlegat. Occasionē accepta, peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Concupiscentiam vero operatum est seducendo, et operando concupiscentiam occidit me. Seductio igitur causa est concupiscentiæ ; concupiscentia autem mortis. Seductionem vero operatum est per mandatum peccatum ; ut ostendatur iustitiæ ejus immensitas, cum per bonum pessimum operetur.

Photii. Secundo autem dixit : Occasione accepta per mandatum, peccatum. Eadem vario modo exponens ; et merito : magnam enim habuit laudem. Ostendit igitur eam nihil profuisse, sed ex circumstantiâ etiam nocuisse ; ut clarus videatur, quando prædicat illam desuisse fidei Christi præcedentem.

VERS. 12. Itaque lex quidem sancta, etc.

Photii. Tu absolute poteris sanctam legem dicere, quod ab immunditia custodiebat servantes illam ; justam, quod recte agentes donis remunerabat, transgressores autem pœnis multabat ; bonam, quod non pœnis et ira gaudens quibus utebatur, puniebat, sed ad procurandam eorum salutem, et amplius, quod parva bene agentes magnis donabat, et peccatores, neque dignas illorum delictis pœnas sumebat. Ille autem ista percurrens ex his concludit sanctam, justam et bonam esse legem aut mandatum : ex uno quidem, foder didicit mihi peccatum, et præcepit ut illud fugerem ; ex altero autem, quod libens et consulens hoc egit. Sancta ergo, quod didicit, et præcepit ut fugerem ab immunditia, justa, quod, postquam sic didicit, pœnas de peccantibus sumit, bona autem, quod vitam mihi providens hæc perfecit.

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors.

Photii. Magnitudinem voluit ostendere peccati ; et quoniam nihil inveniri posset illo majus ad malum procurandum, per illud ipsum ipsius exhibens magnitudinem dicit : Ut appareat peccatum, id est, ut revelentur illius malorum omnium divi-

tis, et illius robur quod in ipso est; tanquam ut quod totum est, totum manifeste appareat. Cum enim malorum aliorum magnitudinem comparare volumus, possumus aliud quid adicere illi quod affligimur; ut scelestus erat in tantum Cain, quia fratricida factus est, et Deo primus mentitus est. Et rursus, non per prodigiorum ostensionem adducitur est Pharaeo ad liberandum Israelitas, ut exhibeatur illius sententiæ crudelitas et odium in Deum; et in cæteris idem. Nam inveniri potest aiquid præsentis malo pejus, cujus perpetratiōne qui inique operantur conveniens malignitati nomen accipiunt. Peccatum autem, cum illo, ut diximus, nihil pejus inveniri potest, ipsum se per se designat; amaram et acerbam simul gravitatem, tyrannicamque et invictam vim ostendit. Cum certius censuerit dici per nominis tautologiam, iterum nomen reassumit, dicit enim epithetice: *Peccans peccatum*. Acerbitatis designatio absoluta est. Cognominat et non omnino a nomine abscedit; in quo autem solutio esse videtur, vim addit adiciens, *supra modum*; et ita apertius simul et fortius, acerbitatem quoque exprimente sermone utitur dicens: *Ut fiat supra modum peccans peccatum*.

VERS. 16. Si autem quod nolo, illud facio.

Photii. Tu vero mihi sic verba patefacias. Postquam venundatus et sub peccato factus est homo, non cognoscit quod operatur, turpi consuetudine omnino illi dominante, neque consentiente ut videat malum esse quod agit. Quamobrem quod odisset, si innocuus et liber esset, et quod non eligeret, illud eligit. Jam venundatus et non suus agit. Si vero liber et innocuus et meus forem, non eligerem quæ nunc facio, *consentio legi quoniam bona est*. Illa enim ut fugiam mihi consentit, quæ, dum ego in propria naturæ libertate versor, fugienda consui et odibilia esse. *Non intelligo igitur, evidenter venundatus, non enim quod volo, dum liber sum, hoc facio nunc, cum venundatus sum; sed quod odi, dum liber sum, illud facio dum venundatus sum. Si vero quod nolo, dum liber sum, illud facio, dum venundatus sum, consentio legi, dum liber sum, quia bona est*. Opera enim legis volo, et non quæ nunc facio.

VERS. 21. Invenio igitur legem, volenti mihi facere bonum, etc.

Photii. Intelligas autem sic. Ex his quæ dixi, inquit, hoc mihi concluditur, et illud invenio legem esse, legem in bonum volenti mihi facere bonum; et illud solum gratum est. Malum enim invenio, quoniam similiter mihi adjacet; et non melior factus essem ex lege, nisi magis damnum. . . . recepissem, quia, ut adjacet mihi et quasi propius mihi sit malum, hæc præbuit occasionem. Lex igitur, solum lex facta est mihi in bonum, aliud autem nihil. Unde evidens est, quod malum mihi tali modo ad-

ἢ ἐν αὐτῇ. Ὅσον ἴν' ὅπερ ἐστὶν δλη ὡς δλη γένηται ἐκφανής. Ἐπὶ μὲν γάρ τῶν ἄλλων ὑπερβολὴν τινα θέλοντες παραστήσαι, δυνάμεθα ἄλλο τι ἐπιφέρειν τῷ διασυρομένῳ ὑφ' ἡμῶν ὅσον μιὰρδς ἦν ἐπὶ τσοοῦτον ὁ Κἀίν· ὅτι καὶ ἀδελφοκτόνος ἐγένετο· καὶ Θεὸν πρῶτος ἐψέυσατο. Καὶ πάλιν, οὐδὲ μετὰ τὴν τῶν τεραστίων ἐπίδειξιν παρεκλήθη Φαράω ἀπολύσαι τοὺς Ἰσραηλίτας· Ἰνα φανῆ αὐτοῦ τὸ ὤμδν τῆς γνώμης καὶ θεομισίας· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ἔστι γάρ εὐρεῖν τι χεῖρον τῶν ὑποκειμένων, ὃ μετασχόντες οἱ πονηρευόμενοι τὰς κατ' ἐκεῖνο προσηγορίας ἐπιδέχονται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀμαρτίας, ἐπὶ ταύτης, ὡς ἐφημεν, οὐκ ἐστὶ χεῖρον εὐρεῖν αὐτῆς ἐφ' ἑαυτῆς κατηγορήσει. Πικρῶς ἄμα καὶ δριμύως τὸν ὄγκον αὐτῆς, καὶ τὸ τυραννικὸν ἄμα καὶ ἀνυπερέβλητον ἐνδείκνυμενος. Ἐπεὶ δὲ ἀσφαλτέστερόν πως ἔδοξεν εἰρησθαι τῇ ταυτολογίᾳ τοῦ ὀνόματος· πάλιν δὲ μεταλαμβανόμενος τοῦ ὀνόματος· Ἐφη γάρ παρωνύμως ἀμαρτωλὸς ἢ ἀμαρτία. Ἡ τῆς δριμύτητος ἐνδείξις ἐξελύετο. Παρονομάζει μὲν καὶ οὐ τελείως ἀφίσταται τοῦ ὀνόματος. Ἐν ᾧ δὲ ἐκλεῦσθαι ἔδδεικε, τόνον ἐπάγει τῇ προσθήκῃ τοῦ καθ' ὑπερβολὴν· καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἄμα καὶ ἔντονον, καὶ τοῦ δριμύως ἐμφαντικῶν μεταλαβῶν τὸν λόγον φησὶν· Ἰνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἀμαρτωλὸς ἢ ἀμαρτία.

Et δὲ δ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ.

Φωτίου. Σὺ δὲ μοι οὕτω διαλεύκανον τὰ ρητά· Μετὰ τὸ πρᾶθῆναι καὶ ἐπεθεῖσθαι ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν τὸν ἀνθρώπον, ὃ γινώσκει δ καταγράφεται· τῆς συνθηλας τῆς αἰσχράς, παντελῶς αὐτοῦ κυριευσάσης, καὶ μὴ συγχωρούσης εἰδέναι ὅτι κακὸν ἐστὶν ὁ πράσσει. Διὸ καὶ ὁ ἐμίσει ἄν, εἰ ἀπρατος καὶ ἐλεύθερος ἦν, καὶ ὁ οὐκ ἄν εἴλετο, τοῦτο καὶ αἰρεῖται, πεπραμένος ἤδη ὢν καὶ πράττει. Εἰ δὲ ἐλεύθερος ὢν καὶ ἀπρατος καὶ κατὰ φύσιν, οὐκ ἄν εἰλόμην ἢ νῦν ποιῶ, *Συμμαρτυρῶ τῷ νόμῳ ὅτι καλός*. Ἐκεῖνα γάρ μοι συμψηφίζεται φυγεῖν, ἢ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἐλευθερίᾳ τυγχάνων, ἔκρινα φευκτέα εἶναι καὶ μισητά. Ὁ γινώσκων ὢν, πρᾶθεις δηλονότι· οὐ γάρ δ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω νῦν, *πεπραμένος ὢν· ἄλλ' ὁ μὲν ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο ποιῶ πεπραμένος ὢν*. Εἰ δὲ δ οὐ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω πεπραμένος ὢν, *συμμαρτυρῶ ἐλεύθερος ὢν, ὅτι καλός ὁ νόμος*. Τὰ γὰρ αὐτὰ ἐκέλετο βούλομαι, καὶ οὐκ ἢ νῦν ποιῶ. *Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλωτι ἐμοὶ ποιῶν τὸ καλόν*.

Φωτίου. Ἐκλάβοις δ' ἄν καὶ οὕτως· Ἐξ ὧν εἶπον, φησὶ, τοῦτο μοι συμπεραίνεται, καὶ τοῦτο εὐρίσκω, τὸ εἶναι τὸν νόμον, νόμον εἰς τὸ καλὸν τῷ θέλωτι ἐμοὶ ποιῶν τὸ καλόν· καὶ τοῦτο μόνον χαριζόμενον. Τὸ γὰρ κακὸν εὐρίσκω, ὅτι ὁμοίως ἐμοὶ παρᾶκειται· καὶ οὐδὲν ἐβελτιώθη ἐκ τοῦ νόμου. Εἰ μὴ καὶ μᾶλλον βλάβην ἢ ἐδεξάμην, ὅτι παρακίεσθαι μοι καὶ ὅσον ἐγγίζειν μοι τὸ κακὸν παρέσχεν ἀφορμὴν. Ὁ νόμος οὖν μόνον νόμος ἐγένετό μοι εἰς τὸ ἀγαθόν· ἄλλο δὲ οὐδέν· πῶθεν δῆλον, ὅτι τὸ κακὸν μοι

VARIÆ LECTIONES.

ἢ Hic est in cod. rasura.

ὡσαύτως παράκειται. Ἡ καὶ οὕτως· *Ἐύρισκω ὅρα* A τὸν νόμον, τουτέστι, κατενόησα καὶ κατελάμβανον τὴν ἰσχύον καὶ τὴν φύσιν τοῦ νόμου. Ἐξεῦρον αὐτὸν ἀκριβῶς· ὅτι οὐδὲν μοι βοηθήσας ἰσχυσε· πῶθεν δῆλον; ὅτι *θέλορτι μοι ποιεῖν τὸ καλόν*, οὐδὲν ἐπικουρεῖ· ἀλλ' ὁμοίως τὸ κακὸν παράκειται ἀπρακτόν μοι· τὸ θέλει ποιοῦν. Ἐν τούτῳ οὖν εὔρον ἀκριβῶς τὸν νόμον ὅσον ἰσχύει, καὶ τίς ἐστὶν ἡ φύσις αὐτῶ, ἐν τῷ ἐμοὶ τῷ *θέλορτι ποιεῖν τὸ καλόν*, εὕρισκον ἐτι τὸ κακόν. Παράκειται γὰρ καὶ οὐκ ἀπελήλαται ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἑμοῦ. Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτως ἐγγύτερον τῆς λέξεως ἐκλαβεῖν. *Ἐύρισκω ὅρα τῷ θέλορτι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν* κατὰ τὸν νόμον, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακόν παράκειται. Καὶ γὰρ οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον θέλοντες ποιεῖν τὸ καλόν, οὐχ εὕρισκουν ὅτι παράκειται αὐτοῖς τὸ κακόν. Διὰ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ἐξώσθη καὶ ἀπελήλατο. Ὅποτε δεῖ Χριστῶ προσελθεῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καταλιπόντας τὸν νόμον.

Ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ πέμψας Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας.
Φωτίου. Δυνατὸν γὰρ καὶ οὕτω στίξαντα, ἀναγνώσασθαι· Ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ πέμψας Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας· εἶτα ἐπαγαγεῖν, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· τουτέστι τὸν Υἱὸν περὶ ἁμαρτίας· ἤγουν ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ ἐξῆρα αὐτήν· καὶ ἐλευθερώσας ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης. Πῶς οὖν ἐξῆρε; Κατακρίνας αὐτήν. Θὺ γὰρ ἀπλῶς καὶ ἐξουσιαστικῶς· ἀλλ' ὑπὸ δίκην ἀγαγὼν αὐτήν, καὶ δαίξας ἀλόουσαν. Πῶς οὖν ἐάλω καὶ ἤττηται; ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Προσιεῖν γὰρ βουληθεῖσα καὶ μὴ ἰσχύσασα, ἐάλω καὶ ἤττηται.

Τὸ δὲ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρὰ εἰς Θεόν.

Φωτίου. Καλῶς οὖν φησιν, ὅτι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς τῷ νόμῳ τοῦ Χριστοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Ἐν ὅσῳ μὲν γὰρ ἐστι, δῆλον ὅτι οὐχ ὑποτάσσεται· ἐν ὅσῳ δὲ παρέλθη καὶ ἀπογένηται τοῦ ἀνθρώπου, οὐδὲν ἔστιν· ὥστε οὐδ' ὑποτάσσεται. Πῶς γὰρ ἂν τὸ μὴ ὄν, ἢ ἀντιστήσεται, ἢ ὑποταγῆ τινι; Τίς οὖν ὑποτάσσεται; Ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ τὸ σαρκικὸν φρόνημα [Suppl. οὐκ ἐστι]; ἀλλ' ἐτι μὲν τοῦ σαρκικοῦ παρόντος φρονήματος, οὐδὲ ἐκεῖνος. Καταβληθέντος δὲ διὰ μετανοίας καὶ ὑποχωρήσαντος, τότε ἐκεῖνος ἀγαθοεργεῖ, καὶ ὑποτάσσεται τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ.

Ἐλπὶς δὲ βλαβερομένη οὐκ ἐστὶν ἐλπὶς.

Φωτίου. Τί γὰρ οὐκ ἐλάβομεν ταύτην διὰ τοῦ βαπτίσματος; οὐχὶ καὶ αὐτὸς πρὸ μικροῦ ἔφη, ὅτι *Πνεῦμα υἰοθεσίας ἐλάβετε*; Ναί, φησίν. Ποῖαν οὖν ἀπεκδεχόμεθα; Τὴν φανερομένην, φησίν, κατὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. Ἄλλην παρὰ τὴν εἰρημένην; Μὴ γένοιτο. Ἄλλ' αὐτὴν ἐκεῖνην τελειότερον φανερομένην, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐπιγνωσκομένην. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, τότε ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσις. Τότε πάντα τὰ τῆς υἰοθεσίας γνωρίσματα καὶ ἀποτελέσματα. Καὶ νῦν γὰρ ἐπ' ἐλπίδι τούτων ἐλάβομεν τὴν υἰοθεσίαν. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερον εἶπεν, *ἐσώθημεν*. Πῶς οὖν ἠλπίζαμεν ταῦτα, μὴ τούτων παραγεγονότων ἦδη, μὴδ' ὑπ' ἔψιν ἡμῶν πεσόντων, μὴδ' ὑπὸ πείραν; Καλῶς, φησίν, καὶ εὐλόγως. Εἰ γὰρ ὑπ' ἔψιν ἡμῶν, καὶ ὑπὸ πείραν ἦδη τὰ ἐλπιζόμενα ἀγαθὰ ἐγεγονέει, οὐκ ἂν ἦν ἐλπίζόμενα.

jacet, certe et ita est. *Invenio igitur legem*, id est, notavi et intellexi vim et naturam legis. Cognovi illam perfecte, quod nihil adjungere valuit. Unde certum est? quia *volenti mihi facere bonum*, non auxiliatur. Sed similiter legem adjacent inutiliter mihi velle faciens. In hoc igitur *inveni* perfecte legem quantum valeat, et quæ sit ejus natura, quod mihi *volenti facere bonum*, invenio adhuc malum. Adjacet enim et non ab illa ex me movetur. Potest autem sic propior dictionis sensus intelligi. *Invenio igitur volenti mihi facere bonum secundum legem, quoniam malum mihi adjacet*. Etenim qui secundum Evangelium volunt facere bonum, non inveniunt quoniam adjacet illis malum; per baptismum enim ablatum et amotum est; ita ut oporteat ad Christum per baptismum ingredi, legem deserentes.

CAP. VIII. VERS. 3. *Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati.*

Photii. Potest enim punctis ita notatis legi: *Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, et de peccato*; deinde addendo: *Damnavit peccatum in carne*. Id est, Filium de peccato, aut causa peccati, ut illud tolleret, et nos ab illo liberaret. Quomodo ergo tulit? damnans illud, non simpliciter et facultative, sed in jus illud, vocans et convictum ostendens. Quomodo igitur convictum et devictum est? *In carne illius*; cum enim intelligere voluisset et non valuisset, convictum et devictum est.

VERS. 7. *Quoniam sapientia carnis inimica est Deo.*

Photii. Recte ergo dicit, *quoniam sapientia carnis legi Christi non subjecta est*. Quamdiu enim est, evidens est *quoniam non subjecta est*; quamdiu autem elapsa est et abscessit ab homine, evidens est *quoniam non subjecta est*. Quomodo enim quod non est aut resistit aut subjicietur alicui? quis ergo subjectus est? homone, in quo sapientia carnis non est? sed jam, in quo inventur carnis sapientia, non ille est. Immutatus autem per pœnitentiam et conversus, tunc ille bonum operatur et legi Dei subjectus est.

VERS. 24. *Spes autem quæ videtur non est spes.*

Photii. Quid ergo non accepimus illam (adoptionem) per baptismum? nonne et ipse paulo ante dixisti, *quia accepistis spiritum adoptionis*? Ita est, inquit. Qualem ergo expectamus? hanc quæ manifestata est, ait, per redemptionem corporis nostri. Aliam ac illam quæ dicta fuit? absit! sed eandem illam posterius manifestatam, et per ejus experientiam cognitam. Etenim, post redemptionem corporis, tunc bonorum erit possessio; tunc omnia cernentur adoptionis signa et effectus. Nunc enim in spe eorum accepimus adoptionem; Apostolus autem apertius dicit: *Salvi facti sumus*. Quomodo ergo speramus illa, cum jam non evenerint, neque visu nostro, neque experientia cognita sint? bene et recte loquitur; si enim visu nostro, et experientia jam quæ sperantur bona cognita essent, non sperata orent.

VERS. 31. *Quid ergo dicemus ad hæc ?*

Photii. Certe ita est. *Quid dicemus ad hæc ?* Quod elegit, quod vocavit, quod justificavit, quod glorificavit. Ad tantam beneficiorum magnificentiam, quid dicemus? non gratis, inquit, verbis abundamus, neque operum retributione. Talis est ineffabilis ejus circa nos gratia. Deinde quasi copiam accepit inde, dicit: *Si Deus pro nobis, quis contra nos ? nemo ;* quamvis enim aliqui nocere niterentur non nocerunt, sed proderunt.

CAP. VIII. VERS. 28. *His qui secundum propositum sunt sancti.*

Photii. Id est, his qui secundum decretum, secundum propositum, digni habiti sunt sanctitate vocationis.

VERS. 32. *Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit ?*

Photii. Apponit igitur illud: *Qui etiam proprio Filio non pepercit.* Sollicitudinem, ut diximus, ineffabilem Dei circa nos ostendens, simulque, si quid asperum ab aliquo patimur, firmitatem per hoc exemplum suadens; non solum autem, sed et inducens et injungens. Si enim Filius tanta pro te passus est, quid te oportet pati pro illo? et, ille tanta patiens, paternæ gloriæ et divinitatis nullum donum recipiebat: Tu vero non omittas illa pati; omnino enim bonis promissis, post passionem et post mortem dignus habebis.

VERS. 35. *Quis accusabit adversus electos Dei ?*

Photii. In his quæ supra, locutus est de tentationibus quæ per afflictiones et cruciatus fiunt, dicendo: *Quis contra nos ?* nunc alteram tentationum speciem indicat: contumelias, exprobrationes, injurias quibus credentes a non credentibus impetendi sunt. Illud quoque ostendis dicendo: *Quis incusabit contra electos Dei ?* et manifestat ibi, ut in supradictis, in vanum, Deo justificante, iis linguam prurire qui accusant et condemnant.

CAP. IX. VERS. 1-5. *Veritatem dico, etc.*

Photii. Sed quomodo dicit, quem nihil separat a charitate Christi, hunc ob cognatos inquirere et optare ab illo separari? non sunt contraria ista, sed et potius concordant. Qui enim fratrem suum diligit, Deum diligit; *In hoc enim cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si charitatem habeatis in alterutrum.* Ita est, inquit; sed ibi Dei charitati proximi charitatem anteponit. Sed illos diligendo, Christo identificamur. Ostendit ergo supereminentem charitatem, in eo quod alios in se conjunxit; ita enim intelligi debet quod dicitur: Si possibile esset per meam perditionem Christum glorificari, et Judæos salvari, non illud deprecarer; alio sensu enim non dicit *anathema fieri*, id est, abhinc separari ab illo; id enim maxime detestandum est; sed *anathema esse*, id est, separatim adhuc manere, neque ad Christum adisse, sed adhuc ab illo separari; si istud ad vestram conversionem et fidem

A *Τι οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα;*

Φωτίου. Ἡ καὶ οὕτως· *Τι ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα;* ὅτι προώρισεν, ὅτι ἐκάλεσεν, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασε· πρὸς τοιαύτην ἀφροσιν εὐεργεσιῶν, τί ἐροῦμεν; οὐδὲ εὐχαρίσττων, φησίν, λόγων εὐπορούμεν· μή τι γε ἔργων ἀμοιβῆς. Τοιαύτη ἐστὶν ἀφατος αὐτοῦ ἡ περὶ ἡμᾶς χάρις. Εἶτα ὡς περ πόρισμα λαβῶν ἐν-τεῦθεν, φησίν, *Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν;* Οὐδεὶς. Κἂν γάρ τινες βλάπτειν ἐπιχειρήσωσιν, οὐ βλάψουσιν, ἀλλὰ ὠφελήσουσιν.

Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσι.

Φωτίου. Τοῦτέστι τοῖς κατὰ γνώμην, κατὰ πρόθεσιν ἀξιωθεῖσι τῆς κλήσεως.

B *Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐκί καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσται;*

Φωτίου. Τέθεικε τοίνυν τὸ, *Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο,* τὴν κηδεμονίαν, ὡς ἔφαμεν, τὴν ἀφατον τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ ἡμᾶς ἐνδεικνύμενος. Καὶ ἄμα εἰ τι δυσχερὲς ὑπὸ τινος πάσχομεν, καρτερεῖν διὰ τοῦ παραδείγματος παραινῶν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀνακτώμενος καὶ παρηγορῶν. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς τοσαῦτα ὑπὲρ σοῦ ἔπαθε, τί σε χρὴ παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ; καὶ εἰ ἐκείνος τοιαῦτα παθῶν, τῆς πατρικῆς θύξης τε καὶ θεότητος οὐδὲν τι καθυφαιμένον ἐδέξατο· μήδ' οὐ ὀλιγωρήσῃ; πάσχων ταῦτα. Πάντως γὰρ τῶν ἐπηγγελμένων, καὶ μετὰ τὰ παθήματα, καὶ μετὰ τὸν θάνατον, ἀξιωθήσῃ.

C *Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ;*

Φωτίου. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δὲ εἰπὼν τοὺς πειρασμοὺς τοὺς διὰ θλίψεων καὶ βασάνων, ἐν τῷ εἰπεῖν *Τίς καθ' ἡμῶν;* νῦν ἕτερον εἶδος πειρασμῶν λέγει· τοὺς ὀνειδισμοὺς, τὰς μέμφεις, τὰς λοιδορίας, ἃ κατέχουν οἱ ἄπιστοι τῶν πιστῶν. Καὶ τοῦτο δηλοῖ διὰ τοῦ λέγειν, *Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ;* καὶ ἀποδείκνυσι κἀναντῆθα, ὡς περ καὶ ἐπὶ τῶν εἰρημένων, ὅτι Θεοῦ δικαιοῦντος, εἰς μᾶτην γλωσσαλοῦσιν οἱ αἰτιώμενοι καὶ κατακρίνοντες.

Ἀλήθειαν λέγω, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ἀλλὰ πῶς, φησίν, ἐν οὐδὲν χωρίζει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, οὗτος ὑπὲρ συγγενῶν ἐπιζητεῖ καὶ εὐχεταὶ τούτου χωρισθῆναι; οὐκ ἔστιν ἐναντία ταῦτα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συνάδει. Ὅ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ. Ἐν τούτῳ γὰρ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε πρὸς ἀλλήλους. Ναί, φησίν· ἀλλ' ἐναντῆθα προκρίνει τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, τὴν τοῦ πλησίον. Ἀλλὰ τὸ φεῖν ἐκείνους, τὸ οικειῶσαι τῷ Χριστῷ ἐστι. Δείκνυσι γοῦν τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην, ὅτι καὶ ἐτέρους συνήλαυεν εἰς αὐτόν. Οὕτω γὰρ ἂν νοεῖτο τὸ ρητόν· Εἰ ἦν δυνατὸν διὰ τῆς ἐμῆς ἀπωλείας, δοξασθῆναι τὸν Χριστόν, καὶ σωθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, οὐδὲ τοῦτο ἂν παρητησάμην. Ἄλλως τε οὐδὲ λέγει *ἀνάθεμα γενέσθαι*, τοῦτέστιν, ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτοῦ χωρισθῆναι· τοῦτο γὰρ ἀπευκτότατον· ἀλλὰ *ἀνάθεμα εἶναι*, τοῦτέστι, κεχωρισμένον εἶναι, καὶ μή πω τῷ

Χριστῷ προσελθεῖν, ἀλλ' ἔτι κεχωρισμένον αὐτοῦ εἶναι· εἰ τοῦτο εἰς τὴν ὑμετέραν εἰσοδὸν καὶ πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν συνετέλει. Μὴ γάρ ὅτι προσήλθον τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμᾶς με προκαλεῖσθαι νομίσητε, φησίν. Καὶ πρὸ ἔμου ὑμᾶς ἠθουλόμην προσδραμεῖν αὐτῷ.

Ἴνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μένη.

Φωτίου. Ἡ πρόθεσις εἰπὼν, τοῦ Θεοῦ τὴν βουλὴν ἐδήλωσεν· εἰπὼν δὲ κατ' ἐκλογὴν, ἔδειξεν ὅτι καὶ διέφερον ἀλλήλων. Οὐδεὶς γὰρ ἐκλέγεται ἕτερον ἀφ' ἑτέρου, εἰ μὴ τὴ αὐτοῦ διαλλάσσει. Εἰπὼν δὲ οὐκ ἐξ ἔργων, παρέδειξε τὸ μέγεθος τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ· ὅτι καὶ μηδὲν πράξαντων, ἐκλέγεται καὶ προσκαλεῖται. Ἄλλ' εἰ μηδὲν πράξαντων ἐκλέγεται, πῶς ἐκλέγεται; Ἡ μὲν γὰρ ἐκλογὴ ἐπὶ τῶν κατὰ τὴ γίνεται διαφερόντων, οἱ δὲ μηδὲν πράξαντες, τί διαφέρουσι; Καὶ πάντο. Ἀνθρωπίνοις μὲν γὰρ ὀφθαλμοῖς ἐπεὶ οὐδὲν ἔπραξαν, οὐδὲ διαφέρουσι. Θεὸς δὲ προγνώσει τοῦ μέλλοντος, πολὺ διαφέρουσι. Καὶ γὰρ ὁ μὲν εὐηρέστησε τῷ Θεῷ, ὁ δὲ, οὐκέτι.

Λέγω οὖν, Μὴ ἔπταισαν Ἴνα πέσωσι;

Φωτίου. Ἐπειδὴ δὲ τῶν προσπταιόντων, οἱ μὲν πταίνοντες ὑποσκελίζονται μόνον, οἱ δὲ καὶ καταπίπτουσι, θέλων τοὺς Ἰουδαίους ἅμα μὲν εἰς τὴν πίστιν προτρέψαι, ἅμα δὲ καὶ παραμυθῆσθαι, φησὶ, ὅτι τὸ πταίσμα αὐτῶν οὐκ εἰς κατάπτωσιν τελείαν γέγονεν, ἀλλὰ μόνον οἶον ὑπεσκελίσθησαν. Καὶ τοῦτο δι' οἰκονομίαν τινὰ συνεχωρήθη, ἵνα τῷ ἐκείνων παραπτώματι γένηται μὲν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι, γένηται δὲ καὶ αὐτῶν ἐκείνων διόρθωσις, παραζηλούντων καὶ μιμουμένων τοὺς ἐξ ἔθνων. Ὡστε τὸ προσπταίσει αὐτοὺς τρόπον τινὰ εἰς ἀνόρθωσιν συντελεῖ τὴν αὐτῶν. Ἐπερ ἐν μὲν τῷ παραπτώματι αὐτῶν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, ἐν δὲ τῇ σωτηρίᾳ ἐκείνων ἡ τούτων παραζήλωσις· διὰ δὲ τῆς παραζήλώσεως ἡ τῶν πειπωκότων ἐπανάρθωσις. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια. Ἐξ ἀπόρων πόρους παρέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐναντιῶν τὰ χρηστότερα. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι, ἔπταισαν, ὥστε πεσεῖν καὶ κείσθαι, καὶ μῆτε ἑαυτοῖς μῆτε ἑτέροις χρηστοῦ εἰνος γενέσθαι αἴτιοι. Ὁ δὲ Χριστὸς τῷ αὐτῶν παραπτώματι, καὶ εἰς τὴν τῶν ἔθνων σωτηρίαν, καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἐκείνων ἐχρήσατο ἐπανάρθωσιν.

Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καταλλαγὴ κόσμου, κ. τ. λ.

Φωτίου. Ἰστέον γε μὴν, ὅτι τὸ, *Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν*, ἡ ἐπανάληψις ἐστὶ τοῦ, *εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν*, ὡς καὶ προεῖρηται, ἡ αἰτία τῆς σπουδῆς Παύλου τῆς περὶ τὸ σωθῆναι αὐτούς. Ὡς ἂν εἰ τις ἔλεγε, Τί σπεύδεις, Παῦλε, ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, λέγων, *Εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα*, καὶ σῶσω τινὰς ἐξ αὐτῶν; Τίς ἐστὶν ὁ τοσοῦτός σου ἀγών; Ναί, φησὶ, προσήκει μοι σπεύδειν καὶ ἀγωνίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ἐκλιπόντων, ὅμως κατηλλάγη ὁ Θεὸς τῷ κόσμῳ, καὶ τὸ μεσότοιχον ἤρηξε τῆς παλαιᾶς ἑχθρας, τί ἂν οὐ γένοιτο χρηστὸν καὶ ὑπερβαύμαστον, καὶ τούτων σωθέντων καὶ

A in illum proficeret. Non enim quod ad Christum adiverim, ideo vos a me advocatos esse arbitremini, inquit; etiam ante me vos voluissem ad illum curris.

CAP. IX. VERS. 11. *Ut secundum electionem Dei propositum maneret.*

Photii. Certe dicendo *propositum*, Dei voluntatem significavit. Cum autem dicit, *secundum electionem*, ostendit hæc inter se differre. Nemo enim eligitur alius ab alio, nisi ab illo differat. Dicendo, *non ex operibus*, exhibuit electionis et Dei gratiæ magnitudinem; quod non ex operantibus electio et vocatio fit. Sed, si non ex operantibus electio fit, quomodo eligitur? Electio enim fit in his qui in aliquo differunt; qui autem non operantur, in quo differunt? Multum quidem, humanis enim oculis, cum nihil operati sunt, non differunt; divina autem cognitione futurum cernente, multum differunt. Et enim hic quidem Deo placuit, ille autem non.

CAP. XI. VERS. 11. *Dico ergo: Nunquid sic offenderunt ut caderent?*

Photii. Quoniam et his qui offendunt, alii offendendo vacillant tantum, alii autem cadunt, volens Judæos, simul ad fidem convertere, simulque consolari, dicit, quod illorum offensio non in casum omnino facta est, sed quod tantummodo vacillarunt. Et id quoque per quamdam œconomiam dispositum est; ut illorum delicto fiat gentium salus, illorumque ipsorum emendatio, æmulationum et imitantium eos qui sunt ex gentibus; ita ut illorum vacillatio medium quoddam eis præstet ad revelationem: siquidem in illorum delicto salus sit gentibus; in salute autem gentium, Judæorum æmulationum, et per hanc æmulationem eorum qui ceciderunt elatio. Talis enim est Dei providentia. Ex inviis vias præbet, et ex contrariis utiliora. Judæi enim offenderunt, ita ut ceciderent et jacerent, et nec sibi neque aliis utile quiddam præstare possent; sed Christum illorum delicto, et in gentium salutem, et in illorum ipsorum revelationem usus est.

VERS. 15. *Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, etc.*

Photii. Sciendum est quod illud: *Si enim amissio eorum*, repetitio est illius, *quod si delictum eorum*. Ut enim supra dictum est, causa est conatum Pauli ob illorum salutem. Si enim quis diceret: Quid conaris, Paule, de Judæis, dicendo: *Si quomodo ad æmulationem provocem carnem meam, et salvus faciam aliquos ex illis*. Quisnam est tantus iste ardor? ita, dicit, decet me conari et ardere. Si enim his derelictis, nihilominus reconciliet Deus mundum, et medius paries tollatur veteris inimicitiae, quid non foret utile et admirabile, his salvatis et assumptis? Quæ est igitur eorum assum-

ptio et additio, nisi perfecta et integra lætitia, in hac scilicet perfecta et nova vita et resurrectione e mortuis, omnium, non solum qui offenderunt, sed et qui usque ad mortem et interitum ceciderunt? Et vide: Incipiens offensionem appellavit Judæorum incredulitatem, deinde delictum. Cum autem illis ostenderit, si credere tantum volunt, bonorum magnitudinem; et illos excitaverit, illos nominando gentium divitias, mundi reconciliationem, et carnem suam propriam, tunc incredulitatis nefas quantum sit ostendit; mortuos per hanc eandem fieri significans. Sed hoc admirabiliter maxime et sapienter facit. Cum enim illos appellare mortuos, amarum et contumeliosum sit, et in injuriam magis quam in exhortationem tendat, non ita sicco modo id proponit, sed miscet, et in laudis ordinem præfert dicens: *Quæ assumptio eorum, nisi vita ex mortuis?* per hanc vocem, *vita*, jucundum quoddam ponens; per illud autem, *e mortuis* significans incredulitatem eorum mortem esse.

VERS. 23. *Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos.*

Photii. Quæret aliquis, si inimici facti sint Judæi, propter illos qui e gentibus crediderunt, quomodo superius dixerit, *Quandiu ego sum gentium apostolus, ministerium meum honorificabo. Quare? Si quomodo ad æmulationem provocem carnem meam.* Si enim ob fidem gentium æmulantur et imitantur Judæi, et fideles fiunt, quomodo propter illos inimici rursus facti sunt fidei et Evangelii? Sed primo dicimus illum non dixisse ob fidem gentium æmulari et imitari Judæos, sed quod glorificentur et laudentur; Gloria enim et laus in illos qui sunt ex gentibus incurrens, illos excitabit ad æmulationem et imitationem; ita ut repugnantia invicem non sint quæ dicta sunt: secundo autem, non asserendo dixisse, ut æmulentur Judæi, sed quasi ambigendo et dubitando. *Si quomodo, dicit enim, ad æmulationem provocem carnem meam.* Sicut, fortasse, tametsi etiam ob eorum fidem, non autem per gloriam et laudem, diceret ad æmulationem provocare se Judæos, non ita sibi pugnaret. Nam cum dicit, *inimici propter vos*, Judæorum incredulitatem significat, et causam cur vehementius fidei adversentur; cum autem dicit: *Si quomodo ad æmulationem provocem carnem meam*, proprios indicat conatus quibus salvare Judæos nititur et extra illud etiam quod diximus, non ita repugnarent apostoli dicte, quamvis utrumque explicando diceretur. Etenim nihil vetaret quominus aliqui credentium, fide gentium excitati, æmulentur et imitentur; et multi vicissim non credentium, odio illorum qui ex gentibus sunt pertinaciores et increduliores et infideliores evangelico præconio adversentur: quod ipsis rebus videri potest; qui enim gentes imitantur, ad fidem accedunt, et salvantur; qui autem gentibus adversantur, acriores fidei inimici constituuntur.

A προστεθέντων; τίς οὖν ἔσται αὐτῶν ἡ πρόσληψις καὶ ἡ προσθήκη, εἰ μὴ τελεία καὶ δλόκληρος χαρὰ, ὡς ἐπὶ τελείᾳ καὶ καινῇ ζωῇ καὶ ἀναβιώσει ἐκ νεκρῶν, πάντων, οὐ μόνον τῶν προσπταισάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μέχρι θανάτου καὶ νεκρώσεως καταπεσόντων; Καὶ ὅρα· ἀρχόμενος μὲν, πταίσμα τὴν ἀπίθειαν ἐκάλεσε τῶν Ἰουδαίων· εἶτα παράπτωμα. Ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν αὐτοῖς, ἐὰν βούλωνται μόνον πεισθῆναι, τὸ μέγεθος τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐπῆρεν αὐτοὺς, πλοῦτον ἐθνῶν καλῶν, καὶ καταλλαγῆν κόσμου, καὶ σάρκα οικεῖαν· τότε καὶ τῆς ἀπειθείας τὸ ἄποπον ἤλικον ἐστὶ δεικνύει, νεκροὺς αὐτῆς διὰ ταύτης γενέσθαι ἀποφαινόμενος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο λίαν θαυμασίως ποιεῖ καὶ σοφῶς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ νεκροὺς αὐτοὺς ὀνομασθῆναι, λίαν πικρὸν ἦν καὶ καταφορικόν· καὶ εἰς ὕδριν μᾶλλον ἢ παραίνεσιν συντελοῦν· οὐχ οὕτως αὐτὸ τίθησι ξηρῶς, ἀλλὰ μίγνυσιν αὐτὸ, καὶ ἐν τάξει ἐπαίνου προάγει, λέγων, *Τίς ἡ πρόσληψις αὐτῶν, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν;* διὰ μὲν τοῦ, *ζωὴ*, τὸ εὐφραίνον τιθεὶς· διὰ δὲ τοῦ, *ἐκ νεκρῶν*, ὑποσημαίνων, ὅτι ἡ ἀπίθεια αὐτῶν νεκρωσις ἦν.

Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς.

Φωτίου. Ζητήσεις δ' ἂν τις, εἰ ἐχθροὶ γέγονασιν Ἰουδαῖοι, διὰ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας, πῶς ἀνωτέρω ἔλεγεν, *Ἐφ' ὅσον εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω; Διατί; εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα.* Εἰ γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν παραζηλοῦσι, καὶ μιμῶνται οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πιστοὶ γίνονται, πῶς δι' αὐτοὺς ἐχθροὶ γίνονται πάλιν τῆς πίστεως καὶ τοῦ Εὐαγγελίου; Ἀλλὰ πρῶτον φαμεν, ὅτι οὐκ ἔφη διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐθνῶν παραζηλοῦν καὶ μιμῆσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ διὰ τοῦ δοξάζεσθαι αὐτοὺς, διὰ τοῦ ἐπαινεῖσθαι. Ἢ γὰρ δόξα καὶ ὁ ἐπαινος ὁ εἰς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἀνατρέχων, ἐρεθίσει αὐτοὺς καὶ εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν. Ὅστε οὐκ ἐναντία ἐστὶν ἀλλήλων τὰ εἰρημένα. Δεύτερον δὲ, ὅτι οὐ κατὰ ἀπόφασιν, ἔφη, παραζηλώσουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ἀμφιβόλως καὶ δισταζῶν· *Εἰ πως γὰρ, φησὶ, παραζηλώσω μου τὴν σάρκα.* Οἷον ἴσως, τάχα, ὥστε εἰ καὶ διὰ τῆς αὐτῶν πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς δόξης καὶ τῶν ἐπαίνων. Ἐλεγε παραζηλοῦν τοὺς Ἰουδαίους, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο ἑαυτῷ. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, *ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς*, τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν λέγει, καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν σφοδρότερον ἀπεχθάνονται τῇ πίστει. Διὰ δὲ τοῦ, *εἰ πως παραζηλώσω τὴν σάρκα*, τὴν ἰδίαν ἐνδείκνυται σπουδὴν, ἣν εἶχεν εἰς τὸ σῶσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο τὰ λεχθέντα, κἂν ἀμφω ἀποφαντικῶς εἴρητο. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐκώλυε τινὰς μὲν τῶν πεπιστευκότων, ἀνερεθισθέντας τῇ πίστει τῶν ἐθνῶν, παραζηλώσαι καὶ πιστεῦσαι. Καὶ τῶν μὴ πεπιστευκότων πάλιν πολλοὺς, μίσει τῷ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, σκληροτέρους καὶ ἀπιστοτέρους καὶ ἀπειθέστερους τῷ εὐαγγελικῷ κινεῖσθαι κηρύγματι. Ὅ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰδεῖν ἐστὶ τῶν πραγμάτων. Οἱ μὲν γὰρ μιμούμενοι τοὺς ἐξ ἐθνῶν, προσέρχονται τῇ πίστει, καὶ σώζονται. Οἱ δὲ τούτοις ἀπεχθάνομενοι, σφοδρότεροὶ ἐχθροὶ τῆς πίστεως καθίστανται.

Kal mh susxhmatizhsate tw aiwnei toutw. A CAP. XII. Vers. 2. Et nolite conformari huic saeculo.

Φωτίου. Ἡ ἀντι τοῦ, Μὴ συμμετατίθεσθε ταῖς διδασκαλίαις τῶν ἐκ τοῦ αἰῶνος τούτου τοῦ βέοντος καὶ οὐχ ἰσταμένου τὴν διδασκαλίαν προσαγόντων. Τοῦτο δὲ εἰπὼν ἵνα μὴ τινες τῶν Ἰουδαίων εἰπωσιν, Οὐκοῦν οὐδόλως δεῖ ἡμᾶς μετασχηματίζεσθαι, ἀπὸ τῆς παραδεδομένης ἡμῖν τοῦ νόμου διδασκαλίας, διὰ τοῦτο ἐπάγει, ἀλλὰ μεταμορφώσθε, τουτέστι, Δεῖ ἡμᾶς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μετατίθεσθαι. Πολὺ δὲ τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίας, καὶ τῆς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ σοφίας. Ἡ μὲν γὰρ, καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ νομικὸν ἀπόλλυσιν, εἰς ἄλλο σχῆμα κακίας καὶ διαφθορᾶς ἄγουσα ἢ δὲ, οὐ μόνον οὐκ ἀπόλλυσι τὸ τοῦ νόμου σχῆμα (ἐν σχήματι γὰρ καὶ σκιᾷ καὶ τύποις τοῦ νόμου ὑπῆρχεν), ἀλλὰ καὶ τελειοῖ αὐτὸ τὴν λειπομένην αὐτῷ μορφήν καὶ τὸ κάλλος ἀπαρτίζουσα καὶ ἀναπληροῦσα. Διὸ δὴ καλῶς φησιν· *Μὴ συσχηματίζεσθε, ἀλλὰ μεταμορφώσθε.* Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀπώλεια, τὸ δὲ, σωτηρία καὶ τελείωσις.

Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν.

Φωτίου. Ἡ καὶ οὕτως λέγει· Μὴ ὑπερφρονεῖν ὑμᾶς ἐν παντὶ χαρίσματι τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν. Ταύτην γὰρ τὴν ἀνοιαν καὶ τὰ ἐπαγόμενα δηλῶν, ἐν οἷς φησιν, *Ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε.* Σοφῶς δὲ λίαν καὶ συνετῶς προέταξε, τὸ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, μέλων αὐτοὺς νοθετεῖν εἰς τὸ μὴ ὑπερφρονεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ νοθετεῖν καὶ ἐπιτάττειν ἄλλοις ἐνίοτε ἐξ ὑπερφροσύνης γίνεται, προλαβὼν ἴασατο τοὺς τοιοῦτους λογισμοὺς. Οὐκ ἐστὶ γὰρ, φησὶ, ἐξ ἐμῆς ὀρμῆς τὸ νοθετεῖν ὑμᾶς· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, αὐτοῦ διάταγμα πληρῶ. Ἐμέρισε δὲ τὰ χαρίσματα οὐ κατὰ φιλοτιμίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. Πίστεως δὲ, οὐ τῆς κατὰ τὴν λατρείαν φησιν. Πάντες γὰρ πιστοὶ καὶ τελεῖοι ἐν αὐτῇ εἰσι δηλονότι, οἱ χαρισμάτων ἀξιοθέντες, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὰ χαρίσματα πίστεως. Καθὼς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρηται, *Κύριε, πρόσθετε ἡμῖν πιστῖν*· καὶ πάλιν, *Ἐὰν ἐχητε πιστῖν ὡς κόκκον σινάπεως.* Καὶ πάλιν, *Διὰ τὴν ἐλιγοπιστίαν ὑμῶν.* Ἀἴτιον γὰρ, ὡς ἕτερον τοῦτο τῆς πίστεως τὸ σημερινόν παρα τὸ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας λαμβανόμενον.

Εἶτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει.

Φωτίου. Ἄλλος δὲ δυσὶ τρόποις ὄλον ἐσχηματίζεσθαι τὸ χωρίον εφη, ἕως τοῦ, *Εἶτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει.* Ποῖος τοῦτος; τῷ λεγομένῳ ἀπὸ κοινοῦ καὶ τῷ ἐλλειπτικῷ· καὶ γὰρ τὸ *ἐχοντες* ἀπὸ κοινοῦ καθ' ἕκαστον κῶλον παραλαμβάνεται. Οἶον, εἶτε προφητείαν ἔχει τις· εἶτε διακονίαν ἔχει τις. Τοῦτο δὲ τὸ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ζευγμα καλεῖται, ὅτι ζευγύσει πληθυντικὸν, ἐνικῶ, καὶ μετοχὴν, βήματι. Οὕτως οὖν ἀπὸ κοινοῦ τὸ *ἐχοντες* κατὰ τὸ ζευγμα λαμβανόμενον, ἀπρητισμένην κατὰ τοῦτο τέως τὴν ἔνοιαν καὶ τὰ χωρία ποιεῖ. Ἐλλειπτικῶς δὲ πάλιν ἐσχηματίζεται, ὅτι λείπει πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ νοήματος. Οἶον τὸ, *Μενέτω ἐν ᾧ λαθεῖν ἕκαστος χαρίσματι.* Ἡ ἀρκείσθω, ἢ στοιχεῖω, ἢ τι τοιοῦτον. Οἶον, *εἶτε προφητείαν ἔχει τις, εἶτε διακονίαν, μενέτω ἕκα-*

Photii. Certe quasi diceret, nolite conformari doctrinis eorum qui ex hoc saeculo quod labitur et non desist doctrinam proferunt. Ita vero locutus, ut nulli Judaeorum dicant, ergo sane non oportet nos transformari ab illa quae nobis tradita fuit legis doctrina, illud addit, *sed reformamini*, id est, oportet nos secundum Dei voluntatem immutari. Magnum enim intervallum est inter illam, quae a lege datur, doctrinam, et illam, quae secundum Dei voluntatem est, sapientiam. Una enim, ipsam hanc legalem formam destruit, in aliam formam malitiae et perditionis inducens; altera autem non modo non formam legis destruit, in forma enim et umbra et figuris legis constat, sed illam perficit, relictam illi speciem et pulchritudinem componens et amplificans. Ideo recte dicit: « *Nolite conformari,.... sed reformamini.* » Illud enim perditio est, hoc autem salus et perfectio.

Vers. 3. Dico enim per gratiam quae data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: non plus sapere quam oportet sapere, etc.

Photii. Certe et ita dicit, non plus sapere aut superbire vos in omni dono quod est in vobis, hanc enim stultitiam his quae adjiciuntur ostendens, ubi dicit: « *Unicuique sicut Deus divisit*, sapienter enim et prudenter praevent, *per gratiam Dei* se illos debere, ne superbiant monere. Cum enim monere et praecipere aliis aliquando e superbia proficiatur, praeventens hisce rationibus medetur. Non enim, inquit, ex meo motu vos moneo, *sed per gratiam Dei*, ejus praecceptum impleo. Divisit autem dona non secundum liberalitatem, sed secundum *mensuram fidei*; fidei vero non illius quae est secundum servitutem, inquit; omnes enim fideles et credentes in illa sunt evidenter, qui donorum digni visi sunt; sed illius, quae secundum dona est fides: sicut et in Evangeliiis dicitur: *Domine, adauge nobis fidem*; et iterum: *Si habueritis fidem ut granum sinapis*; et iterum: *Propter parvam fidem vestram.* Patet enim aliam hanc fidei significationem pro pietate sumi.

εὐσεβείας λαμβανόμενον.

Vers. 8. Qui exhortatur in exhortando.

Photii. Alius autem duobus modis totum locum sumi dixit, usque ad illud: *Sive qui exhortatur in exhortando.* Quibus modis? in communi, et elliptice. Etenim τὸ *habentes* in communi per membrum dictionis quodque intelligitur: ut, sive prophetiam aliquis habet, sive ministerium aliquis habet; hoc autem quod in communi est, conjunctio appellatur; quid plurale singulari conjungit, et participium verbo. Sic igitur in communi τὸ *habentes* secundum conjunctionem sumptum, adaptatam eo sensu usque ibi sententiam et locum facit. Elliptice autem iterum sumitur, quia deest aliquid ad absolutam perfectionem sententiae: ut illud, maneat in quo accepit quisque dono, aut contentus sit, aut conformet se, aut aliud quid simile; ut, sive pro-

phetiam aliquis habet, sive ministerium, maneat quisque in eo quod accepit. Multus quoque est talium usus apud mirabilem Paulum, et ne mireris, etsi illorum sit imperitus, hunc tamen illis uti. Gratia enim majora præstans, mediocrium sæpius cognitionem præbet, non tanquam magna hæc sint; quid enim esset circa voces et syllabas et illorum compositionem nugantium hominum labor et laus! Non ergo ut magnis his usus est, sed ut confundat eos qui de talibus superbiunt, et ut lucrentur ii humilitatem et obedientiam illius moniti. Apta enim sunt omnia Paulo, quanta vere in salutem hominum conferunt; quamobrem loca poeticorum carminum, et Græcæ historiæ, non dubitat afferre, si per hæc speraverit salutis homini viam dirigere.

CAP. XIII. VERS. 11. *Et hoc scientes tempus, quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credimus.*

Photii. Præcedentibus autem hæc adaptata sunt, et ad illa adjecta sunt, amplificando adhibita, et exhortationem ad illa quæ dicta sunt exhibentia. Quibusnam vero supra dictis? *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*; et: *Reddite omnibus debita, et quæ sequuntur.* Hæc igitur, dicit, facite ob ea quæ dicta sunt, et ob illud imprimis. Quam ob rem? Scientes quod præcisum est vitæ nostræ tempus. Et oportet nos, et si dormiebamus nihil agentes, tanquam *e somno*, saltem igitur nunc *surgere*. Clarum est enim nos nunc magis in fine esse nostræ vitæ, quam cum credidimus.

CAP. XIV. VERS. 5. *Nam alius judicat diem inter diem; alius autem judicat omnem diem: unusquisque in suo sensu abundet.*

Photii. Et si igitur aliquis diebus alternis manducat, hic autem singulis diebus non debet de his judicare et condemnare invicem hunc qui non manducat. Jejunat enim proximus et bonum facit, si propter Deum hoc facit. Neque vicissim jejunantem oportet condemnare non jejunantem singulis diebus. Non enim præcepti est, ita ut violatio iudicium causetur, sed liberæ voluntatis est. Sed unusquisque secundum proprium sensum abundet; sive quod bene facit semper jejunans, sive quod non bene facit non semper jejunans.

VERS. 6. *Qui sapit diem, Domino sapit.*

Photii. Si vero de jejuniis totum hoc intelligere vis, ita censeas. Qui judicat et arbitratur bonum esse singulis diebus manducare, *Domino sapit*, id est, in Domino hoc arbitratur, hoc enim propter Dominum facit. Qui autem non hoc judicat, neque arbitratur, bonum esse singulis diebus manducare, propter Dominum judicat illud bonum esse et arbitratur. Causa enim sunt illi quæ mox dixit ejus verbi: « *Unusquisque in suo sensu abundet.* » Quomodo autem istud dicis? Paule? recte dixi, inquit, quoniam et qui jejunat singulis diebus, et qui manducat singulis diebus in gratiam Domini hoc faciunt. Neque oportet admodum judicare invicem in isto. Deinde causam annuit, et dicit, etenim qui manducat gratias agit Deo

στος ἐν ᾧ ἔλαθε. Καὶ πολλή ἐστιν ἡ τῶν τοιούτων χρῆσις παρὰ τῷ θαυμασίῳ Παύλῳ. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ ἀμαθὴς ὢν τούτων, ἐκέχρητο τούτοις. Ἡ γὰρ χάρις ἡ ἐὰ μείζω χορηγοῦσα, καὶ τῶν εὐτελῶν πολλάκις παρέχει τὴν γνώσιν, οὐχ ὡς μεγάλων τούτων ὑπαρχόντων. Τί γὰρ ἂν καὶ εἴη περὶ λέξεις καὶ συλλαβάς καὶ τὴν τούτων συνθήκην μικρολογουμένων ἀνθρώπων πόνος καὶ ὀνόματα; Οὐκ οὖν ὡς μεγάλα τισὶν ἐκέχρητο τούτοις, ἀλλ' εἰς τὸ καταισχύρειν τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μέγα φρονούντας, καὶ κερδῆσαι αὐτοὺς εἰς ταπεινοφροσύνην καὶ ὑπακοὴν τῆς αὐτοῦ νοουθεσίας. Ἄσκηνα γὰρ ὑπῆρχεν ἅπαντα Παύλῳ ὅσα σωτηρίαν ἀνθρώποις ἔφερον ἀληθῶς. Διὸ καὶ χρήσις ποιητικῶν στίχων, καὶ ιστορίας Ἑλληνικῆς, οὐκ ὀκνεῖ προσκομιζεῖν, ἂν καὶ διὰ τούτων

B ἐπιτίθη σωτηρίαν κατορθῶσαι ἀνθρώπων.

Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμῶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι· τὴν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεῦσαμεν.

Φωτίου. Τοῖς ἄνω δὲ ταῦτα συνήρτηται, καὶ πρὸς ἐκεῖνα ἀποδίδονται. Ἐπίτασις μᾶλλον ὄντα, καὶ προτροπὴν τῶν εἰρημένων ἐμφαίνοντα. Ποιοῖς δὲ ἄνω; Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερχούσαις ὑπεται· σέσθω, καὶ, Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα οὖν, φησὶ, ποιεῖτε διὰ τὰ προειρημένα, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα. Διὰ ποῖον; Εἰδότες ὅτι συντέμνεται τῆς ζωῆς ἡμῶν ὁ χρόνος. Καὶ δεῖ ἡμᾶς, εἰ καὶ ἐκαθεύδομεν μηδὲν πράττοντες, ὡς ἐξ ὕπνου, καὶ γοῦν νῦν, ἐγερθῆναι. Φανερὸν γὰρ ὅτι νῦν μᾶλλον πρὸς τῷ τέλει ἐσμέν τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἢ ὅτε ἐπιστεῦσαμεν.

C

Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Ἐκαστος τῷ ἰδίῳ νοῦ πληροφορεῖσθω.

Φωτίου. Καὶ εἰ ἄρα ὁ μὲν τις ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐσθίει· ὁ δὲ καθ' ἡμέραν, οὐ δεῖ ἐπὶ τούτων κρίνειν καὶ κατακρίνειν ἀλλήλους, οὔτε τὸν ἐσθίοντα. Νηστεύει γὰρ ὁ πλησίον καὶ ἀγαθὸν ποιεῖ, ποιῶν αὐτὸ διὰ τὸν Θεόν. Οὔτε πάλιν τὸν νηστεύοντα δεῖ κατακρίνειν τὸν μὴ νηστεύοντα παρ' ἡμέραν. Οὐ γὰρ νομοθεσίας ἐστίν, ἵνα ἡ παράβασις προξενῇ κρίμα, ἀλλὰ μόνης προαιρέσεως. Ἄλλ' ἕκαστος κατὰ τὸν ἰδίον νοῦν πληροφορεῖσθω· ἢ ὅτι καλῶς ποιεῖ νηστεύων ἀεὶ· ἢ ὅτι οὐ καλῶς μὴ νηστεύων ἀεὶ.

D Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ.

Φωτίου. Εἰ δὲ περὶ νηστείας τὸ πᾶν ἐκλαβεῖν βούλει, οὕτω νόησον· Ὁ κρίνων καὶ λογιζόμενος καλὸν εἶναι καθ' ἡμέραν φαγεῖν, τῷ Κυρίῳ φρονεῖ· τουτέστιν, ἐν Κυρίῳ τοῦτο λογίζεται. Τοῦτο γὰρ διὰ τὸν Κύριον ποιεῖ. Καὶ ὁ μὴ κρίνων τοῦτο, μηδὲ λογιζόμενος, ὅτι καλὸν ἐστὶ καθ' ἡμέραν φαγεῖν, διὰ τὸν Κύριον κρίνει τοῦτο καλὸν εἶναι, καὶ λογίζεται. Αἷτια γὰρ ἐστὶ ταῦτα τὰ εἰρημένα αὐτῷ τοῦ, Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῦ πληροφορεῖσθω. Πῶς δὲ λέγεις τοῦτο, Παῦλε; Καλῶς εἶπον, φησὶν. Ἐπειδὴ καὶ ὁ νηστεύων ὑπὲρ ἡμέραν, καὶ ὁ ἐσθίων καθ' ἡμέραν, εἰς ἀρέσκειαν Κυρίου τοῦτο ποιοῦσι. Καὶ οὐ δεῖ κρίνειν ὄλω; ἀλλήλους ἐπὶ τούτῳ. Εἶτα ἐπιτείνει τὴν αἰτίαν, καὶ φησὶν. Καὶ γὰρ ὁ ἐσθίων

εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ ἐν τῷ ἐσθίειν. Ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις πόρον καὶ συνέχειαν ζωῆς. Καὶ ὁ νηστεύων εὐχαριστεῖ, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις καρτερίας καὶ μεθόδους, δι' ὧν τις δύναται περιγενέσθαι τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. Ὁ δὲ ἄλλως νηστεύων ἢ ἐσθίων, κατάκριτος, ὡσπερ τῶν αἰρετικῶν τινες. Ταῦτα οὖν περὶ τῶν νηστεύοντων καὶ ἐσθιόντων ἰδικῶς ἐκκληπέτον, ἀλλὰ μὴ περὶ ἄλλων τινῶν. Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντας ὁ κανὼν οὗτος διήκει. Διὸ οὐδὲ ἐπὶ τοῦ πρὸ μικροῦ εἰρημένου κεφαλαίου ἀρμόζει. Ὅσον ἐπὶ τοῦ ἐν τοῖς βρώμασι διακρινομένου. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μὴ ἐσθίων, οὐκ εἰς δόξαν οὐκ ἐσθίει τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἀσθήρικος ἐν τῇ πίστει. Ἄλλ' ἐκεῖνον μὲν οὐ δεῖ κατακρίνειν διὰ τὸν καιρὸν· ὅτι ἀρχὴ τοῦ κηρύγματος ἦν. Τὸν δὲ ἐσθιόντα καθημέραν καὶ νηστεύοντα ὑπὲρ ἡμέραν, οὐ δεῖ ἄλλως οὐδέτερον οὐδέτερον μέμψιν ἐπάγειν· ὅτι καὶ ἄμφω εἰς δόξαν Κυρίου ποιοῦσιν ὅπερ ποιῶσιν. Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῆν, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει. Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκωμεν. Ἐάν τε ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμεν. Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη καὶ ἔζησεν, ἵνα ζῶντων καὶ νεκρῶν κυριεύσῃ.

II. IN EPISTOLAM II AD CORINTHIOS.

(CRAMER, t. VI, p. 397.)

Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν καταργάζεται.

Λοιπὸν περὶ τῆς λύπης τῆς κατὰ Θεὸν φιλοσοφεῖ, διαιρῶν αὐτὴν τῆς τοῦ κόσμου λύπης, καὶ φησιν, Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη ἀμεταμέλητον καταργάζεται, ὡς ἡ γὰρ τοῦ κόσμου θάνατος, ὅταν διὰ χρήματα, ὅταν διὰ δόξαν λυπηταί τις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τῆς λύπης φάρμακον εἰς τὸ τὰς ἀμαρτίας λυπεῖσθαι κατασκευάσται μόνον, ἐν τούτῳ μόνον καὶ ὠφελεῖ, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς καὶ βλάπτει· παρὰ φύσιν γὰρ αὐτῇ χρώμεθα. Οὕτε γὰρ ὁ λυπηθεὶς κατὰ Θεὸν μεταμεληθεὶς ποτὲ ἢ κατέγνω ἑαυτοῦ. Τί δήποτε λελύπηται; ὅπερ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου λύπης συμβαίνειν εἰώθειν.

III. IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

(CRAMER, t. VII, p. 403.)

Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ.

Φωτίου. Τὸ δὲ, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, εἰ βούλεται; ἢ τάχα ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν αὐτὸν ἀδελφὸν καὶ κάτω πατέρα, ἐν μέσῳ ἐσήμανεν, ὅτι ταῦτα μὲν φιλανθρωπίας ὀνόματα καὶ χάριτος τῆς αὐτοῦ. Τὸ δὲ, φύσει καὶ ἀληθῶς Θεὸς ἐστίν, φησί. Τίς γὰρ πέποιθεν ἐπὶ ἑτέρῳ τινὶ εἰ μὴ ἐπὶ μόνῳ Θεῷ; Ὡσεὶ εἶλεγε· Μὴ ἀκούοντες αὐτὸν ἀδελφὸν καὶ πατέρα, νομίσητε ἓνα εἶναι τῶν πολλῶν, Θεὸς ἐστὶν ἐφ' ὃν γέγραπται πεποιθῆναι χρεῶν.

manducando quod dedit hominibus viam et sufficientiam vitæ. Et qui jejunit gratias agit, quod dedit hominibus robur et media, quibus aliquis possit carnis passiones superare. Qui autem aliunde jejunit aut qui manducat condemnatus, sicut quidam hæretici dicunt, hæc igitur de jejunantibus et manducantibus proprie non intelligenda sunt, sed de quibusdam aliis; non enim in omnes regula ista extenditur. Ideo nihil in eo quod paulo ante dictum est capite convenit, quomodo in illo quod de escis declaratur. Etenim ille qui non manducat, non in gloriam Dei non manducat, sed tanquam in fide debilis; illum autem non oportet judicare propter tempus; quod principium doctrinæ erat. Qui autem manducat singulis diebus et qui jejunit singulis diebus, non oportet omnino neutrum neutri incusationem injicere, quia uterque in gloriam Domini faciunt quod faciunt. Nemo enim nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur; sive vivimus, sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit et vixit, ut vivorum et mortuorum dominetur.

CAP. VII. VERS. 10. Quæ enim secundum Deum tristitiæ est, pœnitentiam in salutem operatur.

In reliquo de tristitia secundum Deum philosophatur, discernens eam a tristitia sæculi, et dicit, Quæ enim secundum Deum tristitia est pœnitentiam operatur, sæculi autem tristitia mortem, quando propter bona aut propter honorem luget aliquis. Cum enim tristitiæ remedium in tristitia de peccatis habenda solummodo comparatur, in hoc tantum prodest, in reliquis autem vel nocet, hæc enim secundum naturam tristitia est. Non enim qui tristitiam sic habet secundum Deum pœnitentiam admitteret aut se condemnaret, cur ergo tristitiam habuit? Quod in sæculi tristitia versari assuetus est,

CAP. II. VERS. 13. Et iterum: Ego ero fidens in eum...

Photii. Illud autem, Ego ero fidens in eum, quid vult? certe cum superius dixit illum fratrem et inferius patrem, in medio significavit, quod illa sunt benevolentia nomina et gratia illius. Illud vero, natura et vere Deus stetit, inquit. Nam quis fidit in alium aliquem, nisi in solum Deum? Sicut dixit, non audientes illum fratrem et patrem, putate unum esse e multis; Deus est in quem scriptum est fidendum esse.

INDEX ANALYTICUS.

Revocatur lector ad paginas editionis nostræ. Litteræ a, b, c, d inchoantem, mediam ac desinentem paginam signant.

A

Abel animo puro et sincero Deum amans, 647 b. Ejus oblationes Deo, *ibid.*
Abel primus justus, morti subjectus, 194 c. Abelis necesse infamatur infirmi potentia, 122 a.
Abrahæ semen, Ecclesia gentium, 1190 a. Pactum Dei cum Abrahamo, quale est, 1170 b. Abrahæ filios Deus de lapidibus suscitare potest, quo sensu, 227 a *seq.*
Abumea sybilla, 811 c.
Abysus de quo Moses mentionem facit in Genesi, quid est, 139 a.
Acacius Berææ discipulus, 1162 a.
Acephalorum error de Christo, 1045 a.
Achelus fluvius, 642 c.
Actio quid, ejus species, 799 d. Ejus proprietates, 802 b *seq.*
Adam non longe a gloria angelica stabat, dum in paradiso commemorabatur, 174 a. I liberum arbitrium ei datum, 170 c. Videns mortem filii sui, melius intelligit quanta fuerit sua culpa, 119 c. Manducitur ad penitentiam, et filio orbatus jam animæ suæ salutem lucratur, *ibid.* Adam non seductus, mulier vero seducta, 446 d *seq.* Oculi Adami et Evæ aperti post transgressionem mandati, quo sensu, 31 a *seq.* Adamis factus tanquam Deus, quo sensu, 167 d *seq.* Adami et Evæ tunica pelliceæ, 439 a *seq.* Melius Adamum a paradiso expelli, cur, 170 c. Oportebat Adamum pro delicto ad utilitatem generis sui poenas dare, 1065 b.
Ægyptii multa animalia ut deos venerantes, 143 b *seq.* Ægyptiorum præstigiosos, 278 b; 279 b; 282 a. Ægyptii fluctibus maris obruantur, 195 c.
Ægyptum unus interluit fluvius, nec multi eam suis alveis persequantur, 275 c.
Aer spiritus Dei dicitur, 139 a. Ille est spiritus qui crebatur super aquas, *ibid.*; 158 c.
Agnus in veteri lege sub vespere immolatus, cur, 1127 c.
Amalthæa Sibylla, 811 c. Ejus varia nomina, *ibid.* Amalthææ cornu, 642 c.
Ananias unus ex discipulis, 510 a.
Angeli non lapsi solum divinum circumstant, 150 a. Eorum felicitas, *ibid.* Vocantur cæli, 1146 d. Bonorum operum adjuutores sunt et socii, 150 a. Angeli singulis gentibus præpositi, 842 b. Moyses angelorum mentionem non facit, cur, 502 c *seq.*
Angelus adversus Jacobum eluctatur, cur, 1071 a.
Angelus lapsus ignis exterior paratus, 150 a.
Anima hominis in seipsa et vitam rationalem et animalem habet, 1062 b. Anima prisca dignitati resituta per Christum, 98 d.
Anni periodus in xv partes divisus ab Augusto imperatore, cur, 758 b. Anni initium statum Augusti mense ab Augusto, cur, 758 a.
Antichristus omnibus dolis utens illectos pertrahere nitetur in interitum, 1078 b. Alios decipiet, alios acerbissimis suppliciis cruciabit, *ibid.*
Antropomorphitarum delirium, 289 d.
Apollinarius in proluxa deliramenta ineptasque sententias labitur, 91 b. Assertit carnem Christi assumptam per Deitatem consubstantialitatem Deitatis simul possidere, 691 d.
Apollo qui per suam prædicationem Ephesum occupavit, et inde in Achaiam transit, 690 b.
Apollodorus Erythraeus, 811 c.
Apostoli cum ignari essent, rhetores omnes superarunt, quomodo, 946 e. Apostoli misericordia in pauperes victi, quæ circumstantia, 362 d. Apostoli ebrii dicuntur, 530 a. Apostoli Joannis baptismum receperunt, 719 b. Apostoli non intelligebant ea quæ eis dicebantur a Christo de ejus passione, 955 d *seq.* Galilæi vocantur ab angelis, cur, 722 b. Cæli sunt qui enarrant gloriam Dei, 1146 c.
Aquæ in Ægypto in sanguinem vertuntur, an omnes, 275 a *seq.* An Mosi fluviales aquas in sanguinem convertenti aderant falsitatis molitores sua adhibentes maleficia,

279 d. An aquæ usui Israelitarum inservientes in sanguinem versæ sunt, 282 b.
Aqua e saxo, figura sanguinis Christi, 1087 b.
Aquæ homines dicuntur, 419 b.
Aquila baptizatur Hierosolymis, 819 b. Abjecta christiana religione ad Judæos transit, *ibid.* Divinam Scripturam interpretatus est, *ibid.*
Arati versus horici, 814 b.
Arcus Dei in nubibus positus, quid commemorat, 1127 d *seq.*
Aristotelis categoriæ, 759 a *seq.*
Asterius arianus, qui fuit episcopus urbis prope Antiochiam, 1162 c.
Asterius in orthodoxa fide educatus, qui de S. Euphemia martyre narrationem edidit, 1162 b.
Avium duarum symbolum, quæ pro expiando homine offerebantur, 1098 c.
Azymorum symbolum, 1083 c.

B

Babylon sanctificata per Magos qui ad Christum adorandum venerunt, 1191 b.
Baptismus aquæ et baptismus sanguinis, 1158 a *seq.* Latere Christi lancea confosso figurati, *ibid.* Baptismi Christiani effectus, 219 c; 310 c; 1223 d; 1226 a.
Baptizati in Christum, Christum induunt, 719 d. Sicuti discipuli prædicabant, ita etiam baptizabant, 522 d. De baptismo in nomine Jesu administrato, 302 *seq.* Qua forma dari debet baptismus, 314 c; 350 c. Trium immersionum symbolum, *ibid.*
Baptizati in Mose dicuntur Israelitæ, 314 b.
Baptisterii figura, mare Rubrum, 1087 a.
Barnabas apostolus, natus Cypro, 690 b.
Basilius, regia illa Ecclesiæ stola, optimasque animarum medicus, 699 a. Scribit contra Eunomii hæresim, *ibid.*
Blasphemia in Spiritum sanctum, quid, 970 a *seq.* Blasphemare in Spiritum sanctum, id est in unam personarum SS. Trinitatis, 451 c.
Blasphemanti Deum in veteri lege mortis poena infligebatur, 566 d *seq.*

C

Callimachus poeta, 814 d.
Canticum canticorum, 425 a. Eins scopus, *ibid.*
Capricornio sol egrediens diei incrementa facit, 738 a.
Carnes a feris captæ hominibus prohibentur, cur, 159 b.
Carpoceras baptismo initiatus, 934 d. Imaginem Christi circumgestabat, 935 a.
Cham ut parricida iudicatur, cur, siquidem nondum promulgata erat lex quæ jubet honorare patrem et matrem, 1067 c. Cham in peccatum lapsus, filius ejus male dicitur, cur, 1067 d. Ex illo orti sunt Æthiopes et Ægyptii, et Libya tota et Phœnicia et Palestina, 1067 d.
Cherubine facies divinis prophetis sub quibus formis revelatæ, 535 d *seq.*
Christus circumciscus ad redarguendum eos qui Vetus Testamentum blasphemabant, 691 c. Fugit in Ægyptum, 1191 b. Christus leprosum tangit non obstante legali immunditia, cur, 410 b *seq.*; 414 a. Cur Christus usus est luto, non autem alio modo ut oculos cæci curaret, 99 c *seq.* An Christum matrem suam agnoscere erubesceret, 984 c. Christus dicit ex se ipso non loqui, quomodo, 855 b. De Christi sudore sanguineo, 991 b *seq.* Christi mors voluntaria et involuntaria Patri, quo sensu, 174 c *seq.* Christi mors voluntaria et involuntaria diabolo, quo sensu, *ibid.*; 175 a *seq.* Christi sanguis redemptionis nostræ pretium, 179 a *seq.* Christi precatio in cruce an evento sit confirmata, 1159 b. Christus apparet in Hierosolymis ante accessum in Galilæam, an in hoc promissum suum violavit, 651 a *seq.* Christus intra 40 dies undecies tantum discipulis apparuit, 715 d. Christus veniens in mundum, in judicium factus est, quo sensu, 122 b *seq.*

Christus jacet in ruinam et resurrectionem multorum, 827 b *seq.*

Christus primogenitus omnis creaturæ, 122 b *seq.* Dicitur legatus a Patre, 858 c. Animarum et corporum medicus, 414 d. Lux nunquam vesperascens, 478 a.

Christi natura pro hypostasi sumpta apud Cyrillum et sexcentos alios ex Patribus, 1043 c. In Christo duæ voluntates, 934 b. Christi voluntates quales debeant dici, 507 a *seq.* In Christo diversæ naturæ, diversæ etiam voluntates, 511 c. In Christo duæ naturæ constituunt ejus hypostasim, et non una, 515 c. Christus non habebat ignorantiam, tametsi naturæ ignorantis esse dicebatur, 510 d. Anima Christi cognitionem omnium habebat, non gratia sed natura propter unionem hypostaticam, 511 a.

Circumcisio sigillum quod Abrahami progeniem a cæteris gentibus distinguebat, 658 b; figurabat gratiam divini baptismatis, *ibid.* Symbolum est fidelium qui carnem suam macerant, *ibid.* Habet finem in Christo, 1170 c.

Cæci nati curatio, 99 c.
Communio carni Christi immaculatæ, 454 c. Communicando idem cum Christo corpus efficiuntur, *ibid.* Qui communionem percipere debet, purum et pravis operibus alienum se præstare debet, 454 d. Indigne communicans quibus comparatur, 454 d; 455 a. Indigne communicantes haud meliores Judæis qui Christum crucifixerunt, 455 a.

Corporis sanguisque dominici perceptio, est intellectualis quædam alimonia, animæ vires reficiens, 451 d; 451 a.

Creatio commune opus personarum divinarum, 930 c. Creatoris quatuor operationes, 95 d. Pater per Filium et per Spiritum sanctum creare dicitur, 910 c. Cur Deus creavit illos qui in peccatis vitam consumpturi erant, 126 a *seq.* Creatio hominum et ipsi melior et Deo convenientissima, 126 c.

Creatura in Scriptura vocatur non solum, quando aliquid ex nihilo esse incipit, sed et quando aliquid, quod est, in melius mutatur, 859 b. Creaturæ genus duplex, 850 a. Creatura nova est, qui est in Christo, 858 d *seq.* De creaturarum natura omnia esse pulchra dicuntur, 141 d.

Crux Christi tropæum contra diabolum excitatum, 186, d. Crucis figura, virga Moysis, 1087 b.

Cyclus quinquennalis seu lustrum apud Romanos, 738 a *seq.*

Cyclus annualis seu Indicum, 738 d.

D

Dæmonum cognitio et status, 1014 d. Dæmones mundi reciores vocati, 711 c. Spiritualia nequitiae, 714 b. Crucis imaginem cum magno horrore extimescunt ac longissime fugiunt, 130 a. Ab Ægyptiis figurati, 1037 b.

David pater Dei incarnati, 295 a. David panes oblationis comedens absolvitur, cur, 67 b. David ephod accinctus est, cur? 112 b, c. Davidem prophetam tanto succumbere permisit Deus, cur? 1143 d. Davidis jussu populus memoratur, 1165, d. *seq.* David vir secundum cor Dei appellatur, 1166 b.

Demosthenes, 558 c.

Dei nomina variæ significationes in Scripturis, 562 d *seq.* Dei nomen apud Judæos litteris usitatis non scribebatur, 567 b. Sed quatuor litteris peregrinis et exoticis figurabatur, *ibid.* Ornabat frontem summi pontificis, 567, c. Utrum Deus ac deitas idem sint, an aliud, 198 b, 199 a. Quomodo cum Deum unum, tres autem hypostases dicamus, 198 a *seq.* Deus unus et tria dicitur, 898 d. Dei natura incomprehensibilis, 698 b. Dei immensitas, 1059 c; 1014 c. Deus est in omni re, quomodo, 463 d *seq.*; 466 c. Dei potentia et amor rubo ardente nec combusto designantur, 1079 d. Deus omnis elementiarum salutisque fons, 75 a. Dei benevolentia humano generi invigilans, duplex, 98 d. Quæ Deum vindicem justumque demonstrant, 127 b. An sit severitas et duritia in Deo qui propter parvam manducationem intulit tantam poenam Adamo et Evæ, et illorum posteritati, 1062 d. An Deus sit auctor mali, 78 a *seq.* An bonitati Dei repugnet creatio malorum angelorum quibus parati sunt cruciatus æterni, 130 b. Dei justitia iniquitate hominum statuitur, quo sensu, 454 b.

Discipuli Christi omni cura terrestri arcenitur, 55 b. Nihil necessarium discipulis desicit, sive id parvum esset, sive magnum, 62 a. Ephesi erant discipuli quidam qui Jo. nis baptismo loti fuerant, 507 a.

Diabolus ex iisdem cælestibus ordinibus delapsus factus est princeps malitiæ, 127 d. Hostis generis nostri insolubilibus vinculis traditur, 306 a. Diabolus et pater diaboli, 351 b, *seq.* Diaboli varia nomina, 1039 c; 866 d. Diaboli figura, Pharao, 1087 b.

Diluvium astruitur, 146 b.

Doctrina Christi, quam excellens, 459 a *seq.*

E

Ecclesiastes homines manuducit ad naturæ comprehensionem, 425 a.

Eleemosynæ præceptum figurate expressum, 335 a, 339 a, 418 c.

Elias Carmelum habitavit, 1206 b. Quadraginta diebus jejunat, 725 b. In cælum rapitur, 698 b. Præcursor adventus posterioris Christi, 1206 a *seq.*

Enos Deus vocatur, 565 a. Filii ejus filii Dei, *ibid.*

Epimenida vates Cretensis, 814 d.

Ephod, significatio hujus vocis, 631 b *seq.*

Esdrae inspiratus Biblia universa in memoriam revocavit scriptisque tradidit, 815 c.

Ethnicorum populus dicitur, 1075 a *seq.*

Eunomius Anomæus, dicebat baptismum conferri cum invocatione Dominicæ mortis, 314 c.

Euphemia (S.) martyr, cujus vita ab Asterio scripta fuit, 1162 b.

Euripides, 811 b. Scriptis prologum Lamiae, 811 b.

Eusebii Pamphili hæresis, 998 d.

F

Fenum, quinam ita vocantur apud sacra Eloquia, 251 b. Feræ ante peccatum abstabant coram Adamo servitutum suam conflentes, 1055 c. Cur creatæ, *ibid.* Fera avida est, ad motus petulantissima, leges benignitatis et mansuetudinis nesciens, 139 b.

Fetus informatum, quando anima ei adjungitur, 1090 b.

Filius splendor et gloria Patris, 525 a. Filius imago incommutabilis, consubstantialis Patri, 259 c. Imago vera Patris, 985 a; 1050 a. Filii et Patris communis dignitas, natura et potestas, 86 a. Unam personam tecum cum assumpta natura, 259 c. An deitas in Filio sit circumscripta, vel non, 263 d. Vere fuit homo et humanis voluntarie subjectus esse infirmitatibus dicitur, 370 d. Creator administratorque creaturarum rerum dicitur, 930 c.

Filius Dei manifestus aius est in potestate, 1114 d. Solus judex in futuro sæculo, cur, 950 d.

Filii Dei peccatum non faciunt, quo sensu, 111 b. Filiationis hujus duplex modus, 114 b.

Foveam fodiens incidet in eam, quid illud significat, 422 b.

Fruentum, quinam ita appellantur in Scripturis sacris, 251 b.

G

Gabriel archangelus genti Israelitarum præpositus, 842 c.

Gale mons Palæstinæ, 830 d.

Genus, 478 d. De genere et specie dubia diversa solvuntur, *ibid.*

Giscala patria majorum S. Pauli apostoli, 687 c. Olim urbecula nunc vicus in Judæa, *ibid.* Gladium duorum de quibus loquuntur discipuli, symbolum, 65 c.

H

Hæretici canes dicuntur, 939 d.

Hebdomadis septem dies, a quibus figurantur, 1091 c.

Hebræi insurgent ad murmurandum de suo duce, 235 b. Heb. æorum puerorum sanguis de aquis Nili clamabat, ut sanguis Abel de terra, 279 a. Contra naturæ legem lucis privatione multabantur isti pueri, 279 b. Hebræorum libri in captivitate cremati, 815 d.

Hercules laboriosus, 642 c. Poetæ in manibus Herculi cornu Amaltheæ ponunt, cur, *ibid.*

Hierosolymitana urbs obsequione cingitur a Vespasiano et Tito, 58 c, *seq.* Alia appellatur de Adriani nomine, 690 d.

Homines angelis superiores, quomodo, 1047 a *seq.* Dignitas nobis data creatione, 254 c. Homo Iesus vocatur, 1062 b. Homines ex nihilo conditi, 503 a. Hominis creatio de terra, 99 c. Deus fluxit animanti corpus ex influenti infirmique ac terrea materie, 227 a. Homo ad imaginem Dei conditus, quo sensu, 251 a. Quomodo secundum Autropomorphitas, 259 d *seq.* An homo solus factus ad imaginem Dei, 254 b.

Humana natura magnificatur et deprimitur, quomodo, 114 d *seq.*

Humanum genus duobus filiis in parabolam inductis significatum, 242 a.

I

Idus, quid, 1045 a.

Imagines sacræ, 654 b *seq.*; 947 c. Pagani, Judæi et qui Manetem sequuntur nolunt Christum per imaginem esse exprimentum, 934 c.

Imago germana Christi, 947 d. Iconomachi dicunt enigmam Christi diversam esse apud Romanos, Indos, Græcos et Ægyptios, 947 n.

Impius non videbit gloriam Dei, 141 a.
Incarnatio, 931 d; 934 b. Incarnationis causæ, 906 d.
Quomodo Paulus incarnationem prædicabat, 322 b.

Infantium cædes, 191 b. Cur Christus natus permiserit sui causa infantium cædem evenire, *ibid.*; 194 a. Infantes hi martyrii sanguine circumfulsi tanquam magni regis satellites, ad limbos diriguntur, 194 d. Inferna tanta innumerum insontium multitudinem territus, *ibid.* Ipsis infantibus beatis immarcessibiles coronæ intextæ sunt, et lætantur beatissima visione rerum optabilium, 195 d.

Iniquitas hominum Dei justitiam statuit, quo sensu, 431 d.

Injuriam pati jubemur quando, 71 a. Quando verbis adversantibus uti licet, 71, c.

Ira Dei, non causa peccati, 291 b *seq.* Iræ divinæ motum incendii improbarum nostrarum cupiditatum progressio, 291 a.

Isaias, relicta visione, de cælo et terra disserit, cur, 862 d, *seq.*

Israel nomine vitis designata, 1075 a.
Israel vocatur primogenitus a Deo, cur, 1145 c.

J

Jacob et Leia, 1162 d. Jacob petram ungens, cujus figura, 1030 b. Jacob vocat Rachel mulierem suam etai ejus commercio nondum fuerit usus, 167 b. Jacob liberis suis benedixisse dicitur, cum nonnullis certe maledixerit, cur, 1071 c. Jacobi prædicationes, 1074 a *seq.*

Jejunanti Christus præcipit ut caput suum ungat oleo, 534 c. Jejunare cum gaudio, 971 d.

Jejunii tempus quadraginta diebus constat, quare, 723 a *seq.*

Joannes Baptista Deo ab infantia consecratus, 1002 b. Joannis Baptistæ vita in deserto, 1007 a *seq.* Quare Salvatoris discipulis baptizantibus, adhuc baptizabat Joannes, 405 b, *seq.* Joannis baptismus, quid præstabat, 1223 d. Si Joannis baptismus peccatorum remissionem præstabat, quidnam a Dominico baptismo differat, 211 a *seq.* Inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista, 1011 b 1154; d *seq.* Minimus in regno cælorum Joanne Baptista major esse dicitur, quomodo, 1155 a *seq.*

Joannes Evangelista historiam ascensionis in fine non tradidit, 715 c.

Joannes Constantinopolitanus, 726 a. Ejus oratio de jejuniis, *ibid.*

Joannes Climachus, 1099 c.

Judas avaritiæ cupiditate tenebatur, 362 d. Judas indignatus de unguento in vanum effuso, 365 a. In Dominum et Magistrum prodicionem et mortem et sepulcrum meditatur, *ibid.*

Judaici regni divisio a Deo facta dicitur, et tamen populo vitio vertitur, 1138 c.

Judæis non licuit edulia immolare animalia nisi coram tabernaculo, cur, 1099 a *seq.*

Judeorum et Samaritanorum cultus differentia, 462 c *seq.* Judæis prohibitum nomen Dei proferre, 567 b. Litteris usitatis non scribitur apud illos, *ibid.* Judæi non credebant miraculis Christi, cur, 474 b *seq.* Judæi gladiis consumendi traduntur in obsidione urbis Hierosolymæ a Vespasiano et Tito, 58 c.

Judicii dies et hora Christo ignotæ, 670 c.

Julianus Apostata impugnans hæc verba Christi, «Vendite quæ possidetis et date pauperibus,» refellit, 618 a *seq.*; 634 a. Scribit contra religionem, 630 d.

Jugum non ducere cum infidelibus, quid, 555 c.

Justus ut palma florebit, 450 d.

Juramentum Dei, quo sensu Deus jurare dicitur, 878 a *seq.*

K

Kalendæ, quid, 1045 a.

L

Lepam in vestimentis inesse, quomodo intelligendam, 1098 a.

Leprosus Christus tangit non obstante legali immunditia, cur, 410 c, *seq.*

Lex naturalis, 1067 c.

Libertas nostra, unde venit, 882 c. Obedientia mandatis Dominicis libertatem nostram corroborat, 882 d. In libertatem beatam revocati a servitute dura, 391 b. Carnis servituti machinator vastare virtutis et libertatis decorem, 391 c.

Litterarum sacrarum contrarietas dispellitur, quomodo, 81 a *seq.* Litterarum sacrarum obscuritas, unde venit, 815 a *seq.*

Locus ubi, 803 d. Ejus proprietates, 806 b *seq.*
Lothi uxor in salis columnam obdurata, divinam virtutem prædicat, 227 b.

Lucas a Deo afflatus, 211 a. Evangelicæ ejus narrationes, *ibid.* Ascensionem in fine Evangelii latius prosequitur, et ab eadem Actuum facit initium, 715 c.

Lucianus (S.) asceta et martyr, 819 d. Sacram Scripturam interpretatus est, *ibid.* Liber ejus manuscriptus. Nicomediæ inventus, 822 a.

Lunatici, quibus ita appellabantur tempore Christi, 115 d *seq.*; 118 d.

Lunæ influxus in morbos ex corruptis humoribus nascentes, 118 c.

Lustrum, cyclicus quinquennalis apud Romanos, 758 a.

M

Magi ex Oriente et Perside ad Dominicum partum primi accesserunt, 1147 c.

Magnes, quid sit, quomodo adhuc vocatur, 726 b.

Malum, quid sit, 78 a; an Deus sit auctor mali, *ibid.*

Manna divini cibi figura, 1087 b, 1168 J.

Manichæi docebant Christum tantum secundum apparentiam carnem sumpsisse, 694 a.

Margaritæ, prædicatio Verbi divini et corpus Dominicum, 959, c; porcis non projiciendæ, quo sensu, *ibid.* Margaritæ res sacræ, ipsa miracula, 942 b.

Maria ex tribu regia et sacerdotali nata, 166 a. Ejus sancta conversatio suspicionem avertat, 165 d. Ab omni hominis commercio munda, 166 c. Dicitur conjux et virgo, *ibid.*, 167 b. Quænam verba in corde suo conferebat, 822 d. Maria post partum virgo permansit, 867 a. Mariæ Virginis animam gladius pertransivit, quando, 878 d.

Maria Magdalena, ex qua Christus septem dæmonia ejecerat, 834 c. Traditus eam Virginem mansisse quoad vixerit, *ibid.* Mariæ Magdalænæ non permittitur tangere Christum post resurrectionem, cur, 986 b.

Maria quæ unguentum attulerat dicitur post obitum Dominæ nostræ Deiparæ Ephesum venisse ad Joannem Evangelistam, cursum suum apostolicum martyrio absolvisse, 834 c.

Mars sidus cursum suum 15 annis absolvens, 739 b.

Matthæi Evangelium, ubi desinit, 715 b.

Maximus (S.) defensor veræ pietatis, ejus scripta, 507 a.

Mercurius, 642 e. In manibus Mercurio cornu Amalthæe poetæ ponunt, *ibid.*

Michael archangelus Persarum genti præpositus, 842 c. Obsistere dicitur Gabrieli archangelo, genti Israelitarum præposito, cur, 843 a *seq.*

Miracula Christi, in quorum gratiam patrantur, 1051 a *seq.*

Mors nostra somnus vocatur ab Apostolo, mors vero Christi mors, cur, 862 b *seq.*

Moses enutritus in aula regum Ægyptiorum, 195 b. Suam gentem a dura servitute liberat, 195 c. An Moses ignoraverit cælum regnorum, 107 b; cur Judæis de eo non loquitur, *ibid.*, quorum Moses historiam conscripsit, 139 a. Moysis manus sicut leprosa, 1082 a *seq.* Angelus vult occidere Moysen, cur, 1082 b *seq.* Moyses tabulas legis conterit, cur, 1095 b. Parvi peccati causa pollicitam terram a longe videt, 1111 d *seq.* Moyses figura Christi, 1087 b.

Mulier peccatrix in domo Pharisei, non autem Simonis leprosi Jesum videt, 359, c. Lazari soror erat, 363 b. Ejus actio laudatur, 359 d; 395 a. De viri mulieribus Dominicis pedes seu caput unguento ungentibus, 363 b *seq.*

Mulier salvata per filiorum generationem, quo sensu, 450 b, *seq.* Mulier subjecta viro, 643 b. Potestatem habet in caput suum, quomodo, 645 a *seq.*

N

Nestorius de contaminatis calicibus Pauli Samosatensis bibens, 931 d. Duas hypostases in Christo admittit, 1046 b. Nestorius dicebat personam humanam in Christo nudatam esse divinitate, 526 b.

Nicanor qui Alexandri vitam scripsit, 811 b.

Nili ostia septem quæ immittuntur in mare, 275 a. Ægyptii illum fluvium Deum nuncupabant, 279 a. Cui fructuum viteque datorem colebant, *ibid.* Quomodo aquæ illius factæ sunt immundæ, corruptæ ineptæ, potui, *ibid.*

Noe ebrietatis arguitur, nec pœnas solvit, cur, 1150 b *seq.* Noe lege antiquior non scripsit Genesim, 146 a.

Nomen Dei sumere in vanum, 551, b *seq.*
Nomen, quid, 1045 a.

O

Oblatio recta, quænam est, 646 d.
Oleum symbolum gratiæ Spiritus sancti, 558 d.
Origenes doctissimus neque minus errorum plenus, 90 d. Ejus sententia de paradisi plantis et Evæ productione per costam, 459 b. *seq.* Quid censuerit de tunicis pellicis Adami et Evæ, 459 c.

P

Pagai canes dicuntur, 959 d.
Panis cœlestis et vitivicus præbetur post aquæ divinam regenerationem, 419 d. Panis qui de cœlo descendit et mundo dat vitam, 419 d.

Parabola elocutio quibus legibus subjecta, 238 c. Parabola de filio prodigo, 866 a. *seq.*

Paradisus terrestris, qualis fuerit, 106 b. Certaminum præmium est, præludium regni cœlorum, 110 b. Ejus descriptio, 135 a. *seq.* Quare paradisum plantavit Deus, Adamum statim inde expulsum, 582 b. *seq.* Paradisi plantas quinam negaverunt, 459 b.

Paschæ vocabuli variæ significationes, 1085 a, celebratio Paschæ, 1085 b.

Pater in opere creationis ac providentiæ nihil separatim aut divinum a Filii voluntate facit, 86 a, Non cessat operari Pater, neque Filius, neque Spiritus sanctus, 9. b. Pater ob passionis utilitatem libenti lætoque animo Filii sanguinem suscepisse dicitur, 190 a. Pater Christi major illo, quo sensu, 603 c. *seq.* Pater numeratus primus e personis divinis, cur, 915 a. *seq.*

Pauli (S.) patria, 687 c. Paulus aliquando dixit se Tarso natum aliquando autem Romæ, an/ mentitur, 959 a. Paulus, vir ille excelsus, sancti Spiritus lingua, 222 d. Paulus, clarissima tuba S. Spiritus, 510 d. Cur se idiomam vocat, 575 b; 578 a. *seq.* Ejus laus, 578 b. *seq.* Cogitari non potest eum linguam Græcam corrupisse, 582 c. Ejus modus dicendi, qualis, 585 c. *seq.*; 587 a. *seq.*; 1590 d. *seq.* In Epistolis suis nomen præmittit, cur, 747 d. Ad Athenienses verba faciens, a propriis eorum inscriptionibus argumenta desumit, cur, 946 d. Paulus complevit quæ Christo deerant, quo sensu, 706 b. Ad Paulum nonnulli trahunt vaticinium Jacob ad Benjaminum, 1079 b. *seq.*

Paulianistæ duas hypostasies in Christo asserunt, 951 c. Paupertas facit martyres, 62 d; 65 a. Eos qui a paupertatis laude exciderunt multarum rerum et sollicitudo et cura excipiet, 62 d. Paupertatis consilium, 615 d. *seq.* Scopus Salvatoris paupertatem suadentis, salus animorum, 626 d.

Pauperis misereri, fenerari, Deo, 419 c.

Peccare vocabuli variæ significationes, 287 c. Peccare humanæ voluntatis est alique arbitrii, 127 a. Peccatum vitandum, quibus modis, 1125 a. *seq.* Post peccandi actum, ut plerumque peccati cognitio supervenit, 151 a. Peccantibus penæ statim expetuntur, cur, 1106 b. Peccatum mortem genuit, 1055 b. Peccaturos homines non oportuisse a Creatore nativitatem sortiri, objicitur, 127 a. Peccatorum remissio per Spiritum datur, 570 a. Peccatum in Spiritum sanctum, 567 d.

Peripsema, quid apud veteres, 751 b.

Petro claves regni cœlorum dantur rectæ confessionis præmium, 954 b. In confessione Petri Ecclesia stabilita, et contra portas inferi communita, 954 b. Petrus princeps apostolorum generales adhortationes dispersis Judæis scribit, 510 c. Manibus ambabus gubernans linguæ cursu scripturæque celeritate. *ibid.* Afflato divinitus animo loquitur. *ibid.* In nomine Jesu claudum ad Speciosam portam sedentem sanat, 525 b. Petrus qui nullum studium posuit in Græcarum vocum electione, 558 a. Salutem animarum auditoribus inserere curam habuit, non lenocinari, nec applausum sibi concitare. *ibid.* Petrus mortem Christi ægre ferens, increpatur, 1170 c.

Phrao impius masculus infantibus Nilum pro carnifice constituit, 195 b. Pharaonis cor, induratum a Deo, quo sensu, 78 d; 79 a; 285 a. *seq.*

Photius dicit se confecisse volumen in quo congeruntur voces usitatas, quæ varios significatus habent, 154 c. Olim in dialecticis exercitationibus artes topicas explicavit, 495 a.

Platonica idea, 479 a. *seq.* Platonis republica, 626 a.

Pontifex summus in veteri lege tiam in capite habuisse dicitur, cur, 854 d. *seq.* Pontificis capiti imponitur liber Evangelii quando consecratur, 855 a. *seq.*

Populus Dei numeratur, cur, 1105 a.

Porci quibus non sunt projiciendæ margaritæ, quinam sunt, 959 d. *seq.*

Profanorum auctororum testimonia quæ in sacris Litteris allegantur, 814 b. *seq.*

Prophetia obscuris imaginibus obumbrata, cur, 917 b.

Proverbia mores hominum ordinant, 423 a.

Providentiæ divinæ tribuuntur mala quæ nobis invitis accidunt, 78 b. Providentiæ Dei, quid sit, 98 a. *seq.* Providentiæ divina ad quid pertingat, 222 a. An hæc verba Pauli: « Nunquid de bobus cura est Deo, » Providentiæ divinæ adversantur, 222 d. Providentiæ Dei, 871 b 1074 c.

Psalmorum hæc inscriptio: « In finem, » quid significat, 1119 a.

Pythagorei quaternitatem colunt, 1030 a.

Pytho, sibylla, 811 c.

Pythonis spiritus, quid est, 454 a. *seq.*

Q

Qualitas, ejus species, 786 c. *seq.* Prædicatur qualitas quadruplici modo, 790 b. Ejus proprietates, 791 c.

Quantitas, ejus species, 782 b. *seq.* Ejus proprietates, 785 c.

R

Redemptio humani generis per Verbi exinanitionem, non vero per aliquem ex incorporeis virtutibus genitum, neque per simplicem hominem, cur, 925 c.

Regni cœlorum nulla mentio apud Mosen, cur, 106 a. *seq.*; 134 b. *seq.* Regnum cœlorum annuntiat a Christo, non a Moysse, 107 d. Regnum cœlorum cœlestis habitaculum multo excelsius divinitusque quam paradisus, 110 b. Regni cœlorum bona immenso intervallo exsuperant bona paradisi terrestris, 155 b. Regnum cœlestis promittitur his qui omnia propter Christum deserunt, 58 a.

Relata ad atiquid, 794 c. Relata ad atiquid quatuor proprietates habent, 795 c.

Reptilia, cur creata, 1055 d.

Restrictio modestis hominibus familiaris est, 79 c.

Resurrectio triduaana Christi, 267 an. Christus resurrectione sua resurrectionis omnibus communis dedicationem et munusculum statuit, 267 a. Resurrectionis communis auspiciu dat Christus, 506 a.

Rubus ardens nec combustus, figura Christi, 1079 d. Cur in rubo nec in alia planta Deus Moysi apparuerit, 1135 b; 1082 a.

S

Sacerdotum diversissimæ vestes, 1094 c. Quare is qui hæresim reliquit sacerdotum ambire possit, ille vero qui maculis corporeis indicitur, ad hanc dignitatem inveni non possit, 146 c. *seq.*

Saducæorum secta, 505 b.

Sal terræ, quinam sunt, 1194 b.

Salus ex Judæis, quo sensu, 463 a. *seq.*

Salvator noster petra scandalii percutibus, 542 a. An contemnat matrem suam cum dicit: « Quæ est mater mea? » 542 a. Salvatoris nomen Filio Dei congruit, cur, 190 c. Salvator leo vocatur, 246 a. Salvator nonnunquam miracula sua inter medios homines et in Synagogis patrabat, nonnunquam vero illa publicari non patiebatur, cur, 745 c.

Samaritani adorabant quod nesciebant, quomodo, 462 c.

Samaritana mulier, 458 a.

Sambethe sibylla, ex filii Noe uxor, 811 b. Quid vaticinavit, *ibid.*

Satanæ tradere, quid sit, 1118 d. Satanæ renuntiamus, non autem pravus hominibus, cur, 1080 c.

Scanda, quænam sunt, 103 a. Quomodo ex necessitate in mundum veniunt, 103 b. *seq.* De scandalo in Christum, 571 a.

Scripturæ sacræ variæ editiones, 819 a. *seq.* Scripturæ sacræ interpretationes quintæ et sextæ in dolis inventæ, 819 c. *seq.* Contradictiones quæ in Scriptura divina videntur, unde sunt, 60 c. Scripturarum sacrarum obscuritas unde oritur, 85 c; 86 b. *seq.*

Septembris mense sacrificia splendidiore apud Romanos, cur, 758 c.

Sepulcrum Christi novum et proprium, cur, 1227 d.

Severianorum error de Christo, 1046 a.

Sibyllæ, quot fuerint, 811 b. *seq.*

Simon magus baptismo initiatus, 954 d. Imaginem Christi circumgestabat, *ibid.* Quod de imaginibus sentiebat, *ibid.*

Situs, ejus proprietates, 807 a. *seq.*

Spiraculum vitæ, homini datum, quid, 258 a.

Spiritus sancti figura, nubes, 1037 a. An Spiritus sanctus ferebatur super abyssum, 158 c. *seq.* Si Spiritus sanctus ex eodem principio procedit cum Filio, quomodo non acquirit nomen Filii, 206 c. *seq.* Spiritus sancti vis, 231 c. Spiritus sancti dona inter se differunt, 251 c. In Spiritu sancto Christus ejecit dæmonia, 375 c. Spiritus

sanctus indumentum credentium appellatur, cur. 722 a.
 Substantia quid, 767 d. *seq.* Ejus proprietates, 773 a. *seq.*
 Suppliciorum perennitas, tanquam mali culmen, sceleratis hominibus adjicitur, 251 a. Igni inexstinguibili traduntur, *ibid.*
 Symeon qui Christum ulnis suscepit, num erat sacerdos, 825 b. *seq.*
 Symmachus, 278 d. Symmachi versio, 302 b. Samaritanus ad Judæos accedit et iterum circumciditur, 819 c. Divinam Scripturam interpretatur, *ibid.*

T

Talionis lex, 265 c. 350 a. *seq.* 635 a.
 Temporis categoria, seu de quando quaestio, 810 c.
 Tenebræ quid sint, 138 d. *seq.* 1055 a. 246 d. *seq.*
 Terræ ortus, 1034 c. Terra in æternum stat, quosensu, 127 c. *seq.*
 Theodotio, 279 a. natus Ephesio, 819 c. Hæresim Marcionis Pontici amplexus et abjuravit, 819 c. Scripturam sacram interpretatus est, *ibid.*
 Thucydidis magniloquentia, 538 c.
 Titus Hierosolymam urbem obsidione cingit, 58 c.
 Thuribula factiosorum circum altare Deus distribui præscribit, cur. 1107 b.
 Trinitatis dogma astruitur, 1062 c. 720 d. 890 c. 951 c.

V

Vacuum coram Deo non apparere, quo sensu, 159 d.
 Valentinus fatue asserit carnem Verbo adunitam, non e purissimo virginis sanguine solidatam, sed de cœlo sarsum corpus ei devocat, 694 a.

Velum templi scissum cum Christus in lignum attolletur, cur. 966 c. 1226 c.
 Ventilabrum in manu Dei, quo sensu, 250 c. 1191 d.
 Verbum quod erat in principio, quod apud Deum erat, Deus ipse, 454 a. De virgineo sanguine carnem sibi adipiscitur, 454 b.
 Vespasianus Hierosolymam urbem obsidione cingit, 58 c.
 Vestis nuptialis, quænam sit. 102 a. *seq.* Vestis alba symbolum lætitiæ et sancti status, 534 c.
 Vetus testamentum mali genit malum opus calumniantur Marcionistæ, 95 a.
 Victus necessarii cura, rerumque superfluarum solet præcipue imperfectioribus multum animæ detrimentum afferre, 54 b.
 Vinum novum, Novum Testamentum aut gratia Christi, 1199 a.
 Virtutes quas in medium proferre oportet, 745 b. Virtutes quæ in obscuro haberi debent, *ibid.*
 Vita humana umbra, somnium, fumus et vanitas appellatur, 951 c.
 Vitri num sit mentio apud Moysen, 278 a.
 Voluntas, quid est, 510, 511 c.

Z

Zabulonis maritimus incolatus, 1078 a.
 Zizania hæretica. unde oriuntur, 311 c.
 Zonam non habendi præceptum, neque calceamenta, neque peram, 51 d. An hoc præceptum contrarium sit præcepto habendi crumenam et peram, *ibid.* An hoc præcepto Christus opibus interdicit, 55 c.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PHOTIUS, PATRIARCHA CONSTANTINOPOLITANUS.

OPERUM PARS PRIMA. — EXEGETICA.

In Amphilochia Photii Prolegomena.	1
I. JOSEPHI HERGENROTHERI dissertatio historica-critica de Photii quæstionibus Amphilochiæ.	1
1° De Amphilochorum nomine, origine atque scopis.	1
2° An Photius singularum quæstionum auctor fuerit.	6
3° De materiis ac rebus de quibus agunt Amphilochiæ quæstiones.	10
4° De codicibus potioribus quibus Amphilochiæ quæstiones exhibentur.	13
5° De Amphilochiæ quæstionibus huc usque editis.	15
6° De præsentibus Amphilochiæ quæstionum editione.	18
II. — JOS. CHRISTOPHORI WOLFFII præfatio in Photii quæstiones Amphilochiæ.	22
III. — ANGELUS ANTONIUS SCOTTUS lectori benevolo.	26
IV. — ANGELO MAI præfatio in quæstiones Amphilochiæ.	30
V. — EJUDEM præfatio in quæstiones Amphilochiæ.	39
AMPHILOCHIA SIVE IN SACRAS LITTERAS ET QUÆSTIONES DIATRIBÆ.	46
Ad Amphilochiæ S. Cyzici metropolitam.	46
Quæstio I. — Photii Amphilochia sive ad Amphilochiæ Cyzici metropolitam sacrarum sermonum collectio, in qua quæstiones de Scriptura divina solvuntur. Princeps autem penditur illa Domini jussio dicentis: « Ne habeatis zonam, neque calceamenta, neque peram. Item, nunc vero qui habet crumenum, sumat pariter et peram » et reliqua.	47
Quæstio II. — Si die septimo requievit Deus ab universis operibus suis, quomodo sa utare Patria Verbum dicit: « Pater meus usque modo operatur et ego operor. »	95
Quæstio III. — Cur usus est luto Dominus, non autem alio modo ut oculos cæci curaret.	99
Quæstio IV. — Quid est, « Odio habentes et eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam. »	102
Quæstio V. — Cum quidquid necessitati subjacet invitum necessitati pareat, necesse autem est ut eveniant scandala (Math. xviii, 7) in mundo; injustum est imprecationibus subjicere eum qui vim patitur, et ab eo pœnas peccatis repetere.	102
Quæstio VI. — Cur Moses regni cœlorum nullam mentionem fecerit, quamquam servatur in Evangelii manifeste dicat, a constitutione mundi illud esse justis paratum.	106
Quæstio VII. — Si finis sæculorum nobis advenit, quibusdam sæculis Christi divitiæ in nos ostendentur.	110
Quæstio VIII. — Quomodo dicitur filius Dei peccatum non facere, qui juxta eandem Scripturam ex aqua et Spiritu nascuntur; et tamen multos videmus per baptismum Dei effectos peccatum facientes.	111
Quæstio IX. — Quomodo Davide Dei Patre dicente: « Homo tanquam fenum dies ejus, » Salomon ejus filius declarat: « Est aliquis magnus homo, et aliquid honore dignum vir. »	114
Quæstio X. — Quare demoniaco morbo ægrotantes, lunaticos evangelista vocat.	115
Quæstio XI. — Quare cum Adamus peccasset et mortis pœnam incurrisset, ejus filius qui non peccavit tamen ante ipsum mortem subierit.	119
Quæstio XII. — Non existit contradictio, etsi quibusdam videatur inter illud: « In judicium ego in mundum veni. » Et illud: « Non veni ut iudicem mundum, sed ut salvem mundum. »	122
Quæstio XIII. — Si in æterna pœna versari multo deterius est quam omnino vita non uti (nihil enim pati multo melius est quam doloribus cruciatibusque divexari) cur	

Deus homines illos qui in peccatis vitam consumpturi erant, creavit, rem pejorem pro meliore eligens.	126
Quæstio XIV. — Quid est illud: « Aperti sunt eorum oculi (Gen. iii, 7), » et quomodo transgressio vim habuit oculos aperiendi.	131
Quæstio XV. — Cur Moses in cosmogonia regni cœlorum mentionem non fecit, quamvis Salvator dicat illud a constitutione mundi paratum esse justis. (Gen. i, 1 seq.; Math. xxv, 34.)	135
Quæstio XVI. — Cur invisibilem terram Moyses nuncupavit.	138
Quæstio XVII. — Cur prohibet quin carnes a feris capti homines comedant.	139
Quæstio XVIII. — Quomodo intelligendum illud: « Non apparebis coram me vacuus. »	139
Quæstio XIX. — Quomodo non inter se adversantur: « Ecce omnia pulchra nimis, » et quæ sequitur divisio, cum dicitur alia quidem ex animalibus esse munda, alia vero immunda.	142
Quæstio XX. — Quare ex hæresi egressus homo, si vitam agat irreprehensibilem, ad sacerdotium pervenit; qui autem maculis corporeis inficitur, etiamsi ab injustis absteineat, ad sacerdotii dignitatem non invehitur.	146
Quæstio XXI. — Quænam in nostris sacris Litteris subjecta notio sit vocabulo respondet; tum ipsi videlicet, tum aliis ad hujus similitudinem confirmatis dictionibus.	147
Quæstio XXII. — Quare non priusquam statueret Joseph Mariam dimittere astitit angelus hanc curam præveniens et tollens; sed nuncius cum a cura ad actum transiit, tum prohibitorum supervenit. Et quare Virginem Josephi mulierem dicit.	163
Quæstio XXIII. — Quid significat illud: « Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis sciens bonum et malum. »	167
Quæstio XXIV. — Quomodo voluntaria et involuntaria Patri mors Christi dici queat fuisse. Et quomodo rursus accidit ut eadem mors diabolo voluntaria simulque involuntaria fuerit.	174
Quæstio XXV. — Cujusnam vox sit, quæ dicit: « Hoc autem totum factum est, » evangelistæ, an archangeli.	190
Quæstio XXVI. — Cur natus Christus permisit sui causa infantium cædem evenire.	191
Quæstio XXVII. — Quomodo cum Deum unum, tres autem hypostases dicamus, et Patrem dicimus Deum, et Filium per se Deum, et Spiritum sanctum similiter. Cur autem dicamus unam divinitatem, et tres hypostases; non item liceat divinitatem dicere Patrem, neque Filium, neque Spiritum sanctum, neque simul.	198
Quæstio XXVIII. — Si ex eodem principio Filius ac Spiritus sanctus procedunt quomodo nec fratrum appellationem accipient, nec Filii nomen Spiritus sanctus accipiet.	206
Quæstio XXIX. — Si Baptisma Joannis peccatorum remissionem, ut S. Lucas scribit, præstabat, quidnam a Dominico Baptismo differerebat?	211
Quæstio XXX. — Quomodo, cum Salvator noster dicat: « Nonne duo passeret asse veneunt, et unus ex illis non cadet sine Patre meo, qui in cœlis est? » Paulus, qui Christum in se loquentem habet, inquit: « Nunquid de bobus cura est Deo? » Nimirum vos discipuli magistro adversari videtur.	222
Quæstio XXXI. — Quomodo accipiendum est illud: « Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham? »	227
Quæstio XXXII. — Quid sibi vult illud: « Cujus ventriloquum in manu ejus, » et quæ sequuntur.	230
Quæstio XXXIII. — Quomodo, cum Core, et Dathan, et Abiron divinam iram experti essent, ac reliquæ turbæ exterritæ, vitæque discrimine commotæ, animi audentiam vesaniamque reprimebant, et a peccatis respicere debuissent, hæc contra nihil hujusmodi exhibentes contra Moysen murmurant.	234
Quæstio XXXIV. — In illo Evangelii loco quinam intelligendi sunt pueri, qui Judæi ceciderunt, et illi non	

sallarunt, lamentaverunt, et illi non plaxerunt? Profecto Praecursorem, ac D. N. puerorum nomine intelligere, nonne locutionis absurditate culpam quoque Judaeorum diluit? Pueris enim non obsequi nequidquam reprehendi debet. 258

Quaestio XXXV. — Quomodo principis apostolorum cohortatio illa, « Parati estote semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est, spe, » Dominico praeccepto non adversatur caventi, neque ad regnum, et praesidium tribunal aguntur, pro reddenda fidei nostra ratione, responsiones praemeditatur. 257

Quaestio XXXVI. — Quonam sensu dictum est: « Faciamus hominem ad imaginem nostram. » Et quid hoc loco innuat « imago. » Quale autem est exemplar. Omnis enim imaginis exemplar etiam conspiciatur, oportet. 251

Quaestio XXXVII. — Quomodo illud: « Oculum pro oculo, et dentem pro dente, huic praeccepto: » Ego autem dico vobis non resistere malo, » id est non referre par pari, neque inimicum ulcisci, non adversatur. 263

Quaestio XXXVIII. — Quidam hoc dubium proponunt: Si non est circumscripta in Filio deitas, caro, quam assumpsit, vel est ubique; ubi enim est deitas, illam quoque adesse oportet: vel, si est loco circumscripta, ab eo, qui ipsam assumpsit, separata est. 263

Quaestio XXXIX. — Quomodo, cum Jacobus duos filios ex Rachele suscepit. Josephum et Benjaminum; Moyses postea Jacobi filios recensens inquit: « Fuerunt autem filii Balla, Gera, et Noaman, et Anchis et Bös, et Amphim, et Omphim, et Omphimim: Gera autem genuit Arad; deinde vero subdit: « Hi filii Rachel, quos peperit Jacob? » Cum itaque Rachel Josephum et Benjaminum, solus peperit quomodo liber Genesis et alios nuper memoratos e Rachele Jacobo, partus dicit? solve nodum. 271

Quaestio XL. — In Exodo cum Moyses urgeret illud Domini praecceptum: « Extende manum tuam super aquas Aegypti, et super fluvios eorum, et rivos, ac paludes, et omnes lacus aquarum..., et sic eruat; » Cumque scilicet hoc prodigium evenisset, undenam alia deprompta fuit aqua, quae in cantorum praestigii ad miraculi simulamen materiam praebuit. 271

Quaestio XLI. — Quasnam sententia subjecta est verbis illis: « Ego indurabo cor Pharaonis? » 262

Quaestio XLII. — Quomodo intelligendum est illud, quod Isaias divino spiritu allatus pronuntiavit: « Tu iratus es, et (nos) peccavimus. » 268

Quaestio XLIII. — Cur nam cum Dominus et Salvator noster Jesus Christus in nomine Patris et Filii et sancti Spiritus baptizare docuisset, apostoli atque discipuli non sic, sed in nomine Domini baptizabant. 502

Quaestio XLIV. — Quid significat illud quod dictum est: « Omni tempore sint vestimenta tua alba et oleum in capite tuo ne deficiat, et sapientis oculi in capite ejus. » 534

Quaestio XLV. — Illud: « Quae est mater mea, et qui fratres mei, » quomodo intelligendum est? multi enim id in scandali occasionem posuerunt. 359

Quaestio XLVI. — Quomodo non implicat illud: « Dicitum est antiquis: Oculum pro oculo, dentem pro dente, ego autem dico vobis non resistere malo, sed quicumque te ad dexteram percutiet, verte illi et sinistram. » 350

Quaestio XLVII. — Domino dicente: « Ex parte diaboli estis, » querimus quem dicat diabolum et quem patrem ejus? 351

Quaestio XLVIII. — Quot sunt quae Dominum unguento unxerunt? 358.

Quaestio XLIX. — Quomodo interpretandum illud: « Omne peccatum et omnis blasphemia hominibus remittetur; ei vero qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur neque in praesenti saecula, neque in futuro. » 367

Quaestio L. — Beati Marci et Evangelistae qui scripsit: « Exierunt qui juxta eum ut tenerent illum; dicebant enim quoniam in furorem versus est? » Quonam sensu verborum contextum optantes, non essemus procul ab evangelica narratione abducti? 378

Quaestio LI. — Quare paradysum plantavit Deus, Adamum statim expulsurus. 382

Quaestio LII. — Divino Paulo hortante: « Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitiit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus; quomodo intelligemus illud, « carbones ignis congeres super caput ejus. » 386

Quaestio LIII. — Quomodo intelligendum dictum a Deo Moysi: « Ecce dedi te deum Pharaoni. » 390

Quaestio LIV. — Quomodo intelligendum apostolicum dictum: « Si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini, » et huic annexa. 591

Quaestio LV. — Quomodo sacram oraculum ut est me-

lius est accusatione omni, ita et demonstraret huic inaccessum; nempe: « Amen, amen dico vobis, ait ubicunque praedicatum fuerit Evangelium hoc, dicetur et quod haec fecit in memoriam ejus? Si quis enim Evangelium ponat ipsum factum mulieris, Is sapientiae non videtur effugere crimen. » Si vero totam scripturam compositionum discipulorum magistri et communis Salvatoris excellentia opera et administrationes, neque id putatur servare consequentiam: nondum enim haec scriptis mandata erant. 594

Quaestio LVI. — Quemnam sensum est consequens et irreprehensibile investigare et intelligere per Davidica verba iustitia: « Tibi soli peccavi et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis et vicias cum judicaris? » 596

Quaestio LVII. — Quare Salvatoris baptizantibus discipulis, adhuc baptizabat Joannes. 403

Quaestio LVIII. — Quare Moyses secundum genesim genealogiam texens principatum Esau, reliquorum simpliciter quidem nuda recenset nomina, ad Ainan vero progrediens, ait: « Iste est qui invenit Janin in deserto cum pasceret subjugalia Seegon patris sui? » Quid igitur est quod inveniit; et quare mentione dignum est habitum. 403

Quaestio LIX. — Quid significat quod in Deuteronomio scriptum est: « Si aedifices domum novam, facies et coronidem domui tuae, nec facies homicidium in domo tua. » 406

Quaestio LX. — Cur Christus leprosum tetigerit, non obstante legali immunditia, cum solo verbo, cum sanare potuit. 410

Quaestio LXI. — Quid significat illud: « Est spes carum viventem meliorem esse leone mortuo. » 416

Quaestio LXII. Quid vult significare apud Ecclesiasten quod dictum est: « Mitte panem tuum super faciem aquae, quia in multitudine dierum invenies illum. » 418

Quaestio LXIII. Quid significat: « Qui fodit foveam, incidet in eam. » 422

Quaestio LXIV. — Quomodo intelligendum quod scriptum est ab Ecclesiaste: « Scindens ligna periclitatus in illis, si exiderit ferrum; et ipse figuram turbavit et virtutes roboravit et superabundantiam cordati sapientia. » 425

Quaestio LXV. — Ad quem finem spectat illud: « Generatio praeterit et generatio adventit, terra autem in aeternum stat. » 426

Quaestio LXVI. — Quemnam sensum aperit illud: « Est justus qui perit in iustitia sua, et est impius manens in improbitate sua. » 430

Quaestio LXVII. — Quomodo intelligendum illud: « Si autem iniquitas nostra Dei iustitiam statuit. » 431

Quaestio LXVIII. — Illud: « Si genuerit vir centum, et annus multus vixerit, et numerus qui erunt dies annorum ejus non implebitur bonitate; et sepulcrum non fuit ei, dixi bonum super eum abortivum; quoniam in vanitate venit, et in tenebris nomen ejus involvetur, et solem non vidit nec cognovit; requies huic super illum. » Hoc autem dictum quamnam discretionem et elucidationem demonstrare potest. 435

Quaestio LXIX. — Quid significat illud: « Vive in bono et vide in die nequitas, vide. Et hoc consonum illi fecit Deus circa loquellas, ut non inveniat homo post illum quiddam. » 437

Quaestio LXX. — Quasnam oportet intelligere pelliceas tunicas, quas Adamus et Eva post transgressionem induerunt. 439

Quaestio LXXI. — Ad quemnam sensum nos mittit illud: « Nonne, si recte obtuleris, recte vero non diviseris, peccati? tace, » et reliqua. 442

Quaestio LXXII. — Domino Paulo dicente: « Adam non seductus est, mulier vero seducta in praevicatione fuit, salvabitur per filiorum generationem, » et reliqua; quomodo oportet intelligere illud: « Sa. vandam per filiorum generationem mulierem. » 446

Quaestio LXXIII. — Quomodo intelligenda sint verba illa: « Qui manducaverit hunc panem et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini, » et reliqua. 451

Quaestio LXXIV. — Quando Dominus ad Samaritanam dicit: « Crede mihi, mulier, quod veniet hora, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis, adorabitis Patrem: Nos adoratis, quod nescitis; nos adoramus, quod scimus, quoniam salus est ex Judaeis, » etc., horum venerandum eloquiorum vim quo tandem studio assequemur. 458

Quaestio LXXV. — Quomodo dicatur esse Deus in omni re, et quomodo dissolvi possint dubitationes, quae a quibusdam contra hoc obijciuntur. 463

Quaestio LXXVI. — Quid sibi vult illud, quod a Domino

discipulis in Evangelio dicitur : « Vobis datum est nosse mysteria regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant. » 467
 Quæstio LXXVII. — De genere et specie dubia diversa, in quibus eorundem solutio invenire potest. 478
 Quæstio LXXVIII. — Difficultates et solutiones dogmaticarum et antirrheticarum questionum ex Gregorii Theologi Oratione secunda de Filio. 490
 Quæstio LXXIX. — Cur angelorum mentionem non fecit Moses in creatione mundi? et quid sibi vult illud : « Hoc enim faciens, carbonis ignis congeres super caput ejus. »
 Stewartii monitum in sequentem quæstionem. 506
 Quæstio LXXX. — Quales debeant dici in Christo voluntates gnomicæ, et qualis debeat in eodem Christo dici voluntas humana, hypostatica aut alia. 507
 Dissertatiuncula Stewartii. 543
 Quæstio LXXXI. — Quid est illud apud Lncam : « Facta autem hæc voce convenit multitudo et mente confusa est, » etc. 547
 Quæstio LXXXII. — Quomodo non est contrarium sumere nomen Domini Dei in vanum. 551
 Quæstio LXXXIII. — Quid est spiritus Pythonis. 554
 Quæstio LXXXIV. — De illo effato S. Pauli, « In quo omnes peccaverunt. » 554
 Quæstio LXXXV. — Quid significat Jugum non ducere cum iudicibus. 555
 Quæstio LXXXVI. — De voce ἀγκυβόσασθαι I Petri v, 5. 558
 Quæstio LXXXVII. — Cur cherubimæ facies divinis prophetis revelabantur, sub formis boum, leonum, aquilarum, hominum. 558
 Quæstio LXXXVIII. — De sancta Trinitate. 559
 Quæstio LXXXIX. — Quot significationes vocis Deus in Scripturis reperiri possunt. 562
 Quæstio XC. — De poena in pronuntiantes nomen Dei ineffabile. 570
 Quæstio XCI. — Quid sibi vult illud : « Sæpe proposui venire ad vos. » 570
 Quæstio XCII. — De Epistolis Pauli et cur se Paulus idiotam vocet. 575
 Quæstio XCIII. — Diversæ quæstiones ex Apostolo per viginti septem capita solutæ. 591
 Quæstio XCIV. — Quid est : « luceat lux vestra coram hominibus, » etc. 605
 Quæstio XCV. — Quid est illud : « Pater meus major me est. » 605
 Quæstio XCVI. — Quomodo non pugnat illud : « In domo Patris mei mansiones multæ sunt » cum sequenti : « Si abiero, parabo vobis locum. » 607
 Quæstio XCVII. — Cur apostolorum princeps incidit in negationem. 607
 Quæstio XCVIII. — De antilogia inter verba Christi Joann. v, 31, et Joann. viii, 14. 611
 Quæstio XCIX. — An pugnant verba discipuli, Joann. xiv, 5, cum præcedentibus verbis Magistri. 614
 Quæstio C. — Cur angelus non venit ad Joseph antequam in dubitationem de Virgine incidere. 615
 Quæstio CI. — Quid sibi vult : « Vendite quæ possidetis, et date pauperibus, » etc. 615
 Quæstio CII. — Quid significat Ephod. 634
 Quæstio CIII. — Quomodo non est contrarium illud : « Oculum pro oculo et dentem pro dente, » illi sententiæ : « Si quis te percusserit in unam maxillam, porrige illi et alteram. » 635
 Quæstio CIV. — De Abele justo. 635
 Quæstio CV. — De circumcissione. 638
 Quæstio CVI. — Quid significat redundantia verbi αἰμί (sum). 639
 Quæstio CVII. — Cur laborioso Herculi poetæ Amathææ cornu in manibus ponant. 642
 Quæstio CVIII. — Quid est mulierem habere potestatem in caput suum. 642
 Quæstio CIX. — Quid sibi vult illud : « Non si recte obtuleris, » etc. 646
 Quæstio CX. — De Christi apparitione in Hierosolymis promissam in Gallæa apparitionem præverteute. 651
 Quæstio CXI. — De sacris imaginibus. 654
 Quæstio CXII. — De amore Dei. 655
 Quæstio CXIII. — De tabernaculo testimonii. 665
 Quæstio CXIX. — De ignorantia dici et horæ judicii. 670
 Quæstio CXV. — De sapientia Salomonis. 685
 Quæstio CXVI. — De patria Pauli. 687
 Quæstio CXVII. — Eadem dubitatio et solutio. 590
 Quæstio CXVIII. — Cur circumcisus est Christus. 691

Quæstio CXIX. — De eo : « Deum nemo vidit unquam. » 695
 Quæstio CXX. — Quid significat dictum Apostoli : « Semper et nunc quoque Christus glorificabitur in corpore meo, » etc. 702
 Quæstio CXXI. — Quæ fuerint illa, quæ Christo deerant, quoque, Paulus complevit. 706
 Quæstio CXXII. — « Non est nobis lucta adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates, adversus mundi hujus rectores, adversus spiritualia nequitia in celestibus. » 711
 Quæstio CXXIII. — Quare liber Actuum apostolicorum ita inscribitur, cum tamen duodecim apostolorum Acta non contineat, sed initio quidem miracula et doctrinas paucas apostolorum, postea vero tota tractatio in Paulum convertatur. 714
 Quæstio CXXIV. — Quoties Christus apostolis post resurrectionem suam apparuit, et ubi, et quando. 715
 Quæstio CXXV. — Quare Christus præcepit apostolis, « ne Hierosolymis discederent, » et, quando promissionem Patris audiverunt. 718
 Quæstio CXXVI. — Quando baptizati sunt apostoli, et a quo. 719
 Quæstio CXXVII. — Quomodo, qui in Christum baptizantur, Christum induunt? 719
 Quæstio CXXVIII. — Quare angeli apostolos Galilæos vocant? 722
 Quæstio CXXIX. — Cujusnam hæc vox : « Quis est iste rex gloriæ? » 722
 Quæstio CXXX. — Quare jejunii tempus diebus quadraginta constet. 725
 Quæstio CXXXI. — Quid sit magnes? 726
 Quæstio CXXXII. — Quomodo vocari debent ταρχαί, et qui sunt ταρχαί, quive υιοί? et quo sensu dicit Petrus : « habemus sermonem propheticum firmiter? » 727
 Quæstio CXXXIII. — Quid Apostolus vocat « peripsema? » 751
 Quæstio CXXXIV. — Quot anni initia arbitrari nos oporteat et quæ? 755
 Quæstio CXXXV. — Nonne hæc contradicunt sibi invicem : « Si quis te percusserit in maxillam dextram, verte illi et alteram; » et : « Si autem bene, quid me cadis? » 759
 Quæstio CXXXVI. — Quare Paulus apostolus in epistolis suis nomen suum præmittit? 747
 Admonitio Jos. Hergenroether in ndecim sequentes quæstiones seu commentarios in Aristotelis categorias. 758
 Quæstio CXXXVII. — Eidem Amphilochio petenti perspicuam decem Categoriarum synopsis. 759
 Quæstio CXXXVIII. — De substantia. 767
 Quæstio CXXXIX. — De quantitate. 782
 Quæstio XL. — De qualitate. 786
 Quæstio XLI. — De relictis ad aliquid. 794
 Quæstio XLII. — De sex reliquis categoriis. 799
 Quæstio XLIII. — De actione. 799
 Quæstio XLIV. — De passione. 805
 Quæstio XLV. — De loco (ubi). 805
 Quæstio XLVI. — De eo quod est situm esse. 807
 Quæstio XLVII. — De quando seu de categoria temporis. 810
 Quæstio XLVIII. — Editoris monitum. 811
 Quæstio XLIX. — De vitæ termino. 811
 Quæstio CL. — Quot fuerint sibyllæ? 812
 Quæstio CLI. — De profanorum auctorum testimoniis que in sacris Litteris allegantur. 814
 Quæstio CLII. — Cur sacra Litteræ obscuræ sint? 815
 Quæstio CLIII. — De eodem argumento clarius. 815
 Quæstio CLIV. — Quot editiones Scripturæ factæ fuerint? 819
 Quæstio CLV. — Quid a se conspectum pastores a iis de puero, illis annuntiato, significarunt? 822
 Quæstio CLVI. — Num sacerdos erat Symeon, qui Dominum nostrum Jesum Christum ulnis suscepit? 825
 Quæstio CLVII. — Quid significat illud : « Hic jacet in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicunt? » 827
 Quæstio CLVIII. — Quare Maria Magdalenam, ex qua septem dæmonia eiecerat, Iristam elegit? 834
 Quæstio CLIX. — Quid significat illud : « Ex me ipso non loquor? » 855
 Quæstio CLX. — Quomodo Joannes theologus œconomiam salutarem per « brachium Domini » indicat? 854
 Quæstio CLXI. — Quid significat : « Quod et ipsa creatura liberabitur a servitute? » 859
 Quæstio CLXII. — Quid significat, « Præmogenitus omnis creaturæ? » 847
 Quæstio CLXIII. — Quid est δέσπαις et προσευχή? 850

- Quæstio CLXIV. — Neque enim pudet me Evangelii :
« justitia enim Dei, » etc. 851
- Quæstio CLXV. — Quare summum pontificem in capite
illarum habuisse dicitur? 854
- Quæstio CLXVI. — Quomodo Christus legatus a Patre
venit? 858
- Quæstio CLXVII. — In oraculum illud : « Si quis est
in Christo, nova est creatura; vetera transierunt, ecce
nova facta sunt omnia. » 858
- Quæstio CLXVIII. — Quare apostolus, de Christo lo-
quens, mortem ejus « mortem, » nostram vero « somnum, »
appellat? 862
- Quæstio CLXIX. — Quare, relicta visione, Isaias de
cælo et terra disserat? 862
- Quæstio CLXX. — Quæ est parabola de filio, paternas
facultates sibi vindicante, et in longe dissitam terram pro-
ficiscente. 866
- Quæstio CLXXI. — In Matthæum, 1, 25. 867
- Quæstio CLXXII. — De providentia. 870
- Quæstio CLXXIII. — De Trinitate. 875
- Quæstio CLXXIV. — Quomodo intelligendum sit quod
de Job dicitur : « Pereat dies in qua natus sum ? » 875
- Quæstio CLXXV. — Quid sit illud : « Per memetipsum
juravi, dicit Dominus ? » 878
- Quæstio CLXXVI. — Quid sit : « Et tuam ipsius animam
portransibit gladius ? » 878
- Quæstio CLXXVII. — Quid sit : « Nolite murmurare in
invicem ut non judicemini ? » 879
- Quæstio CLXXVIII. — Quid sit : « mœchi et mœchæ
(adulteri et adulteræ) ? » 879
- Quæstio CLXXIX. — Quid significat hoc Apostoli ver-
bum : « Subjecti estote omni humanæ creaturæ, propter
Dominum, ut liberi. » 882
- Quæstio CLXXX. — De Theologia quæstiones. 886
- Quæstio CLXXXI. — Quare usque ad Trinitatem procedat
Deus, et nec intra Trinitatem circumscribatur, nec
ulterius extendatur? 890
- Quæstio CLXXXII. — Quomodo dicamus Deum unum
et tria? 898
- Quæstio CLXXXIII. — De iisdem. 902
- Quæstio CLXXXIV. — De iisdem eisdem. 903
- Quæstio CLXXXV. — Quomodo omnino cogitari possit
Deum esse incarnatum? 903
- Quæstio CLXXXVI. — Quare Deus carnem assumpse-
rit? 906
- Quæstio CLXXXVII. — De Filii incarnatione. 907
- Quæstio CLXXXVIII. — Quare cum Trinitatem homo-
geneam esse parique honore frui in confesso sit, Pater
tamen per Filium et per Spiritum sanctum creare dicitur,
non autem vice versa? 910
- Quæstio CLXXXIX. — Cur Spiritum Patris et Spiritum
Filii theologico sermone dicamus : neque tamen Patrem
Spiritus neque Filium, conversa vice, fateamur? 914
- Quæstio CXC. — Carnam cum Pater et Filius et sanctus
Spiritus consubstantiales paresque vi, voluntate et potentia
sint, tamen in numerando primum locum Pater obtineat?
915
- Quæstio CXCI. — Cur humani generis redemptio neque
per aliquem ex incorporeis virtutibus genium, neque per
simplicem hominem, sed per Verbi exinanitum peraciam
fuerit? 923
- Quæstio CXCH. — Cur in futuro sæculo solus iudex Fi-
lius sedeat? 950
- Quæstio CXCHII. — De Trinitate et Incarnatione. 931
- Quæstio CXCHIV. — De incarnatione. 931
- Quæstio CXCV. — De incarnatione. 934
- Quæstio CXCVI. — De imaginibus. 934
- Quæstio CXCVII. — De imaginibus. 934
- Quæstio CXCVIII. — De pugnantibus verbis. 935
- Quæstio CXCVIX. — De solutione legis ac de verbis :
Matth. v. 13-17. 936
- Quæstio CC. — Cum Dominus dicat : « Nolite margari-
tas projicere porcis, » quomodo docendi sunt infideles?
959
- Quæstio CCI. — Quomodo judicandum de his quæ in hac
vita occidunt? 946
- Quæstio CCII. — Quomodo apostoli, cum idiotæ essent,
rhetores omnes superarant? 946
- Quæstio CCIII. — Cur Paulus ad Athenienses verba faci-
ens a propriis eorum inscriptionibus argumenta desumit?
946
- Quæstio CCIV. — Cur prophetia obscuris imaginibus
obumbrata fuit? 947
- Quæstio CCV. — De effiguratione et caractere imagi-
num sanctarum. 947
- Quæstio CCVI. — Cur umbra et somnium et fumus et
vanitas appellatur vita humana? 951
- Quæstio CCVII. — De loco illo, « Pone manum tuam
super femur meum. » 951
- Quæstio CCVIII. — In *Marc. viii, 13, 17, 18.* 955
- Quæstio CCIX. — Eidem dubitanti, « At ipsi non intel-
lexerunt. » 955
- Quæstio CCX. — In illa verba : « Potest Deus vel e-
lapidibus istis liberos Abrahamo suscitare. » 958
- Quæstio CCXI. — Ad interrogationem, quomodo non
mentitus deprehenditur divus apostolus, qui se cum Ju-
dæum tum et Romanum dicebat; et aliquando dixerit se
Tarsi natum, aliquando autem Romæ? 959
- Quæstio CCXII. — Cur velum templi scissum est? 966
- Quæstio CCXIII. — De blasphemia in Spiritum san-
ctum. 970
- Quæstio CCXIV. — De præcepto Christi. 971
- Quæstio CCXV. — In illa verba : « Quæ est mater mea,
et quinam sunt fratres mei? » 971
- Quæstio CCXVI. — In illa verba : « Non sum dignus
qui solvam corrigiam calcei ejus. » 979
- Quæstio CCXVII. — De differentia imaginum. 983
- CCXVIII. — In illa verba : « Noli me tangere, nondum
ascendi ad Patrem meum. » 986
- Quæstio CCXIX. — De Christi sudore sanguineo. 991
- Quæstio CCXX. — In illa verba : « Omnis qui mulierem
intuetur, ad illam concupiscendam, jam in corde suo con-
stupravit illam. » 994
- Quæstio CCXXI. — Cujus hæresis erat Eusebius Pam-
phili? 998
- Quæstio CCXXII. — Quid est illud : « Qui minor est in
regno caelorum major est illo? » 999
- Quæstio CCXXIII. — Si Deus est ubique, quomodo my-
sterium quo in mulieris utero præsens est accusetur?
Certe, inquit, quod sit præsens in mulieris utero, sicut
et ubique, nulla est reclamatio : ex illa autem Deum in-
carnatum fuisse, quomodo et quale sit? 1011
- Quæstio CCXXIV. — Utrum diaboli sciant quod peni-
tentiam agendo de his quæ commiserunt, a peccatis libere-
rentur, vel utrum semel a sapientia divina lapsi, hujus
notitia privati sint. 1014
- Quæstio CCXXV. — Homini ethnitarum partium stu-
diosi cum Christiano dialogus, seu capita quædam quibus
Trinitas assertur. 1015
- Quæstio CCXXVI. — Quid sibi vult illud : unde acces-
sit illi? 1022
- Quæstio CCXXVII. — Utrum in verbis : « misit Deus
filium suum, γενόμενον (natum), dicere, » an γενόμενον
(factum) per unum oportet. 1023
- Quæstio CCXXVIII. — De natura et persona. 1023
- Quæstio CCXXIX. — De persona. 1023
- Quæstio CCXXX. — De divinitate. 1026
- Quæstio CCXXXI. — Utrum Christus hominem assump-
serit universale, an vero particularem. 1026
- Quæstio CCXXXII. — Quid sibi vult illud : « Pro Christo
igitur legatione fungimur, tanquam Deo adhortante per
nos : reconciliamini Patri? » 1026
- Quæstio CCXXXIII. — Quid est illud : « Vel ut accu-
ratus loquamur, ea quæ divinitas? » 1027
- Quæstio CCXXXIV. — Quam ab causam ille qui toto
corpore erat leprosus in veteri testamento purus dice-
batur, qui autem ex parte tantum, impurus? 1027
- Quæstio CCXXXV. — Cur dicitur spiritus imago Filii,
et quid sit Pythagoræorum tetractus. 1050
- Quæstio CCXXXVI. — Quare Jacob petram ungit? 1050
- Quæstio CCXXXVII. — Quare summitatem baculi alo-
ras? 1050
- Quæstio CCXXXVIII. — Tibi soli peccavi et malum cor-
ram te feci, ut vincas cum judicaris. 1051
- Quæstio CCXXXIX. — Quid est illud : « Quod non ha-
bitat in me, hoc est in carne mea, bonum? » 1051
- Quæstio CCXL. — De vitæ termino. 1051
- Quæstio CCXLI. — Quid significat illud : « Vos ex
patre diabolo estis : » et, « Quis est diaboli pater? » 1059
- Quæstio CCXLII. — Quid est Novitium, quid Kaleudæ,
quid Idus et quid Nonæ? 1043
- Quæstio CCXLIII. — De divina natura et persona. 1043
- Quæstio CCXLIV. — Quem sensum habet illud Apostoli
dictum : « Collocavit nos ad dextram Dei et Patris? » 1045
- Quæstio CCXLV. — Quare præcipitur nobis renun-
tatio Satanae, non autem pravus h. minibus. 1050
- Quæstio CCXLVI. — Quare confessores vocentur Sa-
monas et socii? 1551
- Quæstio CCXLVII. — Cur Christus cruci affixus? 1051
- Quæstio CCXLVIII. — Quomodo dictum illud apostoli-
cum : « Signa non credentibus, sed incredulis ; » cum
illis Domini oraculis conciliari potest : « Fides tua sa-
vum te fecit ; » et : « Non poterat facere signa propter
incredulitatem eorum ; » itemque alia eandem senten-
tiam inculcantia? 1051

- Quæstio CCLXIX. — Si terra jam esset quomodo facta fuerit, dixit enim: Terra autem erat? 1054
- Quæstio CCL. — Si lumen Deus creavit, non ipse tenebras fecit; hæc enim inter se pugnant. 1054
- Quæstio CCLI. — Quare feras et reptilia fecerit Deus? 1055
- Quæstio CCLII. — Quinam Deus dixerit: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram? 1058
- Quæstio CCLIII. — Quid significet: Ad imaginem? 1059
- Quæstio CCLIV. — Bonum esse Deum existimantes, quomodo illi tantam attribuativeritatem? Crudelitas est enim et duritia tantam propter parvam manducationem in ferre pœnam, non solum illis qui peccaverunt, sed et illorum posteritati. 1062
- Quæstio CCLV. — Quosnam filios Dei vocaverit Moyses. 1066
- Quæstio CCLVI. — Lege non-lum promulgata quæ jubet honorare patrem et matrem, quomodo Cham ut parvula judicatur? 1067
- Quæstio CCLVII. — Quare, Cham in peccatum lapso, filius illius maledicatur. 1067
- Quæstio CCLVIII. — Quomodo Abraham fidus appellatur qui dixerit: « Unde scire possum quod possessurus sim eam? » 1070
- Quæstio CCLIX. — Quam ob causam eluctetur adversus Jacobum angelus. 1071
- Quæstio CCLX. — Cur liberis suis benedixisse Jacobus dicatur, cum nonnullis certe maledixerit? 1071
- Quæstio CCLXI. — Quid hoc ostendat rubum ardere nec comburi. 1079
- Quæstio CCLXII. — Leprositas manus quid significet. 1082
- Quæstio CCLXIII. — Qua de causa voluerit angelus occidere Moysen. 1082
- Quæstio CCLXIV. — Qua de causa fugientibus præcepit exsequi Paschæ ferias? 1083
- Quæstio CCLXV. — Quomodo intelligere oporteat hæc apostoli verba: « Omnes in Moysæ baptizati sumus, » et reliqua, usque ad a hic vero lapis erat Christus? » 1087
- Quæstio CCLXVI. — Quomodo incolome sit æquum filiis pro patribus punitis? 1087
- Quæstio CCLXVII. — Quid sit informatus fetus? 1090
- Quæstio CCLXVIII. — Qua de causa tabernaculum fieri Deus præscripsit? 1090
- Quæstio CCLXIX. — Quam ob causam Moyses tabulas contriverit? 1095
- Quæstio CCLXX. — Quomodo intelligendum in vestimentis lepram inesse? 1098
- Quæstio CCLXXI. — Quid significet duæ aves quæ pro expiando homine offerebantur? 1098
- Quæstio CCLXXII. — Cur non licuerit Judæis edulia immolare animalia nisi coram tabernaculo? 1099
- Quæstio CCLXXIII. — Sancti Joannis Climaci deus ex capite de quiete et patientia, « Medium præteriens in mediis perveni, » et: « Potum sitienti dabat, » usque ad verba: « Dicere prorsus nequeo. » 1099
- Quæstio CCLXXIV. — Cur populum numerari Deus jussit? 1103
- Quæstio CCLXXV. — Qua de causa farina ex hordeo pro muliere accusata stupri afferretur? 1103
- Quæstio CCLXXVI. — Cur a peccatoribus pœnæ statim expetantur? 1106
- Quæstio CCLXXVII. — Cur præscripsit Deus factionum thuribula circum altare distribui? 1107
- Quæstio CCLXXVIII. — Cur olim iratus sit contra Moysen et Aaron Deus cum aquam e saxo eduxit? 1110
- Quæstio CCLXXIX. — Cur cælum et terram obstetari jussus fuerit? 1110
- Quæstio CCLXXX. — Quomodo intelligendum sit hoc verbum: « Lætamini, gentes, cum plebe ejus, et confortemini eum omnes angeli Dei? » 1110
- Quæstio CCLXXXI. — Cur demum parvi peccati causa Moyses proci videre pollicentem terram jussus sit, et introducere populum prohibitus. 1111
- Quæstio CCLXXXII. — Quid est hoc: « In modico suaves me Christianum fieri? » 1114
- Quæstio CCLXXXIII. — Quid istud significet: « Manifestatus est Filius Dei in potestate? » 1114
- Quæstio CCLXXXIV. — Quid hoc sit: « Prohibitus sum usque adhuc ut aliquem fructum habeam. » 1115
- Quæstio CCLXXXV. — Quid sit: « Justitia enim Dei in eo revelatur? » 1118
- Quæstio CCLXXXVI. — Quo spectet hoc Apostoli verbum: « Tradite illum Satanæ? » 1118
- Quæstio CCLXXXVII. — Quid hoc valeat: « In finem pro ea quæ hæreditatem consequitur? » 1119
- Quæstio CCLXXXVIII. — « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. » 1122
- Quæstio CCLXXXIX. — « Quoniam conturbata sunt ossa mea. » 1122
- Quæstio CCXC. — Clamavi ad te, Domine, exaudi me. » 1123
- Quæstio CCXCI. — « Voce mea ad Dominum clamavi, voce mea Dominum deprecatus sum. » 1123
- Quæstio CCXCII. — Quid valeat hoc verbum: « Gratulata est Melchior David? » 1126
- Quæstio CCXCIII. — Cur David sit accinctus Rhod? 1126
- Quæstio CCXCIV. — Quid faceret Adam in paradiso? 1127
- Quæstio CCXCV. — Cur sub vespere immolaretur agnus. 1127
- Quæstio CCXCVI. — Quid ex his verbis intelligendum: « Ponam arcum meum in nubibus. » 1127
- Quæstio CCXCVII. — Cum justus esset Noe, cur ebrietas argutus pœnas non solvat? 1130
- Quæstio CCXCVIII. — Ex quo Scripturæ loco constat Adam a diabolo deceptum esse? 1130
- Quæstio CCXCIX. — Quid hæc valeant: « Domine, non est exaltatum cor meum? » 1131
- Quæstio CCC. — Cur in rubo nec in alia planta Moysi apparuerit Deus? 1135
- Quæstio CCCI. — De regni Judaici divisione quæ a Deo facta dicitur et tamen populo vitio vertitur. 1138
- Quæstio CCCII. — Cur permisit Deus prophetam Davidem tanto succumbere? 1142
- Quæstio CCCIII. — Quare Deus primogenitum Israel vocavit? 1145
- Quæstio CCCIV. — Quomodo cæli enarrent gloriam Dei? 1146
- Quæstio CCCV. — Quid sit: « Increpasti gentes et perit impius? » 1147
- Quæstio CCCVI. — Quare Magi ex Oriente et Perside, non vero ex alia regione aut gente ad Dominicum partum primi accesserint? 1147
- Quæstio CCCVII. — Cur præcipit Herodes Magis, qui Salvatorem nostrum Christum adoraturi veniebant: « Inquirite diligenter, inquiens, in puerum; ubi vero inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum? » 1151
- Quæstio CCCVIII. — Quare Præcursor (Joannes) Herodem reprehendit? 1154
- Quæstio CCCIX. — Quomodo accipiendum est illud: « Inter natos ex mulieribus major Joanne Baptista non surrexit? » 1154
- Quæstio CCCX. — Quare in saluti perpensione Dominus noster Jesus Christus læncea confossus est? 1158
- Quæstio CCCXI. — Quid significet illud: « Domine, ne statuas illis hoc peccatum; » et an eventu sit confirmata hæc præcatio? 1158
- Quæstio CCCXII. — Quot Asterii fuere, et quænam ipsorum opinio? 1162
- Quæstio CCCXIII. — De Jacobi et Leïa. 1162
- Quæstio CCCXIV. — De populo jussu Davidis numero. 1163
- Quæstio CCCXV. — Cur David vir secundum cor Dei appellatus fuerit? 1166
- Quæstio CCCXVI. — Cur manna in eremo de cælo ceciderit? 1167
- Quæstio CCCXVII. — In hæc verba Abrahamo dicta: « Statuum pactum meum inter me et te. » 1170
- Quæstio CCCXVIII. — Quare Jesus Petrum, mortem ejus ægre ferentem, increpavit? 1170
- Quæstio CCCXIX. — De Absalomi seditione. 1170
- Quæstio CCCXX. — Quomodo Salvator noster, omnes amare jubens, discipulos tamen suos ad prædicandum mittens, præcipit, ne quem in via salutent? 1170
- Quæstio CCCXXI. — Quid significet lustrare se et calvitium circumponere stultitiam capiti? 1171
- Quæstio CCCXXII. — De corvo prophetæ ministrante. 1171
- Quæstio CCCXXIII. — Si Pater in Filio et Filius in Patre, nonne in Filii incarnatione Pater quoque carnem assumit? Et si tota Deitas erat in Filio, quomodo Pater manet carnis expertus? 1171
- Quæstio CCCXXIV. — De dracone diabolo. 1171
- INDICES IN QUESTIONIBUS AMPHILOCHIANAS. 1171
- I. — Synopsis questionum Amphilocharum, prout in tribus codicibus sibi respondent. 1171
- II. — Synopsis questionum a Wolfo editarum, prout nunc juxta codicem Vaticanum sunt dispositæ. 1173
- III. — Index epistolarum Photii, quæ Amphilochiis sunt insertæ. 1175
- IV. — Index numerorum apud Maium questionibus additorum, quæ nunc correcti et mutati sunt. 1175

V. — Index Amphilocharum questionum secundum varios editores.	1177
VI. — Index potiorum locorum S. Scripturæ quæ Photius in Amphilochiis exponit vel adducit.	1178
VII. — Patres alii qui auctores a Photio in Amphilochiis adducti recensentur.	1187
FRAGMENTA IN NOVUM TESTAMENTUM.	
Fragmenta in Matthæum.	1190

--	in Marcum.	1210
--	in Lucam.	1214
--	in Joannem.	1251
--	in Epistolas S. Pauli.	1254
--	in Epistolam ad Romanos.	1254
--	in Epistolam ad Corinthios.	1254
--	in Epistolam ad Hebræos.	1254

FINIS TOMI CENTESIMI PRIMI.

Quæ sequuntur quæstiones diu multis expensis multaue diligentia frustra quæsiveramus. Nobis tandem, absoluto jam volumine, eas Venetiis in Codd. Græc. X, XI, XII Bibliothecæ Marcianæ datum est detegere. Quas, cum suum jam non possint locum obtinere, ad calcem voluminis appositas haud ingratis speramus, lector inveniet. EOR.

SUPPLEMENTUM

AD QUÆSTIONES AMPHILOCHIANAS.

ΕΡΩΡΗΣΙΣ ΡΜΗ'.

Εἰ δὲ ἀλλήλους δάμνετε καὶ κατασθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε.

Εἰπὼν ὁ Παῦλος, οὗ ἡ γλῶττα τοῦ παναγίου Πνεύματος ὄργανον, Ἰγμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί, καὶ διδάξας, ὡς οὐχ ὑπόκεινται δουλείᾳ περιτομῆς, οὐδὲ τῷ τοῦ νόμου ζυγῷ κατατρίβασθαι, ἵνα μὴ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῖς, καὶ ὅσα μὴ δεῖ, χαρίζεσθαι νομίωσι, καὶ τὴν ἀφορμὴν τῆς ἐλευθερίας ὑβριν ποιήσωνται τῆς ἐλευθερίας, ὑποτασσόμενοι τῇ σαρκί, ἐπήγαγεν· Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. Ἀνεκλήθητε, φησί, πρὸς ἐλευθερίαν, φεύγετε τῆς σαρκὸς τὴν δουλείαν· ἡ δὲ τῆς σαρκὸς δουλεία πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐστὶ πρόξενος παθῶν καὶ κακίας, ἀτὰρ δὴ καὶ τὴν ἀγάπην ἀπωθεῖται. Ἴνα τὸν τὰ ἄλλα τέως ἐάσω, ταύτην τὴν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐργουμένην πληγὴν καθ' ἡμῶν, τουτέστι, τὴν νεκροῦσαν τὴν ἀγάπην, μηδαμῶς ἐν ἑαυτοῖς παρελθεῖν πρόσαιεν ὑποκατακλιθῆτε δοῦναι. Τοῦτο δὲ ἔσται πῶς; Εἰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις· ἡ γὰρ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεία τὴν ἀνωθεν ἀρραβωνίζεται καθαρὰν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν εἰρήνην ταῖς ἀνθρώπων καρδίαις ἐγκατοικίζει. Εἶτα δεικνύς, ὅτι καὶ νόμου κεφάλαιόν ἐστι τὸ ἀγαπᾶν ὡς ἑαυτὸν τὸν πλησίον, καὶ ταύτη τῆς ἀγάπης τὸ ὑψηλὸν καὶ ὠφέλιμον παραστήσας ἀπὸ τῶν παρεπομένων ἀνθρωπίνων τῶ βίῃ συμπτωμάτων, ἐπισφίγγει τὴν διδασκαλίαν· ἐπειδὴ γὰρ ὁ πάλυς ἀνθρώπος οὐ τοσοῦτον νόμοις καὶ [ἀπειλαῖς], ταῖς ἀπειλούσαις τὰς τελευταίας κολάσεις, συγκρονίζεσθαι θέλει, παραγγέλλει ὅσον ἀπὸ τῶν προσκαιρῶν καὶ ἐγγιζόντων εἰς τιμωρίαν, ἐπιφέρει τὴν παραίνεσιν κάκειθεν. Εἰ δὲ μήτε τὸ τῆς ἐλευθερίας ὑμᾶς δυσωπεῖ, μηδ' ἐτι προσῆκε δουλεύειν ἀλλήλοις ἐν ἀγάπῃ, μηδ' ἐτι πλήρωμα νόμου τὸ κατορθῶμα τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ ταῦτα πάντα θέμενοι παρὰ φαῦλον, Ἀλλήλους δά-

A

QUÆSTIO CXLVIII.

[Deest in Coisl. et Taur. Cod.]

Quod si vos invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini ¹ (a).

Dicens Paulus, cujus lingua sancti Spiritus est organum, Vos enim in libertatem vocati estis, fratres ², et docens, quod non subjiciuntur servituti circumcisionis, neque jugo legis premuntur, ut ne libertatem illis, et omnia quæ non oportet, largita fuisse putent, et ex jure libertatis libertatis injustitiam faciant, submissi carni, addit: Sed per charitatem servite invicem. Vocati estis, inquit, ad libertatem; fugite carnis servitutem; carnis porro servitus multorum est causa dolorum et malorum, ipsamque charitatem mittit foras. Ut ergo cætera omittam, hoc vulnus e carne contra nos natum, id est, quæ mortificat charitatem, minime in vobis ipsientationem fieri perinitatis. Quomodo istud fiet? Si per charitatem servialis invicem; per charitatem enim quæ est servitus, pure desursum libertatis est pignus, et pacem cordibus hominum inhabitare facit. Deinde ostendens, quod legis summa est diligere proximum sicut seipsum ³, sicque charitatis altum et utile exhibens ex comitantibus vitam humanam eventibus, concinit documentum. Cum enim omnis homo non legibus et minis pœnas finales minitantibus, vult edoceri, nuntiat quantum ex præsentibus et imminentibus supplicium; et concludit inde exhortationem. Si vero neque libertas vobis placet, neque quod convenit servire invicem in charitate, neque quod inventum legis perfectio charitatis; sed hæc omnia nullius æstimantes invicem vos mordetis et comeditis, tamen, nisi aliud at id saltem considerate quod in ruinam et interitum vestrum talis actio vertetur. Cavete igitur ne excidatis a charitate; excidere enim ab illa, in pugnas vos et contentiones ducit, et dispo-

¹ Galat. v, 15. ² ibid. 13. ³ ibid. 14.

(a) De hoc argumento vide etiam quæstionem LIV.

nit ad hostilia arma sumenda; hæc vero interitum vestrum præparant. Hic porro opportune charitatem insinuat, circumcisionis abolitionem prius suadens, et illud sibi proponens, scilicet ut, divisis inter se, et laudantibus circumcisionem, et in gratiam legis Pauli verba adhibentibus, non sese dissidiis, tumultibus et pugnis dedant, quibus facilius inter se destruant; id quod sæpe visum. Hæc vero ex manuscriptis, sicut potui, transcripsi; libris enim, ut scit tua sacerdotalis celsitudo, cum aliis, ex quibus possibile fuisset vivere, captivitas me spoliavit.

νομοθεσίαν τῶν Παύλου βημάτων ἀνηγμένων, στάσει καὶ, θορύβοις καὶ μάχαις ἑαυτοὺς ποιήσωσιν ἐκδότους, δι' ὧν καὶ τὸ ὑπ' ἀλλήλων καταναλωθῆναι θάπτον τέ ἐστι καὶ καθορώμενον συνήθως. Ταῦτα μὲν ἀπὸ σχεδίων, ὡς ἠδυνήθημεν, μετεγράψαμεν, τὰ δὲ βιβλία, ὡς καὶ ἡ σὴ ἀρχιερατικὴ τελείωτης συνσπίσταται, μετὰ τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν ἴν δυνατὸν ζῆν, ἡ αἰχμαλωσία λάφυρον ἔθετο.

QUÆSTIO CLXXV. [Coisl. CCXVI Taur. CCVII.] B

Cur Filius caro factus est, nec alia Trinitatis persona?

1. Cur quæso Filius et non alia sanctæ Trinitatis persona, nostram accipiens naturam caro factus est? Cur igitur? Ut tum Filius in altis, tum Filius in imis manserit, incarnatus ex purissimo et virgineo sanguine et ut immutabilis natura nullam vicissitudinem, statu mutante, subisse mutationem argueretur. Una ratio hæc.

2. Altera autem: oportebat Creatorem, neque alium sed ipsum, comminutum opificium restaurare. Enimvero, si alius condidit, atque alius restaurat, quod conditor habuit nec jam habet, sed quod condonat restaurator, quod non habere conditorem necessitas alterius demonstrat. At nihil tale in divine imperante et omnipotente Trinitate: creat Filius, adest et Pater et Spiritus; rursus instaurat Filius, favet et participat instauratori et Pater et Spiritus. Una trium voluntas, potestas una, nec altera virtus, regnum unum.

3. Rursus quia conveniens erat ut Verbum, Filius Patris, in errorem lapsos revocaret (ratione enim concinnatur error, et ad rationem pertinet [reductio et directio peccatorum]); manifeste ad solam generis humani salutem respicit incarnatio Filii. Atqui sive Pater, sive sacrosanctus Spiritus suscepisset humanam naturam, non modo nequaquam redemisset genus nostrum, sed ad difficilium propositum se præbuissent intentos. Etenim si carne indutus et vitæ præsens dixisset: *Ego sum Dei Pater*, aut, carnis crassitudine apparente, dixisset: *Ego sum Spiritus*: quomodo Judæus non renuisset solo auditu ipsius vocis recipere sonum? Verum enimvero, si, cum Salvator dixisset se esse Filium Dei (quod tamen et illis sæpe dictum erat), in cordibus suis inflammari ex ira ad cædem pulsus vociferantur: *De bono opere non lapidamus te, sed quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum*. Quid ergo absurditatis non commisissent, quid vero non ausi essent, quamque

Α ντες καὶ κατασθίετε, κἂν γοῦν, εἰ μὴ τι ἄλλο, τοῦτο κατανοήσατε, ὡς εἰς φθορὰν ὑμῶν καὶ ἀφανισμόν ἡ τοιαύτη πρᾶξις κατανήσει. Φυλάξασθε οὖν μὴ διαπεσεῖν τῆς ἀγάπης. Τὸ γὰρ διαπεσεῖν ἐκείνης εἰς μάχας ὑμᾶς καὶ ἔρις διεγείρει, καὶ κατ' ἀλλήλων ὀπλίξεσθαι παρασκευάζει· τὰ δὲ, τὴν φθορὰν ὑμῶν καὶ ἀπώλειαν συγκατασκευάζει. Ἐνταῦθα δὲ τὴν ἀγάπην εὐκαίρως παρενέβαλε, καὶ τοῦ τῆς περιτομῆς ἀτέτησιν προηγουμένως εἰσηγούμενος, καὶ ταύτης αὐτῷ τῆς σπουδῆς προκειμένης· ἵνα μὴ, διαιρεθέντων πρὸς ἀλλήλους τῶν τε τὴν περιτομὴν σεμνολόγημα ποιουμένων, καὶ τῶν πρὸς τὴν

ΕΡΩΤΗΣΙΣ PHZ'.

Διὰ τί ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη, καὶ οὐχ ἑτέρα τῆς Τριᾶδος ὑπόστασις;

Γα'. Τί δήποτε ὁ Υἱὸς, καὶ οὐχ ἑτέρα τῆς ἀγίας Τριᾶδος ὑπόστασις, τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ἐσαρκώθη φύσιν; Τί δήποτε; ἵνα ὁ ἄνω Υἱὸς, καὶ κάτω μένη Υἱὸς, ἐκ τῶν ἀχράντων καὶ παρθενικῶν σαρκούμενος αἱμάτων, καὶ ἡ ἀναλλοίωτος φύσις μηδεμίαν παραλλαγὴν ἀπὸ τῆς παραλλαττουσῆς σχέσεως ἢ ἀλλοίωσιν ἐλεγχθῆι δεξαμένη· ἐν μὲν οὖν τοῦτο.

β'. Ἐτερον δὲ, τὸν Δημιουργὸν εἶδει, συντριβὴν τὸ δημιουργημά, οὐκ ἄλλον, ἀλλ' αὐτὸν ἀναπλάσει· εἰ δ' ἄλλος μὲν ἐπλασεν, ἄλλος δ' ἀναπλάττει, ὁ μὲν ὁ πλάσας εἶχεν, οὐκ ἔχει, ὁ δὲ ὁ ἀναπλάσας χαρίζεται, τοῦτο μὴ ἔχειν τὸν πλάσαντα ἢ τοῦ ἐτέρου χρεῖα παραδεικνύει. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐν τῇ θεαρχικῇ καὶ παντοκρατορικῇ Τριᾷδι· δημιουργεῖ ὁ Υἱὸς, συμπάρεσι καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα· ἀναπλάττει πάλιν ὁ Υἱὸς, εὐδοκεῖ καὶ συνεργεῖ τῇ ἀναπλάσει καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα. Μία τῶν τριῶν ἡ βουλὴ, τὸ κράτος ἐν, οὐχ ἑτέρα ἢ ἐνέργεια, ἡ βασιλεία μία.

γ'. Πάλιν, ἐπεὶ Λόγος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, τοὺς εἰς ἀλογίαν καταπεσόντας τὸν Λόγον ἦν ἀνακαλεῖσθαι προσῆκον (λόγῳ γὰρ ἡ ἀλογία ρυθμίζεται, καὶ πρὸς τὸν λόγον τὴν ἀναφορὰν ἢ διόρθωσις τῶν ἐκπεσόντων τῆς χάριτος ἔχει)· ἡ σάρκωσις τοῦ Υἱοῦ δῆλον ὅτι πρὸς μόνην τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀφορᾷ σωτηρίαν. Εἰ τάλιν ὁ Πατὴρ προσέλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἢ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, οὐ μόνον οὐδὲν ἂν ἀπώνετο τὸ ἡμέτερον γένος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ χαλεπώτερον ἑαυτοὺς παρῆχον ἀποτεταμένους· εἰ γὰρ ὁ σὰρκα περικείμενος καὶ τῷ βίῳ παρῶν ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατὴρ τοῦ Θεοῦ, ἢ τῆς ἐν σαρκὶ παχύτητος φαινομένης, ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι τὸ Πνεῦμα, πῶς ἂν ὁ Ἰουδαῖος ὄλως ἠνέσχετο καὶ αὐτῆς τῆς φωνῆς ἀκοῆ μόνῃ παραδέξασθαι τὸν ἦχον; Εἰ γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος ἑαυτὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ (ὃ δὲ κακείνους πολλὰκις ἐβρόθη, τοῖς θυμοῖς ἀναφλέγοντες αὐτοὺς, εἰς φόνον τὴν ὀργὴν ἐξήγον, καὶ ἔδδων· Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλ' ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὦν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν, τί ἂν τῶν ἀτόπων παρ-

⁸ Joan. x, 33.

ἤλθον, τί δ' οὐκ ἐτόλμων, τίνα δὲ διδασκαλίαν ἢ νομοθεσίαν ὑπέμειναν παραδέξασθαι, εἰ Πνεῦμα ἅγιον, ἢ Πατέρα τοῦ Θεοῦ ὁ τὴν σωτηρίαν τοῦ γένους πραγματευόμενος ἑαυτὸν ἀνωμολόγει; Οὐκοῦν δι' οὗ μᾶλλον συνηπίστατο τὴν σωτηρίαν ἡμᾶς κερδαίνειν, δι' ἐκεῖνον καὶ τὴν σάρκωσιν καὶ τὴν ἀνάκλησιν ἡμῶν ἢ φιλάνθρωπος καὶ παναγία Τριάς ἐμεθόδευσεν. Ἄλλως τε δὲ, τοὺς εἰς ἀλογίαν ἀπονεύσαντας καὶ παραπεπτωκότας, οἰκειότερον ἦν διὰ τοῦ Λόγου τῆς ἀλογίας ἀπαλλαγῆναι· διὰ τοῦτο γὰρ οἰκονομεῖται καὶ τῇ τῶν ἀλόγων ἀνακλιθῆναι φάτῃ ὁ τοῖς Χερουδιμ ἐποχούμενος, καὶ μέσον ἀλόγων ἀναπεσεῖν ἐσπαργαωμένος ὁ δημιουργὸς συμπάσης τῆς κτίσεως. Ἐνοήσαις δ' ἂν εἰκότως, ὡς ἔδει καὶ τὴν ἀπαράλλακτον καὶ φυσικὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, τοὺς κατ' εἰκόνα μὲν Θεοῦ καὶ χάριτι γεγονότας, παραχαρᾶσαντας δὲ καὶ κατακλιθῆναι εἰς τὸ ὁμοίωμα, διὰ τῆς ἀπαράλλακτου καὶ φυσικῆς εἰκόνας εἰς πεταν.

δ'. Σὺ δὲ καὶ τοῦτο λογιζοῦ. Ἐπεὶ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν ὁ Υἱὸς, τὴν γὰρ κρίσιν πάσαν δέδωκε, φησὶ, τῷ Υἱῷ, διὰ τοῦτο τὸν μέλλοντα κρίνειν καὶ δικάζειν τοὺς βεβιωκότας, τοῦτον αὐτὴν καὶ νομοθέτην ἔδει καὶ εἰσηγητὴν ὁρᾶσθαι τῶν πρακτέων, οὐ βήμασι πρὸς τὴν μίμησιν παρακαλοῦντα (πολλοὶς γὰρ τοῦτο καὶ ἄλλοις μελέτη καὶ σπούδασμα κατέστη, καὶ ἄλλως δυσκατάρθωτον τῷ πλήθει τοὺς λόγους ἔργῳ περαίνειν), διὰ δὲ τῶν κατὰ τὴν πράξιν ὑποδειγμάτων, ὧν ἂν τις αὐτοῦργὸς γένοιτο καὶ διδάσκαλος διὰ τοῦ βίου, ὥσπερ τὰς προφάσεις τοῦ παρολισθαίνειν πάσας ἀπαιρῶν ὁ παραιῶν ὁρᾶται, καὶ τὴν μίμησιν εὐχεραστεράν παρέχει. Ἄλλὰ καὶ τὸ φίλτρον, ὃ τοῖς μανθάνουσι κατὰ μιμουμένους διασώζει, μᾶλλον ταύτῃ γινώσκεται ἐπιδειγμένος.

ε'. Ναὶ δὴ καὶ διότι σοφία καὶ εἰκὼν ἔμφυτος καὶ ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἔδει τὴν κατ' εἰκόνα μὲν Θεοῦ μεμορφωμένην καὶ ἐξωραϊσθεῖσαν ψυχὴν, νόθοις δὲ βαφαῖς καὶ κιθῆλοις χρώμασιν εἰς τὸ τῆς ἀμαρτίας δυσειδῆς τε καὶ ἀμορφον μεταμορφωθείσαν, διὰ τοῦτο τοῦτον ἔχρησεν ταύτην ἀπαλλάξαι τοῦ αἵματος, καὶ οἷα γραφικὴν ἐπιβαλόντα χεῖρα τῷ διεβρύχῳ καὶ λευμασμένῳ χαρακτήρι, ἀναμορφῶσαι τε καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναζωγραφεῖν κάλλος, καὶ τὴν φιλάνθρωπως μὲν διαμορφωθείσαν, ἀφρόνως δὲ περιῦδρισεῖσαν καὶ ἀμαυρωθείσαν εἰκόνα, πρὸς ἑαυτὸν τε ἐπιστρέψαι, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν πάλιν εὐγένειαν ἀποκαταστήσαι. Ἄλλὰ γὰρ εἰ γε τὸ Πνεῦμα, ἢ ὁ Πατὴρ ὑπερῶν ἡμῶν, ἀλλ' οὐκ ὁ Υἱὸς ἐσεσάρκωτο, οὐδὲν ἂν ὄσα γε τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιπικτούσης ἀσθενείας, ἢ τῆς γνώμης εἰς τὸ κακοῦργεῖν ὑποφερομένης, τῶν εἰς σωτηρίαν αὐτοῦς ἀνακαλουμένων διεπέπρακτο· πῶς γὰρ Ἰουδαίων ἀκοαῖς ἀνεκτὴν ἦν, εἰ σαρκὶ παρῶν ὁ σώσων, ἔλεγεν, ὡς ὁ τῷ Μωσεί χρηματίσας ἐν βρει Σινᾷ, καὶ Πατὴρ τῶν ὄλων καὶ γινωσκόμενος αὐτοῖς καὶ ἀνακαλούμενος, αὐτὸς οὗτος, ὡς ἀνθρω-

doctrinam legislationemve accipere tulissent si se Spiritum sanctum, aut Dei Patrem generis salutem operans confessus esset? Atqui, per quem magis sciebat nos salutem lucrifacere, per hunc hominis amans et sacrosancta Trinitas incarnationem et revocationem nostram instruxit. Alio modo in errore inclinatos et jam lapsos quasi convenientius erat Verbum a peccato reducere; idcirco dispensatur ab irrationalium stabulo revocare qui insidet Cherubim, et discumbere in medio irrationalium Creatorem omnis creaturæ pannis involutum. Cogitabis probabiliter quia oportuit immutabilem et naturalem Patris imaginem, ad imaginem Dei et gratiæ productos: adulterantes autem et depravantes similitudinem, per immutabilem et naturalem imaginem ad antiquam et excellentem formam reducere.

τὴν ἀρχαίαν ἐπαναθῆναι μορφήν καὶ εὐπρέ-

4. Sed et illud cogita. Cum vivorum et mortuorum iudex sit Filius: Omne enim, ait, *judicium dedit Filio*: ideo, quia judicare et justificare omnes qui vixerunt veniet, oportebat ipsum legislatorem et monitorem videri factorum, non verbis ad imitationem hortantem (multis enim aliis hæc cura et diligentia fuit, et sic tantum multitudo verba actionibus confirmare consuevit); exemplis autem exhibitis per quæ et opifex et præceptor exstitit et erroris viam destruit et imitantibus methodum monstrat. Sed amatorium poculum est quod discipulis et imitatoribus servat, quo magis demonstratus revelatur.

5. Certe igitur et quia sapientia et imago spiritalis immutabilisque Patris, Filius, debebat illam animam ad imaginem Dei formatam et ornatam, et quæ colorum dehonestamento peccati naturam ac formam præse ferebat, illam ab ignominia liberare. Hinc arte pictoria utentem oportebat eum naturæ deperditæ et maculatæ ita mederi, ut pulchritudo ac nobilitas primitiva regeneraretur. Si ergo Spiritus aut Pater pro nobis, autem Filius incarnatus esset, nihil fecisset ut quam maxime humana infirmitate lapsos aut mente ad malum perversos in salutem revocaret. Quomodo enim Judæorum aures capere potuisset si præsens in carne Salvator dixisset quod qui Moysi oraculum reddens in monte Sina et Pater omnium et cognitus et ab ipsis invocatus ipse iste, ut homo cum hominibus conversatur et ipse ille esset qui quondam divinas leges tabulis digito insculptas scripsit, et plagis propter eos Ægyptum flagellavit, et per maris humidam naturam immadidis pedibus iter facere eis concessit, et quæque ut eos ad pietatem erga Deum reduceret, mirabiliter fecit? Quomodo ei talia

* Joan. v, 22.

dicenti obedivissent? Quod miraculum ab illo non exegissent? Si enim Filium Salvator se ipsum dixit, etsi ipse sæpius invenustus et inscitus Israel filius appellaretur, illi ad hanc vocem insaliebant et obmurmurabant et blasphemata dicere arguebant; ad quantum igitur malorum fastigium non incurrissent, si se ipsum Patrem prædicasset accipiens nostram carnem, in generis humani salutem factus Salvator? Ideoque igitur (quantum rationibus humanis lubet concipere) non Pater sit homo, sed Filius, ut quam maxime acceptabilis fieret hominibus salutaris prædicatio, et ut Dominicum hominibusque benignum opus omnes misericordię et providentię rationes excedens ad finem suum perveniret.

ἡμετέραν ἀναλαβὼν σάρκα, καὶ σω̄σαι παραγεγονὼς ἀνθρώπινους λαβεῖν) οὐχ ὁ Πατὴρ ἄνθρωπος γίνεται, ἀλλ' ὁ γε Υἱὸς, ὡς ἂν μάλιστα εὐπαράδεκτον τοῖς ἀνθρώποις τὸ σωτήριον γένηται κήρυγμα, καὶ τὸ δεσποτικὸν καὶ φιλόανθρωπον ἔργον καὶ πάντα λόγον οἰκτιρῶν, καὶ προνοίας ὑπερβαῖνον, εἰς πέρας ἐξενηγεμένον εἶη.

6. Similiter vero si quidem Spiritus sanctus carnem induisset, tum Judæis fuisset iniquitatis et infidelitatis idem prætextus et moleste ferendi repugnandique excusatio et avertendę calumnię fictio. Si enim in sententiis suis subobscuram aliquam sacrosancti Spiritus proferebant famam, sane quia prophetarum doctrinam audientes didicerant melius esse natura humana, nihil commune carni et spiritui, et divina oracula aliquo modo sibi representabant; Isaię enim prophetę verba: *Spiritus Domini super me, ideo unxit me* ⁶, aut Davidis clamantis: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me* ⁷, aut Moysis originem mundi describentis: *Spiritus Dei ferebatur super aquas* ⁸, et sexcenta alia hujusmodi, ex quibus diviniorem quam secundum hominem Spiritus naturam inducebant, etsi non pure ad ejus theologiā exinde ducerentur: quanto magis Sadducęi derisissent et manibus dentibusque mysterium lacerassent, si quis eis dedisset, apparentem in carne discerpissent, ejus incarnationem ut et angelorum existentiam negantes ⁹. Cum igitur et Patris et Spiritus incarnatio Judæis omnino inacceptabilis esset et salus generis, quę scopus et providentia Dei erat et per quam evacuatio in-evacuabilis, finis quem habuit in Filio incarnato, multa indigeret acceptatione et probabiliter propter multam aliam sapientiam ineffabilem, et humanis ratiociniis incomprehensibilem, Filius decreto Patris, virtute sacrosancti Spiritus, nostram induens carnem, generis humani communem salutem perfecit.

γαῖα δὲ τοῦ παναγίου Πνεύματος, τὴν ἡμετέραν

ἅπαντες τοῖς ἀνθρώποις, συναναστρέφεται, καὶ αὐτὸς ἐκείνος εἶη ὁ πάλας τὰς πλάκας, ἀπὸ τοῦ θεοῦ θεσμούς· ἔφερον, δακτύλῳ διαγράψας, καὶ πληγαῖς τὴν Αἴγυπτον ὑπὲρ αὐτῶν μαστίξας, καὶ τὴν ὑγρὰν τῆς θαλάσσης φύσιν παζοπορεῖν ἀβρόχως αὐτοῖς χαριτώσας, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς ἀναγωγὴν θεοσεβείας τὸ θεῖον αὐτοῖς ἐδημιούργει θαῦμα; πῶς ἂν ταῦτα λέγοντος, ἐπίθοντο; τί δὲ τῶν ἀτόπων πράττειν οὐκ ἂν ἠρεθίζοντο; εἰ γὰρ, Υἱὸν λέγοντος ἑαυτὸν τοῦ Σωτῆρος, καίτοι γε καὶ αὐτὸς ὁ ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων Ἰσραὴλ πολλάκις υἱὸς ὠνομάζετο, οἱ δὲ καὶ πρὸς ταύτην τὴν φωνὴν ἐπετίθων, καὶ τῆς ἀληθείας κατεγγύχον, καὶ βλασφημίας αἰτίαν περιήκτων τῷ λέγοντι, εἰς πόλον ἂν κολοφῶνα κακῶν οὐκ ἀνέδραμον, εἰ Πατέρα ἑαυτὸν ἀνεκήρυττεν ὁ τὴν τὸ ἀνθρώπινον; Διὰ τοῦτο τοίνυν (ὅσα γε λογισμοὶ

ς'. Ὀσαύτως δὲ καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπέστη τὴν σάρκωσιν, ἡ αὐτὴ ἂν ἦν τοῖς Ἰουδαίοις τῆς ἀγνωμοσύνης καὶ ἀπιστίας γινομένη πρόφασις, καὶ τοῦ δυσχεραίνειν καὶ ἀπαυθαδίεσθαι καταφυγῇ, ὅσα καὶ τὴν διαβολὴν ἀποτρέπεται· εἰ γὰρ καὶ ἀμυδρὰν τινα τὴν περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος δόξαν ταῖς ἑαυτῶν διανοαῖς περιέφερον, ἀλλ' οὖν ὅτι κρείττον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ κοινὸν οὐδὲν σαρκὶ καὶ πνεύματι, τοὺς τε τῶν προφητῶν χρησμούς ἀκούοντες ἀνεμάνθανον, καὶ θεϊότητά τινα περὶ αὐτοῦ ἐφαντάζοντο, τοῦτο μὲν, *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶρεκεν ἔχρισέ με*, τοῦ Ἡσαίου καταγγέλλοντος, τοῦτο δὲ τοῦ Δαβὶδ, *Τὸ Πνεῦμά σου ἐπ' ἅγιον μὴ ἀνταρτέλης, ἀπ' ἐμοῦ, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεσφῆρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος*, Μωσέως τὴν κοσμογένειαν ἀναγράφοντος, καὶ μυρία ἄλλα· ἐξ ὧν βιωτέραν μὲν ἢ κατὰ ἄνθρωπον τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν ἀνελογίζοντο, εἰ καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ καθαρῶς θεολογίαν οὐκ ἀνήγοντο. Μᾶλλον δὲ οἱ Σαδδουκαῖοι διεγέλων ἂν καὶ διεχλεύαζον τὸ μυστήριον, καὶ χερσὶν ἂν καὶ ὀδοῦσιν, εἰ τις αὐτοῖς ἐδίδου, τὸν ἐπιφανέστατον διόσπων τε καὶ διεσπάρασσον, ἅτε μὴδ' εἰς ὑπαρξιν ὄλως ἔλθειν, ὡσπερ μὴδ' ἀγγέλων φύσιν, ἀνεχομένοις λέγειν, ἢ λογισμοῖς ἀναδέχασθαι. Ἐπὶ οὖν ἡ τε τοῦ Πατρὸς καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος σάρκωσις τοῖς Ἰουδαίοις παντελῶς ἦν ἀπαράδεκτος, καὶ ἡ σωτηρία τοῦ γένους, ὅπερ ἦν ὁ σκοπὸς καὶ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' ἣν ἡ κένωσις τοῦ ἀκενώτου πέρας ὅσον ἔσχε, σαρκωθέντος τοῦ Υἱοῦ, πολλῶν ἐνέδει τοῦ δέχασθαι, εἰκότως ὁ Υἱὸς καὶ κατὰ πολλῶν ἄλλην σοφίαν, ἐβλήθη τὸν τε καὶ ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ἀκατάληπτον, εὐδοκίᾳ μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐναρ-ἀναλαβὼν σάρκα, τὴν κοινὴν τοῦ γένους σωτηρίαν ἐπραγματεύσατο.

QUÆSTIO CCXXVIII. [Coisl. Taur. LXXVI.]

De natura et persona.

¹ Apparens in Christo, quid erat? natura aut per-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΚΗ'.

Περὶ φύσεως καὶ ὑποστάσεως.

Τὸ φαινόμενον τοῦ Χριστοῦ, τί ἦν; φύσις ἢ ὑπό-

⁶ Isa. Lxi, 1. ⁷ Psal. I, 11. ⁸ Gen. I, 2. ⁹ Act. xxi, 8.

στασις; ἀλλ' εἰ μὲν ὑπόστασις, ἔστι δὲ καὶ τὸ μὴ φαινόμενον, ἦτοι ἡ τοῦ Λόγου ὑπόστασις, δύο ἄρα, ὅπερ ἄτοπον. Εἰ δὲ φύσις, πλείω τὰ ἄτοπα· καθόλου τε γὰρ καὶ ὀφθαλμοῖς οὐκ ἔστιν ὄρατη (ἐννοεῖται γὰρ καὶ κατὰ πλειόνων)· πῶς δὲ ἡ κρυπταίνεται, ἢ γεννᾶται φύσις; καὶ μυρία ἄλλα. Οὐτε φύσις, οὔτε ὑπόστασις, ἀλλὰ μέρος τῆς τοῦ Λόγου συνθέτου ὑποστάσεως, ὅπερ ἔστιν ἐνυπόστατον. Εἰ δὲ καὶ ὑπόστασιν τις αὐτὸ οὐκ ἄλλην παρὰ τὴν τοῦ Λόγου, προσθεῖς ἐν τῇ ἀποκρισει, ἀποφήνη, τάχα ἂν οὐ κακῶς εἴη πρὸς γε Νεστοριανούς ἀποκρινόμενος. Ἀχώριστος ἔστιν ἑαυτῆς ἡ Τριάς, ἢ καὶ ἰδιώμασι καὶ λόγοις μόνοις χωρίζεται, καὶ οὐκ ἔστι τῶν ὄντων οὐδὲν, ἐν ᾧ ἡ μὲν Πατρικὴ πάρεστιν ὑπόστασις, ἄπεισι δὲ ἡ τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἡ τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ὅσα πληροῦται τῆς Πατρικῆς ὑποστάσεως, καὶ ἑκατέρας τῶν ἄλλων πληροῦται, καὶ τὸ ἀνάπαλι; Πῶς, λέγοντες τὴν τοῦ Υἱοῦ σεσαρκῶσθαι καὶ γεγενῆσθαι ὑπόστασιν, ἢ οὐ χωρὶς μὲν τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ἢ κίκεῖνα; γεννηθῆναι καὶ σαρκωθῆναι συχωρήσομεν; Ἐπὶ τῶν γενέσει καὶ φθορᾷ δυνατόν ἔστι δεῖξαι τοῦτο, ἵνα καὶ ἀχώριστά ἔστι τῇ ὑπόστασει, καὶ ἐνδὸς τούτων ποιῶντος, ἢ πάσχοντος, μηδὲν τῶν λοιπῶν τὸ αὐτὸ ποιεῖ ἢ πάσχει, πολλῶν ἄρα βῆρον ἐπὶ τῶν ἀπαθῶν καὶ ἀκηράτων ὑποστάσεων τοῦτο συχωρεῖν. Παράδειγμα δὲ, τοῦ ἱπυρὸς ἢ φωτιστικῆς καὶ καυστικῆς ποιότητος· ποιεῖ γὰρ τούτων ἑκατέρα, ἀχώριστος οὕσα τῆς λοιπῆς, καὶ μηδὲν θατέρας ἐν τῷ ποιεῖν τῆς ἑτέρας ποιούσης. Ἄλλως δὲ εἰ τὸ γεννηθῆναι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐ τὴν ἀχώριστον ὑπαρξίν τῆς αὐτῶν ὑποστάσεως, ἢ τόπω, ἢ χρόνῳ, ἢ ἐνεργείᾳ χωρίζει, μόνον δὲ τὸ ἰδιώμα τῆς τοῦ Υἱοῦ παρίστησιν ὑποστάσεως, οὐδὲ τὸ σαρκωθῆναι καὶ ἐκ Παρθένου τεχθῆναι χωρίζει Πατρός ἢ Πνεύματος, ἰδιώμα δὲ μόνον τῆς τοῦ Υἱοῦ συνθέτου ὑποστάσεως κατὰ τινὰ τῶν ἐν αὐτῷ ποιότητων, οὐ πάσχει κατὰ βαρύτητα.

QUÆSTIO CCXXIX.

Hujus quæstionis pars prior jam exstat supra col. 1023.

β'. Τινὲς δὲ τῶν ἀρχαίων οὐδὲ σύνθετον ὑπόστασιν, ὡςπερ οὐδὲ σύνθετον φύσιν, εἰρήκασιν, ἀλλὰ σεσαρκωμένην μὲν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν καὶ ἄσαρκον, σύνθετον δὲ οὐκέτι. Οἱ δὲ νεώτεροι καὶ σύνθετον, οἶμαι, ἀντὶ τοῦ σεσαρκωμένου καὶ μόνου τοῦτο λαμβάνοντες. Ἄλλὰ φασὶ τινες· Πῶς οὖν τὸ σύνθετον ταύτων τῷ ἀπλῶ; καὶ γὰρ οὔτε τὸ ἀπλοῦν, ὅπερ τὸ σύνθετον, οὔτε τὸ σύνθετον, ὅπερ τὸ ἀπλοῦν· ἄτοπα δὲ ταῦτα. Οὕτως καὶ ἐν τῇ ἀπλῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει τὸ πρόσκαιρον καὶ ἠργμῆνον, ὡςπερ ἐν τῇ συνθέτῳ· καὶ ἄλλα μυρία. Καὶ ἐν τῇ συνθέτῳ πάλιν τὸ μηδὲν ἠργμῆνον ὀρθῶσαι, καὶ τέλος μηδὲ σεσαρκῶσθαι· ταῦτα γὰρ ἡ ἀπλῆ· καὶ διὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα οἱ παλαιοὶ τὸ σύνθετον παρηγοῦντο. Ἢ καὶ μὴ σύνθετον λέγομεν, ἀλλ' ἀπλῆν ἄει, ἄσαρκον δὲ καὶ σεσαρκωμένην λαμβάνοντες, ταῦτα ἐψεται· εἰ γὰρ ἔστιν ἡ αὐτὴ ὑπόστασις καὶ μία ἢ ἄσαρκος τῇ σεσαρκωμένῃ, ἢ τὰ τῆς ἀσάρκου, τῆς σεσαρκωμένης, καὶ τὰ τῆς σεσαρκωμένης τῆς ἀσάρκου ἔσται, ἢ, εἰ καὶ ἡ αὐτὴ καὶ μία ἔστιν ὑπόστασις ἢ τε ἄσαρκος καὶ ἢ σεσαρκωμένη,

A sona? Si quidem persona, quippe quæ est non apparens, scilicet Verbi persona, duo ergo, quod absurdum. Si vero natura, absurdum accrescit, nec jam totum hoc inspicere possunt oculi (intelligitur enim circa plura); ecquid, num in utero gestatur, num gignitur natura? et sexcenta alia. Neque natura, neque persona, sed personæ coadunatæ Verbi pars quæ est personificata. Quæ vero si quis non aliud esse quam Verbi personam, responso ampliori revelet, nec male etiam ad Nestorianos responderit. Anne indivisibilis est in se *Trinitas*, aut proprietatibus, aut ationibus tantum dividitur; nec est quidquid existens in quo stet *Patris* persona, absit autem *Filii*, vel *Spiritus* persona; sed, quæ replet *Patris*, ea replet etiam alterutrius aliorum persona et reciprociter? Num dicimus: Persona *Filii* carofacta et genita, aut sine *Patris* et *Spiritus* persona aut illas quoque carnem factas et genitas concedimus? In creaturis et corruptis ostendere possumus quia sunt persona indivisibilis, et, ex eis uno agente, vel patiente, cæterorum nihil idem agit vel patitur; atqui multo facilius est impassibilibus et incorruptis personis illud concedere. Exemplum sit in igne lucens et urens qualitas: utraque eum earum agit indivise ab altera, nec alterutra agit in actione alterius agentis. Alio modo si quod *Filius* a *Patre* gignitur, non ideo indivisa eorum personæ existentia dividitur vel loco, vel tempore, vel virtute, sed sola personæ *Filii* significatur proprietates. Ferrum enim cum cuditur et in aliqua suarum qualitatum affectatur, in gravitate non affectatur.

παραστήσει· ὁ ἰδιώμα γὰρ τυπτόμενος καὶ πάσχων κατὰ τινὰ τῶν ἐν αὐτῷ ποιότητων, οὐ πάσχει κατὰ βαρύτητα.

2. Sunt veterum quidam qui neque compositam hypostasim, neque compositam naturam esse, sed incarnatam Verbi hypostasim et non incarnatam, non vero compositam esse dixerunt. Recentiores autem compositam, ut videtur, pro incarnato solummodo habuerunt. At dicunt nonnulli: Quonam modo compositum unum et idem ac simplex? Namque neque simplex composito consimile, neque compositum simplici: quæ plane absurda. Similiter in simplici Verbi hypostasi existit contingens et creatum, ut in composito; et sexcenta alia. Et in composito, neque ullum creatum invenitur, neque incarnatum videtur: sunt autem hæc in simplici; talia sunt similiaque multa argumenta quibus veteres compositum repudiarunt. Visne non compositam dicamus, sed simplicem semper, incarnatam et non incarnatam ponentes? sequentur eadem: namque si non incarnata et incarnata hypostasis sunt unum et idem, aut non incarnatæ propria inerunt incarnatæ, et incarnatæ

propria non incarnata; aut, si substantia incarnata et non incarnata unum sunt et idem, minime propositum sequi necesse est. Enimvero quia Petrus crucifixus et non crucifixus eadem est substantia et una, non inde sequitur non crucifixum crucifixo similem esse, vel non crucifixo crucifixum. Aut, si tibi placet, quia qui negavit et qui suo sanguine testatus et confessus est, sunt substantia una et eadem, num ideo dices consiliter et negare similia esse, aut quæ in testante homine observantur inveniunturque, hæc eadem in negante observari et inveniri? neque enim idem est dicere hypostasim unam et eandem esse, et quæ in hypostasi diversa videntur, unum et idem esse; qualia quidem sexcenta sunt argumenta. Sic Petrus indutus, si esset, et nudus, Socrates philosophus et non philosophus, Paulus antea persecutor, posthac prædicator, et complura alia quorum una est et eadem hypostasis, quorum vero ad hypostasim contingentia, dissimilia.

QUÆSTIO CCXXX. [Coisl. Taur. LXXXVIII.]
De divinitate.

1. Utrum divinitas et Deus unum an differens? Et si differens, quid est hoc, et quid extra Deum divinitas? Si unum, hypostasium quæque Deus est et divinitas. Errant maxime qui vocabuli formam arguunt quia divinitas feminina est vox, non autem hypostases: ita enim non justum erat Spiritum Deum dici: quippe alterum neutri generis, alterum masculini; neque Patrem, Filium et Spiritum unam hypostasim: quippe quorum absimilia sunt vocabulorum genera; neque hominem animal vel ens appellari; et sic alia multa. Non igitur generum distinctio causa est cur Patrem aut Filium aut Spiritum divinitatem nominari dubitemus. Recte dixeris hæc idem sonare, sicut homo et humanitas, aut sicut nuncupavimus Socratem hominem non autem humanitatem; idque etiam de Deo et divinitate patet? Nonne est hoc difficultatem non solventis, sed potius augmentis? Nam si consonant homo et humanitas, cur non, cum homo adhibetur, humanitas quoque adhibeatur? Videtur quidem nonnullis nihil impedire, et idem esse homo et humanitas, Deus et divinitas, et alterius vice alterum adhiberi: quippe homo et hominis natura, et hominis species idem est; sed tamen homo in Socrate dicitur (nam homo est etiam Socrates), non autem natura vel species: neque enim hominis naturam sive speciem dicimus Socratem. Sed non prædictis simile est, namque natura, et species, et essentia, et alia consimilia, cum logica vocabula sint, nequaquam usque ad extrema adhiberi possunt, sed de iis solum quibus dicuntur inhærent; divinitas autem et humanitas non sunt logica, sed naturalium rerum vocabula.

ὦν λέγονται: ἡ δὲ θεότης καὶ ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ἐστὶ ὦν λέγονται: ἡ δὲ θεότης καὶ ἡ ἀνθρωπότης οὐκ ἐστὶ

2. Sed etsi hoc verum est, nihilominus invenitur eadem esse homo et hominis natura, quorum unum pro Socrate dicitur, non vero alterum. Quid, ergo impedit quin idem ad cætera aigua-

Α οὐκ ἀνάγκη ἐπεσθαι τὰ εἰρημμένα. Ὁ δὲ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Πέτρος καὶ ἐσταυρωμένος καὶ ἀσταύρωτος, ἡ αὐτὴ καὶ μία ἐστὶν ὑπόστασις, ἡ ὁ ἀσταύρωτος τῷ ἐσταυρωμένῳ, ἡ ὁ ἐσταυρωμένος τῷ ἀσταύρωτῳ (3). Ἡ, εἰ βούλει, ἐπειδὴ ὁ ἀρνησάμενος καὶ ὁ δι' αἱματος ὁμολογήσας καὶ μαρτυρήσας ἡ αὐτὴ [καὶ] μία ἐστὶν ὑπόστασις, διὰ τοῦτο ταῦτόν φησεις καὶ τὸ μαρτυρεῖν τῷ ἀρνεῖσθαι, ἡ τὰ ἐν τῷ μαρτυροῦντι ὁραθέντα καὶ εὐρεθέντα ὁρᾶσθαι καὶ εὐρίσκεισθαι ἐν τῷ ἀρνούμενῳ. Οὐ γὰρ ἐστὶ ταῦτόν τὸ λέγειν τὴν ὑπόστασιν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι, καὶ τὸ τὰ περὶ τὴν ὑπόστασιν ὁρώμενα διαφόρως ἐν καὶ ταῦτα εἶναι· μυρία δὲ ἐστὶ παραδείγματα. Ὁ ἐνδεδυμένος Πέτρος, εἰ τύχοι, καὶ ὁ γυμνός, ὁ φιλόσοφος Σωκράτης καὶ ὁ μὴ φιλόσοφος, ὁ πρότερον διώκτης Παῦλος, καὶ ὁ κῆρυξ, καὶ ἄλλα β. ἄπειρα, ὧν μία μὲν ἐστὶν ἡ ὑπόστασις καὶ ἡ αὐτὴ, τὰ δὲ περὶ τὴν ὑπόστασιν οὐχὶ ταῦτα. et eadem hypostasis, quorum vero ad hypostasim

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΑ'.

Περὶ θεότητος.

α'. Πότερον, ἡ θεότης καὶ τὸ θεὸς ταῦτόν ἐστιν, ἡ ἕτερον; εἰ μὲν γὰρ ἕτερον, τί τοῦτο, καὶ τί παρὰ τὸν Θεὸν ἡ θεότης; εἰ δὲ ταῦτόν, ἐστὶ δὲ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων τῶν τριῶν Θεός, καὶ θεότης ἄρα. Οἱ μὲν οὖν τὸ σχῆμα τῆς λέξεως αἰτιώμενοι, ὅτι ἡ μὲν θεότης θηλυκῶς προφέρεται, οὐκ εὐτως δὲ αἱ ὑποστάσεις, πλανῶνται: ἔδει γὰρ μηδὲ τὸ Πνεῦμα λέγεσθαι Θεόν· τὸ μὲν γὰρ οὐδέτερον, τὸ δὲ σχῆματος ἀρσενικοῦ· ἐτι οὐδὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα μίαν οὐσίαν· ἀνομοιογενῆ γὰρ τὰ ὀνόματα· οὐδὲ τὸν ἀνθρώπον, ζῶον, ἡ οὐσίαν, καὶ ἄλλα ἄπειρα. Οὐκ ἄρα τὸ ἀνομοιογενές, αἰτίον τοῦ μὴ λέγεσθαι τὸν Πατέρα, ἡ τὸν Υἱόν, ἡ τὸ Πνεῦμα θεότητα, ὡσπερ Θεόν. Ἡ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι ταῦτόν ἐστὶ ταῦτα, ὡσπερ τὸ ἀνθρώπος καὶ τὸ ἀνθρωπότης, ἀλλ' ὡσπερ λέγομεν τὸν Σωκράτην ἀνθρώπον μὲν, οὐκ ἀνθρωπότητα δὲ, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Θεός καὶ θεότης. Ἡ τοῦτο οὐ λύοντος, ἀλλ' ἀξιοτός ἐστὶ τὴν ἀπορίαν; εἰ γὰρ ταῦτόν ὁ ἀνθρώπος καὶ ἀνθρωπότης, πῶς μὴ, ἐφ' ὧν τὸ ἀνθρώπος λέγεται, ἐπ' ἐκείνων βῆθεϊ καὶ ἡ ἀνθρωπότης; Φασὶν οὖν τινες, ὅτι οὐδὲν κωλύει καὶ ταῦτόν εἶναι τὸ ἀνθρώπος καὶ ἀνθρωπότης, καὶ τὸ Θεός καὶ θεότης, καὶ μὴ, ἐφ' οὗ τὸ ἕτερον, καὶ τὸ ἕτερον λέγεσθαι· αὐτίκα γὰρ ὁ ἀνθρώπος, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, καὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος ταῦτόν ἐστιν, ἀλλ' ὅμως ἀνθρώπος κατὰ τοῦ Σωκράτους κατηγορεῖται (ἀνθρώπος γὰρ ἐστὶ ὁ Σωκράτης), οὐκέτι δὲ ἡ φύσις, ἡ τὸ εἶδος· οὔτε γὰρ ἀνθρώπου φύσιν, οὔτε εἶδος φαμεν τὸν Σωκράτην· ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ὁμοιον τοῖς προειρημένοις· ἡ μὲν γὰρ φύσις, καὶ τὸ εἶδος, καὶ τὸ γένος, καὶ τὰ ὅμοια, λογικὰ ὀνόματα ὄντα, οὐ δύναται δικνεῖσθαι μέχρι τῶν ἐσχάτων, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνων ἴστανται, ἐφ' ἧ

β'. Ἄλλ' εἰ καὶ τοῦτο ἀληθές, οὐδὲν ἤττον εὐρηται ταῦτα ὄντα, ὁ ἀνθρώπος καὶ ἡ ἀνθρώπου φύσις, ὧν τὸ μὲν κατὰ τοῦ Σωκράτους λέγεται, τὸ δὲ οὐκ ἐστὶ. Τί οὖν κωλύει καὶ ἐπ' ἄλλων ταῦτ' ἐπακολου-

θεῖν τοῦτο; οὐ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν ἴσως, ὡς ὁ ἄνθρωπος ἄνθρωπος καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις οὐχὶ ταῦτόν· ἔτι δὲ φάμεν, ὡς ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ζῶον λογικὸν θνητὸν ταῦτόν, καὶ μὴν καὶ τὸ γελαστικὸν τῷ ἄνθρωπος ταῦτόν· καὶ οὐχ ὅσα λέγεται περὶ ἐνός, ταῦτα καὶ περὶ τῶν λοιπῶν βῆθησεται· τὸ μὲν γὰρ γελαστικὸν, ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου, οὐκέτι δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τὸ μὲν ζῶον λογικὸν θνητὸν, ὅρος ἀνθρώπου, οὐκέτι δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶσι ταῦτα. Εἰ δὲ τις κἀπὶ τούτων τὰς λογικὰς φωνὰς αἰτιάσαιο, οἷον τὸ ἴδιον καὶ τὸν ὄρισμόν (τούτων γὰρ ἀφαιρούμενα, ὅπερ ἔστι τὸ ἕτερον, ἔστι καὶ τὸ λοιπὸν), ἀλλ' οὖν ἐπὶ τούτων, τί ἂν αἰτιάσαιο; Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἔστιν οὐσία καὶ ζῶον, τὸ δὲ γελαστικὸν οὔτε οὐσία, οὔτε ζῶον· ἐπεὶ πολλὰ ἂν εἴησαν ὁ ἄνθρωπος οὐσίαι καὶ ζῶα. Ἡ εἰ καὶ ταῦτα μὲν ἀληθῆ, οὐχ ὁμοία δὲ τοῖς ἐξ ἀρχῆς προκειμένοις· ὁ γὰρ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης καὶ τὸ θεὸς καὶ θεότης, εἴπερ ἔστι ταῦτά, οὐκ ἔστι κατὰ ὁμοιότητα τῶν εἰρημένων ταῦτά· οὔτε γὰρ ἴδιον θάτερον θάτερον, οὔτε ὅρος, ἀλλ' ὡσπερ ἂν εἴποι τις, δνόματα δύο περὶ ἓν οὐκ οἰκουμενον, καὶ ὡς λῶπιον καὶ ἱμάτιον· πῶς οὖν οὐκ ἐφ' ὧν τὸ ἕτερον, καὶ τὸ ἕτερον, ἢ ὅσα τῷ ἑτέρῳ, οὐχὶ καὶ θάτερον; Φαμὲν οὖν, ὅτι ταῦτά μὲν εἶσι τὸ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης, ὡς ταῦτ' οἰκουμενον καὶ πρᾶγμα δηλοῦντα, οὐχ ὡσαύτως δὲ λαμβάνονται· ἀλλ' ἠνίκα μὲν ἄνθρωπος φάμεν, τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἐννοοῦμεν ὡς ἐγκατατεταγμένην ταῖς ὑποστάσεσιν· ἠνίκα δὲ ἀνθρωπότητα, τὴν αὐτὴν μὲν ἀνθρώπου φύσιν, οὐχ ὡσαύτως δὲ, ἀλλ' ἐξηρημένην τῶν ἀτόμων, καὶ καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένην ἀφορίζοντες. Ταῦτά μὲν οὖν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης, οὐχ ὡσαύτως δὲ λαμβανόμενα. Διὸ οὐκ ἐφ' ὧν τὸ ἕτερον καὶ θάτερον, ἢ ἐφ' ὧν μὲν τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἕτερον, οὐχ ὡσαύτως δὲ. Αὐτίκα ἐπὶ τοῦ Σωκράτους καὶ ὁ ἀνθρώπος καὶ ἡ ἀνθρωπότης λέγεται, οὐχ ὡσαύτως δὲ ἄνθρωπον γὰρ φάμεν εἶναι τὸν Σωκράτην, ἀνθρωπότητα δὲ οὐκ εἶναι, ἀλλ' ἔχειν· καὶ τὴν ἀνθρωπότητα δὲ πάλιν φύσιν εἶναι τοῦ Σωκράτους φάμεν, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ περιεκτικὴν εἶναι τῶν καθ' ἕκαστα· οὐδὲ γάρ τι τούτων ἔξω ταύτης πίπτει. Ὡστε εἰ καὶ μὴ αἰεὶ ὡσαύτως, ἀλλ' ἐφ' οὗ λέγεται ὁ ἄνθρωπος, δύναται καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἀρμόσαι. Εἰ οὖν ἔστιν ἀληθὴς ὁ λόγος, ἴσως ἡμῖν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ θεότης (ὅσον ἐν ἀνθρωπίνοις παραδείγμασι φαντασθῆναι τὰ θεῖα) εὐπορίαν τῶν ἡπορημένων ποιήσει.

γ'. Εἰ τῆ ψυχῆ καὶ τῆ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι τῷ Κυριακῷ ἀνθρώπῳ, ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος παρῆν ὑπόστασις (οὐδὲν γὰρ τῶν θῶν, οἷς μὴ πάρεσται ἐπιτατούσα καὶ προνοοῦσα ἡ Τριάς), λέγεται δὲ ὁ Υἱὸς τῷ παρεῖναι πάντως σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπήσαι, πῶς οὐχὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα ταῦτα ῥηθεῖ ἂν; Ἡ τὸ παρεῖναι, διττόν· τὸ μὲν, ὡς προνοοῦν (καθὼς εἴρηται), καθ' ὃ σημαίνόμενον ἡ Τριάς παρεῖναι τῷ Κυριακῷ ἀνθρώπῳ, ὡσπερ καὶ τοῖς οὖσιν ἅπασιν λέγεται, ἀλλ' ὡσπερ οὐδὲν τῶν θῶν, διὰ τὸ παρεῖναι τούτοις, γεγενῆσθαι λέγεται, οὕτως οὐδὲ σαρκωθῆναι, ἢ ἐνανθρωπήσαι. Λέγεται

mus? Nam non dicere licet homo et hominis natura non est simile: hoc etiam dicimus, scilicet homo et animal rationale mortale, idem est; et, ridens animal mortale, idem est atque homo: at non, quodcumque de uno, de aliis idem dicitur; namque risus hominis proprium, non autem homo hominis; item: animal rationale mortale, hominis est discretiva, non autem homo hominis discretivum: verumtamen sunt eadem plerumque similia. Sed si quis in his materiis logicas voces exposcat, qualia sunt speciale et discretivum (his enim sublatis, alterum reliquis consimile est), quid ergo in his exposceret? quippe homo est ens et animal, sed risus non ens vel animal, quod plurima essent entia aut animalia homo. Tametsi vero hæc vera sunt, non tamen sunt præmissis similia: namque homo et humanitas, Deus et divinitas, quamvis eadem sint, non sunt eadem quatenus prædicta; neque enim alterum alterius proprium, neque distinctivum, ut si quis duo vocabula pro uno subjecto adhibeat, quasi pannum et vestem. Cur itaque non quo loco alterum, aliud pariter nuncuparetur, et quæcumque unius non etiam alterius essent? Dicimus ergo eadem esse homo et humanitas, quatenus idem subjectum eandemque rem declarantia, non autem æqualiter nuncupantur; quippe cum homo dicimus, hominis naturam complectimur ut hypostasibus incorporatam; cum vero humanitas dicimus, naturam ipsam hominis, non quidem omnino consonanter, sed atomis distinctam, et in seipsa definitam intelligimus. Sunt ergo idem homo et humanitas, nec tamen consonanter nuncupata. Ideo non aliud pro alio dicitur, si vero dicatur, non plane quidem. Tali modo in Socrate homo atque humanitas dicitur, non vero consonanter, quippe hominem Socratem dicimus, non autem humanitatem esse, sed habere; humanitatem vero dicimus esse naturam Socratis et cæterorum hominum, et singulos quosque complectentem; nam nihil eorum extra eam existit; ita ut, si non semper consonanter, at quidem quo loco homo dicitur, potest humanitas adoptari. Nunc si hoc jure arguitur, forsitan nobis licebit etiam de Deo et divinitate (quantum in humanis possunt figurari divina) difficultatem solvere.

5. Si inerat Christi animæ et corpori, id est homini Dominico, Patris et Spiritus hypostasis (nihil enim entium est, cui non adest præfecta et providens Trinitas), si vero dicitur *Filius* præsentem Trinitatem incarnatus fuisse et homo factus, cur non idem Pater et Spiritus fuisse dicerentur? Dicitur autem, quod adest, duplici modo: primum providens (ut supra diximus), secundum quam significationem Trinitas dicitur adesse Dominico homini, sicut dicitur etiam omnibus entibus; sed quemadmodum ex eo quod omnibus adest, Trinitas non dicitur ullum entium facta sic nec incarnata vel homo facta. Dicitur autem

adesse unum alteri, ut anima corpori, quoniam A ambo in unam hypostasim convenerunt; secundum quam significationem *Filium* tantummodo Dominico homini adesse dicimus, minime vero *Patrem* aut *Spiritum*. Præterea, secundum primam significationem, omnibus aderat, ut diximus, hominibus, et generaliter omnibus entibus Verbi hypostasis, sed secundum significationem alteram minime; sed soli Dominico, perinde ac mens quæ nobis omnibus inest, omnia obvia complectens illisque attendens, nihilominus in encephalo residet, vel, si hoc tibi displicet, in quadam alia corporis parte; neque est præsentia similis; quippe altera est secundum contingens et materiam, scilicet in parte quadam corporea definita, altera secundum solam mentem per anticipationem.

4. Utrum Verbi hypostasis, scilicet: Christus idem est atque ejus duæ naturæ, an differens? Utrumque obscurum: nam si idem, cum sint duæ naturæ, erunt ergo duæ hypostases; et cum una composita hypostasis, erit ergo una composita natura; si vero differens, hæc alia sunt Deus et homo; ergo hypostasis et natura non sunt idem; quod quidem etiam absurdius esset; ex utraque enim hypothesi plura alia absurda nascuntur. Dicimus ergo concludentes, non omnino idem esse, neque omnino differens, sed quodam modo idem, quodam modo differens; nam secundum essentielles rationes naturarum, Christus idem est atque duæ naturæ; sed secundum quæ sunt atomi, et quæ tum plurali dici possunt (et quæcunque his similia), differens. Non solum mysterio Christi, si quis ejusmodi questionem proponat, solutio prædicta conveniet, sed etiam generaliter omnibus in quibus adhiberi possunt vocabula natura et hypostasis: quasi Socrates et equus sua natura non omnino sunt idem, nec omnino differens, sed quodam modo idem, sicut diximus, quodam modo differens.

QUÆSTIO CCXXXI. [Coisl. Taur. LXXIX.]

Utrum Christus in universum hominem accepit vel singularitatem?

1. Dicimus neque in universum, neque singularitatem; neque enim alterutrum ex istis esse ex necessitate debet; non enim secundum contradictionem quæstio illa. Enimvero si in universum accepit hominem Christus, puta non in essentiam, neque fieri hominem in sensu, sed in intellectu tantum et imaginatione (hæc est enim universi essentia), alioque modo et illum non esse in loco circumscriptum secundum humanitatis naturam; nihil enim rerum in universum ratione loci circumscriptur. Insuper et si in universum hominem accepit Christus, cum in universum, id est in multis personis consideratum, erit Christus (ut in universum accepit hominem) personæ multæ vel potius inflinitæ. Concludas autem et illum nobis non esse consubstantialem; cum enim in universum hominem Deus Verbum accepisset, nec jam nos

δὲ παρῆναι ἕτερον ἑτέρῳ, ὡς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, ἤνικα ἄμφω εἰς μίαν συνῆλθεν ὑπόστασιν· καθ' ὃ σημαίνόμενον μόνον τὸν Υἱὸν τῷ Κυριακῷ φαμεν ἀνθρώπῳ παρῆναι, οὐκ ἐστὶ δὲ τὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα. Καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον σημαίνόμενον πᾶσι παρῆν, ὡς περ ἔφημεν, ἀνθρώποις, καὶ ἀπλῶς τοῖς οὐσιν ἢ τοῦ Λόγου ὑπόστασις· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον οὐκ ἐστὶ, ἀλλὰ μόνῳ τῷ Κυριακῷ· ὡς περ καὶ ὁ νοῦς ὁ ἐν ἡμῖν πάρεστι μὲν πᾶσιν, οἷς ἐπιβάλλων, τούτων ἀντιλαμβάνεται καὶ νοεῖ, πάρεστι δὲ καὶ τῷ ἐγκεφάλῳ, ἢ, εἰ μὴ βούλει, ἄλλῳ τινι μορίῳ τῷ σωματικῷ· καὶ οὐκ ἐστὶν ὁμοία ἡ παρουσία· ἢ μὲν γὰρ κατ' οὐσίαν καὶ ὑπαρξιν, ἢ ἐν τῷ ἀφωρισμένῳ μορίῳ σωματικῷ, ἢ δὲ κατὰ μόνην νόησιν καὶ ἀντίληψιν.

B δ'. Πότερον, ἢ τοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἢ γινούσθαι ὁ Χριστὸς, ταυτὸν ἐστὶ ταῖς αὐτοῦ φύσεσιν, ἢ ἕτερον; ἐκατέρωθεν γὰρ ἄπορον εἶναι ποιεῖ· εἰ μὲν γὰρ ταυτὸν, εἰσὶ δὲ δύο φύσεις, καὶ ὑποστάσεις ἄρα δύο· ἢ ἀνάπαλιν, ἐστὶ δὲ μία σύνθετος ὑπόστασις, καὶ μία ἄρα σύνθετος φύσις· εἰ δ' ἕτερον, ἐστὶ δὲ ἐκεῖνα θεὸς καὶ ἄνθρωπος· οὐκ ἄρα ὑπόστασις [καὶ φύσις] ταυτὰ, ὃ καὶ ἀτοπώτερον· ἀκολουθεῖ δ' ἐκατέρᾳ τῶν ὑποθέσεων καὶ ἄλλα πλείονα ἄτοπα. Φαμὲν οὖν, ἐπιλυόμενοι, ὡς οὔτε ταυτὸν ἀπλῶς, οὔτε ἕτερον, ἀλλὰ τρόπον μὲν τινα ταυτὸν, τρόπον δὲ τινα ἕτερον· κατὰ μὲν γὰρ τοὺς οὐσιώδεις λόγους τῶν φύσεων, ταυτὸν ὁ Χριστὸς ταῖς αὐτοῦ φύσεσι· καθ' ὃ δὲ τὸ μὲν, ἄτομον, τὰ δὲ κατὰ πλείονων δύνανται λέγεσθαι (καὶ ὅσα τοῦτοις ὁμοία), ἕτερον. Οὐκ ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν δὲ μυστηρίου, εἰ τις τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα προκομίζει, ἢ ἀποκρισις ἢ εἰρημὴν ἄρμῳ, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐπὶ πάντων, ἐφ' ὧν δύναται λέγεσθαι φύσις καὶ ὑπόστασις· καὶ γὰρ ὁ Σωκράτης τῇ αὐτοῦ φύσει καὶ ὁ Ἰππος οὔτε ταυτὸν ἐστὶν ἀπλῶς, οὔτε ἕτερον, ἀλλὰ τρόπον μὲν τινα ταυτὸν, ὡς περ εἰρηται, τρόπον δ' ἄλλον ἕτερον.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΣΛΑ'.

Πότερον, ὁ Χριστὸς τὸν καθόλου ἄνθρωπον ἀνελάβετο, ἢ τὸν ἐπὶ μέρους;

A α'. Φαμὲν οὔτε τὸν καθόλου, οὔτε τὸν ἐπὶ μέρους· οὐδὲ γὰρ ἐξ ἀνάγκης θάτερον τούτων ὑπάρχειν δεῖ· οὐ γὰρ κατὰ ἀντίφασιν ἢ ἐρώτησις. Εἰ μὲν γὰρ τὸν καθόλου ἄνθρωπον ἀνελάβετο ὁ Χριστὸς, συμβαίνει αὐτὸν μὴ καθ' ὑπαρξιν, μῆδ' ἐν αἰσθησίᾳ γενέσθαι ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐπινοεῖα μόνῃ καὶ φαντασίᾳ (αὕτη γὰρ ἢ τοῦ καθόλου ὑπαρξίς, ἄλλως τε δὲ καὶ μὴ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ περιγραφόμενον κατὰ τὴν τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν· οὐδὲν γὰρ τῶν καθόλου τοπικῶς περιγράφεται. Ἐστὶ δὲ καὶ εἰ τὸν καθόλου ἄνθρωπον ἀνελάβετο ὁ Χριστὸς, τὸ δὲ καθόλου τοῦτό ἐστι, τὸ ἐν πολλαῖς ὑποστάσεσι θεωρούμενον, ἐστὶ δὲ ὁ Χριστὸς (ἐπεὶ τὸν καθόλου ἀνελεῖν ἄνθρωπον) ὑπόστασις; πολλαὶ, μᾶλλον δὲ, ἀπειροί. Συμβαίνει δὲ καὶ εἶναι ἡμῖν αὐτὸν ὁμοούσιον· ἀναληφθέντος γὰρ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου ἐν τῷ Θεῷ Λόγῳ, οὐκ ἐστὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι λεχθεῖσθαι· πόθεν γὰρ τοῦτο ὑπάρξει

ἡμῖν, καὶ κατὰ τί κοινωνήσομεν τῷ Χριστῷ; Πρὸς δ' αὖ τοῖς εἰρημένους καὶ ἕτερον ὑπάρξει ἀτόπημα, τὸ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον καὶ ἄνθρωπον εἶναι καὶ μὴ ἄνθρωπον· ἕκαστος γὰρ ἡμῶν κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον ἀνθρωπὸς ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται· τοῦ δὲ καθόλου, καθ' ὃ πάντες ἄνθρωποι εἶναι ἐλέγοντο, παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀναληφθέντος, πῶς ἐδόμηθα ἄνθρωποι; Διὰ οὖν ταῦτα πάντα καὶ ἕτερα πλεονα οὐ λέγομεν ἀνειληφέναι τὸν Χριστὸν τὸν καθόλου ἄνθρωπον. Ἄλλ' οὐδὲ τὸν ἐπὶ μέρους ἄνθρωπον δίκαιον, ἵαν εἴη λέγειν τὸν Χριστὸν ἀνειληφέναι· εἰ γὰρ τοῦτο δοθεῖη, οὐ μία ἐστὶ ὁ Χριστὸς ὑπόστασις, ἀλλὰ δύο· τότε γὰρ ἀναλαβεῖν ἐλέγχοτο ὁ Χριστὸς τὸν ἐν μέρει ἄνθρωπον, εἰ γε τὴν φύσιν μετὰ τῶν ἰδιωμάτων ἀνέλαθεν· αὐτὴ δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ὑπόστασις. Τί οὖν ἀνελάβετο ὁ Χριστὸς, ἔρει τις, εἴπερ οὐτε τὸν καθόλου ἄνθρωπον, οὐτε τὸν ἐν μέρει ἀνειληφε; Λέγομεν, ὅτι ἀνελάβετο μὲν τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ἐξ ἑαυτοῦ δὲ ὁ Λόγος παρέσχε τὰ ἰδιώματα, καὶ οὕτως οὐδεμία ἀτοπία παρακολουθεῖσι.

β'. Τὸ Χριστὸς ὄνομα ὁρου δύναμιν ἔχει, ἢ οὐσίας ἐστὶ σημαντικόν, καθάπερ ἄνθρωπος ἢ ἵππος; Οὐτε ὁρου δύναμιν ἔχει, οὐτε οὐσίας ἐστὶ σημαντικόν, πράγματος δὲ τινος δηλοῦντος ἐνέργειαν· τὸ γὰρ Χριστὸς ὄνομα μίαν ὑπόστασιν σημαίνει, ἀλλ' οὐ μίαν φύσιν· Χριστὸς γὰρ μονοτρόπως οὐ λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ὀνόματι, ἐν ἑντι, ἑκατέρων πραγμάτων δεικνύνται σημασία, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· διὸ καὶ Θεὸς λέγεται ὁ Χριστὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΙΘ'.

Τί σημαίνει ἡ τοῦ Ἀβεσσαλώμ τῷ πατρὶ ἐπανάστασις;

Ἡ τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰκονίζει κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπανάστασιν (καὶ γὰρ *Υἱὸς πρωτότοκος ὁ Ἰσραὴλ*, καὶ, *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα* καὶ τὸν)... οὗτοι ἐπαναστάντες διήνεγκαν θάνατον, Ῥωμαϊκῆς μαχαίρας, εἰ καὶ μετὰ πολλὴν μακροθυμίαν, γεγονότες παρανόλημα. Ὅτι Δαυὶδ κωλύεται τὸν ναὸν οἰκοδομῆσαι, ταμειεύεται δὲ τὸ ἔργον εἰς τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Σολομῶντα, ὃς ἐρμηνεύεται *εἰρηνικὸς*, διότι ἢ ἐνυπόστατος εἰρήνη, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἔλλεν οὐ τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνει μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ γένει ναὸν οἰκοδομῆσαι ἀγιωσύνης, οὗ οἱ καταξιούμενοι ὦν τε δέονται τυγχάνουσι, καὶ κάθαρσιν τῶν πλημμελημάτων εὐρίσκουσιν. Ἐπεὶ κυρίως καὶ οὐχὶ τῶν αἱμάτων χάριν κεκώλυται, εἰ καὶ εἴρηται, ἀλλ' ὅτι τῷ τύπῳ ἐφυλάττετο καὶ ὅλη τῷ τύπῳ συμπεριεληπτο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΚ'.

Τί ἐστὶ τὸ φοβῆσασθαι καὶ φιλάλωμα περιθεῖναι;

Τὸ μὲν φοβῆσασθαι λέγει ἀντὶ τοῦ μὴ μαντείαις

¹¹ Exod. iv, 22. ¹² Isa. i, 2. ¹³ II Reg. xxiii, xxiv seqq.

(1) Vide etiam S. Damasc. *Orthod. fid.* III, 51-55.

A dicti essemus homines; unde enim hoc esset nobis, et in quo communes Christo redditi essemus? Rursum in dictis subest et alia absurditas, scilicet unumquemque hominum et hominem esse et non hominem; unusquisque enim nostri secundum verum sermonem et homo est et dicitur; sed homine in universum secundum quem omnes homines esse dicebantur apud Deum Verbum accepto, quomodo erimus homines? Propter hæc igitur omnia et alia plurima non dicimus accepisse Christum hominem in universum. Sed neque singulatum hominem justum est dicere Christum accepisse; hoc enim si concederetur, non una esset Christus persona, sed duo; tunc enim diceretur *Christus* accipere hominem sigillatim, si naturam cum proprietatibus acciperet, quæ nihil aliud est quam persona. Quid ergo accepit Christus, dicit aliquis, si quidem neque in universum hominem, neque singulatum accepit? Dicimus, quia quidem accepit humanam naturam, ex ipsa autem Verbum præbuit proprietates et sic nulla sequetur absurditas.

2. Nomen *Christus* num termini virtutem, vel essentialis significandæ vim habet, sicut homo vel equus? Neque termini virtutem, neque essentialis significandæ vim habet, sed alicujus rei demonstrandæ facultatem; nomen enim *Christus* unam personam significat, non autem unam naturam; Christus enim non simpliciter dicitur, sed in ipso nomine, cum unum sit, duarum rerum ostenditur significatus, divinitatis et humanitatis; idcirco et Deus dicitur Christus et homo, et unus est Christus (4).

QUÆSTIO CCCXIX [Coisl. Taur. XCIV].

Quid significat Absalonis in patrem rebellio?

Aut Judæorum figurat in Salvatore rebellionem (etenim: *Filius primogenitus Israel*¹¹; et *Filius genui et exaltavi*¹² et (2) hi rebellantes mortem subierunt, Romano districto gladio, etsi quidem post multam superbiam perierunt. Quia David prohibetur a templo ædificando, conservatur opus nato ejus Salomoni¹³, quod interpretatur *pacificus*, quia personificata pax Christus Deus noster debebat ædificare non tantum Judaicæ genti, sed etiam omni genti sanctitatis templum; cujus qui sunt digni et quibus indigent obtinent, et delictorum purificationem inveniunt. Quoniam principaliter et (3) non sanguinum gratia impedimentum exstitit, etsi dicatur, sed quod in figura conservabatur et in figura comprehensum fuit.

QUÆSTIO CCCXX [Coisl. Taur. XCVII].

Quid est phobizare et calvitium induere?

Phobizare dicit pro, divinatione uti. *Calvitium*

(2) Læsiō codicis.

(3) Aliquid deest.

non induere, quia gentibus hic mos erat circa defunctos. Tonsi enim afferbant crines mortuis. Crines autem tondebantur non tantum juxta sinciput sed etiam quique natura producuntur in occipite; omniaque ea gentilia erant consueta et legalia.

QUÆSTIO CCCXXI [Coisl. Taur. CVIII].

Cur corvus qui impurus est ministravit prophetæ?

Corvus qui impurus est prophetæ alimenta ministrabat ut leniretur quod in moribus suis difficile et durum habebat prophetica austeritas. Et enim œconomia divina hoc habet quod in sua miseratione non deterreat a connaturali, immo plerumque execrans ministerium impuri animalis dissolvit communem alimentorum penuriam. Numen utens infandis misericordiis providebat populo perverso in suam gratiam accipiendo, et prophetæ non auxit in mœrorem ut qui, cupiditatibus minime obnoxius, rorem tamen cœlestem precibus suis regebat. Minime ergo absurdum fuerit dicere quod præ se ferebat corvus figuram gentium quas, cum videbantur aliquid impurum contemnendumque esse, legi divinæ et gratiæ attribuerit.

Ἀ χρῆσθαι. Τὸ δὲ φαλδκρωμα μὴ περιτιθέναι, διότι τοῖς ἔθνεσι τοῦτο ἐπὶ τοῖς τεθνεώσιν ἐκράττετο· ἀποχειράμενοι γὰρ τὰς τρίχας προσέφερον τοῖς τεταλευτηκόσιν· αἱ δὲ τρίχες ἐκείροντο οὐχ αἱ κατὰ τοῦ ἰνίου μόνον, ἀλλ' ὅσαι καὶ κατὰ τὸ βρέγμα πεφύκασι φύεσθαι· ταῦτα δὲ πάντα ἐθνικὰ ἦν ἔθιμά τε καὶ νόμιμα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΤΚΑ'.

Διὰ τί ὁ κόραξ ἀκάθαρτος ὡς ὑπηρέτει τῷ προφήτῃ;

Ὁ δὲ κόραξ ἀκάθαρτος ὡς ὑπηρετεῖται τῷ προφήτῃ τροφήν, τὸ δυσπειθὲς καὶ σκληρὸν τῆς προφητικῆς καταμαλάσων αὐστηρίας· οἰκονομεῖ γὰρ τοῦτο τὸ θεῖον, ὡς ἂν εἰ καὶ μὴ οἴκαθεν ἐπ' ἔλεον τρέποιτο τοῦ ὁμοφυοῦς, ἀλλ' οὖν μυστατόμενος τὴν τοῦ ἀκαθάρτου ζώου ὑπηρσίαν, τὴν κοινήν τῆς τροφῆς διαλύσει ἀπορίαν· οἰκτιρμοῖς γὰρ ἀφράστοις τὸ θεῖον καλυπτόμενον, καὶ τὸν κακούμενον λαὸν εἰς ἔλεον ἀναλαβεῖν προενόει, καὶ τὸν προφήτην μὴ ἀπαγαγεῖν εἰς λύπην, ἅτε δὴ μὴ πάθει δουλεύοντα, ζήλῳ δὲ θεῖῳ τὰς οὐρανίους σταγόνas στεριώσαντα. Οὐδὲν δ' ἀπεικὸς ἐννοεῖν, ὅτι καὶ τύπον ἔφερον ὁ κόραξ τῶν ἔθνων, ἃ τῶν ἀκαθάρτων καὶ ἐβδελυγμένων εἶναι δοκοῦντα, τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ καὶ τῇ χάριτι ἐξυπηρετούμενα, προστεθήσεται.

FINIS SUPPLEMENTI.

Acme

Bookbinding Co., Inc.
300 Summer Street
Boston, Mass 02210

3 2044 018 872 879

THE BORROWER WILL BE CHARGED
AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT
RETURNED TO THE LIBRARY ON OR
BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE
NOTICES DOES NOT EXEMPT THE
BORROWER FROM OVERDUE FEES.

STALL-STUDY
CLERK

JUN 17 1995

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>